

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Τμήμα Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας
Διδακτορική Διατριβή του Υποψήφιου Διδάκτορος
Φραγκούλη Στεργίου Φράγκου

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ – ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ – ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ.Χ. – 2009 μ.Χ.:
ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Επόπτης Καθηγητής: Ιωάννης Θ. Μάζης

ΚΕΡΚΥΡΑ 2009

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	1
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	11
ΜΕΡΟΣ Α'	
ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ.....	11
Η ΑΠΑΡΧΗ ΤΟΥ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΣΜΟΥ	15
ΙΣΛΑΜ Ή ΞΙΦΟΣ.....	17
Η ΤΟΥΡΚΙΑ ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ, ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΚΑΙ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΗΣ.....	22
ΜΕΡΟΣ Β'	
Α' ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1071-1453).....	37
Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΜΑΝΤΖΙΚΕΡΤ 1071 Μ.Χ.	37
ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΟ ΜΑΝΤΖΙΚΕΡΤ ΚΑΙ Η ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ	40
Η ΚΑΤΑΛΗΨΗ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΣΕΛΤΖΟΥΚΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ	46
ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ «ΟΣΜΑΝΛΙ» ΚΡΑΤΟΥΣ	65
ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ ΕΩΣ ΤΗΝ ΠΤΩΣΗ.....	69
ΒΥΖΑΝΤΙΝΕΣ ΕΠΙΡΡΟΕΣ ΣΤΑ ΝΕΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ	92
ΣΤΡΑΤΟΣ ΟΘΩΜΑΝΩΝ.....	945
Η ΜΕΤΑΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ	96
ΜΕΡΟΣ Γ'	
Β' ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1453-1821	111
Η ΕΞΩΜΟΣΙΑ ΣΤΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ	111

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΕΣ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΕΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ 13 ^{ΟΥ} ΜΕ 15 ^Ο ΑΙΩΝΑ	117
Ο ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ	119
ΟΙ ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ ΣΑΡΩΝΟΥΝ ΤΟΝ ΠΟΝΤΟ	143
ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΤΟΥ ΠΟΝΤΙΑΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ.....	148
Η ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑΣ	148
Η ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ.....	153
Ο ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΚΙΟΥΤΑΧΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ	158
ΟΙ ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ ΟΦΗ.....	165
ΟΙ ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΤΟΝΙΑ.....	167
ΒΙΘΥΝΟΙ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ Ή ΤΟΥΡΚΟΦΑΝΕΙΣ	168
Ο ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΟΜΑΚΩΝ	169
ΓΑΛΑΤΕΣ: ΙΣΧΥΡΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ.....	171
ΛΑΖΟΙ: ΟΤΑΝ ΤΟ ΟΡΑΜΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΓΙΝΕΤΑΙ ΑΙΤΙΑ ΔΙΩΓΜΩΝ.....	171
ΜΕΣΟΧΑΛΔΗΝΟΙ: ΜΙΑ ΔΙΘΡΗΣΚΗ ΕΘΝΟΤΗΤΑ.....	172
ΖΕΪΜΠΕΚΟΙ: ΟΙ ΠΡΟΣΤΑΤΕΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΣΤΗ ΣΜΥΡΝΗ.....	172
ΜΙΚΡΟΤΕΡΟΙ ΛΑΟΙ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ	173
ΟΙ ΡΩΣΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΑΝΗΣΥΧΙΕΣ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ	174
ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΩΝ ΑΛΕΒΗΔΩΝ	175
Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΩΝ MILLET	178
“ΠΟΛΙΤΙΚΗ” ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΑΠΟ ΤΟΝ 18 ^Ο ΑΙΩΝΑ ΕΩΣ ΤΙΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ	180
ΤΟ ΠΑΙΔΟΜΑΖΩΜΑ	190
ΜΕΡΙΚΟΙ ΝΕΟΜΑΡΤΥΡΕΣ.....	200
ΕΞΑΝΔΡΑΠΟΔΙΣΜΟΙ (1797 ΣΜΥΡΝΗ – ΠΟΛΗ).....	202

ΜΕΡΟΣ Δ'

Γ' ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1821-1907.....	207
Η ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ ΚΑΙ ΟΙ ΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΚΑΤΑΠΙΕΣΕΙΣ.....	207
ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑ 3.000 ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΤΟ 1821.....	209
ΕΞΑΝΔΡΑΠΟΔΙΣΜΟΙ 10 ^{ΗΣ} ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1821 (ΚΥΡΙΑΚΗ ΤΟΥ ΠΑΣΧΑ).....	211

Ο ΦΟΡΟΣ ΑΙΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ ΤΟ 1821	215
ΛΕΗΛΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΔΙΩΞΕΙΣ ΣΤΟ ΔΙΔΥΜΟΤΕΙΧΟ ΚΑΙ ΣΤΑ ΧΩΡΙΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΤΟΥ (1821).....	216
ΛΕΗΛΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΔΙΩΞΕΙΣ ΣΤΗ ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ.....	216
ΣΦΑΓΕΣ ΕΛΛΗΝΩΝ, ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΙΣΑΚ ΠΑΣΑ ΕΒΡΟΥ	217
ΣΦΑΓΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΛΑΛΑ-ΚΟΥΡΟΥΣΟΥ ΕΒΡΟΥ (1821).....	218
ΣΦΑΓΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΣΕΪΜΕΝ ΕΒΡΟΥ (1821).....	218
ΟΜΑΔΙΚΕΣ ΣΦΑΓΕΣ ΚΑΙ ΑΠΑΓΧΟΝΙΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΑΔΡΙΑΝΟΥΠΟΛΗ (1821).....	218
ΟΜΑΔΙΚΕΣ ΣΦΑΓΕΣ ΣΤΗΝ ΑΙΝΟ.....	219
ΟΜΑΔΙΚΟΙ ΑΠΑΓΧΟΝΙΣΜΟΙ ΣΤΙΣ ΣΑΡΑΝΤΑ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ (1821).....	220
ΟΜΑΔΙΚΕΣ ΣΦΑΓΕΣ ΚΑΙ ΑΠΑΓΧΟΝΙΣΜΟΙ ΣΤΗ ΜΕΣΗΜΒΡΙΑ (1821).....	220
ΟΜΑΔΙΚΕΣ ΣΦΑΓΕΣ ΚΑΙ ΑΠΑΓΧΟΝΙΣΜΟΙ ΣΤΗ ΣΩΖΟΠΟΛΗ (1821).....	220
ΟΜΑΔΙΚΕΣ ΣΦΑΓΕΣ ΚΑΙ ΑΠΑΓΧΟΝΙΣΜΟΙ ΣΤΗ ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΗ (1822).....	221
ΟΜΑΔΙΚΕΣ ΣΦΑΓΕΣ ΚΑΙ ΑΠΑΓΧΟΝΙΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΑΓΧΙΑΛΟ (1821).....	221
ΟΜΑΔΙΚΕΣ ΣΦΑΓΕΣ ΚΑΙ ΑΠΑΓΧΟΝΙΣΜΟΙ ΣΤΗ ΒΑΡΝΑ (1821).....	221
ΟΜΑΔΙΚΕΣ ΣΦΑΓΕΣ ΣΤΗ ΡΑΙΔΕΣΤΟ, ΤΗΝ ΚΑΛΛΙΠΟΛΗ, ΣΗΛΥΒΡΙΑ, ΜΥΡΙΟΦΥΤΟ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΠΟΛΕΙΣ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΘΡΑΚΗΣ (1821).....	222
ΣΦΑΓΕΣ ΚΑΙ ΑΠΑΓΧΟΝΙΣΜΟΙ ΚΛΗΡΙΚΩΝ ΕΘΝΟΜΑΡΤΥΡΩΝ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ	222
ΑΠΑΓΧΟΝΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΔΡΙΑΝΟΥΠΟΛΗ ΤΟΥ ΠΡΩΗΝ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΤΟΥ ΣΤ' ΣΑΡΜΠΕΤΖΟΓΛΟΥ.....	223
Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΑΝΖΙΜΑΤ.....	224
ΤΟ ΜΩΣΑΪΚΟ ΤΩΝ ΕΘΝΟΤΗΤΩΝ ΣΤΟΝ ΠΟΝΤΟ ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 20 ^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ	230
Η ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ ΤΟΥ ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ	235
ΣΤΑΥΡΙΩΤΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ	241
ΤΟ ΗΑΙΤΙ ΗΜΑΪΟΥΝ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΟΥ.....	246
Ο ΑΝΤΙΚΤΥΠΟΣ ΤΩΝ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΩΝ ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	284
ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΣ ΣΕ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	291
ΟΙ ΤΕΝΕΣΟΥΡ-ΡΟΥΜ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΔΙΑΒΙΩΣΗΣ ΤΟΥΣ	295
ΟΘΩΜΑΝΙΚΑ ΑΝΤΙΠΟΙΝΑ	339

ΜΕΡΟΣ Ε'

Δ' ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1908-1918	345
ΣΥΝΤΟΜΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΗΣ ΑΝΑΚΗΡΥΞΗΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΣ ΤΗΣ Β.ΗΠΕΙΡΟΥ.....	345
ΝΕΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΛΒΑΝΙΚΟΥ ΣΩΒΙΝΙΣΜΟΥ	347
ΤΟ ΚΟΜΙΤΑΤΟ ΚΑΙ ΟΙ ΝΕΟΤΟΥΡΚΟΙ.....	350
Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΝΕΟΤΟΥΡΚΩΝ ΑΠΕΝΤΑΝΤΙ ΣΤΟΥΣ ΜΗ ΟΘΩΜΑΝΟΥΣ	363
Ο ΘΡΗΝΟΣ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ	399
Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΟΥΣ ΕΞΑΝΔΡΑΠΟΔΙΣΜΟΥΣ	409

ΜΕΡΟΣ ΣΤ'

Ε' ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1919-1923	411
ΚΑΘΟΔΗΓΗΤΗΣ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ ΓΕΡΜΑΝΟΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑΡΧΗΣ	411
ΑΠΩΛΕΙΕΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΚΣΤΡΑΤΕΥΤΙΚΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ	412
ΓΕΜΙΣΑΝ ΤΑ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΑ.....	416
ΛΙΜΟΚΤΟΝΟΥΣΑΝ ΟΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ ΣΤΑ 'ΤΑΓΜΑΤΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ'	416
'ΤΑΓΜΑΤΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ Η ΤΑΓΜΑΤΑ ΘΑΝΑΤΟΥ';.....	417
ΚΕΜΑΛΙΣΜΟΣ	418
Ο ΠΑΤΕΡΑΣ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ	423
ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΝΤΑΛΛΑΓΕΣ ΠΛΗΘΥΣΜΩΝ.....	427

ΜΕΡΟΣ Ζ'

ΣΤ' ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1923-1955).....	437
ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΜΟΝΟΚΟΜΜΑΤΙΣΜΟΥ ΤΟΥ ΑΤΑΤΟΥΡΚ (1923-1950)	437
ΟΙ ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ ΠΟΥ ΠΑΡΕΜΕΙΝΑΝ ΣΤΟΝ ΤΟΠΟ ΤΟΥΣ	440
ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΠΟΝΤΙΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΤΕΧΟΜΕΝΗ ΚΥΠΡΟ.....	448
Η ΤΡΙΑΔΙΩΤΙΣΣΑ	449
ΚΟΡΗ ΤΡΙΑΔΙΩΤΙΣΣΑΣ	451
ΦΙΛΗ ΤΡΙΑΔΙΩΤΙΣΣΑΣ.....	452
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	453

ΜΕΡΟΣ Η'

Ζ' ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1956-2008	455
ΤΟ ΙΣΛΑΜ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΜΑΣ.....	455
ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΟΛΥΚΟΜΜΑΤΙΣΜΟΥ (1950-1980).....	463
ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΜΑΣ.....	468
ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑΣ	498
ΔΙΩΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΕΘΝΟΤΗΤΩΝ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ ΕΩΣ ΤΟΝ 20 ^Ο ΑΙΩΝΑ	500
ΔΙΩΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ	501
ΟΙ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΟΙΚ. ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ.....	503
Η ΔΙΑΡΡΗΞΗ ΤΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΟΙΚ. ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΑΣ.....	505
ΕΠΙΣΗΜΕΣ ΕΚΘΕΣΕΙΣ.....	506
ΤΡΑΓΙΚΗ Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΕΚΤΟΠΙΖΟΜΕΝΩΝ.....	506
ΟΙ ΔΙΩΓΜΟΙ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ ΜΕ ΑΔΙΑΣΕΙΣΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ.....	511
ΑΚΜΑΙΕΣ ΠΟΛΕΙΣ ΕΣΒΗΣΑΝ ΑΠΟ ΤΟ ΧΑΡΤΗ.....	512
Η ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑ ΣΥΝΕΧΙΖΕΤΑΙ ΣΗΜΕΡΑ.....	513
ΕΠΙΘΕΣΕΙΣ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ.....	517
ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΗ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΟΥΡΚΙΑΣ.....	521
ΙΣΛΑΜΙΚΕΣ ΑΙΡΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ ΜΕΤΑ ΤΟ 1950.....	527
ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΑΝΑ.....	529
ΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΤΑΓΜΑΤΑ (ΤΑΡΙΚΑΤΛΑΡ).....	531
Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΜΜΕ ΣΤΟ ΙΣΛΑΜ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ	549
ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ «ΚΙΝΗΜΑ» ΦΕΤΟΥΛΑΧ ΓΚΙΟΥΛΕΝ.....	556
ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΙΣΛΑΜΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ.....	564
ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΚΡ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 2002-2004.....	567
ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΠΟΛΙΤΙΚΟ ΣΚΗΝΙΚΟ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ (1980-2007).....	580
ΕΡΓΕΝΕΚΟΝ.....	584
ΠΑΡΟΥΣΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ.....	588
ΕΡΓΕΝΕΚΟΝ ΚΑΙ ΒΑΘΥ ΚΡΑΤΟΣ (DERIN DEVLET).....	590

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	606
ΟΙ ΣΟΥΝΝΙΤΕΣ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ	607
ΟΙ ΑΛΕΒΙΤΕΣ ΣΗΜΕΡΑ.....	611
ΑΛΕΒΗΔΕΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ	616
ΑΛΕΒΙΤΕΣ: 30% ΤΟΥ ΤΟΥΡΚΙΚΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ.....	618
Ο ΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΕΙ ΣΤΕΝΑ ΤΟΥΣ ΑΛΕΒΙΤΕΣ.....	620
ΚΟΣΜΙΚΗ Η ΙΣΛΑΜΙΚΗ ΤΟΥΡΚΙΑ;	622
ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΤΙΚΟΣ ΜΑΝΔΥΑΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΕΜΑΛ	636
ΜΥΘΟΣ Η ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ.....	637

ΜΕΡΟΣ Θ'

ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ:	645
Η ΤΟΥΡΚΙΑ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	645
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	645
ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΕΜΠΕΙΡΙΩΝ ΑΠΟ ΤΗ ΧΡΟΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ 2002-2005	651
Ο ΓΕΩΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΣΤΗ ΜΕΤΑΨΥΧΡΟΠΟΛΕΜΙΚΗ ΕΠΟΧΗ	653
ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ.....	657
ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ - ΗΠΑ	658
ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΜΕ ΡΩΣΙΑ	659
ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ ΜΕ ΤΗ ΔΥΣΗ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΟΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ.....	659
ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΣΤΗΝ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΣΙΑ ΚΑΙ ΥΠΕΡΚΑΥΚΑΣΙΑ.....	660
Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΣΤΗ ΜΕΣΗ ΑΝΑΤΟΛΗ	663
ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥΡΚΙΑΣ - ΙΣΡΑΗΛ.....	664
ΑΛΛΑΓΗ ΠΛΕΥΣΗΣ ΣΤΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ-ΙΣΡΑΗΛ;.....	666
Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ	671
Η ΣΤΑΘΕΡΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΤΩΝ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΩΝ ΠΛΗΘΥΣΜΩΝ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ	671
Η ΕΞΑΠΛΩΣΗ ΤΟΥ ΙΣΛΑΜΙΚΟΥ ΦΟΝΤΑΜΕΝΤΑΛΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ	672

ΥΔΑΤΙΝΟΙ ΠΟΡΟΙ.....	672
ΕΛΕΓΧΟΣ ΥΔΑΤΙΝΩΝ ΠΟΡΩΝ ΚΑΙ Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥΣ ΤΗΣ ΓΕΙΤΟΝΕΣ	674
ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΣ ΑΠΕΙΛΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ.....	674
ΟΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ	678
ΤΑΚΤΙΚΕΣ ΚΙΝΗΣΕΙΣ ΣΕ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ	680
ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΕΞΟΠΛΙΣΜΩΝ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ	680
Η ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΜΕΤΑΦΟΡΑΣ ΤΩΝ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΩΝ ΑΠΟΘΕΜΑΤΩΝ.....	680
Η ΑΞΙΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ, ΩΣ ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ	681
Η ΕΘΝΙΚΗ ΙΣΧΥΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ	681
ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΓΕΩΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΘΕΣΗΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ	681
Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΚΟΥΡΔΙΚΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ.....	682
ΤΟΥΡΚΙΑ: ΜΙΑ ΧΩΡΑ ΣΕ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΗΣ ΜΕΤΑΛΛΑΞΗΣ Η ΣΕ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΣΥΝΕΧΙΖΟΜΕΝΗΣ ΚΡΙΣΗΣ;.....	682
Ο ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΙΚΩΝ ΕΝΟΠΛΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ.....	684
Ο ΣΤΡΑΤΟΚΡΑΤΙΚΟΣ ΚΕΜΑΛΙΣΜΟΣ.....	684
ΤΟ ΧΑΜΗΛΟ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΤΟΥ ΤΟΥΡΚΙΚΟΥ ΛΑΟΥ	687
ΝΕΟ-ΟΘΩΜΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΩΝ ΜΗΔΕΝΙΚΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ	688
ΘΡΗΣΚΕΙΑ: ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΕΠΙΡΡΟΗΣ.....	690
ΑΙΤΙΑ ΚΑΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΠΟΥ ΠΡΟΚΑΛΕΣΑΝ ΤΟΝ ΑΦΕΛΛΗΝΙΣΜΟ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΝ ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟ ΑΥΤΗΣ	694
ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ.....	695
ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΗ 1 ^Η	695
ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΗ 2 ^Η	695
ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΗ 3 ^Η	696
ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΗ 4 ^Η	698
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	711

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2009 μ. Χ. :ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α΄	719
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β΄	1195
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	1233

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο πρωταρχικός σκοπός της μελέτης ήταν να διερευνηθούν οι μεταλλαγές των πληθυσμών της βυζαντινής αυτοκρατορίας σε αυτήν της οθωμανικής και εν συνεχεία της σύγχρονης Τουρκίας. Παράλληλα τέθηκε ένας επιπλέον στόχος , ο οποίος ήταν να αντιμετωπισθεί ή υπεραπλουστευτεί η ιδέα ότι η οθωμανική αυτοκρατορία ήκμασε, παρήκμασε και καταλύθηκε και συνεχίζει, ως τουρκικό κράτος, να πορεύεται προς την κατεύθυνση διαμόρφωσης αμιγώς εθνικού κράτους με την απορρόφηση των μειονοτήτων ή τον εξοστρακισμό τους.

Ο λόγος λοιπόν της χρήσης και αξιοποίησης του ιστορικού υλικού, δεν έχει ως επιστημονική στόχευση την ανατροπή ή την επικύρωση της μέχρι σήμερα διενεργηθείσας ιστορικής έρευνας στον τομέα της Οθωμανικής Περιόδου ή της περιόδου από το 1923 και εντεύθεν. Έχει σκοπό τη χρήση των μέχρι σήμερα ιστορικών συμπερασμάτων που χαρακτηρίζουν τις δυο αυτές περιόδους, με στόχο την εξαγωγή γεωπολιτικών συμπερασμάτων αναφορικάς με το γεωπολιτικό ρόλο της Τουρκίας στο Σύμπλοκο της Ευρύτερης Μέσης Ανατολής και στις επιπτώσεις του ρόλου αυτού στις Ελληνο-Τουρκικές σχέσεις.

Ο Γεωπολιτικός παράγων που εξετάζεται στην παρούσα μελέτη (κατά τη μέθοδο του Ι. Θ. Μάζη), είναι ο δημογραφικο-θρησκευτικός. Διότι έτσι μπορούν να ορισθούν οι εκτουρκισμοί και εξισλαμισμοί που συνέβησαν στα εδάφη του Ανατολικού Ρωμαϊκού Κράτους μετά την πτώση της Κωνσταντινουπόλεως το 1453.

Όπως η ίδια η ιστορία, έτσι και η ιστορική έρευνα δεν μένει αμετάβλητη και τα τελευταία δέκα με είκοσι χρόνια έχουν δημιουργηθεί νέες συναρπαστικές προοπτικές και ερμηνείες. Παρ' όλα αυτά, οι τρέχουσες γενικές αντιλήψεις για την οθωμανική αυτοκρατορία και την τουρκική πραγματικότητα οφείλουν ακόμη πολλά στις παρατηρήσεις και τις προκαταλήψεις, που διασώθηκαν στις

ευρωπαϊκές πηγές, οι οποίες κατεγράφησαν μέσα στη ζέση των διαφόρων αντιπαραθέσεων μεταξύ των δυτικών κρατών και των οθωμανών. Οι χαρακτηρισμοί της αυτοκρατορίας ως «ανατολίτικου δεσποτισμού» ή «μεγάλου ασθενούς της Ευρώπης», για παράδειγμα, προέρχονται από συγκεκριμένες χρονικές στιγμές, όταν τέτοιοι δηκτικοί όροι εξυπηρετούσαν συγκεκριμένους σκοπούς. Δυστυχώς, επαναλαμβάνονται και ανακυκλώνονται διαρκώς, σα να περικλείουν ολόκληρη την ιστορία της αυτοκρατορίας και σα να είναι επαρκείς στο να συμπεριλάβουν την ιστορική γνώση, που αποκτήθηκε από τότε που δημιουργήθηκαν.

Πολλά από όσα θεωρούνται γενική ιστοριογραφία, σχετικά με την οθωμανική αυτοκρατορία, στις ποικίλες μορφές τους που τις συναντούμε, αγνοούν στην πραγματικότητα την «ιστορία» και υποβιβάζουν τους οθωμανούς και τον κόσμο τους σε ένα θέατρο του παραλόγου (μια παρέλαση ακόλαστων σουλτάνων, σατανικών πασάδων, δύσμοιρων γυναικών των χαρεμιών, σκοταδιστών κληρικών) σε στερεότυπους χαρακτήρες, που παραμένουν αδρανείς σ' ένα φθαρμένο σκηνικό, από το οποίο λείπει και η ελάχιστη αναγνώριση των δυνάμεων της ιστορίας. Μιλούν για ένα, εκτός χρόνου, παραμύθι ενός ξένου και εξωτικού σύμπαντος και δεν πληροφορούν τον αναγνώστη για τις διαδικασίες που διαμόρφωσαν αυτό το σύμπαν.

Το γεγονός ότι αυτά τα βιβλία-μελέτες σημειώνουν καλές πωλήσεις, αποτελεί απόδειξη του γενικού ενδιαφέροντος για την οθωμανική αυτοκρατορία, όμως δε στηρίζονται ούτε στις πιο πρόσφατες ιστορικές αντιλήψεις ούτε στις πρωτογενείς πηγές. Ελπίζω αυτή η εργασία μου, να λειτουργήσει διορθωτικά, να αποκαλύψει το πώς αντιλαμβανόμαστε τους δεσμούς μεταξύ του παρόντος, του παρελθόντος, δηλαδή πώς φτάσαμε εδώ που βρισκόμαστε σήμερα, αλλά και τις προοπτικές που επιφυλάσσει το μέλλον.

Η προσέγγιση της οθωμανικής ιστορίας είναι αναγκαστικά επηρεασμένη από την παραμονή μου στη δημοκρατία της Τουρκίας, το τελικό διάδοχο κράτος της οθωμανικής αυτοκρατορίας, όπου έζησα για έξι (6) περίπου έτη (1991-1994 και 1998-2001). Το παρελθόν είναι, κυριολεκτικά, άλλος τόπος στην Τουρκία. Οι πολίτες της χώρας αυτής έχουν στερηθεί την εύκολη πρόσβαση σε λογοτεχνικά

και ιστορικά έργα προηγούμενων εποχών. Αυτό συμβαίνει λόγω της αλλαγής του αλφαβήτου, που έλαβε χώρα το 1928, με το πέρασμα δηλαδή από το αραβικό στο λατινικό αλφάβητο, που είναι οικείο στο μεγαλύτερο τμήμα του δυτικού κόσμου.

Ταυτόχρονα, ένα συνεχιζόμενο πρόγραμμα για να γίνει το λεξιλόγιο πιο «τουρκικό» οδηγεί στην εξάλειψη των λέξεων αραβικής και περσικής προέλευσης, που ανέρχεται στο 46% της τουρκικής γλώσσας. Αυτές οι λέξεις αποτελούσαν τα δύο άλλα συστατικά του πλούσιου αμαλγάματος, που κάποτε ήταν η οθωμανική γλώσσα. Αυτή η γλώσσα κινδυνεύει στις μέρες μας να καταστεί «νεκρή», όπως ακριβώς συνέβη και με τα λατινικά. Από την άλλη πλευρά, έργα των οθωμανικών αιώνων, εκδίδονται πια σε σύγχρονη γραφή και απλοποιημένη γλώσσα, δίνοντας τη δυνατότητα στους σύγχρονους αναγνώστες, να αποκτήσουν κάποιο βαθμό κατανόησής τους, για το τί συνέβη παλιότερα. Διαφορετικά, η κατάσταση θα ήταν πολύ άσχημη και η άγνοια του λαού, για το παρελθόν του, θα ήταν μεγαλύτερη.

Κάποτε φάνηκε πιθανό, με το πέρασμα εκείνων των γενεών, που είχαν μάθει την οθωμανική γλώσσα πριν από την αλλαγή του αλφαβήτου, ότι θα απέμεναν ελάχιστοι ικανοί να διαβάσουν τον όγκο των εγγράφων και χειρογράφων, που αποτελούν τη βασική πηγή ύλης της οθωμανικής ιστορίας. Ωστόσο, ερευνητές εξακολουθούν να εκπαιδεύονται ως ιστορικοί, να μαθαίνουν οθωμανικά, να αποκτούν πανεπιστημιακές θέσεις στην Τουρκία και στο εξωτερικό, μαζί με ειδικούς της οθωμανικής ιστορίας, που δεν έχουν τουρκική καταγωγή. Και πάλι όμως, δεν ήταν εύκολο για τους Τούρκους να αποτινάξουν την «επίσημη ιστορία» που διδάχτηκαν στο σχολείο, μια εκδοχή του παρελθόντος τους, η οποία έλαβε την ώθησή της από την επανάσταση, που ταυτίστηκε με το όνομα του Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ, του «πατέρα της σύγχρονης Τουρκίας». Στα πρώτα χρόνια της δημοκρατίας, οι οθωμανικοί αιώνες θεωρούνταν κλειστό βιβλίο και απαξιώθηκαν, σα να μην είχαν σχέση με τους πολίτες, για τους οποίους κρίθηκε πιο κατάλληλο ένα πιο μακρινό τουρκικό παρελθόν. Καθώς, όμως, η οθωμανική περίοδος χάνεται στη μνήμη, γίνεται πιο ανοιχτή στη μελέτη, με τη διερεύνηση του παρελθόντος από τους ιστορικούς μελετητές.

Μολονότι επεβλήθη στους Τούρκους, από τους “γκουρού της εκπαίδευσης”, να βλέπουν τους εαυτούς τους ως κληρονόμους ενός περήφανου παρελθόντος, που μπορεί να περιγραφεί αλλά όχι να ερμηνευθεί, ακόμη κι αυτό μπορεί να μεταβληθεί. Έτσι, η επίσημη ιστορία επιδοκιμάζει την ιδέα ότι η οθωμανική δυναστεία ήταν ανίκητη και οι σουλτάνοι της πανίσχυροι εκτός από εκείνους που έμειναν στη μνήμη με παρωνύμια όπως «Μέθυσος» ή «Τρελός». Έχει δοθεί, όμως, ελάχιστη προσοχή στην αντίδραση εναντίον του κράτους και των αποφάσεών του, που εμφανίστηκε από τα πρώτα χρόνια της αυτοκρατορίας, μια απροθυμία αναγνώρισης της ύπαρξης διαφωνίας, κάτι που παραμένει αμετάβλητο χαρακτηριστικό της πολιτικής στη σύγχρονη Τουρκία.

Και πάλι, παρά τα πρακτικά εμπόδια, που δυσχεραίνουν την κατανόηση του οθωμανικού παρελθόντος τους, οι πολίτες του σύγχρονου τουρκικού κράτους τρέφουν ανεξάντλητη περιέργεια για την ιστορία τους. Ο πολιτικός λόγος διανθίζεται με ζωηρούς διαλόγους ενός είδους αρκετά ανοίκειου στους δυτικούς παρατηρητές. Οι ποικίλοι τρόποι αντίληψης του παρελθόντος παρέχουν πλούσια πηγή αναφοράς, καθώς οι πολιτικοί και οι ομάδες συμφερόντων καβγαδίζουν για το ποια εκδοχή της ιστορίας θα εξυπηρετήσει καλύτερα τους σκοπούς του αύριο (του αύριο που συχνά φαντάζει πιο αβέβαιο από όσο είναι αλλού). Πολλές συζητήσεις αναφέρονται σε θέματα που έχουν ρίζες βαθιά στην ιστορία.

Το πιο ορατό παράδειγμα, όπου το παρελθόν στοιχειώνει το παρόν, είναι το «αρμενικό ζήτημα», το οποίο στην παρούσα φάση του στρέφεται γύρω από τις πιέσεις των Αρμενίων προς τις διάφορες κυβερνήσεις για την αναγνώριση των κοινοτικών σφαγών στη Μ. Ασία κατά τον Α' παγκόσμιο πόλεμο ως γενοκτονίας. Διαφαίνονται βέβαια στοιχεία προόδου και άμβλυνσης της αντιπαράθεσής τους και αυτό διότι είδαμε τον Πρόεδρο της Τουρκίας Αμπντουλάχ Γκιουλ να αποδέχεται πρόταση από τον Αρμένιο ομόλογό του, να παρακολουθήσουν μαζί τον αγώνα ποδοσφαίρου Αρμενίας-Τουρκίας, για τα προκριματικά του Μουντιάλ 2010. Λιγότερο προφανή για τους ξένους είναι δύο άλλα ζητήματα, που βρίσκονται ψηλά στην τουρκική ατζέντα. Ο ρόλος του στρατού στην πολιτική και τα όρια του αποδεκτού στη θρησκευτική έκφραση. Αυτά είναι μερικά από τα σημαντικότερα θέματα που διαπότισαν την οθωμανική

ιστορία. Απασχόλησαν τους πολιτικούς και τους απλούς ανθρώπους του παρελθόντος, ακριβώς, όπως και τους σημερινούς.

Το καθήκον ενός ιστορικού είναι η ερμηνεία των γεγονότων του παρελθόντος με σκοπό να μας δείξει πώς το παρελθόν οδήγησε στο παρόν ή σε ένα παρόν, που αποτελεί πλέον παρελθόν. Έτσι, στην Τουρκία η ιστοριογραφία γίνεται σοβαρότερο θέμα από ό,τι είναι σε κάποιες άλλες χώρες και ο συγγραφέας της οθωμανικής ιστορίας δεν μπορεί να απολαύσει την πολυτέλεια του να παράσχει διασκέδαση σε βάρος της εξήγησης, αλλά να γίνει αφηγητής της σκληρής πραγματικότητας.

Είναι σύνηθες οι σπουδές της οθωμανικής αυτοκρατορίας να τελειώνουν το έτος 1922, τη χρονιά κατάργησης του θεσμού του σουλτάνου το έτος 1923, όταν ιδρύθηκε η Τουρκική Δημοκρατία ή ακόμη και το 1924, όταν καταργήθηκε ο θεσμός του χαλίφη. Το 1927, τη χρονιά που ο Ατατούρκ εκφώνησε ένα σπουδαίο λόγο, που δικαιολογούσε το ρόλο του στην ανατροπή της αυτοκρατορίας και την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας, ο οποίος εξέθετε το όραμά του, το όνειρό του για το μέλλον. Εδώ έγκειται η αλαζονεία, που αναφέρεται σε ένα όνειρο το οποίο φέρεται να είχε δει ο πρώτος σουλτάνος, ο Οσμάν, ένα όνειρο που ερμηνεύθηκε ότι προφήτευε τη γέννηση και την ανάπτυξη της αυτοκρατορίας.

Η συνέχιση αυτής της ιστορίας μέχρι το 1927 επέτρεπε επίσης να τονιστούν μερικοί από τους συνδετικούς κρίκους ανάμεσα στη δημοκρατία και την ιστορία της αυτοκρατορίας. Η παραδεδεγμένη σοφία ότι η αυτοκρατορία ήταν "tabula rasa", που έφερε μόνο το αποτύπωμα της επανάστασης του Ατατούρκ τίθεται σταδιακά υπό την αμφισβήτηση των ιστορικών.

Το μεγαλύτερο πρόβλημα για την εκκλησία ήταν οι **εξισλαμισμοί**, που αποτέλεσαν διαρκή αφαίμαξη του ορθόδοξου πληρώματος. Η ορθόδοξη πίστη σήμαινε αυτογνωσία και αυτοτέλεια μέσα στο αλλόφυλο περιβάλλον. Η απώλεια της πίστης αυτής σήμαινε και απώλεια της εθνικής συνείδησης, έστω κι αν όσοι αλλαξοπιστούσαν διατηρούσαν τη γλώσσα τους, όπως θα ανακαλύψουμε στα παρακάτω κεφάλαια. Η γλώσσα χωρίς τη θρησκεία δεν αποτελούσε ισχυρό δεσμό με το έθνος, όπως φάνηκε στην περίπτωση των Βαλαάδων της

Μακεδονίας και των Τουρκο-κρητικών, που ήταν ελληνικής καταγωγής και ελληνόφωνοι. Μολονότι κράτησαν τη γλώσσα τους, τούρκεψαν όταν άλλαξαν τη θρησκεία τους. Έτσι ο εξισλαμισμός σήμαινε αυτόματα άρνηση της ιδιότητας του ορθοδόξου και του Έλληνα και προσχώρηση στο σώμα των κατακτητών.

Οι εξισλαμισμοί διακρίνονται σε ατομικούς και ομαδικούς, σε ακούσιους, που είναι οι πιο πολλοί, αλλά και εκούσιους. Το δέλεαρ ήταν μεγάλο μιας και ο εξισλαμιζόμενος από δούλος γινόταν αυτόματα κύριος. Γι' αυτό παρατηρείται, στους πρώτους κυρίως αιώνες, ισχυρό ρεύμα αποστασίας.

Μια από τις τραγικότερες μορφές εξισλαμισμού συνδέεται με το παιδομάζωμα, το οποίο αποτέλεσε το βασικό μέσο επάνδρωσης της στρατιωτικής οργάνωσης κατά την πρώτη περίοδο του οθωμανικού κράτους. Οι στρατολογούμενοι νέοι επάνδρωναν το σώμα των «γενίσαρων». Αυτοί οι νέοι μετά από μακρόχρονη θρησκευτική και στρατιωτική εκπαίδευση μεταμορφώνονταν σε φανατικούς γενίσαρους. Υπήρχαν και περιπτώσεις μερικών, που διατήρησαν την ανάμνηση της καταγωγής τους και φάνηκαν ευεργετικοί για το Γένος. Το παιδομάζωμα, δίνοντας δυνατότητες κατάληψης ανώτερων και ενίοτε ανώτατων αξιωμάτων, ήταν ευνόητο να θεωρείται ευλογία, στις περιπτώσεις που η πίστη ήταν αναιμική ή η απελπισία από τη δουλεία καταθλιπτική. Όπου η πίστη και το εθνικό φρόνημα ήταν ισχυρά, το παιδομάζωμα ισοδυναμούσε με καταστροφή. Η αναγκαστική αυτή μάζωξη των μικρών αγοριών, κατάφερε να κάνει τη λέξη γενίσαρος να πάρει τη γνωστή αποτρόπαια σημασία που διατηρεί ίσαμε τις μέρες μας.

Με τους εξισλαμισμούς συνδέεται και ο κρυπτοχριστιανισμός. Ήταν το φυσικό ακόλουθο, διότι πολλοί ορθόδοξοι, για να αποφύγουν τα δεινά της δουλείας και τον αφανισμό, προτιμούσαν να ασπάζονται εξωτερικά τον ισλαμισμό, μένοντας εσωτερικά πιστοί στη θρησκευτική τους παράδοση. Ήταν ένα δράμα δυσβάστακτο, μία κατάσταση διπροσωπίας. Οι άνθρωποι αυτοί δεν ήταν ούτε μουσουλμάνοι ούτε χριστιανοί, αλλά διχασμένες προσωπικότητες.

Το κεφάλαιο της ιστορίας των κρυπτοχριστιανών του Πόντου, όπως και άλλα αντίστοιχα, που αναφέρονται σε επιστημονικά θέματα του ιδίου γεωγραφικού χώρου, δε μελετήθηκε συστηματικά από ειδικούς ερευνητές,

κοινωνιολόγους, ιστορικούς, λαογράφους, γλωσσολόγους, ανθρωπολόγους και άλλους επιστήμονες. Ως σήμερα σε κανένα ελληνικό πανεπιστήμιο δεν έγινε ουσιαστική καταγραφή και αξιολόγηση της ελληνικής και ξένης βιβλιογραφίας, καθώς επίσης και του ανέκδοτου αρχαιικού υλικού, που βρίσκεται στα κρατικά αρχεία των διαφόρων ευρωπαϊκών χωρών, σε διεθνή επιστημονικά και ερευνητικά κέντρα και σε ιδιωτικές συλλογές.

Στον ποντιακό χώρο εκτός από την Επιτροπή Ποντιακών Μελετών και τα τελευταία χρόνια από το Κέντρο Ποντιακών Μελετών, τα υπόλοιπα σωματεία και οι σύλλογοι εξαντλούν τη δυναμική τους στο χορό και το τραγούδι ή κατά διαστήματα στην έκδοση ενός βιβλίου ή μιας βραχύβιας και ασπόνδυλης ποντιακής εφημερίδας-προσπάθειες που καταφέρνουν να διατηρούν τα παραδοσιακά στοιχεία αναλλοίωτα στο πέρασμα των χρόνων. Μόνη εξαίρεση το περιοδικό «Ποντιακή Εστία», της Παναγίας Σουμελά. Μεγαλύτερη προσφορά από τα οργανωμένα ποντιακά σωματεία και τους συλλόγους, όσον αφορά στις εκδόσεις ποντιακών βιβλίων, έχει ο εκδοτικός οίκος των Αδελφών Κυριακίδη, απ' τον οποίο μέσα σε μια δεκαπενταετία έχουν εκδοθεί τόσα βιβλία για τον Πόντο, όσα δεν έχουν εκδοθεί από το 1922 ως σήμερα από όλα τα ποντιακά σωματεία της Ελλάδας. «Η τιμή' σον τιμημένον».

Υπάρχει αξιόλογη βιβλιογραφία, καταχωρημένη σε τοπικές εφημερίδες και περιοδικά, καθώς και σε συλλογές ιδιωτών, όπως προαναφέρθηκε, η οποία δε φτάνει ως τα σπουδαστήρια και τις βιβλιοθήκες των πανεπιστημίων, όπως δε φτάνει στους προθαλάμους των άλλων ερευνητικών ιδρυμάτων. Γραμμένη από απλούς ανθρώπους, οι οποίοι ζήσανε εκεί τα τελευταία δραματικά και τραγικά γεγονότα, όπως επίσης και καταγραφές άλλων προσωπικών μαρτυριών. Για το δραματικό κεφάλαιο των κρυπτοχριστιανών του Πόντου υπάρχουν πολλά κείμενα, άρθρα, διηγήσεις, λαϊκές αφηγήσεις, που γράφτηκαν από συγγενείς και φίλους κρυπτοχριστιανών, από ξένους περιηγητές, από ταξιδιώτες, αλλά και ερευνητές που περιγράφουν με ένα δικό τους τρόπο πραγματικά περιστατικά της ζωής των «κλωστών», τα οποία είδαν, διάβασαν ή άκουσαν από τους ίδιους τους ήρωες των δραματικών γεγονότων.

Κατά τη συγγραφή ενός πονήματος με τόσο φιλόδοξο εύρος βρίσκεσαι αντιμέτωπος με πολλά δύσκολα διλήμματα. Δεν προβάλλονται αξιώσεις πληρότητας κάτι που, ούτως ή άλλως, θα ήταν αδύνατον να επιτευχθεί. Το ζωηρό αφηγηματικό ύφος, μου είναι προτιμότερο. Σε κάποια σημεία, οι αναγνώστες μπορεί να θεωρούν ότι θα ήταν ευκολότερο να καταλάβουν τα γεγονότα, αν στοιχεία, όπως οι γενίτσαροι ή το χαρέμι, αναλύονταν χωριστά έξω από το κύριο σώμα του κειμένου.

Θεωρείται ότι αυτά τα χαρακτηριστικά αποτελούν αναπόσπαστες όψεις της κοινωνίας που τα γέννησε, ότι δεν υπήρχαν μέσα σ' ένα κενό. Ομοίως, η τέχνη και η αρχιτεκτονική προκύπτουν από την πολυπλοκότητα της κοινωνίας και δεν μπορούν να ερμηνευθούν ως μεμονωμένες εκφράσεις καθαρής δημιουργικότητας. Ούτε θα ήταν λογικό να διαπραγματευτώ τη θρησκεία σε ένα κεφάλαιο με τον τίτλο «ισλάμ», από τη στιγμή που η θρησκεία αποτελεί σημαντική κινητήρια δύναμη της ιστορίας και ο τρόπος με τον οποίο εκδηλώνεται οποτεδήποτε ή οπουδήποτε έχει πολιτικό αντίκτυπο.

Η γεωπολιτική ανάλυση και ανάδειξη των φαινομένων των εξισλαμισμών διαφέρει ριζικά από την επισκόπηση της ιστορίας, μέσω θεσμολογικής οπτικής γωνίας, διότι αυτή η τελευταία τείνει να ακινητοποιεί το καθ' εαυτό δρώμενο και να συσκοτίζει τους δεσμούς μεταξύ σχετιζομένων γεγονότων. Έχει το επιπλέον μειονέκτημα να ενθαρρύνει τον αναγνώστη να αγκιστρώνεται σε αυτές ακριβώς τις όψεις της οθωμανικής ιστορίας, που τόσο συχνά αντιμετωπίζονται μειωτικά, χωρίς να εξηγείται το πώς προέκυψαν και γιατί είχαν τη συγκεκριμένη ανάπτυξη. Έτσι, κάθε απόπειρα γεωπολιτικής ερμηνείας της οθωμανικής ιστορίας με τα ίδια δεδομένα που ισχύουν για άλλες ιστορίες παρεμποδίζεται, και αυτή η ιστορία καταλήγει να φαίνεται μοναδική. Φυσικά, υπάρχουν μοναδικές όψεις στην γεωπολιτική προσέγγιση της ιστορίας κάθε κράτους, αλλά το να δοθεί έμφαση σε αυτές αντί για τις όψεις, που είναι πιο συγκρίσιμες με την γεωπολιτική προσέγγιση της ιστορίας άλλων κρατών, μου φαίνεται ότι οδηγεί σε απώλεια της ουσίας.

Το γεγονός ότι η οθωμανική ιστορία είναι μια «μαύρη τρύπα» αποτελεί λόγο λύπης από μόνο του. Ακόμη πιο λυπηρό, όμως, είναι το «σιδηρούν

παραπέτασμα» παρανόησης ανάμεσα στη δύση και τους μουσουλμάνους. Αυτό πηγάζει, σε μεγάλο βαθμό, από τις «παλιές αφηγήσεις» της Δύσης για την οθωμανική αυτοκρατορία, που κατ' επέκταση αποτελούν και την εξιστόρηση πολλών αιώνων του ισλαμικού παρελθόντος χωρίς να χρησιμοποιηθεί το εργαλείο της γεωπολιτικής ερμηνείας. Το να κατανοήσουμε αυτούς που είναι πολιτισμικά και ιστορικά διαφορετικοί από εμάς αντί να καταφεύγουμε σε ετικέτες όπως «αυτοκρατορία του κακού», «φονταμενταλιστής» και «τρομοκράτης» για να συγκαλύψουμε την άγνοιά μας είναι επείγουσα προτεραιότητα. Η μεγαλύτερη ύβρις είναι να αναρωτιόμαστε: «γιατί αυτοί δεν είναι όπως εμείς, να δεχόμαστε τις πολιτισμικές προκαταλήψεις μας παθητικά και αβασάνιστα και να τοποθετούμε το πρόβλημα στο πλαίσιο του «τι πήγε στραβά;».

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

«ΚΑΛΩΣ ΟΥΝ ΟΙΔΑΤΕ ΑΔΕΛΦΟΙ, ΟΤΙ ΔΙΑ ΤΕΣΣΕΡΑ ΤΙΝΑ ΟΦΕΙΛΕΤΑΙ ΚΟΙΝΩΣ ΕΣΜΕΝ ΠΑΝΤΕΣ ΙΝΑ ΠΡΟΤΙΜΗΣΩΜΕΝ ΑΠΟΘΑΝΕΙΝ ΜΑΛΛΟΝ Η ΖΗΝ. ΠΡΩΤΟΝ ΜΕΝ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ ΗΜΩΝ ΚΑΙ ΕΥΣΕΒΕΙΑΣ, ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΔΕ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΟΣ, ΤΡΙΤΟΝ ΔΕ ΥΠΕΡ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΩΣ ΧΡΙΣΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΚΑΙ ΤΕΤΑΡΤΟΝ ΥΠΕΡ ΣΥΓΓΕΝΩΝ ΚΑΙ ΦΙΛΩΝ».¹

Η ήττα του βασιλέως της Μακεδονίας Φιλίππου του Ε' στη μάχη των Κυνός Κεφαλών (Θεσσαλία) από τον ανθύπατο Κόϊντο Φλαμίνιο, το 197 π.Χ., όπως και εκείνη της Πύδνας, το 168 π.Χ., άνοιξε τον δρόμο στη Ρώμη για την κατάκτηση της Μακεδονίας και της κλασικής Ελλάδας. Είχαν προηγηθεί ακατάπαυστοι εμφύλιοι πόλεμοι μεταξύ των ελληνικών πολιτειών, οι οποίες προτίμησαν (πλην Ακαρνάνων) να συμμαχήσουν και να συμπαραταχθούν με τους Ρωμαίους κατά του Φιλίππου. Ο τελευταίος ματαιώς είχε προσπαθήσει να ενώσει όλους τους Έλληνες κατά του κοινού εχθρού. Μετά την ήττα εξάλλου του Αντιόχου του Γ' στη λυδική πόλη Μαγνησία από τον Λεύκιο Σκιπίωνα το 190 π.Χ., και την παράδοση του βασιλείου της Περγάμου από τον Άτταλο τον Γ' το 145 π.Χ., οι Ρωμαίοι κατέλαβαν όλα τα ελληνιστικά κράτη της Μέσης Ανατολής. Ένα χρόνο πριν, το 146 π.Χ., οι Ρωμαίοι είχαν καταλάβει και καταστρέψει ολοσχερώς την Κόρινθο. Ελλάδα και Μακεδονία γίνονται φόρου υποτελείς στη Ρώμη.

Οι Έλληνες, που είναι υπόδικοι στην παγκόσμια ιστορία για την αδυναμία τους να δρουν ενωμένοι, πήραν το μάθημά τους, από το οποίο σπάνια διδάσκονται. Και να σκεφτεί κανείς ότι όταν η Ρώμη ξεκίνησε από το Λάτιο για να ενώσει τους λαούς της ιταλικής χερσονήσου, βρήκε περισσότερους Έλληνες παρά Λατίνους!... Δυστυχώς, η έκκληση του

¹ Από τη δημηγορία του Κ. Παλαιολόγου προς τους υπερασπιστάς της Πόλης την παραμονή της Αλώσεως κατά τον βυζαντινό ιστορικό Φρατζή

Ναυπακτίου Αγελάου για ενότητα "δεν μάλιστα μεν μηδέποτε πολεμείν τους Έλληνας αλλήλους, αλλά μεγάλην χάριν έχουν τοις θεοίς ει λέγοντες εν και ταυτο πάντες συμπλέκοντες τας χείρας καθάπερ οι τους ποταμούς διαβαίνοντες, δύναιτο τας των βαρβάρων εφόδους αποτροβόμενοι, συσώζειν σφας αυτούς και τας πόλεις" δεν βρήκε απήχηση. Το μίσος, ο φθόνος και η διχόνοια τους είχαν τυφλώσει.

Οι Έλληνες, βέβαια, έχασαν τη διοικητική τους αυτοτέλεια, αλλά ο εθνικός πνευματικός τους βίος συνεχίστηκε χωρίς να χάσει το δυναμισμό του, τόσο στα εδάφη της ευρωπαϊκής Ελλάδας, της Μικράς Ασίας, όσο και στον ελληνιστικό χώρο της Μ. Ανατολής. Η υπεροχή μάλιστα του ελληνικού πολιτισμού έναντι του λατινικού υπήρξε καταλυτική, όπως θα δείξει ο βαθμιαίος μετασχηματισμός του ανατολικού ρωμαϊκού κράτους σε ελληνικό, λίγους αιώνες αργότερα.

Το 323 μ.Χ. ο Μέγας Κωνσταντίνος, μετά τη συντριβή του Λικινίου, έγινε κύριος ολόκληρης της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας - της μεγαλύτερης που γνώρισε ποτέ ο κόσμος - και αποφάσισε τη μεταφορά της πρωτεύουσάς της από τη Ρώμη στη θέση του αρχαίου Βυζαντίου, όπου κυριαρχούσε ο ελληνισμός. Στις 11 Μαΐου του 330 μ.Χ., γίνονται τα επίσημα εγκαίνια της Νέας Ρώμης, η οποία ονομάζεται «Κωνσταντινούπολις».

Το 379 μ.Χ., ο Θεοδόσιος ο μέγας ανακηρύσσεται αυτοκράτορας της Ανατολής. Το 395 μ.Χ. γίνεται μονοκράτορας και τον ίδιο χρόνο, λίγο προ του θανάτου του, διαμοίρασε τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία μεταξύ των δύο υιών του. Ο Αρκάδιος παίρνει την Ανατολή και ο Ονώριος τη Δύση.

Το έτος 395 μ.Χ., όπως δέχονται πολλοί επιφανείς ιστορικοί, αποτελεί την αρχή της βυζαντινής (ελληνικής) αυτοκρατορίας. Έκτοτε και μέχρι τον Ιουστινιανό (527 – 565 μ.Χ.), θα ακολουθήσει ο πλήρης εξελληνισμός ολοκλήρου της Ανατολής και ο οικουμενικός ρόλος των Ρωμαίων μεταφέρεται πλέον στους ώμους των Ελλήνων, οι οποίοι και για το λόγο αυτό (της οικουμενικότητας) θα διατηρήσουν επί πολύ το όνομα "Ρωμαίοι". Το Βυζάντιο έφθασε στη μέγιστή του ακμή κατά τον 7^ο αιώνα περίπου, επί Ηρακλείου, όπως και κατά το ήμισυ του 10^{ου} και το πρώτο τέταρτο του 11^{ου} αι..

Η βυζαντινή αυτοκρατορία άρχισε να κλονίζεται ουσιαστικά, όταν ο αυτοκράτοράς της Ρωμανός Διογένης ηττήθη από τον Σουλτάνο των Σελτζούκων Τούρκων Αρπ Ασλάν στο Μαντζικέρτ το 1071. Δέκα χρόνια αργότερα, όταν ο Αλέξιος Κομνηνός εστέφετο αυτοκράτορας και ανέλαμβανε να "συμμαζέψει" την αυτοκρατορία, η μισή Μ. Ασία κατείχετο από τους Τούρκους, οι οποίοι αφού εκυρίευσαν την Κύζικο και τη Νίκαια, προήλασαν μέχρι των προθύρων της Κωνσταντινουπόλεως. Την ίδια εποχή, η υπόλοιπη Μ. Ασία παρέλυε από εμφυλίους πολέμους, στα ευρωπαϊκά εδάφη αντιμετώπιζονταν η επανάσταση των Βουλγάρων, οι επιδρομές των Πετσενέγων και των Σέρβων και κυρίως η εκστρατεία των Νορμανδών από την Ιταλία με το Γισκάρδο. Ενώ ο Αλέξιος αντιμετώπιζε επιτυχώς όλες αυτές τις απειλές, ενέσκηψαν από τη Δύση νέες θύελλες: Οι Σταυροφορίες, όπου τα στίφη των Φράγκων του πάπα Ουρβανού, οδηγούμενα από το Πέτρο τον Ερημίτη, έπιπταν κατά κύματα, ως σμήνη ακριδών, κατά της Κωνσταντινουπόλεως.

Το 1204, ένας άλλος πάπας, ο Ιννοκέντιος ο Γ', θ' αναλάβει να οργανώσει την Δ' Σταυροφορία, η οποία θα καταλύσει τελικά το Βυζάντιο στις 13 Απριλίου του ίδιου έτους. Αυτοκράτορας ήταν τότε ένας άλλος Αλέξιος (ο Δ'), αλλά τελείως ανίκανος.

Η λεηλασία της Κωνσταντινουπόλεως δεν έχει αντίστοιχό της στην ιστορία. Επί εννέα αιώνες, η μεγάλη πόλη υπήρξε η μεγάλη πρωτεύουσα του χριστιανικού πολιτισμού. Είχε γεμίσει με έργα τέχνης, που είχαν επιζηήσει από τη αρχαία Ελλάδα, καθώς επίσης και με τα αριστουργήματα των δικών της εξοχών καλλιτεχνών, αλλά οι Γάλλοι και οι Φλαμανδοί είχαν κυριευθεί από μία μανία καταστροφής. Ξεχύθηκε, ένας ωρυόμενος όχλος στους δρόμους, αρπάζοντας οτιδήποτε γυάλιζε και καταστρέφοντας ότι δεν μπορούσαν να κουβαλήσουν, σταματώντας μόνο για να σκοτώσουν ή για να βιάσουν... δεν γλίτωσαν ούτε τα μοναστήρια, ούτε οι εκκλησίες, μήτε οι βιβλιοθήκες. Στην ίδια την Αγία Σοφία έβλεπε κανείς μεθυσμένους στρατιώτες να σκίζουν τις μεταξωτές κουρτίνες... ενώ ποδοπατούσαν ασεβέστατα άγιες εικόνες και ιερά βιβλία ... καλόγριες βιάσθηκαν μέσα στα μοναστήρια των ... πληγωμένες γυναίκες και παιδιά κοίτονταν ετοιμοθάνατες μέσα στους δρόμους. Επί τρεις

ημέρες εξακολούθησαν φρικιαστικές σκηνές της λεηλασίας και της αιματοχυσίας, ώσπου η τεράστια ωραία πόλη έγινε ερείπιο...

Από το 1204 μπορούμε να πούμε ότι δεν υπάρχει πλέον ισχυρό Βυζάντιο... Στις 16 Μαΐου 1204, ο Βαλδουίνος της Φλάνδρας στέφθηκε επισήμως στην Αγία Σοφία ως πρώτος Λατίνος Αυτοκράτορας. Η Φραγκική αυτή κατοχή διήρκεσε μέχρι το 1261, οπότε ανεκτήθη από τον Μιχαήλ Παλαιολόγο, αυτοκράτορα μέχρι τότε του κρατιδίου της Νίκαιας. Το Βυζάντιο, όμως, δε θα καταφέρει να ορθοποδήσει και να βρει την παλιά του αίγλη. Η εσκεμμένη κακεντρέχεια των Φράγκων με τις καταστροφικές συνέπειές της, από κοινού με τα σφάλματα και την ανεπάρκεια των τότε Βυζαντινών ηγετών οδήγησαν στην προϊούσα παρακμή της βυζαντινής αυτοκρατορίας

Η άλωση της Κωνσταντινουπόλεως από τον Μεχμέτ Β' στις 29 Μαΐου 1453 άνοιξε και τυπικά το δρόμο στις οθωμανικές ορδές προς τη Δύση. Η συνέχεια της ιστορίας για την ευρύτερη περιοχή είναι πια δυσοίωνη, όπως θα αποδειχθεί στα επόμενα κεφάλαια.

Η ΑΠΑΡΧΗ ΤΟΥ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΣΜΟΥ²

Όσο η ρωμαϊκή αυτοκρατορία έδινε τη σκυτάλη στην βυζαντινή, στην ανατολική πλευρά δρούσε ο Μωάμεθ. Ο Μωάμεθ δεν ήταν μόνο ο ιδρυτής της μουσουλμανικής θρησκείας. Ήταν και ο ιδρυτής ενός κράτους, του αραβικού.

Για να κατανοήσουμε, όμως, πως έφτασαν οι οθωμανοί στις πύλες του Βυζαντίου θα πρέπει να κοιτάξουμε ορισμένα στοιχεία για την αρχή του μουσουλμανισμού.

Οι Άραβες πριν από τον ερχομό του Μωάμεθ, ήταν χωρισμένοι σε φυλές και ζούσαν τη νομαδική ζωή τους σκορπισμένοι στην απέραντη Αραβική χερσόνησο. Τους ένωνε, βέβαια, η γλώσσα και ορισμένες κοινές αντιλήψεις, φιλονικούσαν, όμως, διαρκώς μεταξύ τους. Πίστευαν σε πολλές θεότητες και είχαν εμπορικό μα και θρησκευτικό κέντρο την Μέκκα. Ο Μωάμεθ ένωσε όλες τις Αραβικές φυλές, έδωσε στους ομοεθνείς του τη νέα θρησκεία τους και δημιούργησε ένα συμπαγές μωαμεθανικό κράτος με φανατικές επεκτατικές κατευθύνσεις.

Ο ξαφνικός του θάνατος (632) προκάλεσε μεγάλη σύγχυση γιατί ο Μωάμεθ δεν είχε ορίσει διάδοχό του. Η δύσκολη κατάσταση αντιμετωπίστηκε χάρη στον Αμπού Μπεκρ, παλιό φίλο του Μωάμεθ. Αυτός έγινε ο πρώτος χαλίφης του θεοκρατικού μουσουλμανικού κράτους. Τον διαδέχτηκε (634) ο Ομάρ, που κατέκτησε την Περσία (636), τη Συρία (638) και την Αίγυπτο (642). Μετά τον Ομάρ, χαλίφης έγινε ο Οθμάν και μετά από αυτόν ο Αλή.

Αυτοί είναι οι 4 πρώτοι χαλίφηδες. Μετά από αυτούς ο Μουαβίγια ίδρυσε (661) την κληρονομική μοναρχία των Ομεγιαδών. Στη βασιλεία των Ομεγιαδών, το κράτος των Αράβων εξαπλώθηκε σ' όλη τη βόρειο Αφρική, υπέταξε την Ισπανία και τη νότια Γαλλία. Έτσι, 50 χρόνια μετά τον θάνατο του Μωάμεθ, οι Άραβες έφτασαν να πολιορκήσουν και την Κωνσταντινούπολη (672), (717), μα νικήθηκαν από τους Βυζαντινούς Έλληνες.

² Θεοχαρίδης, Π., "Πομάκοι", Ξάνθη (1995), σ. 326

Σε όλες τις χώρες, από την Κίνα ως τον Ατλαντικό Ωκεανό, αρκετοί λαοί ασπάστηκαν τότε τον Μουσουλμανισμό. Ανάμεσα στους λαούς αυτούς ήταν και οι Τούρκοι (950), που κατοικούσαν τότε στις πεδιάδες ανατολικά της Κασπίας θάλασσας. Οι Τούρκοι ήταν τότε χωρισμένοι σε φυλές. Όταν όμως πήραν τη νέα θρησκεία του Ισλάμ, οργανώθηκαν σε κράτος. Πρώτα σαν Σελτζούκοι, με αρχηγό τους τον Σελτζούκ, κι ύστερα σαν Οθωμανοί, με αρχηγό τους τον Οθμάν, νίκησαν τους Άραβες, εξαπλώθηκαν σε όλες τις χώρες, που πιο μπροστά ήταν αραβικές και άρχισαν τις επιθέσεις τους ενάντια στην Βυζαντινή Αυτοκρατορία.

Οι επιθέσεις αυτές κράτησαν περίπου 450 χρόνια (1000-1453). Τον ίδιο καιρό το Βυζαντινό κράτος πολεμούσε και με πολλούς άλλους εχθρούς του: Βουλγάρους, Σλάβους (Ρώσους), Φράγκους κλπ και συνεχώς γινόταν πιο ανίσχυρο. Κι όταν εξαντλήθηκε ολοκληρωτικά, οι οθωμανοί Τούρκοι κυρίευσαν και την πρωτεύουσά του την Κωνσταντινούπολη (1453). Τότε όλη η ελληνική χερσόνησος υποτάχθηκε στους οθωμανούς. Κι αποτέλεσε τμήμα της οθωμανικής αυτοκρατορίας.

ΙΣΛΑΜ Ή ΞΙΦΟΣ

Στη μελέτη γίνεται προσπάθεια να αποκαλυφθεί το μωσαικό των εθνικών και των θρησκευτικών μειονοτήτων. Το κλειδί για την ερμηνεία της εθνικής, γλωσσικής και θρησκευτικής αλλοίωσης των πληθυσμών σε ολόκληρο το χώρο της αφρο-ασιατικής ηπείρου, όπου ζούσαν ιουδαϊκοί, χριστιανικοί, καθώς και πληθυσμοί άλλων φυλών και θρησκειών, βρίσκεται ακριβώς στη διακήρυξη του Μωάμεθ και του ισλαμισμού και η πρόταξη ενώπιόν τους του διλήμματος: «Ισλάμ (υποταγή) ή ξίφος (εξόντωση μαζική)». Έτσι βρέθηκαν τα εκατομμύρια των χριστιανών Ελλήνων και άλλων εθνότητων στο ισλαμικό καθεστώς μαζί με τις ηγεσίες τους. Είναι αφύσικο να χαθούν από το πρόσωπο της γης τα 25.000.000 των χριστιανών Ελλήνων, που αναφέρονται από τους ιστορικούς και άλλους συγγραφείς, και όμως “εξαφανίστηκαν”. Με τον τρόπο αυτό οι 50.000 Τούρκοι, που ξεκίνησαν από το δικό τους λίκνο, βρέθηκαν να αριθμούν εκατομμύρια πληθυσμών στη Μ. Ασία, παρά την αιμορραγία τους στις συγκρούσεις με άλλα έθνη, ενώ οι άλλες εθνότητες που υπήρχαν φαινομενικά εξαφανίστηκαν και παραμένουν σε λήθαργο. Όμως το νέο status, δηλαδή το νέο καθεστώς που προκλήθηκε, δημιούργησε, όπως ήταν φυσικό, ισχυρές σεισμικές δονήσεις στα σπλάχνα του.

Από όσα αποκαλύπτουν οι πηγές, οι πληθυσμοί αυτοί, που κατακτήθηκαν με τη φωτιά και το σίδηρο μαζί με τις ηγετικές τους μορφές (μερικοί από αυτούς αναδείχθηκαν σαν αστέρες πρώτου μεγέθους από άλλους δρόμους και με άλλους τρόπους και σύμφωνα με τη θεμελιώδη αρχή της Φυσικής της δράσης και αντίδρασης αλλά και της παράπλευρης κυκλοφορίας) βρήκαν τις μεθόδους εκείνες για τη διατήρηση και προώθηση των κληρονομικών, των πολιτιστικών και πολιτισμικών αγαθών τους.

Με πεποίθηση μπορούμε να στηρίξουμε τον ακλόνητο ισχυρισμό, ότι ο Ελληνισμός δε χάθηκε ούτε με την αραβική, αλλά ούτε και με την τουρκική κατάκτηση, δε χάθηκε το 1453 με την πτώση της Πόλης, ούτε όμως και το 1461 με την πτώση της Τραπεζούντας, αλλά ούτε και με τη μικρασιατική καταστροφή του 1922. Τα ελληνικά γράμματα και οι επιστήμες μεταδόθηκαν όχι μόνο στη Δύση

αλλά και στους κατακτητές της Ανατολής, και διαιωνίστηκαν οι θεωρίες και οι δοξασίες του Αριστοτέλη από τους Άραβες φιλοσόφους, All-Kindi, τον Αβικένα, τον Αβερρόη κ.ά., ενώ οι τεκέδες τους πήραν ονομασίες αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων όπως π.χ. "Aflatum Tekesi", δηλαδή το Πνευματικό Κέντρο ο "Πλάτων", όπως ήταν αυτό του Μεβλανά.

Οι μελέτες σχετικά με την ύπαρξη ελληνικών μειονοτήτων, στην εποχή μας, γίνονται όλο και πιο συστηματικές προς την κατεύθυνση της συγκέντρωσης και επεξεργασίας του υλικού, που έχει σχέση, όπως λέχθηκε, με τις ελληνικές μειονότητες όπου γης, με την ελπίδα ότι η προσφορά τους θα θέσει ένα λιθαράκι στη μεγάλη προσπάθεια αναβίωσης και ανασύνδεσης κάθε είδους μνήμης, κάθε θρύλου και κάθε παράδοσης, καθώς και κάθε αγαθού, που ανήκουν στο παρελθόν του Ελληνισμού που πέρασε, και ανήκουν στο παρόν του Ελληνισμού που υπάρχει, και στο μέλλον του Ελληνισμού που θα διαλάμψει. Η επιτυχία αυτού του έργου θα κριθεί από τους επερχόμενους, που θα συνεχίσουν και θα προωθήσουν το έργο μας.

Αργότερα, στη μελέτη αυτή, θα δούμε να παρουσιάζονται οι εθνικές και θρησκευτικές μειονότητες που ζουν στην Τουρκία και να καταρρίπτεται η θεωρία των Τούρκων για την καθαρότητα της φυλής τους.

Η πολυάριθμη εθνότητα των Κούρδων (18.000.000 περίπου), που κάνει έναν άνισο αλλά σκληρό και αδυσώπητο αγώνα ανεξαρτησίας, όπως φαίνεται, θα ακρωτηριάσει θανάσιμα το σημερινό status της χώρας αυτής, που στον επιθανάτιο ρόγχο της, απειλεί Ανατολή και Δύση για να κρατήσει τους λαούς της σε καθεστώς διαρκούς εσωτερικής κατοχής. Οι στατιστικές που δημοσιεύονται κατά καιρούς στη χώρα αυτή, δεν πείθουν ότι απηχούν την πραγματικότητα, αλλά διέπονται πάντοτε από πολιτική σκοπιμότητα και καθοδήγηση.

Οι Έλληνες, μέχρι τον 12^ο αι., ανήρχοντο σε αριθμό περί τα 25.000.000 πληθυσμού, ενώ οι Τούρκοι επιδρομείς ήρθαν στο προσκήνιο με έναν όγκο πληθυσμού 50.000 περίπου. Τα στοιχεία της τουρκικής στατιστικής υπηρεσίας δείχνουν τον πληθυσμό, στα τέλη του 2008, να ανέρχεται στα 71.517.000. Από τις 81 επαρχίες, στις 55 αυξήθηκε ο αριθμός κατοίκων, ενώ στις 26 μειώθηκε. Οι

τρεις πρώτες επαρχίες σε αύξηση πληθυσμού ήταν κατά σειρά η Υαλονα, Tekirdag και Hakkarî, ενώ οι 3 με τη μικρότερη ανάπτυξη ήταν οι επαρχίες Bilecik, Kutahya και Isparta με τους ελληνικούς πληθυσμούς ανύπαρκτους τελείως. Σύμφωνα με άλλη στατιστική, οι Τούρκοι (αυτοί που αυτοπροσδιορίζονται ως Τούρκοι) υπολογίζονται σε 52.826.000 ανάμεσα σε συνολικό αριθμό 75.830.000. Εάν αφαιρέσουμε τα 20 εκ των Αλεβί τότε οι κάτοικοι που αυτοπροσδιορίζονται ως Τούρκοι είναι περίπου 33.000.000.

Το έτος 1918 οι Τούρκοι σε τρεις διαφορετικές στατιστικές αριθμούσαν 6.500.000 - 7.000.000 κατοίκους³.

Οι Έλληνες της Ιωνίας, δηλαδή της Μικράς Ασίας, είχαν προ του 1922, 10 πλήρη γυμνάσια, 52 ημιγυμνάσια, 8 παρθεναγωγεία, 5 διδασκαλεία θηλέων, 451 δημοτικά σχολεία αρρένων και 336 θηλέων, ενώ είχαν 123 νηπιαγωγεία με σύνολο δασκάλων 4052 και μαθητών 190.145, αλλά και εκκλησίες, νοσοκομεία, βιβλιοθήκες και μουσεία υπήρχαν σχεδόν σε κάθε πόλη⁴.

Στον Πόντο, δηλ. στις επαρχίες της Τραπεζούντας, της Ροδοπόλεως, Χαλδίας, Κερασούντος, Κολωνίας, ΝεοΚαισάρειας, Αμασσειάς, υπήρχαν 1459 μέλη του εκκλησιαστικού κλήρου, 11 πόλεις, 41 κωμοπόλεις, 1413 χωριά, 3 γυμνάσια, 7 ημιγυμνάσια, 1047 σχολαρχεία, 1236 καθηγητές, δάσκαλοι και δασκάλες, 75.953 μαθητές και μαθήτριες, 1131 εκκλησίες, 12 μονές ανδρών, 10 μονές γυναικών, 1647 παρεκκλήσια, 14 φιλανθρωπικά σωματεία, 23 φιλόπρωχες αδελφότητες, 2 νοσοκομεία, 1 κοινοτικό ταπητουργείο και 1 λύκειο⁵.

Αντίθετα οι Τούρκοι, ενώ βρίσκονται στην Κωνσταντινούπολη από το 1453, μόλις πριν από έναν αιώνα ίδρυσαν τα πρώτα πανεπιστήμια, στα οποία οι πρώτοι φοιτητές ήταν Έλληνες, Αρμένιοι και όχι Τούρκοι, ενώ και οι καθηγητές ήταν Έλληνες και Ευρωπαίοι, διότι δεν υπήρχαν Τούρκοι καθηγητές για να διδάξουν.

³ Βλ. Παράρτημα Α8.

⁴ Βλ. Παράρτημα Β5.

⁵ <http://clubs.pathfinder.gr/> 19 Μαΐου/ 510626

Μόλις το 1860 ίδρυσαν τα πρώτα γυμνάσια, ενώ ως τότε στη χώρα αυτή λειτουργούσαν μόνο ιεροδιδασκαλεία, στρατιωτικές και διοικητικές σχολές, για την επάνδρωση των υπηρεσιών της αχανούς αυτοκρατορίας τους.

Την αραιή παρουσία του μουσουλμανικού στοιχείου στην ανατολική και στην δυτική Θράκη τόνιζε ο Γερμανός Α. Griesebach στο έργο του «Reise Idurch Rumelien und nach Brussa im Jahre 1839» (Göttingen 1841) επισημαίνοντας ότι είχε συναντήσει αμιγή τουρκικά χωριά μόνο στην περιοχή της Αίνου και ότι ολόκληρο το γεωγραφικό τμήμα νότια και νοτιοανατολικά της Αδριανουπόλεως ως την Προποντίδα και τα Στενά ήταν ελληνικά. Σε επίρρωση των διαπιστώσεων έρχεται να προστεθεί και το περιεχόμενο σπουδαιότατης τουρκικής στατιστικής, που δημοσιεύθηκε πρόσφατα από την Καλλιόπη Παπαθανάση-Μουσιοπούλου στο έργο της «Η απελευθέρωση της Δυτικής Θράκης. Από το αρχείο Χαρίσιου Βαμβακά» (Αθήνα 1975). Πρόκειται για στατιστική του βιλαετίου Αδριανουπόλεως του 1873, στην οποία υπογραμμιζόταν η χριστιανική υπεροχή σε ολόκληρο το νότιο τμήμα του. Έτσι π.χ. στους καζάδες Αδριανουπόλεως, Διδυμοτείχου, Σαράντα Εκκλησιών και Ξάνθης μνημονεύονταν 50.028 Τούρκοι απέναντι σε 123.011 χριστιανούς, στο σαντζάκι Καλλιπόλεως 12.286 Τούρκοι και 42.401 χριστιανοί και στο σαντζάκι Ραιδεστού 11.805 Τούρκοι και 30.074 χριστιανοί.

Οι εθνολογικοί χάρτες της Ευρωπαϊκής Τουρκίας που εκδόθηκαν κατά το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αι., όπως εκείνοι των Α. Synvet, Stanford και E. Biondi, ανιχνεύουν με αναλυτικά στοιχεία την εθνολογική σύσταση ολόκληρου του γεωγραφικού αυτού τμήματος της οθωμανικής επικράτειας. Έτσι ο χάρτης του Α. Synvet (Table ethnographique de la Turquie d'Europe et denombrement de la population Grecque de la Turquie d' Europe de l' Empire Ottoman) που εκδόθηκε στο Παρίσι στα 1877, παρουσιάζει με ανάγλυφο τρόπο την επικράτηση του ελληνικού στοιχείου στην νότια Μακεδονία και και στη νότια Θράκη και επισημαίνει παράλληλα την ελληνική παρουσία στα βορειότερα τμήματα των επαρχιών αυτών μέσα σε συμπαγείς βουλγαρικές ή μουσουλμανικές μάζες⁶. Τους Έλληνες κατοίκους της Θράκης εκτός από τους ελληνικούς πληθυσμούς της Κωνσταντινουπόλεως, της μητροπόλεως της

⁶Βλ. Παράρτημα Β7.

Δέρκων και της Βάρνας, τους υπολογίζει σε 380.000 και συμπεριλαμβάνει στον αριθμό αυτό 68.000 Έλληνες της ανατολικής Ρουμελίας, που υπάγονταν στις μητροπόλεις Φιλιππουπόλεως, Αγκιάλου, Μεσημβρίας και Σωζοαγαθουπόλεως. Ο εθνογραφικός χάρτης του Stanford, ο οποίος είδε το φως της δημοσιότητας στα 1877, υποδεικνύει την απουσία σταθερού σλαβικού πληθυσμού νότια της Φιλιππουπόλεως και αναγνωρίζει την κυριαρχική παρουσία του ελληνικού στοιχείου από την Κωνσταντινούπολη μέχρι τον Έβρο. Ανάλογα περίπου υπήρξαν και τα συμπεράσματα του Ιταλού F. Biasoni, ο οποίος υπολόγιζε ολόκληρο τον ελληνισμό της Θράκης, μαζί με την Κωνσταντινούπολη και τον Βόσπορο, σε 1.000.000⁷.

Ύστερα από όλα αυτά, η μόνη λεωφόρος που υπάρχει για την ειρηνική συμβίωση αλλά και την επιβίωση των λαών του μικρασιατικού χώρου με τους λαούς της Ευρώπης και ιδιαίτερα με τους Έλληνες, είναι η οριστική και χωρίς όρους συμφιλίωση. Η αποδοχή της πραγματικής ιστορίας και η επίλυση των θεμάτων που απασχολούν επί αιώνες τις γείτονες προς αυτή (Τουρκία) χώρες.

Στις μέρες μας, το φως της δημοσιότητας είδε μια ενδιαφέρουσα μελέτη του Γιάννη Τσαλουχίδη με τίτλο: "Ελλάς Τουρκία: εμπρός ολοταχώς για το 1930", Θεσσαλονίκη (1994) (σελίδες 485). Η Αρχή της αμετάκλητης και τελεσίδικης συμφιλίωσης των δυο λαών, Ελλήνων και Τούρκων. Ο συγγραφέας είχε την ευκαιρία να πραγματοποιήσει τρία πολυήμερα ταξίδια στη γειτονική Τουρκία, όπου επισκέφθηκε τις βιβλιοθήκες της Κωνσταντινούπολης και άλλων πόλεων, αλλά ταξίδεψε και στις χώρες Γερμανία και Γαλλία, όπου οι βιβλιοθήκες είναι πλούσιες και προσιτές σε κάθε μελετητή.

⁷ Βλ. Παραρτήματα Α7, Β6 & Β8.

Η ΤΟΥΡΚΙΑ ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ, ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΚΑΙ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΗΣ⁸

«Όλοι όσοι περιμένουν με αγωνία τη λύση του ανατολικού προβλήματος σύμφωνα με τα σημερινά ευρωπαϊκά συμφέροντα και μπροστά σε όλα τα πολύπλοκα προβλήματα που θα ξεπηδήσουν, πρέπει να γνωρίζουν ποιες είναι στην πραγματικότητα οι αιτίες που προκάλεσαν τις διαψεύσεις τους.

Κατά τη γνώμη μου, η αιτία προέρχεται από τις αντιφατικές ή όχι και τόσο ακριβείς πληροφορίες, αόριστες και ελλιπείς, που τους δόθηκαν κατά καιρούς σχετικά με τα ιστορικά γεγονότα, τη γεωγραφική κατάσταση και την εθνογραφία της οθωμανικής αυτοκρατορίας, καθώς επίσης και σχετικά με το χαρακτήρα, τα ήθη και τις τάσεις των διαφόρων λαών που τη συγκροτούν.

Στην πραγματικότητα τούτες οι πληροφορίες ποικίλλουν ανάλογα με τις απόψεις και τις τάσεις των διαφόρων φυλών που διαφέρουν μεταξύ τους κατά τρεις κλασικούς τρόπους: στη θρησκεία, στην πολιτική και στην κοινωνική οργάνωση και από το γεγονός ότι τούτοι οι λαοί υφίστανται διάφορες επιρροές. Όλα τούτα παρουσιάζονται με αμφίβολο και μισοκαλυμμένο τρόπο.

Αλλά, όπως είναι φυσικό να βλέπουμε λαούς που τα συμφέροντα τους δεν εναρμονίζονται κάτω από την καθημερινή πίεση των ιδεών και των παθών να δίνουν στην κοινή γνώμη αντιφατικές πληροφορίες προκειμένου να εξυπηρετήσουν τη δική τους υπόθεση, δεν είμαστε σε θέση να διαμαρτυρηθούμε, όταν διαπιστώνουμε ότι συγγραφείς που δεν έχουν επισκεφτεί ποτέ την Ανατολή ή που αν την έχουν επισκεφτεί, δεν έχουν μείνει αρκετό καιρό εδώ ώστε να σχηματίσουν μια καθαρή και αυστηρή ιδέα των προβλημάτων που καλούνται να κρίνουν και κατά συνέπεια τα γραφτά τους δεν είναι σύμφωνα με την αλήθεια.

Είναι φυσικό, για να μιλήσει κανείς για την Ανατολή, πρέπει να τη γνωρίζει. Και ακόμα, για να κρίνει τα προβλήματα που συνδέονται μ' αυτήν θα πρέπει να έχει όλα τα ακριβή δεδομένα πάνω σ' αυτά τα γεγονότα.

⁸ *Το άρθρο αυτό γράφτηκε από το Μεγάλο Βεζίρη της Τουρκίας-Μιδάτ Πασά το 1878 στα γαλλικά και δημοσιεύτηκε στο γαλλικό περιοδικό *Επιστημονική Επιθεώρηση* της 8/6/1878.

Ποιοι άνθρωποι καλής θέλησης έχουν σκεφτεί ως τα τώρα αν είναι αλήθεια ότι προκειμένου για τη βελτίωση της τύχης των χριστιανών της Ανατολής η Ρωσία επέβαλε τις θυσίες ενός μεγάλου πολέμου. Αυτός ήταν ο σκοπός της; Και αυτό το πρόσχημα δεν κρύβει άλλα σχέδια που δεν ανακοινώθηκαν; Σήμερα όλος ο κόσμος γνωρίζει αυτό που οι τελευταίες ημέρες του πολέμου αποκάλυψαν. Μα καθώς οι εχθροί μας δεν έπαψαν να μιλάνε για την υποδούλωση των χριστιανών καθώς και για το καθήκον τους να επιβάλουν στην Ευρώπη να τους απελευθερώσει από το ζυγό που τους κάνει να στενάζουν και ακόμα, καθώς πολλοί πιστεύουν πως οι χριστιανοί στην Τουρκία θεωρούνται ταπεινοί δούλοι και τους μεταχειρίζονται σαν τέτοιους, θα πρέπει να δείξουμε ότι οι κατηγορίες αυτές είναι ψεύτικες, παραθέτοντας τις σχέσεις που υπάρχουν στην Τουρκία ανάμεσα στους μουσουλμάνους και τους χριστιανούς και ιδιαίτερα τις αρχές που κατευθύνουν την κυβέρνηση στη μεταχείριση των μη μουσουλμάνων υπηκόων της.

Μια γενική ματιά στην ιστορία ξεκαθαρίζει την κατάσταση.

Πρέπει να τονιστεί ότι η αρχή που καθοδηγεί την κυβέρνηση σχετικά με τον ισλαμισμό στηρίζεται σε δημοκρατικές βάσεις, αφού αναγνωρίζεται η κυριαρχία των εθνών. Οι θεσμοί που διέπουν τα διάφορα μουσουλμανικά κράτη στις διάφορες ιστορικές περιόδους όχι μόνο δεν έχουν αυταρχική μορφή, αλλά απέχουν από αυτές τις αρχές που παραμένουν ως νόμοι όλων των μουσουλμάνων. Οι μουσουλμάνοι θεωρούνται μέλη της μεγάλης εθνικής κοινότητας. Και μ' αυτή την έννοια έχουν όλα τα πολιτικά δικαιώματα, από την ατομική ελευθερία ως την ισότητα μπροστά στο νόμο. Και αν άλλες φυλές δεν έχουν τύχει πάντοτε ανάλογης μεταχείρισης, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι πάντοτε διακηρύσσεται η μεγάλη ανοχή απέναντί τους. Από αυτή την αρχή ξεκινώντας όλες οι θρησκείες κάτω από τη μουσουλμανική κυριαρχία έχουν σιγουριά και πλήρη ελευθερία στην άσκηση της λατρείας και στη διαχείριση των αντίστοιχων κοινοτικών τους συμφερόντων. Άλλωστε είναι γνωστό ότι η μουσουλμανική θρησκεία είναι δίκαιη και προβλέπει αυστηρές τιμωρίες για εκείνους που απομακρύνονται απ' αυτήν.

Οι ιδρυτές της οθωμανικής δυναστείας οφείλουν τις πρώτες τους επιτυχίες στη δικαιοσύνη και την ανεκτικότητα που έδειξαν παρά στην ισχύ των όπλων τους.

Με την ισότητα ανέπτυξαν παραπέρα την εξουσία τους και επεκτάθηκαν στις γειτονικές περιοχές. Πριν καν τις προσβάλουν στρατιωτικά, τις είχαν κιάλας κατακτήσει ηθικά. Η δικαιοσύνη τους ήταν πολύ μεγάλη. Όταν κατακτήθηκε η Ρούμελη, είχαν τη δυνατότητα να εξαναγκάσουν τους χριστιανούς να εξισλαμιστούν. Κι όμως δεν το έκαναν. Ευγενείς ηγεμόνες διακήρυξαν ότι θα τους υπερασπίσουν και δεν άσκησαν καμιά πίεση και κανέναν εκβιασμό στη συνείδηση των λαών που έγιναν υποτελείς στο στέμμα τους. Επέτρεψαν στους υποτελείς να διατηρήσουν τη θρησκεία τους, τη γλώσσα τους, τις ιδιοκτησίες τους και όλα τα αγαθά. Και ακόμα τους έδωσαν τα προνόμια να διευθύνουν οι ίδιοι με τη δική τους θέληση τις κοινότητές τους και να οργανώνουν κατά συνέπεια τα σχολεία τους, πάνω στα οποία η κυβέρνηση δεν έκανε ποτέ έλεγχο.

Οι ηγεμόνες μας μπορούν να καυχούνται ότι ήταν και είναι ως σήμερα προστάτες όλων των λατρειών και μάλιστα σε τέτοιο σημείο που η ανοχή μας στα ζητήματα της πίστης έχει γίνει παροιμιώδης.

Για να δώσω ένα παράδειγμα ανοχής των σουλτάνων απέναντι στους χριστιανούς, θα μου επιτρέψετε να αναφέρω δυο ιστορικά γεγονότα που αποδείχνουν αυτά που ανέφερα πιο πάνω.

Ύστερα από την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης από το σουλτάνο Μωάμεθ (Μεχμέτ) Β', τον αποκαταστάτη της τάξης και της διακήρυξης μιας αμνηστίας, τούτος ο ηγεμόνας διέταξε να συγκροτηθεί ένα ντιβάνι (επίσημη αίθουσα) στο οποίο κάλεσε τον Έλληνα πατριάρχη. Και μάλιστα έστειλε σε προϋπάντηση όλους τους υπουργούς του. Εκείνα τα χρόνια ο ηγεμόνας δε σηκωνόταν ποτέ ότι και αν γινόταν, ακόμη και σε πολύ πιεστική περίπτωση - ακόμα πιο πολύ μπροστά στον πνευματικό αρχηγό ενός κατακτημένου έθνους. Κι όμως εκείνη τη στιγμή παραβίασε τον κανόνα. Σηκώθηκε από τη θέση του, προχώρησε περί τα δέκα βήματα προς τον πατριάρχη και, παίρνοντας τον από το χέρι, τον κάθισε πλάι του. Στη συνέχεια, ως σύμβολο της ανανεωμένης του πνευματικής εξουσίας, του έδωσε ένα σκήπτρο, που το κρατάει και σήμερα ακόμη

ο Πατριάρχης στις επίσημες τελετές. Το κρατάει ένας ιερωμένος μπροστά από τον Πατριάρχη.

Ο ίδιος αυτός σουλτάνος, θέλοντας στη συνέχεια να εξασφαλίσει την ίδια απόδοση δικαιοσύνης σε μουσουλμάνους ή χριστιανούς από τα δικαστήρια που εγκατέστησε στην Κωνσταντινούπολη και να αφαιρέσει από τους κατακτημένους λαούς το φόβο για τη διαδικασία στην οποία δεν ήταν συνηθισμένοι ακόμα, παρακάλεσε τον πατριάρχη να του ορίσει δύο εκκλησιαστικούς μορφωμένους και ικανούς, που θα έκαναν επιθεώρηση στα δικαστήρια για ένα χρόνο, σύμφωνα με τη μαρτυρία κάποιων, και τριών χρόνων σύμφωνα με τη μαρτυρία άλλων, και τους είπε να τον ενημερώνουν για τα όσα παρατηρούν.

Και πληροφορήθηκε ότι τούτοι οι ιερωμένοι, αφού έφεραν σε πέρας την αποστολή τους, πήγαν στα ανάκτορα για να αποδώσουν λογαριασμό στον ηγεμόνα και στην αναφορά που του υπέβαλαν πρόσθεσαν:

«Αν τα δικαστήρια που εγκατέστησε η Μεγαλειότητά σας στις επαρχίες της Αυτοκρατορίας αποδίδουν την ίδια δικαιοσύνη που δίνουν και αυτά που είναι εδώ και πως αν αυτό συνεχιστεί, η Μεγαλειότητά σας μπορεί να είναι σίγουρη ότι η εξουσία της και η ένδοξη κυβέρνησή της θα φθάσει σε λίγο στο απόγειο της δόξας της και η διάρκειά της θα είναι μακροχρόνια, ενώ η ευημερία των πιστών της υπηκόων θα είναι μεγάλη».

Ενώ η οθωμανική κυβέρνηση αποκαθιστούσε την εξουσία της και την σταθεροποιούσε με τη δικαιοσύνη στο ένα άκρο της Ευρώπης, στο άλλο άκρο οι λαοί πνίγονταν από τις εξεγέρσεις και τους πολέμους.

Τα έθνη της Ανατολής και του Βορρά δεν είχαν ακόμη βγει από την κατάσταση βαρβαρότητας στην οποία ζούσαν. Ως συνέπεια αυτής της πολιτικής οι μάζες των ημιγκρέδων έφθαναν από όλα τα σημεία στις οθωμανικές χώρες στις οποίες ζητούσαν άσυλο και προστασία.

Οι Εβραίοι κυνηγημένοι εγκατέλειψαν την Ισπανία και βρήκαν καταφύγιο στα εδάφη της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Το ίδιο συνέβαινε ακόμη και με τους Αρμένιους, που έφθαναν εδώ για να αποφύγουν τις ανέντιμες καταπιέσεις των Κοζάκων και για να σωθούν από τη δουλεία της Ρωσίας. Όλοι τούτοι οι πρόσφυγες αποκτούσαν την ελευθερία τους στο έδαφος της αυτοκρατορίας μας.

Η φιλοξενία που τους προσφέραμε και η προστασία που τους εξασφάλισαμε μπορούν να φανούν σήμερα στα παιδιά και τους απογόνους αυτών των ίδιων των προσφύγων, που και σήμερα απολαμβάνουν τα ίδια προνόμια και μια αναμφισβήτητη ευημερία που την αναγνωρίζουν και οι ίδιοι οι εχθροί μας.

Αυτή η κατάσταση πραγμάτων που σκιαγράφησα χοντρικά θα διαρκέσει ως το 18^ο αι.. Εκείνη την εποχή η Ευρώπη οργανώθηκε και μπήκε στο δρόμο της προόδου. Στο τέλος εκείνου του αιώνα γίνεται μια ρωμαλέα και ενεργητική προσπάθεια που σφραγίζει το σύγχρονο πολιτισμό, μια καινούρια άνθηση σημειώνεται και ταυτόχρονα μια αλλαγή στη φύση των κυβερνήσεων, ενώ η οθωμανική αυτοκρατορία, στερούμενη ανθρώπων που να γνωρίζουν την εξαιρετική πρόοδο που πραγματοποιήθηκε και την αναγκαιότητα να οδηγηθεί ένα βήμα πιο μπροστά, έμεινε στάσιμη και δεν τροποποίησε κανέναν από τους παλιούς της θεσμούς. Οι ίδιοι άλλωστε, και πρέπει να το ομολογήσω, είχαν ξεπέσει σε κατάσταση αποδιοργάνωσης, έτσι που η αλλαγή του συστήματος γινόταν αναπόφευκτη.

Οι υλικές δυνάμεις της αυτοκρατορίας εξαντλήθηκαν και αυτές από την εσωτερική αναταραχή και τους περιοδικούς πολέμους που έπρεπε να κάνει ενάντια στη Ρωσία.

Με τον τρόπο αυτό εξασθενούσε μέρα με τη μέρα καταντώντας δεύτερης σειράς, αφού για αιώνες είχε σταθεί μια από τις πρώτες δυνάμεις του κόσμου. Και ενώ ο ευρωπαϊκός πολιτισμός μεγάλωνε και υψωνόταν στη σκιά των ελευθεριών που του εξασφάλισαν οι νέοι τούτοι θεσμοί, η Τουρκία στερημένη από τούτα τα ευεργετήματα έβλεπε τις δυνάμεις της να ελαττώνονται και άρχισε και η ίδια να αποκτάει συνείδηση των κινδύνων στους οποίους είχε εκτεθεί.

Για να ξεπεράσει αυτούς τους κινδύνους και με σκοπό να δώσουν στην αυτοκρατορία την παλιά της δόξα, οι πολιτικοί άνδρες της Τουρκίας σαν το Ρασίντ, τον Ααλή, το Φουάτ κ.α. δούλεψαν με επιτυχία για να δώσουν στην αυτοκρατορία καινούργιους θεσμούς και για να ξεπεραστούν οι καταχρήσεις του παλιού καθεστώτος. Οι προσπάθειές τους δεν έμειναν άκαρπες, χωρίς να πούμε ότι στέφθηκαν από απόλυτη επιτυχία. Η κατάσταση στην Τουρκία όπως ήταν πριν από τον τελευταίο πόλεμο, αν συγκριθεί με εκείνη που υπήρχε πριν από τριάντα

χρόνια, αποκαλύπτει τις ευτυχείς αλλαγές που σημειώθηκαν στη χώρα. Είναι μια εντυπωσιακή μεταμόρφωση για την οποία σε οποιαδήποτε άλλη χώρα θα απαιτούνταν αιώνες πολύμοχθης δουλειάς. Αλλά ήταν τέτοιες οι αλλαγές που συνέβηκαν και γύρω μας, που οι αλλαγές στο εσωτερικό μας δεν φάνηκαν επαρκείς.

Παρά τις μεταρρυθμίσεις που πραγματοποιήθηκαν συνέχισε να κυριαρχεί μια συνεχής δυσαρέσκεια ανάμεσα στο λαό, που δημιουργούσε παράπονα, η απήχηση των οποίων έφθανε στην Ευρώπη, εκ μέρους των χριστιανών. Μα από πού προέρχεται όλη τούτη η ανησυχία; Ποια ήσαν τα αίτια αυτών των παραπάνω; Μήπως επειδή οι χριστιανοί δεν απολαμβάνουν μια απόλυτη ισότητα; Μα μετά τις μεταρρυθμίσεις η κατάσταση των χριστιανών βελτιώθηκε αισθητά και μάλιστα πέρα και από ό,τι περίμεναν. Πολλοί έγιναν δεχτοί και στα πολύ σημαντικά αξιώματα της αυτοκρατορίας. Ασκούσαν και τα καθήκοντα του δικαστή, κατείχαν κρατικές θέσεις και τέλος είχαν κάποια προνόμια που δεν τα είχαν ούτε οι μουσουλμάνοι.

Πώς, λοιπόν, καταπιέζονταν από τους μουσουλμάνους, όπως ισχυρίζονται; Είναι και αυτό μία ακόμα πλάνη, γιατί ποτέ οι μουσουλμάνοι δεν καταπίεσαν τους χριστιανούς. Αν υπέφεραν από τη διοίκηση, το ίδιο σχεδόν υπέφεραν και οι μουσουλμάνοι. Και αυτοί επιθυμούσαν μια βελτίωση των πραγμάτων. Μα καθώς οι χριστιανοί, όπως το είπα κιόλας, είχαν τη δυνατότητα να βρίσκουν απήχηση τα παράπονα τους στην Ευρώπη, η Ευρώπη έφθασε να πιστεύει ότι μόνο αυτοί υπέφεραν.

Ποιο είναι, λοιπόν, το πραγματικό κίνητρο αυτής της συγχορδίας παραπόνων, που υψώνονται από καιρό σε καιρό για την Ανατολή;

Η εξήγηση είναι απλή. Η Πύλη από μια παράξενη ανωμαλία, που την εκλάμβανε ως εντιμότητα, είχε δώσει στους χριστιανούς περισσότερες ελευθερίες, που δεν τις είχε επιτρέψει στους μουσουλμάνους. Οι εχθροί της αυτοκρατορίας μας εκμεταλλεύτηκαν έξυπνα αυτές τις περιστάσεις και μπόρεσαν εύκολα να εμπνεύσουν σε κάποιες από τις φυλές την ιδέα του αποχωρισμού. Έτσι, τα παράπονα που ακούγονται στην Ευρώπη από μέρους των χριστιανών δεν οφείλονται ακριβώς

στις διώξεις και στην καταπίεση, αλλά διατυπώνονται από εκείνους ακριβώς που είχαν σπρωχθεί σε εχθρικές εκφράσεις, παρόλο που δεν το ομολογούσαν ανοιχτά.

Θα έπρεπε από την αρχή, όταν επιχειρήθηκαν οι μεταρρυθμίσεις, να συγκεντρωθούν όλα τούτα τα στοιχεία γύρω από μια αρχή αναγεννητική, που θα σταθεροποιούσε την ένωση. Θα έπρεπε να εξασφαλιστεί για τούτες τις διαφορετικές φυλές μια κοινή πατρίδα, που θα έκανε αδύνατη την προώθηση των εξωτερικών υποκινήσεων. Ήταν μια δύσκολη προσπάθεια, αλλά δεν ήταν και αδύνατη, όπως το είδαμε αργότερα στη στάση μέσα στη Βουλή, όταν εγκαινιάστηκε το συνταγματικό καθεστώς στην Τουρκία.

Η Ρωσία, από τη μεριά της, δεν έχασε την ευκαιρία να προκαλέσει νέα εμπόδια. Αφού αναφέρθηκε στη συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή για μας, όπως ίσχυε πριν από τον πόλεμο του 1854, προσπάθησε να ακυρώσει τη συνθήκη του 1856 με ένα καινούργιο τρομερό όπλο, που το πρόσθεσε από παλιά. Στα όσα μεταχειριζόταν ως τότε για την εξασθένηση της Τουρκίας πρόσθεσε τώρα τον Πανσλαβισμό.

Στηρίζεται στις επιτροπές, που φροντίζουν να σπέρνουν τα σπέρματα της επανάστασης, ενώ η διπλωματία βοηθούσε θετικά με επιτυχημένους χειρισμούς. Σχεδόν την επομένη της εκκένωσης των οθωμανικών εδαφών από τα συμμαχικά στρατεύματα, ο πρίγκιπας Γκορτσάκοφ έστειλε μια νότα με την οποία απαιτούσε να σταματήσουν οι καταπίεσεις των Βουλγάρων από την τουρκική κυβέρνηση. Έγινε τότε έλεγχος, που δεν αποκάλυψε καμιά πράξη αυτής της φύσης. Εκείνη την εποχή οι Κιρκάσιοι και οι Τάταροι κυνηγημένοι από τη χώρα τους ήρθαν και εγκαταστάθηκαν στην Τουρκία και αυτή τη στιγμή επέλεξε η ρωσική κυβέρνηση για να προωθήσει με τους πράκτορές της τη διαφυγή των Βουλγάρων από τη μεριά του Βιδινίου, κάνοντας έτσι τους χριστιανούς να πιστέψουν πως πρόθεση της Πύλης ήταν να τους διώξει σε αντιστάθμισμα της εκδίωξης των Κιρκασίων.

Περί τις είκοσι χιλιάδες πλανήθηκαν από τις υποσχέσεις της αυτές και εγκατέλειψαν τις εστίες τους. Μα αμέσως μετά ζήτησαν από την οθωμανική κυβέρνηση να τους επιτρέψει να ξαναγυρίσουν στη χώρα τους. Και όπως τούτοι οι δυστυχείς δαπάνησαν τα λίγα τους οικονομικά, η κυβέρνηση μίσθωσε καράβια

για να τους μεταφέρει πίσω και τους έδωσε βόδια και εργαλεία για την καλλιέργεια των χωραφιών τους, τα οποία τους ξανάδωσε.

Στα 1865 και 1866 οργανώθηκαν συμμορίες και στάλθηκαν από το Κισίνιερ διαμέσου του Βουκουρεστίου στη Βουλγαρία, με σκοπό να προκαλέσουν επανάσταση στη Βουλγαρία. Διέσχισαν το Δούναβη κοντά στη Σίστοβα και προχώρησαν ως τα Βαλκάνια (τον Αίμο) μεταξύ του Τίρνοβο και του Σέλβι. Μα αφού δε βρήκαν κανένα στήριγμα από μέρους των Βουλγάρων, χτυπήθηκαν και διαλύθηκαν από τη χωροφυλακή, που τη βοήθησαν οι κάτοικοι της περιοχής. Εδώ θα πρέπει να υπενθυμίσω ότι στο πέρασμά τους αυτές οι συμμορίες έσφαξαν πέντε φτωχά παιδάκια μουσουλμάνων από την πόλη, ηλικίας οκτώ-δέκα χρόνων, που έκαναν εκεί περίπατο.

Είναι φανερό πως ο σκοπός αυτής της τρομερής πράξης ήταν να εξωθήσουν τους μουσουλμάνους σε αντίποινα κατά των χριστιανών και να εκμεταλλευτούν αυτές τις συνέπειες, ώστε να παρασύρουν τη χώρα στην εξέγερση και να κάνουν τους Ευρωπαίους να πιστέψουν ότι καταπιέζονται οι χριστιανοί και σφάζονται από τους Τούρκους. Όμως οι μουσουλμάνοι έμειναν ήσυχοι και έτσι απέτυχαν τα σχέδιά τους. Μπροστά σ' αυτή την κατάσταση οι επιτροπές⁹ υποχρεώθηκαν να αλλάξουν τακτική. Έτσι, αντί να στείλουν δασκάλους στη Βουλγαρία για να διδάξουν στα παιδιά τους, έπαιρναν κάθε χρόνο παιδιά στρατολογημένα από τους χριστιανούς και τα πήγαιναν σε ρωσικά σχολεία, από όπου γύριζαν στον τόπο τους για να προπαγανδίσουν τις πανσλαβικές ιδέες.

Και αυτά συνέβαιναν τότε που ο Ρώσος πρεσβευτής στην Κωνσταντινούπολη πέτυχε φερμάνι που αναγνώριζε το αυτοκέφαλο της βουλγαρικής εθνικής εκκλησίας έναντι της ελληνικής εκκλησίας.

Αλλά δεν έχω πρόθεση να ακολουθήσω τη ρωσική διπλωματία στην εναντίον μας κίνηση, ούτε να επαναλάβω εκείνο που όλος ο κόσμος γνωρίζει για τις επιτροπές. Δε θέλω να παραγνωρίσω ότι αυτές οι εξεγέρσεις, αυτές οι επαναστάσεις ήσαν αποτέλεσμα των υπερβολών του σουλτάνου Αζίζ στα τελευταία χρόνια της βασιλείας του, των τρελών δαπανών των ανακτόρων που

⁹ Ε.Α.Α.Σ., "Παλαίμαχοι", Απρίλιος (2004), σ. 283-289.

ακολουθούνταν από καταστροφικά μέτρα και από τα τόσα κακά που επισωρεύτηκαν στη χώρα μας.

Δεν πρόκειται να μιλήσω για τις περιστάσεις που προηγήθηκαν του πολέμου. Είναι πολύ γνωστές από πολύ πρόσφατες πηγές, έτσι που δεν υπάρχει ανάγκη να τις επισημάνουμε. Μόνο θα αναφερθώ σε μια φράση από τη συνδιάσκεψη της Κωνσταντινούπολης. Θα τονίσω εδώ, ύστερα από προσεκτική ανάγνωση της πρώτης παραγράφου της πρόσθετης εγκυκλίου του πρίγκιπα Γκορτσάκοφ που δημοσιεύτηκε στην επίσημη εφημερίδα της Πετρούπολης στις 9 του περασμένου Απρίλη. Αυτό δείχνει πως, αυτό που θέλησε να πετύχει η Ρωσία από την Τουρκία στη συνδιάσκεψη, δε διαφέρει καθόλου από τους όρους που επέβαλε με τη συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, την οποία κατήγγειλε ο ευγενής μαρκήσιος Σάλσμπουργκ σ' ένα λαμπρό κείμενο της 1^{ης} Απριλίου.

Μας επιτρέπεται, λοιπόν, να πούμε ότι η Τουρκία δεν ήταν δυνατό να δεχτεί έτσι χωρίς αντίρρηση τις προτάσεις της Ρωσίας, που είναι ίδιες μ' αυτές που σήμερα - και παρά τις νίκες της Ρωσίας - ουσιαστικά δεν τις δέχεται η Ευρώπη. Δεν υπάρχει κυβέρνηση και δεν υπάρχει έθνος στον κόσμο που θα μπορούσε να δεχτεί αυτούς τους όρους. Και αυτό ισχύει ακόμα περισσότερο για μας, που ο λαός μας ήθελε να υπερασπίσει με κάθε μέσο τα δικαιώματά του και την αξιοπρέπεια του και του οποίου πεντακόσιες χιλιάδες στρατιώτες περίμεναν τη διαταγή για να πολεμήσουν και να ζητήσουν την τιμή να πεθάνουν για τη χώρα τους. Η Τουρκία δεν αγνόησε τις διαθέσεις της αγγλικής κυβέρνησης. Η αγγλική κυβέρνηση είχε δηλώσει καθαρά ότι δεν επρόκειτο να ανακατευτεί σ' αυτό τον καβγά.

Αυτή την απόφαση της αγγλικής κυβέρνησης τη γνωρίζαμε πολύ καλά. Αλλά γνωρίζαμε ακόμα πολύ καλά ότι τα γενικά συμφέροντα της Ευρώπης και τα ιδιαίτερα συμφέροντα της Αγγλίας ήσαν τόσο μπερδεμένα μέσα σ' αυτό τον καβγά με τη Ρωσία, που παρ' όλες τις δηλώσεις της αγγλικής κυβέρνησης, θεωρήσαμε απίθανο ότι δε θα υποχρεωνόταν αυτή η δύναμη αργά ή γρήγορα να αναμειχθεί σ' αυτό τον καβγά της Ανατολής. Αυτή η βαθιά μας πεποίθηση μαζί με τους λόγους που αναφέραμε ήταν ένας από τους λόγους που μας οδήγησαν στην πάλη με τη Ρωσία. Οι τελευταίες κινήσεις της αγγλικής κυβέρνησης

δικαιώνουν τις προβλέψεις του αγγλικού υπουργείου, που έρχονται κάπως αργά, πράγμα που δεν το είχαμε προβλέψει.

Έτσι μπορούμε να πούμε ύστερα από όλα όσα έγιναν, πως το μόνο κίνητρο της ρωσικής πολιτικής ήταν το δικαίωμα της προστασίας των χριστιανών, με το πρόσχημα ότι καταπιέζονται από τους μουσουλμάνους.

Και αυτή τη θέση υποστήριζε μπροστά στην Ευρώπη. Και αυτό το έχει κάνει όπλο εναντίον μας. Αυτό που έφερε μια αλλαγή γνώμης είναι ότι το χριστιανικό στοιχείο της Νότιας Ευρώπης δούλεψε κάτω από την πολιτική επιρροή και τη βλαπτική πρακτική των επιτροπών, που πολλές φορές έβγαιναν από τη νομιμότητα και κατέφευγαν σε βίαια μέσα, όχι για να ξεφύγουν από την τουρκική καταπίεση, όπως ισχυρίζονταν, αλλά κύρια για να πραγματοποιήσουν την ιδέα του πανσλαβισμού. Αυτό δε σημαίνει ότι τα προσχήματα για την εξέγερση δεν τα έδωσαν οι διοικητικές καταχρήσεις. Τα πρόσφατα γεγονότα έδειξαν ότι οι εξεγέρσεις δεν έγιναν για να χτυπήσουν τις καταχρήσεις, αλλά για να κερδίσουν την ανεξαρτησία τους και την αυτονομία τους, εκτός ίσως από τους Βούλγαρους, που ήταν τυφλό όργανο στα χέρια εκείνων που εμπιστεύονται.

Αυτό που θέλησαν και αυτό που επιδίωξαν ενεργητικά είναι ο κατακερματισμός των δυνάμεων της αυτοκρατορίας, προς όφελος του πανσλαβισμού. Πρόκειται για επιρροή και δράση τόσο μεγάλη, που απλώνεται από τον Προύθο ως το Βόσπορο και απ' τη Μαύρη Θάλασσα ως την Αδριατική. Μου φαίνεται ότι το ενδιαφέρον των χριστιανών εξαφανίζεται μπροστά στα τεράστια πολιτικά συμφέροντα, που αποκαλύπτουν ένα σύστημα παγκόσμιας κυριαρχίας, το οποίο έχει τρομάξει και την Ευρώπη. Και αυτό που το μαρτυρά είναι η φιλία που μας προτείνει η Ρωσία μετά την υπογραφή της συνθήκης του Αγίου Στεφάνου. Είναι γνωστή η σπουδή που έδειξαν στην πρόταση για συμμαχία εναντίον της Ευρώπης, στην οποία έκανε το παν για να την πείσει ότι επιχείρησε τούτο τον πόλεμο μόνο για χάρη των χριστιανών.

Αφού έχω μελετήσει για πολλά χρόνια τις παραδουνάβιες επαρχίες, έχω κάποιες απόψεις πάνω στη Ρούμελη και στην Ουγγαρία και θα κάνω κάποιες γενικές παρατηρήσεις με τις οποίες θέλω να επιστήσω την προσοχή σε εκείνους που με τον ένα ή τον άλλο τίτλο χειρίζονται τις τύχες της Τουρκίας.

Και πρώτα πρώτα, ότι ανάμεσα στους Βουλγάρους, για τους οποίους δείχνουν τόσο ζωηρό ενδιαφέρον, υπήρχαν περί το ένα εκατομμύριο μουσουλμάνοι. Και σ' αυτό τον αριθμό δεν υπολογίζουμε ούτε τους Τατάρους ούτε τους Κιρκάσιους. Τούτοι οι μουσουλμάνοι δεν ήρθαν από την Ασία, για να εγκατασταθούν στη Βουλγαρία, όπως γενικά πιστεύεται. Είναι απόγονοι των Βουλγάρων που εξισλαμίστηκαν την εποχή της κατάκτησης και τα κατοπινά χρόνια. Είναι παιδιά της ίδιας χώρας, της ίδιας φυλής, που "βγαίνουν" από τον ίδιο χώρο.

Και ανάμεσά τους μερικοί μιλάνε μόνο βουλγαρικά. Το να θελήσουν να ξεριζώσουν αυτό το εκατομμύριο των κατοίκων από τις εστίες τους και να τους εκδιώξουν από τη χώρα τους, θα είναι η πιο απάνθρωπη πράξη που έχει διαπραχθεί ποτέ.

Με ποιο δικαίωμα και στο όνομα ποιας θρησκείας θα ενεργήσουν μ' αυτό τον τρόπο; Δε νομίζω ότι η χριστιανική θρησκεία το επιτρέπει και ακόμα, όπως γνωρίζω, δεν το επιτρέπει ούτε ο πολιτισμός και ο κώδικάς του, ούτε ο ανθρωπισμός και οι νόμοι για τους οποίους περηφανεύεται ο 19^{ος} αι.. Άλλωστε, δε βρισκόμαστε πια στην εποχή που μπορούσαμε να πούμε στους μουσουλμάνους «γίνετε χριστιανοί, αν θέλετε να μείνετε στην Ευρώπη».

Θα πρέπει ακόμα να πούμε ότι οι Βούλγαροι από πνευματική άποψη είναι πολύ καθυστερημένοι. Αυτό που λέω για την πρόοδο που πραγματοποίησαν οι χριστιανικές φυλές δεν τους αφορά. Αυτό αφορά τους Έλληνες, τους Αρμένιους και άλλους χριστιανούς.

Ανάμεσα στους Βουλγάρους περιλαμβάνονται 50% γεωργοί και 40% κτηνοτρόφοι, που βόσκουν κοπάδια και θερίζουν χορτάρια. Όσο για τους μουσουλμάνους Βουλγάρους, χάρη στη θρησκευτική εκπαίδευση που πήραν και στην πείρα που βγαίνει από τη μακροχρόνια διοικητική πρακτική, απέκτησαν με το καιρό γνώσεις και ανέπτυξαν τις πνευματικές τους δυνάμεις, έτσι που τους έκαναν ανώτερους από τους άλλους, πράγμα που το γνωρίζουν οι ίδιοι οι Βούλγαροι.

Είναι αδύνατο να θελήσουν σήμερα εκείνοι, που τέσσερις αιώνες τώρα κυβερνούσαν, να υποταχθούν και να διοικηθούν από εκείνους που διοικούσαν

ως χθες και που είναι πνευματικά κατώτεροί τους. Θα πρέπει να αναζητηθεί λύση στα Βαλκάνια, που δε θα προκαλέσει για μια τουλάχιστο ακόμα γενιά ταραχές στην Ευρώπη. Γιατί οι Βούλγαροι μουσουλμάνοι, πριν να εγκαταλείψουν τη χώρα και να τους αφανίσουν τα υπάρχοντά τους, θα αποδυθούν σε ένα σκληρό αιματηρό αγώνα, που άρχισε κιάλας και θα συνεχιστεί. Και αν ακόμα πνιγεί θα ξαναγεννηθεί από τη στάχτη του για να αναστατώσει την Ευρώπη και την Ασία.

Οι χριστιανοί και ιδιαίτερα οι Έλληνες θα πολεμήσουν στο πλευρό των μουσουλμάνων, για να απελευθερωθούν και αυτοί από το βουλγαρικό ζυγό.¹⁰ Άλλωστε, Τούρκοι και Έλληνες καλούνται από τώρα και μπρος να συντονίσουν τις ενέργειές τους ενάντια στον πανσλαβισμό. Δε θα είναι χωρίς προβλήματα για την παγκόσμια ειρήνη η εκδίωξη του ενός εκατομμυρίου Βουλγάρων από τη χώρα τους, επειδή είναι μουσουλμάνοι καθώς και λόγω της μετατροπής των χθесινών υποτελών σε κυρίαρχους σήμερα.

Αν απ' αυτά που λέμε βγαίνει το συμπέρασμα ό,τι εμείς δεν επιθυμούμε να γίνει καμιά αλλαγή, απαντάμε πως δεν είναι αυτή η πρόθεσή μας. Μας ενδιαφέρει μόνο η τύχη τόσο των χριστιανών, όσο και των μη χριστιανών και ο βαθμιαίος μετασχηματισμός της Ανατολής να πραγματοποιηθεί προς όφελος και των δυο, έτσι που οι βελτιώσεις που θα επέλθουν, σε ένα μέρος του πληθυσμού, να μη γίνουν δυστυχία για το άλλο. Κατά τη γνώμη μου υπάρχει πρόβλημα δικαιοσύνης και ισότητας, που δεν μπορεί να παραβλεφθεί, χωρίς να προκληθεί δυστυχία στην εποχή μας και στον αιώνα μας. Θα είναι τρομερό για την ανθρωπότητα να δει στην εποχή του πολιτισμού να διαμορφώνονται καταστάσεις που θυμίζουν αιώνες βαρβαρότητας.

Αλλά ποια είναι τα μέσα για να βγούμε από τούτη τη δύσκολη κατάσταση;

Δεν έχω πρόθεση, να υποστηρίξω ότι έχω βρει εγώ μια λύση. Οπωσδήποτε μου φαίνεται αναγκαίο να καθοριστούν πιο λογικά όρια της Βουλγαρίας, που θα ήταν ικανοποιητικά και θα ανταποκρίνονταν στα δίκαια συμφέροντα όλων. Και μιλάω ασφαλώς εδώ για τον πληθυσμό, χωρίς να με ενδιαφέρουν τα πολιτικά συμφέροντα, που και αυτά έχουν τους πρωταγωνιστές και υπερασπιστές τους.

¹⁰ Του Μιδάτ Πασά.

Η Βουλγαρία, που αρχίζει από το Δούναβη και πιο συγκεκριμένα από το σημείο από όπου πέρασε ο ρωσικός στρατός, από τη Σίστοβα ακολουθεί το ρου του ποταμού Γιάντρα, περνάει από το Οσμάν Μπαζάρ και τον Τίρνοβο, διασχίζει τα όρη Μπαλκάνια (Αίμο), ανάμεσα στο Γάβροβο, περνάει από την Τσίπνα και ακολουθώντας την κορυφογραμμή φτάνει στο Ιχτιμάν, στο Σαμάνοφ και στην Κονσταντζα για να καταλήξει στη Λεσκοβίτσα και από το σημείο αυτό στα σύνορα με τη Σερβία, περνώντας ανάμεσα στο Ούρκουλ και το Κουρτουλού, είναι αρκετή για να ικανοποιήσει τις φιλοδοξίες τους.

Αυτή η μεγάλη περιοχή, που κατοικείται από δύο εκατομμύρια ψυχές περίπου, θα έχει όρια στα βόρεια το Δούναβη, δυτικά τη Σερβία, νότια το βιλαέτι της Ρωμυλίας και ένα μέρος των Βαλκανίων ορέων και ανατολικά το Γιάντρα. Και θα περιλαμβάνει τις επαρχίες: Σίστοβα, Νικόπολη, Ράχοβα, Λομ, Βιδίνιο, Αντιγιέ, Μπερ-γκραντζίν, Μπερκοβίτσα, Βράτσα, Λόφτσα, Πλέβνα, Τίρνοβο, Γάβροβο, Μπιάτιμαν, Σαμέκοφ, Ισιλάντι, Ορκομπανιέ, Σόφια, Ντουμπνίτσα, Ραντομιά, Κονσταντζε, Λεσκοβίτσα, Νίσσα, Ιζνέμποε και Πιρό.

Στις είκοσι πέντε επαρχίες που αναφέραμε οι χριστιανοί Βούλγαροι αποτελούν τη μεγάλη πλειοψηφία, σε αναλογία 60-80%, ανάλογα με την επαρχία. Διαφορετική είναι η κατάσταση στις περιοχές πέρα από τον Γιάντρα σαν του Ρουχτσούκ, Ραγκάρ, Οσμάν, Μπαζάρ, Χούμλα, Ρύτρανα, Ντζούμα, Σιλίστρια και στις περιοχές Τούλτσα και Βάρνα (τα ποσοστά είναι 80% μη Βούλγαροι, εκ των οποίων 70% είναι μουσουλμάνοι και τα υπόλοιπα είναι Αρμένιοι, Γερμανοί) που κατοικούνται αποκλειστικά από μουσουλμάνους όπως στην περιοχή Ορμένιο ως στη Σιλίστρια, Γκουέρλοβα ως την Τσούμλα και Τουζχούκ ως το Οσμάν Μπαζάρ κ.λπ.

Άλλωστε ο σχηματισμός μιας Βουλγαρίας, έτσι περιορισμένης, θα βοηθούσε πολύ στην ικανοποίηση όλων των ενδιαφερομένων και οπωσδήποτε θα απομάκρυνε για πολύ καιρό καινούριες συγκρούσεις. Όσοι από τους μουσουλμάνους δε θα ήθελαν να μείνουν στην καινούρια ηγεμονία, θα μπορούσαν να ανταλλάξουν τις περιουσίες τους με τις αντίστοιχες των χριστιανών Βουλγάρων, που θα ήθελαν να εγκατασταθούν εκεί. Μια μικρή επιτροπή θα μπορούσε να οριστεί για να ρυθμίζει τα τοπικά προβλήματα.

Η νέα Βουλγαρία θα συγκροτούσε αυτοκυβερνώμενο κράτος, φόρου υποτελής στην Πύλη. Η τουρκική κυβέρνηση θα αναλάμβανε την υποχρέωση να μην παρεμβαίνει στα εσωτερικά της Βουλγαρίας. Θα κρατούσε, όμως, τον έλεγχο του οχυρού του Βιδινίου και της Νίσσας, για την υπεράσπιση των χωριών αυτών από εξωτερικούς κινδύνους.

Όλα τα άλλα μέρη, συμπεριλαμβανομένων και των οχυρών της, θα συνεχίσουν όπως και παλαιότερα να ανήκουν στην οθωμανική αυτοκρατορία. Οι περιοχές αυτές δεν θα έχουν κανένα ειδικό καθεστώς, αλλά θα ευεργετούνται, όπως οι άλλες επαρχίες του κράτους και η ευημερία τους θα στηρίζεται στο Σύνταγμα. Από όλα τα συστήματα διακυβέρνησης, που θα μπορούσαν να αποκατασταθούν, το οθωμανικό, αν τηρηθεί σωστά, είναι το καλύτερο για την Ανατολή, γιατί φέρνει μέσα του το σπέρμα της μελλοντικής αναγέννησης, με την πνευματική και υλική ανάπτυξη κάθε φυλής.

Τούτο το Σύνταγμα, που δόθηκε από τον ανώτατο άρχοντα προς τους λαούς του, θα τους διαφυλάξει όλους. Έγινε αγαθό τους και όλοι προσδένονται σ' αυτό, γιατί είναι πεπεισμένοι ότι σ' αυτό βρίσκεται η σωτηρία τους. Το γεγονός ότι οι ηθικές δυσκολίες που αντιπαρατάσσονταν λύθηκαν πρακτικά σ' αυτό τον εθνικό χάρτη, είναι ένα χαρακτηριστικό της αξίας του. Όλος ο κόσμος της Τουρκίας επιθυμεί να ενισχυθεί το Σύνταγμα και να γίνει ταυτόχρονα η ψυχή και η κινητήρια δύναμη των θεσμών μας. Θα μπορούσε όμως κανένας να φέρει αντίρρηση, και με το δίκιο του βέβαια, ότι η εφαρμογή του δημιουργεί κάποιες αμφιβολίες σ' ορισμένους. Οι αμφιβολίες προέρχονται από το γεγονός ότι η Πύλη δεν πραγματοποίησε ολοκληρωτικά ορισμένες μεταρρυθμίσεις που υποσχέθηκε.

Γενικά, όμως, θα μπορούσα να πω ότι η κοινή γνώμη δε λαμβάνει υπόψη της τις πολυάριθμες δυσκολίες, οι οποίες συχνά ήσαν πολύπλοκες και πολυάριθμες, που συνάντησε η Πύλη στην προσπάθειά της να το εφαρμόσει κυρίως από τη δράση των ξένων, που προσπαθούσαν να υποκινήσουν, σε κάθε περίπτωση, ταραχές στην Τουρκία. Όλα αυτά εμπόδισαν την εκπλήρωση των υποχρεώσεων που ανέλαβε η Τουρκία απέναντι στην Ευρώπη. Όσοι παρακολουθούν προσεκτικά την πορεία των γεγονότων στην Ανατολή θα πρέπει να παρατηρήσουν ότι η Ρωσία ήταν εκείνη που φοβόταν τη βελτίωση της

εσωτερικής μας κατάστασης. Και εκδηλώθηκε πάντα εναντίον της σε κάθε περίπτωση και πήρε πρωτοβουλία να εισηγηθεί νέες διοικητικές μεταρρυθμίσεις. Και δε θα ήταν επικίνδυνο να πούμε ότι με την προκήρυξη του Συντάγματος, η Πύλη είχε επιταχύνει κατά κάποιο τρόπο την προκήρυξη του πολέμου. Αυτό δε σημαίνει, βέβαια, ό,τι η Ρωσία δεν είχε πάρει την απόφαση να τον κάνει, αλλά θα τον καθυστερούσε λίγο, αν δεν γινόταν το Σύνταγμα. Τότε έσπευσε να τον κηρύξει, για να εκμηδενίσει την Τουρκία και να την οδηγήσει σε μια τέτοια καταστροφή από την οποία να μην μπορέσει να ανορθωθεί.

Τούτο το Σύνταγμα, πρέπει να το ομολογήσω, δεν είχε και δεν έχει ακόμα το κύρος των παλιών ευρωπαϊκών Συνταγμάτων. Αλλά σ' αυτό το κύρος θα μπορούσε να βοηθήσει άνετα η Ευρώπη. Η Ευρώπη που έχει τόσο πολύ βασανίσει την Πύλη με τις τόσες παρεμβάσεις της, που συχνά ήσαν άδικες, θα μπορούσε τώρα και νόμιμα σ' αυτήν την περίπτωση να επιβλέψει την ενεργητική εφαρμογή του, που θα συνόψιζε όλες τις δυνατότητες προόδου στην Ανατολή. Η συλλογική αυτή επίβλεψη θα μπορούσε να εξουδετερώσει τη δράση της Ρωσίας στην Ανατολή, μια δράση που έγινε μόνο προς όφελος της Ρωσίας και σε βάρος των ευρωπαϊκών συμφερόντων.

Με άλλα λόγια η Τουρκία θα πρέπει να διακυβερνηθεί από συνταγματικό καθεστώς, αν θέλουμε να μπουν σε εφαρμογή όλες οι σοβαρές μεταρρυθμίσεις, ώστε να γίνει η συγχώνευση των διαφόρων φυλών και αυτή η συγχώνευση να αναπτύξει προοδευτικά τους λαούς, σ' όποια φυλή και σ' όποια θρησκεία και αν ανήκουν. Είναι το μόνο φάρμακο στα κακά μας, το μοναδικό μέσο που έχουμε για να πολεμήσουμε με τους εξωτερικούς και εσωτερικούς μας εχθρούς», καταλήγει ο Μιδατ Πασάς.

ΜΕΡΟΣ Β΄

Α΄ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1071-1453)

Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΜΑΝΤΖΙΚΕΡΤ 1071 Μ.Χ.

Η μάχη του Μαντζικέρτ χάραξε την αρχή μιας νέας περιόδου. Όχι διότι ο Άλπ Αρσλάν είχε καθόλου την ιδέα διαμελισμού της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Ο σουλτάνος ικανοποιήθηκε απαιτώντας κάποια αποζημίωση και την επιστροφή μερικών πρώην μουσουλμανικών πόλεων, στις περιοχές των συνόρων. Το Μαντζικέρτ αποτέλεσε τη τελική καταστροφή της βυζαντινής στρατιωτικής δύναμης. Οι Τουρκομάνοι, αντί να αποσύρονται μετά από κάθε νέα τους επιδρομή, δεν είχαν πλέον κανένα λόγο να μην παραμένουν στα αυτοκρατορικά εδάφη. Οι πληθυσμοί της Αρμενίας και της Καππαδοκίας, εχθρικοί προς το Βυζάντιο για φορολογικούς και θρησκευτικούς λόγους, μη μπορώντας πλέον να βασιστούν στους Βυζαντινούς για την άμυνα τους, συμπεριφέρθηκαν προς τους εισβολείς, όπως είχαν πράξει και οι Ιρανοί κάτοικοι του Χορασάν προηγουμένως, δηλαδή συνεργάστηκαν με τους εισβολείς. Μερικά από τα ουσιώδη στοιχεία του πληθυσμού, όπως τιμαριούχοι απόστρατοι στρατιωτικοί που είχαν εγκατασταθεί στις μεθωριακές περιοχές, αλλά και άλλοι, ανακατεύθηκαν με τους Τουρκομάνους. Σε ορισμένες περιπτώσεις συνένωσαν τις δυνάμεις τους με αυτές των εισβολέων.

Μόνο λίγα χρόνια ήταν αρκετά για να εξαφανίσουν και τα τελευταία ίχνη της βυζαντινής κρατικής παρουσίας από την Αρμενία και την Καππαδοκία. Όχι διότι η βυζαντινή διοίκηση εκδιώχθηκε, αλλά σε μια αναπτυσσόμενη περιοχή που ελεγχόταν από τους νομάδες και εγκαταλελειμμένη από όσους χωρικούς μπορούσαν, πώς μπορούσε μια διοίκηση να εισπράξει φόρους; Οι πόλεις παρέμεναν ξένα σώματα και παραδίνονταν προκειμένου να αποφύγουν το θάνατο από πείνα. Και παρόλο που οι νομάδες Τουρκομάνοι επέτρεπαν από

ανάγκη στους εντοπίους να αυτοκυβερνώνται, οι πληθυσμοί έχασαν κάθε επαφή με τη βυζαντινή κυβέρνηση. Δεν παρουσιάζεται απ' ευθείας κατάκτηση βυζαντινών εδαφών από τους Τουρκομάνους. Οι νομάδες βρισκόταν πάνω σε γη η οποία ήξεραν ότι ανήκει στους "Ρουμ" Έλληνες, αλλά αυτή η κυριότητα ήταν κενή πραγματικότητας». ¹¹

Ο Ρωμανός Διογένης επέστρεψε στη Κωνσταντινούπολη, διώχθηκε, επαναστάτησε και τελικά τυφλώθηκε με πυρωμένο σίδηρο και εξοντώθηκε. Ο Άλπ Αρσλάν έφυγε αμέσως μετά το Μαντζικέρτ για τη Κεντρική Ασία, προκειμένου να αντιμετωπίσει εξέγερση στο Χβαρέσμ. Ο Σουλεϋμάν, όμως, ο αποδιωγμένος από την οικογένεια Σελτζούκος, έμεινε στη Μ. Ασία. Κανείς δεν ήταν πια σε θέση να τον ξαναδιώξει. Αντίθετα, οι σάπιοι Βυζαντινοί άρχοντες χωρίς τα μικρασιατικά τους τσιφλίκια, που τα έχασαν στο Μαντζικέρτ, και οι άχρηστοι αριστοκράτες-στρατηγοί χωρίς στρατούς, συναγωνίζονταν ποιος θα προσκαλέσει πρώτος τον Σουλεϋμάν και τους «Γιαμπγκουλοϋ - κληρονομημένους από τον παππού του» - σκλάβους του, για να πολεμήσει ο ένας τον άλλο, προκειμένου να διατηρήσουν ή αποκτήσουν οφίκια και τίτλους, τα οποία δεν είχαν πια καμιά ουσιαστική σημασία, χωρίς τη παρουσία βυζαντινού στρατού για να τα προστατέψει.

Ο Σουλεϋμάν Ίμπν Κουτλουμής και οι άλλοι Τουρκομάνοι, που τους απαγορευόταν η είσοδος στο κράτος των Μεγάλων Σελτζούκων, μπήκαν στη Μ. Ασία. Το 1072 μ.Χ. ο Αρτούκ Μπέης νίκησε ένα μικρό βυζαντινό στρατό υπό τον Ισαάκ Κομνηνό και τον συνέλαβε αιχμάλωτο. Η εξέγερση του Ιωάννη Δούκα δημιούργησε μια πλέον επικίνδυνη κατάσταση, διότι ο αυτοκράτορας έκαμε συμφωνία με τον Αρτούκ εναντίον του Δούκα και με αυτοκρατορικά μέσα οι Τούρκοι φθάσανε στον κόλπο του Αδραμυτίου. Η μόνιμη εγκατάσταση του Αρτούκ αποφεύχθηκε, απλώς και μόνο διότι ο Μπέης εκλήθηκε από τον Σάχη Μαλίκ της Τεχεράνης (είχε διαδεχθεί τον αποθανόντα Άλπ Αρσλάν) και έφυγε μόνος του.

¹¹ Baldwin W. Marshall, "A History of the Crusades", volume one, εκδ. The University of Wisconsin Press, Madison, Wisconsin (1969), σελ. 149.

Ο Σουλεϋμάν κατέλαβε το Ικόνιο το 1075 και κατόπιν τη Νίκαια, χωρίς αντίδραση από τη Κωνσταντινούπολη, πράγμα που αποκαλύπτει ότι οι σχέσεις του Βυζαντίου με τη Μ. Ασία είχαν αποκοπεί.¹²

Ο Σουλεϋμάν και ο αξιόμαχος στρατός του δεν έμειναν ποτέ χωρίς δουλειά. Προσκλήθηκαν από το Νικηφόρο τον Τρίτο τον Βοτανειάτη να τον βοηθήσουν να κατακτήσει το θρόνο το 1078. Την ίδια χρονιά, ο τουρκικός στρατός έκανε βάση του τη Χρυσούπολη, με τις ευλογίες των βυζαντινών εργοδοτών του. Αργότερα, μπήκαν στην υπηρεσία του Νικηφόρου Μελισσηνού και ο Σουλεϋμάν βρήκε την ευκαιρία να κατακτήσει μεγάλες περιοχές της Φρυγίας και Δυτικής Μ. Ασίας. Το 1080 οι Τουρκομάνοι νίκησαν ένα βυζαντινό στρατό κοντά στη Νίκαια και από τότε ρίζωσαν για καλά στην περιοχή. Μόνο η έλλειψη στόλου τους εμπόδισε να επιτεθούν και κατά της Κωνσταντινουπόλεως. Όταν το 1081 έγινε αυτοκράτορας ο Αλέξιος Κομνηνός, έκαμε ειρήνη με τον Σουλεϋμάν και η συνθήκη αυτή ειρήνης επέτρεψε στον Σελτζούκο να στρέψει την προσοχή του στην Ανατολή, όπου κατέκτησε νέα εδάφη.

Η μάχη του Μανζικέρτ

ΠΗΓΗ: <http://lefoobserver.blogspot.com/2009/08/battle-of-manzikert.html>

¹² Cambridge University Press, "The Cambridge History of Islam", volume one, Cambridge (1970), σελ. 234.

ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΟ ΜΑΝΤΖΙΚΕΡΤ ΚΑΙ Η ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

Η αυτοκράτειρα Θεοδώρα αισθάνθηκε το θάνατο να πλησιάζει και ονόμασε ως διάδοχο της τον Μιχαήλ τον έκτο, έναν συνταξιούχο πολιτικό αξιωματούχο. Το 1056 μ.Χ. η Θεοδώρα πέθανε. Την επόμενη χρονιά ξέσπασε μια στρατιωτική εξέγερση στη Μ. Ασία, υπό την ηγεσία του Ισαάκ Κομνηνού, μέλους μιας από τις οικογένειες της στρατιωτικής αριστοκρατίας, ο οποίος κατάφερε να εκδιώξει τον Μιχαήλ τον Έκτο και να ανακηρύξει τον εαυτό του αυτοκράτορα. Αλλά, το 1059 μ.Χ., η συνδυασμένη εχθρότητα της αστικής αριστοκρατίας, της πρωτεύουσας και των ηγετών της Εκκλησίας, που συχνά προερχόταν από τις ίδιες οικογένειες, έκανε τη θέση του Ισαάκ αφόρητη. Παραιτήθηκε και στον θρόνο τον διαδέχθηκε ο Κωνσταντίνος Δούκας, ένα πιόνι των αριστοκρατών και του ηγέτη τους Μιχαήλ Ψελλού. Το παλιό καθεστώς της διαφθοράς, εκμισθώσεως των φόρων και αδιαφορίας για την άμυνα της χώρας αποκαταστάθηκε στην εξουσία.

Οι εχθροί της αυτοκρατορίας δεν άργησαν να εκμεταλλευθούν τη στρατιωτική της αδυναμία. Το 1065 μ.Χ. οι Σελτζούκοι εισβάλανε στη Βυζαντινή Αρμενία και λεηλάτησαν την πρωτεύουσα Ανί. Δυο χρόνια αργότερα, επέδραμαν στη Μ. Ασία και προέβησαν σε λεηλασία την Καισάρειας της Καππαδοκίας. Την ίδια αυτή χρονιά, ο Κωνσταντίνος Δούκας πέθανε, αφήνοντας μόνο ανήλικα τέκνα κάτω από ένα Συμβούλιο Αντιβασιλείας.

Εν όψει του άμεσου κινδύνου από τους Σελτζούκους, η χήρα του παντρεύτηκε το 1068 τον Ρωμανό Διογένη, ένα μεγαλογαιοκτήμονα της Καππαδοκίας, με κάποια στρατιωτική εμπειρία, και τον ανακήρυξε αυτοκράτορα. Ο Ρωμανός σχημάτισε μια στρατιά αποτελούμενη κατά μεγάλο μέρος από Πετσενέγους Τούρκους και δυτικούς μισθοφόρους και προωθήθηκε στη Μ. Ασία με την ελπίδα να εκδιώξει τους Σελτζούκους. Στην αρχή είχε μερικές τοπικές επιτυχίες και έφθασε μέχρι τα βουνά της Αρμενίας. Αλλά, το 1071, ο συνδυασμός μιας απρόσεκτης στρατηγικής και η λιποταξία πάνω στη

μάχη από μερικές μισθοφορικές μονάδες οδήγησαν σε συντριπτική ήττα τους Βυζαντινούς και σε αιχμαλωσία τον αυτοκράτορα Ρωμανό. Ήταν πάνω από δύομισι αιώνες που βυζαντινός αυτοκράτορας είχε πιαστεί αιχμάλωτος σε μάχη και το γεγονός συντάραξε πάρα πολύ την Κωνσταντινούπολη. Τα πράγματα χειροτέρεψαν περισσότερο, όταν το Μπάρι, η τελευταία Βυζαντινή κτήση στην Ιταλία, κατακτήθηκε από το Νορμανδό Ροβέρτο Γουισκάρδο το ίδιο καλοκαίρι.

Η αναταραχή στη Κωνσταντινούπολη οδήγησε σε εμφύλιο πόλεμο. Ο Μιχαήλ ο έβδομος, ένας από τους γιους του Μιχαήλ του έκτου, ανακηρύχθηκε αυτοκράτορας από μία φατρία της αριστοκρατίας, κατά τη στιγμή όμως εκείνη και ο Ρωμανός, που αφέθηκε ελεύθερος από τον Σελτζούκο σουλτάνο, προσπάθησε να αποκαταστήσει την εξουσία του στη Μ. Ασία. Αποτέλεσμα της συγκρούσεως ήταν να ηττηθεί και να τυφλωθεί ο Ρωμανός από τον αντίπαλο του. Ο Μιχαήλ ο έβδομος, που ήταν μαθητής του Μιχαήλ Ψελλού, αδυνατώντας να αντιμετωπίσει τη δύσκολη κατάσταση στο κράτος του, προτίμησε να μην κάνει τίποτα.

Κατά το χρόνο που ό,τι απέμεινε από τον βυζαντινό στρατό ήταν απασχολημένο με το να ξεσκίζει τον εαυτό του σε κομμάτια, με εμφυλίους πολέμους, οι Σελτζούκοι προέλασαν ακόμη περισσότερο προς τα δυτικά και εγκαθίδρυσαν το "Σουλτανάτ-ε-Ρουμ" - "το Βασίλειο στη Χώρα των Ρωμηών", με πρωτεύουσα το Ικόνιο.¹³

Η παρακμή των βυζαντινών αρχόντων δεν είχε συμπαρασύρει μόνο τους Έλληνες της αυτοκρατορίας. Τον καιρό που ο Σουλεϊμάν ήταν απασχολημένος στη δυτική Μ. Ασία, κερδίζοντας χρήματα, εδάφη και υπηκόους από την υπηρεσία του, στους εκεί Έλληνες, οι αρμενικής καταγωγής βυζαντινοί στρατηγοί-διοικητές στην ανατολική Μ. Ασία βρήκαν την ευκαιρία να αποδείξουν και αυτοί την κατάντια τους. Ο διοικητής της Μαλάτυας Γαβριήλ και ο κυβερνήτης της Κιλικίας Φιλάρετος δημιούργησαν δικά τους ατομικά φέουδα, προσπαθώντας με κάθε τρόπο να συνεργαστούν είτε με τους

¹³ Robert Br., *"The Byzantine Empire"*, London (1980).

Σελτζούκους της Συρίας, είτε με τους Μεγάλους Σελτζούκους του Ιράν, προκειμένου να κρατηθούν στους εφήμερους θρόνους τους. Ο Φιλάρετος έδειξε ιδιαίτερη επιδεξιότητα και έφθασε στο σημείο να κυριαρχήσει στις περιοχές της Κιλικίας και από τη Μελιτηνή μέχρι την Αντιόχεια και την Έδεσσα της Συρίας. Φαίνεται ότι ο ζυγός του ήταν ιδιαίτερα σκληρός, γιατί οι κάτοικοι της Αντιόχειας που ήταν η μεγαλούπολη της συριακής παραλίας - με συμπαγή ελληνικό πληθυσμό - κάλεσαν, οι ίδιοι μυστικά, τον Σουλεϊμάν για να τους σώσει από την τυραννία, και όταν ο Τουρκομάνος πολέμαρχος φάνηκε προ των πυλών τους, την 17 Δεκεμβρίου 1084, του παρέδωσαν την πόλη τους.

Ο ελληνικός πληθυσμός της Αντιόχειας και των προαστίων της, μαζί με τους πολυάριθμους Μελιχήτες (Έλληνες στη καταγωγή, αλλά αραβόφωνους) γειτονικούς πληθυσμούς, αριθμούσαν περισσότερες ψυχές από όλους τους Τούρκους και Τουρκομάνους που πλιατσικολογούσαν ανενόχλητοι την εποχή εκείνη τη Μ. Ασία.¹⁴ Ο βυζαντινός αυτοκράτορας Αλέξιος Κομνηνός επέτρεψε, με τη σειρά του, στο Σουλεϊμάν να εισβάλει στην Κιλικία και να καταλάβει την Αντιόχεια και τη Μελιτηνή, υπό την ιδιότητα του βυζαντινού εκπροσώπου.¹⁵ Πάντως, η επέμβαση του Σουλεϊμάν στην περιοχή και η κατάκτηση μεγάλων πόλεων, τον έφερε σε σημείο να μπορεί να απειλήσει απ' ευθείας τους πάντοτε εχθρικούς απέναντί του ξαδέλφους του Σελτζούκους σουλτάνους, τον Μαλίκ Σαχ της Τεχεράνης και ιδιαίτερα τον αδελφό του Μαλίκ σουλτάνο Τούτους της Δαμασκού, ο οποίος νίκησε τελικά τον Σουλεϊμάν σε μάχη την 6^η Ιουνίου 1086 και του έκοψε το κεφάλι. Ο Αρμενο-βυζαντινός, πρώην στρατηγός του Ρωμανού του Διογένη, Φιλάρετος, τρομοκρατημένος από τις εξελίξεις στην περιφέρειά του στράφηκε για προστασία στον Μαλίκ Σαχ της Τεχεράνης και έγινε μουσουλμάνος.

¹⁴ Oberhummer, E., *"Die Türken und das osmanische Reich"*, Leipzig - Berlin (1917), σ. 42, 43. Αρνάκης, Γ., *"Οι πρώτοι Οθωμανοί"*, Texte und Forschungen zur Byzantinisch-Neugriechischen Philologie, Zwanglose Beihefte zu den 'Byzantinische-Neugriechischen Jahrbuchern', Nr. 41, Αθήνα (1945), σ. 29.

¹⁵ Oberhummer, E., όπως παραπάνω, σ. 40. Werner, E. - Markow, W., *"Geschichte der Türken"*, Berlin (1979), σ. 94.

Μετά τον θάνατο του Σουλεϋμάν, οι γιοι του συνελήφθησαν αιχμάλωτοι και εστάλησαν με συνοδεία στον Μαλίκ Σαχ της Τεχεράνης. Για μια εξαετία, 1086-1092, οι Τούρκοι της Μ. Ασίας έμειναν χωρίς ουσιαστική διοίκηση, αλλά οι κατά τόπους εμίρηδες δεν αντιμετώπισαν κίνδυνο από τη βυζαντινή πλευρά. Η Μ. Ασία είχε εξακολουθητικά παραμείνει έξω από τα κατακτητικά σχέδια των Μεγάλων Σελτζούκων του Ιράν και της Συρίας. Πραγματική τουρκική διοίκηση δεν είχε εγκατασταθεί πουθενά, λόγω ελλείψεως αρκετών μουσουλμάνων υπηκόων της. Οι χριστιανικοί βυζαντινοί πληθυσμοί παρέμεναν ως η συντριπτική πλειοψηφία στο μεγαλύτερο μέρος της χώρας και μόνο στα βοσκοτόπια του κεντρικού οροπεδίου της Ανατολίας υπήρχαν συγκεντρώσεις Τουρκομάνων, με τους πολυάριθμους χριστιανούς σκλάβους τους.

Για μια ολόκληρη εξαετία υπήρχε η δυνατότητα για μια δυναμική βυζαντινή επιστροφή και απελευθέρωση της Μ. Ασίας. Τίποτα δε συνέβη. Μεμονωμένοι εμίρηδες, χρησιμοποιώντας ομάδες Τουρκομάνων και χριστιανών σκλάβων, πολεμούσαν ο ένας τον άλλο, όταν δεν ήταν απασχολημένοι με την αρπαγή νέων κομματιών βυζαντινών εδαφών από την κυβέρνηση στην Κωνσταντινούπολη, η οποία παρουσιαζόταν και ανίσχυρη, αλλά και αδιάφορη στην τύχη του μικρασιατικού ελληνισμού.

Από το 1086 και μέχρι την κατάληψη της Κωνσταντινουπόλεως το 1204, η ιστορία της εγκαταλείψεως και του εκτουρκισμού της Μ. Ασίας είναι ένας τουρκικός μονόλογος, με μικρές, χωρίς ουσιαστικά αποτελέσματα, αναλαμπές βυζαντινής δράσης.

Ο Τουρκομάνος φύλαρχος Μεγκουσέκ Γαζής δημιούργησε μικρό δικό του κράτος μεταξύ Τεφρικής και Ερζιντζάν, στην περιοχή δηλαδή όπου είχαν παλαιότερα δράσει οι Παυλικιανοί αιρετικοί.

Άλλο κρατίδιο είχε στο μεταξύ δημιουργήσει στη Σμύρνη ο μπέης Τσακάς, πρώην τρόφιμος των φυλακών της Κωνσταντινουπόλεως. Έφθασε μάλιστα στο σημείο να δημιουργήσει και στολίσκους πειρατικών με

βασικά ανέργους Έλληνες ναυτικούς και να πλιατσικολογήσει τα παράλια και τα νησιά του Αιγαίου.

Εμιράτο έστησε και στο Ερζερούμ ο Σαλούκ μπέης, ο οποίος αναγνώρισε τους Σελτζούκους του Ιράν σαν σουλτάνους του, ενώ νοτιότερα, μεταξύ Ντιαμπερκίρ, Μαρντίν και Χαρπούτ εμφανίσθηκαν τα εμιράτα των Σοκμενλί (κοντά στη λίμνη Βαν) και των Αρτουκίδων.

Στη Νίκαια της Βιθυνίας εξακολουθούσε να παραμένει ο υπαρχηγός του Σουλεϋμάν Αμπούλ Κασίμ, απολαμβάνοντας την ανοχή των Βυζαντινών. Όταν μάλιστα φάνηκε στρατός των Σελτζούκων του Ιράν, τον οποίο είχε στείλει ο Μαλίκ Σαχ κάτω από τον εμίρη Πορσούκ, ο Αμπούλ Κασίμ έκανε συμμαχία με τους Έλληνες. Ο θάνατος του Μαλίκ Σαχ το 1092 έσωσε τη Νίκαια.

Το 1092, με το θάνατο του Μαλίκ Σαχ, απελευθερώθηκαν οι γιοί του Σουλεϋμάν και επέστρεψαν στη Νίκαια. Ο πρωτότοκος Κιλίτζ Αρσλάν (το λιοντάρι με τη γκλίτσα) αναδιοργάνωσε τις κατακτήσεις του πατέρα του σε βάρος πάλι των Βυζαντινών. Σε κάποια στιγμή, με τη συνεργασία των Ελλήνων, εξουδετέρωσε τον Τσακά μπέη της Σμύρνης και αισθανόμενος ασφάλεια στα νώτα του στράφηκε στην Ανατολή, επιδιώκοντας νέες κατακτήσεις. Το 1096 πολιορκήσε τη Μαλάτσα, οι κάτοικοι της οποίας είχαν υποφέρει τα πάνδεινα κάτω από τον Βυζαντινοαρμένιο Γαβριήλ και παρέδωσαν την πόλη στον Τουρκομάνο με ευχαρίστηση. Αμέσως μετά, έφθασε η πληροφορία ότι οι Σταυροφόροι είχαν διεκπεραιωθεί στη Μ. Ασία και ο Κιλίτζ Αρσλάν αναγκάστηκε να επιστρέψει στη Δύση για να υπερασπιστεί την πρωτεύουσά του Νίκαια, μια πόλη με αμιγή ελληνικό πληθυσμό. Την 19^η Ιουνίου 1097 η πόλη είχε παραδοθεί στο βυζαντινό αυτοκράτορα ο οποίος συνόδευε τους σταυροφόρους. Οι Φράγκοι δυσαρεστήθηκαν, διότι δεν τους επετράπη να λεηλατήσουν την πόλη, αλλά και διότι ο Έλληνας αυτοκράτορας προστάτευσε την οικογένεια του Κιλίτζ Αρσλάν, την οποία φιλοξένησε ο ίδιος στην Κωνσταντινούπολη.

Την 1^η Ιουλίου 1097 ο Κιλίτζ Αρσλάν και οι σύμμαχοί του Γκιουμουστεκίν Ντανισμέντ της Καραμανίας και Χασσάν μπέης της Καππαδοκίας, νικήθηκαν

πάλι από τους σταυροφόρους στο Εσκή-Σεχίρ. Λίγο μετά έχασαν και άλλη μάχη στο Ερεγλί, κοντά στο Ικόνιο, αν και τον Ιούλιο του 1100 ο Γκιουμουστεκίν Αχμέντ Γαζής νίκησε ένα σταυροφορικό στρατό κοντά στη Μαλάτσα και έπιασε αιχμάλωτο το Βοημούνδο και τον έστειλε να κρατηθεί στο φρούριο της Νεοκαισάρειας του Πόντου (Νικσάρ). Μετά την απώλεια της Νίκαιας, ο Κιλίτζ Αρσλάν έκαμε πρωτεύουσά του το Ικόνιο, το οποίο και παρέμεινε η σελτζουκική-τουρκομάνικη πρωτεύουσα του αργότερα σχηματισθέντος Σουλτανάτου-Ε-Ρουμ (Βασιλείου στα Ρωμαίικα εδάφη) μέχρι την εμφάνιση των οθωμανών.

Το 1140 αυτοκρατορικός βυζαντινός στρατός επιχείρησε εκστρατεία στην περιοχή της Νεοκαισάρειας του Πόντου εναντίον των Τούρκων, αλλά και του συνεργαζόμενου μ' αυτούς Δούκα Θεόδωρου Γαβρά. Η εκστρατεία δεν έφερε ουσιαστικά αποτελέσματα.

Η σχετική αποτυχία των Βυζαντινών άνοιξε το δρόμο για τον σουλτάνο Μασούντ του Ικονίου, ο οποίος κατέκτησε την ενδιάμεση περιοχή μέχρι την Αντάλια (1141 μ.Χ.).

Το 1147 μ.Χ. ο αυτοκράτορας Μανουήλ Α' Κομνηνός επιχείρησε εκστρατεία εναντίον του Ικονίου χωρίς επιτυχία.

Δύο χρόνια αργότερα, ισχυροποιημένος ο Μασούντ του Ικονίου κατέκτησε τη Μαράσλεια, το Γκοκσούν, την Αϊντάβ, το Ραμπάν και το Ντελούκ της Συρίας, εκδιώχνοντας τους σταυροφόρους από τα φρούρια αυτά.

Η ΚΑΤΑΛΗΨΗ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΣΕΛΤΖΟΥΚΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ

Κατά τη διάρκεια της ηγεσίας των δύο Κιλίτς Αρσλάν, του Α' και του Β' (1092-1156 μ.Χ.), ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού της Μ. Ασίας αποξενώθηκε από τον χριστιανισμό και αργότερα και από την ελληνική γλώσσα.¹⁶

Σημείωση: Κιλίτς = γκλίτσα του βοσκού και Αρσλάν = “λεοντατιά”, ήταν όχι ασυνήθιστα συνθετικά σουλτανικών τίτλων των τουρκόφωνων νομάδων. Δηλαδή, ο Σουλτάνος ήταν συνώνυμος με τον μαγκουροφόρο τσέλιγκα που διαφέντευε το κράτος.

Ο στρατός των Σελτζούκων δεν ήταν ποτέ αριθμητικά τόσο ισχυρός, σε σχέση με το πολυάριθμο ελληνικό και αρμενικό στοιχείο του πληθυσμού. Ήταν αδυνατισμένος από φαγωμάρες διαφόρων φατριών, αλλά τα κατάφερνε να καταπνίγει τυχόν εθνικιστικές εξεγέρσεις των εντοπίων.¹⁷

Τον 10^ο αι. ογουζικά-τουρκικά φύλα με φύλαρχο τον Σελτζούκ αποδέχτηκαν οικειοθελώς το ισλάμ. Τα φύλα αυτά εξελίχτηκαν στους κατοπινούς κατακτητές της Μ. Ασίας και τους θεμελιωτές του σελτζουκικού-τουρκικού κράτους.¹⁸ Ένα μεγάλο μέρος των τουρκικών αυτών φύλων άρχισε μια μετανάστευση από την αρχική τους κοιτίδα ανάμεσα στο AMU - DARJA και το SYR-DARJA προς τη Δύση, στις χώρες του ισλάμ.¹⁹ Τα πρώτα τουρκικά φύλα που έφτασαν εκεί χρησιμοποιήθηκαν από τους χαλίφες της Βαγδάτης, που βρίσκονταν σε πόλεμο με τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, για την άμυνα των συνόρων του ισλαμικού κράτους.²⁰

¹⁶ Bertold Spuler “*The Muslim World: The Age of the Caliphs*”, Leiden 1960, σ. 95.

¹⁷ Οπ. π. σ.96.

¹⁸ Oberhummer, E., ό.π., σ. 40. Werner, E. - Markow, W., “*Geschichte der Türken*”, Berlin (1979), σ. 94.

¹⁹ Werner, E., Markow, W., ό.π., σ. 8.

²⁰ Oberhummer, E., “*Die Türken und das osmanische Reich*”, Leipzig - Berlin (1917), σ. 40.

Ο Torgul Bey (1037-1063), ανηψιός του πρώτου Σελτζούκου αρχηγού, και διάδοχός του συνέχισε την επέκταση προς τη Δύση, που είχε εγκαινιάσει ο Σελτζούκ.²¹ Το 1040 οι Σελτζούκοι κατείχαν ήδη την περιοχή του Χορασάν (στο Ιράν). Εκεί ιδρύθηκε το πρώτο σελτζουκικό κράτος το οποίο σύντομα επεξεδίει τα όριά του ενσωματώνοντας το Ιράκ, το Αζερμπαϊτζάν, το Κουχιστάν, το Κουρδιστάν και την Αρμενία.²² Το 1055 ο Torgul Bey μπήκε στη Βαγδάτη, την πρωτεύουσα του αραβικού χαλιφάτου και δέχθηκε από τον χαλίφη τον τίτλο του σουλτάνου, που σήμαινε παράλληλα την αναγόρευσή του σε κοσμικό ηγεμόνα όλων των μουσουλμάνων.²³

Ο διάδοχος και ανηψιός του Torgul Bey, Alp Arslan (1063-1072) έγινε πασίγνωστος κυρίως εξαιτίας της προέλασής του προς το ανατολικό ρωμαϊκό κράτος. Το 1064 έπεσε το Άνιον, η πρωτεύουσα της Αρμενίας. Το 1067 οι Σελτζούκοι είχαν προωθηθεί ήδη σε βυζαντινό έδαφος στη Μ. Ασία και κατέλαβαν την Καισάρεια, αρχίζοντας ληστρικές επιδρομές μέχρι την Κιλικία.²⁴ Το 1069 λεηλάτησαν το Ικόνιο και ένα χρόνο αργότερα την περιοχή γύρω από τις Χώνες. Ο Άμαντος αναφέρεται στην καταπίεση και τους διωγμούς του βυζαντινού πληθυσμού ήδη την εποχή αυτή καθώς και σε ένα ρεύμα φυγής από τα μέρη αυτά προς βυζαντινές περιοχές και τα παράλια της Μ. Ασίας.²⁵ Την ίδια εποχή άρχισε επίσης ένα ρεύμα φυγής από την ύπαιθρο, επειδή ο χριστιανικός πληθυσμός έβρισκε στις πόλεις πιο εύκολα προστασία από διωγμούς. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα από τη μία, να ερημώνουν οι επισκοπές και οι ενορίες της υπαίθρου και από την άλλη, πολλές επισκοπές μεγάλων πόλεων, στις οποίες συνέρρεε ο ελληνικός πληθυσμός από το ύπαιθρο, να εξελίσσονται

²¹ Ο ίδιος, ό.π.. Άμαντος, Κ., *“Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους”*, τ. 2, Αθήνα (1957), σ. 211.

²² Werner, E. - Markow, W., *“Geschichte der Türken”*, Berlin (1979), σ. 8. Άμαντος, Κ., *“I.B.K.”*, τ. 2, Αθήνα (1957), σ. 211.

²³ Taeschner, F., *“Geschichte der Arabischen Welt”*, Kurt Vowinckel, Berlin (1944), σ. 141. Άμαντος, Κ., *“Σχέσεις Ελλήνων και Τούρκων”*, Αθήνα (1955), σ. 28.

²⁴ Werner, E., Markow, W., *“Geschichte der Türken”*, Berlin (1979), σ. 8, 10. Σκυλίτσης, Ι., Εκδ. Bekker, J., τ. 2, Bonn (1939), σ. 653, 660 και 670. Ατταλειάτης, Μ., *“Historia”*, (Bonn 1853), σ. 78 και «έκτρέχουσιν άχρι Καισαρείας καταλιζόμενοι πάντα καί καταστρέφοντες καί πύρ αύτοίς επανάπτοντες... καί τόν όλον κόσμον όμού συμφορήσαντες άΐρουσιν εκείθεν, πολλούς έν τή καισαρένω μητροπόλει σφαγή παραδόντες καί τόν καταχράναντες», σ. 94.

²⁵ Άμαντος, Κ., *“Σχέσεις Ελλήνων και Τούρκων”*, Αθήνα (1955) σ. 29-30. Βλέπε επίσης Ατταλειάτης, Μ., ό.π., σ. 135, 140.

σε μητροπόλεις. Η περιοχή της δικαιοδοσίας της ορθόδοξης εκκλησίας στην Μ. Ασία άρχισε να συρρικνώνεται, πράγμα που θα πρέπει ασφαλώς να το δει κανείς και σε σχέση με τον εξισλαμισμό που άρχισε.²⁶

Η βυζαντινή αυτοκρατορία δεν ήταν σε θέση να εκδιώξει τις άγριες ορδές των Τουρκμένων από τον κορμό της μικρασιατικής περιοχής. Το συνοριακό αμυντικό σύστημα των ακριτών βρισκόταν σε επιταχυνόμενη διάλυση. Οι ακρίτες αγρότες έβλεπαν από καιρό να τους αφαιρούνται τα προνόμια και ήταν αναγκασμένοι, καθώς το Βυζάντιο βρισκόταν σε άθλια οικονομική κατάσταση, να πληρώνουν υψηλούς φόρους, πράγμα που εξάντλησε τελικά την αμυντική τους δύναμη.²⁷

Το 1071 ο Αλπ Αρσλάν νίκησε τα βυζαντινά στρατεύματα υπό τον αυτοκράτορα Ρωμανό Δ' Διογένη (1068-1071) στην περίφημη μάχη του Μαντζικέρτ της Αρμενίας.²⁸ Από το χρονικό αυτό σημείο και στο εξής δεν ήταν πλέον δυνατόν να σταματήσει η προέλαση των σελτζουκικών φύλων στη Μ. Ασία, όπου πάτησαν πλέον σταθερά το πόδι τους.²⁹

Ο νικητής του Μαντζικέρτ έγινε πολύ αγαπητός σε ένα μεγάλο μέρος του χριστιανικού πληθυσμού της υπαίθρου, επειδή μετά την πτώση του βυζαντινού αυτοκράτορα Ρωμανού τήρησε την συνθήκη φιλίας που υπέγραψε μαζί του, χαρακτήριζε μάλιστα τον εαυτό του ως υποτελή του αυτοκράτορα, ως στρατιώτη, για να τον βοηθήσει μ' αυτό τον τρόπο να ξαναπάρει τον θρόνο του. Έτσι πολλοί βυζαντινοί αγρότες της Μ. Ασίας θεωρούσαν τον Αλπ Αρσλάν όχι ως εχθρό, γεγονός που συνέβαλε θετικά στον κατοπινό εξισλαμισμό και εκτουρκισμό της περιοχής.³⁰

²⁶ Άμαντος, ό.π, σ. 31-33.

²⁷ Werner, E. - Markow, W., "*Geschichte der Türken*", Berlin (1979), σ. 10. Ostrogorsky, G., "*Geschichte des byzantinischen Staates*", München (1963), σ. 265.

²⁸ Jorga, N., "*G.O.R.*", τ. 1 (1908), σ. 54-56. Werner, E. - Markow, W., "*Geschichte der Türken*", Berlin (1979), σ. 10.

²⁹ Fallmerayer, J. P., "*Geschichte des Kaisertums von Trapezunt*", München (1827), σ. 17 κ.ε.. Άμαντος, Κ., "*I.B.K.*", τ. 2, Αθήνα (1957), σ. 218. Dolger, Fr., "*Regesten der Kaiserurkunden des ostromischen Reiches, τ. II (1025-1204)*", München-Berlin (1925), σ. 16.

³⁰ Βρυέννιος, Ν., "*Υλη Ιστορίας*", Εκδ. Meineke, A., Bonn (1836), σ. 44 - 57. Βογιατζίδης Ι., "*Ιστορικά Μελέται*", Θεσσαλονίκη (1933), σ. 37.

Ο Αλπ Αρσλάν προχώρησε στην συνέχεια προς την Αίγυπτο, αφήνοντας τις κατακτημένες περιοχές στον εξάδελφό του Σουλεϊμάν, ο οποίος σε λίγο καιρό αυτοανακηρύχτηκε σουλτάνος, εκδηλώνοντας έτσι την ανεξαρτησία του από το αρχικό σελτζουκικό κράτος που άρχισε να καταρρέει.³¹ Ο τρίτος διάδοχος του, Μασούτ Α', έκανε το 1116 το Ικόνιο πρωτεύουσα του σουλτανάτου του, του σουλτανάτου του Ικονίου ή του Rum.³²

Μέχρι το τέλος του 11^{ου} αι. οι Σελτζούκοι κατέλαβαν σχεδόν τα τρία τέταρτα των ισλαμικών χωρών —εκτός από τη Μ. Ασία— περιοχές όπως η Μεσοποταμία, η Συρία και το Ιράν. Μια σημαντική κατάκτηση στη Μ. Ασία ήταν η Νίκαια (1081), αργότερα επίκεντρο του βυζαντινού προσφυγικού κράτους.³³

Όμως δεν ήταν δυνατόν, να κρατηθούν για πάντα όλα τα φύλα του σελτζουκικού κράτους κάτω από έναν αρχηγό. Το κράτος χωρίστηκε στις αρχές του 12^{ου} αι. σε δυο μέρη, στο ανατολικό και στο δυτικό σελτζουκικό κράτος. Το ανατολικό περιλάμβανε το Ιράν και τη Βαγδάτη. Βρισκόταν κάτω από περσική επιρροή και πλησίασε την διάλυση εξαιτίας διενέξεων για το θρόνο, πράγμα που οδήγησε στην απόσχιση μεμονωμένων επαρχιών, ώσπου το 1231 αποτέλεσε εύκολη λεία των Μογγόλων.³⁴ Το δυτικό σελτζουκικό κράτος του Ικονίου αντέδρασε στην περσική επιρροή. Γλώσσα, πολιτισμός και θρησκεία διατηρήθηκαν. Ο ντόπιος βυζαντινός πληθυσμός την εποχή αυτή δεν είχε εκτουρκιστεί σε ό,τι αφορά τουλάχιστον την γλώσσα και τη θρησκεία.³⁵

³¹ Oberhummer, E., *„Die Türken und das osmanische Reich“*, Leipzig - Berlin (1917), σ. 41. Werner, E. - Markow, W., *„Geschichte der Türken“*, Berlin (1979), σ. 10. Κιτσίκης, Δ., *„Συγκριτική ιστορία Ελλάδος και Τουρκίας στον 2^ο αιώνα“*, Αθήνα (1978), σ. 46.

³² Werner, E., Markow, W., ό.π., σ. 10. Werner, E., *„Das Sultanat Konya im 13. Jahrhundert“*, Amsterdam (1972), σ. 223. Ο ίδιος, *„Die Geburt einer Großmacht - Die Osmanen (1300-1481)“*, Köln (1972), σ. 34.

³³ Peters, R., *„Die Geschichte der Turkey“*, Stuttgart (1961), σ. 21. Taeschner, F., *„Geschichte der Arabischen Welt“*, Kurt Vowinckel, Berlin (1944), σ. 144.

³⁴ Oberhummer, E., *„Die Türken und das osmanische Reich“*, Leipzig - Berlin (1917), σ. 41. Cevat, A., *„Die Entwicklung des Nationalgefühls der Türken von deren Frühzeit bis zur Begründung der Republik“*, München (1938), σ. 22.

³⁵ Oberhummer, E., ό.π., σ. 42. Werner, E., *„Die Geburt einer Großmacht - Die Osmanen (1300-1481)“*, Köln (1972), σ. 47.

Ο Oberhummer³⁶ κάνει μια κατάταξη των κατοίκων του πρώιμου σουλτανάτου του Rum σε τρεις τάξεις: Οι πραγματικοί κατακτητές, οι Τουρκμένοι, που τους περιγράφει ως απολίτιστο και αμόρφωτο λαό, ο οποίος κατά ένα μεγάλο μέρος ζούσε στα βουνά με τον παραδοσιακό, νομαδικό τρόπο ζωής και ασχολούνταν κυρίως με την κτηνοτροφία, ενώ οι Έλληνες και οι Αρμένιοι - οι άλλες δυο τάξεις - ζούσαν κυρίως στις πόλεις και ασχολούνταν με το εμπόριο και τις τέχνες.

Οι σουλτάνοι του Ικονίου ενδιαφέρονταν για την ειρηνική συνύπαρξη μουσουλμάνων και χριστιανών και επιδίωκαν μάλιστα συνεννόηση με το Βυζάντιο. Ήδη ο Σουλεϊμάν, γιος ενός εκχριστιανισμένου Τούρκου, ασκούσε φιλοαγροτική πολιτική και με τον τρόπο αυτόν κέρδισε την εμπιστοσύνη του βυζαντινού πληθυσμού της υπαίθρου, για τον οποίον η αλλαγή του ηγεμόνα σήμαινε τις περισσότερες φορές βελτίωση της κοινωνικής του θέσης.³⁷ Ο Turan είναι της γνώμης ότι οι Σελτζούκοι του Rum έχοντας γνωρίσει το βυζαντινό σύστημα διακυβέρνησης αναγνώρισαν πως η κρίση στην οποία οδηγούν οι κοινωνικές αντιθέσεις ανάμεσα στους πλούσιους γαιοκτήμονες και στην εξαθλιωμένη μάζα μπορεί να ξεπεραστεί μόνο με μια έξυπνη πολιτική της ισορροπίας, πράγμα που τους οδήγησε στην απόφαση να στηρίξουν την διακυβέρνηση τους στην αρχή της κοινωνικής δικαιοσύνης.³⁸

Το 1081 υπογράφηκε από τον Σουλεϊμάν και από τον Αλέξιο Α' Κομνηνό (1081-1118) μια συνθήκη με την οποία αναγνωρίστηκε το status quo και ο σουλτάνος αποδέχτηκε - μόνον τυπικά - την υποτέλεια στο βυζαντινό κράτος.³⁹ Πέρα από αυτά υποσχέθηκε στον αυτοκράτορα στρατιωτική βοήθεια στον αγώνα του εναντίον του αρχηγού των Νορμανδών Robert Guiscard. Στη συνέχεια οι δύο διάδοχοι του Αλέξιου Α', Ιωάννης Β' (1118-1143) και Μανουήλ Α' (1143-1180) ήταν κατά κύριο λόγο απασχολημένοι με το φύλο των Danismend, οι οποίοι είχαν εισβάλει στην επικράτεια των Σελτζούκων. Ο κοινός εχθρός ανάγκασε τον

³⁶ Oberhummer, E., ό.π., σ. 41-42.

³⁷ Moravcsik, G., *“Entwicklung in die Byzantinologie”*, Darmstadt (1976), σ. 174. Άμαντος, Κ., *“Σχέσεις Ελλήνων και Τούρκων”*, Αθήνα (1955), σ. 33.

³⁸ Werner, E., *“Das Sultanat von Konya im 13. Jahrhundert”*, στο: Byzantinische Forschungen, τ. 4, Amsterdam (1972), σ. 223.

³⁹ Ο ίδιος, *“Die Geburt einer GroBmacht - Die Osmanen (1300-1481)”*, Koln (1972), σ. 48.

Μανουήλ Α' και τον σουλτάνο των Σελτζούκων Μασούτ Α' (1116-1156) να συμμαχήσουν.⁴⁰ Με το διάδοχο, όμως, του Μασούτ, τον Κιλίτς Αρσλάν Β' (1156-1192) προέκυψαν νέες διενέξεις, οι οποίες διευθετήθηκαν το 1162 με μια συνθήκη ειρήνης. Σύμφωνα με αυτήν ο Αρσλάν υποχρεώθηκε να επιστρέψει τις πόλεις τις οποίες είχε καταλάβει και να αποδεχθεί την υποτέλεια απέναντι στο Βυζάντιο.⁴¹ Σ' αυτό το τελευταίο, όμως, ο σουλτάνος δεν ήθελε να συμμορφωθεί. Το φθινόπωρο του 1176 λοιπόν ο Μανουήλ έκανε επίθεση εναντίον του Ικονίου, η οποία οδήγησε στη μάχη του Μυριοκέφαλου και κατέληξε σε σοβαρή ήττα των Βυζαντινών. Η ήττα αυτή επισφράγισε τις εξελίξεις του 1071 στο Μαντζικέρτ και τη μοίρα της Μ. Ασίας.⁴²

Ήδη τον 11^ο αι. ένας συμπολεμιστής του Αλπ Αρσλάν, ο Αχμέτ Γαζή, που επονομαζόταν Δανισμένδ (1071-1084), είχε εγκατασταθεί στην βορειοανατολική Μ. Ασία, ανάμεσα στη Σεβάστεια και στην Μαλάτσα (αρχαία Μελιτηνή).⁴³ Γύρω του συναθροίστηκε μια ακολουθία από μουσουλμάνους και βυζαντινούς ακρίτες,⁴⁴ οι οποίοι διαποτίζονταν από το ιδεώδες του Γαζή, του πολεμιστή της πίστης, που ενσάρκωνε ο ίδιος ο Αχμέτ, και πήγαιναν στην μάχη με το σύνθημα του αρχηγού τους «μεταστροφή (στον ισλαμισμό) ή θάνατος». Αυτή η υπερβολικά φανατική στάση απέναντι στον χριστιανικό πληθυσμό, η οποία βρισκόταν σε αντίθεση προς την ανεκτικότητα των Σελτζούκων και τελικά συνέβαλε στο γρήγορο εκτουρκισμό της περιοχής του.

Ο αγροτικός βυζαντινός πληθυσμός των πεδινών εκτάσεων άρχισε να αποδέχεται την τουρκική γλώσσα και άλλα πολιτιστικά στοιχεία, ενώ αντίθετα ο ελληνικός πληθυσμός των αστικών κέντρων εξισλαμιζόταν αλλά δεν εκτουρκιζόταν. Όμως το διαρκές ρεύμα μετακίνησης Τουρκμένων από την Μέση Ανατολή συνέβαλε (αργά αλλά σταθερά) στον εκτουρκισμό και τον εξισλαμισμό

⁴⁰ Ο ίδιος, ό.π., σ. 49. Κίνναμος Ι., *“Επιτομή”*, Εκδ. Meineke, A., Bonn (1836), σ. 41 και 66.

⁴¹ Werner, E., ό.π., σ. 49. Κίνναμος Ι., ό.π., σ. 205 και 207. Jorga, N., *“G.O.R.”*, Band 1, Gotha (1908), σ. 108-109.

⁴² Vasiliev, A., *“Das genaue Datum der Schlacht von Myriokephalon”*, στο B.Z., τ. 27 (1927), σ. 288 κ.ε. Dolger, Fr., *“Regesten der Kaiserurkunden des ostromischen Reiches, τ. II (1025-1204)”*, München-Berlin (1925), σ. 86.

⁴³ Werner, E., *“Das Sultanat von Konya im 13. Jahrhundert”*, στο: Byzantinische Forschungen, τ. 4, Amsterdam (1972), σ. 221.

⁴⁴ Werner, E., *“Die Geburt einer Großmacht - Die Osmanen (1300-1481)”*, Köln (1972), σ. 34.

της Μ. Ασίας. Οι εξελίξεις αυτές συνοδεύτηκαν από την άνθηση ενός αξιόλογου σελτζουκικού -τουρκικού πολιτισμού.⁴⁵

Ας επιστρέψουμε, όμως, στους Δανισμένδες. Ο θρησκευτικός φανατισμός, που αναφέραμε παραπάνω, προσωποποιούνταν στον τρίτο Δάνισμενδ, τον Μεχμέτ (1132-1142), που κατέστρεψε χριστιανικούς ναούς και χρησιμοποίησε τα μάρμαρά τους για τα δικά του χτίσματα. Οι διάδοχοί του τήρησαν μια πιο μετριοπαθή στάση, ήταν όμως υποχρεωμένοι να παίρνουν υπόψη τους τη φανατική στάση των νομάδων, που εξακολουθούσε να υπάρχει, όπως και παλιότερα.⁴⁶

Και οι σουλτάνοι των Σελτζούκων είχαν δυσκολίες με το αυτονομούμενο εμιράτο των Δανισμένδων, το οποίο αποτελούσε κέντρο επιθετικών νομάδων. Οι Τουρκμένοι από τα βόρεια της Ανατολίας δεν τηρούσαν ούτε συνθήκες ειρήνης, ούτε συμφωνίες και προωθούνταν προς την κεντρική Μ. Ασία, απειλώντας το σουλτανάτο του Ικονίου. Ύστερα από σκληρούς αγώνες οι Δανισμένδες υποτάχθηκαν και αναγκάστηκαν να πληρώνουν υψηλούς φόρους υποτέλειας, πράγμα που σε τελευταία ανάλυση οδήγησε στη διάλυση της στρατιωτικής τους δημοκρατίας.⁴⁷

Στο μεταξύ κατά τη διάρκεια της τέταρτης σταυροφορίας δημιουργήθηκε το 1204 στο βυζαντινό έδαφος η λατινική αυτοκρατορία. Στην περιοχή της μικρασιατικής Νίκαιας δημιουργήθηκε αμέσως μετά από τους Λασκαρίδες ένα νέο Βυζάντιο.⁴⁸ Μολονότι η μετάθεση αυτή της αυτοκρατορίας στη Μ. Ασία σήμαινε καταρχήν φραγμό της επεκτατικής τάσης των τουρκμενικών φύλων,⁴⁹ σε τελευταία ανάλυση, κέρδισε το σουλτανάτο Rum ή του Ικονίου από την πρόθεση

⁴⁵ Werner, E. - Markow, W., *“Geschichte der Türken”*, Berlin (1979), σ. 13-14. Werner, E., *“Das Sultanat von Konya im 13. Jahrhundert”*, στο: Byzantinische Forschungen, τ. 4, Amsterdam (1972), σ. 221.

⁴⁶ Werner, E., ό.π., σ. 222.

⁴⁷ Werner, E. - Markow, W., *“Geschichte der Türken”*, Berlin (1979), σ. 14, 15. Jorga, N., *“G.O.R.”*, τ. 1, Gotha (1908), σ. 107 κ.ε..

⁴⁸ Werner, E., *“Das Sultanat von Konya im 13. Jahrhundert”*, στο: Byzantinische Forschungen, τ. 4, Amsterdam (1972), σ. 223. Άμαντος, Κ., *“I.B.K.”*, τ. 2, Αθήνα (1957), σ. 378. Βακαλόπουλος, Α., *“I.N.E.”*, τ. 1, Θεσσαλονίκη (1974), σ. 64.

⁴⁹ Werner, E., *“Die Geburt einer GroBmacht - Die Osmanen (1300-1481)”*, Köln (1972), σ. 51. Cahen, C., *“Vom Ursprung bis zu der Anfängen des Osmanenreiches”*, στο: Fischer Weltgeschichte, Der Islam I, τ. 14, Frankfurt a. M. (1968), σ. 325.

των Λασκαριδών να ανακαταλάβουν την Κωνσταντινούπολη. Ο αποκλειστικά δυτικός προσανατολισμός του νεαρού βυζαντινού κράτους επέτρεψε στους Σελτζούκους με την κατάληψη το 1207 της Απάλειας να εξασφαλίσουν πρόσβαση στη Μεσόγειο.⁵⁰ Το ίδιο έγινε όμως και με τη Μαύρη Θάλασσα. Το 1214 ο αυτοκράτορας Αλέξιος της Τραπεζούντας αναγκάστηκε να τους παραδώσει τη Σινώπη.⁵¹ Μπορούσε λοιπόν ο σουλτάνος του Ικονίου να χαρακτηρίζεται ως ηγεμόνας δύο θαλασσών. Στις επόμενες δεκαετίες οι Σελτζούκοι σταθεροποίησαν την κυριαρχία τους στη Μ. Ασία με εντυπωσιακό τρόπο. Οι αυτοκράτορες της Νίκαιας και της Τραπεζούντας αναγκάστηκαν να τους βοηθήσουν με στρατεύματα καθώς και ο βασιλιάς της Μικρής Αρμενίας.⁵²

Αυτή η άνθηση του σουλτανάτου του Ικονίου περιγράφεται πολύ παραστατικά από τον Cahen:⁵³ *«Χωρίς αμφιβολία η Μ. Ασία γνώρισε στο πρώτο μισό του 13^{ου} αι., για σύντομο χρονικό διάστημα βέβαια, ένα σπάνιο, ευτυχές αποκορύφωμα της ιστορίας της. Η τάξη είχε επανέλθει χάρη στον πλούτο και την ευφορία του εδάφους της και χάρη στο γεγονός ότι η χώρα ζει αποκλειστικά από τον εαυτό της και για τον εαυτό της, ανεξάρτητη από μεγάλες δυνάμεις και χωρίς να αποτελεί πεδίο των διενέξεών τους. Η οικονομία της δίνει από κάθε άποψη την εικόνα της ευημερίας».*

Εν τω μεταξύ η επίδραση των Περσών προωθούνταν όλο και περισσότερο προς τη Δύση και άρχισε να φτάνει στο δυτικό σελτζουκικό κράτος, στο σουλτανάτο του Ικονίου. Το αποτέλεσμα ήταν μία όλο και διευρυνόμενη απόσταση ανάμεσα στον αστικό πληθυσμό, που είχε συχνά αριστοκρατική μόρφωση, καθώς αποδεχόταν την περσική και αραβική γλώσσα και κουλτούρα και στον τουρκμενικό αγροτικό πληθυσμό στις περιφερειακές περιοχές του σουλτανάτου, που παρέμενε αμόρφωτος και κοινωνικά απομονωμένος. Με τον

⁵⁰ Werner, E., "Das Sultanat von Konya im 13. Jahrhundert", στο: Byzantinische Forschungen, τ. 4, Amsterdam (1972), σ. 224.

⁵¹ Ιωαννίδης, Σ., "Ιστορία και στατιστική Τραπεζούντος", Κωνσταντινούπολη (1870), σ. 57-58.

⁵² Ο ίδιος, ό.π., σ. 58-59. Werner, E., "Das Sultanat von Konya im 13. Jahrhundert", στο: Byzantinische Forschungen, τ. 4, Amsterdam (1972), σ. 224.

⁵³ Cahen, C., "Vom Ursprung bis zu der Anfangen des Osmanenreiches", στο: Fischer Weltgeschichte, Der Islam I, τ. 14, Frankfurt a. M. (1968), σ. 305.

τρόπο αυτόν, όμως, διατήρησε την τουρκική του γλώσσα και την πολιτιστική του κληρονομιά.⁵⁴

Σε αυτό το χωνευτήρι εθνών και θρησκειών ήταν αναπόφευκτο να υπάρξει μια αμοιβαία επίδραση του ισλαμικού και του βυζαντινού πολιτισμού. «Παραδόσεις του βυζαντινού παρελθόντος συγχρωτίζονταν εδώ με ισλαμικά-ιρανικά πρότυπα και σύγχρονους νεωτερισμούς».⁵⁵ Ακόμα και μέχρι τις ημέρες μας διαπιστώνονται εντυπωσιακές ομοιότητες σε λαϊκούς χορούς και σε ρυθμούς και μελωδίες της Μ. Ασίας και της Ελλάδας. Ακόμα και στη λειτουργική μελωδία της ελληνικής εκκλησίας, στις παραλλαγές του «Κύριε ελέησον» πιστεύουν μερικοί πως ακούν την φωνή του μουεζίνη, που φωνάζει πάνω στον μινaré τους πιστούς μουσουλμάνους και τους καλεί να προσευχηθούν. Καθώς φαίνεται, λοιπόν, έχουμε εδώ μια κοινή, αρχαία ανατολική και πανανθρώπινη παράδοση στη θρησκευτική και μουσική έκφραση της ψυχής.⁵⁶

Το δεύτερο μισό του 13^{ου} αι. χαρακτηρίζεται από μια εξασθένηση της κεντρικής εξουσίας και από ένα φεουδαρχικό κομμάτιασμα, που άρχισε στο σουλτανάτο.⁵⁷ Ο σελτζουκικός στρατός αποτελούνταν, τον καιρό αυτό, από Iqtadare (που θα μπορούσαν να συγκριθούν με τους βυζαντινούς ακρίτες), από νομαδικά βοηθητικά στρατεύματα και από μισθοφόρους. Η πειθαρχία των Iqtadare μειωνόταν, καθώς εξασθένιζε η εξουσία του κράτους, γεγονός που ανάγκαζε τους σουλτάνους να καταφεύγουν όλο και περισσότερο στην προσέλκυση μισθοφόρων, για να έχουν πειθαρχικό και υπάκουο στρατό.⁵⁸

Ήδη από τις αρχές του 13^{ου} αι. άρχισε μια εξέλιξη, η οποία με τον χρόνο έδωσε υπερβολική εξουσία στους «Babas», θρησκευτικούς ηγέτες του απλού λαού. Οι Babas χαρακτηρίζονταν από μυστικοπάθεια, ζούσαν μοναχική ζωή, είχαν διατηρήσει πολλές ειδωλολατρικές δεισιδαιμονίες και συνήθειες στις

⁵⁴ Werner, E. - Markow, W., "Geschichte der Türken", Berlin (1979), σ. 14-15. Cahen, C., ό.π., σ. 305.

⁵⁵ Cahen, C., ό.π., σ. 304.

⁵⁶ Beck, M., "Anatolien, Gedanken und Beobachtungen von Fahrten in die Levante", Zurich-Stuttgart (1956), σ. 115. Simon, G., "Die Welt des Islam", Gutersloh (1947), σ. 117, 148.

⁵⁷ Werner, E. - Markow, W., "Geschichte der Türken", Berlin (1979), σ. 16.

⁵⁸ Cahen, C., "Vom Ursprung bis zu der Anfängen des Osmanenreiches", στο: Fischer Weltgeschichte, Der Islam I, τ. 14, Frankfurt a. M. (1968), σ. 296-297.

απλοϊκές θρησκευτικές τους απόψεις και έπαιξαν σπουδαίο ρόλο στον εξισλαμισμό του πληθυσμού της Μικράς Ασίας.⁵⁹ Όταν, λοιπόν, στη δεκαετία 1220-1230 τα στρατεύματα του ηγέτη των Μογγόλων Τζέγκις-Χαν εισόρμησαν από την Άπω Ανατολή στην Κ. Ασία και έφτασαν στα ιρανικά οροπέδια, τότε πολλά τουρκμενικά φύλα μετανάστευσαν με τον «Baba» τους προς την Δύση και εγκαταστάθηκαν στο Αζερμπαϊτζάν και στη Μ. Ασία.⁶⁰ Το γεγονός αυτό δημιούργησε μεγάλη δυσαρέσκεια στα τουρκμενικά φύλα που κατοικούσαν στην Μ. Ασία, η οποία εκδηλώθηκε με μια επανάσταση του Baba Ishaq το έτος 1239⁶¹. Ήταν μια εξέγερση στις νομαδικές περιφερειακές περιοχές γύρω από την Αμάσεια, την Τοκάτη, τη Σεβάστεια και τη Μαλάτσα, εναντίον της κεντρικής εξουσίας στο Ικόνιο⁶². Ο Baba Ishaq υποσχέθηκε στους οπαδούς του ειρήνη, δικαιοσύνη, κατάλυση της ισχύουσας τάξης⁶³ και ζήτησε από τους Τουρκμένους να εκδιώξουν από το θρόνο τον σουλτάνο του Ικονίου, ο οποίος ξέφυγε από την αληθινή πίστη του προφήτη.⁶⁴ Και μόνο με τη βοήθεια Φράγκων μισθοφόρων κατόρθωσαν οι κυβερνητικές δυνάμεις να καταστείλουν την εξέγερση.⁶⁵

Τελικά η κίνηση των Babas άνοιξε χωρίς να το θέλει τον δρόμο των Μογγόλων για τη Μ. Ασία, μια και η κίνηση αυτή υπέσκαψε τη δύναμη αντίστασης του σουλτανάτου. Πέρα από αυτό βέβαια προστέθηκαν οι διαφορές και οι διενέξεις των σελτζουκικών ηγεμόνων μεταξύ τους,⁶⁶ οι οποίοι, για να ενισχύσουν την θέση τους, ζητούσαν τη βοήθεια ακόμα και του μεγαλύτερου εχθρού στην Ανατολή, του αρχηγού των Μογγόλων Τζέγκις-Χαν, ο οποίος

⁵⁹ Μιρμίρογλου Βλ., “Οι Δερβίσσαι”, Αθήνα (1940), σ. 87-88. Νικολαΐδου, Ε., “Οι Κρυπτοχριστιανοί της Σπαθίας”, Ιωάννινα (1978), σ. 30 κ.ε..

⁶⁰ Cahen, C., “Vom Ursprung bis zu der Anfängen des Osmanenreiches”, στο: Fischer Weltgeschichte, “Der Islam I”, τ. 14, Frankfurt a. M. (1968), σ. 306. Αρνάκης, Γ., “Οι πρώτοι Οθωμανοί”, Αθήνα (1947), σ. 69.

⁶¹ Werner, E., “Die Geburt einer GroBmacht - Die Osmanen (1300-1481)”, Koln (1972), σ. 65-67. Μιρμίρογλου Βλ., “Οι Δερβίσσαι”, Αθήνα (1940), σ. 87.

⁶² Werner, E., “Das Sultanat von Konya im 13. Jahrhundert”, στο: Byzantinische Forschungen, τ. 4, Amsterdam (1972), σ. 228. Ο ίδιος, Ε., “Die Geburt einer GroBmacht - Die Osmanen (1300-1481)”, Koln (1972) σ. 65-68. Μιρμίρογλου, Β., “Οι Δερβίσσαι”, Αθήνα (1940), σ. 87-88.

⁶³ Werner, E., Werner, E., “Das Sultanat von Konya im 13. Jahrhundert”, στο: Byzantinische Forschungen, τ. 4, Amsterdam (1972), σ. 228.

⁶⁴ Werner, E. - Markow, W., “Geschichte der Türken”, Berlin (1979), σ. 16. Μιρμίρογλου Βλ., “Οι Δερβίσσαι”, Αθήνα (1940), σ. 87-88.

⁶⁵ Werner, E., Markow, W., ό.π., σ. 16.

⁶⁶ Jorga, N., “G.O.R.”, τ. 1, Gotha (1908), σ. 128. Cevat, A., “Die Entwicklung des Nationalgefuhls der Türken von deren Fruhzeit bis zur Begründung der Republik”, München (1938), σ. 25.

προωθούνταν προς την Δύση.⁶⁷ Η αποφασιστική μάχη στο Kozedag το 1243 έθεσε μέσα σε λίγες ώρες τέρμα μια για πάντα στην ανεξαρτησία των Σελτζούκων του Rum στη Μ. Ασία.⁶⁸ Το σουλτανάτο προσαρτήθηκε στο μογγολικό κράτος με περιορισμένη αυτονομία.⁶⁹ Εξάλλου πολλές περιοχές της ανατολικής και κεντρικής Ανατολίας εγκαταλείφθηκαν από τον πληθυσμό που μετακινούνταν προς τα δυτικά, αν βέβαια δεν θανατώνονταν ή δεν πουλιούνταν ως σκλάβοι από τους επιδρομείς. Κυριαρχούσε λοιπόν ανασφάλεια και αναρχία. Γεωργοί και νομάδες αποτελούσαν χωρίς διάκριση αντικείμενο εκμετάλλευσης από τους Μογγόλους κατακτητές.⁷⁰

Στα πρώτα χρόνια της μογγολικής κυριαρχίας ιδρύθηκε στο Ικόνιο η αδελφότητα των Mevlevi, των χορευτών δερβίσηδων,⁷¹ η οποία ασκούσε μεγάλη επιρροή στον χριστιανικό πληθυσμό και συνέβαλε σημαντικά στην προσπάθεια σύσφιξης των σχέσεων τους με το κράτος.⁷²

Οι Σελτζούκοι σουλτάνοι ενδιαφέρονταν ιδιαίτερα για τον αγροτικό ελληνικό πληθυσμό, γιατί εξασφάλιζε σταθερά εισοδήματα στο δημόσιο ταμείο.⁷³ Ο Νικήτας Χωνιάτης αναφέρεται διεξοδικά στην φιλοαγροτική πολιτική των Σελτζούκων, η οποία εξελίχτηκε σε μια κανονική πολιτική εποικισμού. Γράφει λοιπόν ο Χωνιάτης:⁷⁴ «Αν οι αιχμάλωτοι του σουλτάνου έμεναν στη χώρα, ο σουλτάνος τους επέτρεπε να εγκατασταθούν χωρίς να πληρώνουν φόρο επί πέντε χρόνια. Στη συνέχεια ήταν υποχρεωμένοι να πληρώνουν έναν όχι βαρύ φόρο, που τον καθόριζε ο ίδιος και δεν ξεπερνούσε τα όρια, όπως συνηθιζόταν από τους Ρωμαίους. (...) Αυτή η φιλόφρων είδηση δεν άφηνε κανέναν

⁶⁷ Fallmerayer, J. P., *“Geschichte des Kaisertums von Trapezunt”*, München (1827), σ. 109 κ.ε..

⁶⁸ Klever, U., *“Das Weltreich der Türken”*, Bayreuth (1978), σ. 76. Jorga, N. *“G.O.R.”*, τ. 1, Gotha (1908), σ. 131.

⁶⁹ Werner, E., *“Die Geburt einer Großmacht - Die Osmanen”*, σ. 78. Ακροπολίτης, Γ., *“opera”*, Εκδ. Heisenberg, J., Leipzig (1903), τ. 1, σ. 144

⁷⁰ Werner, E., *“Das Sultanat von Konya im 13. Jahrhundert”*, στο: Byzantinische Forschungen, τ. 4, Amsterdam (1972), σ. 229. Werner, E. - Markow, W., *“Geschichte der Türken”*, Berlin (1979), σ. 17.

⁷¹ Cahen, C., ό.π., σ. 333. Μιρμίρογλου Βλ., *“Οι Δερβίσηδες”*, Αθήνα (1940), σ. 290 κ.ε.

⁷² Peters, R., *“Geschichte der Türken”*, Stuttgart (1961), σ. 22. Μιρμίρογλου Βλ., ό.π., σ. 290-295.

⁷³ Werner, E. - Markow, W., *“Geschichte der Türken”*, Berlin (1979), σ. 13. Cevat, A., *“Die Entwicklung des Nationalgefühls der Türken von deren Frühzeit bis zur Begründung der Republik”*, München (1938), σ. 23.

⁷⁴ Lehmann, B., *“Die Nachrichten des Niketas Chonides, Georgios Akropolites und Pachymeres über die Selcuquen”*. Μετάφραση: Dissertation Leipzig (1939), σ. 38 κ.ε..

αιχμάλωτο να σκέφτεται την πατρίδα του, αλλά προσείλκυε πολλούς, που δεν είχαν αιχμαλωτιστεί από τους Πέρσες, στο Φιλιμέλιον ... (...) ..., έτσι, ώστε ολόκληρες ελληνικές πόλεις προτιμούσαν να γίνουν αποικίες των βαρβάρων και αντάλλαζαν ευχαρίστως την πατρίδα τους».

Ήδη από τον θάνατο του Βασιλείου Β' (976-1025) αυξήθηκε σημαντικά η πίεση των φόρων που επιβάρυνε τους Βυζαντινούς γεωργούς και επιβαλλόταν τόσο από το κράτος όσο και από την επαρχιακή αριστοκρατία. Η άθλια οικονομική κατάσταση της βυζαντινής αυτοκρατορίας δημιουργήθηκε από τη μείωση των κρατικών εισπράξεων που πήγαιναν στα ταμεία της φεουδαρχικής αριστοκρατίας και από τις αυξημένες δαπάνες για τους δημόσιους υπαλλήλους και την αυλή.⁷⁵ Κρατήσεις σε χρήματα και σε αγαθά και πιεστικοί φόροι στο κράτος σε συνδυασμό με περιορισμούς της προσωπικής ελευθερίας τροφοδοτούσαν τη δυσaréσκεια του μικρασιατικού πληθυσμού. Όταν, λοιπόν, διαπιστωνόταν πως και η αμυντική δύναμη του κράτους ήταν ανεπαρκής, οι γεωργοί έδειχναν συχνά τη διάθεσή τους να αλλάξουν κύριο.⁷⁶ Ένα μάλλον ακραίο παράδειγμα μεταστροφής περιγράφει ο Νικηφόρος Βρυέννιος, σύζυγος της Άννας Κομνηνής: «Ο Μέγας Δομέστικος Αλέξιος Κομνηνός βρισκόταν ύστερα από μια μάχη εναντίον των Τούρκων κοντά στην Άγκυρα, επιστρέφοντας στην Κωνσταντινούπολη και, καθώς ξεκουραζόταν σε ένα χωριό κοντά στη Νικομήδεια, ένας Έλληνας γεωργός τον πρόδωσε σε μια ορδή Τούρκων που περνούσαν από εκεί και παρά λίγο θα πιανόταν αιχμάλωτος».⁷⁷

Στο έδαφος του παλιού σελτζουκικού κράτους, το οποίο παρέμεινε για ένα διάστημα κάτω από μογγολική κυριαρχία,⁷⁸ προέκυψαν νέες δυναστείες, όπως εκείνη των Καραμάνων, οι οποίοι ήταν εγκαταστημένοι στην περιοχή της Σεβάστειας. Το 1261 ο Καραμάν μπέης, αρχηγός μιας φυλής, πήρε από τον

⁷⁵ Ostrogorsky, G., "Geschichte des byzantinischen Staates", München (1963), σ. 282. Glykatze-Arbeler, E., "Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας", Αθήνα (1977), σ. 81.

⁷⁶ Jorga, N., "G.O.R.", τ. 1, Gotha (1908), σ. 73-74. Oberhummer, E., "Die Türken und das osmanische Reich", Leipzig - Berlin (1917), σ. 43.

⁷⁷ Βρυέννιος, Ν., "Υψηλή Ιστορία", Εκδ. Meineke, A., Bonn (1836), σ. 66-67.

⁷⁸ Cahen, C., "Vom Ursprung bis zu den Anfängen des Osmanreiches", στο: Fischer Weltgeschichte, Der Islam I, τ. 14, Frankfurt a. M. (1968), σ. 319. Klever, U., "Das Weltreich der Türken", Bayreuth (1978), σ. 76.

Σελτζούκο σουλτάνο το αξίωμα του εμίρη. Στόχος των Καραμάνων ήταν να αποχτήσουν την ανεξαρτησία από το Ικόνιο και τους Μογγόλους αρχηγούς. Ένας ανεπιός του Καραμάν, ο Μεχμέτ μπέης, αποτόλμησε το 1277 την ανοιχτή επίθεση εναντίον των Μογγόλων και των Σελτζούκων. Κατά την επίθεσή του εναντίον του Ικονίου τον βοήθησαν και άλλα τουρκμενικά φύλα. Η σελτζουκική πρωτεύουσα καταλήφθηκε με μια πονηριά, ήδη όμως το 1278 αποκαταστάθηκε η παλιά τάξη ύστερα από μια αποφασιστική μάχη.⁷⁹

Εκτός από τους Καραμάνους ίδρυσαν και πολλοί άλλοι Τουρκμένοι μπέηδες μικρότερες ή μεγαλύτερες οικογενειακές δυναστείες, από τις οποίες ιστορική σημασία απέχτησαν μόνον εκείνες των Σαρουχάν, Αϊδίν, Μεντεσέ, Γερμιγιάν, Κασταμονής και Οσμανών ή οθωμανών.⁸⁰ Την επιβίωσή τους εξασφάλιζαν κυρίως με ληστρικές επιδρομές σε γειτονικές περιοχές και κυρίως στις λίγες λωρίδες βυζαντινής επικράτειας που είχαν απομείνει στη Μ. Ασία.

Οι μπέηδες των συνόρων, που είχαν πάρει τον τίτλο του Γαζή (μαχητής της πίστης), λεηλατούσαν καταρχήν ανεξάρτητα ο ένας από τον άλλον τις βυζαντινές συνοριακές περιοχές. Στο τέλος συνασπίστηκαν οι σκληροί μαχητές της πίστης και αποτόλμησαν το πέρασμα των Δαρδανελλίων προς την Ευρώπη. Σύντομα διακρίθηκαν οι πιο επιτυχημένοι γαζήδες ανάμεσα τους, οι οθωμανοί.⁸¹ Αυτοί ήταν οι πραγματικοί νικητές του Kozedag. Την εποχή αυτή άρχισαν οι Τούρκοι για πρώτη φορά τη συστηματική, προσπάθεια εξισλαμισμού και εκτουρκισμού του χριστιανικού πληθυσμού της Μ. Ασίας,⁸² ο οποίος —όπως είδαμε παραπάνω— έπεσε στα χέρια των Τούρκων εξαιτίας της βαριάς φορολογίας και της οικονομικής στενότητας, στην οποία τον οδήγησαν οι μεγαλογαιοκτήμονες του Βυζαντίου.

⁷⁹ Άμαντος, Κ., “Σχέσεις Ελλήνων και Τούρκων”, Αθήνα (1955), σ. 53-54. Wittek, P., “*Das Fürstentum zur Mentesehe*”, Istanbul (1934), σ. 18.

⁸⁰ Γρηγοράς, Ν., “*Schopeni*”, τ. 1, Bonn (1829), σ. 214. Ο ίδιος, Μετάφραση και σχόλια από “*Jan Louis van Dieten*” στο: *Rhomaische Geschichte*, τ. 1, Stuttgart (1973), σ. 174. Παχυμέρης, Γ., “*Ανδρόνικος*”, έκδ. I. Bekker, (Bonn 1935), σ. 77.

⁸¹ Werner, E. - Markow, W., “*Geschichte der Türken*”, Berlin (1979), σ. 19-20. Werner, E., “*Die Geburt einer Großmacht - Die Osmanen (1300-1481)*”, Köln (1972), σ. 92-93.

⁸² Διαμαντόπουλος, Α., “*Ο Εν Μικρά Ασία Ελληνικός πολιτισμός*”, στο: “*Μικρασιατικά χρονικά*”, τ. 1, Αθήνα (1938), σ. 26. Γεωργίου, Ι., “*Η Φυλετική εξέλιξις εν Μικρά Ασία*”, στο: *Μικρασιατικά χρονικά*, τ. 2, Αθήνα (1939), σ. 81-82. Λίδης, Π., “*Ιστορία της Ελλάδος από της υπό των Οθωμανών αλώσεως μέχρι της βασιλείας Γεωργίου Α'*”, Αθήνα (1925), σ. 417-418.

Οι Σελτζούκοι τον 11^ο αι. άρχισαν την προέλαση τους στη Μ. Ασία, η χώρα είχε μείνει στο μεγαλύτερο μέρος της χριστιανική. Με την μάχη του Μαντζικέρτ και τη λεηλασία της Ιερουσαλήμ, το Ισλάμ, που το εκπροσωπούσαν τώρα οι Σελτζούκοι Τούρκοι, έγινε πραγματικός κίνδυνος για το Βυζάντιο και οδήγησε στις σταυροφορίες με όλες τους τις συνέπειες.

Τη συμμετοχή των Δυτικοευρωπαίων στις σταυροφορίες το Βυζάντιο την πλήρωσε πολύ ακριβά. Η εποχή των σταυροφοριών ήταν από πολιτική, οικονομική και πολιτιστική άποψη πολύ γόνιμη για την Ευρώπη, μοιραία, όμως, για τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Το 1204 κατέλαβαν και λεηλάτησαν την Κωνσταντινούπολη οι σταυροφόροι και ίδρυσαν τη λατινική αυτοκρατορία.⁸³

Το μίσος του βυζαντινού πληθυσμού απέναντι στους Λατίνους κατακτητές ήταν τόσο μεγάλο, ώστε θεωρούσαν ως λιγότερο κακή εναλλακτική λύση την τουρκική κατοχή.⁸⁴ Για τον αυτοκράτορα Μιχαήλ Ζ' (1071-1078) αναφέρεται πως θα προτιμούσε να βλέπει «τους Τούρκους να κατέχουν και να διοικούν ρωμαϊκό έδαφος, παρά να πατάει το πόδι του σε κάποιο μέρος ο Φράγκος *Oursei*, για να εμποδίσει τις επιθέσεις των Τούρκων».⁸⁵

Επανειλημμένα συναντά κανείς στη βυζαντινή ιστορία ελληνο-σελτζουκικές συμμαχίες εναντίον κοινών εχθρών, όπως π.χ. η παρακάτω: Στην εποχή του Μιχαήλ Ζ' ο τότε αρχηγός του βυζαντινού στρατού και μετέπειτα αυτοκράτορας Αλέξιος Κομνηνός έκλεισε συμμαχία με τους Σελτζούκους εναντίον του αρχηγού των Νορμανδών.⁸⁶ Ακόμη, όταν το 1243 έγιναν ημιαυτόνομοι υπό τους Μογγόλους, τότε συνασπίστηκαν η Νίκαια με το Ικόνιο κατά του κοινού εχθρού.⁸⁷

Αναζητώντας αιτίες και λόγους για τον εξισλαμισμό της Μ. Ασίας, δεν θα πρέπει κανείς να υποτιμά τέτοιου είδους σχέσεις. Επαφές βέβαια υπήρχαν όχι

⁸³ Κιτσίκης, Δ., “Συγκριτική ιστορία Ελλάδος και Τουρκίας στον 20^ο αιώνα”, Αθήνα (1978), σ. 42 και 46. Παπαδόπουλος, Α., “Ο Πόντος δια των αιώνων”, στο: Α.Π. τ. 1, Αθήνα (1928), σ. 13.

⁸⁴ Jorga, N., “G.O.R.”, τ. 1, Gotha (1809), σ. 89.

⁸⁵ Απταλειάτης, Μ., “Historia”, Εκδ. Bekker, Bonn (1853), σ. 199. Άμαντος, Κ., “Σχέσεις Ελλήνων και Τούρκων”, Αθήνα (1955), σ. 32.

⁸⁶ Beck, M., “Anatolien, Gedanken und Beobachtungen von Fahrten in die Levante”, Zurich-Stuttgart (1956), σ. 123-124.

⁸⁷ Beckedorf, H., “Der Vierte Kreuzzug und seine Folgen”, στο: Byzanz, τ. 13, σ. 338-339. Jorga, N., “G.O.R.”, τ. 1, Gotha (1908), σ. 121-124.

μόνο σε πολιτικό-στρατιωτικό επίπεδο αλλά και στη λαϊκή βάση. Πολλοί Βυζαντινοί από τα ηγετικά στρώματα έδιναν το παράδειγμα στον απλό λαό κάνοντας γάμους για πολιτικούς κυρίως λόγους, π.χ. ανάμεσα σε βυζαντινές πριγκίπισσες και Σελτζούκους σουλτάνους ή διαδόχους του θρόνου, αναπτύσσοντας στενές φιλικές σχέσεις και δημιουργώντας στενούς δεσμούς.

Οι προθέσεις αυτές βέβαια υπήρχαν τόσο από την μία όσο και από την άλλη πλευρά. Ο τρίτος Σελτζούκος σουλτάνος Μαλίκ Σαχ (1107-1116) επιδίωκε π.χ. μια στενή σχέση με τον βυζαντινό αυτοκράτορα Αλέξιο Α' Κομνηνό (1081-1118) και του ζήτησε για το λόγο αυτό το χέρι της κόρης του.⁸⁸ Ο γάμος αυτός δεν έγινε, κατά τον Beck, όμως ο Αλέξιος Α' δεν ήταν απόλυτα αντίθετος, αφού κατά τη διάρκεια της ζωής του η τουρκική φιλία του βγήκε πάντα σε καλό.⁸⁹ Θα μπορούσε βέβαια να παραθέσει κανείς μια σειρά από παρόμοια παραδείγματα. Παρόμοια πολιτική γάμων ασκούσαν επίσης οι ηγέτες της αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας.⁹⁰

Πέρα απ' αυτά συναντά κανείς διάφορες περιπτώσεις μεταστροφής προς το Ισλάμ ατόμων της αυτοκρατορικής οικογένειας,⁹¹ όπως επίσης επιφανείς Σελτζούκους που μεταστράφηκαν στον Χριστιανισμό.⁹² Ο σουλτάνος Kaikans Β' (1246-1257) π.χ. σύμφωνα με το Νικηφόρο Γρηγορά, ήταν γιος χριστιανών γονέων.⁹³ Θα πρέπει μάλιστα και κατά τη διάρκεια της βασιλείας του να ασκούσε κρυφά τη χριστιανική του πίστη. Και όταν κυνηγημένος από τους Μογγόλους παρέμεινε για ένα διάστημα στην Κωνσταντινούπολη, τον είδαν συχνά σε ελληνικές εκκλησίες καθώς και μαζί με τον πατριάρχη Αρσένιο. Ο Παχυμέρης ερμηνεύει την επιστροφή του στη μουσουλμανική πίστη και το κρυφό του ταξίδι στο Ικόνιο ως αποτέλεσμα της προσέγγισης των Μογγόλων, εχθρών του

⁸⁸ Jorga, N., ό.π., σ. 81. Beck, M., *Anatolien, Gedanken und Beobachtungen von Fahrten in die Levante*, Zurich-Stuttgart (1956), σ. 137.

⁸⁹ Beck, M., ό.π., σ. 137.

⁹⁰ Ιωαννίδης, Σ., *Ιστορία και στατιστική Τραπεζούντος*, Κωνσταντινούπολη (1870), σ. 100, 106. Ευαγγελίδης, Τ., *Ιστορία της Ποντιακής Τραπεζούντος*, Οδησός (1898), σ. 145.

⁹¹ Κατά τον Χωνιάτη, ο πρίγκηπας Ιωάννης μετά από μια φιλονικία με έναν Λατίνο πήγε στο τουρκικό στρατόπεδο, παντρεύτηκε μια κόρη του σουλτάνου και έγινε μουσουλμάνος. Χωνιάτης, Ν., *Χρονική Διήγησης*, Εκδ. Bekkers, Bonn (1835), σ. 43,48-49. Βλ. επ., Παπαρούνης, Π. Ν., *Τουρκοκρατία*, Αθήνα (1977), σ. 65.

⁹² Jorga, N., *G.O.R.*, τ. 1, Gotha (1908), σ. 119.

⁹³ Άμαντος, Κ., *Σχέσεις Ελλήνων και Τούρκων*, Αθήνα (1955), σ. 48-49. Jorga, N., ό.π., σ. 122.

σουλτάνου, από τον αυτοκράτορα Μιχαήλ Ζ'. Έγινε μάλιστα και ένας γάμος μιας νόθης κόρης του αυτοκράτορα με έναν πρίγκιπα των Μογγόλων, ο οποίος αργότερα μεταστράφηκε στο χριστιανισμό⁹⁴. Αλλά και ένας γιος του Kaikans, ο Μελίκ Κωνσταντίνος, προσήλθε στον Χριστιανισμό και υπηρέτησε στον βυζαντινό στρατό, όπως και πολλοί άλλοι «Τουρκόπουλοι», νομάδες Τουρκμένοι, που υπηρετούσαν στον βυζαντινό στρατό⁹⁵ ως μισθοφόροι.⁹⁶

Αυτή η περίεργη σύνθεση εκπροσώπων του ισλαμικού και του ελληνορθόδοξου κόσμου συνέβαλε σημαντικά στο να αποχτήσει ο βυζαντινός πληθυσμός μια όχι και τόσο αρνητική εικόνα του Ισλάμ. Και η εικόνα των Τούρκων εξάλλου, που δίνει η Άννα Κομνηνή, δεν είναι και τόσο εχθρική, όπως είναι π.χ. στη Δύση. Το πράγμα αυτό είναι κατανοητό, αν πάρει κανείς υπόψη του το γεγονός ότι τα σελτζουκικά βοηθητικά στρατεύματα συνέβαλαν στις επιτυχίες του πατέρα της και κατ' αυτόν τον τρόπο στην αύξηση της δύναμης της δυναστείας των Κομνηνών.⁹⁷

Σε όλα αυτά θα πρέπει να προστεθεί και η εξαιρετική ανεκτικότητα των Σελτζούκων σε θρησκευτικά ζητήματα, οι οποίοι δεν αναμιγνύονταν με κανέναν τρόπο στις θρησκευτικές υποθέσεις των χριστιανών υποδούλων τους.⁹⁸ Η θετική στάση των Βυζαντινών απέναντι στο ισλάμ ενισχύθηκε ακόμα περισσότερο από την εντελώς αντίθετη συμπεριφορά των (χριστιανών!) σταυροφόρων, οι οποίοι κατά τη διάρκεια της πρώτης σταυροφορίας (1096-1099) πέρασαν από τη Μ. Ασία. Ο De Vries⁹⁹ μιλάει για: *«σοβαρά λάθη τα οποία διέπραξαν οι σταυροφόροι στην αντιμετώπιση των ανατολικών χριστιανών. Οι Λατίνοι αφαίρεσαν με διάφορους τρόπους τα δικαιώματα και τα προνόμια των ανατολικών, κατάσχεσαν τις περιουσίες της εκκλησίας, μερικές φορές μάλιστα λεηλάτησαν τις εκκλησίες και*

⁹⁴ Άμαντος, Κ., ό.π., σ. 48-49. Παχυμέρης, Γ., “Ανδρόνικος”, έκδ. I. Bekker, (Bonn 1935), σ. 229, 258.

⁹⁵ Παχυμέρη, Γ., Εκδ. Bekker, τ. 2, σ. 612.

⁹⁶ Άμαντος Κ., “Τουρκοπώλοι”, στο Περιοδικό «Ελληνικά», τ. 6 (1933), σ. 325 και του ιδίου “Σχέσεις Ελλήνων και Τούρκων”, σ. 48-49.

⁹⁷ Beck, M., “Anatolien, Gedanken und Beobachtungen von Fahrten in die Levante”, Zurich-Stuttgart (1956), σ. 134-135.

⁹⁸ Werner, E. - Markow, W., “Geschichte der Türken”, Berlin (1979), σ. 47. De Vries, W., “Der christliche Osten in Geschichte und Gegenwart”, Würzburg (1951), σ. 47.

⁹⁹ De Vries, W., ό.π., σ. 47.

τα μοναστήρια τους». Οι ενέργειες αυτές οδήγησαν ασφαλώς πολλούς Έλληνες στην αμφισβήτηση των βασικών αρχών του χριστιανισμού.

Ένας ακόμη λόγος για την προσέγγιση του ισλάμ από το μικρασιατικό βυζαντινό πληθυσμό είναι ο δυτικός προσανατολισμός της αυτοκρατορίας από τους Κομνηνούς τον 11^ο και 12^ο αι.. Ο αγροτικός πληθυσμός της Μ. Ασίας αισθανόταν πως αγνοούνταν και πως είχε αφεθεί απροστάτευτος στις κατακτητικές επιθέσεις των Τούρκων.¹⁰⁰ Ο στρατός ήταν εντελώς παραμελημένος, το αμυντικό σύστημα των ακριτών είχε καταρρεύσει¹⁰¹ και βοήθεια από την Κωνσταντινούπολη δεν μπορούσε να περιμένει,¹⁰² γιατί η πρωτεύουσα ήταν απασχολημένη με τις εμφύλιες διενέξεις και τις ραδιουργίες γύρω από τη διαδοχή του θρόνου.¹⁰³ Αλλά και οι ευγενείς της Μ. Ασίας ήταν δυσареστημένοι και παρατημένοι στην τύχη τους. Η επαφή τους με την Κωνσταντινούπολη εξακολουθούσε να υπάρχει μόνο με την μορφή της καταβολής φόρων και δασμών. Έτσι με τον καιρό δημιουργήθηκαν πολλά ανεξάρτητα πριγκιπάτα, τα οποία ξεσηκωνόνταν εναντίον της κεντρικής εξουσίας του Βυζαντίου, όπως συνέβη π.χ. με την οικογένεια Γαβρά¹⁰⁴ της Τραπεζούντας και Ταρωνίτη¹⁰⁵ της επαρχίας Χαλδίας.¹⁰⁶

Στη δυτική πολιτική των αυτοκρατόρων της δυναστείας των Κομνηνών Ιωάννη Β' (1118-1143) και Μανουήλ Α' (1143-1180) βλέπει ο Άμαντος έναν από τους βασικότερους παράγοντες που καθόρισαν τη μοίρα της Μικράς Ασίας. Υποστηρίζει δηλαδή πως ο Ιωάννης Β' και ο Μανουήλ Α' θα μπορούσαν, ίσως να

¹⁰⁰ Παπαδόπουλος, Α., "Ο Μεσαιωνικός Ελληνισμός του Πόντου", στο: Η.Μ.Ε., Αθήνα (1926), σ. 368. Hecht, W., "Das Zeitalter der Komnenen", στο: Byzanz, Fischer Weltgeschichte, τ. 13, Κεφ. 5, σ. 257.

¹⁰¹ Ostrogorsky, G., "Geschichte des byzantinischen Staates", München (1963), σ. 282, 332-333. Werner, E., "Die Geburt einer Großmacht - Die Osmanen (1300-1481)", Köln (1972), σ. 106-107.

¹⁰² Jorga, N., "G.O.R.", τ. 1, Gotha (1908), σ. 74, 76. Hecht, W., "Das Zeitalter der Komnenen", στο: Byzanz, Fischer Weltgeschichte, τ. 13, κεφ. 5, 6. 248-249.

¹⁰³ Jorga, N., ό.π., σ. 73. Αρνάκης, Γ., ό.π., σ. 70.

¹⁰⁴ Jorga, N., ό.π., σ. 110, Χωνιάτης, Ν., "Χρονική Διήγησης", Εκδ. Bekker, Bonn (1835), σ. 45.

¹⁰⁵ Παπαδόπουλος, Α., "Ο Πόντος δια των αιώνων", στο: Α.Π., τ. 1, Αθήνα (1928), σ. 12. Ιωαννίδης, Σ., "Ιστορία και στατιστική Τραπεζούντος", Κωνσταντινούπολη (1870), σ. 41.

¹⁰⁶ Παπαδόπουλος, Α., "Ο Μεσαιωνικός Ελληνισμός του Πόντου", στο: Η.Μ.Ε., Αθήνα (1926), σ. 368.

σώσουν τη Μ. Ασία, αν θα πολεμούσαν αποκλειστικά εναντίον των Σελτζούκων και των Δανισμένων, αντί να εκστρατεύσουν εναντίον της Ουγγαρίας και της μακρινής Συρίας.¹⁰⁷ Σημαντικό ρόλο, όμως, έπαιξαν και οι διενέξεις ανάμεσα στη Νίκαια και στην Τραπεζούντα, οι οποίες εξασθένησαν και τις δυο αυτοκρατορίες στον αγώνα τους εναντίον των τουρκικών φύλων καθώς επίσης και οι διάφορες συμμαχίες των δύο πλευρών με τα τουρκικά φύλα. Μια πολιτική συμπεριφορά με μακρόπνοη προοπτική τόσο από την πλευρά της Νίκαιας όσο και από την πλευρά της Τραπεζούντας θα είχε ίσως εμποδίσει τη μοίρα αυτή της Μ. Ασίας.

Επί Μουράτ Α' (1360 - 1389) εισάγεται νέο σύστημα που ήταν προορισμένο να διαμορφώσει εντελώς ιδιότυπα τον στρατό και τη διοίκηση. Είναι το σύστημα των σκλάβων της Πύλης (καπικουλλαρί) παράλληλα με το σύστημα του παιδομαζώματος (ντεβσιρμέ). Από τη μερίδα της λείας που ανήκει στο Σουλτάνο ξεχωρίζονται οι πιο κατάλληλοι δούλοι για να γίνουν, αφού αλλαγοπιστήσουν, όχι μόνον ο νέος στρατός (γενίτσαροι) που τον ελέγχει προσωπικά ο σουλτάνος, αλλά και για να αποτελέσουν τα στελέχη της διοικήσεως που οφείλουν προσωπική πίστη στον ηγεμόνα και σε κανέναν άλλον. Για να εμπλουτισθεί η επιλογή, συλλέγονται κάθε πέντε ή επτά χρόνια χριστιανόπαιδα ανάμεσα στους κατακτημένους πληθυσμούς, γίνονται μουσουλμάνοι και εκπαιδεύονται εξ απαλών ονύχων για την υπηρεσία του κράτους, είτε στον στρατό είτε στη διοίκηση. Χωρίς οικογένεια, υποχρεωτικά άγαμοι, εκπαιδευμένοι στο πνεύμα της υπηρεσίας του κράτους, οι νέοι αυτοί θα είναι από δω και πέρα το βάθρο του στρατιωτικού και διοικητικού οικοδομήματος του και μπορούν να φτάσουν μέχρι τα ανώτατα αξιώματα. Μοναδική, στ' αλήθεια, περίπτωση να εξασφαλίζεται έτσι η απολυταρχία του σουλτάνου και όλη η κρατική μηχανή, να βρίσκεται στα χέρια εκείνων, που δεν ήταν εκ γενετής μωαμεθανοί και που δεν ήταν ελεύθεροι αλλά δούλοι.

Δεν έβλεπαν όλοι οι χριστιανοί των Βαλκανίων το μέτρο του παιδομαζώματος σαν σκληρό και απάνθρωπο, όπως το είδαν στο σύνολό τους σχεδόν οι ελληνικοί πληθυσμοί. Για μερικούς ήταν μια ευκαιρία να ανοίξει ένας

¹⁰⁷ Άμαντος, Κ., "Σχέσεις Ελλήνων και Τούρκων", Αθήνα (1955), σ. 39.

δρόμος προκοπής για τα παιδιά τους, έστω και αν ήταν να μην τα ξαναδούν. Και οι μουσουλμάνοι αισθάνονταν παραγκωνισμένοι και ζητούσαν να επεκταθεί και στα δικά τους παιδιά το μέτρο του παιδομαζώματος.

Εθελοντικός μαζικός εξισλαμισμός δεν σημειώθηκε στα ευρωπαϊκά εδάφη, παρά μόνο στη Βοσνία. Ούτε έγιναν πολλές απόπειρες αναγκαστικού εξισλαμισμού. Όχι μόνο γιατί το κοράνι αναγνωρίζει ως προφήτες τον Ιησού Χριστό και τον Μωυσή και παραγγέλλει να γίνεται ανεκτή η χριστιανική και η εβραϊκή θρησκεία - εφ' όσον οι αλλόθρησκοι δεν αντιστέκονται ένοπλα στην ισλαμική κατάκτηση -, αλλά και για τον πολύ πρακτικό λόγο ότι οι άπιστοι χριστιανοί και Εβραίοι είναι υποχρεωμένοι να πληρώνουν κεφαλικό φόρο (χαράτς), συνεισφέροντας έτσι ένα σημαντικό πόρο, που δεν θα ήθελαν να στερηθούν οι σουλτάνοι.

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ «ΟΣΜΑΝΛΙ» ΚΡΑΤΟΥΣ

‘Χάρτης Οθωμανικής Αυτοκρατορίας’

ΠΗΓΗ: http://lib.utexas.edu/maps/historical/history_europe.html, και Παράρτημα Β4.

Οι Οσμανλήδες δώσανε ένα καλό παράδειγμα ειρηνικών κατακτητών, ώστε κερδίσανε την εμπιστοσύνη πολλών, από τα θύματά τους. Όταν έπεσε η Νίκαια της Βιθυνίας (2.3.1331), ο σουλτάνος Ορχάν επέτρεψε σε όλους που το επιθυμούσαν να εγκαταλείψουν την πόλη και να φύγουν, παίρνοντας μαζί τους και τα ιερά τους κειμήλια. Πολύ λίγοι έκαναν χρήση της ευκαιρίας να φύγουν. Αντίποινα δεν έγιναν εναντίον εκείνων που είχαν αντισταθεί και η πόλη αφέθηκε ελεύθερη να διαχειρίζεται τα εσωτερικά της θέματα, κάτω από τη δική της δημοτική αρχή.

Η αντίσταση, στην πραγματικότητα, είχε στηριχθεί στο μεγαλύτερο της μέρος στην αντοχή των τειχών της πόλης και όπως αποδείχθηκε εκ των υστέρων ήταν μάταιη ελπίδα ότι θα έφθανε βοήθεια από την Κωνσταντινούπολη. Μετά τη μάχη του Πελεκάνου το 1329, τα τείχη της Νίκαιας παρέμειναν άπαρτα αλλά η ελπίδα για βοήθεια ξέφτισε. Οι κάτοικοι της Νίκαιας παραδόθηκαν όχι εξαιτίας λιμοκτονίας λόγω της πολιορκίας των Τούρκων ή επειδή νικήθηκαν στη μάχη, αλλά από υπολογισμό που βρίσκονταν τα καλύτερα συμφέροντα τους. Στα γρήγορα και με τη θέλησή τους ενσωματώθηκαν στο ανερχόμενο έθνος των Οσμανλήδων. Μόνο οκτώ χρόνια μετά την πτώση της Νίκαιας, ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως έμεινε έκπληκτος, όταν έμαθε ότι πολλοί από τους κατοίκους αυτής της κάποτε μεγάλης και επιβλητικής χριστιανικής πόλης είχαν ήδη απαρνηθεί την ορθόδοξη πίστη και είχαν αγκαλιάσει το ισλάμ. Το 1339-1340 τους εξαπόστειλε εγκυκλίους περί σωτηρίας των ψυχών τους, αλλά ήταν πολύ αργά.

Οι Οσμανλήδες επομένως δεν έσφαζαν κάθε χριστιανό "άπιστο" που απαντούσαν στο δρόμο τους. Μάλλον ενθάρρυναν τους χριστιανούς κατοίκους της υπαίθρου και των πόλεων να συνενωθούν μαζί τους. Ο ισλαμικός νόμος και παράδοση ξεκαθάριζαν ότι αντίπαλοι που παραδίνονταν, όταν αυτό τους ζητήθηκε, θα έπρεπε να τύχουν ανεκτικής συμπεριφοράς. Οι χριστιανοί της Βιθυνίας ήταν υποχρεωμένοι να πληρώνουν τον κεφαλικό φόρο του "χαράτς" προκειμένου να είναι ανεκτοί, αλλά αυτό δεν ήταν πολύ βαρύτερο από τους φόρους που πλήρωναν πριν στη βυζαντινή κυβέρνηση, η οποία είχε αδιαφορήσει για τα συμφέροντα τους. Από τη στιγμή που ο βυζαντινός πληθυσμός είχε πάρει την απόφαση του να παραδοθεί ή να αυτομολήσει στους Τούρκους, δεν είδε την αλλαγή αυθεντών πολύ στενόχωρη. Τα οφέλη ήταν πολλές φορές ισχυρά, γιατί οι Οσμανλήδες επιθυμούσαν να πληθύνουν σε αριθμό. Μερικοί χριστιανοί εντάσσονταν τελείως στους κατακτητές και ασπάζονταν το ισλάμ. Αλλά αυτό δεν ήταν απαίτηση του κατακτητή, μιας και όλοι όσοι μπαίνανε στην υπηρεσία του Οσμάν, Τούρκοι και Έλληνες, γινόταν τμήμα του ίδιου έθνους και συλλογικά ήταν γνωστοί σαν "Οσμανλήδες".

Η άμυνα της βυζαντινής Μ. Ασίας επηρεάσθηκε προς το χειρότερο από την αλλαγή στην κοινωνική και οικονομική δομή, η οποία ακολούθησε την επανεγκατάσταση της κυβέρνησης από τη Νίκαια στην Κωνσταντινούπολη.

Ο αυτοκράτορας Μιχαήλ VIII στην αρχή το είδε πολιτικά ωφέλιμο να ικανοποιήσει τα συμφέροντα των αριστοκρατικών οικογενειών της Νίκαιας που τον είχαν βοηθήσει να πάρει την εξουσία. Πολλοί από τους μεγαλογαιοκτήμονες, καθώς και μοναστήρια που ευημερούσαν στις περιοχές της Βιθυνίας και την κοιλάδα του Μαιάνδρου, τιμήθηκαν ή απέσπασαν απαλλαγή από την φορολογική επιβάρυνση της Πύλης. Μόλις, όμως, εγκαθιδρύθηκε στην Κωνσταντινούπολη ο Μιχαήλ δεν δίστασε να τους υπενθυμίσει τις υποχρεώσεις τους και για στρατιωτική υπηρεσία και για φορολογία πάνω στα κτήματά τους. Τα βάρη πέρασαν βαρύτατα στην αγροτιά και τους μικροϊδιοκτήτες, οι οποίοι αγωνίζονταν να διατηρήσουν την ανεξαρτησία τους. Το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος των χρημάτων, που αυτοί πλήρωναν και ήταν υποχρεωμένοι να συνεισφέρουν στο κράτος, πήγαινε σε δαπάνες για την άμυνα της Κωνσταντινούπολης και στις ευρωπαϊκές επαρχίες της αυτοκρατορίας, δεν τους ενέπνεε σιγουριά και νομιμοφροσύνη στην κυβέρνηση. Έτσι, ο πλούτος της παλαιάς αυτοκρατορίας της Νίκαιας συγκεντρώθηκε στα χέρια των ολίγων ή διοχετεύθηκε μακριά στην Ευρώπη. Ο στρατός των ακριτών πολεμιστών-γεωργών εξαφανίσθηκε και το σύστημα αμύνης κατέρρευσε.

Με βάση τα παραπάνω, οι Τούρκοι "Γαζήδες" επιδρομείς κατά μήκος των συνόρων βρήκανε πολύ ευκολότερο πέρασμα από ό,τι περιμένανε. Ο βυζαντινός ιστορικός Γεώργιος Παχυμέρης, που έζησε τα πρώτα στάδια των γεγονότων τα οποία τελικά οδήγησαν στη καταστροφή της αυτοκρατορίας, γράφει: «Ο αυτοκράτορας Μιχαήλ VIII είχε αδειάσει το θησαυροφυλάκιο και είχε οδηγήσει την αυτοκρατορία στη χρεοκοπία με τις παροχές του στα συμμαχικά έθνη, είχε δε επιβάλει καταθλιπτική φορολογία στους κατοίκους των μεθοριακών περιοχών για να καλύψει τα ελλείμματα. Φαίνεται επίσης ότι ο αυτοκράτορας υπέθετε ότι με το να στερήσει τους ακρίτες ακόμη και από τα αναγκαία της επιβίωσης θα εξασθένηζε τις δυνάμεις αντιστάσεως εναντίον του.

Γιατί φοβόταν ότι οι άνθρωποι αυτοί είχαν τάσεις να εξεγερθούν εναντίον του εξαιτίας της νομιμοφροσύνης τους προς τον οίκο των Λασκαριδών και τον πατριάρχη Αρσένιο.

Το είχε βάλει σκοπό να τα απογυμνώσει με τη φορολογία, αυτά τα αχρεία όντα, αδιακρίτως και οι αγρότες της Παφλαγονίας και ακόμη παραπέρα, αδυνατούντες να βρούνε χρήματα για να πληρώσουν τους φόρους που τους απαιτούσαν, παρατήσανε την προσπάθεια και πήγανε με τους Τούρκους, λίγοι κάθε ημέρα, θεωρώντας τους σαν καλύτερα αφεντικά από τον αυτοκράτορα. Οι σταλαγματιές των αυτομόλων έγιναν τελικά πλημμύρα και οι Τούρκοι τους προσλάβανε σαν οδηγούς και συμμάχους για να τους οδηγήσουν πίσω από όπου ήλθαν και να ρημάξουν τη γη αυτών που έμεναν πιστοί στον αυτοκράτορα, πρώτα, στην αρχή, σαν ομάδες επιδρομέων, αλλά σύντομα σαν μόνιμοι έποικοι που κατακτούσαν τη γη.»¹⁰⁸

¹⁰⁸Nicol, D., "The Last Centuries of Byzantium", Rupert-Hart-Davies, London (1972)

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ ΕΩΣ ΤΗΝ ΠΤΩΣΗ

Στις αρχές του 14^{ου} αι. η Μ. Ασία κάτω από την μογγολική κυριαρχία, ύστερα από την παρακμή της δυναστείας των Σελτζούκων, διαιρέθηκε σε πολλά τουρκικά εμιράτα. Ανάμεσα στα άλλα ήταν και το οθωμανικό φύλο, το οποίο υπό την ηγεσία του αρχηγού του Οσμάν εκμεταλλεύτηκε το 1299 την ευκαιρία και απέκτησε την ανεξαρτησία του.¹⁰⁹

Οι πραγματικοί ιστορικοί Πατριάρχες των οθωμανών ήταν ο Σουλεϊμάν και ο γιος του Ερτογρούλ (πιθανόν 1231-1288), οι οποίοι γύρω στο 1224, για να αποφύγουν τους Μογγόλους, στράφηκαν προς τα δυτικά, δηλ στη Μ. Ασία.¹¹⁰ Ο Ερτογρούλ μπήκε στην υπηρεσία του Σελτζούκου σουλτάνου του Ικονίου και είχε ως καθήκον την άμυνα και τον αγώνα εναντίον της βυζαντινής αυτοκρατορίας στην περιοχή της βορειοδυτικής Φρυγίας που του παραχωρήθηκε.¹¹¹ Ο γιος του Ερτογρούλ Οσμάν Α' (1288-1326), που πρώτος πήρε τον τίτλο του σουλτάνου, έδωσε σε έναν ολόκληρο λαό και σε μια μεγάλη αυτοκρατορία το όνομα του. Γιατί αυτός θεωρείται από την ιστορία ως ιδρυτής της αυτοκρατορίας και του σουλτανάτου.

Το κράτος του Οσμάν Α' και του γιου του Ορχάν (1326-1362) περιλάμβανε στα μέσα του 14^{ου} αι. την Προύσσα (από το 1326), τη Νίκαια και τη Νικομήδεια (και τις δυο από το 1330).¹¹² Δέκα χρόνια αργότερα τα παράλια του Μαρμαρά

¹⁰⁹ Oberhummer, E., *“Die Türken und das osmanische Reich”*, Leipzig/Berlin (1917), σ. 45.
Αρνάκης, Γ., *“Οι πρώτοι Οθωμανοί”*, Texte und Forschungen zur Byzantinisch-Neugriechischen Philologie, Zwanglose Beihefte zu den ‘Byzantinische-Neugriechischen Jahrenbuchern’, Nr. 41, Αθήνα (1945), σ. 71.

¹¹⁰ Oberhummer, E., ο.π., σ. 45. Peters, R., *“Geschichte der Türken”*, Stuttgart (1961), σ. 26.

¹¹¹ Ο F. Giese αναφέρει ότι: «Ο ηγεμόνας του Καραχισάρ και εκείνος του Μπιλετζίκ ήταν υποτελείς του Αλαεντίν και πλήρωναν χαράτσι. Ο τελευταίος τους έδωσε την περιοχή ανάμεσα στο Καραχισάρ και το Μπιλετζίκ το... Ο γιος του Ερτογρούλ, ο Σαρουγιάτι και ο Οσμάν ήρθαν στην Αγκυρα, παρέμειναν εκεί και έκαναν πολλές επιδρομές εναντίον των Ρωμαίων», Giese, Fr., *“Die Altosmanischen anonymen Chroniken”*, Μέρος II, Leipzig (1925), σ. 11-12. Hammer, Jos. v., *“Geschichte des Osmanischen Reiches”*, Pest (1840), σ. 41-42.

¹¹² Jorga, N., *“G.O.R.”*, τ. 1, Gotha (1908), σ. 161. Peters, R., *“Geschichte der Türken”*, Stuttgart (1961), σ. 28.

αποτελούσαν κτήση του οθωμανικού κράτους.¹¹³ Το 1354 πέρασαν οι οθωμανοί τα Δαρδανέλλια και κατέλαβαν το οχυρό της Καλλίπολης.¹¹⁴ Τους βοήθησε ένας ισχυρός σεισμός, που έγινε το χρόνο εκείνο στην περιοχή, εξαιτίας του οποίου γκρεμίστηκαν και τα τείχη της Καλλίπολης.¹¹⁵ Από την Καλλίπολη κατέλαβαν στη συνέχεια τη Θράκη και ολόκληρη τη Βαλκανική. Ο δυτικός προσανατολισμός των οθωμανών φαίνεται και από το γεγονός ότι το 1366 μετέθεσαν την πρωτεύουσα του κράτους από την Προύσσα στην Αδριανούπολη.¹¹⁶

Το κυριότερο έργο του Ορχάν, που συνέβαλε αποφασιστικά στις στρατιωτικές επιτυχίες του νεαρού οθωμανικού κράτους, ήταν ασφαλώς η δημιουργία ενός ισχυρού επαγγελματικού στρατού, ενώ μέχρι την εποχή εκείνη τα οθωμανικά στρατεύματα αποτελούνταν από ομάδες καβαλάρηδων, τους σπαχήδες, που συναθροίζονταν κατά περίπτωση.¹¹⁷ Πέρα από αυτό δημιουργήθηκε ένα αμυντικό σύστημα από κληρονομικούς στρατιωτικούς γάμους, πρότυπο του οποίου υπήρξε ίσως το βυζαντινό σύστημα της πρόνοιας.¹¹⁸

Ο κανονικός στρατός συμπληρώθηκε από το «νέο στράτευμα», τους γενιτσάρους, που στρατολογούνταν βίαια από αγόρια των χριστιανών υπηκόων και οι οποίοι για πολλούς αιώνες αποτέλεσαν τον κυριότερο παράγοντα εξουσίας του οθωμανικού κράτους.¹¹⁹ Για το θέμα του παιδομαζώματος (τουρκικά:

¹¹³ Oberhummer, E., *“Die Türken und das osmanische Reich”*, Leipzig - Berlin (1917), σ. 48. Wittek, P., *“Das Fürstentum zur Mentesehe”*, Istanbul (1934), σ. 8 κ.ε. Stadtmüller, G., *“Die neuen islamischen Reiche”* στο: *“Saeculum, Weltgeschichte”*, Freiburg, (1970), τ. 5, σ. 303.

¹¹⁴ Βακαλόπουλος, Α., *“I.N.E.”*, τ. 1, Θεσσαλονίκη (1974), τ. 1, σ. 111. Oberhummer, E., ό.π., σ. 48-49.

¹¹⁵ Ο Ν. Jorga μας πληροφορεί ότι: «στις 2 Μαρτίου 1354 ένας φοβερός σεισμός άλλαξε ριζικά τις συνθήκες. Τα τείχη των περισσότερων θρακικών πόλεων, οχυρώσεων και πύργων έγιναν ερείπια, ακόμα και η Κωνσταντινούπολη είχε ζημιές, μολονότι είναι τόσο μακριά». Jorga, N., *“G.O.R.”*, Gotha (1908), τ. 1, σ. 196. Werner, E., *“Die Geburt einer Großmacht - Die Osmanen (1300-1481)”*, Köln (1972), σ. 134-135.

¹¹⁶ Spuler, B., *“Die neuen islamischen Reiche”* στο: *Saeculum, Weltgeschichte*, τ. 5, σ. 494. Miklosich, Fr., Müller, J., *“Acta et Diplomata”*, Vindobonae, (1862), σ. 199. Runciman, S., *“Die Eroberung von Konstantinopel 1453”*, München (1966), σ. 37-39.

¹¹⁷ Peters, R., *“Geschichte der Türken”*, Stuttgart (1961), σ. 30. Runciman, S., ό.π., σ. 38.

¹¹⁸ Runciman, S., ό.π., σ. 38. Άμαντος, Κ., *“Σχέσεις Ελλήνων και Τούρκων”*, Αθήνα (1955) τ. 1, σ. 68. Spuler, B., *“Die neuen islamischen Reiche”* στο: *Saeculum, Weltgeschichte*, τ. 5, σ. 495.

¹¹⁹ Oberhummer, E., *“Die Türken und das osmanische Reich”*, Leipzig - Berlin (1917), σ. 47. Peters, R., ό.π., σ. 30-31.

Devsirme) αναφέρεται σε παλιά οθωμανικά χρονικά (όπως παρατίθεται από τους Werner και Markov): «Τα νεαρά αγόρια των αιχμαλώτων τα συγκέντρωναν και στη συνέχεια από τα πέντε διάλεγαν ένα και το παρέδιναν στην Πύλη. Από εκεί έδιναν τα νεαρά αυτά αγόρια στην επαρχία των Τούρκων, για να μάθουν τουρκικά και μετά τα έστελναν στην Ανατολία. Οι Τούρκοι έβαζαν τα παιδιά αυτά να δουλεύουν στα χωράφια, χρησιμοποιώντας τα έτσι για λίγο διάστημα, ώσπου να μάθουν τουρκικά. Μετά, ύστερα από μερικά χρόνια, τα έφερναν πίσω στην Πύλη και τα έκαναν γενιτσάρους».¹²⁰

Η μεγάλη σημασία του γενιτσαρισμού για τον εξισλαμισμό της Μ. Ασίας έγκειται από τη μια στην αφαίρεση της αφρόκρεμας από τον χριστιανικό πληθυσμό, και από την άλλη στις αμοιβαίες επαφές νικητών και ηττημένων, που απέβλεπε στη συνοχή του κράτους.¹²¹

Στηριγμένος σε έναν τέτοιο στρατό ο Μουράτ Α' (1362-1389) μετέθεσε το κύριο βάρος της πολιτικής του στην Ευρώπη, καθώς μάλιστα τον ευνόησε η διχόνοια και η διαίρεση των βαλκανικών κρατών.¹²² Η Δύση, απασχολημένη την εποχή αυτή με τις σκέψεις της στενής επαρχιώτικης πολιτικής, με τις θύελλες διαδοχής του θρόνου στην Αγγλία και τη Γαλλία και με την εκκλησιαστική πολιτική του πάπα, ήταν χωρισμένη σε πολλά στρατόπεδα και δεν μπορούσε να δει τον κίνδυνο από την οθωμανική επέκταση.

Αλλά και στην Μ. Ασία επεξέτειναν οι οθωμανοί την κυριαρχία τους. Με την κατάληψη της Άγκυρας (1354)¹²³ και της Φιλαδέλφειας (γύρω στο 1390)¹²⁴ κοντά στο Ικόνιο, την παλιά πρωτεύουσα των Σελτζούκων, το σελτζουκικό κράτος ενσωματώθηκε πια ολοκληρωτικά στην οθωμανική κατοχή.¹²⁵

¹²⁰ Werner, E. - Markow, W., "Geschichte der Türken", Berlin (1979), σ. 27.

¹²¹ Cahen, C., "Vom Ursprung bis zu den Anfängen des Osmanenreiches", στο: Fischer Weltgeschichte, Der Islam I, τ. 14, Frankfurt a. M. (1968) σ. 336. Δούκας, Μ., "Historia Byzantina", Εκδ. Bekker, I., Bonn (1834), σ. 137.

¹²² Oberhummer, E., "Die Türken und das osmanische Reich", Leipzig - Berlin (1917), σ. 50. Βακαλόπουλος, Α., "I.N.E.", τ. 1, Θεσσαλονίκη (1974), σ. 119.

¹²³ Spuler, B., "Die neuen islamischen Reiche" στο: "Saeculum Weltgeschichte", τ. 5, σ. 494.

¹²⁴ Άμαντος, Κ., "Σχέσεις Ελλήνων και Τούρκων", Αθήνα (1955), σ. 81. Αρνάκης, Γ., "Οι πρώτοι Οθωμανοί", Texte und Forschungen zur Byzantinisch-Neugriechischen Philologie, Zwanglose Beihefte zu den 'Byzantinische-Neugriechischen Jahrbuchern', Nr. 41, Αθήνα (1945), σ. 186.

¹²⁵ Peters, R., "Geschichte der Türken", Stuttgart (1961), σ. 33.

Ο Βαγιαζίτ Α' (1389-1402), που κατάφερε να υποτάξει όλα τα αυτόνομα εμιράτα της Μ. Ασίας,¹²⁶ έκανε το 1397 μια εκστρατεία εναντίον της Ελλάδας, κατά την οποία κατέλαβε τη Λάρισα, την Πάτρα, τη Φωκίδα, τον Μοριά και την Αθήνα.¹²⁷ Η Ελλάδα, απελευθερωμένη από τη λατινική κυριαρχία, έγινε φόρου υποτελής στους οθωμανούς. Η άλλοτε κραταιά βυζαντινή αυτοκρατορία είχε συρρικνωθεί τώρα και είχε περιοριστεί στην Κωνσταντινούπολη και τη γύρω περιοχή, ενώ η Βασιλεύουσα ήταν ήδη υποχρεωμένη να πληρώνει φόρο στο σουλτάνο των οθωμανών.¹²⁸ Και μόνο χάρη στην εισβολή των Μογγόλων με αρχηγό τους τον Ταμερλάνο, η οποία οδήγησε στη μάχη της Άγκυρας το 1402 και στην τρομερή ήττα των οθωμανών, μπόρεσε να ανασάνει για πέντε δεκαετίες ακόμα το παρακμάζον Βυζάντιο.¹²⁹

Ο Βαγιαζίτ Α' πιάστηκε αιχμάλωτος και σε λίγο καιρό πέθανε. Μετά την αποχώρηση του νικητή άρχισε μια δεκαετής διαμάχη ανάμεσα στους τέσσερις γιους του Βαγιαζίτ για τη διαδοχή του θρόνου, που τελικά κατάφερε να τον κερδίσει ο Μεχμέτ Α' (1402-1421).¹³⁰

Όμως δεν εξασφαλίστηκε με το γεγονός αυτό και η ηρεμία. Σε λίγο ξέσπασε μια επανάσταση που παρουσίαζε μερικά κομμουνιστικά χαρακτηριστικά.¹³¹ Οι ταραχές κατεστάλησαν βέβαια με έναν εντυπωσιακό τρόπο από τον Μεχμέτ Α' στα 1415/16, η ιδέα όμως της εξέγερσης αυτής, δηλ. η συνένωση της ισλαμικής θρησκείας με τη χριστιανική¹³² (πράγμα που θα σήμαινε ισότητα χριστιανών και μουσουλμάνων), παρέμεινε στη συνείδηση πολλών χριστιανών υπηκόων. Μια μεγάλη ομάδα από δερβίσηδες εντάχθηκε σε αυτήν την κίνηση με πρόθεση μέσω της συνένωσης του ισλάμ με τον χριστιανισμό να

¹²⁶ Seif, Th., *“Der Abschnitt über die Osmanen in Sükrullah”*, στο: *“M.O.G.”*, τ. 2, σ. 97.

¹²⁷ Peters, R., ό.π., σ. 40. Werner, E. - Markow, W., *“Geschichte der Türken”*, Berlin (1979), σ. 33.

¹²⁸ Runciman, S., *“Die Eroberung von Konstantinopel 1453”*, München (1966), σ. 39-40.

¹²⁹ Seif, Th., *“Der Abschnitt über die Osmanen in Sükrullah”*, στο: *“M.O.G.”*, τ. 2, σ. 101. Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, Μαρία, *“Οι Βαλκανικοί λαοί”*, Ιωάννινα (1978), σ. 9.

¹³⁰ Zinkeisen, W. J., *“G.O.R.”*, τ 1, Hamburg (1840), σ. 443. Άμαντος, Κ., *“Σχέσεις Ελλήνων και Τούρκων”*, Αθήνα (1955), σ. 87.

¹³¹ Werner, E., και Markow, W., *“Geschichte der Türken”*, Berlin (1979), σ. 44.

¹³² Werner, E., Markow, W., ό.π., σ. 46-48.

πετύχει μεγαλύτερη συνοχή ανάμεσα στις ευρωπαϊκές-χριστιανικές και τις ισλαμικές-μικρασιατικές περιοχές της αυτοκρατορίας.¹³³

Μετά την καταστολή των λαϊκών εξεγέρσεων μπόρεσε ο Μεχμέτ Α' να αφήσει το 1421 στο γιο του, Μουράτ Β' (1421-1451), μια ασφαλή κληρονομιά. Ο Μουράτ Β' διακρίθηκε στην αρχή της βασιλείας του από έναν ιδιαίτερα άγριο τρόπο συμπεριφοράς απέναντι στους χριστιανούς.¹³⁴ Το 1430 κατέλαβε τη λατινική Θεσσαλονίκη, πράγμα που το κατάφερε εύκολα λόγω της χαλαρής αντίστασης που προέβησαν οι Έλληνες, για τους οποίους η τουρκική κυριαρχία ήταν λιγότερο μισητή από τη λατινική.¹³⁵ Η σημαντική νίκη των Τούρκων στη Βάρνα το 1444 εναντίον του βασιλιά των Πολωνών-Ούγγρων¹³⁶ Λαδισλάου επέτρεψε στην οθωμανική εξουσία να επεκταθεί ακόμα περισσότερο στη Βαλκανική.

Έτσι, ο νέος σουλτάνος Μεχμέτ Β' (1451-1481) είχε τις καλύτερες προϋποθέσεις να πετύχει τον υψηλότερο στόχο του, την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης. Στις 6 Απριλίου 1453 άρχισε την πολιορκία της βυζαντινής πρωτεύουσας. Ύστερα από πολιορκία επτά εβδομάδων, έκανε ο σουλτάνος μια τελευταία πρόταση ειρήνης. Οι όροι όμως που έθετε ο Μεχμέτ ήταν απαράδεκτοι: «ή να πληρώνουν οι Βυζαντινοί έναν ετήσιο φόρο εκατό χιλιάδων χρυσών βυζαντινών νομισμάτων, ποσό που δεν μπορούσε να συγκεντρώσει η Κωνσταντινούπολη, ή να αποχωρήσουν όλοι οι κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης με την κινητή τους περιουσία».¹³⁷ Ύστερα από αυτό ο σουλτάνος διαμήνυσε

¹³³ Peters, R., *“Geschichte der Türken”*, Stuttgart (1961), σ. 48. Βλέπε επίσης Seif, Th., *“Der Abschnitt über die Osmanen in Sükrullah”*, στο: *“M.O.G.”*, τ. 2, σ. 113 κ.ε.

¹³⁴ Kananos, J., *“Georgius Phrantzes, Ioannes Cananus, Ioannes Anagnostes”*, εκδ. Bekker, Βόννη (1838), σ. 473. Heyd, W., *“Geschichte des Levantehandels im Mittelalter”*, τ. 2, Stuttgart (1879), σ. 279 κ.ε..

¹³⁵ Μέρτζιος, Κ., *“Μνημεία Μακεδόνικης ιστορίας”*, Θεσσαλονίκη (1947), σ. 49-53, 87. Βακαλόπουλος, Α., *“I.N.E.”*, τ. 1, Θεσσαλονίκη (1974), σ. 202. Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, Μαρία, *“Οι Βαλκανικοί λαοί”*, Ιωάννινα (1978), σ. 9.

¹³⁶ Runciman, S., *“Die Eroberung von Konstantinopel 1453”*, München (1966), σ. 20, 50. Babinger, F., *“Vom Amurath zu Amoruth”*, στο: Babinger, F., Aufsätze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante, τ.1, München (1962), σ. 128 κ.ε.

¹³⁷ Άμαντος, Κ., *“Σχέσεις Ελλήνων και Τούρκων”*, Αθήνα (1955), τ. 1, σ. 111. Runciman, S., *“Die Eroberung von Konstantinopel 1453”*, München (1966), σ. 99.

στους Έλληνες: «δεν μένει πια καμιά άλλη επιλογή παρά η παράδοση της πόλης, ο θάνατος με ξίφος ή η μεταστροφή στο ισλάμ».¹³⁸

Από τον καιρό των μεγάλων κατακτήσεων του Ισλάμ η αντιμετώπιση των ηττημένων λαών ήταν προκαθορισμένη από την ισλαμική παράδοση. Αν μια πόλη ή μια περιοχή παραδινόταν στον κατακτητή από μόνη της, τότε δεν επιτρεπόταν να λεηλατηθεί, παρόλο που κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις έπρεπε να πληρώσει μια ποινή.

Οι χριστιανοί και ιουδαίοι, κάτοικοι αυτής της κατηγορίας, με αυτόν τον τρόπο μπορούσαν να διατηρήσουν τους ναούς τους καθώς και άλλους τόπους λατρείας. Αν, όμως, μια πόλη καταλαμβάνονταν ύστερα από έφοδο, τότε οι κάτοικοί της δεν είχαν πια καθόλου δικαιώματα. Στα στρατεύματα των νικητών επιτρεπόταν να τη λεηλατούν επί τρεις ημέρες χωρίς περιορισμό και οι εκκλησίες—όπως εξάλλου κάθε κτίριο— αποτελούσαν κτήματα του νικητή, που μπορούσε να τα κάνει ό,τι ήθελε.¹³⁹

Στις 29 Μαΐου 1453 η πόλη, που ήταν χτισμένη στο Χρυσούν Κέρας, έπεσε. Από όλες τις πλευρές οι Τούρκοι εισόρμησαν. Σε μερικά σημεία γινόταν ακόμα μάχη και προβαλλόταν αντίσταση. Οι περισσότεροι, όμως, κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης και οι περισσότερες συνοικίες παραδόθηκαν αμαχητί, ελπίζοντας πως έτσι θα γλυτώσουν τα σπίτια και τις εκκλησίες τους από τη λεηλασία.¹⁴⁰

Δεν υπολόγισαν σωστά το μένος των εισβολέων οι οποίοι άρχισαν αμέσως μια τριήμερη αιματοβαμμένη λεηλασία, ενώ κατά τη διάρκεια της λέγεται πως μαζί με εκείνους που έπεσαν στη μάχη, βρήκαν τον θάνατο περίπου τέσσερις χιλιάδες άνθρωποι.¹⁴¹ Όπως και κατά την κατάληψη της πόλης από τους Βενετούς και τους σταυροφόρους το 1204, κήκαν πολλά μνημεία, μοναδικά

¹³⁸ Runciman, S., ό.π., σ. 129. Babinger, F., *“Mehmed der Eroberer und seine Zeit”*, München (1953), σ. 95.

¹³⁹ Runciman, S., ό.π., σ. 37, 38, 151. Babinger, F., ό.π., σ. 97-98. Κορδάτος, Ι., *“Η κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επανάστασης του 1821”*, Αθήνα (1975), σ. 66.

¹⁴⁰ Babinger, F., ό.π., σ. 98 κ.ε.. Klever, U., *“Das Weltreich der Türken”*, Bayreuth (1978), σ. 168.

¹⁴¹ Runciman, S., *“Die Eroberung von Konstantinopel 1453”*, München (1966), σ. 154. Δούκας, Μ., *“Historia Byzantina”*, Bonn (1834), σ. 299 κ.ε..

χειρόγραφα, θρησκευτικές εικόνες και εκκλησιαστικά κειμήλια. Άνδρες, γυναίκες και παιδιά θανατώθηκαν από τα σπαθιά των κατακτητών ή στάλθηκαν στη σκλαβιά και τα σπίτια τους λεηλατήθηκαν συστηματικά.¹⁴²

Τα επόμενα χρόνια με νέες κατακτήσεις ολοκληρώθηκε η οθωμανική κυριαρχία στη Βαλκανική. Η ελληνική κυριαρχία στην Πελοπόννησο βρήκε τέλος το 1460¹⁴³ και το επόμενο έτος υποτάχθηκε και η αυτοκρατορία της Τραπεζούντας στη Μαύρη Θάλασσα, η οποία μπόρεσε για μεγάλο διάστημα να διατηρήσει την ύπαρξη της με παραχωρήσεις που έκανε στους Τούρκους και στους Μογγόλους.¹⁴⁴ Έτσι εξαλείφθηκαν και τα τελευταία κατάλοιπα βυζαντινών κρατιδίων.

Πώς εξηγείται, όμως, το γεγονός ότι οι οθωμανοί κατάφεραν να συνεχίσουν τις σελτζουκικές κατακτήσεις στο μικρασιατικό έδαφος και πάνω απ' όλα γιατί ο χριστιανικός, ο κυρίαρχος πληθυσμιακά λαός δεν πρόβαλε μεγαλύτερη αντίσταση ενάντια στην προσπάθεια εξισλαμισμού του;

Αρχικά θα αναφερθούμε στην επίσημη αποικιακή πολιτική του Ορχάν (1326-1362), η οποία συνεχίστηκε από τους διαδόχους του.

Ένα μέρος του ελληνικού πληθυσμού κατέφυγε αρχικά, την εποχή του Οσμάν και του Ορχάν, στα παράλια της Μ. Ασίας και από εκεί σε ευρωπαϊκό έδαφος, ούτως ώστε να αποφύγει τις επιδρομές των Τούρκων.¹⁴⁵ Επίσης, όταν την άνοιξη του 1354 έγινε σεισμός, το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού, που δεν είχε μετακινηθεί, κατέφυγε στις πόλεις που δεν είχαν καταστραφεί, για να μην πέσουν στα χέρια των «βαρβάρων».¹⁴⁶ Απογυμνώθηκε έτσι το εσωτερικό της Μ.

¹⁴² Klever, U., *“Das Weltreich der Türken”*, σ. 169. Runciman, S., *ό.π.*, σ. 151-154.

¹⁴³ Stadtmüller, G., *“Die neuen islamischen Reiche”* στο: *“Saeculum, Weltgeschichte”*, Freiburg, τ. 5 (1970), σ. 308-309. Jorga, N., *“G.O.R.”*, τ. 2, Gotha (1908), σ. 93 κ.ε..

¹⁴⁴ Jorga, N., *ό.π.*, σ. 103-104. Zinkeisen, J.W., *“G.O.R.”*, τ. 2, Gotha (1854), σ. 340-343.

¹⁴⁵ Κατά τον W. Zinkeisen: «Η περιγραφή που κάνουν οι ίδιοι οι Βυζαντινοί για την ασταμάτητη αυτή φυγή των Ελλήνων της Ασίας προς τη Δύση δίνουν μια θλιβερή εικόνα της κατάστασης της χώρας στην οποία ο Οσμάν άπλωνε την κυριαρχία του». Zinkeisen, J. W., *ό.π.*, σ. 80. Αρνάκης, Γ., *“Οι πρώτοι Οθωμανοί”*, Texte und Forschungen zur Byzantinisch-Neugriechischen Philologie, Zwanglose Beihefte zu den ‘Byzantinische-Neugriechischen Jahrenbuchern’, Nr. 41, Αθήνα (1945), σ. 55-56.

¹⁴⁶ Jorga, N., *“G.O.R.”*, τ. 1, σ. 196. Werner, E., *“Die Geburt einer Großmacht”*.

Ασίας. Ο Vambery¹⁴⁷ αναφέρει πως «τα κενά που δημιουργήθηκαν κατ' αυτόν τον τρόπο πληρώθηκαν εν μέρει με υποχρεωτικές μετακινήσεις πληθυσμών από την Ευρώπη και άλλες κατακτημένες περιοχές των οθωμανών» και ότι «ανάμεσα στους πληθυσμούς αυτούς η τουρκική εθνότητα ήταν εκείνη που έδινε τον τόνο». Ο εποικισμός της Μ. Ασίας από τον Σουλεϊμάν, γιο του Ορχάν, αμέσως μετά τη φυσική καταστροφή, έγινε με την ελεύθερη προσέλευση κυρίως νομαδικών φύλων, τα οποία πίεζαν με κατεύθυνση την δυτική Μ. Ασία.¹⁴⁸ Οι κενές από κατοίκους περιοχές εποικίστηκαν, λοιπόν, στην περίπτωση αυτή με Τούρκους, πράγμα που σήμαινε μεγάλη τουρκική επιρροή στους ήδη εγκατεστημένους εκεί χριστιανικούς πληθυσμούς αλλά και σε αυτούς που προσήλθαν αργότερα. Ο Dieterich¹⁴⁹ ερμηνεύει μάλιστα την εποικιστική πολιτική των οθωμανών της εποχής αυτής ως μέσο βίαιης υποδούλωσης και εξάλειψης του χριστιανικού πληθυσμού: «... μετέφεραν δηλαδή από τις κυριευμένες πόλεις με ελληνικό κυρίως πληθυσμό ολόκληρες μάζες σε άλλες πόλεις, με λιγότερους κατοίκους, έτσι ώστε ο ελληνικός πληθυσμός να αποτελεί παντού τη μειοψηφία».

Όχι μόνο μια διείσδυση και μια αλληλεπίδραση των δυο πολιτισμών αλλά μια πραγματική προσπάθεια ιεραποστολής υπέρ του ισλάμ, ήταν η σημασία που απέχτησαν ξανά με την ισχυρή παρουσία τους ορισμένες ορδές δερβίσηδων, όπως οι μπεκτασήδες, οι οποίες ήδη την εποχή των Σελτζούκων αποτελούσαν σημαντικό παράγοντα εξισλαμισμού. Οι τυπικές αυτές ανδρικές ενώσεις είχαν την προέλευσή τους στην κίνηση των μπαμπάδων του 13^{ου} αι. και τα ηγετικά τους μέλη εμφανίζονταν ως θρησκευτικοί ηγέτες, γαζήδες, μαχητές της πίστης.

Σκοπός τους ήταν να μεταστρέφουν στον ισλαμισμό τους χριστιανικούς πληθυσμούς των κατακτημένων περιοχών και να μετατρέπουν σε τζαμιά τις εκκλησίες των κατακτημένων πόλεων.¹⁵⁰ Τους ευνοούσε στην περίπτωση αυτή το γεγονός ότι «ο λαϊκός σιιτισμός της Ανατολής» αποδέχτηκε ήδη πολλές χριστιανικές λατρευτικές μορφές και θρησκευτικές δοξασίες εξαιτίας της

¹⁴⁷ Vambery, H., ό.π., σ. 600.

¹⁴⁸ Werner, E., "Die Geburt einer GroBmacht - Die Osmanen (1300-1481)", Köln (1972), σ. 135.

¹⁴⁹ Dietrich, K., "Das Griechentum Kleinasiens", στο: Lander und Volker der Türkei, εκδ. H. Grotha, Leipzig (1915), σ. 255.

¹⁵⁰ Kreutel, R. F., "Vom Hinterzelt zur Hohen Pforte", Wien (1959), σ. 225. Werner, E. - Markow, W., "Geschichte der Türken", Berlin (1979), σ. 23.

συμβίωσης χριστιανών και μουσουλμάνων επί δύο αιώνες.¹⁵¹ Έτσι είχε μειωθεί σιγά σιγά η απόσταση ανάμεσα στην ισλαμική και τη χριστιανική λαϊκή πίστη.

Μέλη των μπεκτασήδων και άλλων ομάδων εποίκισαν ακόμη και εγκαταλελειμμένες περιοχές της Μ. Ασίας, πράγμα που προωθήθηκε επίσης με τις παραχωρήσεις γης που έκαναν κυρίως ο Ορχάν και ο Μουράτ Α'.¹⁵² Πέρα από αυτό βοηθούσαν οικονομικά τους νέους εποίκους και έχτιζαν γέφυρες, για να προωθήσουν τη ναυσιπλοΐα των ποταμών.¹⁵³ Με τον τρόπο αυτό βοηθούσαν όχι μόνο τον νέο εποικισμό της Μ. Ασίας, αλλά προσπαθούσαν παράλληλα να εξασφαλίσουν τον απόλυτο εκτουρκισμό και εξισλαμισμό της.¹⁵⁴ Ήδη κατά τη διάρκεια της διαίρεσης του σελτζουκικού κράτους σε πολλές οικογενειακές δυναστείες, στο τέλος του 13^{ου} αι., ασκούσαν πολλοί δερβίσηδες ιεραποστολή ανάμεσα στον χριστιανικό πληθυσμό. Για τη διδασκαλία των μπεκτασήδων αναφέρεται πως συνδύαζε χριστιανικά και μουσουλμανικά στοιχεία,¹⁵⁵ ώστε να εξασφαλίσει ευκολότερα την προσχώρηση χριστιανικών πληθυσμών στον ισλαμισμό.

Κοντά σε όλα αυτά γίνονταν τώρα όλο και πιο αισθητές οι επιδράσεις από την ανατολικορωμαϊκή κληρονομιά στο οθωμανικό κράτος.¹⁵⁶ Ιδιαίτερα αισθητή είναι η αποδοχή του βυζαντινού φεουδαρχικού συστήματος από τους οθωμανούς, το οποίο οι Βυζαντινοί με τη σειρά τους το γνώρισαν από τους σταυροφόρους.¹⁵⁷ Με την οθωμανική κατάκτηση λοιπόν δεν επήλθαν και σημαντικές αλλαγές για τον βυζαντινό πληθυσμό, απλώς άλλαξε κατά βάση τους

¹⁵¹ Μιρμίρογλου Βλ., "Οι Δερβίσσαι", Αθήνα (1940), σ. 80, 309-310. Kissling, H. J., "Aus dem Dervischwesen Sudosteuropas", στο: Beitrage zur Kenntnis Südosteuropas und des Nahen Orients, τ. 2, München (1967), σ. 65.

¹⁵² Μιρμίρογλου, ό.π., σ. 168 κ.ε. Werner, E. - Markow, W., "Geschichte der Türken", Berlin (1979), σ. 28.

¹⁵³ Werner, E., "Die Geburt einer GroBmacht - Die Osmanen (1300-1481)", Köln (1972), σ. 135.

¹⁵⁴ Markow, W., "Geschichte der Türken", Berlin (1979), σ. 19. Αρνάκης, Γ., "Οι πρώτοι Οθωμανοί", Αθήνα (1945) σ. 124.

¹⁵⁵ Μιρμίρογλου, Β., "Οι Δερβίσσαι", Αθήνα (1940), σ. 120-121, 195-196. Αρνάκης, Γ., "Οι πρώτοι Οθωμανοί", Αθήνα (1945) σ. 119-120. Werner, E., "Die Geburt einer GroBmacht", σ. 242.

¹⁵⁶ Vambéry, H., "Das Türkenvolk", Osnabrück (1970), Νέα εκτύπωση της έκδοσης (1885), σ. 610. Oberhammer, E., "Die Türken und das osmanische Reich", Leipzig - Berlin (1917), σ. 53-54.

¹⁵⁷ Hammer, J. v., "Geschichte des Osmanischen Reiches", τ. 1, Pest (1840), σ. 157 κ.ε., Hertzberg, G. F., "Geschichte der Byzantiner und des O. Reiches", Berlin (1883), σ. 642, Hammer, J. v., "Des osmanischen Reiches Staatsverfassung!", τ. I, Wien (1815) σ. 337 κ.ε..

φρουδάρχες και μάλιστα πολλές φορές το έκανε όχι και τόσο δυσάρεστα, γιατί η φορολογία δεν ήταν τόσο βαριά όσο κάτω από τους βυζαντινούς ηγεμόνες.¹⁵⁸ Εκείνοι μάλιστα που είχαν επιλέξει την οδό της μεταστροφής απαλλάσσονταν από έναν ειδικό φόρο τον οποίο έπρεπε να πληρώνουν όλοι οι μη μουσουλμάνοι υποτελείς.¹⁵⁹ Μεγάλες, όμως, μάζες του χριστιανικού πληθυσμού της Μ. Ασίας μεταστρέφονταν στην πίστη των κατακτητών, όχι μόνο εξαιτίας των ελκυστικών προνομίων και των κοινωνικών παροχών, αλλά και εξαιτίας της πολιτικής και θρησκευτικής εγκατάλειψης από την κεντρική εξουσία, που δεν ήταν ασφαλώς φαινόμενο μόνο των τελευταίων ετών.¹⁶⁰

Αν, λοιπόν, μεταστρέφονταν οι χριστιανικές μάζες της Μικράς Ασίας προς το ισλάμ για υπαρξιακούς λόγους κυρίως, η βυζαντινή πνευματική τάξη¹⁶¹ και η φεουδαρχική αριστοκρατία το έκανε για ακόμα πιο ταπεινούς λόγους. Οι χριστιανοί σπαχήδες,¹⁶² π.χ. ήλπιζαν με την αλλαξοπιστία τους να πάρουν μεγαλύτερα τσιφλίκια.¹⁶³ Οι βυζαντινοί μικροεγγενοί, με εξαίρεση τις οικογένειες δυναστειών και την αριστοκρατία της αυλής, ενεργούσαν μάλλον οπιορτονομιστικά, υποτασσόμενα στην εξουσία εκείνων που τους πρόσφεραν τα περισσότερα.¹⁶⁴ Καθώς οι οθωμανοί αποδέχτηκαν σε μεγάλο μέρος την κρατική μηχανή από τους Βυζαντινούς,¹⁶⁵ παραχωρούσαν στους Έλληνες υπαλλήλους, μετά την μεταστροφή τους στο ισλάμ, υψηλές θέσεις στη διοίκηση και στο στρατό,¹⁶⁶ αλλά

¹⁵⁸ Runciman, S., *“Die Eroberung von Konstantinople”*, München (1966), σ. 38.

¹⁵⁹ Παπαρούνης, Π. Ν., *“Τουρκοκρατία”*, Αθήνα (1977), Αθήνα (1977), σ. 67.

¹⁶⁰ Vambery, H., *“Das Türkenvolk”*, Osnabrück (1970), σ. 598-599. Werner, E., *“Die Geburt einer Großmacht - Die Osmanen (1300-1481)”*, Köln (1972), σ. 312.

¹⁶¹ Αποστολίδης, Δ., *“Ιστορία του Ελληνισμού του Πόντου”*, Θεσσαλονίκη (1935), σ. 75. Κορδάτος, Ι., *“Η κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επανάστασης του 1821”*, Αθήνα (1975), σ. 67.

¹⁶² Runciman, S., *“Die Eroberung von Konstantinople”*, München (1966), σ. 38. Σπαχήδες ήταν γενικά το κύριο μέρος του στρατού των οθωμανών από τους οποίους προέκυπταν οπλοουργοί, μεταλλουργοί και ναύτες. Πολλοί από αυτούς είχαν ένα τεμάχιο γης ως φέουδο.

¹⁶³ Werner, E., *“Die Geburt einer Großmacht - Die Osmanen (1300-1481)”*, Köln (1972), σ. 239-240. Werner, E. - Markow, W., *“Geschichte der Türken”*, Berlin (1979), σ. 67.

¹⁶⁴ Werner, E., ό.π., σ. 313. Παπαρούνης, Π. Ν., *“Τουρκοκρατία”*, Αθήνα (1977), σ. 65-66.

¹⁶⁵ Όλη η κρατική διοίκηση έχει διαποτιστεί από το Βυζάντιο. Ο Ι. Ζεύγος συμφωνεί μ' αυτή την άποψη, παρατηρεί, όμως, ότι μερικές λεπτομέρειες προσαρμόστηκαν στις ισλαμικές βασικές αρχές. Ζεύγος, Ι., *“Σύντομη μελέτη της νεοελληνικής ιστορίας”* Αθήνα (1945), σ. 3. Βλέπε επίσης Oberhummer, E., *“Die Türken und das osmanische Reich”*, Leipzig - Berlin (1917), σ. 55.

¹⁶⁶ Klever, U., *“Das Weltreich der Türken”*, Bayreuth (1978), σ. 94. Kramers, J. H., *“Die Othomanischen Türken”*, στο: *“Enzyklopaedie des Islam”*, τ. 4, Leiden-Leipzig (1934), σ. 1037.

και στην ίδια την κυβέρνηση,¹⁶⁷ θέσεις που δεν θα μπορούσαν ασφαλώς να καλύψουν με «δικούς τους» ανθρώπους.¹⁶⁸ Με αυτόν τον τρόπο χρησιμοποίησαν οι οθωμανοί εντυπωσιακά πολλούς αξιωματούχους από τον ορθόδοξο Ελληνισμό, οι οποίοι έγιναν σε πολλές περιπτώσεις οι Πατριάρχες οικογενειών, οι οποίες ασκούσαν μεγάλη επιρροή για μεγάλα χρονικά διαστήματα.

Πέρα από αυτά η τάση εκτουρκισμού και εξισλαμισμού ενισχυόταν ήδη από τις αρχές της οθωμανικής κυριαρχίας, γιατί οι οθωμανοί ηγεμόνες καλλιεργούσαν πολύ περισσότερο την ιδέα ίδρυσης ενός κράτους στην Δύση από ό,τι π.χ. οι Σελτζούκοι, των οποίων ο προσανατολισμός κατευθυνόταν κυρίως προς την Ανατολή.¹⁶⁹

Οι παράγοντες μέσω των οποίων το ετοιμοθάνατο Βυζάντιο συνέβαλε στον εξισλαμισμό της Μ. Ασίας συζητήθηκαν ήδη κατά ένα μέρος στο προηγούμενο κεφάλαιο για την πτώση της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Θα παραθέσουμε, όμως, εδώ ακόμα μια φορά τις αιτίες εκείνες που είχαν άμεση επίδραση μονάχα στον εξισλαμισμό του μικρασιατικού πληθυσμού.

Η φεουδαρχική αριστοκρατία, που αυξήθηκε στο Βυζάντιο πέρα από κάθε μέτρο, προσπαθούσε ασφαλώς όλο και περισσότερο να αποδεσμευτεί από την κεντρική εξουσία και να δημιουργήσει περιοχές αυτοτελούς εξουσίας. Το κράτος από την πλευρά του θα μπορούσε να αντιδράσει στον κατατεμαχισμό αυτόν μόνο με ένα δραστήριο συγκεντρωτισμό. Την εποχή αυτή η γεωργία συνεχώς εξασθενούσε εξαιτίας των πολιτικών ταραχών και των επιδρομών των Τούρκων. Πολλές ηγεμονικές οικογένειες στράφηκαν στην κτηνοτροφία, πράγμα που οδήγησε στην πλήρη κατάρρευση της γεωργίας.¹⁷⁰ Έτσι, όμως, έχασε ένα σημαντικό μέρος των βυζαντινών γεωργών την πηγή επιβίωσης. Και επειδή από την άλλη πλευρά δεν τους συνέφερε η επάνοδος στην προηγούμενη κατάσταση,

¹⁶⁷ Gelzer, H., *“Geistliches und Weltliches”*, Leipzig (1900), σ. 179. Runciman, S., *“Die Eroberung von Konstantinopel 1453”*, München (1966), σ. 155.

¹⁶⁸ Mordtmann, A. D., *“Stambul und das moderne Türkentum”*, Leipzig (1878), σ. 2. Gelzer, H., *ό.π.*, σ. 181.

¹⁶⁹ Peters, R., *“Geschichte der Türken”*, Stuttgart (1961), σ. 32. Mahmud, S. F., *“Geschichte des Islam”*, München (1964), σ. 450.

¹⁷⁰ Αρνάκης, Γ., *“Οι πρώτοι Οθωμανοί”*, Αθήνα (1945), σ. 40 κ.ε.. Βακαλόπουλος, Α., *“I.N.E.”*, τ. 1, Θεσσαλονίκη (1974), σ. 90.

με τη βαριά και άδικη φορολογία και τις φρικαλεότητες πολλών φοροεισπρακτόρων,¹⁷¹ το επόμενο βήμα δεν μπορούσε παρά να είναι η συνεννόηση με τους νέους κυρίαρχους της Μ. Ασίας.

Αλλά και η ορθόδοξη εκκλησία και ιδιαίτερα τα μοναστήρια συνέβαλαν με τον δικό τους τρόπο στην εξαθλίωση του αγροτικού πληθυσμού, εξαγοράζοντας τα κτήματά του. Διενέξεις ανάμεσα σε μοναστήρια και σε γεωργούς με αντικείμενο κτήματα ήταν πολύ συνηθισμένες στην εποχή του Ανδρόνικου Γ'¹⁷² και δεν συνέβαλλαν ασφαλώς στην ομαλότητα των σχέσεων ανάμεσα στους βυζαντινούς γεωργούς και στην ορθόδοξη εκκλησία.

Εσωπολιτικές ταραχές, εξεγέρσεις και εμφύλιοι πόλεμοι την εποχή των Παλαιολόγων και ιδιαίτερα οι διενέξεις ανάμεσα στον Ανδρόνικο Β' (1282-1328) και στον ανεπιό και διάδοχο του Ανδρόνικο Γ' (1328-1341) συμπλήρωσαν τη γενική δυσарέσκεια.¹⁷³ Κάτω από αυτές τις συνθήκες της αστάθειας το Βυζάντιο ήταν αναγκασμένο να εμποδίσει όλες τις προσπάθειες που ανέλαβαν αυτόβουλα και αυτόνομα οι γεωργοί, για να εμποδίσουν την εισβολή των Τούρκων στην Μ. Ασία. Ήταν εξίσου μεγάλος ο κίνδυνος να εξεγερθεί ο λαός εναντίον της ίδιας της ανίκανης κυβέρνησής του.¹⁷⁴ Ο Angelon υποστηρίζει σχετικά την άποψη ότι ο εξοπλισμός των μαζών που ήταν έτοιμες να προβάλλουν αντίσταση θα μπορούσε να είχε εμποδίσει την κατάληψη της δυτικής Μ. Ασίας στο τέλος του 14^{ου} αι.¹⁷⁵ Ένα παράδειγμα μιας τέτοιας πρωτοβουλίας, που αναλήφθηκε παρά την θέληση του κλήρου και της δυναστείας και είχε επιτυχία σε περιορισμένο χώρο, είναι η πρωτοβουλία που ανέλαβε ένας μοναχός ονόματι Ιλαρίων στις αρχές του 14^{ου} αι. να οργανώσει την αντίσταση του λαού εναντίον των επιδρομών των Τούρκων,

¹⁷¹ Αρνάκης, Γ., "Οι πρώτοι Οθωμανοί", Αθήνα (1945), σ. 91-92. Werner, E., "Die Geburt einer Großmacht - Die Osmanen (1300-1481)", Köln (1972), σ. 118. Stadtmüller, G., "Die neuen islamischen Reiche", στο: "Saeculum, Weltgeschichte", Freiburg, τ. 5 (1970), σ. 305. Nicol, D., "Der Niedergang von Byzanz", στο: Byzanz F. W., τ. 13, Frankfurt (1973), σ. 365.

¹⁷² Dolger, F., "Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges", München (1948), 115. Βακαλόπουλος, Α., "I.N.E.", τ. 1, Θεσσαλονίκη (1974), σ. 87-88 και 91.

¹⁷³ Wirth, P., "Grundzüge der Byzantinischen Geschichte", Darmstadt (1976), σ. 142. Ostrogorsky, G., "G.B.S.", München (1963), σ. 411 κ.ε..

¹⁷⁴ Werner, E., "Die Geburt einer Großmacht - Die Osmanen (1300-1481)", Köln (1972), σ. 148.

¹⁷⁵ Werner, E., ό.π., σ. 147.

που οδήγησε στην ανακατάληψη του οχυρού Ελεγκοί της Βιθυνίας, κοντά στην πόλη Κίος στα δυτικά παράλια της Μ. Ασίας.¹⁷⁶

Σε απόλυτη αντίθεση προς τα γεγονότα αυτά βρισκόταν η μισθοφορική και η συμμαχική πολιτική του Βυζαντίου απέναντι στα διάφορα τουρκικά φύλα, που ασκούσαν την εποχή αυτή οι αυτοκράτορες. Ιδιαίτερα διακρίθηκε για την πολιτική αυτή ο Καντακουζηνός, καταρχήν ως μέγας Δομέστικος του Ανδρόνικου Γ', στη συνέχεια ως επίτροπος του νεαρού αυτοκράτορα Ιωάννη Ε' (1341-1391) και τέλος ως νόμιμος αυτοκράτορας (1347-1354).¹⁷⁷ Ο Καντακουζηνός μέχρι το 1353 δεν έβλεπε, καθώς φαίνεται, στους Τούρκους μια απειλή για το Βυζάντιο, αλλά τους χρησιμοποιούσε ως μια μισθοφορική και εύχρηστη στρατιωτική δύναμη στους πολέμους του εναντίον των εχθρών του, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό. Το 1349 μάλιστα έδωσε στο δεύτερο οθωμανό σουλτάνο Ορχάν την κόρη του Θεοδώρα για γυναίκα, για να εξασφαλίσει τη βοήθειά του.¹⁷⁸ Όμως τέσσερα χρόνια αργότερα, ο ανεκδιήγητος γαμπρός του Καντακουζηνού κατέλαβε την Καλλίπολη (1353), γεγονός που προκάλεσε πανικό στην Κωνσταντινούπολη, της οποίας ο πληθυσμός φοβόταν τουρκική επίθεση στην πρωτεύουσα.¹⁷⁹ Και μόνο ύστερα από την καθαίρεσή του αναγνώρισε ο Καντακουζηνός, τον οποίον διέκρινε πάντα μια αντιλατινική στάση, πως η μοναδική σωτηρία από τους Τούρκους και από το ισλάμ ήταν η χριστιανική Δύση.¹⁸⁰

Η ευκαιρία αυτή χάθηκε οριστικά στις αρχές του 13^{ου} αι. με την ίδρυση του λατινικού κράτους σε βυζαντινό έδαφος. Το παροιμιώδες μίσος των Βυζαντινών

¹⁷⁶ Αρνάκης, Γ., *“Οι πρώτοι Οθωμανοί”*, Αθήνα (1945), σ. 150-151. Παχυμέρης, Γ., *“Ανδρόνικος”*, έκδ. I. Bekker, (Bonn 1935), σ. 596-597.

¹⁷⁷ Vasiliev, A., *“Η ίδρυση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας”*, Αθήνα (1954), σ. 856-859. Wirth, P., *“Grundzuge der Byzantinischen Geschichte”*, Darmstadt (1976), σ. 143.

¹⁷⁸ Brockelmann, C., *“Geschichte Der Islamischen Volker und Staaten”*, München-Berlin (1939), σ. 342. Wachter, A., *“Der Verfall des Griechentums in Kleinasien im 14. Jahrhundert”*, Leipzig (1903), σ. 10.

¹⁷⁹ Mahmud, S. F., *“Geschichte des Islam”*, München (1964), σ. 455. Cahen, C., *“Der Islam I”*, στο: F. W., τ. 14, Frankfurt a. M. (1968), σ. 335. Kramers, J. H., *“Die othomanischen Türken”*, στο: E. I. τ. 4, Leiden-Leipzig (1934), σ. 1037.

¹⁸⁰ Kantakuzenos, J., *“Λόγοι”*, Migne: P.G. τ. 154, Paris (1866), σ. 372-692.

εναντίον των Λατίνων,¹⁸¹ το οποίο εκδηλώθηκε επίσης καθαρά το 1453 στους αγώνες γύρω από την Κωνσταντινούπολη, είχε αναπτυχθεί ήδη στην εποχή αυτή. Από τον καιρό του μεγάλου εκκλησιαστικού σχίσματος έγιναν κατά την διάρκεια των αιώνων πολλές προσπάθειες για επανένωση, άλλοτε με τη βία και άλλοτε με τη διπλωματία, όλες τους απέτυχαν. Ιδιαίτερα μισητοί έγιναν οι πάπες οι οποίοι έβλεπαν στον τουρκικό κίνδυνο εναντίον του Βυζαντίου την ευκαιρία για την πραγμάτωση των σχεδίων τους για ένωση.¹⁸² Ακόμα πιο άμεσα έζησαν οι Βυζαντινοί τα στρατεύματα των σταυροφόρων, τα οποία αυτονομήθηκαν ως ένα βαθμό και ίδρυσαν σε βυζαντινό έδαφος ξεχωριστά κρατίδια.¹⁸³

Και η εμπειρία με τους Καταλανούς, τους οποίους έφερε ο Ανδρόνικος Β' ως μισθοφόρους εναντίον των Τούρκων, συνέβαλε στην προκατάληψη των Βυζαντινών εναντίον των Λατίνων. Ύστερα από τη νίκη τους επί των Τούρκων στη Φιλαδέλφεια (1304) άρχισαν οι Καταλανοί μισθοφόροι, να σχηματίζουν συμμορίες και να λεηλατούν την χώρα, χωρίς να κάνουν καμιά διάκριση ανάμεσα σε χριστιανούς και Τούρκους.¹⁸⁴ Ο Νικηφόρος Γρηγοράς γράφει σχετικά: «*Άντρες και γυναίκες υπέστησαν συμπεριφορά σαν να ήταν σκλάβοι και οι επιδρομείς χρησιμοποίησαν την περιουσία τους, για δικούς τους σκοπούς. Κατάρες από την καρδιά συνόδευαν το πέρασμά τους. Και χύθηκαν πολλά δάκρυα από τους φτωχούς για τις αδικίες που τους έγιναν*».¹⁸⁵

Τέλος, βοήθησε η ίδια η θέση της Μ. Ασίας, που ήταν σχετικά απομονωμένη από τον κορμό του υπόλοιπου βυζαντινού κράτους, όσο βέβαια είχε απομείνει,¹⁸⁶ ώστε ύστερα από την τελική της κατάληψη να εξισλαμισθεί και

¹⁸¹ Κιτσίκης, Δ., “Συγκριτική ιστορία Ελλάδος και Τουρκίας στον 2^ο αιώνα”, Αθήνα (1978), σ. 42. Peters, R., “Geschichte der Türken”, Stuttgart (1961), σ. 40.

¹⁸² Runciman, S., “Die Eroberung von Konstantinopel 1453”, München (1966), σ. 67-68. Βακαλόπουλος, Α., “Ι.Ν.Ε.”, τ. 1, Θεσσαλονίκη (1974), σ. 153. Αμαντος, Κ., “Σχέσεις Ελλήνων και Τούρκων”, Αθήνα (1955), σ. 76-77. Klever, U., “Das Weltreich der Türken”, Bayreuth (1978), σ. 164.

¹⁸³ Σάθας, Κ., “Τουρκοκρατούμενη Ελλάς”, Αθήνα (1962), σ. 2. Βακαλόπουλος, Α., “Ι.Ν.Ε.”, τ. 1, Θεσσαλονίκη (1974), σ. 56.

¹⁸⁴ Παπαρούνης, Π. Ν., “Τουρκοκρατία”, Αθήνα (1977), σ. 31. Runciman, S., “Die Eroberung von Konstantinopel 1453”, München (1966), σ. 35.

¹⁸⁵ Γρηγοράς, Ν., “Schopen”, τ. 1, Bonn (1829), σ. 221.

¹⁸⁶ Vambery, H., “Das Türkenvolk”, Osnabrück (1970), σ. 600-601.

να εκτουρκισθεί ο πληθυσμός της, που ήταν κατά πλειοψηφία ελληνικός.¹⁸⁷ Παρόλα αυτά, η διαδικασία του εξισλαμισμού, δεν πρέπει να συνδυάζεται οπωσδήποτε με εκείνην του εκτουρκισμού. Αυτό προκύπτει καθαρά από ένα παράδειγμα ενός τόπου κοντά στην Αττάλεια, όπου υπάρχουν Έλληνες που έγιναν μουσουλμάνοι, διατήρησαν όμως την ελληνική γλώσσα και τον ελληνικό πολιτισμό.¹⁸⁸ Αλλά και το αντίστροφο φαινόμενο διαπιστώνεται, δηλ. τουρκόφωνοι (χριστιανοί) Έλληνες που δεν χρησιμοποιούν πια την ελληνική ως μητρική γλώσσα.¹⁸⁹

Η άποψη του Vambery¹⁹⁰ ότι η Μ. Ασία είχε ήδη εκτουρκιστεί στο τέλος του 14^{ου} αι., στο βαθμό που είναι σήμερα, με βρίσκει εντελώς αντίθετο. Γιατί από τα αρχεία του Πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης προκύπτει ό,τι για μεγάλο χρονικό διάστημα μετά την οριστική κατάληψη της Μ. Ασίας από τους Τούρκους, εξακολουθούσαν να υπάρχουν σ' όλο το μικρασιατικό χώρο άλλοτε μεγαλύτερες και άλλοτε μικρότερες ορθόδοξες ενορίες.¹⁹¹ Θα παρακολουθήσουμε στη συνέχεια την εξέλιξη αυτή μέχρι τον 14^ο αι. με βάση μερικά μόνο παραδείγματα από μεμονωμένες μητροπόλεις.

Η αυτοκρατορία και η μητρόπολη της Τραπεζούντας κατέχουν, σχετικά με το θέμα αυτό, μια ιδιαίτερη θέση. Η Τραπεζούντα, η οποία κατά τη διάρκεια της λατινικής κυριαρχίας αυτονομήθηκε σχεδόν απόλυτα από το Βυζάντιο, ασκούσε μία πολιτική φιλίας με τις δυνάμεις με τις οποίες γειτόνευε. Γι' αυτό και η μητρόπολη της Τραπεζούντας¹⁹² καθώς και οι επισκοπές που βρίσκονταν στην επικράτεια της αυτοκρατορίας της (Τραπεζούντας) δεν γνώρισαν τις λεηλασίες

¹⁸⁷ Ο Η. Vambery χαρακτηρίζει τον πληθυσμό της Ανατολίας ως ένα μίγμα Ελλήνων και Τούρκων «με φανερά ίχνη ελληνικού υποστρώματος». Vambery, Η., ό.π., σ. 602-603.

¹⁸⁸ Το ίδιο φαινόμενο υπήρχε και σε διάφορες περιοχές του Πόντου, ιδιαίτερα στις επαρχίες Τόνια και Όφεως, των οποίων ο εξισλαμισμένος πληθυσμός ήταν πιο φανατισμένοι Μουσουλμάνοι από τους ίδιους τους Μουσουλμάνους. Vambery, Η., ό.π., σ. 600.

¹⁸⁹ Κοντογιάννης, Π., *“Η Ελληνικότης των νομών Προύσης και Σμύρνης”*, Αθήνα (1919), σ. 158-162. Hirschfeld, G., *“Aus dem Orient”*, Berlin (1897), σ. 31.

¹⁹⁰ Vambery, Η., *“Das Türkenvolk”*, Osnabrück (1970), σ. 601. Bause, E., *“Die Türken und wir”*, Weimar (1917), σ. 141.

¹⁹¹ Wachter, A., *“Der Verfall des Griechentums in Kleinasien im 14. Jahrhundert”*, Leipzig (1903), σ. 1, 2. Gelzer, H., *“Ungedruckte und ungenugend veröffentlichte Texte der Notitiae episcopatum”*, στο: *Abhandlungen der Philosophisch-Philologischen Classe der Königlich Bayerischen Akademie der Wissenschaften*, τ.21, München (1901), σ. 606 κ.ε

¹⁹² Ιωαννίδης, Σ., *“Ιστορία και στατιστική Τραπεζούντος”*, Κωνσταντινούπολη, (1870), Αθήνα (1876), σ. 58. Wachter, A., ό.π., σ. 10.

των Σελτζούκων. Ακόμη και με τους Μογγόλους κατάφερε να διευθετήσει τις διαφορές της, η μικρή αυτοκρατορία της Μαύρης Θάλασσας.¹⁹³ Μ' αυτόν τον τρόπο, κατάφερε να ζήσει οχτώ χρόνια περισσότερο από την βυζαντινή αυτοκρατορία. Το 1461, όμως, έπεσε με την Τραπεζούντα και η τελευταία βάση του ανεξάρτητου μικρασιατικού Ελληνισμού. Η Τραπεζούντα, λοιπόν, κατά την πρώτη αυτή περίοδο της κυριαρχίας των οθωμανών στην Μ. Ασία δεν ακολούθησε την γενική τάση της κατάπτωσης του χριστιανισμού.

Εντελώς διαφορετική ήταν η κατάσταση στις κατά κύριο λόγο αρμενικές μητροπόλεις της Μελιτηνής και της Κελτζηνής, των οποίων οι περιοχές αποτελούσαν την πύλη προς την Μ. Ασία για τους Τούρκους που έρχονταν από την Ανατολή. Την κατάσταση διάλυσης στις μητροπόλεις Μελιτηνής και Κελτζηνής περιγράφουν τα εκκλησιαστικά αρχεία των ετών 1318/1319: «Ο μητροπολίτης της Μελιτηνής βρίσκεται σε μεγάλη ανάγκη, αφού δεν έχει ούτε τα απαραίτητα προς το ζην ενώ παράλληλα πιέζεται πολύ από τους άπιστους. Στην, κάποτε, τόσο σημαντική μητρόπολη Κελτζηνής, η οποία με την Κορτζηνή και το Ταρόν αριθμούσε 22 επισκοπές, δεν μπορούσαν να βρουν μια αξιοπρεπή κατοικία για τον μητροπολίτη και τον εγκατέστησαν σε ένα παλιό μοναστηριακό οίκημα. Αυτό ήταν το καλύτερο που υπήρχε».¹⁹⁴

Από το 1329 τα έγγραφα δεν δίνουν πια καμιά ένδειξη για την ύπαρξη της μητρόπολης της Μελιτηνής.¹⁹⁵ Η Μελιτηνή δηλαδή όπως και η Κελτζηνή έπεσε θύμα της σύμπτυξης μητροπόλεων σε μια εκκλησιαστική διοίκηση.¹⁹⁶ Μια ενορία (Κολωνεία), που υπαγόταν στην Κελτζηνή, κατόρθωσε να επιζήσει και να περάσει το κατώφλι του 14^{ου} αι..¹⁹⁷

¹⁹³ Wachter, A., ό.π., σ. 10, 11. Χρύσανθος, “Η Εκκλησία της Τραπεζούντος”, Αθήνα (1931), σ. 370-371. Ιωαννίδης, Σ., ό.π., σ. 76.

¹⁹⁴ Miklosich, Fr. - Müller, J., “Vom Goldenen Horn zu den Quellen des Euphrat”, τ. 1, Wien (1860), σ. 82. Wachter, A., ό.π., σ. 8.

¹⁹⁵ Miklosich, Fr., - Müller, J., ό.π., σ. 146. Miklosich, Fr. - Müller, J., ό.π., σ. 476.

¹⁹⁶ Miklosich, Fr. - Müller, J., ό.π., σ. 531 και τ. 2, σ. 154 κ.ε.. Gelzer, H., “*Texte der Motitiae episcopatum*”, στο: Abhandlungen der Philosophisch-Philologischen Classe der Koniglich Bayerischen Akademie der Wissenschaften, τ. 21, München (1901), σ. 615 κ.ε..

¹⁹⁷ Wachter, A., “*Der Verfall des Griechentums in Kleinasien im 14. Jahrhundert*”, Leipzig (1903), σ. 60.

Μέσα στη γενική κατάπτωση του Ελληνισμού στη Μ. Ασία εγκαταλείφθηκαν καταρχήν οι μικρότερες ενορίες και παροικίες, έτσι ώστε στη συνέχεια η όλη θρησκευτική ζωή των χριστιανών επικεντρώθηκε στη μητρόπολη. Η σύμπτυξη μητροπόλεων εξάλλου θα πρέπει να ερμηνευθεί ως ένδειξη σημαντικής συρρίκνωσης των χριστιανικών ενοριών. Αντίθετα η ύπαρξη μιας σχετικά εύρωστης χριστιανικής κοινότητας συνάγεται από το γεγονός της ύπαρξης πέρα από τη μητρόπολη και μερικών επισκοπών ή αρχιεπισκοπών.

Η Καππαδοκία, επίσης, που βρίσκεται στο μικρασιατικό οροπέδιο, χαρακτηρίζεται από μια ιδιαίτερη γεωγραφική θέση. Η πρωτεύουσα Καισάρεια πήρε το 1327 ως μια ιδιαίτερα σημαντική μητρόπολη άλλες τέσσερις μητροπόλεις, της Σεβάστειας, του Ικονίου, της Μωκησού και των Ευχαίτων, υπό τη διοίκησή της¹⁹⁸ και το 1370 ακολούθησε η Ναζιανζός.¹⁹⁹ Όταν το 1365 αναγορεύθηκε ένας νέος μητροπολίτης της Καισάρειας, η πρώην μητρόπολη των Ευχαίτων, που το 1327 είχε υπαχθεί στην Καισάρεια, δεν αναφέρεται πλέον. Και αυτό αποτελεί ένδειξη της οριστικής πλέον εξάλειψης του χριστιανισμού στην περιοχή αυτή.²⁰⁰ Τα εκκλησιαστικά έγγραφα αναφέρουν το 1347 μόνον μερικούς τόπους γύρω από τη Σεβάστεια με ελληνικό πληθυσμό.²⁰¹

Η κατάσταση των επισκόπων, που δεν μπορούσαν πια ούτε τα προς το ζην να εξασφαλίσουν (επειδή σε μικρές ελληνικές κοινότητες δεν μπορούσαν πλέον να διαθρέψουν τον επίσκοπό τους) και ούτε να αντιμετωπίσουν τη μεγάλη εχθρότητα του ισλαμικού πληθυσμού, που μισούσε ιδιαίτερα το χριστιανικό κλήρο, η οποία επιδεινώθηκε τόσο πολύ, ώστε ο Πατριάρχης πολλές φορές ήταν αναγκασμένος να τους εξορκίζει να μην εγκαταλείψουν το ποίμνιό τους, πράγμα

¹⁹⁸ Miklosich, Fr. - Muller, J., ό.π., σ. 143 κ.ε.. Αρνάκης Γ., “Η περιήγησις του Ιμπν Μπαπούτα από την Μικράν Ασία”, στο : Ε.Ε.Β.Σ., Τ. 22, Αθήνα (1952), σ. 142.

¹⁹⁹ Miklosich, Fr. - Muller, J., ό.π., σ. 536.

²⁰⁰ Wachter, A., “Der Verfall des Griechentums in Kleinasien im 14. Jahrhundert”, Leipzig (1903), σ. 14.

²⁰¹ Ο Πατριάρχης αναθέτει τη διαποίμανση του ελληνικού πληθυσμού της Κομίδης και Δοκείας στο μητροπολίτη Σεβάστειας το 1347. Βλέπε Miklosich, Fr. - Muller, J., “Acta et Diplomata”, τ. 1, σ. 257. Για τα έτη 1384 βλέπε (“Vom Goldenen Horn zu den Quellen des Euphrat” τ. 2, σ. 65) και 1387 (Acta et Diplomata, τ. 2, σ. 78). Βλέπε επίσης Wachter, A., “Der Verfall des Griechentums in Kleinasien im 14. Jahrhundert”, Leipzig (1903), σ. 61.

που έκαναν συχνά από φόβο και από τις βιοτικές ανάγκες.²⁰² «Εγώ ο ταπεινός μητροπολίτης Μωκισού Ιωαννίκιος υπόσχομαι μπροστά στον παναγιότατο δεσπότη μας, τον Οικουμενικό Πατριάρχη, και στη θεία και ιερά σύνοδο ό,τι δε θα εγκαταλείψω ποτέ την εκκλησία μου, για να ζήσω αλλού. Θα υπηρετώ την εκκλησία μου, την εκκλησία του Χριστού που μου ανατέθηκε με όλες τις δυνάμεις μου, όπως το έκανα και ως επίσκοπος Νύσης».

Κάπως καλύτερη ήταν η κατάσταση στην Αμάσεια, στα δυτικά σύνορα της αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας. Μολονότι η μητρόπολη της Αμάσειας, όπως και οι περισσότερες άλλες της περιοχής αυτής, από αρκετό καιρό δεν είχε μητροπολίτη, φαίνεται εντούτοις πως ο αριθμός των χριστιανών της περιοχής ήταν στις αρχές του 14^{ου} αι. σημαντικός.²⁰³ Τον 14^ο αι. υπάγονταν στην Αμάσεια και δυο επισκοπές η Ζήλα και η Λίμνια. Τη Λίμνια πρέπει να την αποκλείσουμε από την εξέταση αυτή, γιατί προστατευόταν ιδιαίτερα από την Τραπεζούντα, την οποία ευνοούσαν οι Τούρκοι.²⁰⁴

Στην Αμάσεια υπαγόταν επίσης και η επισκοπή της Σινώπης, η οποία φαίνεται πως δεν υπάρχει πια τον 14^ο αι.. Παρ' όλα αυτά μπόρεσε στην πόλη αυτή, όπως γενικά σε όλες τις παραθαλάσσιες πόλεις κατά μήκος της Μαύρης Θάλασσας, να επιβιώσει περισσότερο από όλες τις άλλες περιοχές ο ελληνισμός και ο χριστιανισμός. Η θαλάσσια συγκοινωνία με τα κατάλοιπα του βυζαντινού κράτους και τις ιταλικές θαλάσσιες δημοκρατίες εξασφάλισε μια γέφυρα προς την χριστιανική Ευρώπη, από όπου ο πληθυσμός έπαιρνε ηθική βοήθεια για την αντίστασή του εναντίον του ισλάμ.²⁰⁵ Οι μητροπόλεις της Βιθυνίας ξεπέρασαν το τραύμα της κατάληψης σχεδόν ανώδυνα, γιατί γλίτωσαν με εξαγορά την καταστροφή τους από τους Τούρκους²⁰⁶.

²⁰² Miklosich, Fr. -Müller, J., "Vom Goldenen Horn zu den Quellen des Euphrat", τ. 1, σ. 536. Wachter, A., "Der Verfall des Griechentums in Kleinasien im 14. Jahrhundert", Leipzig (1903), σ. 15-16.

²⁰³ Wachter, A., ό.π., σ. 17-18.

²⁰⁴ Wachter, A., ό.π., σ. 61. Miklosich, Fr. - Muller, J., "Vom Goldenen Horn zu den Quellen des Euphrat", τ. 1, σ. 36 και τ. 2 σ. 64. Αρνάκης, Γ., "Η περιήγησις του Ιμπν Μπαττούτα", Αθήνα (1952), σ. 142.

²⁰⁵ Wachter, A., "Der Verfall des Griechentums in Kleinasien im 14. Jahrhundert", Leipzig (1903), σ. 20. Αρνάκης Γ., ό.π., σ. 148.

²⁰⁶ Wachter, A., ό.π., σ. 54.

Ήδη στο δεύτερο μισό του 13^{ου} αι. ύστερα από νικηφόρους αγώνες οι Οθωμανοί είχαν εξαπλωθεί σε όλη τη χώρα. Οι πόλεις βέβαια κατόρθωσαν να κρατήσουν κάπως περισσότερο. Το 1326 έπεσε η Προύσα και το 1328 η Νικομήδεια. Μετά έπεσε η Νίκαια το 1330 στη μάχη της Φιλοκρήνης και ύστερα από πολύχρονη πολιορκία.²⁰⁷

Ο ορθόδοξος κλήρος σπάνια ανέλαβε σοβαρές πρωτοβουλίες, ώστε να εμποδίσει τον καλπάζοντα εξισλαμισμό. Η κυριαρχία των Τούρκων γινόταν μάλλον δεκτή ως αναπόφευκτη μοίρα και ο καθένας προσπαθούσε να πετύχει το καλύτερο κατά περίπτωση. Η απόλυτη υποταγή στους νέους δυνάστες συνοδευόταν συνήθως με τη συνέχιση μιας άνετης ζωής.²⁰⁸

Στα δυτικά παράλια της Μ. Ασίας υπήρχαν τον 14^ο αι. εξαιτίας της μεγαλύτερης πυκνότητας του πληθυσμού πολύ περισσότερες ακόμα ελληνικές κοινότητες από ό,τι π.χ. στην κεντρική και την ανατολική Μ. Ασία. Έτσι εμφανίζονται στα έγγραφα κοινότητες κυρίως στις περιοχές της Φιλαδέλφειας, της Σμύρνης και της Φώκαιας. Η μητρόπολη της Εφέσου π.χ. μπόρεσε και διατήρησε την αυτοτέλεια της και στον 14^ο αι..²⁰⁹ Οι πρώην, όμως, αυτόνομες μητροπόλεις Πυργίου και Περγάμου υπήχθησαν το 1387 ως επισκοπές στη μητρόπολη της Εφέσου.²¹⁰

Εν κατακλείδι, μόνο σε δύο μεγάλες περιοχές μπόρεσαν να κρατηθούν συμπαγή κατάλοιπα ελληνικού πληθυσμού σε κάπως μεγάλο αριθμό μέχρι τον 14^ο αι.,²¹¹ δηλαδή στην Καππαδοκία και στον Πόντο. Πέρα από αυτές παρέμειναν επίσης χριστιανικές ενορίες σε μερικές πόλεις των παραλίων της Μεσογείου, π.χ. στη Σμύρνη.²¹² Τουλάχιστον όσον αφορά τους Έλληνες της

²⁰⁷ Αρνάκης, Γ., *“Η περιήγησις του Ιμν Μπαπούτα”*, Αθήνα (1952), σ. 147.

²⁰⁸ Wachter, A., *ό.π.*, σ. 53-54.

²⁰⁹ Miklosich, Fr. - Müller, J., *“Vom Goldenen Horn zu den Quellen des Euphrat”*, τ. 1, σ. 88. τ. 2, σ. 209. Wachter, A., *ό.π.*, σ. 63-64.

²¹⁰ Miklosich, Fr. - Müller, J., *ό.π.*, τ. 2, σ. 105. Αρνάκης, Γ., *“Η περιήγησις του Ιμν Μπαπούτα”*, Αθήνα (1952), σ. 145.

²¹¹ Kiepert, H., *“Die Verbreitung der griechischen Sprache im pontischen Kustengebirge”*, στο *Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde*, τ. 25, Berlin (1890), σ. 317. Κοντογιάννης, Π., *“Η Ελληνικότης των νομών Προύσης και Σμύρνης”*, Αθήνα (1919), σ. 22-23.

²¹² Wachter, A., *“Der Verfall des Griechentums in Kleinasien im 14. Jahrhundert”*, Leipzig (1903), σ. 48, 62. Banse, E., *“Die Türkei, Eine moderne Geographie”*, Braunschweig (1915), σ. 57.

Καππαδοκίας και του Πόντου δεν πρόκειται για χριστιανούς μετανάστες που ήρθαν αργότερα, αλλά πρόκειται για τις πιο παλιές χριστιανικές περιοχές της Μ. Ασίας γενικά.²¹³

Στον ακριτικό Πόντο υπήρξε και μια άλλη κατηγορία χριστιανών που μισοστρατίς στον εθνικό Γολγοθά αποκατέρτησαν, έπεσε ο σταυρός από τον ώμο τους και ξεγέλασαν την κουστωδία των δημίων.²¹⁴ Υπήρξαν χιλιάδες χριστιανοί που βρήκαν το ψυχικό θάρρος, ύστερα από πάλη με τη συνείδησή τους, ν' αντισταθούν στη νέα θρησκεία, μ' ένα δικό τους τρόπο, για ν' αποφύγουν τον θάνατο και τον εθνικό αφανισμό τους. Είναι εκείνοι που αναγκάστηκαν να δεχτούν επιφανειακά μόνο τον ισλαμισμό, διατηρώντας στα βάθη της ψυχής τους τη χριστιανική πίστη και όπου οι συνθήκες το επέτρεπαν, την ελληνική γλώσσα. Μ' αυτό το θανάσιμο παιχνίδι μείνανε στην πραγματικότητα πιστοί στην ορθοδοξία και στην εθνική τους ταυτότητα.

Η ελληνική ευφυΐα, όσο οι βίαιοι εξισλαμισμοί και οι απάνθρωπες ταπεινώσεις συνεχίζονταν, βρήκε αυτόν το δρόμο επιβίωσης, που ήταν ένας περίεργος συνδυασμός δύο φοβερών ακραίων αντιθέσεων. Δύο σύμβολα θρησκευτικά, ο σταυρός, σύμβολο της πραγματικής θρησκείας στα κρυφά και το μισοφέγγαρο, σύμβολο της τυπικής θρησκείας στα φανερά. Ο Χριστός στην καρδιά και ο Μωάμεθ στα χείλη. Αυτοί, όταν δόθηκαν οι πρώτες ελευθερίες, άρχισαν να αποκαλύπτονται και οι περισσότεροι πρόφτασαν να γυρίσουν επίσημα στο χριστιανισμό και μέσω αυτού και στον ελληνισμό. Είναι οι γνωστοί στην ιστορία «Κρυπτοχριστιανοί» ή «Κλωστοί» ή «Κρυφοί» ή «Γυριστοί» ή «Τενεσούρηδες». Συχνά ήταν γνωστοί και με άλλα τοπικά ονόματα.

Το μεγαλύτερο μέρος των κρυπτοχριστιανών έζησε και ζει στον Πόντο. Εκεί δέχτηκε το τραύμα της έξωθεν κακής μαρτυρίας η οθωμανική αυτοκρατορία για τον ανατολίτικο τρόπο διακυβέρνησής της. Σε μικρότερη κλίμακα το φαινόμενο του κρυπτοχριστιανισμού παρατηρήθηκε και στην Αλβανία, στην Κύπρο, στην

²¹³ Dietrich, K., *“Das Griechentum Kleinasiens”*, στο: *Lander und Volker der Türkei*, εκδ. H. Grotha, Leipzig (1915), σ. 256-258. Παπαμιχαλόπουλος, Κ., *“Περιήγησις εις τον Πόντον”*, Αθήνα (1903), σ. 22.

²¹⁴ Ανδριώτης Ν., *“Κρυπτοχριστιανικά κείμενα”*, Θεσσαλονίκη (1974), σελ 7.

Κρήτη, στην Κωνσταντινούπολη, στην Καππαδοκία, στα νησιά του Αιγαίου. Πουθενά όμως δεν είχε την έκταση και την τραγικότητα που παρουσίασε στον Πόντο.²¹⁵

Είναι ασύλληπτο να φανταστεί κανείς σήμερα πώς μπόρεσαν και διατήρησαν επί γενεές κρυφά το μυστικό της χριστιανικής τους πίστης, όταν ξέρουμε πως το Κοράνι ορίζει ρητά για τους αποστάτες ότι η τιμωρία τους είναι ο ταπεινωτικός θάνατος.

Η παλαιότερη μαρτυρία κρυπτοχριστιανισμού και συμπεριφοράς της επίσημης εκκλησίας που έχουμε είναι η περίπτωση των κατοίκων της Νίκαιας του 1338.²¹⁶ Οι κάτοικοι της Νίκαιας, βλέποντας καθημερινά να ανέρχονται σε χιλιάδες τα θύματα του εξισλαμισμού, ζητούν τη συμβουλή και τη βοήθεια του Πατριαρχείου. Ο Πατριάρχης Ιωάννης 14^{ος} ο Καλέκας Απρηνός, μπροστά στον κίνδυνο του αφανισμού της χριστιανότητας συμβουλεύει το ποίμνιό του να ακολουθήσει το δρόμο της αποκρυφίας, όταν δεν υπάρχει άλλος τρόπος σωτηρίας. «Όσοι δε τω φόβω των κολάσεων καθ' εαυτούς και εν τω λεληθότι διαζήν θελήσουσι τα των χριστιανών ενστερνιζόμενοι και ποιούντες και αυτοί σωτηρίας επιτεύξονται, μόνον κατά το δυνατόν τηρεῖν σπουδάζοντες τας του Θεού εντολάς».²¹⁷ Με την απόφαση της αυτή η εκκλησία έσωζε το παρόν, αλλά δεν εξασφάλιζε απόλυτα το μέλλον των κρυπτοχριστιανών, των οποίων από γενεά σε γενεά εξανεμιζόταν το μεγάλο μυστικό. Γι' αυτό, αργότερα, το Πατριαρχείο απάντησε στους Κρήτες με τα λόγια του Χριστού: «Όστις αν απαρνήσεται με έμπροσθεν των ανθρώπων, καγώ αρνήσομαι αυτόν έμπροσθεν του πατρός μου του εν ουρανοίς».²¹⁸ Όμως και πάλι η εκκλησία κατανοώντας την ανθρώπινη αδυναμία αναγκάζεται να συμβιβαστεί, για να μπορέσει να σώσει αρκετούς από αυτούς. Ο Πατριάρχης Ιεροσολύμων,

²¹⁵ Νικολαΐδου Ε., «Οι Κρυπτοχριστιανοί της Σπαθίας», Ιωάννινα (1979). Dawkins M., «The Crypto-christians of Turkey», στο: Byzantion, τόμ. 8^{ος}, Paris-Liege-Bruxelles(1933), σ. 250.

²¹⁶ Βογιατζίδης Ι., «Ιστορικά Μελέται», στο Ε.Ε.Φ.Σ.Π.Θ., τόμ. 2, Θεσσαλονίκη (1932), 145 κ.ε.. Ανδριώτης Ν., «Κρυπτοχριστιανικά κείμενα», Θεσσαλονίκη (1974), σ. 8.

²¹⁷ Miklosich F., και Müller J., «Acta et Diplomata graeca medū aevi», Vindobonae (1860), τόμ. 1ος, σ. 184.

²¹⁸ Παπαδόπουλος, Άνθ., «Ο Πόντος διά των αιώνων», στο: Α.Π., τόμ. 1^{ος}, Αθήνα (1928), σ. 34-36. Φωτιάδης Κ., «Οι Εξισλαμισμοί της Μ. Ασίας...», σ. 204-205.

Νεκτάριος Πελοπίδας, δεν τρομοκρατεί τις ψυχές των πιστών με τα λόγια του Χριστού, αλλά τους επιτρέπει: «*Κατ' επιφάνειαν μόνον και εν αναποδράστω) ανάγκη εξώμοσιν*».²¹⁹ Έτσι ο κρυπτοχριστιανισμός, με την άδεια της επίσημης εκκλησίας, δημιούργησε μια χριστιανική εκκλησία "υπό την γην" θαμμένη στα βάθη της ψυχής όλων εκείνων που αναγκάστηκαν να αλλαξοπιστήσουν φαινομενικά, διατηρώντας εσωτερικά την πίστη και προσπαθώντας με τρόπους μυστικούς να τελούν τους τύπους της αληθινής τους λατρείας, έχοντας στα υπόγεια των σπιτιών τους, σε σκοτεινά κελάρια, πίσω από ένα κιλίμι τις εικόνες των αγίων και το καντήλι. Ο τρόπος αντίστασης τους ξεδιπλώνει μια ακόμη πτυχή του αγώνα επιβίωσης που κατέβαλε και καταβάλλει η φυλή μας στη μακραίωνη πορεία της.

Η εκκλησία μ' αυτή την ανεκτική στάση, θαυμαστή για την αυστηρά συντηρητική ελληνορθόδοξη εκκλησία, διατηρούσε την επαφή της, όχι μονάχα με τη μεγάλη στρατιά των κρυπτοχριστιανικών μελών της, αλλά μπορούσε παράλληλα να διατηρεί και την ελπίδα πως μερικά «απολωλότα πρόβατα» θα επανέρχονταν με τον τρόπο αυτό στους κόλπους της. Η επίσημη εκκλησία θέλησε, πιστεύω, να ενισχύσει ηθικά όσους είχαν αλλαξοπιστήσει και ζητούσαν μια ευκαιρία να γυρίσουν στην παλιά τους θρησκεία.

Το κρυπτοχριστιανικό φαινόμενο προέκυπτε κατά κανόνα πάντα κατά τον ίδιο τρόπο. Με την κατάκτηση της χώρας ή της περιοχής από τους μουσουλμάνους άρχιζε και η διαδικασία του εξισλαμισμού. Ένα μέρος του πληθυσμού αποδεχόταν τη θρησκεία και με το πέρασμα του χρόνου ταυτιζόταν μαζί της. Ένα άλλο μέρος ήταν αποφασισμένο να πολεμήσει για την πίστη του και ενδεχομένως να πεθάνει για αυτήν. Ανάμεσα στους δύο αυτούς αντίθετους τρόπους συμπεριφοράς θα πρέπει να εντάξουμε έναν τρίτο, εκείνων των ανθρώπων που, όπως αναφέρανε πιο πάνω οι ιστορικοί Π. Τριανταφυλλίδης και ο Μ. Dawkins, διάλεξαν τον δρόμο της αποκρυφίας, γιατί δεν είχαν άλλη επιλογή, είτε γιατί αναγκάστηκαν κάποτε να δεχτούν χωρίς τη θέληση τους το

²¹⁹Skendi, S., "Crypto-christianity in the Balkan Area under the Ottomans", στο: Slavic Review, τόμ. 26^{ος}, τεύχ. 2, USA (1967), σ. 232. Φωτιάδης Κ., "Οι Εξισλαμισμοί και η προσφορά των κρυπτοχριστιανών του Πόντου στους εθνικοαπελευθερωτικούς αγώνες", Θεσσαλονίκη (1974), σ. 26.

ισλάμ και δε μπορούσαν πια να γυρίσουν στην πρώτη τους θρησκεία, είτε για διαφορετικούς οικονομικούς και κοινωνικούς λόγους.

Ο βασικός λόγος για τον οποίο οι κρυπτοχριστιανοί τελούσαν μυστικά τις θρησκευτικές τους υποχρεώσεις ήταν η απειλή του κορανίου, που ρητά αναφέρει ότι η αποστασία από το ισλάμ τιμωρείται με τη θανατική ποινή. Στο πιο παλιό σωζόμενο νομικό βιβλίο του ισλάμ, το έργο του μεγάλου νομικού Malik ibn Anas (795), ερμηνεύεται με τα λόγια του προφήτη ο νόμος αυτός που λέει «Ο Προφήτης είπε: όποιον αλλάζει θρησκεία, πρέπει να του κόψετε το κεφάλι. Η σημασία των λόγων του προφήτη, και ο Αλλάχ το ξέρει καλύτερα, είναι: Όποιος εγκαταλείπει το ισλάμ και προσχωρεί σε μια άλλη θρησκεία, αυτός πρέπει να θανατώνεται, όταν είναι προφανής η μεταστροφή ...».²²⁰ Όσο παλιά και αν είναι τα λόγια αυτά του προφήτη, δεν έχασαν καθόλου την ισχύ τους, όπως δεν έχασε και τη δική της η Αγία Γραφή. Ακόμη και μετά τις μεταρρυθμίσεις του Χάττι Χουμαγιούν (1856), με τις οποίες ο σουλτάνος υποσχόταν τη θρησκευτική ελευθερία των υπηκόων του, ο ισλαμικός νόμος είχε τόσο μεγάλη ισχύ, ώστε συχνά βλέπουμε σε απομονωμένα μέρη, όπως ήταν ο Πόντος, να συνεχίζονται οι θανατικές καταδίκες των κρυπτοχριστιανών που αποκαλύπτονταν. Ο κύκλος των νεομαρτύρων στον Πόντο δημιουργήθηκε κυρίως από τέτοια τραγικά περιστατικά.

Όλοι είχαν δύο ονόματα, ένα χριστιανικό κι ένα τουρκικό. Τηρούσαν με ευλάβεια τις χριστιανικές νηστείες, βάφτιζαν κρυφά τα παιδιά τους.²²¹ Οι κώδικες των μοναστηριών και πολλών εκκλησιών χρησίμευαν ως μητρώα βαπτίσεων.

Πάντρευαν τα κορίτσια τους αποκλειστικά με αγόρια κρυπτοχριστιανών. Στο παρακάτω δημοτικό τραγούδι η πόντια μάνα αποκαλύπτει στην κόρη της το μυστικό της ελληνικής καταγωγής του υποψήφιου Τούρκου γαμπρού μ' έναν ξεχωριστό τρόπο: «Σίονα μ' μη τυραννίεσαι, και μ' έης βαρύν καρδίαν. Θ'

²²⁰ Hrsg. Jockel, R., "Islamische Geisteswelt", Wiesbaden (1981), σ. 92-93. Φωτιάδης Κ., "Οι Εξισλαμισμοί της Μ. Ασίας ...", σ. 351.

²²¹ Ανδριώτης Ν., "Κρυπτοχριστιανικά κείμενα", Θεσσαλονίκη (1974), 84. Αβραμάντης Ι., "Από τη ζωή των κλωστών του Πόντου", στο: Μακεδονικόν Ημερολόγιον Θεσσαλονίκη (1953), σ. 113-118. Φωτιάδης Κ.,ό.π., 27.

*αλλάεις το χρυσόν όνομα σ' και τούρκικον θα βάλεις, θα παίρτζ άντραν ολόχρυσον, χριστιανού παιδίν. εν Σα φανερά Μαχμούτ αγάς και σα κρυφά Νικόλα. Σο μοναστήρ' μεσανυχτί θα πάτε στεφανούζ' νε».*²²²

Μηχανεύονταν χίλιους τρόπους, για να μπορέσουν να θάψουν τους νεκρούς τους σύμφωνα με το τυπικό της χριστιανικής λατρείας. Υπήρχαν πολλοί μοναχοί ντυμένοι δερβίσηδες που ταξίδευαν από χωριό σε χωριό, για να εξυπηρετούν κρυφά τις θρησκευτικές ανάγκες των κρυπτοχριστιανών.²²³

ΒΥΖΑΝΤΙΝΕΣ ΕΠΙΡΡΟΕΣ ΣΤΑ ΝΕΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Τελικά υπήρχε η βυζαντινή παράδοση. Με το να αφομοιώσουν μια ολόκληρη ζωντανή βυζαντινή κοινωνία στη Μ. Ασία και τη βαλκανική Ευρώπη, οι Τούρκοι αναπόφευκτα κληρονόμησαν βυζαντινούς τρόπους χειρισμού διαφόρων θεμάτων, όπως το βυζαντινό τιμαριακό σύστημα, τη φορολογία, την οργάνωση των αξιωματούχων και κυβερνητικών υπαλλήλων. Σε πολλές περιπτώσεις, ρίξανε το κάλυμμα του ισλαμικού χαρακτηρισμού πάνω σ' αυτά τα ιδρύματα, με το να τα μετονομάσουν με ισλαμικούς τίτλους, αλλά η ουσία παρέμεινε βυζαντινή.

Κατά την περίοδο της κατακτήσεως, η διαρκής μετακίνηση στρατιών και νομάδων μέσα από κατοικημένες περιοχές, συνετέλεσαν στην αναπόφευκτη μείωση του αρχικού πληθυσμού, όχι μόνο εξαιτίας θανατώσεων σε μάχες, αλλά επίσης λόγω αστίας, επιδημιών και μαζικής απομακρύνσεως από τα πολεμικά θέατρα. Αλλά στο μεγαλύτερο μέρος τους οι κατακτημένοι πληθυσμοί παρέμειναν εκεί που ήταν. Όπου εγκαταστάθηκαν Τουρκομάνοι, αυτοί ήταν σαν αποικίες ανάμεσα στη μάζα των εντοπίων που εξακολουθούσαν να είναι, σε

²²² Χατζόπουλος Γ., “Από την εφιαλτική ζωή των κλωστών του Πόντου”, στο: “Ποντιακά Ιστορήματα”, τόμ. 1, τεύχ. 4-5, σ. 8 κ.ε..

²²³ Πανάρετος, “Ο Πόντος ανά τους αιώνες”, Δράμα (1927), σ. 121. Μιρμίρογλου Β., “Οι Δερβίσαι”, Αθήνα (1940), σ. 244-245. Γερβάσιος, αδημοσίευτο χφ με αριθμό πρωτοκόλλου 401 (1865), που βρίσκεται σήμερα στο αρχείο της βιβλιοθήκης Κυριακίδη στη Νάουσα.

συντριπτική πλειοψηφία, χριστιανοί. Σαν αποτέλεσμα, οι κατακτημένες επαρχίες εμφάνιζαν μια αξιόλογη επιβίωση χριστιανικών παραδόσεων.

Στον τομέα της θρησκείας, ενώ τα επίσημα ισλαμικά ιδρύματα είχαν πολύ λίγη ανάγκη να δεχτούν βυζαντινή επίδραση, το ετερόδοξο ισλαμικό μυστικιστικό στοιχείο είχε πάντοτε χώρο για να απορροφήσει στοιχεία από άλλες θρησκείες που συναντούσε. Όπως ακριβώς οι παγανιστές Τούρκοι (που είχαν δεχτεί το ισλάμ όχι από κανονικούς μουσουλμανικούς φορείς, αλλά μέσω πλανοδίων μυστικιστών) είχαν φέρει από την Κ. Ασία σαμανιστικά στοιχεία, έτσι και στην οθωμανική Μ. Ασία μπήκαν χριστιανικές θρησκευτικές παραδόσεις και πρακτικές μέσα στο ισλάμ μέσω των προσηλυτισμένων χριστιανών, αλλά και από κοινές κοινωνικές παρατηρήσεις και αλληλοαφομοίωση.

Μυστικιστές μουσουλμάνοι πιστοί δέχθηκαν τις λατρείες ενός αριθμού χριστιανών αγίων, ταυτίζοντάς τους με δικούς τους αγίους, όπως, π.χ. ο άγιος Γεώργιος και ο άγιος Θεόδωρος ταυτίστηκαν με τον Κίντρ Ελιάς, ο άγιος Νικόλαος με τον Σαρί Σαλούκ, ο άγιος Χαράλαμπος με τον Χατζή Μπεκτάς και ούτω καθεξής.²²⁴

²²⁴ Stanford J. Shaw, "History of the Ottoman Empire", Cambridge University Press, London, 1976

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

ΠΗΓΗ: www.commonswikimedia.org/wiki/category:old_maps_of_the_Byzantine_Empire
(και για τους δυο χάρτες)

Ο ΣΤΡΑΤΟΣ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ

Η τουρκική προέλαση ενισχύθηκε από τη δυνατότητα των οθωμανών να συγκεντρώνουν πολιτική στήριξη από πρώην βυζαντινούς κυβερνητικούς υπαλλήλους και χριστιανούς ευγενείς, οι οποίοι ενσωματώθηκαν στον οθωμανικό στρατό και στη διοίκηση.

Η απορρόφηση της δομής της τέως βυζαντινής αυτοκρατορίας από τουρκομουσουλμάνους κατακτητές οδήγησε στον τελικό προσηλυτισμό της Μ. Ασίας και μ' αυτό τον τρόπο πρόσθεσε νέες επαρχίες στην επικράτεια του ισλάμ.

Μέρος αυτής της ιστορικής αλλαγής οφείλεται στη μετανάστευση μουσουλμανικού πληθυσμού, αλλά στο μέγιστο μέρος οφείλεται στον προσηλυτισμό των χριστιανών στο ισλάμ. Οι προσηλυτισμοί έγιναν βασικά λόγω της κατάρρευσης του μικρασιατικού χριστιανισμού εξαιτίας της αποδυναμώσεως του Βυζαντινού κράτους και της ελληνικής ορθόδοξου εκκλησίας. Επιπλέον, μουσουλμάνοι ιεραπόστολοι απευθύνθηκαν σε ένα αποθαρρημένο χριστιανικό πληθυσμό, ο οποίος είχε δει την ήττα του σα σημάδι τιμωρίας του Θεού ή ακόμα και σαν το τέλος της ιστορίας. Στον ίδιο χρόνο, μουσουλμάνοι ασκητές-μυστικιστές προσέγγισαν περισσότερο τους χριστιανούς, εμφανίζοντας το ισλάμ σαν ένα συμπορευόμενο συγκερασμό μουσουλμανικών και χριστιανικών πεποιθήσεων λατρείας.

Βυζαντινοί πρίγκιπες, άρχοντες και διοικητικά στελέχη υπέκυψαν στον πειρασμό να προσηλυτισθούν στο ισλάμ, προκειμένου να συμπεριληφθούν στην οθωμανική αριστοκρατία. Προς το τέλος του δέκατου πέμπτου αιώνα, η Μ. Ασία ήταν κατά μεγάλο μέρος ισλαμική.

Οι οθωμανοί επεδίωξαν να αντικαταστήσουν τον στρατό τους, που αποτελούσαν παντοδύναμα στοιχεία από φυλές που τους ακολουθούσαν, με μονάδες από δούλους. Ο Μουράτ ο Α' (1360-1389 μ.Χ.) συγκρότησε

στρατιωτικές μονάδες από σκλάβους (Καπικουλαρί), οργανωμένες είτε ως πεζικό (Γενί-Σερί, ο νέος στρατός, δηλαδή γενίτσαροι), είτε ως ιππικό. Οι νέες μονάδες συγκροτήθηκαν στην αρχή από αιχμαλώτους πολέμου και χριστιανούς εθελοντές, αλλά το 1395 θεσμοθετήθηκε η διαδικασία του παιδομαζώματος (Ντεβσιρμέ), σαν ένα είδος "φορολογίας" (σε ανθρώπινο υλικό), που λαμβανόταν από τον χριστιανικό πληθυσμό. Οι πλέον αξιόλογοι από τους δούλους μορφωνόταν στα σουλτανικά σχολεία, για να γίνουν υπηρέτες, αξιωματούχοι ή διοικητικοί υπάλληλοι.²²⁵

Η ΜΕΤΑΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ²²⁶

Όπως στην Μακεδονία έτσι και στην Θράκη νέες ιστορικές συνθήκες διαμορφώθηκαν κατά τους τελευταίους αιώνες του Βυζαντίου, όταν αρχίζει να δημιουργείται ο νέος ελληνισμός και να παγιοποιείται η εθνική συνείδηση των Ελλήνων με τη συνεχή εξάπλωση των οθωμανών και με την συμπίεση των κατοίκων του βυζαντινού κράτους προς τα βορειοδυτικά παράλια. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι Ευρωπαίοι περιηγητές που επισκέπτονται την εποχή αυτή την βόρεια Θράκη, την μετέπειτα ανατολική Ρουμελία, χαρακτηρίζουν την επαρχία αυτή ως ελληνική, ως μια «αληθινή Ελλάδα», όπως ενδεικτικά μνημονεύουν διάφοροι ταξιδιώτες. Εύλογη διαπίστωση για την ελληνικότητα της Θράκης, αλλά και της Μακεδονίας, κατά την εποχή αυτή, αποτελεί η αναβίωση των θρύλων και των αναμνήσεων γύρω από την μορφή του Μεγάλου Αλεξάνδρου και τα κατορθώματά του.

Στην μακροχρόνια περιήγησή του στην οθωμανική αυτοκρατορία ο Γάλλος ταξιδιώτης Sieur de Pouillet (*Nouvelles relations du Levant. qui contiennent diverses remarques ...*, Paris 1668) διαπιστώνει την ελληνικότητα των πληθυσμών της ανατολικής Ρουμελίας και καταχωρεί στο χρονικό του περιγραφές της καθημερινής ζωής, των ενδυμασιών και των εθίμων τους. Οι

²²⁵ Ira M. Lapidus, *"A History of Islam"*, Cambridge University Press, Cambridge, 1980, σ. 316, 317.

²²⁶ Βακαλόπουλος, Κ., *"Θράκη"*, Θεσσαλονίκη (1993), σ. 35-48.

Ελληνίδες της βόρειας Θράκης του θύμισαν με την ντελικάτη κορμοστασιά, την κοινωνικότητα, την ζωντάνια και την ευγένειά τους, τις Γαλλίδες της εποχής του: «Όλοι οι κάτοικοι της Ρουμελίας (δηλαδή της βόρειας Θράκης), είναι Έλληνες και στην καταγωγή και στο δόγμα, Διατηρούν πάντοτε τους χορούς, τα τραγούδια και τις διασκεδάσεις τους. Απ' αυτούς τους πληθυσμούς στρατολογούσε ο σουλτάνος τα Ελληνόπουλα και τα έκανε γενίτσαρους. Τώρα δεν γίνεται παιδομάζωμα. Οι κάτοικοι πληρώνουν το διπλό φόρο, το λεγόμενο δεύτερο χαράτσι. Οι γυναίκες δεν κρύβουν διόλου το πρόσωπό τους, όπως συμβαίνει στην Ανατολή. Στολίζουν το κεφάλι τους με λουλούδια και καρπούς. Τα μαλλιά τους σχηματίζουν πίσω κοτσίδα με μαλαματένια ή ασημένια κουμπάκια στην άκρη, γυαλάκια ή βοτσαλάκια. Φορούν περιδέραια, όχι από μαργαριτάρια αλλά από κέρματα χάλκινα, ασημένια ή χρυσά που κρέμονται περασμένα σε κορδόνι όπως τα μενταγιόν. Επίσης σκεπάζουν το στήθος μ' ένα τούλι κεντημένο ολόκληρο με νομίσματα. Είναι γυναίκες τόσο ντελικάτες που σου θυμίζουν τις Γαλλίδες. Έχουν ζωντάνια και ευγένεια... Αλλά με τόση χάρη κάνουν το εμπόριό τους που δε μπόρεσα να κρατήσω ένα δάκρυ στα μάτια μου βλέποντας αυτά τα θλιβερά απομεινάρια της ψηφισμένης αρχαίας Ελλάδας».

Η βαθμιαία διείσδυση των οθωμανών κατά τον 13^ο και 14^ο αι. στην Μ. Ασία είχε δημιουργήσει μια εύφλεκτη κατάσταση στα παράλια της Μακεδονίας και της Θράκης, όπου οι μουσουλμάνοι πραγματοποιούσαν συχνές πειρατικές επιδρομές, αιχμαλώτιζαν καράβια και πληρώματα και λεηλατούσαν κατοικημένες περιοχές. Η απόβαση των Τούρκων στην Θράκη πραγματοποιήθηκε με επικεφαλής τον Σουλεϊμάν, Υιό του Ορχάν, και εγκαινιάσθηκε στα 1352 με την κατάληψη της Τζύμπης. Δύο χρόνια αργότερα, στα 1354, ήλθε η σειρά της Καλλιπόλεως, του μεγαλύτερου διαπορθμευτικού κέντρου Ευρώπης - Ασίας, που συγκλονίσθηκε σύγχρονα από καταστρεπτικό σεισμό.

Η προέλαση του Σουλεϊμάν προς την Ραιδεστό έστρεψε τους τρομοκρατημένους ελληνικούς πληθυσμούς προς τις δύσβατες και ορεινές περιοχές. Έτσι π.χ. οι περισσότεροι κάτοικοι του Πλαγιαρίου (Μπουλαίρ) της θρακικής χερσονήσου έσπευσαν ν' αναζητήσουν καταφύγιο στην ορεινή περιοχή του Κούρου-Νταγ, στην βόρεια ακτή του κόλπου του Σάρου. Φαίνεται ότι στην

αρχή τουλάχιστον οι εξισλαμισμοί πήραν τεράστιες διαστάσεις και οι απώλειες των χριστιανών σε έμψυχο υλικό υπήρξαν πολύ μεγάλες. μουσουλμάνοι ιερωμένοι άσκησαν με φανατισμό και πίστη τον ρόλο του ιεραποστόλου και του κατηχητή ανάμεσα στους αποδεκατισμένους ελληνικούς πληθυσμούς.

Ο εποικισμός των Τούρκων στην Θράκη άρχισε να πραγματοποιείται στα μέσα του 14^{ου} αιώνα, επί Σουλειμάν, με την μεταφορά νομάδων Αράβων από το Καρεσί της Μ. Ασίας και την εγκατάστασή τους στην Καλλίπολη. Η προσπάθεια για την εθνολογική αλλοίωση της γεωγραφικής αυτής περιοχής ολοκληρώθηκε με τον αντίστροφο ξεριζωμό πλουσίων θρακικών, στρατιωτικών και ευγενών, οικογενειών, στο Καρεσί. Ο τουρκικός εποικισμός επεκτάθηκε προς την εύφορη κοιλάδα του μέσου και κάτω ρου του Έβρου, όπου οι Τούρκοι πολέμαρχοι είχαν αποκτήσει μεγάλα τιμάρια. Στους πολέμαρχους αυτούς παραχωρήθηκαν σημαντικές εκτάσεις γης ως αντίτιμο για την συμμετοχή τους στους κατακτητικούς πολέμους.

Οι μαρτυρίες μνημονεύουν ότι τιμάρια και ζιαμέτια παραχωρήθηκαν στον Γιακούμπ Ετζέ-μπέη στην περιοχή Ετζέ Οβά, στον Γαζή Φαντίλ μπέη, στην γειτονική περιοχή, στον Χατζή Ιλμπεγή, τα Μάλγαρα με την περιοχή τους, στον Εβρενός, τα Κύπελα, στον Λαλά Σαχίν τα γειτονικά τμήματα και σε άλλους Τούρκους αξιωματούχους διαφορετικές περιοχές. Αργότερα ο Εβρενός μπέης κατέλαβε την περιοχή Γιαννισών της Μακεδονίας (Γενιτζέ Βαρδάρ) και ο Λαλά Σαχίν, ο πρώτος διοικητής (beylerbeyi) της Ρούμελης, το βιλαέτι της Φιλιππουπόλεως. Σημαντικός αριθμός μικρότερων ή ακόμη μεγαλύτερων τιμαρίων παραχωρήθηκε και σε άλλους στρατιωτικούς, στους σπαχήδες, για να μπορούν να συντηρούνται και να εξοπλίζονται. Οι σπαχή δε αποτέλεσαν ένα είδος ιπποτών στα πεδινά της Θράκης με υποτελείς τους χωρικούς. Σύγχρονα με τους Τούρκους στρατιωτικούς-γαιοκτήμονες συνυπήρχαν και χριστιανοί στρατιωτικοί - τιμαριούχοι, άλλοτε Βυζαντινοί άρχοντες, οι οποίοι είχαν συμβιβαστεί με τον κατακτητή, για να διατηρήσουν την ακίνητη περιουσία τους. Άλλες πάλι εκτάσεις έγιναν κτήματα του σουλτάνου.

Μετά την κατάληψη της Καλλιπόλεως και του εσωτερικού της ανατολικής

Θράκης οι Τούρκοι κυρίευσαν το Διδυμότειχο (1361) και αργότερα την Κομοτηνή και την Ξάνθη. Οι γνώμες των ιστορικών δίστανται ως προς τον χρόνο κατάληψης των δύο αυτών τελευταίων πόλεων, αλλά είναι σχεδόν σίγουρο ότι η Κομοτηνή πρέπει να κυριεύθηκε στα μέσα περίπου της δεκαετίας (1360-1370) και η Ξάνθη αρκετά αργότερα, πιθανότατα στα 1385-1386 σύμφωνα και με τις απόψεις ορισμένων Τούρκων ιστορικών. Στην περιοχή της Ξάνθης εγκαταστάθηκαν οι Γιουρούκοι, οι επονομαζόμενοι Tanrıdagı (Όρος του Θεού) ή Karagoz. Σύμφωνα με τουρκικές πηγές μικρή ομάδα Γιουρούκων του Όβτσε Πόλε εγκαταστάθηκε στην Θράκη.

Όλοι οι Γιουρούκοι της Βιζύης εγκαταστάθηκαν στην ανατολική Θράκη. Οι Γιουρούκοι από το Κοτζατζίκ ήλθαν στα ανατολικά τμήματα της Βαλκανικής χερσονήσου, στην περιοχή από την Αδριανούπολη ως το Χίρσοβο. Πυκνές μάζες μουσουλμάνων σχηματίστηκαν στις πεδιάδες των ποταμών Έβρου και Αξιού και στα εδάφη κατά μήκος των ακτών της Μαύρης θάλασσας. Ωστόσο, πρέπει να επισημανθεί, ότι, ενώ οι Γιουρούκοι παρουσιάζουν τον 16^ο αι. μια αυξητική τάση εγκατάστασης, από τον επόμενο αιώνα ο αριθμός τους μειώνεται αισθητά. Η εγκατάσταση των Γιουρούκων στην Βαλκανική και ο εξισλαμισμός του χριστιανικού πληθυσμού στην Βορειοανατολική Βουλγαρία και στα δυτικά τμήματα είχαν τεράστια σημασία για την ύπαρξη των οθωμανών και την τελική επικράτησή τους.

Στην αρχή τουλάχιστον, πριν ακόμη εγκαινιασθεί ένα ολοκληρωμένο διοικητικό σύστημα στην τεράστια γεωγραφική έκταση της Ρούμελης, σχηματίστηκαν σημαντικά διοικητικά κέντρα στην Θράκη όπως το Τζερνομεάνο (Cirmen), η Βιζύη (Vize), οι Σαράντα Εκκλησιές (Kırkkıise), η Τυρολόη και η Καλλίπολη, η οποία αποχωρίσθηκε στα χρόνια του Σουλεϊμάν Α' (1520-1566) από την διοίκηση της Ρούμελης και σχημάτισε μαζί με μερικά νησιά και παραλιακές πόλεις το “σαντζάκι του Καπουδάν πασά”. Η κατάληψη της Αδριανουπόλεως στα 1361/2 (;) αποτέλεσε αποφασιστικό πλήγμα για την ύπαρξη του θρακικού ελληνισμού και συνοδεύθηκε από αλλεπάλληλες επιδρομές, λεηλασίες και βίαιες κατακτητικές ενέργειες των Τούρκων, οι οποίοι, στο πέρασμά τους, εκμηδένιζαν κάθε αντιστασιακή εστία και κατάστρεφαν τα

κάστρα και τα βυζαντινά οχυρωματικά έργα. Μόνο τότε, όταν συνέτρεχαν στρατηγικοί λόγοι, όπως Π.χ. στην περίπτωση του Διδυμότειχου, απέφευγαν να διαλύσουν τα οχυρωματικά έργα.

Στην χαραυγή του 15^{ου} αιώνα τα όρια του βυζαντινού κράτους είχαν συρρικνωθεί σε τόσο μεγάλο βαθμό ώστε περιλάμβαναν, εκτός από την Κωνσταντινούπολη, λίγες μόνο κωμοπόλεις και χωριά στην Προποντίδα (Αγ. Στέφανος, Επιβάτες, Σηλύβρια, Ηράκλεια) και στον Εύξεινο Πόντο (Μήδεια, Αγαθούπολη, Σωζόπολη, Πύργος, Αγχίαλος, Μεσημβρία, Βάρνα). Την εποχή ακριβώς αυτή εντάθηκε ακόμη περισσότερο στην Θράκη το φαινόμενο της ομαδικής εγκατάστασης τουρκομανικών φυλών, που συνοδεύθηκε από μαζικούς εξισλαμισμούς συμπαγών χριστιανικών πληθυσμών. Η συνεχιζόμενη διείσδυση Τούρκων εποίκων στον θρακικό χώρο συνέβαλε στην ελάττωση του χριστιανικού στοιχείου και στον οικονομικό μαρασμό των εκκλησιαστικών επαρχιών του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Στις παραμονές της πτώσης της Κωνσταντινουπόλεως (1453) έπεσαν και τα τελευταία βυζαντινά κάστρα της Θράκης, πρώτα της Προποντίδας (Αγ. Στέφανος, Επιβάτες, Ηράκλεια) και έπειτα του Εύξεινου Πόντου (Βιζύη, Πύργος, Αγχίαλος, Μεσημβρία), ενώ τον Ιανουάριο του 1456 κυριεύθηκε και η Αίνος, το τελευταίο ίχνος της Φραγκοκρατίας στην Θράκη. Το φθινόπωρο του 1460, μετά τη δεύτερη τουρκική εκστρατεία στην Πελοπόννησο και την κατάλυση του δεσποτάτου του Μορέως, ο σουλτάνος παραχώρησε στον φιλότουρκο δεσπότη της Πελοποννήσου Δημήτριο Παλαιολόγο, το δικαίωμα της διοίκησης και νομής των νησιών Ίμβρου, Λήμνου, Θάσου, Σαμοθράκης και Αίνου.

Η επισφράγιση της τουρκικής κυριαρχίας επέτεινε ακόμη περισσότερο το φαινόμενο των μαζικών εξισλαμισμών στον υπόδουλο θρακικό χώρο, όπου είχαν συσσωρευτεί και άλλοι χριστιανικοί πληθυσμοί, οι οποίοι είχαν εκτοπισθεί σε διάφορες περιοχές με βίαιο τρόπο. Έτσι ερμηνεύεται η παρουσία κτημάτων με ολόκληρα χωριά δουλοπαροίκων στην περιοχή Αδριανουπόλεως, αλλά και σε πολλά χωριά της θρακικής χερσονήσου (στο Μπουλαίρ, στο Καβάκ, στην Ηρακλείτσα, στα Μάλγαρα, στην Κερασιά, στο Αραπλή και σε άλλα της

χερσονήσου της Καλλιπόλεως). Οι δουλοπάροικοι αυτοί εργάζονταν σε μικρές ιδιοκτησίες και βρίσκονταν πάντοτε στην διάθεση των Τούρκων γαιοκτημόνων, αλλά είχαν την δυνατότητα ν' απελευθερωθούν. Εργάζονταν σε μικρές συνήθως ιδιοκτησίες, όπως και οι ελεύθεροι γεωργοί, και οι διαχειριστές των κτημάτων τους παρείχαν τα απαραίτητα εργαλεία, τους σπόρους και τα ζώα.

Κατά την εποχή της σοδειάς των δημητριακών, αφού αφαιρούνταν ποσότητα σπόρων ίση μ' εκείνη που είχε σπαρεί, το υπόλοιπο μοιραζόταν σε δύο ίσα μέρη ανάμεσα στον ιδιοκτήτη και τον δουλοπάροικο, ο οποίος όφειλε να καταβάλει φόρο, που αντιστοιχούσε στο 1/40 της δικής του μερίδας. Αν ο δουλοπάροικος καλλιεργούσε και άλλα είδη, εκτός από τα δημητριακά, τότε έδινε γι' αυτά μόνο την δεκάτη. Σύμφωνα με απογραφή του Μεχμέτ Β' σε 212 μουσουλμανικές οικογένειες στο Μπουλαίρ (Πλαγιάρι) 27 σημειώνονταν ως απελεύθερες και σε 67 χριστιανικές οι 3. Ο αριθμός των ελεύθερων δουλοπάροικων αυξανόταν με την πάροδο του χρόνου. Τέτοιοι υπήρχαν σε πολλά χωριά στα περίχωρα της Αδριανουπόλεως και της Καλλιπόλεως. Δουλοπάροικοι μισακάρηδες μνημονεύονται κατά την εποχή αυτή στα αγαθοεργά ιδρύματα (vakf) των μεγάλων αξιωματούχων στην Ανατολική Ρουμελία και στη δυτική Ανατολία. Ο Omer Barkan στην εργασία του «Οι μορφές οργάνωσης της αγροτικής εργασίας στην οθωμανική αυτοκρατορία τον ΙΕ' και τον ΙΣΤ' αιώνα αναφέρει ότι στην περιοχή Αδριανουπόλεως και στα περίχωρα του Ικονίου οι μισακάρηδες χαρακτηρίζονταν μόνο με το όνομα του «ortakci» χωρίς να μπορούμε να επαληθεύσουμε αν ήταν δουλοπάροικοι.

Η διαφορά της θρησκείας ανάμεσα στους κατακτημένους χριστιανούς της Θράκης, και γενικότερα της οθωμανικής αυτοκρατορίας, και τους κατακτητές οθωμανούς δημιούργησε από την αρχή την νέα ιστορική πραγματικότητα, που διαμορφώνεται μετά την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως (1453). Οι θρησκευτικές, πολιτιστικές και οικονομικές επιθέσεις, αλλά και η σκληρή τουρκική καταπίεση χαρακτηρίζουν σε πρώτη φάση το καθεστώς του χριστιανικού στοιχείου απέναντι στον Τούρκο δυνάστη. Τα κατακτημένα εδάφη υπάγονταν στο τουρκικό δημόσιο ως δημόσιες γαίες. Όσες περιοχές ήταν

αφιερωμένες σε θρησκευτικά ιδρύματα, ονομάστηκαν βακουφικές. Το σύνολο των κατακτημένων εδαφών διαιρέθηκε ανάλογα με την έκτασή τους και το ύψος των προσόδων που απέφεραν στο τουρκικό δημόσιο, σε τιμάρια, ζιαμέτια και χάσια. Τα βαλκανικά κέντρα που είχαν κυριευθεί από τους Τούρκους, γρήγορα αποτέλεσαν χάσια του σουλτάνου ή χάσια βεζίρηδων, μπεηλερμπέηδων και σαντζάκμπεηδων ή ζιαμέτια σουμπασήδων ή τιμάρια ή βακούφια. Έτσι π.χ. η Φιλιππούπολη υπήρξε χάσι του σουλτάνου, ενώ αρκετές θρακικές πόλεις (Ραιδεστός, Σηλύβρια, επαρχία Δέρκων, Αίνος, Βάρνα και άλλες) σχημάτιζαν βακούφια.

Η δυνατότητα μετάπτωσης της κατοχής ενός χασιού από τον σουλτάνο ή έναν αξιωματούχο σ' έναν ανώτερο Τούρκο αξιωματούχο (μπεηλέρμπεη, σαντζάκμπεη, σούμπαση) υπήρξε πάντοτε πιθανή χωρίς αυτό βέβαια ν' αποκλείει και το αντίστροφο φαινόμενο. Έτσι στα χρόνια του Μεχμέτ Β' τα Μάλγαρα ήταν χάσι του *mir-i alem* (σημαιοφόρου του σουλτάνου) της Καλλιπόλεως, αργότερα έγινε έδρα σαντζάκμπεη και το 1526 ήταν κτήση μπεηλέρμπεη. Μεταβλητό υπήρξε και το μέγεθος των αστικών χασίων και ζιαμετίων. Αυτό ήταν αποτέλεσμα της κατανομής των αστικών φορολογικών προσόδων σε διάφορους κατόχους με την αφαίρεση ή την πρόσθεση τμημάτων, γεγονός, το οποίο σήμαινε ότι το μέγεθος του χασιού ενός σαντζάκμπεη άλλαζε σύμφωνα με τον βαθμό και την θέση του ίδιου του σαντζάκμπεη. Τα μεγαλύτερα χάσια αποτελούσαν τα παραθαλάσσια και παραδουνάβια σαντζάκια με λιμάνια (π.χ. Μοριάς, Καλλίπολη, Νικόπολη, Σιλιστρία, Σμεντέρεβο) και ορισμένα άλλα που βρίσκονταν στην ενδοχώρα (Σκόδρα, Ιωάννινα, Βοσνία).

Αμέσως μετά την πτώση της Κωνσταντινουπόλεως εντάθηκαν ακόμη περισσότερο οι εξισλαμισμοί σ' ολόκληρο τον θρακικό χώρο. Πολλοί αναγκάζονταν να εξισλαμιστούν όχι γιατί τους επιβαλλόταν βίαια, αλλά γιατί τους ήταν αδύνατο να επιβιώσουν μέσα σε συμπαγείς μουσουλμανικούς πληθυσμούς και ν' αντιμετωπίσουν τις θλιβερές συνθήκες που επικρατούσαν. Η επιδείνωση των συνθηκών της ζωής των χριστιανών και ο πολλαπλασιασμός των φόρων ήταν σημαντικά αίτια εξισλαμισμού. Από την Θράκη που γνώρισε πολύ νωρίτερα

από άλλες ελληνικές επαρχίες το παιδομάζωμα, παρατηρήθηκε συρροή νέων χριστιανών προς την Κωνσταντινούπολη, όπου στέλλονταν, για να εκπαιδευθούν. Στο σεράγι του σουλτάνου, στην Αδριανούπολη, φυλάγονταν οι "ιτς-ογλάν", νεαρά χριστιανόπαιδα 6-10 ετών, τα οποία προορίζονταν για την υπηρεσία των σουλτανικών σεραγιών.

Τα κατακτημένα εδάφη της Θράκης εντάχθηκαν διοικητικά στο εγιαλέτι (μπεηλερμπελίκι) της Ρούμελης. Έτσι στην δεξιά πτέρυγα του εγιαλειτιού της Ρούμελης περιλήφθηκαν οι περιοχές, που βρίσκονταν κοντά στον Εύξεινο Πόντο, δηλαδή από τα σαντζάκια της Βιζύης και των Σαράντα Εκκλησιών ως την Σιλιστρία και τις όχθες του Δουνάβειου. Η αριστερή πτέρυγα περιλάμβανε κυρίως ελληνικά εδάφη (Ραιδεστός, Καλλίπολη, Δράμα, Σέρρες, Θεσσαλονίκη, Μοναστήρι, Σκόδρα, Ερζεγοβίνη) καθώς και άλλα εδάφη, ενώ η μεσαία ζώνη τις περιοχές προς την κατεύθυνση της Βοσνίας και του Βιδινίου ως την Ουγγαρία (Τσατάλτζα, Αδριανούπολη, Φιλιππούπολη, Σόφια, Βιδίνι, Νίσσα, Σκόπια, Πρισερένη). Το μπεηλερμπελίκι της Ρούμελης που ήταν ουσιαστικά το πρώτο μπεηλερμπελίκι της οθωμανικής αυτοκρατορίας, υποδήλωνε τις εδαφικές περιοχές, που βρίσκονταν βόρεια από τα Δαρδανέλλια και τον Βόσπορο. Τα σαντζάκια αποτελούσαν την βασική διοικητική μονάδα της οθωμανικής αυτοκρατορίας που σχημάτιζαν το μπεηλερμπελίκι.

Το σαντζάκι χωριζόταν σε μικρότερες μονάδες, τους καζάδες, που υπήρξαν ενδιάμεσες διοικητικές μονάδες, και αυτοί (οι καζάδες) σε ναχιγιέδες (περιφέρειες), που αποτελούνταν από μερικά χωριά και ένα οχυρό ή μια πόλη, συνήθως μικρή. Το μπεηλερμπελίκι της Ρούμελης συγκροτούσε χωριστή διοικητική μονάδα μετά την κατάκτηση της Αδριανουπόλεως που έγινε και πρωτεύουσά του. Μετά την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως η έδρα του μπεηλερμπελη βρισκόταν επίσης στην Καλλίπολη και στην Φιλιππούπολη.

Οι πόλεις αυτές αποτέλεσαν τις έδρες των οθωμανικών διοικητικών, δικαστικών και στρατιωτικών αρχών. Το πρώτο σαντζάκι των Βαλκανίων, η Καλλίπολη, περιλάμβανε αρχικά μόνο την ομώνυμη χερσόνησο και αργότερα τα νησιά Ίμβρο, Λήμνο, Σαμοθράκη, Θάσο και Τένεδο. Το σαντζάκι, ως χάσι ενός

καπουδάν πασά ή ναυάρχου, περιέκλειε επίσης τις περιοχές που βρίσκονταν στα παράλια του Αιγαίου αρχικά ως την Γκιουμουλτζίνα (Κομοτηνή). Αργότερα, μεταξύ 1483-1546, το νεοσχηματισμένο εγιαλέτι Τζεζαιρ περιλάμβανε, εκτός από την χερσόνησο της Καλλίπολης, την θρακική ακτή, τμήματα των ακτών της κεντρικής και της δυτικής Ελλάδας, τα νησιά Εύβοια, Λέσβο, Ρόδο, Χίο και Άνδρο και την περιοχή της Σμύρνης.

Στην ανατολική Θράκη υπήρχαν διάφορα σαντζάκια. Το σαντζάκι της Βιζύης συγκροτούνταν από δέκα σημαντικά αστικά κέντρα (Μπαμπά Εσκή, Βιζύη, Δέρκος, Ερεγλή, Ιντζές, Σαράντα Εκκλησιές, Λουλέ Μπουργκάζ (Αρκαδιούπολη), Σηλύβρια, Χαριούπολη, Τσορλού (Τυρολόη). Το σαντζάκι του Τσίρμεν περιείχε εδάφη της σημερινής Βουλγαρίας (Καζανλίκ, Τσιρπάν, Νόβα Ζαγορά, Χάσκοβο και Τσίρμεν). Το σαντζάκι της Αδριανουπόλεως, το μεγαλύτερο σαντζάκι στο μπεηλερμπελίκι της Ρούμελης και γνωστότερο στην βιβλιογραφία ως «πασά σαντζάκ». επεκτάθηκε στα υπόλοιπα τμήματα της ανατολικής Θράκης, σε ολόκληρη την οροσειρά της Ροδόπης, στα παράλια του Αιγαίου και στις κοιλάδες του Έβρου και του Αξιού μέχρι την δυτική οροσειρά της Μακεδονίας. Στους οικισμούς του σαντζακιού Αδριανουπόλεως συγκαταλέγονταν 9 θρακικές πόλεις (από τα Ύψαλα ως το Τατάρ Παζαρτζήκ), 11 στα παράλια του Αιγαίου (από την Αίνο ως την Θεσσαλονίκη και βόρεια μέχρι το Νευροκόπι) και 15 αστικά κέντρα στην Μακεδονία. Τα μεγαλύτερα αστικά κέντρα της Μαύρης Θάλασσας όπως η Μεσημβρία, η Αγχίαλος, η Βάρνα και άλλες πόλεις, περιλαμβάνονταν μαζί με πολλές άλλες περιοχές στο σαντζάκι της Σιλιστρίας, το οποίο σχηματίσθηκε πιθανότατα κατά τον 15^ο αι..

Η τουρκική κατάκτηση συνέβαλε στην ερήμωση των πληθυσμών των βαλκανικών χωρών. Στα πεδινά μέρη το ποσοστό του εκμουσουλμανισμού του ελληνικού στοιχείου υπήρξε πολύ μεγαλύτερο από τα ορεινά και τα αστικά κέντρα, αλλά, ως προς τους εξισλαμισμούς, που πραγματοποιήθηκαν στην Θράκη, υπάρχουν ενδείξεις ότι κατά την πρώιμη περίοδο της Τουρκοκρατίας (14^ο – 15^ο αιώνας), οι περισσότεροι σημειώθηκαν στους κατοίκους των ορεινών περιοχών. Στο εσωτερικό της οθωμανικής αυτοκρατορίας σημειώνονταν κατά τους πρώτους αιώνες της τουρκοκρατίας αλληπάλληλες μετακινήσεις των

ελληνικών πληθυσμών από τις πεδινές περιοχές, τα χωριά και τις κωμοπόλεις προς τις ορεινές και απρόσιτες γεωγραφικές περιφέρειες, με αποτέλεσμα να συρρικνώνεται αισθητά το ποσοστό του ελληνικού στοιχείου. Στην Μακεδονία και στην Θράκη το μέγεθος της φυγής των ελληνικών πληθυσμών προς τις απομακρυσμένες και ορεινές περιοχές πήρε απρόσμενες διαστάσεις, γιατί ο τουρκικός ζυγός υπήρξε σκληρός και απάνθρωπος. Το ξερίζωμα του ελληνισμού από τα αστικά κέντρα της Θράκης προκάλεσε την απότομη δημογραφική καθίζησή τους, αλλά και την σοβαρή εθνολογική αλλοίωσή τους. Έτσι π.χ. η Αδριανούπολη είχε κατά τις πρώτες δεκαετίες του 16^{ου} αι. 3.338 μουσουλμανικές οικογένειες και μόνο 522 χριστιανικές.

Η ερήμωση των θρακικών αστικών κέντρων και των πεδινών περιοχών κατά τους πρώτους σκοτεινούς αιώνες της δουλείας φαίνεται ανάγλυφα από τις περιγραφές των Ευρωπαίων περιηγητών, οι οποίοι συναντούσαν στο διάβα τους ερειπωμένες πόλεις, γκρεμισμένα τείχη και πολύ φτωχά χωριά. Την εικόνα αυτή παρουσίαζε ολόκληρη η περιοχή από την Κωνσταντινούπολη ως την Σηλύβρια. Βιβλική καταστροφή θύμιζαν η Τυρολόη, η Αίνος, τα Ύψαλα, η Αρκαδιούπολη (Λουλέ Μπουργκάζ) και η Zambry(:). Ολόκληρη η έκταση από την Κωνσταντινούπολη ως την Αδριανούπολη υπήρξε πολύ αραιοκατοικημένη. Μόνο η Αδριανούπολη, το μόνο μεγάλο ελληνικό αστικό κέντρο της Θράκης εκτός από την Κωνσταντινούπολη, διατηρούσε την παλιά αίγλη της και την εμπορική σημασία της. Στην Αδριανούπολη ο σουλτάνος συνήθιζε να μένει περισσότερο από οποιαδήποτε ελληνική πόλη. Αξιοσημείωτο είναι ακόμη ότι το ωραιότατο κάστρο του Διδυμοτείχου είχε μείνει άθικτο - ασφαλώς για στρατηγικούς λόγους - από τις τουρκικές επιδρομές.

Οι Ευρωπαίοι περιηγητές υπογραμμίζουν την εποχή αυτή με απογοήτευση την καταστροφή και την ερήμωση των περισσότερων αστικών κέντρων της ευρωπαϊκής Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, μνημονεύουν τις καταστροφές των οχυρωματικών τειχών των σπουδαιότερων πόλεων και κωμοπόλεων της Θράκης, εντυπωσιάζονται από την αθλιότητα των συνθηκών διαβίωσης των υπόδουλων χριστιανικών πληθυσμών και αντικρίζουν με έκπληξη τις χαμηλές μονο-όροφες και κακοφτιαγμένες ξύλινες κατοικίες τους. Και όπως

χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Ν. Todorov στον πρώτο τόμο του έργου του «Η Βαλκανική πόλη 15^ο – 19^ο αι.», «*Η σύντομη διαμονή τους (των περιηγητών) σε κάθε πόλη, αλλά και παράγοντες όπως η γενική δυσπιστία απέναντι στους ξένους, η καταπίεση του χριστιανικού πληθυσμού και τελικά, το γεγονός ότι η διοικητική εξουσία και οι κυριότερες αστικές υπηρεσίες βρίσκονταν στα χέρια του κυρίαρχου μουσουλμανικού στοιχείου, δεν επέτρεπαν στους περιηγητές να συλλάβουν τη μη μουσουλμανική βάση της πόλης και τις πραγματικές αριθμητικές σχέσεις ανάμεσα στις μεμονωμένες συνιστώσες του πληθυσμού*».

Η εγκατάσταση των οθωμανών στην Θράκη πραγματοποιήθηκε με συστηματικό τρόπο έτσι ώστε να επιτευχθεί αποτελεσματικά η δισπαση της συνοχής του ελληνικού στοιχείου. Με την παρεμβολή της τουρκικής παρουσίας σε άδειες περιοχές, από όπου είχαν εκτοπισθεί συμπαγείς ελληνικοί πληθυσμοί, ο τουρκικός παράγοντας πέτυχε να περιορίσει το ελληνικό στοιχείο σε εδάφη, αποκλεισμένα ουσιαστικά από τις μουσουλμανικές μάζες. Έτσι στο νότιο άκρο της θρακικής χερσονήσου (Καλλιπόλεως) το ελληνικό είχε απομονωθεί στην Κριθία και στην Μάδυτο. Τα βορειότερα χωριά κατοικήθηκαν από τους Τούρκους, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στο χωριό Τιμάριο.

Οι Έλληνες εκτοπίστηκαν ακόμη στα χωριά Ταΐφίρ και Περγάζι, όπου ο τόπος ήταν ορεινός και βραχώδης. Η πεδινή και εύφορη γεωγραφική έκταση ανάμεσα στην Καλλιπόλη και στον Μέλανα ποταμό αποτέλεσε κυρίως υποστατικά Τούρκων γαιοκτημόνων ή εξισλαμισμένων Ελλήνων. Οι ελληνικοί πληθυσμοί της περιοχής εκείνης απωθήθηκαν στο ορεινό προς τον κόλπο τμήμα και σχημάτισαν τα χωριά Αγγελοχώρι (Σεϊτάνκιοϊ) και Νεοχώρι (Γενίκιοϊ). Η εγκατάσταση των οθωμανών προς την περιοχή του Ιερού Όρους (Τεκφούρ Νταγ) πραγματοποιήθηκε σε μια ζώνη βάθους 50 χλμ από την Προποντίδα. Η παρουσία ενδιάμεσων μουσουλμανικών χωριών και τσιφλικιών σε μια πλατιά ζώνη μεταξύ Ιερού Όρους και της Κεσσάνης, των Μαλγάρων και της Χρυσουπόλεως, απέκοψε, όπως ήταν φυσικό, τον ελληνισμό της ενδοχώρας από τα παραθαλάσσια ελληνικά κέντρα.

Με την ίδια συλλογιστική πραγματοποιήθηκαν οι οθωμανικοί εποικισμοί

και σε άλλα γεωγραφικά τμήματα (από το Ιερό Όρος μέχρι τον Έβρο προς δυσμάς και πέρα από τον Έβρο, τον Νέστο και μέχρι την Αδριανούπολη και την Φιλιππούπολη) με αποτέλεσμα να δυσκολεύεται σε πολύ μεγάλο βαθμό η διακίνηση του ελληνικού στοιχείου. Το εμπόριο στην Θράκη γνώρισε μεγάλη στασιμότητα και περιορίστηκε σε τοπικό επίπεδο. Οι πλανόδιοι έμποροι κατευθυνόμενοι προς το Διδυμότειχο, την Αδριανούπολη, την Φιλιππούπολη, την Βιζύη και το Τίρνοβο, δέχονταν αιφνίδιες ληστρικές επιθέσεις και υπέφεραν τα πάνδεινα. Ο θρακικός ελληνισμός στην μεγαλύτερη πλειοψηφία του, υποχρεώθηκε να καλλιεργήσει τις αχανείς εκτάσεις των μεγαλοτσιφλικούχων οθωμανών και να επιδοθεί σε μια πρωτόγνωρη μορφή ανταλλακτικού εμπορίου. Οι Τούρκοι που ζούσαν στα αστικά κέντρα, αποτέλεσαν κυρίως την διοικητική γραφειοκρατία. Πολλοί βέβαια απ' αυτούς, ιδιαίτερα κατά τους πρώτους αιώνες της Τουρκοκρατίας, ασχολήθηκαν με τον εμπόριο και την βιοτεχνία.

Η διείσδυση προς την επαρχία Καλλιπόλεως διακοπτόταν από τουρκικά τσιφλίκια. Οι Έλληνες κάτοικοι του μικρού χωριού Καβακλή, πολύ κοντά στην Καλλίπολη, ήταν υποχρεωμένοι να περνούν από τουρκικούς αμπελώνες, για να φτάνουν στην Καλλίπολη. Η κυριότερη βάση του ελληνισμού της ανατολικής Θράκης (στην δυτική πλευρά της Προποντίδας) επικεντρωνόταν στην ανατολική πλευρά του Τεκφούρ Νταγ (Ιερού Όρους), όπου δεν είχαν εισχωρήσει μουσουλμανικοί πληθυσμοί. Στην παραθαλάσσια αυτή ζώνη, στα Γανόχωρα, οι Έλληνες κάτοικοι, που ασχολούνταν κυρίως με την αλιεία, την αγγειοπλαστική, την σηροτροφία, την αμπελουργία, το εμπόριο και την ναυτιλία, διατήρησαν την ελληνικότητά τους ακμαία χωρίς να έλθουν σε επιμιξίες με τους Τούρκους. Στο πρώτο χωριό, στην Περίσταση (Σάρκιοι), διαβιούσε μια σφριγηλή ελληνική κοινότητα. Οι κάτοικοι της Περιστάσεως έδειχναν ιδιαίτερη κλίση στα γράμματα και πολλοί απ' αυτούς εξελίχθηκαν σε γιατρούς, δασκάλους και θεολόγους. Οι κάτοικοι της γειτονικής Ηράκλειας ζούσαν από την αμπελουργία, την σηροτροφία και την καλλιέργεια των σιτηρών. Το σημαντικότερο κέντρο των Γανόχωρων ήταν το Μυριόφυτο, έδρα καϊμακάμη του μουτεσαριφλικίου Καλλιπόλεως, όπου υπήρχε ακμαία ελληνική κοινότητα.

Η χώρα υπήρξε έδρα του μητροπολίτη Γάνου και χώρας και αποτελούσε μια από τις παλαιότερες ελληνικές κοινότητες. Οι κάτοικοι της χώρας κατασκεύαζαν κεραμίδια και πήλινα αγγεία και παράλληλα ασχολούνταν με την αλιεία, την ναυτιλία, την βιομηχανία αλιπάστων και την οινοποιία. Και ο Γάνος υπήρξε ψαράδικο χωριό. Πολλοί κάτοικοι του Αυδημίου επιδίδονταν με επιτυχία στο εμπόριο και ξενιτεύονταν στην ανατολική Ρουμελία, ενώ αρκετοί απ' αυτούς διακρίθηκαν στα γράμματα. Οι Έλληνες κάτοικοι των 6 παραπάνω χωριών μαζί μ' εκείνους της Λούπιδας, του Καλαμισίου, της Στέρνας, του Πλατάνου, της Κερασιάς και της Μηλιώς υπερέβαιναν τις 30.000.

Στην δυτική πλευρά του Ιερού Όρους (Τεκφούρ Νταγ) συνοικίσθησαν μετά την τουρκική κατάκτηση οι ελληνικοί πληθυσμοί, οι οποίοι είχαν εκτοπισθεί από τις νοτιότερες πεδινές περιοχές και είχαν εξαναγκασθεί να καταφύγουν στις δασώσεις εκτάσεις του Τεκφούρ Νταγ. Μετά την κατάληψη της Καλλιπόλεως καθώς και της υπόλοιπης θρακικής χερσονήσου κυριεύθηκε η πεδιάδα του Μέλανα ποταμού με την Αφροδισιάδα, όπου υπήρχαν και αλυκές.

Οι χριστιανοί διώχθηκαν από εκεί και η Αφροδισιάδα έχασε τον ελληνικό πληθυσμό της, αλλά διατήρησε την ελληνική ονομασία της αρκετά βέβαια παραλλαγμένη (Ιμπριτζέ). Στα βουνά σχηματίσθηκαν αργότερα τα χωριά Νεοχώριο (Γενίκιοϊ), Λιμνίσκη (Γιολτζίκ), Καλόδενδρο (Εϊ Αγάτς ή Γιάγατς). Βορειότερα δημιουργήθηκαν τα χωριά Παλαμούτ, Σεντούκιο, Καστάμπολη, Ιντζέκιοϊ, Σιμιτλή, Σχολάρι, Ειρηνοχώρι (Αράπ-Χατζή) και το Νεοχώρι του Γάνου. Στα 11 αυτά ορεινά χωριά που βρίσκονταν στην δυτική πλευρά του Ιερού Όρους, οι κάτοικοί τους απέκτησαν, όπως ήταν επόμενο, τραχύ χαρακτήρα και βαριά προφορά. Ήταν σταθεροί, πεισματάρηδες και πολύ εργατικοί.

Οι γυναίκες τους ασχολούνταν κυρίως με την οικιακή υφαντική. Η Καστάμπολη ήταν έδρα μουδίρη με 300 οικογένειες, οι οποίες εκμεταλλεύονταν τα ορμητικά νερά των ποταμών με υδρόμυλους. Οι κάτοικοι του Ιντζέκιοϊ είχαν αναπτύξει πυκνές εμπορικές με την Ραιδεστό, τα Μάλγαρα, την Κεσσάνη, τη Μακρά Γέφυρα (Ουζούν Κιοπρού) και την Αδριανούπολη. Σχημάτιζαν εταιρίες με 3-4 πρόσωπα, τα οποία ταξίδευαν μαζί, φόρτωναν από την Ραιδεστό αποικιακά

και άλλα προϊόντα και διείσδυναν στο εσωτερικό της Θράκης ανταλλάσσοντας τα προϊόντα τους ζώων, μαλλιά προβάτων και γουναρικά. Από το δεύτερο μισό του 17^{ου} αιώνα, όταν άρχισαν να δημιουργούνται ευνοϊκές οικονομικές συνθήκες σε ολόκληρη την οθωμανική αυτοκρατορία, διεύρυναν τις εμπορικές συναλλαγές τους και επέκτειναν σημαντικά τον τζίρο των επιχειρήσεών τους. Βορειότερα του Ιντζέκιοϊ βρισκόταν το Σιμιπλή και βορειοανατολικά του τελευταίου αυτού χωριού υπήρχε η μεγάλη ελληνική κοινότητα του Σχολαρίου.

Οι Σχολαριώτες ζούσαν αποκλειστικά από την κτηνοτροφία. Τέλος, σε μια πεδιάδα μήκους δέκα χιλιομέτρων, η οποία άρχιζε κάτω από τον υψηλό λόφο του Σχολαρίου και έφτανε μέχρι την Προποντίδα, βρίσκονταν τα χωριά Ναίπκιοϊ, Κούμβιο, Τσανακσή και Πάνιδο. Τα χωριά αυτά ήταν αρκετά εύφορα με πλούσια παραγωγή κρεμμυδιών, σκόρδων, πεπονιών και καρπουζιών.

Εποικισμοί μουσουλμανικών πληθυσμών από την Μ. Ασία παρατηρήθηκαν στη δυτική Θράκη κατά τους πρώτους της τουρκικής κατάκτησης στις Φέρρες, στο Διδυμότειχο -σε μια συνοικία του Διδυμοτείχου εγκαταστάθηκαν Τάταροι και γι' αυτό η συνοικία αυτή πήρε την ονομασία «Τάταρλαρ»-, στην Κομοτηνή, όπου εγκαταστάθηκαν Γιουρούκοι στις περιοχές Εγρή-Δερέ, Τσιτάκ Βαντισί, Χαλάτς Ντερεσί, Φουρουντζούκ, Τόσγιαλου, Κιόσελερ και σε άλλες και στην Γενησέα της Ξάνθης (Γιουρούκοι «Καραγκιόζ»).

Γενικότερα είναι δυνατόν να συμπεράνουμε ότι οι τουρκικοί πληθυσμοί που εγκαταστάθηκαν στην Θράκη, αποτελούνταν από Γιουρούκους, Τατάρους και νομάδες, δηλαδή από τουρκομανικούς πληθυσμούς. Οι πεδινές περιοχές, όπου βρίσκονταν τα αστικά και τα ημιαστικά κέντρα, είχαν δοθεί στον Γαζή Εβρενός ως πολεμική λεία, ενώ οι μικρότερες εκτάσεις, τα τιμάρια, είχαν διανεμηθεί στους σπαχήδες, για να μπορούν να συντηρούνται και να εξοπλίζονται.

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

ΜΕΡΟΣ Γ΄

Β΄ ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1453-1821

Η ΕΞΩΜΟΣΙΑ ΣΤΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Θα πρέπει να υπογραμμιστεί, ότι οι εξισλαμισμοί στην Ήπειρο και την Αλβανία δεν έλαβαν, τουλάχιστο κατά τους πρώτους αιώνες της τουρκοκρατίας, τόσο μεγάλες διαστάσεις όσο στα κατοπινά χρόνια. Έτσι, παρά το γεγονός, ότι οι ομαδικοί εξισλαμισμοί στην Αλβανία και στην Ήπειρο εντάθηκαν ιδιαίτερα, έπειτα από το θάνατο του Γεωργίου Καστριώτη ή Σκεντέρμπεη (1468), σε ορισμένες περιοχές το χριστιανικό στοιχείο υπερείχε αισθητά έναντι του μουσουλμανικού. Κατά τον 15^ο αι. το Βεράτιο, το Αργυρόκαστρο και η Πρεμετή στη Βόρεια Ήπειρο αποτελούσαν αμιγή χριστιανικά αστικά κέντρα. Στα 1510 ζούσαν στη γεωγραφική περιφέρεια της Αυλώνας 1.206 μουσουλμανικές οικογένειες και 14.304 χριστιανικές.

Εξισλαμισμένοι χριστιανοί υπήρξαν και οι πρώτοι πασάδες των Ιωαννίνων, όπως ο Φαϊτ (1496-1500) από την Τραπεζούντα, ο τοπάρχης Ιωαννίνων, που ονομαζόταν Φλαμπουριάρης από το Φλάμπουρο (1519-1521), ο Γιουστού μπέης (1529), ο Δουφτή από την Κόνιτσα (1550-1590) και ο Ζουλφικάρ αγάς από τα Γιάννινα (1590-1600). Εξωμότης χριστιανός ήταν και ο διοικητής της Αυλώνας Λιάζ πασάς στα 1518, ο οποίος καταγόταν από την Παλιάσα της Χιμάρας. Ακόμη ο Ασλάν πασάς, νέος Έλληνας εξωμότης από το Μονοδένδρι του Ζαγορίου, είχε γίνει σπαχής και εξελίχτηκε αργότερα σε πασά των Ιωαννίνων (1600-1612). Αρκετοί απόγονοί του χρημάτισαν, μέχρι το 1788, διοικητές των Ιωαννίνων. Ο εξωμότης Ασλάν πασάς υπήρξε ιδρυτής και αρχηγός της οικογένειας των Ασλανιδών, που διοίκησε τα Γιάννινα για δύο σχεδόν αιώνες και έδωσε στην πρωτεύουσα της Ηπείρου 17 διοικητές. Όλες οι σπουδαιότερες οικογένειες του Αργυροκάστρου, του Λιμπόχοβου και της Καστοριάς όπως οι Ασήμ μπέης, Ασλάν και Νεμπή μπέηδες, ο Καπλάν πασάς από το

Αργυρόκαστρο, τοπάρχης του Δέλβινου (1764-1773) καθώς και ο περίφημος Σουλεϊμάν πασάς, καταγόταν από το οικογενειακό δέντρο του Ασλάν πασά. Η γενικότερη συμπεριφορά των Τουρκαλβανών σπαχήδων απέναντι στους ελληνικούς πληθυσμούς της Ηπείρου μαρτυρείται μέσα από πολυάριθμες ιστορικές πηγές, οι οποίες αναφέρονται λεπτομερειακά στις καταχρήσεις και στις αυθαιρεσίες τους, καθώς και στις αλληπάλληλες ληστρικές επιθέσεις και στους φόνους των Ελλήνων Βορειοηπειρωτών, που σκοπό είχαν να κάμψουν το ηθικό των υπόδουλων.

Καταστράφηκαν αρκετά χωριά της Ηπείρου και οι κάτοικοί τους διασκορπίστηκαν ή μετανάστευσαν σε άλλα μέρη. Μετά το 1635 και την παρατηρημένη υποχρεωτικά εξωμοσία των Ελλήνων σπαχήδων – απώτερη συνέπεια της εξέγερσης του Διονυσίου του Φιλόσοφου υπήρξε και η αποπομπή των άλλοτε βυζαντινών αρχόντων από το γιαννιώτικο κάστρο, καθώς και ο υποχρεωτικός εξισλαμισμός 350 περίπου τιμαριούχων της περιοχής του κάστρου των Ιωαννίνων με αντάλλαγμα τη διατήρηση των τιμαρίων τους-, η κατάσταση επιδεινώθηκε ακόμη περισσότερο. Από τότε εφαρμόστηκε η συστηματική εθνολογική αλλοίωση του βορειοηπειρωτικού ελληνισμού με αποτέλεσμα να κορυφωθεί το φαινόμενο της εξωμοσίας στις γεωγραφικές περιφέρειες της Αυλώνας, του Βερατίου, τμήματος της Χιμάρας και της Μουζακιάς. Στην περιοχή του Αργυροκάστρου και ειδικά στον κάμπο της Δρόπολης το μέγεθος της εθνολογικής αλλοίωσης του ελληνισμού υπήρξε πολύ μικρό. Όλα τα χωριά της Δρόπολης παρέμειναν ελληνικά και οι κάτοικοί τους διατήρησαν τον εθνισμό τους. Οι Έλληνες της Δρόπολης υπέμειναν τα πάνδεινα αλλά αγωνίζονταν πάντα καρτερικά και με γενναιότητα.

**Κίνηση του πληθυσμού ορισμένων πόλεων στο σαντζάκι της Αυλώνας,
15^{ος} και 16^{ος} αι.**

ΠΟΛΕΙΣ	Αριθμός νοικοκυριών			
	1431-1432		1506-1507	
	Μη μουσουλμ.	Μουσουλμαν	Μη μουσουλμ.	Μουσουλμ.
Αργυρόκαστρο	163	-	143	-
Κάνινα	237	-	514	-
Μπεράτι	227	-	395	11
Κλεισούρα	113	-	244	-
Πρεμετή	42	-	260	-

ΠΗΓΗ: Βακαλόπουλος, Κ., *“Ιστορία του Βορείου Ελληνισμού - Ήπειρος”*, Θεσσαλονίκη (1992), σ. 57

Στις αρχές του 17^{ου} αι. οι μουσουλμάνοι της Αλβανίας υπολογίζονταν στο 3% του συνολικού πληθυσμού, ποσοστό, το οποίο διαμορφώνεται στις αρχές του 19^{ου} αι., με την κορύφωση των εξισλαμισμών, στο 50%. Όπως έχει αποδειχθεί η έκταση των εξισλαμισμένων στην Αλβανία κατά τον 17^ο και τον 18^ο αι. δεν αντιστοιχούσε με τη συνειδητή προσήλωση των εξισλαμισμένων στη νέα θρησκεία. Η θρησκευτική πίστη ήταν ακόμη επιφανειακή. Συχνά συνέβαινε σε μια οικογένεια να ασπάζεται τη θρησκεία μόνο ο αρχηγός της, αντιπρόσωπος στην τουρκική διοίκηση, ενώ για μεγάλο χρονικό διάστημα οι μουσουλμάνοι Αλβανοί προσηλυτίσθηκαν νωρίτερα από τους Έλληνες Ηπειρώτες, γεγονός, το οποίο οφείλεται στη δομή της εξουσίας και στη μορφή της κοινωνικής οργάνωσής τους.

Στην Ήπειρο το φαινόμενο του εξισλαμισμού άρχισε να παίρνει τρομακτικές διαστάσεις από τον 18^ο αι. και πέρα λόγω της γενικότερης αναρχίας, που επικρατούσε (πολεμικές επιχειρήσεις, καταστροφές, ανασφάλεια, λεηλασίες) και εξαιτίας της κάμψης της αντίστασης του κλήρου. Καθοριστικό ρόλο στην εξάπλωση του ισλαμισμού τόσο στη νότια Αλβανία όσο και στην Ήπειρο διαδραμάτισε η ισλαμική αίρεση του μπεκτασισμού, η οποία έγινε δέκτης πολλών

χριστιανών κατοίκων που είχαν τη δυνατότητα, προσχωρώντας στα τάγματα των μπεκτασήδων, να διατηρήσουν τη χριστιανική πίστη τους ή να παραμείνουν κρυπτοχριστιανοί. Είναι χαρακτηριστικό ότι στην Αλβανία πολλοί από τους δερβίσηδες στους τεκέδες των μπεκτασήδων ήταν χριστιανοί και συχνά συνέβαινε «άγιοι» των χριστιανών να λατρεύονται ως μουσουλμάνοι και τάφοι μουσουλμάνων «αγίων» να περιλαμβάνουν χριστιανούς. Ωστόσο, παρά τις δυνατότητες επικοινωνίας ανάμεσα στον μπεκτασισμό και στον κρυπτοχριστιανισμό, η όλη εξέλιξη, σε τελευταία ανάλυση, οδηγούσε αργά αλλά σταθερά στον ισλαμισμό.²²⁷

Παρ' όλα αυτά το ρεύμα της αλλαξοπιστίας στην Ήπειρο έπειτα από το 1620 πήρε τόσο μεγάλες διαστάσεις ώστε παρατηρήθηκε σοβαρότατη αύξηση του μουσουλμανικού στοιχείου (το οποίο αντιπροσώπευε μέχρι τότε μόνο το 1/5 του συνολικού πληθυσμού της περιοχής) και αντίστοιχη συρρίκνωση των χριστιανικών πληθυσμών. Το φαινόμενο αυτό διήρκεσε όμως μόνο κατά το 17^ο αι. αλλά συνεχίστηκε με αμείωτο ρυθμό και κατά τον 18^ο αι. οπότε γνώρισε ακόμη μεγαλύτερη διόγκωση.

Έτσι π.χ. στην περιοχή του Δέλβινου –η πρώτη ξενική κατάκτηση του Δέλβινου σημειώθηκε στα 1372 και η οριστική στα 1537- οι ελληνικοί πληθυσμοί έχαναν βαθμιαία τις εκκλησίες τους. Ερημώνονταν σταδιακά οι συνοικίες τους και λιγόστευαν αριθμητικά. Ωστόσο ορισμένοι διατήρησαν τις αντιστασιακές δυνάμεις τους απέναντι στον εξισλαμισμό και πρόβαλαν αργότερα ηρωική άμυνα (όπως οι επίσκοποι Δρυϊνουπόλεως και Αργυροκάστρου Ματθαίος (1611) και Σογιανός (1672-1711) και ο παπα Γιάννης Θεμελής από τον Μαχαλά, κατά των μαζικών καταπιέσεων. Η αποδυνάμωση του ελληνισμού της Βορείου Ηπείρου υπήρξε γεγονός αναντίρρητο.²²⁸

Άλλο παράδειγμα αποτελεί η Διπαλίτσα και η Οστανίτσα, που ήταν τα σημαντικότερα αστικά κέντρα μέχρι το 1635 αλλά οι βιαιοπραγίες και οι αυθαιρεσίες των εξισλαμισμένων Αλβανών υποχρέωσαν τις περισσότερες χριστιανικές οικογένειες να μεταναστεύσουν κατά το τελευταίο τέταρτο του 17^{ου}

²²⁷ Βακαλόπουλος, Κ., *“Ιστορία του Βορείου Ελληνισμού - Ήπειρος”*, Θεσσαλονίκη (1992), σ. 56-58

²²⁸ Βακαλόπουλος, Κ., *ό.π.*, σ. 120

αι. στην Πρεμετή, στην Κόνιτσα, στην Κέρκυρα, στα Γιάννενα, στη Ρωσία και στις παραδουνάβιες ηγεμονίες. Η φυγή τους ολοκληρώθηκε στις αρχές του επόμενου αιώνα.²²⁹

Στα 1735 ο μεγαλύτερος αριθμός των Ελλήνων κατοίκων των γεωγραφικών περιφερειών Δέλβινου, Φιλιατών και Μαργαριτιού είχε εξωμόσει. Ισχυρή αντίσταση στο έντονο ρεύμα της εξωμοσίας παρατηρήθηκε την εποχή εκείνη σε ορισμένα χωριά των παραπάνω περιοχών και ιδιαίτερα στην επαρχία Ρίζας και Ζαγοριάς καθώς και στην περιοχή της Σπαθίας.²³⁰

Ισχυρό ρεύμα κρυπτοχριστιανισμού παρατηρήθηκε (στα μέσα του 18^{ου} αι.) ανάμεσα στους χριστιανικούς πληθυσμούς της Σπαθίας –μεταξύ των ποταμών Σκούμπη και Δεβόλη-, οι οποίοι είχαν τα βλέμματά τους στραμμένα προς τον Μοριά, όπως ονόμαζαν την Ελλάδα.

Σε πολλά χωριά και κωμοπόλεις είχε απαγορευτεί η καμπάνα και, ιδιαίτερα σε περιοχές όπου υπήρχαν συμπαγείς μουσουλμανικοί πληθυσμοί, δεν επιτρεπόταν η ελεύθερη χρήση της ελληνικής γλώσσας. Εκεί ήταν σχεδόν αδύνατη η ανάγνωση του Ευαγγελίου και ο εκκλησιασμός των πιστών αποτελούσε πραγματικό μαρτύριο.

Κάποια χωριά, όπως αυτά της επαρχίας Βελεγράδω, ήταν απομονωμένα λόγω κλιματολογικών και εδαφικών συνθηκών. Εκεί επικρατούσε η αμάθεια ανάμεσα στους κατοίκους ώστε, όπως αναφέρεται, εκείνοι πληροφορούνταν τη γιορτή του Πάσχα από τα κόκκινα αυγά, που έβλεπαν στην αγορά του Βερατίου τη Μεγάλη Πέμπτη. Ο αναγκαστικός τουρκεμός αποτελούσε τη μοναδική διέξοδο απέναντι στα καταπιεστικά μέτρα της κεντρικής εξουσίας και των τοπικών μπέηδων.

Στο Αργυρόκαττρο χριστιανοί και μουσουλμάνοι είχαν άλλοτε ως κοινό τόπο προσευχής τη μονή του Αγίου Νικολάου και οι μουσουλμάνες, μόλις περνούσαν από τη χριστιανική εκκλησία, έκαναν τον σταυρό τους. Στο Κουρβέλεσι της Χιμάρας τελούνταν επιγαμίες ανάμεσα σε Τουρκαλβανούς, Λιάπηδες και χριστιανούς.

²²⁹ Ο ίδιος, ό.π., σ. 121

²³⁰ Ο ίδιος, ό.π., σ. 146

Ισχυρότατο αντίρροπο προς την κατεύθυνση της εξωμοσίας και του εξισλαμισμού στην Ήπειρο αποτέλεσε το φωτεινό έργο των εθνομαρτύρων, εκείνων, που αγωνίστηκαν σθεναρά όχι μόνο για τη διαφύλαξη της χριστιανικής πίστης αλλά και για την τόνωση της εθνικής συνείδησης, την αναπτέρωση του εθνικού φρονήματος και για την εθνική εγρήγορση ολόκληρου του υπόδουλου ελλητισμού. Ανάμεσα στους απλούς εκείνους ανθρώπους, οι οποίοι πρόσφεραν τόσα πολλά στην εθνική υπόθεση πολύ πριν ακόμη ανάψει η φλόγα της ελευθερίας συμβάλλοντας τα μέγιστα στην αναχαίτιση του ρεύματος προς την εξωμοσία, ξεχωρίζουν ο επίσκοπος Χιμάρας και Δέλβινου Ιωαννίκιος (1782-1791), ο Μοσχοπολίτης μοναχός Νεκτάριος Τέρπος και φυσικά ο Κοσμάς Αιτωλός, του οποίου το έργο στάθηκε ανεκτίμητο για ολόκληρο τον υπόδουλο ελλητισμό.²³¹

Στο πέρασμά του από την Ήπειρο ο Κοσμάς ο Αιτωλός συμβούλευε τους κατοίκους να δημιουργούν σχολεία, να μορφώνουν τα παιδιά τους, να αναζητούν ικανούς δασκάλους, που να μεταχειρίζονται την ελληνική γλώσσα και φρόντιζε να τους υπογραμμίζει ότι δεν θα έπρεπε να υπάρχει χωριό χωρίς σχολείο. Στις αλλεπάλληλες περιοδείες του έλεγχε κάθε φορά τα αποτελέσματα του έργου του και τη λειτουργία των σχολείων.

Έμποροι, κτίστες, αγιογράφοι, δάσκαλοι, μοναχοί και ιερείς συνέβαλαν με κάθε τρόπο στην ίδρυση εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Στον αγώνα του Κοσμά για την ανύψωση της πνευματικής στάθμης των συμπατριωτών του πρωτοστατούσαν ιδιαίτερα οι γυναίκες της Ηπείρου, οι οποίες κατέβαλλαν ακαταπόνητες προσπάθειες για την προαγωγή της ελληνικής παιδείας. Το πρόβλημα της μετάδοσης της ελληνικής γλώσσας και της ορθής χρήσης της απασχόλησε τον Κοσμά σοβαρά και, όπως αναφέρθηκε, αγωνίστηκε σθεναρά προς την κατεύθυνση του γλωσσικού εξελλητισμού των βλαχόφωνων και αλβανόφωνων πληθυσμών. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι σε 6 χωριά της Πρέβεζας οι κάτοικοι μιλούσαν αλβανικά και ελληνικά καθώς και σε 29 χωριά της

²³¹ Ο ίδιος, ό.π., σ. 147, 148

Παραμυθιάς, σε 33 της περιοχής Τσαρκοβίστας, σε 24 του Φαναριού και σε 41 του Μαργαριτιού.²³²

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΕΣ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΕΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ 13^{ΟΥ} ΜΕ 15^Ο ΑΙΩΝΑ

ΠΕΡΙΟΔΟΙ	ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟ		ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ	
	ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΙΣ	ΕΠΙΣΚΟΠΕΣ	ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΙΣ	ΕΠΙΣΚΟΠΕΣ
13 ^{ος} αι.	112	611	56	421
15 ^{ος} αι.	72	118	17	3
Απώλειες	40	493	39	418

Πηγη: Βρυώνης Σπύρος, «Η Παρακμή του Μεσαιωνικού Πολιτισμού στη Μικρά Ασία και η Διαδικασία Εξισλαμισμού (11^{ος}-15^{ος} αιώνες)», ΜΙΕΤ, Αθήνα 1996, σελ. 260, 395.

Τον 11^ο αι., πριν αρχίσει η τουρκική κατάκτηση, υπήρχαν, περίπου, 47 μητροπολιτικές έδρες στη Μ. Ασία και κάπου 374 επισκοπές. Επομένως, μικρό μόνο μέρος του ελληνοχριστιανικού πληθυσμού της Μ. Ασίας έχει απομείνει το 15^ο αι.. Το αποτέλεσμα αυτό μαρτυρείται και από τους οθωμανικούς φορολογικούς καταλόγους της εποχής. Στον παραπάνω πίνακα παρατηρούμε τις σημαντικές αυτές διαφορές πριν αλλά και μετά από την πτώση της Πόλης.

Ο παρακάτω πίνακας δείχνει:

i) Το μέγεθος του μουσουλμανικού πληθυσμού έναντι του χριστιανικού σε πέντε (5) πόλεις της Μ. Ασίας, τον 16^ο αι. (1520-1530)

²³² Ο ίδιος, ό.π., σ. 158

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

ii) Το πληθωρικό φαινόμενο του κρυπτοχριστιανισμού σ' όλη τη Μ. Ασία, κυρίως, όμως, στην περιοχή του Πόντου.

iii) Τις συχνές, μαζικές και αναγκαστικές μετακινήσεις ελληνικών πληθυσμών προς το εξωτερικό, στο μεγαλύτερο ποσοστό προς τον Καύκασο και τη Ν. Ρωσία και, σε πολύ μικρότερο, προς τις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες. Όσοι είχαν καταφύγει στον Καύκασο και στη Ν. Ρωσία υπολογίζονται σε πάνω από 600.000.

ΠΟΛΕΙΣ	ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ	ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
Προύσα	6.161	69
Άγκυρα	2.399	279
Τοκάτ	818	701
Ικόνιο	1.092	22
Σεβάστεια	261	750
ΣΥΝΟΛΟ	10.731	1.821

Πηγή: Βρυώνης Σπύρος, «Η Παρακμή του Μεσαιωνικού Πολιτισμού στη Μικρά Ασία και η Διαδικασία Εξισλαμισμού (11^{ος}-15^{ος} αιώνας)», ΜΙΕΤ, Αθήνα 1996, σελ. 395.

Ο ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ²³³

Σύμφωνα με τις βασικές αρχές της διδασκαλίας του ισλάμ ο κόσμος χωρίζεται σε δυο απόλυτα διαφορετικά τμήματα, τον ισλαμικό κόσμο ή dar-al-islam και το μη μουσουλμανικό κόσμο ή dar-al-harb, ο οποίος θεωρείται ως περιοχή πολέμου, ως περιοχή που δεν έχει μεταστραφεί ακόμα στο ισλάμ.²³⁴ Οι κάτοικοι του dar-al-harb με τη σειρά τους χωρίζονται σε δυο κατηγορίες, τους Χριστιανούς και τους Ιουδαίους, που πιστεύουν τις ahl-al-kitab²³⁵ και τους πολυθεϊστές kiafir.²³⁶ Για τους «άπιστους» πολυθεϊστές δεν υπάρχει κατά την ισλαμική άποψη άλλη λύση παρά μεταστροφή στο ισλάμ ή θάνατος.²³⁷ Κάτω από ορισμένες συνθήκες, ύστερα δηλαδή από παράδοση και πληρωμή ενός ειδικού κεφαλικού φόρου, οι Ιουδαίοι και οι Χριστιανοί γίνονταν ανεκτοί στις κατελιγμένες περιοχές.²³⁸

Ο Kissling θεωρεί ως αιτία αυτής της ψευδοανεκτικής στάσης απέναντι στους Χριστιανούς και τους Ιουδαίους την παραδοσιακή άποψη του προφήτη Μωάμεθ, σύμφωνα με την οποία ο Ιουδαϊσμός και ο Χριστιανισμός είναι «διστραμμένες ερμηνείες της παλιάς και μόνης θρησκείας αποκάλυψης, της θρησκείας του Αβραάμ».²³⁹ Σε περίπτωση βίαιης κατάληψης, όμως, η ισλαμική

²³³ Βλ. Παραρτήματα Α7 & Α8.

²³⁴ Kissling, H. J., *“Rechtsproblematiken in den christlich-muslimischen Beziehungen”*, vorab im Zeitalter der Türkenkriege, στο: Kleine Arbeitsreihe des Instituts für Europäische und Vergleichende Rechtsgeschichte an der Rechts- und Staatswissenschaftlichen Fakultät der Universität Graz, Heft 7, Graz (1974), σ. 9. Αποστολίδης, Δ., *“Ιστορία του Ελληνισμού του Πόντου”*, Θεσσαλονίκη (1935), σ. 72.

²³⁵ Kissling, H. J., ό.π., σ. 8. Fernau, F.-W., *“Patriarchen am Golden Horn, Gegenwart und Tradition des orthodoxen Orients”*, Opladen (1967), σ. 68.

²³⁶ Münir, O., *“Minderheiten im osmanischen Reich und in der neuen Türkei”*, Köln (1937), σ. 20. Αποστολίδης, Δ., *“Ιστορία του Πόντου”*, Θεσσαλονίκη (1935), σ. 5.

²³⁷ Kissling, H. J., *“Rechtsproblematiken in den christlich-muslimischen Beziehungen, vorab im Zeitalter der Türkenkriege”*, στο: Kleine Arbeitsreihe des Instituts für Europäische und Vergleichende Rechtsgeschichte an der Rechts- und Staatswissenschaftlichen Fakultät der Universität Graz, Heft 7, Graz (1974), σ. 8. Münir, O., *“Minderheiten im osmanischen Reich und in der neuen Türkei”*, Köln (1937), σ. 20.

²³⁸ Sax, C.R.v., *“Geschichte des Machtverfalls der Türkei”*, Wien (1913), σ. 7. Kissling, H. J., *“Rechtsproblematiken...”*, σ. 8-11.

²³⁹ Ο καθηγητής Josef van Ess διατυπώνει την άποψη ότι ο Μωάμεθ θεωρούσε το Χριστό ως μια περίπτωση ανάλογη με τη δική του. Το κοράνιο και ο Μωάμεθ δεν αμφισβητούν ότι ο Χριστός κήρυττε την αλήθεια, το έκανε όμως ως άνθρωπος και ως προφήτης και όχι ως Θεός. *“Ein Gott*

αντίληψη περί δικαίου δειχνόταν ανελέητη και απέναντι στους χριστιανικούς και ιουδαϊκούς πληθυσμούς, όπως είδαμε ότι έγινε στην περίπτωση της Κωνσταντινούπολης. Θεωρητικά, λοιπόν, σύμφωνα με το μουσουλμανικό δίκαιο δεν υπήρχε ούτε καταπίεση των χριστιανών υποδούλων ούτε βίαια μεταστροφή τους.²⁴⁰

Ας επιστρέψουμε όμως στην Κωνσταντινούπολη. Η τελική έφοδος των οθωμανών έγινε το πρωί της 29^{ης} Μαΐου. Κατά χιλιάδες οι στρατιώτες του Μωάμεθ εφόρμησαν στη σχεδόν ανυπεράσπιστη πόλη και την κατέλαβαν μέσα σε λίγες ώρες. Ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Παλαιολόγος, που νωρίτερα είχε αποκρούσει με υπερηφάνεια τις προτάσεις συνθηκολόγησης του Μωάμεθ, έπεσε ηρωικά μαχόμενος. Αφού έσφαξαν τους υπερασπιστές της Πόλης, οι οθωμανοί Τούρκοι προέβησαν σε εκτεταμένες λεηλασίες και εξανδραποδισμούς. Το βράδυ, ο Μωάμεθ ο Πορθητής εισήλθε πανηγυρικά στην Αγία Σοφία και προσευχήθηκε στον Αλλάχ «αναβάς επί της Αγίας Τραπέζης». Η κατάληψη της πόλης από τον Μωάμεθ τον Β', γνωστό και ως Μεχμέτ Φατίχ, παρουσιάζεται διαφορετικά από τις διάφορες πηγές (π.χ. από τον Φραντζή, τον Κριτόβουλο, τον Δούκα, τον Σχολάριο).²⁴¹ Στις περισσότερες από αυτές τα γεγονότα έχουν όπως τα αναφέραμε παραπάνω, ότι δηλαδή η κατάληψη έγινε ύστερα από ορμητική επίθεση,²⁴² μερικές πηγές όμως αναφέρουν πως πολλοί κάτοικοι της πόλης δεν πολέμησαν μέχρι το τέλος και μάλιστα ότι ήδη πριν από την πτώση παραδόθηκαν κρυφά στον σουλτάνο τα κλειδιά της πόλης.²⁴³ Ο Mordtmann

oder drei”, στο: Südwestpresse Tübingen vom 13.5.82.

²⁴⁰ Münir, O., *“Minderheiten im osmanischen Reich und in der neuen Türkei”*, Köln (1937), σ. 20. Παυλίδης, Ι., *“Σελίδες ιστορίας αίματος και θυσίας Πόντου και Μ. Ασίας”*, Θεσσαλονίκη (1979), σ. 46 κ.ε..

²⁴¹ Δούκας, Μ., *“Historia Byzantina”*, Εκδ. Bekker, I., Bonn (1834), σ. 298 κ.ε.. Φραντζής, Γ., *“Chroniken”*, Bonn (1838), σ. 288 κ.ε..

²⁴² Mordtmann, J. H., *“Die Kapitulation von Konstantinopel im Jahre 1453”*, στο: Byzantinische Zeitschrift, τ. 21, Leipzig (1912), σ. 129. Κριτόβουλος, Μ., *“Historia”*, Paris (1883), σ. 63. Δούκας, Μ., ό.π., σ. 285 κ.ε..

²⁴³ Υψηλάντης-Κομνηνός, Αθ., *“Τα μετά την άλωσιν”*, Κωνσταντινούπολη (1870), σ. 62. Μιχαηλίδης, Δ., *“Οι Τραπεζουνιακοί θρήνοι για την άλωσιν της Κωνσταντινουπόλεως”*, στο: Α.Π., τ. 30, Αθήνα (1970-71), σ. 74-78.

υποστηρίζει την άποψη ότι έγινε μια τυπική παράδοση της Κωνσταντινούπολης, η οποία διαπιστώθηκε μόνον εκ των υστέρων και καταγράφηκε επίσημα.²⁴⁴

Όπως και πριν, το έτος 1453 επικρατούσαν χαώδεις εσωπολιτικές συνθήκες στην Κωνσταντινούπολη. Πολλοί βυζαντινοί υπό τον φόβο των οθωμανών έφυγαν από την πόλη και όσοι έμειναν ήταν μεταξύ τους διαιρεμένοι. Πολιτικές, κοσμοθεωρητικές και θρησκευτικές απόψεις παρουσίαζαν ασυμβίβαστες διαφορές.

Ένας μεγάλος αριθμός κατοίκων της πρωτεύουσας αλλά και του μικρασιατικού πληθυσμού, με την ευκαιρία της πτώσης της πόλης, εγκαταλείπουν την χριστιανική τους πίστη και αποδέχονται την πίστη του κατακτητή.²⁴⁵ Τις εξελίξεις αυτές τις είχε προβλέψει ήδη ο Ιωσήφ Βρυέννιος που έλεγε ότι στην Κωνσταντινούπολη θα επικρατήσει ο ισλαμισμός, μόλις οι Τούρκοι θα καταλάβουν την πόλη.²⁴⁶ Η αυτοκρατορία της Τραπεζούντας καταλύθηκε τελικά το 1461. Με την κατάληψη του Πόντου από τους Τούρκους ένα μέρος του πληθυσμού εξισλαμίστηκε. Οι εμπορικές πόλεις και τα σημαντικά αστικά κέντρα διατήρησαν τη χριστιανική παράδοση και φυσικά την ελληνική ποντιακή γλώσσα.

Όταν ο Μωάμεθ Β' κατέλαβε την Τραπεζούντα και στη συνέχεια τις άλλες πόλεις του Πόντου, κράτησε τα κάστρα με δικές του δυνάμεις και άφησε τους κατοίκους εκτός των τειχών. Ο Μωάμεθ ο Β' είχε σταματήσει τον εξισλαμισμό.

Ο Μωάμεθ μετέφερε τους άρχοντες και τον τελευταίο αυτοκράτορα της Τραπεζούντας, Δαβίδ, στην Κωνσταντινούπολη. Από εκεί τον Δαβίδ θα τον μεταφέρει στην Αδριανούπολη, όπου μετέπειτα θα τον θανατώσει. Οι υπόλοιποι θα μείνουν στην Πόλη. Αργότερα θα έρθουν πολλές οικογένειες από τον Πόντο στην Κωνσταντινούπολη, όπου θα αναδειχθούν σε μεγάλους παράγοντες του Φαναριού (Υψηλάντες, Μουρούζηδες, Χατζέρηδες κ.λπ.).

²⁴⁴ Υψηλάντης-Κομνηνός, Α., ό.π., σ. 50 κ.ε.. Καρολίδης, Π., *“Ιστορία της Ελλάδος”*, Αθήνα (1925), σ. 34 κ.ε..

²⁴⁵ Σχολάριος, Γ., *“Γενναδίου του Σχολαρίου άπαντα τα ευρισκόμενα”*, Paris (1935). Finlay, G., *“Ιστορία της Τουρκοκρατίας και της Ενετοκρατίας στην Ελλάδα”*, Έκδ. Τολίδη, Επιμ. Τ. Βουρνά, Αθήνα (1972), σ. 31.

²⁴⁶ Βρυέννιος, Ι., *“Τα ευρεθέντα”*, Εκδ. Boulgaris, E., τ. 2, Leipzig (1768), σ. 426 κ.ε.. Χρύσανθος, *“Η Εκκλησία της Τραπεζούντος”*, Αθήνα (1931), σ. 531.

Ο Πόντος στα χρόνια της τουρκοκρατίας περιλήφθηκε κυρίως στο βιλαέτι της Τραπεζούντας. Τμήματα, όμως, του Πόντου περιλήφθηκαν στο βιλαέτι Σεβάστειας ή Σιβάς, όπως λέγεται στα τουρκικά (σαντζάκια Καράχασ' αρ, Τοκάτης και Αμάσειας) κι ένα άλλο τμήμα του στο βιλαέτι Κασταμονής (σαντζάκιο Σινώπης).

Όπως έγινε σε όλες τις περιοχές που κατέκτησαν οι Τούρκοι, το εμπόριο καταστράφηκε και η οικονομία της περιοχής επέστρεψε στην κλειστή φυσική οικονομία. Κύρια απασχόληση των κατοίκων ήταν η καλλιέργεια της γης και η κτηνοτροφία. Μαζί με την απομάκρυνση των αρχόντων από την Τραπεζούντα εξαφανίστηκε και το εμπόριο.

Ο ελληνισμός του Πόντου δε σβήνει μαζί με την αυτοκρατορία της Τραπεζούντας. Διατηρεί την ιδιαιτερότητα του, τον ελληνικό του χαρακτήρα, την ποντιακή του γλώσσα, τις ηρωικές του παραδόσεις. Τα ακριτικά τραγούδια στον Πόντο είναι πάντα ζωντανά. Οι λεβέντικοι πολεμικοί χοροί θυμίζουν την παράδοση που διατηρείται αιώνες και αιώνες. Εστίες ελληνισμού διατηρούνται και σε άλλες περιοχές της Μ. Ασίας, ιδιαίτερα στην Καππαδοκία, στο Ικόνιο και στα Άδανα. Με τις ιδιορρυθμίες τους βέβαια, αλλά με ζωντανή ελληνική παράδοση που αντέχει στο χρόνο και στη λαίλαπα του ισλαμισμού και της τουρκικής αγριότητας. Σε όλα σχεδόν τα κεφαλοχώρια υπήρχαν δημοτικά σχολεία. Έτσι, στα βιλαέτια του Πόντου το 1908 υπήρχαν τα εξής δημοτικά σχολεία, με τους δασκάλους και τους μαθητές τους:

<u>Βιλαέτι</u>	<u>Σχολεία</u>	<u>Δάσκαλοι</u>	<u>Μαθητές</u>
Τραπεζούντας	754	1.202	37.195
Σεβάστειας	275	374	10.805
Κασταμονής	38	75	2.931

ΠΗΓΗ: [http://clubs/pathfinder.gr/19 Μαΐου/510626](http://clubs/pathfinder.gr/19%20Μαΐου/510626), και παραρτήματα Α2&Β5.

Οι Τούρκοι διατήρησαν τις ελληνικές κοινότητες στον Πόντο, γιατί μόνο οι Έλληνες μπορούσαν να εκμεταλλευτούν τα πλούσια μεταλλεία των βουνών της περιοχής. Το ίδιο γενικά ισχύει και για τις άλλες περιοχές της Μ. Ασίας. Για την εκμετάλλευση των μεταλλείων οι Τούρκοι όχι μόνο διατήρησαν τον ελληνισμό, αλλά και του έδωσαν ειδικά προνόμια. Έτσι, στο βιλαέτι της Τραπεζούντας από τον 16^ο αι. και μετά συγκεντρώνονται πολλοί Έλληνες από διάφορα σημεία της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Οι μεταλλουργοί εδώ λέγονται μπεϊλικτσί, δηλαδή άνθρωποι του κράτους. Οι ομάδες μεταλλουργών έχουν επικεφαλής έναν ουστάμπαση, δηλαδή αρχιμεταλλουργό. Τα προνόμια των μεταλλουργών έχουν άμεση επίδραση και στα άλλα κοινωνικά στρώματα του ελληνισμού της περιοχής. Το πιο σημαντικό μεταλλουργικό κέντρο ήταν το Γκιουμούσχανε, που οι Έλληνες τον 19^ο αι. είχαν μεταφράσει σε Αργυρούπολη.

Από τον 18^ο αι. οι μεταλλουργοί του Πόντου αναζήτησαν μέταλλα και πέρα από τα όρια του Πόντου. Έτσι, δημιουργήθηκαν σημαντικές ελληνικές κοινότητες στην Κερασούντα, τα Κοτύωρα και την Αμισό, όπου ο ελληνισμός γνωρίζει εντυπωσιακή ανάπτυξη. Άλλες μεταλλουργικές παροικίες δημιουργήθηκαν στα βιλαέτια Ικονίου, Άγκυρας, Ντιαρμπεκίρ, Νικομήδειας και Προύσας. Ο ελληνισμός του Πόντου επηρεάζει βαθιά τις εστίες ελληνισμού των περιοχών αυτών. Τον 19^ο αι. οι Τούρκοι εγκαταλείπουν πολλά μεταλλεία και περικόπτουν πολλά προνόμια των Ελλήνων. Ιδιαίτερα κατά τα τέλη του 19^{ου} αι. οι Τούρκοι νιώθουν τρομερά ανήσυχτοι από τη δύναμη του ελληνισμού στον Πόντο. Μετά την εθνική αφύπνιση του ελληνισμού και τη δημιουργία ελεύθερου ελληνικού κράτους, οι εθνικές ιδέες απλώνονται στον Πόντο. Η ζωντανή εκπαιδευτική κίνηση δημιουργεί παράλληλη εθνική συνείδηση.

Παράλληλα με τους Έλληνες του Πόντου αποκτούν εθνική συνείδηση και οι Αρμένιοι, ενώ στη Βαλκανική, εκτός από την Ελλάδα, διαμορφώνονται και άλλα εθνικά κινήματα που διεκδικούν την εθνική ανεξαρτησία των λαών τους.

Οι Τούρκοι ήταν και παρέμειναν μια πολεμική ομάδα που με τη δύναμη των όπλων κρατούσε σε υποταγή αμέτρητα έθνη και λαούς. Οι ίδιοι δεν είχαν εθνική συνείδηση, αλλά τρόμαξαν όταν είδαν να αναπτύσσονται τα εθνικά

κινήματα. Οι εθνότητες της οθωμανικής αυτοκρατορίας διεκδικούν τη δική τους αποκατάσταση. Και η πολεμική ομάδα των Τούρκων, που αυξάνεται με εξισλαμισμένα στοιχεία του ντόπιου πληθυσμού, καταλαβαίνει ότι δεν έχει χώρο να σταθεί. Η αυτοκρατορία της ήταν πατρίδα διαφόρων εθνοτήτων και εθνών. Αν όλοι αποκτούσαν εθνική συνείδηση, τότε δεν έμενε χώρος για τους Τούρκους. Η διαπίστωση αυτή, που γίνεται κατανοητή μετά το Ρωσοτουρκικό Πόλεμο του 1877-1878, προκαλεί τρομερή αντίδραση και παίρνονται κατασταλτικά μέτρα ενάντια σε όσους έχουν εκφράσει εθνικές απαιτήσεις. Τότε στη Μ. Ασία οι Έλληνες και οι Αρμένιοι διεκδικούν εθνική αποκατάσταση. Οι Τούρκοι προσπαθούν να πνίξουν αυτά τα κινήματα. Μέσα σε αυτά τα πλαίσια βρίσκονται και τα μέτρα που λαμβάνουν εναντίον των Ελλήνων του Πόντου.

Οι Έλληνες βρίσκουν καταφύγιο σε ορισμένα εκκλησιαστικά ιδρύματα στα οποία ο Σουλτάνος είχε παραχωρήσει προνόμια από την εποχή της κατάκτησης. Τέτοια ιδρύματα είναι τα μοναστήρια της Παναγίας του Σουμελά, του αγίου Ιωάννη του Βαζελώνα, του αγίου Γεωργίου του Περιστερεώτα, του αγίου Ιωάννη του Χατουρά, του αγίου Γεωργίου Χαλιναρά και της Παναγίας Γουμερά. Ιδιαίτερα ισχυρό είναι το μοναστήρι της Παναγίας Σουμελά. Έτσι, ο ελληνισμός του Πόντου δένεται με αυτά τα στηρίγματα, γιατί του παρέχουν προστασία.

Ένας ανησυχητικός παράγοντας για τους Τούρκους είναι η παρουσία των Ρώσων στις βόρειες ακτές του Εύξεινου Πόντου. Οι Ρώσοι ήσαν ορθόδοξοι και έτσι προσπαθούν να αποκαταστήσουν σχέσεις με τους Έλληνες στην προσπάθεια τους να ανοίξουν τα Στενά και να βγουν στη Μεσόγειο. Οι αδιάκοποι ρωσοτουρκικοί πόλεμοι του 18^{ου} και του 19^{ου} αι. έχουν προκαλέσει ανησυχία στους Τούρκους, που παίρνουν μέτρα κατά των Ελλήνων. Και όσο οι Τούρκοι θα παίρνουν μέτρα εναντίον τους, τόσο οι Έλληνες θα αποβλέπουν στη Ρωσία και θα καταφεύγουν σ' αυτήν.

Στην εποχή των μεγάλων ρωσοτουρκικών πολέμων οι Τούρκοι επιδιώκουν τον εξισλαμισμό των Ελλήνων, γιατί θεωρούν ότι η ορθοδοξία, που ενώνει τους Έλληνες και τους Ρώσους, τους απειλεί. Την εποχή εκείνη γίνονται

πολλοί εξισλαμισμοί, ενώ πολλοί Έλληνες μεταναστεύουν στη Ρωσία και στις παραδουνάβιες ηγεμονίες.

Ο ελληνικός πληθυσμός στο μεγαλύτερό του μέρος ακολούθησε στη φυγή τους άλλους χριστιανούς της Μ. Ασίας, οι οποίοι κατά ένα μέρος κατέφυγαν στις ορεινές περιοχές του εσωτερικού ή έφυγαν στο εξωτερικό. Οι Έλληνες των περιοχών του Πόντου και της Καππαδοκίας μετακινήθηκαν κυρίως προς την Ρωσία,²⁴⁷ ενώ οι χριστιανοί της δυτικής Μ. Ασίας πέρασαν τη θάλασσα και κατευθύνθηκαν προς την Ευρώπη. Πολλοί κάτοικοι όλου του μικρασιατικού χώρου εγκαταστάθηκαν επίσης στη Βλαχία και στη Μολδαβία.

Οι ιστοριογράφοι αναφέρουν πως οι εκδιωχθέντες κάτοικοι της Τραπεζούντας έκαναν μια προσπάθεια ανακατάληψης, η οποία όμως απέτυχε.²⁴⁸ Ύστερα από την αποτυχία αυτή αποσύρθηκαν και οι τελευταίοι ελεύθεροι Έλληνες του Πόντου στις ορεινές περιοχές, κυρίως της Ματσούκας, όπου δε ζούσαν σχεδόν καθόλου Τούρκοι. Ο δρόμος διαφυγής προς την Ρωσία από τα παράλια της Μαύρης Θάλασσας έκλεισε για ένα διάστημα από τους Τούρκους που εγκαταστάθηκαν εκεί. Στα βουνά του Πόντου οι Έλληνες ήταν ασφαλείς από τους Τούρκους, γιατί οι τελευταίοι καθώς δεν ήξεραν τις γεωγραφικές λεπτομέρειες της περιοχής δεν ήθελαν να εμπλακούν σε ανταρτοπόλεμο. Στην περιοχή αυτή λοιπόν μπόρεσε ο χριστιανισμός να επιζήσει για πολύ χρόνο ακόμη, όπως μας το δείχνουν ακόμη και σήμερα τα ερείπια ελληνικών εκκλησιών.

Οι εύφορες παραθαλάσσιες πεδιάδες του Πόντου (Σινώπη, Σαμψούντα, Κοτύωρα, Κερασούντα) την ίδια περίοδο εξισλαμίστηκαν σε ένα αρκετά μεγάλο

²⁴⁷ Στις παραλιακές περιοχές του Βατούμ, του Σοχούμ, της Οδησσού και του Κρίμσκι, αναπτύχθηκε μια ανθηρή ελληνική ζωή τον 19^ο αι. και στις αρχές του 20^{ου} αι. Μετά την Οκτωβριανή επανάσταση όμως, έχασε τη σημασία της, εξ αιτίας του εμφυλίου πολέμου και της μετοικεσίας κύρια πολλών Ελλήνων στην Ελλάδα. Ένα μεγάλο μέρος των Ελλήνων που παράμεινε εκεί και πρόκοψε, δοκιμάστηκε για μια ακόμη φορά κατά τη σταλινική περίοδο, όπου αναγκάστηκε βίαια να μετακινηθεί στο Ουζμπεκισκάν και το Καζακστάν. Ευτυχώς, αναγνωρίστηκε η αδικία αυτή από το σοβιετικό καθεστώς και άρχισε να αποκαθίσταται με την επιστροφή των Ελλήνων, που επιθυμούν στη Μαύρη θάλασσα.

²⁴⁸ Τριανταφυλλίδης, Π., *“Ποντιακά”*, Αθήνα (1865), σ. 86-87. Ο ίδιος. *“Οι Φυγάδες”*, Αθήνα (1870), σ. 26-27. Γερβάσιος, *“Οι Σταυριώται”*, Κωνσταντινούπολη (1919), σ. 10-11.

ποσοστό.²⁴⁹ Οι γεωγραφικές συνθήκες δεν πρόσφεραν στους χριστιανούς, που απέμειναν εκεί, καμιά δυνατότητα φυγής, αλλά τους ανάγκασαν να συμβιώσουν με τους Τούρκους, πράγμα που οδήγησε στον εκτουρκισμό και τον εξισλαμισμό τους. Γι' αυτό και στις περιοχές αυτές δε συναντούμε πολλά ερείπια χριστιανικών εκκλησιών, όπως στα ποντιακά βουνά. Την ερήμωση αυτή μας την επιβεβαιώνουν και τα αρχεία του Πατριαρχείου.

Πολλά κατάλοιπα χριστιανικών συνοικισμών συναντούμε στις περιοχές γύρω από την Αργυρούπολη (σήμερα: Gumiiishane) και την Τραπεζούντα.²⁵⁰ Εκεί διατηρήθηκε ο ελληνισμός για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα από ό,τι σ' άλλες περιοχές του Πόντου και της Μ. Ασίας, όπου ήδη τον 12^ο και 13^ο αι. είχε συντελεστεί σχεδόν ο εξισλαμισμός.

Η αυτοκρατορία της Τραπεζούντας, λοιπόν, διαφυλάχτηκε περίπου 150 χρόνια μακριά από τον πόλεμο της πίστης των μουσουλμάνων, μέχρις ότου το 1461 έπεσε στο «σπαθί του ισλάμ». Το ευχάριστο για τον εκεί Ελληνισμό ήταν το γεγονός ότι στον 15^ο αι. ο θρησκευτικός φανατισμός των μουσουλμάνων δεν εκδηλωνόταν τόσο έντονα, όπως κατά την πρώτη περίοδο των κατακτήσεων.²⁵¹

Κατ' αυτόν τον τρόπο η ελληνική αυτοκρατορία της Τραπεζούντας συνέβαλε σημαντικά στη διατήρηση τουλάχιστον εν μέρει του μικρασιατικού Ελληνισμού. Έναν ανάλογο ρόλο έπαιξαν οι χριστιανικές νησίδες της Καππαδοκίας. Αν είχε πέσει η Τραπεζούντα, όπως και οι άλλες μικρασιατικές περιοχές, ήδη κατά την πρώτη περίοδο των οθωμανικών κατακτήσεων (στις αρχές του 14^{ου} αι.), δε θα μπορούσαν να είχαν διατηρηθεί εκεί μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αι. κατάλοιπα του μικρασιατικού ελληνισμού. Μόνο οι δυτικές ακτές της Μ. Ασίας έχουν μια ανάλογη σημασία και έτσι μπόρεσαν τον 20^ο αι. κατά την ανταλλαγή των πληθυσμών να παίξουν σημαντικό ρόλο για την εθνική κίνηση των Ελλήνων. Μόνο στις τρεις αυτές περιοχές της Μ. Ασίας, όπου μέχρι την

²⁴⁹ Kinneir, M., *“Reise durch Klein-Asien, Armenien und Kurdistan”*, Weimar (1821), σ. 260, 261. Σαμουηλίδης, Χρ., *“Reise durch Klein-Asien, Armenien und Kurdistan”*, στο: Α.Π. τ. 37, σ. 95.

²⁵⁰ Τριανταφυλλίδης, Π., *“Οι Φυγάδες”*, Αθήνα (1870), σ. 53-54. Χειμωνίδης, Φ., *“Ιστορία και στατιστική Σάντας”*, 2^η Εκδ., Θεσσαλονίκη (1972), σ. 30.

²⁵¹ Παπαδόπουλος, Α., *“Ο Μεσαιωνικός Ελληνισμός του Πόντου”*, στο περιοδικό: Η.Μ.Ε., Αθήνα (1926), σ. 270.

κατάκτησή τους από τους Τούρκους τον 14^ο αι. άνθισε ο βυζαντινός πολιτισμός, υπήρχαν τον 19^ο και τον 20^ο αι. ενδείξεις μιας αναζωογονημένης ελληνικής-εθνικής κίνησης.

Και άλλοι παράγοντες βέβαια συνέβαλαν στη διατήρηση του ελληνισμού στην Τραπεζούντα προ και μετά το 1461. Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης κατέφυγαν πολλοί κάτοικοι της πρωτεύουσας στην Τραπεζούντα,²⁵² τη μοναδική πια ελληνική περιοχή και ενίσχυσαν με τον τρόπο αυτό το εκεί ελληνικό στοιχείο. Πέρα από αυτό, σημασία μεγάλη έχει το γεγονός ότι στις χριστιανικές αυτές νησίδες της Μ. Ασίας, στην Καππαδοκία και στον Πόντο, υπήρχαν σχεδόν πάντα περίφημα μοναστήρια,²⁵³ τα οποία δεν πείραξε η τουρκική κατάκτηση κατά κανόνα και με τον τρόπο αυτό βοήθησαν στην επιβίωση του χριστιανισμού στη Μ. Ασία.

Ο χριστιανικός πληθυσμός της Σινώπης, μιας πόλης που διατήρησε και κατά την περίοδο της τουρκικής κυριαρχίας τη σημασία της λόγω του λιμανιού της, εξασφάλισε, όπως είναι γνωστό, προσωπικά από τον σουλτάνο σημαντικά προνόμια. Οι Έλληνες ήταν απαραίτητοι για τη διατήρηση του θαλάσσιου εμπορίου²⁵⁴ και γι' αυτό οι Τούρκοι τους συμπεριφέρθηκαν έτσι ώστε να μην τους δώσουν αφορμή για μετανάστευση ή φυγή.

Για ανάλογους λόγους παραχωρήθηκαν σημαντικά προνόμια και στους Έλληνες μεταλλωρύχους της Χαλδείας, γεγονός που συνέβαλε στην επιβίωση του Ελληνισμού στην περιοχή αυτή.

Ο υπόλοιπος πληθυσμός που δεν έφυγε αργά ή γρήγορα προσχώρησε στον ισλαμισμό, όπως προκύπτει και από πατριαρχικά έγγραφα. Οι πρώτοι αποστάτες στην επαρχία της Τραπεζούντας ήταν οι Λαζοί, οι οποίοι γίνανε φανατικοί οπαδοί του ισλάμ, διατήρησαν όμως, παρ' όλα αυτά, πολλά από τα

²⁵² Τριανταφυλλίδης, Π., *“Οι Φυγάδες”*, Αθήνα (1870), σ. 54 κ.ε.. Ευαγγελίδης, Τ., *“Ιστορία της Ποντιακής Τραπεζούντος”*, Οδησσός (1898), σ. 148.

²⁵³ Χρυσάνθος, *“Η Εκκλησία της Τραπεζούντος”*, Αθήνα (1931), σ. 710. Τριανταφυλλίδης, Π., ό.π., σ. 58-61.

²⁵⁴ Τριανταφυλλίδης, Π., ό.π., σ. 65. Λαμφίδης, Ο., *“Η Τουρκοκρατία στον μικρασιατικό Πόντο”*, στο: Α.Π., τ. 33, Αθήνα (1975-6), σ. 193.

παλαιά χριστιανικά ήθη και έθιμά τους και κυρίως την γλώσσα τους.²⁵⁵ Σήμερα μπορεί κανείς να συναντήσει, στην περιοχή αυτή του Πόντου, «Τούρκους», οι οποίοι μιλούν τη λαζική διάλεκτο. Στις περιοχές αυτές, επειδή άρχισαν μετά τις μεταρρυθμίσεις του 19^{ου} αι. να ομολογούν την πίστη τους οι κρυπτοχριστιανοί, η τουρκική κυβέρνηση αντέδρασε με την ίδρυση «μεντρεσσέδων», σχολών δηλαδή μουσουλμάνων θεολόγων, για να σταματήσει τη διαρροή αυτή.²⁵⁶

Στις ποντιακές επαρχίες Κολωνίας και Νικόπολης οι Έλληνες που παρέμειναν εξισλαμίστηκαν στο μεγαλύτερο μέρος τους. Εδώ αναπτύχθηκε και μια οξεία αντίθεση ανάμεσα στους εξισλαμισμένους και σε εκείνους που παρέμειναν ορθόδοξοι. Όμως, παρ'όλα αυτά, οι εξισλαμισμένοι Έλληνες κρατούσαν σε απόσταση τους γνήσιους Τούρκους.²⁵⁷ Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να προκύψει στην περιοχή αυτή τον 16^ο αι. ένα νέο κέντρο του Ελληνισμού. Γιατί η εκμετάλλευση νέων ορυχείων, που δημιουργούσε νέες θέσεις εργασίας, οδήγησε πολλούς Έλληνες κυρίως από την Καππαδοκία και από τα παράλια του Πόντου, να εγκατασταθούν εκεί. Η ανάπτυξη αυτή ευνοήθηκε από την Πύλη, η οποία χρειαζόταν τους Έλληνες μεταλλωρύχους, με την παραχώρηση σ' αυτούς σημαντικών προνομίων.

Συχνά μάλιστα οι χριστιανοί είχαν περισσότερα δικαιώματα και περισσότερες δυνατότητες από τους Τούρκους που κατοικούσαν εκεί. Τα ορυχεία στα ποντιακά βουνά βοήθησαν σε μια αναζωογόνηση του χριστιανισμού της Μ. Ασίας. Μερικοί μάλιστα, μιλούν για διάσωση του μικρασιατικού χριστιανισμού. Τα προνόμια, όμως, χαρακτηρίζονται μεμονωμένα διότι παρέχονταν σε εξαιρετικές περιπτώσεις. Ο εξισλαμισμός της Μ. Ασίας περιορίστηκε μόνο σε μερικές τοπικές περιοχές, γενικά όμως προχωρούσε ραγδαία, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

Ο Μωάμεθ Β' (1451-1481) παραχώρησε, βέβαια, στους χριστιανούς υποτελείς του μια σχετική αυτονομία όσο αφορά τις θρησκευτικές υποθέσεις,

²⁵⁵ Ιωαννίδης, Σ., *“Ιστορία Τραπεζούντος”*, Κωνσταντινούπολη (1870), σ. 118-119, Τριανταφυλλίδης, Π., *“Οι Φυγάδες”*, Αθήνα (1870), σ. 82-83.

²⁵⁶ Τριανταφυλλίδης, Π., ό.π., σ. 85-87. Παπαδόπουλος Α., *“Ο υπόδουλος Ελληνισμός της ασιατικής Ελλάδος”*, Αθήνα (1919), σ. 40.

²⁵⁷ Βακαλόπουλος, Α., *“Ι.Ν.Ε.”*, τ. 2, Θεσσαλονίκη (1976), σ. 45-46. Φουρνιάδης, Π., *“Ιστορία και Λαογραφία Κολωνίας και Νικοπόλεως”*, Καβάλα (1964), σ. 64.

πράγμα που επιβεβαιώνει και ο Gerlach 120 χρόνια αργότερα στο ημερολόγιο του: «Και μπορεί να διαπιστώσει κανείς μεγάλες ελευθερίες στους Έλληνες κατά την λειτουργία τους, έτσι ώστε στις γιορτές τους, δώδεκα τον αριθμό, τόσο άντρες όσο και γυναίκες να πηγαίνουν τα μεσάνυχτα στην εκκλησία ή και πριν, να ψάλλουν μέσα σε αυτήν, να διαβάζουν και να προσεύχονται, χωρίς να τους πειράζουν καθόλου οι Τούρκοι. Και όλα αυτά τους τα εξασφάλισε ο σουλτάνος Μεχμέτ με ένα ειδικό φερμάνι...».²⁵⁸

Βέβαια με τις σύγχρονες αντιλήψεις για ανεξιθρησκία το γεγονός αυτό δεν έχει σχεδόν τίποτε το κοινό. Οι μουσουλμάνοι ήταν οι απόλυτοι κύριοι, οι υπόλοιποι υποτελείς χωρίς δικαιώματα απολάμβαναν το πολύ πολύ μια ανοχή, που αίρονταν ανά πάσα στιγμή. Πόσο μεγάλη ήταν η ανοχή αυτή, εξαρτιόταν από τον εκάστοτε σουλτάνο ή πασά. Ήταν δηλαδή διαφορετική ανάλογα με τις προσωπικές διαθέσεις και τις πολιτικές περιστάσεις.²⁵⁹ Ως παράδειγμα των αντιθέσεων, θα αναφερθούμε στο διάστημα από το 1633 έως και το 1657, μέσα στο οποίο δολοφονήθηκαν τέσσερις Πατριάρχες, που δεν ήταν βολικοί για την τουρκική κυβέρνηση.

Εξάλλου μια μετριοπαθής στάση απέναντι στους χριστιανούς δεν έβρισκε συνήθως ανταπόκριση στον τουρκικό λαό. Ήδη στον καιρό του Μωάμεθ Β' υπήρχαν Τούρκοι οι οποίοι δεν επιδοκίμαζαν το γεγονός ότι οι νικητές της Κωνσταντινούπολης αποδέχονταν τις προτάσεις των ηττημένων, αντί να καταστρέφουν την πόλη μαζί με τις χριστιανικές της εκκλησίες, όπως προβλέπει το κοράνι.

Μετά το θάνατο του Μωάμεθ Β' άρχισε μια εξέλιξη η οποία μετέθεσε τον προσανατολισμό της οθωμανικής αυτοκρατορίας ξανά προς την Ανατολή. Για να ηρεμήσουν οι φανατισμένοι κύκλοι του λαού και της αυλής, έγιναν πολλές δίκες, στα πλαίσια των οποίων όμως διαπιστώθηκε εκ των υστέρων ότι έγινε

²⁵⁸ Παπαδόπουλος, Α., "Ο Χαλδίας αρχιερέυς των μεταλλουργών", στο: Α.Ρ., τ. 13, Αθήνα (1948), σ. 49-60. Μελανοφρύδης, Π., "Το μεταλλείον Κουντέν", στο: "Χρονικά του Πόντου", τ. 1, Αθήνα (1944), σ. 109.

²⁵⁹ Shaw, S., "Das Osmanische Reich und die moderne Türkei", στο: Fischer, Weltgeschichte, τ. 15, Frankfurt (1971), σ. 96-97. Giese, F., "Die geschichtlichen Grundlagen für die Stellung der christlichen Untertanen im osmanischen Reich", Berlin (1931), σ. 265, 273.

παράδοση της Κωνσταντινούπολης. Η απόφαση αυτή - που επιβεβαιώθηκε και από μεταγενέστερες νομικές γνωματεύσεις - αποτέλεσε τη βάση της νομικής θέσης όλων των μη μουσουλμάνων στην Κωνσταντινούπολη.

Σύμφωνα με τις πηγές αυτές η αλλαξοπιστία του ελληνικού πληθυσμού έγινε κατά το μεγαλύτερο μέρος της στις πρώτες δεκαετίες μετά την άλωση.²⁶⁰ Ο πρώτος Πατριάρχης κάτω από οθωμανική κυριαρχία, ο Γεννάδιος Β' Σχολάριος (1453-1456) μας δίνει πληροφορίες για μια μαζική κίνηση των χριστιανών προς το ισλάμ.²⁶¹ Οι οθωμανοί υπάλληλοι αναγκάστηκαν εξαιτίας αυτού του γεγονότος να απλοποιήσουν τη διαδικασία εισαγωγής στην ισλαμική θρησκεία, για να μπορέσουν να ανταπεξέλθουν στις μεγάλες μάζες των υποψηφίων. Ήδη όμως στην εποχή του Μωάμεθ Β', το 1472, αυτή η διαδικασία άρχισε ξανά να εφαρμόζεται αυστηρά.²⁶²

Τουλάχιστον τους πρώτους αιώνες της κυριαρχίας τους οι οθωμανοί δεν ενδιαφέρονταν και τόσο για τον εξισλαμισμό των ορθοδόξων.²⁶³ Πρώτα πρώτα δεν είχαν να φοβηθούν οποιαδήποτε παρέμβαση μιας άλλης ορθόδοξης δύναμης και δεύτερον δεν ήθελαν να προκαλέσουν μια νέα σταυροφορία των λατίνων με τον εξισλαμισμό των Ελλήνων.²⁶⁴ Οικονομικοί λόγοι έπαιζαν επίσης τον ρόλο τους. Με τη μαζική μεταστροφή των Ελλήνων στο ισλάμ έχανε το κράτος μεγάλα ποσά από φόρους, γιατί ο ειδικός κεφαλικός φόρος καταβάλλονταν μόνο από τους μη μουσουλμάνους υποτελείς.²⁶⁵

Ένας από τους σπουδαιότερους λόγους του εξισλαμισμού πρέπει να αναζητηθεί στην κοινωνική δομή της οθωμανικής αυτοκρατορίας του 15^{ου} και 16^{ου} αι.. Για να μπορέσει κάποιος να γίνει μέλος της άρχουσας τάξης, μία μόνο προϋπόθεση ήταν απαραίτητη: έπρεπε οπωσδήποτε να είναι μέλος της

²⁶⁰ Ευαγγελίδης, Τ., *“Ιστορία της οθωμανικής αυτοκρατορίας”*, Αθήνα (1894), σ. 341 κ.ε..

²⁶¹ Βακαλόπουλος, Α., *“Ι.Ν.Ε.”*, τ. 2, Θεσσαλονίκη (1976), σ. 44.

²⁶² Βακαλόπουλος, Α., ό.π., σ. 45. Καρυκοπούλου, Χρ., *“Το διεθνές καθεστώς του οικουμενικού Πατριαρχείου”* Αθήνα (1979), σ. 30.

²⁶³ Βακαλόπουλος, Α., ό.π., σ. 44. Παπαρούνης, Π. Ν., *“Τουρκοκρατία”*, Αθήνα (1977), σ. 63.

²⁶⁴ Bartl, P., *“Die albanischen Muslime zur Zeit der nationalen Unabhangigkeitsbewegung (1878-1912)”*, Wiesbaden (1968), σ. 24.

²⁶⁵ Παπαδόπουλος Α., *“Ο υπόδουλος Ελληνισμός της ασιατικής Ελλάδος”*, Αθήνα (1919), σ. 29-30. Ζεύγος, Ι., *“Σύντομη μελέτη της νεοελληνικής ιστορίας”*, εκδ. 3, Αθήνα (1945), σ. 12.

μουσουλμανικής θρησκευτικής κοινότητας.²⁶⁶ Υπό την προϋπόθεση αυτή είχε κατά βάση κάθε οθωμανός υπήκοος, ανεξάρτητα από εθνικότητα και κοινωνική θέση, τη δυνατότητα ανόδου στην άρχουσα τάξη.²⁶⁷ Για να βελτιώσει λοιπόν κάποιος την κοινωνική του θέση, χρειαζόταν μόνο να αλλάξει την πίστη του, πράγμα που κάτω από αυτές τις συνθήκες γινόταν συνήθως εντελώς εξωτερικά, χωρίς εσωτερική συμμετοχή. Εξασφάλιζε, όμως, έτσι τις εξωτερικές προϋποθέσεις για την κοινωνική άνοδο, ενώ οι παλιές πεποιθήσεις και παραδόσεις καθώς και οι παλιοί οικογενειακοί δεσμοί εξακολουθούσαν να παραμένουν ζωντανοί, όπως και πριν.²⁶⁸

Στις μεγάλες, τις επιφανείς και πλούσιες ελληνικές οικογένειες τον σπουδαιότερο ρόλο στη μεταστροφή έπαιξε ο φόβος της απώλειας της περιουσίας και της κοινωνικής τους θέσης,²⁶⁹ όπως ακριβώς τον 14^ο και 15^ο αι.. Όπως και κατά την πρώιμη περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας έτσι και τώρα, στην περίοδο της ακμής του οθωμανικού κράτους, πολύ λίγοι Τούρκοι αναλάμβαναν τα ανώτατα αξιώματα του κράτους. Χαρακτηριστικό για την τάση αυτή είναι το αξίωμα του μεγάλου βεζύρη. Ο Gelzer διαπίστωσε ότι από τους 49 μεγάλους βεζύρηδες, που άσκησαν το αξίωμα αυτό από το 1453 μέχρι το 1623, μόνον πέντε ήταν τουρκικής καταγωγής, επτά αντίθετα ελληνικής, έντεκα αλβανικής, έντεκα νοτιοσλαβικής, ανά ένας αρμενικής, γεωργιανής, ιταλικής και δέκα άγνωστης καταγωγής.²⁷⁰ Κατά την άποψη του Jorga μόνο ελάχιστα μέλη της άρχουσας ελληνικής ανώτερης τάξης (τα οποία ήταν τόσο αναντικατάστατα για την Πύλη, ώστε μπορούσαν να κρατήσουν την πίστη τους) επιθυμούσαν να έχουν έναν Έλληνα αυτοκράτορα, όπως αναφέρει και ο Χαλκοκονδύλης.²⁷¹ Κάτω

²⁶⁶ Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, Μαρία, *“Οι Βαλκανικοί λαοί”*, Ιωάννινα (1978), σ. 15-16. Shaw, S., *“Das Osmanische Reich und die moderne Türkei”*, στο: Fischer, Weltgeschichte, τ. 15, Frankfurt (1971), σ. 87, 91.

²⁶⁷ Αποστολίδης, Δ., *“Ιστορία του Ελληνισμού του Πόντου”*, Θεσσαλονίκη (1935), σ. 75. Gelzer, H., *“Geistliches und Weltliches”*, Leipzig (1900), σ. 184.

²⁶⁸ Klever, U., *“Das Weltreich der Türken”*, Bayreuth (1978), σ. 195.

²⁶⁹ Jorga, M., *“G.O.R.”*, τ. 2, σ. 202. Παπαρούνης, Π. Ν., *“Τουρκοκρατία”*, Αθήνα (1977), σ. 66.

²⁷⁰ Gelzer, H., *“Geistliches und Weltliches”*, Leipzig (1900), σ. 181. Δρύσκος, Ι., *“Η Κωνσταντινούπολις κατά τον 16^ο αι. 1501-1590”*, Αθήνα (1920), σ. 67.

²⁷¹ Jorga, N., *“G.O.R.”*, τ. II, σ. 201. Βακαλόπουλος, Α., *“I.N.E.”*, τ. 1, Θεσσαλονίκη (1961), σ. 306-309.

από τους οθωμανούς ηγεμόνες είχαν ασφαλώς μεγαλύτερη εξουσία από ό,τι πριν υπό τον βυζαντινό αυτοκράτορα.

Η μεγάλη μάζα του ελληνικού πληθυσμού, στην οποία ξεσπούσε η εχθρότητα των Τούρκων συνήθως, δεν έβλεπε καμιά εναλλακτική λύση πλέον — εκτός βέβαια από μερικούς που αποτελούν εξαίρεση— παρά την αλλαγή της πίστης. Ιδιαίτερα βέβαια δοκιμαζόταν ο φτωχός αγροτικός πληθυσμός εξαιτίας του κεφαλικού φόρου (χαράτσι), που πλήρωναν οι μη μουσουλμάνοι, φόρος που συνέβαλλε σημαντικά στην εθνική οικονομία του οθωμανικού κράτους.²⁷² Στη συνέχεια επιβάλλονταν νέοι πρόσθετοι φόροι και υπηρεσίες, που αφορούσαν ειδικά τους χριστιανούς. Ήταν π.χ. υποχρεωμένοι να εξασφαλίζουν κατάλυμα στον διαρκώς μετακινούμενο τουρκικό στρατό και να θέτουν άλογα στη διάθεση του αυτοκρατορικού ταχυδρομείου. Και πέρα από όλα αυτά ήταν υποχρεωμένοι να παρέχουν υπηρεσίες στην κατασκευή δρόμων και γεφυρών.²⁷³

Ο μοναχός Νικόδημος ο Αγιορείτης δεν είχε να δώσει, κατά τα κηρύγματα του στους καταπιεζόμενους χριστιανούς καμιά άλλη συμβουλή, παρά να τους παρακινεί να κάνουν υπομονή: *«Σας τυραννούν με βαριά φορολογία και με τόσα άλλα κακά, έτσι ώστε να απουδήσετε, να χάσετε την υπομονή σας και στη συνέχεια να αρνηθείτε την πίστη σας».*²⁷⁴

Η Παπούλια μάλιστα βλέπει στην απογοήτευση του ελληνικού πληθυσμού τον κύριο παράγοντα του εξισλαμισμού: *«Πρωταρχικό ρόλο έπαιξε εδώ εκείνο το αίσθημα της απόλυτης εξάρτησης πλέον από σκοτεινές δυνάμεις, που βρίσκει την έκφρασή του ως πίστη στην τύχη σε μια από τις πιο ισχυρές προσωπικότητες της εποχής αυτής, τον Θεόδωρο Μετοχίτη».*²⁷⁵

Η στάση του κλήρου στον αυξανόμενο εξισλαμισμό ήταν τέτοια, ώστε τις καταστροφές αυτές θα πρέπει να τις θεωρήσει κανείς ως τιμωρία για τις αμαρτίες

²⁷² Heinrich, B., Roth, J., *“Partner Turkei oder Foltern fur die Freiheit des Westens”*, Hamburg (1973), σ. 14-15. Jorga, N., *“G.O.R.”*, τ. III, σ. 228-229.

²⁷³ Jorga, N., *“G.O.R.”*, τ. 2, σ. 199.

²⁷⁴ Νικόδημος, Αγιορείτης, *“Νέον Μαρτυρολόγιον”*, 3 εκδ., Αθήνα (1961), σ. 15. Βακαλόπουλος, Α., *“I.N.E.”*, τ. 2, Θεσσαλονίκη (1976), σ. 48-49.

²⁷⁵ Papoulia, B. D., *“Ursprung und Wesen der Knabenlese im osmanischen Reich”*, München (1963) σ. 105. Metochites, *“Die Krise des byzantinischen Weltbildes im 14. Jahrhundert”*, München (1952), σ. 129.

του (του ελληνικού πληθυσμού).²⁷⁶ Η ερμηνεία αυτή ικανοποιούσε τον απλό λαό, που δεν μπορούσε αλλιώς να εξηγήσει το ακατανόητο και αποδεχόταν, όμως, την τιμωρία που του επέβαλλε ο Θεός με τη μεταστροφή στο ισλάμ.²⁷⁷

Ο Μωάμεθ Β' (1451-1481) αναγνώρισε την ορθόδοξη εκκλησία, στην οποία έβλεπε ένα θαυμάσιο όργανο εξουσίας πάνω στους Έλληνες και της παραχώρησε, όπως έκανε εξάλλου και στις άλλες χριστιανικές εκκλησίες και στην ιουδαϊκή, με τη μορφή των θρησκευτικών κοινοτήτων (milletts), μια κάποια αυτονομία, ώστε να αποτελεί σχεδόν κράτος εν κράτει.²⁷⁸ Αυτή η μεγαλοδωρία διευκόλυνε τους οθωμανούς στην ομαλή κυριαρχία των υποτελών, ενώ παράλληλα έδινε στους τελευταίους την θεωρητική δυνατότητα, να διατηρούν τη γλώσσα τους, τα ήθη και τα έθιμά τους, τις παραδόσεις και τις εθνικές ιδιαιτερότητές τους.

Το νεαρό οθωμανικό κράτος αποτελούσε επίσης μια ανερχόμενη οικονομική δύναμη. Το εμπόριο, βέβαια, εξακολουθούσε να γίνεται προς τα έξω από τις ιταλικές θαλάσσιες δημοκρατίες και στο εσωτερικό από τους Έλληνες και τους Αρμένιους. Αυτοί (οι Έλληνες και οι Αρμένιοι), όμως, ήταν εκτεθειμένοι στην απόλυτη δεσποτεία της κρατικής εξουσίας και πέρα από την οικονομική τους κυριαρχία δεν ήταν σε θέση να αποκτήσουν πολιτική δύναμη.²⁷⁹

Την περίοδο του Βαγιαζίτ Β' (1481-1512), ο οποίος άλλαξε τον δυτικό προσανατολισμό του κράτους και συμπαθούσε το κίνημα των δερβίσηδων,²⁸⁰ παρουσιάστηκε μια στασιμότητα στην ανάπτυξη της δύναμης του κράτους.²⁸¹

²⁷⁶ Papouliia, B. D., ό.π., σ. 101-104. Φραντζής, Γ., "Chronikon", Bekker, J., Bonn (1838), σ. 310. Τωμαδάκης, Ν., "Μελετήματα περί Ιωσήφ Βρυεννίου", στο: Ε.Ε.Β.Σ., τ. 29, Αθήνα (1959), σ. 1-12.

²⁷⁷ Νικολαΐδου Ε., "Οι Κρυπτοχριστιανοί της Σπαθίας", Ιωάννινα (1979), Ιωάννινα (1979), σ. 16. Σχολάριος Γ., "Απαντα", Εκδ. Petit, L., - Siderides, C. A., - Jugie, M., Paris (1930), σ. 285-286.

²⁷⁸ Ζεύγος, Ι., "Σύντομη μελέτη της νεοελληνικής ιστορίας" Αθήνα (1945), σ. 12-13. Στεφανίδης, Β., "Εκκλησιαστική Ιστορία", Αθήνα (1959), σ. 689. Κορδάτος, Ι., "Η κοινωνική σημασία της Ελληνικής επανάστασες του 1821", Αθήνα (1975), σ. 65 κ.ε..

²⁷⁹ Heinrich, B., Roth, J., "Partner Türkei oder Foltern für die Freiheit des Westens", Hamburg (1973), σ. 14. Babinger, F., "Mehmed der Eroberer und seine Zeit", München (1953), σ. 107.

²⁸⁰ Spuler, B., "Die neuen islamischen Reiche", στο: Saeculum Weltgeschichte, τ. 5, Freiburg-Basel-Wien (1970), σ. 502.

²⁸¹ Shaw, S., "Das Osmanische Reich und die moderne Türkei", στο: Fischer, Weltgeschichte, τ. 15, σ. 61.

Ο γιος του Σελήμ Α' (1512-1520) ενίσχυσε με την κατάκτηση της Περσίας, της Συρίας και της Αιγύπτου²⁸² την ανατολική επίδραση.²⁸³ Ακόμη μετέφερε το χαλιφάτο στην Κωνσταντινούπολη και έγινε ο προστάτης της Μέκκας και της Μεδίνας. Οι οθωμανοί σουλτάνοι, λοιπόν, παράλληλα προς την κοσμική τους επικυριαρχία σε όλη την Ανατολή απέχτησαν και την πνευματική αρχηγία του ισλαμικού κόσμου και ευνόησαν με τον τρόπο αυτό την εσωτερική ανατολικοποίηση του κράτους.²⁸⁴

Η διακυβέρνηση του Σουλεϊμάν Β' του Μεγαλοπρεπούς (1520-1566), κατά την οποία η οθωμανική αυτοκρατορία γνώρισε τη μεγαλύτερη έκτασή της,²⁸⁵ θεωρείται ως η χρυσή εποχή της οθωμανικής ιστορίας, μολονότι ήδη την εποχή αυτή άρχισε η αργή αλλά ασταμάτητη πτώση του κράτους.²⁸⁶

Επί Σελήμ Β' (1566-1574), ή καλύτερα επί του μεγάλου βεζύρη του Mehmet Sokolli,²⁸⁷ υπέστη το οθωμανικό κράτος για πρώτη φορά μια στρατιωτική ήττα. Ο πάπας Πίος Ε' γνωστοποίησε το 1570 τον σχηματισμό μιας «ιερής συμμαχίας» εναντίον των Τούρκων, στην οποία πήραν μέρος και άλλες ιταλικές δημοκρατίες, η Ισπανία, η Μάλτα και ο πρίγκιπας της Σαβοΐας.²⁸⁸ Το 1571 το τουρκικό ναυτικό κατέλαβε τη βενετική Κύπρο,²⁸⁹ την ίδια όμως χρονιά η

²⁸² Brockelmann, C., *“Geschichte Der Islamischen Volker und Staaten”*, München-Berlin (1939), σ. 262.

²⁸³ Shaw, S., *“Das Osmanische Reich...”* στο: Fischer, Weltgeschichte, τ. 15, Frankfurt (1971), σ. 76-77. Stuwe, M., *“Turkei heute”*, Düsseldorf (1973), σ. 169.

²⁸⁴ Oberhummer, E., *“Die Turken und Das Osmanische Reich”*, Leipzig/Berlin (1917), σ. 60. Sax, C. R. v. *“Geschichte des Machtverfalls der Turkei”*, Wien (1913), σ. 6.

²⁸⁵ Stuwe, M., *“Turkei heute”*, Düsseldorf (1973), σ. 91. Hassert, K., *“Das Turkische Reich”*, Tubingen (1918), σ. 4.

²⁸⁶ Heinrich, B., Roth, J., *“Partner Türkei oder Foltern für die Freiheit des Westens”*, Hamburg (1973), σ. 17. Shaw, S., *“Das Osmanische Reich...”* στο: Fischer, Weltgeschichte, τ. 15, Frankfurt (1971), σ. 100-104.

²⁸⁷ Werner, E., Markow, W., *“Geschichte der Turken”*, Berlin (1979), σ. 116. Mahmud, S. F., *“Geschichte des Islam”*, München (1964), σ. 485.

²⁸⁸ Werner, E. - Markow, W., ό.π., σ. 117. Ranke, L., *“Die Osmanen und die spanische Monarchie im 16 & 17 Jahrhundert”*, εκδ. 3, Berlin (1857), σ. 78-79.

²⁸⁹ Άμαντος, Κ., *“Σχέσεις Ελλήνων και Τούρκων”*, Αθήνα (1955), σ. 173 κ.ε.. Μένανδρος, Σ., *“Θρήνος της Κύπρου”*, στο: Δ.Ι.Ε.Ε., τ. 6, Αθήνα (1902-1906), σ. 405 κ.ε..

δυτική συμμαχία κέρδισε μια εντυπωσιακή νίκη επί των Τούρκων στη ναυμαχία της Ναυπάκτου.²⁹⁰

Από την εποχή του Σελήμ Β' και του Μουράτ Γ' άρχισε η πτώση του τουρκικού στρατού. Οικονομικές δυσκολίες έκαναν την εμφάνισή τους ήδη προς το τέλος της διακυβέρνησης του Σουλεϊμάν Β'. Εξαιτίας εσωτερικών προβλημάτων διογκώνονταν συνεχώς οι δαπάνες, οι οποίες δεν μπορούσαν να καλυφθούν παρά με υποτίμηση του νομίσματος, δραστικές αυξήσεις φόρων και ακόμα και με υποχρεωτικές απαλλοτριώσεις. Οι σπαχήδες,²⁹¹ οι κάτοχοι δηλ. των τιμαρίων και οι μισθωτές φόρων δεν θεωρούσαν πλέον τα κτήματα ως σίγουρη επένδυση, αλλά ως πηγή χρημάτων, που έπρεπε να την εξαντλήσουν κατά το δυνατόν γρηγορότερα.²⁹² Από τους γεωργούς ζητούσαν όλο και περισσότερα και έγιναν έτσι σαν τους γαιοκτήμονες της παλιάς ελληνικής, σλαβικής και λατινικής περιόδου.

Η στενή οικονομική κατάσταση ανάγκαζε τους γεωργούς και συχνά τους κατοίκους ολόκληρων χωριών να καταφεύγουν στην πόλη, διογκώνοντας έτσι τις μάζες των δυσारेστημένων που ζούσαν σε ένα διαρκώς αυξανόμενο χάος και δημιουργούσαν όλο και συχνότερα ταραχές και εξεγέρσεις. Άλλοι γεωργοί, που παρέμεναν στην ύπαιθρο, συνασπίζονταν με τους επαναστάτες και άρπαζαν και λεηλατούσαν τους λίγους που είχαν απομείνει στα χωράφια και όσους ασκούσαν το εμπόριο.²⁹³ Η ήττα των Τούρκων στη Ναύπακτο αναπτέρωσε τις ελπίδες των χριστιανών. Η αναμενόμενη, όμως, εξέγερση των 40.000 χριστιανών της Κωνσταντινούπολης δεν έγινε.²⁹⁴ Στο μεταξύ στη Μ. Ασία το χριστιανικό στοιχείο έχασε τη σπουδαιότητα που είχε πριν, και μόνο στις μεγάλες πόλεις, όπως στην Προύσα και στη Νίκαια, υπήρχαν ακόμα πολλοί χριστιανοί.

²⁹⁰ Werner, E. - Markow, W., *“Geschichte der Türken”*, Berlin (1979), σ. 118. Oberhammer, E., *“Die Türken” und Das Osmanische Reich*, Leipzig/Berlin (1917), σ. 63. Παπαρούνης, Π. Ν., *“Τουρκοκρατία”*, Αθήνα (1977), σ. 442.

²⁹¹ Λαζαρίδης, Κ., *“Οι Τούρκοι σπαχήδες”*, στο: *Ηπειρωτική Εστία*, τ. 1, Ιωάννινα (1952), σ. 10 κ.ε..

²⁹² Ασδραχάς, Σ., *“Μηχανισμοί οικονομίας στην Τουρκοκρατία (15-16 αι.)”*, Αθήνα (1978), σ. 12-13. Σβορώνος, Ν., *“Επισκόπηση της νεοελληνικής Ιστορίας”*, Αθήνα (1976), σ. 41.

²⁹³ Κιτσίκης, Δ., *“Συγκριτική ιστορία Ελλάδος και Τουρκίας στον 2ο αιώνα”*, Αθήνα (1978), σ. 57. Miguel, A., *“Der Islam”*, στο: *Kindlers Kulturgeschichte*, τ. 28, München (1970), σ. 342.

²⁹⁴ Σάθας, Κ., *“Χρονικόν ανέκδοτον Γαλαξειδίου”*, Αθήνα (1865), σ. 212.

Η εξασθένιση του οθωμανικού κράτους διακόπηκε για λίγο και γνώρισε ακόμα μια φορά μια σημαντική αύξηση της δύναμης του κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης της αλβανικής δυναστείας Κοργιλιού. Το 1656 ο 80ετής μεγάλος βεζύρης Μεχμέτ Κοργιλιού²⁹⁵ (1656-1661) ανέλαβε με ιδιαίτερες δικαιοδοσίες τη διακυβέρνηση υπό τον Μεχμέτ Δ' (1648-1687). Κατά την περίοδο του διαδόχου του στο αξίωμα του μεγάλου βεζύρη Αχμέτ Κοργιλιού (1661-1676) έγινε ένας φοβερός διωγμός του χριστιανικού πληθυσμού του Πόντου.

Οι μεταρρυθμίσεις της δυναστείας Κοργιλιού φαίνεται πως ισχυροποίησαν τόσο το κράτος,²⁹⁶ ώστε ο διάδοχός τους στο αξίωμα του μεγάλου βεζύρη Καρά Μουσταφά Πασά, μπόρεσε ξανά το 1683 να εκστρατεύσει εναντίον της Βιέννης. Η πολιορκία όμως δεν είχε επιτυχία και στους παλιούς εχθρούς του οθωμανικού κράτους, τους Αψβούργους και τη Βενετία, προστέθηκε ένας ακόμα σημαντικός εχθρός, η Ρωσία. Η Ρωσία και η Αυστρία πολεμούσαν τους οθωμανούς όχι μόνο στο στρατιωτικό επίπεδο, αλλά παράλληλα καλλιεργώντας τη δυσαρέσκεια και τις εξεγέρσεις των μη μουσουλμάνων υποτελών του σουλτάνου. Στην κατάσταση αυτή δε μπορούσε να αντιδράσει ο σουλτάνος προς στιγμή με κανέναν άλλον τρόπο, παρά μόνο με την καταπίεση των μη μουσουλμάνων υποτελών.²⁹⁷

Ο πόλεμος εναντίον των στρατευμάτων της «ιερής συμμαχίας» τελείωσε το 1699 με την ειρήνη του Κάρλοβιτς σύμφωνα με την οποία η Οθωμανική Αυτοκρατορία αναγκάστηκε να παραχωρήσει την Ουγγαρία, την Τρανσυλβανία, την Κροατία και τη Σλοβενία στην Αυστρία, το 'Αζωβ στη Ρωσία, την Ποδολία και την Ουκρανία στην Πολωνία και την Πελοπόννησο στη Βενετία.²⁹⁸

Εκτός από τα αρχεία του Πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης πολύ λίγες εύχρηστες πηγές υπάρχουν για την εξέλιξη του εξισλαμισμού της Μ. Ασίας μετά το 1453. Κυρίως πρόκειται για ταξιδιωτικές εντυπώσεις που μας δίνουν

²⁹⁵ Werner, E. - Markow, W., "Geschichte der Türken", Berlin (1979), σ. 145.

²⁹⁶ Ευαγγελίδης, Τ., "Ιστορία της Ποντιακής Τραπεζούντος", Οδησσός (1898), σ. 185-186. Τριανταφυλλίδης, Π., "Οι Φυγάδες", Αθήνα (1870), σ. 87-88. Ο ίδιος: "Ποντιακά", Αθήνα (1865), σ. 56. Φωτιάδης, Κ., "Οι Εξισλαμισμοί", σ. 13-14.

²⁹⁷ Krüger, K., "Die neue Türkei", Berlin (1963), σ. 217. Kissling, J., "Vom Osmanische Reiche", στο: "Zeitschrift für Kulturaustausch", Heft 2-3, Stuttgart (1962), σ. 125.

²⁹⁸ Shaw, S., "Das Osmanische Reich und die moderne Türkei", στο: Fischer, Weltgeschichte, τ. 15, Frankfurt (1971), σ. 107-108. Εφραιμίδης, Α., "Οι λησμονημένοι Έλληνες στη Μ. Ασία και τον Πόντο", Θεσσαλονίκη (1978), σ. 14-15.

στιγμιαίες και τοπικά περιορισμένες εικόνες της εξέλιξης του εξισλαμισμού. Άλλες πηγές για το θέμα αυτό δεν προέρχονται από την εποχή που μας ενδιαφέρει, αλλά προσπαθούν να στηριχθούν σε παραδόσεις και να μας δώσουν έτσι μια αναδρομική εικόνα.

Ως σίγουρο, βέβαια, μπορεί να θεωρηθεί το γεγονός ότι η ορθόδοξη εκκλησία στη Μ. Ασία γνώρισε μετά το 1453 μια γρήγορη κατάρρευση. Σε μία από τις πηγές, που έχει συλλέξει ο Gelzer για την εποχή αυτή, αναφέρεται: «Και δεν συναντούμε ούτε μητροπολίτες στις μητροπόλεις, ούτε αρχιεπισκόπους στις αρχιεπισκοπές, ούτε επισκόπους στις επισκοπές, ούτε ιερείς στις εκκλησίες, ούτε μοναχούς στα μοναστήρια ή στα ησυχαστήρια, ούτε άλλους λαϊκούς χριστιανούς στους πύργους ή στην ύπαιθρο εξαιτίας μερικών αμαρτιών, που μόνον ο Θεός ξέρει...».²⁹⁹

Πραγματικά πολλοί επίσκοποι, παπάδες και μοναχοί είχαν γίνει αποστάτες. Οι λόγοι γι' αυτό το εκ πρώτης όψεως παράδοξο φαινόμενο βρίσκονται στην διαρκή χειροτέρευση των συνθηκών, κάτω από τις οποίες ήταν αναγκασμένος να ζει ο κλήρος, από την περίοδο της αρχής της οθωμανικής κυριαρχίας και από την άλλη όψη, βέβαια, διαφορές απόψεων με τους προϊσταμένους. Αναφέρεται π.χ. για τον επίσκοπο Αλέξανδρο του Οφ (στην επαρχία της Τραπεζούντας) ότι μαζί με ένα μεγάλο μέρος της επισκοπής του (65.000 χριστιανούς) αποδέχθηκε την ισλαμική πίστη, για να εκδικηθεί με αυτό τον τρόπο τον μητροπολίτη της Τραπεζούντας, ο οποίος το 1670 τον είχε καθαιρέσει από το αξίωμά του.³⁰⁰ Αποφασιστική αιτία για την προοδευτική εξασθένηση της ορθόδοξης εκκλησίας ήταν επίσης η νέα οργανωτική μορφή των χριστιανικών κοινοτήτων, οι millets,³⁰¹ που τις δημιούργησε ο Μωάμεθ Β'.

Η ορθόδοξη εκκλησία —που είχε γίνει κράτος εν κράτει— δεν είχε τώρα πια αρκετούς ικανούς κληρικούς, για να μπορέσουν να ανταποκριθούν στις νέες

²⁹⁹ Ranke, L., *“Die Osmanen und die spanische Monarchie im 16 & 17 Jahrhundert”*, εκδ. 3, Berlin (1857), σ. 118-119. Gelzer, H., *“Geistliches und Westliches”*, σ. 183.

³⁰⁰ Gelzer, H., *“Texte der Motitiae episcopatum”*, στο: *Abhandlungen der Philosophisch-Philologischen Classe der Koniglich Bayerischen Akademie der Wissenschaften*, τ. 21, München (1901), σ. 630-631.

³⁰¹ Αποστολίδης, Δ., *“Ιστορία του Ελληνισμού του Πόντου”*, Θεσσαλονίκη (1935), σ. 76. Κουκκίδης, Κ., *“Κόσμοι της Ανατολής”*, Αθήνα (1958), σ. 297.

απαιτήσεις των millets. Αναγκαστικά, λοιπόν, πολλά καθήκοντα, που σχετίζονταν με την οικονομία και το δίκαιο τα ανέλαβαν λαϊκοί, οι οποίοι, όμως, με αυτό τον τρόπο αποχτούσαν όλο και περισσότερο εξουσία.³⁰² Στις ενορίες των πόλεων και των χωριών υπήρχαν λίγοι ιερείς³⁰³ και οι λίγοι όμως που υπήρχαν ήταν αμόρφωτοι. Ο Gerlach εξηγεί τους λόγους: «Γι' αυτό και οι μοναχοί δε σπουδάζουν, αλλά μέρα και νύχτα ασχολούνται με το πώς θα μαζέψουν χρήματα με οποιονδήποτε τρόπο, μαζεύονται σε ομάδες. Είναι επίσης πολύ φιλόδοξοι και φθονεροί και ο ομιλητής τους ονομάζει αμαθείς γαϊδάρους που ούτε μαθαίνουν ούτε ξέρουν παρά να διαβάζουν μερικά πράγματα που δεν τα καταλαβαίνουν».³⁰⁴ Ο ελληνορθόδοξος κλήρος, λοιπόν, έχανε συνεχώς σε επίπεδο, έτσι ώστε η αποστασία πολλών χριστιανών στο ισλάμ γίνεται κατανοητή και εξαιτίας της απογοήτευσης και της εσωτερικής αντίδρασης.

Τις πιο δυσμενείς επιπτώσεις είχε το σύστημα των millets στο αξίωμα του πατριάρχη. Ο Πατριάρχης έγινε υπάλληλος του οθωμανικού κράτους. Η θέση του αυτή έδινε στους Τούρκους την δυνατότητα να εισάγουν ίντριγκες στις ορθόδοξες κοινότητες, πράγμα που επιτάθηκε περισσότερο με την κατάληψη των αξιωμάτων από λαϊκούς, οι οποίοι δεν επιδίωκαν τίποτε άλλο παρά την προσωπική δύναμη και εξουσία. Η θρησκευτική ηθική υπονομευόταν σοβαρά κατ' αυτόν τον τρόπο.³⁰⁵ Έτσι λοιπόν, σύντομα η κατάληψη του αξιώματος του πατριάρχη έγινε εξαιτίας της εξουσίας που ασκούσε, ένας σκοπός, που τον επιδίωκαν πολλοί.

Ο πέμπτος Πατριάρχης μετά την άλωση, ο Συμεών, ανέβηκε στον θρόνο ύστερα από μια ίντριγκα και έκανε για το λόγο αυτό δώρο στο σουλτάνο 1.000

³⁰² Fernau, F.-W., "Patriarchen am Goldenen Horn", Gegenwart und Tradition des orthodoxen Orients, Opladen (1967), σ. 68-69. Sax, C.R.v., "Geschichte des Machtverfalls der Türkei", Wien (1913), σ. 2-5.

³⁰³ Στεφανίδης, Β., "Εκκλησιαστική Ιστορία", Αθήνα (1959), σ. 71. Κορδάτος, Ι., "Η κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επανάστασης του 1821", Αθήνα (1975), σ. 77. Dahm, Χρ., "Die Kirche im Osten", τ. 1, Offenburg (1964), σ. 34.

³⁰⁴ Jorga, Ν., "G.O.R.", τ. 3, σ. 197, 199. Βακαλόπουλος, Α. "Ι.Ν.Ε.", τ. 2, Θεσσαλονίκη (1976), σ. 173.

³⁰⁵ Gerlach, S., "Tagebuch", Frankfurt (1674), σ. 211. Ζερλέντης, Π., "Σημειώματα περί Ελλήνων εκ των Μαρτίνου Κρουσίου Σουηδικών Χρονικών", Αθήνα (1928), σ. 34. Χρύσανθος, "Η Εκκλησία της Τραπεζούντας", Αθήνα (1931), σ. 526.

δουκάτα.³⁰⁶ Από την εποχή αυτή αρχίζει να ακμάζει η εξαγορά αξιωμάτων. Η πληρωμή για την απονομή του αξιώματος του πατριάρχη³⁰⁷ έγινε μάλιστα νόμος από τον σουλτάνο. Η εξέλιξη αυτή οδηγούσε σε μια όλο και μεγαλύτερη εξάρτηση του Πατριάρχη και ταυτόχρονα ολόκληρου του Πατριαρχείου από την Πύλη. Σύντομα καθιερώθηκε ένας νέος πρόσθετος ετήσιος φόρος ο οποίος αυξανόταν με διάφορες ευκαιρίες.³⁰⁸ Είχε εισαχθεί στην αρχή οικειοθελώς από έναν πατριάρχη, για να καλοπιιάσει τον βεζύρη του σουλτάνου.

Συχνά δεν μπορούσε το Πατριαρχείο από μόνο του να πληρώνει τον φόρο προς την Πύλη. Και έτσι κατάντησε συνηθισμένο φαινόμενο να ταξιδεύουν υπάλληλοι του Πατριαρχείου και πολλές φορές και ο ίδιος ο Πατριάρχης, για να μαζέψουν από τον ορθόδοξο πληθυσμό της οθωμανικής αυτοκρατορίας τον φόρο για τη «μεγάλη εκκλησία». Η Μ. Ασία δεν απέδινε και πολλά στη συλλογή αυτή του φόρου, γιατί εκεί ήδη από τα μέσα του 16^{ου} αι. δεν υπήρχε πλέον ορθόδοξος πληθυσμός. Πολλοί Έλληνες που κατάγονταν από την Μ. Ασία είχαν καταφύγει στην Κωνσταντινούπολη. Κοντά σε όλα αυτά πλήθαιναν και οι διάφορες αιρέσεις: «Οι πιο αξιόλογοι τόποι έχουν ερημωθεί και όπου υπάρχουν ακόμα χριστιανοί, ανήκουν σε διάφορες αιρέσεις». Το μεγαλύτερο, όμως, μέρος του μικρασιατικού πληθυσμού χάθηκε για την ορθόδοξη εκκλησία εξαιτίας του εξισλαμισμού. Ο Πατριάρχης των Ιεροσολύμων Νοταράς που έκανε το 1681 ένα ταξίδι σε όλη τη Μ. Ασία, βρήκε ακόμα και το μεγαλύτερο μέρος της περιοχής Τραπεζούντας εξισλαμισμένο.³⁰⁹

Κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης του Μωάμεθ Β' (1451-1481) ανέβηκαν συνολικά εννιά Πατριάρχες στον θρόνο.³¹⁰ Η ενθρόνιση νέων

³⁰⁶ Πατρινέλης, Χ., *“Ιστορία του Ελληνικού Έθνους”*, Εκδ. Αθηνών, Αθήνα (1974), σ. 99. Ανώνυμος, *“Ελληνική Νομαρχία”*, Αθήνα (1973), σ. 74. Runciman, S., *“Das Patriarchet von Konstantinopel”*, München (1966), σ. 198-199.

³⁰⁷ Jorga, N., *“G.O.R.”*, τ. 3, σ. 200. Zinkeisen, J. W., *“G.O.R.”*, τ. 2, Gotha (1850), σ. 11-12. Βακαλόπουλος, Α., *“I.N.E.”*, τ. 2, Θεσσαλονίκη (1976), σ. 164.

³⁰⁸ Gerlach, S., *“Tagebuch”*, Frankfurt (1674), σ. 224. Grusius, M., *“Turcograeciae”*, Basel (1584), σ. 39-40. Κατά το Ν. Jorga: «Ο φόρος αυτός αυξανόταν με κάθε ευκαιρία. Υπό τον Ιωακείμ της Δράμας (1498-1502) η εντελώς φτωχή εκκλησία πλήρωσε 1.000 δουκάτα παραπάνω, σύνολο δηλ. 3.000 δουκάτα, ενώ ο Ιωακείμ το αύξησε σε 3.500 δουκάτα». Jorga, N., *“G.O.R.”*, τ. 2, σ. 200.

³⁰⁹ Gerlach, S., *“Tagebuch”*, Frankfurt (1674), σ. 122, και Βλ. Παραρτήματα Α7 & Α8.

³¹⁰ Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, Α., *“Ανάλεκτα Ιεροσολυμιτικής Σταχυολογίας”*, τ. 1, Petersburg

πατριαρχών έγινε για το οθωμανικό κράτος μια ευπρόσδεκτη πηγή χρημάτων.³¹¹ Οι υποψήφιοι δε δίσταζαν από την πλευρά τους να μαζέψουν από το ποίμνιο τα χρήματα που είχαν πληρώσει, για να αποκτήσουν το πολύ επιθυμητό αξίωμα.³¹² Χαρακτηριστικό της εξαθλίωσης του Πατριαρχείου είναι το γεγονός ό,τι από το 1623 μέχρι το 1700 ανέβηκαν στο θρόνο —τις περισσότερες φορές βέβαια με διάφορες ίντριγκες— πενήντα συνολικά διαφορετικοί Πατριάρχες. Και μόνο από το 1670 μέχρι το 1678 ήταν συνολικά έξι.³¹³ Η διαφθορά για την απόκτηση του αξιώματος αυτού είχε πάρει κατά τον Gerlach τέτοιες διαστάσεις, ώστε ένας Πατριάρχης το 1576 πλήρωσε για να καταλάβει το αξίωμα αυτό σε δώρα 12.000 δουκάτα.³¹⁴ Μετά το θάνατο του πατριάρχη Παχώμιου, όπως αναφέρει ο Jorga, η εκκλησία κατέληξε σε μια τέτοια εξάρτηση από το οθωμανικό κράτος, ώστε να ορίσει η ίδια η Πύλη τον Πατριάρχη.³¹⁵

Δεν υποσκάφθηκε, όμως, ηθικά με τις διάφορες ίντριγκες μόνο το αξίωμα του πατριάρχη. Τα ίδια φαινόμενα παρατηρούνται σε όλο γενικά τον κλήρο, όπως αποδεικνύει ο Gerlach: *«Αν κάποιος ήθελε να γίνει μητροπολίτης, έπρεπε να εξαγοράσει το αξίωμα από τον πασά, τον Μιχαήλ Καντακουζηνό και τους κληρικούς του Πατριαρχείου. Και ο Πατριάρχης έχει καθημερινώς σχεδόν προβλήματα με τους μοναχούς αυτούς. Γιατί πάει κάποιος στον πασά και του υπόσχεται τόσα και τόσα δουκάτα, για να μπορέσει να γίνει επίσκοπος ή μητροπολίτης. Ο πασάς στέλνει αμέσως έναν τσαούση στον Πατριάρχη, για να του διαμηνύσει ότι ο τάδε πρέπει να γίνει επίσκοπος ή μητροπολίτης ή γράφει στον Καντακουζηνό ή ο ίδιος ο μοναχός πηγαίνει σ' αυτόν, του κάνει δώρο 500 ή και 1.000 δουκάτα μιας και το αξίωμα του επισκόπου, που τόσο επιθυμεί, έχει*

(1899), σ. 287. Φωτιάδης, Κ., *“Οι Εξισλαμισμοί”*, σ. 14.

³¹¹ Πατρινέλης, Χρ., *“Ιστορία του Ελληνικού Έθνους”*, στο: “Ι.Τ.Ε.Ε.”, τ. 10, Εκδοτική Αθηνών, σ. 102.

³¹² Στεφανίδης, Β., *“Εκκλησιαστική Ιστορία”*, Αθήνα (1959), σ. 690. Runciman, S., *“Das Patriarchat von Konstantinopel”*, München (1966), σ. 195-196.

³¹³ Fernau, F.-W., *“Patriarchen am Golden Horn, Gegenwart und Tradition des orthodoxen Orients”*, Opladen (1967), σ. 72-73. Scheel, H., *“Die Staatsrechtliche Stellung der okumenischen Kirchenfürsten”*, Berlin (1943), σ. 12 κ.ε..

³¹⁴ Gerlach, S., *“Tagebuch”*, Frankfurt (1674), σ. 211, 224. Στεφανίδης, Β., *“Εκκλησιαστική Ιστορία”*, Αθήνα (1959), σ. 739.

³¹⁵ Gerlach, S., ό.π., σ. 224. Βλ. επίσης Zinkeisen, J. W., *“G.O.R.”*, τ. 2, σ. 13. Jorga, N., *“G.O.R.”*, τ. 3, σ. 201 και Crusius M., *“Turcograeciae libri octo”*, Buch 2, Basel (1584), σ. 143-145.

μεγάλα εισοδήματα. Τότε γράφει ο Καντακουζηνός στον πατριάρχη να κάνει αυτό και αυτό».³¹⁶

Και στη συνέχεια: «Όποιος, λοιπόν, έχει χρήματα και μπορεί να υποσχεθεί πολλά στον Καντακουζηνό, αυτός μπορεί να γίνει μητροπολίτης, ας είναι και γάιδαρος από άλλες απόψεις. Γι' αυτό και κάθε μοναχός ή ιερομόναχος το μόνο πράγμα που επιδιώκει είναι με την εξομολόγηση, με την προσευχή, με τη λειτουργία και με οποιονδήποτε άλλο τρόπο να συγκεντρώσει όσο το δυνατόν περισσότερα χρήματα».³¹⁷

Αλλά και την αντίδραση του ορθόδοξου πληθυσμού στην εσωτερική σήψη της ελληνικής εκκλησίας μπορούμε να την παρακολουθήσουμε από τις πηγές: «Ο λαός βλέπει τέτοια πράγματα και προσπαθεί να αντιδράσει στην πτώση. Καταδικάζει τον κλήρο αλλά πέφτει αναγκαστικά στην αγκαλιά του κακού. Οι τύψεις δεν τιμωρούν πια, οι εντολές του Κυρίου έχουν ξεχαστεί. Όταν κάποιος επιτιμά κάποιον φιλικά, ο δεύτερος δείχνει τους κληρικούς: Και η εκκλησία μυρίζει σαπίλα, χιλιάδες αλλάζουν την πίστη, χωρίς βία, χωρίς διωγμούς. Ποιος διδάσκει; Ποιος ακούει; Πού είναι ο ευσεβής ζήλος; Και έτσι αλλάζουν πολλοί από τους πιστούς, την πίστη τους. Η εκκλησία έχει βέβαια και επίλεκτους ποιμένες, πιστούς, μορφωμένους, αλλά πολύ λίγους».³¹⁸

Την κατάσταση της ελληνορθόδοξης εκκλησίας στην τρίτη περίοδο του εξισλαμισμού μπορούμε ακόμη να αξιολογήσουμε στηριζόμενοι στις περιγραφές δύο χειρόγραφων πηγών του 17^{ου} αι.. Οι πηγές αυτές συγκεντρώθηκαν και αξιολογήθηκαν από τον Gelzer.³¹⁹ Ο συγγραφέας των πηγών απαριθμεί έναν έναν όλους τους μητροπολίτες, μάλλον πριν από την εποχή των Τούρκων. Μολονότι ο Gelzer διαπίστωσε ορισμένα λάθη και έκανε γι' αυτό τις απαραίτητες διορθώσεις, προσωπικά πιστεύω ό,τι οι πηγές φανερώνουν τη γενική τάση της

³¹⁶ Jorga, N., "G.O.R.", τ. 3, σ. 201. Crusius M., ό.π., σ. 152-153.

³¹⁷ Gerlach, S., "Tagebuch", Frankfurt (1674), σ. 211. Για τη θέση και τα δικαιώματα του μητροπολίτη βλέπε Scheel, H., "Die staatrechtliche Stellung der okumenischen Kirchenfürsten", Berlin (1943), σ. 17.

³¹⁸ Gerlach, S., ό.π., σ. 367.

³¹⁹ Μπουμπουλίδης, Φ., στο: "Ε.Ε.Φ.Σ.Π.Α.", τ. 17, Αθήνα (1966-1967), σ. 420.

ερήμωσης της Μικράς Ασίας με την εξέλιξη στον αριθμό των μικρασιατικών μητροπόλεων που δίνουν.

Οι μητροπολίτες των παρακάτω μητροπόλεων δεν είχαν, κατά την εποχή που γράφτηκαν τα χειρόγραφα (τον 17^ο αι.), καθόλου τοποτηρητές και καθόλου επισκοπές πλέον. Οι αριθμοί στην παρένθεση δίνουν τον «αρχικό» αριθμό των επισκοπών: Οι μητροπολίτες Καισάρειας / Καππαδοκίας (8), Εφέσου / Ασίας (36), Αγκυρας / Γαλάτειας (8), Κυζίκου / Ελλησπόντου (14), Σάρδεων / Λυδίας (26), Νικομήδειας / Βιθυνίας (12), Χαλκηδόνας / Βιθυνίας (χωρίς στοιχεία), Σίδης / Παμφυλίας (26), Σίβας / Αρμενίας (5), Αμάσειας / Ελλησπόντου (5), Μελιτηνής / Αρμενίας (5), Τυάνων / Καππαδοκίας (3), Γάγκρ / Παφλαγονίας (3), Νεοκαισάρειας / Πόντου (10), Λαοδικείας / Φρυγίας (21), Αντιόχειας / Πισιδίας (21), Σμύρνης / Ασίας (7), Αμονίου / Φρυγίας (5), Ευχαιτίας / Ελληνοπόντου (4), Κελτζηνής με Κορτζηνή και Τάρων³²⁰ (22), Κολώνειας (1) και Σελεύκειας / Παμφυλίας (23).

Ο μητροπολίτης Νίκαιας/Βιθυνίας είχε πριν έξι επισκοπές, οι οποίες τον 17^ο αι. δεν υπήρχαν πλέον, και ακόμα και οι ενορίες είχαν ερημωθεί. Γι' αυτό και του δόθηκε η αρχιεπισκοπή Κίου, η οποία προσαρτήθηκε στη μητρόπολη της Νίκαιας.

Από τους παρακάτω μητροπολίτες ερημώθηκαν τον 17^ο αι. όχι μόνον οι επισκοπές αλλά και οι ίδιες οι μητροπόλεις: Οι μητροπολίτες Πισινίου / Γαλάτειας (7), Μύρων / Λυκίας (36), Σταυρούπολης / Καρίας (28), Συνόδου / Φρυγίας (20), Συλέων / Παμφυλίας (21), Μωκησού / Καππαδοκίας (5), Ιεράπολης / Φρυγίας (9), Καμάχου / Αρμενίας (8) και Κοτυαίων / Φρυγίας (3).

Η μοναδική μητρόπολη, που είχε ακόμα την εποχή αυτή επισκοπές, ήταν η Τραπεζούντα η οποία αρχικά είχε 15. Αργότερα έμεινε με δύο μονάχα επισκοπές. Πρόκειται για την επισκοπή του Όφεως και την επισκοπή της Χαλδείας (Κάνι) και Χεριάνων. Η επισκοπή της Χαλδείας και Χεριάνων αντίθετα

³²⁰ Gelzer, H., "*Texte der Motitiae episcopatum*", στο: *Abhandlungen der Philosophisch-Philologischen Classe der Koniglich Bayerischen Akademie der Wissenschaften*, τ. 21, München (1901), σ. 637-641.

κινδύνων που τους απειλούσαν. Εξάλλου οι διωγμοί, που εξαπέλυσε ο κατακτητής στην περιοχή, ανάγκασαν τον περισσότερο πληθυσμό, να μετακινηθεί από τα παράλια στα ενδότερα και σε μεγαλύτερα υψόμετρα, όπου και ιδρύθηκαν ή ενισχύθηκαν οι μετέπειτα ανθηροί οικισμοί Κρώμνη, Σάντα, Σταυρίν κ.ά.. Εκεί ακριβώς, εντοπίζονται οι συμπαγείς όγκοι των κρυπτοχριστιανών του Πόντου. Οι κάτοικοι της περιοχής, γνωστοί με την ευρύτερη ονομασία Κρωμιώτες ή Κρωμλήδες, αποφάσισαν να δεχτούν, φαινομενικά μόνο, το μωαμεθανισμό. Ουσιαστικά παρέμεναν πιστοί χριστιανοί.

Με τη διπλή, μάλιστα, αυτή ιδιότητα έγιναν και προστάτες των φανερών χριστιανών. Τούτο διότι, οι Τούρκοι ανέθεσαν τη διοίκηση των χωριών σε κρυπτοχριστιανούς αρχιμεταλλουργούς, κατοχύρωσαν την εξουσία τους με φερμάνια και προσάρτησαν σ' αυτούς νέα χωριά και άλλες δασώδεις εκτάσεις. Ιδιαίτερα η Κρώμνη, μ' αυτή την ημιανεξαρτησία, έγινε πόλος έλξης και κέντρο προστασίας των χριστιανών, που κατέφευγαν εκεί. Με τον καιρό οι ενορίες των οικισμών αυξάνονταν και μεγάλωναν αισθητά, ενώ οι κάτοικοι αξιοποιούσαν τη γη και αποκτούσαν πλούτο μέσα από την εκμετάλλευσή της. Τα πλεονεκτήματα αυτά διατηρούνται μόνο μέχρι τον ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1829, οπότε τα μεταλλεία και τα προνόμια καταργούνται και κάπου 2.000 οικογένειες καταφεύγουν στη Ρωσία.

Γυναίκες του Πόντου με παραδοσιακή ενδυμασία

ΠΗΓΗ: www.akrites.de/style/pontos/kleidung-2.jpg

Αντιθέτως, στα παράλια και τις γύρω, από την Τραπεζούντα, περιοχές οι εξισλαμισμοί πήραν μεγάλη έκταση. Άλλοι από φόβο, άλλοι από βία, άλλη από ανάγκη κι άλλοι από συμφέρον, αρνούσαν τη θρησκεία τους και ασπάζονταν το μωαμεθανισμό. Έτσι εξηγείται και η αισθητή υπεροχή του μουσουλμανικού στοιχείου σ' αυτά τα μέρη. Είναι βέβαιο ότι σχεδόν όλοι οι μουσουλμάνοι της περιοχής προέρχονται από χριστιανούς, αφού πολύ λίγοι Αζάπηδες ή Γενίτσαροι εγκαταστάθηκαν εκεί μετά την κατάκτηση της (1461).

Όμως, οι διωγμοί και εξισλαμισμοί στον Πόντο κορυφώνονται στο δεύτερο μισό του 17^{ου} αι. Από τη μια η ανεξέλεγκτη καταδυνάστευση της περιοχής από τους τερεμπέηδες και από την άλλη η αδυναμία της Πύλης να θέσει φραγμό στις αυθαιρεσίες τους. Με αυτά επιδεινώνεται στο έπακρο η κατάσταση και δεν ήταν μόνο οι τερεμπέηδες που το προκαλούσαν. Οι χριστιανοί υπέφεραν τα πάνδεινα από τις επιδρομές, τότε των Λαζών, που συχνά αναστάτωναν και λεηλατούσαν την περιοχή μέχρι και την Οινόη, και τότε των Κιρκάσιων πειρατών, που κατέστρεφαν τα παράλια και άρπαζαν αιχμαλώτους. Έτσι, κατά την προσωπική

μαρτυρία του Πατριάρχη Ιεροσολύμων Δοσίθεου, που επισκέπτεται τον Πόντο στα 1681, οι πρόσφατοι εξισλαμισμοί συντέλεσαν στην πλήρη, σχεδόν, αλλοίωση της εικόνας του πληθυσμού. Στην ελληνικότατη Αμισό (Σαμψούντα), που αποτελούσε την αποικία των αρχαίων Μιλησίων, δεν υπάρχει ούτε ένας χριστιανός!

Την ίδια κατάσταση εμφανίζουν: η Νεοκαισάρεια, η περιοχή του ποταμού Ίρη (Τσαρτσαμπά) και μια τεράστια έκταση ανατολικά της Τραπεζούντας, από τα Σούρμενα ως τον ποταμό Άκαμψη (Τζορόχ), με εξαίρεση ελάχιστες γυναίκες, που κρατούσαν ακόμη την πίστη τους. Οι χριστιανικοί πληθυσμοί δεν αποτελούσαν παρά απλές μόνο νησίδες σ' όλη την έκταση, από Σαμψούντα μέχρι Τιφλίδα (νότιο Καύκασο). Αν εξαιρέσουμε την πόλη της Τραπεζούντας, ένα και μόνο χωριό στην περιοχή της Σαμψούντας παρέμενε χριστιανικό και πολύ λίγοι στην Αμάσεια, στην Οινόη, στην Κερασούντα και στην Τρίπολη, στο κάστρο της οποίας διατηρείται και λειτουργείται (1681) ο ναός της Θεοτόκου.

Κάπως συμπαγείς χριστιανικοί πληθυσμοί εντοπίζονται μόνο στην περιοχή της Παναγίας Σουμελά. Συγκεκριμένα, στους ορεινούς οικισμούς που ιδρύθηκαν μετά την άλωση (1461) και μετέπειτα ενισχύθηκαν σημαντικά με τους τελευταίους ομαδικούς διωγμούς του 17^{ου} αι., σ' όλη την έκταση όπου έφτανε η πνευματική ακτινοβολία και το προστατευτικό κύρος της ιστορικής μονής, ως και στον Κάνη ποταμό, απαντάται αμιγές χριστιανικό στοιχείο. Προχωρώντας ανατολικότερα ο Δοσίθεος βρίσκει κάπως ενισχυμένο το ορθόδοξο στοιχείο της πόλης και περιοχής Θεοδοσιούπολης (Ερζερούμ), παρά την εκεί δράση της παπικής προπαγάνδας, και αρκετά σημαντικό στην περιοχή της Τιφλίδας.

Οι εξισλαμισμοί ούτε την πόλη της Τραπεζούντας είχαν αφήσει άθικτη. Μόλις πριν από επτά χρόνια, στα 1674, ο μητροπολιτικός ναός του αγίου Φιλίππου καταλαμβάνεται από τους Τούρκους και γίνεται τζαμί. Όπως μαρτυρεί σύγχρονο λαϊκό στιχούργημα, που σώθηκε σε κώδικα της μονής Βαζελώνα, η κατάληψη έγινε με βίαιο τρόπο και σκόρπισε οδύνη και θρήνο στην περιοχή. Εν τω μεταξύ, όταν, λίγο πρωτύτερα (1670), έγινε τζαμί και η άλλη μεγάλη εκκλησία της Τραπεζούντας, η αγία Σοφία, κάπου 8.000 χριστιανικές οικογένειες από τα

γύρω χωριά και από την περιοχή Πλατάνων, διωγμένες από τον ισχυρό τοπάρχη Ομέρ πασά Ουτζουντζόγλου, καταφεύγουν στην ορεινή Τόγια, δυτικά της Τραπεζούντας. Εκεί, λίγο αργότερα, εξισλαμίζονται ομαδικά, διατηρώντας παράλληλα, την ελληνική (ποντιακή) τους γλώσσα. Είναι οι γνωστοί μέχρι σήμερα Τογιαλήδες.

Ταυτόχρονα, εξισλαμίζονται, διατηρώντας τη γλώσσα τους, και χριστιανικοί πληθυσμοί της περιοχής Όφη (οι Οφλήδες) και Ρίζαιου, ανατολικά της Τραπεζούντας, υπό την πίεση των γειτονικών Λαζών, ενώ άλλοι αποφασίζουν να φύγουν στην Κριμαία, στο Αρχιπέλαγος και στη Βλαχία. Μετά τους εξισλαμισμούς αυτούς διαμορφώνεται μία σχεδόν πάγια κατάσταση, που διατηρείται ακόμη κι ως τα μέσα του 19^{ου} αι. Έτσι, στις δυτικές επαρχίες οι εξωμοσίες ήταν περίπου καθολικές. Από το Ιερό Άκρο και δυτικότερα (σε μια έκταση 18 ωρών) δε βρίσκει κανείς, τόσο στα παράλια, όσο και στο εσωτερικό, παρά μόνο θλιβερά λείψανα χριστιανών στην Τρίπολη, Κερασούντα, Οινόη, Αμισό. Δυτικότερα, λίγους χριστιανούς συναντά κανείς στη Σινώπη, στην Ιαννούπολη, στην Ηράκλεια και πουθενά αλλού. Εξάλλου, επήλθαν και οι εξής εκκλησιαστικές μεταβολές: Η επισκοπική επαρχία Αμάστριδος εξαλείφτηκε από τον κατάλογο των επισκοπών, η Γαγγρών συγχωνεύτηκε με τη Νεοκαισάρειας και η Κερασούντος με την Τραπεζούντος. Και πολλές άλλες επισκοπές, που κατά μία εκδοχή, ανέρχονταν σε δεκαοχτώ, εξαλείφτηκαν η μία μετά την άλλη. Τελικά, οι υφιστάμενες μητροπόλεις οφείλουν την υπόστασή τους στις αποικίσεις χριστιανικών πληθυσμών από τον Κάνη ποταμό.

Μέσα σε τέτοιες δυσμενείς συνθήκες, που δημιούργησαν οι διωγμοί και οι εξισλαμισμοί, ιδιαίτερα τον 17^ο αι., κυοφορήθηκε ο κρυπτοχριστιανισμός στην περιοχή του Πόντου, όχι μόνο ως διέξοδος σωτηρίας, αλλά και ως αντιδύναμη επιβίωσης και διαίωσισης της φυλής. Οι κρυπτοχριστιανοί του Πόντου, αναγκαστικό γέννημα των βίαιων εξισλαμισμών, θα αναπτύξουν αργότερα μια ιδιαίτερη αίσθηση αγωνιστικότητας απέναντι στις θρησκευτικές και πολιτικές αρχές της αυτοκρατορίας και θα αποτελέσουν το λυτρωτικό καταφύγιο όσων, κατά περιόδους, διώκονταν και απειλούνταν, είτε με εξισλαμισμό, είτε με αφανισμό.

Αυτό, όμως, δε σημαίνει ότι οι κρυπτοχριστιανοί δεν εξισλαμίστηκαν καθόλου. Αντίθετα, είναι βέβαιο ό,τι ένα μεγάλο ποσοστό από την πολυπληθή τάξη των κρυπτοχριστιανών του Πόντου διέρρευσαν, με την πάροδο του χρόνου, προς το μωαμεθανισμό και χάθηκαν οριστικά για τον ελληνισμό και το χριστιανισμό. Όλοι αυτοί, επειδή διέτρεχαν τον κίνδυνο να θανατωθούν, ήταν αναγκασμένοι να κρατούν κρυφή τη χριστιανική τους πίστη. Έτσι, ο κρυπτοχριστιανισμός λειτουργούσε, και στην περίπτωση αυτή, ως καταφύγιο σωτηρίας και ως θρησκευτική και φυλετική άμυνα στον κίνδυνο του αφανισμού.

ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΤΟΥ ΠΟΝΤΙΑΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Η ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑΣ

Η αντικειμενική θέση των χριστιανικών ομάδων στην οικονομική ζωή δίνει από τις αρχές του 20ού αιώνα στους Έλληνες και στους Αρμένιους το ρόλο του εκφραστή της αντίδρασης κατά των φεουδαρχικών δομών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Τα **εθνικά κινήματα** της Μικρασίας, δηλαδή το ελληνικό και το αρμενικό, εκφράζουν την αναγκαιότητα για αστικό δημοκρατικό μετασχημασμό. Η έλλειψη τουρκικής αστικής τάξης καλύπτεται από την οθωμανική γραφειοκρατία και το στρατό. Ένας από τους λόγους που επιταχύνθηκε η νεοτουρκική «επανάσταση» είναι ο έλεγχος των οικονομικών δραστηριοτήτων από το χριστιανικό στοιχείο του πληθυσμού. Το **κίνημα των νεότουρκων**, το 1908, αποτελεί την αντεπανάσταση εναντίον των δημοκρατικών κινήματων των υπόδουλων εθνών.

‘Πρόσφυγες από τη Τραπεζούντα στην Πάτρα, ξεκινώντας για το εσωτερικό της Πελοποννήσου’.

ΠΗΓΗ: www.pontos.gr/innet/photos/0013.jpg και www.pontos.gr/default.aspx?catid286

Οι σοβινιστικές τάσεις των Νεοτούρκων φαίνονται από πολύ νωρίς. Αρνούνται πως υπάρχει εθνικό ζήτημα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και επιλέγουν την **πολιτική της βίαιης αφομοίωσης των εθνικών μειονοτήτων**. Σε μια μυστική σύσκεψη υπό την προεδρία του Ταλαάτ πασά, ο δρ. Σακίρ Μπεχαεντίν, στέλεχος των Νεοτούρκων, λέει:

“Τα έθνη που απόμειναν από παλιά στην Αυτοκρατορία μας μοιάζουν με ξένα και βλαβερά χόρτα που πρέπει να ξεριζωθούν. Να ξεκαθαρίσουμε τη γή μας. Αυτός άλλωστε είναι και ο σκοπός της επανάστασής μας” .

Στην ίδια σύσκεψη ο Δρ.Ναζιμ αναφέρει:

... Θέλω να ζησει ο Τούρκος. Και θέλω να ζήσει μόνο σ' αυτά τα εδάφη και να είναι ανεξάρτητος. Εκτός των Τούρκων όλα τα άλλα στοιχεία να εξοντωθούν, άσχετα σε ποια θρησκεία ή πίστη ανήκουν. Αυτή η χώρα

πρέπει να καθαρήσει από τα ξένα στοιχεία. Οι Τούρκοι πρέπει να κάνουν την εκκαθάριση.

Έτσι διαμορφώνεται στο Μικρασιατικό χώρο μια κατάσταση, σύμφωνα με την οποία έχουμε από τη μια τις απαιτήσεις των Ελλήνων και των Αρμενίων για ελευθερία και ανεξαρτησία και από την άλλη τον ακραίο τουρκικό εθνικισμό.

Ένας παράγοντας που παρεμβαίνει υπέρ των οθωμανικών συμφερόντων είναι ο γερμανικός. Οι Γερμανοί έχουν τεράστια συμφέροντα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία οικονομικά και στρατιωτικά. Ελπίζουν ότι με μια ισχυρή Οθωμανική Αυτοκρατορία θα ανταγωνίζονται καλύτερα τους Βρετανούς. Γι' αυτό το λόγο η γερμανική πολιτική εκπονεί πρόγραμμα ακεραιότητας της αυτοκρατορίας, η υλοποίηση του οποίου προϋποθέτει την εξόντωση των πληθυσμών εκείνων που ενισχύουν τις φυγόκεντρες τάσεις στο εσωτερικό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και γίνεται το πιο σημαντικό πεδίο δράσης του γερμανικού ιμπεριαλισμού. Κινητήρια δύναμη είναι οι γερμανικές τράπεζες, οι οποίες έχουν κολοσσιαίες επιχειρήσεις στην Ασία.

Μετά τους Βαλκανικούς πολέμους οι Γερμανοί προσπαθούν με κάθε τρόπο να φανατίσουν τις τουρκικές μάζες εναντίον των χριστιανών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Σε μια προκήρυξη που κυκλοφορεί η **‘Γερμανική Τράπεζα της Παλαιστίνης’** αναφέρεται:

“Αν πεινούμε και υποφέρουμε εμείς οι Τούρκοι, αιτία είναι οι γκιαούρηδες, που στα χέρια τους κρατούν τον πλούτο μας και το εμπόριό μας. Ως τότε θα ανεχόμαστε τις προκλήσεις τους; Μπουϊκοτάρετε τα προϊόντα τους. Σταματήστε κάθε δοσοληψία μαζί τους. Τι τη θέλετε την φιλία τους; Ποιο το όφελος να συναδελφώνεστε και να τους προσφέρετε με τόση ειλικρίνεια την αγάπη και τον πλούτο μας;”...

Μετά τους Βαλκανικούς πολέμους, και κυρίως με την έναρξη του Α' Παγκοσμίου πολέμου, υλοποιείται η αποφασισμένη από το 1911 απόφαση των Οθωμανών για οριστική λύση του εθνικού προβλήματος της Αυτοκρατορίας με τη φυσική εξόντωση των γηγενών εθνοτήτων.

- Έκθεση που στάλθηκε στο ελληνικό υπουργείο εξωτερικών από την Κωνσταντινούπολη αναφέρει:

‘Μεταξύ των υπό Νεοτουρκικού κομιτάτου ληφθεισών αποφάσεων είναι και ο **εκτουρκισμός των ελληνικών πληθυσμών**, ο οποίος δεν είναι δυνατός, εφ’ όσον υπάρχουν συμπαγείς ελληνικοί συνοικισμοί.’

Το κλίμα που είχε αρχίσει να διαμορφώνεται περιγράφεται στο άρθρο με τίτλο ‘Οθωμανοί εις τα όπλα’ στις 13-10-1911 της εφημερίδας ‘Ηχώ’ της Σαμψούντας:

‘Ο ιερός πόλεμος είναι θεία εντολή, της οποίας η εγκατάλειψις εις τοιαύτην εποχήν είναι αδύνατος... Εμπρός αδελφοί, ας ετοιμασθούμε από σήμερα να συγκρουσθώμεν μετά των εχθρών, να πίνωμεν το αίμα των.’

Η ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

Το 1914 αρχίζουν οι μεγάλες διώξεις των Ελλήνων της Ιωνίας και της Ανατολικής Θράκης. Το 1915 γίνεται η γενοκτονία των Αρμενίων με ενάμισι εκατομμύριο νεκρούς, ενώ το 1916 αρχίζει η γενοκτονία των Ελλήνων στον Πόντο με 350.000 νεκρούς ως το 1923. Σε έγγραφο του Αυστριακού υπουργού Εξωτερικών προς το Βερολίνο αναφέρονται τα εξής:

«Η πολιτική των Τούρκων είναι, μέσω μιας γενικευμένης καταδίωξης του ελληνικού στοιχείου, να εξοντώσει τους Έλληνες ως εχθρούς του Κράτους, όπως πριν τους Αρμενίους. Οι Τούρκοι εφαρμόζουν τακτική εκτόπισης των πληθυσμών, δίχως διάκριση και δυνατότητα επιβίωσης, απ΄ τις ακτές στο εσωτερικό της χώρας, ώστε οι εκτοπιζόμενοι να είναι εκτεθειμένοι στην αθλιότητα και τον θάνατο από πείνα. Τα εγκαταλειπόμενα σπίτια των εξοριζομένων λεηλατούνται από τα τούρκικα τάγματα τιμωρίας ή καίονται και καταστρέφονται. Και όλα τα άλλα μέτρα τα οποία εις τους διωγμούς των Αρμενίων ευρίσκοντο εις ημερησίαν διάταξιν, επαναλαμβάνονται τώρα εναντίον των Ελλήνων».

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

‘Ο οπλαρχηγός Απανόζ Γιώργη με παλικάρια του’

ΠΗΓΗ: <http://thalassa-karadeniz.livepage.gr/image/1208>

Τους λόγους της γενοκτονίας των Ελλήνων στον Πόντο αναφέρει ο συνταγματάρχης **Δ.Καθενιώτης**:

«Παρ'ολην τη απομάκρυνσίν του, ο Πόντος δεν εξέρχεται της σφαίρας της γενικής δράσεως της Ελλάδος... Είναι δε εις θέσιν οι Πόντιοι να αποτελέσουν τους φρουρούς του Ελληνισμού.Εν πρώτοις είναι έργον εις το οποίον έχουν συνηθίσει από αιώνων. Περιλαμβανόμενοι εν τη απομακρύνσει των από τα ξένα φύλα, παλαίοντες διαρκώς προς αυτά, αφομοιούντες παρά αφομοιούμενοι,αποτελούσι τον ισχυρότερον τύπον Ελληνικής φυλής. Ουδείς Φραγκολεβαντινισμός, απεναντίας μίσος και απέχθεια προς παν το ξενικόν. Δί'αυτάς ακριβώς τας αρετάς, η Οθωμανική Αυτοκρατορία, η οποία έβλεπε μακρύτερα από ό,τι εσυνηθίσαμεν να νομίζωμεν, τους διέλυσε ,τους διέσπασε και τους επέταξε βαθμιαίως έξω του Βασιλείου της³²²»

Ήλικάρια του Πόντου

³²² 'Πως φθάσαμε στις αλησμόνητες πατρίδες', Ν.Μουσόπουλος-Κ.Βακαλόπουλος-Αρ.Κεσόπουλος

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

ΠΗΓΗ: www.akrites.de/sites/gr/antarktiko.html

Παλικάρια της Τραπεζούντας με τα αρματά τους και την αποφασιστικότητα ζωγραφισμένη στα πρόσωπά τους'

ΠΗΓΗ: Φωτιάδης Κων/νος, «Πηγές της Ιστορίας του Κρυπτοχριστιανικού Προβλήματος», Αφοί Κυριακίδη, Θεσ/νίκη 2001.

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

Θεόδωρος Μικρόπουλος,γιός του Τσακίρ Αγά,και Γεώργιος Πασχαλίδης,αντάρτες από την Έρπασα.
Από το βιβλίο του Αχιλ.Ανθεμίδη "Τα απελευθερωτικά στρατεύματα του Ποντιακού Ελληνισμού 1912-1924"

Ο ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΚΙΟΥΤΑΧΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ³²³

Ο ελληνορθόδοξος πληθυσμός της Κιουτάχειας και της ευρύτερης περιοχής αποτελούσε την πλειοψηφία των κατοίκων. Το ότι απασχολούνταν, με τη γεωργία, την κτηνοτροφία, με τις τέχνες, τα επαγγέλματα και το εμπόριο, δε σημαίνει πως δεν ήταν και συγκροτημένοι σε δήμους και κοινότητες. Μιλούσαν την εθνική τους γλώσσα, διατηρούσαν την φυλετική τους υπόσταση και τη θρησκεία των πατέρων τους στο ακέραιο.

Τα δύσκολα χρόνια για τον ελληνισμό της Κιουτάχειας και της περιοχής της αλλά και ολόκληρης της μικρασιατικής χερσονήσου, αρχίζουν πολύ μετά την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως.

Τα αίτια για τα δεινά του ελληνισμού ήταν τα γεγονότα μετά την Ιερά Συμμαχία των χριστιανικών κρατών της Δύσης, που συνεστήθη το 1686 και ονομάσθηκε 14^η σταυροφορία. Από την χρονολογία αυτή η τουρκική αυτοκρατορία υπέστη αλλεπάλληλα πλήγματα, τα οποία κατέληξαν στην συνθήκη του Κάρλοβιτς (1699) και στην ειρήνη του Πασσάρεβιτς (1718). Η τελευταία αποτελεί σημαντικό σταθμό για την ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και απαρχή της οριστικής αποχωρησης των Οθωμανών από την Ευρώπη.

Κατόπιν του περιορισμού των συνόρων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, νοτίως του Βελιγραδίου, Ούγγροι, Κροάτες, Βόσνιοι, Σέρβοι Βούλγαροι, Αλβανοί και Γεωργιανοί (Γκιουρτζήδες της Ν. Ρωσίας) εξωμότες, ανώτεροι πολιτικοί και στρατιωτικοί αξιωματούχοι ξεχύθηκαν στη Μ. Ασία και με τον προτοφανή φανατισμό τους, ξέσπασαν στον ελληνοχριστιανικό πληθυσμό, που η περιουσία κινητή και ακίνητη, η τιμή και η θρησκεία αυτού ήταν λεία στα χέρια τους, για να εξασφαλίσουν την άνετη ζωή τους. Αναλογίζονταν ότι η ύπαρξη των χριστιανών στην τουρκική αυτοκρατορία θα έδινε πάντοτε αφορμή στις ευρωπαϊκές δυνάμεις να δημιουργήσουν προστριβές με τους Οσμανλήδες.

³²³ Φωτιάδης Κων/νος, «Πηγές της Ιστορίας του Κρυπτοχριστιανικού Προβλήματος», Αφοί Κυριακίδη, Θεσνίκη 2001, σελ 42-135.

Σε μερικούς σουλτάνους κυριάρχησε η ιδέα να περάσουν από μαχαίρι όλο τον ελληνοχριστιανικό πληθυσμό της αυτοκρατορίας, το Σεϊχουλισταμάτο, όμως, έφερε αντιρρήσεις πάντα στηριζόμενο στις διατάξεις του κορανίου, και αρνιόταν να εκδώσει τον σχετικό φετβά. Επίσης ανώτατοι πολιτικοί και στρατιωτικοί αξιωματούχοι δεν έστεργαν στην διάπραξη του εγκλήματος αυτού, ισχυριζόμενοι ότι το κράτος θα χάσει τα απαραίτητα εργατικά χέρια, το χαράτσι και γενικά τους φόρους, που τα είχε τόση πολύ ανάγκη.

Σε πολλές επαρχίες του κράτους μερικοί μουφτήδες χάσανε τα κεφάλια τους, γιατί δεν έδωσαν την έγκρισή τους στην απαίτηση των τοπικών διοικητικών αρχών, της φανατικής μερίδας του μουσουλμανικού κόσμου, για την σφαγή των χριστιανών και την αρπαγή της περιουσίας τους.

Δεν έγινε, βέβαια, η γενική σφαγή των χριστιανών, επιβλήθηκε, όμως, ο βίαιος εξισλαμισμός κατά περιόδους, άλλοτε δε με σκληρά βασανιστήρια, που συνοδεύονταν, μάλιστα, με το κόψιμο της γλώσσας εκείνων που τολμούσαν να μιλήσουν την ελληνική και άλλοτε με ήπια μέσα και με την πειθώ, ανάλογα πάντοτε με την εξέλιξη της πολιτικής καταστάσεως και των αποτελεσμάτων των πολεμικών γεγονότων.

Μετά τον βίαιο εξισλαμισμό όλη η ύπαιθρος της Μ. Ασίας και του Πόντου, που αριθμούσε τον μεγαλύτερο ελληνικό πληθυσμό, έγινε μουσουλμανική και οι εκκλησίες μετατράπηκαν σε τζαμιά. Αρκετός όμως αριθμός των μεγάλων αστικών κέντρων διατήρησε την ελληνοχριστιανική του υπόσταση, αφού υποχρεώθηκε να χρησιμοποιεί μονάχα την τουρκική γλώσσα και καμία άλλη.

Έτσι με τον βίαιο εξισλαμισμό, χωριά της περιοχής Κιουτάχειας, έγιναν μουσουλμανικά. Όσοι Έλληνες χριστιανοί αντέδρασαν υποχρεώθηκαν και αυτοί, συν τω χρόνω, να αλλαξοπιστήσουν. Πολλά από τα χωριά της περιοχής Κιουτάχειας, Ταουσανλή, Κιουμούς – Ναχιεσί, Κυριέ οβασί και Αλτίντας οβασί δεν έρχονταν σε επιμιξία με τους γνήσιους Τούρκους, ενώ διατηρούσαν ήθη και έθιμα χριστιανικά, οι γυναίκες τους δε φορούσαν φερετζέ.

Ακόμη και από τους ελληνοχριστιανούς της πόλεως, πολλοί υποχρεώθηκαν να ασπασθούν τον μουσουλμανισμό διά της βίας. Πέντε μεγάλες

εκκλησίες της Κιουτάχειας του αγίου Γεωργίου, κοντά στο Διοικητήριο, του αγίου Χαραλάμπους και άλλες τρεις εκκλησίες, τις οποίες ονόμασαν Σααδεδίν τζαμί, Τακετζιλάρ τζαμί κ.λπ.

Οι εξισλαμισθέντες της υπαίθρου αλλά και της πόλεως δεν έπαυσαν να έχουν αναμνήσεις της καταγωγής τους, διατηρούσαν δεσμούς με τους ελληνοχριστιανούς της πόλεως της Κιουτάχειας. Σε αυτό συνετέλεσε πολύ η οργάνωση της Δημογεροντίας και του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου, που λειτουργούσαν με θαυμάσιο τρόπο.

Χαρακτηριστικό σημείο της αλληλεγγύης μεταξύ των ήταν διάφορες εκδηλώσεις. Κάθε χρόνο μετά τη συγκομιδή ολόκληρα φορτώματα σιτηρών και οσπρίων μετέφεραν οι εξισλαμισθέντες των γύρω χωριών, κρυφά κατά την νύχτα, για να αποφύγουν το βλέμμα των φανατικών μουσουλμάνων της πόλεως, έμπαιναν στον περίβολο της εκκλησίας, άνοιγαν τις αποθήκες με τα κλειδιά, που μόνο αυτοί γνώριζαν τη θέση στην οποία βρίσκονταν και άδειαζαν τα φορτώματα πριν φύγουν πάλι νύχτα. Το σιτάρι και τα όσπρια μοιράζονταν από την Δημογεροντία, κάθε κοινότητας, σε πτωχές χριστιανικές οικογένειες.

Επίσης κάθε χρόνο την Μεγάλη Τετάρτη και την Μεγάλη Πέμπτη όλα τα χριστιανικά σπίτια ήταν επί ποδός για την παρασκευή μεγάλης ποσότητας πασχαλινών κουλουριών και για το βάψιμο χιλιάδων αυγών. Τη Μεγάλη Παρασκευή, από πολύ νωρίς, δέχονταν γνωστούς μουσουλμάνους της πόλεως και των γύρω χωριών κάθε οικογένεια και τους εφοδίαζε με τα πασχαλινά κουλουράκια και τα κόκκινα αυγά.

Αυτά τα έθιμα διατηρήθηκαν μέχρι τη μικρασιατική καταστροφή. Ο ελληνικός πληθυσμός της Κιουτάχειας και της ευρύτερης περιοχής, μέχρι και τις αρχές του 18^{ου} αι., αποτελούσε την πλειοψηφία των κατοίκων.

Η παραπάνω διαπίστωση έγκειται στο ότι λειτουργούσαν περίφημα σχολεία (κανένα τούρκικο), περίλαμπρες και επιβλητικές εκκλησίες που στόλιζαν την πόλη. Οι Έλληνες, όπως είπαμε και πρωτίτερα, ασχολούνταν με διάφορα επαγγέλματα, το εμπόριο, τις τέχνες, τη γεωργία την κτηνοτροφία, αποτελούσαν

δε το επιστημονικό στοιχείο με γιατρούς δικηγόρους, φαρμακοποιούς και δασκάλους.

Αναφέραμε επίσης ότι τα δύσκολα χρόνια για τον ελληνισμό της Κιουτάχειας και της περιοχής της, θα λάμβαναν χώρα αρκετά έτη μετά την πτώση της Πόλης. Αυτά τα χρόνια αρχίζουν από τα μέσα του 18^{ου} αι., όπου με την ειρήνη του Πασσάρεβιτς (1718) και κατόπιν περιορισμού των συνόρων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας νοτίως του Βελιγραδίου, κατέκλυσαν την Κιουτάχεια και την περιοχή της, εξωμότες με τις οικογένειές τους από τη Βοσνία και από τις νότιες επαρχίες της Ρωσικής αυτοκρατορίας και συγκεκριμένα από τις περιφέρειες της Γεωργίας και του Καζάν, οι Γκιουρτζήδες.

Οι εξωμότες αυτοί ήταν κυρίως στρατιωτικοί αξιωματούχοι και εγκαταστάθηκαν στην Κιουτάχεια, επειδή ήταν έδρα Μεραρχίας Στρατού. Από αυτούς τους κύκλους προέρχεται και ο Μεχμέτ Πασάς (Κιουταχής), ο οποίος ήταν πολιτικός και στρατιωτικός διοικητής της Κιουτάχειας και ο μετέπειτα αρχηγός των τουρκικών δυνάμεων κατά την πολιορκία και έξοδο του Μεσολογγίου. Ο ίδιος ήταν Γεωργιανός στην καταγωγή.

Όταν δόθηκε το σύνθημα για τον βίαιο εξισλαμισμό των ελληνοχριστιανών κατά το 1730 – 1735, στρατιωτικός διοικητής της Κιουτάχειας ήταν ένας εξωμότης στρατηγός, Γεωργιανός και αδίστακτος αιμοσταγής με το όνομα Μαχμούτ πασάς.

Κατ' αρχήν, εξισλάμισε τα γύρω χωριά με βίαιο τρόπο με τον στρατό του. Όσοι κατόρθωσαν να ξεφύγουν τον εξισλαμισμό, κατέφυγαν στην Κιουτάχεια με τα λίγα υπάρχοντά τους και με ιερά σκεύη και τις εικόνες της εκκλησίας τους.

Δεν πέρασε πολύ καιρός και μια μέρα κάλεσε την Δημογεροντία μαζί με το εκκλησιαστικό συμβούλιο στο διοικητήριό του. Στην αρχή προσπάθησε με καλό τρόπο να τους πείσει ότι έπρεπε να ασπασθούν τον μουσουλμανισμό, γιατί ήταν καλύτερη θρησκεία και ότι ο Μωάμεθ ήταν ανώτερος από τον Χριστό, και ακόμη, γιατί ζούσαν και στην επικράτεια του σουλτάνου. Τόνισε δε πως εάν δεν δέχονταν, δεν εγγυούταν για την περιουσία τους, τις οικογένειες τους κ.λπ.

Η Δημογεροντία και το εκκλησιαστικό Συμβούλιο άκουσαν με τρόμο την πρόταση του εξωμότη Γεωργιανού. Ζήτησαν προθεσμία να απαντήσουν γιατί ήταν ζήτημα πολύ μεγάλο και πίσω από αυτούς βρίσκονταν χιλιάδες ψυχές, που έπρεπε να ρωτηθούν. Ο γεωργιανός διοικητής τους έδωσε προθεσμία μιας εβδομάδας.

Η Δημογεροντία και το εκκλησιαστικό συμβούλιο συνήλθαν σε αλληπάλληλες συσκέψεις και αποφασίσθηκε, να πάει μια επιτροπή στον μητροπολίτη, ο οποίος είχε την έδρα του στην Άγκυρα, έτσι ώστε να εκθέσει το μεγάλο πρόβλημα, που είχε παρουσιασθεί απροσδόκητα.

Η επιτροπή η οποία αποτελούνταν από τον αρχιερατικό εκπρόσωπο, έναν δημογέροντα και έναν δάσκαλο, ξεκίνησε το πρωί της επομένης. Δεν έφθασε ποτέ στην Άγκυρα. Ο διαβόητος Μαχμούτ πασάς παρακολουθούσε τις κινήσεις των χριστιανών. Όταν η τριμελής επιτροπή ξεκίνησε με τους συνοδούς, για το ταξίδι της Άγκυρας, ο Γεωργιανός διοικητής έστειλε ξωπίσω τους δέκα έφιππους στρατιώτες με επικεφαλής έναν αξιωματικό, τους συνέλαβε και τους έκλεισε στα μπουντρούμια του διοικητηρίου. Το απόγευμα της ίδιας ημέρας φώναξε την Δημογεροντία και το εκκλησιαστικό συμβούλιο στο διοικητήριο. Έντρομοι οι προύχοντες και με την ψυχή στο στόμα παρουσιάσθηκαν μπροστά στον αιμοδιψή διοικητή.

Αφού τους “κατσάδιασε” για τη συμπεριφορά τους, λέγοντάς τους ότι δεν έδωσαν σημασία στα λόγια του και τις παραινήσεις του, παρά πήγαν να ρωτήσουν και τον Μπας Παπά (Δεσπότη) και πως ο τρόπος και η ενέργεια που αντιμετώπισαν την κατάσταση αυτή ήταν βαριά προσβολή στο πρόσωπό του.

Τους διέταξε να τον ακολουθήσουν στην αυλή του Διοικητηρίου, εκεί αντίκρισαν κρεμασμένες τρεις αγχόνες, κάλεσε τον αξιωματικό της φρουράς και του είπε να φέρουν τους τρεις γκιαούρηδες. Σε λίγο έφεραν στην αυλή τους τρεις της επιτροπής χειροδεμένους. Ο Μαχμούτ πασάς απευθυνόμενος προς τους προύχοντες, λέει: «να τι περιμένει σε όποιον δεν ακούει τον πασά του».

Δίνει αμέσως εντολή στον επικεφαλής αξιωματικό, να περάσει τις θηλιές στο λαιμό των τριών. Πέντε λεπτά μετά, τα σώματα των τριών του αρχιερατικού

εκπροσώπου, του δημογέροντα και του δασκάλου, αιωρούνταν άψυχα, κρεμασμένα στα κλαδιά του γέρικου πλάτανου, στην αυλή του διοικητηρίου. Μετά απ' αυτό έδωξε τους προύχοντες λέγοντάς τους ότι δεν τους χρειάζεται άλλο.

Το κακό διαδόθηκε αμέσως, σε όλο τον ελληνοχριστιανικό πληθυσμό. Κλειστήκανε όλοι στα σπίτια τους και κανείς δεν κυκλοφορούσε έξω, δεν ξέρανε τι θα επακολουθούσε.

Πριν καλά καλά νυχτώσει, στρατός περίζωσε τις ελληνικές συνοικίες, περίπολοι σε όλες τις γωνίες δεν αφήνανε να ξεμυτίσει κανείς, ενώ λόχοι στρατιωτών όρμησαν στις πέντε εκκλησίες της Κιουτάχειας. Έσπασαν τις πόρτες και άρχισαν το αποτρόπαιο έργο τους, ξήλωσαν όλες τις εικόνες, κατεβάσανε τους πολυελαίους, χάλασαν το τέμπλο, ακόμη και τα στασίδια, τα έβγαλαν όλα έξω στον αυλόγυρο κάθε εκκλησίας και τα έβαλαν φωτιά.

Αυτό κράτησε ολόκληρη τη νύχτα. Την άλλη μέρα πρωςί πρωςί ο διοικητής πάλι επί το έργον, καλεί τους προύχοντες και τους παπάδες στο διοικητήριο και τους λέει: *«μια που δε θελήσατε να γίνετε μουσουλμάνοι με το καλό, εγώ θα σας κάμω με το ζόρι, αλλιώς θα σας πάρω το κεφάλι»*.

Τους διέταξε να φροντίσουν αμέσως να ασπρίσουν το εσωτερικό των εκκλησιών, να μη φαίνεται καμία ζωγραφιά από τις εικόνες, να καθαρίσουν τις εκκλησίες και να στρώσουν στο πάτωμα χαλιά. Τους δε παπάδες, τους διέταξε να φορέσουν σαρίκια και να διδάξουν από τότε και στο εξής το κοράνιο που έχει όλες τις αλήθειες, που είπε ο Μωάμεθ. Αναλογίζεται κανείς το δράμα εκείνων των ανθρώπων.

Είναι δυνατόν από την μια στιγμή στην άλλη να αλλάξεις και να απαρνηθείς εκείνα που πρέσβευες τόσες χιλιάδες χρόνια; Και όλα αυτά με το ζόρι, επειδή το θέλησε ένας πασάς;

Σέρνοντας τα πόδια, σωστά ανθρώπινα ράκη, οι προύχοντες και οι παπάδες απεχώρησαν από το διοικητήριο και μετέδωσαν με πικρή καρδιά το εξευτελιστικό νέο της αλλαξοπιστίας.

[Οι πέντε εκκλησίες της Κιουτάχειας με την ωραία βυζαντινή αρχιτεκτονική τους, του Αγίου Γεωργίου κοντά στο Διοικητήριο, του Αγίου Χαραλάμπους, του Αγίου Μηνά και δύο άλλες εκκλησίες, με την ψυχή σφιγμένη και με πόνο, βάλθηκαν να ευπρεπίσουν τις εκκλησίες τους σύμφωνα με τις οδηγίες, που τους είχε δώσει ο αιμοβόρος διοικητής.] Καθάρισαν ότι είχαν ρημάξει οι βάνδαλοι, ασβέστωσαν το θόλο των εκκλησιών, με τέτοιο τρόπο που να φαίνεται έστω και αχνά ο Παντοκράτωρ. Έτσι οι ωραίες εκκλησίες μετατράπηκαν σε τζαμιά που ονομάστηκαν από το διοικητή Σααδεδίν τζαμί, Τακετζιλάρ τζαμί κλπ.

Μαζί με τις εκκλησίες σειρά είχαν τα σχολεία. Δεν προχώρησαν μόνο στο κλείσιμό τους, αλλά και απαγόρευσαν να ομιλείται η ελληνική γλώσσα. Η ποινή ήταν βαριά. Κόψιμο της γλώσσας όποιου ξεστόμιζε λέξεις ελληνικές.

Αναγκαστικά οι Έλληνες πήγαιναν στα τζαμιά για το ναμάζι, που στην αρχή τους παρακολουθούσε άγρυπνα ο διοικητής, και αλίμονο σε εκείνον, που την ώρα του ναμαζιού, ήταν κάπου αλλού. Οι γυναίκες όμως, που δεν επιτρέπονταν να πάνε στο τζαμί, εξακολουθούσαν να βρίσκονται κλεισμένες στα σπίτια τους να προσεύχονται στις εικόνες, που είχαν κρυμμένες, και με τον τρόπο αυτό κατάφεραν να κρατήσουν άσβηστη στις ψυχές τους την πίστη, προς στον Χριστό.

Από τις χιλιάδες των ελληνοχριστιανών της Κιουτάχειας σώθηκαν περί τις 300 οικογένειες, οι οποίες ζούσαν στο δυτικό τμήμα της πόλης. Επειδή ήταν η πιο μακρυσμένη συνοικία η παρακολούθηση δεν ήταν τόσο αυστηρή, έτσι κράτησαν την πίστη τους, έστω και χωρίς εκκλησία. Με τον καιρό έφεραν έναν παπά από την Προύσα, ο οποίος δε φορούσε ράσο. Λειτουργούσε σε διάφορα σπίτια κρυφά, βάφτιζε τα παιδιά, ευλογούσε τους γάμους και τελούσε μυστικά τα μυστήρια. Πολλές οικογένειες που ζούσαν σε άλλες συνοικίες και είχαν εξισλαμισθεί, έφεραν νύχτα τα παιδιά τους σε αυτή τη δυτική συνοικία και τα βαφτίζανε. Αυτό κράτησε αρκετά χρόνια.

Οι σχέσεις των ελληνοχριστιανών με τους εξισλαμισθέντες δεν έπαψαν ποτέ και μάλιστα γίνονταν πιο στενές, αρκεί να αντιληφθεί κανείς ότι λίγοι από αυτούς υποβάλλονταν στην περιτομή, περισσότεροι ήταν βαπτισμένοι κρυφά στα

σπίτια της ελληνικής κοινότητας. Η δε αλληλεγγύη μεταξύ τους ήταν πολύ αδελφική. Εάν είχαν καμία διαφορά οικονομική ή προσωπική δεν κατέφευγαν ποτέ στα τουρκικά δικαστήρια, οι διαφορές τους λύνονταν από την Δημογεροντία της ελληνικής κοινότητας.

Οι εξισλαμισθέντες της Κιουτάχειας και πολλά χωριά της περιοχής όπως Ταουσάνλη, Κιουμούς – Ναχιεσή, Κύρε οβασί και Αλτιντάς οβασί, δεν έρχονταν σε επιμιξία με τους γνήσιους Τούρκους. Οι γυναίκες τους είχαν συχνή επαφή τις Ελληνίδες και αντάλλασαν επισκέψεις φιλικές και περισσότερο στις ονομαστικές γιορτές, γιατί είχαν αναμνήσεις και από παλιές συγγένειες, που συνέδεαν την κάθε οικογένεια.

Κάθε χρόνο τη Μεγάλη Εβδομάδα οι Ελληνίδες είχαν συχνές επισκέψεις από χανούμισσες, που φορώντας ελληνικές στολές, πήγαιναν στην εκκλησία για να παρακολουθήσουν τα «Άγια Πάθη» του Χριστού. Πολλές βοηθούσαν τις φίλες τους στα πασχαλινά κουλουράκια και στο βάψιμο των αυγών που γίνονταν σε μεγάλη ποσότητα, όπως είπαμε παραπάνω, και προορίζονταν για τους μουσουλμάνους των γύρω χωριών και της Κιουτάχειας.

ΟΙ ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ ΟΦΗ³²⁴

Για να φτάσει κανείς από την Τραπεζούντα στην περιοχή του Όφη, χρειάζεται να διανύσει, με τα πόδια, απόσταση 14^{ωv} περίπου ωρών ανατολικά της πόλης. Στη συνέχεια, αν θέλει να σχηματίσει μια εικόνα της έκτασης που καταλαμβάνει, από τα παράλια προς τα ενδότερα, θα πρέπει να βαδίσει άλλο τόσο προς αυτή την κατεύθυνση. Δύο μεγάλα ποτάμια ο Όφης, δυτικά, και ο Μπαλτασιόδερε (Ψυχρο-πόταμος), ανατολικά, διατρέχουν όλη αυτή την έκταση, με κατεύθυνση από το νότο προς το βορρά και καθώς προχωρούν παράλληλα, με ενδιάμεσες οροσειρές, καταλήγουν, μαζί μ' αυτές στη θάλασσα. Δεξιά και αριστερά των δύο ποταμών, σε χαμηλές πλαγιές παράλληλων λοφοσειρών, απλώνονται κάπου 65 γραφικά χωριά, τα περισσότερα των οποίων διατηρούσαν,

³²⁴ Φωτιάδης Κων/νος, «Πηγές της Ιστορίας του Κρυπτοχριστιανικού Προβλήματος», Αφοί Κυριακίδη, Θεσνίκη 2001, σελ 70-82.

μέχρι και τις παραμονές της Ανταλλαγής, ελληνικά ονόματα. Τα χωριά αυτά, 45 γύρω από τον Όφη και 20 γύρω από τον Ψυχροπόταμο, κατοικούνταν από 12.000 περίπου οικογένειες, στα τέλη του 19^{ου} αι.

Απ' αυτές, μόνο οι 150, διασκορπισμένες σε διαφορετικούς οικισμούς, παρέμειναν χριστιανικές. Όμως, και από τις εξισλαμισμένες οικογένειες, δεν ήταν και λίγες αυτές που κρατούσαν τα παλιά χριστιανικά τους ονόματα: Παπάζογλου, Μαντάνης, Μερτζάνης, Κεσίσογλου κ.ά. Το σημαντικότερο είναι ότι οι εξισλαμισμένοι Οφλήδες, πέρα από το ότι διατηρούσαν την ελληνική γλώσσα (την ποντιακή), κρατούσαν και τα χριστιανικά έθιμα, είχαν συνείδηση της καταγωγής τους και φύλαγαν με σεβασμό τα προγονικά τους κειμήλια: Ευαγγέλια, ιερά βιβλία, χειρόγραφα, θυμιατήρια, σταυρούς, εκκλησιαστικά σκεύη, ιερατικά άμφια κ.ά.. Ακόμη και στον χαρακτήρα και την κουλτούρα τους διέφεραν από όλους τους άλλους μουσουλμάνους. Ήταν πιο ήρεμοι, ασχολούνταν πολύ περισσότερο με τα γράμματα και επιδίδονταν ιδιαίτερα στις θεολογικές σπουδές.

Οι μουσουλμανικές ιερατικές-θεολογικές σχολές της περιοχής Όφη ήταν από τις καλύτερες. Τα παραπάνω δεδομένα - επιβίωση ελληνικής γλώσσας, εθίμων, προγονικών κειμηλίων, κάνουν πολύ πιθανή την υπόθεση ότι η εξωμοσία του Όφη δεν μπορεί να ανάγεται στους πρώτους μετά την κατάκτηση χρόνους. Αντίθετα, είναι πολύ πιθανό ότι η καταπίεση, η τυραννία και οι βίαιοι διωγμοί που επιβλήθηκαν στους χριστιανικούς πληθυσμούς της περιοχής κατά το δεύτερο μισό του 17^{ου} αι., σε συνδυασμό με την ανυπαρξία μοναστηριών, που θα βοηθούσαν στη διάσωση της θρησκείας, οδήγησαν στην αναγκαστική ομαδική αλλαξοπιστία. Θα λέγαμε ότι οι ίδιες συνθήκες, που σε άλλες περιοχές του Πόντου, επέβαλαν την ανάγκη της αποκρυφίας, εδώ εξώθησαν τον πληθυσμό στον αναγκαστικό εξισλαμισμό.

Πάντως, σε παλιότερα χειρόγραφα οι επαρχίες “Κάνεως” και “Οφεως” σημειώνονται ως επισκοπές Τραπεζούντας. Σε μεταγενέστερα δεν αναφέρεται κάτι τέτοιο, πράγμα που σημαίνει ότι ο εξισλαμισμός σχεδόν ολοκληρώθηκε. Συνολικά, στην περιοχή του Όφη εξισλαμίστηκαν γύρω στα 65.000 άτομα. Πρόκειται για επαρχία με συμπαγείς ελληνικούς πληθυσμούς, που είχαν

εξισλαμιστεί ομαδικά το 17^ο αι., αλλά εξακολουθούν να μιλούν, μέχρι και σήμερα, την ελληνική (ποντιακή) γλώσσα.

ΟΙ ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΤΟΝΙΑ³²⁵

Στα νοτιοδυτικά της Τραπεζούντας και στα νότια των Πλατάνων, πέρα από τον ποταμό Καλάνεμα, εκτείνεται η περιοχή της Τόνιας, η βυζαντινή Θοανία. Εκεί κατοικούσαν, πριν από την ανταλλαγή, περίπου 2.000 ελληνόφωνες εξισλαμισμένες οικογένειες. Όμως, από δω προέρχονται και 1.000, ακόμη άλλες οικογένειες, που ευρίσκοντο διασκορπισμένες στις επαρχίες Τραπεζούντας και Αργυρούπολης.

Ο εξισλαμισμένος αυτός πληθυσμός της Τόνιας αποτελεί το τελευταίο απομεινάρι των 8.000, περίπου, χριστιανικών οικογενειών, που στους μεγάλους διωγμούς και εξισλαμισμούς του 17^{ου} αι., κατέφυγαν εκεί από την περιοχή της Τραπεζούντας και των Πλατάνων. Οι ίδιες, επομένως, συνθήκες οδήγησαν και εδώ στην ομαδική αλλαξοπιστία και σε μια ανάλογη γλωσσική και κοινωνική κατάσταση μ' αυτήν που επικρατούσε στην περιοχή του Όφη. Έπειτα, όπως εκεί, έτσι και εδώ διασώθηκαν πολλά χριστιανικά - ελληνικά ονόματα χωριών: Μεσοχώρι, Μεσοπλάγι, Κατωχώρι, Άγιος Θωμάς, Άγιος Στέφανος, Μεσοπέδιν. Ακόμη και προσώπων: Ιωάννης, Θεμιστοκλής, Αλέξανδρος κ.ά.. Έχουν, βέβαια, και τουρκικά ονόματα, αλλά τα χρησιμοποιούν μόνον όταν βρίσκονται μακριά από τα χωριά τους: Αλί, Μουσταφά, Αχμέτ κ.ά..

Σε ένα σημείο οι Τονιαλήδες διαφέρουν μονάχα από τους Οφλήδες. Ενώ οι δεύτεροι ήταν ήρεμοι και διακρίνονταν συνήθως ως Ουλεμάδες (Θεολόγοι), οι πρώτοι, πιο σκληροτράχηλοι, με τη φήμη του ικανού κλέφτη, γίνονταν, σε μεγάλο ποσοστό, κλητήρες και χωροφύλακες. Ελληνόφωνοι Τονιαλήδες υπάρχουν ακόμη και σήμερα στα χωριά Κεσλή, Τουμασλή, Παχαρτικλή, Μπεσκελή, Μάμαλη, Τσουλούκ, Μελικσέ, Αντζίρκιοϊ.

³²⁵ Φωτιάδης Κων/νος, «Πηγές της Ιστορίας του...», ο.π., σελ 77.

Πρόκειται για επαρχία με συμπαγείς ελληνικούς πληθυσμούς, που είχαν εξισλαμιστεί ομαδικά τον 17^ο αι., αλλά εξακολουθούν να μιλούν, μέχρι και σήμερα, την ελληνική (ποντιακή) γλώσσα.

ΒΙΘΥΝΟΙ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ Ή ΤΟΥΡΚΟΦΑΝΕΙΣ³²⁶

Είναι οι παλιοί κάτοικοι της Βιθυνίας που προσχώρησαν ομαδικά στους Τούρκους. Εξισλαμίστηκαν, για να αποφύγουν την καταπίεση των Βυζαντινών και ιδιαίτερα της εκκλησίας.

Στις απογραφές αναφέρονται 200.000 τουρκοφανείς Βιθυνοί. Δεν είναι Τούρκοι. Αυτό το δείχνουν τα ήθη, τα έθιμα και η επίμονη διατήρηση της ιδιαιτερότητάς τους. Οι Βιθυνοί αυτοί έχουν αποβάλει και την ελληνική γλώσσα, αλλά διατηρούν πολλά παλιά τραγούδια στην ελληνική. Οι κάτοικοι της δυτικής Μ. Ασίας προσχώρησαν πραγματικά στον ισλαμισμό και στους Τούρκους, για να γλιτώσουν από την καταπίεση των Βυζαντινών.

Οι Τούρκοι μετέφεραν και εγκατέστησαν στη Βιθυνία σημαντικό αριθμό Αρμενίων. Έτσι υπολόγιζαν να διασπάσουν την ενότητα που διατηρούσαν οι Βιθυνοί και μετά τον εξισλαμισμό τους.

Οι Βιθυνοί μουσουλμάνοι διατηρούν έθιμα και παραδόσεις διαφορετικά από εκείνα των Τούρκων. Έχουν μια ιδιαιτερότητα στα ήθη και έθιμα, αλλά δε διατηρούν συνοχή, που να τους εξασφαλίζει μια ιδιαίτερη εθνότητα. Παρόλο που στα βιλαέτια, όπου υπήρχαν αυτοί οι μουσουλμάνοι Βιθυνοί, υπήρχε και συμπαγής ελληνικός πληθυσμός, δεν παρατηρούνται οι στενές σχέσεις που είχαν άλλες εθνότητες με τους Έλληνες.

³²⁶ www.mikrasiates.gr

Ο ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΟΜΑΚΩΝ³²⁷

Η περιοχή της Ροδόπης κατακτήθηκε από του οθωμανούς την περίοδο 1365-1368. Ως τότε οι Πομάκοι ήταν χριστιανοί κι έμειναν τέτοιοι μέχρι τα τέλη του 17^{ου} αι.. Βέβαια ορισμένοι από αυτούς κι αμέσως μετά την οθωμανική κατάκτηση ασπάστηκαν τον μουσουλμανισμό. Επρόκειτο όμως για μεμονωμένες αλλαξοπιστίες. Πάντως αυτούς και τους απογόνους του, το οθωμανικό κράτος τους περιποιήθηκε πλουσιοπάροχα.

Οι αλλαξοπιστήσαντες εξομοιώθηκαν με τους κατακτητές κι έγιναν αυθέντες των ομοφύλων τους, αγάδες. Η ζωή τους κυλούσε στην ευημερία, χάρη στην κρατική περιποίηση και υποστήριξη, απολάμβαναν όλα τα διακαιώματα των οθωμανών, δεν πλήρωναν φόρους και ήταν ελεύθεροι και ισότιμοι με τους άλλους μουσουλμάνους.

Αντίθετα οι χριστιανοί Πομάκοι, όπως όλοι οι χριστιανοί υπέφεραν τα πάνδεινα. Φόροι, περιφρόνηση, ταπείνωση, κατατρεγμός, δυστυχία και κακομεταχείριση, έκαναν τη ζωή τους ελεεινή, δυστυχισμένη και ανυπόφορο.

Να γιατί ζήλεψαν τη ζωή των ομοφύλων τους και προς το τέλος του 17^{ου} αι. συμφώνησαν να ασπαστούν όλοι μαζί τον ισλαμισμό.

Ο εξισλαμισμός των Πομάκων άρχισε όταν σουλτάνος της οθωμανικής αυτοκρατορίας ήταν ο Σελίμ Α΄(1512-1526) και ολοκληρώθηκε στα χρόνια του Μωάμεθ Δ΄και μεγάλου βεζίρη Μεχμέ Κιοπρουλού (1656-1672). Οι πρώτοι Πομάκοι που έγιναν μουσουλμάνοι ήταν φύλαρχοι, πρόκριτοι και κοινοτάρχες. Αυτοί μαζί και με τους παπάδες τους, σαν αντιπρόσωποι όλων των Πομάκων, κατέβηκαν από τη Ροδόπη στη Φιλιππούπολη και παρουσιάστηκαν στις πολιτικές και θρησκευτικές αρχές των οθωμανών στο δικαστήριο και δήλωσαν την αμετάρπτη απόφασή τους να προσχωρήσουν στον μουσουλμανισμό. Ο διοικητής φοβήθηκε το σκάνδαλο και τους παρέπεμψε στον τότε μητροπολίτη

³²⁷ Θεοχαρίδης, Π., "Πομάκοι", Ξάνθη (1995)

Φιλιππουπόλεως Γαβριήλ (1636-1672). Μάταια, όμως, ο μητροπολίτης προσπάθησε κατηχώντας τους να τους μεταπείσει.

Η περιτομή όλων των αντιπροσώπων έγινε πανηγυρικά-σύμφωνα με την ελληνική παράδοση- στο παλιό τζαμί στο διοικητήριο του Σαχ Μεντίν Πασά και κατόπιν, αφού γύρισαν στις πατρίδες τους, εξισλαμίστηκαν και οι άλλοι ομόφυλοί τους. Τότε κατεδαφίστηκαν πάνω στη Ροδόπη 218 εκκλησίες και 336 παρεκκλήσια.

Αυτό είναι το χρονικό της αλλαξοπιστίας των Πομάκων. Αν όμως αλλαξοπίστησαν οι Πομάκοι, δεν άλλαξαν αυτόματα και τις χριστιανικές τους συνήθειες, τα χριστιανικά ήθη και έθιμά τους, τις θρησκευτικές γιορτές.

Μέχρι και σήμερα ακόμη στις Θέρμες γιορτάζεται η γιορτή του Αγίου Γεωργίου. Γίνεται μάλιστα και λαμπρό πανηγύρι, όπου σφάζονται κουρμπάνια, ψήνονται σουβλιστά και οι σημερινοί μουσουλμάνοι χορεύουν και διασκεδάζουν.

Πολλές άλλες χριστιανικές συνήθειες διατηρούνται μέχρι σήμερα, που σιγά-σιγά, όμως όλο και ξεχνιούνται και αλλάζουν και χάνονται: π.χ. σε πολλά χωριά της Ροδόπης οι Πομάκοι "σταυρώνουν" το ψωμί, μόλις το πλάσουν, "σταυρώνουν" τα μωρά οι γυναίκες, όταν αλλάζουν τα σπάργανά τους, ανάβουν καντήλια, για να φέγγουν τη νύχτα, ορισμένες, πάλι, γυναίκες χρησιμοποιούν εκφράσεις όπως: «η Παναγιά μαζί σου», κ.α..

Οι χριστιανικές συνήθειες διατηρούνταν άφθονες ως το 1912, που η Ροδόπη κατελήφθη από τους Βουλγάρους. Ως τότε δεν ενοχλούσαν πολύ και αποτελούσαν, οι χριστιανικές συνήθειες, κάτι από τη ζωή, από την ύπαρξη των Πομάκων. Οι Βούλγαροι αψυχολόγητα κι αντιχριστιανικά προσπάθησαν με τη βία να αλλάξουν την πίστην των Πομάκων, να τους επαναφέρουν στον χριστιανισμό. Τις χριστιανικές συνήθειες, τα χριστιανικά ήθη και έθιμα, τις χριστιανικές παραδόσεις των Πομάκων, αποδείξεις της παλιάς χριστιανικής τους πίστης, οι Βούλγαροι τα χρησιμοποιούσαν ως επιχειρήματα στην ανόητη προσπάθειά τους να "επαναχριστιανίσουν" τους Πομάκους. Να γιατί, μετά την απελευθέρωσή τους, από τους Βουλγάρους, οι Πομάκοι κατάργησαν κάθετι χριστιανικό, ώστε σήμερα ελάχιστα μόνο δείγματα της παλιάς θρησκείας τους να σώζονται.

Άλλαξαν, λοιπόν, τη θρησκεία τους, οι Πομάκοι, για να επιβιώσουν. Διατήρησαν, όμως, και όσο μπορούσαν και την πίστη των προγόνων τους.

ΓΑΛΑΤΕΣ: ΙΣΧΥΡΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ³²⁸

Με τον όρο Γαλλογραικοί αναφέρονται στην απογραφή 95.000 κάτοικοι. Πρόκειται για έναν λαό ο οποίος κατάγεται από την πολεμική ομάδα των Γαλατών και εγκαταστάθηκε στη Μ. Ασία την περίοδο των ελληνιστικών χρόνων. Στην περιοχή αυτή δημιούργησαν ανεξάρτητο κράτος, το οποίο έγινε τελικά επαρχία της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Οι Γαλάτες έχουν εξελληνιστεί και η Γαλατία (το κράτος που δημιούργησαν στη Μ. Ασία) ήταν ένα ελληνιστικό κράτος. Όταν η Μ. Ασία περιήλθε στα χέρια των οθωμανών, εξισλαμίστηκαν δίνοντας μάλιστα αξιόλογους παράγοντες στον οθωμανικό κρατικό μηχανισμό. Αποτελούσαν όμως μια χωριστή εθνολογική ομάδα που διαμόρφωσε ιδιαίτερες πολιτικές και πολιτιστικές στα πλαίσια της οθωμανικής αυτοκρατορίας.

ΛΑΖΟΙ: ΟΤΑΝ ΤΟ ΟΡΑΜΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΓΙΝΕΤΑΙ ΑΙΤΙΑ ΔΙΩΓΜΩΝ³²⁹

Οι Λαζοί είναι κι αυτοί από τους αρχαιότερους λαούς της Μ. Ασίας, συγγενείς των Κόλχων. Μένουν στις περιοχές που έμεναν από την αρχαιότητα. Διατήρησαν την ιδιαιτερότητα τους μέσα στο πέρασμα του χρόνου. Μιλάνε δική τους γλώσσα και περηφανεύονται για την εθνότητα τους. Οι ίδιοι διακρίνουν σαφώς τον εαυτό τους από τους Τούρκους. Ασχολούνται βασικά με τη θάλασσα. Έτσι, αποτέλεσαν πολύτιμα στοιχεία του τουρκικού ναυτικού. Λαζοί ήσαν και οι λεμβούχοι της Κωνσταντινούπολης. Οι Λαζοί δεν δίσταζαν να διακηρύττουν ότι δεν είναι Τούρκοι ακόμα και μέσα στη Βασιλεύουσα του παρελθόντος.

³²⁸ www.mikrasiates.gr και www.prosanatolismoi.gr και www.phorum.gr/viewtopic.php?f=51&t=61843

³²⁹ www.mikrasiates.gr και www.prosanatolismoi.gr

Συνεργάστηκαν πάντα με τους Έλληνες του Πόντου. Εξισλαμίστηκαν στην περίοδο του μεγάλου εξισλαμισμού.

Οι Λαζοί, όπως φαίνεται από στοιχεία απογραφής, αριθμούσαν 80.000 ανθρώπους. Διεκδικούσαν την πολιτισμική τους αυτονομία. Είναι πολεμιστές σκληροί και άγριοι στα ήθη τους.

ΜΕΣΟΧΑΛΔΗΝΟΙ: ΜΙΑ ΔΙΘΡΗΣΚΗ ΕΘΝΟΤΗΤΑ³³⁰

Αυτή η εθνότητα αριθμεί 80.000 ψυχές, που κατοικούν στο βιλαέτι της Τραπεζούντας. Όπως οι προαναφερόμενοι λαοί, έτσι και οι Μεσοχαλδηνοί είναι απόγονοι των αρχαίων κατοίκων της περιοχής. Είναι γνωστοί στις ελληνικές πηγές με το όνομα Χάλυβες. Αν και τυπικά παρουσιάζονται ως μουσουλμάνοι, στην ουσία είναι κρυπτοχριστιανοί. Οι Τούρκοι τους αποκαλούν δίθρησκους. Έζησαν και αυτοί υπό το καθεστώς αιρέσεων και προσχώρησαν στο μουσουλμανισμό για τους ίδιους λόγους που το έπραξαν όλοι οι αιρετικοί.

ΖΕΪΜΠΕΚΟΙ: ΟΙ ΠΡΟΣΤΑΤΕΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΣΤΗ ΣΜΥΡΝΗ³³¹

Οι Ζεϊμπέκοι είναι Θράκες εξισλαμισμένοι. Κατοικούσαν στην περιοχή του Αϊδινίου. Έχουν εγκατασταθεί εκεί πολύ πριν φθάσουν οι Τούρκοι. Είχαν αυτονομηθεί πολύ νωρίς. Έδωσαν ισχυρές φυσιογνωμίες, όπως αυτή του Ντερέμπεη Καραοσμάν Ογλού, που κρατούσε την εξουσία στο Αϊδίνιο στα χρόνια των Ορλωφικών (1770-1776). Όταν ο σουλτάνος έστειλε τις αρβανίτικες ορδές στον Μοριά πνίγοντας την επανάσταση στο αίμα, η Πελοπόννησος ερήμωσε. Οι κάτοικοί της έφυγαν με τα ρωσικά καράβια, άλλοι για την Τεργέστη (80.000 περίπου), άλλοι θα καταλήξουν στην ίδια τη Ρωσία (100.000 περίπου) και ένα μέρος τους (περί τις 100.000) θα δεχτεί ο Καραοσμάν Ογλού στην περιοχή Αϊδινίου-Σμύρνης. Είναι αυτοί που θα εδραιώσουν το νέο ελληνισμό στην

³³⁰ www.mikrasiates.gr και www.prosanatolismoi.gr

³³¹ Κοροβίνης Θωμάς, «Οι Ζεϊμπέκοι της Μικράς Ασίας», Εκδόσεις Άγρα, 2005, σελ 25-75 και www.mikrasiates.gr και www.prosanatolismoi.gr

περιοχή της Σμύρνης. Όταν στα 1833 οι Τούρκοι αποφάσισαν να καταργήσουν την αυτονομία τους, οι Ζεϊμπέκοι εξεγέρθηκαν. Οι Τούρκοι τους χτύπησαν, σφάζοντας πάρα πολλούς πολεμιστές στο Αϊδίνιο. Όσοι έζησαν ποτέ δεν ξέχασαν ποτέ αυτή τη σφαγή, που πήρε τις διαστάσεις, όπως και όλων των σφαγών που συνήθιζαν να κάνουν οι Τούρκοι.

ΜΙΚΡΟΤΕΡΟΙ ΛΑΟΙ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ³³²

Οι Ίβηρες και οι Αλβανοί, που είναι λαοί του Καυκάσου, μετανάστευσαν στη Μ. Ασία μετά τη ρωσική κατάκτηση της περιοχής. Ενσφηνώθηκαν στα εδάφη που κατοικούσαν πριν άλλοι λαοί. Το γεγονός αυτό τους υποχρέωσε να διατηρήσουν την ιδιαιτερότητα τους.

Οι παλιοί κάτοικοι της Μ. Ασίας αντιμετώπισαν με μεγάλη δυσπιστία την εγκατάσταση των νεοφερμένων. Τους αποστρέφονταν, και για τον λόγο αυτόν περιορίζονταν στον εαυτό τους.

Ιδιαίτερη κατηγορία από τους λαούς-εθνότητες που καταγράφονται είναι οι Πισίδες, οι Λυκάονες και οι Πάμφυλοι. Πρόκειται για τους πανάρχαιους λαούς που διατήρησαν τα χαρακτηριστικά τους και εξισλαμίστηκαν στα πλαίσια του μεγάλου εξισλαμισμού. Ποτέ δεν ξέχασαν την καταγωγή τους και εξακολουθούν να διατηρούν τις παραδόσεις τους, τα ήθη και τα έθιμα τους, που δεν είναι ούτε τουρκικά ούτε μουσουλμανικά.

Οι Μελχίτες είναι ελληνόφωνοι καθολικοί, που αναγνωρίζουν τον πάπα για αρχηγό της εκκλησίας τους. Κάτι ανάλογο είναι οι Μαρδαίτες, που είναι απόγονοι των παλιών Απελατών, οι οποίοι ήρθαν σε σύγκρουση με το Βυζάντιο. Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να κάνουμε για τους Τουρκομάνους ή Τουρκμενούς.

Αυτοί οι Τουρκομάνοι δεν είναι Τούρκοι, αλλά ντόπιοι Μικρασιάτες. Ορθότερα, πρέπει να τους λέμε Τροκμηνούς. Πρόκειται για μια ομάδα που προέρχεται από τους αρχαίους Γαλάτες, που εγκαταστάθηκαν στην περιοχή

³³²www.thegreekz.com, www.impantokratoros.gr, www.mikrasiates.gr και www.prosanatolismoi.gr

Τροκμάδες ή Τρογμάδες. Είναι δηλαδή λαοί της Καππαδοκίας που έγιναν μουσουλμάνοι, όπως και οι άλλοι Μικρασιάτες.

Υπάρχουν, βέβαια, τουρκικής προέλευσης φύλα που πρέπει να χαρακτηριστούν ως Τουρκομάνοι. Πρόκειται για τσοπάνηδες, που τους έφερε στη Μ. Ασία ο θεελλώδης άνεμος των Μογγόλων και που συγκροτήθηκαν κατά μικρές ανώνυμες ομάδες.

Όλοι οι τσοπάνηδες κρατούν όπλα και είναι ταυτόχρονα πολεμική ομάδα. Τέτοιες ομάδες είναι συγγενικές των Τούρκων και έδρασαν κατά τον ίδιο τρόπο που έδρασαν οι Σελτζούκοι Τούρκοι.

ΟΙ ΡΩΣΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΑΝΗΣΥΧΙΕΣ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ³³³

Ένας ανησυχητικός παράγοντας για τους Τούρκους είναι η παρουσία των Ρώσων στις βόρειες ακτές του Εύξεινου Πόντου. Οι Ρώσοι ήσαν ορθόδοξοι και έτσι προσπάθησαν να αποκαταστήσουν σχέσεις με τους Έλληνες σκοπεύοντας να ανοίξουν τα Στενά και να βγουν στη Μεσόγειο. Οι αδιάκοποι ρωσοτουρκικοί πόλεμοι του 18^{ου} και του 19^{ου} αι. έχουν προκαλέσει ανησυχία στους Τούρκους, που παίρνουν μέτρα κατά των Ελλήνων. Και όσο οι Τούρκοι θα παίρνουν μέτρα εναντίον τους, τόσο οι Έλληνες θα αποβλέπουν στη Ρωσία και θα καταφεύγουν σ' αυτήν.

Στην εποχή των μεγάλων ρωσοτουρκικών πολέμων οι Τούρκοι επιδιώκουν τον εξισλαμισμό των Ελλήνων, γιατί θεωρούν ότι η ορθοδοξία, που ενώνει τους Έλληνες και τους Ρώσους, τους απειλεί. Την εποχή εκείνη γίνονται πολλοί εξισλαμισμοί, ενώ πολλοί Έλληνες μεταναστεύουν στη Ρωσία και στις παραδουνάβιες ηγεμονίες, όπου και βρίσκουν καταφύγιο σε "συγγενικούς" οικισμούς.

³³³ www.mikrasiates.gr και www.prosanatolismoi.gr

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΩΝ ΑΛΕΒΗΔΩΝ³³⁴

Οι οθωμανοί την περίοδο της ιδρύσεως του κράτους τους δεν είχαν αρνητική στάση έναντι των Αλεβήδων. Λέγεται μάλιστα ότι ο πεθερός του Οσμάν, ιδρυτή της δυναστείας, ο Edeballi, ήταν δερβίσης των Αχή- Μπεκτασί. Με την πάροδο του χρόνου οι λαοί της Μικράς Ασίας προτίμησαν να ακολουθήσουν τις παραδόσεις των Αλεβήδων, ενώ η ηγεσία υιοθέτησε τις αρχές του ορθόδοξου ισλάμ των Σουιτών.

Η περίοδος κατά τη διάρκεια της οποίας έγινε αυτή η επιλογή υπήρξε αρκετά μεγάλη. Ξεκίνησε την εποχή του Bayezit II, συνεχίστηκε την περίοδο του Yavuz Sultan Selim και ολοκληρώθηκε την εποχή του K. Sultan Suleyman. Ορόσημο αυτής της αλλαγής θεωρείται η ανάληψη του αξιώματος του χαλίφη από το σουλτάνο Yavuz Sultan Selim (1517). Όταν ανέβηκε στο Θρόνο ο ένατος οθωμανός αυτοκράτορας Yavuz Sultan Selim (1512), τα όρια μεταξύ των οθωμανών και του κράτους των Safevi περνούσαν μεταξύ Sivas-Susehri. Οι πόλεις Malatya, Urfa ήταν ακριτικές περιοχές των Safevi. Όταν ο Yavuz ανέτρεψε τον πατέρα του Bayezit II, τον εξόρισε στο Διδυμότειχο, το οποίο την εποχή εκείνη ήταν κέντρο των μπεκτασίδων. Ο Yavuz, αφού δολοφόνησε τα αδέρφια και τον πατέρα του και εδραίωσε τη Θέση του στο θρόνο, ασχολήθηκε με τα υπόλοιπα θέματα της αυτοκρατορίας του. Στο σημείο αυτό πρέπει να τονίσουμε ότι η παιδοκτονία, η πατροκτονία και η αδελφοκτονία για χάρη της εξουσίας ήταν εγκλήματα θεσμοθετημένα νομικά! Το άρθρο 81 του γνωστού έργου Fatih Kanunnameleeri (κώδικας του Φατίχ), αναφέρει τα εξής: *«Είναι δυνατό σε όποιον έτυχε η μοίρα να κατακτήσει την εξουσία να σκοτώσε τα αδέρφια του και όλους όσους θεωρεί επικίνδυνους για τη διατήρηση της έννομης τάξης»*.

Ο Yavuz μπροστά στο κίνδυνο της εξάπλωσης του κράτους των Safevi είχε δύο επιλογές ή να έκλεινε τα μάτια του, κάτι που σταδιακά θα οδηγούσε στον αφανισμό των οθωμανών, ή να σταματούσε την επέκτασή τους. Η δεύτερη επι-

³³⁴ Μυστακίδου, Λ., "Οι Αλεβήδες στη Σύγχρονη Τουρκία", Αθήνα (1997), σ. 72-75.

λογή του απαιτούσε να ασπαστεί το θρησκευτικό δόγμα των Εμεβίδων, που ήταν Χανεφί, και βρισκόταν σε πλήρη αντίθεση με τους Σίίτες μουσουλμάνους. Ο Γιανυζ, όπως ήταν φυσικό, επέλεξε τη δεύτερη λύση. Η απόφασή του όμως αυτή επέβαλε εκ των πραγμάτων τη ρήξη με τους Σίίτες και κατ' επέκταση τους Αλεβήδες.

Ο Γιανυζ άνοιξε τις πόρτες των ανακτόρων του και τα σύνορα της αυτοκρατορίας του στους Άραβες μουσουλμάνους. Η ενέργειά του αυτή είχε αρνητικές επιπτώσεις στους κατοίκους της Μικράς Ασίας. Οι Άραβες διανοούμενοι κατέλαβαν τα ανάκτορα και το χαρέμι του Γιανυζ. Απαγόρευαν τη χρήση της τουρκικής γλώσσας. Υποτίμησαν τους Τούρκους και τους συμπεριφέρθηκαν σαν σε ζώα. Οι Αλεβήδες χαρακτηρίστηκαν από τους Άραβες θεολόγους «άπιστοι» και έτσι άρχισαν οι σφαγές για την εξόντωσή τους. Τα χώματα της Μ. Ασίας είναι ποτισμένα με άφθονο αίμα Αλεβήδων, οι οποίοι δέχτηκαν φοβερές πιέσεις για να απαρνηθούν τη θρησκεία τους. Πριν ξεκινήσει ο Γιανυζ την εκστρατεία του εναντίον των Περσών ζήτησε την καταγραφή των περιοχών που ήταν εγκαταστημένοι οι Αλεβήδες. Αποτέλεσμα αυτής της καταγραφής ήταν η σφαγή 40.000 Αλεβήδων. Με την ενέργειά του αυτή ο σουλτάνος ήθελε να αποτρέψει τη βοήθεια και την υποστήριξη των Αλεβήδων προς τους Πέρσες.

Ο Sah Ismail ήταν αυτός που έκανε τον Γιανυζ να χάνει τον ύπνο του, επειδή υπήρχε περίπτωση να κυριαρχήσει στο χώρο της Μ. Ασίας και να συγκροτήσει ένα τμήμα του κράτους των Safevi στο υπογάστριο της αυτοκρατορίας του. Γι' αυτό το λόγο ο Γιανυζ στράφηκε εναντίον του. Οι άνδρες του άφησαν χαλάσματα, καταστροφές, αίμα και δάκρυα σε όλα τα εδάφη από τα οποία πέρασαν. Ο Γιανυζ ήταν ένας πολύ φιλόδοξος ηγεμόνας, ο οποίος εξετάζοντας έναν παγκόσμιο χάρτη της εποχής εκείνης είχε πει: *«ο κόσμος αυτός είναι πολύ μικρός για ένα βασιλιά»*.

Οι σφαγές και οι επιθέσεις εναντίον των Αλεβήδων συνεχίστηκαν και μετά τον Γιανυζ. Την περίοδο του Kanuni Sultan SUleyman (Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς) εκδόθηκε ένα φερμάνι βάσει του οποίου πραγματοποιήθηκε η

γενοκτονία των Αλεβήδων της περιόδου 1537-1548. Όσοι πήγαιναν σε τεκκέδες ή τολμούσαν να δηλώσουν ότι είναι Αλεβήδες χαρακτηρίζονταν αμέσως με σχετικό φερμάνι. Ο χαρακτηρισμός αυτός σήμαινε για τους αξιωματούχους της αυτοκρατορίας «άτομα που δε σέβονται τα ήθη και τα έθιμά τους, που επιδίδονται σε αιμομιξίες και άλλες ακολασίες, είναι υβριστές των τεσσάρων πρώτων διαδόχων του Προφήτη και παραβάτες των ιερών κανόνων».

Ο χαρακτηρισμός όμως αυτός διατηρείται ακόμα και σήμερα με αποτέλεσμα να προκαλεί την οργή των Αλεβήδων. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί η επίθεση των οργισμένων Αλεβήδων στα γραφεία του τηλεοπτικού σταθμού Inetrstar στις 11.1.1995, απ' την οποία προκλήθηκαν σημαντικές υλικές ζημιές, με αφορμή όλα όσα είπε για τους Kizilbas και τις αιμομικτικές τους σχέσεις ο παρουσιαστής GÜner Umit στην εκπομπή Super Tümüke. Ο Τούρκος ερευνητής Cetin Y etkin, με αφορμή τα γεγονότα αυτά δήλωσε στον Τύπο τα εξής: «Όταν οι Τούρκοι εξισλαμίστηκαν διατήρησαν τα ήθη και έθιμα που είχαν πριν αλλάξουν τη θρησκεία τους. Δηλαδή, οι Τούρκοι έγιναν μουσουλμάνοι, αλλά δεν υιοθέτησαν τα ήθη και τα έθιμα των Αράβων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι Kizilbas, οι οποίοι θεωρούν ιερή ακόμα και σήμερα τη φωτιά, το νερό, τα βουνά, δε σφάζουν και δεν τρώνε τους λαγούς και άλλα πολλά». Αλλά και ο καθηγητής Zeki Velidi Togan υποστηρίζει ότι: *«Οι Αλεβήδες σείχηδες μετέτρεψαν τον ισλαμισμό σε εθνική θρησκεία των Τούρκων».*

Οι σφαγές συνεχίστηκαν και μετά το Σουλείμάν το Μεγαλοπρεπή. Την εποχή του Murat II το Διβάνιο έστειλε στο νομάρχη Αμισσού Ilyas Bey ένα αυτοκρατορικό διάταγμα (Htikm-ti Htimayun), με το οποίο του ζητούσε να συλλάβει όλους τους Αλεβήδες που ζούσαν στην περιοχή του. Ο καδής όμως της περιοχής, αφού τους ανέκρινε, τους άφησε ελεύθερους, γιατί δεν τους έκρινε ένοχους για κανένα αδίκημα. Όταν ο νομάρχης ενημέρωσε σχετικά την πρωτεύουσα, έλαβε νέο διάταγμα το οποίο ανέφερε ξεκάθαρα: να βρείτε κάποιες προφάσεις και να τους σκοτώσετε. Έτσι, ο νομάρχης αναγκάστηκε να εκτελέσει τις εντολές που έλαβε από το Διβάνι. Παρόμοια περιστατικά συνέβησαν σε όλες τις πόλεις της Μ. Ασίας. Περισσότερες λεπτομέρειες για τα περιστατικά αυτά εντοπίζονται στα επίσημα κρατικά βιβλία, όπως είναι τα Osmanli Muhimme

Defterleri που βρίσκονται στα οθωμανικά αρχεία.

Οι ερευνητές Cemal Sener και Miyase Ilknur ισχυρίζονται ότι οι Αλεβήδες είναι αυτοί που διέσωσαν την τουρκική γλώσσα στο χώρο της Μ. Ασίας. Εάν οι Αλεβήδες παρ' όλους τους διωγμούς και τις σφαγές που υπέστησαν δε διέσωζαν την τουρκική γλώσσα, αυτή θα είχε εξαφανιστεί και θα είχε επικρατήσει η αραβική. Οι δύο ερευνητές υποστηρίζουν επίσης ότι ο μουσουλμανισμός των Αράβων είναι εχθρός όχι μόνο των Αλεβήδων, αλλά όλων των μη αραβικών λαών.

Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΩΝ MILLET

Η οθωμανική αυτοκρατορία βρέθηκε να κατέχει τεράστιες εκτάσεις με εκατομμύρια κατοίκους διαφορετικών εθνοτήτων και θρησκειών. Η βάρβαρη κατάκτηση προκάλεσε αναγκαστικό εξισλαμισμό μεγάλου μέρους των κατοίκων της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Συγχρόνως όμως η διάσπαση του ισλαμικού κόσμου δημιούργησε δεκάδες κοινότητες και αιρέσεις με αποτέλεσμα να δημιουργούνται προβλήματα διοίκησης στην τεράστια αυτοκρατορία.

Η χαλαρή δομή της οθωμανικής αυτοκρατορίας σε συνδυασμό με τον αναποτελεσματικό κρατικό μηχανισμό, η ιδιοσυγκρασία των Τούρκων κατακτητών, οι αντικειμενικές δυσκολίες καθυπόταξης και ελέγχου του αχανούς κράτους οδήγησαν στην υιοθέτηση ενός «αποκεντρωμένου» μηχανισμού ελέγχου των εθνοτικών και θρησκευτικών ομάδων, του μηχανισμού των «millet». Πρέπει να σημειωθεί ότι η πρόσφατη τουρκική στάση απέναντι στις μειονότητες, εθνοτικές ή θρησκευτικές, αποτέλεσε σε μεγάλο βαθμό μετεξέλιξη του οθωμανικού θεσμού των «millet»³³⁵.

Στην πολυεθνική οθωμανική αυτοκρατορία η έννοια της ταυτότητας δεν οριζόταν στη βάση των γλωσσικών, εθνοτικών ή άλλων χαρακτηριστικών των επιμέρους πληθυσμιακών ομάδων, αλλά στη βάση της θρησκείας ή του

³³⁵ Ανθεμίδης, Α., *“Τουρκία η χώρα των θρησκευτικών και εθνικών μειονοτήτων”*, Θεσσαλονίκη (1999), σ. 45 και 54.

δόγματος που ακολουθούσαν. Καθώς, λοιπόν, το επίσημο οθωμανικό δόγμα ήταν, όπως είδαμε, η σουννιτική εκδοχή του ισλάμ, μετά τη δημιουργία του τουρκικού κράτους, το σουννιτικό δόγμα ανάχθηκε σε ειδοποιό στοιχείο της τουρκικής εθνικής ταυτότητας. Αποτέλεσμα αυτού του ιδεολογήματος ήταν να θεωρούνται επισήμως Τούρκοι ακόμα και αυτοί που δεν χρησιμοποιούσαν (ή και δεν γνώριζαν) την τουρκική γλώσσα, μόνο και μόνο επειδή ήταν Σουννίτες μουσουλμάνοι. Και το αντίθετο, τουρκόφωνοι οπαδοί άλλων δογμάτων ή εκδοχών του ισλάμ δεν θεωρούνταν εθνικώς γνήσια τέκνα της τουρκικής πατρίδας. Η διάκριση αυτή είχε καταστροφικά αποτελέσματα και συχνά πόλωσε το κοινωνικό κλίμα οδηγώντας σε διώξεις, διακρίσεις, ακόμα και σφαγές, ενώ εξώθησε ολόκληρες πληθυσμιακές ομάδες στον κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό αποκλεισμό.

Τα «millet» στην οθωμανική αυτοκρατορία συνιστούσαν εκείνες τις πολυεθνικές κοινότητες ή τις πληθυσμιακές ομάδες που είχαν τον δικό τους ξεχωριστό θρησκευτικό ηγέτη, ο οποίος διέθετε πολιτικές και ενίοτε δικαστικές αρμοδιότητες, ενώ μπορούσε να επιβλέπει και να κυρώσει ορισμένα είδη δικαιοπραξίας. Ο θεσμός δεν διέκρινε μεταξύ διαφορετικών εθνικών ή γλωσσικών ομάδων, αλλά αποκλειστικά θρησκευτικών και δογματικών. Έτσι, π.χ., ο ορθόδοξος πατριάρχης - κατά παράδοση Έλληνας- εκπροσωπούσε όλους τους ορθοδόξους της οθωμανικής αυτοκρατορίας, ανεξαρτήτως γλώσσας ή εθνικής προέλευσης.

Ο ρόλος των «millet» σε όλη τη σχετική βιβλιογραφία καταλαμβάνει κεντρική θέση³³⁶. Η τουρκική βιβλιογραφία δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο καθεστώς των «millet» ως κατ' εξοχήν δείγμα της ανεξιθρησκείας των οθωμανών και κατά προέκταση των Τούρκων. Αυτό είναι το πρώτιστο στοιχείο που αναδεικνύεται για να απαλύνει τις επικρατούσες ευρωπαϊκές αντιλήψεις περί εξολόθρευσης των χριστιανών. Από τη γέννησή της, η οθωμανική αυτοκρατορίας

³³⁶ Dundar, F., "Οι μειονότητες στην Τουρκία", Εκδ. Infognomon (2003), σ. 28. «Σύμφωνα με την πρώτη οθωμανική απογραφή του 1831, υπήρχαν τουλάχιστον 5 εθνικο-θρησκευτικές ομάδες (millet) στο οθωμανικό κράτος: οι ομόθρησκοι, οι ραγιάδες (όρος που κανονικά αφορά όλους τους μη μουσουλμάνους υπηκόους που πλήρωναν τον κεφαλικό φόρο αλλά στη συγκεκριμένη περίπτωση αναφέρεται στους χριστιανούς πλην των Αρμενίων), οι Τσιγγάνοι, οι Εβραίοι και οι Αρμένιοι».

εμπειρείχε ποικίλες θρησκευτικές και εθνοτικές ομάδες, που μετά την πτώση της Κωνσταντινούπολης θεσμοθετήθηκαν στις κοινότητες (millet) με κυρίαρχο κριτήριο το θρησκευτικό.

Η λέξη «millet» (αραβικής προέλευσης) σημαίνει «έθνος». Η λειτουργία του θεσμού των «millet» σε γενικές γραμμές υπήρξε επωφελής για την οθωμανική αυτοκρατορία, προσφέροντας το πλαίσιο της «συμβίωσης» του κυρίαρχου στοιχείου των σουννιτών Τούρκων με όλες τις υπόλοιπες εθνοτικές και θρησκευτικές μειονότητες, συνεργαζόμενες σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό με τους κατακτητές οθωμανούς και υφιστάμενες σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό τις διώξεις των τελευταίων. Οι στρατιωτικές αποτυχίες των οθωμανών το τελευταίο τέταρτο του 17^{ου} αιώνα και τον 18^ο αιώνα συνοδευόμενες και από την αδυναμία εκσυγχρονισμού της αυτοκρατορίας οδηγούν στη μείωση της ισχύος της και την εμφάνιση του Ανατολικού Ζητήματος, δηλαδή του θέματος της διαδοχής του «μεγάλου ασθενούς».

“ΠΟΛΙΤΙΚΗ” ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΑΠΟ ΤΟΝ 18^Ο ΑΙΩΝΑ ΕΩΣ ΤΙΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ

Όλος ο 18^{ος} αι. χαρακτηρίζεται από τις αντιθέσεις των δυτικοευρωπαϊκών μεγάλων δυνάμεων, της Ρωσίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στις πρώτες δεκαετίες οι Τούρκοι κατάφεραν να επανακτήσουν τις περιοχές που είχαν χάσει και τις είχαν πάρει η Ρωσία και η Βενετία.³³⁷ Από τη δεκαετία όμως του 1740 αρχίζει πια να γίνεται εμφανής η εξωπολιτική εξασθένηση της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Κυρίως η Ρωσία εγκαινίασε μια απειλητική επεκτατική πολιτική απέναντι στη Βαλκανική.³³⁸ Κατά τη διάρκεια του πρώτου ρωσοτουρκικού πολέμου (1768-1774) η χερσόνησος της Κριμαίας έπεσε το 1771 σε ρωσικά

³³⁷ Shaw, S., “*Das Osmanische Reich und die moderne Türkei*”, στο: Fischer, Weltgeschichte, τ. 15, Frankfurt (1971), σ. 108. Βακαλόπουλος, Α., “*I.N.E.*”, τ. 4, Θεσσαλονίκη (1973), σ. 83-86. Ζεύγος, Ι., “*Σύντομη μελέτη της νεοελληνικής ιστορίας*” Αθήνα (1945), σ. 26-27.

³³⁸ Hildebrandt, P., “*Der Kampf ums Mittelmeer*”, Stuttgart (1953), σ. 308. Münir, O., “*Minderheiten im osmanischen Reich*”, Köln (1937), σ. 134.

χέρια.³³⁹ Με τη συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774) το εξασθενημένο οθωμανικό κράτος αναγκάστηκε να παραχωρήσει στον τσάρο και άλλες περιοχές και να του αναγνωρίσει το δικαίωμα παρέμβασης στις περιοχές της Βλαχίας και Μολδαβίας. Σύμφωνα με τα άρθρα 7 και 14 υποχρεώθηκε η Υψηλή Πύλη να υποσχεθεί την προστασία της χριστιανικής θρησκείας και των εκκλησιών της και να συμφωνήσει στο χτίσιμο μιας ελληνορθόδοξης εκκλησίας κάτω από ρωσική υποστήριξη και προστασία.³⁴⁰ Ήδη το 1719 με τη συνθήκη του Πασάροβιτς (με την Αυστρία και τη Βενετία) το οθωμανικό κράτος υποσχόταν με το άρθρο 10 ελευθερία θρησκείας και λατρείας στους χριστιανούς υπηκόους.³⁴¹

Οι παραχωρήσεις αυτές, που αναγκάστηκε να κάνει το οθωμανικό κράτος, δεν είχαν σχεδόν καθόλου επιπτώσεις στον καταπιεζόμενο χριστιανικό πληθυσμό φαίνεται π.χ. από τις προγραμματικές δηλώσεις της κυβέρνησης του σουλτάνου Μουσταφά Β' (1695-1703), στις οποίες η ιδέα του ιερού πολέμου παίρνει πολύ μεγάλη έμφαση. Αναφέρεται λοιπόν εκεί: «...οι άπιστοι έχουν καταλάβει με τη βία και παράνομα τόσες χώρες σε όλες τις πλευρές των ισλαμικών συνόρων, άρπαξαν και λεηλάτησαν τις περιουσίες του λαού του Μωάμεθ και έσυραν το λαό αυτό με τις οικογένειές του στη σκλαβιά, όπως είναι γνωστό στον κόσμο όλο και σε μας. Πρόθεσή μου, λοιπόν, είναι με τη βοήθεια του Αλλάχ να εκδικηθώ όλους τους άπιστους, που μακάρι να παν' στην κόλαση και να ξεκινήσω προσωπικά τον ιερό πόλεμο».³⁴²

Στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας η κατάπτωση εκδηλώνεται κυρίως με τη συνέχιση της κατάστασης εκείνης που είχε αρχίσει ήδη τον 16^ο αι.. Όμως τώρα στη διαφθορά των δημόσιων υπαλλήλων, τις εξεγέρσεις των Γενίτσαρων, στις στάσεις και τις ίντριγκες του παλατιού και των μεγάλων βεζύρηδων προστέθηκε ένας ακόμη νέος παράγοντας της παρακμής,³⁴³ ο οποίος εξελίχτηκε παράλληλα

³³⁹ Heinrich, B., Roth, J., "Partner Türkei oder Foltern für die Freiheit des Westens", Hamburg (1973), σ. 19. Hildebrandt, P., ό.π., σ. 309.

³⁴⁰ Ronnefarth, H. K. G., "Konferenzen und Verträge", Μέρος II, τ. 3, Würzburg (1957), σ. 185-187. Scheel, H., "Die Staatsrechtliche Stellung der okumenischen Kirchenfürsten in der alten Türkei", Berlin (1943), σ. 11.

³⁴¹ Ronnefarth, H., ό.π., σ. 141.

³⁴² Werner, E. - Markow, W., "Geschichte der Türken", Berlin (1979), σ. 159-160.

³⁴³ Guse, F., "Die Türkei", Leipzig (1944), σ. 18. Polar, Z., "Αίτια καταρρεύσεως της Οθωμανικής αυτοκρατορίας", Αθήνα (1965), σ. 33 κ.ε..

σε έναν παράγοντα που συντέλεσε στον εξισλαμισμό, μολονότι ο παράγοντας αυτός επηρέαζε τόσο τον χριστιανικό όσο και τον τουρκικό πληθυσμό: Τοπικοί ηγεμόνες, οι επονομαζόμενοι Ντερέμπεηδες,³⁴⁴ έπαρχοι οι οποίοι κατά την πρώτη περίοδο διορίζονταν από την Πύλη, εκμεταλλεύονταν την αδυναμία της κεντρικής εξουσίας και γίνονταν σιγά σιγά ανεξάρτητοι.³⁴⁵

Στην περιοχή τους ήταν σχεδόν απόλυτοι μονάρχες με απεριόριστη εξουσία. Εκμεταλλεύονταν τους τοπικούς φόρους, αφού παρέδιναν στο κρατικό ταμείο το καθορισμένο ετήσιο ποσό.³⁴⁶ Το γεγονός αυτό πολλαπλασίαζε τα εσωτερικά προβλήματα της κεντρικής εξουσίας. Κυρίως, όμως, οξύνθηκε η κατάσταση του αγροτικού πληθυσμού με τις διαρκείς αυξήσεις και την επιβολή νέων φόρων.³⁴⁷ Ιδιαίτερα βέβαια έπληττε το αυξανόμενο βάρος των φόρων τον χριστιανικό πληθυσμό. Ο κεφαλικός φόρος, που αφορούσε μόνο αυτόν, αυξανόταν επίσης όλο και περισσότερο. Πέρα από αυτά οι Ντερέμπεηδες εφεύρισκαν συνεχώς νέους φόρους ειδικά για τους χριστιανούς —π.χ. ο «οδοντικός φόρος»—, τους οποίους οι τελευταίοι αισθάνονταν ως καθαρές ραδιουργίες.³⁴⁸ Η μεταστροφή λοιπόν αποτελούσε συχνά την τελευταία διέξοδο, για να αποφύγει κανείς την καταπίεση και τις ραδιουργίες των Τούρκων. Οι πολεμικές διενέξεις ανάμεσα στους τοπικούς ηγεμόνες, που γίνονταν με σκοπό την επέκταση της εξουσίας τους, κατέληγαν να πέφτουν τα βάρη στις “πλάτες” του πληθυσμού της υπαίθρου, αφού αυτός καλούνταν να χρηματοδοτήσει τις

³⁴⁴ Ο Münir γράφει ότι: «Η κεντρική, η επαρχιακή, η δικαστική και η στρατιωτική διοίκηση άρχισαν να κλονίζονται. Παρανομίες και καταχρήσεις ήταν τα χαρακτηριστικά της κατάπτωσης». Münir, O., *“Minderheiten im osmanischen Reich”*, Köln (1937), σ. 134.

³⁴⁵ Mordtmann, A. D., *“Stambul und das moderne Türkentum”*, Leipzig (1878), σ. 3. Mordtmann, J. H., *“Derebeys”*, στο: E.I., τ. 1, *“Leiden-Leipzig”* (1913), σ. 985-986. Werner, E. -Markov, W., *“Geschichte der Türken”*, Berlin (1979), σ. 173 κ.ε..

³⁴⁶ Mordtmann, A.D., *“Stambul und das moderne Türkentum”*, Leipzig (1878), σ. 3.

³⁴⁷ Ιωαννίδης, Σ., *“Ιστορία και στατιστική Τραπεζούντος”*, Κωνσταντινούπολη, (1870), σ. 117-118. Werner, E. - Markov, W., *“Geschichte der Türken”*, Berlin (1979), σ. 176.

³⁴⁸ Παπαδόπουλος Α., *“Ο υπόδουλος Ελληνισμός της ασιατικής Ελλάδος”*, Αθήνα (1919), σ. 25. Κτενίδης, Φ., *“Οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου”*, στο: Ποντιακή Εστία, τ. 5, Θεσσαλονίκη (1954), σ. 2711.

εκστρατείες.³⁴⁹ Μόλις τον 19^ο αι. κατόρθωσε ο σουλτάνος Μαχμούτ Β' (1808-1839) να απογυμνώσει τους Ντερέμπεηδες, απόλυτα από την εξουσία τους.³⁵⁰

Παράλληλα προς την καταπίεση από τους Ντερέμπεηδες ο ελληνορθόδοξος πληθυσμός του Πόντου ήταν αναγκασμένος να υφίσταται τις βιαιοπραγίες των Λαζών, πρώην ελληνορθόδοξων που είχαν γίνει μουσουλμάνοι, οι οποίοι χαρακτηρίζονταν από θρησκευτικό φανατισμό. Και στην περίπτωση, λοιπόν, αυτή δεν έβλεπαν οι χριστιανοί καμιά άλλη διέξοδο, για να αποφύγουν τις εχθρότητες αυτές,³⁵¹ από την αλλαξοπιστία.

Η πολιτική που ασκούσε το οθωμανικό κράτος από τον 14^ο αι. ήταν μια πολιτική προώθησης και διατήρησης των υφιστάμενων συνθηκών. Αποφασιστικό ρόλο έπαιζε η προς Ανατολάς προσανατολισμένη ισλαμική θρησκεία και κουλτούρα, η οποία επί αιώνες παρέμεινε κλειστή απέναντι στο πνεύμα της Δύσης και απέκλειε έτσι τον εαυτό της από τις προόδους του δυτικού πολιτισμού:³⁵² *«Δυτικές καινοτομίες ήταν ανεπιθύμητες. Οι περισσότερες εξεγέρσεις, οι οποίες έγιναν την εποχή αυτή στις πόλεις και τις αγροτικές περιοχές, είχαν κυρίως ως στόχο τις ελάχιστες προσπάθειες εκμοντερνισμού, τις οποίες το οθωμανικό κράτος φαίνεται πως τις υπονόμειε και γι' αυτό θεωρούνταν ως υπεύθυνες για την παρακμή».*³⁵³

Τον 18^ο και 19^ο αι. άρχισε μια νέα εξέλιξη, στα πλαίσια της οποίας κυρίως το ανώτερο κοινωνικό στρώμα των Τούρκων άρχισε την πολιτιστική προσέγγιση της Ευρώπης.³⁵⁴ Ο Σελήμ Γ' (1789-1807) ήταν ο πρώτος σουλτάνος που αναγνώρισε αυτήν την αναγκαιότητα. Αυτός και ο διάδοχος του Μαχμούτ Β' (1808-1839) θεωρούνται από την ιστορία ως οι μεταρρυθμιστές σουλτάνοι. Το

³⁴⁹ Τριανταφυλλίδης, Π., *“Οι Φυγάδες”*, Αθήνα (1870), σ. 93 κ.ε.. Χρύσανθος, *“Η Εκκλησία της Τραπεζούντας”*, Αθήνα (1931), σ. 706.

³⁵⁰ Κάλφογλου, Ι., *“Σούρμενα”*, Βατούμ (1921), σ. 69 κ.ε.. Mordtmann, A. D., *“Stambul und das moderne Türkentum”*, Leipzig (1878), σ. 3-4.

³⁵¹ Παπαμιχαλόπουλος, Κ., *“Περιήγησις εις τον Πόντον”*, Αθήνα (1903), σ. 148. Χρύσανθος, *“Η Εκκλησία της Τραπεζούντας”*, Αθήνα (1931), σ. 707. Αποστολίδης, Δ., *“Ιστορία του Ελληνισμού του Πόντου”*, Θεσσαλονίκη (1935), σ. 76.

³⁵² Mordtmann, A. D., *“Stambul und das moderne Türkentum”*, Leipzig (1878), σ. 6-9. Shaw, S., *“Das Osmanische Reich und die moderne Türkei”*, στο: Fischer, Weltgeschichte, τ. 15, Frankfurt (1971), σ. 111-112.

³⁵³ Shaw, S., ό.π., σ. 114.

³⁵⁴ Shaw, S., ό.π., σ. 116-117.

1793 εξέδωσε ο Σελήμ μια σειρά από διατάγματα, τα οποία αφορούσαν τη βελτίωση του τιμαριωτικού στρατού και άλλων στρατιωτικών οργάνων, που στηριζόταν σε ευρωπαϊκά πρότυπα. Άλλες επίσης σημαντικές μεταβολές αφορούσαν την κυβέρνηση και την οικονομική διοίκηση, με σκοπό την ενίσχυση της κεντρικής εξουσίας και τον παραμερισμό κάθε μορφής αυτονομίας μέσα στο κράτος.³⁵⁵

Ο Σελήμ, όμως, ήταν αναγκασμένος να αντιμετωπίσει μια πεισματική αντίδραση μιας αντιμεταρρυθμιστικής μερίδας, που την αποτελούσαν κυρίως ο ισλαμικός κλήρος και οι Γενίτσαροι.³⁵⁶ Η προσπάθεια να διαλύσει το εχθρικό προς κάθε μεταρρύθμιση σώμα των γενιτσάρων του κόστισε τον θρόνο και έναν χρόνο αργότερα τη ζωή.³⁵⁷ Ο Μαχμούτ Β', όμως, κατάφερε να αντικαταστήσει τους γενιτσάρους με κανονικά στρατεύματα, αφού μάλιστα οι γενίτσαροι είχαν από πολύ καιρό χάσει την επιθετική τους ορμή και είχαν αυτονομηθεί οργανωτικά στο εσωτερικό του κράτους.³⁵⁸

Στα εσωτερικά προστέθηκαν από τις αρχές του 19^{ου} αι. σταδιακά προβλήματα, που δημιουργούσαν τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα των χριστιανικών λαών της βαλκανικής και ιδιαίτερα των Σέρβων³⁵⁹ και των Ελλήνων.³⁶⁰ Έναν αποφασιστικό, βέβαια, ρόλο έπαιξαν σχετικά οι δυτικές

³⁵⁵ Duda, H., *„Vom Kalifat zur Republik“*, Wien (1948), σ. 26. Sarides, E., *„Zum Verhältnis von Befreiungsbewegungen und Imperialismus“*, Berlin (1979), σ. 108-109. Heinrich, B., Roth, J., *„Partner Türkei oder Foltern für die Freiheit des Westens“*, Hamburg (1973), σ. 22.

³⁵⁶ Γράφει ο Ο. Münir: «Ο λαός δεν ήταν ακόμα ώριμος να πάρει μέρος στο μεταρρυθμιστικό έργο. Έπαιρνε παθητική ή και αντιδραστική στάση απέναντι του, γιατί η νοοτροπία του ήταν ακόμα πολύ ισλαμική και αντιδρούσε απέναντι στο νέο και ιδιαίτερα απέναντι στο ευρωπαϊκό. Με το ισλαμικό σύνταγμα, διοίκηση, δικαιοσύνη, γενικά με τον ισλαμικό τρόπο σκέψης και ζωής δεν μπορούσε να γίνει εκκαθάριση τόσο γρήγορα, γιατί υπήρχε κίνδυνος να ξεσηκωθεί το πλήθος που ήταν πολύ φανατισμένο ακόμα». Münir, O., *„Minderheiten im osmanischen Reich“*, σ. 125.

³⁵⁷ Mahmud, S. F., *„Geschichte des Islam“*, München (1964), σ. 714. Mordtmann, A. D., *„Stambul und das moderne Türkentum“*, τ. 1, Leipzig (1878), σ. 9.

³⁵⁸ Klever, U., *„Das Weltreich der Türken“*, Bayreuth (1978), σ. 342. Guse, F., *„Die Türkei“*, Leipzig (1944), σ. 23. Brockelmann, C., *„Geschichte Der Islamischen Volker und Staaten“*, München-Berlin (1939), σ. 311.

³⁵⁹ Kallay, B. v., *„Die Geschichte des serbischen Aufstandes“*, Wien (1910), σ. 18 κ.ε.. Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, Μ., *„Οι Βαλκανικοί λαοί“*, Ιωάννινα (1978), σ. 63 κ.ε..

³⁶⁰ Runciman, St., *„Das Patriarchat von Konstantinopel“*, München (1966), σ. 387 κ.ε. Ζεύγος, Ι., *„Σύντομη μελέτη της νεοελληνικής ιστορίας“*, 1. σ. 50 κ.ε..

μεγάλες δυνάμεις και η Ρωσία, οι οποίες για τα δικά τους ασφαλώς συμφέροντα υποδαύλιζαν και υποβοηθούσαν τα εθνικά αυτά κινήματα.³⁶¹

Στις αρχές του 1821 άρχισε στην Ελλάδα ο κυρίως αγώνας για την ελευθερία και την ανεξαρτησία.³⁶² Η συμπεριφορά των Φαναριωτών ήταν αντιφατική τη στιγμή εκείνη της μεγάλης απόφασης, μπροστά στην οποία βρίσκονταν οι Έλληνες στις αρχές του 19^{ου} αι..

Ήδη από το τέλος του 17^{ου} αι. οι Φαναριώτες —μερικές μεγάλες ελληνικές ή εξελληνισμένες οικογένειες συσπειρωμένες γύρω από τον Εθνάρχη, που ονομάστηκαν έτσι από την συνοικία της Κωνσταντινούπολης, το Φανάρι, όπου κατοικούσαν —συμμετείχαν άμεσα στα κυβερνητικά καθήκοντα της οθωμανικής αυτοκρατορίας.³⁶³ Πετυχημένοι πολιτικοί με επιρροή, οι Φαναριώτες πήραν στα χέρια τους σιγά σιγά πολλές θέσεις του κρατικού μηχανισμού. Το 18^ο αι. πήραν την αρμοστέια των ηγεμονιών Βλαχίας και Μολδαβίας, πάνω στις οποίες έχει αναπτυχθεί η σημερινή Ρουμανία.³⁶⁴

Στις αρχές όμως του 19^{ου} αι. ηγετικά στελέχη των Φαναριωτών συμμετείχαν στις προετοιμασίες για τον ξεσηκωμό εναντίον του οθωμανικού κράτους. Το 1814 ιδρύθηκε η Φιλική Εταιρεία, η οποία το 1821 κάλεσε όλες τις εστίες αντίστασης σε έναν πανεθνικό ξεσηκωμό. Ο αρχηγός της Εταιρείας, Αλέξανδρος Υψηλάντης, γόνος μιας γνωστής φαναριωτικής οικογένειας, που καταγόταν από τον Πόντο, άρχισε την εξέγερση από τη βαλκανική, περνώντας

³⁶¹ Runciman, St., ό.π., σ. 387 κ.ε.. Παπαρούνης, Π. Ν., *“Τουρκοκρατία”*, Αθήνα (1977), σ. 500 κ.ε..

³⁶² Hildebrandt, P., *“Der Kampf ums Mittelmeer”*, Stuttgart (1953), σ. 351-358 Heinrich, B., Roth, J., *“Partner Türkei oder Foltern für die Freiheit des Westens”*, Hamburg (1973), σ. 21-22.

³⁶³ Λάσκαρις, Μ. Τ., *“Το Ανατολικόν ζήτημα”*, 2^η εκδ., Θεσσαλονίκη (1978), σ. 51 κ.ε..

³⁶⁴ Μερικοί Φαναριώτες είχαν την καταγωγή τους στη βυζαντινή αυτοκρατορία, π.χ. οι Παλαιολόγοι και οι Καντακουζηνοί. Βλ. Gerlach, *“Tagebuch”*, σ. 211. Ένα μεγάλο μέρος ήταν η αφρόκρεμα της Τραπεζούντας, η οποία μετά την πτώση του 1461 και αργότερα, το 1665 ήρθαν στην Κωνσταντινούπολη, π.χ. οι οικογένειες Υψηλάντη, Μουρούζη, Καβαζίτη, Ξιφιλίνου. Πολλοί ήρθαν από την Ελλάδα. Μαυροκορδάτος, Ράλλης, Αργυρόπουλος, Μοσχόπουλος. Μερικές οικογένειες ήταν εξελληνισμένες και κατάγονταν από άλλους βαλκανικούς λαούς, π.χ. Γκίκας, Ροσέτι, Μαυρογιάννης, Ρακοβίστας, Γιουλένη, Ρίζος-Νερούλος, Νέγρης. Βλ. περισσότερα, Gottwald, J., *“Phanariotische Studien”*, στο: *“Leipziger Vierteljahrsschrift für Südosteuropa”*, τ. 5, Leipzig (1941), σ. 1-54.

από την ρωσική Βεσσαραβία στη Μολδαβία.³⁶⁵ Η εξέγερση, όμως, κατεστάλη και η πρόθεση των Φαναριωτών να ιδρύσουν ένα νέο Βυζάντιο απέτυχε παταγωδώς. «Η ιστορία τράβηξε τον δρόμο της αντίθετα προς την ιδέα που εκπροσωπούσε το Φανάρι. Όχι το όνειρο για ένα νέο Βυζάντιο, αλλά η εθνική ανεξαρτησία των Ελλήνων, ο χωρισμός από την οθωμανική Κωνσταντινούπολη θριάμβευσαν».³⁶⁶

Ακόμα, όμως, δεν ήταν εξασφαλισμένη η εθνική ανεξαρτησία της Ελλάδας. Η εθνική εξέγερση των Ελλήνων διετάραξε την αρμονική συνεργασία του σουλτάνου με την εθναρχία και δημιούργησε στους οθωμανούς μια δυσπιστία απέναντι σε καθετί το ελληνικό.³⁶⁷ Ο σουλτάνος Μαχμούτ Β' (1808-1839) αποφάσισε να διατάξει την σφαγή όλων των Ελλήνων. Και καταρχήν μόνο οι αντιρρήσεις του ανώτατου μουσουλμάνου κληρικού, του σείχη Ουλ Ισλάμ Χαλήλ Εφέντη, εμπόδισαν το προγραμματισμένο λουτρό αίματος. Ύστερα, όμως, από μερικές μέρες ο θρησκευτικός αρχηγός καθαιρέθηκε. Ο διάδοχός του εξέδωσε μια εγκύκλιο στο πνεύμα του σουλτάνου, σύμφωνα με την οποία οι Έλληνες οι οποίοι καταφεύγουν στα όπλα πρέπει να θανατώνονται.³⁶⁸ Ο Πατριάρχης Γρηγόριος ο Ε' και άλλοι επιφανείς Έλληνες κληρικοί και λαϊκοί πλήρωσαν με τη ζωή τους την εξέγερση και εκτελέστηκαν από τους Τούρκους.³⁶⁹ Ακολούθησε, επίσης, η καταστροφή πολλών ελληνικών εκκλησιών.³⁷⁰

³⁶⁵ Sarides, E., *“Zum Verhältnis von Befreiungsbewegungen und Imperialismus”*, Berlin (1979), σ. 149 κ.ε.. Fernau, F.-W., *“Patriarchen am Goldenen Horn”*, Opladen (1967), σ. 70-71. Κούκκου, Ε., *“Η διαμόρφωση της Ελληνικής κοινωνίας κατά την Τουρκοκρατία”*, Αθήνα (1971), σ. 153.

³⁶⁶ Fernau, F.-W., ό.π., σ. 74.

³⁶⁷ Werner, E., - Markov, W., *“Geschichte der Türken”*, Berlin (1979), σ. 190-191. Γαϊτανίδης, Ι., *“Griechenland ohne Säulen”*, München (1978), σ. 143.

³⁶⁸ Κατά τον J. Gottwald: «Με γιαταγάνια και ρόπαλα το πλήθος γύριζε στους δρόμους. Οι Έλληνες σφάζονταν σαν αγρίμια, όπου τους συναντούσε, τους έπαιρνε όμως και από τα σπίτια τους και από τα κρησφύγετα τους, τους ανάγκαζε να παραδώσουν ό,τι πράγματα αξίας είχαν, γιατί εκτός από τον θάνατο ο θρησκευτικός φανατισμός χρησιμοποιούσε επίσης τη λεηλασία και την κλεψιά». Gottwald, J., *“Phanariotische Studien”*, στο: “L.V.S.”, τ. 5, Leipzig (1941), σ. 38.

³⁶⁹ Κανδηλάπτης, Γ., *“Ποντιακά ιστορικά ανάλεκτα”*, Αλεξανδρούπολη (1925), σ. 11. Αποστολίδης, Δ., *“Ιστορία του Ελληνισμού του Πόντου”*, Θεσσαλονίκη (1935), σ. 106.

³⁷⁰ Ο J. Gottwald γράφει ότι: «Στις 3 με 15 Απριλίου ξεχύθηκε ο όχλος: Οι Τούρκοι φοιτητές της Θεσσαλονίκης άφησαν τα σχολεία τους, πήραν τα όπλα και έβαλαν φωτιά στην εκκλησία της Ζωοδόχου Πηγής». Gottwald, J., *“Phanariotische Studien”*, στο: “L.V.S.”, τ. 5, Leipzig (1941), σ. 38.

Οι παρεμβάσεις των Ευρωπαίων διπλωματών και κυρίως του Ρώσου απεσταλμένου, ο οποίος εμφανιζόταν ως προστάτης των Ελλήνων, δεν μπόρεσαν να σταματήσουν το κύμα των βιαιοπραγιών. Ακόμη και έξω από την πρωτεύουσα, π.χ. στον Πόντο, έγιναν εκδηλώσεις βίας εναντίον του ελληνικού πληθυσμού, μιας και πολλοί Έλληνες της Μ. Ασίας και ιδιαίτερα οι Πόντιοι είχαν πάρει μέρος στους αγώνες τόσο στη Μολδαβία όσο και στην Ελλάδα.³⁷¹ Πολλοί χριστιανοί πήραν αφορμή από τους διωγμούς, που αναζωπυρώθηκαν τώρα πια, για να κρύψουν την ελληνορθόδοξη πίστη τους με τη μεταστροφή, παράλληλα όμως υπήρξαν και περιπτώσεις υποχρεωτικής αλλαξοπιστίας.

Σχετικά με την κατάσταση της ελληνορθόδοξης εκκλησίας τον 18^ο και τον 19^ο αι. χρειάζεται να σημειώσουμε, ότι η ερήμωση της παρέμεινε η ίδια, όπως και κατά τον 17^ο αι., με μία εξαίρεση μονάχα στις περιοχές των ορυχείων του Πόντου, κυρίως της επισκοπής Χαλδεΐας, όπου σημειώνεται μια αύξηση της χριστιανικής κοινότητας. Έτσι, το 1767 η επισκοπή αυτή, που υπαγόταν μέχρι τότε στην Τραπεζούντα, προάγεται σε μητρόπολη.³⁷²

Με τα προνόμια που παραχωρήθηκαν στον ελληνικό πληθυσμό της περιοχής αυτής, η περιοχή των ορυχείων του Πόντου έγινε ισχυρός πόλος έλξης των Ελλήνων χριστιανών από όλη τη Μ. Ασία. Πέρα από αυτά σημαντικό ρόλο από πολιτιστική και θρησκευτική άποψη για τον εκεί ελληνισμό έπαιξαν τρία μεγάλα μοναστήρια της περιοχής Χαλδεΐας, η Παναγία Σουμελά, ο άγιος Ιωάννης ο Βαζελών και ο Άγιος Γεώργιος ο Περιστερεώτας. Τα μοναστήρια αυτά, προστάτεψαν με διάφορους τρόπους και μερικοί σουλτάνοι και τοπικοί αγάδες. Για παράδειγμα ο Σελήμ ο Α' (1512-1520) παραχώρησε στα μοναστήρια αυτά σημαντικά προνόμια, τα οποία εξασφάλιζαν στους χριστιανούς των χωριών, που ανήκαν στα μοναστήρια αυτά, μια ήσυχη ζωή, χωρίς τους θρησκευτικούς διωγμούς των Τούρκων.³⁷³ Τα προνόμια αυτά με το πέρασμα των αιώνων δεν είχαν πάντα εφαρμογή, αλλά ανάλογα με τις απαιτήσεις των καταστάσεων και

³⁷¹ Wachter, A., "*Der Verfall des Griechentums*" in *Kleinasien* im 14. Jahrhundert", Leipzig (1903), σ. 12. Χρύσανθος, "*Η Εκκλησία της Τραπεζούντος*", Αθήνα (1931), σ. 530.

³⁷² Χρύσανθος, ό.π., σ. 447.

³⁷³ Ζεύγος, Ι., "*Σύντομη μελέτη της νεοελληνικής ιστορίας*" Αθήνα (1945), σ. 101. Ζωίδης, Γ., "*Πατροπαράδοτη φιλία*", Βαρσοβία (1958), σ. 154-155.

ανάλογα με τις πεπαιθήσεις των τοπικών αρχόντων αγνοούνταν άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο. Οπωσδήποτε, όμως, άσκησαν θετική επίδραση κυρίως τον 18^ο και 19^ο αι. στη γενική κατάσταση των ελληνικών κοινοτήτων.

Ανάλογες συνθήκες επικρατούσαν και στην Καππαδοκία, όπου επίσης πολλά μοναστήρια και πολλοί κληρικοί συνέβαλαν στη διατήρηση του ελληνισμού και του χριστιανισμού της περιοχής. Ο Μαχμούτ Β' παραχώρησε στους αρμοστές των επαρχιών εξαιρετικές ελευθερίες, όσο αφορά τη συμπεριφορά τους απέναντι στους Έλληνες —ή καλύτερα την καταπίεση τους—, έτσι ώστε οι εξεγέρσεις να καταπνίγονται εν τη γενέσει τους.³⁷⁴ Με τον τρόπο αυτό, οι διωγμοί των χριστιανών, που γίνονταν από τον τουρκικό πληθυσμό, απέκτησαν υποστήριξη και από επίσημη πλευρά.

Υπάρχουν ασφαλώς και εξαιρέσεις στον κανόνα. Ο κυβερνήτης της Τραπεζούντας, Οσμάν πασάς, π.χ. ανέλαβε να προστατέψει τον ελληνικό πληθυσμό της επαρχίας του και τιμωρούσε οποιονδήποτε παρασυρόταν σε βιαιότητες εναντίον του.³⁷⁵ Επίσης, ο μουφτής της Κερασούντος απαγόρευε ενέργειες εναντίον των χριστιανών.³⁷⁶

Το 1827 με τη συνθήκη του Λονδίνου οι μεγάλες δυνάμεις Αγγλία, Γαλλία και Ρωσία συνηγόρησαν για την αυτονομία της Ελλάδας.³⁷⁷ Ο σουλτάνος βέβαια απέρριψε τη μεσολαβητική τους προσφορά, νικήθηκε, όμως, την ίδια χρονιά από το ενωμένο ευρωπαϊκό ναυτικό στη ναυμαχία του Ναυαρίνου.³⁷⁸ Το 1829 οι

³⁷⁴ Λαμψίδης, Ο., *“Η συμμετοχή των Ελλήνων Ποντίων εις την εθνεγερσίαν του 1821”*, στο: Α.Π. τ. 33, Αθήνα (1975-76), σ. 3-10.

³⁷⁵ Πανάρετος, *“Ιστορία της μονής Βαζελών”*, Τραπεζούντα (1909), σ. 200 κ.ε.. Ο ίδιος, *“ο Πόντος ανά τους αιώνες”*, Δράμα (1929), σ. 107.

³⁷⁶ Τριανταφυλλίδης, Π., *“Οι Φυγάδες”*, Αθήνα (1870), σ. 99-100. Λαμψίδης, Ο., *“Η συμμετοχή των Ελλήνων Ποντίων εις την εθνεγερσίαν του 1821”*, στο: Α.Π. τ. 33, Αθήνα (1975-76), σ. 3. Κατά τον Χρυσάνθο, η συμπάθεια του Οσμάν πασά απέναντι των Ελλήνων περιοριζόταν μόνον σ' εκείνους που τον βοήθησαν να γίνει έπαρχος της Τραπεζούντας. Ιδιαίτερη βοήθεια προς τους διωκόμενους χριστιανούς πρόσφερε ο μητροπολίτης Τραπεζούντας Παρθένιος (1821-1830). Χρυσάνθος, *“Η Εκκλησία της Τραπεζούντος”*, Αθήνα (1931), σ. 714-715. Για την κατάσταση των Ελλήνων της περιοχής Σουρμένων, βλέπε επίσης Παπαδόπουλος, Α., *“Στατιστική της επαρχίας Σουρμένων”*, Τραπεζούντα (1881), σ. 15-17.

³⁷⁷ Τριανταφυλλίδης, Π., ό.π., σ. 101.

³⁷⁸ Λάσκαρις, Μ. Τ., *“Το Ανατολικόν ζήτημα”*, εκδ. 2, Θεσσαλονίκη (1978), σ. 63. Ζωίδης, Γ., *“Πατροπαράδοτη φιλία”*, Βαρσοβία (1958), σ. 151 κ.ε..

Ρώσοι εισέβαλαν στη Μ. Ασία και είχαν επιτυχίες. Η Αδριανούπολη έπεσε αμαχητί στα χέρια τους. Στη συνθήκη της Αδριανούπολης, που συνομολογήθηκε τον ίδιο χρόνο, η Ρωσία εμφανίζεται ως εγγυήτρια δύναμη απέναντι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Πέρα από αυτό ο σουλτάνος υποχρεώθηκε να αναγνωρίσει την ανεξαρτησία της Ελλάδας και την αυτονομία της Σερβίας, της Βλαχίας και της Μολδαβίας.³⁷⁹

Για τους χριστιανούς του Πόντου και γενικά της μικρασιατικής ανατολής, η παρουσία των ορθόδοξων Ρώσων στα μέρη τους σήμαινε σημαντική βελτίωση της θέσης αυτών, η οποία, όπως είπαμε παραπάνω, είχε χειροτερεύσει σημαντικά από την εποχή της εξέγερσης των Ελλήνων. Η βελτίωση αυτή είχε σαν αποτέλεσμα να ομολογούν φανερά την πίστη τους κατά τη διάρκεια της δίχρονης ρωσικής κατοχής ορισμένοι κρυπτοχριστιανοί και να μην προσποιούνται πια ότι ανήκουν στην μουσουλμανική θρησκεία.

Μετά την αποχώρηση όμως των Ρώσων επιδεινώθηκε ξανά σημαντικά η κατάσταση των χριστιανών.³⁸⁰ Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για τους πρώην κρυπτοχριστιανούς, οι οποίοι παραβίασαν τους νόμους του Κορανίου, που τιμωρεί με θάνατο όσους απαρνήθηκαν το ισλάμ.³⁸¹ Πολλοί από αυτούς αναγκάστηκαν να φύγουν μαζί με τα ρωσικά στρατεύματα που γύριζαν στην

³⁷⁹ Λάσκαρις, Μ. Τ., ό.π., σ. 64-65. Γαϊτανίδης, Ι. *“Griechenland ohne Säulen”*, München (1978), σ. 150. Jorga, Ν. *“G.O.R.”*, τ. 5, σ. 327-330.

³⁸⁰ Shaw, S., *“Das Osmanische Reich und die moderne Türkei”*, στο: Fischer, *Weltgeschichte*, τ. 15, Frankfurt (1971), σ. 119. Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, Μαρία, *“Οι Βαλκανικοί λαοί”*, Ιωάννινα (1978), σ. 94.

³⁸¹ Kissling, H. J., *“Rechtsproblematiken in den christlich-muslimischen Beziehungen, vorab im Zeitalter der Turkenkriege”*, στο: Kleine Arbeitsreihe des Instituts für Europäische und Vergleichende Rechtsgeschichte an der Rechts- und Staatswissenschaftlichen Fakultät der Universität Graz, Heft 7, Graz (1974), σ. 21. Επίσημα η θανατική ποινή για την αποστασία από τον ισλαμισμό σε μια άλλη θρησκεία, καταργήθηκε το 1844. Κατά βάση βέβαια, η θρησκευτική ελευθερία θεμελιωνόταν ήδη με τον Hattı Sherif το 1839, η συνέπεια της, όμως, όσον αφορά το μέτρο αυτό, διακηρύχθηκε επίσημα μετά από 5 χρόνια και εκτός από εξαιρέσεις δεν εφαρμόζονταν πια. Ο Mordtmann στις ταξιδιωτικές του περιγραφές στις αρχές του 20^{ου} αι. διαπιστώνει λακωνικά: «Η τουρκική κυβέρνηση τιμωρεί σύμφωνα με το νόμο του Κορανίου στην απάρνηση του ισλάμ με θάνατο». Mordtmann, A. D. *“Anatolien”*, Hannover (1925), σ. 13. Και από έναν ιεραπόστολο, παίρνουμε την πληροφορία ότι: «θεωρητικά, μόνον, έχει καταργηθεί η θανατική ποινή. Στην πράξη όμως εξακολουθεί να ισχύει». Zwemer, S., *“Das Gesetz wider den Abfall vom Islam”*, Gütersloh (1926), σ. 18.

πατρίδα τους.³⁸² Άλλοι πάλι κατέφυγαν σε περιοχές της Μ. Ασίας με πυκνό χριστιανικό πληθυσμό και τέλος ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού, που είχε παραμείνει μέχρι τώρα χριστιανικός, άρχισε να υποκύπτει ξανά σε νέο αναγκαστικό εξισλαμισμό.

Στην Καππαδοκία και στον Πόντο, σε περιοχές δηλ. με υψηλά ποσοστά ελληνικού πληθυσμού, πάρθηκε πέρα από αυτά ένα ακόμη μέτρο έμμεσου εξισλαμισμού. Απαγορεύτηκε η χρήση της ελληνικής γλώσσας και οι κάτοικοι έπρεπε να μιλούν μόνο τουρκικά. Έτσι προέκυψαν οι «τουρκόφωνοι» Έλληνες οι οποίοι, όμως, διατήρησαν στην πλειονότητα τους την ορθόδοξη πίστη τους. Από την εποχή αυτή, μας είναι γνωστά μερικά βιβλία, γραμμένα στην τουρκική γλώσσα αλλά με την ελληνική γραφή. Ήδη το 1718 και το 1719 ο μητροπολίτης Ναυπάκτου και Άρτας έγραψε μια μελέτη με αυτόν τον τρόπο για τους τουρκόφωνους Έλληνες, στην οποία επισημαίνει τον κίνδυνο του εξισλαμισμού. Το παράδειγμα αυτό ακολούθησαν αργότερα και άλλοι λαϊκοί και κληρικοί επιφανείς Έλληνες από την κυρίως Ελλάδα και τη Μ. Ασία. Με τον τρόπο αυτό βοήθησαν στην ενσωμάτωση των τουρκόφωνων Ελλήνων στον ελληνισμό και επομένως την εξομάλυνση των συνεπειών, που δέχονταν από τις καταστάσεις αυτές.³⁸³

ΤΟ ΠΑΙΔΟΜΑΖΩΜΑ

Το παιδομάζωμα³⁸⁴ ήταν μια βίαιη απαγωγή παιδιών χριστιανών υπηκόων από τις οικογένειές τους τα οποία εκπαίδευαν με μια ειδική αγωγή, ώστε να γίνουν καλοί μουσουλμάνοι, σκλάβοι του σουλτάνου.

³⁸² Λαμπιδής, Ο., *“Η Τουρκοκρατία στο μικρασιατικό Πόντο”*, στο: Α.Π., τ. 34, Αθήνα (1977-78), σ. 60. Γερβάσιος, *“Οι Σταυριώται”*, Κωνσταντινούπολη (1919), σ. 42-43.

³⁸³ Φωτιάδης, Ε. Π., *“Σύμμικτα τουρκόφωνα ελληνικά βιβλία”*: Ελληνικά, τ. 4 Αθήνα (1931), σ. 493-495. Φωτιάδης, Ν., *“Στο Κεσκίν Μαδέν με τον παπαευθύμ”*, Αθήνα (1982), σ. 13-14, 26.

³⁸⁴ Η ελληνική λέξη «παιδομάζωμα» χρησιμοποιείται ήδη από το 1675, αφορμή την χρησιμοποιεί για πρώτη φορά ο Γεώργιος Κοντάρης, *“Ιστορία παλαιά και πάνυ ωφέλιμος της πόλεως Αθήνης”*, Γένοβα (1675), σ. 15.

Στην αρχή θα αναφερθούμε στο φαινόμενο στην ειδική κοινωνική θέση αυτών των αγοριών και στη μετέπειτα χρήση τους στην υπηρεσία του παλατιού, του στρατού και τέλος του κράτους.³⁸⁵

Η σημασία που έχει το φαινόμενο αυτό στα πλαίσια αυτής της εργασίας, έγκειται στη λειτουργία του κατά τη διαδικασία του εξισλαμισμού.³⁸⁶ Όπως θα προκύψει από τα παρακάτω, η καθιέρωση του παιδομαζώματος εκπλήρωνε για το οθωμανικό κράτος το σκοπό αυτό από πολλές απόψεις, εκτός βέβαια από τους σκοπούς που είχαν σχέση με την οργάνωση του κράτους και τον στρατό. Γι' αυτό το λόγο εξάλλου διαπραγματευόμαστε το θέμα αυτό αμέσως μετά τον «εξισλαμισμό της Μ. Ασίας και των εθνοτήτων της».

Η εφαρμογή του παιδομαζώματος αποτελεί μια περίπλοκη διαδικασία. Ο «παιδικός φόρος» επιβαλλόταν στον χριστιανικό πληθυσμό σε ακανόνιστα χρονικά διαστήματα (μερικές φορές βέβαια και σε κανονικά). Τα αγόρια από 7 μέχρι 20 χρονών συγκεντρώνονταν από έναν ειδικά, για το σκοπό αυτό, σταλμένο υπάλληλο και χωρίζονταν σε ομάδες 100 μέχρι 150 ατόμων και οδηγούνταν πρώτα στην Κωνσταντινούπολη.³⁸⁷ Εκεί τους ζητούσαν να ομολογήσουν τη νέα πίστη και ακολουθούσε η περιτομή.³⁸⁸

Στη συνέχεια τους χώριζαν σε δύο ομάδες: Η πρώτη ομάδα, τα ωραιότερα και πιο έξυπνα αγόρια, μορφώνονταν και εκπαιδεύονταν σε ένα από τα τρία παλάτια του σουλτάνου.³⁸⁹ Ετοιμάζονταν έτσι για το σώμα των ιππέων και για τα ανώτατα αξιώματα.³⁹⁰ Στην ώριμη ηλικία αποχτούσαν την ελευθερία τους με την άδεια του σουλτάνου, αφού κατά τη διάρκεια της περιόδου εκπαιδεύσεώς τους

³⁸⁵ Papoulia, B., *“Ursprung und Wesen der «Knabenlese» im Osmanischen Reich”*, München (1963), σ. 1.

³⁸⁶ Papoulia, B., ό.π., σ. 1. Άμαντος, Κ., *“Σχέσεις Ελλήνων και Τούρκων”*, Αθήνα (1955), τ. 1, σ. 90.

³⁸⁷ Papoulia, B., ό.π., σ. 2-3. Παπαρούνης, Π. Ν., *“Τουρκοκρατία”*, Αθήνα (1977), σ. 71.

³⁸⁸ Βακαλόπουλος, Α., *“I.N.E.”*, τ. 2, Θεσσαλονίκη (1976), σ. 54.

³⁸⁹ Τα ανάκτορα αυτά βρίσκονταν στην Κωνσταντινούπολη (το κυρίως ανάκτορο), στον Γαλατά και στην Αδριανούπολη. Τα παιδιά που μεγάλωναν στην Κωνσταντινούπολη, είχαν τις καλύτερες δυνατότητες να ανεβούν σε ανώτερες θέσεις, επειδή βρίσκονταν σε άμεση επαφή με τον σουλτάνο. Βακαλόπουλος, Α., ό.π., σ. 56. Dernschwam, H., *“Tagebuch”*, München/Leipzig (1923), σ. 139.

³⁹⁰ Papoulia, B., ό.π., σ. 5. Oberhammer, E., *“Die Türken und Das Osmanische Reich”*, Leipzig/Berlin (1917), σ. 47. Zinkeisen, J. W., *“G.O.R.”*, τ. 3, σ. 224. Dernschwam, H., ό.π., σ. 246.

δεν είχαν καθόλου επαφή με τον κόσμο έξω από το παλάτι.³⁹¹ Η άλλη ομάδα των παιδιών εκμισθωνόταν σε γεωργούς, τσιφλικάδες και μεγαλοκτηματίες, όπου τα παιδιά μάθαιναν την τουρκική γλώσσα και ιδιαίτερα εξοικειώνονταν με την ισλαμική νοοτροπία. Ύστερα από μερικά χρόνια ένας υπάλληλος του σουλτάνου τα ξαναέπαιρνε και τα χρησιμοποιούσαν τώρα για διάφορες εργασίες στους κήπους του παλατιού, στα πλοία, σε οικοδομικά και οδοποιητικά έργα και σε άλλες παρόμοιες υπηρεσίες.³⁹² Σε ηλικία 20 μέχρι 25 ετών εντάσσονταν³⁹³ σε ένα από τα τμήματα του σώματος των γενίτσαρων. Η ένταξη αυτή ισοδυναμούσε με απελευθέρωση, μολονότι βέβαια πολύ περιορισμένη. Γιατί δεν είχαν το δικαίωμα να παντρευτούν και ως ένδειξη της εξάρτησης δεν επιτρεπόταν να έχουν γένια.³⁹⁴

Εντύπωση προκαλεί η αντιφατική θέση των αγοριών αυτών, η οποία χωρίζεται σε δύο στάδια. Στην αρχή βρίσκονταν στη θέση του σκλάβου, ενός ατόμου απόλυτα εξαρτημένου από την αυθαιρεσία του κυρίου. Αργότερα κατείχαν τα υψηλότερα αξιώματα του κράτους και έτσι επιτυγχάνονταν η ενσωμάτωσή τους στην ελίτ της εξουσίας, στο κοινωνικό στρώμα, που είχε τη μεγαλύτερη δύναμη, οικονομική αλλά και διοικητική. Ίσως με τη σκλαβιά, στα πρώτα χρόνια, να επιδιωκόταν μια στάση ταπείνωσης και υποταγής, να επιδιωκόταν να σφραγισθεί ο χαρακτήρας τους με μια στάση σκλάβου, την οποία ζητούσαν από τα άτομα αυτά ακόμα και ως φορείς ανώτατων αξιωμάτων του κράτους. Οι κυβερνώντες του οθωμανικού κράτους χρησιμοποιούσαν, λοιπόν, τα αγόρια αυτά, ως όργανα και εργαλεία με την κυριολεκτική σημασία της λέξης, τόσο από πνευματική όσο και από σωματική άποψη.³⁹⁵

³⁹¹ Papoulia, B., ό.π., σ. 5.

³⁹² Papoulia, B., ό.π., σ. 3. Crusius M., "*Turcograeciae libri octo*", Buch 2, Basel (1584), σ. 193. Zinkeisen, J. W., "*G.O.R.*", τ. 3, σ. 224. Βακαλόπουλος, Α., "*I.N.E.*", τ. 2, Θεσσαλονίκη (1976), σ. 54-55

³⁹³ Papoulia, B., ό.π., σ. 10: «Δεν προέρχονταν όλα τα παιδιά, που χρησιμοποιούνταν για τους σκοπούς που αναφέραμε, από το παιδομάζωμα. Μερικά ήταν αιχμαλωτισμένα ή αρπαγμένα, τα οποία με βάση τον ισλαμικό νόμο ανήκαν στον σουλτάνο, άλλα ήταν σκλάβοι ή αιχμάλωτοι που αγόρασε ο ίδιος για τον σκοπό αυτόν. Ήταν μάλιστα συνήθεια να κάνουν δώρο στον σουλτάνο παιδιά, όσοι έπαιρναν ένα τιμητικό αξίωμα ή οι έμποροι».

³⁹⁴ Για την απαγόρευση γάμου των γενίτσαρων διαβάζουμε στον Dernschwam: «Πρώτα οι γενίτσαροι δεν είχαν νόμιμες γυναίκες. Επί του σουλτάνου Σουλεϊμάν, όμως, τους επιτράπη να παντρεύονται». Dernschwam, H., "*Tagebuch*", München/ Leipzig (1923), σ. 133.

³⁹⁵ Papoulia, B., ό.π., σ. 1-2.

Αν προσπαθήσει να παρακολουθήσει κανείς την αρχική προέλευση του παιδομαζώματος, έχοντας ως φόντο τη θρησκεία, θα διαπιστώσει με έκπληξη ότι το μέτρο αυτό αποτελεί παραβίαση του νόμου του ισλάμ. Γιατί το κοράνιο επιτάσσει «οι κάτοχοι των Γραφών» να καταπολεμούνται μέχρι το σημείο μόνο, που ή θα πρέπει να δεχτούν τον ισλαμισμό ή να δέχονται να πληρώνουν έναν ειδικό φόρο (τον κεφαλικό φόρο).³⁹⁶ Από την άλλη πλευρά, βέβαια, το παιδομάζωμα θεμελιωνόταν και δικαιολογούνταν από τη μουσουλμανική πλευρά με βάση το γεγονός ό,τι υπηρετεί την υπόθεση του ισλάμ. Έτσι ο ιστορικός Idris Bitlisi διατύπωνε στις αρχές του 16^{ου} αι. την εξής άποψη: «Αφού οι περισσότερες χώρες κατακτήθηκαν με τη βία και οι άπιστοι στο σύνολό τους έγιναν σκλάβοι του σουλτάνου και των γαζήδων, θεωρήθηκε σωστό να διαπαιδαγωγηθούν στην ορθή πίστη μερικές χιλιάδες από τα παιδιά τους και να προετοιμαστούν έτσι για τον ιερό πόλεμο. Με τον τρόπο αυτό πετυχαίνονται όχι μόνον πλεονεκτήματα για το κράτος, αλλά ενισχύεται και η ίδια η θρησκεία από πολλές απόψεις...».³⁹⁷ Ένας σχετικός ρόλος στη διαδικασία του εξισλαμισμού πρέπει λοιπόν, χωρίς αμφιβολία να αποδοθεί και στο παιδομάζωμα. Αν δούμε την εξέλιξη σε μακροεπίπεδο, θα διαπιστώσουμε ότι ο χριστιανικός πληθυσμός δεν επηρεάστηκε τόσο αριθμητικά αλλά κυρίως ποιοτικά, γιατί του αφαιρούνταν η πνευματική ελίτ.³⁹⁸

Ένας παραπέρα λόγος για την καθιέρωση του παιδομαζώματος ήταν, ασφαλώς, η πρόθεση να γίνεται αισθητή η δύναμη της εξουσίας του κράτους καθώς, με τον τρόπο αυτόν, μπορούσε να ενισχυθεί ακόμα περισσότερο. Στους μη μωαμεθανικούς λαούς που υποτάχθηκαν με τη βία καταδεικνύονταν η δική τους αδυναμία και παράλληλα η ισχύς και η παντοδυναμία του σουλτάνου με την αρπαγή και την σκλαβιά των παιδιών τους. Η σκλαβιά, λοιπόν, των αγοριών των χριστιανών σε καιρό ειρήνης μπορεί να θεωρηθεί ως μια μορφή συνέχισης

³⁹⁶ Papoulia, B., ό.π., σ. 42-43.

³⁹⁷ Κατά τον Babinger το έργο του Idris Batlisi γράφτηκε ανάμεσα στο 1502 και το 1506: Babinger, F., "Geschichtsschreiber der Osmanen", Leipzig (1927), σ. 46.

³⁹⁸ Στο ημερολόγιο του Dernschwam στη σ. 60 διαβάζουμε: «Οι Τούρκοι έχουν λοιπόν μια συνήθεια, στις χριστιανικές χώρες που καταλαμβάνουν...παίρνουν κάθε τρία χρόνια τους ομορφότερους, εξυπνότερους και καλύτερους νέους των πόλεων και των χωριών».

της κατάστασης πολέμου. Η οικειοθελής υποταγή στην οθωμανική κυριαρχία, αντίθετα, είχε συνήθως ως συνέπεια την απαλλαγή από το παιδομάζωμα.³⁹⁹

Η κύρια πρόθεση του σουλτάνου και γι' αυτό ο κύριος λόγος για την καθιέρωση του θεσμού ήταν η δημιουργία ενός νέου στρατού, αφού ο σουλτάνος δε μπορούσε πια να στηρίζεται στον παλιό στρατό «Υαγ».⁴⁰⁰ Με τους γενιτσάρους δημιούργησε ένα στρατιωτικό σώμα, θαυμάσια εκπαιδευμένο, που υπαγόταν άμεσα στον ίδιο. Με το σώμα αυτό ο σουλτάνος ανέλαβε να πραγματώσει την ισλαμική ιδέα και να προστατεύει τον εαυτό του από κάθε εχθρό.

Η πρώτη πηγή που αναφέρεται στο παιδομάζωμα είναι ένας λόγος του μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Ισιδώρου⁴⁰¹ (1380-1396) του έτους 1395. Ο λόγος αυτός αναφέρεται στη μεγάλη δυστυχία των γονιών, που τους πήραν τα παιδιά και στις κακουχίες που περιμένουν τα παιδιά αυτά, καθώς είναι αναγκασμένα να αλλάξουν την γλώσσα τους, τα έθιμά τους, την ενδυμασία τους και κυρίως να αρνηθούν την πίστη τους. Στη συνέχεια ο Ισίδωρος διεκτραγωδεί το γεγονός ό,τι τα χριστιανόπουλα αυτά γίνονται σκλάβοι και εκπαιδεύονται ειδικά, ώστε να σκοτώνουν τους ίδιους τους συμπατριώτες τους. Ο μητροπολίτης φαίνεται πως είναι καλά πληροφορημένος για τις λεπτομέρειες που σχετίζονται με το παιδομάζωμα. Αναφέρεται, για παράδειγμα, στη χρησιμοποίηση των παιδιών ως βοηθών στο κυνήγι, να κουβαλούν δηλαδή τα γεράκια, ως φροντιστών των σκύλων, καθώς επίσης και στη χρησιμοποίησή τους «για ανήθικους σκοπούς», όπως αναφέρει η Παπούλια.⁴⁰²

³⁹⁹ Ο Άμαντος και ο Βακαλόπουλος αναφέρουν στις εργασίες τους για μια τέτοια προσφορά απαλλαγής στην πόλη των Ιωαννίνων που έκανε το 1430 ο βεζύρης του Μουράτ Β' Σινάν πασάς, με την οποία προσφορά, η πόλη καλούνταν να παραδοθεί ειρηνικά. Άμαντος, Κ., *“Η αναγνώρισις υπό των Μωαμεθανών θρησκευτικών και πολιτικών δικαιωμάτων των Χριστιανών και ο ορισμός του Σινάν Πασά”*, στο: *Ηπειρωτικά Χρονικά*, τ. 5, Ιωάννινα (1930), σ. 208. Ο ίδιος, *“Οι προνομιακοί ορισμοί του Μουσουλμανισμού υπέρ των Χριστιανών”*, στο: *Ελληνικά*, τ. 9, Αθήνα (1936), σ. 119. Βακαλόπουλος, Α., *“Προβλήματα της ιστορίας του παιδομαζώματος”*, στο: *Ελληνικά*, τ. 13, Αθήνα (1954), σ. 280.

⁴⁰⁰ Paroulia, B. D., *“Ursprung und Wesen der Knabenlese im osmanischen Reich”*, München (1963), σ. 60, 66-67.

⁴⁰¹ Bees, N., *“Αι πασχάλια επιγραφαί του Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης και ο μητροπολίτης αυτής Ισίδωρος Γλαβάς”*, στο: *B.Ng.Jb.*, τ. 7, Berlin-Athen (1928-1929), σ. 140-160.

⁴⁰² Paroulia, B., ό.π., σ. 64. Giese, F., *“Die altosmanischen Chroniken”*, Teil II, Leipzig (1925), σ. 43.

Ο λόγος του Ισίδωρου μας επιτρέπει να βγάλουμε ορισμένα συμπεράσματα για τον χρόνο που άρχισε το παιδομάζωμα. Επειδή οι πληροφορίες, που αναφέρει ο Ισίδωρος, προϋποθέτουν μια προχωρημένη διαφοροποίηση του θεσμού, θα πρέπει να είχε αρχίσει το παιδομάζωμα ήδη ένα χρονικό διάστημα πριν από το λόγο, πριν δηλ. απ' το 1395. Άλλες πηγές δίνουν ανεπαρκείς ή και αντιφατικές πληροφορίες σχετικά με τον σουλτάνο που άρχισε το παιδομάζωμα. Θεωρείται πάντως ως σίγουρο ότι θα πρέπει να άρχισε είτε επί Ορχάν (1326-1362) είτε επί Μουράτ Α' (1362-1389).⁴⁰³ Την εποχή, βέβαια, αυτή δε γινόταν συστηματικά το παιδομάζωμα, γιατί οι γενίτσαροι⁴⁰⁴ δεν ξεπερνούσαν τότε ούτε τα χίλια άτομα.⁴⁰⁵ Μια συστηματική στρατολογία των αγοριών κάθε πέντε χρόνια άρχισε, όπως συμπεραίνει ο Βακαλόπουλος,⁴⁰⁶ επί Μουράτ Β' (1421-1451).

Η σημασία και η έκταση του παιδομαζώματος προκύπτει, επίσης, από μια σχετική εργασία στην οποία ο πρώτος Πατριάρχης μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης, Γεννάδιος Β' (1453-1456), μιλάει για τα θαύματα⁴⁰⁷ και τη χάρη του Θεού. Αναρωτιέται λοιπόν ο Γεννάδιος για ποιον κάνει πλέον ο Θεός τα θαύματά του, αφού οι άπιστοι αποτελούνται πια μόνο από αποστάτες χριστιανούς και από παιδιά αρπαγμένα από τους γονείς τους. Αντί για τη λέξη «παιδομάζωμα - devşirme» χρησιμοποιεί τον όρο «κακή συνήθεια των ηγεμόνων»,⁴⁰⁸ γεγονός που δείχνει ότι το φαινόμενο αυτό είχε ήδη στα μέσα του 15^{ου} αι. παράδοση.

Όπως αναφέραμε παραπάνω, πολλοί και διάφοροι λόγοι συνέβαλαν από την πλευρά των μουσουλμάνων στη θεσμοποίηση του παιδομαζώματος. Από τη χριστιανική πλευρά, συνέβαλε στη θεσμοποίηση και κυρίως στη διατήρηση του παιδομαζώματος η κακή ψυχολογική κατάσταση του πληθυσμού και της

⁴⁰³ Mirmiroglou, B., "Οι Δερβίσαι", τ. 1, Αθήνα (1940), σ. 168. Papoulia, B., ό.π., σ. 70, 77.

⁴⁰⁴ Τα σώματα των γενίτσαρων εξακολούθησαν να υπάρχουν μέχρι τον 19^ο αι. και διαλύθηκαν μόλις το 1826 από τον Μαχμούτ Β'. Oberhummer, E., "Die Türken und Das Osmanische Reich", Leipzig/Berlin (1917), σ. 47.

⁴⁰⁵ Papoulia, B. D., "Ursprung und Wesen der Knabenlese im osmanischen Reich", München (1963), σ. 91, 92.

⁴⁰⁶ Βακαλόπουλος, Α., "Ι.Ν.Ε.", τ. 2, Θεσσαλονίκη (1976), σ. 50. Ο ίδιος, Βακαλόπουλος, Α., "Προβλήματα της ιστορίας του παιδομαζώματος", στο: Ελληνικά, τ. 13, Αθήνα (1954), σ. 274 κ.ε..

⁴⁰⁷ Η ακριβής χρονολογία της εργασίας είναι άγνωστη. Βλ. επίσης για την εργασία αυτή: H.-G. Beck, "Vorsehung und Vorherbestimmung in der theologischen Literatur der Byzantiner", Rom (1937), σ. 136.

⁴⁰⁸ Papoulia, B., Papoulia, B. D., "Ursprung und Wesen der Knabenlese im osmanischen Reich", München (1963), σ. 94.

ορθόδοξης εκκλησίας εκείνη την εποχή. Οι εξανδραποδισμοί προς τους “άπιστους” είχαν αποδώσει καρπούς για το ισλάμ. Επιπρόσθετα η προσπάθεια των χριστιανών να εναντιωθούν απέναντι στο ισλάμ τους έχει καταπονήσει ιδιαίτερα. Όντας πια ταπεινωμένοι δεν μπορούσαν να αντιπαραθέσουν έστω και μια ικμάδα στη μουσουλμανική υπερδύναμη. Χωρίς αυτήν τη βαθιά κρίση, στην οποία βρισκόταν το Βυζάντιο, δεν θα δημιουργούνταν αυτές οι συνθήκες, κάτω από τις οποίες οι χριστιανοί, οι οποίοι είχαν πολεμήσει επί αιώνες για τη χριστιανική τους πίστη, αναγκάζονταν τελικά να παραχωρούν τα παιδιά τους στους άθεους, ώστε να διαπαιδαγωγηθούν ως πιστοί υπηρέτες των εχθρών των πατέρων τους και πολέμιοι της ίδιας της αρχικής τους θρησκείας. Έτσι επίσης εξηγείται το γεγονός ότι η αντίσταση του χριστιανικού πληθυσμού εναντίον του βίαιου εξισλαμισμού και της αρπαγής των παιδιών του δεν πήρε ποτέ αξία λόγου μορφή και έκταση. Υπήρξε βέβαια ένοπλη αντίσταση κατά του παιδομαζώματος,⁴⁰⁹ δεν ήταν όμως αρκετά πειστική και γι' αυτό δεν μπόρεσε ποτέ να εξασθενήσει τη θέση της κυβέρνησης.

Η αντίσταση μεμονωμένων γονιών και το κρύψιμο των παιδιών τιμωρούνταν πολύ αυστηρά.⁴¹⁰ Έπρεπε λοιπόν να βρεθούν άλλες δυνατότητες για τη σωτηρία των παιδιών. Έτσι σε μερικές περιπτώσεις ο χριστιανικός πληθυσμός ολόκληρων πόλεων ή περιοχών πρόσφερε στην κυβέρνηση διάφορες υπηρεσίες, για να εξαγοράσουν την απαλλαγή των παιδιών τους από την «κακή συνήθεια του σουλτάνου», το παιδομάζωμα. Πολλές οικογένειες εξάλλου μετανάστευαν στις μεγάλες πόλεις στις οποίες δεν γινόταν παιδομάζωμα.⁴¹¹ Άλλες δυνατότητες ήταν η δωροδοκία των αρμόδιων υπαλλήλων,⁴¹² ο γάμος των

⁴⁰⁹ Από την Παπούλια, Β., σ. 109, πληροφορούμαστε π.χ. για τις αιματηρές εξεγέρσεις στην Ήπειρο και στην Αλβανία. Το 1565 ξεσηκώθηκαν ο πληθυσμός εναντίον του υπαλλήλου του υπεύθυνου για το παιδομάζωμα. Με τη βοήθεια των Γενισάρων όμως, κατεστάλησαν οι εξεγέρσεις. Zinkeisen, J. W., “G.O.R”, τ. 3, σ. 220.

⁴¹⁰ Basdrabelles, J. K., “Ιστορικό Αρχείο της Βεροίας, Εκλογαί”, Θεσσαλονίκη (1942), σ. 11. Gerlach, S., “Tagebuch”, Frankfurt (1674), σ. 48; Crusius, M., “Turcograeciae”, Basel (1584), σ. 193.

⁴¹¹ Dernschwam, H., “Tagebuch”, München/Leipzig (1923), σ. 60. Zinkeisen, J. W., “G.O.R”, τ. 3, σ. 220.

⁴¹² Gerlach, S., “Tagebuch”, Frankfurt (1674), σ. 48, 306. Zinkeisen, J. W., ό.π., σ. 217-220.

παιδιών σε πολύ νεαρή ηλικία⁴¹³ ή η ανταλλαγή των παιδιών τους με παιδιά μωαμεθανών, που τα έδιναν ευχαρίστως οι γονείς τους με την ελπίδα μιας μεγάλης καριέρας.⁴¹⁴

Ο πιο συνηθισμένος όμως τρόπος, για να αποφύγουν οι χριστιανοί το παιδομάζωμα, ήταν η προσχώρηση στον ισλαμισμό.⁴¹⁵ Για να μπορέσει να κατανοήσει κανείς την απόφαση, για ένα τόσο σημαντικό βήμα, θα πρέπει να πάρει υπόψη του τη σκληρή μοίρα που σήμαινε το παιδομάζωμα για το χριστιανικό πληθυσμό. Θα αναφερθούμε σε μερικές ακόμα γραπτές πηγές που αναφέρονται στο θέμα αυτό. Ένα κείμενο, ο λόγος του μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Ισιδώρου (1380-1396), μας απασχόλησε ήδη παραπάνω. Μία άλλη σημαντική πηγή αποτελεί ένα χειρόγραφο της Τυβίγγης του έτους 1585, το οποίο έγραψαν δύο Έλληνες, ο Ανδρέας Αργυρός και ο Ιωάννης Θεολοΐτης, για τον καθηγητή του πανεπιστημίου της Τυβίγγης Crusius,⁴¹⁶ στο οποίο περιγράφεται πολύ ρεαλιστικά η απογοήτευση των γονέων που πλήττονταν από το μέτρο αυτό.⁴¹⁷ Για τις χριστιανικές οικογένειες οι οποίες από πεποίθηση δεν μπορούσαν να απαρνηθούν το χριστιανισμό δεν έμενε καμιά άλλη εναλλακτική λύση παρά η καταφυγή στον κρυπτοχριστιανισμό.

⁴¹³ Άμαντος, Κ., “Σχέσεις Ελλήνων και Τούρκων”, Αθήνα (1955), σ. 169. Zinkeisen, J. W., “G.O.R”, τ. 3, σ. 217-220.

⁴¹⁴ Ο Gerlach εξηγεί την συμπεριφορά των μωαμεθανικών αυτών οικογενειών με βάση το γεγονός ότι τα παιδιά τους δεν είχαν σχεδόν καθόλου πιθανότητες να καταλάβουν σημαντικές θέσεις, όπως τα παιδιά των χριστιανών, στα οποία με το παιδομάζωμα ήταν «ανοιχτά» τα παλάτια. (Σύμφωνα με μια συζήτηση του Γερμανού απεσταλμένου στην Κωνσταντινούπολη, Ungnad και ενός Τούρκου αξιωματικού ονόματι Μουσταφά). Gerlach, S., “Tagebuch”, Frankfurt (1674), σ. 280. Επίσης σ. 257.

⁴¹⁵ Miklosich, F. & Müller, J., “Vom Goldenen Horn zu den Quellen des Euphrat”, τ. 3, σ. 291.

⁴¹⁶ Οι δύο Έλληνες, Ανδρ. Αργυρός και Ι. Θεολοΐτης από τη Θεσ/νίκη επισκέφθηκαν τον καθηγητή Crusius στις 18 Φεβρουαρίου 1585 στην Τυβίγγη, στον οποίο κατέφευγαν πολλοί Έλληνες, οι οποίοι διώκονταν από τους Τούρκους και βρίσκονταν σε δύσκολη οικονομική κατάσταση. Οι δυο λοιπόν ενημέρωσαν τον καθηγητή Crusius για την μοίρα πολλών ελληνικών οικογενειών των οποίων τα παιδιά έπεσαν θύμα του παιδομαζώματος. Στη βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου της Τυβίγγης, υπάρχει στον κατάλογο των ελληνικών χειρογράφων με τα στοιχεία Codex Tübingensis, Mb 21, μια έκθεση του Αργυρού για το παιδομάζωμα. Στο χειρόγραφο Codex Tübingensis, Mb 37 (χ.χ. 10), XIXG (ρ. 145-151) υπάρχουν πληροφορίες για την επίσκεψη των δύο Ελλήνων στον Crusius. Σε προηγούμενα κεφάλαια (Mb 37, χ.χ. 10) αναφέρονται και άλλες ανάλογες επισκέψεις άλλων Ελλήνων οι οποίοι πήγαιναν στον περίφημο φιλέλληνα Crusius, για να εξασφαλίσουν ηθική αλλά και υλική βοήθεια.

⁴¹⁷ Paroullia, B. D., “Ursprung und Wesen der Knabenlese im osmanischen Reich”, München (1963), σ. 113. Δουβουνιώτης, Κ., “Πρακτικά Ακαδημίας Αθηνών”, τ. 11, Αθήνα (1936), σ. 275.

Τα ίδια τα παιδιά, βέβαια, συνήθιζαν γενικά στη μοίρα τους. Όντας μικρά σε ηλικία, κάτω από την επίδραση του νέου περιβάλλοντος και της αυστηρής αγωγής ξεχνούσαν γρήγορα την καταγωγή τους. Το αποτέλεσμα των παραπάνω, για τα παιδιά αυτά, ήταν να γνωρίζουν μονάχα το καθήκον τους, να πολεμούν δηλαδή για τον κύριο τους και για το ισλάμ.⁴¹⁸ Υπάρχουν βεβαίως και μαρτυρίες για εξαιρέσεις, για παιδιά π.χ. που προσπαθούσαν να αντιδράσουν στο χωρισμό από τους γονείς τους με απόπειρες δραπέτευσης.⁴¹⁹ Πέρα από αυτές, συναντά κανείς πηγές οι οποίες διηγούνται για αγόρια τα οποία δεν ξεχνούσαν την πίστη των γονιών τους, αλλά συνέχιζαν να τη διατηρούν κρυφά, ήταν δηλαδή “μικροί” κρυπτοχριστιανοί. Παραθέτω αυτό που διαβάζουμε στο ημερολόγιο του Gerlach:⁴²⁰ «Συγκεντρώνονται, λοιπόν, όλοι μαζί και διηγείται ο ένας στον άλλον για την πατρίδα του, ότι είχε ακούσει στο κήρυγμα και τι έμαθε στο σχολείο. Συμφωνούν, όλοι μαζί, ότι ο Μωάμεθ δεν ήταν προφήτης και η τουρκική πίστη δεν είναι η ορθή πίστη. Και όταν κάποιος από αυτούς έχει ένα βιβλιαράκι ή κάτι άλλο από το λόγο του Θεού και τους διαβάζει, ακούν όλοι με μεγάλη προσοχή, σαν να ακούν κήρυγμα».

Για πόσον καιρό “επέζησε” το παιδομάζωμα δεν είναι απόλυτα γνωστό. Ο Βακαλόπουλος⁴²¹ πάντως, αναφέρει μια εξέγερση του ελληνικού πληθυσμού στη Νάουσα το 1705 εναντίον της εφαρμογής του παιδομαζώματος. Εξίσου άγνωστος είναι επίσης ο αριθμός των παιδιών των χριστιανών, τα οποία κατά τη διάρκεια των τεσσάρων αυτών αιώνων εξισλαμίστηκαν κατ’ αυτόν τον τρόπο. Οι εκτιμήσεις κυμαίνονται ανάμεσα σε 500.000⁴²² και 1.000.000⁴²³. Εύκολα μπορούμε να κατανοήσουμε πως ο

⁴¹⁸ Papoulia, B. D., ό.π., σ. 114-115. Ranke, L. v., “Die Osmanen und die spanische Monarchie im 16. und 17. Jahrhundert”, Berlin (1856), εκδ. 3, σ. 9. Άμαντος, Κ., “Σχέσεις Ελλήνων και Τούρκων”, Αθήνα (1955), σ. 169.

⁴¹⁹ Crusius, M. “Annales Suerici”, τ. 3, Frankfurt a. M. (1596), σ. 802. Βλέπε επίσης Μυστακίδης, Β., “Οι Ράλλ(α)ι”, στο: Ε.Ε.Π.Σ., τ. 5, Αθήνα (1928), σ. 266.

⁴²⁰ Gerlach, S., “Tagebuch”, Frankfurt (1674), σ. 314. Papoulia, B. D., “Ursprung und Wesen der Knabenlese im osmanischen Reich”, München (1963), σ. 115.

⁴²¹ Βακαλόπουλος, Α., “Ι.Ν.Ε.”, τ. 2, Θεσσαλονίκη (1976), σ. 53. Ο ίδιος, “Προβλήματα...” στο: Ελληνικά, τ. 13, Αθήνα (1954), σ. 292-293. Παπαρούνης, Π. Ν., “Τουρκοκρατία”, Αθήνα (1977), σ. 74-75.

⁴²² Hammer, J. v., “Geschichte des Osmanischen Reiches”, τ. 1, Pest (1834), σ. 98.

⁴²³ Παπαρηγόπουλος, Κ., “Ιστορία του Ελληνικού Έθνους”, τ. 5, Μέρος 2, σ. 15. Παπαρούνης, Π., Ν., ό.π., σ. 71.

σημερινός πληθυσμός της Τουρκίας δε δύναται να μην έχει ένα σημαντικό μέρος ελληνικού αίματος στις φλέβες του. Είτε λάβουμε υπ' όψην τον μικρότερο αριθμών των εξισλαμισμένων, είτε τον μεγαλύτερο.

Ο αγώνας ανάμεσα στον χριστιανισμό και το ισλάμ τερματίστηκε τελικά με την πτώση του χριστιανισμού στο μεγαλύτερο μέρος της Μ. Ασίας. Όχι αμέτοχος στην πτώση της βυζαντινής αυτοκρατορίας ήταν ασφαλώς και ο θεσμός του παιδομαζώματος, τον οποίο πρέπει να θεωρήσουμε ως προϋπόθεση και παράλληλα ως ένα από τα σημαντικότερα μέτρα εξισλαμισμού των μη μουσουλμάνων του οθωμανικού κράτους.

*Ανάθεμά σε Βασιλιά και τρις ανάθεμά σε,
με το κακό που έκανες,
με το κακό που κάνεις.
Στέλνεις, δένεις τους γέροντες,
τους πρώτους τους παπάδες,
να μάσεις παιδομάζωμα, να κάνεις γεντισάρους.
Κλαιν' οι γοναίοι τα παιδιά κ' οι αδελφές τ'
αδέλφια,
κλαίγω κ' εγώ και καίγομαι και όσο θα ζω θα
κλαίγω.
Πέρσι πήραν τον γιόκα μου, φέτος του αδελφό μου.*

ΜΕΡΙΚΟΙ ΝΕΟΜΑΡΤΥΡΕΣ⁴²⁴

- **Κοσμάς ο Αιτωλός**(1714-1779).
- **Ραφαήλ,Νικόλαος και Ειρήνη της Λέσβου**(1463).
- **Ιωάννης Τραπεζούντιος**(1492).
- **Φιλοθέη η Αθηναία**(1589).
- **Διόνυσος Σκυλόσοφος**(1611).
- **Αναστάσιος του Ναυπλίου**(1655).
- **Μιχαήλ Πακνανάς**(1711).
- **Κωνσταντίνος ο Υδραίος** (1800).
- **Γεώργιος (Φουστανελάς) των Ιωαννίνων**(1838).
- **Γρηγόριος Ε' Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως** (1821).
- **Ιωάννης ο Ρώσος**(1730).
- **Ραφαήλ,Νικόλαος και Ειρήνη** ,που μαρτύρησαν το 1463 στη μονή των Καρύων κοντά στη Θέρμη της Λέσβου.
- **Μιχαήλ** από τη Γρανίτσα Ευρητανίας (μαρτύρησε στη Θεσ/νικη στις 21-2-1544).
- **Κωνσταντίνος** από την Ύδρα (πολιούχος Ρόδου) βασανίστηκε και απανχονίστηκε το 1800.

Στην ατελείωτη στρατία των νεομαρτύρων που μετάγγισαν με το αίμα τους την πίστη στην ψυχή του λαού , διακρίνουμε ακόμη πολλά παιδιά και εφήβους:

- Τη 16χρονη **Ειρήνη** της Λέσβου (1463).

⁴²⁴Απόσπασμα από το βιβλίο 'Η Γενοκτονία και η προσφυγιά του Ελληνισμού',Ν.Μουτσόπουλος-Κ.Βακαλόπουλος-Αρ.Κεσόπουλος

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

- Το 18χρονο **Μακάριο** από την Κίο(1590).
- Το 14χρονο **Ιωάννη** από τη Θάσο(1652).
- Το 15χρονο **Ιωάννη** από τη Βλαχία (1662).
- Το 18χρονο **Τριαντάφυλλο** από τη Ζαγορά(1680).
- Το νεαρό **Λούκα** στη Μυτιλήνη(1802).
- Την **Κυράννα** από την Όσσα Λαγκαδά.

ΕΞΑΝΔΡΑΠΟΔΙΣΜΟΙ (1797 ΣΜΥΡΝΗ – ΠΟΛΗ)

Στα χρόνια της τουρκοκρατίας, όπως ξέρουμε, ο σκλαβωμένος ελληνικός λαός υπέφερε πολλά. Η ζωή του ήταν μαρτυρική τόσο στις πόλεις, όσο και στα χωριά. Οι Τούρκοι ήταν βάρβαροι κατακτητές κι όχι μόνο καταδυνάστευαν τους χριστιανούς με τους φόρους, τις αγγαρείες και τις κάθε λογής καταπιέσεις κι αρπαγές, αλλά οργάνωναν ακόμη ομαδικές σφαγές και λεηλασίες στις μεγάλες πόλεις, όπου οι Έλληνες είχαν στα χέρια τους το εμπόριο και τη βιοτεχνία.

Μη μπορώντας οι μπέηδες, οι αγάδες και οι πασάδες να ανταγωνιστούν τους ραγιάδες Έλληνες στην οικονομική τους δραστηριότητα, φανάτιζαν τον τουρκικό όχλο, κι έτσι με τη μισαλλοδοξία, κατόρθωναν να δημιουργούν εξοντωτικούς διωγμούς ενάντια στο ελληνικό στοιχείο και πολλές φορές να καίνε μαχαλάδες των ραγιάδων, να αρπάζουν περιουσίες, να ατιμάζουν γυναίκες και να σφάζουν γέροντες και παιδιά. Ο φανατισμός ήταν το εργαλείο τους για να πετύχουν τον σκοπό τους.

Οι Έλληνες της Πόλης, της Σαλονίκης, της Σμύρνης, της Λάρισας, των Ιωαννίνων και άλλων πόλεων, στα μαρτυρικά εκείνα χρόνια της σκλαβιάς τους, γνώρισαν πολλές τέτοιες ομαδικές σφαγές και λεηλασίες, όπως μας πληροφορούν δικοί μας και ξένοι ιστοριογράφοι και όπως μας μαρτυρούν πολλές «ενθυμήσεις» γραμμένες σε παλαιά βιβλία καθώς και χειρόγραφες διηγήσεις από χρονογράφους εκείνου του καιρού.

Στην Πόλη, την πρωτεύουσα της οθωμανικής αυτοκρατορίας, από καιρό σε καιρό έβαζαν πυρκαγιές στις ευρωπαϊκές συνοικίες κι έτσι καίγονταν εκατοντάδες σπίτια - τα σπίτια στην Πόλη ήταν τότε τα πιο πολλά ξύλινα - γίνονταν στάχτη και έμεναν στον δρόμο χιλιάδες γυναικόπαιδα. Και σαν να μην έφταναν οι πυρκαγιές, οργάνωναν και σφαγές. Οι μπέηδες και οι πασάδες όταν ήθελαν να εξοντώσουν τους Έλληνες, εκτός από τις καταπιέσεις δημιουργούσαν και διάφορα επεισόδια για να υποδαυλίσουν το θρησκευτικό μίσος κατά των «γκιαούρηδων» (απίστων).

Μία από αυτές τις οργανωμένες ομαδικές σφαγές, που συγκίνησαν το πανελλήνιο, ήταν η σφαγή κι η καταστροφή της Σμύρνης - το λεγόμενα ρεμπελιό των γενιτσάρων - που έγινε το 1797.

Αξίζει λοιπόν να κάνουμε μian αναδρομή στην παλιά ιστορία για να δούμε πώς και γιατί αιματοκυλίστηκε και κάηκε η Σμύρνη. (Παλιότερα ο Ν.Κ.Χ. Κωστής, στον ΣΤ' τόμο του «Δελτίου της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας», δημοσίευσε μια μικρή μελέτη στην οποία εκτός από τις δικές του γνώμες συγκέντρωσε και το απαραίτητο βιβλιογραφικό υλικό. Η μελέτη δημοσιεύθηκε στα «Μικρασιατικά Χρονικά» τόμος Α' 1938, σελ. 241-260).

Στις αρχές του Μάρτη του 1797 πήγε στην Σμύρνη ένας αυστριακός θίασος σχοινοβατών, που άρχισε τις παραστάσεις του στην θέση «Γκιουλέρ Κιουπρού». Σύμφωνα με τις πληροφορίες που έχουμε, πήγε πολύς κόσμος για να δει τους σχοινοβάτες. Όμως, ένας Ζακυνθινός θέλησε να μπει στο τσίρκο χωρίς να πληρώσει εισιτήριο, γι' αυτό προσπάθησε να ανεβεί στο ξύλινο περίφραγμα. Ο Τούρκος φρουρός (γενίτσαρος) όχι μόνο τον κατέβασε αλλά τον έδειρε κιόλας. Ο Ζακυνθινός έφυγε αλλά ξαναγύρισε με μερικούς Κεφαλλονίτες και όχι μόνο έβρισε τον γενίτσαρο αλλά στο τέλος τον σκότωσε. Οι Τούρκοι όταν το έμαθαν αγρίεψαν και ζήτησαν από τον Βενετσιάνο πρόξενο να παραδώσει τον φονιά επειδή ήταν υπήκοος της Βενετίας.

Είχαν, φαίνεται, μαζευτεί πολλοί Τούρκοι μπροστά στο προξενείο κι επειδή φώναζαν κι απειλούσαν, οι πορτέρηδες (καβάσηδες) του προξενείου που ήταν Σκλαβούνιοι, δηλαδή Σλάβοι, πολύ πιθανό Μαυροβουνιώτες ή Κροάτες πυροβόλησαν και σκότωσαν δύο Τούρκους. Από τη στιγμή εκείνη στη Σμύρνη έγινε χαλασμός Κυρίου. Οι γενίτσαροι έβαλαν φωτιά στον φραγκομαχαλά (ευρωπαϊκή συνοικία) κι άρχισαν τις σφαγές και τις λεηλασίες. Δυο μερόνυχτα καιγόταν η Σμύρνη και παραπάνω από 1500 χριστιανοί σφάχτηκαν.

Ο Μανιάτης λαϊκός ποιητής Νικήτας Νηφάκος, με τους παρακάτω άτεχνους στίχους του, απομνημόνευσε από τη δική του οπτική γωνία την καταστροφή και σφαγή των χριστιανών της Σμύρνης,

*«Λαγκάδια κάμποι και βουνά. Αλαργινά και κοντινά. Και χώρες και χωριά
Ανθρωποι και θηρία. Και γέροι και παιδιά μικρά. Όλοι να κλαύσετε πικρά.
Τη συμφορά που εγίνει. Στη μαυρισμένη Σμύρνη. Γυναίκες, γέροι και γριές.
Αρχόντισσες και οι πτωχές. Κλαίγεται λυπηθήτε. Και όλοι επικραθήτε.
Νεόνυμφες προχθεσινές. Νιοπαντρεμένες κοντινές. Παρθένες, κορασίδες.
Τραβάτε τις κοτσίδες. Και δάκρυα χύσετε πικρά. Για τον Φραγκομαχαλά».*

Ο ίδιος περιγράφει παρακάτω την ευρωπαϊκή συνοικία στην οποία κατοικούσαν Έλληνες από όλη την Ελλάδα καθώς και ξένοι. Επίσης λέει πως οι Τούρκοι έβαλαν φωτιά και σκότωσαν τους χριστιανούς.

*Στα καπελιά βάζουν φωτιές,
Στα σπίτια ρίχνουν μπαλωθιές
Και όσον ημπορούσι
Και δύνανται βαρούσι
Ευθύς φουντώσαν οι φωτιές
Και καίουσιν από τρεις μεριές*
.....
*Οχού ταλαίπωροι Γραικοί
Όσοι βρεθήκατε εκεί
Σ' εκείνην την μεγάλη
Κακή ανεμοζάλη*
.....
Μέσα τους φλόγιζε φωτιά

Απ' έξω βλέπαν σπαθιά

Στα χέρια των εχθρών τους

Θωρούν τον όλεθρό τους

Πολλοί, λέει ο λαϊκός ποιητής, τρέξανε στην παραλία της Σμύρνης κι έπεφταν στην θάλασσα για να γλιτώσουν, αλλά πολλοί πνίγηκαν και άλλοι σφάχτηκαν από τους Τούρκους, που τους καταδίωκαν. Τότε ένα ρωσικό καράβι που ήταν αραγμένο στο λιμάνι της Σμύρνης έριξε «δύο μπαταριές» και έτσι γλιτώσαν μερικοί.

*«Ένα καράβι ρωσικό,
την παταριά γυρίζει
τους Τούρκους φοβερίζει
και βάζει φοβερές κραυγές
και δίνει δύο κανονιές
και τους πισωγυρίζει».*

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

ΜΕΡΟΣ Δ΄

Γ΄ ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1821-1907

Η ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ ΚΑΙ ΟΙ ΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΚΑΤΑΠΙΕΣΕΙΣ⁴²⁵

Νέα ανερχόμενη δύναμη γίνονται τώρα οι Τούρκοι, που αρχίζουν από το 1373 επιδρομές στη Μακεδονία και το 1387 κυριεύουν και τη Θεσσαλονίκη. Με τη μάχη μάλιστα του Κοσσυφοπεδίου (1387) γίνονται κύριοι της Βαλκανικής. Από το 1430 η Θεσσαλονίκη -ύστερα από διαλείμματα ελευθερίας - υποκύπτει οριστικά στους Τούρκους μαζί με όλη τη Β. Μακεδονία (επί Μουράτ Β').

Βαθμιαία η **Οθωμανική Μακεδονία διαιρέθηκε αρχικά από τους Τούρκους σε 2 βιλαέτια (διαμερίσματα): της Θεσσαλονίκης και του Μοναστηρίου και, πολύ αργότερα (μετά το 1870 ενσωματώθηκε σ' αυτήν και το βιλαέτι Κοσόβου.** Οι ελληνικοί πληθυσμοί, καταπιεζόμενοι από τους Τούρκους κατακτητές, συσπειρώνονται στις πολλές εστίες ελληνισμού που υπήρχαν την εποχή εκείνη στην Άνω Μακεδονία. Οι πόλεις και τα χωριά Σκόπια, Μοναστήρι, Μεγάροβο, Κρούσοβο, Τίρνοβο, Μηλόβιστα, Νιζόπολη, Γκόπε Γευγελή, Δοϊράνη, Βαλάντοβο, Ρέσνα, Άνω και Κάτω Μπεάλα, Αχρίδα, Περλεπές, Περιστέρι, Πετρίτσι, Μορίχοβο, Μελένικο, Νευροκόπι, Τζουμαγιά κ.ά., που απλώνονταν σ' όλη την έκταση της Άνω Μακεδονίας (σημερινό κρατίδιο Σκοπίων, ΝΔ Βουλγαρία) αναπτύσσονται σταδιακό σε αξιόλογα κέντρα Ελληνισμού με πολλές και πλούσιες ελληνικές κοινότητες, σχολεία, εκκλησίες, ιδρύματα κ.ά.

Οι εξισλαμισμοί των πληθυσμών της Άνω Μακεδονίας από τους Τούρκους δημιούργησαν ένα μωσαϊκό εθνοτήτων, που με τις επιμειξίες τους εποικισμούς,

⁴²⁵ Απόσπασμα από το βιβλίο 'Αλησμόνητες Πατρίδες-Άνω Μακεδονία' Ν. Μουτσόπουλος Κ. Βακαλόπουλος-Αρ. Κεσόπουλος

τις μεταναστεύσεις και τις διώξεις αναμίχθηκαν τοπικά, εθνολογικό και θρησκευτικά σε μεγάλο βαθμό, σε τρόπο που είναι πολύ δύσκολος ο διαχωρισμός τους. Πάντως, σε γενικές γραμμές, κατά τον ιστορικό-καθηγητή Παν/μίου **Κων. Βακαλόπουλο**:

“ ... οι χριστιανικοί πληθυσμοί της Μακεδονίας είναι δυνατό να διαιρεθούν σε τρεις γεωγραφικές ζώνες ανάλογα με τη γλωσσική διαστρωμάτωση τους και την εθνολογική σύνθεσή τους (στη βόρεια ζώνη, στη νότια και στη μεσαία)”.

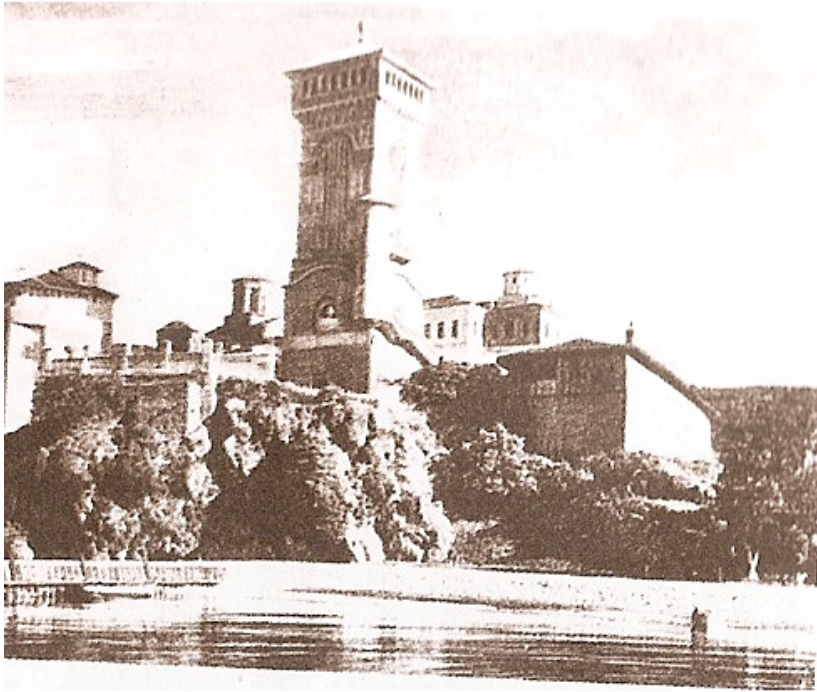
Σιάτιστα μια από τις μακεδονικές πόλεις που γνώρισαν εξαιρετική άνθηση στη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα'.
ΠΗΓΗ: Βακαλόπουλος Κων/νος, «Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού – Μακεδονία», Αφοί Κυριακίδη, Θεσνίκη, 1998, σελ. 97.

’Η

Μακεδονία Ελληνική

‘Μακεδονία,ελληνική πνοή σε ανασαίνει.
Αθάνατος ανάμεσα στους κύκλους των αιώνων,
Αλέξανδρε, ω βασιλιά τρανέ των Μακεδόνων.
Συ η ψυχή της είσαι...
Κι όσα ζωή δεν έχουνε κι όσα ζωή βαστούνε
σ’έχουν στο νου,σε προσκυνούν,
θαρρείς σε καρτερούνε..’.

Κ.Παλαμάς.

Ήτο Μοναστήρι του Αγίου Ναούμ στην Αχρίδα, 1931

ΠΗΓΗ: Βακαλόπουλος Κων/νος, «Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού – Μακεδονία», Αφοί Κυριακίδη, Θεσνίκη, 1998, σελ. 83.

ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑ 3.000 ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΤΟ 1821

Το σύνθημα των σφαγών δεν άργησε να δοθεί και στη Θεσσαλονίκη, Μόλις εξοντώθηκε η τουρκική φρουρά στον Πολύγυρο και η είδηση έφτασε στη Θεσσαλονίκη, το ίδιο βράδυ σφάχτηκαν στις φυλακές του διοικητηρίου οι μισοί από τους ομήρους (που κρατούσαν εκεί οι Τούρκοι) ... Ο μανιώδης όχλος, τον οποίο παρότρυναν οι επίσημες αρχές, ρίχτηκε στην καταστροφή και τη διαρπαγή με πρωτοφανή λύσσα ... Η αγριότητα αυξάνει διαρκώς και σε δύο μέρες φτάνει στο ύψιστο σημείο της. Η μανία του τουρκικού και εβραϊκού όχλου ανατρέπεται τα πάντα και ο Ελληνισμός της μαρτυρικής αυτής πόλης είναι έρμαιό της.

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

‘Διοικητική διαίρεση της Μακεδονίας κατά τα τελευταία χρόνια της τουρκοκρατίας’.

ΠΗΓΗ: Βακαλόπουλος Κωνίνο, «Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού – Μακεδονία», Αφοί Κυριακίδη, Θεσνίκη, 1998, σελ. 215.

Συλλαμβάνονται ο τοποτηρητής του μητροπολίτη Θεσσαλονίκης επίσκοπος **Κίτρος Μελέτιος**, οι δημογέροντες **Χρ. Μπαλάνος**, **Γ. Πάικος**, **Χρ. Μενεξές**, **Στ. Πολύδωρος**, **Αν. Κυδωνιάτης**, **Αθ. Σκονδαλίδης**, **Κ. Τάττης**, ο **ιερέας του Αγ. Μηνά Ποπογιάννης** κ.ά. και δεμένοι οδηγούνται στην αγορά (Καπάνι). Εκεί ο Γιουσούφ μπέης τους παρέδωσε στους δημίους. Ο επίσκοπος κατακρεουργήθηκε από το μαινόμενο όχλο, μαζί με τον ιερέα Παπαγιάννη, που του έκοψαν τα χέρια και τα πόδια ... Το Χρ. Μενεξέ τον κρέμασαν στον πλάτανο της πλατείας Αγ. Γεωργίου. Από τους άλλους Θεσσαλονικείς μάρτυρες ο **Χρ. Μπαλάνος**, πλουσιότατος και υπέροχος πατριώτης και Φιλικός, ο **Γ.Πάικος** κ.ά. εκτελέστηκαν άγρια στο Καπάνι.

Έπειτα το κύμα του όχλου κατευθύνεται στη **Μητρόπολη**, μέσα στην οποία και στο γύρω αυλόγυρο βρίσκονταν δύο χιλιάδες περίπου Έλληνες ... Εδώ επακολούθησε αγριότατη σφαγή, που υπερβαίνει τα όρια κάθε

περιγραφής...Ελάχιστοι κατόρθωσαν να διαφύγουν από το φρικτό αυτό μαρτύριο.

Άνω των τριών χιλιάδων Ελλήνων της Θεσσαλονίκης υπολογίζεται ότι σφάχτηκαν κατά τις φοβερές εκείνες ημέρες της εθνικής δοκιμασίας ... Η ζωή των Ελλήνων για τους Τούρκους δεν είχε καμιά αξία και οι περισσότεροι τους αρπάχτηκαν ή καταστράφηκαν.

ΕΞΑΝΔΡΑΠΟΔΙΣΜΟΙ 10^{ΗΣ} ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1821 (ΚΥΡΙΑΚΗ ΤΟΥ ΠΑΣΧΑ)⁴²⁶

Ήδη την 1^η Απριλίου οργανώθηκε οχλαγωγική διαδήλωση στην Κωνσταντινούπολη με επικεφαλής φανατικούς «σοφτάδες», τρόφιμους σπουδαστές των ιερατικών σχολείων. Οι διαδηλωτές, αφού διέτρεξαν επί ώρες τους δρόμους της πρωτεύουσας με κραυγές και απειλές εναντίον των απίστων, καταπάτησαν την έξω από το τείχος ελληνική εκκλησία της Ζωοδόχου Πηγής, την λεηλάτησαν και την έκαψαν.

Ο κύριος σκοπός των οργανωτών της διαδηλώσεως ήταν να προκληθεί σύγκρουση με Έλληνες «επαναστάτες» και έτσι να υπάρξει πρόσχημα για τη γενική σφαγή των απίστων, χωρίς η πραγματοποίησή της να παραβαίνει τον τουρκικό νόμο και δίχως να παρέχει επιχειρήματα για επέμβαση της Ρωσίας, που οι συνθήκες της παρείχαν δικαίωμα προστασίας των χριστιανών της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Έλληνες «επαναστάτες» όμως δεν εμφανίσθηκαν στους δρόμους, όπως φαντάστηκαν οι Τούρκοι. Οι Έλληνες κλείσθηκαν στα σπίτια τους. Δεν δόθηκε έτσι πρόσχημα για τη γενική σφαγή.

Ο σουλτάνος εφάρμοσε τότε τη μέθοδο των μερικών σφαγών και των θανατώσεων εκλεκτών Ελλήνων, αυτών ιδίως που κατείχαν ηγετικές θέσεις. Αλλά οι εγκληματικές αυτές πράξεις, αντί να τρομοκρατήσουν και να κάμψουν

⁴²⁶ ΠΗΓΗ: Βακαλόπουλος Κων/νος, «Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού – Μακεδονία», Αφοί Κυριακίδη, Θεσνίκη, 1998, σελ. 185-225.

τους Έλληνες επαναστάτες, τους φανάτισαν και τους συσπείρωσαν περισσότερο και αντί να εξασθενίσουν, ενδυνάμωσαν την επανάσταση.

Εν τω μεταξύ, ο Πατριάρχης Γρηγόριος Ε', που είχε κατορθώσει κατά τον Μάρτιο να διασώσει τους χριστιανικούς πληθυσμούς, τους υποκείμενους στην εξουσία των Τούρκων, από τους μείζονες κινδύνους που είχαν προκύψει ως συνέπεια της αντιδράσεως του σουλτάνου στα επαναστατικά γεγονότα της Μολδοβλαχίας, αντιλήφθηκε, όταν έμαθε την επανάσταση της Πελοποννήσου, ότι θα άρχιζε νέος κύκλος αγριότερων διωγμών. Προβλέποντας ότι ο σουλτάνος θα στρεφόταν εναντίον των κορυφαίων του Έθνους, έσπευσε στο σπίτι του μεγάλου διερμηνέως Κωνσταντίνου Μουρούζη και τον προέτρεψε να φύγει, ώστε να σωθεί, λέγοντάς του, σύμφωνα με την αφήγηση του Φιλήμονος: *«Αφετέ με να πληρώσω εγώ την εκδίκησιν του τυράννου. Είμαι γέρων, καταβαίνων τον τάφον. Το σχήμα μου, η λειτουργία μου, με καλούσιν εις θυσίαν υπέρ του ποιμνίου. Σωθείτε όμως υμείς, διότι έχετε και ηλικίαν και ικανότητα και θέσιν κοινωνικήν, να υπηρετήσετε την πατρίδα»*.

Επακολούθησαν όλη τη Μεγάλη Εβδομάδα θανατώσεις εγκρίτων Ελλήνων. Εν τω μεταξύ η Πύλη διέταξε τον Πατριάρχη να στείλει απογραφή των ελληνικών οικογενειών που έμεναν στο Φανάρι με τα ονόματα των ανδρών, τις πατρίδες και τα επαγγέλματά τους. Ήθελε να έχει κατάλογο των «αρχοντικών» προσώπων και των μετοίκων Πελοποννησίων, Στερεοελλαδιτών και Αιγαιοπελαγιτών, ώστε να επιλέγει εύκολα τα θύματα, ανάλογα με τις αποφάσεις της κάθε φορά. Επειδή δεν υπήρχε τέτοια απογραφή, ανέλαβαν να την πραγματοποιήσουν δύο Τουρκοκρήτες, που γνώριζαν ελληνικά, με δύο εφημέριους ως οδηγούς των.

Συγχρόνως εκδόθηκε διάταγμα, που απαγόρευε με ποινή θανάτου την αναχώρηση των ραγιάδων υπό οποιαδήποτε σημαία. Ζητήθηκε σχετική συγκατάθεση των πρέσβων των ευρωπαϊκών δυνάμεων και δόθηκε. Απέκτησαν έτσι οι τουρκικές αρχές το δικαίωμα να ενεργούν έρευνα στα πλοία των δυνάμεων αυτών. Έστειλαν μάλιστα οι πρέσβεις διαταγές στους προξένους των σε όλη την οθωμανική επικράτεια, να μην παρέχουν στους Έλληνες άσυλο ή υπεράσπιση, ούτε να επιτρέπουν στους πλοiάρχους να δέχονται φυγάδες. Ως το

Μεγάλο Σάββατο οι τούρκοι είχαν θανατώσει μόνο λαϊκούς Έλληνες. «Έμεινε...», όπως γράφει ο Κούμας, «...να επιφερθή ποινή εις τον κλήρον, ως εγγυητήν της υπακοής των χριστιανών. Δια να γείνη επαισητοτέρα, και ως καθόλου του χριστιανικού γένους επαγομένη, επρόσμενεν η οθωμανική αυλή την ημέραν του Πάσχα» και αποφάσισε να θανατώσει και τον ίδιο τον Πατριάρχη.

Στις 10 το πρωί της Κυριακής του Πάσχα, 10^{ης} Απριλίου, έφτασε στα πατριαρχεία ο νέος μέγας διερμηνέας Σταυράκης Αριστάρχης και κατευθύνθηκε στη μεγάλη αίθουσα, το «μεγάλον συνοδικόν». Ανέβηκε τότε εκεί και ο Πατριάρχης, και συνδιαλεγόταν μαζί του, ενώ εκείνος έκρυβε τον λόγο της αποστολής του και την ταραχή του όσο μπορούσε. Έφτασαν σε λίγο οι αρχιερείς που κατοικούσαν κοντά, αμέσως ακούσθηκε θόρυβος από άλογα στην αυλή και παρουσιάστηκαν στην αίθουσα, «μορφήν φέροντες τεράτων! αγριωπών», όπως γράφει ο Φιλήμων, «ο γενιτσάραγας, ο μποστανσίμπασης, ο τσαουσλάρ εμινή, ο κεσεδάρης του υπουργού των εξωτερικών και άλλοι πολλοί μέχρι πεντήκοντα».

Ο Πατριάρχης τότε κατάλαβε τον λόγο της παρουσίας τους και ζήτησε να του φέρουν «τον τρίβωνα και το επανωκαλύμμαυχον». Τα φόρεσε και αποσύρθηκε στο κάτω μέρος της αίθουσας. Ο μέγας διερμηνέας σηκώθηκε όρθιος και διάβασε διάταγμα παύσεως του Πατριάρχη και εξορίας του. Ο Πατριάρχης Γρηγόριος Ε', που δεν ήταν πια ούτε αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, αλλά ούτε και Πατριάρχης, στράφηκε στην έξοδο της αίθουσας. Τον περιστοίχισαν τότε οι Τούρκοι και ο κεσεδάρης τον οδήγησε στην αποβάθρα του Φαναρίου, όπου τον επιβίβασαν σε ακάτιο, μαζί με τον ανεψιό του Δημήτριο και τον ιεροδιάκονο Αγάπιο, που τον συνόδευαν. Το ακάτιο όμως, αντί να κατευθυνθεί προς το Καδίκιοϊ (Χαλκηδόνα), τον τόπο της εξορίας, σύμφωνα με το διάταγμα, στράφηκε προς το γιαλί - κιοσκιού, οπότε φάνηκε ότι είχε αποφασισθεί η θανάτωση του Πατριάρχη. Μετά την αποβίβαση, τον έκλεισαν στην τρομερή φυλακή του μποστανσίμπαση.

Εν τω μεταξύ στα πατριαρχεία, όπου είχαν συγκεντρωθεί για την εκλογή νέου πατριάρχη, οι αρχιερείς, οι ηγεμόνες Αλέξανδρος Καλλιμάχης και Σκαρλάτος Καλλιμάχης, ο μέγας διερμηνέας, ο μέγας λογοθέτης της εκκλησίας

Στέφανος Μαυρογένης, οι πρόκριτοι και οι προϊστάμενοι των συντεχνιών, διάβασε πάλι ο μέγας διερμηνέας το διάταγμα για την έκπτωση του Πατριάρχη και την εκλογή νέου: *«Επειδή ο Πατριάρχης Γρηγόριος εφάνη ανάξιος του πατριαρχικού θρόνου, αγάριστος και άπιστος προς την Πύλην και ραδιούργος, γίνεται έκπτωτος της θέσεώς του και τω προσδιορίζεται διαμονή εις το Καδίκιοι μέχρι δευτέρας διαταγής... Μη επιθυμούσα η Υψηλή Πύλη να στερήσει τους πιστούς της υπηκόους από της πνευματικής κηδεμονίας του κοινού πατρός των, διατάττει να εκλέξωσι πατριάρχη κατά την ανέκαθεν συνήθειά των».*

Η εκλογή όμως καθυστερούσε. Οι καταλληλότεροι για τον πατριαρχικό θρόνο αρχιερείς παρακαλούσαν να μην εκλεγούν. Έφθασε τότε νέα, αυστηρή διαταγή της Πύλης, να γίνει αμέσως η εκλογή. Τελικά δέχθηκε ο Πισιδίας

Ευγένιος, Φιλιππουπολίτης. Εφοδιάσθηκε αμέσως με τη συστατική αναφορά και πήγε στην Πύλη σύμφωνα με τα καθιερωμένα. Όταν γύρισε, έγινε δεκτός με τις συνηθισμένες τυπικές τιμές και επακολούθησε η δοξολογία μέσα σε ατμόσφαιρα κατήφειας, θλίψεως και αγωνίας. Μετά την αναχώρηση από την Πύλη του νέου πατριάρχη οι Τούρκοι βγάλανε από τη φυλακή τον Πατριάρχη Γρηγόριο, τον επιβίβασαν πάλι σε ακάτιο με συνεπιβάτη τον κοτσίμπαση (αρχιβασανιστή) και απομάκρυναν τους δικούς του συνοδούς. Το ακάτιο, κυκλωμένο από άλλα, με 4 ως 5 στρατιώτες, κατευθύνθηκε πίσω στην αποβάθρα του Φαναρίου, όπου και αποβίβασαν τον Πατριάρχη με τα χέρια του δεμένα πίσω. Εκεί άγριο πλήθος Τούρκων ενόπλων και στρατιωτών είχε συγκεντρωθεί και περίμενε, γαυριώντας, να παρακολουθήσει τη θανάτωση του αρχηγού των Ελλήνων, "ως πρώτου δήθεν και κυρίου αρχηγού της επαναστάσεως της Πελοποννήσου".

Ο Πατριάρχης Γρηγόριος προχώρησε λίγα βήματα, γονάτισε και έσκυψε το κεφάλι, περιμένοντας το μαχαίρι του δημίου. Αλλά ο κοτσίμπασης του έδωσε λάκτισμα και του είπε αγρία *«καλκ γιου ρου»* (σήκω και προχώρα) και, όπως ο Πατριάρχης από το γήρας και την εξάντληση δεν μπορούσε να σηκωθεί, τον βοήθησε ο ίδιος. Δύο στρατιώτες τον υποβάσταζαν για να συνεχίσει την πορεία στον ανηφορικό δρόμο προς τα Πατριαρχεία. Όταν έφτασαν εκεί χρειάστηκε να

περιμένουν. Είχε αποφασιστεί για τον πατριάρχη θάνατος με απαγχονισμό και ως θέση η μεσαία από τις τρεις εξωτερικές θύρες των Πατριαρχείων ετοίμαζαν τότε την αγχόνη με δοκούς που έμπηγαν στον θριγκό του τοίχου επάνω από τη θύρα αυτή και δεν είχε τελειώσει ακόμη η εργασία. Κατά τον χρόνο της αναμονής ο Πατριάρχης προσευχόταν. Όταν όλα συμπληρώθηκαν, ο μποσταντσήμπασης του είπε με βροντώδη φωνή, όπως αναφέρει ο Φιλήμων: «Κακούργε, ουκ ει συ ο διαφθείρας τους δούλους του σουλτάνου, του καταφυγίου του κόσμου; ουκ ει συ ο ωθήσας τους απίστους υπηκόους εις την αποστασίαν;...» και έδωσε διαταγή στους δημίους. Αυτοί τον έσυραν στην αγχόνη. Ο θάνατός του επήλθε αμέσως.

Ο ΦΟΡΟΣ ΑΙΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ ΤΟ 1821⁴²⁷

Εκείνη τη χρονιά, όπως είδαμε και πιο πάνω με την ιστορία του Πατριάρχη, οι Έλληνες περάσανε δύσκολες μέρες. Ο υπόδουλος Ελληνισμός δεν υποβλήθηκε μόνο στην αφαιμάξή του μέσω του παιδομαζώματος, ούτε μόνο στην τουρκική δουλεία, ούτε μόνο στον εκπατρισμό και την αποδημία, ούτε μονάχα στους διωγμούς. Πάμπολλες ήταν οι λεηλασίες και οι καταστροφές, από μέρους των κατακτητών, οι οποίοι με αυτές τις μεθόδους κατάφεραν, και παλαιότερα, να εξασθενήσουν τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Τα κατακτημένα, από τους οθωμανούς, ελληνικά χωριά παραδίδονταν στις λεηλασίες των ορδών των κατακτητών. Οι εξεγέρσεις αυτές, των υπόδουλων Ελλήνων, είχαν σαν αντίποινα εμπρησμούς, εκφοβισμούς και καταστροφές. Δεν ήταν μονάχα οι υλικές ζημιές ως συνέπειες των καταστροφών. Στο σπαθί του ισλάμ θυσιάστηκαν ολόκληρα χωριά, όπως θα αποκαλύψουμε παρακάτω. Η Θράκη βρίσκονταν στο σταυροδρόμι της Δύσης με την Ανατολή. Οι βάρβαροι χρησιμοποιούσαν το πέρασμα της Θράκης για την εξάπλωση της οθωμανικής αυτοκρατορίας προς τη Δύση. Επόμενο ήταν, το μένος και η πολεμοχαρής θάλασσα των στρατιωτών, να εξαπολύουν τις πρώτες επιθέσεις τους στα χωριά της θρακικής επικράτειας. Από καταγραφές της εποχής θα παρουσιάσω ενδεικτικά περιπτώσεις λεηλασιών, σε

⁴²⁷ Ευθυμιάδης, Α., "Η Συμβολή της Θράκης εις τους Απελευθερωτικούς Αγώνες του Έθνους (από το 1361 μέχρι το 1920)", Αλεξανδρούπολη (2002), σ. 226, 227, 229-258.

περιοχές της Θράκης, που έλαβαν χώρα την περίοδο του 1821, με τη βοήθεια του βιβλίου του Ευθυμιάδη Απόστολου⁴²⁸.

ΛΗΛΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΔΙΩΞΕΙΣ ΣΤΟ ΔΙΔΥΜΟΤΕΙΧΟ ΚΑΙ ΣΤΑ ΧΩΡΙΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΤΟΥ (1821)⁴²⁹

Όταν εξερράγη το 1821 η Ελληνική Επανάσταση, εκδηλώθηκε το λυσσασμένο μένος της Πύλης εναντίον των Ελλήνων χριστιανών της Θράκης και αυτό διότι όπως περιγράφω παραπάνω η Θράκη συγγενεύει με την πρωτεύουσα του οθωμανικού κράτους. Οι πόλεις και τα χωριά της Θράκης υπέστησαν σφαγές, χιλιάδων κατοίκων τους, λεηλασίες και διώξεις από τους εξαγριωμένους οθωμανούς.

Στο Διδυμότειχο, μετά τα φρικτά γεγονότα της Αδριανούπολης και της Κωνσταντινούπολης τον Απρίλιο 1821, οι φανατισμένοι περίοικοι αλλά και οι Τούρκοι λεηλάτησα και κατέστρεψαν τις περιουσίες των Ελλήνων. Ως συνέπεια είχε τη μεγάλη μείωση του πληθυσμού και άμεση εξαφάνιση όλων των βιοτεχνιών, που μέχρι τότε λειτουργούσαν χάρη στα ελληνικά χέρια.

Τα χωριά Ισάκ Πασά, Λαλά Κουρουσού και Σεϋμέν ερημώθηκαν παντελώς και σφαγιάστηκαν οι τελευταίοι κάτοικοί τους από τον Χατζή Εσφέρ αγά και Κίνογλου αγά.

ΛΗΛΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΔΙΩΞΕΙΣ ΣΤΗ ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ⁴³⁰

Η Σαμοθράκη, με τους πολλούς μνημένους στη Φιλική Εταιρεία, πρωτοστάτησε στην Επανάσταση του '21. Στρατός των κατακτητών στάλθηκε για να καταστείλει την εξέγερση. Το νησί ήταν αποκλεισμένο από τον ανεφοδιασμό και έτσι δεν κράτησε για πολύ. Οι κάτοικοι κατέφυγαν στα απρόσιτα όρη, με αποτέλεσμα το ανοχύρωτο νησί, να παραδοθεί στις φλόγες. Από τη γειτονική

⁴²⁸ Ευθυμιάδης, Α., *“Η Συμβολή της Θράκης...”*, ο.π., σ. 226, 227, 229-258.

⁴²⁹ Ευθυμιάδης, Α., *“Η Συμβολή της Θράκης...”*, ο.π., σ. 226, 227, 229-230, 242.

⁴³⁰ Ευθυμιάδης, Α., *“Η Συμβολή της Θράκης...”*, ο.π., σ. 230-235.

Ίμβρο, φανατισμένοι Τούρκοι λεηλάτησαν και κατέστρεψαν ό,τι είχε απομείνει από τις περιουσίες των Ελλήνων.

ΣΦΑΓΕΣ ΕΛΛΗΝΩΝ, ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΙΣΑΚ ΠΑΣΑ ΕΒΡΟΥ⁴³¹

Ελάχιστες μαρτυρίες, αυτοπτών μαρτύρων, έχουν διασωθεί από την περίοδο των εξανδραποδισμών της Θράκης. Αυτό οφείλεται στο ότι ακόμη και μετά την ολοκλήρωση της Επανάστασης, η Θράκη παρέμεινε στη δουλεία για έναν επιπλέον αιώνα. Η καταθλιπτική αυτή κατάσταση δεν άφηνε κανένα ενδιαφέρον από τους Θράκες στην περισυλλογή και διαφύλαξη των στοιχείων, των γεγονότων.

Το χωριό Ισάκ Πασά, της περιφέρειας Διδυμοτείχου, ήταν ένα από τα ελάχιστα χωριά, στο οποίο διεσώθησαν στοιχεία των φρικαλεοτήτων και των εγκλημάτων, που διεπράχθησαν την εποχή εκείνη.

Οι Τούρκοι μετά την εξέγερση της Επανάστασης, εστράφησαν προς τους κατοίκους του Διδυμοτείχου, της Αδριανουπόλεως, καθώς και άλλων πόλεων της Θράκης, απαγχονίζοντας και σφάζοντας τους Έλληνες χριστιανούς κατοίκους τους.

Οι αιμοχαρείς Τούρκοι κράτησαν τις περιουσίες του προαναφερόμενου χωριού και επιπλέον έθεσαν ως δουλοπάροικους, τους διασωθέντες κατοίκους των γειτονικών χωριών, ώστε να συνεχίζουν να καλλιεργούν τα εδάφη, προς όφελος πια των κατακτητών.

Ο Γεώργιος Λιόλιογλου, επιβεβαιώνει με προσωπική του μαρτυρία την ολοσχερή καταστροφή του χωριού Ισάκ Πασά. Ο παππούς του Λιόλιογλου εργάζονταν ως δουλοπάροικος στα φέουδα του Χατζη-Εστρέφ αγά, τα οποία είχε καταλάβει από τους σφαγέντες κατοίκους του χωριού.

⁴³¹ Ευθυμιάδης, Α., *“Η Συμβολή της Θράκης...”,* ο.π., σ. 234-236

ΣΦΑΓΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΛΑΛΑ- ΚΟΥΡΟΥΣΟΥ ΕΒΡΟΥ (1821)⁴³²

Ελάχιστοι Έλληνες κατάφεραν να επιζήσουν, από την επιδρομή των Τούρκων στο χωριό Λαλά Κουρουσού. Αυτοί εγκατέλειψαν τα κτήματα και τις περιουσίες τους, για να σώσουν τη ζωή τους. Ο Κινογλού αγά πρωτοστάτησε όχι μόνο στις σφαγές και στην καταστροφή του χωριού, αλλά και στην κατάληψη των εδαφών, στα οποία τοποθέτησε διασωθέντες Έλληνες γειτονικών χωριών να εργάζονται ως δουλοπάροικοι.

ΣΦΑΓΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΣΕΪΜΕΝ ΕΒΡΟΥ (1821)⁴³³

Την ίδια μοίρα είχε και το χωριό Σεϊμέν. Οι επιδρομείς κατάσφαξαν τους εκεί κατοίκους και παρά τις λεηλασίες και τις καταστροφές, τα κτήματα των κατοίκων τα έκαναν τσιφλίκια τους και οι γειτονικοί εναπομείναντες κάτοικοι, όπως και στα παραπάνω χωριά, δούλευαν ως δουλοπάροικοι στα φέουδα αυτά.

ΟΜΑΔΙΚΕΣ ΣΦΑΓΕΣ ΚΑΙ ΑΠΑΓΧΟΝΙΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΑΔΡΙΑΝΟΥΠΟΛΗ (1821)⁴³⁴

Συλλήψεις Ελλήνων άρχισαν από την Κυριακή των Βαΐων του 1821 και συνεχίστηκαν μέχρι τη Μεγάλη Εβδομάδα. Οι Δημογέροντες της πόλης ήταν οι πρώτοι και έπειτα ακολούθησαν συλλήψεις εκατοντάδων προκρίτων. Με φερμάνι του σουλτάνου συλλάβανε και τον, μέχρι πρότινος εξόριστο στην Αδριανούπολη, πρώην Οικουμενικό Πατριάρχη Κύριλλο τον ΣΤ'. Την Κυριακή του Θωμά άρχισαν οι εκτελέσεις και οι απαγχονισμοί των συλληφθέντων, μπροστά από τα σπίτια τους, προς εκφοβισμό των συγγενών αλλά και γενικότερα προς τους εξεγερθέντες Έλληνες.

⁴³² Ευθυμιάδης, Α., "Η Συμβολή της Θράκης...", ο.π., σ. 236.

⁴³³ Ευθυμιάδης, Α., "Η Συμβολή της Θράκης...", ο.π., σ. 236-237.

⁴³⁴ Ευθυμιάδης, Α., "Η Συμβολή της Θράκης...", ο.π., σ. 238-242.

Ο δήμιος “έπαιζε” με τα θύματά του, άλλοτε σέρνοντας ελαφρά το μαχαίρι στον λαιμό του θύματος και άλλοτε στον τράχηλο, με αποτέλεσμα να μην τον θανατώνει άμεσα και να του παρατείνει τον πόνο. Τότε ένας γέροντας γενίτσαρως τον επέπληξε λέγοντάς του: «Τι παίζεις άθλιε με το θύμα. Δεν ξεύρεις ότι η μαχαίρα αυτή μετ’ ου πολύν καιρόν θα πέση αμείλικτα επί των λαιμών μας;»

Ο Δημήτριος Ζώτος, γενικός γραμματέας της Ιεράς Μητρόπολης, έπειτα από τις απέλπιδες προσπάθειες των γενίτσαρων να τον εξισλαμίσουν με δελεαστικές “προσφορές” τους απάντησε: «Εγώ χριστιανός γεννήθηκα και χριστιανός θα πεθάνω».

Αν και είχε διαταχθεί, τα αποκεφαλισμένα πτώματα, που πετάχτηκαν στον Έβρο ποταμό, να μην τα περισυλλέξουν προς ενταφιασμό, ορισμένοι υπόδουλοι Έλληνες κατάφεραν να εναντιωθούν σ’ αυτή τη διαταγή και να ενταφιάσουν ορισμένα από τα πτώματα αυτά.

«Δόξα εις τους Ιερολοχίτας, τιμή και ευγνωμοσύνη εις τους απελευθερωτάς», είναι η φράση, που γράφτηκε το 1920, στην τιμητική ασίδα, μπροστά από την Ιερά Μητρόπολη Αδριανουπόλεως, έπειτα από την απελευθέρωση της πόλης.

ΟΜΑΔΙΚΕΣ ΣΦΑΓΕΣ ΣΤΗΝ ΑΙΝΟ⁴³⁵

Οι κάτοικοι της Αίνου ήταν καλοί στη ναυτιλία και το εμπόριο. Έδωσαν πολλά στον απελευθερωτικό αγώνα της Νοτίου Ελλάδος. Η Πύλη εξαγριωμένοι με τους Έλληνες της Αίνου έστειλε στρατό 800 περίπου ανδρών, οι οποίοι αφού ανακάλυψαν το φρούριο της πόλης, προέβησαν σε ομαδικές σφαγές. Βαρύς ο φόρος αίματος για τους κατοίκους.

⁴³⁵ Ευθυμιάδης, Α., “Η Συμβολή της Θράκης...”, ο.π., σ. 242-243.

ΟΜΑΔΙΚΟΙ ΑΠΑΓΧΟΝΙΣΜΟΙ ΣΤΙΣ ΣΑΡΑΝΤΑ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ (1821)⁴³⁶

Οι κάτοικοι των Σαράντα Εκκλησιών ήταν και αυτοί μνημένοι στη Φιλική Εταιρία. Ήταν αυτοί που εξασφάλιζαν τη μυστικότητα των μηνυμάτων μεταξύ των πόλεων-μελών της Φιλικής Εταιρίας. Τα συσκεύαζαν κατάλληλα κάτω από τα πέταλα των αλόγων τους. Για τους λόγους αυτούς, όταν οι Τούρκοι τους κατάλαβαν, άλλους τους έσφαξαν και άλλους τους απαγχόνισαν.

ΟΜΑΔΙΚΕΣ ΣΦΑΓΕΣ ΚΑΙ ΑΠΑΓΧΟΝΙΣΜΟΙ ΣΤΗ ΜΕΣΗΜΒΡΙΑ (1821)⁴³⁷

Στη Μεσημβρία της βορείου Θράκης οι κάτοικοι, επίσης μνημένοι στη Φιλική Εταιρεία, ήταν έτοιμοι να δράσουν με το εναρκτήριο σάλπισμα της εξέγερσης. Μετά την έναρξη της Επανάστασης, ο λαός της Μεσημβρίας δεν είχε καλό τέλος. Ορδές στάλθηκαν για συλλάβουν πρόκριτους αλλά και πολλούς άλλους για να τους θανατώσουν.

Λέγεται ότι μετά τον απαγχονισμό του προκρίτου Ευσταθοχωρίτου, εκδηλώθηκε καταιγίδα και ένας κεραυνός έπεσε στον πλάτανο που προορίζονταν και για τους υπόλοιπους απαγχονισμούς. Ο κεραυνός αυτός θεωρήθηκε κακός οϊωνός από τον Χουσεϊν Μπεκίρ Πασά, ο οποίος φοβήθηκε και άφησε ελεύθερους, για εκείνη τη στιγμή, τους υπόλοιπους μελλοθανάτους, τους οποίους όμως δολοφόνησαν, αργότερα οι Τούρκοι, με άλλους τρόπους.

ΟΜΑΔΙΚΕΣ ΣΦΑΓΕΣ ΚΑΙ ΑΠΑΓΧΟΝΙΣΜΟΙ ΣΤΗ ΣΩΖΟΠΟΛΗ (1821)⁴³⁸

Οι Ι. Κωνσταντινίδου και Κ. Παναγιώτου, πλούσιοι συμπατριώτες των Σωζοπολιτών, που διέμεναν στη Ρουμανία, εξόπλιζαν με πολεμοφόδια, τους έτοιμους για εξέγερση Σωζοπολίτες. Όταν, όμως, μετέπειτα οι Τούρκοι

⁴³⁶ Ευθυμιάδης, Α., *“Η Συμβολή της Θράκης...”,* ο.π., σ. 243-244.

⁴³⁷ Ευθυμιάδης, Α., *“Η Συμβολή της Θράκης...”,* ο.π., σ. 244-245.

⁴³⁸ Ευθυμιάδης, Α., *“Η Συμβολή της Θράκης...”,* ο.π., σ. 245.

κατέστειλαν την εξέγερση της Σωζόπολης άλλους τους έσφαξαν και άλλους τους απαγχόνισαν.

ΟΜΑΔΙΚΕΣ ΣΦΑΓΕΣ ΚΑΙ ΑΠΑΓΧΟΝΙΣΜΟΙ ΣΤΗ ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΗ (1822)⁴³⁹

Αν και κατά το πρώτο έτος της Επανάστασης οι Φιλιππουπολίτες κατάφεραν να συγκαλύψουν την επαναστατική τους δραστηριότητα, το 1822 άρχισε ο διωγμός των κατοίκων της Φιλιππούπολης από τους Τούρκους. Υποπτεύονταν πως είχαν σχέσεις με τη Φιλική Εταιρεία, όπως και ήταν άλλωστε, γεγονός το οποίο διαπιστώθηκε και από τις διάφορες επαναστατικές ενέργειες των Φιλιππουπολιτών. Έτσι λοιπόν, οι Τούρκοι, προχώρησαν σε συλλήψεις, σφαγές και απαγχονισμούς πολλών Ελλήνων, μαζί μ' αυτούς και τον Χατζή-Σκάρλο Ιωάννη Μαρασλή, παππού του εθνικού μας ευεργέτη Γρηγορίου Μαρασλή.

ΟΜΑΔΙΚΕΣ ΣΦΑΓΕΣ ΚΑΙ ΑΠΑΓΧΟΝΙΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΑΓΧΙΑΛΟ (1821)⁴⁴⁰

Η μύηση στη Φιλική Εταιρεία προπαρασκευάστηκε από τον Φιλικό Βενιαμίν Λέσβιο. Οι Τούρκοι έδρασαν στην Αγχίαλο και συνέλαβαν και τον Μητροπολίτη Ευγένιο Καραβία, του οποίου ο θάνατος ήτο μαρτυρικός. Όπως και αλλού έτσι έσφαξαν και απαγχόνισαν πολλούς κατοίκους της Αγχιάλου για εκφοβισμό κατά των εξεγερθέντων.

ΟΜΑΔΙΚΕΣ ΣΦΑΓΕΣ ΚΑΙ ΑΠΑΓΧΟΝΙΣΜΟΙ ΣΤΗ ΒΑΡΝΑ (1821)⁴⁴¹

Ο πολυπληθής ελληνισμός της Βάρνας "χαιρέτισε" με ενθουσιασμό τα επαναστατικά κηρύγματα της Φιλικής Εταιρείας. Η προπαρασκευαστική αυτή

⁴³⁹ Ευθυμιάδης, Α., "Η Συμβολή της Θράκης...", ο.π., σ. 246.

⁴⁴⁰ Ευθυμιάδης, Α., "Η Συμβολή της Θράκης...", ο.π., σ. 246-247.

⁴⁴¹ Ευθυμιάδης, Α., "Η Συμβολή της Θράκης...", ο.π., σ. 247.

δραστηριότητα έγινε αντιληπτή από τους Τούρκους και προκάλεσε, για ακόμη μία φορά το μένος της Πύλης. Όχλος τουρκικός εισέβαλε στη Βάρνα σφάζοντας και απαγχονίζοντας πολλούς Έλληνες κατοίκους της.

ΟΜΑΔΙΚΕΣ ΣΦΑΓΕΣ ΣΤΗ ΡΑΙΔΕΣΤΟ, ΤΗΝ ΚΑΛΛΙΠΟΛΗ, ΣΗΛΥΒΡΙΑ, ΜΥΡΙΟΦΥΤΟ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΠΟΛΕΙΣ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΘΡΑΚΗΣ (1821)⁴⁴²

Βαρύς ο φόρος αίματος και για τους κατοίκους άλλων ελληνικών πόλεων όπως η Προποντίδα, η Ραιδεστός, η Καλλίπολη, η Σηλύβρια, το Μυριόφυτο και άλλα. Οι πληθυσμοί που ζούσαν στα μέρη αυτά ήταν από τα πρώτα μνημένα μέλη της Φιλικής Εταιρείας, μιας και είχαν εύκολη πρόσβαση και επικοινωνία από θαλάσσης με τους Έλληνες, που ζούσαν στα κοντινά παράλια. Βοηθούσαν σημαντικά στην αναπτέρωση του εθνικού φρονήματος

Οι Τούρκοι υποπτεύτηκαν την δραστηριότητά τους αυτή και περίμενε μια αφορμή, για να εξαπολύσει το μίσος της επάνω στους κατοίκους αυτών των περιοχών. Η αφορμή δόθηκε με την καταστροφή του τουρκικού στόλου, στη Χίο από τον Κανάρη και έτσι το μένος ξέσπασε στις παραπάνω περιοχές. Πολλοί από αυτούς δεν γλύτωσαν. Σφαγές και απαγχονισμοί ακολούθησαν, με αποτέλεσμα το δέντρο της ελευθερίας να ποτιστεί με περισσότερο αίμα.

ΣΦΑΓΕΣ ΚΑΙ ΑΠΑΓΧΟΝΙΣΜΟΙ ΚΛΗΡΙΚΩΝ ΕΘΝΟΜΑΡΤΥΡΩΝ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ⁴⁴³

Από τη μέρα που αλώθηκε η Κωνσταντινούπολη το ελληνικό έθνος θα έπρεπε να είχε αφανιστεί από το πρόσωπο της γης. Είχε υποστεί τόσα δεινά και τόσες σφαγές, που έμοιαζε καταδικασμένο. Όμως το Γένος κρατήθηκε και τελικά επέζησε. Αυτό οφείλεται στην πνευματική και εθνική αναβάπτιση της Φυλής μας στους κόλπους της ορθοδοξίας. Η ορθόδοξη εκκλησία προστάτεψε και

⁴⁴² Ευθυμιάδης, Α., "Η Συμβολή της Θράκης...", ο.π., σ. 247-248.

⁴⁴³ Ευθυμιάδης, Α., "Η Συμβολή της Θράκης...", ο.π., σ. 248-253.

γαλούχησε τους κατατρεγμένους διδάσκοντάς τους τη διατήρηση των εθνικών και θρησκευτικών παραδόσεων.

Θυσιάστηκαν πολλοί ιερείς - λειτουργοί της εκκλησίας στον βωμό της Επανάστασης. Σημαντικό ρόλο έπαιξε η γεωγραφική τους θέση. Οι κληρικοί της Θράκης ήταν όμοροι με το μίσος, της πρωτεύουσας του οθωμανικού κράτους. Πολλάκις στράφηκαν εναντίον τους, μιας και γνώριζαν πως αυτοί διατηρούσαν το ηθικό αναπτερωμένο στους Έλληνες χριστιανούς.

ΑΠΑΓΧΟΝΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΔΡΙΑΝΟΥΠΟΛΗ ΤΟΥ ΠΡΩΗΝ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΤΟΥ ΣΤ΄ ΣΑΡΜΠΕΤΖΟΓΛΟΥ⁴⁴⁴

Η δίψα για αίμα δεν σταμάτησε με τη θανάτωση των προκρίτων. Συνεχίστηκε, όπως είπαμε και πιο πάνω, με απαγχονισμούς και σφαγές ιερέων της ορθοδοξίας. Τον Κύριλλο τον ΣΤ΄ τον συνέλαβαν στην Αδριανούπολη, όπου και διέμενε, την περίοδο εκείνη. Έπειτα από τη διαταγή του Νομάρχη, με φερμάνι του σουλτάνου, οι γενίτσαροι συλλαμβάνουν τον πρώην Οικουμενικό Πατριάρχη Κύριλλο τον ΣΤ΄. Τον περιφέρανε στους δρόμους της πόλης της Αδριανούπολης χλευάζοντάς τον και έπειτα τον απαγχόνισαν από τα κιγκλιδώματα του παραθύρου της Ιεράς Μητρόπολης.

Λέγεται ότι κατά τον απαγχονισμό του Πατριάρχη Κυρίλλου του ΣΤ΄ κόπηκε το σχοινί και ο Πατριάρχης έπεσε ημιθανής στο λιθόστρωτο. Μία έγκυος οθωμανή, που παρατηρούσε τον απαγχονισμό και βρισκόταν μεταξύ του όχλου, που χλεύαζε τον Πατριάρχη, μόλις τον είδε να πέφτει χάρω, έπεσε και η ίδια και πέθανε από τον φόβο της.

Οι δήμιοι, έβαλαν τον ημιθανή Πατριάρχη σε μια νέα αγχόνη της Ιεράς Μητρόπολης και τον άφησαν εκεί κρεμασμένο για τρεις ολόκληρες ημέρες. Οι Τούρκοι, βέβαια, απαγόρευαν στους χριστιανούς να ενταφιάσουν τον Κύριλλο τον ΣΤ΄. Το κορμί του βρέθηκε στον Έβρο ποταμό, μαζί με τα υπόλοιπα κορμιά

⁴⁴⁴ Ευθυμιάδης, Α., *“Η Συμβολή της Θράκης...”,* ο.π., σ. 253-258.

των προκριτών, που είχαν αφεθεί στο έλεος των ρευμάτων του ποταμού. Η Θεία Πρόνοια, όπως αναφέρει στον βιβλίο του ο Α. Ευθυμιάδης, έκανε τα ρεύματα του ποταμού να φέρουν το κορμί του Πατριάρχη πάνω σε κλαδιά δέντρων, κοντά στο χωριό Πύθιο, πλάι στον νερόμυλο ενός πλούσιου Τούρκου, ο οποίος είχε ως υπηρέτη έναν Έλληνα, τον Χρήστο Αργυρίου.

Μόλις ο Τούρκος, ιδιοκτήτης του νερόμυλου, είδε το άψυχο κορμί ανάμεσα στα κλαδιά, φώναξε στον Έλληνα και τον είπε: «*Βλέπεις αυτόν τον καραμπάς (μαυροκέφαλος); Τι κακός άνθρωπος άραγε θα ήταν, ούτε τα όρνια δεν τον πλησιάζουν*». Ο δύστυχος Έλληνας αναγνώρισε το ιερό σκήνωμα του Κυρίλλου του ΣΤ΄ περίμενε να βραδιάσει και με κίνδυνο της ζωής του, ανέσυρε από τον ποταμό, μαζί με τη σύζυγό του το άψυχο κορμί και το ενταφίασε. Η ιστορία λέει πως λόγω το ότι ήταν καλός εργάτης και η Θεία Πρόνοια τον αντάμειψε για την πράξη του αυτή, έγινε ο πλουσιότερος κάτοικος του χωριού και ισόβιος πρόεδρος του. Ονομάστηκε Χρήστος Τσορμπατζής (πλούσιος) και με το επώνυμο αυτό ζούνε έως και σήμερα οι απόγονοί του.

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΑΝΖΙΜΑΤ⁴⁴⁵

Καθώς τα χρόνια περνούσαν, τα γεγονότα έδειχναν πως η κατάσταση θα έπαιρνε διαφορετική τροπή. Για κάποιους, αυτά που θα αναφέρουμε παρακάτω, θεωρήθηκαν ως μια νότα αισιοδοξίας, κάποιιοι άλλοι, όμως, έμειναν εντελώς ανεπηρέαστοι. Αφού λοιπόν θα ακολουθήσουμε τη σειρά των γεγονότων, παράλληλα θα δούμε και τις συνέπειές των στον υπόδουλο λαό.

Η φάση ευρειών δομικών αλλαγών στην οθωμανική αυτοκρατορία, η λεγόμενη περίοδος «Tanzimat», εγκαινιάστηκε από τον Αμπντούλ Μετζίτ (1839-

⁴⁴⁵Βλ. Παράρτημα Α3.

1861) το 1839 με το διάταγμα Haiti Sherif του Gulhane⁴⁴⁶ και στη συνέχεια επικυρώθηκε και επεκτάθηκε με ένα ανάλογο διάταγμα, το «Hatti Humajun» του 1856.⁴⁴⁷ Η περίοδος αυτή επεκτείνεται πέρα από την περίοδο διακυβέρνησης του σουλτάνου Αμπντούλ Μετζίτ Α' (1839-1861) και του σουλτάνου Αμπντούλ Αζίζ (1861-1876), των δυο γιων του Μαχμούτ Β' (1808-1839) και κορυφώνεται στην περίοδο διακυβέρνησης του γιου του Αμπντούλ Μετζίτ Α', Αμπντούλ Χαμίτ Β' (1876-1909).

Το Haiti Sherif του σουλτάνου Αμπντούλ Μετζίτ Α', στη δημιουργία του οποίου συνέβαλε ιδιαίτερα με τις προοδευτικές ιδέες του ο υπουργός εξωτερικών Ρεσίτ πασάς, συντάχθηκε κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να ικανοποιεί τόσο τους ευσεβείς, συντηρητικούς μωαμεθανούς όσο και τους φιλελεύθερους. Οι σκοποί του ήταν για το λόγο αυτό διατυπωμένοι σκόπιμα σε γενική διαγραμματική μορφή. Το περιεχόμενό του μπορεί να δοθεί με τρία κύρια σημεία:

- *Εγγύηση για την ασφάλεια της ζωής, της τιμής και της περιουσίας όλων των υπηκόων.*
- *Τάξη στον καθορισμό και την είσπραξη των φόρων.*
- *Ρύθμιση της στρατολογίας και της στρατιωτικής θητείας.*⁴⁴⁸

Ο νόμος αυτός έπρεπε να ισχύει για τους οπαδούς όλων των θρησκειών κατά τον ίδιο τρόπο, μολονότι δεν προδιέγραφε ακόμη ρητά την ισότητα των χριστιανών με τους μωαμεθανούς.⁴⁴⁹ Η διαφορετική φορολογία χριστιανών και

⁴⁴⁶ Münir, O., *“Minderheiten im osmanischen Reich”*, Köln (1937), σ. 124 κ.ε. Λαμψίδης, O., *“Η Τουρκοκρατία στο μικρασιατικό Πόντο”*, στο: Α.Π., τ. 34, Αθήνα (1977-78), σ. 60. Βερέμης, Α., *“Οι Οθωμανικές μεταρρυθμίσεις”*, στο: Ι.Τ.Ε.Ε., Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα (1977), τ. 13, σ. 168-169.

⁴⁴⁷ Λαμψίδης, O., *“Ο Πόντος κατά την Τουρκοκρατία”*, στο: Α.Π., τ. 34, Αθήνα (1977-78), σ. 60-61. Shaw, S., *“Das Osmanische Reich und die moderne Türkei”*, στο: Fischer, Weltgeschichte, τ. 15, Frankfurt (1971), σ. 120-121.

⁴⁴⁸ Sax, C., *“Geschichte des Machverfalls der Türkei”*, Wien (1913), σ. 278-280. Gockenjan, H., *“Die Türkei und ihre christlichen Minderheiten”*, στο: Ostkirchliche Studien, τ. 30, τεύχ. 2, Würzburg (1981), σ. 101-102. Καρυκοπούλου, Χρ., *“Το διεθνές καθεστώς του οικογενειακού Πατριαρχείου”*, Αθήνα (1979), σ. 41 κ.ε..

⁴⁴⁹ Peters, R., *“Geschichte der Türkei”*, Stuttgart (1961), σ. 110-111. Rosen, G., *“Geschichte der Türkei”*, Leipzig (1867), σ. 239. Ronnefarth, H., ό.π., σ. 315. Ανέκδοτα γράμματα από το Λένιν — Μουσείο της Μόσχας. F. 181, No. 193: Pisma Grekov I-Stavrioton v Moloj Azijkonca 19. I nac. 20. w. (= Γράμματα Ελλήνων Σταυριωτών της Μ. Ασίας από τα τέλη του 19ου και τις αρχές του

μουσουλμάνων (με το χαράτσι, τον κεφαλικό φόρο των χριστιανών) εξακολούθησε να υφίσταται μέχρι το 1854.⁴⁵⁰ Με την κατάργηση του κεφαλικού φόρου άνοιξε ουσιαστικά ο δρόμος για την υποχρεωτική στρατιωτική θητεία των χριστιανών. Ο μωαμεθανικός πληθυσμός, που θεωρούσε ως προνόμιό του την δυνατότητα να φέρει όπλα, απέρριπτε αυτήν τη νέα προσπάθεια ισότητας. Αλλά και οι χριστιανοί δεν ήταν ενθουσιασμένοι με την ιδέα ότι έπρεπε να υπηρετούν στρατιωτική θητεία. Προτιμούσαν την άλλη δυνατότητα, να πληρώνουν δηλαδή ένα ποσό εξαγοράς της θητείας.

Έτσι, αυτό το σημείο των μεταρρυθμίσεων δεν επρόκειτο να εφαρμοστεί. Οι χριστιανοί εξακολούθησαν να πληρώνουν έναν ειδικό φόρο, με τον οποίο εξαγόραζαν τη στρατιωτική τους θητεία.⁴⁵¹

Το Hatti Humajun του 1856, το οποίο θα δούμε πιο αναλυτικά παρακάτω, εκδόθηκε κυρίως ύστερα από πίεση των ευρωπαϊκών δυνάμεων,⁴⁵² οι οποίες απέβλεπαν μεταξύ άλλων στην εξασφάλιση ίσων δικαιωμάτων στους χριστιανούς της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Με τον τρόπο αυτό αφαιρούνταν από τη Ρωσία η δυνατότητα να αναμιγνύεται στις εσωτερικές υποθέσεις του κράτους, με αφορμή την προσφορά προστασίας στους ελληνορθόδοξους χριστιανούς.⁴⁵³

Με τις παραχωρήσεις του Hatti Humajun οι χριστιανοί απόκτησαν ίσα δικαιώματα με τους μωαμεθανούς τόσο από θρησκευτική όσο και από νομική άποψη. Σε καθαρά χριστιανικούς τόπους και συνοικίες πόλεων δόθηκε το δικαίωμα της ελεύθερης άσκησης της θρησκευτικής λατρείας μέσα και έξω από τις εκκλησίες.⁴⁵⁴

20ού αιώνας). Αριθμ. γράμματος 17.

⁴⁵⁰ Sax, C. R., *“Geschichte des Machtverfalls der Türkei”*, Wien (1913), σ. 283-284.

⁴⁵¹ Ο ίδιος, ό.π., σ. 343. Rosen, G., *“Geschichte der Türkei”*, σ. 241.

⁴⁵² Shaw, S., *“Das Osmanische Reich und die moderne Türkei”*, στο: Fischer, Weltgeschichte, τ. 15, Frankfurt (1971), σ. 121. Τάντος, Ηρ., *“Μία σελίδα από τη ζωή των κρυπτοχριστιανών”*, στο: Π. Ε., Θεσσαλονίκη (1962-63), σ. 6563.

⁴⁵³ Ronnefarth, H., *“Konferenzen und Verträge”*, Μέρος II, τ. 3, εκδ. Vertrags-Plöetz, Wurzburg (1958), σ. 315.

⁴⁵⁴ Sax, C.R.v., *“Geschichte des Machtverfalls der Türkei”*, Wien (1913), σ. 344. Münir, O., *“Minderheiten im osmanischen Reich”*, σ. 134 κ.ε.. Richard, *“Die Geschichte der Türken”*, Stuttgart (1961), σ. 93.

Γενικά, όμως, με την έκδοση ενός διατάγματος δεν εξασφαλιζόταν οπωσδήποτε και η εφαρμογή του. Η πραγμάτωση των μεταρρυθμίσεων γινόταν πολύ αργά και από τόπο σε τόπο πολύ διαφορετικά,⁴⁵⁵ επειδή ο μωαμεθανικός πληθυσμός αντιδρούσε απορριπτικά και με φθόνο στην κοινωνική και υλική βελτίωση της κατάστασης των χριστιανών από το Hatti Sherif.

Στην Κωνσταντινούπολη και ακόμα περισσότερο στην Αδριανούπολη, στην Σμύρνη, στην Καισάρεια, στο Ικόνιο και σε άλλες μικρότερες πόλεις έγιναν κατά τη διάρκεια των ετών 1841 και 1842 άγριες βιαιοπραγίες εναντίον των πιστών της χριστιανικής θρησκείας.⁴⁵⁶ Συχνά αρνούσαν και οι πασάδες, οι οποίοι ασκούσαν τη διοίκηση των επαρχιών, να εφαρμόσουν τις σχετικές μεταρρυθμίσεις. Από αντίδραση μάλιστα θα πρέπει να υποθέσει κανείς πως τουλάχιστον σε μεμονωμένες περιπτώσεις έγιναν και καμπάνιες βίαιου εξισλαμισμού. Ο Βακαλόπουλος αναφέρεται στην τύχη τριών χωριών κοντά στην καππαδοκική πρωτεύουσα Καισάρεια, των οποίων οι Έλληνες κάτοικοι αναγκάστηκαν αυτή την περίοδο των μεταρρυθμίσεων να αλλαξοπιστήσουν. Ακόμη, μας πληροφορεί πως ένα μέρος αυτού του πληθυσμού ακολούθησε τον δρόμο του κρυπτοχριστιανισμού και διατήρησε εκτός από την πίστη του και την πολιτιστική του κληρονομιά με τη μορφή ηθών, εθίμων και παραδόσεων.⁴⁵⁷

Η περίοδος αυτή των μεταρρυθμίσεων, συνάντησε την κορύφωσή της το 1876 με την ετοιμασία ενός Συντάγματος από το μεγάλο βεζύρη Μιντχάτ πασά, τον αρχηγό της κίνησης των Νεότουρκων. Η οθωμανική αυτοκρατορία πήρε αυτή την εποχή την τυπική μορφή μιας συνταγματικής μοναρχίας.⁴⁵⁸ Ο δεσποτικός, όμως, σουλτάνος Αμπντούλ Χαμτ Β' διέλυσε ξανά σε λίγο το κοινοβούλιο και μόνο προς το τέλος της τυραννικής του διακυβέρνησης αναγκάστηκε να δώσει τη συγκατάθεσή του για μια νέα σύγκληση του κοινοβουλίου στις 23 Ιουλίου 1908,

⁴⁵⁵ Sax, C. R., *ό.π.*, σ. 346. Jaschke, G., *“Die christliche Mission in der Türkei”*, στο: Saeculum, τ. 7, München (1956), σ. 71. Νικολαΐδης, Στ., *“Δεσμός εις την Ιστορίαν και Λαογραφίαν Νικοπόλεως του Πόντου”*, Καβάλα (1967), σ. 9. Τανιμανίδης, Π., *“Η Εκκλησία του Πόντου”*, στο: Π. Ε., Θεσσαλονίκη (1983), σ. 149. Λαμψίδης, Ο., *“Πόντος”*, στο: Ι.Ε.Ε.Ε., τ. 13, σ. 43.

⁴⁵⁶ Sax, C. R., *ό.π.*, σ. 298-299.

⁴⁵⁷ Βακαλόπουλος, Α., *“Ι.Ν.Ε.”*, τ. 4, Θεσσαλονίκη (1973), σ. 100.

⁴⁵⁸ Heinrich, - Roth, *“Partner Türkei oder Foltern für die Freiheit des Westens”*, Hamburg (1973), σ. 25. Sax, C.R.v., *“Geschichte des Machtverfalls der Türkei”*, Wien (1913), σ. 419-420, 422-423.

ύστερα από την πίεση των Νεότουρκων και λίγο πριν από την καθαίρεσή του από την επανάσταση αυτών.⁴⁵⁹

Ως θεμελιωτής της κίνησης των Νεότουρκων θεωρείται ο Ιμπραήμ Σινασή Εφέντη (1827-1871), ο οποίος εμφανίστηκε για πρώτη φορά στο κοινό το 1859 και το 1861 με την έκδοση δύο περιοδικών «Διερχόμενος των καιρών» (Terdschuman-i-ahwal) και «Εικόνα σκέψεων» (Taswir-i-efkiar).⁴⁶⁰ Σκοποί των Νεότουρκων ήταν να αλλάξουν ριζικά την κοινωνική δομή του οθωμανικού κράτους και να καταργήσουν τις διακρίσεις ανάμεσα σε κυρίαρχους και υποτελείς. Σε αυτήν την πρώιμη φάση υπήρχαν ακόμα διάφορες ομάδες με εντελώς διαφορετικούς σε μερικές περιπτώσεις σκοπούς. Οι σκοποί αυτοί εκφράζονται με συνθηματολογικές λέξεις όπως πανισλαμισμός, οθωμανισμός, τουρκικός εθνικισμός και μοντερνισμός. Από αυτές μόνο μερικές συμφωνούσαν να έχουν τα ίδια θρησκευτικά δικαιώματα και οι μη μουσουλμάνοι.⁴⁶¹ Παρ'όλα αυτά οι ομάδες αποδέχθηκαν αργότερα τη γενική ηγεσία των Νεότουρκων, η οποία ανέλαβε το 1908 τη διακυβέρνηση της χώρας.

Μια ενεργητική αντίσταση εναντίον του τυραννικού καθεστώτος του Αμπντούλ Χαμίτ Β' μορφοποιήθηκε το 1889⁴⁶² στη στρατιωτική ιατρική Ακαδημία

⁴⁵⁹ Stern, B., *“Der Sultan und seine Politik”*, Leipzig (1909, σ. 13. Peters, R., *“Geschichte der Türkei”*, Stuttgart (1961), σ. 121.

⁴⁶⁰ Ανάμεσα στο 1859 και το 1876 εκδόθηκαν πολλά περιοδικά. Ο Cevat ανεβάζει τον αριθμό τους σε 49. Cevat, A., *“Die Entwicklung des Nationalgefühls der Türken von deren Frühzeit bis zur Begründung der Republik”*, München (1938), σ. 52. Βλέπε ακόμη Oberhammer, E., *“Die Türken und Das Osmanische Reich”*, Leipzig - Berlin (1917), σ. 83.

⁴⁶¹ Μερικοί οπαδοί της πανισλαμικής κίνησης συνηγορούσαν υπέρ του αναγκαστικού εξισλαμισμού του χριστιανικού πληθυσμού και ιδιαίτερα των παιδιών, μια κίνηση που είχε ανταπόκριση κυρίως στα απομακρυσμένα μέρη της αυτοκρατορίας και εκεί όπου οι Χριστιανοί αποτελούσαν την μειοψηφία, μακριά από τα αστικά κέντρα. Το πρόβλημα του εξισλαμισμού εξελίχθηκε σε σοβαρό πρόβλημα για την ελληνορθόδοξη εκκλησία και το Πατριαρχείο αναγκάστηκε στην περίοδο 1903-1908 να στείλει «τακρίρια», επίσημες εκκλησιαστικές εκθέσεις στην Πύλη και να εκθέσει την κατάσταση. Μερικά από τα τακρίρια αυτά εκδόθηκαν από το τυπογραφείο του Πατριαρχείου ως βιβλίο: *“Τακρίρια τινά του Οικουμενικού Πατριαρχείου προς την Υψηλήν Πύλην του ζητήματος των Σαυριωτών και περί εξισλαμίσεων”*, Κωνσταντινούπολη (1909), σ. 17-34. Ο U. Steinbach γράφει ότι: «Οι διάφορες ομάδες προσανατολίζονται σε μια από τις τέσσερις κινήσεις: οθωμανισμός, πανισλαμισμός, παντουρκισμός και τουρκικός Εθνικισμός». Steinbach, U., *“Kranker Wachter am Bosphorus”*, Freiburg-Wurzburg (1979), σ. 16.

⁴⁶² Κατά τον F. v. Rummel: «Το 1891 σχηματίστηκε στην Γενεύη μια επιτροπή Τούρκων του εξωτερικού, που μετέφερε αργότερα την έδρα της στο Παρίσι, που ονομάστηκε επίσης «Ενότητα και Πρόοδος». Στον κύκλο αυτόν προετοιμάστηκε η επανάσταση του 1908, Fr. v. Rummel, F. v. *“Die Türkei auf dem Weg nach Europa”*, München (1952), σ. 97. Βλέπε ακόμη Heinrich, B., Roth, J., *“Partner Türkei oder Foltern für die Freiheit des Westens”*, Hamburg (1973), σ. 37.

της Κωνσταντινούπολης με την ίδρυση της λέσχης «Πρόοδος και Ενότητα»⁴⁶³ για την οποία θα κάνουμε αναφορά σε επόμενη ενότητα.

⁴⁶³ Werner, E. - Markow, W., “*Geschichte der Türken*”, Berlin (1979), σ. 299-230. Delfs, H., “*Die Politik der Mächte beim Zerfall des Osmanischen Reiches*”, Kiel (1954), Diss. σ. 137. Ιστορικό Αρχείου Υ.Ε. Φάκελος Τραπεζούντος, 1912, Β. 53, Προξενείον Ελλάδος εν Τραπεζούντι, (25 Ιουνίου 1912), Αρ. 349-350, και Φάκελος Αμίσου 1911 Β. 53. Προξενεία Μ. Ασίας, (30 Μαΐου 1911), Αρ. 236 και (13 Οκτωβρίου 1911), Αρ. 440.

ΤΟ ΜΩΣΑΪΚΟ ΤΩΝ ΕΘΝΟΤΗΤΩΝ ΣΤΟΝ ΠΟΝΤΟ ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 20^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ

Θεωρώ αναγκαίο, σε αυτό το σημείο, να παρουσιάσω ορισμένους πίνακες από βιλαέτια, ώστε να δούμε τις διαφορές στον πληθυσμό τους.

Στη δεκαετία του 1840-1850 ασκούνται πιέσεις διεθνώς στην οθωμανική αυτοκρατορία για μέτρα υπέρ των εθνοτήτων, που θα ολοκληρωθούν με το περίφημο Χάτι-Χουμαγιούν (Μεταρρυθμίσεις, 1856). Την εποχή αυτή (μέσα του 19^{ου} αι. - αρχές του 20^{ου} αι.) ο Πόντος γνωρίζει νέα άνθηση που ξεπερνάει κάθε προηγούμενη. Αποκαθίσταται το εμπόριο με τη Ρωσία, το οποίο κρατούν σχεδόν αποκλειστικά οι Έλληνες του Πόντου. Η Τραπεζούντα γίνεται και πάλι εμπορικός διαμετακομιστικός σταθμός για την Περσία, το Ιράκ και τη Ρωσία, ενώ η Αμισός και η Κερασούντα γίνονται επίνεια της Καππαδοκίας. Την εποχή αυτή καταφεύγουν στον Πόντο και πολλοί από τις άλλες περιοχές του ελληνισμού. Παράλληλα με την οικονομική άνθηση έρχεται η άνθηση της παιδείας και η τόνωση του εθνικού φρονήματος.

Στις αρχές του 20^{ου} αι. η κατάσταση του ελληνισμού στην περιοχή του Πόντου εμφανίζει την εικόνα που παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες.⁴⁶⁴

⁴⁶⁴ Σκαλιέρη, Γ., "Λαοί και Φυλαί της Μ. Ασίας", Αθήνα 1922, σ. 43-50.

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

Βιλαέτι Τραπεζούντας

Έλληνες Ορθόδοξοι	404.633
Λαζοί	120.000
Σάννοι	180.000
Μεσοχαλδηνοί	80.000
Κόλχοι (Μιγγρελοί)	50.000
Ίβηρες (Γεωργιανοί)	55.000
Κιρκάσιοι με Αππαΐτες (Αμπαζάδες) και Αβασγοί (Αμπχαζάδες ή Αμπχάζιοι)	79.000
Αθίγγανοι	5.000
Αρμένιοι	46.000
Ιουδαίοι	400
Τούρκοι και Οθωμανοί	188.521
Σύνολο	1.208.554

ΠΗΓΗ: Σκαλιέρη, Γ., "Λαοί και Φυλαί της Μ. Ασίας", Αθήνα 1922, σ. 43-50.

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

Βιλαέτι Άγκυρας

Έλληνες	107.798
Ερυθρίνοι (Κιζίλ Μπας)	55.000
Γιουρούκοι	85.000
Αφσάροι (τουρκοφανεείς Καππαδόκες)	100.000
Γαλλογραικοί	150.000
Δερβίσες	49.500
Τροκμηνοί	100.000
Αθίγγανοι	2.424
Αρμένιοι	94.200
Ιουδαίοι	478
Ξένοι διαφόρων εθνοτήτων	400
Τούρκοι	129.732
Σύνολο	874.532

ΠΗΓΗ: Σκαλιέρη, Γ., "Λαοί και Φυλαί της Μ. Ασίας", Αθήνα 1922, σ. 43-50.

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

Βιλαέτι Κασταμονής

Έλληνες Ορθόδοξοι	134.919
Σάννοι (Τσάννοι)	123.955
Κόλχοι (Μιγγρελοί)	100.510
Κιρκάσιοι με Αππαΐτες (Αμπαζάδες) και Αβασοί	40.000
Βιθυνοί	200.000
Κόπτες	2.079
Αθίγγανοι	1.875
Γιουρούκοι (Παφλαγόνες, Χάλυβες, Λύκιοι)	240.503
Αρμένιοι	2.647
Ιουδαίοι	1.300
Τούρκοι και Οθωμανοί	112.915
Σύνολο	960.703

ΠΗΓΗ: Σκαλιέρη, Γ., "Λαοί και Φυλαί της Μ. Ασίας", Αθήνα 1922, σ. 43-50.

Θέμα Σεβάστειας

Έλληνες	180.000
Κόλχοι (Μιγγρελοί)	60.000
Κιρκάσιοι με Αππαΐτες (Αμπαζάδες) και Αβασγοί	70.000
Ερυθρίνοι (Κιζίλ Μπας)	279.834
Γιουρούκοι (Παγλαγόνες και Χάλυβες)	86.000
Αφσάροι (Ίσαυροι ή Καππαδόκες)	25.000
Κόπτες	400
Αρμένιοι	170.433
Ιουδαίοι	400
Τουρκομάνοι (Τροκμηνοί)	15.000
Τούρκοι και Οθωμανοί	150.433
Τάταροι	20.000
Σύνολο	1.057.500

ΠΗΓΗ: Σκαλιέρη, Γ., "Λαοί και Φυλαί της Μ. Ασίας", Αθήνα 1922, σ. 43-50.

Τα στοιχεία του Σκαλιέρη προέρχονται από επίσημη στατιστική της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Είναι φανερό ότι οι Οθωμανοί είναι μια ασήμαντη μειοψηφία στην περιοχή του Πόντου. Και αυτό ακριβώς τρόμαξε τους στρατοκράτες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που την κυβερνούσαν. Ο αφανισμός του ελληνισμού του Πόντου, της υπόλοιπης Μ. Ασίας, αλλά και των

Αρμενίων είχε αποφασιστεί από τους Νεότουρκους πολύ πριν να πραγματοποιηθεί.

Η ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ ΤΟΥ ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ

Το μαρτύριο της αποκρυφίας, που συνεχίζεται ως τις μέρες μας, αποκαλύφθηκε για πρώτη φορά επίσημα το 1856. Όπως είπαμε παραπάνω, ο σουλτάνος Αβδούλ Μετζίτ αναγκάστηκε κάτω από τις πιέσεις των Μεγάλων Δυνάμεων να εκδώσει στις 18 Φεβρουαρίου 1856 το περίφημο σουλτανικό διάταγμα Χάττι - Χουμαγιούν, σύμφωνα με το οποίο οι χριστιανοί υπήκοοί του ήταν ελεύθεροι να τελούν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα, σε όλη την επικράτεια της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Συγκεκριμένα το άρθρο 8 του διατάγματος όριζε ότι: «Επειδή πάσαι αι θρησκείαι θα εξασκούνται ελευθέρως εν τοις Κράτεσί μου, ουδείς υπήκοος της Αυτοκρατορίας μου θα στενοχωρηθή εν τη εξασκήσει της θρησκείας ην πρεσβεύει, κατ' ουδένα δε τρόπον θα ενοχληθή ένεκα τούτου».⁴⁶⁵

Η αναφορά της θρησκευτικής ελευθερίας και στη συνθήκη των Παρισίων ενίσχυσε την εγκυρότητα του σουλτανικού διατάγματος περί ανεξιθρησκείας και προετοίμασε το έδαφος της μεγάλης απόφασης. Όλοι περίμεναν ανυπόμονα μια σπίθα, ένα τολμηρό σύνθημα, ώστε να δοκιμάσουν την εξέγερση, μας λέει ο επίσκοπος Σεβαστείας Γερβάσιος.⁴⁶⁶

Την αρχή έκανε ο κρυπτοχριστιανός Πεχλίλ ή Πέτρος Σάββας Σιδηρόπουλος από την Κρώμνη, υπάλληλος στο ιταλικό προξενείο της Τραπεζούντας, ο οποίος μπροστά στο γενικό διοικητή Τραπεζούντας, τον βαλή Χαϊρεντίν πασά, δήλωσε παρουσία του Ιταλού πρόξενου ότι ο ίδιος και οι συγγενείς του ήταν από παλιά κρυπτοχριστιανοί.

⁴⁶⁵ Αντωνόπουλος Σταμ., "Μ. Ασία", Αθήνα (1907), σ. 60.

⁴⁶⁶ Γερβάσιος, "Οι Σταυριώται", Κωνσταντινούπολη (1919), σ. 46.

Στην επιμονή του βαλή και των τοπικών αρχών να επανεξετάσει το σοβαρό προσωπικό του ζήτημα, ο Πέτρος Σάββας Σιδηρόπουλος αντιστάθηκε θαρραλέα, αρνούμενος τρεις φορές, όπως όριζε ο νόμος, τον ισλαμισμό. Η εξέλιξη της ακροαματικής διαδικασίας ανάγκασε το βαλή να τον αφήσει ελεύθερο και να ασκεί ο ίδιος και η οικογένειά του, φανερά πια, τα χριστιανικά τους καθήκοντα. Το γεγονός αυτό χαροποίησε τους κρυπτοχριστιανούς των άλλων ποντιακών περιοχών της Τραπεζούντας, Χαλδίας, Σουρμένων, Σεβαστείας και Κερασούντας.⁴⁶⁷

Εκμεταλλευόμενοι την έκδοση του σουλτανικού διατάγματος Χάττι Χουμαγιούν, που υποσχόταν θρησκευτική και πολιτική ελευθερία σ' όλους τους υπηκόους της οθωμανικής αυτοκρατορίας, συγκεντρώθηκαν τον Μάρτιο του 1857 στη μονή της Θεοσκεπάστου. Εκεί ορκίστηκαν να αγωνιστούν ως την τελική νίκη, αφηφώντας την εξορία, τον θάνατο και τα άλλα βασανιστήρια με τα οποία τους εκβίαζαν οι τουρκικές αρχές.⁴⁶⁸ Η επιτροπή συνέταξε κι ένα επιτροπικό γράμμα που στάλθηκε σ' όλες τις πρεσβείες των Μεγάλων Δυνάμεων, στο Πατριαρχείο και την Υψηλή Πύλη: *«Διά του παρόντος ημών αποδεικτικού ενσφραγίστου επιτροπικού γράμματος δηλοποιούμεν ημείς οι εκ των επαρχιών των δυο μητροπόλεων Τραπεζούντος και Χαλδίας, κάτοικοι των χωρίων Κρώμνης, Σάντας, Κοβάσης, Πάρτης, Γιαγλήτερε, Σταύρης, Μούζενας, Στύλου, Χάραβας, Ταντουρλού, Σήσε, Πόντιλας, Θέρσας, Άγουρσας, Λαραχανής, Καπηκιογιού, Γαλιάνας, Χατζάβερρας, Κάβαρας και λοιπών, ότι κοινή γνώμη και εν μια συμπνοία και ομονοία αποκατεστήσαμεν από μέρους πάντων ημών πληρεξουσίου επιτρόπους τον κύριον Τοσσούνογλου Μουσταφάν Γιαζιτζήν μετά της συνοδείας αυτού Μουσταφάν Τουρσούνογλου και Σουλειμάνογλου Ισμαΐλην, εις το να απολογηθώσιν και δώσωσιν τους αποχρώντας λόγους εις ο,τιδήποτε ερωτήσεις θέλουσι γίνει διά την οποίαν υπόθεσιν εστάλησαν εις Κωνσταντινούπολιν.*

⁴⁶⁷ Τριανταφυλλίδης, Π., *“Οι Φυγάδες”*, Αθήνα (1870), σ. 78. Πανάρετος Τοπαλίδης, *“ο Πόντος ανά τους αιώνες”*, Δράμα (1929), σ. 127. Χρύσανθος, *“Η Εκκλησία Τραπεζούντος”*, Αθήνα (1931), σ. 717.

⁴⁶⁸ Χρύσανθος, ό.π., σ. 717. Bryer, A., *“The Cryptochristians of the Pontos”*, στο Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, τ. 4, Αθήνα (1983), σ. 16. Φωτιάδης Κ., *“Οι Εξιλαμισμοί...”*, Θεσσαλονίκη (1974), σ. 29.

Εις τους κυρίους τούτους έχομεν παραδεδομένας την στερεάν ημών απόφασιν και την κοινήν ημών γνώμην εις το να ενεργήσωσιν καθ' οίον τρόπον δύνανται την αποκάλυψιν της άχρι τούδε κεκρυμμένης παρά τοις οθωμανοίς ανατολικής θρησκείας μας. Όθεν παρακαλούμεν τους εξοχωτάτους πρέσβεις των αυτοκρατορικών δυνάμεων Αγγλίας, Γαλλίας, Αυστρίας, Ρωσσίας και Ελλάδος, όπως αναγνωρίσωσιν αυτούς δυνάμει του παρόντος εσφραγίστου επιτροπικού ημών γράμματος γνησίους ημών επιτρόπους, και οδηγήσωσιν αυτούς τα δέοντα υπέρ της ανακαλύψεως της θρησκείας και ελευθερίας ημών.

Διά τούτο λοιπόν έγινε το παρόν ανά χείρας αυτών αποδεικτικόν και τη σφραγίδι ενός εκάστου εσφραγισμένον επιτροπικόν γράμμα και εδόθη αυτοίς φέρειν εις ένδειξιν εν παντί τόπω και δικαστηρίω χρείας τυχούσης.

1857, Ιουλίου 15, εν Τραπεζούντι.»⁴⁶⁹

Υπό την προεδρία του Δαμιανού Φωτιάδη, εξέλεξαν δύο αντιπροσώπους, τον γνωστό πια Πέτρο Σάββα Σιδηρόπουλο και τον Δημήτριο Βοσκόπουλο, οι οποίοι ανέλαβαν να κάνουν όλες τις απαραίτητες ενέργειες, ώστε να πετύχουν τη λύση του κρυπτοχριστιανικού προβλήματος.⁴⁷⁰

Πριν ακόμα οι εκπρόσωποι αναχωρήσουν για την Κωνσταντινούπολη, οι κρυπτοχριστιανοί απευθύνθηκαν στον Ρώσο πρόξενο Αλέξανδρο Μασνίν, ο οποίος μόλις τότε είχε έρθει στο προξενείο της Τραπεζούντας, και τον ενημέρωσαν για το κρυπτοχριστιανικό πρόβλημα.⁴⁷¹ Στην αρχή ο πρόξενος δεν ήθελε καθόλου να τους πιστέψει, όταν όμως αυτοί κατάφεραν να τον πείσουν για την αλήθεια των όσων του εξέθεσαν, ο πρόξενος έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το θέμα αυτό και τους συμβούλεψε να πληροφορήσουν σχετικά και τους άλλους προξένους της Τραπεζούντας.⁴⁷²

⁴⁶⁹ Το πρωτότυπο έγγραφο βρίσκεται σήμερα στο αρχείο της Επιτροπής Ποντιακών Μελετών, Αγνώστων Μαρτύρων, 73 Νέα Σμύρνη, 1713, Αθήνα. Στο βιβλίο του μητροπολίτη Χρυσανθου, *“Η Εκκλησία της Τραπεζούντος”*, Αθήνα (1931), σ. 721, υπάρχει αντίγραφο του εγγράφου. Βλέπε επίσης Φωτιάδης Κ., *“Οι Εξισλαμισμοί της Μ. Ασίας ...”*, σ. 382-383.

⁴⁷⁰ Ιωαννίδης Σ., *“Ιστορία και στατιστική Τραπεζούντος”*, Κωνσταντινούπολη (1870), σ. 144. Γερβάσιος, *“Οι Σταυριώται”*, Κωνσταντινούπολη (1919), σ. 48.

⁴⁷¹ Παρχαρίδης Α., *“Ιστορία της Κρώμνης”*, Τραπεζούντα (1912), σ. 51. Ιωαννίδης Σ., ό.π., σ. 145.

⁴⁷² Ιωαννίδης Σ., ό.π., σ. 145.

Οι κρυπτοχριστιανοί επισκέφθηκαν τους άλλους προξένους και έγιναν εγκάρδια δεκτοί από όλους, με εξαίρεση τον Άγγλο πρόξενο Στήβενς, ο οποίος αρνήθηκε να συζητήσει μαζί τους με τη δικαιολογία ότι οι κρυπτοχριστιανοί είναι μουσουλμάνοι, οι οποίοι μετά το Χάττι Χουμαγιούν θέλουν να παρουσιαστούν ως χριστιανοί, για να αποφύγουν τη στρατιωτική θητεία.⁴⁷³ Γρήγορα, όμως, και αυτός άλλαξε γνώμη, όταν αντίκρισε κατάματα την πραγματικότητα.

Μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα η δυναμική επιτροπή πέτυχε να αναγνωριστούν οι πρώτοι κρυπτοχριστιανοί ως χριστιανοί. Ολόκληρα χωριά, το ένα μετά το άλλο αποκάλυπταν το μυστικό που κρύβανε τόσους αιώνες. Τριάντα χιλιάδες κρυφοί χριστιανοί καταγράφηκαν από τις επιτροπές που είχαν δημιουργηθεί το 1857 από τις τοπικές αρχές σε συνεργασία με τους αντιπροσώπους των Μεγάλων Δυνάμεων και των χριστιανών του Πόντου.

Ο πρόξενος της Αγγλίας στην Τραπεζούντα F. Stevens, συμμετέχοντας στην επιτόπια έρευνα, του 1857, για να δει πόσοι κρυφοί χριστιανοί υπήρχαν, κατέγραψε σε 55 χωριά της περιοχής Κρώμνης, Αργυρούπολης, Σάντας και Χαψίκιοι 9.533 μουσουλμάνους, 17.200 κρυπτοχριστιανούς και 28.960 χριστιανούς.⁴⁷⁴ Η έκθεση αυτή βρίσκεται σήμερα στα αρχεία του Foreign Office. Αξίζει, όμως, εδώ να αναφέρω ότι στον Πόντο υπήρχαν σύμφωνα με τις έρευνες του Κ.Μ.Σ. 1.454 χωριά.⁴⁷⁵

Όλοι οι κάτοικοι των περιοχών Κρώμνης, Ματσούκας, Σουρμένων, Σάντας, Ιμέρας, σήκωσαν τη σημαία της εθνικοθρησκευτικής επανάστασης. Ο Μουσταφά Γετίμογλου ζητά και μεταγράφεται Νικόλαος Ξενίδης. Χαρακτηριστικό είναι και ένα περιστατικό, που περιγράφει ο φαρμακοποιός Θεόδωρος Παρασκευόπουλος από τη Δράμα. Το άκουσε από απόγονο ενός κρυπτοχριστιανού παπά, του Μολλά Βαΐζογλου από το Καπήκιοι της Ματσούκας: «Στην έδρα της επαρχίας Τσεβισλίκ, σε απόσταση 27 χλμ από την Τραπεζούντα, εγκαταστάθηκε σύμφωνα με το νόμο, μικτή επιτροπή, της οποίας

⁴⁷³ Ο ίδιος, ό.π., σ. 145. Παρχαρίδης Α., *“Ιστορία της Κρώμνης”*, Τραπεζούντα (1912), σ. 52. Γερβάσιος, *“Οι Σταυριώται”*, Κωνσταντινούπολη (1919), σ. 51.

⁴⁷⁴ Public Record Office, London, F.O. 524/10, No 46/1857 (31.10.1857). Bryer A., *“The Tourkokratia in the Pontos”*, στο: *“Neohellenika”*, τ. 1, Texas (1970), σ. 48.

⁴⁷⁵ Μερλιέ Μ., *“Ο Τελευταίος Ελληνισμός της Μ. Ασίας”*, Αθήνα (1974), σ. 201.

τα μέλη ήσαν ο Έπαρχος, ο στρατιωτικός διοικητής και ο Μολλάς, που ονομαζόταν Μολλά Βαϊζογλου. Στην επιτροπή αυτή προσέρχονταν οι κρυπτοχριστιανοί των γειτονικών χωριών, από την ανατολή ως τη δύση του ηλίου. Δήλωναν ότι είναι χριστιανοί και γράφονταν και με το χριστιανικό όνομά τους στα μητρώα, δίπλα στο παλιό τουρκικό τους όνομα. Την τελευταία ημέρα της προθεσμίας των δηλώσεων, όταν διαπιστώθηκε ότι κανένας άλλος δεν περίμενε να εγγραφεί, με τη δύση του ηλίου, ο Έπαρχος ετοιμάστηκε να υπογράψει και να σφραγίσει το σχετικό πρακτικό [...] Τότε ο Μολλά Βαϊζογλου του είπε: *«-Μη βιάζεστε, περιμένετε.*

-Τι να περιμένωμεν; απάντησε ο καϊμακάμης, αφού ο ήλιος έδυσε και δεν έμεινε κανένας;

-Με συγχωρείτε, είπε ο σαρικοφόρος Μολλάς. Έμεινε ένας και αυτός είμαι εγώ.»

Και έκπληκτοι οι παρευρισκόμενοι Τούρκοι είδαν τον αντιπρόσωπο του Μωάμεθ να βγάζει το έμβλημα της μουσουλμανικής ιερωσύνης, το σαρίκι του, να το τοποθετεί με ευλάβεια πάνω στο γραφείο του Έπαρχου και απευθυνόμενος στον γραμματέα της επιτροπής να του λέει: «Γράφε! Γεώργιος Κηρυττόπουλος, επάγγελμα ιερέας!». ⁴⁷⁶

Η πρώτη διπλωματική νίκη του 1857 τόνωσε το ηθικό τους. Χωριά ολόκληρα, για τα οποία ως τότε ακόμα και οι ελληνικές προξενικές αρχές πίστευαν πως κατοικούνταν από φανατικούς μουσουλμάνους, αποκάλυπταν το φοβερό μυστικό, που κρύβανε αιώνες.

Οι τουρκικές αρχές, μπροστά στον κίνδυνο του εξελληνισμού και εκχριστιανισμού ολόκληρου του Πόντου, άρχισαν με διάφορα μέσα να καταδικάζουν σε θάνατο όσους ισχυρίζονταν πως ήταν κρυφοί χριστιανοί. ⁴⁷⁷ Το εχθρικό και αντιδραστικό κλίμα, που διαμορφώθηκε αμέσως μετά τις αποκαλύψεις των κρυπτοχριστιανών, το διαπιστώνουμε από εκθέσεις των

⁴⁷⁶ Φωτιάδης Κ., *“Οι Εξισλαμισμοί και η προσφορά των Κρυπτοχριστιανών στους εθνικοαπελευθερωτικούς αγώνες”*, Θεσσαλονίκη (1974), σ. 30-31.

⁴⁷⁷ Πανάρετος, *“ο Πόντος ανά τους αιώνες”*, Δράμα (1927), σ. 126. Lenin - Museum Moskau, F., 181, No 193, επιστολή αρ. 16 (7.5.1900). Γερβάσιος, *“Οι Σταυριώται”*, Κωνσταντινούπολη (1919), σ. 53.

υποπροξένων Τραπεζούντας Κ. Κυπριώτη και Συναδινού, προς το Υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδας και του Μητροπολίτη Τραπεζούντας Κωνσταντίου.

«Η εκ της αναγνώσεως του Χάτι Χουμαγιούν, σουλτανικής διαταγής, προελθούσα τοις Τούρκοις κατήφεια και υπόκωφος δυσαρέσκεια, είναι αξιοσημείωτος, αλλά ουχ' ήπτον δυσαρέστους εντυπώσεις και τοις ομοεθnéσιν εποίησεν, καθότι, ενώ ήλπιζον ... βελτίωσίν τινα υπό της επιγενομένης ειρήνης, ουδέν εύρον εν αυτή ... Και πώς ήτο δυνατόν να μη λυπηθώσι, εν ω αυτό, ως και άλλα φερμάνια, ανεγνώσθησαν μεν πανταχού, ουδαμού όμως ενεργείται ή εφαρμόζεται, ουδέ δυνατόν να εφαρμοσθή πολύ υπό τοιούτων χριστιανομάχων υπαλλήλων. Και πώς να μη αθυμώσιν, εν ω το Χάτι Χουμαγιούν όντως μένει αλυσιτελής εις την τύχην των χριστιανών.»⁴⁷⁸

Οι Τούρκοι επειδή φοβήθηκαν ότι σύντομα όλοι οι εκτουρκισμένοι χριστιανοί του Πόντου θα ξαναγύριζαν στην παλιά τους θρησκεία, μηχανεύτηκαν διάφορους τρόπους αναστολής. Ένας από αυτούς ήταν η στρατολόγηση όλων όσοι αναγνωρίστηκαν ως χριστιανοί.⁴⁷⁹

Στρατολόγηση, όμως, των κρυπτοχριστιανών - που αποκαλούνταν αρνησίθρησκοι από τους Τούρκους - στα οθωμανικά στρατόπεδα σήμαινε αργός θάνατος. Γι' αυτό οι κρυπτοχριστιανοί επιδόθηκαν σ' έναν αγώνα διαρκείας, ώστε να μπορέσουν να γλυτώσουν από το μαρτύριο αυτό. Δυστυχώς, όμως, ο νόμος αυτός ίσχυσε ως τα χρόνια της ανταλλαγής.

Οι Τούρκοι παίρνανε στην κατοχή τους τα κτήματα και τις περιουσίες τους, μιας και σύμφωνα με το μωαμεθανικό νόμο, χριστιανός δε μπορούσε να κληρονομεί την περιουσία μωαμεθανού. Κι όλα αυτά για να κάμψουν το ηθικό τους. Παρ'όλες τις διώξεις και τα βασανιστήρια, οι κρυπτοχριστιανοί του Πόντου δεν λιποψύχησαν. Συνέχισαν τους αγώνες, που θεωρητικά κράτησαν ως το 1911.

⁴⁷⁸ Πανάρετος, "ο Πόντος ανά τους αιώνες", Δράμα (1927), σ. 126. Lenin - Museum Moskau, F., 181, No 193, επιστολή αρ. 16 (7.5.1900). Γερβάσιος, "Οι Σταυριώται", σ. 53.

⁴⁷⁹ Φωτιάδης Κ., "Οι Εξισλαμισμοί της Μ. Ασίας", σ. 385-386.

ΣΤΑΥΡΙΩΤΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

Όπως είδαμε και στην προηγούμενη ενότητα της αποκάλυψης της αποκρυφίας, οι συνέπειες που υφίσταντο οι χριστιανοί από τους κατακτητές, δεν τους πτοούσαν. Όσο και αν προσπάθησαν να τους “φέρουν στα μέτρα” τους, δεν κατάφεραν να τους λυγίσουν.

Στην πλούσια, σε γεγονότα, ιστορία του Πόντου ανήκει και το κεφάλαιο του σταυριωτικού ζητήματος. Είναι, επίσης, γνωστοί οι αγώνες των κατοίκων της περιοχής Σταυρίν και Ακνταγ-Μαντέν. Αυτοί οι αγώνες, στο πέρασμα του χρόνου, έμειναν με το όνομα «Σταυριωτικό Ζήτημα».⁴⁸⁰ Οι Σταυριώτες με τη λήξη του ρωσοτουρκικού πολέμου το 1878 αρνήθηκαν να δηλώνουν τα παιδιά τους στα ληξιαρχικά βιβλία της αυτοκρατορίας. Δήλωσαν ότι όλα αυτά τα χρόνια της μαύρης δουλείας ήταν κρυπτοχριστιανοί και ότι θέλουν από δω και πέρα να αποκαλυφθούν, να γραφούν στους χριστιανικούς καταλόγους και να στέλνουν τα παιδιά τους στα ελληνικά σχολεία, της πόλης Ακ-νταγ.

Οι τοπικές αρχές, όταν είδαν ότι είναι ανένδοτοι και δεν θέλουν με κανένα τρόπο να γραφούν ως μουσουλμάνοι, τους άφησαν ελεύθερους, αλλά δεν τους κατέγραφαν στα χριστιανικά ληξιαρχικά βιβλία. Έτσι ως το 1899 έμειναν ανενόχλητοι. Τη χρονιά αυτή όμως, με εισήγηση του τότε υπουργού των εσωτερικών Μεμδούχ, έγινε καινούρια απόπειρα εγγραφής των Σταυριωτών ως μουσουλμάνων. Στην ομαδική άρνησή τους οι Τούρκοι απειλούσαν, πίεζαν και συνελάμβαναν τα πιο δυναμικά στοιχεία. Τους αγώνες των Σταυριωτών από κοντά παρακολουθούσε το Πατριαρχείο⁴⁸¹ και κάθε τόσο έστελνε Τακρίρια διαμαρτυρίας. Τα πράγματα για μια τριετία ησύχασαν, αλλά τον Απρίλη του

⁴⁸⁰ Αντωνόπουλος Στ., “Μ. Ασία”, Αθήναι (1907), σ. 61. Παπαδόπουλος Χρ., “Εκ της Ιστορίας της Εκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως κατά τον 18^ο αι.”, Αθήνα (1924), σ. 58. Σκαλιέρης Γ.Κ., “Αυτοκρατορία Τραπεζούντος”, Αθήνα (1921), σ. 89.

⁴⁸¹ «Υψηλότατε, Δεν αγνοεί η Υ. Υψηλότης ότι η πρώτη βάση πάσης κοινωνίας είναι η ασφάλεια της σωματικής και πνευματικής υπάρξεως των ατόμων αυτής από πάσης επιβουλής και προσβολής ...». Επιστολή του Πατριάρχη Κων/ίνου Ε' στο Σουλτάνο στις 15 Φεβρουαρίου 1899. Η Κυβέρνηση, με έγγραφο της, αναγκάστηκε να τους αφήσει ελεύθερους.

1902 διατάχτηκαν οι Σταυριώτες χριστιανοί να γραφτούν ως μουσουλμάνοι, να πάρουν τα παιδιά τους από τα ελληνικά σχολεία και να τα στέλνουν στο εξής στα τουρκικά. Κήρυξαν άκυρους τους γάμους των Σταυριωτών με χριστιανούς, γιατί σύμφωνα με το μουσουλμανικό δίκαιο, Τούρκος δεν παντρεύεται άπιστη ή και το αντίθετο. Ακόμη, σύμφωνα με αυτά που αναφέραμε παραπάνω αλλά και με το ιερό δίκαιο, οποιοσδήποτε χριστιανός δεν μπορεί να κληρονομήσει μουσουλμάνο.⁴⁸² Επειδή, όμως, οι Σταυριώτες είχαν κτήματα γραμμένα στα κτηματολογικά βιβλία με τουρκικά ονόματα, έπρεπε να αφήσουν τα κτήματά τους, τη στιγμή που θα παίρνανε χριστιανικά ονόματα.

Οι Σταυριώτες και πάλι αρνήθηκαν να υπακούσουν στη διαταγή των απάνθρωπων τυράννων τους. Η θαρραλέα άρνησή τους είχε ως αποτέλεσμα τη σύλληψη των προυχόντων. 19 προύχοντες μαζί με τον αρχιερατικό επίτροπο του Ακ-νταγ, Κύριλλο Καρατζά, στάλθηκαν δεμένοι στην εξορία, 6 στο Τσορούμ, 6 στο Κιρ-Σεχίρ και 7 στην Άγκυρα.⁴⁸³ Δύο από τους προύχοντες στο διάστημα της φυλάκισής τους πέθαναν. Οι Τούρκοι, τρεις ημέρες μετά το θάνατό τους, δεν έδιναν άδεια στους δικούς τους να τους θάψουν σαν χριστιανούς. Μόνο την τέταρτη μέρα, όταν άρχισε η αποσύνθεσή τους, έδωσαν την άδεια ταφής.

Το Πατριαρχείο διαμαρτυρήθηκε ξανά στην κυβέρνηση για τα φοβερά έκτροπα που γίνονταν. Το μαρτύριο όμως στην απομακρυσμένη επαρχία του Ακ-νταγ συνεχιζόταν. Στις 31 Ιανουαρίου 1906, ο Πατριάρχης Ιωακείμ,⁴⁸⁴ με

⁴⁸² Οικονομίδης, Δ., “Ο Πόντος και τα δίκαια του εν αυτώ Ελληνισμού”, Αθήνα (1920), σ. 286.

⁴⁸³ Παπαδόπουλος, Χρ., “Εκ της Ιστορίας της Εκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως κατά τον ΙΘ’ αι.”, Αθήνα (1924), σ. 54. Αντωνόπουλος Στ., “Μικρά Ασία”, Αθήνα (1907), σ. 64.

⁴⁸⁴ Τη Α. Υψ. τω Υπουργώ της Δικαιοσύνης και των Θρησκευμάτων. Υψηλότατε ... εντω Πατριαρχικώ) Βερατίω ην υψηλή Αυτοκρατορική διαταγή η αυστηρώς απαγορεύουσα την διά της βίας εξισλάμισιν των Ρωμαίων υπηκόων. Ότε δε προ εβδομήκοντα περίπου ετών εγνώσθη ότι εις τινα μέρη της Αυτοκρατορίας, Ρωμαίοι υπήκοοι ηναγκάσθησαν εκ τοπικών και καιρικών περιστάσεων εξωτερικώς μεν να φαίνονται ως μουσουλμάνοι, εν τω Κρυπτώ δε να ώσι χριστιανοί, τότε η Κραταιά Βασιλεία, πάνδημον παρέχουσα δείγμα σεβασμού προς την αρχήν της ελευθερίας της συνειδήσεως, διετράνωσεν ενώπιον όλου του πεπολιτισμένου κόσμου διά του υψηλού περί μεταρρυθμίσεων Φιρμανίου την εν τω Οθωμανικώ κράτει τήρησιν της αρχής ταύτης [...] Εν τούτοις ήδη μετά πάροδον τσοούτων ετών από της αναγνωρίσεως των χριστιανών τούτων, ο Καϊμακάμης Ακ Δαγ προ επταετίας προέβη να κοινοποιήση εις τους αυτόθι ευρισκομένους εκγόνους των Χριστιανών εκείνων ότι του λοιπού απαγορεύεται αυτοίς το να προσεύχωνται ως χριστιανοί και ότι οφείλουσι να τελώσι τα της θρησκείας των μωαμεθανών, μάλιστα ετόλμησε να εμποδίση και διαλύση θρησκευτικής πράξεις, ως μνηστείας και γάμους...

έγγραφό του στην Πύλη, διαμαρτυρόταν για τους βίαιους εξισλαμισμούς και τόνιζε ότι η βία που μεταχειρίζεται η κυβέρνηση έρχεται σε αντίθεση με την προκήρυξη «ενώπιον σύμπαντος του πεπολιτισμένου κόσμου» της ελευθερίας της συνείδησης.

Αλλά ούτε και αυτή η καταγγελία, η οποία ανακοινώθηκε και στη ρωσική Πρεσβεία, έφερε θετικά αποτελέσματα. Το 1905 ο Τούρκος περιφερειακός διοικητής του Ακ-νταγ πίεζε τους Σταυριώτες να ομολογήσουν πως είναι μουσουλμάνοι. Αυτοί, ωςάν αληθινοί μάρτυρες, φώναζαν ότι προτιμούν από τον εξισλαμισμό το θάνατο. «Αδύνατον, αδύνατον, δεν θέλομεν μήτε την θρησκείαν των πατέρων ημών, μήτε τον εθνισμόν μας ν' αρνηθώμεν».⁴⁸⁵

Μετά τη θαρραλέα και άκαμπτη απάντηση, δύο Σταυριώτες, ο Γεώργιος και ο Νικόλαος Κιουπτζίδης πήρανε το δρόμο της εξορίας και των μαρτυριών. Οι ορθόδοξες κοινοτικές αρχές του Ακ-νταγ έκαναν γνωστή στον Πατριάρχη τη νέα εγκληματική ενέργεια των Τούρκων. «Τα πάνδεινα από τριετίας υφιστάμεθα υπέρ της θρησκείας και του γένους των πατέρων ημών, αλλ' ούτε τα παρόντα, ούτε τα μέλλοντα ημών δεινά πποούσιν ή εκφοβούσιν ημάς, διότι ακράδαντον έχομεν απόφασιν. Παναγιώτατε Δέσποτα, μη μόνον τας περιουσίας ημών, αλλά και τας οικογενείας και αυτήν έτι την ζωήν ημών να θυσιάσωμεν».⁴⁸⁶

Ταυτόχρονα, με επιστολές στον υπουργό εξωτερικών της Ελλάδας και στις προσωπικότητες του πνευματικού μας κόσμου, ζητούσαν τη βοήθειά τους. Στις 5 Μαρτίου τα σωματεία "Πατριωτικός Σύνδεσμος" και "Εταιρεία των Φίλων του

Επειδή δε οι Χριστιανοί ούτοι δικαίως αντέστησαν δηλώσαντες ότι είνε χριστιανοί και ουχί μωαμεθανοί... οι πρόκριτοι αυτών επί τούτω κατακρατούνται εν τη εξορία ... Απέναντι της πρωτοφανούς ταύτης καταστάσεως, ήτις προφανώς μεν αντιστρατεύεται προς τας προηγουμένας πανδήμους δηλώσεις της κραταίας βασιλείας ... το Πατριαρχείον λυπούμενον σφόδρα και μη δυνάμενον ως εκ του υπό της θρησκείας επιβαλλομένου αυτού καθήκοντος να ανεχθή την σοβαράν ταύτην προσβολήν την γενομένην κατά της ελευθερίας ήτις αποτελεί την βάση της υπάρξεως του ορθοδόξου χριστιανικού γένους, παρακαλεί μετά μεγάλης σπουδαιότητος την Σ. Αυτ. Κυβέρνησιν όπως μη επιτρέψη έτι πλέον την παράτασιν της καταστάσεως ταύτης, αλλά διατάξη αμέσως την επιστροφήν μεν των γνωστών εξορίστων προκρίτων χριστιανών και του αρχιερατικού επιτρόπου, την εγγραφήν δε πάντων, ως χριστιανών, συνωδά τη δηλώσει αυτών και τω ληξιαρχικώ νόμω. Διατελώ. Τη 19^η Ζιλχιτζέ 1324 ή 31^η Ιανουαρίου 1321 (1906)

Ευχέτης Ο Πατριάρχης των Ρωμαίων Ιωακείμ

⁴⁸⁵ Εφημ. "Νέα Ημέρα" Τεργέστης. Αναπόκριση από την Κωνσταντινούπολη στις 4 Μαρτίου του 1906. Αντωνόπουλος Στ., "Μ. Ασία", Αθήνα (1907), σ. 67.

⁴⁸⁶ Εφημ. "Νέα Ημέρα" Τεργέστης, της 14^{ης} και 28^{ης} Απριλίου. Εφημ. "Κράτος", 9 Απριλίου 1906.

λαού", έκαναν συλλαλητήριο, στο οποίο μίλησε ο καθηγητής του πανεπιστημίου Π. Καρολίδης και ο διευθυντής της εφημερίδας "Κράτος" Αντώνης Σπηλιωτόπουλος. Το ψήφισμα του συλλαλητηρίου δόθηκε σ' όλες τις πρεσβείες των Μεγάλων Δυνάμεων.⁴⁸⁷

Οι Σταυριώτες, όταν έμαθαν ότι την άνοιξη του 1906 επρόκειτο να επισκεφθεί την Αθήνα ο βασιλιάς της Αγγλίας Edward Η', έστειλαν, στις 10 Απριλίου 1906, στην Αυτού Μεγαλειότητα υπόμνημα, γραμμένο στα αγγλικά, με τον δικό τους άνθρωπο, τον διευθυντή της εφημερίδας "Κράτος" Αντώνιο Σπηλιωτόπουλο, με το οποίο τον παρακαλούσαν να μεσολαβήσει στο σουλτάνο για τη σωματική και ψυχική τους λύτρωση. Το ίδιο υπόμνημα έστειλαν επίσης στον βασιλιά των Ελλήνων Γεώργιο Α', στον πρωθυπουργό της Ελλάδας Γ. Θεοτόκη και στο υπουργείο εξωτερικών.

Μπορεί να μη γνωρίζω ποια ήταν η τύχη του υπομνήματος, που έλαβε ο βασιλιάς της Αγγλίας, όμως γνωρίζω τι δεν έπραξε η ελληνική κυβέρνηση: «*Το μόνο γνωστόν είναι ότι έγκριτος εν Αθήναις πολίτης, όστις είχεν αλληπαλλήλως παρακληθή υπό των Σταυριωτών όπως ενεργήση ενταύθα υπέρ του ζητήματος αυτών, ενεφανίσθη, κατά την εν Αθήναις διατριβήν του Βασιλέως της Αγγλίας, προ του επί των Εξωτερικών Κυρίου Υπουργού της Ελλάδος, όστις τότε μεν απήντησεν ότι ηγνόει το ζήτημα, ως μη ευκαιρήσας ν' αναγνώση τας αλληπαλλήλους προς την Αυτού Εξοχότητα αποσταλείσας αναφοράς και υπομνήματα των Σταυριωτών, μετά τινας δ' ημέρας, ότε ο αυτός πολίτης τον επεσκέφθη εκ νέου, απεκρίνατο ότι ανέγνωσεν μεν τα έγγραφα, αλλ' ότι φρονεί ότι ουδέν θα κατορθωθή!*».

Η απραξία των αρμοδίων της ελληνικής κυβέρνησης και η επιδείνωση της κατάστασης των Σταυριωτών ανάγκασαν το διευθυντή της εφημερίδας «Κράτος», που παρακολουθούσε από κοντά το πρόβλημά τους, να γράψει ένα «καυστικό και πικρό» άρθρο στις 14 Μαΐου 1906: «... Εάν τουλάχιστον είχομεν

⁴⁸⁷ Οι ομιλίες αυτές έγιναν την 5.3.1906 στην Αθήνα. Η ομιλία του διευθυντή της εφημερίδας "Κράτος" Σπηλιωτόπουλου δημοσιεύτηκε στις 9.3.1906 στην εφημερίδα. Βλ. Φωτιάδης Κ., "Οι Εξισλαμισμοί...", Θεσσαλονίκη (1974) 34. Αντωνόπουλος Στ., "Μ. Ασία", Αθήνα (1907), σ. 69. Μπουρνάτσος Ν., "Κρυπτοχριστιανοί", στο: Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. 7, Αθήνα (1965), σ. 1063.

εν Κωνσταντινουπόλει Αρχηγούς του δούλου Έθνους ικανούς να θέσωσι την ψυχήν αυτών υπέρ του εαυτών ποιμνίου, και εάν οι επί κεφαλής αυτού ιστάμενοι είχαν το σθένος ν' αγωνισθώσιν τον προνομιακόν αγώνα, ως ηγωνίσθησαν αυτόν οι προκάτοχοι αυτών εν έτεσι 1883-1884 και 1890, ίσως ζητήματα ως το των Γρεβενών και το των Σταυριωτών προ πολλού δεν θα υπήρχον. Αλλ' ως βλέπει πας τις, και εκεί επεκράτησε σήμερον πνεύμα μοιρολατρικόν και εθνοφθόρου αμφιβολίας, ήτις οδηγεί ημάς αναμφιβόλως κατά κρημνών.

Τι εγένετο μέχρι τούδε διά το Σταυριωτικόν ζήτημα; Ανδρική στάσις του Πατριάρχου και των δύο Σωμάτων έναντι της Πύλης, ομοία προς την στάσιν των αιμνήστων εκείνων Ιεραρχών του 1884 και 1890, ηδύνατο αυθωρεί να λύση το ζήτημα. Αλλ' αντί τούτων επικρατεί δήθεν η πολιτική της περισκέψεως, πράγματι δε η πολιτική της παρελκύσεως και καταστροφής. Εν μια των τελευταίων συνεδριάσεων της Συνόδου απεφασίσθη όπως Επιτροπή μετά του Πατριάρχου μεταβή απ' ευθείας εις τα Ανάκτορα και ζητήσει απ' ευθείας υπό του Σουλτάνου την λύσιν του ζητήματος. Και αντί τούτου, υπό το πρόσχημα της περισκέψεως, η Επιτροπή ορρωδεί και μεταβαίνει παρά τω Μεγάλω Βεζύρη, ίνα μάθη παρ' αυτού και του Υπουργού των Εσωτερικών ότι «ουδέποτε θα επιτραπή, χάρις εις τας ραδιουργίας ολίγων τινών χριστιανών» του Ακ-Δαγ, να εξευτελισθή το ισλάμ εν μέση Ανατολή». Και ίνα δοθή περισσότερα έντασις εις την απάντησιν ταύτην, συλλαμβάνονται τεσσαράκοντα έφηβοι των Σταυριωτών, μόλις ηλικίας 14 ετών, και αποστέλλονται να υπηρετήσωσιν ως μωαμεθανοί υπό μωαμεθανικά ονόματα εις τον Τουρκικόν Στρατόν.

Και μεθ' όλα ταύτα, Πατριάρχης και Συνοδικοί και λαϊκοί σιγώσι και ανέχονται αναιρουμένην αυτήν την βάσιν της υπάρξεως του Γένους εν Τουρκία. Πόσον λοιπόν απεμακρύνθημεν από της εποχής Διονυσίου του Ε' και των αιμνήστων συμπρακτόρων αυτού Γερμανού, Καλλινίκου, Προκοπίου και λοιπών; Έπαυσε λοιπόν το Ελληνικόν Έθνος να παράγη και εντεύθεν και εκείθεν άνδρας ικανούς να υψωθώσι μέχρι του ύψους των παραδόσεων και της ιστορίας αυτού; Τι έγεινε λοιπόν η ιστορική αυταπάρνησις και το άφθαστον

μεγαλείον των παλαιότερων Πατριαρχών, οίτινες ύψωσαν εαυτούς μέχρι των Σουλτάνων και ηψήφησαν την αγχόνην του μαρτυρίου;»⁴⁸⁸

Απογοητευμένοι οι Σταυριώτες, εναπέθεσαν τις ελπίδες τους στον δικό τους προσωπικό αγώνα. Η επιμονή τους να μη συμβιβαστούν ανάγκασε την Πύλη να ανακαλέσει από την εξορία τον αρχιερατικό επίτροπο και τους πρόκριτους, που θεωρήθηκαν υπεύθυνοι του όλου προβλήματος. Ωστόσο, όμως, δεν τους καταχωρούσαν στα επίσημα δημοτολόγια ως χριστιανούς.

Οι τοπικές αρχές είδαν ότι τα βίαια μέτρα απέδωσαν αντίθετα αποτελέσματα από τα αναμενόμενα, γι' αυτό ίσως θέλησαν να εφαρμόσουν ένα πιο ήπιο, αλλά και αποτελεσματικότερο πρόγραμμα εκτουρκισμού, γιατί: «Αι Οθωμανικαί Αρχαί, ισχυριζόμεναι ότι, μένοντες άνευ εγγραφής, στερούνται προσωπικής καταστάσεως, αρνείται αυτοίς έγγραφον όπερ κατά τους Νόμους απαιτείται προς επιχείρησιν οιασδήποτε πράξεως του αστικού δικαίου. Επομένως δεν δύνανται ούτε να συναλλαχθώσιν, ούτε να κληρονομήσωσιν ή κληρονομηθώσιν νομίμως. Αλλ' ούτε να ταξειδεύσωσι δύνανται, διότι αρνούνται αυτοίς αι Αρχαί και διαβατήρια!».⁴⁸⁹

ΤΟ HATTI HUMAJUN ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΟΥ

Ο Γ. Σκαλιέρης στο βιβλίο του, κάτω από τον ανακεφαλαιωτικό πίνακα της Μ. Ασίας, βάζει και τούτη την υποσημείωση: «ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ. Μεταξύ των μουσουλμανοφώνων καταλέγονται 500.000 κρυπτοχριστιανών Ελλήνων, υπέρ των ελήφθη ειδική πρόνοια υπό της Συνθήκης των Παρισίων και των συνημμένων ταύτη δηλώσεων, καθ' α γράφομεν εν ιδιαίτέρω κεφαλαίω, πρόνοια μη εκδηλωθείσα πραγματικώς, εάν μη εν ελαχίστω μέτρω. Η λέξις Κοινότης έχει ενταύθα την έννοιαν, την σημασίαν ην έχει εν Τουρκία ουχί δε την της διοικητικής διαιρέσεως ην έχει παρ' ημίν, σημαίνει δηλαδή το θρήσκον λαϊκόν συγκρότημα,

⁴⁸⁸ Εφημ. "Κράτος", Αθήναι (14.5.1906).

⁴⁸⁹ Αντωνόπουλος, Στ., "Μ. Ασία", Αθήνα (1907), σ. 72.

το ομόθησκον κοινόν, όπερ συμπίπτει προς το φυλετικόν προκειμένου περί ορθοδόξων, Ελλήνων, Γρηγοριανών, Αρμενίων, Ισραηλιτών, Δυτικών και Διαμαρτυρομένων Ελλήνων και Αρμενίων, διαπλάσαντων και Κοινότητας Δυτικών και Διαμαρτυρομένων Ελλήνων και Αρμενίων, αλλά δεν συμπίπτει προς το φυλετικόν συγκρότημα προκειμένου περί Μουσουλμάνων, διότι οι Τούρκοι, δια του μουσουλμανισμού επιδιώκοντες την απορρόφηση μη Τούρκων Μουσουλμάνων, δεν επέτρεψαν την διάπλασιν Κοινοτήτων Μουσουλμανικών μη Τουρκικών δηλαδή Κιρκασιανών, Κουρδικών, Γιουρुकικών, Αφσαρικών κ.τ.λ.»

Στη Μ. Ασία υπήρχε, και ασφαλώς υπάρχει, πρόβλημα κρυπτοχριστιανών, που το γνώριζαν και οι Τούρκοι. Πολλοί από τους λαούς της Μ. Ασίας είχαν γίνει μουσουλμάνοι, για να διατηρήσουν την περιουσία τους και να προστατέψουν τα προσωπικά τους συμφέροντα. Έτσι, έγιναν μουσουλμάνοι μόνο φαινομενικά. Κατά βάθος και μυστικά εξακολουθούσαν να είναι χριστιανοί. Δεν τολμούσαν, όμως, ποτέ να το πουν, γιατί κινδύνευε το κεφάλι τους. Αν ένας μουσουλμάνος ασπαζόταν εκ νέου τον χριστιανισμό, οι Τούρκοι τον σκότωναν. Το 1843 ένας νέος, Αρμένιος την καταγωγή (το όνομά του ήταν Οβαγκίμ), που είχε γίνει μουσουλμάνος, θέλησε να γυρίσει ξανά στον χριστιανισμό. Οι Τούρκοι τον συνέλαβαν και τον καταδίκασαν σε θάνατο. Η ποινή του εκτελέστηκε αμέσως. Στον οθωμανικό κώδικα υπήρχε ρητή διάταξη που όριζε θάνατο για τους χριστιανούς ή εβραίους που γίνονταν μουσουλμάνοι και αργότερα επέστρεφαν στην παλιά τους πίστη. Ακόμα παιδιά χριστιανού και μωαμεθανής δεν επιτρεπόταν να γίνουν χριστιανοί.

Οι περισσότεροι κρυπτοχριστιανοί ήταν στον Πόντο. Τα παιδιά των κρυπτοχριστιανών δεν μπορούσαν να εγκαταλείψουν τον μωαμεθανισμό, γιατί θα αντιμετώπιζαν το εκτελεστικό απόσπασμα. Όταν ύστερα από επεμβάσεις των μεγάλων δυνάμεων ο σουλτάνος δημοσίευσε τον οργανικό νόμο που εγγυόταν τη θρησκευτική ελευθερία, πολλοί κρυπτοχριστιανοί εμφανίστηκαν δημόσια πια και γύρεψαν να αναγνωριστούν επίσημα ως χριστιανοί. Η τουρκική κυβέρνηση αρνήθηκε να τους αναγνωρίσει παρά το νόμο που είχε δημοσιεύσει. Μετά τον Κριμαϊκό Πόλεμο, οι Τούρκοι υποχρεώθηκαν να υποχωρήσουν και να δεχτούν

την αποκατάσταση κρυπτοχριστιανών ως χριστιανών. Έτσι, στον Πόντο ορίστηκε επιτροπή που θα έκανε τη μεταγραφή τους.

Τότε προσήλθαν πολλοί οι οποίοι δήλωσαν ότι ήσαν χριστιανοί και άλλαξαν και τα ονόματά τους σε χριστιανικά. Μπροστά στον όγκο των κρυπτοχριστιανών οι Τούρκοι τρόμαξαν και, για να αποτρέψουν την εκδήλωση αυτού του φαινομένου, περιόρισαν την προθεσμία που μπορούσε να γίνει η μεταγραφή, ενώ οι επιτροπές χρονοτριβούσαν, για να μην κάνουν δεκτές πολλές αιτήσεις. Έτσι, οι επιτροπές έπαψαν να λειτουργούν, ενώ οι κρυπτοχριστιανοί που ήθελαν να δηλώσουν ότι είναι χριστιανοί ήσαν πάρα πολλοί ακόμα. Παρά τις διαμαρτυρίες τους οι επιτροπές είχαν διακόψει τη λειτουργία τους και απαγορευόταν πια η μεταγραφή.

Στα 1890 και 1902 στο βιλαέτι της Άγκυρας και στην περιοχή του Ακ Νταγκ Μάντεν χίλιοι περίπου κρυπτοχριστιανοί, που συγκροτούσαν 150 οικογένειες και ήσαν γνωστοί ως Σταυριώτες, διακήρυξαν ανοικτά και πανηγυρικά την ιδιότητά τους ως χριστιανών, αρνήθηκαν τα μουσουλμανικά τους ονόματα και αρνήθηκαν να γράψουν τα παιδιά τους με μουσουλμανικά ονόματα. Οι Τούρκοι αρνήθηκαν να τους αναγνωρίσουν. Επειδή οι κάτοικοι επέμεναν, οι Τούρκοι συνέλαβαν τους πρόκριτους (δεκαεννιά τον αριθμό) και τους εξόρισαν ή τους φυλάκισαν. Παρά την επιμονή των κρυπτοχριστιανών αυτών, οι Τούρκοι αρνήθηκαν να τους αναγνωρίσουν ως χριστιανούς.

Τα κέντρα των κρυπτοχριστιανών στον Πόντο ήταν οι περιοχές γύρω από την Κρώμνη, Ίμερα, Σταυρί, Σούρμενα, Αργυρούπολη, Σάντα, Γαλίανα, Λαραχάνη. Δορούλ, Μούζενα, Παρτίν, Γιαγλίτερε, Σίσση, Στύλον, Μελάνθιο, Ματσούκα, Μάτζελερ, Καρακαντζί, Μουλκάντον, Τζίτη, Όφισ, Καπίκιοϊ, Άρδασα, Άγουρσα, Αυλίανα, Φυτίανα, Άδυσσα, Μάτζαρα και πολλά άλλα χωριά στην περιοχή της Χαλδείας, της Ροδόπολης και της Τραπεζούντας. Ένα μέρος από αυτά ανήκουν στην εκκλησιαστική δικαιοδοσία και περιοχή των μοναστηριών Σουμελά, Περιστερεώτα, Βαζελώνα, Χουτουρά και Γέμουρα.⁴⁹⁰ Θα πρέπει να αναφέρουμε

⁴⁹⁰ Γερβάσιος, "Οι Σταυριώται", Κωνσταντινούπολη (1919), σ. 18. Μαραβελάκης, Μ., & Βακαλόπουλος, Α., "Αι προσφυγικοί εγκαταστάσεις εν τη περιοχή Θεσσαλονίκης", Θεσσαλονίκη (1955), σ. 91, 94, 99, 324 κ.ε.. Καραφουλίδης, Δ., "Αυτοσχέδιο γενεαλογικό δέντρο",

επίσης τις επαρχίες Ερζερούμ (Θεοδοσιούπολη), Σεβάστεια, Κασταμονή, Πουλαντζάκη, Κολωνεία και Νικόπολη, στις οποίες ζούσαν επίσης πολλές μεμονωμένες οικογένειες.⁴⁹¹

Άλλα κέντρα έξω από τον Πόντο ήταν το Ak-Dagh maden, Κιουτάχεια και το Εσκή-σεχίρ.⁴⁹² Πολλοί Πόντιοι κρυπτοχριστιανοί ζούσαν και στην Κωνσταντινούπολη, όπου μετανάστευσαν τον 19^ο και στις αρχές του 20^{ού} αι..⁴⁹³

Θα αναφέρουμε τους λόγους για τους οποίους τόσο πολλοί χριστιανοί προσχώρησαν στο ισλάμ, πολύ σύντομα για μια φορά ακόμη με τα λόγια του Koch: *«Πολλοί χριστιανοί μεταστρέφονται σιγά σιγά στο ισλάμ, για να αποφύγουν την καταπίεση. Ακόμα περισσότερα, όμως, χάθηκαν για τον χριστιανισμό εξαιτίας της πείνας και των κακουχιών που προέρχονταν από την αφάνταστη πίεση από την πλευρά των κατακτητών»*.⁴⁹⁴ Με την εξήγηση αυτή αναφέρεται επίσης και ένας λόγος για τον οποίο οι κρυπτοχριστιανοί έμειναν σταθεροί στην άσκηση της χριστιανικής λατρείας και στη φαινομενική πίστη στο ισλάμ και δε φανερώθηκαν ήδη πιο πριν ως χριστιανοί. Ο βασικός λόγος είναι, όπως είπαμε, ότι το κοράνιο απειλεί με τη θανατική ποινή την αποστασία από το ισλάμ.⁴⁹⁵

Στο πιο παλιό σωζόμενο νομικό βιβλίο του ισλάμ, το έργο του μεγάλου νομικού Malik Ibn Anas (795), ο τελευταίος εξηγεί με τα λόγια του προφήτη τον νόμο αυτόν: *«Ο Προφήτης είπε: όποιον αλλάζει θρησκεία, πρέπει να του κόψετε το*

αδημοσίευτο χειρόγραφο Κώστα Φωτιάδη, στο: αρχείο Παναγία Σουμελά, Θεσσαλονίκη.

⁴⁹¹ Παπαδόπουλος Παπαηλίας, *“Οι χριστιανοί του Χεβέκ”*, επαρχίας Θεοδοσιουπόλεως, στο: Π.Ε., τ. 10 Θεσσαλονίκη (1959), σ. 5377. Γερβάσιος, ό.π., σ. 18.

⁴⁹² Εφραιμίδης, Α., *“Οι λησμονημένοι Έλληνες στη Μ. Ασία και τον Πόντο”*, Θεσσαλονίκη (1978), σ. 22. Κανδηλάπτης, Γ., *“Είμαι κι εγώ χριστιανός”*, στην εφ.: *“Κόσμος”*, Αθήνα (26.7.1962). Ανδριώτης, Ν., *“Κρυπτοχριστιανικά κείμενα”*, Θεσσαλονίκη (1974), σ. 173 κ.ε.

⁴⁹³ Μελανοφρύδης, Π., *“Από την τραγωδία των Κρυπτοχριστιανών. Ένα Πάσχα σε τούρκικο μαχαλά της Σταμπούλ”*, στο: Π.Ε., τ. 13 Θεσσαλονίκη (1962), σ. 6587-6589.

⁴⁹⁴ Koch, K., *“Die kaukasischen Lander und Armenien”*, Leipzig (1867), σ. 94.

⁴⁹⁵ Zwemer, S., *“Das Gesetz wider dem Abfall vom Islam”*, Gütersloh (1926), σ. 13, 18-19, Kissling, H. J., *“Rechtsproblematiken in den christlich-muslimischen Beziehungen, vorab im Zeitalter der Turkenkriege”*, στο: Kleine Arbeitsreihe des Instituts für Europäische und Vergleichende Rechtsgeschichte an der Rechts- und Staatswissenschaftlichen Fakultät der Universität Graz, Heft 7, Graz (1974), σ. 21. Παπαδόπουλος, Στ., *“Οι Νεομάρτυρες και το δούλον Γένος”*, Αθήνα (1974), σ. 39.

κεφάλι. Η σημασία των λόγων του προφήτη, και ο Αλλάχ το ξέρει καλύτερα, είναι: Όποιος εγκαταλείπει το ισλάμ και προσχωρεί σε μια άλλη θρησκεία - η προσχώρηση αυτή δε χρειάζεται να γίνει δημόσια, αλλά μπορεί να σημαίνει μεταστροφή από την ορθή πίστη, ενώ εξωτερικά να δίνεται η εντύπωση της παραμονής σε αυτήν - αυτός πρέπει να θανατώνεται, όταν είναι προφανής η μεταστροφή. Όποιος όμως εντελώς φανερά εγκαταλείπει το ισλάμ, για να προσχωρήσει σε μια άλλη θρησκεία, αυτόν θα πρέπει να προσπαθήσουμε να τον μεταστρέψουμε στο ισλάμ. Και αν μεν μεταστραφεί, καλώς, αν όχι, τότε να θανατώνεται».⁴⁹⁶ Όσο παλιά και αν είναι αυτά τα λόγια, δεν έχασαν καθόλου την ισχύ τους. Το να φανερωθούν, λοιπόν, δημόσια ως χριστιανοί, σήμαινε για τους κρυπτοχριστιανούς κίνδυνο να τιμωρηθούν με θάνατο.

Ιδιαίτερα μεγάλης σημασίας για την απελευθέρωση των κρυπτοχριστιανών ήταν οι δυο μεταρρυθμιστικοί νόμοι Hatti Sherif (1839) και Hatti Humajun (1856). Ήδη η γνωστοποίηση των νόμων αυτών με τα διατάγματα για τη θρησκευτική ελευθερία έβαλε σε κίνηση ένα «απελευθερωτικό κύμα», το οποίο στους κρυπτοχριστιανούς είχε σημαντικές συνέπειες, όπως αναφέραμε παραπάνω. Επισημαίνουμε, όμως, το κύριο χαρακτηριστικό των εξελίξεων αυτών, ότι δηλαδή με τους νόμους αυτούς έγινε γνωστή σε όλο τον κόσμο η έκταση του φαινομένου του Κρυπτοχριστιανισμού, που διαφορετικά δεν θα καταγραφόταν ίσως καθόλου από την ιστορία.⁴⁹⁷

Ο πρώτος από τους νόμους αυτούς, ο Hatti Sherif⁴⁹⁸ (αυτοκρατορικό διάταγμα) υπογράφηκε στις 3 Νοεμβρίου 1839 στο κηπόσπιτο Gulhane του αυτοκρατορικού παλατιού από τον Αμπντούλ Μεντζίτ, γιο του Μαχμούτ Β', και είναι κατά βάση έργο του πατέρα του και του μεγάλου του βεζύρη Μουσταφά Ρεσίτ πασά.

⁴⁹⁶ Hrsg. Jockel, R., "Islamische Geisteswelt", Wiesbaden (1981), σ. 92-93.

⁴⁹⁷ Όσο εφαρμοζόταν ο μουσουλμανικός νόμος που προέβλεπε την θανατική ποινή για τους αποστάτες, οι κρυπτοχριστιανοί δεν μπορούσαν να φανερωθούν. Το πρόβλημά τους λοιπόν δε γινόταν γνωστό και δεν έπαιρνε δημοσιότητα. Μέχρι τις μεταρρυθμίσεις του 19^{ου} αι. έγιναν μόνο μερικές περιπτώσεις γνωστές, κυρίως από ιεραποστόλους δυτικοευρωπαϊκών εκκλησιών.

⁴⁹⁸ Ευαγγελίδης, Τρ., "Ιστορία Τραπεζούντος", Οδησός (1898), σ. 199. Kohn, H., "Geschichte der nationalen Bewegung im Orient", Berlin (1928), σ. 178. Janssens, E., "Trebizonde en Colchide", στο: Universite Libre de Bruxelles, τ. 40, Brussel (1969), σ. 178.

Σύμφωνα με τις διατάξεις του Hattı Sherif όλοι οι υπήκοοι πρέπει να απολαμβάνουν εξίσου την προστασία της ζωής και της περιουσίας. Οι φόροι να κατανέμονται ισότιμα και η στρατιωτική θητεία να μειωθεί. Αυτός ο Tanzimat προοριζόταν να αποτελέσει την αρχή μιας λεπτομερειακής νομοθεσίας και βρήκε αργότερα τη συνέχεια στον Hattı Humajun. Σκοπός των μεταρρυθμίσεων ήταν να παραμεριστούν όλες οι αδικίες και να μετατραπεί το οθωμανικό κράτος από ασιατικό-μεσαιωνικό σε ένα σύγχρονο ευρωπαϊκό κράτος.⁴⁹⁹

Η διατύπωση του διατάγματος, όπως τον παρουσίασα και παραπάνω, είναι πολύ γενική. Μολονότι απευθύνεται κατά βάση σε όλους τους υπηκόους, δε μιλάει ρητά για ισότητα χριστιανών και μουσουλμάνων. Για τη θέση των χριστιανών και τα δικαιώματά τους δεν αναφέρει τίποτε συγκεκριμένο, αν και ο Αμπντούλ Μεντζίτ τόνιζε ότι τα δικαιώματα αυτά αφορούν όλους γενικά τους υπηκόους, μωαμεθανούς και μη.⁵⁰⁰ Η ασάφεια αυτή του νόμου εκφράζεται ως εξής από τον Munir: «Μπορούμε με βεβαιότητα να πούμε πως το διάταγμα του 1839 δε διατηρεί βέβαια τη δεύτερη μοίρα στην οποία βρίσκονταν οι μη μωαμεθανοί υπήκοοι, ούτε εξασφαλίζει όμως τις φυσικές συνέπειες της κατάργησης της ανισότητας».⁵⁰¹

Αυτή η ασυνέπεια βρίσκει την εξήγησή της στο γεγονός ότι η διάθεση της κυβέρνησης απέναντι στους χριστιανούς ήταν πολύ φιλελεύθερη, ο μωαμεθανικός λαός όμως αντίθετα παρέμενε προσκολλημένος στον αντιχριστιανικό του φανατισμό και αντιδρούσε ζωηρά στην πραγμάτωση της ισότητας των μη μωαμεθανών.⁵⁰²

Η κριτική του Sax επισημαίνει ότι το διάταγμα περιέχει κυρίως γενικές και αόριστες διατυπώσεις, έτσι ώστε «να αρέσει τόσο στους πιστούς, συντηρητικούς μωαμεθανούς όσο και στους οπαδούς της μεταρρύθμισης».⁵⁰³ Η

⁴⁹⁹ Γκρίτση-Μιλλιέξ, Τ., “Η Τρίπολη του Πόντου”, Αθήνα (1976), σ. 33-34. Πανάρετος, “Ο Πόντος ανά τους αιώνες”, Δράμα (1927), σ. 112.

⁵⁰⁰ Pazarkaya, Y., “Religion und Geistesgeschichte”, στο: “Die Türkei”, έκδ. Kündig-Steiner, W., Tubingen-Basel (1979), σ. 79. Jaschke, G., “Die Entwicklung des osmanischen Verfassungsstaates vonden Anfängen bis zur Gegenwart”, Berlin (1917), σ. 8.

⁵⁰¹ Münir, O., “Minderheiten im osmanischen Reich und in der neuen Türkei”, Köln (1937), σ.126.

⁵⁰² Ο ίδιος, ό.π., σ. 130. Schweinitz, H.H.v., “In Kleinasien”, Berlin (1906), σ. 105-106.

⁵⁰³ Sax, C. R. v., “Geschichte des Machtverfalls der Türkei”, Wien (1913), σ. 7.

κυβέρνηση όμως έπρεπε να προετοιμάσει πολύ καλά και μελετημένα την πραγμάτωσή της, γιατί διαφορετικά υπήρχε κίνδυνος να πληγώσει τα θρησκευτικά αισθήματα των μωαμεθανών και να θέσει σε κίνδυνο την ίδια της την θέση.

Παρ' όλη αυτή την προσοχή κατά τη διατύπωση του Tanzimat για μερικούς μωαμεθανούς η Πύλη είχε ήδη προχωρήσει πολύ. Ιδιαίτερα στο φανατισμένο μουσουλμανικό κλήρο το διάταγμα συνάντησε έντονη αντίδραση.⁵⁰⁴ Επίσης την εποχή αυτή εντάθηκε ιδιαίτερα και η αντιχριστιανική διάθεση του μωαμεθανικού πληθυσμού. Οι μωαμεθανοί πληγώθηκαν στον εγωισμό τους και γέμισε η καρδιά τους από φθόνο, γιατί η καλύτερη μεταχείριση από τις αρχές, που άρχισε από την εποχή του Hatti Sherif, και η επιρροή των ευρωπαϊκών αντιπροσωπειών στην Κωνσταντινούπολη άρχισαν να βελτιώνουν σημαντικά την κοινωνική και οικονομική θέση των χριστιανών. Στην Κωνσταντινούπολη και πολύ περισσότερο στην Αδριανούπολη, στη Σμύρνη, στην Καισάρεια, στο Ικόνιο και σε άλλες μικρότερες πόλεις σημειώθηκαν κατά τη διάρκεια του 1841 και 1842 άγριες βιαιοπραγίες κατά των χριστιανών.⁵⁰⁵ Αλλά και οι χριστιανοί ήταν απογοητευμένοι, γιατί διαπίστωναν πως το αίτημά τους για ισότητα δικαιωμάτων δεν πράγματοποιόταν.⁵⁰⁶ Έγιναν λοιπόν πολλές ταραχές και συγκρούσεις ανάμεσα σε αντίθετες θρησκευτικές ομάδες. Ο Eichmann αναφέρει πως ύστερα από αυτά οι χριστιανοί διαμαρτύρονταν έντονα, πράγμα που οδηγούσε σε ακόμα περισσότερες και έντονες ταραχές από την πλευρά του μωαμεθανικού πληθυσμού, «ο οποίος θεωρούσε τις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες της κυβέρνησης ως πηγή κάθε κακού».⁵⁰⁷

Από μία άλλη οπτική γωνία θα δούμε και την κριτική του Mordtmann στον Hatti Sherif αναφορικά με την εφαρμογή του. Γράφει λοιπόν: «Αν είχε εφαρμοστεί στα

⁵⁰⁴ Fischer, H., "Die neue Türkei und Der Islam", Kulmbach (1932), σ. 19-20. Fischer, A., "Ausder religiösen Reformbewegung in der Türkei", Leipzig (1922), σ. 12, 28.

⁵⁰⁵ Κατά τον O. Münir, μετά τη δημοσίευση του Hatti Scherif απαίτησαν οι μη μωαμεθανοί υπήκοοι από την κυβέρνηση να κρατήσει την υπόσχεση της και να μεταβάλει τη μέχρι τότε κατάσταση, γιατί πίστευαν πως θα πραγματοποιούνταν αμέσως η διάταξη για την ισότητα. Münir, O., "Minderheiten im osmanischen Reich und in der neuen Türkei", σ. 127. Fallmerayer, J. Ph., "Fragmente aus dem Orient", München (1963), σ. 141. Bryer, A., "The Pontic revival and the new Greece", στο: Institute for Balkan Studies, Θεσσαλονίκη (1976), σ. 184.

⁵⁰⁶ Eichmann, F., "Die Reformen des Osmanischen Reiches", Berlin (1858), σ. 142.

⁵⁰⁷ Mordtmann, A. D., "Stambui und das moderne Turken thum", τ. 1, Leipzig (1878), σ. 10.

σοβαρά, δε θα γινόταν ο κριμαϊκός πόλεμος, οι εξεγέρσεις στο Λίβανο και στο Κουρδιστάν. το ανατολικό ζήτημα δε θα υπήρχε».⁵⁰⁸ Αναγνωρίζει, όμως, πως ύστερα από τον νόμο αυτόν έγινε οπωσδήποτε μερική πρόοδος στην πολιτική κατάσταση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Και οι χριστιανοί και οι κρυπτοχριστιανοί αξιολογούσαν το μεταρρυθμιστικό νόμο ως ένα πρώτο θετικό βήμα. Αυτό ήταν αληθές ιδιαίτερα για την Τραπεζούντα, όπου Τούρκος διοικητής ήταν από το 1839 ο Οσμάν πασάς, ο οποίος χάρη στην αυστηρότητα του, τη δικαιοσύνη του και τις φιλελεύθερες ιδέες του συνέβαλε σημαντικά στη βελτίωση της θέσης των χριστιανών.⁵⁰⁹ Οι κρυπτοχριστιανοί έπαιρναν από το γεγονός αυτό θάρρος και ήλπιζαν για ακόμα μεγαλύτερες μεταρρυθμίσεις. Άρχισαν, λοιπόν, σιγά σιγά να τολμούν να ομολογούν την πίστη τους, καταρχάς στους (αναγνωρισμένους) χριστιανούς, να συνάπτουν στενές σχέσεις μαζί τους και να συγγενεύουν παντρεύοντας τα παιδιά τους με τα δικά τους παιδιά.⁵¹⁰ Συχνά επίσης ομολογούσαν την πίστη τους και σε αλλοδαπούς και σε ταξιδιώτες, έτσι ώστε στις ταξιδιωτικές περιγραφές μετά το 1839 αναφέρεται συχνά η ύπαρξη κρυπτοχριστιανών.⁵¹¹

Ένα παράδειγμα μας δίνει ο Tschichatscheff ο οποίος παρέμεινε πολλά χρόνια στη Μ. Ασία και σημειώνει ότι το φαινόμενο του κρυπτοχριστιανισμού υπήρχε και σε παλιότερες εποχές, αλλά οι απέξω δεν μπορούσαν να το δουν. Στη συνέχεια γράφει: «ενώ στην Μ. Ασία ο χριστιανισμός εξακολουθεί να υπάρχει στα κρυφά και να κρύβεται κάτω από

⁵⁰⁸ Γερβάσιος, “Οι Σταυριώται”, Κωνσταντινούπολη (1919), σ. 45. Ιωαννίδης, Σ., “Ιστορία και στατιστική Τραπεζούντος”, Κωνσταντινούπολη, (1870), σ. 142-143. Πανάρετος, “ο Πόντος ανά τους αιώνες”, Δράμα (1927), σ. 113.

⁵⁰⁹ Παρχαρίδης, Α., “Ιστορία της Κρώμνης”, Τραπεζούντα (1912), σ. 72-73. Ανδριώτης, Ν., “Κρυπτοχριστιανικά κείμενα”, Θεσσαλονίκη (1974), σ. 84. Λιουδάκη-Κυπραίου, Χ., “Μεταλλεία της Μικρασίας και του Πόντου”, Αθήνα (1982), σ. 127 κ.ε..

⁵¹⁰ Ο Bryer, A., “The Cryptochristians of the Pontos”, στο Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, τ.4, Αθήνα (1983), σ. 31, έκανε έρευνες για το χρόνο κατά τον οποίο εμφανίζεται το κρυπτοχριστιανικό πρόβλημα στον Πόντο. Στις σημειώσεις 25 περιηγητών της περιοχής ανάμεσα στο 1796 και το 1833 δε βρήκε ενδείξεις του προβλήματος. Ως πρώτη σημαντική ένδειξη σημειώνει την αναφορά δύο Αμερικανών κληρικών, Smith και Dwight, που ταξίδεψαν στον Πόντο το 1833. Hamilton, W., “Reisen in Kleinasien, Pontus und Armenien”, Leipzig (1843), σ. 225-226.

⁵¹¹ Tschihatscheff, P., “Zustande im Innern des türkischen Reiches”, στο: Magazin fur die Literatur & de Auslandes, τ. 55, Leipzig (1859), σ. 169.

μορφές απομίμησης του ισλάμ τέτοιες, ώστε μόνον οι μνημένοι να είναι σε θέση να σπάσουν τη φλούδα και να προχωρήσουν στον πυρήνα, οι πληθυσμοί αυτοί αρχίζουν σιγά σιγά να ρίχνουν τη μάσκα. Γιατί στα χωριά όπου έμεινα εγώ πολλοί κατ' επίφασιν μουσουλμάνοι έχοντας εμπιστοσύνη στους δικούς μου ανθρώπους που είναι ανοιχτά χριστιανοί, ομολογούν πως είναι και αυτοί χριστιανοί. Αυτό συνέβη π.χ. πολλές φορές στους ιπποκόμους μου (Sais) που είναι Αρμένιοι».⁵¹²

Επιφυλάσσονταν βέβαια ακόμα να δηλώσουν στις αρχές ότι ανήκουν επίσημα στο χριστιανισμό, πράγμα που ήταν σωστό και σίγουρα καλά μελετημένο. Γιατί, όσον αφορά την ισχύ του νόμου που τιμωρεί με θάνατο την αποστασία από το ισλάμ, δεν είχε αλλάξει φυσικά απολύτως τίποτε.

Η περίοδος ανάμεσα στον Hatti Sherif και τον Haiti Humajun (1839-1856) χαρακτηρίζεται πρώτον από ενδείξεις φιλελευθεροποίησης κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας και άλλων μεταρρυθμιστικών νόμων ύστερα από την επιρροή και την πίεση των Ευρωπαίων και δεύτερον επίσης από περιστατικά που βρίσκονται σε απόλυτη αντίθεση με τις παραπάνω προθέσεις και των οποίων το πιο ακραίο παράδειγμα χαρακτηρίστηκε ως «επάνοδος στην βαρβαρότητα».⁵¹³ Οι ενδείξεις φιλελευθεροποίησης έδωσαν φτερά στην πίστη των Χριστιανών και ιδιαίτερα των Κρυπτοχριστιανών για ένα καλύτερο μέλλον, τα γεγονότα, όμως, διέψευδαν επανειλημμένα την ελπίδα αυτή και ανάγκαζαν τους κρυπτοχριστιανούς να είναι επιφυλακτικοί και να περιμένουν.

Οι αντιθέσεις αυτές στην εσωτερική πολιτική των Τούρκων αποτελούν έκφραση της σύγκρουσης στην οποία βρισκόταν η Πύλη: από την μια μεριά η πίεση από έξω για μεταρρυθμίσεις οι οποίες θεωρούνταν απαραίτητες για την εξασφάλιση της εσωτερικής και εξωτερικής ασφάλειας του κράτους, από την

⁵¹² Στην Κωνσταντινούπολη εκτελέστηκε το 1843 ένας Αρμένιος που είχε προσχωρήσει πρώτα στο ισλάμ και μετά μεταστράφηκε, λόγω «αποστασίας». Sax, C. R. v., "Geschichte des Machtverfalls der Türkei", Wien (1913), σ. 299.

⁵¹³ «Ένας εχθρός των μεταρρυθμίσεων ήταν ο Ριζά πασάς, αρχηγός του τουρκικού στρατού. Θεωρούνταν ως κύριος εκπρόσωπος της παλαιοτουρκικής αντίδρασης, της οποίας η αποστροφή προς τους χριστιανούς ήταν τόσο μεγάλη, ώστε απέκλειε και μουσουλμάνους από δημόσια αξιώματα, όταν ήξεραν να μιλούν μια από τις χριστιανικές γλώσσες». Kawerau, P., "Amerika und die orientalischen Kirchen", Berlin (1959), σ. 476. Fallmerayer, J. Ph., "Fragmente aus dem Orient", München (1963), σ. 141.

άλλη η ασυμβατότητα των μεταρρυθμίσεων αυτών με το κοράνιο —δηλ. το νόμο του κράτους—, με τις διαθέσεις του μουσουλμανικού λαού και τέλος με τους κυβερνώντες τους ίδιους, οι οποίοι βρίσκονταν επίσης «στο πνεύμα της παλιάς νοοτροπίας».⁵¹⁴ Επειδή δεν μπορούσε να γίνει μεταρρύθμιση του κορανίου, ως αποτέλεσμα είχε να μην μπορεί να διευθετηθεί και η σύγκρουση αυτή στην οποία βρισκόταν η Πύλη.

Το 1843 έγινε στο Κουρδιστάν ένας πολύ αιματηρός διωγμός των χριστιανών της αίρεσης των Νεστοριανών, οι οποίοι έχοντας γύρω τους μουσουλμάνους, ζούσαν σε μια κλειστή χριστιανική περιοχή. Ο Πατριάρχης τους κλήθηκε να παραιτηθεί από οποιαδήποτε κοσμική εξουσία, αυτός όμως το αρνήθηκε, γεγονός που αποτέλεσε την αφορμή να ξεσπάσει μια σφαγή χιλιάδων χριστιανών από τους Κούρδους. Όταν ύστερα από τρία χρόνια επαναλήφθηκε ο διωγμός, οι τουρκικές αρχές επενέβησαν τελικά και τον σταμάτησαν.⁵¹⁵

Ιδιαίτερα μεγάλη σημασία είχε για τους κρυπτοχριστιανούς η εκτέλεση ενός Αρμένιου αποστάτη τον Αύγουστο του 1843, η οποία προκάλεσε παντού εντύπωση αλλά και την έντονη οργή των δυτικών δυνάμεων. Ο Αρμένιος Obagim, με το τουρκικό όνομα Σερκίζ Παπάζογλου, προσχώρησε στο ισλάμ, ύστερα όμως από λίγο καιρό μεταστράφηκε ξανά στο χριστιανισμό. Όταν τόλμησε να επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη, του απαγγέλθηκε η σχετική κατηγορία και ύστερα από μια σύντομη δικαστική διαδικασία καταδικάστηκε για το έγκλημα της αποστασίας σε θάνατο.⁵¹⁶ Ο Άγγλος και ο Γάλλος πρεσβευτής έκαναν παρεμβάσεις και προσωπικές παραστάσεις και πήραν, ύστερα από μακρά συζήτηση, την υπόσχεση από τον υπουργό ότι ο Αρμένιος δεν θα εκτελεστεί.⁵¹⁷ Την επόμενη

⁵¹⁴ Sax, C.R.v., *“Geschichte des Machtverfalls der Türkei”*, Wien (1913), σ. 300.

⁵¹⁵ Κατά την G. Yonan θανατώθηκαν το 1843 στο Hakkarî πάνω από 10.000 άτομα. Yonan, E., *“Assyrer heute”*, Hamburg-Wien (1978), σ. 16.

⁵¹⁶ Jaschke, G., *“Die christliche Mission in der Türkei”*, στο: Saeculum, Band 7, München (1956), σ. 7. Eichmann, F., *“Die Reformen des Osmanischen Reiches”*, Berlin (1858), σ. 253. Agabatian, O., *“Η Αρμενία και τ'αρμενικό ζήτημα”*, Αθήνα (1975), σ. 36.

⁵¹⁷ Κατά τον Mordtmann η κυβέρνηση «ήθελε να απορρίψει αυτήν την ανάμιξη στις εσωτερικές υποθέσεις της, οι δυο πρέσβεις όμως ισχυρίζονταν ότι ήταν οι ίδιοι προσκαλεσμένοι κατά την εξαγγελία του Hattî Scherif του Γκιουλχανέ». Mordtmann, A. D., *“Anatolien”*, Hannover (1925), σ. 14.

μέρα, όμως, εκτελέστηκε «με έναν επιδεικτικό τρόπο και κάτω από τις ζητωκραυγές της τουρκικής μάζας», όπως αναφέρει ο Sax.⁵¹⁸

Μετά από λίγο καιρό συνέβη πάλι κάτι τέτοιο: Τον Δεκέμβριο του 1843 εκτελέστηκε στην Προύσα ένας Έλληνας, επειδή αποστάτησε από το ισλάμ.⁵¹⁹ Οι πρέσβεις διαμαρτυρήθηκαν έντονα, αντιμετώπισαν, όμως, τη στενοκέφαλη στάση της Πύλης. Ο Άγγλος πρεσβευτής όμως, λόρδος Stratford, δε σταμάτησε τις προσπάθειες του να δημιουργήσει μια διαρκή ασφάλεια εναντίον της παλινδρόμησης σε τέτοιες βάρβαρες πρακτικές και έθεσε την τουρκική κυβέρνηση υπό πίεση δίνοντάς της να καταλάβει, ότι από τέτοια γεγονότα εξαρτάται η φιλία της Ευρώπης. Κατά τη γνώμη του, λοιπόν, έπρεπε η αρχή αυτή, πάνω στην οποία στηρίχτηκαν οι εκτελέσεις αυτές, να καταργηθεί από την Πύλη και μόνο έτσι θα παραμεριζόταν η μεγαλύτερη αιτία αντίθεσης ανάμεσα στο οθωμανικό κράτος και στο χριστιανισμό της Δύσης.

Οι διαπραγματεύσεις ανάμεσα στο λόρδο Stratford και την τουρκική κυβέρνηση, που ακολούθησαν, αξίζει ίσως να περιγραφούν κάπως εκτενέστερα, με βάση ασφαλώς τα απομνημονεύματα του λόρδου Stratford.⁵²⁰

Τον Μάρτιο του 1844 πήρε, ο λόρδος Stratford, από τον Τούρκο υπουργό των εξωτερικών Ρισάτ πασά τη γραπτή υπόσχεση η οποία ανέφερε ό,τι θα γίνει προσπάθεια να αποφευχθεί στο μέλλον, η τιμωρία που προέβλεπε ο νόμος για την αποστασία από το ισλάμ. Ο Stratford, όμως, θεώρησε ανεπαρκή αυτήν την υπόσχεση και πίεζε για μια άλλη διατύπωση. Στο νέο σχέδιο αναφερόταν, επιτέλους, ότι η Πύλη αναλαμβάνει την υποχρέωση να πάρει δραστικά μέτρα, ώστε να εμποδίσει στο μέλλον την εκτέλεση αποστατών χριστιανών. Και ο ίδιος ο σουλτάνος δέχθηκε να επιβεβαιώσει προφορικά την υπόσχεση αυτή.

⁵¹⁸ Sax. G. R. v. *“Geschichte des Machtverfalls der Türkei”*, Wien (1913), σ. 299.

⁵¹⁹ Kawerau, P., *“Amerika und die orientalischen Kirchen”*, Hannover (1925), σ. 474. Richter, J., *“Mission und Evangelisation im Orient”*, Gütersloh (1930), σ. 126. Περίπου δύο δεκαετίες αργότερα, η Προύσσα αποτελούσε εξαίρεση με θετική έννοια: «Στην Προύσσα της Μ. Ασίας κήρυττε ήδη ένας πρώην μωαμεθανός το ευαγγέλιο σε ένα ακροατήριο που αποτελούνταν από Τούρκους και χριστιανούς χωρίς να τον εμποδίζει κανένας. Μάλιστα ένας προσήλυτος Τούρκος συνταγματάρχης ανέλαβε το έργο της ιεραποστολής». Ανώνυμος, *“Das Christenthum unter den Türken”*, στο: *Das Ausland*, Jhrg. 34, Augsburg (1861), σ. 167.

⁵²⁰ Kawerau, P., ό.π., σ. 474-476.

Για να δεσμεύσει περισσότερο τον σουλτάνο με την υπόσχεσή του, να ξεκαθαρίσει καλύτερα και να δώσει μεγαλύτερο βάρος στην επίσημη αυτή υπόσχεση, ο λόρδος Stratford έστειλε αμέσως μια βεβαίωση παραλαβής στον Τούρκο υπουργό εξωτερικών, στην οποία εξηγεί πως η βρετανική κυβέρνηση κατανοεί τη διαβεβαίωση αυτή: *«Με ικανοποίηση θα πληροφορηθεί ότι εδώ καταργήθηκε μία αρχή, η οποία έρχεται σε αντίθεση με τις φιλικές εξηγήσεις της Τουρκίας. Την ίδια ικανοποίηση θα αισθανθεί για τη δήλωση που θα κάνει ο σουλτάνος, ότι ο χριστιανισμός μέσα στο κράτος της Υψηλότητάς του, δε θα θιγεί από κανέναν και ότι οι οπαδοί του δε θα αντιμετωπίζονται πλέον ως εγκληματίες και δε θα καταδιώκονται»*. Ο λόρδος Stratford βέβαια γνώριζε καλά ότι η δική του ερμηνεία προχωρούσε πολύ πιο πέρα από το περιεχόμενο της δήλωσης της Πύλης. Παίρνοντας όμως την απόδειξη παραλαβής ο υπουργός εξωτερικών, υποχρεώνονταν η Πύλη να αποδεχθεί την ερμηνεία του πρεσβευτή.

Ο Ρισάτ πασάς «ήταν πολύ έξυπνος και κατάλαβε τις συνέπειες αυτές, ώστε προσπάθησε πάρα πολύ να τις αποφύγει», γράφει ο Stratford στα απομνημονεύματά του.⁵²¹ Ο Ρισάτ πασάς αρνιόταν επίμονα να δεχτεί την απόδειξη παραλαβής. Και μόνο όταν ο λόρδος Stratford τον απείλησε ότι θα ζητήσει την απόλυσή του, ένωσε ο υπουργός εξωτερικών αναγκασμένος να πάρει τη νότα. Μετά από λίγο ο Stratford κλήθηκε σε ακρόαση από τον σουλτάνο κατά την οποία ο τελευταίος του επιβεβαίωσε τη σχετική υπόσχεση. Ο σουλτάνος τόνισε πως αυτός είναι ο πρώτος σουλτάνος που κάνει τέτοιες παραχωρήσεις και ότι χαίρεται για το γεγονός ότι ο λόρδος Stratford είναι εκείνος προς τον οποίο γίνονται. Ο Stratford εξέφρασε την ελπίδα πως θα είναι ο πρώτος χριστιανός πρεσβευτής στον οποίο θα επιτραπεί να φιλήσει το χέρι του σουλτάνου, πράγμα που ο τελευταίος το απέρριψε, ταυτόχρονα, όμως, έτεινε το χέρι του στο Βρετανό πρεσβευτή. Έτσι, αποχαιρετίστηκαν με μια εγκάρδια χειραψία.⁵²²

Οι κρυπτοχριστιανοί παρακολουθούσαν την αντιμετώπιση των αποστατών με μεγάλη προσοχή. Οι εκτελέσεις τους συντάραξαν και τους έκαναν να συνειδητοποιήσουν ότι δεν πρέπει να δείχνουν και τόσο μεγάλη εμπιστοσύνη

⁵²¹ Ο ίδιος, ό.π., σ. 475-476.

⁵²² Ο ίδιος, ό.π., σ. 476.

στα λόγια της Πύλης και ότι δεν ήρθε ακόμα η ώρα της ομολογίας τους. Ακόμη και η προσωπική υπόσχεση του σουλτάνου δεν άλλαξε τίποτε στην επιφυλακτικότητά τους. Από μια άποψη βέβαια έβγαιναν κερδισμένοι από τα γεγονότα αυτά: Ο τρόπος ενέργειας της Πύλης έδειχνε καθαρά στις ευρωπαϊκές δυνάμεις πόσο κρίσιμη ήταν η κατάσταση για τους αλλόδοξους και τους αποστάτες στο οθωμανικό κράτος και πόσο αναγκαία ήταν μια αποτελεσματική νομοθεσία για την προστασία τους. Μια πρώτη επιτυχία στην κατεύθυνση αυτή ήταν η επίσημη γραπτή και προφορική (μέσω του σουλτάνου) υπόσχεση, η οποία χρειαζόνταν όμως και άλλες προσπάθειες, για να τηρηθούν οι υποσχέσεις των Τούρκων.

Ένα σοβαρό πλήγμα για τους χριστιανούς της Τραπεζούντας αποτέλεσε ο θάνατος του προοδευτικού διοικητή Οσμάν πασά το 1843 και η ανάληψη του αξιώματος από τον αδελφό του, που ήταν γνωστός για την αντιχριστιανική του στάση.⁵²³ Την εποχή αυτή συνέβη και στην Τραπεζούντα η καταστροφή μιας νεοχριστιανικής εκκλησίας⁵²⁴ και ενός σχολείου⁵²⁵ από φανατικούς μουσουλμάνους οι οποίοι δεν ήθελαν να αποδεχθούν τους νέους νόμους, που είχαν επιτρέψει την οικοδόμηση της εκκλησίας. Ο Klose, W., στη μελέτη του, γράφει: «οι ελληνικές εκκλησίες στη Μ. Ασία είναι πολύ χαμηλές, γιατί σύμφωνα με το μωαμεθανικό νόμο δεν επιτρέπεται στους Έλληνες να χτίζουν τις εκκλησίες τους ψηλότερες από τα μωαμεθανικά τζαμιά».⁵²⁶

⁵²³ Bryer, A., "The Pontic Revival and the new Greece", στο: Institute for Balkan Studies, Θεσσαλονίκη (1976), σ. 182. Ιωαννίδης, Σ., "Ιστορία και στατιστική Τραπεζούντος", Κωνσταντινούπολη, (1870), σ. 143. Πανάρετος, "ο Πόντος ανά τους αιώνες", Δράμα (1927), σ. 114.

⁵²⁴ Χρυσάνθος, "Η Εκκλησία της Τραπεζούντος", Αθήνα (1931), σ. 715. Ιωαννίδης, Σ., "Ιστορία και στατιστική Τραπεζούντος", Κωνσταντινούπολη (1870), σ. 143. Λαμπιδής, Ο., Πόντος, στο: "Ι.Τ.Ε.Ε", τ. 13, Αθήνα (1977), σ.434. Ο ίδιος, "Η Τουρκοκρατία στο μικρασιατικό Πόντο", στο: Α.Π., τ. 34, Αθήνα (1977-78), σ. 63.

⁵²⁵ Bryer, A., "The Ponticrevival and the new Greece", σ. 185, υποσημ. 65. Ιωαννίδης, Σ., "Ιστορία και στατιστική Τραπεζούντος", Κωνσταντινούπολη, (1870), σ. 143.

⁵²⁶ Klose, W., "Die Christen in der Türkei", στο: Zeitschrift fur die historische Theologie, τ. 20, Hamburg und Gotha (1850), σ. 321.

Παρά την επίσημη υπόσχεση του σουλτάνου έγιναν το 1855 άλλες δύο εκτελέσεις εξαιτίας του εγκλήματος της αποστασίας στη Λαοδίκεια και στην Αδριανούπολη.⁵²⁷

Επιβεβαίωση για την επιφυλακτική τους στάση και την αναμονή δέχθηκαν οι κρυπτοχριστιανοί του Πόντου και από ένα άλλο γεγονός που συνέβη στην Αλβανία,⁵²⁸ όπου κρυπτοκαθολικοί το Μάρτιο του 1846 – παίρνοντας ασφαλώς θάρρος από την υπόσχεση του σουλτάνου, που αναφέραμε παραπάνω - αποτόλμησαν μια δημόσια ομολογία της πίστης τους: Στη Ρουμελία, κοντά στο Uskur ανακοίνωσαν καταρχήν μερικοί άνδρες ότι στην πραγματικότητα είναι χριστιανοί. Αμέσως μετά από αυτό έγινε γνωστό ότι το ίδιο συνέβαινε και με τρεις ολόκληρες κοινότητες οι οποίες θεωρούνταν ως μουσουλμανικές και τώρα με μιας δήλωναν πως είναι χριστιανικές καθολικές. Οι τουρκικές αρχές βέβαια δεν τόλμησαν αρχικά να εφαρμόσουν το νόμο του κορανίου, προκάλεσαν όμως μια σύγκρουση, η οποία είχε ως αποτέλεσμα να καταστραφούν όλα τα σπίτια των κοινοτήτων αυτών και να μετακινηθούν σε άλλα μέρη όλοι οι κάτοικοί τους (157 άτομα).

Ύστερα από μια σύντομη παραμονή στις φυλακές της Θεσσαλονίκης αποφασίστηκε να τους εγκαταστήσουν στο Mihalich, μια ελώδη περιοχή κοντά στην Κωνσταντινούπολη. Καθ' όλη αυτήν την περίοδο υπέστησαν κακοποιήσεις και αγριότητες από τους μωαμεθανούς. Με αφορμή τις διαμαρτυρίες των πρέσβων και ιδιαίτερα του Άγγλου απολύθηκαν μερικοί Τούρκοι υπάλληλοι, που είχαν πάρει μέρος στα επεισόδια, και δόθηκε βοήθεια στους κρυπτοκαθολικούς. Όμως μόνο μερικοί μπόρεσαν να την εκμεταλλευτούν, γιατί οι περισσότεροι είχαν πεθάνει από τις ταλαιπωρίες.⁵²⁹

⁵²⁷ Eichmann, F., *“Die Reformen des Osmanischen Reiches”*, Berlin (1858), σ. 254. Ο J. Richter, *“Mission und Evangelisation im Orient”*, Gütersloh (1930), σ. 126.

⁵²⁸ A.Y.E., K.Y., 1846, Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως Nr. 73/156 (4/16 Μαΐου 1846). Jakob, G., *“Die Bektaschijje in ihrem Verhaltnis zu verwandten Erscheinungen”*, στο: *Abhandlungen der Philosophisch-Philologischen Klasse der Koniglich Bayerischen Akademie der Wis-senschaften*, τ. 24, München (1909), σ. 30.

⁵²⁹ Mordtmann, A., *“Anatolien”*, Hannover (1925), σ. 16-17. Νικολαΐδου, Ε., *“Οι Κρυπτοχριστιανοί της Σπαθίας”*, Ιωάννινα (1979), σ. 59. Rosen, G., *“Geschichte der Türkei”*, τ. 2, Leipzig (1867), σ. 93-98. Sax, C. R. v., *“Geschichte des Machtverfalls der Türkei”*, Wien (1913), σ. 308.

Δεν ευνόησαν επίσης τους χριστιανούς και κρυπτοχριστιανούς οι συγκρούσεις εκείνης της εποχής ανάμεσα στην Πύλη και την Ελλάδα. Η Ελλάδα έκανε ποικίλες ενέργειες για τη βελτίωση της νομικής θέσης των Ελλήνων της Μ. Ασίας, παράλληλα όμως εξόργιζε την Τουρκία με προκλητικές ενέργειες στα σύνορα και με επιδρομές στην τουρκική επικράτεια. Οι δυτικές δυνάμεις προσπάθησαν να μεσολαβήσουν, δεν κατάφεραν όμως να αποσοβήσουν την διακοπή των διπλωματικών σχέσεων Ελλάδας και Πύλης το 1847.⁵³⁰

Εξίσου αρνητικές επιπτώσεις είχε στους χριστιανούς η αυξανόμενη ένταση ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και τη Ρωσία, η οποία ένταση σχετιζόταν τόσο με τους ελληνορθόδοξους υπηκόους όσο και με την επεξεργασία των μεταρρυθμιστικών νόμων, που γινόταν αυτήν την εποχή. Η Τουρκία έβλεπε με δυσαρέσκεια πως η Ρωσία, αναλαμβάνοντας τον ρόλο του προστάτη της ελληνορθόδοξης θρησκείας μέσα στο οθωμανικό κράτος, πράγμα που το θεωρούσε ως βασικό σκοπό και καθήκον της, κατάφερε να αποχτά όλο και μεγαλύτερη επιρροή στις χώρες της Βαλκανικής και να τις προσδένει στο άρμα της πολιτικής της.⁵³¹ Με την ευκαιρία αυτή θα πρέπει να σημειώσουμε πως ο χριστιανικός πληθυσμός μέσα στο οθωμανικό κράτος έτρεφε πάντα ευνοϊκά αισθήματα απέναντι στη Ρωσία, τη θεωρούσε ως προστάτιδά του και της εξέφρασε την ευγνωμοσύνη του, πράγμα που είχε την αφετηρία όχι τόσο στο γεγονός ότι είχαν την ίδια θρησκεία, αλλά γιατί η Ρωσία επανειλημμένα του πρόσφερε βοήθεια και υποστήριξη.

Το καθήκον της προστάτιδας των Ελλήνων ορθοδόξων που αναλάμβανε η Ρωσία της εξασφάλιζε ασφαλώς και μεγάλη πολιτική επιρροή μέσα στο κράτος των Τούρκων. Τα στενά των Δαρδανελίων εξάλλου και τα παράλια είχαν ιδιαίτερη σημασία για την κυριαρχία της Μεσογείου και της Μαύρης Θάλασσας.⁵³² Επειδή με

⁵³⁰ Sax, C.R.v., *“Geschichte des Machtverfalls der Türkei”*, Wien (1913), σ. 305. Διαμαντούρος, Ν., *“Περίοδος συνταγματικής μοναρχίας”*, στο: *“Ι.Τ.Ε.Ε.”*, τ. 13, Αθήνα (1977), σ. 130. Ζεύγος, Ι., *“Σύντομη μελέτη της νεοελληνικής Ιστορίας”*, Αθήνα (1945), σ. 38-39.

⁵³¹ Münir, O., *“Minderheiten im osmanischen Reich und in der neuen Türkei”*, σ. 135-136. Αnonymos, *“Die orientalische Frage der Gegenwart und Zukunft”*, στο: M.L.A., τ. 53, Berlin (1858), σ. 282.

⁵³² Herrmann, G., *“Die Dardanellen”*, Leipzig (1936), σ. 30. Duda, H., *“Vom Kalifat zu Republik”*, Wien (1948), σ. 41. Oberhammer, E., *“Die Türken und Das Osmanische Reich”*, Leipzig-Berlin (1917), σ. 80.

τους μεταρρυθμιστικούς νόμους, οι οποίοι επιδίωκαν την ισότητα όλων των υπηκόων, αφαιρούνταν κάτω από τα πόδια της ο ρόλος της προστάτιδας και έμπαινε φραγμός στην άσκηση επιρροής, αναγκάστηκε η Ρωσία να πάρει εγκαίρως μέτρα.

Στάλθηκε, λοιπόν, το 1853 στην Κωνσταντινούπολη ο δούκας Mensikoff, για να παρουσιάσει τις απαιτήσεις του τσάρου: Η Πύλη θα έπρεπε να αναλάβει την υποχρέωση να μην αγγίξει τα κατακτημένα θρησκευτικά και πολιτικά δικαιώματα του ελληνορθόδοξου Πατριαρχείου (πράγμα που αποτελούσε ασφαλώς τη συνέπεια της εξασφάλισης ισότητας όλων των υπηκόων από την Πύλη) και να αναγνωρίσει επίσημα το δικαίωμα της Ρωσίας να προστατεύει το Πατριαρχείο.⁵³³

Υπό την επιρροή της Αγγλίας, η Πύλη απέρριψε αυτές τις απαιτήσεις της Ρωσίας, γεγονός που με τη συνδρομή και άλλων λόγων οδήγησε στον κριμαϊκό πόλεμο.⁵³⁴ Οι προσπάθειες του οθωμανικού κράτους να απαλλαγεί από την επιρροή της Ρωσίας ανταποκρίνονταν προς τα συμφέροντα των δυτικών δυνάμεων. Ιδιαίτερα για την Αγγλία, η ιδέα της εσωτερικής και εξωτερικής κυριαρχίας του οθωμανικού κράτους από τη Ρωσία ήταν τρομερή, γιατί μια τέτοια εξέλιξη έθετε σε κίνδυνο τα δικά της συμφέροντα.⁵³⁵

Μολονότι Αγγλία και Ρωσία συμφωνούσαν σε τελική ανάλυση ότι το οθωμανικό κράτος έπρεπε να διαλυθεί,⁵³⁶ η Αγγλία προσπαθούσε να το κρατήσει για ένα χρονικό διάστημα, έως ότου δηλ. δημιουργήσει ένα προστατευτικό τείχος απέναντι στη Ρωσία και η διάλυση του οθωμανικού κράτους να μη βλάπτει την

⁵³³ Λάσκαρις, Μ., "Το ανατολικόν ζήτημα", Θεσσαλονίκη (1978), σ. 108-110. Hallmann, H., "Neugriechenlands Geschichte", Bonn (1949), σ. 73. Ζεύγος, Ι., "Σύντομη μελέτη της νεοελληνικής ιστορίας" Αθήνα (1945), σ. 45.

⁵³⁴ Heymann, E., "Balkan", Berlin (1938), σ. 22. Brockelmann, G., "Geschichte Der Islamischen Volker und Staaten", München-Berlin (1939), σ. 330.

⁵³⁵ Münir, O., "Minderheiten im osmanischen Reich und in der neuen Türkei", Köln (1937), σ. 136. Kohn, H., "Die Europaisierungdes Orients", Berlin (1934), σ. 225. Kirchner, I., "Der Nahe Osten", München – Wien (1943), σ. 400 κ.ε.. Vela, W., "Die Zukunftder Türkei im Bundnis mit Deutschland", Leipzig (1915), σ. 22-23. Ανώνυμος, "Die orientalische Frage der Gegenwart und Zukunft", στο: M.L.A., τ. 53, Berlin (1858), σ. 282.

⁵³⁶ Kirchner, I., "Der Nahe Osten", Brunn-München-Wien (1943), σ. 354-355. Villemain, "Die Christen im Orient", στο: Magazin fur die Literatur des Auslandes, No. 45, τ. 49, Berlin (1856), σ. 182.

αγγλική θέση. Μια πρόωρη διάλυση αντίθετα θα μπορούσε ίσως να μεταθέσει την ισορροπία στην Ευρώπη σε μια κατεύθυνση δυσμενή για τη θέση της Αγγλίας, τη στιγμή μάλιστα που τα παράλια της Αδριατικής υπήρχε φόβος να πέσουν στα χέρια της Αυστρίας, οι ευρωπαϊκές ακτές της Μαύρη Θάλασσας και η ενδοχώρα τους να καταλήξουν στην επιρροή της Ρωσίας, η σύνδεση με τις αποικίες της στην Ανατολική Ινδία να κινδυνεύσουν εξαιτίας της ρωσικής επέκτασης και τέλος ήταν δυνατό να προκληθεί μια άμεση σύγκρουση των ρωσικών και αγγλικών συμφερόντων στον ασιατικό χώρο.⁵³⁷

Ενώ η Ρωσία⁵³⁸ και η Γαλλία⁵³⁹ προσπαθούσαν να εκμεταλλευθούν το δικαίωμα προστασίας των ελληνορθόδοξων η μια και των Καθολικών υπηκόων η άλλη και να εξασφαλίσουν την επιρροή τους πάνω σε αυτούς, η Αγγλία ενδιαφερόταν έμμεσα μόνο, με βάση δηλ. τα ιμπεριαλιστικά της συμφέροντα, για τα γεγονότα στην οθωμανική αυτοκρατορία. Γι' αυτό το λόγο μπορούσε η Αγγλία να παίζει το ρόλο του ουδέτερου συμβούλου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και να ασκεί μεγάλη επιρροή επάνω της.⁵⁴⁰

Με την απόρριψη των ρωσικών απαιτήσεων το οθωμανικό κράτος είχε συνείδηση, πως διακινδύνευε μια πολεμική σύρραξη. Παράλληλα όμως μεγάλωνε ακόμα περισσότερο η εξάρτησή του από τις δυτικοευρωπαϊκές δυνάμεις, των οποίων τις απαιτήσεις έπρεπε τώρα να ικανοποιήσει οπωσδήποτε, γιατί έπρεπε να είναι σίγουρο πως σε περίπτωση πολέμου θα είχε τη βοήθειά τους.⁵⁴¹

⁵³⁷ Münir, O., *“Minderheiten im osmanischen Reich und in der neuen Türkei”*, Köln (1937), σ. 144. Λάσκαρις, Μ., *“Το ανατολικόν ζήτημα”*, Θεσσαλονίκη (1978), σ. 110.

⁵³⁸ Benoist-Mechin, *“Die Türkei 1908-1938”*, Kehl am Rhein (1980), σ. 100. Miguel, A., *“Der Islam”*, München (1970), σ. 459. Ζωίδης, Γ., *“Πατροπαράδοτη φιλία”*, Βαρσοβία (1958), σ. 159 κ.ε..

⁵³⁹ Baumgart, W., *“Der Friede von Paris 1856”*, München-Wien (1972), σ. 213. Heymann, E., *“Balkan”*, Berlin (1938), σ.22. Ανώνυμος, *“Die orientalische Frage der Gegenwart und Zukunft”*, στο: M.L.A., Band 53, Berlin (1858), σ. 281 κ.ε..

⁵⁴⁰ Eichmann, F., *“Die Reformen des Osmanischen Reiches”*, Berlin (1858), σ. 144. Runciman, St., *“Das Patriarchat von Konstantinopel”*, σ. 197-198.

⁵⁴¹ «Αφού η Ρωσία έχασε τον πόλεμο, κέρδισαν ακόμα περισσότερο σε επιρροή η Αγγλία και η Γαλλία και βρήκαν είσοδο στην Τουρκία οι γαλλικές φιλελεύθερες ιδέες για την οικονομία»: Cevat, A., *“Die Entwicklung des Nationalgefühls der Türken”*, München (1938), σ. 54. Schmitz, P., *“All-Islam”*, Leipzig (1937), σ. 49. Petritsch, E., *“Osterreich und Die Türkei nach dem ersten Weltkrieg”*, στο: M.O.S., τ. 35, Wien (1982), σ. 201.

Το γεγονός ότι η Αγγλία επέμενε τόσο πολύ στην ισότητα των μη μωαμεθανών οφείλεται στην πρόθεσή της να καταλήξει ως άνευ αντικειμένου η στάση της Ρωσίας ως εγγυήτριας προστάτιδας των ελληνορθόδοξων.⁵⁴² Έπρεπε λοιπόν, να δημιουργηθεί ένα αντιστάθμισμα προς αυτήν την απαίτηση της Ρωσίας με τη μορφή νομοθετικών ρυθμίσεων.

Στην αρχή οι προσπάθειες της Αγγλίας κατέειναν στην άποψη ότι οι δυτικές δυνάμεις έπρεπε να αναλάβουν από κοινού το δικαίωμα που διεκδικούσε μέχρι τώρα μόνη της η Ρωσία, να προστατεύει τις χριστιανικές μειονότητες, αντιδρούσε όμως έντονα σε αυτό η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ύστερα από αυτό πίεζε έντονα η Αγγλία να δημιουργηθεί μια κατάλληλη νομοθεσία.⁵⁴³

Ένας άλλος λόγος για τη στάση αυτή της Αγγλίας είναι το γεγονός ότι τόσο η ίδια όσο και οι άλλες ευρωπαϊκές δυνάμεις πίστευαν πως οι απαραίτητες για το οθωμανικό κράτος μεταρρυθμίσεις, ιδιαίτερα όσον αφορά τη διοίκηση, μόνο με τη βοήθεια των χριστιανών υπηκόων είχαν πιθανότητα να πετύχουν. Τη βοήθεια, όμως, αυτή μπορούσε να την αναμένει κανείς μόνο από τους ισότιμους χριστιανούς.⁵⁴⁴

Για να κατανοήσει κανείς καλύτερα τη μεγάλη επιρροή της Αγγλίας στην πολιτική της Πύλης εκείνην την εποχή, πρέπει, αφού εξετάσει γενικά την πολιτική κατάσταση, να μελετήσει οπωσδήποτε τη θέση του Άγγλου

⁵⁴² «Με το νόμο Hatti Humajun και την γνωστοποίηση του στο συνέδριο των Παρισίων μπαίνει τέρμα στην εποχή της ρωσικής ανάμιξης στα εσωτερικά θέματα της Τουρκίας με το πρόσημο της προστασίας των Ελληνορθόδοξων χριστιανών, εποχή που διήρκεσε 3/4 ενός αιώνα». Baumgart, W., *“Der Friede von Paris”*, München-Wien (1972), σ. 216.

⁵⁴³ Οι Άγγλοι λοιπόν αποτελείωσαν αυτό που άρχισαν οι Ρώσοι, δηλ. τον αγώνα για την ισότητα δικαιωμάτων των χριστιανικών μειονοτήτων του οθωμανικού κράτους. Η Ρωσία εκκένωσε αυτόν τον χώρο, όταν οι αγγλοτουρκικές σχέσεις ήταν έτσι και αλλιώς πολύ καλές. Παρ' όλα αυτά η Ρωσία είχε λόγους να αισθάνεται ως νικήτρια. Σε μια διακήρυξη του Αλεξάνδρου της 31 Μαρτίου 1856 στην Πετρούπολη με την ευκαιρία της σύναψης ειρήνης αναφερόταν: «Η μελλοντική μοίρα και τα δικαιώματα όλων των Χριστιανών στην Ανατολή είναι πλέον εξασφαλισμένα. Ο σουλτάνος τα αναγνωρίζει επίσημα και με βάση αυτήν την πράξη δικαιοσύνης παίρνει το οθωμανικό κράτος την θέση του στην οικογένεια των ευρωπαϊκών κρατών! Ρώσοι! Οι προσπάθειες σας και οι θυσίες σας δεν πήγαν χαμένες. Το μεγάλο έργο ολοκληρώθηκε.» Jasmund, J. v., *“Aktenstücke zur orientalischen Frage”*, Berlin (1855), σ. 480.

⁵⁴⁴ Eichmann, F., *“Die Reformen des Osmanischen Reiches”*, Berlin (1858), σ. 212.

πρεσβευτή λόρδου Stratford Canning de Redcliffe,⁵⁴⁵ την προσωπικότητά του και την απίστευτα μεγάλη δύναμη που απέχτησε επί του σουλτάνου και την ασκούσε κατά τέτοιο τρόπο, ώστε δίκαια ονομάστηκε «σουλτάνος όλων των σουλτάνων»⁵⁴⁶ και αληθεύει οπωσδήποτε η άποψη ότι «σουλτάνος σημαίνει λόρδος Stratford».⁵⁴⁷ Ο Eichmann γράφει για τον Stratford: «Ένας σιδερένιος, αλύγιστος χαρακτήρας, μια ευφυΐα η οποία συλλαμβάνει με την ίδια ευκολία τόσο τα σημαντικά όσο και τα μηδαμινά πράγματα, μια απίστευτη ικανότητα να γνωρίζει τους ανθρώπους και να τους χρησιμοποιεί κατάλληλα. το ταλέντο να εντυπωσιάζει και να αρέσει, να είναι απάνθρωπος και αξιαγάπητος ανάλογα με τις απαιτήσεις των περιστάσεων».⁵⁴⁸

Η μεγάλη επιρροή του Stratford φαίνεται, επίσης, παραστατικά σε μια επιστολή του 1853 στη γυναίκα του, όπου γράφει: «Ξαφνικά έγινε μια αλλαγή στην τουρκική κυβέρνηση. Ο Ρεσίτ και ο πρωθυπουργός απολύθηκαν. Την ίδια στιγμή πήγα ο ίδιος στον σουλτάνο. Αποτέλεσμα: Επέστρεψαν αμέσως στις θέσεις τους».⁵⁴⁹

Πολλά συμπεράσματα μπορεί να βγάλει κανείς και από την εξής παρατήρηση για την κατάσταση της εποχής: «Οι πασάδες που δεν εφαρμόζαν τους νόμους που δημοσιεύτηκαν με τη συμβουλή του Canning, απολύθηκαν».⁵⁵⁰

⁵⁴⁵ Ο Sir Stratford Canning (από το 1852 λόρδος) γεννήθηκε στις 4 Νοεμβρίου 1786 στο Λονδίνο και μπήκε το 1807 στην υπηρεσία του Foreign Office. Η πρώτη επίσημη παραμονή του στην Κωνσταντινούπολη συνέπεσε τα χρόνια 1808-1812. Ύστερα από πολυετείς παραμονές στην Ελβετία, τις ΗΠΑ και την Πετρούπολη, υπηρέτησε από το 1825 μέχρι το 1858 —με πολλές διακοπές— ως βρετανός απεσταλμένος στην Κωνσταντινούπολη. Ο Canning συνέβαλε αποφασιστικά στη δημιουργία του Hattı Humajun του 1856, που εξασφάλιζε τη θρησκευτική ελευθερία στις μη μωαμεθανικές μειονότητες. Ο Lane-Poole μάλιστα, χαρακτηρίζει το νόμο αυτόν ως έργο του Stratford. Kawerau, D., *“Amerika und die orientalischen Kirchen”*, Berlin (1959), σ. 468, 480.

⁵⁴⁶ Keskin, H., *“Die Turkei”*, Berlin (1979), σ. 29.

⁵⁴⁷ Ο ίδιος, ό.π., σ. 29. Από τον P. Kawerau πληροφορούμαστε ότι ο Stratford δέχθηκε στο γραφείο του παρουσία του Έλληνα πατριάρχη, ανώτατων Αρμενίων κληρικών και του Ιουδαίου αρχираβίνου τον σουλτάνο. Για πρώτη φορά στην ιστορία της Τουρκίας φιλοξενήθηκε ο σουλτάνος από έναν Χριστιανό πρεσβευτή. Kawerau, P., *“Amerika und die orientalischen Kirchen”*, σ. 481.

⁵⁴⁸ Eichmann, F., *“Die Reformen des Osmanischen Reiches”*, Berlin (1858), σ. 143.

⁵⁴⁹ Keskin, H., *“Die Turkei”*, Berlin (1979), σ. 29.

⁵⁵⁰ Ο ίδιος, ό.π., σ. 29, υποσημείωση από: *“Die Turkei-Memoiren Lord Stratfords”*.

Για τον Stratford ως προσωποποίηση του κράτους της Αγγλίας μας δίνει μια εικόνα και η ακόλουθη παρατήρηση: «*Εδώ παλιότερα πολιτική καριέρα έκανε μόνο όποιος είχε την υποστήριξη πασάδων με μεγάλη επιρροή, ο Ρε-σίτ πασάς ανοίγει τώρα έναν καινούριο δρόμο: Καριέρα γίνεται με την υποστήριξη ενός ξένου κράτους*».⁵⁵¹

Ασχολήθηκα ιδιαίτερα με τον Άγγλο πρεσβευτή πέρα από τους λόγους που ανάφερα παραπάνω και γιατί ο Stratford με τη μεγάλη του επιρροή στην πολιτική της Πύλης και το συμμετοχικό του δικαίωμα σε όλες σχεδόν τις υποθέσεις, έπαιξε ένα σημαντικό ρόλο και για τους κρυπτοχριστιανούς, επειδή κατέβαλε ιδιαίτερες προσπάθειες μέσω των μεταρρυθμιστικών νόμων να εξασφαλίσει την ισότητα των χριστιανών και να καταργηθεί η θανατική ποινή για τους αποστάτες.⁵⁵² Τελικά όμως, αναγκάστηκε και ο ίδιος να συμμεριστεί τη συντηρητική στάση της Πύλης — για πολιτικούς και μόνο λόγους—, όταν διαπίστωσε και ο ίδιος το μεγάλο αριθμό των Κρυπτοχριστιανών, που έβγαιναν ξαφνικά στην επιφάνεια.⁵⁵³

Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου της μεγάλης επιρροής της Αγγλίας, το οθωμανικό κράτος «ήταν διαποτισμένο από ένα δίκτυο φιλελεύθερων αγγλικών κύκλων διπλωματών, κυβερνητικών, ιεραποστολικών, αρχαιολογικών», οι οποίοι έδειχναν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τις χριστιανικές μειονότητες και μέσω των οποίων ασφαλώς έπαιρνε σημαντικές πληροφορίες η αγγλική κυβέρνηση.⁵⁵⁴

⁵⁵¹ Ο ίδιος, *ό.π.*, σ.29. Ανώνυμος, “*Reschid-Pascha*”, στο: M.L.A., τ. 53, Berlin (1858), σ. 53-54.

⁵⁵² Kawerau, P., “*Amerika und die orientalischen Kirchen*”, Berlin (1959), σ. 480-481. Spuler, B., “*Die Minderheitenschulen der europäischen Türkei von der Reformzeit bis zum Weltkrieg*”, Breslau (1936), σ. 51. Beyrau, D., “*Russische Orientpolitik und die Entstehung des Deutschen Kaiserreiches 1866-1870/71*”, Bonn (1970), σ. 63.

⁵⁵³ Η θέση του Stratford σχετικά με το κρυπτοχριστιανικό πρόβλημα φανερώνει το πολιτικό υπόβαθρο πάνω στο οποίο αγωνιζόταν οι χριστιανοί για τα δικαιώματά τους: Το 1843, μετά την εκτέλεση του Αρμένιου αποστάτη, εξέφρασε καθαρά απέναντι στην Πύλη την φιλοχριστιανική του στάση, ακριβώς όπως πριν και μετά τον Hatti Humajun. Οι Πόντιοι κρυπτοχριστιανοί που άρχισαν να προβάλλουν μετά το 1856 όμως δεν τον ενδιέφεραν ουσιαστικά. Υποθέτω ότι αυτό οφειλόταν στη ρωσοφιλία των Ελλήνων του Πόντου και ιδιαίτερα των καταπιεζόμενων και διωκόμενων κρυπτοχριστιανών οι οποίοι διατηρούσαν συχνές και στενές επαφές με τον Ρώσο πρόξενο της Τραπεζούντας.

⁵⁵⁴ ΡΑΑΑ, Bonn, IABq 47, τ. 12 (1874-75): Στο φάκελο αυτό υπάρχουν εκθέσεις Ιεραποστόλων για τη θέση των Χριστιανών στη Μ. Ασία. Κιτσίκης, Δ., “*Συγκριτική Ιστορία Ελλάδος και Τουρκίας στον 20^ο αι.*”, Αθήνα (1978), σ.126. Σαλτσής, Ι., “*Χρονικά κοτυώρων*”, Θεσσαλονίκη (1955), σ. 53-54. Μεταληνός, Γ., “*Η κατά την Ανατολήν Δύσις*”, στο: Σύναξη, τεύχος Β, Αθήνα (1983), σ. 27 κ.ε..

Η Πύλη ήταν υποχρεωμένη με τους μεταρρυθμιστικούς νόμους να δημιουργήσει ένα υποκατάστατο για το δικαίωμα προστασίας των ελληνορθόδοξων και άλλων μη μωαμεθανών υπηκόων, που διεκδικούσε η Ρωσία και οι δυτικές δυνάμεις, η ίδια όμως το απέρριπτε. Όμως στην προσπάθειά της αυτή υποχρεώθηκε να παραχωρήσει στις δυτικές δυνάμεις και ιδιαίτερα στην Αγγλία ένα σχετικά ευρύ συμμετοχικό δικαίωμα στις αποφάσεις της.

Με τη διακοπή των σχέσεων η πολεμική σύρραξη με τη Ρωσία φαινόταν αναπόφευκτη. Με τη διπλωματική επιδεξιότητα όμως του Ρεσίτ πασά και τις διαπραγματεύσεις του, η κρίση μετατέθηκε τόσο μακριά, ώστε έγινε ευρωπαϊκή, η οποία βέβαια προκάλεσε τον κριμαϊκό πόλεμο, έναν πόλεμο που έγινε χωρίς τη συμμετοχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αλλά μεταξύ της Αγγλίας και Γαλλίας από την μια και της Ρωσίας από την άλλη.⁵⁵⁵ Στη συνθήκη ειρήνης του Παρισιού (1856), που ακολούθησε, συμπεριλήφθηκαν στους όρους της ειρήνης και τα διατάγματα του Haiti Humajun, που αφορούσαν τη νομική θέση των χριστιανών υπηκόων, ύστερα βέβαια από πίεση των δυτικών δυνάμεων.⁵⁵⁶

Το Hatti Humajun, που διακήρυξε την ισότητα των μη μωαμεθανών με τους μωαμεθανούς, προετοιμάστηκε πυρετωδώς κατά τη διάρκεια του κριμαϊκού πολέμου και δημοσιεύθηκε πριν ακριβώς αρχίσουν οι διαπραγματεύσεις. Η Πύλη ήθελε με τον τρόπο αυτόν να προλάβει την ανάμιξη των άλλων μεγάλων δυνάμεων στα εσωτερικά της και να δώσει την εντύπωση ότι η μεταρρύθμιση αυτή ξεκίνησε από τον σουλτάνο. Γι' αυτόν τον λόγο εξάλλου επέμεινε τόσο πολύ να αποτρέψει την αναφορά του Hatti Humajun στη συνθήκη ειρήνης του Παρισιού. Ύστερα, όμως, από αυτό φοβόταν πως οι ευρωπαϊκές δυνάμεις θα προσπαθούσαν να θεμελιώσουν πάνω στην αναφορά αυτή το δικαίωμα ανάμιξης

⁵⁵⁵ Eichmann, F., *“Die Reformen des Osmanischen Reiches”*, Berlin (1858), σ. 165 κ.ε..

⁵⁵⁶ Βλ. σχετικά το άρθρο του Villemain: «Die Christen im Orient» στο περιοδικό του Βερολίνου, «Magazin für die Literatur des Auslandes», No 45, τόμ. 49, Berlin (1856), σ. 178 κ.ε., που εκδόθηκε με την ευκαιρία της γνωστοποίησης του Haiti Humajun. Nebioglu, O., *“Die Auswirkungen der Kapitulationen auf die türkische Wirtschaft”*, Jena (1941), σ. 26. Steinhaus, K., *“Soziologie der türkischen Revolution”*, Frankfurt. (1969), σ. 38. Φωτιάδης, Κ., *“Οι Εξισλαμισμοί”*, Θεσσαλονίκη (1974), σ. 29. Ζούζουλας, Στ., *“Ο Ελληνισμός του Πόντου”*, Αθήνα (1982), σ. 20.

και της παρέμβασης σε περίπτωση που θα προέκυπταν δυσκολίες κατά την εφαρμογή του νόμου.⁵⁵⁷

Αναφερθήκαμε παραπάνω στους λόγους και στις συνθήκες που οδήγησαν στη δημιουργία του Hattı Humayun. Θα επαναλάβουμε εδώ απλώς ότι το οθωμανικό κράτος βρισκόταν στα εσωτερικά και στα εξωτερικά ζητήματα σε μια τόσο κρίσιμη κατάσταση, ώστε έβλεπε σε μια ορθολογική αναδιοργάνωση κατά τα δυτικά πρότυπα, τη μοναδική και τελευταία δυνατότητα επιβίωσης του κράτους. Οι δυο βασικοί άξονες του μεταρρυθμιστικού προγράμματος ήταν ο συγκεντρωτισμός του κράτους και η ρύθμιση της θέσης του μη μουσουλμανικού πληθυσμού μέσα στο κράτος,⁵⁵⁸ πράγμα που μας ενδιαφέρει άμεσα στη μελέτη αυτή.

Το αυτοκρατορικό διάταγμα του Hatt-i Humayun του 1856 αποτελεί την εξέλιξη του Hattı Sherif του 1839. Το 1839 έγινε το πρώτο βήμα για την ισότητα όλων των υπηκόων και το Hattı Humayun το 1856 -τουλάχιστον κατά το νόμο- ολοκλήρωσε αυτήν τη διαδικασία.⁵⁵⁹

Με τη θρησκευτική και νομική ισότητα χριστιανών και μουσουλμάνων, που επιδίωκε ο νόμος, εγκαταλείπεται -κατά τη διατύπωση του Baumgart- «ένας βασικός στυλοβάτης του κρατικού οικοδομήματος, δηλ. η αρχή της ύπαρξης δύο στρωμάτων στον πληθυσμό του κράτους».⁵⁶⁰

Με άλλα λόγια εξασφαλίζοντας η Πύλη την ισότητα μη μωαμεθανών με μωαμεθανούς παρεξέκλινε από μια θεμελιώδη αρχή της κρατικής λειτουργίας, η οποία ήταν σε ισχύ από την εποχή της ίδρυσης της οθωμανικής αυτοκρατορίας, την αρχή ότι «ο πληθυσμός του μωαμεθανικού κράτους αποτελείται από δύο τάξεις, τους ισότιμους και τους μη ισότιμους. Οι τελευταίοι στερούνται πολιτικών δικαιωμάτων».⁵⁶¹ Τα σχετικά με τη θρησκευτική ελευθερία διατάγματα αναφέρονται:

⁵⁵⁷ Nebioglu, O., *“Die Auswirkungen der Kapitulationen auf die türkische Wirtschafta”*, Jena (1941), σ. 26-27. Baumgart, W., *“Der Friede von Paris 1856”*, München-Wien (1972), σ. 169.

⁵⁵⁸ Baumgart, W., *ό.π.*, σ. 213.

⁵⁵⁹ Münir, O., *“Minderheiten im osmanischen Reich und in der neuen Türkei”*, Köln (1937), σ. 130.

⁵⁶⁰ Baumgart, W., *“Der Friede von Paris 1856”* München-Wien (1972), σ. 212.

⁵⁶¹ Münir, O., *“Minderheiten im osmanischen Reich und in der neuen Türkei”*, Köln (1937), σ. 126.

- (1) **Στην οικοδόμηση χριστιανικών εκκλησιών,**
- (2) **Στις εξωτερικές μορφές της θρησκευτικής λατρείας και**
- (3) **Στην ελευθερία θρησκευάματος.**

Με το πρώτο σκέλος επιτρέπονταν η επιδιόρθωση παλιών και η οικοδόμηση νέων εκκλησιών ύστερα από έγκριση της Πύλης.⁵⁶² Με τη διάταξη αυτή αίρεται ή από μια άλλη άποψη επεκτείνεται η παλιότερη ρύθμιση, σύμφωνα με την οποία επιτρεπόταν μόνο η επιδιόρθωση παλιών εκκλησιών και παραμερίζεται η δυνατότητα ανάμιξης κατώτερων διοικητικών υπαλλήλων στη διαδικασία έγκρισης της σχετικής αίτησης.

Όσον αφορά την άσκηση των λατρευτικών αναγκών ισχύει και τώρα η διάταξη, σύμφωνα με την οποία οι διάφορες τελετές πρέπει να γίνονται σε συνοικίες της πόλης που δεν κατοικούνται από οθωμανούς. Μόνο σε χωριά που κατοικούνται αποκλειστικά από μία και μοναδική θρησκευτική ομάδα παρέχεται απόλυτη ελευθερία λατρείας,⁵⁶³ πράγμα που στην πράξη σημαίνει (μολονότι βέβαια δε διατυπώνεται ρητά) ελευθερία χρήσης της καμπάνας, πράγμα που έχει μεγάλη σημασία για τους χριστιανούς.⁵⁶⁴

Το διάταγμα για τη θρησκευτική ελευθερία ήταν το πιο κρίσιμο από όλα και δημιουργούσε στην Πύλη τις μεγαλύτερες δυσκολίες, μια και οι παραχωρήσεις που γίνονταν σε αυτό έρχονταν σε αντίθεση με το κοράνιο.⁵⁶⁵ Έτσι, τόνιζαν οι υπουργοί της Πύλης κατά την επεξεργασία του ξανά και ξανά στον πρεσβευτή της Αγγλίας: «δεν ανήκε στη δικαιοδοσία ενός διαδόχου των χαλιφών να μεταβάλλει τις διατάξεις του κορανίου, όπως εξάλλου

⁵⁶² Εμμανουηλίδης, Ε., “Τα τελευταία έτη της οθωμανικής αυτοκρατορίας”, Αθήνα (1924), σ.42. Ευαγγελίδης, Τρ., “Ιστορία της οθωμανικής αυτοκρατορίας”, τ. 2, Αθήνα (1894), σ. 627. Juynboll, Th., “Handbuch des islamischen Gesetzes”, Leipzig-Leiden (1910), σ. 353.

⁵⁶³ Σαλαπασιδής, Π., “Επεισόδια Αργυρουπόλεως κατά τον 19^{ον} αι.”, στο: Το Ποντιακό, τ. 3, τεύχ. 10, Αθήνα (1952), σ. 274-275.

⁵⁶⁴ Μουσεΐον Μπενάκη, Αθήνα, Τμήμα ιστορικών ντοκουμέντων και χειρογράφων, 146/φάκελος 48: Από το αρχείο Μαυροκορδάτου, επιστολή του μητροπολίτη Ιωάννη Καισαρείας προς τον Έλληνα πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη. Sax, C. R. v., “Geschichte des Machtverfalls der Türkei”, Wien (1913), σ. 354. Juynboll, Th., “Handbuch des islamischen Gesetzes”, Leipzig-Leiden (1910), σ. 353.

⁵⁶⁵ Münir, O., “Minderheiten im osmanischen Reich und in der neuen Türkei”, Köln (1937), σ. 152 κ.ε..

ένας χριστιανός βασιλιάς δεν μπορεί να απαλείψει ένα κεφάλαιο της Καινής Διαθήκης. Πρότειναν, λοιπόν, μια τέτοια διατύπωση η οποία στην ουσία είχε την ίδια σημασία, στη μορφή της, όμως, δεν περιείχε κάτι που να πληγώνει τη μωαμεθανική πίστη».⁵⁶⁶

Στο τέλος βρήκε η Πύλη την κατάλληλη διατύπωση: «Κανένας δεν πρέπει να εξαναγκάζεται να αλλάξει το θρήσκευμά του».⁵⁶⁷ Αυτή η διαβεβαίωση όμως δεν ικανοποιούσε την Αγγλία, γιατί κατά την άποψή της επέτρεπε πολλές δυνατότητες ερμηνείας. Καταρχήν λοιπόν ο Stratford απαίτησε να ισχύει ρητά ως νόμος η δική του ερμηνεία της παραπάνω διατύπωσης, δηλ. «άρση κάθε ποινής για την αποστασία από το ισλάμ». Ικανοποιήθηκε όμως τελικά και ύστερα από μακροχρόνιες διαπραγματεύσεις με τη διαβεβαίωση που ζητούσε, η οποία να έχει τη μορφή «ερμηνείας που δόθηκε ύστερα από σουλτανική διαταγή».⁵⁶⁸ Η ερμηνεία αυτή έλεγε ότι «οι διαβεβαιώσεις που δόθηκαν το 1844 αναφορικά με το θέμα των αποστατών ανανεώνονται και επικυρώνονται, προστίθεται μάλιστα η υποχρέωση να επεκταθεί σε όλους τους αποστάτες η κατάργηση της θανατικής ποινής, που αναφερόταν τότε μόνο στους χριστιανούς αποστάτες».⁵⁶⁹

Ιδιαίτερα αυτή η παράγραφος του Hattı Humajun ήταν φυσικά πολύ μεγάλης σημασίας για την «απελευθέρωση» των κρυπτοχριστιανών. Με τη διατύπωσή της βέβαια, παραβιαζόταν αναμφισβήτητα το κοράνιο και αίρονταν μία από τις θεμελιώδεις αρχές του, αλλά η Πύλη αναγκάστηκε να κάνει αυτό το βήμα ύστερα από την αφόρητη πίεση και τις απειλές του λόρδου Stratford.

Σχετικά με το προβληματικό διάταγμα για το θέμα των αποστατών ο Münir καταλήγει με την εξής παρατήρηση: «Επειδή, όμως, κανένα ισλαμικό κράτος δεν

⁵⁶⁶ Με την έννοια αυτή δόθηκε μια εξήγηση του υπουργού εξωτερικών της Πύλης Ρισαάπασά στον Stratford: «Η Πύλη δεν μπορεί ούτε να αλλάξει έναν νόμο που δόθηκε από τον Θεό ούτε μπορεί χωρίς να μεταβάλει το χαρακτήρα της ως μωαμεθανική δύναμη να δώσει έστω και μια γραπτή απάντηση στη διακοίνωση αυτή». Kawerau, P., “Amerika und die orientalischen Kirchen”, Berlin (1959), σ. 473-474.

⁵⁶⁷ Eichmann, F., “Die Reformen des Osmanischen Reiches”, Berlin (1858), σ. 255. Kawerau, P., “Amerika und die orientalischen Kirchen”, σ. 474-475.

⁵⁶⁸ Ο ίδιος, ό.π., σ. 257.

⁵⁶⁹ Ο ίδιος, ό.π., σ. 257.

μπορούσε να καταργήσει την εντολή που αναφέρεται στους αποστάτες,⁵⁷⁰ θεωρητικά η εντολή αυτή εξακολουθούσε να υπάρχει. Όμως η οθωμανική κυβέρνηση φρόντισε να μην εφαρμόζεται».

Από τις άλλες διατάξεις του μεταρρυθμιστικού νόμου, οι οποίες ρυθμίζουν τη θέση των μη μωαμεθανών στο οθωμανικό κράτος, αξίζει να αναφέρουμε τις εξής:

(1) Απαγορεύεται επί ποινή η χρήση προσβλητικών εκφράσεων για τους χριστιανούς (ή τις άλλες θρησκευτικές ομάδες).⁵⁷¹

(2) Αίρεται η κοσμική και δικαστική εξουσία της ορθόδοξης εκκλησίας επί των μελών της.⁵⁷²

Με τη διάταξη αυτήν περιορίζεται ο ρόλος της εκκλησίας στον καθαρά πνευματικό τομέα και δε συμπεριλαμβάνει πλέον, όπως γινόταν μέχρι τώρα, τη διοίκηση και διεκπεραίωση των κοσμικών υποθέσεων των ορθοδόξων. Εκκλησιαστικοί φόροι οποιασδήποτε μορφής καταργούνται και αντικαθίστανται από την κανονική μισθοδοσία του κλήρου. Η περιουσία της εκκλησίας διοικείται από λαϊκούς.⁵⁷³

⁵⁷⁰ Ο Ο. Müñir με τον όρο «διάταξη περί αποστατών» εννοεί τον ισλαμικό νόμο που τιμωρεί με θάνατο τους αποστάτες του ισλάμ. Müñir, O., *“Minderheiten im osmanischen Reich und in der neuen Türkei”*, Köln (1937), σ. 154.

⁵⁷¹ Καρυκοπούλου, Χρ., *“Το διεθνές καθεστώς του Οικουμενικού Πατριαρχείου”*, Αθήνα (1979), σ. 44. Νικολαΐδης, Δ., *“Οθωμανικοί κώδικες”*, τ. 3, Κωνσταντινούπολη (1890), σ. 2872. Κατά τον G. Rosen: (ο σουλτάνος) «τιμωρεί αυστηρά τους συνηθισμένους χαρακτηρισμούς που χρησιμοποιούν πολύ συχνά οι μωαμεθανοί για τους οπαδούς άλλων θρησκευτικών ομάδων (ακόμα και αυτούς που έχουν εισαχθεί στη γλώσσα της διοίκησης, δηλ. γιακούρης και κιαφίρης για τους χριστιανούς και τσιφούτης για τους Ιουδαίους)». Rosen, G., *“Geschichte der Türkei”*, τ. 2, σ. 240. Ανώνυμος, *“Charakteristik der Türken und Griechen”*, nach Wutzer, στο: M.L.A., τ. 61, Leipzig (1862), σ. 116.

⁵⁷² Rosen, G., ό.π., σ. 240. Eichmann, F., *“Die Reformen des Osmanischen Reiches”*, Berlin (1858), σ. 244-245. Καρυκοπούλου, Χρ., *“Το διεθνές καθεστώς”*, Αθήνα (1979), σ. 44. Νικολαΐδης, Δ., *“Οθωμανικοί κώδικες”*, τ. 3, Κωνσταντινούπολη (1890), σ. 2872. Ευαγγελίδης, Τρ., *“Ιστορία της οθωμανικής αυτοκρατορίας”*, τ. 2, Αθήνα (1894), σ. 628-629. Εμμανουηλίδης, Ε., *“Τα τελευταία έτη της οθωμανικής αυτοκρατορίας”*, Αθήνα (1924), σ. 42-43. Μέχρι την έκδοση του διατάγματος του 1856 ο κλήρος είχε τον κύριο ρόλο στη διοίκηση και την ηγεσία των θρησκευτικών ομάδων βάσει του παλιού ισλαμικού συνταγματικού δικαίου. Οι μεταρρυθμίσεις του 1856 ήθελαν να παραχωρήσουν και στους λαϊκούς σημαντικό ρόλο στη διοίκηση και την ηγεσία των θρησκευτικών ομάδων.

⁵⁷³ Σταυρίδης, Β., *“Οικουμενικοί Πατριάρχαι 1860 — σήμερα”*, Θεσσαλονίκη (1977), σ. 32-34. Ευαγγελίδης, Τρ., *“Ιστορία της οθωμανικής αυτοκρατορίας”*, τ. 2, Αθήνα (1924), σ. 626 κ.ε..

Πρόθεση του μεταρρυθμιστικού νόμου στην περίπτωση αυτή δεν είναι μόνο να εξασφαλίσει την ισότητα μουσουλμάνων και χριστιανών, αλλά και να αναχαιτίσει τη ρωσική επιρροή στο Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως.⁵⁷⁴ Αρμόδια για υποθέσεις που σχετίζονται με χριστιανούς και μουσουλμάνους, είναι μικτά δικαστήρια.⁵⁷⁵

Η σημαντική αυτή διάταξη «επιτρέπει πλέον την κατάθεση χριστιανών μαρτύρων σε ποινικές υποθέσεις με αντιδίκους μουσουλμάνους και χριστιανούς». Αυτό σημαίνει αποφασιστική πρόοδο υπέρ των χριστιανών, γιατί μέχρι τώρα οι καταθέσεις των «απίστων» παίρνονταν υπόψη το πολύ πολύ ως ενδείξεις⁵⁷⁶.

Με τη διάταξη αυτή λοιπόν, που εξασφαλίζει την ισότητα των χριστιανών και των μουσουλμάνων στα δικαστήρια, γίνεται ένα σημαντικό βήμα στην πορεία των μεταρρυθμίσεων. Παράλληλα ο λόρδος Stratford απέδειξε με αυτήν το διαπραγματευτικό του ταλέντο. Η Πύλη βέβαια ήξερε πως θα προκύψουν δυσκολίες κατά την εφαρμογή της και ήταν προετοιμασμένη να δεχτεί «*την αντίδραση από την πλευρά των Τούρκων υπαλλήλων και του μωαμεθανικού πληθυσμού στις επαρχίες*».⁵⁷⁷

Η παρακάτω διάταξη έχει επίσης ως σκοπό την κοινωνική ισότητα όλων των υπηκόων του κράτους: Η ανάληψη κρατικών αξιωμάτων από μη μωαμεθανούς υπηκόους είναι γενικά δυνατή.⁵⁷⁸

Σχετικά με το σχολικό σύστημα των μη μωαμεθανών προβλέπεται: Κάθε θρησκευτική ομάδα μπορεί να ιδρύει σχολεία κάθε είδους, το σχολικό όμως

⁵⁷⁴ Πανάρετος, «Ο Πόντος ανά τους αιώνες», Δράμα (1927), σ. 114.

⁵⁷⁵ Ευαγγελίδης, Τρ., «Ιστορία της οθωμανικής αυτοκρατορίας», τ. 2, Αθήνα (1924), σ. 629. Νικολαΐδης, Δ., «Οθωμανικοί κώδικες», τ. 3, Αθήνα (1924), σ. 2874.

⁵⁷⁶ Eichmann, F., «Die Reformen des Osmanischen Reiches», Berlin (1858), σ. 217.

⁵⁷⁷ Ο ίδιος, ό.π., σ. 223. Νυμφόπουλος, Μ., «Ιστορία της Σάντας του Πόντου», Δράμα (1953), σ. 112. Brockelmann, C, «Geschichte Der Islamischen Volker und Staaten», München-Berlin (1939), σ. 331.

⁵⁷⁸ Rosen, G., «Geschichte der Türkei», τ. 2, Leipzig (1867), σ. 240. Νικολαΐδης, Δ., «Οθωμανικοί κώδικες», τ. 3, Κωνσταντινούπολη (1890), σ. 2873. Καρυκοπούλου, Χρ., «Το διεθνές καθεστώς του Οικουμενικού Πατριαρχείου», Αθήνα (1979), σ. 44. Ευαγγελίδης, Τρ., «Ιστορία της οθωμανικής αυτοκρατορίας», τ. 2, Αθήνα (1894), σ. 628.

πρόγραμμα και η επιλογή των δασκάλων υπόκεινται στον έλεγχο του αυτοκρατορικού επιθεωρητή σχολείων.⁵⁷⁹

Η επικύρωση της πρακτικής αυτής, που εφαρμοζόταν ήδη εδώ και πολλά χρόνια, ήταν σημαντική για τους Έλληνες. Ο έλεγχος της τουρκικής κυβέρνησης δεν ήταν καθόλου σχολαστικός, έτσι δε μπόρεσε να εμποδίσει στη συνέχεια την εξέλιξη των ελληνικών σχολείων σε φωλιές από όπου ξεπήδησε η εθνική κίνηση.⁵⁸⁰

Η διάταξη, που αφορά την «καθιέρωση στρατιωτικής θητείας για τους χριστιανούς», αποτελεί συστατικό μέρος του Hattı Humajun, αν και καταρχήν δεν εφαρμοζόταν καθόλου, έτσι ώστε για τη στιγμή εκείνη να μην έχει σχεδόν καμία σημασία.⁵⁸¹ Είναι απαραίτητο όμως, να αναφερθεί, γιατί θα μας απασχολήσει στη συνέχεια, όταν θα αναφερόμαστε στην ισότητα όλων των υπηκόων.

Η διάταξη αυτή μάλιστα, δημοσιεύτηκε δύο χρόνια πριν από το Hattı Humajun, δηλ. το 1854. Παράλληλα καταργούνταν ο djizya, ο κεφαλικός φόρος δηλ. των χριστιανών υπηκόων του κράτους, και θεσπιζόταν ουσιαστικά η στρατολογία των χριστιανών.⁵⁸² (Κατά την εφαρμογή όμως συμπεριέλαβε ένα μόνο μέρος των χριστιανών ανδρών, ενώ οι υπόλοιποι υποχρεώθηκαν να πληρώσουν έναν ειδικό φόρο απαλλαγής από τις στρατιωτικές υποχρεώσεις). Η Πύλη είχε εκφράσει από την αρχή πολλές επιφυλάξεις απέναντι στη διάταξη αυτή, την συμπεριέλαβε όμως στο νόμο ύστερα από την πίεση της Αγγλίας. Μια όμως και ήταν αντίθετοι προς αυτήν, τόσο οι χριστιανοί όσο και οι μουσουλμάνοι, δεν εφαρμόστηκε σχεδόν ποτέ πλήρως.⁵⁸³

⁵⁷⁹ Sax, C. R. v., *“Geschichte des Machtverfalls der Türkei”*, Wien (1913), σ. 344-345. Münir, O., *“Minderheiten im osmanischen Reich”*, Koln (1937), σ. 151.

⁵⁸⁰ Humann, C., *“Über die Ethnologie KleinAsiens”*, στο: Verhandlungen der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin, τ. 7, Berlin (1880), σ. 250-252. Fitzner, R., *“Anatolien”*, Berlin (1902), σ. 17. Αλεξανδρή, Α., *“Η ανάπτυξη του εθνικού πνεύματος των Ελλήνων του Πόντου 1918-1922”*, σ. 429.

⁵⁸¹ Münir, O., *“Minderheiten im osmanischen Reich und in der neuen Türkei”*, Koln (1937), σ. 152. Duda, H., *“Vom Kalifat zur Republik”*, Wien (1948), σ. 42. Νικολαΐδης, Δ., *“Οθωμανικοί κώδικες”*, τ. 3, Κωνσταντινούπολη (1890), σ. 2864.

⁵⁸² Sax, C. R. v., *“Geschichte des Machtverfalls der Türkei”*, Wien (1913), σ. 343. Gockenjan, H., *“Die Türkei und ihre Minderheiten”*, σ. 102.

⁵⁸³ Sax, C.R.v., ό.π., σ. 343. Eichmann, F., *“Die Reformen des Osmanischen Reiches”*, Berlin (1858), σ. 226-229. Tschihatscheff, P., *“Zustände im Innern des türkischen Reiches”*, στο:

Το 1908 επιχειρήθηκε ξανά η εφαρμογή του διατάγματος αυτού, πάλι, όμως, προέκυψαν προβλήματα.⁵⁸⁴ Τόσο το 1908 όσο και το 1854 δεν είχε ληφθεί επαρκώς υπόψη το γεγονός, ότι δεν ήταν δεδομένες οι συνθήκες εφαρμογής ενός τέτοιου διατάγματος και υπεύθυνοι γι' αυτό ήταν κύρια οι μουσουλμάνοι.⁵⁸⁵ Ο Eichmann γράφει σχετικά: «Αν ο χριστιανός πρέπει να πολεμήσει για το κράτος των οθωμανών, τότε δεν μπορεί ο Τούρκος να είναι κύριός του, αλλά θα πρέπει να έχει γίνει συμπολίτης του». Ακόμη λέει ότι: «μόνο όταν η ιδέα μιας κοινής πατρίδας θα έχει εξουδετερώσει τις θρησκευτικές και εθνικές αντιθέσεις, μόνο τότε θα μπορέσει ο χριστιανός να γίνει ένας αφοσιωμένος στρατιώτης του σουλτάνου».⁵⁸⁶ Ιδιαίτερα το 1854, κατά τη διάρκεια του κριμαϊκού πολέμου, ήταν για τους χριστιανούς αδιανόητο να πάρουν μέρος σε έναν πόλεμο ο οποίος γινόταν εναντίον των ίδιων των συμφερόντων τους, που τα εκπροσωπούσαν στην περίπτωση αυτή οι Ρώσοι.⁵⁸⁷

Ο μεταρρυθμιστικός νόμος του Hatti Humajun είχε θέσει πολύ υψηλούς στόχους. Με κριτήριο αυτούς τους στόχους θα πρέπει να θεωρηθεί ως αποτυχημένη η προσπάθεια να μεταρρυθμιστεί η οθωμανική αυτοκρατορία σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα.

Magazin fur die Literaturdes Auslandes, τ. 55, Leipzig (1859), σ. 182. Mordtmann, A., *“Die Bewohner des türkischen Reiches inreligiöser Beziehung”*, στο: Das Ausland, Augsburg (1861), σ. 2009-2010.

⁵⁸⁴ Duda, H., *“Vom Kalifat zur Republik”*, Wien (1948), σ. 42.

⁵⁸⁵ Αποστολίδης, Δ., *“Η μεγάλη τραγωδία του Πόντου”*, Αθήνα (1919), σ. 28-29. Kramers, J.H., *“Die othomanischen Türken”*, στο: E.I., τ. 4, Leiden-Leipzig (1913), σ. 1046. Στα αρχεία του ελληνικού υπουργείου εξωτερικών στην Αθήνα και στο περιοδικό του Πατριαρχείου «Εκκλησιαστική Αλήθεια» της Κωνσταντινούπολης υπάρχουν εκθέσεις και άρθρα για τα προβλήματα που προέκυπταν με τη στρατιωτική θητεία των χριστιανών από την εποχή της νεοτουρκικής επανάστασης. Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1910 α.α.κ./ΙΕ' Στρατολογία χριστιανών εν Τουρκία. Διά τον Ι. Δ., Αθήνα (30.3.1910). Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1910 ΙΒ', ΙΓ' α.α.κ., Καταπίσεις και βιαιοπραγίες Τούρκων εναντίον Ελλήνων Αρ. 1372 (12.8.1910). «Εκκλησιαστική Αλήθεια», Περιοδικό του Οικουμενικού Πατριαρχείου: Η περί στρατολογίας Εγκύκλιος (2.9.1909), σ. 273-275. Η στρατολογία των μη μουσουλμάνων (21.10.1909), σ. 329-331. Επίσημα γράμματα περί στρατολογίας (3.12.1909), σ. 377-379; Επίσημα έγγραφα (9.1.1910), σ. 1-2; Τα περί στρατολογίας των χριστιανών, σ. 50-51; Πατριαρχικοί προς χριστιανούς στρατιώτας προσρήσεις (5.3.1910), σ. 65-66. Το ζήτημα της στρατολογίας των χριστιανών, το ζήτημα της εκπαιδεύσεως (11.12.1910), σ. 379-384.

⁵⁸⁶ Eichmann, F., *“Die Reformen des Osmanischen Reiches”*, Berlin (1858), σ. 226.

⁵⁸⁷ Ο ίδιος, ό.π., σ. 228.

Θα αναφερθούμε στη συνέχεια στις επιπτώσεις του Hattı Humajun και θα αναζητήσουμε τους λόγους για τους οποίους δεν εφαρμόστηκαν οι διατάξεις, που αναφέραμε παραπάνω.

Στην περίοδο μετά το Hattı Humajun προξενεί εντύπωση το γεγονός ότι αναφέρονται επανειλημμένα μηνύσεις και διαμαρτυρίες από τη χριστιανική πλευρά. Ο Sax πιστεύει πως ένα μεγάλο μέρος από τις μηνύσεις «για μη εφαρμογή του Hattı Humajun στις επόμενες δεκαετίες, αναφέρονται σε ποικίλες αδικίες των χριστιανών και κυρίως στην καταστρατήγηση της ισότητας στα δικαστήρια και των ίσων δικαιωμάτων όσον αφορά τη θρησκευτική ελευθερία. Από μια πρώτη άποψη ήταν βέβαια η αγνόηση των μαρτυριών των χριστιανών σε αστικές και ποινικές δίκες, πράγμα για το οποίο γίνονταν αγωγές σε διάφορα μέρη του κράτους».⁵⁸⁸ Η αιτία για τις διαμαρτυρίες είναι κατά τον Sax οι παλιοί κατήδες οι οποίοι δεν ήθελαν να παρεκκλίνουν από τους ιερούς νόμους Scheriat.

Επίσης, μια κατάφωρη παραβίαση του Hattı Humajun ήταν «οι αυθαίρετες ενέργειες των αρχών, κατά τη διεκπεραίωση διοικητικών υποθέσεων, οι οποίες κατά κανόνα ήταν περισσότερο απάνθρωπες απέναντι στους χριστιανούς, παρά στους μωαμεθανούς».⁵⁸⁹

Όπως είπαμε παραπάνω, η πιο έντονη αντίδραση κατά της εφαρμογής των διατάξεων του νόμου, προερχόταν από τις αρχές και ιδιαίτερα από εκείνες οι οποίες δεν υπάγονταν στον άμεσο έλεγχο της κυβέρνησης, δηλ. σε όλες τις αρχές που είχαν την έδρα σε τόπους κάπως απομακρυσμένους από τις πόλεις. Εκεί κυρίως αντιδρούσαν πολύ έντονα οι υπάλληλοι σε όλους τους νεωτερισμούς και έδιναν στην Πύλη να καταλάβει ότι η εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων δεν ήταν δυνατό να πετύχει με τέτοια έλλειψη μορφωμένων και ανεκτικών υπαλλήλων.⁵⁹⁰

⁵⁸⁸ Sax, C. R. v., "Geschichte des Machtverfalls der Türkei", Wien (1913), σ. 353.

⁵⁸⁹ Ο ίδιος, ό.π., σ. 355.

⁵⁹⁰ Ανώνυμος, "Der Koran und die Reform in der Türkei", στο: Magazin für die Literatur des Auslandes, τ. 49, Berlin (1856), σ. 47. Eichmann, F., "Die Reformen des osmanischen Reiches", Berlin (1858), σ. 63.

Αυτή ήταν η στάση των μωαμεθανών της υπαίθρου απέναντι στις μεταρρυθμίσεις. Αντίθετα στις πόλεις, όπου άρχισε να γίνεται αισθητή η επιρροή της Ευρώπης, οι μεταρρυθμίσεις βελτίωσαν τη θέση των χριστιανών. Οι εξελίξεις αυτές όμως, είχαν και την αρνητική τους πλευρά για τους χριστιανούς, γιατί το γεγονός ότι αυτοί προόδευαν και ευημερούσαν, προκαλούσε το φθόνο των μωαμεθανών, που τους παρέσυρε πολλές φορές σε διωγμούς κατά των χριστιανών.⁵⁹¹ Τέτοιοι διωγμοί αναφέρονται στη Συρία, τον Πόντο και σ' άλλες περιοχές της Μ. Ασίας. Γενικά ως συνέπεια του Hatti Humajun σημειώθηκε μια έξαρση του μωαμεθανικού φανατισμού.⁵⁹²

Για ταραχές μιλάει και ο Γάλλος Henri Mathieu⁵⁹³ σε μια κριτική θεώρηση του Hatti Humajun (1857). Ο ίδιος γνώριζε πολύ καλά την κατάσταση, γιατί είχε ζήσει στην Ανατολή και την είχε μελετήσει επί πολλά χρόνια: «Οι χριστιανοί είχαν υπολογίσει και περίμεναν κάτι συγκεκριμένο και αποφασιστικό. Το Hatti Humajun, όμως, τους απογοήτευσε. Οι κάπως φωτισμένοι μουσουλμάνοι τον αντιμετώπιζαν με απόλυτη αδιαφορία, γιατί σκέφτονταν την περίπτωση του Hatti Sherif του 1839, ο οποίος δεν εφαρμόστηκε καθόλου και γι' αυτό τον ονόμαζαν ένα κομμάτι χαρτί (Birkiat). Οι φανατισμένοι Τούρκοι αντίθετα, τον έβλεπαν με λιγότερο φιλοσοφημένο μάτι και επί πολλούς μήνες γίνονταν καθημερινά γνωστές απεχθείς επιθέσεις εναντίον των χριστιανών ή εναντίον αντικειμένων της λατρείας των».⁵⁹⁴

Οι βιαιοπραγίες εναντίον των χριστιανών την εποχή αυτή, επιβεβαιώνονται και από πηγές των αρχείων του ελληνικού υπουργείου εξωτερικών.⁵⁹⁵

⁵⁹¹ Ελευθεριάδης, Ι., "Οι Κλωστοί", Καταχάς Κατερίνης (1956), σ. 4. Εμαννουηλίδης, Ε., "Τα τελευταία έτη της οθωμανικής αυτοκρατορίας", Αθήνα (1924), σ. 46 κ.ε. Fallmerayer, J., "Fragmente aus dem Orient", München (1963), σ. 141. Lanne, P., "Armenien", München (1977), σ. 84. Κάλφογλου, Ι., "Σούρμενα", Βατούμ (1921), σ. 79 κ.ε..

⁵⁹² Lane, P., "Armenien", München (1977), σ. 84-85. Αθανασιάδης, Σ., "Ιστορία και Λαογραφία της Σάντας", τ.1, Θεσσαλονίκη (1967), σ. 62. Λιουδάκη-Κυπραίου, Χ., "Μεταλλεία της Μικρασίας και του Πόντου", σ. 132.

⁵⁹³ Mathieu, H., "Die Türkei und ihre Bewohner", στο: Magazin fur Literatur des Auslandes, τ. 53, Berlin (1858), σ. 101-102, 106.

⁵⁹⁴ Mathieu, H., "Die Türkei und ihre Bewohner", στο: Magazin fur Literatur des Auslandes, τ. 53, Berlin (1858), σ. 106.

⁵⁹⁵ Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1859/76/1, Πανσλαυισμός Nr. 296, Τραπεζούς (17 Μαρτίου 1859), Αρ.300, Τραπεζούς (18 Μαρτίου 1859), Αρ. 301, Τραπεζούς (22 Μαρτίου 1859), Αρ. 757, 759, 778, Κωνσταντινούπολις (3 Απριλίου 1859).

Πώς συνέβη και το Hatti Humajun δεν είχε στην αρχή καθόλου επιπτώσεις και στη συνέχεια μόνο αρνητικές συνέπειες στο Ερζερούμ, μία από τις μεγαλύτερες πόλεις του Πόντου, το πληροφορούμαστε από τον Tschihatscheff,⁵⁹⁶ ο οποίος έμεινε για μεγάλο χρονικό διάστημα στη Μ. Ασία και υποστήριζε την άποψη ό,τι αυτός ο περίφημος νόμος είναι στην Ευρώπη πολύ περισσότερο γνωστός από ό,τι στη χώρα στην οποία υποτίθεται ότι ανοίγει μια νέα εποχή. Αναφέρει, επίσης, ότι ο πασάς του Ερζερούμ είχε πάρει εντολή να γνωστοποιήσει το Hatti Humajun σε όλη την επαρχία, ο ίδιος όμως πήρε την απόφαση να μην επιτρέψει «να πάρει δημοσιότητα ένα τόσο εξευτελιστικό, για την αξιοπρέπεια της οθωμανικής κυβέρνησης, κείμενο».⁵⁹⁷

Παρέδωσε, βέβαια, σε δύο χριστιανούς επισκόπους, από ένα αντίγραφο του αυτοκρατορικού φερμανιού, για να το κοινοποιήσουν στους ομοδόξους τους, παράλληλα όμως τους απείλησε, λέγοντάς τους: «δεν μπορεί στην περίπτωση αυτή να εγγυηθεί για τα κεφάλια των ίδιων και του ποιμνίου σας»,⁵⁹⁸ γεγονός που είχε ως συνέπεια να μην τολμήσουν οι επίσκοποι να τον κοινοποιήσουν. Φυσικά ο νόμος έγινε γνωστός αργότερα από τον Άγγλο πρόξενο Brant,⁵⁹⁹ στους χριστιανούς, όμως δεν έκανε ιδιαίτερη εντύπωση, γιατί η κοινοποίηση και δεν έγινε, αλλά και ούτε επικυρώθηκε ή επιβεβαιώθηκε από επίσημη πλευρά και έτσι φοβούνταν μήπως επρόκειτο για απάτη. Από την άλλη δυσaráεστησε τους Τούρκους, οι οποίοι θεώρησαν την όλη υπόθεση ως ανάμιξη ενός ξένου, κάτι που αναζωπύρωσε το παλιό μίσος εναντίον των χριστιανών.

Σε ένα σοβαρό θέμα όσον αφορά την ελευθερία της λατρείας, εξελίχθηκε το «θέμα της καμπάνας». Η καμπάνα ίσχυε τόσο για τους χριστιανούς, όσο και για τους μωαμεθανούς, ως σύμβολο του χριστιανισμού, έτσι ώστε το θέμα αυτό να αποχτούσε ιδιαίτερη σημασία. Η χρήση της καμπάνας, όπως αναφέραμε παραπάνω, δεν είχε επιτραπεί ρητά, από τους χριστιανούς,

⁵⁹⁶ Tschihatscheff, P., "Zustande im Innern des turkischen Reiches", στο: Magazin fur die Literatur des Auslandes, τ. 55, Leipzig (1859), σ. 169.

⁵⁹⁷ Ο ίδιος, ό.π., σ. 182.

⁵⁹⁸ Ο ίδιος, ό.π., σ. 182.

⁵⁹⁹ Ο ίδιος, ό.π., σ. 182.

όμως θεωρούνταν συνήθως ως κατακτημένο δικαίωμα. Επειδή το καμπαναριό και το χτύπημα της καμπάνας ήταν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία «ζωηρή επιθυμία των χριστιανών και ιδιαίτερα των ιερέων τους»,⁶⁰⁰ για τους μωαμεθανούς όμως τίποτε δεν ήταν πιο εκνευριστικό «από αυτήν τη θορυβώδη διαδήλωση της ξένης πίστης»,⁶⁰¹ προέκυψαν, σχετικά με το ζήτημα αυτό, ζωηρές διενέξεις. Κατά τον Sax στις περισσότερες περιπτώσεις οι χριστιανοί έβγαιναν νικητές: «με διπλωματική παρέμβαση της χριστιανικής μεγάλης δύναμης εξασφαλιζόταν κατά κανόνα η έγκριση χρήσης της καμπάνας».⁶⁰²

Σε ό,τι αφορά τις πολλές μηνύσεις και διαμαρτυρίες των χριστιανών, θα πρέπει κανείς κατά την αναζήτηση των αιτιών να πάρει υπόψη του, ότι στους χριστιανούς υπηκόους είχε αναπτυχθεί μια νέα αυτοσυνείδηση που ενισχυόταν, ακόμα περισσότερο με τη συνειδητοποίηση της εξασθένησης του οθωμανικού κράτους καθώς και με την υποστήριξη των ξένων χωρών, έτσι ώστε μπορούσαν τώρα να παίρνουν το θάρρος και να εκφράζουν τις διαμαρτυρίες τους.

Κατά τον Sax η ανάμιξη των δυτικοευρωπαϊκών δυνάμεων στις εσωτερικές υποθέσεις του οθωμανικού κράτους αποτελεί επίσης ένα λόγο που δεν επέτρεψε να εφαρμοστούν οι μεταρρυθμιστικές διατάξεις, γιατί η ανάμιξη αυτή δεν επέτρεψε μια ήρεμη, αυτόνομη ανάπτυξη του κράτους.⁶⁰³

Θα πρέπει να αναφερθεί επίσης και η τουρκική σκοπιά του πράγματος, όπως εκφράζεται στην κριτική που κάνει ο Münir στις επιπτώσεις που είχε ο νόμος που επέτρεπε την κατάληψη όλων των κρατικών αξιωμάτων από μη μωαμεθανούς: «Οι μη μωαμεθανοί, που κατέλαβαν κρατικές θέσεις, δεν είχαν κατά νουν παρά μόνο τα προσωπικά τους συμφέροντα και την ευημερία της θρησκευτικής ομάδας στην οποία ανήκαν».⁶⁰⁴

Επίσης ως συνέπεια του Hatti Humajun θα πρέπει να θεωρήσουμε την αναβίωση της ιδέας και των προσπαθειών, για ανεξαρτησία των μη

⁶⁰⁰ Sax, C. R. v., "Geschichte des Machverfalls der Türkei", Wien (1913), σ. 354.

⁶⁰¹ Ο ίδιος, ό.π., σ. 354.

⁶⁰² Ο ίδιος, ό.π., σ. 355.

⁶⁰³ Ο ίδιος, ό.π., σ. 351.

⁶⁰⁴ Münir, O., "Minderheiten im osmanischen Reich und in der neuen Türkei", Köln (1937), σ. 150.

μωαμεθανών υπηκόων και ιδιαίτερα εκείνων των βαλκανικών χωρών. Ο σκοπός, λοιπόν, που επιδίωκε η αυτοκρατορία με τους μεταρρυθμιστικούς νόμους, δηλ. η ενίσχυση και σταθεροποίηση του κράτους, όχι μόνο δεν επιτεύχθηκε, αλλά οδήγησε στο αντίθετο εντελώς από το αναμενόμενο αποτέλεσμα.⁶⁰⁵

Σε βάρος του οθωμανικού κράτους κατέληξε επίσης η κατάργηση της ποινής του θανάτου για την αποστασία από το ισλάμ, γιατί τώρα διάφορες χριστιανικές ιεραποστολικές ομάδες μπορούσαν να αναπτύξουν ανεμπόδιστα τις δραστηριότητές τους και ανάμεσα στο μωαμεθανικό τμήμα του πληθυσμού, πράγμα που έγινε ασφαλώς, και να ενσπείρουν νέα στοιχεία εξασθένισης και ανησυχίας μέσα στο κράτος.⁶⁰⁶

Όμως η κύρια αιτία, που δεν επέτρεψε την επιτυχία σκοπών του Hattı Humajun, θα πρέπει να αναζητηθεί στην από πολλά χρόνια αμετάβλητη εσωτερική στάση και διάθεση όλων των μελών του οθωμανικού κράτους.⁶⁰⁷ Οι μωαμεθανοί και οι μωαμεθανοί υπήκοοι δε δένονταν μεταξύ τους με την αγάπη για την κοινή πατρίδα. Οι χριστιανοί ήταν προσκολλημένοι στο Πατριαρχείο, το οποίο θεωρούσαν ως εκπρόσωπο των πνευματικών και κοσμικών τους συμφερόντων και περίμεναν από αυτό υποστήριξη στην όλο και προφανή προσπάθειά τους, να αποσπαστούν με την πρώτη ευκαιρία από την οθωμανική αυτοκρατορία.⁶⁰⁸ Οι μωαμεθανοί αισθάνονταν, ως μέλη της μωαμεθανικής κοινότητας μέχρι την πτώση της οθωμανικής αυτοκρατορίας, τη στάση τους την καθόριζε η κυρίαρχη κρατική ιδεολογία.⁶⁰⁹ Η στάση αυτή, που είχε σαφώς ισλαμικό προσανατολισμό, και η νοοτροπία που την συνόδευε βρισκόταν σε απόλυτη αντίθεση προς τις ευρωπαϊκές-φιλελεύθερες ιδέες του

⁶⁰⁵ Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, Μαρία, “Οι Βαλκανικοί λαοί”, Ιωάννινα (1978), σ. 34 κ.ε..

⁶⁰⁶ Richter, J., “Mission und Evangelisation im Orient”, Gütersloh (1930), σ. 127. Ανώνυμος, “Das Christentum unter den Türken”, στο: Das Ausland, 34. Jhrg. Augsburg (1861), σ. 167.

⁶⁰⁷ Οι διάφοροι λαοί του οθωμανικού κράτους ζούσαν μέχρι το 1856 χωρίς κοινωνικές επαφές μεταξύ τους και δεν ήξεραν για την έννοια της κοινής πατρίδας. Mordtmann, A., “Die Bewohner des türkischen Reiches in religiöser Beziehung”, στο: Das Ausland, 34. Jhrg. Augsburg (1861), σ. 2009.

⁶⁰⁸ Münir, O., “Minderheiten im osmanischen Reich und in der neuen Türkei”, Köln (1937), σ. 151.

⁶⁰⁹ Hostler, C., “Türken und Sowjets”, Frankfurt a. M. - Berlin (1960), σ. 117.

μεταρρυθμιστικού νόμου.⁶¹⁰ Μια συμφιλίωση, λοιπόν, ανάμεσα σε μη μωαμεθανούς και μωαμεθανούς δεν ήταν δυνατό να επιτευχθεί με την εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων αυτών.

Εξηγήσαμε παραπάνω γιατί θεσπίστηκαν αυτές οι μεταρρυθμίσεις, παρ' όλες τις αντιφατικότητες τους και παρ' όλες τις ελάχιστες ελπίδες επιτυχίας τους. Η θεώρηση του Münir ενισχύει ακόμα περισσότερο την εξήγηση αυτή: «*Η παράλληλη συμβίωση της θρησκευτικά προσανατολισμένης μωαμεθανικής αντίληψης περί κράτους από την μια και της βασικής αρχής της πολιτικής ισότητας όλων των πολιτών χωρίς διάκριση θρησκείας από την άλλη, κάνει καταφανές ότι οι μεταρρυθμίσεις του 1839 και του 1856, και ιδιαίτερα οι διατάξεις εκείνες, που αφορούν τους αλλόδοξους υπηκόους, δεν προήλθαν από τον λαό αλλά από την πίεση της εξωτερικής πολιτικής*».⁶¹¹

Οι δυτικές δυνάμεις, για να προωθήσουν τα δικά τους συμφέροντα, προσπάθησαν να εμβολιάσουν στο οθωμανικό κράτος τις ευρωπαϊκές φιλελεύθερες ιδέες, χωρίς να πάρουν επαρκώς υπόψη τους, ότι το δέντρο δεν ήταν ακόμα έτοιμο να δεχθεί το εμβόλιο.

Με το Hatti Humajun ήρθε το πλήρωμα του χρόνου, το οποίο περίμεναν επί αιώνες οι κρυπτοχριστιανοί. Πίστεψαν τώρα ότι η νομοθεσία θα τους εξασφαλίσει αρκετή προστασία, ώστε να μπορέσουν να ομολογήσουν επίσημα ότι είναι χριστιανοί ορθόδοξοι. Αμέσως, λοιπόν, εκδηλώθηκε ανάμεσά τους μια ανησυχία και μια κινητικότητα. Όλοι περίμεναν ανυπόμονα για μια σπίθα, για ένα τολμηρό σύνθημα, ώστε να δοκιμάσουν την εξέγερση.⁶¹²

Την αρχή έκανε ο κρυπτοχριστιανός Πέτρος Σάββας Σιδηρόπουλος από την Κρώμνη⁶¹³ με το επίσημο (τουρκικό) όνομα Πεχλίλ, Τεκίρογλου,

⁶¹⁰ Gelzer, H., “*Geistliches und Weltliches*”, Leipzig (1900), σ. 210.

⁶¹¹ Münir, O., “*Minderheiten im osmanischen Reich und in der neuen Türkei*”, Köln (1937), σ. 151.

⁶¹² Γερβάσιος, “*Οι Σταυριώται*”, Κωνσταντινούπολη (1919), σ. 46.

⁶¹³ Ο ίδιος, ό.π., σ. 46 κ.ε.. Janin, R., “*Musulmans malgre eux Les Stavriotes*”, στο: *Echos d' Orient*, τ. 15, Paris (1912), σ. 501. Ευαγγελίδης, Τ., “*Ιστορία της Ποντιακής Τραπεζούντος*”, Οδησσός (1898), σ.200.

ένας απλός γραμματέας στο ιταλικό προξενείο της Τραπεζούντας. Στον προϊστάμενο του, τον Ιταλό πρόξενο Φάμπρι, είχε απόλυτη εμπιστοσύνη και του εκμυστηρεύθηκε την πραγματική του θρησκεία. Όταν ο τελευταίος πληροφορήθηκε για την έκταση του κρυπτοχριστιανισμού, έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το θέμα αυτό και στη συνέχεια βοήθησε πάρα πολύ τους κρυπτοχριστιανούς.⁶¹⁴ Με την υποστήριξη του λοιπόν, τόλμησε ο Πέτρος Σάββας Σιδηρόπουλος να αποστραφεί από το ισλάμ και αντί για το τουρκικό να χρησιμοποιεί το ελληνικό του όνομα.⁶¹⁵

Το βήμα του Πέτρου Σάββα Σιδηρόπουλου είχε αμέσως μεγάλη επίδραση και στις 14 Μαΐου 1856 κλήθηκε να παρουσιαστεί στο επαρχιακό συμβούλιο.⁶¹⁶ Στο συμβούλιο αυτό εκπροσωπούσαν και ο προστάτης του, ο οποίος ανέλαβε το ρόλο του συνηγόρου του και εξήγησε τους λόγους για τους οποίους ο Σάββας Σιδηρόπουλος παρουσιαζόταν ως μουσουλμάνος, για να αποφύγει έτσι την πίεση από την πλευρά των Τούρκων.

Ύστερα από αυτό εγκρίθηκε από τον έπαρχο Τραπεζούντας η αναγνώριση του ως χριστιανού, αφού ρωτήθηκε τρεις φορές αν είναι Χριστιανός και απάντησε θετικά. Ο έπαρχος Χαγρετίν πασάς, που ήταν απροκατάληπτος και δίκαιος ακόμα και απέναντι στους χριστιανούς, δεν ήθελε να δοθεί στο περιστατικό αυτό μεγάλη προσοχή και δημοσιότητα, γι' αυτό και φρόντισε όσο το δυνατό πιο γρήγορα να τακτοποιήσει την υπόθεση αυτή.⁶¹⁷ Ήθελε δηλ. να αποφύγει οπωσδήποτε το ενδεχόμενο να δημιουργηθεί μια κατάσταση ανάλογη με εκείνη του Αρμένιου το 1843, ιδιαίτερα μάλιστα αυτήν την εποχή που υπήρχε ο κίνδυνος να αναμειχθούν οι ευρωπαϊκές δυνάμεις.

⁶¹⁴ Janin, R., *"Musulmans malgré eux. Les Stavriotes"*, στο: *Echos d' Orient*, τ. 15, Paris (1912), σ. 501. Χρυσάνθος, *"Η Εκκλησία της Τραπεζούντος"*, Αθήνα (1931), σ. 717. Γερβάσιος, *"Οι Σταυριώται"*, Κωνσταντινούπολη (1919), σ. 46.

⁶¹⁵ Ευαγγελίδης, Τ., *"Ιστορία της Ποντιακής Τραπεζούντος"*, Οδησσός (1898), σ. 200. Γερβάσιος, ό.π., σ. 46.

⁶¹⁶ Ιωαννίδης, Σ., *"Ιστορία και στατιστική Τραπεζούντος"*, Κωνσταντινούπολη, (1870), σ. 144. Bryer, A., *"The Crypto-christians of the Pontos"*, Αθήνα (1983), σ. 15-16. Γερβάσιος, Σ., ό.π., σ. 47.

⁶¹⁷ Παρχαριδής, Α., *"Ιστορία της Κρώμνης"*, σ. 50. Φωτιάδης, Κ., *"Οι Εξισλαμισμοί"*, Θεσσαλονίκη (1974), σ. 29.

Η θετική έκβαση της υπόθεσης του Πέτρου Σάββα Σιδηρόπουλου έγινε αμέσως παντού γνωστή και έδωσε στους κρυπτοχριστιανούς του Πόντου την τελευταία ώθηση να επιχειρήσουν αυτό που σχεδίαζαν για πολύ καιρό. Στις 15 Ιουλίου 1857 συγκεντρώθηκαν 150 χριστιανοί στη μονή Θεοσκεπάστου και ορκίστηκαν να αγωνιστούν μέχρι θανάτου για τη θρησκευτική τους ελευθερία.⁶¹⁸ Υπό την προεδρία του Δαμιανού Φωτιάδη εξέλεξαν δύο αντιπροσώπους, τον γνωστό πια Πέτρο Σάββα Σιδηρόπουλο και τον Δημήτριο Βοσκόπουλο, οι οποίοι ανέλαβαν να κάνουν όλες τις απαραίτητες ενέργειες, ώστε να πετύχουν τη λύση του κρυπτοχριστιανικού προβλήματος.⁶¹⁹ Για να έχουν τα απαραίτητα για το σκοπό αυτόν χρήματα, ιδρύθηκε ένα ταμείο στο οποίο ο καθένας συνεισέφερε 200 λίρες. Μαζί με τις συνεισφορές άλλων, το ποσό έφτασε τα 18.700 γρόσια.⁶²⁰ Η συνέλευση αυτή συνέταξε επίσης ένα κείμενο με σκοπό να το επιδώσει σε όλες τις πρεσβείες στην Κωνσταντινούπολη. Την αποστολή αυτή ανέλαβαν να διεκπεραιώσουν τρεις άλλοι εκπρόσωποι, ο Μουσταφά Γιαζιτζή Τοσούνογλου, ο Μουσταφά Τουρσούνογλου και ο Ισμαήλ Σουλεϊμάνογλου.⁶²¹ Με αυτόν τον τρόπο ήθελαν οι κρυπτοχριστιανοί να ενημερώσουν τις πρεσβείες για το ζήτημα τους και πέρα από αυτό να διαπιστώσουν σε τίνος την βοήθεια θα μπορούσαν να υπολογίζονται.

Το περιεχόμενο του κειμένου ήταν το εξής:

«Με την παρούσα σφραγισμένη εξουσιοδότηση δηλώνουμε οι εκπρόσωποι των χωριών των επισκοπών (μητροπόλεων) Τραπεζούντας και Χαλδείας, Κρώμνη, Σάντα, Κόβαση (Κόας), Παρτίς (Παρτίν), Γιαγκλιτέρ, Σταυρί, Μουσένα, Στίλος, Χαράβας, Ταντουρλού, Σίσση, Ποντίλλα, Θέρσα, Αγούρσα, Λαραχανή, Καπίκιογιου,

⁶¹⁸ Χρυσανθος, *“Η Εκκλησία της Τραπεζούντος”*, Αθήνα (1931), σ. 717. Bryer, A., *“The Cryptochristians of the Pontos”*, στο: *“Neohellenika”*, τ. 1, Texas (1970), σ. 16. Φωτιάδης, Κ., *“Οι Εξισλαμισμοί”*, Θεσσαλονίκη (1974), σ. 29. Τριανταφυλλίδης, Π., *“Οι Φυγάδες”*, Αθήνα (1870), σ. 78.

⁶¹⁹ Ιωαννίδης, Σ., *“Ιστορία και στατιστική Τραπεζούντος”*, Κωνσταντινούπολη, (1870), σ. 144. Γερβάσιος, *“Οι Σταυριώται”*, σ. 48.

⁶²⁰ Ιωαννίδης, Σ., ό.π., σ. 144. Ευαγγελίδης, Τ., *“Ιστορία της Ποντιακής Τραπεζούντος”*, Οδησσός (1898), σ. 200.

⁶²¹ Παρχαρίδης, Ι., *“Ιστορία της Κρώμνης”*, Τραπεζούντα (1912), σ. 52. Χρυσανθος, *“Η Εκκλησία της Τραπεζούντος”*, Αθήνα (1931), σ. 717.

Γαλιάνα, Χατζαβέρα, Καφερά, ότι εξουσιοδοτούμε ομόφωνα τον κύριο Μουσταφά Γιαζισζή Τοσοούνογλου και τους συνεργάτες του κύριο Μουσταφά Τουρσούνογλου και κύριο Ισμαήλ Σουλεϊμάνογλου να υποστηρίξουν την υπόθεση για την οποία στέλνονται στην Κωνσταντινούπολη και να δώσουν την κατάλληλη απάντηση σε κάθε ερώτηση.

*Παρακαλούμε, λοιπόν, τις εκλαμπρότητες, τους πρέσβεις των χωρών Αγγλίας, Γαλλίας, Αυστρίας, Ρωσίας και Ελλάδας να αναγνωρίσουν τους παραπάνω κυρίους με βάση την σφραγισμένη εξουσιοδότησή μας ως νόμιμους εκπροσώπους μας και να τους δώσουν τις κατάλληλες οδηγίες ως βοήθεια για την αποκάλυψη της θρησκείας μας και την απόκτηση της ελευθερίας. Για το σκοπό αυτόν εκδόθηκε αυτή η έγγραφη βεβαίωση, για τον καθένα από αυτούς, σφραγίστηκε και επιδόθηκε σε αυτούς, για να την έχουν μαζί τους σε κάθε τόπο και σε κάθε δικαστήριο και να τη δείχνουν, αν προκύψει ανάγκη».*⁶²²

Το έγγραφο κλείνει με τη σφραγίδα και την υπογραφή των 45 εκπροσώπων των χωριών.⁶²³

Πριν ακόμα οι εκπρόσωποι αναχωρήσουν για την Κωνσταντινούπολη, οι κρυπτοχριστιανοί απευθύνθηκαν στο Ρώσο πρόξενο Αλέξανδρο Μασνίν, ο οποίος μόλις είχε έρθει τότε στο προξενείο της Τραπεζούντας, και τον ενημέρωσαν για το κρυπτοχριστιανικό πρόβλημα.⁶²⁴ Στην αρχή ο πρόξενος δεν ήθελε καν να τους πιστέψει, όταν όμως αυτοί κατάφεραν να τον πείσουν για την αλήθεια των όσων του εξέθεσαν, ο πρόξενος έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το θέμα αυτό και τους έδωσε τη συμβουλή να πληροφορήσουν σχετικά και τους άλλους πρόξενους της Τραπεζούντας.⁶²⁵ Ύστερα από αυτό οι κρυπτοχριστιανοί επισκέφθηκαν και τους άλλους προξένους και έγιναν εγκάρδια δεκτοί από

⁶²² Lenin-Museum Moskau, F. 181, No 193, Brief Nr. 1 vom 15. Juli 1857, Φωτιάδης, Κ., "Οι εξισλαμισμοί", Θεσσαλονίκη (1974) σ. 30. Αθανασιάδης, Σ., "Ιστορία και λαογραφία της Σάντας", τ. 1, Θεσσαλονίκη (1967), σ. 62. Χρύσανθος, "Η Εκκλησία της Τραπεζούντας", Αθήνα (1931), σ. 718.

⁶²³ Το πρωτότυπο της αναφοράς (με τις σφραγίδες των εκπροσώπων των κοινοτήτων) βρίσκεται σήμερα στο Αρχείο του ποντιακού πολιτιστικού συλλόγου «Επιτροπή Ποντιακών Μελετών», Κολοκοτρώνη 25, Αθήνα. Χρύσανθος, "Η Εκκλησία της Τραπεζούντας", σ. 721.

⁶²⁴ Παρχαρίδης, Α., "Ιστορία της Κρώμνης", σ. 51. Ιωαννίδης, Σ., "Ιστορία και στατιστική Τραπεζούντος", Κωνσταντινούπολη (1870), σ. 145.

⁶²⁵ Ιωαννίδης, Σ., ό.π., σ. 145.

αυτούς, με εξαίρεση τον Άγγλο πρόξενο Στήβενς ο οποίος, όπως προαναφέραμε, αρνήθηκε να συζητήσει μαζί τους με τη δικαιολογία ότι οι κρυπτοχριστιανοί είναι μουσουλμάνοι, οι οποίοι μετά το Haiti Humajun θέλουν να παρουσιαστούν ως χριστιανοί, για να αποφύγουν τη στρατιωτική θητεία.⁶²⁶

Όλοι οι πρόξενοι, εκτός βέβαια από τον Άγγλο, έστειλαν στη συνέχεια έκθεση στην πρεσβεία τους στην Κωνσταντινούπολη, την ίδια περίπου χρονική περίοδο κατά την οποία οι εκπρόσωποι των κρυπτοχριστιανών, οι οποίοι έφτασαν εντωμεταξύ στην Κωνσταντινούπολη, ενημέρωναν προσωπικά τους πρέσβεις για την υπόθεση τους. Έπειτα οι πρέσβεις σχημάτισαν μια επιτροπή από εκπροσώπους των πρεσβειών αλλά και της Πύλης, σκοπός της οποίας ήταν να διερευνήσει το πρόβλημα των κρυπτοχριστιανών στην επαρχία της Τραπεζούντας και μάλιστα επί τόπου. Από καταθέσεις και στοιχεία που συγκεντρώθηκαν από τα μοναστήρια Σουμελά, Περιστερεώτα και Βαζελώνα και τις μητροπόλεις Τραπεζούντας και Χαλδείας, η επιτροπή κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι κρυπτοχριστιανοί κατάγονται από Έλληνες χριστιανούς, οι οποίοι ύστερα από πίεση, φαινομενικά αλλαξοπίστησαν, κράτησαν όμως παράλληλα στα κρυφά την πραγματική τους θρησκεία.⁶²⁷ Πέρα από αυτό η επιτροπή αυτή συνέταξε και στατιστικούς πίνακες από τους οποίους προέκυπτε η σύνθεση του πληθυσμού των κρυπτοχριστιανών, χριστιανών και μουσουλμάνων γενικά σε μια περιοχή 55 χωριών και κατά μεμονωμένο χωριό ξεχωριστά. Από τα στοιχεία αυτά προέκυψε ότι μέχρι τον Αύγουστο του 1857, χρόνος κατά τον οποίο έγινε η στατιστική αυτή έρευνα, είχαν φανερωθεί ως χριστιανοί 17.260 κρυπτοχριστιανοί.⁶²⁸

⁶²⁶ Ο ίδιος, ό.π., σ. 145. Παρχαρίδης, Α., *“Ιστορία της Κρώμνης”*, Τραπεζούντα (1912), σ. 52. Γερβάσιος, *“Οι Σταυριώται”*, Κωνσταντινούπολη (1919), σ. 51.

⁶²⁷ Ιωαννίδης, Σ., *“Ιστορία και στατιστική Τραπεζούντος”*, Κωνσταντινούπολη (1870), σ. 145.

⁶²⁸ Bryer, A., *“The Tourkokratia in the Pontos”*, στο: *“Neohellenika”*, τ. 1, Texas (1970), σ. 48. Λαμέρας, Κ., *“Πόσοι και ποίοι κάτοικοι της Μ. Ασίας μετά την ανταλλαγή”*, Αθήνα (1929), σ. 80.

Ο ΑΝΤΙΚΤΥΠΟΣ ΤΩΝ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΩΝ ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ⁶²⁹

Χωρίς αμφιβολία το καθεστώς του χριστιανικού στοιχείου της Μακεδονίας γνώρισε μεγάλες διακυμάνσεις κατά τον 19^ο αιώνα τόσο στο πολιτικό όσο και στο κοινωνικό πεδίο. Κατά την πολυτάραχη χρονική περίοδο που προσδιορίζεται γύρω στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, διάφοροι παράγοντες δημιούργησαν και στην Μακεδονία νέα δεδομένα και εγκαινίασαν μία νέα φάση στην ιστορική εξέλιξη του γεωγραφικού αυτού χώρου.

Δεν ήταν μόνο η εντεινόμενη παρακμιακή πορεία της οθωμανικής αυτοκρατορίας, η σταδιακή εδαφική και κοινωνική αποσύνθεσή της καθώς και οι διαρκείς πολεμικές αντιπαραθέσεις της με την Ρωσία, αλλά κυρίως η αφύπνιση των εθνοτήτων, τα αλληπάλληλα επαναστατικά κινήματα και οι διάφορες εξεγέρσεις. Στο πλέγμα της διαρκούς αποικιοκρατικής εκμετάλλευσης της οθωμανικής αυτοκρατορίας εκ μέρους των ευρωπαϊκών κρατών και μέσα στην διαδικασία του σκληρού ανταγωνισμού τους για την απόκτηση πολιτικής και οικονομικής προτεραιότητας στην οθωμανική επικράτεια, αναζωπυρώθηκαν τα ισχυρότατα ευρωπαϊκά συμφέροντα, που επιδίωκαν την επιβίωση της αυτοκρατορίας και την παράταση της ζωής της με οποιοδήποτε τίμημα.

Απέναντι στην διευρυνόμενη ρωσική επιρροή στα Βαλκάνια και στην ισχυρότατη επίδραση του πανσλαβισμού μετά τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, οι χριστιανικές εθνότητες παρουσίασαν μία διαρκή κινητικότητα, η οποία είχε καταλυτικές επιπτώσεις ιδιαίτερα στον μακεδονικό χώρο. Το κόστος της τεχνητής επιβίωσης του οθωμανικού κράτους υπήρξε τεράστιο για το χριστιανικό στοιχείο και η προσωρινή αναβολή της αποσύνθεσής του συντελέστηκε με την παραχώρηση ορισμένων επιφανειακών προνομίων στις μη μουσουλμανικές τουρκικές μειονότητες. Η παραχώρηση των προνομίων αυτών επιβλήθηκε από τις μεγάλες δυνάμεις, την Αγγλία και την Γαλλία, ιδιαίτερα από την πρώτη, για να διασκεδάσει τα οξυμμένα πάθη, να κατασιγάσει τα συνεχή επαναστατικά κινήματα σ' ολόκληρη την οθωμανική επικράτεια, να δημιουργήσει τεχνητό κλίμα

⁶²⁹ Βακαλόπουλος, Κ., "Μακεδονία", Θεσσαλονίκη (1998), σ. 175-182.

ισονομίας και ισοπολιτείας στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και ν' αποφύγει δυσάρεστες συνέπειες από την ρωσική επέκταση που έτσι κι αλλιώς ήταν αναπόφευκτη.

Το γεγονός ότι η λύση του Ανατολικού ζητήματος προσέγγιζε, διαφαινόταν ανάγλυφα από την έκρυθμη κατάσταση που επικρατούσε ιδιαίτερα στον μακεδονικό χώρο, όπου το χριστιανικό στοιχείο είχε φτάσει πια στο έσχατο όριο της ανοχής και της αντοχής του. Οι φόροι γίνονται συνεχώς βαρύτεροι, οι αυθαιρεσίες και οι βιαιοπραγίες των μουσουλμανικών πληθυσμών πολλαπλασιάζονταν σε βάρος του χριστιανικού στοιχείου, τα επαναστατικά κινήματα και οι κοινωνικές εξεγέρσεις των χριστιανικών εθνοτήτων συντρίβονταν, οι βίαιοι εξισλαμισμοί συνεχίζονταν με εντατικό ρυθμό και η αποτίναξη του τουρκικού ζυγού παρέμενε για όλους τους χριστιανούς της Μακεδονίας η μοναδική δικαίωση και ποθητή λύτρωση.

Η αυθαίρετη φορολογική πολιτική των τοπικών Τούρκων μπέηδων, που επεκτεινόταν πέρα από την δεκάτη, τον φόρο της υποτιθέμενης ατομικής περιουσίας (vergi) και το χαράτσι, είχε εξουθενώσει οικονομικά τις χριστιανικές κοινότητες και τις είχε οδηγήσει στην εξαθλίωση. Απέναντι στις ποικίλες καταχρήσεις και ατασθαλίες που συντελούνταν ακόμη και από τους εκπροσώπους των χριστιανικών κοινοτήτων, οι χριστιανικές εθνότητες στέκονταν ανήμπορες ν' αντιμετωπίσουν την κατάσταση. Συχνά έσπευδαν να διαμαρτυρηθούν προς τους Ευρωπαίους προξένους ιδιαίτερα για τις συνεχιζόμενες προσπάθειες τι Τούρκων μπέηδων να εφαρμόζουν βίαια μέτρα και να εξισλαμίζουν χριστιανούς νέους. Πολυάριθμοι εξισλαμισμένοι Έλληνες σκλάβοι ζούσαν διασκορπισμένοι στα σαντζάκια της Θεσσαλονίκης, των Σερρών και Γ. Δράμας και επιδίωκαν με κάθε τρόπο ν' απελευθερωθούν.

Το όλο ζήτημα του βίαιου εξισλαμισμού των χριστιανόπαιδων της Μακεδονίας και της Θράκης πήρε στις αρχές της δεκαετίας του 1830 μεγάλες διαστάσεις, αφού οι τρεις πρέσβεις των μεγάλων δυνάμεων (της Γαλλίας, της Αγγλίας και της Ρωσίας) στην Κωνσταντινούπολη ανέλαβαν να πιέσουν την Πύλη για τον διακανονισμό της απελευθέρωσης των Ελλήνων σκλάβων. Οι

διπλωματικοί εκπρόσωποι της Αγγλίας και Γαλλίας πίεζαν παράλληλα τον σουλτάνο και τους αξιωματούχους της Πύλης, για να συμβάλουν στην εξομάλυνση της κατάστασης στις κατά τόπους γεωγραφικές περιφέρειες της Ευρωπαϊκής πλευράς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όπου έβραζαν τα αίματα από την αγανάκτηση του χριστιανικού πληθυσμού. Συχνά υποχωρούσε η Πύλη στις αγγλικές κυρίως πιέσεις, έσπευδε ν' αντικαταστήσει τα διοικητικά όργανα και να εισαγάγει νέα μέτρα για την βελτίωση του καθεστώτος του χριστιανικού στοιχείου. Τα μέτρα ήταν σπασμωδικά, επιφανειακά και αποσπασματικά, μιας και δεν υπήρχε η υποδομή, αλλά και η θέληση για την επιβολή τους.

Οι επιπτώσεις από την υλοποίηση των νέων αυτών μέτρων ήταν τόσο αρνητικές, που συναντούσαν ακόμη και την άκαμπτη αντίδραση των ντόπιων μπέηδων. Αλλά και στην περίπτωση, κατά την οποία η εισαγωγή διοικητικών μεταρρυθμίσεων επέφερε ενδεχόμενη βελτίωση του χριστιανικού στοιχείου, τότε προκαλούνταν σοβαρές υπόνοιες στους μουσουλμανικούς πληθυσμούς και στους Τούρκους μπέηδες αγωνίζονταν με κάθε τρόπο να ματαιώσουν οποιαδήποτε σχέδια.

Στην πραγματικότητα η «ισονομία» και η «ισοπολιτεία», που θεωρητικά θα τους παρέιχε το Χάττι Σερίφ και το Χάττι Χουμαγιούν, δημιούργησαν μια εύφλεκτη κατάσταση και στην Μακεδονία, αφού έγιναν δεκτές με μεγάλη επιφύλαξη τόσο εκ μέρους των χριστιανικών πληθυσμών όσο και εκ μέρους του μουσουλμανικού στοιχείου και της διοικητικής γραφειοκρατίας.

Από την μια πλευρά οι Έλληνες των μεγάλων αστικών κέντρων της Μακεδονίας χαρακτήριζαν το Τανζιμάτ σαν δείγμα της παρακμής της αποσύνθεσης της οθωμανικής αυτοκρατορίας, που είχε πραγματοποιηθεί βασικά για τα συμφέροντα των δυτικών κρατών και την διαιώνιση της οθωμανικής κυριαρχίας και γι' αυτό δεν έτρεφαν καμιά αυταπάτη για το δυσοίωνο μέλλον τους. Από την άλλη πλευρά οι συμπαγείς χριστιανικές μάζες που εργάζονταν στις μεγάλες ιδιοκτησίες των Τούρκων τσιφλικούχων, αλλά και οι πάμπολλοι ελεύθεροι μικροκαλλιεργητές, έλπιζαν στην κατάργηση της αγγαρείας, φαινόμενο, που είχε πάρει την εποχή εκείνη μεγάλες διαστάσεις σε

ολόκληρη την ευρωπαϊκή Οθωμανική Αυτοκρατορία εφόσον οι Τούρκοι μπέηδες και οι γαιοκτήμονες συνέχιζαν να μεταχειρίζονται τους καλλιεργητές των γαιών τους σα σκλάβους.

Το καθεστώς της δουλοπαροικίας αποτελούσε μία μόνιμη πηγή συσσώρευσης δεινών στους υπόδουλους χριστιανούς της Μακεδονίας, οι οποίοι πλήττονταν σύγχρονα από τους υψηλούς φόρους και τις ποικίλες καταχρήσεις της ντόπιας διοικητικής γραφειοκρατίας. Η διοικητική γραφειοκρατία και το μουσουλμανικό στοιχείο δεν ήταν διατεθειμένοι με κανένα τρόπο να ενδώσουν στις απαιτήσεις των καιρών και να συμμορφωθούν με τα μεταρρυθμιστικά μέτρα. Για τους Τούρκους διοικητές και τους μουσουλμανικούς πληθυσμούς της Μακεδονίας, οποιαδήποτε διαδικασία, που θα οδηγούσε σε μελλοντική ισονομία και ισοπολιτεία όλων των οθωμανών υπηκόων μέσα στην οθωμανική Επικράτεια, υπήρξε αδιανόητη. Γι' αυτό αντέδρασαν σφοδρά στην υλοποίηση των μεταρρυθμιστικών μέτρων, γεγονός, το οποίο διεύρυνε ακόμη περισσότερο το χάσμα ανάμεσα σε χριστιανούς και μουσουλμάνους, κορύφωσε τον μουσουλμανικό φανατισμό και συνέβαλε στην εθνική αφύπνιση των χριστιανικών εθνοτήτων. Σημείο των καιρών και των διεθνών συγκυριών, ιδιαίτερα μετά το 1856, υπήρξε και η εμφάνιση της βουλγαρικής εθνικής κίνησης στον μακεδονικό χώρο.

Η «βιτρίνα» του Τανζιμάτ καθώς και της ισονομίας και της ισοπολιτείας όλων των οθωμανών υπηκόων υλοποιήθηκε με την λήψη διαφόρων μέτρων, τα οποία σύντομα εκφυλίσθηκαν και αποτέλεσαν ένα «μπούμερανγκ» για την Πύλη. Η εμφάνιση του θεσμού των muhassils, στους οποίους πέρασε η αρμοδιότητα των οικονομικών θεμάτων, στόχευσε στην αύξηση των δημοσίων εσόδων του κράτους, στην εφαρμογή ενός ορθολογικότερου φορολογικού συστήματος και στην κατάργηση της εκμίσθωσης των δημοσίων εσόδων του οθωμανικού κράτους, που είχε προκαλέσει μεγάλα δεινά στους χριστιανικούς πληθυσμούς.

Λίγα χρόνια αργότερα επανήλθε και πάλι το παλαιότερο φορολογικό σύστημα, το οποίο εφαρμόσθηκε με χειρότερες επιπτώσεις για το ντόπιο στοιχείο. Η πολυπόθητη κατάργηση της αγγαρίας, την οποία υποσχόταν η

Πύλη, δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ. Η καταναγκαστική εργασία και το μόνιμο φάσμα της δουλοπαροικίας διαιωνίζονταν με αποτρόπαιο τρόπο και διέδρυναν τρομακτικά τις κοινωνικές ανισότητες στην μακεδονική ύπαιθρο. Αλλά και ο σχηματισμός των νέων τοπικών διοικητικών συμβουλίων. πρωτεύουσες των καζάδων, των σαντζακιών και των βιλαετιών, με συμμετοχή εκπροσώπων των χριστιανικών εθνοτήτων και των πνευματικών ηγετών τους, υπήρξε καινοτομία χωρίς αντίκρισμα.

Το κεντρικό όργανο του βιλαετιού, το διοικητικό συμβούλιο, συγκροτούνταν βαλή, τον καδή, τον μουφτή, δηλαδή τον θρησκευτικό αρχηγό των μουσουλμάνων, τον γενικό λογιστή, τον επικεφαλής των βακουφικών και θρησκευτικών ιδρυμάτων, 4 άλλους μουσουλμάνους, που διορίζονταν στην πραγματικότητα από τον βαλή, τον μητροπολίτη, 2 χριστιανούς και 1 Εβραίο. Οι αποφάσεις λαμβάνονταν κατά πλειοψηφία, αλλά οι μουσουλμάνοι διαδραμάτιζαν διακοσμητικό ρόλο. Ας σημειωθεί ότι τα περισσότερα συμβούλια επέλυαν αστικές, ποινικές και οικονομικές διαφορές.

Στα συστημένα πλημμελειοδικεία, εμποροδικεία και άλλα διοικητικά και δικαστικά όργανα των μεγαλύτερων και των μικρότερων αστικών κέντρων προβλέφθηκε και μερική συμμετοχή των μη μουσουλμανικών τουρκικών εθνοτήτων, αλλά και εδώ η παρουσία των εκπροσώπων υπήρξε επιφανειακή και υποτυπώδης. Η μαρτυρία των χριστιανών γινόταν δεκτή στα πολιτικά δικαστήρια, ενώ σ' εκείνα που είχαν μικτή σύνθεση, η αναλογία χριστιανών-μουσουλμάνων υπήρξε τόσο δυσανάλογη ώστε ουσιαστικά οι αποφάσεις λαμβάνονταν τελικά μόνο από Τούρκους. Στα κοινοτικά συμβούλια η αριθμητική αναλογία των χριστιανών προς τους μουσουλμάνους υπήρξε 1 :5. Στην αρμοδιότητα του καδή επαφιόταν η απόρριψη ή μη της χριστιανικής μαρτυρίας στα δικαστήρια. Επικαλούμενος τον θρησκευτικό νόμο (Sheriat) ο καδής είχε την δυνατότητα να παραπέμψει την διαφορά σε άλλο ειδικό δικαστήριο που βρισκόταν στην απόλυτη δικαιοδοσία του σεΐχουλισλάμη. Έτσι η χριστιανική μαρτυρία δεν γινόταν αποδεκτή και ο δικαστής υπήρξε ο μοναδικός κριτής. Αρκεί να σημειωθεί ότι συχνά αρκούσε η προσαγωγή 2 μουσουλμάνων μαρτύρων, για να στηριχθεί μια καταδικαστική απόφαση σε βάρος ενός χριστιανού ή ν' απαλλαγεί κάποιος

μουσουλμάνος από την κατηγορία του φόνου.

Το φορολογικό καθεστώς των χριστιανών κατοίκων της Μακεδονίας, όπως αναφέρθηκε σε γενικές γραμμές και παραπάνω, όχι μόνο δεν βελτιώθηκε έπειτα από την εισαγωγή των μεταρρυθμιστικών μέτρων του Τανζιμάτ, αλλά χειροτέρευσε ακόμη περισσότερο. Αληθινή μάστιγα το χριστιανικό στοιχείο αποτελούσαν ο φόρος της υποτιθέμενης περιουσίας (βεργκή), ο οποίος υπήρξε βασισμένος σε αόριστα κριτήρια και η δεκάτη. Ο φόρος του βεργκή αντιστοιχούσε περίπου με 10%, αλλά συχνά υπερέβαινε κατά πολύ το ποσοστό αυτό.

Από το 1866 άρχισε η καταγραφή και η εκτίμηση της ακίνητης περιουσίας των χριστιανών κατοίκων της Μακεδονίας, για να επιβληθεί νέος ετήσιος φόρος σε αντικατάσταση του βεργκή. Είναι χαρακτηριστικό ότι στις αρχές της δεκαετίας του 1860 οι μουσουλμάνοι κάτοικοι του Μοναστηριού πλήρωναν για τον φόρο αυτό μόνο 36.000 πιάστρα τον χρόνο, οι χριστιανοί της ίδιας πόλης 92.000 και οι Εβραίοι 12.000. Αν ληφθεί υπόψη η ίση περίπτωση αναλογία του μουσουλμανικού και του χριστιανικού πληθυσμού (συμπεριλαμβανομένου και του εβραϊκού) του Μοναστηριού, τότε οι μη μουσουλμάνοι κάτοικοι επιβαρύνονταν πολύ περισσότερο. Αλλά και η νέα προσπάθεια για την αντικατάσταση του βεργκή απέτυχε. Το χαράτσι, ο κεφαλικός φόρος, γνώρισε αλλεπάλληλες διακυμάνσεις.

Συχνά διπλασιαζόταν και τριπλασιαζόταν ακόμη προκαλώντας την αγανάκτηση του χριστιανικού στοιχείου του μακεδονικού χώρου. Η είσπραξη της δεκάτης αποτελούσε μόνιμα αφορμή καταχρήσεων εκ μέρους των φοροεισπρακτόρων της Πύλης, η οποία έκανε στα 1861 μία πειραματική προσπάθεια, για να την αντικαταστήσει με την καταβολή ενός εφάπαξ ποσού στο τουρκικό δημόσιο. Οι σφοδρές αντιδράσεις των τσιφλικούχων, που επικαλούνταν τις συνεχείς μετακινήσεις των αγροτών από τις ιδιοκτησίες τους και την αδυναμία εξασφάλισης πλούσιας παραγωγής, υποχρέωσαν την Πύλη να επαναφέρει στα 1866 και πάλι το παλιό σύστημα για την είσπραξη της δεκάτης.

Παράλληλα με τους παραπάνω φόρους επιβάλλονταν στους χριστιανούς κατοίκους και πολλοί άλλοι ανάλογα με τις συνθήκες που επικρατούσαν και τις επιδιώξεις των κατά τόπους διοικητικών οργάνων. Στους φόρους αυτούς θα

πρέπει να μνημονευθούν ο ihtissab, που επιβαλλόταν στο μεταπρατικό εμπόριο, ο φόρος στα επαγγέλματα και στο εμπόριο (temettii), η φορολογία για να μην υπηρετήσουν στον οθωμανικό στρατό (bedel-I askeriye), και από τις αρχές της δεκαετίας του 1860-1870 ο μητροπολιτικός φόρος. Αφορμή για πολυάριθμες καταχρήσεις και αυθαιρεσίες έδωσε η θέσπιση του στρατιωτικού φόρου, ο οποίος επιβλήθηκε, όπως αναφέρθηκε, στους μη μουσουλμάνους κατοίκους της Ευρωπαϊκής Οθωμανικής Αυτοκατορίας για την εξαγορά της στρατιωτικής θητείας.

Πολλοί Τούρκοι διοικητές της Μακεδονίας παρουσίαζαν τον αριθμό του χριστιανικού ανδρικού πληθυσμού στις στατιστικές τους αισθητά μειωμένο, για να ιδιοποιούνται ένα μέρος από το γενικό ποσό του στρατιωτικού φόρου, που προοριζόταν για το ταμείο του κράτους. χριστιανοί και Εβραίοι διαμαρτύρονταν έντονα για τις συνεχείς αυξήσεις του στρατιωτικού φόρου και επικαλούνταν την άθλια οικονομική κατάστασή τους. Εξίσου επιβαρυντική υπήρξε και η καταβολή του μητροπολιτικού φόρου για την συγκέντρωση του προσδιορισμένου ετήσιου μισθού των μητροπολιτών του πατριαρχείου. Ο φόρος αυτός επιβαλλόταν αποκλειστικά στο χριστιανικό στοιχείο και προκάλούσε τις συνεχείς διαμαρτυρίες. Η διαφθορά και η αρπαχτική διάθεση του ανώτερου κλήρου της Μακεδονίας μαρτυρείται από πολυάριθμες αρχειακές και δημοσιευμένες πηγές και είχε σοβαρές επιπτώσεις τόσο ως προς την ερήμωση των μοναστηριών όσο και ως προς την φορολογική καταπίεση των χριστιανών κατοικιών. Πολλοί χριστιανοί κάτοικοι της Μακεδονίας αναγκάζονταν να προσέλθουν στην Εξαρχία, για να γλιτώνουν από τα δεινά της αρχιερατικής επιχορήγησης.

ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΣ ΣΕ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ⁶³⁰

Από το βιβλίο του Κ. Βακαλόπουλου⁶³¹ πληροφορούμαστε για την πληθυσμιακή σύνθεση της Μακεδονίας σε περιοχές όπως η Θεσσαλονίκη και άλλες.

Ο Έλληνας πρόξενος της Θεσσαλονίκης Κ. Βατικιώτης διαχώριζε στα 1876 τους σλαβόφωνους πληθυσμούς της Μακεδονίας στους φανατικούς οπαδούς της Εξαρχίας, τους Βουλγάρους, που προσπαθούσαν να καταλάβουν τις ελληνικές εκκλησίες και τα ελληνικά σχολεία, στους ρευστούς, με ακαθόριστη εθνική συνείδηση, και στην μεγάλη σλαβόφωνη μάζα που είχε ελληνική εθνική συνείδηση, Ουσιαστικά, έπειτα από την ίδρυση της βουλγαρικής Εκκλησίας, της Εξαρχίας (1870), και τυπικά, μετά το συνέδριο του Βερολίνου (1878), εγκαταλείπονται πια οι όροι «πατριαρχικός» και «εξαρχικός», που χρησίμευαν ως τότε, για να υποδηλώσουν την θρησκευτική απόκλιση του χριστιανικού πληθυσμού της Μακεδονίας και έμμεσα την εθνική συνείδησή του, και υιοθετούνται οι ονομασίες «Έλληνες» και «Βούλγαροι» εφόσον έχει ολοκληρωθεί η διαδικασία της παγιοποίησης του εθνικού φρονήματος του χριστιανικού στοιχείου του μακεδονικού χώρου.

Γι' αυτό και η επίσημη ελληνική πολιτική μελετούσε κατά το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα τρόπους για την διοικητική διαίρεση της Μακεδονίας, που θα εξασφάλιζαν ουσιαστικά τον εθνολογικό διαχωρισμό της και θα καθιστούσαν πιο εφικτές τις ελληνικές διεκδικήσεις στον γεωγραφικό αυτό χώρο. Το σχέδιο Βατικιώτη (1880) για την ύπαρξη δύο βιλαετίων, ενός ελληνικού και ενός βουλγαρικού, στον μακεδονικό χώρο αποτελούσε την ιδανικότερη λύση για την ελληνική πλευρά με σκοπό την επίλυση του εθνογραφικού προβλήματος. Στο υπόμνημα του Έλληνα προξένου τη Θεσσαλονίκης Κ. Βατικιώτη προβλεπόταν

⁶³⁰ Βλ. Παραρτήματα Α18 & Β10.

⁶³¹ Βακαλόπουλος, Κ., "Μακεδονία", Θεσσαλονίκη (1998), σ. 166-170.

ότι το νότιο βιλαέτι θα είχε πρωτεύουσα την Θεσσαλονίκη και θα περιλάμβανε τα σαντζάκια Δράμας, Σερρών και Θεσσαλονίκης, εκτός από τον καζά Βελεσών, τον ναχιγιέ Μοριχόβου και τους καζάδες Μοναστηρίου, Φλώρινας, Κοριτσάς, Κολωνίας, Ανασελίτσας, Καϊλαρίων, Κοζάνης, Σερβίων και Γρεβενών.

Το νότιο βιλαέτι περιλάμβανε στην μεγαλύτερη πλειοψηφία του ελληνικούς, ελληνόφωνους και ξενόφωνους, πληθυσμούς. Σύμφωνα με τους υπολογισμούς του Έλληνα προξένου της Θεσσαλονίκης Κ. Βατικιώτη, στο βιλαέτι Θεσσαλονίκης το σαντζάκι Θεσσαλονίκης περιλάμβανε 210.000 ελληνόφωνους Έλληνες, 220.000 σλαβόφωνους Έλληνες, 110.000 Ελληνόβλαχους, 394.000 Τούρκους και 52.000 Τούρκους. Τα γεωγραφικά τμήματα Κοζάνης, Σερβίων, Καϊλαρίων, Ανασελίτσας και Φλώρινας του βιλαετίου Μοναστηρίου, χωρίς να συμπεριληφθεί η επαρχία Γρεβενών, για την οποία ο Βατικιώτης δεν διέθετε επαρκή στατιστικά στοιχεία, αριθμούσαν 129.000 ελληνόφωνους Έλληνες, 53.000 σλαβόφωνους Έλληνες και 108.000 Τούρκους.

Ο ελληνοβλαχικός πληθυσμός και οι αλβανόφωνοι Έλληνες των περιοχών Μοναστηρίου και Καστοριάς υπολογίζονταν σε 45.000, ενώ οι σλαβόφωνοι Έλληνες σε 156.000 και οι Τούρκοι σε 75.000. Στα γεωγραφικά διαμερίσματα Κολωνίας και Κορυτσάς ζούσαν 50.000 Αλβανοί και 46.000 Τούρκοι. Σύμφωνα λοιπόν με τα παραπάνω στατιστικά δεδομένα η ελληνική Μακεδονία (το νότιο βιλαέτι) θα περιείχε συνολικά 445.000 Έλληνες, Ελληνόβλαχους, αλβανόφωνους Έλληνες και Αλβανούς, 429.000 σλαβόφωνους, από τους οποίους οι περισσότεροι είχαν ελληνική εθνική συνείδηση, 623.000 Τούρκους και 63.000 Εβραίους, δηλαδή 1.560.000 κατοίκους χωρίς να συμπεριληφθεί και η επαρχία Γρεβενών. Το σχέδιο Βατικιώτη, το οποίο τελικά δεν υλοποιήθηκε εφόσον δεν εφαρμόστηκαν και οι διοικητικές μεταρρυθμίσεις για τις ευρωπαϊκές επαρχίες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που είχαν αποφασισθεί στο συνέδριο του Βερολίνου (1878), δεν πρόβλεπε μεταβολές στην διοικητική δομή των δύο βιλαετίων. Ακόμη, στην άλλη διοικητική ενότητα, στο βόρειο βιλαέτι, που θα κάλυπτε γεωγραφικά την Βορειοδυτική Μακεδονία και όπου το βουλγαρικό και το αλβανικό στοιχείο υπερείχαν απόλυτα, θα περιλαμβάνονταν οι υπόλοιπες επαρχίες του βιλαετίου Μοναστηρίου.

Σαφέστερος εθνολογικός προσδιορισμός του γεωγραφικού χώρου της ελληνικής Μακεδονίας στις αρχές του 1884 περιέχεται σε υπόμνημα του νέου Έλληνα διπλωματικού εκπροσώπου της Θεσσαλονίκης, του Πέτρου Λογοθέτη, όπου διαχωρίζεται ο χώρος της μείζονος Μακεδονίας σε δύο μεγάλα τμήματα, το βόρειο και το νότιο. Το νότιο αυτό τμήμα, στο οποίο το ελληνικό στοιχείο επικρατούσε αριθμητικά απέναντι στις υπόλοιπες εθνότητες, υποδιαιρούνταν σε δύο γεωγραφικές ζώνες. Στην νότια ζώνη υπάγονταν οι καζάδες της Ελασσώνας, της Δεσκάτης, η μισή γεωγραφική έκταση του καζά Γρεβενών (η υπόλοιπη μισή υπαγόταν στην Ήπειρο), ο καζάς της Ανασελίτσας με τα μουδirlίκια της Σιάτιστας και της Βλάστης, οι καζάδες της Κοζάνης, των Σερβίων, της Κολωνίας, της Καστοριάς με σημαντικό τμήμα του μουδirlικιού της Χρούπιστας (Άργος Ορεστικό), σχεδόν ολόκληρος ο καζάς Καϊλαρίου, ο καζάς της Βέροιας με το μουδirlίκι της Νάουσας, οι καζάδες της Κατερίνης, της Καμπανίας, της Θεσσαλονίκης με το μουδirlίκι του Λαγκαδά, της Χαλκιδικής, του Πραβίου (Ελευθερούπολη), της Καβάλας, της Γενησέας, της Ξάνθης, του Ραΐκου και της Χρυσούπολης. Η βόρεια ζώνη του νότιου τμήματος της ελληνικής Μακεδονίας συγκροτούνταν από τον καζά της Κοριτσάς με τα μουδirlίκια της Βίγλιστας και του Οπαρίου, τους καζάδες του Στάροβου, της Αχρίδας, του Μοναστηρίου με τα μουδirlίκια της Ρέσνας και της Πέσπας, της Φλώρινας, το βορειοανατολικό τμήμα του λεκανοπεδίου Σαρή Γκιολ, του Περλεπέ με το μουδirlίκι Μοριχόβου, το νότιο μισό τμήμα του καζά Τίκφες, των Βοδενών με τα μουδirlίκια του Οστρόβου και της Καρατζόβας, των Γιαννιτσών, της Δοϊράνης, του Αβρέτ Χισάρ, της Στρώμνιτσας, του Πετρισιού, του Δεμίρ Χισάρ, της Ζίχνας, των Σερρών, του Μελένικου, του Νευροκοπίου και των μουδirlικιών της Νιγρίτας και της Βροντούς. Ολόκληρο το νότιο αυτό τμήμα της μείζονος Μακεδονίας περιλάμβανε, σύμφωνα με τους υπολογισμούς του Π. Λογοθέτη, 1.073.000 Έλληνες, ελληνόφωνους, σλαβόφωνους, βλαχόφωνους, αλβανόφωνους, 565.000 μουσουλμάνους, 190.000 Βουλγάρους, 20.000 Βουλγαρουνίτες, 5.000 προτεστάντες Βουλγάρους, 85.000 Εβραίους και 16.000 ρουμανίζοντες.

Οι βλαχόφωνοι πληθυσμοί της Μακεδονίας εντοπίζονταν σε συμπαγείς μάζες στην βορειοδυτική κυρίως ζώνη της και μεμονωμένα στην Κεντρική και

στην Ανατολική Μακεδονία. Συγκεκριμένα κατοικούσαν στους καζάδες Περλεπέ, Μοναστηρίου, Γρεβενών, Φλώρινας, Καστοριάς, Πιερίων, Βερμίου, Πάϊκου, Αλμωπίας και στην συντριπτική τους πλειοψηφία είχαν ελληνική εθνική ταυτότητα. Στο βιλαέτι της Θεσσαλονίκης εντοπίζονταν ελληνοβλαχικοί πληθυσμοί στην επαρχία της Βέροιας (επάνω από την Βέροια και την Νάουσα), στις επαρχίες Βοδενών και Γιαννιτσών, στην οροσειρά Καρατζόβας καθώς και στις περιοχές Βελεσών και Σκοπίων. Ο ελληνοβλαχικός πληθυσμός της Βέροιας ακολουθούσε κυρίως ποιμενικό βίο περνώντας τα καλοκαίρια σε διάφορους συνοικισμούς του Βερμίου, στα λεγόμενα Καλύβια (χωριά Σέλι, Καστανιά, Δόλιανη, Ξηρολίβαδο και Ράνκο Σέλι). Οι βλαχόφωνοι κάτοικοι της Καρατζόβας ασχολούνταν με την γεωργία και ζούσαν στα χωριά Λούγουντσα (Λαγκάδια), Μπερίσλαβ (Περίκλεια), Κοντσικό (Γαλατινή), Χούμα, Κούπα, Όσσιανη (Αρχάγγελοι), Λούμνιτσα (Σκρά) και Σερμενίν. Βλαχόφωνη ήταν και η μουσουλμανική κωμόπολη Νότια με 900 περίπου οικογένειες εξισλαμισμένες στα 1759 καθώς και η γειτονική Φούστανη. Επίσης άλλες 400 περίπου ελληνοβλαχικές οικογένειες περνούσαν τα καλοκαίρια στο οροπέδιο του Λιβαδιού. Ποιμενικές ελληνοβλαχικές και αλβανοβλαχικές οικογένειες ζούσαν επίσης διασπαρμένες σε διάφορες περιοχές της Ανατολικής και της Κεντρικής Μακεδονίας, όπως εκείνες στα περικόχωρα της Κατερίνης και πολυάριθμες άλλες από την Σαμαρίνα, την Αβδέλλα, το Σμίξη και τα Γρεβενά, οι οποίες κατέβαιναν τον χειμώνα στην Κατερίνη.

ΟΙ TENESSOUR-ROUM ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΔΙΑΒΙΩΣΗΣ ΤΟΥΣ

Στους πρώτους κρυπτοχριστιανούς, που βγήκαν στην επιφάνεια μετά το Haiti Humajun, οι τουρκικές αρχές αναγνώριζαν κατά κανόνα, χωρίς περιορισμούς τη χριστιανική τους ιδιότητα (παράδειγμα ο Πέτρος Σάββας Σιδηρόπουλος). Όταν όμως στη συνέχεια το φαινόμενο πήρε την μορφή χιονοστιβάδας και οι αιτήσεις Ελλήνων, που ζούσαν ως κρυπτοχριστιανοί, πολλαπλασιάστηκαν πάρα πολύ (κυρίως στη Ματσούκα, την Κρώμνη, τη Σάντα και το Σταυρί), η Πύλη αναγκάστηκε να πάρει μέτρα, για να σταματήσει την ατέλειωτη απώλεια μουσουλμάνων υπηκόων. Άρνηση όμως της επίσημης αναγνώρισης της ελληνορθόδοξης θρησκείας των κρυπτοχριστιανών από τις τουρκικές αρχές, συνέβηκε σε ελάχιστες περιπτώσεις, γιατί η όλη διαδικασία βρισκόταν υπό τον έλεγχο της επιτροπής, που αναφέραμε παραπάνω, η οποία επιτροπή φρόντιζε για το νομότυπο της όλης διαδικασίας και της καταγραφής στα μητρώα. Όταν όμως διαλύθηκε η επιτροπή αυτή, δίπλα από τα ελληνικά ονόματα των καταγραφόμενων χριστιανών, οι αρχές έβαζαν ξανά και τα μέχρι εκείνη τη στιγμή επίσημα τουρκικά ονόματα τους. Πέρα από αυτό σημειωνόταν και η παρατήρηση Tenessour-roum, που σημαίνει περίπου «αρνητής της πίστης» ή «αποστάτης του ισλάμ».⁶³²

Με την παρατήρηση αυτή, μια διάκριση που παραποιεί σκόπιμα την ελληνοχριστιανική καταγωγή των κρυπτοχριστιανών, και με βάση τη δήθεν μουσουλμανική τους προέλευση, οι κρυπτοχριστιανοί ήταν υποχρεωμένοι να υπηρετούν στρατιωτική θητεία, υποχρέωση που είχαν μόνο οι μουσουλμάνοι.⁶³³

Έτσι δημιουργήθηκε μια καινούρια, δεύτερης κατηγορίας τάξη χριστιανών στο οθωμανικό κράτος, η οποία υφίστατο όλες τις συνέπειες των διακρίσεων, τους

⁶³² Public Record Office, London, FO 524/10, No. 46/1857, Trebizond (31 Oktober 1857). Bryer, A., *“The Crypto-christians of the Pontos”*, σ. 35 κ.ε. Ο ίδιος, *“The Tourkokratia in the Pontos”*, σ. 48. Ballance, S., Bryer, A. & Winfield, D., *“Nineteenth-century monuments”*, στο: Α.Π., τ. 28 (1966-67), σ. 272.

⁶³³ Πανάρετος, *“ο Πόντος ανά τους αιώνες”*, Δράμα (1927), σ. 126. Lenin-Museum Moskau, F. 181, No193, επιστολή αρ. 16 (7.5.1900). Γερβάσιος, *“Οι Σταυριώται”*, σ. 53.

διωγμούς και την εκδικητική μανία των φανατικών μουσουλμάνων. Ιδιαίτερα μάλιστα όσον αφορά τη στρατιωτική θητεία, οι Tenessour-roum θεωρούνταν ως απεχθής μειονότητα «μουσουλμάνων αποστατών» και έκαναν τη θητεία αυτή, πολλές φορές με κίνδυνο της ζωής τους.⁶³⁴ Ύστερα από αυτούς τους διωγμούς των χριστιανών, που αναζωπυρώθηκαν πάλι μετά τις εξελίξεις αυτές, οι κρυπτοχριστιανοί εκείνοι, οι οποίοι δεν είχαν ζητήσει μέχρι τότε την αναγνώριση τους ως χριστιανών, προτιμούσαν να παραμένουν στον διπλό τους ρόλο και να κάνουν διπλή ζωή.⁶³⁵

Από την περίοδο των μεταρρυθμίσεων του Hattı Humajun (1856) και μετά, μπορούμε να διακρίνουμε τέσσερις κατηγορίες ελληνορθόδοξων χριστιανών στο οθωμανικό κράτος: Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν εκείνοι οι Έλληνες που εξ αρχής ήταν αναγνωρισμένοι ως χριστιανοί και αποτελούν από την αρχή ακόμα του οθωμανικού κράτους την ελληνορθόδοξη θρησκευτική κοινότητα.

Μια δεύτερη κατηγορία αποτελούν οι (υπόλοιποι) κρυπτοχριστιανοί. Στην Τρίτη κατηγορία ανήκουν εκείνοι μονάχα οι κρυπτοχριστιανοί οι οποίοι μετά τον Hattı Humajun αναγνωρίστηκαν επίσημα ως χριστιανοί και για τους οποίους γίνεται κυρίως ο λόγος. Η ένταξη τους στην ελληνορθόδοξη θρησκευτική κοινότητα αναγνωρίστηκε από τις αρχές (ύστερα από πίεση των ευρωπαϊκών δυνάμεων). Τελικά όμως τους στερήθηκε ένα δικαίωμα που το είχαν όλοι οι (από πριν αναγνωρισμένοι) χριστιανοί. Οι τελευταίοι εξαιρούνταν από την στρατιωτική θητεία και πλήρωναν αντί γι' αυτήν έναν ειδικό στρατιωτικό φόρο. Οι Tenessour-roum αντίθετα, έκαναν στρατιωτική θητεία με το αιτιολογικό ότι ήταν μουσουλμανικής καταγωγής.

Για να αποφύγουμε τις παρανοήσεις, την τρίτη αυτή κατηγορία χριστιανών, που είχαν ζήσει μέχρι το 1857 ως κρυπτοχριστιανοί, θα την αναφέρουμε στη συνέχεια για λόγους ευκολίας με την ονομασία Tenessour-roum. Στο σημείο αυτό, βέβαια, επιθυμώ να τονίσω ακόμα μια φορά, πως ο όρος αυτός, που εισήγαγαν οι τουρκικές αρχές, αποτελεί έναν εξευτελιστικό και αναληθή

⁶³⁴ Πανάρετος, ό.π., σ. 127.

⁶³⁵ Ο ίδιος, ό.π., σ. 124. Τριανταφυλλίδης, Π., "Ποντιακά", Αθήνα (1865), σ. 94. Γερβάσιος, "Οι Σταυρώται", Κωνσταντινούπολη (1919), σ. 54.

χαρακτηρισμό, που εγώ βέβαια δε θα τον χρησιμοποιώ με αυτό το περιεχόμενο και αυτήν την έννοια.

Το Πάσχα του 1877 με την ένταξη των «Σταυριωτών» από το Ak-Dagh της Καππαδοκίας στην ελληνορθόδοξη θρησκευτική ομάδα προέκυψε η τέταρτη ομάδα των Ελλήνων χριστιανών, στις ιδιαιτερότητες των οποίων θα αναφερθούμε σε ξεχωριστό κεφάλαιο. Εδώ να σημειώσουμε μόνο ότι οι Σταυριώτες, μολονότι ο μέχρι τώρα κρυπτοχριστιανικός τρόπος ζωής τους δεν διέφερε σε τίποτε από εκείνο των άλλων κρυπτοχριστιανών, δεν αναγνωρίστηκαν από τις τουρκικές αρχές ούτε καν ως Tenessour-roum. Ανεπίσημα βέβαια, και ιδίως τον τελευταίο καιρό, με την ανοχή των αρχών οι Σταυριώτες πήγαιναν στην εκκλησία και έστελναν τα παιδιά τους σε ελληνικά σχολεία.

Από τις πληροφορίες, που συνέλεξε η επιτροπή, και από τα στατιστικά στοιχεία που έγιναν γνωστά, αναγκάστηκε ο Στήβενς να αλλάξει τις απόψεις του σχετικά με τους κρυπτοχριστιανούς, εξακολουθούσε όμως να μην πληροφορεί την πρεσβεία του στην Κωνσταντινούπολη για την όλη υπόθεση. Και μόνο όταν ο Stratford του ζήτησε από την πρωτεύουσα τηλεγραφικώς να στείλει πληροφορίες, συνέταξε ο Στήβενς στις 31 Οκτωβρίου 1857 μια έκθεση, όπου ως δικαιολογία για την μακρά σιωπή του αναφέρει ότι του ήταν γνωστό πως ο Stratford είχε ενημερωθεί προσωπικά από τους εκπροσώπους των κρυπτοχριστιανών για τα γεγονότα.⁶³⁶

Για μένα, η δικαιολογία αυτή δεν είναι πιστευτή, γιατί ήταν σταθερή συνήθεια να ενημερώνει ο πρόξενος τον πρεσβευτή για σημαντικά ζητήματα. Εκτός βέβαια και αν ο Στήβενς⁶³⁷ δεν είχε εκτιμήσει σωστά τη σημασία της υπόθεσης αυτής. Κατά τη γνώμη μου, η συμπεριφορά του αποτελεί έκφραση της ανθελληνικής ή τουλάχιστον της αντικρυπτοχριστιανικής του στάσης, παρόλο που με την έκθεσή του, της 31 Οκτωβρίου 1857 δημιουργείται μια άλλη εντύπωση.⁶³⁸ Γιατί, αν ήθελε να βοηθήσει πράγματι τους κρυπτοχριστιανούς, θα

⁶³⁶ Public Record Office, London, FO 524/10, No. 46/1857, Trebizond (31 Oktober 1857).

⁶³⁷ Ιωαννίδης, Σ., "Ιστορία και Στατιστική της Τραπεζούντας", Κωνσταντινούπολη (1870), σ. 145.

⁶³⁸ Public Record Office, London, FO 524/10, No. 46/1857, No. 19/1858, No. 23/1858,

τους έδινε τουλάχιστον μια συστατική επιστολή για τον πρεσβευτή. Προσωπικά, λοιπόν, το θεωρώ ως ειρωνεία να γράφει ο Στήβενς τα εξής αναφορικά με τη στάση του μωαμεθανικού πληθυσμού απέναντι στα σχέδια των κρυπτοχριστιανών: «Είμαι ευτυχής που μπορώ να πω ότι η κατάσταση είναι ευνοϊκή για τους Κρωμνιώτες,⁶³⁹ αν μπορεί βέβαια να συμπεράνει κάτι τέτοιο κάποιος από την απόλυτη αδιαφορία με την οποία αντιμετωπίζουν όλοι οι μωαμεθανοί τις επερχόμενες αλλαγές».⁶⁴⁰ Θα πρέπει μάλλον να υποθέσει κανείς ότι με το πέρασμα του χρόνου, ο Στήβενς άρχισε να συμπαθεί τους κρυπτοχριστιανούς. Με το αξίωμά του όμως, ως πρόξενος μιας χώρας που παραστέκεται την Πύλη, ήταν υποχρεωμένος να δίνει προτεραιότητα στα συμφέροντα του οθωμανικού κράτους.⁶⁴¹ Μόνο κατ' αυτόν τον τρόπο θα πρέπει να εξηγήσει κανείς μια σχετική διχοτομία στην προσωπικότητα του Στήβενς.

Η αδιαφορία των μωαμεθανών απέναντι στα σχέδια των κρυπτοχριστιανών, που αναφέρει ο Στήβενς, άλλαξε γρήγορα —αν βέβαια υπήρχε πράγματι μια τέτοια αδιαφορία—, μόλις οι κρυπτοχριστιανοί άρχισαν να εφαρμόζουν τα σχέδιά τους. Από διάφορες πηγές, π.χ. επιστολές του μητροπολίτη και του Έλληνα προξένου στην Τραπεζούντα, πληροφορούμαστε πως μετά την ομολογία πίστης των κρυπτοχριστιανών άρχισαν σε όλη την

No.60/1858, No. 6/1859. Βλ. επίσης, Bryer, A., “*The Crypto-christians of the Pontos*”, σ. 35-55.

⁶³⁹ Ο Bryer και πολλοί άλλοι συγγραφείς δεν κάνουν την διάκριση που κάνω ανάμεσα σε κρυπτοχριστιανούς (κατά κυριολεξία) και εκείνους τους πρώην κρυπτοχριστιανούς ή Tenessour-roum, οι οποίοι μετά τον Haiti Humajun φανερώθηκαν ως χριστιανοί. Ο Stevens και ο Bryer χρησιμοποιούν τόσο για τους κρυπτοχριστιανούς όσο και για τους Tenessour-roum τον όρο «Κρωμνιώτες» που ήταν μονάχα οι κατά πλειοψηφία κρυπτοχριστιανοί κάτοικοι της περιοχής Κρώμνης και αυτοί που πρώτοι, μετά το 1856 φανέρωσαν δημόσια την πίστη τους. Εννοούν, όμως, στην περίπτωση αυτή τους κατά κυριολεξίαν Κρυπτοχριστιανούς. Βλ. επίσης Ανώνυμος, “*Ethnographie des osmanischen Reiches*”, στο: *Das Ausland*, 34. Jhrg., Augsburg (1861), σ. 229.

⁶⁴⁰ Public Record Office, London, FO 524/10, No. 46/1857, Trebizond (31 Oktober 1857), (To Viscount Stratford de Redcliffe H.B.M's Ambassador, Constantinople).

⁶⁴¹ Αυτή τη βρετανική διαφωνία ή καλύτερα διπροσωπία όσον αφορά την προστασία των Χριστιανών στην Τουρκία τη συναντούμε ακόμα και στον υπουργό εξωτερικών και πρόεδρο της βρετανικής κυβέρνησης για πολλά χρόνια λόρδο Salisbury. Από τον P. Lanne (“*Armenien*”, München, 1977, σ. 89) πληροφορούμαστε ότι ο Salisbury κατά το 1887-1888 τα κατάφερε «τόσο να ενισχύσει τις βρετανικές υποχρεώσεις για την προστασία των Αρμενίων και άλλων χριστιανών στην Τουρκία όσο και να τις διαμφισβητήσει επίσημα. Αργότερα, ομολόγησε κυνικά ότι δεν πιστεύει ούτε στις μεταρρυθμίσεις στην Τουρκία ούτε σε μια αποτελεσματική προστασία των χριστιανών. Μοναδικός του σκοπός είναι και ήταν να συγκαταστήσει τη Ρωσία με κάθε μέσον από την κατάληψη της Τουρκικής Αρμενίας».

περιοχή του Πόντου άγριοι διωγμοί των χριστιανών.⁶⁴² Από τη Σάντα π.χ., μια ομάδα χωριών κοντά στην Κρώμνη, είναι γνωστό ότι έγιναν την εποχή εκείνη διωγμοί και καταστροφές των σπιτιών των χριστιανών από τους μουσουλμάνους στα γειτονικά χωριά.⁶⁴³ Παρόμοια γεγονότα αναφέρονται ότι έγιναν στα Σούρμενα,⁶⁴⁴ στην Αργυρούπολη,⁶⁴⁵ στο Παϊπούρτ⁶⁴⁶ και στην Πουλαντσάκη.⁶⁴⁷

Ότι οι κάτοικοι της Σάντας είχαν το 1857 δυσκολίες με το μουσουλμανικό πληθυσμό και τις τοπικές αρχές το πληροφορούμαστε και από ένα έγγραφο του Stevens στον Stratford στις 10 Νοεμβρίου 1857, στο οποίο εκφράζει την ανησυχία του για την πρόθεση που εκδηλώνουν 600 περίπου ελληνικές οικογένειες να μεταναστεύσουν στη Ρωσία, για να αποφύγουν αυτά τα προβλήματα.⁶⁴⁸

Στις 24 Φεβρουαρίου 1858 ο Stevens αναφέρει επίσης για την πρόθεση χριστιανών και «Κρωμνιωτών» από την περιοχή Αργυρούπολης και Παϊπούρτ να μεταναστεύσουν στη Ρωσία εξαιτίας των ταλαιπωριών, που υφίστανται από έναν Τούρκο υπάλληλο.⁶⁴⁹

Για τις ταλαιπωρίες των «Κρωμνιωτών» γίνεται επίσης λόγος και στην επιστολή του F. J. Stevens της 5 Μαΐου 1859. Ο Stevens αυτός είναι αδερφός του άλλου (A. G. Stevens) και διάδοχος του στο προξενείο της Τραπεζούντας από το 1858. Η στάση του απέναντι στους χριστιανούς φαίνεται πως είναι ουσιαστικά φιλικότερη και αντικειμενικότερη από εκείνη του αδερφού του. Αυτό προκύπτει

⁶⁴² A.Y.E., K.Y., 1859/76/1, Πανισλαμισμός, Αρ. 296/Τραπεζούντα (17 Μαρτίου 1859). A.Y.E., K.Y., 1858/36/19, Προξενείον Τραπεζούντος, Αρ. 1345 (18.1.1858). Τριανταφυλλίδης, Π., "Ποντιακά", Αθήνα (1865), σ. 94. Αθανασιάδης, Σ., "Ιστορία και λαογραφία της Σάντας", τ. 1, Θεσσαλονίκη (1967), σ. 62. Χατζόπουλος, Γ., "Από την εφιαλτική ζωή των κλωστών του Πόντου", στο: "Ποντιακά Ιστορήματα", τ. 1, Αθήνα (1966), σ. 12.

⁶⁴³ Χειμωνίδης, Φ., "Ιστορία και στατιστική Σάντας", σ. 118. Νυμφόπουλος, Μ., "Ιστορία Σάντας του πόντου", Δράμα (1955), σ. 112-113.

⁶⁴⁴ Κάλφογλου, Ι., "Σούρμενα", Βατούμ (1921), σ. 79-80. Τερζόπουλος, Α., "Οι Κλωστοί ή Κρυπτοχριστιανοί των Σουρμένων", στο: Α.Π., τ. 30, Αθήνα (1970-1971), σ. 417.

⁶⁴⁵ Public Record Office, London, FO 524/10, No. 6/1859, Τραπεζούντα (5 Μαΐου 1859), Ο βρετανός πρόξενος στην Τραπεζούντα Stevens προς τον πρεσβευτή του στην Κωνσταντινούπολη.

⁶⁴⁶ Public Record Office, London, FO 524/10, No. 23/1858, Trebizond (24. Februar 1858)

⁶⁴⁷ Bryer, A., "The Crypto-christians of the Pontos", στο Δ.Κ.Μ.Σ., τ.4, Αθήνα (1983), σ. 59 κ.ε..

⁶⁴⁸ Public Record Office, London, FO 524/10, No. 47/1857, Trebizond (10 November 1857). Βλέπε επίσης Τσαντεκίδης, Ε., "Λίγα από όλα για την κωμόπολη Σάντα", Θεσσαλονίκη (1980), Δημοσίευτο Χειρόγραφο, στο αρχείο Παναγία Σουμελά, σ. 79.

⁶⁴⁹ Public Record Office, London, FO 524/10, No. 23/1858, Trebizond (24 Februar 1858).

για παράδειγμα από τη θέση του στο παρακάτω έγγραφο: «Οι χριστιανοί, που ονομάζονται Κρωμνιώτες,⁶⁵⁰ τυραννήθηκαν πολύ τον τελευταίο καιρό., γιατί έκαναν μια προσπάθεια να διεκδικήσουν το δικαίωμά τους να είναι χριστιανοί».⁶⁵¹

Το έγγραφο αυτό της 31 Οκτωβρίου 1857 του G. A. Stevens μας δίνει και άλλες πληροφορίες για τη στάση των μωαμεθανών απέναντι στους Tenessour-roum. Αναφέρεται π.χ. ό,τι ο πασάς, ο Detterdar και άλλοι εξέχοντες μουσουλμάνοι παρατήρησαν, όταν τους ετέθη το θέμα της αλλαγής της πίστης πρώην κρυπτοχριστιανών, ότι οι τελευταίοι δεν πίστευαν ποτέ σε κάτι και στο θέμα της θρησκείας είναι σαν ζώα. Αναφέρει επίσης ο Stevens ότι η κατάθεση στο δικαστήριο ενός Tenessour-roum δεν έχει σχεδόν καμιά αξία.⁶⁵² Η καταφρόνηση αυτή εκφράζεται επίσης και σε μια φράση με την οποία κοροϊδεύαν οι Τούρκοι τους Tenessour-roum: «Uzun sokak camur oldu-Kromlilar Giaour oldu».⁶⁵³ (Ο μεγάλος δρόμος λερώθηκε, οι Κρωμνιώτες έγιναν Γκιαούρηδες). Με το «μεγάλος δρόμος» εννοείται ο δρόμος από την Κρώμνη στην Τραπεζούντα, από όπου πήγαιναν οι Κρωμνιώτες στην πόλη, για να δηλωθούν στις αρχές. Πολλές φορές όμως οι μουσουλμάνοι δεν περιορίζονταν μόνο σε κοροϊδίες, αλλά προχωρούσαν και σε βιαιοπραγίες.⁶⁵⁴

Σε απόλυτη αντίθεση προς την περιφρόνηση των Κρωμνιωτών Ελλήνων από τον τουρκικό πληθυσμό, βρίσκεται το πολύ αναπτυσσόμενο πολιτιστικό τους

⁶⁵⁰ Με τον όρο «Κρωμνιώτες» θα πρέπει να εννοήσουμε πολλές φορές την κατηγορία των Ελλήνων χριστιανών που έγιναν γνωστοί ως Tenessour-roum οι οποίοι μετά τον Hattı Humajun φανέρωσαν την πίστη τους.

⁶⁵¹ Public Record Office, London, FO 524/10, No. 6/1859. Bryer, A., *“The Crypto-christians of the Pontos”*, σ. 54-55.

⁶⁵² Public Record Office, London, FO 524/10, No. 46/1957, Trebizond (3. Oktober 1857). Ballance, S., Bryer, A. & Winfield, D., *“Nineteenth-century monuments in the city and vilayet of Trebizond”*, στο: Α.Π., τ. 28, Αθήνα (1966-67), σ. 271.

⁶⁵³ Λιουδάκη-Κυπραίου, Χ., *“Μεταλλεία της Μικρασίας και του Πόντου”*, Αθήνα (1982), σ.129-132.

⁶⁵⁴ Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1859/76/1 Πανισλαμισμός, Αρ. 296, Τραπεζούντα (17 Μαρτίου 1859) Αρ. 300, Τραπεζούντα (18 Μαρτίου 1859)- Γράμμα του μητροπολίτη Κωνσταντίου της 20 Μαρτίου 1859 στον Έλληνα πρόξενο της Τραπεζούντας. Αρ. 301, Τραπεζούντα (22 Μαρτίου 1859)- Αρ. 757, 759, 778, Κωνσταντινούπολη (3 Απριλίου 1859). Ελευθεριάδης, Ι., *“Οι Κλωστοί”*, σ. 4. Bryer, A., *“The Crypto-christians of the Pontos”*, στο: Δ.Κ.Μ.Σ. Αθήνα (1983), σ. 53. Λαμέρα, Κ., *“Πόσοι και ποιοί οι κάτοικοι της Μ. Ασίας μετά την ανταλλαγήν”*, Αθήνα (1929), σ. 80.

επίπεδο: Στην απομονωμένη Κρώμνη υπήρχαν περίφημα σχολεία, θέατρα, δραστήριοι πολιτιστικοί σύλλογοι, γνωστοί στους Έλληνες σε όλα τα πέρατα.⁶⁵⁵

Τα ντοκουμέντα των αδελφών Stevens δημοσιεύθηκαν από τον ιστορικό Bryer, ο οποίος, κατά τη γνώμη μου, τηρεί μια ακραία στάση απέναντι στους κρυπτοχριστιανούς, την οποία βέβαια δε συμμερίζομαι, αλλά ούτε και θέλω να την παρασιωπήσω: Η άποψή του είναι ότι οι περισσότεροι από αυτούς ήταν ομπορτουμιστές και ανάλογα με την περίπτωση την μια παρουσιάζονταν ως χριστιανοί και την άλλη ως μουσουλμάνοι.

Από το γεγονός ότι το 1857 σε όλη την Κρώμνη και τα γύρω χωριά δεν υπήρχαν, ούτε μια ντουζίνα, μουσουλμανικές οικογένειες καταλήγει ο Bryer στο συμπέρασμα ότι δεν υπήρχε ανάγκη, να ασκεί κανείς κρυφά το χριστιανισμό στην περιοχή αυτή. Τους κρυπτοχριστιανούς της περιοχής της Κρώμνης λοιπόν θα πρέπει κατά τη γνώμη του να τους θεωρούμε μάλλον ως μισοαποστάτες, παρά ως μισομάρτυρες.⁶⁵⁶

Στις απόψεις αυτές του Bryer, θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι δεν παίρνει υπόψη του μερικά πράγματα: Οι κάτοικοι της Σάντας π.χ. (7 χωριά), οι οποίοι ήταν αρχικά όλοι αναγνωρισμένοι χριστιανοί, είχαν μόνο ως μουσουλμάνοι το δικαίωμα να χρησιμοποιούν τα λιβάδια για τη βοσκή των ζώων τους, την κύρια βιοποριστική τους πηγή. Στην απόφαση ότι μοναδική διέξοδο αποτελεί ο κρυπτοχριστιανισμός, κατέληξαν ύστερα από πολύχρονους τσακωμούς - κατά ένα μέρος και στα δικαστήρια - με τους Κολοσαλίδες του διπλανού χωριού (μουσουλμάνοι κάτοικοι της Κολόσα).⁶⁵⁷

⁶⁵⁵ Τριανταφυλλίδης, Π., "Οι Φυγάδες", Αθήνα (1870), σ. 177. Λαμπιδής, Ο., "Η Τουρκοκρατία στο μικρασιατικό Πόντο", στο: Α.Π., τ. 34, Αθήνα (1977-78), σ. 69 κ.ε..

⁶⁵⁶ Bryer, A., "The Tourkokratia in the Pontos", Texas (1970), σ. 48. Ο ίδιος, "The Cryptochristians of the Pontos", Αθήνα (1983), σ. 33. Ballance, S., Bryer, A. & Winfield, D., "Nineteenth-century monuments in the city and vilayet of Trebizond", στο: Α.Π., τ. 28, Αθήνα (1966-67), σ. 272.

⁶⁵⁷ Χειμωνίδης, Φ., "Ιστορία και στατιστική Σάντας", Θεσσαλονίκη (1972), σ. 58 κ.ε., Νυμφόπουλος, Μ., "Ιστορία Σάντας του Πόντου", Δράμα (1955), σ. 100 κ.ε.. Αθανασιάδης, Σ., "Ιστορία και λαογραφία της Σάντας", Θεσσαλονίκη (1967), σ. 40-42.

Εκτός από αυτό, αρκούσαν πράγματι μερικές μεμονωμένες μουσουλμανικές οικογένειες, για να αναγκάσουν τους χριστιανούς σε κρυφή άσκηση των θρησκευτικών τους υποχρεώσεων.

Σχετικά με το θέμα των μαρτύρων θα πρέπει να λεχθεί ότι οι κρυπτοχριστιανοί προσπαθούσαν γενικά να σώσουν τόσο την πίστη τους, όσο και την ζωή τους και γι' αυτό η μεγάλη πλειοψηφία, από αυτούς, δεν είναι ασφαλώς μάρτυρες με την αυστηρή έννοια του όρου. Για τον λόγο, όμως, αυτόν κανείς δεν μπορεί να τους αρνηθεί τη συμβολή στη διάσωση του χριστιανισμού στη Μ. Ασία. Και αν δεν ήταν έτοιμοι να δώσουν τη ζωή τους για τη φανερή άσκηση της πίστης τους, εντούτοις έχουν αποδείξει με πολλούς τρόπους ότι ήταν έτοιμοι να κάνουν θυσίες για την πίστη τους. Έτσι, σε πολλές περιπτώσεις αναγκάστηκαν να καταφύγουν σε αφιλόξενες και άγονες περιοχές, για να μπορούν κατ' αυτόν τον τρόπο να ασκούν με κάποια ελευθερία τη θρησκεία τους και για να είναι κάπως ασφαλείς από τους διωγμούς των μουσουλμάνων.

Σε αυτή λοιπόν την ορεινή περιοχή, που την κατοικούσαν οι κρυπτοχριστιανοί, κατόρθωσε να επιζήσει ο χριστιανισμός σχεδόν αλώβητος από τη μουσουλμανική θύελλα. Οι περιοχές αυτές είναι τόσο αφιλόξενες, ώστε μετά την αποχώρηση των Ελλήνων το 1923 και μέχρι σήμερα, παραμένουν σχεδόν ακατοίκητες, μολονότι οι Έλληνες φεύγοντας, άφησαν εκεί έτοιμα σπίτια, όπως μπορεί να πληροφορηθεί κανείς από τις ταξιδιωτικές περιγραφές του Πόντου που κάνει ο ίδιος ο Bryer.⁶⁵⁸

Η στενή σχέση των Tenessour-roum με τη θρησκεία τους και η μεγάλη εκτίμηση που ένωσαν απέναντι σε αυτή φαίνεται από το γεγονός ότι, μιας και ήταν φτωχοί και χωρίς οικονομικούς πόρους, μετά το 1856 έκτισαν ή ανοικοδόμησαν χιλιάδες εκκλησίες. Ο ίδιος ο Bryer γράφει σχετικά: «*πουθενά δεν*

⁶⁵⁸ Bryer, A., Isaac, J. & Winfield, D., *“Nineteenth-century monuments”*, στο: Α.Π., τ. 32, Αθήνα (1973-74), σ. 149. Παπαδόπουλος, Δ., *“Επίσκεψις εις τον Πόντον”*, στο: Βήμα Ε.Λ.Θ., τ. 32, Θεσσαλονίκη (1963), σ. 4-5.

είναι τόσο φανερό όσο στην Κρώμνη, όπου μπορεί να καταμετρήσει κανείς εκατοντάδες ίσως νέες εκκλησίες».⁶⁵⁹

Οι επικρίσεις του Bryer απέναντι στους Tenessour-goum συμφωνούν σε μεγάλο βαθμό με εκείνες που έκανε εκείνη την εποχή η αγγλική πλευρά, επικρίσεις δηλ. που θα πρέπει να τις δούμε από τη σκοπιά της θέσης της Αγγλίας απέναντι στο οθωμανικό κράτος.⁶⁶⁰ Όπως αναφέραμε παραπάνω, η Αγγλία στήριζε την πολιτική της Πύλης, ώστε μέσω της οθωμανικής κυβέρνησης να ασκεί έλεγχο επί της Ρωσίας και να μένει ανοιχτός και ανεμπόδιστος ο δρόμος προς τις αποικίες της Ινδίας.⁶⁶¹

Όταν αργότερα, το 1869, έγινε ο πορθμός του Σουέζ και άνοιξε έτσι ένας καινούργιος δρόμος για την Ινδία, εξανεμίστηκε το ενδιαφέρον της Αγγλίας για την οθωμανική αυτοκρατορία και η ετοιμότητά της να την στηρίξει.⁶⁶² Η ελληνική πολιτική όσον αφορά την οθωμανική αυτοκρατορία, βάδιζε παράλληλα προς τη ρωσική πολιτική, και οι δύο δηλ. υποστήριζαν τα συμφέροντα των ελληνορθόδοξων χριστιανών στο οθωμανικό κράτος.⁶⁶³ Ίσως εξαιτίας των στενών του σχέσεων με τους κρυπτοχριστιανούς η Πύλη απαίτησε το 1856 την ανάκληση του Έλληνα προξένου Κυπριώτη.⁶⁶⁴ Και όταν η ελληνική κυβέρνηση ανταποκρίθηκε στην απαίτηση αυτή, διαμαρτυρήθηκε ο ελληνικός πληθυσμός της Τραπεζούντας, υποστηριζόμενος από τον ορθόδοξο κλήρο, και μάλιστα τόσο έντονα, ώστε στο τέλος ενέδωσε η οθωμανική κυβέρνηση και επέτρεψε στον πρόξενο να επιστρέψει για ένα χρονικό διάστημα και πάλι στη θέση του.⁶⁶⁵

⁶⁵⁹ Ballance, S., Bryer, A. & Winfield, D., "Nineteenth-century monuments", στο: Α.Π., τ. 28, Αθήνα (1966-67), σ. 273. Bryer, A., "The Pontic revival and the new Greece", στο : I.B.S. Θεσσαλονίκη (1976), σ. 184. Αλεξανδρής, Α., "Η ανάπτυξη του εθνικού πνεύματος των Ελλήνων του Πόντου 1918-1922", Αθήνα (1980), σ. 429.

⁶⁶⁰ Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1859/76/1, "Πανσλαυισμός", Αρ. 300, Τραπεζούντα (18 Μαρτίου 1859).

⁶⁶¹ Hildebrandt, Ph., "Der Kampf urns Mittelmeer", Stuttgart (1953), σ. 409. Spuler, B., "RuBlands Orientpolitik", στο: "Gesammelte Aufsätze", Leiden (1980), σ. 116. Κιτσίκης, Δ., "Συγκριτική ιστορία Ελλάδος και Τουρκίας στον 2^ο αιώνα", Αθήνα (1978), σ. 43. Ανώνυμος, "Die orientalische Frage der Gegenwart und Zukunft", στο: M.L.A., τ. 53, Berlin (1858), σ. 281 κ.ε..

⁶⁶² Henle, H., "Der neue Nahe Osten", Hamburg (1966), σ. 20. Heinrich, B., Roth, J., "Partner Türkei oder Foltern fur die Freiheit des Westens", Hamburg (1973), σ. 28.

⁶⁶³ Bryer, A., "The Crypto-christians of the Pontos", στο: Δ.Κ.Μ.Σ., τ. 4, Αθήνα (1983), σ. 26-27. Gelzer, H., "Geistliches und Weltliches", Leipzig (1900), σ. 201.

⁶⁶⁴ Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1858/36/19, Προξενείον Τραπεζούντος, Αρ. 4435 (1/13 Μαΐου 1858).

⁶⁶⁵ Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1858/36/19, Προξενείον Τραπεζούντος, Επιστολές (15.5.1858) και

Ο Έλληνας πρόξενος και ο μητροπολίτης Τραπεζούντας βρίσκονταν σε στενή επαφή με το Ρώσο πρόξενο, ο οποίος κατέβαλλε ιδιαίτερες προσπάθειες, για να βοηθάει τους χριστιανούς,⁶⁶⁶ πράγμα που προκύπτει και από το έγγραφο, που έστειλε ο Stevens στον Stratford στις 10 Νοεμβρίου 1857.⁶⁶⁷ Για τις στενές σχέσεις ανάμεσα στους Ρώσους (μέσω του Ρώσου προξένου), τους Tenessouroum και τους κρυπτοχριστιανούς παραπονούνταν συχνά και οι επόμενοι Άγγλοι πρόξενοι.⁶⁶⁸

Αλλά και ο Αυστριακός πρόξενος στην Τραπεζούντα βρισκόταν στο πλευρό των χριστιανών. Επειδή, όμως, ασκούσε πολύ μικρή επιρροή στην πολιτική της εποχής αυτής, για αυτό δε μνημονεύεται σχεδόν καθόλου.⁶⁶⁹

Η Γαλλία, επίσης, η οποία στην αρχή συνέπλεε με την Αγγλία,⁶⁷⁰ στράφηκε με το μέρος των μη μωαμεθανών υπηκόων μετά τον κριμαϊκό πόλεμο. Ο Γάλλος πρόξενος στην Τραπεζούντα, Sefer διακρίθηκε για το ενδιαφέρον και την υποστήριξη που προσέφερε στους κρυπτοχριστιανούς.⁶⁷¹

Από μια θεώρηση της γενικής πολιτικής κατάστασης της εποχής εκείνης προκύπτει πως το οθωμανικό κράτος, με εξαίρεση την Αγγλία η οποία για ένα

28.10.1857).

⁶⁶⁶ A.Y.E., K.Y., 1859/76/1, Πανσλαϊσμός, Επιστολή του μητροπολίτη Τραπεζούντος Κωνσταντίου προς τον Έλληνα πρόξενο της 20 Μαρτίου 1859. Αρ. 300, Τραπεζούντα (18 Μαρτίου 1859). Public Record Office, London, FO 195/812, Enclosure No 1 to Despatch No. 6, Trebizond (17 Απριλίου 1867). Bryer, A., *“The Crypto-christians of the Pontos”*, σ. 64.

⁶⁶⁷ Public Record Office, London, FO 524/10, No. 47/1857, Trebizond (10 Νοεμβρίου 1857).

⁶⁶⁸ Public Record Office London, FO 195/812, Enclosure No. 1 to Despatch No. 6, Trebizond (17 Απριλίου 1867). Bonn, P A A A, Türkei IABq47, τ. 13, (1875-1878), Turkey Nr. 16(1877), No. 73 Vice-Consul Biliotti to Earl Granville, Trebizond (25 Σεπτεμβρίου 1873), σ. 115-118. Bryer, A., *“The Crypto-christians of the Pontos”*, σ. 26-27. Κατσιαδάκη-Γαρδίκια, Ε., *“Ο υπόδουλος Ελληνισμός από το 1881 ως το 1913 — Μ. Ασία”*, στο: *“Ι.Τ.Ε.Ε.”*, τ. 14, Αθήνα (1977), σ. 368.

⁶⁶⁹ A.Y.E., K.Y., 1859/76/1, Πανσλαϊσμός, Αρ. 300, Τραπεζούντα (18 Μαρτίου 1859). Από τις αρχές του 20^{ου} αι. η διπλή μοναρχία κέρδισε σε επιρροή στην Τουρκία. Γι' αυτό και οι αντιπροσωπίες της άρχισαν να παίρνουν συχνά εκθέσεις και αναφορές εκπροσώπων των κρυπτοχριστιανών και οι πρόξενοι της ενημερώνονταν οι ίδιοι για τα σχετικά γεγονότα, για να ενημερώσουν με τη σειρά τους την Κωνσταντινούπολη. Υπάρχει λοιπόν στο πολιτικό αρχείο των επίσημων αρχείων της Βιέννης ένα πλήθος ντοκουμέντων, που δίνουν πολλές πληροφορίες για την κατάσταση των κρυπτοχριστιανών.

⁶⁷⁰ A.Y.E., K.Y., 1859/76/1, Πανσλαϊσμός, Αρ. 300, Τραπεζούντα (18 Μαρτίου 1859).

⁶⁷¹ Ιωαννίδης, Σ., *“Ιστορία και στατιστική Τραπεζούντος”*, Κωνσταντινούπολη, (1870), σ. 145. Παρχαρίδης, Α., *“Ιστορία της Κρώμνης”*, Τραπεζούντα (1912), σ. 54

χρονικό διάστημα ακόμα υποστήριζε την οθωμανική αυτοκρατορία, δεν είχε κατά βάση κανένα σύμμαχο.

Στον Πόντο οι Έλληνες χριστιανοί όλων των κοινωνικών στρωμάτων, ιερείς, δάσκαλοι, έμποροι, αγρότες και εργάτες, υποστήριζαν την κίνηση των Tenessour-roum και μάλιστα η υποστήριξη αυτή ήταν και ηθική και οικονομική.⁶⁷²

Ακόμη και τα μοναστήρια και οι μητροπόλεις έδειχναν πως βρίσκονται στο πλευρό τους και προσπαθούσαν να βοηθήσουν, μεταξύ άλλων, παραμερίζοντας τις αμφιβολίες για τη χριστιανική καταγωγή των Tenessour-roum με βάση στοιχεία από τα αρχεία των εκκλησιών.⁶⁷³ Παντού η κινητικότητα ήταν μεγάλη. Με διαλέξεις και δημόσιες δηλώσεις οι Tenessour-roum έκαναν γνωστή τη γλώσσα και την ιστορία τους, για να στηρίξουν τη χριστιανική τους καταγωγή και τον μέχρι τώρα κρυπτοχριστιανικό τρόπο της ζωής τους. Η οθωμανική κυβέρνηση από την άλλη, άφηνε να εννοηθεί ότι δεν θα επιτρέψει μια τέτοια εξέλιξη, αλλά θα αντιδράσει. Έτσι μερικοί κρυπτοχριστιανοί, που ήθελαν να καταγραφούν ως χριστιανοί, αντιμετώπισαν δυσκολίες ή δεν έγιναν δεκτοί από τις αρμόδιες αρχές.⁶⁷⁴

Παράδειγμα οι κρυπτοχριστιανοί των Σούρμενων είναι γνωστό ότι με την ομολογία της πίστης, που έκαναν το 1857, αντιμετώπισαν σοβαρά προβλήματα.⁶⁷⁵

Μερικοί χριστιανοί με μεγάλη επιρροή διακρίθηκαν ιδιαίτερα κατά την περίοδο αυτή με το βάρος που έδωσαν στη συζήτηση και πληροφόρηση για το κρυπτοχριστιανικό πρόβλημα. Ιδιαίτερα σπουδαίο ρόλο έπαιξε ο Περικλής Τριανταφυλλίδης, που είχε γίνει ήδη γνωστός ως δάσκαλος και πολιτιστικός παράγοντας στην Τραπεζούντα και τώρα με τις έρευνές του πάνω στην ιστορία

⁶⁷² Γερβάσιος, “Οι Σταυριώται”, Κωνσταντινούπολη (1919), σ. 48. Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1899, Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, Εκκλησιαστικά, Αρ. 2440. Πανάρετος, “ο Πόντος ανά τους αιώνες”, Δράμα (1927), σ. 125-126.

⁶⁷³ Γερβάσιος, ό.π., σ. 48-49. Πανάρετος, ό.π., σ. 120-121.

⁶⁷⁴ Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1859/76/1, Πανσλαυισμός, Αρ. 300 Τραπεζούντα (18 Μαρτίου 1859). Πανάρετος, ό.π., σ. 125. Bryer, A., “The Crypto-christians of the Pontos”, στο: Δ.Κ.Μ.Σ., Αθήνα (1983), σ. 42-55.

⁶⁷⁵ Κάλφογλου, Ι., “Σούρμενα”, Βατούμ (1921), σ. 79-81. Τερζόπουλος, Α., “Οι Κλωστοί ή Κρυπτοχριστιανοί των Σουρμένων”, στο: Α.Π., τ. 30, Αθήνα (1966-67), σ. 417.

του ποντιακού Ελληνισμού και με ομιλίες για το πρόβλημα των κρυπτοχριστιανών έστρεψε την προσοχή και της Ελλάδας στο θέμα αυτό.⁶⁷⁶

Μεγάλες υπηρεσίες πρόσφερε στην υπόθεση αυτή και ο μητροπολίτης Τραπεζούντας Κωνστάντιος (1830-1879),⁶⁷⁷ που τον αγαπούσαν και τον εκτιμούσαν πολύ γενικά όλοι οι ορθόδοξοι, απευθύνοντας κυρίως επιστολές με θέμα το κρυπτοχριστιανικό πρόβλημα στις πρεσβείες των δυτικοευρωπαϊκών δυνάμεων.⁶⁷⁸

Δεν πρέπει να παραλείψουμε επίσης τον Γάλλο γραμματέα του ρωσικού προξενείου στην Τραπεζούντα Josef Richardos ο οποίος ανέλαβε να γράφει εκθέσεις για τους κρυπτοχριστιανούς και να τις στέλνει στα προξενεία και τις πρεσβείες και γενικά να ενημερώνει την κοινή γνώμη στο εξωτερικό.⁶⁷⁹ Από μια δική του έκθεση πληροφορήθηκε και ο Ρώσος πρόξενος Αλέξανδρος Μανσίν, για πρώτη φορά, για το κρυπτοχριστιανικό πρόβλημα. Ήρθε στη συνέχεια σε επαφή με τον μητροπολίτη Κωνσταντίο και ανέλαβε την πρωτοβουλία, όπως είπαμε παραπάνω, να διοχετεύσει και στους άλλους προξένους της Τραπεζούντας ανάλογες εκθέσεις, για να καταλήξουν και αυτοί να υποσχεθούν βοήθεια και να ενημερώσουν τις πρεσβείες τους στην Κωνσταντινούπολη.⁶⁸⁰

Από την εποχή των επίσημων καταγραφών, η παράδοση μας διέσωσε ένα αξιοπερίεργο γεγονός, που μαρτυρεί πόσο διαδεδομένο ήταν -ακόμα και ανάμεσα στους μουσουλμάνους πνευματικούς- το φαινόμενο του κρυπτοχριστιανισμού.

⁶⁷⁶ Γερβάσιος, "Οι Σταυριώται", Κωνσταντινούπολη (1919), σ. 49-50. Λαμψίδης, Ο., "Η Τουρκοκρατία στο μικρασιατικό Πόντο", στο: Α.Π., τ. 34, Αθήνα (1977-78), σ. 69 κ.ε. Bryer, A., "The Pontic revival and the new Greece", στο: I.B.S., Θεσσαλονίκη (1976), σ. 185.

⁶⁷⁷ Α.Υ.Ε., Κ.Υ., Αθήνα 1858/36/19, Προξενείον Τραπεζούντος, Αρ. 5, Τραπεζούντα (6.9.1858). Bryer, A., "The Toyrkokratia in the Pontos", σ. 50. Ο ίδιος, "The Pontic revival and the new Greece", σ. 183-184. Χρύσανθος, "Η Εκκλησία της Τραπεζούντος", Αθήνα (1931), σ. 617 κ.ε..

⁶⁷⁸ Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1859/76/1, Πανσλαυισμός, Αρ. 296 (17.3.1859), Αρ. 300 (18 Μαρτίου 1859), Αρ. 301 (22 Μαρτίου 1859).

⁶⁷⁹ Ευαγγελίδης, Τ., "Ιστορία της Ποντιακής Τραπεζούντος", Οδησσός (1898), σ. 201. Ιωαννίδης, Σ., "Ιστορία και στατιστική Τραπεζούντος", Κωνσταντινούπολη, (1870), σ. 144. Γερβάσιος, "Οι Σταυριώται", Κωνσταντινούπολη (1919), σ. 50.

⁶⁸⁰ Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1859/76/1, Πανσλαυισμός, Αρ. 300, Τραπεζούντα (18 Μαρτίου 1859), Αρ. 301 (22 Μαρτίου 1859).

Το γεγονός αυτό διηγήθηκε ο Θεόδωρος Παρασκευόπουλος, φαρμακοποιός από τη Δράμα.⁶⁸¹ Σ' αυτόν πάλι το διηγήθηκε ένας απόγονος του μουλά Βαΐζογλου —το χριστιανικό του όνομα Γεώργιος Κηρυττόπουλος— από το Καπίκιοί της Ματσούκας: «*Στην πρωτεύουσα της επαρχίας Τζεβισλίκ, 27 χιλιόμετρα από την Τραπεζούντα, συμφωνήθηκε από το δήμαρχο και από το μουλά, τον εκπρόσωπο της μωαμεθανικής εκκλησίας —ο μουλάς ονομαζόταν Βαΐζογλου— να γίνει μια συγκέντρωση. Στη συγκέντρωση αυτή μπορούσαν για μερικές μέρες από την Ανατολή μέχρι τη δύση του ήλιου να προσέρχονται όλοι οι κρυπτοχριστιανοί της περιοχής, να ομολογούν δημόσια πως είναι χριστιανοί και να καταγράφονται με τα χριστιανικά και δίπλα, τα τουρκικά τους ονόματα*».

Ένα άλλο γεγονός, εκτός από αυτό που περιγράψαμε παραπάνω με τον ιερέα Γεώργιο Κηρυττόπουλο, της ίδιας περίπτωσης, αναφέρεται με εντυπωσιακό τρόπο επίσης, σε έναν κρυπτοχριστιανό ιερέα, ο οποίος κρυβόταν πίσω από το αξίωμα του μουλά. Για να σώσει τη χριστιανική πίστη της κόρης του, ομολόγησε ποιος είναι στον ερευνητή Tschihatscheff, που έκανε τότε έρευνες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Αυτός μας παραδίδει και το περιστατικό.⁶⁸² «*Κατά τη διάρκεια της παραμονής μου στην Κερασούντα, με επισκέφθηκε ένας μουλάς, που μου διαβίβασε ότι ονομάζεται Σουλεϊμάν. Χωρίς τις επανειλημμένες παρακλήσεις του δεν θα τον δεχόμουν βέβαια, γιατί δεν είχα ούτε το χρόνο ούτε την όρεξη να συζητήσω με έναν μουσουλμάνο ιερωμένο κάποιιο χωρίο από το κοράνιο.*

Η έκπληξή μου όμως ήταν πολύ μεγάλη, όταν ο λειτουργός του Μωάμεθ με πληροφόρησε ότι είναι ταυτόχρονα ο μουλάς Σουλεϊμάν και ο Έλληνας ιερέας Παρθένιος και ότι έρχεται να με συναντήσει με τη δεύτερη ιδιότητά του, για να ζητήσει τη χριστιανική μου συμπαράσταση για μια ασυνήθιστη και δυσάρεστη υπόθεση που την κληρονόμησε από τους προγόνους του. Δεν πρόκειται για μένα», μου λέει ο γέροντας και ένα μεγάλο δάκρυ κυλάει στα ασημένια γένια του. «Εμένα λίγα χρόνια ακόμα μου μένουν και μπορώ να συνεχίσω να υπηρετώ το Θεό μου στα κρυφά, όπως το έχω κάνει εδώ και εβδομήντα περίπου χρόνια τώρα. Έχω όμως

⁶⁸¹ Φωτιάδης, Κ., «Οι Εξισλαμισμοί», Θεσσαλονίκη (1974), σ. 30-31

⁶⁸² Tschihatscheff, P., «Zustände im Innern des türkischen Reiches», στο: Magazin für die Literatur & de Auslandes, τ. 55, Leipzig (1859), σ. 169-170.

μια κόρη, που έξω την ονομάζω Φατιμέ, στα κρυφά όμως με το γλυκό της όνομα Σοφία, που μου πλακώνει την καρδιά. Αυτό το αθώο πλάσμα θα ήθελα να σώσω. Είναι τώρα σε ηλικία γάμου και δε θα μπορέσω για πολύ ακόμα να αρνούμαι να τη δώσω σε κάποιον από τους μουσουλμάνους, τους δήθεν ομοδόξους της, οι οποίοι άκουσαν για την ομορφιά της και έρχονται και μου τη ζητούν για γάμο. Ανάμεσα σε αυτούς υπάρχουν και άτομα με μεγάλη ισχύ.

Δε θα ήθελα όμως να ζήσω την ημέρα εκείνη που θα παραδώσω αυτόν τον άγγελο σε τουρκικό χαρέμι. Ήρθα λοιπόν να σας παρακαλέσω να μου δώσετε τα μέσα εκείνα που θα μου επιτρέψουν να την περάσω απέναντι στην Κριμαία, στην Τιφλίδα ή σε οποιαδήποτε άλλη χριστιανική χώρα, τη φτωχή μου Σοφία. Θα τη συνοδέψουν μερικοί συγγενείς της, όλοι χριστιανοί, όπως εγώ, και εξωτερικά μόνο μουσουλμάνοι. Θα τους δώσω και ένα ποσό στα χέρια, ώστε να εξασφαλίσω το μέλλον της κόρης μου και εγώ θα περάσω το υπόλοιπο της ζωής μου παρακαλώντας το Θεό να σας ανταμείψει γι' αυτήν την καλή σας πράξη». —Τα λόγια αυτά με συγκίνησαν βαθιά και βιάστηκα να κάνω ότι μου επέβαλλε η θέση μου η οποία δε μου επέτρεπε να παραβιάσω τους νόμους της φιλοξενίας, αναμιγνυόμενος στις υποθέσεις μιας ξένης χώρας—. Αυτή τη φορά είχα την τύχη να δω τα σχέδια μου να στεφανώνονται με επιτυχία από τις τουρκικές αρχές. Ο γέρος και η αξιαγάπητη Σοφία-Φατιμέ επιβιβάστηκαν σε ένα ευρωπαϊκό ατμόπλοιο, αφού εξασφάλισαν από τις τουρκικές αρχές όχι επίσημη άδεια, αλλά σιωπηρή ανοχή».⁶⁸³

Αυτή η γραπτή μαρτυρία αποτελεί ταυτόχρονα και μια σημαντική πηγή για το φαινόμενο του κρυπτοχριστιανισμού. Σε ό,τι αφορά την καταγραφή των κρυπτοχριστιανών ως χριστιανών στην περιοχή της Τραπεζούντας πρέπει να σημειωθεί ότι ο αριθμός τους αύξαινε διαρκώς. Όπως αναφέραμε παραπάνω, ζούσαν σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία του Αυγούστου 1857, 17.260 κρυπτοχριστιανοί σε μια περιοχή 55 χωριών μαζί με 9.535 μουσουλμάνους και 28.960 αναγνωρισμένους Έλληνες χριστιανούς.⁶⁸⁴ Επειδή με τον όρο

⁶⁸³ Ο ίδιος, ό.π., σ. 170.

⁶⁸⁴ Public Record Office, London, FO 524/10, No. 46/1857 (31 Οκτωβρίου 1857). Bryer, A., "The *Toyrkokratia in the Pontos*", στο: "Neohellenika", τ. 1, Texas (1970), σ. 48. Ballance, S.,

κρυπτοχριστιανοί εδώ εννοούνται μόνο εκείνοι οι οποίοι ζήτησαν να αναγνωριστούν ως τέτοιοι, θα πρέπει να συμπεράνει κανείς ότι ήταν ασφαλώς πολύ περισσότεροι. Αν πάρει υπόψη του ότι τα 55 χωριά αποτελούσαν την κύρια περιοχή των κρυπτοχριστιανών του Πόντου, υπήρχαν όμως στο σύνολο 1.454 ποντιακά χωριά (ο αριθμός προέκυψε το 1923 κατά την αποχώρηση των Ποντίων) και ότι δεν είχαν δηλωθεί μέχρι τότε όλοι οι κρυπτοχριστιανοί, θα πρέπει να υποθέσει πως υπήρχε εκείνη την εποχή ένας πολύ μεγάλος αριθμός Κρυπτοχριστιανών που ζούσαν στον Πόντο.⁶⁸⁵

Σε ένα έγγραφο του Σεπτεμβρίου 1873 ο Άγγλος πρόξενος στην Τραπεζούντα Billioti αναφέρει 24.000 κρυπτοχριστιανούς της περιοχής Τραπεζούντας, «οι οποίοι ήταν πρώτα χριστιανοί και αναγκάστηκαν να αποδεχθούν τον μωαμεθανισμό, εξωτερικά εξακολουθούν να θεωρούνται μωαμεθανοί, στην πραγματικότητα όμως είναι χριστιανοί».⁶⁸⁶

Κατά τους υπολογισμούς του Tschihatscheff (που δημοσιεύθηκαν το 1859) ζούσαν στην περιοχή της Τραπεζούντας τουλάχιστον 50.000 «κρυφοί χριστιανοί».⁶⁸⁷

Δεν υπάρχουν βέβαια ακριβή στοιχεία για τον αριθμό των καταγραμμένων (αυτών που έκαναν αίτηση και καταγράφηκαν από τις τουρκικές αρχές ως χριστιανοί, ενώ μέχρι τότε δήλωναν και παρουσιάζονταν ως μουσουλμάνοι), εντούτοις είναι σίγουρο πως έγιναν τόσοι πολλοί, ώστε η οθωμανική κυβέρνηση, όπως είπαμε, φοβούμενη ότι ο αριθμός αυτός θα μεγαλώσει ακόμα πιο πολύ με ανυπολόγιστες συνέπειες, αναγκάστηκε να βάλει φραγμούς στο ρεύμα αυτό. Και δε θα πρέπει να υποτιμήσει κανείς σχετικά την προσβολή που αποτελούσε

Bryer, A. & Winfield, D., "Nineteenth-century monuments in the city and vilayet of Trebizond", στο: Α. Π., τ. 28, Αθήνα (1966-67), σ. 272.

⁶⁸⁵ Μερλιέ, Μ., "Ο τελευταίος ελληνισμός της Μ. Ασίας", Αθήνα (1974), σ. 201.

⁶⁸⁶ ΡΑΑΑ, Bonn, Türkei IABq 47, Band 13 (1875-1878), Acta betreffend die Regelung der Verhaeltnisse der in der Türkei lebenden Christen und die Reform der inneren Verwaltung imAllgemeinen, Turkey Nr. 16 (1877) No. 73, Vice-Consul Biliotti to Earl Granville, Trebizond (25 Σεπτεμβρίου 1873), σ. 115.

⁶⁸⁷ Tschihatscheff, P., "Zustande im Innern des turkischen Reiches", στο: Magazin fur Literatur des Auslandes, τ. 55, Leipzig (1859), σ. 169. Και η Ε. Νικολαΐδου ("Οι Κρυπτοχριστιανοί της Σπαθίας", σ. 418) τονίζει επίσης ότι η υβριστική λέξη Tenessour-goum εκτός από την προσβλητική σημασία της έπρεπε να καταπολεμηθεί κυρίως για την μη αναγνώριση της ελληνοχριστιανικής καταγωγής των ενδιαφερομένων, που τη συνόδευε.

για το ίδιο το κράτος και τους φανατικούς μουσουλμάνους ιδιαίτερα αυτή η μαζική αποστασία από την κρατική θρησκεία.

Ο βασικότερος, όμως, λόγος, που έκανε την Πύλη να βάλει φραγμό στις εξελίξεις αυτές, ήταν οι επικίνδυνες διαστάσεις που έπαιρνε η απώλεια υπόχρεων για στρατιωτική θητεία. Η θρησκευτική αναγνώριση των κρυπτοχριστιανών ως χριστιανών δεν μπορούσε πλέον να αποτραπεί ευθέως. Έπρεπε λοιπόν να ληφθούν έμμεσα μέτρα από την Πύλη, για να περιοριστεί το ρεύμα των κρυπτοχριστιανών που ήθελαν να καταγραφούν ως χριστιανοί. Με τον στιγματισμό τους ως Tenessour-goum (αποστάτης, αρνητής της πίστης) επιχειρούνταν, όπως είπαμε παραπάνω, να αμφισβητηθεί η ελληνοχριστιανική προέλευση των κρυπτοχριστιανών⁶⁸⁸ και με το αιτιολογικό ότι η καταγωγή τους ήταν καθαρά τουρκική-μωαμεθανική, εξακολουθούσαν να τους καλούν στο στρατό. Μια στρατιωτική θητεία όμως έξι μέχρι οκτώ ετών⁶⁸⁹ ισοδυναμούσε σχεδόν με θανατική ποινή, ιδιαίτερα βέβαια για τους Tenessour-goum, που τους περίμενε μια πολύ σκληρή αντιμετώπιση από τους φανατικούς προϊσταμένους τους αλλά και από τους ίδιους τους συστρατιώτες τους. Γι' αυτό και είναι κατανοητό ότι οι Tenessour-goum δεν παραιτούνταν ποτέ από το δικαίωμα που είχαν οι χριστιανοί να απαλλάσσονται από τη στρατιωτική θητεία. Επειδή, λοιπόν, δεν τους αναγνωρίζονταν το δικαίωμα αυτό, προσπαθούσαν συνήθως να διαφύγουν στη Ρωσία⁶⁹⁰ ή να αποκτήσουν τη ρωσική υπηκοότητα και να αποφύγουν έτσι τη

⁶⁸⁸ Fitzner, R., "Anatolien", Berlin (1902), σ. 21. Werner, E. & Markov, W., "Geschichte der Türken", Berlin (1979), σ. 200.

⁶⁸⁹ A.Y.E., K.Y., 1859/76/1, Πανισλαμισμός, Αρ. 300, Τραπεζούντα (18 Μαρτίου 1859). Bonn, PAAA, Turkei IABq 47, τ. 13 (1875-78), Turkey Nr. 16 (1877), No. 73, Vice-Consul Biliottito Earl Granville, σ. 117. Public Record Office, London, FO 524/10, No. 23/1858, Trebizond, February 24th 1858. Παπαδόπουλος, Δ., "Γενεαλογικός κώδικας Σταυρί", Θεσσαλονίκη (1961), σ.35. Χρύσανθος, "Η Εκκλησία της Τραπεζούντος", Αθήνα (1931), σ. 720. Κατσιαδάκη-Γαρδίκια, Ε., "Ο υπόδουλος Ελληνισμός από το 1881 ως το 1913 — Μ. Ασία", στο: "Ι.Τ.Ε.Ε", τ. 14, Αθήνα (1977), σ. 368. Λαμψίδης, Ο., "Η Τουρκοκρατία στο μικρασιατικό Πόντο", στο: Α.Π., τ. 34, Αθήνα (1977-78), σ. 61.

⁶⁹⁰ A.Y.E., K.Y., 1857/36/19 Προξενίον Τραπεζούντος, Αρ. 129 (6.9.1857), Ειδήσεις διάφοραι. A.Y.E., K.Y., 1859/76/1 Πανισλαμισμός, Αρ. 296, Τραπεζούντα (17 Μαρτίου 1859). Public Record Office, London, FO 524/10, No. 21/1958, Trebizond, February 22nd 1858- No.3/1859, Trebizond, February 12th 1859- FO 195/812, Enclosure No. 1 to Despatch No. 6, Trebizond, April 17, 1867. Λαμψίδης, Ο., "Η Τουρκοκρατία στο μικρασιατικό Πόντο", στο: Α.Π., τ. 34, Αθήνα (1977-78), σ. 61. Κατσιαδάκη-Γαρδίκια, Ε., "Ο υπόδουλος Ελληνισμός από το 1881 ως το 1913. Μ. Ασία", στο: "Ι.Τ.Ε.Ε", τ. 14, Αθήνα (1977) σ. 368. Χρύσανθος, "Η Εκκλησία της Τραπεζούντος", Αθήνα (1931), σ. 720.

στρατολόγηση.⁶⁹¹ Οι τουρκικές αρχές αντιδρούσαν σε όλα αυτά με συλλήψεις Tenessour-roum υπόχρεων θητείας, οι οποίες συνοδεύονταν συνήθως από άγριους διωγμούς όχι μόνο Tenessour-roum αλλά και χριστιανών γενικά.

Παραπέρα δυνατότητες να αποφύγει κανείς τη στρατιωτική θητεία δημιουργούνταν με τη δωροδοκία υπαλλήλων⁶⁹² ή με την εκμετάλλευση υφιστάμενων προσωπικών επαφών με εκπροσώπους των αρμόδιων αρχών - συνήθειες πολύ διαδεδομένες στην οθωμανική αυτοκρατορία.⁶⁹³

Πολλοί Tenessour-roum υπόχρεοι θητείας προσπαθούσαν να την αποφύγουν επίσης με την αποχώρηση από την πατρίδα τους και τη μετανάστευση σε μεγάλες πόλεις και ιδίως στην Κωνσταντινούπολη,⁶⁹⁴ όπου απέκρυβαν την ταυτότητά τους ως Tenessour-roum και άρχιζαν μια νέα ζωή εμφανιζόμενοι ως χριστιανοί. Για μερικά απομονωμένα χωριά που κατοικούνταν κατά πλειοψηφία ή αποκλειστικά από Έλληνες (χριστιανούς, κρυπτοχριστιανούς ή Tenessour-roum) διηγούνται ένα πολύ αξιοπερίεργο τέχνασμα: Ο θάνατος ενός αναγνωρισμένου χριστιανού έδινε την ευκαιρία να μεταβιβαστεί η ταυτότητά του σε μη αναγνωρισμένους χριστιανούς (Tenessour-roum και κρυπτοχριστιανούς).⁶⁹⁵ Οι τελευταίοι φέρονταν ως πεθαμένοι στη θέση των πραγματικά πεθαμένων και απέφευγαν τη στρατολόγηση, όταν ερχόταν μια διαταγή κατάταξης στον στρατό. Με βάση την πρακτική αυτή, εξηγείται επίσης το γεγονός, ότι σε ορισμένα

⁶⁹¹ Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1859/76/1, Πανισλαμισμός, Αρ. 296, Τραπεζούντα (17 Μαρτίου 1859). Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1858/36/19, Προξενείον Τραπεζούντος, Αρ. 1345 (17.7.1858), AI Reggio Consolato Elleno in Trebizonda. Παυλίδης, Ι., *“Σελίδες ιστορίας αίματος και θυσίας Πόντου και Μ. Ασίας”*, Θεσσαλονίκη (1979), σ. 73.

⁶⁹² Ο επίσημος Γερβάσιος (*“Οι Σταυριώται”*, σ. 57) γράφει: «οι κρυπτοχριστιανοί, οι οποίοι μετά την πρώτη εξέγερση δεν είχαν καταφέρει να αναγνωριστούν ως χριστιανοί θεωρούνταν ως μουσουλμάνοι και ήταν υποχρεωμένοι να κάνουν στρατιωτική θητεία. Πολλοί τα κατάφεραν με δωροδοκία να απαλειφθεί η σημείωση «Τενεσούρ Ρουμ» και έτσι εξαιρέθηκαν από τη στρατιωτική υπηρεσία». Παπαδόπουλος, Χρ., *“Η εξωτερική κατάσταση της Εκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως από της αλώσεως μέχρι του 10' αι.”*, Αθήνα (1950), σ. 56.

⁶⁹³ Παπαδόπουλος, Α., *“ο Πόντος ανά τους αιώνες”*, στο: Α.Π., τόμ. 1^{ος}, Αθήνα (1928), σ. 127-128. Παπαδόπουλος, Α., *“Αναμνήσεις και νοσταλγήματα από τον Πόντο μας”*, Έδεσσα (1962), σ. 155. Σάλτσης, Ι., *“Χρονικά κοτυώρων”*, Θεσσαλονίκη (1955), σ. 65-66.

⁶⁹⁴ Παπαδόπουλος, Δ., *“Γενεαλογικός κώδικας Σταυρί”*, Θεσσαλονίκη (1961), σ. 34.

⁶⁹⁵ Πανάρετος, *“ο Πόντος ανά τους αιώνες”*, Δράμα (1927), σ. 127. Σε τέτοια περιστατικά οφείλεται κατά τον Δ. Παπαδόπουλο (*“Γενεαλογικός κώδικας Σταυρί”*, σ. 47) το γεγονός ότι πολλές ποντιακές οικογένειες, που αναφέρει, έχουν διαφορετικά επώνυμα, ιδίως οι άρρενες συγγενείς πρώτου βαθμού.

αρχικώς μικτά χωριά οι κρυπτοχριστιανικές (επίσημα μουσουλμανικές) και οι Tenessour-roum οικογένειες σιγά σιγά εξαφανίζονταν, ενώ παράλληλα η χριστιανική κοινότητα πολλαπλασιαζόταν και αύξαινε.

Σχετικά με το πρόβλημα αυτό επανήλθε ξανά στη συζήτηση η πρόταση ενός μουσουλμάνου στρατηγού από το Erzincan να καθιερωθεί η στρατιωτική θητεία και για τους χριστιανούς (όπως πρόβλεπε εξάλλου το Hatti Humajun), πράγμα που θα απέτρεπε πολλούς κρυπτοχριστιανούς - των οποίων ο στρατηγός αναγνώριζε τη «βυζαντινή» καταγωγή - από το να ζητούν να αναγνωριστούν και να καταγραφούν ως χριστιανοί.⁶⁹⁶ Η πρόταση όμως αυτή δεν είχε συνέχεια.

Όπως αναφέρουμε παραπάνω, οι αρχές προσπαθούσαν με όλο και περισσότερες ταλαιπωρίες και τεχνάσματα, να περιορίσουν τον αριθμό των καταγραμμένων.

Ένα σχετικό παράδειγμα το πληροφορούμαστε από μια επιστολή της 17 Μαρτίου 1859, που έστειλε ο Έλληνας υποπρόξενος της Τραπεζούντας στον Έλληνα πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη.⁶⁹⁷ Στην επιστολή αυτή αναφέρει και το εξής: «Οι αρχές της Τραπεζούντας κάλεσαν 42 Tenessour-roum, οι οποίοι πριν λίγο καιρό είχαν κάνει αίτηση και είχαν καταγραφεί ως χριστιανοί, να προσέλθουν στη νομαρχία, για να συμπληρώσουν τα στοιχεία της ταυτότητάς τους με την αναγραφή του επαγγέλματος τους κλπ. Όταν όμως έφτασαν εκεί, συνελήφθησαν και κλείστηκαν σε μπουντρούμια (φυλακή υπόγεια, όπου το πάτωμα έχει νερό). Όταν οι φύλακες ρωτούσαν τους Tenessour-roum «πώς ονομάζεσαι;», περίμεναν να ακούσουν το τουρκικό όνομα (που είχαν αποβάλει). Την επόμενη μέρα συγκεντρώθηκαν οι συγγενείς τους μπροστά στο κτίριο της νομαρχίας και διαμαρτύρονταν για την αυθαιρεσία αυτή. Επίσης ένας εκπρόσωπος του ρωσικού, ένας του γαλλικού και ένας του αγγλικού προξενείου, έκαναν διάφορες ενέργειες και προσπάθησαν μαζί με δύο δημοσιογράφους να

⁶⁹⁶ Ο ίδιος, ό.π., σ. 127-129. Παυλίδης, Ι., “Σελίδες ιστορίας αίματος και θυσίας Πόντου και Μ. Ασίας”, Θεσσαλονίκη (1979), σ. 73. Αποστολίδης, Δ., “Ιστορία του Ελληνισμού του Πόντου”, Θεσσαλονίκη (1935), σ. 84.

⁶⁹⁷ Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1859/76/1, Πανισλαμισμός, Αρ. 296, Τραπεζούντα (17 Μαρτίου 1859).

διερευνήσουν την υπόθεση. Ο πασάς είχε μια συνομιλία με τον Άγγλο εκπρόσωπο, κατά την οποία προσπάθησε να δικαιολογήσει τις ενέργειες αυτές, ισχυριζόμενος ότι αυτοί οι Tenessour-goum είχαν επιλεγεί όλοι για το στρατό, από τις πολλές όμως καταγραφές και ανακαταγραφές προέκυψε ένα χάος στους καταλόγους και θα πρέπει γι' αυτό να σταλούν οι άντρες αυτοί στην Κωνσταντινούπολη, για να ξεκαθαριστεί το θέμα της υποχρέωσης της στρατιωτικής θητείας τους οριστικά.

Ένας άλλος λόγος ήταν το γεγονός ότι μερικοί από αυτούς είχαν πάρει τη ρωσική υπηκοότητα. Πόσο σκοτεινός και αυθαίρετος ήταν ο τρόπος ενέργειας των αρχών, φαίνεται και από το γεγονός ότι ο πατέρας ενός από τους φυλακισμένους κατόρθωσε να πετύχει την αποφυλάκιση του γιου του, ισχυριζόμενος ότι ο γιος του ήταν Τούρκος, πράγμα που οι υπόλοιποι συγγενείς έξω το σχολίασαν με τις φωνές «λέει ψέματα». Πέρα από αυτά στην επιστολή του Έλληνα υποπροξένου σημειώνεται ότι το περιστατικό αυτό έδωσε το θάρρος στους Τούρκους να βρίζουν και να προσβάλλουν τους χριστιανούς και τους Tenessour-goum, ιδιαίτερα όταν απαντούσαν θετικά στην ερώτηση «είσαι Ρώσος;».

Σκοπός της έκθεσης του Έλληνα υποπροξένου ήταν να ενημερώσει τον πρεσβευτή για το περιστατικό και να τον παρακινήσει να ενεργήσει τα δέοντα.⁶⁹⁸

Μια μέρα μετά (18 Μαρτίου 1859) έστειλε ο Έλληνας υποπρόξενος το επόμενο γράμμα στον ίδιο αποδέκτη. Αναφέρει σ' αυτό ακόμα μια φορά το παραπάνω περιστατικό, σημειώνει ότι δεν έγινε ακόμα τίποτε και προσθέτει ότι τα προξενεία διάφορων χωρών χωρίστηκαν σχετικά σε δυο στρατόπεδα, ανάλογα με τη στάση τους απέναντι στο κρυπτοχριστιανικό πρόβλημα, η οποία όμως σε τελευταία ανάλυση ανταποκρίνεται προς τη στάση τους απέναντι στην Πύλη. Έτσι ο πρόξενος της Πρωσίας μαζί με τον πρόξeno της Ρωσίας είναι από την πλευρά των Tenessour-goum, ενώ ο υποπρόξενος της Γαλλίας για προσωπικούς λόγους υποστηρίζει τη στάση των Άγγλων εναντίον των πρώην κρυπτοχριστιανών. Οι Άγγλοι μάλιστα ενθαρρύνουν την Πύλη να πάρει ακόμα πιο δραστικά και σκληρά μέτρα εναντίον τους, εξαιτίας ασφαλώς των σχέσεών τους με

⁶⁹⁸ Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1859/76/1, Πανισλαμισμός, Αρ. 296, Τραπεζούντα (17 Μαρτίου 1859).

τους Ρώσους. Και ο Έλληνας υποπρόξενος καταλήγει, πως ο ίδιος προσπαθεί να κρατήσει μια συμβιβαστική στάση, ώστε με τον τρόπο αυτόν να ασκήσει τη μεγαλύτερη δυνατή επιρροή σε όλες τις πλευρές υπέρ των Tenessour-roum.⁶⁹⁹

Εν τω μεταξύ πόσο προβληματική έγινε η θέση των Tenessour-roum, προκύπτει και από μια επιστολή του μητροπολίτη Τραπεζούντας, Κωνσταντίου προς τον Έλληνα υποπρόξενο Μ. Συναδινό της 20 Μαρτίου 1859.⁷⁰⁰ Στην επιστολή αυτή, ο μητροπολίτης παρακαλεί για μεσολάβηση και κάθε άλλο μέτρο, ώστε να πάρουν τέλος οι διωγμοί. Σημειώνει επίσης ότι η άδικη αυτή μεταχείριση των Tenessour-roum δε γίνεται ύστερα από εντολή του σουλτάνου αλλά από την αυθαιρεσία των αρχών.

Ύστερα από αυτό ο Έλληνας υποπρόξενος έστειλε στις 22 Μαρτίου 1859 ένα άλλο γράμμα στον Έλληνα πρεσβευτή, στο οποίο του αναφέρει το περιεχόμενο της επιστολής του μητροπολίτη και σημειώνει ότι ο μητροπολίτης απευθύνθηκε επίσης για βοήθεια και στο Ρώσο πρόξενο. Γι' αυτό και ο ίδιος (ο Έλληνας υποπρόξενος) θα έρθει σε επαφή με το Ρώσο ομόλογό του. Ο μητροπολίτης προσπάθησε να εξασφαλίσει και την υποστήριξη των μέχρι στιγμής επιφυλακτικών Γάλλων, γι' αυτό και έστειλε και στον Γάλλο πρόξενο ένα μεταφρασμένο αντίγραφο της επιστολής, που έδωσε στον Έλληνα υποπρόξενο στις 20 Μαρτίου 1859. Οι προσπάθειες αυτές φαίνεται πως είχαν κάποια επιτυχία, γιατί ο Γάλλος πρόξενος κάλεσε τον πασά της Τραπεζούντας να τον επισκεφθεί, για να συζητήσουν το θέμα.⁷⁰¹

Από τις επιστολές αυτές λοιπόν προκύπτει ακόμα μια φορά η θέση που έπαιρναν οι διάφορες δυνάμεις απέναντι στο κρυπτοχριστιανικό πρόβλημα. Μια άλλη ενδιαφέρουσα επιστολή στάλθηκε στις 3 Απριλίου 1859 από τον Έλληνα πρεσβευτή Α. Σανό στον Έλληνα υπουργό των εξωτερικών στην Αθήνα Α. Ραγκαβή.⁷⁰² Στο περιεχόμενο της επιστολής αυτής αναφέρονται οι ομολογίες των

⁶⁹⁹ Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1859/76/1, Πανισλαμισμός, Αρ. 300, Τραπεζούντα (18 Μαρτίου 1859).

⁷⁰⁰ Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1859/76/1, Πανισλαμισμός, Προς την Α. Εκλαμπρότητα τον κύριον Κ.Μ. Συναδινόν υποπρόξενον της Α. Ελλ. Μ., Τραπεζούντα (20 Μαρτίου 1859).

⁷⁰¹ Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1859/76/1, Πανισλαμισμός, Αρ. 301, Τραπεζούντα (22 Μαρτίου 1859).

⁷⁰² Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1859/76/1, Πανισλαμισμός, Αρ. 757, 759, 778, Κωνσταντινούπολη (3 Απριλίου 1859).

Tenessour-roum καθώς επίσης και ένας αριθμός 17.000 καταγραφών. Ο πρεσβευτής επαινεί στην επιστολή το θάρρος των κρυπτοχριστιανών να κάνουν αυτό το βήμα και μάλιστα στη δεδομένη κατάσταση. Θα πρέπει, επίσης, να τονιστεί η κριτική που ασκεί ο Σανός στην επιστολή αυτή στις Μεγάλες Δυνάμεις και κυρίως, βέβαια, στην Αγγλία. Εκφράζει, μάλιστα, την άποψη πως εκείνοι που θα μπορούσαν να παράσχουν βοήθεια στους Tenessour-roum, κατηγορούν αυτούς τους αθώους ότι μεταστράφηκαν στον χριστιανισμό, μόνο και μόνο για να απαλλαγούν από τη στρατιωτική θητεία.

Ο Σανός περιγράφει επίσης τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν όλοι οι χριστιανοί στη Μ. Ασία, δυσκολίες που τις δημιουργούν κυρίως οι αρχές για τους γνωστούς θρησκευτικούς και πολιτικούς λόγους.⁷⁰³ Τέλος, παρατηρεί ότι ο ίδιος δεν έχει δυστυχώς στη διάθεσή του τα μέσα, για να βοηθήσει τους Tenessour-roum, ελπίζει όμως πως με τη βοήθεια και των άλλων πρεσβειών να μπορέσει να κάνει κάτι γι' αυτούς.

Η κατάσταση των Tenessour-roum εξακολουθούσε να παραμένει δύσκολη, μολονότι η παρέμβαση των ευρωπαϊκών δυνάμεων, για το πρόβλημά τους στην Πύλη, είχε κάποια θετική επίδραση. Ιδιαίτερα μάλιστα στα χωριά, όπου οι Tenessour-roum ζούσαν μαζί με τους μουσουλμάνους, μιας και στις συγκεκριμένες περιοχές υπέφεραν πολλοί από το φανατισμό των τελευταίων. Πολλοί αναγκάστηκαν, για τους παραπάνω λόγους, να ακυρώσουν την αίτησή τους, γεγονός που δε βελτίωνε σημαντικά τη θέση τους, γιατί είχαν ήδη εκδηλωθεί. Άλλοι πάλι δεν τόλμησαν να φανερωθούν και συνέχισαν τη διπλή ζωή τους.⁷⁰⁴

⁷⁰³ Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1859/76/1, Πανισλαμισμός, Nr. 757, 759, 778, Κωνσταντινούπολη (3Απριλίου 1859). Βλέπε επίσης, Public Record Office, London, FO 524/10, No. 6/1859, Τραπεζούντα (5 Μαΐου 1859). Ο Έλληνας πρεσβευτής στην Κωνσταντινούπολη Σανός, τονίζει σε ένα μεταγενέστερο γράμμα του προς το Ραγκαβή τη μεγάλη εθνική και πολιτιστική σημασία της Τραπεζούντας για τον ποντιακό Ελληνισμό. Επαινεί τον πρόξενο Κυπριώτη, που είχε μετακληθεί εν τω μεταξύ, και εκφράζει με την ευκαιρία αυτή την ευχή ότι θα σταλεί στην Τραπεζούντα ένας εξίσου με τον Κυπριώτη ικανός και γλωσσομαθής άνθρωπος. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1858/36/19, Προξενείον Τραπεζούντος, Αρ. 510.665 (18 Απριλίου 1858).

⁷⁰⁴ Πανάρετος, *“ο Πόντος ανά τους αιώνες”*, Δράμα (1927), σ. 124. Κάλφογλου, Ι., *“Σούρμενα”*, Βατούμ (1921), σ. 62, 81. Τερζόπουλος, Α., *“Οι Κλωστοί ή Κρυπτοχριστιανοί των Σουρμενών”*, στο: Α.Π., τ. 30, Αθήνα(1970-71), σ. 417-418.

Ο νόμος με τον οποίο δεν μπορεί χριστιανός να κληρονομήσει μουσουλμάνο, εφαρμόζεται από τις αρχές εναντίον τους, έτσι ώστε να μη μπορούν να κληρονομήσουν τους γονείς τους, οι οποίοι βέβαια ήταν καταγραμμένοι ως μουσουλμάνοι.⁷⁰⁵ Ήταν επιλογή τους εξ αρχής και επομένως ήταν αναγκασμένοι να ζήσουν χωρίς να έχουν στην κατοχή τους περιουσιακά στοιχεία.

Πρέπει επίσης να ειπωθεί, ότι πάντα υπήρχε η δυνατότητα να εξαγοράσει κανείς με χρήματα υποχρεώσεις ή να αποφύγει πράξεις εκδίκησης — είναι εξάλλου παροιμιώδης η δωροληψία των οθωμανικών αρχών.⁷⁰⁶ Αυτός ο δρόμος όμως, ήταν ανοιχτός μόνο για τους πλούσιους Tenessour-roum και μπορούσε ίσως να τον βαδίσει κάποιος, όταν η κοινότητα χάρη στις συνεισφορές από το εξωτερικό ήταν σε θέση να πληρώσει. Εννοείται, βέβαια, πως οι περισσότεροι Tenessour-roum προσπαθούν να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους μέσω της νόμιμης οδού, χωρίς χρήματα. Οι τρεις κύριοι στόχοι του αγώνα τους ήταν η διαγραφή της πρόσθετης παρατήρησης «Tenessour» από τους καταλόγους, η απαλλαγή από τη στρατιωτική θητεία με την πληρωμή ενός φόρου, όπως γινόταν με όλους τους άλλους χριστιανούς, και το δικαίωμα να κληρονομήσουν τους προγόνους τους.

Μετά το 1860 περίπου, υπάρχουν σχετικά λίγες πηγές οι οποίες δίνουν άμεσα πληροφορίες για την παραπέρα τύχη των Tenessour-roum. Η φάση των φανερώσεων και των ομολογιών είχε σχεδόν ολοκληρωθεί και οι

⁷⁰⁵ Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1912 Β/53 Προξενείον Ελλάδος εν Τραπεζούντι, Αρ. 171, Τραπεζούντα (6 Απριλίου 1912). Παπαδόπουλος, Δ., *“Το Σταυρίν”*, στο: Π.Φ., τ. 3, Αθήνα (1938), σ. 56. Μηλιώρης Ν., *“Οι Κρυπτοχριστιανοί”*, Αθήνα (1962), σ. 33. Χρύσανθος, *“Η Εκκλησία της Τραπεζούντος”*, Αθήνα (1931), σ. 670.

⁷⁰⁶ Ο Γερμανός πρεσβευτής στην Κωνσταντινούπολη Freiherr von Marschall έγραφε στις 6 Αυγούστου 1898 στον καγκελάριο Fürst von Hohenlohe: «Στην Τουρκία πολιτική και ίντριγκες είναι τόσο στενά δεμένα μεταξύ τους, ώστε κατέληξαν να γίνουν συνώνυμες έννοιες. Δεν υπάρχει θέμα εσωτερικής ή εξωτερικής πολιτικής, που να αφορά πράγματα ή πρόσωπα, που να μην έχει ως πρόλογο ένα παιχνίδι ελιγμών και να μην καταλήγει, σύμφωνα με την εξουσία που έχει σήμερα ο σουλτάνος, στην επιτυχία του στόχου» στο: *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914*, τόμ. 12, Berlin (1923), σ. 566. Για την εποχή των Νεότουρκων γράφει ο G. Hallgarten (*“Imperialismus vor 1914”*, τ. 2, München (1963), σ. 98: «Εξάλλου στην Τουρκία δεν βελτιώθηκε η κατάσταση από το 1908, αφότου οι Νεότουρκοι κατέλαβαν την εξουσία. Και ο Μαχμούτ Σεβκέτ, ο μεγάλος φίλος των Γερμανών και στρατιωτικός σωτήρας των Νεότουρκων, εργαζόταν για την τσέπη του και ο περιφήμος Εμβέρ μπέης είναι πνιγμένος στη διαφθορά».

κρυπτοχριστιανοί, που δεν είχαν ζητήσει την αναγνώριση, εμποδίστηκαν να το κάνουν εξαιτίας των ταλαιπωριών και των διωγμών που υφίσταντο οι ομόδοξοί τους κατά και μετά την αναγνώριση. Διάφορα γεγονότα και εξελίξεις στην εξωτερική πολιτική είχαν εξάλλου δυσμενή επίδραση σε όλους, χριστιανούς, Tenessour-roum και κρυπτοχριστιανούς.⁷⁰⁷

Μολονότι είναι γνωστό από πηγές ότι στα επόμενα χρόνια έφταναν πολλές επιστολές στο ρωσικό προξενείο, φαίνεται πως οι Ρώσοι άρχισαν να μην αντιδρούν πλέον.⁷⁰⁸ Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για την περίοδο 1880-1895 και εξηγείται ίσως από το γεγονός ότι η Ρωσία την εποχή αυτή ασκούσε μια τουρκόφιλη πολιτική, που είχε ως σκοπό να εξασφαλίσει από το σουλτάνο την άδεια διάπλου των στενών, την οποία έχασε η Ρωσία μετά τον κριμαϊκό πόλεμο και η οποία ήταν απολύτως απαραίτητη για την ενισχυμένη ναυσιπλοΐα της.⁷⁰⁹

Αλλά και από το αγγλικό προξενείο έχουμε τώρα λιγότερες πληροφορίες για τους Tenessour-roum. Φαίνεται πως είχε εξασθενήσει πλέον το ενδιαφέρον για αυτούς, πράγμα επίσης κατανοητό, αν πάρει κανείς υπόψη τη στάση του προξένου Palgrave, που διαδέχθηκε τον Stevens.⁷¹⁰ Κατά τον Bryer ο νέος

⁷⁰⁷ Ανώνυμος, *“Die Politik Englands gegen Griechenland und ein Brief George Canning’s”*, στο: M.L.A., τ. 54, Berlin (1858), σ. 367-368. Ανώνυμος, *“Gladstone und die Beziehungen Englands zu Griechenland”*, στο: M.L.A., τ. 55, Berlin (1859), σ. 120. Ανώνυμος, *“Ethnographie des osmanischen Reiches”*, στο: Das Ausland, 34 Jahrgang, Augsburg (1861), σ. 209.

⁷⁰⁸ «Και όλα αυτά σύντομα για τους χριστιανούς αυτούς οι οποίοι παρέμειναν πάντα κρυφοί, για τους οποίους γράφτηκαν τόσα πολλά από το μακαριότατο Πατριάρχη, τους μητροπολίτες Τραπεζούντας και Χαλδείας και τα τρία μοναστήρια και υπάρχουν στα αρχεία της ρωσικής πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη και του ρωσικού προξενείου στην Τραπεζούντα, κυρίως βέβαια έγγραφα των ετών 1879, 1881 και 1883». Μουσεΐον Μπενάκη, Αθήνα, Τμήμα ιστορικών ντοκουμέντων και χειρογράφων 146/φάκελος 68, από το αρχείο Μαυροκορδάτου, επιστολή του μητροπολίτη Καισαρείας Ιωάννη προς τον Έλληνα πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη.

⁷⁰⁹ Zürrer, W., *“Die Nahostpolitik Frankreichs und Russlands 1891-1898”*, Wiesbaden (1970), σ. 49-57. *“Die Diplomatischen Akten des”*, A.A. 1871-1914, τ. 22, Berlin (1925), σ. 181 κ.ε..

⁷¹⁰ Bryer, A., *“The Crypto-christians of the Pontos”*, στο Δ.Κ.Μ.Δ., τ.4, Αθήνα (1983), σ. 28. Ενόσω υπήρχαν Άγγλοι πρόξενοι όπως ο Palgrave, που ήταν της γνώμης ότι οι Τούρκοι και όχι οι χριστιανικές μειονότητες ήταν εκείνοι που καταπιέζονταν στο οθωμανικό κράτος, δεν μπορούσε να υπάρξει αποφασιστική βελτίωση της θέσης των χριστιανών στην Τουρκία, τουλάχιστον ύστερα από παρέμβαση της Αγγλίας. Βλ. Public Record Office, London, FO 195/812, Enclosure No. 1 to Despatch No. 6, Trebizond (17. April 1867), Palgrave an den britischen Botschafter in Konstantinopel. Ακόμα πιο ακατανόητη είναι η αρνητική στάση του Palgrave απέναντι στους «Τενεσούρ Ρουμ», τους «αποστάτες» ή «αρνητές της πίστης», όπως τους ονόμαζαν περιφρονητικά οι Τούρκοι, αν πάρει μάλιστα

πρόξενος αποστρεφόταν για ρατσιστικούς λόγους κάθε είδους Έλληνα, θεωρούσε τους Tenessour-roum ως αναξιοπρεπείς αποστάτες και τους χαρακτήριζε ως «την πιο δυσάρεστη, την πιο εριστική, την πιο φανατική και την πιο στενοκέφαλη ομάδα με την οποία είχα να κάνω μέχρι τώρα στη ζωή μου».⁷¹¹

Αυτή η εχθρική του στάση φαίνεται και από ένα έγγραφο του που έστειλε στις 17 Απριλίου 1867 στην πρεσβεία του στην Κωνσταντινούπολη. Κατηγορεί εκεί τους Tenessour-roum ότι ζήτησαν να αναγνωριστούν ως χριστιανοί και τώρα ζητούν να έχουν τα προνόμια της νέας ιδιότητάς τους (απαλλαγή από τη στρατιωτική θητεία), διατηρώντας όμως παράλληλα τα παλιά (απαλλαγή από το στρατιωτικό φόρο).⁷¹² Πάνω σε αυτό θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι αυτό αληθεύει ίσως για μεμονωμένες περιπτώσεις, από την πλευρά όμως των εκπροσώπων των Tenessour-roum τονιζόταν πάντοτε, ότι ήταν κάλλιστα διατεθειμένοι να πληρώνουν το στρατιωτικό φόρο.⁷¹³ Όπως αναφέραμε παραπάνω και όπως σημειώνει και ο Palgrave, σύμφωνα με απόφαση της Πύλης οι Tenessour-roum ήταν υποχρεωμένοι να εκπληρώνουν τη στρατιωτική τους θητεία.

Εξάλλου αναφέρει ο Palgrave ένα περιστατικό κατά το οποίο μερικοί Tenessour-roum αναγκάστηκαν να τα υποστούν και τα δυο, γεγονός όμως που

υπόψη του κανείς ότι ο ίδιος ο Palgrave άλλαξε μέχρι έξι φορές την πίστη του! Απέναντι στην μεταστροφή είχε βέβαια μια πολύ αντιφατική στάση και έγραφε τον Ιούνιο του 1867 σε μια κυρία ονόματι Clara Jekyll: «Υπάρχει μια παροιμία εδώ που λέει: Εκείνος που αλλάζει τη θρησκεία του, δεν έχει καμία». Κατά παράθεμα του Bryer, A., ό.π., σ. 28-29.

⁷¹¹ Ο ίδιος, ό.π., σ. 28.

⁷¹² Public Record Office, London, FO 195/812, Enclosure No. 1 to Despatch No. 6, Trebizond, April 17, 1867. Bryer, A., ό.π., σ. 63-67.

⁷¹³ Υπάρχει επίσης ένα ντοκουμέντο που αναφέρει ανάλογες προσπάθειες του προέδρου της προτεσταντικής θρησκευτικής κοινότητας. Σε μια έκθεση του 1874 για τους υπηκόους του οθωμανικού κράτους, που αλλαξοπίστησαν από τον μωαμεθανισμό στον προτεσταντισμό, παρατηρεί ο συγγραφέας του υπομνήματος για το θέμα της στρατιωτικής θητείας, ότι οι πρώην μουσουλμάνοι δεν καλούνται να πληρώσουν τον ειδικό στρατιωτικό φόρο, επειδή όντας μέχρι τώρα μουσουλμάνοι απολάμβαναν όλα τα προνόμια της άρχουσας τάξης και έπρεπε να κάνουν τη στρατιωτική τους θητεία. Στη συνέχεια ο συγγραφέας απευθύνει ένα ερώτημα προς την αγγλική κυβέρνηση, αν αυτοί οι προσήλυτοι δεν έχουν για θρησκευτικούς λόγους το δικαίωμα να απαλλάσσονται από τη στρατιωτική θητεία. Το υπόμνημα υποβάλλεται ως συνημμένο μιας επιστολής του Sir. H. Elliot, τότε πρεσβευτή της Αγγλίας στην Κωνσταντινούπολη, προς τον Earl of Derby. Βρίσκεται στα αρχεία πολιτικών υποθέσεων του υπουργείου εξωτερικών της Βόννης: Bonn PAAA, Türkei IABq 47, Band XII, "Acta betreffend die Regelung der Verhältnisse der in der Türkei lebende Christen", σ. 99, Anlage zur No. 163.

οφείλεται στην αυθαιρεσία ενός τοπικού υπαλλήλου ο οποίος κράτησε για τον εαυτό του τα χρήματα του φόρου, στη συνέχεια όμως διευθετήθηκε το θέμα.⁷¹⁴

Η καταγραφή με διπλό όνομα έγινε, κατά την άποψη του Palgrave, ύστερα από απαίτηση των ίδιων των Tenessour-roum για την ασφάλειά τους, ώστε ανάλογα με τις περιστάσεις να εμφανίζονται άλλοτε ως χριστιανοί και άλλοτε ως μουσουλμάνοι. Η εξακρίβωση αυτή του Palgrave είναι περίεργη και αναληθής, γιατί είναι γενικά γνωστό ότι οι Tenessour-roum υποχρεώνονταν από τις αρχές να δηλώνουν και το τουρκικό τους όνομα, παράλληλα προς το χριστιανικό.⁷¹⁵ Γενικά, άποψη του Palgrave είναι, πως δεν είναι οι μη μωαμεθανοί εκείνοι οι οποίοι γενικά αδικούνται σε όλους τους τομείς, αλλά κυρίως οι μωαμεθανοί υπήκοοι.⁷¹⁶

Την ίδια άποψη με τον Palgrave, για την ελευθερία της θρησκευτικής λατρείας των μη μωαμεθανών υπηκόων, εκπροσωπεί και ο Τούρκος υπουργός εξωτερικών, Φουάτ πασάς, σε μια ανοιχτή επιστολή της 25 Μαΐου 1867 προς τα προξενία των μεγάλων δυνάμεων (οι οποίες πήραν μέρος στη συνθήκη ειρήνης του Παρισιού του 1856). Στην επιστολή αυτή υποστηρίζει ότι «σε καμιά άλλη χώρα δεν ασκούνται με τόση ελευθερία οι διάφορες θρησκείες, σε καμιά δεν υπομένονται με μεγαλύτερη ανεκτικότητα, σε καμιά δεν γίνεται η λατρεία τόσο ανοιχτά όσο στην Τουρκία».⁷¹⁷ Η ανοιχτή επιστολή αποτελεί ίσως απολογία και απάντηση σε παράπονα (που στηρίζονται σε εντελώς διαφορετικές εμπειρίες από ότι οι

⁷¹⁴ Public Record Office, London, Fo 195/812, Enclosure No. 1 to Despatch No. 6, Trebizond (17 April 1867).

⁷¹⁵ Μηλιώρης, “Οι Κρυπτοχριστιανοί”, Αθήνα (1962), σ. 26-27. Πανάρετος, “ο Πόντος ανά τους αιώνες”, Δράμα (1927), σ.126. Αποστολίδης, Δ., “Ιστορία του Ελληνισμού του Πόντου”, Θεσσαλονίκη (1935), σ. 83.

⁷¹⁶ «Πράγματι αν κάποτε συμβαίνει εδώ μια αδικία, αυτή είναι εις βάρος του Τούρκου παρά του χριστιανού. Γιατί ο πρώτος δεν έχει πού να απευθυνθεί, ενώ ο δεύτερος μπορεί να βάλει σε λειτουργία την αυθεντία ενός προξενείου και ιδιαίτερα βέβαια του ελληνικού ή του ρωσικού». FO 195/812. Enclosure No I to Depatch No 6, Trebizond (17 April 1867). Ο Palgrave θεωρεί ως «κραυγαλέα αδικία» το γεγονός ότι μόνον ο μωαμεθανικός πληθυσμός υπόκειται σε στρατιωτική θητεία και θεωρεί τον στρατιωτικό φόρο που πληρώνουν οι χριστιανοί ως ασήμαντο ποσό που δεν αντισταθμίζει ούτε κατ' ελάχιστον το προνόμιο της απαλλαγής από τον στρατό. Bonn PAAA, Türkei IABq 47, Band XIII (1875-1878), “Acta betreffend die Regelung der Verhaeltnisse der in der Türkei lebenden Christen und die Reform der inneren Verwaltung im Allgemeinen”, Turkey Nr. 16 (1877), Reports by Her Majesty's Diplomatic and Consular agents in Turkey respecting the Condition of the Christian Subjects of the Porte 1868-1875, London, 5March, 1877, No. 1, Trebizond (30 Jan. 1868), Beilage.

⁷¹⁷ Antonopoulos, St., “Kleinasien”, Athen (1907), σ. 60-61.

διακηρύξεις αυτές), που έγιναν μέσω των προξένων - όχι ασφαλώς μέσω του Άγγλου προξένου - από την πλευρά των χριστιανών και των κρυπτοχριστιανών.

Σε αντίθεση ιδιαίτερα προς τις απόψεις του Palgrave βρίσκονται οι απόψεις του Τούρκου μεγάλου βεζύρη Αλή πασά, ο οποίος συνέταξε το Νοέμβριο του 1867 μια περιεκτική έκθεση, η οποία όμως κρατήθηκε μυστική από την Πύλη και δημοσιεύτηκε έντεκα χρόνια αργότερα από τον Mordtmann μετά το θάνατο του μεγάλου βεζύρη.⁷¹⁸ Συνοπτικά στην έκθεση αυτή, ο μεγάλος βεζύρης εκφράζει την πεποίθησή του ότι το οθωμανικό κράτος, τότε μόνο μπορεί να σωθεί —αν υπάρχει τέτοια περίπτωση—, όταν η ισότητα των χριστιανών με τους μωαμεθανούς εφαρμοστεί πλήρως και χωρίς υποχωρήσεις και συμβιβασμούς.

Επισημαίνει, ότι οι μη μωαμεθανοί με το πέρασμα του χρόνου και σε σχέση με τον αριθμό τους, καταλαμβάνουν όλο και λιγότερο κρατικά αξιώματα, μολονότι ανάμεσα σε αυτούς υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός «που κατέχουν τις απαραίτητες γνώσεις και ικανότητες σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό» από ότι οι μωαμεθανοί υπήκοοι. Αυτό, κατά την άποψή του, οφείλεται στο γεγονός ότι οι μη μωαμεθανοί στέλνουν συχνά τα παιδιά τους στο εξωτερικό, για να πάρουν μια καλύτερη μόρφωση, ταυτόχρονα όμως το γεγονός αυτό ενισχύει ακόμα περισσότερο την εχθρική τους στάση απέναντι στο οθωμανικό κράτος. Ένας άλλος λόγος είναι η κακή ποιότητα των τουρκικών σχολείων, στα οποία επιπροσθέτως απαγορεύεται γενικά η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας, ενώ ανάμεσα στα 10 εκατομμύρια μωαμεθανούς πολίτες ζουν 4 εκατομμύρια Έλληνες.⁷¹⁹ Η ισότητα όλων των υπηκόων λοιπόν, πρέπει να συμβαδίζει με την ίδρυση καλών σχολείων για μωαμεθανούς αλλά και μη μωαμεθανούς υπηκόους, έτσι ώστε και οι δυο πλευρές να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες και να αποχτούν εξίσου τις ικανότητες για όλα τα αξιώματα.

Οι συνθήκες πρέπει, κατά τον Αλή πασά, να αλλάξουν υπέρ των μη μωαμεθανών υπηκόων, με τέτοιο τρόπο, ώστε όσον αφορά την ισότητα, την απόκτηση πλούτου, επιδόσεων μέσω των κρατικών αξιωμάτων και τέλος τα δικαιώματα, να μην

⁷¹⁸ Mordtmann, A., *“Stambul und das moderne Türkenthum”*, τ. 1, Leipzig (1878), σ. 75-88.

⁷¹⁹ Ο ίδιος, ό.π., σ. 83.

έχουν να ζηλέψουν τίποτε από τους υπηκόους άλλων χωρών. Να μη θεωρούν πια τον εαυτό τους ως υποτελείς ενός ισλαμικού κράτους αλλά ως υπηρέτες και υπηκόους ενός άξιου μονάρχη, ο οποίος τους προστατεύει όλους εξίσου.⁷²⁰

Με τις προτάσεις αυτές για τις απαραίτητες αλλαγές, εκφράζει ταυτόχρονα ο Αλή πασά —ας μην ξεχνούμε, ένας Τούρκος πολιτικός— την διαπίστωση ότι οι χριστιανοί μέχρι τώρα είχαν κάθε λόγο να παραπονούνται, ενώ ο Άγγλος πρόξενος υποστήριζε το εντελώς αντίθετο.

Ο μεγάλος βεζύρης διαπιστώνει επίσης, ότι το οθωμανικό κράτος είναι εντελώς απομονωμένο και χωρίς συμμάχους, ιδιαίτερα αφότου η Αγγλία αποσύρθηκε σε μια ουδέτερη στάση. Πέρα απ' όλα αυτά, διάφορες χώρες και ιδιαίτερα η Ρωσία ξεσηκώνουν εναντίον του μωαμεθανικού κράτους τους μη μωαμεθανούς υπηκόους.

Ο μεγάλος βεζύρης συνέταξε την έκθεση αυτή κατά τη διάρκεια της «εξαιρετικής αποστολής του» στην Κρήτη, όπου το 1866/67 έγιναν εξεγέρσεις των Κρητών εναντίον των Τούρκων, στις οποίες συμμετείχαν και Έλληνες του Πόντου.⁷²¹ Οι αγώνες για την ελευθερία εξάλλου ενεργοποίησαν το εθνικό αίσθημα των Ελλήνων του Πόντου, γεγονός που επέτεινε ακόμα περισσότερο την οξύτητα της κατάστασης των μη μωαμεθανών.⁷²² Αλλά και στην Καππαδοκία αρχίζει την εποχή αυτή να αφυπνίζεται η εθνικιστική ιδέα.⁷²³

Ο τότε μητροπολίτης Κωνσταντίας περιέγραψε εγκλήματα που έκαναν οι Τούρκοι σε βάρος των Ελλήνων, των οποίων τους βαθύτερους λόγους θα πρέπει να αναζητήσουμε στο φθόνο των Τούρκων για τη σχετική ευημερία των Ελλήνων και για την υψηλή οικονομική τους θέση, μια και το μεγαλύτερο μέρος του εμπορίου βρισκόταν στα χέρια τους.⁷²⁴ Ο φθόνος αυτός ήταν επίσης ο βασικός

⁷²⁰ Ο ίδιος, ό.π., σ. 84.

⁷²¹ Ο ίδιος, ό.π., σ. 88.

⁷²² Κανδηλάπη, Γ., “Οι Πόντιοι κατά τους αγώνες της επανάστασης”, στο: *Ποντιακά Νέα*, τεύχος 20, Θεσσαλονίκη (21.10.1973), σ. 5. Ρ.Ρ.Ο., FO 524/12 (28 Μαρτίου 1867). Μιχαηλίδης, Ελ., “Ένας εμπνευσμένος Έλλην υποπρόξενος εν Τραπεζούντι το 1865”, στο: Π.Φ., τ. 2, Αθήνα (1937), σ. 65-66. Kemal Pascha, “Die nationale Revolution”, Leipzig (1928), σ. 171. Σαλτσής, Ι., “Χρονικά κοτυώρων”, Θεσσαλονίκη (1955), σ. 55.

⁷²³ Αναστασιάδου, Ι., “Καππαδοκία”, στο: “Ι.Τ.Ε.Ε”, τ. 13, Αθήνα (1977), σ. 431.

⁷²⁴ Bryer, A., “The Pontic revival and the new Greece”, στο: I.B.S., Θεσσαλονίκη (1976), σ. 188-

λόγος για τον οποίο οι αρχές αρνούσαν να ανταποκριθούν στο αίτημα των Tenessour-roum για απάλειψη του χαρακτηρισμού τους ως Tenessour.

Από τον Mordmann πληροφορούμαστε ότι το 1872 απαγορεύθηκε στους Έλληνες να καπνίζουν δημόσια κατά τη διάρκεια του Ραμαζανιού. Το μέτρο αυτό δεν αποτελεί βέβαια κάποιο σημαντικό περιορισμό, είναι όμως χαρακτηριστικό του πνεύματος της εποχής.⁷²⁵

Από ένα έγγραφο του Άγγλου πρόξενου στην Τραπεζούντα, Billiotti (Σεπτέμβριος 1873) προκύπτει πως οι Tenessour-roum εξακολουθούσαν να ζουν κάτω από σημαντικές δυσκολίες ως χριστιανοί. Στο έγγραφο αυτό ο Billiotti σημειώνει, πως οι Κρωμιώτες θα μετανάστευαν ευχαρίστως στη Ρωσία, αν τους δινόταν αυτή η δυνατότητα, για να μπορέσουν έτσι να επιστρέψουν στη «θρησκεία των πατέρων τους».⁷²⁶

Επίσης από τον Biliotti πληροφορούμαστε μερικά χρόνια αργότερα (1879) πως έγιναν νέες συγκρούσεις ανάμεσα στους κατοίκους της Σάντας και τους Τούρκους γείτονες τους. Έχουμε μιλήσει παραπάνω για τις πολύχρονες διενέξεις τους σχετικά με τα λιβάδια και τις βοσκές. Τώρα ο Biliotti αναφέρει πως 30 περίπου κάτοικοι της Σάντας, πηγαίνοντας για την Τραπεζούντα έπεσαν σε ενέδρα των Τούρκων και στη συμπλοκή που ακολούθησε, σκοτώθηκαν μερικά άτομα και από τις δύο πλευρές. Και όπως γράφει ο Biliotti, οι κάτοικοι της Σάντας απειλούσαν με εκδίκηση στην περίπτωση που θα επαναλαμβάνονταν τέτοια περιστατικά.⁷²⁷

Για τις δύσκολες συνθήκες για τους χριστιανούς του Πόντου γύρω στο 1876, μιλάει και ο Γερμανός γλωσσολόγος Deffner, ο οποίος έμεινε την εποχή αυτή επί πέντε εβδομάδες στην Τραπεζούντα. Ο Deffner τονίζει το μίσος των

189. Χρύσανθος, *“Η Εκκλησία της Τραπεζούντας”*, Αθήνα (1931), σ. 618-619. Μπότσαρης, Ν., *“Η Μ. Ασία και ο Ελληνισμός”*, Αθήνα (1967), σ. 46-47.

⁷²⁵ Mordmann, A., *“Stambul und das Moderne Turkenthum”*, τ. 1, Leipzig (1878), σ. 97.

⁷²⁶ Bonn PAAA, Türkei IABq 47, Band 13 (1875-1878), “Acta betreffend die Regelung der Verhältnisse der in der Türkei lebenden Christen und die Reform der inneren Verwaltung im Allgemeinen”, Turkey Nr. 16 (1877), No. 73, Vice-Consul Biliotti to Earl Granville, Trebizond, September 25, 1873, σ. 116.

⁷²⁷ Bryer, A., *“Nineteenth-century monuments”*, στο: Α.Π., τ. 29, Αθήνα (1968-1969), σ. 114.

μουσουλμάνων εναντίον των χριστιανών, οι οποίοι μάλιστα έκαναν διαδήλωση στους δρόμους με σύνθημα «θάνατος στους άπιστους».⁷²⁸

Το 1876 είναι για δυο λόγους σημαντική χρονολογία για τους κρυπτοχριστιανούς, πρώτον γιατί τότε δημοσιεύθηκε το πρώτο τουρκικό σύνταγμα και δεύτερον γιατί άρχισε ο ρωσοτουρκικός πόλεμος. Το νέο σύνταγμα της 23^{ης} Δεκεμβρίου 1876 επαναλάμβανε μεταξύ άλλων την αρχή της θρησκευτικής ελευθερίας: «*Το ισλάμ αποτελεί την κρατική θρησκεία. Παράλληλα, όμως, προστατεύει το κράτος την ελεύθερη άσκηση όλων των αναγνωρισμένων θρησκευμάτων και τα προνόμια των διάφορων θρησκευτικών κοινοτήτων υπό την προϋπόθεση ότι δε θα προσβάλλουν τη δημόσια τάξη και τη ήθη*».⁷²⁹ Ύστερα από τη δημοσίευση του συντάγματος άρχισε ο αγώνας για την αναγνώριση των Σταυριωτών χριστιανών στο Ak-Dagh maden.

Στον ρωσοτουρκικό πόλεμο οι Ρώσοι είχαν γρήγορα πολλές επιτυχίες και κατέκτησαν την περιοχή του Πόντου, ενώ οι χριστιανοί και οι κρυπτοχριστιανοί υποδέχονταν με χαρά τις δυνάμεις κατοχής και είχαν στη συνέχεια την προστασία τους. Πολλοί κρυπτοχριστιανοί δεν έβλεπαν πλέον κανένα λόγο να κρύβουν την χριστιανική τους ιδιότητα. Ιδιαίτερα βέβαια εκείνοι οι οποίοι κατά τη διάρκεια της ρωσικής κατοχής είχαν αποβάλει τον κρυπτοχριστιανικό τρόπο ζωής, διαπίστωναν ένα χρόνο αργότερα, όταν πια οι Ρώσοι είχαν αποσυρθεί πάλι, πως είναι αναγκασμένοι να εγκαταλείψουν μαζί με αυτούς τη χώρα, για να αποφύγουν εκδικητικές πράξεις από την πλευρά των Τούρκων. Κατά τον Λαμφίδη εκείνη την εποχή αποχώρησαν 90.000 άτομα από την περιοχή του Πόντου.⁷³⁰ Ένα

⁷²⁸ Defner, M., «Πέντε εβδομάδες παρά τοις αρνησιθρήσκεις εν Όφει», στο: Εστία, 2 Jahrg., τ. 4, Αθήνα (28 Αυγούστου 1857), σ. 547-551. Φωτιάδης, Κ., «Οι Εξισλαμισμοί», σ. 18.

⁷²⁹ Sax, C. R. v., «Geschichte des Machtverfalls der Türkei», Wien (1913), σ. 422. Mohammad Hadi Hadsch-Mir, «Der Einfluss der westeuropaischen Demokratie auf die turkische Verfassungsrevision vom 21.9.1909 und seine seitherige Uberwindung», Diss., Tübingen (1926), σ. 21. Καρυκοπούλου, Χρ., «Το διεθνές καθεστώς του Οικουμενικού Πατριαρχείου», Αθήνα (1979), σ. 47-48.

⁷³⁰ Κωφίδης, Σπ., «Οι μεταναστεύσεις των Ελληνοποντίων εις Ρωσσίαν κατά τον 19ον αι.», στο: Π.Ε., (1980), σ. 269-270. Μαυρογένης, Στ., «Το κυβερνείον Καρς του Αντικαυκάσου», Θεσσαλονίκη (1963), σ. 40. Παυλίδης, Ε., «Οι Έλληνες της Ρωσσίας», στο: Π.Φ., τ. 3, Αθήνα (1940), σ. 265. Γερβάσιος, «Οι Σταυριώται», Κωνσταντινούπολη (1919), σ. 54.

νέο κύμα προσφυγιάς με γνώμονα την ελευθερία και την απομάκρυνση από τα δεινά των βαρβάρων.

Η ήττα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ενίσχυσε γενικά τις προσπάθειες για ανεξαρτησία των μη μωαμεθανών υπηκόων και αναπτέρωσε τη Μεγάλη Ιδέα των Ελλήνων. Όσοι χριστιανοί, Tenessour-roum και κρυπτοχριστιανοί είχαν μείνει στον Πόντο, υπέφεραν κατά ποικίλους τρόπους τις συνέπειες της επιδείνωσης της κατάστασης μετά τον πόλεμο. Ο μωαμεθανικός πληθυσμός άρχισε τους διωγμούς εναντίον τους από μίσος και φθόνο, γεγονός που είχε ως συνέπεια να αναπτυχθεί στον Πόντο στα 1877 με 1878 μια κατάσταση πραγματικής αναρχίας.⁷³¹ Κατά τη γνώμη του Bryer θα πρέπει να δούμε και τις ληστρικές επιδρομές εναντίον της Σουμελά και των Πλατάνων το 1876 και το 1877 ως ενδείξεις χαρακτηριστικές της γενικής αντίδρασης, αυτής της εκδοχής, εναντίον των χριστιανών.⁷³²

Το 1878 στο συνέδριο του Βερολίνου έγινε η συνθήκη ειρήνης ανάμεσα στη Ρωσία και το οθωμανικό κράτος, μετά τον πόλεμο του 1876-1877. Με την παρέμβαση της Πρωσίας και με σκοπό να διατηρηθεί η ευρωπαϊκή ισορροπία, οι απώλειες της οθωμανικής αυτοκρατορίας περιορίστηκαν στο ελάχιστο.⁷³³ Με τη συνθήκη του Βερολίνου ο σουλτάνος αναλάμβανε την υποχρέωση να επιβεβαιώσει ακόμα μία φορά τη θρησκευτική ελευθερία και τα προνόμια των μη μωαμεθανών υπηκόων. Η επιβεβαίωση αυτή γινόταν τώρα ενώπιον των ευρωπαϊκών δυνάμεων.⁷³⁴ Το γεγονός αυτό η Πύλη το αισθανόταν μάλλον ως ταπείνωση. Εξοργίστηκε επίσης για την φιλορωσική στάση των χριστιανών ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια του πολέμου. Γι' αυτό και στη συνέχεια

⁷³¹ Bryer, A. & Winfield, D., *“Nineteenth-century monuments”*, στο: Α.Π., τ. 30, Αθήνα (1970-71), σ. 312.

⁷³² Στις 17 Δεκεμβρίου 1877 έγραφε ο Alfred Biliotti, υποπρόξενος της Τραπεζούντας στον πρεσβευτή του στην Κωνσταντινούπολη Sir Austin Layard «ότι την τελευταία Τρίτη το μοναστήρι της Σουμελά λεηλατήθηκε από μια ομάδα 18 Τούρκων». Bryer, A. & Winfield, D., *“Nineteenth-century monuments”*, στο: Α.Π., τ. 30, Αθήνα (1970-71), σ. 277.

⁷³³ Ο G. Stadtmuller, στο *Geschichte Sudosteuropas*, στη σ. 394. Chwostow, W. & Minz, I., *“Geschichte der Diplomatic”*, τ. 2, Berlin (1948), σ. 65-69. Novotny, A., *“Quellen und Studien zur Geschichte des Berliner Kongresses 1878”*, Graz-Koln (1957), σ. 53 κ.ε.. Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου Μ., *“Οι Βαλκανικοί λαοί”*, Ιωάννινα (1978), σ. 186-187.

⁷³⁴ Αντωνόπουλος, Στ., *“Μ. Ασία”*, Αθήνα (1907), σ. 61. Münir, O., *“Minderheiten im osmanischen Reich”*, Diss., Koln (1937), σ. 170. Καρικοπούλου, Χρ., *“Το διεθνές καθεστώς του Οικουμηνικού Πατριαρχείου”*, Αθήνα (1979), σ. 48-49.

ήταν λιγότερο διατεθειμένοι από ό,τι μέχρι τώρα να φροντίζει για την παροχή των προνομίων που υποσχέθηκε και είχε μάλιστα την πρόθεση να άρει ορισμένα δικαιώματα του Πατριαρχείου. Κατά συνέπεια η κατάσταση έγινε πιο δύσκολη για τους χριστιανούς.

Η άποψη του Bryer είναι ότι οι χριστιανοί την εποχή αυτή, και ιδιαίτερα στις παραμεθόριες επαρχίες, όπου η πίστη στην αυτοκρατορία φαινόταν να είναι πολύ αμφισβητούμενη (πράγμα βέβαια που επέτεινε ακόμα περισσότερο το μίσος του μωαμεθανικού πληθυσμού), υπέφεραν πάρα πολλά.⁷³⁵ Σε σύγκριση με την εποχή, η δεκαετία του 1860 θα πρέπει να θεωρηθεί ως η πλέον ειρηνική και η πλέον επιτυχή για την ανάπτυξη των Ελλήνων του Πόντου. Το 1882 η Πύλη άρχισε συστηματικά πλέον να περιορίζει τα προνόμια των χριστιανών και του Πατριαρχείου. Μάλιστα το Πατριαρχείο έπρεπε να παραιτηθεί από το δικαίωμα που είχε, να επιβάλλει ποινές στους επισκόπους και να ασκεί τη δικαστική εξουσία όσον αφορά τις κληρονομικές υποθέσεις και τις υποθέσεις διαζυγίων και τέλος να ρυθμίζει τα ζητήματα τα σχετικά με τα σχολεία για τους χριστιανούς που ζούσαν στην Κωνσταντινούπολη (και σε όλο το οθωμανικό κράτος σε ορισμένες περιπτώσεις). Η έντονη αντίδραση όμως του Πατριαρχείου στις προθέσεις αυτές, ανάγκασε το σουλτάνο να άρει αυτούς τους περιορισμούς και τον Αύγουστο του 1884 να αναγνωρίσει τελικά ρητά τα προνόμια του Πατριαρχείου.⁷³⁶

Το 1890 έγιναν αιματηρά επεισόδια ανάμεσα σε Αρμενίους και σε τουρκικά στρατεύματα στο Ερζερούμ, τα οποία συνοδεύτηκαν, από ταραχές σε άλλες πόλεις και από το αίτημα για αυτονομία των Αρμενίων.⁷³⁷

Επίσης, το 1890 προέκυψαν ξανά διαφορές ανάμεσα στο Πατριαρχείο και στην Πύλη. Ο Πατριάρχης Διονύσιος Ε' επέδωσε μια αναφορά στον σουλτάνο, με την οποία διαμαρτυρόταν για περιορισμό των προνομίων του (εν μέρει από την

⁷³⁵ Bryer, A., & Winfield, D., "Nineteenth-century monuments", στο: Α.Π., τ. 30, Αθήνα (1970-71), σ. 280.

⁷³⁶ Sax, C. R. v., "Geschichte des Machtverfalls der Türkei", Wien (1913), σ. 482-483. Καρυκοπούλου, Χρ., "Το διεθνές καθεστώς του Οικουμενικού Πατριαρχείου", Αθήνα (1979), σ. 49.

⁷³⁷ Pomiankowski, J., "Der Zusammenbruch des Ottomanischen Reiches", Zurich-Leipzig-Wien (1928), σ. 156. Agabatian, O., "Η Αρμενία και τ' αρμενικό ζήτημα", Αθήνα (1975), σ. 42-43. Φουρνιάδης, Π., "Ιστορία και Λαογραφία Κολωνίας και Νικοπόλεως", Καβάλα (1964), σ. 65.

κυβέρνηση και ως έναν βαθμό από τις μουσουλμανικές αρχές) και επειδή η Πύλη δεν ήθελε να αποδεχθεί τα αιτήματά του, υπέβαλε την παραίτηση του, διέταξε να μη γίνονται λειτουργίες, ως δείγμα του λαϊκού πένθους, και παρήγγειλε να κλείσουν επίσης όλες οι ορθόδοξες εκκλησίες.⁷³⁸ Ο Πατριάρχης έλπιζε πως με αυτές τις ενέργειες του θα προκαλούσε μια έντονη διαμαρτυρία από την πλευρά του χριστιανικού πληθυσμού. Η διαμαρτυρία έγινε, αλλά δεν ήταν τόσο έντονη όσο περίμενε ο Πατριάρχης. Ύστερα από υποσχέσεις της Πύλης ο Πατριάρχης διέταξε τα Χριστούγεννα του 1890 να ανοίξουν οι εκκλησίες ξανά. Η Πύλη υποχώρησε, πράγματι, στα ουσιαστικά σημεία και επικύρωσε ακόμα μια φορά τα παραδοσιακά προνόμια του Πατριαρχείου, έτσι ώστε στις αρχές του 1891 κυριαρχούσε μια σχετικά ειρηνική διάθεση ανάμεσα στην Πύλη και τους χριστιανούς.⁷³⁹

Ενώ για τη χρονική περίοδο, που μελετήσαμε τελευταία, υπάρχουν σχετικά λίγες πηγές για το πρόβλημα του κρυπτοχριστιανισμού, για την περίοδο που ακολουθεί βρισκόμαστε μπροστά σε μια πληθώρα υλικού. Το γεγονός αυτό σχετίζεται ασφαλώς με τα κινήματα ανεξαρτησίας που αρχίζουν στη Βαλκανική και - από καιρό ήδη - στην Κρήτη, οι ιδέες των οποίων άρχισαν τώρα να συγκεντρώνουν την προσοχή και των περιοχών της Μ. Ασίας, που κατοικούνταν από Έλληνες. (Θα σημειώσουμε απλώς εδώ τη στενή σχέση ανάμεσα στην ελληνορθόδοξη εκκλησία και την εθνική συνείδηση των Ελλήνων που ζούσαν στην οθωμανική αυτοκρατορία). Στα αρχεία, λοιπόν, των πρεσβειών και των προξενείων των μεγάλων δυνάμεων, που αναφέρονται στην «Τουρκία» —ας σημειωθεί ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις δεν ήταν αμέτοχες στην ανάπτυξη των εθνικών κινήματων ανεξαρτησίας— υπάρχουν από την εποχή του τέλους του 19^{ου} αι. αναρίθμητα ντοκουμέντα για γεγονότα και περιστατικά στην οθωμανική αυτοκρατορία, που σχετίζονται με διωγμούς των χριστιανών.

Την εποχή αυτή, που οι υποθέσεις των χριστιανών υπηκόων του οθωμανικού κράτους, ύστερα μάλιστα από την εντύπωση που προκάλεσαν οι

⁷³⁸ Καρυκοπούλου, Χρ., *“Το διεθνές καθεστώς του Οικουμενικού Πατριαρχείου”*, Αθήνα (1979), σ. 50-51. Αποστολίδης, Δ., *“Ιστορία του Ελληνισμού του Πόντου”*, Θεσσαλονίκη (1935), σ. 103.

⁷³⁹ Καρυκοπούλου, Χρ., ό.π., σ. 51 και 73-77.

σφαγές των Αρμενίων, άρχισαν να αποτελούν αντικείμενο έντονου ενδιαφέροντος από τις Μεγάλες Δυνάμεις, πήραν θάρρος ιδιαίτερα οι Tenessour-roum, γιατί η κατάστασή τους σε σύγκριση με τους (πάντα αναγνωρισμένους) χριστιανούς ήταν πολύ δυσάρεστη.⁷⁴⁰

Στις 30 Δεκεμβρίου του 1896 έγινε στην Κωνσταντινούπολη μια πρώτη συνέλευση των Tenessour-roum του Πόντου, που ζούσαν στην Κωνσταντινούπολη. Κατά τη διάρκεια της συνέλευσης, αποφασίστηκε να προβληθεί το πρόβλημα των κρυπτοχριστιανών στην Πύλη, μέσω του Πατριαρχείου. Η συνέλευση εξέλεξε ομόφωνα ως εκπρόσωπο της τον Ιωάννη Μωυσιάδη από το Καπίκιοϊ, έως ότου να λυνόταν το πρόβλημα των Tenessour-roum. Συντάχθηκε και ένα πρωτόκολλο που στάλθηκε στο Πατριαρχείο, στην Πύλη, στα κυριότερα μοναστήρια και σε εξέχουσες ελληνικές προσωπικότητες. Τα κυριότερα σημεία του πρωτοκόλλου ήταν το αίτημα για απαλλαγή από τη στρατιωτική θητεία, που ίσχυε για τους επίσημα αναγνωρισμένους χριστιανούς, και η απάλειψη του χαρακτηρισμού Tenessour-roum στους τουρκικούς καταλόγους, που αποτελούσε δυσμενή διάκριση.⁷⁴¹

Δύο εβδομάδες αργότερα, άρχισε ο Μωυσιάδης το έργο που είχε αναλάβει. Συνέταξε εκθέσεις για το άλυτο ακόμα πρόβλημα των πρώην κρυπτοχριστιανών και τις έστειλε όχι μόνο στο Πατριαρχείο και στα ποντιακά μοναστήρια, αλλά και σε όλες τις ευρωπαϊκές πρεσβείες στην Κωνσταντινούπολη, που ασκούσαν επιρροή, για να τους ενημερώσει και μέσω αυτών να ενημερώσει όλο τον κόσμο για το θέμα.

Η χρονική στιγμή όμως, ήταν απόλυτα δυσμενής: Αρχές του 1896 οι αντιθέσεις ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και την Ελλάδα οξύνθηκαν εξαιτίας του κρητικού προβλήματος⁷⁴² που είχε σαν αποτέλεσμα τον Απρίλιο του

⁷⁴⁰ Zürer, W *“Die Nahostpolitik Frankreichs und Russlands 1891-1898”*, Wiesbaden (1970), σ. 128. Σαλτσής, Ι., *“Χρονικά Κοτυώρων”*, Θεσσαλονίκη (1955), σ. 55.

⁷⁴¹ Lenin-Museum, Moskau, F. 181, No 193. Αρ. Πρωτοκόλλου 2 (30 Δεκεμβρίου 1896). Εκτός από το πρωτόκολλο αυτό υπάρχουν και απαντήσεις ηγουμένων των μοναστηριών και εξεχόντων προσώπων προς τον Μωυσιάδη στο μουσείο Λένιν της Μόσχας, οι οποίοι υπόσχονται ηθική και υλική συμπαράσταση.

⁷⁴² Anonymos, *“Der griechisch-türkische Krieg des Jahres 1897”*, Berlin (1897), σ. 13 κ.ε.. Sutter, B., *“Die Großmächte und die Erhaltung des europäischen Friedens zu Beginn der*

1897 να ξεσπάσει ο πόλεμος.⁷⁴³ Αυτός ο ελληνοτουρκικός πόλεμος κατάφερε να ενισχύσει την εθνική συνείδηση των Ελλήνων της Μ. Ασίας, οδήγησε όμως παράλληλα, όπως εξάλλου και σε προηγούμενες πολεμικές αντιπαραθέσεις, σε αναζωπύρωση του μίσους του τουρκικού πληθυσμού εναντίον των χριστιανών.

Όπως είναι ευνόητο, ιδιαίτερα υπέφεραν από την κατάσταση αυτή οι ελληνικής καταγωγής υπήκοοι του οθωμανικού κράτους και πιο ειδικά, οι Tenessour-goum οι οποίοι είχαν πρόσφατα ζητήσει την επίσημη αναγνώριση της θρησκείας τους, οι οποίοι τελικά, ούτε την επίσημη αναγνώριση από τις τουρκικές αρχές πήραν, ούτε την ανεπίσημη ανοχή από την πλευρά του τουρκικού πληθυσμού είχαν. Οι Έλληνες καταπιέζονταν και κατασκοπεύονταν, πολλοί δε κρυπτοχριστιανοί πλήρωσαν το θάρρος τους με θάνατο. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο αναβλήθηκαν προσωρινά οι γνωστές δραστηριότητες των Tenessour-goum αυτήν την περίοδο. Μετά από δύο χρόνια, το Νοέμβριο του 1898, όπως φαίνεται από το πρωτόκολλο, πραγματοποιήθηκε η επόμενη συνέλευση των Tenessour-goum και εκπροσώπων των μοναστηριών της Τραπεζούντας, το οποίο πρωτόκολλο μαρτυρεί μια εντελώς απαισιόδοξη διάθεση.⁷⁴⁴

Τον Ιούνιο του 1899 στάλθηκαν αναφορές στη ρωσική και στην ελληνική πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη, αφού πλέον το ορθόδοξο Πατριαρχείο δεν έδινε μεγάλη διάθεση συνεργασίας.⁷⁴⁵ Στην ελληνική πρεσβεία στάλθηκαν επίσης δύο γράμματα μέσα σε τρεις ημέρες με το ίδιο περίπου περιεχόμενο. Το πρώτο γράμμα (της 28 Ιουνίου 1899) βρίσκεται στο αρχείο του ελληνικού υπουργείου εξωτερικών,⁷⁴⁶ το δεύτερο (της 30 Ιουνίου 1899) στο Μουσείο Λένιν της Μόσχας.⁷⁴⁷

Kreta-Krise von 1897", στο: Sudost-Forschungen, τ. 21, München (1962), σ. 214 κ.ε..

⁷⁴³ Ανώνυμος, "*Der griechisch-turkische Krieg des Jahres 1897*", Berlin (1897), σ. 25 κ.ε. Zürner, W., "*Die Nahostpolitik*", Wiesbaden (1970), σ. 345. Πικρός, Ι., "*Ο Ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897*", στο: "*Ι.Τ.Ε.Ε.*", τ. 14, Αθήνα (1977), σ. 127 κ.ε..

⁷⁴⁴ Lenin-Museum Moskau, F. 181, No 193, Protokoll Nr. 5 (1 Nov. 1898).

⁷⁴⁵ Lenin-Museum Moskau, F. 181, No 193, Protokoll Nr. 6 (20 Ιουνίου 1899), περιέχει τις αναφορές προς την ρωσική πρεσβεία στα ρωσικά (29 Ιουνίου 1899) και στην ελληνική πρεσβεία (30 Ιουνίου 1899).

⁷⁴⁶ Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1899, Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, Εκκλησιαστικά, Επιστολή Αρ. 2440 (28 Ιουνίου 1899). Βλ. επίσης Kotione von Waldkirch, A., "*Κρυπτοχριστιανικά έγγραφα από το αρχείο του υπουργείου Εξωτερικών*", στο: Α.Π., τ. 39, Αθήνα (1984), σ. 125 κ.ε..

⁷⁴⁷ Lenin-Museum Moskau, F. 181, No 193, Επιστολή αρ. 12 (30 Ιουνίου 1899).

Οι επιστολές αυτές διαφέρουν μόνο σε ορισμένες λέξεις και στον αριθμό των υπογραφών. Κατά τα άλλα περιέχουν μια περιγραφή της χρονολογικής εξέλιξης του κρυπτοχριστιανικού προβλήματος, αρχίζοντας από την κυριαρχία των Ντερεμπέδων και φτάνοντας μέχρι την αναγνώριση της θρησκευτικής ελευθερίας του αυτοκρατορικού νόμου του 1856. Τα δυο βασικά αιτήματα αναφέρονται επίσης στην απαλλαγή από τη στρατιωτική θητεία (με αναφορά στο ισλαμικό δίκαιο, σύμφωνα με το οποίο οι μη μωαμεθανοί δεν επιτρέπεται να κατατάσσονται και να υπηρετούν στο στρατό) και στην απάλειψη από τους καταλόγους του υβριστικού χαρακτηρισμού «Tenessour-roum».

Στη συνέχεια περιγράφουν την κατάσταση η οποία δημιουργήθηκε από αυτά τα δεδομένα: Πολλοί Έλληνες υπόχρεοι θητείας, διαφεύγουν στο εξωτερικό και αφήνουν πίσω τους γονείς, γυναίκες και παιδιά. Άλλοι προσπαθούν με δωροδοκίες να ζουν με ψεύτικο (χριστιανικό) όνομα, για να μην μπορούν να τους εντοπίσουν οι αρχές ή να πληρώνουν στον Τούρκο υπάλληλο, υπεύθυνο για τη στρατολόγηση, τα απαραίτητα χρήματα για το «λάδωμα». Και η αναφορά προς τη ρωσική πρεσβεία (της 29 Ιουνίου 1899),⁷⁴⁸ την οποία αναφέραμε παραπάνω, μοιάζει ως προς το περιεχόμενο και τη διατύπωση με τις δυο αυτές επιστολές προς την ελληνική πρεσβεία. Στο ρωσικό «αντίτυπο» της αναφοράς τους, τονίζουν οι Tenessour-roum, διά του εκπροσώπου τους Μωϋσιάδη, ότι το Πατριαρχείο δεν έχει στην περίπτωση τους καμιά δυνατότητα να βοηθήσει και επικαλούνται το δικαίωμα του τσάρου, όπως το αναγνωρίζουν διεθνείς συμβάσεις, να προστατεύει τους ελληνορθόδοξους υπηκόους της Πύλης. Τέλος, γίνεται αναφορά σε ένα ανάλογο έγγραφο του ελληνορθόδοξου Πατριαρχείου προς τη ρωσική πρεσβεία.

⁷⁴⁸ Lenin-Museum Moskau, F. 181, No 193, Επιστολή αρ. 13 (29 Ιουνίου 1899). Μια επιστολή με ίδιο περιεχόμενο, χωρίς όμως χρονολογία, βρίσκεται στο αρχείο του ελληνικού υπουργείου εξωτερικών (Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1899, . Το τελευταίο γράμμα αριθ. 2440 (28 Ιουνίου 1899) είναι εξάλλου ταυτόσημο με το γράμμα αρ. 12 του Μουσείου Λένιν της Μόσχας, F. 181, No 193, επιστολή No 12 (30 Ιουνίου 1899). — Κατά τη γνώμη μου πρόκειται για την επιστολή του αρχείου του ελληνικού υπουργείου εξωτερικών, που είναι συνημμένο στο No 2440, για ένα αντίγραφο της αναφοράς του Μωϋσιάδη προς τη ρωσική πρεσβεία της 29 Ιουνίου 1899, την οποία ζήτησε ο Έλληνας πρεσβευτής από τον Μωϋσιάδη, όπως προκύπτει και από το πρωτόκολλο αρ. 6 (20 Ιουνίου 1899) του Μουσείου Λένιν της Μόσχας, F. 181, No 193.

Για τις βαθύτερες αιτίες της επιφυλακτικής στάσης του Πατριαρχείου, μπορούμε να βγάλουμε συμπεράσματα από μια σημείωση του μεταφραστή στην ελληνική πρεσβεία της Κωνσταντινούπολης Κυπραίου, πάνω στο πρωτότυπο της αναφοράς των Tenessour-roum της 28 Ιουνίου 1899.⁷⁴⁹ Ο Έλληνας πρεσβευτής Μαυροκορδάτος, διατύπωσε στις 4 Οκτωβρίου 1899 πάνω στο έγγραφο την ερώτηση: «ποια θέση θα έπαιρνε το Πατριαρχείο στο κρυπτοχριστιανικό πρόβλημα», στην οποία ο Κυπραίος απαντάει γραπτά στις 16 Οκτωβρίου 1896. Ο Πατριάρχης ανέφερε στον ίδιο τον Κυπραίο προφορικά, ότι οι ενέργειές του στην Πύλη υπέρ των Tenessour-roum δεν είχαν καμιά επιτυχία και γι' αυτό απευθύνθηκε στη συνέχεια και ζήτησε τη βοήθεια της ρωσικής πρεσβείας. Στο μεταξύ όμως, προέκυψαν θρησκευτικές διαφορές ανάμεσα στη Ρωσία και το Πατριαρχείο, σχετικά με την πολιτική απέναντι στην Αντιόχεια και στο Σινά και διακόπηκαν οι επαφές με τη ρωσική πρεσβεία. Ο Πατριάρχης τέλος, έδωσε στον Κυπραίο τη συμβουλή να ρυθμίσει ο ίδιος ο Κυπραίος, ερχόμενος σε επαφή, για το κρυπτοχριστιανικό πρόβλημα, με τη ρωσική πρεσβεία μέσω της ελληνικής πρεσβείας.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να θυμίσουμε ακόμα μια φορά ότι οι Έλληνες Tenessour-roum ζούσαν στην ποντιακή πατρίδα τους, μολονότι η αντιπροσωπεία τους, για την οποία μιλήσαμε συχνά, είχε την έδρα της στην Πόλη. Τα μέλη αυτών των (κατά τα άλλα απόλυτα μυστικών) συνελεύσεων, μετανάστευσαν από την πατρίδα τους και ζούσαν τώρα στην πρωτεύουσα.⁷⁵⁰ Μερικοί από αυτούς, βέβαια, πρέπει να ήταν παλιοί κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης.

Από μια επιστολή του αρχιμανδρίτη Ιγνατίου, ηγουμένου της μονής Σουμελά, προς τον Ιωάννη Μωϋσιάδη,⁷⁵¹ πληροφορούμαστε ως ένα σημείο για τον τρόπο με τον οποίο γινόταν η ροή των πληροφοριών από την πρωτεύουσα στον τόπο των γεγονότων, τον Πόντο. Σύμφωνα λοιπόν με την επιστολή αυτή, ο Πατριάρχης έστειλε ένα αντίγραφο της αναφοράς του Μωϋσιάδη στον μητροπολίτη Τραπεζούντας με την παράκληση να ενδιαφερθεί για το πρόβλημα.

⁷⁴⁹ Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1899, Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, Εκκλησιαστικά, Επιστολή, αρ. 2440 (28 Ιουνίου 1899).

⁷⁵⁰ Lenin-Museum Moskau, F. 181, No 193, Protokoll Nr. 5 (1 Νοεμβρίου 1898).

⁷⁵¹ Lenin-Museum Moskau, F. 181, No 193, Επιστολή αρ. 7 (1 Οκτωβρίου 1899).

Στη συνέχεια γίνεται λόγος για μια εγκύκλιο, που έγραψε ο τελευταίος, ύστερα από αυτά και την έστειλε σε όλους τους κληρικούς της μητρόπολης με την προτροπή να κάνουν μια απογραφή όλων των Tenessour-roum κάθε κοινότητας - ενορίας. Η οδηγία του μητροπολίτη, να μην υπογράψουν τους στατιστικούς καταλόγους που θα κάνουν, δείχνει κατά τη γνώμη μου ένα μέτρο προφύλαξης για την περίπτωση που οι στατιστικές θα έπεφταν σε λάθος (τουρκικά) χέρια.

Τον Μάιο του 1900 έγινε ξανά η συνέλευση των Tenessour-roum στην Κωνσταντινούπολη, η οποία συνέταξε νέες αναφορές στη ρωσική και στην ελληνική πρεσβεία και αποφάσισε να παρακαλέσει το Πατριαρχείο να καταρτίσει μια επιτροπή για τη λύση του προβλήματος των Tenessour-roum.⁷⁵²

Από τον Οκτώβριο του 1900 έχουμε ένα αξιοπρόσεκτο έγγραφο, μια επιστολή του έπαρχου της Τραπεζούντας προς το οθωμανικό υπουργείο εσωτερικών σχετικά με το πρόβλημα των Tenessour-roum.⁷⁵³ Στην επιστολή αυτή ο έπαρχος υποστηρίζει την απαλλαγή των Tenessour-roum από τη στρατιωτική θητεία και τονίζει ότι «θα έκαναν ευχαρίστως την ιερή αυτή υπηρεσία, αν τέτοιοι νόμοι ίσχυαν και σε άλλους τομείς. Επειδή όμως οι περισσότεροι νέοι πιστεύουν ότι τα μέτρα αυτά έχουν θεσπιστεί ως μια μορφή καταπίεσης ειδικά για αυτούς, γι' αυτό και παρακαλούν για την απαλλαγή προς όλες τις κατευθύνσεις».⁷⁵⁴ Ο έπαρχος της Τραπεζούντας στηρίζει την πρόταση του αυτή με την παρατήρηση ότι λόγω της διαφυγής όλων σχεδόν των ανδρών που είναι υπόχρεοι θητείας υπάρχει έλλειψη αγροτικού δυναμικού και επομένως μείωση των εισπράξεων από τους φόρους.⁷⁵⁵ Προτείνει ακόμη, κατά τη σχεδιαζόμενη απογραφή του πληθυσμού να

⁷⁵² Lenin-Museum Moskau, F. 181, No 193, Επιστολές αριθμ. 14, 16 και 17 (όλες 7 Μαΐου 1900).

⁷⁵³ Lenin-Museum Moskau, F. 181, No 193, Επιστολή αρ. 18 (26 Οκτωβρίου 1900). Ίσως να είχε γίνει πρώτα μια ενημερωτική συνάντηση του έπαρχου της Τραπεζούντας με τον Ρώσο και τον Έλληνα πρόξενο. Τουλάχιστον ξέρουμε ότι οι Τενεσούρ-Ρουμ της Τραπεζούντας απευθύνθηκαν τέλος Νοεμβρίου 1899 γραπτώς στα δυο προξενεία για βοήθεια. Lenin-Museum Moskau, F. 181-, No 193, Protokoll Nr. 6 (20 Ιουνίου 1899).

⁷⁵⁴ Lenin-Museum Moskau, F. 181, No 193, Επιστολή αρ. 18 (26 Οκτωβρίου 1900).

⁷⁵⁵ Κατά πληροφορίες του Κωνσταντινουπολίτη εκπροσώπου των Tenessour-roum Μωυσιάδη, τα τρία τέταρτα του ελληνικού πληθυσμού του Πόντου συντηρούνταν τότε με χρήματα και τρόφιμα που έστελναν συγγενείς τους που ζούσαν και εργάζονταν στην Ρωσία. Lenin-Museum Moskau, F. 181, No 193. Επιστολή αρ. 19 (25 Μαΐου 1901), Μωυσιάδης προς Τσερπάτσιεφ, ανώτερο υπάλληλο της ρωσικής πρεσβείας.

παραλειφθούν τα τουρκικά ονόματα των ενδιαφερομένων και στη συνέχεια να κληθούν να πληρώσουν τον στρατιωτικό φόρο, όπως και οι άλλοι χριστιανοί.

Πάλι θα επισημάνουμε εδώ πως οι Tenessour-roum δεν ενδιαφέρονταν κυρίως πώς θα αποφύγουν τη στρατιωτική θητεία, αλλά για το γεγονός ότι η ιδιαίτερα δύσκολη και επικίνδυνη κατάσταση των «αρνητών της πίστης» στον τουρκικό στρατό —όπου την συντριπτική πλειοψηφία αποτελούσαν φανατικοί μουσουλμάνοι— ήταν εκείνη που τους ανάγκαζε να ζουν με ψεύτικο όνομα⁷⁵⁶ ή να αναζητούν τη σωτηρία τους στη φυγή στο εξωτερικό.⁷⁵⁷

Οι Tenessour-roum δεν απογοητεύθηκαν. Εξακολούθησαν να συντάσσουν και να στέλνουν αναφορές και παρά την απειλούμενη σύλληψή τους από τις τουρκικές αρχές εξακολούθησαν να απευθύνονται στην κοινή γνώμη τονίζοντας παράλληλα ότι στην περίπτωση τους δε ζητούν τίποτε άλλο παρά ένα κατακτημένο δικαίωμα. Τον Απρίλιο του 1901 ένας μεγάλος αριθμός Tenessour-roum, που καταζητούνταν από την αστυνομία για το θέμα της στρατιωτικής θητείας, βγήκαν από τα κρησφύγετά τους στα προάστια της Κωνσταντινούπολης και γύρισαν στα σπίτια τους και στις εργασίες τους, αφού ο Μωϋσιάδης συνεννοήθηκε σχετικά με έναν ανώτερο υπάλληλο της ρωσικής πρεσβείας. Ο τελευταίος είχε υποσχεθεί πως θα φρόντιζε να απελευθερωθούν σε περίπτωση που συλλαμβάνονταν. Όμως η ρωσική πρεσβεία είχε υπερεκτιμήσει την επιρροή της στην Πύλη. Μετά από 25 μέρες λοιπόν, ένας από τους καταζητούμενους συνελήφθη, οπότε οι υπόλοιποι διέφυγαν και κρύφτηκαν.⁷⁵⁸ Όταν στον άτυχο έγινε γνωστό ότι θα πρέπει να υπηρετήσει τη θητεία του έξω από τη Μ. Ασία, πράγμα πολύ επικίνδυνο για ένα χριστιανό, προσπάθησε με κάθε μέσο να εξαγοράσει τη θητεία. Για να το πετύχει όμως αυτό, χρειαζόταν ένα

⁷⁵⁶ Lenin-Museum Moskau, F. 181, No 193, Επιστολή αρ. 17 (7 Μαΐου 1900). Μωϋσιάδης προς τη ρωσική πρεσβεία, στα Ρωσικά.

⁷⁵⁷ Lenin-Museum Moskau, F. 181, No 193. Επιστολή αρ. 15. Μωϋσιάδης προς τους πρεσβευτές Γαλλίας, Αγγλίας, Ρωσίας και Ελλάδας και προς το Πατριαρχείο (παραδόθηκε στον πατριάρχη στις 15 Φεβρουαρίου 1901). Επιστολή αρ. 21 (6 Σεπτ. 1901), Μωϋσιάδης προς το Πατριαρχείο.

⁷⁵⁸ Lenin-Museum Moskau, F. 181, No 193. Επιστολή αρ. 19(25 Μαΐου 1901 και επιστολή, αρ. 21 (χωρίς ημερομηνία). Μωϋσιάδης προς το Πατριαρχείο. Η επιστολή δόθηκε στον πατριάρχη στις 6 Σεπτεμβρίου 1901.

υπέρογκο χρηματικό ποσό, που κατόρθωσε να το συγκεντρώσει με την πώληση και την υποθήκευση όλης του της κινητής και ακίνητης περιουσίας.⁷⁵⁹

Για την υπόθεση αυτή απευθύνθηκε, τελικά, ο Μωϋσιάδης σε αρχές αλλά και οργανισμούς, που δεν σχετίζονταν άμεσα με το πρόβλημα. Τον Μάρτιο του 1902 έστειλε μια επιστολή στον πρώην πατριάρχη Ιεροσολύμων Νικόδημο, ο οποίος και εξασφάλισε μια επαφή με τη ρωσική πρεσβεία. Η επιστολή αυτή είναι η πρώτη από την οποία πληροφορούμαστε για μια αντίδραση της Πύλης στο πρόβλημα των Tenessour-roum. Απάντησε δηλ. η Πύλη σε μια αναφορά του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως ότι δεν μπορεί να αλλάξει τίποτε στην κατάσταση των Tenessour-roum!⁷⁶⁰

Λίγες μέρες πριν, είχαν συγκεντρωθεί ξανά οι εκπρόσωποι των Tenessour-roum στην Κωνσταντινούπολη και πήραν ομόφωνα την απόφαση να απευθυνθούν πλέον απευθείας στην τουρκική κυβέρνηση με μια αναφορά. Το έγγραφο αυτό που συντάχθηκε κατά τη διάρκεια της συνέλευσης και περιείχε τα γνωστά αιτήματα, ακολούθησε την πορεία μέσω των Tenessour-roum της Τραπεζούντας και του εκεί έπαρχου, για να φτάσει στη συνέχεια στην Κωνσταντινούπολη και να καταλήξει στην Πύλη. Ο Μωϋσιάδης ήταν εκείνος στον οποίο ανατέθηκε να φέρει την αναφορά στην Τραπεζούντα και να κάνει από εκεί τις απαραίτητες ενέργειες.⁷⁶¹

Αμέσως μετά, ο έπαρχος της Τραπεζούντας πήρε το έγγραφο των Tenessour-roum της Τραπεζούντας σχετικά με τις αποφάσεις της συνέλευσης στην Κωνσταντινούπολη, το οποίο έφερε περισσότερες από εκατό υπογραφές καθώς και δώδεκα σφραγίδες προέδρων ελληνικών κοινοτήτων των γύρω χωριών.⁷⁶²

Μάλλον κατά την ίδια συνέλευση γράφτηκε και ένα δεύτερο έγγραφο προς τον έπαρχο της Τραπεζούντας από εκείνους τους Tenessour-roum της

⁷⁵⁹ Lenin-Museum Moskau, F. 181, No 193. Επιστολή αρ. 21.

⁷⁶⁰ Lenin-Museum Moskau, F. 181, No 193, Επιστολή αρ. 28 (28 Μαρτίου 1902). Μωϋσιάδης προς Νικόδημο.

⁷⁶¹ Lenin-Museum Moskau, F. 181, No 193. Ντοκουμέντο αρ. 23 (25 Μαρτίου 1902). Πρωτόκολλο συνεδρίασης των Τενεσουρ Ρουμ στην Κωνσταντινούπολη.

⁷⁶² Lenin-Museum Moskau, F. 181, No 193. Επιστολή αρ. 27.

Κωνσταντινούπολης, που κατάγονταν από την Αργυρούπολη, το Δορούλ και τη Ματσούκα. Στο έγγραφο αυτό γινόταν μια ιστορική επισκόπηση του προβλήματος των Tenessour-goum και παρακαλούνταν ο έπαρχος να μεσολαβήσει για το θέμα αυτό.⁷⁶³

Όπως είδαμε παραπάνω, ο έπαρχος της Τραπεζούντας ήταν ευνοϊκά διατεθειμένος απέναντι στο ζήτημα αυτό. Δεν ήθελε όμως να ζητήσει ακρόαση από την Πύλη για το θέμα αυτό και να το θέσει χωρίς να του το ζητήσουν. Στον αρχιμανδρίτη Παρθένιο, ηγούμενο της μονής Σουμελά, πρότεινε, λοιπόν, ο έπαρχος να συστήσει στους Tenessour-goum να στείλουν αναφορές στην Πύλη μέσω του Πατριαρχείου και των διπλωματικών αποστολών των Μεγάλων Δυνάμεων, έτσι ώστε να προκαλέσουν την κυβέρνηση να ζητήσει τη γνώμη του πάνω στο ζήτημα αυτό. Και στην περίπτωση που θα τον ρωτούσαν, ήταν διατεθειμένος να πάρει το μέρος των Tenessour-goum.⁷⁶⁴ Μια τέτοια περίπτωση αναφορά έστειλε λοιπόν μια αντιπροσωπεία των Tenessour-goum από το Τσεβισλίκ, κοντά στην Τραπεζούντα, στο Πατριαρχείο, στην οποία δινόταν η πληροφορία ότι μόνο στις περιοχές γύρω από την Τραπεζούντα και τη Χαλδεΐα και στις μοναστηριακές εξαρχίες υπήρχαν περίπου 420 οικογένειες Tenessour-goum.⁷⁶⁵

Στην αρχή του έτους 1904 ο Μωϋσιάδης απευθύνθηκε στη «Μικρασιατική Επιτροπή»⁷⁶⁶ στην Αθήνα και εξέφραζε τη λύπη του, γιατί εξακολουθούσε να παραμένει άλυτο το ζήτημα των Tenessour-goum. Συνημμένα με την επιστολή αυτή ο Μωϋσιάδης έστειλε και αντίγραφα προηγούμενων αναφορών σε διάφορες αρχές και οργανισμούς και παρακαλούσε την επιτροπή να του δώσει μια συμβουλή σχετικά με το πόσο πρέπει ο ίδιος και οι Tenessour-goum να προχωρήσουν στη διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους. Το θέμα είχε φτάσει, καθώς φαίνεται, σε ένα πολύ κρίσιμο σημείο, καθώς όλο και περισσότερες κυβερνήσεις,

⁷⁶³ Lenin-Museum Moskau, F. 181, No 193. Επιστολή αρ. 26 (25 Μαρτίου 1902).

⁷⁶⁴ Lenin-Museum Moskau, F. 181, No 193. Επιστολή αρ. 11 (14 Νοεμβρίου 1902). Παρθένιος προς Μωϋσιάδη.

⁷⁶⁵ Lenin-Museum Moskau. F. 181, No 193. Επιστολή αρ. 24 (28 Νοεμβρίου 1902).

⁷⁶⁶ Ο «Μικρασιατικός Σύλλογος» ήταν μια πολιτιστική και πολιτική οργάνωση Ελλήνων που κατάγονταν από τη Μ. Ασία και είχαν επαφές με κύκλους διανοομένων της Αθήνας. Εξέχον πρόσωπο ήταν ο καθηγητής της Ιστορίας Παύλος Καρολίδης.

εχθρικά διατεθειμένες προς την Πύλη, άρχισαν να ενδιαφέρονται για αυτό.⁷⁶⁷ Τότε ακριβώς όμως πέθανε ο έπαρχος της Τραπεζούντας, ο οποίος είχε υποσχεθεί να υποστηρίξει τα αιτήματα των Tenessour-roum στην Πύλη.⁷⁶⁸

Ένα γράμμα ίσως ως απάντηση στην επιστολή του έλαβε ο Μωϋσιάδης, που ήταν τότε δάσκαλος στην πατρίδα του στον Πόντο, τρεις μήνες αργότερα από το Νικόλαο Λουκά, τον εκδότη της αθηναϊκής επετηρίδας «Αυγή του Πόντου», ο οποίος έδειχνε να είναι πολύ καλά κατατοπισμένος πάνω στο θέμα των Tenessour-roum. Ο τελευταίος διατύπωνε την πρόταση να αναληφθεί προσπάθεια μέσω των μικρασιατών Ελλήνων στην Αθήνα να γίνει επαφή ενημέρωσης με τη βασιλική οικογένεια. Πέρα από αυτό συμφωνούσε και αυτός, ότι το όλο ζήτημα έπρεπε να γίνει γνωστό στο ευρύ κοινό στην Αθήνα με άρθρα στις εφημερίδες και ομιλίες. Τέλος παρακαλούσε να του σταλεί μια λεπτομερής έκθεση για την ιστορική εξέλιξη του προβλήματος, ώστε να αρχίσει την προσπάθεια προβολής του στο ευρύ κοινό.⁷⁶⁹

Με την ευκαιρία της απογραφής του πληθυσμού, που θα γινόταν το 1905 σε ολόκληρη την επικράτεια της οθωμανικής αυτοκρατορίας, οι Tenessour-roum, τεσσάρων ποντιακών χωριών της περιοχής Καπίκιοϊ, απευθύνθηκαν τον Οκτώβριο του 1904 με μια αναφορά στις τοπικές τουρκικές αρχές. Με αυτήν παρακαλούσαν να απογραφούν ως χριστιανοί, να απαλειφθεί δηλαδή το δεύτερο, τουρκικό όνομά τους και η προσθήκη «Tenessour-roum» και δήλωναν ότι είναι πρόθυμοι να πληρώνουν, όπως και οι άλλοι (αναγνωρισμένοι) χριστιανοί το στρατιωτικό φόρο.⁷⁷⁰

Ιδιαίτερα εντατικά προσπαθούσαν την εποχή εκείνη για μια ικανοποιητική λύση του προβλήματος οι Σταυριώτες, μια εντελώς ειδική ομάδα ελληνορθόδοξων κρυπτοχριστιανών. Οι Σταυριώτες κατέχουν από πολλές απόψεις μια ξεχωριστή θέση ανάμεσα στους κρυπτοχριστιανούς. Ένας λόγος που εξηγεί την τόσο

⁷⁶⁷ Lenin-Museum Moskau, F. 181, No 193. Επιστολή αρ. 31 (24 Ιανουαρίου 1904).

⁷⁶⁸ Lenin-Museum Moskau, F. 181, No 193. Επιστολή αρ. 31.

⁷⁶⁹ Lenin-Museum Moskau, F. 181, No 193. Επιστολή αρ. 29 (11 Μαΐου 1904). Λουκάς προς Μωϋσιάδη.

⁷⁷⁰ Lenin-Museum Moskau, F. 181, No 193. Επιστολή αρ. 30 (26 Οκτ. 1904). Ένας από τους υπογραφόμενους ήταν ο Ιωάννης Μωϋσιάδης, που ήταν την εποχή εκείνη δάσκαλος στο ποντιακό Καπίκιοϊ.

έντονη κινητικότητα των Σταυριωτών από το 1905, κινητικότητα για την οποία μαρτυρούν πολυάριθμα ντοκουμέντα, είναι μάλλον το γεγονός ότι με την απογραφή του 1905 θα απογράφονταν ίσως ως μουσουλμάνοι. Δυο λόγια μόνο για την προϊστορία του θέματος: Στα χρόνια και στις δεκαετίες που πέρασαν οι Σταυριώτες είχαν μια απόλυτα ασαφή, απλώς ανεπίσημα ανεκτή «ημιχριστιανική» κοινωνική θέση, όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο. Από τη μια πλευρά ενώ δεν τους απαγορευόταν ρητά να φοιτούν σε ελληνικά σχολεία, να πηγαίνουν στην εκκλησία και να παντρεύονται με αναγνωρισμένους χριστιανούς και Tenessour-goum, από την άλλη πλευρά ήταν υποχρεωμένοι να εκπληρώνουν τη στρατιωτική θητεία, εφόσον βέβαια δεν είχαν μια προνομιακή θέση ως ειδικευμένοι εργάτες στα μεταλλεία. Από το 1878 δε δηλώνονταν στις αρχές ως μουσουλμάνοι, πράγμα που γινόταν επίσης ανεπίσημα ανεκτό. Αυτή η απροσδιόριστη αλλά κατά κάποιο τρόπο υποφερτή κατάσταση άρχισε ήδη το 1898 να μεταβάλλεται προς το χειρότερο με το διορισμό ενός νέου Μουτεσσαρίφη.

Και πιο πριν βέβαια είχαν προσπαθήσει οι Tenessour-goum από κοινού με τους Σταυριώτες να ενημερώνουν την κοινή γνώμη για την κατάστασή τους, ώστε να πετύχουν μια μεταβολή της. Ο Μωϋσιάδης π.χ. αναφέρει τους Σταυριώτες σε μια έκθεση του Σεπτεμβρίου 1901 προς τον Πατριάρχη⁷⁷¹ και σε μια αναφορά που συνέταξε προς το τέλος του 1900 και την οποία έστειλε σε όλες τις πρεσβείες των μεγάλων δυνάμεων στην Κωνσταντινούπολη.⁷⁷²

Κατά την άποψη μου οι Tenessour-goum περίμεναν εκείνα τα χρόνια κάποια εξέλιξη στο πολύ καυτό πρόβλημα των Σταυριωτών, η λύση του οποίου θα σήμαινε αυτόματα και λύση του δικού τους προβλήματος (και κατά βάση λύση του κρυπτοχριστιανικού προβλήματος γενικότερα). Γι' αυτόν το λόγο και ασφαλώς γιατί ο Μωϋσιάδης, εξαιτίας των καθηκόντων του ως δασκάλου στον Πόντο, δεν μπορούσε για μερικά χρόνια να ανταποκριθεί στα καθήκοντά του ως εκπροσώπου των Tenessour-goum, δεν υπάρχουν τα τελευταία αυτά χρόνια

⁷⁷¹ Lenin-Museum Moskau, F. 181, No 193. Επιστολή αρ. 21 (6 Σεπτεμβρίου 1901). Μωϋσιάδης προς τον οικουμενικό πατριάρχη Ιωακείμ Γ'.

⁷⁷² Lenin-Museum Moskau, F. 181, No 193, Επιστολή αρ. 15. Στις 3 Φεβρουαρίου παραδόθηκε στη ρωσική πρεσβεία και στις 15 Φεβρουαρίου 1901 στην ελληνική πρεσβεία.

πριν από την επανάσταση των Νεότουρκων σχεδόν καθόλου αναφορές από τους Tenessour-roum.

Εκτός από τους Σταυριώτες και τους Tenessour-roum και μια τρίτη ομάδα Ελλήνων κρυπτοχριστιανών, οι οποίοι ήταν ακόμη κρυπτοχριστιανοί στην κυριολεξία (στις τουρκικές αρχές δηλ. δεν είχαν φανερωθεί ως χριστιανοί), άρχισε σιγά σιγά —στην αρχή, βέβαια, σποραδικά και μεμονωμένα— να προβάλλεται στην κοινή γνώμη. Την ύπαρξη αυτών των «γνήσιων» κρυπτοχριστιανών την πληροφορούμαστε από τον Pears. Το 1904 αναφέρει ότι έγινε η σύλληψη ενός ελληνορθόδοξου ιερέα με την κατηγορία ό,τι έθαψε με χριστιανικό τρόπο ένα κρυφό μέλος μιας «αίρεσης», που πέθανε και που ήταν δηλωμένο στις τουρκικές αρχές ως μουσουλμάνος. Η κοινότητα αυτών των κρυπτοχριστιανών ήταν τόσο πολυάριθμη, ώστε προκάλεσε την παρέμβαση του πατριάρχη για το γεγονός, ο οποίος απείλησε ότι θα παραιτηθεί σε περίπτωση που δεν απελευθερωθεί ο ιερέας. Η παρέμβαση αυτή είχε επιτυχία. Η Πύλη υποχώρησε, για να αποτρέψει τον κίνδυνο να εξελιχθεί η υπόθεση αυτή σε σκάνδαλο που θα έπαιρνε μεγάλη δημοσιότητα.⁷⁷³

Για μια βάφτιση που έγινε κρυφά σε μια οικογένεια κρυπτοχριστιανών της Τραπεζούντας μας πληροφορεί ένας αυτόπτης μάρτυρας. Ο αφηγητής γεννήθηκε το 1896 στα Εξώτυχα, μια ελληνική συνοικία της Τραπεζούντας, από πρώην κρυπτοχριστιανούς γονείς. 10 ή 11 χρονών έζησε στο πατρικό του σπίτι την κρυφή βάφτιση ενός παιδιού κρυπτοχριστιανών Ελλήνων, που έγινε τη νύχτα. Όταν είχε ρωτήσει τότε πόσο συχνά γινόταν κάτι τέτοιο, του απάντησε η μητέρα του ότι γίνεται συχνά.⁷⁷⁴

Καλό θα ήταν, σε αυτό το σημείο να αναφέρω ότι οι κρυπτοχριστιανοί των επαρχιών Τραπεζούντας και Αργυρούπολης, μιας περιοχής που αρχίζει από τον Εύξεινο, στο ύψος Τραπεζούντας-Σουρμένων, και φτάνει περίπου 80 χλμ. νοτιοανατολικότερα, ως την Αργυρούπολη (Κιμισχανά), ήταν σε 86 σκόρπιους ενδιάμεσους οικισμούς. Ειδικότερα θα περιοριστώ στις πρώτες οργανωμένες

⁷⁷³ Pears, E., *"Turkey and its People"*, London (1911), σ. 226.

⁷⁷⁴ Ελευθεριάδης, Ι., *"Οι Κλωστοί"*, Καταχάς Κατερίνης (1956), σ. 8 κ.ε..

μαζικές ενέργειες των κρυπτοχριστιανών από τις περιοχές αυτές, με στόχο την επίσημη ομολογία κι αναγνώριση της χριστιανικής τους πίστης, μέσω των Μεγάλων Δυνάμεων, αμέσως μετά την έκδοση του Χάτι Χουμαγιούν (1856).

Σε Έκθεση του ελληνικού υποπροξενείου Τραπεζούντας προς το Υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδας (1857) αναφέρεται ότι μετά την έκδοση του Χάτι Χουμαγιούν, επιτροπή Κρωμιωτών (δηλαδή κρυπτοχριστιανών που ήταν γνωστοί στην περιοχή μ' αυτό το όνομα) αναλαμβάνει να συντάξει υπομνήματα και να αγωνιστεί για την αναγνώριση της χριστιανικής τους πίστης, μέσω των προξενείων της Τραπεζούντας και των πρεσβειών της Κωνσταντινούπολης. Επισημαίνεται, ακόμη, ο κίνδυνος για αντίποινα, εκ μέρους των Τούρκων, και τονίζεται η ανάγκη λήψης ορισμένων μέτρων. Στο τέλος επισυνάπτεται ένας κατάλογος που δίνει: στην α' στήλη ονόματα πόλεων και χωριών με τις ενορίες τους, στη β' το συνολικό αριθμό των οικογενειών τους, στη γ', δ' και ε' το σύνολο των μουσουλμάνων, Κρωμιωτών και Ελλήνων, αντίστοιχα. Και όλα αυτά, κατά πόλη, χωριό και ενορία (όπου υπάρχουν) στις επαρχίες των μητροπόλεων Αργυρούπολης και Τραπεζούντας. Γενικά, οι 86 οικισμοί (πόλεις, χωριά και ενορίες τους) φέρεται ότι κατοικούνται συνολικά από 10.961 οικογένειες, που αντιστοιχούν σε 9.260 μουσουλμάνους, 16.710 Κρωμιώτες και 29.235 Έλληνες. Στον κατάλογο δεν περιλαμβάνονται αντίστοιχα αριθμητικά στοιχεία 15 οικισμών περιοχής Σουρμένων, 30 περιοχής Ερζερούμ (Θεοδοσιουπόλεως), 20 από την επαρχία Δουνάης, 7 από την επαρχία Ούνιους και 11 Μεταλλείων.⁷⁷⁵

Κατανοούμε ότι οι Tenessour-roum, μαζί με όλες τις προαναφερθείσες κατηγορίες κρυπτοχριστιανών, είναι βέβαιο ότι έζησαν αφόρητες συνθήκες, που τους προκάλεσαν οι εκτουρκισμοί αρχικά και οι εξισλαμίσεις αργότερα. Οδηγήθηκαν, ήδη από τους πρώτους αιώνες της τουρκοκρατίας, στον κρυπτοχριστιανισμό, μα στην περιοχή του Πόντου ίσχυαν σε μεγαλύτερο βαθμό, ώστε σε κείνη την περιοχή το φαινόμενο να παρουσιάζει ιδιαίτερα αισθητή έξαρση, σε σχέση με άλλες περιοχές της αυτοκρατορίας. Οι λόγοι αυτής της

⁷⁷⁵ Κατάλογος κατοίκων στις επαρχίες των Μητροπόλεων Αργυρούπολης και Τραπεζούντας (Αδιάσειστα Αποδεικτικά Στοιχεία Από Επίσημες Πηγές) Α.Β.Π.Ρ., Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως/1899, Φ. 517/2. Οπ. 3529, 17.6.1899, Βλ. σχετικό παράρτημα στο τέλος.

έξαρσης θα μπορούσαν να συνοψιστούν: στην απουσία του νόμου από τις ακραίες και απόμακρες εκείνες περιοχές, στην αυθαιρεσία των τοπικών αρχόντων και μπέηδων (τερεμπέηδων), στην άγρια και ανελέητη οικονομική εκμετάλλευση κ.ά..

Ήταν εγκλωβισμένοι από μίσος στον τόπο τους, όμως αποδείξαμε πως αναζητούσαν με όλα τα διαθέσιμα μέσα την ελευθερία τους. Την ελευθερία της πίστης και την αναζήτηση της ήσυχης διαβίωσης στα πατρογονικά τους εδάφη.

ΟΘΩΜΑΝΙΚΑ ΑΝΤΙΠΟΙΝΑ

Οι κινητοποιήσεις των κρυπτοχριστιανών του Πόντου, για φανέρωση και επίσημη αναγνώριση όπως αναλύσαμε παραπάνω, άρχισαν με το Χάπτι Χουμαγιούν (1856) και τελείωσαν, τυπικά και συμβατικά, στα 1910, λίγο μετά τη νεοτουρκική επανάσταση. Ουσιαστικά, όμως, όλη αυτή η περιπέτεια κράτησε μέχρι και την Ανταλλαγή.

Σ' όλο αυτό το διάστημα, η αντίδραση των οθωμανικών αρχών ούτε ενιαία ήταν αλλά ούτε και σταθερή. Αντίθετα, η ένταση και η ποιότητά της προσδιοριζόταν, κάθε φορά, από ειδικές εσωτερικές συνθήκες και εξωτερικές επεμβάσεις. Έτσι, αν θελήσουμε να δούμε ποια πορεία ακολούθησε η επίσημη πολιτική των οθωμανών Τούρκων σ' αυτό το θέμα, θα παρατηρήσουμε ότι πέρασε, διαδοχικά, από τα στάδια:

- (1) Της ανοχής και αδιαφορίας,**
- (2) Των εκβιασμών και βασανιστηρίων,**
- (3) Της αναγκαστικής αναγνώρισης και υποχρεωτικής στράτευσης.**

Την περίπτωση των Κρωμιωτών, με το διπλό τρόπο λατρείας, την ήξεραν οι μουσουλμάνοι, αρχές και λαός, από πολύ παλιότερα. Έτσι, ήταν φυσικό να δείξουν, αρχικά τουλάχιστο, κάποια *αδιαφορία* και *ανοχή* για την επικείμενη αλλαγή, αφού λίγο πολύ ήταν γνωστό ότι οι κάτοικοι της περιοχής Κρώμνης ούτε

χριστιανοί ήταν, ούτε μωαμεθανοί. Όταν, λοιπόν, διαδόθηκε, τον Ιούλιο του 1857, ότι οι Κρωμιώτες κινητοποιήθηκαν, για ν' απαρνηθούν το μωαμεθανισμό, οι μουσουλμανικές αρχές της Τραπεζούντας παρατήρησαν ότι το θέμα δεν προκαλεί ανησυχίες, αφού «οι Κρωμιώτες δεν πίστευαν σε τίποτε και στο ζήτημα της θρησκείας ήταν σαν τα ζώα⁷⁷⁶».

Στην ανοχή αυτή των τοπικών αρχών, οφείλεται, πιθανότατα, και η αθρόα προσέλευση κρυπτοχριστιανών, από τις περιφέρειες Τραπεζούντας και Αργυρούπολης, και η μαζική τους κινητοποίηση για την προώθηση της διαδικασίας αναγνώρισης. Όπως, άλλωστε, επισημαίνεται στην έκθεση του ελληνικού υποπροξενείου Τραπεζούντας, αν οι τοπικές αρχές δεν ενδιαφερθούν για την πλήρη εφαρμογή του Χάτι Χουμαγιούν, τότε «αναμφιβόλως παν θεμιτόν ή αθέμιτον πρέπει να περιμένωμεν εκ του αγρίου φανατισμού των συμπολιτευομένων Τούρκων». Πολύ περισσότερο, μάλιστα, εκεί, όπου οι οθωμανοί τυχάνει να είναι περισσότεροι από τους Κρωμιώτες (κρυπτοχριστιανούς).

Όταν, όμως, τα γεγονότα εξελίχτηκαν ραγδαία και πήραν απροσδόκητες διαστάσεις, την αρχική ανοχή διαδέχτηκαν κάποιες κολακείες και υποσχέσεις. Επρόκειτο για σκόπιμη συμπεριφορά, που είχε στόχο να μην επιμείνουν οι Κρωμιώτες στην απόφασή τους, αλλά να εξακολουθούν, όπως και πρώτα, να πιστεύουν κρυφά σ' όποια θρησκεία θέλουν.

Η πεισματική, ωστόσο, επιμονή, για μαζική αναγνώριση, κάπου 25.000 Κρωμιωτών, ήταν επόμενο να διεγείρει το φανατισμό του τουρκικού όχλου και να αναγκάσει τις τουρκικές αρχές να περάσουν στο δεύτερο στάδιο αντιμετώπισης του κρυπτοχριστιανικού ζητήματος. Η ανοχή και η κολακεία έδωσαν τη θέση τους στην απειλή και στη βία.

Αμέσως μετά τα γεγονότα του 1857, που δημιούργησαν κάποια κοινωνική αναστάτωση στην περιοχή, οι κρυπτοχριστιανοί του Πόντου έγιναν θύματα βίαιων αντιδράσεων και βασανιστηρίων, σε όλη τους την ένταση. Οι απειλές στρέφονταν ακόμη και σ' εκείνους -κάπου 400 οικογένειες-, που δεν πρόλαβαν

⁷⁷⁶ Φωτιάδης Κων/νος, «Πηγές της Ιστορίας...», ο.π., σελ. 78.

να παρουσιαστούν στην Τραπεζούντα και να δηλώσουν την απόφασή τους. Ήδη οι τουρκικές αρχές κατάφεραν να διαλύσουν την αρμόδια επιτροπή, πριν καλά καλά ολοκληρώσει το έργο της.

Μια σειρά εκθέσεων του Άγγλου αναπληρωτή Προξένου Τραπεζούντας. F. I. Stevens αποκαλύπτει την εικόνα των μαρτυριών που υπέστησαν οι Κρωμιώτες αυτή την περίοδο. Ειδικότερα, σε υπόμνημα του, της 5^{ης} Μαΐου 1859, επισημαίνει ότι ο πασάς και διοικητής Ιτζέτ Αχμέτ, τελούσε υπό την επιρροή του Τεφτερντάρ πασά, που έτρεφε βαθιά εχθρικά αισθήματα για όλους τους χριστιανούς. Γι' αυτό και οι κάτοικοι της περιοχής υπέφεραν τα πάνδεινα τους τελευταίους δύο μήνες, πράγμα που θα μπορούσε ν' αποφευχθεί μ' ένα δραστήριο διοικητή.

Στη συνέχεια, συνυποβάλλει δύο αναφορές-καταγγελίες για έκτροπα και βασανιστήρια. Η πρώτη απευθυνόταν στον ίδιο τον Stevens, και κατάγγελλε ότι περίπου 100 χριστιανοί, που ονομάζονται Κρωμναίοι, νέοι και γέροι, προπηλακίστηκαν, βασανίστηκαν και φυλακίστηκαν, μαζί με τους κοινούς κλέφτες και δολοφόνους, στις 16-28 Μάρτη του 1859. Αυτό, γιατί τόλμησαν να φανερώσουν τη χριστιανική τους πίστη. Έντεκα απ' αυτούς, κάθε ηλικίας, είχαν μεταφερθεί στην Κωνσταντινούπολη με την πρόφαση ότι δεν κατατάσσονταν στον οθωμανικό στρατό, στην πραγματικότητα, όμως, για να τιμωρηθούν με βαρύτερες ποινές. Οι οθωμανοί, βέβαια, επικαλούνταν συχνά τη δικαιολογία ότι οι Κρωμιώτες αισθάνονταν αισθήματα αγάπης για τη Ρωσία και ότι επιδίωκαν την αναγνώρισή τους, για ν' αποφύγουν τη στράτευση. Πέρ' απ' αυτά, στην περιοχή Κιμισχανά (Αργυρούπολης) πάμπολλοι Κρωμιώτες ρίχτηκαν στις φυλακές, την Παρασκευή του Ραμαζανίου, και εξαγόρασαν την ελευθερία τους με 2.000 πιάστρα, για να ξανασυλληφθούν αμέσως μετά. Ήταν βέβαιο ότι η ζωή 2.000 περίπου ατόμων βρισκόταν σε κίνδυνο. Την αναφορά υπογράφουν 9 Κρωμιώτες.

Κλείνοντας την έκθεσή του ο Stevens αναφέρει ότι μαζί με τον Πρώσο Πρόξενο, έκαναν παραστάσεις στον πασά Τραπεζούντας, αλλά το μόνο που κατάφεραν ήταν να αποσπάσουν κάποιες χλιαρές υποσχέσεις.

Η δεύτερη έγγραφη καταγγελία, την οποία συνυπέβαλε ο Άγγλος Πρόξενος, προερχόταν από τον έμπορο Νικόλαο Σαυρόπουλο, κάτοικο της

κωμόπολης Πουλαντζάκ, και απευθυνόταν στο Μητροπολίτη Τραπεζούντας Κωνσταντίο. Ο εν λόγω έμπορος κατάγγειλε την απάνθρωπη, βάναυση και ανίερη συμπεριφορά των τουρκικών αρχών στην κηδεία της αδελφής του Κυριακής Σαυροπούλου. Με το αιτιολογικό ότι η γυναίκα ήταν τουρκάλα, με τον όνομα Αϊσέ, και ότι, μόλις πέθανε, οι ιερείς έκλεψαν το πτώμα και το πήγαν σε εκκλησία, δεν άφησαν να γίνει η κηδεία κατά τα χριστιανικά έθιμα. Αντίθετα, παρά τις αντιδράσεις των ιερέων, των προυχόντων και του αδελφού της, οι ζαπτιέδες (χωροφυλακές) όρμησαν στην εκκλησία, άρπαξαν τη νεκρή και την έθαψαν, ατιμασμένη, στο τουρκικό νεκροταφείο. Πρωταγωνιστές, σ' αυτή την πράξη ιεροσυλίας, ήταν ο μουδέρης της Πουλαντζάκ, ο αξιωματικός της αστυνομίας και ο καϊμακάμης Κερασούντας.⁷⁷⁷

Χαρακτηριστική είναι και μια άλλη περίπτωση. Ανάμεσα σ' αυτούς που δεν πρόλαβαν την επιτροπή του 1857 και ήρθαν να δηλώσουν την απόφασή τους μετά τη διάλυσή της, ήταν και 30 περίπου οικογένειες από το χωριό Μαζελέρ περιοχής Τραπεζούντας. Το αποτέλεσμα ήταν να πληρώσουν πολύ ακριβά το τόλμημά τους. Πρωτίστως ρίχτηκαν στις φυλακές Τραπεζούντας και βασανίστηκαν τόσο βάναυσα, ώστε 14 απ' αυτούς να βρουν εκεί οικτρό θάνατο. Έπειτα, από επεμβάσεις των Δυνάμεων, αποφυλακίστηκαν και γύρισαν στο χωριό τους, βρήκαν τα σπίτια τους πέρα ως πέρα ριγμένα και λεηλατημένα, ενώ οι φανατικοί μουσουλμάνοι αγάδες, της γνωστής οικογένειας Μακούλογλου, δεν έπαυαν να τους εκβιάζουν και να τους απειλούν.

Αλλά και 20 χρόνια αργότερα (1877) η κατάσταση δε φαίνεται ν' αλλάζει και πολύ. Σε μια σειρά εκθέσεων του ελληνικού υποπροξενείου Τραπεζούντας διεκτραγωδεύεται το άθλιο κατόντημα του ελληνισμού της περιοχής. Όσο κι αν η αιτία του κακού εντοπιζόταν στην απουσία άξιου ιεράρχη, ωστόσο είναι χαρακτηριστικό ότι, και σ' αυτήν ακόμη την περίοδο, τόσα χρόνια μετά τις πρώτες κινητοποιήσεις, αναφέρονταν περιπτώσεις βίαιων αποπλανήσεων και εξωμόσεων στα χωριά Σούρμενα, Μεσαρέα και Κοιλάδι. Σημειώνονταν, ακόμη, συχνές κακοποιήσεις ιερέων και πυρπολήσεις ή βεβηλώσεις εκκλησιών, αλλά και

⁷⁷⁷ Φωτιάδης, Κ., "Πηγές του Κρυπτοχριστιανικού Προβλήματος", Θεσσαλονίκη (1997), σ. 37-39.

φόνοι και ληστείες, που διαπράττονταν ακόμα και σ' αυτά τα περίχωρα της Τραπεζούντας.

Επειδή, παρά τις απειλές και τα βασανιστήρια, οι Κρωμιώτες επέμεναν στην απόφασή τους, οι τουρκικές αρχές, πιεζόμενες και από τις Μ. Δυνάμεις, δέχτηκαν, τελικά, την αναγνώριση ή μάλλον την ανέχτηκαν.

Με τη νέα, όμως, κατάσταση διακυβεύονταν ύψιστα εθνικά τους συμφέροντα (αλλοίωση εθνολογικής σύνθεσης του πληθυσμού και αποφυγή στράτευσης). Γι' αυτό και, στους πρώτους κιόλας φανερωμένους Κρωμιώτες, επέβαλαν ορισμένους περιορισμούς. Πρώτα πρώτα, τους χαρακτήρισαν ως «τενεσούρ-ρουμ», αρνησίθρησκους δηλαδή μουσουλμάνους που δέχτηκαν τον χριστιανισμό. Αυτό σήμαινε ότι θα εξακολουθούσαν να τους θεωρούν ως Τούρκους στην εθνικότητα. Έπειτα, τους υποχρέωναν να εγγράφονται στα ληξιαρχεία και στα δημοτολόγια με δύο ονόματα, ένα χριστιανικό και ένα μουσουλμανικό. Έτσι βρίσκουμε τα ονόματα Χασάν Νικόλας, Αλή Σάββας, Μεχμέτ Γιορ, Μουσταφά Μιχαήλ κ.ά.

Η πλήρης αναγνώρισή τους, στα 1910, τους απάλλαξε, βέβαια, από το χαρακτηρισμό «τενεσούρ», αλλά δεν τους ωφέλησε σε τίποτε ως προς τη στράτευση. Γιατί, με βάση το νεοτουρκικό σύνταγμα, η υποχρέωση αυτή γενικεύτηκε, και στρατεύονταν πια όλοι οι ανδρικοί πληθυσμοί της αυτοκρατορίας, ηλικίας 20-60 χρόνων, ανεξάρτητα από θρησκεία.

Έτσι εξηγείται και το πληθωρικό μεταναστευτικό ρεύμα χριστιανικών πληθυσμών από περιοχές του Πόντου προς τον Καύκασο, τη Ν. Ρωσία και την Ελλάδα, μετά το 1910 και ως την "Ανταλλαγή" διάστημα. Όταν, στα 1914, ο Dawkins επισκέφτηκε τον Πόντο, βρήκε μόνο γυναίκες, γέρους και παιδιά. Οι περισσότεροι άντρες, ηλικίας μεταξύ 20-60 χρόνων, είχαν ήδη μεταναστεύσει, για ν' αποφύγουν τη στράτευση που επέβαλλε η θύελλα των βαλκανικών και του Α' παγκοσμίου πολέμου.⁷⁷⁸

⁷⁷⁸ Dawkins, M., "Οι κρυπτοχριστιανοί της Τουρκίας", Θεσσαλονίκη (2000), σ. 48-55. Φωτιάδης, Κ. "Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου", Αθήνα (2004), σ. 34.

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

ΜΕΡΟΣ Ε΄

Δ' ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1908-1918

ΣΥΝΤΟΜΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΗΣ ΑΝΑΚΗΡΥΞΗΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΣ ΤΗΣ Β.ΗΠΕΙΡΟΥ

Όπως είναι γνωστό, το **1913** ελευθερώθηκε η Ήπειρος και τα Γιάννενα από τον Τουρκικό ζυγό, μαζί δε **ελευθερώθηκε, με την επέμβαση του ένδοξου Ελληνικού Στρατού μας και η Βόρειος Ήπειρος** μερικά μέρη, μάλιστα, όπως Χειμάρρα και Κορυτσά, ελευθερώθηκαν νωρίτερα από τα Γιάννενα. Αλλ' ενώ η Ήπειρος και τα Γιάννενα χαίρονταν και πανηγύριζαν τη λευτεριά τους, η Βόρειος Ήπειρος δεν την χάρηκε για πολύ. Γιατί τότε οι Μεγάλες Δυνάμεις της Ευρώπης διέπραξαν το μέγα έγκλημα κατά της Ελλάδος και της Βορείου Ηπείρου. Αφού ίδρυσαν - και δικαίωμά τους - το κράτος της Αλβανίας, που μέχρι τότε δεν υπήρχε, προσάρτησαν βίαια την Βόρειο Ήπειρο στο Αλβανικό κράτος, για να το στηρίξουν πνευματικά, εμπορικά και πληθυσμιακά.

Τότε λοιπόν έγινε το θαύμα:Ενώ ο Ελληνικός μας Στρατός υποχρεωνόταν από τις Μεγάλες Δυνάμεις να αδειάσει την Βόρειο Ήπειρο, οι αδελφοί μας της Βορείου Ηπείρου ξεσηκώθηκαν στα όπλα και με ένα σύνθημα "**ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ή ΘΑΝΑΤΟΣ**» **σήκωσαν τη σημαία της Αυτονομίας της Βορείου Ηπείρου!**

Έτσι, στις 17 Φεβρουαρίου 1914, η προσωρινή Κυβέρνηση της Β. Ηπείρου, υπό τον γενναίο **Γεώργιο Χρηστάκη Ζωγράφο**, ύψωσε τη σημαία της Αυτονομίας της Β. Ηπείρου και κάλεσε όλο τον Ελληνισμό να τρέξει να τους συμπαρασταθεί. Χιλιάδες εθελοντών, από την Πελοπόννησο, Στερεά Ελλάδα, Κρήτη, Μακεδονία και Κύπρο, έτρεξαν και κατετάγησαν στους Ιερούς Λόχους και αγωνίσθηκαν στο πλευρό των Βορειοηπειρωτών. Άνδρες και γυναίκες και κορίτσια επιστρατεύθηκαν σ' αυτόν τον αγώνα. Σαν λιοντάρια αγωνίσθηκαν!Αποτέλεσμα αυτού του αγώνα ήταν τρομοκρατημένοι οι Αλβανοί

να ζήτησουν - μέσω των Δυνάμεων της Ευρώπης - να σταματήσει ο πόλεμος και να γίνει ανακωχή. Έγινε πράγματι ανακωχή και υπογράφηκε στις 17 Μαΐου 1914 το “**Πρωτόκολλο της Κέρκυρας**”, το οποίο αναγνώριζε αυτονομία και αυτοδιοίκηση της Βόρειας Ηπείρου, ελευθερία σχολείων, γλώσσας, θρησκείας, επιπλέον δε το δικαίωμα να έχουν (οι Βορειοηπειρώτες) δικό τους στρατό, δική τους Αστυνομία, να αποτελούν δηλαδή αυτοδιοίκητο τμήμα!

Και πρέπει να τονίσουμε ότι αυτό το ‘Πρωτόκολλο της Κέρκυρας’ υπέγραψαν και οι Αλβανοί και οι Μεγάλες Δυνάμεις.Επομένως , οι φίλοι μας οι Αλβανοί δεν μπορούν να λένε τώρα ότι η Βόρειος ‘Ηπειρος είναι...’Νότιος Αλβανία’.Και δεν μπορούν να λένε ότι οι Βορειοηπειρώτες είναι...’επήλυδες’.Ντόπιοι και γηγενείς είναι οι Βορειοηπειρώτες.Ξένοι στη Βόρειο ‘Ηπειρο είναι οι Αλβανοί.⁷⁷⁹

⁷⁷⁹ Από το περιοδικό της ΣΦΕΒΑ ‘Η Βορειος ‘Ηπειρος σε πορεία αυτονομίας’ τ.2,Άνοιξη 1999

ΝΕΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΛΒΑΝΙΚΟΥ ΣΩΒΙΝΙΣΜΟΥ

Το πέπλο της σιωπής που καλύπτει τον τελευταίο καιρό το βορειοηπειρωτικό ζήτημα γεννά την εντύπωση είτε ότι το εθνικό αυτό θέμα έχει βρει το δρόμο της δίκαιης επίλυσής του είτε ότι αυτό έχει εγκαταλειφθεί οριστικά στη λήθη της Ιστορίας. Παρά ταύτα όμως, είναι εύκολο να αντιληφθεί κανείς ότι δεν έχουν εκλείψει οι ποικιλώνυμες προκλήσεις από την πλευρά της αλβανικής ηγεσίας, οι οποίες παίρνουν τη μορφή είτε της διάδοσης ιστορικών ανακριβειών είτε της υλοποίησης ανθελληνικών πρωτοβουλιών.

A) Διαστρέβλωση της ιστορικής πραγματικότητας.

Εκδήλωση με αφορμή την έκδοση του βιβλίου «Ντοκουμέντα για την Τσαμουριά 1912-1939», οργάνωσε η Πολιτικο-Πατριωτική Οργάνωση «Τσαμουριά», σε συνεργασία με τη Γενική Διεύθυνση του Αρχείου του Κράτους, στην αίθουσα της Ακαδημίας Επιστημών της Αλβανίας. Το βιβλίο είναι γραμμένο από την ιστορικό **Kaliopi Naska** και στις 743 σελίδες του δημοσιεύονται πάνω από 400 "ντοκουμέντα" που βρίσκονται στο Αρχείο του Κράτους της Αλβανίας.

Κατά τη διάρκεια μάλιστα της παρουσίασης του βιβλίου ο Διευθυντής του Αρχείου του Κράτους **κ. Shaban Sinani** δήλωσε ότι το βιβλίο αυτό "*αποτελεί την πιο σοβαρή προσπάθεια να αποδείξουμε με γνήσια ντοκουμέντα το ιστορικό του Τσάμικου και τις μεγάλες προσπάθειες που έχουν γίνει σε διάφορες φάσεις της Ιστορίας ώστε οι Τσάμηδες να αποκτήσουν τα δικαιώματά τους, τα οποία αγνοήθηκαν και αγνοούνται ακόμα και σήμερα*".

Με την πρώτη κιόλας ματιά, αυτό που προκαλεί εύλογη απορία αλλά και πολλά ερωτήματα είναι το γιατί η αναφορά στην ιστορική παρουσία των "Τσάμηδων" σταματά στο έτος 1939 και αποσιωπάται έντεχνα το γεγονός ότι στα χρόνια της **Κατοχής**, που ακολούθησαν, οι "Τσάμηδες" ήταν σύμμαχοι των Ιταλογερμανών, ενώ μετά την αποχώρηση αυτών, καταδικάστηκαν από το ελληνικό στρατοδικείο ως εγκληματίες πολέμου για τα δεινά που προξένησαν στην περιοχή της Θεσπρωτίας (απόφαση δοσιλόγων των Ιωαννίνων), ενώ οι

περιουσίες τους εκποιήθηκαν απευθείας ή με δημοπρασίες σε όλους εκείνους που έπεσαν θύματα της θηριωδίας τους. (Β.Δ.2185/1952 και Ν.2781 /54).

Και ενώ έτσι δεν υπάρχει πλέον ζήτημα «Τσάμηδων», σήμερα όχι μόνο δεν δίνεται απάντηση στα ερωτήματα αυτά, αλλά έρχεται και η ετήσια έκθεση του «**State Department**» για τα ανθρώπινα δικαιώματα, η οποία καθίζει την Ελλάδα στο εδώλιο του κατηγορουμένου, επειδή «η ελληνική κυβέρνηση αρνείται να αναγνωρίσει την ύπαρξη "σλαβόφωνης" μειονότητας και άλλων εθνοτικών ομάδων πέραν των μουσουλμάνων, που αναφέρονται στη συνθήκη της Λωζάνης».

Την ίδια στιγμή ο **Πάπας ανταποκρίνεται** θετικά στο αίτημα της οργάνωσης «Τσαμουριάς» να βοηθήσει με την προσευχή του τους 205.000(;) «Τσάμηδες» να επιστρέψουν στη γή τους και στους τάφους των προγόνων τους που βρίσκονται στην Ελλάδα «I will have a remembrance in my pray»).

Β) Κλείνουν σχολεία της Ελληνικής Μειονότητας.

Λόγω του κλίματος **φόβου και ανασφάλειας** που συστηματικά καλλιεργείται στην περιοχή όπου διαβίει η Ελληνική Εθνική Κοινότητα της Β. Ηπείρου, πολλοί μαθητές μετανάστευσαν στην Ελλάδα, με αποτέλεσμα, όπως γράφει και η αλβανική εφημερίδα «**Gazeta Shqiptare**» επικαλούμενη δηλώσεις του Διευθυντή Παιδείας Νομού Αργυροκάστρου, να κλείσουν τα ελληνικά σχολεία στα μειονοτικά χωριά **Σχωριάδων, Χλωμού και Κουρά** του Νομού.

Κι όλα αυτά συμβαίνουν τη στιγμή που ο **Σαλί Μπερίσα** θέτει ως προϋπόθεση καλής γειτονίας με την Ελλάδα τη «λειτουργία αλβανικών σχολείων στους Φιλιάτες της Τσαμουριάς», ενώ η ελληνική πολιτική ηγεσία προτίθεται να εκπληρώσει την υπόσχεσή της προς την αλβανική κυβέρνηση για τη χορήγηση του ποσού των 58.000.000 δολλαρίων στην Αλβανία, στο πλαίσιο του προγράμματος για την ανοικοδόμηση των Βαλκανίων.

Γεννάται έτσι το ερώτημα: μήπως **κάποια ψιχία** από τα ιλιγγιώδη αυτά ποσά θα έπρεπε να δοθούν και για την ενίσχυση της εκπαίδευσης των νέων της Βορείου Ηπείρου, κάτι το οποίο αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για τη

συνειδητοποίηση της αναγκαιότητας παραμονής στις πατρογονικές τους εστίες; Είναι πλέον φανερό ότι οι καιροί μας κρύβουν πολλές παγίδες, οι οποίες περιπλέκουν σε αφάνταστο βαθμό την πορεία των εθνικών μας θεμάτων προς τη δίκαιη επίλυση τους. Γι' αυτό, η σύγχρονη ιστορική συγκυρία επιβάλλει: αγώνα, επαγρύπνηση και όχι εφησυχασμό, προσοχή και όχι αδιαφορία, εγρήγορση και όχι νωχελικότητα.

Η επιλογή μας στην κρίσιμη αυτή στιγμή αποτελεί, σε τελευταία ανάλυση, το κριτήριο του ενδιαφέροντός μας και της εθνικής μας ευαισθησίας. Για να μην θρηνήσουμε αργότερα μια χαμένη υπόθεση.⁷⁸⁰

⁷⁸⁰ Συντονιστική Φοιτητική Ένωση Βορειοηπειρωτικού Αγώνος (ΣΦΕΒΑ)

Έλληνόπουλα από τη Βόρεια Ήπειρο που φιλοξενήθηκαν πρόσφατα σε κατασκηνώσεις της ΣΦΕΒΑ στην Πάτρα
Από το περιοδικό της ΣΦΕΒΑ 'Η Βορείος Ήπειρος σε πορεία αυτονομίας' τ.2, Άνοιξη 1999

ΤΟ ΚΟΜΙΤΑΤΟ ΚΑΙ ΟΙ ΝΕΟΤΟΥΡΚΟΙ

Νέα εποχή στην Οθωμανική Αυτοκρατορία; Αυτό θα προσπαθήσουμε να καταλάβουμε σ' αυτό το κεφάλαιο. Θα δούμε το 1889 να ιδρύεται το κομιτάτο «Ένωση και Πρόοδος», που υποτίθεται ότι θα είχε ως βάση τις αρχές του Μιδατ πασά. Οι θέσεις του Μιδατ πασά αναγνώριζαν την ύπαρξη πολλών εθνών στην

αυτοκρατορία και κατά συνέπεια η αυτοκρατορία, στην ουσία, θα έπρεπε να είναι ομοσπονδία εθνών με ίσα δικαιώματα.

Το πρώτο και ισχυρότερο αρχικά ρεύμα ήταν ο οθωμανισμός (ή νέο-οθωμανισμός) που στόχευε σε μια ανανεωμένη, μεταρρυθμισμένη οθωμανική αυτοκρατορία, με μια εσωτερική έννομη τάξη ισότητας όλων των οθωμανών ενώπιον του νόμου και κατοχύρωσης όλων των ατομικών και ανθρωπίνων δικαιωμάτων, επιχειρώντας να συμφιλιώσει τον έντονο πατριωτισμό με τη βούληση για ανανέωση.

Το δεύτερο ρεύμα, ο πανισλαμισμός, απέβλεπε σε ένα μόρφωμα ισλαμικής αυτοκρατορίας με επικεφαλής τον Σουλτάνο, με τη διπλή ιδιότητα του πολιτικού και του θρησκευτικού ηγέτη όλων των ισλαμικών πληθυσμών της ευρύτερης περιοχής. Το τρίτο ρεύμα, ο παντουρκισμός, που τελικά επικράτησε ιδεολογικά, στόχευε στην ίδρυση ενός μεγάλου, ενιαίου τουρκικού κράτους, πολιτιστικά και εθνικά ομογενοποιημένου, εσωτερικά μεταρρυθμισμένου και εκσυγχρονισμένου στις πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές δομές του, που θα περιλαμβάνει όλες τις τουρκόφωνες περιοχές και λαούς. Το κίνημα των Νεότουρκων που αναπτύχθηκε περί τα τέλη του 19^{ου} αι., επεχείρησε μια σύνθεση μεταξύ του εθνικιστικού, πατριωτικού ιδεώδους και των κοινωνικών κοσμοθεωρητικών ιδεών που κληροδότησε στην Ευρώπη η Γαλλική Επανάσταση.

Η βασική ιδέα που επικρατούσε στις αρχές του αιώνα στους κύκλους των Νεότουρκων, ήταν η συνύπαρξη των εθνοτήτων και θρησκειών σε ένα δημοκρατικό και ομοσπονδιακό κράτος⁷⁸¹. Η περίοδος αυτή βρίσκει τις εθνοτικές και θρησκευτικές ενότητες να λειτουργούν υπό τον θεσμό των «millet»⁷⁸². Η

⁷⁸¹ Γιαλλουρίδης, Χ., "Η Τουρκία σε Μετάβαση", Εκδ. Σιδέρης, Αθήνα (1999), σ. 49-50.

⁷⁸² Dundar, F., "Οι μειονότητες στην Τουρκία", Εκδ. Infoqnoqno (2003), σ. 28. «Στις απογραφές του 1881/2 και 1893, οι ομάδες ταξινόμησης αυξήθηκαν και δημιουργήθηκαν 11 κατηγορίες: οι ομόθρησκοι, οι Ρωμιοί, οι Αρμένιοι, οι καθολικοί Αρμένιοι, οι Βούλγαροι, οι Εβραίοι, οι προτεστάντες, οι Λατίνοι, οι αλλόθρησκοι Ασσύριοι, οι αλλόθρησκοι Τσιγγάνοι και οι υπήκοοι ξένων χωρών. Στην απογραφή του 1897, οι Ασσύριοι διαχωρίστηκαν σε δύο υποκατηγορίες, τους Κελντανί και τους Καντίμ ενώ προστέθηκαν και οι Μαρωνίτες, οπότε οι ομάδες αυξήθηκαν σε 13. Κατά την απογραφή του 1906-1907 οι ομάδες αυξήθηκαν σε 19: οι ομόθρησκοι, οι Κοζάκοι, οι Ρωμιοί, οι Αρμένιοι, οι Εβραίοι, οι Βούλγαροι, οι καθολικοί Ρωμιοί, οι καθολικοί Αρμένιοι, οι προτεστάντες, οι Λατίνοι, οι Μαρωνίτες, οι Ασσύριοι, οι Ασσύριοι Κελντανί, η ομάδα Wallahians,

επικράτηση των Νεότουρκων το 1908 δημιουργεί την αίσθηση της μεγάλης αλλαγής και της συμφιλίωσης μεταξύ των μουσουλμάνων και μη μουσουλμάνων. Οι μειονότητες πίστευαν ότι το οθωμανικό κράτος οδηγείτο σε ριζοσπαστικές δομικές, εσωτερικές πολιτικές και κοινωνικές μεταβολές στον τομέα του κοινοβουλευτισμού, της δημοκρατίας, της ελευθερίας, της ανοχής και των κοινωνικών μεταρρυθμίσεων. Επρόκειτο για μέτρα, αρχές κατευθύνσεις και προσδοκίες που είχαν προαναγγελθεί στις πέντε δεκαετίες που προηγήθηκαν και είχαν εξαγγελθεί ως στόχοι και διεκδικήσεις των νέο-οθωμανών και των Νεότουρκων μεταρρυθμιστών⁷⁸³.

Το κίνημα των Νεότουρκων που ακολούθησε, παρά τις αρχικές φιλελεύθερες διακηρύξεις, οδήγησε την αυτοκρατορία στην τελευταία φάση της ζωής της και πραγματοποίησε την πρώτη μεγάλη γενοκτονία του 20^{ου} αιώνα, τη σφαγή των Αρμενίων το 1915. Αντίστοιχες σφαγές, σε μικρότερη κλίμακα, κατά των Αρμενίων αλλά και άλλων εθνοτήτων είχαμε και στη δεκαετία του 1890.

Ο αρχικός ενθουσιασμός των μειονοτήτων άρχισε να εξανεμίζεται σύντομα καθώς η Τριανδρία των Νεότουρκων, που κατέλαβε την εξουσία το 1908 και με πρόσχημα τους ατυχείς για την οθωμανική αυτοκρατορία Βαλκανικούς πολέμους και τον επερχόμενο Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, προέβη σε σειρά μέτρων σε βάρος των μειονοτήτων, για να καταλήξουμε στις σφαγές του 1915. Συγχρόνως από τις αρχές του αιώνα, αρχίζει να καλλιεργείται ο τουρκικός εθνικισμός, η τουρκική εθνική συνείδηση και η τουρκική εθνική ταυτότητα σε βάρος της ισλαμικής ταυτότητας. Όμως, πολιτική διάσταση στο έθνος των Τούρκων έδωσε τελικά μόνο η κεμαλική επανάσταση και ο Κεμαλισμός.

Το Κομιτάτο «Ένωση και Πρόοδος» διακήρυξε την αρχή ότι σκοπός του ήταν να εφαρμόσει το σύνταγμα του Μιδάτ πασά αργότερα όμως θα το απαρνηθούν. Στις αρχές της δεκαετίας του 1910 - 20 η Βαλκανική χερσόνησος βρίσκεται σε αναβρασμό. Τα εθνικά κινήματα, που έχουν πάρει τη μορφή του

οι Ιακωβίτες, οι Σαμαρείτες, οι Γεζιντίδες, οι Τσιγγάνοι και οι υπήκοοι ξένων χωρών.»

⁷⁸³ Ο.π., σ. 29. «Στην απογραφή του 1914, καταγράφηκαν 22 ομάδες που μιλούσαν διαφορετικές γλώσσες και είχαν διαφορετικές θρησκευτικές πεποιθήσεις. Στην ταξινόμηση αυτή δεν υπήρχε κατηγορία για τους υπηκόους ξένων χωρών ενώ ως ξεχωριστές ομάδες συμπεριλήφθηκαν οι Νεστοριανοί, οι Σέρβοι, οι Καντίμ και ξεχωριστά οι Ασσύριοι.»

ένοπλου αγώνα, ζητούν την εθνική απελευθέρωση των εθνών της Βαλκανικής. Και καθώς δεν υπάρχουν καθαρά όρια εθνών, αλλά τα διάφορα έθνη ζουν στον ίδιο χώρο (Μακεδονία Θράκη), ο ένοπλος αγώνας δε στρέφεται μόνο κατά της οθωμανικής αυτοκρατορίας, αλλά εξελίσσεται σε ένοπλη σύγκρουση μεταξύ των εθνών που συμβίωναν στις ίδιες περιοχές.

Οι Τούρκοι αντιμετώπισαν πάντα τα εθνικά κινήματα με σφαγές: το ελληνικό το 1821, το βουλγαρικό το 1875 - 1876, το αρμενικό 1892 - 1896 και 1905 -1909, για να καταλήξουν στη γενοκτονία των Αρμενίων το 1915 - 1916 και στη σφαγή και τον ξεριζωμό του ελληνισμού το 1916 - 1923.

Το Κομιτάτο «Ένωση και Πρόοδος» αναγκάστηκε για λόγους ασφαλείας να εγκαταλείψει την Τουρκία και να εγκαταστήσει την έδρα του στο Παρίσι. Από 'κει απευθύνει μηνύματα για ανανέωση της οθωμανικής αυτοκρατορίας στα πλαίσια του συντάγματος του Μιδάτ πασά. Οι εκκλήσεις τους θα παγιδέψουν τους Αρμένιους του Τασνάκτσουτιουν και τους Σλαβομακεδόνες με το σοσιαλιστή Γιάννε Σαντάσκι.⁷⁸⁴

Κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αι. και τις αρχές του 20^{ου} αι. οι Τούρκοι περνάνε μια περίοδο κρίσης εθνικής ταυτότητας. Οι δύο κορυφώσεις της κρίσης αυτής ήταν η εισήγηση του Μιδάτ πασά να μετατραπεί η οθωμανική αυτοκρατορία σε ομοσπονδία εθνικών κοινοτήτων, όπου οι Τούρκοι θα είχαν τη θέση τους στη διοίκηση, καθώς και η απόφαση του κομιτάτου «Ένωση και Πρόοδος» να εκτουρκίσει τους λαούς στους οποίους είχαν κυριαρχήσει οι Τούρκοι.⁷⁸⁵

Οι ίδιοι οι ηγέτες του κομιτάτου στην αρχή δεν είχαν σαφή αίσθηση αυτών που πρότειναν. Έλεγαν αρχικά να προβάλουν ως αρχή τον παντουρανισμό, που θα συμπεριλάμβανε όλους τους τουρκόφωνους λαούς. Γρήγορα όμως απογοητεύτηκαν από ένα τέτοιο σχέδιο και περιόρισαν τις θέσεις τους στο λεγόμενο οσμανισμό (οθωμανισμό), που τους κρατούσε μέσα στα πλαίσια της αυτοκρατορίας τους. Μα και σ' αυτό θα απογοητευθούν. Οι εθνικές διεκδικήσεις

⁷⁸⁴ Ροδάκης, Π., *“Ιστορία του Πόντου”*, Αθήνα (2004), σ. 161

⁷⁸⁵ Ο ίδιος, ό.π., σ. 156-157.

των λαών και η προετοιμαζόμενη εξέγερση των λαών της Βαλκανικής (η προετοιμασία των βαλκανικών πολέμων) οδήγησε τους εκπροσώπους του κομιτάτου «Ένωση και Πρόοδος», Ενβέρ, Ταλαάτ κ.α., στην απόφαση του Συνεδρίου της Θεσσαλονίκης το 1911 να εκτουρκίσουν με τη βία τους λαούς, ενώ όσους δε συμμορφωθούν και υποκύψουν, να τους σφάξουν. Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια οργανώνουν τη σφαγή (γενοκτονία) των Αρμενίων, τη σφαγή και το ξερίζωμα των Ελλήνων της Μ. Ασίας, επειδή ήταν αυτοί οι λαοί που είχαν αποκτήσει εθνική συνείδηση και δεν ήταν δυνατό να εκτουρκιστούν.

Στις αρχές του 20^{ου} αι. αρχίζει ο Μακεδονικός Αγώνας, που παίρνει διαστάσεις αληθινής πυρκαγιάς. Τα έθνη της Βαλκανικής διεκδικούν την ανεξαρτησία τους. Αλλά καθώς οι εθνότητες έχουν μπερδευτεί μέσα στον ίδιο χώρο, ο πόλεμος δεν στρέφεται μόνο κατά των Τούρκων, αλλά και κατά των άλλων εθνοτήτων (Έλληνες κατά Βουλγάρων και Σλαβομακεδόνων και αντίστροφα). Ήταν μια κατάσταση απελπιστική, για τη δημιουργία της οποίας εργάζονταν οι Αγγλογάλλοι και οι Ρώσοι σε μια προσπάθεια να εμποδίσουν την κινητικότητα των Γερμανών και να ανακόψουν την κατασκευή της σιδηροδρομικής γραμμής Βερολίνου - Κωνσταντινούπολης - Βαγδάτης.

Το 1905 οι Σύμμαχοι, με το δικαίωμα των προστάτιδων δυνάμεων, που το απέκτησαν το 1829, όταν επέβαλαν την ανεξαρτησία της Ελλάδας, επιβάλλουν στη Μακεδονία το αυτόνομο καθεστώς του Χιμλί μπέη με πρωτεύουσα τη Θεσσαλονίκη. Στο καθεστώς συμμετέχουν ισότιμα Έλληνες, Τούρκοι, Σλάβοι και Εβραίοι. Τα σχέδια των Γερμανών είχαν ανατραπεί, αλλά οι Τούρκοι ανήσυχοι βλέπουν να χάνουν έδαφος. Οι Γερμανοί τότε προσέγγισαν το κομιτάτο «Ένωση και Πρόοδος», που ήταν στη Γαλλία, για να ανατρέψουν το καθεστώς του Χιμλί μπέη. Είναι ακριβώς τούτη τη στιγμή που οι Νεότουρκοι θα κάνουν τη δραματική τους στροφή και θα γίνουν χειρότεροι και από τον αιματοβαμμένο σουλτάνο Χαμίτ.

Ενώ εξακολουθούν να διακηρύσσουν ότι είναι οπαδοί του Μιδάτ πασά, στην ουσία έχουν πάρει την απόφαση να εκτουρκίσουν όλους τους λαούς και τα έθνη της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Η όλη μεταστροφή του Κομιτάτου έγινε στο

συνέδριο του 1907 στο Παρίσι, όπου πήραν μέρος αντιπροσωπείες του Τασνάκτσουπιουν των Αρμενίων και του Γιάννε Σαντάσκι. Φυσικά, οι προσκεκλημένοι στο συνέδριο δεν κατάλαβαν τη στροφή. Στο συνέδριο πήραν την απόφαση να κάνουν το κίνημα, το οποίο θα εκδηλωθεί ένα χρόνο αργότερα. Ιδεολογικά το Κομιτάτο δεν απελευθερώθηκε από τον παντουρανισμό, παρόλο που στην Κωνσταντινούπολη η ιδεολογία του παντουρανισμού παραμεριζόταν από ένα κύμα παντουρκισμού.

Το 1908 το Κομιτάτο μεταφέρει μυστικά την έδρα του στη Θεσσαλονίκη, την πρωτεύουσα του καθεστώτος του Χιμλί μπέη. Και στις 24 Ιουλίου του 1908 ξεσπάει το κίνημα των Νεότουρκων στη Μακεδονία. Επικεφαλής του ήταν ο Ενβέρ πασάς, ο Νιαζί πασάς, ο Γαλατά κ.ά.. Το κίνημα ανέτρεψε το καθεστώς του Χιμλί μπέη και επέβαλε στο σουλτάνο το σύνταγμα, που υποτίθεται ότι ήταν εκείνο του Μιδατ πασά. Και όμως η κατάσταση ήταν εντελώς διαφορετική.⁷⁸⁶

Ο Driault μιλώντας για το κίνημα των Νεότουρκων γράφει χαρακτηριστικά: *«Η Νέα Τουρκία του 1908 υπήρξε περισσότερο εθνικιστική παρά φιλελεύθερη. Στην αρχή προσπάθησε να καλυφθεί, αλλά η πλάνη δεν κράτησε πολύ. Ο Αχμέτ Ριζά στο όργανο του Κομιτάτου "Μισερέ" παρουσιάστηκε στην αρχή σαν οπαδός του Αυγούστου Κοντό, που υιοθετούσε τις αρχές της Γαλλικής Επανάστασης και αναγνώριζε το δικαίωμα των λαών για αυτοδιάθεση. Μα τούτο το δικαίωμα το διεκδικούσε πριν από όλα για την Τουρκία. Επέμενε στην αντίθεση του σε κάθε καινούργιο πετσόκομμα και ενάντια σε κάθε ξένη παρέμβαση, με το πρόσχημα της αυτονομίας. Ήθελαν την πλήρη ανεξαρτησία της χώρας τους, διαμαρτυρήθηκαν ενάντια στα προνόμια των ξένων προξένων, ενάντια στις καθημερινές παρεμβάσεις και κατά συνέπεια ενάντια στις διομολογήσεις (capitulations), που από πολλές απόψεις κρατούσαν την Τουρκία σε υποταγή απέναντι στη χριστιανική Ευρώπη και ακόμα σε νομική ανικανότητα απέναντι στα "έθνη" που με το πρόσχημα των μεταρρυθμίσεων, της αποκέντρωσης και της*

⁷⁸⁶ Ροδάκης, Π., "Ιστορία του Πόντου", Αθήνα (2004), σ. 162.

*αναγέννησης έτρωγαν την καρδιά της αυτοκρατορίας και την οδηγούσαν στον τάφο».*⁷⁸⁷

Στις 21.10.1908 δημοσιεύτηκε στους Times των Ινδιών άρθρο με τίτλο «Οι Προοπτικές του Ελληνισμού», το οποίο, αφού έλεγε ότι το συμφέρον των Ελλήνων είναι να παραμείνουν υπό την κυριαρχία των Τούρκων, για να μην έρθουν στο Βόσπορο οι Ρώσοι και οι Αυστριακοί στη Θεσσαλονίκη, κατέληγε ως εξής: *«Μια συνταγματική Τουρκία μπορεί να γίνει ο τάφος του ελληνισμού ή να καταλήξει σε ανάσταση της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Το μέλλον βρίσκεται στα χέρια των Ελλήνων. Εξαρτάται από τα έργα και όχι από τα λόγια. Αν οι Έλληνες σε όλο τον κόσμο συνενωθούν γύρω από τα οκτώ εκατομμύρια των συμπατριωτών τους στην Τουρκία, το μέλλον της Ελλάδας μπορεί να είναι λαμπρό. Αν αρνηθούν και δε δώσουν χέρι βοήθειας, τότε πραγματικά το σύνταγμα θα γίνει ο τάφος του ελληνισμού».*⁷⁸⁸

Τα πράγματα ξεκαθαρίζονται ακόμα περισσότερο σε δήλωση του τούρκου πρεσβευτή: *«Η Νέα Τουρκία θέλει να τελειώσει με τη σύγχυση των εθνοτήτων, δηλαδή τους Έλληνες και τους Τούρκους. Θέλει να καταλάβουν οι Έλληνες ότι οι Έλληνες της Τουρκίας είναι Τούρκοι και όχι Έλληνες. Το ελληνικό Πατριαρχείο πρέπει να πάψει να είναι εστία του ελληνισμού. Οι οθωμανοί, που είναι οι μόνοι κύριοι του σπιτιού τους, θα επιβάλουν τη θέληση τους σε όλους...».*⁷⁸⁹

Οι Νεότουρκοι απαιτούσαν πια να εκτουρκιστούν όλοι όσοι ζούσαν στην οθωμανική αυτοκρατορία η οποία τότε περιλάμβανε και τη Βαλκανική και τη Μακεδονία. Ζητούσαν να πάψουν οι Έλληνες να είναι Έλληνες. Ο Driault τονίζει: *«Από τότε η επανάσταση του Ιουλίου 1908 έβαλε ζήτημα ζωής και θανάτου ανάμεσα στους Έλληνες και τους Τούρκους».*⁷⁹⁰ Και σε άλλο σημείο ο ίδιος συγγραφέας γίνεται κατηγορηματικός: *«Αυτό δεν μας εμποδίζει να καταλάβουμε ότι η πυρκαγιά της Σμύρνης δεν είναι ένα επεισόδιο, αλλά το φυσικό αποτέλεσμα μιας πολιτικής, της πολιτικής εξόντωσης του ελληνισμού. Και η πολιτική αυτή*

⁷⁸⁷ Driault, «Διπλωματική ιστορία της Ελλάδας», τ. Ε', Paris (1926), σελ. 23.

⁷⁸⁸ Driault, ό.π., σελ. 7.

⁷⁸⁹ Με τον όρο Έλληνες εννοεί όλους τους χριστιανούς.

⁷⁹⁰ Driault, ό.π., σελ. 9.

*επιβεβαιώθηκε με κάθε τρόπο από το 1908... Η οθωμανική αυτοκρατορία, που από 'δω και πέρα θα γίνει Τουρκία, δεν είναι πια σύνολο εθνοτήτων. Ήταν ένα έθνος και ήθελε να γίνει τουρκικό έθνος. Η βασική της πολιτική ήταν η εξαφάνιση και η απορρόφηση όλων των ξένων στοιχείων».*⁷⁹¹

Οι Νεότουρκοι από το 1908 προσπάθησαν με όλα τα μέσα να εξαφανίσουν τα έθνη που ζούσαν στην οθωμανική αυτοκρατορία. Ή θα γίνονταν Τούρκοι ή δε θα είχαν θέση στο χώρο της κυριαρχίας τους.

Η κύρια έμφαση που απέδιδαν οι Νεότουρκοι στη στρατηγική θέση της Αδριανούπολης, έγινε ιδιαίτερα αισθητή το 1909, όταν ο Γερμανός Στρατηγός von der Goltz, με αφορμή την οργάνωση μεγάλων στρατιωτικών ασκήσεων, υπέδειξε “τας προς κατάληψιν προκεχωρημένας θέσεις” και συνέταξε το 1910 το οριστικό σχέδιο της άμυνας της Αδριανουπόλεως. Η αριθμητική όμως ισχύς του ελληνισμού του βιλαετίου Αδριανουπόλεως, παρά τη σπουδαιότατη διαφοροποίηση των ζωτικών βλέψεων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και της Βουλγαρίας, διατήρησε αναμφισβήτητα πρωτεύουσα θέση συγκριτικά με τις υπόλοιπες ξένες εθνότητες.

Στο επίσημο ημερολόγιο της Νομαρχίας Αδριανουπόλεως (σελίδα 250) μνημονεύονται το 1899 (1315) 520.356 μουσουλμάνοι, 282.573 ελληνόφωνοι Έλληνες, 116.539 Βούλγαροι, 17.453 Αρμένιοι, 15.507 Εβραίοι, 1.525 καθολικοί, 198 διαμαρτυρόμενοι, 4 Λατίνοι και 481 ξένοι. Σε παρεμφερείς τουρκικές στατιστικές του ίδιου ημερολογίου των ετών 1901 και 1902 ο πληθυσμός του βιλαετίου, αφαιρουμένων των κατοίκων της δυτικής Θράκης, συγκροτούνταν από 290.000 μη μουσουλμάνους, εκ των οποίων 272.000 Έλληνες. Με την πρόσθεση περίπου 22.000 Ελλήνων υπηκόων ο ελληνικός πληθυσμός της ανατολικής Θράκης έφτανε κατά τις μετριοτέρως τουρκικές στατιστικές στις αρχές του 20^{ου} αι. τις 300.000. Νεότερη σπύσημη τουρκική στατιστική του 1906 προσδιορίζει το συνολικό πληθυσμό του βιλαετίου Αδριανουπόλεως σε 1.160.380 (Τούρκοι 646.845, Έλληνες 349.734, Βούλγαροι 119.949, Αρμένιοι 21.225, Εβραίοι 17.157). Τέλος κατά την έλευση του Στυλιανού Γονατά στη Θράκη το 1907 το

⁷⁹¹ Ο ίδιος, ό.π., σελ. 77 - 78.

ελληνικό στοιχείο έφτανε τις 365.000 ψυχές, το μουσουλμανικού 510.000, το βουλγαρικό τις 110.000 και το εβραϊκό μαζί με το αρμνικό τις 45.000. Ας σημειωθεί ότι ο αριθμός των 365.000 Ελλήνων δεν απείχε παρά ελάχιστα του αντίστοιχου των 367.363 που σημειώνεται στην επιστημότερη στατιστική για τη Θράκη, η οποία υποβλήθηκε στο συνέδριο Ειρήνης στο Παρίσι το 1918.⁷⁹²

Η παρέμβαση των Νεότουρκων προκάλεσε νέα εθνική έκρηξη στα Βαλκάνια. Τα έθνη της Βαλκανικής ετοιμάζονται για μια ανοικτή αναμέτρηση με την τουρκική κυριαρχία. Και τότε οι Νεότουρκοι πήραν τη μεγάλη απόφαση: να αφανίσουν τους Έλληνες και τους Αρμένιους, τα δύο έθνη με την πιο αναπτυγμένη εθνική συνείδηση.

Στο Συνέδριο, που έγινε στη Θεσσαλονίκη το 1911, πάρθηκε η μεγάλη απόφαση που έλεγε: «Η Τουρκία πρέπει να γίνει μωαμεθανική χώρα. Οι μωαμεθανικές αντιλήψεις και η μωαμεθανική ισχύς πρέπει να κυριαρχήσουν στη χώρα. Κάθε άλλη θρησκευτική προπαγάνδα πρέπει να καταπνίγεται. Η ύπαρξη της αυτοκρατορίας εξαρτάται από τη δύναμη του νεοτουρκικού κόμματος και από τη συντριβή όλων των ανταγωνιστικών σ' αυτό ιδεολογιών. Αργά ή γρήγορα θα πρέπει να ολοκληρωθεί η πλήρης ονοματοποίηση όλων των υπηκόων της Τουρκίας. Ασφαλώς και είναι ολοκάθαρο, ότι αυτό δε θα μπορέσει να γίνει με την πειθώ και κατά συνέπεια θα πρέπει να γίνει με ένοπλη βία.

Ο χαρακτήρας της αυτοκρατορίας πρέπει να μείνει μωαμεθανικός και θα πρέπει να πούμε ότι οι μωαμεθανικοί θεσμοί και οι μωαμεθανικές παραδόσεις θα πρέπει να γίνονται σεβαστά. Το δικαίωμα των άλλων εθνοτήτων να έχουν τις δικές τους οργανώσεις θα πρέπει να αποκλειστεί. Κάθε μορφή αποκέντρωσης είναι προδοσία στην τουρκική αυτοκρατορία. Οι εθνότητες είναι αμελητέες ποσότητες. Μπορούν να κρατήσουν τη θρησκεία τους, αλλά όχι τη γλώσσα τους. Η διάδοση της τουρκικής γλώσσας είναι ένα από τα κυριότερα μέσα εξασφάλισης της μωαμεθανικής υπεροχής και της αφομοίωσης των μη μωαμεθανικών στοιχείων».⁷⁹³

⁷⁹² Τις στατιστικές αυτές τις βρίσκουμε από τον Κ. Βακαλόπουλο, Βακαλόπουλος, Κ., *“Διωγμοί και γενοκτονία του θρακικού ελληνισμού”*, Θεσσαλονίκη (1998), σ. 66,67.

⁷⁹³ Ζάρεβαντ, *“Παντουρανισμός, ενωμένο και ανεξάρτητο Τουράν”*, αγγλ. έκδ. σελ. 37 38, ελλην.

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

Πρόκειται για μια τρομερή απόφαση. Τότε αποφάσισαν τη γενοκτονία των Αρμενίων και τον τελικό αφανισμό των Ελλήνων με τη σφαγή ή τον ξεριζωμό, αφού ήταν δεδομένο ότι αυτοί τουλάχιστο οι λαοί, μετά την απόσπασση της Βαλκανικής από την οθωμανική αυτοκρατορία με τους πολέμους του 1912-13, δεν θα δέχονταν με τίποτα τον εκτουρκισμό.

Ο παρακάτω πίνακας αποδίδει τις πληθυσμιακές διαφορές των κοινοτήτων που επικρατούσαν την περίοδο των αποφάσεων αυτών. Θα μας αποδείξει, ο πίνακας αυτός, την αντίθεση στους πληθυσμούς και θα μας κάνει να αναλογιστούμε τι πρόκειται να συμβεί σ' αυτές τις ομάδες ανθρώπων, εάν οι Νεότουρκοι ξεκινήσουν να εφαρμόζουν τα σχέδιά τους.

ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ		ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ
ΕΛΛΗΝΕΣ	Ορθόδοξοι	2.568.351
	Δυτικοί	18.000
	Διαμαρτυρόμενοι	5.500
	Δυτικοί (Μελχίτ.)	14.461
	Έλληνες Πολίτες	54.004
	Κόπτες	2.479
	Δυτικοί Λατίνοι	7.540
ΑΡΜΕΝΙΟΙ	Γρηγοριανοί	617.157
	Δυτικοί	11.653
	Διαμαρτυρόμενοι	8.458
	Αθίγγανοι	78.221
	Ισραηλίτες	56.970
	Τούρκοι & Οθωμανοί	1.802.697
◀ M A ▶	Κιρκάσιοι	433.582

έκδ. σελ. 52 53, Lepsius, J., "Για τον αρμενικό λαό στην Τουρκία", (1916), γερμ. έκδ. σελ. 221 222.

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

	Αλβανοί	5.000
	Πομάκοι	85.823
	Βόσνιοι	64.462
	Κρήτες	53.926
	Κούρδοι	119.834
	Γιουρούκοι	1.291.861
	Λαζοί	125.000
	Δερβίσες	173.825
	Ζεϊμπέκες	39.380
	Ευριθύνοι	384.834
	Λύκιοι Τουρκόφωνοι	95.000
	Πισίυες Τουρκόφωνοι	85.000
	Λυκάονες Τουρκόφωνοι	70.040
	Ισαύροι Κίπασοók (Αφσάροι)	225.000
	Παμφύιχι Τουρκόφωνοι	90.004
	Γαλλογρακοί	95.000
ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ ΜΗ ΤΟΥΡΚΟΙ	Τρίμηνοι	95.000
	Σανοί (Τσαν)	303.955
	Κόχλοι (Μιγγρελ.)	210.510
	Βιθυνοί Τουρκόφωνοι	200.000
	Ίβηρες Γεωργιανοί	55.188
	Μεσοχαλοηνοί	80.000
	Ανσαρίτες	64.000
ΣΥΡΙΟ I	Αραβίζοντες	27.513
	Μαρωνίτες	8.313

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

	Ιακωβίτες	15.484
	Συροχαλδαίοι	16.464
	Διαμαρτυρ. Αγγλ., Γερ. Κλπ	14.913
	Δυτικοί Γαλ., Ιταλ., κτλ	11.541
	Τάιαροι	68.177
	Πέρσες	10.051
	Διάφοροι	3.943
	ΣΥΝΟΛΟ	9.868.706

ΠΗΓΗ: Dundar, F., "Οι μειονότητες στην Τουρκία", Εκδ. Infognoyon (2003), σ. 28-30.

Το περίεργο είναι ότι το 1911 οι Νεότουρκοι δεν έχουν ξεκαθαρισμένη της εθνική τους ταυτότητα. Εξακολουθούν να μιλάνε για «οθωμανούς», αν και χρησιμοποιούν και το όνομα «Τούρκοι». Αυτό το πρόβλημα θα θολώνει και τους στόχους τους, ως τα χρόνια του Κεμάλ πασά Ατατούρκ. Αυτός θα δώσει την πλήρη ταυτότητα του τουρκικού έθνους.

Μετά τους βαλκανικούς πολέμους, οι Τούρκοι κατανοούν ότι δεν έχουν χώρο να σταθούν. Ένα κίνημα των λαών της Μ. Ασίας, παρόμοιο μ' εκείνο της Βαλκανικής, θα άφηνε τους Τούρκους στρατοκράτες και τις τουρκικές στρατιωτικές ομάδες μετέωρες, ενώ οι παραπάνω, στην πραγματικότητα, συγκροτούσαν το μόρφωμα και είχαν σκοπό να μετονομάσουν σε «τουρκικό έθνος». Η Μ. Ασία θα γινόταν πατρίδα μιας σειράς εθνών και οι Τούρκοι θα περίσσευαν. Οι Τούρκοι είχαν έρθει στη Μ. Ασία και παρέμειναν ως κυρίαρχοι πάνω σε εθνότητες και λαούς. Δεν είχαν δικό τους χώρο. Η απειλή ήταν άμεση. Εκείνοι που πίστευαν πως ήταν οθωμανοί αποτελούσαν μια ασήμαντη μειοψηφία. Οι Νεότουρκοι και ο καλύτερος εκφραστής των ιδεών τους, ο Κεμάλ πασάς, έπρεπε να δημιουργήσουν πατρίδα στους περιφερόμενους πολεμιστές του «τουρκικού έθνους». Για να δημιουργηθεί αυτή η πατρίδα, έπρεπε από το συγκεκριμένο αυτό χώρο να αφανιστούν οι Έλληνες και οι Αρμένιοι. Αργότερα το ίδιο θα συμβεί και με τους Κούρδους.

Ο τουρκικός εθνικισμός διαμορφώνεται ιδεολογικά και συγκροτείται ως πολιτική δύναμη από τους Νεότουρκους, που αποφάσισαν να τον επιβάλουν με τον πιο βάρβαρο τρόπο, χρησιμοποιώντας πάντα προσχήματα. Έτσι, όταν δημιουργήθηκε η κρίση σχετικά με το Κρητικό Ζήτημα, οι Τούρκοι άρχισαν διωγμούς κατά των Ελλήνων γενικά. Ο Μπαλατζή πασάς, μιλώντας στον αντιπρόσωπο της Γαλλίας στην Κωνσταντινούπολη, έλεγε: *«Πιστέψτε με ότι ο πολύς θόρυβος που γίνεται στην Κωνσταντινούπολη, γύρω από την υπόθεση της Κρήτης και που στην πραγματικότητα δεν έχει σημασία για την Τουρκία, είναι ένα βολικό πρόσχημα για να ερεθίσουν τα πνεύματα εναντίον σας. Ουσιαστικά θέλουν να συντρίψουν τους Έλληνες. Οι Νεότουρκοι τους φοβούνται, γιατί οι Έλληνες στην Τουρκία είναι πολυάριθμοι και είναι πιο έξυπνοι απ' αυτούς, θα ήταν αδύνατο να οργανωθεί ένα συνταγματικό καθεστώς στην αυτοκρατορία, χωρίς να καταλάβουν σημαντική θέση και αυτοί. Και επειδή δε θέλουν να τους δώσουν αυτό που θα 'πρεπε, "αναγκάζονται" τώρα να τους τσακίσουν με τη βία. Η Κρήτη έγινε το πρόσχημα κήρυξης πολέμου όχι μόνο εναντίον του Βασιλείου της Ελλάδας, αλλά και εναντίον ολόκληρου του ελληνισμού»*.⁷⁹⁴

Σε μια έκθεση του Γάλλου Ογκύστ Μποπ, που έμενε στην Κωνσταντινούπολη, αναφέρεται: *«Η δίωξη των Ελλήνων έφθασε στο αποκορύφωμά της. Δε θέλουν πια ούτε να τους δουν. Τους θεωρούν θανάσιμους εχθρούς της Τουρκίας, γιατί βρίσκονται παντού σ' όλη τη ζωή του πληθυσμού... Θέλουν να τους κυνηγήσουν, να τους καταστρέψουν και να δημιουργήσουν ένα καινούργιο οικονομικό σύστημα πάνω σε εθνικές θέσεις»*.⁷⁹⁵

Και ο Μαξ Σουμπλιέ, που ζούσε στη Θεσσαλονίκη, σε μια έκθεσή του έγραφε: *«Στη Θεσσαλονίκη οι Εβραίοι αποτελούσαν τότε το πολυπληθέστερο στοιχείο του πληθυσμού. Υποστηριζόμενοι γερά από τους Νεότουρκους προσπάθησαν να διαδεχθούν τους Έλληνες. Το ίδιο έγινε και στη Σμύρνη»*.⁷⁹⁶

Το 1911 ο πόλεμος κατά των Ελλήνων έχει φθάσει στο αποκορύφωμα του. Έτσι, κοινοποιούνται γνωστοποιήσεις που απαγορεύουν στους Τούρκους να

⁷⁹⁴ Driault, ό.π., σελ. 27.

⁷⁹⁵ Ο ίδιος, ό.π., σελ. 53 54.

⁷⁹⁶ Ο ίδιος, ό.π., σελ. 54.

πηγαίνουν σε ελληνικά καφενεία και μαγαζιά και απειλούν όσους δε συμμορφώνονται. Στη Σμύρνη το μποϊκοτάζ κατά των Ελλήνων το κηρύσσουν οι χοτζάδες.

«Ο πόλεμος πήρε όλες τις μορφές. Είναι πόλεμος εξολοθρεύσεως. Πάνω στα ερείπια του ελληνικού εμπορίου, αρχίζει τη θαυμάσια επιχείρησή της η καινούργια εταιρεία εμπορίου, που ιδρύθηκε από Ισραηλίτες της Θεσσαλονίκης και το Λούδ της Τεργέστης».⁷⁹⁷ Με όλα τούτα καλλιεργήθηκε ένας φανατισμός στις καθυστερημένες μάζες των μουσουλμάνων της Μ. Ασίας, που κορυφώνεται με τους Βαλκανικούς Πολέμους. Οι Νεότουρκοι καλλιέργησαν αυτόν το φανατισμό πριν εφαρμόσουν την πολιτική της γενοκτονίας των Αρμενίων και της εξόντωσης των Ελλήνων. Οι Νεότουρκοι από το 1911 είχαν αποφασίσει να εκκαθαρίσουν το χώρο της Μ. Ασίας, για να δημιουργήσουν πατρίδα για τις τουρκικές ορδές, που κυριαρχούσαν πάνω στα έθνη.

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΝΕΟΤΟΥΡΚΩΝ ΑΠΕΝΤΑΝΤΙ ΣΤΟΥΣ ΜΗ ΟΘΩΜΑΝΟΥΣ

Το 1908 κατέλαβαν την εξουσία οι Νεότουρκοι με ένα αναίμακτο πραξικόπημα. Όλες τότε οι μη μωαμεθανικές μειονότητες της χώρας έλπιζαν ότι θα βελτιωθεί σύντομα η κατάσταση. Έλληνες βουλευτές εκλέχτηκαν για το κοινοβούλιο,⁷⁹⁸ «ένας Έλληνας μάλιστα έγινε υπουργός εξωτερικών (Μαυρογένης μπέης),⁷⁹⁹ γενικά οι Έλληνες είχαν σπουδαία πόστα ως έμποροι, τραπεζίτες, υπάλληλοι κλπ».⁸⁰⁰

⁷⁹⁷ Ο ίδιος, ό.π., σελ. 58.

⁷⁹⁸ Ιωακειμίδης, Σ., «Συμβολή εις την γενικήν ιστορίαν του Πόντου», Αθήνα (1970), σ. 28 κ.ε. Αποστολίδης, Δ., «Ιστορία του Ελληνισμού του Πόντου», Θεσσαλονίκη (1935), σ. 108-109. Ο ίδιος, «Η μεγάλη τραγωδία του Πόντου», Αθήνα (1919), σ. 27 κ.ε.. Ενεπεκίδης, Π., «Οι διωγμοί των Ελλήνων του Πόντου», Αθήνα (1962), σ. 8.

⁷⁹⁹ Για τον αριθμό των Ελλήνων βουλευτών διαφέρουν οι απόψεις: Κατά τον F. Endres «Die Turkei, Bilder und Skizzen von Land und Volk», München (1916), σ. 126 ήταν 27. Κατά τον R. D. Robinson, «The First Turkish Republic», Cambridge (1965), σ. 326, που συμφωνεί με τον Bihl, W., «Die Kaukasus-Politik der Mittelmachte», Teil I, Wien-Köln-Graz (1975), σ. 182

Ο Γερμανός απεσταλμένος στην Αθήνα σε έκθεση του προς τον καγκελάριο της γερμανικής αυτοκρατορίας (4 Οκτωβρίου 1908) αναφέρει τις «γιορτές της ελληνοτουρκικής συναδέλφωσης» στην Κωνσταντινούπολη, για τις οποίες ήρθαν ειδικά από την Αθήνα άτομα διαφορετικής κοινωνικής προέλευσης.⁸⁰¹ Στις εκδηλώσεις αυτές πήρε μέρος όχι μόνο η «Ένωση Ελλήνων Κωνσταντινουπολιτών» αλλά και η νεοτουρκική επιτροπή: *«Η άφιξη στην Κωνσταντινούπολη προκάλεσε, σύμφωνα με τις περιγραφές των εφημερίδων, πραγματικό πανζουρλισμό. Έλληνες, Τούρκοι, Ιουδαίοι και Αρμένιοι μαζεύτηκαν σαν σμήνη για την υποδοχή. Πολυάριθμες ομάδες μουσικών έπαιζαν εναλλάξ τη Μασαλιώτιδα, τον ελληνικό εθνικό ύμνο και τον ύμνο του συντάγματος. Όπως ακριβώς τις πρώτες μέρες της ανεξαρτησίας έπεφταν ξένοι άνθρωποι, ο ένας στην αγκαλιά του άλλου και φιλιούνταν. Ο αθηναϊκός τύπος προβάλλει με έμφαση τη θέληση για φιλία και συνεργασία με την Τουρκία».*⁸⁰² Κάτω από την επίδραση αυτής της ριζικής αλλαγής στις ελληνοτουρκικές σχέσεις πίστευαν πολλοί Έλληνες, που ζούσαν στην Τουρκία, ότι έφτασε η ώρα της λύτρωσης από την καταπίεση αιώνων. Μας είναι π.χ. γνωστό από το ορεινό χωριό Σαρικάντον, κοντά στην Τσιμερά, ότι ο κρυπτοχριστιανικός πληθυσμός του αμέσως μετά την επανάσταση ομολόγησε δημόσια την ελληνορθόδοξη πίστη του.⁸⁰³

Μερικοί επαναστάτες της πρώτης περιόδου ίσως πίστευαν σε αυτό που διακήρυτταν. Ανθρώπινα δικαιώματα σε όλους, ισότητα, ελευθερία,

ήταν 23 οι Έλληνες βουλευτές. Η κ. Μπούρα, στη μελέτη της (Οι Βουλευτικές εκλογές στην οθωμανική αυτοκρατορία, στο: Δ.Κ.Μ.Σ., τ. 4, Αθήνα (1983), σ. 77) δίνει τον αριθμό 24. Κατά τον H. Duda *“Vom Kalifat zur Republik”*, Wien (1948), σ. 58) ήταν μόνο 18 Έλληνες Βουλευτές.

⁸⁰⁰ Pomiankowski, J., *“Der Zusammenbruch des Ottomanischen Reiches”*, Leipzig (1928), σ. 156.

⁸⁰¹ Bihl, W., *Die “Kaukasus-Politik der Mittelmächte”*, Teil 1, Wien-Köln-Graz (1975), σ. 182. Schafer, R., *“Der Deutsche Krieg, Die Türkei, Islam und Christentum”*, Leipzig (1915), σ. 47.

⁸⁰² Bonn PAAA, Türkei No 168, Die Beziehungen der Pforte zu Griechenland, τ. 6, Abschrift Nr. 69 (4 Οκτωβρίου 1908), Hantel an v. Bülow. Μπούρα, Κ., “Οι βουλευτικές εκλογές στην οθωμανική αυτοκρατορία. Οι Έλληνες βουλευτές 1908-1918”, στο: Δ.Κ.Μ.Σ., τ. 4, Αθήνα (1984), σ. 69. Αθανασιάδης, Σ., *“Ιστορία και λαογραφία της Σάντας”*, Θεσσαλονίκη (1967), σ. 64.

⁸⁰³ Μαραβελάκης, Μ. & Βακαλόπουλος, Α., *“Αι προσφυγικοί εγκαταστάσεις εν τη περιοχή Θεσσαλονίκης”*, Θεσσαλονίκη (1955), σ. 94.

αδελφοσύνη και δικαιοσύνη.⁸⁰⁴ Μέχρι τις 14 Απριλίου του επόμενου έτους κυριαρχούσε, πάντως, η αβεβαιότητα. Ύστερα από μια σύντομη αποτυχημένη αντεπανάσταση του σουλτάνου Χαμίτ, ο σουλτάνος καθαιρέθηκε εν τέλει και ο νεότερος αδελφός του στέφθηκε σουλτάνος των οθωμανών. Από τη στιγμή αυτή, λοιπόν, και τυπικά πλέον την εξουσία την ασκούσε η νεοτουρκική επιτροπή «Ένωση και Πρόοδος».⁸⁰⁵

Γρήγορα όμως άρχισαν να εκδηλώνονται εθνικιστικές ή και σοβινιστικές τάσεις στους Νεότουρκους. Η καταπίεση των μη μωαμεθανικών μειονοτήτων άρχισε ξανά να μεγαλώνει. Όλες οι εταιρείες και ενώσεις, που είχαν ιδρύσει απαγορεύθηκαν⁸⁰⁶ «Έλληνες, Σύροι, Αρμένιοι, Κούρδοι, Άραβες, Τούρκοι, έπρεπε μονομιάς να γίνουν οθωμανοί, δηλ. Τούρκοι και να χάσουν όλα τα προνόμια, που είχαν με πολλές θυσίες κατακτήσει στον πολιτιστικό και οικονομικό τομέα. Μία πατρίδα, μία εκπαίδευση, μία γλώσσα έπρεπε να κυριαρχεί. Οι χριστιανοί ήταν αναγκασμένοι να δεχθούν τις μισές μόνο έδρες από αυτές που τους αναλογούσαν στο κοινοβούλιο».⁸⁰⁷

Το πρώτο σύνθημα των Νεότουρκων, ο οθωμανισμός, είχε ως στόχο την ενότητα όλων των οθωμανών υπηκόων χωρίς διάκριση θρησκείας.⁸⁰⁸ Σποραδικά ακούγονταν και φωνές για «πανισλαμισμό», που προπαγάνδιζαν την ένωση όλων των μωαμεθανικών στοιχείων.⁸⁰⁹ Παράλληλα προς τις κινήσεις του οθωμανισμού και του πανισλαμισμού μια νέα ιδέα κέρδιζε

⁸⁰⁴ Μπούρα, Κ., "Οι βουλευτικές εκλογές στην οθωμανική αυτοκρατορία. Οι Έλληνες βουλευτές", Αθήνα (1984), σ. 69. Ροδάς, Μ., "Πώς η Γερμανία κατέστρεψε τον Ελληνισμό της Τουρκίας", Αθήνα (1978), σ. 17.

⁸⁰⁵ Duda, H., "Vom Kalifat zur Republik", Wien (1948), σ. 60-61. Παυλίδης, Ι., "Σελίδες ιστορίας αίματος και θυσίας Πόντου και Μ. Ασίας", Θεσσαλονίκη (1979), σ. 62. Steinhaus, Κ., "Soziologie der türkischen Revolution", Frankfurt (1969), σ. 43.

⁸⁰⁶ Hostler, C. W., "Türken und Sowjets", Frankfurt a. M. - Berlin (1960), σ. 126. Μπούρα, Κ., "Οι βουλευτικές εκλογές στην οθωμανική αυτοκρατορία", Αθήνα (1984), σ. 76.

⁸⁰⁷ Schafer, R., "Der Deutsche Krieg, Die Türkei, Islam und Christentum", Leipzig (1915), σ. 52. Gelzer, H., "Geistliches und Weltliches", Leipzig (1900), σ. 210, 211.

⁸⁰⁸ Alp, Tekin, "Turkismus und Pantürkismus", Weimar (1915), σ. 2. Αποστολίδης, Δ., "Η μεγάλη τραγωδία του Πόντου", Αθήνα (1919), σ. 29 κ.ε.. Shaw, S., "Das Osmanische Reich und die moderne Türkei", στο: Fischer, Weltgeschichte, τ. 15, Frankfurt (1971), σ. 137. Endres, F., "Die Türkei", München (1916), σ. 201-202.

⁸⁰⁹ Alp, T., "Turkismus und Pantürkismus", Weimar (1915), σ. 3. Cevat, A., "Die Entwicklung des Nationalgefühls der Türken, von deren Frühzeit bis zur Begründung der Republik", München (1938), σ. 74. Ροδάς, Μ., "Πώς η Γερμανία κατέστρεψε τον Ελληνισμό της Τουρκίας", Αθήνα (1978), σ. 18.

συνεχώς έδαφος, η ιδέα ενός τουρκικού εθνικισμού. Οι οπαδοί αυτού του «τουρκισμού» έβλεπαν το μέλλον του κράτους μόνο στο τουρκικό εθνικό στοιχείο. Προτεραιότητα δινόταν λοιπόν καταρχήν στη δημιουργία μιας «νέας» τουρκικής γλώσσας, η οποία έπρεπε να αποκαθαρθεί από όλες τις αραβικές και περσικές λέξεις, που δεν ήταν απόλυτα απαραίτητες. Πάνω στη βάση αυτή έπρεπε να δημιουργηθεί μια νέα τουρκική λογοτεχνία και τελικά μια νέα καθαρώς τουρκική κουλτούρα, η οποία έπρεπε να στηριχθεί αποκλειστικά στην παλιά τουρκική παράδοση. Αυτήν την τουρκική εθνική κίνηση ακολούθησε τελικά απόλυτα και η κεντρική επιτροπή.⁸¹⁰

Οι Νεότουρκοι επαναστάτες, που έδιναν καταρχήν την εντύπωση πολύ προοδευτικών ανθρώπων, δε διέφεραν σχεδόν καθόλου από την πολιτική του Αμπντούλ Χαμίτ, όσον αφορά το θέμα των μειονοτήτων. Με τον καιρό, μάλιστα, εξελίχτηκαν. Γίνανε τυφλοί, αντιδραστικοί και εναπόθεσαν στη σκιά τους προκατόχους τους, τους οποίους ανέτρεψαν. Ο λόγος για μια τέτοια μοιραία συνέχεια έγκειται στο φόβο απώλειας ακόμα περισσότερων εδαφών εξαιτίας των κινημάτων ανεξαρτησίας. Το οθωμανικό κράτος έχασε εξάλλου τον Οκτώβριο του 1908 τη Βουλγαρία, τη Βοσνία και την Ερζεγοβίνη.⁸¹¹ Σε σχέση με τις εξελίξεις αυτές έγιναν το 1909 οι σφαγές των Αρμενίων στα Άδανα, που κόστισαν τη ζωή σε 30.000 περίπου άτομα.⁸¹²

Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις λοιπόν, οι οποίες ήταν τόσο θερμές το 1908, ψυχράνθηκαν σε λίγο χρονικό διάστημα πάρα πολύ. Αιτία ήταν καταρχήν η κρίση γύρω από την Κρήτη. Αφού πρώτα τον Οκτώβριο του 1908 ο Τούρκος απεσταλμένος στην Αθήνα εξέφρασε την άποψη πως «είχε

⁸¹⁰ Alp, T., ό.π, σ. 4-8. Βλ. επίσης τους H. Duda, *“Vom Kalifat zur Republik”*, Wien (1948), σ. 74 κ.ε.. Ενεπεκίδης, Π., *“Οι διωγμοί των Ελλήνων του Πόντου”*, Αθήνα (1962), σ. 9, Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ.Α. 1920, *“Ο Ελληνισμός του Πόντου”*, Έκθεση του αρχιμανδρίτη Παναρέτου, σ. 23-24.

⁸¹¹ Duda, H., *“Vom Kalifat zur Republik”*, Wien (1948), σ. 58. Hallgarten, G., *“Imperialismus vor 1914”*, München (1963), σ. 103. Guse, F., *“Die Türkei”*, Leipzig (1944), σ. 45. Werner, E. & Markov, W., *“Geschichte der Türken”*, Berlin (1979), σ. 223.

⁸¹² Koutcharian, G., *“Der Volkermord an den Armeniern und seine Auswirkungen”*, στο: Pogrom, Nr. 72/73, 11. Jhrg. (Marz 1980), σ. 11. Ο H. Duda *“Vom Kalifat zur Republik”*, Wien (1948), σ. 64 μιλάει για «μόνο» 20.000 θύματα. Djemal Pascha, *“Erinnerungen”*, München (1922), σ. 329 κ.ε.. Agabatian, O., *“Η Αρμενία και τ' αρμενικό ζήτημα”*, Αθήνα (1975), σ. 56. Kruger, K., *Türkei*, Berlin (1955), σ. 108.

σχετικά πολύ μικρή σημασία για την Κωνσταντινούπολη το νησί που ήταν μακριά και ήταν σχεδόν χαμένο και γι' αυτό μόνο απώλειες θα προξενούσε»,⁸¹³ στα μέσα του επόμενου χρόνου η τουρκική στάση δεν άφηνε καμιά αμφιβολία πως «σε οποιαδήποτε επιθετική ενέργεια εκ μέρους της Ελλάδας για την προσάρτησή της (της Κρήτης) η Τουρκία είναι διατεθειμένη να απαντήσει με την κήρυξη πολέμου»,⁸¹⁴ όπως ενημέρωνε στις αρχές Ιουνίου του 1909 ο Γερμανός πρεσβευτής στην Αθήνα τον Γερμανό Καγκελάριο.

Η ένταση των ελληνοτουρκικών σχέσεων δεν άργησε να έχει άμεσες επιπτώσεις στον ελληνικό πληθυσμό της Τουρκίας. Μερικές ημέρες αργότερα οι αναγνώστες της αθηναϊκής εφημερίδας 'Εμπρός' διάβάζαν ότι οι Τούρκοι αποφάσισαν να κάνουν «έναν αγώνα εξόντωσης εναντίον των χριστιανών του κράτους και άρχισαν ασφαλώς από εκεί όπου τους προσφερόταν το μεγαλύτερο πεδίο μέσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και η μικρότερη αντίσταση έξω από τη χώρα. Η Ελλάδα και η Βουλγαρία τους είναι φυσικά ενοχλητικές και επικίνδυνες. Θα πρέπει λοιπόν να βάλουν χέρι πρώτα στην πρώτη».⁸¹⁵

Τις μέρες αυτές ο Πατριάρχης Ιωακείμ Γ' έγινε με μια εξαιρετική ψυχρότητα δεκτός από το Στρατάρχη (και αργότερα Υπουργό Άμυνας και Πρωθυπουργό) Σεφκέτ πασά. Η συνάντηση κατέληξε στο αποκορύφωμά της με τα εξής λόγια: «Θα σας κόψουμε τα κεφάλια, θα σας εξαφανίσουμε όλους. Ή εμείς θα εξαφανιστούμε ή εσείς».⁸¹⁶

⁸¹³ Bonn PAAA, Türkei No. 168, "Beziehungen der Pforte zu Griechenland", τ. 6, AbschriftNr. 71 (9 Οκτ. 1908), Hantel an v. Bülow.

⁸¹⁴ Bonn PAAA, Türkei No. 168, "Beziehungen der Pforte zu Griechenland", τ. 6, AbschriftNr. 41 (6 Ιουνίου 1909), Wangenheim an v. Bülow. Μπούρα, Κ., "Οι βουλευτικές εκλογές στην οθωμανική αυτοκρατορία", σ. 72.

⁸¹⁵ Bonn PAAA, Türkei No. 168, "Beziehungen der Pforte zu Griechenland", τ. 6, AbschriftNr. 48 (24 Ιουνίου 1909), Wangenheim an v. Billow.

⁸¹⁶ Από την γερμανόφωνη εφημερίδα της Κωνσταντινούπολης «Osmanischer Lloyd», Nr. 146 (25 Ιουνίου 1909) με τίτλο «Ο Μαχμούτ Σεφκέτ πασάς και ο οικουμενικός Πατριάρχης»: Anlage zu Bonn PAAA, Türkei No. 168, "Beziehungen der Pforte zu Griechenland", Band 6, Nr. 170 (26 Ιουνίου 1909), Miguel an v. Bulonn. Ioakim. Βλ. περισσότερα: Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1911, Β (33, 53, 52) 35, Εκκλησιαστικά, Αρ. 8380, Αθήνα (7 Απριλίου 1911) και Αρ. 124, Τραπεζούντα (24 Μαρτίου 1911). Μπούρα, Κ., "Οι βουλευτικές εκλογές στην οθωμανική αυτοκρατορία", στο: Δ.Κ.Μ.Σ., τ. 4, Αθήνα (1984), σ. 71 κ.ε.. Αποστολίδης, Δ., "Η μεγάλη τραγωδία του Πόντου", Αθήνα (1919), σ. 28-29. Ροδάς, Μ., "Πώς η Γερμανία κατέστρεψε τον Ελληνισμό της Τουρκίας", Αθήνα (1978), σ. 17.

Για τους χριστιανούς της χώρας, λοιπόν, η επανάσταση δε συνοδεύτηκε από οποιαδήποτε πλεονεκτήματα, αντίθετα μάλιστα οι αντιθέσεις άρχισαν να εκδηλώνονται πιο ανοιχτά πλέον. Με την ισότητα, που διακήρυττε για όλους τους μωαμεθανούς πολίτες, το σύνταγμα ίσχυε πλέον και η στρατιωτική θητεία για όλους, μουσουλμάνους και χριστιανούς, Τούρκους και Έλληνες και για άλλες εθνικότητες. Στους χριστιανούς δόθηκε η υπόσχεση ότι θα έχουν δικούς τους στρατώνες, πράγμα που θα τους προστάτευε από ενδεχόμενες επιθέσεις φανατικών μουσουλμάνων στρατιωτών ή προϊσταμένων.⁸¹⁷ Η υπόσχεση όμως αυτή δεν τηρήθηκε, γεγονός που συνεπαγόταν σοβαρό κίνδυνο ιδιαίτερα για εκείνους τους Έλληνες χριστιανούς, που είχαν στιγματιστεί με το χαρακτηρισμό *Tenessour-roum*. Ο κίνδυνος αυτός ήταν ακόμη πιο σοβαρός τον τελευταίο καιρό ύστερα από τη σύγκρουση Ελλήνων και Τούρκων για την Κρήτη και κάτω από την ανάπτυξη του τουρκικού εθνικισμού. Στο πρόβλημα αυτό επικεντρώθηκε η προσοχή εξαιτίας των αναφορών του γνωστού μας, από τις προηγούμενες αναφορές στο πρόσωπό του, Ιωάννη Μωϋσιάδη και ενός αναγνωρισμένου χριστιανού, ο οποίος, όπως και ο Μωϋσιάδης, ήταν καθηγητής στο γυμνάσιο της Τραπεζούντας, του Ισραήλ Βασιλειάδη. Στις αναφορές αυτές επαναλαμβανόταν το παλιό αίτημα⁸¹⁸ για απάλειψη του χαρακτηρισμού «*Tenessour-roum*» και γινόταν έκκληση στις υποσχέσεις της νεοτουρκικής κυβέρνησης, να χτίσει ξεχωριστούς στρατώνες για τους χριστιανούς.

Πέρα από αυτά προβαλλόταν το αίτημα για αμνηστία εκείνων των *Tenessour-roum* και κρυπτοχριστιανών, οι οποίοι τα τελευταία χρόνια και τις

⁸¹⁷ Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., Α. 1920, “Ο Ελληνισμός του Πόντου”, έκθεση του αρχιμανδρίτη Πανάρετου, σ. 20-23. Εκκλησιαστική Αλήθεια, Κωνσταντινούπολη: Η περί στρατολογίας εγκύκλιος (2 Σεπτεμβρίου 1909), σ. 273-276. Η στρατολογία των μη μουσουλμάνων (21 Οκτωβρίου 1909) σ. 329-331. Επίσημα γράμματα περί στρατολογίας (2 Δεκεμβρίου 1909), σ. 377-379. Επίσημα έγγραφα (9 Ιανουαρίου 1910), σ. 1-2. Τα περί στρατολογίας των Χριστιανών, σ. 50-51. Πατριαρχικά: προς χριστιανούς στρατιώτας προσρήσεις (5 Μαρτίου 1910), σ. 65-66. Το ζήτημα της στρατολογίας των χριστιανών, το ζήτημα της εκπαίδευσως (Δεκεμβρίου 1910), σ. 379-384. Επί τω νέω τακρίριω. Η κατάσταση των εν τη οθωμανική αυτοκρατορία Ελλήνων (30 Ιουνίου 1911), σ. 193-200. Βλ. επίσης Μπούρα, Κ., “Οι βουλευτικές εκλογές στην οθωμανική αυτοκρατορία”, Αθήνα (1984), σ. 75-76. Εμμανουηλίδης, Ε., “Τα τελευταία έτη της οθωμανικής αυτοκρατορίας”, Αθήνα (1924), σ. 150 κ.ε.. Αποστολίδης, Δ., “Η μεγάλη τραγωδία του Πόντου”, Αθήνα (1919), σ. 28-29.

⁸¹⁸ Για τελευταία φορά οι πρώην κρυπτοχριστιανοί απευθύνθηκαν αμέσως στο κοινοβούλιο, χωρίς βέβαια να προκύψει κάποια θετική μεταβολή. Βλ. και Lenin-Museum Moskau, F. 181, No 193, Επιστολές αρ. 33, 37 (15 Δεκεμβρίου 1909).

τελευταίες δεκαετίες είχαν καταφύγει στη Ρωσία και τώρα κάτω από τις νέες συνθήκες (σύμφωνα με τις οποίες ίσχυε στρατιωτική θητεία και για τους χριστιανούς, αλλά και σε ειδικούς γι' αυτούς στρατώνες) ήθελαν να γυρίσουν πίσω.

Μία από τις αναφορές αυτές (όλες είχαν ημερομηνία 15 Δεκεμβρίου 1909) παραδόθηκε στους βουλευτές του οθωμανικού κοινοβουλίου που κατάγονταν από την Τραπεζούντα και την Αργυρούπολη.⁸¹⁹ Στάλθηκαν επίσης, ειδικά, στη διεύθυνσή τους, στον Έλληνα βουλευτή Κωφίδη από την Τραπεζούντα και στον Έλληνα βουλευτή Μπούσιο από τα Σέρβια της Μακεδονίας.⁸²⁰ Τονίζονταν και εδώ επίσης ότι οι πρώην κρυπτοχριστιανοί δε ζητούν ειδικά προνόμια, αλλά είναι απόλυτα πρόθυμοι να κάνουν τη στρατιωτική τους θητεία, αν εξασφαλιζόταν και σε αυτούς η ίδια αντιμετώπιση με τους χριστιανούς. Η δήλωση αυτή αποδυνάμωνε τα επιχειρήματα εκείνων που κατηγορούσαν τους Σταυριώτες και τους Tenessour-roum ότι αυτό για το οποίο ενδιαφέρονται κυρίως είναι η απαλλαγή από τη στρατιωτική θητεία.

Στην αναφορά προς τον Μπούσιο τονίζεται ότι πολλοί από εκείνους οι οποίοι δεν τα κατάφεραν να διαφύγουν στη Ρωσία «νικήθηκαν», πράγμα που σήμαινε πως μερικοί ύστερα από τις δυσκολίες και τους διωγμούς αναίρεσαν το βήμα της ομολογίας, που είχαν κάνει και συνέχισαν ξανά το δρόμο του κρυπτοχριστιανισμού.

Η αντιχριστιανική και ιδιαίτερα η ανθελληνική διάθεση του τουρκικού λαού αλλά και της κυβέρνησης μεγάλωνε διαρκώς. Από την Τραπεζούντα ο τότε αυστριακός πρόξενος ενημέρωνε, τον Μάιο του 1910, τη Βιέννη ότι από την εκεί «Λέσχη των Νεότουρκων» αποφασίστηκε «το πιο αυστηρό μπουκοτάζ εναντίον των ελληνικών προϊόντων και πλοίων. Καθετί το ελληνικό προκαλεί την οργή».⁸²¹

⁸¹⁹ Lenin-Museum Moskau, F. 181, No 193, Επιστολή αρ. 36 (15 Δεκεμβρίου 1909).

⁸²⁰ Lenin-Museum Moskau, F. 181, No 193, Επιστολή αρ. 33 (15 Δεκεμβρίου 1909), προς τον Ματθαίο Κωφίδη και αρ. 37 (15 Δεκεμβρίου 1909) προς τον Γεώργιο Μπούσιο. Βλ. και Αποστολίδης, Δ., *“Ιστορία του Ελληνισμού του Πόντου”*, Θεσσαλονίκη (1935), σ. 28-29. Μπούρα, Κ., *“Οι βουλευτικές εκλογές στην οθωμανική αυτοκρατορία”*, στο: Δ.Κ.Μ.Σ., τ. 4, Αθήνα (1983), σ. 75. Εμμανουηλίδης, Ε., *“Τα τελευταία έτη της οθωμανικής αυτοκρατορίας”*, Αθήνα (1924), σ. 151-154.

⁸²¹ Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 349, *“Konsulate 1910 Trapezunt,”* Z 27 pol. (27 Μαΐου 1910), Moricz an v. Aehrenthal. Στην ειδικά για το σκοπό αυτό ιδρυθείσα επιτροπή ήταν μέλη και δύο Έλληνες. Κατά τη γνώμη μου ένδειξη του γεγονότος ότι οι

Μια τουρκική ναυτιλιακή εταιρεία ειδοποιήθηκε μάλιστα, πως θα πρέπει να απολύσει όλους τους Έλληνες ναυτικούς, αν δε θέλει να έχει φασαρίες.

Ύστερα από δύο εβδομάδες έγιναν νεοτουρκικές διαδηλώσεις για το κρητικό ζήτημα, που είχαν ως συνέπεια ένα κύμα προαιρετικών κατατάξεων στο στρατό από νεαρούς Τούρκους. Στην πόλη Ικόνιον δηλώθηκαν τότε για προαιρετική κατάταξη 50.000 εθελοντές.⁸²² Τον Αύγουστο έβγαλε το υπουργείο Άμυνας μια διαταγή που απαγόρευε την κατάταξη των χριστιανών στο στρατό, ακόμα και αν επρόκειτο για εθελοντές.⁸²³ Σε λίγο ακολούθησε μια ανάλογη διαταγή, που απαγόρευε την απασχόληση σε όλα τα σχολεία της χώρας «ξένου» δηλ. μη οθωμανικού διδακτικού προσωπικού, μέτρο από το οποίο πλήττεται κυρίως η Σμύρνη, όπου δίδασκαν 150 περίπου δάσκαλοι ελληνικής υπηκοότητας. Σε μέρη στο εσωτερικό της χώρας οι Έλληνες δάσκαλοι εμποδίζονταν, από την τουρκική αστυνομία, στην άσκηση των καθηκόντων τους και τα σχολεία έκλειναν.⁸²⁴

Για την ανάμειξη των τουρκικών αρχών σε θρησκευτικές και σχολικές υποθέσεις οι Έλληνες βουλευτές του κοινοβουλίου παραπονέθηκαν τον Αύγουστο, με μια επιστολή τους, στο σουλτάνο. Εξέφραζαν επίσης τη λύπη τους, γιατί δεν τηρούνταν οι νεοτουρκικές υποσχέσεις για ισότητα των χριστιανών, αφού ακόμα δεν είχαν εξασφαλιστεί οι ειδικοί στρατώνες για τους χριστιανούς,

Νεότουρκοι δεν επέτρεπαν αντιπολίτευση. Βλ. και Bonn PAAA, Turkei No. 168, *„Beziehungen der Pforte zu Griechenland“*, Band 7, No. 75 (16 Ιουνίου 1910). Εμμανουηλίδης, Ε., *„Τα τελευταία έτη της οθωμανικής αυτοκρατορίας“*, σ. 59 κ.ε.. Ροδάς, Μ., *„Πώς η Γερμανία κατέστρεψε τον Ελληνισμό της Τουρκίας“*, Αθήνα (1978), σ. 22. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., Α. 1920, *„Ο Ελληνισμός του Πόντου“*, Έκθεση του αρχιμανδρίτη Παναρέτου, σ. 24.

⁸²² Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 349, *„Konsulate 1910 Trapezunt,“* Z 31 pol. (11 Ιουνίου 1910), Moricz an v. Aehrenthal.

⁸²³ Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 349, Konsulate 1910 Smyrna, No. 62 (28 Σεπτεμβρίου 1910), Krac an v. Aehrenthal: «το υπουργείο άμυνας με βάση την εγκύκλιο της 25 Αυγούστου 1326 Z1. 782 ειδοποίησε τους σωματάρχες ότι οι χριστιανοί δεν πρέπει να γίνονται δεκτοί στην κατηγορία των Mustahfiz (πολιτοφυλάκων), ούτε καν ως εθελοντές». Αυτό δείχνει κατά τη γνώμη μου την έλλειψη εμπιστοσύνης απέναντι στους χριστιανούς από τους Τούρκους.

⁸²⁴ Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 349, Konsulate 1910 Smyrna, No. 67 (14 Οκτωβρίου 1910), Krac an v. Aehrenthal. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1911 /B 53, Προξενεία Θεσσαλονίκης — Μοναστηρίου, Αρ. 674 (24 Ιουλίου 1911), Konsul von Thessaloniki an das Griechische Außenministerium. Βλ. επίσης Τασούδης, Γ., *„Άρθρα και μελέται αρχιεπισκόπου Αθηνών του από Τραπεζούντας 1911-1949“*, Αθήνα (1977), σ. 44-45, άρθρο του μητροπολίτη Τραπεζούντας Χρύσανθου, κατά παράθεση στο περιοδικό του Οικουμενικού Πατριαρχείου *„Εκκλησιαστική Αλήθεια“* της 27 Αυγούστου 1911 με τίτλο «Σωβινισμού και βιαιότητας θύματα».

όπως είχε δοθεί η υπόσχεση. Οι χριστιανοί δεν μπορούσαν να γίνουν αξιωματικοί. Σε περιοχές, που κατοικούνταν κατά πλειοψηφία από Έλληνες, η διοίκηση εξακολουθούσε να είναι τουρκική και όχι ελληνική, όπως είχε συμφωνηθεί. Τέλος, παρ' όλες τις διαβεβαιώσεις σε περίπτωση δικαστικής δίωξης ελληνορθόδοξων κληρικών, οι τελευταίοι δεν παραδίνονταν στη δικαστική δικαιοδοσία του Πατριαρχείου.⁸²⁵

Τον Μάρτιο του 1910, τελικά, το υπουργείο Εσωτερικών έστειλε στον έπαρχο Τραπεζούντας μια επίσημη απόφαση σύμφωνα με την οποία οι «αποστάτες» μπορούσαν να απαλείψουν τον χαρακτηρισμό «Tenessouir-roum» και το τουρκικό όνομά τους, υποβάλλοντας πιστοποιητικό γεννήσεως. Αυτό θεωρητικά ισοδυναμούσε με ισότητα όλων των πρώην κρυπτοχριστιανών, δηλ. των Tenessouir-roum και των Σταυριωτών, με τους αναγνωρισμένους χριστιανούς.⁸²⁶ Η απόφαση όμως αυτή γνωστοποιήθηκε στον μητροπολίτη Τραπεζούντας, την αρμόδια δηλ. ελληνική αρχή, ύστερα από εννιά μήνες, δηλ. στις 29 Δεκεμβρίου 1910,⁸²⁷ πράγμα που, κατά τη γνώμη μου, αντικατοπτρίζει την απροθυμία των τουρκικών αρχών και της νεοτουρκικής κυβέρνησης, να θέσει σε εφαρμογή το περιεχόμενο της απόφασης. Την επόμενη κίολας ημέρα, ο μητροπολίτης δημοσίευσε την απόφαση του υπουργείου Εσωτερικών και προέτρεπε όλους τους ενδιαφερόμενους να κάνουν χρήση των διατάξεών της.⁸²⁸

Το ελληνικό υπουργείο Εξωτερικών ενημερώθηκε σχετικά από μια έκθεση του Έλληνα προξένου στην Τραπεζούντα στις 6 Ιανουαρίου 1911.⁸²⁹ Με την ευκαιρία αυτή ο Έλληνας υπουργός Εξωτερικών έγραψε την 1^η Φεβρουαρίου

⁸²⁵ Από το αντίγραφο της επιστολής των Ελλήνων βουλευτών προς το σουλτάνο, που ετοίμασε ο Έλληνας πρεσβευτής στην Κωνσταντινούπολη στις 12-8-1910 και έστειλε στην Αθήνα: Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1910, ΙΒ. ΙΓ., α.α.κ., Αρ. 1372 (12 Αυγούστου 1910), Καταπίεσεις και βιαιοπραγίες Τούρκων εναντίον Ελλήνων. Βλέπε και Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1910/ΙΕ, Στρατολογία χριστιανών εν Τουρκία, Επιστολή του Ι.Δ., Αθήνα (30 Μαρτίου 1910) με τον τίτλο «Την στρατολογίαν μας εν Τουρκία».

⁸²⁶ Ελληνική μετάφραση αυτού του σημαντικού εγγράφου έστειλε ο Έλληνας πρόξενος της Τραπεζούντας στην Αθήνα και βρίσκεται σήμερα στα αρχεία του υπουργείου εξωτερικών. Αθήνα: Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1911, Β/53, Προξενεία Θεσσαλονίκης — Μοναστηρίου, Αρ. 10 (6 Ιανουαρίου 1911).

⁸²⁷ Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1911, Β/53, Προξενεία Θεσσαλονίκης — Μοναστηρίου, Αρ. 10 (6 Ιανουαρίου 1911).

⁸²⁸ Το ίδιο.

⁸²⁹ Το ίδιο.

1911 στο ελληνικό προξενείο Μοναστηρίου και στο ελληνικό υποπροξενείο στο Δυρράχιο, στις περιοχές των οποίων ζούσαν επίσης κρυπτοορθόδοξοι χριστιανοί, οι Σπαθιώτες, και τους παράγγειλε να κάνουν προσπάθειες, ώστε να πετύχουν και για τους Σπαθιώτες ό,τι είχε επιτευχθεί για τους Σταυριώτες.

Μια έκθεση με στατιστικά στοιχεία για τους Tenessour-goum των ποντιακών περιοχών Τραπεζούντας, Χαλδείας και Ροδόπολης, που υποβλήθηκε στο ελληνικό υπουργείο Εξωτερικών στις 17 Φεβρουαρίου 1911 ανεβάζει τον αριθμό των οικογενειών τους σε 431.⁸³⁰ Τα μέλη αυτών των οικογενειών καθώς και οι Σταυριώτες της Καππαδοκίας είχαν σύμφωνα με την απόφαση του υπουργείου εσωτερικών του 1910 το δικαίωμα να καταγραφούν ως χριστιανοί, γεγονός το οποίο από την πλευρά των Τούρκων έλυne οριστικά το πρόβλημα των Tenessour-goum. Εκτός, όμως, από τους κατοίκους εκείνων των χωριών που ήταν απομονωμένα και έμαθαν, πολύ αργά, για τη δυνατότητα αυτή και πολλοί άλλοι δεν έκαναν, συνειδητά, χρήση του δικαιώματος αυτού. Από μια έκθεση του Έλληνα προξένου της Τραπεζούντας προς την Αθήνα ξέρουμε π.χ. ότι το Νοέμβριο του 1911 οι κάτοικοι δύο ελληνικών χωριών κοντά στη Σάντα, της Θέρσας και της Σταμάτας, με 100 και 125 οικογένειες, εξακολουθούν να εμφανίζονται ως μωαμεθανοί, στην πραγματικότητα όμως είναι κρυπτοχριστιανοί που προσέρχονται στη Σάντα και παρακολουθούν κρυφά τη λειτουργία.⁸³¹

Η στάση αυτή εξηγείται με βάση πολλούς λόγους: Οι ελληνοτουρκικές εντάσεις, στις οποίες αναφερθήκαμε παραπάνω, εξακολουθούσαν να υπάρχουν και τώρα, γεγονός που είχε ως συνέπεια καταπίεση, διωγμούς και ταλαιπωρίες του ελληνικού πληθυσμού. Εξάλλου ο ελληνικός πληθυσμός δεν είχε καμιά βάση να πιστεύει πως η επίσημη ομολογία πίστης θα συνέτεινε στην ισότητα και στην ελευθερία, τη στιγμή που οι μέχρι τώρα υποσχέσεις των Νεότουρκων δεν είχαν τηρηθεί σχεδόν ποτέ. Έτσι, πολλοί Έλληνες χριστιανοί και κρυπτοχριστιανοί κατέφευγαν την εποχή αυτή είτε σε δύσβατες ορεινές περιοχές

⁸³⁰ Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1911, Β/53, Προξενία Θεσσαλονίκης - Μοναστηρίου, Τραπεζούντα (17 Φεβρουαρίου 1911), Κατάλογος των εκ της επαρχίας Τραπεζούντος, Χαλδίας και Ροδοπόλεως καλουμένων τενεσσούρ χριστιανών.

⁸³¹ Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1912, Β/50, Στατιστικά στοιχεία πληθυσμού Μ. Ασίας, Αρ. 571, Τραπεζούντα (21 Νοεμβρίου 1911).

ή περνούσαν τα σύνορα προς τη Ρωσία, για να αποφύγουν τη στρατιωτική θητεία, η οποία εξακολουθούσε να εμπεριέχει όπως και πριν πολλούς κινδύνους, μια και δεν έγιναν οι ειδικοί για τους χριστιανούς στρατώνες, όπως είχε δοθεί η υπόσχεση.⁸³²

Οι αποφάσεις του νεοτουρκικού συνεδρίου, που έγινε το 1911 στη Θεσσαλονίκη, είναι ενδεικτικές της αντιχριστιανικής διάθεσης σε όλο το κράτος. Αποφασίστηκε τότε να αφοπλιστούν οι χριστιανοί, που ζούσαν στη Μακεδονία, σ' αντίθεση με τους μουσουλμάνους, που μπορούσαν να κρατήσουν τα όπλα τους και μάλιστα εκεί όπου αποτελούσαν τη μειοψηφία να εξοπλιστούν. Ακόμη οι στρατιωτικές και αστυνομικές αρχές αποκτούσαν ελευθερία κινήσεων απέναντι σε «ύποπτα» άτομα, για τα οποία αποφάσιζαν ακόμα και εκτοπίσεις. Αποφασίστηκε επίσης να εγκατασταθούν μουσουλμάνοι στα βουλγαρικά και ελληνικά σύνορα και παράλληλα να απαγορευθεί η αγορά γης από χριστιανούς στις περιοχές αυτές. Το μπουκόταζ κατά του ελληνικού εμπορίου έπρεπε να ενταθεί ακόμα περισσότερο και να εμποδιστεί με κάθε τρόπο η δημιουργία νέων φιλελεύθερων κομμάτων. Τέλος, αποφασίστηκε να επιβληθεί ακόμα και με την βία ο πλήρης «εξοθωμανισμός» όλων των υπηκόων του κράτους.⁸³³

Για τη στάση των Νεότουρκων απέναντι σε όλες τις αντίθετες τάσεις ο πρόξενος της Αυστρίας στη Σμύρνη αναφέρει σε μια έκθεσή του τον Φεβρουάριο του 1911 τα εξής: *«Το κόμμα που κυβερνάει δεν διστάζει να πάρει ακόμα και τρομοκρατικά μέτρα, για να εξοντώσει τους αντιπάλους του. Έχοντας την εξουσία, απομακρύνει επανειλημμένα υπαλλήλους από διάφορους τομείς της διοίκησης, οι οποίοι δε διακηρύσσουν ανοιχτά ότι είναι οπαδοί του, και μάλιστα με τέτοια*

⁸³² Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., Α. 1920, “Ο Ελληνισμός του Πόντου”, Έκθεση του αρχιμανδρίτη Παναρέτου, σ. 23. Παναρέτος, “ο Πόντος ανά τους αιώνες”, Δράμα (1927), σ. 148.

⁸³³ Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1911, Β/53, Προξενία Μ. Ασίας, Αρ. 236, Σαμψούντα (30 Μαΐου 1911), Συνημμένο: Επιστολή του μητροπολίτη Σαμψούντας, Γερμανού με αριθμ. 363 (30 Μαΐου 1911) και θέμα τους διωγμούς των χριστιανών. Αρ. πρωτ. 440, Σαμψούντα (13 Οκτωβρίου 1911). Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1911, Β/53. Προξενία Θεσσαλονίκης — Μοναστηρίου, Αρ. 674, Θεσσαλονίκη (24 Ιουλίου 1911). Duda, H., “Vom Kalifat zur Republik”, Wien (1948), σ. 63-64. Lepsius, J., “Bericht über die Lage des armenischen Volkes in der Türkei”, Potsdam (1916), σ. 220 κ.ε.. Τασούδης, Γ., “Άρθρα και μελέται αρχιεπισκόπου Αθηνών του από Τραπεζούντος 1911-1949”, Αθήνα (1977), σ. 50-53. Χρύσανθος, “Στώμεν καλώς”, στο Περιοδικό του οικουμενικού Πατριαρχείου Έκκλησιαστική Αλήθεια (10 Σεπτεμβρίου 1911).

*σκληρότητα, ώστε κάποιος που θέλει να κάνει καριέρα να επιφυλάσσεται να δείξει οποιαδήποτε αντίθεση στα φρονήματα του».*⁸³⁴

Τον Οκτώβριο κυκλοφορεί στην Τραπεζούντα η είδηση ότι οι μουσουλμάνοι προμηθεύονται όπλα, για να κάνουν σφαγές εναντίον του χριστιανικού πληθυσμού. Δεν είναι διαπιστωμένο, κατά πόσο, είχε βάση η είδηση αυτή ή επρόκειτο απλώς για φήμη. Η κατάσταση πάντως ήταν τόσο σοβαρή, ώστε ο έπαρχος αναγκάστηκε να επιστήσει την προσοχή του τουρκικού πληθυσμού ότι τέτοιες εκτροπές θα επισύρουν την ποινή του θανάτου στους υπεύθυνους.⁸³⁵ Μολονότι στις εθνικές μειονότητες της αυτοκρατορίας είχε δοθεί από τους Νεότουρκους η υπόσχεση για ισότητα από κάθε άποψη, η επαρχία της Τραπεζούντας με δώδεκα αντιπροσώπους συνολικά είχε το 1912 ένα μόνο χριστιανό εκπρόσωπο, έναν Έλληνα. Το ελληνικό μέρος του πληθυσμού, που σύμφωνα με τις επίσημες στατιστικές, αριθμούσε περισσότερους από 75.000 άνδρες, υποεκπροσωπούσαν δηλ. σημαντικά, γεγονός για το οποίο διαμαρτύρονταν οι Έλληνες.⁸³⁶

Η αντιχριστιανική διάθεση εξακολουθούσε να επιτείνεται, όπως προκύπτει από ένα άρθρο μιας εφημερίδας της Κερασούντας (Μάιος 1912) με επικεφαλίδα «ήρθε ο καιρός του ξίφους και όχι της πολιτικής». Επειδή κατά την άποψη του πρεσβευτή της Αυστρίας σχετικά με την εφημερίδα αυτή «πρόκειται για το τοπικό όργανο της επιτροπής των Νεότουρκων» και επειδή το άρθρο αυτό απευθύνεται εναντίον των χριστιανικών χωρών του εξωτερικού, το άρθρο αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία: *«Η σωτηρία θα προκύψει από το σπαθί, στο σπαθί, με το σπαθί! Η φράση αυτή του κορανίου θα πρέπει να αποτελεί το σημείο προσανατολισμού για τη συμπεριφορά μας».*⁸³⁷ Ο παραπάνω πρεσβευτής

⁸³⁴ Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 352, Konsulate 1911 Smyrna, Ar. 11 (19 Φεβρουαρίου 1911), Krac an v. Aehrenthal.

⁸³⁵ Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 352, Konsulate 1911 Trapezunt, Z. 67. (31 Οκτωβρίου 1911), Moricz an v. Aehrenthal. Βλ. ακόμη Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1911, Β/53, Προξενεία Μ. Ασίας, Αρ. 455. Τραπεζούντα (12 Οκτωβρίου 1911).

⁸³⁶ Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 357, 'Konsulate 1912 Trapezunt', No. 18 (25 Απριλίου 1912), Moricz an Berchtold. Τασούδης, Γ., "Άρθρα και μελέται Χρύσανθου", Αθήνα (1977), σ. 92-93.

⁸³⁷ Άρθρο της εφημερίδας Κερασούντας «hademy Millet» (19 Μαΐου 1912) με τίτλο «Η ώρα του σπαθιού έφτασε και όχι η ώρα της πολιτικής», μέρος του οποίου μεταφράστηκε στα

αξιολογεί το πνεύμα της δήλωσης αυτής ως: «επιστροφή ενός μέρους του (νεοτουρκικού) κόμματος στην παλαιοτουρκική άποψη για τις σχέσεις ανάμεσα σε μουσουλμάνους και χριστιανούς».⁸³⁸ Ο βαλκανικός πόλεμος, που ξέσπασε στο τέλος του 1911, επέτεινε ακόμα περισσότερο την ανασφάλεια του χριστιανικού πληθυσμού. «Οι Έλληνες φοβούνται, πως το κρητικό πρόβλημα θα προκαλέσει ίσως έναν πόλεμο με την Ελλάδα και μαζί με αυτόν και πράξεις εκδίκησης, δηλ. σφαγές», ενημέρωνε την κυβέρνηση του τον Ιούνιο του 1912 ο πρόξενος της Αυστρίας.⁸³⁹

Το παρακάτω παράδειγμα είναι ενδεικτικό για την επιφυλακτικότητα των Ελλήνων κρυπτοχριστιανών, η οποία βέβαια δικαιολογείται εξαιτίας των τουρκικών μέτρων εναντίον των πρώην κρυπτοχριστιανών και των οικογενειών τους. Ένας Έλληνας ιερέας από το Καπίκιοϊ του Πόντου κληρονόμησε από τον (χριστιανό) πεθερό του δύο εργαστήρια, κατά την άποψη, όμως, του αρμόδιου καϊμακάμη αυτό ήταν παράτυπο, γιατί ο παππούς της γυναίκας του ήταν μωαμεθανός (δηλ. κρυπτοχριστιανός).

Ο καϊμακάμης («κυριευμένος από εκδικητική μανία εναντίον των Ελλήνων») έδειξε τη διάθεση του και με την απροθυμία του να επέμβει στο παρακάτω επεισόδιο, του οποίου ήταν μάλλον υποκινητής. Ο τοπικός διευθυντής της αστυνομίας πήγε με εννιά αστυνομικούς στα εργαστήρια, τα οποία ήταν νοικιασμένα σε τρίτους και διέταξε να πετάξουν στο δρόμο τα πράγματα. Περνώντας τυχαία από εκεί ο ιερέας και νόμιμος ακόμα κληρονόμος διαμαρτυρήθηκε για το γεγονός, ξυλοκοπήθηκε, όμως, άγρια και συνελήφθη ως κακοποιός. Ο μητροπολίτης Ροδοπόλεως πληροφορήθηκε τα καθέκαστα και χάρη

γερμανικά και βρίσκεται στα αρχεία του Υπουργείου Εξωτερικών της Αυστρίας. Βιέννη, HHStA, PA, XXXVIII, Karton 357, "Konsulate 1912 Trapezunt", No. 22. pol. (30 Μαΐου 1912), Moricz an Berchtold. Για ένα παρόμοιο άρθρο της ίδιας εφημερίδας ενημερώνει ο Έλληνας πρόξενος Σερινάδης στις 28 Μαΐου 1912 την Αθήνα. Αθήνα: Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1912, Β/53, Προξενείον Ελλάδος εν Τραπεζούντι, Αρ. 291, Τραπεζούντα (28 Μαΐου 1912). Βλ. ακόμη Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., Β/53 Προξενεία Μ. Ασίας Αρ. 440, Αμισός (13 Οκτωβρίου 1911).

⁸³⁸ Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 357, Konsulate 1912 Trapezunt, No. 22. pol. (30 Μαΐου 1912), Moricz an Berchtold.

⁸³⁹ Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 357, Konsulate 1912 Trapezunt, No. 25/pol. (8 Ιουνίου 1912), Moricz an Berchtold.

στην επέμβαση του απελευθερώθηκε ο ιερέας, χωρίς όμως να κληθούν οι υπεύθυνοι να δώσουν λόγο των πράξεών τους.⁸⁴⁰

Παίρνοντας υπόψη τέτοιου είδους ενέργειες γίνεται κατανοητή η επιφυλακτική στάση πολλών Ελλήνων κρυπτοχριστιανών και πρώην κρυπτοχριστιανών οι οποίοι προτιμούσαν να παραμένουν στην παλιά κατάσταση του κρυπτοχριστιανισμού και να αναστέλλουν, για την ώρα, τον αγώνα για διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους.

Το τέλος του βαλκανικού πολέμου, στις αρχές του 1914, δε συνοδεύτηκε και από μείωση της έντασης. Οι Νεότουρκοι σκηνοθέτησαν ένα νέο οικονομικό μπουϊκοτάζ εναντίον Ελλήνων και Αρμενίων. Στον τουρκικό πληθυσμό έγινε έκκληση να μην αγοράζουν από Έλληνες εμπόρους. «Στην Κερασούντα καλούνταν με επιγραφές στους τοίχους οι μουσουλμάνοι να μην μπαίνουν στα καταστήματα Ελλήνων κουρέων, επειδή οι Έλληνες στον τελευταίο πόλεμο αποδείχτηκαν πως είναι αναξιόπιστοι. Το μπουϊκοτάζ εδώ (στην Τραπεζούντα) αποτελεί συνέπεια της εξαιρετικά σοβινιστικής τάσης που ακολουθεί η νέα τουρκική κυβέρνηση και δεν μπορεί παρά να αποτελεί έναν κακό οϊωνό», έγραφε ο γενικός πρόξενος της Τραπεζούντας στις 29 Ιανουαρίου 1914 στη Βιέννη.⁸⁴¹ Και σε λίγο καιρό ύστερα από εντολή από την Κωνσταντινούπολη έκλεισαν τα ελληνικά σχολεία και οι εκκλησίες.⁸⁴²

Η είσοδος της Τουρκίας στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο (στις 29 Οκτωβρίου 1914) έδωσε την ευκαιρία στους Νεότουρκους, οι οποίοι στις

⁸⁴⁰ Από μια επιστολή του Αρχιμανδρίτη Παναρέτου προς τον μητροπολίτη Τραπεζούντας (22 Ιουνίου 1912). Αντίγραφο της επιστολής αυτής έστειλε ο Έλληνας πρόξενος Τραπεζούντας Σερινάδης στην Κωνσταντινούπολη (25 Ιουνίου 1912) και βρίσκεται σήμερα στα αρχεία του υπουργείου εξωτερικών. Αθήνα Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1912, Β/53 Προξενείον Ελλάδος εν Τραπεζούντι, Αρ. 350, Τραπεζούντα (25 Ιουνίου 1912).

⁸⁴¹ Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 365, Konsulate 1914 Trapezunt, Z. 8/P (29 Ιανουαρίου 1914), Moricz an Berchtold. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1922. Α/5/VI (13), Α' Πολιτική, Πόντος και Αρμενία, Σφαγαί Ελλήνων, Αρ. 576, Αθήνα (15 Ιουνίου 1922). Βλ. ακόμη Οικουμενικό Πατριαρχείο, "Μαύρη Βίβλος", Κωνσταντινούπολη (1919), σ. 238-284.

⁸⁴² Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 365, Konsulate 1914 Trapezunt, Zl. 40/P. (14 Ιουνίου 1914), Kwiatkowski an Berchtold. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., Α. 1920, "Ο Ελληνισμός του Πόντου", Έκθεση του αρχιμανδρίτη Παναρέτου, σ. 26. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1922. Α/5/VI (13), Α' Πολιτική, Πόντος και Αρμενία, Σφαγαί Ελλήνων, Αρ. 576, Αθήνα (15 Ιουνίου 1922). Εμμανουηλίδης, Ε., "Τα τελευταία έτη της οθωμανικής αυτοκρατορίας", Αθήνα (1924), σ. 289.

τελευταίες βουλευτικές εκλογές είχαν κερδίσει μια αξιόλογη νίκη, δεν έπαυαν όμως «να εκπροσωπούν απλώς την μειοψηφία του πληθυσμού»,⁸⁴³ υπό το πρόσχημα προληπτικών μέτρων, απαραίτητων για τον πόλεμο να κάνουν (από το 1915) μαζικές εκτοπίσεις και σφαγές του χριστιανικού πληθυσμού. Στις σφαγές αυτές, κατά τις οποίες βρήκαν το θάνατο περισσότεροι από τρία εκατομμύρια Αρμένιοι, Έλληνες, Ασσύριοι και άλλες χριστιανικές ομάδες, δεν ήταν αμέτοχη και η γερμανική στρατιωτική αποστολή, η οποία κατά τον Υοναν βρισκόταν στη χώρα ήδη από το τέλος του 1913, για να αναδιοργανώσει το διαλυμένο τουρκικό στρατό και να τον προετοιμάσει για μια κινητοποίηση.⁸⁴⁴ Κατά την άποψη του Υοναν «οι σφαγές των χριστιανών του 1915 δε θα μπορούσαν να γίνουν τουλάχιστον στην έκταση αυτή χωρίς την υποστήριξη της γερμανικής στρατιωτικής αποστολής, η οποία κατά τη διάρκεια του πρώτου παγκόσμιου πολέμου στηριζόταν σε πάνω από 800 αξιωματικούς του γερμανικού στρατού καθώς και στον πολεμικό εξοπλισμό και την οικονομική υποστήριξη της γερμανικής κυβέρνησης».⁸⁴⁵

Η κατάσταση λοιπόν, από την αρχή του πρώτου παγκόσμιου πολέμου, άρχισε να γίνεται για τους χριστιανούς ξανά πιο δύσκολη και πιο επικίνδυνη, καθώς από την τουρκική πλευρά τους κατηγορούσαν, ότι συμπαθούσαν την Αντάντ και επιθυμούσαν την ήττα της Τουρκίας.⁸⁴⁶ Για να προφυλαχθεί λοιπόν από τις τάσεις αυτές η Τουρκία αλλά και «για να εκμεταλλευτεί την κατάσταση των χριστιανών υπηκόων της πολιτικά, απειλούσε από την αρχή του πολέμου την Αθήνα με πράξεις εκδίκησης εναντίον των Ελλήνων, που κατοικούσαν στην Τουρκία, στην περίπτωση κατά την οποία η

⁸⁴³ Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 365, Konsulate 1914 Trapezunt, Zl. 42/P. (16Ιουνίου 1914), Kwiatkowski an Berchtold.

⁸⁴⁴ Yonan, G., "Assyrer heute", Hamburg-Wien (1978), σ. 28. Για το γιγαντιαίο μηχανισμό της γερμανικής αποστολής στην Τουρκία, βλ. αρχικά του Υπουργείου Εξωτερικών της Δ. Γερμανίας. Bonn PAAA, Konstantinopel 136 (1914), Die deutsche Militärmission; Konstantinopel 137 (1915), Deutsches Militär in der Tjrkei; Konstantinopel 138 (1915), Militärmission. Βλ. ακόμη Stephanjan, St., "Die imperialistische Politik des kaiserlichen Deutschland gegenüber Westarmenien während des Ersten Weltkrieges", στο: Pogrom, Nr. 64, 10. Jhrg. (1979), σ. 23.

⁸⁴⁵ Yonan, G., ό.π., σ. 28.

⁸⁴⁶ Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 361, Konsulate 1913 Trapezunt, Z. 121 pol. (28 Δεκεμβρίου 1913), Moricz an Berchtold. Bihl, W., Die "Kaukasus-Politik der Mittelmächte", Teil 1, Wien-Koln-Graz (1975), σ. 182.

Ελλάδα θα προσχωρούσε στην Αντάντ».⁸⁴⁷ Ποια μορφή θα έπαιρναν οι πράξεις αυτές εκδίκησης προκύπτει από το περιστατικό που περιγράφει ο στρατιωτικός ακόλουθος Πομιανκόφσκι από πρώτο χέρι: Ο ίδιος άκουσε τον Τούρκο υπουργό Εσωτερικών Ταλαάτ πασά να λέει με απότομο τόνο στον πιο πλούσιο Έλληνα της Κωνσταντινούπολης ότι «στην περίπτωση που η Ελλάδα θα κηρύξει τον πόλεμο εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ο πρώτος που θα κρεμάσει ο πασάς, θα είναι αυτός».⁸⁴⁸

Ένας παραπέρα λόγος για την ένταση των διωγμών εναντίον των Ελλήνων κατά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο είναι κατά τη γνώμη μου ο φθόνος του τουρκικού πληθυσμού για την οικονομική ευημερία των Ελλήνων.⁸⁴⁹ Οι πρώτες ενδείξεις του φθόνου αυτού εκφράστηκαν με το μπουϊκοτάζ, που οργάνωσαν οι Νεότουρκοι, εναντίον των Ελλήνων (και Αρμενίων) εμπόρων στις αρχές του 1914.

Θα προσπαθήσουμε στη συνέχεια να δώσουμε μια αμυδρή εικόνα των τουρκικών μέτρων εναντίον του ελληνικού πληθυσμού. Το σχετικό υλικό, που αναφέρεται στα γεγονότα αυτά, είναι τόσο πλούσιο ώστε είμαστε αναγκασμένοι εδώ να περιοριστούμε σε πολύ λίγα ενδεικτικά παραδείγματα.

Το 1915 άρχισαν οι πρώτες έρευνες στα σπίτια Ελλήνων στην Αλεξανδρέττα,⁸⁵⁰ ίσως στα πλαίσια του γενικού αφοπλισμού του ελληνικού πληθυσμού. Οι Αρμένιοι αυτήν την εποχή, πριν δηλ. ακόμα να εκτοπιστούν ή να εξοντωθούν, δέχονταν την επίσκεψη στο σπίτι τους φανατικών μωαμεθανών και υφίσταντο την «προπαγάνδα για εξισλαμισμό με την απειλή ασφαλώς σοβαρών συνεπειών για εκείνους που παρέμειναν πιστοί στη θρησκεία τους».⁸⁵¹ Πολλές λοιπόν

⁸⁴⁷ Pomiankowski, J., *“Der Zusammenbruch des Ottomanischen Reiches”*, Zurich-Leipzig-Wien (1928), σ 158. Η Ελλάδα μπήκε στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο στο τέλος Ιουνίου 1917.

⁸⁴⁸ Ο ίδιος, ό.π., σ. 158. Κατά τον R. de Nogales *“Vier Jahre unter dem Halbmond”*, Berlin (1925), σ. 98. Ο Ταλαάτ πασάς ήθελε μετά τους Αρμενίους να ξεκαθαρίσει και με τους Έλληνες και τους άλλους χριστιανούς της χώρας.

⁸⁴⁹ Bihl, W., *“Die Kaukasus-Politik der Mittelmächte”*, Teil I, Wien-Koln-Graz (1975), σ. 182. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1922. Α/5/VI (13), Α' πολιτική, Πόντος και Αρμενία, Σφαγαί Ελλήνων, Αρ. 576, Αθήνα (15 Ιουνίου 1922).

⁸⁵⁰ Lepsius, J., *“Deutschland und Armenien 1914-1918”*, Potsdam (1919), σ. 31.

⁸⁵¹ Lepsius, J., ό.π., σ. 105. Ο ίδιος, *“Der Todesgang des Armenischen Volkes”*, Postdam (1927), σ. 254-255.

οικογένειες «στην Τραπεζούντα, τη Σαμψούντα και αλλού κάτω από την πίεση των αρχών αλλαξοπίστησαν και γλύτωσαν».⁸⁵²

Κατ' ανάλογο τρόπο έγινε στα πλαίσια των μαζικών εκτοπίσεων και ο αναγκαστικός εξισλαμισμός του ελληνικού πληθυσμού. Οι εκτοπισμένοι από τα παράλια στην ενδοχώρα Έλληνες κατανεμήθηκαν συστηματικά σε μωαμεθανικά χωριά και μάλιστα κατά τέτοιο τρόπο, ώστε σε κάθε χωριό να εγκατασταθούν το πολύ πέντε μέχρι δέκα οικογένειες Ελλήνων⁸⁵³ ή έτσι ώστε το ποσοστό των Ελλήνων να μην υπερβαίνει το 10% του πληθυσμού του χωριού. Μοναδικός σκοπός των μέτρων αυτών ήταν ο εξισλαμισμός του ελληνικού πληθυσμού.⁸⁵⁴

Οι Έλληνες δεν επιτρεπόταν να εγκαταλείψουν τα χωριά αυτά⁸⁵⁵ και δεν είχαν έτσι καμιά δυνατότητα να εξασφαλίζουν οι ίδιοι τα απαραίτητα για το βιοπορισμό τους, πράγμα που εκμεταλλεύονταν οι τουρκικές αρχές από την πλευρά τους, για να τους εξισλαμίσουν, αφού πρόνοια για τους δεινοπαθούντες εξασφαλιζόταν μόνο για όσους είχαν μεταστραφεί στον ισλαμισμό.⁸⁵⁶ Πολλά παιδιά που είχαν χάσει τους γονείς και τις οικογένειές τους κατά τη διάρκεια του εκτοπισμού γύριζαν αβοήθητα εδώ και εκεί στα βουνά, εκτεθειμένα στο σίγουρο θάνατο από την πείνα και το κρύο. Όσα πάλι επιζούσαν, κατανέμονταν από τις τουρκικές αρχές στο μωαμεθανικό πληθυσμό των χωριών και έτσι «ήταν πλέον χαμένα για το χριστιανισμό».⁸⁵⁷ Άλλα ορφανά Ελληνόπουλα και παιδιά που στη διάρκεια των εξοριών και μέσα στις ανώμαλες καταστάσεις εκείνης της εποχής έχασαν τους γονείς

⁸⁵² Lepsius, J., *“Deutschland und Armenien 1914-1918”*, Potsdam (1919), σ. XXXV, 95

⁸⁵³ Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., *“Οι ανθελληνικοί διωγμοί εν Τουρκία”*, σ. 32. Έκθεση του Έλληνα πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη προς το υπουργείο εξωτερικών (16 Απριλίου 1915).

⁸⁵⁴ Αθήνα. Α.Υ.Ε., Κ.Υ., *“Οι ανθελληνικοί διωγμοί εν Τουρκία”*, σ. 31 (14 Ιανουαρίου 1916). Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1922. Α/5/VI(13), Α' πολιτική, Πόντος και Αρμενία, Σφαγαί Ελλήνων, αρ.576, Αθήνα (15 Ιουνίου 1922).

⁸⁵⁵ Αθήνα. Α.Υ.Ε., Κ.Υ., *“Οι ανθελληνικοί διωγμοί εν Τουρκία”*, σ. 32.

⁸⁵⁶ Λαμέρας, Κ., *“Το Μικρασιατικό Πρόβλημα”*, Αθήνα (1918), σ. 66. Αθήνα. Α.Υ.Ε., Κ.Υ., *“Οι ανθελληνικοί διωγμοί εν Τουρκία”*, σ. 32 (14 Ιουνίου 1915). Κυνηγόπουλος, Π., *“Εκθέσεις περιτών καταστροφών και σφαγών της επαρχίας Κολωνίας της Νικοπόλεως”*, Κωνσταντινούπολη (1919), σ. 19.

⁸⁵⁷ Λαμέρας, Κ., ό.π., σ. 67-68.

τους κατέληξαν σε ορφανοτροφεία, π.χ. στο μικρασιατικό Πάνορμο, όπου έπαιρναν μωαμεθανική αγωγή.⁸⁵⁸

Πολλοί από τους πρόσφυγες και τους εκτοπισμένους πέθαναν, «γιατί οι Τούρκοι εμπόδιζαν τον επισιτισμό».⁸⁵⁹ Ένας Γερμανός δραγουμάνος ετοίμασε κατά τη διάρκεια ενός υπηρεσιακού ταξιδιού στο Αϊβαλί, τον Αύγουστο του 1915, μια πολύ εμπειριστατωμένη έκθεση για την κατάσταση του ελληνικού πληθυσμού στην περιοχή αυτή: «Όλοι οι άνδρες που στέκονται στα πόδια τους κλήθηκαν στο στρατό και έμειναν σχεδόν μόνο γυναίκες, παιδιά και γέροι. Και αυτούς τους μάζεψαν όλους μαζί κοντά στις σιδηροδρομικές γραμμές, για να μπορούν να τους φυλάγουν καλύτερα. Επειδή η κυβέρνηση δεν ενδιαφέρεται καθόλου για τη διατροφή των μαζών, πεθαίνουν καθημερινά πάρα πολλοί. Οι στρατευμένοι Έλληνες, όπως διαπίστωσα παντού στο εσωτερικό της Μ. Ασίας, χρησιμοποιούνται για την κατασκευή δρόμων και στρατώνων και σε άλλες βαριές εργασίες. Στη δυτική Μ. Ασία με εξαίρεση το Αϊβαλί, τη Σμύρνη και τη γύρω περιοχή έχει εξαλειφθεί το μέχρι τώρα ανθηρό ελληνικό στοιχείο».⁸⁶⁰

Η κατάσταση αυτή συνεχίστηκε για πολύ ακόμα. Τον Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου (1915) ο Γερμανός πρεσβευτής στην Κωνσταντινούπολη Μέττερνιχ έστειλε, στον Καγκελάριο της χώρας του, μια έκθεση με τα αιτήματα του Έλληνα συναδέλφου του καθώς και του Πατριάρχη σχετικά με τις μαζικές εκτοπίσεις. Η έκθεση αυτή μας πληροφορεί επίσης, πως τα εγκαταλειμμένα ελληνικά χωριά και χωράφια καταλήφθηκαν από μωαμεθανούς εποίκους και ότι οι πρόσφυγες καθώς ερχόταν η πιο δύσκολη εποχή του έτους δεν είχαν ούτε τα απαραίτητα για την επιβίωσή τους.⁸⁶¹

⁸⁵⁸ Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., “Οι ανθελληνικοί διωγμοί εν Τουρκία”, σ. 31, τηλεγράφημα αρ.3272 του Έλληνα πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη προς το Υπουργείο Εξωτερικών (17 Μαρτίου 1917).

⁸⁵⁹ Bonn PAAA, Türkei No. 168, “*Beziehungen der Türkei zu Griechenland*”, Band 14, Nr.1034 (3 Αυγούστου 1915), Telegramm des deutschen Gesandten in Athen, Mirbach, an das Ausw.Amt; και αρ. 957 (19 Ιουλίου 1915), Telegramm von Mirbach an das Ausw. Amt. Αθήνα, Α.Υ.Ε.,Κ.Υ., Α 1920, “Ο Ελληνισμός του Πόντου”, Έκθεση αρχιμανδρίτου Παναρέτου, σ. 33 κ.ε..

⁸⁶⁰ Bonn PAAA, Türkei No. 168, “*Beziehungen der Türkei zu Griechenland*”, τ. 14, «Beobachtungen des Dragomans Schworbel auf seiner Dienstreise nach Aiwali (2-19 Αυγούστου 1915)».

⁸⁶¹ Bonn PAAA, Türkei No. 175b, “*Die Christen in der Türkei*”, τ. 9, αρ. 736 (27 Δεκ. 1915),

Δεν ήταν καλύτερη η θέση των Ελλήνων, που ήταν υπόχρεοι στρατιωτικής θητείας. Ήδη τον Απρίλιο του 1915 ο Ενβέρ πασάς πέρασε ένα στρατολογικό νόμο ο οποίος περιόριζε σημαντικά τις δυνατότητες απαλλαγής ή εξαγοράς της στρατιωτικής θητείας.⁸⁶² Μέχρι τότε το ποσοστό απαλλαγών έφτανε το 50% και οι χριστιανοί δεν υπηρετούσαν στον τουρκικό στρατό συνήθως. Το γεγονός αυτό αντιμετωπιζόταν τώρα κυρίως με τη δραστική αύξηση του ποσού εξαγοράς. Κατά τον Πομιανκόφσκι «η ρύθμιση αυτή είχε σαν σκοπό πρωτίστως να βελτιώσει τα εισοδήματα του κράτους και από την άλλη δεν έβλαπτε τα συμφέροντα του στρατού, μιας και ο αριθμός εκείνων οι οποίοι μπορούσαν να διαθέσουν ένα τέτοιο ποσό για την εξαγορά περιοριζόταν σημαντικά».⁸⁶³

Τον Μάιο του 1916 εισήχθη νομοθετικά η σωματική ποινή για «να βελτιωθεί η πειθαρχία στο στρατό» και κυρίως για να περιοριστούν οι λιποταξίες. Επειδή από τον ελληνικό πληθυσμό καλούνταν για κατάταξη «χωρίς σχεδόν εξαίρεση ανάπηροι, άρρωστοι και γέροι, οι οποίοι χρησιμοποιούνταν στην κατασκευή δρόμων» και «από αυτούς ένας μεγάλος αριθμός πέθαινε εξαιτίας ελλιπούς διατροφής και κακών συνθηκών διαβίωσης»,⁸⁶⁴ είναι ευνόητη η συμπάθεια που έδειχναν οι Έλληνες του Πόντου απέναντι στην ιδέα της ρωσικής κατοχής. Σύμφωνα με γερμανικά αρχεία «μέχρι το τέλος του 1917 επιστρατεύθηκαν περισσότεροι από 200.000 Έλληνες 15 μέχρι 48 ετών. Πολλοί από αυτούς πέθαναν από την κακή μεταχείριση, αρρώστιες, πείνα και κρύο».⁸⁶⁵

Metternich an v. Bethmann Hollweg. Bonn PAAA, Türkei No. 168, *“Beziehungen der Türkei zu Griechenland”*, τ. 14, αρ. 27 (3 Φεβρουαρίου 1916), Kuckhoff an die deutsche Botschaft in Konstantinopel.

⁸⁶² Pomiankowski, J., *“Der Zusammenbruch des Ottomanischen Reiches”*, σ. 242-243. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1922. Α/5/VI (13), Α' πολιτική, Πόντος και Αρμενία, Σφαγαί Ελλήνων, αρ. 576, Αθήνα (15 Ιουνίου 1922).

⁸⁶³ Pomiankowski, J., *“Der Zusammenbruch des Ottomanischen Reiches”*, Zurich-Leipzig-Wien (1928), σ. 243.

⁸⁶⁴ Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 368, Konsulate 1915 Trapezunt, χωρίς αρ. πρωτ.(28 Οκτωβ. 1915), κ. u. k. Vizekonsul in Samsun an Kwiatkowski. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., Οι ανθελληνικοί διωγμοί εν Τουρκία, (1917), σ. 20-25. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1922, Α/5/VI (13), Α' πολιτική, *“Πόντος και Αρμενία, Σφαγαί Ελλήνων”*, αρ. 576, Αθήνα (15 Ιουνίου 1922).

⁸⁶⁵ Bonn PAAA, Türkei No. 168, *“Beziehungen der Türkei zu Griechenland”*, τ. 16, (12 Μαΐου 1918), «Funkspruch Lyon 10.5.18». Ζερβός, Ι., *“Ο Ελληνισμός του Πόντου”*, Αθήνα

Στην Τραπεζούντα έγινε τον καιρό εκείνο μια προσπάθεια απόβασης των Ρώσων, την οποία οι Έλληνες είδαν με μεγάλη συμπάθεια. Το γεγονός όμως αυτό, οδήγησε σε μια σειρά εκδικητικών πράξεων από την πλευρά των Τούρκων οι οποίοι λέγεται πως έπνιξαν στη Μαύρη Θάλασσα χίλιους περίπου Έλληνες.⁸⁶⁶

Όταν οι Ρώσοι κατέλαβαν στις αρχές Απριλίου του 1916⁸⁶⁷ μερικές περιοχές του Πόντου, βελτιώθηκε εκεί σημαντικά για τους Έλληνες η κατάσταση.⁸⁶⁸ Πολλοί κρυπτοχριστιανοί Έλληνες ομολόγησαν κατά τη διάρκεια της ρωσικής κατοχής την ελληνοχριστιανική τους πίστη.⁸⁶⁹ Από το κρυπτοχριστιανικό χωριό Χεβέκ, κοντά στο Ερζερούμ, είναι π.χ. γνωστό ότι εκπρόσωποι 77 «τουρκικών» οικογενειών του χωριού πήγαν στο τότε ρωσικό Βατούμ, για να ζητήσουν από το ρώσο Στρατηγό και από την ελληνική κοινότητα έναν ιερέα για το χωριό τους, επειδή ήθελαν να γυρίσουν στη θρησκεία των πατέρων τους. Ύστερα από αυτό η ελληνική κοινότητα του Βατούμ έστειλε τον ιερέα Μάνο στο χωριό. Με την αποχώρηση όμως των Ρώσων προέκυψαν ξανά τα παλιά προβλήματα.⁸⁷⁰

(1919), σ. 13 κ.ε.. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1922. Α/5/Ν1 (13), Α' Πολιτική, "Πόντος και Αρμενία, Σφαγαί Ελλήνων", αρ. 576, Αθήνα (15 Ιουνίου 1922).

⁸⁶⁶ Pomiankowski, J., "Der Zusammenbruch des Ottomanischen Reiches", Zurich-Leipzig-Wien (1928), σ. 159. Σύμφωνα με μια έκθεση του Αμερικανού προξένου στην Τραπεζούντα, στις 28 Ιουλίου 1915, 600 Έλληνες που μεταφέρονταν με πλοίο από την Τραπεζούντα στην Σαμψούντα, σφάχτηκαν από στρατιώτες και αστυνομικούς και πετάχτηκαν στη θάλασσα. Βλ. στον Κ. Λαμέρα, "Το Μικρασιατικό πρόβλημα", Αθήνα (1918), σ. 65.

⁸⁶⁷ Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., Α. 1920, "Ο Ελληνισμός του Πόντου", Έκθεση αρχιμανδρίτου Παναρέτου, σ. 41. Χρύσανθος, "Η Εκκλησία της Τραπεζούντος", Αθήνα (1931), σ. 764. Τασούδης, Γ., "Άρθρα και μελέται Χρύσανθου", Αθήνα (1977), σ. 268.

⁸⁶⁸ Σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία, που στηρίζονται σε εκκλησιαστικά μητρώα, η επαρχία του Πόντου το 1914 είχε συνολικό πληθυσμό περίπου 1.700.000 κατοίκους. Από αυτούς οι 930.000 περίπου ήταν Έλληνες και οι 773.000 περίπου Τούρκοι. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., Α.1920, "Ο Ελληνισμός του Πόντου", Έκθεση του αρχιμανδρίτη Παναρέτου, σ. 10 και 41. Χρύσανθος, "Η άφιξις εις την Τραπεζούντα της α.α. υψηλότητος του μ. δουκός Νικολάου Νικολάεβιτς", στο: Οι Κομνηνοί, τ. 1, τεύχος 7, Τραπεζούντα (1916), σ. 87-93. Θεοφύλακτος, Θ., "Θρύλοι και ιδανικά του Πόντου", Θεσσαλονίκη (1926), σ. 10.

⁸⁶⁹ Πόντιοι κρυπτοχριστιανοί υπήρχαν κυρίως στις περιοχές Τόνιας και Όφεως, «όπου στην δεκαετία 70 του 19^{ου} αι. υπολογίζονταν κατά τον Κ. Diederich, σε 14.000 περίπου, ενώσε άλλες περιοχές εδώ και 50 χρόνια (π.χ. Κρώμνη και Δορούλ) μας λέει ότι «παρατηρείται ισχυρό ρεύμα επαναχριστιανισμού». Dieterich, K., "Das Griechentum Kleinasien", στο: Landerund Volker der Türkei, Έκδ. Η. Grothe, Leipzig (1915), σ. 259.

⁸⁷⁰ Παπαδόπουλος, Π., "Οι χριστιανοί του Χεβέκ", στο: Π.Ε., Θεσσαλονίκη (1959), σ. 5377-5378. Παυλίδης, Ι., "Σελίδες ιστορίας αίματος και θυσίας Πόντου και Μ. Ασίας", Θεσσαλονίκη (1979), σ. 73-74.

Επίσης κατά τη διάρκεια της ίδιας περιόδου κατοχής, επισκέφθηκαν το Ρώσο Στρατηγό των κατεχόμενων περιοχών Ιβάν, εκπρόσωποι δύο άλλων «τουρκικών» χωριών της περιοχής Τραπεζούντας, οι οποίοι του εξέφρασαν επίσης την επιθυμία να επιστρέψουν στην πίστη των πατέρων τους. Το περιστατικό αυτό διηγείται ο Αποστολίδης, μέλος του εκκλησιαστικού συμβουλίου της Τραπεζούντας, ο οποίος, όπως και τα άλλα μέλη του συμβουλίου, παραξενεύτηκε πολύ γι' αυτό, γιατί τα χωριά αυτά, των οποίων το όνομα δεν αναφέρεται για ευνόητους λόγους, θεωρούνταν ως κατεξοχήν φανατικά μουσουλμανικά χωριά. Ο Ρώσος Στρατηγός παρέπεμψε το πρόβλημα στην ελληνική κοινότητα η οποία έδωσε στους εκπροσώπους των κρυπτοχριστιανών τη συμβουλή να αναβάλουν τη δημόσια ομολογία της πίστης τους και να περιμένουν για να δουν τι θα απογίνει μετά το τέλος του πολέμου με τις περιοχές που κατείχαν οι Ρώσοι.⁸⁷¹

Την ίδια συμβουλή έδωσε και ο περίφημος μητροπολίτης της Τραπεζούντας Χρύσανθος σε κρυπτοχριστιανούς εκπροσώπους της επαρχίας Όφεως,⁸⁷² οι οποίοι τον παρακάλεσαν να τους συμπαρασταθεί στο εγχείρημα που σκόπευαν να κάνουν, να ομολογήσουν δηλαδή, δημόσια την πίστη τους. Ο Χρύσανθος τους απέτρεψε από αυτό, γιατί ήξερε την απειλή στην οποία ήταν εκτεθειμένοι οι κρυπτοχριστιανοί άλλων περιοχών, οι οποίοι είχαν φανερώσει τη χριστιανική πίστη τους κατά τη διάρκεια της ρωσικής κατοχής. Εξάλλου «ο ηγέτης των Ελλήνων του Πόντου»⁸⁷³ πίστευε πως η ανεξαρτησία του Πόντου, για την οποία την εποχή εκείνη γινόταν αγώνας, ήταν εφικτή και πως η μέρα της ελευθερίας της συνείδησης των κρυπτοχριστιανών πλησίαζε και άρα και των κρυπτοχριστιανών του Όφεως.

⁸⁷¹ Αποστολίδης, Δ., *“Ιστορία του Ελληνισμού του Πόντου”*, Θεσσαλονίκη (1935), σ. 82.

⁸⁷² Η ύπαρξη και η έκταση του κρυπτοχριστιανικού πληθυσμού της επαρχίας Όφεως δίνονται από τον K. Dieterich, *“Das Griechentum Kleinasiens”*, Leipzig (1915), σ. 259) και τον H., Kiepert, *“Die Verbreitung der griechischen Sprache im pontischen Kustengebirge”*, στο: *Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde*, τ. 25, Berlin (1890), σ. 330). Ο τελευταίος μιλάει για 12.000 κρυπτοχριστιανούς στην περιοχή του Όφεως.

⁸⁷³ Jaschke, G., *“Die Türkisch-Orthodoxe Kirche”*, στο: *“Der Islam”*, έκδ. B. Spuler, τ. 45, Berlin (1969), σ. 319.

Οι κρυπτοχριστιανοί του Όφεως ακολούθησαν τη συμβουλή του Χρύσανθου και δε φανέρωσαν την πίστη τους.⁸⁷⁴ Όταν μετά την αποχώρηση των Ρώσων από τον Πόντο έγιναν γνωστοί οι διωγμοί πρώην κρυπτοχριστιανών από άλλες περιοχές, οι κρυπτοχριστιανοί του Όφεως αποφάσισαν να περιμένουν. Σε λίγο εξάλλου άρχισε ο ελληνοτουρκικός πόλεμος (1919-1922) και για ευνόητους λόγους δεν ήταν κατάλληλη η κατάσταση για την ομολογία πίστης.

Κάτω από αυτές τις συγκυρίες οι κρυπτοχριστιανοί Έλληνες της επαρχίας Όφεως, πληροφορήθηκαν εντελώς απροσδόκητα τη συνθήκη της Λωζάννης του 1922, η οποία τους έθετε προ τετελεσμένων γεγονότων: Επειδή επίσημα ήταν μωαμεθανοί, δεν μπορούσαν στα πλαίσια της ανταλλαγής των πληθυσμών να εγκαταλείψουν τη χώρα. Μέχρι το 1980 τα χωριά της είχαν τα παλιά ελληνικά ονόματα Αληθινός, Ξένος, Χόλος, Ερατυνός, Χολάεσα, Φωτεινός, Μεσοχώρι, Παλαχώρι, Γοργορά, Κοντού, Όνελος, Υψηλή. Η χούντα του Εβρέν στα πλαίσια των μέτρων της τουρκοποίησης των μικρασιατικών μειονοτήτων, που ζουν ακόμη κι αντιστέκονται την Τουρκία, αποφάσισε την τουρκοποίηση και του γεωγραφικού χώρου της, αλλάζοντας τα ονόματα πολλών πόλεων, χωριών και τοποθεσιών. Παρ' όλα αυτά οι κάτοικοι συνεχίζουν να χρησιμοποιούν τα παλιά ελληνικά ονόματα των χωριών τους και εξακολουθούν να διατηρούν χριστιανικές συνήθειες. Κρατούν με σεβασμό χριστιανικά κειμήλια, καντήλια, εικόνες και συνεχίζουν να μοιράζουν κόλλυβα για τους πεθαμένους.

Οι περισσότεροι κάτοικοι μιλούν και ως τις μέρες μας πολύ καλά την ποντιακή γλώσσα.⁸⁷⁵ Πρόσφυγες, που επισκέπτονται σήμερα τα χωριά αυτά, γίνονται δεκτοί ως συγγενείς. «Έρθαν τ' εμετέρ» λένε μέχρι σήμερα οι κάτοικοι τους.

Όταν το 1918 οι Ρώσοι εκκένωσαν τον Πόντο, πολλοί Έλληνες και ιδιαίτερα οι κρυπτοχριστιανοί, που κάτω από την προστασία των Ρώσων, είχαν

⁸⁷⁴ Τασούδης, Γ., “Βιογραφικοί αναμνήσεις Χρύσανθου,” αρχιεπισκόπου Αθηνών του από Τραπεζούντος, Αθήνα (1970), σ. 160. Αγγελομάτης, Χρ., “Κόσμοι της ανατολής”, Αθήνα(1971), σ. 421.

⁸⁷⁵ Κουκκίδης, Κ., “Κόσμοι της ανατολής”, Αθήνα (1958), σ. 299. Σαμουηλίδης, Χρ., “Οδοιπορικό στον Πόντο”, Αθήνα (1979), σ. 77. Παπαδόπουλος, Α., “Αναμνήσεις και νοσταλγήματα από τον Πόντο μας”, Έδεσσα (1962), σ. 30-31.

ομολογήσει δημόσια ότι είναι χριστιανοί (δεν είχαν όμως αναγνωριστεί ως τέτοιοι από καμιά τουρκική υπηρεσία) αναγκάστηκαν να καταφύγουν στη Ρωσία, για να αποφύγουν τα εκδικητικά μέτρα των Τούρκων, που τους περίμεναν.

Οι κατά πλειοψηφία κρυπτοχριστιανοί κάτοικοι του χωριού Χεβέκ, στο οποίο αναφερθήκαμε παραπάνω, δεν έφυγαν τότε στη Ρωσία, μολονότι ο ιερέας τους Μάνος, τους έδωσε τη συμβουλή να το κάνουν, πριν να εγκαταλείψει ο ίδιος το χωριό. Με την ανταλλαγή των πληθυσμών ήρθαν το 1924 μόνο πέντε επίσημα αναγνωρισμένες χριστιανικές οικογένειες του χωριού στην Ελλάδα, ενώ η πλειοψηφία των οικογενειών έμεινε στην Τουρκία. Δέκα από αυτές τις οικογένειες μετακόμισαν στην Κωνσταντινούπολη, όπου συνέχισαν την κρυπτοχριστιανική τους ζωή.⁸⁷⁶

Στις περιοχές του Πόντου που δεν βρίσκονταν κάτω από ρωσική κατοχή επικρατούσαν πολύ δυσάρεστες συνθήκες. Στην περιοχή της Σαμψούντας διορίστηκε ένας νέος Μουτεσαρίφης με την ανοχή και την προτροπή του οποίου άρχισαν επιθέσεις στον ελληνικό πληθυσμό από την τουρκική αστυνομία και το στρατό, κατά τις οποίες κακοποιήθηκαν Έλληνες κληρικοί, βιάσθηκαν γυναίκες, δολοφονήθηκαν άνδρες, γυναίκες και παιδιά και άλλα πολλά.⁸⁷⁷ Οι χριστιανοί κάτοικοι των χωριών αντιμετωπίζονται από τις αρχές φοβερά άγρια, σχεδόν απάνθρωπα και ενώ ο καημένος ο χριστιανικός πληθυσμός της υπαίθρου είναι αναγκασμένος να συντηρεί τους χωροφύλακες, οι μωαμεθανοί αγρότες είναι απαλλαγμένοι από όλα αυτά.⁸⁷⁸ Στη Σεβάστεια φυλακίστηκαν στην αρμενική εκκλησία όλοι οι Αρμένιοι, που είχαν απομείνει και όλοι οι Έλληνες.

⁸⁷⁶ Παπαδόπουλος, Π., “Οι χριστιανοί του Χεβέκ”, στο: Π.Ε., Θεσσαλονίκη (1959), σ. 5377-5378. Μηλιώρης Ν., “Οι Κρυπτοχριστιανοί”, Αθήνα (1962), σ. 86.

⁸⁷⁷ Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 369, Konsulate 1916 Trapezunt, ZI. 22/P. (14 Ιουνίου 1916), Kwiatkowski an Burian. Bonn PAAA, Konstantinopel 159 (1916), “*Griechen in der Türkei*”, τ. 1, χωρίς χρονολογία (19 Μαΐου 1916), Metropolit von Amisos/Samsun, Germanos, und das Okumenische Patriarchat. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1919, Α/4α, Προσπάθειαι Ποντίων διανακήρυξιν ανεξαρτήτου κράτους, αρ. 1362, Κωνσταντινούπολη (15 Μαΐου 1919), Συνταγματάρχης Κατεχάκης προς το Υπουργείον Στρατιωτικών, Έκθεσις περί της εν Πόντω Καταστάσεως. Βλέπε ακόμη Σιάνογλου, Χ., Από την τραγωδία του Πόντου, Θεσσαλονίκη (1923), σ. 9 κ.ε.. Ζερβός, Ι., “Ο Ελληνισμός του Πόντου”, Αθήνα (1919), σ. 22.

⁸⁷⁸ Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 369, Konsulate 1916 Trapezunt, ZI. III/Res. (15 Ιουνίου 1916), del Torre an das k. u. k. Generalkonsulat - Trapezunt.

«Ύστερα από φαλαγγισμό απολύθηκαν σήμερα (27 Ιουνίου 1916) οι Έλληνες και οι Αρμένιοι που εξισλαμίσθηκαν. Στους υπόλοιπους Αρμένιους δόθηκε η συμβουλή από τις αρχές να μεταστραφούν στο ισλάμ. Και αν αρνηθούν, θα εξαφανιστούν».⁸⁷⁹ Ο Γερμανός πρεσβευτής στην Κωνσταντινούπολη Μέττερνιχ σε μια επιστολή του προς τον καγκελάριο στις 30 Ιουνίου 1916 εκφράζει φόβους ότι οι σφαγές των Ελλήνων, που επίκεινται, «θα είναι πολύ μεγαλύτερης έκτασης από εκείνες των Αρμενίων, γιατί τα θύματα είναι πολυαριθμότερα και η λεία πιο ελκυστική. Ο Ελληνισμός αποτελεί το κατεξοχήν πολιτιστικό στοιχείο της Τουρκίας και θα καταστραφεί σίγουρα, όπως και το αρμενικό, αν δεν εμποδιστούν οι εξελίξεις αυτές απ' έξω».⁸⁸⁰ Τον Ιούλιο του 1916 έγιναν και άλλες μαζικές εκτοπίσεις ελληνικών οικογενειών. Ιδιαίτερα θύματα ήταν οι κάτοικοι των παραλιακών περιοχών της δυτικής Μ. Ασίας και της Μαύρης Θάλασσας και εν μέρει το βιλαέτι της Άγκυρας.⁸⁸¹ Γράφει σχετικά ο Γερμανός υποπρόξενος στη Σαμψούντα: «Απέλαση και εξάλειψη κατόντησαν στα τουρκικά να είναι συνώνυμα, γιατί όποιος δε θανατώνεται πεθαίνει συνήθως από αρρώστιες ή από την πείνα».⁸⁸²

Πνευματικός πατέρας των μαζικών εκτοπίσεων του ελληνικού και του αρμενικού πληθυσμού, που άρχισαν πρώτα στα δυτικά παράλια της Μ. Ασίας, είναι ο Liman von Sanders, Γερμανός Στρατηγός του τουρκικού ιππικού και αρχηγός της γερμανικής στρατιωτικής αποστολής. Το σχέδιο του ήταν να μετακινήσει τους Έλληνες, που κατοικούσαν στα δυτικά παράλια της Μ. Ασίας —για στρατιωτικούς κυρίως λόγους—, στο εσωτερικό

⁸⁷⁹ Τηλεγράφημα του γερμανικού προξενείου Σεβάστειας προς τη γερμανική πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη (27 Ιουνίου 1916), Παράθεση J. Lepsius, *Deutschland und Armenien 1914-1918*, σ. 276 και XXXVI.

⁸⁸⁰ «Deutscher Botschafter in Konstantinopel, Metternich, an v. Bethmann Hollweg (30 Ιουνίου 1916)», Lepsius, J., *Deutschland und Armenien 1914-1918*, Potsdam (1919), σ. 277.

⁸⁸¹ Bonn PAAA, Türkei No. 168, Beziehungen der Türkei zu Griechenland, τ. 15, αρ. 124 (12 Ιουλίου 1916). Bonn PAAA, Türkei No. 168, *Beziehungen der Türkei zu Griechenland*, τ. 15, Nr 1 (1 Σεπτ. 1916).

⁸⁸² Bonn PAAA, Türkei No. 168, *Beziehungen der Türkei zu Griechenland*, τ. 15, χ. χ., (16 Ιουλίου 1916), Abschrift von Telegramm αρ. 129 (15 Ιουλίου 1916) von Kuckhoff. Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 369, Konsulate 1916 Trapezunt, Zl. 27/P. (30 Ιουλίου 1916), kwiatkowski an Burian.

της Ανατολίας.⁸⁸³ Ακόμη και οι στρατιωτικές μεταρρυθμίσεις του Ταλαάτ πασά τον Απρίλιο του 1915 εξάλλου, ήταν έργο του Liman von Sanders.⁸⁸⁴ Κατά παράδοξο όμως τρόπο, ο τελευταίος άλλαξε ξαφνικά άποψη και τον Αύγουστο του 1916 έλεγε για τις εκτοπίσεις των Ελλήνων ότι «από στρατιωτική άποψη η απέλαση δεν έχει καμιά αξία».⁸⁸⁵

Ως εκπρόσωπος των γερμανικών αλλά και των τουρκικών συμφερόντων φοβόταν, καθώς φαίνεται, ο Liman von Sanders μήπως οι διωγμοί των Ελλήνων της Μ. Ασίας έχουν ως συνέπεια την πτώση του Έλληνα βασιλιά, που είχε πολύ φιλικές και συγγενικές σχέσεις με τη Γερμανία. Γιατί αυτή με τη σειρά της θα μπορούσε να έχει ως συνέπεια την αύξηση της δύναμης του πρώην πρωθυπουργού Βενιζέλου, ο οποίος στο τέλος του 1915 είχε σχηματίσει στη Θεσσαλονίκη κυβέρνηση φιλικά διακείμενη απέναντι στην Αντάντ. Η φαινομενική μεταβολή απόψεων του Γερμανού στρατηγού λοιπόν είχε πολιτικά κίνητρα. Γι' αυτό έγραφε: «Η τουρκική κυβέρνηση ας κάνει αργότερα ότι θέλει σχετικά με το ζήτημα αυτό».⁸⁸⁶

Όμως η τουρκική κυβέρνηση δεν έκανε μόνο ό,τι ήθελε η ίδια, αλλά και ό,τι ο Sanders θεωρούσε ως απαραίτητο: Τον Απρίλιο του 1917 ο Γερμανός στρατηγός διέταξε την εκκένωση του Αϊβαλιού που κατοικούσαν, σχεδόν, αποκλειστικά από Έλληνες. Ο Γερμανός πρεσβευτής στην Κωνσταντινούπολη τόνιζε τότε «ότι η όλη υπόθεση είναι πολύ δυσάρεστη για τον Ταλαάτ πασά, ο οποίος μόνο από τη δική μας συμβουλή εγκαινίασε μια φιλελληνική πολιτική. Ο Έλληνας απεσταλμένος παρατήρησε σχετικά, ότι η όλη υπόθεση μπορεί να έχει δυσάρεστες συνέπειες για την πολιτική του βασιλιά, μια και το ανθελληνικό αυτό μέτρο και μάλιστα σε τέτοια έκταση (οι αριθμοί των υπό εκτόπιση Ελλήνων κυμαίνονται από 12.000 μέχρι 20.000) έχει ως αφετηρία του όχι

⁸⁸³ Sanders, L. v., "Fünf Jahre Türkei", Berlin (1919). Εμμανουηλίδης, Ε., "Τα τελευταία έτη της οθωμανικής αυτοκρατορίας", Αθήνα (1924), σ. 128 κ.ε.. Ενεπεκίδης, Π., "Οι διωγμοί των Ελλήνων του Πόντου", Αθήνα (1962), σ. 12 κ.ε..

⁸⁸⁴ Ενεπεκίδης, Π., ό.π., σ. 10.

⁸⁸⁵ Bonn PAAA, Türkei No. 168, "Beziehungen der Türkei zu Griechenland", τ. 15, Β, αρ.1218 Α. (3 Αυγ. 1916), Liman von Sanders an das 'GroBe Hauptquartier Stambul'.

⁸⁸⁶ Bonn PAAA, Türkei No. 168, "Beziehungen der Türkei zu Griechenland", τ. 15, Β. αρ. 1218 Α. (3 Αυγ. 1916), Liman von Sanders an das 'GroBe Hauptquartier Stambul'.

τους Τούρκους, αλλά τους Γερμανούς, γιατί μπήκε σε εφαρμογή από τη γερμανική στρατιωτική διοίκηση, στην οποία μάλιστα αντέδρασαν σθεναρά οι ίδιοι οι Τούρκοι».⁸⁸⁷

Τον Οκτώβριο του 1917 έφτασε στην Κωνσταντινούπολη (για τρίτη φορά) κάτω από τις ζωνές επευφημίες του τουρκικού πληθυσμού ο Γερμανός αυτοκράτορας Wilhelm ο Β'. «Ο μεγάλος φίλος της Τουρκίας και του σουλτάνου» είχε έρθει, «για να εκφράσει τη συναδελφική ευγνωμοσύνη για την πιστή εκπλήρωση των συμμαχικών καθηκόντων στους ηρωικούς υπερασπιστές των Δαρδανελίων και των άλλων συνόρων, που έχουν στη σημαία τους την ανατέλλουσα σελήνη».⁸⁸⁸ Ο Wilhelm ο Β', χριστιανός αυτοκράτορας μιας χριστιανικής χώρας δεν επιφυλάχτηκε καθόλου να εμφανιστεί ως «φίλος του λαού του ισλάμ και των Τούρκων»⁸⁸⁹ μπροστά στη διεθνή κοινότητα, μολονότι ήταν εν γνώσει του οι σφαγές των Αρμενίων του 1915 και οι διωγμοί των Ελλήνων, οι οποίοι ιδιαίτερα κατά την περίοδο της τρίτης αυτής επίσκεψής του έφτασαν στο κατακόρυφο. Ήδη κατά τη διάρκεια της δεύτερης επίσκεψής του στην Ανατολή είχε διατυπώσει το 1898 στη Δαμασκό μπροστά σε 300 εκατομμύρια μωαμεθανούς την περίφημη υπόσχεσή του «ότι θα πρέπει να είναι πάντα σίγουροι για την προστασία του».⁸⁹⁰

Σύμφωνα με τις εκθέσεις του Γερμανού πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη Μέττερνιχ, οι Τούρκοι προσπαθούσαν να δικαιολογήσουν τις εκτοπίσεις των Ελλήνων των παραλίων της Μαύρης

⁸⁸⁷ Bonn PAAA, Türkei No. 168, "Beziehungen der Türkei zu Griechenland", τ. 15, αρ. 164 (8Απριλίου 1917), Telegramm von Zimmermann an V. Grünau, Wiedergabe eines Telegramms vom 7. April 1917 vom deutschen Botschafter in Konstantinopel. Βλ. ακόμη Wien HHStA, TürkeiXII, Liasse 467 LIV, Griechenverfolgungen in der Türkei 1916-1918, No. 203 (3 Απριλίου 1917), Telegramm von Trauttmansdorff.

⁸⁸⁸ Bonn PAAA, Konstantinopel 44, Reise S. M. "des Deutschen Kaisers nach Konstantinopel", τ. 1, (Oktober 1917), Ausschnitt aus einem Artikel der deutschsprachigen Konstantinopolitanen Zeitung "Osmanischer Lloyd" (15-17 Οκτωβρίου 1917) mit dem Titel «Unserm Kaiser Willkommen.

⁸⁸⁹ Bonn PAAA, Konstantinopel 44, Reise S. M. "des Deutschen Kaisers nach Konstantinopel", τ. 1, (Oktober 1917), από ένα ποίημα με τον τίτλο «Ο μεγάλος αυτοκράτορας», δημοσιευμένο στο: «Osmanischen Lloyd» (15-17 Οκτωβρίου 1917).

⁸⁹⁰ Kampen, W. v., "Studien zur deutschen Türkeipolitik in der Zeit Wilhelms II", Diss., Kiel (1968), σ. 21, 15. Ροδάς, Μ., "Πώς η Γερμανία κατέστρεψε τον ελληνισμό της Τουρκίας", Αθήνα (1978), σ. 9 κ.ε.. Ερμανουηλίδης, Ε., "Τα τελευταία έτη της οθωμανικής αυτοκρατορίας", Αθήνα (1924), σ. 32.

Θάλασσας με την πρόφαση ότι οι Ρώσοι είχαν εξοπλίσει τον ελληνικό πληθυσμό και φοβούνταν για το λόγο αυτόν μια ελληνική εξέγερση.⁸⁹¹ Η επιχειρηματολογία, όμως, αυτή είναι αστήριχτη, αφού το μέρος του ελληνικού πληθυσμού που κατά κύριο μέρος εκτοπίστηκε, αποτελούνταν από γυναίκες, παιδιά και γέρους.⁸⁹² Οι ικανοί για όπλα -όπως είπαμε παραπάνω - είχαν κληθεί και καταταγεί στο στρατό ή βρίσκονταν στην εξορία ή είχαν διαφύγει σε Ρωσία και Ελλάδα.

Στην περιοχή της Σαμψούντας είχαν πράγματι δημιουργηθεί «ανταρτικές ομάδες» Ελλήνων λιποτακτών, κατά τη γνώμη μου όμως το θέμα των ομάδων αυτών διογκώθηκε εσκεμμένα από την τουρκική πλευρά και χρησιμοποιήθηκε ως πρόφαση για τα ακόμα πιο άγρια μέτρα εναντίον ανυπεράσπιστων γυναικών, παιδιών και γερόντων. Και ο ίδιος ο Γερμανός πρόξενος της Τραπεζούντας Bergfeld θεωρεί τις σχετικές πληροφορίες για την έκταση των ανταρτικών αυτών ομάδων ως «πολύ διογκωμένες».⁸⁹³

Σε μια επιστολή του στο Μέττερνιχ αναφέρεται σε μια σχετική συζήτηση με τον μητροπολίτη Σαμψούντας, κατά την οποία ο τελευταίος αναφέρει τους λόγους που οδηγούν στη δημιουργία των ομάδων αυτών: «Κάτω από τη διακυβέρνηση του προηγούμενου Μουτσαρίφη γίνονταν πολλές επιθέσεις Τούρκων πολιτοφυλάκων και χωροφυλάκων εναντίον Ελληνίδων γυναικών και κοριτσιών ιδιαίτερα στην ύπαιθρο.⁸⁹⁴ Οι λιποτάκτες ύστερα από αυτό δημιούργησαν επαφές μέσω της Τραπεζούντας με τους Ρώσους, προκειμένου να εξασφαλίσουν όπλα». Κατά τα άλλα ο εφοδιασμός των ομάδων με ρωσικά όπλα σταμάτησε ύστερα από επέμβαση

⁸⁹¹ Bonn PAAA, Türkei No. 168, Beziehungen der Türkei zu Griechenland, τ. 15, No. 532 (7 Σεπτεμβρίου 1916), Metternich an v. Bethmann Hollweg.

⁸⁹² Bonn PAAA, Türkei No. 168, Beziehungen der Türkei zu Griechenland, τ. 14, «Beogachtungen des Dragomans Schworbel auf seiner Dienstreise nach Aiwali (2-19 Αυγ. 1915)». S. a. Text bei Anm. 358 und Papadopoulos, I., «Σελίδες από την ιστορίαν της Κερασούντος», σ. 37-38.

⁸⁹³ Bonn PAAA, Türkei No. 168, «Beziehungen der Türkei zu Griechenland», τ. 15, J. No. Geh. 486. (14 Σεπτ. 1916), Bergfeld an Metternich. Derselben Ansicht war Bergfeldsosterreichischer Kollege Kwiatkowski: Bihl, W., «Die Kaukasus-Politik der Mittelmächte», Teil 1, Wien-Köln-Graz (1975), σ. 183 und Anm. 481.

⁸⁹⁴ Τον Αύγουστο του 1916 έπεσαν στο ποτάμι 26 Ελληνίδες γυναίκες και κορίτσια του χωριού Κουνάκα από φόβο των Τούρκων. Λαμέρας, Κ., «Το Μικρασιατικό Πρόβλημα», σ. 67. Αθήνα. Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1916. Αρ. πρωτ. 1570/1916. Έκθεση του Έλληνα πρεσβευτή της Πετρούπολης προς το ελληνικό υπουργείο εξωτερικών.

του πατριάρχη της Κωνσταντινούπολης και της συνόδου της Πετρούπολης προς την κατεύθυνση αυτή.⁸⁹⁵ Ο Γερμανός πρόξενος αναφέρει, επίσης, ότι εξακολουθεί, από την τουρκική πλευρά, «η προσπάθεια για την απέλαση όλων των Ελλήνων. Οι τουρκοί κύκλοι, οι οποίοι είχαν πλούσια κέρδη από την απέλαση των Αρμενίων, ελπίζουν πως με ένα τέτοιο μέτρο εναντίον των Ελλήνων θα μπορέσουν, κατά τον ίδιο τρόπο, να ψαρέψουν σε θολά νερά».⁸⁹⁶

Και ο Αυστριακός συνάδελφός του Bergfeld συμμερίζεται τους φόβους των Ελλήνων, καθώς μάλιστα οι τελευταίοι διαπιστώνουν «ότι δε σταματούν οι βίαιες ενέργειες των Τούρκων ιδιαίτερα εναντίον του ελληνικού πληθυσμού της υπαίθρου». Θεωρεί μάλιστα ως χαρακτηριστική μια σχετική διατύπωση που είχε κάνει πρόσφατα ο μουτσαρίφης της Σαμψούντας: «Στο τέλος οι Έλληνες θα πάθουν αυτό που έπαθαν πέρυσι οι Αρμένιοι».⁸⁹⁷ Λίγες μόνο εβδομάδες αργότερα ο ίδιος Μουτσαρίφης είπε επίσης: «Θα πρέπει επιτέλους να κάνουμε και με τους Έλληνες αυτό που κάναμε με τους Αρμένιους και αν αυτό δεν γίνει τώρα, θα πρέπει να γίνει τουλάχιστον κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων για ειρήνη. Αν μάλιστα επέμβει η Ελλάδα, τότε θα μας λύσει ακόμα καλύτερα τα χέρια». Και δυο μέρες αργότερα: «Θα πρέπει με τους Έλληνες να ξεμπλέξουμε σύντομα. Γι' αυτό έστειλα σήμερα τμήματα στην περιοχή, που θα σκοτώνουν κάθε Έλληνα που συναντούν στο δρόμο».⁸⁹⁸

Άρχισαν, σε λίγο εξάλλου, οι εκτοπίσεις από την περιοχή της Σαμψούντας και κατά μήκος των παραλίων μέχρι την Κερασούντα και την

⁸⁹⁵ Bonn PAAA, Türkei No. 168, “Beziehungen der Türkei zu Griechenland”, τ. 15, J. No. Geh. 486. (14 Σεπτ. 1916), Bergfeld an Metternich. Βλέπε επίσης Lepsius, J., “Deutschland und Armenien 1914-1918”, σ. 298 (9 Οκτ. 1916), Radowitz an v. Bethmann Hollweg; σ. 303 (17 Νοεμβρίου 1916), Liman v. Sanders an die deutsche Botschaft in Konstantinopel.

⁸⁹⁶ Bonn PAAA, Türkei No. 168, “Beziehungen der Türkei zu Griechenland”, τ. 15, J. No. Geh. 486 (14 Σεπτεμβρίου 1916), Bergfeld an Metternich. Ακόμη βλ. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ.,Υ.Α.Κ., 1919. Α/4α, Προσπάθειαι Ποντίων δια ανακήρυξιν ανεξαρτήτου κράτους, φάκελλος 2, Κερασούντα (7/20 Αυγούστου 1919), Επιστολή του Νεολφύτου στον Κανελόπουλο και Κοτύωρα (7 Αυγούστου 1914) Επιστολή του μητροπολίτη Κοτυώρων Πολυκάρπου προς τον Ε. Κανελλόπουλο στην Κωνσταντινούπολη.

⁸⁹⁷ Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 369, Konsulate 1916 Trapezunt, Zl. 42/pol. (9 Νοεμβρίου 1916), Kwiatkowski an Burian.

⁸⁹⁸ Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 369, Konsulate 1916 Trapezunt, Zl. 44/pol. (30 Νοεμβρίου 1916), Kwiatkowski an Burian.

Τρίπολη.⁸⁹⁹ Ο μητροπολίτης Σαμψούντας Γερμανός κατέγραψε όλα τα περιστατικά μέχρι το τέλος του χρόνου σε μια «αναφορά προς το Πατριαρχείο Κωνσταντινούπολης σχετικά με τα μέτρα εναντίον του ελληνικού πληθυσμού». Θα αναφέρουμε μερικά χωρία από την αναφορά αυτή: *«Το χιόνι μέχρι τα γόνατα και το κρύο τσουχτερό, εντούτοις προχωρούν με συνοδεία πολιτοφυλάκων χιλιάδες παιδιά, γυναίκες και άρρωστοι γέροι προς τη Σεβάστεια.⁹⁰⁰ Οι άρρωστοι εγκαταλείπονται στην άκρη του δρόμου σχεδόν όλοι ξυπόλυτοι, καταδικασμένοι δηλ. εκ των προτέρων σε θάνατο από το ψύχος. Από την Σαμψούντα στάλθηκαν πολιτοφύλακες και στρατιώτες εναντίον των πλούσιων χωριών της περιοχής, οι οποίοι έκαψαν τα χωριά, σκότωσαν γέρους και παιδιά και βίασαν γυναίκες. Ακόμα και κορίτσια κάτω από δέκα χρόνια και γριές πάνω από 80 χρόνια είχαν αυτήν την τύχη».*⁹⁰¹

Μέσα σε λίγες μέρες κήκαν στην περιοχή της Σαμψούντας 14 χωριά ολοσχερώς, 4 χωριά κατά το ήμισυ και 26 χωριά κατά ένα μέρος, αφού βέβαια υπέστησαν πρώτα τη λεηλασία των Τούρκων. Το ίδιο έγινε και με 16 ελληνικές εκκλησίες και άλλα τόσα σχολεία. Πέρα από αυτά *«ιεροσυλήθηκαν 6 εκκλησίες και οι άγιες εικόνες, κοσμήματα κλπ. πουλήθηκαν από τους στρατιώτες στην αγορά».* Επίσης θανατώθηκαν 75 άτομα, ανάμεσα στα οποία ήταν και τρεις ιερείς, και ακόμη βιάσθηκαν 69 γυναίκες και κορίτσια.⁹⁰²

⁸⁹⁹ Ήδη το Νοέμβριο και το Δεκέμβριο του 1916 εκτοπίστηκαν 14.000 Έλληνες από 23 χωριά της Τρίπολης, Κερασούντας, Σεϊράν και Καραχισάρ: Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 370, Konsulate 1917 Trapezunt, Zl. 4/pol (16 Ιαν. 1917) Kwiatkowski an Czernin, Bonn PAAA, Türkei No. 168, *“Beziehungen der Türkei zu Griechenland”*, τ. 15, Nr. 110 (16 Φεβρουαρίου 1917), Kühlmann an v. Bethmann Hollweg, *“Bericht über Fortgang der Deportationen der griechischen Bevölkerung”*. von Ordou, Tripolis, Bayburt, Samsun, Baffra, Unieh, Fatsa. Λαμέρας, Κ., *“Το μικρασιατικό πρόβλημα”*, Αθήνα (1918), σ. 69.

⁹⁰⁰ Η γερμανική πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη, ανέφερε σε ένα τηλεγράφημα της 26^{ης} Δεκεμβρίου 1916 στο υπουργείο εξωτερικών, ότι πολλές ελληνικές προσφυγικές οικογένειες, κυρίως γυναίκες, κορίτσια και παιδιά, καταφθάνουν σε μεγάλους αριθμούς από τα παράλια της Σεβάστειας και της γύρω περιοχής και ότι υπάρχουν μεγάλες ανάγκες! Bonn PAAA, Türkei No. 168, Beziehungen der Türkei zu Griechenland, τ. 15, Τηλεγράφημα αρ. 1363 (26 Δεκ. 1916), Goepfert an das Ausw. Arat. Βλέπε και Wien HHStA, PA, Türkei XII, Liasse 467 LIV, Griechenverfolgungen in der Türkei 1916-1918, Ar. 27/P (24 Φεβρ. 1917), k. u. k. Botschafter in Berlin an Czernin.

⁹⁰¹ Wien HHStA, PA, Türkei XII, Liasse 467 LIV, Griechenverfolgungen in der Türkei 1916-1918, Zl. 7/Pol. (30 Jan. 1917), Kwiatkowski an Czernin, Συνημμένη: Μετάφραση αναφοράς του μητροπολίτη Σαμψούντας Γερμανού προς το Πατριαρχείο Κωνσταντινούπολης.

⁹⁰² Wien HHStA, PA., Türkei XII, Liasse 467 LIV, Griechenverfolgungen in der Türkei 1916-1918, Zl. 7/Pol. (30 Ιαν. 1917), Kwiatkowski an Czernin, Wien HHStA, PA, Türkei XII,

Ότι τα μέτρα αυτά δεν πάρθηκαν αυθόρμητα από τον τουρκικό πληθυσμό, αλλά ύστερα από την ανοχή, με την παρότρυνση της τουρκικής κυβέρνησης, προκύπτει και από μια εμπιστευτική είδηση που λέχτηκε στην Κωνσταντινούπολη στις 31 Ιανουαρίου 1917. Σύμφωνα με αυτήν ο Ταλαάτ πασάς (μετέπειτα πασάς και μεγάλος βεζύρης) εκμυστηρεύτηκε σε ένα έμπιστό του πρόσωπο, έναν αυστριακό πράκτορα και του είπε περίπου πως «βλέπει να παρουσιάζεται στην Τουρκία η αναγκαιότητα να ξεμπλέξει με τους Έλληνες, όπως προηγουμένως με τους Αρμένιους».⁹⁰³ Ο σχηματισμός λοιπόν μεμονωμένων ελληνικών ανταρτικών ομάδων έδινε «στους Τούρκους την αφορμή για ευρείας έκτασης διωγμούς εναντίον των Ελλήνων, ώστε να εξαλειφθούν οι Έλληνες ως εχθρικό προς το κράτος στοιχείο, όπως προηγουμένως οι Αρμένιοι».⁹⁰⁴

Με την είσοδο της Ελλάδας στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο στις 26 Ιουνίου 1917 δινόταν επιτέλους στην Τουρκία η αναμενόμενη αφορμή να κάνει συστηματικά πλέον διωγμούς εναντίον των Ελλήνων με την αιτιολογία ότι το απαιτούν οι στρατιωτικές ανάγκες. Η τουρκική κυβέρνηση αποφάσισε λοιπόν, αφού η Ελλάδα διέκοψε τις σχέσεις μαζί της, «να μην πάρει μέτρα εναντίον των οθωμανών Ελλήνων, να απομακρύνει όμως και να μεταφέρει σε άλλους τόπους όσους είχαν ελληνική υπηκοότητα, όταν αυτό το απαιτούσαν οι στρατιωτικές συνθήκες».⁹⁰⁵ Υπάρχουν όμως και πληροφορίες που αναφέρουν

Liasse 467 LIV, Griechen verfolgungen in der Türkei 1916-1918, χωρίς αρ. πρωτ. και ημερομηνία, Περίληψη των διωγμών των Ελλήνων στην Τουρκία μέσα από προξενικές αναφορές. Bonn PAAA, Türkei No. 168, "Beziehungen der Türkei zu Griechenland", τ. 15, No. 759 (13 Δεκ. 1916), Kuhlmann an v. Bethmann Hollweg. Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 370, Konsulate 1917 Trapezunt, Zl. 2/pol. (9 Ιαν. 1917), Kwiatkowski an Czernin und Zl. 12/pol. (20 Μαρτίου 1917), Kwiatkowski an Czernin με τρεις αναφορές του Έλληνα μητροπολίτη της Αμισού προς τον Οικουμενικό Πατριάρχη της Κωνσταντινουπόλεως.

⁹⁰³ Wien HHStA, PA, Türkei XII, Liasse 467 LIV, Griechenverfolgungen in der Türkei 1916-1918, ohne Nr. und Datum, Zusammenfassung über die «Griechenverfolgung in der Türkei», nach einer Konfidentenmeldung aus Konstantinopel (31 Ιαν. 1917). Βλ. ακόμη Bonn PAAA, Türkei No. 168, "Beziehungen der Türkei zu Griechenland", τ. 15, αρ. 61 pol. (9 Φεβρ. 1917).

⁹⁰⁴ Bonn PAAA, Türkei No. 168, "Beziehungen der Türkei zu Griechenland", τ. 15, αρ. 61 pol. (9 Φεβρ. 1917). Wien HHStA, PA, Türkei XII, Liasse 467 LIV, "Griechenverfolgungen in der Türkei 1916-1918", Αρ. 27/P (24 Φεβρ. 1917), κ. u. κ. Kotschaffer in Berlin an Czernin.

⁹⁰⁵ Wien HHStA, PA, Türkei XII, Liasse 467 LIV, "Griechen verfolgungen in der Türkei 1916-1918", Nr. 55 B/P. (7 Ιουλίου 1917), Pallavicini an Czernin.

εντελώς διαφορετικά πράγματα. Στην Κωμόπολη Μπάφρα (ανάμεσα στη Σαμψούντα και τη Σινώπη), όπου καλλιεργούνταν καπνός, έγιναν τον Δεκέμβριο (ξανά ή όπως πάντα) απαλλοτριώσεις, βιαιοπραγίες και δολοφονίες σε μέλη του ελληνικού πληθυσμού. «Έγινε ένας γενικός έρανος και όποιος δεν ήθελε να δώσει κακοποιούνταν μέχρις ότου αναγκαζόταν να το κάνει. Τα ελληνικά χωριά κατά μήκος του *Kisil-Irmaç* αποδεκατίσθηκαν ξανά και συναντά κανείς πτώματα δολοφονημένων Ελλήνων, γυναικών και παιδιών, μέσα στο ποτάμι. Παντού βλέπει κανείς τα ίχνη των βιαιοπραγιών εναντίον των Ελλήνων και οι στρατιωτικές και πολιτικές αρχές ολοκληρώνουν το έργο της καταστροφής».⁹⁰⁶

Δύο εβδομάδες αργότερα απελάθηκαν από την περιοχή της Μπάφρας μερικές χιλιάδες Έλληνες, κυρίως γυναίκες και παιδιά. «Μιας και η δραστηριότητα των ανταρτικών ομάδων περιορίστηκε σημαντικά τον τελευταίο καιρό και άρχισε να διαγράφεται περίοδος ειρήνης, γίνονται τον χειμώνα αυτόν διωγμοί και βιαιοπραγίες οι οποίες έχουν ως αποκλειστικό σκοπό την εξάλειψη του ελληνικού στοιχείου», τηλεγραφούσε ο Kwiatkowski στις 3 Ιανουαρίου 1918 στην πρεσβεία του στην Κωνσταντινούπολη.⁹⁰⁷ Η απέλαση σήμαινε το θάνατο για χιλιάδες γυναίκες και παιδιά και επανάληψη των μέτρων του περασμένου χρόνου, τα οποία επίσης είχαν κοστίσει τη ζωή σε χιλιάδες άτομα.⁹⁰⁸

Εκτός από τους διωγμούς και τις εκτοπίσεις, έγιναν σε όλη την περιοχή του Πόντου ευρείας έκτασης προσπάθειες εξισλαμισμού, όπως αναφέραμε και παραπάνω. Επαρκείς πληροφορίες έχουμε για τις περιοχές Σεβάστειας,

⁹⁰⁶Wien HHStA, PA, Türkei XII, Liasse 467 LIV, "Griechen verfolgungen in der Türkei 1916-1918", Zl. 50/pol. (24 Δεκ. 1917), Kwiatkowski an Czernin, bezugnehmend auf einen Bericht des k. u. k. Leutnants Schipper an Kwiatkowski (16 Δεκ. 1917).

⁹⁰⁷Wien HHStA, PA, Türkei XII, Liasse 467 LIV, Griechenverfolgungen in der Türkei 1916-1918, No. 5 (2 Ιαν. 1918), Αθήνα. Α.Υ.Ε., Κ.Υ., Υ.Α.Κ., 1919 Α/4α, Προσπάθειαι Ποντίων δι ανακήρυξιν ανεξαρτήτου κράτους, Αικατερινοδάρ (20 Μαΐου 1919), προς τον συνταγματάρχη Κ. Κατεχάκην, Κωνσταντινούπολη.

⁹⁰⁸Wien HHStA, PA, Türkei XII, Liasse 467 LIV, Griechenverfolgungen in der Türkei 1916-1918, No. 4/E/P., Συνημμένο τηλεγράφημα (2 Ιανουαρίου 1918) τον Kwiatkowski Zl.7/pol. (17 Ιαν. 1918), Kwiatkowski an Czernin und Nr. 6/D/P. (19 Ιαν. 1918), Pallavicini an Czernin.

Νικόπολης και Κολωνείας από τον Πόντιο Κυνηγόπουλο, που ήταν διευθυντής σχολείου και μέλος μιας ελληνικής επιτροπής και είχε ως σκοπό να ενημερώνει την κοινή γνώμη για τους διωγμούς των Ελλήνων της περιοχής.

Ήδη τον Δεκέμβριο του 1916 είχαν γίνει εξισλαμισμοί Ελληνίδων στα χωριά Παλτζάνα και Τρούψη, οι οποίες στη συνέχεια κατέληξαν σε τουρκικά χαρέμια.⁹⁰⁹ Ένας Τούρκος, που ζούσε στη Νικόπολη, ο Χαλήλ Τοπάνογλου, έλεγε δημόσια πως πριν από τον πόλεμο κινδύνευε να πεθάνει από την πείνα, τώρα όμως ζούσε πολύ ωραία, σχεδόν όπως στον παράδεισο, με τα πολλά εξισλαμισμένα κορίτσια του (Ελληνοπούλες). Σε μια επιστολή του 1917 της παραπάνω επιτροπής προς το Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης αναφέρονται πολυάριθμες περιπτώσεις αναγκαστικού εξισλαμισμού σε δέκα συνολικά χωριά της επαρχίας Κολωνείας. Από τις 200 ελληνικές οικογένειες στο χωριό Κορατζά απέμειναν μόνο 26, οι άλλες εξαλείφθηκαν. Μία από αυτές τις 26 ήταν η οικογένεια του ιερέα του χωριού, η οποία απέφυγε τον θάνατο μόνο με τον εξισλαμισμό της κόρης και της νύφης.⁹¹⁰ Συνολικά από 51.660 Έλληνες κατοίκους της επαρχίας Κολωνείας επέζησε μόνο το ένα τρίτο. Πολλοί από αυτούς που επέζησαν, κυρίως γυναίκες και παιδιά, εξισλαμίστηκαν με τη βία.⁹¹¹ Το χειρότερο από όλα όμως, αναφέρει ο Κυνηγόπουλος, ήταν το γεγονός ότι οι τουρκικές αρχές έπαιρναν τα Ελληνόπουλα από τις οικογένειές τους, δήθεν για να τα προστατέψουν, και τα έστελναν σε τουρκικά σχολεία στη Σεβάστεια, όπου βέβαια έπαιρναν την ανάλογη αγωγή. Ακόμα και πολύ μικρά παιδιά δεν εξαιρούνταν από την πρακτική αυτή.⁹¹² Γι' αυτό και πολλά παιδιά εξισλαμίσθηκαν.⁹¹³

⁹⁰⁹Κυνηγόπουλος, Π., *“Εκθέσεις περί των καταστροφών και σφαγών της επαρχίας Κολωνίας της Νικοπόλεως”*, Κωνσταντινούπολη (1919), σ. 29. Έκθεση της Επιτροπής προς το Πατριαρχείο.

⁹¹⁰Κυνηγόπουλος, Π., *ό.π.*, σ. 41. Έκθεση της Επιτροπής προς το Πατριαρχείο (1917). Η έκθεση αυτή δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα της Κωνσταντινούπολης *“Νέα Ζωή”*, αρ. 98 (12 Νοεμβρίου 1918).

⁹¹¹Κυνηγόπουλος, Π., *“Εκθέσεις περί των καταστροφών και σφαγών”*, σ. 21-22. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., Υ.Α.Κ., 1919, Α/4α, Προσπάθειαι Ποντίων δια ανακήρυξιν ανεξαρτήτου κράτους, Αικατεριναδάρ (20 Μαΐου 1919).

⁹¹²Κυνηγόπουλος, Π., *“Εκθέσεις περί των καταστροφών και σφαγών της επαρχίας Κολωνίας της Νικοπόλεως”*, Κωνσταντινούπολη (1919), σ. 16 κ.ε..

⁹¹³Κυνηγόπουλος, Π., *“Εκθέσεις περί των καταστροφών και σφαγών”*, σ. 14 και 44.

Επίσης στην επαρχία Επεσίου, πολλοί από τους 12.000 Έλληνες κατοίκους βρήκαν το θάνατο κατά τις εκτοπίσεις. Δύο Έλληνες της περιοχής αυτής κατάφεραν να ξεφύγουν τη μοίρα της εκτόπισης με τη βοήθεια «εξισλαμισμένων» Ελλήνων και να αναφέρουν λεπτομέρειες στην επιτροπή. Και εκεί, λοιπόν, έγιναν πολυάριθμοι αναγκαστικοί εξισλαμισμοί.⁹¹⁴

Στην περιοχή Σεβάστειας από το 1917 οι Έλληνες άνδρες είτε εκτοπίστηκαν είτε φυλακίστηκαν. Οι γυναίκες και τα παιδιά μεταφέρθηκαν στην περιοχή Αζηζηγιέ, όπου κατανεμήθηκαν σε τουρκικά χωριά με σκοπό τον εξισλαμισμό κατά τέτοιο τρόπο, ώστε σε κάθε χωριό να μην υπάρχουν περισσότερες από 5-10 ψυχές.⁹¹⁵ Υπάρχουν επίσης αναφορές σε συγκεκριμένα γεγονότα βίαιου εξισλαμισμού στην περιοχή Σεβάστειας το 1917 και 1918.⁹¹⁶

Αλλά και σε άλλες περιοχές του Πόντου έγιναν τον καιρό αυτόν αναγκαστικοί εξισλαμισμοί ολόκληρων χωριών, π.χ. στη Χόψα,⁹¹⁷ στο Γιοκαπίκιοϊ και την Σέρνα κοντά στη Σινώπη.⁹¹⁸ Το Μάρτιο του 1918 έγινε ειρήνη ανάμεσα στη Ρωσία και την Τουρκία και τελείωσε η κατοχή του Πόντου. Ήδη όμως στο διάστημα μεταξύ 15 Ιανουαρίου και 1 Μαρτίου του 1918 είχαν εγκαταλείψει την πατρίδα τους 45.000 Έλληνες της επαρχίας Χαλδείας, 26.000 της επαρχίας Τραπεζούντας⁹¹⁹ και 4.862 της επαρχίας Ροδοπόλεως και ακολούθησαν τους Ρώσους κατά την επιστροφή στα σπίτια τους. Και όταν στη συνέχεια οι περιοχές γύρω από το Βατούμ, το Αρνταχάν και το Καρς αποδόθηκαν

⁹¹⁴ Ο ίδιος, ό.π., σ. 18 κ.ε..

⁹¹⁵ Ο ίδιος, ό.π., σ. 70 κ.ε. από μια έκθεση του Ιωακείμιδη στον Κυνηγόπουλο (22 Απριλίου 1919).

⁹¹⁶ Βαλαβάνης, Γ., *“Σύγχρονος γενική Ιστορία του Πόντου”*, Αθήνα (1925), σ. 262-263. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., Φ. 1923, α.α.κ., Καταθέσεις αυτόπτων μαρτύρων τουρκικών βαιοπραγιών, Report of conditions in Sivas, by William E. Hawkes, Constantinople (June 5, 1922).

⁹¹⁷ Τσαούσης, Α., *“Ιστορία Χόψας του Πόντου”*, Αθήνα (1960), σ. 37.

⁹¹⁸ Αντωνίδη, Σ., *“Η ωραία Κεράσους”*, Αθήνα (1976), σ. 91. Από μια επιστολή του μητροπολίτη Σαμψούντας Γερμανού προς τον μεγαλέμπορο της Μασσαλίας Κωνσταντινίδη (29 Δεκ. 1918). Ο Γερμανός είχε εκτοπισθεί ήδη το 1917 από την Σαμψούντα, για να εμποδιστούν οι δραστηριότητες του υπέρ του ελληνικού πληθυσμού: Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 370, Konsulate 1917 Trapezunt, Zl. 44/pol. (31 Οκτ. 1917), Kwiatkowski an Czernin.

⁹¹⁹ Ο πρόξενος της Αυστρίας στην Τραπεζούντα Kwiatkowski αναφέρει ότι 30.000 Έλληνες έφυγαν από την περιοχή της Τραπεζούντας, που είχαν καταλάβει οι Ρώσοι: WienHHStA, PA, XXXVIII, Karton 371, Konsulate 1918 Trapezunt, Zl. 37/A (21 Αυγ. 1918), Kwiatkowski an Burian.

στην Τουρκία, έφυγαν άλλοι 60.000 Έλληνες για τη Ρωσία, από αυτούς που τα τελευταία 30 χρόνια είχαν εγκατασταθεί στις περιοχές αυτές, για να μπορέσουν να ζήσουν υπό την προστασία των Ρώσων.⁹²⁰

Μόνο από την πόλη της Τραπεζούντας έφυγαν 8.000 Έλληνες, για να αποφύγουν τους Τούρκους που, σύμφωνα με τους υπολογισμούς του Αυστριακού προξένου της Τραπεζούντας Kwiatkowski, ήταν περισσότεροι από τους μισούς από τους Έλληνες κατοίκους της ποντιακής πρωτεύουσας πριν από τον πόλεμο (15.000).⁹²¹

Και οι κάτοικοι του ελληνικού χωριού Καρακανζή, κοντά στα Σούρμενα, που αποτελούνταν το 1918 από 100 ελληνοχριστιανικές και 36 κρυπτοχριστιανικές οικογένειες,⁹²² έφυγαν σιγά σιγά μετά το 1918 για τη Ρωσία και απέμειναν μόνο 15. Αυτές οι 15 οικογένειες έφυγαν επίσης με την ανταλλαγή των πληθυσμών και εγκαταστάθηκαν όλες στην Ελλάδα.⁹²³

Οι κρυπτοχριστιανοί κάτοικοι του χωριού Κερασέα της περιοχής Τραπεζούντας, οι οποίοι το 1917 υπό την προστασία των ρωσικών δυνάμεων κατοχής δήλωσαν δημόσια τη χριστιανική τους πίστη, μετά την αποχώρηση των Ρώσων θανατώθηκαν από τους Τούρκους.⁹²⁴

Παρ' όλα αυτά η κατάσταση στην Τραπεζούντα, όσον αφορά τις βιαιοπραγίες εναντίον του ελληνικού πληθυσμού ήταν σχετικά καλή, γεγονός που οφείλεται στην κατευναστική επιρροή που ασκούσε εκεί ο μητροπολίτης

⁹²⁰ Πανάρετος, *“ο Πόντος ανά τους αιώνες”*, Δράμα (1927), σ. 209. Βλέπε επίσης Wien HHStA, PA,XXXVIII, Karton 371, Konsulate 1918 Trapezunt, Zl. 16/pol. (8 Μαρτίου 1918), Kwiatkowski an Czernin.

⁹²¹ Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 371, Konsulate 1918 Trapezunt, Zl. 37/A (21 Αυγ.1918) und Zl. 44/pol. (1 Οκτ. 1918), beide Kwiatkowski an Burian: «στην Κερασούντα η οικονομική ανάγκη οδήγησε 3.000 Έλληνες (από 8.000 πριν από την έναρξη του πολέμου) υπό την ανοχή των αρχών να περάσουν στην Ρωσία, στην Κριμαία και στον Καύκασο» (από Zl.44/pol.).

⁹²² Εφτά από τις συνολικά 36 κρυπτοχριστιανικές οικογένειες ήταν γνωστές στις τουρκικές αρχές. Μετά τον Hatti Humajun φανερώθηκαν το 1857 μαζί με την οικογένεια του Ιωάννη Χουρσίτ. Ύστερα από τους διωγμούς, οι οικογένειες αυτές καταφεύγουν ξανά στην κρυπτοχριστιανική ζωή με εξαίρεση την οικογένεια του Ιωάννη Χουρσίτ, η οποία άντεξε στους διωγμούς. Μαραβελάκης, Μ. - Βακαλόπουλος, Α., *“Αι προσφυγικοί εγκαταστάσεις εν τη περιοχή Θεσσαλονίκης”*, σ. 98.

⁹²³ Μαραβελάκης, Μ. & Βακαλόπουλος Α., *“Αι προσφυγικοί εγκαταστάσεις εν τη περιοχή Θεσσαλονίκης”*, Θεσσαλονίκη (1955), σ. 98.

⁹²⁴ Μηλιώρης, Μ., *“Οι Κρυπτοχριστιανοί”*, Αθήνα (1962), σ. 27-28.

Χρύσανθος.⁹²⁵ Ο ίδιος εξάλλου είχε προσπαθήσει τον τουρκικό πληθυσμό, που είχε παραμείνει στην πόλη μετά την κατάληψή της από τους Ρώσους, από αρμενικά στοιχεία του ρωσικού στρατού.⁹²⁶ Αντίθετα ο μητροπολίτης Σαμψούντας Γερμανός δεν είχε καταφέρει να εμποδίσει τις ανοιχτές εκδηλώσεις συμπάθειας του ελληνικού πληθυσμού της περιοχής προς τις δυνάμεις της Αντάντ και ιδιαίτερα προς τη Ρωσία.

Ακολούθησαν πολλές «κατασχέσεις και καταπιέσεις του ελληνικού αγροτικού πληθυσμού από την πολιτοφυλακή και σκληρή συμπεριφορά κατά τη στρατιωτική θητεία», που άναψαν το μίσος των Ελλήνων και οδήγησαν στη δημιουργία των ανταρτικών ομάδων που αναφέραμε, οι οποίες βρίσκονταν σε επαφή με την υπό ρωσική κατοχή Τραπεζούντα και το ρωσικό στόλο.⁹²⁷ Ο Αυστριακός πρόξενος Τραπεζούντας (ο οποίος κατά τη διάρκεια της κατοχής έδρευε στη Σαμψούντα) υπολογίζει τον αριθμό των Ελλήνων οι οποίοι μεταφέρθηκαν κατά τα έτη 1916 μέχρι 1918 από την περιοχή της Σαμψούντας στο εσωτερικό της χώρας σε 80.000 μέχρι 100.000! «Μια και τα τελευταία μέτρα εφαρμόστηκαν το χειμώνα χωρίς καμιά πρόνοια, ένα σημαντικό μέρος από τους μετακινηθέντες βρήκε το θάνατο».⁹²⁸

Καθώς οι διωγμοί συνεχίζονταν και η μοίρα των Αρμενίων ήταν νωπή στη θύμησή τους, οι Έλληνες του Πόντου δεν έβλεπαν πλέον καμιά δυνατότητα να ζήσουν στο μέλλον ειρηνικά μαζί με τους Τούρκους. Και μέσα στην κατάσταση αυτή άρχισε να γεννιέται η ιδέα μια ανεξάρτητης δημοκρατίας του Πόντου.

⁹²⁵ Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 371, Konsulate 1918 Trapezunt, Zl. 37/A (21 Αυγ.1918) και Zl. 44/pol. (1 Οκτ. 1918), beide Kwiatkowski an Burian.

⁹²⁶ Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 371, Konsulate 1918 Trapezunt, Zl. 37/A (21 Αυγ. 1918), Kwiatkowski an Burian. Τασούδης, Γ., *“Βιογραφικοί αναμνήσεις”*, Αθήνα (1970), σ. 160. Χρύσανθος, *“Η Εκκλησία της Τραπεζούντας”*, Αθήνα (1931), σ. 765 κ.ε.

⁹²⁷ Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 371, Konsulate 1918 Trapezunt, Zl. 44/pol. (1 Οκτ. 1918), Kwiatkowski an Burian. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., Υ.Α.Κ., 1919 Α/4α, Προσπάθειαι Ποντίων δι' ανακήρυξιν ανεξαρτήτου κράτους, Κωνσταντινούπολη (5 Μαΐου 1919), προς την Α.Ε. του εν Κωνσταντινουπόλει Αρμοστήν της Ελλάδος. Στον ίδιο φάκελο βλ. επίσης Αρ. πρωτ. 3488, Κωνσταντινούπολη (5 Σεπτ. 1919), προς το Υπουργείο Στρατιωτικών: Αθήνα, Επιστολή του Μητροπολίτη Γερμανού. Άμισος (13/25 Μαρτίου 1919) Προς τον Ε. Κανελλόπουλο στην Κωνσταντινούπολη. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., Υ.Α.Κ., 1919. Α/4α, Προσπάθειαι Ποντίων δια ανακήρυξιν ανεξαρτήτου κράτους, φάκελλος 2, Κωνσταντινούπολη (7 Μαΐου 1919), Αποστολή Κωνσταντινουπόλεως, Ν. Πετιμέζας, προς τον Ε. Κανελλόπουλον.

⁹²⁸ Wien, HHStA, PA, XXXVIII, Karton 371, Konsulate 1918 Trapezunt, Zl. 44/pol. (1 Οκτ. 1918), Kwiatkowski an Burian. Το Σαντζάκι Σαμψούντα κατοικούνταν μέχρι πριν από τον πόλεμο (κατά τα στοιχεία του Kwiatkowski) από 120.000 Έλληνες.

Στις 22 Ιανουαρίου 1918 έγινε ήδη το πρώτο Παμποντιακό Συνέδριο στη Μασσαλία, στο οποίο πήραν μέρος πολλοί Πόντιοι, που ζούσαν στην Ευρώπη και στην Αμερική.⁹²⁹ Ο διοργανωτής του συνεδρίου, Πόντιος μεγαλέμπορος της Μασσαλίας, Κωνσταντινίδης, εκλέχτηκε πρόεδρος μιας επιτροπής και εξουσιοδοτήθηκε με πολλές εξουσίες να εκπροσωπεί τα συμφέροντα και να επιδιώκει τους στόχους των συνέδρων.⁹³⁰ Άρχισε, λοιπόν, σύντομα η προσπάθεια ενημέρωσης των μεγάλων δυνάμεων για την υπόθεση των Ποντίων. Το Νοέμβριο του 1918 έστειλε ο Κωνσταντινίδης στις κυβερνήσεις του Λονδίνου και του Παρισιού μια αναφορά σχετικά με τις απόψεις και τους στόχους της επιτροπής που είχε σχηματιστεί στο συνέδριο.⁹³¹ Μερικές χώρες μάλιστα έδειξαν τότε την πρόθεσή τους «να παράσχουν την υποστήριξή τους στη δημιουργία ενός ποντιακού κράτους».⁹³² Ηγέτης των Ελλήνων του Πόντου στη μικρασιατική πατρίδα αναδείχθηκε ο μητροπολίτης Τραπεζούντας Χρύσανθος (ο οποίος αργότερα θα καταδικαζόταν σε θάνατο από τον Κεμάλ για τις δραστηριότητες του αυτές) και των Ποντίων της ρωσικής διασποράς ο Β. Ιωαννίδης.⁹³³

⁹²⁹ Παυλίδης, Ι., “Σελίδες ιστορίας αίματος και θυσίας Πόντου και Μ. Ασίας”, Θεσσαλονίκη (1979), σ. 18. Αλεξανδρής, Α., “Η ανάπτυξη του εθνικού πνεύματος των Ελλήνων του Πόντου 1918-1922”, Αθήνα (1980), σ. 432-433.

⁹³⁰ Παυλίδης, Ι., *ό.π.*, σ. 18. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1920 Α/5/ΜΙ. Πόντος Α' πολιτική, Marseille (17/30 Ιουνίου 1920), Κύριον Ε. Βενιζέλον, πρωθυπουργόν, Κ. Κωνσταντινίδης.

⁹³¹ Jaschke, G., “Die Turkisch-Orthodoxe Kirche”, στο: “Der Islam”, Έκδοση. Β. Spuler, τ. 45, Berlin (1968), σ. 318.

⁹³² Kemal, Mustafa, “Die nationale Revolution 1920-1927”, Leipzig (1928), σ. 171.

⁹³³ Jaschke, G., *ό.π.*, σ. 319. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1919. Α/4α, Προσπάθειαι Ποντίων δια ανακήρυξιν ανεξαρτήτου κράτους, Αρ. 1162, Βατούμ (14/27 Μαΐου 1920), Το εθνικόν Συμβούλιον του Πόντου, προς τον πρόεδρον της ελληνικής κυβερνήσεως κ. Ελ. Βενιζέλου.

Ο ΘΡΗΝΟΣ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

Οι Νεότουρκοι με τα σκληρά μέτρα που έλαβαν εναντίον των Ελλήνων του Πόντου με τη μέθοδο των εξοριών, βιασμών, σφαγών, εξανδραποδισμών και απαγχονισμών (κατά τον Πανάρετο Τοπαλίδη) εξόντωσαν, από την έκρηξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου 1914 ως τη μικρασιατική καταστροφή του 1922:

α. Κατά την περίοδο 1914-1918, 170.576 Ποντίους.

β. Κατά την περίοδο 1918-1922, 199.122 Ποντίους.

Δηλαδή συνολικά 289.698 Ποντίους, ποσοστό δηλαδή 41,56% σε σύνολο 697.000 Ελλήνων κατοίκων, ενώ κατά τον Γ. Βαλαβάνη οι απώλειες των Ποντίων, σύμφωνα με τη Μαύρη Βίβλο του Κεντρικού Συμβουλίου των Ποντίων στην Αθήνα, ανέρχονται σε 303.238 ως το 1922 και 353.000 ως το Μάρτιο του 1924 ποσοστό που ξεπερνάει το 50% του ολικού πληθυσμού των Ελλήνων του Πόντου.⁹³⁴

Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου σε αντίθεση με εκείνη των Αρμενίων, επισκιάστηκε είτε από τον όγκο των τραγικών περιπτώσεων του αρμενικού λαού, επειδή συνέπεσε χρονικά, είτε γιατί αποσιωπήθηκε από κυβερνητικές και διπλωματικές επιταγές στο όνομα κάποιων διακρατικών συμφωνιών και συμφερόντων.

⁹³⁴ Βαλαβάνης, Γ., "Σύγχρονη Γενική ιστορία του Πόντου", Αθήνα (1925), σ. 24.

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

ΠΗΓΗ: http://www.armenians.gr/armenika/21/pontiako5_3big.jpg

Είναι πολύ σημαντικό το γεγονός ότι τα εγκλήματα των Νεότουρκων και των Κεμαλικών του 1921 παραδέχτηκαν και κάποια μέλη της ανώτατης οθωμανικής κοινωνίας, τα οποία είχαν άμεση σχέση με το ζήτημα αυτό. Η σημαντικότερη καταγγελία είναι του Δζεμάλ Νουζχέτ, νομικού συμβούλου του φρουραρχείου της Κωνσταντινούπολης και προέδρου της εξεταστικής επιτροπής, ο οποίος στην έκθεσή του γράφει: «Ο Μ. Κεμάλ προς διατήρησιν των τσετών έπρεπε όπως ετοιμάση έδαφος δράσεως δι' αυτάς και ως τοιούτον εύρε το της περιφερείας του Πόντου, αι γενικαί σφαγαί, αι αρπαγαί και εξοντώσεις εις την περιφέρειαν ταύτην ήρχισαν από τον Φεβρουάριον και διήρκησαν μέχρι του

*Αυγούστου, αι σφαγαί αύται και εκτοπισμοί εξετελέσθησαν ημιεπισήμως τη συμμετοχή και στρατιωτικών και πολιτικών υπαλλήλων, επειδή δε η περιφέρεια αύτη ήτο πολύ εκτενής και πλουσία, εις την καταστροφήν της έλαβον μέρος άτομα εξ όλων των τάξεων. Αι εξ χιλιάδες των Ελλήνων κατοίκων της Πάφρας αποκλεισθείσαι εντός των εκκλησιών του Σλαμαλίκ, του Σουλού Δερέ, της Παναγίας και του Γκιокτσέ Σου παρεδόθησαν εις το πυρ, και εντός αυτών εκάησαν όλοι: γέροντες, άνδρες, γυναίκες και παιδία, ουδείς εσώθη. Μερικαί εκ των γυναικών οδηγήθησαν εις το εσωτερικόν υπό των τσετών και, αφού ασέλησαν επ' αυτών, τας εθανάτωσαν...».*⁹³⁵

Με την επικράτηση του Κεμάλ, οι διωγμοί συνεχίζονται με μεγαλύτερη ένταση. Στήνονται στις πόλεις του Πόντου τα διαβόητα έκτακτα δικαστήρια ανεξαρτησίας, που καταδικάζουν και εκτελούν την ηγεσία του ποντιακού ελληνισμού. Το τέλος του Πόντου πλησιάζει. Οι φωνές λιγοστεύουν. Στον Πόντο, έδρα των δικαστηρίων ανεξαρτησίας ορίστηκε η πόλη Αμάσεια και όχι κάποια παράκτια, γιατί έπρεπε να είναι μακριά από τις μεγάλες πόλεις, στις οποίες υπήρχαν προξενεία και εκπρόσωποι διαφόρων ξένων εμπορικών καταστημάτων. Η κεμαλική κυβέρνηση θεωρούσε τη θανατική καταδίκη, της ηγεσίας του ποντιακού ελληνισμού, εσωτερική της υπόθεση.

Η δικαστική διαδικασία ήταν κωμικοτραγικά συνοπτική. Μετά την τυπική απολογία, ανακοίνωναν στους προγραφέντες την απόφαση του δικαστηρίου, που ήταν ο θάνατος στην αγχόνη. Η συκοφαντία, το ψέμα, η υποκρισία και η σκηνοθεσία οργιάζαν κυριολεκτικά.

Ο Μουσταφά Κεμάλ με τη λειτουργία των δικαστηρίων ανεξαρτησίας «επεδίωξε διπλό σκοπό:

α) Να παρουσιάσει ως απόλυτα νόμιμο το έργο της καταστροφής του Μικρασιατικού ελληνισμού.

⁹³⁵ Φωτιάδης, Κ., "Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου", Αθήνα (2004), σ. 312.

β) Να θανατώσει, από την άλλη, τις ελληνικές κοινότητες των πιο ανθρών πόλεων εξολοθρεύοντας τους επιφανείς με πολύ μεγαλύτερη σιγουριά απ' ό,τι με την εξορία, όπου θα μπορούσαν πιθανόν να σωθούν...».⁹³⁶

Ο Σάββας Κανταρτζής εξέδωσε σε βιβλίο τις φοβερές του εμπειρίες από την Γενοκτονία των Ποντίων. Μια από τις συγκλονιστικές αφηγήσεις του αναφέρεται στην καταστροφή του χωριού Μπεϊαλάν, της περιφέρειας Κοτυώρων από τους τσέτες του Τοπάλ Οσμάν. Το Μπεϊαλάν είναι ένα από τα εκατοντάδες ελληνικά χωριά που καταστράφηκαν από τις τουρκικές συμμορίες. Αξίζει να τη διαβάσετε: "Τα χαράματα, στις 16 Φεβρουαρίου 1922, ημέρα Τετάρτη, μια εφιαλτική είδηση, ότι οι τσέτες του Τοπάλ Οσμάν έρχονται στο χωριό, έκανε τους κατοίκους να τρομάξουν και ν' αναστατωθούν. Οι άντρες, όσοι βρίσκονταν τη νύχτα στο χωριό, βιάστηκαν να φύγουν στο δάσος... Άλλοι άντρες που είχαν κρυψώνες σε σπίτια και σε στάβλους, τρύπωσαν σ' αυτές και καμουφλαρίστηκαν έτσι που να μην τους υποπτευθεί κανείς. Τα γυναικόπαιδα και οι γέροι κλείστηκαν στα σπίτια και περίμεναν με καρδιοχτύπι να δουν τι θα γίνει... Δεν πέρασαν παρά λίγα λεπτά και οι τσέτες, περισσότεροι από 150 έμπαιναν στο χωριό κραυγάζοντας και πυροβολώντας. [...] Με κραυγές και βρισιές, βροντώντας με τους υποκοπάνους τις πόρτες και τα παράθυρα, καλούσαν όλους να βγουν έξω από τα σπίτια και να μαζευτούν στην πλατεία- αλλιώς απειλούσαν, θα δώσουν φωτιά στα σπίτια και θα τους κάψουν.

Σε λίγο, όλα τα γυναικόπαιδα και οι γέροι, βρίσκονταν τρέμοντας και κλαίγοντας στους δρόμους. Οι συμμορίτες με κραυγές και απειλές υποπτεύθηκαν, από την πρώτη στιγμή, το μεγάλο κακό που περίμενε όλους και δοκίμασαν να φύγουν έξω από το χωριό. Οι τσέτες, πρόβλεψαν ένα τέτοιο ενδεχόμενο και είχαν πιάσει από πριν τα μπογάζια, απ' όπου μπορούσε να φύγει κανείς. Έτσι, μόλις έφτασαν, τρέχοντας, οι κοπέλες στα μπογάζια, δέχτηκαν, από τσέτες που παραμόνευαν, πυροβολισμούς στο ψαχνό. Μερικές έμειναν στον τόπο σκοτωμένες, ενώ οι άλλες τραυματίστηκαν και γύρισαν πίσω.

⁹³⁶ Ο ίδιος, ό.π., σ. 413.

Οι φόνοι αυτοί αποκάλυψαν για τα καλά τους εγκληματικούς σκοπούς των συμμοριτών και έγιναν το σύνθημα να ξεσπάσει, το τρομοκρατημένο πλήθος των γυναικόπαιδων, που είχε ριχτεί στους δρόμους σε ένα βουβό και ασυγκράτητο κλάμα και σε σπαραξικάρδιες κραυγές απελπισίας. Οι Τούρκοι, σκληροί σαν ύαινες, που διψούν για αίμα, και διεστραμμένοι σαδιστές, που γλεντούν με τον πόνο και τα βασανιστήρια των θυμάτων τους, χίμηξαν μανιασμένοι στα γυναικόπαιδα και τους γέρους, κραυγάζοντας, βρίζοντας, χτυπώντας, κλωτσώντας και σπρώχνοντάς τους να μαζευτούν στην πλατεία.

Οι μητέρες αναμαλλιασμένες, κατάχλωμες από το τσουχτερό κρύο και το φόβο, με τα βρέφη στην αγκαλιά και τα νήπια μπερδεμένα στα πόδια τους. Οι κοπέλες άλλες με τους γέρους γονείς και άλλες με γριές ή άρρωστους αγκαλιασμένες, περιμαζεύτηκαν με τον κτηνώδη αυτόν τρόπο, στην πλατεία σαν πρόβατα για τη σφαγή, μέσα σε ένα πανδαιμόνιο από σπαραχτικές κραυγές και θρήνους και κοπετούς. Η πρώτη φάση της απερίγραπτης τραγωδίας του Μπείαλάν έκλεισε, έτσι, θριαμβευτικά, για τους θλιβερούς ήρωες του νεοτουρκικού εγκλήματος της γενοκτονίας.

Όταν πια όλα τα γυναικόπαιδα και οι γέροι μαζεύτηκαν στην πλατεία, οι τσέτες έβαλαν μπρος τη δεύτερη φάση της σατανικής τους επιχείρησης. Διάταξαν να περάσουν όλοι στα δίπατα σπίτια, που βρίσκονταν στην πλατεία και τα είχαν διαλέξει για να ολοκληρώσουν τον εγκληματικό τους σκοπό. Η απροθυμία, που έδειξε το τραγικό αυτό κοπάδι των μελλοθανάτων να υπακούσει στην διαταγή, γιατί ήταν πια ολοφάνερο ότι όλους τους περίμενε ο θάνατος, εξαγρίωσε τους συμμορίτες που βιάζονταν να τελειώσουν γρήγορα την μακάβρια επιχείρηση. Και τότε, σαν λυσσασμένα θεριά, ρίχτηκαν στις γυναίκες, τα μωρά και τους γέρους, και με γροθιές, με κοντακιές και κλωτσιές έχωσαν και στρίμωξαν στα δύο σπίτια τα αθώα και άκακα αυτά πλάσματα, που ο αριθμός τους πλησίαζε τις τρεις εκατοντάδες.

Και όταν, έτσι, ήταν σίγουροι πως δεν έμεινε έξω κανένας, σφάλισαν τις πόρτες, ενώ ο άγριος αλαλαγμός από τα παράθυρα, οι σπαραξικάρδιες κραυγές, το απελπισμένο κλάμα και οι βοερές ικεσίες για έλεος και βοήθεια, σχημάτιζαν

μιας άγριας τραγικότητας μουσική συναυλία, που ξέσκιζε τον ουρανό και αντιβούιζε στα γύρω βουνά και δάση.

Τώρα δεν έμενε παρά η τρίτη και τελική φάση της πατριωτικής... επιχείρησης των θλιβερών ηρώων-συμμοριτών του Τοπάλ Οσμάν. Δεν χρειάστηκαν παρά μια αγκαλιά ξερά χόρτα και μερικά σπασμένα πέταυρα (χαρτόματα) ν' ανάψει η φωτιά. Σε λίγο τα δύο σπίτια, έγιναν πυροτέχνημα και ζώστηκαν, από μέσα κι' απ' έξω, από πύρινες γλώσσες και μαυροκόκκινο καπνό. Το τι ακολούθησε την ώρα εκείνη δεν περιγράφεται.

Οι μητέρες ξετρελαμένες, έσφιγγαν, αλαλάζοντας και τσιρίζοντας με όλη τη δύναμη της ψυχής τους, στην αγκαλιά τα μωρά τους, που έκλαιγαν και κραύγαζαν "μάννα, μανίτσα!". Οι κοπέλες και οι άλλες γυναίκες με τους γέρους γονείς, τα παιδιά και τους αρρώστους, κραύγαζαν και αρπάζονταν μεταξύ τους σαν να ήθελαν να πάρουν και να δώσουν κουράγιο και βοήθεια, καθώς έπαιρναν φωτιά τα μαλλιά και τα ρούχα τους κι' άρχισαν να γλύφουν το κορμί οι φλόγες. Κραυγές, που ξέσκιζαν το λαρύγγι και τ' αυτιά, φωνές μανιακές και κλάματα βροντερά, άγρια ουρλιαχτά ανθρώπων, που έχασαν από τρόπο και πόνο τα μυαλά τους, χτυπήματα στα στήθη, στον πυρακτωμένο αέρα και στους τοίχους - χαλασμός κόσμου, ένα ζωντανό κομμάτι από την κόλαση στη γη! Αυτή την εφιαλτική εικόνα παρίσταναν, τα πρώτα λεπτά, τα δύο σπίτια που τα είχαν αγκαλιάσει οι φλόγες.

Μερικές γυναίκες και κοπέλες στον πόνο, την φρίκη και την απελπισία τους, δοκίμασαν να ριχτούν από τα παράθυρα, προτιμώντας να σκοτωθούν πέφτοντας κάτω ή με σφαίρες από όπλο, παρά να υποστούν τον φριχτό θάνατο στην φωτιά. Οι τσέτες που απολάμβαναν με κέφι και χαχανητά το μακάβριο θέαμα, έκαναν το χατίρι τους - πυροβόλησαν και τις σκότωσαν.

Δεν κράτησε πολλά λεπτά, αυτή η σπαραξικάρδια οχλοβοή, από τους αλαλαγμούς, τις άγριες κραυγές, τα τσουχτερά ξεφωνητά και το ξέφρενο κλάμα. Στην αρχή ο τόνος της οχλοβοής ανέβηκε ψηλά, ως που μπορούν να φτάνουν κραυγές, ξεφωνητά και ξελαρυγγίσματα από τρεις περίπου εκατοντάδες ανθρώπινα στόματα. Γρήγορα όμως ο τόνος άρχισε να πέφτει, ως που μονομιás

κόπηκαν κι' έσβησαν οι φωνές και το κλάμα. Κι' ακούγονταν μόνο τα ξύλα, που έτριζαν από τη φωτιά και οι καμένοι τοίχοι και τα δοκάρια, που έπεφταν με πάταγο πάνω στα κορμιά, που κείτονταν τώρα σωροί κάρβουνα και στάχτη κάτω στο δάπεδο, στα δύο στοιχειωμένα σπίτια του Μπεϊαλάν".⁹³⁷

Αξίζει να σημειωθεί ότι η γενοκτονία των Ελλήνων πραγματοποιήθηκε επίσημα κεκλεισμένων των θυρών και χωρίς την παρουσία δικηγόρων. Η καταδίκη και ο απαγχονισμός στην πλατεία της Αμάσειας όλης της θρησκευτικής, πνευματικής και πολιτικής ηγεσίας ήταν μια προσχεδιασμένη γενοκτονική πράξη, που αναγκάστηκαν να καταδικάσουν ακόμη και οι πρόσφατα φιλικά προσκείμενες στην κεμαλική κυβέρνηση πρώην συμμαχικές χώρες Γαλλία και Ιταλία, αλλά και όλες οι ευρωπαϊκές. Οι παραπάνω κυβερνήσεις αναγκάστηκαν να πάρουν θέση ίσως και από τα κινήματα αλληλεγγύης, που εκδηλώθηκαν προς το δοκιμαζόμενο ποντιακό ελληνισμό από διάφορους οργανισμούς, θρησκευτικά και πνευματικά ιδρύματα με τη συμμετοχή επίσης των διανοουμένων της Ευρώπης και της Αμερικής, ύστερα από την επώνυμη καταγγελία και το ψήφισμα διαμαρτυρίας των Ελλήνων συναδέλφων τους.

«Οι Έλληνες συγγραφείς και καλλιτέχναι, απηύθυναν προς τους διανοουμένους της Ευρώπης και Αμερικής την κάτωθι διαμαρτυρίαν: Μετά βαθύτατης συγκινήσεως οι συγγραφείς και καλλιτέχναι της Ελλάδος απευθύνονται προς τους διανοουμένους του πεπολιτισμένου κόσμου όπως γνωστοποιήσουν εις αυτούς την τραγωδίαν χιλιάδων οικογενειών του Ελληνικού Πόντου.

Ξηρά, εξηκριβωμένα και αναμφισβήτητα τα γεγονότα είναι τα εξής: Οι Τούρκοι εφόνευσαν όλους ανεξαιρέτως τους κατοίκους της πόλεως Μερζιφούντος, αφού την ελεηλάτησαν και την επυρπόλησαν. Τους προσπαθήσαντας να διασωθούν ετυφέκισαν και εθανάτωσαν καταλαβόντες τας διόδους. Μετετόπισαν όλον τον άρρενα πληθυσμόν των πόλεων Τριπόλεως, Κερασούντος, Ορδούς, Οινόης, Αμισού και Πάφρας και καθ' οδόν κατέσφαξαν τους πλείστους εξ αυτών. Έκλεισαν εντός του ναού του χωρίου Έλεζλη εν

⁹³⁷ Κανταρτζής, Σ., "Νίκη χωρίς Ρομαφαία", τ. 2, Κατερίνη (1975), σ. 311-313.

Σουλού-Τερέ 535 Έλληνας και τους κατέσφαξαν διασωθέντων μόνον τεσσάρων. Πρώτους έσφαξαν 7 ιερείς διά πελέκεως προ της θύρας του ναού. Απηγχόνισαν εν Αμασεία 168 προκρίτους Αμισού και Πάφρας. Εβίασαν όλας ανεξαιρέτως τας γυναίκας, τας παρθένους και τα παιδία των άνω πόλεων, τας ωραιότερας δε παρθένους και νέους έκλεισαν εις τα χαρέμια. Πλείστα βρέφη εφόνευσαν, σφενδονίζοντες αυτά κατά των τοίχων. Οι υπογεγραμμένοι θέτουσι τα ανωτέρω υπ' όψιν των διανοουμένων της Ευρώπης και της Αμερικής θεωρούντες ότι όχι μόνον τα γεγονότα ταύτα αλλά και η ανοχή αυτών αποτελεί πένθος της ανθρωπότητας». ⁹³⁸

Το θέμα της γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου συζητήθηκε στις 7 Νοεμβρίου 1921 στη Βουλή των κοινοτήτων της Μεγάλης Βρετανίας. Ο βουλευτής Τ. Π. Ο' Κόννορ ρώτησε τον Υφυπουργό Εξωτερικών Χάρμσγουορθ ποιες ενέργειες έγιναν για τον απαγχονισμό των 67 Ελλήνων και 3 Αρμενίων από τις κεμαλικές αρχές, αλλά και για τις βιαιοπραγίες και τις εκτοπίσεις των γυναικόπαιδων. Ποια μέτρα έχει σκοπό να πάρει η κυβέρνηση σε περίπτωση αναχώρησης των Γάλλων στρατιωτών από την Κιλικία, για να προστατέψει τον ελληνικό και αρμενικό πληθυσμό σ' αυτήν την επαρχία εκτός από τις εναλλακτικές λύσεις της φυγής ή της σφαγής;

Από το Άκτον Οχάιο ο Μιλτιάδης Τσακιρίδης απευθύνθηκε στις 6 Νοεμβρίου 1921 στο Λ. Ιασωνίδα, στην Κωνσταντινούπολη, για να τους βοηθήσει ηθικά, ώστε να ιδρύσουν ένα σωματείο που να αγωνίζεται «υπέρ των δυστυχούντων Ποντίων».

«Μετά μεγίστου ενδιαφέροντος παρακολουθώμεν οι Πόντιοι από μακράν τα καθ' εκάστην εκτελώμενα εν τη πατρίδι εις βάρος των αγαπητών μας. Δεν δυνάμεθα να ζωγραφίσωμεν την θλιβεράν ημών λύπην διά την συμφοράν του αγαπητού μας Πόντου και των ομοφύλων ημών υπάρξεων αίτινες έπεσαν είτε θα πέσουν υπό την αιμοχαρή μάχαιραν του βαρβάρου. Πολύ φρικτόν, φρικτόν...». ⁹³⁹

⁹³⁸ Φωτιάδης, Κ., «Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου», Αθήνα (2004), σ. 421.

⁹³⁹ Ο ίδιος, ό.π., σ. 422-423.

Στις 20 Νοεμβρίου 1921, με την πρωτοβουλία φιλελλήνων βουλευτών και γερουσιαστών έγινε στη Νέα Υόρκη συλλαλητήριο για τις σφαγές των Ελλήνων του Πόντου. Στο συλλαλητήριο: «αποτελούμενον εκ χιλιάδων Αμερικανών και Ελλήνων, ωμίλησαν εξ γερουσιασταί και καθηγηταί Πανεπιστημίου, εξιστορήσαντες εν πάση λεπτομερεία και επί τη βάσει επισήμων εκθέσεων, τα φρικιαστικά γεγονότα του. Η ιατρός κα Νόστον αυτόπτης μάρτυς των γεγονότων της Κερασούντος αφηγήθη τραγικάς λεπτομερείας, αι οποίαι προεκάλεσαν ρίγη φρίκης μεταξύ του πλήθους, η ίδια δε ηναγκάσθη να διακόψη τον λόγον μη δυνηθείσα λόγω της συγκινήσεως να εξακολουθήση».⁹⁴⁰

Το ψήφισμα, που παραδόθηκε στον Πρόεδρο των Ηνωμένων Πολιτειών, σε πολλά μέλη του Κοινοβουλίου αλλά και σε άλλες εξέχουσες προσωπικότητες περιέγραφε την τραγική κατάσταση στον Πόντο και εκλιπαρούσε την αμερικανική κυβέρνηση να επέμβει, για να σταματήσει η συνεχιζόμενη γενοκτονία.

Το θέμα των κεμαλικών αγριοτήτων σε βάρος των Ελλήνων του Πόντου συζητήθηκε διεξοδικά και στη συνεδρίαση της Γερουσίας των Η.Π.Α., στις 22 Δεκεμβρίου 1921. Ο Γερουσιαστής Γουίλιαμ Χ. Κίνγκ, με τεκμηριωμένα ντοκουμέντα απέδειξε ότι στόχος τόσο των Νεότουρκων όσο και των Κεμαλικών ήταν η τουρκοποίηση της Μικράς Ασίας.

Ο αρθρογράφος της εφημερίδας "Μόρνινγκ Ποστ" γράφει: «Όλα τα εγκλήματα που διαπράχθηκαν από το Νέρωνα, τον Καλιγούλα, τον Αττίλα και τον Αβδούλ Χαμίτ, χάνονται στην ανυπαρξία μπροστά στα εκατομμύρια που δολοφονήθηκαν σκόπιμα στην Τουρκία κατά τη διάρκεια των τεσσάρων προηγούμενων ετών. Στα θύματα περιλαμβάνονται αλλοδαποί εχθροί, αιχμάλωτοι πολέμου, Αρμένιοι, Έλληνες, Άραβες, κλπ..

Ωστόσο όμως και μέσα στην κεμαλική κυβέρνηση υπήρχαν αντίθετες φωνές, γιατί ήταν ανήσυχoi και διαφωνούσαν με τα σκληρά μέτρα της απέναντι στους Έλληνες. Κάποιοι κεμαλικοί βουλευτές, ιδιαίτερα της περιοχής του Πόντου κατηγορήθηκαν από το συνάδελφό τους βουλευτή της Προύσας Εμίν μπέη, στη

⁹⁴⁰ Ανώνυμος, "Συναλλητήριο εν Ν. Υόρκη δια τας σφαγές του Πόντου": εφ. "Νέα Ημέρα" (3.12.1921).

συνεδρίαση της 21 Αυγούστου 1922, ως «οπαδοί του Ποντιακού ιδεώδους» και παραπέμφθηκαν σε εξεταστική επιτροπή για τις μετριοπαθείς θέσεις τους και την παθητική τους στάση. Στην τουρκική Εθνοσυνέλευση της Άγκυρας ιδιαίτερα ξεχώρισε ο βουλευτής της Σινώπης Χακκί Χαμή μπέης, ο οποίος δυναμικά διαφοροποιήθηκε με τα μέτρα των εκτοπίσεων της κυβέρνησής τους.

Στην αγόρευσή του τόνιζε: *«Το πρόσωπό μας θα είναι αιώνια κηλιδωμένο εξαιτίας των εκτοπίσεων. Εάν οι εκτοπισμοί γίνονται προκειμένου να δολοφονηθούν ανθρώπινες ψυχές, τότε, κύριοι, αυτό είναι άκρως αποτρόπαιο ζήτημα. Μας κηλιδώνει ενώπιον του σύμπαντος κόσμου. Γιατί τότε η κυβέρνηση δεν μπορεί να υπερασπιστεί τον εαυτό της... Τα είδα με τα ίδια μου τα μάτια. Στο ίδιο πνεύμα κατά την αγόρευσή του μίλησε και ο βουλευτής Μερσίνης Σαλαχατίν μπέης: «...Μήπως είναι αυτή η επιθυμία της Εθνοσυνέλευσης να μην απομείνει κανένας μη μουσουλμάνος, να εξοριστεί και αφανιστεί και ο τελευταίος;».*⁹⁴¹

Η Αμερικανίδα Έθελ Τόμσον από τη Βοστώνη της Μασσαχουσέτης, που εργάστηκε στην Αμερικανική Επιτροπή Περιθάλψεως από τον Αύγουστο του 1921 ως τον Ιούνιο του 1922, όταν επέστρεψε στην Αμερική, αφού πρώτα παραιτήθηκε από τη θέση της, έδωσε στη δημοσιότητα, στην εφημερίδα "Ντέιλι Τέλεγκραφ" και αργότερα σε διάφορους ανθρωπιστικούς οργανισμούς την έκθεση που συνέταξε για τις κεμαλικές βαρβαρότητες:

*«Οι οφθαλμοί μου ακόμη διατηρούν το φρικώδες θέαμα, το οποίο είδον και το οποίο δεν θα λησμονήσω, όπως δεν θα λησμονήσω ποτέ το ανοικτόν εκείνο νεκροταφείον πέριξ του Χαρπούτ, μέσω του οποίου έζησα τον παρελθόντα χειμώνα. Πολλοί ερωτούν αν αι εκθέσεις αύται είνε αληθείς. Κατόπιν ενός έτους τοιαύτης πείρας το όλον ζήτημα με εκπλήττει. Η εργασία των ορφανοτροφείων με ηνάγκαζε να μεταβαίνω εις τα έξω της πόλεως χωρία, όπου ευρίσκοντο τα καθιδρύματά μας, δύναμαι δε απλώς να ορκισθώ ότι λέγω την ξηράν αλήθειαν επί όσων είδον εκάστην ημέραν».*⁹⁴²

⁹⁴¹ Φωτιάδης, Κ., "Η Γενοκτοία των Ελλήνων του Πόντου", Αθήνα (2004), σ. 498-499.

⁹⁴² Φωτιάδης, Κ.,- Χαραλαμπίδης, Μ., "Πόντιοι, Δικαίμα στη μνήμη", Αθήνα (2003), σ. 102-106.

Η πρόταση της Έθελ Τόμσον, παρόλο που πέρασαν από τότε πολλά χρόνια, είναι και σήμερα επίκαιρη: πρέπει δηλαδή να γίνει κάτι τελειωτικό, για να μην ξανασυμβούν τα αίσχη του 1922. Ένας οικουμενικός αγώνας θα βρει πολλούς λαούς σύμφωνους.

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΟΥΣ ΕΞΑΝΔΡΑΠΟΔΙΣΜΟΥΣ

Πολλά αναφέραμε παραπάνω για σφαγές αμάχων, δολοφονίες, διωγμούς και βιασμούς του ποντιακού Ελληνισμού, και όχι μόνο. Σε αυτό το σημείο κρίνω απαραίτητο να αναφερθώ στο ρόλο που έπαιξε η Πόντια, η γυναίκα, για την οποία θα έπρεπε να είχαν γίνει περισσότερες αναφορές από πλευράς ιστορικών και ερευνητών. Για παράδειγμα είδαμε τους άντρες να καταφεύγουν στη Ρωσία και άλλες περιοχές για να αποφύγουν τη στρατολόγηση, η γυναίκα έμενε πίσω. Έμενε και υπόμενε τους εξανδραποδισμούς των οθωμανών, των "ορέξεων" και των βασανιστηρίων τους.

Ο Φ. Μαλκίδης αναφέρει ότι «με την στρατολόγηση, την εξορία, τα τάγματα εργασίας, τα στρατόπεδα συγκέντρωσης και άλλες μεθόδους, οι νεοτουρκικές και κεμαλικές ομάδες δολοφονούσαν τους άνδρες.

Πίσω στις εστίες έμεναν, ως στηρίγματα της οικογενειακής και κοινωνικής ζωής, οι γυναίκες έχοντας να προστατεύσουν παιδιά και ηλικιωμένους και να διατηρήσουν ένα ελάχιστο επίπεδο διαβίωσης-επιβίωσης. Μετά τη δολοφονία των ανδρών, οι γυναίκες απετέλεσαν το κομμάτι εκείνο του πληθυσμού, πάνω στο οποίο κάθε χτύπημα θα επέφερε σημαντικό πλήγμα συνολικά στην εθνική ομάδα. Η γυναίκα είναι η πηγή της ζωής, κάθε δολοφονία στερούσε από τον Ποντιακό Ελληνισμό τη βιολογική του συνέχεια. Όπου δεν μπορούσε να γίνει αυτό, υπήρχε ο βιασμός και ο καρπός της αγάπης, του έρωτα, των πιο ωραίων ανθρώπινων συναισθημάτων, η μητρότητα και η οικογένεια, μετατρεπόταν σε ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη, σε παντοτινή υπενθύμιση του εγκλήματος.

Παράλληλα υπήρχε ο βιασμός των εγκύων και μετέπειτα η δολοφονία μητέρας και εμβρύου, υπήρχε ο εγκλεισμός χιλιάδων γυναικών σε τουρκικά σπίτια. Άλλες γυναίκες αναγκάστηκαν να παραδώσουν στους Πόντιους αντάρτες τα βρέφη τους ώστε το κλάμα τους να μη τους προδώσει στους διώκτες τους.

Παράλληλα υπήρξε μία ομάδα γυναικών η οποία κάτω από ιδιαίτερα πιεστικές συνθήκες, έχασε τη θρησκευτική και εθνική της ταυτότητα και οδηγήθηκε για πάντα στο σκοτάδι της άγνοιας της καταγωγής και της προέλευσης. Ενδεικτικές καταγραφές Ελληνόφωνων, μουσουλμάνων ή και κρυπτοχριστιανών γυναικών υπάρχουν μέχρι σήμερα.

Ο επίλογος της μαζικής δολοφονίας, εξευτελισμού, εξανδραποδισμού, χειραγώγησης των γυναικών γράφτηκε στην Ελλάδα και σε άλλα μέρη της προσφυγιάς. Η Πόντια ήταν πλέον μία μαύρη, ψυχή, σώματι και εμφανίσει, φιγούρα, η οποία έψαχνε τους αγνοουμένους της στην Ελλάδα (αναζητήσεις του Ερυθρού Σταυρού), τους εναπομείναντες συγγενείς της στον Πόντο (εξισλαμισμένοι) και θρηνούσε τους νεκρούς της.⁹⁴³

⁹⁴³Μέρος ομιλίας του κ. Μαλκίδη με θέμα «Η Γυναίκα στην Ποντιακή Γενοκτονία» (Κιλκίς, 10 Μαρτίου 2007).

ΜΕΡΟΣ ΣΤ΄

Ε΄ ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1919-1923

ΚΑΘΟΔΗΓΗΤΗΣ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ ΓΕΡΜΑΝΟΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑΡΧΗΣ

Με έμπνευση του Γερμανού συνταγματάρχη φον Σάντερς,ο οποίος τιμήθηκε για τις ‘υπηρεσίες’ του στο σουλτανάτο με τον τίτλο του πασά οι Τούρκοι στρατολόγησαν τον μη στρατεύμενο αντρικό πληθυσμό των ελληνορθόδοξων της Μικρασίας,εκτός από τους γέρους ,τους πολύ άρρωστους και τα μικρά παιδιά ,και τον έστειλαν σε στρατόπεδα εργασίας διασκορπισμένα σ’όλη τη χώρα,σ’απομακρυσμένες βέβαια από τις εστίες τους περιοχές.

Εκεί τους ανάγκαζαν να σπάζουν πέτρες 12 ώρες την ημέρα,να φτιάχνουν στρατιωτικούς δρόμους,να τρώνε ό,τι περίσσευε από τα...ζώα(το άλεθαν και το μοίραζαν στο συσσίτιο σαν φόρμες ψωμιού) και να κοιμούνται στην ύπαιθρο.

Εξοντωτικές ναζιστικές συνθήκες,για τις οποίες ο σατανικός φον Σάντερς υποστήριζε τα εξής:‘σας διαβεβαιώνω ότι οι παγωνιές και το κρύο του χειμώνα ,οι βροχέςκαι η μεγάλη υγρασία,ο ήλιος και η τρομερή ζέστη του καλοκαιριού,οι αρρωστιές του εξανθηματικού τύφου και της χολέρας,οι κακουχίες και η ασιλία,θα φέρουν το ίδιο αποτέλεσμα που λογαριάζετε σεις με το δικό σας σχέδιο,δηλαδή να τους ξεκαθαρίσετε με σφαγές’.

Με το σύστημα που σας προτείνω,ο θάνατός τους είναι βέβαιος.Άλλα πριν πεθάνουν,θα μας προσφέρουν τις πολύτιμες για το έθνος υπηρεσίες τους.Επιπλέον ,οι γυναίκες τους δε θα γεννούν,κι έτσι θα λυθεί το δημογραφικό σας πρόβλημα,ενω η μισητή κι άτιμη αυτή ράτσα θα ξεκληριστεί και θα χαθεί για πάντα μέσα σε μια γενιά,κι εσείς θ’αποκτήσετε μια συμπαγή τουρκική ομοιογένεια,που θα δώσει στο έθνος σας μια νέα δύναμη.Και μη ξεχνάτε βέβαια

τις περιουσίες και τα κτήματα που θ' αφήσουν οι 'Γιουνάν' μετά το χαμό τους, που θα περάσουν στο δημόσιο, δηλαδή σε σας όλους'...⁹⁴⁴

ΑΠΩΛΕΙΕΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΚΣΤΡΑΤΕΥΤΙΚΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ

Ο απολογισμός της Μικρασιατικής Καταστροφής είναι οδυνηρός για τον Ελληνισμό. Βέβαια πρέπει να αναγνωριστεί ότι η ήττα οφείλεται όχι στον ελληνικό στρατό, αλλά στις πολιτικές και στρατιωτικές ηγεσίες του. Επιπλέον, οφείλεται αποκλειστικά στη συμμαχία και βοήθεια των Σοβιέτ προς την κεμαλική εξουσία και όχι σε κάποια άλλη εξωτερική δύναμη. Αυτή είναι η μόνη αλήθεια. Για τις τρομακτικές απώλειες του ελληνικού εκστρατευτικού σώματος δε χρειάζονται σχόλια στους αριθμούς που παρατίθενται.

Την 12η Απριλίου 1922, δηλαδή τις παραμονές της τουρκικής επίθεσης, η διοίκηση της στρατιάς της Μικράς Ασίας ανερχόταν ακριβώς σε 210.000 άνδρες, με 133 τάγματα και 418 κανόνια. Από αυτούς η παρατακτή δύναμη ανερχόταν σε 98.000 πεζούς και 1.500 ιππείς. Τις υπηρεσίες τις επάνδρωναν 104.000 άνδρες.

Από τους 210.000 άντρες της στρατιάς, **οι νεκροί ανήλθαν σε 80.000** και οι διασωθέντες σε 130.000. Από τα 418 κανόνια (ορειβατικά, πεδινά και βαρέα) απωλέσθηκαν τα 196 και διασώθηκαν τα 222. (Βλ. Ιστορία Γενικού Επιτελείου Στρατού).⁹⁴⁵

⁹⁴⁴ 'Από το έργο 'Το έπος της Μικρασίας' του Χρ. Νεραωτζη (εκδ. 'Μορφωτικός κόσμος' Θεσ/νικη 1987).'

⁹⁴⁵ Αχιλ. Ανθεμίδης, "Τα απελευθερωτικά ατρατεύματα του Ποντιακού Ελληνισμού 1912-24"

ΤΕΤΟΙΑ ΣΜΥΡΝΗ ΧΑΘΗΚΕ...

‘Το λιμάνι της σμύρνης’

ΠΗΓΗ: www.greeklibrary.agrino.org/projects/smyrna1922/smyrna_b_1922.htm

‘Για να εκτιμήσεις τη Σμύρνη, γράφει ο Choiseul-Gouffier, πρέπει να περιδιαβάσεις το λιμάνι με το πλήθος των караβιών από όλα τα έθνη , που βρίσκονται σε αδιάκοπη κίνηση. Είναι το πιο πολυσύχναστο λιμάνι της Ανατολής, η κεντρική αποθήκη του εμπορίου της Μ.Ασίας. Ο δρόμος των Φράγκων έχει όψη ευρωπαϊκή. Σε καμιά άλλη πόλη της Ανατολής το εμπόριο δεν είναι τόσο κερδοφόρο. Εκεί καταλήγουν τα πλούσια караβάνια από το Ερζερούμ, τη Γιρούσα, το Ικόνιο, την Αττάλεια, το Ντιαρμπακίρ. Εκεί μεταφέρονται με τα καράβια υφάσματα από τη Γαλλία , την Ολλανδία, μεταξωτά από την Ιταλία, καφέδες από τον Άγιο Δομήνικο, ζάχαρη από την Καρολίνα και τη Λουιζιάνα. Από τη Σμύρνη εξάγεται μπαμπακι της Μαγνησίας , κόκκινα νήματα , γιδοτόμαρα Αγκύρας, περσικά χαλιά, μεταξωτά, φάρμακα, κερί, δέρματα και συκα.’⁹⁴⁶

⁹⁴⁶ Choiseul-Gouffier , από το βιβλίο του Κ. Σιμόπουλου , ‘Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα, 1700-1800’, τόμος Β’, Αθήνα 1973

16432
2013
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ
ΣΜΥΡΝΗΣ

30. Μαΐου

1.
Α. Υ. Ε., Κ. Υ., 1914

Α/21 η'
Ειδώς άνωθεν Ιουδαίων Εβραίων κ
Εβραίων

Παναγιώτατε Δέσποτα,

Παραφέρω εις το συμπεριβόλον Ιουδαϊκό μου, δι' ου άνήγγελλον, ότι κατά πρόβλημα ή αξίωσιν του Νομάρχου Σμύρνης, άνεχώρητα μετ' αυτών εις περιόχια δια το εσωτερικόν, θρόνι άναστοχίν του γέματι τής μεταναστεύσεως των όμογενών ή θρόνι άρβυ του δυσπριγράτου θανικου ή τρόμου, ύφ' ου πατεζήθησαν οι του τμήματι, Πέρχαμου, Ζόμα, Κιρμαγάντι, Αζάριου, Καταμά, Μεναιμέντι κη. κη. τής Έπαρχίας Έρέσου.

Τών προτεταίων παταφογόντι εις τίν Μαριόθου μου τετρασί-
οιοι όδοιούοντα όμογενείς εις Ζόμα, δέν ιδόηται ή δέν έτόχησαν
τά μας άποροδύτωσιν έναντιον θρόνι τίν άφ' έσθέραις γενομένων μετ'
αυτών δυσενόησιν. και τούτο, διότι ιδόηται πρώτον να βεβαυδύσιν,
άν οι οίκοί των ήσαν έν ασφαλεία ή δέν είχαν πατεζήθη ιδό
Μουσοχηάνων μεταναστών. μας άποροδύσαι μόνου εις τίν προύχόν-
των όδίου.

Μετά του Νομάρχου έφάσαμεν κατ' αρχάς εις Μεναιμέντι και
επει διέταξε τας Αρχάς του τόπου να προπαθήσωσι θαντοιοτρίαι
ή άναπαύψωσι τας ηαθίντα δύο χιλιάδες θρόβατα εις του χωρίον
Αζή-αζά ή τας θάσιν θάσα κατ' τών χριστιανών εις μέρος φου-
λοβίαν ή αητων ένόχησι.

Μετέβημεν εις Μαγνησίαν όδου έδόθησαν παραθησίοιοι διαταγαί
θρόνι προφυλακή των χριστιανών. Επειθεν εις Αζάριον, όδου οι
χριστιανοί εύρίσκοντο θανικόβητοι δι' όσα ή ήχω έφρετ μέχρι
αυτων ειλικρά ή θιβέρα άγγελάματα δια το Ζόμα, Κινίικη Πέρχαμον.

'Μια συγκλονιστική έκθεση του εθνομάρτυρα Χρυσοστόμου Σμύρνης για τη Γενοκτονία. Απεστάλει στις 30-5-1914 στο Πατριαρχίο Κωνσταντινουπόλεως.'

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

‘Παρθεναγωγείο του Αΐβαλή’
ΠΗΓΗ: http://igaiolos.blogspot.com/2008_01_01_archive.html

ΓΕΜΙΣΑΝ ΤΑ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΑ

- Έκθεσις της εν Κωνσταντινουπόλει Πρεσβείας(αρ.αρ.14205)

‘Οι πρόσφυγες Έλληνες δεν είναι ή σκιάι ανθρώπων.Η κατέχουσα αυτούς ζωηρά νοσταλγία,αι κατά τας μετατοπίσεις κακουχίαι,οι εκ των πεζοποριών προς ανεύρεσιν άρτου κάματοι και εν γένει αι παντοειδείς στερήσεις απεμάραναν εντελώς αυτούς.Αι συνέπειαι του χειμώνος και των βροχών,η μετά την πώλησιν και των αναγκαιοτάτων ενδυμάτων χρησιμοποίησις του παγωμένου εδάφους ως στρωμνής, η υπερτίμησις και η σπάνις του άρτου συνετέλεσαν εις **την καταπληκτικήν αύξησιν της θνησιμότητος,ένεκα της οποίας επληρώθησαν τα νεκροταφεία.**’

ΛΙΜΟΚΤΟΝΟΥΣΑΝ ΟΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ ΣΤΑ ‘ΤΑΓΜΑΤΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ’

- Έκθεσις της εν Κωνσταντινούπολει Ελληνικής Πρεσβείας από 13 Ιουλίου 1915 υπ’αριθ.4099-Αριθ.Αρχ.Υπουργ.Εξωτ.7981:

‘Φρικώδης η κατάστασις των χριστιανών στρατιωτικών, κινδυνεύουσι να αποθάνωσιν εκ πείνης ,καθ’όσον τοις δίδεται ελαχίστη τροφή.Δι’έλλειψιν δήθεν εμπιστοσύνης προς τους χριστιανούς διετάχθη ο σχηματισμός των εργατικών ταγμάτων προς κατασκευήν οδών κτλ.-Εις τους εν Τυρολόη 3.000 χριστιανούς στρατιώτας δίδεται ημίσεια γαλέτα ημερησίως.Οι εκ Μαλγάρων ομογενείς στρατιώται εργαζόμενοι εις λατομείον διετηρήθησαν επί τέσσαρας ημέρας μόνον με χόρτα.-Πολλάκις χρησιμοποιούνται δι’ιδιωτικάς εργασίας υπό των Τούρκων.’

‘ΤΑΓΜΑΤΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ Η ΤΑΓΜΑΤΑ ΘΑΝΑΤΟΥ’⁹⁴⁷

- Έκθεσις του εν Ικονίω Προξένου της Ελλάδος από 7 Μαρτίου 1917 (Αριθμ. Αρχ. Υπουργ. Εξωτ. 7027):

«Ο Νόμος περί ιδρύσεως εργατικών ταγμάτων αποκλειστικώς εκ χριστιανών, καταστρέφει και εξοντώνει βαθμιαίως μεν, αλλ' ασφαλώς τους εν Τουρκία Έλληνας. Οι δυστυχείς ούτοι, στρατολογούμενοι και κατατασσόμενοι εις τα εν λόγω εργατικά τάγματα, στέλλονται εις διαφόρους διευθύνσεις του Εσωτερικού της Αυτοκρατορίας, από των παραλίων της Μ. Ασίας και του Ευξείνου εις τα πέρατα της Βαγδάτης, του Καυκάσου, της Μεσοποταμίας και της Αιγύπτου, άλλοι μεν προς κατασκευήν στρατιωτικών οδών, άλλοι προς διάτρησιν σηράγγων δια τον σιδηρόδρομον Βαγδάτης, άλλοι προς καλλιέργεια αγρών κλπ.»

“Ουδόλως μισθοδοτούμενοι, κακώς τρεφόμενοι και ενδυόμενοι, εκτιθέμενοι εις τας καιρικές μεταβολάς, εις τον φλογερόν ήλιον της Βαγδάτης και το αφόρητον ψύχος του Καυκάσου, προσβαλλόμενοι υπό ασθενειών, πυρετών, εξανθηματικού τύφου, χολέρας, αποθνήσκουσι κατά χιλιάδας”.

“Και μέχρι μεν τινος απηλλάσσοντο της στρατολογίας οι δυνάμενοι να πληρώνωσι το αντισήκωμα και ούτως εσώθησαν εκ της καταστροφής και του βεβαίου θανάτου οι σχετικώς εύποροι, αλλ' από πέντε μηνών υπεχρεώθησαν και ούτοι να υπηρετήσωσιν εις τα εργατικά ταύτα τάγματα”.

“Επισκεπτόμενος τα Νοσοκομεία της πόλεως Ικονίου έβλεπον τους δυστυχείς αυτούς εξηπλωμένους εις τας κλίνας των ή εις το δάπεδον ζώντας σκελετούς, α ναμένοντας μετ' αγωνίας τον θάνατον ως σωτήρα, ίνα απαλλαγώσι των δεινών - οι δυνάμενοι εξ αυτών να σταθώσιν εις τους πόδας των περιέρχονται τας οδούς της πόλεως, επαιτούντες τεμάχιον άρτου. Δια να δώσω δε πιστήν εικόνα της

⁹⁴⁷ Βλ. Παράρτημα Α3 παραγρ 9, 12.

οικτράς ταύτης καταστάσεως αρκούμαι να είπω ότι νεκροταφείον της πόλεως Ικονίου, ως εκ της μεγάλης θνησιμότητος των εις τα εργατικά τάγματα εργαζομένων ομογενών, υπερεπληρώθη τάφων, εις έκαστον των οποίων θάπτεται ουχί εις, ως συνήθως, αλλά πλείονες, οίτινες ρίπτονται ως κύνες”.

ΚΕΜΑΛΙΣΜΟΣ

Ο κεμαλισμός είναι ένα ιδεολογικό υπόβαθρο (όπως διατυπώθηκε από τον ιδρυτή του Κεμάλ ⁹⁴⁸), με τη γνωστή κεμαλική ιδεολογία, βάσει της οποίας κυβερνήθηκε έκτοτε η Τουρκία. Η ιδεολογία αυτή βασίζεται και λειτουργεί πάνω στις έξι γνωστές αρχές του κεμαλισμού, που θα αναλύσω στη συνέχεια: Λαϊκισμός, εθνικισμός, κρατικισμός, κοσμικότητα, μεταρρύθμιση – ριζοσπαστισμός, ρεπουμπλικανισμός.

► Λαϊκισμός, είναι μία από τις πιο βασικές αρχές που καθιέρωσε το νομικό, πολιτικό και πολιτιστικό πλαίσιο διακυβέρνησης και επιδίωξε την πλήρη απαλλαγή της χώρας από την επιρροή του θρησκευτικού ιερατείου (σε αντίθεση με το μέχρι τότε θεοκρατικό πολίτευμα). Αξίζει να σημειωθεί ότι η Τουρκία ήταν από τις πρώτες χώρες που καθιέρωσε τον πολιτικό γάμο και έδωσε πολιτικά δικαιώματα στις γυναίκες.⁹⁴⁹ Σύμφωνα με το πνεύμα λοιπόν αυτής της αρχής, δεν αναγνωρίζονται προνόμια σε καμία τάξη, οικογένεια, ομάδα, ή πολίτη αλλά ισχύει η υποταγή όλων στο κράτος, σύμφωνα με την εκπεφρασμένη βούληση του στρατεύματος.⁹⁵⁰

► Εθνικισμός, πρόκειται για εντελώς νέες απόψεις περί καταγωγής του τουρκικού λαού, που συνδυάστηκαν με το ιστορικό δόγμα του Κεμάλ. Αυτές υποστηρίζουν τη φυλετική συγγένεια των Τούρκων με τους αρχαίους Χιτίτες, Σουμέριους και άλλους αρχαίους λαούς της Μ. Ασίας. Ταυτόχρονα υποστήριξε τη

⁹⁴⁸ Ο Κεμάλ Ατατούρκ διακεκριμένος Τούρκος στρατιωτικός, πολιτικός και αναμορφωτής υπήρξε ο θεμελιωτής της Τουρκικής Δημοκρατίας και ο πρώτος της πρόεδρος. Ο επιτυχής απελευθερωτικός αγώνας του εναντίον των δυνάμεων της Αντάντ (συνμμαχία Αγγλίας, Γαλλίας και Ρωσίας), μετά την ήττα της Τουρκίας κατά τον Α παγκόσμιο πόλεμο, ενέπνευσε πολλά εμβρυώδη κράτη της Ασίας και της Αφρικής να αγωνιστούν για την ανεξαρτησία τους.

⁹⁴⁹ Χειλαδάκης, Ν., “Τουρκία ο Γίγαντας με τα Γυάλινα Πόδια”, Θεσσαλονίκη (2002), σ. 18.

⁹⁵⁰ Μούρτος, Γ. Α, “Τουρκία το Ένστολο Κράτος”, Αθήνα (2002), σ. 94.

φυλετική καταγωγή πολλών δυτικών λαών, όπως Ετρούσκοι, Κέλτες, Γαλάτες από τους αρχαίους Τουρανούς και τη γλωσσολογική επίδραση της τουρανικής γλώσσας σε αυτούς τους λαούς. Αξίζει να σημειωθεί πως η ονομασία της πόλης Κέντ της Αγγλίας, αποδόθηκε από τον Κεμάλ σε τουρκική λέξη, σαν απόδειξη της κοινότητας καταγωγής.⁹⁵¹ Στο Σύνταγμα του 1924 σαφώς αναφέρεται: «όσοι κατοικούν μέσα στα όρια των συνόρων της Τουρκίας, θεωρούνται Τούρκοι» και έκτοτε το εθνικό σύνθημα που επικράτησε σε όλη τη χώρα έγινε «τι ευτυχία να είσαι Τούρκος».⁹⁵²

► Κρατικισμός, αυτός καθόρισε τον κρατικό χαρακτήρα μεγάλων τομέων της τουρκικής οικονομίας. Ένα σοσιαλιστικό σύστημα, πρότυπο, το οποίο παράλληλα συναγωνιζόταν τις ιδιωτικές εταιρείες και επιχειρήσεις. Στον έλεγχο του κράτους υπάχθηκε γενικά η βαριά βιομηχανία (βιομ. ζάχαρης, τσιμέντων, μεταλλεία, κ.λ.π). Ο κρατικισμός προχώρησε επιπλέον και δημιούργησε ένα νέο αναπτυσσόμενο τραπεζικό σύστημα. Ο Κεμάλ ίδρυσε τις τράπεζες «Ετί Μπάνκ» (τράπεζα των Χιπιτών) και «Σουμέρ Μπάνκ» (τράπεζα των Σουμερίων). Την ιδεολογική αυτή αρχή του κρατικισμού την υιοθέτησαν αργότερα όλες οι πολιτικές παρατάξεις της Τουρκίας. Με τον τρόπο αυτό από τη μια πλευρά αναπτύσσεται μία οικονομία που βασίζεται στην αυτάρκεια αλλά και στην αυτοδυναμία χωρίς τη συμμετοχή των δυτικών από την άλλη όμως πλευρά προλαμβάνεται η δημιουργία τυχόν κρατικών μονοπωλίων διατηρώντας τη μονοκρατία του στρατεύματος.⁹⁵³

► Κοσμικότητα, η αρχή αυτή καταργούσε τις τάξεις και επομένως τον ταξικό αγώνα, ήταν μια καθαρά αντιμαρξιστική θέση. Δεν μπορούσε όμως να εξαλείψει τις μεγάλες ταξικές διαφορές καθόσον η Τουρκία ήταν μια καθαρά αγροτική χώρα με μεγάλη αγροτική καταπιεζόμενη μάζα, μια ισχυρή κλίκα μεγαλοαστών και το νέο-δημιουργούμενο προλεταριάτο στις μεγαλουπόλεις κάτω από εξαιρετικά άθλιες συνθήκες. Βέβαια όπως είναι γνωστό ο διαχωρισμός κράτους και εκκλησίας λειτουργεί σε όλες τις δυτικές δημοκρατίες και μάλιστα

⁹⁵¹ Χειλαδάκης, Ν., ό.π., σ. 19.

⁹⁵² Μούρτος, Γ. Α, "Τουρκία το Ένστολο Κράτος", Αθήνα (2002), σ. 94

⁹⁵³ Ο.π..

αυτό δεν αποτελεί εμπόδιο για τη θρησκεία να αποδέχεται τα κελεύσματα της θρησκευτικής ηθικής ως βασικό στοιχείο της κοινωνικής τάξης. Για τον Κεμάλ όμως η θρησκεία είναι χρήσιμη και αποδεκτή μόνο εάν ταυτίζεται με τη γνώση, την επιστήμη και τη λογική, στοιχεία που ενισχύουν την ισχύ ενός κράτους ενώ έστω και απλή αναφορά στην ηθική τάξη ήταν απαγορευτική.⁹⁵⁴

► Μεταρρύθμιση – Ριζοσπαστισμός, δεν έχει προσδιορισθεί ποτέ ακριβώς η έννοια της αρχής αυτής. Αναφέρεται στις αναγκαίες μεταρρυθμίσεις που επέβαλε ο Κεμάλ για τον εξευρωπαϊσμό της χώρας. Οι αλλαγές αφορούσαν κυρίως στη διοίκηση και στην καθημερινή ζωή των Τούρκων.

► Ρεπουμπλικανισμός, είναι στην ουσία η ανακήρυξη σαν μορφής πολιτεύματος της δημοκρατίας και παράλληλα η κατάργηση του σουλτάνου. Χαρακτηρίζει τη σύγχρονη μορφή του τουρκικού κράτους.

Μελετώντας τις παραπάνω αρχές βλέπουμε ότι εκτός από τον ρεπουμπλικανισμό, που καθόριζε την μορφή του πολιτεύματος καταργώντας το αξίωμα του σουλτάνου, και τον εθνικισμό, δηλαδή την προσπάθεια του Κεμάλ να δημιουργήσει και εδραιώσει ένα εθνικό αίσθημα στον τουρκικό λαό, όλες οι άλλες αρχές του κεμαλισμού είναι αρκετά διφορούμενες. Ο κρατικισμός για παράδειγμα μπορεί να θεωρηθεί ο,τιδήποτε από τον κρατικό σοσιαλισμό μέχρι και τον κρατικό καπιταλισμό. Η μεταρρύθμιση - ριζοσπαστισμός με την ίδια επίσης ευκολία μπορούσε να διεκδικηθεί εξ ίσου από την άκρα αριστερά μέχρι την άκρα δεξιά. Ο λαϊκισμός ο οποίος έχει ταυτιστεί με μια αντίσλαμική υστερία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί σαν μια ιδιάζουσα τουρκική έννοια. Επομένως ο κεμαλισμός δεν μπορεί να χαρακτηριστεί σαν ένα συγκεκριμένο δόγμα ούτε ως μια πολιτική ιδεολογία. Κάτω όμως από την ομπρέλα του στεγάστηκαν και στεγάζονται σχεδόν όλες οι αποχρώσεις της πολιτικής ζωής της Τουρκίας, επαναστάτες και συντηρητικοί, φασίστες και κομμουνιστές, σοσιαλιστές και καπιταλιστές, ριζοσπάστες και φιλελεύθεροι, ακόμη και άνθρωποι που ήταν εκ φύσεως αντίθετοι με όλη την ιδεολογία του κεμαλισμού.

⁹⁵⁴ Ο.π..

Πέραν τούτων, ο Κεμάλ είχε προχωρήσει και σε ορισμένες βασικές, θεσμικές και νομικές μεταρρυθμίσεις με την θέσπιση ποινικού κώδικα, ισάξιου των ευρωπαϊκών προτύπων όπως π.χ του Ιταλικού, καθώς και την παραχώρηση δικαιωμάτων στη γυναίκα.

Παρότι όμως η Τουρκία έχει ανακηρυχθεί δημοκρατία, η δικτατορική προσωπικότητα του «πατέρα» (Κεμάλ) της Τουρκικής Δημοκρατίας, είχε κυριαρχήσει απόλυτα παντού σε όλο το φάσμα της πολιτικής ζωής, ενώ ταυτόχρονα απουσίαζε η αντιπολίτευση με την κλασική κοινοβουλευτική λειτουργία. Αυτή η μορφή διακυβέρνησης της χώρας συνεχίστηκε και μετά το θάνατό του. Χαρακτηριστικό δε είναι ότι όλες οι μετέπειτα πολιτικές κινήσεις της Τουρκίας (από την άκρα δεξιά μέχρι και την αριστερά) λειτουργούσαν πάνω στις κεμαλικές αρχές, αλλά όμως ο καθένας τις ερμήνευε με τον τρόπο που τον εξυπηρετούσε. Ο Κεμάλ βασικά εργάστηκε για να πετύχει από τη μια πλευρά την εθνική συνοχή, στηριζόμενος στην αρχή της εθνικής ομογενοποίησης, δηλαδή την ταύτιση των διαφορετικών εθνοτικών ομάδων μέσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία κάτω από την ομπρέλα του τουρκισμού και από την άλλη να γίνει ο εξευρωπαϊστής της χώρας του, εκμεταλλευόμενος και αξιοποιώντας ταυτόχρονα τη γεωπολιτική και γεωστρατηγική θέση της χώρας του ανάμεσα στην Ευρώπη και Ασία. Παρά όμως την εφεύρεση, οργάνωση και εδραίωση ενός κρατικού συστήματος με ευρωπαϊκές προδιαγραφές απέτυχε στην πραγματικότητα να καλλιεργήσει και να εμπεδώσει την ευρωπαϊκή δυτική κουλτούρα και τον δυτικό πολιτισμό σαν τρόπο ζωής των Τούρκων. Ένα μεγάλο κομμάτι της κοινωνίας της χώρας του αισθανόταν και αισθάνεται πάντα ξένο στην επιβολή αυτών των νεωτερισμών που οι προσπάθειες επιβολής των ήταν συχνά και βίαιες.

Μία τάση για αναθεώρηση μερικών αρχών της κεμαλικής ιδεολογίας εμφανίζεται προς την τελευταία περίοδο της ζωής του Κεμάλ. Συγκεκριμένα η περίοδος αυτή χαρακτηρίστηκε από τις ψυχρές σχέσεις του με τον στενό του συνεργάτη από τον πόλεμο της ανεξαρτησίας Ισμέτ Ινονού. Μάλιστα ο ίδιος προσωπικά λίγο πριν τον θάνατό του μερίμνησε για την απομάκρυνση του Ινονού και την προώθηση του Τζελάλ Μπαγιάρ, διαδικασία όμως που δεν

ολοκλήρωσε ο πρόωρος θάνατός του. Το σημαντικό όμως στοιχείο εδώ είναι ότι ο μιν Ινονού, που επικράτησε τελικά μετά τον Κεμάλ, εκπροσωπούσε τον κεμαλικό κρατικισμό, ενώ ο Μπαγιάρ, αντιπροσώπευε την φιλελεύθερη τάση, σε συνδυασμό με περισσότερη θρησκευτική ελευθερία.

Άλλο ένα σημαντικό στοιχείο που έμελλε να παίξει σημαντικό ρόλο τροχοπέδης σε κάθε αληθινή προσπάθεια λειτουργίας των δημοκρατικών θεσμών, ήταν η καθιέρωση συνταγματικά του ρόλου του στρατού, ως του υπέρτατου εγγυητή της κοσμικότητας του πολιτεύματος και ως εγγυητή της πλήρους αποδέσμευσης του πολιτικού συστήματος από κάθε θρησκευτική επίδραση.

Παρά όμως την επίσημη θέση ότι ο κεμαλισμός αποτελεί την κυρίαρχη ιδεολογία στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, είναι οφθαλμοφανές ότι το σημερινό «κεμαλικό καθεστώς» παρουσιάζει σημαντικές διαφορές από την εποχή του Ατατούρκ και των πρώτων διαδόχων του. Παραμένουν όμως πάντα σε ισχύ δύο βασικές αρχές: η μη αναγνώριση άλλων εθνοτήτων (π.χ Κούρδων λόγω της ανησυχίας για εδαφική ανεξαρτησία) και ο περιορισμένος πολιτικός ρόλος του ισλάμ. Γνωστή είναι επίσης η πολιτική που ακολουθεί εδώ και δεκαετίες το στρατιωτικό-πολιτικό κατεστημένο στα δύο προαναφερθέντα θέματα (συνεχής ένοπλη καταστολή των Κουρδικών αιτημάτων, απαγόρευση λειτουργίας φίλο – κουρδικών και ισλαμικών κομμάτων μετά από δικαστική απόφαση κλπ.).

Τα δύο αυτά ζητήματα επηρεάζουν τη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος της χώρας, την κοινωνική και πολιτική σταθερότητα καθώς και τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Προκαλούν δε συνεχώς τριβές στις σχέσεις της χώρας με τη δύση. Εκτιμάται ότι μόνο η αλλαγή της στάσης στα δύο αυτά ζητήματα θα βοηθήσει πραγματικά στη μετεξέλιξη της Τουρκίας σε μία πραγματική δημοκρατική χώρα. Αυτά, όμως, είναι ζητήματα με τα οποία θα ασχοληθούμε προς το τέλος της μελέτης μου, για να κατανοήσουμε τις διαφορές και τους συσχετισμούς της εποχής εκείνης με την παρούσα κατάσταση που ζούμε ως γείτονες, αλλά και πως ζουν οι “εγκλωβισμένοι”...

Ο ΠΑΤΕΡΑΣ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ⁹⁵⁵

Ποιος ήταν ο Μουσταφά Κεμάλ; Ποιος ήταν αυτός που χαρακτήριζαν ως πατέρα τους οι Τούρκοι; Σε αυτά τα ερωτήματα αλλά και στον ρόλο που έπαιξε στην ιστορία της Τουρκίας θα απαντήσουμε παρακάτω, μέσα από μια σύντομη βιογραφική ανάλυσή του.

Ο Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ (1881 - 1938) ήταν Τούρκος στρατιωτικός και πολιτικός. Ήταν ιδρυτής και πρώτος πρόεδρος της τουρκικής δημοκρατίας. Ουσιαστικά ανέλαβε, πραξικοπηματικά, σε μια διαμελισμένη οθωμανική αυτοκρατορία, της οποίας το εναπομείναν υπόλοιπο των εδαφών της, στην Ανατολία, κατόρθωσε να μετατρέψει σε κράτος βάσει δυτικών προτύπων ονομάζοντάς το Τουρκία.

Προκειμένου να εφαρμόσει την πολιτική του, δεν δίστασε να διαπράξει αγριότητες όπως η γενοκτονία των Αρμενίων και των Ποντίων Ελλήνων. Θεωρείται, παρόλα αυτά, χαρισματικός ηγέτης, του οποίου η μορφή, σύμφωνα με τους σύγχρονους ιστορικούς, συγκαταλέγεται ανάμεσα στις σημαντικότερες προσωπικότητες που επηρέασαν καθοριστικά με την παρουσία τους τον 20ό αιώνα. Από τον λαό ο Κεμάλ προσέλαβε τον χαρακτηρισμό «Ατατούρκ», που σημαίνει «πατέρας των Τούρκων».

Εικάζεται ότι γεννήθηκε την 12^η Μαρτίου του 1881 στην Πάνω Πόλη της τότε τουρκοκρατούμενης Θεσσαλονίκης και το όνομα του ήταν Μουσταφά. Η ακριβής ημερομηνία γέννησης δεν είναι γνωστή. Όταν ρωτήθηκε από τα μέλη συγγραφικής ομάδας εγκυκλοπαίδειας απάντησε πως γεννήθηκε τη 19η Μαΐου του 1919, δηλαδή την ημέρα που αποφάσισε να γίνει αντάρτης. Πατέρας του ήταν ο Αλβανός μουσουλμάνος Αλή Ριζά ή Ριζί, τελωνειακός υπάλληλος, που

⁹⁵⁵ Kemal, Mustafa, *“Die nationale Revolution 1920-1927”*, Leipzig (1928), σ. 170-175, Παυλίδης, Ι., *“Σελίδες ιστορίας αίματος και θυσίας Πόντου και Μ. Ασίας”*, Θεσσαλονίκη (1979), σ. 41-45, Michael Llewellyn Smith, *“Το όραμα της Ιωνίας. Η Ελλάδα στη Μικρά Ασία. 1912-1922”*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, Αθήνα, 2002 σ. 494-539, Chambers Biographical Dictionary, Chambers Harrap Publishers Ltd, 2009, www.ataturk.com, www.el.wikipedia.org.

πέθανε όταν ο Μουσταφά ήταν επτά ετών, και μητέρα του η Ζουμπεϊντέ Χανίμ. Μετά τον θάνατο του πατέρα του, η μητέρα του κατέφυγε στο σπίτι του αδερφού της στην επαρχία, και συγκεκριμένα στο χωριό Χρυσαιγή του Λαγκαδά, απ' όπου έφυγε μετά από λίγα χρόνια, επιστρέφοντας πάλι στη Θεσσαλονίκη.

Στα δώδεκά του χρόνια και παρά τις αντιρρήσεις της μητέρας του, ο Μουσταφά εισήχθη στην κατώτερη στρατιωτική σχολή της Θεσσαλονίκης και στη συνέχεια φοίτησε στη Στρατιωτική Σχολή του Μοναστηρίου, για να καταλήξει το 1889 στην Αυτοκρατορική Στρατιωτική Ακαδημία της Κωνσταντινούπολης από την οποία εξήλθε το 1902. Αμέσως μετά εισήχθη στη Σχολή Ειδικής Εκπαίδευσης του Γενικού Επιτελείου, όπου το 1904 αποφοίτησε με τον βαθμό του λοχαγού. Κατά τη διάρκεια της φοίτησής του στη στρατιωτική σχολή της Θεσσαλονίκης διακρίθηκε στα μαθηματικά και ύστερα από προτροπή ενός δασκάλου του, που συμπτωματικά ονομαζόταν Μουσταφά, υιοθέτησε το όνομα Κεμάλ, που σημαίνει ωριμότητα και τελειότητα. Από εκείνη την εποχή οι πολιτικές του απόψεις ήταν αντίθετες προς το οθωμανικό κράτος και γι' αυτό είχε αρχίσει να εκδίδει πολιτική εφημερίδα, η οποία μοιραζόταν στους συμμαθητές του, ενάντια στο τότε καθεστώς.

Μετά από χρόνια στρατιωτικής καριέρας είχε αποκτήσει μεγάλη δύναμη και κατάφερε να αποσπάσει θετικά σχόλια όπως τότε που σε πολεμικές επιχειρήσεις, το 1915, όταν ο Κεμάλ κατάφερε να αποκρούσει τις δυνάμεις της Αντάντ, και συγκεκριμένα τις Αγγλογαλλικές, εισπράττοντας σχόλια του τουρκικού τύπου όπως «υπερασπιστής του ισλάμ» και «σωτήρας της Κωνσταντινούπολης».

Με την ανακωχή του Μούδρου τοποθετήθηκε σε μη μάχιμη θέση του υπουργείου Εθνικής Αμύνης στη Κωνσταντινούπολη, οργανώνοντας παράλληλα εθνικιστικές ομάδες, στις οποίες συμμετείχαν και πολλοί οι οποίοι είχαν παραγκωνιστεί από τον Σουλτάνο. Ύστερα από πιέσεις των Άγγλων και προκειμένου να απαλλαχθεί από αυτόν ο Σουλτάνος τον διόρισε στρατιωτικό επιθεωρητή των Ανατολικών Επαρχιών. Εκεί ο Κεμάλ μαζί με άλλους αξιωματικούς υπέγραψε ένα μυστικό πρωτόκολλο με το οποίο οι αξιωματικοί

δήλωναν την αντίθεσή τους στην φιλικά προσκείμενη τουρκική κυβέρνηση προς την Ανταντ και ουσιαστικά ξεκινούσαν ανταρτοπόλεμο εναντίον της Υψηλής Πύλης. Τον Ιούλιο και τον Σεπτέμβριο συγκάλεσε δύο εθνικά συνέδρια στο Ερζερούμ και στη Σεβάστεια αντίστοιχα. Στο δεύτερο συνέδριο εκλέχθηκε πρόεδρος της «Εταιρείας για την προάσπιση των εθνικών δικαιωμάτων των Ανατολικών Επαρχιών». Ως πρόεδρος της επαναστατικής επιτροπής απαίτησε την απόρριψη των συμμαχικών όρων ειρήνης, ασκώντας πιέσεις στον Σουλτάνο. Παράλληλα ξεκίνησε και η δεύτερη φάση των διώξεων του Ποντιακού Ελληνισμού.

Στις 23 Απριλίου του 1920 εγκαταστάθηκε στην Άγκυρα. Ο Κεμάλ, ο οποίος είχε καταδικαστεί από τον Σουλτάνο σε θάνατο, συγκάλεσε την Μεγάλη Εθνοσυνέλευση, η οποία εξέλεξε προσωρινή κυβέρνηση με πρόεδρο τον ίδιο, αναλαμβάνοντας παράλληλα και την ηγεσία του στρατού. Έτσι ο Κεμάλ Ατατούρκ έγινε ο πρώτος πρόεδρος της Τουρκίας. Στις 10 Αυγούστου υπογράφηκε από την Οθωμανική κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης η συνθήκη των Σεβρών, την οποία η κυβέρνηση Κεμάλ αρνήθηκε να αναγνωρίσει θεωρώντας την ντροπιαστική για το έθνος. Στη μεγάλη εθνοσυνέλευση είχαν σχηματιστεί δύο ομάδες, η μία υποστήριζε τον Κεμάλ και η άλλη αντετίθετο σθεναρά στα σχέδιά του. Τελικά υπερίσχυσε η πρώτη ομάδα, η οποία και κατάφερε να ενισχύσει με περισσότερες εξουσίες τον ρόλο του προέδρου.

Σταδιακά κατάφερε να προσεταιριστεί τις Μεγάλες Δυνάμεις και να συνάψει βαρύνουσας σημασίας συμφωνίες, οι οποίες άλλαξαν δραματικά την κατάσταση στη Μικρά Ασία. Ιδιαίτερο ρόλο έπαιξε η Σοβιετική Ένωση, η οποία όχι μόνο παραχώρησε Οθωμανικές περιοχές που είχαν χαθεί στον Ρωσοτουρκικό Πόλεμο του 1878 αλλά υπολογίζεται ότι είχε προσφέρει στην κυβέρνηση της Άγκυρας βοήθεια αξίας 6 εκατομμυρίων ρουβλίων. Ο ελληνικός στρατός την 1η Αυγούστου του 1921 ανακόπηκε από τον τακτικό στρατό του Κεμάλ και υποχώρησε ενώ την ίδια ώρα οι Μεγάλες Δυνάμεις με τηλεγραφήματα συνεχάρησαν τον Κεμάλ για την νίκη του. Τον Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου, κατόπιν παρασκηνιακών συνομιλιών, οι Γάλλοι συμφώνησαν να ακυρώσουν την

συνθήκη των Σεβρών και να αποχωρήσουν από την Μικρά Ασία, εγκαταλείποντας στρατιωτικό υλικό. Στις 2 Ιανουαρίου του 1922 η Ουκρανία υπέγραψε συνθήκη ειρήνης με την κυβέρνηση Κεμάλ. Μέχρι τον Ιούλιο η μοναδική δύναμη που υποστήριζε την Ελλάδα ήταν η Αγγλία, η οποία θα στήριζε την κυβέρνηση της Άγκυρας μόνο σε ενδεχόμενη ήττα της Ελλάδας. Στις 13 Αυγούστου ο τουρκικός στρατός επιτέθηκε στην γραμμή του Αφιόν Καραχισάρ, αιφνιδιάζοντας τον ελληνικό στρατό και γρήγορα κατάφερε να τον διασπάσει και τον στρέψει σε φυγή. Στις 27 Αυγούστου του 1922, και αφού οι Ιταλοί είχαν εκκενώσει την Έφεσο, ο τουρκικός στρατός υπό την ηγεσία του Κεμάλ κατέλαβε την Σμύρνη, σφάζοντας τον ελληνικό και αρμενικό πληθυσμό και πυρπολώντας την ελληνική και αρμενική συνοικία.

Στις 17 Νοεμβρίου του 1922 ο Σουλτάνος Μωάμεθ ΣΤ΄ εγκατέλειψε την Κωνσταντινούπολη, ουσιαστικά παραδίδοντάς την στην κυβέρνηση της Άγκυρας. Στις 29 Οκτωβρίου του 1923 ο Κεμάλ ορκίστηκε πρώτος πρόεδρος της, ενωμένης πια, Τουρκίας, θέση στην οποία παρέμεινε μέχρι και το 1938, ημερομηνία θανάτου του, αφού προηγουμένως είχε κερδίσει τις εκλογές του 1927, 1931 και 1935. Βέβαια από το 1930 είχε καταργήσει τα αντιπολιτευόμενα κόμματα με αποτέλεσμα το δικό του, το Λαϊκό Δημοκρατικό Κόμμα, να είναι μόνο του στην βουλή.

Κατά τη διάρκεια της προεδρικής του θητείας ο Κεμάλ αναμόρφωσε και εκσυγχρόνισε την χώρα του, πραγματοποιώντας ριζοσπαστικές αλλαγές. Γενικά οι μεταρρυθμίσεις του είχαν σκοπό να μετατρέψουν την Τουρκία σε σύγχρονη ευρωπαϊκή χώρα βασισμένη στα δυτικά πρότυπα και πλήρως απελευθερωμένη από την θρησκεία. Μια από τις πρώτες του ενέργειες ήταν να καταργήσει το 1924 το Χαλιφάτο και να κλείσει τα ιδρύματα που λειτουργούσαν βάσει της ισλαμικής νομοθεσίας. Στη συνέχεια απαγόρευσε την πολυγαμία, τον φερετζέ και το φέσι ενώ το 1928 επέβαλλε το λατινικό αλφάβητο. Το 1934 επέτρεψε την εκλογή γυναικών στα δημόσια αξιώματα. Σημαντικές ήταν και οι προσπάθειες του για ανύψωση του εθνικού φρονήματος των Τούρκων. Για να το πετύχει χρησιμοποίησε το εκπαιδευτικό σύστημα, αναβαθμίζοντας τον ρόλο του

μαθήματος της ιστορίας, και περιόρισε σημαντικά την θρησκευτική επιρροή. Στο διπλωματικό κομμάτι ο Κεμάλ προχώρησε με το σύνθημα «*Ειρήνη στο εσωτερικό και ειρήνη στον κόσμο*», πολιτική η οποία σε γενικές γραμμές πέτυχε, αφού η Τουρκία διατήρησε ειρηνικές σχέσεις με τους γείτονες της. Αξίζει να σημειωθεί ότι το 1936 η Τουρκία πέτυχε την υπογραφή της Συνθήκης του Μοντρέ, με την οποία ανέκτησε τον έλεγχο των Στενών και η οποία θεωρήθηκε σπουδαία επιτυχία της Κεμαλικής κυβέρνησης και γενικά της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής. Το 1938 με νόμο υποχρέωσε τον κάθε Τούρκο να αποκτήσει οικογενειακό επώνυμο, κρατώντας για τον εαυτό του το Ατατούρκ, δηλαδή *πατέρας των Τούρκων*. Επίσης με δικές του νομοθετικές ρυθμίσεις αναβάθμισε τον ρόλο των γυναικών, δίνοντάς τους το δικαίωμα ψήφου, και θέσπισε την ισότητα των δύο φύλων, ενώ επί της θητείας του καθιερώθηκε και το γρηγοριανό ημερολόγιο.

Λίγο πριν πεθάνει είχε ταξιδέψει στην Γιάλοβα για ανάρρωση, αφού λόγω του πάθους του με το αλκοόλ έπασχε από κίρρωση του ήπατος. Απεβίωσε στις 9.05 το πρωί της 10ης Νοεμβρίου του 1938 από κίρρωση του ήπατος στο Παλάτι Dolmabahçe στην Κωνσταντινούπολη και κηδεύτηκε με λαμπρές τιμές^[13]. Χαρακτηριστικό είναι ότι 17 χώρες έστειλαν ειδικούς αντιπροσώπους για να παρακολουθήσουν την κηδεία του. Είναι θαμμένος στο Ανίτκαμπιρ, μαυσωλείο που κατασκευάστηκε ειδικά γι'αυτόν, στην Άγκυρα. Είχε παντρευτεί μια φορά το 1923 αλλά χώρισε δύο χρόνια αργότερα. Είχε υιοθετήσει 8 παιδιά, εκ των οποίων η Sabiha Gökçen έγινε μετέπειτα η πρώτη γυναίκα πιλότος στον κόσμο. Το σπίτι όπου γεννήθηκε ο Ατατούρκ δωρήθηκε από το δήμο Θεσσαλονίκης στο Τουρκικό κράτος το 1935 και έκτοτε φιλοξενεί το Μουσείο Ατατούρκ.

ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΝΤΑΛΛΑΓΕΣ ΠΛΗΘΥΣΜΩΝ

Θα δούμε αναλυτικότερα τον ρόλο του Κεμάλ στην περίοδο μετά την καταστροφή της Σμύρνης. Ειδικότερα, θα καταγράψουμε τις συνθήκες στις οποίες ζούσαν οι μη μωαμεθανοί, καθώς και τη συνέχεια των εξισλαμισμών, μετά τη Συνθήκη της Λωζάννης.

Με τη “βοήθεια”, λοιπόν, του Κεμάλ, η Τουρκία είναι πλέον κράτος. Η οργάνωσή του στηριζόταν πάνω σε καθαρά ισλαμική βάση. Εξασφάλιζε αναγνώριση και σεβασμό στους μωαμεθανικούς θεσμούς και τις παραδόσεις. Τα παραπάνω εφαρμόστηκαν με το ξέσπασμα του πολέμου σ' όλους τους νόμους του τουρκικού κράτους που σχετίζονταν με τις χριστιανικές εθνότητες του οθωμανικού κράτους και οδήγησε στο τελευταίο μεγάλο κύμα εξισλαμισμού πριν από την υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών,⁹⁵⁶ που συμφωνήθηκε μισό χρόνο πριν από τη συνθήκη της Λωζάνης της 24^{ης} Ιουλίου 1923⁹⁵⁷ με μια διμερή συμφωνία ανάμεσα στους Έλληνες και τους Τούρκους στις 30 Ιανουαρίου 1923.⁹⁵⁸

Μετά την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας το 1923, από τον Κεμάλ Ατατούρκ, μία από τις βασικές του κατευθύνσεις ήταν να παγιωθεί η τουρκική γλώσσα και να ομιλείται από το σύνολο του πληθυσμού. Έγιναν προσπάθειες με την καθιέρωση του λατινικού αλφάβητου να γίνει και εκκαθάριση από τις Αραβικές λέξεις που ήταν σε ποσοστό το 40% της χρησιμοποιούμενης γλώσσας κατά τη διάρκεια της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Οι Κούρδοι, εάν και είναι πλέον των 14 εκατ., δεν έχουν το δικαίωμα να διδάσκονται τη γλώσσα τους, αλλά ούτε και να την ομιλούν, όπως συμβαίνει και με τις λοιπές μειονότητες που κατοικούν στη σημερινή Τουρκία. Υπολογίζεται, ότι το 88% περίπου του πληθυσμού μιλάει την Τουρκική γλώσσα, ενώ 10-12% άλλες γλώσσες (29 περίπου) ως μητρική και κυρίως την Κουρδική.

Είναι αδύνατο να περιγράψει κανείς τις συνθήκες υπό τις οποίες ζούσαν οι χιλιάδες Έλληνες που αλλαξοπίστησαν. Κάθε χωριό, κάθε πόλη, κάθε οικογένεια έχει και μια ιδιαίτερα τραγική ιστορία. Η τυραννία των σατράπηδων, ο θρησκευτικός φανατισμός των μουσουλμάνων, οι πιέσεις και οι

⁹⁵⁶ Κυνηγόπουλος, Π., “*Εκθέσεις περί των καταστάσεων και σφαγών της επαρχίας Κολωνίας της Νικοπόλεως του Πόντου*”, Κωνσταντινούπολη (1919), Τσαούσης, Α., “*Ιστορία του εν Πόντω χωρίου Χοψά*”, Αθήνα (1960), σ. 37.

⁹⁵⁷ Ronnefarth, H. G., “*Konferenzen und Verträge*”, Wurzburg (1958), σ. 78-80. Streit, G., “*Der Lausanner Vertrag und der griechisch-türkische Bevölkerungsaustausch*”, Berlin (1929), Krüger, K., “*Die Türkei*”, Berlin (1963), σ. 227. Guse, F., “*Die Türkei*”, Leipzig (1944), σ. 97.

⁹⁵⁸ Münir, O., “*Minderheiten im osmanischen Reich und in der neuen Türkei*”, Köln (1937), σ. 220 κ.ε..

διωγμοί των Ντερεμπέδων, τα συνεχή βασανιστήρια, λύγιζαν το ανθρωπινό ηθικό ανά τους αιώνες και τους ανάγκαζαν μπροστά στη φοβερή κατάσταση ν' αλλαξοπιστήσουν.

Στους δύσκολους καιρούς, που πέρασε τότε ο ελληνισμός, υπήρξαν ευτυχώς αρκετοί που πρόταξαν τα στήθη τους, αφήφησαν το θάνατο, ανέχτηκαν κάθε είδους ελεεινή ταπείνωση και προσβολή, αλλά δε λιποψύχησαν. Αντιστάθηκαν με τα λίγα μέσα, που διέθεταν, στο καρκίνωμα του εξισλαμισμού, κι έμειναν για πάντα χριστιανοί. Χριστιανοί είτε φανεροί, είτε κρυφοί, μα μέσα τους η φλόγα παρέμενε άσβεστη. Μετέδιδαν στις επόμενες γενεές τα ήθη και τα έθιμά τους, της παραδόσεις που κληρονόμησαν από πάππου προς πάππου, μεγάλωσαν με αυτές και ήξεραν πως έχουν χρέος να τα μεταδώσουν στα παιδιά τους. Δεν θα ήταν υπερβολή, αν λέγαμε πως αυτοί είναι που διέσωσαν την ελληνική παράδοση, που κράτησαν ως την τελευταία στιγμή ακέραια την εθνική τους συνείδηση και αμόλυντη τη χριστιανική τους πίστη. Οι χριστιανοί αυτοί, ελληνόφωνοι αλλά και τουρκόφωνοι, υποχρεώθηκαν σύμφωνα με τη Συνθήκη της Λωζάννης, το 1923, να εγκαταλείψουν τα μέρη όπου έζησαν τρεις χιλιάδες χρόνια και αποδεκατισμένοι να εγκατασταθούν στην Ελλάδα.⁹⁵⁹

Στις 4 Μαρτίου 1919 άρχισε στην Κωνσταντινούπολη την έκδοσή της η εφημερίδα "Πόντος" η οποία στο κύριο άρθρο της δήλωνε πως βασικός της στόχος ήταν «η δημιουργία μιας ελληνικής δημοκρατίας στο Βιλαέτι της Τραπεζούντας».⁹⁶⁰ Τον Ιούνιο και Ιούλιο του ίδιου έτους έγιναν στο Βατούμ τα πρώτα συνέδρια των Πόντιων Ελλήνων στα οποία συζητήθηκε το «ποντιακό ζήτημα».⁹⁶¹ Στις 1-14 Δεκεμβρίου συνεδρίασε —επίσης στο Βατούμ— και το εθνικό συμβούλιο του Πόντου, κατά τη διάρκεια του οποίου εκλέχτηκε η διοίκησή του. Δε σχηματίστηκε, όμως, «ελληνική κυβέρνηση του Πόντου», όπως ψευδώς διέδωσε ο

⁹⁵⁹ Wien HHStA, NPA, Karton 560, Liasse Griechenland V, V/1 Beziehungen zur Türkei 1921-1927, Zl. 60/P, Αθήνα (2 Νοεμβρίου 1924), osterreichischer Generalkonsul in Athen nach Wien, Beilage. Dakin D., "Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923", Αθήνα (1982), σελ 362 κ.ε..

⁹⁶⁰ Kemal, Mustafa, "Die nationale Revolution 1920-1927", Leipzig (1928), σ. 172.

⁹⁶¹ Ο ίδιος, ό.π., σ. 173. Παυλίδης, Ι., "Σελίδες ιστορίας αίματος και θυσίας Πόντου και Μ. Ασίας", Θεσσαλονίκη (1979), σ. 42-43. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1919. Α/4α, Προσπάθεια, Ποντίων δι' ανακήρυξιν ανεξαρτήτου κράτους, αρ. 28, Βατούμ (25 Ιαν. 1919), προς τον Ευθ. Κανελλόπουλον, Ύπατον Αρμοστήν Ελλάδος εις Κωνσταντινούπολιν.

Κεμάλ.⁹⁶² Η ανεξάρτητη ποντιακή δημοκρατία, όμως, ναυάγησε οριστικά εξαιτίας των συμφερόντων των μεγάλων δυνάμεων, οι οποίες καταρχήν είχαν δείξει την συμπάθειά τους στη σχετική ιδέα και έτσι έμεινε ένα από τα μεγαλύτερα όνειρα του Ποντιακού Ελληνισμού ανεκπλήρωτο.

Με την ανακωχή του Μούδρου (30 Οκτωβρίου 1918) η Τουρκία βγήκε από τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο.⁹⁶³ Ο Μουσταφά Κεμάλ (που ονομάστηκε το 1934 Ατατούρκ), ο μετέπειτα θεμελιωτής της τουρκικής δημοκρατίας, όπως είπαμε και στην προηγούμενη ενότητα, κατόρθωσε να εκμεταλλευτεί το αίσθημα του κορεσμού απέναντι στον πόλεμο και τις διαφορές των μεγάλων δυνάμεων, για να πετύχει τους σκοπούς του.⁹⁶⁴ Έχοντας την εντολή της σουλτανικής κυβέρνησης και τη συναίνεση των συμμάχων, έφτασε στις 19 Μαΐου 1919 στη Σαμψούντα, για να επιβλέπει ως επιθεωρητής των στρατιωτικών περιοχών Σεβάστειας και Ερζερούμ τη λήξη της επιστράτευσης.⁹⁶⁵ Λίγες όμως μέρες αργότερα (στις 28 Μαΐου) ο Μουσταφά Κεμάλ έκανε για πρώτη φορά έκκληση για εθνικές διαδηλώσεις εναντίον των Ελλήνων που είχαν κάνει στις 15 Μαΐου απόβαση στη Σμύρνη.⁹⁶⁶

Στο «Συνέδριο των Ανατολικών Επαρχιών», που έγινε τον Ιούλιο του 1919 υπό την αιγίδα του στο Ερζερούμ, πάρθηκε η απόφαση «να δημιουργηθεί ένα νέο τουρκικό κράτος που να στηρίζεται στην εθνική αυτοδιάθεση και την ανεξαρτησία χωρίς καμιά επιφύλαξη και χωρίς κανένα περιορισμό».⁹⁶⁷ Το Σεπτέμβριο η έδρα του συνεδρίου μετατέθηκε στη Σεβάστεια και οι αρμοδιότητές του επεκτάθηκαν σε όλη την επικράτεια.

⁹⁶² Παυλίδης, Ι., ό.π., σ. 43. Kemal, Mustafa, *“Die nationale Revolution 1920-1927”*, Leipzig (1928), σ. 172-173.

⁹⁶³ Jaschke, G., *“Geschichte der Türkei seit dem Waffenstillstand von Mudros (30.10.1918)”*, στο Handbuch der Orientalistik, Erste Abt., τ. 6, 3. Abschn., Leiden-Köln (1959), σ. 71. Icen, E., *“Die Regierung der Grossen Nationalversammlung der Türkei und ihre volkerrechtliche Anerkennung”*, Diss., Göttingen (1960), σ. 5.

⁹⁶⁴ Αγγελομάτης, Χρ., *“Κόσμοι της ανατολής”*, Αθήνα (1917), σ. 90.

⁹⁶⁵ Jaschke, G., *“Geschichte der Türkei seit dem Waffenstillstand von Mudros (30.10.1918)”*, στο Handbuch der Orientalistik, Erste Abt., τ. 6, 3. Abschn., Leiden-Köln (1959), σ. 70.

⁹⁶⁶ Jaschke, G., ό.π., σ. 72. Mikusch, D. v., *“Gasi Mustafa Kemal”*, Leipzig (1929), σ. 167. Horton, G., *“Η κατάρα της Ασίας”*, Αθήνα (1982), σ. 56 κ.ε..

⁹⁶⁷ Werner, E. & Markow, W., *“Geschichte der Türken von den Anfängen bis zur Gegenwart”*, Berlin (1979), σ. 238. Keskin, H., *“Die Türkei”*, Berlin (1979), σ. 53.

Το «Παντουρκικό Συνέδριο» λοιπόν τώρα διακήρυξε στις 11 Σεπτεμβρίου ως εθνικό το στόχο «να προστατεύσει και να διατηρήσει με κάθε μέσο και με όλες του τις δυνάμεις την αυτοδιάθεση και την ακεραιότητα της Τουρκίας στα σύνορα της συνθήκης του Μούδρου».⁹⁶⁸ Μετά την περάτωση του Συνεδρίου αυτού διακόπηκαν οι σχέσεις με την κυβέρνηση στην Κωνσταντινούπολη, γεγονός που εξύψωσε την επιτροπή στη θέση μιας αντικυβέρνησης.⁹⁶⁹ Μερικές εβδομάδες αργότερα είχε ήδη υπό τον έλεγχό της τη διοικητική μηχανή της μη κατεχόμενης περιοχής. Στις 27 Δεκεμβρίου μετέθεσε την έδρα της στην Άγκυρα, η οποία έγινε κατ' αυτόν τον τρόπο το επίκεντρο της εθνικής κίνησης.⁹⁷⁰

Στις 28 Ιανουαρίου 1920 το κοινοβούλιο αποδέχτηκε τις θέσεις που είχαν διατυπωθεί ύστερα από σχετική επεξεργασία στη Σεβάστεια και ανέλαβε έτσι την υποχρέωση να διατηρήσει την αυτοδιάθεση και την ακεραιότητα της περιοχής της οθωμανικής αυτοκρατορίας, που κατά τη στιγμή της συνθήκης ειρήνης του Μούδρου δεν είχε καταληφθεί από την Αντάντ, γεγονός που οδήγησε σε εκδηλώσεις ενθουσιασμού του πληθυσμού της Κωνσταντινούπολης.⁹⁷¹ Οι δυνάμεις κατοχής απάντησαν με την διάλυση του κοινοβουλίου και με την αποστολή ενός μέρους των μελών του στη Μάλτα. Πολλοί βουλευτές, αναγνωρισμένοι πολιτικοί και αξιωματικοί κατέφυγαν στην Άγκυρα υπό την προστασία της επιτροπής.⁹⁷² Στις 3 Μαΐου η «μεγάλη τουρκική εθνική συνέλευση» που συνήλθε πριν από λίγο στην Άγκυρα σχημάτισε εθνική κυβέρνηση υπό τον Κεμάλ Μουσταφά, η οποία αναγνωρίστηκε μόνο από τη ρωσική.⁹⁷³

⁹⁶⁸ Werner, E. & Markow, W., ό.π., σ. 238. Zürrer, W., *“Der Friedens vertrag von Sevres”* στο: Saeculum, τ. 25, Freiburg-München (1974), σ. 106. Milogradov, P. W., *“Geschichte der internationalen Beziehungen 1917-1939”*, Berlin (1963), σ. 124. Armstrong, H., *Der graue Wolf. Das Leben des Diktators Mustafa Kemal*, Berlin (1933), σ. 133 κ.ε..

⁹⁶⁹ Jaschke, G., *“Geschichte der Türkei” seit dem Waffenstillstand von Mudros (30.10.1918)*, Leiden-Köln (1959), σ. 73.

⁹⁷⁰ Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ.Ε, 1920 ΑΥ5/VI. Πόντος Α', πολιτική, αρ. 3243, Κωνσταντινούπολη (8/21 Μαΐου 1920), προς το Υπουργείον Εξωτερικών, Αθήνα. Πληροφορίες για την κατάσταση στον Πόντο από τον Α. Νεόφυτο.

⁹⁷¹ Werner, E. & Markow, W., *“Geschichte der Türken”*, Berlin (1979), σ. 239.

⁹⁷² Werner, E. & Markow, W., ό.π., σ. 239. Duda, H., *“Vom Kalifat zur Republik”*, Wien (1948), σ. 142-143. Keskin, H., *“Die Türkei”*, Berlin (1979), σ. 54-55.

⁹⁷³ Werner, E. & Markow, W., ό.π., σ. 240. Gill, A., *“Die sowjetisch-türkischen Beziehungen von der Russischen Revolution 1917 bis zum Endedes Ersten Weltkrieges”*, Basel (1969), σ.

Στις 10 Αυγούστου 1920 υπογράφηκε η συνθήκη ειρήνης των Σεβρών, η επικύρωση της οποίας θα απέβαινε σε βάρος της Τουρκίας, αν πράγματι εφαρμοζόταν. Σύμφωνα με αυτήν η ευρωπαϊκή Τουρκία και η περιοχή της Σμύρνης αποδίδονταν στην Ελλάδα, η τελευταία υπό τουρκική επικυριαρχία. Οι αραβικές περιοχές της χώρας, το Κουρδιστάν και μια «ελεύθερη και ανεξάρτητη Αρμενία», που περιλάμβανε μεγάλες περιοχές του Πόντου, αποχτούσαν ανεξαρτησία. Στις τρεις Μεγάλες Δυνάμεις Αγγλία, Γαλλία και Ιταλία κατανέμονταν οι λεγόμενες «ζώνες επιρροής», οι οποίες έπρεπε να καταληφθούν στρατιωτικά, μέχρις ότου εκπληρώνονταν οι όροι της συνθήκης από την τουρκική πλευρά. Και τέλος τα στενά έπρεπε να ελέγχονται από μια διεθνή επιτροπή.⁹⁷⁴

Καθώς συνεχίζονταν οι πολιτικές και στρατιωτικές επιτυχίες των Κεμαλιστών, οι οποίοι υπέγραψαν στις 16 Μαρτίου 1921 την ρωσοτουρκική συνθήκη ειρήνης στη Μόσχα,⁹⁷⁵ οι δυνάμεις της Αντάντ άλλαξαν ριζικά την πολιτική τους απέναντι στην Τουρκία. Η Γαλλία και η Ιταλία άρχισαν διαπραγματεύσεις με την κυβέρνηση της Άγκυρας «πρώτα για να εξασφαλίσουν ηρεμία στην περιοχή της Κιλικίας και δεύτερον για να εξασφαλίσουν κατά το δυνατόν μεγαλύτερα οικονομικά πλεονεκτήματα».⁹⁷⁶ Στις 20 Οκτωβρίου 1921 η Γαλλία έκλεισε ειρήνη με τον Κεμάλ, «για να εξασφαλίσει την παλιά πλεονεκτική θέση στην Τουρκία».⁹⁷⁷

Τον Αύγουστο και τον Σεπτέμβριο του 1922 τα κεμαλικά στρατεύματα υπό την ηγεσία του Κεμάλ, ο οποίος εν τω μεταξύ είχε προωθηθεί στη θέση

141. Τσιντζιλώνης, Χρ., *“Η Μικρασιατική Εκστρατεία και οι ευθύνες της ολιγαρχίας και των κομμάτων της”*, Αθήνα (1983), σ. 44-45.

⁹⁷⁴ Μουρέλος, Ξ., *“Η γαλλοτουρκική προσέγγιση του 1923”*, στο: Δ.Κ.Μ.Σ., τ. 4, Αθήνα (1983), σ. 218 κ.ε.. Λαζαρίδης, Δ., *“Ο ρόλος του ιμπεριαλισμού στη Μικρασιατική Εκστρατεία”*, Αθήνα (1983), σ. 25. Λουκάτος, Σ., *“Οι μεγάλες δυνάμεις και η Μικρασιατική καταστροφή”* στο: Η Μικρασιατική εκστρατεία και καταστροφή, έκδοση Κ.Μ.Ε., Αθήνα (1983), σ. 64.

⁹⁷⁵ Lanne, P., *“Armenien”*, München (1977), σ. 212. Werner, E. - Markow, W., *“Geschichte der Türken”*, Berlin (1979), σ. 248.

⁹⁷⁶ Wien HHStA, NPA, Karton 560, Liasse Griechenland V, V/I Beziehungen zur Türkei 1921-27, Zl. 98/i (6 Ιουνίου 1921), κ. u. k. Gesandter in Bukarest, Storck, nach Wien. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1920Α/5/VI. Πόντος, Α', πολιτική, Αθήνα (1 Οκτ. 1920). Προς τον Ν. Πολίτην, Υπουργόν των Εξωτερικών, Νεόφυτος. Heymann, E., *“Balkan”*, Berlin (1938), σ. 82.

⁹⁷⁷ Werner, E. & Markow, W., *“Geschichte der Türken”*, Berlin (1979), σ. 249. Lanne, P., *“Armenien”*, München (1977), σ. 215. Ψυρούκης, Ν., *“Η Μικρασιατική καταστροφή”*, Αθήνα (1973).

του αρχιστρατήγου, νίκησαν τους Έλληνες στη Σμύρνη.⁹⁷⁸ Μετά την πτώση της Σμύρνης στις 9 Σεπτεμβρίου τελείωσε ο ελληνοτουρκικός πόλεμος με τη Συνθήκη των Μουδανιών στις 11 Οκτωβρίου.⁹⁷⁹

Ποια ήταν, όμως, η κατάσταση του ελληνικού πληθυσμού της Μ. Ασίας κατά τη διάρκεια του ελληνοτουρκικού πολέμου; Ήδη το Μάιο του 1922 ο Έλληνας υπουργός εξωτερικών δήλωνε στο κοινοβούλιο στην Αθήνα ό,τι «οι κεμαλιστές έκαναν μια σταυροφορία εξολόθρευσης εναντίον του ελληνικού πληθυσμού της χώρας τους, ο οποίος έπαιρνε τη μορφή είτε σφαγών στους τόπους κατοικίας τους, είτε εκτοπίσεων των κατοίκων ολόκληρων περιοχών, οι οποίοι σε πολλές περιπτώσεις πέθαιναν κατά τη διάρκεια των μετακινήσεων τους από την πείνα και από το κρύο».⁹⁸⁰

Ο Έλληνας Υπουργός ανέβαζε τον αριθμό των Ελλήνων, που θανατώθηκαν, μόνο στην περιοχή του Πόντου σε 303.287 «815 κοινότητες με 874 εκκλησίες και 758 σχολεία καταστράφηκαν, πυρπολήθηκαν και ισοπεδώθηκαν».⁹⁸¹ Εκθέσεις του Πατριαρχείου, για τις σφαγές του πληθυσμού, δεν παρουσιάζουν μεγάλες διαφορές από εκείνες που περιγράφουν την κατάσταση το 1915! Οι στόχοι, οι μέθοδοι και τα εκτελεστικά όργανα ήταν τα ίδια με εκείνα της χρυσής περιόδου της νεοτουρκικής τρομοκρατίας. «Αφού οι λακέδες του Ταλαάτ και του Εμβέρ ξεκαθάρισαν το οθωμανικό κράτος από τους Αρμένιους, οι κεμαλιστές το ξεκαθάρισαν από Έλληνες».⁹⁸²

⁹⁷⁸ Wien HHStA, NPA, Karton 560, Liasse Griechenland V, VI Beziehungen zur Türkei 1921-27, Zl. 783/P., Αθήνα (18. Σεπτ. 1922), Bericht vom osterreichischen Konsul in Athen nach Wien, über die «Niederlage der Griechen in Kleinasien. Brand und Gemetzel in Smyrna»; und Z. 123/Pol., Sofia (14 Νοεμβρ. 1922). Mpirstant, E., «Η μεγάλη προδοσία», Αθήνα (1982), σ. 26 Κ.Ε..

⁹⁷⁹ Werner, E., & Markov, W., «Geschichte der Türken», Berlin (1979), σ. 249. Duda, H., «Vom Kalifat zur Republik», Wien (1948), σ. 148. Jaschke, G., «Geschichte der Türkei» seit dem Waffenstillstand von Mudros (30.10.1918), στο: Handbuch der Orientalistik, Erste Abt., τ. 6, 3. Abschn., Leiden-Köln (1959), σ. 77.

⁹⁸⁰ Lanne, P., «Armenien», München (1977), σ. 218.

⁹⁸¹ Ο ίδιος, ό.π.. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., Φ. 1923, α.α.κ., Καταθέσεις αυτόπτων μαρτύρων τουρκικών βιαιοπραγιών. Έκθεση εξετάσεως προσφύγων Ποντίων (27 Οκτ. 1921), και συνημμένη: κατάσταση με τα χωριά που καταστρέψανε οι Κεμαλιστές. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., Υ.Α.Κ., 1919. Α/4α, Προσπάθειαι Ποντίων δΓ ανακήρυξιν ανεξαρτήτου κράτους, Αικατερινόδαρ (20 Μαΐου 1919), προς τον συνταγματάρχη Κ. Κατεχάκη, Κωνσταντινούπολη.

⁹⁸² Lanne, P., ό.π., σ. 218. Nikols, B., «Το Ανατολικόν ζήτημα», Αθήνα (1975), σ. 57. Αθήνα, Α.Υ.Ε.,Κ.Υ., Φ. 1923, α.α.κ., Καταθέσεις αυτόπτων μαρτύρων τουρκικών βιαιοπραγιών,

Ο ίδιος ο Άγγλος πρωθυπουργός Leoyd George κατηγόρησε στον τελευταίο λόγο του (4 Αυγούστου 1922) για τον ελληνοτουρκικό πόλεμο τους Τούρκους «ότι και τώρα, όπως και πριν, γράφουν την ιστορία τους με αίμα και εξαλείφουν τον μη μωαμεθανικό πληθυσμό με θανάτους και εξορίες». Παραδέχθηκε βέβαια επίσης ότι και οι χώρες της Αντάντ φέρουν ένα μέρος της ευθύνης, γιατί «η Ελλάδα ύστερα από υπόδειξη της Μεγάλης Βρετανίας, της Γαλλίας, της Ιταλίας, των ΗΠΑ και της Ιαπωνίας κατέλαβε τη Σμύρνη και τα γειτονικά βιλαέτια, μια και αυτά τόσο από άποψη σύνθεσης του πληθυσμού όσο και από την άποψη των συμφερόντων και της ιστορίας τους ήταν κατά κύριο λόγο ελληνικά».⁹⁸³ Ο εκδότης της εφημερίδας "Observer", σε κύριο άρθρο του, δήλωνε ρητά και κατηγορηματικά, ότι «η Μεγάλη Βρετανία παρακίνησε την Ελλάδα να πάρει επάνω της πολύ μεγάλο μέρος της ευθύνης, τώρα όμως η κατάσταση των Ελλήνων και των χριστιανικών μειονοτήτων είναι πολύ κακή».⁹⁸⁴ Στον ίδιο λόγο του ο Άγγλος πρωθυπουργός εξέφρασε την άποψη ότι η χώρα του έμεινε πιστή στις συμφωνίες για την ελληνική εισβολή, ενώ η Γαλλία έστρεψε τα νώτα της στην Ελλάδα από τότε που επέστρεψε ο βασιλιάς Κωνσταντίνος και αποκαταστάθηκε στο θρόνο του (19 Δεκεμβρίου 1920).⁹⁸⁵ Η αγγλογαλλική αντίθεση εκδηλώθηκε ανοιχτά για πρώτη φορά τον Οκτώβριο του 1921, όταν η Γαλλία, η οποία ένα χρόνο αργότερα «θα προτιμούσε να

317, West 45th Street, New York. Aout 4, 1922, Έκθεσις Δδος Έθελ Θώμσον, εκ Βοστώνης, Μασσαχουσέτης, περί του έργου της εις το εσωτερικόν της Ανατολής από Αυγούστου 1921 μέχρι Ιουνίου 11, 1922. Στον ίδιο φάκελο: Έκθεσις Ποντίων και προσφύγων, Κωνσταντινούπολη (11 Ιουνίου 1922). Στον ίδιο φάκελο: Κατάθεσις Τούρκου αξιωματικού Μεχμέτ Ρεούφ Εφέντη περί Κεμαλικών βιαιοπραγιών εναντίον χριστιανικών πληθυσμών.

⁹⁸³ Wien HHStA, NPA, Karton 560, Liasse Griechenland V, V/I Beziehungen zur Türkei 1921-27, Zl. 370/P. (20 Σεπτ. 1922), der osterreichische Gesandte in London nach Wien. Βλ. επίσης, Duda, H., "Vom Kalifat zur Republik", Wien (1948), σ. 143. Βερέμης, Α., "Δύο επιστολές-υπομνήματου Ελ. Βενιζέλου προς τον Ουίνστον Τσώρτσιλ", στο: Δ.Κ.Μ.Σ., τ. 4, Αθήνα (1983), σ. 324.

⁹⁸⁴ Wien HHStA, NPA, Karton 560, Liasse Griechenland V, V/I, Beziehungen zur Türkei 1921-27, Zl. 370/P. (20 Σεπτ. 1920), der osterreichische Gesandte in London nach Wien. Βλ. ακόμη την εφ. του Λονδίνου "Times" (5 Αυγ. 1922) με τίτλο "Attitude of Turkey. Mr Lloyd George's statement".

⁹⁸⁵ Duda, H., "Vom Kalifat zur Republik", Wien (1948), σ. 146-149.

βρίσκονται τα στενά στην κατοχή της Τουρκίας παρά στα χέρια της Αγγλίας»,⁹⁸⁶ έκλεισε χωριστή συνθήκη με την κυβέρνηση της Άγκυρας.

Στα πλαίσια των διαπραγματεύσεων για τη συνθήκη της Λωζάννης, που διήρκεσαν από το Νοέμβριο του 1922 μέχρι τις 23 Ιουλίου 1923, υπογράφηκε στις 30 Ιανουαρίου 1923 μια συμφωνία για την αμοιβαία υποχρεωτική ανταλλαγή των ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών.⁹⁸⁷ Επειδή η υποχρεωτική αυτή ανταλλαγή έγινε με βάση το θρήσκευμα και μόνο, χωρίς να ληφθούν δηλ. υπόψη άλλα εθνικά χαρακτηριστικά, οι Έλληνες εκείνοι οι οποίοι εξακολουθούσαν να ζουν ως κρυπτοχριστιανοί και άρα επίσημα ανήκαν στο μουσουλμανικό θρήσκευμα δεν συμπεριελήφθησαν στην ανταλλαγή.

Οι κρυπτοχριστιανοί αυτοί δεν είχαν στα χρόνια πριν από το 1923 καμιά πιθανότητα και καμιά δυνατότητα να ομολογήσουν την πίστη τους, εξαιτίας των διωγμών, των εκτοπίσεων και των σφαγών εναντίον του ελληνικού πληθυσμού - όχι λιγότερο βέβαια τα τελευταία χρόνια από τους κεμαλιστές. Με τους όρους της συνθήκης της Λωζάννης λοιπόν, βρίσκονταν μπροστά σε μια ακατανόητη έκπληξη. Μερικοί κρυπτοχριστιανοί βέβαια τα κατάφεραν και τότε ακόμα μαζί με τους αναγνωρισμένους χριστιανούς ή και λίγα χρόνια μετά την ανταλλαγή να εγκαταλείψουν τη χώρα. Η τουρκική κυβέρνηση ανεχόταν τέτοιες περιπτώσεις - όσο βέβαια μπορούσε να έχει εποπτεία - σχεδόν χωρίς να αντιδρά, για να μην επιβαρύνει την όλη διαδικασία της ανταλλαγής αλλά και για να απαλλαγεί από τους ενοχλητικούς αυτούς «μουσουλμάνους». Οι περισσότεροι όμως από τους Έλληνες κρυπτοχριστιανούς παρέμειναν στη μικρασιατική τους πατρίδα. Μερικοί φοβήθηκαν έστω και την τελευταία στιγμή να φανερωθούν, γιατί δεν ήθελαν έτσι να χάσουν την πατρίδα τους.

Το 1914 η επίσημη στατιστική του Οικουμενικού Πατριαρχείου,

⁹⁸⁶ Wien HHStA, NPA, Karton 560, Liasse Griechenland V, V/I Beziehungen zur Türkei 1921-27, Z. 106/Pol. (15. Okt. 1922), der osterreichische Gesandte in Sofia nach Wien.

⁹⁸⁷ Wien HHStA, NPA, Karton 560, Liasse Griechenland V, V/I Beziehungen zur Türkei 1921-1927, Zl. 60/P, Αθήνα (2 Νοεμβρίου 1924), osterreichischer Generalkonsul in Athen nach Wien, Beilage. Dakin, D., "Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923", Αθήνα (1982), σ. 362 κ.ε.. Λαυρεντίδης, Ι., "Πρόσφυγες εξ ανταλλαγής και ανταλλάξιμος περιουσία", Αθήνα (1972), σ. 20 κ.ε.. Michaelsen, E., "Die Austauschbarkeit im Sinne des griechisch-türkischen Vertrages vom 30 Januar 1923 und das Problem des Austausches von Minderheiten, unter besonderer Berücksichtigung dieses Vertrages", Diss., Hamburg (1940), σ. 11 κ.ε..

καταχωρημένη και στα αρχεία του Ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών, υπολόγισε ότι οι ελληνόφωνοι μουσουλμάνοι ανέρχονταν σε 190.000⁹⁸⁸. Όλοι αυτοί το 1923 υποχρεώθηκαν να παραμείνουν στην Τουρκία. Σύμφωνα με τη διατύπωση του άρθρου 1 της Συνθήκης της Λωζάννης του 1923, η θρησκεία ήταν το μοναδικό αποφασιστικό κριτήριο της ανταλλαγής: "Από την 1^η Μαΐου 1923, θέλει διενεργηθεί η υποχρεωτική ανταλλαγή των Τούρκων υπηκόων ορθοδόξου θρησκειώματος, εγκατεστημένων επί των τουρκικών εδαφών και των Ελλήνων υπηκόων, μουσουλμανικού θρησκειώματος, εγκατεστημένων επί των ελληνικών εδαφών".⁹⁸⁹ Για να συμπεριλάβει η Συνθήκη ολόκληρη την ελληνική εθνότητα που ζούσε στην Τουρκία, έπρεπε να πάρει υπόψη της όχι μόνο τη θρησκεία, αλλά όλες τις ιδιαιτερότητες ενός έθνους, όπως κριτήρια της κοινής καταγωγής, της γλώσσας, των ηθών, των εθίμων και του πολιτισμού.

⁹⁸⁸ Α.Υ.Ε., Κ.Υ., Α/1920, "Ο Ελληνισμός του Πόντου", Έκθεση του αρχιμανδρίτου Παναρέτου, 12. Φωτιάδης Κ., "Οι Εξισλαμισμοί...", Θεσσαλονίκη (1974), σ. 540. Σκαλιέρης Γ., "Η αυτοκρατορία της Τραπεζούντας", Αθήνα (1921), σ. 47.

⁹⁸⁹ Χατζόπουλος Α., "Die Flüchtlingsfrage in Griechenland", Αθήνα (1927), σ. 22. Crestovitch, G., "Griechenland-Italien-Türkei", στο: Zeitschrift für Politik, τόμ. 18, Berlin (1929), σ. 416. Strupp, K., "Die Beziehungen zwischen Griechenland und der Türkei von 1820 1930", στο: Zeitschrift für Völkerrecht, τ. 16, Breslau (1932), σ. 426. Δαφνής Γ., "Η Ελλάς μεταξύ των δύο πολέμων", τόμ. 1, Αθήνα (1974), σ. 41.

ΜΕΡΟΣ Ζ΄

ΣΤ΄ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1923-1955)

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΜΟΝΟΚΟΜΜΑΤΙΣΜΟΥ ΤΟΥ ΑΤΑΤΟΥΡΚ (1923-1950)

Το νέο τουρκικό κράτος γεννήθηκε μέσα από τη συρρίκνωση και κατάρρευση του οθωμανικού πολυεθνικού κράτους μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Η επιτυχία του Κεμάλ Ατατούρκ υπήρξε μοναδική και κατόρθωσε να συγκροτήσει τη σύγχρονη Τουρκία υπό αντίξοες συνθήκες. Απέμενε, πλέον το κολοσσιαίο - και συγχρόνως δυσκολότερο - έργο της τουρκικής κρατογένεσης - εθνογένεσης. Η προσπάθεια που έπρεπε να καταβληθεί δεν ήταν διόλου αμελητέα και οι στόχοι του Κεμάλ εξαιρετικά φιλόδοξοι.

Η πολυεθνική ισλαμική αυτοκρατορία των σουλτάνων έπρεπε τώρα να δώσει τη θέση της σε ένα ομοιογενές τουρκικό εθνικό κράτος. Η μεσαιωνική θεοκρατία που καθόριζε τις μοίρες της οθωμανικής κοινωνίας θα μετατρέπóταν τώρα σε μία, κατ' όνομα έστω, «Συνταγματική Δημοκρατία», ενώ η γραφειοκρατική φεουδαρχία των προνομιούχων του σαραγιού και των επαρχιακών αξιωματούχων όφειλε να παραχωρήσει πλέον τη θέση της σε μία οικονομία οργανωμένη σύμφωνα με τους καπιταλιστικούς κανόνες του διεθνούς περιβάλλοντος. Σε διαφορετική περίπτωση το νεοσύστατο κράτος δεν θα είχε ελπίδες επιβίωσης.

Η συνθήκη της Λωζάνης (1923) δημιούργησε το νέο τουρκικό κράτος που περιλάμβανε τον πυρήνα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από την Ανατολία έως τη Θράκη. Αυτός ο πολιτιστικά και εθνολογικά ανομοιογενής πυρήνας «έπρεπε» να αποτελέσει την υποδομή για τη δημιουργία ενός εθνικού κράτους όμοιου με τα ευρωπαϊκά πρότυπα της εποχής του.

Γρήγορα ο Κεμάλ και οι συνεργάτες του αναγνώρισαν ότι το ισλάμ ήταν ένα σημαντικό κομμάτι της τουρκικής κοινωνίας, ότι η θρησκευτική πίστη ήταν σημαντική για την εθνική ενότητα και κινητοποίηση και ότι θα μπορούσε να συνεισφέρει στην κοινωνική και ηθική ευημερία. Από την άλλη μεριά όμως, είδαν το Ισλάμ και σαν μια παραδοσιακή δύναμη, σαν πηγή συντηρητικών επιδράσεων, προλήψεων και δογμάτων που θεωρούσαν υπεύθυνα για την οπισθοδρόμηση της Τουρκίας και εμπόδια στην πραγμάτωση των εθνικών της ιδεωδών⁹⁹⁰.

Η από την αρχή συγκρότηση και διατήρηση του τεχνητού αυτού εθνικού κράτους, επέβαλε και νέους κοινωνικούς, πολιτιστικούς και οικονομικούς προσανατολισμούς, επέβαλε ένα δυτικό προσανατολισμό, που στηρίχθηκε σε ριζοσπαστικά μέτρα μοντερνοποίησης της κοινωνίας και βίαιης μετατροπής της Τουρκίας από πολυεθνική σε εθνική, από παραδοσιακή σε μοντέρνα, από ισλαμική σε κοσμική (σεκουλαριστική). Ταχύρρυθμες και επαναστατικές διαδικασίες δομικής αλλαγής του συστήματος, μοντερνοποίησης και δυτικοποίησης που δεν έλαβαν υπόψη τους τα οθωμανικά ιστορικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δεδομένα σημειώθηκαν. Ο βίαιος και αναγκαστικός εκτουρκισμός αποτέλεσε και παραμένει μέχρι σήμερα δομικό γνώρισμα του κεμαλισμού ως κρατικής ιδεολογίας. Ομοίως και το ισλάμ, στα πλαίσια της αρχής του σεκουλαρισμού (Secularism) ή λαϊκισμού (Laiklik), έπαψε να έχει θέση στη δημόσια ζωή και μετατράπηκε σε μια αρχή της δημόσιας διοίκησης.

Το 1924 καταργήθηκε το Χαλιφάτο και τα θρησκευτικά σχολεία (Κορανικά, Imam-Hatip) ενώ ακολούθησαν και άλλα μέτρα που ανέτρεπαν τις παραδοσιακές θρησκευτικές, κοινωνικές και πολιτισμικές δομές της οθωμανικής κοινωνίας⁹⁹¹. Η κατάργηση της οθωμανικής αυτοκρατορίας και η αντικατάστασή της από τη νεόκοπο Τουρκική Δημοκρατία εξαφανίζει και το θεσμό των «millet»⁹⁹². Οι

⁹⁹⁰ Καραμπελιάς, Γ., "Τουρκία Ισλάμ και κρίση του κεμαλισμού," άρθρο του Sencer Ayala, Εναλλακτικές εκδόσεις, 2001, σ. 85.

⁹⁹¹ Χειλαδάκης, Ν., "Τουρκία: Ο γίγαντας με τα γυάλινα πόδια", Εκδ. Κάδμος, Αθήνα (1999), σ. 16.

⁹⁹² Andrews, Alf., "Ethnic Groups in the Republic of Turkey", Wiesbaden (2002), σ. 33. « Έχει συχνά υποστηριχθεί, κατά τον Andrews, πως η θέση των μειονοτήτων ήταν πολύ πιο ασφαλής στην οθωμανική διοίκηση, παρά στην τουρκική. Στο οθωμανικό πλαίσιο, η συμμετοχή σε μια

εθνοτικές μειονότητες, όσες γλύτωσαν από τις διώξεις του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, του Πολέμου της Ανεξαρτησίας και των συνεπακόλουθων διωγμών και ανταλλαγών πληθυσμών αποτελούν το στόχο της διαδικασίας του εκτουρκισμού.

Ο εκτουρκισμός πραγματοποιείται σταδιακά, με προγραμματισμό, με συνέπεια και συνέχεια, με χρήση όλων των μέσων και προπάντων με έναν επαγγελματικό και μακρόπνοο σχεδιασμό που λαμβάνει υπόψη τις διεθνείς ισορροπίες και τα «παράθυρα» ευκαιρίας που εμφανίζονται περιοδικά τις επόμενες δεκαετίες. Οι μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν για τον εκτουρκισμό του κράτους αποσκοπούσαν στην αναγκαστική αφομοίωσή των μειονοτήτων και σε περίπτωση μη συμμόρφωσής τους στην εκδίωξή τους από τα εδάφη της Τουρκίας.

Το σύγχρονο τουρκικό κράτος υπήρξε από τα τελευταία εθνικά κράτη που δημιουργήθηκαν στη Βαλκανική και αυτό μέσα από μια διαδικασία εντελώς διαφορετική από αυτή που χαρακτήρισε την εθνική ολοκλήρωση των γειτονικών βαλκανικών λαών. Ο θρησκευτικός διεθνισμός του Ισλάμ και η διάκριση του πληθυσμού της οθωμανικής αυτοκρατορίας σε θρησκευτικά «millet», δεν άφηναν πολλά περιθώρια για την ανάπτυξη μιας καθαρά τουρκικής εθνικής συνείδησης, ενώ η λέξη «Τούρκος» δεν έφερε καμία εθνική σημασία μέχρι σχεδόν το τέλος του 19^{ου} αιώνα⁹⁹³.

Το πέρασμα του στρατιωτικοκρατικού οδοστρωτήρα που θα άνοιγε το δρόμο στην πολύφερνη και περιπόθητη κεμαλική εθνογένεση, άφησε πίσω του πόνο, δυστυχία και καταστροφή, ενώ αντίθετα με τα αναμενόμενα, σε πολλές περιπτώσεις όχι μόνο δεν εξάλειψε τις επιμέρους ταυτότητες με την αφομοιωτική του ισχύ, παρά τις ενίσχυσε και τις εξώθησε στον ριζοσπαστισμό, την

εθνοτική ομάδα και ταυτόχρονα σε ένα πολιτειακό σύνολο, αποτελούσαν διαφορετικές και συμπληρωματικές θέσεις. Η ασφάλεια προήρχετο από τη σχετική αυτονομία του συστήματος των Millet που αφορούσε μόνο τις μουσουλμανικές μειονότητες. Στη βάση αυτή λειτούργησαν οι ελληνικές, αρμενικές και ιουδαϊκές(εβραϊκές) κοινότητες. Οι ετερόδοξοι μουσουλμάνοι, όπως οι Αλεβί και οι Nusairi, η όσοι αναγνωρίζονταν ως αιρετικοί μουσουλμάνοι, όπως οι Yezidi, δεν είχαν αυτή την ελευθερία και έμαθαν να επιβιώνουν κάτω από συνθήκες παρατεταμένης καταστολής. Το 1892, μια απόπειρα αναγκαστικού προσηλυτισμού των Yezidi κατέληξε σε μαζική σφαγή. Η δεσπόζουσα θέση του ορθόδοξου ισλάμ, όπως εκπροσωπείτο απ' τον Σουλτάνο- Χαλίφη, δεν επέτρεπε καμία ανέχεια σε ενδο-ισλαμική απόκλιση».

⁹⁹³ Βερέμης, Θ., *“Η Τουρκία σήμερα”*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα (1995), σ. 28.

πολιτικοποίηση και την ένοπλη δράση. Επιπλέον, η συμπλεγματική στάση της τουρκικής διανόησης, η οποία ενώπιον της «δυτικής πολιτισμικής ανωτερότητας» οδήγησε στην απόπειρα επινόησης εκ νέου της ιστορίας με σκοπό τη υποστήριξη της κεμαλικής εθνικής συνείδησης. Παράλληλα, στέρησε από το σύγχρονο Τούρκο την ευκαιρία να γνωρίσει το πραγματικά πλούσιο παρελθόν του έθνους του και τον ανάγκασε να σταθεί σε πήλινα πόδια προκειμένου να ορθώσει το όποιο πολιτισμικό του ανάστημα στο εχθρικό πλέον για τις ιδιαίτερες εθνικές ταυτότητες διεθνές περιβάλλον της παγκοσμιοποίησης.

ΟΙ ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ ΠΟΥ ΠΑΡΕΜΕΙΝΑΝ ΣΤΟΝ ΤΟΠΟ ΤΟΥΣ⁹⁹⁴

Οι κρυπτοχριστιανοί μαζί με όλους εκείνους οι οποίοι, φοβούμενοι και το αβέβαιο μέλλον, εξακολουθούν να κρατούν μυστική την πραγματική τους πίστη, είναι οι τελευταίοι εκπρόσωποι του Ελληνισμού στην Τουρκία. Αν λαμβάνονταν υπόψη μαζί με τη θρησκεία τα άλλα γλωσσικά και εθνικά χαρακτηριστικά και, κυρίως, αν ήταν προαιρετική η ανταλλαγή των πληθυσμών, τότε ασφαλώς η ιστορία αυτών των ανθρώπων θα έπαιρνε μια εντελώς διαφορετική πορεία, λιγότερο μοιραία για τα ενδιαφερόμενα μέρη του πληθυσμού.

Σύμφωνα με το διεθνολόγο G. Erler, ο χαρακτήρας ενός έθνους καθορίζεται από την καταγωγή, τον πολιτισμό, τη γλώσσα, τη θρησκεία, την υπηκοότητα και το λαϊκό αίσθημα. Η αδυναμία της Συνθήκης της Λωζάννης έγκειται στη μονομέρειά της, στο γεγονός δηλαδή ότι πήρε υπόψη της μόνον τη θρησκεία του πληθυσμού.⁹⁹⁵ Θεωρείται σφάλμα να κρίνεις την ανθρώπινη οντότητα από τα θρησκευτικά πιστεύω της μόνο. Ο τόπος για τον οποίο μόχθησαν θα ανήκει στις αναμνήσεις και δυστυχώς, στην πλειοψηφία τους θα είναι κακές αναμνήσεις.

Κατά συνέπεια, μπορεί κανείς να πει με βεβαιότητα ότι και μετά την ανταλλαγή υπάρχουν περιοχές στις οποίες οι άνθρωποι κρατούν μυστική τη

⁹⁹⁴ Βλ. παράρτημα Α6.

⁹⁹⁵ Erler G., "Das Recht der nationalen Minderheiten", στο: *Deutschtum und Ausland*, τεύχ. 37/39, Munster (1931).

χριστιανική τους πίστη ή την εθνική τους συνείδηση, για να αποφύγουν το γενικό εκτουρκισμό.

Κάποιες σπίθες χριστιανικής πίστης εξακολουθούν να σιγοκαίνε σε όλους τους κατοίκους του Πόντου αλλά και όλης της Μ. Ασίας. Αυτό μπορεί να το αντιληφθεί σχεδόν κάθε ταξιδιώτης που επισκέπτεται σήμερα τον Πόντο. Αλλά εκτός από τις ενδείξεις υπάρχουν και επίσημα ντοκουμέντα και αξιόπιστες μαρτυρίες που βεβαιώνουν την ύπαρξη κρυπτοχριστιανών. Ορισμένα ντοκουμέντα, έστω και σήμερα, θα πρέπει να απασχολήσουν και να προβληματίσουν την κυβέρνηση, τα κόμματα, τα πανεπιστημιακά ιδρύματα και ιδιαίτερα το Υπουργείο Εξωτερικών.

Για να γίνω πιο συγκεκριμένος, στις 21 Μαρτίου 1930, τρεις εκπρόσωποι Σταυριωτών ζήτησαν από το γενικό προξενείο του Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδας να βοηθήσει τις 350 οικογένειες των Σταυριωτών του Βιλαετιού Ερζερούμ να αναγνωρισθούν ως χριστιανικές και να τις συνδράμει, ώστε να έρθουν στην Ελλάδα. Οι τρεις Σταυριώτες κρυπτοχριστιανοί Αβραάμ Μπεκτασίδης, Σαλίχ Μπάσογλου και Αβραάμ Συμεών (Ιμπραήμ Οσμάν), πιστεύω ότι θέλησαν να εκμεταλλευτούν τη φαινομενική ύφεση που επικρατούσε το 1930 στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, εξαιτίας της ελληνοτουρκικής φιλίας των Ελ. Βενιζέλου και Ι. Ινονού.⁹⁹⁶

Η ελληνική κυβέρνηση αγνόησε το αίτημα των κρυπτοχριστιανών της περιοχής του Βιλαετιού Ερζερούμ Καζά Γιουσούφ Έλη, Τοσκιλή Χεβέκ, Μαχαλά Κουραμέτ. Δεν έκανε καμιά ενέργεια και δεν έδωσε ούτε μια απάντηση θετική ή αρνητική στους απόκληρους αυτούς Σταυριώτες, τους παλιούς ακρίτες των βυζαντινών συνόρων.

Η ελληνοτουρκική προσέγγιση, εκείνη την περίοδο, έκλεισε οριστικά σε επίσημο επίπεδο το μεγάλο ζήτημα των αγνοουμένων κατά τη διάρκεια της μικρασιατικής καταστροφής. Αναρίθμητα είναι τα άτομα (κυρίως γυναικόπαιδα), που είχαν απαχθεί βίαια, εξαναγκάστηκαν να ασπασθούν τον ισλαμισμό και να τουρκέψουν. Στην περιοχή του Πόντου ιδιαίτερα, χωριά

⁹⁹⁶ Α.Υ.Ε, 1930, Φακ. Β/68 1. Αρ. πρωτ. 430 (21.3.1930).

ολόκληρα εκτουρκίστηκαν μ' αυτόν τον τρόπο. Οι περισσότεροι από τους κατοίκους αυτών των χωριών εκτοπίστηκαν στο εσωτερικό της Ανατολικής Μ. Ασίας (Κουρδιστάν, Αρμενία), για να είναι ευκολότερα ελεγχόμενοι καθώς και να μην "ακούγονται" οι φωνές τους έξω από τα σύνορα της Τουρκίας. Όπως προκύπτει από την ειδησεογραφία του ελληνικού τύπου, οι πληροφορίες για τους αγνοουμένους ήταν έγκυρες και συγκεκριμένες. Για παράδειγμα, στο "Ελεύθερο Βήμα" της 16 Ιουνίου 1926 αναγράφονται και οι ακόλουθες μαρτυρίες: «Την 10^η Αυγούστου 1924... εδολοφονήθη ο ομογενής Μ. Δανιηλίδης, μέλος της Βοηθητικής Επιτροπής επί της Ανταλλαγής Σαφραμπόλεως, όστις ανακάλυπτε κρυπτόμενα γυναικόπαιδα. Εν Αμισώ την 16^η Αυγούστου του αυτού έτους ο εξ Ερζερούμ Κεμάλ Αγάς ετραυματίσεν την Σοφίαν Κωστάκογλου, διότι του απέσπασε την αδερφήν της. Ωσαύτως ετραυματίσθη ο Γεώργιος Ευστάθογλου θέλων να αποσπάση την αδερφήν του από τας χείρας του υιού τού αστυνόμου Ορδού».⁹⁹⁷

Το 1939, δεκαέξι χρόνια μετά την υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών, ήρθε στην Αθήνα μια αντιπροσωπεία κατοίκων από την περιοχή Ερζερούμ και παρακάλεσε την τότε κυβέρνηση να δεχτεί στην Ελλάδα κρυπτοχριστιανούς από την πατρίδα τους. Κατά την άποψη του Κ. Κουκίδη, η ελληνική κυβέρνηση δεν ήθελε να αποφασίσει για δύο λόγους: Πρώτον, δεν ήθελε να διακινδυνεύσει τις πρόσφατες καλές σχέσεις με την Τουρκία και δεύτερον είχε ακριβώς την εποχή εκείνη μεγάλα προβλήματα με τους πρόσφυγες από τη Ρωσία, οι οποίοι είχαν έρθει κατά χιλιάδες στην Ελλάδα.⁹⁹⁸ Έτσι, οι κρυπτοχριστιανοί της περιοχής Ερζερούμ για δεύτερη φορά θυσιάστηκαν στο όνομα της ελληνοτουρκικής φιλίας.

Το Ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών και η Επιτροπή Ανταλλαγής Πληθυσμών γνώριζαν πολύ καλά, από τις 20 Οκτωβρίου 1923, την ύπαρξη των κρυπτοχριστιανών της περιοχής Ερζερούμ και συγκεκριμένα των κατοίκων του χωριού Χεβέκ. Το παρακάτω έγγραφο το βεβαιώνει: «Επίσης παρακαλούμεν όπως μη διαφύγη την πρόνοιαν της Επιτροπής και το εξής: Εις

⁹⁹⁷ Εφ. "Ελεύθερον Βήμα", Αθήνα (16.6.1926).

⁹⁹⁸ Κουκκίδης Κ., "Κόσμοι της Ανατολής", Αθήνα (1958), σ. 301.

τον νομόν Ερζερούμ όπου δυστυχώς δεν έμεινεν ουδείς ομογενής κάτοικος παρά μόνον δύο οικογένειαι ζώσαι εντός της Ερζερούμ και διάφορα άτομα κατακρατούμενα τήδε κακείσε ως στρατιώται και τεχνίται ως και γυναίκες τινές και κορίτζια διαρπαγείσαι κατά το διάστημα της απελάσεως ημών εν τω εσωτερικώ, υπάρχει χωρίον τι ονόματι Χεβέκ κείμενον εις απόστασιν τριών περίπου ημερών από Ερζερούμης προς τα ρωσικά σύνορα Βατούμ και εις απόστασιν 12 περίπου ωρών από της παραλίας (από Αθηνών του Πόντου). Το χωρίον τούτο κατοικείται από 70 περίπου οικογενείας εξ ων αι μεν 30 είναι τουρκικαί αι δε λοιπαί 40 είναι μεν και αύται το φανερόν τουρκικαί αλλά κατά το κρυπτόν είνε χριστιανοί ορθόδοξοι εξασκούντες τα της θρησκείας αυτών εν τω κρυπτώ εκ φόβου των περιστοιχούντων αυτούς τουρκικών χωρίων απάντων ληστρικών. Έχουσι ιερέα παπά Ηλίαν ονόματι, διαμένοντα εκεί μετά της οικογενείας του αποτελουμένης εκ μητρός, συζύγου και τεσσάρων τέκνων. Παρακαλούμεν όπως ληφθή μέριμνα και περί του ιερέως τούτου και ει δυνατόν και περί των εν τω κρυπτώ χριστιανών του χωρίου τούτου.

Εν τέλει πεπειθότες επί τη αγαθή προαιρέσει της αξιοτίμου Επιτροπής ότι θέλει φροντίση όπως όσον το δυνατόν τάχιον απαλλάξη τους αναξιοπαθούντας εκεί συγγενείς μας διά της ταχείας ανταλλαγής αυτών ελπίζομεν ότι εν συνεννοήσει μετά της Σεβαστής ημών Κυβερνήσεως θα καταβάλη την απαιτουμένην μέριμναν προς εξεύρεσιν των απαιτουμένων οικονομικών και μεταφορικών μέσων διά την μεταφοράν των ως άνω κατοίκων της περιφερείας Αργυρουπόλεως εκ του εσωτερικού εις την παραλίαν.

Μετά σεβασμού

Θεόδωρος Ι. Φυτιάνος». ⁹⁹⁹

Κρυπτοχριστιανοί παρέμειναν και στην περιοχή της Χαλδίας, σύμφωνα με τη μαρτυρία του Γεωργίου Κανδηλάπτη, όπως διαβάζουμε πιο κάτω: «Τους πρώτους μήνας της εγκαταστάσεως των Ρώσων εν τω Πόντω, ότε και εγγραμμάτευον παρά τη Ιερά Μητροπόλει Χαλδίας, παρουσιάσθησαν εν

⁹⁹⁹ Α.Υ.Ε., Κ.Υ., ΚΤΕ ΑΠ/3. Αποστολή χρημάτων εις προξενείον Βηρυπού διά την μεταφοράν προσφύγων. Ζητήματα μεταφοράς προσφύγων. Αίτησις Θ. Φυτιάνου, 20 Οκτωβρίου 1923. Αίτησις περί ανταλλαγής των κατοίκων Αργυρουπόλεως και σχετικές εκθέσεις της καταστάσεως αυτών

Αργυρουπόλει δίπιστοι (Τενεσούριδες) χριστιανοί, οίτινες υπεκρίνοντο τον Τούρκον, προεξάρχοντος του Ιζέτ Εφέντη του οίκου Σιαχπεντέριδων εις την Ιεράν Μητρόπολιν και εζήτησαν ν' αποπτύσωσιν το προσωπίον του Τούρκου και να εμφανισθώσιν ως χριστιανοί, αλλ' ο συνετός Οικονόμος παπά-Θεόδωρος, αρχιερατικός Επίτροπος, τοις συνέστησεν να υπομένωσι μέχρι της τελείας πολιτικής αποκαταστάσεως καθ' ότι ως έπραξαν και άλλοτε οι Ρώσσοι, ενδεχόμενον να επιστρέψωσιν εις τα ίδια και να εγκαταλείψωσιν τα εδάφη του Πόντου και τότε η εσχάτη πλάνη θα εγίνετο χείρων της πρώτης. Όπερ και εγένετο».¹⁰⁰⁰

Άπειρες παρόμοιες καταγγελίες περιλαμβάνει το σκοτεινό και τραγικό κεφάλαιο των αγνοουμένων, των βίαια εξισλαμισμένων και εγκαταλελειμμένων Ελλήνων. Οι ανορθόδοξα εναλλασσόμενες ελληνικές κυβερνήσεις και ο μεγάλος πολιτικός Ελ. Βενιζέλος αγνόησαν τις απεγνωσμένες κραυγές εθνικής λύτρωσης των εγκλωβισμένων, ή δεν μπόρεσαν, στο βαθμό που έπρεπε, να τις κατανοήσουν. Από το θεματολόγιο των διαπραγματευτικών συναντήσεων των διπλωματών απουσίαζε πάντα η παραπάνω κατηγορία των Ελλήνων.

Μοναδικό μέλημα του Βενιζέλου ήταν η παγίωση του εδαφικού καθεστώτος της Συνθήκης της Λωζάννης και η ειρηνική επιβίωση του ελληνισμού της Πόλης και των νησιών Ίμβρου και Τενέδου. Όταν όμως κανείς περιφρονεί την ιστορία και δεν τη συμβουλεύεται, αυτή τον εκδικείται. Η παραγραφή του ιστορικού παρελθόντος της γενοκτόνου Τουρκίας, οδήγησε τον Ελληνισμό της Πόλης στην τραγική κατάσταση που βρίσκεται σήμερα. Οι Έλληνες της Πόλης ειδοποίησαν τον Ελ. Βενιζέλο, πριν ακόμα υπογράψει τη Συνθήκη της Λωζάννης, να μη διαπραγματευθεί τη δική τους παραμονή στην Πόλη με αντάλλαγμα την παραμονή των μουσουλμάνων στη Θράκη.

Στις 11 Ιουνίου 1923 ο πρόεδρος της Κεντρικής Επιτροπής Κωνσταντινουπόλεως εκθέτει προφητικά στον Υπουργό Εξωτερικών της Ελλάδας ανάμεσα στα άλλα θέματα και τα παρακάτω: «Ο Ελληνισμός της

¹⁰⁰⁰ Κανδηλάπης Γ., "Ιστορία του Ελληνισμού του Πόντου από του 1878 μέχρι του 1924", (χ.χ.), σ. 27.

Κωνσταντινουπόλεως γνωρίζει όσον ουδείς άλλος ότι οι αφορώντες την εξασφάλισιν της παραμονής αυτού όροι της συμβάσεως είναι καθαρώς εικονικοί, ότι ουδεμίαν πραγματικήν έχουν σημασίαν και ότι ουδέν εκ της επιτευχθείσης συμβάσεως δύνανται να αναμένουν. Είναι πεπεισμένοι - και η πεποίθησίς των αύτη τελείως δικαιολογημένη και υπερτέρα οιασδήποτε διπλωματικής ή πολιτικής διαβεβαιώσεως ουδεμίαν επιδέχεται αμφισβήτησιν - ότι και αυτοί, όπως και όλοι οι άλλοι υπόδουλοι Έλληνες, κατεδικάσθησαν εις εξόντωσιν και ότι αν αύτη δεν συνετελέσθη υφ' ους όρους και η εν Μ. Ασία, πάντως εις το αυτό θα καταλήξη σημείον και δη εις μέλλον ουχί απώτερον, δεδομένου ότι η εφαρμογή του εξοντωτικού προγράμματος των Τούρκων, αναφανδόν και νυν διενεργουμένη, θα προσλάβη την τελειωτικήν αυτής μορφήν μόλις ως εκλείψη η συγκρατούσα αυτούς ακόμη αφορμή, ήτοι η το όπλον εις χείρας κρατούσα Ελλάς και η παρουσία των συμμαχικών στρατευμάτων εν Κωνσταντινουπόλει.

Η Κεντρική Επιτροπή Κωνσταντινουπόλεως θεωρεί επομένως καθήκον της να καταστήση τούτο γνωστόν εις την Κυβέρνησιν και επ' αυτού να επιστήση όλως εξαιρετικώς την προσοχήν της.

Ότι δεν πρέπει ποσώς να θεωρή τον εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνισμόν εξασφαλισθέντα εις τας εστίας του διά της γενομένης συμβάσεως. Ότι τουναντίον αυτός θα αποτελέση σήμερον τον στόχον πάσης κατ' αυτού ενεργείας και ότι και αυτός είναι εκτεθειμένος εις πλήρη διαρροήν, καταστροφήν και αποσύνθεσιν. Αποτελεί πλάνην και πλάνην ασυγχώρητον και εγκληματικήν ακόμη το να πιστεύεται ότι το τμήμα τούτο τουλάχιστον του Ελληνισμού περιεσώθη και ότι δύναται να διαβιώση ησύχως εν τω μέλλοντι. Ούτε ότι οι Τούρκοι είναι διατεθειμένοι να αμβλύνουν τας εξοντωτικός διαθέσεις των, ούτε ότι οι Έλληνες εκεί ικανοί πλέον εις το να αντισταθούν και διά του χρόνου να στερεοποιηθούν εις τας θέσεις των, ούτε οι Σύμμαχοι θα αντιδράσουν κατά των συστηματικών παραβιάσεων και δι' άλλους μεν λόγους αλλά προ παντός διά συμφεροντολογικούς τοιούτους, αλλ' ούτε και το ελεύθερον Κράτος την

*επαύριον τόσον δυσχερούς και κοπιώδους Ειρηνεύσεως, θα δυνηθή να επέμβη ανεξαρτήτως των ενδεχομένων εσωτερικών αιτίων».*¹⁰⁰¹

Το 1941 έχουμε στα αρχεία του Υπ. Εξωτερικών καταχωρημένες νέες αιτήσεις "εξιλαμισθέντων χριστιανών Ποντίων δια την παλιννόστησίν των εις την Ελλάδα".¹⁰⁰² Η Ελληνική κυβέρνηση αρνείται να τους δεχτεί, παραμένοντας πιστή στις αρχές της ελληνοτουρκικής φιλίας. Η Τουρκία όμως ανταποδίδει τη φιλία της αυτή με το ληστρικό νόμο, το Βαρλίκ Βεργκισί, βάσει του οποίου ληστεύει κυριολεκτικά τις περιουσίες των Ελλήνων της Πόλης και στέλνει όσους δεν μπορούν να πληρώσουν τους "φόρους" στα τάγματα εργασίας που ιδρύθηκαν στα βάθη της Ανατολής.

Το 1954 ο αγιορείτης μοναχός Γαβριήλ Διονυσιάτης περιγράφει μ' έναν ξεχωριστό, δικό του τρόπο τη γνωριμία του με τους κρυπτοχριστιανούς του Πόντου: «*Σε μια εκκλησία του Γαλατά στην Πόλη, όπου συχνάζουν οι ναυτικοί και οι ταξειδιώται, για ν' ανάψουν το κεράκι τους για τους δικούς τους και το καλό ταξείδι προς τις φουρτουνιασμένες θάλασσες του Πόντου και του Μαρμαρά, εκεί τη Μεγάλη Σαρακοστή, πήγε να λειτουργήση και να εξομολογήση τους χριστιανούς κάποιος γέρων Αγιορείτης πνευματικός, πρώτη φορά επισκεπτόμενος την Κωνσταντινούπολη.*

Ο τακτικός Εφημέριος του ναού, εξυπηρετών και παρεκκλήσιον εις γειτονικόν Αγίασμα, αφού τον κατετόπισε εις τα του ιερού βήματος, του έδωσε και μερικές δεκάδες ονομάτων ζώντων και τεθνεώτων, και τον ωδήγησεν είτα εις συνεχόμενον προς το ιερόν σκοτεινόν παρεκκλήσιον. Εκεί του έδειξε μικράν κλίμακα ανερχομένην ελικοειδώς προς τα Κατηχούμενα του Ναού και του είπεν εμπιστευτικώς, ότι τον περιμένουν επάνω καμιά δεκαριά άνθρωποι, διά να εξομολογηθούν και να κοινωνήσουν [...].

Ανέβαινε ο γέρων συλλογιζόμενος το δύσκολον ζήτημα της συνεννοήσεως μετ' αυτών, εφόσον ήσαν ξένοι από μακρυά, αυτός δε πλην της ελληνικής δεν εγνώριζεν άλλην γλώσσαν.

¹⁰⁰¹ Α.Υ.Ε., 1923 Α/5/VI, Πρόσφυγες Πόντου και διάφορα προσφυγικά ζητήματα.

¹⁰⁰² Α.Υ.Ε., 1938-1941, Β/16, Τμήμα Τουρκίας 32. Αιτήσεις εξισλαμισθέντων χριστιανών Ποντίων διά την παλιννόστησίν των εις την Ελλάδα.

Εκεί εις το ημίφως του υπερώου διέκρινε δεκάδα ανδρών χωρικών, μεγάλης ηλικίας, οίτινες εις τον αντικρυσμόν του έβαλον όλοι μετάνοιαν, και ο γεροντότερος του είπεν εις ποντιακήν διάλεκτον "Είμεν χριστιανοί. Εμείς Πάτερ, ας σον Πόντον και λελεύομε τα ποδάρια σ', θέλομε να ξομολογάς και να κοινωνίεις μας οσήμερον, κ' επεκεί θα λέομε σην αγιωσύνη σ' έναν κι' άλλο ντο θέλομε ...»

Ευτυχώς ο Γέρων πνευματικός συναναστραφείς προ ετών μετά Ποντίων προσφύγων εν Μακεδονία, ενεθυμείτο αρκετά της απηρχαιωμένης αυτής ελληνικής διαλέκτου και εννόησεν τι ήθελον, και τι θα του έλεγον οι εξομολογούμενοι.

Όταν εξημέρωσε, τους είπε να μη φύγουν, να ησυχάσουν και την αύριον Παρασκευήν θα κάμη πάλιν λειτουργίαν, να μεταλάβουν και αι γυναίκες και τα μωρά. Τους άφησε και εισήλθεν εις το ιερόν, ίνα ρίψη ολίγον νερόν εις το πρόσωπον του και να ανανήψη εκ της αγρυπνίας. Αυτοί ανέβηκαν επάνω και σε λίγο κατέβηκαν πάλιν δύο, οι γεροντότεροι, και του είπαν: "*Πάτερ, κατ' κι άλλο θα παρακαλούμεν σε. Σο χωρίον εμού ποπάν κ' έχομεν ... Εγέντον τριάντα χρόνια Ανάστασιν κ' εποίκαμε και Χριστός Ανέστη κ' εκ' σαμε. Ντο ψην θα δίγομε 'ς σον Θεόν. Τα παιδιά μουν παντρέφκουνταν χωρίς παπάν και χωρίς στέφανα. Αποθάνομε και θάφκουμες αλειτούργητοι... Ανάθεμα αούτο την σκλαβίαν. Πάτερ, έγκαμε έναν σακκίν χώμαν ας σα κοιμητήρια μουν... Λελεύομέ σε, διάβασον από, να σύρομ' από απάν σα ταφία μουν... Δος μας και Κοινωνίαν να δίγωμε 'ς σα παιδιά μουν... Ποίσο μας κ' έναν Ανάστασιν, ν' ακούωμε το Χριστός Ανέστη, κι απότε ας αποθάνωμε.»¹⁰⁰³*

Η παραπάνω αφηγηματική μαρτυρία, στην εποχή μας, μοιάζει με σκηνή από κινηματογραφικό έργο, όμως καταλαβαίνουμε πως οι άνθρωποι εκεί στηρίζονταν μόνον στο Θεό, στον χριστιανισμό. Από εκεί λάμβαναν τη δύναμή τους, για να επιβιώσουν στους δύσκολους καιρούς της σκλαβιάς. Μια λειτουργία του παπά, ένα διάβασμα στο χώμα που βρισκόταν στο σακί, το Χριστός Ανέστη

¹⁰⁰³ Γαβριήλ (Μοναχός Αγίου Όρους), "Ανείπωτον μαρτύριον ζουν Οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου", στο: Π.Ε., τόμ. 9, Θεσσαλονίκη (1958), 4827-4830.

ήταν αυτά που τους κρατούσαν ακόμη ζωντανούς, Έλληνες και χριστιανούς. Τους έλειπε ο παπάς, η Εκκλησία και η εκδήλωση της πίστης τους.

ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΠΟΝΤΙΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΤΕΧΟΜΕΝΗ ΚΥΠΡΟ

Μετά την προέλαση του τουρκικού στρατού, τον Αύγουστο του 1974 στη βόρεια Κύπρο, οι Έλληνες εγκαταλείπουν τα σπίτια του και τις περιουσίες τους. Φεύγουν βιαστικά για να σωθούν από βέβαιο θάνατο. Αβεβαιότητα, αγωνία και σύγχυση επικρατεί παντού. Τί θα γίνει; Θα γυρίσουν πίσω; Θα αποκατασταθεί η ομαλότητα; Ερωτήματα που μέχρι σήμερα έχουν μείνει αναπάντητα.

Η τουρκική εισβολή, όμως, εκτός απ' τους χιλιάδες πρόσφυγες και τους εκατοντάδες νεκρούς, που άφησε στο πέρασμα της, "δημιούργησε" 1619 αιχμαλώτους και 2500 εγκλωβισμένους στα χωριά της Καρπασίας: Ριζοκάρπασο, Αγία Τριάδα, Γιαλούσα. Όλοι οι εγκλωβισμένοι περνούσανε εφιαλτικές στιγμές, ζώντας σ' ένα δύσκολο παρόν και σ' ένα αβέβαιο μέλλον περιμένοντας την ώρα της λευτεριάς, η οποία έχει μείνει μέχρι σήμερα, όνειρο και κρυφή ελπίδα. Απ' το 1974 μέχρι και τις μέρες μας, οι 450 περίπου εγκλωβισμένοι που έχουν απομείνει, ζουν κάτω από την καταπίεση του τουρκικού καθεστώτος και υπομένουν κάθε επιβολή και εξαναγκασμό, νιώθοντας την ικανοποίηση ότι δεν εγκατέλειψαν τις πατρογονικές τους εστίες και τη γη των πατέρων τους.

Από το Σεπτέμβριο του 1974 άρχισαν να καταφθάνουν από την Τουρκία πολλές οικογένειες είτε με δική τους θέληση λόγω των άθλιων συνθηκών επιβίωσης, είτε λόγω εξαναγκασμού της Τουρκικής κυβέρνησης. Στο χωριό Αγία Τριάδα, οι Έλληνες έχουν αναπτύξει πολύ καλές σχέσεις με τους Τούρκους εποίκους, οι οποίοι ανέρχονται σε 500 οικογένειες, από τις οποίες γύρω στις 200 είναι από την επαρχία της Τραπεζούντας.

Οι συζητήσεις που είχαν για χρόνια ολόκληρα με τους γείτονες, προκάλεσε την εμπιστοσύνη τους και μαζί με αυτή, ήρθε και το μεγάλο μυστικό που τόσα χρόνια ήταν κρυμμένο. Ήταν ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ!!!

Παρακάτω παρουσιάζονται στοιχεία τα οποία συνέλλεξε ο Γεώργιος Παπαζαχαρίου, του οποίου η μητέρα ήταν γειτόνισσα μιας κυρίας που, για ευνόητους λόγους, δεν μπορώ να αναφέρω το όνομά της. Για να γίνει πιο κατανοητή, η παρακάτω συνέντευξη του Παπαζαχαρίου, θα ονομάσουμε την κυρία αυτή “Τριαδιώτισσα”.

Η ΤΡΙΑΔΙΩΤΙΣΣΑ

Η Τριαδιώτισσα είναι 60 ετών, κάτοικος Αγίας Τριάδας της επαρχίας Αμμοχώστου. Κατάγεται από το χωριό Κούταλα της επαρχίας Τραπεζούντας και συγκεκριμένα λέει: «Το χωριό μου πήρε την ονομασία αυτή γιατί έφτιαχναν τα καλύτερα κουτάλια».

Βρίσκεται στο κατεχόμενο χωριό Αγία Τριάδα από τον Σεπτέμβριο του 1974. Αναζητώντας μια καλύτερη και πιο άνετη ζωή θέλησε αφού πρώτα το συζήτησε με το σύζυγό της να έρθουν στην Κύπρο για μερικές μέρες και αν τους άρεσε να εγκατασταθούν μόνιμα, αφού τους προσφέρεται δωρεάν σπίτι και περιουσία. Έτσι βλέποντας την πληθώρα των αγαθών, που εντελώς δωρεάν θα αποκτούσαν, αποφάσισαν μαζί με την οικογένειά της να κατοικήσουν στο χωριό. Ένα από τα προβλήματα, που είχε να αντιμετωπίσει, είναι η άγνωστη γι’ αυτήν τουρκική γλώσσα, την οποία προσπαθεί εδώ και αρκετά χρόνια να μάθει από τα παιδιά της μιας και δεν πήγε καθόλου σχολείο λόγω των δύσκολων οικονομικών συνθηκών που επικρατούσαν στο χωριό της.

Σχεδόν όλοι στο χωριό της μιλούσαν ποντιακά, όμως σιγά σιγά άρχισαν να μαθαίνουν τούρκικα, πράγμα που τους επέβαλε η τουρκική κυβέρνηση. Η κυρία, όμως, αυτή δεν μπορεί να μάθει έστω και λίγα τούρκικα, ώστε να μπορεί να επικοινωνήσει με τους συνανθρώπους της και λέει τα εξής: «Όλοι στο χωριό μου μιλούσαν ποντιακά, πώς να μάθω τούρκικα, τα παιδιά μου δεν μπορούσαν να προσαρμοστούν εύκολα στο σχολείο, γιατί η γλώσσα που τα διδάξαμε ήταν η ποντιακή».

Συνεχίζει με την περιγραφή του χωριού της. Έχουμε αναφέρει στην αρχή ότι το χωριό της ονομάζεται Κούταλα. Δεν είναι πολύ μεγάλο και οι κάτοικοι σχετικά λίγοι, λόγω της φτώχειας που επικρατεί και των άσχημων καιρικών συνθηκών οι περισσότεροι αναγκάζονταν να φύγουν. Πολλοί τουρίστες επισκέπτονται το χωριό, λόγω των αρχαίων μνημείων, που υπάρχουν και συγκεκριμένα ενός μεγάλου μοναστηριού με πολλά πατώματα που, παλιά, της έλεγε η μητέρα της, είχε και μοναχούς. Υπήρχαν, επίσης, αρκετά εξωκλήσια και αγάλματα, που τώρα πια τα έχουν πάρει. Ακόμη, μπορεί κανείς να δει νεκροταφεία με πολλούς σταυρούς και ελληνικές επιγραφές.

Η Τριαδιώτισσα, στη συνέχεια, αναφέρει μερικές προκαταλήψεις που είχαν στο χωριό της, όπως το κλάμα της κουκουβάγιας το βράδυ και αυτό προμηνύει κάτι κακό. Το πέρασμα μιας μαύρης γάτας το πρωί από το δρόμο σου, σήμαινε ότι κάτι άσχημο θα σου συμβεί. Επίσης μας λέει ότι βλέποντας κάτι το οποίο σου προκαλεί θαυμασμό πρέπει να λες τη λέξη “μάσσιαλλα” για να αποφύγεις το φθόνο από το όμορφο πρόσωπο ή αντικείμενο που βλέπεις. Σε ερώτηση αν μπορεί να απαγγείλει τραγούδια ποντιακά, τραγούδησε το παρακάτω και του υποσχέθηκε επίσης ό,τι θα ετοιμάσει και μια κασέτα με ποντιακά τραγούδια.

«Το Ματρανόη τα πατσιάς ερούξανε, επέτησα τιλεα μερο ήσουν εσύ.

Είσαι έμορφος, εγώ αν είμαι έμορφος ας χαίρετε η μάνα σ’.

Εδίψασα, εδίψασα νερό κι εύρα να πίνω.

Α σ’ασπρα τα χέρα σης παρτά δόμε να πίνω.»

Μιλά και για τις λέξεις που χρησιμοποιούσανε. Τον Γενάρη στο χωριό της τον λένε “καλαντάρι” γιατί λέει: «τον λέμε έτσι γιατί τον μήνα αυτό κάνουν τα κάλαντα των Χριστουγέννων οι χριστιανοί» Άλλες λέξεις που χρησιμοποιούν είναι: το “κοράσιο”, η “συννυφάδα”, ο “ανεψιός”, “αρμέγουμε τα πρόβατα”, “εκεί πέρα”, “το μυν σπίτι”, “χωρίον”, “σήμαναν”, “ο καλόν άνθρωπων”, “λαούτα τα ημέρας”, “κρούω την πόρτα”. Χωριά που γνωρίζει, που δεν είναι πολύ μακριά

από το δικό της, είναι τα εξής: Ματρόνα, Μεσοχώρι, Μυσαρή, Καλησπέρα, Βίγλιστα, Σουμελά, Άρμενο, Κλαδιά και Φόρουμ.

Τέλος η Τριαδιώτισσα, μετά από όλα αυτά, δεν απαντά ξεκάθαρα πως νιώθει, ελληνίδα ή τουρκάλα και φαίνεται το πρόσωπό της να το κυριαρχεί ο φόβος και η αβεβαιότητα. Μεγάλος της πόθος είναι να γυρίσει με την πρώτη ευκαιρία που θα βρει πίσω στο χωριό της που γεννήθηκε και έζησε τα πιο πολλά της χρόνια και κλέει: *«Μέρα και νύχτα βλέπω μπροστά μου το χωριό μου, εδώ είμαι ξένη αφού το σπίτι που κατοικώ δεν μου ανήκει, θέλω να φύγω»*

ΚΟΡΗ ΤΡΙΑΔΙΩΤΙΣΣΑΣ

Η κόρη της Τριαδιώτισσας είναι 25 ετών, κάτοικος Τρίκωχου της επαρχίας Αμμοχώστου. Είναι παντρεμένη και κατοικεί σ' ένα άλλο κατεχόμενο χωριό 40 λεπτά μακριά από την Αγία Τριάδα, το Τρίκωχο. Όταν ήρθε στην Αγία Τριάδα για να δει τη μητέρα της, η μητέρα του Γεώργιου Παπαζαχαρίου της ζήτησε να τον βοηθήσει μιας και γνώριζε άπταιστα την ελληνική γλώσσα. Με μεγάλη της χαρά μίλησε και είπε τα παρακάτω: *«Εμείς όλοι είμαστε Πόντιοι, όμως δεν μπορούμε να μιλήσουμε γιατί κινδυνεύει η ζωή μας. Η γιαγιά μου ήταν χριστιανή, όμως ο πατέρας μου δεν μας άφηνε να λέμε οτιδήποτε γιατί φοβάται».*

Όταν πήγε πίσω στο χωριό της το 1978 μέχρι το 1983, θυμάται ένα περιστατικό όταν ένας ιερέας, περίπου 80 ετών, πήγε ως τουρίστας στο χωριό της και τον άκουσε να μιλά ελληνικά, τον ρώτησε αν χρειαζόταν βοήθεια και αν έψαχνε για κάτι, ο ιερέας απόρησε όταν άκουσε την κόρη της Τριαδιώτισσας να του μιλά τόσο ωραία τα ελληνικά και αφού του εξήγησε ότι έζησε στην Κύπρο, ο ιερέας της είπε ότι στο χωριό Κούταλα γεννήθηκε και έζησε τα παιδικά του χρόνια για να ξαναδεί τον τόπο του, συγκεκριμένα έψαχνε να βρει μια πλάκα με ελληνική επιγραφή, για την οποία του μιλούσε ο πατέρας του. Τον ιερέα όμως μετά δεν έτυχε να τον ξαναδεί και έτσι δεν έμαθε αν τελικά βρήκε την πλάκα που έψαχνε.

Κατά τη διάρκεια της συζήτησης, ο σύζυγος της κόρης της Τριαδιώτισσας, ο οποίος κατάγεται και αυτός από το χωριό Κούταλα, είπε στην κυρία Παπαζαχαρίου, ότι και η δική του οικογένεια είναι ποντιακή. Όλοι τους μιλούν τα ποντιακά και γνωρίζει πολλούς άλλους ακόμη που βρίσκονται στην Κύπρο και είναι ποντιακής καταγωγής. Η κόρη της Τριαδιώτισσας γράφει στον Παπαζαχαρίου το ακόλουθο ποίημα που της απάγγειλε ο πατέρας της :

*«Έλα ας πάμε έλα, σ'όρμαν σα λιγάδια,
όλοι πάνε αντάμα, εμείς ας πάμε χώρια.
Συ κεμετσιέ το κιφάλ πουλία κοντουρεύω,
τα έμορφα τα πατσίας λέγω και καντουρεύω.
Η μάνα μ' και ο κύρης μ' αντάμα κοιμούντανε,
Κακανίζ' ο πετεινόν λαγγεύε και σκούντανε.
Εη παρχαρό σάκουλο τσέτος παλ' ίταρε,
Αν θα πας στο γύρεμα τρανόν σακού έπαρε.»*

ΦΙΛΗ ΤΡΙΑΔΙΩΤΙΣΣΑΣ

Κατάγεται από την Τραπεζούντα και βρίσκεται στο χωριό μας από τον Οκτώβριο του 1974. Είναι 38 ετών, κάτοικος Αγίας Τριάδας και είναι παντρεμένη και έχει τέσσερα παιδιά. Χωρίς να φοβηθεί αναφέρει στην μητέρα του κου Παπαζαχαρίου, ότι η γιαγιά της ήταν Πόντια χριστιανή και κατοικούσε στη Ρωσία. Όμως με τον πόλεμο του 1916 οι Τούρκοι σκότωσαν τον παππού της, πήραν αιχμάλωτη τη γιαγιά μαζί με την μητέρα της και τις μετέφεραν στην Τουρκία. Εκεί εξανάγκασαν την γιαγιά της να παντρευτεί Τούρκο. Αυτό που δεν θα ξεχάσει ποτέ, λέει, είναι το εξής: *«όταν ήμουν μικρή, η γιαγιά μου με έπαιρνε από το χέρι, με πήγαινε στα εξωκλήσια, άναβε κεριά και πάντα μου έλεγε, όταν μεγαλώσω να πηγαίνω στις εκκλησίες και να ανάβω τρία κεριά».*

Η Φίλη της Τριαδιώτισσας, παρόλο ότι έχει παντρευτεί Τούρκο, κατά βάθος νιώθει χριστιανή. Μας λέει ότι της αρέσει να συναναστρέφεται με τις εγκλωβισμένες Κύπριες και να μιλά ελληνικά. Επίσης μέχρι σήμερα στέλνει με μια φίλη της χριστιανή κεριά στην εκκλησία του χωριού, πράγμα το οποίο μαρτυρεί την αγάπη και την πίστη της για το Θεό. Λέει τέλος ότι την μητέρα της την έλεγαν Μαρία.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Πρέπει να τονίσουμε ότι η συζήτηση δεν έγινε κάτω από ελεύθερες και δημοκρατικές συνθήκες αλλά κάτω από την απειλή του Τούρκου εισβολέα, που αν αντιλαμβάνονταν ο,τιδήποτε, υπήρχε ο κίνδυνος, αυτοί οι άνθρωποι, που έδωσαν τη συνέντευξη, να σφαγούν ή να εκδιωχθούν.

Μετά από αυτές τις σύντομες αλλά αρκετά σημαντικές μαρτυρίες, το τελικό συμπέρασμα είναι ηλίου φαινότερο. Στις μέρες μας υπάρχουν ακόμη κρυπτοχριστιανοί. Είναι οι άνθρωποι οι οποίοι δεν μπορούν να εκφράσουν ελεύθερα τα θρησκευτικά τους πιστεύω, που δεν μπορούν να ζήσουν όπως επιθυμούν αλλά ζουν έτσι επειδή κάποιοι άλλοι θέλησαν να ζήσουν κατ' αυτόν τον τρόπο.

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

ΜΕΡΟΣ Η΄

Ζ΄ ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1956-2008

ΤΟ ΙΣΛΑΜ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΜΑΣ¹⁰⁰⁴

Είναι γνωστό ότι μετά την επιβολή του καθεστώτος από τον Κεμάλ το 1923, το ισλάμ τέθηκε σε αμφιβολία στην Τουρκία. Το καθεστώς δεν επεδίωξε μία απλή υποταγή της θρησκείας στο κράτος, αντίθετα πέτυχε την ρήξη με το Ισλαμικό παρελθόν και την αφαίρεση του ισλάμ από τον πολιτιστικό ιστό της χώρας.

Η βίαιη αυτή προσπάθεια του Κεμάλ να ξεριζώσει το ισλάμ από τα ευρύτερα λαϊκά στρώματα είχε ακριβώς τα αντίθετα αποτελέσματα. Το ισλάμ παραμένει και σήμερα η θρησκεία του συνόλου σχεδόν του Τουρκικού λαού. Από την άλλη πλευρά παρατηρούμε ότι σημειώνεται μία αντικεμαλική στροφή η οποία φαίνεται από τις πολιτικές επιλογές της κυβέρνησης, καθόσον η Τουρκία:

- α. Είναι μέλος του Συμβουλίου Υπουργών των ισλαμικών χωρών.
- β. Υπέγραψε στρατιωτική συνεργασία με τις αραβικές χώρες (Σ. Αραβία, Ιορδανία, Τυνησία) για τη στρατιωτική εκπαίδευση.
- γ. Υπέγραψε συμφωνίες ιδιαίτερης βαρύτητας με την ισλαμική διάσκεψη. Οι συμφωνίες αυτές είναι:

(1) Συμφωνία της 2.7.1982¹⁰⁰⁵ που αποτελεί κοινή απόφαση των ισλαμικών κρατών-μελών για ενίσχυση και βελτίωση της μεταξύ τους συνεργασίας στον εμπορικό, οικονομικό και τεχνικό τομέα. Επίσης προβλέπεται και η δημιουργία κοινών προγραμμάτων με την ανταλλαγή ειδικευμένου τεχνικού προσωπικού καθώς και η ίδρυση κοινής αγοράς των ισλαμικών χωρών.

¹⁰⁰⁴ Βερέμης, Θ., *“Η Τουρκία σήμερα”*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα (1995), σ. 271 - 290.

¹⁰⁰⁵ Βλ. τουρκική εφ. κυβερνήσεως (Resmi Gazet), αρ.17742 (τα στοιχεία είναι από το βιβλίο *“Η Τουρκία Σήμερα”*).

(2) Συμφωνία της 1.7.1982¹⁰⁰⁶ όπου με τη σύμφωνη γνώμη της Τουρκικής κυβέρνησης, η οργάνωση της ισλαμικής διάσκεψης ιδρύει στην Άγκυρα «Εκπαιδευτικό Κέντρο Στατιστικών Οικονομικών και Κοινωνικών Ερευνών των Ισλαμικών Χωρών».

(3) Συμφωνία της 4.8.1982¹⁰⁰⁷, όπου ιδρύεται «Κέντρο Έρευνας της Ισλαμικής Ιστορίας, της Τέχνης και του Πολιτισμού», που λειτουργεί ήδη μαζί με το εκπαιδευτικό κέντρο της Άγκυρας. Η ίδρυση του παραπάνω κέντρου αποτελεί συνεργασία της «Οργάνωσης Ισλαμικής Διάσκεψης και της Τουρκικής Κυβέρνησης».

Κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί ότι το ίδιο το υπουργείο εξωτερικών (27.6.1984) συγκρότησε «Ίδρυμα Έρευνας Τούρκο-αραβικών Σχέσεων», του οποίου ο εκάστοτε Τούρκος Υπουργός Εξωτερικών είναι επίτιμος πρόεδρος.

Η προσπάθεια των πολιτικών καθεστώτων της Τουρκίας να εναγκαλισθούν το ισλάμ (όπως αυτή του Οζάλ και του Ντεμιρέλ) σίγουρα ενοχλεί τους κεμαλικούς κύκλους του στρατού οι οποίοι και δεν δίστασαν τρεις φορές μέχρι σήμερα (1961, 1970, 1980) στα πραξικοπήματά των να προσπαθήσουν να «περισώσουν» την Κεμαλική καθαρότητα.

Αυτά σε ό,τι αφορά στην επίσημη τουρκική θέση απέναντι στο ισλάμ. Τελευταία όμως παρατηρείται η επιστροφή των ευρύτερων λαϊκών μαζών προς το ισλάμ και μάλιστα κάτω από τις ευλογίες της επίσημης κρατικής πολιτικής. Η επιστροφή αυτή του ισλάμ στην τουρκική κοινωνία και πολιτική διακρίνεται σε τρεις μορφές:

α. Την εμφάνιση το έτος 1970 ενός ισλαμικού πολιτικού κινήματος υπό τον τίτλο «Κόμμα της Εθνικής Σωτηρίας» του Νεκμεντίμ Ερμπακάν.

β. Την ανάκτηση της ισλαμικής επιρροής από τη συντηρητικά κόμματα τα οποία διατηρούν παρόλα αυτά έναν κοσμικό χαρακτήρα.

¹⁰⁰⁶ Ο.π. αρ. 17752.

¹⁰⁰⁷ Ο.π. αρ.17772.

γ. Την ύπαρξη ιερών θρησκευτικών δικτύων (θρησκευτικά τάγματα), που δεν αποτελούν όμως συγκροτημένες πολιτικές ομάδες.

Οι κυριότερες από αυτές, τα θρησκευτικά τάγματα στην Τουρκία που διαθέτουν εκατομμύρια πιστούς είναι οι εξής:

Η Νακσιμπεντί, προέρχεται από την κεντρική Ασία (13^{ος} αι.), και θεωρείται η υποστηρίκτρια του τέως προέδρου Οζάλ, ο οποίος λέγεται ότι ήταν και μέλος της.

Το θρησκευτικό τάγμα των Μπεκτασί, κυριαρχεί στις ημινομαδικές φυλές της Ανατολίας (όπως αυτές των Ταχαρί, των Γερούκων, των Κιζιλμπάσι και των Τουρκομάνων).

Τα θρησκευτικά τάγματα αυτά πέτυχαν να πολλαπλασιάσουν τα ιεροσπουδαστήρια στο τουρκικό έδαφος. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι κατόρθωσαν να ιδρύσουν ολοκληρωμένα λύκεια. Το 1970 υπήρχαν μόνο 40 τέτοια λύκεια στην Τουρκία, το 1980 έγιναν 240 και το 1990 έφτασαν τα 390. Περίπου το 15% του δυναμικού της μέσης εκπαίδευσης αποφοιτά από αυτά.

Αξίζει να σημειωθεί ότι έχει παρουσιασθεί και αύξηση των βιβλιοθηκών και των εκδοτικών οίκων ισλαμικού περιεχομένου. Είναι χώροι που επισκέπτονται οι νεαροί ισλαμιστές, όπου μπορούν να βρουν τα πάντα γύρω από το Ισλάμ ακόμα και απαγορευμένα περιοδικά και βιβλία, το περιεχόμενο των οποίων είναι απολύτως φιλοϊρανικό.

Κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί και η σοβαρή διείσδυση στον στρατιωτικό μηχανισμό της Τουρκίας στοιχείων της Hesballah, τα οποία φυσικά δρουν για λογαριασμό της Τεχεράνης. Χαρακτηριστικό δε είναι το παρακάτω περιστατικό που είχε συγκλονίσει την Τουρκική Εθνική Ασφάλεια και τον τουρκικό τύπο. Τον Ιανουάριο του 1987, ο πρόεδρος Εβρέν ανακοίνωσε την εξάρθρωση ενός δικτύου του Hesballah, το οποίο είχε διεισδύσει στη Στρατιωτική Ακαδημία της Άγκυρας. Περισσότεροι από 100 δόκιμοι Αξιωματικοί συνελήφθησαν με την κατηγορία της συμμετοχής σε παράνομους ισλαμιστικούς πυρήνες,

οργανωμένους από το Hesballah. Όλοι οι συλληφθέντες εξεδιώχθησαν από το στράτευμα.

Το θρησκευτικό τάγμα των Σουλεϊμαντζί. Ιδρύεται το 1950 από τον Νακσιμπεντί Cheikh suleyma seylfallan. Έχει καταφέρει να οργανώσει σημαντικό δίκτυο πυρήνων τόσο στην Τουρκία όσο και στους Τούρκους μετανάστες του εξωτερικού. Η ιδεολογία του δεν είναι απολύτως γνωστή διότι σε αντίθεση με τις άλλες ισλαμικές αδελφότητες της Τουρκίας αποφεύγουν την έκφραση των αντιλήψεών τους δια του τύπου. Είναι αντίθετοι σε κάθε είδους νεωτερισμό και θεωρούνται φανατικοί αντιδυτικοί.

Το θρησκευτικό τάγμα των Νουρτζού, (Αδελφοί του Φωτός), αποτελεί ίσως την πιο ισχυρή μυστικιστική αδελφότητα στην Τουρκία. Οι ίδιοι αυτοπροσδιορίζονται ως εξής «Η δράση μας δεν είναι όμοια με των Ιρανών, ούτε έχει κοινά σημεία με τους αδελφούς μουσουλμάνους της Συρίας. Αυτοί θέλουν να μετατρέψουν το κράτος αρχίζοντας “εκ των άνω”, ενώ εμείς επιζητούμε την αναμόρφωση της κοινωνίας αρχίζοντας από το άτομο». Η θέση αυτή φανερώνει διαδικασίες κοινωνικής αναμόρφωσης και μάλιστα μακράς διάρκειας. Απροθυμία κατά μέτωπο αναμέτρησης με το κράτος και σχέσεις κράτους – θρησκείας ανάλογα με αυτές που αναπτύχθηκαν στην περίοδο της οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Το θρησκευτικό τάγμα αυτό εμφανίστηκε τη δεκαετία του 1920 στη δυτική Τουρκία και σήμερα εκτιμάται ότι αριθμεί περίπου 2.000.000 οπαδούς, οι οποίοι διέπονται από έντονα αντικομμουνιστικά αισθήματα και μία τάση «λατρείας της επιστήμης», που όμως είναι σαφώς υποταγμένη στο «θέλημα του Θεού».

Ενδιαφέρον παρουσιάζει δε το γεγονός ότι το Κόμμα της Εθνικής Σωτηρίας του Ν. Ερμπακάν στο πολιτικό του πρόγραμμα είχε περιλάβει επακριβώς το σύστημα προτάσεων των Νουρτζού. Αποτέλεσμα είναι ότι το Κόμμα της Εθνικής Σωτηρίας αριθμεί πολλούς νουρτζού μεταξύ των οπαδών και μελών του, ελέγχοντας έτσι με τον τρόπο αυτό μία εκλογική βάση που αποτελείται από τμήματα των μεσαίων τάξεων.

Το θρησκευτικό τάγμα υποστηρίζει επίσης και το κόμμα του Ορθού Δρόμου του Σ. Ντεμιρέλ, στα πλαίσια του οποίου αριθμεί πολλά μέλη, έχοντας έτσι σαφή πρόσβαση στην εξουσία. Από την άλλη όμως πλευρά το κράτος δεν φαίνεται να είναι τόσο άμοιρο των ευθυνών του γι' αυτή τη διείσδυση τη στιγμή που μέσω της «Διευθύνσεως Θρησκευτικών Υποθέσεων»¹⁰⁰⁸ μιας υπηρεσίας η οποία είναι συνδεδεμένη κατευθείαν με τις υπηρεσίες του πρωθυπουργού, οι αρχές ελέγχουν έτσι όλα τα ισλαμικά θεσμικά όργανα της χώρας. Σε ό,τι αφορά, τον τουρκικό ζηλωτισμό, με ισλαμικό περιτύλιγμα, εναντίον της Ελλάδας αναφέρονται ενδεικτικά τα παρακάτω στοιχεία:¹⁰⁰⁹

- Το γνωστό από οκταετίας τουρκόφωνο μηνιαίο θρησκευτικό περιοδικό Hakka Davet (πρόσκληση στο Θεό), που εξεδίδετο από την «Επιτροπή Κηρυγμάτων και Διαφώτισης των μουσουλμάνων της δυτικής Θράκης»¹⁰¹⁰ με την «ηθική και υλική υποστήριξη των Μουφτήδων», επανέλαβε την έκδοσή του, μετά από διακοπή ορισμένων μηνών, με νέο βελτιωμένο σχήμα, ασυγκρίτως καλλίτερου του προηγούμενου, και υπό τον νέο τίτλο Yeni Hakka Davet (Νέα Πρόσκληση στο Θεό).¹⁰¹¹ Από τη μελέτη του προκύπτει ότι το περιεχόμενό του, προσαρμοσμένο εξ ολοκλήρου στα γνωστά σοβινιστικά περιοδικά της Κωνσταντινούπολης Bati Trakya και Yeni Bati Trakya Dergisi, είναι πλέον πολιτικό με φωτογραφίες «καταστροφών», ανθελληνικά σχόλια και άρθρα που μιλούν για την ανάγκη δημιουργίας Αρχιμουφτείας ισοδύναμης προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο, τις «ένοπλες επιθέσεις», ή άλλες που έγιναν δήθεν στα ιερά ιδρύματα από Έλληνες κ.α..

- Ο Τούρκος τέως Υπουργός Εξωτερικών Μ. Γιλμάζ, στην 18^η Διάσκεψη των Υπουργών Εξωτερικών των ισλαμικών χωρών στο Ριάντ της

¹⁰⁰⁸ Turkish Republic, "The Presidency of Religious Affairs", Ankara (1989).

¹⁰⁰⁹ Χιδίρογλου, Π., "Η Θράκη και η Τουρκική Εθνική Ιδέα", Ελληνικές Πανεπιστημιακές Εκδ., Αθήνα (1992). «Στο έργο αυτό υπάρχει πληθώρα συγκλονιστικών στοιχείων και αποδείξεων σε ότι αφορά την καλλιέργεια του Τουρκικού ζηλωτισμού από το επίσημο κράτος και τις ειδικές υπηρεσίες».

¹⁰¹⁰ Τα γραφεία του είναι στην οδό Ερμού 22 στην Κομοτηνή.

¹⁰¹¹ Ο διευθυντής του περιοδικού αυτού, ονόματι Μεχμέτ Χασάν Πατσαμάν, συμμετέχει ενεργά και σε συνέδρια τα οποία καλλιεργούν την ιδέα του μειονοτισμού, αλλά και μέσω αυτής την ισλαμική ιδέα στα Βαλκάνια. Έλαβε μέρος (6.6.1991) σε συνέδριο, που έγινε στο Σεράγεβο, μαζί με άλλους εκπροσώπους μουσουλμανικών μειονοτήτων της Ευρώπης.

Σαουδικής Αραβίας, στην οποία συμμετείχε ως εκπρόσωπος της χώρας του που είναι τακτικό μέλος, κατήγγειλε ότι δήθεν, «ενώ η καλλιεργήσιμη γη στην ελληνική Θράκη ανήκε κατά 84% στους Τούρκους, σήμερα μειώθηκε στο 35%, διότι η Ελλάδα απαλλοτριώνει εκτάσεις αποκλειστικής μουσουλμανικής ιδιοκτησίας».¹⁰¹²

- Σε προκηρύξεις προπαγάνδας, οι οποίες καλύπτουν κυρίως την περίοδο από τον Ιούλιο του έτους 1988 και εξής, είναι γραμμένες στην Τουρκική γλώσσα και προέρχονται και από ανώνυμους φορείς αλλά, ως επί το πλείστον, από επωνύμους (μεταξύ των οποίων η οργάνωση «Απελευθερωτική Ένωση Τούρκων Ελλάδας», το «Αρχηγείο Υπερασπιστών του Τουρκικού πληθυσμού Δ. Θράκης»), προβάλλουν σε συχνά διαστήματα αξιοσημείωτα εμπρηστικά συνθήματα, όπως: «Προς απίστους Εβραίους, Αρμενίους και Έλληνες[...]. Στον ιερό ισλαμικό χώρο της Τουρκίας, που ανήκει στους Τούρκους, είναι ανεπιθύμητη η θέα απίστων στο άκουσμα κωδωνοκρουσιών των εκκλησιών, η λειτουργία μειονοτικών σχολείων, οι εμπορικές επιχειρήσεις απίστων [...]. Οι άπιστοι να εγκαταλείψουν τη χώρα όσο το δυνατόν πιο σύντομα»¹⁰¹³, ή ακόμα: «Η σημερινή κατάσταση είναι ηφαιστείο που θα εκραγεί και θα σας στείλει στην Πελοπόννησο, απ' όπου ήλθατε[...]. Τα δάκρυα των Τούρκων στη δυτική Θράκη ήδη ακονίζουν τα μαχαίρια μας και πλημμυρίζουν με αποφασιστικότητα τις καρδιές των μαχητών μας. Είμαστε εκατομμύρια και ο Αλλάχ είναι μαζί μας».

- Σε Τουρκικά σχολικά εγχειρίδια της περιόδου 1978-1991 αλιεύονται ορισμένα πολύ ενδιαφέροντα, σε ό,τι αφορά στην ιεροπολεμική νοοτροπία, σημεία, π.χ:

--Θρησκευτικά Δημοτικού (Din Dersleri, Istanbul, I 1978,II 1979): I, σ.12: «Ο πιο ένδοξος θάνατος είναι να μαρτυρήσεις υπέρ του Ισλάμ. Να μαρτυρήσεις σημαίνει να πεθάνεις, όταν έλθει η στιγμή, για το δίκαιο, την πίστη, την πατρίδα και το έθνος. Ζώντες θνητοί είναι εκείνοι που πέθαναν για να προστατεύσουν την πίστη, το έθνος και την πατρίδα τους».

¹⁰¹² Βλ. Yeni Bati Trakya Deegisi, 72/1989, στο: Χιδίρογλου, ό.π..

¹⁰¹³ Εστάλη από «μουσουλμάνους Τούρκους» της Γερμανίας στις διευθύνσεις ομογενών δημοτικών σχολείων της Κων/πολης τον Ιούλιο του 1988 (Χιδίρογλου, ό.π.).

--Θρησκευτικά Λυκείου (Din Kulturu ve Ahlak, Bilgisi, Istanbul I 1991, Ankara II,1991, Istanbul III,1991):I, σ 119: «Αν αποφύγετε τον πόλεμο ο Θεός θα σας τιμωρήσει με βάσανα πυρός και θα φέρει στη θέση σας άλλο λαό». II, σ. 75: «Όσοι επιδιώκουν να μαρτυρήσουν και να αναδειχθούν τροπαιοφόροι του ιερού πολέμου (γαζίδες), τα κατορθώνουν αυτά με την ίδια την πίστη(στο θεό)».

Το ιεραποστολικό πνεύμα είναι έκδηλο και η ισλαμική σημειολογία προφανής στα κείμενα αυτά, έτσι ώστε κάθε επιπλέον σχόλιο να περιττεύει. Κρίνεται σκόπιμο δε εδώ να αναφερθούν μερικά ποσοτικά στοιχεία που αναδεικνύουν ανησυχητικά την ισλαμική προσωπικότητα της γείτονος:

- Ένα ποσοστό της τάξης του 40% των εισαγομένων στα πανεπιστήμια της προέρχεται από τα ιεροσπουδαστήρια.
- Περισσότερες από 230 νέες ιερατικές σχολές προστίθενται κάθε χρόνο στις ήδη υπάρχουσες.¹⁰¹⁴
- Χίλια πεντακόσια (1500) νέα τεμμένα κτίζονται κάθε έτος.
- Με γνώμονα την αυστηρή ισλαμική κατεύθυνση λειτουργούν ήδη 249 εκδοτικοί οίκοι.
- Εκδίδονται 100 μηνιαία και εβδομαδιαία περιοδικά, κυκλοφορούν 150.000 έντυπα και 4 καθημερινές εφημερίδες (Tyrkiye, Zaman, Milli Gazette, Yeni Asya).
- Ο ετήσιος προϋπολογισμός της Γενικής Διεύθυνσης Θρησκευμάτων υπερβαίνει εντυπωσιακά μόνος του, εκείνον τεσσάρων άλλων υπουργείων της χώρας, αθροιστικά (υπουργεία Εργασίας, Εμπορίου, Τουρισμού, Ενέργειας), ενώ τα εγκριθέντα, με 273 ψήφους υπέρ και 191 κατά, κονδύλια για τον προϋπολογισμό του 1991 προέβλεπαν αύξηση κατά 145% σε σύγκριση με εκείνα του 1990.

¹⁰¹⁴ Το 1963, υπήρχαν στην Τουρκία 45 σχολές ιεροκηρύκων και Αρχηγών Προσευχής με 9.248 μαθητές. Το 1978 ο αριθμός των σχολών αυτών υπερδιπλασιάστηκε και το σπουδαιότερο, ο αριθμός των φοιτητών έφθασε τις 135.000 (βλ. Turkey 1982 Almanac Ankara 1982 σ. 402). Φυσικά, η πηγή αναφέρεται σε ιδρύματα που αναγνωρίζονται από το Κράτος. Πλησίον όμως σε αυτά λειτουργεί πλήθος ανεπίσημων σχολών που χαίρουν της ανοχής της πολιτείας.

- Στη διάρκεια της περιόδου 1980-1987 αποφοίτησαν από τις θεολογικές σχολές του Ιράν, του Ιράκ και του Λιβάνου 22.000 Τούρκοι μολλάδες.

Ο Τουργκούτ Οζάλ ήταν πιστός μουσουλμάνος και το 1986, όταν ήταν πρωθυπουργός, έκανε μερικά θαυμάσια δώρα στο εγχώριο ισλαμικό κίνημα, που επηρεάζεται, μάλιστα από το Hesballah:

---Η «βλασφημία των θείων» τιμωρείται πλέον με φυλάκιση.

---Απαγορεύεται πλέον στους χριστιανούς ιεραποστόλους να προσηλυτίζουν μουσουλμάνους.

---Το φθινόπωρο του 1986 ήταν έτοιμο σχέδιο νόμου που προέβλεπε μακρές ποινές φυλάκισης για τους αποστάτες του ισλάμ.

Από την άλλη όμως πλευρά η τουρκική υπηρεσία πληροφοριών (MIT) επισημαίνει τον κίνδυνο στο Εθνικό Συμβούλιο Ασφαλείας, το οποίο με τη σειρά του κρίνοντας ότι η εθνική ασφάλεια έχει διαβρωθεί από τα ισλαμικά στοιχεία, ζητά τη «βοήθεια των πανεπιστημίων για τη διεξαγωγή έρευνας στον τομέα των παράνομων θρησκευτικών και τρομοκρατικών οργανώσεων».¹⁰¹⁵

Το 1990 έκανε την εμφάνισή της στην Τουρκία μια τρομοκρατία ισλαμικού τύπου. Τον Ιανουάριο του ίδιου έτους δολοφονήθηκε ο Moammar Aksoy, διάσημος συνταγματολόγος φανατικός εχθρός του hijab και υπερασπιστής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Το Μάρτιο του 1990 άλλος ένας διάσημος κεμαλιστής δημοσιογράφος ο Cetin Emec, ιδιαίτερα εχθρικός απέναντι στο τουρκικό ισλαμικό κίνημα, δολοφονήθηκε μαζί με τον οδηγό του στη Άγκυρα. Τον Μάιο, εξαρθρώνεται ολόκληρο δίκτυο παράνομων ισλαμικών οργανώσεων στην Άγκυρα, την Κωνσταντινούπολη και τη Μαλάτεια. Τριάντα τρία άτομα συνελήφθησαν με πυρομαχικά και προπαγανδιστικό υλικό. Οι συλληφθέντες ομολόγησαν τις σχέσεις τους με μία «Επαναστατική Ισλαμική Οργάνωση του Κουρδιστάν», χομεινικής επιρροής. Το Σεπτέμβριο του 1990 δολοφονήθηκε από ισλαμιστές ο Τούρκος φιλελεύθερος δημοσιογράφος Turan Dursun. Τον Οκτώβριο του ίδιου έτους δολοφονήθηκε στην Άγκυρα από παγιδευμένο

¹⁰¹⁵ Εφ. "Ελευθεροτυπία" (12.11.1990), με τίτλο άρθρου «το ισλάμ τρομάζει την Τουρκία».

ταχυδρομικό δέμα η Bahriye Uciok, καθηγήτρια πανεπιστημίου και τέως βουλευτής κόμματος της κεντροαριστεράς με πλούσιο έργο εναντίον του εξισλαμισμού στα πανεπιστήμια.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΟΛΥΚΟΜΜΑΤΙΣΜΟΥ (1950-1980)

Η συμμετοχή της Τουρκίας στο NATO γεννούσε υποχρεώσεις για εφαρμογή φιλελεύθερων αρχών στην Τουρκία. Υπό την πίεση του Μεντερές, η κυβέρνηση προχώρησε σε παραχωρήσεις που επέτρεψαν την ίδρυση του Δημοκρατικού Κόμματος και τη λειτουργία ενός υποτυπώδους πολυκομματισμού στην Τουρκία.

Στις εκλογές που ακολούθησαν (1946), το Δημοκρατικό Κόμμα του Μεντερές έκανε μια εντυπωσιακή πρώτη εμφάνιση και τελικά οι εκλογές του 1950 τον ανέδειξαν νικητή. Το εκλογικό αποτέλεσμα επαναλήφθηκε το 1954 και η πολιτική ηγεσία του Δημοκρατικού Κόμματος εξέλαβε τη νέα λαϊκή εντολή ως σύνθημα για την εφαρμογή ενός ριζοσπαστικού πολιτικού προγράμματος μεταρρυθμίσεων που έθιγαν, όμως, πολλά από τα θέσφατα του κεμαλισμού. Αντιμέτωπος με την ενορχηστρωμένη επίθεση της αντιπολίτευσης, ο Μεντερές σκλήρανε τη στάση του και προχώρησε σε περιορισμό των πολιτικών ελευθεριών.

Η δεκαετία του 1950 όδευε προς το τέλος της και η χώρα έμοιαζε για μια ακόμη φορά να εισέρχεται σε μια περίοδο μετασηματισμών αλλά και αβεβαιότητας. Η Τουρκία του τέλους της δεκαετίας του 1950, ήταν μια χώρα που γνώριζε κοσμογονικές αλλαγές στον οικονομικό και τον κοινωνικό τομέα, όμως η πρωτόγνωρη οικονομική ανάπτυξη οδηγούσε στη δημιουργία οικονομικών τριγμών, οι οποίοι με τη σειρά τους γεννούσαν τις συνθήκες για κοινωνική πόλωση. Είχαν πρώτα μεσολαβήσει τριάντα σχεδόν χρόνια κρατισμού με παρεμβάσεις στη λειτουργία του οικονομικού συστήματος, καθώς και η έναρξη μιας ήπιας μορφής εκβιομηχάνισης. Η αστυφιλία έκανε τώρα για πρώτη φορά την εμφάνισή της και προκαλούσε αναταράξεις στο κεμαλικό κοινωνικό μοντέλο, διαμορφώνοντας νέες δυναμικές σε ιδεολογικό, σε πολιτικό και σε κοινωνικό επίπεδο.

Η μετακίνηση πληθυσμιακών ομάδων με διαφοροποιημένα γλωσσικά, θρησκευτικά, και εθνοτικά χαρακτηριστικά και η αναγκαστική τους συνοίκηση στα μεγάλα χωνευτήρια των πόλεων έθετε σε δοκιμασία τις αντοχές των κεμαλικών ιδεολογημάτων. Η επανεμφάνιση της καταπιεσμένης θρησκευτικότητας¹⁰¹⁶ και η χαλάρωση των περιοριστικών μηχανισμών που στόχευαν στην αφομοίωση των επιμέρους εθνοτικών και θρησκευτικών συνιστωσών προκάλεσαν την ανησυχία αρχικά και τον πανικό αργότερα της πνευματικής και στρατιωτικογραφειοκρατικής ελίτ.

Η κυβέρνηση Μεντερές έμοιαζε να υποσκάπτει, αργά αλλά σταθερά, έναν έναν τους στυλοβάτες του κεμαλικού οικοδομήματος, αποστερώντας τα μέλη του στρατιωτικογραφειοκρατικού κατεστημένου από την προνομιακή οικονομική και κοινωνική θέση¹⁰¹⁷ που είχαν τόσο καιρό απολαύσει ως αυτόκλητοι θεματοφύλακες και απολογητές του κεμαλισμού. Όμως, τα προαναφερθέντα μέτρα εκτουρκισμού συνέχισαν να χρησιμοποιούνται με την ίδια συνέπεια, ίσως και με μεγαλύτερη αγριότητα ορισμένες φορές, και στην περίοδο του πολυκομματισμού που διαδέχθηκε το μονοκομματικό κράτος που είχε ιδρύσει ο Κεμάλ Ατατούρκ. Η μοναδική ίσως διαφοροποίηση υπήρξε στην επαναφορά περιορισμένων θρησκευτικών (ισλαμικών) στοιχείων στους θεσμούς του κράτους, σε αντίθεση με τις αρχές του σεκουλαρισμού της Τουρκικής Δημοκρατίας.

Αυτές ακριβώς οι παρεκκλίσεις σε συνδυασμό με τη δυσaréσκεια των αξιωματικών αλλά και τη λαϊκή αγανάκτηση για την οικονομική ύφεση και τα καταπιεστικά μέτρα της κυβέρνησης οδήγησαν στην στρατιωτική επέμβαση του

¹⁰¹⁶ Ο Σολταρίδης σε ένα πολύ ενδιαφέρον άρθρο του (Τουρκία σε Αναζήτηση Ταυτότητας, Μέσα από τη Σύγκρουση των Ιδεολογιών, εφ. "Ελευθεροτυπία" 13-8-2001) αναφέρει ότι οι θρησκευτικοί παράγοντες διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην εκλογή του Δημοκρατικού Κόμματος. Έτσι επαναδραστηριοποιήθηκε η «θρησκευτική ελίτ», η οποία είχε περιπέσει σε αδράνεια και εμφανίστηκε ισχυροποιώντας τα θρησκευτικά τάγματα, ιδρύοντας σχολεία Ιμάμηδων και Χατίπηδων, αλλά και ιδρύματα και οικονομικές επιχειρήσεις, που εδραίωσαν και στήριξαν το πολιτικό ισλάμ. Αποτέλεσμα, πλέον, αυτής της δραστηριότητας ήταν να αρχίσουν να εμφανίζονται τα πολιτικά κόμματα, τα οποία στηρίζονταν σε θεοκρατικά ιδεώδη.

¹⁰¹⁷ Καραμπελιάς, Γ., "Ο Ρόλος των Ενόπλων Δυνάμεων στην Πολιτική Ζωή της Τουρκίας και της Ελλάδας", Αθήνα (2001), σ. 161. «Οι Αξιωματικοί, εκτιμώντας τη στρατιωτική υπηρεσία ως μέσο για την κοινωνικο-οικονομική τους άνοδο, απογοητεύτηκαν από την οικονομική πολιτική της κυβέρνησης Μεντερές καθώς και από τη στασιμότητά τους στην επετηρίδα των προαγωγών. Έτσι οργάνωσαν συνωμοτικές ομάδες που είχαν στόχο τους την ανατροπή της κυβέρνησης.»

1960 και την επαναβεβαίωση των κοσμικών αρχών του κράτους. Κατά τα άλλα, οι κυβερνήσεις της περιόδου συνέχισαν απαρέγκλιτα με συνέπεια και βαρβαρότητα τις προσπάθειες εκτουρκισμού των μειονοτήτων και της αναγκαστικής εκδίωξης των από τα εδάφη της Τουρκίας. Επιπλέον, οι τουρκικές κυβερνήσεις με μεγάλη επιδεξιότητα εκμεταλλεύθηκαν τις ειδικές συνθήκες του ψυχρού πολέμου και τη γεωστρατηγική σημασία της χώρας. Τα γεγονότα κατά των Ελλήνων, αλλά και Αρμενίων, του Σεπτεμβρίου του 1955 αποτελούν το χαρακτηριστικό παράδειγμα της αταλάντευτης συνέχισης των προσπαθειών για τον εκτουρκισμό της χώρας. Δεν πρέπει επίσης να λησμονείται ότι οι απαιτήσεις της Τουρκίας για την Κύπρο και η Τουρκική εισβολή στην Κύπρο έλαβαν χώρα αυτή την περίοδο. Την ίδια περίοδο αναπτύχθηκαν και δρομολογήθηκαν και οι διεκδικήσεις της Τουρκίας στο Αιγαίο για να λάβουν πιο επιθετική μορφή την επόμενη περίοδο.

Η κατάλυση της Τουρκικής Δημοκρατίας επισφραγίστηκε με την επιβολή ενός νέου μεταρρυθμιστικού Συντάγματος, του 1961, που φαινόταν να υπόσχεται πολιτικές ελευθερίες που δεν είχαν το προηγούμενό τους στη συνταγματική ιστορία του κεμαλικού κράτους (οι ρυθμίσεις αυτές αργότερα θα επέτρεπαν την ίδρυση ριζοσπαστικών εργατικών σωματείων και τη δημιουργία ενός σοσιαλιστικού κόμματος). Η δεύτερη σημαντική συνέπεια ήταν η επιστροφή σε μία κεντρικά ελεγχόμενη οικονομία. Η τρίτη συνέπεια, η σημασία της οποίας επρόκειτο να έχει πολύ μακροπρόθεσμες επιπτώσεις, ήταν η συγκρότηση του Εθνικού Συμβουλίου Ασφαλείας, ενός ιδιότυπου θεσμικού οργάνου άσκησης και ελέγχου της εξουσίας από το στρατό.

Η επίκληση των κεμαλικών αρχών για την προστασία της εθνικής ενότητας, της εκκοσμίκευσης του κράτους, της αρχής του κρατισμού κτλ. αποτελούσαν δικαιολογίες για την ανατροπή μιας πορείας που άνοιγε έναν εναλλακτικό δρόμο για την Τουρκία και απομάκρυνε το στρατό από τα κέντρα εξουσίας. Το περιεχόμενο άλλωστε αυτών των επικλήσεων επρόκειτο να επαναληφθεί μονότονα από τους στρατιωτικούς σε έναν κύκλο πραξικοπημάτων που άνοιξαν το 1960 και ο οποίος έκτοτε επαναλαμβάνεται με περιοδικότητα (1960, 1971,

1980 και το «βελούδινο πραξικόπημα» του 1997).¹⁰¹⁸ Τον Οκτώβριο του 1961, οι στρατιωτικοί παρέδωσαν την εξουσία και πάλι στα χέρια των πολιτικών. Οι στρατιωτικοί αποκτούσαν πλέον μόνιμο και αναβαθμισμένο ρόλο σε σχέση με το παρελθόν, καθώς το Εθνικό Συμβούλιο Ασφαλείας θα αποτελούσε πια την ασφαλιστική δικλείδα και τον μηχανισμό επιβολής διορθωτικών κινήσεων κάθε φορά που το σύστημα έβαινε προς αποσταθεροποίηση.

Η πολιτική σταθεροποίηση όμως στα τέλη της δεκαετίας του 1960 εξακολουθούσε να παραμένει άπιαστο όνειρο. Οι φιλελεύθερες προβλέψεις του Συντάγματος που επέτρεπαν τη λειτουργία του πολυκομματισμού, αλλά και το εκλογικό σύστημα που προέβλεπε την απλή αναλογική, οδήγησαν στη διαμόρφωση μιας πολυδιασπασμένης πολιτικής σκηνής, όπου τα ακραία (δεξιά και αριστερά) στοιχεία βρήκαν τα περιθώρια να εκφραστούν και να δράσουν. Το «πραξικόπημα δια υπομνήματος», όπως επικράτησε να ονομάζεται στην ιστοριογραφία, υπήρξε επιτυχές.

Ο πρωθυπουργός Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ έλαβε τα μηνύματα των καιρών και παραιτήθηκε αμέσως από την πρωθυπουργία, ενώ το κοινοβούλιο έσπευσε να αναδείξει κυβέρνηση τεχνοκρατών, οι οποίοι βρίσκονταν υπό την άμεση καθοδήγηση του στρατού. Ο τελευταίος παρέμεινε στα παρασκήνια, απ' όπου κατηύθυνε αποτελεσματικά τις κυβερνητικές αποφάσεις. Οι ατομικές ελευθερίες περιορίστηκαν για μια ακόμη φορά, η λειτουργία του σοσιαλιστικού και του εθνικιστικού κόμματος του πρωτοεμφανιζόμενου Νετςμετίν Ερμπακάν τέθηκαν εκτός νόμου, η έκδοση μερικών από τις καθημερινές εφημερίδες αναστάλθηκε επ' αόριστο, ενώ έγιναν άφθονες συλλήψεις και βασανιστήρια. Σε ορισμένες επαρχίες κηρύχθηκε στρατιωτικός νόμος. Το Εθνικό Συμβούλιο Ασφαλείας είχε κάνει το θαύμα του. Χωρίς καν να χρειαστεί μια δυναμική ένοπλη στρατιωτική παρέμβαση (1971) είχε ανατρέψει την κυβέρνηση με ένα τελεσίγραφό που είχε διατυπωθεί και παραδοθεί με αριστοτεχνικό τρόπο.

¹⁰¹⁸ Οι συχνές επεμβάσεις των ενόπλων δυνάμεων στην πολιτική ζωή της Τουρκίας ήταν φυσικό επακόλουθο της διαχρονικής εξέλιξης των πολιτικο-στρατιωτικών σχέσεων στη γείτονα χώρα. Η εξέχουσα θέση του σώματος των αξιωματικών στην πολιτική, κοινωνική και πολιτιστική δομή της Τουρκίας σε συνδυασμό με την ανικανότητα των πολιτικών ηγετών να σχηματίσουν μια ισχυρή και αποτελεσματική κυβέρνηση οδήγησαν στο φαινόμενο αυτό.

Καθώς η δεκαετία του 1970 πλησίαζε στο τέλος της, η Τουρκία κλονιζόταν και πάλι από την πολιτική και την οικονομική αναστάτωση. Η επωδός είχε πλέον καταντήσει μονότονη: πολιτική βία σε έξαρση, τρομοκρατικές επιθέσεις,¹⁰¹⁹ ασθενείς κυβερνήσεις συνασπισμών που δεν κατάφερναν να δώσουν λύσεις στα οικονομικά προβλήματα που χρόνιζαν και μεγεθύνονταν από την πετρελαϊκή κρίση των μέσων της δεκαετίας κτλ.

Οφείλουμε, ωστόσο, να παρατηρήσουμε ότι η βία είχε φτάσει σε πρωτόγνωρα για την Τουρκία επίπεδα και η κοινωνική πόλωση οδηγούσε τη χώρα στα πρόθυρα του εμφυλίου πολέμου. Ακόμα και ο στρατιωτικός νόμος που είχε κηρυχθεί σε αρκετές από τις επαρχίες του κράτους είχε πάψει να αποτελεί αποτελεσματικό μέσο ελέγχου.¹⁰²⁰ Η Τουρκία ετοιμαζόταν να διαλυθεί στα εξων συνετέθη αλλά όχι εξ αιτίας των εθνοτικών και θρησκευτικών αναταράξεων αλλά κυρίως λόγω κοινωνικών και ιδεολογικο-πολιτικών προβλημάτων και συγκρούσεων. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1960, το πρόβλημα της αφομοίωσης των εθνοτικών μειονοτήτων, πλην των Κούρδων, είχε επί της ουσίας επιλυθεί με τον αναγκαστικό εκτουρκισμό ή την αναγκαστική απομάκρυνσή τους από τη χώρα.

Οι περιορισμένοι πληθυσμοί που απέμεναν, πλην των Κούρδων και ίσως των αραβόφωνων, διασκορπισμένοι, χωρίς οργάνωση και ηγέτες, χωρίς θεσμούς ανάλογους των οθωμανικών «millet», κατατρομοκρατούμενοι από κρατικούς και παρακρατικούς μηχανισμούς χάνουν την εθνοτική τους υπόσταση και περιορίζονται σε αδύναμες κοινότητες που επιδιώκουν να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους και ορισμένα πολιτιστικά χαρακτηριστικά τους.

¹⁰¹⁹ Είναι αλήθεια ότι οι πράξεις πολιτικής βίας της περιόδου δεν είχαν προηγούμενο στη σύγχρονη τουρκική ιστορία. Στα τέλη της δεκαετίας, ο αριθμός των νεκρών έφτασε τους 5.241, ενώ οι τραυματίες ξεπερνούσαν τους 14.000!

¹⁰²⁰ Πρέπει σε αυτό το σημείο να τονιστεί ότι μερίδιο της ευθύνης για τον εκτραχηλισμό της κατάστασης ανήκε και στις ίδιες τις δυνάμεις ασφαλείας. Ο βαθμός διείσδυσης ακραίων στοιχείων (αριστερών και δεξιών) ήταν πολύ μεγάλος. Αντί να δρουν πυροσβεστικά, οι δυνάμεις ασφαλείας έριχναν ουσιαστικά λάδι στη φωτιά.

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΜΑΣ

Το σημαντικότερο ερώτημα είναι εάν υπάρχουν σήμερα κρυπτοχριστιανοί στην ενδοχώρα της Τουρκίας. Αν κάποιοι παλαιότερα τους "ξεχάσανε", σήμερα υπάρχουν κάποιοι άλλοι που προσπαθούν να αποδείξουν τα αυτονόητα. Απάντηση σε αυτό το ερώτημα θα δώσω παρακάτω, γιατί υπάρχουν ακόμη ορισμένα κεφάλαια... που δεν έχουν γραφτεί.

Καθώς φαίνεται, δεν είναι αβάσιμη η υπόθεση, για το παρελθόν και το παρόν των Μικρασιατών Ελλήνων, οι οποίοι αποκόπηκαν από τον υπόλοιπο κόσμο και ξεχάστηκαν. Κάθε φορά που γίνεται λόγος για τους κρυπτοχριστιανούς, τους εξισλαμισμούς και τους εκτουρκισμούς του 20^{ου} αι., οι περισσότεροι Έλληνες ακούν με ιδιαίτερη προσοχή. Αυτό διότι τα άγραφα (ακόμη) κεφάλαια, έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για αυτούς αλλά και για το παρελθόν τους.

Εκτός από το αρχειακό υλικό, καθώς και τα στατιστικά στοιχεία, στις βιβλιοθήκες μπορεί κανείς να βρει μαρτυρίες αυτοπτών μαρτύρων, κυρίως προσφύγων κρυπτοχριστιανών. Ιδιαίτερα βέβαια, μας ενδιαφέρει επίσης η ιστορική εξέλιξη των ελληνοτουρκικών σχέσεων μέχρι σήμερα. Γι' αυτό και η παρούσα μελέτη, που κάνει αναδρομή της σχέσης αυτής, έχει ως αντικείμενο όλη τη χιλιετία που μας πέρασε.

Οι διηγήσεις, που θα δοθούν παρακάτω, προέρχονται από Τούρκους οι οποίοι ζουν και εργάζονται στη Γερμανία. Αποφεύγουν συνειδητά να δηλώσουν ονόματα τόπων και προσώπων, για να μη δημιουργήσουν κίνδυνο σε κανένα. Το ίδιο ισχύει και για Έλληνες συνομιλητές. Οι διηγήσεις τους αναφέρονται σε συγγενείς τους που ζουν στην Τουρκία. Γι' αυτούς τους λόγους εξάλλου είμαι υποχρεωμένος, σε ορισμένα σημεία, να παρεκκλίνω από την καθιερωμένη επιστημονική οδό της τεκμηρίωσης και αντί γι' αυτήν, να εκφράζω απόψεις και να χρησιμοποιώ άλλους χαρακτηρισμούς, όπως έπραξα και πιο πάνω με τις συνεντεύξεις του Παπαζαχαρίου στην Κύπρο.

Θα μεταφερθούμε στη Συνθήκη της Λωζάννης για να αναλύσουμε τη σημασία που έχει για τους Έλληνες αλλά και την αξία της στα συμπεράσματά μας. Η Συνθήκη της Λωζάννης διατυπώθηκε κατά τέτοιο τρόπο, ώστε μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών, φυσικό κι επόμενο ήταν, να είναι βέβαιο ότι υπάρχουν κρυπτοχριστιανοί. Προηγήθηκαν, όμως, μακρόχρονες συζητήσεις σχετικά με τη διατύπωση της Συνθήκης, ώστε να συμπεριλάβει όλους εκείνους που θα έπρεπε να ανταλλαθούν. Όπως είναι γνωστό, η διατύπωση που προτιμήθηκε ήταν τέτοια, ώστε μόνο η «μειοψηφία των Ελλήνων ορθοδόξων» ήταν υποχρεωμένη να μετοικήσει.

Το πρόβλημα των μειονοτήτων έχει απασχολήσει επανειλημμένα την ανθρωπότητα και υπάρχουν διάφοροι ορισμοί της έννοιας μειονότητα.¹⁰²¹ «Στην Τουρκία υπάρχουν 72 και μισή εθνότητες», όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται σε τουρκική λαϊκή παροιμία¹⁰²² και είναι πέρα από κάθε αμφιβολία το γεγονός, ότι η Τουρκία ήταν ένα πολυεθνικό κράτος με ενιαία διοίκηση και ενιαία επιβεβλημένη θρησκεία. Η σύγχρονη Τουρκική Δημοκρατία αποτελείται από ένα συνονθύλευμα θρησκευτικών και εθνικών μειονοτήτων, που η κρατική διοίκηση τις κρατά δέσμιες στο ιδεολογικό και κοσμοθεωρητικό συνονθύλευμα του "Ατατουρκισμού". Το δίλημμα, λοιπόν, στη χώρα αυτή είναι ποιος είναι Τούρκος; Τι είναι Τούρκος; Ποιος μπορεί να γίνει Τούρκος; Μερικοί Τούρκοι διανοούμενοι επινόησαν και στήριξαν την άποψη, ότι είναι απόγονοι των Χετταίων παραβλέποντας την ύπαρξη μειονοτήτων με μακρά ιστορική παράδοση, όπως Κιρκάσιοι, Γεωργιανοί, Λαζοί, Αρμένιοι, Εβραίοι, Κούρδοι κ.α., εκβιάζοντάς τους κυριολεκτικά για τη δημιουργία μιας νέας εθνικής ταυτότητας με θεμελιώδες στήριγμα τη γλώσσα, τη θρησκεία και το λαϊκισμό του "Ατατουρκισμού".

Ο Erller¹⁰²³ μελέτησε τους παράγοντες καταγωγή, γλώσσα, θρησκεία, υπηκοότητα, πολιτισμός και λαϊκό πνεύμα ως προς το ποσοστό που συμβάλλουν στην εννοιολογική υπόσταση ενός έθνους και όχι όπως έκρινε η Συνθήκη, απλά

¹⁰²¹ Epstein, L., "*Der nationale Minderheitenschutz als internationales Rechtsproblem*", Berlin (1922). Gargas, S., "*Die Minderheit*", Haag (1926). Balogh, A. v., "*Der Internationale Schutz der Minderheiten*", München (1928).

¹⁰²² Türkiye de yetmiş – iki buçuk millet var.

¹⁰²³ Erler, G., "*Das Recht der nationalen Minderheiten*", στο: *Deutschum und Ausland*, τεύχ. 37/39, Munster (1931).

τα θρησκευτικά τους χαρακτηριστικά! Έτσι κατάφερε να καταλήξει σ' έναν ορισμό της εθνικής μειονότητας. Αναφορικά με το θρήσκευμα πιστεύει πως αυτό δεν αποτελεί αντικειμενικό χαρακτηριστικό που είναι ουσιαστικό για τον προσδιορισμό ενός έθνους και υποστηρίζουμε την άποψή του αυτή.¹⁰²⁴

Κατά τον Michaelsen για μειονότητα μιλούμε συνήθως «όταν ένας κύκλος πολιτών διαφέρει από το λαό της πλειοψηφίας ως προς το λαϊκό πολιτισμό, τη γλώσσα ή τη θρησκεία». Με τον όρο λαός εννοεί «την κοινότητα καταγωγής (φυλή), γλώσσας, ηθών και εθίμων και πολιτισμού, καθώς και τη συνείδηση κοινής τέχνης».¹⁰²⁵

Με τη συνθήκη των Σεβρών προβλεπόταν η προαιρετική αμοιβαία ανταλλαγή πληθυσμιακών μειονοτήτων.¹⁰²⁶ Σε αντίθεση με αυτόν που πρόβλεπε η συνθήκη της Λωζάννης, δηλαδή τον υποχρεωτικό εκπατρισμό των Τούρκων υπηκόων με ελληνοχριστιανική θρησκεία (ορθόδοξοι χριστιανοί) και αντίστροφα των Ελλήνων υπηκόων με μωαμεθανική θρησκεία.¹⁰²⁷ Για να συμπεριλάβει, λοιπόν, πλήρως την ελληνική μειονότητα, που ζούσε στην Τουρκία ως μέρος του ελληνικού λαού, θα έπρεπε να πάρει κανείς υπόψη του, όχι μόνο τη θρησκεία αλλά και τα κριτήρια της κοινής καταγωγής, γλώσσας, ηθών και εθίμων, πολιτισμού και της συνείδησης κοινής τέχνης. Η συνθήκη της Λωζάννης πήρε ως βάση για την ανταλλαγή αποκλειστικά το κριτήριο της θρησκείας και παρέβλεψε όλα τα άλλα, που δεν είναι λιγότερο ουσιαστικά στοιχεία της έννοιας του λαού.¹⁰²⁸

Ο βασικός λόγος για τη διατύπωση αυτή ήταν η προσπάθεια των Τούρκων, να διώξουν οπωσδήποτε το Πατριαρχείο από τη χώρα τους, μια και

¹⁰²⁴ Ο ίδιος, ό.π., σ. 8.

¹⁰²⁵ Michaelsen, E., *“Die «Austauschbarkeit» im Sinne des griechisch türkischen Vertrages vom 30 Januar 1923 und das Problem des Austausches von Minderheiten, unter besonderer Berücksichtigung dieses Vertrages”*, Hamburg (1940), σ. 12.

¹⁰²⁶ Strupp, K., *“Die Beziehungen zwischen Griechenland und der Türkei von 1820 1930”*, στο: *Zeitschrift für Völkerrecht*, τ. 16, Breslau (1932), σ. 444. Zurrer, W., *“Der Friedensvertrag von Sevres”*, στο: *Saeculum*, τ. 25, Freiburg/München (1974), σ. 88 114.

¹⁰²⁷ Λαυρεντίδης, Ι., *“Πρόσφυγες εξ ανταλλαγής και ανταλλάξιμος περιουσία”*, Αθήνα (1975), σ. 19.

¹⁰²⁸ Streit, G., *“Der Lausanner Vertrag und der griechisch türkische Bevölkerungsaustausch”*, Berlin (1929), σ. 14. Λαυρεντίδης, Ι., ό.π., σ. 21.

αυτό δεν είχε μόνο θρησκευτικές δικαιοδοσίες, αλλά αποτελούσε την πολιτική ηγεσία της ελληνικής μειονότητας στην Τουρκία, εκπροσωπούσε δηλ. γενικότερα τον Ελληνισμό της Μ. Ασίας ως σύνολο.¹⁰²⁹ Φοβούνταν τους ορθόδοξους Έλληνες, που ήταν υποταγμένοι στο Πατριαρχείο. Σε μια συνεδρίαση του Συνεδρίου της Λωζάννης, ο Τούρκος βουλευτής Riza Nour Bey δήλωσε ότι η κυβέρνησή του θέλει να ξεριζώσει τον Ελληνισμό της Τουρκίας.¹⁰³⁰

Σύμφωνα με τη διατύπωση του άρθρου 1 της συνθήκης, η θρησκεία ήταν το αποφασιστικό κριτήριο για την ανταλλαγή.¹⁰³¹ Με το κριτήριο όμως αυτό κατανοούνται μόνο μερικώς οι εθνικές μειονότητες, οι οποίες βασικά όφειλαν να φύγουν.

Οι Τούρκοι ενδιαφέρονταν σχεδόν αποκλειστικά για τον τρόπο με τον οποίο θα ξερίζωναν οριστικά τον ελληνισμό της χώρας τους. Ο ελληνισμός καθώς και όλοι όσοι διακήρυτταν ότι ανήκουν στην ελληνοχριστιανική θρησκευτική κοινότητα είχαν ως εκπρόσωπό τους το Πατριαρχείο. Γι' αυτό εξαιρέθηκαν από την αναγκαστική ανταλλαγή οι πιστοί άλλων ορθόδοξων εκκλησιών της Εγγύς Ανατολής.

Οι μωαμεθανοί Έλληνες¹⁰³² αγνοήθηκαν από τη συνθήκη, μολονότι εκπληρούσαν όλες τις άλλες προϋποθέσεις, ώστε να θεωρηθούν ότι ανήκαν επίσης στην ελληνική μειονότητα, δηλ. κοινή γλώσσα, καταγωγή, ήθη και έθιμα, πολιτισμός και λαϊκό πνεύμα.¹⁰³³ Εκκλησιαστικές στατιστικές, οι οποίες μας επιτρέπουν να

¹⁰²⁹ Λαδάς, Σ., *"The exchange of minorities"*, New York (1932), σ. 378.

¹⁰³⁰ Χατζόπουλος, Α., *"Die Fluchtlingsfrage in Griechenland"*, Αθήνα (1927), σ. 20. Καρκοπούλου, Χρ., *"Το διεθνές καθεστώς του οικουμενικού Πατριαρχείου"*, Αθήνα (1979), σ. 56.

¹⁰³¹ «Από την 1^η Μαΐου 1923 πρέπει να γίνει μια υποχρεωτική ανταλλαγή ανάμεσα σε Τούρκους υπηκόους Ελληνορθόδοξους στο θρήσκευμα, οι οποίοι κατοικούν στην τουρκική επικράτεια, και Έλληνες υπηκόους μωαμεθανούς στο θρήσκευμα, οι οποίοι κατοικούν στην ελληνική επικράτεια». Streit, G., *"Der Lausanner Vertrag und der griechisch-türkische Bevölkerungsaustausch"*, Berlin (1929), σ. 14. Λαυρεντίδης, Ι., *"Πρόσφυγες εξ Ανταλλαγής και ανταλλάξιμος περιουσία"*, Αθήνα (1972), σ. 21.

¹⁰³² Ως Έλληνες χαρακτηρίζουμε όλους εκείνους που μιλούν την ελληνική γλώσσα, χωρίς διάκριση ως προς το θρήσκευμα. Βλ. και Ανώνυμος, *"Ethnographie des osmanischen Reiches"*, στο: Ausland, Augsburg (1861), σ. 208.

¹⁰³³ Σουλιώτης, Α., *"Οι κάτοικοι της Μ. Ασίας"*, Αθήνα (1921), σ. 40. Χρυσάνθος, *"Η Εκκλησία της Τραπεζούντος"*, Αθήνα (1931), σ. 709. Αλεξανδρής, Α., *"Η απόπειρα δημιουργίας τουρκορθόδοξης Εκκλησίας"*, στο: Δ.Κ.Μ.Σ., τ. 4, Αθήνα (1983), σ. 175. Σκαλιέρης, Γ., *"Η αυτοκρατορία της Τραπεζούντος"*, Αθήνα (1921), σ. 26 27.

προσεγγίσουμε τον αριθμό του Ελληνισμού στον Πόντο, μιλούν για το 1914 για 190.000 μωαμεθανούς Έλληνες, οι οποίοι από την πλευρά της γλώσσας και του πολιτισμού δε διέφεραν σε τίποτε από τους ορθόδοξους Έλληνες.¹⁰³⁴

Επίσημα αγνοήθηκαν από τη συνθήκη και οι κρυπτοχριστιανοί, οι οποίοι, λόγω της εμπόλεμης κατάστασης δεν μπόρεσαν μέχρι το τέλος να φανερώσουν τη θρησκεία τους.¹⁰³⁵ Ανεπίσημα όμως, δηλ. όχι με βάση τη Συνθήκη, υπήρχε σε μερικά χωριά η δυνατότητα για τους κρυπτοχριστιανούς, οι οποίοι ήταν γνωστοί ως τέτοιοι, να αποφασίσουν είτε υπέρ του κορανίου είτε υπέρ του ευαγγελίου.¹⁰³⁶ Εκείνοι οι οποίοι ομολόγησαν την πίστη τους στο ευαγγέλιο συμπεριελήφθησαν στη μειονότητα για την οποία έκανε λόγο η Συνθήκη της Λωζάννης. Αυτή ήταν η εντελώς τελευταία δυνατότητα των κρυπτοχριστιανών να λύσουν το πρόβλημά τους, μια λύση όμως που δημιουργούσε πολλά άλλα προβλήματα με την αναγκαστική μετοίκησή τους. Πολλοί από αυτούς φανέρωσαν πράγματι τότε την πίστη τους και ήρθαν στην Ελλάδα.¹⁰³⁷

Σε άλλα χωριά, που κατοικούνταν από κρυπτοχριστιανούς, δεν έγινε γνωστή αυτή η δυνατότητα να ομολογήσουν την πίστη τους. Οι κρυπτοχριστιανοί αυτοί παρέμειναν στον τόπο τους, μαζί με εκείνους οι οποίοι μετά από τόσες ψεύτικες υποσχέσεις και τα πολλά δεινά, φοβούνταν το αβέβαιο μέλλον. Αναγκαστικά εξακολούθησαν να κρατούν μυστική την πραγματική τους πίστη ως τελευταίοι εκπρόσωποι του χριστιανισμού και του ελληνισμού στην Τουρκία.¹⁰³⁸

¹⁰³⁴ Α.Υ.Ε., Κ.Υ., Α/1920 (Έκθεση του αρχιμανδρίτη Παναρέτου, προηγούμενου Βαζελώνος). Σκαλιέρης, Γ., *“Η αυτοκρατορία της Τραπεζούντας”*, Αθήνα (1921), σ. 47. Αγγελομάτης, Χ., *“Χρονικόν μεγάλης τραγωδίας”*, Αθήνα (1971), σ. 421.

¹⁰³⁵ Υπάρχουν πολυάριθμες πηγές από την χρονική περίοδο 1911 μέχρι 1922, οι οποίες αποδεικνύουν την ύπαρξη κρυπτοχριστιανικών χωριών. (Πολλές από αυτές χρησιμοποιήθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο για τους κρυπτοχριστιανούς του Πόντου). *Οι κρυπτοχριστιανοί* αυτοί —εκτός από εξαιρέσεις— παρέμειναν ως επισήμως μωαμεθανοί στην Τουρκία, γιατί σύμφωνα με τους όρους της συνθήκης της Λωζάννης δεν επιτρεπόταν ή δεν ήταν υποχρεωμένοι να μετοικήσουν στην Ελλάδα. Αγγελομάτης, Χ., *“Χρονικόν μεγάλης τραγωδίας”*, σ. 421.

¹⁰³⁶ Κατά την άποψη του Κ. Κουκκίδη (*“Κόσμοι της ανατολής”*, σ. 300) συμφωνήθηκαν πρόσθετες ρυθμίσεις, πέρα από ό,τι καθόριζε η συνθήκη της Λωζάννης, από τις αντιπροσωπείες της Ελλάδας, της Τουρκίας και των μεγάλων δυνάμεων, οι οποίες είχαν την ευθύνη της ανταλλαγής.

¹⁰³⁷ Κουκκίδης, Κ., *“Κόσμοι της ανατολής”*, Αθήνα (1958), σ. 300.

¹⁰³⁸ Παπαδόπουλος, Π., *“Οι Χριστιανοί του Χεβέκ, επαρχίας Θεοδοσιουπόλεως”*, στο: Π.Ε., τ. 10 (1959), σ. 5377. Αποστολίδης, Δ., *“Ιστορία του Ελληνισμού του Πόντου”*, Θεσσαλονίκη (1935), σ. 82. Παυλίδης, Ι., *“Σελίδες ιστορίας αίματος και θυσίας Πόντου και Μ. Ασίας”*, Θεσσαλονίκη (1979), σ. 73 74. Μηλιώρης Ν., *“Οι Κρυπτοχριστιανοί”*, Αθήνα (1962), σ. 85 86. Φωτιάδης, Κ.,

Αν παίρνονταν υπόψη μαζί με τη θρησκεία και η γλώσσα και τα άλλα εθνικά χαρακτηριστικά και κυρίως αν ήταν προαιρετική η ανταλλαγή των πληθυσμών, τότε ασφαλώς η ιστορία θα έπαιρνε μια εντελώς διαφορετική πορεία, λιγότερο μοιραία για τα ενδιαφερόμενα μέρη του πληθυσμού.

Το ερώτημα αυτό αποτελεί αντικείμενο πολλών συζητήσεων στη βιβλιογραφία. Θα μπορούσαμε να συνοψίσουμε ως εξής το αποτέλεσμα της συζήτησης γύρω από τη συνθήκη της Λωζάννης: «*Η υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών δεν αποτελεί προστασία των μειονοτήτων. Βρίσκεται μάλιστα σε αντίθεση προς την προστασία των μειονοτήτων, γιατί έχει ως σκοπό να κάνει τις μειονότητες να εξαφανιστούν και να μεταφτευθούν σε άλλο μέρος μέσα στο εθνικό κράτος*».¹⁰³⁹ Η άποψη αυτή ακολουθεί την άποψη του Wintgens, ο οποίος τονίζει ότι «ο σκοπός της ανταλλαγής... έπρεπε να αποβλέπει σε μια βελτίωση της μοίρας των μειονοτήτων».¹⁰⁴⁰

Ο Duparc διαπιστώνει ότι «η ανταλλαγή μειονοτήτων πρέπει να στηρίζεται σε δυο βασικές αρχές, η μετοίκηση πρέπει να είναι αμοιβαία και προαιρετική. Μετοίκηση που δε γίνεται προαιρετικά, σημαίνει παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων».¹⁰⁴¹ Ο Σεφεριάδης χρησιμοποιεί την επίσης επιτυχημένη διατύπωση ότι «ο άνθρωπος (στη Συνθήκη της Λωζάννης) έγινε πράγμα».¹⁰⁴² Θα μπορούσε βέβαια να συνεχιστεί αυτή η σειρά των εκτιμήσεων.

Στα παραδείγματα των χριστιανικών εκκλησιών των Αρμενίων, των Ασσυρίων και των Ελλήνων, φαίνεται καθαρά, πως εξακολουθούν οι διωγμοί των χριστιανικών μειονοτήτων στην Τουρκία.¹⁰⁴³

“Οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου”, αδημοσίευτο ερωτηματολόγιο, στο αρχείο «Παναγία Σουμελά», αρ. 19, αφηγητής Γ. Σακκάς (28.9.1981).

¹⁰³⁹ Streit, G., “Der Lausanner Vertrag und der griechisch-türkische Bevölkerungsaustausch”, Berlin (1929), σ. 58.

¹⁰⁴⁰ Wintgens, H., “Der völkerrechtliche Schutz der nationalen, sprachlichen und religiösen Minderheiten”, στο: Handbuch des Völkerrechts, Band U, Abtl. 8, Stuttgart (1930), σ. 286, zit. nach Michaelsen, E., “Die Austauschbarkeit im Sinne des griechisch-türkischen Vertrages vom 30 Januar 1923 und das Problem des Austausches von Minderheiten, unter besonderer Berücksichtigung dieses Vertrages”, Diss., Hamburg (1940), σ. 45.

¹⁰⁴¹ Duparc, F., zit. nach Michaelsen, E., ό.π., σ. 45

¹⁰⁴² Horton, G., “Η κατάρα της Ασίας”, Αθήνα (1982), σ. 160 163. Boveri, M., “Das Weltgeschehen am Mittelmeer”, Zurich-Leipzig-Berlin (1936), σ. 420. Hadzopoulos, A., “Die Flüchtlingsfrage in Griechenland”, Αθήνα (1927), σ.20 21.

¹⁰⁴³ Yonan, G., “Assyrer heute”, Hamburg - Wien (1978), σ. 111 112.

Οι διάφορες πηγές μας δίνουν εντελώς διαφορετικούς αριθμούς για τους Έλληνες ορθοδόξους στον Πόντο. Σύμφωνα με μια εκκλησιαστική στατιστική του 1913¹⁰⁴⁴, ο αριθμός τους ήταν τότε 697.000. Τουρκικές στατιστικές του 1912 μιλούν για 376.000. Πολλοί από αυτούς πέθαναν κατά τον πόλεμο, άλλοι πέθαναν από την πείνα και πολλοί μετανάστευσαν στη Ρωσία. Στην Ελλάδα ήρθαν μόνο 182.000.¹⁰⁴⁵ Το ερώτημα τι απέγινε με τους άλλους, θα παραμείνει επίσημα αναπάντητο. Αφήνει όμως χώρο για υποθέσεις.

Ένα άλλο σημείο που οδηγεί στην υπόθεση ύπαρξης κρυπτοχριστιανών στην Τουρκία σήμερα, είναι οι γάμοι κρυπτοχριστιανών ή χριστιανών γυναικών με Τούρκους άνδρες. Στα τελευταία είκοσι χρόνια, πριν από την ανταλλαγή, έγιναν πολλοί τέτοιοι γάμοι, άλλοτε με τη βία και άλλοτε αυτοπροαίρετα. Δε μας είναι, βέβαια, γνωστό με ποιο τρόπο ανέθρεψαν τα παιδιά τους οι πρώην χριστιανές μητέρες. Πολλές γυναίκες, κάτω από την κοινωνική πίεση παρέμειναν στην Τουρκία.¹⁰⁴⁶ Από τα χρόνια της ανταλλαγής των πληθυσμών, αναφέρεται το παράδειγμα μιας χριστιανής η οποία αναγκάστηκε με τη βία να παντρευτεί έναν ανώτερο Τούρκο αξιωματικό και παρ' όλα αυτά εξακολούθησε να ζει ως κρυπτοχριστιανή.¹⁰⁴⁷

Μας είναι επίσης γνωστές περιπτώσεις κατά τις οποίες Τούρκοι σύζυγοι δεν υποχρέωσαν τις χριστιανές γυναίκες τους να αλλάξουν θρησκεία. Την ίδια ανοχή έδειχναν επίσης απέναντι στα παιδιά τους.¹⁰⁴⁸

Οι γάμοι κρυπτοχριστιανών ή χριστιανών με μωαμεθανούς, συνέτειναν στον πολλαπλασιασμό των εθνικών και θρησκευτικών προβλημάτων. Το πράγμα

¹⁰⁴⁴ Αποστολίδης, Δ., *“Ιστορία του Ελληνισμού του Πόντου”*, Θεσσαλονίκη (1935), σ. 135. Αγγελομάτης, Χ., *“Χρονικόν μεγάλης τραγωδίας”*, Αθήνα (1971), σ. 421. Λαυρεντίδης, Ι., *“Πρόσφυγες εξ Ανταλλαγής και ανταλλάξιμος περιουσία”*, Αθήνα (1972), σ. 150.

¹⁰⁴⁵ Αλεξανδρής, Α., *“Η ανάπτυξη του εθνικού πνεύματος των Ελλήνων του Πόντου 1918 1922”*, Αθήνα (1980), σ. 465.

¹⁰⁴⁶ Παπαδόπουλος, Δ., *“Κρυπτοχριστιανικά”*, στο: Π. Σ., Αθήνα (1971), σ. 103 104. Κυνηγόπουλος, Π., *“Εκθέσεις περί των καταστροφών και σφαγών της επαρχίας Κολωνίας της Νικοπόλεως”*, σ. 19, 22, 26, 35. Μερλιέ, Μ., *“Ο τελευταίος ελληνισμός της Μ. Ασίας”*, Αθήνα (1974), σ. 45. Η Έξοδος, *“Μαρτυρίες από τις επαρχίες της κεντρικής και νότιας Μικρασίας”*, τ. 2, Αθήνα (1982), σ. 147 και 359 361.

¹⁰⁴⁷ Η Έξοδος, *“Μαρτυρίες από τις επαρχίες της κεντρικής και νότιας Μικρασίας”*, Έκδ. Κ.Μ.Σ. τ. 2, Αθήνα (1982), σ. 359.

¹⁰⁴⁸ Ένα τέτοιο περιστατικό διηγείται ο Παύλος Τσακίριδης, «Μεσουδιέ Καρασου», στο: Ποντιακή Στοά, Αθήνα (1972 74) σ. 282 286. Βλέπε ακόμη, Μερλιέ, Μ., *“Ο τελευταίος ελληνισμός της Μ. Ασίας”*, Αθήνα (1974), σ. 45. Φωτιάδης, Κ., *“Οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου”*, δημοσίευτο ερωτηματολόγιο, αρ. 15, αφηγητής Χριστοφορίδης Χριστόφορος.

έπαιρνε πολλές φορές τέτοια έκταση, ώστε παιδιά της ίδιας οικογένειας να ανήκουν σε διαφορετικά θρησκευόμενα.¹⁰⁴⁹

Πολλά παιδιά χριστιανών, των οποίων οι γονείς πέθαναν ή τα οποία οι τουρκικές αρχές απέσπασαν από τους γονείς τους, τους οποίους εκτόπισαν, με σκοπό να τα εξισλαμίσουν, είχαν αργότερα αναμνήσεις από τη χριστιανική τους καταγωγή. Τι απέγιναν τα παιδιά αυτά;¹⁰⁵⁰ Οι διωγμοί των Πόντιων Ελλήνων κατά τα χρόνια 1914 μέχρι 1922 έστρεψε ασφαλώς τα περισσότερα από αυτά στον ισλαμισμό. Τίθεται όμως το ερώτημα, κατά πόσο η στροφή αυτή ήταν «γνήσια» ή έγινε μόνο εξωτερικά.¹⁰⁵¹ Περισσότερα από 2.000 ελληνόπουλα, αναφέρει ο πρώην αντιπρόεδρος της Βουλής των Ελλήνων, Ισαάκ Λαυρεντίδης, τα οποία μέσα στη δίνη της ανταλλαγής των πληθυσμών έχασαν την οικογένειά τους, παρέμειναν τότε σε τουρκικές οικογένειες. Σήμερα, δεν ξέρουμε βέβαια, πόσα από αυτά έχουν πλέον συνείδηση της χριστιανικής καταγωγής τους. Γεγονός πάντως είναι, ότι όλα φαίνεται να έχουν αφομοιωθεί.¹⁰⁵²

Διαφορετική είναι η κατάσταση των κατοίκων της περιοχής Όφεως (που αποτελούνταν τότε από 24 χωριά) και οι οποίοι ήδη στα μέσα του 17^{ου} αι. εξισλαμίσθηκαν με τη βία.¹⁰⁵³ Όμως παρ' όλα αυτά μέχρι σήμερα συνεχίζει να διατηρείται επί αιώνες, σ' αυτούς τους ανθρώπους, η συνείδηση της χριστιανικής καταγωγής τους. Οι «γνήσιοι» Τούρκοι της περιοχής Όφεως και Τόνιας αμφιβάλλουν μέχρι σήμερα για τις θρησκευτικές και εθνικές πεποιθήσεις αυτών των συμπολιτών τους.

Η αναγκαστική αλλαξοπιστία τους έγινε την εποχή που κυριαρχούσαν οι Ντερμπέηδες, οι οποίοι εμφανίσθηκαν το 1660 και επί 25 χρόνια τυραννούσαν

¹⁰⁴⁹ Οικονομίδης, Δ., *“Ο Πόντος και τα δίκαια του εν αυτώ Ελληνισμού”*, Αθήνα (1920), σ. 76.

¹⁰⁵⁰ Κοντογιαννίδης, Τ., *“Χάθηκε στα 1920 — Βρέθηκε στα 1980”*, στο: Π.Ε., Θεσσαλονίκη (1980), σ. 374 κ.ε.. Παυλίδης, Ι., *“Σελίδες ιστορίας αίματος και θυσίας Πόντου και Μ. Ασίας”*, Θεσσαλονίκη (1979), σ. 158. Α.Υ.Ε., Κ.Υ., *“Οι ανθελληνικοί διωγμοί εν Τουρκία”*, Αθήνα (1917), σ. 31 32.

¹⁰⁵¹ Κυνηγόπουλος, Π., *“Εκθέσεις περί των καταστροφών και σφαγμών της επαρχίας Κολωνίας της Νικοπολέως (Πόντου)”*, Κωνσταντινούπολη (1919), σ. 14, 19, 22, 25. Εφ. Κωνσταντινούπολης *“Νέα Ζωή”*, αρ. 98 (12.11.1918).

¹⁰⁵² Κοντογιαννίδης, Τ., *“Χάθηκε στα 1920 — Βρέθηκε στα 1980”*, στο: Π.Ε., Θεσσαλονίκη (1980), σ. 377. Κυνηγόπουλος, Π., *“Εκθέσεις περί των καταστροφών”*, Κωνσταντινούπολη (1919), σ. 11, 17 22.

¹⁰⁵³ Οικονομίδης, Δ., *“Ο Πόντος και τα δίκαια του εν αυτώ Ελληνισμού”*, Αθήνα (1919), σ. 16. Ιωαννίδης, Σ., *“Ιστορία και στατιστική Τραπεζούντος”*, Κωνσταντινούπολη, (1870), σ. 258.

κατά τέτοιο τρόπο τον πληθυσμό, ώστε δεν τους απόμειναν παρά δύο μόνο δυνατότητες ή να μετοικήσουν ή να εξισλαμιστούν.¹⁰⁵⁴ Η αλλαξοπιστία αυτή απάλλαξε του «Οφλίτες» από τις καταπίεσεις στις οποίες υποβάλλονταν ως χριστιανοί. Η ισότητα πλέον με τους Τούρκους τους επέτρεπε να συνεχίζουν να ασκούν τα ήθη και τα έθιμά τους ελεύθερα.

Από τουρκικές πηγές, ξέρουμε ότι το 1515 υπήρχαν στην περιοχή Όφεως 2.352 χριστιανικές και μόνο 50 μουσουλμανικές οικογένειες.¹⁰⁵⁵ 70 χρόνια αργότερα, το ένα τέταρτο περίπου του πληθυσμού ήταν μωαμεθανοί.¹⁰⁵⁶ Στο τέλος του 17^{ου} αι., έγινε η μεταστροφή όλων των κατοίκων της περιοχής στον ισλαμισμό, συμπεριλαμβανομένου κατά μία παράδοση και του επισκόπου, ο οποίος μάλιστα έκανε έκκληση να το κάνουν αυτό όλοι οι χριστιανοί.¹⁰⁵⁷

Η οθωμανική κυβέρνηση ήξερε ότι η αλλαξοπιστία των Οφλιτών έγινε όχι από πεποίθηση αλλά με τη βία, γι' αυτό ίδρυσε εκεί θεολογικές σχολές για να εκπαιδεύονται οι χοτζάδες και μ' αυτό τον τρόπο να βοηθήσει ουσιαστικά στον εξισλαμισμό της περιοχής.¹⁰⁵⁸ Η περιοχή αυτή, ήταν καθαρά ελληνική, γι' αυτό και η αλλαγή της θρησκείας δε συνοδεύτηκε με αποδοχή του τουρκικού πολιτισμού και της τουρκικής γλώσσας. Μέχρι το 1515 έλειπε απόλυτα το μωαμεθανικό στοιχείο, αλλά και αργότερα δεν κατόρθωσε να επικρατήσει, παρ' όλο το συστηματικό εποικισμό της περιοχής με μουσουλμανικές οικογένειες. Μέχρι την ανταλλαγή των πληθυσμών η πλειοψηφία μιλούσε ελληνικά (ποντιακά) και ακόμα και σήμερα, για πολλούς ανθρώπους που ζουν εκεί, τα ποντιακά είναι η μητρική τους γλώσσα.¹⁰⁵⁹ Αυτό προέκυψε π.χ., και από τη διαπίστωση περιπτώσεων Τούρκων εργατών στη Γερμανία. Σε διάφορες πόλεις της νοτιοδυτικής Γερμανίας,

¹⁰⁵⁴ Κανδηλάπης, Γ., “*Τα φυτίανα*”, Θεσσαλονίκη (1949), σ. 11 κ.ε..

¹⁰⁵⁵ Bryer, A., “*The Tourkokratia in the Pontos*”, στο: *Neohellenica*, Band 1 Austin, Texas/USA (1970), σ. 45 46.

¹⁰⁵⁶ A. Bryer, A., “*The Tourkokratia in the Pontos*”, στο: “*Neohellenika*”, τ. 1, Texas (1970), σ. 45.

¹⁰⁵⁷ Ιωαννίδης, Σ., “*Ιστορία και στατιστική Τραπεζούντος*”, Κωνσταντινούπολη, (1870), σ. 135. Κουκκίδης, Κ., “*Κόσμοι της ανατολής*”, Αθήνα (1958), σ. 297. Χρύσανθος, “*Η Εκκλησία της Τραπεζούντος*”, Αθήνα (1931), σ. 707 708.

¹⁰⁵⁸ Παπαδόπουλος, Α., “*Αναμνήσεις και νοσταλγήματα από τον Πόντο*”, Έδεσσα (1962), σ. 30. Κουκκίδης, Κ., “*Κόσμοι της ανατολής*”, Αθήνα (1958), σ. 296, 302.

¹⁰⁵⁹ Κάλλης, Θ., “*Συγκινητικά! Αναμνήσεις*”, στο: “*Ποντιακά*” Χρονικά, τ. 19, Θεσσαλονίκη (1974), σ. 13. Stratil, S., “*Verkehrsgeogra phische Bemerkungen zur Stadt Trapezunt im ostpontischen Gebiet*”, στο: Α.Π., τ. 29, Αθήνα (1968 69), σ. 324.

Τούρκοι από την περιοχή Όφεως, μιλούσαν άπταιστα ποντιακά.¹⁰⁶⁰ Επίσης διαβεβαιώνουν ότι έχουν διατηρηθεί τα ελληνικά τοπωνύμια και ακόμη ότι τα ελληνικά επώνυμα έχουν απλώς τουρκικές καταλήξεις, π.χ. Αντώνογλου, Ιωάννογλου, Παπάζογλου και Φώτογλου.¹⁰⁶¹

Τα παρακάτω στοιχεία προέρχονται από έναν Τούρκο, ο οποίος δεν ήθελε να γίνει γνωστό το όνομά του: Υπάρχουν ακόμα πολλοί κρυπτοχριστιανοί στον Όφι. Μέχρι το 1923 δεν είχαν καθόλου προβλήματα με την άσκηση της θρησκείας τους. Μπορούσαν για το σκοπό αυτόν να πηγαίνουν σε ένα διπλανό χωριό. Σήμερα, μόνο η Κωνσταντινούπολη προσφέρει μια λύση, μια και μόνο εκεί υπάρχουν πλέον ορθόδοξες εκκλησίες. Η τέλεση χριστιανικού γάμου στην Κωνσταντινούπολη παρουσιάζεται συχνά ως γαμήλιο ταξίδι εκεί. Για τη βάφτιση επίσης γίνεται μερικές φορές ένα τέτοιο ταξίδι. Δύσκολο είναι ασφαλώς να γίνει κάτι παρόμοιο στην περίπτωση κηδείας.

Ένας άλλος Οφλίτης, που ζει στο Schorndorf της νοτιοδυτικής Γερμανίας, λέει τα εξής για τους κρυπτοχριστιανούς του Όφεως: *«Εγώ και η οικογένεια μου είμαστε μωαμεθανοί. Από έναν συγγενή μου δικηγόρο όμως, έμαθα πως ένας από τους προγόνους μας ήταν ορθόδοξος ιερέας...»* Ίσως αυτό δεν ικανοποιεί, αλλά θα πω και μια ιστορία: Στο δικαστήριο ρωτάει ο δικαστής τον κατηγορούμενο πως λέγεται. Ο τελευταίος λέει το τουρκικό όνομά του. Ο δικαστής τον ρωτάει στη συνέχεια να του πει το επώνυμο και ακόμα και το όνομα του πατέρα του. Οπότε ο κατηγορούμενος του απαντάει: *«Κύριε πρόεδρε, μη ρωτάτε παραπέρα, το όνομα μυρίζει θυμίαμα»!*

Σε μια άλλη πόλη, το Muhlacker, ένας Τούρκος από τα Σούρμενα σε μαγνητοφωνημένη συζήτηση, που έγινε στα ποντιακά, ερωτάται πως είναι

¹⁰⁶⁰ «Υπολογίζεται ότι ζουν σήμερα στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας περίπου 15.000 χριστιανοί από την Τουρκία», στο: Epd Dokumentation, *“Christliche Minderheiten aus der Türkei”*, αρ. 49/79, Frankfurt. (1979), Bezug: Gemeinschaftswerk der Evangelischen Publizistik, σ. 72. Epd Dokumentation, *Christen aus der Türkei suchen Asyl*, αρ. 45/83.

¹⁰⁶¹ Σκοπετέα, Χ., *“Οι Υψηλάνται, Η Τραπεζουνιακή καταγωγή τους”*, στο: Α.Π., τ. 20, Αθήνα (1955) σ. 153. Οικονομίδης, Δ., *“Ο Πόντος και τα δίκαια του εν αυτώ Ελληνισμού”*, Αθήνα (1919), σ. 16.

δυνατόν να επικοινωνούν Έλληνες και Τούρκος τόσο καλά στα ποντιακά. Η απάντησή του ήταν η εξής: «*Εμείς απ' εσάς είμαστε!*».¹⁰⁶²

Ο Ποντιακός Σύλλογος της Ευξείνου Λέσχης Βέροιας, έκανε το 1980 μια ομαδική εκδρομή στην Τουρκία και έφτιαξε μια ταινία ντοκιμαντέρ για την παλιά πατρίδα. Οι εκδρομείς, οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν μεγάλοι στην ηλικία, διηγούνταν κατά τη διάρκεια της εκδρομής διάφορες ιστορίες για την παλιά πατρίδα τους. Όλοι συγκινήθηκαν για την αδελφική φιλοξενία των Τούρκων. Κινηματογράφησαν επίσης πολλά πράγματα από τις πόλεις και τα χωριά που επισκέφθηκαν. Ενδιαφέρον παρουσιάζει μια σκηνή στην ταινία αυτή: Είναι η στιγμή του αποχαιρετισμού. Έλληνες και Τούρκοι χορεύουν μαζί υπό τους ήχους της λύρας του Μαντή από τη Βέροια. Το λεωφορείο είναι έτοιμο να ξεκινήσει. Ένας Τούρκος δεν αντέχει στον αποχαιρετισμό. Καθώς χαιρετάει το γιατρό Κώστα Καμπουρίδη, τον πρόεδρο του Συλλόγου Ποντίων, του λέει κλαίγοντας στα ποντιακά: «*Τι να κάνω εγώ με αυτούς εδώ; Ή μείνετε και εσείς εδώ ή πάρτε με μαζί σας*».¹⁰⁶³

Είχαν περάσει πολλά χρόνια από την αναγκαστική ανταλλαγή των πληθυσμών. Ο άνθρωπος, όμως, αυτός δεν ήταν σίγουρα πάνω από 50 χρόνων. Τι να του διηγήθηκαν άραγε οι γονείς του, οι οποίοι δεν μπόρεσαν τότε να έρθουν στην Ελλάδα! Είχε πάντως συνείδηση του αίματος που έτρεχε στις φλέβες του, γνώριζε την καταγωγή του και το έδειχνε απροσποίητα, μπροστά στην κινηματογραφική μηχανή.

Το 1982 τα μέλη του Συλλόγου Ποντίων Βέροιας έκαναν ακόμη μία εκδρομή στον Πόντο. Είχαν μαζί τους και έναν Έλληνα, που μιλούσε πολύ καλά τα τουρκικά, τον Ιωάννη Ταϊπλιάδη, ώστε εάν θα προέκυπτε ανάγκη, να τον χρησιμοποιήσουν ως διερμηνέα. Σε ένα από τα χωριά του Όφεως, που επισκέφθηκαν, η υποδοχή ήταν πολύ εγκάρδια. Ένα βράδυ χόρευαν οι κάτοικοι του χωριού μαζί με τους επισκέπτες, που κάποτε αναγκάστηκαν να φύγουν από την περιοχή αυτή, υπό τους ήχους της λύρας που έπαιζε ένας από τους

¹⁰⁶² Αντίγραφα δύο κασετών βρίσκονται στο Αρχείο «Παναγία Σουμελά», Μητροπόλεως 15, Θεσσαλονίκη.

¹⁰⁶³ Η ταινία βρίσκεται σήμερα στο Αρχείο του ποντιακού συλλόγου «Εύξεινος Λέσχη Βέροιας», Ξάνθης 5, Βέροια.

ταξιδιώτες. Ο γνώστης της τουρκικής, Ταϊπλιάδης, καθόταν μόνος του σε ένα τραπέζι, ενώ οι περισσότεροι από τους άλλους χόρευαν. Ξαφνικά, αναφέρει ο Ταϊπλιάδης, μπήκε στο κατάστημα ένας Τούρκος και με άγριο βλέμμα, ρώτησε μερικούς άλλους ντόπιους που κάθονταν στα τραπέζια, χωρίς να ξέρει ότι κάποιος από τους ξένους καταλάβαινε τη γλώσσα του: «*Τι θέλουν και έρχονται κάθε τόσο ξανά αυτοί εδώ; Μήπως θέλουν να σας πάρουν μαζί τους;*».¹⁰⁶⁴

Μια άλλη ενδιαφέρουσα εμπειρία είχε ο Ταϊπλιάδης με έναν άλλο Τούρκο από την επαρχία Τόνιας, ο οποίος μιλούσε επίσης ποντιακά. Κάπως αδιάκριτα και αδέξια τον ρώτησε ο Ταϊπλιάδης αν υπάρχουν ακόμα κρυπτοχριστιανοί στην πατρίδα του. Η συζήτηση ανάμεσα στους δύο συνεχίστηκε και όταν ο Ταϊπλιάδης τον ρώτησε για το όνομά του, ο συνομιλητής του αντί να απαντήσει έγραψε το όνομά του πάνω σε ένα κουτί από σπύρτα «Γεώργιος Αχμέτ»(!) Δυστυχώς και ύστερα από αυτό, ο Ταϊπλιάδης δεν κατάλαβε ποια ανακάλυψη θα μπορούσε να κάνει. Κράτησε μόνο το κουτί από τα σπύρτα και μόνο αργότερα συνειδητοποίησε ότι στην περίπτωση αυτή έπρεπε να ενεργήσει κάπως διπλωματικότερα.¹⁰⁶⁵

Ανάλογα περιστατικά διηγείται και ο πρόεδρος του Ποντιακού Σωματείου «Παναγία Σουμελά» της Θεσσαλονίκης, Παναγιώτης Τανιμανίδης, από μια εκδρομή που έκανε ο σύλλογος στον Πόντο το 1969. Το παρακάτω περιστατικό έζησαν η γυναίκα του Κασιανή και δυο μέλη του διοικητικού συμβουλίου του συλλόγου, ο Ανέστης Τσαπικίδης και ο Ευριπίδης Χειμωνίδης, οι οποίοι πήραν μέρος στην ίδια εκδρομή και αποτελεί ενδεικτικό στοιχείο της κατάστασης του κρυπτοχριστιανικού προβλήματος στην επαρχία Τραπεζούντας:

Σε ένα χωριό, λοιπόν, της επαρχίας της Τραπεζούντας, μια τουρκική οικογένεια συμφώνησε να φιλοξενήσει, μερικούς εκδρομείς από τη Θεσσαλονίκη. Μετά το φαγητό ετοίμασαν τα καλύτερα στρώματα και παπλώματα, για να κοιμηθούν οι ξένοι. Άνοιξαν με επισημότητα ένα σεντούκι και με έκπληξη είδαν οι ξένοι μέσα σε αυτό καντήλια, εικόνες και την ελληνική σημαία. Έκαναν το σταυρό τους, κοιτάχτηκαν χωρίς να πουν λέξη και οι ξένοι αγκάλιασαν με συγκίνηση τους κρυπτοχριστιανούς αδελφούς τους.

¹⁰⁶⁴ Φωτιάδη, Κ., «Οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου», δημοσίευτο ερωτηματολόγιο, αρ. 1.

¹⁰⁶⁵ Του ιδίου, δημοσίευτο ερωτηματολόγιο, αρ. 2.

Επίσης στη γυναίκα του προέδρου Τανιμανίδη, ένας νεαρός ταξιτζής από την Τραπεζούντα, της εκμυστηρεύτηκε στο δρόμο για το μοναστήρι Παναγία Σουμελά στα ποντιακά, ότι: «*Στο σπίτι μου με φωνάζουν Γεώργιο*».¹⁰⁶⁶

Τον Αύγουστο του 1963, ο Ανανίας Νικολαΐδης με συνεργάτες του Κέντρου Μικρασιατικών Μελετών στην Αθήνα, έκανε ένα ερευνητικό ταξίδι στον Πόντο. Ο καθένας τους κατέγραψε στη συνέχεια τις αναμνήσεις του. Ο Νικολαΐδης γράφει στη χειρόγραφη έκθεσή του, αντίγραφο της οποίας βρίσκεται στο Αρχείο του Ποντιακού Σωματείου «Παναγία Σουμελά» στη Θεσσαλονίκη: «*Στο Φροντιστήριο Τραπεζούντος, που από το 1923 λειτουργεί ως Παιδαγωγική Ακαδημία, συνάντησα δύο φοιτητές από τον Όφι και διαπίστωσα ότι μπορούσαν να συνεννοούνται θαυμάσια μαζί μας στα ποντιακά. Γνωριστήκαμε, σημείωσαν το όνομα του ξενοδοχείου μας και ήρθαν εκεί την άλλη μέρα το πρωί, για να μας συνοδεύσουν στην επίσκεψη των ερειπίων της Παναγίας Σουμελά. Ήταν πολύ χαρούμενοι που βρίσκονταν μαζί μας και γενικά η συμπεριφορά τους και το ενδιαφέρον τους για καθετί που βλέπαμε, η κατάνυξή τους κατά την προσευχή κλπ. μας ανάγκασαν να αλλάξουμε τα σχέδια του ταξιδιού και να αποδεχθούμε την εγκάρδια πρόσκλησή τους, να επισκεφθούμε το χωριό τους. Ήταν ημέρα λαϊκής αγοράς, όταν φτάσαμε εκεί. Ολωνών τα μάτια μας ακολουθούσαν και ακούγαμε τα λόγια: «*Είμαστε καρπός από το ίδιο δέντρο...*»».¹⁰⁶⁷*

Στο ίδιο χειρόγραφο παρακάτω, διηγείται ο Νικολαΐδης: «*Και σήμερα ακόμα συναντούμε ανθρώπους, που έχουν έντονη συνείδηση της καταγωγής τους. Τους συνάντησα στην Τραπεζούντα, στην Άγκυρα, στο Μεσοχαλδών, στην Τζίτη και στη Ζερμούδα. Τα ίχνη των βιωμάτων τους και της ιστορίας τους, μπορείς εύκολα να τα διαβάσεις και η ποικιλία τους δεν μπορεί να περιγραφεί. Για να μην μείνει καμιά αμφιβολία στους αναγνώστες μου, θα διηγηθώ για μερικές συναντήσεις, χωρίς να αναφέρω ονόματα: Κατά τη διάρκεια της ρωσικής κατοχής στην Τραπεζούντα, το 1916, κατοικούσαμε δίπλα από μια πολύ γνωστή κρυπτοχριστιανική οικογένεια. Οι άνδρες της οικογένειας φοβούνταν τους Ρώσους, γιατί ήταν οι ίδιοι αξιωματικοί του τουρκικού στρατού, και γι' αυτό*

¹⁰⁶⁶ Φωτιάδης, Κ., ό.π., αδημοσίευτο ερωτηματολόγιο, αρ. 4, αφηγητής Π. Τανιμανίδης.

¹⁰⁶⁷ Νικολαΐδης, Α., «*Ποντιακή Λαογραφία*», Πτολεμαΐδα (1974), σ. 9.

κατέφυγαν στο εσωτερικό της χώρας. Στο σπίτι αυτής της οικογένειας, ζούσε και η χριστιανή γυναίκα ενός επίσης φυγάδα Τούρκου αξιωματικού. Η γυναίκα μου έπιασε φίλια με αυτήν την χριστιανή γυναίκα και πληροφορούνταν κατ' αυτόν τον τρόπο όλα τα μυστικά της οικογένειας και τις σχέσεις της με άλλες κρυπτοχριστιανικές οικογένειες της Τραπεζούντας. Όταν, ύστερα από 47 χρόνια, ταξιδέψαμε το 1963 για πρώτη φορά ξανά στην Τραπεζούντα, η παλιά φίλια αυτής της γυναίκας μας έδωσε αφορμή να την επισκεφτούμε. Ο χρόνος δεν είχε νικήσει την παλιά φίλια. Όταν οι δυο γυναίκες βρέθηκαν αντιμέτωπες, γνώρισαν αμέσως η μία την άλλη και αγκαλιάστηκαν από τη χαρά τους. Δεν χρειάζεται βέβαια να σας περιγράψω τη φιλοξενία που τύχαμε».¹⁰⁶⁸

Δεν ξέρουμε πόσοι από αυτούς τους Κιλίτς Μουσουλμάν είναι πραγματικοί μουσουλμάνοι. Οι Τούρκοι πάντως μέχρι σήμερα συνεχίζουν πολλούς από αυτούς να τους ονομάζουν μ' αυτό το χαρακτηρισμό. Υπολείμματα από αυτούς σίγουρα εξακολουθούν να υπάρχουν ακόμα, μολονότι εμείς τους ξέρουμε ως γνήσιους Τούρκους και τα χωριά τους ως γνήσια τουρκικά χωριά. Ίσως να υπήρχε κάτι κρυμμένο μέσα στον Σουλεϊμάν αγά, σε αυτόν τον γέρο Τούρκο, ένα υπόλειμμα, του οποίου η σχέση με το χριστιανισμό αποδείχτηκε από το εξής περιστατικό, μολονότι βέβαια κανείς επίσης δε μπορεί να αμφισβητήσει τη «γνησιότητά» του ως μωαμεθανού.

Το 1908, όταν στην ποντιακή Γαλλιάννα γινόταν το πανηγύρι του χωριού, στο οποίο έπαιρναν μέρος Έλληνες και Τούρκοι, προέκυψε μια διένεξη ανάμεσά τους, η οποία κινδύνευε να εξελιχθεί σε μια αντιπαράθεση με όπλα. Για να αποφύγουν το κακό μπήκαν στη μέση τρεις σεβάσμιοι ηλικιωμένοι Τούρκοι. Οι αντίπαλοι κατέβασαν τότε αμέσως τα όπλα. Τον λόγο πήρε ο Σουλεϊμάν αγάς: «Εμπρός, σταματήστε αμέσως. Τι έχετε κατά νου; Δεν ντρέπεστε, δε φοβάστε το Θεό; Εμείς, Έλληνες και Τούρκοι, ζούμε στον τόπο αυτόν από παλιά, από γενιά σε γενιά. Ο ένας αγαπάει τον άλλο και μόνο έτσι μπορούμε και συμβιώνουμε. Και αυτό μας ωφελεί όλους. Γιορτάζουμε μαζί όλες τις χριστιανικές γιορτές, την γιορτή του Αγίου Γεωργίου, τα Χριστούγεννα, το Πάσχα, την Κοίμηση της Θεοτόκου και χαιρόμαστε όλοι μαζί. Όλοι τιμούν τις χριστιανικές γιορτές και όλοι μαζί

¹⁰⁶⁸ Ο ίδιος, ό.π., σ. 10-11.

γιορτάζουμε το μπαϊράμι. Τι θέλετε λοιπόν; Θέλετε να καταστρέψετε αυτήν την συνεργασία; Θέλετε να βάλετε φωτιά και αίμα ανάμεσά μας. Ντρέπομαι για λογαριασμό σας. Η Παναγία θα τιμωρήσει τους υπαίτιους. Ένας Θεός υπάρχει για μας όλους. Στο σπίτι μου υπάρχουν, αφότου ζω, οι εικόνες της Παναγίας, του Χριστού και του Αγίου Γεωργίου και πάντα είναι αναμμένο το καντήλι μπροστά τους. Και έτσι θα συνεχίσω να κάνω. Αν φωνάξω να έρθει εδώ ένας Τούρκος από σας και ένας Έλληνας και μετά καλέσω έναν ξένο που δεν σας ξέρει και τον ρωτήσω ποιος είναι Έλληνας και ποιος είναι Τούρκος· θα μπορέσει να σας ξεχωρίσει; Τίποτε άλλο δεν έχω να σας πω. Σκεφθείτε το λίγο. «Καλά μας λέει ο αγάς μας» είπαν τότε οι φιλονικούντες και άφησαν τα όπλα».¹⁰⁶⁹

Όχι μόνο στον Πόντο, αλλά και στην Κωνσταντινούπολη υπήρχαν και υπάρχουν μέχρι σήμερα Έλληνες κρυπτοχριστιανοί. Ο Hasluck αναφέρει για έναν συνοικισμό 400 περίπου ψυχών στο κέντρο της πόλης, ανάμεσα στο Τοπκαπί Σεράϊ και στην Αγία Σοφία, στον οποίο ζούσαν άνθρωποι οι οποίοι προς τα έξω έδειχναν πως είναι μουσουλμάνοι και πήγαιναν στο τζαμί, στα κρυφά όμως είχαν στο σπίτι τους εικόνες. Κατά τη δική μου εκτίμηση έπρεπε να είναι πολύ φτωχοί και ζούσαν φτιάχνοντας κομπολόγια.¹⁰⁷⁰

Από τον Γεδεών πληροφορούμαστε ότι σε μερικά μεγάλα ιδιωτικά σπίτια της Κωνσταντινούπολης, υπάρχουν κάτω από τη γη, υπόγειες βυζαντινές εκκλησίες. Οι ιδιοκτήτες των σπιτιών φαίνονται προς τα έξω μουσουλμάνοι, στα κρυφά όμως είναι χριστιανοί που έχουν δικούς τους ιερείς και τους πληρώνουν για να κάνουν τη λειτουργία.¹⁰⁷¹

Αξιοπρόσεκτη, όσον αφορά το ερώτημα για την ύπαρξη κρυπτοχριστιανών σήμερα στην Τουρκία, θεωρώ την άποψη του Παμπούκη ότι οι μαρτυρίες των λέξεων και της γλώσσας είναι πολύ πιο σημαντικές και εκφράζουν πολύ περισσότερα από ότι π.χ. η Τέχνη. Κατά τον Παμπούκη θα

¹⁰⁶⁹ Μισαηλίδης, Δ., “Γαλιές αναμνήσεις από τις χαμένες πατρίδες”, στο: Π. Σ., Αθήνα (1971), σ. 242-243.

¹⁰⁷⁰ Hasluck, F. W., “The Crypto christians of Trebizond”, στο: The Journal of Hellenic Studies, τ. 41, London (1921), σ. 202. Ο ίδιος, “Christianity and Islam under the Sultans”, τ. 2, 2^η έκδ., New York (1973), σ. 474.

¹⁰⁷¹ Γεδεών, Μ., “Λαθρόβιος Ορθοδοξία”, στο: Μεσαιωνικά Γράμματα, τ. 1, Αθήνα (1930), σ. 94. Μελανοφρύδης, Π., “Ένα Πάσχα σε τούρκικο μαχαλά της Σταμπούλ”, στο: Π.Ε., τ. 13, Θεσσαλονίκη (1962), σ. 6587-6589.

μπορούσε μια μέρα να ειπωθεί από τους Τούρκους για τα έργα Τέχνης στην Τουρκία: «Τα έχουμε πάρει από άλλους. Ανήκουν όμως σε μας, γιατί εμείς κατοικούμε σε αυτόν εδώ τον τόπο».¹⁰⁷² Τα ήθη και έθιμα όμως και ιδιαίτερα εκείνα που αναφέρονται στη θρησκευτική ζωή, τη γλώσσα, τα δημοτικά τραγούδια και πολλά άλλα δεν μπορούν να τα οικειοποιηθούν, γιατί δε μπορούν να αποδοθούν σε ένα άλλο λαό με την ίδια ευκολία. Αυτή είναι μια άλλη άποψη η οποία ενισχύει την υπόθεσή μας ότι όσα παραθέσαμε στις αμέσως προηγούμενες σελίδες, παρουσιάζουν ένα φαινόμενο που είναι πραγματικό και υπάρχει και σήμερα και δεν πρόκειται απλώς για υπολείμματα του ελληνικού πολιτισμού, τα οποία μέσα στον χρόνο αποδέχτηκε και ενσωμάτωσε στο δικό του πολιτισμό ο μωαμεθανικός τουρκικός πληθυσμός.

Τα παρακάτω στοιχεία μιας στατιστικής πληθυσμού του Πόντου του έτους 1914, που έγινε με βάση τα εκκλησιαστικά μητρώα¹⁰⁷³, μας δίνουν, όχι μόνο αποδείξεις για την ύπαρξη του φαινομένου του κρυπτοχριστιανισμού γενικά, αλλά αποτελούν παράλληλα και σοβαρές ενδείξεις για το γεγονός ότι μετά το 1923 πρέπει να παρέμειναν στην Τουρκία πολλοί Έλληνες κρυπτοχριστιανοί.

Μια κατανομή ανάλογα με το θρήσκευμα καταλήγει στους ακόλουθους αριθμούς:

Μωαμεθανοί	1.006.000
Ορθόδοξοι Χριστιανοί	696.495
Αρμένιοι, Γρηγοριανοί και Καθολικοί	60.000
Διαμαρτυρόμενοι	5.000
Σύνολο	1.767.495

ΠΗΓΗ: Πανάρετος, “Ο Ελληνισμός του Πόντου”, στο: Α.Υ.Ε., Κ.Υ., Α/1920, Έκθεση του αρχιμανδρίτη Παναρέτου (προηγούμενου Βαζελώνος), σ. 8-12

¹⁰⁷² Παμπούκης, Ι., “Πόντος”, Αθήνα (1953), σ. 12.

¹⁰⁷³ Πανάρετος, “Ο Ελληνισμός του Πόντου”, στο: Α.Υ.Ε., Κ.Υ., Α/1920, Έκθεση του αρχιμανδρίτη Παναρέτου (προηγούμενου Βαζελώνος), σ. 8-12.

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

Ανάλογα με την εθνικότητα προκύπτει η εξής εικόνα:

Τούρκοι (όλων των φυλών)	772.600
Έλληνες	929.895
Αρμένιοι	60.000
Ευρωπαίοι	5.000
Σύνολο	1.767.495

ΠΗΓΗ: Πανάρετος, “Ο Ελληνισμός του Πόντου”, στο: Α.Υ.Ε., Κ.Υ., Α/1920, Έκθεση του αρχιμανδρίτη Παναρέτου (προηγούμενου Βαζελώνος), σ. 10

Σύμφωνα με τα στοιχεία αυτά το 1914 233.400 μωαμεθανοί ήταν ελληνικής καταγωγής. Στον αριθμό αυτόν εμπεριέχονται από την μία πλευρά εκείνοι οι Έλληνες οι οποίοι είχαν εξισλαμιστεί (πράγμα που κατά το μεγαλύτερο μέρος πρέπει να είχε γίνει πολύ νωρίς, περίπου από το 1650) και από την άλλη εκείνοι, των οποίων ο εξισλαμισμός ήταν μόνο εξωτερικός, εκείνοι δηλ. οι οποίοι διατήρησαν κρυφά το χριστιανισμό, αφού επίσημα είχαν μεταστραφεί στον ισλαμισμό: οι κρυπτοχριστιανοί.

Η στατιστική διαφοροποιεί τον αριθμό των «Ελλήνων» ως εξής:

Ορθόδοξοι Έλληνες	696.495
Μωαμεθανοί Έλληνες	190.000
Κρυπτοχριστιανοί	43.000
Σύνολο	929.895

ΠΗΓΗ: Πανάρετος, “Ο Ελληνισμός του Πόντου”, στο: Α.Υ.Ε., Κ.Υ., Α/1920, Έκθεση του αρχιμανδρίτη Παναρέτου (προηγούμενου Βαζελώνος), σ. 12

Οι κρυπτοχριστιανοί ζούσαν κυρίως στις επαρχίες Όφεως, Τόνιας, Ματσούκας, Νικοπόλεως και σποραδικά και σε άλλες περιοχές.

Μια από τις πολλές εξηγήσεις για τις μεγάλες αποκλίσεις κατά την παράθεση των αριθμών θα πρέπει να αναζητηθεί στον εξισλαμισμό του έτους 1914. Ύστερα από τους διωγμούς των Αρμενίων, οι Τούρκοι στράφηκαν κυρίως εναντίον των Ελλήνων. Για να αποφύγουν τις εκτοπίσεις, τις στερήσεις, την πείνα και συχνά το θάνατο, αναγκάστηκαν πολλοί Έλληνες να αλλαξοπιστήσουν. Από εκθέσεις ελληνοχριστιανικών κοινοτήτων προς το Πατριαρχείο και από τις αλληλογραφίες των προξενείων με τις κυβερνήσεις τους προκύπτει, ότι ανάμεσα στους αποστάτες, υπάρχει ένας πολύ μεγάλος αριθμός παιδιών.

Κατά τα έτη 1918/19 υποβλήθηκαν στο Πατριαρχείο οι «εκθέσεις για τις καταστροφές και τις θανατώσεις στην επισκοπή Κολωνείας και Νικοπόλεως του Πόντου», οι οποίες περιγράφουν ως εξής την κατάσταση: «Οι προσχωρήσεις στο ισλάμ δεν μπορούσαν πλέον να μετρηθούν, γιατί οι Τούρκοι εκμεταλλεύονταν τη φτώχεια, την πείνα, το κρύο και την απελπισία. Με 100 γραμμάρια ψωμί μπορούσε να “αγοράσει” κανείς ένα νέο κορίτσι για μια νύχτα και με ένα πιάτο φακές, την προσχώρηση στο ισλάμ. Στα χωριά της Τοκάτης, οι άνδρες θανατώνονταν ή πέθαιναν από την πείνα. Γυναίκες και παιδιά αναγκάζονταν με τη βία να προσχωρήσουν στο ισλάμ.¹⁰⁷⁴ Του πλούσιου Έλληνα Λογγίνου από το χωριό Καρακεβεσίτ του άρπαξαν όλη την περιουσία και τον ανάγκασαν να γίνει αποστάτης. Αναγκάστηκε επίσης να εγκαταλείψει την γυναίκα του και να παντρευτεί την Τουρκάλα Αϊσέ».¹⁰⁷⁵

Από μια επιστολή του μητροπολίτη Σαμψούντας Γερμανού προς τον Έλληνα μεγαλέμπορο Κ. Κωνσταντινίδη στη Μασσαλία, πληροφορούμαστε, ότι το έτος 1917-18 δυο χωριά της επαρχίας Σινώπης, το Γιοκαπίκιοϊ και η Σέρνα, προσχώρησαν στο ισλάμ, για να αποφύγουν το θάνατο. Ο ιερέας του χωριού Γιοκαπίκιοϊ πήρε το όνομα Αλή.¹⁰⁷⁶

¹⁰⁷⁴ Κυνηγόπουλος, Π., “Εκθέσεις περί των καταστροφών της επαρχίας Κολωνίας της Νικοπόλεως (1919)”, σ. 19. Εφ. Κωνσταντινούπολης “Νέα Ζωή”, (12.11.1910).

¹⁰⁷⁵ Κυνηγόπουλος, Π., “Η ωραία Κεράσους”, σ. 26.

¹⁰⁷⁶ Ασλανίδης, Σ., “Η ωραία Κεράσους”, Αθήνα (1976), σ. 91.

Μερικοί Έλληνες πήραν τότε τη ρωσική υπηκοότητα, αυτοχαρακτηρίζονταν Ρώσοι ορθόδοξοι και κατ' αυτόν τον τρόπο βρίσκονταν κάτω από την προστασία της ρωσικής πρεσβείας. Άλλοι, πάλι, προσχώρησαν στον προτεσταντισμό. Τα μέλη των άλλων χριστιανικών εκκλησιών δε διώκονταν από τους Τούρκους και δεν εξαναγκάστηκαν να αποχωρήσουν το 1923. Πολλοί από αυτούς, όμως, ήρθαν παρ' όλα αυτά, κατά την περίοδο της ανταλλαγής των πληθυσμών στην Ελλάδα.¹⁰⁷⁷

Είναι αναμφισβήτητο γεγονός ότι οι χριστιανικές μειονότητες που παρέμειναν στην Τουρκία καταπιέζονται ακόμα και σήμερα.¹⁰⁷⁸ Μπορεί εύκολα να φανταστεί κανείς πόσο πιο δύσκολη ακόμα είναι η κατάσταση των κρυπτοχριστιανών, οι οποίοι είναι επίσημα μουσουλμάνοι και ξέρουν καλά ότι στη συνείδηση των Τούρκων η προσχώρηση στον χριστιανισμό εξακολουθεί να συνεπάγεται ως τιμωρία το θάνατο.

Επίσης, οι «επίσημοι» χριστιανοί βρίσκονται υπό πίεση, οι «κρυφοί» όμως, διώκονται χωρίς οίκτο σε περίπτωση που γίνει γνωστή η ύπαρξή τους. Γι' αυτό και ασκούν τα θρησκευτικά καθήκοντά τους μόνο ύστερα από πολύ προσεκτικά μέτρα. Οι γέροι της κοινότητας, που αναλαβαίνουν το ρόλο κληρικών, δε διατηρούν καθόλου άμεση επαφή με το Πατριαρχείο, μια και αυτό βρίσκεται κάτω από τη συνεχή παρακολούθηση των τουρκικών αρχών.

Για την καθημερινή άσκηση των λατρευτικών καθηκόντων τους, οι κρυπτοχριστιανοί που ζουν σήμερα στην Τουρκία, αποφεύγουν κάθε ενέργεια που θα μπορούσε να δημιουργήσει κινδύνους. Μόνο κατά τους σημαντικότερους σταθμούς στη ζωή ενός ανθρώπου (βάπτιση, γάμος, θάνατος) αναζητούν την επαφή με το Πατριαρχείο. Κατά την παραμονή μου στην Κωνσταντινούπολη πριν λίγα χρόνια, έτυχε να είμαι αυτόπτης μάρτυρας του εξής περιστατικού: Μερικές γυναίκες από την Τραπεζούντα, έφεραν στο μαντήλι ενός πρόσφατα πεθαμένου συγγενούς τους, χώμα από την πατρίδα, για να το ευλογήσουν οι ιερείς του

¹⁰⁷⁷ Ανώνυμος, “*Το τραγούδι του νοσταλγού*”, στο: Π.Ε., Θεσσαλονίκη (1960), σ. 6055.

¹⁰⁷⁸ Epd Dokumentation, “*Christliche Minderheiten aus der Türkei*”, Nr. 49/79, Frankfurt (1979), Bezug: Gemeinschaftswerk der Evangelischen Publizistik, σ. 11 κ.ε.. Epd Dokumentation, Christen aus der Türkei suchen Asyl, Nr. 45/83, Frankfurt. (1983), σ. 14 κ.ε.. Hopfner, W., “*Türkische Christen in Midiyat*”, στο: Christentum und Islam, τ.1, Wiesbaden (1971), σ. 57 60. Flottau, H., “*Das Opfer des Dimitrios*”, στο: Suddeutsche Zeitung, München (5/6.1.1982).

Πατριαρχείου. Το λίγο αυτό χώμα μετά την ευλογία, ήταν το υποκατάστατο της χριστιανικής ταφής και θα σκορπιζόταν μετά την επιστροφή των γυναικών στην Τραπεζούντα πάνω στον τάφο του πεθαμένου.

Το τουρκικό κράτος σήμερα, είναι ένα μωσαϊκό από πολλά φύλα και λαούς.¹⁰⁷⁹ Όπως στο παρελθόν, ολιγάριθμα φύλα έχασαν την ταυτότητά τους και συγχωνεύτηκαν στον τουρκικό λαό, έτσι και οι λίγοι χριστιανοί που παρέμειναν στην Τουρκία δεν έχουν καμιά πιθανότητα να επιβιώσουν επί μακρόν.¹⁰⁸⁰

Η κατάσταση του Πατριαρχείου επιδεινώνεται μέρα με την ημέρα. Μετά τα γεγονότα του 1955,¹⁰⁸¹ του 1964¹⁰⁸² και του 1974¹⁰⁸³ εγκατέλειψαν πολλοί

¹⁰⁷⁹ Λαμέρας, Κ., "Πόσοι και ποίοι οι κάτοικοι της Μ. Ασίας μετά την ανταλλαγή", Αθήνα (1929), σ. 6 7 και 18 κ.ε.. Fitzner, R., "Anatolien", Berlin (1902), σ. 22 και 105. Banse, E., "Die Lander und Volker der Turkei", Braunschweig (1916), σ. 37.

¹⁰⁸⁰ Ενώ μέχρι το τέλος του 19^{ου} αι. ξεπερνούμε το 30% του συνολικού πληθυσμού, το ποσοστό των χριστιανών στην Τουρκία, μετά την γενοκτονία των Αρμενίων και την εξόντωση και απέλαση των Ελλήνων, μετά το 1923, έπεσε σε λιγότερο από το μισό τοις εκατό. Οι χριστιανοί αυτοί που έμειναν στην Τουρκία καταδιώκονται και αδικούνται μέχρι σήμερα, μολονότι η Τουρκία με την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάννης ανέλαβε την υποχρέωση «να εξασφαλίσει θρησκευτική ελευθερία και ισότητα δικαιωμάτων στις χριστιανικές μειονότητες». Η τουρκική πολιτική απέναντι στις μειονότητες σκόπευε και σκοπεύει σε τελευταία ανάλυση στην πλήρη αφομοίωση τους, όπως προκύπτει και από τα παρακάτω μέτρα που παίρνει σχετικά:

- Εισαγωγή της ισλαμικής θρησκευτικής αγωγής ως υποχρεωτικού μαθήματος.
- Άρνηση χορήγησης αδειών για χτίσιμο και επισκευή εκκλησιών.
- Επιβολή φορολογίας σε θρησκευτικές ενώσεις και συλλόγους.
- Αποκλεισμός των χριστιανών από την κατάληψη ανώτερων αξιωματικών στον στρατό και την δημόσια διοίκηση.
- Σύμφωνα με την § 5 του στρατιωτικού κώδικα οι χριστιανοί οπλίτες στέλνονται στις ανατολικές επαρχίες και ζουν υπό αυστηρές συνθήκες.
- Μετά από πράξεις βίας εναντίον τουρκικών ιδρυμάτων στο εξωτερικό, αρχίζουν συνήθως καμπάνιες φανατισμού από τις εφημερίδες που ελέγχονται από τον στρατό.
- Υποχρέωση χριστιανών καταστηματάρχων να απασχολούν μουσουλμάνους εργάτες και υπαλλήλους.
- Κλείσιμο μοναστηριών και ανάλογων ιδρυμάτων (π.χ. στο Μαρντίν).
- Κατάσχεση βιβλίων και ολόκληρων βιβλιοθηκών (π.χ. του αρχιεπισκόπου Hana Dolabani).
- Απαγόρευση της αγωγής των παιδιών στην χριστιανική πίστη και στη μητρική γλώσσα (βλ. υπουργείο παιδείας, 'Αγκυρα/AZ 000 196/27 12 1980).
- Τα δελτία ταυτότητας αναφέρουν το θρήσκευμα των χριστιανών. Σε μια νορβηγική επιτροπή που παρέμεινε από τις 3 μέχρι τις 14 Απριλίου 1981 στη Νότια Τουρκία, για να συγκεντρώσει πληροφορίες για την κατάσταση των χριστιανών στην Τουρκία, αναφέρθηκαν περιπτώσεις απόλυσης χριστιανών και υπαλλήλων, μόλις υπέβαλαν την ταυτότητα τους. Κατά E. Schmitt, Turkei, Berlin (1984), σ. 172. Βλ. ακόμη, Missir, L., "Die christliche Kirche in der Turkei", στο: "Christentum und Islam", τεύχ. 6, Wiesbaden (1975), σ. 51 κ.ε.. Καρυκοπούλου, Χ., "Το διεθνές καθεστώς του Οικουμενικού Πατριαρχείου", Αθήνα (1979), σ. 68 κ.ε..

¹⁰⁸¹ Ανώνυμος, "Die antigriechischen Tumulte vom 6/7 September 1955 in der Turkei", στο: Pogrom, Nr. 72/73, 11. Jhrg., Göttingen (1980), σ. 86 87. Yonan, G., "Die Lage der christlichen Minderheiten in der Turkei", στο: Pogrom, Nr. 64, 10. Jhrg., Göttingen (1979), σ. 42. Kadritzke, N. & Wagner, W., "Im Fadenkreuz der Nato", Berlin (1976), σ. 28. Λαμπρινίδης, Μ., "Ερχομαι από την Κωνσταντινούπολη", Αθήνα (1982), σ. 129-130.

χριστιανοί την Κωνσταντινούπολη. Από τις 120.000 που είχαν παραμείνει το 1924 δεν απομένουν, παρά 5.000 μέχρι 7.000 Έλληνες χριστιανοί στην Τουρκία.¹⁰⁸⁴ Οι περισσότεροι από αυτούς είναι ηλικιωμένοι που μεγάλωσαν με τον τόπο στον οποίο γεννήθηκαν και ανδρώθηκαν.

Το Πατριαρχείο με τον ελάχιστο πλέον αριθμό κληρικών, ασκεί σήμερα μια παθητική διπλωματία επιβίωσης.¹⁰⁸⁵ Το ξέρει βέβαια καλά πως μια τέτοια πολιτική δεν μπορεί να λειτουργήσει επί μακρόν. Σύμφωνα με τον τουρκικό νόμο, ο Πατριάρχης δεν είναι ο πνευματικός ηγέτης όλης της ελληνορθόδοξης εκκλησίας αλλά απλώς ο προκαθήμενος των ορθόδοξων χριστιανών στην Τουρκία. Γι' αυτόν τον λόγο, ο Πατριάρχης εκλέγεται από τους πολύ λίγους ορθόδοξους κληρικούς, που απέμειναν και κατέχουν την τουρκική υπηκοότητα. Ύστερα από αυτά είναι εύκολο να συνειδητοποιήσει κανείς ότι οι μέρες του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως είναι μετρημένες. Οι πρώτες επαφές και σκέψεις για τη μεταφορά του Πατριαρχείου έχουν ήδη γίνει ακόμα και από τους ίδιους τους κύκλους του.

Με την αναμενόμενη μεταφορά του Πατριαρχείου θα εξαφανιστούν βέβαια και τα τελευταία υπολείμματα του κρυπτοχριστιανισμού με όλες τις μορφές του. Η τελευταία και μοναδική ελπίδα των κρυπτοχριστιανών, να μπορούν δηλ. να ασκούν τη θρησκεία τους, τουλάχιστον στους βασικότερους σταθμούς της ζωής τους, θα πάψει πια να υπάρχει. Το φαινόμενο του κρυπτοχριστιανισμού θα ανήκει τότε πλέον αποκλειστικά στην ιστορία. Και όπως μιλάμε σήμερα για την ιστορία των αρχαίων λαών του μικρασιατικού χώρου, τους Λύδους, τους Φρύγες, τους Παφλαγόνες, έτσι θα αναφέρεται σύντομα πως κάποτε ζούσαν στην Τουρκία Έλληνες, στις τάξεις των οποίων υπήρχαν και κρυπτοχριστιανοί, οι οποίοι επί αιώνες ασκούσαν τον κρυπτοχριστιανισμό, για να επιβιώσουν ως

¹⁰⁸² Yonan, G., *“Die Lage der christlichen Minderheiten in der Turkei”*, στο: Pogrom, Nr. 64,10. Jhrg., Göttingen (1979), σ. 42-43.

¹⁰⁸³ Ο ίδιος, ό.π., σ. 43. Schmitt, E., *“Die Turkei”*, τ. 1, σ. 174.

¹⁰⁸⁴ Κουλόπουλος, Α., *“Ξεράθηκε η ζωή των Ελλήνων στην Κωνσταντινούπολη”*, στο: *“Ακρόπολις”*, Αθήνα (7.1.1982). Οικονομόπουλος, Κ., *“Αι σχέσεις Ελλάδος και Τουρκίας από του έτους 1923 μέχρι σήμερα”*, σ. 212. Νέτας, Β., *“Τι απέμεινε για αφανισμό στην Πόλη”*, στην: *“Ελευθεροτυπία”* (13.4.1982).

¹⁰⁸⁵ Spuler, B., *“Die Gegenwartsfrage der Ostkirchen”*, Wiesbaden (1940), σ. 103.

χριστιανοί —και έτσι μπόρεσε ιδιαίτερα στον Πόντο— να επιβιώσει ο λαός μέχρι τα τελευταία χρόνια.

Κατά τον Runciman η μεταφορά του Πατριαρχείου θα ισοδυναμούσε με καταστροφή. Δε βλέπει όμως και ο ίδιος βελτίωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων στο άμεσο μέλλον, έτσι ώστε η εξαφάνιση του Πατριαρχείου από την Κωνσταντινούπολη είναι μάλλον αναπόφευκτη.

Η θέση του Πατριαρχείου είναι θλιβερή και ανησυχητική. Το γεγονός ότι βρίσκεται σε μια «εχθρική» χώρα περιορίζει πολύ τις δραστηριότητές του, αν και ενισχύει την αναγνώρισή του. Εξακολουθεί πάντως να παραμένει το κέντρο της Ορθοδοξίας.¹⁰⁸⁶

Με τη συνεχή μείωση του έτσι και αλλιώς ελάχιστου πλέον ελληνοχριστιανικού πληθυσμού στη Μ. Ασία, μειώνεται πλέον και η δυσπιστία των Τούρκων απέναντι στο Πατριαρχείο, το οποίο θεωρούσαν πάντα ως το τελευταίο οχυρό της βυζαντινής αυτοκρατορίας.

Τελειώνοντας τη μελέτη αυτή θα ήθελα να δω κριτικά το θέμα των κρυπτοχριστιανών, προσπαθώντας να απαντήσω στα ερωτήματα: Πώς μπορεί να κρίνει κανείς τους κρυπτοχριστιανούς; Αποτελούν θύματα της εποχής τους, ή ήταν ίσως καιροσκόποι;

Είναι εύκολο να κατανοήσει και να αποδεχθεί κανείς τα κίνητρα των κρυπτοχριστιανών μέχρι τον 19^ο αι.. Αντίθετα δίκαια αναρωτιούνται μερικοί γιατί εκείνοι, που παρέμειναν κρυπτοχριστιανοί μέχρι την ανταλλαγή των πληθυσμών, δε φανέρωσαν την πίστη τους, όταν τους δόθηκε η ευκαιρία να το κάνουν. Νομίζω ότι πολλές απαντήσεις μπορεί να βρει κανείς σ' αυτό το ερώτημα και στα προηγούμενα κεφάλαια αυτής της μελέτης. Σε πολλά χωρία προκύπτει πως αυτό δεν ήταν πάντα δυνατόν.

Σήμερα εξάλλου, μας είναι δύσκολο να μεταφερθούμε υποθετικά σε μια κατάσταση στην οποία το να κρατήσεις μυστική τη χριστιανική σου πίστη, ήταν πρόβλημα επιβίωσης και σε μεγάλο ποσοστό των περιπτώσεων ήταν πραγματικά ζήτημα ζωής και θανάτου.

¹⁰⁸⁶ Runciman, S., *“Η μεταφορά του Πατριαρχείου θα είναι καταστροφή”*, στην εφ.: *“Βήμα”* (28.2.1982).

Σίγουρα, μερικοί, κάτω από τον μανδύα του κρυπτοχριστιανισμού εξασφάλισαν ασφαλώς μια άνεση. Η καιροσκοπική τους συμπεριφορά πρόσφερε προνόμια στους ίδιους και στις οικογένειές τους. Τα ποταπά κίνητρα τέτοιων ανθρώπων, ευτυχώς πολύ λίγων, δίνουν το δικαίωμα σε μερικούς να παρουσιάζουν τον κρυπτοχριστιανισμό ως φαινόμενο ιδιαίτερα αμφιλεγόμενο.

Κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει πως πάντα ο κρυπτοχριστιανισμός είχε ως πρωταρχική αιτία τη θέληση για επιβίωση, όμως προστέθηκαν σε αυτήν με τον καιρό ως παράσιτα προσωπικά συμφέροντα και προσωπικές εξυπηρετήσεις.

Είναι απόλυτα εξακριβωμένο, ότι σ' όλη τη διάρκεια της τουρκικής διακυβέρνησης δοκιμάστηκε σκληρά η δύναμη αντίστασης των ανθρώπων. Από τη φύση της, η δύναμη αντίστασης, έχει τα όρια της εκεί όπου αρχίζουν να υποφέρουν τα μέλη της οικογένειας. Η τάξη των ραγιάδων, των μη μουσουλμάνων, των καταπιεσμένων, έπρεπε να βρει διεξόδους, για να επιζήσει. Και μία από αυτές ήταν ασφαλώς ο κρυπτοχριστιανισμός.

Η επιλογή αυτού του δρόμου ήταν αναγκαστική, εξαιτίας των πολιτικοκοινωνικών συνθηκών στην Τουρκία. Για την ομάδα των ανθρώπων αυτών ήταν μάλιστα η μοναδική διέξοδος. Ο δρόμος αυτός δεν ήταν εύκολος και όταν συζητούμε ή μελετούμε το φαινόμενο του κρυπτοχριστιανισμού, πρέπει πάντα να είμαστε διατεθειμένοι να αποδεχθούμε ελαφρυντικά, όπως έκανε εξάλλου και η εκκλησία. Η εκκλησία άφηνε και τους δύο δρόμους ανοιχτούς: τον άμεσο και τον έμμεσο. Ίσχυε από τη μια μεριά το «ού δύνασθε δυσίν κυρίοις δουλεύειν»,¹⁰⁸⁷ αλλά από την άλλη και το «απόδοτε ουν τα του Καίσαρος τω Καίσαρι και τα του Θεού τω Θεώ».¹⁰⁸⁸

Στην περίπτωση δηλ. των ανθρώπων των οποίων η δύναμη αντιστάσεως ήταν μικρή, η εκκλησία έβαζε νερό στο κρασί. Ήξερε όμως τί έκανε, γιατί ο δρόμος προς το απόλυτο μαρτύριο θα οδηγούσε στην εξάλειψη των Ελλήνων χριστιανών στην Τουρκία και αυτός δεν ήταν ασφαλώς ο δικός της στόχος. Γι' αυτό και η ορθόδοξη εκκλησία παρακολουθεί την πορεία των κρυπτοχριστιανών με διάθεση βοήθειας και υποστήριξης. Στο σημείο αυτό βρισκόταν για ένα διάστημα σε

¹⁰⁸⁷ «Ουδείς δύναται δυσί κυρίοις δουλεύειν»· Ματθαίος 16, 24 και Λουκάς 16, 13.

¹⁰⁸⁸ «Απόδοτε ουν τα Καίσαρος Καίσαρι και τα του Θεού τω Θεώ»· Ματθαίος 22, 21.

συμφωνία και με την καθολική εκκλησία η οποία κατά τη διάρκεια των εξισλαμισμών στα Βαλκάνια, καταρχήν δεν έπαιρνε μέτρα εναντίον των κρυπτοχριστιανών της και τους επέτρεπε να συμμετέχουν στα μυστήρια.¹⁰⁸⁹

Η κατάσταση των ορθόδοξων κρυπτοχριστιανών στη Μ. Ασία δεν μπορούσε βέβαια από μερικές τουλάχιστον απόψεις να συγκριθεί με εκείνη των καθολικών κρυπτοχριστιανών στα Βαλκάνια. Η ορθόδοξη εκκλησία υποστήριζε τους κρυπτοχριστιανούς σε τέτοιο βαθμό, ώστε έστελνε μάλιστα κληρικούς μεταμφιεσμένους σε δερβίσηδες στις κοινότητες και επέτρεπε στους ιερείς να γίνονται εξωτερικά χότζηδες. Η εκκλησία δηλ. ήταν πάντοτε στο πλευρό των κρυπτοχριστιανών. Τα μοναστήρια και μερικές εκκλησίες είχαν αναλάβει να εξυπηρετούν τις πνευματικές ανάγκες των κρυπτοχριστιανών.¹⁰⁹⁰ Κρατούνταν μάλιστα και μητρώα στα οποία καταγράφονταν μέχρι την ανταλλαγή των πληθυσμών τα κρυπτοχριστιανικά μέλη των ενοριών.¹⁰⁹¹ Αυτή η μεθόδευση εξασφάλιζε από την μια μεριά την επιβίωση των κρυπτοχριστιανών και από την άλλη, τη συνέχεια της ορθόδοξης εκκλησίας.

Η σχέση λοιπόν ανάμεσα στην εκκλησία και τους κρυπτοχριστιανούς δεν ήταν κατά κανένα τρόπο μια μονομερής σχέση εξάρτησης. Άποψή μου μάλιστα, είναι, πως η μεγάλη συμβολή του κρυπτοχριστιανισμού έγκειται στο γεγονός ότι διατήρησε, στη ζωή, τον χριστιανισμό και τον Ελληνισμό από τα παράλια έως την ενδοχώρα της Τουρκίας. Ήταν αποκομμένοι από τη μητέρα Ελλάδα, παρά την έχθρα και τους διωγμούς εναντίον τους και μάλιστα επί αιώνες οι επιλογές τους ήταν περιορισμένες, ενώ άλλες φορές δεν είχαν καμία επιλογή.

Την άποψη αυτή συμμερίζονται και πολλοί άλλοι. Ο Νυμφόπουλος π.χ. γράφει: «Στους κρυπτοχριστιανούς της Σάντας χρωστούμε μεγάλη ευγνωμοσύνη. Σε αυτούς χρωστάει, η θρησκεία μας, την διατήρησή της και το χωριό μας την επιβίωσή του. Γιατί αγωνίστηκαν σε πολιτικά και μουσουλμανικά δικαστήρια για

¹⁰⁸⁹ Bartl, P., "Kryptochristentum und Formen des religiösen Synkretismus in Albanien", στο: Grazer und Münchener balkanologische Studien, "Beiträge zur Kenntnis Südosteuropas und des Nahen Orients", München (1967), σ. 1-18.

¹⁰⁹⁰ Σαλαπασιδής, Π., "Από την ιστορία των Κρυφών. Η περιπέτεια δύο Κρητών ναυτικών κατά το 1866 εις την Τραπεζούντα", στο: Π. Φ., τ. 2, Αθήνα (1937), σ. 452.

¹⁰⁹¹ Μαραβελάκης, Μ. & Βακαλόπουλος, Α., "Αι προσφυγικοί εγκαταστάσεις εν τη περιοχή της Θεσσαλονίκης", Θεσσαλονίκη (1955), σ. 92. Πανάρετος, "ο Πόντος ανά τους αιώνες", Δράμα (1927), σ. 121.

τους χριστιανούς αδελφούς των (οι οποίοι δεν μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως μάρτυρες στα δικαστήρια). Από το 1665 ήταν οι προστάτες των χριστιανών συμπατριωτών τους σε δύσκολες περιστάσεις, στις οποίες κατέληγαν οι χριστιανοί κατά την διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους απέναντι σε «γνήσιους» μουσουλμάνους των γειτονικών χωριών».¹⁰⁹²

Μια ανάλογη άποψη συμμερίζεται και ο Χειμωνίδης, όταν γράφει: «Κατά την περίοδο του πιο άγριου θρησκευτικού φανατισμού δεν θα μπορούσαμε να είχαμε πετύχει τίποτε χωρίς τους κρυπτοχριστιανούς. Χρωστούμε λοιπόν ευγνωμοσύνη σε αυτούς τους “κρυφούς” της Σάντας».¹⁰⁹³

Ο Βακαλόπουλος και ο Μαραβελάκης διηγούνται για κρυπτοχριστιανικές οικογένειες οι οποίες ανέβηκαν κοινωνικά και ανέλαβαν υψηλά αξιώματα, αποχτώντας έτσι τη δυνατότητα να προστατεύουν τους χριστιανούς συμπατριώτες τους από την καταπίεση των Τούρκων.¹⁰⁹⁴

Από τις πολλές συνεντεύξεις με Πόντιους ξεχωρίζω την ιστορία που διηγήθηκε, στον Κων/νο Φωτιάδη, ο κ. Ελευθεριάδης, ο οποίος είχε ζήσει με κρυπτοχριστιανούς. Οι κρυπτοχριστιανοί βοηθούσαν πάντα τους χριστιανούς αδελφούς των: Έδιναν π.χ. κρυφά πληροφορίες σε καταδιωκόμενους, οι οποίοι διέτρεχαν κίνδυνο, τους έκρυβαν στα σπίτια τους και αναζητούσαν δυνατότητες να τους βοηθήσουν στη διαφυγή τους στη Ρωσία.¹⁰⁹⁵

Η πολύ γνωστή κρυπτοχριστιανική οικογένεια Ζατίρ Ζατέν, η οποία για μεγάλα διαστήματα κατείχε με τα μέλη της το πόστο του επάρχου διοικητή, δεν εφάρμοζε πολλές φορές αποφάσεις του σουλτάνου, οι οποίες ήταν σε βάρος των χριστιανών. Σε συνεργασία με άλλους κρυπτοχριστιανούς υπαλλήλους ελάφρυνε τη θέση των χριστιανών, όπου και όταν βέβαια μπορούσε. Αυτοί οι εκπρόσωποι του κρυπτοχριστιανισμού, στην κυβέρνηση και στις αρχές, ήταν γνωστοί μόνο

¹⁰⁹² Νυμφόπουλος, Μ., “Ιστορία της Σαντάς και του Πόντου”, Δράμα (1955), σ. 102.

¹⁰⁹³ Χειμωνίδης, Φ., “Ιστορία και στατιστική Σαντάς”, Θεσσαλονίκη (1972), σ. 117.

¹⁰⁹⁴ Μαραβελάκης, Μ. & Βακαλόπουλος, Α., “Αι προσφυγικοί εγκαταστάσεις εν τη περιοχή Θεσσαλονίκης”, Θεσσαλονίκη (1955), σ. 324.

¹⁰⁹⁵ Φωτιάδης, Κ., “Οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου”, αρ. 23, αφηγητής Ε. Ελευθεριάδης. Παπαδόπουλος, Δ., “Γενεαλογικός Κώδικας Σταυρί”, Θεσσαλονίκη (1961), σ. 37.

στους δημογέροντες των χωριών και μόνο αυτοί μπορούσαν να έρθουν σε επαφή μαζί τους.¹⁰⁹⁶

Ο Λεωνίδας Ιασωνίδης, πρώην υπουργός —καταγόταν από τον Πόντο—, είπε το 1932 στο ελληνικό κοινοβούλιο για τον κρυπτοχριστιανισμό: «Υποκλινόμαστε και τιμούμε τη Θεία αυτή Σκιά».¹⁰⁹⁷

Στη Θεσσαλονίκη υπάρχουν ονόματα οδών που προέρχονται από κρυπτοχριστιανικά χωριά ή οικογένειες —ένα ακόμα σημείο αναγνώρισης των ανθρώπων αυτών.¹⁰⁹⁸

Μερικές αρνητικές εκτιμήσεις πρέπει μάλλον, σύμφωνα με όσα ξέρουμε, να τις αποδεχτούμε. Υπήρξαν, πράγματι, και κρυπτοχριστιανοί που κατείχαν εξέχουσες θέσεις για οικονομικούς λόγους, για χάρη της περιουσίας τους δηλαδή, παρέμειναν κρυπτοχριστιανοί μέχρι την ανταλλαγή των πληθυσμών. Αυτές όμως οι μεμονωμένες περιπτώσεις δε δικαιολογούν, κατά τη γνώμη μου, τις προκαταλήψεις μερικών ιστορικών, όπως π.χ. την παρακάτω, για τους Κρωμνιώτες, οι οποίοι «ανάλογα με την περίπτωση ήταν και τα δύο, πονηροί και γενναίοι. Το θάρρος τους όμως, μπορεί να ήταν και πείσμα ή στενοκεφαλιά. Σε πολλές περιπτώσεις ισχύει απόλυτα η άποψη ότι ήταν και τα δύο, χριστιανοί και μουσουλμάνοι, ανάλογα με τις απαιτήσεις των περιστάσεων».¹⁰⁹⁹

Σε αντίθεση, προς την άποψη αυτή, ο Dawkins γράφει για τους Σταυριώτες: «Ως σοβαροί χριστιανοί οι άνθρωποι αυτοί αισθάνονταν ότι εκπροσωπούν τα υπολείμματα του μεγάλου πολιτισμού της χώρας των και ότι μόνον με την κρυφή τους πίστη θα παραμείνουν ενωμένοι, για να μπορέσουν να αποφύγουν τον κίνδυνο μιας καταστροφής, όπως εκείνη που συνέβη στους χριστιανούς της πεδιάδας του Όφεως τον 17^ο αι.»¹¹⁰⁰

¹⁰⁹⁶ Φωτιάδης, Κ., ό.π., Αθανασιάδης, Σ., *“Ιστορία και Λογογραφία της Σαντάς”*, τ. 1, Θεσσαλονίκη (1967), σ. 106.

¹⁰⁹⁷ Κανδηλάπτης, Γ., *“Ποντιακοί αναμνήσεις”*, Θεσσαλονίκη (1965), σ. 15.

¹⁰⁹⁸ Παραφεντίδου, Ε., *“Σταυρίται ή Σταυριώται”*, στο: Μακεδονικόν Ημερολόγιον, Θεσσαλονίκη (1950), σ. 268.

¹⁰⁹⁹ Ballance, S., Bryer, A. & Winfield, W., *“Nineteenth century monuments”*, στο: Α.Π., τ. 2^ο, Αθήνα (1966), σ. 271. Βλ. και Bryer, A., *“The Crypto christians of the Pontos”*, στο: Δ.Κ.Μ.Σ., τ.4, Αθήνα (1983), σ. 33.

¹¹⁰⁰ Dawkins, R. M., *“The Chrypto Christians of Turke”*, στο: Byzantion, τ. 8^{ος}, Αθήνα (1933), σ. 274.

Σύμφωνα με τον Πόντιο Σιδέρη, οι κρυπτοχριστιανοί ήταν αναγκασμένοι να ακολουθήσουν τον «τρίτο» δρόμο. «Τον δρόμο στην εκκλησία δεν τον μπορούσαν, τον δρόμο στο τζαμί δεν ήθελαν να τον πάρουν». Το να ζει κανείς ως κρυπτοχριστιανός σήμαινε λοιπόν, κατά την άποψη του να βρει έναν συμβιβασμό ανάμεσα στις δύο θρησκείες, όπως το εκφράζει με την ακόλουθη παραβολή, που αναφέρεται σε έναν σοφό ποιητή της Ανατολής και καταγόταν από την Περσία. Ρώτησε το αγκάθι που του είχε φυσήξει ο αέρας στα πόδια του: «Από πού κατάγεσαι από το ρόδο ή από τον υάκινθο, γιατί έχεις τη μυρωδιά και των δύο λουλουδιών;» Και το αγκάθι απάντησε: «*Ούτε από το ένα ούτε από το άλλο. Πήρα μόνον την ευωδιά τους, γιατί έζησα και με τα δύο*».¹¹⁰¹

Εν κατακλείδι, θέλω να παρουσιάσω ακόμη μια φορά τη θέση μου απέναντι στο κρυπτοχριστιανικό φαινόμενο, με βάση προσωπικές μου σκέψεις και τα δεδομένα που «πέρασαν» από τα χέρια μου.

Τη διάσωση της τιμής της οικογένειας και της ελευθερίας την αναγνωρίζω ως δικαιολογία για την αλλαγή της πίστης. Αυτήν την αιτία την συναντά κανείς συχνότερα στους φτωχούς ανθρώπους, παρά στα ανώτερα στρώματα, στα οποία, άλλα κίνητρα έπαιζαν σπουδαιότερο ρόλο, τα οποία δεν τα αποδέχομαι. Υπήρξαν εντολές κατά τις οποίες εκπρόσωποι του κλήρου, του ανώτερου κοινωνικού στρώματος και παλιών βυζαντινών ευγενών οικογενειών άλλαζαν την πίστη και πάντρευαν ακόμα τις θυγατέρες τους με ισχυρούς μουσουλμάνους, για να ενισχύσουν την κοινωνική θέση τους και να παραμείνουν στο μοχλό της εξουσίας.

Το αίτημα για απαλλαγή από τη διπλή ζωή, που έθεταν οι (περισσότεροι) κρυπτοχριστιανοί, μόλις κάποιος νόμος επέτρεπε τη φανέρωσή τους, αποτελεί για μένα απόδειξη της συνεχούς προσπάθειάς τους για θρησκευτική ελευθερία και του διαρκούς αγώνα τους για αυτήν.¹¹⁰²

Στα χρόνια 1856 μέχρι 1900 χτίστηκαν στον Πόντο χιλιάδες καινούριες εκκλησίες, εκατοντάδες από αυτές μόνο στην περιοχή Κρώμνης, το κέντρο του

¹¹⁰¹ Σιδερής, Α., «Οι Εξισλαμισμοί και εκτουρκισμοί στον Πόντο», στο: Βήμα Ε.Λ.Θ., τ. 159, Θεσσαλονίκη (1982). Ο ίδιος, «Αναλαμπές στα παρελθόντα μιας χαμένης πατρίδας», Κιλκίς (1978), σ. 232.

¹¹⁰² Το έτος 1857 ομολόγησαν συνολικά 17.260 Κρυπτοχριστιανοί την χριστιανική πίστη τους. Bryer, A., «The Crypto christians of the Pontos», στο: Δελτίο, Κ.Μ.Σ., Αθήνα (1983), σ. 41.

κρυπτοχριστιανισμού.¹¹⁰³ Συχνά οι άνθρωποι δεν είχαν σπίτια να μείνουν και παρ' όλα αυτά έχτιζαν εκκλησίες. Τόσο σημαντική θεωρούσαν την πίστη τους.

Ο κρυπτοχριστιανισμός είναι απόδειξη για την ένταση ενός ψυχικού πνευματικού αγώνα. Αν οι άνθρωποι αυτοί ήθελαν απλώς να σώσουν τη ζωή τους και την περιουσία τους, θα είχαν ασπαστεί απλούστατα τον ισλαμισμό. Εκείνοι οι οποίοι κατά τη διάρκεια της ημέρας φορούσαν το φέσι, το βράδυ όμως το έβγαζαν και πήγαιναν στις υπόγειες εκκλησίες, για να συμμετάσχουν στα μυστήρια της εκκλησίας, το έκαναν για να διατηρήσουν το χριστιανισμό και τον Ελληνισμό. Ο κρυπτοχριστιανισμός αποτελεί απόδειξη για τη δύναμη αντίστασης των ηθικών αρχών της ελληνικής παράδοσης, είναι ο αγώνας συνείδησης για την ψυχική και πνευματική ελευθερία. Στην ιστορία του Ελληνισμού ο κρυπτοχριστιανισμός, ως φαινόμενο, αποτελεί ένα ξεχωριστό κεφάλαιο, που δεν έχει πάρει ακόμη τη θέση που του αρμόζει.

Εάν δούμε και το κομμάτι της διασποράς ανακαλύπτουμε ότι από τον μεγάλο δείκτη γεννητικότητας, που επικρατεί στην ορεινή Τραπεζούντα, έχει οδηγήσει τους Πόντιους και γενικότερα τους κρυπτοχριστιανούς της περιοχής, σε μία μαζική μετανάστευση στο εσωτερικό της Τουρκίας ή και στο εξωτερικό. Εκτός από την εκούσια μετανάστευση, το τουρκικό κράτος κατά καιρούς και λόγω κινδύνων "κατολισθήσεων" μετεγκατέστησε ολόκληρα χωριά στις περιοχές της Αλεξανδρέττας, της Ίμβρου και της κατεχόμενης Κύπρου. Η εσωτερική μετανάστευση είχε σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία πολυπληθών Ελληνικών κοινοτήτων, που διατηρούν ακόμη και σήμερα τη γλώσσα, στην Προύσα, στην Κωνσταντινούπολη, στη Μερσίνα, στη Σμύρνη και αλλού.

Κατά τον Π. Καρολίδη, όταν πρωτοεμφανίστηκαν οι οθωμανοί Τούρκοι στη Μ. Ασία (13^ο αι.), αριθμούσαν, συνολικά, γύρω στα 50.000 άτομα. Την ίδια περίοδο οι κάτοικοι της Μ. Ασίας (οι περισσότεροι χριστιανοί και με ελληνική παιδεία) υπολογίζονται σε πάνω από 20.000.000.

¹¹⁰³ Ballance, S., Bryer, A. & Winfield, D., *"Nineteenth-century monuments in the city and vilayet of Trebizond"*, στο: Α.Π., τ. 28, Αθήνα (1966-67), σ. 273.

Τα πληθυσμιακά αυτά μεγέθη ανατρέπονται και αντιστρέφονται στις αρχές του 20^{ου} αι.: Οι 50.000 οθωμανοί Τούρκοι ανεβαίνουν σε 9.000.000, κατά το Γάλλο ερευνητή Cuinet, ενώ τα 20.000.000 των χριστιανών του 13^{ου} αι. κατεβαίνουν πολύ χαμηλότερα . Στο υπόμνημα που υποβάλλει το Οικουμενικό Πατριαρχείο προς τη Διάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων (Μάρτιος 1919), τους υπολογίζει, με βάσιμους υπολογισμούς, σε 2.300.000 άτομα.

Η κάθετη αυτή αντιστροφή των πληθυσμιακών μεγεθών είναι βέβαιο ότι οφείλεται σε τρεις κύριους λόγους:

1) Στους βίαιους μαζικούς εξισλαμισμούς, οι οποίοι φτάνουν στη μεγαλύτερή τους έξαρση το 17^ο αι.. Ο αιώνας αυτός σημαδεύεται από το μαρτυρικό θάνατο τεσσάρων οικουμενικών πατριαρχών: του Κύριλλου Λούκαρη (1637), του Κονταρή (1639), του Παρθενίου Β' (1652), του Παρθενίου Γ' (1657), αλλά και από τους μαζικούς εξισλαμισμούς ολόκληρων περιοχών: της Τόνιας, δυτικά της Τραπεζούντας, και του Όφη, ανατολικά.

2) Στην τακτική του παιδομαζώματος, του σατανικού αυτού σχεδίου που εφαρμόστηκε για περίπου 400 χρόνια (1425-1721).

3) Στην εποικιστική πολιτική των σουλτάνων: σε περιοχές με πολυπληθές χριστιανό-ελληνικό στοιχείο εγκαθιστούσαν, βάσει σχεδίου, μουσουλμανικούς πληθυσμούς άλλων περιοχών, με στόχο τη σταδιακή μείωση και την, καθ' οιονδήποτε τρόπο, εξόντωση των χριστιανών.

Εκτός, όμως, από την αισθητή μείωση του χριστιανικού ελληνικού στοιχείου, οι εξισλαμισμοί είχαν και τρεις άλλες συνέπειες ως διεξόδους σωτηρίας:

1) Την καταφυγή των χριστιανών στο εσωτερικό της χώρας, σε περιοχές ορεινές και απρόσιτες, κυρίως εκεί όπου υπήρχαν Μοναστήρια, τα οποία είχαν την προστασία των σουλτάνων: Παναγίας Σουμελά, Αγ. Γεωργίου Περιστερεώτα, Αγ. Ιωάννη Βαζελώνα κ.ά..

2) Την καταφυγή σε χώρες του εξωτερικού (Ρουμανία, Καύκασο, Ν. Ρωσία).

3) Την καταφυγή στον κρυπτοχριστιανισμό. Στην περιοχή της Μ. Ασίας λειτούργησαν, σε μεγάλο βαθμό, και οι τρεις αυτές διεξοδοί σωτηρίας, ακριβώς διότι οι εξισλαμισμοί ήταν και συχνοί και μαζικοί.

Έτσι, λοιπόν, ερμηνεύεται το φαινόμενο με την κάθετη μείωση του χριστιανικού στοιχείου όλου του μικρασιατικού χώρου στο 1/10, περίπου, του αρχικού πληθυσμού (τα 20.000.000 κατεβαίνουν σε 2.300.000 άτομα). Από θρήνο του 15^{ου} αι. πληροφορούμαστε ότι, στους τελευταίους αιώνες του Βυζαντίου και μέχρι τις αρχές της τουρκοκρατίας, ο χριστιανισμός έχασε: 18 Αρχιεπισκοπές, 51 Μητροπόλεις, 478 Επισκοπές. Η κατάσταση αυτή δείχνει καθαρά τη μεγάλη πολιτιστική αλλαγή που παρατηρήθηκε στη Μ. Ασία μέχρι το 15^ο αι., οπότε ολοκληρώνεται η κατάκτηση του Βυζαντινού κράτους από τους Τούρκους. Πράγματι, από τις 72 Μητροπόλεις του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως και τις 118 Επισκοπές (15^{ος} αι.), μόνο οι 17 και 3, αντίστοιχα, ήταν οι καθαρά μικρασιατικές.

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑΣ

Ένας από αυτούς τους λαούς, που έχει υποστεί όλες τις μορφές και τις μεθόδους γενοκτονίας και συγκεκριμένα από το ίδιο στρατοκρατικό καθεστώς, που είναι υπεύθυνο για το ολοκαύτωμα του αρμενικού λαού, τον αφανισμό της κουρδικής εθνότητας και τη διχοτόμηση της Κύπρου, είναι βεβαίως και ο Ελληνισμός του Πόντου.

Στα νέα (αποσυρθέντα πλέον) σχολικά εγχειρίδια έχουν υποβαθμιστεί τα γεγονότα, που σχετίζονται με τη μικρασιατική καταστροφή, ενώ έχουν αποσιωπηθεί οι γενοκτονίες και οι σφαγές των Ποντίων, των Αρμενίων και των Ασυριών στο όνομα της «συναδέλφωσης των λαών», προφανώς επειδή οι Τούρκοι είναι οι ΝΑΤΟϊκοί «σύμμαχοί» μας και επειδή το κεμαλικό καθεστώς αποτελεί «υπόδειγμα» κράτους για το μουσουλμανικό κόσμο.

Οι Τούρκοι αρνούνται σήμερα τη σφαγή του 1922 – τη σφαγή των Ελλήνων. Κι όταν βρίσκονται αντιμέτωποι με αδιάσειστα ντοκουμέντα, τα αποδίδουν στις αναπόφευκτες ακρότητες του πολέμου. Η αλήθεια είναι πολύ διαφορετική. Η Γενοκτονία των χριστιανών ήταν ένα καλά μελετημένο σχέδιο εξόντωσης όλων των μειονοτήτων της άλλοτε κραταιάς Αυτοκρατορίας. Ένα σχέδιο που άρχισε να εφαρμόζεται από το 1914, με τον πρώτο διωγμό. Και ολοκληρώθηκε με την καταστροφή του 1922.

Η γενοκτονία αποτελεί το κεντρικό ζήτημα στον Ποντιακό Ελληνισμό και η 19^η Μαΐου θα πρέπει να γίνει μία πανευρωπαϊκή ημέρα θυμάτων του κεμαλισμού. Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου είναι ένα από τα πρωτοφανή εγκλήματα στην ανθρώπινη ιστορία, ένα ζήτημα του 20^{ου} αι., που επανέρχεται σήμερα ως θέμα αναγνώρισης της τέλεσής του. Ως θέμα απελευθέρωσης από το στίγμα του εγκληματία τουρκικού κράτους και πραγματικού εκδημοκρατισμού του, που οδηγεί στην αληθινή ελευθερία όλων των λαών της ανατολικής

Μεσογείου και του Εύξεινου Πόντου, στην αληθινή φιλία που δεν καταργεί τη μνήμη.¹¹⁰⁴

Τα εγκλήματα για να μην επαναληφθούν πρέπει να αποκαλύψουμε τους υπεύθυνους και τους λόγους, που τους οδήγησαν σ' αυτές τις πράξεις. Να ξεγυμνώσουμε την αλήθεια, όσο ανήθικη κι αν είναι αυτή, και να την παρουσιάσουμε ωμή, χωρίς στολίδια στον αδέκαστο κριτή, την παγκόσμια κοινή γνώμη, που ξέρει να δικάζει και να καταδικάζει χωρίς ιδιοτέλειες. Σήμερα που ένας άλλος αυτόχθων λαός, οι Κούρδοι, υφίστανται από το ίδιο ρατσιστικό κράτος την τρίτη γενοκτονία του αιώνα μας πρέπει να γίνει το πρώτο βήμα.

Φοβερή Γενοκτονία σε βάρος του εβραϊκού λαού και των σλαβικών λαών διέπραξε και η Γερμανία στη διάρκεια του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου. Όμως η χώρα αυτή ζήτησε συγγνώμη και εξιλέωση από τους συγγενείς των θυμάτων. Η σημερινή Τουρκία, αν θέλει να λέγεται ευρωπαϊκή χώρα, μια και κόπτεται να γίνει μέλος της Ε.Ε., οφείλει να ακολουθήσει το γερμανικό παράδειγμα. Το ελληνικό Κοινοβούλιο οφείλει να συγκροτήσει διακοινοβουλευτική επιτροπή και σε συνεργασία με τα πανεπιστημιακά Ιδρύματα, τα προσφυγικά Σωματεία και τους άλλους λαούς της Μ. Ασίας, που υπέστησαν ανάλογες γενοκτονίες, να προωθήσει το ζήτημα της αναγνώρισης των γενοκτονιών. Η γραμμή της ελληνικής αντίστασης στο σύγχρονο τουρκικό επεκτατισμό αρχίζει από την αναγνώριση της ποντιακής γενοκτονίας.¹¹⁰⁵

¹¹⁰⁴ Μέρος της ομιλίας του Φάνη Μαλκίδη στην 2^η Πανελλήνια Συνάντηση Ποντιακής Νεολαίας, η οποία πραγματοποιήθηκε στην Κοζάνη.

¹¹⁰⁵ Άρθρο του Κ. Φωτιάδη στο αφιέρωμα του περιοδικού ΑΡΜΕΝΙΚΑ για "Η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου".

ΔΙΩΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΕΘΝΟΤΗΤΩΝ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ ΕΩΣ ΤΟΝ 20^ο ΑΙΩΝΑ

Παραθέτω σε αυτό το σημείο έναν πίνακα, όπου παρουσιάζονται οι διώξεις των εθνοτήτων στην Τουρκία. Μπαίνει σε αυτό το σημείο της μελέτης μου, διότι μετά από αυτόν τον πίνακα ακολουθεί πρόσφατο δημοσίευμα, που αφορά διώξεις και προκλήσεις, από πλευράς Τουρκίας, σε συγκεκριμένα πρόσωπα και ναούς. Σκοπός μου είναι να δούμε ότι ο διωγμός και η τρομοκρατία ήταν και παραμένει πάγια τακτική. Ο πίνακας, που θα παρουσιάσω, έχει στοιχεία από το 1822 έως το έτος 1974 και απεικονίζονται οι χρονολογίες, σε σχέση με τις εθνικότητες, τις τοποθεσίες και τους αριθμούς των θυμάτων:¹¹⁰⁶

Έτος	Εθνικότητα	Χώρος/Τόπος	Αριθμός Θυμάτων
1822	Έλληνες	Χίος	5.000
1823	Έλληνες	Θεσσαλονίκη	874
1850	Ασσύριοι	Μουσούλη	10.000
1860	Μαρωνίτες	Λίβανο	12.000
1876	Βούλγαροι	Βουλγαρία	14.000
1887	Αρμένιοι	Βαγιαζίτ	1.400
1879	Χριστιανοί	Αρμενία	1.250
1881	Χριστιανοί	Αλεξάνδρεια	2.000

¹¹⁰⁶ Υπολογίζονται οι Έλληνες, που εκδιώχθηκαν, από τις εστίες τους στη Μ. Ασία και την Ανατολική-Θράκη πλέον 3.000.000, εάν ληφθεί υπόψη ότι μόνο στη Ρωσία είχαν καταφύγει 500.000-700.000. Επίσης η αναφορά, μόνο στο χριστιανικό πληθυσμούς, δεν έχει πρόθεση να υποτιμήσει τον αγώνα του κουρδικού λαού, για στοιχειώδη ανθρώπινα δικαιώματα. Σύμφωνα με την τουρκική διοίκηση, άνω των 20.000 Κούρδων έχασαν τη ζωή τους μετά το 1985 μέχρι και τον Μάιο του 1996. Τα παραπάνω στοιχεία συνελλέγησαν από ολόκληρη τη βιβλιογραφία που παραθέτω στη μελέτη μου.

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

1892	Βεζίριδες	Μουσούλη	3.500
1894	Αρμένιοι	Σαμψούντα	12.000
1895-1896	Αρμένιοι	Αρμενία	150.000
1896	Αρμένιοι	Κων/πολη	9.500
1896	Αρμένιοι	Βαν	8.000
1903-1904	Έλληνες	Μακεδονία	14.000
1904	Αρμένιοι	Σαμψούντα	5.640
1915-1918	Αρμένιοι	Τουρκία	1.550.000
1915-1922	Έλληνες	Πόντος	350.000
1915-1922	Έλληνες	Τουρκία (πλην περιοχής Πόντου)	350.000
1925	Κούρδοι	Μερσίμ	66.000
1974	Έλληνες	Κύπρου	2.000
Σύνολο			2.500.290

ΔΙΩΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ

Ιστορικές σημειώσεις του Πατριαρχείου για τους διωγμούς των ανατολικοθρακών και τις αντιδράσεις του¹¹⁰⁷

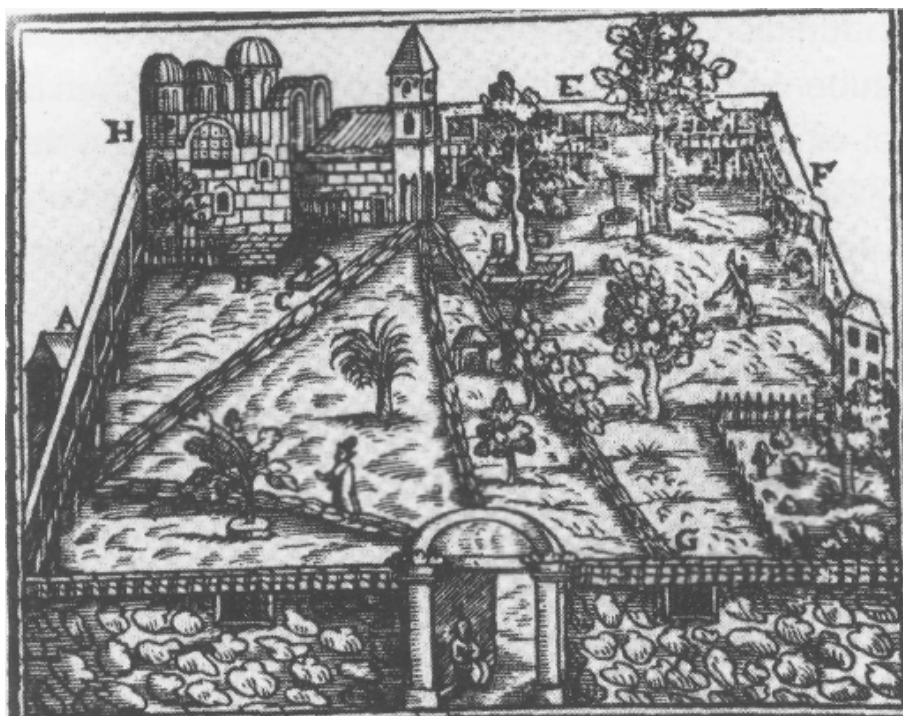
Η έναρξη συστηματικών διωγμών:

«Άμα τη ανακαταλήψει της Αν.Θράκης υπό του τουρκικού στρατού παρατηρήθη ότι εις τινα μέρη, ιδία περί την Αδριανούπολιν, αι Οθωμανικαί αρχαί ήρξαντο μετερχόμεναι απέναντι του ομογενοῦς στοιχείου ανεξήγητόν τινα

¹¹⁰⁷ Από το βιβλίο 'Αλησμόνητες Πατρίδες της Θράκης', Ν.Μουτσόπουλος-Κ.Βακαλόπουλος-Αρ.Κεσόπουλος

πολιτικήν εχθρότητος και δη και εξοντώσεως αυτού. Η πολιτική αυτή συνίστατο εις την υπό διαφόρους προφάσεις, ή και άνευ τοιούτων έτι, σύλληψιν και φυλάκισιν των Χριστιανών προκρίτων, εις την υπόθαψιν και ενθάρρυνσιν αγριοτήτων, βεβηλώσεων και αρπαγών, διαπραττομένων εκ μέρους αραβικών, λαζικών και άλλων ατάκτων σιφών, εκ των μετασχόντων της εκστρατείας, και τέλος εις τον υπ' αυτών πλέον των επιτοπίων αρχών διενεργούμενον βίαιον εκδιωγμόν των κατοίκων ομογενών τινών χωρίων, εξαναγκασθέντων εν τέλει ίνα απέλθωσιν εκτός των ορίων του κράτους.

Τα επελθόντα γεγονότα, σαφή και απτά, εδικαίωσαν τους φόβους τούτους, ουδεμία δε αμφιβολία υπελείφθη ότι **επρόκειτο περί συστηματικού σχεδόν εκδιωγμού των ομογενών της Θράκης και αντικαταστάσεως αυτών δια μουσουλμάνων μεταναστών προς αλλοίωσιν του θρησκευτικού και εθνολογικού χαρακτήρος της χώρας ταύτης».**

‘Οικουμενικό πατριαρχείο’

ΠΗΓΗ: Baum Wilhelm, “The Christian Minorities in Turkey”, Kitab, Wien, σελ.35.

ΟΙ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΟΙΚ. ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ¹¹⁰⁸

«Το Οικουμενικόν Πατριαρχείον, εν επιγνώσει της αποστολής αυτού, προέβη ευθύς εξ αρχής εις την λήψιν των νομίμων μέτρων ζητούν εκάστοτε αμέσως ή εμμέσως, δι' εγγράφων και δι' επί τούτω αποστελλομένων επιτροπών, την θεραπείαν του κακού αλλά το κακόν δεν εθεραπεύετο, τουναντίον μάλιστα ημέρα τη ημέρα εξογκούμενον ηπείλει γενικωτέραν καταστροφήν. Τότε **επιτροπή, επί κεφαλής έχουσα τον Οικουμενικόν Πατριάρχην**, επισκεφθείσα τον υπουργόν της Δικαιοσύνης επέδωκεν αυτώ έντονον μαζβατάν. Ο υπουργός αναγνούς απέρριπεν αυτόν διά την εν αυτώ χρήσιν της λέξεως 'διαμαρτυρία' και την επίρριψιν ευθύνης εις την Κυβέρνησιν. Το γεγονός τούτο, μαρτυρούν ανευλάβειαν προς το πρόσωπον και το αξίωμα του Οικουμενικού Πατριάρχου, επήνεγκε κατ' ανάγκην **την διακοπήν της σχέσεως μεταξύ του υπουργείου της Δικαιοσύνης και του Οικουμ. Πατριαρχείου**, και ηνάγκασε το τελευταίον τούτο όπως διά τακρίριου προς τον Μ. Βεζύρην **Σαήτ Χαλήμ** πασάν το μεν καταγγείλη την στάσιν του υπουργού, το δε επιμείνη εις το περιεχόμενον του μαζβατά, ούτινος αντίγραφον συναπεστέλλετο.

Ο Μ. Βεζύρης και προφορικώς και γραπτώς προσπαθήσας να ικανοποιήση το Οικουμ. Πατριαρχείον παρεκάλεσεν όπως επαναληφθώσι και πάλιν αι μετά του υπουργείου της Δικαιοσύνης σχέσεις αυτού. Τούτου γενομένου, επεδόθη δι' ειδικής επιτροπής τω τελευταίω τούτω τακρίριον εξαιτούμενον την κατάπαυσιν της οσημέραι επεκτεινομένης μεταναστεύσεως των ομογενών και την τιμωρίαν των προκαλούντων αυτήν κυβερνητικών υπαλλήλων. Συγχρόνως δε η ως άνω επιτροπή ενετάλη όπως και προφορικώς αναπτύσουςα το τακρίριον ζητήση την αποδίωξιν των κακοποιών στοιχείων, την απόδοσιν των αρπαγέντων κτημάτων και την επάνοδον των εκπατρισθέντων εις τας εστίας αυτών.

Εδόθησαν και πάλιν τότε κυβερνητικάί υποσχέσεις περί αμέσου καταστολής του κακού και εξήρθη η ανάγκη της συναδελφώσεως των στοιχείων, εθεωρήθη

¹¹⁰⁸ Από τα βιβλία 'Άλησμόνητες Πατρίδες της Θράκης', Ν.Μουτσόπουλος-Κ.Βακαλόπουλος-Αρ.Κεσόπουλος Από το βιβλίο 'Μαύρη Βίβλος διωγμών και μαρτυριών του εν Τουρκία Ελληνισμού' (1914-8), έκδ. Οικουμ. Πατριαρχείου, Κων/πολη) 1919

όμως αδύνατος η παλιννόστησις των εκπατρισθέντων, ως τούτο αυτός ο Μ. Βεζύρης εδήλωσε τω εξοχ. προσβευτή της Ρωσία. Εν τω μεταξύ όμως η κατάσταση επεδεινούτο διά της εισπηδήσεως και επεκτάσεως του διωγμού και εν αυτή τη Μ. Ασία, το δε Πατριαρχείον μη δυνάμενον άλλο τι να πράξη ενέκρινεν όπως, το μεν προς εκδήλωσιν του μεγάλου πένθους αυτού αποφύγη τον πανηγυρικόν εορτασμόν του Εσπερινού της Β' Αναστάσεως, το δε επικαλεσθή τον ισχυράν προστασίαν του Τσάρου της Ρωσίας, εν τέλει δε ποιήσεται έκκλησιν απ' ευθείας προς τον Σουλτάνον και εξαιτήσεται παρά της Κυβερνήσεως την εισαγωγήν μεταρρυθμίσεων και εν αυτή τη Θράκη. Όταν δε δια πολλοστήν φοράν διεπιστώθη κακή θέλησις και δη και η ενοχή της κυβερνήσεως, ουδέν άλλο επιζητούσης ή την εξόντωσιν του ομομογενούς στοιχείου εκ της Τουρκίας, ηναγκάσθη η Μ. Εκκλησία καταφύγη εις το έσχατον μέτρον της παύσεως της λειτουργίας και των εκκλησιών των διατάξασα γενικόν πένθος: (25 Μαΐου 1914)».

‘Το σύμβολο του Οικουμενικού Πατριαρχείου’

Η ΔΙΑΡΡΗΞΗ ΤΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΟΙΚ. ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΑΣ¹¹⁰⁹

«Η εσχάτη αύτη απόφασις της Εκκλησίας εκοινοποιήθη δι' εγκυκλίων μεν τοις Μητροπολίταις του Οικουμ. Θρόνου, δια γραμμάτων δε ταις αυτοκεφάλοις Εκκλησίαις και δι' υπομνημάτων ταις Μ. Δυνάμεσι, παρακαλουμέναις όπως ενεργήσωσι την εισαγωγήν εν τη Τουρκία μεταρρυθμίσεων, την επάνοδον των εκδιωχθέντων και την καταβολήν αποζημιώσεων εις τους παθόντας. Η κυβέρνησις λαβούσα και αυτή επισήμως γνώσιν της τοιαύτης σοβαράς και εσχάτης αποφάσεως της Εκκλησίας, ηθέλησε να φανή ως μεριμνήσασα και μεριμνώσα υπέρ του ομογενοῦς στοιχείου, εις ο ζήτημα απηντήθη καταλλήλως.

Αργότερον όμως, εκραγέντος του ευρωπαϊκού πολέμου και ληφθεισών υπ' όψιν το μεν των εκτάκτων περιστάσεων, εις άς ωρισμένως θα ευρίσκετο και το ημέτερον έθνος, το δε των επανειλημμένων δοθεισών από μέρους της Κυβερνήσεως υποσχέσεων και επαγγελιών περί πλήρους εκτελέσεως των αιτημάτων του Πατριαρχείου, το τελευταίον τούτο προέβη εις το άνοιγμα των Εκκλησιών και σχολών και την επανάληψιν της τακτικής λειτουργίας αυτού (28 Ιουλίου του 1914), κοινοποιηθέντος του πράγματος διά τεσκερέ προς τον Υπουργόν της Δικαιοσύνης. Ουχ ήττον η αυτή και πάλιν, άλλ' υπό άλλην μορφήν, έκρυθμος κατάστασις των ομογενών εξηκολούθει καταλήξασα εν τέλει και εις μετατοπίσεις ολοκλήρων χριστιανικών συνοικισμών και επαρχιών, γενομένας μεν προφάσει στρατιωτικής ανάγκης, αποβλεπούσας όμως εις την πραγμάτωσιν ωρισμένων βλέψεων και αποφάσεων εναντίον του ομογενοῦς πληθυσμού. Η επίδοσις τακριρίων, η αποστολή έπειτα σχετικών σημειωμάτων και αι παρά τοις υπουργοίς μεταβάσεις Πατριαρχικών επιτροπών **εις ουδέν ίσχυσαν όπως καταστείλωσι τον κατό του ημετέρου στοιχείου σατανικώς σχεδιασθέντα και απηνώς εφαρμοσθέντα διωγμόν**¹¹¹⁰».

¹¹⁰⁹ Από τα βιβλία 'Αλησμόνητες Πατρίδες της Θράκης', Ν.Μουτσόπουλος-Κ.Βακαλόπουλος-Αρ.Κεσόπουλος Από το βιβλίο 'Μαύρη Βίβλος διωγμών και μαρτυριών του εν Τουρκία Ελληνισμού' (1914-8), έκδ. Οικουμ. Πατριαρχείου, Κων/πολη) 1919

¹¹¹⁰ Από το βιβλίο 'Μαύρη Βίβλος διωγμών και μαρτυριών του εν Τουρκία Ελληνισμού' (1914-8), έκδ. Οικουμ. Πατριαρχείου, Κων/πολη) 1919

ΠΗΓΗ: [Http://orthodoxphotos.blogspot.com](http://orthodoxphotos.blogspot.com)

ΕΠΙΣΗΜΕΣ ΕΚΘΕΣΕΙΣ

ΤΡΑΓΙΚΗ Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΕΚΤΟΠΙΖΟΜΕΝΩΝ¹¹¹¹

«Αι καταστροφαί, τα βάσανα και τα μαρτύρια, άτινα υφίσταντο οι εκτοπιζόμενοι είναι ανώτερα πάσης περιγραφής. Οι ελληνικοί χριστιανικοί πληθυσμοί ανερχόμενοι εις πολλές εκατοντάδας χιλιάδων εδολοφονούνται κατά τον μάλλον μαρτυρικών τρόπον. Η σκληρότης, η απανθρωπία και η ωμότης μεθ' ης συμπεριφέροντο εις τους μελλοθανάτους οι Τούρκοι δεν αναγράφεται εν τη ιστορία του ανθρωπίνου γένους, ουδέ κατά τους ζοφερωτέρους χρόνους.

Την φρικώδη και καταισχύνουσαν το ανθρωπίνον γένος κατάστασιν απεικονίζει επίσημος έκθεσις περιγράφουσα τον τρόπον καθ' ον οι εκτοπιζόμενοι,

¹¹¹¹ Από τα πρακτικά της Γ' Εθνοσυνέλευσης στην Αθήνα (Απρίλιος.1921).

υβριζόμενοι, κακοποιούμενοι, δερόμενοι παρέμενον θεαταί ο εις της καταστροφής του άλλου και πάντες ομού εθεώντο τας γυναίκας και θυγατέρας αυτών ατιμαζομένας και φονευομένας, τα τέκνα των θνήσκοντα της πείνης και των στερήσεων».

- Επίσημη έκθεση της Ελληνικής Πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη από 28 Ιουλίου 1916 (αρ. αρχ. υπουργ. 12092) περιγράφει ως εξής:

«Επί 50 ημέρας διαμένουσιν υπό τον φοβερόν καύσωνα του ηλίου και την υγρασίαν της νυκτός εν απελπιστική καταστάσει. Πλείσται γυναίκες πειναλέαι και ημίγυμνοι ζητούσιν άρτον και χρήματα τα εφθαρμένα ενδύματά των δεν δύνανται να περισφίξωσι τον σκελετόν των, δι' ο και βαστάζουσιν αυτά διολισθαίνοντα δια των χειρών των. Νομίζεις τις ότι βλέπει την εικόνα της κολάσεως του Δάντου, όστις περιοδεύων είδε φάσματα μετ' οστέων και μόνης της επιδερμίδος". "Εκδιωκόμενοι εκ των αχυρώνων των Τούρκων, διαμένουσιν εν υπαίθρω. Ιητούσι κλαίοντες στέγην και άρτον και προβάλλεται εις αυτούς, αντι τούτων, η εξισλάμισις και η ατίμωσις. Η πείνα, ο καύσων του ηλίου και η υγρασία της νυκτός φονεύουσι καθημερινώς τους δυστυχείς, καθ' εκάστην δε αποθνήσκουσι θαπτόμενοι άνευ ιερέως».

ΤΟΥΣ ΘΕΡΙΖΕ ΑΓΡΙΑ ΠΕΙΝΑ¹¹¹²

- Ετέρα έκθεσις της εν Κων/πόλει Πρεσβείας από 4 Μαρτίου 1916 (αρ.αρ.υπ.εξ. 14205) ως απεικονίζει τα γεγονότα:

«Η κατάσταση των δυστυχών προσφύγων είναι απεριγράπτως απελπιστική. Μη έχοντες τι να πωλήσω σι προς αγοράν άρτου, γυναίκες, γέροντες και παιδιά γυμνοί και ανυπόδητοι περιφέρονται εις τους αγρούς δια να συλλέξωσι χόρτα προς τροφήν. Έτεροι από πρωίας μέχρις εσπέρας, περιφρονούντες το

¹¹¹² Από τα πρακτικά της Γ' Εθνοσυνέλευσης στην Αθήνα (Απρίλιος.1921).

ψύχος και την υγρασίαν, εξερευνώσιν όλην την παραλίαν, μηδ' αυτών των στομίων των υπονόμων εξαιρουμένων, ίνα ανεύρωσι διάφορα όστρακα, μύδια, αχιβάδες, πεταλίδες και δι' αυτών καταστείλωσι την πείναν των. Ο περιφερόμενος δε μετά την δύσιν του ηλίου ακούει την παραπνονετικήν και κλαυθμηράν φωνήν ορφανών και λοιπών ζητούντων ελεημοσύνην».

ΔΕΝ ΤΟΥΣ ΧΩΡΟΥΣΑΝ ΤΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΑ¹¹¹³

- Ετέρα έκθεσις της εν Κων/πόλει (αρ. αρ. 14205) ως εξής περιγράφει:

«Οι πρόσφυγες Έλληνες δεν είναι η σκιά ανθρώπων. Η κατέχουσα αυτούς ζωηρά νοσταλγία, αι κατά τας μετατοπίσεις κακουχίαί, οι εκ των πεζοποριών προς ανεύρεσιν άρτου κάματοι και εν γένει αι παντοειδείς στερήσεις απεμάραναν εντελώς αυτούς. Αι συνέπειαι του χειμώνος και των βροχών, η μετά την πώλησιν και των αναγκαιοτάτων ενδυμάτων χρησιμοποίησις του παγωμένου εδάφους ως στρωμνής, η υπερτίμησις και η σπάνις του άρτου συνετέλεσαν εις την καταπληκτικήν αύξησιν της θνησιμότητος, ένεκα της οποίας επληρώθησαν τα νεκροταφεία».

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΥΠΕΡΤΕΡΟΥΣΑΝ ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΑ¹¹¹⁴

«Κατά το έτος 1893 υπήρχον εν τω Νομώ Αδριανουπόλεως:

- Έλληνες **196.308**
- Τούρκοι **158.218**
- Αρμένιοι **14.908**
- Ισραηλίται **9.928**
- Βούλγαροι **33.071**
- Ενόλω **412.444**

¹¹¹³ Από τα πρακτικά της Γ' Εθνοσυνέλευσης στην Αθήνα (Απρίλιος.1921).

¹¹¹⁴ Από τα πρακτικά της Γ' Εθνοσυνέλευσης στην Αθήνα (Απρίλιος.1921).

Κατά στατιστικήν της Τουρκικής Διευθύνσεως προσφύγων, ανευρεθείσαν ομοίως εν τοις αρχείοις Αδριανουπόλεως, ο ολικός αριθμός των εν Τουρκία εγκατασταθέντων μετά τον Βαλκανικόν πόλεμον Μουσουλμάνων μεταναστών (μουχατζήριδων) ανήλθεν εις 413.912, ων 132.500 εγκατεστάθησαν εν Αν.Θράκη, (Βιλαέτιον Αδριανουπόλεως).

Οι έποικοι ούτοι Μουσουλμάνοι της Βοσνίας και Ερζεγοβίνης και της Σερβικής και Βουλγαρικής Μακεδονίας κατέλαβον τας θέσεις των εκδιωκομένων και δολοφονουμένων Ελλήνων χριστιανών, οίτινες υπολογίζονται εις 100 χιλιάδας μόνον κατά τον υπό της Τουρκικής Κυβερνήσεως οργανωθέντα ανθελληνικόν διωγμόν του 1914 εν Αν.Θράκη (Βιλαετίου Αδριανουπόλεως), ενώ κατά τας στατιστικάς του Οικουμενικού Πατριαρχείου ο αριθμός των ούτω διωχθέντων Ελληνικών πληθυσμών έφθασε τους 103.592. Κατά την διάρκειαν του Ευρωπαϊκού πολέμου έλαβε χώραν ο εκτοπισμός του υπολείμματος του Ελληνικού πληθυσμού της Αν.Θράκης προς την Μ.Ασίαν, ούτινος ο αριθμός ανήλθεν εις 82.797, συμφώνως τη στατιστική του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Επομένως έχομεν ότι ο μεν Τουρκικός πληθυσμός των 158.218 ανήλθεν εις 290.718 δια των εποίκων Μουσουλμάνων των εκ Βοσνίας και Ερζεγοβίνης και Σερβικής και Βουλγαρικής Μακεδονίας μετακληθέντων, ο δε αριθμός των Ελλήνων εκ των 196.308 κατήλθεν εις 13.511 δια των εκτοπίσεων των λαβουσών χώραν κατά το έτος 1914 και κατά τον Ευρωπαϊκόν πόλεμον. Μετά την κατάληψιν της Αν.Θράκης υπό του Ελληνικού στρατού κατά το 1919 ήρχισεν η παλιννόστησις εις την Αν.Θράκην των Ελλάδι ευρισκομένων προσφύγων, οίτινες κατά το πλείστον προσφυγή εις τον Ελληνικόν έδαφος, ανελθόντες εις 62.080, συμφώνως τη στατιστική του Υπουργείου της Περιθάψεως, προστιθεμένων δε και ετέρων 45.790 ων επετράπη η παλιννόστησις μετά την ανακωχήν, έχομεν ότι ο ολικός αριθμός των παλινοστησάντων έφθασε τας 107.877 και επομένως ο αριθμός των Ελλήνων χριστιανών της Θράκης ανήλθεν εις 121.388.

Οι αριθμοί ούτοι, προερχόμενοι εκ των αρχείων των Τουρκικών αρχών Αδριανουπόλεως ουδόλως εισίν ακριβείς, διότι οι Τούρκοι παν συμφέρον επιδεικνύουσιν, όπως αυξάνωσι τον αριθμόν των Οθωμανών, μειούντες τον των άλλων εθνοτήτων, εν τούτοις παριστώσι σαφώς τας κολοσσιαίας αυξομειώσεις,

εις ας προέβησαν δια της αθρόας εξοντώσεως των Ελληνικών χριστιανικών πληθυσμών και δια της εις τας οικίας και κτήματα αυτών εγκαταστάσεως εποίκων Μουσουλμάνων, μετακληθέντων εκ Βοσνίας και Ερζεγοβίνης και Σερβικής και Βουλγαρικής Μακεδονίας. Παρ' όλους όμως τους αθρόους διωγμούς και τας καταστροφάς των Ελληνικών πληθυσμών και τας ομαδικάς εποικήσεις Μουσουλμάνων, ο αριθμός των Ελλήνων Χριστιανών της Αν.Θράκης, συμφώνως τη στατιστική τη διενεργηθείση κατά Ιούλιον του 1920 υπό των Ελληνικών αρχών κατά την κατάληψιν της Θράκης υπελογίσθη εις 306.547 έναντι Τούρκων 231.519 και επομένως παρέμεινεν η εθνολογική κατάσταση της Αν. Θράκης εντελώς Ελληνική, μειωθείσης μόνον της μεγίστης διαφοράς, ήτις προϋπήρχε μεταξύ των Ελληνικών και των Τουρκικών πληθυσμών».

ΟΙ ΔΙΩΓΜΟΙ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ ΜΕ ΑΔΙΑΣΕΙΣΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Ο Γεώργιος Μπαλτάζης που διετέλεσε Υπουργός Εξωτερικών της Ελλάδος στις αρχές του 20^{ου} αιώνα¹¹¹⁵ έπαιξε κρίσιμο ρόλο στην κινητοποίηση των Μακεδόνων πριν την απελευθέρωση τους από τον Τούρκικο ζυγό και είχε γνώση της πραγματικής πληθυσμιακής κατάστασης στην περιοχή της Μακεδονίας και τις Τουρκικές πρακτικές εκεί.

«Επιτρέψατε νυν, Κύριοι, αντι άλλης εικόνας της τραγωδίας να ομιλήσωσιν οι αριθμοί. Τους αριθμούς δε προκειμένου περί Θράκης θα παραλάβω εξ αυτής της τουρκικής στατιστικής, της ευρεθείσης εν τω Διοικητηρίω Αδριανουπόλεως κατά Σεπτέμβριον του 1920. Κατά ταύτην εξεδιώχθησαν εκ του Νομού Αδριανουπόλεως Έλληνες 138.373 και εγκατεστάθησαν αντ'αυτών 97.780 Τούρκοι. Οι αριθμοί ούτοι υπολείπονται κατά πολύ του πραγματικού αριθμού των εκτοπισθέντων ως εμφανίζεται εκ των στατιστικών του Πατριαρχείου και του Υπουργείου της Περιθάψεως. Εννοείται οίκοθεν ότι περιορίζομαι εις τους αριθμούς της τουρκικής στατιστικής μη λαμβάνων υπ'οψει την στατιστικήν του Ταγιάρ την δημοσιευθείσαν κατά το 1920.

Αλλ' ο εκτοπισμός ούτος συνεπάγεται και άλλας καταστροφάς, τας καταστροφάς ταύτας θέλουσιν ίδει οι κ.κ. Συνάδελφοι εν τω στατιστικώ πίνακι ον λαμβάνω την τιμήν να καταθέσω. Ο Στατιστικός ούτος πίναξ κατηρτίσθη υπό του αρμοδίου Γραφείου του Υπουργείου της Περιθάψεως και εμφανίζει την κατάστασιν των χωρίων της Δ.Θράκης, ης οι κάτικοι εξετοπίσθησαν κατά τω 1914. Επιτρέψατέ μοι να σας αναφέρω ολίγα τινά περί του πίνακος τούτου, ον πας τις εκ των ημετέρων Συναδέλφων δύναται να μελετήσει και επεξεργασθή. Εις το χωρίον Ηράκλεια της επαρχίας Ηράκλειας του νομού Αδριανουπόλεως προ του 1914 υπήρχε ελληνικός πληθυσμός εκ 1.600 ατόμων, εξετοπίσθησαν προ του παγκοσμίου πολέμου 1.250, ελληνικοί οικίαί προς του 1914 υπήρχαν 300, σώζονται νυν οικίαί 50 και ημικαταστραμμένοι 80, αι δε εντελώς καταστραφείσαι 150 επι των 300. Εν τη αυτή επαρχία και εν τω αυτώ Βιλαέτιω, εις τον χωρίον Αλμαλή εξετοπίσθησαν επι 1.200 Ελλήνων οι 550 και εκ των 230 ελληνικών

¹¹¹⁵ Βακαλόπουλος Κ.Α., "Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού. Μακεδονία", Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε., 1998.

οικίων κατεστράφησαν αι 210. Εις την επαρχίαν Αδριανουπόλεως εκ του χωρίου Μουσούλ-Μπε'ίλή εξετοπίσθησαν πάντες οι Έλληνες και κατεστράφησαν πάσαι οι 142 οικίαι του χωρίου. Εις επαρχίαν Γάνου και Χώρας εξετοπίσθησαν εν Κασταμπόλει οι 2.000 Έλληνες και εκ των 250 οικίων ουδεμία μένει ανέπαφος, 150 είναι ημικατεστραμμένοι και 200 τελείως κατεστραμμένοι. Εις το χωρίον Νεοχώρι εξετοπίσθησαν και αι 2.000 κάτικοι Έλληνες εκ των 350 οικιών 100 μιν είναι ημικατεστραμμένοι και αι 250 εντελώς κατεστραμμένοι. Εκ των ελαχίστων τούτων ευκόλως δύνασθε να συναγάγητε τα λοιπά, εκ δε του κατατιθέμενου πίνακος να φωτισθήτε περί των λαών.¹¹¹⁶»

ΑΚΜΑΙΕΣ ΠΟΛΕΙΣ ΕΣΒΗΣΑΝ ΑΠΟ ΤΟ ΧΑΡΤΗ

«Ούτε η αιχμαλωσία Βαβυλώνος της Βιβλικής εποχής, ούτε αι επιδρομαίτου Ατίλα, ούτε η πένθιμος φώνη του Ιερεμία, ούτε άλλο φρικιαστικόν γεγονός Ιστορίας δύναται να αναπαραστήση την καταστροφήν της Πατρίδος μας.

Αι ακμαιόταται άλλοτε πόλεις Αίνος, Κεσσάνη, Μάλγαρα, Καλλίπολις, Μάδυτος, Μυριόφυτον, Περίστασις, Γάνος, Χώρα, Ηράκλεια, Ραιδεστός, Τυρολόη, Βιζύη, Στραντζία, Μήδεια, Χαριούπολις, Σχολάριον, Αρκαδιούπολις, Μακρά Γέφυρα, Σκοπός, Σκόπελος, Σκεπαστόν, Σαμακόβιον, Πέτρα, Αδριανούπολις, σχεδόν δεν υφίστανται, εκαντοταδές δε χωρίων ελληνικών παρουσιάζουν άμορφα μόνον ερείπια αχνίζοντα. Και οι κάτικοι τολυτών (ως αναλυτικώς εμφαίνουσι αι προσαχθείσαι στατιστικαί), άλλοι μιν απηλάθησαν κατά το 1914 εις την Ελλάδα, άλλοι δε κατά την διάρκειαν του Ευρωπαϊκού πολέμου εξετοπίσθησαν εις τα βάθη της Μ.Ασίας δια να σκορπισούν τα κόκκαλά των οι περισσότεροι εις τα ερημίας αυτής.»¹¹¹⁷

¹¹¹⁶ Από αγόρευση του Γ.Μπαλατζή στη Βουλή για την Γενοκτονία της Θράκης. Πρακτικά Γ' Εθνοσυνέλευσης. (Απρίλιος 1921)

¹¹¹⁷ Από τα πρακτικά της Γ' Εθνοσυνέλευσης (Απρίλιος 1921)

Η ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑ ΣΥΝΕΧΙΖΕΤΑΙ ΣΗΜΕΡΑ¹¹¹⁸

Οι διωγμοί όμως των Ελλήνων στην Τουρκία συνεχίζονται ακόμα: Ίδού η απόδειξη: Ένα μυστικό νομοδιάταγμα του 1964 δεσμεύει τις περιουσίες των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης.

«Μυστικό νομοδιάταγμα 1964-KARARNAME.

- ΝΟΜΟΔΙΑΤΑΓΜΑ
- Αριθμός της αποφάσεως:6/3801
- Ημερομηνία της αποφάσεως:2/11/1964

Το υπουργικό Συμβούλιο βασιζόμενο στην εισήγηση με ημερομηνία 16.9.1964 και αριθμό Λ6 (22) D.V.3.382 του Υπουργείου Εξωτερικών και στις διατάξεις του πρώτου άρθρου του Νόμου 1062, αποφάσισε τα παρακάτω **σαν αντιστάθμισμα στις ζημίες που προξένησαν στους Τούρκους πολίτες στην Ελλάδα οι διάφορες πράξεις και τα διάφορα μέτρα της ελληνικής κυβερνήσεως.**

1.Αναστέλλεται κάθε ενέργεια σχετική με τη μεταβίβαση της κυριότητας των ακινήτων και των άλλων εμπραγμάτων δικαιωμάτων πάνω στα ακίνητα που κείνται στην Τουρκία και ανήκουν σε πρόσωπα ελληνικής ιθαγένειας, καθώς και κάθε άλλη πράξη που θα είχε σαν συνέπεια της τη μεταβίβαση των παραπάνω δικαιωμάτων.

2.α) Κάθε τίμημα, πρόσδοος, εισόδημα, κτλ. που φέρουν τα ακίνητα που βρίσκονται στην Τουρκία και ανήκουν σε πρόσωπα ελληνικής ιθαγένειας θα δεσμεύονται χωρίς καμμία εξαίρεση.

β) Αναστέλλεται κάθε ενέργεια για αποδέσμευση των λογαρισμών ή των χρημάτων που έχουν δεσμευθεί, επειδή είχαν σχέση με τις προσόδους ακινήτων των παραπάνω προσώπων, ή που πρόκειται να δεσμευθούν σύμφωνα με τις διατάξεις της παρούσας αποφάσεως.(Εκτός από τα έξοδα για τη συντήρηση και τη διατροφή αυτών που βρίσκονται στην Τουρκία και έχουν δεσμευμένο λογαριασμό και δεν έχουν κανένα άλλο πόρο ή εισόδημα για την συντήρησή τους. Τα έξοδα τούτα δεν πρέπει να υπερβαίνουν το ποσό των 1.50 λιρών το μήνα).

3.)Οι διατάξεις του πρώτου και του δεύτερου άρθρου της παρούσης αποφάσεως δεν

¹¹¹⁸ Βλ. παραρτήματα Α4,Α5,Α12 και Α14.

εφαρμόζονται στις περιπτώσεις εισπράξεως και παρακολουθήσεως των οφειλών κάθε είδους στο δημόσιο ή σε πρόσωπα δημοσίου δικαίου, για φόρους, δασμούς, τέλη κτλ.

4.) Στην περίπτωση της απαλλοτριώσεως των παραπάνω αναφερομένων ακινήτων, δεν εφαρμόζεται η διάταξη του πρώτου άρθρου της παρούσης αποφάσεως.

5.) Με την επιφύλαξη της διατάξεως του τρίτου άρθρου και εκτός από την περίπτωση για την παρακολούθηση και την εκτέλεση τελεσίδικης δικαστικής αποφάσεως, για την είσπραξη μιας οφειλής, δεν είναι δυνατό τα αναφερόμενα στο πρώτο άρθρο ακίνητα να κατάσχονται και να πωλούνται καταναγκαστικά από το εκτελεστικό.

6.) Δεν είναι δυνατό να πραγματοποιηθεί ο διαχωρισμός ή η διανομή ενός ακινήτου, κατόπιν κοινής συναινέσεως όλων των συμεριδιούχων του και ύστερα από ομόφωνη απόφασή τους, αν ανάμεσά τους υπάρχουν μεριδιούχοι ελληνικής ιθαγένειας και η διάλυση της συνιδιοκτησίας μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο με τελεσίδικη δικαστική απόφαση και με την προϋπόθεση ότι το αντίτιμο του μεριδιούχου ελληνικής ιθαγένειας θα υπαχθεί στις διατάξεις της παραγράφου (α) του δευτέρου άρθρου αυτής της αποφάσεως.

7.) Οι διατάξεις της παρούσας κυβερνητικής αποφάσεως δεν εφαρμόζονται σε πρόσωπα ελληνικής ιθαγένειας που δεν έχουν και ελληνική καταγωγή.

8.) Δεν λαμβάνεται υπόψη η αλλαγή της ιθαγένειας, που πραγματοποιήθηκε μετά την ισχύ αυτής της κυβερνητικής αποφάσεως, των προσώπων ελληνικής ιθαγένειας.

9.) Τα δικαστήρια και οι λοιπές δικαστικές αρχές οφείλουν να έχουν υπόψη τους τα παραπάνω θέματα και, στην περίπτωση που θα διαπιστώσουν οποιαδήποτε πράξη ή ενέργεια αντίθετη στις διατάξεις της παρούσας κυβερνητικής αποφάσεως, πρέπει αμέσως να πληροφορήσουν την Οικονομική Εφορία της περιφέρειάς τους περί του προκειμένου.
1119 »

Και για να έρθουμε στο σήμερα, σε δημοσίευμα της “Καθημερινής” βλέπουμε πως οι προκλήσεις δεν λένε να σταματήσουν. Μήνυση υπέβαλε κατά του Οικουμενικού Πατριάρχη Βαρθολομαίου και του εκδότη της ομογενειακής εφημερίδας “Απογευματινή” Μιχάλη Βασιλειάδη ο καταγόμενος από τη δυτική Θράκη, δικηγόρος Ταχσίν Σαλίχογλου, πρώην δήμαρχος της περιφέρειας Αβτζιλάρ της Κωνσταντινούπολης και πρώην πρόεδρος του «Συμβουλευτικού Συλλόγου Τούρκων δυτικής Θράκης», που εδρεύει στην Κωνσταντινούπολη και

¹¹¹⁹ www.projusticia.net/documents/turkey_report.doc

είναι γνωστός για τις ακραίες θέσεις του καθώς και για παλαιότερες επιθέσεις του, κατά της ομογένειας.

Ο Τ. Σαλίχογλου υπέβαλε μήνυση κατά του πατριάρχη για τη χρήση του τίτλου "Οικουμενικόν" από το Πατριαρχείο και επιπρόσθετα για την ονομασία του, καθόσον η "INSTANBUL", αποκαλείται «Κωνσταντινούπολη». Στη συνέχεια υπέβαλε και δεύτερη μήνυση κατά του ομογενούς Μιχάλη Βασιλειάδη, με την κατηγορία ότι η μειονοτική εφημερίδα "Απογευματινή" που διευθύνει, δημοσιεύει τα εκκλησιαστικά νέα με αυτό το έμβλημα «Οικουμενικόν Πατριαρχείο», ενώ αποκαλεί την Πόλη «με όνομα που δεν υπάρχει». Τέλος δήλωνει ότι προτίθεται να προβεί και σε νέα μήνυση κατά του Οικουμενικού Πατριάρχη καθώς 6 από τα 12 μέλη της Ιεράς Συνόδου είναι ξένοι υπήκοοι, γεγονός που κατά την άποψή του παραβιάζει τη συνθήκη της Λωζάννης. Μόνο σε Τούρκους υπηκόους πρέπει να επιτρέπεται η συμμετοχή στη Σύνοδο, ισχυρίστηκε, ενώ ζήτησε από τις αρχές να πάψουν τις εργασίες της διά της βίας.

Σε αυτό το σημείο να επισημάνω ότι ο προαναφερθείς είχε διαταράξει το πρώτο διεθνές συνέδριο της ομογένειας το οποίο πραγματοποιήθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 2006, ανεμίζοντας την τουρκική σημαία και κρατώντας πορτρέτο του Κεμάλ Ατατούρκ φωνάζοντας: «ΕΔΩ ΕΙΝΑΙ ΤΟΥΡΚΙΑ ΓΙΑΤΙ ΔΕΝ ΚΡΕΜΑΣΑΤΕ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΣΗΜΑΙΑ!» Μέχρις του απομακρύνθηκε από τις τουρκικές αρχές. Ο εκδότης, της εφημερίδας "Απογευματινή", Μ. Βασιλειάδης πιστεύει ότι η εισαγγελία θα θέσει τη μήνυση στο αρχείο, ενώ πρόσθεσε ότι δέχτηκε τηλεφώνημα από τον μηνυτή με απειλητικό τόνο.

Τουρκικές πηγές, που ανήκουν στον κυβερνητικό τύπο, αναφέρουν ότι ενδέχεται ο Τ. Σαλίχογλου να αποτελεί παρακλάδι της Εργκένεκον, χωρίς όμως να έχουν δημιουργηθεί μέχρι σήμερα συγκεκριμένες κατηγορίες εις βάρος του.

Ιδιαίτερη μνεία όμως θα πρέπει να γίνει στα πολλά παρακλάδια της Εργκένεκον που συνεχίζουν να κυκλοφορούν ελεύθερα. Σε μέρος από αυτά τα παρακλάδια αποδίδουν οι τουρκικές αρχές την επίθεση κατά του Αμερικανικού προξενείου και τη διπλή βομβιστική επίθεση στο Γκιοούνγκιορεν. Θυμίζουν δε ότι το τουρκορθόδοξο Πατριαρχείο του σχισματικού Πάπα Εφτίμ, στέγασε

συναντήσεις της οργάνωσης, στόχος του οποίου ήταν και η εκδίωξη του Οικουμενικού Πατριαρχείου από την Κωνσταντινούπολη, άξιζε όμως να γίνει αναφορά, ότι πριν λίγους μήνες κατατέθηκε στις τουρκικές αρχές αγωγή κάποιου ομογενούς ονόματι Λάζαρου Αδόσογλου, εξάδελφου του θανόντος πρώην ιδιοκτήτη της “Απογευματινής”. Ο μηνυτής ισχυρίζεται ότι επειδή ο θανών δεν κατέλειπε απογόνους, η εφημερίδα έπρεπε να περιέλθει στο τουρκικό δημόσιο. Διεξάγοντας όμως έρευνα, οι τουρκικές αρχές, για την μήνυση που κατατέθηκε, διαπίστωσαν ότι ο μηνυτής Λ. Αδόσογλου είχε πεθάνει το 1998 !¹¹²⁰

¹¹²⁰ Εφ. “Καθημερινή” (06-09-08), Τίτλος άρθρου: “Έκανε μήνυση στο Πατριαρχείο”.

ΕΠΙΘΕΣΕΙΣ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ¹¹²¹

Σε δημοσίευμα της τουρκικής εφημερίδας "Σαμπάχ"¹¹²², αναφέρεται ότι η Ένωση Προτεσταντικών εκκλησιών στην Τουρκία επισημαίνει στην τουρκική κυβέρνηση ότι πολλοί από αυτούς που κατά το τρέχον χρονικό διάστημα έχουν προβεί σε πιέσεις εναντίον χριστιανικών εκκλησιών, παρά τα νομοθετικά μέτρα που έχουν ληφθεί, συνεχίζουν να παραμένουν ατιμώρητοι. Στο δημοσίευμα το οποίο απευθύνεται προς την υπηρεσία ανθρωπίνων δικαιωμάτων της τουρκικής πρωθυπουργίας, αναφέρεται συγκεκριμένα: «Οι περισσότεροι από τους δράστες των επιθέσεων δεν έχουν συλληφθεί και όσοι από αυτούς συνελήφθησαν από τις αρχές στη συνέχεια αφέθησαν ελεύθεροι», ενώ στην έκθεση επισυνάπτεται και χάρτης στον οποίο γίνεται αναφορά στις επιθέσεις που έχουν πραγματοποιηθεί κατά καιρούς εναντίον των χριστιανικών εκκλησιών και του κλήρου.

Στον χάρτη, γίνεται αναφορά στις παρακάτω επιθέσεις :

Δύο επιθέσεις στην Κωνσταντινούπολη, τέσσερις στο Κοτζάελ (Νικομήδεια), δύο στο Εσκίσεχίρ (Δορύλαιο), μία στη Σμύρνη, 7 στην Αντάλεια (Απάλεια), τρεις στην Άγκυρα, εννέα στη Σαμψούντα (Αμισσό), μία στη Μαλάτεια και άλλη μία στο Γκαζιανέπ.

1. Κωνσταντινούπολη, 2 επιθέσεις

26 Ιουλ 2007: Επίθεση με πέτρες κατά της εκκλησίας Koca Mustafa Pasa Agape.

2. Εσκίσεχίρ (Δορυλλαίο), 2 επιθέσεις

11-20 Μαΐ 2007: Επίθεση με κοκτέιλ μολότοφ στα ευρισκόμενα στο Εσκίσεχίρ γραφεία που υπάγονται στο Ίδρυμα της Εκκλησίας των Διαμαρτυρομένων της Κωνσταντινουπόλεως.

¹¹²¹ Εφ. Sabah (9.4.2008).

¹¹²² Εφ. Sabah (9.4.2008).

14 Απρ 2008: Κατά την παραπάνω ημέρα βρέθηκαν 3 φυσίγγια που είχαν αφεθεί στην είσοδο των γραφείων της οργάνωσης που υπάγεται στο Ίδρυμα της Εκκλησίας των Διαμαρτυρομένων της Κωνσταντινουπόλεως.

3. Σμύρνη, 1 επίθεση

4 Νοε 2006: Επίθεση από αγνώστους με πέτρες και κοκτέιλ μολότοφ στον τόπο κατοικίας του, μετά από πρόσφατη μετεγκατάσταση του στον Mehmet Sahin Coban.

4. Κοτζαελί (Νικομήδεια) πρώην Ίζμιτ, 4 επιθέσεις.

29 Ιουλ 2007: Επίθεση με πέταγμα αυγών κατά ιερωμένων. Συνελήφθησαν 5 ύποπτοι.

3 Σεπ. 2007: Επίθεση με ρίψη πυροβολισμών στην περιοχή Cukurdag, κατά ιερωμένων.

25 Ιαν 2008: Επίθεση κατά ιερωμένων με σπάσιμο τζαμιών.

17-18 Απρ 2008: Επίθεση κατά ιερωμένων με σπάσιμο τζαμιών στην περιοχή Derince.

5. Σαμσούντα (Αμισός), 9 επιθέσεις.

28 Ιαν 2007: Επίθεση με πέτρες κατά του Συνδέσμου της Εκκλησίας Agape.

2 Απρ 2007: Αποστολή απειλητικού e-mail στον Mehmet Orhan Picaldar.

15 Μαΐ 2007: Ατυχής προσπάθεια απαγωγής του υιού Picaldar, από άγνωστο άτομο.

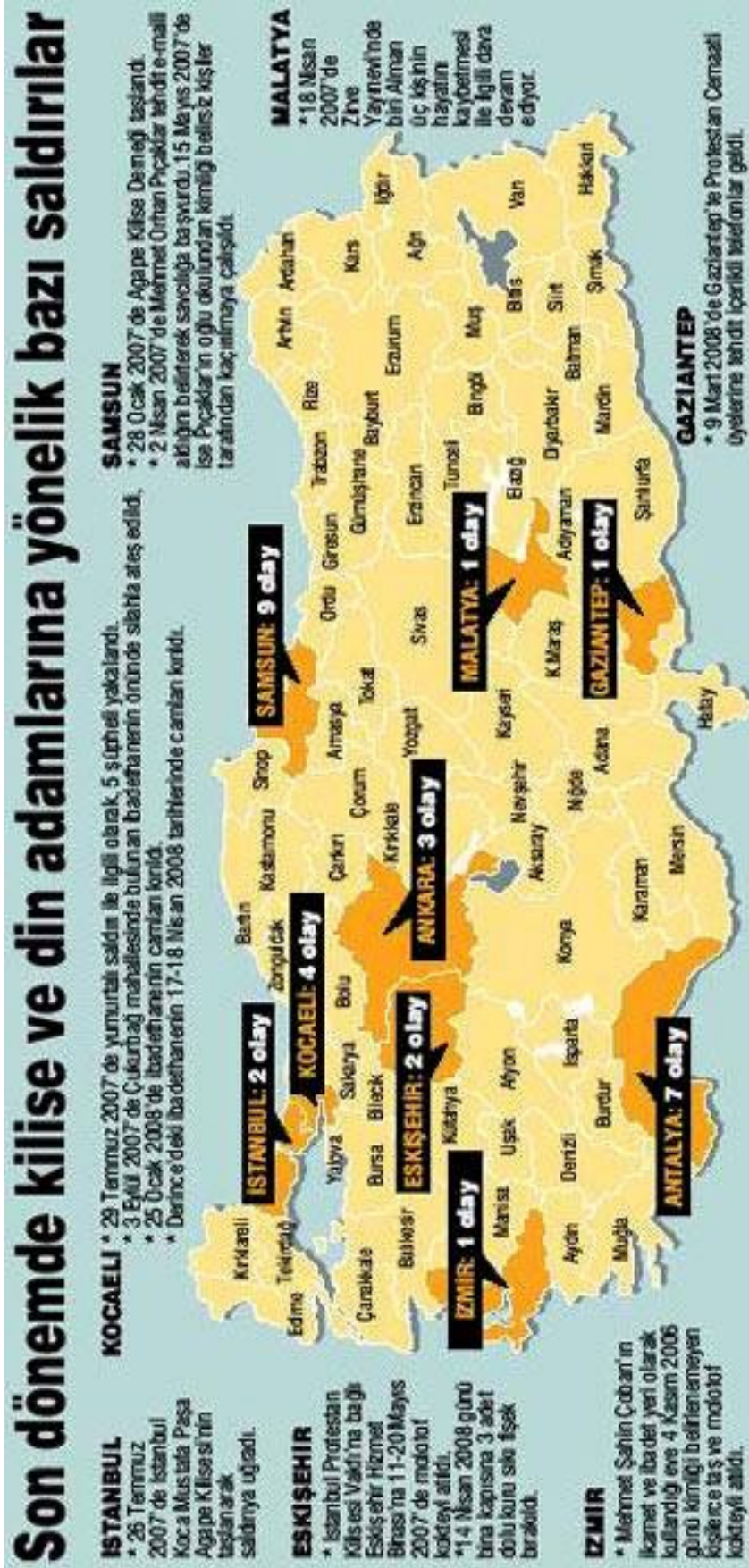
6. Μαλάτεια, 1 επίθεση.

18 Απρ 2007: Συνεχίζεται στα δικαστήρια η υπόθεση του θανάτου τριών πολιτών Γερμανικής υπηκοότητας στην έδρα εκδόσεων Zivre.

7. Γκaiζαντέπ, 1 επίθεση.

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

9 Μαρ. 2008: Απειλητικά τηλεφωνήματα στα μέλη της Κοινότητας των Διαμαρτυρομένων του Γκαζιαντέπ.

ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΗ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

ΝΤΟΚΟΥΜΕΝΤΟ¹¹²³

ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΗΣ - ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΣ ΣΥΝΘΕΣΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

A/A	ΕΘΝΟΤΗΤΑ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	ΘΡΗΣΚΕΥΜΑ
1	Τούρκοι Σουνίτες (Turks: Sunni)	28.289.680 (1965)	Sunni Islam: Hanefi
2	Τούρκοι Αλεβήδες (Turks: Alevi)	10.000.000 (1980)	Alevi Muslims
3	Τούρκοι Σουνίτες Γιουρούκοι (Turks: Sunni: Yoruk)	50.000 (1950)	Islam, Sunni, Hanefi
4	Τούρκοι Αλεβήδες Γιουρούκοι (Turks: Alevi: Yoruk)		Alevi Muslims
5	Τουρκμένοι Σουνίτες (Turkmen: Sunni)		Sunni Islam: Hanefi
6 ^α	Τουρκμένοι Αλεβήδες (Turkmen: Alevi)		Alevi Muslims
6β	Ταχτάτσι Αλεβήδες (Tahtaci: Alevi)	100.000 (1968)	Alevi Muslims
6γ	Αμπντάλ Αλεβήδες (Abdal: Alevi)	40.000 (1968)	Alevi Muslims
7	Τούρκοι Αζερμπαϊτζανοί Σίιτες (Azerbaijani Turks: Shii)	30.000 Αζεροι (1963)	Shiite Islam
8	Τούρκοι Αζερμπαϊτζανοί Καραπαπάχ (Azerbaijani Turks: Karaparah)	68.000	Sunni Islam

¹¹²³ Αναλυτικά βλ. παραπομπή στα σχετικά παραρτήματα με τις εθνικότητες στην περιοχή της Μ. Ασίας, A1, B9, B11 & B12. Ομοίως: www.wikipedia.org/wiki/demographicsofturkey, www.mikrasiates.gr, www.e-telescope.gr/gr/cut02/art02_060626.htm

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

Α/Α	ΕΘΝΟΤΗΤΑ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	ΘΡΗΣΚΕΥΜΑ
		(1965)	
9	Γιουγκούροι (Uygurs)		Sunni Islam: Hanefi
10	Κιργίσιοι (Kirgiz)	1137 (1982)	Sunni Islam: Hanefi
11	Καζάκοι (Kazaks)	5000 (1985)	Sunni Islam: Hanefi
12	Ουζμπέκοι (Ozbeks)	4.351 (1982)	Sunni Islam: Hanefi
13	Τατάροι Ουζμπέκοι (Ozbek Tatars)	700 (1970)	Sunni Islam: Hanefi
14	Τάταροι της Κριμαίας (Crimean Tatars)	43 χωριά	Sunni Islam: Hanefi
15	Τάταροι Νογκάς (Nogay Tatars)	10 χωριά	Sunni Islam: Hanefi
16α	Βαλκάριοι & Καρασαίοι (Balkar & Karacay)	3917 (1973)	Sunni Islam: Hanefi
16β	Κουμούκοι (Kumuk)	1703 (1975)	Sunni Islam: Hanefi
17	Μουσουλμάνοι μετανάστες από τη Βουλγαρία Τουρκογενείς - Πομάκοι - Βουλγαρόφωνοι (Muslim immigrants from Bulgaria)	488.000 (1923-80)	Sunni Islam: Hanefi
17α	Χριστιανοί μετανάστες από τη Βουλγαρία	1.000	Congregational

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

Α/Α	ΕΘΝΟΤΗΤΑ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	ΘΡΗΣΚΕΥΜΑ
	(Christian immigrants from Bulgaria)	Απολογητές 2.200 Ορθόδοξοι (1982)	Orthodox
18	Μουσουλμάνοι μετανάστες από τις Βαλκανικές χώρες εκτός από Βουλγαρία (Muslim immigrants from Balkan Countries except Bulgaria)	889.042 (1912-1980)	Sunni Islam: Hanefi Alevi Islam
18 ^α	Χριστιανοί μετανάστες από Σερβία	3000 (1982)	Christian Orthodox
19	Μουσουλμάνοι μετανάστες από το Daghistan (Muslim immigrants from Daghistan)	5223 (1975)	Sunni Islam:Hanefi& Shaffi
20	Σουδανοί (Sudanese)	5000	Islam Alevi
21	Εσθονοί (Estonians)	50 (1975)	Christian: Evangelical Church
22	Κούρδοι Σουνίτες (Kurds: Sunni)	5.950.000 (1970)	Sunni Islam
23	Κούρδοι Αλεβήδες (Kurds: Alevi)	2.550.000 (1970)	Alevi Muslims
24	Κούρδοι Γεζίτες (Kurds: Yezidi)	20.000 (1984)	Yezidi
25	Ζαζάς Σουνίτες (Zazas: Sunni)	2.000.000 (1977)	Sunni Muslims: Shafii

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

Α/Α	ΕΘΝΟΤΗΤΑ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	ΘΡΗΣΚΕΥΜΑ
26	Ζαζάς Αλεβήδες (Zazas: Alevi)	150.644 (1965)	Alevi Muslims
27	Οσσετοί (Ossetes)	8.943 (1975)	Sunni Islam
28	Αρμένιοι Γρηγοριανοί (Armenians)	80.000 (1982)	Christian
29	Χεμσινλί (Hemshinli Laz. Armeni)	44000 (1975)	Sunni Islam
30	Αλβανοί (Albanians)	53.520 (1965)	Islam, (Sunni - Bektasi)
31	Κοζάκοι του Κουμπάν (Kuban Cossacks)	1900 (1962)	Christian Orthodox
32	Ρώσοι Μολοκανοί (Russians: Molokan)	1518 (1969)	Christian Orthodox
33	Πολωνοί (Poles)	250 οικογένειες	Christian Roman Catholic
34	Γύφτοι – Τσιγγάνοι (Gypsies)	μερικές δεκάδες χιλιάδες	Muslim/Christian
35	Έλληνες Χριστιανοί (Greeks: Christian)	200.000 (1923) 5.000 (1985)	Christian Orthodox
36	Ελληνόγλωσσοι Μουσουλμάνοι- άλλοι από τους Βαλκάνιους Μετανάστες (Greek-Speaking Muslims other than Balkan)	4535 (1965)	Muslim (Sunni - Bectassi)

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

Α/Α	ΕΘΝΟΤΗΤΑ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	ΘΡΗΣΚΕΥΜΑ
	immigrants)		
37	Γερμανοί (Germans)	21 (1975)	Christian Protestant
38	Άραβες Σουνίτες (Arabs: Sunni)	179.309 (1965)	Muslim: Sunni
39	Άραβες Νουσαίρι (Arabs: Nussairi)	200.000 (1985)	Alawi Muslims
40	Άραβες Χριστιανοί (Arabs: Christian)	9.000 (1981)	Christian
41	Εβραίοι (Jews)	25.000 (1984)	Judaism
42	Αραμαίοι: Σύριοι Χριστιανοί Ορθόδοξοι (Arameans: Syrian Orthodox Christian)	40.000 (1984)	Christian Orthodox
43	Αραμαίοι Συροχαλδαίοι (Arameans: East Syrian Christian)	7000 (1984)	Chaldeans, Nestorians
44	Κιρκάσιοι και συγγενείς προς αυτούς ομάδες (Circassians and Related Groups)	1.100.000 (1984)	Sunni Islam
45	Τσετσένοι και Ινγκούζοι (Chechen and Ingush)	8.998 (1973)	Sunni Islam: Hanefi
46	Γεωργιανοί (Georgians)	83.306 (1965)	Sunni Islam
46α	Γεωργιανοί (Georgians)	10.000	Christian

Α/Α	ΕΘΝΟΤΗΤΑ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	ΘΡΗΣΚΕΥΜΑ
47	Λαζοί (Laz)	115.000 (1975)	Sunni Islam: Hanefi

Σημείωση: Οι λαοί της Μ. Ασίας διατήρησαν την ιδιαιτερότητά τους τόσο κατά την περσική κυριαρχία, όσο και στα ελληνιστικά, τα ελληνορωμαϊκά και τα βυζαντινά χρόνια. Οι λαοί αυτοί διατηρούσαν πάντοτε μια τοπική αυτονομία και κυρίως τα ήθη και τα έθιμά τους, τις παραδόσεις τους και μια ξεχωριστή ψυχοσύνθεση. Η ιδιαιτερότητα των λαών της Μ. Ασίας, με εξαίρεση τους Αρμένιους και τους Κούρδους, που βρέθηκαν έξω από τα κρατικά πλαίσια του Βυζαντίου, εκφράστηκε κύρια με τις αιρέσεις.

Πληθυσμός

Ο πληθυσμός της Τουρκίας, σύμφωνα με το Κρατικό Ινστιτούτο Στατιστικής, τον Ιούλιο του 1995 ήταν 61.644.000 με ετήσιο ρυθμό αύξησης 2,1% (1995), ενώ για το 1996 προβλεπόταν, περαιτέρω μείωση στο 1,68%, που αποτελεί και στόχο της κυβέρνησης. Παρακάτω έχουμε τη δυνατότητα να δούμε τον ρυθμό ανάπτυξης, αναλυτικότερα:

Τουρκικός Πληθυσμός και ο Ρυθμός Αύξησής του (1927 -1997)¹¹²⁴

ΕΤΟΣ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ (σε εκατ.)	ΡΥΘΜΟΣ ΑΥΞΗΣΗΣ (σε %)
1927	13,648	-
1940	17,821	1,9
1950	20,947	2,1

¹¹²⁴ Statistical Yearbook of Turkey, Source 1927-2010, ISSN 0082-691X, <http://library.techlink.gr/ptisi/article.asp?mag=2&issue=117&article=3193>, www.populstat.info/asia/turkeyc.htm

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

1960	27,755	2,8
1970	35,605	2,5
1980	44,737	2,5
1985	50,664	2,5
1990	56,098	2,2
1991	57,320	2,2
1992	58,580	2,2
1993	59,810	2,1
1994	61,070	2,1
1995	61,644	1,71
1996	62,697	1,68
1997	63,890	1,67

ΙΣΛΑΜΙΚΕΣ ΑΙΡΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ ΜΕΤΑ ΤΟ 1950

Όλα τα φονταμενταλιστικά κινήματα που βρίσκονται σε έξαρση τα τελευταία χρόνια και επιδιώκουν μία ισλαμική επανάσταση, που θα στηρίζεται στο θρησκευτικό κορανικό Δίκαιο, το γνωστό Seriat. Η επιδίωξη της επιστροφής στο παρελθόν ασφαλώς είναι και το ουσιαστικό μειονέκτημα των φονταμενταλιστών.

Σύμφωνα με πληροφορίες του τουρκικού τύπου (1990), στη χώρα αυτή δρουν εκατόν είκοσι επτά τρομοκρατικές, όπως τις χαρακτηρίζουν, οργανώσεις. Σ' αυτές συμπεριλαμβάνονται οι Μάρτυρες του Ιεχωβά και το Κομμουνιστικό Κόμμα Τουρκίας.

Ο καθηγητής Server Tanilli αναφέρει ότι στην Τουρκία υπάρχουν περίπου είκοσι φανατικές ισλαμικές οργανώσεις με διαφορετικούς ηγέτες, η κάθε μία από τις οποίες εκφράζει και διαφορετική πολιτική. Έχουν επίσης και ξεχωριστά έντυπα και ολόκληρους εκδοτικούς οίκους η κάθε μία. Όλες αυτές εργάζονται για τη μετατροπή της Τουρκίας σε ισλαμικό κράτος. Ασχολούνται βέβαια και με επί μέρους θέματα, όπως το κάλυμμα της κεφαλής (turban) των γυναικών, η επαναλειτουργία της Αγίας Σοφίας ως τέμενος κ.ά..

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΑΝΑ¹¹²⁵

Η Cumhuriyet [25/1] φιλοξενεί άρθρο γνώμης του Deniz Kanukcuoğlu με τίτλο «**Από τον φθινοπωρινό πόνο στο νομικό πόνο**», στο οποίο αναφέρονται τα εξής:

Την περασμένη εβδομάδα άρχισε η προβολή της ταινίας της **Tomris Giritlioğlu** «Φθινοπωρινός Πόνος». Εγώ δεν την έχω δει ακόμη, όσοι όμως την είδαν την επαινούν. Αναφέρουν μάλιστα ότι απηχεί τα γεγονότα της 6ης - 7ης Σεπτεμβρίου, Με μια θαυμάσια προσέγγιση.

Πολλοί έχουν πει ότι τα Σεπτεμβριανά για την ιστορία μας, αλλά ιδίως για τους Κωνσταντινοπολίτες, αποτελούν ένα άκρως σημαντικό γεγονός. Στην καρδιά τους άνοιξαν βαθιές πληγές, οι οποίες, ακόμη μέχρι και σήμερα, δεν έχουν επουλωθεί. Τις δύο εκείνες ημέρες, σύμφωνα με επίσημα στοιχεία του Υπουργείου Παιδείας, στην Κωνσταντινούπολη καταστράφηκαν 32 σχολεία των Ρωμιών [δημοτικά, γυμνάσια και λύκεια], αλλά και 8 σχολεία των Αρμενίων. Από τις υπάρχουσες 74 εκκλησίες της Κωνσταντινούπολης οι 70 κάηκαν και καταστράφηκαν.

Εκτός από τις εκκλησίες, καταστράφηκαν ακόμη 1 συναγωγή, 8 αγιάσματα, 2 μοναστήρια, 3.584 ακίνητα των Ρωμιών και άλλα 5.538, τα οποία ανήκαν σε Αρμένιους και Εβραίους. Όλα τα υπάρχοντα εντός αυτών λεηλατήθηκαν. Τα γεγονότα δεν περιορίστηκαν αποκλειστικά στην Κωνσταντινούπολη. Στη Σμύρνη κάηκε ολοκληρωτικά το Ελληνικό Προξενείο, ένα Ελληνικό Περίπτερο, το οποίο βρισκόταν μέσα στον εκθεσιακό χώρο της έκθεσης Σμύρνης, ενώ κάηκε επίσης και η ελληνική εκκλησία. Δύο ελληνικά караβάκια, τα οποία ήταν αγκυροβολημένα στο λιμάνι, τα βούλιαξαν. Από τα γεγονότα αυτά έχασαν τη ζωή τους τρεις Ρωμιοί. Έναν Ορθόδοξο ιερέα, με τη βία, τον υπέβαλαν σε περιτομή. Τα πράγματα είχαν εκτραχυνθεί τόσο πολύ, που οι διαδηλωτές δεν δίστασαν να λεηλατήσουν ακόμη και την κατοικία του Αλέξανδρου Χατζόπουλου, ο οποίος την εποχή εκείνη ήταν βουλευτής του

¹¹²⁵ Άρθρο της Cumhuriyet (25 Ιαν)

Δημοκρατικού

Κόμματος.

Τα Σεπτεμβριανά είναι μια επιχείρηση, η οποία προγραμματίσθηκε από το κράτος και μάλιστα από το «βαθύ κράτος». Προκειμένου δε να θολώσουν τα νερά, αρχικά την υπέδειξαν ως μια «κομμουνιστική πρωτοβουλία». Έτσι συνέλαβαν αρκετούς αριστερούς λόγιους, μεταξύ αυτών και τους Aziz Nesin, Hasan İzzettin Dinamo, Müeyyet Boratav, kemal Tahir, Asım Bezirci και Hulusi Dosdoğru. Οι υπόδικοι κρατήθηκαν για μήνες στα κρατητήρια του στρατού στο Harbiye.

Ακολούθως, προσήχθησαν στα δικαστήρια του Στρατιωτικού Νόμου. Όμως, παρ' όλες τις προσπάθειες που κατέβαλαν, προκειμένου να τους καταδικάσουν, λόγω μη ύπαρξης πειστικών αποδείξεων αθωώθηκαν. Μετά το κίνημα της **27ης Σεπτεμβρίου 1960**, στο δικαστήριο που στήθηκε στη νήσο **Yassiada**, δικάστηκαν 11 αρμόδιοι του Δημοκρατικού Κόμματος για τα γεγονότα του Σεπτεμβρίου. Επικεφαλής αυτών ήταν και ο τότε **Πρωθυπουργός Αντνάν Μεντερές**. Ας θυμίσουμε τα γεγονότα:

Αυτά άρχισαν στις **6 Σεπτεμβρίου**, όταν η εφημερίδα του Mithat Perin, μέλους του DP, «İstanbul Ekspres», περίπου στις τέσσερις το απόγευμα κυκλοφόρησε σε δεύτερη έκδοση, με πηχουαίους τίτλους και με την είδηση του Gökşin Siraşioğlu ότι «Ρίφθηκε βόμβα στην κατοικία του Ατατούρκ στη Θεσσαλονίκη». Αυτό ήταν ένα σύνθημα: Με το σύνθημα αυτό κινητοποιήθηκαν και οι ορδές, οι οποίες είχαν εκ των προτέρων συσσωρευτεί στα περίχωρα της Κωνσταντινούπολης. Ορισμένα διοικητικά μέλη διαφόρων σωματείων, που είχαν επιφορτισθεί για τη δουλειά αυτή από το «βαθύ κράτος», άρχισαν να κατευθύνουν τις ορδές αυτές σε περιοχές, όπου ήταν έντονη η παρουσία του ρωμαϊκού στοιχείου, όπως κατοικίες και εργασιακοί χώροι. Με σφυριά, κασμάδες και βαριοπούλες, η δουλειά τους ήταν εύκολη υπόθεση, διότι είχαν εκ των προτέρων σημειωθεί τόσο τα καταστήματα, όσο και οι κατοικίες που θα γκρέμιζαν και θα έκαιγαν. Τα γεγονότα της 6ης – 7ης Σεπτεμβρίου 1955 είναι μια μαύρη κηλίδα ντροπής, την οποία έσκαψε βαθιά πάνω στο μέτωπό μας το ίδιο το κράτος.

Θα περάσουν κάποια χρόνια και ο **ε.α. στρατηγός Sabri Yirmibeşoğlu**, μιλώντας στο δημοσιογράφο Fatih Güllaroğlu, θα πει: «Τα γεγονότα της 6ης – 7ης Σεπτεμβρίου ήταν μια δουλειά της Διεύθυνσης Ειδικού Πολέμου και ήταν μια μεγαλειώδης οργάνωση, μάλιστα είχε και επιτυχία» [η συνέντευξη αυτή δημοσιεύτηκε στο περιοδικό Tempo το 1991]. Με τον τρόπο αυτό απέδωσε και τα εύσημα στο βαθύ κράτος. Στο πλαίσιο της οργάνωσης αυτής είναι γνωστό και το όνομα του νεαρού, ο οποίος έριξε τη βόμβα στην οικία του Ατατούρκ στη Θεσσαλονίκη. Σήμερα κατέχει υψηλή θέση στη γραφειοκρατία. Η πράξη του είχε διευκρινισθεί από 37 πηγές, μάλιστα μετά το γεγονός αυτό είχε συλληφθεί στην Ελλάδα και είχε καταδικασθεί.

Δυστυχώς, δεν μπορούμε να γράψουμε το όνομά του, διότι κάποτε το είχαμε αναφέρει και καταδικαστήκαμε σε αποζημίωση 1,5 δις. τουρκικών λιρών. Διότι ο κύριος αυτός είχε αθωωθεί από το «έκτακτο δικαστήριο» της Yasslada, όπου δεν υπήρχε και το δικαίωμα της έφεσης στις αποφάσεις του. Πάντως, τις ημέρες αυτές, όπου είναι και στο προσκήνιο η υπόθεση της Εργκενεκόν, ένα ερώτημα στροβιλίζει μέσα στο μυαλό μου. Άραγε, σε αυτό το πονεμένο νομικό καθεστώς που βιώνουμε, υπάρχει πιθανότητα να φθάσουμε ποτέ σε αυτό που ονομάζουμε «βαθύ κράτος».

ΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΤΑΓΜΑΤΑ (TARIKATLAR)

Παρατηρείται μία έντονη διαφωνία μεταξύ των Τούρκων ιστορικών όσον αφορά στο χρονικό σημείο εμφάνισης των διαφόρων ισλαμικών οργανώσεων. Η πλειοψηφία τους θεωρεί ορόσημο την περίοδο του Τανζιμάτ.

Πρόθεση των Τούρκων ισλαμιστών ήταν αρχικά η διάσωση της αυτοκρατορίας, Ήθελαν να παρεμποδίσουν τη διάλυση της αυτοκρατορίας και να αντισταθούν στη διάδοση των ευρωπαϊκών θεσμών στην κοινωνική και πολιτική ζωή της χώρας τους.

Όταν κάποιος αναφέρεται στη σύγχρονη ανάπτυξη του πολιτικού ισλάμ στην Τουρκία θα πρέπει να εξετάσει και το σημαντικό, αν όχι καθοριστικό ρόλο

που έχουν παίξει τα θρησκευτικά τάγματα (Tarikatlar) . Καταρχήν θα πρέπει να ξεχωρίσουμε τη διαφορά μεταξύ Tarikatlar (ισλαμικό τάγμα ή τάγμα) και Cemaat (ισλαμική κοινότητα ή ομάδα). Τα τάγματα είναι παραδοσιακοί ισλαμικοί οργανισμοί που ανταποκρίνονται σε διάφορες πολιτιστικές, κοινωνικές και πολιτικές ανάγκες. Στο παρελθόν έχουν αναλάβει σημαντικές πολιτικές και κοινωνικές πρωτοβουλίες. Τα Cemaat εμφανίστηκαν μετά την εγκαθίδρυση της Δημοκρατίας στην Τουρκία και έχουν οργανικούς δεσμούς με τα Τάγματα από τα οποία αντλούν τα βασικά στοιχεία τους.¹¹²⁶ Ήδη αναφερθήκαμε στο τάγμα των Bektasi. Η αρχή της ύπαρξης των θρησκευτικών ταγμάτων χάνεται στην ιστορία των πρώτων χρόνων επικράτησης του ισλάμ στη Μ. Ασία ανάγεται δε και στην επίδραση των ελληνοχριστιανικών μοναστικών ταγμάτων. Η σταδιακή ανάπτυξη των θρησκευτικών ταγμάτων στη σύγχρονη Τουρκία είχε σαν αποτέλεσμα να αναμεταδοθεί σε πλατιές λαϊκές μάζες το εσωτερικό μήνυμα του ισλάμ με την ιδιαιτερότητα της τουρκικής παραλλαγής του και κουλτούρας. Κατά μια άποψη τα Τάγματα ήταν τα πολιτικά κόμματα της οθωμανικής περιόδου και μετά την απαγόρευση της λειτουργίας των ταγμάτων κατά την κεμαλική περίοδο τα πολιτικά κόμματα ταυτίστηκαν με τα τάγματα.¹¹²⁷

Η φιλοσοφία των περισσότερων ταγμάτων παρουσιάζει έντονη αντιπαράθεση με τα αποτυχημένα, κατ' αυτούς, πολιτικά και κοινωνικά δυνάμεις και κομμουνιστικά συστήματα. Φυσικά, το κεμαλικό καθεστώς έθεσε εκτός νόμου όλα αυτά τα τάγματα και τις ιδέες που πρέσβευαν. Υπήρξε έντονη η αντίδραση των ταγμάτων που έκλεισαν τυπικά το 1925 και σύντομα έχουμε την εξέγερση του θρησκευτικού τάγματος των Νακσμπεντί που πήρε γρήγορα κουρδικό χρώμα για να κατασταλεί με αιματηρό τρόπο. Με τη νίκη του Μεντερές, το 1950, τα θρησκευτικά τάγματα (Νακσμπεντί, Τιντζανί, Ρουφαί και Χαλβετίγια) δειλά επανεμφανίζονται για να ακολουθήσουν σύντομα νέες διώξεις. Τα τάγματα επιβιώνουν μεταξύ παρανομίας και νομιμότητας και χρησιμοποιούνται σαν ανάχωμα στις αναπτυσσόμενες αριστερές ιδεολογίες της δεκαετίας του 1970. Στη δεκαετία του 1980 και με την ίδια λογική, εντείνεται η ανοχή έναντι των Ταγμάτων

¹¹²⁶ Μάζης, Ι., "Γεωπολιτική: Η θεωρία και η πράξη", Αθήνα (2002), σ. 289-291.

¹¹²⁷ Μυστακίδου, Λ., "Οι Αλεβήδες στη σύγχρονη Τουρκία", Αθήνα (1997), σ. 155.

και τελικά επιτρέπεται η λειτουργία ορισμένων εξ αυτών. Σήμερα, τα θρησκευτικά τάγματα –καίτοι λειτουργούν ημιπαράνομα-επηρεάζουν τη ζωή της Τουρκίας καθόσον μεγάλος αριθμός αξιωματούχων της κυβέρνησης και της τοπικής αυτοδιοίκησης είναι μέλη αυτών των Ταγμάτων.

Η δράση των ταγμάτων δημιουργεί πρόσθετες ανησυχίες στη στρατογραφειοκρατία που αντιλαμβάνεται την επιρροή που έχουν αρχίσει να ασκούν στην πολιτική αλλά και οικονομική και κοινωνική ζωή της χώρας. Τα κυριότερα τάγματα που δραστηριοποιούνται σήμερα είναι¹¹²⁸: Ισικλάρ (με εθνικό παντουρκικό χαρακτήρα), Σουλεϊμαντζί (με μεγάλη εχθρότητα κατά του κεμαλισμού), Νακσμπεντί (καθαρά θρησκευτικού χαρακτήρα, λέγεται ότι ο πρώην Πρόεδρος Οζάλ ήταν μέλος αυτού του τάγματος), Χιτζμπουλάχ-Hizbullah (εξτρεμιστικό τάγμα που πιστεύει ακόμη και στην ένοπλη πάλη και έχει σχέσεις με Ιρανικές οργανώσεις ενώ διατηρεί εχθρικές σχέσεις με το PKK), IBDA-C (επίσης εξτρεμιστικό τάγμα με περιορισμένη όμως απήχηση), Νουρτσουλάρ (καθαρά θρησκευτικού χαρακτήρα), το τάγμα του Φετουλάχ Γκιουλέν (Ο Φετουλάχ Γκιουλέν με την προσωπικότητά του έχει οικοδομήσει ένα ανεξάρτητο κοινωνικό μηχανισμό με τη χρήση διαφόρων οικονομικών επιχειρήσεων και έχει έντονα κατηγορηθεί από τους στρατιωτικούς ότι προσπαθεί να προωθήσει τον Ισλαμισμό και να μεταβάλει τον κοσμικό χαρακτήρα του κράτους),¹¹²⁹ Νουρτσού (παλαιότερα το σημαντικότερο θρησκευτικό τάγμα που υποστήριζε τον πρώην Πρόεδρο Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ).¹¹³⁰

Ο Φετουλάχ Γκιουλέν, μια από τις σημαντικότερες θρησκευτικές προσωπικότητες με σημαντική επιρροή στην οικονομική, πολιτική και εκπαιδευτική ζωή της Τουρκίας, υποστηρίζει τη δημιουργία μιας μοντέρνας πλουραλιστικής κοινωνίας, ριζωμένης στην παράδοση της Τουρκίας-Ανατολίας και ανοικτής απέναντι στη Δύση. Θεωρεί τη δημοκρατία ύψιστο πολιτειακό καθεστώς και διακηρύττει ότι το ισλάμ όχι μόνο δεν αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα μέσα σε ένα τέτοιο καθεστώς αλλά επιπλέον ωφελείται.

¹¹²⁸ Ο.π., σ. 155-171.

¹¹²⁹ White, J. B., *“Islamist mobilization in Turkey”*, University of Washington Press, Washington (2003), σ. 111-112.

¹¹³⁰ Χειλαδάκης, Ν., *“Τουρκία: Ο γίγαντας με τα γυάλινα πόδια”*, Αθήνα (1999), σ. 83-95.

Αντιμετωπίζεται με καχυποψία από τη στρατογραφειοκρατία ενώ είχε συνδεθεί στενά με τον πρώην Πρόεδρο Οζάλ¹¹³¹.

Πρωτοπόροι σ' αυτή την προσπάθεια ήταν οι Ulema (Νομοδιδάσκαλοι), οι οποίοι όμως απέφευγαν πάντα να συγκρουστούν με την εξουσία. Αυτό προέρχεται και από τις αρχές του ισλαμισμού που πρέσβευαν, σύμφωνα με τις οποίες απαγορεύεται στους πιστούς να προβάλλουν διαφωνίες (Fitne cikaḡmamak). Οι άνθρωποι αυτοί όχι μόνο απέφευγαν να συγκρουστούν με την εξουσία, αλλά πολλές φορές προσάρμοζαν τους ιερούς κανόνες στις ανάγκες της.

Τα θρησκευτικά τάγματα, οι διάφορες δηλαδή θρησκευτικές αδελφότητες, ασκούν μεγάλη επιρροή στον τουρκικό λαό. Πολλά απ' αυτά μάλιστα ασκούν έμμεσα μέσω των πολιτικών κομμάτων πολιτική εξουσία.

Συμφωνούμε απόλυτα με τον Στέφανο Πεσματζόγλου ο οποίος λέει τα εξής: *«Για την κατανόηση των εσωτερικών πολιτικών επιλογών και εξωτερικών προσανατολισμών της Τουρκίας είναι, πιστεύω, αναγκαία η βαθύτερη μελέτη και παρακολούθηση των Ταρικότ: Οι παράνομες αυτές αδελφότητες (ή τάγματα, που αριθμούν πολλές εκατοντάδες χιλιάδες δερβίσηδων), κάτω από την επιφάνεια της τουρκικής πολιτικής σκηνής προσδιορίζουν μεταπολεμικά, από δεκαετία σε δεκαετία, σε όλο και μεγαλύτερο βαθμό τη στάση των συστηματικών κομμάτων σε όλο το φάσμα από την κεντροδεξιά ως την ακροδεξιά. Επηρεάζουν κόμματα, κορυφαίους πολιτικούς παράγοντες, κοινωνικές οργανώσεις και βιομηχανικά συγκροτήματα. Μια που η διακυβέρνηση στη μεταπολεμική Τουρκία ήταν κυρίαρχα στα χέρια αυτών των δυνάμεων, η ερμηνεία της πολιτικής δυναμικής περνάει σε μεγάλο βαθμό από την κατανόηση του ρόλου των Ταρικότ».*

Η βαθύτερη όμως μελέτη των ταρικότ τη στιγμή αυτή είναι αδύνατη. Πρώτ' απ' όλα ο αριθμός τους μεταβάλλεται καθημερινά, γιατί διαρκώς προβάλλουν και νέες αδελφότητες.

Άλλη ουσιαστική επίσης δυσκολία είναι η παράνομη δραστηριότητα των

¹¹³¹ Καραμπελιάς, Γ., *“Τουρκία: Θρησκεία, Κοινωνία και Πολιτική”*, Αθήνα (2004), κεφ 3.

περισσοτέρων που τις αναγκάζει να δρουν μυστικά. Με αυτά τα δεδομένα η συλλογή στοιχείων και η διεξοδική έρευνα είναι πολύ δύσκολη. Στα πλαίσια αυτής της εργασίας θα περιοριστούμε στην παρουσίαση των κυριότερων ταρικάτ ή αυτών που έγιναν ευρύτερα γνωστά.

ΜΕΒΛΕΒΗΔΕΣ (ΜΕΥΙΕΥΙ)¹¹³²

Το τάγμα των Μεβλεβήδων κατέχει την πρώτη θέση μεταξύ των Μουσουλμάνων Σουννιτών. Ιδρυτής του είναι ο Mevlana Celalettin Rumi (Ο Κύριος ημών Τζελαλεττίν ο Ρωμικός), ο οποίος γεννήθηκε στην πόλη Μπάλχ ή Μπέλχ (σημερινό Αφγανιστάν) στις 30.9.1207 και πέθανε στο Ικόνιο στις 17.10.1273. Ο πατέρας του, που ήταν Sultan Ulema (σουλτάνος των Ουλεμάδων, ο σοφότερος δηλαδή των Νομοδιδασκάλων), έφυγε από το Χορασάν και εγκαταστάθηκε στο Ικόνιο την εποχή των Σελτζούκων.

Ο Μεβλανά γνώριζε εκτός της περσικής, αραβικής και την ελληνική γλώσσα. Έχει γράψει ποιήματα του και στην ελληνική γλώσσα. Μία σημαντική έρευνα για τα ελληνικά ποιήματα του Μεβλανά του Δημητρίου Δέδε δημοσιεύτηκε στο περιοδικό "Τα Ιστορικά" (Τεύχος 18, Δεκέμβρης 1993).

Ο Μεβλανά ανήκε στην αριστοκρατία του ισλάμ και στη διδασκαλία του δεν έκανε καμία διάκριση θρησκευτική, εθνική, ταξική μεταξύ των πιστών του. Η βασική θρησκευτική τελετή των Μεβλεβήδων είναι η μουσική και ο σεμάς, ο περιστροφικός χορός που εκτελούν φορώντας ειδικούς χι τώνες.

Ο διεκεκριμένος τούρκος καθηγητής Χαλίλ Ιναλτζίκ αναφερόμενος στους Μεβλεβήδες γράφει: *«Στις μεγάλες πόλεις οι τεκκέδες των Μεβλεβήδων αποτελούσαν ένα είδος πνευματικής εστίας, κάτι σαν καλλιτεχνικό εργαστήριο, θα τολμούσαμε να πούμε. Φυσικά, η τέχνη ήταν γι' αυτούς εφόδιο -του μυστικισμού, ο σεμάς ήταν τελετουργικός χορός που απέδιδε την κίνηση των ουρανίων σωμάτων και η μουσική τους θεία μελωδία που ξυπνούσε τον ενθουσιασμό στο μύστη και τον οδηγούσε στην έκσταση».*

¹¹³² Μιρμίρογλου, Β., "Οι Δερβίσσαι", Εκάτη, σ. 290-316.

Βασικός στόχος των μεβλεβήδων είναι η προσπάθεια υπέρβασης της ατομικότητας και εκμηδενισμού του «εγώ», η πλήρης παράδοση στο Θεό. Οι προσωπικές εκστατικές εμπειρίες τους αποτελούν μυστικό του περιβάλλοντός τους. Σύμφωνα με τη διδασκαλία του Μεβλανά ο άνθρωπος οφείλει να ανακαλύψει τη θεία εικόνα που έχει μέσα του και να φτάσει στην ένωση με το Θεό.

Η Βίβλος των Μεβλεβήδων είναι το έργο του Μεβλανά Mesnevi (δίστιχα), το οποίο θεωρείται η πηγή του μυστικισμού.

ΝΑΚΣΙΜΠΕΝΤΙ (NAKSIBENDI)¹¹³³

Το Τάγμα των Νακσιμπεντί δημιουργήθηκε τον 13^ο αιώνα από τον Bahauddin Naksibend (1318-1389), ο οποίος υπήρξε μαθητής του Seyyid Emir Kalal.

Το τάγμα αυτό επιδιώκει την εφαρμογή του Seriat στις μουσουλμανικές χώρες. Εκτός από τις βασικές αρχές του ισλάμ, δηλαδή το Namaz (προσευχή), το Zekait (δωρεά υπέρ των αδυνάτων κ.α.), τα μέλη του τάγματος πρεσβεύουν και το zikr-i hafi, ένα είδος προσευχής με την οποία το άτομο εκστασιάζεται μνημονεύοντας τις ιδιότητες του Θεού: Μεγαλοδύναμος, Παντοδύναμος, Ελεήμονας κ.ά..

Μέλη αυτού του τάγματος είναι η οικογένεια του εκλιπόντος Προέδρου της Τουρκίας Τουργκούτ Οζάλ. Η αγγλόφωνη, μάλιστα τουρκική εφημερίδα "Daily News" (3.12.1986) ισχυρίστηκε ότι ο αδελφός του προέδρου είναι ο ηγέτης του τάγματος των Νακσιμπεντί στην Τουρκία. Το τάγμα αυτό έχει διασυνδέσεις με το καθεστώς του Ιράν και οπαδοί του υπάρχουν σχεδόν σε όλα τα Μουσουλμανικά κράτη. Σύμφωνα με έρευνα του τουρκικού περιοδικού Tempo (11.8.1993) έντονη δραστηριότητα του Τάγματος αυτού παρατηρείται και στο ψευδοκράτος του Ντενκτάς. Ο 70χρονος ηγέτης του τάγματος των Τουρκοκυπρίων Νακσιμπεντί Σεΐχης Ναζίμ (Seyh Nazim), ζει τους τέσσερις μήνες του χρόνου στη Λεύκα της

¹¹³³ Μιρμίρογλου, Β., "Οι Δερβίσσαι", Εκάτη, σ. 317-321.

Κύπρου και τους υπόλοιπους μήνες ταξιδεύει στο εξωτερικό, όπου βρίσκονται οι πιστοί του. Ο Σείχης Ναζίμ γεννήθηκε στη Λάρνακα το 1922. Σπούδασε χημικός στην Κωνσταντινούπολη και σε ηλικία 24 ετών δέχτηκε κάποιο πνευματικό μήνυμα και πήγε στη Δαμασκό, όπου μαθήτευσε δίπλα στον Seyh Abdullah Dagistani, τον οποίο αντικατέστησε μετά το θάνατό του (1972). Μιλά άπταιστα Αραβικά, Αγγλικά και Ελληνικά. Χάρη στην επιβλητική προσωπικότητά του κερδίζει καθημερινά νέους οπαδούς κυρίως στη Δύση. Στο σπίτι του συναντά κανείς Γερμανούς, Άγγλους και άλλους ξένους που έχουν εξιλαμιστεί για να τον ακολουθήσουν. Έχει πρωτότυπες απόψεις γύρω από το ισλάμ και την ηθική. Θεραπεύει με δικές του μεθόδους πολλές ασθένειες και σε αντίθεση με άλλους θρησκευτικούς ηγέτες λέει με υπερηφάνεια: «We enjoy sex, Elhamdulillah» Elhamdulillah= Δόξα τω Θεώ).

Ο Σείχης Ναζίμ θεωρείται και ο ιδρυτής του τάγματος των Νακσιμπεντί στο Λονδίνο. Ο καθηγητής του Τμήματος ανθρωπολογίας του τουρκικού Πανεπιστημίου Hacettepe, Tayfun Atay έκανε μία έρευνα γύρω από τις δραστηριότητες των Νακσιμπεντί στην Αγγλία. Από τα στοιχεία της έρευνάς του προκύπτουν τα εξής: «Στο τάγμα αυτό εκτός από Τούρκους, Πακιστανούς, Ινδούς έχουν ενταχθεί και πάρα πολλοί Βρετανοί, μεταξύ των οποίων και δύο Λόρδοι, ο Λόρδος Yarborough και ο Λόρδος Games Reidheaven».

Μέλη του τάγματος είναι και άλλοι επώνυμοι, όπως ένας πρίγκιπας της Μαλαισίας, η κόρη του βασιλιά του Αφγανιστάν και ο σουλτάνος του Μπρουνέι. Ικανοποιημένος από τα αποτελέσματα των δραστηριοτήτων του, ο Σείχης Ναζίμ δηλώνει: «Μια μέρα θα ανέβω στο άγαλμα του Νέλσων στην πλατεία Τραφάλγκαρ και θα φωνάξω "Allahu Ekber" και τότε θα με ακολουθήσουν όλοι οι Βρετανοί. Η ημέρα αυτή πλησιάζει ... » Μετά το γνωστό τραγουδιστή Cat Stevens (ο πατέρας του είναι Ελληνοκύπριος) που ασπάστηκε τον ισλαμισμό κι είναι μαθητής του Seyh Nazim και ο Ιρλανδός τραγουδιστής της ποπ Bob Geldof ακολούθησε τα βήματά του.

Ο Seyh Nazim, που έδωσε το όνομα Abdullah στον Geldof, εξέφρασε την ικανοποίησή του, γιατί οι περισσότεροι από τα τριάντα εκατομμύρια των οπαδών

του είναι μορφωμένα και επώνυμα άτομα.

ΣΟΥΛΕΙΜΑΝΤΖΙ (SULEYMANCI)¹¹³⁴

Η αδελφότητα αυτή ιδρύθηκε από τον Νακσιμπεντί σεΐχη Süleyman Hilmi Turahan (1888-1959). Ο Turahan ήταν πρόσφυγας από τη Ρουμανία και ίδρυσε την αδελφότητά του τη δεκαετία του 1950. Τα μέλη αυτού του Τάγματος έχουν την τάση να μη δημοσιοποιούν τίποτα γύρω από τις αντιλήψεις τους γι' αυτό παραμένουν άγνωστα πολλά πράγματα γι' αυτούς.

Οι Σουλείμαντζί δεν αναγνωρίζουν κανένα νόμο εκτός απ' το κοράνι. Το κράτος, κατά την άποψή τους, πρέπει να εναρμονίσει τη δικαστική εξουσία, αλλά και ολόκληρη την κρατική του δομή σύμφωνα με τις επιταγές του κορανίου. Οι γυναίκες, ειδικότερα, δεν πρέπει να διαβάζουν κανένα άλλο βιβλίο εκτός από το κοράνι.

Χαρακτηριστικό γνώρισμα των Σουλείμαντζί είναι η εχθρότητα που τρέφουν για τον Κεμάλ, τον οποίο θεωρούν υπεύθυνο για την απομάκρυνση του λαού από τη θρησκεία.

Οι Σουλείμαντζί έχουν τόσο στο εξωτερικό όσο και στο εσωτερικό δικά τους ιεροσπουδαστήρια, οικοτροφεία, τζαμιά και επιχειρήσεις. Διατηρούν επίσης, περίπου τριακόσια πολιτιστικά κέντρα σε διάφορες πόλεις της Ευρώπης.

Τα μέλη του τάγματος ανέρχονται περίπου στις εξακόσιες χιλιάδες. Πριν το 1980 υποστήριζαν τον Ντεμιρέλ, τώρα οι ψήφοι τους κατανέμονται μεταξύ του Κόμματος του Ορθού Δρόμου και του Κόμματος της Μητέρας Πατρίδας.

Έχουν δύο εκδοτικούς οίκους, τον Fazilet και τον Osmanli, στους οποίους τυπώνουν τα βιβλία τους, τα οποία στη συνέχεια στέλνουν ακόμα και στα πιο μακρινά χωριά της Μικράς Ασίας.

¹¹³⁴ www.islammedya.com, <http://video.google.com/videoplay?docid=7616175712560570400#>, www.geopolitics.gr/pdf/art-imaz-tur02en.pdf.

ΝΟΥΡΤΖΟΥ (NURCU)¹¹³⁵

Είναι η σημαντικότερη από τις δύο παραπάνω αδελφότητες, γιατί αφ' ενός μεν έχει περισσότερα μέλη, αφ' ετέρου δε σε αντίθεση με όλες τις άλλες, θεωρεί υποχρεωτική και επιβεβλημένη την επιστημονική κατάρτηση των μελών της. Το Τάγμα των Νουρτζού (αδελφών του Φωτός) ιδρύθηκε γύρω στο 1920 από τον Saidi Nursi (Kurdi Bediuzzaman, 1873-1960).

Ο Νουρσί γεννήθηκε στην περιοχή Bitlis, απ' όπου έφυγε μετά την πρωτοβάθμια εκπαίδευση και πήγε στην Πόλη να συνεχίσει τις σπουδές του. Ασχολήθηκε με αραβικές και ισλαμικές σπουδές, τις οποίες όμως δεν ολοκλήρωσε. Δημοσίευσε άρθρα του στην εφημερίδα Volkan (1908) και εργάστηκε για -την ίδρυση του κόμματος Ittihadî Muhammedi (1909). Μετά τα αιματηρά γεγονότα της 31 Μαρτίου 1909 εξορίστηκε στη Σπάρτη.

Αρχικά υποστήριξε το κίνημα του Κεμάλ, αργότερα όμως ξέφυγε από την Άγκυρα διαμαρτυρούμενος για την ταπείνωση του Ισλάμ και πήγε στο Βαν. Καταδικάστηκε από τα Δικαστήρια της Ανεξαρτησίας (Istiklal Mahkemelen) σε εξορία εξ αιτίας της συμμετοχής του στην επανάσταση του Seyh Sait (1925). Σύμφωνα με πληροφορίες της εφ. "Σαμπάχ" (19.1.1997) ήταν μέλος της οργάνωσης Teskilat-Mahsusa, μιας ημικρατικής οργάνωσης που έδρασε κατά τη διάρκεια των βαλκανικών πολέμων και λίγο αργότερα. Κυνηγήθηκε και καταδικάστηκε αρκετές φορές για το περιεχόμενο του βιβλίου του Risale-i Nur (Επιστολές Φωτός), το οποίο καταρρίπτει ακόμα και σήμερα ρεκόρ κυκλοφορίας. Είναι το δεύτερο μετά το κοράνι θρησκευτικό βιβλίο που έχει τέτοια ζήτηση: πουλάει πεντακόσιες χιλιάδες αντίτυπα το χρόνο!!! Το βιβλίο έχει μεταφραστεί στα Ρωσικά, στα Γαλλικά, στα Γερμανικά και στα Ουζμπεκικά.

Στο έργο του Risale-i Nur καλεί τους οπαδούς του να αγωνιστούν για την πίστη τους και εναντίον των εχθρών αυτής. Καταργεί επίσης, την έννοια του τουρκικού εθνικισμού και καλλιεργεί τον ισλαμικό εθνικισμό. Κατηγορεί τέλος τον κεμαλισμό, που οδηγεί, όπως αναφέρει, στην αθεΐα και τον κομμουνισμό.

¹¹³⁵ www.amerAsian.world.com

Μέλη του τάγματος συμμετέχουν ενεργά σε όλα σχεδόν τα πολιτικά κόμματα. Όσον αφορά το Κόμμα Εθνικής Σωτηρίας και της Ευημερίας του Ερμπακάν, υιοθετεί ένα μεγάλο μέρος της ιδεολογίας των Νουρτζού. Το τάγμα αυτό έχει, τέλος, είκοσι χιλιάδες μεντρεσέδες σε όλη την Τουρκία και περίπου πεντακόσιους στην Ευρώπη (Sabah,20.1.1997).

Επίσης ο Said-i Nursi και το έργο του Risale-i Nur προβάλλονται μέσα από το δίκτυο του Internet (Rhttp://www.ihlasnur.com.tr). Το περιοδικό "Aksiyon" (28.3.1997), που δημοσιεύει τη σχετική είδηση, τονίζει ότι καθημερινά το έργο του Nursi ανθίζει στις καρδιές των ανθρώπων σε όλες τις ηπείρους.

ΙΣΙΚΤΣΙΛΑΡ (ISIKCILAR)¹¹³⁶

Πνευματικός ηγέτης τους είναι ο Hıseyin Hilmi Isik, ο οποίος γεννήθηκε το 1911 και δίδασκε χημεία στο στρατιωτικό Λύκειο του Κουλελί (Kuleli). Η ομάδα αυτή αποτελεί ένα παρακλάδι των Νακσιμπεντί. Ο ηγέτης τους εμπνευσμένος από τον Imam-i Rabbani έγραψε το έργο Sadet-i Edebiyye, το οποίο έκανε περίπου εξήντα εκδόσεις μέχρι σήμερα και έχει μεταφραστεί σε αρκετές ξένες γλώσσες. Ο γαμπρός του, υδροβιολόγος Enver Oren, είναι ιδιοκτήτης του ομίλου Ihlas Holding, στον οποίο ανήκουν περίπου τριάντα μεγάλες επιχειρήσεις.

Οι Ισικτσιλάρ αποτελούν την πλουσιότερη και πολυπληθέστερη αδελφότητα, Συγκρούονται κατά διαστήματα με τη Διεύθυνση Θρησκευτικών Υποθέσεων. Συνεργάζονται με το Κόμμα της Μητέρας Πατρίδας, δεν παραμελούν όμως και το φλέρτ με τα κόμματα Ευημερίας και Ορθού Δρόμου. Τα μέλη της ομάδας αυτής είναι περίπου διακόσιες χιλιάδες.

ΑΤΖΖΜΕΝΤΙ (ACZMENDI)¹¹³⁷

Η τουρκική κοινή γνώμη γνώρισε τους Aczmendi με τα μαύρα ράσα, τα μαύρα σαρίκια και τις μαγκούρες τους από φωτογραφίες που δημοσιεύτηκαν

¹¹³⁶ www.jstor.org/pss/3012126, www.alharamain.org.

¹¹³⁷ www.tr.wikipedia.org/wiki/Aczmendi

στον τύπο για πρώτη φορά στις 10 Νοεμβρίου 1992. Οι Aczmendi αποτελούν στην ουσία ένα παρακλάδι των Νουρτζού. Μετά το θάνατο του ιδρυτή του Τάγματος Saidi Nursi το 1960, δεν ορίστηκε κανένας άλλος Σείχης στη θέση του. Το αξίωμα αυτό το διεκδικεί σήμερα ο Haci Muslim Gunduz, που είναι ο ηγέτης της ομάδας των Aczmendi.

Οι απόψεις όμως του Gíindíz (ο οποίος αποκαλείται Χομεινί της Τουρκίας), προκάλεσαν σεισμό στις τάξεις των ευπόρων Νουρτζού, γιατί υποστηρίζει ότι έφτασε επιτέλους η ώρα της δράσης για την επιστροφή του Ισλάμ στην Τουρκία. Η τάξη αυτή των Νουρτζού τρέφει αισθήματα μίσους έναντι του Gunduz, γιατί πιστεύει ότι μ' αυτόν «τελειώνουν οι ήσυχες μέρες και αρχίζει μία περιπέτεια με άγνωστη έκβαση».

Οι φανατικοί όμως Aczmendi βρίσκουν μεγάλη απήχηση στις τάξεις των φτωχών Νουρτζού. Το κίνημα, άλλωστε, ξεκίνησε από ένα μικρό τεκκέ του Ελαζίγ και σήμερα έχει αδελφότητες στη Μαλάτια, την Ερζερούμ, το Ντιγιαρμπακίρ, την Προύσα, το Εσκίσεχιρ, την Άγκυρα και την Κωνσταντινούπολη.

Όπως δήλωσε ο Gunduz σε συνέντευξή του στον δημοσιογράφο της Τζουμχουριέτ (21.3.1993) Aydin Engin, η λέξη Aczmendi σημαίνει αυτούς που αντιλαμβάνονται την αδυναμία τους μπροστά στην παντοδυναμία του Θεού. Άλλα ενδιαφέροντα πράγματα που ανέφερε στην ίδια συνέντευξη είναι «Το κίνημα του Saidi Nursi και το κίνημα του Κεμάλ ξεκίνησαν την ίδια χρονική περίοδο (1920). Ο κεμαλισμός έχει ήδη ολοκληρώσει τον κύκλο του και σήμερα μάχεται για να διατηρηθεί στη ζωή. Τώρα ήρθε το πλήρωμα του χρόνου, όπως γράφουν οι Γραφές, για να γίνει η Τουρκία το κέντρο του ισλάμ».

Σε ερώτηση του δημοσιογράφου για το ποια θα είναι η στάση τους έναντι των Αλεβήδων, εφ' όσον οι Aczmendi είναι Σουννίτες Μουσουλμάνοι, ο Gtindtiz απάντησε: *«Δεν πρόκειται να διαφωνήσουμε με τους Αλεβήδες. Έχουμε την υποχρέωση πρώτα απ' όλα να απαλλαγούμε από την ανηθικότητα και τον εγωισμό, που μας μετέφεραν από την Ευρώπη και την Αμερική. Πρώτα θα καταπολεμήσουμε όλα αυτά. Γι' αυτό το λόγο πρέπει να έχουμε κοινό μέτωπο με*

τους Αλεβήδες. Αργότερα, μπορούμε να κάτσουμε μαζί και σαν αδέρφια να λύσουμε τις δογματικές μας διαφορές».

Σε άλλες δηλώσεις του προς τους δημοσιογράφους, κατά τη διάρκεια προσαγωγής του στο Κακουργιοδικείο του Ελαζίγ, με την κατηγορία της παραβίασης της πρώτης παραγράφου του άρθρου 159 του τουρκικού Ποινικού Κώδικα, ο Gunduz είπε, μεταξύ άλλων, τα εξής: «Δεν εγκρίνω τη γυναικεία παρουσία στο αξίωμα του Πρωθυπουργού. Η δημοκρατία είναι το νόθο παιδί του λαϊκισμού. Οι αρχές της δημοκρατίας βρίσκονται σε αντίθεση με τα πιστεύω του λαού μας. Εμείς δεν είμαστε ομάδα αντίδρασης, αλλά δράσης. Εάν, γίνουν εκλογές μέσα σε κλίμα ελευθερίας, το 90% των ψηφοφόρων θα συμμαρίζεται τις απόψεις μας».

Κατά την έφοδο που έκανε η αστυνομία στον τεκκέ των Aczmendi στην Προύσα, συνέλαβε επτά άτομα μεταξύ των οποίων και ανήλικα παιδιά. Οι συλληφθέντες οδηγήθηκαν στο τμήμα όπου δήλωσαν ότι είναι «στρατιώτες του Θεού». Έτσι, βγήκαν στην επιφάνεια οι στρατολογήσεις μικρών παιδιών στις οποίες προβαίνουν τα μέλη της αδελφότητας.

Πάντως, οι συλληφθέντες ισχυρίστηκαν ότι δεν υπηρετούν τη στρατιωτική τους θητεία στην τουρκική Δημοκρατία. «Κανείς, είπαν, δεν μπορεί να μας επιβάλει να υπηρετήσουμε τη θητεία μας στον τουρκικό στρατό».

Οι Aczmendi, που είναι περίπου πενήντα χιλιάδες, δεν ασκούν καμία εμπορική δραστηριότητα.

ΚΑΦΤΑΝΙ (KAFTANI)

Σύμφωνα με πληροφορίες του τουρκικού περιοδικού "Tempo" (26.5.1993), στην περιοχή Cicekrinar της επαρχίας Sarkikaraagac της Σπάρτης, μέσα σ' ένα κάστρο που περιβάλλεται από ένα τοίχο ύψους 2,5 μέτρων ζουν οι Καφτανί, οι οποίοι δεν έχουν καμία επαφή με τον υπόλοιπο κόσμο.

Ο φερόμενος ως αρχηγός αυτής της μικρής ομάδας των διακοσίων περίπου πιστών, Ramazan Sozbir, δηλώνει ότι είναι πολύ ευτυχημένοι όλοι όσοι

ζουν μαζί του, χωρίς να έχουν καμία επικοινωνία με τον εξωτερικό κόσμο και χωρίς να πηγαίνουν στο τζαμί για να προσευχηθούν.

Λέγεται ότι πρώτα απ' όλους εγκαταστάθηκε στο κάστρο ο Ali Osman Hoca, ο οποίος ήταν ένας από τους πιστούς συνεργάτες του Saidi Nursi. Οι κάτοικοι της περιοχής καταγγέλλουν ότι μέσα στο κάστρο γίνονται όργια στα οποία μετέχουν και ανήλικα παιδιά.

ΦΕΤΧΟΥΛΛΑΧΤΣΙΛΑΡ (FETHULLAHCILAR)¹¹³⁸

Ιδρυτής του τάγματος αυτού, που βγήκε πρόσφατα στη δημοσιότητα, είναι ο Fethullah Hoca, ο οποίος είναι 57 ετών, γεννήθηκε στην Ερζερούμ, είναι πρώην ιμάμης και ποιητής. Μοναδικά περιουσιακά του στοιχεία είναι μερικά βιβλία και προσωπικά αντικείμενα. Έχει όμως υπό τον έλεγχό του εκατοντάδες κολλέγια, οικοτροφεία, φροντιστήρια και παιδικές κατασκηνώσεις τόσο εντός όσο και εκτός Τουρκίας.

Η μεγάλης κυκλοφορίας εφ. "Ζαμάν" (τριακόσιες χιλιάδες φύλλα ημερησίως) είναι όργανο της κοινότητάς του, η οποία εκδίδει και άλλα δύο περιοδικά, το Sizinti και το Yeni Umit. Ο τηλεοπτικός σταθμός Samanyolu και ο ραδιοφωνικός σταθμός Burc FM ανήκουν, επίσης, στην αδελφότητα του Fethullah Hoca. Οι οπαδοί του είναι περίπου ένα εκατομμύριο. Δηλώνει ότι δεν υποστηρίζει κανένα πολιτικό κόμμα, αλλά από το περιεχόμενο των δηλώσεών του γίνεται αντιληπτό ότι στρέφεται εναντίον του κόμματος Ευημερίας του Ερμπακάν. Στον τύπο άλλωστε παρατηρείται ένας αμείλικτος αγώνας μεταξύ των εφ. "Ζαμάν" (του Fethullah Hoca) και "Μιλλί Γκαζέτε" (του Ερμπακάν) για το θέμα της τελωνειακής ένωσης της Τουρκίας με την Ευρώπη.

Τα Μ.Μ.Ε. προβάλλουν τον Fethullah Hoca ως εκπρόσωπο του ήπιου ισλάμ. Έτσι, εμφανίζεται ένας σημαντικός αντίπαλος για το Κόμμα Ευημερίας. Αξιωματούχοι του Κόμματος Ευημερίας υποστηρίζουν ότι η εμφάνιση και η ξαφνική δημοσιότητα του Fethullah Hoca έχει ως στόχο την αναχαίτιση της

¹¹³⁸ www.fethullahgulen.org

πορείας του κόμματός τους προς την εξουσία.

Πάντως και ο γνωστός αρθρογράφος της Τζουμχουριέτ Ιλχάν Σελτσούκ ισχυρίζεται ότι πίσω από την εμφάνιση και προβολή του Fethullah Hoca κρύβεται αμερικανικός δάκτυλος. Ο γραφικός ηγέτης αυτής της αδελφότητας έγινε δεκτός από την Τσιλλέρ στις 20.2.1995. Στη συνέχεια παρέθεσε γεύμα για χίλια άτομα που στοίχισε περίπου οχτακόσια εκατομμύρια λίρες, έστειλε χαιρετισμό για τη γιορτή του Αγίου Βαλεντίνου, τονίζοντας ότι κάθε μέρα είναι γι' αυτόν μέρα αγάπης.

Ανεξάρτητα απ' όλα αυτά, ο Fethullah Hoca εκπαιδεύει ιεραποστόλους τουρκο-ισλαμικής ιδεολογίας και τους στέλνει στα πέρατα της γης. Οι άνθρωποι αυτοί δρουν όχι μόνο στις χώρες της Κεντρικής Ασίας, αλλά στην Αμερική και κυρίως στην Ευρώπη.

Ο αρθρογράφος της εφημερίδας Γενί Γιουζγίλ (31.10.1996) Ali Bayramoglu αναφερόμενος στα σχολεία του Fethullah Hoca εκφράζει το θαυμασμό του για τον τρόπο οργάνωσής τους και την μεθοδικότητά τους στην καλλιέργεια της ιδέας της τουρκο-ισλαμικής σύνθεσης. Κατά τον αρθρογράφο, ο Fethullah έχει στο Ουζμπεκιστάν 17 σχολεία Μέσης Εκπαίδευσης στα οποία σπουδάζουν 3343 μαθητές και διδάσκουν 209 Τούρκοι δάσκαλοι. Έχει επίσης στο Τουρκμενιστάν ένα πανεπιστήμιο με 293 φοιτητές και 28 Τούρκους καθηγητές, 17 σχολεία Μέσης Εκπαίδευσης όπου σπουδάζουν 2694 μαθητές και διδάσκουν 163 Τούρκοι δάσκαλοι.

Η συνεργάτις της εφ. "Χουρριέτ" (2.11.1996) Gulcin Telci αναφερόμενη στη δραστηριότητα αυτών των σχολείων γράφει: «Made in USA ισλάμ στις τουρκικές δημοκρατίες».

Τέλος, ο Anilgan Bayar σε άρθρο του με τίτλο «αποικιοκράτες δερβίσηδες» που δημοσιεύτηκε στην εφ. "Χουρριέτ" 1.11.1996 ισχυρίζεται ότι ο Fethullah Hoca έχει υπό τον έλεγχο του διακόσια σχολεία από τα Τίρανα μέχρι το Σινικό Τείχος.

Η Πρωθυπουργός Τσιλλέρ, μέσα στα πλαίσια των επαφών της για την

προετοιμασία του νομοσχεδίου για την ελευθερία της έκφρασης, κάλεσε σε συνάντηση τους εκπροσώπους των διαφόρων ταγμάτων, η ύπαρξη και η λειτουργία των οποίων είναι απαγορευμένες με τον υπ' αριθμ. 677 νόμο του 1925. Με τη στάση της αυτή η Τσιλλέρ αναγνώρισε την ύπαρξη, αλλά και τη δράση αυτών των ταγμάτων.

Η Τσιλλέρ, εκτός από τον Fethullah Hoca, συναντήθηκε με τον ηγέτη των Νουρτζί Mehmet Kutlular και τον αρχηγό του Τάγματος των Νακσιμπεντί της περιοχής Αντίγιαμαν Fevzettin Erol.

Ο Fethullah Gulen ήταν ένθερμος υποστηρικτής του Οζάλ και, όπως φαίνονται τα πράγματα, σήμερα, βρίσκεται στο πλευρό της Τσιλλέρ (η επισήμανση αυτή έγινε στην εφ. "Γενί Γιουζγίλ" στις 8.11.1995).

ΓΕΝΙ ΑΣΙΑΤΖΙΛΑΡ (YENI ASY ACILAR)¹¹³⁹

Ηγέτης τους είναι ο Μεχμέτ Κουτλουάρ και αριθμούν περίπου τετρακόσιες χιλιάδες μέλη. Εκδίδουν την ημερήσια εφ. "Γενί Άσια" (Yeni ASYA). Προέρχονται από την μεγάλη ομάδα των Νουρτζού και υποστηρίζουν το Κόμμα του Ορθού Δρόμου.

ΓΕΝΙ ΝΕΣΙΛΤΖΙΛΕΡ (YENI NESILCILER)¹¹⁴⁰

Ιδρύθηκε από μία ομάδα ανθρώπων που αποχώρησαν από την προηγούμενη κατηγορία, δηλαδή τους Γενί Ασιατζιλάρ. Έχει περίπου τριακόσιες πενήντα χιλιάδες μέλη. Ο ραδιοφωνικός σταθμός Moral FM που εκπέμπει στην Κωνσταντινούπολη και στην ευρύτερη περιοχή του Μαρμαρά ανήκει σ' αυτούς.

Διοικούνται από τρεις αρχηγούς: ο Mehmet Fiyinci ασχολείται με τις εκδόσεις, ο Mehmet Emin Biyinc έχει αναλάβει την οικονομική διαχείριση και ο Yavuz Bahadiroglu είναι ο πνευματικός καθοδηγητής. Υποστηρίζουν το Κόμμα της Μητέρας Πατρίδας και το Κόμμα Ευημερίας.

¹¹³⁹ www.yeniasya.com.tr, www.turkmedya.com

¹¹⁴⁰ www.jstor.org/stable/4284176

ΓΙΑΖΙΤΖΙΛΑΡ (YAZICILAR)

Ηγέτης τους είναι ο Said Ozturk, που μένει στη Σπάρτη. Τα μέλη της ομάδας αυτής είναι περίπου τριακόσιες πενήντα χιλιάδες και διακρίνονται για τα σαρίκια και τα ράσα που φορούν. Γράφουν και διαβάζουν το βιβλίο Risale-i Nur του Said-i Nursi στην παλιά οθωμανική γλώσσα και γραφή. Δεν υποστηρίζουν κανένα κόμμα, αντίθετα εκφράζουν την αντίθεσή τους στο θεσμό των κομμάτων. Οι περιοχές στις οποίες ασκούν μεγαλύτερη επιρροή είναι: Κωνσταντινούπολη, Καχραμάν Μαράς, Σπάρτη, Καισάρεια και Ικόνιο.

ΚΙΡΚΙΝΤΖΙ ΓκρογΜπου (KIRKINCI GRUBU)

Ηγέτης της ομάδας αυτής, που έχει διακόσιες χιλιάδες μέλη είναι ο Mehmet Kirkinçi. Προέρχονται από τους Νουρτζού και δρουν στην περιοχή της Ερζερούμης. Υπήρξαν θερμοί υποστηρικτές του στρατηγού Εβρέν και προβάλλουν τον τουρκικό εθνικισμό. Οι ψήφοι τους κατανέμονται μεταξύ του Κόμματος της Μητέρας Πατρίδας και του Κόμματος Εθνικιστικής Δράσης του Τουρκές.

ΖΕΧΡΑ ΒΑΚΦΙ (ZEHRA VAKFI)

Η Κουρδική καταγωγή του Said-i Nursi έγινε αιτία να αποσπασθεί μία μερίδα από τους Νουρτζού το 1980 και να δημιουργηθεί η ομάδα Med-U Zehracilar. Μέλη της ομάδας αυτής, που δεν ξεπερνά τα είκοσι χιλιάδες μέλη, είναι Τούρκοι, Άραβες και Κούρδοι.

ΜΕΝΖΙΛ ΓΚΡΟΥΜΠΟΥ (MENZII GRUBU)

Έχει μεγάλη δύναμη στα Ανατολικά της Τουρκίας. Σήμερα έχει περίπου δύο εκατομμύρια μέλη τα οποία αυξάνονται καθημερινά. Ηγέτης της ομάδας είναι ο αδελφός του πρώην σείχη Muhammed Rasid, ο Seyyid Abdulbaki Erol

(Bilavanisi). Με τα πολιτικά όμως θέματα ασχολείται ο γιος του πρώην σείχη, ο Feyzeddin Erol.

Η ομάδα αυτή προέρχεται από τους Νακσιμπεντί και έχει ως σκοπό της την ανέγερση οικοτροφείων για τη διαμονή φοιτητών. Υποστηρίζει βασικά το Κόμμα της Μεγάλης Ενότητας (BBP), αλλά σύμφωνα με πληροφορίες της εφ. "Γενί Γιουζγίλ" (7.11.1995) η Τσιλλέρ ζήτησε τη βοήθεια του Fethullah Hoca, για να προσελκύσει τους ψηφοφόρους αυτής της μεγάλης ομάδας.

ΙΣΜΑΪΛ ΑΓΑ ΤΕΚΚΕΣΙ (ISMAIL AGA TEKKESI)

Ιδρύθηκε από τον Mahmut Ustaosmanoglu, ο οποίος ανήκε στους Νακσιμπεντί. Υποστηρίζει τον Ερμπακάν και ασχολείται με την ίδρυση μεντρεσέδων. Στα σχολεία τους, που είναι χτισμένα σε μία έκταση εκατό στρεμμάτων στην περιοχή Beykoz της Κωνσταντινούπολης, σπουδάζουν πέντε χιλιάδες μαθητές. Περίπου τα μισά από το ένα εκατομμύριο των μελών της ομάδας αυτής ζουν στην Κωνσταντινούπολη.

ΣΟΜΟΥΝΤΖΟΥ ΜΠΑΜΠΑ ΝΤΕΡΓΚΙΑΧΙ (SOMUNCU BABA DERGAHI)

Ηγέτης της ομάδας αυτής που δρα κυρίως στις περιοχές Σεβάστειας, Μαλάτια, Καχραμάν Μαράς, Κωνσταντινούπολης και Άγκυρας είναι ο Hamudidin Ates. Το κέντρο της ομάδας αυτής βρίσκεται στην περιοχή Derende της Μαλάτια. Τα μέλη της δεν ξεπερνούν τις διακόσιες χιλιάδες. Ο κλάδος αυτός αποσπάσθηκε από τον μεγάλο κορμό των Νακσιμπεντί και έχει ως σκοπό του την κατασκευή Νοσοκομείων, σχολείων και τζαμιών.

ΕΡΕΝΚΙΟΪ ΓΚΡΟΥΜΠΟΥ (ERENKOY GRUBU)

Μετά το θάνατο του πρώτου σείχη τους Mahmud Sami Ramazanoglu (και αυτός προερχόταν από τους Νακσιμπεντί) χωρίστηκαν σε δυο επιμέρους ομάδες. Ο Alí Ramazan Dinc τέθηκε επικεφαλής της ομάδας που βρισκόταν στην

περιοχή Yahyali της Καισάρειας και ίδρυσε το Yahyali Dergahi. Η ομάδα αυτή, που αριθμεί περίπου εκατό χιλιάδες μέλη, είχε απήχηση στους φοιτητές των Θεολογικών Σχολών και υποστηρίζει τον Ερμπακάν.

Η δεύτερη ομάδα υπό την ηγεσία του Musa Torbas συνεχίζει τις δραστηριότητες του ιδρυτού της Ramazanoglu. Έχει περίπου εκατόν πενήντα χιλιάδες μέλη και υποστηρίζει το Κόμμα της Μητέρας Πατρίδας και το Κόμμα Ευημερίας του Ερμπακάν.

ΣΟΥΛΤΑΝ ΜΠΑΜΠΑΤΖΙΛΑΡ (SULTAN BABACILAR)

Ιδρυτής τους ήταν ο Ihsan Tamguney, ο οποίος προερχόταν από τους Νακσιμπεντί. Η ομάδα αυτή ασχολείται με την οργάνωση των δραστηρίων γυναικείων τμημάτων του Κόμματος Ευημερίας. Λέγεται (Γενί Γιουζγίλ 7.11.1995) ότι ο αποθανών ηγέτης Tamfuney είχε κληθεί από το στρατηγό Εβρέν να διαβάσει ευχές για την αποκατάσταση της υγείας της αγαπημένης συζύγου του.

Ο νέος ηγέτης της ομάδας είναι ο συνταγματάρχης Vahit, ο οποίος ασκεί τις αρμοδιότητες από κοινού με τον Fikret Oktay, πρώην αρχηγό της στρατοχωροφυλακής.

Συνοψίζοντας μπορούμε να πούμε ότι τα τάγματα έχουν δραστηριοποιηθεί στην αποτροπή της πολιτικής επίδρασης του σύγχρονου δυτικού πολιτισμού στην Τουρκία. Τα τάγματα έχουν οργανώσει ευρέα δίκτυα επαφών με την κοινωνία και προσπαθούν να αυξήσουν το ρόλο τους και την επιρροή τους ως διαμεσολαβητές μεταξύ των πολιτικών κομμάτων και των απλών ανθρώπων δίδοντας έμφαση στις πατροπαράδοτες ισλαμικές αξίες και τις διαπροσωπικές σχέσεις. Εντύπωση προκαλεί η γιγάντωση των οικονομικών τους δυνατοτήτων. Το αξιοπερίεργο, είναι ότι όλες αυτές οι κινήσεις των θρησκευτικών ταγμάτων, έχουν αρχίσει να έρχονται σε αντίθεση με την αναπτυσσόμενη φιλελεύθερη ιδεολογία μιας εξίσου αναπτυσσόμενης ισλαμικής μεσαιάς τάξης που αποδέχεται τις βασικές αρχές του κοσμικού κράτους.

Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΜΜΕ ΣΤΟ ΙΣΛΑΜ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ¹¹⁴¹

Για το ισλάμ στη σύγχρονη Τουρκία αλλά και τα τάγματα που επικρατούν στη γείτονα χώρα, μας αποκαλύπτει στο βιβλίο της η Λ. Μυστακίδου¹¹⁴². Η κοσμικότητα για το Δυτικό κόσμο σημαίνει το διαχωρισμό της επιρροής της Εκκλησίας από το Κράτος. Για τον ισλαμικό όμως κόσμο τα πράγματα είναι εντελώς διαφορετικά, γιατί εκεί θρησκεία και κράτος ταυτίζονται. Γι' αυτό το λόγο καμία άλλη μουσουλμανική χώρα δεν τόλμησε να γίνει κοσμική όπως η Τουρκία. Αυτή ίσως είναι και η μεγαλύτερη «επανάσταση» του Κεμάλ, η οποία εδραιώθηκε με τη βία και δεν έγινε αποδεκτή από τη μεγάλη μερίδα του τουρκικού πληθυσμού.

Ο κεμαλισμός κυριαρχούσε στην πολιτική ζωή της Τουρκίας την περίοδο 1920-1945, μέχρι δηλαδή τη μετάβαση από το μονοκομματισμό στον πολυκομματισμό. Με τον εκδημοκρατισμό, την εγκαθίδρυση του πολυκομματικού συστήματος δηλαδή, άρχισε και η επιστροφή του λαού στις παραδόσεις του, από τις οποίες αναγκάστηκε να απομακρυνθεί με τη βία.

Οι κεμαλιστές φοβούνται τη δύναμη του φανατικού ισλαμισμού. Ο φόβος τους δεν είναι βέβαια αδικαιολόγητος, λόγω των βίαιων συγκρούσεων που συνέβησαν μεν κατά το παρελθόν, συμβαίνουν όμως και σήμερα.

Επισημαίνουμε το γνωστό περιστατικό που καταγράφεται στην ιστορία ως «τα γεγονότα της 31 Μαρτίου 1909», κατά τη διάρκεια των οποίων μονάδες του οθωμανικού στρατού στασίασαν μαζί με τους φανατικούς ισλαμιστές εναντίον των μεταρρυθμίσεων της δεύτερης συνταγματικής μοναρχίας του 1908 και παρ' ολίγο να κάνουν μια επιτυχημένη αντεπανάσταση. Οι στασιαστές κατά τη διάρκεια των γεγονότων κατέλαβαν την Πόλη. Οι φανατικοί ισλαμιστές έκοβαν τις

¹¹⁴¹ www.kurdmedia.com, www.armenianweekly.com, και παραρτήματα A11, A12.

www.greekhelsinki.gr/greek/media/November97.html, www.kehaberler.blogspot.com.

¹¹⁴² Μυστακίδου, Λ., «Οι Αλεβήδες στη Σύγχρονη Τουρκία», Αθήνα (1997), σ. 129-153.

γραβάτες που φορούσαν οι άνδρες ισχυριζόμενοι ότι είναι δημιουργήματα των άθεων. Στόχος τους επίσης ήταν οι γυναίκες που κυκλοφορούσαν με ενδύματα ευρωπαϊκού τύπου. Έφτασαν, μάλιστα, στο σημείο να σπάνε διάφορες φωτογραφίες που υπήρχαν στους τοίχους των καφενείων, γιατί ήταν σύμβολα του σατανά.

Η μεγάλη εξέγερση του Seyh Sait στην Ανατολική Τουρκία το 1925 ήταν βέβαια μία εξέγερση των Κούρδων αλλά, όπως εύστοχα παρατηρεί ο Ugur Mumcu στο έργο του Seyh Sai: Ayaklanmasi (1991), ήταν και μία θρησκευτική εξέγερση ενάντια στην κοσμική πολιτική του Κεμάλ.

Αντιδραστικές εξάρσεις σημειώθηκαν έκτοτε σε πάρα πολλές πόλεις της Τουρκίας. Μπορούμε να πούμε ότι, παρά την επιφανειακή γαλήνη και αποδοχή της κοσμικότητας, που παρουσιάζει η Τουρκία όλα αυτά τα χρόνια, το θρησκευτικό ζήτημα παραμένει ένα βουβό ηφαίστειο έτοιμο να εκραγεί ανά πάσα στιγμή.

Το Δημοκρατικό Κόμμα (με τους Αντνάν Μεντερές και Τζελάλ Μπαγιάρ), που εμφανίστηκε στην πολιτική σκηνή της Τουρκίας την περίοδο του πολυκομματισμού θέλοντας να εκμεταλλευτεί τη δύναμη του ισλαμισμού, άρχισε δειλά-δειλά να δίνει κάποιες ελευθερίες στους θρησκευόμενους πολίτες και στα δερβισικά τάγματα που λειτουργούσαν κρυφά μετά την απαγόρευση την οποία επέβαλε ο Κεμάλ. Υποσχόταν να κτίσει τζαμιά στα χωριά, βοηθούσε οικονομικά τους Τούρκους προσκυνητές να πάνε στη Μέκκα, οργάνωνε στις φτωχικές συνοικίες μεγαλειώδεις τελετές που πλήρωνε το ταμείο του κόμματος, για να γίνουν όπως πρέπει και με όλη τη θρησκευτική μεγαλοπρέπεια οι τελετές περιτομής των νεαρών Μουσουλμάνων.

Ο φανατικός ισλαμισμός επανέρχεται στο προσκήνιο με την κυκλοφορία των περιοδικών Sirati Müstakim και Sebilurresat το 1950. Αργότερα προστέθηκε σ' αυτά και το περιοδικό Buyuk Dogu που εξέδιδε ο Necip Fazil Kısakurek⁹⁸.

Σύμφωνα με όλα όσα αναφέρει ο διακεκριμένος Τούρκος Καθηγητής Server Tanilli, ο οποίος ζει στο Παρίσι, στο βιβλίο του Islam Cagimiza yanit verebilir mi?, (1991), το σωματείο Ilim Yagma Cemiyeti (Σύλλογος για τη διάδοση

της επιστήμης) ξεκίνησε τις πρώτες εκτεταμένες προσπάθειες για την ανόρθωση του Ισλάμ το 1950. Ο σύλλογος αυτός κατάφερε να εντάξει στους κόλπους του τις ακροδεξιές φοιτητικές οργανώσεις, όπως την Εθνική Φοιτητική Ένωση Τούρκων (Milli Türk Ta1ebe Birliđi) που είχε πλούσια δράση στο ενεργητικό της. Τα μέλη του κατάφεραν να διεισδύσουν στις Τουρκικές Εστίες (Türk Ocakları) και τα Σπίτια του Λαού (Halk Evleri) που είχαν οι κεμαλιστές για την επιμόρφωση των ανθρώπων της υπαίθρου. Μεγαλύτερό του όμως επίτευγμα υπήρξε το ιδεολογικό πάντρεμα μεταξύ Ισλάμ και των αρχών του Κόμματος Εθνικιστικής Δράσης (Milliyetçi Hareket Partisi) του Αλπασλάν Τουρκές.

Το Δημοκρατικό Κόμμα και οι Ισλαμιστές δημιούργησαν μια σχέση πολιτικής εξάρτησης και αλληλεγγύης καθ' όλη τη δεκαετία του 1950.

Οι Ισλαμιστές μπήκαν στο στίβο της πολιτικής με το Κόμμα Εθνικής Τάξης (Milli Nizam Partisi) τη δεκαετία του 1960. Ο βίος του όμως υπήρξε πολύ σύντομος⁹⁹. Τα μέλη του ίδρυσαν στη συνέχεια το Κόμμα Εθνικής Σωτηρίας (Milli Selamet Partisi), το οποίο κατόρθωσε τη δεκαετία του 1970 να μπει στο Κοινοβούλιο και να συμμετάσχει και σε κυβερνήσεις συνεργασίας, όπως αυτή του Ετζεβίτ την περίοδο 1974, κατά τη διάρκεια της οποίας έγινε η εισβολή στην Κύπρο.

Αναμφισβήτητα η δεκαετία του 1980 υπήρξε ο χρυσός αιώνας των Ισλαμιστών. Οι Κυβερνήσεις αλλά και η στρατιωτική ηγεσία, που ο ρόλος της είναι καθοριστικός στα πολιτικά πράγματα της Τουρκίας, έκριναν σκόπιμο στα τέλη της δεκαετίας του 1970 να χρησιμοποιήσουν τη θρησκεία σε συνδυασμό-ενωτικό κρίκο εν όψει των αυξανόμενων αριστερών κινημάτων και του ένοπλου αγώνα των ανταρτών του ΡΚΚ για την ανεξαρτησία των Κούρδων. Με τη σκέψη αυτή επέτρεψαν την επαναλειτουργία των δερβισικών ταγμάτων και επανέφεραν το μάθημα των θρησκευτικών στα σχολεία, ενώ παράλληλα αύξησαν και τις θεολογικές σχολές από δύο σε οχτώ.

Ο δημοσιογράφος Γιάννης Γκίνης στο βιβλίο του Τουρκία, το γειτονικό ηφαίστειο, (1991) παρουσιάζει ενδιαφέροντα αριθμητικά στοιχεία για την Ισλαμική προσωπικότητα της Τουρκίας: «ο αριθμός των τζαμιών από 20.000 έφθασε, το

1986 τα 72.000. Στην Κωνσταντινούπολη λειτουργούν 3.500 τζαμιά. Υπάρχουν σήμερα 715 θρησκευτικά σχολεία που προορίζονται για την εκπαίδευση των μιάμηδων. Αυξήθηκε ο αριθμός των ισλαμικών ιδρυμάτων (από 200 το 1980, έφθασαν τα 1520, το έτος 1985). Δημιουργήθηκαν δύο ισλαμικές Τράπεζες, η Αλ Μπαρακά και η Φαιζάλ, και πάνω από εκατό ισλαμικοί εκδοτικοί οίκοι».

Τώρα μια μικρή παραπομπή στον καθηγητή Ι.Θ. Μάζη και στο βιβλίο του [Γεωγραφία του ισλαμιστικού κινήματος στη Μέση Ανατολή (1992)], όπου υποστηρίζει ότι ο αριθμός των ισλαμικών εκδοτικών οίκων φτάνει τους διακόσιους και προσθέτει ότι εκδίδονται εκατό μηνιαία και εβδομαδιαία περιοδικά, γύρω στα εκατόν πενήντα χιλιάδες έντυπα και τέσσερις ημερήσιες εφημερίδες: *Türkiye, Zaman, Milli Gazete, Yeni Asir*.

Στις εφημερίδες αυτές πρέπει να προσθέσουμε την *Orta Dogu* που εκδίδεται στην Κωνσταντινούπολη και εκφράζει τις πολιτικές θέσεις του κόμματος του Τουρκές (το Εθνικιστικό Κόμμα Εργασίας, όπως μετονομάστηκε το Κόμμα Εθνικής Δράσης μετά την απαγόρευση που επέβαλε η χούντα του στρατηγού Εβρέν για την επαναλειτουργία των κομμάτων που υπήρχαν πριν την 12^η Σεπτεμβρίου 1980) και την *Vakit*.

Στα στοιχεία αυτά πρέπει να προστεθούν και οι ραδιοφωνικοί και τηλεοπτικοί σταθμοί, οι οποίοι, σύμφωνα με πληροφορίες του αρθρογράφου της εφημερίδας *Σαμπάχ* (16.3.1993), Χασάν Τζεμάλ, έφθασαν τους τριάντα ένα!

Οι τηλεοπτικοί σταθμοί έχουν κυρίως τοπική εμβέλεια και εκπέμπουν λίγες ώρες την ημέρα. Κυριότεροι απ' αυτούς είναι:

IGRT (ανήκει στην εφημερίδα Τούρκιε),

Samanyözü (ανήκει στην εφημερίδα Ζαμάν).

Kon tv (ανήκει στο Δήμο Ικονίου).

Sinop tv (εκπέμπει στη Σινόπη στην περιοχή της Μαύρης Θάλασσας).

Akdeniz tv (εκπέμπει στην περιοχή Αττάλειας).

Cini tv (εκπέμπει στην περιοχή Κιουτάχιας).

Καταβάλλονται έντονες προσπάθειες για τη λειτουργία του τηλεοπτικού σταθμού Atlas, ο οποίος θα εκπέμπει στην Πόλη, στην Άγκυρα και την Προύσα.

Οι σημαντικότεροι ιδιωτικοί ραδιοφωνικοί σταθμοί, τα προγράμματα των οποίων είναι προσαρμοσμένα στις ισλαμικές επιταγές, είναι:

Ak Radio (περιοχή Κωνσταντινούπολης).

Moda1 Fm (περιοχή Κωνσταντινούπολης).

VskUdar Fm (περιοχή Κωνσταντινούπολης).

Super Akra (περιοχή Σμύρνης).

DUnya Fm (περιοχή Άγκυρας).

Mir Radio (περιοχή Ντενιζλί).

TGRT FM (εκπέμπει στα μεγάλα αστικά κέντρα).

Εκτός απ' αυτά υπάρχουν και τέσσερις άλλοι σταθμοί στο Ικόνιο.

Έχει δημιουργηθεί, επίσης, και ισλαμικός κινηματογράφος σε αντιδιαστολή με τον παραδοσιακό τουρκικό κινηματογράφο που εκπροσωπείται από το Yesilcam, το Χόλλυγουντ δηλαδή της Τουρκίας. Στόχος των παραγωγών του ισλαμικού κινηματογράφου είναι η δημιουργία ταινιών βασισμένων στις αρχές της ισλαμικής ηθικής, για να σωθούν τα νέα παιδιά από τις κακές συνήθειες της Δύσης.

Η επαναφορά του μαθήματος των θρησκευτικών προκάλεσε πολλές αντιδράσεις, γιατί η Διεύθυνση Θρησκευτικών Υποθέσεων, που είναι μοναδική αρμόδια αρχή για τα θρησκευτικά θέματα, επέβαλε σε όλα τα παιδιά να μάθουν υποχρεωτικά τις θρησκευτικές δοξασίες των Σουννιτών. Έτσι, η μεγάλη μερίδα των Αλεβήδων (ο αριθμός της κυμαίνεται μεταξύ 15.000-20.000 άτομα), αναγκάζεται να μάθει πράγματα αντίθετα με αυτά που πιστεύει. Εδώ πρέπει να πούμε ότι η Τουρκία, η οποία σπεύδει να υπερασπιστεί τις θρησκευτικές ελευθερίες όλων των ομοεθνών της απανταχού της γης, δε σέβεται η ίδια τη θρησκευτική ελευθερία των πολιτών της. Η τουρκική πολιτική και στρατιωτική

ηγεσία θέλησαν να χρησιμοποιήσουν τη θρησκεία σαν συγκολλητικό υλικό της κοινωνίας. Οι εκτιμήσεις τους όμως αυτές ήταν εσφαλμένες, γιατί η θρησκεία αποδεδειγμένα μπορεί να παίξει αυτό το ρόλο σε νομαδικές κοινωνίες και όχι σε πολυεθνικά κράτη. Αυτό το γνώριζαν πολύ καλά ο Κεμάλ και οι συνεργάτες του. Είχαν σταθμίσει αρκετά καλά τα θετικά αποτελέσματα που θα τους πρόσφερε ο λαϊκισμός τη στιγμή που μια μεγάλη μερίδα του λαού ήταν Αλεβήδες. Έτσι, κατάφεραν να έχουν συμμάχους και συμπαραστάτες τους όλους τους Αλεβήδες.

Η θρησκοληψία ασφαλώς δε συνάδει με την ιδεολογία της άρχουσας τάξης στην Τουρκία. Θέλησαν απλά να χρησιμοποιήσουν τη θρησκεία, για να ελέγξουν τις πλατιές λαϊκές μάζες.

Στο σημείο αυτό παρατηρούμε μια άλλη αντίφαση της τουρκικής πολιτικής. Από τη μία πλευρά υποθάλπει και ενισχύει τα θρησκευτικά κινήματα και από την άλλη φωνάζει για τους κινδύνους που περικλείει η ενδεχόμενη «αναβίωση της οπισθοδρομικότητας». Ενδεικτικό παράδειγμα η στάση του άλλοτε ισχυρού άνδρα της Τουρκίας στρατηγού Εβρέν, ο οποίος, ενώ υπέγραψε και ενέκρινε τις αποφάσεις για την επαναλειτουργία των διαφόρων ταγμάτων και την επαναφορά του μαθήματος των θρησκευτικών στα σχολεία, αργότερα, όταν ανέλαβε την εξουσία ο Τουργκούτ Οζάλ, του έστειλε απειλητικό μήνυμα πως αν δεν σταματήσει την εξάπλωση του ισλαμισμού θα γίνει στρατιωτική επέμβαση!

Το συμπέρασμά μας είναι ότι πίσω απ' όλα αυτά κρύβεται πάντα η κυρίαρχη εξουσία, η οποία θέλει, όπως είπαμε και πριν, να πνίξει την αριστερά και να πατάξει τον αγώνα ανεξαρτησίας του Κουρδικού λαού. Γιατί ασφαλώς το μάθημα των θρησκευτικών, η ελεύθερη λειτουργία των ιεροσπουδαστηρίων, η εγκατάσταση τζαμιών στις αυλές των εργοστασίων και των στρατώνων, οδηγούν στην αναβίωση της οπισθοδρομικότητας. Η Τουρκία αντί να ακολουθεί μια σύγχρονη εκπαιδευτική πολιτική, η οποία θα συμβάλλει στην ανάπτυξη ειδικευμένου δυναμικού για την ενίσχυση της εγχώριας παραγωγής, κάνει το ακριβώς αντίθετο. Ενισχύει τα ιεροσπουδαστήρια και τα διάφορα φροντιστήρια εκμάθησης του Κορανίου τα οποία αυξάνονται καθημερινά σαν χιονοστιβάδα. Σύμφωνα με τα στοιχεία που συνέλεξε ο Behzar AY και δημοσίευσε η εφημερίδα

Τζουμχουριέτ (10.1.1994), φαίνεται ότι τα ιεροσπουδαστήρια φυτρώνουν παντού σαν τα μανιτάρια. Οι αριθμοί δείχνουν τα εξής:

Έτος	Αριθμός Ιεροσπουδαστηρίων
1951	7
1960	19
1972	72
1975	130
1980	372
1982	398
1993	467

ΠΗΓΗ: Εφημερίδα Τζουμχουριέτ (10.1.1994)

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Διεύθυνσης Θρησκευτικών Υποθέσεων περίπου οχτακόσιες χιλιάδες με ένα εκατομμύριο μαθητές εισέρχονται κάθε χρόνο στα ιεροσπουδαστήρια και στα Τμήματα Θεολογίας των Πανεπιστημίων.

Πριν το πραξικόπημα του 1980 λειτουργούσαν μόνο δύο τμήματα Θεολογίας στα τουρκικά Πανεπιστήμια. Την περίοδο 1980-1992 ο αριθμός των τμημάτων Θεολογίας έφτασε τα είκοσι δύο!

Πρέπει να τονίσουμε ότι τα ιεροσπουδαστήρια είναι ισότιμα με τα Λύκεια και οι απόφοιτοί τους μπορούν να εισαχθούν στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα σε όποιο κλάδο επιθυμούν. Απαγορεύεται όμως η φοίτησή τους στις στρατιωτικές σχολές και στην αντίστοιχη Σχολή Ευελπίδων των τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων.

Από έρευνα του καθηγητή Cemal Mihcioglu¹⁰² προκύπτει ότι το 40,5%

των φοιτητών που σπουδάζουν στα Τμήματα Πολιτικών Επιστημών των τουρκικών Πανεπιστημίων προέρχονται από τα ιεροσπουδαστήρια!

Όλα αυτά γίνονται με τις ευλογίες της εξουσίας, η οποία στη συνέχεια επικαλείται τον κίνδυνο του θρησκευτικού φανατισμού.

ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ «ΚΙΝΗΜΑ» ΦΕΤΟΥΛΛΑΧ ΓΚΙΟΥΛΕΝ¹¹⁴³

Θα ήθελα μέσα από το δημοσίευμα της εφημερίδας¹¹⁴⁴, που παραθέτω ως πηγή, να επισημάνω την διαφορετικότητα στην αντίληψη ορισμένων ανθρώπων. Ένας από αυτούς είναι και ο Τούρκος ισλαμιστής και διανοούμενος Φ. Γκιουλέν. Με πολίτες σαν και αυτόν, η γειτονική μας χώρα μπορεί να βρει τα μονοπάτια προς την “κάθαρση”

Έχει ιδρύσει τεράστιο δίκτυο εκπαιδευτικών και φιλανθρωπικών ιδρυμάτων με μεγάλη επιρροή. Εισέβαλε στο διεθνές προσκήνιο πρόσφατα, όταν ψηφίσθηκε από το κοινό πρώτος μεταξύ των εκατό σημαντικότερων στοχαστών στον κόσμο. Συγκέντρωσε 500.000 ψήφους, προκαλώντας αμηχανία στους ίδιους τους οργανωτές, που ήταν τα περιοδικά Foreign Policy (αμερικανικό) και Prospect (βρετανικό). Όπως είχε συμβεί παλαιότερα και με τον Κεμάλ Ατατούρκ, είναι προφανές ότι η πρωτιά του Γκιουλέν οφείλεται σε μία οργανωμένη εκστρατεία των οπαδών του, που ψήφισαν μαζικά. Ο εκδότης του Prospect, μάλιστα, δήλωσε ότι οι οπαδοί του Γκιουλέν μετέτρεψαν την ανοικτή ψηφοφορία σε παρωδία.

Ο Γκιουλέν ξεκίνησε τη σταδιοδρομία του ως ιμάμης, αλλά στην πορεία δημιούργησε ένα τεράστιο θρησκευτικό-κοινωνικό κίνημα, που έχει προ πολλού υπερβεί τα όρια της Τουρκίας. Η καινοτομία του κηρύγματός του είναι ότι συνδυάζει τον ισλαμισμό με δυτικές αντιλήψεις και πρακτικές. Υποστηρίζει την ενσωμάτωση των μουσουλμάνων στον σύγχρονο κόσμο, αλλά με τρόπο που να διατηρεί τον συντηρητικό τρόπο ζωής στην ιδιωτική σφαίρα. Μιλάει για

¹¹⁴³ Βλ. Παράρτημα Α9, και “Globalisation, Islamic Activism and Passive Revolution in Turkey: The case of Fethullah Gulen”, Joshua D. Hendrick, Journal of Power, Volume 2, Issue 3, December 2009, σ. 343-368.

¹¹⁴⁴ Λυγερός Σταύρος 24.08.08. Εφ. “Καθημερινή”.

δημοκρατικό καπιταλισμό και προβάλλει τις αξίες του σουφισμού. Στο πλαίσιο αυτό υποστηρίζει την ανεκτικότητα έναντι του διαφορετικού, την επίλυση των διαφορών με ειρηνικό τρόπο, τη φιλανθρωπία, την ταπεινοφροσύνη και την ανάγκη της μόρφωσης. Επαγγέλλεται ένα δραστήριο ισλάμ με σκοπό τη βελτίωση των κοινωνιών.

Ο Γκιουλέν δεν περιορίσθηκε στη συγγραφή 60, περίπου, βιβλίων. Με τη βοήθεια ισχυρών παραγόντων της Τουρκίας, οικοδόμησε ένα εντυπωσιακό μηχανισμό και δίκτυο επιρροής, που περιλαμβάνει εκδόσεις, σχολεία και πολιτιστικούς οργανισμούς. Καθιέρωσε τις διαθρησκευτικές συναντήσεις κατά τη διάρκεια του Ραμαζανιού ως μία μορφή διαλόγου των θρησκειών. Στο πλαίσιο αυτό είχε συναντήσεις και με τον Οικουμενικό Πατριάρχη, τον Πάπα, τον Αρμένιο Πατριάρχη και τον Αρχираββίνο της Τουρκίας. Είναι αξιοσημείωτο ότι ο Γκιουλέν έχει υποστηρίξει την επαναλειτουργία της θεολογικής σχολής στη Χάλκη.

Η επιρροή του αυξήθηκε σημαντικά κατά τη διάρκεια της δεκαετίας 1990, γεγονός που ενόχλησε το κεμαλικό κατεστημένο. Το 1999 καταδικάσθηκε για υπονόμηση του κοσμικού καθεστώτος, παρότι από νωρίς είχε υποστηρίξει τον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Τουρκίας. Στην πραγματικότητα, οι αντιλήψεις και το θρησκευτικο-κοινωνικό κίνημα του Γκιουλέν επηρέασαν βαθιά τον ιδεολογικοπολιτικό προσανατολισμό του Ταγίπ Ερντογάν και του κόμματός του.

Η εκλογική νίκη του μετριοπαθούς πολιτικού ισλάμ το 2002 διευκόλυνε την περαιτέρω ενίσχυση της επιρροής του Γκιουλέν, ο οποίος το 2003 απηλλάγη απ' όλες τις κατηγορίες, αλλά παρέμεινε στις Η.Π.Α., όπου είχε καταφύγει. Η δικαστική διαδικασία για την πλήρη αθώωσή του, άλλωστε, ολοκληρώθηκε τον περασμένο Ιούνιο. Τώρα πια δεν υπάρχει εμπόδιο για την επιστροφή του στην Τουρκία. Μία επιστροφή που ορισμένοι αντίπαλοί του την παρομοιάζουν με την επιστροφή του Αγιατολάχ Χομείνι, αλλά ο ίδιος απορρίπτει κάθε τέτοιο παραλληλισμό.

Με την πάροδο του χρόνου, το κίνημα Γκιουλέν γιγαντώθηκε και επεκτάθηκε στην Ευρώπη, την Αμερική και την Ασία. Θεωρήθηκε εκφραστής μιας αντίληψης για τον εκσυγχρονισμό του ισλάμ και συγκέντρωσε σημαντικό

ακαδημαϊκό και πολιτικό ενδιαφέρον. Ενδεικτικό είναι το συνέδριο, που φιλοξένησαν στο Λονδίνο το School of Oriental and Africa Studies και το London School of Economics υπό την αιγίδα της Βουλής των Λόρδων στα τέλη Οκτωβρίου 2007.

Στο εν λόγω συνέδριο συμμετείχαν περίπου 50 ακαδημαϊκοί και διανοούμενοι από ισλαμικές χώρες, αλλά και από την Ευρώπη και την Αμερική. Συμμετείχε, επίσης, και ο βουλευτής του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης και πρώην Υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας Γιασάρ Γιακίς. Το βασικό συμπέρασμα του συνεδρίου και ο πυρήνας της ομιλίας του μουσουλμάνου Λόρδου Νασίρ Αχμέτ ήταν ότι το κίνημα του Γκιουλέν είναι η εναλλακτική λύση σε σχέση με το φονταμενταλιστικό και ακραίο ισλάμ.

Το «μοντέλο Γκιουλέν» βρίσκει μεγάλη απήχηση ειδικά στα ανερχόμενα μεσαία και ανώτερα στρώματα της τουρκικής κοινωνίας, που διαμορφώθηκαν τα τελευταία χρόνια επί κυβερνήσεων Ερντογάν και σήμερα αναζητούν ταυτότητα. Το προφίλ του μετριοπαθή, φιλοδυτικού, αλλά και πιστού μουσουλμάνου, που τηρεί τις παραδόσεις, είναι κάτι που τους ταιριάζει και συνάδει απολύτως με τον προσανατολισμό του Ερντογάν. Εξ ου και η εμμονή της κυβέρνησής του σε ζητήματα, όπως η μαντήλα, η νηστεία και η προσευχή.

Είναι αξιοσημείωτο ότι το «μοντέλο Γκιουλέν» βρήκε αποδοχή πριν καν ιδρυθεί το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΑΚ). Το υποστήριξαν περισσότερο ή λιγότερο πολιτικοί ηγέτες, όπως ο Τουργκούτ Οζάλ και ο Μπουλέντ Ετσεβίτ και διανοούμενοι όπως ο Αλί Μπιράντ και ο Μεχμέτ Μπαρλάς. Το χρηματοδότησαν μεγάλοι επιχειρηματίες, όπως οι Σαμπαντζί, ο Ισαάκ Αλατόν και ο Ουζκιούρ Γκαρί.

Η επέκταση της επιρροής του κινήματος και κυρίως η διείσδυσή του στον στρατό και στα σώματα ασφαλείας θεωρήθηκε casus belli από την κεμαλική ελίτ. Αφορμή για τη δικαστική δίωξή του το 1999 ήταν τηλεοπτική ομιλία του, με την οποία υποστήριξε τη διείσδυση οπαδών του σ' όλους τους κρατικούς μηχανισμούς, ώστε να επέλθει αλλαγή του κεμαλικού καθεστώτος «από τα μέσα». Από τότε, μία μεγάλη μερίδα των κεμαλιστών υποστηρίζει ότι ο Γκιουλέν

έχει κρυφή πολιτική ατζέντα και πιο συγκεκριμένα ότι επιδιώκει την επιβολή ισλαμικού καθεστώτος.

Είναι αξιοσημείωτο ότι ο Γκιουλέν παροτρύνει τους οπαδούς του να μεταναστεύσουν από τη «γη του ισλάμ» στη Δύση, για να μορφωθούν, να γίνουν καλοί πρεσβευτές του ισλάμ και της Τουρκίας και να υπηρετούν το κοινωνικό καλό. Είναι αξιοσημείωτο ότι το κήρυγμα του Γκιουλέν έχει βρει μεγάλη απήχηση ειδικά στο μορφωμένο τμήμα της τουρκικής διασποράς στη Δύση. Την τελευταία δεκαετία έχει διαμορφωθεί μία θρησκευόμενη τουρκική ελίτ στη Δύση, που έχει επισκιάσει την αντίστοιχη κοσμική-κεμαλική.

Ο Τούρκος ισλαμιστής διανοούμενος Φετουλάχ Γκιουλέν συνδυάζει τον ισλαμισμό με τις δυτικές αξίες και πρακτικές, τον δημοκρατικό καπιταλισμό με τις αξίες του σουφισμού. Με την ίδρυση δεκάδων σχολείων, κολεγίων και φροντιστηρίων υψηλού επιπέδου τόσο στην Τουρκία όσο και στο εξωτερικό το κήρυγμά του έχει βρει μεγάλη απήχηση ειδικά στο μορφωμένο τμήμα της τουρκικής διασποράς στη Δύση.

Το κίνημα του Γκιουλέν στην Κ. Ασία έχει διασυνδεθεί με αμερικανικές μη κυβερνητικές οργανώσεις και κατηγορείται για πολιτικές παρεμβάσεις. Ο πρόεδρος του Ουζμπεκιστάν, Καρίμοφ, μάλιστα, κατήγγειλε ότι οι επίδοξοι δολοφόνοι του το 1999 ανήκαν στο κίνημα του Γκιουλέν. Καταγγελίες υπήρξαν για ανάμειξη του κινήματος και σε προσπάθειες των αμερικανικών υπηρεσιών να προκαλέσουν αντικαθεστωτικά κινήματα στην Κ. Ασία. Είναι αξιοσημείωτο ότι η ρωσική κυβέρνηση έκλεισε σχολεία του Γκιουλέν, ενώ μέτρα έχει λάβει και η κινεζική κυβέρνηση, επειδή θεωρεί ότι το κίνημα Γκιουλέν διασυνδέεται με το αποσχιστικό μουσουλμανικό κίνημα των Ουιγούρων στη βορειοδυτική Κίνα. Από τον χώρο δράσης του κινήματος δεν θα μπορούσε να λείπει η Θράκη. Το 2005 ίδρυσε τα πρώτα φροντιστήρια με τον τίτλο Elite.

Σήμερα λειτουργεί και βιβλιοπωλείο-αναγνωστήριο στην Κομοτηνή. Στη νοτιοανατολική Ασία και στην Αφρική, ο Γκιουλέν ίδρυσε μεικτά σχολεία με τη λογική της συνύπαρξης με τον άλλον. Δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι το Turkish School of Tolerance στις Φιλιππίνες, όπου φοιτούν μαζί μουσουλμάνοι

και χριστιανοί και το The Star International High School στο Κέιπ Τάουν της Νότιας Αφρικής με μαθητές απ' όλες τις θρησκευτικές κοινότητες.

Η στρατηγική του κινήματος Γκιουλέν στη Δύση είναι διαφορετική. Αιχμή του δόρατος της δραστηριότητάς του είναι ο διαπολιτισμικός και διαθρησκευτικός διάλογος. Στο πλαίσιο αυτό διοργανώνονται διεθνή συνέδρια και προσκαλούνται ηγέτες άλλων θρησκευτικών δογμάτων να συμφάγουν κατά τη διάρκεια του Ραμαζανιού. Επίσης, οργανώνονται επισκέψεις διαμορφωτών της κοινής γνώμης στην Τουρκία, η οποία προβάλλεται σαν γέφυρα διαφορετικών θρησκειών και πολιτισμών.

Το κίνημα στρατολογεί αριστούχους φοιτητές, τους οποίους στέλνει με υποτροφίες για μεταπτυχιακές σπουδές στη Δύση. Οι φοιτητές αυτοί στη συνέχεια προωθούνται σε σημαντικές θέσεις και λειτουργούν ως πρεσβευτές του κινήματος. Το αποτέλεσμα είναι ότι ο Γκιουλέν διαθέτει σήμερα ισχυρά ερείσματα στο ανώτερο από μορφωτικής και εισοδηματικής άποψης τμήμα των Τούρκων της διασποράς.

Τα ερείσματα αυτά του εξασφαλίζουν πρόσθετες χορηγίες, οι οποίες με τη σειρά τους χρηματοδοτούν την περαιτέρω ανάπτυξη της επέκτασης του κινήματος. Στη Βρετανία, βασικοί χορηγοί είναι η Turkish Bankers Association και το Turkish-British Chamber of Commerce and Industry.

Το «μοντέλο Γκιουλέν» είναι απολύτως συμβατό με την αμερικανική στρατηγική για τον ισλαμικό κόσμο. Ο ίδιος καταδίκασε αμέσως την τρομοκρατική επίθεση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001, δηλώνοντας στην "Ουάσιγκτον Ποστ" ότι «στο πραγματικό ισλάμ δεν υφίσταται τρομοκρατία» κι ότι «ένας μουσουλμάνος δεν μπορεί να είναι τρομοκράτης και ένας τρομοκράτης δεν μπορεί να είναι μουσουλμάνος». Το αποτέλεσμα είναι ότι η δράση του κινήματος υποστηρίζεται από σημαντικό αριθμό Αμερικανών πολιτικών και ακαδημαϊκών, ορισμένοι εκ των οποίων συμμετέχουν και στο διοικητικό συμβούλιο των Κέντρων Διαπολιτισμικού Διαλόγου του κινήματος Γκιουλέν. Είναι ενδεικτικό ότι τον Σεπτέμβριο του 2007 το κίνημα Γκιουλέν διοργάνωσε σε αίθουσα του Κογκρέσου εκδήλωση, στην οποία συμμετείχε και ο αρχιεπίσκοπος Αμερικής Δημήτριος. Το δε βραβείο Rumi,

που έχει θεσπίσει, απονεμήθηκε στον Τούρκο και στον Ισπανό πρωθυπουργό Ταγίπ Ερντογάν και Χοσέ Λουίς Θαπατέρο.

Στην Ευρώπη, το κίνημα δεν ακολουθεί την πεπατημένη των άλλων ισλαμικών οργανώσεων. Δεν ιδρύει τζαμιά και δεν διοργανώνει σεμινάρια για το κοράνι. Όπου υπάρχει σημαντικός αριθμός Τούρκων μεταναστών, ιδρύει φροντιστήρια με σκοπό την υποβοήθηση των μαθητών σ' όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Επίσης, βοηθάει Τούρκους μετανάστες στην εκμάθηση της γλώσσας στη χώρα υποδοχής. Οι διδάσκοντες είναι κατά κανόνα εθελοντές.

Στη Γερμανία ο Γκιουλέν έχει ιδρύσει εκατό τέτοια φροντιστήρια και στη Γαλλία 16. Όπου επιτρέπεται, έχουν ιδρυθεί ιδιωτικά σχολεία, τα οποία δίνουν έμφαση στην καλλιέργεια της ισλαμοτουρκικής ταυτότητας. Τα πιο γνωστά Κέντρα Διαπολιτισμικού Διαλόγου στην Ευρώπη είναι η Dialogue Society στη Βρετανία και στην Ολλανδία, η NI TECA στη Βόρεια Ιρλανδία και η Australian Intercultural Society της Μελβούρνης. Στο καθολικό πανεπιστήμιο της Αυστραλίας, μάλιστα, ιδρύθηκε φέτος έδρα Φετουλάχ Γκιουλέν με σκοπό τη μελέτη των σχέσεων καθολικισμού και ισλάμ και ιδιαιτέρως του μοντέλου Γκιουλέν, που κατά μία έννοια «αποαραβοποιεί» το ισλάμ. Η γραμμή της απογκετοποίησης και της ενσωμάτωσης στις τοπικές κοινωνίες που πρεσβεύει ο Γκιουλέν βρίσκει μεγάλη ανταπόκριση στο μορφωμένο τμήμα των Τούρκων της διασποράς, αλλά προσκρούει σε σημαντικές αντιδράσεις εκεί που υπάρχουν εργάτες μετανάστες. Εκεί κυριαρχούν οι υπερσυντηρητικές θρησκευτικές οργανώσεις που κατηγορούν τον Γκιουλέν ότι επιδιώκει την αφομοίωση και τον εκδυτικισμό, όπως επίσης ότι έχει επηρεασθεί από τον χριστιανισμό. Εχθρικοί προς το κίνημα Γκιουλέν είναι και οι ακραίοι εθνικιστές, όπως οι Γκρίζοι Λύκοι, αλλά και η κοινότητα των Αλεβί για άλλους λόγους.

Το κίνημα Γκιουλέν διαθέτει σήμερα ένα ευρύ δίκτυο μορφωτικών και φιλανθρωπικών ιδρυμάτων, τα οποία ασκούν μεγάλη επιρροή.¹¹⁴⁵ Στην ίδια την Τουρκία μέσα σε λιγότερο από 20 χρόνια έχει ιδρύσει το πανεπιστήμιο Fatih στην Κωνσταντινούπολη, 15 φοιτητικές εστίες, περισσότερα από 200 ιδιωτικά

¹¹⁴⁵ Βλ. παράρτημα Α9.

γυμνάσια και λύκεια, 20 ιατρικά κέντρα και 13 φιλανθρωπικά ιδρύματα, που δίνουν υποτροφίες και οργανώνουν πολιτιστικές εκδηλώσεις. Η σημαντικότερη οργάνωση είναι το Ίδρυμα Δημοσιογράφων και Συγγραφέων, επίτιμο μέλος του οποίου είναι και ο υπουργός Επικρατείας Μεχμέτ Αϊντίν. Το εν λόγω ίδρυμα διοργανώνει κάθε χρόνο την τουρκική Ολυμπιάδα, όπου μαθητές απ' όλο τον κόσμο, που φοιτούν σε σχολεία του Γκιουλέν, διαγωνίζονται στην τουρκική ποίηση και στο τουρκικό τραγούδι. Το ίδρυμα διοργανώνει και διεθνή συνέδρια με σκοπό τον διαπολιτισμικό διάλογο.

Το κίνημα Γκιουλέν διαθέτει και το δικό του δημοσιογραφικό συγκρότημα. Εκδίδει την εφημερίδα Zaman με 500.000 φύλλα κυκλοφορία ημερησίως. Η εφημερίδα έχει ειδικές εκδόσεις για το Αζερμπαϊτζάν, τη Βουλγαρία, τη Γερμανία, το Καζακστάν, την Αυστραλία, τη Ρουμανία, την Κιργιζία, το Τουρκμενιστάν, τη FYROM και τις ΗΠΑ. Στο ίδιο συγκρότημα ανήκει το κανάλι Samanyolu TV, το πρακτορείο ειδήσεων Cihan Haber Ajansi, το εβδομαδιαίο περιοδικό ποικίλης ύλης Aksiyon και τρία περιοδικά θρησκευτικοκοινωνικής κατεύθυνσης.

Η επιχειρηματική δραστηριότητα του Γκιουλέν δεν περιορίζεται στα ΜΜΕ. Έχει στην ιδιοκτησία του τον επιχειρηματικό όμιλο Isik Sigorta και την τράπεζα Asya με 117 καταστήματα, που λειτουργεί με το ισλαμικό τραπεζικό πρότυπο. Το κίνημα επεκτάθηκε και στον τουριστικό τομέα με την κατασκευή του υπερπολυτελούς ξενοδοχείου Asya Kizilcahamam Resort στην Άγκυρα. Το ξενοδοχείο διαθέτει τζαμί και χωριστές πισίνες για άνδρες και γυναίκες. Φιλοξενεί δε τις συνδιασκέψεις του κυβερνώντος ΑΚ.

Το κίνημα έχει αναπτύξει μία ευρείας κλίμακας στρατηγική διείσδυσης στον χώρο της Κεντρικής Ασίας και των Βαλκανίων κυρίως μέσω της εκπαίδευσης. Τα εκπαιδευτικά ιδρύματα δίνουν έμφαση στην καλλιέργεια της ισλαμοτουρκικής κουλτούρας και στη διαμόρφωση φιλοτουρκικών ελίτ. Στην Κ. Ασία ο Γκιουλέν έχει ιδρύσει σχεδόν εκατό πρώτης κλάσεως σχολεία, στα οποία φοιτούν παιδιά των ελίτ και αριστούχοι. Τα σχολεία αυτά ακολουθούν το πρόγραμμα της κάθε χώρας, αλλά διδάσκουν ως δεύτερη γλώσσα την τουρκική.

Εκείνο, το οποίο δεν είναι φανερό προς το παρόν, είναι το κατά πόσον η πρωτοβουλία αυτή προέρχεται από το στρατό ή από την πολιτική πλευρά. Υπάρχουν, μάλιστα, τρεις πιθανότητες:

α. Με εντολή του Γενικού Επιτελείου να έχει ετοιμασθεί ένα σχέδιο δράσης κατά της οπισθοδρόμησης.

β. Το σχέδιο αυτό να το έχουν ετοιμάσει κάποιοι μέσα από τη δομή των Ενόπλων Δυνάμεων και εκτός εντολής του Γενικού Επιτελείου, προκειμένου να φανούν ως σκληρότεροι από την ηγεσία των ΤΕΔ.

γ. Το έγγραφο να είναι πλαστό και κάποια πολιτικά πρόσωπα το κατασκεύασαν με προφανή σκοπό τη φθορά των Ενόπλων Δυνάμεων, ενδεχομένως δε να έχει ετοιμασθεί μέσα από τις Δυνάμεις Ασφαλείας.

Και οι τρεις αυτές πιθανότητες έχουν βάλει σε βαθιές σκέψεις τούς Τούρκους πολίτες, οι οποίοι αναρωτιούνται πλέον: «Σε τι είδους χώρα ζω; Ποιος ελέγχει το παιχνίδι;».

Κάθε φορά οι ειδήσεις σχετικά με τις Ένοπλες Δυνάμεις δημοσιεύονται στην Taraf και προβάλλονται κυρίως από τον Mehmet Baransu. Βεβαίως, αποτελεί μεγάλη επιτυχία η δημοσιογραφική διείσδυσή του μέσα στις Ένοπλες Δυνάμεις. Όμως, πρέπει να μας προκαλεί μεγάλη εντύπωση πώς το καταφέρνει.

Όμως, ο Ποινικός Νόμος 134 και τα άρθρα 3 και 4 ορίζουν ότι πρέπει να πραγματοποιούνται όλες οι αντιγραφές του δίσκου του υπολογιστή και σε περίπτωση ζήτησης να παραχωρείται ένα αντίγραφο στον κατηγορούμενο ή στο συνήγορό του. Ωστόσο, στην υπόθεση Ergenekon το σφάλμα της μη χορήγησης αντιγράφου εκ μέρους των Δυνάμεων Ασφαλείας στους ενδιαφερόμενους εφαρμόζεται πολύ συχνά. Βεβαίως, «τα έγγραφα», τα οποία αποκαλύπτονται μέσα από τους υπολογιστές, δεν λαμβάνονται ως αποδείξεις, εφόσον δεν έχουν χορηγηθεί αντίγραφα τους στους ενδιαφερομένους.

Πάντως, είτε το έγγραφο είναι πλαστό είτε είναι πραγματικό, η κατάσταση είναι χαώδης. Είναι φανερό ότι κάποιιοι καρφώνουν το μαχαίρι στην καρδιά της Τουρκίας. Ενισχύεται όλο και περισσότερο η πεποίθηση μέσα στην κοινωνία ότι υπάρχουν τριβές και αντιδικίες τόσο μεταξύ Ενόπλων Δυνάμεων και Δυνάμεων Ασφαλείας, όσο και μεταξύ Ενόπλων Δυνάμεων και του δικαστικού μηχανισμού.

Φαίνεται ότι το έγγραφο αυτό θα δημιουργήσει μεγάλο πονοκέφαλο στις Ένοπλες Δυνάμεις. Αν το έγγραφο έχει ετοιμασθεί εν αγνοία του Γενικού Επιτελάρχη (του Α/ΓΕΕΘΑ), αλλά μέσα στη δομή των Ενόπλων Δυνάμεων, τότε και πάλι υπεύθυνος είναι ο Γενικός Επιτελάρχης. Ένας Αρχηγός, ο οποίος δεν μπορεί να είναι κυρίαρχος εντός του δικού του Επιτελείου, τότε ποιον ισχυρό θεσμό εκπροσωπεί; Αλλά μέχρι να απαντηθεί το ερώτημα, η Τουρκία θα βυθίζεται όλο και περισσότερο σε ένα διχασμό μεταξύ της κοσμικότητας και του πολιτικού Ισλάμ, μεταξύ της επιθυμίας της να ενταχθεί στην Ευρώπη και του ονείρου της να γίνει μια παν-τουρκική περιφερειακή δύναμη.

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΙΣΛΑΜΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ¹¹⁴⁶

Τα θρησκευτικά σχολεία μέσης εκπαίδευσης (Imam-Hatip Okullari), τα οποία διδάσκουν τις αρχές της ισλαμικής θρησκείας και ταυτόχρονα προσφέρουν βασικές γνώσεις όπως κάθε εκπαιδευτήριο μέσης εκπαίδευσης, αποτελούν ένα ιδιαίτερα σημαντικό θεσμό του τουρκικού κράτους. Εμφανιζόμενα για πρώτη φορά το 1951, τα Imam-Hatip έχουν κατορθώσει να αυξηθούν και να αυξήσουν και τον αριθμό των σπουδαστών τους.

Για παράδειγμα, ενώ το 1951 υπήρχαν μόνο 7 τέτοια σχολεία σε ολόκληρη τη χώρα στα οποία φοιτούσαν μόλις 874 μαθητές, το 1995 ο αριθμός τους έφθασε τα 395 και αυτός των μαθητών τους 476.175. Η αλματώδης αύξηση των αποφοίτων τους και η εισαγωγή πολλών από αυτούς στη δημόσια και τοπική

¹¹⁴⁶www.isn.eth2.ch/isn/current_affairs,
www.en.wikipedia.org/wiki/Islamic_Schools_and_Branches

αυτοδιοίκηση, σε συνδυασμό με την εντονότατη παρουσία φιλοϊσλαμικών κομμάτων στην πολιτική ζωή της χώρας, έσπειραν την ανησυχία στις τάξεις της κεμαλικής ελίτ. Ιδιαίτερα ενοχλημένο με την εξέλιξη των γεγονότων στο θέμα της θρησκευτικής εκπαίδευσης έδειξε να είναι το σώμα των στρατιωτικών.¹¹⁴⁷ Απόφοιτος σχολείου Imam-Hatip είναι και ο σημερινός πρωθυπουργός της Τουρκίας, Ταγίπ Ερντογάν. Αξίζει να αναφερθεί ότι τα τελευταία 85 χρόνια λειτουργίας των Imam-Hatip στην Τουρκία, αυτά εκφράζουν το επίσημο ορθόδοξο σουννιτικό ισλάμ. Το γεγονός αυτό έχει προκαλέσει τις διαμαρτυρίες των Aleviς που επιθυμούν την ίδρυση και λειτουργία αντίστοιχων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων στο δικό τους θρησκευτικό δόγμα.

Το 1923, σύμφωνα με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του Ατατούρκ, όλα τα εκπαιδευτικά ιδρύματα και τα περιουσιακά τους στοιχεία υπήχθησαν στη δικαιοδοσία του Υπουργείου Παιδείας. Το κράτος ανέλαβε την ευθύνη της εκπαίδευσης των υψηλόβαθμων θρησκευτικών λειτουργών στη θεολογική σχολή και του κατωτέρου κλήρου στα νέα σχολεία Imam-Hatip. Το καθεστώς έβαζε διάφορα εμπόδια στη λειτουργία τους και σύντομα ο ήδη περιορισμένος αριθμός των Imam-Hatip μειώθηκε ακόμη περισσότερο. Η υποχρεωτική χρησιμοποίηση του λατινικού αλφαβήτου και στη διδασκαλία του Κορανίου, υπήρξε ένα ακόμη εμπόδιο στον παραδοσιακό τρόπο διδασκαλίας των Imam-Hatip. Αποτέλεσμα βέβαια των απαγορεύσεων, ήταν να δημιουργηθεί ένα παράνομο δίκτυο υποστήριξης των θρησκευτικών παραγόντων και εκπαίδευσης των θρησκευτικών λειτουργών.

Το 1951 (νίκη του Δημοκρατικού Κόμματος), τα σχολεία Imam-Hatip επανεμφανίζονται ως επαγγελματικά σχολεία και ο αριθμός τους αυξάνει σε μερικές δεκάδες. Το νέο Σύνταγμα του 1961 προς γενική έκπληξη, συνέχισε να επιτρέπει τη λειτουργία των Imam-Hatip, η διαμάχη, όμως, για την παρουσία των σχολείων συνεχίστηκε.

Τη δεκαετία του 1960, ο αριθμός των σχολείων δεκαπλασιάστηκε και των αποφοίτων εκατονταπλασιάστηκε. Η δεύτερη στρατιωτική επέμβαση, το 1971,

¹¹⁴⁷ Καραμπελιάς, Γ., *“Τουρκία: Θρησκεία, Κοινωνία και Πολιτική”*, Αθήνα (2004), σ. 55-56.

οδηγεί προσωρινά στη μείωση του αριθμού των, για να αυξηθούν και πάλι με το τέλος της δεκαετίας. Η στρατιωτική επέμβαση του 1980 και το Σύνταγμα του 1982 επιβάλλει τη διδασκαλία της θρησκευτικής κουλτούρας και ηθικής ως υποχρεωτικό μάθημα σε όλες τις τάξεις της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε μια προσπάθεια περιορισμού των αριστερών ιδεών που είχαν αναπτυχθεί τη δεκαετία του 1970. Η δημοτικότητα των σχολείων συνέχισε να αυξάνει όλη τη δεκαετία του 1980 και οι μαθητές των σχολείων αυτών εισέβαλαν με επιτυχία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Η άνοδος του Κόμματος της Ευημερίας, στα μέσα της δεκαετίας του 1990, συνδυάστηκε με την ακμή των θρησκευτικών σχολείων. Το υπόμνημα των 18 σημείων των στρατιωτικών το 1997 προς την κυβέρνηση Ερμπακάν οδήγησε στη λήψη μέτρων που καθιστούσε δυσκολότερη την εισαγωγή των αποφοίτων των Imam-Hatip στην τριτοβάθμια εκπαίδευση σε μια έμμεση προσπάθεια μείωσης του ρόλου και της αποδοχής των σχολείων. Τα αποτελέσματα της ενέργειας αυτής δεν κατάφεραν να μειώσουν τη δημοτικότητα αυτών των ιδρυμάτων.

Το Κόμμα της Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης, πολλά μέλη του οποίου συμπεριλαμβανομένου και του αρχηγού του είναι απόφοιτοι Imam-Hatip, έχει αρχίσει με προσεκτικά βήματα να λαμβάνει μέτρα που αποκαθιστούν τις κατά των Imam-Hatip «διακρίσεις» και αναμένεται να αυξηθεί ακόμη παραπάνω η δημοτικότητα τους. Η άνοδος των αποφοίτων των σχολείων Imam-Hatip στις μεσαίες και ανώτατες θέσεις της οικονομικής και πολιτικής ζωής της χώρας θα κρίνει σε μεγάλο ποσοστό την πορεία της Τουρκίας τον 21^ο αιώνα και το ερώτημα που τίθεται είναι εάν κατορθώσουν να συγκροτήσουν ένα «μεσαίο» και «μετριοπαθή» πολιτικό ισλαμικό χώρο που θα επιτρέψει τη συνέχιση της κοσμικής πορείας της χώρας.¹¹⁴⁸

¹¹⁴⁸ Ο ίδιος.

ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΚΡ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 2002-2004¹¹⁴⁹

Παρά την κοινή καταγωγή των δύο κομμάτων, το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης, στρατηγικά αποφάσισε να απομακρυνθεί από το Κόμμα της Ευδαιμονίας πριν από τις εκλογές της 3ης Νοεμβρίου 2002, με σκοπό να προσελκύσει τις ψήφους που ενδεχομένως θα έχανε το δεύτερο από κεντρο-δεξιούς ψηφοφόρους που δεν είχαν ψηφίσει το Κόμμα της Αρετής στις προηγούμενες εκλογές. Τα δύο κόμματα αναγνώριζαν την ιδεολογική τους συνάφεια, αλλά το Κόμμα της Ευδαιμονίας θεωρούσε το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης πραγματική απειλή για την επιβίωσή του. Το φθινόπωρο του 2001, όταν εισήχθησαν θεσμικές μεταρρυθμίσεις που θα επέτρεπαν τη συμμετοχή του Erdoğan στην πολιτική ζωή, τα μέλη του Κόμματος της Ευδαιμονίας καταψήφισαν τις τροποποιήσεις αυτές. Επιπλέον, πριν από τις εκλογές του Νοεμβρίου 2002, το Κόμμα της Ευδαιμονίας προσπάθησε να αποθαρρύνει τους ψηφοφόρους του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης, ισχυριζόμενο ότι ο Erdoğan δεν ήταν αρμόδιος να κυβερνήσει τη χώρα, παρά το ότι η ηγεσία του Κόμματος της Ευδαιμονίας είχε επιλέξει τον Erdoğan για τη θέση του δημάρχου της Κωνσταντινούπολης το 1994. Στις εκλογές της 3ης Νοεμβρίου 2002, από τα συνολικά 42 πολιτικά κόμματα της Τουρκίας έλαβαν μέρος στις εκλογές 18, ενώ το εκλογικό σκηνικό εμφάνιζε διαφορές σε σχέση με αυτό του 1999. Δύο κόμματα δεν είχαν κοινοβουλευτική εκπροσώπηση μετά το 1999, το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (Adalet ve Kalkinma Partisi - AK) του Recep Tayyip Erdoğan και το Νέο Κόμμα (Genç Parti-GP) του Cem Uzan. Το ποσοστό του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (Adalet ve Kalkinma - AK) του Recep Tayyip Erdoğan ανήλθε στο 34,2% έναντι 19,39% του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος (Cumhuriyet Halk Partisi - C.H.P.) του Deniz Baykal. Έτσι, στη νέα σύνθεση της Μεγάλης Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης κατείχε 363 έδρες, το CHP 178 και οι ανεξάρτητοι βουλευτές, οι

¹¹⁴⁹ www.akparti.org.tr, [www.en.wikipedia.org/wiki/justice_and_development_party_\(turkey\)](http://www.en.wikipedia.org/wiki/justice_and_development_party_(turkey)), www.europa.eu, www.yased.org.tr, www.news.bbc.co.uk

οποίοι έλαβαν 1%, 9. Τα ποσοστά των υπόλοιπων κομμάτων, τα οποία δεν μπόρεσαν να ξεπεράσουν την ποσόστωση του 10% και έμειναν εκτός Κοινοβουλίου είναι: το βασικό κόμμα της αντιπολίτευσης, το κοσμικό κεντροδεξιό κόμμα του Ορθού Δρόμου (Doğru Yol Partisi-D.Y.P.) της Tansu Ciller (9,55%), το κόμμα Εθνικιστικής Δράσης (Milliyetçi Hareket Partisi-M.H.P.) του Devlet Bahçeli (8,33%), Νέο Κόμμα (Genç Parti-GP) του Cem Uzan (7,24%), το φιλοκουρδικό DEHAP (6,21%) με επικεφαλής τον Mehmet Abbasoğlu, το φιλελεύθερο Κόμμα της Μητέρας Πατρίδας (Anavatan Partisi-ANAP) του Mesut Yılmaz (5,21%), το Ισλαμιστικό Κόμμα Ευδαιμονίας (Saadet Partisi-SP) του Recai Kutan (2,48%), το Δημοκρατικό Αριστερό Κόμμα (Demokratik Sol Parti-D.S.P.) του Bülent Ecevit (1,22%), το Κόμμα Νέας Τουρκίας (Yeni Türkiye Partisi - Y.T.P.) του İsmail Cem (1,14%). Τα ποσοστά των μικρότερων κομμάτων είχαν ως εξής: Κόμμα Μεγάλης Τουρκίας (1,02%), Νέο Κόμμα (0,93%), Εργατικό Κόμμα (0,51%), Κόμμα Ελευθερίας και Αλληλεγγύης (0,33%), Κόμμα Φιλελεύθερης Δημοκρατίας (0,28%), το Εθνικό Κόμμα (0,22%) και το Κομμουνιστικό Κόμμα Τουρκίας (0,19%).

Το εκλογικό αποτέλεσμα επιβεβαίωσε την υπεροχή του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης. Ο Kutan με την καθοδήγηση του οποίου το Κόμμα της Αρετής σε έλαβε ποσοστό 15,4% στις εκλογές του 1999, είδε το κόμμα του να συντρίβεται με 2,5%. Το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης, αντίθετα, εξασφάλισε το 34% των ψήφων και τα 2/3 των εδρών στην Εθνοσυνέλευση. Έλαβε ψήφους από όλη την Τουρκία, φέρνοντας ψήφους από κοσμικά προσανατολισμένες περιοχές στο Δυτικό μισό της χώρας, το οποίο καταψήφισε το Κόμμα της Ευημερίας και το Κόμμα της Αρετής. Το Κόμμα της Ευδαιμονίας, από την άλλη, έλαβε ασήμαντο αριθμό ψήφων από όλη τη χώρα, πράγμα που κατέδειξε ότι η συντριπτική πλειοψηφία του υποστηρικτών του Κόμματος της Ευημερίας και του Κόμματος της Αρετής σε εθνικό επίπεδο επέλεξαν το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης. Το γεγονός ότι παραδοσιακά κεντροδεξιά κόμματα όπως το Κόμμα του Ορθού Δρόμου και το Κόμμα της Μητέρας Πατρίδας δεν κατάφεραν να συμμετάσχουν στην Εθνοσυνέλευση, κατέδειξε ότι το Κόμμα

Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης κατάφερε να καταστεί σημείο αναφοράς και για την κεντροδεξιά στην Τουρκία παρά τη μεταρρυθμιστική του ρητορική.

Το συντριπτικό ποσοστό που συγκέντρωσε το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης στις εθνικές εκλογές του 2002 δημιούργησε εύλογα ερωτήματα αναφορικά με τους παράγοντες που καθόρισαν την υπεροχή του. Κατ' αρχήν, θα πρέπει να προσδιοριστούν οι λόγοι που καθόρισαν την εκλογική νίκη του σε σχέση με το έτερο ισλαμικό κόμμα, το Κόμμα της Ευδαιμονίας και στη συνέχεια, θα πρέπει να προσδιοριστούν οι λόγοι της υπεροχής του έναντι των παραδοσιακών κομμάτων της τουρκικής πολιτικής σκηνής. Σε ό,τι αφορά το πρώτο ερώτημα, η σχέση του Κόμματος της Ευδαιμονίας με τον Erbakan, και η ανάληψη της ηγεσίας του κόμματος από τον Kutan έδωσε την εντύπωση ότι το κόμμα αποτελούσε συνέχεια της θρησκευτικής κίνησης του Erbakan. Ο συσχετισμός αυτός υποδήλωνε ότι το κόμμα αποτελούσε διάδοχο όλων των κομμάτων που είχαν απαγορευτεί κατά καιρούς και επομένως ήταν ένα κόμμα μη αποδεκτό από τις κοσμικές δυνάμεις του πολιτικού κατεστημένου. Εφόσον το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης εμφανιζόταν να έχει περισσότερες πιθανότητες να διατηρήσει τη νομιμότητά του, οι ψηφοφόροι που αναζητούσαν μια εναλλακτική λύση με ισλαμικό προσανατολισμό το επέλεξαν καθώς θεωρούσαν ότι είχε περισσότερες πιθανότητες να γίνει ένας σημαντικός παίκτης στην πολιτική σκηνή. Δεύτερον, μεγάλα τμήματα του εκλογικού σώματος ψήφισαν το Κόμμα της Ευημερίας σαν πράξη διαμαρτυρίας ενάντια στο υπάρχον πολιτικό κατεστημένο. Αυτά τα τμήματα του εκλογικού σώματος, επομένως, δεν αισθάνονταν ιδεολογικά συνδεδεμένα με τα ισλαμικά κόμματα, οπότε μπορούσαν να μεταφέρουν την ψήφο τους σε όποιο κόμμα τους φαινόταν ως το πιο κατάλληλο 'κόμμα διαμαρτυρίας'. Η ανάγκη πολιτικής διαμαρτυρίας ήταν περισσότερο από ποτέ αναγκαία το 2002, δεδομένου ότι η χώρα υφίστατο τη μεγαλύτερη οικονομική ύφεση από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Το κοινό απέδιδε σε πολύ μεγάλο βαθμό την ευθύνη για την κατάσταση αυτή στην άσχημη διαχείριση, στο πολιτικό αδιέξοδο και τη διαφθορά που χαρακτήριζαν την απερχόμενη κυβέρνηση. Ο τρίτος και πιο σημαντικός λόγος για την επιτυχία του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης και τη συντριπτική ήττα του Κόμματος της

Ευδαιμονίας ήταν μια σειρά από στρατηγικές που υιοθέτησε η ηγεσία του κόμματος προκειμένου να καταστήσει την εικόνα και το μήνυμά της μετριοπαθές, σε μια απόπειρα να απευθυνθεί στην κεντρο-δεξιά, η οποία ήταν περισσότερο προσανατολισμένη προς το κοσμικό κράτος. Το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης διατύπωσε τη δέσμευσή του προς τη θρησκευτική μετριοπάθεια με πολλούς τρόπους. Η πολιτική ρητορική του, ενώ άμεσα προκαλούσε το κατεστημένο σε πολλά ζητήματα, προσεκτικά απέφευγε αναφορές που θα μπορούσαν να το φέρουν ενώπιον του δικαστηρίου σαν θρησκευτικό κόμμα. Μίλησε περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο κόμμα για την ελπίδα να ενταχθεί η Τουρκία στην Ε.Ε., στρατολόγησε σημαντικό αριθμό γυναικών, καμία από τις οποίες δεν φορούσε μαντίλα, αποφεύγοντας με αυτόν τον τρόπο το δυνητικό πρόβλημα που οδήγησε το Κόμμα της Αρετής σε νομική αντιπαράθεση. Οι κυρώσεις που εκκρεμούσαν εις βάρος του Erdoğan έκαναν τους θεσμικούς περιορισμούς ακόμα πιο ισχυρούς απ' ό,τι για τα προγενέστερα Ισλαμικά κόμματα. Υπ' αυτές τις συνθήκες, το κόμμα προσπάθησε να αποφύγει ενέργειες, που θα μπορούσαν να πυροδοτήσουν οποιαδήποτε αντιπαράθεση με το στρατιωτικό κατεστημένο και θα το καθιστούσαν θεσμικά μη αποδεκτό. Ένας επιπλέον λόγος αφορά στο γεγονός ότι η ηγεσία του κόμματος, στην προσπάθειά της να διευρύνει την εκλογική βάση του κόμματος, έλαβε υπόψη ότι η πλειοψηφία των εκλογέων είχε κατ' επανάληψη ψηφίσει υπέρ των κομμάτων του κεντρώου χώρου. Αναγνώρισε, επομένως, ότι αν το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης κατάφερνε να προβληθεί ως πολιτικός σχηματισμός που χρησιμοποιεί θρησκευτικά ερείσματα για να διαμαρτυρηθεί στο κατεστημένο, αλλά ταυτόχρονα διατηρεί τα διαπιστευτήρια του κοσμικού κράτους, θα προσελκύνταν περισσότεροι ψηφοφόροι. Όπως κατέδειξε το εκλογικό αποτέλεσμα η στρατηγική αυτή ήταν επιτυχημένη. Η μετριοπάθειά του ήταν μια άμεση απάντηση τόσο στους περιορισμούς όσο και στα δημοκρατικά κίνητρα μιας μετριοπαθούς θρησκευτικής κοινωνίας. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, θα πρέπει να εξεταστούν οι λόγοι που καθόρισαν την υπεροχή του έναντι των υπόλοιπων κομμάτων. Η απερχόμενη κυβέρνηση αποτέλεσε τον πιο αρμονικό συνασπισμό από το 1961, από την εποχή, δηλαδή, που τη διακυβέρνηση της χώρας είχαν αναλάβει

κυβερνήσεις συνασπισμού, κι αυτό γιατί μπόρεσε να διατηρήσει την ενότητά της και να υλοποιήσει μεταρρυθμίσεις σε όλους τους τομείς. Από το 1999, οπότε και ανέλαβε τα καθήκοντά του, ο συνασπισμός κλήθηκε να αντιμετωπίσει αλλεπάλληλες οικονομικές κρίσεις και σκάνδαλα διαφθοράς. Τον Νοέμβριο του 2000 η τουρκική οικονομία αντιμετώπισε μια από τις σημαντικότερες κρίσεις των τελευταίων πενήντα ετών. Το έλλειμμα του δημόσιου τομέα ανήλθε σε 11% και παρά τα μέτρα που λήφθηκαν για τη συγκράτηση των δαπανών, τα δημόσια οικονομικά χαρακτηρίστηκαν από ένα υψηλό και πολύ ασταθές έλλειμμα, κυμαινόμενο μεταξύ του 6% και του 28% του Α.Ε.Π. Ο συνασπισμός κατέφυγε σε υποτίμηση του νομίσματος, η οποία οδήγησε σε μια αύξηση του δημόσιου χρέους της τάξης του 102,4% το 2001.

Η κρίση που ακολούθησε τον Φεβρουάριο του 2001 επιδείνωσε σημαντικά την κατάσταση. Ο συνασπισμός, με την υποστήριξη του Δ.Ν.Τ. έθεσε σε εφαρμογή ένα φιλόδοξο πρόγραμμα για την ανάκαμψη της οικονομίας, που έφερε τον πληθωρισμό στο χαμηλότερο σημείο της τελευταίας δεκαετίας, από το 70% που ήταν το 2000 στο 39%. Παρ' όλα αυτά, η οικονομική ύφεση εξακολουθούσε να είναι έντονη. Ο πληθωρισμός αυξανόταν, τα ποσοστά της ανεργίας ακολουθούσαν ανοδική τάση και η καταναλωτική ισχύς μειωνόταν συνεχώς. Η πτώση των επιτοκίων δημιούργησε την προσδοκία ότι η Τουρκία θα μπορούσε να ξεπεράσει την οικονομική κρίση. Η ασθένεια όμως του Bülent Ecevit ανέτρεψε αυτή την προσδοκία και ενέτεινε το φόβο ότι η χώρα δεν θα μπορούσε να ξεπληρώσει το δημόσιο χρέος το οποίο ανερχόταν σε 200 δις δολάρια.

Αρχικά, η οικονομική κρίση έπληξε τα χαμηλότερα τμήματα του κοινωνικοοικονομικού φάσματος, αλλά στη συνέχεια επεκτάθηκε και στα μεσαία στρώματα. Η γενικευμένη λαϊκή δυσαρέσκεια, που αποτέλεσε βασικό χαρακτηριστικό των εκλογών του Νοεμβρίου 2002, δεν επέτρεψε στα κόμματα του κυβερνώντος συνασπισμού να διατυπώσουν υποσχέσεις για περισσότερο φιλολαϊκές πολιτικές, δεδομένου ότι είχαν την ευκαιρία τους και απέτυχαν. Στο γενικότερο κλίμα δυσφορίας, συνετέλεσαν και τα Μ.Μ.Ε., τα οποία επιτίθεντο συνεχώς στην κυβέρνηση κατηγορώντας την για ανεπιτυχή χειρισμό της

οικονομικής κρίσης. Λαμβάνοντας υπόψη τις παραπάνω συνθήκες, και σε συνδυασμό με το ότι το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης απευθυνόταν στους ψηφοφόρους της μεσαίας και της εργατικής τάξης, οι οποίοι ήταν απογοητευμένοι από τον οικονομικό σχεδιασμό της απερχόμενης κυβέρνησης εύλογο είναι το συμπέρασμα ότι το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης μπόρεσε να αξιοποιήσει επ'ωφελεία του μέρος του θυμού και της δυσαρέσκειας των ψηφοφόρων.

Το *Adalet ve Kalkinma Partisi* (AKP) ή Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης του Ερντογάν, επέφερε ριζικές μεταρρυθμίσεις σε πολλούς τομείς της εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής. Συνετό θα ήταν να τις απαριθμήσουμε για να έρθουμε πιο κοντά στα σημερινά δεδομένα της διακυβέρνησής του. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές μπορούν να συνοψιστούν στα παρακάτω θέματα, για τα οποία εκδόθηκαν συγκεκριμένες διατάξεις :

- Κατάργηση της Θανατικής Ποινής.
- Απαγόρευση των Βασανιστηρίων.
- Αναμόρφωση του Συστήματος Κράτησης.
- Ένταση Προσπαθειών για Εφαρμογή Διατάξεων για την Ελευθερία της Έκφρασης.
- Ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι.
- Θρησκευτική Ελευθερία.
- Αναμόρφωση του Δικαστικού Συστήματος.
- Σχέσεις Ενόπλων Δυνάμεων και Κράτους.
- Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα.
- Μέτρα κατά της διαφθοράς.

Βασικός στόχος των μεταρρυθμίσεων ήταν να αναβαθμιστεί το επίπεδο της δημοκρατίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο υψηλότερο δυνατό επίπεδο μέσα από την πλήρη ευθυγράμμιση της τουρκικής νομοθεσίας με τις διεθνείς και ιδιαίτερα με τις ευρωπαϊκές διατάξεις προκειμένου να επιτραπεί σε

όλους τους πολίτες να απολαύσουν θεμελιώδεις ελευθερίες και ανθρώπινα δικαιώματα σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα. Προκειμένου να επιτευχθεί αυτό, εξετάστηκε η τουρκική νομοθεσία με βάση τις διεθνείς συμβάσεις, όπως οι συμβάσεις του Ο.Η.Ε., τα έγγραφα του Συμβουλίου της Ευρώπης, η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, το κοινοτικό κεκτημένο και οι συστάσεις των μη Κυβερνητικών Οργανώσεων σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

Στο πλαίσιο αυτό η κυβέρνηση Ερντογάν έκανε σημαντικά βήματα για να επιτύχει την αποτελεσματική και πλήρη υλοποίηση των νέων διατάξεων εγκαινιάζοντας προγράμματα από κοινού με το Συμβούλιο της Ευρώπης και την Ε.Ε. για τα ανθρώπινα δικαιώματα και διμερή προγράμματα με πολλές ευρωπαϊκές χώρες. Συγκροτήθηκε, ακόμη, μια ειδική ομάδα συντονισμού σε πολιτικό επίπεδο με σκοπό να επιβλέπει την πρόοδο και την πραγματική υλοποίηση των μεταρρυθμίσεων. Παρακάτω παρατίθενται ορισμένες μεταρρυθμίσεις.

Οι σημαντικότερες μεταρρυθμίσεις αφορούσαν στα καθήκοντα, τη λειτουργία και τη σύνθεση του Συμβουλίου Εθνικής Ασφαλείας (στο εξής Σ.Ε.Α.). Οι μεταρρυθμίσεις αυτές εισήχθησαν με το έβδομο πακέτο μεταρρυθμίσεων τον Ιούλιο του 2003 και αποσκοπούσαν να επαναφέρουν το Σ.Ε.Α. στην κατάσταση στην οποία ήταν την εποχή του 1962, δύο χρόνια μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα κατά της κυβέρνησης του Adnan Menderes. Επισημαίνεται ότι οι Ένοπλες Δυνάμεις είχαν πραγματοποιήσει στο μεταξύ δύο πραξικοπήματα το 1971 και το 1980 αντίστοιχα, ενώ με την τροποποίηση του Συντάγματος, το 1982 με πρωτεργάτη τον τότε Αρχηγό ΓΕΕΘΑ και μετέπειτα Πρόεδρο της Δημοκρατίας Kenan Evren, διευρύνθηκε ο ρόλος του Σ.Ε.Α. Οι νέες ρυθμίσεις επεδίωξαν να αντιστρέψουν τη ρύθμιση του 1982, που επέτρεψε τη διείσδυση του τουρκικού στρατιωτικού κατεστημένου σε όλες τις πτυχές της τουρκικής κοινωνίας. Συγκεκριμένα, οι διατάξεις του Συντάγματος του 1982 προικοδοτούσαν τον στρατό με το δικαίωμα να συμμετέχει σε όλες τις πολιτικές αποφάσεις μείζονος σημασίας, κάτι που στην πράξη ισοδυναμούσε με δικαίωμα veto. Επιπλέον, το στρατιωτικό επιτελείο καθόριζε το ύψος του προϋπολογισμού του ενώ ο

υπουργός άμυνας απλά επισφράγιζε τις αποφάσεις που λαμβάνονταν στο πλαίσιο αυτό.

Με δεδομένη την καχυποψία του Σ.Ε.Α. απέναντι στα ισλαμικά κόμματα, οι εντάσεις ανάμεσα στον Ερντογάν και την ηγεσία του τουρκικού στρατού ήταν αναπόφευκτες. Τον Απρίλιο του 2003 η σύγκρουση έφτασε στο απόγειό της. Στις 30 Απριλίου του 2003 το Σ.Ε.Α., με ψήφισμά του , αποφάσισε να επιδείξει την υψηλότερη δυνατή προσοχή για την προστασία του κοσμικού κράτους. Η κατάσταση θύμιζε την 28^η Φεβρουαρίου 1997, όταν το στρατιωτικό κατεστημένο είχε παρουσιάσει στον πρώην πρωθυπουργό Ν. Ερμπακάν ένα παρόμοιο τελεσίγραφο. Λίγους μήνες αργότερα, ο Ερμπακάν καθαιρέθηκε πραξικοπηματικά. Σ' αυτήν την περίπτωση όμως το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης τόνιζε συνεχώς ότι συνεργάζεται αρμονικά με το στρατιωτικό κατεστημένο, ενώ συγχρόνως προσπαθούσε να περιορίσει τη δύναμη των στρατηγών στα πολιτικά δρώμενα της χώρας.

Το πλέον σημαντικό στοιχείο στη μεταρρύθμιση του Ιουλίου 2003 αφορούσε στην λειτουργία και τις αρμοδιότητες του ίδιου του Σ.Ε.Α. είχε επίσημα περιοριστεί στο να συμβουλευεί την κυβέρνηση σε ζητήματα ασφαλείας. Στη συνέχεια, ο Γενικός Γραμματέας του Συμβουλίου, θέση που παραδοσιακά καταλάμβανε στρατηγός, εξελίχτηκε σε ένα είδος ανεπίσημης κυβέρνησης η οποία λειτουργούσε πάνω από την εκλεγμένη κυβέρνηση. Στο πλαίσιο αυτό, ο Γενικός Γραμματέας, ανακοίνωνε στον πρωθυπουργό ορισμένες συστάσεις σχετικά με την εφαρμογή των εθνικών πολιτικών ασφαλείας, συνέτασσε την ημερήσια διάταξη για το Σ.Ε.Α. και επέβλεπε την υλοποίηση των αποφάσεων του. Όλοι οι υπουργοί της κυβέρνησης, όπως επίσης οι δημόσιοι και οι ιδιωτικοί θεσμοί, ήταν υπόλογοι στο Σ.Ε.Α. και οι συστάσεις που γίνονταν από αυτό αποτελούσαν υψηλή προτεραιότητα για την κυβέρνηση. Μια τροποποίηση στο νόμο για το Εθνικό Συμβούλιο Ασφαλείας κατήργησε τις διευρυμένες εκτελεστικές και εποπτικές λειτουργίες του Γενικού Γραμματέα του Σ.Ε.Α..

Συγκεκριμένα καταργήθηκε η διάταξη που έδινε στον Γενικό Γραμματέα την αρμοδιότητα να απαιτεί εξ ονόματος του Προέδρου και του Πρωθυπουργού

την υλοποίηση οποιασδήποτε σύστασης γίνεται από το Σ.Ε.Α.. Καταργήθηκαν επίσης, οι διατάξεις που έδιναν απεριόριστη πρόσβαση στο Σ.Ε.Α. σε οποιαδήποτε κρατική υπηρεσία. Σε ό,τι αφορά το Γενικό Γραμματέα, αυτός μπορούσε να αναλάβει δράση μόνο υπό την πρωτοβουλία του πρωθυπουργού με αρμοδιότητες συντονισμού των εργασιών του Σ.Ε.Α. και κοινοποίησης των αποφάσεών του, η υλοποίηση των οποίων πρέπει να επιβλέπεται από τον αντιπρόεδρο την κυβέρνησης. Σημαντική αλλαγή συνιστούσε και η διάταξη βάσει της οποίας η θέση του Γενικού Γραμματέα του Σ.Ε.Α. δεν θα κατοχυρωνόταν αποκλειστικά σε κάποιον στρατιωτικό, όπως συνέβαινε μέχρι τότε, αλλά θα μπορούσε να καταλαμβάνεται και από κάποιον πολίτη, υπό την προϋπόθεση ότι αυτό το πρόσωπο θα είναι πρόσωπο κοινής αποδοχής.

Τον Αύγουστο του 2003 αποφασίστηκε να διοριστεί ένας στρατιωτικός υποψήφιος για να αντικαταστήσει τον απερχόμενο Γενικό Γραμματέα για έναν χρόνο. Επιπλέον τροποποιήθηκε ο νόμος που προσδιόριζε τη διαδικασία καθορισμού του προϋπολογισμού του στρατού. Βάσει του παλαιότερου νόμου, ο προϋπολογισμός καθοριζόταν κατά κύριο λόγο από τον ίδιο τον στρατό, αποφάσιζαν από την Εθνοσυνέλευση σε μυστική συνεδρίαση και στη συνέχεια ελέγχονταν από το λογιστήριο του κράτους. Με τις νέες ρυθμίσεις οι στρατιωτικές δαπάνες θα μπορούσαν να τίθενται υπό τον έλεγχο των Κρατικών Ορκωτών Λογιστών. Η ελάχιστη ποινή για δυσφήμιση του κράτους και του στρατού μετατράπηκε από 12 σε 6 μήνες, ενώ οι πολίτες δεν θα μπορούσαν πλέον να δικάζονται από στρατιωτικά δικαστήρια σε καιρό ειρήνης.

Εκτός από το Σ.Ε.Α., οι ένοπλες δυνάμεις της Τουρκίας ασκούσαν επιρροή μέσα από μια σειρά από ανεπίσημους μηχανισμούς. Σε πολλές περιπτώσεις, στρατιωτικά μέλη του Σ.Ε.Α. εξέφραζαν τη γνώμη τους για ζητήματα κοινωνικής και εξωτερικής πολιτικής σε δημόσιες ομιλίες, δηλώσεις στα ΜΜΕ και διακηρύξεις. Βάσει του ρυθμιστικού πακέτου του Ιουλίου 2003, στο εξής δεν θα συμμετείχαν αντιπρόσωποι του Σ.Ε.Α. στην εποπτική αρχή των ΜΜΕ.

Οι παραπάνω μεταρρυθμίσεις έθεσαν όρια στις υπερεξουσίες του Σ.Ε.Α., δια μέσου του οποίου ο στρατός κατά τα τελευταία χρόνια δεν είχε τον

απόλυτο λόγο σε όλες τις σημαντικές πολιτικές αποφάσεις της χώρας. Παρ' όλα αυτά, οι μεταρρυθμίσεις απείχαν σημαντικά από τα ευρωπαϊκά πρότυπα. Οι βασικές δημοκρατικές αρχές απαιτούσαν την αυστηρή υπαγωγή του στρατού στην εκλεγμένη κυβέρνηση, αλλά ακόμα και μετά από αυτή την μεταρρύθμιση ο στρατός στην Τουρκία συνεχίζει να παραμένει ένας ανεξάρτητος πολιτικός παράγοντας. Η θεσμοποιημένη επιρροή του στρατού έχει μεν περιοριστεί θεσμικά, αλλά δεν έχει ακόμη καταργηθεί.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι οι νέες διατάξεις εξυπηρετούσαν κατά κύριο λόγο τα συμφέροντα των μεγάλων επιχειρήσεων της χώρας, που απαιτούσαν άνοιγμα στις μεγάλες αγορές και επέκταση και δεν ανέχονταν, πλέον, το ρόλο του καθεστώτος στην εξωτερική πολιτική της χώρας, δεδομένου ότι ο ρόλος του στρατού στην τουρκική κοινωνία λειτουργούσε ανασταλτικά στην προσέλκυση ξένων επενδυτών. Η μεταστροφή αυτή από τα μέλη της τουρκικής επιχειρηματικής κοινότητας, που παραδοσιακά υποστήριζαν το στρατό σε προηγούμενα πραξικοπήματα, ώθησε την κυβέρνηση Ερντογάν να προχωρήσει απερίσπαστη στην υλοποίηση των μεταρρυθμίσεων, παρά τις απειλές του στρατού ότι θα αντιδρούσε με πραξικόπημα.

Από το 2002 μέχρι το 2004, η Τουρκία έκανε σημαντικές προόδους αναφορικά με το σεβασμό των διεθνών συνθηκών στα ανθρώπινα δικαιώματα. Τον Ιούνιο του 2003 η Εθνοσυνέλευση επικύρωσε τη Διεθνή Σύμβαση του Ο.Η.Ε. για τα πολιτικά, πολιτιστικά και ατομικά δικαιώματα, τη Διεθνή Σύμβαση για τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα, το υπ' αριθμ. 6 πρωτόκολλο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα ανθρώπινα δικαιώματα αναφορικά με την κατάργηση της ποινής του θανάτου, με εξαίρεση τον καιρό πολέμου ή σε περίπτωση άμεσης απειλής πολέμου.

Υιοθετήθηκαν επίσης διατάξεις για να ευθυγραμμιστεί η υπάρχουσα νομοθεσία με την κατάργηση της θανατικής ποινής, μετατρέποντας την ποινή του θανάτου σε ισόβια κάθειρξη.

Αναφορικά με την κατάργηση των βασανιστηρίων και της κακομεταχείρισης, η κυβέρνηση δεσμεύτηκε για την εφαρμογή πολιτικής

μηδενικής ανεκτικότητας. Η νομοθεσία σε αυτόν τον τομέα έχει ενδυναμωθεί σημαντικά, ενώ η υλοποίηση της οδήγησε σε σημαντικά αποτελέσματα, η κατάσταση όμως παρά τα ληφθέντα μέτρα είναι ακόμη ασταθής και τα βασανιστήρια συνεχίζουν να πραγματοποιούνται¹¹⁵⁰.

Πρωθήθηκαν επίσης μεταρρυθμίσεις αναφορικά με τη διαδικασία διεξαγωγής των δικών και τα δικαιώματα των κατηγορουμένων. Το Δεκέμβριο του 2002 ένας κανονισμός για τις τηλεοπτικές και ραδιοφωνικές εκπομπές τέθηκε σε ισχύ προκειμένου να υλοποιηθούν οι αλλαγές που αποφασίστηκαν τον Αύγουστο του 2002. Ο παλιός κανονισμός επέτρεπε τη μετάδοση εκπομπών σε γλώσσες και διαλέκτους που παραδοσιακά χρησιμοποιούντο από τους Τούρκους πολίτες από το εθνικό δίκτυο. Σύμφωνα με το νέο κανονισμό, η μετάδοση σε αυτές τις γλώσσες μπορούσε να γίνεται τέσσερις ώρες κάθε εβδομάδα στο ραδιόφωνο και δύο ώρες στην τηλεόραση και τα προγράμματα μπορούσαν να απευθύνονται σε ενήλικες για θέματα που άπτονται των ειδήσεων πολιτισμού και μουσικής. Οι εκπομπές όμως δεν έπρεπε να αντιστρατεύονται τα βασικά χαρακτηριστικά του κοσμικού κράτους. Οι ραδιοφωνικές εκπομπές έπρεπε να έχουν υπότιτλους στα τουρκικά και οι παρουσιαστές των τουρκικών προγραμμάτων να είναι ενδεδυμένοι κατά τα ευρωπαϊκά πρότυπα. Επιπλέον, εισήχθη νομοθετική τροποποίηση η οποία επεξέτεινε τη μετάδοση εκπομπών στις γλώσσες και τις διαλέκτους που χρησιμοποιούνται από τους Τούρκους πολίτες στην καθημερινή τους ζωή και στα ιδιωτικά δίκτυα.

Σημαντικές βελτιώσεις πρωθήθηκαν και σε σχέση με το σύστημα κράτησης. Συγκεκριμένα, τροποποιήθηκαν τα άρθρα του ποινικού κώδικα που αφορούσαν στις συνθήκες διαβίωσης, στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψη των κρατουμένων και στην ελευθερία της έκφρασης, ενώ, παράλληλα, έγιναν αλλαγές στο καθεστώς των επισκέψεων, της επικοινωνίας και στις ποινές.

Σε ό,τι αφορά τα ΜΜΕ έγιναν τροποποιήσεις στο νόμο αναφορικά με την προβολή κινηματογραφικών, μουσικών και λοιπών βίντεο. Σύμφωνα με τις νέες ρυθμίσεις κατάσχεση ή απαγόρευση έργων προβλεπόταν μόνο αν υπήρχαν

¹¹⁵⁰ Βλ. παραρτήματα Α13 & Α17.

καταγγελίες για υπονόμευση των βασικών χαρακτηριστικών της Δημοκρατίας και υπονόμευση της συνοχής του κράτους.

Σημειώθηκε πρόοδος σε ό,τι αφορά την άρση των περιορισμών για σύσταση εταιριών. Παρ' όλα αυτά, συνεχίζουν να παραμένουν πολλά εμπόδια που σχετίζονται με την εθνικότητα, τη φυλή, τη θρησκεία, το δόγμα, την περιοχή ή τις μειονοτικές ομάδες¹¹⁵¹.

Οι προϋποθέσεις για την κατάργηση ενός κόμματος έγιναν πιο ελαστικές και δίνοντας τη δυνατότητα στο κόμμα που υφίσταται τη δίωξη το δικαίωμα άσκησης αγωγής ενάντια στο αίτημα του Δημόσιου Κατήγορου. Επιπλέον, προβλέφθηκε η επιβολή άλλων κυρώσεων πέρα από την κατάργηση ενός κόμματος. Παρόλα αυτά, υπάρχουν ακόμη περιπτώσεις κομμάτων που υπόκεινται σε νομική διαδικασία για να καταργηθούν. Το Λαϊκό Δημοκρατικό Κόμμα καταργήθηκε και επιβλήθηκε πενταετής στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων σε 46 μέλη του κόμματος. Επίσης, παραπέμφθηκαν στο Συνταγματικό Δικαστήριο υποθέσεις για διάλυση του Κόμματος Δικαιωμάτων και Ελευθερίας και του Σοσιαλιστικού Κόμματος. Ο ίδιος ο Endogen σύμφωνα με τις δημοσκοπήσεις, συνιστούσε το σημαντικότερο αντίπαλο του κόμματός του, ενώ ο Cem Uzan προσπαθούσε να εκμεταλλευτεί την κοινωνική κρίση προς όφελός του και κατά καιρούς κατηγόρησε την Ε.Ε. για τις άσχημες κοινωνικές συνθήκες στην Τουρκία. Επιπρόσθετα υποσχόταν τη μείωση της φορολογίας, την αναδιανομή της γης και την ανέγερση νέων πανεπιστημίων. Η κυβέρνηση όμως πήρε τον έλεγχο δύο από τις επιχειρήσεις του και μιας τράπεζας, ενώ τον απείλησε για διχαστική δραστηριότητα, πράγμα το οποίο στοιχειοθετεί δίωξη εις βάρος του Genç Parti και ακυρώνει κάθε συζήτηση για εκδημοκρατισμό.

Τέλος σε ό,τι αφορά τη θρησκεία, κατοχυρώθηκαν δικαιώματα κατοχής ακίνητης περιουσίας και κατασκευής τόπων λατρείας, αλλά διατηρήθηκαν τα εμπόδια και οι περιορισμοί για τους μη μουσουλμανικούς πληθυσμούς

¹¹⁵¹Βλ. παράρτημα Α11.

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

αναφορικά με τη νομική προσωπικότητα, τα δικαιώματα απόκτησης ακίνητης περιουσίας και την κατάργηση της εκπαίδευσης των κληρικών¹¹⁵².

¹¹⁵²Βλ. παράρτημα Α17.

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΠΟΛΙΤΙΚΟ ΣΚΗΝΙΚΟ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ (1980-2007)¹¹⁵³

Η επέμβαση του στρατού το 1980 απεκατέστησε την τάξη και το 1982 εγκρίθηκε το νέο Σύνταγμα της χώρας που επεδίωκε να αποτρέψει τα πολιτικά φαινόμενα αποσύνθεσης της δεκαετίας του 1970, αλλά ταυτόχρονα να αναβαθμίσει και καθιερώσει το ρόλο των Ενόπλων Δυνάμεων ως εγγυητών της τουρκικής ενότητας και της Τουρκικής Δημοκρατίας. Από το κεμαλικό Σύνταγμα ως το Σύνταγμα του 1982 διατηρείται η ουσία: «Τούρκος είναι όποιος συνδέεται με το τουρκικό κράτος με δεσμούς εθνικότητας» και στηρίζεται η τουρκική εθνικότητα-ήδη από το 1925 είχε επικρατήσει η ονομασία «Τουρκία» για το νέο έθνος-κράτος.¹¹⁵⁴

Ένα από τα οξύμωρα της δεκαετίας του 1980, ήταν ότι ο στρατός αποπειράθηκε αυτή τη φορά να προσεταιριστεί τον ισλαμισμό και να τον χρησιμοποιήσει ως το αντίπαλο δέος άλλων «εσωτερικών εχθρών» του κράτους (Αριστερών, Κούρδων, αντικαθεστωτικών).¹¹⁵⁵ Η αφύσικη συμμαχία εκφράστηκε με μια σειρά μέτρων που περιλάμβαναν την αύξηση των θρησκευτικών μαθημάτων στα δημόσια σχολεία, τη μαζική ανέγερση τζαμιών, την οικονομική

¹¹⁵³ ΕΛΙΑΜΕΠ, Ειδικές Μελέτες ΟΡ07.02, www.central.radiopod.gr/mp-content/uploads/2008/07/op0702.pdf, United Kingdom: Parliament, House of Commons Library, Turkey Today, 8 December 2008, Research Paper 08/90, Μάζης Ι.Θ. "Γεωπολιτική της Ευρύτερης Μέσης Ανατολής και η Τουρκία", Εκδοτικός Οίκος Α.Α.Λιβάνη, 2008.

¹¹⁵⁴ Andrews, Alf, *"Ethnic Groups in the Republic of Turkey"*, Wiesbaden (2002), σ. 35. «Οι εγγενείς κίνδυνοι σύγχυσης εθνότητας και εθνικότητας ήσαν στη βάση της προβληματικής όσων πρόβαλλαν για όνομα από το 1924-1925 τον όρο «Ανατολία», αντί «Τουρκία». Υποστήριζαν πως η έννοια ενός «τουρκικού» έθνους ήταν ασυμβίβαστη με την ονομασία μια φυλής με ποικίλες πατρίδες και τοπικές κουλτούρες (τοπικά ήθη και έθιμα), αρκετές εξ αυτών, πολύ μακριά από τα σύνορα του νέου κράτους. Προσέτι υποστήριζαν πως ήταν αδιανόητη χρήση του όρου επί των εθνοτικών μειοψηφιών. Κατά τη γνώμη τους αυτό που χρειαζόταν ήταν η αναγνώρισή τους με τα πάτρια εδάφη. «Είμαστε Ανατολίτες, Ανατολία είναι η πατρίδα μας το έθνος μας είναι το Έθνος της Ανατολίας (Anatolian Nation)». Η ανάγκη αυτοεπιβεβαίωσης της τουρκικής σουννίτικης πλειοψηφίας μετά τη κατάρρευση του Οθωμανισμού, την κατάργηση του Χαλιφάτου και τον ξεσηκωμό των Κούρδων το 1925, οδήγησε τελικά στην ονομασία Τουρκία, Τουρκικό Έθνος-Κράτος.

¹¹⁵⁵ Αξίζει να σημειωθεί ότι και στο Κόμμα της Μητέρας Πατρίδος η ισλαμιστική τάση ήταν διάχυτη στη στελέχωση του. Η ηγεσία του μοιάζει να ενθαρρύνει την εξάπλωση του ισλάμ και ο Οζάλ επιδίωκε τη συμφιλίωση του ισλάμ με τις ιδέες του εκσυγχρονισμού, της ανάπτυξης και με τις ευρωπαϊκές αξίες.

ενίσχυση της Διεύθυνσης Θρησκευτικών Υποθέσεων και την άρση απαγορεύσεων που σχετίζονταν με θρησκευτικές δραστηριότητες. Αν και φαινομενικά ασύμβατη με τον κεμαλισμό, η συμπεριφορά αυτή δεν έρχεται απαραίτητα σε σύγκρουση με τις αρχές του. Ο Κεμάλ, άλλωστε, δεν υιοθέτησε ποτέ αντιθρησκευτική στάση και η πολιτική του συμπεριφορά υπήρξε αποκλειστικά αντικληρική. Η στάση βέβαια των στρατηγών δεν σημαίνει ότι έπαψαν να ανησυχούν για την ισλαμική διείσδυση στο στράτευμα και σε καίριους τομείς της δημόσιας ζωής. Συγχρόνως όμως εντάθηκε και η καταπίεση των διαφόρων εθνοτήτων και κυρίως των Κούρδων με αποτέλεσμα οι τελευταίοι να ξαναρχίσουν ένοπλο απελευθερωτικό αγώνα το 1984. Την αναφερόμενη περίοδο υπήρξαν και ορισμένα επεισόδια σε βάρος της θρησκευτικής μειονότητας των Aleviς, κυρίως από ακροδεξιά εθνικιστικά στοιχεία και υπέρ-ορθόδοξους Σουννίτες. Οι θρησκευτικές διαμάχες μεταξύ ορθόδοξων Σουννιτών και Aleviς, όχι πρωτόγνωρες, φαίνεται να διαθέτουν περισσότερο κοινωνικο-ιδεολογικό χαρακτήρα παρά θρησκευτικό.

Αξίζει να επισημάνουμε ότι η μη ύπαρξη κοινωνίας των πολιτών στην πολιτική δομή της χώρας και η διογκούμενη καχυποψία της παραδοσιακής κρατικής ελίτ για τις διαμεσολαβητικές κοινωνικές ομάδες και θεσμούς συντέλεσαν στη διεύρυνση του χάσματος μεταξύ της κοινωνικά ομοιογενούς και θεσμικά αυτόνομης «προοδευτικής» κυβερνώσας ελίτ (στρατογραφειοκρατίας) και της υπό την επιρροή της θρησκείας, προσκολλημένης στην παράδοση, ιδιαίτερα ετερόκλητης περιφέρειας. Το χάσμα αυτό επέτρεψε την πολιτική εκμετάλλευση των λαϊκών μαζών από τους τοπικούς προύχοντες και τους θρησκευτικούς ηγέτες, μέσω της εκτεταμένης χρήσης των πελατειακών σχέσεων. Τελικά φαίνεται, ότι η στρατογραφειοκρατία δεν κατάφερε να δημιουργήσει τους ισχυρούς και αυτόνομους εκείνους πολιτικούς και κοινωνικούς θεσμούς, που θα συνέβαλλαν στην προστασία του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος από τις απειλητικές ενέργειες των ισλαμικών κοινοβουλευτικών και μη ομάδων. Αυτό που φοβούνταν οι στρατιωτικοί συνέβη τελικά τον Ιούνιο του 1996, όταν ο Νετσεμετίν Ερμπακάν, αρχηγός πια του ισλαμιστικού κόμματος της ευημερίας (Refah) κατόρθωσε, μετά από δεκαετίες προσπαθειών, να ανέλθει τα σκαλιά της

εξουσίας. Στην προσπάθειά του αυτή τον βοήθησε η πρώην πρωθυπουργός Τανσού Τσιλέρ, που αντιμετώπιζε κατηγορίες για διαφθορά και διασπάθιση δημόσιου χρήματος. Η συμμετοχή στην κυβέρνηση τής εξασφάλισε την απαραίτητη ασυλία από τις επαπειλούμενες διώξεις και μαζί το ανάθεμα των στρατιωτικών και της δυτικής διπλωματικής σκηνής.¹¹⁵⁶ Ο Ερμπακάν, έμπειρος πολιτικός και βιρτουόζος των πολιτικών ελιγμών, προχώρησε αρχικά σε κινήσεις εφησυχασμού του στρατού. Δέχτηκε την υπέρπτωση αμερικανικών αεροσκαφών που θα επέβαλλαν τη ζώνη απαγόρευσης πτήσεων στο Ιράκ, παρακάθισε σε φιλική συζήτηση με τον πρωθυπουργό του Ισραήλ, αλλά εκ παραλλήλου ενίσχυσε τον ισλαμικό χαρακτήρα του κράτους (επέτρεψε τη χρήση της μαντήλας, χρηματοδότησε ισλαμικές σχολές, έκανε διπλωματικά ανοίγματα σε ισλαμικές χώρες κτλ.). Τα γρανάζια του στρατιωτικού παρεμβατικού μηχανισμού τέθηκαν αμέσως σε κίνηση.

Το Εθνικό Συμβούλιο Ασφαλείας παρέδωσε στον πρωθυπουργό ένα ταπεινωτικό υπόμνημα 18 σημείων με τις διορθωτικές ρυθμίσεις που κρίνονταν απαραίτητες για να αποκατασταθεί ο κοσμικός χαρακτήρας του κράτους. Η αντίδραση του Ερμπακάν ήταν η υπεκφυγή. Στις 28 Φεβρουαρίου του 1997, το Εθνικό Συμβούλιο Ασφαλείας εξέδωσε ένα οξύ ανακοινωθέν που ανάγκασε τον παλαίμαχο πολιτικό να παραιτηθεί. Το «βελούδινο ή αναίμακτο πραξικόπημα», όπως έχει πλέον επικρατήσει να ονομάζεται, είχε ολοκληρωθεί. Λίγο αργότερα το κόμμα του Νετσεμτίν Ερμπακάν τέθηκε εκτός νόμου και η ενεργός ανάμιξή του στα πολιτικά πράγματα της χώρας απαγορεύθηκε με δικαστική απόφαση για τα επόμενα 5 χρόνια.

Για ποιο, όμως, λόγο οι στρατιωτικοί απέφυγαν τις δυναμικές μεθόδους του παρελθόντος; Η μεταβολή αυτή της παρεμβατικής μεθοδολογίας αποκαλύπτει κάποια βαθύτερη αλλαγή στη στάση του τουρκικού κατεστημένου απέναντι στην πολιτική; Το περίφημο «βαθύ κράτος» έχει μεταλλαχθεί ως προς

¹¹⁵⁶ Η συμμετοχή της Τσιλέρ στην κυβέρνηση θεωρήθηκε από ορισμένους κύκλους η προσφορότερη λύση, καθώς η παρουσία της πιστευόταν ότι θα λειτουργούσε ως μέσο περιορισμού των ισλαμικών ακροτήτων στις οποίες ήταν πιθανό να φτάσει ο Ερμπακάν. Όσο κι αν ακούγεται παράδοξο ένας από τους άξονες της προεκλογικής εκστρατείας της Τσιλέρ ήταν η εναντίωση στον ισλαμισμό.

κάποιο από τα βασικά του χαρακτηριστικά ή πρόκειται απλώς για μια συγκυριακή επιλογή που φάνηκε να εξυπηρετεί καλύτερα τους τελικούς σκοπούς του; Τα ερωτήματα που ανέκυψαν από την τελευταία αυτή παρέμβαση είναι πολλά και ενδιαφέροντα. Μία πρώτη βασική παρατήρηση έχει να κάνει με την ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας. Είδαμε συχνά κατά τη διάρκεια αυτού του κεφαλαίου το ρόλο που έπαιζε η Ευρώπη στην εισαγωγή μεταρρυθμίσεων στο οθωμανικό και το τουρκικό αργότερα κράτος. Οι Τούρκοι συχνά κατέφευγαν στο τέχνασμα των «μεταρρυθμίσεων για τις μεταρρυθμίσεις» και ειδικά όταν οι καιροί απαιτούσαν τη διπλωματική ή στρατιωτική στήριξη των δυτικών.

Η σύγχρονη Τουρκία είναι μια χώρα που αντιμετωπίζει, παρά τους εντυπωσιακούς αναπτυξιακούς ρυθμούς της δεκαετίας του 1990, ενδημικές αστάθειες, που έχουν να κάνουν με διαρθρωτικά προβλήματα της οικονομίας της. Η ανασφάλεια και η ύφεση άφησε συχνά την χώρα εκτεθειμένη στο άστατο διεθνές οικονομικό περιβάλλον, ξεγυμνώνοντας τις εγγενείς αδυναμίες του συστήματός της. Παρά την ευρύτητα διαδεδομένη ελληνική παραφιλολογία, όμως, η Τουρκία δεν βρίσκεται στα πρόθυρα της οικονομικής κατάρρευσης. Παρόλα αυτά η ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι η μόνη οδός που της απομένει για να γλιτώσει διαπαντός από την οικονομική και κοινωνική στασιμότητα. Η Ευρώπη μοιάζει να αποτελεί μονόδρομο. Η συμμετοχή όμως στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση καθιστά απαραίτητη την υιοθέτηση άλλων αρχών και μιας διαφορετικής πολιτικής κουλτούρας, η οποία απέχει έτη φωτός από τη σημερινή τουρκική πραγματικότητα.

Οι δύο αυτοί παράγοντες πρέπει να έχουν συμβάλει τα μέγιστα στην επιφανόμενη αλλαγή της στάσης του στρατιωτικού κατεστημένου. Οι υπάρχουσες ενδείξεις αποκαλύπτουν ότι η συμπεριφορά των στρατιωτικών δεν έχει αλλάξει ως προς την ουσία, παρά μόνο ως προς τον τύπο. Ακόμα και σήμερα, που στην εξουσία της χώρας βρίσκεται η πολλά υποσχόμενη κυβέρνηση του Ταγίπ Ερντογάν, οι παρεμβάσεις (έστω και οι προφορικές) δεν έχουν εκλείψει και ο στρατός μοιάζει να βρίσκεται μόνιμως σε επιφυλακή, παρακολουθώντας κι ελέγχοντας την πορεία των μεταρρυθμίσεων που θα εναρμονίσουν την Τουρκία με τα κριτήρια της Κοπεγχάγης. Η έναρξη της 3^{ης}

χιλιετίας βρίσκει την Τουρκία αντιμέτωπη για πολλοστή φορά με το κουρδικό εθνικό πρόβλημα και με περιορισμένες σχετικά δυνατότητες αντίδρασης. Όλες οι υπόλοιπες εθνικές κοινότητες είτε εξαφανίστηκαν, είτε αφομοιώθηκαν, είτε μειώθηκαν σε τέτοιο σημείο που να μην αποτελούν πλέον απειλή κατά της κρατικής και εθνικής υπόστασης.

ERGENEKON¹¹⁵⁷

Ο όρος «Ergenekon» αναφέρεται σε μία μυθική κοιλάδα στα μακρινά βουνά Αλτάϊ (Altay Dağları) της Μογγολίας (Κεντρική Ασία) απ' όπου το πολυπληθές γένος των Τούρκων προέλασε για πρώτη φορά σε σχηματισμό μάχης πριν από χιλιετίες προς την Δύση με οδηγό έναν πεφωτισμένο Γκρίζο Λύκο. Ο θρύλος αυτός προέρχεται από τα βάθη των αιώνων, και αποτέλεσε το κοινό όραμα της τουρκικής φυλής που χάραξε την επική αυτή πορεία διά μέσου της Ευρασίας, με οδηγό μια ονειρική τριπλή ημισέληνο στον νυχτιάτικο ουρανό

Η υπόθεση Ergenekon δημιουργεί απορίες και ερωτηματικά ακόμη και σε πολλούς ειδημονες της τουρκικής πολιτικής σκηνής, είτε αυτοί βρίσκονται εντός είτε εκτός της γείτονας χώρας. Στο διεθνή Τύπο, οι ανταποκριτές που καλύπτουν δημοσιογραφικά τα τεκταινόμενα στην Τουρκία προτιμούν τη «καραμέλα» σύγκρουσης των Κεμαλιστών με τους ισλαμοδημοκράτες, αντί να προσπαθούν να κάνουν μία αναλυτική και προσεκτική πολλές φορές προσέγγιση των εξελίξεων που συμβαίνουν στην Τουρκία.

Η χώρα μας, είναι γεωγραφικά και ιστορικά καταδικασμένη να γειτνιάζει με ένα δύστροπο και εσωστρεφή γείτονα που λέγεται Τουρκία. Το οικονομικό, γεωγραφικό και δημογραφικό μέγεθός της δημιουργεί συνεχώς πονοκέφαλο στους όποιους «σοβαρούς» ιθύνοντες έχουν απομείνει στη χώρα μας. Αναφέρω

¹¹⁵⁷ Jenkins G.H., Between Fact & Fantasy: Turkey's Ergenekon Investigation, Washington & Stockholm: Central Asia-Caucasus Institute, Silk Road Studies Program, August 2009, [www.en.wikipedia.org/wiki/ergenekon_\(organisation\)](http://www.en.wikipedia.org/wiki/ergenekon_(organisation)), www.milliyet.com.tr.

ενδεικτικά μελέτη του Πανεπιστημίου Sabanci η οποία προβλέπει ότι ο πληθυσμός της Τουρκίας θα φτάσει τα 90 εκατομμύρια άτομα το 2025 (σε 15 χρόνια δηλαδή) και τα 98 εκατομμύρια το 2050, ενώ την ίδια στιγμή 1 στους 2 πολίτες της Τουρκίας θα είναι μικρότερος των 35 ετών. Η Ελλάδα υπολογίζεται να έχει (το 2050) πληθυσμό 9 εκατ. ατόμων, με τη συντριπτική πλειοψηφία αυτών πάνω από 45 ετών. Οι αριθμοί μιλούν από μόνοι τους και οι ειδικοί κρούουν χρώνα τώρα το καμπανάκι για την Ελλάδα των δεκαετιών που έρχονται.

Θα επιχειρήσουμε λοιπόν μία πρώτη ανάλυση των εξελίξεων στην Ergenekon προκειμένου να γνωρίσουμε τις εσωτερικές ισορροπίες στην Τουρκία. Πρέπει να τονιστεί για μία ακόμη φορά ότι τα παιχνίδια εξουσίας και οι συλλήψεις ή προσαγωγές στη γείτονα χώρα δεν σχετίζονται ούτε με τις προκλήσεις στο Αιγαίο και την Ανατολική Μεσόγειο ούτε τις συνομιλίες για το Κυπριακό. Η Ergenekon προσφέρει όμως πληροφορίες που προβάλλουν την πραγματική κατάσταση που επικρατεί κυρίως στην Άγκυρα, όπου λαμβάνονται οι αποφάσεις και χαράζονται πολιτικές που μας αφορούν άμεσα.

Ο πρώτος πρωθυπουργός που πληροφορήθηκε την ύπαρξη της οργάνωσης ήταν ο Μπουλέντ Ετσεβίτ. Το 1977 είχε κάνει λόγο σε ομιλία του για «μία οργάνωση μέσα στο κράτος, αλλά έξω από τον έλεγχό του». Είκοσι μέρες μετά τη δήλωσή του γλίτωσε στο «παρά πέντε» από απόπειρα εναντίον του. Το όπλο που χρησιμοποιήθηκε αποδείχθηκε πως ανήκε στο αστυνομικό τμήμα Σμύρνης και πως ο επίδοξος δράστης ήταν αστυνομικός.

Αρκετά χρόνια πέρασαν και το 1996 σημειώθηκε ένα αυτοκινητιστικό ατύχημα, το οποίο έφερε στην επιφάνεια όλο το εύρος της διαπλοκής μεταξύ πολιτικών, οργανωμένου εγκλήματος και στρατού. Ένα φορτηγό συγκρούστηκε με μία Μερσεντές κοντά στο Σουσουρλούκ. Ένας βουλευτής, ένα στέλεχος της αστυνομίας κι ένας υπόδικος καταζητούμενος, ο οποίος ήταν υπερεθνικιστής, ήταν μεταξύ των θυμάτων. Η Τουρκία έχασε μία πολύτιμη ευκαιρία να εξαρθρώσει τα πλοκάμια της οργάνωσης.

Εννέα χρόνια αργότερα, ο βομβαρδισμός ενός βιβλιοπωλείου που ανήκε σε Κούρδο υπερεθνικιστή στα νοτιοανατολικά της χώρας έδωσε νέο έναυσμα για έρευνες στο «βαθύ κράτος». Ωστόσο, ο εισαγγελέας στην υπόθεση αποπέμφθηκε μόλις κατήγγειλε τον διοικητή του στρατού ξηράς της εποχής ως ιδρυτή μιας συμμορίας, που ευθυνόταν για την πυρπόληση του βιβλιοπωλείου. Οι τρεις βασικοί ύποπτοι, δύο στρατιωτικοί κι ένας πληροφοριοδότης του ΡΚΚ, καταδικάστηκαν σε 40ετή κάθειρξη μετά το πέρας μιας δίκης, που διήρκεσε πάνω από δύο χρόνια. Τον περασμένο Μάιο, όμως, το εφετείο έκρινε ότι επρόκειτο περί κακοδικίας και διέταξε επανάληψη της δίκης σε στρατιωτικό δικαστήριο.

Οι τελευταίες εξελίξεις, λοιπόν, θεωρούνται από πολλούς ιστορική ευκαιρία για την Τουρκία να αντιμετωπίσει το «βαθύ κράτος», να το αποκαλύψει και να το εκριζώσει. Εκατό και πλέον ύποπτοι έχουν συλληφθεί, εκ των οποίων οι 87 έχουν ήδη προσαχθεί σε δίκη. Το κατηγορητήριο περιλαμβάνει μία σειρά από απόπειρες σε βάρος δημοσιογράφων, συγγραφέων και πολιτικών και οι υπόδικοι άρχισαν να εμφανίζονται στο δικαστήριο από τις 20 Οκτωβρίου. Μεταξύ άλλων, αντιμετωπίζουν τις κατηγορίες «της απόπειρας ανατροπής της κυβέρνησης», «της σύστασης και συμμετοχής σε ένοπλη τρομοκρατική οργάνωση», της πρόκλησης εξέγερσης κατά του κράτους.

Από τις μέχρι σήμερα εξελίξεις προκύπτουν τα παρακάτω συμπεράσματα:

α. Η Ergenekon ως οργάνωση αποτελεί το πλέον επιχειρησιακό τμήμα ή παρακλάδι του «βαθέος κράτους» (derin devlet) το οποίο κάνει την εμφάνισή του στη πολυκομματική κοινοβουλευτική περίοδο της Τουρκίας από το 1946, όπου πρωτοστάτησε κυρίως στα γεγονότα της 5ης προς την 6η Σεπτεμβρίου 1955 στην Κων/πολη.

β. Η έννοια Ergenekon πρωτοεμφανίζεται στα τέλη της δεκαετίας του 1990. Ο υπιγος ε. α. Veli Küçük (ιδρυτής της παραστρατιωτικής υπηρεσίας πληροφοριών της τουρκικής Στρατοχωροφυλακής - JİTEM - Jandarma) χρησιμοποίησε στρατιωτικές δομές και πολλούς πληροφοριοδότες για να στελεχώσει την Ergenekon.

γ. Η Ergenekon αποτελείται από αυτόνομα κλιμάκια τόσο ιδεολογικής προπαγάνδας και παραπληροφόρησης όσο και από επιχειρησιακές μονάδες για δολοφονίες και προβοκάτσια, ενώ τα στελέχη του ενός κλιμακίου δεν γνώριζαν τα στελέχη του άλλου για να μην υπάρξουν διαρροές.

δ. Τόσο η Δνση Κρατικής Ασφάλειας όσο και η ΜΙΤ (Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών) παρακολουθούν τις κινήσεις της Ergenekon από τις αρχές του 2000. Λόγω όμως έλλειψης πολιτικής βούλησης (κυβερνήσεις κεμαλιστών) οι έρευνες δεν οδηγούν την οργάνωση στη δικαιοσύνη.

ε. Το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης - ΑΚΡ του Ταγίπ Ερντογάν παρακολουθεί στενά την Ergenekon από το 2002 και μετά. Οι επιθέσεις που πραγματοποιήθηκαν στην εφημερίδα Cumhurriyet, στο Συμβούλιο της Επικρατείας, στο κουρδικό βιβλιοπωλείο στο Semdinli της ΝΑ Τουρκίας αλλά και η δολοφονία του Hrank Dink θα οδηγήσουν στην εντατικοποίηση των τηλεφωνικών υποκλοπών και των παρακολουθήσεων των μελών της Ergenekon κυρίως από την Αστυνομία, η οποία υπάγεται και ελέγχεται από το Υπουργείο Εσωτερικών και όχι από το Στρατό.

στ. Οι μέχρι σήμερα εμπλεκόμενοι στην Ergenekon προέρχονται από τον ευρύτερο κεμαλικό ιδεολογικό χώρο (δεξιό και αριστερό) και από συγκεκριμένους επαγγελματικούς χώρους: Ακαδημαϊκοί, δημοσιογράφοι, στρατιωτικοί, αστυνομικοί, εισαγγελείς. Κοινό σημείο αναφοράς τους είναι η προστασία του κοσμικού κράτους και της Τουρκικής Δημοκρατίας Κεμαλικού τύπου, ενώ καθίσταται σαφές ότι η Ergenekon απέκτησε μαζικότητα στις τάξεις της μετά την εκλογική νίκη του ΑΚΡ το 2002 και την άνοδο στην εξουσία της κοινότητας (cemaat) του ιμάμη Fethullah Gulen.

ζ. Τα στελέχη της Ergenekon με στρατιωτική ιδιότητα, είτε απόστρατοι είτε σε υπηρεσία, είχαν ως επιλογή την αποχώρηση της Τουρκίας από το ΝΑΤΟ και τη σύναψη στρατηγικής συνεργασίας με τη Ρωσία και την Κίνα. Ο Doğu Perinçek, γραμματέας του Εργατικού Κόμματος (ήδη προφυλακισμένος) λειτουργούσε ως σύνδεσμος για την προσέγγιση μεταξύ Ergenekon και του κινήματος Eurasia που στηρίζει την ηγεσία της Μόσχας.

η. Η κατάληψη της εξουσίας (στη Μόσχα) από την ομάδα Πούτιν το 2000 αλλά και ο πόλεμος στο Ιράκ (2003) από τις ΗΠΑ θεωρούνται ως καταλυτικοί παράγοντες για την ιδεολογική στροφή της Ergenekon περί των διεθνών σχέσεων της Τουρκίας. Πολλοί Τούρκοι αναλυτές εκτιμούν ότι τόσο η αποστασιοποίηση των φιλελεύθερων διανοουμένων από το ΑΚΡ λόγω ευρωπαϊκού αδιεξόδου αλλά και το γεγονός ότι η υπόθεση Ergenekon αρχίζει να «ξεχειλώνει» με ατέρμονες προσαγωγές και συλλήψεις αλλά και χρονοβόρες δίκες θα γυρίσει μπούμερανκ για το ΑΚΡ του Ταγίπ Ερντογάν. Η κοινή γνώμη σε συνδυασμό με την οικονομική κρίση και την αυξανόμενη ανεργία θα απαιτήσει «σταθερότητα» την οποία κάποιοι θα τρέξουν να αναζητήσουν στους παραδοσιακούς προστάτες της Κεμαλικής Τουρκίας...και ο νούν νοεΐτω.

ΠΑΡΟΥΣΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ¹¹⁵⁸

Το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (Adalet ve Kalkinma Partisi, ΑΚΡ) του Recep Tayyip Erdoğan κατέβηκε στον εκλογικό στίβο και σημείωσε δύο εντυπωσιακές νίκες - τον Νοέμβριο του 2002 και τον Ιούλιο του 2007, - προτάσσοντας στον τουρκικό λαό τον θεσμικό εκσυγχρονισμό και την ένταξη της χώρας στην Ε.Ε. Με τις δύο αυτές πτυχές του προγράμματός του στενά συνδεδεμένες, καθότι τα εκσυγχρονιστικά μέτρα, όχι μόνο θα ικανοποιούσαν τα κοινοτικά ενταξιακά κριτήρια, αλλά και θα ενίσχυαν τη θέση του ΑΚΡ έναντι του κεμαλικού κατεστημένου.

Οι Παράγοντες που επηρέασαν την πορεία του ΑΚΡ είναι οι εξής:

(1) Εν πρώτοις, η Ε. Ε. - παρά τις όποιες περί του αντιθέτου τυπικές δεσμεύσεις της ή και σποραδικές διαβεβαιώσεις κοινοτικών ή εθνικών αξιωματούχων - διαμηνύει ότι η Τουρκία δεν πρόκειται να γίνει δεκτή ως πλήρες μέλος της. Στο μέτρο δε που οι ευρωπαϊκές αυτές διαθέσεις συνειδητοποιούνται από τη γείτονα φυσικό είναι ο ευρωπαϊκός της ζήλος να φθίνει και το ενταξιακό

¹¹⁵⁸ www.paratiritirio-tourkias.blogspot.com/2009/04/blogspot.html

κίνητρο για την προώθηση των εσωτερικών μεταρρυθμίσεων να αποδυναμώνεται σταδιακά.

(2) Ένας άλλος παράγοντας που συντέινε στη ματαίωση των αρχικών στόχων, είναι η αποφασιστικότητα των κεμαλιστών, ενστόλων και μη, οι οποίοι συμπορευόμενοι με τη στρατιωτική ηγεσία και το Συνταγματικό Δικαστήριο, επισημαίνουν στον πρωθυπουργό τα όρια των ελευθεριών και των περιορισμών που του θέτουν σταδιακά, όταν αυτός προβάλλει την προώθηση συνταγματικών μεταρρυθμίσεων επικαλούμενος την ενταξιακή πορεία της Τουρκίας προς την Ε. Ε., δίδοντάς τους κατά καιρούς πολλά και διάφορα μηνύματα και χαράζοντας τις γραμμές από τις οποίες δεν πρέπει να λοξοδρομήσει και απ' ό,τι φαίνεται ο Recep Tayyip Erdoğan λαμβάνει αυτά τα μηνύματα.

(3) Σημαντικό, ωστόσο, ρόλο στη μεταστροφή του Τούρκου πρωθυπουργού διαδραματίζει και ένας τρίτος παράγοντας. Αυτός είναι η συνεχιζόμενη άρνηση του ΡΚΚ να τερματίσει την ένοπλη δράση του. Καθώς η συνέχιση των επιθέσεων των Κούρδων ενόπλων από τα ιρακινά τους ορμητήρια κατά στόχων εντός της τουρκικής επικράτειας εξασθενίζει τη θέση των οπαδών της ήπιας γραμμής έναντι του Κουρδικού, τον αναγκάζει να υιοθετήσει πιο αυταρχικές επιλογές κυρίως για να κατευνάσει τους στρατιωτικούς και τους εθνικιστές, αλλά και να ενισχύσει τη θέση του κόμματός του εν όψει των δημοτικών εκλογών του επομένου Μαρτίου, κατά τις οποίες, κυρίως στις νότιες και νοτιοανατολικές περιοχές της χώρας, το ΑΚΡ θα αντιμετωπίσει ενισχυμένο το προσκείμενο στους Κούρδους Κόμμα της Δημοκρατικής Κοινωνίας (Demokratik Toplum Partisi - DTP).

(4) Οι διεργασίες δε αυτές, τις οποίες καταγράφουν και πολλά σοβαρά δυτικά ΜΜΕ, φαίνεται να σηματοδοτούν την προσχώρηση, ή κατ' άλλους την επιστροφή, του Τούρκου πρωθυπουργού σε έναν ισλαμικό εθνικισμό, με ενδεικτική και την πολυσυζητημένη δήλωσή του ριζικά διαφοροποιημένη, όπως παρατηρεί η «Le Monde», από προγενέστερες συμφιλιοτικές έναντι των Κούρδων τοποθετήσεις του: «Λέμε: ένα έθνος, μια σημαία, μία πατρίδα και ένα κράτος. Όσοι δεν συμφωνούν, να φύγουν.» Ενώ επίσης χαρακτηριστική του

κρατούντος στη γείτονα κλίματος είναι και η απόφαση της τουρκικής Εθνοσυνέλευσης, παρά τις επιτεινόμενες επιπτώσεις της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης και στην τουρκική οικονομία, να αυξήσει τον στρατιωτικό προϋπολογισμό για το επόμενο έτος. Κατά τα λοιπά δε, είναι προφανές ότι η τουρκική πολιτική ηγεσία έχει ευθυγραμμισθεί πλήρως με τη στρατιωτική, όχι μόνο ως προς το κουρδικό, αλλά και σε ό,τι αφορά στα αμεσότερου ελληνικού ενδιαφέροντος θέματα - Κυπριακό και Αιγαίο - για τα οποία, άλλωστε, λόγω της στρατηγικής τους σημασίας, η γνώμη των στρατιωτικών υπήρξε ανέκαθεν βαρύνουσα και καθοριστική.

(5) Υπό τις συνθήκες αυτές, οι συνομιλίες Χριστόφια - Ταλάτ ήσαν εξ αρχής καταδικασμένες σε αποτυχία. Ανεξάρτητα από τις όποιες προσωπικές του προτιμήσεις, ο Κύπριος πρόεδρος αδυνατεί να αγνοήσει την ελληνοκυπριακή κοινή γνώμη, συναινώντας σε ψευδο-ενωτική λύση τύπου Αννάν. Και, από την άλλη, ο Τουρκοκύπριος συνομιλητής του, ούτε μπορεί, αλλά ούτε και θέλει, να αψηφήσει τη βούληση της τουρκικής πολιτικοστρατιωτικής ηγεσίας, η οποία, για λόγους που εξέχοντα μέλη της δεν παύουν να εξηγούν, είναι στερρά προσκολλημένη σε κάποιας μορφής διχοτόμηση, είτε συγκεκαλυμμένη, είτε απροκάλυπτη, είτε εάν αυτή επιτευχθεί με συμφωνία, είτε με την παγίωση της υφιστάμενης κατάστασης, ενώ κάτι παρόμοιο επιθυμεί και στο Αιγαίο, με τη συνεχή προώθηση των γκρίζων ζωνών, ακόμη και σε κατοικημένες νησίδες και μικρονησίδες του Αιγαίου.

ERGENEKON KAI BAΘY KPAΤOΣ (DERIN DEVLET)¹¹⁵⁹

α. Το λεγόμενο «βαθύ κράτος» αποτελεί ίσως το πιο πολυσυζητημένο πράγμα στην πολιτική ιστορία της σύγχρονης Τουρκίας. Έχουν ειπωθεί πολλά και έχουν γραφτεί αρκετές αναλύσεις και μελέτες για το θέμα, οι οποίες τις περισσότερες φορές καταλήγουν σε συμπεράσματα που μπορούν να χαρακτηριστούν και αυθαίρετα, αφού στηρίζονται σε εκτιμήσεις γύρω από

¹¹⁵⁹ Βλ. παράρτημα Α11, Α12, Α13, Α14 & Α16, www.paratiritirio-tourkias.blogspot.com/search/label/

γεγονότα. Δηλαδή, δεν υπάρχουν μέχρι σήμερα απτές αποδείξεις για ύπαρξη «θεσμοθετημένων» παρακρατικών και παραστρατιωτικών μηχανισμών, με συγκεκριμένη ιεραρχική δομή που συνδέονται οργανικά με το στρατό και άλλους φορείς διαχείρισης της κρατικής εξουσίας, οι οποίοι μηχανισμοί είναι σε θέση να ελέγχουν τις εκλεγμένες κυβερνήσεις και να παρεμβαίνουν καθοριστικά, ακόμη και με χρήση ένοπλης βίας, όταν οι κυβερνήσεις δεν συμμορφώνονται με τις υποδείξεις του βαθέος κράτους.

β. Δηλαδή, μέχρι σήμερα, βλέπαμε το αποτέλεσμα, υποπτευόμασταν ότι πίσω από αυτό είναι το βαθύ κράτος, πλην όμως δεν υπήρχαν οι αποδείξεις, ούτε άλλες πληροφορίες που θα καθιστούσαν έστω και κάπως ορατό το περιβόητο «βαθύ κράτος» της Τουρκίας. Αυτά μέχρι πέρυσι, που άρχισε να αναπτύσσεται η φιλολογία περί της οργάνωσης «Ergenekon». Φιλολογία που σταδιακά εξελίχθηκε σε χειροπιαστή πραγματικότητα, μετά την επιχείρηση σύλληψης δεκάδων μελών της, τον Ιανουάριο του 2008. Ας δούμε όμως ο ιστορικό της υπόθεσης, η εξέλιξη της οποίας αναμένεται να επηρεάσει καθοριστικά το πολιτικό σκηνικό στην Τουρκία και μαζί με αυτό μια σειρά από άλλα κρίσιμα ζητήματα, με κυρίαρχο -για μας τους Έλληνες- την πορεία των ελληνοτουρκικών σχέσεων.

(1) Οι πρώτες αποδείξεις για την οργάνωση «Ergenekon».

Στις 2 Μαρτίου του έτους 2001, μια ομάδα του Τμήματος Λαθρεμπορίου και Οργανωμένου Εγκλήματος της Διεύθυνσης Ασφάλειας Κωνσταντινούπολης, με επικεφαλής τον αστυνομικό διευθυντή Αντίλ Σερντάρ Σατσάν (Adil Serdar Saçan), μετά από καταγγελία για εκβιασμό, εισέβαλε στο διαμέρισμα που στεγαζόταν το γραφείο του δημοσιογράφου Τουντζαΐ Γκιουνεΐ (Tuncay Güney). Κατά τη διάρκεια του τυπικού ελέγχου στο γραφείο, οι άνδρες της ασφάλειας έπιασαν «λαβράκι». Ανακάλυψαν και κατάσχασαν φακέλους με ντοκουμέντα από μια μυστική φασιστική-παρακρατική-παραστρατιωτική οργάνωση, την «Ergenekon», για την οποία, μέχρι τότε, όλοι μιλούσαν, αλλά κανείς δεν είχε στοιχεία, για τους σκοπούς, τη δομή, την επάνδρωση και τη σχέση της με το τουρκικό κράτος και τις δομές εξουσίας γενικότερα.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που βρέθηκαν, η οργάνωση είχε σχέσεις με το στρατό και συγκεκριμένα με την στρατοχωροφυλακή, που -εκ του νόμου- έχει εκτεταμένο δίκτυο μονάδων, σταθμών και φυλακίων σε όλη την τουρκική επικράτεια. Η πάλη ανάμεσα στο στρατό, τη ΜΙΤ και την αστυνομία για τον έλεγχο τέτοιων μηχανισμών που, σημειωτέον, ελέγχουν και διαχειρίζονται τεράστια κεφάλαια προερχόμενα από την ελεγχόμενη και προστατευόμενη από τις αρχές παράνομη δράση ομάδων και συμμοριών, είναι διαχρονική και γνωστή σε όσους παρατηρούν συνεχώς την ιστορική εξέλιξη της σύγχρονης Τουρκίας.

Ο αστυνομικός διευθυντής Adil Serdar Saçan, εκπροσωπώντας τα συντεχνιακά συμφέροντα της αστυνομίας, άρπαξε την ευκαιρία από τα μαλλιά, για να στριμώξει και να ξεσκεπάσει τους μηχανισμούς της στρατοχωροφυλακής. Έβαλε τον συλληφθέντα Τουντζαΐ Γκιουνεΐ να καταθέσει επί τρίωρο ό,τι γνώριζε για την ιστορία της «Ergenekon». Και αυτός προκειμένου να εξασφαλίσει τα ευεργετήματα του μάρτυρα που παρέχει πολύτιμες πληροφορίες για τέτοιου είδους υποθέσεις, τα είπε όλα. Σε εκείνη την τρίωρη κατάθεση ο συλληφθείς δημοσιογράφος έδωσε διευθύνσεις και ονόματα για άτομα που επάνδρωναν τα διάφορα τμήματα της «Ergenekon» και για τους προστάτες τους στις τάξεις των ανωτάτων αξιωματικών, εν ενεργεία ή αποστράτων.

Ο αστυνομικός διευθυντής, κράτησε ένα αντίγραφο από τα ντοκουμέντα και από την βιντεοκασέτα της κατάθεσης και παρέπεμψε την υπόθεση αρμοδίως. Φυσικά, η τότε κυβέρνηση του Μπουλέντ Ετζεβίτ (Bülent Ecevit), «προϊόν και αποτέλεσμα» η ίδια της δράσης της «Ergenekon», αφού βρισκόταν στην εξουσία μετά από το μεταμοντέρνο πραξικόπημα που έκαναν οι Τούρκοι στρατηγοί, στις 28 Φεβρουαρίου 1997, που οδήγησε στην ανατροπή του Νετζμετίν Ερμπακάν (Necmetin Erbakan), κουκούλωσε το θέμα, όπως κουκούλωσε το περίφημο «Σκάνδαλο Susurluk» η κυβέρνηση συνασπισμού των Ερμπακάν - Τσιλέρ, το 1996, μια και κάτω από την αφόρητη πίεση της Τανσού Τσιλέρ, το κόμμα της οποίας (Κόμμα του Ορθού Δρόμου), ήταν βαθειά χωμένο στο βαθύ κράτος και την «Ergenekon».

Πάντως από τα ντοκουμέντα που βρέθηκαν στο γραφείο του Τουντζαΐ Γκιουνεΐ, προέκυπτε ότι το βαθύ κράτος προχωρούσε στην αναδιάρθρωση και τον εκσυγχρονισμό των δομών και των μηχανισμών ελέγχου για τη χειραγώγηση του συστήματος εξουσίας στην Τουρκία, κάτω από το βάρος των αλλαγών που είχαν προκύψει στη διεθνή πολιτική σκηνή, στο εσωτερικό πολιτικό σκηνικό, όπου το πολιτικό ισλάμ και το Κουρδικό Ζήτημα απειλούσαν τις δομές του κεμαλικού και του βαθέως κράτους και την ενότητα του τουρκικού έθνους και κράτους. Ένας άλλος παράγοντας που επέβαλε τον «εκσυγχρονισμό» του βαθέως κράτους ήταν και οι εξελίξεις στον τομέα της τεχνολογίας, που άνοιγαν νέους και επικίνδυνους - κατά την άποψη των ηγετικών στελεχών του βαθέως κράτους - δρόμους στην ενημέρωση της τουρκικής κοινής γνώμης.

(2) Το πρώτο πραξικόπημα της «Ergenekon»

Ενώ η κυβέρνηση και το κράτος δεν προχώρησαν σε βαθύτερες έρευνες, που θα οδηγούσαν ίσως στην αποκάλυψη της μυστικής οργάνωσης και στην άσκηση διώξεων, η οργάνωση προβαίνει στην πρώτη απόπειρα κεκαλυμμένου πραξικοπήματος, όταν, το Φθινόπωρο του 2001, μεθόδευσε την αντικατάσταση του ασθενούντος τότε πρωθυπουργού Μπουλέντ Ετζεβίτ από τον αντιπρόεδρο της κυβέρνησης Χουσαμετίν Οζκάν (Hüsamettin Özkan). Με βάση το σκεπτικό της οργάνωσης, ο Μπ. Ετζεβίτ ήταν ασθενής και αδυνατούσε να διαχειριστεί τις τύχες της χώρας, ενόψει μάλιστα κρίσιμων εξελίξεων στο Βόρειο Ιράκ (Νότιο Κουρδιστάν), όπου οι ΗΠΑ προετοίμαζαν ένα κουρδικό κράτος, που θεωρούνταν νάρκη στην ενότητα όχι μόνον του Ιράκ, αλλά και της ίδιας της Τουρκίας.

Η άρνηση του Μπ. Ετζεβίτ να παραδώσει την πρωθυπουργική καρέκλα, οδήγησε σε μια μίνι πολιτική αποσταθεροποίηση με την αποχώρηση του Χ. Οζκάν από την κυβέρνηση και το κόμμα. Σημειώνεται ότι ο Χ. Οζκάν φεύγοντας «πήρε» μαζί του και 90 βουλευτές του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος (DSP) του Μπ. Ετζεβίτ, πιθανότατα άτομα που διατηρούσαν ισχυρούς δεσμούς με το βαθύ κράτος. Στη συνέχεια η οργάνωση προσπάθησε χωρίς επιτυχία, να αποτρέψει την τοποθέτηση του μετριοπαθούς Στρατηγού Χιλμί Οζκιόκ στη θέση του

σκληρού κεμαλιστή και φερόμενου ως ηγετικού στελέχους της «Ergenekon» αρχηγού ΓΕΕΘΑ Χουσεΐν Κιβρίκογλου (Κινγκιοϋλι), ο οποίος αποχωρούσε λόγω ορίου ηλικίας.

Ο Χ. Κιβρίκογλου, πριν αποχωρήσει από τη θέση του, ανέτρεψε τον προγραμματισμό, που τηρείται με ευλάβεια στις τουρκικές ένοπλες δυνάμεις και για να εξασφαλίσει την άμεση πρόσβαση της οργάνωσης στη διαχείριση της εξουσίας, τοποθέτησε σε κρίσιμες και ανώτατες θέσεις δύο σκληροπυρηνικά μέλη της οργάνωσης: το Στρατηγό Αϊτάτς Γιαλμάν (Aytaç Yalman) στη θέση του αρχηγού του στρατού ξηράς και το Στρατηγό Σενέρ Έρουιγκουρ (Şener Eruygur) στη θέση του αρχηγού της στρατοχωροφυλακής, η οποία σημειωτέον διαθέτει μια πολυμελή και αρκετά αποτελεσματική υπηρεσία πληροφοριών εσωτερικού. Ο πρωθυπουργός Μπ. Ετζεβίτ και ο πρόεδρος της δημοκρατίας Αχμέτ Νετζντέτ Σεζέρ μολονότι αρνήθηκαν αρχικά, τελικά, υποχρεώθηκαν να υπογράψουν το διάταγμα της τοποθέτησης των στελεχών της οργάνωσης «Ergenekon» στις κρίσιμες αυτές θέσεις, ενώ τα δύο αυτά άτομα θα παίξουν καθοριστικό ρόλο τα επόμενα χρόνια.

(3) Το δεύτερο πραξικόπημα και το βαθύ ρήγμα στις αμερικανοτουρκικές σχέσεις.

Μετά τις εκλογές του Νοεμβρίου του 2002 έχουμε την αλλαγή του πολιτικού σκηνικού στην Τουρκία, με το Κόμμα Ανάπτυξης και Δικαιοσύνης (AKP) του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν (Recep Tayyip Erdoğan) να παίρνει το 34% των ψήφων και να σχηματίζει αυτοδύναμη κυβέρνηση πρώτα υπό τον Αμπντουλλάχ Γκιούλ (Abdullah Gül) και στη συνέχεια υπό τον ίδιο τον Ταγίπ Ερντογάν. Η νεοφώτιστη κυβέρνηση του Κόμματος Ανάπτυξης και Δικαιοσύνης, το χειμώνα του 2003 καλείται να διαχειριστεί τον επερχόμενο πόλεμο στο Ιράκ, για τη διεξαγωγή του οποίου οι ΗΠΑ ζητούν πολύ συγκεκριμένες διευκολύνσεις από την Τουρκία: μια σειρά από αεροπορικές βάσεις και λιμάνια και έναν διάδρομο ξηράς, για τη διακίνηση μονάδων, οπλικών συστημάτων και εφοδίων από τα λιμάνια της Μερσίνας και της Αλεξανδρέττας στο Βόρειο Ιράκ (Νότιο

Κουρδιστάν), όπου ήταν σχεδιασμένο να ανοίξει το λεγόμενο «Βόρειο Μέτωπο» για την ανατροπή του Σαντάμ Χουσεϊν.

Οι ΗΠΑ, που θεωρούσαν δεδομένη την αποδοχή των αιτημάτων τους από την Τουρκία, είχαν μεταφέρει ήδη τα στρατεύματα του «Βορείου Μετώπου» με πλοία, τα οποία είχαν αγκυροβολήσει από τον Ιανουάριο μεταξύ της Κύπρου και της Μερσίνας. Η τουρκική κυβέρνηση, που φέρεται να είχε δώσει πολιτικές διαβεβαιώσεις για την αποδοχή των αμερικανικών αιτημάτων, αντιμετώπισε την ψυχρότητα και την αντίθεση των εθνικιστών κεμαλιστών και των στρατηγών, του βαθέως κράτους δηλαδή, στην ικανοποίηση των αιτημάτων αυτών.

Μετά από διεργασίες που κράτησαν 60 ολόκληρες ημέρες και ενώ τα αμερικανικά στρατεύματα βρίσκονταν ήδη μέσα στα αγκυροβολημένα μεταξύ Μερσίνας και Κύπρου πλοία, η τουρκική κυβέρνηση ετοίμασε ένα νομοσχέδιο με το οποίο ικανοποιούνταν τα αιτήματα των ΗΠΑ, και το οποίο έφερε προς ψήφιση στην τουρκική εθνοσυνέλευση, στις 3 Μαρτίου 2003. Για την περίπτωση που η κυβέρνηση και ο πολιτικός κόσμος στο σύνολό του δεν είχαν λάβει το μήνυμα του βαθέως κράτους, ο αρχηγός του στρατού ξηράς Αϊτάτς Γιαλμάν (Aytaç Yalman) - τοποτηρητής της «Ergenekon» στις ένοπλες δυνάμεις - την προηγούμενη ημέρα έκανε δηλώσεις στο δημοσιογράφο της Milliyet Φικρέτ Μπιλά (Fikret Bila), λέγοντας ότι τουρκικές οι ένοπλες δυνάμεις θεωρούν ότι το νομοσχέδιο δεν έπρεπε να εγκριθεί από την τουρκική εθνοσυνέλευση.

Ο δημοσιογράφος δημοσίευσε τη «γραμμή» του βαθέως κράτους στην εφημερίδα, φωτογραφίζοντας τον Αϊτάτς Γιαλμάν, χωρίς όμως να γράψει ανοικτά το όνομά του. Και φυσικά την επομένη ημέρα το νομοσχέδιο απορρίφθηκε, προκαλώντας σοκ και ένα βαθύ ρήγμα στις αμερικανοτουρκικές σχέσεις.

(4) Η ανάμειξη της «Ergenekon» στο Κυπριακό και στο Σχέδιο Αννάν.

Η άμεση εμπλοκή και ανάμειξη της «Ergenekon» στην άσκηση της κυβερνητικής εξουσίας και του κυβερνητικού έργου δεν σταματάει εδώ. Το ίδιο διάστημα (Άνοιξη 2003) ήταν σε εξέλιξη οι διαδικασίες για τη σύνταξη και την

αποδοχή του Σχεδίου Αννάν ως βάσης διαπραγμάτευσης για την «επίλυση» του Κυπριακού. Ο Τούρκος πρωθυπουργός Αμπντουλλάχ Γκιούλ έδωσε εντολή στον τότε πρόεδρο του ψευδοκράτους, Ραούφ Ντενκτάς (Rauf Denktaş), να αποδεχτεί το ως άνω σχέδιο ως βάση διαπραγμάτευσης.

Παρά την εντολή του Τούρκου πρωθυπουργού, ο Ραούφ Ντενκτάς, κατερχόμενος από το αεροπλάνο στο αεροδρόμιο της Χάγης, όπου είχε μεταβεί για συνομιλίες, δήλωνε: «Ήλθα για να πω όχι στο σχέδιο Αννάν». Ήταν φανερό ότι είχε λάβει εντολή από το βαθύ κράτος για την στάση του αυτή, όπως επίσης ήταν φανερό το ότι η εκλεγμένη κυβέρνηση δεν μπορούσε να υλοποιήσει την πολιτική της και τελικά «περνούσε» η πολιτική του βαθέως κράτους. Τις αρχές του 2004 ο Ταγίπ Ερντογάν, πιεζόμενος από τα πράγματα, προσπάθησε να πάρει την κατάσταση στα χέρια του και τον Ιανουάριο του 2004 συναντήθηκε στο Νταβός με τον Γ.Γ. του ΟΗΕ Κόφι Αννάν και του ανακοίνωσε ότι η Τουρκία δέχεται την επιδιαιτησία του για την εξεύρεση λύσης, φέρνοντας έτσι το Σχέδιο Αννάν στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων. Ο Κόφι Αννάν κάλεσε τα δύο μέρη στη Νέα Υόρκη για διαπραγματεύσεις.

Ο Ραούφ Ντενκτάς δέχτηκε πιέσεις από την κυβέρνηση και υποχρεώθηκε να συμπεριλάβει στην αποστολή τον Μεχμέτ Αλί Ταλάτ (Mehmet Ali Talat), που είχε κερδίσει τις εκλογές. Ο Ραούφ Ντενκτάς, σύμφωνα με τις διαβεβαιώσεις που είχε λάβει από την «Ergenekon», περίμενε τη δημοσιοποίηση ανακοίνωσης του τουρκικού ΓΕΕΘΑ για το Κυπριακό, με βάση την οποία θα καθόριζε τη στάση του στις διαπραγματεύσεις. Η ανακοίνωση δεν έβγαινε και - κυριολεκτικά στο παρά πέντε - αναγκάστηκε να επικοινωνήσει με τον μετριοπαθή αρχηγό ΓΕΕΘΑ Χιλμί Όζκιόκ, ο οποίος του είπε ότι κινείται στα όρια που ορίζει το Σύνταγμα. Την ίδια στιγμή που ο Χ. Όζκιόκ έλεγε «όχι», ο αρχηγός του στρατού ξηράς Αϊτάτς Γιαλμάν και ο αρχηγός της στρατοχωροφυλάκης Σενέρ Ερουϊγκούρ έκαναν μυστικές επαφές στην Άγκυρα με επιχειρηματίες και ιδιοκτήτες ΜΜΕ, προσπαθώντας να εξασφαλίσουν στήριξη για την διενέργεια πραξικοπήματος τύπου 28^{ης} Φεβρουαρίου.

Το βαθύ κράτος θεωρούσε καταστροφικό για τους σχεδιασμούς και τα συμφέροντα της Άγκυρας και του τουρκισμού το Σχέδιο Αννάν, αφού θα έχανε η Τουρκία το στρατηγικό έλεγχο πάνω στο νησί, έλεγχος που εξασφαλίζεται με την ύπαρξη των δυνάμεων κατοχής. Για να αποτραπεί δε τέτοια εξέλιξη, υπήρχε έτοιμο ένα σχέδιο: το «Σχέδιο Σαρίκουζ», το οποίο δεν ήταν τίποτε άλλο από την σχεδιαζόμενη ανατροπή της κυβέρνησης του Ταγίπ Ερντογάν, σε περίπτωση που ψηφίζονταν από τα δύο μέρη στην Κύπρο το Σχέδιο Αννάν.

Τελικά το Σχέδιο Αννάν δεν πέρασε και το «Σχέδιο Σαρίκουζ» έμεινε στα συρτάρια ή καλύτερα στους υπολογιστές των εμπνευστών του. Από έναν τέτοιο, από τον υπολογιστή του τότε αρχηγού του τουρκικού πολεμικού ναυτικού, Ναύαρχου Οζντέν Ορνέκ (Özden Örnek), κάποιος υπέκλεψε και διέρρευσε το σχέδιο του πραξικοπήματος, το οποίο δημοσίευσε το περιοδικό ΝΟΚΤΑ, στο φύλλο της 29ης Μαρτίου του 2007. Φυσικά, το συγκεκριμένο φύλλο του περιοδικού ήταν και το τελευταίο.

- (5) Η «Ergenekon» αντιτίθεται στην Ευρωπαϊκή Προοπτική της Τουρκίας.

Ο Ταγίπ Ερντογάν, εκτός από την επίλυση του Κυπριακού, ήταν αποφασισμένος να προχωρήσει και το ζήτημα της ένταξης της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Το βαθύ κράτος θεωρούσε από την πλευρά του ότι η ευρωπαϊκή προοπτική είναι ασύμβατη με την κεμαλική Τουρκία, ενώ ήταν προφανές ότι σε μια ευρωπαϊκή Τουρκία δεν είχαν θέση μηχανισμοί ούτε φασιστικές οργανώσεις τύπου «Ergenekon». Έτσι το βαθύ κράτος οργάνωσε την άμυνά του μπροστά σε αυτό το ενδεχόμενο.

Παρά τις αντιδράσεις του βαθέος κράτους, η κυβέρνηση του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης προσπαθούσε να χαράξει το δρόμο προς τον εκδημοκρατισμό της χώρας του, όπως άλλωστε επιβάλλεται από τα Κριτήρια της Κοπεγχάγης και από τις άλλες υποχρεώσεις που απορρέουν από την ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας. Εν τω μεταξύ, το ΑΚΡ και ο ίδιος ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν αυξάνουν την επιρροή τους στη λαϊκή βάση της Τουρκίας και μέσα από

τη διαχείριση της κυβερνητικής εξουσίας ενισχύουν τη θέση τους στη διαπάλη τους με το βαθύ κράτος. Μπροστά σε αυτές τις εξελίξεις το βαθύ κράτος δεν κάθεται με σταυρωμένα χέρια. Ανώτατοι αξιωματικοί, δικαστές, καθηγητές πανεπιστημίου, πολιτικοί και οικονομικοί παράγοντες, διάφορες ομάδες και συμμορίες προσπαθούν να αντιπαρατεθούν ο καθένας στον τομέα του τη νόμιμη κυβέρνηση και να ακυρώσουν στην πράξη τις όποιες μεταρρυθμίσεις.

(6) Η εγκληματική δράση της «Ergenekon»

Ως αποτέλεσμα της δράσης των μηχανισμών, στο διάστημα αυτό, εξαπλώνεται στην Τουρκία ένα κύμα εθνικιστικής υστερίας, που υποστηρίζεται από ένα δίκτυο εθνικιστικών και πατριωτικών οργανώσεων και προπαγανδίζεται από εφημερίδες, περιοδικά, τηλεοπτικά κανάλια, ιστοσελίδες κλπ. Εκδίδονται βιβλία τα οποία στηρίζονται σε πληροφορίες και σενάρια που επεξεργάζονται οι υπηρεσίες του κράτους, τα οποία, εκτός των άλλων, καταγγέλλουν τον πρωθυπουργό Ταγίπ Ερντογάν και το κόμμα του ως όργανο της Νέας Τάξης Πραγμάτων και του διεθνούς σιωνισμού. Ομάδες νομικών και δικηγόρων που είναι συνδεδεμένοι με αυτό το εκτεταμένο δίκτυο, με βάση το περίφημο άρθρο 301 του τουρκικού συντάγματος (αφορά την προσβολή του τουρκισμού), καταγγέλλουν και μηνύουν όποιον ενοχλεί το βαθύ κράτος και τον τουρκισμό. Στις προανακριτικές διαδικασίες και στις δίκες που γίνονται, ομάδες εθνικιστών τρομοκρατούν και διαπομπεύουν τους κατηγορούμενους, τους συγγενείς και τους δικηγόρους που τολμούν να τους υπερασπίζονται. Ανάμεσα σε εκείνους που στοχοποιούνται είναι ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος, ο βραβευμένος με Νόμπελ λογοτεχνίας Ορχάν Παμούκ και ο Αρμένιος δημοσιογράφος Χραντ Ντινκ.

Ενώ συμβαίνουν όλα αυτά, λαμβάνουν χώρα μια σειρά από βίαιες και εγκληματικές ενέργειες, μερικές από τις οποίες είναι οι εξής:¹¹⁶⁰

¹¹⁶⁰ Βλ. παράρτημα Α10.

(α) Στις 5 Φεβ. 2006, ένας νεαρός εθνικιστής σκότωσε τον καθολικό ιερέα της Τραπεζούντας, πατέρα Σαντόρο, ο οποίος, σύμφωνα με το έγγραφο που έστειλε η αστυνομική διεύθυνση Τραπεζούντας στον εισαγγελέα του Ερζουρούμ, ζητώντας την παρακολούθηση των τηλεφώνων του με το αιτιολογικό ότι «ανέπτυξε δράση υπέρ των σχεδίων της Ελλάδας για την αναβίωση της ποντιακής ιδέας στην περιοχή».

(β) Ένα χρόνο μετά, στις 19 Ιαν. 2007, ένας νεαρός εθνικιστής από την Τραπεζούντα δολοφονούσε στην Κωνσταντινούπολη τον στοχοποιηθέντα από τους μηχανισμούς του βαθέος κράτους Αρμένιο δημοσιογράφο Χραντ Ντινκ, εκδότη της αρμενικής μειονοτικής εφημερίδας Άγκος.

(γ) Τρεις μήνες μετά, στις 18 Απρ. 2007, πέντε ισλαμιστές-εθνικιστές κατακρεούργησαν τρεις χριστιανούς στην πόλη Μαλάτεια της Τουρκίας, ενώ τους προηγούμενους μήνες είδαν το φως της δημοσιότητας εκατοντάδες άρθρα για την «επικίνδυνη δράση των ιεραποστολών στην Τουρκία, οι οποίες με τη δράση τους απεργάζονταν την ενότητα του έθνους και κράτους». Σημειώνεται ότι στους δράστες βρέθηκαν περίπου εκατό (100) κάρτες sim, από την εξέταση των οποίων διαπιστώθηκε ότι οι δράστες είχαν εκατοντάδες τηλεφωνικές επαφές με στελέχη της Διοίκησης Ειδικών Δυνάμεων που υπηρετούσαν στην 1^η και την 2^η Στρατιά, στη Μαλάτεια και την Κωνσταντινούπολη αντίστοιχα. Εν τω μεταξύ, το διάστημα που γίνονται τα παραπάνω, εκατοντάδες βόμβες εκρήγνυνται σε διάφορες πόλεις του τουρκικού Κουρδιστάν, για να δικαιολογούν κάθε φορά την επέμβαση και τη δράση του τουρκικού στρατού και της στρατοχωροφυλακής στο κουρδικό κίνημα.

(7) Η επέμβαση της «Ergenekon» στην εκλογή προέδρου της δημοκρατίας.

Ενώ το βαθύ κράτος, δια της «Ergenekon», σπέρνει το θάνατο και κατατρομοκρατεί τους εχθρούς του τουρκισμού, συνεχίζεται η πάλη ανάμεσα στις εθνικιστικές κεμαλικές δυνάμεις και την κυβέρνηση. Ο πάλη εντείνεται με τη λήξη της θητείας του προέδρου Σεζέρ (Μάιος 2007), ενώ προβάλλει το ενδεχόμενο να

καθίσει στη θέση του προέδρου της δημοκρατίας ο ίδιος ο Ερντογάν. Δεκάδες μαζικές οργανώσεις, οι οποίες εκ των υστέρων αποδείχτηκε ότι είτε είχαν οργανική σχέση είτε υποκινούνταν από το βαθύ κράτος και την «Ergenekon», διοργάνωσαν συλλαλητήρια, διαδηλώνοντας την αντίθεσή τους στην εκλογή ισλαμιστή προέδρου της δημοκρατίας. Συντονιστής στις συγκεντρώσεις αυτές ήταν ο απόστρατος στρατηγός Σενέρ Ερουιγκούρ, πρόεδρος των Συλλόγων Κεμαλιστικής Σκέψης σε παντουρκικό επίπεδο, ενώ ποτέ δεν έγινε γνωστό πού βρέθηκαν τα κεφάλαια για την οργάνωση αυτών των συγκεντρώσεων.

Στις 14 Απριλίου 2007, νέος αρχηγός ΓΕΕΘΑ, ο σκληροπυρηνικός κεμαλιστής και μέλος της οργάνωσης «Ergenekon», Γιασάρ Μπουγιούκανιτ (Yaşar Büyükanit), έκανε ανοικτή παρέμβαση, δηλώνοντας στους δημοσιογράφους ότι: «ο νέος πρόεδρος δεν θα πρέπει να είναι μόνο λόγους, αλλά έργους πιστός στο κοσμικό καθεστώς». Ο Ερντογάν, δεχόμενος εισηγήσεις συνεργατών του, τελικά δεν θέτει ο ίδιος υποψηφιότητα και στις 24 Απριλίου 2007 ανακοινώνει την υποψηφιότητα του μέχρι τότε υπουργού εξωτερικών Αμπντουλλάχ Γκιούλ, με αποτέλεσμα η Τουρκία να αποκτήσει τελικά τον πρώτο ισλαμιστή πρόεδρο. Μπροστά σε αυτή την προοπτική το βαθύ κράτος ανασυντάσσεται και θέτει στην πρώτη γραμμή του «αγώνα» το ΓΕΕΘΑ.

Το βράδυ της 27^{ης} Απριλίου 2007, και ενώ όλα δείχνουν ότι ο Ερντογάν θα ανακοινώσει την υποψηφιότητά του για τη θέση του προέδρου της δημοκρατίας, στην επίσημη ιστοσελίδα του τουρκικού ΓΕΕΘΑ αναρτάται μια ανακοίνωση που ανατρέπει τα δεδομένα. Στην ουσία ο στρατός και το ΓΕΕΘΑ, ως θεσμός, προειδοποιούν ανοιχτά ότι: «...ο νέος πρόεδρος δεν θα πρέπει να είναι μόνο λόγους, αλλά έργους πιστός στο κοσμικό καθεστώς... οι συζητήσεις που γίνονται τις τελευταίες για το θέμα της εκλογής του προέδρου της δημοκρατίας έχουν θέσει υπό διαπραγμάτευση τον ίδιο τον κοσμικό χαρακτήρα του τουρκικού κράτους. Η κατάσταση αυτή παρακολουθείται με ανησυχία από τις Τ.Ε.Δ. Δεν θα πρέπει να ξεχνάει κανείς ότι σε αυτές τις συζητήσεις και τις διαπραγματεύσεις οι Τ.Ε.Δ. δηλώνουν ενεργό παρόν, ξεκαθαρίζοντας ότι θα υπεραμυνθούν για τον κοσμικό χαρακτήρα του κράτους. Επί πλέον οι Τ.Ε.Δ. δηλώνουν ότι είναι κατηγορηματικά αντίθετες με αρνητικές κρίσεις και σχόλια που γίνονται με

αφορμή αυτές τις συζητήσεις και ότι αν χρειαστεί θα δείξουν την αντίδρασή τους ενεργά και με ξεκάθαρο τρόπο. Κανείς να μην έχει την παραμικρή αμφιβολία γι' αυτό...»

- (8)** Η Διοίκηση Ειδικών Δυνάμεων και η σχεδιαζόμενη απόπειρα δολοφονίας του Ταγίπ Ερντογάν.

Στις 18 Μαΐ. 2007 ένα πρωτοφανές γεγονός έρχεται να συνταράξει την κοινή γνώμη στην Τουρκία. Μετά από τηλεφωνική καταγγελία για ύπαρξη μιας ομάδας που σχεδιάζει τη δολοφονία του πρωθυπουργού Ερντογάν και του συμβούλου του Τζουνεϊτ Ζάπσου (Cüneyd Zapsu), η αστυνομία εισβάλλει σε ένα διαμέρισμα στη συνοικία Έργιαμαν (Eryaman) της Άγκυρας και συλλαμβάνει το λοχαγό Μουράτ Ερέν (Murat Eren), της Διοίκησης Ειδικών Δυνάμεων (Özel Kuvvetler Komutanlığı), τον υπολοχαγό Γιακούπ Γιαϊλά (Yakup Yayla) και τους μονίμους υπαξιωματικούς Ερκούτ Τάς (Erkut Taş) και Γιασίν Γιαμάν (Yasin Yaman), οι οποίοι ήταν εξειδικευμένοι στην κατασκευή βομβών. Μαζί με τους στρατιωτικούς συνελήφθησαν και επτά πολίτες, ενώ στο διαμέρισμα βρέθηκε μεγάλος αριθμός πυρομαχικών του στρατού, TNT, ρολόγια για την κατασκευή βομβών, στρατιωτικά έγγραφα με σχέδια για τον έλεγχο όλων των συνοικιών της πόλης σε περίπτωση πραξικοπήματος, καθώς και ανάλογα έγγραφα που βρέθηκαν στο γραφείο του Γκιουνέι, το 2001. Το τουρκικό γενικό επιτελείο απαγόρευσε την έρευνα της υπόθεσης από τακτικό ανακριτή και την υπόθεση ανέλαβε η στρατιωτική δικαιοσύνη, η οποία φυσικά υποβάθμισε την υπόθεση σε ένα θέμα παράβασης καθήκοντος σε σχέση με τα πυρομαχικά που βρέθηκαν στο διαμέρισμα και μόνον.

- (9)** Με την ανεύρεση όπλων και πυρομαχικών σε ένα αυθαίρετο οίκημα της Κωνσταντινουπόλεως, αρχίζει η αναθεώρηση της πολιτικής πορείας της σημερινής Τουρκίας

Εν τω μεταξύ, και ενώ η αντιπαράθεση μεταξύ της κυβέρνησης του Ταγίπ Ερντογάν και του βαθέος κράτους συνεχίζεται κυρίως στο παρασκήνιο, στις 12 Ιουν. 2007 συμβαίνει ένα γεγονός, που έμελλε να σημαδέψει τη σύγχρονη πολιτική ιστορία της Τουρκίας. Οι ενοικιαστές ενός αυθαιρέτου σπιτιού, στη συνοικία Ουμράνιγιε 12 (Ümraniye) της Κωνσταντινούπολης, βρήκαν τυχαία στο ταβάνι του σπιτιού που διέμεναν, ένα κιβώτιο στο οποίο υπήρχαν 27 χειροβομβίδες και φάκελοι με διάφορα έγγραφα. Ανέφεραν το γεγονός στην αστυνομία, η οποία με έκπληξη διαπίστωσε ότι οι χειροβομβίδες ήταν ίδιες με αυτές που χρησιμοποιεί ο τουρκικός στρατός, ενώ τα έγγραφα που υπήρχαν στους φακέλους παρέπεμπαν στη μυστική οργάνωση με το όνομα «Ergenekon».

Προχωρώντας ακόμη περισσότερο τις έρευνες η αστυνομία βρέθηκε μπροστά σε μια ένοπλη επιχειρησιακή ομάδα της μυστικής οργάνωσης, η οποία ήταν υπεύθυνη για την ένοπλη επίθεση εναντίον των μελών του Αρείου Πάγου στην Άγκυρα (17 Μαΐ. 2006), στην οποία ο δικηγόρος Αρπασλάν Ασλάν (Alparslan Arslan), υποκινούμενος από την οργάνωση, σκότωσε έναν και τραυμάτισε τέσσερις αρεοπαγίτες. Ο Α. Ασλάν δήλωσε δημόσια ότι προέβη στη συγκεκριμένη πράξη ωθούμενος από τα ισλαμικά του αισθήματα, θεωρώντας ότι ο Άρειος Πάγος είναι ένα από τα κέντρα του κεμαλισμού, που καταπιέζουν τους ισλαμιστές στην Τουρκία. Στην κηδεία του αρεοπαγίτη συγκεντρώθηκαν εκατοντάδες χιλιάδες άνθρωποι και η τελετή μετατράπηκε σε αντικυβερνητική διαδήλωση, ενώ ο Ταγίπ Ερντογάν γιουχαΐστηκε, ο υπουργός δικαιοσύνης προπηλακίστηκε και ο Αρχηγός του ΓΕΕΘΑ Στγός Γιασάρ Μπουγιουκανίτ και οι άλλοι στρατηγοί καταχειροκροτήθηκαν. Η πράξη αυτή, μαζί με άλλες που θα ακολουθούσαν, προετοίμαζε το σκηνικό για τη δυναμική επέμβαση των δυνάμεων του βαθέος κράτους και του ίδιου του στρατού εναντίον του «ισλαμικού κινδύνου», που εκφραζόταν από το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης και από την κυβέρνηση του ΑΚΡ. Από την έρευνα της αστυνομίας προέκυψε επίσης ότι οι δύο βομβιστικές επιθέσεις που έγιναν εναντίον των γραφείων της εφημερίδας Τζουμχουριέτ (προπύργιο του κεμαλισμού), στην Κωνσταντινούπολη, επιθέσεις που αποδόθηκαν σε ισλαμιστές, έγιναν με χειροβομβίδες που είχαν τον ίδιο αριθμό μερίδας με τις χειροβομβίδες που βρέθηκαν στο κιβώτιο, στο ταβάνι του

αυθαίρετου σπιτιού στο Ουμράνιγιε. Οι βομβιστικές επιθέσεις εναντίον της Τζουμχουριέτ έγιναν για να συμπληρωθεί το σκηνικό του «ισλαμικού κινδύνου». Μετά από την εξέταση των στοιχείων, η αστυνομία προχώρησε σε συλλήψεις 14 ατόμων, στην πλειοψηφία τους απόστρατοι αξιωματικοί, οι οποίοι παραπέμφθηκαν να δικαστούν με την κατηγορία της σύστασης τρομοκρατικής οργάνωσης.

(10) Οι εκλογές του Νοεμβρίου 2007.

Ενώ η έρευνα για την υπόθεση αυτή προχωρούσε με βραδείς ρυθμούς, αφού οι διωκτικές και δικαστικές αρχές βρήκαν μπροστά τους τις υπηρεσίες του κράτους, δηλαδή τον ίδιο το στρατό και την περιβόητη Διεύθυνση Ανορθοδόξου Πολέμου (Özel Harp Dairesi), τη μετονομασθείσα σε Διοίκηση Ειδικών Δυνάμεων (Özel Kuvvetler Komutanlığı), στις εκλογές του Νοεμβρίου του 2007 το κόμμα του Ταγίπ Ερντογάν βγήκε πρώτο, λαμβάνοντας το 47% των ψήφων, ποσοστό εξαιρετικά υψηλό για τα δεδομένα της Τουρκίας. Με τη συγκεκριμένη νίκη η κυβέρνηση ένοιωσε ότι ισχυροποιεί τη θέση της απέναντι στο βαθύ κράτος και προχώρησε σε αθόρυβη μεν, αλλά στενή παρακολούθηση των ηγετικών στελεχών της «Ergenekon» και των επικεφαλής των διαφόρων ομάδων παράνομης, αλλά και νόμιμης δράσης.

Τα στοιχεία που συλλέγονται, κυρίως από τηλεφωνικές παρακολουθήσεις και από παρακολουθήσεις ηλεκτρονικής αλληλογραφίας και από παγιδεύσεις χώρων όπου συσκέπτονταν τα ανώτερα στελέχη ενός επιχειρησιακού σκέλους της «Ergenekon», οδηγούν στην επιχείρηση μαζικής σύλληψης 33 μελών της οργάνωσης. Στη συνέχεια ο εισαγγελέας Κωνσταντινούπολης, με βάση τα στοιχεία που βρέθηκαν στα σπίτια των συλληφθέντων και τα στοιχεία που προκύπτουν από την εξέτασή τους, διατάζει τη σύλληψη δεκάδων άλλων ατόμων και αποφασίζει τελικά την προφυλάκιση 44 εξ αυτών.

Να σημειωθεί ότι ανάμεσα στους συλληφθέντες είναι ο Υππγος ε.α. Βελί Κιουτσούκ (Veli Küçük), με πολυσχιδή δράση σε διάφορους τομείς και σοβαρό ρόλο στην «Ergenekon». Όταν στις 4:00 το πρωί της 18ης Ιαν. 2008 η

αστυνομία, συνοδεία εισαγγελέα, κτύπησε την πόρτα και τού ανακοίνωσε το ένταλμα σύλληψής του, αυτός ζήτησε την άδεια να βγάλει τις πυτζάμες του και να ντυθεί. Ο εισαγγελέας του έδωσε την άδεια. Ο Β. Κιουτσούκ πήγε στο δωμάτιό του και έκανε από το κινητό του, που στο μεταξύ υποκλέπτονταν από την αστυνομία, οκτώ τηλέφωνα. Ανάμεσα σε αυτούς που κάλεσε ήταν εν ενεργεία ανώτατοι αξιωματικοί, μερικοί ανώτατοι απόστρατοι και ένας εν ενεργεία ανώτατος δικαστικός. Από όλους ζήτησε βοήθεια, προσπαθώντας να αποτρέψει τη σύλληψή του, χωρίς όμως να το καταφέρει. Οδηγήθηκε στο τμήμα και αργότερα στις φυλακές, όπου παραμένει μέχρι σήμερα. Στο γραφείο του και τον υπολογιστή του η αστυνομία βρήκε ένα ολόκληρο επιτελείο. Αρχαιοθετημένα άκρως απόρρητα έγγραφα των αρχών ασφαλείας και των μυστικών υπηρεσιών, φακέλους με πληροφορίες για διάφορα άτομα, ανάμεσα στα οποία και ο Οικουμενικός Πατριάρχης, στοιχεία για διάφορες ένοπλες επιχειρήσεις της οργάνωσης και φυσικά, τα ίδια έγγραφα που βρέθηκαν το 2001 στο γραφείο του δημοσιογράφου Γκιουνέι, για την αναδιάρθρωση της «Ergenekon» και των άλλων μηχανισμών του βαθύς κράτους.

Η εντύπωση που δόθηκε στις διωκτικές αρχές είναι ότι ο Β. Κιουτσούκ ήταν άτυπος αποδέκτης επίσημων εγγραφών του στρατού και διαφόρων άλλων υπηρεσιών του τουρκικού κράτους. Ανάμεσα στους συλληφθέντες είναι επίσης η Σεβγκί Ερενερόλ (Sevgi Erenrol), εκπρόσωπος τύπου του τουρκορθόδοξου πατριαρχείου. Να σημειωθεί ότι η Σ. Ερενερόλ και η οργάνωση «Ergenekon» παίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο στη στοχοποίηση του Οικουμενικού Πατριαρχείου καθώς και του ίδιου του Οικουμενικού Πατριάρχη Βαρθολομαίου.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που έχουν δει το φως της δημοσιότητας, τα γραφεία του τουρκορθόδοξου πατριαρχείου χρησιμοποιούνταν ως επιτελείο της επιχειρησιακής ομάδας της οργάνωσης, όπου συσκέπτονταν μια φορά την εβδομάδα. Μερικές συνεδριάσεις έχει καταγράψει σε βίντεο η αστυνομία, που είχε παγιώσει το χώρο. Ένας άλλος προφυλακισθείς είναι ο Μουαμέρ Καράμπουλουτ (Muammer Karabulut), πρόεδρος του Ιδρύματος Αγίου Νικολάου (Noel Baba Vakfi) και του Συμβουλίου Ειρήνης Άγιος Νικόλαος (Noel Baba Bariş Konseyi), οργανώσεις που ίδρυσε το βαθύ κράτος για να ακυρώσει τις

προσπάθειες που κάνει από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 το Οικουμενικό Πατριαρχείο για να αναδείξει το έργο, την προσωπικότητα του Αγίου Νικολάου, προσπάθειες που κορυφώνονται κάθε χρόνο στις 6 Δεκεμβρίου, στα πλαίσια των εορταστικών δραστηριοτήτων που γίνονται στην εκκλησία του Αγίου Νικολάου, στα Μύρα της Λυκίας. Υπάρχουν και άλλες ενδιαφέρουσες προσωπικότητες ανάμεσα στους συλληφθέντες, αυτό όμως είναι αντικείμενο συγγραφής ξεχωριστής μελέτης.

(11) Το δικαστικό πραξικόπημα κατά του ΑΚΡ και του Ερντογάν.

Ενώ λοιπόν ο εισαγγελέας Κωνσταντινούπολης Ζεκερία Όζ (Zekeriya Öz) συνέχιζε την ανακριτική διαδικασία, ορισμένοι από τους συλληφθέντες, θεωρώντας ότι η πανίσχυρη οργάνωση δεν είναι σε θέση πλέον να τους υποστηρίξει, άρχισαν να ομολογούν, γεγονός που έθεσε σε κίνδυνο και σημαντικά πρόσωπα του στρατού, της δικαιοσύνης, του ακαδημαϊκού κόσμου, της πολιτικής, της δημοσιογραφίας, του επιχειρηματικού κόσμου, των υπηρεσιών του κράτους κλπ.

Το διάστημα αυτό, που οι μηχανισμοί του βαθέος κράτους ένοιωσαν να στενεύουν τα περιθώρια δράσης τους, και ενώ η ανακριτική διαδικασία για την υπόθεση «Ergenekon» βρίσκεται στο πιο κρίσιμο σημείο, έπεσε ως κεραυνός εν αιθρία η είδηση της άσκηση δίωξης εναντίον του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης, εναντίον του ίδιου του πρωθυπουργού του Τ. Ερντογάν και 70 άλλων στελεχών του κόμματός του, μεταξύ των οποίων και ο ίδιος ο πρόεδρος της δημοκρατίας Α. Γκιούλ από τον αρχιεπισκοπικό του Συμβουλίου Επικρατείας, Αμπδουραχμάν Γιαλτσίνκαγια (Abdülrahman Yalçınkaya).

Την ώρα δε που οι δύο διαδικασίες - η μια της εξουδετέρωσης του βαθέος κράτους από τη δικαιοσύνη, που υποστηρίζεται από την κυβέρνηση του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΑΚΡ) και η άλλη της εξουδετέρωσης της κυβέρνησης και του κόμματος ΑΚΡ από το βαθύ κράτος - κινούνταν παράλληλα αναθάρρησαν οι μηχανισμοί του βαθέος κράτους και ξαναβρήκε τη μιλιά του ο αρχηγός του τουρκικού γενικού επιτελείου Στγός Γιασάρ Μπουγιούκανιτ (Yaşar Büyükanit), φερόμενος ως ένας από τους επικεφαλής της «Ergenekon». Ήδη

έδωσε συνέντευξη στην τελευταία έκδοση του περιοδικού «Άμυνα και Αεροναυπηγική» (SAVUNMA VE HAVACILIK), επαναφέροντας μετά από αρκετό καιρό ζητήματα ισλαμικού και κουρδικού κίνδυνου και μια σειρά από άλλες αιτιάσεις που απηχούν τις απόψεις της φασιστικής οργάνωσης «Ergenekon». Να σημειωθεί ότι ο Στγός Γιασάρ Μπουγιούκανιτ, από τις κεφαλές του βαθέος κράτους, όσο διαρκούσε ο υπόγειος πόλεμος μεταξύ του βαθέος κράτους και της κυβέρνησης του Τ. Ερντογάν, βρήκε έναν απρόσμενο σύμμαχο, την Ελλάδα, η οποία του πρόσφερε νομιμοποίηση, καλώντας τον μάλιστα να επισκεφθεί επίσημα την Ελλάδα δύο φορές, τη μία ως αρχηγός του στρατού ξηράς και την άλλη ως αρχηγός του γενικού επιτελείου.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι όλα τα παραπάνω αποτελούν μόνιμο χαρακτηριστικό της τουρκικής πολιτικής πραγματικότητας και, αποτελούν εσωτερικά θέματα της Τουρκίας, αν δεν υπήρχε η πολιτική «επένδυση» που έκαναν οι ΗΠΑ, η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Ελλάδα στην υπόθεση ότι ο Ταγίπ Ερντογάν θα επικρατήσει σε αυτή την ιδιότυπη μάχη εξουσίας και τελικά η Τουρκία θα εκδημοκρατιστεί και θα υποχρεωθεί να συμπεριφερθεί ως μία χώρα που σέβεται το διεθνές δίκαιο και θα προσαρμοστεί σε αυτά που επιβάλλουν τα κριτήρια της Κοπεγχάγης και η ευρωπαϊκή της προοπτική εν γένει. Κανείς δεν μπορεί να προβλέψει το τέλος του «αγώνα» αυτών των αντιμαχομένων δυνάμεων. Πάντως, για την Ελλάδα το θέμα έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, γιατί οι μηχανισμοί του βαθέος κράτους είναι αυτοί που κινούν τα νήματα στα κρίσιμα ζητήματα που απασχολούν τον Ελληνισμό στην Κύπρο, το Αιγαίο, τη Θράκη και το Πατριαρχείο, χωρίς να σημαίνει βέβαια ότι η ενδεχόμενη επικράτηση του Ταγίπ Ερντογάν θα σημαίνει αυτόματα και εξάλειψη των κινδύνων και των απειλών στα εθνικά μας συμφέροντα. Ούτως ή άλλως, πάντως, το θέμα αξίζει προσοχής.

Πολλά και σημαντικά ερωτήματα παραμένουν αναπάντητα. Εκπορεύεται η δράση της οργάνωσης από ένα και μοναδικό κέντρο ή πρόκειται για ομάδες που διατηρούν σχέσεις με τρομοκρατικές οργανώσεις και τις μυστικές υπηρεσίες; Είναι όλα τα μέλη της Εργκένεκον υπερεθνικιστές, που πιστεύουν ότι δρουν για το καλό της χώρας τους ή υπάρχουν και ορισμένοι που ενδιαφέρονται για τα χρήματα, τα προνόμια του υποκόσμου; Η μυστικοπάθεια, το εύρος της οργάνωσης, η μακρά δράση της και η επιτυχημένη διείσδυσή της σε όλα τα επίπεδα της κρατικής μηχανής και όλες τις κοινωνικές εκφάνσεις δημιουργούν ένα κουβάρι, που δύσκολα μπορεί να ξετυλιχθεί. Ευχή όλων είναι η εξάλειψη τέτοιων κακοποιών στοιχείων από την κοινωνία, που ως μοναδικό σκοπό έχουν τις προσωπικές τους βλέψεις, στις υψηλότερες θέσεις της εξουσίας.

ΟΙ ΣΟΥΝΝΙΤΕΣ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ¹¹⁶¹

Σήμερα οι Σουννίτες αποτελούν την πλειοψηφία των Τούρκων μουσουλμάνων ανερχόμενοι στο 80-85% (δηλαδή περίπου 55 εκατομμύρια) του συνολικού πληθυσμού εκφράζοντας κυρίως τη μεσαία αναπτυσσόμενη ισλαμική αστική τάξη, αλλά και σημαντικά τμήματα του αγροτικού πληθυσμού, που αντιμετωπίζει θετικά τις μεταρρυθμίσεις που επέφεραν την οικονομική της άνοδο αλλά συγχρόνως είναι προβληματισμένη με τα όρια μεταξύ πολιτικής και θρησκευτικής εξουσίας. Το ποσοστό Σουννιτών της Τουρκίας ανταποκρίνεται στην αναλογία των Σουννιτών στο παγκόσμιο συνολικό αριθμό των μουσουλμάνων (80-85%).

Η επικρατούσα τάση ερμηνείας του ισλαμικού νόμου στην Τουρκία είναι αυτή της σχολής Hanafi (ιδρυτής της ο Abu Hanifa) με οπαδούς κυρίως (πλην της Τουρκίας) στο Πακιστάν και Ινδία. Η σχολή αυτή χαρακτηρίζεται από τη μετριοπάθεια και την επιδίωξη χρήσης λογικών συμπερασμάτων και εξηγήσεων. Ο χαρακτηρισμός της σουννιτικής ομάδας σαν μετριοπαθούς είναι ορθός σε

¹¹⁶¹ www.el.wikipedia.org/wiki/islam_in_turkey, www.el.wikipedia.org/wiki/, www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3432.htm

γενικές γραμμές και αποδίδει την επιθυμία τους για μια πιο χαλαρή εφαρμογή των διατάξεων και θέσεων που αφορούν την καθημερινότητα.

Εδώ πρέπει να αναφερθεί ότι οι εκπρόσωποι της σουννιτικής ομάδας είναι αυτοί που εναντιώθηκαν στους Νεότουρκους και εν συνεχεία στις μεταρρυθμίσεις του Κεμάλ, καθώς διέγνωσαν τη μείωση της επιρροής τους όχι μόνο στη θρησκευτική και κατά συνέπεια πολιτική εξουσία αλλά επίσης και στην κουλτούρα και πολιτιστικά δρώμενα της νέας Τουρκίας.

Επιφυλακτική στάση έως και εχθρική, τήρησε και η πλειονότητα του σουννιτικού πληθυσμού έναντι των θρησκευτικών μεταρρυθμίσεων του Κεμάλ. Η στάση αυτή ήταν αποτέλεσμα της μεγάλης σημασίας, άρα και πίστης, που έδιναν οι Σουννίτες στο πρόσωπο του χαλίφη (συγχρόνως όμως και σουλτάνου της οθωμανικής αυτοκρατορίας) σε αντίθεση με τη μεγαλύτερη σημασία που έχει για τους σιίτες ο Ιμάμης. Η βιαιότητα και οργάνωση του νέου όμως κεμαλικού καθεστώτος σε συνδυασμό με τη χαλαρή επιρροή που είχε η ήδη αποκεφαλισμένη και αδρανοποιημένη σουννιτική πολιτική και θρησκευτική ηγεσία συνετέλεσε στη σχετικά εύκολη επικράτηση του νέου καθεστώτος. Η μικρή αντίδραση της σουννιτικής ηγεσίας υπήρξε αποτέλεσμα και της από-νομιμοποίησης, που υπέστη σαν συνέπεια των καταστροφικών αποτελεσμάτων του Α' παγκοσμίου πολέμου και της ταύτισής της με την υπεύθυνη για την κατάρρευση κυρίαρχη τάξη του σουλτάνου-χαλίφη.

Στον ευρύτερο σουννιτικό χώρο ανήκε και η ηγεσία αλλά και το μεγαλύτερο μέρος των οπαδών του Δημοκρατικού Κόμματος του πρωθυπουργού Μεντερές που ανήλθε στην εξουσία το 1950 με το 54% των ψήφων συντρίβοντας ολοσχερώς το κεμαλικό Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα. Το Δημοκρατικό Κόμμα προχώρησε σε μικρές παραχωρήσεις προς τους Ισλαμιστές, αντίθετες με το πνεύμα του κεμαλισμού και ικανοποιώντας την αγροτική σουννιτική βάση των οπαδών του. Στον ίδιο χώρο αργότερα την δεκαετία του 1960 το Κόμμα Δικαιοσύνης του Ντεμιρέλ όπως επίσης και το Κόμμα Εθνικής Σωτηρίας του Ερμπακάν. Το κόμμα του Ερμπακάν πρέσβευε την αρχή ότι αιτία της πτώσεως της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν η εγκατάλειψη της ισλαμικής

πίστης και των αρετών που πηγάζουν από αυτή και όχι η καθυστέρηση του εκσυγχρονισμού της όπως πρεσβεύουν οι κεμαλικοί. Συνέχεια του Κόμματος Εθνικής Σωτηρίας, με νέο όνομα αλλά τις ίδιες αρχές και βασιζόμενο στο σουννιτικό χώρο (μετά το 1983) ήταν το Κόμμα Ευημερίας. Σουννίτης υπήρξε και ο πρωθυπουργός και ηγέτης του Κόμματος της Μητέρας Πατρίδος και μετέπειτα Πρόεδρος Οζάλ που επανέλαβε τα ανοίγματα και τις περιορισμένες παραχωρήσεις προς τους Ισλαμιστές προς τα τέλη της δεκαετίας του 1980 και της αρχές της δεκαετίας 1990.

Στο χώρο όμως των Σουννιτών κινήθηκαν ως επί το πλείστον και τα κεντροδεξιά κόμματα της περιόδου των δύο τελευταίων δεκαετιών της χιλιετίας. Βέβαια είναι λογικό η στόχευση των κομμάτων να απευθύνεται στη μάζα των Σουννιτών που αποτελούν και την συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού ασχέτως εάν εμπεριέχουν στα προγράμματά τους λιγότερα ή περισσότερα θρησκευτικά στοιχεία.

Σήμερα η πλειοψηφία των υψηλόβαθμων στελεχών του κυβερνώντος Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης ανήκουν στη σουννιτική κοινότητα γεγονός που συνέβαινε και στα προηγούμενα ισλαμικά κόμματα που υποστήριζαν λιγότερο ή περισσότερα φανερά τις ισλαμικές θέσεις, Είναι αναμφίβολη η επικράτηση της σουννιτικής κοινότητας όχι μόνο στον πληθυσμό αλλά και στη σημερινή ηγετική τάξη της Τουρκίας. Ακόμη και τα μέλη της στρατογραφειοκρατίας κατά πλειοψηφία ασπάζονται τη σουννιτική θρησκευτική ιδεολογία πλην όμως επικρατούν οι πεπιοθήσεις τους για την εκδυτικοποίηση του κράτους και τον περιορισμό των θρησκευτικών θεμάτων στην προσωπική ζωή των ατόμων.

Θα ήταν σφάλμα να θεωρήσουμε τον σουννιτικό χώρο στην Τουρκία ως μια συμπαγή και ομοιόμορφο ομάδα με κοινές θέσεις, δοξασίες και στόχους. Ο σουννιτικός χώρος εκτείνεται σε μια τεράστια θρησκευτικά και ιδεολογικά έκταση επηρεασμένος και αυτός με τη σειρά του από δεκάδες αιρέσεις και μοναχικά τάγματα, που έχουν ξεφυτρώσει σε ολόκληρο τον ισλαμικό χώρο. Σφάλμα επίσης

θα είναι ο a-priori αποκλεισμός ύπαρξης εξτρεμιστικών φονταμελιστικών στοιχείων από το χώρο αυτόν στην Τουρκία.

Σημαντικό ρόλο στη θρησκευτική επιμόρφωση των Σουννιτών μουσουλμάνων διαδραμάτισαν τα θρησκευτικά σχολεία μέσης εκπαίδευσης (Imam-Hatip) τα οποία αποτέλεσαν ένα σημαντικό θεσμό του κεμαλικού τουρκικού κράτους. Με τα σχολεία αυτά το κεμαλικό καθεστώς αφενός έδινε διέξοδο στο θρησκευτικό συναίσθημα και αφετέρου ήλεγχε τον ευαίσθητο χώρο της εκπαίδευσης των θρησκευτικών λειτουργιών που αποτελούσε και συνάμα χώρο διαδόσεως ιδεών. Ο αριθμός και το καθεστώς λειτουργίας των σχολείων αυτών αποτέλεσε συνεχή διελκυστίνδα μεταξύ της στρατο-γραφειοκρατίας και των εκπροσώπων της σουννιτικής κοινότητας και των φιλοϊσλαμικών κομμάτων. Είναι γεγονός ότι η στρατο-γραφειοκρατία συνεχώς επέβαλλε περιορισμούς στη λειτουργία αυτών των σχολείων, ορισμένοι εκ των οποίων χαλάρωναν για να επανέλθουν αργότερα με άλλη μορφή. Τα σχολεία αυτά έχουν όμως την αποδοχή του μεγαλύτερου μέρους της Τουρκικής κοινωνίας.

Ο σημερινός πρωθυπουργός της Τουρκίας Ερντογάν και πιστός σουννίτης μουσουλμάνος, είναι απόφοιτος τέτοιου σχολείου. Είναι σκόπιμο να αναφερθεί ότι αντίστοιχα σχολεία δεν λειτουργούν (έλλειψη άδειας λειτουργίας και κρατικής χρηματοδότησης) για την κοινότητα των Aleviς, γεγονός που αποτελεί συνεχές αίτημα των τελευταίων.

Σουννίτες μουσουλμάνοι είναι και οι παρακάτω εθνότητες που απαρτίζουν το εθνοτικό μωσαϊκό της Τουρκίας: οι Αζέροι (Azeri) του Καραμπαχ (Καραμπαχλάρ) , το 75% των Κούρδων, οι Αραβόφωνοι Σουνίτες (Arab-Sunni), οι Αλβανοί, οι Αμπχάζιοι, οι Βόσνιοι, οι Balkar και Karacay, οι Γεωργιανοί, οι Γιουγκούροι, οι Daghistanis, οι Καζάκοι, οι Κιργίσιοι, οι Kumuk, οι Λαζοί, οι Οσσετοί, οι περισσότεροι Πομάκοι, οι Τάταροι, οι Τσερκέζοι (Κιρκάσιοι), οι Τσετσένοι και Ινγκούζοι και οι περισσότεροι Τσιγγάνοι.

ΟΙ ΑΛΕΒΙΤΕΣ ΣΗΜΕΡΑ¹¹⁶²

Ο αλεβιτισμός ή μπεχτασισμός, κατ' άλλους, μπορεί να θεωρηθεί ως ένα κράμα σαμανισμού, σιΐσμού και ελληνορθοδοξίας, που, σύμφωνα με υπολογισμούς αυτή τη στιγμή στην Τουρκία πρέπει να ανέρχεται στα 20-25.000.000 άτομα.

Ενώ οι αλεβήδες ήταν πάντοτε παραδοσιακά κεμαλικοί, εν τούτοις είναι καταδιωκόμενοι στην Τουρκία με την εξής έννοια. Το Λαϊκό Κράτος τους θεωρεί μουσουλμάνους (ενώ οι ίδιοι μισούν τον ισλαμισμό) και τους απαγορεύει να γράφουν στις ταυτότητές τους ως θρήσκευμα το «αλεβής». Τους αναγκάζει να γράφουν «μουσουλμάνος» και οι αλεβήδες έχουν προβεί εδώ και μεγάλο χρονικό διάστημα σε ευρεία συλλογή υπογραφών για την αλλαγή του νόμου, ώστε να έχουν τη δυνατότητα να αναφέρεται στις ταυτότητές τους, αυτή τους η ιδιαιτερότητα και συγχρόνως ζητούν να θεωρηθούν ως ξεχωριστή μειονότητα, όπως οι Ρωμιοί, οι Εβραίοι, οι Αρμένιδες και οι προτεστάντες ευαγγελικοί.

Οι Αλεβί πιστεύουν στην τριαδικότητα της θείας υπόστασης που θεωρείται, όπως ακριβώς και στο ορθόδοξο δόγμα, ταυτόχρονα διαιρητή σε Πατέρα (Αλλάχ), Υιό (Μωάμεθ) και Άγιο Πνεύμα (Άλι), αλλά συνάμα ομοούσια, αδιάσπαστη και αδιαπέραστη, μολονότι υπάρχουν ορισμένα παρακλάδια του αλεβιτισμού που θεωρούν τον Αλί ανώτερο ακόμη και του προφήτη. Πρωταρχική αρχή το αλεβητισμού είναι η ομολογία πίστεως “Allah, Mohamed, Ali, uku bidir, biri uktur”, δηλ “Αλλάχ, Μωάμεθ, Αλί τα τρία είναι είναι και το ένα υπάρχει μέσα και στα τρία”.

Θεωρούν ότι ο άνθρωπος δημιουργήθηκε “κατ’ εικόνα και ομοίωσιν του Θεού”, λόγος που δικαιολογεί και την ύπαρξη μιας υποτυπώδους αγιογραφικής παραγωγής (καλλιγραφήματα σε καθρέφτες), στην οποία κυρίως στη δυτική και

¹¹⁶² Μυστακίδου, Λ., “Οι Αλεβήδες στη Σύγχρονη Τουρκία”, Αθήνα (1997), σ. 120-242, Minority Rights Group International, A quest for Equality, Minorities in Turkey, December 2007, Βλ. παράρτημα Β1 & Β11, Library of Congress, Federal Research Division, Country Profile: Turkey, August 2008, σ. 10, www.clubspathfinder.gr/kynaigeiros2/297284, www.makthes.gr/index.php?name=news&file=article&sid=28373

ανατολική Θράκη συγκαταλέγονται και οι μορφές της Παναγίας και του Αγίου Γεωργίου. Όπως είναι γνωστό, για το σύνολο του Ισλάμ η απεικόνιση του προφήτη προσβάλλει θανάσιμα την ιερότητα του προσώπου και τιμωρείται με θάνατο από τον ισλαμικό νόμο της σαρία(sharia).

Είναι οργανωμένη σε πολυδαίδαλα και αλληλοϋποστηριζόμενα μοναστικά τάγματα που λειτουργούν ως χώροι περισυλλογής και ψυχικής εξύψωσης του ανθρώπου (teke). Επιδιώκουν τη μετουσίωση του ανθρώπου με το θείο προκειμένου να γίνουν τέλειοι άνθρωποι (Eren). Παράλληλα δε, ο εξαιρετικά κοινοτικός χαρακτήρας του δόγματος που επιβάλλεται μέσω της ιερότερης των τελετών (μυστήριο της ένωσης ayin-i-cem) και ιδίως η επιλογή ενός πνευματικού συντρόφου-αδελφού-πνευματικού καθοδηγητή (μουσαχιμπ) μας παραπέμπουν στο πνεύμα της κοινοκτημοσύνης των πρώτων χριστιανικών κοινοτήτων που ακριβώς ο ορθόδοξος μοναχισμός ετάχθη να προφυλάξει από την κοσμικότητα.

Αποδέχονται την αρχή της μετεμψύχωσης ως απαραίτητη μάλιστα προϋπόθεση προκειμένου το άτομο-μέσω 4 διαδοχικών αναβαθμών- να φτάσει στο επίπεδο της τελειότητας (Hakikat) του Ερέν. Δηλ. αποδέχονται το σύνολο της πλατωνικής ελληνιστικής φιλοσοφίας, ενώ ασφαλώς δεν είναι τυχαίο ότι ο Σωκράτης και ο Πλάτων κατέχουν τη θέση Αγίου στο αλεβητικό εορτολόγιο. Αξιοσημείωτη δε είναι και η τιμή που αποδίδεται στους δώδεκα πρώτους ιμάμηδες κατ' αντιστοιχία με την ορθόδοξη τιμή στους δώδεκα αποστόλους που, σημειωτέον, μετά την εκδίωξή τους από τα Ιεροσόλυμα βρήκαν καταφύγιο στην Αντιόχεια μεταγενέστερο κέντρο άνθισης του Αλεβιτισμού.

Οι Τούρκοι, όπως και το σύνολο του σουνιτικού ισλάμ, προσεύχονται στα αραβικά, κάτι που δεν ισχύει για τους Αλεβί, οι οποίοι προσεύχονται στα τουρκικά, ενώ εξαιτίας της ιερότητας, που έχει για αυτούς η εργασία καμία αλεβητική λειτουργία δεν τελείται την ημέρα αλλά τη νύχτα. Άλλωστε το γεγονός ότι στους Αλεβί δεν υπάρχει καμία αναφορά στην τήρηση της προσευχής της Παρασκευής, των 5 ημερήσιων προσευχών (salat) και της νηστείας του Ραμαζανιού είναι απολύτως επιβεβαιωτικό της άποψης του Gokalp ότι: «Οι Αλεβί

αποτελούν μια πλήρη και διακριτή θρησκευτική κοινότητα και όχι ένα από τα δόγματα που προέκυψαν από τη διδασκαλία του Μωμάμεθ».

Η εξέταση, όμως, του ζητήματος των αλεβήδων από τη θρησκευτική και μόνο άποψη είναι λανθασμένη. Το μεγαλύτερο μέρος του αποτελεί ένα σοβαρό και τεράστιο κοινωνικό γεγονός της ιστορίας, τελείως ανεξάρτητο και αποκομμένο από κάθε ρεύμα και κίνημα μέσα στον κόσμο του ισλάμ, αμέτοχο από κάθε πλευρά στα δρώμενα και τις διάφορες εξελίξεις μέσα και έξω από τα όριά του. Ο αλεβισμός – μπεκτασισμός δεν έχει θέση μέσα στο ισλάμ. Ούτε και το ισλάμ χωράει μέσα στον αλεβιτισμό. Είναι ξένο σώμα και θα παραμείνει ως τέτοιο εσαεί. Οι αλεβήδες δεν είναι μουσουλμάνοι. Ο αλεβιτισμός της Μ. Ασίας είναι τρόπος και στάση ζωής. Είναι καθαρά ζήτημα κουλτούρας και πολιτισμού. Αποτελεί καυτό θέμα ταυτότητας και προσδιορισμού. Περισσότερο από το να είναι θρησκευτικό ή φυλετικό, είναι κοινωνικό κίνημα με αυξανόμενη δυναμική. Μία φιλοσοφία και συνειδητή επιλογή τρόπου ζωής.

Οι αλεβήδες κρατούνται μόνιμα σε απόσταση, περιθωριοποιημένοι, οικονομικά εξαθλιωμένοι, καταπιεσμένοι, μακριά από δυνατότητες μόρφωσης, απογυμνωμένοι τέλεια από κάθε νόμιμο δικαίωμα, που αναγνωρίζεται διεθνώς σε εθνότητες και κοινότητες. Οι όποιες εγγυήσεις τους είχαν δοθεί το 1920 από τον Μουσταφά Κεμάλ, πετάχτηκαν στον κάλαθο των αχρήστων. Η κατάσταση τους δε βελτιώθηκε καθόλου. Η μετακεμαλική Τουρκία τους ανάγκασε να εγκαταλείψουν τις πατρογονικές τους εστίες στην Μ. Ασία και να μεταναστεύσουν στις μεγάλες πόλεις του εσωτερικού (Κων/πολη, Σμύρνη, Αττάλεια, Άδανα κλπ) αλλά και στη δυτική Ευρώπη. Οι ίδιοι γνωρίζουν καλά τη σχέση τους με τον ελληνισμό και πολύ συχνά χρησιμοποιούν την παρακάτω φράση «Rum ve alevi halklari birdir» (=Ο Ελληνικός λαός και οι αλεβήδες είμαστε ένα) και τη χρησιμοποιούν σε κάθε ευκαιρία.

Η εφ. “Zaman” (30.11.08) αναφέρει ότι οι εκπρόσωποι των Ντεντέδων, στο πολιτιστικό κέντρο “ΧΑΤΖΗ ΜΠΕΚΤΑΣ ΒΕΛΗ”, αποφάσισαν να απορρίψουν την πρόταση του τουρκικού κράτους, λέγοντας μάλιστα ότι η μισθοδοσία των Ντεντέδων είναι προδοσία κατά των Αλεβητών. Ειδικότερα ο πνευματικός τους

αρχηγός Βελιγιεντίν Ουλούσοϊ, δήλωσε: «Το κράτος καλά θα κάνει να μας αναγνωρίσει ως ισότιμους με τους Σουνίτες. Με τη μισθοδοσία, προσπαθούν να κάνουν τους Ντεντέδες όργανα του τουρκικού κράτους Το τουρκικό κράτος θέλει να ιδρύσει ένα δικό του και απόλυτα ελεγχόμενο αλεβιτισμό.»

Άλλοι ηγέτες των Αλεβητών, όπως οι Ερτζάν Γεκτομέζ και Χουσεΐν Χαλφέ, δήλωσαν ότι το τουρκικό κράτος δεν πρέπει να αναμειγνύεται στα εσωτερικά των Αλεβητών και ότι οι προθέσεις του δεν είναι αγνές. Δεν μπορούν να σβήσουν τη φωνή των Αλεβητών με τα λεφτά και τους μισθούς. Επίσης ζητούν να αναγνωριστούν ως επίσημοι χώροι λατρείας τα Τζεμ Εβί.

Παρατηρούμε ότι το τουρκικό κράτος τα “βρίσκει σκούρα” με τους Αλεβίτες και ιδιαίτερα με αυτούς που ζουν σε ευρωπαϊκές χώρες και δεν φοβούνται το τουρκικό παρακράτος. Μάλιστα πολλοί από αυτούς όχι μόνο δεν δέχονται τη θέση του τουρκικού κράτους ότι ο Αλεβιτισμός είναι μια...κουλτούρα, αλλά επιπλέον θεωρούν ότι ο αλεβισμός είναι έξω από τα όρια του ισλάμ και επιδιώκει να μετατρέψει το ζήτημα σε διεθνές και να προκαλέσει την παρέμβαση από το εξωτερικό (οργανώσεων ανθρωπίνων διακιωμάτων κλπ). Η θέση αυτή τρομοκρατεί την Τουρκία η οποία καταβάλλει απεγνωσμένες προσπάθειες να “καπακώσει” το Αλεβιτικό “καζάνι”, που βράζει στην Τουρκία.

Εξάλλου, έτσι εξηγείται η επίσκεψη του Τούρκου προξένου Μουσταφά Σαρνίτς σε Αλεβιτικό πανηγύρι, στην περιοχή της Ρούσας, στην ελληνική Θράκη. Πριν καλά – καλά δει την πλατεία της Κομοτηνής και καταλάβει που βρίσκεται ο ορίζοντας, έτρεξε στα ορεινά του Έβρου για να προλάβει νέες εκρήξεις του Αλεβιτικού “καζανιού” της ελληνικής Θράκης.

Επίσης θα αναφέρω ένα περιστατικό, που διάβασα στον τουρκικό τύπο πρόσφατα. Γράφεται, λοιπόν, ότι ο Πρωθυπουργός της Τουρκίας Ερντογάν παρέστη σε δείπνο στην Κωνσταντινούπολη, με την ευκαιρία της νηστείας των Αλεβιτών, που διανύουν τον μήνα Μουχαρρέμ, ο οποίος θεωρείται ιερός για τη θρησκεία τους.

Ο Ερντογάν, κατά την ομιλία του, τόνισε ότι βρίσκονται σε ίση απόσταση με όλες τις ομάδες των θρησκευτικών πεποιθήσεων και ότι καταβάλλουν

προσπάθειες για τον εκδημοκρατισμό. Στο πλαίσιο αυτό, αναφέρθηκε και στην τελευταία απόφαση για την μετά θάνατον απονομή της τουρκικής ιθαγένειας στο γνωστό ποιητή Ναζίμ Χικμέτ.

Στο γεύμα αυτό παρέστησαν ο Πρωθυπουργός Ερντογάν, η σύζυγός του, οι Υπουργοί Επικρατείας Γιαζιτζιόγλου και Σιμσέκ, ο Υπουργός Εσωτερικών, ο Υπουργός Πολιτισμού και Τουρισμού, ο αντιπρόεδρος της κυβέρνησης Ακσού, ο επικεφαλής της Δ/σης Θρησκευτικών Υποθέσεων Μπαρντάκογλου, ο Πατριάρχης “Φαναρίου” – όπως αναφέρεται – Βαρθολομαίος, ο Νομάρχης Κων/πολης, ο Δήμαρχος Κων/πολης, ο Πρόεδρος του Ιδρύματος Τζεμ [των Αλεβιτών] Ντογάν, ο Πρόεδρος του Ανώτατου Ραδιοτηλεοπτικού Συμβουλίου και συνολικά πάνω από 2.000 προσκεκλημένοι. Ενώ παρατηρήθηκε ότι δεν παρέστη κανείς από την Ομοσπονδία Αλεβιτών – Μπεκτασίδων.

Ακόμη, παρατηρήθηκε πως, ενώ ο Πρωθυπουργός Ερντογάν ανέβαινε στο βήμα για να μιλήσει, χειροκροτούσαν μόνο οι μισοί εκ των προσκεκλημένων. Κατά την ομιλία του, λοιπόν, τόνισε τα εξής: *«Όλοι μας θα ζήσουμε ελεύθερα ως πολίτες αυτής της χώρας, σε ένα δημοκρατικό, κοσμικό κοινωνικό κράτος δικαίου. Σε αυτή τη χώρα δεν είμαστε επισκέπτες. Όλοι είμαστε ιδιοκτήτες. Ως κυβέρνηση, βρισκόμαστε σε ίση απόσταση με τον καθένα από τα 70 εκ. των συμπολιτών μας. Δεν κάναμε ποτέ διακρίσεις και διαχωρισμό. Είπαμε ότι πρώτη σημασία για εμάς έχει ο άνθρωπος, όποια και αν είναι η καταγωγή, η προέλευση και η πίστη του. Κατά το παρελθόν, ζήσαμε μεγάλους πόνους. Οι πικρίες που βιώθηκαν στη Σεβάστεια, στο Μπάσμπαγλαρ και όπου αλλού, είναι πικρίες όλων μας. Στα βιβλία θρησκείας και ηθικής έχουν αφιερωθεί 32 σελίδες στον Αλεβιτισμό. Αν υπάρχουν κάποια πράγματα που πρέπει να συζητηθούν, αν υπάρχουν κάποια λάθη που πρέπει να διορθωθούν, από πλευράς μας δεν υπάρχει κανένα πρόβλημα».*

Σαν σχόλιο σε αυτό το παράδειγμα θα προβάλω την απαισιοδοξία μου, παρά τα λόγια του Πρωθυπουργού της Τουρκίας, περί του Αλεβισμού στη γειτονική μας Τουρκία. Τα παραπάνω στοιχεία, αποδεικνύουν ότι, παρά τις “καλοπροαίρετες” δηλώσεις του, τα παρακλάδια του κράτους και του παρακράτους θα προσπαθήσουν να συγκρατήσουν στην αφάνεια το ζήτημα

αυτό. Ήδη στην εποχή μας τα εσωτερικά και εξωτερικά προβλήματα της Τουρκίας, δεν της επιτρέπουν να ανοίξει και αυτόν τον "φάκελο".

ΑΛΕΒΗΔΕΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ¹¹⁶³

Ο γνωστός καθηγητής Δημήτρης Κιτσίκης¹¹⁶⁴ σε συνέντευξή του στους Άρη Μωραίτη και Γιώργο Αλεξάνδρου στο περιοδικό "Τότε" (τεύχος 39, Χειμώνας 1992), υποστήριξε ότι «οι Αλεβήδες είναι είκοσι εκατομμύρια δυνάμει σύμμαχοι της Ελλάδας, μέσα στην Τουρκία». Ασφαλώς, αυτή είναι μια ακραία θεώρηση των πραγμάτων. Αναμφισβήτητα οι Αλεβήδες μπορεί να δανείστηκαν κάποια ελληνορθόδοξα στοιχεία στις διάφορες τελετές τους, κάτι πολύ φυσικό, άλλωστε, που οφείλεται στην κοινή συμβίωση τόσων λαών στα εδάφη της Μ. Ασίας.

Ο Γιώργος Αλεξάνδρου σε άρθρο του που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό "Παράδοση" (Τεύχος 1, Ιαν-Μαρτ 1992), αναφερόμενος στους Αλεβήδες γράφει: «Οι πρακτικές τους υπήρξαν βασικά ελληνοπρεπείς. Αυτές ακριβώς οι πρακτικές θεωρήθηκαν ένα σκάνδαλο για το Ορθόδοξο (Σουννιτικό) Ισλάμ, το οποίο ουσιαστικά βλέπει τους Αλεβήδες ούτε καν ως Ισλαμική Αίρεση, αλλά κυρίως σαν έναν παγανίζοντα, φιλοχριστιανικό συγκρητισμό. Έτσι, στους Αλεβήδες βλέπουμε:

- α. Ναοί τους είναι τα τζεμ, χώροι μυστικοί εκ των πραγμάτων, οι οποίοι μοιάζουν με εκκλησίες ορθόδοξες χωρίς σταυρό. Σε κάποιους από αυτούς, ειδικά στη δική μας Θράκη, υπάρχουν αφιερώματα ή και εικόνες της Παναγίας και του Αι-Γιώργη.
- β. Η πίστη τους τείνει στη θεϊκότητα του προσώπου του Αλή. Ουσιαστικά ορισμένα τάγματα αναφέρονται σ' ένα ισλαμικό τριαδικό Θεό που αποτελείται από τον Αλλάχ-Θεό, το Μωάμεθ και τον Αλή.

¹¹⁶³ Κιτσίκης Δ., "Η σημασία του Μπεκτασισμού-Αλεβισμού για τον Ελληνισμό", σ. 45-50 & 81-100.
και Βλ. παραρτήματα Β1 & Β11.

¹¹⁶⁴ Μυστακίδου, Λ., "Οι Αλεβήδες στη Σύγχρονη Τουρκία", Αθήνα (1997), σ. 241,242.

- γ. Σε θρησκευτικές λειτουργίες, τα τζεμ αγινλαρι, πίνουν κρασί και ρακί. Μέγα σκάνδαλο για κάθε ισλαμιστή Σουννίτη ή Σίίτη.
- δ. Παραδέχονται το μοναχισμό. Είναι οργανωμένοι μάλιστα σε μοναχικά τάγματα. Τα μοναστήρια τους, σε απόλυτη αντιστοιχία με τα ορθόδοξα, είναι χώροι περισυλλογής, άσκησης και αγνείας. Ονομάζονται δε τεκκέδες.
- ε. Απεικονίζουν τον Αλή και τους Αγίους τους. Η πράξη τους αυτή αποτελεί σκάνδαλο για κάθε πιστό του ισλάμ.
- στ. Δέχονται τη μετεμψύχωση και μάλιστα μ' έναν τρόπο που θυμίζει τις απόψεις των ελληνιστικών μεταφυσικών σχολών.
- ζ. Οι γυναίκες δε φορούν φερετζέ και κινούνται πολύ περισσότερο ελεύθερα απ' ό,τι οι άνδρες.
- η. Τιμούν τους δώδεκα ιμάμηδες, κατά τη χριστιανική τιμή προς τους δώδεκα Αποστόλους.
- θ. Δέχονται ότι ο Αλή ανελήφθη εις τους ουραμούς.
- ι. Οι τελετάρχες τους φορούν άμφια.

Στη συνέχεια του άρθρου του ο Αλεξάνδρου ισχυρίζεται: «Πιθανόν λοιπόν η έκδηλα ελληνική καταγωγή των τελετών των Αλεβήδων να είναι και ο λόγος που πρώτα οι οθωμανοί και ύστερα το κεμαλικό και μετακεμαλικό τουρκικό καθεστώς τις εξεδίωξε απηνώς».

Βέβαια, το θέμα αυτό θα κληθούν να το ερευνήσουν εξειδικευμένοι ιστορικοί, για να λυθούν όλες οι απορίες που υφίστανται τη στιγμή αυτή.

\

ΑΛΕΒΙΤΕΣ: 30% ΤΟΥ ΤΟΥΡΚΙΚΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ¹¹⁶⁵

Ο δρόμος της Τουρκίας, προς την Ε.Ε. την έφερε αντιμέτωπη με την ανεξιθρησκεία και ταυτοχρόνως έφερε στην επιφάνεια μια ισχυρή μειονότητα μουσουλμάνων, τους αλεβίτες, που επί αιώνες ζούσαν κρυφά, όπως γράφει το αμερικανικό περιοδικό «Time».

Σιγά - σιγά, όμως, τώρα εκδηλώνονται, και στην εργατική συνοικία του Οκμείντανί, στην Πόλη, εμφανίζονται και οι πρώτοι λατρευτικοί χώροι των αλεβιτών. Με την πρώτη ματιά αντιλαμβάνεται κανείς τις μεγάλες διαφορές που έχουν οι αλεβίτες μουσουλμάνοι από τους αυστηρούς σουννίτες, που αποτελούν και την κυβερνώσα πλειοψηφία. Οι γυναίκες φορούν τις παραδοσιακές μουσουλμανικές μαντήλες μόνο στον λατρευτικό τους χώρο. Νεαροί και νεαρές φλερτάρουν ελεύθερα και όταν αρχίζει η λειτουργία τίποτα δεν θυμίζει το λατρευτικό των σουννιτών. Δεν υπάρχει ιμάμης, που να καλεί τους πιστούς στο τζαμί. Διαβάζονται προσευχές και ψάλλονται ύμνοι από τους παρευρισκομένους. Στη λειτουργία παρίστανται άνδρες και γυναίκες.

Οι αλεβίτες είναι μουσουλμάνοι, αλλά το δόγμα τους είναι πολύ προοδευτικό, γράφει το «Time». Υποστηρίζουν τα δικαιώματα των ομοφυλοφίλων, τις ίσες ευκαιρίες για τις γυναίκες και είναι ειρηνιστές. Δεν πιστεύουν στην Κόλαση ούτε στον Παράδεισο. Δεν κοιτάνε στη Μέκκα όταν προσεύχονται. Ο Θεός είναι στους ανθρώπους, όχι στα βουνά ούτε στις πέτρες, συνηθίζουν να λένε. Στην αντιπαράθεση του κοσμικού κράτους της Τουρκίας με το πολιτικό Ισλάμ, αντιπροτείνουν τρίτο δρόμο. Έναν βασισμένο στην πίστη ανθρωπισμό, αρκετά μεγάλο, ώστε να ενσωματώνει την ευλάβεια και τον νεωτερισμό. Αναλόγως με το ποιος μετράει τους αλεβίτες, το ποσοστό τους κυμαίνεται μεταξύ 15% και 30% του τουρκικού πληθυσμού. Οπότε προκαλεί σύγχυση το γεγονός ότι το κυβερνών Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΚΔΑ) δεν τους αναγνωρίζει ως χωριστή πίστη.

¹¹⁶⁵ Βλ. παράρτημα Β1 & Β11, Εφ.: "Ελευθεροτυπία", (10.7.08), άρθρο του Θεόδωρου Κανέλλου.

Οι αλεβίτες είναι εξοργισμένοι και με αυτό που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί η μεγαλύτερη ειρωνεία της κοσμικής Τουρκίας, την Υπηρεσία Θρησκευμάτων της χώρας, μια γραφειοκρατική δομή με προϋπολογισμό δισεκατομμυρίων δολαρίων και 88.500 υπαλλήλους, που διαχειρίζεται ιδρύματα, τεμένη, εκκλησίες και συναγωγές και που αρνείται να πιστοποιήσει τους λατρευτικούς χώρους των αλεβιτών. Ο επικεφαλής της Αλί Μπαρτάκογλου λέει ότι κάτι τέτοιο θα ήταν αιρετική πράξη. Ο βουλευτής του ΚΔΑ Μουσταφά Οζμπαϊράκ λέει ότι τυχόν χρηματοδότηση των αλεβιτών θα ήταν σαν χρηματοδότηση σατανιστών.

Η αποστροφή των σουνιτικών αρχών της Τουρκίας προς τους αλεβίτες εξηγεί γιατί αυτοί τιμούν τον ιδρυτή του κοσμικού κράτους της χώρας Κεμάλ Ατατούρκ. Γιατί ο χωρισμός της θρησκείας από το κράτος που έκανε ο Κεμάλ έδωσε στους αλεβίτες ελευθερία από το καθεστώς διακρίσεων που δοκίμαζαν. Αλλά αυτή ελευθερία διαβρώθηκε με το πέρασμα του χρόνου και των κυβερνήσεων.

Επί χρόνια η απάντηση των αλεβιτών στις διώξεις ήταν η λατρεία σε μυστικούς τόπους και η προσπάθεια να φαίνονται σαν σουνίτες. Η πολιτική απελευθέρωση που συνόδευσε τις προσπάθειες της Τουρκίας να ενταχθεί στην Ε.Ε. έδωσε σε πολλούς αλεβίτες την ευκαιρία να επιστρέψουν από την αφάνεια. Στο τέμενος του Καρατσαχμέτ Σουλτάν, στην ασιατική πλευρά του Βοσπόρου, εθελοντές διδάσκουν αλεβιτική μουσική και χορό, ενώ πολλοί δικηγόροι μάχονται για τα δικαιώματα των αλεβιτών στα δικαστήρια. Πέρυσι αλεβίτης πατέρας προσέφυγε στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων εναντίον της κυβέρνησης και κέρδισε απόφαση, που λέει ότι τα μαθήματα στα σχολεία, που γίνονται με βάση σουνιτικά κριτήρια «δεν μπορεί να θεωρηθούν ότι εκπληρώνουν τα κριτήρια της αντικειμενικότητας και του πλουραλισμού». Η απόφαση επέκρινε την έλλειψη πληροφόρησης για τις πεποιθήσεις, τις τελετουργίες και τις μορφές προσευχής των αλεβιτών και ζήτησε να γίνουν όλα αυτά. Η κυβέρνηση ως τώρα έχει αρνηθεί να αλλάξει την ύλη.

Οι αλεβίτες πιστεύουν ότι θα δικαιωθούν. «Εμείς, πριν από 750 χρόνια, λύσαμε το θέμα αν το ισλάμ μπορούσε να είναι ανεκτικό. Τώρα είναι η ώρα της υπόλοιπης Τουρκίας να ενημερωθεί», λένε.

Ο ΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΕΙ ΣΤΕΝΑ ΤΟΥΣ ΑΛΕΒΙΤΕΣ¹¹⁶⁶

Σε εκθέσεις που συνέταξε το 2004 ο ταγματάρχης πληροφοριών Ζεκέρια Όζτουρκ (Zekerya Öztürk), αναφέρεται μεταξύ άλλων ότι στην Τουρκία υπάρχουν 80 διαφορετικές ομάδες αλεβιτών. Στις εκθέσεις αναφέρεται ότι η πλειοψηφία των αλεβιτών είναι πιστοί στο τουρκικό κράτος, ενώ κάποιες από τις ομάδες γίνονται προσπάθειες από οργανώσεις του εσωτερικού και του εξωτερικού να στραφούν σε διασπαστικές ιδεολογίες. Τέλος, υπάρχουν λεπτομερείς πληροφορίες για τη δράση γερμανικών συλλόγων και χριστιανικών ιεραποστολικών προτεσταντικών οργανώσεων που αποσκοπούν στον προσηλυτισμό των αλεβιτών.

Στην έκθεση, που αναγράφεται ότι, σύμφωνα με τα μέλη των ιεραποστολών, ο αλεβιτισμός είναι «μια θρησκεία κατ' όνομα μουσουλμανική και στην ουσία προτεσταντική», αναφέρονται και τα εξής:

«Η λαθραία προτεσταντική εκκλησία που βρίσκεται στη γειτονιά Μουσταφά Κεμάλ (πρώην 1^{ης} Μαΐου) της συνοικίας Ουμράνιγιε (Ümraniye), ασχολείται σοβαρά με τον αλεβιτισμό και έρχεται σε επαφή με το αλεβιτικό στοιχείο της περιοχής. Οι ξένες ιεραποστολές χρησιμοποιούν άλλα επιχειρήματα στις περιοχές και τις γειτονίες που κατοικούνται από Κούρδους και διαφορετικά στις περιοχές που κατοικούνται από αλεβίτες. Στις κουρδικές περιοχές μοιράζουν δωρεάν το ευαγγέλιο που είναι γραμμένο στα κουρδικά. Στη συνοικία Γκαζί (Gazi Mahallesi) οι γερμανικοί σύλλογοι δείχνουν ενδιαφέρον στους Αλεβί και την περίοδο αυτή οργανώνουν αλεβίτες συμπατριώτες μας».

¹¹⁶⁶ http://www.bugun.com.tr/haber_detay.asp?haberID=36151 (16.8.08).

Σε μια από τις εκθέσεις γίνεται εκτενής αναφορά στους σίτες Τζαφερί (Cafeeri, πιστεύουν στους 12 ιμάμηδες, κατ' αναλογία με τους 12 αποστόλους) που ζουν στην Τουρκία, οι οποίοι διαθέτουν 115 τεμμένα στους νομούς: Κωνσταντινούπολης, Νικομήδειας (İzmit) Άγκυρας, Γιάλοβας, Προύσας, Μαγνησίας (Manisa), Καρς και Ίγντιρ.

Σε περίπτωση που το τουρκικό κράτος δεν περιορίσει τη δράση των ξένων ιεραποστολών είναι πιθανόν τις επόμενες δεκαετίες το 30% του πληθυσμού της Τουρκίας να εκχριστιανιστεί.

ΚΟΣΜΙΚΗ Η ΙΣΛΑΜΙΚΗ ΤΟΥΡΚΙΑ¹¹⁶⁷;

Πάγια και αμετακίνητη θέση όλων των τουρκικών κυβερνήσεων από την εποχή της ίδρυσης της Τουρκικής Δημοκρατίας είναι ότι το κράτος που προήλθε από τη διάλυση της οθωμανικής αυτοκρατορίας αποτελεί ή πρέπει να αποτελέσει μια ενιαία εθνολογική οντότητα ανταποκρινόμενη στο πρότυπο του έθνους κράτους όπως αυτό παγιώθηκε στην Ευρώπη του δευτέρου μισού του 19^{ου} αιώνα. Η εθνολογική πολυμορφία της σύγχρονης Τουρκίας, ως κληρονόμου της πολυεθνικής οθωμανικής αυτοκρατορίας, αποτελεί ένα σύνθετο πρόβλημα που περιπλέκεται ακόμη περισσότερο από την ύπαρξη πλειάδας εθνοτικών ομάδων και θρησκευτικών και γλωσσικών μειονοτήτων. Πολλές πληθυσμιακές ομάδες αυτοπροσδιορίζονται απέναντι στις άλλες βάσει του θρησκευτικού δόγματος ή του γλωσσικού ιδιώματος ή ακόμη της γεωγραφικής προέλευσης. Αυτός βέβαια ο αυτοπροσδιορισμός δεν αντιστρατεύεται πάντοτε την πεποίθηση της κοινής τουρκικής εθνικής συνείδησης.

Το τουρκικό κεμαλικό καθεστώς, με αξιοσημείωτη συνέπεια, συνέχεια και μεθοδικότητα κατόρθωσε να περιορίσει το πρόβλημα της πολυμορφίας των εθνοτικών ομάδων με την επιτυχή αφομοίωση ή εκδίωξη ή εξολόθρευσή των, με τη χρησιμοποίηση όλων των μεθόδων, βίαιων και μη. Η μοναδική εθνοτική ομάδα που συνεχίζει να αντιστέκεται είναι αυτή των Κούρδων. Η αντίδραση της κουρδικής εθνότητας περιορίζεται από το φυλετικό πολυκερματισμό της και τις εμφύλιες διαμάχες και έριδες που χαρακτηρίζουν τον ανεξάρτητο χαρακτήρα του Κούρδου.

Υπάρχει συναίσθηση της κοινής κουρδικής ταυτότητας, σημαντικό μέρος των Κούρδων έχει αποδεχτεί, μόνιμα ή προσωρινά, συνειδητά ή επιφανειακά την

¹¹⁶⁷ Eurasia Net, "Turkey: Court ruling represents "the end of the beginning" of secular-islamic tension", 31 July 2008, Agla Gol, "Back to the future: Moderate Islam vs. Official Secularism in Turkey" Department of International Politics, Aberystwyth University, Wales, UK, Mert Nuray, "Turkiye Islamciligina Tarihsel Bir Bakis (A Historical View of Turkish Islamism)" in Tanil Bora & Murat Gultekingil Islamcilik Istanbul: Iletisim Yayinlari, 2005, www.saadet.org.tr

συνύπαρξη των δύο λαών, κάτω από τη ταυτότητα του Τούρκου πολίτη κουρδικής καταγωγής. Η ωμή βία του κεμαλικού καθεστώτος σε συνδυασμό με τις διεθνείς συγκυρίες, την κοινή θρησκεία Τούρκων και Κούρδων, και τις εσωτερικές αντιπαλότητες μεταξύ των τελευταίων, υπήρξαν παράγοντες που εμπόδισαν την επιτυχή πραγματοποίηση του ονείρου της δημιουργίας κουρδικής κρατικής οντότητας.

Η σημερινή κατάσταση στη περιοχή του βορείου Ιράκ έχει δημιουργήσει νέα δεδομένα τα οποία πιθανόν να οδηγήσουν σε αύξηση των διεκδικήσεων των Κούρδων για περιορισμένη αυτονομία στα πλαίσια της Τουρκικής Δημοκρατίας μέχρι του σημείου ένταξης τους σε τυχόν ανεξάρτητο κουρδικό κράτος ή άλλης μορφής οντότητα που πιθανόν να δημιουργηθεί, γεγονός με τεράστιες συνέπειες για την περιοχή.

Επίσης το νέο διεθνές περιβάλλον και η υποψηφιότητα της Τουρκίας προς ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση περιορίζουν τις δυνατότητες του καθεστώτος να προβεί στις γνωστές και δοκιμασμένες, με προσωρινή επιτυχία, βίαιες λύσεις. Το ερώτημα που τίθεται σήμερα είναι εάν η νέα ισλαμική κυβέρνηση του Ταγίπ Ερντογάν θα επιδείξει μεγαλύτερη ευκαμψία και προσαρμοστικότητα από την τουρκική στρατογραφειοκρατία και θα επιτύχει, εκμεταλλευόμενη και την κοινή θρησκεία, την ομαλή συμβίωση των δύο λαών σε μια εκκοσμικευμένη δυτικού τύπου ισλαμική δημοκρατία ή εάν το αίσθημα της συλλογικής ελευθερίας και κυριαρχίας των Κούρδων θα οδηγήσει στη δημιουργία ενός κουρδικού κράτους. Η ιστορία φαίνεται διαχρονικά να προτιμά τις ριζικές και δυναμικές λύσεις από τις ευαίσθητες ισορροπίες.

Οι υπόλοιπες και υπό συρρίκνωση εθνοτικές μειονότητες, με ελάχιστες σήμερα δυνατότητες επιρροής και αντίδρασης, θα συνεχίσουν την πορεία αποδυνάμωσής τους προσδοκώντας την μετατροπή της Τουρκίας σε μια σύγχρονη πλουραλιστική δημοκρατία, μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης για να απολαύσουν την ισότιμη συμμετοχή τους στην πολιτική, οικονομική και κοινωνική ζωή της χώρας. Μέχρι να συμβεί αυτό- εάν ποτέ συμβεί- θα αποβλέπουν στην απόσπαση της προσοχής των διεθνών οργανισμών ή των μεγάλων δυνάμεων ή

«προστάτιδων» δυνάμεων για να εξασφαλίσουν μια αξιοπρεπή πρόσκαιρη επιβίωση μέχρι την τελική αφομοίωση ή εξαφάνισή τους ή έλευση καλύτερων ημερών.

Μάλιστα, είναι πιθανόν η επιτυχία (ή ακόμη και η πιθανότητα) δημιουργίας ανεξάρτητου κουρδικού κράτους, να αποτελέσει την αιτία και αφορμή της επιτάχυνσης της διαδικασίας αφομοίωσης-εξαφάνισής των και μάλιστα με βίαιες μεθόδους, ως μια φυσική αντίδραση του πληγωμένου καθεστώτος, όπως είχε στο παρελθόν συμβεί στις περιπτώσεις αποδυνάμωσης και συρρίκνωσης της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Λιγότερο πιθανή θεωρώ την περίπτωση της ενθάρρυνσης όλων αυτών των εθνοτήτων (ιδιαίτερα των αραβόφωνων, Γεωργιανών και Αρμενίων) για να επιδιώξουν και αυτοί με τη σειρά τους αυξημένα δικαιώματα, προσπαθώντας να εκμεταλλευθούν τυχόν αποδυνάμωση του τουρκικού κράτους και υποκινούμενοι από τα αλυτρωτικά αισθήματα και με την υποστήριξη των, με τα σημερινά δεδομένα, ανίσχυρων εθνικών πατρίδων των.

Ο ισλαμισμός είναι αναμφισβήτητα η συντριπτικά κυρίαρχουσα θρησκεία της Τουρκίας. Το ισχύον Σύνταγμα (1982) διακηρύσσει επίσημα την ανεξίθρησκεία, η συντριπτική πλειονότητα του πληθυσμού (98% τουλάχιστον) αυτοχαρακτηρίζεται ως μουσουλμανική. Το έντονο αυτό συναίσθημα της ένταξης στην ισλαμική θρησκεία που ορισμένες φορές φαίνεται να επικρατεί ακόμη και επί του εθνοτικού χαρακτηρισμού ως «Τούρκου» αποτελεί κληροδότημα της οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Οι δύο μεγάλες θρησκευτικές ομάδες που εμφανίζονται στην Τουρκία, οι Σουννίτες και οι Aleviς, παρά τις θρησκευτικές διαφορές τους εμφανίζονται γενικά μετριοπαθείς στην ιδεολογία τους και δεν υπάρχουν ουσιαστικά εμπόδια στη μεταξύ τους προσέγγιση και συνεργασία. Ήδη, από αιώνες και παρά τις διαφορές και τις διώξεις που το κυρίαρχο ρεύμα του Σουννιτισμού επέβαλε επί του Αλεβιτισμού (Alevism) την εποχή της οθωμανικής αυτοκρατορίας, τα δύο δόγματα συμπορεύθηκαν στον χώρο της Μ. Ασίας.

Σήμερα εκτιμάται ότι η διαφοροποίηση μεταξύ αυτών των δύο θρησκευτικών δογμάτων έχει περισσότερο να κάνει με κοινωνικοπολιτικές διαφορές κινούμενες στον άξονα δεξιά-αριστερά και πλούτος-ανέχεια παρά με θρησκευτικές αντιπαλότητες και διαφορές μεταξύ Σουνιτών- Aleviς.

Οι λοιπές ισλαμικές θρησκευτικές ομάδες, συνήθως συνδεδεμένες με κάποια εθνότητα ή γεωγραφική περιοχή είναι σχετικά ολιγάριθμες, με μικρή επιρροή και ο μοναδικός στόχος τους είναι να διατηρήσουν την ιδιαιτερότητα τους και την ελευθερία της λατρείας τους. Ακόμη ολιγότερους οπαδούς και μικρότερη επιρροή, διαθέτουν τα μη ισλαμικά θρησκευτικά δόγματα, τα οποία αντιμετωπίζουν σημαντικούς περιορισμούς στη λατρεία τους, απαράδεκτους για τα δεδομένα σύγχρονου ευρωπαϊκού κράτους.

Οι διώξεις και οι περιορισμοί αυτοί φαίνονται σήμερα ακατανόητοι και άσκοποι καθώς απευθύνονται σε ομάδες που αντιπροσωπεύουν κάτι λιγότερο από το 1% του τουρκικού πληθυσμού. Είναι όμως μέρος της συνεχιζόμενης προσπάθειας εκτουρκισμού όλων των εθνοτικών και θρησκευτικών μειονοτήτων της Τουρκίας με σκοπό τη δημιουργία ενός καθαρού εθνοτικού κοσμικού κράτους με μια μετριοπαθή φιλελεύθερη σουνιτική κοινότητα που θα έπεται του εθνικού και κοσμικού χαρακτήρα του κράτους.

Το πρόβλημα της θρησκείας της Τουρκίας δεν ανάγεται σε σύγκρουση δύο ή περισσοτέρων θρησκευτικών δογμάτων για την επικράτησή των αλλά στη σύγκρουση μεταξύ του κοσμικού χαρακτήρα του κράτους και της ισλαμικής μορφής του.

Ο στόχος των θρησκευτικών μεταρρυθμίσεων του κεμαλικού καθεστώτος, ήταν η ανασύσταση ενός ισχυρού, μοντέρνου ισλαμικού πολιτισμού, με τη συνύπαρξη όμως σύγχρονων (συνταγματικός έλεγχος) και παραδοσιακών (Κοράνι) ιδεών σε ένα νέο οθωμανικό ισλαμικό κράτος.

Η κεμαλική προσπάθεια για εκκοσμίκευση του χαρακτήρα του κράτους με παράλληλη τη διατήρηση της θρησκείας ως στοιχείου άρρηκτα συνδεδεμένου με την τουρκική εθνική ταυτότητα αλλά και την πολιτική σταθερότητα είναι ένας δύσκολος άθλος καθόσον προσπαθεί να εφαρμοσθεί σε έναν ετερογενή σχετικά

πληθυσμό του οποίου ο μοναδικός συνδετικός ιστός μέχρι πρόσφατα, ήταν η ισλαμική θρησκεία. Η αντίφαση αυτή δημιουργεί ανταγωνισμό και συνθήκες κατάλληλες για οξεία ή ηπιότερη αντιπαράθεση μεταξύ κοσμικών (με κύριο εκφραστή την στρατογραφειοκρατία) και θρησκευτικών κοινωνικοοικονομικών ομάδων σε πολιτικό κυρίως επίπεδο. Συγχρόνως πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι παρά την προαναφερθείσα σύγκρουση, οι κρατικοί θρησκευτικοί λειτουργοί θα μπορούσαμε να πούμε ότι σε ορισμένες περιπτώσεις δρουν σε ρόλο συμπληρωματικό εκείνου της στρατογραφειοκρατίας.

Επίσης το καθεστώς συχνά χρησιμοποίησε τον Ισλαμισμό ως αντίπαλο δέος εναντίον άλλων «εσωτερικών εχθρών» του κράτους (αριστερών, Κούρδων, αντικαθεστωτικών). Η αφύσικη αυτή συμμαχία είχε σαν αποτέλεσμα τη νομιμοποίηση του Ισλαμισμού και την αναπόφευκτη ενίσχυσή του.

Συμπερασματικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι το Ισλάμ στην Τουρκία εμφανίζεται περισσότερο μετριοπαθές από ό,τι στα άλλα ισλαμικά κράτη και ταυτόχρονα αρκετά κοντά σε ορισμένες από τις επιδιώξεις και στόχους της στρατογραφειοκρατίας. Επίσης, μέχρι στιγμής, δεν φαίνεται να έχει αναπτυχθεί ένα φονταμενταλιστικό ισλάμ, όπως αυτό έχει διαμορφωθεί σε άλλες χώρες του αραβικού κόσμου και κυρίως στο Ιράν. Καίτοι έχει ήδη αναφερθεί εκτενέστερα στο κεφάλαιο της εθνοτικής συγκρότησης, κρίνεται σκόπιμο να επισημανθεί ότι οι Κούρδοι της Τουρκίας σε συντριπτική πλειοψηφία ασπάζονται το σουννιτικό δόγμα, με κάποιες διαφορές από τους υπολοίπους Σουννίτες Τούρκους, γεγονός που αποτελεί ένα από τα λιγοστά συνδετικά σημεία των δύο λαών.

Παρά την προαναφερθείσα μετριοπάθεια του ισλαμικού χώρου, σημαντικό ρόλο στη σημερινή ζωή της Τουρκίας, διαδραματίζει η αντιπαλότητα και ο ανταγωνισμός του στρατογραφειοκρατικού κατεστημένου έναντι του κυβερνώντος μετριοπαθούς ισλαμικού χώρου για την πρωτοκαθεδρία στη πολιτική ζωή και τη μορφή του σύγχρονου τουρκικού κράτους.

Στη διαμάχη παρατηρούμε μια υποχώρηση και έναν περιορισμό των εξουσιών του στρατογραφειοκρατικού χώρου αλλά δεν πρέπει να βγάζουμε γρήγορα συμπεράσματα στην πατρίδα της ανατολίτικης «ραστώνης» και του

«μοιραίου». Πρέπει να λαμβάνουμε υπόψη ότι αφενός οι Τούρκοι πολίτες έχοντας αρχίσει να γεύονται την οικονομική άνοδο, ταλαντεύονται μεταξύ της ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση και του ονείρου της περιφερειακής ισλαμικής δύναμης και αφετέρου ότι το κεμαλικό στρατογραφειοκρατικό καθεστώς έχει επιδείξει ικανότητες μετάλλαξης και επιβίωσης.

Η διαμάχη μεταξύ αυτών των δύο κέντρων εξουσίας εκτιμάται ότι θα συνεχιστεί, με σταδιακά μειούμενη τη δύναμη της στρατογραφειοκρατίας αλλά με τη διατήρηση μιας ελεγχόμενης και κοινά αποδεκτής ισορροπίας. Στην περίπτωση όμως που αυτή η διαμάχη, για οποιονδήποτε λόγο, φύγει εκτός ορίων είναι δυνατόν να επιφέρει έξαρση της ισλαμικής ιδεολογίας με απροσδιόριστες συνέπειες καίτοι μεγάλα τμήματα του πληθυσμού με προοδευτικό πληθυσμό, πολύ δύσκολα θα ανέχονταν μια ριζική αλλαγή με ισλαμική κατεύθυνση.

Ταυτότητα της σύγχρονης Τουρκίας (κοσμική ή ισλαμική) και πορεία της (μέλος της Ε.Ε. ή ασιατική περιφερειακή υπερδύναμη) σε συνδυασμό με το πρόβλημα του κουρδικού εθνικισμού είναι τα σημεία κλειδιά του μέλλοντος της γείτονος χώρας. Τα παρακάτω δύο ερωτήματα είναι καίρια: Η εκδήλωση του κουρδικού εθνικισμού θα συντελεστεί μέσα στα όρια μιας φιλελεύθερης, ανεκτικής και πολυεθνικής Τουρκικής Δημοκρατίας, μέλους της Ε.Ε. ή η Τουρκία θα παραμείνει για άλλη μια φορά κλεισμένη στον εαυτό της ακολουθώντας τον δικό της ρυθμό, άσχετα με τον ρυθμό των αλλαγών που συντελούνται έξω από τα σύνορα της βιώνοντας την κατάληξη της οθωμανικής αυτοκρατορίας; Μήπως η πραγμάτωση ή η προσπάθεια πραγμάτωσης, του ονείρου της ένταξης στην Ε.Ε., θέσει σε κίνηση τις εν υπνώσει φυγόκεντρες δυνάμεις με αποτέλεσμα τη διάσπαση της Τουρκίας;

Η προσπάθεια ενσωμάτωσης της Τουρκίας στην Ευρώπη, που αποτελεί το πιο ισχυρό πολιτικό κληροδότημα του Ατατούρκ, φαίνεται ότι υπονομεύει την ίδια την ύπαρξη της φυλετικά καθαρής και κοσμικής Τουρκίας, που το ίδιο το καθεστώς δημιούργησε στα πλαίσια των αρχών του κεμαλισμού.

Προτάσεις:

Τα παραπάνω συμπεράσματα εκτιμώ ότι παρουσιάζουν σε γενικές γραμμές την εθνική και θρησκευτική συγκρότηση της Τουρκίας αλλά και τις προοπτικές και διλήμματά της και οριοθετούν τους άξονες στους οποίους πρέπει να χαραχθεί η εθνική υψηλή στρατηγική της χώρας μας εκμεταλλευόμενης την κατάσταση και τις εξελίξεις των εθνικών και θρησκευτικών ζητημάτων της γείτονος χώρας.

Καταρχήν πρέπει να γίνει αντιληπτός από την ημετέρα πολιτική και στρατιωτική ηγεσία, ο φόβος που διακατέχει την κυβερνώσα τουρκική ελίτ για το ενδεχόμενο αποσχιστικών κινήσεων των εθνικών μειονοτήτων, με προεξέχοντα το φόβο της κουρδικής απόσχισης¹¹⁶⁸.

Εκτιμώ ότι δεν έχει γίνει αντιληπτή η σημασία του «συνδρόμου των Σεβρών» και πόσο αυτό επηρεάζει τη συμπεριφορά και τις αντιδράσεις της τουρκικής ηγεσίας. Αγνοούμε ένα στρατηγικό και ψυχολογικό πλεονέκτημα που μας προσφέρει, άνευ κόστους, το πολυεθνικό και πολυθρησκευτικό μωσαϊκό της Τουρκίας. Μοντέρνες θεωρίες χειρισμού κρίσεων αναφέρονται ακριβώς στην ανάγκη σκόπευσης της ψυχολογικής ισορροπίας της ηγεσίας του αντίπαλου έθνους με σκοπό την κατάρρευσή της την κρίσιμη στιγμή υπό την πίεση των δυνητικών αποτελεσμάτων της σύγκρουσης.

Η εθνική ανομοιογένεια της Τουρκίας δημιουργεί το φόβο στη στρατογραφειοκρατία ότι ενδεχόμενο «μη νικηφόρο» αποτέλεσμα σύγκρουσης θα θέσει σε αμφισβήτηση την ικανότητα των Ενόπλων Δυνάμεων, την ύπαρξη της στρατογραφειοκρατίας και την ίδια την ενότητα του κράτους. Ο φόβος των καταστροφικών αποτελεσμάτων ατυχούς συγκρούσεως, είναι αποτέλεσμα και της εθνικής ανομοιογένειας και περιορίζει τις δυνατότητες ελιγμών της τουρκικής ηγεσίας σε περιόδους κρίσεων.

¹¹⁶⁸ Βλ. φημα Β13.

Επίσης πρέπει να γίνει αντιληπτό ότι είναι τελείως διαφορετικό πράγμα η εμπλοκή μας στις εσωτερικές υποθέσεις ενός άλλου κράτους (Τουρκίας) – ενέργεια απαγορευμένη από το διεθνές δίκαιο- από τη γνώση μας για το πραγματικό μέγεθος των εσωτερικών προβλημάτων της και τη βούληση και ικανότητά μας για την εκμετάλλευσή τους προς όφελος των συμφερόντων μας, όποτε και εάν χρειαστεί. Η βούληση αυτή και η ικανότητα αυτή πρέπει όμως να γίνουν προκαταβολικά γνωστές στο αντίπαλο κράτος (σε όσο βαθμό οι πολιτικό-διπλωματικές συνθήκες και η στρατηγική της υλοποίησης επιτρέπουν).

Δεύτερον πρέπει να καθοριστεί επακριβώς από την πολιτική ηγεσία ο μακροχρόνιος αντικειμενικός στόχος της Ελλάδος αναφορικά με τον χειρισμό του θέματος των μειονοτήτων, εθνοτικών και θρησκευτικών, της Τουρκίας. Εκτιμώ ότι ο στόχος αυτός πρέπει να κινείται σε 3 επίπεδα:

α) τη διαφύλαξη και προστασία της Ελληνικής Ορθόδοξης μειονότητας και του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως.

β) την παρεμπόδιση της Τουρκίας, κυρίως λόγω του φόβου ανταπόδοσης με υψηλότερο κόστος, από κάθε προσπάθεια χρησιμοποίησης της μουσουλμανικής μειονότητας της Ελλάδας.

γ) τον εξαναγκασμό της Τουρκίας, με κατάλληλη χρήση των ευρωπαϊκών θεσμών και των διεθνών οργανισμών, κυβερνητικών και μη, για το σεβασμό των δικαιωμάτων των μειονοτήτων. Απώτερος σκοπός του τελευταίου είναι η αποκαλούμενη «εξημέρωση» της γείτονος χώρας και ο εκδημοκρατισμός της με σκοπό την ένταξή της στην οικογένεια των δημοκρατικών χωρών της Ευρώπης.

Επειδή όμως προσωπικά εκτιμώ ότι το πρόβλημα του αναθεωρητισμού της Τουρκίας δεν έγκειται μόνο στην έλλειψη της δημοκρατίας, αλλά κυρίως σε λοιπά εγγενή δομικά χαρακτηριστικά του τουρκικού κράτους, ίσως ο κατάλληλος χειρισμός και εκμετάλλευση των μειονοτικών θεμάτων να αποβλέπει, εάν και όταν οι συνθήκες το επιβάλλουν και το επιτρέψουν, στην εξασθένιση της δύναμης της Τουρκίας μέσω εσωτερικών συγκρούσεων και γιατί όχι και στον περιορισμό της εδαφικής έκτασής της.

Η εξέλιξη αυτή εκφεύγει σήμερα των ημετέρων δυνατοτήτων και προθέσεων αλλά δεν παύει να αποτελεί μια πιθανότητα την εκμετάλλευση της οποίας, καθώς και την αντιμετώπιση των παρενεργειών της πρέπει να είμαστε από τώρα έτοιμοι να αντιμετωπίσουμε. Μια τέτοια εξέλιξη (μιλάμε για δημιουργία ανεξάρτητου ή αυτόνομου ή ημιαυτόνομου κουρδικού κράτους-μεγάλου ή μικρού-που θα ελέγχει πετρελαιοφόρους περιοχές και αγωγούς) θα έχει σημαντικές παρενέργειες σε όλη την περιοχή και ίσως επιφέρει και άλλες συνοριακές και καθεστωτικές αλλαγές ακόμη και αντισταθμιστικές αρνητικές εξελίξεις σε βάρος των εθνικών μας συμφερόντων.

Ας επανέλθουμε τώρα σε συγκεκριμένες προτάσεις οργάνωσης του ημετέρου τρόπου χειρισμού και εκμετάλλευσης της εθνοτικής και θρησκευτικής συγκρότησης της Τουρκίας. Βασικό στοιχείο της εθνικής υψηλής στρατηγικής πρέπει να είναι η συνεχής παρακολούθηση και κατανόηση των θεμάτων που έχουν σχέση με το εθνοτικό και θρησκευτικό μωσαϊκό της Τουρκίας και η διαβίβαση των ορθών εκτιμήσεων στο κεντρικό πολιτικό όργανο χάραξης της πολιτικής. Το στοιχείο αυτό προϋποθέτει την αποτελεσματική λειτουργία ενός κατάλληλα στελεχωμένου τμήματος της κεντρικής υπηρεσίας χάραξης πολιτικής έναντι της Τουρκίας, που θα συγκεντρώνει, αναλύει και εκμεταλλεύεται όλα τα στοιχεία που αφορούν την εθνοτική και θρησκευτική συγκρότηση της Τουρκίας και τις επιδράσεις τους στο πολιτικό, οικονομικό, στρατιωτικό και κοινωνικό πεδίο. Το τμήμα αυτό θα παρέχει στην κεντρική υπηρεσία χάραξης της πολιτικής επεξεργασμένες πληροφορίες και εκτιμήσεις για την επίδραση των εθνοτικών και θρησκευτικών θεμάτων στην τουρκική υψηλή στρατηγική και προτάσεις για τις δικές μας ενέργειες.

Πρωταρχικός στόχος του τμήματος πρέπει να είναι η συνεχής γνώση και εκμετάλλευση της εθνοτικής και θρησκευτικής τουρκικής ανομοιογένειας. Το τμήμα αυτό απαιτείται να έχει ξεχωριστά υποτμήματα που θα εξειδικεύονται και θα στοχεύουν μειονότητες ή μειονοτικές ομάδες. Η συγκέντρωση των πληροφοριών θα πραγματοποιείται από το σύνολο των διαθέσιμων πηγών χρησιμοποιώντας όλα τα μέσα και επιστημονικές μεθόδους και κάνοντας χρήση της σύγχρονης τεχνολογίας.

Η κατάλληλη στελέχωση του τμήματος με επαγγελματίες είναι κρίσιμο θέμα για να αποφευχθούν φαινόμενα λανθασμένων εκτιμήσεων ή παραγωγής εκτιμήσεων με βάση τις υποδείξεις-επιθυμίες της πολιτικής ηγεσίας ή με βάση τα προσωπικά βιώματα και επιθυμίες των στελεχών της υπηρεσίας. Το τμήμα πρέπει να αποτελείται από ανθρώπους κατάλληλα εκπαιδευμένους, ειδικούς επιστήμονες, γνώστες της περιοχής, των γλωσσών, των θρησκειών και των πολιτισμών των μειονοτήτων. Το τμήμα πλέον των κλασσικών μορφών συλλογής πληροφοριών θα πρέπει να εκμεταλλευθεί όλες τις δυνατότητες που μας προσφέρουν οι αυξημένες οικονομικές επαφές μεταξύ των δύο χωρών αλλά και απλές τουριστικές επισκέψεις δίδοντας έμφαση στις μη διαβαθμισμένες πληροφορίες και τις ανοικτές πηγές οι οποίες μας βοηθούν να κατανοήσουμε τις τάσεις της κοινωνίας. Αναγκαία είναι και η συνεργασία και ανταλλαγή γνώσεων και εμπειριών και με άλλες αντίστοιχες υπηρεσίες άλλων κρατών αλλά και με ημέτερα πανεπιστήμια όπως και με πανεπιστήμια της αλλοδαπής. Η επαφή με αντιπροσώπους των μειονοτήτων είναι χρήσιμη και απαραίτητη αλλά ταυτόχρονα επικίνδυνη καθόσον αφενός εκδηλώνει την εμπλοκή μας στις εσωτερικές υποθέσεις άλλου κράτους και μάλιστα συμμαχικού και αφετέρου είμαστε αποδέκτες αρκετές φορές μονόπλευρων θέσεων, συναισθηματικών αντιλήψεων και προσωπικών επιδιώξεων.

Η συνεργασία με άλλα κράτη που διαθέτουν μειονότητες στο τουρκικό έδαφος είναι χρήσιμη αλλά πρέπει να είναι διακριτική με δυνατότητα άμεσης απεμπλοκής καθόσον οι διεθνείς σχέσεις μεταβάλλονται γρήγορα και οι συμμαχίες ανατρέπονται (πχ η αντιπαλότητα Τουρκίας-Συρίας φαίνεται να αντικαθίσταται με μια συνεργασία). Η Αρμενία, για παράδειγμα, είναι ένα κράτος που διαθέτει μειονότητα στην Τουρκία και εκτιμάται ότι υπάρχουν δυνατότητες συνεργασίας στον τομέα αυτό.

Δυναμικές προσπάθειες επαφής ή και ενίσχυσης μειονοτήτων (με οποιονδήποτε τρόπο), έστω και με καλυμμένους τρόπους πρέπει να αποφεύγονται καθόσον τα βραχυπρόθεσμα οφέλη αντισταθμίζονται από τους κινδύνους σε τυχόν αποκάλυψη των παραπάνω ενεργειών που πλέον της εχθρότητας της γείτονος δημιουργούν δυσμενή εικόνα διεθνώς για τη χώρα μας.

Παρά ταύτα πρέπει να καλλιεργείται στον αντίπαλο, η εντύπωση για την πιθανότητα και ικανότητά μας να προχωρήσουμε σε ανάλογες ενέργειες δυναμικής ενίσχυσης των εσωτερικών αντιπάλων της Τουρκίας, εάν η τελευταία προχωρήσει σε αντίστοιχες κινήσεις ή υπερβεί κάποια όρια με δικές της αντίστοιχες ενέργειες. Τέτοιο σχέδιο πρέπει να υφίσταται και να είναι εφικτή και προετοιμασμένη η υλοποίησή του και να λαμβάνονται συγχρόνως όλα τα απαραίτητα μέτρα για την μη αποκάλυψή του.

Επιπλέον, το προαναφερθέν τμήμα πρέπει αθόρυβα να χρηματοδοτεί διεθνή εκπαιδευτικά ιδρύματα για έρευνες και υποτροφίες (χρησιμοποιώντας κάποιους μη κυβερνητικούς οργανισμούς ως «βιτρίνες») σχετικά με την κατάσταση των μειονοτήτων στην Τουρκία και με τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κυρίως σε βάρος τους. Τα συλλεγόμενα στοιχεία πρέπει κατάλληλα να προωθούνται στα αρμόδια όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και διεθνείς οργανισμούς, όποτε κρίνεται εθνικά σκόπιμο, ώστε να καθίσταται δυνατή η ενάσκηση πίεσης επί της Τουρκίας μέσω των πολιτικών και δικαστικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ευρώπης γενικότερα. Εννοείται ότι ιδιαίτερο ενδιαφέρον θα δοθεί στην κατάσταση και προστασία της ελληνικής ορθόδοξης μειονότητας.

Η Τουρκία πρέπει να λάβει σαφές μήνυμα ότι η συνθήκες διαβίωσης και τα δικαιώματα της μειονότητας αποτελούν αδιαπραγμάτευτη προϋπόθεση για την εξομάλυνση των σχέσεών μας και για την ενταξιακή πορεία της Τουρκίας. Αντίστοιχα απόλυτη πρέπει να είναι και η θέση μας για το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως και όλα τα συναφή θέματα της λειτουργίας του. Αποστολή του τμήματος πρέπει να είναι η προσέγγιση και διατήρηση επαφών και με όλες τις ομάδες πίεσης (lobbies) που δραστηριοποιούνται υπέρ των εθνοτικών ή θρησκευτικών μειονοτήτων της Τουρκίας (αρμενικό, εβραϊκό, ασσυριακό κλπ) και η εκ μέρους μας διακριτική υποστήριξη των ενεργειών τους, όταν συμπλέουν με τα εθνικά μας συμφέροντα, με τέτοιο όμως τρόπο που να προτάσσεται η προστασία των μειονοτικών δικαιωμάτων και η εφαρμογή των αντίστοιχων συμφωνιών και διεθνών υποχρεώσεων της Άγκυρας.

Είναι δυνατή η εκμετάλλευση όλων εκείνων των μηχανισμών της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και άλλων διεθνών οργανισμών προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που εξ αποστολής παρατηρούν τα μειονοτικά δικαιώματα και την κατάσταση των μειονοτήτων στην Τουρκία. Απαραίτητη κρίνεται η επάνδρωση όλων αυτών των μηχανισμών και οργανισμών με κατάλληλα εκπαιδευμένους Έλληνες υπαλλήλους. Πιθανόν να απαιτηθεί η αποκάλυψη στους μηχανισμούς αυτούς πληροφοριών που εμείς διαθέτουμε για κατάλληλη χρήση τους.

Σε κάθε περίπτωση η εμπλοκή μας πρέπει να είναι προσεκτική και με κάλυψη χρησιμοποιώντας κυρίως ατομικές πρωτοβουλίες ή μη κυβερνητικούς οργανισμούς. Ειδικότερα για τους τελευταίους, πρέπει να επιδιωχθεί η τοποθέτηση καταλλήλων ανθρώπων σε αυτούς ή ο προσεταιρισμός εργαζομένων ώστε να καταστεί δυνατή η εκ μέρους μας χειραγώγηση των ενεργειών αυτών των οργανισμών προς όφελος μας. Το έργο αυτό προϋποθέτει σοβαρή σχεδίαση, μακροχρόνια διείσδυση, αποφυγή πρόωρης εκδήλωσης και ενέχει και οικονομικό κόστος. Σε όλες αυτές τις ενέργειές μας δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η Τουρκία έχει τη δυνατότητα και σίγουρα θα την χρησιμοποιήσει για τη δημιουργία αντίστροφης κατάστασης σε βάρος της Ελλάδος, εκμεταλλευόμενη την μουσουλμανική μειονότητα της χώρας μας.

Εξυπακούεται ότι κύριος στόχος του τμήματος πρέπει να είναι η κουρδική μειονότητα λόγω της δυναμικής που διαθέτει. Ο κουρδικός κίνδυνος αποτελεί σήμερα τον εφιάλτη της Τουρκίας. Η ενασχόληση του τμήματος δεν πρέπει να περιορίζεται στις στενές εξελίξεις που λαμβάνουν χώρα στο κουρδικό ζήτημα-εξέγερση-στην τουρκική επικράτεια. Το τμήμα πρέπει να είναι πλήρως ενήμερο για τις εξελίξεις σε όλο τον κουρδικό χώρο (Τουρκία, Συρία, Ιράκ, Ιράν, Κούρδοι διασποράς) και στις διεθνείς τάσεις και εξελίξεις που επηρεάζουν το ζήτημα αυτό. Η ελληνική παρουσία, υπό την κάλυψη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πρέπει να εκδηλωθεί στην περιοχή των Κούρδων του βορείου Ιράκ και να υπάρξει κρατική ενθάρρυνση για δραστηριοποίηση ελληνικών εταιρειών (αρχικά με την κάλυψη πολυεθνικών συμφερόντων).

Εξειδικεύοντας τώρα στη στρατιωτική στρατηγική βλέπουμε ότι λόγω της φύσεως και της ευαισθησίας του θέματος είναι ελάχιστα τα περιθώρια της εκδήλωσης ενεργειών. Η εθνική στρατιωτική στρατηγική δύναται να δράσει συμπληρωματικά στην προαναφερθείσα προσπάθεια της κεντρικής υπηρεσίας παρέχοντας όλα εκείνα τα στοιχεία τα οποία συλλέγει από τα δικά της κανάλια και διατηρώντας αγαστή συνεργασία με τις υπόλοιπες κρατικές υπηρεσίες.

Η ετοιμότητα δυναμικής ενίσχυσης μειονοτικών στοιχείων πρέπει να υφίσταται, με παράλληλη λήψη όλων των κατάλληλων και αυστηρότατων μέτρων απόκρυψης, ώστε να είναι δυνατή η εκτέλεσή της σε περίπτωση υψηλού εθνικού κινδύνου καθόσον αποτελεί επιχείρηση υψηλού ρίσκου. Σε περίπτωση όμως σύγκρουσης ή ακόμα και σοβαρής κλιμάκωσης των σχέσεων των δύο χωρών, οι Ένοπλες Δυνάμεις πρέπει να είναι έτοιμες να εκμεταλλευθούν τα μειονοτικά ζητήματα με σκοπό την εξασθένιση της βούλησης και ικανότητας του εχθρού να πολεμήσει. Αυτό σημαίνει ότι από τώρα πρέπει να παρακολουθείται και να καταγράφεται η εθνοτική συγκρότηση των κύριων εχθρικών σχηματισμών και μονάδων και να υφίσταται σχέδιο για τον ψυχολογικό επηρεασμό των μειονοτικών για αποχή από τις πολεμικές ενέργειες.

Παράλληλα όμως πρέπει να καλλιεργηθεί και η αμφιβολία στους κόλπους της ηγεσίας, των αξιωματικών αλλά και των απλών Τούρκων για τη στάση που θα κρατήσουν οι μειονοτικοί κατά τη διάρκεια της σύγκρουσης. Ο στόχος των ψυχολογικών επιχειρήσεων της στρατιωτικής στρατηγικής (και όχι μόνο) δεν πρέπει να περιορίζεται στις εθνοτικές και θρησκευτικές μειονότητες αλλά πρέπει να προσανατολίζεται και στις σχέσεις των μουσουλμάνων με τη στρατογραφειοκρατία. Πρέπει οι ημέτερες ψυχολογικές επιχειρήσεις (στρατηγικές, επιχειρησιακές, τακτικές) να κατευθύνονται και προς το μουσουλμανικό ακροατήριο με σκοπό να το πείσουν ότι η σύγκρουση ή η κλιμάκωση εξυπηρετεί μόνο το στρατιωτικό κατεστημένο και στρέφεται κατά των συμφερόντων των απλών ανθρώπων και αποσκοπεί στην διατήρηση της στρατογραφειοκρατίας και στην υπόταξη της ισλαμικής ιδεολογίας. Το θέμα αυτό είναι τεράστιο, ξεφεύγει από το θέμα των εθνοτικών και θρησκευτικών μειονοτήτων της Τουρκίας καθόσον στοχεύει την ίδια τη δομή της τουρκικής

κοινωνίας. Επίσης το θέμα αυτό υπερκαλύπτει και τη στρατιωτική στρατηγική καθόσον απαιτεί συνδυασμένες ενέργειες όλων των φορέων και μηχανισμών του ελληνικού κράτους.

Όλες αυτές οι ενέργειες πρέπει να σχεδιάζονται και να συντονίζονται στα πλαίσια της μακροχρόνιας εθνικής υψηλής στρατηγικής που καθορίζει η πολιτική ηγεσία, από μια κεντρική υπηρεσία χάραξης πολιτικής έναντι της Τουρκίας, κλάδος της οποίας θα είναι και το παραπάνω περιγραφόμενο τμήμα παρακολούθησης των εθνοτικών και θρησκευτικών μειονοτήτων της Τουρκίας. Η παρακολούθηση και εκμετάλλευση των τουρκικών μειονοτήτων πρέπει να αποτελεί πάγια επιδίωξη μας.

Σε κάθε περίπτωση, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η Τουρκία διέρχεται μια μεταβατική περίοδο κρίσιμη για την ίδια και την ταυτότητά της. Το ερώτημα που τίθεται σε συνδυασμό με το πείραμα που εκτελείται, αφορά στη δυνατότητα της να συνεχίσει με επιτυχία τον εκτουρκισμό των διαφόρων εθνοτήτων και να διατηρήσει την ισορροπία κοσμικού κράτους και ισλαμισμού.

Το πείραμα αυτό εξελίσσεται στις αντικρουόμενες συνθήκες της αναζήτησης ρόλου περιφερειακής δύναμης και παράλληλα της ένταξής της στην ευρωπαϊκή οικογένεια. Εάν το πείραμα πετύχει, πιθανόν να έχουμε μια νέα περιφερειακή δύναμη και συνεπακόλουθα, αργά ή γρήγορα, μια ελληνική πολιτική «φινλανδοποίησης». Εάν το πείραμα αποτύχει, τότε η αστάθεια θα επικρατήσει στη γείτονα χώρα, ευνοώντας τυχοδιωκτισμούς και συγκρούσεις, μέχρι την ημερομηνία που η κοινωνική, θρησκευτική και εθνοτική ανομοιογένεια υπό τις κατάλληλες συνθήκες επιφέρει την οριστική μεταβολή της σημερινής εικόνας της Τουρκίας. Φυσικά υφίσταται και η ευκαία πιθανότητα της σταδιακής «εξημέρωσης», «εκδημοκρατισμού» και «εξευρωπαϊσμού» της, αλλά το ιστορικό παρελθόν και οι ρεαλιστικές θεωρίες στις οποίες στηρίζεται η παρούσα διατριβή, δεν επιτρέπουν τη σχετική αισιοδοξία.

ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΤΙΚΟΣ ΜΑΝΔΥΑΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΕΜΑΛ¹¹⁶⁹

Με την μελέτη αυτή, να φτάνει προς το τέλος της, παρατηρούμε ακόμη και σήμερα προστατευτικές κινήσεις από δημόσιους και ιδιωτικού φορείς της Τουρκίας, προς το πρόσωπο του Κεμάλ Ατατούρκ. Το παρακάτω παράδειγμα θα μας διαφωτίσει καλύτερα για αυτό τον προστατευτικό μανδύα. Με απόφαση της Διεύθυνσης Εκπαιδεύσεως Δημοτικών Σχολείων της Νομαρχίας της Ραιδεστού (Tekirdag), διατάχθηκε προανάκριση εις βάρος της εκπαιδευτικού που αποφάσισε να πάρει τους μαθητές της και να μεταβούν σε κινηματογράφο της περιοχής για να παρακολουθήσουν την ταινία «Mustafa», η οποία αποτελεί τη βιογραφία του ιδρυτή της Τουρκικής Δημοκρατίας, του Mustafa Kemal Ataturk.

Επίσης μεγάλος είναι ο αριθμός εθνικιστών και του κεμαλικού κατεστημένου της Τουρκίας, που θεωρούν ότι οι ανθρώπινες πλευρές της προσωπικότητας του Kemal, με τον τρόπο που προβάλλονται υποβιβάζουν και υποτιμούν το έργο του. Ακόμη και ο χορηγός της ταινίας, ο μεγαλύτερος τηλεπικοινωνιακός όμιλος της χώρας «Turcell», απέσυρε τη στήριξή του την τελευταία στιγμή, φοβούμενος ότι θα χάσει ένα αρκετά μεγάλο μέρος της πελατείας του. Στην ταινία ο Kemal Ataturk παρουσιάζεται ως ένας μοναχικός άνθρωπος, χωρίς ελπίδα, με αδυναμία στις γυναίκες, ο οποίος πίνει ένα μπουκάλι ρακί καθημερινά και μετανιώνει για πολλά πράγματα που έχει ήδη κάνει. Πολλοί είναι οι εθνικιστικοί κύκλοι, που έχουν εκφράσει τον αποτροπιασμό τους για την προβολή της ταινίας αυτής. Με ανακοινώσεις τους προτρέπουν τους γονείς να μην αφήνουν τα παιδιά τους να παρακολουθήσουν την ταινία.

¹¹⁶⁹ The Independent, Friday, 7th November 2008, "Mustafa the movie divides Turkey with a portrait of the "real" Ataturk.", www.state.gov/g/drl/lrs/hrrpt/61680.htm

ΜΥΘΟΣ Η ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

Έρθε η ώρα, όπου στη μελέτη μου, θα αποδείξουμε με επιστημονικό τρόπο τον μύθο, ότι οι Τούρκοι προέρχονται από την Κ. Ασία. Η επιστήμη, με έρευνές τις, δίνει στη δημοσιότητα τρανταχτές αποδείξεις για την προέλευση των Τούρκων. Θα δούμε παρακάτω δημοσίευμα της τουρκικής εφημερίδας "sabah"¹¹⁷⁰, στο οποίο ο Τούρκος ανθρωπολόγος Timucin Binder, καθηγητής στο πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης (ITU), σε έρευνά του, ανατρέπει τον ισχυρισμό για φυλετικό εκτουρκισμό της Ανατολίας μετά το 1071 μ.Χ.. Ισχυρίζεται, λοιπόν, ότι οι κάτοικοι της Ανατολίας ζουν σε αυτά τα εδάφη εδώ και 40.000 χρόνια. Παρακάτω παραθέτω ορισμένες από τις ερωτήσεις που υποβλήθηκαν από τον Τούρκο δημοσιογράφο της "sabah", μαζί με τις αντίστοιχες απαντήσεις, που έδωσε ο προαναφερόμενος πανεπιστημιακός καθηγητής.

Ερώτηση: Ποιο είναι το πιο σημαντικό συμπέρασμα από τις γενετικές έρευνες που αφορούν τους Τούρκους;

Απάντηση: Το γεγονός ότι οι άνθρωποι, που κατοικούν σήμερα στην Τουρκία, είναι απόγονοι αυτόχθονων φυλών, που κατοικούν στα εδάφη της Τουρκίας τα τελευταία 40.000 χρόνια. Οι σημερινοί Τούρκοι δηλαδή δεν ήλθαν από την Κ. Ασία, για 40.000 χρόνια δεν μετακινήθηκαν από αυτά τα χώματα. Ανήκουν εδώ (στην Τουρκία), όπως ανήκουν και εκείνοι, που ισχυρίζονται ότι προερχόμαστε από την Κ. Ασία.

Ερώτηση: Δεν είχαμε φυγή πληθυσμών από την Κ. Ασία και εγκατάσταση στην Ανατολία;

Απάντηση: Έγινε, όμως ο αριθμός εκείνων, που ήλθαν από την Κ. Ασία, ήταν πολύ μικρός. Οι γενετικές έρευνές μας δείχνουν ότι είναι πολύ λίγοι εκείνοι που προέρχονται από την Κ. Ασία. Με βάση τα αποτελέσματα των ερευνών,

¹¹⁷⁰ Εφ. "Sabah" (10.12.2007), τίτλος άρθρου "Orta Asya'dan goc etme bir efsanedir".

αποδεικνύεται ότι η γενετική δομή των κατοίκων της Τουρκίας είναι αναλλοίωτη από τα προϊστορικά χρόνια.

Ερώτηση: Πόσοι είναι εκείνοι που μεταφέρθηκαν από την Κ. Ασία;

Απάντηση: Το ποσοστό είναι μεταξύ 10-15% του συνόλου του πληθυσμού. Δηλαδή εκείνοι που ήλθαν από την Κ. Ασία ήταν το 10-15% του ποσοστού του πληθυσμού και δεν άλλαξαν γενετικά τον λαό της Ανατολίας. Κατόπιν τούτου, η φυγή από την Κ. Ασία αποτελεί μύθο. Εκείνοι οι λίγοι που ήλθαν, χάθηκαν και αφομοιώθηκαν μέσα στους ντόπιους πληθυσμούς. Εκτός αυτού, δεν είναι γνωστό αν εκείνοι που ήλθαν απ' έξω ήταν Ιρανοί ή Αφγανοί ή ο,τιδήποτε άλλο.

Ερώτηση: Γιατί δεν είναι γνωστό αυτό;

Απάντηση: Η γενετική έρευνα δεν έχει την έννοια της εθνολογικής έρευνας. Δεν υπάρχει γενετικά ο όρος Ογούζ ή Τούρκος. Η γενετική έρευνα μας δίνει στοιχεία για την καταγωγή και τον τόπο που έζησαν οι πρόγονοι ενός ανθρώπου.

Ερώτηση: Όταν λέτε δεν υπάρχει "τουρκικό γενετικό υλικό" τι εννοείται;

Απάντηση: Ο όρος τουρκισμός είναι μια πολιτισμική ταυτότητα, που τη δημιουργήσαμε εμείς. Με τον ίδιο τρόπο και ο ελληνισμός και ο αρμενισμός είναι πολιτισμικές έννοιες, που σχηματοποιήθηκαν μέσα στην ιστορία. Ο τουρκισμός είναι μια πιο σύγχρονη έννοια, που εμφανίστηκε τα τελευταία 200 χρόνια. Η ιστορία των ανθρώπων, που ζουν σήμερα σε αυτά τα εδάφη αρχίζει από χιλιάδες χρόνια πριν. Δηλαδή, δεν μπορούμε να τους ονομάσουμε όλους Τούρκους. Δεν ξέρουμε ούτε ποιοι ήταν οι πρόγονοί μας. Εμείς τους Ουϊγούρους τους ονομάζουμε Τούρκους, όμως οι ίδιοι δεν δέχονται ότι είναι Τούρκοι. Η επιμονή μας σε εθνικές ταυτότητες δεν οδηγεί πουθενά. Το να λες ότι είσαι Τούρκος, δε σημαίνει ότι ήλθες από την Κ. Ασία. Ο τουρκισμός είναι μια ταυτότητα, που δημιουργήθηκε πολύ πρόσφατα. Εκείνοι που ήλθαν εδώ περίπου το 1100μ.Χ., μας άφησαν ένα κείμενο με τίτλο "Danesmentname", στο οποίο δεν αναφέρεται η λέξη Τούρκος, ούτε ο,τιδήποτε άλλο, που να λέει ότι ήταν Τούρκοι. Οι πρώτοι

που χρησιμοποίησαν τη λέξη Τούρκος ή τουρκισμός, ήταν οι ξένοι για εμάς, που κατοικούμε σ' αυτήν την περιοχή. Επίσης, οι Γκιοκτουρκ ήταν εκείνοι που ονόμασαν τους εαυτούς τους Τούρκους.

Ερώτηση: Αφού οι κάτοικοι αυτής της χώρας, που τους αποκαλούμε Τούρκους, δεν έχουν σχέση με την Κ. Ασία και ζούσαν εδώ πριν το 1071, αυτό σημαίνει ότι εδώ, αυτός ο τόπος έχει μια ιστορία που δεν τη γνωρίζουμε;

Απάντηση: Αυτό είναι πολύ σημαντικό. Υπάρχει ανομολόγητη ιστορία του 80-85%, που δεν προέρχεται από την Κ. Ασία. Η ιστορία των ανθρώπων, που ζούσαν στα εδάφη αυτά, μας παρουσιάζεται σαν ιστορία άλλων, ξένων ανθρώπων, που δεν έχουν σχέση με 'μας. Δεν μας λένε ότι οι άνθρωποι αυτοί ήταν οι παππούδες, δηλαδή οι πρόγονοί μας. Μας λένε ότι εκείνοι υπήρχαν, αλλά έφυγαν από την Ανατολία όταν ήλθαμε εμείς. Όμως οι έρευνες δεν δείχνουν αυτό. Εκείνοι ήταν οι παππούδες μας, οι πρόγονοί μας.

Ερώτηση: Οι Κούρδοι και οι Αρμένιοι, γενετικά, πόσο κοντά είναι στους Τούρκους;

Απάντηση: Μολονότι ζήσαμε μαζί με τους Κούρδους χιλιάδες χρόνια, δεν έχουμε γενετική σχέση. Είναι πιο μακριά απ' ό,τι είμαστε με τους Ιρανούς και τους Έλληνες, αλλά και πιο κοντά από τους Ουζμπέκους.

Ερώτηση: Πόσο ασφαλείς είναι οι γενετικές έρευνες και τα αποτελέσματά τους;

Απάντηση: Απόλυτα ασφαλείς. Το γενετικό υλικό είναι κατά κάποιο τρόπο το μαύρο κουτί του κάθε ατόμου. Μπορεί να ανιχνευθεί η πορεία των ανθρώπων των τελευταίων 60 ή και 90 χιλιάδων ετών. Πιο πριν, οι μελέτες βασίζονταν μόνο στα κείμενα των ιστορικών. Τα γενετικά χαρακτηριστικά, όμως, δεν τα γράφουν οι άνθρωποι για να υπάρχει περίπτωση λάθους.

Αποφάσισα να παραθέσω αυτή τη συνέντευξη στο τέλος της εργασίας μου, ώστε να κατανοήσουμε, όχι με ιστορικό, αλλά με επιστημονικό τρόπο την σημασία της φράσης που ακούμε σήμερα από τα στόματα των Ελλήνων που

ήλθαν από τον Πόντο και μας μιλάνε για τις αλησμόνητες πατρίδες. Τα χώματα των προγόνων τους και την αξία που είχαν για αυτούς ανά τους αιώνες.

Για το τέλος άφησα έναν πίνακα στον οποίο καταγράφονται οι ομάδες των ανθρώπων, οι πληθυσμοί τους, το αρχικό θρήσκευμα, καθώς και η βασική γλώσσα επικοινωνίας τους. Η καταγραφή αυτή προέρχεται από την επίσημη ιστοσελίδα του "Joshua Project"¹¹⁷¹.

<u>People Groups</u>	<u>Population</u>	<u>Primary Religion</u>	<u>Primary Language</u>
<u>Abaza</u>	12,000	Islam	Abaza
<u>Abkhaz</u>	43,000	Islam	Abkhaz
<u>Albanian, Tosk</u>	66,000	Islam	Albanian, Tosk
<u>Americans, U.S.</u>	7,600	Christianity	English
<u>Arab, Iraqi</u>	511,000	Islam	Arabic, North Mesopotamia
<u>Arab, Lebanese</u>	1,328,000	Islam	Arabic, North Levantine S
<u>Armenian, Ermeni</u>	76,000	Christianity	Armenian
<u>Assyrian</u>	5,200	Christianity	Assyrian Neo-Aramaic

¹¹⁷¹ <http://www.joshuaproject.net/countries.php?rog3=TU>

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

<u>Azerbaijani, South</u>	542,000	Islam	Azerbaijani, South
<u>Balkan Gagauz Turkish</u>	410,000	Islam	Balkan Gagauz Turkish
<u>Bosniak</u>	101,000	Islam	Bosnian
<u>British</u>	35,000	Christianity	English
<u>Bulgarian</u>	328,000	Christianity	Bulgarian
<u>Chaldean, Neo- Aramaic</u>	300	Christianity	Chaldean Neo- Aramaic
<u>Chechen</u>	7,400	Islam	Chechen
<u>Cherkess, Adyghe</u>	308,000	Islam	Adyghe
<u>Cherkess, Kabardian</u>	602,000	Islam	Kabardian
<u>Deaf</u>	Unknown	Islam	Turkish Sign Language
<u>Dutch</u>	1,500	Christianity	Dutch
<u>Estonian</u>	Unknown	Christianity	Estonian
<u>French</u>	3,800	Christianity	<u>French</u>
<u>Gajal, Gadzhal</u>	16,000	Islam	Turkish
<u>Georgian</u>	151.000	Christianity	Georgian

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

<u>German</u>	6,100	Christianity	German, Standard
<u>Greek</u>	3,600	Christianity	Greek
<u>Gypsy, Domari, Yuruk</u>	31,000	Islam	Domari
<u>Han Chinese, Mandarin</u>	38,000	Non-Religious	Chinese, Mandarin
<u>Herki</u>	37,000	Islam	Kurdish, Northern
<u>Hertevin</u>	1,100	Islam	Hertevin
<u>Hungarian</u>	800	Christianity	Hungarian
<u>Italian</u>	1,700	Christianity	Italian
<u>Jew, Spanish</u>	13,000	Ethnic Religions	Ladino
<u>Karakalpak</u>	74,000	Islam	Karakalpak
<u>Kazakh, Qazaqi</u>	7,600	Islam	Kazakh
<u>Kumyk</u>	1,500	Islam	<u>Kumyk</u>
<u>Kurd, Northern</u>	8,155,000	Islam	Kurdish, Northern
<u>Kurd, Turkish- Speaking</u>	5,902,000	Islam	Turkish
<u>Kyrgyz</u>	1,800	Islam	Kyrgyz

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

<u>Mingrelian,</u> <u>Laz</u>	151,000	Islam	Laz
<u>Ossete,</u> <u>Western</u>	37,000	Islam	Osetin
<u>Pashtun,</u> <u>Northern</u>	6,100	Islam	Pashto, Northern
<u>Persian</u>	620,000	Islam	Farsi, Western
<u>Pontic</u> <u>Greek</u>	11,000	Islam	Pontic
<u>Romani,</u> <u>Balkan</u>	66,000	Islam	Romani, Balkan
<u>Romanian</u>	2,200	Christianity	Romanian
<u>Russian</u>	6,800	Christianity	Russian
<u>Serb</u>	4,600	Christianity	Serbian
<u>Shikaki</u>	19,000	Islam	Kurdish, Northern
<u>Syrian</u> <u>Aramaic,</u> <u>Turoyo</u>	23,000	Christianity	Turoyo
<u>Tatar</u>	26,000	Islam	Tatar
<u>Tatar,</u> <u>Crimean</u>	100,000	Islam	Crimean Tatar
<u>Turk</u>	52,826,000	Islam	Turkish
<u>Turkmen,</u> <u>Turkoman</u>	1,400	Islam	Turkmen

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

<u>Urdu</u>	22,000	Islam	Urdu
<u>Uyghur</u>	800	Islam	Uyghur
<u>Uzbek, Southern</u>	3,800	Islam	Uzbek, Southern
<u>Zaza- Alevica</u>	184,000	Islam	Kirmanjki
<u>Zaza-Dimli</u>	1,129,000	Islam	Dimli
Total People Groups: 59	74,401,000		
Unclassified Other Individuals	1,429,000		
UN Country Population (2008)	75,830,000		

ΜΕΡΟΣ Θ´

ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ: Η ΤΟΥΡΚΙΑ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ¹¹⁷²

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Τουρκία εκμεταλλευόμενη τη γεωγραφική της θέση, προσπαθεί να παίξει το ρόλο του παράγοντα σταθερότητας (έχει τη δυνατότητα αυτή λόγω της στρατιωτικής της ισχύος) και να επηρεάσει τις εξελίξεις σε μια περιοχή όπου οι διαμάχες που εξελίσσονται συνεχώς απασχολούν την παρούσα περίοδο τη διεθνή κοινότητα με αποτέλεσμα να αποδίδεται μεγάλη σημασία από το δυτικό κόσμο (Ε.Ε, ΝΑΤΟ), για το ρόλο που μπορεί να λάβει η Τουρκία.

Οι Τούρκοι έχουν αντιληφθεί από καιρό το ρόλο αυτό, μεριμνούν για την προβολή της γεωπολιτικής της ισχύος, δίδοντας πρωταρχική έμφαση στα συστατικά εκείνα που τη συνθέτουν. Δύο από αυτά είναι το «Κράτος» και η «Ισχύς», πράγμα το οποίο προβάλλουν σε κάθε παρουσιαζόμενη ευκαιρία εδώ και χρόνια. Κτίζουν την ισχύ επιλέγοντας και αξιοποιώντας τα καλλίτερα τμήματα της Τουρκικής κοινωνίας και δημιουργώντας υποδομή για την αυτοδύναμη ανάπτυξη, κυρίως στον τομέα της πολεμικής βιομηχανίας που αποτελεί και τη βάση για τη στρατιωτική ισχύ.¹¹⁷³

Η ισχύς αυτή της Τουρκίας εκφράζεται με το γνήσιο Θουκυδίδειο τρόπο. Ο μεγάλος αυτός Αθηναίος ιστορικός χαρακτηριστικά αναφέρει ότι μια χώρα για να είναι ισχυρή πρέπει να διαθέτει ορισμένα χαρακτηριστικά, όπως πολυτελή ιερά και μεγαλοπρεπή κτίσματα τα οποία προκαλούν δέος και προβάλουν τον δυναμισμό της προς τους τρίτους. Οι Τούρκοι εφαρμόζουν τη μέθοδο αυτή δείχνοντας έτσι τη γεωπολιτική ισχύ των, καθόσον φροντίζουν οι επίσημοι ξένοι που μεταβαίνουν στην Τουρκία να επισκέπτονται το φράγμα του Ατατούρκ, ένα

¹¹⁷² Μάζης Ιωάννης, «Η Γεωπολιτική της Ευρύτερης Μέσης Ανατολής και η Τουρκία», Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2008, σελ. 57-117 και Μάζης Ιωάννης, «Γεωπολιτική Προσέγγιση για ένα ενιαίο ελληνικό αμυντικό δόγμα», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2006, σελ. 55-60.

¹¹⁷³ Μούρτος, Γ.Α., «Ελλάδα και Τουρκία», σ. 117.

από τα μεγαλύτερα στον κόσμο και εξ ολοκλήρου Τουρκικής κατασκευής, την πολεμική τους βιομηχανία αλλά και τη Διοίκηση Ακαδημιών πολέμου, από τα μεγαλοπρεπή και σύγχρονα συγκροτήματα στρατιωτικής εκπαίδευσης στον κόσμο.¹¹⁷⁴

Η μεθόδευση της Τουρκίας για την προβολή της γεωπολιτικής της ισχύος μπορεί να θεωρηθεί ως εκπληκτική τακτική. Με το εφεύρημα της Ανατολίας αμφισβητούν ξεκάθαρα και προκλητικά τον πολιτισμό της Ελλάδας. Θεωρούν απλά ότι ο πολιτισμός της Μ. Ασίας, ή ο Μινωικός ή ο Αιγαιακός δεν ήταν Ελληνικός πολιτισμός αλλά ανήκε στους λαούς της Ανατολίας. Ότι δηλαδή πολύ προ της εμφάνισης των Ελλήνων στους ίδιους χώρους υπήρξαν λαοί οι οποίοι ανέπτυξαν υψηλό πολιτισμό. Απογόνους αυτών θεωρούν τους εαυτούς των οι Τούρκοι οι οποίοι, κατά τους ισχυρισμούς τους, έχουν πολλές ομοιότητες τόσο στη συμπεριφορά όσο και στις συνήθειες. Αυτές οι θέσεις περιγράφονται στο βιβλίο του πρώην προέδρου της Τουρκίας Τ. Οζάλ «Η Τουρκία στη Ευρώπη», το οποίο από το 1998 έχει μεταφραστεί σε τρεις γλώσσες.

Οι γείτονές μας φροντίζουν να πετύχουν το στόχο που από καιρό έχουν χαράξει και για τον οποίον αγωνίζονται σκληρά και άοκνα, προβάλλοντας σε κάθε ευκαιρία που τους δίνεται (ή σε δυσκολία που αντιμετωπίζουν), τις ομοιότητες των δύο λαών. Αυτό όμως οδηγεί τους τρίτους σε συνειρμούς περί κοινής καταγωγής των δύο λαών. Δεν είναι λίγα τα παραδείγματα πάνω σ' αυτό, όπως ο Αρχηγός ΓΕΕΘΑ και μετέπειτα βουλευτής του κόμματος της κ. Τανσού Τσιλέρ σε συνέντευξή του έχει τονίσει: «Η φύση μας είναι ίδια, το φαγητό μας είναι το ίδιο, η φιλοξενία μας είναι η ίδια, τα παιχνίδια μας είναι τα ίδια»¹¹⁷⁵

Τα τελευταία χρόνια οι γεωπολιτικές πλέον φιλοδοξίες της Τουρκίας είναι ξεκάθαρες και γίνονται βάσει σχεδίου μεθοδευμένα και με επιμονή. Για τις εθνικές της θέσεις έχει δημοσιεύσει στην επίσημη διμηνιαία επισκόπηση της Συμμαχίας το «NATO REVIEW» επτά άρθρα εκ των οποίων τα τρία έγιναν εξώφυλλο.¹¹⁷⁶

¹¹⁷⁴ Ο ίδιος, σ. 118.

¹¹⁷⁵ Ο.π., σ. 106.

¹¹⁷⁶ Ο.π., σ. 95.

Είναι πλέον γεγονός, ότι η Τουρκία μεθοδικά δημιουργεί μια πολιτιστική ιστορία στα μέτρα μιας ιδεολογίας όπου εμφανίζεται ως συνεχιστής των λαών της Πρωην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (ιδιαίτερα μάλιστα των Αρχαίων Ελλήνων και των Βυζαντινών), που εξυπηρετεί σκοπούς τους οποίους έχει θέσει και επιμένει εδώ και χρόνια. Όλα τα παραπάνω δημιουργούν την άποψη ότι ένα νέο «Μακεδονικό» επωάζεται στα ανατολικά μας σύνορα.

Η Τουρκία λοιπόν αναφορικώς με τη χώρα μας επιδιώκει την επιβολή των γεωπολιτικών της βλέψεων στους εξής συγκεκριμένους στόχους: Στην Κύπρο, με την παρελκυστική της πολιτική και τη χρήση απειλών, επιδιώκει την παγίωση του υφιστάμενου status quo. Στο Αιγαίο, με σειρά μονομερών διεκδικήσεων (χωρικά ύδατα, εθνικός εναέριος χώρος IR Αθηνών, απομάκρυνση του αμυντικού δυναμικού από τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου και τα Δωδεκάνησα, επιχειρησιακός έλεγχος στα πλοία του ΝΑΤΟ, ευθύνη έρευνας και διάσωσης, αμφισβήτηση εθνικής κυριαρχίας) καθώς και με την εκτόξευση απειλών περί πολέμου επιδιώκει τη διανομή του με όρια που θα εφάπτονται του 25ου μεσημβρινού. Στην Θράκη, επιδιώκει την ολοκλήρωση του εκτουρκισμού της μουσουλμανικής μειονότητας μέσω της επιχειρούμενης ομογενοποίησης του Τουρκικού, Πομακικού, και Αθιγγανικού στοιχείου με όχημα μια τεχνηέντως καλλιεργούμενη κοινή μειονοτική «Τουρκική» εθνοτική συνείδηση, αλλά και με μεταφορά μειονοτικού δυναμικού στο Νομό Έβρου. Με το τρόπο αυτό επιχειρείται η Κόσσοβοποίηση της Θράκης σε συνδυασμό με την καλλιέργεια της ίδιας της άποψης της «Δυτικής Θράκης», η οποία θα αποτελείται απο τα τμήματα της Δυτικής Θράκης, της Νότιας Βουλγαρίας και το Δυτικό τμήμα της Ανατολικής Θράκης.

Παράλληλα η Τουρκία, Παρά τη διακηρυχθείσα ρήση του Ataturk περί «ειρήνης στη χώρα και ειρήνης στον κόσμο» (yurtta baris, dunyada baris), στην προσπάθεια της να αποκομίσει γεωπολιτική ισχύ και πλεονεκτήματα, δε διστάζει να παραμερίσει (και κάποιες φορές απροκάλυπτα) το διεθνές δίκαιο και πιο συγκεκριμένα τον Καταστατικό Χάρτη του ΟΗΕ, στη βάση το οποίου, έχει, υποτίθεται, οικοδομηθεί μεταπολεμικά η διεθνής ειρήνη και ασφάλεια. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η στάση της Τουρκίας στα εξής ζητήματα:

- α. Το Κουρδικό ζήτημα.
- β. Η αντιμετώπιση μειονοτήτων εντός των τειχών (Ρωμιοί, Αρμένιοι, Αλεβήδες).
- γ. Οι δυσλειτουργικές κατά περίοδο σχέσεις με γείτονες-αραβικές χώρες (Ιράν, Συρία).
- δ. Η έντονη ανάμιξη στα εσωτερικά άλλων χωρών (3 απόπειρες πραξικοπημάτων στο Αζερμπαϊτζάν του πατέρα Αλίγιεφ).
- ε. Η επιλογή «a la carte» των υποχρεώσεων που έχει προκειμένου να ενταχθεί στην Ε.Ε. (άνοιγμα λιμανιών στα κυπριακά πλοία, Σχολή Χάλκης, αντιμετώπιση Οικ. Πατριαρχείου, αναγνώριση σφαγών και γενοκτονιών του

παρελθόντος) δε συνάδουν με τη φιλειρηνική διακήρυξη του θεμελιωτή του Τουρκικού κράτους, αλλά αποκαλύπτουν τις προθέσεις και διαθέσεις μιας χώρας να επιβάλλει «εσωτερική ομογενοποίηση» ετσιθελικά από τη μια και να επεκταθεί γεωγραφικά και γεωπολιτικά από την άλλη.

Όλες οι παραπάνω σκέψεις και παραδείγματα αποτελούν το σύγχρονο γεωπολιτικό όραμα του Τουρκικού πολιτικοστρατιωτικού καταστημένου με κύριο εκφραστή τον αρχιτέκτονα της νέας Τουρκικής αντιλήψεως περί εξωτερικής πολιτικής, τον καθηγητή και νυν Υπ. Εξ Αχμέτ Νταβούτογλου. Η νέα εξωτερική πολιτική βασίζεται στις ισλαμιστικές ρίζες της σημερινής κυβέρνησης αμφισβητώντας ξεκάθαρα και προκλητικά τον πολιτισμό της Ελλάδας. Αυτό περιλαμβάνεται στην έννοια του «στρατηγικού βάθους» (νέο-οθωμανισμός), το οποίο προϋποθέτει γεωγραφικό και ιστορικό βάθος. Ο κ. Νταβούτογλου υποστηρίζει ότι:

«Η Τουρκία κατέχει ως αποτέλεσμα της ιστορικής κληρονομιάς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σημαντικό γεωγραφικό βάθος, το οποίο την τοποθετεί στο επίκεντρο πολλών γεωπολιτικών πεδίων επιρροής και απαιτεί ενεργό δέσμευση με όλα τα περιφερειακά συστήματα που γειτονεύουν μαζί της» . Ακολούθως η θέση του ΥΠΕΞ της Τουρκίας συμπυκνώνεται ως εξής:

«I) Στρατηγικό βάθος:

Η Τουρκία είναι και πρέπει να θεωρείται γεωγραφικό/ γεωπολιτικό κέντρο (και όχι περιφέρεια). Είναι το γεωγραφικό κέντρο της Αφρο-Ευρασίας, ευρισκόμενη στο σημείο συνάντησης Ευρώπης, Ασίας και Αφρικής. Κατέχει λοιπόν κεντρική γεωγραφική θέση και διαθέτει αστείρευτο γεωγραφικό βάθος, επεκτεινόμενο προς Βαλκάνια/ Ευρώπη, Ευρασία, Ασία, Μέση Ανατολή και Βόρειο Αφρική.

Είναι επίσης ιστορικό κέντρο, αφού τα κράτη των Σελτζούκων και των Οθωμανών επί αιώνες κυριάρχησαν και συνένωσαν ιστορικά μια τεράστια γεωγραφική ζώνη, με επίκεντρο το έδαφος της σημερινής Τουρκίας. Έτσι διαθέτει και πολύ σημαντικό ιστορικό βάθος.

Για την περίξ αυτής περιοχή (Βαλκάνια, Καύκασο, Κεντρική Ασία, Μέση Ανατολή) η Τουρκία αποτελεί και πολιτισμικό κέντρο, με στενούς δεσμούς και κοι σχέσεις κουλτούρας, γλώσσας, θρησκείας. Έτσι δύναται να ασκήσει σημαντική γεωπολιτισμική επιρροή προς την περιφέρειά της.

Επί πλέον η Τουρκία ευρίσκεται στο κέντρο ενεργειακών διαμετακομιστικών οδών, στους άξονες Ανατολής – Δύσης και Βορρά – Νότου. Συνεπώς δύναται να ασκήσει σημαντική γεωοικονομική επιρροή.

Το στρατηγικό βάθος της Τουρκίας στη διεθνή γεωπολιτική σκηνή είναι το άθροισμα όλων των ανωτέρω παραγόντων και πλεονεκτημάτων.

II) Γεωγραφικό κέντρο:

Η Τουρκία αποτελεί το γεωγραφικό κέντρο (cografi merkez) τριών επάλληλων γεωγραφικών ζωνών:

- Της Εγγύς Χερσαίας Λεκάνης (yakın kara havzasi), οριζόμενης από την Βαλκανική, την Μέση Ανατολή και τον Καύκασο.

- Της Εγγύς Θαλασσίας Λεκάνης (yakın deniz havzasi), οριζόμενης από την Κασπία, τον Εύξεινο Πόντο, την Αδριατική, την ανατολική Μεσόγειο, την Ερυθρά Θάλασσα και τον Περσικό Κόλπο.

- Της Εγγύς Ηπειρωτικής Λεκάνης (yakın kıta havzasi), οριζόμενης από την Ευρώπη, την Βόρειο Αφρική, την Νότιο Ασία, την Κεντρική και Ανατολική Ασία.»

Η Τουρκία οφείλει επομένως να αντιλαμβάνεται την θέση της στον κόσμο διά μέσου αυτής της γεωπολιτικής θεωρήσεως των τριών επιπέδων και να χαράζει αναλόγως την στρατηγική της. Συμφώνως με τον Νταβούτογλου, οι τρεις περίξ της Τουρκίας γεωγραφικές ζώνες αποτελούν την Ενδοχώρα (Hinterland) της Τουρκίας, συνεπώς πρέπει να τους αποδίδεται η αρμόζουσα γεωστρατηγική βαρύτητα. Κατά τον ίδιο τρόπο η στρατηγική και η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας θα πρέπει να διαρθρώνονται και να στοχεύουν σε κλιμακωτά επίπεδα κατ' αντιστοιχίαν με αυτές τις ζώνες Hinterland.

Ο Νταβούτογλου προειδοποιεί μάλιστα για το τι θα συμβεί σε περίπτωση που η Τουρκία δεν αναπτύξει την δική της γεωπολιτική θεώρηση και στρατηγική ως χώρα-κέντρο:

«Εάν η σημερινή πολιτική ελίτ (αναφέρεται στην αμέσως προ Ερντογάν – Γκιούλ χρονική περίοδο) συνεχίσει να βλέπει την γεωπολιτική της χώρας σαν έναν τακτικό παράγοντα των στρατηγικών ρυθμίσεων των πολιτικών κέντρων άλλων δυνάμεων, τότε η Τουρκία και θα απολέσει την γεωπολιτική επιρροή της στις πέριξ ζώνες και θα είναι εξαρτημένη από ένα status quo, το οποίο δεν θα μπορεί να διασφαλίσει ούτε την ίδια την εσωτερική της ακεραιότητα.»

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι η Τουρκία έχει διατυπώσει τη γεωστρατηγική της και προσπαθεί με κάθε τρόπο να την καταστήσει εφαρμοστέα. Εκείνο όμως που προβληματίζει και ανησυχεί πολλές φορές είναι ότι η Ελλάδα απαξιού να απαντήσει και να αντιδράσει επίσημα σ' όλες αυτές τις θεωρίες και προκλήσεις συνάμα, όπως άλλωστε έκανε στο παρελθόν και στη σκοπιανή προπαγάνδα. Επίσης δεν υπάρχει μέριμνα για την συνεχή και επίσημη προβολή των εθνικών μας θέσεων και της πολιτιστικής μας κληρονομιάς. Πρέπει επιτέλους να προτάσσουμε το «Εθνικό Συμφέρον» της χώρας παρά το «Κοινό Συμφέρον».

ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΕΜΠΕΙΡΙΩΝ ΑΠΟ ΤΗ ΧΡΟΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ 2002-2005

Από τον 11^ο αι. μ.Χ., τα συνεχώς μετακινούμενα νομαδικά τουρκικά φύλα, τείνουν να αποτελούν μια σημαντική δύναμη η οποία σταδιακά αρχίζει να επηρεάζει σημαντικά τις εξελίξεις στην περιοχή της Εγγύς Ανατολής σε πρώτη φάση, αλλά και ευρύτερα στη συνέχεια. Αρχικά ως νομαδικά φύλα έφιππων και άτακτων πολεμιστών προερχόμενα από την Κ. Ασία (Orta Asya) και πολύ αργότερα ως οθωμανική αυτοκρατορία (τόσο στη φάση της παντοδυναμίας, όταν έφτασαν στις πύλες της Βιέννης, όσο και στην περίοδο της αδυναμίας και

κατάρρευσης, ως ο Μεγάλος Ασθενής της Ευρώπης) και ιδιαίτερα από το 1923 ως η Δημοκρατία της Τουρκίας.

Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου η Τουρκία ήταν ένας σημαντικός - πλην θεωρούμενος ως "δεδομένος" - σύμμαχος των ΗΠΑ και της Δύσης. Μετά, όμως, το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, γίνεται φανερό ότι η Τουρκία δεν θα μπορούσε πλέον να παίξει το ρόλο του δυτικού στρατηγικού αναχώματος απέναντι στη σοβιετική απειλή. Ωστόσο οι ευρύτερες εξελίξεις στην περιοχή, όπως ο πόλεμος στον περσικό Κόλπο, η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και οι πρόσφατες αναταραχές στα Βαλκάνια, στον Καύκασο και στην ευρύτερη περιοχή της, δημιούργησαν ένα πλαίσιο αστάθειας και κρίσεων στην περιοχή που σταδιακά διαμόρφωσαν τις προϋποθέσεις για τη γεωπολιτική αναβάθμισή της.

Σύμφωνα με πολλούς Τούρκους αναλυτές και τις κατά καιρούς δηλώσεις της πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας, της χώρας, "Η Τουρκία είναι από τις λίγες χώρες ανά τον κόσμο που αντιμετωπίζει σφαιρική απειλή και βρίσκεται μέσα σε ένα πεντάγωνο αστάθειας του οποίου οι γωνίες εκτείνονται στα Βαλκάνια, τη λεκάνη της Μεσογείου, τη Μέση Ανατολή, την Υπερκαυκασία και την Κ. Ασία και τέλος τη λεκάνη της Μαύρης Θάλασσας".

Αυτή η ξεχωριστή και μοναδική γεωγραφική διαμόρφωση κάθε φορά που εκφράζεται από την πολιτική και στρατιωτική ηγεσία της Τουρκίας, αναφέρεται ότι αποτελεί μια από τις πιο ασταθείς περιοχές του κόσμου. Εκτός αυτού, τα τεράστια οικονομικά συμφέροντα που διακυβεύονται (κυρίως στο πλαίσιο της ανάπτυξης των αγωγών μεταφοράς πετρελαίου και φυσικού αερίου προς τη Δύση), προκαλούν επιπρόσθετες επιπλοκές στο ήδη επιβαρημένο περιφερειακό σύστημα ασφάλειας στην περιοχή.

Αποτελεί, λοιπόν, αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι η Τουρκία είναι ένας σημαντικός παράγοντας στο περιφερειακό σύστημα ασφάλειας και όχι τόσο σημαντικός ουσιαστικά όσο η ίδια πιστεύει ή θέλει να πιστεύουν οι χώρες που συνεργάζονται με αυτήν. Κυρίως όμως τρεις περιοχές, η Υπερκαυκασία /Κ. Ασία, η Μέση Ανατολή και τα Βαλκάνια, αποτελούν τις βασικές περιοχές εντός

των οποίων δραστηριοποιείται η τουρκική εξωτερική πολιτική τόσο στο άμεσο, όσο και στο απώτερο μέλλον.

Ο ΓΕΩΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΣΤΗ ΜΕΤΑΨΥΧΡΟΠΟΛΕΜΙΚΗ ΕΠΟΧΗ¹¹⁷⁷

Η ύφεση και η προσέγγιση των χωρών της πρώην Ανατολής (Σύμφωνο της Βαρσοβίας) με το Δυτικό κόσμο κατά τη διάρκεια της περιόδου Γκορμπατσώφ, που οδήγησε στον τερματισμό του Ψυχρού Πολέμου, είχαν ως άμεσο επακόλουθο την υποβάθμιση της στρατηγικής θέσης της Τουρκίας, αφού η Τουρκία δεν θα μπορούσε πλέον να παίξει το ρόλο του δυτικού στρατηγικού αναχώματος απέναντι στη Σοβιετική απειλή. Ωστόσο, ο πόλεμος στον Περσικό Κόλπο (από τον οποίο η Τουρκία ωφελήθηκε πολιτικά και στρατιωτικά), η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, οι πρόσφατες αναταραχές στα Βαλκάνια και η πρόσφατη επέμβαση των ΗΠΑ στο Ιράκ, δημιούργησαν ένα τρίγωνο αστάθειας και κρίσεων στην περιοχή, το οποίο διαμόρφωσε τις προϋποθέσεις για τη σταδιακή γεωπολιτική αναβάθμισή της.

Στη μεταψυχροπολεμική λοιπόν εποχή, εκτός από τον πάγιο στόχο που αφορά την προσέγγιση της με την Ευρώπη και τις στενές σχέσεις με τις ΗΠΑ, η Τουρκία δραστηριοποιείται και στις παρακάτω τρεις περιοχές: την Κ. Ασία - Υπερκαυκασία, τη Μέση Ανατολή και τα Βαλκάνια.

Η Τουρκία βασιζόμενη στην εθνική και θρησκευτική της συγγένεια με τους λαούς της περιοχής, επεδίωξε (και συνεχίζει μάταια να επιδιώκει) να παίξει το ρόλο της προστάτιδας των πρώην σοβιετικών μουσουλμανικών δημοκρατιών και το μεσάζοντα των δυτικών συμφερόντων στην Κ. Ασία (σύμφωνα με αναφορές του τουρκικού Υπουργείου Πολιτισμού και με βάση τη σοβιετική απογραφή του 1989, στην πρώην ΕΣΣΔ αναφέρεται ότι ζουν 50 περίπου εκατομμύρια "Τούρκοι"). Βασικός στόχος της Τουρκίας στον Καύκασο και την Κ. Ασία ήταν

¹¹⁷⁷ Μάζης Ιωάννης, «Η Γεωπολιτική της Ευρύτερης...», ο.π., σελ. 57-117, 165-224 και Μάζης Ιωάννης, «Γεωπολιτική Προσέγγιση για ένα ενιαίο...», ο.π., σελ. 55-60. Βλ. παραρτήματα Β2 & Β14.

να εντάξει τα νέα κράτη σε ένα νέο πολιτικό και οικονομικό σύστημα υπό την τουρκική ηγεσία, καθώς επίσης και να αποτρέψει την επιρροή της Ρωσίας στην περιοχή. Γρήγορα, όμως, η Τουρκία συνειδητοποίησε ότι υπάρχουν σημαντικές διαφορές με τους λαούς της Κ. Ασίας και ότι, παρά την εξασφάλιση ορισμένων (περιορισμένης εμβέλειας) οικονομικών ωφελειών, οι μουσουλμανικές πρώην σοβιετικές δημοκρατίες δεν φαίνονται διατεθειμένες να αποδεχτούν ένα νέο ξένο "προστάτη", μετά από τόσες δεκαετίες ρωσικής κυριαρχίας. Εξάλλου διαπιστώνεται ότι, μετά από μια μικρή περίοδο "απουσίας" της από την περιοχή, η σημερινή Ρωσία, ως Ρωσική Ομοσπονδία πλέον, συνεχίζει να δηλώνει και να αναβαθμίζει σταδιακά την παρουσία της στην ευρύτερη περιοχή, ενώ οι ενδείξεις οδηγούν στο συμπέρασμα ότι αντιμετώπισε με σχετική ευκολία την προσπάθεια της Τουρκίας για αύξηση της επιρροής της και -κατ' επέκταση - "της κυριαρχίας της" στην Κ. Ασία και την Υπερκαυκασία, με αποτέλεσμα στο μέλλον ο ρόλος της στην περιοχή της Κ. Ασίας να είναι σχετικά περιορισμένος, αφού αναγκαστικά θα βρεθεί ανάμεσα στις συμπληγάδες πέτρες που ονομάζονται Ρωσία και Κίνα.

Η περιορισμένη επιτυχία της τουρκικής προσπάθειας για διείσδυση και για αύξηση της επιρροής της στην Κ. Ασία δεν σημαίνει ότι η Τουρκία δεν παραμένει πλέον ένας υπολογίσιμος παράγοντας στην περιοχή, τόσο λόγω γεωγραφικής εγγύτητας και εθνολογικής συγγένειας όσο και λόγω του δυναμισμού της τουρκικής οικονομίας (η μόνη με βάση τις αρχές της ελεύθερης αγοράς στην ευρύτερη περιοχή). Η Τουρκία έχει αναπτύξει αξιόλογες εμπορικές σχέσεις με αρκετές χώρες της κεντρικής Ασίας, τουρκικές επιχειρήσεις έχουν πραγματοποιήσει επενδύσεις της τάξης άνω των 3 δισεκατομμυρίων δολαρίων, ενώ παρέχει περίπου 10.000 υποτροφίες ετησίως σε φοιτητές από τις χώρες της κεντρικής Ασίας. Υπάρχει, επίσης, τουρκικό δορυφορικό κανάλι που εκπέμπει στην περιοχή μέσω του τουρκικού δορυφόρου Turksat, ενώ το Ίδρυμα Τουρκικής Γλώσσας (Turk Dil Kurumu) κυκλοφόρησε πρόσφατα λεξικό των γλωσσών τουρκικής προέλευσης, προσπαθώντας να αποδείξει γλωσσολογικά και ετυμολογικά την κοινή προέλευση των γλωσσών των παραπάνω χωρών από την τουρκική.

Ο μελλοντικός ρόλος της Τουρκίας στην Κ. Ασία αποκτά μεγάλη σπουδαιότητα, αν συνδεθεί, με την ανάπτυξη και εκμετάλλευση των αγωγών για τη μεταφορά πετρελαίου και φυσικού αερίου από την Κασπία και το Μπακού προς τη δύση. Πρόκειται για το σημαντικότερο θέμα διεθνούς ενδιαφέροντος και εμβέλειας στην Κ. Ασία και την Υπερκαυκασία και αφορά το ενεργειακό δυναμικό (πετρέλαιο και φυσικό αέριο) των περιοχών αυτών (τόσο την "τοπική" παραγωγή όσον και τη δημιουργία νέων "ενεργειακών διαδρόμων"). Σε μια προσπάθεια μείωσης του ρωσικού ρόλου στην περιοχή, οι ΗΠΑ προώθησαν την κατασκευή ενός κύριου πετρελαιαγωγού που θα διασχίζει τη Γεωργία, την Αρμενία και την Τουρκία και θα καταλήγει στο λιμάνι Τσειχάν (Ceyhan) στη Μεσόγειο, που έχει ολοκληρωθεί και αυτή την περίοδο βρίσκεται στο στάδιο των δοκιμών. Επισημαίνεται ότι η κατασκευή του αγωγού αυτού είναι πιο δαπανηρή από την εναλλακτική λύση του ρωσικού αγωγού που καταλήγει στο λιμάνι Νοβοροσίσκ. Η πιο συμφέρουσα από οικονομική πλευρά λύση, είναι αυτή που αφορά κατασκευή νέου αγωγού μέσω του Ιράν ή της Αρμενίας, η οποία προς το παρόν δεν διαφαίνεται στον ορίζοντα για τους γνωστούς πολιτικούς λόγους που προβάλλονται από τις ΗΠΑ.

Φαίνεται, πάντως, ότι τελικά θα πραγματοποιηθεί η αμερικανική επιθυμία για την κατασκευή και τη λειτουργία και των δύο αγωγών μεταφοράς φυσικού αερίου: ο ένας θα είναι σίγουρα ο ρωσικός και ο δεύτερος θα διασχίζει τη Γεωργία παρεμβάλλοντας την Αρμενία και θα καταλήγει στην Τουρκία, αφού η λύση του Ιράν θα πρέπει να αποκλειστεί τουλάχιστον για το άμεσο μέλλον. Η κατασκευή του αγωγού αυτού, (Μπακού - Τιφλίδα - Τσειχάν), συμφωνήθηκε στο περιθώριο της συνάντησης κορυφής του ΟΑΣΕ στην Κωνσταντινούπολη, το Νοέμβριο 1999, και αναμένεται λίαν συντόμως να τεθεί σε λειτουργία, πράγμα το οποίο θα οδηγήσει στην αναβάθμιση του στρατηγικού ρόλου της Τουρκίας, και θα επιφέρει οικονομικά και πολιτικά οφέλη, ειδικά αν συνδυαστεί με τα ιδιαίτερα προβλήματα που υπάρχουν στην περιοχή.

Τα αποθέματα πετρελαίου της Κασπίας Θάλασσας μπορεί να μην είναι ποσοτικά εφάμιλλα με τα αποθέματα του Περσικού Κόλπου, ωστόσο θεωρούνται εξαιρετικής ποιότητας και ικανά να αποτελέσουν σημαντική συμπληρωματική

πηγή ενέργειας στον 21^ο αι. (και ιδιαίτερα ενόψει της αναμενόμενης μείωσης των κοιτασμάτων της Αλάσκας και της Βόρειας Θάλασσας στις επόμενες δεκαετίες), εφόσον οι ΗΠΑ συνεχίζουν να μειώνουν τις εισαγωγές πετρελαίου από τον Περσικό Κόλπο, για να κρατήσουν τις τιμές κατανάλωσης των καυσίμων κυρίως εντός των ΗΠΑ σε χαμηλά επίπεδα.

Περνώντας σε ένα θέμα άμεσου ελληνικού ενδιαφέροντος, η Ελλάδα, η Ρωσία και η Βουλγαρία έχουν υπογράψει συμφωνίες για την κατασκευή αγωγού (για τη μεταφορά πετρελαίου από το Nonorosisk στη Μεσόγειο) που θα συνδέει το λιμένα του Πύργου (Burgas) με αυτόν της Αλεξανδρούπολης, ενώ το κύριο βάρος του έργου έχει αναληφθεί από ιδιωτικές εταιρίες. Η στρατηγική αξία του αγωγού αυτού συνίσταται στο ότι μειώνει τη σημασία και τη στρατηγική αξία των Στενών, δηλαδή της Τουρκίας που τα ελέγχει, προσφέρει μεγαλύτερη άνεση κινήσεων στη Μόσχα, αυξάνει τη στρατηγική σημασία της Βουλγαρίας και της Ελλάδας και προσφέρει μια πρόσθετη εγγύηση ασφάλειας στη δυτική Θράκη. Το έργο εξαρτάται κυρίως από τη ρωσική πρόθεση και θα ολοκληρωθεί, καθόσον έχει υπολογισθεί ότι συμφέρει οικονομικά και πολιτικά τους Ρώσους. Εκτιμάται ότι η τελική ολοκλήρωση του έργου εξαρτάται από τη θέληση της Ρωσίας και της Βουλγαρίας, τις ενδοκυβερνητικές διαφωνίες και τα διαπλεκόμενα συμφέροντα που υπάρχουν στις παραπάνω χώρες.

Όσον αφορά το φυσικό αέριο, το πλαίσιο στο οποίο κινούνται τα τουρκικά σχέδια είναι τα εξής:

α/ Η εκμετάλλευση των κοιτασμάτων φυσικού αερίου που υπάρχουν στην περιοχή Yamal της Ρωσίας και η κατασκευή αγωγών για τη μεταφορά του στην Ευρώπη. Το πρόγραμμα αυτό, γνωστό και ως "Blue Stream", είναι προϋπολογισμού 3 δισεκατομμυρίων δολαρίων και χωρητικότητας 30 δισεκατομμυρίων m³ μέχρι το 2010.

β/ Η κατασκευή μέσω Τουρκίας ενός αγωγού που θα μεταφέρει στην Ευρώπη φυσικό αέριο από το Τουρκμενιστάν, που διαθέτει επιβεβαιωμένα αποθέματα της τάξης των τριών τρισεκατομμυρίων m³ και πιθανότατα πολύ μεγαλύτερα.

ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ¹¹⁷⁸

Ο ευρωπαϊκός (δυτικός) προσανατολισμός και ο ουσιαστικός εξευρωπαϊσμός της Τουρκίας αποτέλεσαν βασικές επιδιώξεις του Kemal Ataturk και συνεχίζονται να τηρούνται με θρησκευτική ευλάβεια από τους διαδόχους του. Η ένταξη στην Ενωμένη, πλέον, Ευρώπη καθορίστηκε ως υψηλή προτεραιότητα για την τουρκική εξωτερική πολιτική από τις αρχές της δεκαετίας του 1960. Η πρώτη συμφωνία σύνδεσης της Τουρκίας με την (τότε) ΕΟΚ υπογράφηκε το 1963.

Έκτοτε οι ευρωτουρκικές σχέσεις γνώρισαν πολλές και μεγάλες διακυμάνσεις. Η ενταξιακή πορεία της Τουρκίας αντιμετώπισε παλαιότερα τόσο τις ελληνικές αντιρρήσεις (για διμερή ζητήματα) όσο και την αντίθεση άλλων χωρών - μελών της ΕΕ, για λόγους που κυμαίνονται γύρω από το θέμα της έλλειψης σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και το Κουρδικό πρόβλημα, έως την κακή κατάσταση της τουρκικής οικονομίας και τα προβλήματα που θα προκαλούσε η ελεύθερη μετακίνηση εργαζομένων κυρίως προς τη Γερμανία, τη Γαλλία και την Αυστρία. Το αποτέλεσμα ήταν μια σειρά απορρίψεων της τουρκικής υποψηφιότητας, με εξαίρεση την τελωνειακή ένωση του 1995 (απόφαση στην οποία συναίνεσε και η Ελλάδα).

Η μειωμένη πρόοδος των σχέσεων της Τουρκίας με την Ε.Ε. έχει προκαλέσει την απογοήτευση μεγάλου μέρους του τουρκικού πολιτικού κόσμου (με εξαίρεση τους ισλαμιστές) και του στρατιωτικού κατεστημένου και αποτελεί πάγιο αίτημα, αλλά και πηγή συνεχών τριβών με τις ευρωπαϊκές χώρες, παρά το γεγονός ότι κατά την παρούσα φάση υπάρχει στην Τουρκία ένα μικρό μεν ποσοτικά αλλά αρκετά δυνατό στρατιωτικό και διπλωματικό κατεστημένο που δεν θα ήθελε για κανένα λόγο να χάσει τα προνόμια του από την ενδεχόμενη ένταξη της Τουρκίας στην Ε.Ε.. Η Τουρκία κατηγορεί την Ε.Ε. για διακρίσεις (μιλώντας

¹¹⁷⁸ Μάζης Ιωάννης, «Η Γεωπολιτική της Ευρύτερης...», ο.π., σελ. 204-214 και Μάζης Ιωάννης, «Γεωπολιτική Προσέγγιση για ένα ενιαίο...», ο.π., σελ. 41-60.

για "Χριστιανική λέσχη") και έχει απειλήσει επανειλημμένα (χωρίς όμως ιδιαίτερη πειστικότητα) ότι θα αναζητήσει εναλλακτική λύση στρεφόμενη προς ανατολάς.

Ειδικά το τελευταίο χρονικό διάστημα ζούμε το διπλωματικό παρασκήνιο (μετά από αμερικανικές κυρίως πιέσεις, αλλά και λόγω των στρατηγικών και οικονομικών συμφερόντων των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων που δεν επιθυμούν να αποξενώσουν την Τουρκία) το θέμα της πίεσης από τις ΗΠΑ για ένταξη στην Ε.Ε. και την αναβάθμιση των ευρωτουρκικών σχέσεων με την παραχώρηση καθεστώτος υπό ένταξη χώρας, παρά τα διάφορα προβλήματα που παρουσιάζονται. Πάντως, ακόμη και μετά τη λήψη της απόφασης, πολλά από τα μέλη της Ε.Ε. έχουν καταστήσει σαφές ότι ο δρόμος για την πλήρη ένταξη της Τουρκίας στην Ένωση θα αργήσει πολύ και αναμένεται να διέλθει από πολλές στενωπούς και ατραπούς, παρά τα ερωτήματα που τίθενται γι' αυτό το θέμα και τα οποία είναι:

α/ Πως θα ενταχθεί η Τουρκία στην - υπό διαμόρφωση - νέα Ευρωπαϊκή αρχιτεκτονική ασφαλείας;

β/ Έχει συνειδητοποιήσει το τουρκικό πολιτικο-στρατιωτικό κατεστημένο ότι η πορεία εξευρωπαϊσμού (και συνεπώς του υποχρεωτικού εκδημοκρατισμού) της Τουρκίας θα έχει ως αναπόφευκτο επακόλουθο την κατάργηση των σημερινών αυταρχικών δομών εξουσίας, κυρίως από την πλευρά των Τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων με αποτέλεσμα να περιορισθούν τα μέχρι σήμερα προνόμιά τους στο σύνολο των αποφάσεων που επηρεάζουν την εσωτερική και εξωτερική κατάσταση της χώρας;

ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ - ΗΠΑ

Όσον αφορά τη σημερινή αμερικανική πολιτική, σύμφωνα με τις μέχρι τώρα ενδείξεις δεν διαφαίνεται κάποια σοβαρή αλλαγή πολιτικής απέναντι στην Τουρκία, παρά την πικρία των ΗΠΑ προς την Τουρκία όταν αυτή αρνήθηκε το 2003 να επιτρέψει τη χρησιμοποίηση του εδάφους της για πραγματοποίηση επιθέσεων κατά του Ιράκ. Ο Λευκός Οίκος θεωρούσε το γεωστρατηγικό ρόλο της

χώρας αυτής αρκετά σημαντικό, άποψη που ενισχύθηκε από το ρόλο που έπαιξαν οι επιθέσεις κατά του Ιράκ, μέσω των υπαρχουσών αμερικανικών βάσεων σε τουρκικό έδαφος (και πολύ πιθανά θα παίξουν στο μέλλον κατά του Ιράν ή άλλων χωρών της περιοχής) και τις αντιλήψεις των ΗΠΑ για το ρόλο της Τουρκίας ως αναχώματος στην εξάπλωση του ισλαμικού φονταμενταλισμού (παρά το εσωτερικό "ισλαμικό πρόβλημα" που αντιμετωπίζει η ίδια).

Όσον αφορά την αμερικανική διοίκηση υπό τον George Bush, πολλοί από τους ανώτατους αξιωματούχους του State Department, του Πενταγώνου και του Συμβουλίου Εθνικής Ασφαλείας της Τουρκίας εκτιμούν τη γεωστρατηγική θέση της Τουρκίας ως ιδιαίτερα σημαντική για τα αμερικανικά συμφέροντα, ιδιαίτερα σε σχέση με την ευρύτερη Μέση Ανατολή, παρά τους περιορισμούς που έθεσε η Μεγάλη Τουρκική Εθνοσυνέλευση το 2003 στο θέμα της χρησιμοποίησης των βάσεων των ΗΠΑ που βρίσκονται εντός της Τουρκίας για επιθέσεις κατά του Ιράκ.

ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΜΕ ΡΩΣΙΑ

Τα συμφέροντα των δύο χωρών θα είναι ανταγωνιστικά στην περιοχή της Κεντρικής Ασίας και της Υπερκαυκασίας; Θα συνεχιστεί η σημερινή κατάσταση ή μάλλον ο ήπιος πολιτικός ανταγωνισμός και η οικονομική συνεργασία; Αν σημειωθεί σημαντική επιδείνωση των ρωσο-τουρκικών σχέσεων, τότε η Τουρκία αντιμετωπίζει ένα νέο (ή καλύτερα ανοίγει ξανά ένα παλαιό) μέτωπο στα βόρεια και βορειο-ανατολικά της σύνορα)

ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ ΜΕ ΤΗ ΔΥΣΗ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΟΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ

Θα προσπαθήσει η Ρωσία στα πλαίσια της νεοσύστατης ρωσικής ομοσπονδίας να επεκτείνει τη ζώνη επιρροής της στις τουρκικές (όπως συνηθίζει να αποκαλεί ο τουρκικός τύπος) δημοκρατίες της περιοχής; Στην περίπτωση που αυτό καταστεί εφικτό οι σχέσεις της με τη Δύση θα είναι

ανταγωνιστικές ή συνεργατικές; Επίσης η Τουρκία θα μπορέσει να προβάλλει τη σημασία της ως "δυτικού προμαχώνα" έναντι της διαγραφόμενης ρωσικής απειλής για αύξηση της επιρροής της στα εδάφη της πρώην Σοβιετικής Ένωσης;

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΣΤΗΝ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΣΙΑ ΚΑΙ ΥΠΕΡΚΑΥΚΑΣΙΑ¹¹⁷⁹

1/ Η Τουρκία βασιζόμενη στην εθνική και θρησκευτική της συγγένεια με τους λαούς της περιοχής, επεδίωξε (και συνεχίζει μάταια να επιδιώκει) να παίξει, ως προελέχθη το ρόλο της προστάτιδας των πρώην σοβιετικών μουσουλμανικών δημοκρατιών και το μεσάζοντα των δυτικών συμφερόντων στην Κεντρική Ασία (σύμφωνα με αναφορές του Τουρκικού Υπουργείου Πολιτισμού και με βάση τη σοβιετική απογραφή του 1989, στην πρώην ΕΣΣΔ αναφέρεται ότι ζουν 50 περίπου εκατομμύρια "Τούρκοι"). Βασικός στόχος της Τουρκίας στον Καύκασο και την Κεντρική Ασία ήταν να εντάξει τα νέα κράτη σε ένα νέο πολιτικό και οικονομικό σύστημα υπό την Τουρκική ηγεσία, καθώς επίσης και να αποτρέψει την επιρροή της Ρωσίας στην περιοχή. Γρήγορα, όμως, η Τουρκία συνειδητοποίησε ότι υπάρχουν σημαντικές διαφορές με τους λαούς της Κεντρικής Ασίας και ότι, παρά την εξασφάλιση ορισμένων (περιορισμένης εμβέλειας) οικονομικών ωφελειών, οι μουσουλμανικές πρώην σοβιετικές δημοκρατίες δεν φαίνονται διατεθειμένες να αποδεχτούν ένα νέο ξένο "προστάτη", μετά από τόσες δεκαετίες ρωσικής κυριαρχίας. Εξάλλου διαπιστώνεται ότι, μετά από μια μικρή περίοδο "απουσίας" της από την περιοχή, η σημερινή Ρωσία, ως Ρωσική Ομοσπονδία πλέον, συνεχίζει να δηλώνει και να αναβαθμίζει σταδιακά την παρουσία της στην ευρύτερη περιοχή, ενώ οι ενδείξεις οδηγούν στο συμπέρασμα ότι αντιμετώπισε με σχετική ευκολία την προσπάθεια της Τουρκίας για αύξηση της επιρροής της και - κατ' επέκταση - "της κυριαρχίας της" στην Κεντρική Ασία και την Υπερκαυκασία, με αποτέλεσμα στο μέλλον ο ρόλος της στην περιοχή της Κεντρικής Ασίας να είναι σχετικά περιορισμένος, αφού

¹¹⁷⁹ Μάζης Ιωάννης, «Η Γεωπολιτική της Ευρύτερης...», ο.π., σελ. 57-117, 165-224 και Μάζης Ιωάννης, «Γεωπολιτική Προσέγγιση για ένα ενιαίο...», ο.π., σελ. 41-60, Βλ. παράρτημα Α15.

αναγκαστικά θα βρεθεί ανάμεσα στις συμπληγάδες πέτρες που ονομάζονται Ρωσία και Κίνα.

2/ Η περιορισμένη επιτυχία της τουρκικής προσπάθειας για διείσδυση και για αύξηση της επιρροής της στην Κεντρική Ασία δεν σημαίνει ότι η Τουρκία δεν παραμένει πλέον ένας υπολογίσιμος παράγοντας στην περιοχή, τόσο λόγω γεωγραφικής εγγύτητας και εθνολογικής συγγένειας όσο και λόγω του δυναμισμού της τουρκικής οικονομίας (η μόνη με βάση τις αρχές της ελεύθερης αγοράς στην ευρύτερη περιοχή). Η Τουρκία έχει αναπτύξει αξιόλογες εμπορικές σχέσεις με αρκετές χώρες της Κεντρικής Ασίας, τουρκικές επιχειρήσεις έχουν πραγματοποιήσει επενδύσεις της τάξης άνω των 3 δισεκατομμυρίων δολαρίων, ενώ παρέχει περίπου 10.000 υποτροφίες ετησίως σε φοιτητές από τις χώρες της Κεντρικής Ασίας. Υπάρχει, επίσης, τουρκικό δορυφορικό κανάλι που εκπέμπει στην περιοχή μέσω του τουρκικού δορυφόρου Turksat, ενώ το Ίδρυμα Τουρκικής Γλώσσας (Türk Dil Kurumu) κυκλοφόρησε πρόσφατα λεξικό των γλωσσών τουρκικής προέλευσης, προσπαθώντας να αποδείξει γλωσσολογικά και ετυμολογικά την κοινή προέλευση των γλωσσών των παραπάνω χωρών από την τουρκική.

3/ Ο μελλοντικός ρόλος της Τουρκίας στην Κεντρική Ασία αποκτά μεγάλη σπουδαιότητα, αν συνδεθεί, με την ανάπτυξη και εκμετάλλευση των αγωγών για τη μεταφορά πετρελαίου και φυσικού αερίου από την Κασπία και το Μπακού προς τη Δύση. Πρόκειται για το σημαντικότερο θέμα διεθνούς ενδιαφέροντος και εμβέλειας στην Κεντρική Ασία και την Υπερκαυκασία και αφορά το ενεργειακό δυναμικό (πετρέλαιο και φυσικό αέριο) των περιοχών αυτών (τόσο την "τοπική" παραγωγή όσον και τη δημιουργία νέων "ενεργειακών διαδρόμων"). Σε μια προσπάθεια μείωσης του ρωσικού ρόλου στην περιοχή, οι ΗΠΑ προώθησαν την κατασκευή ενός κύριου πετρελαιοαγωγού που θα διασχίζει τη Γεωργία, την Αρμενία και την Τουρκία και θα καταλήγει στο λιμάνι Τσειχάν (Çeyhan) στη Μεσόγειο, που έχει ολοκληρωθεί και αυτή την περίοδο βρίσκεται στο

στάδιο των δοκιμών. Επισημαίνεται ότι η κατασκευή του αγωγού αυτού είναι πιο δαπανηρή από την εναλλακτική λύση του ρωσικού αγωγού που καταλήγει στο λιμάνι Νοβοροσίσκ. Η πιο συμφέρουσα από οικονομική πλευρά λύση, είναι αυτή που αφορά κατασκευή νέου αγωγού μέσω του Ιράν ή της Αρμενίας, η οποία προς το παρόν δεν διαφαίνεται στον ορίζοντα για τους γνωστούς πολιτικούς λόγους που προβάλλονται από τις ΗΠΑ.

4/ Φαίνεται, πάντως, ότι τελικά θα πραγματοποιηθεί η αμερικανική επιθυμία για την κατασκευή και τη λειτουργία και των δύο αγωγών μεταφοράς φυσικού αερίου: ο ένας θα είναι σίγουρα ο ρωσικός και ο δεύτερος θα διασχίζει τη Γεωργία παρεμβάλλοντας την Αρμενία και θα καταλήγει στην Τουρκία, αφού η λύση του Ιράν θα πρέπει να αποκλειστεί τουλάχιστον για το άμεσο μέλλον. Η κατασκευή του αγωγού αυτού, (Μπακού - Τιφλίδα - Τσεϊχάν), συμφωνήθηκε στο περιθώριο της συνάντησης κορυφής του ΟΑΣΕ στην Κων/πολη, το Νοέμβριο 1999, και αναμένεται λίαν συντόμως να τεθεί σε λειτουργία, πράγμα το οποίο θα οδηγήσει στην αναβάθμιση του στρατηγικού ρόλου της Τουρκίας, και θα επιφέρει οικονομικά και πολιτικά οφέλη, ειδικά αν συνδυαστεί με τα ιδιαίτερα προβλήματα που υπάρχουν στην περιοχή.

5/ Τα αποθέματα πετρελαίου της Κασπίας Θάλασσας μπορεί να μην είναι ποσοτικά εφάμιλλα με τα αποθέματα του Περσικού Κόλπου, ωστόσο θεωρούνται εξαιρετικής ποιότητας και ικανά να αποτελέσουν σημαντική συμπληρωματική πηγή ενέργειας στον 21ο αιώνα (και ιδιαίτερα ενόψει της αναμενόμενης μείωσης των κοιτασμάτων της Αλάσκας και της Βόρειας Θάλασσας στις επόμενες δεκαετίες), εφόσον οι ΗΠΑ συνεχίζουν να μειώνουν τις εισαγωγές πετρελαίου από τον Περσικό Κόλπο, για να κρατήσουν τις τιμές κατανάλωσης των καυσίμων κυρίως εντός των ΗΠΑ σε χαμηλά επίπεδα.

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΣΤΗ ΜΕΣΗ ΑΝΑΤΟΛΗ¹¹⁸⁰

Στο χώρο της Μέσης Ανατολής, η τουρκική πολιτική παραδοσιακά βασιζόταν στις παρακάτω αρχές:

α/ Την ουδετερότητα και τη μη ανάμιξη της Τουρκίας σε συρράξεις και εμπλοκές αλλά στη διατήρηση καλών σχέσεων και ουδετερότητας με όλες τις πλευρές (ενίοτε με σημαντικό οικονομικό όφελος, όπως απέδειξε ο πόλεμος Ιράν - Ιράκ).

β/ Τη μη χρήση αμερικανικών και νατοϊκών στρατιωτικών εγκαταστάσεων που βρίσκονται στην Τουρκία κατά των αραβικών χωρών και του Ιράκ, όπως συνέβη με απόφαση της Τουρκικής Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης το 2003, (με εξαίρεση τον πόλεμο στον Κόλπο το 1990-91, όπου όμως τότε, πολλές αραβικές χώρες είχαν ταχθεί στο πλευρό του Κουβέιτ και κατά της πολιτικής του Σαντάμ Χουσεΐν).

γ/ Την ανάπτυξη διμερών σχέσεων και

δ/ Τη διατήρηση της μέγιστης δυνατής ισορροπίας και ουδετερότητας στην κρίση μεταξύ των Ισραηλινών και των Παλαιστινίων.

Επιπρόσθετα η πτώση της μοναρχίας στο Ιράν και ο νέος του ρόλος ως θεοκρατικού καθεστώτος, συντέλεσε στην αύξηση της σημασίας της Τουρκίας ως δυτικού συμμάχου στη Μέση Ανατολή και τα αυξανόμενα τουρκικά οικονομικά συμφέροντα προς τη Μέση Ανατολή οδήγησαν σε αύξηση και του πολιτικού ενδιαφέροντος της Τουρκίας για την περιοχή, παρά το γεγονός ότι η Τουρκία προσπαθεί πάντοτε να ωφεληθεί από τη συνεργασία της με την παλαιότερη και τη σημερινή ηγεσία του Ιράν. Η πολιτική του πρώην Τούρκου προέδρου και πρωθυπουργού Turgut Ozal προς τη Μέση Ανατολή βασιζόταν στην προσπάθεια προώθησης των εξαγωγών και την επιθυμία του για

¹¹⁸⁰ Μάζης Ιωάννης, «Η Γεωπολιτική της Ευρύτερης...», ο.π., σελ. 57-117, 165-251 και Μάζης Ιωάννης, «Γεωπολιτική Προσέγγιση για ένα ενιαίο...», ο.π., σελ. 41-60.

μεγαλύτερη έμφαση του ισλάμ, που οδήγησε σε βελτίωση των σχέσεων της Τουρκίας με τις υπόλοιπες μουσουλμανικές χώρες.

Η αύξηση των στρατιωτικών δυνατοτήτων των αραβικών κρατών (ιδιαίτερα όσον αφορά την αύξηση των οπλοστασίων τους μετά τις πρόσφατες προμήθειες όπλων μαζικής καταστροφής), σε συνδυασμό με τη συνεχιζόμενη κουρδική εξέγερση στη νοτιοανατολική περιοχή της χώρας, προκαλεί τα τελευταία χρόνια και ιδιαίτερα μετά τις υποσχέσεις που έχουν αποσπάσει οι Κούρδοι στο Βόρειο Ιράκ από τις ΗΠΑ, αυξημένη ανησυχία στην Άγκυρα. Πλέον αυτού, η Τουρκία έχει δραστηριοποιηθεί στο χώρο της Μέσης Ανατολής με βασικό μοχλό τη "διπλωματία των υδάτινων πόρων", αν και η πολιτική αυτή προκαλεί σοβαρές αντιδράσεις από την πλευρά της Συρίας και των άλλων αραβικών κρατών.

Οι σχέσεις της Τουρκίας με τους Άραβες και το Ιράν είναι αρκετά περίπλοκες. Οι Τούρκοι αντιμετωπίζουν τους Άραβες με μεγάλη καχυποψία και τους θεωρούν αφερέγγυους. Αυτή η έλλειψη εμπιστοσύνης έχει τις ρίζες της στην αραβική εξέγερση του 1916 κατά της οθωμανικής αυτοκρατορίας, την οποία οι Τούρκοι ακόμα θεωρούν ως πράξη προδοσίας και ατιμίας. Επίσης στο γεγονός ότι οι Άραβες διατηρούν ακόμη νωπές τις αρνητικές μνήμες της οθωμανικής κυριαρχίας, ενώ ο δυτικός προσανατολισμός της Τουρκίας και η συμμετοχή της στο ΝΑΤΟ αυξάνουν τη δυσπιστία των αραβικών χωρών προς αυτή. Οι σημερινές εσωτερικές διαμάχες στην Τουρκία μεταξύ "δυτικόφιλων" και "ισλαμόφιλων" (αν και οι τελευταίοι προσβλέπουν περισσότερο προς την Κ. Ασία), οξύνουν το πρόβλημα, ενώ ο ρόλος που διαδραμάτισε το ΝΑΤΟ και η πολιτική των ΗΠΑ στο Ιράκ, δημιούργησε ιδιαίτερα προβλήματα στις σχέσεις της Τουρκίας με τις αραβικές χώρες.

ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥΡΚΙΑΣ - ΙΣΡΑΗΛ¹¹⁸¹

Την τελευταία δεκαετία, οι ανησυχίες για το ρόλο της Συρίας, αλλά και άλλων κρατών της περιοχής καθώς και η αντίληψη περί "κοινότητας

¹¹⁸¹ Μάζης Ιωάννης, «Γεωπολιτική Προσέγγιση για ένα ενιαίο...», ο.π., σελ. 49-53.

συμφερόντων" σε μια σειρά θεμάτων, οδήγησαν την Τουρκία και το Ισραήλ σε μια θεαματική προσέγγιση.

Η απόφαση για την προσέγγιση των δύο χωρών λήφθηκε κυρίως από τους στρατιωτικούς, με κύριο γνώμονα αφενός τις στρατιωτικές και στρατηγικές ανάγκες της Τουρκίας και αφετέρου τις επιταγές των ΗΠΑ, με απώτερο στόχο την αναβάθμιση του επιπέδου των εξοπλισμών. Από στρατιωτικής πλευράς, η συνεργασία εκτιμάται ως θετική για την Τουρκία για τους παρακάτω λόγους:

1 Οι χειριστές Α/Φ της τουρκικής πολεμικής εροπορίας έχουν ήδη διδαχθεί πολλά από τους Ισραηλινούς, με τους οποίους συνεκπαιδεύονται, ενώ αναμένεται και η περαιτέρω αναβάθμιση της συνεκπαίδευσής τους στο πλαίσιο κοινών στρατιωτικών ασκήσεων που ήδη πραγματοποιούνται. Σε πρόσφατο άρθρο του τουρκικού περιοδικού "Savunma ve Havacilik" (Άμυνα και Αεροπορία), αναφέρεται ότι θα είναι ιδιαίτερα ωφέλιμη για την Τουρκία η ισραηλινή εμπειρία στον εναέριο ανεφοδιασμό, στις επιθέσεις πρώτου πλήγματος, στις νυχτερινές επιχειρήσεις, στη χρήση όπλων μεγάλου βεληνεκούς (Poreye κλπ.), στον ηλεκτρονικό πόλεμο και στις συνδυασμένες διακλαδικές επιχειρήσεις.

2 Θα ωφεληθεί σημαντικά στον τομέα των πληροφοριών.

3 Η Τουρκία αποκτά έναν αξιόπιστο προμηθευτή πολεμικού υλικού, ξεπερνώντας έτσι τα προβλήματα που αντιμετωπίζει κατά καιρούς με τις ΗΠΑ και τη Γερμανία (κυρίως δηλαδή οι όροι που τίθενται ορισμένες φορές με πρόσχημα το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κλπ).

4 Όσον αφορά στις πιθανές συνέπειες για την ελληνική ασφάλεια, ο τουρκικός τύπος προβάλλει πολλές φορές διάφορα ανεπίσημα άρθρα, αναφέροντας ότι η συμφωνία αυτή ήταν μια αντίδραση στην αναβάθμιση της στρατιωτικής συνεργασίας της Ελλάδας με τη Συρία. Εκτιμάται όμως ότι η Ελλάδα δεν αποτελεί βασικό στόχο αυτής της συμφωνίας. Ο ίδιος ο Αρχηγός ΓΕΕΘΑ του Ισραήλ κατά την επίσκεψη του στην Άγκυρα, την Άνοιξη του 2004 σε συνέντευξη που παραχώρησε σε στρατιωτικούς ανταποκριτές του τουρκικού τύπου, ανέφερε ότι η συμφωνία δεν στρέφεται εναντίον άλλων χωρών στην

ευρύτερη περιοχή. Εκτιμάται όμως ότι η αναβάθμιση της στρατιωτικής συνεργασίας της Τουρκίας με το Ισραήλ, η οποία θα έχει άμεσα οφέλη για την Τουρκία, θα βλάψει με έμμεσο τρόπο και μακροπρόθεσμα τα συμφέροντα της Ελλάδας και της Κύπρου στην περιοχή.

5 Κατά το τελευταίο χρονικό διάστημα επισημαίνεται ότι παρατηρείται μια προσπάθεια προσέγγισης της Ελλάδας και της Κύπρου από την πλευρά του Ισραήλ, το οποίο επιθυμεί να διατηρήσει καλές σχέσεις και με τις δύο χώρες, αλλά συγχρόνως και να πουλήσει οπλικά συστήματα. Επιπλέον, για να περιοριστούν σε ένα βαθμό οι ανησυχίες πολλών αραβικών χωρών (και ιδιαίτερα της Αιγύπτου), η Τουρκία και το Ισραήλ έχουν αποδυθεί σε μια προσπάθεια που αποσκοπεί στην υποβάθμιση του στρατιωτικού σκέλους της συνεργασίας τους.

ΑΛΛΑΓΗ ΠΛΕΥΣΗΣ ΣΤΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ-ΙΣΡΑΗΛ¹¹⁸²;

Υπάρχουν πολλές ενδείξεις ότι η άλλοτε αποδοτική και λειτουργούσα στρατηγική συμμαχία μεταξύ Ισραήλ και Τουρκίας οδεύει προς το τέλος της. Δύο είναι, μεταξύ άλλων, οι σημαντικότεροι λόγοι, που πυροδότησαν αλυσιδωτές εξελίξεις, ώστε η συμμαχία μεταξύ των δύο χωρών να έχει ήδη αποδυναμωθεί: Η άνοδος στην εξουσία, το 2002, του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης, του Ταγίπ Ερντογάν και η εμφάνιση στο προσκήνιο του αρχιτέκτονα της νέας τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, του Ahmet Davutoglu.

Οι εκτιμήσεις αυτές ανήκουν στην Anat Lapidot - Firila, ερευνήτρια στο Ινστιτούτο Van Leer της Ιερουσαλήμ και Λέκτορα στο Τμήμα Διεθνών Σχέσεων του Εβραϊκού Πανεπιστημίου της Ιερουσαλήμ, η οποία σε διάλεξη που παρέθεσε στο Κυπριακό Κέντρο για Ευρωπαϊκές και Διεθνείς Υποθέσεις με θέμα: «Τουρκική εξωτερική πολιτική και Ισραήλ: Το τέλος μιας στρατηγικής συμμαχίας;», θεωρεί ως εξίσου σημαντική μian άλλη ημερομηνία, το 1996, όταν το Ισραήλ πρότεινε και η Τουρκία δέχτηκε τη σύναψη μιας συμφωνίας αμυντικής συνεργασίας.

¹¹⁸² Μάζης Ιωάννης, «Η Γεωπολιτική της Ευρύτερης...», ο.π., σελ. 251-291.

Το Ισραήλ είχε απευθυνθεί πρώτα στην Ελλάδα, η οποία για ακατανόητους λόγους, που είχαν να κάνουν περισσότερο με φιλοαραβικά σύνδρομα παρά με ορθολογιστική εκτίμηση του διεθνούς και περιφερειακού περιβάλλοντος, απέφυγε να ανταποκριθεί. Το Ισραήλ θεωρεί την Κύπρο και την Ελλάδα ως φυσικούς συμμάχους του σε μια περιοχή που κατακλύζεται από έναν ωκεανό εχθρικών Αράβων και φανατικών μουσουλμάνων. Η Ισραηλινή καθηγήτρια, όπως και άλλοι Ισραηλινοί στρατηγικοί και άλλοι αναλυτές, εκτιμούν σήμερα, 13 χρόνια μετά τη σύναψη της συμφωνίας, ότι οι σχέσεις μεταξύ Ισραήλ και Τουρκίας απέχουν πάρα πολύ από του ν' αποτελούν πια μια στρατηγική συμμαχία.

Στη συνέχεια υποστήριξε ότι η Τουρκία έχει αναδειχθεί σε μίαν από τις πιο δύσκολες στρατηγικές προκλήσεις για τη χώρα της επειδή η Τουρκία αποφάσισε να αντιμετωπίζει το Ισραήλ ως ανταγωνιστή και όχι ως σύμμαχο. Ως αποτέλεσμα αυτής της πολιτικής, η Τουρκία επιχειρεί να υπονομεύσει τη διεθνή νομιμότητα του Ισραήλ, πράγμα, ασφαλώς, που το Ισραήλ δεν πρόκειται να ανεχθεί. Η αντίστροφη μέτρηση για την αποκαθήλωση των τουρκοϊσραηλινών σχέσεων άρχισε με την άνοδο στην εξουσία του ΑΚΡ και το διορισμό του ακαδημαϊκού Ahmet Davutoglu (Αχμέτ Νταβούτογλου), ως συμβούλου επί εξωτερικών υποθέσεων. Η κατάρρευση των σχέσεων Ισραήλ-Τουρκίας, δεν ήταν αποτέλεσμα αντιδράσεων ή απογοήτευσης της Άγκυρας εξαιτίας της ισραηλινής πολιτικής έναντι της Παλαιστινιακής Αρχής ή της Γάζας, αλλά η συνέπεια μιας νέας στρατηγικής αντίληψης της Τουρκίας για την εξωτερική πολιτική, όπως την κωδικοποίησε ο Ahmet Davutoglu. Έτσι, ενώ οι δύο χώρες αντιμετωπίζουν σχεδόν παρόμοια προβλήματα, μπορεί να λεχθεί σχεδόν με βεβαιότητα, ότι η συμμαχία με την Τουρκία έχει πεθάνει. Ποιοι είναι οι βαθύτεροι λόγοι;

α. Οι εσωτερικές αλλαγές στην Τουρκία. Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης προσέδωσε νομιμοποίηση στα θρησκευτικά στοιχεία με θετική επίδραση στις δυνάμεις της αγοράς. Το ΑΚΡ απέφυγε εξ αρχής να υιοθετήσει ανοικτά την ισλαμική ατζέντα, χωρίς να μειώνει τις διεκδικήσεις του με στόχο, εκτός των άλλων,

τον επαναπροσδιορισμό της ταυτότητας της Τουρκίας. Η εξωτερική πολιτική είναι το πεδίο στο οποίο αυτή η ισλαμική ατζέντα βρήκε έδαφος έκφρασης και εφαρμογής. Η Ισραηλινο-Παλαιστινιακή σύγκρουση έγινε η αιχμή του δόρατος αυτής της πολιτικής, η οποία επιδιώκεται να αποτυπωθεί στα Βαλκάνια, στην Κύπρο, στο Ισράηλ και στην Παλαιστίνη, περιοχές όπου, κατά την έκφραση του Ahmet Davutoglu, «κάθε τζαμί που καταστρέφεται, υπονομεύει την εν δυνάμει τουρκική επιρροή στην περιοχή».

β. Η άνοδος νέων πολιτικών δυνάμεων από την τουρκική περιφέρεια διά του AKP επέβαλε τον καθορισμό μιας ατζέντας εξωτερικής πολιτικής. Ο Ahmet Davutoglu, ως θρησκευόμενος μουσουλμάνος και αποκληθείς ως ο Τούρκος Henry Kissinger, ανέλαβε να την προσδιορίσει. Αυτή προβλέπει ότι η Τουρκία πρέπει να αναγνωρισθεί διεθνώς ως η μόνη χώρα ικανή να αποτρέψει μια σύγκρουση πολιτισμών. Όμως απαραίτητη προϋπόθεση για να επανασυμφιλιωθεί με τον ισλαμικό κόσμο είναι η απαγκίστρωσή της από τη στρατηγική συμμαχία της με το Ισραήλ. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τον επαναπροσδιορισμό των στόχων της εξωτερικής πολιτικής της, που δεν έχουν σχέση πια με την εποχή του Kemal Ataturk.

Το κομβικό σημείο στην αλλαγή της Τ/εξωτερικής πολιτικής, είναι ο Νοέμβριος 2002, με την άνοδο στην εξουσία του AKP, του οποίου η ηγεσία τηρεί σκληρή και επικριτική στάση έναντι του Ισραήλ. Η πολιτική της Τουρκίας στόχευε στην ακύρωση της συμμαχίας με το Ισραήλ. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο πρέπει να αναλυθεί και η Τ/πολιτική στο Κυπριακό, που άλλαξε αμέσως μετά την υποβολή του σχεδίου Ανάν (11 Νοε. 2002) και κατέλαβε εξ απίνης και τη Λευκωσία και την Αθήνα). Η Άγκυρα θεωρούσε πια το Ισραήλ όχι μόνο ως ένα εμπόδιο στην εξακίνωση της νέας εξωτερικής πολιτικής της αλλά και ως μια προσωρινή παρουσία, με την έννοια ότι το Ισραήλ έπρεπε να επιστρέψει στα φυσικά του όρια, εκείνα της πάλαι ποτέ Παλαιστίνης στο πλαίσιο μιας Pax Ottomanica.

Στη συνέχεια επεσήμανε η Anat Lapidot - Firila επεσήμανε ότι, μεταξύ των άλλων στοιχείων, που συνέβαλαν στη νέα τουρκική πολιτική πραγματικότητα, ήταν ο πόλεμος στο Ιράκ, με την άρνηση της Τουρκίας να επιτρέψει τη διέλευση αμερικανικών στρατευμάτων, η εγκαθίδρυση αυτόνομης Κουρδικής Αρχής στην πετρελαιοφόρα περιοχή της Μοσούλης και του Κιρκούκ, η ένταξη της Κύπρου στην Ε.Ε. και η συνεχής ταύτιση της τρομοκρατίας και βίας με τους μουσουλμάνους.

Ο Ahmet Davutoglu πρότεινε μια διέξοδο στον εκνευρισμό της Τουρκίας, περιλαμβανομένης και μιας ψευδαίσθησης δύναμης, κατά την Ισραηλινή καθηγήτρια. Δύο είναι οι αρχές της εξωτερικής πολιτικής, όπως τις καθόρισε ο νέος Τ/ΥΠΕΞ:

α. Η Τουρκία πρέπει να αποκτήσει δύναμη εάν επιθυμεί να υπερασπίσει τον εαυτό της.

β. Η Τουρκία να ξαναβρεί την πραγματική ταυτότητά της, στηριγμένη στην Ισλαμική και Οθωμανική κληρονομιά της.

Κατά τον Ahmet Davutoglu, η Τουρκία είναι ο καθαρός εκπρόσωπος του μουσουλμανικού κόσμου και γι' αυτό το λόγο πρέπει να της αποδοθεί διεθνής αναγνώριση, με σεβαστή θέση σε Διεθνείς Οργανισμούς και μια μόνιμη θέση στο Συμβούλιο Ασφαλείας. Στο βιβλίο του «Στρατηγικό Βάθος. Η διεθνής θέση της Τουρκίας», ο Ahmet Davutoglu, συνδυάζει σταθερές αξίες (Ιστορία, Γεωγραφία, πληθυσμό, πολιτισμό), εν δυνάμει δεξιότητες (οικονομικές, στρατιωτικές, τεχνολογικές) και τις σχέσεις μεταξύ στρατηγικής αντίληψης, τακτικού σχεδιασμού και πολιτικής βούλησης.

Όλα αυτά, μαζί με γεωπολιτικές, γεωπολιτισμικές και γεωοικονομικές εκτιμήσεις πρέπει να συμβάλλουν στη μεγαλοσύνη του κράτους και στην ανάπτυξη δύναμης, γιατί η Τουρκία δεν είναι μια συνηθισμένη χώρα αλλά μια χώρα-κλειδί, που βρίσκεται στο κέντρο ενός πολιτισμού. Γι' αυτό και πρέπει να αναπτύξει μια νέα εξωτερική πολιτική στα Βαλκάνια, στον Καύκασο και στη Μέση Ανατολή. Το πιο σημαντικό είναι η αξιοποίηση του ισλαμικού παράγοντα ως μέσου, που θα ενισχύσει την επιρροή της Τουρκίας στην περιοχή.

Η ανάγκη αυτή, σύμφωνα με την Anat Lapidot - Firila, για δημιουργία ενός ψυχολογικού κλίματος δύναμης ασφάλειας και στρατηγικής υπεροχής απαιτούσε την επανεκτίμηση της συμμαχίας με το Ισραήλ, που πλέον κατάντησε μια μη φυσιολογική δύναμη στην περιοχή και για αυτό πρέπει να επαναφερθεί, σύμφωνα με την οπτική γωνία της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, στη θέση του - όπως παλαιότερα πολλοί άλλοι υπό Τουρκο-Οθωμανική κυριαρχία.

Κατά τη διάρκεια της συζήτησης που ακολούθησε, παρουσία και ξένων πρέσβων αλλά ουδενός εκπροσώπου του κυπριακού ΥΠΕΞ ή του προεδρικού Γραφείου Τουρκικής Πολιτικής, η Anat Lapidot - Firila εξήγησε ότι η νέα τουρκική πολιτική δεν είναι περιστασιακή αλλά θα διαρκέσει στο χρόνο, γι' αυτό και ενδιαφέρει αμεσότατα και την Κύπρο. Ιδιαίτερα οι φιλόδοξες βλέψεις της Τουρκίας να αναδειχθεί όχι μόνο σε περιφερειακή αλλά και σε παγκόσμια δύναμη,

μέχρι το 2023, σύμφωνα με τις προβλέψεις του Τ/ΥΠΕΞ.

Η Τουρκία έκαμε αυτό που στις διεθνείς σχέσεις αποκαλείται paradigm shift (δηλαδή πλήρης αλλαγή και ανατροπή της εξωτερικής της πολιτικής με συγκεκριμένους στόχους και επιδιώξεις), πράγμα που αναμένεται να δημιουργήσει πολλές και απρόβλεπτες εξελίξεις και στο άμεσο αλλά και στο απώτερο μέλλον.

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ

Το ενδιαφέρον της Τουρκίας για τα Βαλκάνια ήταν περιορισμένο, μέχρι την έναρξη της Γιουγκοσλαβικής κρίσης. Βασικό κανόνα για τη διαμόρφωση της τουρκικής βαλκανικής πολιτικής αποτελεί η αντίληψη ότι γεωγραφικά, ιστορικά και πολιτιστικά η Τουρκία είναι μια βαλκανική χώρα που λόγω των ιστορικών και πολιτιστικών της δεσμών, νομιμοποιείται να έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και παρουσία στην περιοχή. Επιπλέον, η Τουρκία δεν επιθυμούσε την ανάδειξη κάποιας κυρίαρχης δύναμης στα Βαλκάνια (π.χ. Σερβία, πιθανώς σε "συμμαχία" με τη Ελλάδα) διότι θεωρείτο ότι θα απειλούσε τα οικονομικά κυρίως συμφέροντα της (το εμπόριο με την Ευρώπη στις αρχές της δεκαετίας του 1990 έφθανε σχεδόν το 50% του συνόλου και ο πιο σημαντικός χερσαίος δρόμος μεταφοράς διέσχιζε την πρώην Γιουγκοσλαβία).

Η Τουρκία προσπάθησε να προσεγγίσει τις βαλκανικές χώρες, είτε εκμεταλλευόμενη τις διαφορές που είχαν αυτές με την Ελλάδα (ΠΓΔΜ - FYROM και Αλβανία), είτε τη θρησκευτική συγγενεία της με πολλούς πληθυσμούς της περιοχής (Μουσουλμάνοι Βοσνίας - Ερζεγοβίνης, Κόσσοβου κλπ). Στο πλαίσιο αυτό προσέφερε πολιτική υποστήριξη και υπέγραψε συμφωνίες στρατιωτικής συνεργασίας (περιορισμένου όμως εύρους και ήσσονος σημασίας), αλλά δεν μπόρεσε να προσφέρει αυτό που οι χώρες της Βαλκανικής χρειάζονταν περισσότερο από ο,τιδήποτε άλλο την οικονομική βοήθεια. Με δεδομένη την οικονομική της αδυναμία, η Τουρκία δεν έχει κατορθώσει να αναλάβει ηγετικό ρόλο στα Βαλκάνια και οι δείκτες της τουρκικής οικονομίας δεν της επιτρέπουν να αισιοδοξεί ότι μπορεί να μεταβάλει την κατάσταση αυτή στο εγγύς μέλλον.

Η ΣΤΑΘΕΡΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΤΩΝ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΩΝ ΠΛΗΘΥΣΜΩΝ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ

Θα σταθεροποιηθεί οριστικά η κατάσταση στην πολυτάραχη περιοχή της Βαλκανικής; Κυρίως το μελλοντικό καθεστώς του Κοσσυφοπεδίου, η ΠΓΔΜ (FYROM) και η εξέταση του ενδεχόμενου εάν θα συνεχίζει η Τουρκία να παίζει το ρόλο του προστάτη των μουσουλμανικών πληθυσμών στην περιοχή.

Η ΕΞΑΠΛΩΣΗ ΤΟΥ ΙΣΛΑΜΙΚΟΥ ΦΟΝΤΑΜΕΝΤΑΛΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

Ενόψει της ανόδου του φιλοϊσλαμικού ρεύματος, τίθεται το ερώτημα αν θα μπορέσει η Τουρκία να συνεχίσει να αυτοπροβάλλεται ως κυματοθραύστης της εξάπλωσης του ισλαμικού φονταμενταλισμού στην περιοχή. Αν δεν αυξηθεί η επικράτηση των ισλαμιστών στην Τουρκία ή σε κάποια άλλη χώρα της ευρύτερης περιοχής, το τουρκικό επιχείρημα θα χάνει σταδιακά μέρος της αξίας του. Σε αντίθετη περίπτωση, ο ρόλος της Τουρκίας ως κυματοθραύστη ενισχύεται σημαντικά.

ΥΔΑΤΙΝΟΙ ΠΟΡΟΙ¹¹⁸³

Η περιοχή της Μέσης Ανατολής κυριαρχείται από το σύστημα της ύδρευσης των ποταμών Τίγρη και Ευφράτη. Οι ποταμοί αυτοί ενώνονται για να σχηματίσουν τον Σατ - Αλ - Αράμπ (Shatt al-Arab) και στη συνέχεια εκβάλλουν στον Περσικό Κόλπο. Ιδιαίτερα πολύπλοκη είναι η κατάσταση ανάμεσα στη Συρία, το Ιράκ και την Τουρκία όσον αφορά την εκμετάλλευση των υδάτων των δύο ποταμών και ιδιαίτερα του Ευφράτη, το 98% των υδάτων του οποίου προέρχεται από την Τουρκία.

Οι τρεις αυτές χώρες επανειλημμένα προσπάθησαν να "μοιράσουν" τα νερά των ποταμών. Αλλά, παρά την ύπαρξη κάποιων συμφωνιών, οι διαφορές απόψεών τους ήταν τόσο μεγάλες, που, κατά τη διάρκεια της μεγάλης ξηρασίας του 1974-75, οι Ιρακινοί απείλησαν με βομβαρδισμό το φράγμα Τάμπκα, αν η Συρία δεν απελευθέρωνε τη ροή των υδάτων. Εξάλλου, τα ύδατα του Ευφράτη, έχουν χρησιμοποιηθεί επανειλημμένα και από την Τουρκία ως μέσο πίεσης προς τη Συρία για να σταματήσει αυτή την παροχή υποστήριξης στους Κούρδους του ΡΚΚ, στους Αρμένιους του ASALA και στους αριστεριστές της DevSol, αλλά και δευτερευόντως, στις διογκούμενες από την Τουρκία διεκδικήσεις της Συρίας στην περιοχή του Χατάϊ/Αλεξανδρέτας (Hatay/Iskenderum).

¹¹⁸³ Μάζης Ιωάννης, «Η Γεωπολιτική της Ευρύτερης...», ο.π., σελ. 57-136, 165-229 και Μάζης Ιωάννης, «Γεωπολιτική Προσέγγιση για ένα ενιαίο...», ο.π., σελ. 55-60.

α/ Τα τελευταία χρόνια η Τουρκία, και, δευτερευόντως, η Συρία έχουν αναπτύξει σημαντικά αρδευτικά έργα και εγκαταστάσεις παραγωγής υδροηλεκτρικής ενέργειας κατά μήκος του Ευφράτη. Το κυριότερο αναπτυξιακό πρόγραμμα αυτής της μορφής είναι το τουρκικό σχέδιο GAP (Guneysdogu Anadolu Projesi) που αφορά στη συγκέντρωση των υδάτων του Τίγρη και του Ευφράτη, το οποίο δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί στο σύνολο του. Το πρόγραμμα αυτό περιλαμβάνει την κατασκευή συνολικά 22 φραγμάτων, την άρδευση 1,1 εκατομμυρίων εκταρίων γης κοντά στον Ευφράτη και 0,6 εκατομμυρίων εκταρίων κοντά στον Τίγρη και την παραγωγή 27 δισεκατομμυρίων κιλοβάτ (KW) ρεύματος. Κύριος στόχος του GAP είναι η οικονομική ανάπτυξη της νοτιοανατολικής Τουρκίας, έτσι ώστε να διευκολυνθεί η επίλυση του Κουρδικού προβλήματος. Ως απώτερο αποτέλεσμα του GAP διαφαίνεται ότι δεν θα απομείνει πλέον αρκετή ποσότητα νερού για τις αρδευτικές ανάγκες του Ιράκ (93% του νερού του οποίου προέρχεται από τον Ευφράτη), ενώ προβλήματα θα δημιουργηθούν και στη Συρία (της οποίας η εξάρτηση είναι μικρότερη).

β/ Όσον αφορά στον ποταμό Τίγρη, η κατάσταση δεν είναι τόσο δύσκολη, καθόσον μονάχα το 45% περίπου των υδάτων του προέρχεται από την Τουρκία. Το μεγαλύτερο μέρος του προέρχεται από παραπόταμους, οι περισσότεροι από τους οποίους βρίσκονται εντός του Ιράκ. Επίσης, τα αναπτυξιακά έργα της Τουρκίας στον Τίγρη είναι μικρότερα από αυτά του Ευφράτη.

γ/ Μια πρόταση για την κάλυψη των υδάτινων πόρων στη Μέση Ανατολή είναι αυτή που προβάλλεται από την Τουρκία με τον τίτλο "Baris Borusu" (Αγωγός της Ειρήνης). Σύμφωνα με την πρόταση αυτή, η συγκέντρωση των υδάτων ποταμών που ρέουν στα νότια της χώρας με κυριότερα αυτά του ποταμού Μαναβγκάτ που καταλήγει στη Μεσόγειο ανατολικότερα της Αττάλειας (Antalya), και η διοχέτευσή τους μέσω τεράστιων αγωγών σε περιοχή κοντά στα σύνορα με τη Συρία. Για την υλοποίηση αυτού του μεγάλου προγράμματος έχει προβληθεί κατ' επανάληψη στον τουρκικό τύπο η κατασκευή δύο αγωγών.

Ο ανατολικός αγωγός θα διασχίζει τη Συρία και θα μεταφέρει νερό στη Σαουδική Αραβία και τα υπόλοιπα κράτη του Κόλπου. Δυτικός αγωγός θα

διασχίζει τη Συρία και την Ιορδανία και κατά μήκος της ακτής την Ερυθρά Θάλασσα μέχρι τη Σαουδική Αραβία. Η Τουρκία έχει προτείνει η αποπληρωμή του παραπάνω έργου με τις εμπλεκόμενες χώρες να πραγματοποιηθεί με πετρέλαιο. Η αντίδραση όλων σχεδόν των χωρών ήταν αρνητική, λόγω του φόβου ότι ο αγωγός θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως μέσο πίεσης και πολιτικού εκβιασμού, πράγμα το οποίο και αποτελεί πάγια τακτική της Τουρκίας σε όλα τα διεθνή fora. Πάντως, το τελευταίο χρονικό διάστημα, βλέπουν αρκετά συχνά το φως της δημοσιότητας πολλές πληροφορίες για πιθανή συνεργασία της Τουρκίας με το Ισραήλ για την κάλυψη των αναγκών του σε νερό.

ΕΛΕΓΧΟΣ ΥΔΑΤΙΝΩΝ ΠΟΡΩΝ ΚΑΙ Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥΣ ΤΗΣ ΓΕΙΤΟΝΕΣ¹¹⁸⁴

Θα επιλυθεί το ζήτημα της κατανομής των υδάτων των ποταμών Ευφράτη και Τίγρη κατά τρόπο αμοιβαία αποδεκτό από την Τουρκία, τη Συρία και το Ιράκ, ή θα προσπαθήσει η Τουρκία να εφαρμόσει μια πολιτική "υδάτινης υπερδύναμης"; Εάν καταφέρει να επιβληθεί ως υδάτινη υπερδύναμη στην περιοχή θα αποκομίσει κάτι σε διπλωματικό επίπεδο ή θα προκληθούν επιπρόσθετες τριβές με τις παραπάνω χώρες;

ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΣ ΑΠΕΙΛΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ¹¹⁸⁵

[Yurtta Sulh, Cihanda Sulh (Ειρήνη στη χώρα, Ειρήνη στον κόσμο) - Kemal Atatürk]

Αν και η σοβαρότητα μιας απειλής δεν προσμετράται αποκλειστικά με "αντικειμενικά" κριτήρια, αλλά εξαρτάται, κυρίως, από την "περί απειλής" αντίληψη μιας χώρας, θα επιχειρήσουμε, υπό το πρίσμα του εξωτερικού παρατηρητή, μια επισκόπηση των απειλών που αντιμετωπίζει η Τουρκία.

Από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου έως τουλάχιστον τα τέλη της δεκαετίας του 1970, η Σοβιετική Ένωση θεωρείτο ως η σημαντικότερη εξωτερική

¹¹⁸⁴ Μάζης Ιωάννης, «Η Γεωπολιτική της Ευρύτερης...», ο.π., σελ. 57-137, 165-224 και Μάζης Ιωάννης, «Γεωπολιτική Προσέγγιση για ένα ενιαίο...», ο.π., σελ. 55-60.

¹¹⁸⁵ Βλ. παραρτήματα Α11 & Α12.

απειλή για την ασφάλεια της Τουρκίας. Μέχρι τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και παρά τη σαφή βελτίωση των διμερών σχέσεων, η τουρκική ηγεσία συνεχίζει να αντιμετωπίζει ακόμη και τη σημερινή Ρωσία με καχυποψία. Απόδειξη αυτού είναι ότι η τουρκική αντίληψη περί μιας σημαντικής ανισορροπίας δυνάμεων με την ΕΣΣΔ υποτίθεται πως αποτέλεσε το βασικό κίνητρο για την προσπάθεια εκσυγχρονισμού των Τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων.

Η σοβιετική απειλή δεν υφίσταται πλέον και οι σχέσεις με τη Ρωσία είναι σχετικά καλές (ιδιαίτερα στον οικονομικό τομέα). Δεν είναι λίγοι, ωστόσο, αυτοί που πιστεύουν ότι η ρωσο-τουρκική ύφεση δεν πρόκειται να διαρκέσει πολύ, αφού τα πάγια γεωπολιτικά συμφέροντα των δύο χωρών στην περιοχή του Καυκάσου και των Βαλκανίων συγκρούονται (με χαρακτηριστικό παράδειγμα τη σχεδόν διαμετρικά αντίθετη στάση τους στη διένεξη Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν για το θέμα του Nagorno Karabah).

Βεβαίως, το θετικό για την Τουρκία είναι ότι έχουν δημιουργηθεί και έχουν ξεφύγει από το ρωσικό άρμα οι Τουρκικές, όπως αποκαλούνται, Δημοκρατίες του Καυκάσου, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη το γεγονός ότι στην Αρμενία και στη Γεωργία συνεχίζουν ακόμη να υπάρχουν ρωσικά στρατεύματα. Για τους σχεδιαστές της τουρκικής πολιτικής εθνικής ασφάλειας, η Ελλάδα αποτελεί μια απειλή, όχι τόσο λόγω των επιθετικών στρατιωτικών της ικανοτήτων, όσο λόγω της "πρόθεσης" της, όπως αναφέρουν, να μετατρέψει το Αιγαίο σε "ελληνική λίμνη" (σύμφωνα με τους προβαλλόμενους τουρκικούς ισχυρισμούς).

Η Τουρκία θεωρεί ότι η ενίσχυση της ασφάλειας των νησιών του ανατολικού Αιγαίου, αποτελεί παραβίαση διαφόρων διεθνών συνθηκών, με αποτέλεσμα να δημιουργεί μια "απαράδεκτη" απειλή για την τουρκική ασφάλεια. Πρόσθετα σημεία τριβών ανάμεσα στις δύο χώρες αποτελούν η συνεχιζόμενη τουρκική κατοχή της βόρειας Κύπρου, η οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας, η αμφισβήτηση του εύρους του ελληνικού εναέριου χώρου (10 ν.μ.) καθόσον αυτός δεν συμπίπτει με τα χωρικά ύδατα στο Αιγαίο (6 ν.μ.) και η μουσουλμανική μειονότητα στη δυτική Θράκη, την οποία προσπαθεί να χρησιμοποιήσει η Τουρκία ως μέσο πίεσης προς την Ελλάδα, με σκοπό να αποσπάσει άλλα

ανταλλάγματα. Θα πρέπει, βεβαίως, να σημειωθεί ότι οι ελληνοτουρκικές σχέσεις δεν αποτελούν βασική προτεραιότητα της τουρκικής πολιτικής εθνικής ασφάλειας (όπως συμβαίνει με την αντίστοιχη ελληνική).

Η μελέτη του ισοζυγίου στρατιωτικών δυνάμεων στην περιοχή καθιστά σαφές ότι, παρά τη γεωπολιτική θέση της Τουρκίας στο μέσον ενός τριγώνου αστάθειας και κρίσεων, δεν υπάρχει κάποια ορατή και άμεση εξωτερική (στρατιωτική) απειλή για την τουρκική ασφάλεια. Η διάλυση του μεγάλου γείτονα και αντιπάλου της, της Σοβιετικής Ένωσης, η αποδυνάμωση του Ιράκ και η αδιαμφισβήτητη αμερικανική στρατιωτική υπεροπλία στην περιοχή, αποτελούν θετικές εξελίξεις για την Τουρκία, παρά τις έντονες ανησυχίες των Τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων για την πιθανολογούμενη δημιουργία ομόσπονδου Κουρδικού κράτους στο βόρειο Ιράκ. Από την άλλη πλευρά η ενίσχυση του Ιράν και οι τριβές που αυτό έχει δημιουργήσει με τη διεθνή κοινότητα, η σημαντική αστάθεια που προκλήθηκε από τη διάλυση της ΕΣΣΔ και η διασπορά πολλών όπλων μαζικής καταστροφής στη Μέση Ανατολή ανησυχούν την τουρκική ηγεσία.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να γίνει αναφορά στην πάγια ανασφάλεια του στρατιωτικού κατεστημένου κυρίως της Τουρκίας που έχει τις ρίζες της στις μακροχρόνιες κακές έως εχθρικές σχέσεις με όλες σχεδόν τις χώρες του ευρύτερου περιβάλλοντος της. Τέλος, συνεχίζει ακόμη να υπάρχει στην Τουρκία και το "φάντασμα ή σύνδρομο των Σεβρών", δηλαδή το ενδεχόμενο του διαμελισμού της, ως αποτέλεσμα σχεδιασμών και ενεργειών διαφόρων "εξωτερικών δυνάμεων". Πρόκειται για μια καθαρά υποκειμενική - και ψυχολογικής φύσης - ανησυχία που δεν επαληθεύεται από αντικειμενικούς παράγοντες ή άλλα γεγονότα.

Φαίνεται, όμως, ότι επηρεάζει σε κάποιο βαθμό τον τρόπο σκέψης και ενέργειας μεγάλου τμήματος του τουρκικού στρατιωτικού, πολιτικού και διπλωματικού κατεστημένου της. Επιπλέον, η Τουρκία αντιμετωπίζει και ένα σοβαρό εσωτερικό πρόβλημα ασφαλείας: την πολύχρονη εξέγερση των Κούρδων στο νοτιανατολικό τμήμα της χώρας, σε συνάρτηση με το γεγονός ότι η ενδεχόμενη δημιουργία ομόσπονδης Κουρδικής Δημοκρατίας στο βόρειο Ιράκ,

θα εγείρει απελευθερωτικές τάσεις των Κούρδων που διαβιούν στη νοτιοανατολική Τουρκία.

Ο σκληρός πόλεμος που διεξάγει μέχρι σήμερα ο τουρκικός στρατός κατά των Κούρδων έχει εγγράψει σοβαρές υποθήκες επί της συνταγματικής ομαλότητας της χώρας. Παρά τις σημαντικές επιτυχίες της Τουρκίας στο πεδίο της μάχης, σε συνδυασμό με την σύλληψη του ηγέτη του ΡΚΚ Abdullah Ocalan, η Άγκυρα δεν προτίθεται να πραγματοποιήσει το επόμενο βήμα και να επιλύσει το κουρδικό πρόβλημα με πολιτικά και πολιτιστικά μέσα.

Κανένα τουρκικό πολιτικό κόμμα με εξαίρεση τους ισλαμιστές (ομιλία του τούρκου πρωθυπουργού Ρ. Τ. Εντομών σε κουρδική διάλεκτο), δεν τόλμησε να διατυπώσει προτάσεις πολιτιστικής προσέγγισης του προβλήματος, παρά το γεγονός ότι μέχρι σήμερα η κατάσταση βαίνει από το κακό στο χειρότερο. Φαίνεται ότι η Τουρκία δεν έχει τη δυνατότητα να προσεγγίσει πολιτικά το Κουρδικό και η παραμικρή ρωγμή στο δόγμα "ένα κράτος, ένα έθνος" που διατύπωσε ο Kendal Ataturk θα ανοίξει τον ασκό του Αιόλου για την ενότητα του κράτους και την ταυτότητα του τουρκικού καθεστώτος.

ΟΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ¹¹⁸⁶

Η τουρκική πολιτική εθνικής ασφαλείας φαίνεται ότι περιλαμβάνει τους παρακάτω στόχους (χωρίς σειρά σπουδαιότητας αφού, παρά την αξιοσημείωτη συνέχεια της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, η σειρά "προτεραιότητας" δεν παραμένει αμετάβλητη):

α/ Ανάδειξη της χώρας σε σημαντική περιφερειακή δύναμη στην Ευκρασία και σε κυρίαρχο τοπικό παράγοντα στον άμεσο γεωγραφικό περίγυρο της χώρας.

β/ Αποφυγή δημιουργίας αυτόνομου ή ανεξάρτητου ή ομόσπονδου κουρδικού κράτους, οπουδήποτε στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής.

γ/ Αύξηση της επιρροής της στην Κ. Ασία. Συμμετοχή στον έλεγχο που αφορά μεταφορά των ενεργειακών πόρων της Κεντρικής Ασίας, με τη διέλευση αγωγών μεταφοράς πετρελαίου και φυσικού αερίου μέσω του τουρκικού εδάφους.

δ/ Αύξηση επιρροής στη Μέση Ανατολή μέσω της εφαρμογής μιας πολιτικής εκμετάλλευσης των υδάτινων πόρων.

ε/ Οικονομική διείσδυση και προσπάθεια κυριαρχίας στην ευρύτερη περιοχή της Μαύρης Θάλασσας, δια μέσου σχημάτων περιφερειακής συνεργασίας, όπως η Παρευξείνια Πρωτοβουλία.

στ/ Έλεγχο των θαλάσσιων συγκοινωνιών στα Δαρδανέλια, στο Βόσπορο, στο Αιγαίο και στην Ανατολική Μεσόγειο, με προωθημένη ναυτική παρουσία στο Αιγαίο και την Ανατολική Μεσόγειο και με επιδίωξη αυξημένου ρόλου ευθύνης στις περιοχές αυτές στο πλαίσιο του ΝΑΤΟ.

ζ/ Δημιουργία πλέγματος πολιτικοοικονομικών και αμυντικών σχέσεων με βαλκανικές χώρες (το περιβόητο "μουσουλμανικό-τουρκικό τόξο", το οποίο βασίζεται σε μεγαλύτερο βαθμό σε κοινά συμφέροντα παρά στη φυλετική ή θρησκευτική συγγένεια) με την προβολή ότι η Τουρκία έχει τη δυνατότητα να

¹¹⁸⁶ Μάζης Ιωάννης, «Γεωπολιτική Προσέγγιση για ένα ενιαίο...», ο.π., σελ. 55-70.

"τους παρέχει προστασία" ή προσπαθώντας να δημιουργήσει πελατειακή σχέση με τις μουσουλμανικές μειονότητες που διαβιούν στα Βαλκάνια. Όπως αναφέρθηκε ήδη, η προσπάθεια αυτή ουσιαστικά απέτυχε.

η/ Διατήρηση του εδαφικού status quo σε σχέση με το Ιράν, τη Συρία και τις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες.

Όσον αφορά τις ελληνοτουρκικές σχέσεις, στους τουρκικούς στόχους περιλαμβάνεται η αμφισβήτηση της ελληνικής κυριαρχίας στο Αιγαίο και η προσπάθεια που καταβάλλεται έντεχνα για συνεκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πηγών του, ενώ επιδιώκεται η συνέχιση της τουρκικής πολιτικής (και στρατιωτικής) κυριαρχίας στην Κύπρο, κυρίως λόγω της στρατηγικής σημασίας της. Για την επίτευξη των παραπάνω στόχων, η Τουρκία έχει δρομολογήσει, μεταξύ άλλων τον εκσυγχρονισμό των ενόπλων δυνάμεων της και την ανάπτυξη της πολεμικής της βιομηχανίας, με στόχο την επίτευξη μόνιμης αμυντικής αυτοδυναμίας και τη διατήρηση στρατιωτικής υπεροχής έναντι όλων των γειτονικών της χωρών.

Παρά τις συχνές δηλώσεις Τούρκων επισήμων για δημιουργία μιας ζώνης τουρκικών συμφερόντων από την Αδριατική ως την Κίνα (από το Δυρράχιο ως το Ινδιάνικε, σύμφωνα με τον τουρκικό τύπο), εκτιμάται ότι με τον τρόπο αυτό η Τουρκία δεν προσβλέπει σε εδαφικά οφέλη. Δεν θα πρέπει να ξεχνάμε, ωστόσο, ότι, ενώ οι προθέσεις αλλάζουν, οι στρατιωτικές ικανότητες και οι εξοπλισμοί παραμένουν.

ΤΑΚΤΙΚΕΣ ΚΙΝΗΣΕΙΣ ΣΕ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Μέχρι πρόσφατα, η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας ήταν κυρίως "αντιδραστική". Σήμερα προσπαθεί να επηρεάσει και να διαμορφώσει τον άμεσο διεθνή της περίγυρο με ευνοϊκότερο τρόπο για τα συμφέροντα της. Πρόκειται για μια πολιτική που ξεκίνησε από την εποχή του Turgut Ozal. Η Τουρκία κατά την παρούσα φάση προσπαθώντας να εκμεταλλευτεί την οικονομική της ανάπτυξη, τη γεωστρατηγική της αναβάθμιση και τη δημιουργία περιφερειακών κενών ισχύος, δοκιμάζει τις δυνάμεις της και στα τρία μέτωπα που προαναφέρθηκαν (Κ. Ασία, Μέση Ανατολή, Βαλκάνια) χωρίς να έχει απόλυτα ξεκάθαρους και συγκεκριμένους στόχους, πέρα από το γενικό στόχο που αποσκοπεί στην αύξηση της επιρροής της και τη μετατροπή της σε περιφερειακή υπερδύναμη. Οι επόμενες κινήσεις της στα Βαλκάνια, τη Μέση Ανατολή και την κεντρική Ασία θα καθοριστούν στη συνέχεια από την επιτυχία ή αποτυχία των σημερινών ενεργειών της. Έτσι, στη συγκεκριμένη χρονική στιγμή είναι δύσκολο να γίνει κάποια πρόβλεψη για την περιοχή στην οποία θα επικεντρώσει το βάρος της η Τουρκία στο μέλλον.

ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΕΞΟΠΛΙΣΜΩΝ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ

Θα συνεχιστούν οι προσπάθειες των χωρών της περιοχής για την ενίσχυση των συμβατικών τους οπλοστασίων και την απόκτηση όπλων μαζικής καταστροφής; Ενδεχόμενη εγκατάσταση πυρηνικών όπλων από τις ΗΠΑ στο υπό κατοχή Ιράκ ίσως οδηγήσει και την Τουρκία στο μονοπάτι της πυρηνικοποίησης, εμπλέκοντάς την σε ένα πυρηνικό ανταγωνισμό εξοπλισμών.

Η ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΜΕΤΑΦΟΡΑΣ ΤΩΝ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΩΝ ΑΠΟΘΕΜΑΤΩΝ

Με δεδομένη την αναμενόμενη αύξηση της εξάρτησης της Δύσης από τα πετρελαϊκά αποθέματα της περιοχής, θα εξελιχθούν τα κράτη αυτά σε σταθερές πολιτικές οντότητες, απαλλαγμένα από ισχυρές εξωτερικές επιρροές και με δυνατότητες ομαλής οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης, διασφαλίζοντας έτσι

την ομαλή ροή πετρελαίου προς τη Δύση ή θα πρέπει να εξεταστεί το ενδεχόμενο κάποιου "τοπικού χωροφύλακα" (ουσιαστικά με μοναδικό υποψήφιο την Τουρκία) για να διασφαλίσει τα ενεργειακά συμφέροντα της Δύσης στην παραπάνω περιοχή;

Η ΑΞΙΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ, ΩΣ ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ

Η σημερινή τοποθέτηση της Τουρκίας κυρίως από τις ΗΠΑ στον κατάλογο των 10 μεγαλύτερων αναδυόμενων αγορών αυξάνει την οικονομική της αξία για τις Δυτικές χώρες. Στην περίπτωση όμως που θα επαληθευθούν αυτές οι προβλέψεις, η τουρκική οικονομία, παρά το δυναμισμό που επιδεικνύει θα καταφέρει να ξεπεράσει τα επικίνδυνα φαινόμενα των αναμενόμενων υποτιμήσεων που την απειλούν επικίνδυνα;

Η ΕΘΝΙΚΗ ΙΣΧΥΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

Πως θα εξελιχθεί η στρατιωτική ισχύς, η οικονομία και η πολιτική και κοινωνική σταθερότητα της Τουρκίας, στα πλαίσια του αναγκαστικού εκδημοκρατισμού της; Ιδιαίτερα σημαντικός και ενδιαφέρων παράγοντας για την Ελλάδα θα είναι η ενδεχόμενη αλλαγή του κεμαλικού χαρακτήρα του τουρκικού κράτους προς την κατεύθυνση της ανόδου του ισλαμιστικού ρεύματος.

ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΓΕΩΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΘΕΣΗΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

Αξιολογώντας τη γεωστρατηγική θέση της Τουρκίας θα πρέπει να γίνει αναφορά και στην ιδέα των "κομβικών κρατών" (pivotal states). Πρόκειται για την επαναδιατύπωση της άποψης του Mackinder περί ύπαρξης ενός μικρού αριθμού κρατών με αβέβαιο μέλλον λόγω των εσωτερικών, πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων τους. Οι εξελίξεις στα κράτη αυτά (στα οποία περιλαμβάνονται και τρεις μεσογειακές χώρες: Αίγυπτος, Αλγερία και Τουρκία) θα επηρεάσουν σημαντικά ολόκληρη την περιοχή γύρω τους.

Η άποψη πολλών συγγραφέων, που δεν έγινε απόλυτα κατανοητή από πολλούς Έλληνες αναλυτές, είναι ότι η σπουδαιότητα των κρατών αυτών έγκειται κυρίως στα προβλήματα που θα δημιουργήσει η ενδεχόμενη σοβαρή εσωτερική αστάθεια ή και διάλυσή τους και όχι η "καθαρή" γεωστρατηγική τους αξία. Οι

ισορροπίες στην περιοχή και κατά συνέπεια η μελλοντική γεωστρατηγική της αξία και ο ρόλος της θα εξαρτηθούν κυρίως από τις επιδιώξεις και το ρόλο της Ρωσίας, τις σχέσεις Ρωσίας-ΗΠΑ και Ιράν-ΗΠΑ, την επίλυση της ισραηλινο-παλαιστινιακής διαμάχης, την εξάπλωση του ισλαμικού φονταμενταλισμού, τη θέση της Τουρκίας στις 10 μεγαλύτερες "αναδυόμενες αγορές" (emerging markets) και μια σειρά άλλων παραγόντων οι οποίοι παρατίθενται στις σειρές που ακολουθούν.

Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΚΟΥΡΔΙΚΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ¹¹⁸⁷

Η επίλυση ή η διαιώνιση του προβλήματος αυτού, σε σχέση με τις σημαντικές διεθνείς προεκτάσεις που έχει λάβει, σε συσχετισμό με την πιθανή αναγνώριση του Αρμενικού Ολοκαυτώματος από πολλές Ευρωπαϊκές χώρες, ενδέχεται να επηρεάσει τελικά την εσωτερική σταθερότητα και την εθνική ισχύ της. Είναι, βεβαίως, αυτονόητο ότι είναι διαφορετική η βαρύτητα καθενός από τους παραπάνω παράγοντες, που θα καθορίσουν αν η Τουρκία θα μετατραπεί μελλοντικά σε εστία αστάθειας ή σταθερότητας στην περιοχή και αν θα εξελιχθεί σε μεγάλη περιφερειακή δύναμη.

ΤΟΥΡΚΙΑ: ΜΙΑ ΧΩΡΑ ΣΕ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΗΣ ΜΕΤΑΛΛΑΞΗΣ Η ΣΕ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΣΥΝΕΧΙΖΟΜΕΝΗΣ ΚΡΙΣΗΣ;

- 1) Στο πλαίσιο όλων αυτών που προαναφέρθηκαν, θα προσπαθήσω να περιγράψω μια σειρά από βασικά χαρακτηριστικά και δομικά συστατικά στοιχεία του σύγχρονου τουρκικού κράτους, που συνδέονται άμεσα με την εσωτερική και εξωτερική συμπεριφορά του τουρκικού κατεστημένου.
- 2) Η σταδιακή ή ταχεία αλλαγή στους παράγοντες αυτούς, εκτιμάται ότι θα μεταμορφώσει την Τουρκία σε μια πιο "συνεννοήσιμη" χώρα που θα υποστηρίζει το status quo και την περιφερειακή συνεργασία με τους γείτονές της. Σε αντίθετη περίπτωση, η Τουρκία θα παραμείνει ένας δύσκολος γείτονας για τις χώρες της περιοχής.

¹¹⁸⁷ Βλ. παράρτημα Β3.

3) Η προσεκτική και συνεχής παρακολούθηση όλων των συνισταμένων που επηρεάζουν τους παράγοντες που διαμορφώνουν την εξωτερική της πολιτική, θα είναι πολύ χρήσιμη για την εκτίμηση των αλλαγών στην Τουρκία και συνακόλουθα της εξωτερικής της συμπεριφοράς στα παρακάτω κυρίως θέματα:

α/ Ο σημαντικός ρόλος των Τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων και η αλλαγή νοοτροπίας στη στρατιωτική εκπαίδευση και στη διαπαιδαγώγηση των μαθητών στα πλαίσια του κεμαλικού εθνικισμού που συνεχίζει να καλλιεργείται και που αποβλέπει στην μη αναγνώριση άλλων εθνοτήτων, στην καταπίεση των Ισλαμιστών και στην παρουσίαση ότι η χώρα βάλλεται από παντού.

β/ Η ανισότητα στην κατανομή του εισοδήματος, ιδιαίτερα στις αγροτικές περιοχές της χώρας.

γ/ Η ανάγκη χειραφέτησης των επιχειρηματιών και της μεσαίας τάξης.

δ/ Η περιορισμένη ελευθερία του τύπου και της έκφρασης που επικρατεί.

ε/ Το συγκριτικά χαμηλό μορφωτικό επίπεδο του τουρκικού λαού.

στ/ Η περιορισμένη ανεξαρτησία της δικαιοσύνης.

ζ/ Ο τερματισμός της κυριαρχίας των "Πασάδων" (στρατηγών) στην πολιτική ζωή της χώρας.

η/ Η ισχυρή επιρροή των ακραίων στοιχείων στη λειτουργία του κράτους.

θ/ Η διαπλοκή κράτους και "συμμοριών".

ι/ Η συνειδητοποίηση των ευρωπαϊκών υποχρεώσεων της.

ια/ Η αίσθηση της καλλιεργούμενης συνεχούς εξωτερικής απειλής και του διαμελισμού της χώρας που αισθάνεται μερίδα Τούρκων αξιωματούχων (Σύνδρομο των Σεβρών).

ιβ/ Οι εξελίξεις στην Κ. Ασία και ο ρόλος της Τουρκίας στην περιοχή.

Ο ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΙΚΩΝ ΕΝΟΠΛΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ

Εξακολουθεί να υπάρχει ευρεία λαϊκή υποστήριξη για τον ιδιότυπο ρόλο των Τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων. Σε σημαντικό βαθμό αυτό οφείλεται στην έλλειψη εμπιστοσύνης των πολιτών προς τον πολιτικό κόσμο της χώρας, καθόσον εξακολουθεί να υπάρχει διαπλοκή στρατού και επιχειρηματιών, ενώ οι Ένοπλες Δυνάμεις της χώρας συνεχίζουν να παρουσιάζονται με πιο φιλολαϊκό πρόσωπο από αυτό των πολιτικών.

Η σημερινή στάση των Τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων φαίνεται, επιφανειακά τουλάχιστον, να είναι θετική ως προς την προσαρμογή της Τουρκίας στα ευρωπαϊκά δεδομένα. Δεν είναι βέβαιο, ωστόσο, αν έχει συνειδητοποιήσει το τουρκικό πολιτικό, στρατιωτικό και διπλωματικό κατεστημένο ότι η πορεία εξευρωπαϊσμού (και υποχρεωτικού εκδημοκρατισμού) της Τουρκίας θα έχει ως αναπόφευκτη συνέπεια την κατάργηση των σημερινών αυταρχικών δομών εξουσίας. Σε κάθε περίπτωση, ο ουσιαστικός εκδημοκρατισμός της Τουρκίας μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο αν μειωθεί ο ρόλος των Τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων στο εσωτερικό της χώρας (έστω και αν σε ορισμένες περιπτώσεις ο ρόλος τους είναι πιο μετριοπαθής από αυτόν της πολιτικής ηγεσίας).

Στο πλαίσιο του Εθνικού Προγράμματος για την ευρωπαϊκή πορεία της Τουρκίας, θα πρέπει να αναζητηθούν επιπρόσθετες αλλαγές στο Συμβούλιο Εθνικής Ασφάλειας, χωρίς, όμως, συγκεκριμένο χρονοδιάγραμμα, οι οποίες εκτιμώνται ως διακοσμητικές, καθόσον σύμφωνα με το ισχύον σύνταγμα αυτό φαίνεται να έχει μόνο συμβουλευτικό χαρακτήρα. Εξάλλου, παρατηρείται μια προσπάθεια των Τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων να "ελέγξουν" το ρυθμό της διαδικασίας εξευρωπαϊσμού της Τουρκίας (και ιδιαίτερα το ρόλο τους) χρησιμοποιώντας το κουρδικό (και το ισλαμικό) πρόβλημα.

Ο ΣΤΡΑΤΟΚΡΑΤΙΚΟΣ ΚΕΜΑΛΙΣΜΟΣ

Παρά την επίσημη θέση ότι ο κεμαλισμός αποτελεί την κυρίαρχη ιδεολογία στην Τουρκία, είναι σαφές ότι το σημερινό "κεμαλικό καθεστώς"

έχει σημαντικές διαφορές από την εποχή του Kemal Ataturk και των πρώτων διαδόχων του. Ωστόσο, παραμένουν σε ισχύ οι δύο παρακάτω αρχές:

α/ Η μη αναγνώριση άλλων εθνοτήτων (Κούρδων, Αλεβιτών και πολλών άλλων) λόγω ανησυχίας για την εδαφική ακεραιότητα της Τουρκίας και

β/ Ο "κοσμικός" (Laik/secularist) χαρακτήρας του τουρκικού κράτους, που συνεπάγεται έναν ιδιαίτερα περιορισμένο πολιτικό ρόλο του Ισλάμ.

Δεν χρειάζεται ευρύτερη αναφορά στην πολιτική που ακολουθεί εδώ και δεκαετίες το στρατιωτικό και πολιτικό κατεστημένο στα δύο αυτά θέματα (ένοπλη καταστολή κουρδικών αιτημάτων, απαγόρευση λειτουργίας ισλαμικών και φιλο-κουρδικών κομμάτων μετά από δικαστικές αποφάσεις, κλπ).

Τα δύο αυτά ζητήματα επηρεάζουν την πολιτική και κοινωνική σταθερότητα της Τουρκίας, καθώς και την ομαλή λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος και το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Προκαλούν δε συχνές τριβές στις σχέσεις της Τουρκίας με τις δυτικές χώρες. Η αλλαγή στάσης στα δύο αυτά ζητήματα θα αποτελέσει τον ακρογωνιαίο λίθο για την πραγματική μετεξέλιξη της Τουρκίας σε μια πραγματική δημοκρατική χώρα. Ωστόσο, η μεταβατική περίοδος εκτιμάται ως ιδιαίτερα δύσκολη με αποτέλεσμα να μην αποκλείεται το άνοιγμα "του ασκού του Αιόλου" με σοβαρές συνέπειες για τη σταθερότητα της Τουρκίας, όπως:

(α) Ανισότητα στην κατανομή του εισοδήματος

Υπάρχει πολύ μεγάλη ανισότητα στην κατανομή εισοδήματος, τόσο κοινωνικά όσο και γεωγραφικά μεταξύ Ανατολικής και Δυτικής Τουρκίας (Ο χαμηλότερος μισθός στην δυτική Τουρκία κυμαίνεται στα 250 \$ έναντι 60 \$ περίπου στην Ανατολία). Εξάλλου, σύμφωνα με τις πλέον αισιόδοξες εκτιμήσεις, η μεσαία τάξη δεν ξεπερνά το 25% περίπου του συνολικού πληθυσμού. Τα μεγέθη αυτά είναι πλησιέστερα στα μεγέθη των υπανάπτυκτων παρά των ανεπτυγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών. Επίσης, η μεσαία τάξη είναι περιορισμένου μεγέθους. Η ανισότητα του εισοδήματος, η διαβίωση μεγάλου μέρους του πληθυσμού στα όρια της ένδειας και το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο συμβάλλουν σημαντικά στη

διατήρηση του τουρκικού λαού σε κατάσταση υποταγής και απόλυτης συμμόρφωσης με τις αποφάσεις του στρατιωτικο-πολιτικού κατεστημένου.

(β) Η Ανάγκη χειραφέτησης των επιχειρηματιών και της μεσαίας τάξης

Το μεγαλύτερο τμήμα της επιχειρηματικής τάξης στην Τουρκία βρίσκεται κοντύτερα στις εκσυγχρονιστικές δυνάμεις της χώρας. Υπάρχουν, βεβαίως, διαφορές και διαβαθμίσεις. Για παράδειγμα, οι στενές σχέσεις του Ομίλου Κος με το στρατιωτικό και το διπλωματικό κατεστημένο (και ειδικότερα με το Ίδρυμα Τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων) οδηγούν σε διαφοροποίηση της στάσης του σε σχέση με τον Όμιλο Sabanci ή τον Όμιλο Dogan.

Λαμβάνοντας υπόψη πρόσφατες δηλώσεις διαφαίνεται ότι ο επιχειρηματικός κόσμος της Τουρκίας, όπως οι επιχειρηματίες στις περισσότερες χώρες του κόσμου, θεωρούν ότι η ομαλή λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος, σε συνδυασμό με την οικονομία αγοράς, ευνοούν όχι μόνο τη λειτουργία των επιχειρήσεων, αλλά και την πραγματοποίηση ξένων επενδύσεων στη χώρα. Επίσης δε, οι ομαλές σχέσεις της Τουρκίας κυρίως με την Ε.Ε. είναι σαφώς προς το συμφέρον της Τουρκίας. Εξάλλου, ο επιχειρηματικός κόσμος έχει ταχθεί υπέρ της προσέγγισης με την Ελλάδα και την Ε.Ε. που αποτελεί την πιο δραστήρια επαγγελματική ομάδα στις κατά περιόδους προσπάθειες ελληνο-τουρκικής ύφεσης και συνεργασίας (παρά τα προβλήματα που έχουν παρουσιαστεί λόγω των στενών σχέσεων επιφανών επιχειρηματιών, όπως ο όμιλος Κος με το στρατιωτικό και διπλωματικό κατεστημένο).

Εκτιμάται, επίσης, ότι όσο θα αυξάνεται ο ρόλος και η επιρροή των επιχειρηματιών σε συνδυασμό, βεβαίως και με άλλους παράγοντες, τόσο θα εξελίσσεται η Τουρκία σε ένα δυτικό, δημοκρατικό κράτος δικαίου. Η ύπαρξη μιας ευμεγέθους μεσαίας τάξης αποτελεί βασικό παράγοντα σταθερότητας για κάθε κοινωνία. Η Τουρκία, παρά την ταχεία οικονομική ανάπτυξη της τελευταίας δεκαετίας, δεν έχει αποκτήσει ακόμη μια μεσαία τάξη του απαραίτητου μεγέθους (οι εκτιμήσεις κυμαίνονται περίπου στο 25% του συνολικού πληθυσμού) για να συμβάλει αποφασιστικά στην εξέλιξη της τουρκικής κοινωνίας.

ΤΟ ΧΑΜΗΛΟ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΤΟΥ ΤΟΥΡΚΙΚΟΥ ΛΑΟΥ

Παρά τη σημαντική πρόοδο που έχει σημειωθεί τα τελευταία χρόνια, ακόμη συνεχίζει να υπάρχει πρόβλημα αναλφαβητισμού. Τα ποσοστά αναλφάβητων φθάνουν σύμφωνα με επίσημες πηγές το 8% περίπου για τους άνδρες και το 25% περίπου για τις γυναίκες. Ωστόσο, τα πραγματικά ποσοστά αναλφαβητισμού (ή πολύ χαμηλού μορφωτικού επιπέδου) θεωρούνται πολύ υψηλότερα. Το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο επιτρέπει τη χειραγώγηση μεγάλου τμήματος του τουρκικού λαού από το στρατιωτικό-πολιτικό κατεστημένο και τα ΜΜΕ (που με τη σειρά τους ελέγχονται σε σημαντικό βαθμό από την κυβέρνηση και το βαθύ κράτος). Η άνοδος του μορφωτικού επιπέδου θα οδηγήσει σε αύξηση του ποσοστού των "κριτικά σκεπτόμενων πολιτών", θα συμβάλει στην ομαλή λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος στην Τουρκία και θα μειώσει τη δυνατότητα "κατασκευής εξωτερικών και εσωτερικών εχθρών" από το στρατιωτικο-πολιτικό κατεστημένο.

ΝΕΟ-ΟΘΩΜΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΩΝ ΜΗΔΕΝΙΚΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ

Από ό,τι αποδεικνύεται βάσει των προαναφερθέντων η κυβέρνηση Ερντογάν, έδειξε να αναθεωρεί τις μακροχρόνιες σταθερές εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας. Τώρα πλέον δεν κρατάει «αποστάσεις ασφαλείας» από το Ισλάμ. Αντίθετα, διεκδικεί ηγετικό ρόλο σε όλο το μουσουλμανικό κόσμο. Αρχιτέκτονας αυτής της «στροφής» είναι ό μέχρι προχθές κορυφαίος σύμβουλος του Ερντογάν και, σήμερα πλέον, υπουργός Εξωτερικών Αχμέτ Νταβούτογλου. Σε βιβλίο του ήδη από το 2001, ο κ. Νταβούτογλου περιγράφει το «στρατηγικό βάθος» της τουρκικής διεθνούς θέσης, και ευαγγελίζεται την αναβίωση μιας νέο-οθωμανικής πολιτικής, που θα «εξισορροπεί» την ένταξη στους δυτικούς θεσμούς με την άσκηση «ηγετικού ρόλου» από την Τουρκία σε ολόκληρο το μουσουλμανικό κόσμο.

Πρέπει να σημειωθεί ότι ο νεοοθωμανισμός δεν αποτελεί μια καινοφανή θεώρηση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής. Η αντίληψη ότι η Τουρκία είναι υποχρεωμένη να διαδραματίσει έναν ευρύτερο ρόλο περιφερειακού ηγεμόνα βασισμένο στους ιδιαίτερους φυλετικούς, πολιτιστικούς και θρησκευτικούς δεσμούς που ισχυρίζεται ότι την ενώνουν με πληθυσμούς που κατοικούν από τα Βαλκάνια μέχρι την Κεντρική Ασία και τα σύνορα με την Κίνα, παραπέμπει τη μνήμη πολλών στις προσπάθειες που κατέβαλε στις αρχές της δεκατίας του 90' ο Τουργκούτ Οζάλ. Ο νεοοθωμανισμός ωστόσο του Οζάλ δεν στέφθηκε από την αναμενόμενη επιτυχία, καθώς αντιμετωπίστηκε με καχυποψία από τους άμεσα ενδιαφερομένους, ενώ και η ίδια η Τουρκία δεν έπεισε ότι είχε παραμερίσει τη συγκρουσιακή νοοτροπία και αλαζονεία που χαρακτήριζε το οθωμανικό της παρελθόν.

Η διαφορά προσέγγισης σε σχέση με το παρελθόν καθίσταται όλο και πιο σαφής. Αρχιτέκτονας της νέας πολιτικής εξομάλυνσης των σχέσεων της Τουρκίας με τους γείτονές της, ο κ. Νταβούτογλου προωθεί ένα πλέγμα πολιτικών που περιλαμβάνουν διαμεσολάβηση για την ειρηνική διευθέτηση των διαφορών Αρμενίας- Αζερμπαϊτζάν, προσέγγιση με την Αρμενία, αποκλιμάκωση της

έντασης στο Βόρειο Ιράκ, προσφορά διαμεσολαβητικών υπηρεσιών στο Ιράν για την επίλυση του πυρηνικού προβλήματος με τη Δύση και επαναπροσέγγιση με τις ΗΠΑ. Την ίδια στιγμή, αντιλαμβανόμενη τη Μέση Ανατολή ως προνομιακό της πεδίο, η Τουρκία επεδίωξε την ομαλοποίηση των σχέσεων του Ισραήλ με τη Συρία και την προώθηση των παλαιστινιακών αιτημάτων. Η πολυσχιδής πολιτική Νταβούτογλου περιλαμβάνει ακόμα τη διαμόρφωση μιας σφαίρας επιρροής στα Βαλκάνια, όπου η Τουρκία, μέσω των μουσουλμανικών πληθυσμών, καταλοιπών της οθωμανικής περιόδου, επιχειρεί να παρεμβαίνει και να διαδραματίζει ρόλο εγγυητή. Σε αυτά τα πλαίσια προσπάθησε να νομιμοποιήσει τις προ τριμήνου δηλώσεις του κ. Νταβούτογλου στους πρεσβευτές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπου εξήρε το «μεγαλείο» της Τουρκίας και ζήτησε, εμμέσως πλην σαφώς, προνομιακή μεταχείριση για την πλήρη ένταξη της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Βάσει της νεοοθωμανικής ηγεμονικής αντίληψης που διαφημίζει την Τουρκία ως χρήζουσα ειδικής μεταχείρισης λόγω του αυτοκρατορικού παρελθόντος, της γεωγραφικής της θέσης και του συνδυασμού κοσμικών αρχών και μουσουλμανικής κληρονομιάς, ο κ. Νταβούτογλου ζήτησε «ειλικρίνεια» από τους προαναφερθέντες πρεσβευτές, γεγονός που στη διπλωματική γλώσσα ισοδυναμεί με αίτημα να ισχύσει για την Τουρκία μια τροποποιημένη εκδοχή της ευρωπαϊκής και διεθνούς νομιμότητας. Στην πράξη, οι Τούρκοι στις ευρωπαϊκές τους σχέσεις, όπως και στη διένεξη που έχουν με την Ελλάδα για το Αιγαίο και την Κύπρο, ζητούν την εφαρμογή της οθωμανικής αρχής του *itidal. Itidal* στα τουρκικά σημαίνει «δικαιοσύνη», αν και μια πιστότερη μετάφραση θα το απέδιδε ως «ακριβοδικία». Αυτού του είδους όμως η δικαιοσύνη που ισχύει ανάμεσα σε έναν ισχυρό και σε έναν λιγότερο ισχυρό ή αδύναμο.

Ο ίδιος, έκανε λόγο για ύπαρξη «μηδενικών διαφορών» με τους γείτονες (*zero-problem policy*). Χαρακτηριστικό παράδειγμα πρακτικής εφαρμογής αυτής της αρχής είναι η προσέγγιση της Άγκυρας με την Τεχεράνη και τη Δαμασκό, σχεδόν αμέσως μετά την αμερικανική επιχείρηση στο Ιράκ (2003), καθώς και η πιο πρόσφατη απόπειρα της Τουρκίας να δημιουργήσει διαύλους επικοινωνίας με την Αρμενία, αμέσως μετά την κρίση Ρωσίας–Γεωργίας. Η φράση εκ πρώτης

όπως θα μπορούσε να αφήσει περιθώρια αισιοδοξίας, καθώς ο κ. Νταβούτογλου αποφεύγει να αναφερθεί στην ύπαρξη «διαφορών» με την Ελλάδα και ομιλεί περί βελτίωσης των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Σε κάθε περίπτωση όμως στο λεξιλόγιο του κ. Νταβούτογλου η λέξη «διαφορές» πιθανώς να μην εμπεριέχει κάποια σημασία, καθώς ανάμεσα στον ισχυρό (όπως αντιλαμβάνεται την Τουρκία) και στον ανίσχυρο δεν νοούνται «διαφορές» παρά μόνο «παρανοήσεις» ή έλλειψη «λογικής» από την πλευρά του αδύναμου μέρους.

ΘΡΗΣΚΕΙΑ: ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΕΠΙΡΡΟΗΣ

Η ιδιαίτερα ισχυρή παρουσία του φιλοϊσλαμικού κόμματος της Ευημερίας (Refah Partisi – RP) στις γενικές εκλογές της 24^{ης} Δεκεμβρίου 1995 αποτέλεσε ένα σταθμό στο τουρκικό πολιτικό γίγνεσθαι. Για πρώτη φορά στην ιστορία, οι φιλοϊσλαμιστές έλαβαν ποσοστό της τάξης του 21,4% του συνόλου των ψήφων και αναδείχθηκαν η δύναμη με τη μεγαλύτερη εκλογική υποστήριξη. Κατάφεραν να επιτύχουν τη συνεργασία τους με το κόμμα του Ορθού Δρόμου (Dogru Yoi Partisi – DYP). Η θητεία όμως αυτή της κυβέρνησης συνεργασίας χαρακτηρίστηκε από μεγάλη ένταση στις σχέσεις της τόσο με τις ευρείες λαϊκές μάζες, όσο και με τη ρεπουμπλικανή ελίτ της χώρας με επικεφαλής τους στρατιωτικούς και φανατικούς υποστηρικτές του κοσμικού κράτους. Το αποτέλεσμα είναι ότι ο συνασπισμός αυτός έλαβε τέλος με τη λεγόμενη «διαδικασία της 28^{ης} Φεβρουαρίου» η οποία αποδεικνύει για άλλη μια φορά την τεράστια ισχύ του στρατού επί των πολιτικών μηχανισμών της χώρας.

Αποτέλεσμα των παραπάνω ήταν το Εθνικό Συμβούλιο Ασφαλείας της χώρας να λάβει μια σειρά από μέτρα όπως ρυθμίσεις των κορανικών σεμιναρίων, των κοινωνικών και οικονομικών δραστηριοτήτων διαφόρων ισλαμικών αδελφοτήτων, καθώς και ο έλεγχος των προσλήψεων προκειμένου να αποφευχθεί η επάνδρωση του κρατικού διοικητικού μηχανισμού με ισλαμικά στοιχεία. Το πιο σημαντικό στοιχείο των ληφθέντων μέτρων για την αντιμετώπιση της απειλής του πολιτικού ισλάμ, ήταν ένας νόμος που προέβλεπε υποχρεωτική

βασική εκπαίδευση διάρκειας 8 ετών. Με τον τρόπο αυτό θεωρήθηκε ότι θα περιοριζόταν η είσοδος πολλών χιλιάδων νέων στα σχολεία ιεροδιδασκάλων και έτσι θα εξασθένιζε αναπόφευκτα η επίδρασή τους στην ιδεολογική διαμόρφωση των σπουδαστών τους. Συνεπώς θα έπταυε μια και καλή η πολιτική επιρροή των σχολείων αυτών της θρησκείας στη διαμόρφωση του τουρκικού χαρακτήρα.

Οι παραπάνω όμως ρυθμίσεις είχαν να αντιμετωπίσουν από τη μια πλευρά την νομοθετική αδυναμία και από την άλλη τη μεγάλη λαϊκή δυσαρέσκεια σε συνδυασμό με την παραίτηση μελών του κόμματος του Ορθού Δρόμου (DYP). Μετά από ένα διάστημα ταραχών, πρόωρων εκλογών και πολιτικών ανακατατάξεων, τον Μάιο του 1997 ο γενικός εισαγγελέας Vural Savas ξεκινά τη διαδικασία για το κλείσιμο του φιλοϊσλαμικού κόμματος της Ευημερίας, διότι σύμφωνα με τις κατηγορίες στις ομιλίες κορυφαίων στελεχών του κόμματος υπήρχαν αναφορές εναντίον του κοσμικού συντάγματος. Η ηγεσία του κόμματος αντιστάθηκε μέχρι το Νοέμβριο και το δικαστήριο προχώρησε στο κλείσιμο του κόμματος στις 16 Ιανουαρίου 1998.

Η απόφαση δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα της κυβερνήσεως στις 22 Φεβρουαρίου, με την επιβολή 5ετούς απαγόρευσης πολιτικής δράσης στον πρώην πρωθυπουργό Ν. Ερμπακάν καθώς και σε άλλα 5 εξέχοντα στελέχη του κόμματος. Παρατηρούμε ότι η θρησκεία συνεχώς χρησιμοποιείται από την πολιτική ως σκαλοπάτι για την άνοδο προσώπων σε ηγετικές θέσεις, ενώ ταυτόχρονα η ίδια εκμεταλλεόμενη τη σχέση αυτή επηρεάζει τις λαϊκές μάζες διαμορφώνοντας έτσι τη σκέψη και τη συμπεριφορά των οπαδών της. Η διαδικασία αυτή είναι συνεχής άοκνη και χωρίς τέλος.

Η σύγκρουση μεταξύ δυνάμεων του κοσμικού κράτους και της θρησκείας (των ισλαμιστών) βρισκόταν πάντα στο επίκεντρο του προεκλογικού αγώνα στην Τουρκία. Πρόσφατη μελέτη της εκλογικής συμπεριφοράς στην Τουρκία μετά το 1983 αποκαλύπτει κατά τρόπο εκπληκτικό την ισχύ της θρησκευτικότητας στην επιλογή κόμματος. Επικρατεί η άποψη ότι η επιλογή κόμματος από τους Τούρκους ψηφοφόρους καθορίζεται από τη θρησκευτικότητα σε βαθμό

μεγαλύτερο από κάθε άλλο παράγοντα, ενδεικτικό του επηρεασμού του τουρκικού χαρακτήρα από την θρησκεία.

Το κράτος έχει αντιληφθεί τη δύναμη αλλά και το ρόλο της θρησκείας και προσπαθεί μέσα από βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες επιλογές του να ρυθμίσει το ρόλο που διαδραματίζει κυρίως το ισλάμ στους κόλπους της τουρκικής κοινωνίας. Τα ερωτήματα που δημιουργούνται εδώ για το ρόλο της θρησκείας είναι πολλά, όπως: Ποια τα θρησκευτικά χαρακτηριστικά του τουρκικού εκλογικού σώματος; Σε πιο επίπεδο διαφέρουν οι θρησκευτικές αντιλήψεις; Σε πιο βαθμό το κράτος παρεμβαίνει και ρυθμίζει το ρόλο που παίζει η θρησκεία στην τουρκική κοινωνία; Ποιος είναι ο βαθμός πόλωσης μεταξύ κοσμικών και φιλοϊσλαμιστών; Ποιος είναι ο βαθμός ανεκτικότητας μεταξύ των; Κατά πόσον η θρησκευτικότητα επηρεάζει την πολιτική συμπεριφορά και ιδίως τις εκλογικές επιλογές του τουρκικού εκλογικού σώματος σε σχέση με άλλους παράγοντες; Κρίνεται σκόπιμο στο σημείο αυτό να αναφερθούν σε συντομία γεγονότα τα οποία αφορούν την αποδοχή ή όχι ενός ισλαμικού κράτους στην Τουρκία:

- Μεγάλη διαμάχη μεταξύ της κεντρίας και της κοσμικής δημοκρατικής ελίτ και των αντιδραστικών περιφερειακών δυνάμεων έχει αναπτυχθεί γύρω από το ζήτημα της Sharia. Η Sharia, ή όπως την αποκαλούν οι Τούρκοι Seriat, αποτελείται από σώμα κανόνων το οποίο ρυθμίζει τη ζωή των μουσουλμάνων και «δεν εμπεριέχει μόνο στοιχεία πίστης και τελετουργικής, αλλά και θέματα εθιμικά και νομικά...οι κανόνες αυτοί μελετώνται, εφαρμόζονται, διαφυλάσσονται και, κυρίως, ερμηνεύονται ανάλογα με τις καινούργιες συνθήκες που διαμορφώνονται από ειδικά εκπαιδευμένο σώμα ακαδημαϊκών (σώμα νομοδιδασκάλων). Απώτερος στόχος τους είναι να πετύχουν την αρμονία ή και ακόμα την ομοιομορφία μεταξύ των προβλέψεων αυτού του συστήματος κανόνων και παγκοσμίων εξελίξεων».

- Με την υιοθέτηση όμως του συντάγματος του 1921 μεταξύ των άλλων οι κεμαλιστές πέτυχαν και την κατάργηση του χαλιφάτου (Μάρτιος 1924), ακολούθως το «δικαστήριο του Sharia, οι μεντρεσέδες και όλες οι ισλαμικές

αδελφότητες, οι τόποι συνάντησης, οι τίτλοι και τα γραφεία τους καταργήθηκαν σε συνέχεια της κατάργησης του χαλιφάτου. Οι τάφοι και οι χώροι προσκύνησης των ιερών, λειψανοθήκες έκλεισαν. Επιτρεπόταν στους ιμάμηδες, τους ιερονομικούς δικαστές και τους ιερείς να φέρουν το κληρικό ένδυμα μόνο κατά τη διάρκεια τέλεσης των καθηκόντων τους, ενώ, με νόμο που ψηφίστηκε το 1934, απαγορεύτηκε η χρήση όρων όπως προσκυνητής, κληρικός, ως θρησκευτικών τίτλων στο δημόσιο βίο.

- Το άρθρο 9 του νόμου περί Συνεταιρισμών του 1938 απαγόρευε το σχηματισμό εταιρειών με αντικείμενο κάποια θρησκεία, αίρεση ή αδελφότητα... . Ο ίδιος ο νόμος απαγόρευε στα πολιτικά κόμματα να δραστηριοποιούνται σε θρησκευτικό επίπεδο και να προβαίνουν σε θρησκευτική προπαγάνδα. Αναπόσπαστο επίσης κομμάτι του δημοκρατικού αστικού νόμου αποτέλεσε και η κατάργηση θρησκευτικών τελετών ή γάμων. Σύμφωνα με τις δημοκρατικές ρυθμίσεις, ο μόνος νόμιμος γάμος είναι ο πολιτικός.

- Στα πλαίσια επίσης της χάραξης της εσωτερικής πολιτικής, έντονες συζητήσεις ξέσπασαν με την απαγόρευση της μαντήλας και του μουσουλμανικού καλύμματος της κεφαλής (Turban) στους κρατικούς υπαλλήλους και στα πανεπιστήμια.

- Τον τελευταίο επίσης καιρό αμφισβητείται έντονα ο ρόλος της Διεύθυνσης Θρησκευτικών Υποθέσεων, στη ρύθμιση του ρόλου της θρησκείας στην τουρκική κοινωνία. Παρά το μεγάλο προϋπολογισμό, η Διεύθυνση παρέχει τις υπηρεσίες της επιλεκτικά και κατά κύριο λόγο σε Σουνίτες παρά σε Αλεβίτες και δεν διακρίνεται από ανοχή στην ορθοδοξία. Οι αντιδράσεις όμως δεν έχουν ευρεία απήχηση.

Τελικά παρατηρείται συνεχώς μια σύγκρουση των υποστηρικτών του κοσμικού κράτους και των φιλοϊσλαμικών ομάδων εντός του εκλογικού σώματος, με μοναδικό σκοπό τη συνεχή ρύθμιση του ρόλου της θρησκείας στην τουρκική κοινωνία. Οι δύο αντιμαχόμενες επί του θέματος πλευρές άλλοτε φαίνεται ότι είναι πρόθυμες να συνεργαστούν και άλλοτε όχι. Εκείνο όμως που αποτελεί και

εκτίμηση του μεγαλύτερου μέρους της κοινής γνώμης είναι ότι η θρησκεία στην Τουρκία εξακολουθεί να διαμορφώνει και να επηρεάζει τον τουρκικό χαρακτήρα.

ΑΙΤΙΑ ΚΑΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΠΟΥ ΠΡΟΚΑΛΕΣΑΝ ΤΟΝ ΑΦΕΛΛΗΝΙΣΜΟ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΝ ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟ ΑΥΤΗΣ

Με αφορμή την ανταλλαγή πληθυσμών στις αρχές του 20^{ου} αι. κορυφώνεται ο παραλογισμός της λογικής *θρησκείας-εθνικότητας*. Ενδεικτικά όπως διαπιστώνεται ακόμη και με τον προσδιορισμό του DNA, περίπου το 90% του πληθυσμού της Τουρκίας δεν είναι Τούρκοι. Ο Ε. Ψαράς αναφέρει: *«Σύγχρονοι μελετητές διεθνολόγοι ανεβάζουν τους Ελληνογενείς της Τουρκίας σε 20.000.000 άτομα»*.

Είναι λοιπόν βάσιμο το συμπέρασμα του προαναφερθέντος συγγραφέως ότι: *«Οι Τούρκοι είναι ένα έθνος, στη δημιουργία του οποίου συμβάλαμε τα μέγιστα, προσφέροντας το αίμα της φυλής και του λαού μας, τότε με τους Γενίτσαρους, τότε με το αίμα της φυλής και του λαού μας, τότε με βίαιους εξισλαμισμούς και τότε με την εθελουσία έξοδο των εκατομμυρίων χριστιανών από τη Μικρά Ασία, τους δώσαμε το δικαίωμα να εμφανίζονται σαν έθνος, αλλόθρησκο ως προς τους Έλληνες ναι, αλλόφυλο όμως όχι. Αυτές είναι οι κρυμμένες ελληνικές ψυχές εκατομμυρίων ανθρώπων που σε στιγμές αδυναμίας και αβάσταχτης πίεσης, πούλησαν τη θρησκεία τους. Η βιολογική υπόστασή τους όμως δεν πουλιέται, γιατί η καταγωγή τους είναι ελληνική.»*

ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ

Διαπίστωση 1^η

Η κεμαλική ιδεολογία σε όλες τις περιπτώσεις φάνηκε σε όλο της το μεγαλείο. Στο νεοτουρκικό κράτος, παρά τις περί του αντιθέτου διακηρύξεις περί ισότητας, κλπ, ουσιαστικά είχε αρθεί πια η οθωμανική ανοχή στις διάφορες εθνότητες. Ο καθένας όφειλε, ή να είναι Τούρκος, ή να πεθάνει. Νοσηρή ιδεολογία που πληρώθηκε με αίμα εκατομμυρίων Αρμενίων και Ελλήνων, που ιστορικώς τεκμηριωμένα έδωσε ιδεολογική τροφή στην σύλληψη της "τελικής λύσης των Ναζί για το εβραϊκό ζήτημα" και που στις μέρες μας ακόμα αποτελεί σημαία του τουρκικού κράτους. Όταν λοιπόν κομπάζουμε για την "προσέγγιση" και την "φιλία" που επιτύχαμε, να έχουμε πάντα κατά νου ότι μιλάμε για έναν λαό που αν και οι τόσοι αιώνες συνύπαρξης μας έχουν δέσει σε μια κοινή ιστορική πορεία, ωστόσο είναι ιδιαίτερα επιρρεπής στην ακραία εθνικιστική δημαγωγία των αρχόντων του, που τάχιστα μπορεί να τον μεταμορφώσει σε αιμοχαρή όχλο. Λοιπόν, η πολυθρύλητη ελληνοτουρκική φιλία μπορεί να είναι παραπάνω από επιθυμητή, αλλά η επανάστασή μας σε αυτήν συνιστά ασυγχώρητη αφέλεια.

Διαπίστωση 2^η

Η μικρασιατική εκστρατεία, και η καταστροφή, που την ακολούθησε, δεν ήταν απλά και μόνο μια ελληνοτουρκική υπόθεση, αλλά εντάχθηκε στον γενικότερο γεωπολιτικό σχεδιασμό της εποχής, από τους κρατούντες στην τότε παγκόσμια τάξη πραγμάτων.

Η πατρίδα μας προσπάθησε να αδράξει την μοναδική ευκαιρία, που της δίνονταν, για να επεκταθεί στον τόσο ζωτικό για αυτήν χώρο της Μ. Ασίας, χώρο που αν και υπό τουρκική κυριαρχία δεν έπαψε να αποτελεί το πνευματικό επίκεντρο του λαού μας.

Έπαιξε όμως δίχως σύνεση στον διεθνή στίβο και έχασε. Η πολιτική, ιδιαίτερα, που άσκησε στην κρίσιμη τριετία από την απόβαση στην Σμύρνη υπήρξε επιεικώς ανεδαφική, και οι επιλογές των κυβερνήσεων ασυγχώρητα κοντόφθαλμες.

Δεν μπόρεσε η ελληνική εξωτερική πολιτική να σταθμίσει την πραγματική θέση και τον ρόλο της Ελλάδας στο διεθνές γίγνεσθαι, και αυτό το πληρώσαμε ακριβά. Η παραγνώριση των διαπλεκόμενων διεθνών συμφερόντων στην περιοχή και η έλλειψη μιας μακρόπνοης, ευέλικτης και ευφυούς διπλωματίας που θα εξασφάλιζε τα δικά μας συμφέροντα αποφεύγοντας τις άσκοπες διεθνείς προστριβές αποδείχθηκαν μοιραίες παραλείψεις.

Είναι, βέβαια, γνωστός ο καταστροφικός ρόλος και η στάση των Μεγάλων Δυνάμεων στην υπόθεση της Μ. Ασίας. Η ιστορική μνήμη δεν θα συγχωρήσει ποτέ αυτούς που παρακολουθούσαν απαθείς τη σφαγή στην παραλία της Σμύρνης, δίχως να προσφέρουν την παραμικρή βοήθεια στα δύστυχα θύματα, και πολύ περισσότερο αυτούς που πετούσαν πίσω στην θάλασσα όσους κατέφευγαν εκεί ικέτες για να σωθούν. Λέγεται πως αν ένα από τα καράβια των συμμάχων έριχνε στον αέρα μια κανονιά, θα ήταν αρκετή για να σταματήσει το κακό και οι Τούρκοι να τραπούν σε φυγή-το ίδιο αναφέρεται και στα σχολικά βιβλία της χώρας μας. Φυσικά, οι ξένες δυνάμεις παίζανε απλά το βρώμικο παιχνίδι τους, όπως γίνεται πάντα. Μόνοι μας, όμως, βγάλαμε τα μάτια μας.

Διαπίστωση 3^η

Καταστροφική αποδείχθηκε η νοοτροπία, που καλλιεργήθηκε στην κοινή γνώμη για παύση του πολέμου, για να γυρίσουν οι φαντάροι μας πίσω, και τα λοιπά γνωστά. Δεν λείπανε οι κουβέντες όπως «τί θέλει ο στρατός μας στη Τουρκία». Ο αρχικός εθνικός ενθουσιασμός για την ελευθέρωση των αλύτρωτων αδερφών είχε ατονήσει. Ο παλμός της παλλαϊκής συστράτευσης για τον κοινό

σκοπό της επέκτασης της πατρίδας στην Μ. Ασία είχε χάσει πολύ από την πρωτινή του ζέση. Ίσως, η απελευθέρωση μετά τόσα χρόνια σκλαβιάς, η σχετικά πρόσφατη δημιουργία του ελληνικού κράτους, η συσσωρευμένη κόπωση των αδιάλειπτων πολέμων από το 1897 και η ελλιπής εκπαίδευση για τα εθνικά μας θέματα δικαιολογούν τις αρνητικές μετεξελίξεις στο μέτωπο της Μικρασίας. Οι ευθύνες που αναλογούν στην τότε παλαιά Ελλάδα σχετικά με το εν λόγω ζήτημα είναι σοβαρές. Οι Ελλαδίτες όντας πια σε ελεύθερο έδαφος προσπαθούσαν να ξεπεράσουν τα προβλήματα υπό το "εσωτερικό πρίσμα". Τέλος η διχόνοια και το χάος στο οποίο είχε περιπέσει η ελληνική πολιτική ζωή ήταν αυτά που, εν κατακλείδι, δώσανε, κατά πολλούς, τη νίκη στον Κεμάλ Ατατούρκ ή Μουσταφά Ριζά, όπως είπαμε και στην σύντομη βιογραφία του. Δεν θα ήταν υπερβολή αν αναφέρονταν ότι η Ελλάδα έκανε τα πάντα για να ηττηθεί.

Αλγεινή εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι στις κρίσιμες στιγμές της εθνικής δοκιμασίας, όπως συχνά, δυστυχώς, παρατηρείται στη διαχρονική πορεία της, πολλοί στην Ελλάδα πρόταξαν το κομματικό ή μικροπολιτικό συμφέρον έναντι του εθνικού. Άλλοι τάσσονταν σύμμαχοι στο πλευρό της Γερμανίας, υπηρετώντας βασιλικές οικογενειοκρατίες, άλλοι βασιζόνταν στις Βρετανικές φλύαρες αοριστίες και άλλοι πάλι, νεοφώτιστοι, εγκολπώνονταν τα τότε σοβιετικά ιδεώδη, διακηρύσσοντας (εν ώρα εμπόλεμης κρίσεως μάλιστα) το άδικο της δικής μας μικρασιατικής εκστρατείας ενάντια στο δικαίωμα του αδελφού τουρκικού λαού για αυτοδιάθεση. Αυτό ειδικά το τελευταίο θα συνιστούσε πράξη ικανή να επισύρει τον βαρύτερο χαρακτηρισμό, αν δεν επρόκειτο απλά για μια φρικώδη ανοησία.

Είναι πολύ χαρακτηριστική και ενδεικτική του ασυγχώρητου "ημετερικού" κλίματος, που επικρατούσε ακόμα και στις τάξεις του εκστρατευτικού σώματος, η επιστολή του πρίγκιπα Ανδρέα, ο οποίος είχε τοποθετηθεί στην ηγεσία μιας από τις σπουδαιότερες μονάδες του Πυροβολικού: «Ο κόσμος εδώ γενικώς είναι απαίσιος. Επικρατεί βενιζελισμός ογκώδης.... Θα άξιζε πράγματι να παραδώσουμε τη Σμύρνη στον Κεμάλ για να τους πετσοκόψει όλους αυτούς τους αχρείους...Πότε Θεέ μου, θα γλιτώσω από αυτήν την κόλαση εδώ;» Πιστεύω πως δεν χρειάζεται κανένα σχόλιο. Όταν στο στράτευμα επικρατεί τέτοιο ηθικό, όταν η

ανώτατη διοίκησή του διαθέτει περγαμηνές ανικανότητας και όταν η διοικητική μέριμνα λείπει παντελώς, τότε η ήττα είναι περισσότερο από εγγυημένη.

Αυτά όλα φαντάζουν απόμακρα και απaráδεκτα για την δική μας "σύγχρονη" λογική. Δεν είναι, όμως, πολύς καιρός που μια άλλη τραγωδία εκτυλίχθηκε υποκινούμενη και από μικροπολιτικά συμφέροντα- μιλάω για τις εξελίξεις που έφεραν την Κύπρο στην αγκαλιά των διαδόχων του Κεμάλ. Για να μην φορτώνουμε ευθύνες μονάχα στους προγόνους μας, καλό είναι να επισημάνουμε πως είναι αναγκαίο και η δική μας γενιά να αναλάβει, τις δικές, της ευθύνες. Να ασκεί συνεχώς τον αυτοέλεγχο και την αυτοκριτική της, για το κατά πόσο οι επιλογές της σε τόσο καίρια θέματα υπηρετούν ξεκάθαρα τα εθνικά συμφέροντα ή υποτάσσονται σε σκοπιμότητες κομματικές, συντεχνιακές ή και προσωπικές.

Η ιστορία μας διδάσκει ότι οφείλουμε να είμαστε πολύ προσεκτικοί. Οφείλουμε να επαγρυπνούμε ενωμένοι. Ο κομματισμός, ο "ημετερισμός" και ο,τιδήποτε άλλο προτάσσεται του εθνικού συμφέροντος συνιστούν εθνική μειοδοσία και σήμερα ακόμα που η μπόρα έχει φαινομενικά καταλαγιάσει. Αν δεν πονέσουμε εμείς οι ίδιοι την πατρίδα μας, ας μην περιμένουμε να την πονέσει κανένας άλλος.

Διαπίστωση 4^η

Μετά το '22 η Ελλάδα μας κυριολεκτικά μεταμορφώθηκε. Βέβαια ήταν πια μια "μικρά πλην έντιμος", όπως ανοήτως διεκήρυσσαν κάποιοι πολιτικοί της εποχής (λες και το "έντιμος" αποτελεί τίτλο τιμής για ένα κράτος). Από την άλλη όμως, το 1,5 εκατομμύριο περίπου των προσφύγων, που εγκαταστάθηκαν στην νέα τους πατρίδα, εξαθλιωμένοι στην αρχή, προοδεύοντες όμως στην συνέχεια, άλλαξαν το σκηνικό της χώρας μας. Νέο αίμα, αίμα συγγενικό και αδελφικό ήρθε να συνταχθεί στην προσπάθεια για επιβίωση και ανάδειξη της πατρίδας μας. Μπόλιασε την πληγωμένη Ελλάδα μας με τον πολιτισμό της Ιωνίας, διασώζοντας πολλά στοιχεία από το ένδοξο παρελθόν της Ρωμιοσύνης, που είχαν ξεχαστεί από την "παλαιά Ελλάδα". Τι να πρωτοαναφέρει κανείς. Την οξυδέρκεια, την

κοινωνικότητα, την εργατικότητα, τον κοσμοπολιτισμό, την έφεση στις τέχνες, στο εμπόριο και τις επιστήμες, την επιχειρηματικότητα και την άλλη αντίληψη για ποιότητα ζωής, που φέρανε μαζί τους από την ευλογημένη Ιωνική γη, και που έδωσαν μια νέα αναζωογονητική ώθηση στο πληγωμένο και παρατταίον ελλαδικό κράτος.

Η προσαρμογή στην νέα πραγματικότητα δεν υπήρξε πάντα δίχως προβλήματα. Όπως προαναφέρθηκε, τα πρώτα χρόνια τουλάχιστο η αίσθηση της ξενιτιάς ήταν διάχυτη. Είναι χαρακτηριστικό ότι πολλοί ξεριζωμένοι δήλωναν για χρόνια, προσωρινά διαμένοντες στην Ελλάδα, και ως μόνιμη την κατοικία που άφησαν στις χαμένες πατρίδες τους. Οι δυσκολίες πολλές. Οι συνθήκες διαβίωσης συχνά άθλιες, καθώς η περιβόητη "ανταλλάξιμη περιουσία", την οποία δικαιούνται βάσει διεθνών συνθηκών, στο μεγαλύτερο μέρος της καταφαγώθηκε από τα κοράκια του κρατικού μηχανισμού. Όμως το προσφυγικό στοιχείο στην Ελλάδα αποδείχθηκε ανώτερο των περιστάσεων και των δυσχερειών, και ρίζωσε και ευδοκίμησε.

Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στην αναγέννηση της τέχνης, κοσμικής και εκκλησιαστικής. Ποιος μπορεί να ξεχάσει τον Μέγα Φώτιο του 20^{ου} αι., τον αείμνηστο Φώτη Κόντογλου και το αξεπέραστο έργο του; Και ποιος, για παράδειγμα, μπορεί να παραβλέψει τους Πολίτες και Σμυρνιούς μουσικούς, χάρη στους οποίους η χώρα μας απέκτησε μουσική για τα λαϊκά στρώματα;

Ωστόσο, όλες αυτές οι παράπλευρες ευεργετικές συνέπειες της καταστροφής των καταστροφών τίποτε δεν αφαιρούν από την τραγικότητά της. Ο μαρμαρωμένος βασιλιάς, που από το 1453 κοιμόταν, περιμένοντας την ώρα της λευτεριάς, «συντροφεύει» κάπου εκεί στην προκυμαία της Σμύρνης χιλιάδες άλλους χριστιανούς. Η Ελλάδα μας, έντιμος, πλην μικρή και ασήμαντη θα συνεχίσει, φοβούμαι, για πολλά χρόνια ακόμα να είναι ο καρπαζοεισπράκτορας των δυνατών της γης. Και η εικόνα της Σμύρνης που καίγεται, η θλιβερότερη εικόνα σε όλη την ελληνική ιστορία, θα συνεχίζει να υγραίνει τα μάτια μας και να στοιχειώνει τις καρδιές και τα όνειρα όλων μας.

Χάθηκαν λοιπόν όλα; Μπορεί ναι, μπορεί και όχι. Ο ποιητής, πιστός στην δύναμη του έθνους για αναγέννηση λέει ότι την Ρωμιοσύνη δεν πρέπει να την κλαίμε. Ή τουλάχιστον, αν πρέπει να κλάψουμε για τις συμφορές που πέρασαν, άλλο τόσο πρέπει, και ως χρέος ιερό στις χιλιάδες των νεκρών εθνομαρτύρων, να θηρεύουμε τις προκλήσεις, που ανοίγονται διάπλατα μπροστά μας. Ας μην ξεχνάμε ότι η Ρωμιοσύνη είναι κυρίως όχι ένας τόπος, αλλά ένας τρόπος ζωής.

Είμαστε ένας λαός της μνήμης, αλλά και ένας λαός που δεν μας ταιριάζει να είμαστε μικροί και ασήμαντοι. Δεν μπορούμε να υπάρξουμε δίχως μια Μεγάλη Ιδέα, και δίχως μια διαχρονική ιστορική συνείδηση. Το νέο ρευστό σκηνικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της παγκοσμιοποιημένης διεθνούς πραγματικότητας προσφέρει κατάλληλο έδαφος για την καλλιέργεια και την ευδοκίμηση της Νέας Μεγάλης Ιδέας, ιδέας προσφοράς, ανανέωσης και πρότασης ζωής στον σύγχρονο κόσμο. Και αν θέλουμε να θεωρούμαστε γένος ιστορικό και σπουδαίο, τότε ας αναζητήσουμε και ας χτίσουμε την Μεγάλη αυτή Ιδέα που θα μας κρατάει ζωντανούς στους αιώνες που έρχονται, και ας διδάξουμε τις αξίες που την συνθέτουν, μαζί με την ιστορική μας κληρονομιά στις γενιές που ακολουθούν.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Η ύφεση και η προσέγγιση των χωρών της πρώην Ανατολής με το Δυτικό κόσμο είχαν ως άμεσο επακόλουθο την υποβάθμιση της στρατηγικής θέσης της Τουρκίας. Ωστόσο, ο πόλεμος στον Περσικό Κόλπο, η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, οι πρόσφατες αναταραχές στα Βαλκάνια και η πρόσφατη επέμβαση των ΗΠΑ στο Ιράκ, αναβάθμισαν σταδιακά, τη γεωπολιτική-γεωστρατηγική της θέση.

Παράλληλα η Τουρκία εκμεταλλεζόμενη την εθνική και θρησκευτική της συγγένεια με τους λαούς της περιοχής του Καυκάσου και της Κεντρικής Ασίας, επιδιώκει να παίξει ηγετικό ρόλο στην περιοχή και συνάμα τον εκφραστή των δυτικών συμφερόντων. Με τον τρόπο αυτό η γειτονική χώρα στοχεύει σε ένα νέο πολιτικό και οικονομικό σύστημα υπό την τουρκική ηγεσία, καθώς επίσης και να αποτρέψει τη Ρωσική επιρροή προς τις χώρες της περιοχής αυτής. Αυτός ο μελλοντικός ρόλος της Τουρκίας αποκτά μεγάλη σπουδαιότητα, αν συνδεθεί, με την ανάπτυξη και εκμετάλλευση των αγωγών για τη μεταφορά πετρελαίου και φυσικού αερίου από την Κασπία, τη Ρωσία το Μπακού προς τη δύση, αφού το ενεργειακό δυναμικό (πετρέλαιο και φυσικό αέριο) των περιοχών αυτών και η δημιουργία ενεργειακών διαδρόμων" αποτελούν θέμα παγκόσμιου ενδιαφέροντος. Επιπροσθέτως, οι Τούρκοι προσπαθούν να διαμορφώσουν και υδρογεωπολιτική (G.A.P.), με την κατασκευή αρδευτικών συστημάτων και φραγμάτων, καθώς και μονάδων παραγωγής υδροηλεκτρικής ενέργειας στους ποταμούς Τίγρη και Ευφράτη, δημιουργώντας σχέσεις εξάρτησης με τις γειτονικές χώρες, όπως η Συρία, το Ιράκ και το Ιράν.

Η αναβίωση της θεωρίας του νεο-οθωμανισμού με κύριο εκφραστή τον Τούρκο ΥΠΕΞ Νταβούτογλου, συμπληρώνει την πολιτική της γειτονικής χώρας και ενισχύει τις γεωπολιτικές της επιδιώξεις. Οι γείτονες μας αμφισβητούν τον πολιτισμό της Ελλάδας, με τον ισχυρισμό και τη θεώρηση ότι ο πολιτισμός της Μ. Ασίας, ή ο Μινωικός ή ο Αιγαιακός δεν ήταν Ελληνικός πολιτισμός αλλά ανήκε στους λαούς της Ανατολίας, απογόνους των οποίων θεωρούν τους εαυτούς τους.

Με τον τρόπο αυτό δημιουργούν μεθοδικά μια πολιτιστική ιστορία στα μέτρα μιας ιδεολογίας όπου εμφανίζονται ως συνεχιστές των λαών της Πρωην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ιδιαίτερα μάλιστα των Αρχαίων Ελλήνων και των Βυζαντινών.

Η Τουρκία λοιπόν αναφορικός με τη χώρα μας επιδιώκει την επιβολή των γεωπολιτικών της βλέψεων στους εξής συγκεκριμένους στόχους: Στην Κύπρο, με την παρελκυστική της πολιτική και τη χρήση απειλών, επιδιώκει την παγιώση του υφιστάμενου status quo. Στο Αιγαίο, με σειρά μονομερών διεκδικήσεων, απομάκρυνση του αμυντικού δυναμικού από τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου και τα Δωδεκάνησα, επιχειρησιακός έλεγχος στα πλοία του ΝΑΤΟ, ευθύνη έρευνας και διάσωσης, αμφισβήτηση εθνικής κυριαρχίας καθώς και με την εκτόξευση απειλών περί πολέμου επιδιώκει τη διανομή του με όρια που θα εφάπτονται του 25ου μισημβρινού. Στην Θράκη, επιδιώκει την ολοκλήρωση του εκτουρκισμού της μουσουλμανικής μειονότητας μέσω της επιχειρούμενης ομογενοποίησης του Τουρκικού, Πομακικού, και Αθιγγανικού στοιχείου με όχημα μια τεχνηέντως καλλιεργούμενη κοινή μειονοτική «Τουρκική» εθνοτική συνείδηση, αλλά και με μεταφορά μειονοτικού δυναμικού στο Νομό Έβρου. Με το τρόπο αυτό επιχειρείται η Κόσσοβοποίηση της Θράκης σε συνδυασμό με την καλλιέργεια της ίδιας της άποψης της «Δυτικής Θράκης», η οποία θα αποτελείται από τα τμήματα της Δυτικής Θράκης, της Νότιας Βουλγαρίας και το Δυτικό τμήμα της Ανατολικής Θράκης.

Αυτές οι επιδιώξεις συνοψίζουν το σύγχρονο γεωπολιτικό όραμα του Τουρκικού πολιτικοστρατιωτικού κατεστημένου, το οποίο περιλαμβάνει την έννοια του «στρατηγικού βάθους» (νέο-οθωμανισμός), το οποίο μάλιστα προϋποθέτει γεωγραφικό και ιστορικό βάθος. Συγκεκριμένα σύμφωνα με το **Στρατηγικό Βάθος** η Τουρκία είναι και πρέπει να θεωρείται γεωγραφικό/γεωπολιτικό κέντρο (και όχι περιφέρεια). Είναι το γεωγραφικό κέντρο της Αφρο-Ευρασίας, ευρισκόμενη στο σημείο συνάντησης Ευρώπης, Ασίας και Αφρικής. Κατέχει λοιπόν κεντρική γεωγραφική θέση και διαθέτει αστείρευτο γεωγραφικό βάθος, επεκτεινόμενο προς Βαλκάνια/ Ευρώπη, Ευρασία, Ασία, Μέση Ανατολή και Βόρειο Αφρική.

Είναι επίσης ιστορικό κέντρο, αφού τα κράτη των Σελτζούκων και των Οθωμανών επί αιώνες κυριάρχησαν και συνένωσαν ιστορικά μια τεράστια γεωγραφική ζώνη, με επίκεντρο το έδαφος της σημερινής Τουρκίας. Έτσι διαθέτει και πολύ σημαντικό ιστορικό βάθος. Για την περίξ αυτής περιοχή (Βαλκάνια, Καύκασο, Κεντρική Ασία, Μέση Ανατολή) η Τουρκία αποτελεί και πολιτισμικό κέντρο, με στενούς δεσμούς και κοι σχέσεις κουλτούρας, γλώσσας, θρησκείας. Έτσι δύναται να ασκήσει σημαντική γεωπολιτισμική επιρροή προς την περιφέρειά της. Επί πλέον η Τουρκία ευρίσκεται στο κέντρο ενεργειακών διαμετακομιστικών οδών, στους άξονες Ανατολής – Δύσης και Βορρά – Νότου. Συνεπώς δύναται να ασκήσει σημαντική γεωοικονομική επιρροή. Το στρατηγικό βάθος της Τουρκίας στη διεθνή γεωπολιτική σκηνή είναι το άθροισμα όλων των ανωτέρω παραγόντων και πλεονεκτημάτων.

Ακολούθως η Τουρκία αποτελεί το **Γεωγραφικό Κέντρο** τριών επάλληλων γεωγραφικών ζωνών:

- Της Εγγύς Χερσαίας Λεκάνης (yakın kara havzasi), οριζόμενης από την Βαλκανική, την Μέση Ανατολή και τον Καύκασο.

- Της Εγγύς Θαλασσίας Λεκάνης (yakın deniz havzasi), οριζόμενης από την Κασπία, τον Εύξεινο Πόντο, την Αδριατική, την ανατολική Μεσόγειο, την Ερυθρά Θάλασσα και τον Περσικό Κόλπο.

- Της Εγγύς Ηπειρωτικής Λεκάνης (yakın kita havzasi), οριζόμενης από την Ευρώπη, την Βόρειο Αφρική, την Νότιο Ασία, την Κεντρική και Ανατολική Ασία.»

Η Τουρκία οφείλει επομένως να αντιλαμβάνεται την θέση της στον κόσμο διά μέσου αυτής της γεωπολιτικής θεωρήσεως των τριών επιπέδων και να χαράζει αναλόγως την στρατηγική της. Συμφώνως με τον Νταβούτογλου, οι τρεις περίξ της Τουρκίας γεωγραφικές ζώνες αποτελούν την Ενδοχώρα (Hinterland) της Τουρκίας, συνεπώς πρέπει να τους αποδίδεται η αρμόζουσα γεωστρατηγική βαρύτητα. Κατά τον ίδιο τρόπο η στρατηγική και η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας θα πρέπει να διαρθρώνονται και να στοχεύουν σε κλιμακωτά επίπεδα κατ' αντιστοιχίαν με αυτές τις ζώνες Hinterland.

Βέβαια η καθιέρωση της Τουρκίας στο γεωπολιτικό πεδίο είναι άμεσα συνδεδεμένη με την οικονομία και την εξωτερική της πολιτική. Η Τουρκία τα τελευταία χρόνια έχει αναπτύξει τόσο ισχυρούς δεσμούς με τη Δύση και τη Δυτική Ευρώπη, ώστε ένας δραστικός αναπροσανατολισμός θα προκαλούσε τεράστιο πολιτικό και οικονομικό κόστος στη χώρα. Η Ε.Ε. είναι ο κυριότερος εμπορικός εταίρος και κυρίως, πηγή άμεσων παραγωγικών επενδύσεων και δανείων. Εκεί σπουδάζουν οι τούρκοι φοιτητές και εκεί εργάζεται μόνιμα ένας ολόκληρος κόσμος τούρκων μεταναστών. Εκτός τούτου η κεμαλική παράδοση, που θέλει την Τουρκία δυτικόφιλη, παραμένει ως ισχυρή βάση για τη νομιμοποίηση του καθεστώτος και έχει πλέον γερές ρίζες σε ανθρώπους και θεσμούς (αλλά όχι και σε ολόκληρη την τουρκική κοινωνία).

Ο εξευρωπαϊσμός της τουρκικής οικονομίας στηρίζεται σε ένα ευρύ μέτωπο κοινωνικών δυνάμεων, που περιλαμβάνει διευρυμένα επιχειρηματικά στρώματα όπως διανοούμενους και εργαζόμενους ιδίως σε εξαγωγικούς τομείς που παράγουν το 1/3 περίπου του τουρκικού ΑΕΠ, που αποτελούν μια αυστηρή ιδεολογική πυξίδα (τον κεμαλισμό), την απλόχερη (αν και όχι βέβαια ανιδιοτελή) υλική συμπαράσταση ολόκληρης της Δύσης και τελικά την ισχυρή μαγνητική έλξη της ίδιας της Ε.Ε.

Από την άλλη πλευρά, η προσπάθεια προσαρμογής της στο ευρωπαϊκό κεκτημένο και η συνέχιση της ευρωπαϊκής πορείας της Τουρκίας θα απαιτήσει την αλλαγή της δομής και του τρόπου λειτουργίας του τουρκικού κράτους σε συγκεκριμένα σημεία, όπως για παράδειγμα στο θέμα του εκδημοκρατισμού, στη διαχείριση της οικονομίας, στην ιδιωτικοποίηση και πολλά άλλα. Η παραμικρή παραχώρηση ελευθεροτυπίας, έκφρασης των ισλαμιστών, μείωσης του ρόλου του στρατεύματος, μείωσης των παροχών προς τους αγρότες, ρύθμισης των κρατικών δαπανών και ρύθμισης των νομισματικών προβλημάτων, ενδέχεται να επιφέρουν κοινωνικές αναταραχές και σταδιακή αποδιοργάνωση της δομής στον υφιστάμενο κοινωνικό ιστό, με οδυνηρές συνέπειες. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, ο ευρωπαϊκός δρόμος της Τουρκίας θα συνοδευτεί από σοβαρές εσωτερικές εντάσεις. Για το θέμα αυτό πολλοί αναλυτές έχουν ήδη προβλέψει ότι υπό το βάρος των πιέσεων της Ε.Ε., ίσως υπάρξει

εθνικιστική έκρηξη στην Τουρκία. Εξάλλου, παρατηρείται έντονος "Ευρωσκεπτικισμός" σε μεγάλα τμήματα της τουρκικής κοινωνίας.

Ως προς το ευρωπαϊκό στοίχημα της Τουρκίας, ως πιθανότερα εκτιμώνται τα παρακάτω σενάρια:

α/ Ο εκδημοκρατισμός της Τουρκίας και η σταδιακή σύγκλισή της με την Ευρώπη.

β/ Η συνέχιση της σημερινής εσωτερικής κατάστασης (πιθανότατα με επιφανειακές αλλαγές) και η διατήρηση ομαλών και όχι τόσο θερμών σχέσεων με την Ε.Ε. Ανάπτυξη εταιρικής σχέση "a la carte" με παράλληλη ανάπτυξη στενών σχέσεων με τις ΗΠΑ.

Η τουρκική απόκλιση από την Ευρώπη. Όσον αφορά τους εξωτερικούς προσανατολισμούς, υπάρχουν δύο επιλογές για την Τουρκία:

α/ Στρατηγική συνεργασία με ΗΠΑ και

β/ Σχετικά ανεξάρτητη πορεία και ευκαιριακές συμμαχίες.

Οποιαδήποτε πρόβλεψη θεωρείται ως εξαιρετικά δυσχερής και παρακινδυνευμένη καθώς εξαρτάται από ένα μεγάλο αριθμό παραγόντων. Πάντως, με τα σημερινά δεδομένα το σενάριο της ανεξάρτητης πορείας και των ευκαιριακών συμμαχιών φαίνεται ως πολύ πιθανότερο. Σε ποιο βαθμό όμως η εταιρική σχέση της Τουρκίας με την Ε.Ε. θα είναι "εικονική πραγματικότητα" είναι δύσκολο να εκτιμηθεί.

Όσον αφορά τη στάση της Δύσης, είναι γεγονός ότι οι περισσότερες δυτικές κυβερνήσεις θεωρούν την επιτυχία των "κοσμικών" κυβερνήσεων, ως εγγύηση της σταθερότητας και της ομαλότητας της Τουρκίας και φοβούνται ότι τυχόν αποτυχία τους θα οδηγήσει σε λιγότερο σταθερές και επιθυμητές καταστάσεις (όπως π.χ. ή σε μεγάλη άνοδο των ισλαμιστών ή σε ανοικτή παρέμβαση των ενόπλων δυνάμεων). Αυτή η διάθεση ανοχής δεν σημαίνει υποχρεωτικά ότι η Δύση είναι διατεθειμένη να μην ασκήσει καμία απολύτως κριτική στην Τουρκία για τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζει γενικότερα το κουρδικό πρόβλημα, κάτι που φάνηκε, άλλωστε, και με τη δίκη

του Abdullah Ocalan. Ωστόσο, λόγω στρατηγικών και οικονομικών συμφερόντων, οι πιέσεις των δυτικών χωρών προς την Τουρκία δεν αναμένεται να ξεπεράσουν κάποια όρια.

Πλέον αυτών, φαίνεται ότι η Τουρκία αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα "στρατηγικά στοιχεία" για τις ΗΠΑ στον 21^ο αι.. Η ύπαρξη μιας εσωτερικά σταθερής και εξωτερικά δραστήριας Τουρκίας (μουσουλμανικής χώρας με ατελές δημοκρατικό καθεστώς και οικονομία αγοράς) είναι σημαντική για τα περιφερειακά συμφέροντα των ΗΠΑ, που προβληματίζονται για το μέλλον των σχέσεων τους με τον ισλαμικό κόσμο και ανησυχούν για την επιρροή ριζοσπαστικών παραγόντων.

Σύμφωνα με το Ρίτσαρντ Χόλμπρουκ, η Τουρκία είναι ένα "κράτος πρώτης γραμμής" (front line state) και "βρίσκεται κοντά στο επίκεντρο των εξελίξεων σε σχεδόν κάθε σημαντικό ζήτημα για τις ΗΠΑ στην Ευρασιατική ήπειρο", ενώ σύμφωνα με το Σύμβουλο Εθνικής Ασφαλείας του Προέδρου Κλίντον, Σάμιουελ Μπέργκερ: "Η σχέση της Τουρκίας με τις ΗΠΑ είναι πιο σημαντική σήμερα απ' ό,τι στην περίοδο του ψυχρού πολέμου. Η Τουρκία, λόγω γεωγραφίας και θρησκευτικής ποικιλίας (diversity) θα αποτελέσει στον 21^ο αι. είτε μια δημοκρατική γέφυρα μεταξύ Ανατολής και Δύσης, μεταξύ του ισλαμικού κόσμου και του μη-ισλαμικού κόσμου, είτε μια πηγή αστάθειας και συγκρούσεων, τόσο σε σχέση με τους γείτονές της όσο και για την ευρύτερη περιοχή".

Θα πρέπει επίσης στο σημείο αυτό να αναφερθεί, ότι η Τουρκία δεν είναι μια εθνολογικά ομοιογενής χώρα. Σύμφωνα με μια θεωρούμενη γενικώς ως έγκυρη μελέτη του Peter Alford Andrews, υπάρχουν στη χώρα από 47 μέχρι 52 ξεχωριστές εθνότητες ή φυλές. Αυτό δεν σημαίνει ότι όλες αυτές οι εθνικές ομάδες επιζητούν αυτονομία ή ανεξαρτησία. Οι περισσότερες από αυτές έχουν ουσιαστικά αφομοιωθεί, όμως στη μελέτη μου βλέπουμε σε πολλούς πίνακες την ανομοιογένεια του πληθυσμού.

Εξάλλου, η Τουρκία αντιμετωπίζει σοβαρά εσωτερικά προβλήματα πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής φύσης και βρίσκεται σε διαδικασία

αναζήτησης ρόλου και ταυτότητας. Διαπιστώνεται μια ισχυρή εσωτερική αντίθεση και αντιφατικότητα της τουρκικής κοινωνίας, που είναι διχασμένη μεταξύ παραδοσιακών και μοντέρνων κοινωνικών δομών, μεταξύ ισλάμ και σεκουλαρισμού, μεταξύ Ασίας και Ευρώπης. Τα προβλήματα αυτά, σε συνδυασμό με την πολυδιάσπαση και υπερεπέκταση, επηρεάζουν αρνητικά την αποτελεσματικότητα της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής.

Συμπερασματικά, οι πρώτες δεκαετίες του 21^{ου} αι. θα αποτελέσουν μια εξαιρετικά "ενδιαφέρουσα" περίοδο για την Τουρκία, η οποία θα προσπαθήσει να υπερβεί τα σοβαρά εσωτερικά προβλήματα και εκμεταλλευόμενη τη γενικότερη αστάθεια και ρευστότητα στην ευρύτερη περιοχή, να επιτύχει το στόχο της ανάδειξης της σε περιφερειακή υπερδύναμη.

Η μελλοντική πορεία της Τουρκίας θα εξαρτηθεί και από τα "επιτεύγματα" της σε μια σειρά στρατηγικών τομέων όπως: εθνική οικονομία και επενδύσεις στην ευρύτερη περιοχή, δίκτυα επικοινωνιών (συμπεριλαμβανομένων και των δορυφορικών) και ενέργειας (πετρέλαιο, φυσικό αέριο, πυρηνική ενέργεια), υδάτινοι πόροι, υψηλή τεχνολογία, πολεμική βιομηχανία και τέλος, εκπαίδευση, έρευνα και τεχνολογία στο εσωτερικό της χώρας, με στόχο την αύξηση της ανταγωνιστικότητάς της σε διεθνές επίπεδο.

Μολονότι όμως οποιαδήποτε πρόβλεψη πρέπει να θεωρηθεί ως παρακινδυνευμένη καθώς εξαρτάται από ένα μεγάλο αριθμό παραγόντων, προσωπικά θα καταλήξω στο παρακάτω γενικό συμπέρασμα:

Δεν πρέπει να είμαστε ιδιαίτερα αισιόδοξοι, τουλάχιστον στο εγγύς μέλλον, για την ευρωπαϊκή πορεία της Τουρκίας (που προϋποθέτει, βεβαίως, τον εσωτερικό εκδημοκρατισμό και την υιοθέτηση μετριοπαθέστερων απόψεων και πρακτικών στην εξωτερική συμπεριφορά της χώρας αυτής). Οι υποστηρικτές του "ευρωπαϊκού δρόμου" θα αντιμετωπίσουν μεγάλες δυσκολίες λόγω εσωτερικών αντιδράσεων, ενώ η μεταβατική πορεία θα χαρακτηριστεί από ισχυρές αναταράξεις και έντονη αστάθεια. Ο λόγος είναι ότι οι κυρίαρχες πολιτικές ομάδες που απειλούνται από την κατάρρευση του αυταρχικού καθεστώτος, χρησιμοποιούν εθνικιστικά συνθήματα για να ανταγωνιστούν με

άλλες για την εξασφάλιση μαζικής υποστήριξης, σε συνδυασμό με την αδυναμία των δημοκρατικών θεσμών και την αντίσταση άλλων κοινωνικών ομάδων (όχι υποχρεωτικά κυρίαρχων) που θα είναι οι χαμένοι μέσα από τη διαδικασία του εκδημοκρατισμού που επιβάλλουν οι Ευρωπαϊκές Αρχές.

Έχει πλέον κυριαρχήσει ακόμη και στις ΝΑΤΟϊκές χώρες η άποψη ότι για το ΝΑΤΟ και τη Δύση, η στρατηγική σημασία της Τουρκίας στη μεταψυχροπολεμική εποχή έγκειται περισσότερο στη γεωγραφική της γειτνίαση με τη Μέση Ανατολή και την κεντρική Ασία. Εκφράζεται δηλαδή η άποψη, ότι οι Ευρωπαίοι βλέπουν την Τουρκία σαν ένα φράγμα στην αστάθεια που κυριαρχεί στη Μέση Ανατολή και ότι ο ρόλος της Τουρκίας είναι κυρίως στην κεντρική Ασία.

Τέλος, αποτελεί μάλλον κοινότοπη, αλλά επιβεβλημένη διαπίστωση ότι η Τουρκία είναι μια εξαιρετικά σύνθετη και πολύπλοκη χώρα, με πολλές φυσιογνωμίες, αντιθέσεις και ταυτότητες, σε αναζήτηση ρόλου και σε ουσιαστικά μόνιμη εσωτερική κρίση σχεδόν από την ίδρυση του σύγχρονου τουρκικού κράτους, αλλά και παλαιότερα, κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων αιώνων της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Ποιο είναι όμως το αληθινό πρόσωπο της σύγχρονης Τουρκίας, μιας μιλιταριστικής χώρας που αναζητεί να βρει την ταυτότητά της μέσα στους σύγχρονους Ευρωπαϊκούς θεσμούς;

Ο Kemal Ataturk είχε πει: "Ερχόμαστε από την Ανατολή και βαδίζουμε προς τη Δύση". Αλλά στο σημείο αυτό θα ήθελα να την παρομοιάσω με το γνωστό μας βυζαντινό δικέφαλο αετό, ο οποίος κοιτάζει προς τη Δύση χωρίς όμως να αποστρέφει το βλέμμα του από την Ανατολή.

Για μεγάλο αριθμό μελών ξένων πρεσβειών που υπηρέτησαν στην Τουρκία, η χώρα αυτή μπορεί να περιγραφεί με τα λόγια του Ουϊνστον Τσώρτσιλ για τη Σοβιετική Ένωση στα τέλη της δεκαετίας του 1940: "Η χώρα αυτή αποτελεί το μυστήριο ενός γρίφου που βρίσκεται μέσα σε ένα αίνιγμα". Συνεπώς, χρειάζεται ακόμη εντατικότερη μελέτη και μεγαλύτερη προσπάθεια κατανόησης των τεκταινομένων στη γειτονική χώρα.

Το νέο «Τανζιμάτ» δηλαδή ο επιχειρούμενος εκσυγχρονισμός της Τουρκίας με την πορεία της προς την Ευρωπαϊκή Ένωση θα επιτρέψει με την ελευθερία των εθνικών – θρησκευτικών μειονοτήτων να αναδειχθούν τα εκατομμύρια των κρυπτοχριστιανών και γιατί όχι των Ελλήνων που επιμελώς κρύπτονται για να επιβιώσουν.

Οι κάτοικοι της σύγχρονης Καππαδοκίας από τα εικοσιτέσσερα (24) χωριά των Βαλάδων (Γρεβενών - Κοζάνης), που εξισλαμίστηκαν κοντά στα τέλη του 19^{ου} αι., είναι η Θεία Πρόνοια! Δηλαδή να κατοικείται το Λίκνο της ορθοδοξίας από κρυπτοχριστιανούς – Έλληνες και ίσως αυτό να αποτελέσει την απαρχή μιας συστηματικής έρευνας, μέσα από τα αρχεία της οθωμανικής αυτοκρατορίας, για την διατήρηση σε επίπεδο ατομικό, οικογενειακό των κατοίκων της Μ. Ασίας.

Η επικράτηση του Ισλάμ χώρισε το χώρο της Μεσογείου, αποκόπτοντας την Ευρώπη από τις νότιες ακτές της αρχαίας *mare nostrum* των Ρωμαίων, χωρίζοντας τη Δύση από το Βυζάντιο και δημιουργώντας αντιπαράθεση ανάμεσα στο χριστιανικό και το μουσουλμανικό κόσμο.

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στη μελέτη μου αυτή αναζήτησα έγγραφα, αρχεία, στοιχεία και βιβλιογραφίες από διάφορες πηγές, ώστε να διεμβολίσω την ιστορική πραγματικότητα της Μ. Ασίας, ξεκινώντας με γεγονότα, που συνέβησαν πριν από, περίπου, μία χιλιετία και αφορούν την μετάλλαξη των ντόπιων χριστιανών σε “Τούρκους & μουσουλμάνους”. Μέσα από αυτή την πορεία στο χρόνο, προκύπτει αβίαστα η παρατήρηση, ότι σε ένα κομμάτι γης, αυτό που σήμερα ονομάζουμε Τουρκία, υπήρχε και υπάρχει έντονη δραστηριότητα από άποψη εθνικοτήτων, θρησκείας, πολιτισμού και διακίνησης ιδεών. Εκεί κατοικούσε ένα κράμα εθνότητων οι οποίες, μέχρι σήμερα, δεν έχουν καταφέρει να ζήσουν και να συμβιώσουν ειρηνικά. Από τα διάφορα συγγράμματα και διηγήσεις βλέπουμε ότι πολλοί από τους ανθρώπους, που έζησαν στα χώματα αυτά, δεν βίωσαν ποτέ επαρκώς αυτό που εμείς εννοούμε ως θρησκευτική ελευθερία. Δεν έχουν νιώσει την πραγματική ελευθερία του ανθρώπου, όπως αυτή καταγράφεται σε Σωκράτη, Πλάτωνα κ.α..

Έλληνες αλλά και ξένοι συγγραφείς, καθώς και ιστορικοί, μας αποδεικνύουν, αποκαλύπτουν και αναδεικνύουν με τα έργα τους, την αξιοσημείωτη παρουσία του ελληνορθόδοξου στοιχείου. Η ιστορία έδειξε πως οι συνθήκες, τα διατάγματα, τα φερμάνια, οι προσπάθειες του Οικουμενικού Πατριαρχείου και μεμονωμένες πρωτοβουλίες χριστιανών, οι παροτρύνσεις των Μεγάλων Δυνάμεων, καθώς και οι πρωτοβουλίες των ελληνικών κυβερνήσεων αργότερα, δεν κατάφεραν να προστατεύσουν το σύνολο του πληθυσμού αυτού από την αποκρυφία και τους εξανδραποδισμούς, που υπέστη.

Η ιστορία αυτή ξεκίνησε από μία ορδή τριάντα έως πενήντα χιλιάδων ανθρώπων, που ήρθαν από τα βάθη της Ανατολής. Εγκαταστάθηκαν και επέβαλαν σε όλους όσοι κατοικούσαν εκεί τα δικά τους “ιδανικά και πιστεύω”. Στο πέρασμα των αιώνων, δεν αλλάξανε πολλά. Οι εκτουρκισμοί, οι εξισλαμισμοί και τα μαρτύρια, που περνούσαν οι κατακτημένοι λαοί, ήταν πέρα για πέρα

πραγματικά. Σκοπός πολλών σουλτάνων ήταν η ολοκληρωτική εξόντωση των “άπιστων” και η πλήρης εθνική και θρησκευτική τους αλλοτρίωση.

Το μαύρο πέπλο του τρόμου δεν εξαφανίστηκε ποτέ. Ακόμη και στις μέρες μας οι τρομοκρατικές επιθέσεις, οι εθνικιστικές και οι ρατσιστικές ενέργειες δεν έχουν κοπάσει. Διαφαίνεται μια καλά οργανωμένη προσπάθεια συγκάλυψης των γεγονότων, που διαδραματίζονταν στα χρόνια της οθωμανικής αυτοκρατορίας και συνεχίζονται ως σήμερα στη “δημοκρατική”, πλέον, Τουρκία. Καταφέρνουν να κρατούν στην αφάνεια τις αποδείξεις και να καταπνίγουν κάθε προσπάθεια, που ως μοναδικό σκοπό έχει την προβολή της αλήθειας και την αποκάλυψη των γεγονότων, που έχουν λάβει χώρα, όλους αυτούς τους αιώνες, στα εδάφη της Μ. Ασίας.

Τα πρώτα χρόνια μετά την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως, καλλιεργήθηκε κλίμα που βοήθησε την ανάπτυξη σχέσεων που παγίωναν το αίσθημα της ασφάλειας στους υποτελείς και κυρίως στους Έλληνες. Οι εξισλαμισθέντες υπόδουλοι συνέβαλαν στη δημιουργία του νεοσύστατου Οθωμανικού κράτους. Με το πέρασμα όμως του χρόνου, οι ελληνικές συνειδήσεις χάνονταν σιγά-σιγά και αμετάκλητα, διότι Έλληνες θεωρούνταν μόνον όσοι εξακολουθούσαν να είναι χριστιανοί. Όσοι άλλαζαν την πίστη τους άλλαζαν μαζί και το όνομά τους αλλά και την εθνικότητά τους, αφού αυτομάτως θεωρούνταν Τούρκοι. Η λογική αυτή, ακατανόητη για τα σημερινά δυτικά δεδομένα, ήταν πολύ πρακτική για την περίοδο εκείνη, αφού προσέφερε στους Οθωμανούς τη δυνατότητα να γίνουν σιγά-σιγά λαός και μετά έθνος.

Αυτό βασικά οφείλεται στο γεγονός ότι ο χριστιανισμός είναι ως ένα βαθμό τελετουργικός, ενώ το Ισλάμ φτάνει στα άκρα: από εδώ απορρέουν ουσιαστικές διαφορές στην οργάνωση των κοινωνιών. Ίδιες λέξεις δεν έχουν λοιπόν το ίδιο νόημα. Έτσι για τον χριστιανό ο όρος «ευσέβεια» δηλώνει την εσωτερική λατρεία, την εκτέλεση φιλανθρωπίας ή τη συμμετοχή στη λειτουργία, αλλά για τον μουσουλμάνο η ευσέβεια έχει να κάνει με την υπακοή στο Νόμο. Τα έργα, στο Ισλάμ, είναι κωδικοποιημένες, συλλογικότητες και κοινοτικές πρακτικές. Η μουσουλμανική πνευματικότητα συνίσταται κατά πρώτον στην αποφυγή της

παραμικρής σπίλωσης, της κάθε διαφθοράς, και στο σεβασμό των κανόνων που έχουν εξαρχής θεσπιστεί. Το Ισλάμ είναι ορθοπραξία.

Το Ισλάμ δεν είναι ένας χώρος που θα έρχονταν να τον καταλάβουν διαδοχικά λαοί και όπου θα συγχωνεύονταν αλλά, αντίθετα, ένας πολιτισμός που συστήθηκε μέσω κατακτήσεων με βάση ένα σημείο αφετηρίας. Αυτός ο πολιτισμός χαλκεύτηκε εξαρχής γύρω από ένα πρότυπο, που οι θρησκευτικές, πολιτικές και νομικές συνιστώσες του ήταν στενά συνδεδεμένες μεταξύ τους, ακόμα και αν δεν είχαν πλήρως συγκροτηθεί την εποχή της πρώτης κοινότητας, στη Μεδίνα. Γι αυτό η μουσουλμανική θρησκεία έπλασε έναν πρότυπο πολιτισμό, στον οποίο μπορούσε να ενταχθεί κάθε λαός, αλλά η θέση που παραχωρείται στις εξωτερικές πολιτισμικές επιρροές, βεβαίως πιθανή, υπόκειται σε όρους. Οι ξένες επιρροές χρειάζεται πρώτα να περάσουν από το νομικό και εννοιολογικό κοσκίνισμα που προέρχεται από το Κοράνιο. Η αρχαία γνώση χρειαζόταν να περάσει από ένα κόσκινο πιο στενό από εκείνο που της επέβαλε ο χριστιανισμός, πράγμα που δεν θα έπρεπε να εκπλήσσει αφού η χριστιανική θρησκεία γεννήθηκε μέσα στον ελληνικό κόσμο και συνεπώς της ήταν πιο άνετο απ ότι στο Ισλάμ και να τον κληρονομήσει. Και το κυριότερο, με τον καιρό, το κόσκινο δεν διευρύνθηκε, αλλά έγινε ακόμα στενότερο. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία έμεινε κλειστή στην Αναγέννηση του 16ου αιώνα. Το μεγαλείο της σκέψης ενός ανθρώπου είναι κάτι που τιμά τον πολιτισμό του, αλλά δεν προϋποθέτει απαραίτητα και τη μεταμόρφωση αυτού του πολιτισμού. Τελικά, ο ισλαμικός πολιτισμός έχει έναν χαρακτήρα επεκτατικό και ταυτόχρονα εσωστρεφή – πράγμα καθόλου αντιφατικό. Αποδεικνύεται λιγότερο διαπερατός από τη χριστιανοσύνη που κατάφερε να αφομοιώσει μια ειδωλολατρική κληρονομιά προς την οποία το Ισλάμ υπήρξε δύσπιστο.

Με την άλωση της Πόλης, το Βυζάντιο καταστράφηκε, τα βάθη της Μ. Ασίας αποτέλεσαν τόπο μαρτυρίου, ο Πόντος και η Θράκη θα μείνουν ανεξίτηλα στην μνήμη και την ιστορία από τους εξανδραποδισμούς και τη μη αναγνώριση των γενοκτονιών κατά αθώων ψυχών, η Σμύρνη πυρπολήθηκε και πνίγηκε από τα δάκρυα και το αίμα, η Μακεδονία με την Ήπειρο δεν ξέφυγαν από τα δεινά του κατακτητή, η σκλαβιά κυρίευσε για 400 και πλέον χρόνια τον ελλαδικό χώρο.

Αιώνες ολόκληρους, οι άνθρωποι στις περιοχές αυτές, δεν μπόρεσαν να απολαύσουν ένα σταθερό κλίμα ηρεμίας. Βίωσαν διωγμούς, τρόμο, βασανιστήρια, εξευτελισμούς, βιασμούς, δολοφονίες, αρπαγές. Αυτές οι λέξεις και οι φράσεις γραφήκανε στα βιβλία ιστορίας και χαρακτήκανε στις ψυχές των Ελλήνων χριστιανών, σαν παρακαταθήκη για τα χρόνια που έμειναν σκλαβωμένοι υπό την κυριαρχία των οθωμανών.

Κι όμως η ελπίδα για ελευθερία και σωτηρία από τη δουλεία των κατακτητών ήταν πάντοτε αυτό που τους κρατούσε ενωμένους και δεν έλειψε ποτέ από τις ψυχές τους. Αυτή η ελπίδα είναι ό,τι απέμεινε στο “κουτί της Πανδώρας” και με αυτή πορεύθηκαν στα χρόνια της ζωής τους. Σημαντικό ρόλο έπαιξε και η πίστη, η πίστη στην ορθοδοξία. Δε λησμόνησαν ποτέ τα ήθη και τα έθιμα των προγόνων τους. Ο κρυπτοχριστιανισμός ήταν η μόνη και η αναγκαστική, πολλές φορές, οδός μετάδοσης της παράδοσης και της κουλτούρας, που γνωρίζουμε, ως τις μέρες μας. Πολλοί θυσιάστηκαν για τα ιδανικά και τα πιστεύω τους. Άλλοι, πάλι, δε δίστασαν να αποκαλυφθούν, δε δίστασαν να μαρτυρήσουν για το μέλλον των παιδιών τους.

Με την ελπίδα αυτή ζούμε και ‘μείς σήμερα. Ίσως η κατάσταση βαίνει, έστω και εικονικά, προς κάποια ομαλοποίηση, το φως, όμως, δεν φαίνεται ξεκάθαρα στο τέλος της διαδρομής. Το τέλος αυτής της διαδρομής θα μπορούσε, κατ’ευχήν, να αποτελέσει το λεγόμενο «Νέο Τανζιμάτ»-ο εκσυγχρονισμός της σημερινής Τουρκίας-(δηλαδή μια μεταρρυθμιστική περίοδος σε όλη την έκταση της Τουρκικής Δημοκρατίας και σε όλους τους θεσμούς της). Τα τελευταία χρόνια δόθηκε μια σημαντική ευκαιρία στο τουρκικό κράτος, να εκσυγχρονιστεί, να μετατραπεί σε έναν εταίρο προσαρμοσμένο στην εποχή μας, να σεβαστεί την ισχύουσα διεθνή νομιμότητα, να λύσει ειρηνικά με τους γείτονές της, την όποια διαφορά είχε ή νόμιζε ότι είχε μαζί τους, να εναρμονιστεί με την Ευρώπη και να γίνει ισότιμο μέλος της Ε. Ε.. Αν τελικά η τουρκική κυβέρνηση επιθυμεί στην πραγματικότητα, να εκμεταλλευθεί αυτή τη σοβαρή ευκαιρία, μέσα σε ένα ορισμένο χρονικό διάστημα, θα μπορούσε, ίσως, να αναβαθμίσει τη χώρα της.

Κάτι τέτοιο πάντως δε φαίνεται καθόλου εύκολο να συμβεί, η δε καθημερινότητα της γείτονος αποδεικνύει με απτά παραδείγματα, πως η τελευταία δεν προσβλέπει στην αναδιάρθρωση. Οι διαμάχες στο εσωτερικό της και οι ασυμφωνίες των απόψεων δεν αφήνουν τη χώρα να προοδεύσει, κατά τα δυτικά πρότυπα, όπως επιθυμεί και ο Φ. Γκιουλέν που αναφέρεται μες τη μελέτη. Άλλωστε η πολιτική και η διπλωματία, που ακολουθεί διαχρονικά η χώρα, την αναγκάζουν να επιστρέψει σε χρόνους "οθωμανικούς". Χρειάζεται να δοθούν λύσεις και να βρεθούν οι διέξοδοι. Ευκαίιο θα ήταν αν οι Μεγάλες Δυνάμεις, που τόσα χρόνια κόπτονται για τα Βαλκάνια, παραμέριζαν τα πολιτικοοικονομικά τους συμφέροντα και τους ανταγωνισμούς τους στην περιοχή για να βοηθήσουν πραγματικά στην εξεύρεση, από κοινού, λύσης όλων των ανοιχτών ζητημάτων. Η Κύπρος, η Θεολογική σχολή της Χάλκης, οι Αρμένιοι, οι Κούρδοι, οι Έλληνες, οι Γενοκτονίες και τα εκατομμύρια των αλύτρωτων είναι μεταξύ των καυτών θεμάτων, η ρεαλιστική αντιμετώπιση των οποίων πρέπει να τεθεί επί τάπητος.

Επειδή, πάντως, εμείς οι Έλληνες, δεν μπορούμε να ζούμε χωρίς ελπίδα-όπως κάθε λαός, άλλωστε- θα αναμένουμε τον εκσυγχρονισμό της Τουρκίας ή το «Νέο Τανζιμάτ». Είναι διάχυτη η πεποίθηση και η προσδοκία μας, σε πείσμα της στυγνής λογικής πολλών (μεταξύ των οποίων και οι μεγάλοι εταίροι-φίλοι μας) ότι αυτό είναι που θα απελευθερώσει και θα αναδείξει τις μειονότητες, θρησκευτικές και εθνικές.

Σε αυτές τις μειονότητες ανήκουν τα περίπου 20 εκατομμύρια Κούρδων αλλά και τα 20 με 25 εκατομμύρια και πλέον των Αλεβήδων. Για να μη γίνουμε άδικοι απέναντι στην ύπαρξη και άλλων μειονοτήτων πρέπει να παραπέμψουμε τους αναγνώστες σε μια δήλωση στην οποία είχε προβεί ο εκλιπών πρωθυπουργός της Τουρκίας Turgut Ozal: «Bizde yetmis iki bucuk millet var» δηλαδή «και σε μας υφίστανται εβδομήντα και μισό έθνη» που συμπληρωματικά διευκρινίζεται με την εκτίμηση ότι εάν αναζητήσει κανείς «τρεις-τέσσερις γεννεές πιο πριν ποιοι είμαστε δε θα βρει τελικά από πού είμαστε».

Χαρακτηριστικά στις 15 Ιουλίου 2009 ο σύλλογος Mazlum- Der σε αφίσα που τοιχοκόλλησε σε μεγάλες πόλεις της Τουρκίας, έγραφε μεταξύ άλλων: «Ne

mutlu Kurdum, Lazim, Cerkezim, Ermeniyim, Aleviyim... diyene, sonra da dayak yiyene» που σημαίνει «Τι ευτυχία να ονομάζεσαι Κούρδος, Λαζ, Τσερκέζος, Αρμένιος, Αλεβίτης...., και μετά να τρως ξύλο». Πρόκειται, ίσως, για την καλύτερη δυνατή παράφραση της κεμαλικής οδηγίας «Ne mutlu Turkum diyene” που σημαίνει «τι ευτυχία να αποκαλείσαι Τούρκος».

Παράλληλα η τουρκική εφημερίδα Hürriyet σε πρωτοσέλιδό της την 1^η Οκτωβρίου 2009 με τίτλο «Μη λες ‘τι ευτυχία να είμαι Τούρκος’» γράφει ότι ο Επίτροπος για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του Συμβουλίου της Ευρώπης, Thomas Hammarberg, σε έκθεση την οποία δημοσιοποίησε (αντίγραφο της οποίας υπάρχει στο παράρτημα), ισχυρίστηκε ότι με το να λένε οι μαθητές στα σχολεία «τι ευτυχία να είμαι Τούρκος» πραγματοποιείται «εθνοτικός διαχωρισμός». Η αναφορά στην έκθεση Hammarberg περί μειονοτήτων, η οποία προετοιμάστηκε μετά από συνομιλίες που είχε στην Τουρκία μεταξύ 28 Ιουνίου – 3 Ιουλίου, έγινε αιτία ώστε να αντιδράσει η τουρκική κυβέρνηση.

Στην 11σέλιδη απάντηση της κυβέρνησης στην έκθεση αυτή αναφέρεται ότι αυτό, το οποίο λέγεται στα σχολεία, δεν είναι για την ανύψωση μιας εθνοτικής ομάδας, αλλά εκφράζει τη διασύνδεση που έχει ο υπήκοος της Τουρκικής Δημοκρατίας με τα χώματα της πατρίδας. Η λέξη «Τούρκος» δεν εδράζεται σε μια εθνοτική, θρησκευτική ή γλωσσική ρίζα, παρά μόνο εκφράζει την υπηκοότητα της Τουρκικής Δημοκρατίας. Η κυβέρνηση επεσήμανε, επίσης, ότι ο προσδιορισμός των μειονοτήτων στην Τουρκία έχει καθοριστεί βάσει της Συνθήκης της Λωζάνης.

Στην έκθεση Hammarberg επικρίνεται το γεγονός ότι οι μειονότητες στην Τουρκία, βάσει της Συνθήκης της Λωζάνης, περιορίζονται μόνο στους μη Μουσουλμάνους και αναφέρεται ότι επιβάλλεται μέσα στον προσδιορισμό αυτό να ενταχθούν οι Κούρδοι, οι Συροχαλδαίοι, οι Λαζοί ή οι Αλεβίτες. Συγκεκριμένα στην παράγραφο 15 της Έκθεσης αναφέρεται ότι ο πληθυσμός των Κούρδων κυμαίνεται μεταξύ 12 και 20 εκατομμυρίων, των Αρμενίων μεταξύ 50.000-93.500, των Ελλήνων μεταξύ 3.270-4.000, των Εβραίων μεταξύ 25.000-26.114, των Αθίγγανων (Roma) στα 2.700.000, των Λαζών σε 1.500.000, των Ασσυρίων ή Σύριων Ορθοδόξων στις 17.194 και των άλλων μη μουσουλμανικών μειονοτήτων

σε 5.628. Ιδιαίτερη μνεία γίνεται στους Αλεβήδες που ο αριθμός τους σύμφωνα με την έκθεση κυμαίνεται μεταξύ του 5,7% και 40%, δηλαδή μεταξύ 20 και 25 εκατομμυρίων.

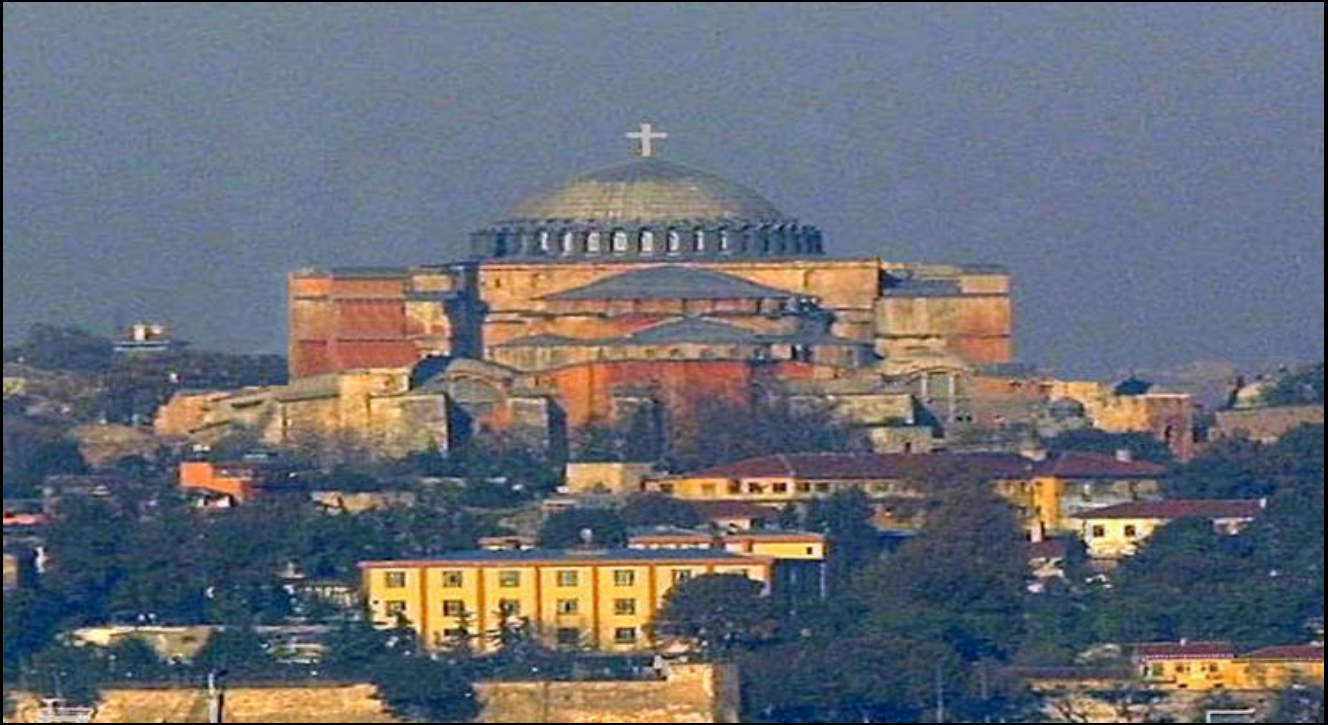
Ο Hammarberg αναφέρει ακόμη ότι ο προσδιορισμός της μειονότητας πρέπει να εναρμονιστεί με τα ισχύοντα στην Ευρώπη. Όμως, κάτι τέτοιο είναι δυνατό μόνο με μια τροποποίηση του Συντάγματος, η οποία, ούτως ή άλλως, επιβάλλεται να υλοποιηθεί. Ο ίδιος ζητεί, επίσης, στα Πανεπιστήμια να εκπαιδεύονται Κούρδοι εκπαιδευτικοί και να λειτουργήσουν ειδικά τμήματα γι' αυτό. Ζητείται, ακόμη, η εκχώρηση των δικαιωμάτων των Αλεβιτών, το άνοιγμα της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης και ο Νόμος περί Ευαγών Ιδρυμάτων να εφαρμοστεί με τρόπο που να επιτρέπει την επιστροφή της ακίνητης περιουσίας των μη Μουσουλμάνων.

Όλες οι παραπάνω εκθέσεις και οι συνθήκες διαβίωσης των μειονοτήτων στην Τουρκία, μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι: όλοι οι παλαιοί και αλλοτριωμένοι κάτοικοι της Μ. Ασίας, αναμένουν και αναζητούν το φως στο ΦΑΝΑΡΙ και την ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ, για να επανασυστήσουν- γιατί όχι;- το δικό τους ΝΕΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ, μαζί με τους συνειδητοποιημένους, πλέον, Οθωμανούς. Με αυτούς τους λαούς, οι οποίοι είναι λαοί της Μ. Ασίας και σε καμία περίπτωση δεν είναι Τούρκοι και που έχουν το δικαίωμα να αυτοπροσδιοριστούν, εθνικά και θρησκευτικά, όπως αυτοί επιθυμούν.

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Τμήμα Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας
και Διερμηνείας

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ – ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ – ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ.Χ. – 2009 μ.Χ.:
ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α'

Επόπτης Καθηγητής: Ιωάννης Θ. Μάζης

ΚΕΡΚΥΡΑ 2009

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α΄

<u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α1</u>	719
«ΕΘΝΙΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ» ΤΟΥ PETER ALFORD ADREW	
<u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α2</u>	773
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΣΤΙΣ ΕΠΑΡΧΙΕΣ ΤΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΝ ΑΡΓΥΡΟΥΠΟΛΗΣ ΚΑΙ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΑΣ (ΑΔΙΑΣΕΙΣΤΑ ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΠΟ ΕΠΙΣΗΜΕΣ ΠΗΓΕΣ ¹)	
<u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α3</u>	865
ΤΟΥΡΚΙΑ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΕΣ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΕΣ του Wilhelm Baum	
<u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α4</u>	1009
ΔΙΩΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ – ΑΡΘΡΟ ΤΗΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑΣ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗ.	
<u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α5</u>	1013
ΑΠΑΙΤΗΣΗ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗΣ ΑΚΙΝΗΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΥΣΙΩΝ ΑΠΟ ΤΟ ΤΟΥΡΚΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ ΟΠΩΣ ΚΑΤΑΓΡΑΦΟΝΤΑΙ ΣΕ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ (HABERTÜRK 4/6/2009)	
<u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α6</u>	1020
ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΦΟΡΕΩΝ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΥΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΚΑΜΨΗ ΤΟΥΣ ΣΤΟΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟ	
<u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α7</u>	1083
ΧΑΡΤΕΣ ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΥ	
<u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α8</u>	1089
ΠΙΝΑΚΕΣ-ΧΑΡΤΕΣ-ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΕΣ-ΓΡΑΦΗΜΑΤΑ	
<u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α9</u>	1171
ΙΔΡΥΜΑΤΑ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ ΓΚΙΟΥΛΕΝ	
<u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α10</u>	1172
ΔΕΙΓΜΑ ΧΑΡΤΩΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΕΘΝΙΚΙΣΤΙΚΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ ΑΛΠΕΡΕΝ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ»	
<u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α11</u>	1175
ΠΡΟΣΦΑΤΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΤΥΠΟΥ	
<u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α12</u>	1179
Η ΣΥΝΤΗΡΗΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ Η ΞΕΝΟΦΟΒΙΑ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ	
<u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α13</u>	1181
Η ΕΚΘΕΣΗ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ(ΣΤΡ) ΓΙΑ ΤΑ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΑ ΣΤΙΣ ΦΥΛΑΚΕΣ ΚΑΙ ΣΤΑ ΨΥΧΙΑΤΡΕΙΑ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ	
<u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α14</u>	1182
ΣΥΝΘΗΚΗ ΛΩΖΑΝΗΣ- ΑΡΘΡΑ 14-15- ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΙΜΒΡΟΥ- ΤΕΝΕΔΟΥ- ΠΑΡΑΙΤΗΣΗ ΑΠΟ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΑ- ΑΡΘΡΑ 38-44- ΤΜΗΜΑ Ε΄- ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΩΝ	
<u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α15</u>	1187
ΧΑΡΤΗΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΚΟΦΩΝΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΙΣΛΑΜ ΣΤΗΝ ΕΥΡΥΤΕΡΗ Μ. ΑΝΑΤΟΛΗ	

¹ Α.Β.Π.Ρ., Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως/1899, Φ. 517/2. Οπ. 3529, 17.6.1899

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α16 **1188**
ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΚΙΚΟΥ ΤΥΠΟΥ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α17 **1191**
ΈΚΘΕΣΗ ΤΟΥ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥ THOMAS HAMMARBERG ΤΗΣ 1^{ΗΣ} ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2009
ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΤΑ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΣΤΗ ΤΟΥΡΚΙΑ.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α18 **1193**
ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ ΣΕΡΡΩΝ
ΚΑΙ ΔΡΑΜΑΣ. (ΕΠΙΤΕΛΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ) ΑΘΗΝΑ 1919

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β΄

<u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β1</u>	1195
Α. ΧΑΡΤΗΣ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΤΩΝ ΑΛΕΒΗΤΩΝ ΒΑΣΗ ΠΟΣΟΣΤΟΥ % ΣΕ ΟΛΗ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑ.	
Β. ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΑΛΕΒΙΤΩΝ (ΕΠΙ ΤΙΣ %)	
<u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β2</u>	1197
ΧΑΡΤΕΣ ΤΩΝ ΠΕΤΡΕΛΑΙΟΦΟΡΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ, ΤΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΑΕΡΙΩΝ ΚΑΘΩΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΙΚΤΥΩΝ ΑΓΩΓΩΝ ΣΤΗΝ ΕΥΡΗΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ Μ. ΑΝΑΤΟΛΗΣ.	
<u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β3</u>	1199
ΧΑΡΤΗΣ ΠΟΣΟΣΤΟΥ ΚΟΥΡΔΙΚΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ	
<u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β4</u>	1201
Α.ΧΑΡΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ (1683)	
Β.ΧΑΡΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ (1801)	
<u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β5</u>	1203
ΧΑΡΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ 1912 (ΕΚΔΟΣΕΙΣ Ν.ΜΠΟΤΣΙΔΗ 1919)	
<u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β6</u>	1205
ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ 1877 ΤΟΥ F.ΒΙΑΝΚΟΝΙ ΑΠΟ ΛΙΘΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ ΣΤΡΑΤΟΥ.	
<u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β7</u>	1207
ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΤΟΥ 1877 ΤΗΣ Α.ΣΥΝΒΕΤ (ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΑΣ)	
<u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β8</u>	1209
ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΑΡΤΕΣ (ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ) :	
Α. ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΜΠΑΛΙΚΕΣΣΕΡ ΚΛΙΜΑΚΑ 1:200.000	
Β. ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΠΑΝΟΡΜΟΥ, ΑΡΤΑΚΗΣ ΚΑΙ ΜΑΝΙΑΔΟΣ ΚΛΙΜΑΚΑ 1:250.000	
<u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β9</u>	1211
ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΑΡΤΕΣ (ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ) :	
Α. ΣΠΑΡΤΗΣ ΚΛΙΜΑΚΑ 1:250.000	
Β. ΑΦΙΟΝ ΚΑΡΑΧΙΣΑΡ	
Γ. ΔΙΔΥΜΟΤΕΙΧΟΥ ΚΛΙΜΑΚΑ 1:250.000	
Δ. ΣΜΥΡΝΗΣ ΚΑΙ ΧΙΟΥ ΚΛΙΜΑΚΑ 1:250.000	
Ε. ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΣΜΥΡΝΗΣ	
ΣΤ. ΚΥΔΩΝΙΑΙ (ΑΪΒΑΛΙ) ΚΑΙ ΛΕΣΒΟΥ ΚΛΙΜΑΚΑ 1:250.000	
Ζ. ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ ΚΛΙΜΑΚΑ 1:3.000.000	
<u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β10</u>	1223
ΧΑΡΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΣΤΗ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΚΛΙΜΑΚΑ 1:400.000	
<u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β11</u>	1225
ΧΑΡΤΗΣ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΩΝ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ (ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ).	
<u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β12</u>	1227
ΣΧΗΜΑΤΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ.	

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β13.....1229

ΧΑΡΤΗΣ ΔΙΑΜΕΛΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ :

Α. ΜΕ ΤΟΝ ΠΡΩΗΝ ΔΙΚΤΑΤΟΡΑ ΚΕΝΑΝ ΕΒΡΕΝ

Β. ΜΕ ΕΚΘΕΣΗ ΤΟΥ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΟΥ ΚΟΓΚΡΕΣΟΥ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β14.....1231

ΧΑΡΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΗ ΜΑΥΡΗ ΘΑΛΛΑΣΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....1233

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α΄

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α1

«ΕΘΝΙΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ» ΤΟΥ PETER ALFORD ADREW

Ο χάρτης

Η ακριβής χαρτογράφηση των εθνικών ομάδων παρουσιάζει τα ιδιαίτερα προβλήματα στην Τουρκία. Η παρούσα κατάσταση της γνώσης, όταν με αυτήν για συγκρίνεται, για παράδειγμα, με το Ιράν και το Αφγανιστάν, είναι εντυπωσιακά φτωχή. Η ύπαρξη των περισσότερων ομάδων είναι αρκετά γνωστή, αλλά σε αντίθεση με το Ιράν και το Αφγανιστάν, όπου μεταξύ περίπου του 1965 ως το 1980 μεγάλος αριθμός ανθρωπολόγων, και γεωγράφων είχε ασχοληθεί με το όλο ζήτημα, δεν είχε επιτραπεί κάτι ανάλογο στην Τουρκία. Τέτοια εργασία όπως έχει εμφανιστεί στο δυτικό Τύπο έχει περιοριστεί κατά ένα μεγάλο μέρος στις τοπικές μελέτες, κλίνοντας συχνά στην κοινωνιολογία παρά την εθνολογία, και έχει βασιστεί γενικά σε επιτόπια εργασία που γίνεται στη δεκαετία του '60 ή νωρίτερα: κάποιος μπορεί να αναφέρει τις εργασίες του BENEDICT, CUISENIER, EBERHARD, EGGELING, JAHN, ΜΕΓΑΛΩΝ -RELLA, MEEKER και BAN DE WAAL, για να αναμίξει τις πειθαρχίες. Σε μερικές περιπτώσεις έχει επεκταθεί στις ευρύτερες περιοχές, όπως αυτή ASWAD, DE PLANHOL, και SOYSAL..

Οι μελέτες των συγκεκριμένων εθνικών ομάδων, ή των περιοχών που κατοικούνται από τις συγκεκριμένες ομάδες, είναι εντούτοις όλες πολύ λίγες:: BATES και JOHANSEN στο Yoriiik, BUMKE στο κουρδικό Alevi, GOKALP, KEHL, και τα ROUX στο τουρκικό Alevi, KLAY tatars, ή HUTTEROTH και BAN BRUINSEN επάνω στο κουρδικό. Ούτε οι Τούρκοι ερευνητές τα καταφέρνουν καλύτερα, όπως δημοσιεύονται στην Τουρκία. Υπάρχουν πάλι τοπικές μελέτες, όπως εκείνοι από ΑΚΚΑΥΑΝ, ERDENTUG, και SORAN και περιφερειακοί κοντά, παραδείγματος χάριν

TUNCDJLEK και ULKEN. Πάλι υπάρχουν λίγες εργασίες για τις συγκεκριμένες ομάδες: εκτός από τις τώρα κλασικές μελέτες GUNGOR και YALGIN, έχουμε NACI KUM (ATABEYLI) στους Τουρκμένιους, το Yoriik, και το Tahtaci, το BAYATLI και το EROZ στο Alevi, OZBAYRI στο Yoriik και το Tah - taci, OZBAS, SAHIN, TANYOL και άλλα στο Barak Τουρκμένιους, TURKDOGAN στο Molokan, και YETISEN σε μια ασύγκριτη σειρά άρθρων σχετικά με το Tahtaci. Κανένας από αυτούς, θα σημειωθεί, δεν εξετάζει τις μη τουρκικές ομάδες, εκτός από τους TURKDOGAN.

Οι περισσότερες από αυτές τις μελέτες μπορούν να φανούν, από έναν έξω δευτερεύοντα παρατηρητή, σα να ενδιαφέρονται για την τεκμηρίωση για το νέο τουρκικό δημοκρατικό ήθος. Ο όρος αυτός ήταν παραμελημένος από την οθωμανική κυβέρνηση: η λέξη Τούρκος χρησιμοποιήθηκε υποτιμητικά για μια χώρα άξεστη, ή έναν αγροίκο. Ο EROZ, αυτό είναι αλήθεια, έχει γράψει για τους Κούρδους (1982), αλλά για να αποδείξει ότι Κούρδοι και οι Τούρκοι είναι ένα και το αυτό. Ο SEVGEN έχει γράψει μικρά αλλά χρήσιμα άρθρα σχετικά με το Zaza, το Yezidi, και το "Hakkari", αλλά ο μόνος τουρκικός ανθρωπολόγος που έχει δημοσιεύσει μια πλήρη μελέτη των κουρδικών ομάδων, ο BEsiKci, φυλακίστηκε για τους πόνους του.

Μια έναρξη είχε γίνει στα πανεπιστήμια της Άγκυρας και της Κωνσταντινούπολης, στα τμήματα ανθρωπολογίας και εθνολογίας, στην τεκμηρίωση των χωριών σε όλη την Τουρκία ως άσκηση για τους σπουδαστές. Φυσικά αυτό οδήγησε σε μερικές περιπτώσεις στις ενδιαφέρουσες μελέτες των χωριών μειονότητας, και σε μερικές εξαιρετικές περιπτώσεις στις μελέτες των ολόκληρων φυλών. Εντούτοις, με μια κρυφή συμφωνία, σταμάτησαν οι μελέτες εθνικής φύσεως από το 1970 περίπου, και η σοβαρότερη εργασία σε αυτά τα τμήματα κατευθύνεται τώρα προς την εσωτερική μετανάστευση και τους αστικούς καταληψίες. Μια παρόμοια μοίρα ήταν να το σε εθνικό επίπεδο έρευνα των χωριών που διευθύνθηκαν από το Υπουργείο εργασιών και τακτοποίησης, και μετά από το 1963 από το Υπουργείο των του χωριού υποθέσεων, Άγκυρα, υπό τον τίτλο Κατάλογος Χωριών, Koy Envanteri. Αν και τα στοιχεία είχαν συλλεχθεί, όταν διατίθενται, στη Κατανομή των γλωσσών μεταξύ των χωριών κάθε επαρχίας, καθώς επίσης και τη Κατανομή της θρησκείας, δημοσιεύθηκαν

για μόνο μια επαρχία, Bingöl. Αφότου είχε εμφανιστεί αυτός ο όγκος, instructions δόθηκε προφανώς για να αποκρύψει τα στοιχεία όσον αφορά τη γλώσσα στη μελλοντική συνέχεια της σειράς, και μετά από αυτό ακόμη και τα στοιχεία όσον αφορά τη θρησκεία ήταν συχνά μη δημοσιευμένα πλήρως. Το υλικό παραμένει αδημοσίευτο ως σήμερα.

Συνέβη, εντούτοις, στις αρχές της δεκαετίας του '60 ο καθ. NESTMANN, που ζούσε έπειτα στην Άγκυρα, είχε πρόσβαση στα αρχεία για τις μελέτες της εκείνης της περιόδου, και ήταν σε θέση να αντιγράψει έξω μερικών από τις περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τη γλώσσα και τη θρησκεία: εργάστηκε υπό τους δύσκολες συνθήκες, και οι κατάλογοί της είναι εν μέρει ασαφείς, αλλά αντιπροσωπεύουν ένα σημαντικό σώμα των στοιχείων που καταφέραμε να το κάνουμε καλύτερο ώστε να παρουσιάζεται με τη σωστή μορφή της. Αντιπροσωπεύουν το μόνο συστηματικό αρχείο της διαθέσιμης θρησκευτικής και γλωσσικής διαφοροποίησης, και καλύπτουν ένα μεγάλο μέρος της ανατολικής Ανατολίας. μην δημοσιευμένος πλήρως, το οποίο είναι με τις λεπτομέρειες του τμήματος

Αν και μερικές από τις τοπικές και περιφερειακές μελέτες ανέφεραν ήδη, στο περιεχόμενό τους, χάρτες που παρουσιάζουν εθνική Κατανομή σε συγκεκριμένες περιοχές, αυτοί είναι σχετικά μικροί όταν συγκρίνεται με την περιοχή της Τουρκίας συνολικά. Περαιτέρω, οι πληροφορίες που δίνονται είναι γενικές από την άποψη των μεμονωμένων χωριών. Κανένας χάρτης γενικής φύσεως δεν ήταν διαθέσιμος, εντούτοις, με μια εξαίρεση του χρήσιμου χάρτη SARACOGLU των διαδρομών μετανάστευσης Yoriik στο Toros (1968). Όπου υπάρχουν 40.000 καταχωρημένα χωριά στην Τουρκία, και ίσως δύο φορές αυτός ο αριθμός εάν τα χωριά συμπεριλαμβάνονται, η χαρτογράφηση των εθνικών ομάδων από τα χωριά είναι απλά μακριά από την ιδανική μέθοδο ακόμα κι αν το ένα ήταν σε θέση να οργανώσει μια περιεκτική έρευνα από ένα άκρο της Ανατολίας, μέχρι το άλλο, είναι πιθανό ότι ώσπου να είχε τελειώσει η πρώτη έρευνα, τα στοιχεία θα ανήκαν στο παρελθόν και δεν θα είχαν καμία σχέση με το παρόν. Δεδομένου ότι οι δημοσιευμένες πληροφορίες είναι αυτού του είδους, κάποιος περιορίζεται για να τις χρησιμοποιήσει. Όσον αφορά στη δυτική

Ανατολία, είναι στην πραγματικότητα δύσκολο να φανεί πως οποιαδήποτε άλλη μέθοδος θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί, γιατί εκεί είναι ένας πολύ μεγάλος αριθμός χωριών με τους πληθυσμούς μειονότητας που διασκορπίζεται σε όλη την περιοχή, και αυτοί είναι τόσο ανακατεμένοι που καμία δεν μπορεί, να δείξει τις περιοχές όπως κατοικούνται από οποιαδήποτε ομάδα.

Οι περισσότεροι από τους προηγούμενους χάρτες που μεταβιβάζουν τις εθνικές πληροφορίες αναγνωρίζουν αυτήν την παρούσα κατάσταση. Η έλλειψη των δημοσιευμένων πληροφοριών με οδήγησε να στηριχθώ αρκετά επάνω σε προφορικά στοιχεία, το μεγαλύτερο μέρος του που συλλέχθηκε μεταξύ της μεγάλης κοινότητας των τουρκικών πολιτών που ζουν στην Κολωνία.

Ενισχύθηκα πολύ από τη γενναιόδωρη ετοιμότητα άλλων ερευνητών να μοιραστούν τα συμπεράσματά τους, τα οποία ήταν συχνά το προϊόν της σταθερής εργασίας αρκετών ετών. Μεταξύ αυτών οι συνεισφορές ήταν έρευνες για τις συγκεκριμένες ομάδες που διευθύνθηκαν από ANSCHUTZ για το συριακό ορθόδοξο Αρμενισμό, ο DANIELSEN για τους Κρητικούς μουσουλμάνους που μιλούσαν ελληνικά, ο OZBEK για τους Κιρκάσιους (βασισμένο στην προηγούμενη έρευνα του AYDEMIR), και ο TIETZE για τους Abdal. Επιπλέον ο BEN - Ο NINGHAUS, ο POWELL, και ο SVANBERG εφοδίασαν έναν πλούτο των λεπτομερειών σε πολλές διαφορετικές ομάδες. Ο κατάλογος του OZBEK, ήταν σημαντικός, και με τις προσθήκες που βρίσκεται τώρα σε περίπου 891 χωριά. Κατά συνέπεια η δύναμη των περιστάσεων οδήγησε αναπόφευκτα στη χαρτογράφηση της δυτικής Ανατολίας στο επίπεδο του χωριού. Η απόφαση για τη συνέχεια σε αυτό το μοτίβο έγινε γνωρίζοντας ότι τέτοια στοιχεία ίσως δε θα μπορέσουν, μέσα στο διαθέσιμο χρόνο, να ολοκληρωθούν. Αναμένεται ότι, θα είναι τουλάχιστον αντιπροσωπευτικά και ισορροπημένα. Περίπου 4.000 χωριά έχουν κιάλας χαρτογραφηθεί.

Η περίπτωση για την ανατολική Ανατολία ήταν κάπως διαφορετική, γιατί εδώ κάποιος βαθμός περιφερειακής χαρτογράφησης ήταν δυνατός από τα στοιχεία του ΚΟΥ ENVANTERI, και η φύση της Κατανομής πληθυσμών ήταν διαφορετική: αντί των διεσπαρμένων, ανακατεμένων χωριών, οι ομάδες

μειονότητας τείνουν να καταλάβουν τους φραγμούς εδάφους. Για να συμπληρώσουν αυτήν την περιφερειακή χαρτογράφηση, και για να συμπληρώσουν τα κενά στην έρευνα των χωριών, περισσότερες πληροφορίες τοπικού χαρακτήρα προστέθηκαν. Κατά συνέπεια ο χάρτης του ASWAD της επαρχίας Hatay συνδυάστηκε με το χάρτη του NESS του Alawi στην ίδια περιοχή, ο χάρτης του ANSCHUTZ των ομάδων 'γλώσσας' Tur Abdin έχει συνδυαστεί με τα στοιχεία από τον HARMAN, ΤΟΝ JASTROW (1978), του RITTER και του SASSE, επίσης πηγές του Barak "Τουρκμένιος" και από τον χάρτη του TANYOL Nizip έχουβ συγκριθεί με άλλες. Οι χάρτες από BESİKci, DERSJMI, ERDOST, HUTTEROTH (1959) και YALCIN έχουν χρησιμοποιηθεί για να ελέγξουν τη συνεισφορά των Κούρδων και των Zazas στις διάφορες περιοχές, χρήσιμα ήταν ακόμη, μερικά σκίτσα της γενικής κατανομής που παρείχε ο BAN BRUINESSEN. Άλλες πηγές παρείχαν τις πληροφορίες για τη κατανομή των συγκεκριμένων ομάδων, όπως ο RITTER για το Yezidi, ο JASTROW για τους Άραβες Kozluk και Sason, και ο MORVARIDI για τον Αζέριο.

Αυτές οι προσθήκες ήταν οι σημαντικότερες από τα στοιχεία στην έρευνα των χωριών, όπως φαίνεται στους καταλόγους του NESTMANN, δεν είναι καθορισμένοι στα μεμονωμένα χωριά, αλλά δίνει μόνο τον αριθμό χωριών μιας συγκεκριμένης θρησκείας ή μιας γλώσσας σε μια δεδομένη περιοχή στην καλύτερη περίπτωση αυτές οι περιοχές είναι οι τοπικές περιοχές (bucak/nahiye), αλλά πιο συχνά μόνο υπό - επαρχίες (ilce/kaza). Από αυτούς, μερικά χωριά μπορούν να είναι περισσότερων από μιας ομάδων θρησκείας ή γλώσσας. Τα όρια για αυτές τις ομάδες επομένως καθορίζονται κάπως αόριστα, ειδικά όπου η πυκνότητα των διαφορετικών ομάδων είναι μάλλον υψηλή, όπως η επαρχία Mardin. Οι συμπληρωματικές πληροφορίες που προστέθηκαν για εκείνες τις επαρχίες δε καλύφθηκαν από τα διαθέσιμα στοιχεία ερευνών, ειδικότερα για τη βορειοανατολική ακτή, όπου ιδιωτικό υλικό στη θέση τους μουσουλμάνους που μιλούν ελληνικά, τους Hemsinli, τους Λάζους και τους Γεωργιανούς που παρασχέθηκαν ευγενικά από τον BENNINGHAUS και άλλους, πάλι στο επίπεδο του χωριού. Δεδομένου ότι η έρευνα δεν απαριθμεί τις διακρίσεις σε Γλώσσες

τούρκικες, η θέση του Αζέριου και του Karararah έπρεπε να καθοριστεί από αλλού.

Όπου είναι δυνατόν οι πληροφορίες από τις ιδιωτικές πηγές έχουν ελεγχθεί σε σχέση με αυτές από άλλους πληροφοριοδότες, και κάθε προσπάθεια έχει καταφέρει να αποκλείσει τις πολιτικά προκατειλημμένες εκτιμήσεις. Στη μόνη περίπτωση όπου το υλικό έχει γίνει αποδεκτό, αυτό του DERsiMi, έχει χρησιμοποιηθεί μόνο μέχρι το σημείο που προσαρμόζονται σε αυτό άλλες πηγές.

Οι κατάλογοι που παρέχονται σε αυτόν τον τόμο δίνουν ένα κλειδί στις πηγές για αυτήν την πτυχή των χαρτών. Πρέπει να πούμε ότι οι περισσότεροι Τούρκοι είναι εντυπωσιακά έτοιμοι να παρέχουν τις πληροφορίες αυτού του είδους τόσο πολλοί έχουν κάνει αυτό που, πραγματικά, δεν είναι πρακτικό να απαριθμηθούν ονομαστικά. Κανένας συγκρίσιμος χάρτης δεν θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως βάση την παρούσα προσπάθεια. Ο μόνος λεπτομερής γενικά διαθέσιμος, είναι αυτός από τον BRUK και τον APENCHENKO, και έχουν εμφανιστεί σε δύο εκδόσεις, ένα προηγούμενο σε Narodui Peredney Azii (1957) και ένα πληρέστερο στον άτλαντα Narodon mira (1964). Δυστυχώς καμία πληροφορία για την προέλευση του υλικού δεν δίνεται και έτσι δεν μπορώ να το χρησιμοποιήσω ως υλικό, εκτός από ένα γενικό οδηγό για να κάνω έναν νέο χάρτη. Γενικά τα νέα συμπεράσματα συμφωνούν αρκετά με τους ρωσικούς, αν και πιστεύω ότι μια πρόοδος έχει γίνει με τους μικρότερους σχηματισμούς ομάδας και ειδικά με το υλικό σε επίπεδο χωριού, ο οποίος μπορεί να αντιπροσωπευθεί μόνο στη μεγαλύτερη κλίμακα ο χάρτης του TAVO. Ο χάρτης του TAVO της γλωσσικής κατανομής στην Τουρκία διατέθηκε πάρα πολύ αργά για να έχει επιπτώσεις στον εθνικό χάρτη: υπάρχει γενικά ένα αποδεκτό επίπεδο συμφωνίας.

Οι χάρτες των LEJEAN (1861), BON DIEST και ANTON (1895 και 1898), BON GROTHE (1906-07) και ειδικά του PHIL -LIPPSON (1919) φέρνει την εθνογραφική σημείωση, αλλά και την προχρονολόγηση στις ανταλλαγές πληθυσμών που ακολούθησαν τον παγκόσμιο πόλεμο I, και είναι κατά συνέπεια ιστορικού

ενδιαφέροντος μόνο. Ο χάρτης του Βερολίνου βασισμένος στις τουρκικές επαρχιακές στατιστικές για το 1935 είναι περιεκτικότερος, αλλά είναι ακόμα πάρα πολύ νωρίς να χρησιμοποιηθεί για τη σύγκριση. Γενική πολιτική για τη σειρά εθνολογικών χαρτών είναι ότι πρέπει να χρησιμοποιήσουν μόνο υλικό που δημοσιεύεται μετά από το 1950, και αυτό έχει ακολουθηθεί στην παρούσα περίπτωση.

Η περίοδος έχει περιοριστεί περαιτέρω από έναν συνδυασμό περιστάσεων σε μια αποτελεσματική σειρά του 1960 ως το 1970. Οι λόγοι για αυτό είναι οι ακόλουθοι. Αρχικά η σειρά μετακινήσεων πληθυσμών που χαρακτηρίζουν την Τουρκία ως χώρα του καταφυγίου είχε τερματιστεί κατά ένα μεγάλο μέρος στο μεταξύ, με την εισροή Bulgaristan Gocmenleri το 1950-54, και altay Kazak το 1952-69. Δεδομένου ότι οι μετανάστες από το Αφγανιστάν που έφθασε το 1982 διέμεναν σε στρατόπεδα συγκέντρωσεως πριν από τη μόνιμη τακτοποίησή τους, έτσι δεν ήταν δυνατό να συμπεριληφθούν.

Κατόπιν, όπως αναφέρεται ήδη, σχεδόν καμία εργασία για τους εθνικούς σχηματισμούς ομάδων δεν έχει επιτραπεί στην Τουρκία από 1970. Οι τελευταίοι αριθμοί για τη κατανομή της γλώσσας που δημοσιεύεται στην εθνική απογραφή (GENEL NUFUS SAYIMI) είναι εκείνοι που από το 1965 στις επόμενες εκδόσεις δεν έχουν εμφανιστεί. Η έρευνα για τα χωριά πραγματοποιήθηκε μεταξύ 1960 και 1968, Κατά συνέπεια λίγα έγκυρα στοιχεία είναι διαθέσιμα από μετά από 1970. Επιπλέον ένας περιορισμός της σειράς αυτής είναι το πέρασμα του χρόνου, που έχει σαν αποτέλεσμα να εξαλείφει τα αποτελέσματα των ογκωδών εσωτερικών μετακινήσεων πληθυσμών των τελευταίων δεκαπέντε ετών, που έχει αλλάξει ολόκληρη τη σύνθεση του πληθυσμού κοντά στα αστικά κέντρα, και πολλά χωριά.

Τα στοιχεία από την έρευνα μεταφέρθηκαν επάνω σε έναν χάρτη που παρουσιάζει διοικητικά τμήματα της ίδιας περιόδου που προσφέρθηκε ευγενικά από τον καθηγητή PLANCK όμως αυτά τα όρια έχουν αλλάξει στη συνέχεια. Τα χωριά που ονομάστηκαν από τους πληροφοριοδότες προσδιορίστηκαν αρχικά από την περιοχή στις λίστες απογραφής, και καθιερώθηκαν έπειτα από τις

γεωγραφικές συντεταγμένες τους στο δείκτη του YENI TURKIYE ATLASI (1977), που παρουσιάζει ίσως ένα χωριό σε τρία, και αντιπροσωπεύει έτσι μια ιδιαίτερη βελτίωση επάνω σε μια μεγαλύτερη διαθέσιμη κλίμακα. Όταν τα χωριά δεν εμφανίστηκαν σε αυτόν τον δείκτη, αναζητήθηκαν για στη μεγαλύτερη κλίμακα, αλλά τους παλαιότερους χάρτες του CODEX KULTUR ATLAS (1965). Όλα εκτός από μερικά χωριά βρέθηκαν με αυτά τα μέσα. Μετά βέβαια, από τη βοήθεια κάποιων επαρχιακών χαρτών που ήταν τόσο χρήσιμοι ώστε να βοηθήσουν στην ολοκλήρωση του εγχειρήματος.

Είτε έτσι είτε αλλιώς, σαράντα επτά διαφορετικές εθνικές ομάδες έχει χαρτογραφηθεί, σε σύγκριση με τις δεκαοχτώ που καταχωρούνται στους προηγούμενους ρωσικούς χάρτες. Αυτό, πρέπει να αναγνωριστεί, "πέφτει" έξωσυγκριτικά με τις εβδομηντα – δυόμιση εθνικότητες που θα έπρεπε να υπάρχουν. Η μισή εδώ, αντιπροσωπεύει του Γύφτους (Gypsies): αυτοί είναι δύσκολο να καταμετρηθούν γιατί από τη φύση τους συγκεντρώνονται σε μικρές ομάδες και διαμένουν μακριά από τον υπόλοιπο πληθυσμό. Δύο άλλες ομάδες, σχετικές η μία με την άλλη, έχουν παρουσιαστεί μόνο δοκιμαστικά στο χάρτη: η Abdal, και εκείνη του Alevi, που δεν διευκρινίζεται όπως η τουρκμενική. Και οι δύο έχουν αποδειχθεί αόριστοι μέσω της συνηθισμένης (και μόνος-προστατευτικής) επιφυλακτικότητας τους.

Το απροσδιόριστο Alevi πρέπει, εντούτοις, να παραμείνει μια περίπτωση για τη μελλοντική τεκμηρίωση, και το πιο σημαντικό είναι ότι ο αριθμός τους υπολογίζεται ποικιλοτρόπως μεταξύ 30 και 40 τοις εκατό του συνολικού πληθυσμού της Τουρκίας. Υπάρχουν αναμφισβήτητα συγκεντρώσεις στην κεντρική Ανατολία για την οποία δεν ξέρουμε τίποτα.

Καμία προσπάθεια δεν έχει γίνει να αντιπροσωπεύσει τις μεμονωμένες φυλές, ή οτιδήποτε εθνικής σύνθεσης. Όπου, εντούτοις, οι πληροφορίες για αυτούς έχουν καταστεί διαθέσιμες, όπως στην περίπτωση μερικών Τουρκμενίων από το Ansar, όπου αυτό έχει καταχωρηθεί στους καταλόγους. Οι χάρτες του KARABUDA, που είναι σε ένα φυλετικό παρά ένα εθνικό επίπεδο, για αυτόν τον λόγο δεν έχουν χρησιμοποιηθεί, αν και είναι ενδιαφέρον.

Εύκολα θα εκτιμηθεί ότι, λαμβάνοντας υπόψη την ευελιξία του έθνους ως έννοια, πολλές αναλυτικές πληροφορίες απαιτούνται ιδανικά για τον επαρκή καθορισμό μιας εθνικής ομάδας. Το ποσό σοβαρή εργασία εθνολογικού ενδιαφέροντος, που ολοκληρώνεται στην Τουρκία, είναι αναλογικά με τόσο σπάνια μπορεί να συναντηθεί. Οι εναλλακτικές πηγές που ερωτώνται ποικίλουν από την εργασία των γλωσσολόγων στα δοκίμια της λαογραφίας. Ειλικρινής προσπάθεια έχει καταβληθεί ώστε να χρησιμοποιήσει κάθε πηγή που έχει τη γνήσια σχετικότητα. Μόνο οι ιστορικές πηγές, όπως η μνημειακή μελέτη του SOMER'S και του Oguz, έχουν τεθεί κατά μέρος, δεδομένου ότι το έθνος, από τη φύση του, ενδιαφέρεται για την παρούσα εικόνα μιας ομάδας. Η προκύπτουσα εικόνα είναι έτσι πρώτιστα εικόνα, η οποία είναι διαμορφωμένη από ομάδες του εξωτερικού.

Είναι σχετικά σπάνιο ότι μια συνεπής άποψη παρουσιάζεται από ένα μέλος μιας ομάδας στην τυπωμένη ύλη, δεδομένου ότι η ταυτότητα ομάδας τόσο συχνά λαμβάνεται για δεδομένα, ακόμη και όπου, όπως με τους Καυκασίους, οι ομάδες έχουν δημοσιεύσει το υλικό: κάποιος μπορεί στην καλύτερη περίπτωση να το συμπεράνει από το ποσό αυτό που γράφεται. Ούτε σε πολλούς εθνολόγους έχει δοθεί η ευκαιρία να καθορίσουν τη άποψη για τους. Ο χάρτης μπορεί μόνο να παρουσιαστεί στην πλήρη αποδοχή αυτών των περιορισμών, ως τρέχουσα κατάσταση της γνώσης. Ακόμη και από τη άποψη ότι ο καθορισμός μπορεί να είναι μακριά από τη σαφήνεια. Στην επαρχία Mardin, παραδείγματος χάριν, αναφέρεται ότι υπάρχουν κουρδικά χωριά όπου Αραβικά ομιλούνται κανονικά, και τουλάχιστον ένα αραβικό χωριό που μιλά κουρδικό υπάρχουν επίσης ομάδες και τύπων που είναι δίγλωσσες κουρδικά και αραβικά. υπό αυτούς τους όρους μόνο η προσεκτική έρευνα θα μπορούσε να πιστοποιήσει ποια ταυτότητα έχουν τέτοιες ομάδες, και αυτό δεν μπορεί, αυτή τη στιγμή, να γίνει επί τόπου: οι δραστηριότητες των γλωσσολόγων ακόμη και οι ίδιοι ήταν περιορισμένοι. Αυτό πρόκειται να είναι ένα ακραίο παράδειγμα, αλλά το σίγουρο είναι πως ένα τεράστιο μέρος εργασίας παραμένει να γίνει στις ταυτότητες ομάδας των κοινοτήτων στην Τουρκία. Πρέπει να αναμένεται ότι οι τουρκικές αρχές θα έρθουν να καταλάβουν, όπως εκείνους που βλέπουν τη

χώρα από το εξωτερικό, ότι αυτή η εθνική ποικιλομορφία είναι ένα προτέρημα, ένα θέμα το οποίο που και που γιορτάζεται. Προς το παρόν μπορούμε τουλάχιστον να μάθουμε από τον πολύ σημαντικό αριθμό Τούρκων που εργάζονται στη δύση: οι πληροφορίες δεν μπορούν άλλο να είναι κρυφές.

Τούρκοι: Alevi (Αλεβίτες)

Προσδιορισμός:

Alevis, Kizilbash Ger. Alewiten, Kyzylbasch Tk. Alevi (Ier), Kizilbas, τουρκμενικά (Ε.Αnatolia). **Αυτο-προσδιορισμός: Alevi.**

Δευτεροβάθμιοι μόνος-προσδιορισμοί:

Nalci (σε Ordu), Sirac (σε Tokat) διαφορετικά παραδοσιακά διαιρεμένος σε Eld, Tahtaci, Cepni, Abdal, Kizildeli, Talibi, Arapkirh κ.λπ. (SEVGEN 1951) Amuca (από τη Βουλγαρία)

Αριθμοί:

ΑΠΟΓΡΑΦΗ: μην απαριθμημένος.

Οι εκτιμήσεις που γίνονται δίνονται για Aleviς συνολικά, περιλαμβάνουν πιθανώς τους Alevi Κούρδους και τους Zazas, και τους Άραβες - Alawi.

Κατά συνέπεια: (GOKALP 1980:14) 10.000.000

(ROUX 1970:85) 10% του πληθυσμού ως ελάχιστο,

40%, δηλ. από 4.500.000 έως 18.000.000 το 1980

DsA.1982 8.000.000 Aleviς συνολικό (περιλαμβάνει Κούρδους).

Μερικοί αριθμοί δημοσιεύτηκαν μέχρι το 1966, από τις επαρχίες, καιδίνουν τον αριθμό χωριών για Bingol, Hatay, Mardin, Maras, and Tunceli; από αυτούς, εκείνα για Hatay είναι κυρίως Alawi, και το υπόλοιπο Κούρδοι ή Zazas.

Κατανομή:

ανεπαρκώς τεκμηριωμένος, αλλά διαδεδομένος σε όλη την κεντρική, δυτική, και βόρεια Ανατολία, ειδικότερα σε Sivas, Tokat, Yozgat, Nevsehir, Corum, Amasya, K. Maras, καιErzincan.

Γλώσσα:

Τουρκικές διάλεκτοι, από την Ανατολία.

Θρησκεία:

Alevi μουσουλμάνοι, (Alevilik).

Ταυτότητα ομάδας: Από την εσωτερική θρησκεία, και την επακόλουθη ενδογαμία. Το Alevi είναι τεκμηριωμένο, πιθανώς ως αποτέλεσμα της επιφυλακτικότητάς τους μπορεί να συμβαίνει και ενώπιον των ξένων, όπως διατυπώνεται από τον Genci Abdal:

"gordiigiin ort, gormedigin soyleme"

"το πέπλο λέει τι έχετε δει, δεν λέει τι δεν έχετε δει".

Η διάκριση μεταξύ των Τούρκων Alevi και των Τουρκμένων Alevi όπως το Cerm και το Tahtaci δεν είναι με κανένα τρόπο σαφής. Η διαφορά στη θρησκευτική οργάνωση μεταξύ των μελών της ομάδας Bektasi (ονομαστικά Sunnis) και του Alevi είναι επίσης σκοτεινή (βλ. MELIKOFF 1982), εν τούτοις για πρακτικούς λόγους, εκείνοι στις πόλεις, μπορούν να θεωρηθούν ως Bektasi, και εκείνοι στα χωριά ως Alevi (FIGLALI 1983: 191). Η κοινή πεποίθηση είναι στη κατανομή ενός τρόπου της αλήθειας μη διαθέσιμη στον αμύητο:

“Bu yol hak Muhammad Ali yoludur Kirklann binasi ulu yoludur”

“Αυτός ο τρόπος είναι ο τρόπος της αλήθειας, του Muhammad Ali και είναι ο μεγάλος τρόπος του σπιτιού των σαράντα”.

Η παράδοση ήταν, και ως ένα ορισμένο βαθμό ακόμα, διατηρείται από ένα δίκτυο “οδηγών”, του rig, του dede, και του baba, σε διαφορετικά επίπεδα στην κοινότητα, και είναι προσιτή στους άνδρες και τις γυναίκες εξίσου. Alevilik δεν είναι ένα τμήμα, αλλά μάλλον η ισχυρότερη περίπτωση του ρεύματος Sufi, έμφυτου στο τουρκικό Ισλάμ (FIGLALI 1983: 189ff.) Επιπλέον αυτό ενσωματώνει αναμφισβήτητα τις διάφορες προ-ισλαμικές πρακτικές και τις πεποιθήσεις μέσα σε μια ισλαμική εργασία πλαισίων (EROZ 1977: 203). Είναι ανακριβές για να προσδιορίσει τους Shiism ή να καλέσει τους υποστηρικτές του Caferi, δεδομένου ότι μερικοί τουρκικοί ανώτεροι υπάλληλοι το έχουν κάνει (βλ. K. E.E. Bingol, 1963) (ΓΦ :,106 FIGLALI 1983). Μια μακροχρόνια ιστορία σε βάζει στον πειρασμό εκθεμένος από τη pleiochfia των Sunni ,και έχει οδηγήσει το Alevi να αποσύρθει σε μια σειρά κλειστών κοινοτήτων, που χαρακτηρίζουν το Sunnis ως Yezid, ή στη χειρότερη περίπτωση Agzi Kara, "μαύρα στόματα", με αναφορά στη δυσφήμιση.

Τούρκοι: Alevi: Yoriik

Προσδιορισμός:

Alevi Yoriik Ger. Alevitische Juruken Tk. Alevi Yoruk (Ier).

Αυτο-προσδιορισμός:

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

άγνωστος.

Αριθμοί:

ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1965 που απαριθμείται όχι χωριστά. Καμία άλλη πληροφορία διαθέσιμη.

Κατανομή:

Καταγραμμένοι μόνο σε Afyonkarahisar, Emirdag, και σε Bilecik, Boztiytik, τοποθετημένοι σε επτά τοποθεσίες, αλλά επανατοποθετήθηκαν και διασκορπίστηκαν στο Taurus, εκτός από Yozgat και Merkez.

Γλώσσα:

Τούρκικες διαλέκτους από την Ανατολία .

Θρησκεία:

Alevi μουσουλμάνοι (Alevilik).

Ταυτότητα ομάδας:

Καμία πληροφορία διαθέσιμη, αλλά πιθανώς πρώτα από τη θρησκεία, δευτερευόντως από τη φυλετική δομή, και τρίτον από το επάγγελμα. Γράφοντας από τις σημειώσεις που γίναναι περίπου το 1930, καταγράφονται τα χωριά Sazdere, Bahadir και Kozluca σε Manisa, Alasehir, και Alemsahh σε Manisa, Sarigol και ως Alevi και ως Yoriik, και σε Tahtaci και σε Cerni, αλλά χωρίς περαιτέρω εξήγηση. Μπορεί να υπάρξει κάποια σύγχυση, ωστόσο, με Alevi Τουρκμένιους. Ο ιστορική ή σημερινή σύνδεση με Yozgat διαφαίνεται σημαντική.

Τουρκμένιος: Alevi

Προσδιορισμός:

Alevi Τουρκμένιος Ger., Turkmenische Alewiten Tk., Τουρκμένιος (Ier), Alevi (Ier), Kizilbas (Iar).

Αυτο-προσδιορισμός:

Tiirkmen (Ier), Asiret (Sirac), Gavum (Nalci).

Δευτεροβάθμιος προσδιορισμός:

Φυλετικά ή τοπικά ονόματα,

π.χ. Cerni, Adahlar, Uskiidarh, Sirac, Nalci.

Αριθμοί:

ΑΠΟΓΡΑΦΗ: μην απαριθμημένος χωριστά.

Οι μόνες εκτιμήσεις διαθέσιμες είναι εκείνες για το Alevi συνολικά:

(GOKALP, A. 1980: 14) 10,000,000.

(Roux, J.P. 1970:85) 10% από το συνολικό πληθυσμό ως ελάχιστο, με εκτιμήσεις για 30-40%, από 4,500,000 to 18,000,000 το 1980.

Κατανομή:

Ανεπαρκώς τεκμηριωμένη, αλλά διαδεδομένη στη δυτική και κεντρική Anatolia, ως Άπω Ανατολή ως Nizip σε Gaziantep, και ως Divrigi. Οι ομάδες χωριών είναι γνωστές στις επαρχίες Kars, Sivas, Yozgat, Tokat, Ordu, Corum, Bahkesir, Manisa, του Ιζμίρ και Mugla. Από εκείνους που απαριθμούνται από τον ΑΚΑΥ για Bahkesir (1935: 22-3), μερικά δεν είναι πλέον τουρκμενικά. Οι ουσιαστικές συστάδες υπάρχουν ακόμα κοντά σε Edremit, Bergama, Akhisar, Turgutlu, Tire, Soke, Sarkisla, Gemerek, and Nizip. Αυτοί είναι συχνά στις κάπως inaccessible περιοχές "καταφυγίων". Το Nalci εμφανίζεται να συγκεντρώνεται σε Ordu, Unye το Sirac βρίσκεται σε Tokat, Artova, Turhal and Zile, and in Yozgat, Cekerek and Sorgun.

Γλώσσα:

Τουρκικές, από την Ανατολία, διάλεκτοι.

Θρησκεία:

Alevi μουσουλμάνοι.

Ταυτότητα ομάδας:

Πρώτα μέσω μιας αίσθησης της κοινής τουρκμενικής καταγωγής, και μιας προέλευσης σε Khurasan δευτερευόντως από τη θρησκεία. Η ταυτότητα

ενισχύεται από την ενδογαμία. Η συνειδητοποίηση του φυλετικού συνεταιρισμού είναι σε μερικές περιπτώσεις ισχυρή, όπως μεταξύ του Cerni ή του Barak, και αλλού αδύνατος, ή ακόμα και ανύπαρκτος, όπως μεταξύ του Τουρκμένιους Edremit. Δεν είναι σαφές εάν ο Nalci σεβασμός οι ίδιοι ως Τουρκμένιος παρά τους Τούρκους Alevi: έχουν περιληφθεί εδώ στη βάση που αναφέρουν σε τους kavim με αυτόν τον τρόπο αναγνωρίζοντας τη φυλετική προέλευση.

Η ενδογαμία διατηρεί την ακεραιότητα στο φυλετικό επίπεδο, αλλά οι patrilineal γενιές είναι εξώγαμες, ή δεν απαιτούν κανέναν πινό στενό γάμο από πέντε βαθμούς σχέσης (kusak) κάποια ρύθμιση της δομής γενιών μπορεί να γίνει, εντούτοις, για να ταιριάζει τις νέες περιστάσεις (αυτόθι).

Η παράδοση του takiya, η άδεια για να κρύψει την πίστη κάποιου από τους ξένους από μη – alevi, μπορεί να προκαλέσει σύγχυση. Κατά συνέπεια το Barak περιγράφεται ως Alevi σε μερικές εκθέσεις (KUMAHMETOGLU 1947: II, 6), και αυτό επιβεβαιώνεται από τη στενή ένωσή τους με Abdal αλλά άλλες μελέτες έχουν προ αυτές μόνο όπως κάπως αμελές, ανορθόδοξα Sunnis . Η εσωτερική ενότητα καθιερώνεται μέσω της κοινοτικής αναγνώρισης της αρχής ενός dede, ή ocaq-zade, η οποία, εντούτοις, μπορεί να ζήσει σε κάποια απόσταση.

Η τοπική κοινότητα διευθύνεται από έναν κληρονομικό baba , κάτω από τον οποίο μια σειρά συγκεκριμένων εσωτερικών δεσμών οργανώνεται μεταξύ των ζευγαριών και των παντρεμένων ζευγαριών, τα οποία είναι έπειτα πλήρως αρμόδια το ένα για το άλλο. Η κοινότητα ρυθμίζεται μέσω ενός δικαστηρίου, ayini sorgu, το οποίο προηγείται του ετήσιου cem, παρουσία του dede. Η ευκολία με την οποία μια τέτοια οικεία, κλειστή, και μυστικοπαθής κοινωνία μπορεί να παρανοηθεί έχει προκαλέσει τα στερεότυπα του Alevi ως αιμομιξία άσκησης της μοιχείας στο κοινοτικό sondu οργίων "mum": ένα ρεύμα συκοφαντίας ήδη στις αρχές του αιώνα XVI (σημείωση :55 MELIKOFF 1975 1). Αυτή η τοποθέτηση, στη συνέχεια, έχει οδηγήσει σε ένα στερεότυπο Alevi του Sunnis ως kara, μαύρο-στόμα. Η πολικότητα ενισχύει την αίσθηση Alevi της κοινότητας. Η αλλαγή από τον προσδιορισμό Kizilbas σε Alevi στον ΧΙΧαι. έχει αποτύχει να αποδυναμώσει το στερεότυπο.

Tahtaci: Alevi

Προσδιορισμός:

Tahtaci Ger. Tachtadschi, Takhtadji Tk. Tahtaci (εφέστιος θεός).

Αυτο-προσδιορισμός:

Τουρκμενικά για το εμπόριο, το Tahtaci, ή kesim στο εσωτερικό.

Δευτεροβάθμιος αυτο-προσδιορισμός:

Caylak, Aydin

Αριθμοί:

ΑΠΟΓΡΑΦΗ: μην απαριθμημένος.

ULKUTASIR, M. 1968: 100.000 σε 20.000 οικογένειες, εκτίμηση.

Κατανομή:

Στα δασικά μέρη της σειράς Toros, από τις επαρχίες Ιζμίρ, Manisa, και Aydin στη δύση, μέσω Mugla, Denizli, Burdur, Isparta, Antalya, Icel και Adana μέχρι Maras και Gaziantep στην ανατολή (SEVGEN1951: 304 ULKUTASIR1968: 840). Οι ομάδες έχουν μεταναστεύσει παραδοσιακά στις περιοχές όπου η εργασία δασονομίας είναι διαθέσιμη, αποσύροντας σε πλησιέστερα σε ακτές μέρη το χειμώνα, και μετά από τις προβλέψιμες διαδρομές στο δρόμο τους μέχρι δάση το καλοκαίρι (OZBAYRI 1972: 12-13; JAHN 1970: 37-41, 72-3 and map 8) όπου λειτουργούν από το Μάρτιο μέχρι τα μέσα Νοεμβρίου, κατευθύνονται από το γραφείο δασονομίας. Δεν είναι σαφές εάν η Canakkale και οι επαρχίες Bahkesir πρέπει να κληθούν Tahtaci ή Alevi Τουρκμένιος. Πολλή τακτοποίηση έχει πραγματοποιηθεί τώρα. Το Narhdere κοντά στο Ιζμίρ ήταν πολιτιστικό κέντρο (YILMAZ 1948: 10)

Γλώσσα:

Τουρκικές, από την Ανατολία διάλεκτοι. Εκείνοι σε Manisa, και Akhisar, παραδείγματος χάριν μιλούν στη διάλεκτο Akhisar (KOSAY 1954: 112). Υπάρχουν κάποια στοιχεία εκείνοι για Aydin που μιλάν μια μέχρι τώρα μη αναγνωρισμένη γλώσσα (CAFEROGLU 1954: 41-56), αν και απαιτείται προσοχή εδώ.

Θρησκεία:

Alevi μουσουλμάνοι, που δεσμεύονται από άλλο Alevi.

Ταυτότητα ομάδας:

Με βάση το συνδυασμό εσωτερικής θρησκείας, επαγγέλματος, και ομάδων καθόδου. Το Alevilik του Tahtaci εμφανίζεται να είναι ελάχιστα διαφορετικό από αυτό άλλου Alevi. Υποβάλλουν τα ιδιαίτερα σέβη στα δέντρα, που κάνουν μια θυσία προτού να αρχίσουν. Το επάγγελμά τους ως πριονιστές και ξυλείς εμφανίζεται να εξασφαλίζει τη θρησκευτική απομόνωσή τους σε μεμονομένες περιοχές. Η εργασία ανδρών και γυναικών γίνεται από κοινού. Ο προσδιορισμός Tahtaci εμφανίζεται να είναι τόσο ευρέως διαδεδομένη σαν να είναι ξεχωριστή ταξινόμηση της ομάδας με αυτό το όνομα και θα εμφανίζεται έτσι έως ότου αντίθετα στοιχεία είναι να διαθέσιμα.

Το Tahtaci διαιρείται σε δύο τμήματα αρχής, asiret, στην αιγαία περιοχή, αποκαλούμενη το Caylaklar και Aydinlar, κάθε μια που συχνάζει τις συγκεκριμένες περιοχές. Το Caylaklar βρίσκεται στο Karaman Ovasi, Mut, Finike και Fethiye, και το Aydinlar σε Adana και Mersin, Antalya και το Ιζμίρ. Το Caylaklar διαιρείται σε τρεις μικρότερες ομάδες, Ustiirgeli, Samash και Cingozler (OZBAYRI 1972: 1) και το Aydinlar στην ανατολή εμφανίζονται να έχουν τα παρόμοια τμήματα, Agaceri και Karakaya (EBERHARD 1953-4: 56). Αυτά τα τμήματα, εντούτοις, απαιτούν την περαιτέρω μελέτη (βλ. ROUX 1970: 30-1, απαριθμώντας την LAK, Gogceli, Danabas, Eseh, Aydin, Cingozler και Kabakci, για την περιοχή Toros, αλλά Aydin, Cavlak. Kardesli και Enseli για την περιοχή Serik. Σύμφωνα με άλλους απολογισμούς υπάρχουν δεκατέσσερις φυλές, που απαριθμούνται ποικιλοτρόπως.

Η λειτουργούσα μονάδα είναι το oba μεταξύ 10 και 30 οικογενειών που οδηγούνται από ένα kahya, έναν διαχειριστή keye. Οι σχέσεις μεταξύ αυτών των ομάδων διατηρούνται παρά την απομόνωσή τους, και το Tahtaci είναι endogamous (29%, παντρεμένος με τους συγγενείς, συνήθως στην πατρική

γραμμή, στο δείγμα 123 οικογενειών - BASOGLU 1973: 28) χωρίς να παντρεύονται άλλο Alevi.

Οι θρησκευτικοί δεσμοί καθιερώνονται μέσω των περιοδικών επισκέψεων από το dede. Το Tahtaci φαίνεται να υπόκειται στη συκοφαντία "mum sondil " ακόμη και περισσότερο από άλλο Alevi, και χωρίζεται έτσι από τη sunni πλειοψηφία από την υποψία και στις δύο πλευρές. Το Tahtaci καταχωρήθηκε ως χωριστό cemaat κάτω από την οθωμανική κυβέρνηση από το XVI αιώνα και μετά (SUMER 1962: 528).

Μουσουλμάνοι μετανάστες από τη Βουλγαρία

Προσδιορισμός:

Βουλγαρικοί μετανάστες, Muhacir, Gocmen Ger. bulgarische Derer, Muhadschir Tk. muhacirleri Bulgaristan gocmenleri, Pomak.

Αυτο-προσδιορισμός:

Τούρκος, Muhacir, Gocmen (Ier)

Δευτεροβάθμιοι προσδιορισμοί:

Pomak Ahriyan (μουσουλμάνοι του σλαβικού αποθέματος) Tatar μερικοί Gagauz/Sorguc/Surguc (Χριστιανοί). Οι Τούρκοι Dobruja κλήθηκαν μερικές φορές Gacallar από Deliorman Turks. Το Citak χρησιμοποιήθηκε επίσης ως μειωτικό, ειδικά για τους Τούρκους Gerlovo. Το Amuca υποδεικνύει ορισμένο Alevi.

Numbers:

ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ 1965

23,138 δηλωμένα πρόσωπα που μιλούν Pomak

4,088 δηλωμένα πρόσωπα που μιλούν τα βουλγαρικά

27,226 καταχωρημένος από τη μητρική γλώσσα

27,010 ομιλία Pomak ως δεύτερη γλώσσα

47,092 μιλούν Βουλγαρικά ως δεύτερη γλώσσα

74,102 καταχωρημένος από τη δεύτερη γλώσσα

Σύνολο

101,328 καταχωρημένοι από τη γλώσσα μόνο

ΕΓΓΡΑΜΜΕΝΟΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ:

LADAS 1932 1921-28 463,534

KOSTANICK 1957 1934-39 85,000

αλλά:

GERAY 1962 1935-40 95,511

KOSTANICK 1955 1940-51 209,885

αλλά:

GERAY 1962 1923-60 374,478

AKCAY 1968 1950-58 154,448

MANGO 1981 1923-80 488,000 (Γεν. Διευθυντής της ασφάλειας)

Χριστιανοί:

BARRETT 1982

1,000 Bulgarian Congregational Church

2,200 Bulgarian Orthodox Church

Κατανομή: Οι μετανάστες έχουν διασκορπιστεί σκόπιμα σε όλη τη δυτική και κεντρική Τουρκία από την κυβερνητική πολιτική, για να επιτρέψουν την καλύτερη ολοκλήρωση με τον υπάρχοντα πληθυσμό. Οι νέες αγροτικές τακτοποιήσεις ήταν αναλογικές, με τις περιοχές από τις οποίες είχαν προέλθει. Οι μετανάστες εγκαταστάθηκαν στην πραγματικότητα σε 44 των τότε 63 επαρχιών (για τους καταλόγους δείτε KOSTANICK το 1957: 119 ..123 και ADATEPE το 1959: 192-5). Η ανατολική Ανατολία δεν περιλήφθηκε στο πρόγραμμα "για λόγους ασφάλειας", αλλά αυτό συνέβη για να συμπέσει με την προτίμηση μεταναστών για ένα ηπιότερο κλίμα και να λειτουργήσει ευκολότερα το εύφορο έδαφος (KOSTANICK 1955: 49).

Λιγότερο από 50 χωριά ιδρύθηκαν για αυτόν το λόγο στη δεκαετία του '50: το υπόλοιπο των προσφύγων τέθηκε στα υπάρχοντα χωριά, συχνά αραιά, και συχνά με τους πρώτους μετανάστες ως γείτονες. Η μετανάστευση του 1921-28 αντιμετωπίστηκε ομοίως. Για τους χάρτες και της δύο μετανάστευσης τα

σχέδια βλέπουν ΚΟΣΤΑΝΙΚΚ το 1957: 92 και 124, και ΤΑΝΟΓΛΟΥ 1955, Παρά την επένδυση στην αγροτική τακτοποίηση, ένα μεγάλο μέρος του επαρχιακού μέρους αυτού του πληθυσμού έχει διασκορπίσει τώρα στις πόλεις. Η Κατανομή προγραμματίστηκε από την αρχή της μετανάστευσης του 1950 ως κρησφύγετο (50.000 πρόσφυγες) κοντά στις δυτικές ακτές ή στη Θράκη (20.000), όχι μακριά από την Κωνσταντινούπολη, ή όχι μακριά από την Άγκυρα (40.000). Αυτό έχει βοηθήσει αναμφισβήτητα την επόμενη μετανάστευση.

- <u>Marmara region</u>	<u>66,104</u>
- <u>Aegean region</u>	<u>24,707</u>
- <u>Northern region</u>	<u>8,227</u>
- <u>Southern region</u>	<u>12,926</u>
- <u>Central region</u>	<u>37,445</u>
- <u>Eastern region</u>	<u>946</u>
- <u>Southeastern region</u>	<u>92</u>
- <u>Total</u>	<u>150.447</u>

(από Toprak ve Iskan Basmiisavirlik ve Istatistik Subeleri.)

Γλώσσες:

1. Τούρκικα, διάλεκτοι Οθωμανού, στη νότια ομάδα (του Oguz).
2. Pomaks που μιλούν βουλγαρικά (about 25%).
3. Tatar (q. v. 14, 15 above).
4. Gagauz Turkish, οθωμανική διάλεκτος αρκετά επηρεασμένη από

Slavonic

Θρησκεία:

1. Sunni Islam: Hanefi.
2. Alevi Islam.
3. Ορθόδοξοι Χριστιανοί μεταξύ Gagauz.

Ταυτότητα ομάδας:

Παρά τις εμφανείς υποδιαιρέσεις στη γλώσσα και τη θρησκεία, έχουν παρουσιαστεί ως ενιαία ομάδα στους χάρτες επειδή έχουν αντιμετωπιστεί σε μεγάλο βαθμό υπό αυτήν τη μορφή από την τουρκική κυβέρνηση, και κανένα στοιχείο όσον αφορά την παρούσα κατανομή αυτών των υπο-ομάδων δεν είναι διαθέσιμο.

Τέτοια στοιχεία είναι εξαιρετικά αποσπασματικά. Αυτό δικαιολογεί την επεξεργασία ως ένα ορισμένο βαθμό από την τοποθέτηση του εγγενούς λαϊκισμού στην Τουρκία, η οποία καλεί γενικά τους νεοφερμένους muhacir, ή το πιο πρόσφατο (1950) κύμα (και οι δύο που σημαίνουν το μετανάστη), προσθέτοντας κατ' ανώτατο όριο μια χώρα προέλευσης ως προσόντα. Στην πράξη η συνηθισμένη πολικότητα μεταξύ sunni και Alevi υπήρξε στο gariBul. Ενώ ο πληθυσμός Deliorman, παραδείγματος χάριν, αναφέρθηκε ως Τούρκος, το Alevi μεταξύ τους αναφέρθηκε από το Sunnis ως Kizilbas, το οποίο δέχτηκαν εύκολα οι ίδιοι (BOBCEV 1940 :,139, 144) Alevi και Aliyan ήταν επίσης στο νόμισμα στην περιοχή. Αν τα χωριά ήταν διεσπαρμένα εκεί, οι δύο πληθυσμοί αναμίχθηκαν γενικά (αυτόθι 143) Η υποδιαίρεση δεν πρέπει, επομένως, αναμένεται να πάρει μια φυσική μορφή στην Τουρκία.

Τα σχέδια sunni και της ταυτότητας Alevi αντιστοιχούν σε εκείνοι που περιγράφηκαν ήδη για τους εγγενείς Τούρκους. Το 1940 και οι δύο θεώρησε ακόμα τον πολιτισμό τους ως Osmanli, παρά την αλλαγή της τοποθέτησης στην Τουρκία την ίδια, την οποία έτειναν να απορρίψουν (αυτόθι 139 KOSTANICK 1955 :,43 ORHONLU 1966 683). Η θέση του Bektasi είναι ασαφής σε σχέση με Alevilik: το Amuca, παραδείγματος χάριν, είναι προέλευσης Alevi (KISSLING 1953). Το όνομα Citak ήταν σε γενική χρήση για όλους τους του χωριού Τούρκους. Το Gacal ήταν ένας όρος που χρησιμοποιήθηκε λιγότερο συχνά, και προφανώς υπό μια μειωτική έννοια κατά συνέπεια το Deliormanli οι Τούρκοι, καμένος Tahtakiilah, μίλησαν για τους Τούρκους Dobruja ως Gacallar.

Το BulgarsShumen και Razgrad αναφέρθηκε ομοίως από όλους τους Τούρκους χωρικούς ως Gacal ή Citak (BOBCEV1940 138-9). Το Pomak, που

μιλά μια διάλεκτο των βουλγαρικών, θεωρείται γενικά Σλάβοι που μετατρέπονται στο Ισλάμ στον αιώνα XVIIth (БАЙРАΚТАРЕВТС 1936: 1161 KOSTANICK 1957 :72). Αν και αυτή η άποψη συζητείται από μερικούς kish συγγραφείς Tur που τους βλέπουν όπως από τις τουρκικές φυλές που έφθασαν στα Βαλκάνια πριν από την οθωμανική επέκταση (EREN 1963), οι τοπικοί Τούρκοι δεν εμφανίζονται να θεωρούν τους Pomaks ως Τούρκους, ακόμα κι αν μοιράζονται τη θρησκεία τους (KOSTANICK 1957 :79). Το Gagauz μιλά μία οθωμανικό διάλεκτο έντονα σλαβική στη σύνταξη και το λεξιλόγιο μοιράζονται ένα μεγάλο μέρος του τουρκικού πολιτισμού, αλλά είναι ελληνικοί ορθόδοξοι χριστιανοί (συμπεριλαμβάνονται εδώ δεδομένου ότι οι αριθμοί τους στην Τουρκία επιτρέπουν μετά βίας μια χωριστή κατηγορία). Μερικοί αναφέρονται ως Edirne (SVANBERG 1984 που αναφέρει P. Grulich 1976 MENZEL 1927).

Το Amuca ήταν μία τουρκόφωνος ομάδα που ήταν υποχρεωμένη για να αφήσει τα σπίτια τους στα τουρκο-βουλγαρικά σύνορα ακολουθία των βαλκανικών πολέμων και οι περισσότεροι από αυτούς εγκαταστάθηκαν στο Kirklareli, όπου 24 χωριά παρατίθενται, αν και διαδίδουν ως μακρινό νότο ως Hayrabolu και Tekirdag. Εδώ αναγνωρίζονται ως Kizilbas. Αποδίδονται μια συγκεκριμένη προέλευση ως οπαδούς του Seyh Bedreddin, το οποίο προσέλκυσε πολλούς οπαδούς στο αρχικό έδαφός τους το 1416 αυτοί επέζησαν της συντριβής του το 1420 (SALCI 1943). Σε ορισμένες θρησκευτικές πρακτικές ειπώθηκαν για να μοιάσουν με το Bektasis, το οποίο ένωσαν το 1893 παρατηρούνται επίσης επάνω για την εργασία-ηθική και την τιμιότητά τους. Από την έκθεση KISSLING το 1953 δεν είναι γνωστό εάν διατηρούν ακόμα μια ιδιαίτερη ταυτότητα. Ο μόνος - η εικόνα καμία από αυτές τις ομάδες εμφανίζεται να καταγράφεται. Οι αναλογίες συγγενείς στη Βουλγαρία το 1950 ήταν: Τούρκοι 683.000, Pomaks 123.000, tatars και Gagauz 10.000. Οι τσιγγάνοι που το 1950 πήγαν στην Τουρκία με τους άλλους μετανάστες ήταν απaráδεκτοι, και ακόμη και εκείνα που ήταν μουσουλμανικά επιστράφηκαν στη Βουλγαρία KOSTANICK το 1955: 45 1957: 69).

Παρά το πλεονέκτημά της τουρκικής ομιλίας, και συχνά άσκησης του sunni ισλάμ, και παρά τη σκόπιμη πολιτική της τακτοποίησης στα υπάρχοντα

χωριά, το γεγονός ότι αυτοί οι άποικοι ακόμα εύκολα προσδιορίζονται τριάντα έτη μετά από τη μαζική αποβολή του 1950-51 δείχνει ότι η αφομοίωση είναι μακριά από πλήρη. Σε μερικές περιπτώσεις η καθορισμένη αποφυγή της νέας κοινότητας έχει καταγραφεί.

Η ταυτότητα του Romak εμφανίζεται ακόμα να βασίζεται στη γλώσσα: κατά συνέπεια σε ένα χωριό στην επαρχία της Κωνσταντινούπολης 100% όλων των οικογενειών Romak μίλησε ακόμα Romakca το 1975, ακόμα κι αν γεννήθηκαν στην Τουρκία (80%). Αντιθέτως, Τούρκοι που προέρχονται από τα ίδια χωριά όπως Romaks το 1912. Ακόμα δεν επιτρέπει καμία σύγχυση πέρα από την ονοματολογία (ULUSCU 1981: 29). Αλλού οι διάλεκτοι είναι έντονα χαρακτηρισμένες (KURSUN 1973 KURT 1972). Οι διακρίσεις της θρησκείας έχουν συντηρηθεί όμως όχι πάντα: EROZ (1977: 29) παρέχει ένα παράδειγμα ενός χωριού, Ertugrul Koyii, το οποίο ήρθε από τη Βουλγαρία και αποφάσισε συλλογικά να γίνει sunni.

Στις δύο περιπτώσεις που καταγράφονται, η ενδογαμία είναι επικρατούσα στο ένα, ένα Alevi village (Amuca;), ο γάμος επιτρέπεται μόνο μέσα στον kabile.

Μουσουλμάνοι μετανάστες από τις βαλκανικές χώρες (εκτός από τη Βουλγαρία)

Προσδιορισμός:

Βαλκανικοί μετανάστες, Muhacir, Gocmen Ger. Einwanderer vom βαλκανικό. Tk. Muhacir, Gocmen (Ier) Bosnak, Hersek, κ.λπ.

Στα Βαλκάνια:

- a. Pomak, Ahryan/Agaryan
- b. Torbesi, Poturi, Kurki (for Serbs)

- c. Citak, pi. Citaci
- d. Gagauz (for a few Christians)

Αυτο-προσδιορισμός:

Τούρκος, Muhacir, Gocmen (Ier).

Δευτεροβάθμιοι αυτο-προσδιορισμοί:

- α. Romak (σλαβικής προέλευσης)
- β. Citak (σερβικής και μακεδονικής προέλευσης, και Τούρκων)
- γ. Vallachades και Karadjovalides (προέλευσης Vlach)
- δ. Bosnak, Hersek, κ.λπ. μετά από την περιοχή.

Αριθμοί:

ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1965 που καταχωρείται από τη γλώσσα:

17.627 δηλωμένα άτομα που μιλούν τα βοσνιακά (SIC)

45 δηλωμένα άτομα που μιλούν κροατικά

406 δηλωμένα πρόσωπα που μιλούν ρουμανικά

6.599 δηλωμένα πρόσωπα που μιλούν σερβικά

37.237 τα μιλώντας βοσνιακά ως δεύτερη γλωσσική (SIC) ομιλία

1.264 κροατικά ως δεύτερη γλώσσα

6.962 τα μιλώντας ρουμάνικα ως δεύτερη γλώσσα

59.578 μιλώντας Σέρβος ως δεύτερη γλώσσα

48.096 δήλωσαν τα πρόσωπα που μιλούν τα ελληνικά.

Εγγεγραμμένοι Μετανάστες

ENCYC. BRIT.: Macedonia 1970 1912-3 100,000 from Macedonia

ENCYC. BRIT.: Macedonia 1970 1923 375,976 Turks from Macedonia

ZAIM 1958 1950-58 104,372 Turks from Yugoslavia

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

<u>GERAY</u>	<u>1962 1923-60</u>	<u>121,351 from Rumania 10%</u>
<u>GERAY</u>	<u>1962 1923-60</u>	<u>269,101 from Yugoslavia 22.4%</u>
<u>GERAY</u>	<u>1962 1923-60</u>	<u>407,788 from Greece 33.9%</u>
<u>GERAY</u>	<u>1962 (1923 ff.</u>	<u>383,728 from Greece 94.1%)</u>
<u>GERAY</u>	<u>1962 (1945-50</u>	<u>7,753 from Greece)</u>
<u>GERAY</u>	<u>1962(1953-60</u>	<u>151,812 from Yugoslavia 56.4%)</u>
<u>GERAY</u>	<u>1962(1934-38</u>	<u>80,092 from Rumania 66.0%)</u>
<u>AKCAY</u>	<u>1968 1950-58</u>	<u>5 from Rumania</u>
<u>AKCAY</u>	<u>1968 1950-58</u>	<u>120,182 from Yugoslavia</u>
<u>AKCAY</u>	<u>1968 1950-58</u>	<u>11,797 from Greece</u>
<u>OZAKDAG</u>	<u>1969 1946-67</u>	<u>175,392 from Yugoslavia</u>
<u>MANGO1981</u>	<u>1923-80</u>	<u>303,000 from Yugoslavia</u>
<u>MANGO1981</u>	<u>1923-80</u>	<u>122,000 from Rumania</u>

Οι αριθμοί του Mango παράχθηκαν από τη γενική διεύθυνση της ασφάλειας. Στους αριθμούς του Geray, τα ποσοστά που δίνονται είναι το ποσοστό του συνολικού αριθμού μεταναστών για το 1923-60 οι αριθμοί εντός παρενθέσεως υπολογίζονται για τις μικρότερες χρονικές περιόδους από το ποσοστό που δίνει της συνολικής μετανάστευσης από τη χώρα ενδιαφερόμενη για το 1923-60. Αν και οι πηγές του Geray, από τα επίσημα αρχεία, είναι προσεκτικά τεκμηριωμένες, μπορεί να διαπιστωθεί ότι ο αντιφατικός αριθμός του Akcay για την Ελλάδα, όπως και άλλα, δίνεται ανεξάρτητα από τον ULUSOY(1971: 11).

Κατανομή:

όπως τους βουλγαρικούς μετανάστες, αυτοί έχουν διασκορπιστεί σκόπιμα από την κυβερνητική πολιτική, με κάποια προσπάθεια που γίνεται να τους εγκαταστήσει αντιστοίχα σε περιοχές ανλαλογες του προηγούμενου περιβάλλοντος και του τρόπου ζωής τους. Οι διαφορετικές ομάδες αναμίχθηκαν

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

συχνά μαζί στις νέες τακτοποιήσεις. Η αρχική Κατανομή προκαταλήφθηκε βαριά προς τη Θράκη και τη δυτική Ανατολία.

Επαρχία Edirne λαμβανόμενη (GERAY 1962: 30)

84.946 μετανάστες μεταξύ 1923 και 1960 (9,6% του συνόλου).

Tekirdag 83.329 (9,4%),

Κωνσταντινούπολη 80.721 (9,1%),

Kir -klareli 69.402 (7,8%),

Bursa 63.057 (7,1%),

Bahkesir 50.065 (5,6%),

Kocaeli 39,118 (4,4%),

Manisa 31.098 (3,5%),

Samsun 29.978 (3,4%),

Nigde 28.032 (3,1%),

Canakkale 26.116 (2,9%),

Seyhan (Adana) 25.260 (2,8%),

Kars 11.449 (2,4%),

Ιζμίρ 19.996 (2,2%),

Kayseri 17.790 (2,0%),

Corum 17.174 (1,9%),

Konya 16.338 (1,8%),

Yozgat 15.815 (1,8%),

Sivas 15.496 (1,7%),

Eskisehir 15.099 (1,7%),

Aydin 12.495 (1,4%),

<u>Άγκυρα</u>	<u>10.560 (1,2 %),</u>
<u>Diyarbakir</u>	<u>10.273 (1,2%), και</u>
<u>Tokat</u>	<u>10.037 (1,1%).</u>

Αυτοί οι αριθμοί, με συνολικά 889.042, περιλαμβάνουν προφανώς όλους τους μετανάστες, αλλά δεδομένου ότι αυτό υπολείπεται των καταχωρημένων μεταναστών 1.204.205 στην ίδια περίοδο, πρέπει να αποκλείσει εκείνων που παρέμειναν στις πόλεις.

Από αυτούς, εκείνοι από

τη Βουλγαρία (31,1%),

τη Ρουμανία (10%),

τη Γιουγκοσλαβία (22,4%) και

την Ελλάδα (33,9%), διαμόρφωσαν τη μεγάλη πλειοψηφία (97,4%), και αυτοί οι βαλκανικοί μετανάστες (συμπεριλαμβανομένων Βουλγάρων) διανεμήθηκαν πρώτα στη marmara περιοχή (56,7%), την αιγαία περιοχή (21,3%), και την κεντρική Ανατολία (11,7%) (GERAY 1962: 34). Με εξαίρεση Samsun, Nigde, Seyhan και Kars όλα τα υπέρνinces που έλαβαν περισσότερο από 20.000 είναι έτσι στη δύση, και αυτού του Kars είναι άτυπος στην ύπαρξη κυρίως για το καταφύγιο των αζέριων προσφύγων. Σε αντίθεση οι περισσότερες ανατολικές επαρχίες ήταν ανενόχλητες από αυτό το immigration: Το Adiyaman, Bingol, Bitlis, Hakkari, Mardin, Rize, και Siirt δεν έλαβαν κανέναν μετανάστη αυτή τη στιγμή Το Cankiri, Coruh (Artvin), Erzurum, Giimushane, Hatay, το Malatya, Trabzon, Tunceli, Urfa και Usak έλαβαν λιγότερο από 1000 κάθε μία.

Οι αριθμοί για τη κατανομή από την εθνική υπο-ομάδα ή την προηγούμενη υπηκοότητα δεν είναι διαθέσιμοι, εκτός από εκείνους για τους μετανάστες από τη Βουλγαρία. Οι αριθμοί απογραφής του 1965 για τη μητρική γλώσσα, ακολουθούν ακόμα κατά προσέγγιση το ίδιο σχέδιο.

Bosnian		Pomak
----------------	--	--------------

Εκείνοι επάνω από 300 είναι οι ακόλουθες:

Δεν ήταν όλες οι κατανομές επιτυχείς: Ο ΤΑΝΟΓΛΟΥ ανέφερε ήδη το 1955 ότι οι γεωργικές περιοχές, ειδικά εκείνοι στη δύση, που διαποτίστηκαν με τους αγροτικούς πληθυσμούς (1955: 32). Κατά συνέπεια οι ιδιαίτερες μετακινήσεις μετανάστευσης πληθυσμού είχαν πραγματοποιηθεί ήδη από το 1955, περίπου 16.000 μετατοπιζόμενος από το κέντρο και το νότο στον αιγαίο (GERAY 1962: 38). Αυτές οι μετακινήσεις, που απεικονίζονται στους αριθμούς που δίνονται ανωτέρω, έχουν αυξηθεί στη συνέχεια από την αστική μετανάστευση.

Γλώσσες:

- 1) Τούρκικα: διάλεκτοι Οθωμανού μεταξύ των μεταναστών από τη Σερβία, Macedonia, και το Dobruja.
- 2) Romak, μια διάλεκτος των βουλγαρικών, μεταξύ των μεταναστών από τη Μακεδονία.
- 3) σερβοκροατικά μεταξύ των μεταναστών από Βοσνία-Ερζεγοβίνη
- 4) ελληνικά μεταξύ των μεταναστών από Θεσσαλονίκη (Selanik): Πολλοί Τούρκοι από τη Μακεδονία, τη Ρουμανία, και την Ελλάδα ήταν δίγλωσσοι.

Θρησκεία:

- 1) Sunni Islam: Hanefi.
- 2) Alevi Islam among Kizilbas, Amuca. Affiliation to the Bektasi order is common.
- 3) Christian, Serbian Orthodox Church (3,000 BARRETT 1982).

Ταυτότητα ομάδας:

Αυτοί οι μετανάστες θεωρούνται ως μία ενιαία μονάδα ελλείψει των ακριβέστερων στοιχείων. Το κριτήριο για το τμήμα του πληθυσμού στις ανταλλαγές ήταν θρησκευτικό μόνο, ανεξάρτητα από την ομιλία, και το διοικητικό που έχει τείνει να διαιωνίσει αυτήν την τοποθέτηση (KOSTANICK

1957 :93 και σημείωση :107 LLAΥ 1974 2). Είναι σαφές ότι στην πράξη υποδιαιρούνται από τη θρησκεία, αλλά πέρα από τις στατιστικές που δίνονται, λίγες πληροφορίες είναι διαθέσιμες. Ήταν γνωστοί μερικές φορές ως *Rotur serbo-Croat*, και αργότερα σε Οθωμανούς. Η πλειοψηφία μουσουλμάνων απέφυγε όπως οι Σέρβοι και οι Κροάτες, ως αυτό το σημείο τις χριστιανικές μετονομασίες. Υπήρξε, εντούτοις, κάποια εξαίρεση. *Citak* από τη νότια Σερβία και τη Μακεδονία μιλούσαν σέρβικα ή αλβανικά (ELEZOVIC 1929) μόνο εκείνοι από *Strumica* μίλησαν τούρκικα. Μας αναφέρονται μέλη της διαταγής *Bektasi*, η οποία μπορεί έτσι να έχει παράσχει ένα ενοποιώντας μέσο. Ο *FILIPONIC* (1954) αναφέρεται σε τρία χωριά *Bektasi* σε *Strumica* όπου η διατήρηση του Χριστιανισμού είναι χαρακτηρισμένη. Αν και πιθανώς του νότου σλαβικό απόθεμα, θεωρούνται γενικά ως Τούρκοι. Οι Σέρβοι μουσουλμάνοι ήταν γνωστοί στους χριστιανικούς γείτονές τους στη δυτική Μακεδονία ως *Torbesei*, *Roturi*, και περιστασιακά ως *Kurki*. Οι τουρκόφωνοι μετανάστες προήλθαν κατά προσέγγιση από την ίδια περιοχή της Γιουγκοσλαβίας, και από τις πόλεις και με τους αγρότες από Κόσοβο (S.Serbia) και τη Μακεδονία. Μερικοί από αυτούς επίσης ήταν γνωστοί ως *Citak* (VASILEVIC 1924: 34 βλ. ΒΑΪΡΑΚΤΑΡΕΒΙΤΣ 1936: 1159b). Το *Romak*, μια άλλη ομάδα μουσουλμάνων σλαβικής προέλευσης, νότια από τη Βουλγαρία κατά τη διάρκεια της πολιορκίας *Pleven*, και από 1885 άρχισε να παίρνει το καταφύγιο στην Τουρκία.

Πολλοί εγκαθίστανται ακόμα κοντά στα σύνορα. Η έκταση της προηγούμενης κατανομής τους συγχέεται από τη βουλγαρική χρήση *Romak* για να υποδείξει την σερβικός-ομιλία καθώς επίσης και την βουλγαρικός-ομιλία *Muslims*. Κάτω από τους Οθωμανούς οι *Romak* εμφανίζονται να μην έχουν διακεκριμένη υπηκοότητα από τη θρησκεία: θεωρήθηκαν έτσι ως Τούρκοι από το Βουλγαρο-χριστιανοί (ΒΑΪΡΑΚΤΑΡΕΒΙΤΣ 1936: 1161), εν τούτοις όχι από εκείνους τους Τούρκους που ήταν οι γείτονές τους. Είναι, λέγεται, φυσικά ευδιάκριτος από τους Τούρκους, και αυτό το γεγονός, μαζί με την θρησκευτική συντηρητική αντίδρασή τους ενάντια στις μεταρρυθμίσεις του *Mustafa Kemal*, θεωρείται ότι έχει χρησιμοποιηθεί από τους ανώτερους υπαλλήλους επιδίωξη να

δημιουργηθεί μια ρωγμή εντός της μουσουλμανικής κοινότητας μέσα Ελλάδα (ORHONLU1966: 683).

Ο όρος Agarenos, που σημαίνει "hagarene, μουσουλμάνος" χρησιμοποιήθηκε από τους Έλληνες πρώτα για τους Τούρκους, και στη συνέχεια για τους τοπικούς νεοφώτιστους στο Ισλάμ. Μέχρι τον πρόωρο ΧV αιώνα η βουλγαρική μορφή της Ahryan ήταν υιοθετημένη από τους Οθωμανούς ως την Ahiryan για τους βαλκανικούς νεοφώτιστους, ή απλά καθένα βαλκανικού αποθέματος (MENAGE 1969: 206-7). Έχει χρησιμοποιηθεί στη συνέχεια για το Romak, ειδικότερα εκείνοι από τον κεντρικό ορεινό όγκο Rhodope, τον οποίο τον δέχτηκαν οι ίδιοι (EREN 1963: 39).

Οι τουρκόφωνοι μετανάστες από τη ρουμανική περιοχή του Dobruja έφθασαν το 1934-39 ως αποτέλεσμα της μετακίνησης περίπου 77.800 μακριά από μια περιοχή που συζητήθηκε μεταξύ της Ρουμανίας και της Βουλγαρίας (KOSTANICK 1957 :,79). Εμφανίζονται κυρίως να είναι Sunnis.

Μπορεί επίσης να είχαν περιλάβει μερικούς από το χριστιανικό Gagauz, τα οποία αναφέρονται ως Edirne, εν τούτοις οι περισσότεροι τώρα ζουν στα σύνορα, ιδιαίτερα στην Alexandropolis (GRU -LICH 1976: 42-6). Αυτοί οι ρουμανικοί μετανάστες εγκαταστάθηκαν κυρίως στη Θράκη.

Μερίδα μουσουλμάνων που αποβλήθηκαν από την Ελλάδα ήταν Vlachs: Karagiovalides (MeglenVlachs) και Valahades (βλ. στα ελληνικά Μουσουλμάνος). Οι Valahades καταγράφονται να μιλούν τα ελληνικά. Το Meglen Vlachs, που κόβεται από το κύριο σώμα μακεδονικού Vlachs σε μια ορεινή περιοχή, είναι πιθανόν να έχει γίνει μουσουλμανικό στον ΧVIII αι. (CARIDAN 1937: 11). Ένας διαδεδομένος πληθυσμός Yoriik στα Βαλκάνια έχει απορροφηθεί επίσης στην Τουρκία μέσω της μετανάστευσης από τη Γιουγκοσλαβία και των ανταλλαγών πληθυσμών με την Ελλάδα μετά από το 1923. Διατήρησαν μια τουρκική διάλεκτο (HAZAI 1960). Αυτοί εμφανίζονται να εγκαθίστανται άλλοι μετανάστες στη Θράκη ή τη νοτιοδυτική Ανατολία.

Κατά συνέπεια στο χωριό κοντά στο Biiyukcekmece, στην Κωνσταντινούπολη, μια γλώσσα εκτός από τα τούρκικα μιλήθηκε στο 34% όλων

των σπιτιών, και εξ αυτών το 97% μιλούσε τα ελληνικά: οι κάτοικοι είχαν έρθει μεταξύ 1922 και 1927, και είχαν συντηρήσει έτσι τη γλώσσα τους για τουλάχιστον σαράντα έτη σε μια ιδιαίτερα προσιτή περιοχή όπου η αφομοίωση να αναμενόταν για να είναι γρήγορη (Coskun 1968: 109).

Τα συγκρίσιμα αποτελέσματα επιτεύχθηκαν μεταξύ γιουγκοσλαβικών (βοσνιακών) χορηγήσεων που έφθασαν το 1957-9 ή μετά από το 1963: 94,2% του δείγματος δεν είχε μιλήσει τούρκικα στην άφιξη, και μέχρι το 1971 48,5% ακόμα δε μιλούσει, ακόμα κι αν ζούσαν σε Kartal στην Κωνσταντινούπολη (Ulusoy 1971: 20). Σε μια άλλη ομάδα στην ίδια περιοχή, μικτής γιουγκοσλαβικής προέλευσης, της οποίας 72% δε μιλούσε τούρκικα στην άφιξη, το 31% συνέχισε να μην μιλά (Ozakdag 1969: 28). Ο Magnarella (1974: 35) διαπίστωσε ότι η θέση των γυναικών σε Bahkesir, Susurluk ήταν εμφανώς πιο συντηρητική από ότι μεταξύ του τοπικού πληθυσμού (Manav).

Κούρδοι: Alevi

Προσδιορισμός:

Alevi Κούρδοι, κουρδικό Alevi Ger. Alewitische Kurden Tk.

Αυτο-προσδιορισμός: α. Alevi β. Κούρδος.

Αριθμοί:

ΑΠΟΓΡΑΦΗ: όχι χωριστά απαριθμημένοι.

Καμία εκτίμηση δεν είναι διαθέσιμη, αλλά βάσει της δημοφιλούς εκτίμησης ότι 70% όλων των Κούρδων στην Τουρκία είναι Sunnis, το μεγαλύτερο μέρος του υπόλοιπου 30% πρέπει να έγιναν Alevi, μετά από τον αποκλεισμό του Yezidis (περίπου 10.000). Ο Chaliand (1978: 76) υποθέτει ότι υπάρχουν αρκετές εκατοντάδες χιλιάδες

Κατανομή:

Κυρίως στις επαρχίες Bingol (ειδικά υπο επαρχίες Karhova και Kigi), Tunceli, Erzincan, Sivas, Yozgat, Elazig, του Malatya, K. Maras (ειδικά στο

Elbistan και Pazarcik), και Kayseri (Pinarbasi, Sariz και Tomarza). Αυτά τα είναι κυρίως στα χωριά όχι πολύ μακριά χώρια. Τα άλλα διεσπαρμένα εμφανίζονται να καταγράφονται για τις επαρχίες Adiyaman ,Gaziantep, Hatay, Kirsehir, Nevsehir ,Samsun, και Tokat.

Γλώσσα:

Kirmangi, ως sunni Κούρδους. Τούρκος για τη λειτουργική χρήση.

Θρησκεία:

Alevi μουσουλμάνοι.

Ταυτότητα ομάδας:

Ξεχωρίζουν πρώτα μέσω της θρησκείας, δευτερευόντως μέσω της γλώσσας, και τρίτον από το φυλετικό καθορισμό. Η ίδια πολικότητα μεταξύ Alevi και Sunni υπάρχει μεταξύ των Κούρδων όπως μεταξύ των Τούρκων, όπως ήταν ο δαίμονας όταν βοήθησαν sunni Κούρδοι τους Τούρκους να καταστείλουν την επανάσταση των Alevi στο Dersim (1916).

Οι φυλετικές γενεαλογίες διαφοροποιούνται σε Seyyid και μη- seyyid, ορισμένες οικογένειες Seyyid που έχουν καθιερώσει το συνήθες δικαίωμα να δοαθέτουν οι θρησκευτικοί ηγέτες: πρέπει ειδικά να είναι ενδόγαμοι για να διατηρήσουν αυτήν την θέση. Ο υπόλοιπος πληθυσμός δεσμεύεται σε τους από μια δήλωση της πίστης, ως talip, "φιλόδοξοι", μέσω ενός Seyyid rehber, "οδηγός", που είναι ευθύν και στη συνέχεια σε ένα pir, "παιλιότερος". Εκείνοι οι Κούρδοι Alevi που ζουν έξω από Tunceli καθοδηγούνται από ένα rehber και αποτελεί έτσι μέρος του ίδιου δικτύου.

"Οι απόγονοι του προφήτη" έτσι προτρέπουν την ομάδα να ενωθεί. Το αντικαθιστούν με μια κοινή φυλετική ιδεολογία. Οι φυλετικές υποταγές γιαμεrly από το φόρο σε ένα reisi asiret, "προιστάμενος", έχουν αποδυναμώσει τώρα μέσω της απώλειας πολιτικής αρχής αυτών των ηγετών, αν και οι φυλετικές διαφορές γιορτάζονται ακόμα σε μια επική παράδοση. Οι στενοί δεσμοί μεταξύ της θρησκευτικής και χρονικής αρχής έχουν οδηγήσει σε μια δυσάρεσκια της νεώτερης γενεάς από τη θρησκευτική ιεραρχία, με μια συνακόλουθη

αναπροσαρμογή της θρησκευτικής υποχρέωσης εντός της κοινότητας προς μια αδελφοσύνη. Βρίσκουν, εντούτοις, ότι αυτό αποκηρύσσεται από τους ξένους που, από μια άποψη Sunm, τους θεωρούν ακόμα ως αποκλίσεις. Το Tunceli (Dersim) εμφανίζεται να διαδραματίζει έναν ρόλο στην ταυτότητα ως περιοχή καταφυγίων.

Αλβανοί

Προσδιορισμός:

Αλβανοί Ger. Albanier, Albaner Tk. Arnavut.

Αυτο-προσδιορισμός:

Shqiptare.

Αριθμοί:

ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1965

12.832 δηλωμένα άτομα που μιλούν τα αλβανικά

40.688 δηλωμένα άτομα που μιλούν τα αλβανικά ως δεύτερη γλώσσα

53.520 Σύνολικά

Κατανομή:

Διαδεδομένος στη δυτική Ανατολία, και στην κεντρική Ανατολία στις επαρχίες Samsun, Tokat, και Yozgat. Η απογραφή του 1965 παρουσιάζει την πλειοψηφία των αλβανόφωνων στην επαρχία της Κωνσταντινούπολης (4.341 άτομα), που ακολουθείται από το Bursa (1.928), Ιζμίρ (1.265), Tokat (964), Αγκυρα (833), Sakarya (794), και SAM - SUN (610), με τις μικρότερες ομάδες σε Adana, Amasya, Aydin, Kayseri, Kirkla-reli, Manisa, κ.λπ. Η μεγάλη πλειοψηφία εκείνοι στην Κωνσταντινούπολη, το Bursa και η Άγκυρα είναι αστικές. Εκεί σε Adana, Amasya, Kayseri, Sakarya, Samsun και Tokat ζουν ως επί το πλείστον στις τοποθεσίες με έναν πληθυσμό λιγότερο από 10,000. Τρία τέταρτα εκείνων

με τα αλβανικά ως δεύτερη γλώσσα είναι αστοί. Οι κοινότητες σε Yozgat εμφανίζονται να αποφεύγουν την απογραφή.

Γλώσσα:

Αλβανικά (Arberes ή Shqipe), ένα από το τμήμα Satem του

Ενδοευρωπαϊκή οικογένεια. Δύο κύριες διάλεκτοι: Geg και Tosk.

Θρησκεία:

Ισλάμ. Περίπου τρία τέταρτα είναι ορθόδοξοι sunni (Hanefi), και το υπόλοιπο ανήκει στο Bektasi tarikat (ονομαστικά sunni).

Ταυτότητα ομάδας:

Καμία επαρκής πληροφορία διαθέσιμη. Προφανώς βασισμένος πρώτα στοιχεία του τοπικού δικτύου. Δεν υπάρχει καμία πληροφορία για την επιβίωση του φυλετικού και συστήματος γενιών της Αλβανίας μεταξύ της Διασποράς στην Τουρκία. Στη μια περίπτωση που καταγράφεται (MAGNARELLA 1974: 37), όλοι εκτός από τους ηλικιωμένοι αναφέρεται ως απόλυτα τουρκοποιημένοι. Ο ρόλος της γλώσσας περιπλέκεται από το γεγονός ότι στη Γιουγκοσλαβία, όπου Αλβανοί λέγονται για να έχουν διαμορφώσει 70% των Τουρκικών - μειονότητες ομιλίας, υιοθέτησαν ευρέως τα τούρκικα ως γλώσσα τους προκειμένου να βελτιωθεί η κοινωνική στάση τους, και να φαίνονται από μακριά ως Τούρκοι - μια επιλογή που οδήγησε τελικά στην αποβολή τους από την Τουρκία (EGGELING 1973: 23).

Έλληνες: Χριστιανοί

Προσδιορισμός:

Έλληνες Ger. Griechen Tk. ρούμι, Yunan, Yunanh.

Αυτο-προσδιορισμός:

Romios ή Romeos.

Αριθμοί:

ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1965

48.096 δηλωμένα άτομα που μιλούν τα ελληνικά ως

μητρική γλώσσα

82.144 δηλωμένα άτομα με τα ελληνικά ως δεύτερη γλώσσα

73.725 δηλωμένοι ορθόδοξοι Χριστιανοί.

A- K.j. 1975 80.000 ορθόδοξοι οπαδοί στην Τουρκία.

BARRETT 1982 65.000 Έλληνες ορθόδοξοι οπαδοί στην Τουρκία.

ANSCHUTZ * 1984 10.000 Έλληνες Χριστιανοί όλων των μετονομασιών.

HOFFMANN 1985 5.000 Έλληνες (Χριστιανός) το 1984

GOCKENJAN 1981 50 οικογένειες των ΚαθολικώνUniate.

Οι αριθμοί απογραφής για τους Ελληνόφωνες περιλαμβάνουν μουσουλμάνους και τους ελληνόφωνους ορθόδοξους Χριστιανούς. Άραβες μετανάστες.

Κατανομή:

Πρώτα στις μεγάλες πόλεις, ειδικά Κωνσταντινούπολη. Κατά

συνέπεια σύμφωνα με τους αριθμούς του 1965,

35.097 ελληνόφωνες εγγράφηκαν στην Κωνσταντινούπολη,

898 στο Ιζμίρ, και

164 στην Αγκυρα

Από εκείνους στην επαρχία του Ιζμίρ, οι περισσότεροι είναι πιθανώς κρητικοί μουσουλμάνοι δεδομένου ότι μόνο 262 καταχωρήθηκαν ως ορθόδοξοι Χριστιανοί στην ίδια απογραφή. Από τους ορθόδοξους Χριστιανούς που εγγράφονται στην Κωνσταντινούπολη (47.207) η πλειοψηφία εμφανίζεται να είναι ελληνική: από εκείνους στην Αγκυρα (734) μόνο μια μειονότητα, το υπόλοιπο που είναι Αραβες. Οι ελληνόφωνες που παρέμειναν μπορούν να υποτίθεται ότι ήταν μουσουλμάνοι, ειδικά μεγάλος είναι ο αριθμός σε Trabzon.

Η ελληνική χριστιανική κοινότητα στην Κωνσταντινούπολη είναι κεντροθετημένη στην πλευρά Galata του χρυσού κέρατου, ιδιαίτερα γύρω από Beyoglu, και πολλοί έχουν τα σπίτια για το καλοκαίρι στα νησιά πριγκήπων, σε Burgaz, Buyiik ADA, και Heybeh. Μια άλλη ομάδα ζει σε Gokce ADA και Bozcaada στο Dardanelles. (14.000 BARRETT 1982).

Γλώσσα:

Μια περιφερειακή έκδοση των τυποποιημένων σύγχρονων ελληνικών, από το ινδοευρωπαϊκό τμήμα Centum, προφορικών σε διάφορες διαλέκτους της βόρειας ομάδας, και συμπεριλαμβανομένων και τουρκικών λέξεων. Οι διάλεκτοι της Κωνσταντινούπολης διαδραμάτισαν έναν σημαντικό ρόλο στο σχηματισμό των τυποποιημένων σύγχρονων ελληνικών.

Θρησκεία:

Χριστιανοί: Ελληνική ορθόδοξη εκκλησία (ορθόδοξη καθολική αποστολική ανατολική ΕΚΑ εκκλησία) κάτω από ένα Πατριαρχείο στην Κωνσταντινούπολη, το 1974 ήταν ως 100.000, και 80.000. Επίσης 82 ελληνικοί Καθολικοί (Uniate) της βυζαντινής ιεροτελεστίας, και 200 προτεστάντες της ελληνικής ευαγγελικής εκκλησίας (BARRETT 1982).

.Ταυτότητα ομάδας:

Ο συνδυασμός γλώσσας και θρησκείας, που επιβεβαιώνονται από την ενδογαμία, βασισμένος στην αίσθηση της ιστορικής συνοχής στην κοινότητα ακόμη και πριν από την κατάκτηση. Η ελληνική κοινότητα, στο παρελθόν κατείχε τη θέση millet κάτω από τους Οθωμανούς, δηλαδή είχε την άδεια υπό αυτήν τη μορφή σε ένα τον κατανοητό βαθμό αυτονομίας από τη Συνθήκη της Λωζάνης, αναγνωρισμένη (με τους Εβραίους και το Armeni ANS) ως μια από τις μειονότητες (azinhk) που έχουν το δικαίωμα στην ελεύθερη συμπεριφορά της ομιλίας και της θρησκείας, και έχει το δικαίωμα όντας σε θέση να συντηρήσει τα ιδρύματα και τα σχολεία της. Η αίσθηση της κοινότητας ενισχύεται έντονα από την αφοσίωση στην επιχειρησιακή δραστηριότητα, έτσι ώστε, παραδείγματος χάριν, ένα μεγάλο ποσοστό των καταστημάτων και οι επιχειρήσεις στο εμπορικό κέντρο Beyoglu οργανώνονται ακόμα από Έλληνες. Το μίγμα μέσω του γάμου με την τουρκική πλειοψηφία είναι αδύνατος, και η ομάδα παραμένει ανεξάρτητη. Αν και μεταξύ των τουρκικών και ελληνικών κυβερνήσεων έχει προκαλέσει περιστασιακά στην ανοικτή εχθρότητα, όπως στις ταραχές του 1955, η ελληνική κοινότητα ήταν σε θέση γενικά να συνυπάρξει ειρηνικά μεταξύ των Τούρκων. Η αντιμετώπιση των Τούρκων και Ελλήνων στην Κύπρο, εντούτοις, οδήγησε στους περιορισμούς στην κοινότητα στην Τουρκία.

το 1963 ο Τύπος εκκλησιών απαγορεύθηκε, και η λειτουργία του θεολογικού κολlegίου περιορίστηκε. Η αίσθηση της αβεβαιότητας έμφυτη σε μια τέτοια μειονότητα, και η έλλειψη εμπορικής ευημερίας, έχουν οδηγήσει σε μια περαιτέρω μείωση μέσω της αποδημίας στην Ελλάδα και αλλού, ειδικά μεταξύ των νεώτερων γενεών. Η του Πόντου κοινότητα που κεντροθετήθηκε στη Trabzon και είχε μια κάπως ευδιάκριτη ταυτότητα λόγω της διαφορετικής ιστορίας παρατεταμένης συμβίωσής της με τους Τούρκους και της δυναμικότερης φύσης της εκκλησίας στην περιοχή (BRYER 1970 :36 και 1975: 141).

Ο Αυτο-προσδιορισμός ως Romios, σε αντιδιαστολή με Ellinas, αντιστοιχεί στην τουρκική διάκριση μεταξύ του ρουμιού (ως τουρκικό

υπήκοο) και Yunan (ως ελληνικό υπήκοο), με αυτόν τον τρόπο προλαμβάνοντας οποιαδήποτε πολιτική επίπτωση.

Ελληνόφωνες Μουσουλμάνοι

(μειωνότητες εκτός Βαλκανίων)

Προσδιορισμός Ελληνόφωνες Μουσουλμάνοι, Islamicised Greeks; Ger. Griechisch-spre-chende Muslimer; Tk. Rum; Gk. Donmedes?

Αυτό-προσδιορισμός:

- 1) (Pontic) Turkos, Ofliis; (Tk. Turk, Ofli)
- 2) (Cretan) Kritikos; (Tk. Giritli)
- 3) (Cypriot) unknown; (Tk. Kibnsh)

Αριθμοί:

Η απογραφή 1965 4.535 δήλωσε τα πρόσωπα που μιλούν τα ελληνικά ως μητρική γλώσσα στην επαρχία Trabzon, της οποίας η πλειοψηφία είναι πιθανώς μουσουλμανικά, άλλες διεσπαρμένες κοινότητες, κυρίως κρητικής προέλευσης, δεν έχουν υπολογιστεί, αλλά:

Η απογραφή του 1965 δήλωσε περίπου 2.600 τα πρόσωπα που μιλούν τα ελληνικά ως μητρική γλώσσα στις επαρχίες όπου κρητικοί έχουν καταγραφεί, αλλά 262 των 898 στο Ιζμίρ ήταν χριστιανοί.

Η απογραφή του 1965 περίπου 900 δήλωσε τα πρόσωπα που μιλούν τα ελληνικά σε άλλες εσωτερικές επαρχίες, πιθανώς μουσουλμάνος.

Κατανομή:

Οι μεγαλύτερες συγκεντρώσεις είναι εκείνοι τα μιλώντας τα ποντιακά ελληνικά στην επαρχία Trabzon, που αποτελεί από κάποια μισή δωδεκάδα χωριά γύρω από Tonya, και σαράντα ή πενήντα τοποθετήσεων στο νότο των ανώτερων κοιλάδων Solakh και Gurcay , γύρω από Caykara και Korriibasi. Υπάρχουν τουλάχιστον δύο αποδημητικές θέσεις έξω από αυτές τις κοινοτήτων

στην επαρχία Sakarya. Οι τοποθετήσεις κρητικών μουσουλμάνων είναι σχεδόν εξ ολοκλήρου κατά μήκος της Μεσογειακής ακτής, από Hatay ως Canakkale, συνεχισμένες κατά μήκος της νότιας ακτής της θάλασσας marmara στην Κωνσταντινούπολη. Μια ομάδα ελληνόφωνων Κυπρίων σημειώνεται σε ένα χωριό κοντά σε Antalya.

Γλώσσα:

Τα σύγχρονα ελληνικά, στις διαφορετικές διαλέκτους, με κάποια μίξη δανεισμένων τούρκικων λέξεων.

α. Τα του Πόντου ελληνικά (Romaika), μια αρχαΐζουσα διάλεκτος με μερικές συγγένειες σε Cappadocian ελληνικά (τώρα πιθανώς defunct στην Τουρκία)

β. Τα κρητικά ελληνικά, Kritikd, στη νότος-αιγαία ομάδα διαλέκτων

γ. Τα κυπριακά ελληνικά, Chipriotika ή Chipreika, στη νοτιοανατολική ομάδα διαλέκτοι, όπως από τους Χριστιανούς.

Θρησκεία:

Μουσουλμάνοι. Οι του Πόντου κοινότητες είναι έντονα sunni. Μερικοί από τους κρητικούς εμφανίζονται να είναι Bektasi (Danielsen, επιστολή των 2.6.83 που αναφέρουν K. Ozbayn) άλλοι αναφέρονται μόνο όπως sunni, Hanefi (TUTENGIL 1954: 46). Μερικοί Έλληνες ήταν Κρυπτο-Χριστιανοί (DAWKINS 1933).

Ταυτότητα ομάδας:

Μέσω της γλώσσας και της συνήθειας. Η θέση των ποντιακών κοινοτήτων είναι δύσκολο να καθοριστεί, και έχει μελετηθεί ανεπαρκώς. Αρνούνται οποιοδήποτε πράγμα αλλά Τούρκοι, όμως μιλούν τα ελληνικά, και διατηρούν ελληνικό τελωνείο. Ο προσδιορισμός της γλώσσας τους ως Romaika αντιστοιχεί σε τουρκικό Rumca (από Romeos = Ρωμαίος) στην αντίθεση σε Yunanca, guage του τοπικού δικτύου της Ελλάδας, ή Ellenika, το παλαιό όνομα των του Πόντου χριστιανικών ελληνικών. Εντούτοις διακρίνουν

Έλληνες (Χριστιανοί) ως Oromeos. Ο BRYER έχει προτείνει σε μια κατάσταση της ροής μεταξύ Alevi και της χριστιανικής πίστης στην περιοχή (1970 :48 και 1975: 142) και έχει δείξει επίσης την κυριαρχία της ελληνικής γλώσσας στον αιώνα ΧΙΧ (1970: 40). Έχει σύρει επίσης την ιστορική ανωμαλία της θέσης τους, και την ανάγκη για την περαιτέρω μελέτη (1970: 45-6). Φαίνεται ότι μεταξύ τους τα ελληνικά αναγνωρίζονται ως χριστιανική γλώσσα (σημείωση :45 του 1970 45), όμως λέγονται μουσουλμανικά σε περίπου 1700. Η διατήρηση της γλώσσας τους παρά τη θρησκεία είναι μια εξαίρεση στη διαδικασία αισθητή πουθενά αλλού στην Ανατολία. Η διάλεκτος αναπτύσσεται, και προφορικά με ευφράδεια ακόμη και από τη νεώτερη γενεά. Πολλές γυναίκες φαίνονται πλήρως ικανές μόνο στα του Πόντου ελληνικά (MACKRIDGE 1987). Καμία πληροφορία για τις κρητικές κοινότητες δεν εμφανίζεται να είναι διαθέσιμη.

Ιστορική σημείωση:

Υπάρχει κάποια αμφιβολία ως προς ποιο βαθμό οι Ποντιακές κοινότητες είναι πραγματικά με τους Έλληνες, ή είναι Τούρκοι που αφομοιώθηκαν στην ελληνική γλώσσα και τον πολιτισμό (UMUR 1951). Οι μουσουλμάνοι από την Κρήτη έφθασαν στην Antalya περίπου το 1900 μετά από το ελληνικό επάγγελμα του νησιού το 1897 μερικές τακτοποιήσεις ιδρύθηκαν αργότερα, το 1913, με την επιχορήγηση ενός σπιτιού και ενός εδάφους.

Άραβες: Χριστιανοί

Προσδιορισμός:

Χριστιανικοί Άραβες, Melchites, Melkites Ger. arabische Christen, Tk. Nasrani.

Αυτο-προσδιορισμός:

Nasrani.

Αριθμοί:

ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1965 καμία διάκριση των ομάδων αυτών από άλλες

Ορθόδοξες ή Καθολικές

A- K.j. 1975 5.000 ορθόδοξοι οπαδοί στο Πατριαρχείο

στο Antioch

GOCKENJAN (1981) 13.000 Σύριοι οπαδοί Melkite το 1977,

500 Uniate καθολικοί Melkites το 1977,

HOFMANN (1985) 4.000 Άραβες ορθόδοξοι το 1979,

BARRETT 1982 2.000 Άραβες ορθόδοξοι που συνδέονται με την

Τουρκία

450 καθολικοί Melkites.

ΥΟΝΑΝ 1983 10.000 Άραβες Χριστιανοί σε Hatay, μέγιστο.

ANSCHUTZ* 1984 7.000 Άραβες Χριστιανοί, ορθόδοξοι και

καθολικοί

ΑΡΑΒΙΚΟ-ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΟΡΘΟΔΟΞΕΣ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ το 1983. περίπου στο παγκόσμιο σύνολο εκ των οποίων οι 2.000 από την Τουρκία και τώρα στη Γερμανία.

Κατανομή:

Οι ορθόδοξοι Άραβες ζουν κυρίως στην επαρχία Hatay, στις πόλεις Antakya και στα περίχωρα (9.000 GOCKENJAN 1981 :,119 που αναφέρουν JACOB 1977: 212), Iskenderun (2.000 αυτόθι) και Mersin (1.000 αυτόθι), στις κωμοπόλεις Samandagi (2.500) και Ulucinar (Arsuz), και στα χωριά Sanlar, ένα τέταρτο Altinozii (3.000), Tokach (1.230), και Yayladagi. Το Sanlar και Tokadi σχεδόν πλήρως καταλαμβάνονται από τους ορθόδοξους Χριστιανούς, αλλά Yayladagi από 4-5 οικογένειες μόνο. Υπάρχουν Uniate αραβικές καθολικές κοινότητες στην Antakya, Iskenderun και Mersin, με τις αποικίες σε Adana, την Άγκυρα και την Κωνσταντινούπολη.

Γλώσσα:

Αραβικά: Συριακή διάλεκτος, που διαφέρει κάπως από την ομιλία Nusairi. Τα αραβικά έχουν γίνει αποδεκτά ως λειτουργική γλώσσα της ορθόδοξης εκκλησίας από τον ΧΙΧ αι., αντικαθιστώντας τα ελληνικά. Η λειτουργία του καθολικού Melkites είναι επίσης σε Αραβικά, που έχουν διατηρηθεί από τη βυζαντινή ιεροτελεστία. Η χριστιανική αραβική διάλεκτος Diyarbakir δεν μιλιέται πλέον εκεί (JASTROW 1978: 3-4).

Θρησκεία:

Χριστιανοί:

α. Ελληνική ορθόδοξη (ιερός ορθόδοξος καθολικός αποστολικός) εκκλησία, αραβικός κλάδος, βασισμένος σε ένα Πατριαρχείο Antioch (antakya), αν και ο πατριάρχης κατοικεί τώρα στη Δαμασκό.

β. Uniate με το ρωμαιοκαθολικό ναό, εν τούτοις ακόμα γνωστό ως Melkites (από Aramean malkd = βασιλιάς, που δείχνει την προηγούμενη πίστη στη βυζαντινή εκκλησία), και χρησιμοποίηση μιας βυζαντινής λειτουργίας σε Αραβικά είναι βασισμένοι σε ένα Πατριαρχείο Antioch (antakya) αν και ο πατριάρχης κατοικεί ain Traz στο Λίβανο

Ταυτότητα ομάδας:

Από τη θρησκεία και τη γλώσσα, με την επακόλουθη ενδογαμία, και ενισχυμένη από μια σύνδεση με μια ιδιαίτερη επαρχία, και τις πιο πρόσφατες εξελίξεις του χριστιανισμού, όπως αντιπροσωπεύονται από την εκκλησία (Uniate) του ST Peter και του ST Paul στην Antakya. Η ενδογαμία ήταν στο παρελθόν ο κανόνας σε κάθε μετονομασία, αλλά στην τελευταία δεκαετία ο γάμος μεταξύ τους έχει γίνει όλο και περισσότερο κοινός, όπως και ο αριθμός υποστηρικτών μειώνεται μέσω της αποδημίας. Η αραβική γλώσσα υιοθετήθηκε από αυτές τις κοινότητες μετά από τη μουσουλμανική κατάκτηση, αντί των ελληνικών και Aramean η θρησκεία είναι έτσι, ο κύριος δείκτης, που χωρίζει τις κοινότητες από την αραβική μουσουλμανική πλειοψηφία στην επαρχία. Η αραβική ορθόδοξη εκκλησία, που είχε ακόμα περίπου

300.000 μέλη στην περιοχή στη δεκαετία του '30, παρέμεινε αβλαβής σε όλο το πρώτο μισό αυτού του αιώνα, δεδομένου ότι δεν συμμετείχε σε οποιαδήποτε πολιτική δραστηριότητα.

Ωστόσο, πολλά από τα μέλη του που έφυγαν για τη Συρία και το Λίβανο, ιδιαίτερα μετά από την τουρκική απόκτηση Hatay το 1939, που επιδίωκαν ασφάλεια κάτω από γαλλική εξουσιοδότηση. Από τότε έχει έρθει κάτω από την αυξανόμενη πίεση από τις τουρκικές αρχές σε μια προσπάθεια σε τουρκοποίηση μιας κυρίως αραβικής περιοχής: Αραβικά δεν θα μπορούσαν πλέον να διδαχθούν στο σχολείο, και οι επόμενες γενεές έχουν μεγαλώσει αναλφάβητες στον πολιτισμό τους. Τα τουρκικά ονόματα αντικατέστησαν τα αραβικά. Η επακόλουθη απώλεια εμπιστοσύνης έχει επηρεάσει και τους μουσουλμανικούς και χριστιανικούς Άραβες, και ο αραβικός πληθυσμός έχει μειωθεί δραστικά.

Οι προηγούμενες επισκοπές σε Erzurum, Mersin, Diyarbakir και Antakya έπεσαν κενές και η θρησκευτική πτυχή της ταυτότητας έχει μειωθεί τόσο ώστε να μπορεί να διατηρηθεί σε επίπεδο κοινοτήτων. Οι περισσότεροι από τους Χριστιανούς ζουν τώρα στο Λίβανο, τη Συρία, την Ιορδανία και το Ισραήλ, αλλά η αστάθεια σε αυτές τις χώρες έχει οδηγήσει στην αποδημία στη δύση, και ακόμη και στην Αυστραλία. Η μείωση της κοινότητας έχει συμβάλει στην αίσθηση της αβεβαιότητας μεταξύ εκείνων στη Hatay. Εντούτοις, η ταυτότητα ομάδας τους παραμένει ισχυρή, και μερικές από εκείνους στην Ευρώπη συνεχίζουν να επιστρέφουν στην επαρχία, προτιμώντας να φέρουν επάνω τα παιδιά τους εκεί. Υπάρχει κάποια συμπάθεια μεταξύ Χριστιανικών και Alawi κοινοτήτων, και οι δύο δηλαδή που αισθάνονται να βρίσκονται σε κίνδυνο.

Arameans: Σύριοι Ορθόδοξοι Χριστιανοί

Προσδιορισμός:

Arameans, Jacobites, Assyrians, δύση Σύριοι Ger. Aramaer, Jakobiten, Assyrer, Syrer, Westsyrer Tk. Siiryani.

Αυτο-προσδιορισμός: Suryoyo (ρι Suryoye) Suryoyo υπό μια γενικότερη έννοια για "τον Χριστιανό".

Numbers:

ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1965 που δεν απαριθμείται από τη γλώσσα ή από τη θρησκεία.

ANSCHUTZ 1968 50,000 Orthodox West Syrians.

A-K.J. 1975 35,000 Orthodox West Syrians in Turkey.

BARRETT 1982 30,000 Orthodox West Syrians.

1,300 Uniate Catholics.

DsA 1982 40,000 Orthodox West Syrians.

2,000 Uniate Catholics.

ANSCHUTZ* 1984 40,000 Orthodox, Uniate Catholics and Protestants.

HOFMANN 1984 27,000 Orthodox West Syrians.

Κατανομή: Πρώτα σε περίπου 33 χωριά στο Tur Abdin, ένα οροπέδιο στην επαρχία Mardin (περίπου 15.000 άτομα), κεντροθετήθηκαν στο Midyat, με μερικά να παραμένουν στην περιφέρειά του, όπως στην πόλη Mardin, Savur, Killit, Idil, και Nusaybin . Τώρα, εντούτοις, η πλειοψηφία εκείνων από την υπο -επαρχία Mardin και πολλές άλλες έχουν μεταναστεύσει στην Κωνσταντινούπολη (σύνολο εκεί τώρα 12.000 ποιων 4.000 έφθασαν από το 1980, SVANBERG 1985: 38). Οι πολύ μεγάλοι αριθμοί αυτών των Χριστιανών ζουν τώρα εξόριστοι στη Δυτική Γερμανία, στη Σουηδία, στην Ολλανδία, στο Βέλγιο, στην Αυστρία, και στις ΗΠΑ.

Υπάρχουν μικρές κοινωνίες και αλλού μέσα στην Τουρκία, στην Άγκυρα (150), Diyarbakir (1000), Elazig (100), Malatya (100), και στην πόλη Adiyaman (350). Στην Κωνσταντινούπολη υπάρχουν κοινότητες στο Kurtulus Mahallesi, στο Beyoglu, στο Kumkari και στη Samatya. Σύμφωνα με τα τοπικά στοιχεία, έμειναν μόνο 1-2.000 στο Tur Abdin το 1988,

Γλώσσα:

Αρχικά Τυρογο (AR TordnT), μια γλώσσα του ανατολικού divi Arameansion του νεω-αραμαϊκού κλάδου των σημιτικών γλωσσών (ο όρος νεω -Syriac είναι ανακριβές). Η λειτουργική γλώσσα είναι Syriac (Suroyo), μία αρχαϊζουσα και ακαδημαϊκή γλώσσα που γράφεται στο δυτικό τύπο χειρογράφου, γνωστό ως "γλώσσα βιβλίων". Το 1967 ο RITTER υπολόγισε ότι 20.000 άνθρωποι μιλούσαν Τυρογο. Οι Uniates διατηρούν επίσης τη συριακή λειτουργία. Οι Κοινότητες στο οροπέδιο δυτικούTur "Abdin μίλούσαν διαλέκτους αραβικές. Αραβικά που γράφονται στο συριακό χειρόγραφο , που χρησιμοποιείται στα μέρη της λειτουργίας, και αποκαλούνται Karsilni. Και οι δύο περιπτώσεις αντιπροσωπεύουν την αφομοίωση στις περιφερειακές πλειοψηφίες. Οι ιερείς στο Kerburan γράφουν επίσης κουρδικά στο συριακό χειρόγραφο. Τώρα εντούτοις τα τούρκικα γίνονται πιο διαδεδομένα. Μια ευδιάκριτη νεω-αραμαϊκή γλώσσα, Mlahso, ακουγόταν σε ένα ενιαίο χωριό, Melahim, κοντά στη Lice, αλλά είναι τώρα μόλις που επιβιώνει (JASTRCVW 1986).

Θρησκεία:

Χριστιανοί: Συριακή ορθόδοξη εκκλησία (Jacobite) (Tk. Siiryani Kadim Kili -sesi = η παλαιά συριακή εκκλησία), μια εκκλησία monophysite όπως μεταρρυθμίζεται από Yaqob Baradai (Δ. 578). Οι όροι monophysite και Jacobite, εν τούτοις που χρησιμοποιείται ευρέως από άλλους, δεν γίνονται αποδεκτοί από η ίδια τη " δυτική συριακή εκκλησία. Το Πατριαρχείο Antioch είναι τώρα βασισμένο στη Δαμασκό. Μερικά μέλη αυτής της εκκλησίας κερδήθηκαν από το ρωμαιοκαθολικό ναό, ως uniates, τον XVII αι. (πατριάρχης στο Antioch), και από Αγγλο-Αμερικάνους ιεραποστόλους ως προτεστάντες τον XIX αι.

Ταυτότητα ομάδας:

Από τη θρησκεία και την επακόλουθη ενδογαμία. Η θρησκεία καθορίζεται με την χρήση μιας συγκεκριμένης λειτουργικής γλώσσας (Syriac). Η ιδιωματική γλώσσα ως κριτήριο του έθνους είναι ακόμα κυρίαρχη ως Turgoο στο TurAbdlh, εν τούτοις τώρα απειλείται από τα τούρκικα. Η αίσθηση της τοποθεσίας που προκύπτει από τη συγκέντρωση της εκκλησίας και των μοναστηριών της σε μια σαφώς καθορισμένη γεωγραφική περιοχή , στην οποία έχει επιζήσει της αντίθεσης για περίπου 1.500 έτη, είναι σαφώς ένας σημαντικός παράγοντας, εν τούτοις τώρα αποδυναμώνεται από την έξοδο των μεγάλων αριθμών υποστηρικτών προς στη δύση. Επίσης έχει προταθεί ο αρχαΐζων γεωργικός τρόπος της ζωής ως ένα αναπόσπαστο τμήμα του πολιτισμού Aramean (POI -ZAT το 1973-9: 355, και ANSCHUTZ το 1984: 160).

Η οθωμανική κυβέρνηση χορήγησε την κοινοτική θέση millet το 1882, αλλά αυτό δεν έχει στηριχτεί από την αναγνώρισή του ως μειονότητα κάτω από τη Δημοκρατία. Η συνεχής απειλή στην κοινότητα από το να περιβάλλει (κουρδικό) μουσουλμανικό πληθυσμό, που ενέμεινε μέχρι την αποκατάσταση της διαταγής κάτω από την παρούσα στρατιωτική κυβέρνηση το 1980, έχει ενισχύσει την αυτάρκειά της, αλλά η αποτυχία της κυβέρνησης και των τοπικών ανώτερων υπαλλήλων που την προστατεύουν, έχει οδηγήσει σε μια απώλεια εμπιστοσύνης στην καλή θέλησή τους. Ο ανταγωνισμός των Κούρδων εμφανίζεται να προκαλείται όχι μόνο από τις θρησκευτικές διαφορές, αλλά από τη σχετική ευημερία της κοινότητας, ακόμα κι αν αγκαλιάζει όλα τα κοινωνικά επίπεδα (βλ. ANSCHUTZ σε αυτήν την ένταξημε).

Μέχρι σήμερα οι διαφορές του δόγματος και της γλώσσας χώρισαν τη δύση και τις ανατολικές συριακές εκκλησίες, αλλά μια πρόσφατη μετακίνηση για να καθιερώσει μια κοινή ταυτότητα "Assyrian" έχει ενοχλήσει, ειδικά στις εξορισμένες κοινότητες.

Arameans: Ανατολικός συριακός Χριστιανός

Προσδιορισμός:

α. Σύριοι ανατολής, Chaldeans, Syro- Chaldeans Ger.
Ostsyrer: Tk. Keldani.

β. Nestorians, Assyrians, Aysors Ger. Nestorianer, Assyrer
Tk. nasturi/Nesturi Russ. (< αζέριο) Aysor.

Αυτο-προσδιορισμός:

α. Kaldaya (ρι Kaldaye), KaldanT, Asuri.

β. Sura'T, Aturaya.

Numbers:

ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1965 που δεν απαριθμείται από τη γλώσσα ή τη θρησκεία.

v. FRANCKENSTEIN 1979 2,000 Chaldeans in Hakkari alone.

GOCKENJAN 1981 9,000 Chaldeans

1,200 Nestorians in 3 Hakkari villages 1967.

BARRETT 1982 8,000 Chaldeans

1,000 Nestorians

DsA 1982 2,000 Chaldeans

2,000 Nestorians

ANSCHUTZ* 1984 7,000 Chaldeans, Nestorians and Protestants.

Κατανομή:

Οι Chaldeans βρίσκονται μειωμένος σε αριθμούς στην περιοχή ακριβώς βόρεια των ιρακινών/συριακών συνόρων, στην επαρχία Mardin (υπο επαρχίες Idil και Silopi), Hakkari (Uludere και Beytiissebap), και Siirt (Pervari και ο Sirnak). Υπάρχουν επίσης κοινότητες στην κωμόπολη Midyat, και στις πόλεις

Mardin, Diyarbakir, και της Κωνσταντινούπολης. Μια μικρή ομάδα προτεσταντών παραμένει στην Κωνσταντινούπολη.

Οι Nestorians λέγεται ακόμα πως ζουν σε μερικά χωριά στο Van και τα βουνά Hakkarî: τρία χωριά προσδιορίστηκαν το 1967 (GÖCKENJAN 1981: 120). Αναφέρονται στη Gezna στο Beytiissebar.

Language:

Surit, η ευρέως-μιλημένη γλώσσα στον ανατολικό νεω - αραμαϊκό κλάδο, στη σημιτική οικογένεια, στις διαλεκτικές παραλλαγές Fellîhi, όπως και πέρα από τα σύνορα. Σαν λειτουργική γλώσσα η Chaldeans χρησιμοποιεί τα συριακά, όπως οι Δυτικοί Σύριοι, αν και χρησιμοποιούν έναν διαφορετικό, ανατολικό, τύπο χειρογράφου. Το Surit αναφέρεται ως hata lisana (νέα γλώσσα), suwadaya, ή dhamzemta lisana (προφορική γλώσσα) στην αντίθεση σε Syriac, γνωστή ως atîqa lisana (παλαιά γλώσσα) ή sepraya lisana (λογοτεχνική γλώσσα).

Το Nestorians χρησιμοποιεί μια λογοτεχνική γλώσσα που αναπτύχθηκε από τη διάλεκτο Urmia του Surit στον ΧΙΧ αι, γνωστή ως aturaya lisana, η οποία, ως μόνη σύγχρονη γραπτή γλώσσα της ομάδας, έχει κερδίσει το πολιτιστικό γόητρο μεταξύ του Arameans. Η λειτουργία τους είναι συριακή. Μια ευδιάκριτη διάλεκτος που βρίσκεται στο παρελθόν σε διάφορα χωριά σε Siirt (Pervari) είναι τώρα περιορισμένη σε ένα ενιαίο χωριό (JASTROW 1971).

Θρησκεία:

Χριστιανοί α. Οι Chaldeans ανήκουν στην ανατολική συριακή εκκλησία, που ενώνονται με την εκκλησία της Ρώμης σε τρία στάδια, το 1553, 1681, και 1830, τώρα με μια αρχιεπισκοπή στην Κωνσταντινούπολη (ονομαστικά Diyarbakir) και ένα Πατριαρχείο στη Μοσούλη. Πολλοί από του Chaldeans ζουν στο Ιράκ. Η επαφή με τον πατριάρχη έχει περιοριστεί από την περάτωση των συνόρων, β. Οι Nestorians (ή Assyrians) ανήκουν σε μια χωριστή εκκλησία diophysite, η αποστολική - καθολική εκκλησία της ανατολής (ανατολική συριακή εκκλησία), η οποία ενώθηκε με τη Ρώμη μόνο για τρεις γενεές στον ΧVI αι. Εμφανίζεται τώρα κυρίως στο Ιράν και το Ιράκ ή στο εξωτερικό (ειδικά

στις ΗΠΑ και τον Καναδά), με έναν πατριάρχη, που ονομάζεται Mar Simun, στο Σαν Φρανσίσκο. Η λειτουργία τους είναι παρόμοια.

Περίπου 5.000 Chaldeans σε δώδεκα χωριά στον ορεινό όγκο Bohtan είναι τώρα στην ποιμενική προσοχή της Δ. Συρίας, ελλείπει των ιερέων τους από την απαγόρευση του 1923 στις αποστολές (GOCKENJAN 1981: 119).

Η εκκλησία Chaldean αντιπροσωπεύει τους Nestorians και τους Δυτικούς Σύριους ως αιρετικούς, και αντίστροφα. Ο όρος Chaldean είναι γεωγραφικός Το Nestorian και Assyrian είναι, για να κυριολεκτήσουμε, ανακριβή.

Ταυτότητα ομάδας:

Οι Chaldeans και οι Nestorians Χριστιανοί εξετάζονται εδώ μαζί γιατί από τις διαθέσιμες πηγές χαρακτηρίζονται ως μία μονάδα. Στην πραγματικότητα, είναι τόσο ευδιάκριτοι η διαφορά μεταξύ τους μιας και ο οι μεν είναι από τη δυτική συριακή εκκλησία. Το κοινό χαρακτηριστικό γνώρισμα της ταυτότητας που μοιράζονται είναι η χρήση Surit ως γλώσσα, και συριακά για τη λειτουργία. Το σχίσμα μεταξύ των δύο εκκλησιών, που δημιουργούνται στον V αι., έγινε επίσημα το 1662, και διαμορφώνει τώρα μόνο μια πτυχή ενός συγκροτήματος των πολιτιστικών διακρίσεων που έχουν τη μακρινή μεγαλύτερη σημασία κατά την άποψη αυτή από ο ξένος μπορεί να φανταστεί (POIZAT 1973-9: 366). Αν και καμία από τις ανατολικές εκκλησίες δεν προσυλητίζει άλλες, οι Nestorians (που καλούνται τώρα Assyrians) είναι πολιτικά πιο ενεργοί από άλλες, οι οποίοι προτιμούν να περιορίσουν τις δραστηριότητές τους στο θρησκευτικό τομέα μόνο. Η φανταστική εικόνα των Nestorian ενός έθνους Assyrian (που συλλαμβάνεται πραγματικά από τον αγγλικό αρχαιολόγο Layard) έχει πιάσει τη φαντασία κάποιων Chaldeans και Δ. Σύριους, ειδικά στη νεώτερη γενεά. Απορρίπτεται από τους πιο συντηρητικούς ηγέτες αυτών των ομάδων, και από εκείνους που υπογραμμίζουν την προέλευση των Aramean. Λαμβάνοντας υπόψη ότι το σχίσμα που οδήγησε μερικών τους Nestorians για να γίνουν καθολικοί είναι σχετικά πρόσφατο, έχει υποστηριχτεί ότι και οι δύο ομάδες πρέπει να αντιμετωπιστούν ως ενιαία εθνική και πολιτιστική

Οι Nestorians, που απομονώθηκαν στα βουνά, διέφευγαν από τους Chaldeans στα πεδινά λόγω της διατήρησης μιας φυλετικής οργάνωσης κάτω από τους κληρονομικούς πρίγκηπες, malik, ή τους αρχηγούς, και της διατήρησης μιας πολεμοχαρούς ισότητας με τους περιβάλλοντες Κούρδους.

Δεν είναι γνωστό μέχρι ποιο σημείο τα υπόλοιπα αυτής της δομής μπόρεσαν να επιζήσουν από την έξοδο των Nestorians το 1915. Περίπου 15 οικογένειες των νεοφώτιστων στο Ισλάμ ζουν στο Beygir Mahallesi σε Kanak Kouli (bucagi Hakkarî, Gecitli). Και οι δύο ομάδες, όπως και οι Δ. Σύριοι, πάσχουν από την αντιπάθεια των περιβαλλόντων Κούρδων ακόμα κι αν οι Nestorians έκαναν με τους Κούρδους τον πόλεμό για την ανεξαρτησία τους ενάντια στο Ιράκ το 1961, η ιστορική αντίθεσή τους έχει επανεμφανιστεί. Είναι αβέβαιο πόσο μακριά αυτά τα γεγονότα απεικονίζονται στην Τουρκία. Γενικά τα μέσα επιβίωσής τους αναφέρονται όπως παρόμοια με αυτό των Κούρδων.

Η ενδογαμία προκύπτει φυσικά από, και διαιωνίζεται στις κλειστές κοινωνίες, τα τελευταία χρόνια πολλούς μικτούς γάμους που έχουν πραγματοποιηθεί μεταξύ των Δ. Σύριων, των Chaldeans, και των Nestorians, με ισόποση προσφορά και από τα δύο φύλα.

Η αντίθεση μεταξύ των Δυτικών Σύριων Χριστιανών και των Chaldean μπορεί να ταξινομηθεί ως

- α. γεωγραφικό: δύση/ανατολή
- β. γλωσσικός: Turoyo/Surit
- γ. Doctrinal : Monophysite/Diophysite
- δ. εθνικιστικός: Aramean/Assyrianism

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α2

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΣΤΙΣ ΕΠΑΡΧΙΕΣ ΤΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΝ
ΑΡΓΥΡΟΥΠΟΛΗΣ ΚΑΙ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΑΣ (ΑΔΙΑΣΕΙΣΤΑ ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΑ
ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΠΟ ΕΠΙΣΗΜΕΣ ΠΗΓΕΣ¹¹⁸⁸)

Κατάλογος των εν τω Μεταλλεύω Ακ-δαγ της επαρχίας Χαλδίας Χριστιανών μη αναγνωριζομένων ως τοιούτων υπό της σεβαστής Αυτοκρατορικής Οθωμανικής Κυβερνήσεως, αλλά θεωρουμένων οθωμανών:

1. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
1	1	Τερζί-μεμής	Αθανάσιος	Μεχμέτ	συνοικ. Μουτή
2	2	σύζυγος	Παρθένα	Φατιμά	-//- -//-
3	3	υιός	Θεόδωρος		-//- -//-
4	4	σύζυγος Θεοδ.	Κυριακή	Ρωμαία	-//- -//-
5	1	υιός Αθαν.	Γεώργιος		-//- -//-
6	2	θυγάτηρ	Σοφία		-// -//-
7	3			Χρκπίνα	-// -//-

¹¹⁸⁸ Α.Β.Π.Ρ., Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως/1899, Φ. 517/2. Οπ. 3529, 17.6.1899

2 Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
8	1	Τερζί-μεμής	Βασίλειος	Ιζζέτ	συνοικ. Μουτή
9	2	σύζυγος	Κυριακή		-/- -/-
10	3	υιός	Χρήστος		-/- -/-
11	4	θυγάτηρ	Γεσθημανή		-/- -/-
12	5	-/-	Ελένη		-/- -/-
13	5	-/-	Όλγα		-/- -/-

3 Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
14	1	Τερζί-Μεμής	Παρασκευάς	Μεχμέτ	συνοικ. Μουτη
15	2	σύζυγος αυτού	Φωτεινή	Κιουζλή	-/- -/-
16	3	υιός	Δημήτριος		-/- -/-
17	4	σύζυγος αυτού	Μαρία		-/- -/-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

4. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
18	1	Κηζήλ Οσμάν	Παναγιώτης	Χουσεϊν	συνοικ. Μουτη
19	2	σύζυγος	Δεσποινή	Σωνήγ	-/- -/-
20	3	υιός	Φώτιος		-/- -/-
21	4	υιός	Ηλίας		
22	5	θηγατήρ	Σοφία		
23	6	θηγατήρ	Ελένη		

5. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
24	1	Μουτή	Θεόδωρος	Ισμαήλ	συνοικ. Μουτη
25	2	σύζυγος	Παρθένα	Κόρδζα	-/- -/-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

6. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
26	1	Μουτή	Ιωάννης	Σαχπάζ	συνοικ. Μουτη
27	2	σύζυγος	Μαρία	Φιδάν	-//- -//-
28	3	υιός	Φώτιος		
29	4	υιός	Κυριάκος		
30	5	θηγατήρ	Κυριακή		
31	6	θηγατήρ	Ευθυμία		

7. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
32	1	Μουτή	Χριστόδουλος		συνοικ. Μουτη
33	2	σύζυγος	Σωσάνα	Ζελχέ	-//- -//-
34	3	υιός	Φώτιος		
35	4	υιός	Ηλίας		
36	5	θηγατήρ	Κυριακή		

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

8. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝ ΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙ ΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙ ΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
37	1	Μουτή	Ουλαρέτ		συνοικ. Μουτη
38	2	αδελφός	Ιωάννα		-//- -//-
39	3	αδελφός	Νικόλαος		
40	4	αδελφή	Ραχήλ		
41	5	αδελφή	Μαρία		

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

9. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
42	1	Μουτή	Ιορδάνης	Γιαχγιά	συνοικ. Μουτη
43	2	σύζυγος	Παρθένα	Ναζλή	-/- -/-
44	3	υιός	Ιωάννης	Ναζλή	-/- -/-
45	4	σύζυγος Ιωάννη	Κυριακή	Ρωμαία	-/- -/-
46	5	τέκνο Ιωάννη	Γεώργιος		-/- -/-
47		θυγατήρ Ιωάννη	Γεσθημανή		-/- -/-
48		υιός Γιαχγιά	Φώτιος		-/- -/-
49		σύζυγος	Ελισάβετ	Ζεϊνέπ	-/- -/-

10. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
50	1	Μουτή	Παναγιώτης	Μουτή	συνοικ. Μουτη
51	2	σύζυγος	Χριστίνα	Ρωμαία	-/- -/-
52	3	υιός	Γεώργιος		-/- -/-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

11. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝ ΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙ ΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙ ΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
53	1	Μουτή	Νικόλαος	Σελήμ	συνοικ. Μουτη
54	2	σύζυγος	Ευθυμία	Ρωμαία	-/- -/-
55	3	υιός	Χαραλά- μπης		-/- -/-
56	4	υιός	Σωκράτης		

12. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝ ΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙ ΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙ ΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
57	1	Μουτή	Δημήτριος	-	συνοικ. Μουτη
58	2	σύζυγος	Κυριακή	Ρωμαία	-/- -/-
59	3	θυγατήρ	Δεσποινή		-/- -/-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

13. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝ ΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙ ΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙ ΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
60	1	Κηζής	Ιωάννης		συνοικ. Μουτη
61	2	αδελφός	Νικόλαος		-//- -//-
62	3	αδελφός	Χαρίτων		-//- -//-
63	4	αδελφή	Αναστασία		-//- -//-
64	5	αδελφή	Ανθούσα		-//- -//-

14. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝ ΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙ ΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙ ΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
65	1	Μούτης	Ιωάννης	Ρουσδέμ	συνοικ. Μουτη
66	2	σύζυγος	Μυροφόρα	Αφιτάπ	-//- -//-
67	3	Θηγατήρ	Θεοφανία		-//- -//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

15. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝ ΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙ ΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙ ΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
68	1	Μούτης	Αντώνιος	Ρεσήτ	συνοικ. Μουτη
69	2	σύζυγος	Κυριακή	Χαδζαζέ	-//- -//-
70	3	υιός	Δημήτριος	Πασά	-//- -//-
71	4	Σύζυγος	Αναστασία	Ρωμαία	
72	5	Τέκνο	Δημήτριος	Γεώργιος	

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

16. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
73	1	Καρά-Μααραλή	Παναγιώτης	Γιουσήφ	συνοικ. Μουτη
74	2	σύζυγος	Κυριακή	Παμοϋκ	-/- -/-
75	3	υιός	Χρήστος	Γουρσήτ	-/- -/-
76	4	Σύζυγος Χρήστου	Σοφία	Ρωμαία	-/- -/-
76	5	Θυγατήρ Χρήστου	Δεσποινή	-	-/- -/-
77	6	Υιός Παναγιώτου	Δημήτριος	-	-/- -/-
78	7	Σύζυγος	Αναστασία	Ρωμαία	-/- -/-
79	8	Υιός Δημητρίου	Γεώργιος	--	-/- -/-
80	9	Υιός Παναγιώτου	Μουράτ	--	-/- -/-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

17. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝ ΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙ ΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙ ΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
81	1	Κηζήλ Οσμάν	Γεώργιος	-	συνοικ. Μουτη
82	2	σύζυγος	Ευθυμία	Σχα - ζαδέ	-/- -/-
83	3	Θυγατήρ	Θεοφάνια		-/- -/-

18. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝ ΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙ ΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙ ΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
84	1	Καρά - Μααραλή	Ευστάθιος	Μαχμούτ	συνοικ. Μουτη
85	2	αδελφός	Θεόδωρος		-/- -/-
86	3	αδελφός	Αναστά- σιος		-/- -/-
87		αδελφή	Ελένη		

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

19. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝ ΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙ ΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙ ΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
88	1	Καρά - Μααραλή	Βασίλειος	Αλή - Όνπάση	συνοικ. Μουτη
89	2	Σύζυγος	Αναστασία	Χανήμ	-//- -//-
90	3	Υιός	Δημήτριος		-//- -//-
91	4	Θηγατήρ	Παρθένα		

20. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝ ΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙ ΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙ ΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
92	1	Τζαρδά- Χουσεϊν	Γεώργιος	Ήπας	συνοικ. Μουτη
93	2	Σύζυγος	Σωσάνα	Ρωμαία	-//- -//-
94	3	Θηγατήρ	Γεσθη- μανή		-//- -//-
95	4	Υιός	Μουράτ		

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

21. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
96	1	Καλαϊδζόγλου	Ελευθέριος	--	συνοικ. Μουτη
97	2	Σύζυγος	Μαρία	Ρωμαία	-/- -/-
98	3	Υιός	Φώτιος		-/- -/-
99	4	Υιός	Γεώργιος		-/- -/-
100	5	Θηγατήρ	Χαρίκλεια		-/- -/-

22. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
101	1	Σουλεϊμάγγλου	Χαραλάμπης	Οσμάν	συνοικ. Μουτη
102	2	Σύζυγος	Ανατολή	Ρωμαία	-/- -/-
103	3	Υιός	Στυλιανός		-/- -/-
104	4	Θηγατήρ	Κυριακή		-/- -/-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

23. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
105	1	Καρά - Μααραλή	Γρηγόριος	--	συνοικ. Μουτη
106	2	Σύζυγος	Μυροφόρα	Πιλπίλ	-//- -//-
107	3	Υιός	Μιχαήλ		-//- -//-
108	4	Υιός	Θεόφιλος		-//- -//-
109	5	Θηγατήρ	Ελένη		-//- -//-
110	6	Θυγατήρ	Θεοφανία		-//- -//-

24. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
111	1	Κηζήλ - Οσμάν	Δημήτριος	Γιουσέφ	συνοικ. Μουτη
112	2	Σύζυγος	Δεσποινή	Μαχή	-//- -//-
113	3	Υιός	Ανέστης		-//- -//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

25. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
114	1	Ταχήρ	Δαμιανός	Ταχήρ	συνοικ. Μουτη
115	2	Υιός	Γεώργιος		-//- -//-
116	3	Σύζυγος Γεωργίου	Ελένη		-//- -//-
117	4	Υιός Γεωργίου	Λάζαρος		-//- -//-
118	5	Υιός Γεωργίου	Αριστοτέλης		-//- -//-
119	6	Υιός Γεωργίου	Αναστάσιος		-//- -//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

26. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
120	1	Τσοῦνογλους	Παρασκειάς	Σουλεϊμάν	συνοικ. Μουτη
121	2	σύζυγος	Αναστασία	Εσμέ	-/- -/-
122	3	Υιός	Βασίλειος		-/- -/-
123	4	Σύζυγος Βασιλείου	Παρθένα		-/- -/-
124	5	Θηγατέρα Βασιλείου	Όλγα		-/- -/-
125	6	Θηγατέρα Βασιλείου	Ευθυμία		-/- -/-
127		Υιός Πρασκειής	Ιωάννης		-/- -/-
128		Σύζυγος	Σοφία	Ρωμαία	-/- -/-
129		Υιός Πρασκειής	Θεόδωρος		-/- -/-
130		Σύζυγος	Κυριακή	Ρωμαία	-/- -/-
131		υιός Πρασκειής	Νικόλαος	Χασσάν	-/- -/-
132		θυγατήρ Παρσκειής	Γεσθημανή		-/- -/-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

27. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝ ΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙ ΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙ ΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
133	1	Δελή - Ογλού	Αντώνιος	Οσμάν	συνοικ. Μουτη
134	2	σύζυγος	Ευθυμία	Ρωμαία	-//- -//-
135	3	Υιός	Θεόδωρος		-//- -//-
136	4	Υιός	Παύλος		-//- -//-
137	5	Υιός	Νικόλαος		-//- -//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

28. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
138	1	Δελή - Ογλού	Παναγιώτης		συνοικ. Μουτη
139	2	σύζυγος	Μαγδαληνή	Ρωμαία	-/- -/-
140	3	Υιός	Πάυλος		-/- -/-
141	4	Θυγατέρα	Παρθένα		-/- -/-

29. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
142	1	Σελήμογλου	Γρηγόριος	Αλή	συνοικ. Μουτη
143	2	σύζυγος	Αναστασία	Ρωμαία	-/- -/-
144	3	Υιός	Λουκάς		-/- -/-
145	4	Θυγατέρα	Σοφία		-/- -/-
146	5	Θυγατέρα	Δεσποινή		-/- -/-
147	6	Υιός	Θωμάς		-/- -/-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

30. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
148	1	Μουτή	Λάζαρος	Ιπραχήμ	συνοικ. Μουτη
149	2	σύζυγος	Ευθυμία	Κιουζέλ	-//- -//-
150	3	Υιός	Παναγιώτης		-//- -//-
151	4	Υιός	Βασίλειος		-//- -//-

31. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
152	1	Τζαρδάκ-Χουσεϊν	Ιωσήφ	Γιουσήφ	συνοικ. Μουτη
153	2	σύζυγος	Ευθυμία	Ρωμαία	-//- -//-
154	3	Υιός	Φώτιος		-//- -//-
155	4	Υιός	Χαραλάμπης		-//- -//-
156	5	Θυγατέρα	Κυριακή		-//- -//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

32. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝ ΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚ Ο	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙ ΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
157	1	Απεσλή	Παναγιώτης	Σουλεϊμάν	συνοικ. Μουτη
158	2	σύζυγος	Σοφία	Κουκούλα	-//- -//-

33. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝ ΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙ ΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙ ΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
159	1	Απεσλή	Ιωάννης	Ισμαήλ	συνοικ. Μουτη
160	2	σύζυγος	Βαρβάρα	Κιουζλάρ	-//- -//-

34. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝ ΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙ ΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙ ΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
161	1	Απεσλή	Γεώργιος		συνοικ. Μουτη
162	2	σύζυγος	Ειρήνη	Ρωμαία	-//- -//-
163	3	Θυγατέρα	Ευθυμία		-//- -//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

35. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
164	1	Τζορλούς	Σάββας	Χουσεΐν	συνοικ. Μουτη
165	2	υιός	Αναστάσιος		-//- -//-
166	3	υιός	Ιωάννης		-//- -//-
167	4	υιός	Νικόλαος		-//- -//-

36. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
168	1	Καλαϊτζής	Γεώργιος	Οσμάν	συνοικ. Μουτη
169	2	Σύζυγος	Κυριακή	Ρωμαία	-//- -//-
170	3	υιός	Χαραλάμης		-//- -//-
171	4	υιός	Σάββας		-//- -//-
172	5	Υιός	Μιχαήλ		-//- -//-
173	6	Θυγατέρα	Ευθυμία		-//- -//-
174	7	Θυγατέρα	Θεοφάνια		-//- -//-
175	8	Θυγατέρα	Φωτεινή		-//- -//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

37. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
176	1	Βαΐζ	Λάζαρος	Μουσταφά	συνοικ. Μουτη
177	2	Σύζυγος	Δεπσοινή	Ρωμαία	-//- -//-
178	3	υιός	Νικόλαος		-//- -//-
179	4	υιός	Ελευθέριος		-//- -//-
180	5	Υιός	Ιωάννης		-//- -//-
181	6	Θυγατέρα	Γεσθημανή		-//- -//-
182	7	Θυγατέρα	Αναστασία		-//- -//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

38. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
183	1	Κούκα	Χαραλάμης		συνοικ. Μουτη
184	2	Σύζυγος	Κυριακή		-/- -/-
185	3	Αδελφός Χαραλάμης	Παντελεήμων	Αγάς	-/- -/-
186	4	Σύζυγος	Αικατερίνα	Ρωμαία	-/- -/-
187	5	Αδελφός Χαραλάμης	Νικόλαος		-/- -/-
188	6	Θυγατέρα	Σοφία		-/- -/-
189	7	Θυγατέρα	Μυροφόρα		-/- -/-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

39. Οικογένεια

A/A	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
190	1	Μουτή	Ιωάννης		συνοικ. Μουτη
191	2	Σύζυγος	Μυροφόρα	Κιουλσάν	-//- -//-
192	3	Θυγατέρα	Μαρία	Μαρία	-//- -//-

40. Οικογένεια

A/A	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
193	1	Μουτή	Γεώργιος		συνοικ. Μουτη
194	2	Σύζυγος	Κυριακή		-//- -//-

41. Οικογένεια

A/A	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
195	1	Μουτή	Αναστάσιος		συνοικ. Μουτη
196	2	Αδελφός	Αρχάγγελος		-//- -//-
197	3	Αδελφή	Μυροφόρα		-//- -//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

42. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
198	1	Καλαϊδζής	Χαραλάμης	Σελήμ	συνοικ. Μουτη
199	2	Σύζυγος	Βαρβάρα	Ρωμαία	-//- -//-
200	3	Υιός	Νικόλαος		-//- -//-
201	4	Θυγατέρα	Δεσποινή		-//- -//-

43. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
202	1	Τζαρδάκ	Δημήτριος		συνοικ. Μουτη
203	2	Αδελφός	Κωνσταντίνος		-//- -//-
204	3	Αδελφή	Σοφία		-//- -//-
205	4	Αδελφή	Κυριακή		-//- -//-
206	5	Αδελφή	Δεσποινή		-//- -//-
207	6	Αδελφός	Ζαχαρίας		-//- -//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

44. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
208	1	Ουρής	Νικόλαος	Ρουσέμ	συνοικ. Μουτη
209	2	Αδελφός	Πρόδρομος		-//- -//-
210	3	Αδελφός	Χαραλάμπης		-//- -//-
211	4	Θυγατέρα	Μυροφόρα		-//- -//-
212	5	Θυγατέρα	Ευλαμπία		-//- -//-
213	6	Μητέρα	Μαρία	Ρωμαία	-//- -//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

45. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
214	1	Καχφε-δζόγλου	Ιωσήφ	Γιουσήφ	συνοικ. Μουτη
215	2	Σύζυγος	Μαρία	Κιουλζάρ	-/- -/-
216	3	Γαμπρός Ιωσήφ	Σάββας	Δερβίς	-/- -/-
217	4	Σύζυγος Σάββα	Σουλτάνα	Σουλτάν	-/- -/-
218	5	Θυγατέρα Σάββα	Μαρία		-/- -/-
219	6	Υιός Σάββα	Γεώργιος		-/- -/-
220	7	Υιός Σάββα	Ζαχαρίας		-/- -/-
221	8	Θυγατέρα Σάββα	Αγλαΐα		-/- -/-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

46. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
222	1	Ουζοϋγν Σουλεϊμάνογλου	Λάζαρος	Γιαχιά	συνοικ. Μουτη
223	2	Σύζυγος	Μαρία	Ρωμαία	-/- -/-
224	3	Υιός	Γεώργιος	Μεχμέτε	-/- -/-
225	4	Σύζυγος Γεωργίου	Ευθυμία	Ρωμαία	-/- -/-
226	5	Υιός Λαζάρου	Αναστάσιος	Ιμπραχήμ	-/- -/-
227	6	Υιός Λαζάρου	Βασίλειος		-/- -/-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

47. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
228	1	Μουλλά Χασσάνογλου	Νικόλαος	Χουσεΐν	συνοικ. Μουτη
229	2	Σύζυγος	Φωτεινή	Χανειφέ	-//- -//-
230	3	Υιός	Ανανίας	Σουλεϊμάν	-//- -//-
231	4	Υιός	Χρήστος	Χασσάν	-//- -//-
232	5	Υιός	Σάββας		-//- -//-
233	6	Υιός	Βασίλειος		-//- -//-
234	7	Θυγατέρα	Δεσποινή	Ελίφ	-//- -//-
235	8	Θυγατέρα	Σουλτάνα	Σουλτάν	-//- -//-

48. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
236	1	Ουζούν Σουλεϊμάνογλου	Γεώργιος	Βαχήτ	συνοικ. Μουτη
237	2	Σύζυγος	Σουλτάνα		-//- -//-
238	3	Υιός	Ισαάκ		-//- -//-
239	4	Θυγατέρα	Μαρία		-//- -//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

49. Οικογένεια

A/A	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
240	1	Ουζούν Σουλεϊμάνογλου	Χαραλάμπης	Αγά	συνοικ. Μουτη
241	2	Σύζυγος	Πελαγία	Ρωμαία	-//- -//-
242	3	Υιός	Αναστάσιος		-//- -//-
243	4	Υιός	Ιωάννης		
244	6	Θυγατέρα	Δεσποινή		-//- -//-

50. Οικογένεια

A/A	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
245	1	Ουζούν Σουλεϊμάνογλου	Ιωάννης	Πίρ - Μουσταφά	συνοικ. Μουτη
246	2	Σύζυγος	Κυριακή	Ζεμιλέ	-//- -//-
247	3	Υιός	Αναστάσιος	Ομέρ	-//- -//-
248	4	Υιός	Χαραλάμπης		
249	5	Υιός	Πέτρος		-//- -//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

51. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
250	1	Ουζούν Σουλεϊμάνογλου	Κωνσταντίνος	Σακίρ Φατμά	συνοικ. Μουτη
251	2	Σύζυγος	Κυριακή	Οσμάν	-/- -/-
252	3	Υιός	Αναστάσιος		-/- -/-
253	4	Υιός	Ισαάκ		-/- -/-
254	5	Θυγατέρα	Ελισσάβετ		-/- -/-
255		Θυγατέρα	Σουλτάνα		-/- -/-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

52. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
256	1	Φειζή ογλού	Ιωάννης	Οσμάν	συνοικ. Μουτη
257	2	Σύζυγος	Κυριακή	Σερήφ	-//- -//-
258	3	Υιός	Χρήστος	Χουσσείν	-//- -//-
259	4	Σύζυγος Χρήστου	Ελένη	Ρωμαία	-//- -//-
260	5	Θυγατέρα Ιωάννη	Μυροφόρα		-//- -//-
261	6	Θυγατέρα Ιωάννη	Είσσάβετ		-//- -//-
262	7	Υιός Ιωάννη	Ζαχαρίας		-//- -//-

53. Οικογένεια

A/A	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
263	1	Αφάτογλου	Κυριάκος	Γεμίν	συνοικ. Σταυρωτών
264	2	Σύζυγος	Δεσποινή		-/- -/-
265	3	Υιός	Κοσμάς		-/- -/-
266	4	Θυγατέρα	Σοφία	Φεριζέ	-/- -/-
267	5	Θυγατέρα	Σουλτάνα		-/- -/-
268	6	Θυγατέρα	Αναστασία		-/- -/-
269	7	Μητέρα Κυριάκου	Ανθούσα		-/- -/-

54. Οικογένεια

A/A	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
270	1	Κιουτζδζηκ Χασάνογλου	Ιωάννης	Ιπραχήμ	συνοικ. Σταυρωτών
271	2	Σύζυγος	Κυριακή	Μελέκ	-/- -/-
272	3	Υιός	Κοσμάς	Χασάν	-/- -/-
273	4	Σύζυγος Κοσμά	Σοφία	Ρωμαία	-/- -/-
274	5	Υιός	Γεώργιος	Σαβκή	-/- -/-
275	6	Θυγατέρα	Θεοφάνη		-/- -/-

55. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
276	1	Καρά – μουσταφόγλου	Ευστάθιος	Χουσεΐν	συνοικ. Σταυρωτών
277	2	Σύζυγος	Κυριακή	Ρωμαία	-//- -//-
278	3	Υιός	Αριστείδης		-//- -//-
279	4	Υιός	Παναγιώτης		-//- -//-
280	5	Θυγατέρα	Αθηνά		-//- -//-
281	6	Θυγατέρα	Σοφία		-//- -//-

56. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
282	1	Αφάτογλου	Θεόδωρος	Χασάν	συνοικ. Σταυρωτών
283	2	Σύζυγος	Ναζλή	Ρωμαία	-//- -//-
284	3	Υιός	Παρασκευάς		-//- -//-
285	4	Θυγατέρα	Πελαγία		-//- -//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

57. Οικογένεια

A/A	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝ ΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙ ΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙ ΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
286	1	Αφάτογλου	Νικόλαος	Βεχτί	συνοικ. Σταυρωτών
287	2	Σύζυγος	Μυροφόρα	Ρωμαία	-/- -/-
288	4	Θυγατέρα	Σοφία		-/- -/-

58. Οικογένεια

A/A	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝ ΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙ ΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙ ΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
289	1	Αφάτογλου	Χαραλά- μπης	Ισμαήλ	συνοικ. Σταυρωτών
290	2	Σύζυγος	Παρθένα	Ρωμαία	-/- -/-
291	3	Υιός	Λάζαρος		-/- -/-
292	4	Υιός	Θεόδωρος		-/- -/-
293	5	Θυγατέρα	Μαρία		-/- -/-
294	6	Αδελφός Χαραλάμπη	Παντε- λεήμων	Χαιρέτ	-/- -/-
295	7	Σύζυγος	Δεσποινή	Ρωμαία	-/- -/-
296	8	Θυγατέρα	Κυριακή		-/- -/-
297	9	Θυγατέρα	Ελισσάβητ		-/- -/-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

59. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
298	1	Αφάτογλου	Δημήτριος	Ισκενδέρ	συνοικ. Σταυρωτών
299	2	Σύζυγος	Κυριακή	Ρωμαία	-//- -//-
300	3	Υιός	Σωκράτης		-//- -//-
301	4	Υιός	Θεόδωρος		-//- -//-
302	5	Υιός	Γεώργιος		-//- -//-
303	6	Θυγατέρα	Όλγα		-//- -//-
304	7	Αδελφός Δημήτρη	Ιωάννης		-//- -//-
305	8	Μητέρα αυτών	Ελένη	Ραφέτ	-//- -//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

60. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
306	1	Βελή Ογλού	Χαραλάμης	Μεχμέτ	συνοικ. Σταυρωτών
307	2	Σύζυγος	Κυριακή	Πουλπούλ	-/- -/-
308	3	Υιός	Θεόφιλος		-/- -/-

61. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
309	1	Βελή Ογλού	Κυριάκος	Βελή	συνοικ. Σταυρωτών
310	2	Σύζυγος	Παρθένα	Ρωμαία	-/- -/-
311	3	Υιός	Ισμαήλ		-/- -/-
312	4	Υιός	Χαραλάμης		
313	5	Θυγατέρα	Μαρία		
314	6	Θυγατέρα	Σουλτάνα		
315	7	Θυγατέρα	Σοφία		

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

62. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝ ΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙ ΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙ ΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
316	1	Πουλτζήκογ λου	Γεώργιος	Σακήρ	συνοικ. Σταυρωτών
317	2	Σύζυγος	Κυριακή	Ελφιέ	-//- -//-
318	3	Υιός	Ευστάθιος		-//- -//-
319	4	Υιός	Πέτρος		
320	5	Υιός	Ισαάκ		

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

63. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
321	1	Κεπαδζής	Κωνστα- ντίνος	Ιπραχήμ	συνοικ. Σταυρωτών
322	2	Σύζυγος	Φανία	Ρωμαία	-//- -//-
323	3	Υιός	Ιωάννης	Τεμέλ	-//- -//-
324	4	Σύζυγος	Σοφία		
325	5	Υιός Κων/νου	Διονύσιος	Σουκρί	
326	6	Σύζυγος	Μαρία	Ρωμαία	
327	7	Υιός Κων/νου	Χαραλά- μης		
328	8	Θυγατέρα	Ευθυμία		
329	9	Θυγατέρα	Αναστασία		

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

64. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
330	1	Ναζήρογλου	Φώτιος	Πάλαια	συνοικ. Σταυρωτών
331	2	Σύζυγος	Μυροφόρα		-//- -//-
332	3	Αδελφός Φωτίου	Ιωάννης	Μουσταφάς	-//- -//-
333	4	Σύζυγος	Μαρία	Ρωμαία	-//- -//-
334	5	Αδελφός Φωτίου	Ιωσήφ		-//- -//-
335	6	Αδελφή	Αναστασία	Μαχή	-//- -//-
336	7	Υιός	Θεόδωρος		-//- -//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

65. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
337	1	Ναζήρογλου	Φώτιος	Πάλαια	συνοικ. Σταυρωτών
338	2	Σύζυγος	Μυροφόρα		-//- -//-
339	3	Αδελφός Φωτίου	Ιωάννης	Μουσταφάς	-//- -//-
340	4	Σύζυγος	Μαρία	Ρωμαία	-//- -//-
341	5	Αδελφός Φωτίου	Ιωσήφ		-//- -//-
342	6	Αδελφή	Αναστασία	Μαχή	-//- -//-
343	7	Υιός	Θεόδωρος		-//- -//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

66. Οικογένεια

A/A	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
344	1	Βελή - ογλού	Αυγήτας	Εγιούπ	συνοικ. Σταυρωτών
345	2	Σύζυγος	Κυριακή	Κιουλαχμέρ	-//- -//-
346	3	Υιός	Κωνστα- ντίνος	Ιπραχήμ	-//- -//-
347	4	Σύζυγος	Σοφία	Ρωμαία	-//- -//-
348	5	Θυγατέρα	Μαρία		-//- -//-
349	6	Υιός	Γεώργιος		-//- -//-
348	7	Υιός	Παύλος		-//- -//-

67. Οικογένεια

A/A	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
350	1	Βελή - ογλού	Κυριάκος	Χ'Αλή	Χωριό Γεζή – Σεχήρ
351	2	Σύζυγος	Αναστασία	Μαχή	-//- -//-
352	3	Θυγατέρα	Μυροφόρα		-//- -//
353	5	Θυγατέρα	Σουλτάνα		-//- -//

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

68. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
354	1	Βελή - ογλού	Νικόλαος	Μαχμούτ	Χωριό Γεζή – Σεχήρ
355	2	Σύζυγος	Σωτήρα	Ρωμαία	-//- -//-
356	3	Υιός	Ιωάννης	Σαβκή	-//- -//
357	5	Σύζυγος Ιωάννου	Σοφία		-//- -//
358	5	Υιός Ιωάννου	Δημήτριος		-//- -//
359	6	Υιός Ιωάννου	Κωνσταντίνος		-//- -//
360	7	Θυγατέρα Ιωάννου	Φωτεινή		-//- -//
361	8	Θυγατέρα Ιωάννου	Ευδοκία		-//- -//

69. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
362	1	Βελή – ογλού	Φώπιος	Σακίρ	Χωριό Γεζή – Σεχήρ
363	2	Σύζυγος	Παρθένα	Ρωμαία	-//- -//-
364	3	Υιός	Πέτρος		-//- -//

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

70. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
365	1	Βελή - ογλού	Παντε-λεήμων	Μεχμέτ	Χωριό Γεζή – Σεχήρ
366	2	Σύζυγος	Αναστασία	Ρωμαία	-//- -//-
367	3	Υιός	Χαραλά-μπης		-//- -//-
368	4	Υιός	Κυριάκος		-//- -//-

71. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
369	1	Πουλδζή-κογλου	Γεώργιος	Βαχήτ	Χωριό Γεζή – Σεχήρ
370	2	Αδελφή	Παρθένα		-//- -//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

72. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
371	1	Πουλδζή-κογλου	Παντε-λεήμων	Χατζή	Συνοικία Σταυρωτών
372	2	Αδελφός	Γεώργιος		-//- -//-
373	3	Αδελφή	Σοφία		-//- -//-
374	4	Αδελφή	Μαρία		-//- -//-

73. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
375	1	Καλαϊ-δζόγλου	Πέτρος	Ομέρ	Συνοικία Σταυρωτών
376	2	Σύζυγος	Μαρία	Ιπέκ	-//- -//-
377	3	Θυγατέρα	Κυριακή		-//- -//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

74. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
378	1	Τζαρτζή - ογλού	Αναστάσιος	Χουσεΐν	Συνοικία Σταυρωτών
379	2	Αδελφός	Ιωάννης	Γιουσήφ	-//- -//-
380	3	Αδελφός	Χαραλάμπης		-//- -//-
381	4	Αδελφή	Μυροφόρα		
382	5	Αδελφή	Ελένη		
383	6	Αδελφή	Μαρία		

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

75. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
384	1	Τζαρδζή - ογλού	Γεώργιος	Ιχμέτ	Συνοικία Σταυρωτών
385	2	Σύζυγος	Μυροφόρα	Κιουλπεάζ	-//- -//-
386	3	Υιός	Ισαάκ		-//- -//-
387	4	Θυγατέρα	Άννα		-//- -//-

76. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
388	1	Καχβεζόγλου	Γεώργιος		Συνοικία Σταυρωτών
389	2	Αδελφός	Αβραάμ		-//- -//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

77. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝ ΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙ ΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙ ΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
390	1	Πουλήκογλου	Βασίλειος	Σακίρ	Συνοικία Σταυρωτών
391	2	Σύζυγος	Μαρία		-/- -/-
392	3	Υιός	Μουράτ	Νουρί	-/- -/-
393	4	Υιός	Γεώργιος		-/- -/-
394	5	Υιός	Κωνσταντί νος		-/- -/-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

78. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
395	1	Πουλήκογλου	Σάββας	Πιρ - αγά	Συνοικία Σταυρωτών
396	2	Σύζυγος	Ελένη	Ρωμαία	-/- -/-
397	3	Υιός	Αναστάσιος	Αλή	-/- -/-
398	4	Υιός	Χαραλάμης		-/- -/-
399	5	Υιός	θεόδωρος		-/- -/-
400	6	Υιός	Σωκράτης		-/- -/-
401	7	Θυγατέρα		Ναζλή	-/- -/-
402	8	Θυγατέρα	Κυριακή		-/- -/-
403	9	Θυγατέρα	Μαρία		-/- -/-

83. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
417	1	Ουζούν Σουλεϊμάνογλου	Γεώργιος	Γιουσήφ	Συνοικία Σταυρωτών
418	2	αδελφός	Βασίλειος		-/- -/-
419	3	αδελφή	Παρθένα		-/- -/-

84. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
420	1	Ουζούν Σουλειμάνογλου	Αναστάσιος	Γιουσήφ	συνοικ. Σταυριωτών
421	2	Αδελφός	Σοφοκλής		--/--
422	3	Αδελφή	Ελε'νη		--/--
423	4	Μητέρα	Κυριακή	ρωμαία	--/--

85. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
424	1	Ουζούν Σουλειμάνογλου	Δαμιανός	Χουσσείν	συνοικ. Σταυριωτών
425	2	Σύζυγος	Μυροφόρα	Σεφκιέ	--/--
426	3	Υιός	Μιχαήλ		--/--

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

86. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
427	1	Ουζού Σουλεϊμάνογλου	Κωνσταντίνος	Δζερκίν Ισμαήλ	συνοικ. Σταυριωτών
428	2	σύζυγος	Κυριακή	ρωμαία	-/- -/-
429	3	υιός	Θεόδωρος		-/- -/-
430	4	-/-	Δημήτριος		-/- -/-

87. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
431	1	Ουζούν Σουλεϊμάνογλου	Νικόλαος	Βελί	συνοικ. Σταυριωτών
432	2	Σύζυγος	Μυροφόρα		-/- -/-
433	3	Υιός	Γεώργιος	Νουρί	-/- -/-
434	4	Θυγατέρα	Ευθυμία		-/- -/-
435	5	-/-	Δεσποινή		-/- -/-
436	6	Υιός	Σάββας		-/- -/-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

88. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
437	1	Μολλά Μεχμέτογλου	Κωνσταντίνος	Φείζή	συνοικ. Σταυριωτών
438	2	Σύζυγος	Βαρβάρα		-//--//-
439	3	Υιός	Ιωάννης		-//--//-
440	4	Θυγατέρα	Χρυσή		-//--//-
441	5	-//-	Φωτεινή		-//--//-
442	6	Υιός	Χαραλάμπης		-//--//-

89. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
443	1	Κιράζ ογλού	Χριστόδουλος	Μουσταφά	συνοικ. Σταυριωτών
444	2	σύζυγος	Μυροφόρα		-//--//-
445	3	υιός	Ιορδάνης		-//--//-
446	4	-//-	Αναστάσιος		-//--//-
447	5	θυγατέρα	Μαρία		-//--//-
448	6	-//-	Ελένη		-//--//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

90. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
449	1	Καρά-κάσογλου	Δημήτριος	Ιπραχήμ	συνοικ. Σταυριωτών
450	2	σύζυγος	Κυριακή	Κισουλσούμ	-//--//-
451	3	υιός	Χαραλάμπης	Απτουλλάχ	-//--//-
452	4	-//-	Παύλος	Οσμάν	-//--//-
453	5	-//-	Δημοσθένης		-//--//-
454	6	θυγατέρα	Ελισάβετ	Κιουλζατέ	-//--//-
455	7	-//-	Ολυμπία		-//--//-

91. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
456	1	Εμίν αγά Χαφιδή	Δημήτριος	Μιφτάχ	συνοικ. Σταυριωτών
457	2	Σύζυγος	Μαρία	Ναρ	-//--//-
458	3	Υιός	Γεώργιος	Νουρί	-//--//-
459	4	-//-	Νικόλαος		-//--//-
460	5	Θυγατέρα	Σουλτάνα		-//--//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

92. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
461	1	Τερζι-ουσταδχαφιδή	Νικόλαος		συνοικ. Σταυριωτών
462	2	σύζυγος	Μαρία	ρωμαία	--/--
463	3	υιός	Φίλιππος		--/--
464	4	αδελφός Νικολάου	Μιχαήλ		--/--
465	5	σύζυγος	Μαρία	ρωμαία	--/--

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

93. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
466	1	Καχραμάνογλου	Κωνσταντίνος	Ισμαήλ	συνοικ. Σταυριωτών
467	2	Σύζυγος	Αναστασία	ρωμαία	-/--/--
468	3	Υιός	Γεώργιος	Σαλήχ	-/--/--
469	4	σύζυγος Γεωργίου	Μυροφόρα	Δουλπέρ	-/--/--
470	5	υιός Κωνσταντ.	Δημήτριος		-/--/--
471	6	-/-- -/--	Παύλος		-/--/--
472	7	θυγατέρα -/--	Ευθυμία		-/--/--
473	8	θυγατέρα -/--	Δεσποινή		-/--/--

94. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
474	1	Κελάσογλου	Αναστάσιος	Ισμαήλ	συνοικ. Σταυριωτών
475	2	Σύζυγος	Σουλτάνα	ρωμαία	-/-- -/--
476	3	Υιός	Γεώργιος	Χατζή	-/-- -/--
477	4	-/--	Μουράτ		-/-- -/--
478	5	Θυγατέρα	Μαρία		-/-- -/--

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

95. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
479	1	Κελάσογλου	Νικόλαος	Χελήμ	συνοικ. Σταυριωτών
480	2	Αδελφός	Αντώνιος	Σουλεϊμάν	-/- -/-
481	3	-/-	Χριστόδουλος	Χουσσείν	-/- -/-
482	4	Αδελφή	Ναζλή		-/- -/-
483	5	-/-	Σουλτάνα		-/- -/-

96. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
484	1	Κελάσογλου	Θεόδωρος	Μουσταφά	συνοικ. Σταυριωτών
485	2	Σύζυγος	Μαρία	ρωμαία	-/- -/-
486	3	Υιός	Ευστάθιος	Χουσσείν	-/- -/-
487	4	-/-	Νικόλαος		-/- -/-
488	5	Θυγατέρα	Σοφία		-/- -/-
489	6	-/-	Ελένη		-/- -/-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

97. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
490	1	Πουλδζήκογλου	Κοσμάς	Ομέρ	συνοικ. Σταυριωτών
491	2	σύζυγος	Ανατολή	ρωμαία	-/--/--
492	3	υιός	Φώτιος	Εμίν	-/--/--
493	4	σύζυγος Φωτίου	Κυριακή	ρωμαία	-/--/--
494	5	θυγατέρα Κοσμά	Σουλτάνα		-/--/--
495	6	-/--/--	Ελένη		-/--/--
496	7	-/--/--	Σοφία		-/--/--
497	8	υιός Φωτίου	Γεώργιος		-/--/--

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

98. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
498	1	Μολλά-Χασάνογλου	Ευθύμιος	Αππουλουλλάχ	συνοικ. Σταυριωτών
499	2	Σύζυγος	Σωτήρα	ρωμαία	-//--//-
450	3	Υιός	Νικόλαος	Μουράτ	-//--//-
451	4	σύζυγος Νικολάου	Δεσποινή	ρωμαία	-//--//-
452	5	υιός Ευθυμίου	Ευστάθιος		-//--//-

99. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
503	1	Πουλδζήκογλου	Λάζαρος	Ισμαήλ	συνοικ. Σταυριωτών
504	2	Σύζυγος	Σουλτάνα		-//--//-
505	3	Υιός	Γεώργιος	Μαχμούτ	-//--//-
506	4	-//-	Χαραλάμπης		-//--//-
507	5	Θυγατέρα	Σοφία		-//--//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

100. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
508	1	Πουλδζήκογλου	Ιωάννης	Πεχλούλ	συνοικ. Σταυριωτών
509	2	Σύζυγος	Δεσποινή	Πουλά	-/--/--

101. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
510	1	Πουλδζήκογλου	Χαραλάμπης	Απδουλλάχ	συνοικ. Σταυριωτών
511	2	Σύζυγος	Σοφία	Κιουλ-παχάρ	-/--/--
512	3	Υιός	Νικόλαος	Σελήμ	-/--/--
513	4	Θυγατέρα	Σοφία		-/--/--
514	5	-/--	Ελένη		-/--/--

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

102. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
515	1	Τοσούνογλου	Παύλος	Γιουσήφ	συνοικ. Σταυριωτών
516	2	Υιός	Αναστάσιος		-//-//-
517	3	-//-	Λαμπριανός		-//-//-
518	4	-//-	Ελευθέριος		-//-//-
519	5	Θυγατέρα	Μυροφόρα		-//-//-
520	6	-//-	Σουλτάνα		-//-//-
521	7	σύζυγος Αναστ.	Μυροφόρα	ρωμαία	-//-//-
522	8	-//- Λαμπριαν.	Σωτήρα	ρωμαία	-//-//-
523	9	υιός Αναστ.	Νικόλαος		-//-//-
524	10	-//- -//-	Ιωάννης		-//-//-
525	11	-//- -//-	Θωμάς		-//-//-
526	12	θυγατέρα -//-	Δεσποινή		-//-//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

103. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
527	1	Τοσούνογλου	Ηλίας	Μαχμούτ	συνοικ. Σταυριωτών
528	2	Σύζυγος	Σουλτάνα		-//-//-
529	3	Υιός	Χαραλάμπης		-//-//-
530	4	σύζυγος Χαραλάμ.	Παρασκευή	ρωμαία	-//-//-
531	5	υιός -//-	Νικόλαος		-//-//-
532	6	-//- -//-	Παντελεήμων		-//-//-

104. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
533	1	Τοσούνογλου	Ηλίας	Χουσσείν	συνοικ. Σταυριωτών
534	2	Υιός	Θεόδωρος		-//-//-
535	3	Θυγατέρα	Κυριακή		-//-//-
536	4	-//-	Αναστασία		-//-//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

105. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
537	1	Βελή ογλού	Χαραλάμπης	Μαχσέρ	χωρ. Γεζή-σεχήρ
538	2	σύζυγος	Μαρία	ρωμαία	-//--//-
539	3	υιός	Παύλος		-//--//-
540	4	-//-	Πέτρος		-//--//-
541	5	θυγατέρα	Ελισάβετ		-//--//-
542	6	μητέρα Χαραλάμ.	Μαρία	Ζεϊνέπ	-//--//-

106. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
543	1	Λιπερτίκογλου	Γεώργιος	Χασάν	συνοικ. Σταυριωτών
544	2	Σύζυγος	Σουλτάνα	ρωμαία	-//--//-
545	3	υιός Γεωργίου	Χαραλάμπης		-//--//-
546	4	θυγατέρα-//-	Αναστασία		-//--//-
547	5	-// -//	Μαρία		-//--//-
548	6	υιός -//	Βασίλειος	Σουλεϊμάν	-//--//-
549	7	σύζυγος -//	Χριστίνα	ρωμαία	-//--//-
550	8	υιός -//	Φώτιος		-//--//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

107. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
551	1	Ουζούν Σουλεϊμάνογλου	Βασίλειος	Μεχμέτ	συνοικ. Σταυριωτών
552	2	Αδελφός	Ιωάννης		-/--/--
553	3	-/--	Πολυχρών		-/--/--
554	4	Αδελφή	Ελένη	Ζεϊνέπ	-/--/--

108. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
555	1	Τοσούνογλου	Κυριάκος	Ισμαήλ	συνοικ. Σταυριωτών
556	2	Σύζυγος	Ευφημία	ρωμαία	-/--/--
557	3	Υιός	Ευστάθιος		-/--/--
558	4	-/--	Χρήστος	Ζεϊνέπ	-/--/--
559	5	Θυγατέρα	Κυριακή		-/--/--
560	6	-/--	Μαρία		-/--/--

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

109. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
561	1	Τοσούνογλου	Κωνσταντίνος		συνοικ. Σταυριωτών
562	2	Σύζυγος	Σοφία	ρωμαία	-//-//-
563	3	αδελφός Κωνσταντ.	Μουράτ		-//-//-
564	4	αδελφή -//-	Χριστίνα		-//-//-
565	5	-//- -//-	Όλγα		-//-//-
566	6	-//- -//-	Ελένη		-//-//-
567	7	-//- -//-	Σουλτάνα		-//-//-
568	8	-//- -//-	Κυριακή		-//-//-
569	9	-//- -//-	Χαρίκλεια		-//-//-
570	10	υιός -//-	Ηλίας		-//-//-
571	11	-//- -//-	Σάββας		-//-//-
572	12	μητέρα -//-	Κυριακή	ρωμαία	-//-//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

110. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
573	1	Τοσούνογλου	Γεώργιος	Χασάν	συνοικ. Σταυριωτών
574	2	Σύζυγος	Σοφία	Πηλπήλ	-//-//-
575	3	Υιός	Παναγιώτης		-//-//-
576	4	Σύζυγος Παναγιώτ.	Μυροφόρα	ρωμαία	-//-//-
577	5	υιός -//-	Θεμιστοκλής		-//-//-
578	6	θυγατέρα-//-	Χριστίνα		-//-//-
579	7	υιός Γεωργίου	Μουράτ		-//-//-
580	8	σύζυγος Μουράτ	Ελισάβετ		-//-//-
581	9	θυγατέρα -//-	Κυριακή		-//-//-
582	10	υιός Γεωργίου	Ισαάκ		-//-//-
583	11	-//- -//-	Ιωάννης		-//-//-
584	12	-//- -//-	Αβραάμ		-//-//-
585	13	-//- -//-	Ιορδάνης		-//-//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

111. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
586	1	Κουπδζόγλου	Χ-//-Ισαάκ	Μαχμούτ	συνοικ. Σταυριωτών
587	2	Σύζυγος	Μαρία	Μιργιάμ	-//--//-
588	3	Υιός	Ιωάννης		-//--//-
589	4	Θυγατέρα	Μυροφόρα		-//--//-
590	5	Υιός	Γεώργιος	Σακίρ	-//--//-
591	6	σύζυγος Γεωργ.	Ελένη	Μαχή	-//--//-
592	7	υιός -//-	Θεόδωρος		-//--//-
593	8	-// -//	Δημοσθένης		-//--//-
594	9	θυγατέρα-//	Μαρία		-//--//-
595	10	-// -//	Ραχήλ		-//--//-
596	11	-// -//	Ελένη		-//--//-
597	12	-// -//	Ξένη		-//--//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

112. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
598	1	Κουπδζόγλου	Σάββας	Σαβκή	συνοικ. Σταυριωτών
599	2	Σύζυγος	Παρθένα	ρωμαία	-//--//-
600	3	Υιός	Θεόφιλος		-//--//-
601	4	-//-	Γερβάσιος		-//--//-
602	5	-//-	Ιωάννης		-//--//-
603	6	-//-	Πέτρος		-//--//-
604	7	Θυγατέρα	Κυριακή		-//--//-
605	8	-//-	Μυροφόρα		-//--//-

113. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
606	1	Κουπδζόγλου	Νικόλαος	Μουσταφάς	συνοικ. Σταυριωτών
607	2	Σύζυγος	Σοφία	Κιουλ-σέν	-//--//-
608	3	Υιός	Αναστάσιος		-//--//-
609	4	Θυγατέρα	Ελισάβετ		-//--//-
610	5	-//-	Ραχήλ		-//--//-
611	6	-//-	Παρθένα		-//--//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

114. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
612	1	Καλαϊδζόγλου	Κυριάκος	Σεφέρ	συνοικ. Σταυριωτών
613	2	Σύζυγος	Ελισάβετ	Αδηβέ	-//--//-
614	3	Υιός	Ισαάκ		-//--//-
615	4	Σύζυγος	Ευθαλία	ρωμαία	-//--//-
616	5	υιός Κυριάκου	Αβεσσαλώμ		-//--//-
617	6	θυγατέρα-//-	Σοφία		-//--//-
618	7	Θυγατέρα	Ελένη		-//--//-

115. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
620	1	Δελή Μεχμέτ	Παναγιώτης	Αζίζ	χωρ. Πας-δζατάκ
621	2	σύζυγος	Σοφία	ρωμαία	-//--//-
622	3	υιός	Κωνσταντίνος		-//--//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

116. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
623	1	Δελή Μεχμέτ	Ιωάννης	Οσμάν	χωρ. Πας- δζτατάκ
624	2	σύζυγος	Παρθένα	ρωμαία	-//--//-
625	3	υιός	Πέτρος		-//--//-
626	4	-//-	Ιωάννης		-//--//-
627	5	αδελφή	Κυριακή		-//--//-
628	6	-//-	Ευθυμία		-//--//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

117. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
629	1	Λελή-μεχμέτ	Χ-//-Νικόλαος		χωρ. Πας-δζτατάκ
630	2	σύζυγος	Ελένη	ρωμαία	-//--//-
631	3	υιός	Κωνσταντίνος		-//--//-
632	4	θυγατέρα	Ανατολή		-//--//-

118. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
633	1	Λελή-μεχμέτ	Πρόδρομος		χωρ. Πας-δζτατάκ
633	2	σύζυγος	Βαρβάρα	ρωμαία	-//--//-
635	3	θυγατέρα	Χρυσή		-//--//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

119. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
636	1	Λελή-μεχμέτ	Γεώργιος		χωρ. Πας-δζτατάκ
637	2	σύζυγος	Μαρία	ρωμαία	-//--//-
638	3	θυγατέρα	Ελένη		-//--//-
639	4	αδελφός Γεωργίου	Νικόλαος		-//--//-

120. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
640	1	Δελή-μουσταφά	Βασίλειος	Κασήμ	χωρ. Πας-δζτατάκ
641	2	σύζυγος	Μαρία		-//--//-
642	3	υιός	Σπυρίδων		-//--//-
643	4	-//-	Ηλίας		-//--//-
644	5	-//-	Ματθαίος		-//--//-
645	6	θυγατέρα	Μαρία		-//--//-
646	7	αδελφός Βασιλ	Αντώνιος		-//--//-
647	8	σύζυγος	Ελένη	ρωμαία	-//--//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

121. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
648	1	Δελή-μουςταφά	Γεώργιος	Μουσταφάς	χωρ. Πασ-δζτατάκ
649	2	σύζυγος	Δεσποινή	ρωμαία	-//--//-
650	3	υιός	Νικόλαος	Χουσσείν	-//--//-
651	4	σύζυγος Νικολ.	Μαγδαληνή	ρωμαία	-//--//-
652	5	υιός -//-	Αναστάσιος		-//--//-
653	6	θυγατέρα-//-	Ελένη		-//--//-
654	7	χήρα Ιωάννου	Ελένη	ρωμαία	-//--//-
655	8	υιός -//-	Παύλος		-//--//-
656	9	θυγατέρα-//-	Ναζλή		-//--//-
657	10	-//- -//-	Αικατερίνη		-//--//-
658	11	-//- -//-	Κανή		-//--//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

122. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
659	1	Κιορ Αλή	Νικόλαος	Αλή	χωρ. Πας-δζτατάκ
660	2	Σύζυγος	Παρθένα	ρωμαία	-//--//-
661	3	Υιός	Μουράτ	Μουράτ	-//--//-
662	4	σύζυγος Μουράτ	Ελένη	Κεμπάν	-//--//-
663	5	υιός -//-	Χαρίτων		-//--//-
664	6	θυγατέρα-//-	Ελένη		-//--//-
665	7	υιός Νικολάου	Αναστάσιος		-//--//-
666	8	σύζυγος Αναστασίου	Αναστασία	ρωμαία	-//--//-
667	9	θυγατέρα-//-	Όλγα		-//--//-
668	10	υιός Νικολάου	Ιωάννης		-//--//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

123. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
669	1	Τοπιζή ογλού	Παύλος	Σακίρ	χωρ. Πασ-δζατάκ
670	2	σύζυγος	Σοφία	ρωμαία	-//-//-
671	3	υιός	Γεώργιος		-//-//-
672	4	-//-	Κωνσταντίνος		-//-//-
673	5	θυγατέρα	Μαγδαληνή		-//-//-
674	6	-//-	Μαρία		-//-//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

124. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
675	1	Αππή ογλού	Ιωάννης	Γιουσήφ	χωρ. Πασ-δζτατάκ
676	2	σύζυγος	Σοφία	ρωμαία	-//-//-
677	3	υιός	Γεώργιος	Ρεσήτ	-//-//-
678	4	σύζυγος Γεωργίου	Μυροφόρα	ρωμαία	-//-//-
679	5	υιός Ιωάννου	Παναγιώτης		-//-//-
680	6	-//- -//-	Νικόλαος		-//-//-
681	7	θυγατέρα- //-	Φωτεινή		-//-//-
682	8	-//- -//-	Ευθυμία		-//-//-
683	9	-//- -//-	Παρθένα		-//-//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

125. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
684	1	Αππή ογλού	Χαραλάμπης	Πάλαα	χωρ. Πας-δζτατάκ
685	2	σύζυγος	Σιμέλα	ρωμαία	-//--//-
686	3	υιός	Σίλβεστρος		-//--//-
687	4	-//-	Κυριάκος		-//--//-
688	5	θυγατέρα	Σοφία		-//--//-

126. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
689	1	Αππή ογλού	Κυριάκος	Μαχμούτ	χωρ. Πας-δζτατάκ
690	2	σύζυγος	Ευθυμία	ρωμαία	-//--//-
691	3	υιός	Ισαάκ		-//--//-
692	4	αδελφός Κυριακ.	Θεόδωρος		-//--//-

127. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
693	1	Μωχόρ Αλή	Ηλίας	Εμίν	χωρ. Πας- δζατάκ
694	2	σύζυγος	Παρασκευή	Κιουλ-ζάρ	-//--//-
695	3	υιός	Ιωάννης	Γιουσήφ	-//--//-
696	4	σύζυγος Ιωάνν.	Αναστασία	ρωμαία	-//--//-
697	5	υιός Ιωάνν.	Γεώργιος		-//--//-
698	6	θυγατέρα	Σοφία		-//--//-

128. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
699	1	Μωχόρ Αλή	Αναστάσιος	Σουλειμάν	χωρ. Πας- δζατάκ
700	2	σύζυγος	Κυριακή	ρωμαία	-//--//-
701	3	υιός	Γεώργιος		-//--//-
702	4	-//-	Νικόλαος		-//--//-
703	5	θυγατέρα	Μαρία		-//--//-
704	6	-//-	Σοφία		-//--//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

129. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
705	1	Μωχόρ Αλή	Φώτιος		χωρ. Πας- δζατάκ
706	2	σύζυγος	Σοφία	ρωμαία	-//--//-
707	3	υιός	Βασίλειος		-//--//-

130. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
708	1	Μωχόρ Αλή	Σάββας	Οσμάν	χωρ. Πας- Σατατάκ
709	2	σύζυγος	Ναζλή	ρωμαία	-//--//-
710	3	υιός	Γεώργιος		-//--//-
711	4	θυγατέρα	Σοφία		-//--//-
712	5	-//-	Αναστασία		-//--//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

131. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
713	1	Παλαπουγιούκ	Κυριάκος	Οσμάν	χωρ. Άκ-Τας
714	2	Σύζυγος	Μαρία	Χανιφέ	--/--
715	3	Υιός	Παντελεήμων	Δεβρή	--/--
716	4	--	Βασίλειος		--/--
717	5	--	Δημήτριος		--/--
718	6	--	Ελευθέριος		--/--
719	7	Θυγατέρα	Μυροφόρα		--/--
720	8	σύζυγος Παντελεήμ.	Ελισάβετ	Σαφιέ	--/--
721	9	υιός --		Ισαάκ	--/--

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

132. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
722	1	Παλαππουγιούκ	Γεώργιος	Νουρί	χωρ. Άκ-Τας
723	2	Σύζυγος	Σοφία		--/--
724	3	Υιός	Χαραλάμης		--/--
725	4	Θυγατέρα	Αικατερίνη		--/--
726	5	--	Ησαΐα		--/--
727	6	--	Μαγδαληνή		--/--

133. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
728	1	Παλαππουγιούκ	Κωνσταντίνος	Σελήμ	χωρ. Άκ-Τας
729	2	Σύζυγος	Κυριακή	ρωμαία	--/--
730	3	Υιός	Θωμάς		--/--
731	4	--	Σάββας		--/--
732	5	--	Πέτρος		--/--
733	6	Θυγατέρα	Μαρία		--/--

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

134. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
734	1	Τοσούνογλου	Ιωάννης	Γιουσήφ	χωρ. Άκ-Τας
735	2	Σύζυγος	Παρθένα	ρωμαία	-//--//-
736	3	Υιός	Μουράτ	Μουράτ	-//--//-
737	4	-//-	Φώτιος		-//--//-
738	5	Θυγατέρα	Δεσποινή		-//--//-
739	6	σύζυγος Μουράτ	Κυριακή	ρωμαία	-//--//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

135. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
740	1	Τοσούνογλου	Παναγιώτης	Οσμάν	χωρ. Άκ-Τας
741	2	Σύζυγος	Βασιλεννή	Παλλή	-//--//-
742	3	Υιός	Σάββας	Σαασετέν	-//--//-
743	4	-//-	Θεμιστοκλής		-//--//-
744	5	-//-	Ηλίας		-//--//-
745	6	Θυγατέρα	Δεσποινή		-//--//-
746	7	σύζυγος Σάββα	Μυροφόρα		-//--//-
747	8	θυγατέρα-//-	Πελαγία		-//--//-

136. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
748	1	Σαλή πάσογλου	Ιωάννης	Γιουσήφ	χωρ. Άκ-Τας
749	2	σύζυγος	Βασιλενή	Κόρδζα	-//--//-
750	3	θυγατέρα	Κυριακή		-//--//-
751	4	υιός	Νικόλαος		-//--//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

137. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
752	1	Τουϊγονογλου	Νικόλαος		χωρ. Άκ-Τας
753	2	Σύζυγος	Ευφημία		-//--//-
754	3	Θυγατέρα	Δεσποινή		-//--//-
755	4	Υιός	Παναγιώτης		-//--//-
756	5	αδελφός Νικολ.	Μουράτ	Μουράτ	-//--//-
757	6	αδελφή -//-	Μυροφόρα		-//--//-

138. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
758	1	Δουϊγούνογλου	Τριαντάφυλλος		χωρ. Άκ-Τας
759	2	Αδελφός	Δημήτριος		-//--//-
760	3	Αδελφή	Μαρία		-//--//-
761	4	-//-	Κυριακή		-//--//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

139. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
762	1	Σαρή Σουλεϊμάνογλου	Νικόλαος	Σουλεϊμάν	χωρ. Άκ- Τας
763	2	Σύζυγος	Αναστασία	ρωμαία	-/--/--
764	3	Υιός	Θεόδωρος		-/--/--
765	4	θυγατέρα	Σοφία		-/--/--

140. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
766	1	Σαρή Σουλεϊμάνογλου	Σοφία	Κόρδζα	χωρ. Άκ- Τας
767	2	θυγατέρα	Δεσποινη		-/--/--

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

141. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
768	1	Σαρή Σουλεϊμάνογλου	Δημήτριος	Αζίζ	χωρ. Άκ- Τας
769	2	Σύζυγος	Μαγδαληνή	ρωμαία	-/--/--
770	3	Υιός	Γεώργιος		-/--/--
771	4	Θυγατέρα	Ελένη		-/--/--
772	5	-/--	Ευθαλία		-/--/--
773	6	-/--	Δεσποινή		-/--/--

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

142. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
774	1	Καλαϊτζόγλου	Χριστόφορος	Κιαμίλ	χωρ. Άκ-Τας
775	2	Σύζυγος	Δεσποινή	Φιδάν	-//--//-
776	3	Υιός	Ιωάννης		-//--//-
777	4	-//-	Θεόδωρος		-//--//-
778	5	-//-	Παντελεήμων		-//--//-
779	6	-//-	Νικόλαος		-//--//-
780	7	Θυγατέρα	Σοφία		-//--//-
781	8	σύζυγος Ιωάνν.	Ελένη		-//--//-

143. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
782	1	Δελή Ομέρογλου	Θεόδωρος	Μεμής	χωρ. Άκ-Τας
783	2	σύζυγος	Μαρία	ρωμαία	-//--//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

144. Οικογένεια

A/A	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
784	1	Δελή Ομέρογλου	Γεώργιος	Χ-//Αχμέτ	χωρ. Άκ-Τας
785	2	σύζυγος	Βασιλενή		-//--//-
786	3	υιός	Ιωάννης		-//--//-
787	4	-//-	Χριστόφορος		-//--//-

145. Οικογένεια

A/A	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
788	1	Δελή Ομέρογλου	Χαραλάμπης	Χαδζής	χωρ. Άκ-Τας
789	2	σύζυγος	Ελένη	Κιουλλή	-//--//-
790	3	θυγατέρα	Γεσθημανή		-//--//-
791	4	υιός	Ιωάννης		-//--//-
792	5	μητέρα Χαραλάμ.	Πελαγία		-//--//-

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

146. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
793	1	Γαβάζογλου	Κυριάκος	Μουσταφά	χωρ. Άκ-Τας
794	2	Σύζυγος	Μαρία	ρωμαία	-/--/--
795	3	Υιός	Ιωάννης		-/--/--
796	4	-/--	Γεώργιος	Χασάν	-/--/--
797	5	-/--	Βασίλειος	Βαχίτ	-/--/--
798	6	σύζυγος Ιωάννου	Γεθσημανή	ρωμαία	-/--/--
799	7	Θυγατέρα	Κυριακή		-/--/--
800	8	σύζυγος Γεωργίου	Παρθένα		-/--/--
801	9	σύζυγος Βασιλείου	Κυριακή	Χουδή	-/--/--

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

147. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
802	1	Παϊράμογλου	Βασίλειος	Γιουσήφ	χωρ. Άκ-Τας
803	2	Σύζυγος	Μαρία	ρωμαία	-/--/--
804	3	Θυγατέρα	Αλεξάνδρα		-/--/--
805	4	μητέρα Βασιλείου	Ελένη	Κιουζέλ	-/--/--

148. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
806	1	Κατηρδζόγλου	Κωνσταντίνος	Μουσταφά	χωρ. Άκ-Τας
807	2	σύζυγος	Ελένη	ρωμαία	-/--/--
808	3	υιός	Ιωάννης	Χασάν	-/--/--
809	4	-/--	Χαραλάμπης		-/--/--
810	5	θυγατέρα	Μαργαρίτα		-/--/--
811	6	μητέρα Κωνσταντ	Παρέσα	Κιουζέλ	-/--/--

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

149. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
812	1	Κατηρδζόγλου	Χαραλάμπης	Κιαμήλ	χωρ. Άκ-Τας
813	2	σύζυγος	Ναζλή		-/--/--
814	3	υιός	Αυγήτας	Γιουσήφ	-/--/--
815	4	-/--	Βασίλειος	Μαχμούτ	-/--/--
816	5	-/--	Νικόλαος		-/--/--
817	6	-/--	Παναγιώτης		-/--/--
818	7	θυγατέρα	Μυροφόρα		-/--/--
819	8	σύζυγος Αυγήτα	Θεοδώρα	Κιουζελ	-/--/--
820	9	υιός	Θεόδωρος		-/--/--
821	10	-/--	Γρηγόριος		-/--/--
822	11	θυγατέρα	Μαργαρίτα		-/--/--
823	12	-/--	Ταπιανη		-/--/--
824	13	σύζυγος Βασιλείου	Σοφία	ρωμαία	-/--/--
825	14	θυγατέρα	Φωτεινή		-/--/--
826	15	σύζυγος Νικολάου	Μαρία	ρωμαία	-/--/--
827	16	θυγατέρα	Λευκοθέα		-/--/--

150. Οικογένεια

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	ΕΠΙΘΕΤΟ	ΟΝΟΜΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ	ΟΝΟΜΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
828	1	Κατηρδζόγλου	Αθανάσιος	Γουροητ	χωρ. Άκ-Τας
829	2	σύζυγος	Σοφία	Μοχπηλ	-/--/--
830	3	υιός	Ιωάννης		-/--/--

Ούτος ο κατάλογος με την δυνατήν ακρίβειαν καταστρωθείς αποτελείται εξ 150 οικογενειών, εξ ων εξαιρέσει των 20 οικογενειών, αίτινες αποτελούσι το χωρίον Άκ-ταγ, των 16, αίτινες αποτελούσι το Πας-Δζατάκ, των 5 του χωρίου Δουργούτ και των 6 του χωρίου Γεζή-σεχήρ, αι λοιπαί ήτοι αι 103 οικογένεια είναι εν αυτώ τω Μεταλλείω. Έκαστον δε των τμημάτων υπογράφεται και διά της ίδιας αυτού σφραγίδος, πλην του Δουργούτ και του Γεζή-σεχήρ, τα οποία στερούνται τοιούτων.

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α3

ΤΟΥΡΚΙΑ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΕΣ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΕΣ του Wilhelm Baum

Die Türkei und ihre christlichen Minderheiten : Geschichte –
Voelkermord – Gegenwart. Ein Beitrag zur EU – Erweiterungs – Debatte
(Broschiert)

Wilhelm Baum

Die Türkei und ihre
christlichen Minderheiten

Geschichte – Völkermord – Gegenwart

Kitab
Verlag

**Η Τουρκία και οι Χριστιανικές της Μειονότητες: Ιστορία - Γενοκτονία –
Παρόν. Μια συνεισφορά για την Επιτροπή Διεύρυνσης της ΕΕ.**

**[Το παρόν Σύγγραμμα Χρηματοδοτήθηκε από την Αυστριακή Καγκελαρία
και εκδόθηκε από το Πανεπιστήμιο Tübingen.]**

Συγγραφέας ο Wilhelm Baum – Ιστορικός και Θεολόγος

Έτος Εκδόσεως 2005

Die Türkei und ihre christlichen Minderheiten

Geschichte - Völkermord - Gegenwart. Ein Beitrag zur EU-Erweiterungs-Debatte

Von [Baum, Wilhelm](#)

[kitab](#), 2005. 208 S. m. 32 Abb., 16 Farbtaf. 24 cm, Kartoniert

ABSTRACT

Konstantinopel (heute Istanbul), die christliche Gründung an der Grenze zwischen Europa und Asien war über ein Jahrtausend hindurch als das neue Rom der Kristallisationspunkt der Christen des Orients, zu denen neben der griechisch-orthodoxen Kirche im Byzantinischen Reich auch die Armenier, Georgier und die syrischen Christen gehörten. Seit der Eroberung durch die Türken lebten die Christen als Minderheiten unter der Herrschaft des Islam. Ihre Stellung wurde bis in die Gegenwart durch interne Spannungen geschwächt. Der Emanzipationsprozess der unter türkischer Herrschaft stehenden Griechen, Serben, Bulgaren, Armenier und Georgier führte dazu, dass der kranke Mann am Bosphorus im 19. Jahrhundert den größten Teil seiner früheren Eroberungen verlor. Die jungtürkische Revolution von 1908 ließ ein radikal-nationalistisches und rassistisches Modell ethnischer Säuberungen entstehen, das im Ersten Weltkrieg im Völkermord an den Christen gipfelte und Hitler als Vorbild für den Holocaust diente. Alle am Weltkrieg beteiligten Mächte waren über die Massaker informiert. Das Fortwirken jungtürkischer Ideen in der Ära Atatürk hat in der Türkei bis heute eine kritische Aufarbeitung der Vergangenheit verhindert.

Wilhelm Baum, geboren 1948, ist Historiker, Theologe und Philosoph. Seine Bücher wurden ins Englische, Spanische, Italienische und Slowenische übersetzt. Der Autor lebt in Klagenfurt.

ΠΕΡΙΛΗΠΤΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΕΚΔΟΣΗΣ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ «ΤΟΥΚΙΑ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΕΣ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΕΣ»

Η Κωνσταντινούπολη, το κύριο βάθρο της Χριστιανοσύνης στο μεταίχμιο Ευρώπης και Ασίας αποτελούσε για παραπάνω από μια χιλιετία τη Νέα Ρώμη για τους Χριστιανούς της Ανατολής. Στους κόλπους της Ελληνοορθόδοξης Εκκλησίας της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας συνυπήρχαν πέρα από τους Έλληνες, Αρμένιοι, Γεωργιανοί και οι Σύριοι Χριστιανοί. Την επαύριο της άλωσης οι Χριστιανοί επιβίωσαν ως μειονότητες υπό την κυριαρχία του Ισλάμ. Η θέση τους μέχρι σήμερα εξασθενεί ολοένα και περισσότερο.

Η διαδικασία ανεξαρτητοποίησης Ελλήνων, Σέρβων, Βουλγάρων, Αρμενίων και Γεωργιανών οδήγησε τον «μεγάλο ασθενή» του Βοσπόρου κατά τον 19^ο αιώνα στην απώλεια του μεγαλύτερου κομματιού των προηγούμενων κατακτήσεών του.

Η επανάσταση των Νεότουρκων του 1908 έφερε στο προσκήνιο ένα ριζοσπαστικό-εθνικιστικό και ρατσιστικό μοντέλο εθνικών εκκαθαρίσεων, το οποίο επιστρατεύτηκε για την γενοκτονία των Χριστιανών στη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και υπηρέτησε ως θεωρητικό πρότυπο τα σχέδια του Χίτλερ για το ολοκαύτωμα. Όλα τα συμβαλλόμενα μέρη του Παγκοσμίου Πολέμου ήταν ενήμερα για αυτές τις εκκαθαρίσεις. Η επίδραση των ιδεών των Νεοτούρκων στην εποχή του Ατατούρκ εμπόδισε στην Τουρκία μέχρι σήμερα την μελέτη και έρευνα για το παρελθόν της υπό την αιγίδα του κράτους.

Ο Wilhelm Baum, γεννηθείς στην Αυστρία το 1948, είναι ιστορικός, θεολόγος και φιλόσοφος. Τα βιβλία του έχουν μεταφραστεί στα αγγλικά, ισπανικά, ιταλικά και σλοβενικά. Ο συγγραφέας ζει στο Klagenfurt.

Η έκδοση του βιβλίου και η έρευνα χρηματοδοτήθηκαν από την Καγκελαρία της Αυστρίας ενόψει της ανάληψης της Προεδρίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- 1. Η Μουσουλμανική Κατάκτηση της Μικράς Ασίας**
- 2. Το Dhimmi και το Dschihad.**
- 3. Τούρκοι**
- 4. Η Τελευταία Φάση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας**
- 5. Οι Χριστιανοί στο Τούρκικο Μιλέτ- Σύστημα**
- 6. Οι Χριστιανοί στις Ταξιδιωτικές Περιγραφές του
17ου και 18ου αιώνα**
- 7. Η Κατάσταση των Χριστιανών στην εποχή του Εκσυγχρονισμού
(TANZIMAT) από το 1839**
- 8. Η Γενική Σφαγή 1895/1896 και η Αρχή των “Νεότουρκων”**
- 9. Η Γενοκτονία των Χριστιανών στον Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου**
- 10. Η Αντίδραση της Δύσης**
- 11. Οι Εξορίες των Ελλήνων ως το Τέλος του Α΄ Παγκόσμιου
Πολέμου**
- 12. Η Κατάσταση των Χριστιανών στην Τουρκία μετά τον Α΄
Παγκόσμιο Πόλεμο (1917-1918)**
- 13. Η Συνθήκη των Σεβρών (1920)**
- 14. Η Νίκη των Κεμαλιστών (1920-1922)**
- 15. Η Κατάσταση των Χριστιανών στην Τουρκία μέχρι την Τούρκικη
Εισβολή στην Κύπρο το 1974**
- 16. Κατάσταση Χριστιανών στην Κύπρο από το 1974 έως το 2005**

1. Η Μουσουλμανική Κατάκτηση της Μικράς Ασίας

Λίγα χρόνια μετά από την νικηφόρο εκστρατεία του αυτοκράτορα Ηράκλειου (610-641) ενάντια των Περσών εισήλθαν οι Άραβες από το 634 στη Μ. Ασία (σημερινή Τουρκία). Στη συνέχεια κατέκτησαν τις άνω περιοχές στον Ευφράτη και τον Τίγρη, που σήμερα απεικονίζουν την ανατολική Τουρκία. Μετά την νίκη Αράβων ενάντια των Βυζαντινών στο Γιαρμούκ το 636 έπεσε η Συρία με την Αντιόχεια ως πρωτεύουσα στους Άραβες, το 638 η Παλαιστίνη με τη Συρία, 639/40 Μεσοποταμία και Αρμενία και το 642 η Αίγυπτος. Οι Βυζαντινοί χάσανε ως τον θάνατο του Ηράκλειου σχεδόν τα 2/3 των περιοχών τους. Μόνο στην Ταουρουσλίν μπορούσε να σταματήσει η αραβική εκστρατεία στα όρη της Κιλικίας. Το Βυζάντιο που περιελάμβανε την καρδιά της Μ. Ασίας, τη σημερινή Ελλάδα και κομμάτια Ιταλίας έπρεπε να αμύνεται για να περιορίσει τις διάφορες επιθέσεις.

Παρακολουθώντας την μουσουλμανική επέκταση σε χριστιανικό έδαφος την 1^η εκατονταετία του ισλάμ, δεν μπορούσαμε να εξηγήσουμε την δύναμη του Αραβικού στρατού και την γρήγορη επέλαση του. Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία ονομαζόταν και χριστιανική Αυτοκρατορία, σαν «νέα Ρώμη» με ορθόδοξη θρησκεία. Το 1054 χωρίστηκε οριστικά η βυζαντινή εκκλησία από την δυτική καθολική μετά από Ιερά σύνοδο. Από την κυριαρχία του Πάπα ο έλεγχος της αυτοκρατορικής εκκλησίας πέρασε στον αυτοκράτορα “Βασίλειο”. Ο Πατριάρχης της Κων/πολης δεν απέκτησε ποτέ το κύρος του ρωμαίου Πάπα. Από την αρχή της νεοπερσικής αυτοκρατορίας των Σασσανιδών τον 3^ο αιώνα εμφανίστηκε στο περσικό έδαφος η ανατολική αποστολική εκκλησία η λεγόμενη “Νεστοριανή εκκλησία” η οποία είχε τέτοια δύναμη που ούτε ο Πάπας της Ρώμης ούτε ο αυτοκράτορας της Κων/πολης μπορούσε να την επηρεάσει. Εξαιτίας της μετακίνησης των συνόρων κατά την διάρκεια των πολέμων μεταξύ Βυζαντινών και Περσών, δημιουργούνταν προβλήματα στους χριστιανικούς πληθυσμούς που ήταν υπό την κατοχή των Περσών και αντίστοιχα των περσικών χριστιανικών

πληθυσμών που ερχόταν υπό την κατοχή των βυζαντινών. Σε αυτές τις περιπτώσεις όποιος επικρατούσε προσπαθούσε να εντάξει κατακτημένους πληθυσμούς στην αυτοκρατορική του εκκλησία. Έτσι ο βασιλιάς Χοσρόη ο ΙΙ από το 609 διόριζε νεστοριανούς αρχιεπισκόπους στις κατακτημένες περιοχές του βυζαντίου, που φυσικά διώχτηκαν μετά την βυζαντινή επίθεση του 628. Αυτό επαναλαμβάνονταν συνεχώς.

Μια καινούρια κατάσταση προέκυψε στην αυτοκρατορική εκκλησία από το συμβούλιο της Χαλκηδόνας το 405 όταν επαναπροσδιορίστηκε στην ελληνική τερμινολογία η φύση του Χριστού όπου απερρίφθη από τις περιοχές που μιλούσαν συριακά αρμένικα και διάφορες άλλες γλώσσες. Κατά την διάρκεια του 5^{ου} και 6^{ου} αιώνα εμφανίστηκαν οι λεγόμενες μονοφυσικές εκκλησίες, που παρ' όλες τις ενωτικές προσπάθειες καθοδήγησης από την μεριά του βυζαντίου για να ενισχύσουν τις εκκλησιαστικές οργανώσεις, δούλευαν μυστικά και προσπαθούν μέχρι σήμερα να αναδειχθούν. Η χρήση της ελληνικής γλώσσας σε αυτές τις περιοχές μειώθηκε. Οι δογματικές διαφωνίες οι οποίες από μία πλευρά επέφεραν λογομαχίες από την άλλη δημιουργούσαν διάφορα καινούργια δόγματα, που δεν μπορούσαν να εξηγηθούν. Παρά τις ελάχιστες φάσεις που ήταν έτοιμη για κοινή σύσκεψη, η διαφορά ανάμεσα στους Χαλκηδώνες, τους Σύριους, τους Αρμένιους και τους κόπτες χριστιανούς μεγάλωνε αρκετά. Μέχρι και σήμερα, παρά τις οικουμενικές προσπάθειες που έγιναν, δεν άλλαξαν πολλά. Το μεγάλο χάσμα ανάμεσα στις θρησκείες, είχε ως αποτέλεσμα οι μονοφυσίτες να κατακτούν περιοχές μέσω των Αράβων και των Τούρκων γεγονός που τους έκανε να νιώθουν "ελεύθεροι" έως να ηττηθούν από κάποιον δυνατότερο. Αφού το Ισλάμ απέκτησε την Κυριαρχία, άλλαξε γρήγορα η κατάσταση για το χριστιανικό πληθυσμό, οι οποίοι καταπίεζαν και απορρίπτονταν από το σύστημα σε πολλές ακραίες περιπτώσεις.

Ανάμεσα στο μουσουλμανικό πληθυσμό υπήρχαν και ορθόδοξοι χριστιανοί οι οποίοι υπάγονταν στην Βυζαντινή αυτοκρατορική εκκλησία και διέσωζαν ελληνική γλώσσα και τα έθιμα. Αυτοί οι χριστιανοί, που ονομάστηκαν από τους Μουσουλμάνους "Μέλκιτες" καταπιέζονταν πάρα πολύ.

Ο “Μέλκιτες” και σήμερα, ήταν περισσότεροι από τους μονοφυσίτες. Η “Μονοφυσικοί” εκκλησία της Συρίας ονομάστηκε από τον Ιάκωβο Βαρδαίο “Ιακωβιανή”. Η λέξεις “νεστοριανοί και μονοφυσικοί” ήταν ξένες για τους ντόπιους κατοίκους και τις θεωρούσαν βρισιές προσβλητικές. Για το λόγο αυτό οι δυτικοχριστιανοί της Συρίας προτιμούσαν να ονομάζονται “Ιακωβήτες”. Σήμερα λέγονται “ορθόδοξοι” χριστιανοί της συριακής εκκλησίας.

Όταν το Βυζάντιο το 969 επανέκτησε την Αντιόχεια από τους Άραβες (σημερινή Αντάγια) επικράτησε ένταση στους κόλπους της βυζαντινής αυτοκρατορικής εκκλησίας. Οι “ιακωβήτες” πατριάρχες της Αντιόχειας παρόλο που κατείχαν τον τίτλο, δεν μπορούσαν να κυκλοφορούν σχεδόν καθόλου στην Αντιόχεια και κρύβονταν σε μοναστήρια στα βουνά. Ομοίως και οι καθολικοί πατριάρχες που ακολούθησαν στην αποστολική ανατολική εκκλησία. Η ρωμαϊκή Ιερή κυριαρχία προσπαθεί ακόμα και σήμερα, να συγκεντρώσει κομμάτια από τους “Ιακωβήτες” Ορθοδόξους, Νεστοριανούς, Αρμένιους και Κόπτες για να κατασκευάσει διαφορές “Ενώσεις”. Οι κόπτες πιστεύουν πως είναι κληρονόμοι του πατριαρχείου της Αλεξάνδρειας. Στην ανατολική Τουρκία επικρατεί εκτός από την Κουρδική και η αραβική γλώσσα όπως για παράδειγμα στο Mardin που για εκατονταετίες ήταν έδρα των Σύριων Ιακωβητών Πατριαρχών. Έτσι και στην μελκιτική εκκλησία επικρατεί η αραβική γλώσσα. Κατά το πρώτο εκστρατευτικό κύμα των αράβων Έλληνες για εκατοντάδες χρόνια ήλεγχαν στην Ιακωβική ακτή και του Λόντο. Στη σύρια η Ιακωβιανή εκκλησία βρισκόταν στο πάνω μέρος του Ευφράτη και του Τίγρη στο σημερινό Diyarbakir στην Έδεσσα όπως και στα ανατολικά όρη όπου βρισκόταν και ένα μεγάλο μέρος συριακών μοναστηριών. Οι Αρμένιοι αρχικά ζούσαν στην ανατολή στην περιοχή του Βάνζε και στη σημερινή Αρμενία. Αργότερα επεκτάθηκαν και στα όρη Ταύρους και στην Κων/πολη.

2. Το Dhimmi και το Dschihad

Η βασική διαφορά ανάμεσα στο ισλάμ και τις υπόλοιπες θρησκείες έγκειται στο γεγονός ότι το ισλάμ δεν έχει ποτέ την πρόθεση να συνάψει φιλικές σχέσεις με άλλες θρησκείες. Ακόμα ο χωρισμός στη Δύση ανάμεσα σε εκκλησία και κράτος του είναι εντελώς άγνωστος. Οι χριστιανοί κατατάσσονται από το Κοράνι όπως και οι Εβραίοι σαν «Λαός της Βίβλου» όπου τους δινόταν η αυτονομία και η ελευθερία μέσα σε κάποια περιορισμένα πλαίσια. Έτσι βγήκε η απόφαση από την «Συμφωνία του Ομάρ» του Χαλίφ Ομάρ II (717-720) ότι οι χριστιανοί δεν επιτρέπεται να κατασκευάσουν ούτε να ανακαινίσουν εκκλησίες, το μητρώο τους δεν είχε καμιά σημασία μπροστά στο δικαστήριο δεν μπορούν να φορούν τα ίδια ρούχα με τους μουσουλμάνους, δεν επιτρέπεται να ιππεύουν άλογα με σέλα και να έχουν όπλα. Αυτό το «απόκομμα του Ομάρ» όπως λεγόταν, αποτελούσε πρότυπο για πολλές εποχές.

Η λέξη Dhimmi (εγγύηση, προστασία, σιγουριά) περιγράφει τη σχέση των διαφόρων θρησκειών με το ισλαμικό έθνος. Η περιοχές όπου κυριαρχεί το Ισλάμ ονομάζονται «Ντάλ Ελ Ισλάμ» (το σπίτι του ισλάμ) και ο υπόλοιπος κόσμος είναι το «Ντάλ ντε Χάρμπ» (το σπίτι του πολέμου) το οποίο πρέπει να υποταχθεί. Διακοπή του πολέμου μπορεί να υπάρξει μόνο προσωρινά, για τακτικούς λόγους. Από απόσπασμα του Κορανίου οι χριστιανοί οι Εβραίοι και άλλοι άπιστοι πρέπει να δίνονται μέχρι να πληρώσουν την προστασία τους. Έτσι εξηγείται και η γρήγορη εξάπλωση του ισλάμ. Αυτό συνεχίστηκε ως τα μέσα του 8ου αιώνα όπου σταμάτησε η Ισλαμική επέκταση.

Ήταν το Dhimmi σύστημα αποδοτικό ή όχι; Στις αρχές οι Άραβες δημιουργούσαν στα κεκτημένα εδάφη, αποικίες οι οποίες ήταν υποχρεωμένες να τα έχουν καλά με τους Χριστιανούς ή τους οπαδούς του Ζαρατούστρα. Το χαλιφάτο των Ουμαγάδων της Δαμασκού (661-750) αντιμετώπισε πολύ φιλικά τον χριστιανικό πληθυσμό χαροποιώντας τους Ιακωβήτες που ξέφυγαν από την βυζαντινή καταπίεση. Αρχικά κανείς δεν περίμενε ότι πλησίαζε το τέλος της

ελληνικής επιρροής, του ελληνικού πολιτισμού. Απαγορευόταν αυστηρά να ξαναγυρίσει κάποιος στο χριστιανισμό, πράγμα που επέφερε θανατική ποινή ως και τον 20^ο αιώνα στο ισλάμ.

Ο παραμερισμός των μη μουσουλμάνων εξασφάλισε στο Ισλάμ την κυριαρχία παρόλο που απεικόνιζε από μόνο του μειονότητα. Στην εποχή των Χαλίφων κατά την δυναστεία των Αβασητών της Δαμασκού (742-1258) η πίεση προς τους χριστιανούς αυξήθηκε. Δεν καταστράφηκαν οι εκκλησίες όμως απαγορεύτηκε η κατασκευή νέων πράγμα που ισχύει ως και το 2005, ανεξάρτητα από το ότι με δωροδοκίες μπορούσαν να αποφευχθούν τέτοιες απαγορεύσεις. Πραγματικά μετά την κατάκτηση από τους Μουσουλμάνους συνέχιζαν να χτίζονται εκκλησίες όμως οι διαφορές μεταξύ μουσουλμάνων και χριστιανών δεν εξισώνονταν. Οι χριστιανοί έπρεπε να ξεχωρίζουν φορώντας άλλα ρούχα και για αυτό τους ονόμαζαν «Ζωνοχριστιανούς». Ακόμα δεν επιτρεπόταν να ξεπερνούν τα χριστιανικά σπίτια σε ύψος τα μουσουλμανικά και άλλα πολλά. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την μείωση των χριστιανών και την επικράτηση της γλώσσας των κατακτητών. Από το 685 απαγορεύτηκε στην γραμματεία της Αιγύπτου η χρησιμοποίηση της ελληνικής γλώσσας. Ο Kalif Abdal Malik το 693 διέταξε την έκδοση των πρωτοκόλλων σε δύο γλώσσες. Έτσι σε μερικές δεκαετίες μιλούσαν και οι Χριστιανοί την γλώσσα των κατακτητών.

Η μείωση της χριστιανικής θρησκείας οδήγησε στην απομόνωση. Αργότερα εγκαταστάθηκε σε διάφορες πόλεις στρατός όμως παρόλα αυτά οι περιοχές έμεναν χριστιανικές. Σίγουρα δεν είναι τυχαίο ότι οι περισσότεροι ιακωβίτες χριστιανοί έως και σήμερα είναι εγκατεστημένοι στα όρη του Turabdin και Izala στα όρη Γκρεντζλαντ ανάμεσα στο βασίλειο των Περσών και των Βυζαντινών και στην Άνω Μεσοποταμία. Οι Νεστοριανοί ζούσαν στα όρια Hakkarı και Μοσούλ και οι Αρμένιοι, έμποροι οι πιο πολλοί, ζούσαν στην Κων/πολη, Έδεσσα, Αμίνταιο και Ταρσό. Οι χριστιανοί επιστήμονες που ζούσαν και εργάζονταν στην αυλή του Χαλίφη φρόντιζαν να βοηθούν τους υπόλοιπους χριστιανούς.

Το βιβλίο του Lasy O'Learis «How Greek science passed to the Arabs» περιγράφει πως οι Σύριοι χριστιανοί μάθαιναν στα πεδία της ερήμου την ελληνική γλώσσα και παιδεία. Εκπρόσωποι για τους περισσότερους χριστιανούς στο Ισλάμ ήταν ο Αρχίατρος Hanayn ibn Ishaq και η οικογένεια Bochtiso οι οποίοι βοήθησαν στην άνθηση της επιστήμης στην Βαγδάτη. Με την βοήθεια των χριστιανών αναπτύχθηκε στους πρώτους αιώνες του ισλάμ η αραβική κουλτούρα η οποία κατέχει ως τις μέρες μας εξέχουσα θέση στον παγκόσμιο πολιτισμό.

Το Dschihad αποτελεί, όπως και το Dhimmi, μια από τις βασικές αρχές του ισλαμικού τρόπου ζωής. Οι «Χαρμπις» οι κάτοικοι του «Paral Harb» είχαν οριστεί να εφαρμόσουν τον ισλαμικό νόμο μέσα από τον πόλεμο και τον προσηλυτισμό. Το Dschihad ως διαρκής πόλεμος αποκλείει την ειρήνη και επιτρέπει μόνο μια προσωρινή παύση πυρός. Ο ιερός πόλεμος είναι υποχρεωτικός για όλους τους μουσουλμάνους και κάθε πιστός πρέπει με τα υπάρχοντα του να συνεισφέρει σε αυτόν τον πόλεμο. Ο ιερός πόλεμος μπορεί ακόμα να εκτελεσθεί με προπαγάνδες και δωροδοκίες. Το Dhimmi-Pashein σαν άμεσο αποτέλεσμα του Dschihad δεσμεύεται από συμβόλαιο το οποίο εκφράζει το δικαίωμα του κατακτητή να υποτάσσει τους κατωτέρους του στο ισλάμ.

3.Τούρκοι

Οι πρώτοι Τούρκοι που εγκαταστάθηκαν στην Μ. Ασία τον 6^ο αιώνα μ.Χ. ήταν Βουδιστές, Μανιχαίοι και Νεστοριανοί χριστιανοί. Δεν είχαν καμία σχέση με Έλληνες, Σύριους και Αρμένιους. Είναι απόγονοι των Ογχουσών οι οποίοι ζούσαν τον 10^ο αιώνα π.Χ. στην στέπα του Καζακστάν βόρεια της λίμνης Αράλης.

Με το πέρασμα του χρόνου πολλές τούρκικες φυλές μετανάστευαν από τη Σιβηρία στην Ασία. Όταν πρωτοεμφανίστηκε το ισλάμ στους Τούρκους, εξελίχθηκε – διαδόθηκε μέσω των νομάδων Γκαζιτουμ. Οι Γκάζι ήταν έφιπποι νομάδες οι οποίοι συστηματικά λεηλατούσαν και λήστευαν περιοχές. Μέσω του θεσμού των Γκάζι οι Τούρκοι κατέκτησαν σταδιακά την Μ. Ασία. Αυτό ανάγκασε τους πληθυσμούς των περιοχών αυτών να μεταναστεύσουν και να οχυρωθούν σε διάφορες πόλεις. Μετά τη νίκη του Σελτζούκου Σουλτάνου Αλί Αρσλάν επί του βασιλιά Ρωμανού IV Διογένη στη μάχη του Μάτζικερτ (19/08/1071) οι Σελτζούκοι Γκάζι λεηλάτησαν τις ανατολικές περιοχές της σημερινής Τουρκίας. Το γεγονός αυτό επέφερε μαζική μετακίνηση χριστιανικών πληθυσμών σε άλλες περιοχές. Μέσω του θεσμού των Γκαζής οι Τούρκοι κατέκτησαν σταδιακά την Μ. Ασία. Ο Βυζαντινός αυτοκράτορας Ρωμανός σύναψε συμφωνία με τον Σουλτάνο με την οποία έπρεπε να του πληρώνει μέρος των χρημάτων που αποταμιευόταν. Επίσης έπρεπε να πληρώσει κάποιο ποσό για την απελευθέρωση των αιχμαλώτων και να εκπληρώσει διάφορες εξυπηρετήσεις, προς τον Σουλτάνο. Μετά τον εκθρονισμό του Ρωμανού οι Τούρκοι αθετώντας την συμφωνία που είχαν συνάψει εισέβαλαν στην Μ. Ασία. Ο διάδοχος του βυζαντινού θρόνου Μιχαήλ VII δεν αντιστάθηκε καθόλου και έτσι οι Σελτζούκοι αποίκησαν στα ανατολικά εδάφη του Βυζαντίου. Η καταστροφή που προκλήθηκε ήταν τεράστια και δύσκολα. Θα μπορούσε να συνέλθει το Βυζάντιο.

Το τούρκικο (σελτζούκικο) βασίλειο περιελάμβανε την Μ. Ασία ως τα ανατολικά σύνορα. Ο Αλίτ Αρσλάν ξάδελφος του Σουλεϊμάν ήταν ο επικεφαλής των σουλτάνων της δυτικής οθωμανικής αυτοκρατορίας. Το 1080 κατείχε όλες τις

περιοχές από την Κιλικία ως και τον Ελλήσποντο όπου έκτισε το σελτζούκινο βασίλειο «Ρούμ». Το 1087 είχε ήδη στην κατοχή του την Αντιόχεια και την Έδεσσα όπου μεγάλο μέρος του πληθυσμού τους ήταν χριστιανοί (Έλληνες και Αρμένιοι).

Παράλληλα δημιουργήθηκε το σουλτανάτο των Δανιμενδίνων στις χριστιανικές περιοχές «Χόμουργκ» Καισαρεία και Μελιτένη (σημερινή Malayta). Στις αρχές του Ευφράτη ποταμού εμφανίστηκε η ηγεμονία των Μενδουτσεκίδων (1107-1409) το κέντρο των Ιακοβητών. Μετά τον θάνατο του μεγαλοσελτζούκου σουλτάνου Μαλίκ Σχα (1092) διασπάστηκε το βασίλειο σε μεμονωμένα εμιράτα. Στο βασίλειο των Ουρτουκίδων η μεταχείριση προς τους χριστιανούς ήταν πολύ καλή, γεγονός που έκανε τον πατριάρχη να εγκατασταθεί από την Αμύντα στις περιοχές αυτές. Τον 12^ο αιώνα ο αριθμός των Τουρκμένων νομάδων δεν ξεπερνούσε το 1 εκατομύριο. Ο πληθυσμός της ανατολής άλλαζε συνεχώς από τη συχνή μετανάστευση των Τουρκμένων από την Μ. Ασία. Οι χριστιανή της ανατολής διώκονταν συνεχώς από τους Γκχάζους. Μόνο σε συγκεκριμένες περιοχές όπως Πόντος, Καππαδοκία υπήρχαν ακόμα Έλληνες ορθόδοξοι χριστιανοί ως και τις αρχές του 1ου παγκόσμιου πολέμου. Τα μοναστήρια του Γοερέ, πού βρίσκονται μέσα στις σπηλιές και οι κρυφές πόλεις μας δείχνουν την προσπάθεια των χριστιανών των περιοχών αυτών να προστατευτούν από τους Γκχάζους τους φανατικούς υποστηρικτές του Τζιχαντ. Το 1280 οι τουρκμένοι ήταν περισσότεροι από τους Βυζαντινούς, τους Σύριους και Αρμένιους στις περιοχές της άνω Ανατολίας.

Ο αυτοκράτορας Αλέξιος (1081-1118) που έβαλε τα θεμέλια της βυζαντινής δυναστείας των Κομνηνών προχώρησε σε πόλεμο ενάντια των Νορμανδών (στην Ήπειρο) και των "Petsenegon" στον Δούναβη που είχαν φτάσει ως την Κων/πολη.

Η γρήγορη επέκταση των Τούρκων σταμάτησε με την 1η σταυροφορία και τους ανάγκασε να οπισθοχωρήσουν. Το 1097 οι σταυροφόροι επανέκτησαν την Νίκαια (σημερινό Isnil). Η επικράτηση των σταυροφόρων ευνόησε τους χριστιανούς. Οι Αρμένιοι υποδέχτηκαν σαν απελευθερωτές τους σταυροφόρους

οι οποίοι το 1098 κατέκτησαν την Αντιόχεια και την Έδεσσα, περιοχές τις οποίες κράτησαν ως το 1144. Δεν παρέδωσαν όμως τις κατακτημένες περιοχές στον αυτοκράτορα της Κων/πολης και ίδρυσαν ανεξάρτητες λατινικές σταυροφορικές πόλεις. Οι περιοχές αυτές γνώρισαν μεγάλη άνθηση. Οι Τούρκοι των σταυροφορικών πόλεων, οι οποίοι στην αρχή ήταν σκλάβοι πολεμιστές των χαλίφων, απέκτησαν αυτονομία και δημιούργησαν εμιράτα από την ανατολή ως την κεντρική Ασία.

Ο αυτοκράτορας Αλέξιος Ι δεν κατάφερε να επανακτήσει τις περιοχές της ανατολής. Οι Σελτζούκοι γινόταν όλο και δυνατότεροι και οι Ελληνικοί πληθυσμοί για να τους αποφύγουν μετακινούνταν προς τις ακτές. Χιλιάδες Αρμένιοι έφευγαν στην δύση με αποτέλεσμα στην Κωνσταντινούπολη, στην Θεσσαλονίκη και στην πόλη Βάρνα να δημιουργήσουν μεγάλες αποικίες. Ο Βυζαντινός αυτοκράτορας βοηθούσε τη διαφυγή των χριστιανών προς την Ελλάδα. Η επικοινωνία ανάμεσα στην Φιλαδέλφεια και στις παραθαλάσσιες πόλεις της Μ. Ασίας γινόταν με μεγάλη δυσκολία.

Ο Ιωάννης ΙΙ Κομνηνός (1118-1143) επανέκτησε τις περιοχές της δυτικής ακτής και της Κιλικίας όπου οι Αρμένιοι μετανάστες δημιούργησαν την ηγεμονία της μικροαρμενίας. Ο υιός και διάδοχός του, Εμμανουήλ Ι (1143-1180) επιτέθηκε στον σουλτάνο Μασούν Ι και ανάγκασε τους Σελτζούκους να εγκαταλείψουν την περιοχή Ικόνιο (σημερινή Κόνυα). Το 1159 προχώρησε και στην Αντιόχεια όπου οι σταυροφόροι των υποδέχτηκαν σαν άρχοντα ο οποίος απέτρεψε τους Σελτζούκους Τούρκους να επανακτήσουν την Μ. Ασία. Το 1180 οι τελευταίοι έφτασαν ως τις ακτές της κεντρικής θάλασσας.

Υπό την βασιλεία του Ισαάκ ΙΙ Αγγέλου έγινε το 1190 η ΙΙΙ σταυροφορία η οποία απέτυχε όπως και η προηγούμενη. Η ΙV σταυροφορία έφερε την κατάκτηση της Κων/πολης από τους σταυροφόρους το (1204 μ.Χ.). Οι βυζαντινοί κατείχαν μόνο περιοχές της Τραπεζούντας, Νίκαιας και Βόρειας Ελλάδας. Από το 1204-1261 η Κων/πολη ονομαζόταν πρωτεύουσα του «λατινικού βασιλείου». Στη Μ. Ασία διαμορφώθηκε το μεταβυζαντινό βασίλειο της Νίκαιας υπό την ηγεσία του Θεόδωρου Ι. Λάσκαρη (1204-1222). Ο Λατίνος

αυτοκράτορας συνεργάστηκε το 1209 με το σουλτάνο Καηκοσρού Ι. (Οι χριστιανοί συνεργάστηκαν με Τούρκους ενάντια των Ελλήνων). Από την βυζαντινή δυναστεία των Κομνηνών ιδρύθηκε το μικρό βασίλειο της Τραπεζούντας, στη Μαύρη Θάλασσα. Το βασίλειο της Νίκαιας μπόρεσε να επανακτήσει από τους σταυροφόρους πολλά κομμάτια της Ελλάδας.

Η εισβολή των Μογγόλων, το 1242, επέφερε πολλά προβλήματα στην Μ. Ασία. Ο βασιλιάς Ιωάννης Βατατζής της Νίκαιας εκτόπισε τους Μογγόλους οι οποίοι είχαν υπό την κατοχή τους και την Καππαδοκία. Το 1261 ο τότε βασιλιάς της Νίκαιας Μιχάλης Παλαιολόγος απελευθέρωσε την Κων/πολη από τους Σταυροφόρους και δημιούργησε την τελευταία βυζαντινή δυναστεία των Παλαιολόγων. Όταν οι Μογγόλοι στράφηκαν ενάντια των Σελτζούκων, πολλοί Τούρκοι έφυγαν σε βυζαντινά εδάφη χωρίς καμία αντίσταση. Ως το 1280 οι Τούρκοι κατέλαβαν την νοτιοδυτική Ανατολία. Στην ήττα των βυζαντινών το 1302 στη Μαγνησία από τους Σελτζούκους, εμφανίστηκε ο Γκχαζήξ Εμίρ Οσμάν, ο ιδρυτής της οθωμανικής αυτοκρατορίας η οποία εξαπλώθηκε μέσα σε μισό αιώνα σε ολόκληρη την Ευρώπη.

Οι Αρμένιοι, μετά την κατάκτηση των εδαφών τους από βυζαντινούς και Τούρκους διέφυγαν στα όρη της Ταρσού. Το 1080 ίδρυσαν στην Κιλικία, γύρω από το Σις (σημερινή Κοζάν), μια ηγεμονία η οποία ελεγχόταν από τους Ρουβενίδους. Το 1198 ο Λέω Ι. στέφθηκε βασιλιάς στην Ταρσό από τον καθολικό Γρηγόριο ΙΙΙ και τον επίσκοπο Μάινζερ. Η κοπή του νομίσματος έφερε την ανεξαρτησία των Αρμενίων από το βυζάντιο. Το 1226 στην εξουσία ανέβηκε ο Χαρτούμ Ι (1226-1270) της οικογένειας των Χαρτούμιδων. Για να εδραιώσει την κυριαρχία του διέλυσε τη συμφωνία που είχε με το σουλτάνο του Ρούμ και πήγε με το μέρος των Μογγόλων. Το 1258 οι Μογγόλοι στην επίθεση τους ενάντια της Βαγδάτης, είχαν στις τάξεις τους και τον Αρμένικο στρατό. Ο Λέω ΙΙ μετά από πολλούς πολέμους (με τους Μαλμούκ της Αιγύπτου) ανέδειξε την στρατιωτική του δύναμη. Το 1291 έπεσε η Ακκόν, το τελευταίο στήριγμα των σταυροφόρων στην Παλαιστίνη. Το 1292 οι Μαλκμούδες κατέλαβαν την Χρόμκλα και έδιωξαν τον Καθολικό (Γρηγόριο). Ο τελευταίος, ο οποίος εγκαταστάθηκε στο Σις, ζήτησε από την Ιερά Σύνοδο των Πάπων βοήθεια από τη δύση. Το 1307 έγινε μια νέα

συμμαχία της Σις με τη Ρώμη και ο Χερτούμ ΙΙ άλλαξε σε καθολικός Φραντζισκάνος. Ένα από τα σημαντικότερα πρόσωπα στην Αρμενία ήταν και ο ιστορικός Χερτούμ ΙΙ από την Κορικό, ανιψιός του Χέρτουμ Ι, ο οποίος συνέταξε το ιστορικό «Flor des estoires de la terre d' Orient».

Το 1342 στέφθηκε βασιλιάς ο Γάλλος καθολικός Guy de Lusignan. Ο διάδοχος του Κων/νου ΙΙΙ έπρεπε να πολεμήσει τόσο τους Μαλμούκ όσο και τους Αρμένιους που ήταν ενάντια στους Ρωμαίους. Το 1375 οι Μαλμούκοι εγκαταστάθηκαν στη Σις και κατέκτησαν το τελευταίο χριστιανικό προπύργιο της ανατολής. Ο τελευταίος βασιλιάς Λέω V αιχμαλωτίστηκε και οδηγήθηκε στο Κάιρο από όπου το 1382 εξαγοράστηκε και ελευθερώθηκε από τον Πάπα. Αφέθηκε ελεύθερος με την προϋποθέσει να μην ξαναπατήσει αρμένικο έδαφος και δραπέτευσε στην Ευρώπη το 1393. Το 1400 ένα μεγάλο κομμάτι των Αρμενίων βρισκόταν υπό την κατοχή της Τουρκμενικής δυναστείας των Καρά Κουγιουνλού (Ο λόχος του μαύρου κριαριού) με έδρα το Βαν. Το 1433 ανακηρύχθηκαν επίσκοποι ο Ιωάννης και ο Ησαΐας. Το 1438 υπήρχαν εκπρόσωποι της Αρμένικης εκκλησίας στην σύνοδο της Φλωρεντίας. Το 1441 το «Decretum pro Armenis» του Πάπα Ευγένιου του Τετάρτου δεν πραγματοποιήθηκε καθώς και η ένωση με την Ορθοδοξία. Την ίδια χρονιά επανακαταστάθηκε το καθολικάτο από το Σις στην Ετσιμιαντζην. Η μοίρα των Αρμενίων για τους επόμενους αιώνες θα καθοριζόταν από τους Τούρκους, τους Πέρσες και τους Ρώσους.

4. Η Τελευταία Φάση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας

Η οθωμανική αυτοκρατορία είχε φτάσει 60 χιλιόμετρα νότια της βασιλικής πρωτεύουσας Νίκαιας. Το 1300 κατείχε μόνο την Νίκαια, Νικομήδεια, Προύσα, Σαρδηνία, Φιλαδέλφεια, Μαγνησία και Σμύρνη. Το 1304 το Βυζάντιο κατάφερε να πετύχει μία ακόμη νίκη στην Φιλαδέλφεια ενάντια των Τούρκων. Ο Ορχάν, γιος του Οσμάν, (1326-1360) κατέφερε το 1326 να κατακτήσει την Προύσα η οποία έγινε η πρώτη Οθωμανική πρωτεύουσα. Κατά την μετακίνηση του Βυζαντινού Βασιλείου στην Ελλάδα ξεκίνησαν μια σειρά εμφυλίων πολέμων όπου το 1331 κατέκτησαν την Νίκαια και το 1337 την Άγκυρα φτάνοντας μέχρι τις νότιες ακτές της Μ. Ασίας.

Ο βυζαντινός πολιτικός και κατόπιν ο βασιλιάς Ιωάννης Κατακουζηνός συνεργαζόταν με τους Σελτζούκους ενάντια των Οσμάνων. Οι Οσμάνοι δημιούργησαν έναν ικανό στόλο και ξεκίνησαν επιθέσεις στις βυζαντινές αποικίες στην Ελλάδα. Το 1352 οι Τούρκοι εγκαταστάθηκαν στο Ευρωπαϊκό έδαφος στο οχύρωμα της Τζίμπας στην Καλλίπολη. Το 1354 ο Σουλεϊμάν ανέλαβε την επέκταση στην Ευρώπη. Το 1361 οι Οσμανοί κατέκτησαν την Ανδριανούπολη και ο Μουράτ Ι (1360-1389) μετατόπισε την πρωτεύουσα εκεί. Το Βυζάντιο ήταν και από τις δύο πλευρές περιτριγυρισμένη από τους Τούρκους. Από το 1395 έως το 1401 η Κων/πολη ήταν πολιορκημένη και ο αυτοκράτορας του Βυζαντίου έπρεπε να συνθηκολογήσει παραδίδοντας την πόλη σε τούρκικα χέρια. Ο Σουλτάνος Βαγιεζίτ (1389-1402) κατέκτησε τα δυτικά εμιράτα της Ανατολίας. Ο βασιλιάς Εμμανουήλ ΙΙ έπρεπε, σαν βασιλιάς της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, να συμμετέχει στο πλευρό του Βαγιεζίτ για την κατάκτηση της Φιλαδέλφειας. Το 1402 ο αυτοκράτορας της κεντρικής Ασίας Τιμούρ Λενκ κέρδισε τους Οθωμανούς και αιχμαλώτισε τον Σουλτάνο στην Άγκυρα. Με το γεγονός αυτό η Βυζαντινή αυτοκρατορία πήρε μια τελευταία ανάσα. Ο Τιμούρ κατέστρεψε εκκλησίες και μοναστήρια στην ανατολική Μ. Ασία και στην άνω Μεσοποταμία όπως π.χ. την μεγάλη εκκλησία του Χαχ στην Τουραμπντιν. Στο Βαν πέταξε από τα τείχη της

πόλης πολλούς Αρμένιους και στη Σίβα τους έθαψε ζωντανούς. Οι Σύριες εκκλησίες, μετά από αυτή την καταστροφή ήταν δύσκολο να οργανωθούν.

Το 1403 έγινε μια συμφωνία ανάμεσα στο Βυζάντιο και τους Οθωμανούς που έλεγε ότι οι ακόλουθοι των Βασιλιάδων θα έπρεπε να απομακρυνθούν. Ο Μεχμέτ II (1413-1421) ακολούθησε αυτή τη συμφωνία. Ο Μουράτ II (1421-1481) εισέβαλε και κατέκτησε την Ελλάδα και το 1422 πολιορκήσε την Κων/πολη. Το 1430 έπεσε και η Θεσ/νικη στα χέρια των Τούρκων. Ακόμα και η συνθήκη της Φλωρεντίας από τον αυτοκράτορα Ιωάννη (05-07-1439), που ήθελε την ένωση των δύο εκκλησιών δεν μπορούσε να σώσει το Βυζάντιο. Η Ιερή ρωμαϊκή αυτοκρατορία της Γερμανικής ένωσης είχε μια σειρά επαφών με την Τούρκικη αυτοκρατορία που δεν έφεραν καμία βοήθεια. Ο σουλτάνος Μεχμέτ II κατέκτησε την πολιορκημένη Κων/πολη την 29-05-1453 και η γενοβέζικη αποικία στη Γαλατά (Πέρα) έπρεπε να υπογράψει ένα συμβόλαιο προστασίας. Η Γαλατά έμεινε έως και τον 12^ο αιώνα χριστιανική και απεικόνιζε την περιοχή των «Φράγκων» ξένων διπλωματών.

Ο αυτοκράτορας Κων/νος θανατώθηκε μετά την κατάκτηση της Πόλης. Από τους 50.000 περίπου κατοίκους, οι 4.000 σφαγιάστηκαν και μεγάλος αριθμός αιχμαλωτίστηκε. Ο σουλτάνος μετά την παράδοση της Πόλης την εγκατέλειψε και ακολούθησε μεγάλη λεηλασία. Το βασιλικό αρχείο καταστράφηκε και η Αγία Σοφία έγινε Τζαμί. Ο Αρμένιος Αβραάμ από την Άγκυρα περιέγραψε την κατάκτηση των Ελλήνων ως «Άλωση». Ο Στεφν Ζβειχ περιγράφει την ημέρα σαν «Η ώρα των αστέρων της ανθρωπότητας». Τώρα στην Μ.Ασία το βασίλειο της Τραπεζούντας ήταν το μόνο ελληνικό. Στις 15/08/1461 ο Μεχμετ II κατέκτησε το τελευταίο προπύργιο των Ελλήνων. Στην Κων/πολη στάλθηκε ο βασιλιάς Δαυίδ και ο αντρικός πληθυσμός συγκεντρωμένος αιχμαλωτίστηκε. Το 1463 ο βασιλιάς Δαυίδ και οι 6 από τους 7 γιους του εκτελέστηκαν στη φυλακή. Για τους Έλληνες το μέλλον ήταν δυσοίωνο. Τους υποσχέθηκαν ειρήνη και δικαιοσύνη όμως ήταν πολίτες δεύτερης κατηγορίας. Η ελληνική ιστορία κάτω από την τουρκική αυτοκρατορία γράφτηκε με τα μελανότερα χρώματα. Παρόλα τα λάθη

και τα πάθη η ελληνική Εκκλησία κρατιόταν ζωντανή. Η Αποστολική Εκκλησία με τους τάφους του Κων/νου και των υπόλοιπων βασιλιάδων καταστράφηκε και στη θέση της ήρθε ένα τζαμί. Εκτός μιας εκκλησίας όλες οι άλλες με την πάροδο του χρόνου έγιναν τζαμιά. Μοναστήρια και βιβλιοθήκες καταστράφηκαν.

Η κατάκτηση της Κων/πολης διαδόθηκε παγκοσμίως και προκάλεσε τύψεις διότι δεν έγινε καμία ενέργεια αποφυγής της καταστροφής. Η περιγραφή της Μικρασιάτικης ιστορίας από τον Πάπα Πίος ΙΙ (1461) δείχνει το πόσα λίγα γνώριζαν στην Ευρώπη για τους Χριστιανούς της Μ. Ασίας που ζούσαν υπό την οθωμανική αυτοκρατορία. Όταν οι Τούρκοι έφτασαν στη Βιέννη το 1526 κατάλαβε ο βασιλιάς της δύσης τον κίνδυνο που διέτρεχε ο Χριστιανισμός. Το 1472 ο Ζώης Παλαιολόγος παντρεύτηκε την ανιψιά του τελευταίου Ρώσου αυτοκράτορα Ιβάν ΙΙΙ κατείχε το τίτλο του Τσάρου. Ο Ρώσος Τσάρος διάδοχος του Βυζαντινού αυτοκράτορα πρότεινε μια ηγεμονία προστασίας πάνω από την Ορθόδοξη Εκκλησία της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

5. Οι Χριστιανοί στο Τούρκικο Μιλέτ- Σύστημα

Ο σουλτάνος Μεχμέτ II (1466) όρισε τον Μοναχό Γεώργιο Σχολάριο ως νέο Πατριάρχη με το όνομα Γεννάδιο. Πίστευε ότι οι Έλληνες υπήκοοι έπρεπε να σχηματίσουν ένα Μελέτ (από το αραβικό "μίλλα"= θρησκεία), μια αυτόνομη κοινωνία μέσα στην αυτοκρατορία της οποίας θα ηγούνταν ο Πατριάρχης. Οι Βυζαντινοί ονομάζονταν από μόνοι τους και "Ρωμαίοι". Το όνομα αυτό χρησιμοποίησαν και οι Τούρκοι για την ορθόδοξη ιεραρχία "Ρούμ Μιλλέτ". Ο ιστορικός Ψευντο Στρατζες μας αναφέρει ότι ο Μεχμέτ παρέδωσε στον Πατριάρχη ένα έγγραφο (τίτλο) που θα έπρεπε να παραδίδεται από γενιά σε γενιά. Τα εκκλησιαστικά δικαστήρια εκδικάζουν τις υποθέσεις των ορθοδόξων Χριστιανών. Οι ποινικές υποθέσεις των μουσουλμάνων εκδικάζουν σε τούρκικα δικαστήρια.

Με την εφαρμογή του Μιλέτ συστήματος μεγάλωσε η δύναμη των Πατριαρχών. Από το 1517 τα πατριαρχικά καθεστώτα της Αλεξάνδρειας, Αντιόχειας και Ιερουσαλήμ μεταφέρθηκαν στην Κων/πολη. Η εκκλησία υπηρετούσε το κράτος σαν "Raya" (από την αραβική λέξη Ραύα που σημαίνει ζώο) σαν όργανο του χριστιανικού πληθυσμού. Έτσι οι χριστιανοί μπορούσαν να κρατήσουν τις εκκλησιές τους αλλά δεν μπορούσαν να χτίσουν νέες. Δεν επιτρεπόταν να κυκλοφορούν οπλισμένοι και έπρεπε να ξεχωρίζουν από την ενδυμασία τους. Ακόμα ήταν υποχρεωμένοι να στέλνουν τα παιδιά τους από μικρά στον πόλεμο (γενίτσαροι). Στην Κων/πολη που αργότερα ονομάστηκε Ισταμπούλ δόθηκαν στους Έλληνες 4 περιοχές όπου εκεί μπορούσαν να έχουν εκκλησίες. Με την πάροδο του χρόνου όμως καταστράφηκαν οι περισσότερες και στις αρχές του 18ου αιώνα είχαν μείνει μόνο τρεις. Έδρα του Πατριαρχείου ήταν η αποστολική εκκλησία και από το 1454 το "Παμμακάριστο Μοναστήρι". Από την Τραπεζούντα και τις γύρω περιοχές διώχτηκαν περίπου 5000 χριστιανικές οικογένειες για την Κων/πολη.

Με την κατάσταση των «Dhimmi» (προστατευόμενοι) έπρεπε όλοι να πληρώνουν τους φόρους (χαράτσι). Σε ένα γράμμα του ο Πατριάρχης Γεννάδιος

το 1454 επαίνεσε τον σουλτάνο και απευθυνόμενος στους πιστούς είπε ότι μεγάλη ατυχία θα ερχόταν πάνω από το κεφάλι τους εξαιτίας των αμαρτιών τους. Πίσω από τον Πατριάρχη υπήρχαν οι μητροπολίτες της Ηράκλειας, της Αγκύρας, Εφέσου, Καίσαρας, Νικομήδειας, Μισίδας και Κυζίκιου. Το 1475 έγινε για πρώτη φορά Πατριάρχης ένας Σέρβος, ο Ραφαέλ. Σε μια καταμέτρηση το 1478 στην Κων/πολη και στο Γαλατά υπήρχαν 8951 μουσουλμανικά σπίτια, 3151 ελληνικά, 1647 εβραϊκά και 273 αρμένικα. Στον Γαλατά υπήρχαν 535 μουσουλμανικά, 592 Ελληνικά, 322 Γενεβικά και 62 Αρμένικα σπίτια. Το 1486 ο Αρμένιος Ιστορικός Μιχαήλ Τσαμτσιάν περιγράφει ότι ο σουλτάνος Μεχμέτ II ίδρυσε το 1416 ένα "Μιλέτ" για τους Αρμένιους. Έδωσε την επίβλεψη όλων των Αρμενικών εκκλησιών της αυτοκρατορίας στον αρμένιο επίσκοπο Ιωακείμ από την Προύσα. Από νεότερες πηγές όμως δεν αποδεικνύεται αυτό. Το 1438 αναφέρεται ότι υπήρχε ένας επίσκοπος Ιωακείμ στην γενοβέζικη "Πέρα" ο οποίος είχε επαφές με την σύνοδο της Φλωρεντίας. Δεν αποδεικνύεται όμως ότι πρόκειται για το ίδιο πρόσωπο με των Ιωακείμ από την Προύσα. Ο τίτλος του Πατριάρχη (αν ποτέ τον πείρε ο Ιωακείμ) αποτελούσε (περιέγραφε) περισσότερο έναν πολιτικό τίτλο παρά ένα θρησκευτικό αξίωμα. Οι έδρες των καθολικών στο Ετσμιαωτζίν, Αγταμάρ, στη λίμνη Βαν και Σης όπως και το πατριαρχείο της Ιερουσαλήμ ήταν εκτός οθωμανικής αυτοκρατορίας. Για το λόγο αυτό ο Μεχμέτ ζητούσε να βρει έναν συνομιλητή στις περιοχές αυτές στο πρόσωπο του Αρμένιου Πατριάρχη. Στα τέλη του 1480 έδρα του Άρμενου αρχιεπίσκοπου στην Κων/πολη ήταν το "Περίβλεπτο Μοναστήρι". Από τότε ονομάστηκε, Σουλε μοναστήρι και ως σήμερα είναι σε αρμένικη κατοχή. Σύμφωνα με τα λεγόμενα ενός συγγραφέα το 1480 ο Μεχμέτ II προσπάθησε να φέρει τους Διδάκτορες Ματθαίο από τη Συβαστεί και Αβραάμ από την Τραπεζούντα για χάρη του πατριάρχη στην Κων/πολη. Κανένας από τους δύο δεν δέχτηκε να έρθει. Η άρνηση αυτή και απαξίωση προς τα δημόσια αξιώματα δυσαρέστησε πολύ τους πιστούς.

Οι εθνικές εκκλησίες της ανατολής ως τον 20^ο αιώνα ήταν υποχρεωμένες να συνυπάρξουν με την παγκόσμια αυτοκρατορία. Πολλοί πατριάρχες χαρακτηρίστηκαν από τον ίδιο τον λαό ως προδότες. Οι «Αρμένιοι Πατριάρχες» στην Κων/πολη δεν είχαν θάρρος έναντι των ομόθρησκων τους. Δεν

υποστήριζαν τον τίτλο τους και φαίνεται από το ότι οι καθολικοί της Ετζματζιν, Αγκαμαρ και Σης, δεν έφεραν καμία αντίρρηση στην αύξηση του βαθμού του επισκόπου της Κων/πολη. Αργότερα το 1543 ο πατριάρχης Αυστίν Κατυρ είχε αποδεδειγμένα τον τίτλο αυτόν (που οι άλλοι φοβούνταν να υποστηρίξουν). Ο Αρμένιος Πατριάρχης είχε την επίβλεψη των Σύριων, Χαλδαίων, Κοπτών και Γεωργιανών οι οποίοι δεν είχαν δικό τους Μιλέτ. Αργότερα χρησιμοποιήθηκε ως έδρα των Αρμενίων Πατριαρχών το κτίριο Κούμ-Κανί στην Κων/πολη. Στόχος του σουλτάνου ήταν να δημιουργηθεί ένα αντίβαρο έναντι του ελληνικού πατριαρχείου και να αποδυναμωθεί το καθολικό του Εντζιαντήν στην Αρμενία, το οποίο βρισκόταν σε Παλαιστίνιο έδαφος. Στον Αρμένιο Πατριάρχη ανατέθηκαν και πολιτικές αρμοδιότητες προς τους Αρμένιους, σε οικογενειακό, ποινικό και κληρονομικό τομέα. Όταν και η Παλαιστίνη έγινε Τουρκική ο αρμένιος πατριάρχης πείρε τα πρωτεία από τον πατριάρχη της Ιερουσαλήμ. Μ'αυτόν τον τρόπο έγινε το αρμένικο Μιλέτ (Αρμέν Μιλέτ) στα τέλη του 17^{ου} αιώνα ένα είδος Αρμένικου κράτος χωρίς στρατιωτική δύναμη. Πολλοί Αρμένιοι πήγαιναν στην Κων/πολη και υπηρετούσαν τον σουλτάνο ως στρατιωτικοί και οικονομικοί υπάλληλοι. Ανάλογη κατάσταση δημιούργησε ο Μεχμέτ II και στους Εβραίους όπου ο Ραβίνος Μωυσής καψάλης ήταν δικαστής και δάσκαλος.

Η έδρα του ελληνορθόδοξου Πατριαρχείου μετακινήθηκε το 1586 από το Παμμακάριστο Μοναστήρι στη Δεμέτριο εκκλησία της Ξυλόπορτας και το 1603 στην εκκλησία του Αγίου Γεωργίου στο φανάρι όπου εδρεύει ως τις μέρες μας. Ο ορθόδοξος Πατριάρχης Μαξιμός II, σε ένα κείμενό του το 1480, παινεύει την ανεξιθρησκεία του Μεχμετ II, σε σύγκριση με την βενετσιάνικη θρησκευτική πολιτική στην Κρήτη. Στην πρώτη φάση της Τουρκικής αυτοκρατορίας η κατάσταση για τους χριστιανούς ήταν υποφερτή. Με την κατάκτηση της Παλαιστίνης το 1517 ο Σελίμ ο I εγγυήθηκε στους Αρμένιους και σε όλους τους κατακτημένους την διατήρηση των θεσμών τους. Με την κατάκτηση της Αραβίας και των "Ιερών" κρατών του ισλάμ, ο Τούρκος σουλτάνος απέκτησε και τον τίτλο του "Χαλίφη".

Με το πέρασ του χρόνου δυσκόλεψε η κατάσταση για τους Χριστιανούς της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Τα συνολικά ποσά που έπρεπε να καταθέτουν οι

πατριάρχες αυξανόταν συνεχώς. Όταν ο Ραφαήλ το 1475 δεν μπόρεσε να εξοφλήσει το παρεχόμενο προς τον σουλτάνο ποσό, αναγκάστηκε να γυρίζει με μια αλυσίδα στο λαιμό στους δρόμους της Κων/πολη και να ζητιανεύει. Τελικά πέθανε στη φυλακή σαν άπιστος υπάλληλος. Βέβαια απέκτησαν οι Χριστιανή σαν «Αραγμένοι» (μεταφραστές) μεγάλη επιρροή στη διοίκηση. Ο Πατριάρχης Ιωακείμ Ι έχασε το αξίωμα του το 1502 διότι έκτισε μια εκκλησία. Η φτωχή εκκλησία έπρεπε να πληρώνει 1000 δουκάτα παραπάνω. Κατά του Τούρκο-Περσικό πόλεμο (1548-1555) ο αρμένιος καθολικός Στέφανος V ζήτησε βοήθεια από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις. Στράφηκε με χειρόγραφο που βρέθηκε στον Πάπα Παύλο τον ΙΙΙ. Το 1554 οι Τούρκοι κατέκτησαν και ισοπέδωσαν το Εριβάν. Ο Μουράτ ο ΙΙΙ επανέκτησε πολλές πόλεις και εκκλησίες ως τα όροι Καραβάχ. Γύρω στους 60000 Αρμένιους διώχτηκαν και μετανάστευσαν στην δυτική Ανατολία. Το 1603 ο Σαχ Αββας Ι κατέκτησε τις πόλεις Εριβαχ, Τερμπις και Ερξρουν και τις κατέστρεψε. Τους κατοίκους τους έδωξε στην Περσία, περίπου 300.000 Αρμένιοι αναγκάστηκαν να μεταναστέψουν. Το 1639 υπογράφηκε ένα συμβόλαιο ειρήνης ανάμεσα σε τούρκους και Πέρσες, όπου η ανατολική Αρμενία δόθηκε στους Πέρσες. Οι ορθόδοξοι Πατριάρχες άλλαζαν συνεχώς. Από το 1625 ως το 1700 άλλαξαν 50 πατριάρχες. Οι χριστιανοί δεν μπορούσαν να είναι μάρτυρες στα δικαστήρια κατά μουσουλμάνων και πλήρωναν φόρους. Δεν επιτρεπόταν να ψηφίζουν ούτε να πηγαίνουν στο στρατό. Στις εκκλησίες απαγορευόταν να υπάρχουν σταυροί και να ηχούν καμπάνες.

Το 1520 ο σουλτάνος Σελίφ Ι διέταξε να μετατραπούν όλες οι εκκλησίες σε τζαμιά, να καταργηθεί η χριστιανική Ιερά λειτουργία και επέβαλε την θανατική ποινή σε όσους χριστιανούς δεν ασπάζονταν το Ισλάμ. Ο πατριάρχης Ιερεμίας παρουσίασε στον σουλτάνο Σουλεϊμάν (1520-1566) τις υποσχέσεις του Μεχμέτ, δίνοντας του ένα κείμενο του Εβουσοούντ Εφέντι.

Ο σουλτάνος απέσυρε την διαταγή του, μετέτρεψε όλες τις εκκλησίες σε τζαμιά και επέτρεψε στους χριστιανούς να χτίζουν εκκλησίες από ξύλο. Η νέα αυτή διαταγή του όμως δεν εφαρμόστηκε, γιατί το 1577 ο νέος σουλτάνος Μουράτ ΙΙΙ επανέφερε την παλιά. Τώρα μόνο με δωροδοκίες μπορούσαν να αξιοποιήσουν οι χριστιανοί την παλιά διαταγή.

Οι Εβραίοι ήταν πιο τυχεροί από τους χριστιανούς. Αφού τους έδιωξαν από την Ισπανία το 1492 εγκαταστάθηκαν στην Τουρκία όπου ασχολήθηκαν και επηρέαζαν πολύ το εμπόριο. Το εμπόριο ρούχων έγινε μονοπώλιο από τους εβραίους. Ακόμα ασχολήθηκαν και με πολλά άλλα επαγγέλματα και ασκούσαν επιρροή στην αυλή του σουλτάνου κυρίως ως γιατροί. Τον 16ο αιώνα η Τουρκία ήταν η μόνη χώρα στην οποία οι Εβραίοι ζούσαν ανενόχλητοι χωρίς φόβο. Το 1556 ο Πάπας φυλάκιζε τους Μαράνους, (Εβραίοι που βαφτίστηκαν με βία), στην Ανκόνα. Ο σουλτάνος Σουλεϊμάν θέλοντας να τους προστατεύσει, διέταξε τον Πάπα να τους ελευθερώσει διαφορετικά θα στρεφόταν ενάντια των χριστιανών της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Με την κατάκτηση από τους Τούρκους της Παλαιστίνης το 1517, πολλοί Εβραίοι εγκαταστάθηκαν στην Γαλιλαία και την Ιερουσαλήμ. Σε καμιά περίοδο της οθωμανικής αυτοκρατορίας δεν υπέφεραν οι Εβραίοι όπως οι χριστιανοί.

Ο Μεχμέτ ΙΙ και οι επόμενοι σουλτάνοι κατέκτησαν τα εδάφη της σημερινής ανατολικής Τουρκίας και ενσωμάτωσαν στην αυτοκρατορία τους τις περιοχές στην Κιλικία και οι οποίες ήταν υπό την κατοχή των Μαμλούκων, οι οποίοι το 1517 ηττήθηκαν από τους οθωμανούς. Η Έδεσσα, Αμύντα και Μαρντίν ανήκαν στην αυτοκρατορία των Μογγόλων, «Ιλκχανούς» Περσών. Αργότερα ένα μέρος πήγε στην άνω μεσοποταμική αυτοκρατορία και ένα μέρος στην Περσία. Από το 1520 και μετά συνόρευαν μόνο οι δύο μεγάλες αυτοκρατορίες των οθωμανών και Περσών. Τα σύνορά τους συνεχώς μετατοπιζόνταν με τους διαρκείς πολέμους.

Οι Γάλλοι υπήκοοι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας βοηθούσαν την Τουρκική πολιτική. Για το λόγο αυτό η Τούρκικη διοίκηση (μεγάλη πόρτα) την εποχή του σουλτάνου Σουλεϊμάν τους έδωσε τη δυνατότητα να δικάζονται στο Γαλλικό προξενείο. Αυτή η συνθήκη έγινε παράδειγμα και για άλλες. Με μια νέα συνθήκη «capitulation» το 1740 οι οθωμανοί Γάλλοι είχαν ευνοϊκότερη μεταχείριση και προστατεύονταν από τους καθολικούς της Αυτοκρατορίας. Αυτή η συνθήκη ίσχυε και για τους Γάλλους εμπόρους και τις οικογένειές τους. Με την μετανάστευση στην Κων/πολη πολλών Ελλήνων από την Σινώπη και την Τραπεζούντα καθώς και των τουρκόφωνων ορθοδόξων από την Καραμανία η κύρια γλώσσα στις πόλεις Τραπεζούντα, Προύσα, Νικομέδια, Σμύρνη και Έφεσο

ήταν η ελληνική. Δεν αποδεικνύεται ότι το Μιλέτ σύστημα ήταν αποδοτικό, διότι οι διάφοροι πληθυσμοί άλλων θρησκειών είχαν όλα τα βλέμματα στραμμένα πάνω τους και ήταν συγκεντρωμένοι σε συγκεκριμένες περιοχές (γειτονίες).

Μετά την μεταρρύθμιση προσφέρθηκαν οι προτεστάντες ορθόδοξοι να βοηθήσουν τις ενέργειες ενάντια στον Πάπα. Ο μεταρρυθμιστής Φίλιππος Μελάχθον ερχόταν σε επαφή με τους ορθόδοξους μέσω του Ιεράρχη Αντωνίου στην Βενετία. Το 1555 σύναψε φιλικές σχέσεις με τον Ιάκωβο Βασίλειο, ο οποίος υποστήριζε ότι μπορούσε να τον φέρει σε επαφή με τον Πατριάρχη Ιωσήφ (1555-1565). Ένας διάκονος ο Δημήτριος Μισός, ο οποίος σπούδασε στο Βίπτενμπεργκ ήρθε σε επαφή με καινούργια ρεύματα. Εκεί γνώρισε τον Μελάχθων τον οποίο πληροφόρησε για την Ορθοδοξία.

Η «Αουγκσμώργκ-ιδεολογία» μεταφράστηκε στα ελληνικά και παραδόθηκε με γράμμα του Δημητρίου, από τον Μελάχθων στον Έλληνα Πατριάρχη. Ο Πατριάρχης δεν ήθελε να πιστέψει τις κατηγορίες των καθολικών ενάντια των Λουθηρανών χριστιανών. Ορθόδοξοι και Λουθηρανοί αποτελούσαν την παλαιά και νέα διαθήκη. Σιγά σιγά όμως έβλεπε ο πατριάρχης ότι η διδασκαλία των Λουθηρανών διέφερε πολύ από αυτή των Ορθοδόξων. Για πολιτικούς λόγους όμως ήθελε να κρατήσει επαφή με τους Λουθηρανούς χριστιανούς και για αυτό δεν απάντησε στο γράμμα του Δημητρίου. Εν τω μεταξύ ο Μελάχθων είχε πεθάνει.

Το 1569 ο προτεστάντης Θεολόγος Δαβίδ Χυτρέος στο Ρόστοκ κέντρισε το ενδιαφέρον των Αρμένιων. Ένας από τους παλαιότερους θεολόγους ήταν ο βασιλικός ιεροκήρυκας Στέφανος Γκέρλαχ. Ο Γκέρλαχ το 1570 εγκαταστάθηκε στην Κων/πολη και εισήλθε στην ακολουθία το βασιλικού πρεσβευτή Δαβίδ από την «Ουνγκνάτ». Εκεί ανέπτυξε πολύ καλές σχέσεις με τα προτεστάντικά πανεπιστήμια. Οι φιλικές σχέσεις που είχε με τον Θεόδωρο Λυγομαλά τον οδήγησαν στον πατριάρχη Γερεμία II (1572-1579, 1580-1584, 1587-1595). Το 1574 οι θεολόγοι Ιακώβ Αντρέας και Μάρτιν Χρύσιους, συγγραφείς του «Turcograecia libri octo», αποδέχτηκαν την πρόσκληση του Γερεμία II, ο οποίος όπως πολλοί πρόγονοι και μεταγενέστεροί του εκθρονίστηκε για την στάση του

(κριτική του) στην προτεσταντική Θεολογία. Ο Πατριάρχης ακολούθησε όπως ο προκάτοχος του, την τακτική της καθυστέρησης και άσκησε κριτική στους χριστιανούς της Δύσης για το ότι δήθεν εισήγαγαν το «filioque» στο Κρέντο. Το 1576 μαθεύτηκε η κριτική του Πατριάρχη στην Γερμανία. Το 1577 στην απάντηση τους ζητούσαν εξηγήσεις από τον Πατριάρχη Ιερεμία ΙΙ. Ο τελευταίος, παρόλο που ήθελε να καθυστερήσει μετά την πίεση του Γκερλαχ απάντησε και επέμεινε στην άρνηση της Λουθηριανής διδασκαλίας. Επίσης επισήμανε την σημασία των Αγίων. Οι Γερμανοί θεολόγοι υποστήριξαν ότι οι διαφορές βρίσκονταν μόνο σε Τερμινολογικές ερωτήσεις και τα τυπικά της εκκλησίας. Ο Ιερεμίας ΙΙ απάντησε ξανά το 1581 ψάχνοντας όμως ένα τρόπο να λήξει τις συζητήσεις. Ένας Ιησουΐτης ανακάλυψε ένα αντίγραφο ενός γράμματος του Πατριάρχη από το 1576. Οι προτεστάντες δημοσίευσαν το γράμμα αυτό το 1584 στο Βίτενμπεργκ. Το ημερολόγιο του Στέφανου Γκερλαχ, από τα πέντε χρόνια της διαμονής του στην Πόλη, περιέχει ενδιαφέρουσες πληροφορίες για την κατάσταση της Ορθόδοξης εκκλησίας. Οι ομιλίες του με ανατολικούς ηγέτες της εκκλησίας ήταν πολύ εποικοδομητικές, η κρίση του όμως αρνητική (στο σύνολο της ήταν σε όλα τα μέρη της παπική).

Ο Σάλαμον Σβέγκερ ψάλτης (ιεροκήρυκας) του βασιλικού απεσταλμένου Ιωακείμ από το Σίνζεν συνέταξε μια περιγραφή για την Κων/πολη, η οποία τυπώθηκε το 1655 στην Νυρεμβέργη. Σε αυτό το βιβλίο διηγείται συνομιλίες με έναν Αρμένιο μοναχό, την επίσκεψη του σε ορθόδοξα και αρμένικα πατριαρχεία, και τις θρησκευτικές σχέσεις στην πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας.

Κατά την περίοδο δράσης του ο Πατριάρχης Ιερεμίας ΙΙ κατάφερε να αυξήσει το επίπεδο της εκκλησίας. Καταπολέμησε την Σιμονε και ξεκίνησε την αναμόρφωση των μοναστηρίων. Στη συζήτησή του με τους προτεστάντες άντλησε πληροφορίες από τα πιστεύω του Γεννάδιου (1454) για την μορφή του ημερολογίου. Συμφώνησε όμως στο μοναδικό ταξίδι στη Ρωσία από Πατριάρχη της Κων/πολης, με τη δημιουργία Πατριαρχείου στη Μόσχα. Την ίδια ώρα ο Στέφανος Γκερλαχ ήρθε σε επαφή με τον Αρμένιο πατριάρχη Χοβχανες Ι. Το διήγημα του δημοσιεύτηκε το 1576 από τον Κρούσιο. Δάσκαλος του ανθρωπιστή Ιωάννη Αλμπρεχτ Βιτμανστετερ στη Ρώμη ήταν ο Μωυσής από το Μαρδίν. Τα

γράμματά του προς τον Ανδρέα Μάσιο αποτελούν τα θεμέλια της συριακής στην βιβλιοθήκη του Βερολίνου. Αφού δεν κατάφεραν να εκτυπώσουν στη Ρώμη κανένα συριακό βιβλίο, ο Μωυσής και ο Βιτμανστετερ κατέφυγαν στην Βιέννη. Από το 1555 εκτύπωσαν με τη βοήθεια του βασιλέα Φερντίναν Ι, το πρώτο βιβλίο στη συριακή γλώσσα με τίτλο «Liber Sacrosancti Evangelii de Iesu Christo Domino et Deo nostro».

Ο Κύριλλος Λουκάριος σπούδασε στην Πάδουα από το 1588 έως το 1594. Διετέλεσε 5 φορές πατριάρχης (1620-1623, 1623-1633, 1633-1634, 1634-1635, 1637-1638) και ασχολήθηκε και αυτός με τους προτεστάντες. Μέσα από την Ολλανδική πρεσβεία στην Κων/πολη ήρθε σε επαφή με τον Καλβινισμό. Το 1616 έγραψε στον αρχιεπίσκοπο της Καντέμπουρης ότι οι πιστοί του υπέφεραν πολύ από τους Τούρκους.

Ο Κύριλλος αναβάθμισε την πατριαρχική ακαδημία. Έστειλε Έλληνες θεολόγους στο Λονδίνο (Οξφόρδη) και σε Γερμανικά πανεπιστήμια για να σπουδάσουν και να προετοιμάσουν τον ερχομό της βιβλιοτυπίας στην Κων/πολη. Το Βατικανό έκανε πολλές προσπάθειες για να φέρει τους όρθοδοξους κατά του Κυρίλλου. Ήδη το 1609 επιδίωκε η Γαλλική πρεσβεία να πάρουν οι Ιησουΐτες άδεια παραμονής στην Κων/πολη. Ο βασιλιάς Χείνριχ ΙV βοήθησε τους Ιησουΐτες αφού έμαθε ότι ο ελληνικός πληθυσμός ήταν έτοιμος να ξεσηκωθεί κατά των Τούρκων. Το 1615 η Αυστρία υπέγραψε συμφωνία ειρήνης με τους οθωμανούς στην Βιέννη. Σύμφωνα με το 6^ο άρθρο της συνθήκης αυτής επιτρεπόταν στους καθολικούς να χτίζουν εκκλησίες. Το 1629 παρουσιάστηκε στο «Genf» το βιβλίο του Κύριλλου [Confessio Fidei] το οποίο μεταφράστηκε και στα ελληνικά το 1633. Μετά την δολοφονία του από στρατιώτες του σουλτάνου, οι προτεστάντες προσπάθησαν να χρεώσουν το θάνατο του στους Ιησουΐτες. Ο διάλογος ανάμεσα στην Ορθοδοξία και το Βίτενπμεργκ (Γενφ) έπρεπε να αποτύχει, διότι οι δογματικές διαφορές ήταν αρκετά μεγάλες.

Το 1622 υπήρχαν στην Πέρα, εννέα καθολικές εκκλησιές, στην Κων/πολη δύο και 4 Μοναστήρια (Ιησουΐτες Φρανζισκάνοι και Δομινικανοί). Το 1623 έκαναν και οι Ιησουΐτες στην Σμύρνη μία σχολή. Το 1634 ο Αθανάσιος Πατελάριος, φίλος

των Ιησουϊτών χρίστηκε Πατριάρχης μετά την πτώση του Κύριλλου. Οι Ιησουΐτες κατηγόρησαν τον Κύριλλο στο σουλτάνο, λέγοντας ότι σε μια επιστολή του προς τους Άγγλους, κατηγορούσε το Ισλάμ και καλούσε σε ξεσηκωμό όλους τους Έλληνες. Μετά την καθαίρεση ο Παντελάριος διώχθηκε στην Ανκόνα από όπου ζήτησε την βοήθεια του Πάπα. Με την παρακίνηση της Αυστρίας και Γαλλίας, Πατριάρχης χρίστηκε ο Κύριλλος ΙΙ Καντάρης. Το 1636 ο Κύριλλος ΙΙ στραγγαλίστηκε από Ιησουΐτες διότι πρώτον στράφηκε κατά του λατινισμού και δεύτερον κατά την κατάκτηση της Ασοβ από τους Κοζάκους παρακίνησε του Έλληνες να ξεσηκωθούν. Όλα τα παραπάνω δείχνουν τα πολιτικά παιχνίδια που έπαιζαν οι ευρωπαϊκές δυνάμεις στην πλάτη των χριστιανών της οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Ο ορθόδοξος Πατριάρχης με την πάροδο του χρόνου επηρεαζόταν όλο και περισσότερο από Έλληνες άρχοντες. Ο Μιχαήλ Κατακουζηνός ζητούσε για την εγκατάσταση κάθε μητροπολίτη 500 δουκάτα. Παρόλα αυτά όμως δεν είχε κανένα όφελος. Η οθωμανική αυτοκρατορία χειρίστηκε διαφορετικά τα γεγονότα. Ο σουλτάνος Μουράτ ΙΙΙ επανέφερε την διαταγή να χτίζονται χριστιανικές εκκλησίες μόνο από ξύλο. Το 1600 περίπου ξανά έγιναν οι ωραιότερες εκκλησίες Τούρκικα τζαμιά. Οι Αρμένιοι έμποροι, οι οποίοι έρχονταν σε επαφή με τους ομόθρησκούς τους στην Κρίμ, Γαλιζία και Βενετία, ήταν σε καλύτερη θέση από τους Ιακωβήτες και τους Νεστοριανούς, οι οποίοι δεν μπορούσαν να έχουν επαφές με τον κόσμο εκτός οθωμανικής αυτοκρατορίας. Μόνο οι Μαρονίτες χριστιανοί στο Λίβανο διατήρησαν επαφές με τον εκτός αυτοκρατορίας κόσμο. Ήταν οι μόνοι χριστιανοί που από τον Μεσαίωνα ήταν υποταγμένοι στον Πάπα. Το 1622 ίδρυσε ο Πάπας Γρηγόριος ΧV την «Congregation de Propaganda fide» η οποία είχε μια παγκόσμια αποστολή.

Υπό τον Μουράτ ΙV (1623-1640) η Κων/πολη είχε 200.000 κατοίκους και 70 εκκλησίες. Ακόμα και οι Ιησουΐτες κατοικούσαν στην πρωτεύουσα. Το 1648 ο Πάπας Ιννοκένζ Χ ίδρυσε το Μαρονίτε Κολέγιο στη Ραβέννα όπου θα γίνονταν οι προετοιμασίες για την αποστολή. Οι Φρανζισκάνοι και οι Ιησουΐτες προσπάθησαν να κάνουν διάφορες αποστολές (διακονίες) και στην οθωμανική αυτοκρατορία. Για τον Καίσαρα υπήρχαν και δούλευαν «Καρμελίτες Θεοτίνοι» και

«Καπουζίνιοι». Όταν το συριακό ορθόδοξο πατριαρχείο το 1662 έμεινε ακέφαλο, η καθολική εκκλησία με την βοήθεια του σουλτάνου τοποθέτησε για Πατριάρχη τον Ρωμαίο αρχιεπίσκοπο Αντρέα Ακχιντιάν. Ο Αρμένιος καθολικός Ιάκωβος ο IV ταξίδεψε το 1662 με 25 επισκόπους στην Ρώμη. Κατά το ταξίδι του έθεσε στον λατινικό αρχιεπίσκοπο στην Κων/πολη τα καθολικά τους πιστεύω. Ο Πάπας της Ρώμης κατάφερε να πάρει με το μέρος του, το 1667-68 πολλούς Νεστοριανούς. Ο μητροπολίτης Ιωσήφ από την Αμύντα είχε βάλει στόχο να συνεργασθεί με τον Πάπα ένα δεύτερο “χαλδαϊκό” πατριαρχείο στην Αμύντα (Ντιγιαρμπακίρ), το οποίο υπήρχε ως το 1821. Ο παπισμός άρχισε να ανακατεύεται στην ανατολική πολιτική. Το 1683 πρότεινε ο Ινοζένζ στον Πέρση Σα να εισβάλει στην οθωμανική αυτοκρατορία έτσι ώστε να αποδυναμώσει τους Τούρκους που κινούνταν προς την Βιέννη.

Η κατάσταση της ορθόδοξης εκκλησίας όλο και χειροτέρευε. Οι πατριάρχες τοποθετούνταν από τον μεγάλο Βεζίρη και έπρεπε να είναι πλούσιοι για να πληρώνουν. Ο Τιμόθεος II (1612-1621) έπρεπε να πληρώσει 8.000 δουκάτα. Στη Ρόδο υπήρχαν φυλακές για τους εκθρονισμένους Πατριάρχες. Πολλοί Πατριάρχες διατηρούσαν τη θέση τους διότι κάποιος ηγεμόνας της Μολδαβίας και Βλαχίας πλήρωνε τους Τούρκους για αυτούς. Οι Έλληνες τον 16^ο σώθηκαν με τη βοήθεια των “Notabeln” από τον εξισλαμισμό. Ο Βρετανός πρέσβης το 1662 γνωστοποίησε στο “foreign Office” ότι πριν δύο χρόνια κάηκαν εκκλησίες στην Κων/πολη και στην Πέρα, Αρμένιοι, Έλληνες και καθολικοί θα αγόραζαν ξανά τα εδάφη που κάηκαν και επισκεύαζαν τις εκκλησίες. Ο Βεζίρης όμως τους δεν το επέτρεψε αυτό και φυλάκισε όλους τους εμπλεκόμενους.

Όταν ο μεγάλος Πέτρος κατέκτησε το 1696 το εμπορικό κέντρο της Ασόβ, η Ρωσία έφτασε ως τον Καύκασο και έτσι μπορούσε να εμπλακεί στα δρώμενα της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Η Αικατερίνη η II της Ρωσίας σχεδίαζε να δημιουργήσει ξανά την Βυζαντινή αυτοκρατορία υπό την Ρώσικη εξουσία. Η Γαλλία θα έπαιρνε την Αίγυπτο και την Συρία και η Ρωσία την μικρά Ασία και περιοχές της Ινδίας. Τον 18^ο αιώνα Έλληνες έμποροι οι λεγόμενοι “Φαναριώτες” κέρδισαν την εμπιστοσύνη των Οθωμανών και είχαν μεγάλη επιρροή στην πολιτική τους. Ο Έλληνας Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος καθόριζε σε μεγάλο

βαθμό την πολιτική. Ακόμη όριζε με βάση την αμοιβή του, ποιος θα γινόταν πατριάρχης. Στις αρχές του 18ου αιώνα οι Έλληνες άρχισαν να συμβιβάζονται με το οθωμανικό σύστημα. Ολόκληροι πληθυσμοί όπως οι Έλληνες της Καραμανίας που μετανάστευσαν στην Κων/πολη δέχτηκαν την Τούρκικη γλώσσα. Δεν συμφωνούσαν με το σχέδιο του μεγάλου Πέτρου της Ρωσίας που υποστήριζε πως θα απελευθέρωνε την Πόλη από τους Τούρκους. Ο απλός Κλήρος αμύνθηκε κατά των απεσταλμένων του Πάπα, οι οποίοι με την βοήθεια των Ιησουϊτών Μινόρητων και Καπουζινών στρέφονταν από την Γαλλία και Αυστρία κατά των ορθόδοξων χριστιανών της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Αυτή ήταν μια ενδοχριστιανική διαφωνία. Το 1730 απαγορεύτηκε εκ νέου στους Έλληνες να χτίζουν εκκλησίες. Το 1775 καταστράφηκαν όλες οι αναγερμένες εκκλησίες. Ελέγχονταν όλες και αν βρισκόταν έστω και ένα καινούριο κεραμίδι την κατέστρεφαν εντελώς. Το 1758 ο βρετανός πρέσβης αναφέρει ότι οι χριστιανοί και οι Εβραίοι έπρεπε να έχουν αυστηρότερες ενδυματολογικές επιλογές. Οι χριστιανοί που ντύνονταν φυσιολογικά σαν όλους θανατώνονταν αμέσως. Μόνο με την πίεση των μεγάλων δυτικών δυνάμεων και του Πάπα θα βελτιωνόταν η κατάσταση.

Οι Αρμένιοι έκρυβαν την ταυτότητά τους στην αυτοκρατορία. Το 1641 στην πόλη νέα Γιουλφας εκτυπώθηκε το πρώτο αρμενικό βιβλίο και το 1771 στο Εντσιαμετσίν. Οι αποστολές και η προπαγάνδα του πάπα είχε συχνά επιτυχή αποτελέσματα στους Αρμένιους. Ο Μεχιθάρ από την Σεβαστή επηρεασμένος από τους Ιησουϊτες έγινε καθολικός και ίδρυσε το 1701 το "Μεχιθάριο Τάγμα". Κινηγημένοι από τους Τούρκους δραπέτευσαν ως καλόγεροι το 1715 στην Βενετία και δύο χρόνια αργότερα εγκαταστάθηκαν στο νησί Άγιος Λάζαρος, όπου ίδρυσαν ένα μοναστήρι με μία πολύ σημαντική βιβλιοθήκη. Το 1749 ο Μεχιθάρ δημοσίευσε ένα θρησκευτικό έργο. Δια μέσω της λογοτεχνικής, παιδαγωγικής και επιστημονικής τους δράσης έφερε την ανανέωση των Αρμενίων και όρισε τον ανερχόμενο αρμενικό πολιτισμό.

Το 1722 απαγορεύτηκε ξανά από την διοίκηση στους Έλληνες της Ασίας να ασπάζονται τον Καθολικισμό. Έπειτα από το θάνατο του καθολικού Μιχαήλ από την Κιλικία οι επίσκοποι εκλέξανε το 1737 για καθολικό τον Αβραάμ

Αρντζιβιάν από την Κιλικία. Το 1742 ταξίδεψε στη Ρώμη και πήρε το Αξίωμα του από τον Πάπα Βενέδικτο XIV. Εξαιτίας των διαφορών του με τον “γρηγοριανό” καθολικό από την Σίς, μετακίνησε την έδρα του στη Βζομάρ στο Λίβανο.

Οι προσπάθειες ένωσης των εκκλησιών από τον Πάπα δεν περιοριζόταν μόνο στους Έλληνες. Ο Ινοζέξ XI ίδρυσε το πατριαρχείο των “Χαλδαίων” οι οποίοι ήταν πολύ δεμένοι με την Νεστοριανή αποστολική εκκλησία ανατολικά του Αμύντα. Σε επίσημο έγγραφο του επισκόπου Τζέσου από το Ντιγιαμπακίρ έγινε το 1449 καταμέτρηση όπου μετρήθηκαν: 17 Ιερείς, 5 αρχιδιάκονοι, 23 διάκονοι και 11 δάσκαλοι.

Βάσει της συνθήκης ειρήνης του Κιουτσούκ Καϊναρτζή η οθωμανική αυτοκρατορία επέτρεψε στην τσαρική αυτοκρατορία να βοηθήσει τους Ορθόδοξους χριστιανούς και οι Ρώσοι μπορούσαν να εγκαταστήσουν προξενεία. Ο Ρώσος πρέσβης μπορούσε να επεμβαίνει προς όφελος των χριστιανών. Μετά τον θάνατο του Ιακωβιανού Πατριάρχη Ιγνάτιου Γεωργίου IV, ο επίσκοπος Διόνυσος Μιχαήλ από την Αλέπο, πήγε στην Μαρδίν και εκλέχθηκε πατριάρχης από 4 επισκόπους. Αναγνωρίστηκε το 1782 από τον Πίους VI. Η Μαρδίν έγινε τώρα η έδρα του Πατριαρχείου. Το 1782 στην Σμύρνη υπήρχαν 3.000 καθολικοί και 20.000 στην Κων/πολη. Στην τελευταία υπήρχε και ένας λατινικός «Titular αρχιεπίσκοπος». Το 1795 ισοπέδωσαν οι Πέρσες την Τυφλίδα και σκότωσαν τους κατοίκους της. Το 1801 ο τελευταίος βασιλιάς της ανατολικής Γεωργίας παρέδωσε το βασίλειο του στον Ρώσο Τσάρο.

Μετά από μια μεγαλειώδη νίκη των Ρώσων το 1828 κατά των Περσών, η περιοχή της σημερινής Αρμενίας πέρασε στα χέρια του Τσάρου της Ρωσίας. Έτσι συμφωνήθηκε οι Ρώσοι να είναι προστάτες των ορθοδόξων χριστιανών και οι Γάλλοι των καθολικών. Το 1773 καλόγεροι που ζούσαν στην Τριέστη ίδρυσαν το Μεχιθάριο Μοναστήρι, το οποίο είχε και τυπογραφείο. Το 1805 μετακόμισαν στη Βιέννη, όπου σήμερα βρίσκεται μια από τις σημαντικότερες αρμενικές βιβλιοθήκες. Ο αρμενικός πολιτισμός παρέμεινε ζωντανός από τις ενορίες στο Λέμπεργκ, Κριμ, Ινδία, Βενετία, Βιέννη όπου οι Αρμένιοι ένωσαν ασφάλεια. Μέσω των Αρμενίων μπορούσαν οι μεγάλες δυνάμεις από τα τέλη του 18ου

αιώνα, στα χρόνια παρακμής των Οθωμανών, να επηρεάζουν τα εσωτερικά της ζητήματα. Η Ιακωβιανή εκκλησία δεν είχε σχέσεις με τον εκτός οθωμανικής αυτοκρατορίας κόσμο, όπως η. Ελληνορθόδοξη, η αρμενική και η μελκιτική. Για αυτό υπέφερε περισσότερο από όλους ως τον 19^ο αιώνα, που ήρθε σε επαφή με τις δυτικές περιοχές της αυτοκρατορίας. Το πόσο δυνατοί και πολυπληθείς ήταν οι χριστιανοί την περίοδο εκείνη το βλέπουμε σε διάφορες ταξιδιωτικές περιγραφές

6. Οι Χριστιανοί στις Ταξιδιωτικές Περιγραφές του 17ου και 18ου αιώνα

Το 1631 ο Γάλλος συγγραφέας Jean Baptiste Tavernier πήγε στην Κων/πολη όπου έμεινε 11 μήνες. Έπειτα μέσω του Ερτζουρούμ και Εριβάν ταξίδεψε στην Περσία. Το 1675 εκδόθηκε η περιγραφή του για την κατάσταση στο Σεραΐλ. Το 1680 το έργο του ήδη είχε μεταφραστεί στα γερμανικά. Με τις εκστρατείες των Τούρκων στην Ευρώπη το ενδιαφέρον για την οθωμανική αυτοκρατορία μεγάλωσε.

Ο Σάλομον Σβεϊγκερ από το 1577 ως το 1581 που ήταν ιεροκήρυκας και το δεξί χέρι τον Ιωακείμ από το Σινζεντορφ σύνταξε μια ταξιδιωτική περιγραφή για την Κων/πολη, η οποία εκτυπώθηκε το 1665 στη Νυρεμβέργη. Το 1766 επισκέφτηκε την Τουρκία, για λογαριασμό των Δανών, ο Γερμανός Κάρστεν Νείμπουργκ. Στην Προύσα ανακάλυψε ότι από τα 19.000 σπίτια που υπήρχαν, τα 1.200 ήταν αρμένικα και τα 700 ελληνικά. Στην Κων/πολη καταμέτρησε 23 ελληνικές εκκλησίες και 3 αρμένικες. Στην Πέρα υπήρχε ένας πνευματικός, τον οποίο έχρησε αρχιεπίσκοπο ο Πάπας. Εκτός των παραπάνω δεν υπήρχαν άλλες ακριβείς καταμετρήσεις χριστιανών. Μόνο στο Μαρδίν λέγεται ότι υπήρχαν πάρα πολλοί χριστιανοί.

Μια καλή περιγραφή της κατάστασης των χριστιανικών μειονοτήτων στην Μ. Ασία δίνει “καινούργια περιγραφή της γης”, βιβλίο που έγραφε ο Άντον Φριεντρίχ Μπουσίγκ (1769). Ο Μπουσίγκ περιγράφει την οργάνωση που είχαν οι ορθόδοξες, αρμένικες, ιακωβιανές και νεστοριανές εκκλησίες. Πρώτα απ’όλα χειρίστηκε την “Statthalterrei Anadolii”. Ο αρχιεπίσκοπος της Νικομήδειας παρουσιάζεται ως πρώτος (ανώτερος) από τους 12 αρχιεπισκόπους και παίρνει την θέση του πρώτου μετά τον Πατριάρχη. Ο επίσκοπος Νικαίας ήταν 5^{ος} σε ιεραρχία, της Προύσας ενδέκατος και της Κυζίκου, ο οποίος ζούσε στην Κων/πολη έβδομος. Στην Πέργαμο δεν υπήρχαν λίγοι χριστιανοί με μια ελληνική εκκλησία, στην Προύσα υπήρχε ένας Αρμένιος αρχιεπίσκοπος και τρεις ελληνικές εκκλησίες. Στη Σάρδη δεν υπήρχε ελληνική εκκλησία. Στη Σμύρνη υπήρχαν ένας

αρχιεπίσκοπος με έναν μητροπολίτη και τρεις χριστιανικές εκκλησίες. Στο Κουσχαντασί υπήρχε μια εκκλησία όπου έμενε ο αρχιεπίσκοπος Εφέσου. Στην Κολοσσάε υπήρχαν πολύ λίγοι χριστιανοί χωρίς καμία εκκλησία. Στην Μαγνησία υπήρχε ένας Αρμένιος αρχιεπίσκοπος. Ο αρχιεπίσκοπος Άγκυρας ήταν ο επιφανέστερος (πρώτος) της Γαλατίας και γύρω του υπήρχαν τέσσερις ενωμένες εκκλησίες και τρεις ξεχωριστές με έναν Αρμένιο μητροπολίτη με δύο εκκλησίες. Στην πόλη Καραμάν υπήρχε ένας Έλληνας μητροπολίτης και στην Κονία υπήρχε μια ελληνική εκκλησία, μια αρμένικη εκκλησία και ένα ελληνικό μοναστήρι. Στην περιοχή Kayseri ο μητροπολίτης ήταν ο πρώτος μετά από τον Πατριάρχη. Εκεί υπήρχε μια ελληνική εκκλησία και τρεις αρμένικες. Στην Ουγκρούπ, τα μοναστήρια των σπηλαίων στο Γαρέμι δεν αναφέρονταν πουθενά. Στην Ταρσό αναφέρεται ότι οι Ιακωβιανοί είχαν επισκόπους και οι Νεστοριανοί Αρχιεπίσκοπους. Η Σις στην Κιλικία ήταν η έδρα του αρμενικού πατριαρχείου. Το Αϊνζερμπε χαρακτηρίζεται ως παντοτινή Ιακωβιανή και Νεστοριανή έδρα. Γύρω από τη Μελιτία (Malatya) υπήρχαν επτά ιακωβιανές έδρες (Αντα, Κλαουντία, γκαργκάρ, Κούβα, Κίσαρα, Λακαβίν και Σεμχά). Τώρα ακολουθεί το Gouvernement Sebaste. Στην Τοκάτ στον Πόντο, όπου το 1632 υπήρχαν 12 εκκλησίες, υπήρχε ένας Αρμένιος αρχιεπίσκοπος με επτά εκκλησίες, μια ελληνική εκκλησία και στην Αμάσεια υπήρχε ένας Έλληνας μητροπολίτης. Στο νησί Μαρμαρά, όπου οι περισσότεροι κάτοικοι ήταν χριστιανοί υπήρχαν 6 μοναστήρια και στο νησί Χαϊήβελι η μονή του Γεωργίου, η έδρα των Χαλκιδόνιων μητροπολιτών. Ακόμα στο νησί Αλονία υπήρχε ένας μητροπολίτης, στη διοίκηση της Τραπεζούντας άλλος ένας όπως και στην Κερασούντα. Ο Μπουσίνγκ μας αναφέρει ακόμα το μοναστήρι του Ιωάννη (Βαζελομμοναστήρι). Στο Κάρς υπήρχε ένας Αρμένιος επίσκοπος, στο Ερζουρούμ υπήρχαν περίπου 6.000 Αρμένιοι με έναν αρχιεπίσκοπο και 2 εκκλησίες και 400 Έλληνες με έναν αρχιεπίσκοπο και μια εκκλησία. Στον Αμύντα υπήρχε ένας Νεστοριανός Πατριάρχης και ένας Ιακωβιανός επίσκοπος. Στη Σάουρα υπήρχε ένας Ιακωβιανός επίσκοπος. Στη Μαρβίν, το μοναστήρι Ντείλ αλ Ζαφαράν ήταν η έδρα του Ιακωβιανού Πατριάρχη.

Στη Νισίβ υπήρχαν Νεστοριανοί, Ιακωβήτες, και Αρμένιοι. Στην Αντιόχεια μοιράζονταν Έλληνες και Αρμένιοι δύο εκκλησίες. Οι χριστιανοί από την Αινταπή

στην Καμαγένη ήταν τουρκόφωνοι Αρμένιοι. Η Έδεσσα ήταν έδρα ενός ιακωβιανού επισκόπου. Επίσης στην Άλεπο, όπου βρισκόταν η πρώτη αρμενική πατριαρχική έδρα Χρομπκλά στον Ευφράτη, υπήρχε μόνο μια εκκλησία. Συνοπτικά στην Μ. Ασία και σημερινή Τουρκία 17 ελληνορθόδοξες επισκοπικές έδρες (Νικομήδεια, Νίκαια, Προύσα, Κυζικό, Σμύρνη, Έφεσος, Άγκυρα, Σινώπη, Πεσινό, Κονία, Καϊσερι, Αμόσια, Ειμπελί, Αλόνια, Τραπεζούντα, Ερτζουρούμ και Κερασούντα), εννέα αρμένικες (Προύσα, Σμύρνη, Μαγνησία, Καραχισάς, Ανγκόρα, Σης, Τοκάτ ερτζουρούμ και Καρς), τέσσερις Ιακωβιανές (Αμίντα, Μαρτίν, Έδεσσα, Εδώρα) και δύο νεστοριανές (Αμύντα και Σεφτί) όπου συνολικά μας έδιναν 32 έδρες επισκόπων. Οι εκκλησίες της ανατολής συγκροτούσαν, μετά από τρεις εκατονταετίες οθωμανικής αυτοκρατορικής αυτοκρατορίας, μια μικρή μεν αλλά ορθή κοινωνία εκκλησιών. Σε αυτή την κοινωνία η κατάσταση των Ορθοδόξων και Αρμενίων ήταν πολύ καλύτερη από ότι των Σύριων χριστιανών, οι οποίοι δεν διέθεταν κανένα μορφωτικό επίπεδο και δεν είχαν επαφή με τον εκτός αυτοκρατορίας κόσμο όπως οι “Μιλét-ενώσεις” και οι κατώτεροι χριστιανοί οι οποίοι στηρίζονταν από τον πάπα.

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

7.Η Κατάσταση των Χριστιανών στην εποχή του Εκσυγχρονισμού (TANZIMAT) από το 1839

Η εποχή από την ειρηνική συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή-με την οποία οι Ρώσοι απέκτησαν το δικαίωμα να βοηθάνε τους Ορθόδοξους χριστιανούς της οθωμανικής αυτοκρατορίας – ως (την συνθήκη) το χειρόγραφο του Αμπντούλ Μεκίτς Ι (1839-1861) είναι η εποχή της αναγέννησης. Την περίοδο αυτή οι μη μουσουλμάνοι δεν αναγνωρίζονταν ακόμα σαν ισότιμοι πολίτες. Το προσωπικό θρησκευτικό δικαίωμα της Γαλλικής διοίκησης όπως και άλλα δικαιώματα, πρόσφεραν στους χριστιανούς την μοναδική ευκαιρία χειραφέτησης. Ο ελληνικός αγώνας για ελευθερία με αρχηγό τον Στρατηγό Αλέξανδρο Υψηλάντη από το 1820 οδήγησε σε μια δύσκολη και φορτωμένη εποχή για ανάπτυξη σχέσεων. Στον Πατριάρχη Γρηγόριο (1797-1798, 1806-1808, 1818-1821), τον ιδρυτή του δεύτερου ελληνικού τυπογραφείου στην Κων/πολη, δόθηκε διαταγή από την οθωμανική διοίκηση να συνομιλήσει με τον Υψηλάντη και να τάξει την ηρεμία και ασφάλεια στους Έλληνες.

Ο σουλτάνος το 1821 επικαλέστηκε το Dschihad εναντία των ξεσηκωμένων στην Μολδαβία και τον Μοριά. Υπό τις οδηγίες φανατικών Δερβίσηδων οι Τούρκοι έφραζαν, σκότωναν, κρεμούσαν επισκόπους και αρχιεπισκόπους, λεηλατούσαν ελληνικές εκκλησίες και σπίτια, τα έκαιγαν και σκότωναν όλους τους Έλληνες, παρόλο που ο Πατριάρχης είχε υπογράψει συμφωνία με τους Τούρκους εθνικιστές. Οι Έλληνες της Πόλης φοβούνταν για τη ζωή τους. Δώδεκα μητροπολίτες δολοφονήθηκαν, ο Πατριάρχης Γεώργιος διώχτηκε και όταν βρέθηκαν πάνω του γράμματα του Υψηλάντη, τον κρέμασαν στην πύλη του Φαναριού και τον πέταξαν στην θάλασσα. Όταν μια ρωσική εκστρατεία πλησίασε στην Πόλη κατηγορήθηκαν οι Αρμένιοι καθολικοί της Πόλης ότι είναι προδότες των «Φράγκων». Περισσότεροι από 20.000 Αρμένιοι διώχτηκαν με τους ιερείς μαζί στην Μ. Ασία. Το 1830 έπρεπε η Οθωμανοί να δεχτούν της ανεξαρτησία της Ελλάδας. Το 1850 με σύνοδο των Πατριαρχών εγκρίθηκε η ανεξαρτησία της ελληνικής εκκλησίας. Ο Πάπας Πιος VIII μαζί με την

Γαλλία και την Αυστρία πίεζαν για να συμπεριληφθεί στο συμβόλαιο ειρήνης του 14-9-1829 ένα άρθρο που θα εγγυόταν την θρησκευτική ελευθερία των καθολικών Αρμένιων και θα εξασφάλιζε την χειραφέτησή τους από τα αντιγαλκιδικά πατριαρχία.

Οι Αρμένιοι Μονοφυσίτες πρόδωσαν στον σουλτάνο τους καθολικούς Αρμένιους για το ότι διατηρούσαν επαφές με τους Γάλλους και τον Πάπα. Έτσι αναγκάστηκαν οι καθολικοί Αρμένιοι να επιστρέψουν υπό την επίβλεψη του μονοφυσιτικού Πατριάρχη. Εξαιτίας των γεγονότων αυτών η Γαλλία προσπάθησε να σταματήσει την παρακολούθηση των Καθολικών και πίεσε τον σουλτάνο να αναγνωρίζει το καθολικό αρμένικο Μιλέτ. Ήδη στις 6-7-1830 ο Πάπας ίδρυσε μια αρμένικη πατριαρχική έδρα. Αργότερα το 1850 κατάφεραν οι προτεστάντες Αρμένιοι να ανεξαρτητοποιηθούν.

Στην εποχή του ρομαντισμού οι διανοούμενοι επικαλέστηκαν πολιτιστικές πηγές της ευρωπαϊκής κουλτούρας. Αυτό έφερε την εξέλιξη (καλύτερη εκμάθηση) του ανατολικού πολιτισμού από τους προτεστάντες, οι οποίοι δεν ήθελαν να αφήσουν τους καθολικούς να χειρίζονται τα πράγματα. Μέσα από πολλά ταξίδια “ανακαλύψεις” εντοπίστηκαν πολλά συριακά, ελληνικά και αρμενικά χειρόγραφα τα οποία γλίτωσαν από την καταστροφή και μεταφέρθηκαν σε πολλές από τις μεγαλύτερες βιβλιοθήκες της Ευρώπης. Από το 1820 άρχισαν Άγγλοι πρεσβύτεροι να κάνουν αποστολές στην οθωμανική αυτοκρατορία. Στην “church of England” ασχολήθηκε η “church missionary Society” με τους χριστιανούς της ανατολής. Το 1821 με απόφαση της Βρετανικής συνέδου ο Άγγλος πράκτορας Χένρι Λεεβές πήγε στην Κων/πολη, μετά από πρόσκληση του επίσκοπου της Καντερμπούρης. Τέλη του 1833 μια Γερμανοαμερικανική ομάδα υπό την ηγεσία του Σνεϊντερ άρχισε την δράση της στη Σμύρνη. Το 1838 ο Ιακωβιανός Πατριάρχης του εξήγησε ότι ένας λαός χωρίς σχολεία και εκπαίδευση θα εξαφανίζονταν.

Εντωμεταξύ οι Οθωμανοί ανέπτυξαν σχέσεις με τους Ρώσους. Ο επόμενος Στρατηγός Χέλμουτ Βον Μόλκτε ήρθε το 1835 ως καθηγητής του οθωμανικού στρατού. Για την κατάσταση στην ανατολή έγραφε: «το πλούσιο

κράτος του αύριο το οποίο ήταν μια πολυθρησκευτική ζυγαριά, κατέληξε τελικά να είναι ένα κράτος βαρβάρων».

Ο αμερικάνος αποστολικός Dr Asahel Grant, γεμάτος από ρομαντικές φαντασιώσεις για την “χαμένη γενιά” των Ισραηλιτών, ήρθε το 1835 στην Ούρμια και το 1839 έμεινε πέντε εβδομάδες στο καθολικό Shimum XVII Αβραάμ. Ακόμα επισκέφτηκε τον Αμίρ από την Χακκάρι που ήταν σαν ανεξάρτητος ηγέτης των χριστιανών και κυβερνούσε με τον ανιψιό του Suleiman Bey. Τον τελευταίο τον γνώρισε το 1840. Ήταν σίγουρος ότι βρήκε την χαμένη γενιά του Ισραήλ και έκδωσε το 1841 στην Νέα Υόρκη το βιβλίο “The Assyrians or the lost Tribes” το οποίο κίνησε το ενδιαφέρον πολύ κόσμου.

Το 1837 ο Άγγλος γεωλόγος William Ainsworth με το χαλδαϊκό χριστιανό Ίσα Ρασσάν ταξίδεψα στην περιοχή Χακκάρι όπου βρισκόταν ο Σύριος καθολικός Schimum XVII. Ο τελευταίος κατέθεσε στον Ainsworth τους φόρους του για τις ρωμαϊκές αποστολές. Στο Χακκάρι δεν υπήρχε Τούρκικος στρατός και οι Σύριοι δεν πλήρωναν φόρους.

Ζούσαν σε ένα ημιαυτόνομο Μιλέτ με τον καθολικό στην κορυφή. Μετά την επιστροφή του ο Ainsworth πίεζε την “Royal Geographical Society” για μια εξερευνητική αποστολή στα χριστιανικά εδάφη της Συρίας. Ο Ρασσάμ γνώρισε στην ορθόδοξη εκκλησία της Αγγλίας τους θεολόγους William Palmer και τον αρχιεπίσκοπο William Howleg από την Καντεμπουρή, οι οποίοι εισχώρησαν στους ανατολικούς χριστιανούς και προσπάθησαν να επηρεάσουν τον πάπα. Το 1843 ο Ainsworth δημοσίευσε το βιβλίο “Travels and Respatches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldaea and Armenia”. Από τους δολοφόνους των Κούρδων με αρχηγό τον Badr Khan δολοφονήθηκαν περίπου 70.000 χριστιανοί σύμφωνα με τους υπολογισμούς του Γάλλου Cuinet το 1843. Οι Άγγλοι αποκάλυψαν το γεγονός αυτό σε όλη την Ευρώπη. Όπως αρκετές φορές έτσι και τώρα οι καθολικοί και προτεστάντες ανταγωνίζονταν στην πλάτη των χριστιανών της ανατολής.

Ο Budger το 1835 ταξίδεψε στο Beirut και ξεκίνησε τις εξερευνήσεις (αποστολές) του τις οποίες περιγράφει στο έργο του “ The Nestorians and their

Rituals". Το 1844 επισκέφτηκε τα εδάφη της σημερινής Τουρκίας. Στο Diyarbakir αναφέρει ότι υπήρχαν 1700 οικογένειες Αρμενίων με 2 εκκλησίες, 30 ιερείς και ένας επίσκοπος. Οι Ιακωβίτες μετρούσαν 250 οικογένειες και οι Σύριοι 40. Στο Μαρντιν υπήρχαν 2780 οικογένειες από τις οποίες 1500 μουσουλμανικές, 600 Ιακοβάτες, 500 Αρμένικες και 120 οικογένειες Σύριων. Οι Ιακωβίτες είχαν 2 εκκλησίες οι Αρμένιοι μια εκκλησία με έναν επίσκοπο και έξι ιερείς, οι Σύριοι έναν επίσκοπο, έξι ιερείς και ένα μοναστήρι.

Στο Midiyat που σήμερα υπάρχουν λίγοι χριστιανοί ζούσαν τότε 450 Ιακωβιανές οικογένειες. Στην Έδεσσα ο Bugder βρήκε 12.000 μουσουλμανικές οικογένειες, 1800 Αρμένικες με 18 ιερείς. Έξι ιερείς και 200 οικογένειες υπήρχαν στο χωριό Garamosh, 180 Ιακωβιανές οικογένειες με έναν επίσκοπο και δύο ιερείς όπως και ένα σχολείο με περίπου 40-50 μαθητές. Στην αρμένικη Σέργιο εκκλησία επισκέφτηκε τον τάφο του Σύριου Ευφραίμ. Οι Αμερικάνοι προτεστάντες έστειλαν τον θεολόγο Southgate Horatio στους Ιακωβίτες.

Ο J.Robertson στάλθηκε να μελετήσει τους Έλληνες της Κων/πολης. Ο Southgate ανακάλυψε το 1841 σε μια επίσκεψή του στο μοναστήρι Ντειρ αλ Ζαφαράν πως οι Κούρδοι έπαιρναν από το μοναστήρι παλιούς κωδικούς και τους χρησιμοποιούσαν για την αρίθμηση των όπλων τους. Το 1856 έκδωσε στην Νέα Υόρκη ένα βιβλίο "Narrative of a visit to the Syrian(Jakobite) church of Mesopotamia with Statements and Reflections upon the present State of Christianity in Turkey". Οι συνθήκες βελτιώθηκαν για τους χριστιανούς στα χρόνια του σουλτάνου Abdulfecit μετά την ήττα των Οθωμανών από τους Αιγυπτίους το 1839 στο "Hatti Sevif" της Γκουλχάνε. Απ'την στιγμή που χριστιανοί και Εβραίοι θα γινόταν ισότιμοι Οθωμανοί πολίτες οι ευρωπαϊκές δυνάμεις θα μπορούσαν ευκολότερα να ανακατευτούν στις εσωτερικές υποθέσεις της αυτοκρατορίας. Έτσι άρχισε η "Tanzimat" εποχή των μεταρρυθμίσεων. Η οθωμανική αυτοκρατορία ήταν μια πολυεθνική αυτοκρατορία. Δίπλα στους 19-20 εκατομμύρια μουσουλμάνους (από τους οποίους 2 εκατομμύρια. Ζούσαν στην Ευρώπη) υπήρχαν 2 εκατ. Έλληνες, 2,4 εκατ. Αρμένιοι και 6 εκατ. Σέρβοι. Οι επικεφαλές των αλλοθρήσκων είχαν νέες διαταγές και έπρεπε να πάνε στον στρατό. Ο Βεζίρης Μοχάμετ Αλί της Αιγύπτου δημιούργησε μια σχεδόν

ανεξάρτητη δυναστεία. Στην Μεσοποταμία ο ανεξάρτητο ηγέτης Badr Khan έσφαζε ανενόχλητος ανατολίτες χριστιανούς, ένα γεγονός που αναφέρεται στο μυθιστόρημα “Διασχίζοντας το άγριο Κουρδιστάν” του Karl May. Ο Γάλλος συγγραφέας Nerval αναφέρει το 1843 ότι χαλάρωσαν οι νόμοι περί ενδυματολογίας προς τους χριστιανούς.

Στις αρχές του πολέμου του Κρίμ οι Ρώσοι εισήλθαν στην Αρμενία το 1855. Από το 1854 οι χριστιανοί είχαν αποκτήσει το δικαίωμα να παραβρίσκονται σαν μάρτυρες στο δικαστήριο. Το 1856 ο σουλτάνος δημοσίευσε μια διαταγή κατά την οποία διαλύονταν όλες οι χριστιανικές μειονότητες. Τους δόθηκε το δικαίωμα της ανεξιθρησκίας. Επίσης μπορούσαν οι χριστιανοί να παραβρίσκονται ως μάρτυρες στο δικαστήριο εναντίον μουσουλμάνων, αλλά όχι σε πολιτική δίκη.

Στην πραγματικότητα όμως δεν ισχύουν όλα αυτά. Όπως αναφέρεται και σε κείμενα του αγγλικού προξενείου το 1858 οι κάτοικοι (χριστιανοί) αντιμετώπιζονταν βίαια και παρόλα αυτά δεν τολμούσαν να το αναφέρουν στην Τούρκικη εξουσία, γιατί παρά το Χαττ ί Χουμαήν δεν θα είχε την ίδια αντιμετώπιση ένας χριστιανός και ένας μουσουλμάνος στο Τούρκικο δικαστήριο. Εδώ περιγράφεται ένα γεγονός που ισχύει λίγο πολύ και σήμερα. Οι Τούρκοι αναμόρφωσαν τους νόμους τους το κράτος τους για να δίνουν καλή εντύπωση στις Ευρωπαϊκές μεγάλες δυνάμεις. Στην πραγματικότητα όμως δεν ίσχυε τίποτα απ’αυτά.

Ο Άγγλος Στρατηγός Fenwick Williams ο οποίος το 1855 πήγε στην Κάρς για να οργανώσει την άμυνα των Τούρκων κατά των Ρώσων περιέγραφε το οθωμανικό διοικητικό σύστημα σαν μια ανυπόφορη τυραννία που όμοια της δεν υπήρχε σε όλο τον κόσμο. Με συμφωνία ειρήνης που υπογράφηκε στο Παρίσι το 1856, το τέλος του πολέμου του Κρίμ, σύμφωνα με το άρθρο 7 δεν μπόρεσε να επιβάλλει τα πιστεύω του, δηλαδή δεν μπόρεσε να επιβάλλει ισονομία για όλους χωρίς φυλετικές και θρησκευτικές διακρίσεις.

Στο άρθρο 9 της συμφωνίας ειρήνης αποφάσισαν όλες οι ευρωπαϊκές δυνάμεις να επέμβουν για το καλό όλων των χριστιανών. Έτσι κατάφεραν να

φέρουν μεταρρυθμίσεις στο Λίβανο (1860) και στην Κρήτη το (1868) που θα έφερναν την χριστιανική αυτονομία. Με τον πόλεμο του Λιβάνου ανάμεσα σε χριστιανούς και Drousseïn οι χριστιανικές περιοχές μετατράπηκαν σε ξεχωριστές επαρχίες με χριστιανό διοικητή. Το 1858 στην Τραπεζούντα πολλοί χριστιανοί διέφυγαν στη Ρωσία. Όπως αποκαλύπτεται από έγγραφο του Άγγλου πρόξενου Taylor von Diyarbakir πολλές χριστιανικές περιοχές ζητούσαν βοήθεια από το Καθολικό και Γαλλικό προξενείο.

Περίπου 1.400 οικογένειες ήθελαν να πάνε στην Ρώσικη Αρμενία. Ο πρόξενος Taylor διηγείται ότι το 1869 από 106 χριστιανικές οικογένειες που υπήρχαν στο χωριό Vilayet-Erzurum έμειναν μόνο 76. Το 1870 ο καλόγερος Abdullah Sattuf Sadadi (αργότερα πατριάρχης Ignatius Adb Allah II) συνέταξε ένα έγγραφο, το οποίο δημοσιεύτηκε από τον ιστορικό Gabriel Rabo από το Τουραμπντίλ. Σύμφωνα μ'αυτό το έγγραφο το 1870 υπήρχαν στο Vilayet Diyarbakir 291 πόλεις και χωριά κατοικημένα από Σύριους. Ανέφερε ακόμα καταμετρήσεις οικογενειών, εκκλησιών και ιερέων. Εδώ και 135 χρόνια περίπου το 94% των συριακών χωριών έχουν ερημώσει. Την χρονιά του 1860 πέθαναν περίπου 5.000 Σύριοι στο Τουραβλίν την σημερινή Συρία από σμήνη ακριδών και λειψυδρία. Ο Eugen Prym και Albrecht από την ανατολική Γερμανία το 1868 και 1870 επισκέφτηκαν το Turabdin και την Δαμάσκο δίνοντας μας πολλές πληροφορίες.

Σιγά σιγά ήρθε η εθνική κίνηση του “οθωμανισμού”. Οι μεταρρυθμίσεις – αναμορφώσεις που έπρεπε να γίνουν για να σωθεί η οθωμανική αυτοκρατορία έβρισκαν εμπόδια στους ίδιους τους μουσουλμάνους. Από βρετανικές πηγές, οι οποίες δίνουν μια εικόνα για τον τρόπο που πραγματοποιούνταν η αναμόρφωση, περιγράφεται πως οι χριστιανοί μπορούσαν να συμμετέχουν σε τοπικές συνελεύσεις και συμβούλια.

Ήταν πολύ λίγο όμως σε σχέση με τους μουσουλμάνους και δεν μπορούσαν να καταφέρουν και πολλά. Έβαζαν την υπογραφή τους τυφλά στα “mazbara”(Έγγραφα και Αποφάσεις) μια και ήταν γραμμένα στα τούρκικα, γλώσσα που σπάνια την διάβαζαν άλλοι.

Το Μιλέτ σύστημα παρόλο που υπήρχε ακόμα, ήταν παραμερισμένο. Το 1848 στην Κων/πολη Αρμένιοι διαμαρτυρήθηκαν ενάντια των συμβολαιογράφων και τραπεζικών, οι οποίοι είχαν αναβάλει την εκπαίδευση των παιδιών στα σχολεία και στα γυμνάσια. Η μόρφωση των Αρμένιων ήταν πολύ μεγαλύτερη από των Τούρκων. Με συνθήκη που υπογράφηκε στις 29/3/1863 για τους Αρμένιους δημιουργήθηκε ένας είδος βουλής με δύο κλάδους, έναν θρησκευτικό και έναν πολιτικό. Ο Πατριάρχης της Κων/πολης ήταν για τον σουλτάνο ο ηγέτης της κοινωνίας. Η βουλή είχε 140 μέλη, από τα οποία 20 ήταν θρησκευτικοί εκπρόσωποι και 80 βουλευτές από της περιοχές γύρω στην Κων/πολη. Δικαίωμα ψήφου είχαν μόνο οι άντρες που πλήρωναν φόρους. Αυτή η βουλή αποτελούσε πρότυπο για την πρώτη τούρκικη βουλή που ιδρύθηκε το 1875. Τότε υπολογίστηκε ο αριθμός του αρμένικου πληθυσμού κοντά στα 4 εκατομμύρια, από τα οποία 2,5 ζούσαν στην Τουρκία. Το 1863 οι σύριοι χριστιανοί ζήτησαν βοήθεια από την βασίλισσα της Βρετανίας Βικτόρια. Το 1868, 53 επίσκοποι και ιερείς διαμαρτυρήθηκαν στον αρχιεπίσκοπο της Canterbury για τα 700 χρόνια σκλαβιάς των χριστιανών χωρίς καμία βοήθεια από την χριστιανική δύση. Ο Eduard Suchan ταξίδεψε στην οθωμανική αυτοκρατορία το 1879 με διαταγή της γερμανικής κυβέρνησης. Για την εκμετάλλευση των χριστιανών από τους Κούρδους μας γράφει: «οι Κούρδοι είχαν πλεονέκτημα έναντι των χριστιανών στο ότι χειρίζονταν καλύτερα τα θέματα του στρατού και της κλοπής. Οι χριστιανοί ζούσαν κάτω από τέτοιες συνθήκες που αν οι Κούρδοι δεν είχαν εσωτερικές διαφορές, θα είχαν εξαφανιστεί από τον χάρτη». Οι Κούρδοι έχυσαν πολύ χριστιανικό αίμα για πάρα πολλά χρόνια. Δεν είναι τυχαίο που ο Bahr Khan ήταν και συνεχίζει να είναι εθνικός τους ήρωας.

Το διπλό οθωμανικό σύστημα ήταν βασισμένο στην ισότητα και στην ανισότητα. Οι “Γιουν” οθωμανοί, οι οποίοι δεν ήταν έτοιμοι να αφήσουν τις στρατιωτικές τους αρχές εναντιωνόνταν στο σύστημα. Όλο τον 19ο αιώνα είχαμε συγκρούσεις και κλοπές των χριστιανών από μουσουλμάνους. Το 1878 πραγματοποιήθηκε Αρμένικη Εθνική Σύσκεψη για να εξετάσει λάθη, αντίτιμα και ληστείες των Κούρδων. Ο επίσκοπος, ο πατριάρχης και αργότερα ο καθολικός Mekertisch Khrim Jan επέτρεψαν την εκτύπωση και αρμένικων εφημερίδων

όπως η "Ardvzi Vaspuraka" ο αετός του Βασπούρακαν. Διάφοροι ξένοι ταξιδιώτες συγκρίνανε τους Αρμένιους, εξαιτίας της σοσιαλιστικής τους τάσης με τους Εβραίους. Ο συγγραφέας Hakob Meli-Hakobian κάλεσε σε Ιερό πόλεμο για την ελευθερία της Πατρίδας.

Ωθούμενος από δασκάλους, Ιερείς και συγγραφείς το 1863 αναπτύχθηκε ένας αρμένικος εθνικισμός που αργότερα αποτέλεσε το κακό παράδειγμα του "νεστοριανικού εθνικισμού". Η αντίθεση στηριζόταν από την Κων/πολιτική στοά "Haik" η οποία ήταν παρακλάδι της Αγγλικής στοάς, της οποίας τα γραπτά κυκλοφορούσαν ελεύθερα λόγω της Βρετανικής κυριαρχίας. Η στοά "σερ" που υποστήριζαν οι Γάλλοι, ασχολούταν κυρίως με τους Αρμένιους στην Κιλικία. Οι Αρμένιοι που ζούσαν στην Περσία παρακινούνταν από την Ρώσικη εφημερίδα "Hiussiss" (ανατολή) να συμβάλουν στη δημιουργία ενός ανεξάρτητου κράτους στην Κιλικία. Από τα τούρκικα εδάφη, τα οποία κατέκτησαν οι χριστιανοί στα Βαλκάνια και στον Καύκασο, μετανάστευσαν μουσουλμάνοι προς τα αρμενικά εδάφη της ανατολής όπου άλλαξε το εθνικό σύστημα. Ο καινούριος σουλτάνος AbdulHamid II (1876-1909) φανάτιζε τους Κούρδους εναντία των Αρμένιων. Οι Κούρδοι νομάδες λεηλατούσαν και έκλεβαν τα χριστιανικά χωριά (κυρίως το χειμώνα). Κλοπές, αιφνιδιασμοί και δολοφονίες ήταν "κανονικές συνθήκες" για την ανατολή. Μετά την ανταρσία των χριστιανών χωρικών στην Ερζεγοβίνη (το 1875) ξέσπασε γενικότερος ξεσηκωμός στη Βουλγαρία και η Σερβία προσκάλεσε τους Τούρκους σε πόλεμο. Ο σουλτάνος είχε την δύναμη να επιβάλει ένα καινούργιο κυριαρχικό σύστημα.

Η καινούργια νομοθεσία, που ίσχυε από τις 23/12/1876, αναγνώριζε το Ισλάμ σαν κύρια θρησκεία επιτρεπόταν στον καθένα όμως να πιστεύει όπου θέλει. Ακόμα, χριστιανοί και Εβραίοι μπορούσαν να φοράνε ίδια ρούχα με τους Τούρκους. Από τις δύο βουλές που υπήρχαν ψηφίζόταν το "οργανικό σπίτι" (εκτελεστικό όργανο). Οι ψηφοφορίες λάμβαναν χώρο μόνο στις μεγάλες πόλεις. Κάθε θρησκεία έπρεπε να έχει αντιπροσώπους της στη βουλή. Η κατάσταση όμως δεν μπορούσε να εξισορροπηθεί, αφού με βάση το άρθρο II επιβεβαιωνόταν το θρησκευτικό προνόμιο του Μιλέτ που αναδείκνυε σαν κύρια θρησκεία το ισλάμ.

Μετά τους ξεσηκωμούς στην Βουλγαρία οι μεγάλες δυνάμεις θέλανε να σχηματίσουν δύο αυτόνομες επαρχίες που θα τις κυβερνούσε ένας θρησκευτικός Wali (κάτοικος από την πρωτεύουσα της χώρας). Όταν η Πύλη αρνήθηκε να το υπογράψει, η Ρωσία τον Απρίλιο του 1877 κήρυξε τον πόλεμο. Οι Ρώσοι τοποθέτησαν στις κατακτημένες περιοχές Αρμένιους αστυνόμους, οι οποίοι για εκδίκηση φέρονταν στους Τούρκους τόσο άσχημα όσο η τούρκικη αστυνομία σε αυτούς αργότερα. Αφού πήραν και την Ανδριανούπολη οι σύντροφοι έφτασαν στον Άγιο Στέφανο κοντά στην Κων/πολη. Οι Αρμένιοι αξιωματικοί είχαν μεγάλη συμβολή στην Ρώσικη νίκη. Το αρμενικό εθνικό συμβούλιο στις 21/10/1877 σε μια επίσκεψη του Τσάρου ζήτησε από τη Ρωσία να μην επιστρέψει στους Τούρκους τα κατακτημένα εδάφη. Σε καμία περίπτωση δεν έπρεπε οι Ρώσοι στρατιώτες να εγκαταλείψουν την χώρα πριν ολοκληρωθεί η αναμόρφωση και πριν να αποκτήσουν οι Αρμένιοι πρόσβαση στις εθνικές λειτουργίες. Ήταν η πρώτη φορά που το αρμενικό μεγάλο συμβούλιο στράφηκε ενάντια στην τουρκική αυτοκρατορία. Μετά την ανακωχή στις 19/1/1878 ο πατριάρχης Narses συναντήθηκε με τον Ρώσο κοματαδόρο και τσάρο Αλέξανδρο II και του περιέγραψε για ακόμα μια φορά τα κύρια προβλήματα των Αρμενίων και ζήτησε βοήθεια.

Το Μάρτιο του 1878 έπρεπε η Πύλη να συμφωνήσει με το συμβούλιο ειρήνης του Άγιου Στεφάνου σύμφωνα με το οποίο χάνονταν πολλές ευρωπαϊκές έδρες. Ο ρώσικος στρατός έπρεπε να μείνει στα αρμενικά εδάφη έως να πραγματοποιηθούν οι αναμορφώσεις. Στο άρθρο 16 ήθελαν οι Ρώσοι να χειριστούν μόνοι τους τα αρμενικά εδάφη, πράγματα που δεν ενέκριναν οι Τούρκοι. Το άρθρο αυτό του συμβολαίου ειρήνης περιελάμβανε μόνο τις τούρκικες αναμορφώσεις. Ακόμα ανέφερε ότι οι Τούρκοι είχαν υποχρέωση να επιτρέψουν ένα είδος αυτοδιοίκησης στα αρμενικά εδάφη. Ο ρώσικος στρατός έπρεπε να μείνει στο Ερτζουρούμ ως το τέλος των αναμορφώσεων. Έξι αρμενικές επαρχίες της ανατολής από την Κιλικία ως το Ερτζουρούμ έπρεπε να μετακομίσουν. Οι Αρμένιοι απ' την πλευρά τους υποστήριζαν πως ήθελαν Αρμένιο κυβερνήτη για τις ανατολικές επαρχίες. Αρμένιοι δικαστές μπορούσαν να

δικάζουν εκτός των υποθέσεων Scharia και οι αστυνομικοί έπρεπε να είναι κυρίως Αρμένιοι.

Από τότε που η Μεγάλη Βρετανία έκλεισε μια κρυφή συμφωνία με την Τουρκία και Αυστροουγγαρία, ήρθαν αντιμέτωπες με τη Ρωσία. Στις 13/8/1878 πραγματοποιήθηκε στο Βερολίνο συνέδριο με κύριο συντονιστή διαπραγματευτή τον Γερμανό Βασιλιά Otto von Bismarck. Η οθωμανική αυτοκρατορία αντιπροσωπευόταν από τον Έλληνα Αλέξανδρο Καραθοδωρή, ο οποίος διαπραγματευόταν με τους Disraeli, Salisbury, Andrassy και τον Bismarck. Οι Αρμένιοι, οι οποίοι αντιπροσωπεύτηκαν από μια επιτροπή, ζητούσαν οπωσδήποτε χριστιανό κυβερνήτη για τις Αρμένικες περιοχές. Ο Bismarck προσπαθούσε για την ειρήνη ανάμεσα σε Σερβία, Μαυροβούνιο και Ρουμανία, κράτη τα οποία άνηκαν στην Οθωμανική αυτοκρατορία. Η Βουλγαρία έγινε ένα ανεξάρτητο κράτος με ηγέτη τον Ferdinand I, ενώ η Ήπειρος και Θεσσαλία πέρασε στα χέρια της Ελλάδας. Τα εδάφη του Κάρς πέρασαν στη Ρωσία και η Βοσνία έγινε Αυστριακό προτεκτοράτο. Ακόμα οι Αρμένιοι της ανατολής απέκτησαν πλήρη αυτονομία. Στο άρθρο 61 αναφερόταν ότι έπρεπε να αναμορφωθούν οι αρμένικες επαρχίες και θα προστατευόταν από Κουρδικές και Τσερκέσιες επιθέσεις. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο έλαβε και αυτό εγγυήσεις από την “συνθήκη του Βερολίνου”.

Ο Άγγλος υπουργός εξωτερικών Lord Salisbury καταθέτοντας την γνώμη του πάνω στις αποφάσεις της συνθήκης, υποστήριζε ότι δεν πιστεύει ούτε στην αναμόρφωση της Τουρκίας ούτε στην προστασία των χριστιανών. Το μόνο που τον ενδιέφερε ήταν να αποτρέψει την εγκατάσταση της Ρωσίας στα αρμενικά εδάφη. Ο σουλτάνος έδωσε ως δώρο την Κύπρο στην Αγγλία. Όταν αποχώρησε ο ρώσικος στρατός με επικεφαλής τον Lorrin-Melikoff, από την ανατολική Τουρκία τον ακολούθησαν πάρα πολλοί φοβισμένοι Αρμένιοι αγρότες της περιοχής. Ο Πατριάρχης όμως διαβεβαίωσε τον σουλτάνο Abdulhamid για την υπακοή του και τον καθησύχασε λέγοντας του ότι όλα τα αρμενικά θέματα (προβλήματα) θα επιλύονταν με τον καιρό. Τα σοβαρότερα προβλήματα των χριστιανών της Τουρκίας δεν λύθηκαν ούτε με την συνθήκη του Βερολίνου. Η Τουρκία συνέχιζε να κακοποιεί κάθε χριστιανό που έμεινε πίσω.

Ο σουλτάνος Abdulhamid κατέστρεψε την νεο-ιδρυθείσα “βουλή” τον Φεβρουάριο του 1878. Ανέφερε στον Γερμανό πρέσβη ότι δεν θα σταματούσε ποτέ ότι κι αν αποφάσιζε η συνθήκη του Βερολίνου. Από έγγραφο του Αρμένιου Πατριάρχη εκείνη την εποχή, ζούσαν στην ανατολική επαρχία “Μεγάλη Αρμενία” 1,33 εκατομύρια. Αρμένιοι. Τα προξενεία που ιδρύθηκαν στο Harpot Ερζουρούμ και Van από την Γαλλία, Μεγ. Βρετανία και Ρωσία ενημέρωναν τις χώρες τους για τις επιθέσεις των χριστιανών. Το 1880 940 Αρμένιοι από το Van ζήτησαν βοήθεια από τον Άγγλο καπετάνιο Emilius Glayton. Από αναφορές Αρμένιων διανοούμενων αναφέρεται να ζουν κάτω από τέτοια πίεση.

Έπειτα από το συμβούλιο του Βερολίνου δημιουργήθηκαν τα πρώτα αρμένικα κόμματα. Ήδη το 1872 ιδρύσαν στο Βαν μια “Ιερά Σύνοδο”, την πρώτη κοινωνία των Αρμένιων. Η μυστική κοινωνία “μαύρος σταυρός” που ιδρύθηκε το 1887 προστάτευε τον άοπλο λαό. Το 1881 δημιουργήθηκε στο Ερζουρούμ η μυστική οργάνωση “προστάτες της Πατρίδας”. Το 1885 ιδρύθηκε το αρμένικο κόμμα το οποίο επιδίωκε πλήρη ανεξαρτησία. Το 1887 στην Τυφλίδα ιδρύθηκε η παράταξη “Huntschak” (αρμένικη υποστήριξη), το οποίο θα καθιέρωνε την ανεξαρτησία των Αρμένιων από τους Τούρκους.

Ο σουλτάνος παρακινούσε τους μουσουλμάνους σε επιθέσεις. Το 1891 καθιερώθηκε από τον σουλτάνο Abdulhamid το “Hamidiye” σύνταγμα, το οποίο μείωνε και καταπίεζε ακόμα περισσότερο τους Αρμένιους. Τον ίδιο χρόνο διαμαρτυρήθηκε ο Αρμένιος Καθολικός-Φίλος των Τούρκων για τις επιθέσεις των Κούρδων. Στο Ερζουρούμ είχαμε πολύ συχνά οδομαχίες. Οι Αρμένιοι της Κων/πολης πίεζαν συνεχώς τον Πατριάρχη για την απόκτηση προνομίων. Προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να τραβήξουν το ενδιαφέρον των Ευρωπαίων. Τρίτο πολιτικό κόμμα που υπήρχε ήταν το “ Daschnaksutiun” (υποστήριξη), το οποίο κατά βάση ήταν Ρώσικο-Αρμενικό.

8. Η Γενική Σφαγή 1895/1896 και η Αρχή των “Νεότουρκων”

Το 1893 ξέσπασαν μεγάλες ταραχές στην Ανατολή με αφορμή την άρνηση των Αρμένιων στη Σασσούν να πληρώσουν φόρους και με την πυρπόληση 30 χωριών από Κούρδους. Το 1894-1896, πολλοί Αρμένιοι επίσκοποι φυλακίστηκαν και ξεκίνησαν συστηματικές σφαγές, όπου δολοφονήθηκαν περίπου 100.000 Αρμένιοι στην Τραπεζούντα, Σαμσούντα και σε πόλεις της Μεσοποταμίας όπως Μάρντιν και Έδεσσα. Στη Σασσούν περιοχή του Ερζουρούμ το 1894 ξεσηκώθηκαν οι Αρμένιοι. Εκεί δολοφονήθηκαν περίπου 900 με 3.000 γεγονός που διαδόθηκε πολύ γρήγορα σε όλη την Ευρώπη και έφερε διαμαρτυρίες μέσω των προξενείων. Το Μάιο του 1894 Ευρωπαίοι απεσταλμένοι πρότειναν ένα καινούργιο σύστημα για τις αρμένικες επαρχίες. Οι μεγάλες δυνάμεις Ρωσία, Γαλλία, Μ. Βρετανία παρουσίασαν στον σουλτάνο Abdulhamid II ένα σχέδιο αναμόρφωσης, το οποίο προσδιόριζε με λίγα λόγια τις αρμένικες επαρχίες με σκοπό την συνένωση τους. Ο Αρμένιος Πατριάρχης Mateos III Izmirlian στις 24/9/1895 ζήτησε από τους Πρέσβεις των Μεγάλων Δυνάμεων να αναβάλουν αυτές την αναμόρφωση των Αρμένικων επαρχιών. Στις 30/9/1895 πραγματοποιήθηκε στην Κων/πολη μια ανοιχτή διαμαρτυρία από Αρμένιους της “Hunschak” Βουλής κατά της κυβέρνησης, η οποία κατέληξε σε σφαγή πολλών διαδηλωτών. Το φθινόπωρο του 1895 επικρατούσε ένας πανικός σε όλες τις αρμένικες πόλεις. Ο σουλτάνος στις 17/10/1895 έκανε διάφορες αλλαγές στο σχέδιο των μεγάλων δυνάμεων.

Ανάμεσα στις μεγάλες δυνάμεις είχαν αρχίσει συζητήσεις για τον καταμερισμό της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Ο Γερμανός πρέσβης Harzfeld πήγε στο Λονδίνο για να συνομιλήσει με τον Βρετανό Salisbury. Αυτός μίλησε στις 27 και 29/9/1896 με την Βασίλισσα της Μεγάλης Βρετανίας Βικτωρία στο κάστρο Balmoral και της πρότεινε να φροντίσουν οι μεγάλες δυνάμεις να εκθρονιστεί ο Abdulhamid αν δεν δεχόταν τις προτάσεις τους για μεταρρυθμίσεις.

Στην απομάκρυνση του σουλτάνου συμφωνούσε και ο Γερμανός βασιλιάς Wilhelm II. Στις 30/9/1895 οι Αρμένιοι ζήτησαν τον διορισμό ενός διοικητή

(στρατηγού) από την Ευρώπη. Η διοίκηση υποσχέθηκε τον ερχομό ενός χριστιανού διοικητή όπως και την μείωση των κουρδικών μετακινήσεων. Σε ένα ρώσικο βασιλικό συμβούλιο τέθηκε το θέμα της κατοχής της Κων/πολης. Η Ρωσία όμως δεν ήθελε να προχωρήσει χωρίς την συγκατάθεση της Γαλλίας.

Από αποκαλύψεις του Αρμένιου Πατριάρχη ζούσαν το 1895 γύρω στους 2.100.000 Αρμένιοι στην οθωμανική αυτοκρατορία. Στις έξι αρμένικες επαρχίες το 38,9% του πληθυσμού ήταν Αρμένιοι, το 24,4% Τούρκοι και το 16,3% Κούρδοι. Το 1889 δημιουργήθηκε στην Κων/πολη η “Στρατιωτική Ιατρική Ακαδημία” μια κρυφή πολιτική επιτροπή για “Ένωση και πρόοδο” (Ittihat ve Terakki) και στα γαλλικά (comite union et Prgres) (CUP), από την οποία θα άρχιζε η “νεοτουρκική εκστρατεία” η οποία θα μεταμόρφωνε την οθωμανική αυτοκρατορία σε Τουρκική πολιτεία. Σε μια πορεία διαμαρτυρίας το 1895 στην Κων/πολη, Αρμένιοι διαδηλωτές συγκρούστηκαν με την αστυνομία. Αυτό εξόργησε πολύ τους Τούρκους οι οποίοι δολοφόνησαν μεγάλο αριθμό Αρμένων. Ο Abdulahmid δημιούργησε το κίνημα “Titian”, το οποίο ήταν υπεύθυνο για πολλές σφαγές, υποσχέθηκε αλληλεγγύη και αναμόρφωση των αρμένικων επαρχιών. Στην αρχή οι “νεότουρκοί” υπολόγιζαν στους χριστιανούς για την οργάνωση της καινούριας αυτοκρατορίας.

Δίπλα στον φανατισμένο λαό στάθηκαν υπάλληλοι όπως και ο στρατός. Στην Τραπεζούντα σκοτώθηκαν πάνω από 1000 χριστιανοί με αποτέλεσμα χιλιάδες Αρμένιοι να μεταναστεύσουν στην Αμερική και στην Ρωσία. Οι γενοκτονία των χριστιανών στην οθωμανική αυτοκρατορία πραγματοποιήθηκε σε πολλές περιοχές.

Στην Έδεσσα (σημερινή Sanliurfa), όπου 13.000 από τους 60.000 κατοίκους ήταν Αρμένιοι, οι μουσουλμάνοι σκότωσαν τους δεμένους αιχμαλώτους (Αρμένιους) και σύμφωνα με την παρούσα Αμερικανίδα απεσταλμένη Corinna Shatluck, σφαγιάστηκαν την ημέρα των Χριστουγέννων στην Κων/πολη 1.200-2.000 άντρες και πάνω από 2.000 χριστιανοί, αφού τους έλουσαν με κηροζίνη τους έκαψαν ζωντανούς στην μεγάλη εκκλησία της Πόλης. Τα πτώματα θάφτηκαν σε ομαδικούς τάφους έξω από την Πόλη. Συνολικά

δολοφονήθηκαν πάνω από 3.000 Αρμένιοι εκείνη την περίοδο. Οι σφαγές συνεχίστηκαν και το 1896.

Οι τούρκικες γενοκτονίες προκάλεσαν αγανάκτηση σε όλη την Ευρώπη. Ο Γερμανός καγκελάριος Wilhelm II εξέφρασε στις 11/11/1895 την αγανάκτηση του. Η μητέρα του τον πίεζε να βοηθήσει με κάποιο τρόπο τους Αρμένιους και η γιαγιά του Victoria έστειλε μια επιστολή στον σουλτάνο Abdulhamid. Η γερμανική κυβέρνηση, που είχε ενημερωθεί για την δολοφονία 8.000 ανθρώπων μπροστά στα μάτια της τουρκικής αστυνομίας, δεν πίστευε στα λόγια του σουλτάνου και στην τιμιότητα του για την προστασία των χριστιανών στις αρμένικες επαρχίες. Στις 8/10/1895 είχαμε την περιγραφή του αυστριακού πρέσβη για την γενοκτονία των Ελλήνων στην Τραπεζούντα. Ο Γερμανός πρέσβης περιγραφεί στο κράτος του για νέα σφαγή στο Ερζουρούμ. Οι Ρώσοι επιθυμούσαν πάλι το μοίρασμα της τουρκικής αυτοκρατορίας γεγονός που θα τους απέφερε την απόκτηση της Κων/πολης. Ο Γερμανός πρέσβης Hatzfeld ανακοίνωσε τα παραπάνω σχέδια καταμερισμού στον Άγγλο υπουργό Salisbury στο Βερολίνο. Ο αυτοκράτορας Wilhelm II το 1895 μετά τις σφαγές των Αρμένιων κατηγορεί έμμεσα τους Άγγλους για την στάση τους στα γεγονότα και τις σχέσεις τους με τους Τούρκους.

Ένα σημαντικό γεγονός σημειώθηκε στην πόλη Layton (σημερινή Suleymanli) στα όρη του Ταύρου νότια της Marasch. Στην περιοχή αυτή όπου η πλειοψηφία των κατοίκων ήταν Αρμένιοι το 1618 είχε δοθεί το προνόμιο της φοροαπαλλαγής. Το 1862 αμύνθηκαν αποτελεσματικά εναντίον σε στρατό 25.000 αντρών. Στο Παρίσι ένας ιερέας περιέγραφε τα γεγονότα στον τότε αυτοκράτορα Napoleon III και τον παρακάλεσε για βοήθεια. Ο Napoleon III ήρθε σε επαφή με τον σουλτάνο Abdul Aziz. Μετά την επιστροφή του τελευταίου από ταξίδι του στη Γαλλία έστειλε 150.000 άντρες ενάντια της Zaytun όπου είχε ξεσπάσει ανταρτοπόλεμος.

Το Νοέμβριο του 1895 οι Αρμένιοι της οργάνωσης "Huntschak" διαπέρασαν τον τούρκικο στρατό στην Zaytun και φυλακίσανε 500 στρατιώτες. Με την είσοδο 50.000 Τούρκων, Κούρδων και Τσερκέζων στην πόλη, την οποία προστάτευαν 2.000 Αρμένιοι, έφτασε βοήθεια από τις δυτικές δυνάμεις. Το

βρετανικό προξενείο του Barnham διηγείται ότι τουλάχιστον 5.000 οθωμανοί στρατιώτες σκοτώθηκαν σε εκείνον τον ξεσηκωμό. Στις 10/2/1896 υπογράφηκε συμβόλαιο αμνηστίας, με το οποίο έσωσε την ζωή 30.000 Αρμένιων. Ο αυτοκράτορας Wilhelm δημοσίευσε για την Zaytun: «Φοβάμαι ότι όλα είναι μια άδεια φράση. Όταν φύγουν οι δικοί μας θα τους δολοφονήσουν όλους». Το 1896 έγιναν γενοκτονίες και στην πόλη της Έδεσσας. Στις 26/8/1896 Αρμένιοι ήθελαν να εισβάλουν στην οθωμανική κεντρική τράπεζα και να την καταστρέφουν.

Στις 27 και 28/8 εκτέλεσαν τις αρμένικες ιεραρχίες. Επιτρεπόταν σε κάθε μουσουλμάνο να κακοποιεί με ξυλοδαρμό κάθε Αρμένιο στον δρόμο. Στις 15/6/1896 αντάρτες της Huntschak οχυρώθηκαν σε μια αρμένικη περιοχή. Όταν οι Τούρκοι επιτέθηκαν στην περιοχή κατάφερε, ο Άγγλος πρόξενος William να φυγαδεύσει τους αντάρτες κατά τη διαφυγή τους από τα περσικά σύνορα και σφαγιάστηκαν από τους Κούρδους. Συνολικά στα χρόνια του William καταστράφηκαν περίπου 150 χωριά και σκοτώθηκαν 3.500 Αρμένιοι. Άγγλοι παρατηρητές κατάλαβαν ότι μεγάλο πρόβλημα ήταν η ανεξέλεγκτη δράση των Κούρδων υπό την ανοχή της πολιτείας. Οι μουσουλμανικές κλοπές και λεηλασίες έμεναν ατιμώρητες. Συνολικά στην πόλη Van θανατώθηκαν 10.000 Αρμένιοι και άλλοι 20.000 σφαγιάστηκαν από Κούρδους. Από περιγραφές γνωρίζουμε ότι οι γερμανικές και αυστριακές κυβερνήσεις ήταν ενήμερες για τα γεγονότα και παρόλα αυτά δεν έκαναν τίποτα για να τα αποτρέψουν. Οι Αρμένιοι απαγορευόταν να οπλοφορούν κάτι που δεν ίσχυε για τους Τούρκους και Κούρδους. Στις γενοκτονίες του 1895-1896 σκοτώθηκαν 100.000 Αρμένιοι, καταστράφηκαν 2.500 χωριά και εκατοντάδες εκκλησίες και μοναστήρια μετατράπηκαν σε τζαμιά. 80.000 με 100.000 χριστιανοί δραπέτευσαν στο εξωτερικό. Έτσι άρχισε το πρώτο μεταναστευτικό κύμα των συριακών πληθυσμών της οθωμανικής αυτοκρατορίας προς την Αμερική.

Ότι στις γενοκτονίες συμμετείχε η Τούρκικη αστυνομία έχει αποδειχθεί. Αμφίβολη είναι η συμμετοχή του Abdulahmid, ο οποίος για την υπόθεση της Sassun είχε δώσει εντολή μέσω του γραμματέα του Sureyya Poscha να σταματήσουν τους κλέφτες έστω και με την χρήση βίας χωρίς να τους δώσει ξανά την ευκαιρία για κλοπή.

Κυρίως οι σφαγές γίνονταν από τον μουσουλμανικό λαό. Ο σουλτάνος δεν ήταν πλήρως ενημερωμένος από τους αντιπροσώπους του. Οι μεγάλες δυνάμεις έψαχναν τρόπο να πιέσουν τον σουλτάνο. Το 1895 τον απείλησαν και με πολεμικά πλοία. Ο Abdulahmit υπέγραψε χωρίς να σκεφτεί να κάνει διαπραγματεύσεις. Παρ'όλο που σε αναταράξεις οι εξουσιαστές φυλάκιζαν Αρμένιους, υπήρχαν και εξαιρέσεις όπου οι διοικητές των επαρχιών απαγχόνισαν τους φανατικούς γενοκτόνους. Ο Abdulahmit έφτιαξε ένα δίκτυο πληροφοριών για υπαλλήλους και πνευματικούς για να έχει τον έλεγχο όλης της αυτοκρατορίας. Όμως και οι δολοφόνοι και αυτοί που λεηλατούσαν έκλεβαν πληροφορίες από εκεί. Είναι δύσκολο να πούμε, τα πόσα ήξερε ο σουλτάνος. Αγγλικά προξενία δημοσίευσαν πως δίδεται η εντύπωση μιας μυστικής κεντρικής ηγεσίας. Στην πραγματικότητα η υπόθεση ξέφευγε απ'τα χέρια του σουλτάνου. Η διάλυση της αυτοκρατορίας του σουλτάνου το 1895 ξεκίνησε από την υπόθεση με τους Κούρδους και τους Halide (σύνταγμα στρατού). Οι προσπάθειες των Μεγάλων Δυνάμεων να αναμορφώσουν την οθωμανική διοίκηση, σταμάτησαν έπειτα από εμπλοκή της Αγγλίας στην Γερμανία και την Αυστρία το 1869. Το γεγονός ότι οι γενοκτόνοι έμειναν ατιμώρητοι και λίγο πολύ έγιναν δεκτοί από τους Οθωμανούς, ήταν η αρχή του Genocide του 1915..

Αργότερα, όταν οι Γερμανοί ανέπτυξαν σχέσεις με τους Τούρκους, έμαθαν τι παιζόταν στην οθωμανική αυτοκρατορία, όπως και οι Άγγλοι, οι Αυστριακοί και οι Ρώσοι. Οι Γάλλοι αναφέρουν, για τα έτη 1895 και 1896 καταγεγραμμένους 36.085 νεκρούς Αρμένιους, οι Άγγλοι 88.243, όμως το Αρμένικο πατριαρχείο μιλά για 300.000 νεκρούς. Οι Ιστορικοί Nassidian και Horannisian έλεγαν για 100.000 έως 200.000 νεκρούς. Οι κάτοικοι 646 χωριών αλλαξοπίστησαν για να διαφύγουν τις σφαγές. Οι Άγγλοι αναφέρουν ότι 328 εκκλησίες έγιναν τζαμιά και άλλες 568 εκκλησίες καθώς και 77 μοναστήρια καταστράφηκαν. Πώς αυτό ήταν δυνατό να γίνει. Οι διαφορές των κατοίκων, η έλλειψη εμπιστοσύνης μεταξύ τους ήταν τόσο μεγάλη που μία σπίθα θα ήταν αρκετή να ανατινάξει την όλη κατάσταση.

Σημαντικό είναι ότι οι Τούρκοι έβλεπαν τους εαυτούς τους ως "αυτοκρατορική φυλή" και δεν ήταν έτοιμοι να δώσουν στους μουσουλμάνους τα ίδια δικαιώματα. Παρ'όλο που η Αγγλία ήθελε να κατακτήσει τους Οθωμανούς,

συνέβαλαν στο θέμα της αναμόρφωσης, θέμα το οποίο το 1895 βρήκε de facto το τέλος του.

Έπειτα από τις γενοκτονίες του 1895 ο Γερμανός προτεστάντης ιερέας Ιωάννης Λέππιους ταξίδεψε με τρένο στην Κων/πολη και την Άγκυρα και στη συνέχεια με άλογο στην ενδοχώρα για να ελέγξει την κατάσταση. Αργότερα έγινε ένας ένθερμος μαχητής για τους Αρμένιους στην Γερμανία. Μετά την επέλαση του στους τόπους των γενοκτονιών στην Έδεσσα έκανε εμπόριο χαλιών και έβαλε πάνω από 100 Αρμενικά ορφανά παιδιά σε ένα αρμενικό ορφανοτροφείο στην Έδεσσα. Το 1899 ταξίδεψε και πάλι στην Τουρκία και προσπάθησε να αναπτύξει μια ισλαμική αποστολή, η οποία στην Τουρκία είχε να αντιμετωπίσει μεγάλη αντίσταση.

Το πόσο συγκίνησαν όλη την υφήλιο τα προβλήματα των Αρμενίων, περιγράφεται από τα βιβλία και τα ημερολόγια του Theodor Herzl, ο οποίος το 1896 βρέθηκε στην Κων/πολη, για να πάρει με το μέρος του τον σουλτάνο Abdulahmid στα σχέδια για την ίδρυση εβραϊκής χώρας. Πίστευε ότι δεν ήταν αποδεκτό να συνεχιστεί η αποικιοκρατία στην Παλαιστίνη όσο καιρό η Τουρκική κυβέρνηση δεν είχε το "Carter", μια γραπτή πηγή που θα έδειχνε νομιμότητα στην Παλαιστίνη. Επισημαίνει ότι ο φίλος τους ο Neulinski πίστευε ότι η μοναδική σωτηρία του σουλτάνου ήταν να ενωθεί με τους Νεότουρκους και να έχει καλές επαφές με τους Αρμένιους. Μετά την κουβέντα του με τον Αυστριακό πρέσβη Calice σημειώνει ότι το αρμενικό θέμα περιγράφεται αλλιώς από τους Τούρκους που όλο άλλαζαν τα γεγονότα. Τώρα σίγουρα δεν ήθελαν ξένη επέμβαση. Θα τα έκαναν όλα μόνοι τους, αναμόρφωση κλπ. Αλλά όταν περάσει η ανάγκη, δεν θα το σκέφτονται άλλο. Σε ένα γράμμα που έστειλε σε φίλο του στο Παρίσι αναφέρει ότι για να κερδίσει την εύνοια του σουλτάνου ήταν σημαντικό να τον υποστηρίξει στο θέμα των Αρμενίων. Προκειμένου ο σουλτάνος να ξεκινήσει την αναμόρφωση έπρεπε να ασκηθεί πίεση στις αρμενικές επιτροπές σε Βρυξέλλες, Παρίσι και Λονδίνο.

Ο Herzl ήθελε βάσει της σχέσης του με τον Salibury να τον πείσει να πείσει τους Αρμένιους. «Σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να μάθουν ότι θέλουμε

να τους εξυπηρετήσουμε, για να δημιουργήσουμε ανεξάρτητο εβραϊκό κράτος, διότι τότε θα προσπαθούσαν ακριβώς το ίδιο και θα είχαμε τότε μια δυσκολία παραπάνω». Θα απαιτούνταν και δάνεια για να ξεπληρωθούν οι ζημιές. Μια ομάδα τραπεζών εξέφρασαν την πρόθεση να βοηθήσουν εφόσον οι Αρμένιοι θα περνούσαν σε ανακωχή. Ο Herzl δεν κατάφερε την ανεξαρτησία των Εβραίων. Ακόμα και στην επίσκεψή του στον σουλτάνο το 1901, οι προσπάθειες του να αντλήσει απ' τον σουλτάνο "Carter" δεν οδήγησαν πουθενά.

Το 1898 ο Γερμανός βασιλιάς Wilhelm II με συνοδεία του προτεστάντη Friedrich Maumann ταξίδεψε στην Κων/πολη. Ο Bernard Bulow Γερμανός Γραμματέας υπουργείου εξωτερικών από τον διάλογο με υψηλά πρόσωπα περιγράφει: «Ο σουλτάνος Abdulhamid δεν μου έκανε μεγάλη εντύπωση στη συνομιλία μας. Παρ'όλο που ο κόσμος τον έβλεπε ως κακό των Αρμενίων, ο ίδιος έμοιαζε περισσότερο Αρμένιος παρά Τούρκος, ήταν καμπούρης, ντροπαλός και σκυμμένος. Όμως γνωρίζαμε με ποιον είχαμε να κάνουμε». Απ' την Κων/πολη συνέχισε προς Σμύρνη και Ιερουσαλήμ όπου οι Γερμανοί έχτισαν μια λυτρωτική Εκκλησία, όπου ο William II καλωσορίσθηκε από τον Herzl. Ήδη το 1890 υπογράφηκε το συμβόλαιο κατασκευής του τρένου της Βαγδάτης, το οποίο θα αύξανε την επιρροή της Γερμανίας στην οθωμανική αυτοκρατορία και θα οδηγούσε στην απαξίωση της Ρώσικης δύναμης.

Το 1900 συνεχίστηκαν οι φυλακίσεις και οι εκτελέσεις κατά των Αρμενίων. Ο Αρμένιος Πατριάρχης ζήτησε βοήθεια από τον Αυστριακό Πρέσβη Calice. Το 1902 πραγματοποιήθηκε στο Παρίσι το πρώτο συνέδριο Οθωμανών στο οποίο συμμετείχαν Αρμένιοι, Έλληνες και Εβραίοι. Σε μια καινούργια επίθεση Hamidye-στρατιωτών και Κούρδων στην Sassun τον Απρίλιο του 1904 σκοτώθηκαν οι περισσότεροι από τους 3.000 Αρμένιους της πόλης. Έπειτα από μια βομβιστική επίθεση κατά του σουλτάνου στις 1/7/1905, η Dashake Βουλή δημοσίευσε μια διακήρυξη για τις Δυνάμεις του συνεδρίου του Βερολίνου, στην οποία ζήτησε ελευθερία της πίστης, του τύπου, των συνελεύσεων (συγκεντρώσεων), ίδιους νόμους για όλες τις εθνικότητες στα δικαστήρια και ίδιο ευρωπαϊκό έλεγχο. Οι Huntshaki ήθελαν μια ένωση με τους Νεότουρκους η οποία δεν έγινε ποτέ λόγω

των διαφορών τους πάνω στις μεταρρυθμίσεις. Το 1907 οι Νεότουρκοι έκλεισαν συμφωνία συνεργασίας με τους Ντατζάκους.

Όπως ο Ιωάννης Λέπιους έτσι και μια ομάδα ανθρώπων, προβληματιζόταν για το τι θα γίνει με αυτά τα τυραννικά μέτρα. Στη μεγάλη Βρετανία πραγματοποιούσαν συνελεύσεις – συγκεντρώσεις στις οποίες συμμετείχαν μασόνοι και σοσιαλιστές Εβραίοι. Οι γενοκτονίες ήταν η αιτία το 1895 ο Γερμανός προτεστάντης Πάπας Ιωάννης Λέπιους να οργανώσει την “γερμανική ανατολική αποστολή”, κατά την οποία χρίστηκαν πολλά ορφανοτροφεία, νοσοκομεία και φαρμακεία. Ίδρυσε ανθρωπιστικό δίκτυο, έχτισε σχολεία και νοσοκομεία στο Kayseri και στην Έδεσσα και έφερε κοντά Αρμενία και Ευρώπη. Παρόλο που Άγγλοι και Ελβετοί βοηθούσαν τους Αρμένιους, Γερμανοί προπαγανδιστές κατηγορούσαν και χαρακτήριζαν τους Αρμένιους σαν “ανώμαλη φυλή” και σαν “Εβραίους της ανατολής”. Το 1898 κατάφερε να πάει ο γιατρός Hermann Christ στην Έδεσσα και ένα χρόνο αργότερα έφτασε με αποστολή του Λέπιου, ο Ιακώβ. Οι δύο τους βοηθούσαν αμέτρητους Αρμένιους και Έλληνες ως και το 1922.

Ο γιατρός Josephine Zuricher ίδρυσε το “Ελβετικό-νοσοκομεία”, το οποίο ως τα τέλη του Α Παγκοσμίου Πολέμου αποτελούσε μέρος της “Γερμανικής-ανατολικής-αποστολής”. Η Γερμανική διπλωματία αρνήθηκε κάθε διαμαρτυρία Γερμανών, οι οποίοι ασχολούνταν με το πολιτικό ζήτημα της Αρμενίας και οι οποίοι θα ταξίδευαν στις ανατολικές οθωμανικές επαρχίες.

Η αντιπολίτευση κατά του στρατού του Abdulahmid χωρίστηκε σε δύο ομάδες, τους φιλελεύθερους και τους εθνικιστές. Οι “Νεότουρκοι” συμφώνησαν μεταξύ τους τον Ιούλιο του 1907 για τη εφαρμογή Μοναρχίας. Τον Ιούλιο του 1907 επανήλθε σε ισχύ η συνθήκη του 1876. Το 1908 ανακηρύχθηκε η Βουλγαρία αυτόνομη και η Αυστροουγγαρία προσάρτησε στα εδάφη της την Βοσνία-Ερζεγοβίνη. Της 3/3/1908 ξέσπασε η επανάσταση των Νεότουρκων στην Θεσ/νίκη. Οι φυλακές άνοιξαν και ο λαός επισκέφτηκε τους ομαδικούς τάφους του 1896. Οι Νεότουρκοι της Κων/πολης έκαναν προσπάθειες να ανεβάσουν στην θέση του σουλτάνου τον Μεχμετ V αδερφό του παλιού σουλτάνου. Στις

αρχές οι Νεότουρκοι ήταν ακόμα δεμένοι με τους Αρμένιους. Η Dashnuken-Βουλή νομιμοποιήθηκε και οι επαναστάτες ανακηρύχθηκαν ήρωες. Ο Αρμένιος πατριάρχης Ματέος ΙΙΙ εκμυστηρεύθηκε σε μέλος του βρετανικού προξενείου πως ο μόνος δρόμος για τη σωτηρία των Αρμενίων ήταν η ένωση τους με τους Νεότουρκους. Οι Νεότουρκοι αποποιήθηκαν των ευθυνών τους ρίχνοντας το φταίξιμο στις προηγούμενες κυβερνήσεις. Τον Ιούλιο του 1908 πήραν ένα μέρος της δύναμης της χώρας. Σε μια σύσκεψη της CUP με την Αρμενική Dashak-βουλή δόθηκε έμφαση στην επιστροφή των εδαφών και αγαθών που πέρασαν σε χέρια Τούρκων και Κούρδων την περίοδο των γενοκτονιών. Η CUP όμως υποχώρησε χωρίς να κάνει κάτι ουσιαστικό. Έτσι οι πολιτικοί ηγέτες των Αρμενίων στράφηκαν στην διεθνή δημοσίευση για να προχωρήσουν οι μεταρρυθμίσεις. Το 1911 σε συνέδριο της CUP αποφασίστηκε η ριζοσπαστική συνθήκη για να κηρυχθεί επίσημα η τουρκική αυτοκρατορία ως Ισλαμική. Οι Νεότουρκοι κατάλαβαν ότι είχαν διαλέξει λάθος σύμμαχο.

Στην καινούρια Βουλή τον Δεκέμβριο του 1908 όπου ο Abdulhamid προσπάθησε να ξαναπάρει την εξουσία. Μεμονωμένοι ηγέτες των Νεότουρκων όπως και ο Halil Bey κρύβονταν σε σπίτια Αρμενίων. Ο ξεσηκωμός όμως με την επέμβαση του στρατού σταμάτησε μέσα σε δύο εβδομάδες. Οι χριστιανικοί διωγμοί στην περιοχή της Adana τον Απρίλιο του 1909 στην Κιλικία, οι οποίοι στοίχισαν την ζωή 15-20.000 Αρμενίων, σταμάτησαν από τους "Εθνικιστές". Στις 18/4/1909 ξεσηκώθηκε η αρμενική επιτροπή ενάντια της κυβέρνησης για τις σφαγές. Συνολικά σκοτώθηκαν 30.000 Αρμένιοι. Τα γεγονότα της Αντάνα, έφεραν υποψίες στους Αρμένιους για το ότι θα κέρδιζαν κάτι από την "νεοτουρκική επανάσταση". Η βία κατά των χριστιανών δεν σταματούσε. Το αυστριακό προξενείο της Τραπεζούντας ενημέρωσε στις 9/9/1912 τη Βιέννη: «Οι Αρμένιοι ως τώρα υποστηρίζουν τους Νεότουρκους, οι οποίοι θα τους βοηθούσαν να απελευθερωθούν από την τυραννία του Abdulhamid. Οι δολοφονίες στην Adana και οι αυξανόμενες επιθέσεις των Κούρδων τους κρατούσαν σε συνεχή ετοιμότητα. Στην περιοχή του Van βοηθούσαν οι Δασκάνοι τους Αρμένιους αγρότες των οποίων τα σπίτια και χωράφια πέρασαν στα χέρια Κούρδων Αγάδων».

Σιγά σιγά άρχισαν οι Νεότουρκοι, σαν νέα δύναμη, να κυβερνούν δικτατορικά από το 1913. Τον Οκτώβριο του 1912 γύρισε από την Edshmiadrin ο καθολικός Γεώργιος V, ο οποίος στέλνοντας έναν απεσταλμένο στις μεγάλες δυνάμεις, ζήτησε την υλοποίηση των μεταρρυθμίσεων που είχαν αποφασιστεί στην συνθήκη του Βερολίνου για την ρώσικη επέμβαση προς όφελος των Τουρκοαρμενίων. Η ρώσικη κυβέρνηση ζήτησε στις 26/12/1912 από την Τουρκία την υλοποίηση των μεταρρυθμίσεων του 1878. Ο Αυστριακός πρέσβης ανέφερε ότι οι τούρκοι θα προχωρούσαν μόνο με εξωτερική πίεση τις αναμορφώσεις. Αναφέρει ακόμα μια συνομιλία του με τον υπουργό εξωτερικών της Ρωσίας Sergej Sassonov, ο οποίος του είπε πως η Ρωσία θα ήταν πίστη στην προστασία των χριστιανών της Ανατολής και δεν θα δεχόταν άλλες αρμενικές σφαγές.

Το Μάιο το 1913 ξεκίνησαν καινούργιες διαπραγματεύσεις (συνομιλίες) ανάμεσα στις μεγάλες δυνάμεις σχετικά με το αρμενικό ζήτημα. Ο Αρμένιος Πατριάρχης Ιωάννης XII Arsharani περιέγραφε την κακή κατάσταση στην οποία βρισκόταν οι Αρμένιοι. Τον Ιούνιο πρότεινε η Ρωσία μια σύσκεψη. Η Γερμανία, η Αυστρία, η Ουγγαρία και η Ιταλία ήθελαν να συμμετάσχουν και αυτοί. Στις 1/7/1913 παρουσίασε ο Ρώσος Πρέσβης στους αντιπροσώπους των άλλων μεγάλων δυνάμεων ένα νέο πλάνο αναμόρφωσης. Συγχρόνως ο αρχιεπίσκοπος ΗΝΑΥΚ παρέδωσε στον Αυστριακό Πρέσβη δύο μηνύματα: ένα για την αύξηση των αρμενίων μεταναστών από την Τουρκία, και το άλλο για την ελεύθερη αρμενική γλώσσα στα δικαστήρια. Ο Ακούι ηγέτης των Dashnakon συμφώνησε τον Αύγουστο του 1913 στη Σμύρνη με το αυστριακό προξενείο. Παράλληλα Αρμένιοι σπουδασμένοι όπως ο Baghos Nubar στην "Times" ζήτησαν από την βρετανική κυβέρνηση προστασία και αναμόρφωση. Είναι 1.250.000 κάτοικοι (500.000 μη μουσουλμάνοι). Ούτε το 1% του στρατού και της αστυνομίας δεν ήταν μη μουσουλμάνοι. Τον Δεκέμβριο του 1913 προειδοποίησε ο αρχιεπίσκοπος από την Canterbury τον Άγγλο υπουργό εξωτερικών Gray για νέα γενοκτονία και ρώτησε τι θα έκανε η κυβέρνηση για αυτό. Η γερμανική κυβέρνηση επηρεασμένη από τον Ιωάννη Λέπτιους, ο οποίος ήρθε σε επαφή με τον Αρμένιο ηγέτη, κατάφερε σιγά σιγά να πάρει με το μέρος της τους Αρμένιους.

Οι τελευταίοι ήθελαν να διαπραγματευτούν με την τούρκικη κυβέρνηση. Στις αρχές Αυγούστου του 1913 τελείωνε τις διαδικασίες του το συνέδριο των πρεσβευτών των μεγάλων δυνάμεων. Ο Γερμανός πρέσβης Wangenheim και ο Ρώσος Giers πρότειναν στον μεγάλο βεζίρη την τοποθέτηση δύο επιθεωρητών από ουδέτερα κράτη. Ο Αυστριακός πρέσβης Pallavicini δήλωσε από την Βιέννη ότι οι Ρώσοι ήθελαν οι μεγάλες δυνάμεις να ελέγχουν τις αναμορφώσεις, πράγμα που αρνήθηκε η «Υψηλή Πύλη» και άρα η τύχη των αναμορφώσεων θα περνούσε στα χέρια της Τουρκίας. Ως υπεύθυνος των αναμορφώσεων στις περιοχές της Τραπεζούντας, του Erzurum και της Sivas διορίστηκε από την Ευρώπη ο Ολλανδός Westenenk και για τα εδάφη των Van, Diyarbarik, Biltis και Knaprut ο Νορβηγός ταγματάρχης Hoff. Δεν τους επιτρεπόταν όμως να αρχίσουν ακόμα την αποστολή τους.

Από τα τέλη του 1913 στην Τουρκία κυβερνούσε η δεξιά νεοτουρκική παράταξη με υπουργό εξωτερικών τον Talaat Pasha και υπουργό πολέμου τον Enver. Το 1911, η CUP και κυρίως ο Enver έκαναν προπαγάνδα για “παντουρκισμό” ο οποίος θα συμπεριλάμβανε όλο τον τούρκικο λαό έως και την Μογγολία. Η Ρωσία αποτελούσε τον κύριο αντίπαλο για τον «παντουρκισμό». Στα τέλη του 1913 οργανώθηκε μια ειδική ομάδα, η Teskilat-Imahsusa, η οποία θα έφερνε την τουρκοποίηση στην Μ.Ασία.

Ο Celal Bayar (αργότερα πρωθυπουργός) διενεργούσε σαν αρχηγός της CUP εθνικές εκκαθαρίσεις στη Σμύρνη. Από δικές του πληροφορίες και προτροπές διώχτηκαν από τη Σμύρνη στην Ελλάδα 130.000 Ορθόδοξοι Έλληνες. Ένα μεγάλο μέρος της Μ.Ασίας ήταν τότε χριστιανικό. Ο αρχηγός της Teskilat-Imahsusa, Esred Kuscubusi μίλησε για 1.500.000 διωγμένους μόνο το 1914. Το ξέσπασμα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου συνέφερε τους Νεότουρκους. Ο Ziya Goelculp, ένας διανοούμενος, σύμβουλος της CUP τάχθηκε με το ξέσπασμα του πολέμου υπέρ της καταστροφής της Ρωσίας. Η πολιτική αυτή της Τούρκικης κυβέρνησης έδιωξε πολλούς Αρμένιους. Στην πόλη Van από το 64% του συνολικού πληθυσμού, το ποσοστό των Αρμενίων έπεσε στο 50%.

Λίγο πριν το ξέσπασμα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου διακόπηκε η λεγόμενη αναμόρφωση με τις μεγάλες δυνάμεις. Οι δύο παρατηρητές-επιθεωρητές Westenenk και Hoff διώχτηκαν από την Τουρκία τον Άυγουστο του 1914. Στις 02/08/1914 η νεοτουρκική κυβέρνηση έκλεισε συμφωνία συνεργασίας με την Γερμανία για την συμμετοχή της Τουρκίας στον πόλεμο κατά της Ρωσίας. Ο Enver Pascha, Νεότουρκος ηγέτης, επιτέθηκε κατά της Ρωσίας και κατέστρεψε το στρατό της. Τώρα η Τουρκία δεν είχε λόγο να κρύβεται από τις μεγάλες δυνάμεις. Η CUP μπορούσε ανενόχλητη να συνεχίσει την πολιτική της κατά των Αρμενίων.

9.Η Γενοκτονία των Χριστιανών στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο

Έως την αρχή του Α' Παγκοσμίου Πολέμου η Αγγλία ήθελε να κατακτήσει την Τουρκία και να την στρέψει ενάντια της Ρωσίας. Η Γερμανία, η μοναδική χώρα που έδωσε χρήματα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, επιθυμούσε μια δυνατή Τουρκία. Και οι δύο πλευρές ήθελαν να ελέγχουν την τούρκικη κυβέρνηση. Ο Γερμανός ταγματάρχης Goetz σε μια συνάντηση των γερμανοασιάτικων κυβερνήσεων τον Φεβρουάριο του 1914 πρότεινε την μετανάστευση των Αρμενίων στη Μεσοποταμία. Φαίνεται πως ήθελε να βοηθήσει τα σχέδια των Νεότουρκων. Το 1915 ο Talbut Poske απευθυνόμενος προς τον Λέπιο του είπε: «εκτελούμε το έργο σας». Ο λόρδος Churchill πρότεινε να δοθούν στους Τούρκους πολεμικά πλοία. Αρχές Αυγούστου του 1915 επιτεύχθηκε συμφωνία ανάμεσα στον πρέσβη Wangenheim και τους Νεότουρκους, κατά την οποία εάν οι Γερμανοί δέχονταν επίθεση από τους Ρώσους θα έπρεπε οι Τούρκοι να τους βοηθήσουν. Ενώ στην αρχή οι Οθωμανοί ήταν ουδέτεροι στα τέλη Οκτωβρίου του 1914 πέρασαν με το μέρος των Γερμανών. Διαπραγματεύονταν με την Paschak-βουλή κατά των Ρώσων. Ο Ιωάννης Λέπιους τόνισε ότι οι Αρμένιοι δεν έπρεπε να περιμένουν αυτονομία ούτε από τους Τούρκους ούτε από τους Ρώσους. Οι Αρμένιοι της Τουρκίας δεν ήταν σε θέση να πολεμήσουν την Ρωσία. Οι Αρμένιοι της Ρωσίας φοβόντουσαν ότι αν έστελναν τον αρχηγό τους στον πόλεμο κατά της Τουρκίας θα έστρεφαν τους Οθωμανούς κατά των ομοεθνών τους στην Τουρκία. Ο καθολικός George V δήλωνε ότι θα ελευθερώσει τους Αρμένιους και θα τους πάρει υπό την προστασία του. Στις δηλώσεις αυτές απάντησε ο Τσάρος Νικόλαος ο ΙΙ λέγοντας πως οι Αρμένιοι έχουν μεγάλο μέλλον μπροστά τους. Ο Pascha Aruni μετά από συζητήσεις που είχε με τον ηγέτη Talaat του ανέφερε ότι η κυβέρνηση θα αναγνώριζε τους Αρμένιους.

Στην αρχή του Α' Παγκοσμίου Πολέμου ο αριθμός των Αρμενίων ήταν περίπου 4,5 εκατομμύρια απ'τους οποίους το 1,5 ζούσε στις ρωσικές καυκάσιες επαρχίες. Η τούρκικη κυβέρνηση δήλωνε ότι 1,3 εκατομμύρια Αρμένιοι ζούσαν

στην οθωμανική αυτοκρατορία από τους οποίους 628.000 βρίσκονταν στις ανατολικές περιφέρειες και αποτελούσαν το 12,53% του πληθυσμού. Ο Αρμένιος Πατριάρχης υποστήριζε ότι στην οθωμανική αυτοκρατορία υπήρχαν 2,1 εκατομμύρια Αρμένιοι από τους οποίους 1.010.000 ζούσαν στα ανατολικά και αποτελούσαν το 38% του πληθυσμού, ενώ το 25,4% ήταν Τούρκοι και το 16,3% ήταν Κούρδοι οι οποίοι ήταν και οι ισχυρότεροι.

Τον Μάρτιο και Απρίλιο του 1914 οι Τούρκοι άρχισαν να διώκουν τους Αρμένιους από την Zaytun και την επαρχία της Adana. Στις 14/07/1914 η τούρκικη κυβέρνηση άφησε να φυλακιστούν είκοσι ηγέτες της Huntschak-βουλής, οι οποίοι την επομένη κρεμάστηκαν στην Κων/πολη. Σε συνέδριο της Paschnak-βουλής τον Αύγουστο του 1914 στο Erzurum δόθηκε εντολή στους Teskilat-Imahsusa να σκοτώσουν όλα τα μέλη.

Στην αρχή του Α' Παγκοσμίου Πολέμου η σιωνιστική κίνηση χαρακτηρίστηκε ως ουδέτερη. Ο Νεότουρκος Cemal Pascha ανέλαβε την ηγεσία του αιγυπτιακού μετώπου. Έκλεισε τα σιωνιστικά ιδρύματα και έδιωξε τους Εβραίους, τους οποίους θεωρούσε εχθρούς. Με την πάροδο του χρόνου οι Σιωνιστές βοηθούσαν όλο και περισσότερο τους Άγγλους. Στις 02/11/1917 ο ηγέτης των Σιωνιστών, Chazim Weiznein, συνθηκολόγησε με τον Βρετανό υπουργό εξωτερικών Balfour αφού του υποσχέθηκε την κατασκευή εβραϊκής πόλης στην Παλαιστίνη. Αυτή η συμφωνία χαρακτηρίζεται σήμερα στο Ισραήλ ως η αρχή για την νομιμοποίηση του Εβραϊκού κράτους. Στις 10/12 υπογράφηκε από τον Γερμανό πρέσβη Wangenheim και τον Τούρκο υπουργό Talaat συνθήκη συνεργασίας. Μια μέρα αργότερα ο μουσουλμάνος ιερέας κάλεσε τους πιστούς σε Τζιχάντ. Η συμμετοχή των Τούρκων στον πόλεμο με την μεριά των Γερμανών οδήγησε σε παραίτηση τους δύο τελευταίους χριστιανούς υπουργούς της Τουρκίας, τους Souleiman Bustani (υπουργός εμπορίου και αγροτουρισμού) και Ostan Effendi (αρμένιος υπουργός ταχυδρομείου). Και οι δύο διαμαρτύρονταν στους Talaat και Enver υποστηρίζοντας πως οι Γερμανοί ψεύδονταν όσον αφορά τη συμμετοχή τους στον πόλεμο. Η άνοδος του Souleiman Khaittar al Bustani, ενός Μαρονίτη από τον Λίβανο είναι ένα από τα χαρακτηριστικά πρόσωπα που διακρίθηκαν εκείνη την περίοδο έχοντας αμερικανική μόρφωση. Μιλούσε

αραβικά, τούρκικα και αγγλικά ενώ είχε ταξιδέψει σε Ακείγυπτο, Ιράν, Ινδία, Αμερική και Ευρώπη. Μετά από χρόνια υπηρεσίας στη Basra και Βαγδάτη μετέφρασε το "ILIAS" στα αραβικά. Το 1908 εξελέγη βουλευτής στη Βηρυτό και το 1913 έγινε υπουργός εμπορίου, αγροτουρισμού και βιομηχανίας στο Kabinett. Το 1914 διαμαρτυρήθηκε για τη συμμετοχή στον πόλεμο. Διώχθηκε για τη στάση του αυτή και δραπέτευσε στην Ελβετία όπου ζούσε ως το 1919. Μετά πήγε στην Αίγυπτο και το 1924 στην Νέα Υόρκη όπου πέθανε μετά από ένα χρόνο. Το παράδειγμά του μας δείχνει ότι στην οθωμανική αυτοκρατορία μπορούσε κάποιος χριστιανός να κάνει καριέρα και να προοδεύσει.

Μετά την έναρξη του πολέμου, οι Γερμανοί Goeben και Breslau οδήγησαν το στρατό τους στα Δαρδανέλια τα οποία είχαν περάσει σε τούρκικα χέρια. Αυτό οδήγησε τις συμμαχικές δυνάμεις στις αρχές Οκτωβρίου σε πόλεμο κατά της Τουρκίας. Ο Enver Pascha, ο οποίος από το 1909 έως το 1911 βρισκόταν στο Βερολίνο, έγινε υπουργός πολέμου. Η απόπειρά του να κατακτήσει το Αζερμπαϊτζάν απέτυχε και έφερε μεγάλες απώλειες. Τον χειμώνα 1914-1915 αφοπλίστηκαν οι Αρμένιοι στρατιώτες της Τουρκίας και δολοφονήθηκαν.

Στις αρχές του 1915 πραγματοποιήθηκε στην Πέρα μια σύσκεψη από Ιταλούς και Γάλλους ιερείς σχετικά με τις μεγάλες δυνάμεις. Αυτό αποτέλεσε λόγο για τον αφοπλισμό των χριστιανών στρατιωτών. Στις 18/02/1915 η κεντρική επιτροπή των Νεότουρκων έγραψε στον στρατηγό Bey: «Η μόνη δύναμη που μπορεί να ενοχλήσει την πολιτική του Ittihat στην Τουρκία ήταν η Αρμένικη. Για την πραγματοποίηση των γενοκτονιών η κυβέρνηση θα δώσει σε διοικητές και στρατιωτικούς ηγέτες την δύναμη και τις κατευθυντήριες γραμμές που χρειάζεται». Στις 25/03/1915 η κεντρική επιτροπή έγραψε: «Είναι καθήκον μας να τους καταστρέψουμε αφού εδώ και αιώνες φρενάρουν την ανάπτυξη του πολιτισμού.

Στα τέλη Μαρτίου του 1915 στην κεντρική επιτροπή της CUP πάρθηκε η τελική απόφαση για την καταστροφή των Αρμενίων. Το κεντρικό όργανο της Doschnak-βουλής έκλεισε στις 31/03/1915. Οι στρατηγοί στην ανατολή το Μάιο του 1915 είπαν ότι οι αρμένιοι φτάνει για την αποτυχία της εκστρατείας. Μέχρι τις

12/04/1915 είχαν φυλακιστεί τα περισσότερα μέλη της Doschnak-βουλής παρόλο που βοήθησαν εν μέρει τους Νεότουρκους. Η προσπάθεια καθιέρωσης των σύμμαχων στα Δαρδανέλια στις 25/04/1915 έφερε το σύνταγμα σε μεγάλο κίνδυνο. Μια γερμανική στρατιωτική αποστολή βοηθούσε τους Τούρκους. Η τουρκική κυβέρνηση δεν ήθελε να ελέγχεται από δυτικές δυνάμεις και έτσι η συνθήκη για τα δικαιώματα των αλλοδαπών καταργήθηκε. Τον Ιούλιο του 1915 στην επαρχία Sivas και στην Έδεσσα ξεσηκώθηκαν Αρμένιοι. Ο τούρκικος στρατός στην Ανατολή απαιτούσε με βία, μετά την αρχή των ξεσηκωμών, τρόφιμα από τους Αρμένιους αγρότες. Τρεις Αρμένιοι βουλευτές δολοφονήθηκαν.

Η πόλη Van ήταν από τις λίγες περιοχές όπου αμύνονταν οι Αρμένιοι ενάντια των Τούρκων. Εκεί γίνονταν αρχικά οι γενοκτονίες. Οι Μουλάδες πίεζαν τους μουσουλμάνους να πηγαίνουν στα τζαμιά. Ο Αρμένιος επίσκοπος ζήτησε βοήθεια από τον πρόξενο και πληροφόρησε τον Πατριάρχη για την κατάσταση στη πόλη Van. Οι Αρμένιοι είχαν δυο ώρες να ετοιμαστούν για την εξορία. Ο στρατός αντιμετώπιζε τους Αρμένιους σαν εχθρούς. Στις 20/04/1915 μια ομάδα Αρμένων πείρε την απόφαση να αμυνθούν. Ο Γερμανός βοηθός του πρόξενου Max Schneider ενημέρωσε το προξενείο στην Κων/πολη. Στις 18/05/1915 ελευθερώθηκαν οι πολιορκημένοι από τους Ρώσους.

Μετά την κατάκτηση της πόλης έκαψαν 55.000 πτώματα Αρμενίων. Έτσι ο Shneider κατάλαβε ότι δεν ήταν μόνο μέτρο ενάντια των ξεσηκωμένων αλλά μια συστηματική δράση διωγμού που θα κατέληγε σε καταστροφή. Με την αποχώρηση των Ρώσων στις 11/08/1915 έγινε μια νέα γενοκτονία.

Ο Shneider μετά την επανάσταση των Αρμενίων στο Van, υπηρέτησε τους Τούρκους για να πιστοποιήσει τις γενοκτονίες. Χιλιάδες εξορισμένοι εγκαταστάθηκαν σε μια ανοιχτή πεδιάδα στην περιοχή του Erzurum. Το γερμανικό προξενείο του Erzurum ενημέρωσε ότι δεν υπήρχαν άλλοι Αρμένιοι. Όλα τα υπάρχοντα των εξορισμένων κατασχέθηκαν από Τούρκους και Κούρδους. Μ'αυτόν τον τρόπο δημιουργήθηκε ένα νέο στρώμα πλουσίων που έπειτα θα έπαιζαν πολύ σημαντικό ρόλο στην Τουρκία. Στις 09/09/1915 ο Talaat τηλεγράφησε στην επαρχία της Aleppo ότι: «Το δικαίωμα των Αρμενίων να ζουν

σε τούρκικα εδάφη θα καταργηθεί. Η διοίκηση που θα πάρει την πρωτοβουλία δεν θα αφήσει παιδί στο καροτσάκι». Γι'αυτούς τους λόγους το 1919 ο Talaat καταδικάστηκε σε θάνατο.

Οι δολοφονίες των Αρμενίων μέχρι το 1907 είχαν φέρει χιλιάδες ανθρώπινα πτώματα. Όμως τώρα οι Νεότουρκοι ενδιαφέρονταν για κάτι εντελώς διαφορετικό, για μια ρατσιστική εξολόθρευση όλου του πληθυσμού. Έτσι δημιουργήθηκε κάτι καινούριο το οποίο δε συγκρίνεται με την εποχή του σουλτάνου. Η αρχή έγινε με το να πάρουν τα όπλα των Αρμενίων στρατιωτών και να τους βάζουν να δουλεύουν τον Μάρτιο του 1915. Στις 23/05/1915 πήραν εντολή απ'τον Talaat οι διοικητές των περιφερειών Erzurum, Biltis και Van να εξορίσουν τους Αρμένιους στις έρημους της Μοσούλ και της Urfa.

Ο Schneider έψαξε τον Mahmud Kiamil Pascha, τον διοικητή του τρίτου στόλου, για μια συνάντηση. Απ'αυτόν έμαθε ότι οι Αρμένιοι δεν ήταν απομονωμένοι, αλλά είχαν μεταφερθεί στο κέντρο ελέγχου του Derestor στον Ευφράτη ποταμό. Ενημέρωσε τον πρέσβη, ο οποίος έστειλε στον Talaat τον Johann Heinrich Mordtmann, που στις 29/05/1915 εξήγησε σε μια ακρόαση ότι ήταν αναγκαία η εξορία γιατί βρέθηκαν αποδείξεις για έναν αρμένικο όρκο. Η πρεσβεία έστειλε στα προξενεία Adana, Aleppo, Bagdad και Moscul: «ο υπουργός πολέμου Enver Pascha αποφάσισε για εξορίες». Μόνο ο προσυλητισμός στο ισλάμ θα έσωζε τους Αρμένιους. Ακόμα και οι καθολικοί Αρμένιοι εξορίστηκαν.

Ο πρέσβης Wangenheim απαγόρευσε στον Schneider ξανά να επέμβει. Φύλλα διαμαρτυρίας δεν μοιράστηκαν. Ο Schneider ήταν σίγουρος ότι στο Erzurum δεν υπήρχε καμία απόδειξη για τον όρκο αλλά ήταν κάτι σαν στάση προστασίας. Στις 15/06/1915 άρχισε ο διωγμός των Αρμενίων από την πόλη Erzurum. Ο Schneider μάθαινε πως στη διαδρομή για την εξορία Κούρδοι συνεχώς τους λήστευαν. Στις 23/06/1915 ένας 55χρονός Αρμένιος ο Garabed πήγε στον Schneider, ο οποίος είχε εφοδιάσει το προξενείο με τρόφιμα, τα πήρε και πήγε στον Ευφράτη, στους εξορισμένους μα κι αυτά τα έκλεψαν οι Κούρδοι. Όταν ο πρέσβης μίλησε με το στρατηγό Mahmud Kiamil, αυτός του είπε πως

μετά τον πόλεμο δεν θα υπάρχει άλλο το “το αρμένικο θέμα”. Όταν στις 30/6/1915 από ανεπιβεβαίωτες πηγές μαθεύτηκε ότι από τους εξόριστους του Erzurum δολοφονήθηκαν 3.000 άτομα, ο Schreubner θεώρησε τον αριθμό πολύ μικρό. Οι δικές του αναφορές μίλαγαν για περίπου 10 με 20.000 Αρμένιους δολοφονημένους από Κούρδους και Τούρκικες συμμορίες. Στις 15/07/1915 δεν υπήρχαν άλλοι Αρμένιοι στο Erzurum.

Με τον διοικητή Tahsin, ο Schreubner επισκέφτηκε τους εξόριστους του Erzurum και έμαθε πραγματικά τι είχαν περάσει. Αντίστοιχα, ένας Γερμανός πήγε στους εξόριστους της Τραπεζούντας και του Erzidyan. Οι επιζούσες γυναίκες, μισόγυμνες και πεινασμένες, έτρωγαν γρασίδι, παρακαλούσαν τους γερμανούς για λεφτά και κακοποιούνταν από ηγέτες. Ένας μάρτυρας περιγράφει πως οι γυναίκες και τα παιδιά αντιμετωπιζόνταν σαν ζώα. Ο Schreubner κατάλαβε ότι οι συμμορίες δρούσαν υπό την επίβλεψη της CUP και της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και ότι οι ληστείες και οι δολοφονίες στις ερήμους ήταν σχέδιο της διοίκησης. Στις 5/8/1915 ενημέρωσε τον πρέσβη ότι στην περιοχή δεν υπήρχε κανένας Αρμένιος. Περιγράφει ότι άκουγε φήμες για συμμετοχή Γερμανών στη γενοκτονία. Ο Schreubner έφυγε απ’το Erzurum τέλος Σεπτεμβρη του 1915 και αμέσως ο Schulemburg ακόλουθος του Fritz Werner, ακολούθησε τη γραμμή του πρέσβη Wangenheim. Ο αυστριακός πρέσβης Koiatkowski από την Τραπεζούντα είπε ότι Schluldenburg υποβάθμιζε τις γενοκτονίες.

Η περιουσία των Αρμενίων κατακτήθηκε από τους Τούρκους και αγαθά όπως το δέρμα και το βαμβάκι τα πήγαν σε μια αρμένικη εκκλησία. Όταν οι Ρώσοι στις 26/2/1916 κατέλαβαν το Erzurum πήραν ότι περίσσεψε από τις αρμενικές περιουσίες. Ο πρέσβης Roessler του Aleppo φρόντισε όσους Αρμένιους γλίτωσαν το θάνατο και κατάφεραν να φτάσουν στη Συρία. Από 2300 κατοίκους τους χωριού Murduga του Erzurum επέζησαν 4 γυναίκες 4 κορίτσια και 3 αγόρια. Ένας δάσκαλος Savkis Manukian, ο οποίος σπούδασε φιλοσοφία στην Γερμανία, αναφέρει ότι από 2000 άντρες έζησαν μόνο οι 115.

Ένα κορίτσι από πλούσια οικογένεια του ένια του Erzurum τον Δεκέμβριο 1915 μετακινήθηκε μέχρι τη Mossul, όπου την προστάτεψε ένας χριστιανός. Από

8000 άτομα που ήταν μαζί της, μόνο 300 έφτασαν στην έρημο Djezireh. Έκτος από της συνηθισμένες σεξουαλικές επιθέσεις από Τούρκους χωροφύλακες και κούρδικες συμμορίες υπήρχαν και περιπτώσεις όπου παιδόφιλοι Μουσουλμάνοι ζητούσαν νεαρούς. Κορίτσια έπεφταν από βράχια στο κενό. Μάνες έριχναν τα μωρά τους στον Ευφράτη διότι πίστευαν ότι δε θα μπορέσουν να τα ταΐσουν. Η διαδρομή πάνω απ'τα βουνά είχε επιλεχθεί για να μην υπάρχουν μάρτυρες, στα μαρτύρια και της γενοκτονίας. Ο Αρμένικος πρέσβης Leslie Davis επισκέφτηκε Αρμένιους στην έρημο. Έγραψε στον πρέσβη Morgenthau πως είδε εκατοντάδες γυναίκες και παιδιά να προσφέρονται για σκλάβοι. Πολλά κορίτσια αρρώστησαν από τους βιασμούς ενώ γυναίκες αφού αγοράστηκαν κατάφεραν να δραπετεύσουν αφήνοντας πίσω τα παιδιά τους. Αυτό είναι ένα δείγμα του χάους που επικρατούσε. Από τους Αρμένιους του Erzurum σώθηκαν μόνο 5100 άτομα από τα οποία 120 άντρες. Η μοίρα τους βρισκόταν στα χέρια της κυβέρνησης. Οι φτωχοί κούρδοι χωρίς να χάνουν ευκαιρία λήστευαν αρμένισες γυναίκες και τις ανάγκαζαν έτσι να πάνε μαζί τους. Αυτοί που σήμερα θέλουν να φαίνονται θύματα των Τούρκων συμμετείχαν και αυτοί στην γενοκτονία των Αρμενίων.

Αυτή ήταν μια λεπτομερή περιγραφή των ως τότε γεγονότων. Η αρχή έγινε τη νύχτα 23 προς 24/4/1915 όπου φυλακίστηκαν Αρμένικες δυνάμεις ολόκληρης της Μ. Ασίας συμπεριλαμβανομένων φίλων και γνωστών των Νεότουρκων. Στην Κων/πολη φυλακίστηκαν 2345 άτομα που μεταφέρθηκαν στην Άγκυρα και θανατώθηκαν. Τον Μάιο ο υπουργός εσωτερων Talaat Pascha διέταξε να ξεκινήσει η εξορία Αρμένων από τα πολεμικά εδάφη σε “νέα εδάφη” στην έρημο της Μεσοποταμίας. Η Αγγλία ήταν από την αρχή πληροφορημένη. Ήδη στις 4/5/1915 ένας καθολικός ζήτησε βοήθεια απ'τον βασιλιά Γεώργιο V. Ο πατριάρχης δεν κατάφερε να μιλήσει στον Talaat παρά της προσπάθειες που έκανε. Ο Morgenthau συνομιλούσε συνεχώς με τον αυστριακό πρέσβη Pallavicini για τις γενοκτονίες. Ο Pallavicini αναφέρει ότι στις 2/5/1915 σε μια συνομιλία του με τον Talaat ο τελευταίος παραδέχτηκε, ότι “μερικές χιλιάδες ” Αρμένιοι δολοφονήθηκαν. Στις 27/5/1915 πήρε έγκριση ο εξορισμός.

Μόνο οι κάτοικοι της Κων/πολης και της Σμύρνης όπου υπήρχαν πάρα πολλοί αλλοδαποί- απαλλάχθηκαν από την εξορία. Εκκλησίες και μνημεία όμως

καταστράφηκαν, παιδιά απήχθησαν και δόθηκαν σε τούρκικες οικογένειες και γονείς αναγκάζονταν να προσηλυτίσουν στο ισλάμ.

Όταν στο εξωτερικό κυκλοφόρησαν τα νέα για τις εξορίες όπου γυναίκες και παιδιά ολόγυμνα οδηγούνταν μέχρι την Μεσοποταμία και συχνά βιάζονταν, οι μεγάλες δυνάμεις εξέδωσαν διαταγή στις 24/5/1915 όπου έλεγε ότι αυτό το νέο έγκλημα κατά της ανθρωπότητας γινόταν χωρίς έγκριση της διοίκησης της Υψής Πύλης, έπρεπε κάθε μέλος της Τούρκικης κυβέρνησης καθώς και υπάλληλοι που συμμετείχαν στην γενοκτονία να τιμωρηθούν προσωπικά. Η διαταγή αυτή συνάχτηκε από τον Ρώσο υπουργό εξωτερικών Sassanow και υπογράφηκε από τον Άγγλο υπουργό εξωτερικών Edward Grey και τον Γάλλο υπουργό εξωτερικών Delcasse. Ο Άγγλος υφυπουργός Robert Cecil έστειλε στον Αμερικάνικο τύπο, ένα γράμμα του Αρμένιου αρχιεπισκόπου Τουνίση στις 9/9/1915. Από αρχεία αποδεικνύεται ότι η Βρετανική κυβέρνηση με το ξεκίνημα του πολέμου ήθελε την Αμερική με το μέρος της.

Στην Αμερική ο τύπος και η ελευθερία του λόγου έπαιζαν σημαντικό ρόλο, κάτι που δεν ίσχυε στην Γερμανία. Στις 15/9/1915 ένα περιοδικό “Christian science Monitor” στη Βοστώνη αναφέρει ότι στόχος της Τουρκικής κυβέρνησης είναι η ολική καταστροφή Ελλήνων και Αρμενίων. Ο Βρετανός πρέσβης Patrick Stevens διηγείται την ανατριχιαστική κατάσταση των Αρμενίων και των Χαλδαίων χριστιανών μεταναστών στην Καύκασο. Ο Αμερικάνος πρώην πρόεδρου Theodore Roosevelt την 1/12/1915 είπε στην “New York Times” για την ουδετερότητα της Αμερικής και για την εγκληματικότητα της Γερμανίας. Δεν θα βοηθήσουμε στο θέμα των Αρμενίων γιατί αποφασίσαμε οπωσδήποτε να μην ασκήσουμε βία. Όπως ο Λέπιους στην Γερμανία, έτσι και στην Αμερική υπήρχε ένας ιστορικός ο Arnold Toynbee, ο οποίος δεν συμφωνούσε με την πολιτική της κυβέρνησής του.

Την εκστρατεία των Τούρκων κατά των Αρμενίων δεν μπορούσε κανείς να την αποτρέψει. Αρχικά, οι Αρμένιοι στρατιωτικοί αφοπλίστηκαν και διώχτηκαν 600 διανοούμενοι απ’την Κων/πολη μεταφέρθηκαν. Απ’αυτούς μόνο 8 γλίτωσαν της γενοκτονίας. Τέλη Μαρτίου άρχισε η εξορία και στην Κιλικία. Και εκεί

επικρατούσε το ίδιο σκηνικό: Οι άντρες άμεσα εκτελούνταν και τα γυναικόπαιδα εξορίζονταν στην έρημο όπου πολλά πέθαιναν από την κούραση. Όσοι επιζούσαν πήγαιναν στην έρημο της Συρίας όπου θανατώνονταν. Τέλη Απριλίου του 1915, ένας Αρμένιος πνευματικός παρακάλεσε τον Ελβετό Jakob Kuenzler να δώσει πληροφορίες στην Ευρώπη, για την κατάσταση που επικρατούσε στην Αρμενία. Όταν αρχές Ιουλίου γύρισε στην Έδεσσα είδε δαγκωμένα πτώματα Αρμένων. Παρόλο που η τούρκικη κυβέρνηση το είχε απαγορεύσει, για ορισμένους ο προσηλυτισμός στο Ισλάμ ήταν ο μόνος τρόπος να γλιτώσουν τον θάνατο. Στις 31/5/1915 ο Enven ενημέρωσε τη Γερμανική πρεσβεία ότι θα απαγορευτούν τα αρμένικα σχολεία, ο αρμένικος τύπος καθώς και το ταχυδρομείο. Την ίδια μέρα, ο Γερμανός πρέσβης αναφέρει ότι ο Talaat είπε σε γερμανό διπλωμάτη ότι “ η Υψηλή Πύλη ήθελε τον παγκόσμιο πόλεμο για να ξεκαθαρίσει με τους εσωτερικούς της εχθρούς χωρίς καν να ενοχληθεί”

Τον Αύγουστο και Σεπτέμβριο του 1915 εξορίστηκαν και από τις περιοχές της δυτικής ανατολής όπως Νικομήδεια, Προύσα, Κασταμούνι, Άγκυρα και Κανιοιολ. Δεν γνώριζαν καθόλου την διαδρομή που θα ακολουθούσαν. Τους οδηγούσαν επί εβδομάδες γυμνούς μέσα από βουνά με 40^C μέχρι που έπεφταν κάτω από την Samsan στην πρεσβεία: “Οι Έλληνες χριστιανοί τρέμουν στην ιδέα ότι πολύ γρήγορα θα καταντούσαν σαν τους Αρμένιους. Αν οι Ελλάδα επιτεθεί σε τουρκικά εδάφη οι Έλληνες της Τουρκίας θα εξοντωθούν. Ο Nabukatnezar και ο Abdul Hamit είναι καθάρματα και έχουν ταλέντο στην καταστροφή. Ούτε ο Τζέκις Καν και ο Ταμερλάνος, παλιοί σουλτάνοι δεν κατάφεραν μέσα σε λίγες εβδομάδες να καταστρέψουν ένα ολόκληρο έθνος όπως έκαναν οι δύο πρώτοι”. Τις 18/9/1925 ο κεντρικός εκπρόσωπος βουλευτής Mathias Erzberger πληροφόρησε τα εξωτερικά δημοσιογραφικά πρακτορεία μέσω τηλεγραφήματος των Daschak το οποίο προειδοποιεί παγκόσμια πλέγματα πλέγματα-κύριος την Αμερική. Ο Phillip P. Graves, πρώην αντιπρόσωπος των “Times” στην Κων/πολη πληροφόρησε στις 15/9/1915 του υπουργό L.Loyd Geroge για την αρχή τις διαδικασίας εκκένωσης στο Musa Dagh. Ο Talaat υποστήριζε πως η υπόθεση της αρμένικης αυτονομίας δεν θα συζητιόταν για τα επόμενα 50 χρόνια.

Τον Σεπτέμβριο του 1915 γνώριζε η αγγλική κυβέρνηση τα μαρτυρία που περνούσαν οι χριστιανοί από τους Τούρκους.

Ο Αμερικάνος πρέσβης Morgenthau με σκοπό να σώσει έναν αριθμό Αρμενίων πρότεινε στον Talaat να επιτραπεί στους αρμένιους να μεταναστεύσουν στις ΗΠΑ. Ο υπουργός στην αρχή συμφώνησε όμως όπως ανέφερε ο αυστριακός πρέσβης στις 13/10/1915 στη Βιέννη, οι τούρκοι φοβόταν ότι μια μαζική μετανάστευση αρμενίων στο εξωτερικό θα έφερνε διαρροή των γεγονότων που διαδραματίζονται στην Τουρκία και θα έστρεφε την προσοχή όλου του κόσμου στο αρμενικό ζήτημα. Ο Morgenthau περιγράφει την συνομιλία του με τον Talaat ο οποίος του είπε: "Πρέπει να τους εξοντώσουμε πριν τελειώσει ο πόλεμος. Το μίσος ανάμεσα σε τούρκους και αρμένιους είναι τόσο μεγάλο που πρέπει να τους τελειώσουμε. Αν δεν το κάνουμε, θα σχεδιάσουν την εκδίκησή τους.....δεν θέλουμε να υπάρχουν αρμένιοι πουθενά στην ανατολή. Μπορεί να ζήσουν στην έρημο αλλά πουθενά αλλού. Κανένας αμερικάνος δεν μπορεί να είναι φίλος μας μετά από αυτά που κάναμε".

Ως τον Οκτώβριο του 1915 διώχτηκαν περίπου 300.000 αρμένιοι στην έρημο του Ευφράτη νότια της Μοσούλ, όπου οδηγήθηκαν σε στρατόπεδα συγκεντρώσεως και σε λίγους μήνες εξοντώθηκαν :

- Στρδο συγκέντρωσης Islahiye: Φθινόπωρο 1915 ως αρχές 1916 60.000 αρμένιοι.
- Στρδο συγκέντρωσης Mamura: Καλοκαίρι έως Φθινόπωρο 1916 περίπου 40.000 νεκροί.
- Στρδο συγκέντρωσης Radso, Katmau, Asas: Φθινόπωρο 1915 ως Άνοιξη 1916 60.000 νεκροί
- Στρδο συγκέντρωσης Bab, Ahtermin: Οκτώβριος 1915 έως Άνοιξη 1916 -60.000
- Στρδο συγκέντρωσης Meskene στην Αλέπο: Νοέμβριος 1915- Απρίλιος 1916 60.000

- Στρδο συγκέντρωσης Dipsi: Νοέμβριος 1915 εως Απρίλιος 1916
60.000
- Στρδο συγκέντρωσης Sebka Νοέμβριος 1915 ως Ιούνιος 1916
5.000
- Στρδο συγκέντρωσης Sor στον Ευφράτη: 17/3 έως Ιούνιο 1916
200.000 νεκροί.

Στο Στρδο συγκέντρωσης Ras-ul-Ajn στη Βαγδάτη εκτελούνταν καθημερινοί 300-500 κρατούμενοι. Εκτελέστηκαν περίπου 70.000 αρμένιοι. Στο Στρδο συγκέντρωσης Intili 50.000. Στρδο συγκέντρωσης λίμνη Goelkouek στο Harput μέσα σε ένα καλοκαίρι σφαγιάστηκαν περίπου 10.000 γυναικόπαιδα από Κούρδους. Στην Κων/πολη εξορίστηκαν όλοι όσοι δεν γεννήθηκαν εκεί 10.000 με 30.000 άτομα. Στο μεγαλύτερο Στρδο συγκέντρωσης De res So στη Μεσοποταμία το οποίο ως και σήμερα ονομάζεται “Τάφος των Αρμενίων” βρέθηκε πετρέλαιο. Στον 10/11/1915 ο πατριάρχης των Αρμενίων σε γράμμα του στον Γερμανό πρέσβη αναφέρει ότι ο αριθμός νεκρών ανέρχεται συνολικά από 800.000 έως και 1 εκατομμύριο.

Από όλες τις πλευρές μας πυροβολούσαν. Επικράτησε πανικός. Όποιος ήταν στις άκρες πυρπολήθηκε, ενώ όποιος ήταν μέσα στο πλήθος πνίγηκε. Εγώ η ίδια γλίτωσα το θάνατο πέφτοντας πάνω σε άλλα θύματα. Μόνο λίγες εκατοντάδες κατάφεραν να σωθούν... Έπειτα φτάσαμε σε ένα χωριό Κούρδων για να ζητήσουμε λίγο νερό. Παρόλο που ήμασταν γυμνοί, αρχικά οι Κούρδοι μας ζήτησαν χρήματα. Αφού είδαν ότι δεν έχουμε τίποτα μας απομάκρυναν και μας έδιωξαν. Ήθελα να πιω νερό από ένα βρόμικο αυλάκι, αλλά μόλις έσκυψα με μαχαίρωσαν στο χέρι. Παρόλα αυτά έπρεπε να συνεχίσουμε. Ο αυγουσιάτικος ήλιος έκαιγε πάνω στο γυμνό μας κορμί...με μεγάλες ουλές (από τον ήλιο) φτάσαμε σ' ένα χριστιανικό χωριό κοντά στην Urfa. Βρήκα ένα παιδικό πουκάμισο και επιτέλους ύστερα από 16 ημέρες γυμνή είχα κάτι για να καλύψω το σώμα μου. Σιγά σιγά μαζεύτηκαν στο χωριό περίπου 200 γυναίκες. Ήμασταν οι μόνες επιζώντες από τους 6000 που ξεκινήσαμε από την Μαλατια. Την ίδια ημέρα πήγαμε σ' ένα μέρος εξορισμένων στην πόλη Unfa». Για τις διαμαρτυρίες

στη Γερμανία, η Πρεσβεία είχε εκφράσει πολλές φορές στην τουρκική κυβέρνηση την άποψη της Γερμανίας για τις γενοκτονίες. Στις 17/12/1915 ο Γερμανός Πρέσβης έλαβε ένα σημαντικό σημείωμα από την τουρκική κυβέρνηση, σύμφωνα με το οποίο οι γερμανικές επιπλήξεις ήταν “μη αποδεκτές “. Έκτοτε δεν ακολούθησαν άλλες διαμαρτυρίες από την γερμανική κυβέρνηση.

Και τα ελληνικά προξενεία περιέγραφαν με ανατριχιαστικές λεπτομέρειες τα γεγονότα των γενοκτονιών. Στις 6/8/1915 ο Έλληνας Πρέσβης ενημερώθηκε μέσα από το δεύτερο προξενείο της Κοπυα ότι σε τουρκικούς κύκλους επικρατούσε η άποψη πως μετά από τους Αρμένιους θα είχαν σειρά οι Έλληνες. Γι' αυτούς και οι Έλληνες έπρεπε να εξαφανιστούν. Ο βοηθός του Πρέσβη της Samsan δήλωσε ότι οι Αρμένιοι θα μπορούσαν να σώσουν την ζωή τους μόνο αν αλλαξοπιστούσαν και υποβάλλονταν σε περιτομή. Στην Κερασώ χριστιανοί μπήκαν σε πλοία, τα οποία βυθίστηκαν στη Μαύρη θάλασσα από Τούρκους. Τα σπίτια τους δόθηκαν σε Τούρκους δραπέτες από την Κρακοσό. Στις 6/8/1915 ο Έλληνας βοηθός του Πρέσβη της Κοπυα έγραψε ότι στον θανατηφόρο δρόμο για την Βαγδάτη πεινασμένοι Αρμένιοι πουλούσαν τα παιδιά τους. Εξορισμένες γυναίκες παντρεύονταν απλούς Τούρκους εργάτες για να σωθούν. Ήταν ένα σχέδιο καταστροφής και ήταν σίγουρο ότι όλοι οι Αρμένιοι που ζούσαν στην Τουρκία θα περίμεναν το ίδιο.

Όπως και στο ολοκαύτωμα της NS εποχής δημιουργείται και εδώ το ίδιο ερώτημα. Γιατί οι Αρμένιοι, οι οποίοι είχαν συγκεντρώσει αρκετά όπλα, παρά την απαγόρευση όπλων από τους χριστιανούς, δεν έφεραν μεγάλη αντίσταση. Ότι υπήρχε όμως και αντίσταση βορειοανατολικά της Τουρκίας περιγράφει ο νοσοκόμος Kunzler από την Έδεσσα. Εκεί στις 19/8/1915 η αστυνομία έκανε έλεγχο στα σπίτια. Τα CUP-μέλη ζήτησαν να σφαγιαστούν οι χριστιανοί. Αρμένιοι ντυμένοι στρατιώτες πήραν όπλα από το Aleppo. Μεταλλουργοί έφτιαχναν χειροβομβίδες. Γύρω από περιοχές των Αρμενίων χτίστηκαν τείχη. Την Τρίτη ημέρα οι Κούρδοι ενισχύθηκαν από το τουρκικό πεζικό και έτσι ο στρατός έγινε πιο ισχυρός. Σύριοι χριστιανοί στάλθηκαν σαν μισθωτοί στρατιώτες με τσεκούρια μπροστά. Όταν ο ηγέτης Mugerdisch χτυπήθηκε από ένα θραύσμα

χειροβομβίδας, η άμυνα έσπασε. Όλοι οι άντρες σκοτώθηκαν και θάφτηκαν στους ήδη υπάρχοντες ομαδικούς τάφους.

Ο Γερμανός αξιωματικός Eberhand Wolffskehl από το Reickenberg κατάστρεψε την περιοχή των Αρμενίων. Με μαστιγώματα οδηγούσαν τις γυναίκες στο θάνατο. «Ήταν σίγουρο ότι όλοι από την Urfa έπρεπε να πεθάνουν στην έρημο, αυτό ήταν το σχέδιο και το θέλημα». Τους πηγαινόφερναν τόσες πολλές φορές που τελικά δεν έμεινε κανένας ζωντανός. Διάσημη έγινε η άμυνα των Αρμενίων στην Έδεσσα, περιοχή του Shahin Karahissar και ιδιαίτερα στην Musa Dagh κοντινή περιοχή της Αντιόχειας. Εκεί Τούρκοι πολιορκήσαν 5.000 Αρμένιους από πέντε χωριά από τις 21/7/1915 έως τις 12/9/1915, μέχρι που τέσσερα γαλλικά και ένα αγγλικό πλοίο μάζεψαν τους 4.058 επιζώντες και τους μετέφεραν στο Port Said. Στις 7/9/1915 ο Γάλλος ναύαρχος της συριακής ακτής πληροφόρησε τον επικεφαλής της Κύπρου ότι 6.000 Αρμένιοι αμύνονταν κατά των Τούρκων στην Musa Dagh κοντά στον κόλπο της Αντιόχειας. Έδωσε στους Αρμένιους πυρομαχικά και νοσηλεία και ήθελε να γνωρίζει τι θα γινόταν. Ο υπουργός εξωτερικών Grey δεν ήθελε να πάνε οι δραπέτες σε καμία περίπτωση στην Αίγυπτο και το μετέφερε αυτό στον Βρετανό Πρέσβη. Η απάντηση του Grey ήρθε αργά. Ο Γάλλος ναύαρχος πήγε τους μαχητές της Musa Dagh στην Αίγυπτο για σιγουριά.

Ο προτεστάντης ιερέας Digran Andreassian, ο οποίος ήταν παρών στην κατάκτηση της Zaytun περιέγραψε τις καταστάσεις των Αρμενίων της Musa Dagh, που είχαν σωθεί. Όταν ο αυστριακός ποιητής Franz Werfel συνάντησε αρμενικά παιδιά στην Aleppo, έμαθε για την υπόθεση και έγραψε το μυθιστόρημα «Οι σαράντα μέρες της Musa Dagh» το οποίο εκδόθηκε 1933 και έγινε παγκοσμίως γνωστό. Ο Theodor W. Adorno γράφει ότι οι δολοφονίες εκατομμυρίων αθώων δεν ήταν καν γνωστές στην Γερμανία, παρόλο που ήταν γραμμένες στο βιβλίο του Werfel. Στις 7/11/1915 ο αυστριακός πρέσβης έπειτα από μία συνομιλία με τον μεγάλο Βεζίρη Halil Bey έγραψε για την απελευθέρωση των 4.000 Αρμενίων της Van ότι: «μόνο οι πιο ανώμαλες και ακραίες φαντασίες ήταν σε θέση να σκεφτούν αυτές τις καταστάσεις». Μετά τα γεγονότα στην Ανδριανούπολη ο Πρέσβης της Nadamlenzki έγραψε μαζί με τον

Βούλγαρο συνάδελφό του στην διεύθυνση: «όλα τα δικαιώματα του λαού και των ανθρώπινων συναισθημάτων καταπατήθηκαν. Από αυτά που απεικονίζονται φαίνεται ότι είναι ένα καλά σχεδιασμένο πρόγραμμα, το οποίο στοχεύει στην καταστροφή των χριστιανών στην Τουρκία. Έτσι όπως θα προχωρούσε, το πρόγραμμα δεν ήθελε μόνο την καταστροφή, αλλά και την εξαφάνιση ολόκληρης της φυλής».

Στις σημαντικότερες επιτυχίες των Αρμενίων συγκαταλέγεται και η μεταφορά του θησαυρού του καθολικάτου της Κιλικίας στην Συρία. Ο καθολικός Sahak II ήταν στην αρχή του πολέμου στην επαρχιακή πρωτεύουσα Adana και στην συνέχεια πήγε στο Alerro, όπου υπήρχαν πολλές ομάδες εξόριστων. Στις 3/9/1915 έφτασε και η διαταγή εξορίας στο μοναστήρι Sis στην Kilikia, που ήταν έδρα του Καθολικού. Στο ποτάμι Dschihan έπεσε το όχημα με τον ιερό θησαυρό των Αρμενίων. Νέοι άντρες πήδηξαν στο ποτάμι και πήραν τον θησαυρό, όπως τους νόμους του Γρηγόρη του Διαφωτιστή. Έπειτα από 23 ημέρες έφτασε το караβάνι στο Alerro, όπου ο Sahak II έμεινε έως το 1930. Έπειτα πήγε στην Ατάλια, το σημερινό Λίβανο, όπου βρίσκεται σήμερα ο θησαυρός του καθολικάτου. Ο θησαυρός αυτός το 2000 παρουσιάστηκε σε μία έκθεση στην Saale. Ο πιο σημαντικός θησαυρός σώθηκε. Η Αντάλια έγινε ένα κέντρο Αρμενίων εξόριστων.

Τα καταστροφικά μέτρα δεν λαμβάνονταν μόνο ενάντια των Αρμενίων. Και Σύριοι αλλά και Έλληνες χριστιανοί διώκονταν τρομακτικά. Ήδη από την αρχή του πολέμου οι Τούρκοι άρχισαν να μεταφέρουν Έλληνες από την Θράκη και την Ιωνία στο κέντρο της χώρας. Επειδή η Ελλάδα ήταν κυρίαρχη χώρα και οι ακολουθίες θα είχαν αργότερα επιπτώσεις, προχωρούσαν εδώ πιο προσεκτικά. Παρόλα αυτά εκατοντάδες χιλιάδες Έλληνες εξορίστηκαν για στρατολογικούς και τεχνολογικούς λόγους από τις ακτές στο κέντρο της χώρας. Ο Αυστριακός Πρέσβης Polracini ανέφερε στις 14/6/1914 στο υπουργείο εξωτερικών ότι ο Έλληνας Πρέσβης Panas ενήργησε για τις εξορίες από τα ελληνικά προξενεία στην Καλλίπολη, τη Ρόστοδο, την Κυδώνια και την Βούρλα στην Σμύρνη. Ο Γερμανός ναύαρχος Usedom εκμυστηρεύτηκε στον Morgenthau πως αυτός ήταν που πρότεινε στους Τούρκους να πραγματοποιήσουν τις εξορίες. Ο αυστριακός

πρέσβης της Ελλάδας ενημέρωσε την κυβέρνηση του για ότι έμαθε από τον Έλληνα υπουργό εξωτερικών. Στις 14/1/1914 γνωστοποιήθηκαν στο υπουργείο εξωτερικών της Αθήνας τα σχέδια των Νεότουρκων. Στις 14/5/1914 διατάχθηκε σε όλες τις ελληνικές περιοχές από τα Δαρδανέλια ως και την Κισσός να αδειάσουν βίαια και να εγκατασταθούν εκεί μουσουλμάνοι φυγάδες από τα Βαλκάνια και Τούρκοι της ανατολής :

«Για πολιτικούς λόγους είναι αναγκαίο οι Έλληνες της Μ. Ασίας να αδειάσουν τα χωριά τους και να μεταναστεύσουν στις περιοχές Erzurum και Χαλδαία. Αν αρνηθούν να φύγουν και να πάνε στις παραπάνω περιοχές υποδείξτε σε αδέρφια σας μουσουλμάνους να τους πιάσουν να φύγουν. Μην ξεχάσετε όμως να πάρετε χαρτιά από τους “μετανάστες” στα οποία θα δηλώνουν ότι αφήνουν τα σπίτια τους οικειοθελώς”. Τον Μάιο-Ιούνιο του 1914 πραγματοποιήθηκαν γενοκτονίες ελληνικών πληθυσμών στην Ερυθρά, Φωκία και Ιωνία. Στην Πέργαμο έδωσαν διορία δύο ωρών στον ελληνικό λαό για την εκκένωση της πόλης. Χιλιάδες δραπέτευσαν στα νησιά Χίος και Λέσβος, 40.000 στη Σμύρνη και 80.000 στις γύρω περιοχές. Οι εξαναγκασμένοι μετανάστες έπρεπε να υπογράψουν ότι αφήνουν με την θέληση τους τη χώρα και ότι δεν θα επέστρεφαν ποτέ. Ο συστηματικός διωγμός των Ελλήνων της Μ. Ασίας πραγματοποιήθηκε κατά την διάρκεια και μετά το τέλος του 1ου παγκοσμίου πολέμου. Από το 1914 διώχτηκαν από 500.000 ως 773.859 Έλληνες από τις περιοχές της Ιωνίας, ανατολικής Θράκης και τον Πόντο προς την Ελλάδα.. Υπήρχαν χριστιανικές θρησκευτικές αντιθέσεις ανάμεσα σε Έλληνες και Αρμένιους. Ο Ιωάννης Κ. Χασιώτης περιγράφει τις αντιθέσεις αυτές στις διηγήσεις του. Ο Έλληνας πρέσβης Ρ. Αδαμίδης από την Mersin στις 7/5/1915 διηγείται ότι μετά τον διωγμό των Αρμενίων από την Αντάνα στην Καππαδοκία σκόπευαν να εγκατασταθούν στη θέση τους κηρυγμένοι Έλληνες. Μετά την άφιξη των Ελλήνων στην Αντάνα οι Αρμένιοι τους αντιμετώπισαν με οργή και μίσος.

Η ανατολική συριακή “νεστοριανική” ζούσαν στα εδάφη Hakkaniig στην περιοχή της Mossul και του Ιράν. Μετά τις πρώτες γενοκτονίες τον Οκτώβριο και τον Νοέμβριο του 1914 ο πατριάρχης Shimun XIX, ο οποίος διαπραγματευόταν

με τον διοικητή του Van την ουδετερότητα των “Νεστοριανών” κήρυξε τον πόλεμο κατά των Τούρκων μετά την σύσκεψη στο Diz 10/5/1915. Τον Ιούνιο του 1915 ο διοικητής του από τη Μόσχα ζήτησε από τους νεστοριανούς να σταματήσουν τον πόλεμο και να συνθηκολογήσουν. Έπειτα από το ναυάγιο των διαπραγματεύσεων περίπου 50.000 βουνίσιοι νεστοριανοί μαζί με τα κοπάδια τους διέφυγαν προς την Urmia για να γλιτώσουν την σφαγή τους από Κούρδους. Ο Mar Shimun XIX ταξίδεψε ως επίτιμος καλεσμένος του τσάρου Νικόλαου του II στην Τυφλίδα όπου του απένειμαν παράσημο τιμής για την θαρραλέα καθοδήγηση του λαού του.

Οι Νεστοριανοί τον Μάιο του 1916 κάτω από την καθοδήγηση του Αγά Πέτρου οργάνωσαν την άμυνά τους. Η τύχη ανατολικών Συρίων χριστιανών εξαρτιόνταν από το αποτέλεσμα του πολέμου ανάμεσα σε Τουρκία και Ρωσία. Ούτως η άλλως βρισκόταν ανάμεσα τους. Στην πόλη Seert, όπου τον 11ο αιώνα μεταφράστηκε το διάσημο βιβλίο “Χρονογράφημα της Σεερτ” στα αραβικά οι χριστιανοί εξαφανίστηκαν. Σήμερα δεν υπάρχει τίποτα στην Σεερτ που να θυμίζει τους χριστιανούς. Οι εκκλησίες και τα μοναστήρια καταστράφηκαν από τους Τούρκους και μετατράπηκαν σε τζαμιά. Το 1916 ο απεσταλμένος από το Βερολίνο Wolff Metternich είπε ότι στο Σεερτ, βόρεια του Turabdin δολοφονήθηκε όλος ο χριστιανικός πληθυσμός. Ακόμα και ο νεστοριανός χριστιανισμός δεν επιβίωσε στα εδάφη του Hakkarî μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο Χαλδαίος επίσκοπος Suleiman Moise al Sabbagh από το Diyarbakir απέφυγε τις γενοκτονίες. Μ’αυτόν τον τρόπο έσβησε η επισκοπή.

Ακόμα και οι Ιακωβίτες χριστιανοί της ανατολικής Τουρκίας δεν γλίτωσαν τις γενοκτονίες. Οι σύριοι χριστιανοί στην επαρχία Diyarbakir όπου το 1913 ζούσαν 4.000 Αρμένιοι εξοντώθηκαν όπως στις επαρχίες Mardin και Durabdin. Στις 28/07/1915 ο Walter Holstein, Γερμανός πρόξενος στη Mossul, αναφέρει ότι οι σύριοι και οι χαλδαίοι του Midyat και Mardin ξεσηκώθηκαν ενάντια του Dr Mehmet Reschid, τον περίφημο διοικητή του Diyarbakir. Η δράση του εθνικιστικού κινήματος του βαλή από το Diabekr εξόργισε και ξεσήκωσε ακόμα περισσότερο τους επαναστάτες. Όταν ο Βαλή ζήτησε από τον πρέσβη την

απομάκρυνση του Reschid, ο πρέσβης στράφηκε στον υπουργό εσωτερικών Talaat.

Ο διοικητής όμως παρέμεινε στη θέση του. Το 1915 από το Βερολίνο ο πρέσβης Holenlohe Langeburg μας διηγείται: «Από την αρχή του μήνα ο Reschid Bey ξεκίνησε τη συστηματική εξόντωση των χριστιανών ανεξαρτήτως εθνικότητας και φυλής. Αυτό αφορούσε τους καθολικούς Αρμένιους του Mardin και Tellermen, τους χαλδαίους χριστιανούς και τους διασπασμένους Σύριους των περιοχών Midiyat, Djeziret, Ilnomar και Nisibis». Στις 26/09/1915 ο πρόξενος του Aleppo, Roessler αναφέρει: «Στις ανατολικές επαρχίες εκτός των Αρμενίων και Νεστοριανών κήκαν και πολλοί Σύριοι (Ιακωβήτες). Οι σφαγές αυτές κρατήθηκαν μυστικές για πολύ καιρό». Στο Hazik ανάμεσα στο Mardin και Midyat οχυρώθηκαν επίσης σύριοι χριστιανοί. Τον Ιούνιο του 1915 στο Nisidi σφαγιάστηκαν πολλοί χριστιανοί. Η χριστιανική περιοχή καταστράφηκε στις 15/06/1915 και ο σύριος μοναχός Στέφανος βασανίστηκε μέχρι θανάτου. Στην Kharput το 1895 είχαν θανατωθεί 500 Αρμένιοι. Εκτός των πολλών νέων δολοφονιών σκότωσαν και τον σύριο επίσκοπο Kyrill Mansur. Με εξαίρεση την Turabdin και τις πόλεις Mardin, Diyarbakir και Κων/πολη δεν έμειναν άλλοι Ιακωβήτες στην Τουρκία του Ατατούρκ.

Οι εξορίες διήρκησαν ως το Σεπτέμβριο του 1915. Εξαιτίας των γενοκτονιών πολλοί χριστιανοί οχυρώθηκαν σε κατοικημένες πόλεις όπως το Iwardo και Itah η Turabdin όπως και στο μοναστήρι Mar Malke. Εκεί οχυρώθηκαν σε εκκλησίες και άντεξαν επί μήνες στην πολιορκία των Τούρκων. Στις χριστιανικές σφαγές συμμετείχαν και Κούρδοι οι οποίοι στο χριστιανικό Turabdin δεν ήταν σε καμία περίπτωση θύματα αλλά συμμετοχοί στις συστηματικές γενοκτονίες του 1895 και του 1915. Το μοναστήρι Mon Gabriel στο οποίο ζούσαν 6 μοναχοί έγινε το κρησφύγετο των χριστιανών του Kfabke. Οι Κούρδοι δωροδοκούσαν τους Τούρκους αξιωματούχους για να σκοτώσουν κατοίκους. Οι Κούρδοι από το Ahzm κατέλαβαν το μοναστήρι και εγκαταστάθηκαν εκεί για 4 χρόνια. Μόνο μετά το τέλος του πολέμου κατάφεραν οι χριστιανοί να επανακτήσουν το κατεστραμμένο μοναστήρι το 1919. Το 1915 ο αρχιερέας Isaak Armale από την Mardin έμαθε λεπτομερώς για τα βασανιστήρια.

Ο αρχιερέας Suleyman Henron από την Arkan άντλησε αργότερα πληροφορίες για τις εξορίες στη Συρία από επιζώντες αυτόπτες μάρτυρες.

Ηγέτης και οργανωτής της άμυνας των οχυρωμένων χριστιανών στο Iwardo ήταν ο Masud της οικογένειας Mirsa. Από αναφορές του αποστολικού Hofer στις 26/10/1915 γνωρίζουμε ότι σε μια ομαδική σφαγή χριστιανών στη Mardin δολοφονήθηκαν ο καθολικός επίσκοπος και άλλα 700 μέλη. Συνολικά στη περιοχή της Mardin θανατώθηκαν 90.000 Ιακωβίτες. Το 1 εκατομμύριο νεκρών σύριων που διέδωσε ο Aydin (απ'τους οποίους 250.000 στο Diyarbakir και Turabdin) είναι υπερβολικός. Το τηλεγράφημα του βοηθού πρέσβη της Mossul προς την πρεσβεία της Κων/πολης φανερώνει πως η γερμανική κυβέρνηση γνώριζε για τις σφαγές στο Turabdin. Αναφέρει: «Όπως έμαθα, ο Freiherr Colman Coltz διέταξε την 4η στρατιά να στείλει άτομα για την καταστολή του ξεσηκωμού στην Midiat.

Ζητώ την προσοχή σας διότι οι συγκυρίες δεν επέβαλαν την αντιμετώπιση των οχυρωμένων χριστιανών της Midiat και της Mardin ως αντάρτες. Είναι πάρα πολλοί οι χριστιανοί οι οποίοι αφού γλίτωσαν τις σφαγές αμύνονται για να σωθούν. Είναι κοινά αποδεκτό ότι αν σταλεί η τούρκικη ομάδα Azik δεν θα επιζήσει κανείς από τους χριστιανούς της περιοχής. Από την άλλη μπορούσε να βρεθεί λύση χωρίς να χυθεί αίμα με την προϋπόθεση να παραδώσουν τα όπλα τους και να διαπραγματευτούν. Επειδή όμως από την εμπειρία τους οι χριστιανοί δεν εμπιστεύονταν την τούρκικη κυβέρνηση κρίθηκε αναγκαίο να παίξει το ρόλο του διαπραγματευτή κάποιος Γερμανός αξιωματικός ή κάποιος υπάλληλος του προξενείου». Ο Freiherr Colman Coltz διετέλεσε αρχηγός στρατού από το 1883 έως και το 1916. Την θέση του ανέλαβε ο Τούρκος ηγέτης Nasdi Bey. Στις 12/11 ο Coltz επισκέφτηκε το γερμανικό προξενείο για να πάρει οδηγίες. «Ο ταγματάρχης ζήτησε βοήθεια από τους τούρκους οι οποίοι είχαν ήδη προγραμματίσει την επίθεσή τους κατά μιας ομάδας σύριων χριστιανών που είχαν οχυρωθεί ανάμεσα σε Mardin και Midiat με σκοπό να αποφύγουν τη σφαγή από τον Βαλή. Η Γερμανία ήταν ενήμερη και για την κατάσταση στο Turabdin. Οι πολιορκίες σταμάτησαν μετά από εντολή της τούρκικης κυβέρνησης.

Το 1915 και στην περιβόητη χριστιανική πόλη Nisibis θανατώθηκαν πολλοί χριστιανοί. Ο επιζών αρχιερέας Beth Hannon αναφέρει: «Όταν οι Τούρκοι μπήκαν στην πόλη οι σύριοι χριστιανοί γνώριζαν ότι θα οδηγούνταν στο θάνατο. Ξεκίνησαν να σφάζουν τον έναν μετά τον άλλο δίπλα από τα πηγάδια για τα ζώα. Πρότειναν στον κάθε έναν ξεχωριστά να ασπαστεί το Ισλάμ για να κερδίσει τη ζωή του. Κανένας όμως δεν τους έκανε τη χάρη να προδώσει τον Ιησού Χριστό. Έτσι, τους έσφαξαν όλους και πέταξαν τα πτώματά τους στα πηγάδια.». Εκτός από Αρμένιους και Έλληνες ορθοδόξους χριστιανούς τα έτη 1915 και 1916 έγιναν και γενοκτονίες σύριων χριστιανών. Στην παλιά πόλη Αμύντα δολοφονήθηκαν 5.379 χριστιανοί, στη Mardin 5.815, στο Midiat 25.830 και στη Savur 6.165. Κατεδαφίστηκαν 336 χωριά, 162 εκκλησίες καταστράφηκαν και 136 ιερείς δολοφονήθηκαν. Οι χριστιανοί έγιναν στη Μεσοποταμία, πολύ μικρή μειοψηφία.

10. Η αντίδραση της Δύσης

Οι δηλώσεις των δυνάμεων στις 24/05/1915 περιγράφουν εντυπωσιακά ότι μέσα σε ένα μήνα ήταν γνωστές στη Δύση οι γενοκτονίες. Ο Ιάκωβος Κούζλερ τον Ιούνιο του 1915 ενημέρωσε τους Γερμανο, Αυστριακό και Αμερικανό πρέσβη και τον Γερμανό διπλωμάτη Max Oppenheim για τα γεγονότα. Στις 31/05/1915 ο Γερμανός πρέσβης Wangenheim ενημερώνει την κυβέρνηση του Βερολίνου για την απαρχή των φυλακίσεων και εξοριών και προσπάθησε να πληροφορήσει τον Ιωάννη Λέπιο και τις γερμανοαρμένικες επιτροπές. Ο πρέσβης Wangenheim παρόλο που δε συμπαθούσε τους Αρμένιους προειδοποίησε την κυβέρνηση τους ότι η Τουρκία θα 'θύμωνε' με τον ερχομό του ιερέα. Τελικά αφέθηκε στον Λέπιο να ταξιδέψει στα τέλη Ιουνίου. Στις 24/07/1915 έφτασε στην Κων/πολη. Ο υπουργός εσωτερικών Talaat δεν του επέτρεψε να προχωρήσει στα ενδότερα της χώρας. Ο γερμανός Humann διαπραγματευόταν με τον υπουργό πολέμου Enver. Στην πρόταση του Λέπιο να επισκεφτεί και να βοηθήσει τους εξόριστους Αρμένιους ο Enver απάντησε πως αν επιτρεπόταν αυτό οι Αρμένιοι θα ενθαρρύνονταν πιστεύοντας ότι θα είχαν εξωτερική βοήθεια. Τα μέλη της κυβέρνησης είχαν συμφωνήσει να τελειώσουν άμεσα με τους Αρμένιους. Ο Λέπιος αφού γύρισε στη Γερμανία προσπάθησε να κινητοποιήσει τον Τύπο. Στις 16/09/1915 δημοσίευσε στη εφημερίδα Busler ανώνυμα τον τίτλο «Η εξάντληση ενός λαού». Ο πρέσβης Wunderlich στις 22/09/1915 παραπονέθηκε στον αυτοκράτορα: «Αυτός ο κύριος πριν λίγο καιρό ήταν στην Ελβετία και ανέφερε ότι οι κάτοχοι δημοσίων αξιωμάτων στο Βερολίνο δεν γνώριζαν για τους διωγμούς των Αρμενίων. Οι δημόσιοι άρχοντες ενδιαφέρθηκαν αλλά οι Τούρκοι δεν άφηναν να διαρρεύσουν πληροφορίες προς τα έξω».

Η Γερμανία είχε πολλά προβλήματα με την Τουρκία. Η Αμερική σκεφτόταν σοβαρά να κλείσει το θέμα της Αρμενίας με το να τους δώσει εδάφη στη δύση για να μεταναστεύσουν. Ο Enver όμως δεν επιθυμούσε κάτι τέτοιο. Ο Λέπιος που βρισκόταν στην Κων/πολη ανέφερε στον Enver πως όλο το εμπόριο της

Τουρκίας περνάει από τα χέρια των Αρμένιων. Αν έφευγαν οι Αρμένιοι θα πεινούσε ολόκληρη η Τουρκία. Ο Enver απάντησε «δεν πειράζει, ας πεινάσουμε τότε». Επειδή όμως οι Αρμένιοι δε μπορούσαν μόνοι τους να κάνουν τίποτα στην Κων/πολη. Ο Λέπιος θεώρησε σωστό να ξεσηκώσει τους Γερμανούς κατοίκους μέσω του Τύπου. Ο εφοδιασμός με ελβετικά προϊόντα αποτέλεσε μια νέα προσπάθεια ενίσχυσης των Αρμένιων. Οι ενέργειες του Λέπιου δεν είχαν κανένα αποτέλεσμα παρά μόνο τη δυσαρέσκεια της Γερμανίας. Στις 05/10/1915 ο Λέπιος παρουσίασε στους ηγέτες του γερμανικού τύπου μια πρόταση στην οποία τόνιζε ότι η καλή φήμη της Γερμανίας θα χαλούσε αν δεν εισχωρούσε η κυβέρνηση στους Νεότουρκους. Σε έγγραφο αναφέρεται ότι ο Λέπιος είπε πράγματα που δεν έπρεπε να ειπωθούν. Μίλησε για εκκλησιαστικά ζητήματα και για το ταξίδι του στη Μ.Ασία το οποίο ήθελε να επαναλάβει.

Περιέγραψε τους διωγμούς των Αρμένιων μέσα από αναφορές Γερμανών εμπόρων και υπαλλήλων τρένων και μέσα από διηγήσεις Ελλήνων, Βουλγάρων και Αμερικανών μαρτύρων καθώς και από τις συνομιλίες του με τον Αρμένιο Πατριάρχη. Στο Erzurum στις αρχές του πολέμου Νεότουρκοι παρακινούσαν τους 1,5 εκατομμύρια Αρμένιους να ξεσπιτωθούν. Αυτό δεν έγινε ποτέ γιατί οι καυκάσιοι είχαν πολύ καλή αντιμετώπιση και δεν ήθελαν να δημιουργήσουν πρόβλημα με τους Ρώσους. Ο Καύκασος δεν επρόκειτο να επανακτηθεί από τους Τούρκους. Στην αρχή του πολέμου οι Τούρκοι αφόπλισαν όλους τους Αρμένιους στρατιώτες και τους χρησιμοποιούσαν για την κατασκευή οχυρωμάτων. Μετά αφόπλισαν ολόκληρο τον Αρμένικο λαό. Στη συνέχεια όπλισαν τον κουρδικό λαό και δημιουργήθηκαν κουρδικά συντάγματα. Από το Νοέμβριο έως τον Απρίλιο λεηλατήθηκαν 400-500 αρμένικα χωριά και περίπου 26.000 Αρμένιοι θανατώθηκαν μέσα στις οικίες τους. Οι Αρμένιοι στρατιώτες οχυρωμάτων περιγράφουν πόσο συχνά δολοφονούνταν από Τούρκους συναδέλφους τους. Οι Αρμένιοι ηγέτες είχαν συμφωνήσει με τους Τούρκους πρέσβεις στην αρχή του πολέμου παρ'όλα αυτά οι Τούρκοι διέλυσαν τους μισούς Αρμένιους μέσα σε τρεις μήνες. Στα τέλη Μάιου με διαταγή του Enver έπρεπε οι Αρμένιοι της ανατολής να εξοριστούν στην Αραβική έρημο. Έτσι και έγινε. Ένα μέρος του πληθυσμού έμεινε, 100 με 200 χιλιάδες σφαγιάστηκαν κατά τη

διαδρομή και 2 με 3 χιλιάδες που έφτασαν θα πέθαιναν εκεί, αν δεν έβρισκαν βοήθεια. Αυτές οι ενέργειες δεν αμφισβητούνται από κανέναν. Σε μερικά σημεία προσπαθούσαν να αμυνθούν ειδικά στα σημεία όπου πίστευαν ότι θα είχαν ρώσικη υποστήριξη π.χ. στα σύνορα Wan έμειναν έκπληκτοι όταν ήρθαν Ρώσοι στρατιώτες και φυσικά τους υποδέχτηκαν ως λυτρωτές.

Εν τέλει η αρμένικη κεντρική επιτροπή συμβούλεψε τον λαό να προσπαθεί να μη δημιουργεί προβλήματα διότι φοβόταν μήπως εφαρμοστεί ξανά το πρόγραμμα του Abdul Hamid να διώκονται ξανά οι χριστιανοί. Κάποιος υπάλληλος είπε: «Θα είμαστε τυφλοί αν δεν το κάνουμε». Την επόμενη μέρα ένα μέλος του εξωτερικού καθεστώτος ονόμασε τον Λέπιο, αντάρτη. Στην αναφορά του για την “κατάσταση του Αρμενικού πληθυσμού στην Τουρκία” απεικόνισε τα γεγονότα για κάθε επαρχία της οθωμανικής αυτοκρατορίας ξεχωριστά, μάζεψε χρήματα και έστειλε τη γραφή του τον Ιούλιο του 1916 σε 20.000 έντυπα, στις εφημερίδες και ιερατικά καθεστώτα. Η έκδοση ενός βιβλίου όμως διακόπηκε από ανώτερους αξιωματικούς. Πήγε στην Ολλανδία, στις εθελοντικές εξορίες όπου και έμεινε ως το τέλος του πολέμου. Το 1919 εμφανίστηκε αυτή η γραφή για την “κατάσταση του Αρμενικού λαού” κάτω από τον τίτλο “το τέλος του Αρμενικού λαού”. Το συμβούλιο εξωτερικών υποθέσεων του Βερολίνου ανάγκασε τον Λέπιο το 1919 να δημοσιεύσει έγγραφα με διηγήματα Γερμανών πρέσβων και προξένων απ’την οθωμανική αυτοκρατορία κάτω απ’τον τίτλο “Γερμανία, Αρμενία-το μάζεμα διπλωματικών εγγράφων”. Αργότερα, διάφοροι κριτικοί είπαν ότι η Γερμανική αυτοκρατορία ήθελε να αποφύγει τον τίτλο του ενόχου για τη συμμετοχή στις γενοκτονίες.

Ακόμα και η Γερμανική κυβέρνηση ήξερε ακριβώς τι γινόταν στην Τουρκία. Στις 17/6/1915 ο πρέσβης Wangenheim έγραψε στον αυτοκράτορα: ο αφορισμός των Αρμένιων απ’τα στρατιωτικά δρώμενα είναι προ των πυλών. Ο υπουργός εσωτερικών Talaat Bey δήλωσε με αγενή τρόπο στον αυτοκρατορικό πρόξενο Dr. Mordmann ότι η Υψηλή Πύλη ήθελε να ξεκινήσει παγκόσμιος πόλεμος έτσι ώστε να μπορέσει ευκολότερα να εξοντώσει τους εσωτερικούς εχθρούς της Τουρκίας.

Στις 22/6/1915 ο Ιωάννης Λέπιους έγραψε στο συμβούλιο εξωτερικών υποθέσεων ότι όπως λένε οι ειδήσεις, οι νόμοι των εξοριών αφορούσαν περίπου 200.000 Αρμένιους. Ανάλογα κατάσταση απασχολούσε και τους Έλληνες της Θράκης ανάμεσα στην Ανδριανούπολη και τη θαλάσσια περιοχή του Μαρμαρά όπου διώκονταν απ'τα χωριά, κάτι που γινόταν ώστε να αναδειχθούν οι Μουσουλμάνοι και να εξολοθρευτούν οι Έλληνες σε κλιματικά πιο ομαλές περιοχές. Ακολουθεί ένα παράδειγμα. Από περίπου 27.000 κατοίκους στην Ζείτουη οι άντρες εξορίστηκαν στις ζεστές περιοχές του Ευφράτη από τον Dei es Zor σε Αραβικούς λαούς και τα γυναικόπαιδα σε περιοχές της Algorar ανατολικά. Δηλαδή, οι άντρες βρίσκονταν 1000 χλμ μακριά απ'τις οικογένειες τους. Από την μεταφορά εξαιρέθηκαν νεαρά κορίτσια τα οποία στάλθηκαν σε τούρκικα χαρέμια και οι γυναίκες βιάζονταν στα χωριά.. Κατά την εποχή του Abdul Hamit αυξήθηκαν δραματικά οι γενοκτονίες. Το θεωρώ υποχρέωση μου να αναφέρω τις επιπτώσεις των Τούρκικων μέτρων.

1. Αφού μάθει όλη η Ευρώπη και η Αμερική για την κατάσταση αυτή, θα αναστατωθούν οι εχθροί και θα στραφούν εναντίον των Τούρκων καθώς και ενάντια στην ευαγγελική εκκλησία της Γερμανίας, η οποία συσχετίζεται με τους Τούρκους.

2. Από την πολιτική εξάντλησης των Τούρκων ηγετών, πολιτική που στηρίζουν σε μεγάλο βαθμό στις πλάτες των Αρμένιων, θα δημιουργηθεί ένα αίσθημα με τους απέναντι στην Τουρκία από όλο το Αμερικάνικο έθνος. Από την εκκένωση της Σεκελίας πολλοί άντρες που δούλευαν σε γερμανικές βιομηχανικές εξορίστηκαν.

3. Δεν μπορεί σε μια χώρα στην οποία η κυβέρνηση δουλεύει με τρομοκρατικές μεθόδους, η πολιτική εξάντλησης της να μην είναι παρόμοια. Δεν μπορούμε να ξεχάσουμε το πόσο γερή και επικίνδυνη είναι η πολιτική των Αρμένιων ενάντια στους Τούρκους. Η Αρμένικη επιτροπή πήρε την ιδέα από τους απεσταλμένους της Αμερικάνικης, Βουλγάρικης και την Ελληνική κυβέρνηση για να κάνει καλύτερη την Αρμενία. Αυτοί, οι απεσταλμένοι ομόφωνα απάντησαν ότι μόνο η Γερμανική κυβέρνηση ήταν σε θέση να βγάλει την Αρμενία απ'το χάος

γιατί είναι η μόνη απ'το εξωτερικό που επηρεάζει την τούρκικη κυβέρνηση. Η Γερμανοαρμενική σύσκεψη στο Βερολίνο στην οποία συμμετείχε και ο Λέπιους, έστειλε συνεχώς στην αυτοκρατορική κυβέρνηση έγγραφα για τα γεγονότα στην Ανατολή για να τους ενημερώσουν.

Όταν ο Γερμανός πρέσβης Wangenheim τον Αύγουστο του 1915 έκανε διαμαρτυρία ενάντια στην γενοκτονία, ο Αυστριακός πρέσβης Pallainci στην Βιέννη ανέφερε : «το χθεσινό βήμα του Γερμανού πρέσβη θέλει να μας δείξει ότι σαν το θέμα των Αρμενίων στην Τουρκία ξαναερχόταν στο προσκήνιο θα διαφαινόταν ότι η Τούρκικη κυβέρνηση προειδοποίησε για την πολιτική της απέναντι στους Αρμένιους». Στις 12/8/1915 ο διάδοχος του Wangenheim ο Hohenloche στο Βερολίνο έγραψε: «Η συστηματική γενοκτονία των εξορισμένων Αρμενίων είχε περιορισθεί τις τελευταίες εβδομάδες κατάσταση την οποία δεν ανεχόταν η διοίκηση και ζήτησε σε διάφορες επαρχίες να πληρώσουν και χριστιανούς άλλων φυλών. Και άλλες χώρες ασχολήθηκαν με αυτό το πρόβλημα. Στις 7/8/1915 ο γερμανός πρέσβης της Κων/πολη διηγήθηκε στο Βερολίνο ότι ο Αρμένιος Στρατηγός Bogos Nubar Pasha από την Αίγυπτο είναι στο δρόμο για το Παρίσι από όπου θα συνέχιζε την δράση του. Με τόσο έντονη στρατιωτική παρουσία των Γερμανών στην Τουρκία θα ήταν πολύ εύκολο να ασκήσουν μεγάλη πίεση στους Νεότουρκους καθώς και να εξασκήσουν τον στρατό τους. Αυτό όμως δεν έγινε ποτέ για να μην ξεσηκωθούν οι Τούρκοι.

Στις άλλες σαξονικές χώρες συζητιόταν πιο πολύ η καταστροφή και η εξόντωση των Αρμενίων απ'ότι στην Γερμανία όπου υπήρχε λογοκρισία. Στις 6/10/1915 συζητήθηκαν τα τεκταινόμενα στην Τουρκία, στο Βρετανικό Μέγαρο. Ο Lord Cromer αριθμησε τα θύματα σε 800.000. Η άποψη του Roiter που εκδόθηκε στις 6/10/1915 στάλθηκε στην πρεσβεία της Κων/πολη στις 9/10/1915 και ανέφερε ότι αυτά που είχε διηγηθεί ο Lord Cromer είναι υπερβολικά. Επειδή η Γερμανία επηρέαζε την Κων/πολη, είναι και αυτή συνένοχη. Ο Lord Crewe δήλωσε εν'ονόματι της κυβέρνησης ότι θα ήταν επιθυμητό το θέμα να γίνει γνωστό. Βρετανικά προξενικά διηγήματα έφεραν φως στην υπόθεση. Σε ένα μέρος δολοφονήθηκαν κάτοικοι εκτός από μερικούς που δραπέτευσαν. Αυτοί πήγαν στην επαρχία της Καυκάσου. Περίπου 160.000 στον αριθμό, βρισκόταν σε

άθλια κατάσταση. Πολλοί πέθαναν από πείνα. Ρώσοι τους βοηθούσαν, μα αν δεν ερχόταν άλλη βοήθεια θα πέθαινα οι μισοί. Καμία αναφορά δεν πρόδιδε ότι οι Γερμανοί ήταν συνένοχοι Ένας Αμερικάνος αυτόπτης μάρτυρας είπε ότι ο Γερμανός πρόξενος του στάλθηκε στη Μ. Ασία είδε την άθλια κατάσταση και προσπάθησε να ενθαρρύνει τους Αρμένιους. Η αποστολή Bryce ανέφερε ότι οι 800.000 δεν είναι υπερβολικός αριθμός Νεότουρκων, αφού σχεδόν ένα ολόκληρο έθνος εξοντώθηκε. Για να τερματίσει αυτή η κατάσταση και να γλιτώσουν οι υπόλοιποι θα πρέπει να διαδοθεί αυτή η γνώμη σ'όλοκληρο τον κόσμο. Τον Οκτώβρη του 1915 στην ουδέτερη Ελβετία εκπέμφθηκε σήμα βοήθειας στους Αρμένιους το οποίο αναφέρει ότι ήδη εκατοντάδες, χιλιάδες οι Αρμένιοι οι οποίοι είτε εκτελέστηκαν είτε εξορίστηκαν. Ένας μεγάλος αριθμός από γυναικόπαιδα ήταν υποχρεωμένος να προσηλυτιστεί στο Ισλάμ.

Και ο Πάπας το ήξερε. Σε γερμανικά δημοσιεύματα στην Τουρκία αναφέρεται ότι πρέπει να λαμβάνεται υπόψη και ο λόγος του Πάπα. Στις 23/10/1915 ο απεσταλμένος του Πάπα Scarinelli στη συνομιλία του με τον υπουργό εξωτερικών Burian ανέφερε ότι ο συνολικός αριθμός των δολοφονημένων Αρμενίων είναι 500.000. Σε μία γραφή του ιερέα Hofer στις 26/10/1918 αναφέρεται ότι είναι γεγονός πως οι Τούρκοι παραδέχονταν εκτελέσεις 500.000 Αρμενίων και εξορισμό άλλων 900.000. Στις 29/10/1915 μια βορειογερμανική εφημερίδα περιγράφει στους Άγγλους πως οι Αρμενικές γενοκτονίες ήταν πολύ πιο τρομακτικές από αυτά που έγιναν στο Βέλγιο. Και στον πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο διατυπώθηκαν τα προβλήματα των Αρμενίων σε τύπο και διπλωματία.

Αυτό δείχνει ότι οι Μεγάλες δυνάμεις ήταν πολύ καλά ενημερωμένες για την κατάσταση. Και διεθνώς αναγνωρισμένοι ιστορικοί και διπλωμάτες αναφέρονταν στην κατάσταση που επικρατούσε στην Τουρκία. Πολύ γνωστός ήταν και ο Αμερικάνος πρέσβης Henry Morgenthau ο οποίος γεννήθηκε στην Γερμανία και βρισκόταν από το 1913 έως και το 1916 στην Κων/πολη. Στα βιβλία του "Henry Morgenthau's Story" Memory Edition (1919) και "All my life time" (1922) διηγούνταν τις συνομιλίες τον με τους Talaat, Enver, Wagenheim και

αναφερόταν στις τρομακτικές εκδηλώσεις των Τούρκων απέναντι σε Έλληνες και Αρμένιους.

Από την ύπαρξη πολλών Αμερικανών απεσταλμένων στην Τουρκία και την ιδιαιτερότητα των ΗΠΑ γίνεται αντιληπτό το ότι και οι Αμερικάνοι ήταν άριστα ενημερωμένοι. Ο πρέσβης Morgenthau αναφέρεται στους Μικρασιάτες Έλληνες οι οποίοι από 200.000 μέχρι 1.000.000. πληθυσμός. Τον Απρίλη του 1915 μίλησε με τον πρέσβη Wangenheim ο οποίος του είπε ότι οι Αρμένιοι είναι προδότες και θα προτιμούσε να βοηθήσει τους Σιονιστές παρά τους Αρμένιους. Ακόμα και απ'τον Αυστριακό πρέσβη Pallavicini προσπάθησε να αντλήσει πληροφορίες αλλά δεν τα κατάφερε. Ο Βρετανικός ιστορικός James Bryce ο οποίος σύνταξε το βιβλίο "Transcaucasia" άντλησε πληροφορίες από Αμερικανούς απεσταλμένους στην Αρμενία για την γενοκτονία και τις έστειλε στο Βρετανικό Μέγαρο.

Στις 23/11/1916 ο George Worton, αμερικάνικος πρέσβης της Σμύρνης αναφέρει στην αυτοβιογραφία του " the Plight of Asia" (1926) ότι οι Τούρκοι μετά τον διωγμό των Ελλήνων από την Ρωσία το 1914 κατέστρεψαν τα σπίτια τους. Ο μελετητής της Ανατολής Mark Syaks κατέδειξε στην Βρετανική κυβέρνηση αφηγήσεις που αφορούσαν τη γενοκτονία των Αρμένιων στην Τραπεζούντα. Ένας πολύ σημαντικός μάρτυρας ήταν και ο Γρηγόρης Παλακίαν ο οποίος στην φυλακή δούλευε στην πίστα της Βαγδάτης και το 1916 κατάφερε να αποδράσει το De res Zor. Το 1921 ήταν μάρτυρας στη δίκη του Talaat στο Βερολίνο, έγινε πρέσβης και έγραψε στην εξορία του το βιβλίο "ο Αρμένικος Γολγοθάς".

Στην αρχή του 1916 οι Times δημοσίευσαν ότι οι δολοφόνοι οι οποίοι ήθελαν να δραπετεύσουν από την Γερμανία σταματήθηκαν. Ακόμα και οι προσπάθειες του Πάπα Βενέδιου του XV για την αποτροπή της γενοκτονίας τον Ιούλιο του 1913 ήταν άκαρπες: ένα γράμμα του πάπα στον σουλτάνο έμεινε αναπάντητο. Αρμένιοι στην Αίγυπτο στράφηκαν στον Άγγλο Αρχιστράτηγο John Maxwell και του ζήτησαν με συμμετοχή εθελοντών από Ελλάδα, Βουλγαρία, Ρουμανία και Αμερική να φτάσουν ως την Κιλικία και να βοηθήσουν τους αδελφούς τους. Ο Άγγλος όμως δεν συμφώνησε μ'αυτήν την κίνηση. Τέτοιες

ενέργειες δείχνουν πως η γενοκτονία των Αρμένιων ήταν παντού γνωστή και μ'αυτήν ασχολούνταν ανθρωπιστές και διανοούμενοι. Οι Άγγλοι ήθελαν να αποτρέψουν τους Μουσουλμάνους Αιγυπτίους να αναμειχθούν και να χρησιμοποιηθούν ενάντια των Τούρκων. Μέσω διπλωματών, δημοσιογράφων και ανθρωπιστών έγιναν γνωστές οι γενοκτονίες σε όλο τον κόσμο. Αυτό οδήγησε τον Αμερικανό πρόεδρο Wilson στις 18/12/1916 να πάρει την απόφαση να ελευθερώσει τον αρμένικο λαό από την τυραννία αίματος των Τούρκων. Στις 10/1/1912 ο Γάλλος υπουργός εξωτερικών είπε ότι οι ανώτεροι πολεμικοί στόχοι θα αποτρέψουν την προσπάθεια απελευθέρωσης του αρμένικου λαού.

Τέτοιες απόψεις έθεταν την ερώτηση, ποιοι ήταν οι στόχοι του πολέμου των Τούρκων ενάντια στους Χριστιανούς. Στην αρχή του πολέμου υπήρχε Αρμένικη λεγεώνα. Ο Αιγύπτιος-αρμένιος Boghos Nubar έπαιξε σημαντικό ρόλο στην οργάνωση της Λεγεώνας D'Orient. Στην πρώτη γραμμή, σαν δύναμη προστασίας ήταν οι Ρώσοι. Αλλά το 1915 ο Ρώσος πρέσβης είχε πει στον Άγγλο υπουργό Arthur Nicolson ότι οι Αρμένιοι δεν ήξεραν ότι ο Τσάρος δεν ήθελε πολλά πάρε-δώσε μαζί τους. Ακόμα δε γνώριζαν ότι στις Sykes-Picco διαπραγματεύσεις, η Ρωσία έβαλε τους Γάλλους να έχουν τον έλεγχο της πόλης Sivas και της Κιλικίας, διότι ο Τσάρος ήθελε όσο το δυνατόν λιγότερους Αρμένιους. Ακόμα και οι Άγγλοι που κύριο μέλημα τους ήταν τα πετρέλαια του Ιράκ δεν δήλωσαν ποτέ ότι οι εξορίες και σφαγές των Τούρκων ήταν εκτός των δικών τους στόχων.

Ήθελαν να τους τιμωρήσουν για τις εγκληματικές τους ενέργειες. Ο Lloyd George δήλωσε ότι θα έρθει η μέρα που οι Τούρκοι θα πληρώσουν για το κακό που προκάλεσαν. Από τέτοιες δηλώσεις ήλπιζαν στην μελλοντική τους ανεξαρτησία. Ο A. Thobanian, ηγέτης της αρμενικής επιτροπής στο Παρίσι ευχαρίστησε τον Lloyd George για τα λόγια του και για την δικαιοσύνη που επέδωσε.

Ο Boghos Nubar εξέφρασε την επιθυμία του, οι Άγγλοι να βοηθήσουν για την ανοικοδόμηση της Αρμενίας. Ο Άγγλος υπουργός Asquith εξήγησε τον Νοέμβριο το 1916, πως μετά το τέλος του πολέμου θα ερχόταν η απελευθέρωση

των Αρμενίων. Στα τέλη του 1916 αποφάσισε η “εγκάρδια συνεννόηση” να φτάσει ως την Κιλικία με την βοήθεια της “Legion d’Orient” και υποσχέθηκε μια αυτόνομη Κιλικία κάτω από τη Γαλλική προστασία. Ο Boghos Nubar εξέφρασε μαζί με τους George Picot και Mark Sykes στις 27/10/1916 από το Λονδίνο, την άποψη ότι, έπειτα από την νίκη των συμμάχων οι Αρμένιοι θα μείνουν, πολύ ευχαριστημένοι μιας και θα εκπληρωθούν οι “εθνικές τους προσδοκίες”. Ο Boghos Nubar γνώριζε ότι οι Ρώσοι που είχαν κατακτήσει τρία Vilayet (περιφέρειες) το 1878 και μετά τα έχασαν θα προσπαθούσαν να τα αποκτήσουν ξανά.

Οι υπόλοιπες περιφέρειες θα γινόταν ένα με την Κιλικία, με πρόσβαση μόνο από την Κεντρική θάλασσα και θα βρισκόταν κάτω από Γαλλική προστασία. Σε συνομιλία με τον Arnold Tonybee ο Boghos Nubar τον Οκτώβριο του 1917 ανέφερε πως μοναδικός του φόβος ήταν μήπως κατά την προσπάθεια συνένωσης με τους Ρώσους της περιοχής, κατάφερναν να πάρουν και οι Τούρκοι κάποιες περιφέρειες. Λίγες μέρες αργότερα ήρθε η εξέλιξη του Οκτωβρίου κατά την οποία γελοιοποιήθηκε η πρώτη γραμμή μάχης των Ρώσων με τους Τούρκους Αρμένιοι εθελοντές από την Αίγυπτο, Ευρώπη και Αμερική πολέμησαν για την αυτονομία. Μετά την ρωσική επανάσταση όμως θα άλλαζε τοπίο στην ανατολή. Το Δεκέμβριο του 1917 η αρμενική στρατιωτική επιτροπή, η αμυνόμενη επιτροπή της Καυκάσου διηγήθηκε στο βρετανικό προξενείο της Τυφλίδας πως οι Αρμένιοι κινδύνευαν να ενσωματωθούν ξανά στην Τουρκική αυτοκρατορία. Η επιτροπή έψαχνε μέσα από την συνεργασία Ρωσίας, Αγγλίας, Γαλλίας, και ΗΠΑ να βρει βοήθεια από τις δυτικές δυνάμεις. Οι σύμμαχοι παρόλο που μιλούσαν συνεχώς για την αρμενική αυτονομία, δεν αποσαφήνιζαν την θέση τους για την κατάσταση των Αρμενίων.

11. Οι Εξορίες των Ελλήνων ως το Τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου

Ο αμερικανός διπλωμάτης Henry Morgenthau το 1918 στα αποσπάσματα του περιγράφει αναλυτικά την καταπίεση της ελληνικής μειονότητας στην Τουρκία: “Οι Αρμένιοι δεν είναι ο μόνος κακοποιημένος λαός που υπέφερε από την πολιτική της Τουρκίας. Οι Έλληνες ήταν τα πρώτα θύματα αυτής της ενθικιστικής πολιτικής. Ο “έξω κόσμος” αρχικά δεν αντέδρασε στις εξορίες και δολοφονίες, και έτσι οι Τούρκοι παίρνοντας θάρρος αποφάσισαν, την πολιτική που εφάρμοσαν κατά των Ελλήνων, να την εφαρμόσουν και κατά των Αρμενίων, Σύριων, Νεστοριανών και άλλων υποταγμένων λαών.

Το μαρτύριο των Ελλήνων χωρίζεται σε 2 περιόδους: η 1^η κατά τη διάρκεια του πολέμου και η 2^η αρχίζει το 1915. Η πρώτη αφορούσε κυρίως τους Έλληνες της Μ.Ασία. Η δεύτερη αφορούσε τους Έλληνες της Θράκης, περιοχές της Μαύρης του Μαρμαρά, τα Δαρδανέλια του Βοσπόρου όπως και τις ακτές της μαύρης θάλασσας. Οι Τούρκοι χρησιμοποιούσαν κατά των Ελλήνων σχεδόν τις ίδιες μεθόδους με αυτές κατά των Αρμενίων. Τους τοποθετούσαν στον οθωμανικό στρατό και στη συνέχεια τους εξανάγκασαν να δουλεύουν εξοντωτικά στην κατασκευή δρόμων στο Καύκασο και σε άλλες πολεμικές περιοχές. Αυτοί οι Έλληνες στρατιώτες πέθαιναν από το κρύο την πείνα και τις κακουχίες όπως και οι Αρμένιοι. Τους γινόταν συστηματικός έλεγχος στα σπίτια για όπλα, τα οποία έπαιρναν. Πολλοί Έλληνες και γυναίκες θανατωνόταν ακριβώς όπως και η Αρμένιοι. Τους κατώτερους Έλληνες προσπαθούσαν με το ζόρι να τους κάνουν μωαμεθανούς, πολλά κορίτσια τα κλέβανε από μικρά και τα βάζανε σε χαρέμια. Έκλεβαν αγόρια και τα τοποθετούσαν σε μουσουλμανικά σπίτια και νοικοκυριά. Από παντού μάζευαν Έλληνες και με τουρκική συνοδεία οδηγούνταν στο εσωτερικό της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Τον ακριβή αριθμό δεν τον γνωρίζουμε. Υπολογίζεται πάντως ότι ήταν από 200.000 ως και 1 εκατ. Με την υποψία πως οι Έλληνες θα συμμετείχαν στον πόλεμο στο πλευρό των συμμάχων οι Τούρκοι εντατικοποίησαν τις σφαγές και τους διωγμούς των

μικρασιατών Ελλήνων. Αυτό έφερε τέτοιο κλήμα στην Ελλάδα που κανένας δεν θα μπορούσε να την αποτρέψει από την συμμετοχή της στον πόλεμο.

Ανάμεσα στους δραπέτες οι οποίοι το 1914 προσπάθησαν να αποφύγουν τις γενοκτονίες των Τούρκων ήταν και η οικογένεια του βραβευμένου με Nobel Έλληνα ποιητή Γιώργου Σεφέρη το 1900 στη Σμύρνη. Σ'αυτούς τους δραπέτες ανήκε και ο Ηλίας Καζαν ο οποίος γεννήθηκε στη Κων/πολη το 1909 και ήταν γιος εμπόρου. Το 1913 έφυγε με τους γονείς του στις ΗΠΑ και έγραψε στην ιστορία του θείου του από την ανατολή το 1963 στο έργο: "Amerika Amerika".

Οι Έλληνες της Τουρκίας ήταν σε διαφορετική πολιτική κατάσταση από τους Αρμενίους. Είχαν το ελληνικό κράτος σαν "μητέρα χώρα" πίσω από την πλάτη τους. Η Ελλάδα ήταν σε συνεχή διπλωματική επικοινωνία με την Τουρκία. Ιδρύθηκε ακόμα και ελληνικό προξενείο στην Τουρκία το οποίο πληροφορούσε την Αθήνα συνεχώς για τις γενοκτονίες Ελλήνων και Αρμενίων. Η ορθόδοξη εκκλησία ήταν και αυτήν ένας δεσμός ανάμεσα στους Έλληνες παρόλο που η ελληνική εκκλησία ήταν αυτοκέφαλη και κάτω από την διοίκηση του αρχιεπισκόπου Αθηνών ο οποίος ήταν ανεξάρτητος του Πατριαρχείου Κων/πολεως. Ο τότε πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος το 1905/08 ένωσε και την Κρήτη με την υπόλοιπη Ελλάδα και εξέφρασε την "Μεγάλη Ιδέα" για την απελευθέρωση όλων των Ελλήνων που ήταν υπόδουλοι σε άλλες αυτοκρατορίες. Η πρόθεση του να επανακτήσει την Κων/πολη αποτελούσε τον διακαή πόθο της Ρωσίας που ήθελε να ιδρύσει την "δεύτερη Ρώμη". Έτσι θα έπρεπε οι Έλληνες μετά από μια νικηφόρα εκστρατεία κατά των Τούρκων, να αντιμετωπίσουν και τους Ρώσους. Ο Άγγλος υπουργός εξωτερικών Edward Grey του υποσχέθηκε σαν δώρο την Σμύρνη της Μ. Ασίας αν συμμετείχε η Ελλάδα με το μέρος των συμμάχων. Ο πρωθυπουργός Βενιζέλος συμφώνησε αλλά όχι και ο Βασιλιάς της Ελλάδας Κων/νος Ι. Το 1915 ζήτησε την συμμετοχή της Ελλάδας με της μεγάλες δυνάμεις. Ο Βενιζέλος παραιτήθηκε από πρωθυπουργός. Το 1916 όμως πήγε στην κατακτημένη από τους Γάλλους Θεσσαλονίκη και δημιούργησε μια δεύτερη κυβέρνηση και μπόρεσε με την ανάμειξη Αγγλίας και Γαλλίας να διώξει τον Βασιλιά τον Ιούνιο του 1917.

Το πρώτο κύμα διωγμών κατά των Ελλήνων το 1913/14 αποτελούσε την αρχή της νεοτουρκικής πολιτικής που είχε ως στόχο την διάλυση των μη τουρκικών πληθυσμών της αυτοκρατορίας. Ήθελε να ξεσηκώσουν τους Έλληνες και να τους στρέψουν στο πόλεμο κατά των Γερμανών. Έτσι πίστευαν οι Νεότουρκοι πως θα βρίσκανε κίνητρο για να προχωρήσουν στις γενοκτονίες κατά των ελληνικών πληθυσμών όπως ακριβώς είχαν κάνει και με τους Αρμένιους. Οι εξορίες των γυναικόπαιδων και τα εξαναγκαστικά έργα στα οποία υποχρεωνόταν οι άνδρες να γίνουν ακριβώς όπως τους Αρμένιους. Τον Οκτώβριο του 1915 ο Γερμανός αντιναύαρχος Hans Humman διηγήθηκε στον Γερμανό στρατηγό Erick Falkenhagen πως ο Enver Pascha του εκμυστηρεύτηκε ότι οι νεοτουρκική επιτροπή (CUP) είχε σκοπό, την γενοκτονία των Αρμενίων κατά την διάρκεια του πολέμου και την εξαφάνιση των Ελλήνων. Πίστευαν πως οι Έλληνες είχαν από την αρχή καλές σχέσεις με τους Σέρβους και έβλεπαν τον Ρώσο τσάρο σαν τον ηγέτη όλης της Ορθοδοξίας. Στις 18/9/1916 στρατός του τσάρου αποτελούμενος από Ρώσους και Αρμένιους κατέκτησαν την Τραπεζούντα και βρέθηκαν στην περιοχή των "ποντίων Ελλήνων". Αυτό οδήγησε στην γοργή απομάκρυνση και εξορία των Ελλήνων (από τους Τούρκους) από αυτές τις περιοχές.

Με την δικαιολογία ότι θα ξεσηκωθούν οι Έλληνες, οι Τούρκοι άρχισαν τον διωγμό τους από τον Πόντο τον Απρίλιο του 1916. Σε μία αναφορά της ελληνικής Πρεσβείας στο Petersburg προς το υπουργείο εξωτερικών στην Αθήνα σημειώνεται ότι: «Οι Έλληνες κάτοικοι από 16 χωριά της Βασιλώνα, μέσα στην Τραπεζούντα, είχαν διαταγή από τον τουρκικό στρατό να μεταναστεύσουν στην Αργυρούπολη. Από τον φόβο να μην τους δολοφονήσουν κατά την πορεία τους προς τα εκεί, δραπέτευσαν μέσα στα δάση με την ελπίδα να περάσει ο ρωσικός στρατός και να τους γλιτώσει. Από τους 6.000 οι 650 πήγαν στο μοναστήρι της Βασιλώνας, το οποίο είχε να φιλοξενήσει και 1.500 δραπέτες από την Τραπεζούντα. 1.200 πήγαν σε μία σπηλιά του χωριού Κουνάκα και οι υπόλοιποι σε άλλες σπηλιές και δάση».

Τα σπίτια των Ελλήνων λεηλατήθηκαν από τον τουρκικό στρατό. Οι δραπέτες στην σπηλιά της Κουνάκας πέθαναν από την πείνα και 26 γυναίκες, για να αποφύγουν τους βιασμούς, έπεσαν μέσα στο ποτάμι στο χωριό Γέφυρα. Ο

Γερμανός βοηθός πρόξενος Kuckhoff από την Samsun αναφέρει στις 15/6/1916 στο Βερολίνο: «Από εμπιστευτικές πηγές μαθαίνουμε ότι ολόκληρος ο ελληνικός πληθυσμός της Sinop και οι ακτές της Κατσαμούνη κάηκαν. Έτσι και αλλιώς όποιος δεν δολοφονούνταν πέθαινε από την πείνα». Η ακτή της Giresun καταστράφηκε και 100.000 Έλληνες της ακτής ήταν σε κίνδυνο. Οι Τούρκοι εκμεταλλεύτηκαν την κατάσταση των Ρώσων στην Τρίπολη για την εξορία των Ελλήνων στην Giresun και την Τρίπολη. Η εξορία στο χωριό του Birk, όπου πριν από ένα χρόνο σκοτώθηκαν 500 αρμένικες οικογένειες άργησε 25 ημέρες. Από τους 13.000 διωγμένους έφτασαν στο Birk 800.

Αυτά που έγιναν στον Πόντο παρατηρήθηκαν και από τις δυνάμεις του εξωτερικού. Ο Αμερικανός Πρέσβης Abraham Gilus, ο οποίος πήρε τα ινιά το 1916, μίλησε για την κατάσταση με τον Αυστριακό αντιπρόσωπο πρεσβείας Karl Trautmamsdorf Weinsberg, ο οποίος δικαιολόγησε τις τούρκικες μεθόδους. Στα τέλη του 1916 ο Αυστριακός πρέσβης Pallaricini αναφέρει για τα γεγονότα στην Samsun: «Στις 11/12/1916 πέντε ελληνικά χωριά λεηλατήθηκαν και έπειτα κάηκαν. Οι κάτοικοι τους εξορίστηκαν. Στις 12/12/1916 στην γύρω περιοχή της πόλης κάηκαν διάφορα χωριά. Ολόκληρα χωριά πυρπολήθηκαν μαζί με σχολεία και εκκλησίες. Στις 17/12/1916 στην επαρχία Samsun κάηκαν 11 χωριά. Οι κάτοικοι του χωριού βασανίζονταν.

Στις 31/12/1916 περίπου 18 χωριά κάηκαν εντελώς και 15 μερικώς. Περίπου εξήντα γυναίκες βιάστηκαν. Ακόμα και εκκλησίες λεηλάτησαν ». Οι Αυστριακοί θεωρούσαν τους Γερμανούς συνένοχους για όλα αυτά. Σε ένα τηλεγράφημα που έστειλε η γερμανική πρεσβεία στον πρόξενο Friedirch Wilhelm Schulenburg αναφέρει ότι τώρα θα επαναλαμβάνονταν αυτά που έγιναν με τους Αρμένιους. Όλα αυτά δεν απέτρεψαν τον βασιλιά Wilhelm II να επισκεφτεί ξανά την Τουρκία το 1917 με μία ελληνική αποστολή στην οποία συμμετείχε και ο Π. Κυνηγόπουλος.

Ο τελευταίος αναφέρει πως οι Ελληνίδες κακοποιούνταν και έπειτα στέλνονταν στα χαρέμια. Μόνο μετά τον Kwiatkauski, ο αυστριακός πρόξενος της Samsun έψαχνε τον Πρέσβη Pallaricini για να του πει να προσέξει τις ενέργειές

του. Ο πρέσβης εξέφρασε το παράπονο του στον υπουργό εξωτερικών, Halil Bey, ο οποίος το δικαιολογήθηκε χρησιμοποιώντας ως πρόσχημα την συνεργασία των Ελλήνων και των Ρώσων. Από τους 51.660 Έλληνες κατοίκους στην αυτοκρατορία Κολοπία, μόνο το 1/3 επέζησε.

Το 1917 συνεχίστηκαν οι εξορίες των Ελλήνων, στις οποίες συμμετείχε και ο Γερμανός στρατηγός Liman από το Sanders. Στις 3/4/1917 ένας αυστριακός καταστηματάρχης στην Κων/πολη αναφέρει στον Graf Trauttmannsdorf στην Βιέννη: «Ο Βεζίρης και ο υπουργός εξωτερικών παρακάλεσαν εμένα και τον Γερμανό Πρέσβη να ενημερώσουμε την κυβέρνηση μας ότι στρατιωτικοί λόγοι αναγκάζουν την Οθωμανική Αυτοκρατορία να εκκενώσουν τον πληθυσμό και την περιοχή του Αϊβαλί». 30.000 άνθρωποι από την απέναντι περιοχή του Αϊβαλί, την Λέσβο και 60.000 από την Samsun εξορίστηκαν. Η στρατηγική εξουσία αναφέρει ότι εξορίστηκαν περισσότερο γυναίκες και παιδιά, των οποίων η πλειοψηφία πέθανε στην Tyrhus. Έλληνες και Αρμένιοι από τον Νοέμβριο του 1915 φυλακίστηκαν μαζί σε κελιά αντίστασης, τα οποία κατασκευάστηκαν μετά την πτώση της Ρωσίας στην Καύκασο.

Και η Αγγλία ενημερώθηκε για τα τρομοκρατικά γεγονότα. Σε μία αναφορά των Βρετανών απεσταλμένων στη Βιέννη για την κακομεταχείριση των Ελλήνων στην Τουρκία το 1918 λέει: «Καθημερινά εξορίζονται Έλληνες από την Κων/πολη και τις γύρω περιοχές και στέλνονται στο κέντρο της χώρας. Τα υπάρχοντα τους κατασχέθηκαν και δημοπρατήθηκαν. Κορίτσια και γυναίκες στέλνονταν σε Τούρκους αξιωματικούς και επώνυμους. Στην ασιατική Τουρκία η κατάσταση είναι πολύ χειρότερη. Όλα τα χωριά γύρω από την Σμύρνη, τον Καύκασο κ.τ.λ. λεηλατήθηκαν.

Σε ένα μεγάλο μέρος συμμετείχαν και οι Γερμανοί. Υπολογίζεται ότι 3.000 Έλληνες σκλαβώθηκαν στην Κων/πολη. Όμως στην ασιατική Τουρκία πάνω από 100.000 δολοφονήθηκαν ή πέθαναν από την πείνα.» Ο Εμμανουήλ Ηλιάδης, ένας υψηλός αντιπρόσωπος των Ελλήνων δραπέτων, έστειλε τηλεγράφημα στις 10/12/1918 στο Βρετανικό υπουργείο εξωτερικών: Οι τελευταίοι που έμειναν από τους εξόριστους του ελληνικού λαού των Μικρασιατικής παράλιων, που

κυρίως ήταν γυναίκες, παιδιά και ηλικιωμένοι βρίσκονταν σε άθλια κατάσταση. Είναι χωρίς τροφή, ρούχα και σπίτι. Από τους 8.000 ανθρώπους που ζούσαν στην πόλη της Εφέσου, γύρισαν 600 και είναι σίγουρο ότι δεν επέζησαν πάνω από 1.000. Οι υπόλοιποι πέθαναν σίγουρα από μαρτύρια. Οι κάτοικοι του χωριού Ak-Buk αφανίστηκαν. Παντού είναι ερημιά. Λόγω του θαλάσσιου αποκλεισμού τους δεν είμαστε σε θέση να τους βοηθήσουμε. Έπειτα από την πτώση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας ήρθε το 1919 στην Τουρκία μία εγκληματική πολιτική δίκη. Το λεγόμενο Truoto δικαστικό πρωτόκολλο εφευρέθηκε. Αναφέρεται μόνο όμως στις τρομοκρατικές υποθέσεις των Αρμενίων.

Η εκστρατεία των ομάδων της συμμαχίας επεκτάθηκε και στους εναπομείναντες χριστιανούς της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Οι «Νεστοριανοί», ανατολικοί χριστιανοί στα εδάφη Hakkarî και της άνω Μεσοποτάμιας ένωσαν αυτήν την εκστρατεία. Στις 25/11/1917 ο Shiman XIX κάλεσε μία σύσκεψη από ανατολικούς Σύριους και Αρμένιους ηγέτες και αποφασίστηκε να ιδρυθεί ένας ενωμένος στρατός. Αναπτύχθηκαν σχέσεις με τους Άγγλους, οι οποίοι το 1916 από την Αίγυπτο μέσω των Τουρκικών συνόρων έφτασαν στην Παλαιστίνη. Το 1917 έπεσαν η Ιερουσαλήμ και η Βαγδάτη και το 1918 το Mossul. Ο καθολικός Shiman XIX δολοφονήθηκε στις 3/3/1918 από τον Κούρδο ηγέτη Ismael Agha Simka. Διάδοχος του έγινε ο ανιψιός του Mar Shiman XX. Όταν οι ανατολικοί Σύριοι οπισθοχώρησαν σε μία διαδρομή 500 χιλιομέτρων στην Hamadan, πέθανε το 1/3 των 70.000 δραπετών από την πείνα, τις αρρώστιες και από ληστείες από Κούρδους. Με το τέλος του πολέμου απέμειναν ελάχιστοι «Νεστοριανοί» και Χαλδαίοι στην Τουρκία.

Στις 18/1/1918 ο Αμερικανός Πρόεδρος Woodrow Wilson δημοσίευσε τις περίφημες «14 τελείες», όπου αναφέρει για την Τουρκία : “The Turkish portion of the present Ottoman Empire should be assured a secure sovereignty, but other nationalities which are not under Turkish rule should be assured an undoubted security of life and an absolutely unmolested opportunity of autonomous development”. Σε μία αναφορά του λέει ότι οι Αρμένιοι έπρεπε να έχουν ένα λιμάνι στην Κεντρική θάλασσα και να είναι κάτω από την προστασία των

μεγάλων δυνάμεων (Αγγλία ή Γαλλία). Ο Wilson σχεδίαζε να αναλάβουν οι αμερικάνοι την προστασία των Αρμενίων. Κανένας πολιτικός δεν ενδιαφερόταν στο τέλος του Ά Παγκόσμιου Πολέμου για τους χριστιανούς στην Τουρκία, όπως ο Πρόεδρος Wilson, ο οποίος όμως δεν μπόρεσε τελικά να πραγματοποιήσει τα σχέδια του.

12. Η Κατάσταση των Χριστιανών στην Τουρκία μετά τον Α Παγκόσμιο Πόλεμο (1917-1918)

Τις χρονιές 1916 και 1917 οι περισσότεροι Αρμένιοι εξόριστοι πέθαναν στην έρημο της Συρίας και του Ιράκ. Στις 10/6/1916 ο Γερμανός Πρέσβης Graf Paul Wolff Metternich έγραψε στον αυτοκράτορα Bethmann Hollweg: «Οι καταδιώξεις των Αρμενίων στις ανατολικές επαρχίες έφτασαν στο τελευταίο τους στάδιο. Η τούρκικη κυβέρνηση δεν επηρεάστηκε και συνέχισε το πρόγραμμα καταστροφής της Αρμενικής φυλής, χωρίς να υπολογίζει τα σχέδια της αμερικάνικης πρεσβείας και των καθεστώτων του Πάπα, ούτε από τις απειλές των συμμάχων».

Οι εξορισμένοι οδηγήθηκαν στην Ras-ul-Ajn και στην Der es Sor στον Ευφράτη, στην σημερινή Βόρεια Συρία. Έως τον Οκτώβριο του 1915 εξορίστηκαν 300.000 Αρμένιοι από την Aleppo μέχρι την Βόρεια συριακή έρημο. Οι επιζώντες πέθαιναν πολλές φορές από αρρώστιες, αστία και αδυναμία ή σκοτώνονταν από τους Κούρδους και τους Τούρκους. Όσοι δεν είχαν στέγη και τροφή πήγαιναν σε στρατόπεδα συγκεντρώσεως. Εκεί μπορούσαν να μείνουν μέχρι να τους τελειώσουν τα προσωπικά τους αντικείμενα. Μετά τους έστελναν στην έρημο προς την Mossul. Τον Απρίλιο του 1916 δόθηκε διαταγή στον Τούρκο ηγέτη Ali Suad να μειώσει τους εναπομείναντες Αρμένιους κατά 10%. Ο Ali Suad ήταν πολύ «ήπιος» και αντικαταστάθηκε από τον Τσερκέσσο Sekki Bei, ο οποίος σκότωνε συστηματικά χριστιανούς μέσω τσερκεσικών συμμοριών. Και άλλες χριστιανικές ομάδες στάλθηκαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης στην Konya. Μέχρι το τέλος του καλοκαιριού του 1916 «άδειασαν» τα στρατόπεδα συγκέντρωσης στον Ευφράτη.

Συνολικά από τον αριθμό των 1.845.450 Αρμενίων, να δραπέτευσαν περίπου οι 244.000 στον Καύκασο και στην Αίγυπτο. Περίπου 1,4 εκατομμύρια Αρμένιοι εξορίστηκαν, από τους οποίους το ένα εκατομμύριο θανατώθηκε. Στην δεύτερη έκδοση του βιβλίου ο Λέπιους αναφέρει ότι οι νεκροί ήταν 1,1 εκατομμύριο. Ο Sven Hedin, ο οποίος βρισκόταν το 1917 στην Der es Sor

κατέγραψε τον αριθμό των δολοφονημένων Αρμένιων στο βιβλίο του «Βαγδάτη, Βαβυλώνα, Νινίβη» (1918) μόνο σε 500.000.

Μετά από τους Αρμένιους ήρθε η σειρά των Ελλήνων. Η ρωσική κατάκτηση της Τραπεζούντας τον Απρίλιο του 1916 ήταν η αφορμή για την έναρξη των εξοριών των Ελλήνων του Πόντου. Στις 27/10/1916 υπογράφηκε στο Λονδίνο το έγγραφο Sykes-Picot, το οποίο είχε ως θέμα την κατανομή των συριακών και των αραβικών επαρχιών στην Αγγλία και την Γαλλία.. Τον Νοέμβριο του 1916 ζητήθηκε από 5.000 Αρμένιους να μεταβούν στην Αίγυπτο και στις ΗΠΑ για τη δημιουργία της «αρμένικης λεγεώνας», η οποία ήταν κάτω από την γαλλική λεγεώνα. Όταν το 1920 η Γαλλία σύναψε συμφωνίες με τους Κεμαλιστές, δεν ενδιαφερόταν άλλο για την λεγεώνα. Από το «Μπλε βιβλίο» του Arnold Toynbee και τις διηγήσεις του Λέππιους το θέμα των αρμενικών γενοκτονιών παρέμεινε ζωντανό.

Μετά την εξορία των Αρμένιων στην Μεσοποταμία, οι Τούρκοι προσπάθησαν να ρίξουν τα πατριαρχεία της Κων/πολης και να χαλάσουν την σχέση τους με τον καθολικό του Endschmiadzin. Ο Πατριάρχης της Κων/πολης μεταφέρθηκε στην Ιερουσαλήμ. Ο τότε Γερμανός πρόξενος Brale αναφέρει σε ένα έγγραφο του προς τον Αυτοκράτορα Bethmann-Hollweg στις 14/11/1916 περιγράφοντας την κατάσταση «Η καινούργια οργάνωση του αρμενικού Πατριαρχείου στις 29 Αυγούστου αυτού του χρόνου...είναι έκπληκτη, γιατί η τούρκικη κυβέρνηση έδωσε έγκριση για τις εκκλησίες. Τα δύο σημαντικά στοιχεία της καινούργιας οργάνωσης είναι η ανεξαρτησία των Οθωμανών Αρμένιων από τους Ρώσους και η μεταβίβαση της κεντρικής εκκλησίας στην Ιερουσαλήμ. Τα μέτρα είναι σχεδόν κατανοητά, όμως δεν θα είναι δεκτά από τους Αρμένιους όταν θα πάει να καταστραφεί η αποστολική τους εκκλησία.»

Το μοναστήρι Endschmiadzin κηρύχθηκε τον 3ο αιώνα από τον κύριο Απόστολο των Αρμενίων και ιδρυτή της εθνικής εκκλησίας, Γρηγόρη τον Λυτρωτή, ως έδρα και αποτελεί ακόμα έδρα των Αρμένιων εκκλησιαστικών ηγετών. Ο Καθολικός όλων των Αρμενίων ήταν επικεφαλής των τεσσάρων εκκλησιών που απέμειναν, την καθολική στο Aghtamar και Sus και το

Πατριαρχείο στην Κων/πολη και στην Ιερουσαλήμ. Αφού η Aghtamar δεν είχε μεγάλη ισχύ, έγινε για ενάμιση αιώνα η Sus έδρα του Καθολικού έως το 1441, η οποία έπρεπε έπειτα από απόφαση της εθνικής επιτροπής να μεταβεί στο Endschmiadzin. Αφού ο Καθολικός της Sus αρνήθηκε να μεταβάλλει την έδρα του, επιλέχτηκε άλλος στη θέση του και το καθολικό Sus έμεινε ως πατρικό καθολικό στην Κιλικία.

Το Πατριαρχείο της Ιερουσαλήμ ήθελε να ευχαριστήσει την αιγυπτιακή κατοχή κατά τις Σταυροφορίες και δεν ασκούσε μεγάλη επιρροή στην επαρχία της Παλαιστίνης. Οι ηγέτες από το Endschmiadzin τοποθετήθηκαν σε εκκλησιαστικές θέσεις. Το Πατριαρχείο της Κων/πολης διοικούνταν από τον Muhammed Fatih, ο οποίος είχε παρόμοιες σκέψεις με τον Έλληνα Πατριάρχη. Από την παράγραφο 1 της καινούργιας οργάνωσης θα διαφυλασσόταν το καθολικό της Sus και το Πατριαρχείο Κων/πολης και σαν μοναδικός εκκλησιαστικός αντιπρόσωπος έμεινε ο Πατριάρχης της Ιερουσαλήμ, ο οποίος είχε και τον τίτλο του Καθολικού. Αυτή η μεταβίβαση του εκκλησιαστικού σημείου στην Ιερουσαλήμ δείχνει ότι η τουρκική κυβέρνηση εσκεμμένα ξεκινάει την εκκλησιαστική της ζωή σε εθνικό χαρακτήρα. Στον νέο ηγέτη του δίνεται ένα μέρος από το οποίο μπορεί να παρακολουθεί τις θρησκευτικές αποφάσεις για τα πολιτικά ενδιαφέροντα.

Έχει αποκλειστεί η περίπτωση οι Αρμένιοι στο μέλλον να καταφέρουν να δώσουν ψυχή και σώμα στις επιθυμίες τους. Είναι φοβισμένοι από τις τρομοκρατικές ενέργειες και προσπαθούν, ο καθένας ξεχωριστά να προστατευούν τον εαυτό τους. Παρατηρήθηκε ότι οι Αρμένιοι δεν θέλουν να έχουν σχέση με τα Ιερά. για να αποφύγουν τα προβλήματα με τους μουσουλμάνους

Wortherroaahar ήταν αρχικά στην Αλέπο και μετά στην Beirut. Στο Λίβανο και τη Συρία επέζησαν πάρα πολλοί των γενοκτονιών. Οι Τούρκοι δε μπόρεσαν να κατεδαφίσουν και να καταπλάκωσαν τις εκκλησίες εκεί. Η Αρμένικη εκκλησία επιθυμούσε να διατηρήσει τη θέση της σε Λίβανο, Συρία, Ρωσία, Αρμενία και Αζερμπαϊτζάν.

Τον Φεβρουάριο του 1917 ξέσπασε επανάσταση στη Ρωσία. Έτσι σταμάτησε η πίεση των Ρώσων στην Ανατολική Τουρκία. Παράλληλα ανέβαιναν οι Άγγλοι από τον Περσικό κόλπο εναντίον των Τούρκων. Στις 1/3/1917 κατέκτησαν τη Βαγδάτη. Τον Οκτώβριο του 1917 έξι αρμένιοι ηγέτες αρνήθηκαν την είσοδο των Ρώσων στην Περσία. Η Αρμενική κυβέρνηση στο Petersburg αποφάσισε να περιμένει πρώτα, να δει την απόφαση σχετικά με την τύχη των αρμενικών εδαφών και μετά να ενεργήσει. Τελικά 150.000 Αρμένιοι πολέμησαν στο πλευρό του τσάρου παρόλο που οι Ρωσία τους απογοήτευσε. Μετά την “Οκτωβριανή επανάσταση” ορίστηκε στις 24/11/1917 μια καινούρια καυκάσια κυβέρνηση κάτω από των ηγεσία των σοσιαλιστών. Στη Brest-Litowsk άρχισαν διαπραγματεύσεις ειρήνης ανάμεσα στην Ρωσία και τις κεντρικές δυνάμεις. Μετά την είσοδο των ΗΠΑ στον πόλεμο από την μεριά των συμμάχων στις 20/4/1917 οι (σύμμαχοι cordiale) κεντρικές δυνάμεις ισχυροποιήθηκαν. Τον χειμώνα 1917/18 η Αγγλία συζητούσε για ειρήνη με την Τουρκία.

Η Γερμανία ανάγκασε την Ρωσία στις 18/3/1918 να δεχτεί την συνθήκη ειρήνης του Brest-Litowsk η οποία θα έφερνε μια καινούρια κατάσταση για τους Τούρκους. Οι τρεις ανατολικές επαρχίες Kars, Ardahan και Batumi κλήθηκαν να αποφασίσουν μέσα από δημοψήφισμα για το μέλλον τους. Γρήγορα όμως πολιορκήθηκαν από τους Τούρκους. Όταν ο Ρώσικος στρατός έφτασε στην πρώτη γραμμή των Τούρκων, σχηματίστηκαν αρμενικές ταξιαρχίες με επικεφαλής τον στρατηγό Andranik ο οποίος με 20.000 άντρες αμύνονταν σε μέτωπο 373 χλμ. Με την διακοπή του πολέμου στις 30/11/1917 ανάμεσα στους Ρώσους και Τούρκους οι βορειοανατολικές περιοχές της οθωμανικής αυτοκρατορίας από την Τραπεζούντα ως τη λίμνη Van άνηκαν στη Ρωσία, χωρίς όμως στρατιωτική προστασία. Οι Άγγλοι κατέκτησαν ως το τέλος του 1917 περιοχές της οθωμανικής αυτοκρατορίας τις οποίες σκόπευαν να κρατήσουν και μετά το τέλος του πολέμου. Στις 9/2/1918 το αυτοκρατορικό προξενείο ενημέρωσε την Βιέννη ότι ο Enver Pascha διέταξε την εισβολή των Τούρκων στις ανατολικές επαρχίες. Στις 14/2/1918 άρχισε η τούρκικη εκστρατεία στις ρωσικές επαρχίες Kars, Ardahan και Batumi. Μέσα σε δύο μήνες οι Τούρκοι έφτασαν στα σύνορα και το 1877 τα πέρασαν. Οι Καυκάσιοι των γύρω περιοχών θα δεχόταν να

συνθηκολογήσουν με την Τουρκία μόνο αν έμπαινε ως εγκυήτρια δύναμη η Γερμανία.

Στις 13/3/1918 κατακτήθηκε η Adaham όπου οι Τούρκοι έσφαξαν 7.000 Αρμένιους πολίτες, στις 14/4 το Batumi και στις 15/5/1918 έπεσε η Αλεξανδρούπολη. Συνολικά δολοφονήθηκαν περίπου 8.500 Αρμένιοι. Μια αρμενική αποστολή έφτασε στις 22/4/1918 στο Βερολίνο για να εξασφαλίσουν την μεσολάβηση της Γερμανίας. Το μόνο που κατάφερε όμως ήταν η εξασφάλιση κάποιων βοηθητικών πληροφοριών.

Η Γερμανία σχεδίαζε ένα ανεξάρτητο κράτος γύρω από τον Καύκασο. Τον Ιανουάριο το 1918 έγιναν εκλογές για την εκλογή μιας βουλής στην περιοχή του Καυκάσου. Την ίδια ώρα εξέφρασαν Γεωργιανοί, Αρμένιοι και κάτοικοι του Αζερμπαϊτζάν την επιθυμία τους για έξοδο από την συμμαχία με τη Ρωσία. Οι Αρμένιοι όμως δεν ήταν και πολύ θετικοί για την λύση των δεσμών τους με τους Ρώσους. Στις 22/4/1918 στην Τυφλίδα ιδρύθηκε “Η καυκάσια Δημοκρατία” την οποία αποτελούσαν Γεωργιανοί, Αρμένιοι και Αζερμπαϊτζιανοί. Το νέο κρατίδιο αμέσως έκλεισε συμφωνία με τους Τούρκους για παύση πολέμου. Η Γερμανία βοήθησε πολύ την Γεωργία η οποία γρήγορα θα γινότανε αυτόνομη. Έτσι μετά την νίκη στο Sardavapat στις 24/5/1918 επί των Τούρκων ιδρύθηκε στις 28/5/1918 η Δημοκρατία της Αρμενίας” και η “δημοκρατία της Γεωργίας”. Η Γερμανία αναγνώρισε μόνο την Γεωργία, και πίστευε πως η ύπαρξη της ανάμεσα σε Ρωσία και Τουρκία θα έφερνε ηρεμία στην περιοχή.

Ο Αρμένιος υπουργός οικονομικών Alexander Katisian πήγε για διαπραγματεύσεις στην Κων/πολη. Ο υπουργός Talaat του απάντησε ότι σύμφωνα με τα λόγια του Enver Pascha “Οι Αρμένιοι ήταν πάντα εχθροί των Τούρκων και θα μείνουν. Για το λόγο αυτό δεν θα αφήσουν ποτέ σε ησυχία τα ανατολικά σύνορα. Θα ήταν καλύτερα να εξοντωθούν και οι Αρμένιοι του Καυκάσου όπως συνέβη στην Τουρκία. Επίσης αν υπήρχε ένα μικρό αρμενικό κρατίδιο στον Καύκασο πάντα θα ήθελε να επεκτείνει τα σύνορα του. Για αυτό θα αποτελεί η Αρμενία πάντα κίνδυνο για την Τουρκία. Ο Talaat όμως πίστευε ότι το σχέδιο εξόντωσης των Αρμενίων ήταν πολύ δύσκολο διότι στον Καύκασο ζούσαν

περίπου 2 εκατ. Αρμένιοι και 100.000 να γλίτωναν από τις σφαγές δεν θα άφηναν ποτέ ήσυχους τους Τούρκους. Για το λόγο αυτό θα ήταν καλύτερη επιλογή η ειρήνη. Άλλωστε η δημιουργία ενός μικρού αρμένικου κρατιδίου θα έλυne μια και καλή το αρμενικό ζήτημα. “Η Γερμανία συμβούλεψε τους Αρμένιους να σταματήσουν τον πόλεμο με την Τουρκία πράγμα που έγινε στις 4/4/1918. Με την παύση του πολέμου χιλιάδες Αρμένιοι δραπέτευσαν στον Καύκασο. Ένα μεγάλο κομμάτι της δύσης στην περιοχή της παλιάς Αρμενίας έπρεπε να δοθεί στην Τουρκία η οποία πήρε και την άδεια να εκστρατεύσουν στο Αζερμπαϊτζάν. Στις 28/5 απευθύνθηκαν στον αυστριακό υπουργό εξωτερικών και διαμαρτυρήθηκαν κατά των Τούρκων για τη δολοφονία και εξορία πολλών Αρμενίων στις περιοχές του Καυκάσου. Όταν ο αυστριακός πρέσβης έδειξε την διαμαρτυρία στον Talaat αποδείχθηκε ότι η γερμανική ηγεσία έκανε την δική της πολιτική και στήριζε τους Τούρκους. Στις 1/6 ο αυστριακός πρέσβης δήλωσε πως ήταν λάθος που δόθηκαν έτσι απλά οι ανατολικές επαρχίες που από το 1877 άνηκαν στην Ρωσία. Ο Γερμανός ηγέτης Kress από το Kressenstein έψαχνε τον Ιούλιο του 1918 τον αυτοκράτορα Hertling για να πιέσει την τούρκικη κυβέρνηση να αποσύρουν τα στρατεύματα τους από την Αρμενία.

Οι βρετανοί θέλανε να βοηθήσουνε τους Αρμένιους που χρησιμοποιούσαν τις γενοκτονίες ως σκοπό την είσοδο στον πόλεμο των ΗΠΑ και άλλων ουδέτερων χώρων. Η Αγγλία δεν είχε ενδιαφερθεί ως τον 19ο αιώνα για το πρόβλημα των Αρμενίων. Το 1915 υποσχέθηκαν στη Ρωσία την παραχώρηση της Κων/πολης. Το 1918 η αγγλική κυβέρνηση προσπάθησε να αναπτύξει σχέσεις με την Τουρκία. Πρώτος στόχος τους ήταν τα πετρέλαια της Μεσοποταμίας. Με την διάδοση του προβλήματος των Αρμενίων σ' όλο τον κόσμο μεγάλωσε η πίεση προς την Βρετανία. Έτσι συμφώνησαν να μοιραστεί το αρμενικό έδαφος στη Ρωσία και Γαλλία. Ο Lloyd George συχνά τόνιζε, ότι ένας πολιτικός δεν πρέπει να δεσμεύεται συχνά με υποσχέσεις. Οι Άγγλοι είχαν πρώτο μέλημα των Κόλπο και παράλληλα φρόντιζαν για την προστασία του θαλάσσιου δρόμου προς την Ινδία, λαμβάνοντας υπ' όψη τους τον μουσουλμανικό πληθυσμό.

Κατά την διάρκεια του πολέμου έπρεπε το αγγλικό πολεμικό υπουργικό συμβούλιο να δημοσιεύσει τις βλέψεις του για την μοίρα των Αρμενίων μετά το τέλος του πολέμου. Στα τέλη Ιουνίου το αγγλικό υπουργικό συμβούλιο αποφάσισε πως δεν έπρεπε να αφήσουν Τούρκους την Αρμενία, Μεσοποταμία, Συρία και Παλαιστίνη. Στα τέλη του 1917 ο υπουργός εξωτερικών Balfour πρότεινε στις ΗΠΑ να αναλάβουν το προτεκτοράτο για την αυτονομία των Αρμενίων. Η κυβέρνηση της Αγγλίας δεν την ενδιέφερε καθόλου το μέλλον της Αρμενίας. Ο Ramsey Mc Donald ρώτησε τον υπουργό Balfour τον Ιούνιο του 1918 αν η βρετανική κυβέρνηση παρακολουθούσε την άμυνα των Αρμενίων και αν θα είχε πρόβλημα με μια πιθανή αυτονομία της Αρμενίας μετά το τέλος του πολέμου. Η κυβέρνηση προσπάθησε να ηρεμήσει την αντιπολίτευση. Ο Balfour λίγες μέρες μετά εγγυήθηκε στον Αρμένιο πολιτικό Boghos Nuber ότι η απελευθέρωση της Αρμενίας θα ήταν δώρο των συμμάχων.

Την Γερμανία την ενδιέφερε η Γεωργία. Οι Αρμένιοι βασιζονταν στην αυστριακή βοήθεια. Η Γερμανία πίεζε τους αυστριακούς να κατακτήσουν την Αρμενία. Ο αυστριακός πρέσβης όμως προειδοποίησε πως η Αρμενία θα γίνει το πρώτο αποικιακό έδαφος στην Μοναρχία. Στις 30/7/1918 οι Αρμένιοι απεσταλμένοι παρέδωσαν στον αυστριακό πρέσβη στη Κων/πολη ένα άρθρο ώστε να αναγνωρίσουν την κυβέρνησή τους.

Ο Γερμανοί έστειλαν στόλο στην Γεωργία για να σταματήσουν την τουρκική εκστρατεία. Κατά την σύγκρουση των δύο στρατών η Τούρκοι αιχμαλώτισαν Γερμανούς στρατιώτες και τους σκότωσαν. Τα μέσα του 1918 ταξίδεψε μια αρμενική αντιπροσωπία στο Βερολίνο για να διαπραγματευτεί για κάποια βοήθεια. Ο αυστριακός υπουργός εξωτερικών διηγήθηκε στον πρέσβη στο Βερολίνο ότι, στην Τυφλίδα εγκαταστάθηκαν περίπου 300.000 Αρμένιοι φυγάδες. Η γερμανική και αυστριακή κυβέρνηση δεν ήθελαν να αναμειχθούν στο ζήτημα αυτό για να μην προκαλέσουν την Τουρκία. Στις 4/8/1918 διηγήθηκε ο αυστριακός αντιπρόσωπος Frankenstein στον πρέσβη Pallavicini για την κατάσταση στην νέα αρμενική δημοκρατία' οι Αρμένιοι μπορούσαν να σωθούν μόνο με την βοήθεια των κεντρικών δυνάμεων. Η Αρμενία δεν μπορεί να ταΐσει

καν τον πληθυσμό της πόσο μάλλον τους 3-5 εκατοντάδες χιλιάδες πρόσφυγες. Η Αρμενία δεν μπορεί να επιβιώσει έχοντας τους Τούρκους γείτονες.

Η γερμανική κυβέρνηση δεν ήθελε να κάνει συμφωνίες με τους Αρμένιους δέχθηκε όμως μια αυστριακή δέσμευση. Στις 31/8/1918 πραγματοποιήθηκε σύσκεψη ανάμεσα σε Τουρκία, Γερμανία, Αυστρία και Αρμενία με θέμα την επιστροφή των Αρμένιων προσφύγων στα Τούρκικα εδάφη από τα οποία έφυγαν. Η Γερμανία θα δεχόταν να διαπραγματευτεί μόνο αν οι Αρμένιοι αναγνώριζαν την Sowje ένωση, η οποία πίστευε ότι η Αρμενία είναι πολύ μικρή για να δημιουργήσει αυτόνομο κράτος.

Στο ταξίδι του στο Βερολίνο ο Talaat Pascha είπε στους Αρμένιους ότι η Γερμανία θα αναγνώριζε μόνο την Γεωργία και τους πρότεινε να επεκτείνουν τα εδάφη τους.

Στο Βερολίνο η Γερμανική κυβέρνηση ανέλυσε τα σημαντικότερα σημεία του συμβολαίου ειρήνης για την λύση του Αρμενικού προβλήματος. Οι αρμένιοι διαπραγματευόταν με τους αυστριακούς για την αναγνώρισή τους από την Sowje. Στις 7/9/1918 ταξίδευσε στην Βιέννη ο Dr. Ohandjanian Αρμένιος ηγέτης για να διαπραγματευτεί. Στις 3/8 ο καθολικός George V ζήτησε με επιστολή του στην οποία έγραφε: ως ηγέτης της παλαιάς εκκλησίας στην ανατολή και εκπρόσωπος ενός λαού ο οποίος έχει κρατήσει την χριστιανική του πίστη εδώ και χρόνια στρέφομαι στο καθεστώς σας με μια μεγάλη παράκληση του καταπονημένου λαού για βοήθεια έτσι ώστε να ξαναιώσει και να δράσει με την Αυστρία και την ενωμένη Τουρκία, έστω να τελειώσει τα βασανιστήριά τους. Ο αυστριακός Υπουργός πρότεινε να σταλεί ένα γράμμα διαμαρτυρίας στην τουρκική κυβέρνηση.

Οι Τούρκοι προσπάθησαν στην Baku. Ο Υπουργός πολέμου Enver θέλοντας να δικαιολογήσει την "Τυραννία" του, υποστήριζε ότι ήθελε να ενώσει όλους τους Τούρκους ως και την Κεντρική Ασία. Οι τούρκοι είχαν σχεδόν δεκαπλάσιο στρατό από τους Αρμένιους. Στις 14/9/1918 έφτασαν ως το Baki όπου έσφαξαν 30.000 Αρμένιους. Οι μισοί πρόλαβαν και έφυγαν από την πόλη. Έφτασαν στο Dagestan και στη Βόρεια Περσία. Αυτή ήταν και η τελευταία

επιτυχία του οθωμανικού στρατού. Συνολικά πέθαιναν 300.000 Αρμένιοι από γενοκτονίες αρρώστιες και την πείνα. Ο αριθμός των μεταναστών ανέβηκε στους 850.000 από αυτούς περίπου 500.000 στη περιοχή του Eriwan. Οι Άγγλοι προχώρησαν από την Αίγυπτο στην Ιερουσαλήμ.

Μετά την διακοπή πολέμου υπήρχαν κι άλλες προτάσεις για διακοπή από την μεριά των Τούρκων. Και ο σουλτάνος έκανε στις 5/10/1918 πρόταση στον Άγγλο πρέσβη. Η Rumbold για να μην μπορέσει να μάθει περισσότερα για τις γενοκτονίες. Σε άλλες προτάσεις όπως για την αυτονομία των ανατολικών περιφερειών της Τραπεζούντας.

Στην Κων/πολη ο αρχιεπίσκοπος Δωρόθεος μετά την απόλυση του Πατριάρχη Γερμανού V εξέφρασε τα παράπονά του για την παραμέληση των Ελλήνων του τούρκικου κράτος και ζήτησε την σύσφιξη των δεσμών της πόλης με την Ελλάδα. Μετά την πτώση της Παλαιστίνης η Τουρκία προσπαθούσε να συνθηκολογήσει με την Αγγλία και να σταματήσει τον πόλεμο. Ο Raiduf bey ηγέτης των εμπόρων της Τουρκίας ζήτησε από τον Alexander Katisian, μέλος των αρμενίων απεσταλμένων, να τον συνοδεύσει για να δείξει στους βρετανούς ότι Τούρκοι και Αρμένιοι είναι συμφιλιωμένοι. Στις 30/10 υπογράφηκε η διακοπή του πολέμου από τον ναύαρχο Goeng Calthorpe και τον Rauf Bey στην Mudro.

Για την εξασφάλιση των δικαιωμάτων των Αρμενίων, δεν έγινε κανένας λόγος. Οι τούρκοι αποφάσισαν να κόψουν τις σχέσεις τους με τις κεντρικές δυνάμεις. Οι διαπραγματεύσεις έγιναν εις βάρος των Αρμενίων. Δεν υπήρχε λόγος να κάνουν πίσω για τις 6 αρμένικες περιφέρειες, πράγμα που υποστήριζε Toghbee. Στην Τουρκία υποψιάστηκαν πως οι Άγγλοι άφησαν τους Αρμένιους μόνους τους για να κατακτήσουν τις περιοχές Πετρελαίου.

Οι Άγγλοι ήθελαν, μετά την Μεσοποταμία και την Παλαιστίνη, να πάρουν και την Κιλικία. Ο Raug Bey δεν μπορούσε να φέρει αντίρρηση στο ότι Άγγλοι ήλεγχαν τα Δαρδανέλια. Αν ερχόταν όμως ελληνική επίθεση η Τουρκία θα ξεσηκωνόταν. Οι Άγγλοι ήθελαν να κάνουν διακοπή πολέμου χωρίς να υπολογίζουν τους Γάλλους και Αμερικανούς.

Μετά το τελευταίο των "Ittihat" (CUP) τον Οκτώβριο του 1918 κρίθηκε ένοχο για την ήττα το νεοτουρκικό καθεστώς το οποίο και διαλύθηκε. Ο Enver και Talaat δραπέτευσαν στην Γερμανία. Το 1919 καταδικάστηκαν σε θάνατο στην Κων/πολη. Ο τελευταίος σουλτάνος Mehmed VI έπρεπε πλέον να εκτελέσει τις διαταγές των συμμάχων. Ο Talaat Πασά πυροβολήθηκε από τον φοιτητή Salomon Teivinian στις 15/3/1921 στο Βερολίνο, διότι είχε χάσει ολόκληρη την οικογένεια του στις γενοκτονίες. Αφέθηκε ελεύθερος μιας και ο ένοχος ήταν ο Talaat.

Το 1919 ξεκίνησε η άνοδος του άνδρα που στην Ιστορία έμεινε με το όνομα "Ατατουρκ". Το 1915 ο στρατηγός Μουσταφά Κεμάλ Πασά πήρε μέρος στην εκστρατεία των Νεότουρκων, ήταν μέλος της CUP και επισκέφτηκε τις 12/12/1917 μαζί με τον πρίγκιπα Vahdeddin στο Bad Kreuznbach τον Βασιλιά Wilhelm II και τους στρατηγούς του. Μετά την κατάληψη πολλών περιοχών της Ανατολής από τους Βρετανούς, Ρώσους, Γάλλους, Ιταλούς και Έλληνες κήρυξε στις 19/5/1919 γενικό ξεσηκωμό. Ο φιλελεύθερος αναμορφωτής ο οποίος απεικόνισε το Ισλάμ σαν "άνοητη θεία οδηγία" έγινε το κεντρικό σημείο μιας καινούργιας εθνικής κίνησης. Ακόμα της 24/4/1943 και τα δίκασε στην βουλή την καταστροφή των Αρμενίων του παρελθόντος. Διπλά σ'αυτόν έκαναν καριέρα και πολλά ηγετικά μέλη της Γενοζίτ. Η εθνική του κίνηση πήγαινε πίσω την επιρροή των σουλτάνων. Στα συνέδρια του Erzurum και Σίρας (23 Ιουλίου-7 Αυγούστου και 4-11 Σεπτεμβρίου) έκανε ο Κεμάλ μια καινούρια κυβέρνηση και ψηφίστηκε πρωθυπουργός από την Βουλή της Άγκυρας. Από εκεί είχε να αντιμετωπίσει δύο αντιπάλους : τους εθνικιστές του Κεμάλ Πασά και τους ενωμένους συμμάχους στην Πόλη.

Τον Απρίλιο του 1919 έφτασαν οι Ιταλοί στην Αντάλια. Τον Μάιο του 1919 η κυβέρνηση του σουλτάνου στην Κων/πολη έγραψε τα πρώτα πολεμοδιηγήματα στα οποία γινόταν λόγος για γενοκτονίες στην Τραπεζούντα. Ο πρόεδρος Damat Ferit καταδίκασε την τρομοκρατία των Νεότουρκων από τις 12/11/1918" τα εγκλήματα ακούστηκαν στην οθωμανική αυτοκρατορία και σ'όλη την ανθρωπότητα". Στο συνέδριο ειρήνης στο Παρίσι παραδέχτηκε τα εγκλήματα

και ζήτησε συγνώμη για την βία που χρησιμοποιούσε κυρίως στις νεοτουρκικές επαρχίες.

Για τα εγκλήματα όμως κατηγόρησε τους Νεότουρκους. Είναι ο πρώτος Τούρκος πολιτικός ο οποίος μίλησε δημόσια για τις γενοκτονίες του 1ου παγκοσμίου πολέμου. Ο πρόεδρος Clemenceau απάντησε στον Danat Ferit στις 25/9/1919 ότι η Τουρκία έπρεπε να παραδεχτεί τα εγκλήματά της και δεν είχε την ικανότητα να κυριαρχήσει άλλους λαούς.

Η κάτω από τον βρετανικό έλεγχο κυβέρνηση του σουλτάνου ονόμασε τον Mustafa Kemal ως ηγέτη του Πόντου και των Αρμενίων. “Έτσι αφόπλισε τις συμμορίες του Οσμάν Dasha. Στην πρώτη συνάντηση του Οσμάν με τον “Ataturk” είπε αυτός: Αφήστε τους Πόντιους και τους Έλληνες να φύγουν. Αν έχουμε κάποια ένδειξη ότι κάτι παράνομο πάνε να κάνουν με την πάροδο του χρόνου, θα τους διαλύσουμε όλους”. Στο τέλος της ομιλίας είπε ο Οσμάν : “Μην φοβάσαι Πασά μου! Θα κάνω στους Έλληνες του Πόντου τέτοιο κακό που θα σκαν σαν μέλισσες μέσα στις σπηλιές.” Η μέρα ξεσπάσματος του Κεμάλ είναι ακόμα και σήμερα τουρκική εθνική γιορτή. Στις 11/9/1919 ενημέρωσε ο Κεμάλ τους συμμάχους ότι στην Κων/πολη η κυβέρνηση τους δεν τον σεβότανε καθόλου. Οι γενοκτονίες των χριστιανών ξανά άρχισαν. Στα τέλη του 1919 μετέφερε μετά από εκλογικό πόλεμο των εθνικιστών αντιπάλων του, την έδρα του από την Ζίνα στην Άγκυρα. Για τους συμμάχους ήταν σίγουρο ότι μόνο με οργανωμένο στρατό θα ήταν σε θέση να επιβάλουν τις επιθυμίες τους και να σώσουν τους χριστιανούς από νέους διωγμούς. Μετά την νίκη του Κεμάλ στις εκλογές του Απριλίου του 1920 στην Άγκυρα ανακηρύχθηκε “ πρόεδρος της μεγάλης εθνικής σύσκεψης”. Τώρα ο σουλτάνος και η κυβέρνηση του στην Κων/πολη ήταν σαν αδύναμες μαριονέτες των συμμάχων μπροστά στον Κεμάλ.

13. Η Συνθήκη των Σεβρών (1920)

Μετά τον διαχωρισμό των αραβικών εδαφών της οθωμανικής αυτοκρατορίας από Μ. Βρετανία και Γαλλία το 1916 στο Syke Picot, οι Οθωμανοί έχασαν μεγάλο μέρος της δύναμης τους. Οι σύμμαχοι πάντα τόνιζαν ότι οι Τούρκοι έπρεπε να τιμωρηθούν για τις πράξεις τους κατά των Ελλήνων και των Αρμένιων. Στις 18/12/1916 μετά τη συνθήκη που πρότεινε ο Αμερικάνος πρόεδρος Wilson οι σύμμαχοι απάντησαν ότι ένας από τους σημαντικότερους στόχους του πολέμου είναι η απελευθέρωση των λαών από την αιματηρή καταπίεση των Τούρκων. Ο Γάλλος υπουργός εξωτερικών ήταν της ίδιας άποψης. Ο αρχηγός αστυνομίας των συμμάχων στην Κων/πολη ενημερώθηκε τηλεγραφικά από τη σύνοδο του Παρισιού στις 03/04/1919, ότι οι Τούρκοι έπρεπε να πληρώσουν για τα εγκλήματα και τις γενοκτονίες που διέπραξαν. Αυτό πίστευε και ο αρχηγός της αστυνομίας Calthore. Ο αποδυναμωμένος σουλτάνος θέλοντας να διαπραγματευτεί, κάλεσε το στρατηγό Mustafa Kemal. Στις 08/03/1919 κάλεσαν ειδικό πολεμικό δικαστήριο. Την περίοδο που η κυβέρνηση της Κων/πολης προσπαθούσε να διαγράψει το παρελθόν και βρισκόταν σε συνομιλίες με τις συμμαχικές δυνάμεις, ο Κεμάλ στην ανατολή οργάνωνε την εθνική κίνηση. Ο Κεμάλ έχτιζε στην ανατολή την τούρκικη εθνική κίνηση η οποία ως κα σήμερα χαρακτηρίζεται ως η «αρχή της νέας Τουρκίας».

Ο Κεμάλ δεν αρνήθηκε ποτέ τα εγκλήματα της Τουρκίας κατά των χριστιανών. Υποστήριζε όμως ότι δεν μπορεί να τιμωρηθεί, για πράξεις του παρελθόντος, ένα ολόκληρο έθνος. Στις 21/10/1919 σε ομιλία του στη Amasya ζήτησε την τιμωρία των μελών της Ittihat. Αυτοί που συμμετείχαν στις γενοκτονίες έπρεπε να αποκλειστούν από τις εκλογές. Μ'αυτές τις ενέργειες θα είχαν καλύτερη τύχη στις διαπραγματεύσεις τους στο Παρίσι. Όταν ο Κεμάλ κατάλαβε ότι παρόλες τις κινήσεις του οι σύμμαχοι ήθελαν να μοιράσουν την ανατολή παραιτήθηκε από τις διαδικασίες. Συγχρόνως αγωνιζόταν για να αποφύγει την ανεξαρτητοποίηση των Αρμένιων και άλλων ανατολικών περιοχών.

Το 1919 κάποιες εφημερίδες δημοσίευσαν ότι η CUP είναι ακόμα ζωντανή και ότι σχεδιάζει καινούριες γενοκτονίες κατά των χριστιανών. Ορισμένοι τίτλοι ήταν «Ελληνικά παιδιά δολοφονούνται στην Aydin», «Τούρκικες γενοκτονίες ενάντια των Ελλήνων», «Σφαγή στους Θρακιώτες Έλληνες». Η Journal de Depats έγραφε τον Φλεβάρη του 1919: «δολοφονίες, βασανιστήρια και πολλά άλλα συνεχίζονται κατά των χριστιανών στα χωριά». Μετά την υπογραφή της συνθήκης τον Απρίλη του 1919 η Daily Mail φοβόταν για νέες σφαγές χριστιανών. Η Le Temes στις 11/07/1919 έγραψε: Κατά τη σύνοδο του Erzurum ήθελε να επιτεθεί κατά των Αρμενίων και με τη βοήθεια του μουσουλμανικού πληθυσμού να τους οδηγήσουν στον Καύκασο όπου θα ήταν αδύνατη η ίδρυση αυτόνομου κράτους. Επηρεασμένος από τα πολλά δημοσιεύματα ο πατριάρχης Ευφραίμ ΙΙ το 1919 μετακίνησε την έδρα του πατριαρχείου από το Mardin στη Beirut.

Η εθνική κίνηση στην Άγκυρα ήξερε ότι η επιτυχία της εξαρτιόταν από την μεταχείριση των χριστιανών. Ο Κεμάλ δήλωνε ότι δεν θέλει βία κατά των μη μουσουλμανικών πληθυσμών και ήθελε μια Αρμενία χωρίς προβλήματα στο μέλλον. Με την Itthat δεν είχε καμία σχέση. Σε μια συνέντευξη σε αμερικάνικη εφημερίδα δήλωσε: «Δεν σχεδιάζουμε άλλες εκστρατείες. Εγγυόμαστε ότι δεν θα υπάρξουν άλλες κακοποιήσεις Αρμενίων από Τούρκους». Στο υπουργείο εσωτερικών το Δεκέμβριο του 1918 ορίσθηκε μια επιτροπή με στόχο την καταμέτρηση των δολοφονημένων Αρμενίων. Ο υπουργός εσωτερικών Κεμάλ έδωσε στις 13/03/1919 τον αριθμό των 800.000. Η πραγματικότητα όμως, όπως

σχεδόν πάντα, ήταν διαφορετική. Όταν κατηγορήθηκε ο Κεμάλ για τη διεξαγωγή μιας νέας γενοκτονίας κατά των Αρμενίων εξήγησε: «Το αρμενικό πρόβλημα είναι από τα σημαντικότερα θέματα και όλη η γη μας κατηγορεί. Μια νίκη του αρμενικού λαού θα σήμαινε ότι ο δικός μας λαός θα υπέφερε και αυτό θα ήταν πολύ κακό για εμάς». Όταν οι Βρετανοί ενδυνάμωσαν τη παρουσία τους τον Μάρτιο του 1920 στην Κων/πολη συγκέντρωσε ο Κεμάλ την «μεγάλη τούρκικη

εθνική κίνηση». Η αντιπολίτευση του Κεμάλ χαρακτηριζόταν από τους Τούρκους πολλές φορές ως καλύτερη από την πολιτική της κυβέρνησης.

Η ασυμφωνία των μεγάλων δυνάμεων οδήγησε τους Έλληνες σε εκστρατεία κατά της Τουρκίας. Με τη σύμφωνη γνώμη των συμμάχων πολιορκήθηκε η Σμύρνη στις 15/05/1919 από τους Έλληνες και ακολούθησε σφαγή κατά του μουσουλμανικού λαού. Ο Τσόρτσιλ είδε το γεγονός σαν μεγάλη αδικία και δήλωσε ότι τώρα το άδικο γύρισε μεριά. Στα βορειοανατολικά της οθωμανικής αυτοκρατορίας η Ελλάδα έκανε σχέδια για μια «Ποντιακή Δημοκρατία» με πρωτεύουσα την Τραπεζούντα.

Οι Έλληνες και Αρμένιοι έδιναν αριθμό 550.000 δολοφονημένων Ελλήνων και 1.000.000 Αρμένιων ενώ η Τουρκία μιλούσε για 500.000 και 600.000 αντίστοιχα. Η κυβέρνηση του σουλτάνου ήταν υπό τον έλεγχο των συμμάχων την ίδια ώρα που ο Κεμάλ έκανε την εθνική κίνηση στην ανατολή η οποία στις εκλογές του Δεκεμβρίου έφτασε σε ποσοστό τα 65% των ψηφοφόρων. Σε συνομιλία με τους αντιπροσώπους των δυτικών κυβερνήσεων ο Κεμάλ παραδέχτηκε τον αριθμό των 800.000 δολοφονημένων Αρμένιων και δικαιολόγησε τη δολοφονία τους. Πολλοί ένοχοι δεν δικάστηκαν όπως ο Sukru Kayia, υπουργός εσωτερικών από το 1927 έως το 1938, ο οποίος είπε στο Γερμανό πρόξενο Roessler ότι: «το τελικό αποτέλεσμα πρέπει να είναι η εξαφάνιση της αρμένικης φυλής. Είναι η μάχη ανάμεσα σε μουσουλμάνους και Αρμένιους που πρέπει να γίνει. Ο αδύναμος πρέπει να φύγει». Η διακοπή του πολέμου της Mudros υπογράφηκε γρήγορα απ'τους Άγγλους για να προλάβουν τους Γάλλους. Η συνθήκη διακοπής δεν έγραφε τίποτα για τον αφοπλισμό του τούρκικου στρατού και για την απελευθέρωση των αρμενικών εδαφών. Οι αρμένιοι διαφυγόντες στον Καύκασο δε μπορούσαν να γυρίσουν στην πατρίδα τους. Η κατάσταση των χριστιανών γυναικών οι οποίες πήγαιναν στα τούρκικα χαρέμια δεν ενδιέφερε κανέναν όπως και η μοίρα των παιδιών τα οποία τα ανάγκαζαν να προσηλυτιστούν στο Ισλάμ. Ο Lord Bryce χαρακτήρισε τη διακοπή του πολέμου σαν λάθος κεφαλαίου, το οποίο δεν ξεχρέωσε ο τούρκικος στρατός στους Άγγλους αλλά τους παρέδωσε τη Μοσούλ και την Αλεξάνδρεια. Οι Άγγλοι είχαν μόνο εθνικά συμφέροντα, δεν τους ένοιαζε η μοίρα των χριστιανών. Οι

Τούρκοι έστειλαν τους Κούρδους στα έξι ανατολικά Vilayets για να αποτρέψουν την επιστροφή των διαφυγόντων. Μπροστά στα μάτια των Βρετανών έδωσαν όπλα στους χωροφύλακες που βρίσκονταν στην Κιλικία. Τούρκικες δυνάμεις λεηλάτησαν την Eriwan, η οποία δεν έλαβε βοήθεια από κανέναν. Ο Balfours αναφέρει ότι ο φόβος των Άγγλων είναι να μην έρθουν οι Αρμένιοι πάλι κάτω από τούρκικη κυριαρχία.

Στις ειρηνικές διαπραγματεύσεις στο Παρίσι ο Αμερικανός πρόεδρος Wilson ήταν ο μόνος ηγέτης που ήταν με το μέρος των Αρμενίων, ο οποίος έπειτα από την αυτονομία της έστειλε αντιπροσώπους στο Παρίσι. Οι Αρμένιοι επευφημούσαν τον Wilson σαν να ήταν «απεσταλμένος του Θεού-απελευθερωτής» και χαρακτήρισαν τους 14 στόχους του σαν 'Αγία Γραφή'. Ο Wilson μίλησε για τις αγγλικές επιθυμίες στην Παλαιστίνη και στο Ιράκ, τις Γαλλικές επιθυμίες στη Συρία και τον Λίβανο, τις Ιταλικές στη τούρκικη νότια ακτή και την Κιλικία και ότι οι Αρμένιοι χρειάζονται μια προστασία από μια μεγάλη δύναμη. Οι τέσσερις μεγάλες δυνάμεις συμφώνησαν στο συμβούλιο ότι οι Τούρκοι, οι Αρμένιοι, οι Μεσοποτάμιοι, οι Σύριοι, οι Παλαιστίνιοι πρέπει να τα παρατήσουν. Ο Έλληνας πρωθυπουργός Βενιζέλος ζήτησε στις 30/12/1918 την Κων/πολη, επειδή ζούσαν 364.000 Έλληνες δίπλα σε 419.000 Τούρκους. Για να γλιτώσει ένα Ιταλικό προτεκτοράτο εκεί κοντά ο Lloyd George μίλησε για μια αμερικάνικη αποικία. Στην Αγγλία ερχόταν σε συνομιλίες για το μέγεθος του πληθυσμού των Αρμενίων. Ο Lord Curzon μίλησε για μια μικρή και ο Robert Cecil για μια μεγάλη Αρμενία μαζί με την Κιλικία.

Τον Φεβρουάριο του 1919 η βρετανική αντιπροσωπεία έθεσε το σχέδιο για μια μεγάλη Αρμενία που θα ξεκίναγε από την Αλεξάνδρεια και το Mardin και θα έφτανε ως την Τραπεζούντα στη Μαύρη θάλασσα. Το φθινόπωρο υπήρχε το θέμα του προτεκτοράτου όπου ο Wilson προόριζε τον Hover για κυβερνήτη. Οι Αμερικάνοι πίστευαν ότι οι Αρμένιοι χρειάζονταν τουλάχιστον 150.000 άντρες αλλοδαπούς οι οποίοι θα ενεργούσαν ανάμεσα σε Τουρκία και το Αζερμπαϊτζάν. Όταν οι Άγγλοι τον Αύγουστο του 1919 εξήγησαν ότι ήθελαν να αποσπάσουν τις μονάδες του από τον Καύκασο, άρχισε το θέμα της προστασίας των χριστιανών απ'την μουσουλμανική βία. Ο Γάλλος πρωθυπουργός Clemenceau ήταν ενάντια

στην αυτόνομη δράση της Αγγλίας αλλά δεν ήξερε και αυτός τι να κάνει. Ο ίδιος είπε τέλη Αυγούστου ότι η Γαλλία ήταν έτοιμη να στείλει 10.000 άντρες στην Κιλικία, όχι στην Αρμενία.

Ακόμα και οι Σύριοι χριστιανοί έπαιρναν μέρος στις διαπραγματεύσεις του Παρισιού. Ο δυτικοσύριος Πατριάρχης Ελίας ο τρίτος συναντήθηκε το 1919 με τον τελευταίο σουλτάνο Μεχμέτ VI και πήρε εγγυήσεις. Έστειλε τον επίσκοπο Barsauma στο Παρίσι. Ο αρχιεπίσκοπος Δωρόθεος ζήτησε την ένωση της Κων/πολης με την Ελλάδα. Ο καθολικός Shimoun XX έστειλε στο Λονδίνο την αδερφή του Surma να μεταφέρει τις απόψεις του στον αρχηγό A.T.Wilson, δεν ήθελε να αναμείξει το Αρμένικο θέμα με το Ασσυριακό. Οι Ασσύριοι ήθελαν δικό τους κράτος κάτω από Βρετανική κυριαρχία και ζήτησαν την αναγνώριση του καθολικού ως ανώτατο ιερατικό ηγέτη. Ο γεννημένος στο Χαρπούτ Yoosuf και ο πρόεδρος των Ασσύριων στις ΗΠΑ πήραν μέρος στις διαπραγματεύσεις στο Παρίσι όπου παρουσίασαν τη γραφή των Said Namik και του Rustam Nedschib το «La question assyro-chaldeenne devant la conference de la paix» όπου έλεγε ότι τα θύματα των Νεστοριανών στον πόλεμο στην Τουρκία το 1914 ήταν 250.000 από 811.000. Ο Αγάς Πέτρος το 1920 έγινε πρόεδρος της εθνικής επιτροπής των Ασσυροχαλδαίων.

Η Αγγλία επιθυμούσε οι Αμερικάνοι να βοηθήσουν οικονομικά τις δυνάμεις τους μέχρι να καταφτάσουν στην Αρμενία. Οι Αμερικάνοι αρνήθηκαν να βοηθήσουν. Μια αντιπροσωπεία ρώτησε τους Αρμένιους στην Κων/πολη εάν οι Τούρκοι είναι ικανοί να τους κυβερνήσουν και εκείνοι απάντησαν αρνητικά. Στις 06/05/1919 ο Wilson αρνήθηκε τη Βρετανική πρόταση να σταλεί ομάδα στην Τουρκία. Στις 14/05 συμφώνησε να ερευνήσουν το Senat και να περιμένουν εντολές. Η αμερικάνικη αποστολή υπό τις διαταγές του στρατηγού James Harbord ήταν στο δρόμο για Sivas, ενώ έβγαλε το συμπέρασμα ότι οι γενοκτονίες στην Κων/πολη σταμάτησαν, δεν ήξερε αν στην αυτόνομη Αρμενία θα ξαναγίνονταν γενοκτονίες. Μια αυτόνομη Αρμενία δεν άρεσε σαν ιδέα στο ναύαρχο Brissot.

Στις 18/02/1919 οι Άγγλοι πρότειναν μετά τα έξι Vilayets να κατακτήσουν την πρώην ρώσικη Αρμενία και την Τουρκία. Εύχονταν να υπάρξει ένα αμερικάνικο προτεκτοράτο για τους Αρμένιους παρά ένα γαλλικό. Ο Τσόρτσιλ σαν Βρετανός υπουργός πολέμου ήταν πεπεισμένος ότι οι Ρώσοι μετά το τέλος του πολέμου θα γυρνούσαν πίσω στον Καύκασο. Από στρατηγική άποψη η Αρμενία ήταν το πιο αδιάφορο κράτος των γύρω περιοχών του Καυκάσου επειδή δεν είχε αγαθά όπως ας πούμε το Αζερμπαϊτζάν είχε πετρέλαιο. Γι'αυτο οι Άγγλοι ήθελαν το αρμένικο έδαφος του όρους Karabach να το ενώσουν με το Αζερμπαϊτζάν. Είπαν ότι μέχρι το τέλος των διαπραγματεύσεων του Παρισιού θα έπρεπε να είχε ενωθεί. Αλλά και εδώ δεν πάρθηκε καμιά απόφαση γιατί υπήρχαν αψιμαχίες. Μετά τη διακοπή του πολέμου, ο Άγγλος στρατηγός Forester-Walker έθεσε την επιθυμία αυτή των Άγγλων. Παρόλα αυτά η νέα αρμένικη δημοκρατία ήταν σε μια αδύναμη θέση επειδή δεν ήταν εθνικά αναγνωρισμένη και δεν είχε στρατό.

Η Αγγλία, λόγω των μεγάλων πολεμικών εξόδων, μείωσε τη δύναμη του στρατού της και αναγκάστηκε να αποχωρήσει από τον Καύκασο. Ο αγγλικός στρατός δεν βοήθουσε τους Αρμένιους ενάντια των τουρκικών επιθέσεων. Τέλη Μαΐου του 1919, 30 Τούρκοι διδάκτορες μπορούσαν να παρακολουθούν τις ειρηνικές διαπραγματεύσεις του Παρισιού, κάτι που η Γερμανία δεν μπορούσε να κάνει. Η αθέτηση της διακοπής του πολέμου από τους Τούρκους σχεδόν ποτέ δεν μαθεύτηκε. Όταν ο πρόεδρος Wilson ρώτησε έναν Άγγλο πόσες ομάδες χρειάζονται για να κατακτηθεί το αρμένικο έδαφος εκείνος του μίλησε για πέντε ταξιαρχίες.

Τον Φεβρουάριο του 1919 η Ιταλία δήλωσε έτοιμη να στείλει δύο ταξιαρχίες στον Καύκασο και μία στη Bataillon στην Konya. Ο υπουργός εξωτερικών Tommaso Tittoni είπε στον Bulfoor ότι για να κρατηθεί ο Καύκασος χρειάζονταν το λιγότερο 40.000 άτομα, στρατό που δεν μπορούσε να διαθέσει η Ιταλία. Η απόφαση των Άγγλων να ανακαλέσουν το στρατό τους απ'τον Καύκασο έφερε αναστάτωση στους Αρμένιους. Τον Αύγουστο του 1919 η Βρετανοαρμένικη επιτροπή στράφηκε στον βασιλιά και την κυβέρνηση ζητώντας να αποτρέψουν τις γενοκτονίες από τη μεριά των Τούρκων. Στην Αμερική τον

Μάρτιο του 1919, 40 κυβερνήτες, 250 πρόεδροι, 85 πρέσβεις, και 20.000 ιερείς υπέγραψαν μια παράκληση προς τον Wilson. Ο Clemenceau δήλωσε ότι η Γαλλία μπορούσε να πάρει υπό την προστασία της την Αρμενία και να φτάσει ως την Αλεξάνδρεια, αλλά στο τέλος την άφησε μόνη της. Στο Παρίσι ο Wilson έπρεπε να διαπραγματευτεί για την Ελληνική κυριαρχία πάνω στον τουρκικό πληθυσμό στην ανατολή. Τον Οκτώβριο του 1919 τόνισε ότι σκοπός του ήταν να κάνει μια καλή κυβέρνηση για όλους τους λαούς της πρώην οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Ο Άγγλος Lloyd George προσπάθησε να τον πείσει για μια συμμαχία στην ανατολή. Τότε ο Κεμάλ είχε εγκατασταθεί στην Τουρκία και την κυβερνούσε. Αυτός και άλλοι τούρκοι αντιπρόσωποι παρακάλεσαν τον Wilson να τους προστατεύσει από τους Έλληνες. Ο Wilson όμως δεν ήθελε να επηρεαστεί και είπε: Οι Τούρκοι νομίζουν ότι δεν ξέρουμε τι γίνεται στο Παρίσι. Έχω μελετήσει πολύ το τουρκικό θέμα. Στις 27/06 σταμάτησαν οι συστάσεις στην Τουρκία μέχρι να μάθουν οι Αμερικάνοι αν θα πάρουν ένα προτεκτοράτο. Ο Wilson αμφισβητούσε αν το κράτος του ήταν έτοιμο να κατακτήσει εδάφη στην Μ.Ασία και την Αρμενία. Οι Τούρκοι εθνικιστές όμως αρνιόντουσαν κάθε εντολή. Οι σχέσεις της Αμερικής με τους τούρκους άρχισαν να κρυώνουν. Στην πολεμική συνθήκη των Σεβρών τον Αύγουστο του 1920 δεν συμμετείχαν. Ιδεαλιστές όπως ο Wilson δεν μπορούσαν να καθορίσουν μια “καλή κυβέρνηση” για την Τουρκία, ούτε να αποτρέψουν τον πόλεμο ανάμεσα σε Ελλάδα και Κεμαλική Τουρκία.

Στους πρώτους μήνες του 1920 βρισκόταν στο τελικό τους στάδιο οι διαπραγματεύσεις ειρήνης στο Παρίσι. Στις 16.3.1920, βρετανικές δυνάμεις πολιορκήσαν την Κων/πολη με σκοπό να σταματήσουν την εθνική εκστρατεία. Σε σύσκεψη στο Λονδίνο τον Φεβρουάριο και Μάρτιο ο Άγγλος υπουργός εξωτερικών Lord Curzon δήλωσε ότι οι σύμμαχοι υποσχέθηκαν να ιδρύσουν ένα ανεξάρτητο Αρμένικο κράτος. Ο πρωθυπουργός Francesco S Nitti υποσχέθηκε να αποκαταστήσουν τους Αρμένιους για όσα είχαν πάθει. Σε ένα άλλο στάδιο διαπραγματεύσεων τον Απρίλιο στο San Remo, εκφράστηκαν οι όροι της συνθήκης. Ο Lord Curzon συμπέρανε ότι στο San Remo η ελευθερία της Αρμενίας ήταν κεντρικός στόχος των συμμάχων. Παρόλο που προτάθηκε ότι η

Αρμενία πρέπει να γίνει αυτόνομο κράτος κανένας δεν ήταν έτοιμος να κάνει κάτι γ'αυτο. Η Τραπεζούντα και το Butumi ήταν μεγάλα λιμάνια. Αφού η Αρμενία ήθελε το λιμάνι της Τραπεζούντας, οι σύμμαχοι πίστευαν ότι έπαιρναν και το Erzurum μαζί. Ο Lloyd George και ο Nitti ήταν κατά στο να πάρουν οι Αρμένιοι το Erzurum αλλά οι υπουργοί εξωτερικών Curzon και Berthelot ήταν υπέρ. Όταν υπήρχε οικονομικό ζήτημα στρεφόταν στις ΗΠΑ. Το 1920 "το υψηλό δημαρχείο" στο Παρίσι στράφηκε στα ανθρωπιστικά θέματα. Καμία δύναμη όμως δεν ήταν σε θέση να αναλάβει ένα για τους Αρμένιους.

Η Αμερική μετά τη συνθήκη ειρήνης με την Γερμανία τραβήχτηκε από το προσκήνιο της ευρωπαϊκής σκηνής. Οι σκέψεις για μια μεγάλη Αρμενία σταμάτησαν. Γινόταν λόγος για ποιες περιοχές-περιφέρειες από τις Erzurum, Τραπεζούντα, Van, και Biltis θα ανήκαν στην Αρμενία. Από τις ΗΠΑ ζητήθηκε οικονομική βοήθεια. Στις 26/4 ο Wilson ανέλαβε την απεικόνιση της κατάστασης που επικρατούσε στα σύνορα. Παράλληλα ήρθαν καινούργιες δυσάρεστες ειδήσεις στο Παρίσι. Σε μια επίθεση των Κεμαλιστών στους Γάλλους της Κιλικίας δολοφονήθηκαν κατά την επιστροφή τον Φεβρουάριο του 1920 περίπου 15.000 με 20.000 Αρμένιοι.

Στις 10/5/1920 παρουσιάστηκε στους αντιπροσώπους της κυβέρνησης του σουλτάνου η συνθήκη ειρήνης. Τελικά στις 10/8/1920 υπογράφηκε η συνθήκη ειρήνης των Σεβρών. Σε αυτήν αναγνωρίστηκε η ανεξαρτησία της Αρμενίας και η προσάρτηση των ανατολικών περιφερειών. Ο πρόεδρος Wilson όρισε τα σύνορα. Η Κιλικία, Συρία και ο Λίβανος ήταν κάτω από την Γαλλική κυβέρνηση. Η Αγγλία πήρε το Ιράκ και την Παλαιστίνη. Η Σμύρνη παρέμεινε τουρκική και πέντε χρόνια αργότερα πέρασε σε ελληνικά χέρια. Το άρθρο 62 εξασφάλισε προστασία στους Συριο-Χαλδαίους και σε άλλες μειονότητες. Οι κυβερνήσεις της Κων/πολης και του Εριβάν και οι αντιπρόσωποι των μεγάλων δυνάμεων της Ευρώπης υπόγραψαν συνθήκη στο Παρίσι στις 10/8/1920. Το μεγαλύτερο τους πρόβλημα στη συνθήκη ήταν ότι τα σύνορα καθορίστηκαν λίγο αργότερα από τον Wilson θα έπρεπε να περάσουν στην Δημοκρατία της Αρμενίας εκτάσεις 42.000 τετ.Χλμ. που άνηκαν προηγουμένως στην Τουρκία. Έτσι η συνολική έκταση της Αρμενίας θα έφτανε τα 68.500 τετ.Χλμ. Το πρόβλημα

ήταν ότι οι Αρμένιοι δεν έπαιρναν καμία βοήθεια από τους συμμάχους και η συνθήκη δεν επικυρώθηκε ποτέ απ'τους Τούρκους.

Η ορισμένη περιοχή των 300 χιλιάδων μιλίων που αποτελούσαν τα Αρμενικά σύνορα από την λίμνη Βαν ως και την μαύρη θάλασσα παρέμεναν χωρίς καμία προστασία. Η Αρμενία ήταν άοπλη αντίθετα με την Τουρκία. Οι Αρμένιοι είχαν λίγο πάνω από 15.000 ελαφρά οπλισμένους στρατιώτες. Η Κεμαλική κυβέρνηση η οποία έδιωξε τους Γάλλους από την Μαράς δεν αναγνώρισαν την συνθήκη. Αντιθέτως η Τουρκία προκάλεσε την Αρμενία σε νέο πόλεμο. Ο Γάλλος στρατάρχης Foch εξήγησε ότι θα χρειαζόνταν στρατό αποτελούμενο από 27 τάγματα. Ο Μουσταφά Κεμάλ διέταξε τις 23/9/1920 την επίθεση στο νέο κράτος της Αρμενίας.

Ο Τσόρτσιλ είχε προειδοποιήσει όταν οι Έλληνες στις 15/5/1919 έφτασαν στη Σμύρνη. Ο βασιλιάς Κων/νος της Ελλάδας χαρακτήρισε το σύστημα του Βενιζέλου ως “Τρέλα του Βενιζέλου”. Στην αναχώρησή του χαιρετίστηκε με τον μητροπολίτη Χρυσόστομο σαν να ήταν κάποιος σταυροφόρος. Ήδη λίγες μέρες αργότερα οι στρατηγοί Κεμάλ μουσταφά και Ισμέτ Πασά οργάνωναν την άμυνα. Ο Μουσταφά Κεμάλ συνεργαζόταν με τον Ρώσο πρόεδρο Lenin ο οποίος βοηθούσε στον πόλεμο ενάντια σε κάθε τουρκικό εχθρό. Ο αγώνας των κεμαλιστών στρεφόταν προς όποιον δεν αναγνώριζε την εθνική συνθήκη. Μετά την ήττα στις εκλογές του Βενιζέλου στις 5/12/1920 και την επιστροφή του Κων/νου πήρε σημαντικό χαρακτήρα η εκστρατεία. Με την αλλαγή κυβέρνησης μεταβλήθηκε η πολιτική της Ελλάδας. Το Παρίσι και το Λονδίνο κήρυξαν defacto την συνθήκη των Σεβρών για να μείνει μόνη της η Ελλάδα ενάντια στους κεμαλιστές. Η Γαλλία και η Ιταλία στήριζαν τον Ataturk ο οποίος ήθελε να δυναμώσει την Αγγλία και τις ΗΠΑ σαν αντίβαρο για την Ρωσία.

Η Ελληνική θέση στην μικρά Ασία δεν υποστηριζόταν πια από Γάλλους και Ιταλούς. Η αντικατάσταση Βενιζελικών στρατηγών από άπειρους αξιωματικούς ήταν πολύ μεγάλο λάθος. Ο Βενιζέλος, μετά την πτώση του σκεφτόταν να πάει ο ίδιος στις περιοχές γύρω από την Σμύρνη. Έλληνες και Αρμένιοι συγκεντρώθηκαν και εγκαταστάθηκαν μαζί το 1920 στην Νικομήδεια και

Σμύρνη σε θέσεις μάχης. Έπειτα από μια επίθεση στην Άγκυρα ηττήθηκε ο ελληνικός στρατός από τις δυνάμεις του Κεμάλ Ντάσα και δύο φορές από τον Ισμέτ Πασά στο Ινονού : έπειτα από την σφαγή στον ποταμό sakarya στο Εσκί Σεχίρ τον Αύγουστο του 1921 απέτυχε η επίθεση στην Άγκυρα. Το 1922 βγήκαν οι Τούρκοι στην επίθεση. Οι Τούρκοι ήθελαν μια καινούργια κατασκευή του εθνικού τους κράτους και για τους Έλληνες η εκστρατεία εξελίχθηκε στην μεγαλύτερη καταστροφή μετά από την ανεξαρτητοποίηση της χώρας. Στην Πέργαμο χρησιμοποιήθηκαν δύο εκκλησίες για την συγκέντρωση των πτωμάτων των σκοτωμένων χριστιανών.

Η Σμύρνη ήταν μια ελληνική πόλη της οποίας οι Τούρκοι ονόμαζαν “Garur-Izmir”. Ο Arnold Toybee έγραψε μετά από ένα οκτάμηνο ότι ταξίδεψε σε Ελλάδα και Τουρκία. Το 1921 ότι οι Άγγλοι έπρεπε να πολιορκήσουν τη Σμύρνη τον Ιούλιο 1922. Τον Αύγουστο και Σεπτέμβριο του 1922 εκστράτευσαν οι Τούρκοι στην Σμύρνη και έσφαζαν όσους Έλληνες και Αρμένιους έβρισκαν μπροστά τους. Ανάμεσα σ’αυτούς και τον μητροπολίτη Χρυσόστομο. Έπειτα από την πυρπόληση- καταστροφή τις Σμύρνης στις 13/11/1922 διέφυγαν 500.000 Έλληνες από την Μ.Ασία στην Ελλάδα. Η μοίρα του λαού ο οποίος ζούσε 850 χρόνια κάτω από Τουρκική κυβέρνηση τελείωσε. Ο Τούρκικος στρατός δεν ενδιαφερόταν καθόλου για την φωτιά. Έτσι καταστράφηκε εντελώς η χριστιανική Σμύρνη. Οι Αρμένιοι πολέμησαν μόνοι μετά την φυγή των Ελλήνων.

Τα πολεμικά πλοία των συμμάχων κοντά στις ακτές κρατούσαν στάση ουδέτερη και πολλές φορές δεν επέτρεπαν την επιβίβαση διαφυγόντων. Στη Σμύρνη πέθαναν 30.000 Έλληνες. Στις 11/10/1922 η Τουρκία αποφάσισε να διακόψει για ένα διάστημα τον πόλεμο με τους συμμάχους αλλά όχι με τους Έλληνες. Οι Έλληνες διώχτηκαν ακόμα και απ’τις υπόλοιπες περιοχές της Μ. Ασίας. Μόνο οι Έλληνες της Κων/πολης δε διώχτηκαν. Το οικουμενικό πατριαρχείο παρέμεινε στο φανάρι στην Κων/πολη. Ένα μεγάλο μέρος των ορθόδοξων και αρμένικων εκκλησιών καταστράφηκαν ή μετατράπηκαν σε τζαμιά όπως π.χ. μια εκκλησία στη Νίκαια χτισμένη το 730μ.χ. μετατράπηκε το 1922 σε τζάμι. Πολλές αλλαγές ονομάτων ελληνικών περιοχών έπρεπε να γίνουν για να σβηστεί η ταυτότητά τους.

Ο Έλληνας ποιητής Ηλίας Βενέζης (1904-1973) περιέγραφε στο έργο του “ ο δρόμος της θλίψης στην Ανατολή” πως οι άντρες από 18 μέχρι 45 μεταφέρονταν σαν σκλάβοι για όλες τις δουλειές στο κέντρο της Ανατολής. Το μυθιστόρημα “Αιολική γη” μιλάει για γη των εξερευνήσεων, κυνήγι, διαφυγή και για όνειρα αναμνήσεων που χαρακτηρίζεται από μια δήλωση του Atatürk : Οι Τούρκοι θα έρθουν! Δεν θα αφήσουμε κανέναν να ζήσει! Ο Βενέζης έζησε, σαν παιδί, με την οικογένεια του στην Μ. Ασία. Ο Νίκος Καζαντζάκης περιγράφει στο μυθιστόρημα του “Ελληνικό Πάθος” το δρόμο θλίψης των Ελλήνων διωγμένων απ’τήν Ανατολή αλλά και την δύσκολη ώρα των πατριωτών οι οποίοι τα έχασαν όλα.

Και ο Γιώργος Σεφέρης γεννημένος το 1900 στη Σμύρνη περιγράφει τη θλίψη του λαού του και των πατριωτών του. Το όνειρο της Κων/πολης είχε σβήσει. Ακόμα και η ανατολική Θράκη όπως και η Ανδριανούπολη και τα νησιά Ίμβρος και Τένεδος είχαν πια χαθεί. Στην Μ. Ασία το 1922 ζούσαν περίπου 2 εκατομμύρια Έλληνες δίπλα σε 7 εκατομμύρια Τούρκους. Μόνο στη περιοχή της Σμύρνης και σε μερικές πόλεις της ακτής είχαν μεγάλο πληθυσμό.

14. Η Νίκη των Κεμαλιστών (1920-1922)

Τον Ιανουάριο του 1920 η Αγγλία ήταν έτοιμη, μετά τη νίκη των Μπολσεβίκων έναντι των Ασφαγανδεστών στο Νenking, να αναγνωρίσει τις γύρω καυκάσιες περιοχές. Οι διαδικασίες εδώ δεν προχώραγαν κανονικά γιατί οι μεγάλες δυνάμεις, Αγγλία και Γαλλία δεν ήταν έτοιμες να ενισχύσουν στρατιωτικά την Γεωργία και την Αρμενία. Η ανεξαρτητοποίηση των γύρω καυκάσιων χωρών θα κληρονομούσε μια δέσμευση ανάμεσα σε Μπολσεβίκους και Κεμαλιστές. Οι Άγγλοι και οι Γαλλοί δεν πρόσεξαν ότι οι ηττημένοι του Α Παγκόσμιου Πολέμου- Ρωσία, Τουρκία, Γερμανία- ήθελαν να αναπτύξουν και πάλι σχέσεις μεταξύ τους.

Η Αρμενία τον Οκτώβριο 1920 δεν μπορούσε να αμυνθεί στην επίθεση των Κεμαλιστών διότι δεν είχε βοήθεια από κανέναν. Ενώπιον των Αρμένιων εκστράτευσαν 60.000 Τούρκοι. Η Καρς και η Αλεξανδρούπολη έπεσαν με 60.000 νεκρούς, 38.000 τραυματίες και 18.000 φυλακισμένους. Περίπου 9.000 ήταν τα νεκρά παιδιά ηλικίας 5-12 ετών.

Στις 3/12/1920 οι Αρμένιοι έπρεπε να συμμετάσχουν στις διαδικασίες για την συνθήκη των Σεβρών. Τα Vilayet σε Καρς και Ανφαχάμ που το 1878 ανήκαν στους Ρώσους ξαναπέρασαν σε Τούρκικα χέρια. Οι Αρμένιοι διατήρησαν ένα μέρος 27 στρεμμάτων και μπορούσε να διαθέτει εκεί 1500 στρατιώτες, 20 MG's και 8 κανόνια. Ένας Τούρκος ηγέτης στην Eriwan έπρεπε να παρακολουθεί τον έλεγχο των εμπορευμάτων. Η Αρμενία έγινε προτεκτοράτο της Τουρκίας που τώρα ζητούσε βοήθεια από τους Ρώσους. Ο Lenin στις 27/11/1920 μετά την ανακωχή Αρμένιων και Σεβγετών διέταξε την Σοβιετοποίηση των Αρμενίων. Στις 2/12/1920 επέστρεψε η Doshnak βουλή. Η ανεξαρτησία δύο ετών έληξε. Τότε η Σοβιετική ένωση αρνήθηκε τα απ'το 1878 κερδισμένα εδάφη στην Καρς και Ανφαχαμ.

Το 80% των Αρμένικων εδαφών κατακτήθηκαν από τους Σοβγέτους. Ο φόβος των Βρετανών και η εχθρικότητα που απειλούσε τη συνθήκη του Παρισιού

έφερε πιο κοντά τους Μπολσεβίκους με τους Κεμαλιστές. Μετά την αντεπίθεση των Doshnak στις 18/2/1921, εκστράτευσε στο Eriwan ο “κόκκινος στρατός”.

Στις 16/3/1921 η Σοβιετική κυβέρνηση αρνήθηκε να παραχωρήσει στην Τουρκία τα εδάφη της Καρς και του Αφραχαμ. Ο ερευνητής και ουμανιστής Fridtjof Hansen στο βιβλίο του “ο λαός κορόιδο” κατηγορήσε τις μεγάλες δυνάμεις οι οποίες ενώ δεν πρόσφεραν καμία βοήθεια στους Αρμένιους τους κατηγορούσαν κιόλας γιατί παραδόθηκαν στη Σοβιετική ένωση. Η Αρμένικη κουλτούρα και γλώσσα χανόταν μέσα στη Σοβιετική Ένωση. Στη σύνοδο ειρήνης στο Λονδίνο τον Φεβρουάριο 1921 εμφανίστηκαν δυο Τούρκικες αντιπροσωπείες, μια κυβερνητική απ’την Κων/πολη και μια αντιπολίτευση απ’την Άγκυρα με επικεφαλής τον υπουργό εξωτερικών Bekir Sami Bey. Αυτός είχε προσφέρει μια αυτόνομη επαρχία-Σμύρνη- με ένα χριστιανικό ηγέτη. Μια ελληνική επίθεση στην Κων/πολη σκόνταψε στους Άγγλους που είχαν ακόμα υπό την κατοχή τους τα Δαρδανέλια. Η Σμύρνη ήθελε μια ελληνική φρουρά, ήταν όμως και έτοιμη να δεχτεί αστυνόμευση από τους συμμάχους. Ο γάλλος υπουργός Briand και ο Ιταλός υπουργός εξωτερικών Sforza συζητούσαν για ένα συμβόλαιο ειρήνης. Η Γαλλία τον Μάρτιο του 1921 έκλεισε ένα συμβόλαιο ειρήνης που έδινε την Κιλικία στους Κεμαλιστές. Η Ιταλία και η Γαλλία μέχρι τον Οκτώβριο του 1921 συμμαζέψαν τις περιοχές Ufa και Mardin και τις παρέδωσαν στους Κεμαλιστές. Έτσι, στις 20/10/1921 αναγνωρίστηκε η κεμαλιστική κυβέρνηση.

Αυτό έφερε τη δραπέτευση 100.000 Αρμένιων χριστιανών από την Κιλικία στο γαλλικό Mandat-συριακό έδαφος. Τώρα μόνο η Αγγλία ήθελε να συνεχίσει τη μάχη εναντίον των Κεμαλιστών. Ο Churchill έλεγε ότι η Αγγλία δεν έπρεπε να αναστατώσει τη Μ. Ασία. Η Ιταλία τον Απρίλιο 1922 παρέδωσε το Maandental και η Γαλλία την ασιατική ακτή των Δαρδανελίων. Δεν παρέδωσε την Κιλικία αλλά προειδοποίησε τους Αρμένιους, που επέστρεψαν στην πατρίδα τους, για μια καταστροφή.

Οι σύμμαχοι τον Φεβρουάριο και Μάρτιο 1922 σε καινούριες διαπραγματεύσεις στο Παρίσι πρόσφεραν τη Σμύρνη και κομμάτια της

ανατολικής Θράκης στους Τούρκους. Η Τουρκία μίλησε για “πόλεις εντός πόλεων” για τις μειονότητες. Έπειτα απ’το θέμα της Σμύρνης στις 26/8/1922 καταρρίφθηκε η ελληνική θέση. Και η Ελλάδα τώρα ήταν έτοιμη για ειρήνη. Η κυβέρνηση του σουλτάνου στην Κων/πολη διαλύθηκε τον Σεπτέμβριο 1922. Τώρα στην Κων/πολη και στις γύρω περιοχές βρίσκονταν μόνο σύμμαχοι. Στην Ιταλία η καινούρια φασιστική κυβέρνηση ήθελε να τερματιστεί η περιπέτεια της Ανατολής. Μετά την ήττα των Ελλήνων παραιτήθηκε τον Οκτώβριο του 1922 και ο Lloyd George.

Ο “εθνικός απελευθερωτικός στρατός” στις 19/10/1922 μπήκε στην Κων/πολη. Το σουλτανάτο καταστράφηκε. Ο Mehmet VI άφησε για πάντα την Τουρκία. Τον ακολούθησε ο αδερφός του. Οι νίκες των Κεμαλιστών σε Έλληνες και Αρμένιους ήταν γεγονός. Στις 2/10/1922 οι τελευταίες βρετανικές ομάδες εγκατέλειψαν την Κων/πολη. Οι τελευταίες διαπραγματεύσεις ειρήνης διακόπηκαν στις 10/11/1922 διότι ο τούρκος ηγέτης Ismet Pasha Inolu όρισε την εξαφάνιση όλων των αλλοδαπών. Ο Αγάς Πέτρος που είχε σχέσεις με το στρατηγό Couraud της Συρίας και του Λιβάνου προκήρυξε την ανεξάρτητη Ασσυρο-χαλδαϊκή δημοκρατία η οποία τελικά δε μπορούσε να στεριώσει.

Ο Άγγλος απεσταλμένος Lord Curzon εκπροσωπούσε τα συμφέροντα των συριακών χριστιανών. Ο Gorek Kerlodan- βοηθός στρατηγού της “ Ασιατικής εθνικής επιτροπής” έστειλε στον πρόεδρο της επιτροπής διαπραγματεύσεων αρχές του 1923 προτάσεις. Ο Curzon ήταν υπέρ της επιστροφής των Ασσυρίων διαφυγόντων στη Makkar. Η Αγγλία ήταν η μοναδική χώρα που βοηθούσε την Αρμενία την ώρα που Σοβιετική Ένωση, Γαλλία και Ιταλία έκαναν συμφωνίες με τους Κεμαλιστές. Το θέμα των Ασσυρίων εξετάστηκε στις 19/5 στις 4/6 και στις 17/7/1923. Ο αρχιεπίσκοπος Cantury και ο Άγγλος Sir Ruhnbold αντιπροσώπευαν τους χριστιανούς. Ο Lord Curzon μίλησε στις 23/1/1923 για τους Ασσύριους και ζήτησε εγγυήσεις για την θρησκεία, τη γλώσσα και τον πολιτισμό τους. Ο τούρκος απεσταλμένος Ismet Pasha Inolu το αρνήθηκε αυτό. Έτσι η υπόθεση τον μειοψηφιών γράφτηκε στο συμβόλαιο ειρήνης. Η συνθήκη της Λοζάννης στις 24/3/1923 εξασφάλιζε στους τούρκους όλη τη Μ. Ασία, Κιλικία και Κουρδιστάν. Ο Κεμάλ στη Λοζάννη δε χρειαζόταν βοήθεια από τους Ρώσους

για να ξανακερδίσει την ηγεσία πάνω από τις παραθαλάσσιες περιοχές. Η Τουρκία ξαναπήρε τη Θράκη όπως και τα ελληνοκατοικημένα νησιά Ίμβρο και Τένεδο. Συμφωνήθηκε η ανταλλαγή των κατοίκων, εκτός των Τούρκων της δυτικής Θράκης και των Ελλήνων της Κων/πολης, η οποία πήρε το όνομα Istanbul.

Η ελευθερία αυτή αποφασίστηκε στα άρθρα 38-45. Στο άρθρο 40 δίδεται το δικαίωμα να χτίσουν δικά τους σχολεία. Το άρθρο 41 τους έδινε το δικαίωμα να χρησιμοποιούν τη γλώσσα τους. Η συνθήκη δεν έλεγε τίποτα για τις μειονότητες. Πουθενά στη συνθήκη δεν αναφέρονταν οι σύριοι χριστιανοί. Το 1923 ο σύριος ορθόδοξος πατριάρχης Ηλίας III Shakir Alkan αποφάσισε ότι θα ήταν καλύτερο για τους Σύριους, σαν πολίτες της νεόκτιστης Τουρκίας να μη φαίνονται σα χριστιανικές μειονότητες. Έτσι οι σύριοι χριστιανοί δεν είχαν δικά τους σχολεία και έπρεπε να πηγαίνουν στα τούρκικα.

Αυτές οι εξελίξεις έπρεπε να είναι υπό τη προστασία του νέου πληθυσμού. Οι Αρμένιοι και οι Κούρδοι έπρεπε να θάψουν τα όνειρα τους για δικό τους κράτος. Οι Έλληνες του Πόντου, της Τραπεζούντας και της Καππαδοκίας μετανάστευσαν στο Αιγαίο και την Μακεδονία. Στην Καισαρεία ο ιερέας Ενθύμιος προσπάθησε να γλιτώσει τους πιστούς του από τον εκτουρκισμό αλλά μόνο μερικοί χριστιανοί ακολούθησαν την προτροπή του.

15. Η Κατάσταση των Χριστιανών στην Τουρκία μέχρι την Τούρκικη Εισβολή στην Κύπρο το 1974

Το τέλος του Α παγκοσμίου πολέμου βρήκε το ελληνορθόδοξο Πατριαρχείο ακέφαλο. Το 1921 με προτροπή των Άγγλων έγινε πατριάρχης ο Μελέτιος IV Μεταξάκης. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο εισηγήθηκε σε όλες τις εκκλησίες την χρησιμοποίηση ενιαίου ημερολογίου. Με την συνθήκη ειρήνης της Lausanne αναγνωρίστηκε το Πατριαρχείο, με την προϋπόθεση όμως πως ο Πατριάρχης θα είναι τουρκικής υπηκοότητας και να αναλάβει το αξίωμα του μέσα από εκλογική διαδικασία. Με την αλλαγή κυβέρνησης (1923) στην Άγκυρα ο πατριάρχης δεν μπορούσε πλέον να προστατεύσει τους χριστιανούς από το μίσος των ξένων. Το 1925 ο εκλεγμένος Πατριάρχης Κων/νος VI διώχτηκε διότι ανέλαβε τα καθήκοντα του χωρίς την τουρκική έγκριση. Η ορθόδοξη εκκλησία μετά το τέλος του Α Παγκοσμίου Πολέμου έχανε όλο και περισσότερους πιστούς. Το 1927 υπήρχαν 257.000 χριστιανοί στην Τουρκία από τους οποίους το 10% ήταν Σύριοι. Ο Eftim ο I, ηγέτης της τουρκόφωνων ορθοδόξων εκμεταλλεύτηκε την δύσκολη κατάσταση στην οποία βρίσκονταν οι Έλληνες στην Τουρκία για να πιέσει το Πατριαρχείο. Το 1921 οργάνωσε την “τουρκική ορθοδοξία”. Το 1962 τον ακολούθησε ο γιος του Eftim II και μετά ο αδερφός του Seluk Evenel. Η “εκκλησία” του δεν αναγνωρίστηκε πουθενά, ούτε στο “οικουμενικό καθεστώς των εκκλησιών” ούτε στο Βατικανό. Για την Τουρκία έγινε ένα πολυόργανο θρησκευτικής διακυβέρνησης π.χ. το 1974 συμφώνησε με την εισβολή της θρησκευτικής πολιτικής των Τούρκων στην Κύπρο. Το μικρό αρμενικό καθολικό της Aghtumar κοντά στη λίμνη Ban με δύο πρεσβείες είχε 100.000 πιστούς.

Στις άλλες χριστιανικές εκκλησίες η κατάσταση δεν ήταν καλύτερη. Ο “Ιακοβιτής ” πατριάρχης Ιγνάτιος Ελίας III κατά το ξέσπασμα του εμφυλίου πολέμου το 1922 ήταν για κάποιους μήνες στην Ιερουσαλήμ. Μετά από εκεί επισκέφτηκε το Μουσταφά Κεμάλ Πασά και έλαβε μέρος στα “εγκαίνια” από την Τουρκία σε δύο μεγάλα κύματα και πήγαν στις γαλλικές αποικίες. Τον Μάιο του 1923 ο Πατριάρχης γύρισε στην Mardin και εγκαταστάθηκε στο μοναστήρι Anania. Το 1924 μετακίνησε την έδρα του στη Homs της Συρίας. Ο αρμενικός

καθεδρικός ναός της Έδεσσας έγινε στην αρχή κτίριο πυροσβεστικής και στην συνέχεια έγινε τζαμί. Μετά τον θάνατο του Ιγνάτιου Ελία ΙΙΙ στην Κεραλά τον αντικατέστησε ο επίσκοπος Ευφραίμ Ι. Ο Mar Xohannan Dolabani ο οποίος το 1946 έγινε από μητροπολίτης επίσκοπος της Mardin έκδωσε το περιοδικό "Mayalta-d-hek-hatta" του οποίου κυκλοφόρησαν πολλά τεύχη. Η εκκλησία της δυτικής Συρίας μετά την συνθήκη της Λοζάννης κράτησε στην Τουρκία τις δύο επισκοπές στη Mardin και Turabdin και τα μοναστήρια Mor Gabriel, Mor Malke, Mor Abraham στην Midyat και Mor Jakob από το Slah.

Στο Diyarbakir υπάρχει η εκκλησία "Marien", μια επισκοπική έδρα η οποία εξυπηρετούσε τον Πατριάρχη σαν "καλοκαιρινή έδρα". Πολλοί χριστιανοί από το Turabdin πήγαν στην Κων/πολη όπου Έλληνες και Αρμένιοι είχαν δημιουργήσει αποικίες. Σήμερα υπάρχουν στην Τουρκία περίπου 20.000 Σύριοι από τους οποίους οι μισοί βρίσκονταν στην Κων/πολη και αποκαλούνται "Suryani ". Το μοναστήρι Deir al Zafaran όπως και το Mor Sabriel παραμένουν από τον 4ο αιώνα ως και σήμερα ιερά κέντρα των Σύριων χριστιανών της Τουρκίας. Το 1915 δολοφονήθηκαν με διαταγή της κυβέρνησης όλα τα μέλη των μοναστηριών από Κούρδους οι οποίοι κράτησαν υπό την κατοχή τους ως το 1960 το Mor Gabriel. Με ηγούμενο της μονής Subo Gunes άρχισε από το 1956 η αναμόρφωση του μοναστηρίου. Σήμερα ζουν στο μοναστήρι δίπλα στο επίσκοπο δύο μοναχοί, 15 καλόγριες και περίπου 40 μαθητές οι οποίοι πήγαιναν καθημερινά στο κρατικό σχολείο του Midyat.

Από της 19/5 έως και της 5/6/1924 διενεργούνταν στην Κων/πολη διαπραγματεύσεις για τον οριστικό συνοριακό διαχωρισμό Τουρκίας και Ιράκ. Δεν υπήρχε όμως κανένας σαφής συνοριακός διαχωρισμός και πολύ νεστοριανοί γύρισαν το 1922 στην πατρίδα τους στο Hakkarî. Οι Άγγλοι κάνανε προσπάθειες να μετακινήσουν τα σύνορα προς όφελος του Ιράκ. Ο Άγγλος διπλωμάτης Percy Cox προσπάθησε με την βοήθεια των σύριων χριστιανών να ενισχύσει την βρετανική εξάπλωση. Με την συνθήκη της Λοζάννης οι νεστοριανοί μπορούσαν να γυρίσουν στα σπίτια τους παρόλες τις αντιδράσεις του Ismet Pasha Inonu όπως μας αναφέρει ο Fethi Bey. Με το που δήλωσαν οι Άγγλοι ότι τα εδάφη του Hakkarî δεν άνηκαν σε κανέναν οι νεστοριανοί άφησαν οριστικά την πατρίδα τους

και μετανάστεψαν στην Αμερική και την βόρεια Συρία. Στις 10/12/1925 εστάλη από τους απεσταλμένους έγγραφο κατά το οποίο αναφερόταν ότι οι 3000 Χαλδαίοι Ασσύριοι δραπέτευσαν από τους Τούρκους στο Ιράκ και διηγήθηκαν τις κτηνώδεις μεθόδους που χρησιμοποιούσαν οι Τούρκοι στις εξορίες. Συμπερασματικά η Συριακή ανατολική εκκλησία σχεδόν είχε σβήσει. Όμως οι εξορισμένοι χριστιανοί αντιστέκονταν στο Worcester. Ο επίσκοπος και μετέπειτα Πατριάρχης Ευφραίμ ίδρυσε το 1927 συριακές εκκλησίες των ΗΠΑ.

Το 1924 αναγνωρίστηκαν και απομονώθηκαν από το σύνολο του τουρκικού συστήματος τα ιδιωτικά σχολεία των μειονοτήτων παρόλο που σύμφωνα με το άρθρο 40-41 της συνθήκης της Λοζάννης δίνεται η δυνατότητα σε όλους να έχουν δικά τους σχολεία. Σαν “μη μουσουλμανικές μειονότητες” οι Τούρκοι χαρακτήριζαν τους Έλληνες και Αρμένιους αλλά όχι τους Σύριους. Το 1934 ψηφίστηκε ένας νόμος κατά των χριστιανών σύμφωνα με τον οποίο απαγορευόταν η εκκλησιαστική ενδυμασία εκτός εκκλησιών. Το 1948 ξεκίνησε η διδασκαλία θρησκευτικών Ισλαμικών μαθημάτων. Χριστιανικό μάθημα δεν υπήρχε σε κανένα σχολείο. Το 1982 αποφασίστηκε ότι οι Χριστιανοί μαθητές πρέπει να παίρνουν μέρος σε μουσουλμανικά θρησκευτικά μαθήματα. Ως το 1940 οι χριστιανοί έπρεπε αντί να πάνε στον τούρκικο στρατό να εκτελέσουν θητεία τους προσφέροντας άλλες υπηρεσίες. Σήμερα είναι υποχρεωμένοι να πάνε. Σύμφωνα όμως με την στρατιωτική ηγεσία και οργάνωση κανένας χριστιανός δεν μπορεί να πάρει στρατιωτικό αξίωμα διότι δεν έχει κάνει περιτομή.

Ακόμα δεν μπορούσαν να μπουν σε σώματα ασφαλείας όπως αστυνομία καθώς και δεν επιτρεπόταν να γίνουν δικαστές. Η Κεμαλική Τουρκία με την τούρκικη φυλή στην Ασία λειτουργούσαν βάση ενός φασιστικού αυτοκρατορικού συστήματος που το διοικούσε ο ιδρυτής του. Δεν αποτελούσε βέβαια την μοναδική φασιστική κίνηση. Ο Αδόλφος Χίτλερ, ο οποίος ήταν γνωστός του προηγούμενου πρόξενου Sneuder, γνώριζε πολύ καλά την ιστορία των γενοκτονιών του 1915 όπως είχε αποκαλύψει ο ίδιος το 1931 σε ομιλία του. Το δεξί του χέρι Franz von Porren σαν γερμανός πρέσβης στην Τουρκία το 1933, εξήγησε τις διαφορές του κεμαλιστικού συστήματος, το οποίο θαύμαζε και είχε πρότυπο για την Γερμανία. Ο ίδιος ο Χίτλερ στις 22/8/1939 κατά το ξέσπασμα

του Β παγκοσμίου πολέμου ανέφερε "Ποιος μιλάει ακόμα για τις γενοκτονίες της Αρμενίας". Συνέχισε το «έργο» του Talaat και των Νεότουρκων δηλαδή τις σφαγές λαών που είχαν γίνει το 1915/16. Έτσι 14.000 Αρμένιοι πέρασαν από την τούρκικη αυτοκρατορία. Οι περισσότεροι απ' αυτούς εγκατέλειψαν τα σπίτια τους και δημιούργησαν καινούργια χωριά όπως Anjar στο Λίβανο όπου ζούσαν 2400 Αρμένιοι και το Kessab στην Συρία. Μόνο οι Αρμένιοι της Vakiffi στα νότια της Musalagh και μία ομάδα στην Antkya έμειναν στην πατρίδα τους. Σε 38 σπίτια στο Vakiffi μένουν άτομα και σήμερα. Αρμένιοι οι οποίοι ζούσαν από τη καλλιέργεια φρούτων.

Το κόμμα του λαού που ιδρύθηκε το 1923 από τον Κεμάλ Mustafa "Ataturk" έμεινε ως το 1946 το μοναδικό νόμιμο κόμμα. Μόνο ο διάδοχος του Ataturk Inolu το 1946 επέτρεψε την ελεύθερη ψήφο και την ανάπτυξη και άλλων κομμάτων. Οι Τούρκοι ιστορικοί καταλάβαιναν σιγά – σιγά ότι αυτοί ήταν υπεύθυνοι για τις γενοκτονίες εκατοντάδων χιλιάδων μη μουσουλμάνων ακόμα και κατά την διακυβέρνηση του Ataturk. Οι Τούρκοι ιστορικοί επιστήμονες γνώριζαν ότι ο δρόμος για την είσοδο στην Ευρώπη θα ήταν σχεδόν ακατόρθωτος.

Το 1960, 1971 και 1980 ο στρατός διόριζε αυτοκρατορικές κυβερνήσεις. Το ελληνικό ορθόδοξο πατριαρχείο παρέμεινε στο Φανάρι, την περιοχή των οικονομολόγων και διπλωματιών. Από το 1881 ως και σήμερα υπάρχει στην περιοχή ελληνικό ορθόδοξο πανεπιστήμιο. Το 1586 ο Πατριάρχης αναγκάστηκε να αφήσει το Παπαμακαριστό μοναστήρι και 15 χρόνια μετά εγκατέστησε την έδρα του Οικουμενικού πατριαρχείου στο Φανάρι. Στην εκκλησία του Αγίου Γεωργίου η οποία χτίστηκε το 1720 υπάρχει ακόμα μια εικόνα της Θεοτόκου από τον 11ο αιώνα μ.Χ. Το 1941 το Φανάρι κήκε ολοσχερώς από κεραυνό. Τα έργα ανοικοδόμησης τελείωσαν το 1979. Οι Έλληνες που ζουν στην Τουρκία ονομάζονται «Ραμσά». Στο Φανάρι υπάρχουν σήμερα 58 εκκλησίες, 19 σχολεία, πολλά εκπαιδευτικά ιδρύματα και ένα νοσοκομείο. Το 1925 εμφανίστηκαν στην Πόλη οι Ελληνικές εφημερίδες : η Απογευματινή και η Ηχώ. Το 1922 ζούσαν στην Πόλη 280000 Έλληνες από τους οποίους μόνο οι 111200 μπορούσαν να παραμείνουν. Οι υπόλοιποι έπρεπε να μεταναστεύσουν στην Ελλάδα.

Το 1960 αναπτύχθηκαν οι διπλωματικές σχέσεις ανάμεσα σε Βατικανό και Τουρκία. Ως το 1971 λειτουργούσε η ορθόδοξη θεολογική σχολή στην νήσο Χάλκη την οποία έκλεισε το Τουρκικό κράτος. Μέχρι και σήμερα όλες οι προσπάθειες επαναλειτουργίας της έπεσαν στο κενό. Στο πατριαρχείο της Κωνσταντινουπόλεως εκτός των τεσσάρων Τούρκικων επαρχιών ανήκαν και η Κρήτη, Ρόδος, Δωδεκάνησα και Άγιο Όρος. Το 1966 ανοίγει το ορθόδοξο πατριαρχείο ένα πανεπιστημιακό κέντρο στο Chambesi κοντά στο Genf. Το 1948 ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως έγινε ο Αθηναγόρας ο πρώτος (1948-1972) ο οποίος ήταν ιδρυτικό μέλος της οικουμενικής συνόδου των εκκλησιών.

Ο Αθηναγόρας ο πρώτος δικαιολογημένα χαρακτηρίζεται ως «το μεγαλύτερο πρόσωπο της ορθοδοξίας των 20ο αιώνα. Το 1931 έγινε αρχιεπίσκοπος των ορθοδόξων χριστιανών στις ΗΠΑ όπου το 1948 συνέβαλε στον προεκλογικό αγώνα του φίλου του Χάρι Τρούμαν, ο οποίος τελικά εκλέχθηκε πρόεδρος. Από την μακροχρόνια ζωή του στην δύση ασκούσε μεγάλη επιρροή και έγινε δεκτός από τους Τούρκους παρόλο που δεν είχε Τούρκικη υπηκοότητα. Μετά την εκλογή του επισκέφθηκε τον πρωθυπουργό της Τουρκίας Ινονου. Ήταν η πρώτη επίσκεψη πατριάρχη στην κυβέρνηση της Άγκυρας. Ο Αθηναγόρας επισκέφτηκε την Ιερουσαλήμ, το Κάιρο την Αλεξάνδρεια, τη Βηρυτό και την Δαμασκό. Είχε καλές σχέσεις με τον πάπα τον εικοστό και έθεσε σε λειτουργία την οικουμενική σύνοδο. Μετά από αιώνες αντιπαλότητας ανάμεσα σε Σύριους και ορθόδοξους πατριάρχες, επισκεφτηκε ο Σύριος Ιακώβ ο τρίτος το 1963 το Φανάρι. Έτσι ξεκίνησε ένας νέος κύκλος σχέσεων ανάμεσα σε Ιακωβίτες και ορθόδοξους. Στην ορθόδοξη σύνοδο της Ρόδου αποφάσισαν οι εκκλησίες έναν διάλογο σε επίπεδο ισότητας με την Ρώμη. Στις 6/1/1964 βρέθηκε ο Αθηναγόρας στην Ιερουσαλήμ με τον πάπα Παύλο τον VI και οδήγησαν σε συμφιλίωση τις δύο εκκλησίες. Στις 27/7/1967 επισκέφτηκε ο Παύλος VI τον οικουμενικό πατριάρχη στην Κων/πόλη ο οποίος με την σειρά του τον επισκέπτηκε στις 28/10/1967. Το 1979 επισκέπτηκε ο πάπας Ιωάννης Παύλος II τον πατριάρχη Δημήτριο I στην Κών/πόλη. Ομοίως ο Δημήτριος τον Δεκέμβριο του 1987 ταξίδεψε στην Ρώμη. Ο διάδοχος του Βαρθολομαίου I μίλησε στις 19/4/1994 στην ευρωπαϊκοί σύνοδο στο Στρασβούργο και δήλωσε. "Είμαστε σε

έναν πολιτισμό 17 αιώνων στους οποίους φροντίσαμε για την ένωση και προστασία των πολιτισμών της Ευρώπης και πολεμήσαμε για όλα αυτά. Το Πατριαρχείο της Κων/πολης δεν είχε την τύχη να ζήσει αυτήν την ένωση.Γι'αυτό λυπόμαστε πολύ.Παρόλες τις μεταρρυθμίσεις της ευρωπαϊκής Ιστορίας η παλιά και η νέα Ρώμη είναι η αρχή για την πολιτιστική ένωση της Ευρώπης". Αυτή η άποψη του οικουμενικού Πατριάρχη έκανε τον γύρο ολόκληρης της υφής.

Ο αριθμός του ελληνικού πληθυσμού στην Τουρκία συνεχώς μειώνεται από το 1922 και μετά. Την χρονιά 1930 ο Attaturk εφάρμοσε μια εξοντωτική πολιτική κατά των Ελλήνων της Τουρκίας. Αργότερα άρχισαν οι διαδικασίες και τριβές για το κυπριακό ζήτημα. Μετά από μια μυστική Τούρκικη βομβιστική επίθεση στο σπίτι όπου γεννήθηκε ο Attaturk στη Θεσ/νικη (την οποία χρέωσαν ως ελληνική επίθεση) ακολούθησε της 6/9/1955 με 7/9/1955 η "Κωσταντινουπολίτικη νύχτα των κρυστάλλων ".Κατά τις μέρες αυτές πραγματοποιήθηκαν 73 ληστείες κατά Ελλήνων, 80 εκκλησίες, 26 ελληνικά και 8 αρμένικα σχολεία 5 αθλητικοί σύλλογοι, 4348 καταστήματα, 27 φαρμακεία, 110 εστιατόρια και ξενοδοχεία όλα ήταν ελληνικά και καταστράφηκαν. Ακόμα υπήρχαν 16 νεκροί και 32 τραυματίες. Σε χρήματα η καταστροφή υπολογίζεται από 270-360 εκατομμύρια δολάρια. Πολλές εκκλησίες και σπίτια εγκαταλείφθηκαν και περίπου 100.000 Έλληνες πήγαν στην Ελλάδα. Το τι απέγινε η περιουσία που άφησαν πίσω τους κανείς δεν ξέρει ακόμα και σήμερα. Ο συνολικός αριθμός των Ελλήνων στην πόλη τότε έπεσε στις 50.000 με 60.000. Η παραίτηση αποφεύχθηκε την τελευταία στιγμή διότι ο Αθηναγόρας ήτανε καλός απέναντι στους Τούρκους, γεγονός που απογοήτευσε πάρα πολύ τους Έλληνες. Το έργο "Πολιτική Κουζίνα" του Τάσου Βαλμέτη (2003) παρουσιάζει τα γεγονότα του 1955 και από τις δύο πλευρές. Το 1963 ήρθε η Κυπριακή κρίση σε ανεξέλεγκτο στάδιο.

Το Αρμενικό Πατριαρχείο Κων/πολης μένει όρθιο μέχρι και σήμερα. Έχει υπό την εποπτεία του 25 εκκλησίες. Ο αριθμός των Αρμενίων που ζουν στην Τουρκία ανέρχεται στους 70.000 από τους οποίους οι περισσότεροι ζουν στην Κων/πολη. Η Αρμενική αποστολική εκκλησία η οποία το 1903 αριθμούσε 1000 σχολεία σήμερα έχει 21 και ένα νοσοκομείο. Περίπου 3500 Αρμένιοι ανήκουν

στην καθολική εκκλησία η οποία έχει περισσότερες από τρεις εκκλησίες στην Κων/πολη όπως και μερικά σχολεία. Στα εδάφη στα οποία μετανάστευσαν οι Αρμένιοι ζουν σήμερα περίπου 150.000 Αρμένιοι οι οποίοι δεν δείχνουν όλοι την εθνικότητά τους. Ακόμα υπάρχουν και τρεις αρμένικες εβδομαδιαίες εφημερίδες, από τις οποίες η “Jamanak” και η Μαρμαρά στα Αρμένικα και “Agos” στα τούρκικα. Περιέχουν θέματα της Αρμενίας όπως και της αρμένικης διασποράς. Περίπου 7000 χριστιανοί Άραβες ζούνε στην Τουρκία στην επαρχία Hatay και στις γύρω μεγάλες πόλεις Iskenderum και Adana. Στην Hatay, η οποία το 1938 πέρασε σε τούρκικα χέρια, μετανάστευσαν πολλοί Έλληνες όπως και στο Λίβανο και Συρία. Αυτοί οι “μέλκιτες” είναι κάτω από τον Πατριάρχη Αντιόχειας ο οποίος σήμερα εδρεύει στην Δαμασκό. Οι μέλκιτες δεν απεικονίζονται σαν μειονότητα στην Τουρκία. Δεν υπάρχουν ούτε περιοδικά ούτε βιβλία στα αραβικά τα οποία δεν διδάσκονται καν στα σχολεία.

16. Κατάσταση Χριστιανών στην Κύπρο από το 1974 έως το 2005

Την ανεξαρτησία της Κύπρου το 1960 ακολούθησε ένα πραξικόπημα της ελληνοκύπριας εθνική φρουράς το 1974 και το ίδιο έτος μια εισβολή των Τούρκων στο βόρειο κομμάτι του νησιού. Οι Τούρκοι κατέλαβαν το 37% του νησιού και έφτιαξαν τη διεθνώς μη-αναγνωρισμένη “δημοκρατία της βόρειας Κύπρου”. Από τότε δέχτηκαν πολλά τρομοκρατικά χτυπήματα της μυστικής Αρμένικης κίνησης ΑΣΕΑ (ASALA) – Αρμένικος στρατός για την Ελευθερία της Αρμενίας. Η μέχρι σήμερα άλυτη διχοτόμηση της Κύπρου αύξησε τις πιέσεις ανάμεσα σε χριστιανούς και μουσουλμάνους στην Τουρκία.

Στο Turabdin η διαφωνία Κούρδων με το τούρκικο κράτος και οι μάχες ανάμεσα σε στρατό και το κουρδικό PKK (Partiya Karkeven Kurdistan) έφεραν το 1970 την μετανάστευση πολλών σύριων χριστιανών στη Γερμανία, τη Σουηδία και την Ολλανδία. Περίπου 100.000 πιστοί πήγαν στην Αμερική και στον Καναδά. Στις 26/2/1976 η σουηδική κυβέρνηση υποδέχτηκε 8000 Ασσύριους απ’την Τουρκία και τους έδωσε άδεια παραμονής. Περίπου 150 οικογένειες πήγαν στην Αυστρία. Ο Πατριάρχης έστειλε στη Γερμανία αντιπρόσωπό του τον καλόγερο Julius Yeshu Cicek. Ο Cicek έγινε αργότερα επίσκοπος. Άνοιξε εκδοτικό οίκο, Barder, στην Ολλανδία όπου το 1981 έγινε και ένα συριακό μοναστήρι. Ο Cicek έχτισε συνολικά 51 εκκλησίες και 67 μοναστήρια στη δυτική διασπορά. Το 1981 αναγνωρίστηκε η “συριορθόδοξη εκκλησία “ στην Ολλανδία. Και στην Ελλάδα και την Ελβετία έγιναν δεκτοί οι σύριοι χριστιανοί. Σήμερα στην Τουρκία υπάρχουν ακόμα σύριο-ορθόδοξες έδρες προξένων.

Το 1972 στο Μαϊντζ της Γερμανίας ιδρύθηκε και η Γερμανό-αρμένικη επιτροπή. Ο λειτουργός Hans Hollerweger ίδρυσε τη χριστιανική ανατολή και μάζευε για χρόνια λεφτά που θα βοηθούσαν την κατάσταση στο Turabdin και θα ζητηθεί η επιστροφή των διαφυγόντων. Το βιβλίο που έγινε η γέφυρα ανάμεσα στους μετανάστες και τους χριστιανούς στην πατρίδα.

Οι χριστιανοί της Τουρκίας παρακολουθούσαν απ’το κράτος ακόμα και σήμερα. Πολλά χωριά στο Bohtar άνηκαν παλιά στη χαλδαϊκή εκκλησία.

Κράτησαν τη διάλεκτό τους αλλά δεν είχαν ούτε ιερείς ούτε εκκλησίες. Ένα μεγάλο πρόβλημα εμφανίζεται στον πολιτισμό. Το 1832 ο θεολόγος Southgate βρήκε σ'ένα μοναστήρι την μεγαλύτερη συριακή βιβλιοθήκη με βιβλία σε 12 γλώσσες. Τον Οκτώβριο του 2004 ο πρίγκιπας της Ουαλίας επισκέφτηκε το μοναστήρι Deir-al-Zafaran. Σήμερα ο επίσκοπος Saliba Ozmen προσπαθεί να προσελκύσει και μουσουλμάνους εκεί. Οι δύο πρόξενοι Τιμόθεος και Φιλόξενος προσκλήθηκαν απ'τον πρωθυπουργό Ντεμιρέλ για μια συζήτηση. Οι σύριοι χριστιανοί στην Κων/πολη είχαν ως προστάτη τον Yusuf Cerin, οι Αρμένιοι τον πατριάρχη Μεζνορ, ο οποίος με τον υπουργό Tayip Erdogan εγκαινίασαν το πρώτο αρμένικο μουσείο στην Τουρκία. Το μοναστήρι Mot Malke νότια της Harabale καταστράφηκε σε μεγάλο μέρος το 1966, περιείχε απ'τον 7ο αιώνα έγγραφα. Το Mor Adraham στο Migat αποτελείται από λίγους μοναχούς. Πολλοί μοναχοί από φόβο μην κλαπούν, δεν δείχνουν τα χειρόγρατά τους σε ξένους. Τα πιο σημαντικά χειρόγραφα, που ακόμα είναι στην κατοχή των σύριων χριστιανών είναι το Ευαγγέλιο του Διόσκορου Θεόδωρου απ'την Mardin και το Ευαγγέλιο της Hah. Και τα δύο υπάρχουν σε μινιατούρες. Η εξερεύνηση τον Andrew Palmers για την Ιστορία του Turabdin έχει μεγάλη σημασία.

Ένα σημαντικό πρόβλημα για τους χριστιανούς στην Τουρκία είναι μέχρι σήμερα η μη ελεύθερη σχολική μάθηση. Το 1978 ο Αρμένιος πατριάρχης της Κων/πολης Kalostian, συνέγραψε ένα χρονικό με 22 σήματα για την κατάσταση της αρμενικής εκκλησίας και το έδωσε στον υπουργό Ecevit ο οποίος μ'αυτο έδωσε κίνηση στη μάθηση στο σχολείο. Ο Ecevit υποσχέθηκε να ελέγξει τους ενόχους αλλά δεν άλλαξε τίποτα. Αρμένιοι και Έλληνες ορθόδοξοι έπρεπε το 1981, στον εορτασμό των 100 χρόνων του Ατατούρκ, να δωρίσουν χρήματα για την ανάμνησή του. Ο πατριάρχης πήρε τα λεφτά για σχολικά έξοδα. Οι χριστιανοί περιμένουν από την Ε.Ε. να κάνει διαπραγματεύσεις, να ασκήσει πίεση στην Τουρκία, γιατί η συνθήκη της Λοζάννης άφησε εκκρεμότητες όσον αφορά τις μειονότητες.

Οι καθολικοί χριστιανοί στην Τουρκία, βρίσκονται σε καλύτερη θέση αφού ο Πάπας είναι περισσότερο σεβαστός απ'τους Τούρκους απ'ότι οι πατριάρχες της ανατολής. Η καθολική εκκλησία έχει δύο πρέσβεις στην Κων/πολη και στη

Σμύρνη με περίπου 12000 πιστούς απ'τους οποίους 8000 στην Πόλη. Στην Κων/πολη, Άγκυρα, Σμύρνη και Ταρσό υπάρχουν προτεσταντικές εκκλησίες και σχολεία. Σε αυτά ανήκουν ευαγγέλια στην Αρμένικη γλώσσα. Αυτές οι εκκλησίες κρατιούνται ζωντανές από δωρεές την Ευρώπης και της Αμερικής. Η Αμερική, Μ. Βρετανία, Ελβετία αλλά και η Γερμανία που έφερε θεσμούς, έφεραν στην επιφάνεια τους, από τους Τούρκους, αποκρυπτόμενες γενοκτονίες του 19ου και 20ου αιώνα. Αυτό δημιούργησε ένα πνεύμα αλληλεγγύης προς τα θύματα όλων των χωρών της γης. Το 1987 η Ε.Ε. ονόμασε τις γενοκτονίες σαν δολοφονία λαού. Ο Τούρκος ιστορικός Turkkayer Azaon, ηγέτης διεθνών σχέσεων στο πανεπιστήμιο της Άγκυρας, δημοσίευσε αναφορές που μιλούν για μέτρα προστασίας του οθωμανικού κράτους από τους Αρμένιους.

Τα τελευταία χρόνια υπάρχει στην Τουρκία μια τάση αλλαγής. Ένα παράδειγμα είναι το βιβλίο του τούρκου Akcams, Αρμενία και η δολοφονία του λαού (1996) που πλέον μιλά ανοικτά για τις γενοκτονίες. Το 1997 απαγορεύτηκε στο Γερμανό Dr.Hilmar Kaiser, ειδικό στο αρμένικο θέμα, η πρόσβαση στα τούρκικα αρχεία. Στις 21/12/2000 άρχισε η δίκη του σύριο-ορθόδοξου ιερέα Yussuf Akbuluk. Κατηγορείται για την καταδίωξη όλων. Σε μια συνέντευξη του στην Hurriet χωρίς να το ξέρει τον βιντεοσκοπούσαν οι δημοσιογράφοι και έστειλαν το βίντεο στην τούρκικη τηλεόραση με επικεφαλίδα “ένας προδότης ανάμεσα μας”. Δικάστηκε γιατί έβαλε το μίσος ανάμεσα σε κυβέρνηση και θρησκεία. Όμως λόγω εθνικών διαμαρτυριών τον άφησαν ελεύθερο. Σημαντικό για τους δικαστές ήταν ότι ο κατηγορούμενος δεν έκανε καμία δήλωση αλλά μόνο συζήτηση ιδιαιτέρως μαζί τους. Ο ιερέας μίας εκκλησίας στο Diyarbakir είπε σε μια δοξολογία του ότι η γη μιλάει για τις γενοκτονίες των Αρμενίων αλλά ποτέ για αυτά των Σύριων.

Ο πατριάρχης Δημήτριος και ο Βαρθολομαίος αναφέρονται στις αποτυχημένες προσπάθειές τους να επαναλειτουργήσει η Θεολογική σχολή της Χάλκης. Τα τηλέφωνα απ'τα μοναστήρια παρακολουθούνται ακόμα. Στις 14/4/2003 ο Τούρκος υπουργός παιδείας είπε στους διευθυντές σχολείων να μαθαίνουν στα παιδιά υποχρεωτικά το τι ακριβώς έγινε στην Αρμενία. Το 2005 δικάστηκε ο συγγραφέας Orha Pamuk για κατηγορίες προς τους Τούρκους για τις

γενοκτονίες. Σε μια συνέντευξη σε εφημερίδα είπε : για αυτό το κάνω εγώ και έτσι με μισούν. Την επιστροφή 70 εξορισμένων στο Turabdin διέκοψε μια βομβιστική επίθεση τον Ιούνιο 2005.

Ένα σημαντικό άλυτο πρόβλημα μένει η εκκλησιαστική ιδιοκτησία. Ένας ηγούμενος μονής για να ανακαινίσει ένα μοναστήρι, πρέπει το κράτος να συμφωνήσει και να το συζητήσει με τους ηγέτες. Αρχές του 1970 η Τουρκία άρχισε να κατασχέτει όλες τις δωρεές. Λόγος τότε ήταν οι ελληνο-τουρκικές διαμάχες στην Κύπρο. Τίποτα απ'αυτά δεν επιστρέφεται. Οι σύριοι χριστιανοί είναι οι λιγότερο αδικημένοι από τις μειονότητες της Λοζάννης.

Στο Turabdin όλες οι εκκλησίες είναι χτισμένες από δωρεές. Μερικοί σύριο-ορθόδοξοι συνέγραψαν μυστικά ένα δικαστικό βιβλίο και το έστειλαν σε 20 οργανωτές στην Άγκυρα. Στόχος ήταν να μην ισχύσει ο νόμος για τις ιδιοκτησίες και να κάνουν δική τους ιδιοκτησία. Ο αντιπρόσωπος του δεξιού κόμματος Hayan Ekin είπε ότι οι χριστιανικές μειονότητες είναι απειλή για την εθνική προστασία. Άρα δεν έπρεπε να έχουν τα ίδια δικαιώματα με τους Τούρκους μουσουλμάνους.

Το καλοκαίρι του 2005 ένας Τούρκος βουλευτής φυλακίστηκε στην Ελβετία γιατί δεν παραδεχόταν τις γενοκτονίες. Ο αρχηγός της αστυνομίας Olli Rehn πιστοποίησε το 2005 ότι στην Τουρκία δεν υπήρχε ελευθερία πίστης. 24 χώρες συμπεριλαμβανόμενης της Γαλλίας, Ιταλίας, Βελγίου, και Ολλανδίας καταδίκασαν της γενοκτονίες, αλλά όχι η Αμερική και το Ισραήλ. Η αρμένικη σύνοδος των εθνικών τούρκων επιστημόνων στις 25/5/2005 χαρακτηρίστηκε απ'τον υπουργό Cemil Cicek σαν αγκάθι στην πλάτη του τούρκικου έθνους. Τους επιστήμονες αυτούς τους χαρακτήρισε σαν προδότες.

Η ιστορία για το θέμα της Αρμενίας βρίσκεται στο τυπογραφείο απ'τους συγγραφείς που δουλεύουν στο τούρκικο κράτος. Μερικοί δεν έχουν καμία σχέση με την αλήθεια, με τον λαό, με την ειρήνη. Επιστήμονες αφήνουν την ιστοριογραφία για να μη λερώσουν τα χέρια τους με αυτό το θέμα. Η εποχή του εθνικού ρατσισμού έφτασε στο τέλος της για την Ευρώπη. Όλοι οι λαοί πρέπει να επωφεληθούν και να διορθώσουν τα εγκλήματα της ιστορίας. Ο πατριάρχης Βαρθολομαίος κάλεσε τον Πάπα Βενέδικτο XVI στην γιορτή της Ορθοδοξίας. Η

τούρκικη κυβέρνηση ήθελε να το αποτρέψει αυτό γιατί έβλεπαν τον πατριάρχη σαν βοσκό που προσέχει 3000 άτομα της μειονότητας των Ελλήνων στην Κων/πολη και όχι σαν ηγέτη της ορθοδοξίας. Στις 23/9/2005 έγινε μια σύνοδος για το θέμα της Αρμενίας όπου ήθελαν να πουν τις απόψεις τους οι ιστορικοί Berkag και Akcams. Η αντιπροσωπεία της Ε.Ε. το έβλεπε σαν μια πρόκληση. Στις 23/9 δέχτηκε στο Στρασβούργο να κάνει διαπραγματεύσεις με την Τουρκία όμως υπήρχε το εμπόδιο ότι έπρεπε να αναγνωρίσουν την Κύπρο και να παραδεχτούν τις γενοκτονίες των Αρμενίων. Στις 3/10/05 άρχιζαν οι διαπραγματεύσεις Ε.Ε.-Τουρκίας. Σημαντικές αξίες όπως η ελευθερία της θρησκείας, της σκέψης, του λόγου, το άνοιγμα των σχολείων ακόμα και με οικονομική βοήθεια, το άνοιγμα όλων των αρχείων για τα εθνικά θέματα, η επιστροφή των κλεμμένων και προστατευμένων ηθών της εκκλησίας έπρεπε να α priori να ισχύουν. Έτσι η ανοιχτή συνομιλία των Ευρωπαίων με τους Τούρκους μπορεί να αρχίσει!

ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΘΕΙΣΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΠΗΓΕΣ

Αυτούσια στην Γερμανική Γλώσσα από το Πρωτότυπο

Assfalg Julius: Syrische Handschriften, (= Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland 5), Wiesbaden 1963 Bülow Bernhard Fürst von: Denkwürdigkeiten, Berlin 1930 Büsching Anton Friedrich: Neue Erdbeschreibung von Asia, Schaffhausen 1769

Die diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes 1871-1914, hg. v. Bernhard Schwertfeger, Bd. 2: 1890-1899, Berlin 1924

Die große Politik der europäischen Kabinette 1871-1914, Bd. 10, Berlin 1927 (Das türkische Problem 1895)

Hatzfeld Paul Graf von: Nachgelassene Papiere 1838-1901, hg. v. Gerhard Ebel, Bd. 2, (= Deutsche Geschichtsquellen des 19. u. 20. Jahrhunderts 51/2), Boppard 1976

Fiey Jean Maurice: Pour un Oriens Christianus Novus. Repertoire des Dio-ceses syriaques orientaux et occidentaux, (= Beirut Texts and Studies 49), Beirut 1993

Die Verfolgung und Vernichtung der Syro-Aramäer im Tur Abdin 1915, gesammelt von Erzpriester Sleman Henno von Arkah, übersetzt v. Amill Gorgis u. Georg Tora (Manuskript)

Herzl Theodor: Zionistisches Tagebuch 1895-1899, hg. v. Johannes Wachten u. Chaya Harel, (= Briefe u. Tagebücher 2), Berlin-Frankfurt 1983 Herzl Theodor: Briefe Anfang Mai 1895 -Anfang Dezember 1898, hg. v. Barbara Schäfer, (= Briefe u. Tagebücher 4), Frankfurt-Berlin 1990 Kazantzakis Nikos: Griechische Passion, Reinbek 1981 Mschiho Namam Abed: Vergossenes Blut. Geschichten der Greuel, die an den Christen in der Türkei verübt... wurden, Glane/Losser 1999 Morgenthau Henry: Ambassador Morgenthau's Story, Detroit 2003 Niebuhr Carsten: Entdeckungen im Orient 1761-1767 (1774), Stuttgart 1973

Piccolomini Enea Silvio (Pius II.): Beschreibung Asiens, hg. v. Wilhelm Baum, Klagenfurt 2005.

Sachau Eduard: Kurzes Verzeichnis der Sachau'schen Sammlung syrischer Handschriften, Berlin 1885

Schweiger Salomon: Zum Hofe des türkischen Sultan, hg. v. Heid. Stein, Leipzig 1986

Venesis Elias: Äolische Erde, Mainz 1969

Wendebourg Dorothea (Hg.): Reformation und Orthodoxie Der ökumenische Briefwechsel zwischen der Leitung der württembergischen Landeskirche und Patriarch Jeremias II. in den Jahren 1573-1581 Göttingen 1986

Sekundärliteratur

Adorno Theodor W.: Erziehung nach Auschwitz, in: Erziehung zur Mündigkeit, Frankfurt 1970, 88-104

Akcam Taner: Armenien und der Völkermord. Die Istanbuler Prozesse und die türkische Nationalbewegung, Hamburg 1996

Akcam Taner: Another History on Sevres and Lausanne, in: Kieser-« (2003), 281-299

Anderson M.S.: The Eastern Question 1774-1923. A Study in Intemato Relations, London 1978

Anschütz Helga: Die syrischen Christen vom Tur Abdin. Eine altchristliche Be völkerungsgruppe zwischen Beharrung, Stagnation und Auflösung, Würzbu-g 1985

Assfalg Julius - Krüger Paul: Kleines Wörterbuch des christlichen Orients Wiesbaden 1975

Atiya Aziz S.: Kreuzfahrer und Kaufleute. Die Begegnung von Christentum und Islam, Stuttgart 1964

Atiya Aziz S.: A History of Eastern Christianity, London 1968 Aydin Hanna:
Die syrisch-orthodoxe Kirche von Antiochien, Losser 1990 Aziz Namu: Kurdistan.
Menschen, Geschichte, Kultur, Nürnberg 1992 Bauer Elisabeth: Armenien,
Luzern 1977

Baum Wilhelm - Winkler Dietmar W.: Die Apostolische Kirche des
Ostens. Geschichte der sogenannten Nestorianer, Klagenfurt 2000 Baum
Wilhelm: Die sogenannten „Nestorianer“ im Zeitalter der Osmanen, in: Zwischen
Euphrat und Tigris, (= Wiener Offene Orientalistik 3), Wien 2004. 229-245

Baum Wilhelm: Ignatius Elias III., syrisch-orthodoxer Patriarch von
Antiochien (1917-1932), in: Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon, Bd.
24, 2005, 885-888

Bihl Wolfdieter: Österreich-Ungarn und die Friedensschlüsse von Brest-Li-
towsk, Wien-Köln-Graz 1970

Bihl Wolfdieter: Die Kaukasuspolitik der Mittelmächte II: Die Zeit der
versuchten kaukasischen Staatlichkeit (1917-1918), Wien-Köln-Weimar 1992
Brentjes Burchard: Die Jahrtausende Armenien, Wien-München, 2. Aufl., 1976

Bozarlan Hamit: Histoire de la Turquie contemporaine. La Dicouverte,
Paris 2004

Brockelmann Carl: Geschichte der islamischen Völker, München-Berlin
1943 Budger George Percy: The Nestorians and their Rituals, Bd. 1 (1852), ND
London 1987

Cahen Claude : Der Islam I, (= Fischer Weltgeschichte 14), Frankfurt 1968
Cardini Franco: Europa und der Islam. Geschichte eines Missverständnisses,
München 2000

Coakley F.F.: The Church of England and the Church of the East. A History
of the Archbishop of Canterbury's Assyrian Mission, Oxford 1992 Coche de la
Ferte Etienne: Byzantinische Kunst, Freiburg-Basel-Wien 1982 Dalrymple
William: From the Holy Mountain. A Journey in the Shadow of Byzantium,
London 1997

Das Verbrechen des Schweigens. Die Verhandlungen des türkischen Völkermords an den Armeniern vor dem ständigen Tribunal der Völker, hg. v. Tessa Hofmann, (= Progam-Taschenbücher 1012), Wien 1984 Davison Roderic H.: The Ottoman Empire at the Congress of Berlin, in: Der

Berliner Kongress. Die Politik der Großmächte und das Problem der Modernisierung in Südosteuropa in der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts, Wiesbaden 1982,205-223

Demir Ömer: Kappadokien. Wiege der Geschichte, 12. Aufl., Ankara 2004
Ducellier Alain: Chretiens d' Orient et Islam au Moyen Age VIIe - XVe siecle, Paris 1996

Dum-Tragut Jasmine: Verstreutes Volk und ferne Heimat, in: „...Aber unvergänglich sind wir wie unsere Berge“. Armenien, hg. v. Erich Renhart u. Jasmine Dum-Dragut, Graz-Wien 1997, 53-61

Duval Rubens: Histoire de Edesse (Urfa), (1892) ND Amsterdam 1975
Engels W.: Tübingen und Byzanz. Die erste offizielle Auseinandersetzung zwischen Protestantismus und Ostkirche im 16. Jahrhundert, in: Kyrios 5, 1940/41,240-287

Fernau Friedrich Wilhelm: Patriarchen am Goldenen Hörn. Gegenwart und Tradition des orthodoxen Orients, Opladen 1967

Fiey Jean-Maurice: Nisibe metropole syriaque Orientale et ses suffragants des origines ä nos jours, (= CSCO 388, Subsidia 54), Louvain 1977 Fischer Weltgeschichte, Bd. 13 : Byzanz, hg. v. Franz Georg Mayer, Frankfurt 1973

Fotiadis Konstantin: Der Völkermord an den Griechen des Pontos, in: Tessa Hofmann: Verfolgung, Vertreibung... (2004), 185-219

Fulton L. Bruce: France and the End of the Ottoman Empire, in: The Great Powers and the End of the Ottoman Empire, London-Boston-Sydney 1984, 141-171

Genocide against the Bulgarian, Greek, Armenian, Cypriot and Kurdish people, Sofia o.J.

Geschichte des Christentums, Bd, 12: Erster und Zweiter Weltkrieg. Demokratien und totalitäre Systeme (1914-1958), Freiburg-Basel-Wien 1992 u. Bd. 13: Krisen und Erneuerung (1958-2000), 2002

Gill Joseph: Konstanz-Basel-Florenz, (= Geschichte der ökumenischen Konzilien 9), Mainz 1967

Gold aus Armenien. Ausstellungskatalog Pro Oriente Wien o.J. Goltz Hermann (Hg.): „Wenn dieser Brief veröffentlicht würde und er in türkische Hände fiele...“. Vier Schreiben von Jakob Künzler aus Urfa und Basel, in: Kieser Hans Lukas (Hg.): Die Armenische Frage und die Schweiz (1896-1923). La question arménienne et la Suisse (1896-1923), Zürich 1999, 343-354

Goltz Hermann: Der gerettete Schatz der Armenier aus Kilikien, Wiesbaden 2000

Gorgis Amill: Der Völkermord an den Syro-Aramäern, in: Tessa Hoffmann: Verfolgung, Vertreibung... (2004), 111-120

Gronau Dietrich: Mustafa Kemal Atatürk oder die Geburt der Republik, Frankfurt 1994

Grulich Rudolf: Konstantinopel. Ein Reiseführer für Christen, Ulm 1998
Gust Wolfgang: Der Völkermord an den Armeniern, München-Wien 1993
Gust Wolfgang: Die Verdrängung des Völkermords an den Armeniern. Ein

Signal für die Shoah, in: Kieser-Schaller (2003). 463-480
Hage Wolfgang: Die syrisch-jakobitische Kirche in frühislamischer Zeit baden 1966

Halfter Peter: Das Papsttum und die Armenier im frühen und hohen Mittelalter, Köln-Weimar-Wien 1996

Handbuch der Orientalistik, 1. Abteilung, Bd. 7: Armenisch und Kaukasi; Sprachen, hg. v. Bertold Spuler, Leiden-Köln 1963

Hassiotis Ioannis K.: The Armenian Genocide and the Greeks. Response and Records (1915-1923), in: The Armenian Genocide, hg. v. Richard G. Hovansian, New York 1992, 129-151

Helmrath Johannes: Pius II. und die Türken, in: Europa und die Türken in der Renaissance, hg. v. Bodo Guthmüller u. Wilhelm Kühlmann, Tübingen 2000. 79-137

Heyer Friedrich (Hg.): Die Kirche Armeniens, (= Die Kirchen der Welt 18). Stuttgart 1978

Hofmann Tessa: Deutsche Quellen und Augenzeugenberichte zum Völkermord an den Armeniern 1915/16, in: Das Verbrechen des Schweigens, hg. v. Tessa Hofmann, (= Prolog-Taschenbücher 1012), Wien 1984, 92-119
Hofmann Tessa (Hg.): Der Völkermord an den Armeniern vor Gericht, Der Prozeß Talaat Pascha, (Berlin 1921), ND Göttingen 1985
Hofmann Tessa u. Koutcharian Gerayer (Hg.): Armenien. Völkermord. Vertreibung. Exil. 1979-1987. Neun Jahre Menschenrechtsarbeit für die Armenier - neun Jahre Berichterstattung über einen verleugneten Völkermord, Göttingen-Wien 1987

Hofmann Tessa: Annäherung an Armenien, München 1997
Hofmann, Tessa: Die Situation der Armenischen Minderheit in der Republik Türkei. In: Koexistenz und Konfrontation. Beiträge zur jüngeren Geschichte und Gegenwartslage der orientalischen Christen, hg. v. Martin Tamcke. Münster-Hamburg-London 2003. (Studien zur Orientalischen Kirchengeschichte 28), 231-302

Hofmann Tessa (Hg.): Verfolgung, Vertreibung und Vernichtung der Christen im Osmanischen Reich 1912-1922, (= Studien zur Syrischen Kirchengeschichte 32), Münster 2004

Hofmann Tessa: Mit einer Stimme sprechen - Gegen Völkermord, in: Tessa Hofmann (Hg.): Verfolgung, Vertreibung... (2004), 9-51
Hollerweger Hans: Lebendiges Kulturerbe. Living Cultural Heritage. Canli Kül-tür Mirasi, Linz 1999

Honigmann Ernest: Le couvent de Barsauma et le Patriarcat Jacobite d'Anti-ochie et de Syrie, (= CSCO 146, Subsidia 7), Louvain 1954 Hourani Albert: Sulaiman al-Bustani und die Ilias, in: Der Islam im europäischen Denken, Frankfurt 1994, 215-232

Hovannisian Richard G.: Die armenische Frage (1878-1913), in: Das Verbrechen des Schweigens, hg. v. Tessa Hofmann, (= Prolog-Taschenbücher 1012), Wien 1984, 13-37

Jacobb Havier: Das Christentum in der heutigen Türkei, in: Stimmen der Zeit, April 1975, 237-247 Jorga Nicolae: Geschichte des Osmanischen Reiches, Bd. 3: bis 1640; Bd. 4:

bis 1774; Bd. 5: bis 1912, ND Frankfurt 1990

Joseph John: The Modern Assyrians of the Middle East. Encounters with Western Christian Missions, Archaeologists & Colonial Powers, Leiden-Boston-Köln 2000

Jung Peter: Der k.u.k. Wüstenkrieg. Österreich-Ungarn im Vorderen Orient 1915-1918, Graz-Wien-Köln 1992 *

Kaiser Hilmar: „AScene from the Inferno“. The Armenians of Erzerum and the Genocide 1915-1916, in: Kieser-Schaller (2003), 129-186 Kawerau Peter: Die jakobitische Kirche im Zeitalter der syrischen Renaissance, Berlin 1960

Kennedy Paul M.: The Realities behind Diplomacy: Background Influences on British External Policy 1865-1980, London-Boston-Sydney 1981 Kent Marian (Hg.): The Great Powers and the End of the Ottoman Empire, London-Boston-Sydney 1984

Khoury Adel Theodor: Der theologische Streit der Byzantiner mit dem Islam, Paderborn 1969

Kieser Hans Lukas (Hg.): Die Armenische Frage und die Schweiz (1896-1923). La question armenienne et la Suisse (1896-1923), Zürich 1999 Kieser Hans-Lukas - Schaller Dominik: Der Völkermord an den Armeniern und die

Shoah. The Armenian Genocide and the Shoah, 2. Aufl. Zürich 2003 Kouymijan Dickran: Die Zerstörung armenischer Kulturdenkmäler- eine Fortsetzung der türkischen Völkermordpolitik, in: Das Verbrechen des Schweigens, hg. v. Tessa Hofmann, (= Prolog-Taschenbücher 1012), Wien 1984, 155-162

Koutcharian Gerayer: Der Völkermord an den Armeniern (1915-1917), in: Tessa Hofmann: Verfolgung, Vertreibung... (2004), 55-75 Kreiser Klaus - Neumann Christoph K.: Kleine Geschichte der Türkei, Stuttgart 2003

Krikorian Mesrob: Der Genozid. Völkermord an den Armeniern, in: „...Aber unvergänglich sind wir wie unsere Berge“. Armenien, hg. v. Erich Renhart u. Jasmine Dum-Dragnet, Graz-Wien 1997, 46-52

Kühl Henriette: Leon V. v. Kleinarmenien. Ein Leben zwischen Orient und Okzident im Zeichen der Kreuzzugsbewegung Ende des 14. Jahrhunderts, (= Europäische Hochschulschriften 893), Frankfurt 2000 Künzler Jakob: Im Lande des Blutes und der Tränen. Erlebnisse in Mesopotamien während des Weltkrieges (1914-1918), 2. Aufl., Zürich 2004 Kurkijan Vahan M.: A History of Armenia, 1958

Kyriakos Diomedes A.: Geschichte der Orientalischen Kirchen von 1453-1898, ND Hildesheim 1975

De Lacy O'Leary: How Greek science passed to the Arabs, 2. ed. Delhi 2001 Larentzakis Gregorios: Das Ökumenische Patriarchat von Konstantinopel im Dienste der kirchlichen Einheit und der Vereinigung Europas, in: KNAÖKI 27, 27.6.1985,5-11

Larentzakis Grigorios: 10 Jahre offizieller Dialog zwischen orthodoxer und katholischer Kirche - Eine Bilanz, in: Pro Oriente, Innsbruck-Wien 1994, 46-77 Larentzakis Gregorios: Das einheitliche Imperium Romanum und die polyzen-

trische Struktur der Kirche innerhalb des Imperiums, in: Grazer Theo 21,1996,50-77

Lehmann-Haupt Carl Friedrich: Armenien einst und jetzt, Berlin 191C Lenkefeld Karin: "Solange noch ein Weg ist..." Die Kurden zwischen Ve« gung und Widerstand, Göttingen 1996

Lilie Ralph-Johannes: Byzanz. Geschichte des Oströmischen Reiches 326-1453, München, 2.Aufl., 2001

Matuz Josef: Das Osmanische Reich. Grundlinien seiner Geschichte, Darmstadt, 2. Aufl., 1990

Maurois Andre: Die Geschichte Englands, Wien-Leipzig 1937 De Murat Jean: The Great Exstirpation of Hellenism and Christianity in Asia Minor, Miami 1999

Nagel Tilman: Staat und Glaubensgemeinschaft im Islam, Bd. 2, Zürich-München 1981

Nassibian Akaby: Britain and the Armenian Question 1915-1923, London-New York 1984

Nerval Gerard de: Reise in den Orient, München o.J. Neumann Michael - Neumann Adrian Christian: Die Türkei, München 1990 Norwich John Julius: Byzanz, 3 Bde, Düsseldorf-München 1998 Odenthal Johannes: Istanbul, Bursa und Edirne, Köln 2. Aufl.,1992 Ohandjanian Artem: Armenien. Der verschwiegene Völkermord, Wien-Köln-Graz 1989

Ostrogorsky Georg: Geschichte des byzantinischen Staates (1963) ND München 1975

Palmer Alan: Glanz und Niedergang der Diplomatie. Die Geheimpolitik der europäischen Kanzleien vom Wiener Kongress bis zum Ausbruch des Ersten Weltkrieges, Düsseldorf 1986

Palmer Andrew: Monk and Mason on the Tigris Frontier. The Early History of TurAbdin, Cambridge-London 1990

Panova Sneschka: Die Juden zwischen Toleranz und Völkerrecht im Osmani-schen Reich, Frankfurt-Berlin-Bern 1997

Pastor, Ludwig von: Geschichte der Päpste, Bd. 13/1, 9. Aufl.; 14/1, 8. Aufl.; 15, 8. Aufl.; 16/3, 8. Aufl., Freiburg-Rom 1955

Pfeffermann Hans: Die Zusammenarbeit der Renaissancepäpste mit den Türken, Winterthur 1946

Propyläen Kunstgeschichte, Bd. 3: Byzanz und der christliche Osten, hg. v. Wolfgang Fritz Volbach u. Jacqueline Lafontaine-Dosogne, Berlin 1968 Rabo Gabriel: Die Aramäer unter der türkisch-islamischen Herrschaft, in: ww-wuser.gwdg.de

Rabo Gabriel: 1600-jähriges Jubiläum des Klosters Mor Gabriel, in: Gouden Hoorn, Tijdschrift over Byzantium (www.isidore-of-seville.com/goudenhoorn) Rabo Gabriel: Die Gründung der syrisch-orthodoxen Kirche in der Diaspora. Vortrag, gehalten am 26.5.2005 in türkischer Sprache auf dem Syrer-Symposium der Bilgi Universität in Istanbul (Manuskript)

Rahn Markus: Die Entstehung des armenischen Patriarchats von Konstantinopel, (= Studien zur Orientalischen Kirchengeschichte 20), Münster-Ham-

burg-London 2002

Rall Hans: Wilhelm II. Eine Biographie, Graz-Wien-Köln 1995 Redgate Anne Elizabeth: The Armenians, Oxford 2000 Reid James J.: Crisis of the Ottoman Empire. Prelude to Collapse 1839-1878, Stuttgart 2000

Renhart Erich - Dum-Tragut Jasmine (Hg.): Armenien, Graz-Wien 1997 Runciman Steven: Die Eroberung von Konstantinopel 1453, München 1977 Sahinter Menfer: Kemalismus. Ursprung, Wirkung und Aktualität, Hückelhofen 1997

Schaller Dominik J.: Die Rezeption des Völkermordes an den Armeniern in Deutschland 1915-1945, in: Kieser-Schaller (2003), 517-556 Schmidt-Häuer Christian: „Wer am Leben blieb, wurde nackt gelassen“. Zeit-Dossier Völkermord (www.zeit.de/2005/13/Armenier) Segal J.B.: Edessa., 'The blessed City' (1970) ND Piscataway 2001 Sen Faruk (Hg.): Das ethnische und religiöse Mosaik der Türkei und seine Reflexionen auf Deutschland, Münster 1998

Spuler Bertold: Gegenwartslage der Ostkirchen, 2. Aufl., Frankfurt 1968
Stacton David: Der schwarze Dienstag. Der Fall von Byzanz, Wien-Hamburg 1967

Stierlein Henri: Byzantinischer Orient. Von Konstantinopel bis Armenien
und von Syrien bis Äthiopien, Stuttgart-Zürich 1996

Tamcke Martin: Armin T. Wegner und die Armenier, (= Studien zur
Orientalischen Kirchengeschichte 2), Münster-Hamburg-Berlin 1996 Ternon
Yves: Tabu Armenien. Geschichte eines Völkermords, Frankfurt-Berlin 1977, 2.
Aufl. 1981

Thierry Jean-Michel: Armenische Kunst, Freiburg-Basel-Wien 1988
Toynbee, Arnold J. & Lord Bryce: Armenian Atrocities, The Murder of A Nation and
A Speech by Lord Bryce, New York 1975 Tzermias Pavlos: Neugriechische
Geschichte, Tübingen 1986 Tsirkinidis Harry: Der Völkermord an den Griechen
Kleinasiens (1914-1923), in: Tessa Hofmann (Hg.): Verfolgung, Vertreibung...
(2004), 135-176 Verheij Jelle: Die armenischen Massaker von 1894-1896, in:
Kieser Hans Lukas (Hg.): Die Armenische Frage und die Schweiz (1896-1923).
La question armenienne et la Suisse (1896-1923), Zürich 1999, 69-129 Vööbus
Arthur: History of Ascetism in the Orient, Bd. 2, (= CSCO 197, Subsidi-
dia 17), Louvain 1960

Walworth Arthur: Wilson and his Peacemakers. American Diplomacy and
the Paris Peace Conference, 1919, London 1986

Weithmann Michael W.: Griechenland. Vom Frühmittelalter bis zur
Gegenwart, Regensburg 1994

Werner Ernst: Die Geburt einer Großmacht. Die Osmanen, Weimar 1985
Winkler Dietmar W. -Augustin Klaus: Die Ostkirchen, Graz 1997 Wirth Peter:
Grundzüge der byzantinischen Geschichte, Darmstadt, 3. Aufl., 1997

Wurmbrand Max - Roth Cecil: Das Volk der Juden. 4000 Jahre Kampf
ums Überleben, Wiesbaden 1989

Ye'or Bat: Der Niedergang des orientalischen Christentums unter dem 7.-
20. Jahrhundert, Gräfelfing 2002

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

Yonan Gabriele: Ein vergessener Holocaust. Die Vernichtung der christliche-Assyrer in der Türkei (= Progmom 148/149), Göttingen 1989
Yonan Gabriele: Assyrer heute. Kultur, Sprache, Nationalbewegung der aramäisch sprechenden Christen im Nahen Osten, (= Progmom 59), Hamburg-Wien 1978
Zürcher Erik Jan: Turkey. A modern history, London, 3. Aufl., 2004.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α4

Διώξεις Κατά του Οικουμενικού Πατριάρχη – Άρθρο της εφημερίδας στην τουρκική.

Sedef ŞENKAL DEMİR/GAZETEPORT

İSTANBUL- Fener Rum Patrikhanesi'ne bir "alternatif" ve "denge" unsuru olarak görülen Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi, emniyet kayıtlarına göre, Ergenekon yapılanmasının "merkez üssü" olarak kullanıldı. İddialara göre Ergenekon terör örgütü üyeleri haftalık toplantılarını burada yaptı ve kamuoyunda ses getirecek suikast planları da burada hazırlandı.

İşte emniyet kayıtlarına göre Ergenekon'un "merkez üssü" olduğu iddia edilen Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin Halkla İlişkiler sorumlusu ve Ergenekon tutuklusunu Sevgi Erenerol, Lozan'a karşı gelmekle suçladığı patrik Bartholomeos'u Türkiye'den kovmak için imza kampanyası başlattığı ortaya çıktı. Hazırlanan Ergenekon iddianamesinin eklerinde yer alan belgelere göre, gayrimenkul zengini Erenerol ailesinin 1922 yılında kurduğu Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi diğer kiliselerce tanınmamasına rağmen Türk devleti tarafından desteklendi. Ailenin son kuşak temsilcilerinden olan ve patriğin kızı Sevgi Erenerol dedesinin kuvvacı kimliğini benimsedi. Yakasında som altından ay yıldız taşıyan ve ergenekon örgütünün kasalarından olduğu iddia edilen ergenekon tutuklusunu Erenerol, iddianamede eklere göre Fener Rum Patriği Bartholomeos'un sınırdışı edilmesi için imza kampanyası başlatmış.

Patrik Bartholomeos'un Lozan Barış Konferansı'na ters düşerek siyasi ve idare işlemleri iştirak ettiğini belirten Sevgi Erenerol Patriği Lozan'da çizilen statüyü tanımamakla suçluyor ve Türkiye hudutları dışına çıkarılmasını istiyor. Sevgi Erenerol bu amaçla hazırladığı bir yazıyı başta emekli Tuğgeneral Veli Küçük ve Doğu Perinçek olmak üzere birçok kişi ve kuruluşa göndererek imza kampanyası başlatılmasını istiyor.

İŐTE O YAZI:

Sayın Emekli Tuđgeneral Veli Kűcűk

Lozan BarıŐ Konferansı'nda Patrikhane'nin siyasi ve idari iŐlerle iŐtigal etmemek koŐuluyla ve Rum Ortodoks vatandaŐlarımıza (İstanbul'da kalanlar) ruhani hizmet vermek amacıyla űlkemizde kalmasında mutabık kalınmıŐtır.

Atatűrk, Patrikhane'nin bu Őart hilafında hareketi gűrűldűđű takdirde derhal hudut haricine çıkarılacađını sűylemiŐtir.

Bugűn Patrikhane Ortodoks aleminin merkezi, Patrik ise 300 milyon ortodoksun lideri olduđunu iddia ederek Lozan'da çizilen statűyű tanımamaktadır, Tűrkiye Cumhuriyeti Devletine tabii olmayı içine sindirememektedir.

Bu yűzden devamlı sorunlar yaratarak Tűrkiye'yi dıŐ gűlerin baskılarına maruz bırakmaktadır. Dolayısıyla Lozan'ı ve T.C kanunlarını ihlal eden tehlike arz etmektedir. Bu yűzden Lozan'dan dođan haklarımızı kullanarak bu kurumu Tűrkiye hudutları dıŐına çıkartmak amacıyla ay sonunda birlikte bir imza kampanyası baŐlatmamızın etkili olacađını dűŐűnűyorum.

Saygılarımla Bađımsız Tűrk Ortodoks Patrikhanesi Basın ve Halkla İliŐkiler Sorumlusu
Sevgi Erenerol

YAZININ GűNDERİLDİĐİ KIŐI VE KURUMLAR

Ergenekon tutuklusunu Sevgi Erenerol'un Patrikhane'nin Lozan'ı ihlali ile ilgili 17 Ekim 2005 tarihli sűz konusu yazıyı gűnderdiđi kiŐi ve kuruluŐlar ise Őűyle:

"Emekli Tuđgeneral Veli Kűcűk, İŐçi Partisi Genel BaŐkanı Dođu Perinçek, BBP Genel BaŐkanı Muhsin Yazıcıođlu, BCP Genel BaŐkanı Műmtaz Soysal, MHP TeŐkilat BaŐkanı Cafer Yaylan, İŐçi Partisi İstanbul TeŐkilatı BaŐkanı Turan űzlű, Tűrk Eđitim-Sen Genel BaŐkanı Őuayip űzcan, BCP İL BaŐkanı űlkű űzkaya, Tűrk Eđitim-Sen İstanbul İL BaŐkanı Hanefi Bostan, KTDK BaŐkanı Zehra Bilge, BTP Genel BaŐkanı Haydar BaŐ, Sađlık İŐ-Sen BaŐkanı Mustafa BaŐođlu, DYP İstanbul İL BaŐkanı Faik İli, BBP İstanbul İL BaŐkanı Avukat Emin Emir, İŐçi Partisi İstanbul İL BaŐkanı Erkan űnsel, BTP İstanbul İL BaŐkanı Fuat Őengűl, MHP İstanbul İL BaŐkanı İhsan Barutçu, Saadet Partisi İstanbul İL BaŐkanı Osna Yumakođulları"

SEVGİ ERENEROL KİMDİR?

Ergenekon terör örgütünün üssü olduğu ortaya çıkan Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin "entrikalı" bir geçmişi bulunuyor. Patrikhane'nin halkla ilişkiler sorumlusu Sevgi Erenerol'un ise Türk olmadığı iddia ediliyor.

Patrikhaneyi kuran Eftim'in nüfus kütüğünde Türk olduğuna dair bir emare bulunmuyor. Baba adı Baraş, anne adı Mariya'dır. Mariya'nın Rum, Baraş'ın ise Ermeni olduğu ileri sürülüyor. Fener Rum Patrikhanesi'ne bir "alternatif" ve "denge" unsuru olarak görülen Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi, emniyet kayıtlarına göre, Ergenekon yapılanmasının "merkez üssü" olarak kullanıldı. Ergenekon terör örgütü üyeleri haftalık toplantılarını burada yaptı. Kamuoyunda ses getirecek suikast planları da burada hazırlandı.

SEVGİ ERENEROL YAKASINDA SOM ALTINDAN AY-YILDIZ TAŞIYOR

Yakasında sürekli som altından ay-yıldız taşıyan Sevgi Erenerol'un Ergenekon yapılanması ile irtibatı kiliseyi klasik devlet tekelinden çıkarıp "derin" bir yapılanmanın içine soktuğu da iddia ediliyor.

Amacı, Milli Mücadele sırasında çıkardığı dergiyle Türkiye'nin yanında yer alan dede Eftim'in "Kuvvacı" ruhunun izinde gitmek olan Erenerol'a göre vatan elden gidiyor ve yeni bir milli mücadelenin başlatılması şart. Patrikhanenin devlet nezdinde itibarının azaldığını düşünen Sevgi Erenerol'un, Ergenekon tipi bir örgütle ilişki içine girerek hem patrikhanenin tükenen kredisini yükseltmek hem de devletle yeniden barışmak niyetinde olduğu öne sürülüyor.

Sevgi Erenerol Türkiye'de misyonerlik yapıldığı iddialarıyla öne çıktı ve Kilise evlerinin sayısının arttığını iddia etti. Ümraniye'de bir gecekonuda bulunan bombalar nedeniyle tutuklanan yazar Ergün Poyraz'ın da aralarında bulunduğu bazı kişilerle Ayasofya Derneği'ni kurdu.

ΑΙΛΕ ΓΑΥΡΙΜΕΝΚΥΛ ΖΕΓΓΙΝΙ

Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi tam bir gayrimenkul zengini. Patrikhane, "Bağımsız Türk Ortodoks Kiliseleri Başpapazlığı Vakfı" adı altında bir vakıf ile faaliyetlerini yürütüyor. Patrikhanenin Beyoğlu ve Karaköy mıntıkasında 20'den fazla dükkânı bulunurken iki de büyük iş hanı mevcut.

Patrikhanenin 200 kadar kiracısı bulunuyor. En büyük gelir Sevgi ve Paşa adındaki iş hanlarından sağlanıyor. Bu isimler Selçuk Erenerol'un kızı Sevgi ve oğlu Paşa'dan geliyor. Paşa İş Hanı hariç gayrimenkullerin gelirleri vakıf üzerinden yapılması gerekiyor. Ancak patrikhanenin cemaati olmadığından sahip olduğu mülkleri ancak vakıflar kiraya verebilir. Lakin tam tersi bir durum yaşanıyor ve aile tek mirasçı olarak bu gelirleri kiraya verip kullanıyor.

TÜRK ORTODOKS PATRİKHANESİNİN GEÇMİŞİ

Patrikhane'nin geçmişi Millî Mücadele yıllarına kadar uzanıyor. 1922 yılında Eftim Erenerol tarafından kuruldu. Eftim Erenerol, 1965'te ölünce, oğlu Turgut Erenerol 2. Eftim olarak yerine geçti. Onun ölümüyle de Selçuk Erenerol üçüncü Türk Ortodoks Patriği oldu. Onun ölümüyle yerine 2002'de oğlu Ümit Erenerol geçti. 1952 doğumlu Sevgi Erenerol, amcasının 1991'de ölümü ve babasının patrik olmasıyla, patrikhanenin basın ve halkla ilişkiler sorumluluğunu üstlendi. Patrikhane diğer kiliselerce tanınmadı. Bu durum bir "Sen Sinod Meclisi" olmalarını engelledi. Eftim ailesi de Kutsal Sinod'un seçmesi gereken patriği kendisi seçerek bu dışlanmışlığa karşı çıktı. Patrikhaneye sadece Türkiye Cumhuriyeti devleti arka çıktı.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α5

ΑΠΑΙΤΗΣΗ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗΣ ΑΚΙΝΗΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΥΣΙΩΝ ΑΠΟ ΤΟ
ΤΟΥΡΚΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ ΟΠΩΣ ΚΑΤΑΓΡΑΦΟΝΤΑΙ ΣΕ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ
(HABERTÜRK 4/6/2009)

Η Habetürk [4/6/] στις εσωτερικές της σελίδες καταχωρεί κατάλογο ορισμένων
ακινήτων, τα οποία ανήκουν στις μειονότητες και επιζητείται η επιστροφή τους:

Περιοχή Σισλί Κωνσταντινούπολης [Şişli]

Τα αιτήματα της Αρμενοκαθολικής Μονής Σουρπ Γκαζέρ Μιχιταργιάν, του
Αρμενικού Ορφανοτροφείου Καραγκιοζιγιάν και του Νοσοκομείου Βαλουκλή.

- Στην οδό Σάχμερνταν πενταόροφη κατοικία – 500.000 Τ.Λ.
- Κοντά στο ξενοδοχείο Χίλτον ένας χώρος στάθμευσης – 700.000 Τ.Λ.
- Δίπλα στο τέμενος Σισλί πενταόροφη πολυκατοικία – 1,5 εκατομμύριο δολάρια.
- Στο Κουρτουλούς [Ταταύλα] 2 κτήρια – 1,8 εκατομμύρια δολάρια.
- Στο Κουρτουλούς [Ταταύλα] 2 μπλοκ κτηρίων έξι ορόφων – 2 εκατομμύρια
δολάρια.
- Στην περιοχή Χαλασκιάργκαζι διώροφο κατάστημα – 1 εκατομμύριο δολάρια.
- Στην περιοχή Χαλασκιάργκαζι πενταόροφη κατοικία – 1,8 εκατομμύρια
δολάρια.
- Στη λεωφόρο Ρούμελη διώροφο κτήριο – 1,2 εκατομμύρια δολάρια.
- Στην περιοχή Οσμάνμπεη μια κατοικία – 850.000 Τ.Λ.

Περιοχή Πέρα – 1 [Beyoğlu]

Τα αιτήματα του Ευαγούς Ιδρύματος Νοσοκομείου Βαλουκλή:.

- Στην περιοχή Ταξίμ πενταόροφη πολυκατοικία – 700.000 Τ.Λ.

- Δίπλα στο Γκεζί Παρκί διώροφος επαγγελματικός χώρος – 1 εκατομμύριο δολάρια.
- Στην περιοχή Ντολάπντερε κατοικία έξι ορόφων και επαγγελματικός χώρος – 500.000 Τ.Λ.
- Στην περιοχή Ταξίμ πενταόροφη κατοικία και επαγγελματικός χώρος – 700.000 Τ.Λ.
- Στην περιοχή Ταξίμ κατοικία έξι ορόφων – 1.000.000 Τ.Λ.
- Στην περιοχή Κεμανκές κλειστός χώρος στάθμευσης.
- Στην περιοχή Ασμαλί Μεστζίτ πολυκατοικία έξι ορόφων – 900.000 δολάρια.
- Στη Συνοικία Μπροσνάν πενταόροφη πολυκατοικία.
- Στην περιοχή Σεχίτ Μουχτάρ πενταόροφη πολυκατοικία – 750.000 Τ.Λ.
- Στην περιοχή Κιατίπ Τσελεμπή κατοικία έξι ορόφων και επαγγελματικός χώρος.
- Στην περιοχή Καμέρ Χατούν τετραώροφη κατοικία και επαγγελματικός χώρος – 600.000 Τ.Λ.
- Στην περιοχή Τομ-Τομ τετραώροφη κατοικία – 1.000.000 δολάρια.
- Στην περιοχή Μπουγιούκ Παρμάκ Καπί επαγγελματικός χώρος έξι ορόφων – 1,2 εκατομμύρια δολάρια.
- Στην περιοχή Νετζατίμπη επαγγελματικός χώρος έξι ορόφων – 1,5 εκατομμύρια δολάρια.
- Στην οδό Σαντρί Άλισικ διώροφη κατοικία – 900.000 δολάρια.
- Στην περιοχή Χουσεϊν Αγά οίκημα με επαγγελματικούς χώρους.

Περιοχή Πέρα – 2

Τα αιτήματα της Αρμενικής Εκκλησίας και Νεκροταφείου Ηρεσδαğabat, αλλά και του Ευαγούς Ιδρύματος των Ρωμαϊκών Ορθόδοξων Εκκλησιών Πέρα.

- Στη λεωφόρο Μπάνκαλαρ τριώροφο κτήριο επαγγελματικών χώρων.
- Στην περιοχή Ταξίμ τετραώροφο ξενοδοχείο – 7.000.000 δολάρια.
- Στην περιοχή Τσατμά Μεστζίτ επαγγελματικός χώρος 2.386 τετραγωνικών μέτρων.

- Στην οδό Σουρουρί Τσεσμέ τετραώροφη πολυκατοικία.

Περιοχή Φατίχ [Fatih]

Τα αιτήματα του Ευαγούς Ιδρύματος Νοσοκομείου Βαλουκλή, του Σισλί Karagözyan, του Balat Surp Hreşdağabet, αλλά και του Ευαγούς Ιδρύματος των Ρωμαίικων Ορθόδοξων Εκκλησιών και Σχολείων Πέρα.

- Στην περιοχή Ατίκ Μουσταφά τριώροφη πολυκατοικία - 500.000 Τ.Λ.
- Στη Συνοικία Μολλά Ασκή μια διώροφη ανεξάρτητη κατοικία.
- Στην περιοχή Μπάλατ μια μονώροφη ανεξάρτητη κατοικία.
- Στην περιοχή Hacı Evhaddin μια τριώροφη πολυκατοικία.
- Στην περιοχή Ιμραχόρ ένα διώροφο κτήριο.
- Στην περιοχή Χουσείν Αγά επαγγελματικός χώρος.
- Στην περιοχή Hatip Musluhiddin ένα τριώροφο κτήριο.
- Στην περιοχή Φαναρίου μια πολυκατοικία.
- Στην περιοχή Μπακί Ντεντέ μια πολυκατοικία.
- Στην περιοχή Hakami Muhittin μια μονώροφη ανεξάρτητη κατοικία.
- Στην περιοχή Χουσείν Αγά μια πολυκατοικία.
- Στην περιοχή Hacı Evhaddin ένα διώροφο κτήριο.

Μπακίρκιοϊ [Bakırköy]

Το ακίνητο, το οποίο διεκδικεί το Ευαγές Ίδρυμα του Νοσοκομείου Βαλουκλή.

- Στη λεωφόρο Φαχρί Κορούτουρκ του Μπακίρκιοϊ κατοικία και επαγγελματικός χώρος.

Σαρίγερ [Sarıyer]

Τα αιτήματα των Ευαγών Ιδρυμάτων Αρμενικής Εκκλησίας Surp Pırgıs Επταπυργίου και Surp Yeris Mangas του Βογιασικόϋ.

- Ακίνητο στην περιοχή Emirgan του Βοσπόρου – 500.000 Τ.Λ.
- Στην περιοχή Σαρίγερ του Βοσπόρου το κτήριο του Αθλητικού Συλλόγου Γενίμαχαλλε - 250.000 Τ.Λ.
- Στην περιοχή Γενίμαχαλλε του Βοσπόρου 3 κτήρια – 2,1 εκατομμύρια Τ.Λ.
- Στην περιοχή Μπουγιούκντερε του Βοσπόρου 2 πολυκατοικίες – 3,3 εκατομμύρια Τ.Λ.

Εμίνονου [Eminözü]

Τα αιτήματα της Αρμενικής Προτεσταντικής Εκκλησίας Gedikraşa, του Νοσοκομείου Βαλουκλή και της Αρμενικής Εκκλησίας Surp Hreşdağabet περιοχής Μπαλατά και του Νεκροταφείου.

- Στην περιοχή Saraç İshak 2 κτήρια.
- Στην περιοχή Saraç İshak ένας χώρος στάθμευσης.
- Στην περιοχή Μπεγιαζίτ ένα χάνι [αρχαίο].
- Στην περιοχή Μπεγιαζίτ 4 λιθόκτιστα κτήρια.
- Στην περιοχή Μολλά Φεναρί ένας χώρος στάθμευσης.
- Στην περιοχή Κιατίπ Κασίμ 2 πολυκατοικίες – 1.000.000 Τ.Λ.

Ουσκιούνταρ [Üsküdar]

Τα αιτήματα του Ευαγούς Ιδρύματος Νοσοκομείου Βαλουκλή.

- Στην περιοχή Μπουρχανιγιέ οικόπεδο – 3.000.000 δολάρια.
- Στην περιοχή Βαλιντέ Ατίκ 2 κατοικίες.
- Στην περιοχή Kuzguncuk μια διώροφη κατοικία.

Μπεσίκτας [Beşiktaş]

- Στην περιοχή Αγιάζ Μποστάν του Bebek 17 πολυκατοικίες.
- Στην περιοχή Mecidiye 3 πολυκατοικίες – 2.000.000 Τ.Λ.
- Στην περιοχή Ortaköy μια κατοικία – 1.000.000 δολάρια.
- Απέναντι από τη σχολή Robert Kolej μια πολυκατοικία – 1.000.000 δολάρια.
- Στην οδό Sekbanlar μια πολυκατοικία – 1.000.000 δολάρια.
- Στην περιοχή Arnavutköy μια πολυκατοικία – 1.500.000 δολάρια.
- Στην περιοχή Ortaköy μια πολυκατοικία – 1.000.000 Τ.Λ.
- Στην περιοχή Çirgağın ένα εμπορικό κέντρο – 4.000.000 δολάρια.
- Στην περιοχή Bebek μια κατοικία – 1.000.000 δολάρια.
- Στην περιοχή Arnavutköy 2 πολυκατοικίες – 2.000.000 δολάρια.

Χαλκηδόνα [Kadıköy]

Τα αιτήματα του Ευαγούς Ιδρύματος Νοσοκομείου Βαλουκλή.

- Στη νήσο Πρίγκηπο κτήριο 15 διαμερισμάτων – 2.250.000 δολάρια.
- Στην περιοχή Kadırgan μια ξύλινη έπαυλη – 1.000.000 δολάρια.
- Στην περιοχή Kadırgan οικόπεδο – 5.000.000 δολάρια.
- Στη νήσο Πρίγκηπο κοντά στην πλατεία της σκάλας μια έπαυλη – 1.600.000 δολάρια.

Τα 17 Ευαγή Ιδρύματα, τα οποία αποτάθηκαν στις τουρκικές Αρχές, είναι τα εξής:

1. Ευαγές Ίδρυμα Ορθόδοξης Εκκλησίας Αγίου Ιωάννου Γενίμαχαλλε.
2. Ευαγές Ίδρυμα Ορθόδοξης Εκκλησίας Αγίου Φωκά Ortaköy [Μεσοχωρίου].
3. Ευαγές Ίδρυμα Ορθόδοξης Εκκλησίας Ταξιαρχών Arnavutköy [Αρναούτκιοϊ].

4. Ευαγές Ίδρυμα Αρμενικής Προτεσταντικής Εκκλησίας Gedikraşa και Σχολείου.
5. Ευαγές Ίδρυμα Ορθόδοξης Εκκλησίας Αγίου Δημητρίου Sarmaşık [Σαρμασικίου].
6. Ευαγές Ίδρυμα Ορθόδοξης Εκκλησίας Παναγίας Ortaköy, Σχολείου και Νεκροταφείου.
7. Ευαγές Ίδρυμα Αρμένικου Νοσοκομείου Surp Pırgıs Yedikule [Επταπυργίου].
8. Ευαγές Ίδρυμα Ορθόδοξης Εκκλησίας Αγίου Στεφάνου Yeşilköy [Αγίου Στεφάνου].
9. Ευαγές Ίδρυμα Νοσοκομείου Βαλουκλή.
10. Ευαγές Ίδρυμα Αρμένικης Εκκλησίας Surp Vartanans Feriköy [Φερίκιοϊ].
11. Ευαγές Ίδρυμα Αρμενοκαθολικής Εκκλησίας Surp Gazer του Πέρα, καθώς και της Μονής Mihitaryan και του Σχολείου.
12. Ευαγές Ίδρυμα Ορφανοτροφείου Karagözyan περιοχής Σισλί.
13. Ευαγές Ίδρυμα Αρμενικής Εκκλησίας Surp Yeris Mangans και Νεκροταφείου περιοχής Boyacıköy [Μπογιατζίκιοϊ].
14. Ευαγές Ίδρυμα Αρμενικής Εκκλησίας Surp Hreşdağabet και Νεκροταφείου περιοχής Balat [Μπαλατά].
15. Ευαγές Ίδρυμα Αρμενικής Εκκλησίας Surp Hovhannes Narlıkarı [Ναρλίκαπι].
16. Ευαγές Ίδρυμα Κοινότητας Ορθόδοξων Εκκλησιών Πέρα και Σχολείων.

17. Ευαγές Ίδρυμα Αρμενικής Εκκλησίας Surp Astvazazin Meryem Ana Beşiktaş
[Μπεσίκτας].

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α6

Αποδεικτικά Στοιχεία του Υπουργείου Εξωτερικών και άλλων Φορέων για τους Εξισλαμισμούς και την Επανάκαμψη τους στον ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Στοιχεία από το Υπουργείο Εξωτερικών
 - 1.1. Έγγραφο προς Γενικό Προξενείο
 - 1.2. Έγγραφο προς Υφυπουργείο Δημόσιας Ασφάλειας
 - 1.3. Έγγραφο προς το Γενικό Προξενείο (Τουρκίας)
 - 1.4. Έγγραφο προς το Γενικό Προξενείο (Πρεσβεία Άγκυρας)
 - 1.5. Έγγραφο 1 προς Γενικό Προξενείο (Κωνσταντινούπολη)
 - 1.6. Έγγραφο 2 προς Γενικό Προξενείο (Κωνσταντινούπολη)
 - 1.7. Έγγραφο 3 προς Γενικό Προξενείο (Κωνσταντινούπολη)
 - 1.8. Έγγραφο 4 προς Γενικό Προξενείο (Κωνσταντινούπολη)
2. Στοιχεία από το Προξενείο
 - 2.1. Έγγραφο 1 προς Υπουργείο Εξωτερικών
 - 2.2. Έγγραφο 2 προς Υπουργείο Εξωτερικών
 - 2.3. Έγγραφο 3 προς Υπουργείο Εξωτερικών
 - 2.4. Έγγραφο 4 προς Υπουργείο Εξωτερικών
 - 2.5. Έγγραφο 5 προς Υπουργείο Εξωτερικών
 - 2.6. Έγγραφο 6 προς Υπουργείο Εξωτερικών
 - 2.7. Έγγραφο προς Υπουργείο Εξωτερικών
(Προξενείου Κων/πόλεως)
3. Στοιχεία από Διάφορα Υπουργεία
 - 3.1 Έγγραφο 1 από το Υφυπουργείο Δημόσιας Ασφάλειας
 - 3.2 Έγγραφο 2 από το Υφυπουργείο Δημόσιας Ασφάλειας
 - 3.3 Έγγραφο 3 από το Υφυπουργείο Δημόσιας Ασφάλειας
 - 3.4 Έγγραφο 4 από το Υφυπουργείο Δημόσιας Ασφάλειας
 - 3.5 Έγγραφο 5 από το Υφυπουργείο Δημόσιας Ασφάλειας
 - 3.6 Έγγραφο από το Υπουργείο Κρατικής Υγιεινής
4. Στοιχεία από την Ελληνική Βασιλική Χωροφυλακή
 - 4.1 Έγγραφο 1 προς την Γενική Διοίκηση Μακεδονίας
 - 4.2 Έγγραφο 2 προς την Γενική Διοίκηση Μακεδονίας
 - 4.3 Έγγραφο 3 προς την Γενική Διοίκηση Μακεδονίας
 - 4.4 Έγγραφο 4 προς την Γενική Διοίκηση Μακεδονίας
 - 4.5 Έγγραφο 5 προς την Γενική Διοίκηση Μακεδονίας
5. Στοιχεία Αιτήσεων Ιδιωτών
 - 5.1 Έγγραφο 1 αιτήσεως ιδιώτη
 - 5.2 Έγγραφο 2 αιτήσεως ιδιώτη
 - 5.3 Έγγραφο 3 αιτήσεως ιδιώτη

- 5.4 Έγγραφο 4 αιτήσεως ιδιώτη
- 5.5 Έγγραφο 5 αιτήσεως ιδιώτη
- 5.6 Έγγραφο 6 αιτήσεως ιδιώτη
- 6.1 Έγγραφο αιτήσεως αφορών την ανταλλαγή πληθυσμών

1.Στοιχεία από το Υπουργείο Εξωτερικών

- 1.1. Έγγραφο προς Γενικό Προξενείο

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΞΕΤΡΑΚΤΩΝ

ΕΠΙ ΕΙΣΕΡΧΟΜΕΝΟΥ	ΠΡΩΤ. ΑΡΙΘ. 18394	ΑΡΧ. ΤΗ. 28. 10. 1940
	ΕΠΟΜ. ΑΡΙΘ. 12815	ΑΡΙΘ. ΔΙΑΚ. 13522

Διοικ. Α. Δ. κ. 'ΥΠΟΒ. 15031

Αριθ. πρωτ. 25075 ΔΘ

Περίληψις:

Εν Αθήναις 27 'Ιουνίου 1940

Η ρ ό ς

τό εν Κων/πόλει Β. Γεν. Προξενείου

'Υμέτερον υπ' αριθ. 909B/1 από 30/4/1940

'Αναφερόμενοι επί τού ως άνω υμέτερον έγγραφου, έχο-
μεν τήν τιμήν νά παρακαλέσωμεν δι' ας όπως αποστείλητε ήμιν
άντίγραφο του μνημονευομένου εν αὐτῷ υπ' αριθ. 866 δ. δ.
έγγράφου του ήμετέρου Γεν. Προξενείου, τό όποιον δέν εδ-
ρηται εν τοῖς ήμετέροις 'Αρχείοις.-

ΕΝΤΟΛΗ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΟΥ
Ο ΤΗΜΑΤΑΡΧΗΣ

[Signature]

Θ. Θάλων

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

1.2. Έγγραφο προς Υφυπουργείο Δημόσιας Ασφάλειας

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ *Φαίση* *Πολλων*

ΕΠΙ ΕΙΣΕΡΧΟΜΕΝΟΥ	ΠΡΟΗΓ. ΑΡΙΘ. 4452 γ	ΔΙΕΞΕΠ. ΤΗ. 21/10/40
	ΕΠΟΜ. ΑΡΙΘ.	ΑΡΙΘ. ΔΙΕΚΠ. 6349

Πολιτικῶν Ἰποθέσεων
Τουρκίας

Αριθ. απόστ. 23790 Β/16/Τ
Εν Ἀθήναις τῆ 21 Ὀκτωβρίου 1940.-

Περίληψις:

Περὶ ἐπεδύσεως Χοραλ. Τεμιρτζόγλου
ἢ Σιδηροπούλου.- Ε Π Ε Ι Γ Ο Ν

Π ρ ό ς

τὸ Ὑφυπουργεῖον Δημόσιας Ἀσφαλείας
Δ/σιν Ὑπηρεσίας Ἀλλοδαπῶν

Διαβιβάζοντες ὑμῖν συνημμένως αἰτησὶν τοῦ Ἰωάννου
Σιδηροπούλου ἔχομεν τὴν τιμὴν νὰ παρακαλέσωμεν ὅπως εὐαρεστηθῆτε
καὶ γνωρίσῃτε ἡμῖν ἂν δέν εἴχατε ἀντίρρησης εἰς τὸ νὰ ἐπιτρέ-
ψῃτε τὴν εἰς Ἑλλάδα ἔλευσιν τοῦ ἐν περιλήψει καὶ τῆς συζύγου
αὐτοῦ.-

ΕΝΤΟΛΗ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΟΥ
Ο ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΑΒ
Α. ΔΑΛΙΕΤΟΣ

125-9240-00.000

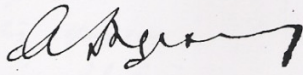
1.3. Έγγραφο προς το Γενικό Προξενείο (Τουρκίας)

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. X-2008 μ. X

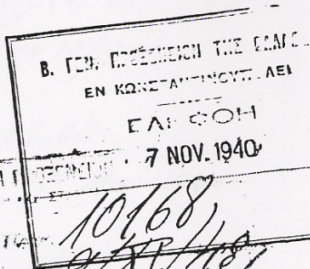
ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΤΟΥΡΚΙΑΣ
Αριθ. 29581 Β/16/Τ

Διαβιβάζεται προς το έν-
κων/πόλει Β. Γεν. Προξενείου
ίνα εδραστήριον παράδωξη
ήμιν σχετικής πληροφορίας.-
'Εν 'Αθήναις τῆ 21/10/40

ΕΝΤΟΛΗ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΟΥ
Ο ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

Α. ΔΑΛΙΕΤΟΣ

Ηθ' δικαιίει εν Κωνσταντινούπολι
το δ' ελληνικών προξενίων
Κωνσταντινούπολις δ' εν αμφι-
κει εις τούτων η αναχωρήσει
δι' Ελλάδα διολι περιελα-
ιν ελευθ' διαλαγῶν, ης ηδ
χραση ο αδελφός μου.
Παρακαλῶ οδεν ημῶς Κε
Υπουργέ ούτω διαλαγῶν
και εμεφ' αὐτῶν κρις τῶν κρι-
οῦ κριτικῶν αδελφῶν μου
Βεβαιῶσον Παναγιῶτος η
Παναγιῶτος, η αναχω-
ρήσει τῶν δι' Ελλάδα
θῆναι και κρις Κε
Υπουργέ οἱ ἀναγκῶν
ἴναι βεβαιῶσον και βεβαιῶσον
β. τούτων κρις η
εἶναι ἀφ' αὐτῶν και εἶ
θῆναι η
Κωνσταντινούπολις
9/11/40
Μ. Χ. Τετάρτου

1.4. Έγγραφο προς το Γενικό Προξενείο (Πρεσβεία Άγκυρας)

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ

ΕΠΙ ΕΙΣΕΡΧΟΜΕΝΟΥ	ΠΡΟΗΓ. ΑΡΙΘ. 1361	ΗΜΕΡΑ, ΜΗΝ, ΕΤΟΣ 24. ΙΟΥΛ. 1940
	ΕΠΟΜ. ΑΡΙΘ.	ΑΡΙΘ. ΔΙΑΚΡ. 10831, 10834

Διοικ. & Διχ. Υποθ.

Αριθ. πρωτ. 19925 Δ9
Εν Αθήναις τη 15 Ιουλίου 1940
Περίληψις:

Περὶ παραλήπτου Ἰω. Δεμιρτζόγλου
ἢ Σιδηροκοβίου & τῆς συζύγου του Σοφίας.-

Ἐ ρ ὶ σ

τὸ ἐν ΚΩΝ/ΠΟΛΙΤΙ Β. Γεν. Προξενεῖον
τῆν ἐν ΑΓΚΥΡΑ Β. Πρεσβείαν.-

Διαβιβάζοντες ἡμῖν, συντημένως,
ἐπὶ ἐπιστροφῇ, αἰτήσιν τοῦ Ἰωάννου Χαρ. Σιδηροκοβίου
κατοίκου Καλλιθέας Ἀθηνῶν (δδ. Εὐαγγελιστρίας 33), αἰ-
τουμένου ἄδειαν ἐλεύσεως ἐν Ἑλλάδι τῶν γυναικῶν του,
ἔχομεν τὴν τιμὴν νὰ παρακαλέσωμεν ὑμῶς ὅπως, εὐαρκεστοδ-
μενοί, γνωρίσητε ἡμῖν πᾶσαν πληροσοφίαν ἐν σχέσει πρὸς
τὴν ἀίτησιν τῶν ἐν τῇ αἰτήσει ἐκτιθεμένων.-

ΕΝΤΟΛΗ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΟΥ

Ο ΤΜΗΜΑΤΑΡΧΗΣ

[Signature]
Β. Φίλων

Ευν. 1.-

1.5. Έγγραφο 1 προς Γενικό Προξενείο (Κωνσταντινούπολη)

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ

ΕΠΙ ΕΙΣΕΡΧΟΜΕΝΟΥ	ΠΡΟΗΓ. ΑΡΙΘ. 33570	ΔΙΕΞΕΠ. ΤΗ. 12/12/40
	ΕΠΟΜ. ΑΡΙΘ. 36552	ΑΡΙΘ. ΔΙΕΚΠ. 7061

Πολιτικών Υποθέσεων
Τουρκίας

Αριθ. πρωτ. 57342 Β/16/7 Έν. Αθήνας τη 10 Δεκεμβρίου 1940.-

Περίληψις:

Π ρ ό ς

τό Γενικόν Προξενεῖον Κων/πόλεως

Υμέτερον 1487 Β/1 τῆς 29.7.40.-

ἔχομεν τὴν τιμὴν νά φέρωμεν εἰς γνῶσιν ὑμῶν
ὅτι ἐνεκρίθη ἡ ἐλευσίς εἰς Ἑλλάδα τοῦ ὁμογενοῦς Καλαϊτζι-
δη Γερμανοῦ διὰ τῆς ἀπ' αἰθ. 182408/9 ἀπὸ 2/12/40 ἐγγρα-
πτικῆς διαταγῆς τοῦ Ἰουπουργείου Δημοσίας Ἀσφαλείας.-

ΕΝΤΟΛΗ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΟΥ

Ο ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

A. ΔΑΛΙΕΤΟΣ

1.6. Έγγραφο 2 προς Γενικό Προξενείο (Κωνσταντινούπολη)

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ

ΔΔ.- ΕΠΙ ΕΙΣΕΡΧΟΜΕΝΟΥ	ΠΡΟΗΓ. ΑΡΙΘ. ΕΠΟΜ. ΑΡΙΘ.	ΔΙΕΞΕΠ. ΤΗ ΑΡΙΘ. ΔΙΕΚΠ. 11304
--------------------------	-----------------------------	----------------------------------

Διοικητικὰ καὶ Δικαστ. Πράξεις

Ἀριθ. πρωτ. 18327/Δ/θ Ἐν Ἀθήναις τῆ 29/5/1940.-

Περίληψις:

Περὶ Γεωργίου Ι. Κορυκιολίδου.-

ΠΡΟΣ

τὸ ἐν Κων/πόλει Β. Γεν. Προξενεῖον

Ἐχομεν τὴν τιμὴν νὰ διαβιβάσωμεν ὑμῖν αἴτησιν τῆς Παρασκευῆς Λαζαρίδου καὶ παρακαλοῦμεν ὑμῶς ὥπως ἀρκεθῆτε καὶ ἀνακοινώσητε ἡμῖν πᾶσαν σχετικὴν πληροφορίαν.-

Ἐν Ἀθήναις Ἰαννουαρίου

Ὁ Τμηματάρχης

Φ. ΠΛΙΑΝΩΝ

1.7. Έγγραφο 3 προς Γενικό Προξενείο (Κωνσταντινούπολη)

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ

ΑΔ.- ΕΠΙ ΕΙΣΕΡΧΟΜΕΝΟΥ	ΠΡΟΗΓ. ΑΡΙΘ. ΕΠΟΜ. ΑΡΙΘ.	ΔΙΕΞΕΠ. (ΤΗ) ΑΡΙΘ. ΔΙΕΚΠ. 11304
--------------------------	-----------------------------	------------------------------------

Διοικ. και Διγαστ. Πρωτόκολλων

Αριθ. πρωτ. 18327/Δ/9 Έν Αθήναις τη 29/5/1940.-

Περίληψις:

Περὶ Γεωργίου Ι. Κοραγιοζίδου.-

ΠΡΟΣ

τὸ ἐν Κων/πόλει Β. Γεν. Προξενεῖον

Ἐχομεν τὴν τιμὴν νὰ διαβιβάσωμεν ὑμῖν οἷ τῆσιν τῆς Παρασκευῆς Λαζαρίδου καὶ παρακαλοῦμεν ὑμῶσ ὅπως ὀρυθεῖτε καὶ ἀνακοινώσητε ἡμῖν πᾶσαν σχετικὴν πληροφορίαν.-

Ἐν Ἀθήναισ Ἰανουαρίου

Ὁ Τμηματάρχης

Φ. ΖΙΑΚΑΣ

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

1.8. Έγγραφο 4 προς Γενικό Προξενείο (Κωνσταντινούπολη)

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ

ΕΠΙ ΕΙΣΕΡΧΟΜΕΝΟΥ	ΠΡΟΗΓ. ΑΡΙΘ.	ΔΙΕΞΕΠ. ΤΗ
	ΕΠΟΜ. ΑΡΙΘ.	ΑΡΙΘ. ΔΙΕΚΠ.

26/3/1941
1144

Πολιτικῶν ὑποθέσεων
ΤΟΥΡΚΙΑΣ

Αριθ. πρωτ. 10242-13/16/Τ
Ἐν Ἀθήναις τῆ 22 Μαρτίου 1941.

Περίληψις:

Π ρ ο ς

τὸ ἐν Κων/κίλει Β. Γενικὸν Προξενεῖον

ἔχομεν τὴν τιμὴν νὰ διαβιβάσωμεν ὑμῖν συνημμένως αἰτήσιν τοῦ λοχαγοῦ Πεζικοῦ Παναγιώτου Μ. Σαραντίδου περὶ τῆς ἐν Κων/κίλει πενθερᾶς τοῦ Ἀναστασίου Ἄβρα Ὑσμάνίδου ὀληκουργικῶς νὰ παρακαλέσωμεν ὅπως εὐαρεστούμενοι, ἐξετάσῃτε τὸ εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅπως βεβαιωθῇ ἢ περὶ ἧς ὁ λόγος, ἔχοντες ἐπ'ὐψιν αἰτὴν περὶ μεταναστεύσεως αὐτῆς ἐπισημῶς θέλομεν ἐξετάσει μεταγενεστέρως.-

ΕΝΤΟΛΗ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΟΥ
Ο ΔΙΚΕΥΣΙΝΤΗΣ
Α. ΔΑΔΙΕΤΟΣ

5087-971240-60.000

- 2. Στοιχεία από το Προξενείο**
- 2.1. Έγγραφο 1 προς Υπουργείο Εξωτερικών**

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

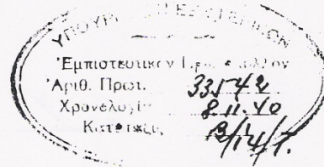
Πρ. 32776 γ

AMBASSADE ROYALE DE GRÈCE

Ἐν Ἀγκύρᾳ, τῆ 30ῃ Ὀκτωβρίου 1940

Ἀριθ. Πρ. 3571

Περὶ τύχης Γερμανοῦ
Καλαϊτζίδου.

Π ρ ὶ ς

τὸ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Β. Ὑπουργεῖον
Διεύθυνσιν Πολιτικῶν Ὑποθέσεων
Τμήμα Τουρκίας

Ἐπιτέρον 19139/Β/14/Τ, ἀπὸ 6 Ἰουλίου ἐ.ξ.

Ἐπαναφέρων συνημμένως τὴν διαβιβασθεῖσαν μοι
αἴτησιν τοῦ Περικλέους Χ. Καλαϊτζίδου, ἔχω τὴν τιμὴν νὰ
πληροφορήσω ὑμῖς ὅτι τὸ Τουρκικὸν ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν
— Ὑπουργεῖον, ἀπαντῶν εἰς τὰ σχετικὰ διαβήματα τῆς
Β. Πρεσβείας, ἐγνώρισεν αὐτῇ ὅτι τὸ κῆρισμα τῆς διεξα-
χθεῖσης ἐρεύνης διὰ τὸν ἀναζητούμενον Γερμανὸν Καλαϊτζί-
δην συμπέπει ἀκριβῶς πρὸς ὅσα ἀνεκοίνωσεν ἡδὴ ἡμῖν
διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 16040/403, ἀπὸ 22 Ἰουλίου 1937 ῥηματ.
διακοινώσεώς του.

αἴτησιν
13/11/40

Ἀντίγραφον τῆς διακοινώσεως ταύτης, ἧς τὸ κε-
ριεχόμενον ἀνεκοινώθη ἐν καιρῷ, εἰς τὸν Περικλῆν Καλαϊτζί-
δην (μέσω τοῦ ἀντιπροσώπου του κ. Λ. Π. Λαμπριανίδου, δικη-
γόρου ἐν Ἀθήναις), ὑποβάλλω ὑμῖν συνημμένως ἕδε ἵνα,
εὐαρεστούμενοι, λάβητε γνῶσιν αὐτῆς.

Εὐπειθέστατος,

Ὁ Πρέσβυς,

Ρ. ΠΑΦΑΝΑ

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

2.2. Έγγραφο 2 προς Υπουργείο Εξωτερικών

Β. ΚΕΝΤΡΟΝ ΠΡΟΣΕΛΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

4970 ✓
ΤΗ 10 ΙΟΥΛΙΟΥ 1939

Αριθ. Πρωτ. Β.Π. 390.

14. ΜΑΡ. 1939

Ε Π Ε Ι Γ Ο Ν .

” ΠΑΠΑΓ. ΤΕΚΕΟΓΛΟΥ”.

Π Ρ Ο Σ

6031
15. 3. 09
B/116/T

τό επί των Έξωτερικών Β. Υπουργείον
-Τμήμα Διοικητικών-

Αποκρινόμενος εἰς τὸ ὑπ’ ἀριθμ. 4259/Β/16/Τ, ἐπὶ
23ης Φεβρουαρίου ἐ.ε. ὑμῆτερον ἔγγραφο, ἔχω τὴν τιμὴν νὰ γνωρί-
σω ὑμῖν ὅτι ἡ αἴτησις τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Παναγιώτου Τεκεογλου, Γεωρ-
γίου Παναγιωτίδου, δὲν εὐρέθη ἐν τῷ ἡμετέρῳ σχετικῷ φακέλλῳ, παρ’
ὃ ὑπάρχει μόνον ἡ συνημμένη φῶδε καὶ διὰ τῆς ὧς εἴρηται αἰτήσεως
διαβιβασθεῖσα ἡμῖν φωτογραφία τοῦ Παναγιώτου, ὅστις εἶναι πράγμα-
τι ὁ ὑπὲρ οὗ αἰτεῖται ἡ ἰσοδυναμία αὐτοῦ εἰς Ἑλλάδα.

Ὅσον δ’ ἀφορᾷ τὴν ὑμετέραν παρατήρησιν ὅτι εἶ-
ναι ἀπίθανον ὁ πατήρ καὶ ὁ ἀδελφός τοῦ Τεκεογλου νὰ φέρουν τὸ
αὐτὸ ὄνομα, εἶναι γεγονός κατὰ τὰς πληροφορίες ἅς ἠρῶσθη ἡ ὑπη-
ρεσία, ὅτι πράγματι ὑπάρχει ἡ συνωνυμία αὕτη.

Παρακαλῶ ὅθεν ὅπως μοί γνωρίσητε τὸ ταχύτερον
τὴν ὑμετέραν ἐγκρίσιν ἐπὶ τοῦ ὑπ’ ἀριθμ. 3467 ἐγγράφου μου, δεδο-
μένου ὅτι ὁ ἐνδιαφερόμενος μετὰ δυσκολίας συντηρεῖται ἐνταῦθα,
περιελθὼν εἰς μέγιστην ἔνδειαν.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ παρακαλῶ ὡς εὐτόως ὅπως με-
ἐξουσιοδοτήσητε νὰ χορηγήσω εἰς τὸν εἰρημένον διαβατήριον Ἑλληνί-
νικόν, οὐτίνος καὶ δικαιούται, ἐν τῇ ιδιότητι τοῦ ὡς ἀνταλλαξίμου,
εἶναι δὲ ἀπαραίτητον νὰ τῷ γίνῃ ἡ διευκόλυνσις αὕτη καθὼς ὡ-
λας θὰ ἠδυνάτει οὗτος νὰ ἐξεύρῃ τὸ διὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ του.

././

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

ΓΕΝΙΚΟΝ ΠΡΟΣΕΛΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

ΤΗ..... 193

Αθ. Πρωτ.....

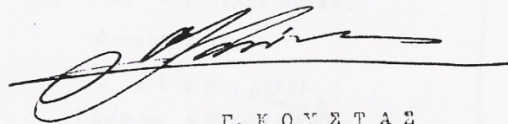
- 2 -

διαβατηρίου απαιτούμενον υπέρρογκον δι' αὐτὸν ποσὸν τῶν 28 Λιρῶν
Τουρκίας, εἰς ὃ θεὸν νά προστεθοῦν καὶ αἱ 7 Λίραι τῆς ἡμετέρας
θεωρήσεως.-

Σημειωτέον τέλος, ὅτι ἡ Νομαρχία Ἰων/πόλεως
ἥτις διατελεῖ ἐν γνώσει τῆς ὑποθέσεως τοῦ Τεκέογλου καὶ τῶν
μετ' αὐτοῦ ὑποβαλόντων τὴν συλλογικὴν αἴτησιν λοιπῶν ἔξιςλαμι-
σιέντων Χριστιανῶν, ὡς θέλετε παρατήρησιν καὶ ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθμ.
1723 π."ε. ἐγγράφου μας δι' οὗ διεβιβάσθη αὐτῇ, δὲν θά φέρῃ ἀντίρ-
ρησιν εἰς τὴν θεώρησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ διαβατηρίου του, καὶ θά
ἐπιτρέψῃ τὴν ἀναχώρησίν του, καίτοι δὲν ἐξεπλήρωσεν οὗτος τὴν
στρατιωτικὴν του θητείαν, καθ' ὃν χρόνον ὑπεῖχε τοιαύτην ὡς τουρ-
κος ὑπήκοος.-

Εὐπειθέστατος

Ο ΓΕΝΙΚΟΣ ΠΡΟΣΕΛΙΟΣ

Γ. ΚΟΥΣΤΑΣ

ΔΙΕΥΚΟΛΙΣΤΗΣ Α'

2.3. Έγγραφο 3 προς Υπουργείο Εξωτερικών

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

Β. ΓΕΝΙΚΟΝ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

Εν Κων/νουποι τῇ 29 Ἰουλίου 1940.-

Ἄρ. Ἐμπ. Πρωτ. 1117-1486B/1.-

2196

Περὶ μεταβάσεως εἰς Ἑλλάδα Χριστιανῶν Ποντίων.-
Π Ρ Ο Σ

30052

6/6/40

τὸ Β. Ἐπιτελεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν

Ἀπεθροῦναι Δικητικῶν καὶ Δικαστικῶν Ἐποθέσεων

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΣ
23/90
138-40
B/16/T

Ἀναφερόμενος εἰς τὰ ἀρ. 19925/15.5.1940 καὶ 8052/27.6.40

ἡμέτερα ἔγγραφα καὶ ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὸ ἀρ. 1150-1151-1218 ἀπὸ
20.6.1940 ἡμέτερον τοιοῦτον, ἔχω τὴν τιμὴν νὰ ἐπαναφέρω ὑμῖν συνημ-
μένους ὡς εἰς τὰς δύο αἰτήσεις τοῦ Ἰωάννου Σιδηροπούλου περὶ μεταβάσεως
εἰς Ἑλλάδα τῶν ἐκ Κοτύωρα (Ὄρθεῶ) τοῦ Πόντου διαμενόντων γονέων
αὐτοῦ Χαράλαμπος καὶ Σοφίας Τεμιρτζήλου καὶ νὰ παρακαλέσω ὑμῖς
ἵνα, συνεννοούμενοι μετὰ τῆς Διευθύνσεως Πολιτικῶν Ἐποθέσεων,
εὐαρεστηθῆτε νὰ μὴ γνωρίσητε ἐν καὶ αὐτῇ ἐγκρίνη τὴν θεώρησιν τῶν
διαβατηρίων τῶν περὶ ὧν πρόκειται.-

1172
8002

Ἐπιτελεσάμενος

Ὁ Γενικὸς Πρόξενος

Γ. Κούστας

Διευθυντῆς Α΄.-

2.4. Έγγραφο 4 προς Υπουργείο Εξωτερικών

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

Β. ΓΕΝΙΚΟΝ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

Αριθμ. Έμπ. πρωτ. 715. Β/1

Εν Κων/πόλει τῆ 24' Απριλίου 1940.-

ΠΕΡΙΛΗΨΙΣ:

(Περὶ μεταβάσεως εἰς Ἑλλάδα
ἐξισλαμισθέντων Χριστιανῶν
Ποντῶν)

Π Ρ Ο Σ

τὸ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Β. Ἰπουργεῖον
Διεθύνσιν Πολιτικῶν Ἰποθέσεων

-ΤΜΗΜΑ ΤΟΥΡΚΙΑΣ-

Ἔχω τὴν τιμὴν νὰ γνωρίσω ὑμῖν ὅτι παρουσιάσθησαν εἰς τὸ Γενικὸν τοῦτο Προξενεῖον οἱ ἐκ Πόντου (Μικρᾶς Ἀσίας) καταγόμενοι Κυριᾶκος Εὐστάθου ἢ Ἀναστάσιος, Θεόδωρος Βασιλογλου, Γεώργιος Γιουβάνογλου καὶ Ἀναστάσιος Τερελής Κωνσταντινογλου.-

Ἐκ τούτων ὁ πρῶτος συνοδεύεται ὑπὸ τῆς συζύγου του, οἱ δὲ δεῦτερος καὶ πέμπτος ὑπὸ τῶν συζύγων καὶ τῶν τέκνων των ὡς λεπτομερῶς ἀναφέρεται ἐν τῷ ἐπισυνημμένῳ ῥῥοδὲ σχετικῷ πίνακι.-

Οὗτοι ἐδήλωσαν ὅτι εἶναι χριστιανοὶ ἐξισλαμισθέντες καὶ ἐξαιρεθέντες βίᾳ τῆς ἀνταλλαγῆς μετὰ τὴν μικρασιατικὴν καταστροφὴν, ἐθήτησαν δὲ ὅπως τοῖς ἐπιτραπῆ ἢ μετάβασις εἰς Ἑλλάδα ἵνα ἐγκατασταθῶσι πλησίον τῶν ἐκτῆ εδρισκομένων συγγενῶν των, ὧν τὰ ὀνόματα καὶ ὁ τόπος διαμονῆς ἀναφέρονται ἐπίσης εἰς τὸν προμνησθέντα πίνακα.-

Κοινοποιήσις

Ἰπουργεῖον Ἐξωτερικῶν
(Διεθύνσιν Διοικητικῶν καὶ Δικαστικῶν Ἰποθέσεων)

2) Β. Πρεσβεῖαν Ἀγκύρας.

Α.Υ.Ε., 1938-1941, Β/16.

Τμήμα Τουρκίας 32.

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

-2-

Οι άνωτέρω είναι κάτοχοι τουρκικῶν διαβατηρίων ἐφ'ἧν ἀναγράφεται ὅτι θεωροῦνται ἀνταλλάξιμοι κατόπιν διαταγῆς τοῦ Τουρκικοῦ Ἰπουργεῖου τῶν Ἐσωτερικῶν καὶ ὅτι χορηγεῖται αὐτοῖς ὀλιγοήμερος διορία πρὸς ἀναχώρησιν. _

Σημειωτέον ὅτι ἡ παροῦσα περίπτωσις εἶναι παρομοία πρὸς ἐκείνας περὶ ἧν τὰ ἐπ'ἀριθμ. 73/19/1/1940, 215/26/1/1940 καὶ 362/16/2/1940 ἡμέτερα ἔγγραφα. -

Ἔθεν παρακαλῶ ὑμᾶς ὅπως, εὐαρεστούμενοι, μοὶ γνωρίσητε, εἰ δυνατόν τηλεγραφικῶς, τὴν ἡμετέραν ἀπόφασιν ὡς πρὸς τὴν εἰς Ἑλλάδα μετάβασιν τῶν εἰρημένων. _

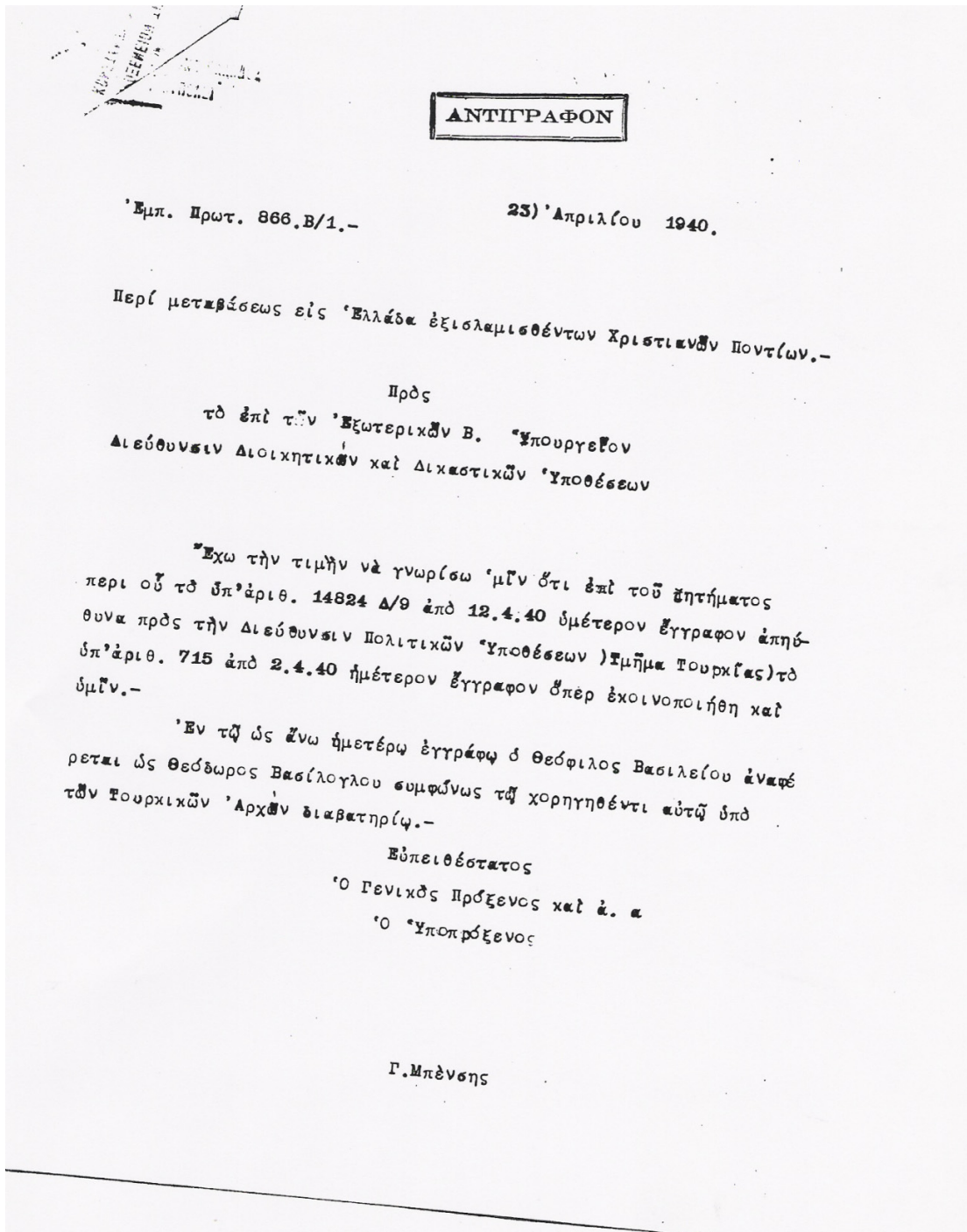
Εὐπειθέστατος

Ο ΓΕΝΙΚΟΣ ΠΡΟΞΕΝΟΣ

Γ. ΚΟΥΣΤΑΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ Α΄

2.5. Έγγραφο 5 προς Υπουργείο Εξωτερικών

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

2.6. Έγγραφο 6 προς Υπουργείο Εξωτερικών

13

Β. ΠΡΕΣΒΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

12 Απρ. 1940

Έν Κωνσταντινούπολι 29 Ἀπριλίου 1940

Αριθ. Πρωτ. 785. Β/1.-

ΕΠΕΙΓΟΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΙΣ:
(Περὶ μεταβάσεως εἰς Ἑλλάδα ἐξισλαμισθέντων
χριστιανῶν Ποντίων).-

Π Ρ Ο Σ
τὸ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Β. Ὑπουργεῖον
Διεθνοῦσιν Πολιτικῶν Ὑποθέσεων
- ΤΜΗΜΑ ΤΟΥΡΚΙΑΣ -

10353
13-47-40
10/10/40

Ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὸ ὑπ'ἀριθ. 715 ἀπὸ 2ας Ἀπριλίου 1940 ἡμέτερον ἔγγραφον, ἔχω τὴν τιμὴν νὰ γνωρίσω ὑμῖν ὅτι σήμερον παρουσιάσθη εἰς τὸ Γενικὸν τοῦτο Προξενεῖον ὁ Γεώργιος Κυριάκου Κουγουμτζόγλου, κάτοχος τουρκικοῦ πιστοποιητικοῦ ἰθαγενείας (νομοφύλου) ὁστις ἐδήλωσεν ἡμῖν ὅτι κατέχεται ἐκ τοῦ χωρίου Χιδιρελές τοῦ καζά Μπάφρας τοῦ βιλαετίου Ἀμισοῦ (Πόντος) καὶ ὅτι ἐξηρέθη βίᾳ τῆς ἀνταλλαγῆς καὶ ἔξισλαμίσθη ὑπὸ τὸ ὄνομα Μουσταφᾶ, μετὰ τὴν μικρασιατικὴν καταστροφὴν.-

Ὁ εἰρημένος ἐζήτησεν ὅπως τῷ ἐπιτραπῇ ἡ μετάβασις πρὸς ἐγκαταστάσιν εἰς Ἑλλάδα ἔνθα εὐρίσκεται ἡ ἀδελφὴ τοῦ Εὐσεβία κατοικοῦσα ἐν τῷ χωρίῳ Νέα Μπάφρα τοῦ Νομοῦ Δράμας καὶ συζευ-

Κοινοποιήσεις
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ
Διεθνοῦσιν Διοικητικῶν καὶ Δικαστικῶν Ὑποθέσεων
Β. ΠΡΕΣΒΕΙΑΝ ΑΓΚΥΡΑΣ

Α.Υ.Ε., 1938-1941, Β/16, Τμήμα Τουρκίας 32. Αιτίσας ἐξισλαμίσθησαν
Χριστιανῶν Ποντίων διὰ τῶν ἠθλητικῶν τῶν ἐν τῶν Ἑλλάδι.

2.7. Έγγραφο προς Υπουργείο Εξωτερικών (Προξενείου Κων/πόλεως)

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

ΓΕΝΙΚΟΝ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

Αριθ. Ημικ. Πρωτ. 1581.Β/1.-

Περὶ ἐξιςλαμισθέντων Ποντίων.-

Εν Κων/πόλει τῆς 8^{ης} Ἰουλίου 1940.-

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ
Ἐμπιστευτικὸν Πρωτόκολλον
Αριθ. Πρωτ. 20989
Χρονολογία 19.7.40
Κατάταξις 8/16 FI

Π Ρ Ο Σ

τὸ Β. Ἐπιτελεθῆναι τῶν Ἐξωτερικῶν
Δ/σιν Διοικ. καὶ Δικαστ. Ἐπιτελεθῆναι

16.18.1940
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ
ΑΡΧ. ΠΡΩΤ. 24559
ΕΛΛΗΝΙΚΗ
2/9

Ἀνεπερόμηνος εἰς τὸ ὑπ'ἀριθ. 25075 Δ/9 ἐπὶ 27.6.40 ἔξ
μέτερον ἔγγραφον ἔχω τὴν τιμὴν ν'ἀνακοινώσω ὑμῖν συνημμένως ὡς
ἀντίγραφο τοῦ ὑπ'ἀριθ. 866 ἐπὶ 23.4.40 ἡμετέρου ἔγγραφου.-

Ἐμπειθέστατος

Ὁ Γενικὸς Πρόξενος καὶ ἄ. α

Ὁ Ἐπιπρόξενος

Γ. Μπένσης

Γ. Μπένσης

25075

3. Στοιχεία από Διάφορα Υπουργεία

3.1. Έγγραφο 1 από το Υφυπουργείο Δημόσιας Ασφάλειας

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

Κ. Α.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΥΦΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ

ΤΜΗΜΑ Γ.
ΚΙΝΗΣΙΣ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ & ΕΛΕΓΧΟΣ ΔΙΑΒΑΤΗΡΙΩΝ
ΟΔΟΣ Γ. ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 23

ΓΡΑΦΕΙΟΝ **Ι Υ.**

Έν Αθήναις τῆ 15 Δ/βρίου 19 40

Αριθ φ. 236066/13

Πρός

Τό επί τῶν Ἐξωτερικῶν Β. Ὑπουργεῖον
(Δύσιν Πολιτικῶν Ὑποθέσεων)
(Τμήμα Τουρκίας)

Ἐ ν τ α ὁ θ α

Ἐχομεν πῆν τιμῆν ἀπαντῶντες εἰς τά ὑπ' ἀριθ. 10240/Β/
3/Τ, 13637/Β/16/Τ καί 36552/Β/16/Τ καί ὑπό τὰς ἀντιστοίχου
ἡμερομηνίας 15ης Ἀπριλίου, 16ης Μαΐου καί 3ης τρέχοντος
ἔ. ἔτους ἡμέτερα ἔγγραφα, ν' ἀνακοινώσωμεν ὅτι ὡς ἔχει νῦν
διαμορφωθῆ λόγῳ τοῦ πολέμου ἡ κατάστασις δέν ἐνδεύκνεται
ἢ εἰς Ἑλλάδα ἐλευσίς τῶν περὶ οὗ πρόκειται 1) ΕΦΣΤΑΘΙΟΥ
Κυριακοῦ Ἀναστασίου καί τοῦ υἱοῦ των Μιχαήλ, 2) ΜΗΜΙΛΟΓ-
ΛΟΥ Νικολάου καί τῆς συζύγου του Κυριακῆς, 3) ΒΑΣΙΛΟΓΛΟΥ
Θεοφίλου καί 4) ΓΙΟΥΝΑΝΟΓΛΟΥ Γεωργίου.-
Ὅθεν δύνανται νά ἐπανέλθωσιν εἰς εὐθετώτερον χρόνον δι-
ά νεωτέρας αἰτήσεως των, ἥτις θέλει κριθῆ ὑπό τῆς ὑπηρεσί-
ας μας μέ εὐμενές πνεῦμα.-

ΚΟΙΝΟΠΟΙΗΣΙΣ

- 1) Γ. Ε. Στρατοῦ ἐν σχέσει πρὸς τό
ὑπ' ἀριθ. Α. Π. 92262/20-5-40 ἔγγρα-
φου του.-
- 2) Δύσεις Χωρ/κῆς Σερρών-Δράμας.-

Ὁ Διευθυντής κ. α. α.

Δ. Βλαστάρης

3.2. Έγγραφο 2 από το Υφυπουργείο Δημόσιας Ασφάλειας

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

Κ. Α.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Εν Αθήναις τῆ 29-11-1940

ΥΦΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ

ΤΜΗΜΑ Γ.
ΚΙΝΗΣΙΣ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ & ΕΛΕΓΧΟΣ ΔΙΑΒΑΤΗΡΙΩΝ
ΟΔΟΣ Γ' ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 23

ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΙΥ

29 NOV. 1940
αρχική

B/16/T

Αριθ. Φ. 238498/3

Πρός

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ
Εμπιστευτικόν Πρωτόκολλον
Αριθ. Πρωτ. 15242
Χρονολογία 21/11/40
Κατάθεσις 25/11/40

Τό επί των Εξωτερικών Β. Υπουργείον
Δ/νσειν Πολιτικών Υποθέσεων
Τμήμα Τουρβίας

Ε ν τ α θ α

*Επισημάνει ο Υπουργός Εξωτερικών
το περιεχόμενον τῆς ἐπισημάνει
ἐν τῇ ἐπισημάνει τῆς 21/11/40*

Ἐχομεν τήν τιμήν ἀπαντῶντες τό ἐπ' ἀριθ. 23790 Β/16
ΑΤ τῆς 21 Ὀκτωβρίου ἔ.ἔ. ἀμετέρον ἔγγραφον, ν' ἀνακοινώ
σωμεν ὅτι ἐπιτροπή τῆς συναμμένης αἰτήσεως τοῦ Ἰω-
άννου Σιδηροπόδου ὅτι κατόπιν τοῦ ἐπ' ἀριθ. 8052 Α/9 τῆς
27 Ἰουλίου ἰδίου ἔτους ἔγγραφου τῆς παρ' ἡμῖν Δ/σεως
Διοικ. καὶ Δ' καστ. ὑποθέσεων, δι' ὅθ' ἐνετέλεστο τό ἐν Κων
σταντινουπόλει Β, Γ, Προξενεῖον ὅπως θεωρήσῃ τά διαβατή-
ρια τῶν περὶ ὅθ' πρόκειται ὁμογενῶν -Τορκῶν ὀνηκῶν-Χα-
ραλάμπους καὶ Σοφίας ΔΕΜΙΡΓΙΣΑΘΛΟΥ ἢ ΣΙΔΙ
ΡΟΡΟΥΛΟΥ διὰ τήν εἰς Ἑλλάδα ἔλευσίν των ὅν πα-
ρσισταται ἀνάγκη οἰασθήποτε πλέον Ἑλλης ἐνεργείας.-

Ὁ Διευθυντής κ. α. α.

[Signature]
Δ. Βλαστέρης

υποθέσει 238498

[Signature]

*Ἐπισημάνει οὗτος (14. 11) καὶ ἐπισημάνει
τὸ ἐν τῇ ἐπισημάνει τῆς 21/11/40
ἐπισημάνει τῆς 21/11/40
ἐπισημάνει τῆς 21/11/40
ἐπισημάνει τῆς 21/11/40*

3.3. Έγγραφο 3 από το Υφυπουργείο Δημόσιας Ασφάλειας

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΥΦΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ ΑΛΛΟΔΑΤΩΝ
ΤΜΗΜΑ Γ.
ΚΙΝΗΣΙΣ ΑΛΛΟΔΑΤΩΝ & ΕΛΕΓΧΟΣ ΔΙΑΒΑΤΗΡΙΩΝ
ΟΔΟΣ Γ', ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 23
ΓΡΑΦΕΙΟΝ IV

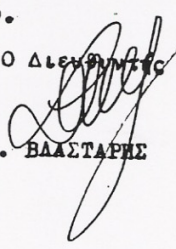
Μ.Δ.
Εν Αθήναις τῆς 24/βρβίου 1940

Αριθ. φ. 182408/9

Π Ρ Ο Σ
τὸ ἐπί πῶν Ἐξωτερ. Β. Ὑπουργεῖον
/σ/ναιν Πολιτικῶν ὑποθέσεων /
Τμήμα Τουρκίας

Ε Ν Τ Δ Υ Θ Α

Ἐχομεν τὴν τιμὴν ἀπαντῶντες εἰς τὸ ὑπ' ἀριθμ. Β2776/Β/16Τ τῆς 26 η/βρβίου ἐ.ξ.τους ὑμετέρου ἐγγράφου, ν' ἀνακοινώσωμεν ὅτι καὶ κατόπιν τῆς διαμορφώσεως νέας καταστάσεως συνεκείᾳ τοῦ πολέμου οὐδεμίαν ἀντίρρησην ἔχομεν ἵνα ἐπιτραπῇ ἢ εἰς Ἑλλάδα ἔλευσις τοῦ κερὶ οὗ πρόκειται ὁμογενοῦς ΚΑΛΑΙΤΣΙΔΙ Γερμανοῦ ὡς κατ' οἶκον τοῦ ταυταρ /7 ἀπὸ 18 Ὀ/βρβίου ὁμοίου μας ἐγνωρίσαμεν, προκειμένου οὗτος νὰ ἐγκατασταθῇ κληρὸν τοῦ ἐν Η. Ἀμισσῶ Δράμας ἐγκατεστημένου Ἑλληνοῦ ὑπηκόου πατρὸς τοῦ Περικλέους Καλαϊτζίδου, ὅστις καὶ ἤτησάτο τὴν μετάκλησίν του.

Ὁ Διευθυντὴς κ.ἀ.α.

Δ. ΒΑΣΙΛΑΡΗΣ

3.4. Έγγραφο 4 από το Υφυπουργείο Δημόσιας Ασφάλειας

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

Χ. Α.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Έν Αθήναις τῆ Μαρτίου 19 41

ΥΦΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ

ΤΜΗΜΑ Γ.
ΚΙΝΗΣΙΣ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ & ΕΛΕΓΧΟΣ ΔΙΑΒΑΤΗΡΙΩΝ

ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΙΥ.

Αριθ. φ. 246095/2

10306
20341
3/16 Προς

Τό επί των Εξωτερικῶν Β. Υπουργείον
(έν τῶν Πολιτικῶν Υποθέσεων)
Τμήμα Τούρκικας

Ε ν τ α ὐ θ α

"Έχομεν τήν τιμήν ἀπαντῶντες εἰς τό ὑπ' ἀριθ. 4447/Β/16/Τ
τῆς 7ης ὁδεύοντος ὑμέτερον ἔγγραφον, ν' ἀνακοινώσωμεν ὅν τῆ
ἐπι στροφῆ τῆς συνημμένης αἰτήσεως τοῦ Νικολάου Παπαδοποδλου
ὅτι λόγῳ τῶν συνθηκῶν, ὑφ' ἧς διάγομεν, δέν ἐνδείκνυται ἡ ἔλευσις
εἰς Ἑλλάδα τοῦ περὶ ὅ πρόκειται Θεοδώρου ΡΑΡΑΔΟΥ
ΡΟΥΛΟΥ ἢ ΡΑΡΑΞΟΠΛΟΥ. Οὗτος δύναται νά ἐπανέλ-
θη εἰς εὐθετώτερον χρόνον.-

Ο Διευθυντής κ. α. α.
(Signature)
Δ. Βλαστάρης

(Signature)

3.5. Έγγραφο 5 από το Υφυπουργείο Δημόσιας Ασφάλειας

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

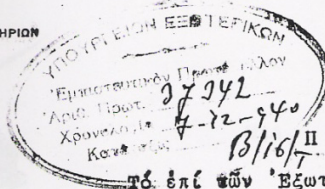
Μ.Δ.

Εν Αθήναις τῆ 2 Δεβρίου 1940

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΥΦΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ
ΤΜΗΜΑ Γ.
ΚΙΝΗΣΙΣ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ & ΕΛΕΓΧΟΣ ΔΙΑΒΑΤΗΡΙΩΝ
ΟΔΟΣ Γ'. ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 23

ΓΡΑΦΕΙΟΝ IV

Αριθ. Φ. 182408/9

Π Ρ Ο Σ
τὸ ἐπί τῶν Ἐξωτερ. Β. Ὑπουργείου
/α/ντων Πολιτικῶν ὑποθέσεων /
Τμήμα Τουρκίας

Ε Ν Τ Α Υ Θ Α

Ἐχομεν τὴν τιμὴν ἀπαντῶντες εἰς τὸ ὑπ' ἀριθμ. 32776/Β/16τ τῆς 26 η/βρίου ἐ.έτους ὑμετέρου ἔγγράφου, ν' ἀνακοινώσωμεν, ὅτι καὶ κατόπιν τῆς διαμορφώσεως νέας καταστάσεως συνεκείῃ τοῦ πολέμου οὐδεμίαν ἀντίρρησην ἔχομεν ἵνα ἐπιτραπῇ ἡ εἰς Ἑλλάδα ἐλευσις τοῦ περὶ οὗ πρόκειται ὁμογενοῦς ΚΑΛΑΙΤΖΙΔΙ Γερμανοῦ ὡς καὶ διὰ τοῦ ταύτα /7 ἀπὸ 18/9/βρίου ὁμοίου μας ἐγνωρίσαμεν, προκειμένου οὗτος νὰ ἐγκατασταθῇ πλησίον τοῦ ἐν Ν. Λιμνοῦ Δράμας ἐγκατεστημένου Ἑλλήνου ὑψηλοῦ πατρός τοῦ Περικλέους Καλαϊτζίδου, ὅστις καὶ ἤχησεν τὴν μετέκλησιν του.

*Π.Υ. Δ. Αγγ.
α' 182408/9
ἐπὶ 2/24/40.
6 Οκτωβρίου*

*Γραμμὴ 1487 Β/1
29.7.40
Δ. ΒΛΑΣΤΑΡΗΣ
ὁ Διευθυντής κ.ά.α
ἡ ἐπιτροπὴ
ὡς ὁμογενεῖς Καλαϊτζίδου
ἡ ἐπιτροπὴ διὰ τῆς
ἐπιτροπῆς*

3.6. Έγγραφο από το Υπουργείο Κρατικής Υγιεινής

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ε.Μ
5/1/1940
'Εν 'Αθήναις τῆ..... 193

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΛΗΨΕΩΣ

Διευθυντής
Τμήμα Ἐλέγχου
Γραφεῖον 2ον

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ἘΞΩΤΕΡΙΚΩΝ
Ἐμπιστευτικὸν Πρωτ.
Ἀριθ. Πρωτ. 414
Χρονολογία 8/1/40
Κατάταξις 16/116

Ἀριθ. πρωτ. 2014

Ἡ ἑξῆς

Τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν
Τμήμα Τουρκίας

Ἐχομεν τὴν τιμὴν νὰ διαβιβάσωμεν ὑμῖν συνημμένως
αἰτήσιν τοῦ Λαζάρου Παπαδόπουλου, αἰτουμένου τὴν κάθοδον
ἐξ Ὁρδοῦ Πόντου τῆς οἰκογενείας τοῦ πενθεροῦ του Καρ. Σι-
φροπούλου μετὰ τὴν παράκλησιν ὅπως ἐγκρίνητε, εἰ δυνατόν
τὴν αἰτουμένην κάθοδον, ἐφ' ὅσον ὁ αἰτῶν ἐξασφαλίζει τὴν
ἐνταῦθα διαμονὴν τῆς.

Ὁ Διευθυντής
Δ. ΦΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ

Κοινοποιεῖς

Ἀ. Παπαδόπουλον
ἐν τῷ Κατερίνῃ,

ΑΚΡΙΒΕΣ ΑΝΤΙΓΡΑΦΟΝ
ΤΜΗΜΑΤΑΡΧΗΣ ΔΙΕΚΠΕΡΑΙΩΣΕΩΣ

Παραστέλλεται ἡ ἀπάντησις ἀπὸ τὸν ἐν τῇ ἀπαντήσει τῆς
σημειωθεῖσας ἀφ' ὧν καὶ ἀπὸ τοῦ ἰσχυρισμοῦ τοῦ παρόντος

4. Στοιχεία από τη Βασιλική Χωροφυλακή

4.1. Έγγραφο 1 προς την Γενική Διοίκηση Μακεδονίας

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΧΩΡΟΦΥΛΑΚΗ
ΑΝΩΤΕΡΑ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΧΩΡ/ΚΗΣ
ΘΡΑΚΗΣ

Εν Κομοτηνή τῆ 26. Μ. α. Γ. ο. υ. 193 9

Γραφεῖον Ἀπμ. Ασφαλείας Π Ρ Ο Σ
Ἀριθμ. Πρωτ. 4379/16/23γ ΤΗΝ ΓΕΝΙΚΗΝ ΔΙΟΙΚΗΣΙΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΝ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ
ΕΙΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΝ

" Ἐπί τῶν βιαίως ἐξισλαμισθέντων Χριστιανῶν. -"

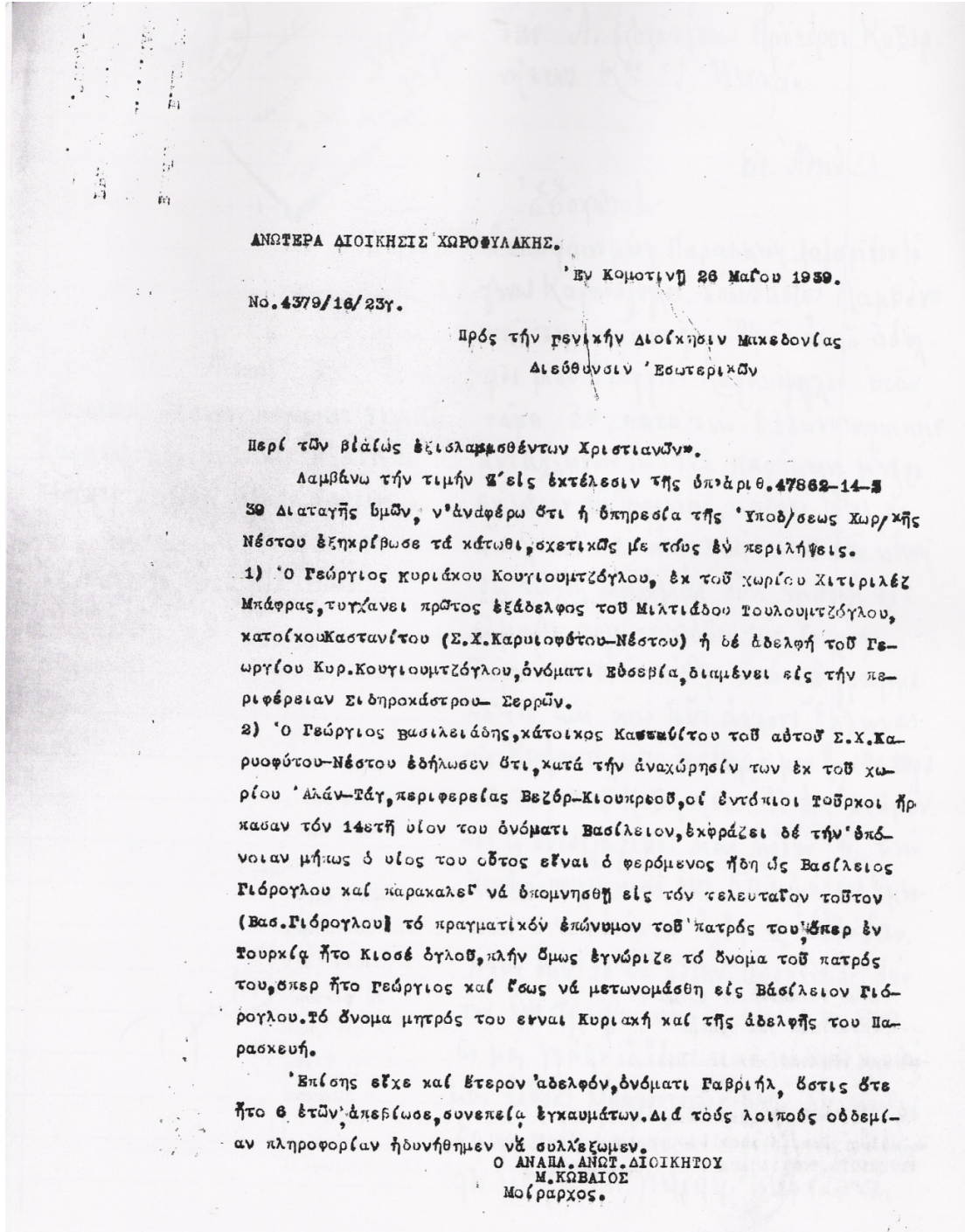
Λαμβάνω τήν τιμήν, εἰς ἐκτέλεσιν τῆς υπ' ἀριθμ. 47862-14-3-
-39 Διαταγῆς ὑμῶν, ν' ἀναφέρω ὅτι ἡ ὑπηρεσία τῆς Ὑποδ/σεως Χωρ/κῆς
Νέστου ἐξηκρίβωσε τά κάτωθι, σχετικῶς μέ τοὺς ἐν περιλήψει:-
1) Ὁ Γεώργιος Κυριακού Κουγιουμτζόγλου, ἐκ τοῦ χωρίου Κιτιριλές
Μπάφρας, τυγχάνει πρῶτος ἐξ ἀδελφῶν τοῦ Μιλτιάδου Τουλουμτζόγλου,
κατοικοῦ Καστανίτου (Σ.Χ. Καρυοφύτου-Νέστου), ἡ δέ ἀδελφή τοῦ Γε-
ωργίου Κυρ. Κουγιουμτζόγλου, ὀνόματι Εὐσεβία, διαμένει εἰς τήν πε-
ριφέρειαν Σιδηροκάστρου - Ζερρών.-
2) Ὁ Γεώργιος Βασιλειάδης, κάτοικος Καστανίτου τοῦ αὐτοῦ Σ.Χ. Κα-
ρυοφύτου-Νέστου ἐδήλωσεν ὅτι, κατά τήν ἀναχώρησίν των ἐκ τοῦ χω-
ρίου Ἀλάν-Τάγ, περιφερείας Βεζύρ-Κιουπριοῦ, οἱ ἐντόπιοι Τούρκοι ἤρ-
πασαν τόν 14ετή υἱόν του ὀνόματι Βασίλειον, ἐκφράζει δέ τήν ὑπό-
νοιαν μήπως ὁ υἱός του οὗτος εἶναι ὁ φερόμενος ἤδη ὡς Βασίλειος
Γιόρογλου καί παρακαλεῖ νά ὑπομνησθῆ εἰς τόν τελευταῖον τοῦτον
(Βασ. Γιόρογλου) τὸ πραγματικόν ἐπώνυμον τοῦ πατρὸς του, ὅπερ ἐν
Τουρκίᾳ ἦτο Κιοσέ ὄγλου, πλὴν ὅμως ἐγνώριζε τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς
του, ὅπερ ἦτο Γεώργιος καί ἴσως νά μετωνομάσθῃ εἰς Βασίλειον Γιό-
ρογλου. Τὸ ὄνομα μητρὸς του εἶναι Κυριακή καί τῆς ἀδελφῆς του Πα-
ρασκευῆ.-
Ἐπίσης εἶχε καί ἕτερον ἀδελφόν, ὀνόματι Γαβριήλ, ὅστις, ὅτε ἦ-
το 6 ἐτῶν, ἀπεβίωσε, συνεπείᾳ ἐγκαυμάτων. Διὰ τοὺς λόγους οὗδεμίαν
πληροφορίαν ἠδυνήθημεν νά συλλέξωμεν. Οἱ ΑΝΑΠΑΡΤΗΤΟΙ ΔΙΟΙΚΗΤΟΥ

Κομοτηνή
20/5/39

Κομοτηνή
20/5/39

Κομοτηνή
20/5/39

4.2. Έγγραφο 2 προς την Γενική Διοίκηση Μακεδονίας

4.3. Έγγραφο 3 προς την Γενική Διοίκηση Μακεδονίας

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΑΣ. ΧΩΡΟΦΥΛΑΚΗ

Α. Δ. ΔΥΤ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΓΡΑΦ. ΕΙΔ. ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ

Έν Κομοτινή 3 Μαΐου 1939.

Αρ. Γεν. 232/1/2 α
ΑΠΟΡΡΗΤΟΣ.

Πρός τήν γενικήν Διοίκησιν Μακεδονίας

Δ/σιν Έσωτερικῶν

Θεσσαλονίκη.

«Περὶ τῶν ση γενῶν ἐξισλαμισθέντων χριστιανῶν Εὐδοξίας Τοπάλογλου κ. λ. κ.»

Λαμβάνω τήν τιμήν εἰς ἐκτέλεσιν τῆς δπκ
ἀριθ. 47862 ἐ. ἔ. Διαταγῆς ὑμῶν ν' ἀναφέρω ὅτι ἡ ὑπηρεσία ἡμῶν
ἐξηκρίβωσεν τὰ ἑξῆς διὰ τούς συγγενεῖς τῶν κάτωθι:

- 1) Εὐδοξία Τοπάλογλου τοῦ Λευτέρου (Έλευθερίου)
ὅτι ἡ μήτηρ αὐτῆς οὖσα ἔν ζωῇ εὐρίσκεται ἐγκατεστημένη εἰς τό
χωρίον Μέταλλον-Σιδηροκάστρου) Σταθμός Χωρ/κῆς Ἀχλαδοχωρίου
Υποδ/σεως Συντικῆς/ καί ὅτι ὁ ἀδελφός ἀδελφή καί θεία αὐτῆς
ἐβονεδόθησαν ἐν η. Ἀσίᾳ. Ἐπίσης ὅτι αὕτη ἔχει ἐξαδέλφον ὀνόματι
πῶτιον Τοπάλογλου τοῦ Παύλου διαμένοντα εἰς τι χωρίον τῆς πε-
ριφέρειας Κατερίνης, ὅστινος ἡ νέα ὀνομασία δέν ἐξηκριβώθη/ πιθανόν
νά ὀνομάζετο Ἀρκαούτς/ καί ὅστις ἀσχολεῖται μέ τήν γεωργίαν
- 2) Θεοφίλου Ἰωάννου τοῦ Ἰοβάν, ὅτι ὁ ἀδελφός τῆς μητρός του
ὀνόματι Γεώργιος εὐρίσκετο ἐγκατεστημένος εἰς τό χωρίον Τερπολος
/ Ἄστον. Τμήματος Κιλκίς/ καί ὅτι πιθανόν ὁστος ν' ἀνεχώρησεν
ἀλλαχοῦ καί ὅτι περὶ τοῦ ἀδελφοῦ τῆς μητρός αὐτοῦ πιθανώτατα γνω-
ρίζει ὁ ἐν Περίοδῳ ἐγκατεστημένος Ἀμανάς Βανθόκουλος.
- 3/ Βασίλειου Γιόρογλου ὅτι ὁστος ἔχει συγγενεῖς εἰς τό χωρίον
Γουβλες-Σερβίον τοῦς 1/ Ἐλευθέριον Γιόρογλου/ ἑξαδέλφον/ καί
2/ Μαρίαν σύζυγον Σταύρου Γιόρογλου / ἑξαδέλφη/ καί ὅτι ὡς παρε-
σχέθησαν κληροφορία ἡ μήτηρ αὐτοῦ ὀνόματι Παρθένα ἦλθεν εἰς Β.
γάμον μετά τινος Τζέλοα ἀγνώστου ἐκωνόμου κατοίκου Ξηρολίμνης
Κοζάνης, ὅκου ὁμοῦ ἀναζητηθεῖς ὁστος δέν ἀνευρέθη.-

Περὶ τῶν λοιπῶν συγγενῶν ἐξισλαμισθέντων χριστιανῶν οὐδε-

4.4. Έγγραφο 4 προς την Γενική Διοίκηση Μακεδονίας

ΕΛΛΗΝΙΚΗ Β.ΧΩΡΟΦΥΛΑΚΗ
ΑΝΩΤΕΡΑ Δ.Χ.Κ.ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΔΗΜ.ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ
ΑΡΙΘ. ΠΡΩΤ.7963/Υ/2436.

Θεσ/ν/κη τη 16 Μαΐου 1939.

Πρός την Γενική Διοίκηση Μακεδονίας
Διεθύνσειν Ήσωτερικῶν.

Ήναζητήσεις συγγενῶς ἐξισλαμιθεόντων χριστιανῶν.-

Διμβάνω τήν τιμήν εἰς ἑκτέλεσιν τῆς ὑπ᾽αριθ.47862

14/3/39 διαταγῆς ὁμῶν νά ἀναφέρω ὅτι ὡς ἀνέφερον ἡμῖν ἡ Δ.Χ.ΒΕΡΡΟΦΑΣ
Βερροφας, ἐν Μακρυτιάλῳ περιφερείας Σ.Χ.Κολυβροῦ ὁ Πέτρος Μαυρί-
δος ἐδήλωσεν τῇ ἑσῶσει ταύτῃ ὅτι ἡ ἐν τῷ καταλόγῳ ἀναγραφο-
μένη Κυριακίτσα χήρα κατσεμπάνογλου ἡ Κων/τίνου Καραουγλάνουγλου
τυγχάνει ἀδελφή του, ἐπιθυμοῦμε δέ καί εἶναι εἰς θέσιν νά συντηρήσῃ
αὐτήν καί τόν υἱόν της ἐν περιπτώσει ἀφίξεώς των ἐν Μακρυτιάλῳ.

Ὁ Ἀνώτερος Διοικητής

Ἱπογραφή....

4.5. Έγγραφο 5 προς την Γενική Διοίκηση Μακεδονίας

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

ΝΙΚΗ Β. ΧΩΡΟΦΥΛΑΚΗ
ΑΝΩΤΕΡΑ Δ.Χ.Κ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
Γραφείον Δημ. Ασφαλείας
Αριθ. Πρωτ. 7963/1/243ε Θεσ/νίκη τῆ 16η Μαΐου 1939

ΠΡΟΣ

Τὴν Γενικὴν Διοίκησιν Μακεδονίας
Διεύθυνσιν Ἐσωτερικῶν

Ε Ν Τ Α Υ Θ Α

Ἀναζητήσεις συγγενῶν ἐξισλαμισθέντων χριστιανῶν.

Λαμβάνω τὴν τιμὴν, εἰς ἐκτέλεσιν τῆς ὑπ' ἀριθ.

47862 Ι4-3-39 διαταγῆς ὑμῶν νά ἀναφέρω ὅτι ὡς ἀνέφερον ἡ-
μῖν ἡ Δ.Λ. Βερροίας, ἐν Μακρυγιάλῳ περιφερείας Υ.Χ. Κολινδροῦ
ὁ Πέτρος Μαυρίδης ἐδήλωσεν τῆ Ὑποδ/σει αὐτῆ ὅτι ἡ ἐν τῷ
καταλόγῳ ἀναγραφομένη Κυριακίτσα χήρα Κατσεμπάνογλου
Κων(τίνου) Καραουγλάνογλου τυγχάνει ἀδελφῆ του, ἐπιθυμεῖ δέ
καί εἶναι εἰς θέσιν νά συντηρήσῃ αὐτὴν καί τόν υἱόν της ἐν
περιπτώσει ἀφίξεώς των ἐν Μακρυγιάλῳ.-

Ὁ

Ἀνώτερος Διοικητής

Αν. Φιλιππίου
Αρχ. Φαρμάκου

Κατριβάνος

Π. Κατριβάνος-Αντ(ρχης)

5. Στοιχεία Αιτήσεων Ιδιωτών

5.1. Έγγραφο 1 αιτήσεως ιδιώτη

№ 38941/40 ✓

Ψ 906685

Παρά

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
Αριθ. Πρωτ. 854
Χρυσόβου 8/1/41
Κατατάξις 13/16/41

Οι Σεβαστοί Υπουργοί των Εθνικών
Ρeligious Υποθέσεων

Επισημασθέντες

13/16/41

Εδω Αθήνας

Αξιότιμοι

Περικλή Καραϊσκάκη, και
υποκαταστάτη μαρτύρων
του Επισκοπείου Νέας Σμύρνης
Θράκης

Εν Αθήναις εν 27^η Σεπτεμβρίου 1940

Λαμβάνω την τιμήν να απαντήσω
προς Υμᾶς ὅτι ἀπὸ κοινῆς μετὰ
μὲ ἀποστολῆν τῆς Γενικῆς καὶ κα-
τάστασις ἐν Θουρμῆ καὶ νῦν μὲν
εργασθεὶς καὶ ὅτι ἡ κοινὴ ὑμῶν
ἐπιθυμία διὰ τοῦ ὑπερνοσηρίου
Αποστόλου ἀπὸ τῆς Νομαρχίας
Θράκης μετὰ ἀριθμὸν ἐγγράφου 22.867
ἐπέβη καὶ ἐβλαβερὰ ἡ ἀποστολή
μου μαρτυρῶν καὶ τὰ γὰρ ἀπὸ
ἰμῶν μὴν ἐπιμένοντες διέσωσαν
ὅχι ἀναγκαίως τὴν ἕλκυσαν καὶ
αὐτῶν καὶ νῦν μὲν.

Ἡ Νομαρχία Θράκης ἀπὸ ἐπι-
θετῆ τῶν ἐπιμένοντων διέσωσε μὲν
μὲ ἄλλο ἐγγράφον καὶ διὰ τοῦ ἐδ-
ωμένου ἀριθμοῦ 29.890 τὴν 21/10/40
ἡ.ε. εἰς ἔχει διαβλέσασθαι ἵνα
καὶ ἕξω, ἐπιθυμῶν διὰ τῆς
κερασίης.

Ἐπειδὴ ὑλοθετῶ καὶ μὴ ἐπιμένοντες
δὲν γινώσκω τὴν ἕλκυσαν τῶν ἐπιμένοντων

μου. Είναι αργότερα να γραφίται
ὅτι τὴν ὀδύνην τῆς ἐκείνου
διὰ τὴν ἰαδὸν τοῦ νόου μου ἐν
βαρμίας.

Διὰ ταῦτα
παράκαθ' ὅτι δὲν ἐξαρτῶμαι
ἐν ἐπιπέδῳ παρακαθῶν διὰ
τὴν ἰαδὸν τοῦ ἐν γὰρ νόου μου
ἐν βαρμίας καὶ τοῖς γραφίται
ἐν ἐκείνῃ τὴν ἰαδὸν τῆς
ἐκείνου, μου καὶ τῆς
ἐκείνου

Εἰς τὴν
ὀδύνην

5.2. Έγγραφο 2 αιτήσεως ιδιώτη

KA 312591

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ
ΑΡΧΕΙΟΝ Β'

303

Προς

Τό Σον Υπουργείον τών Έξω-
τελικών

Είς Αθήνας

ΑΙΤΗΣΙΣ

Κύριε Υπουργέ

Νικολάου Σαρηγιαννίδου
Κατείκου Καλαμωτεύ
Επαρχίας Λαγκαδά
Νομού Θεσσαλονίκης

Έν Καλαμωτέτῃ 14ῃ Φεβρουαρίου 1941

Λαμβάνω τήν τιμήν νά ἀναφέρω
Υμῖν ὅτι ἀπό τοῦ ἔτους 1923 ὁ-
πότε ἀνηλλάγησαν οἱ Ἕλληνες
τῆς Τουρκίας, ἐμεινεν ἐν τῇ
περιοχῇ τῆς Τοκάτης ἰδόντου ἡ
οἰκογένεια τοῦ συγγενοῦ μου
Λευρεντίου Καλαϊτζόγλου.
Ἡ καταστάσις αὕτη ἀποτελουμέ-
νη νῦν ἐκ 14 ἀτόμων μετά πολλῶν νά-
κων καί δυσχερειῶν ἔφθασε ἤδη
εἰς Κωνσταντινούπολιν μέ σκοπόν
νά κατέλθῃ εἰς τήν Ἑλλάδα ὅπου
καί εὐρίσκονται ὅλοι οἱ συγγε-
νεῖς τῆς, πλὴν ὅμως καθῶς ἐλη-
ροφορήθην ἐξ ἐπιστολῆς τῆς ἐν
λόγῳ οἰκογενείας ἐμποδίζεται ἡ
κἀποδοσις τῆς εἰς Ἑλλάδα τῶσον
ὑπό τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως
καθότι 4 ἐκ τῶν μελῶν τῆς ὡς
ἄνω οἰκογενείας στεροῦνται π-
στοποιητικῶν δεδομένου ὅτι ταῦ-
τα ἐγεννήθησαν ἐν Τουρκίᾳ μετέ-
τό ἔτος 1924 καί δέν ἐδόθη εἰς
αὐτά ὄνομα ὡς ἀβάπτιστα εἰσέτι
ὅσον καί ὑπό τῆς αὐτοῦ Ἑλλη-
νικῆς Προξενικῆς Ἀρχῆς ἀνευ
τῆς σχετικῆς ἀδείας τοῦ ὑμετέ-
ρου Υπουργείου.

#

A. Y. E., 1938-1941, B/16.
Τυπία Τουρκίας 32.

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

2008 ΑΝ

Ὅθεν θερμῶς παρακαλῶ ὑμᾶς ὁ
ἀρεστούμενοι μεριμνήσητε πατρικῶς
τὴν διευκόλυνσιν τῆς ἐν λόγῳ οἰκογενεί-
ας καὶ τὴν κάθοδόν της εἰς τὴν Ἑλλάδα
καθότι μὴ ἐπιτρεπομένης τῆς ἐργασίας
τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας ταύτης ἐν Κων-
σταντινουπόλει ὡς ἀλλοδαπῶν εἶναι κατα-
δικασμένα νὰ ἀποθάνωσι τῆς πείνης .-

Εὐειθέστατος

Ὁ Αἰτῶν

Με. Σαρραφίδης

5.3. Έγγραφο 3 αιτήσεως ιδιώτη

KA 546494

3423
3-7-40

Προς
Τὴν Α. Ἐξουχίαν Προέδρου Κυβερ-
νήσεως κ. Ν. Μικραγιάν.

Εἰς Ἀθῆνας.

Ἐξοχώτατε

Ἡ υποφαινομένη Παραβητικὴ Λαβάριδον ἰο-
ζῆως Καρανιοφόρου, ἑσβεβάειως λαμβάνη
τὴν πρὶν ἀναθερῆ ἴσιν ὅτι, ὁ ἀδελ-
φός μου Γεώργιος Καρανιοφόρου ἑσάν
τὰρα 20, κατὰ τὴν ἑλληνοτουρκικὴν
ἀνταλλαγὴν τῷ 1922 παρέμεινε μὴ με-
σήμερον ἐν Τουρκίᾳ, καὶ οὐκ ἔστι ἔτι
ἀνιχνιστὸς καὶ ἀπεροβωτικὸς δὲν ἠδυνή-
θη νάχη μαζὶ μετὰ οὐκ ἐγνώριστον
εἰ μὰςτε χόρη τούτου ἐν Τουρκίᾳ.
Τὰρα ὅμως ἐν ἐπιβόην ἀπὸ τῆς γροίμα-
ταίου καὶ ἀπὸ τοῦ ἀλλοῦ ἑλληνας
τῆς Κωνσταντινῆς, ὁ ἀδελφός μου ἔλαβε ἀπὸ
τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως ἰὸ διαβατήριον
τοῦ ἐν ἀνταλλαγῆ καὶ ἦν ἐν εἰς τὴν
Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐστὶ 50 ἡμέρας ἐρη-
ναν ἐντὶ διὰ καὶ ἦλθεν εἰς Ἑλλάδα.
ἤλθην ὅμως ἰὸ ἑλθὼν Προξενίον δὲν
τοῦ ἐπέστρεψεν νάχη εἰς Ἑλλάδα, καὶ ἔτσι
ἔτσι μὰς γράφη ὁ ἴδιος καὶ καὶ ἐπὶ ὁμοῦ
μὲν ἑσβεβάειως Μπουραντοῦ μὲν 50 ἡμέρας
ἔσχε πῖδω καὶ τὸρα ἐυρίθηναι ὁ ἀδελ-
φός μου εἰς τὴν περιφέρειαν Ἰσκαρβαμωῆς

Αἰτήσις
Παραβητικῆς Ἐπιτροπῆς Λαβάριδον τῆς
Καρανιοφόρου, κατὰ τὸν Ἀνατολικὴν
περιφέρειαν ἑσβεβάειως νόμου ἑσβεβάειως.

ἐν Ἀνατολίᾳ τῆ 29/8/1940

Handwritten signature and notes at the bottom left of the page.

χαίρον Γιορτασάν.

Κατανοώ. Ύμωι ὡς ἠαρεστέρε
καὶ διέτερε τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει
ἐξ ἑστ. Προξενίου, καὶ εὐχρη τοῦ
ἀδελφῶν μου ἀπὸ τοῦ ὡσίου ἔχω μόνον
ἕνα παρῶν, καὶ ὁ ὡσίου παρέμεινε
ἀπὸ τῆς μετῴχου οἰκογένειάς μου, καὶ
ἐγγιτὸς ἀπὸ τοῦ ὄντας
τῶν τοῦρκοῦν.

Πρὸ δύο μηνῶν ἰστίβρον
ἔτιβιν ἐπὶ τοῦ ἐξ ἰσοπρησίου τοῦ ἐξου
μαρὶ μίλο γράμμα σου, ἀλλὰ μίχρη
ἐμμερον οὐδὲν τοῦ ἀπολύεσθαι.

ἔχω ὅμως ἕνα πικρὸν ὅτι δὲν
βέβαια καὶ ὑμῶν χεῖρα βουδίζ
διὰ τὴν συμπίαν τοῦ ἀδελφῶν μου
ἐπισημῶν ὡς εὐχρη καὶ τὸ γράμ
μα τοῦ ὡσίου ἔχεν ἐν ἐπισημῶν.

Εὐσεβίου

Η ἀιτ οὐ ο

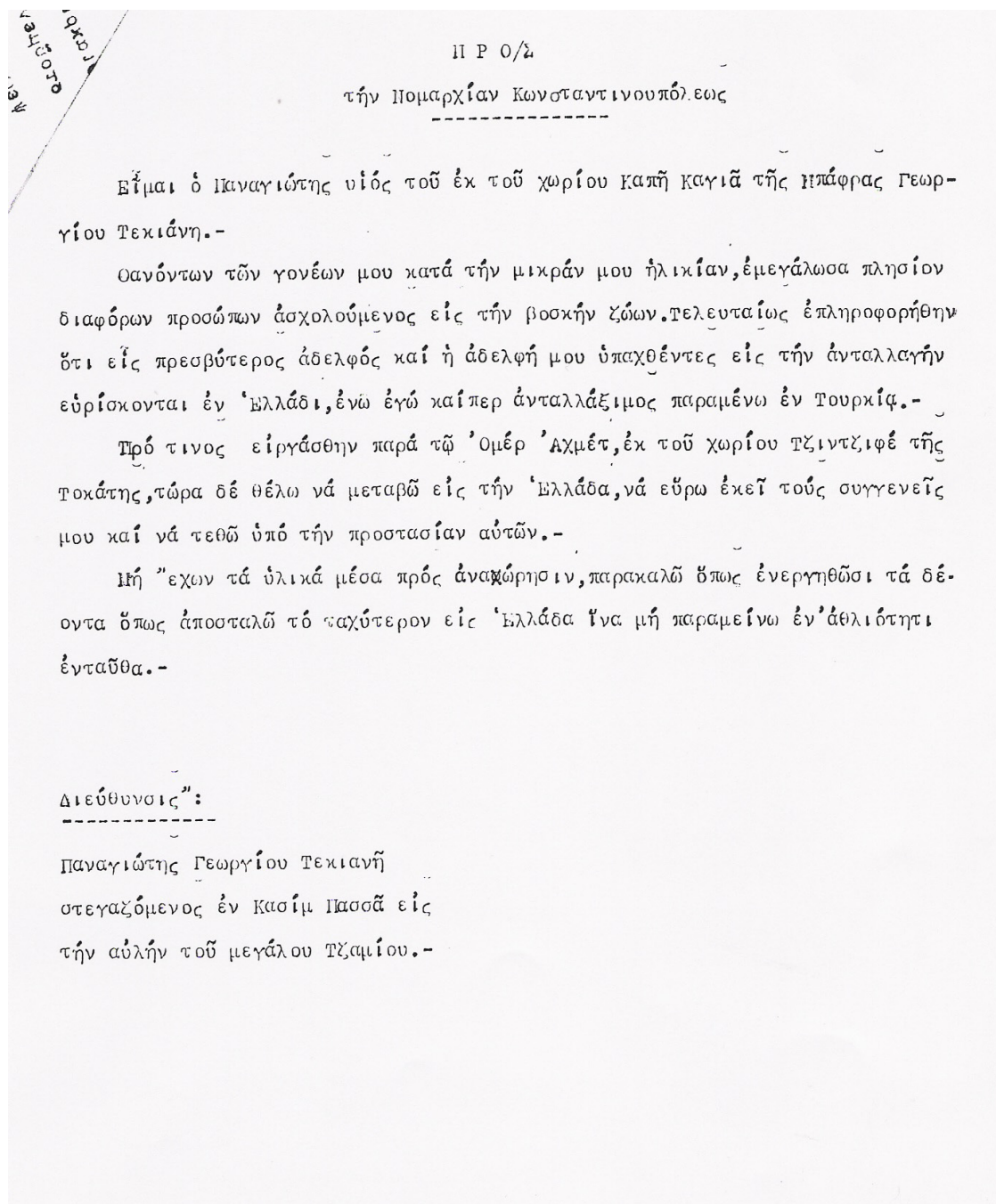
ἀγγελλοῦ

υ. α. υ.

ο οὐρνο 13.

Σ. Α. Α. Α.

5.4. Έγγραφο 4 αιτήσεως ιδιώτη

3

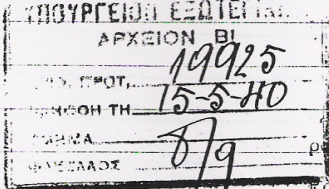
Ευχαριστώ με την απευθείας ανταπόκριση
που μου έστειλετε σχετικά με την έκδοση του βιβλίου
μου σχετικά με την Τουρκία. Η γνώση
η οποία αποκτάται μέσω της μελέτης
είναι πολύτιμη, ο οποίος με ενθαρρύνει
to ελπίω να εδωκετε
μου ειρήνη,

(Τουρκία και Τουρκία)
v συνάντηση Σεραφικ
«Κουρδιστική βιβλιοθήκη»
και με τις ερωτήσεις μου
που το γραπτό με την δι-
εύθυνση να τις παρακαλώ
να μου επιστρέψετε τα αντίγραφα

Ευχαριστώ, η ελπίδα
και η αγάπη είναι η δύναμη
που μας δίνει την ελευθερία
στον κόσμο, ο οποίος με όλα
τα χαρακτηριστικά μου

Ευχαριστώ
από
Νίγηρ Ταταρλί

5.6. Έγγραφο 6 αιτήσεως ιδιώτη

	IB 617097	
		ΣΚ 706601
	2/96	Προς τὸ
		Σεβαστὸν Ἰουρμεγιὸν Ἐξωτερικῶν
		Ἐνταῦθα
	Κύριε Ἰουρμέ,	
	Λαμβάνω τὴν τιμὴν ν' ἀναφέ-	
	ρῶ ὑμῖν ὅτι ὁ πατήρ μου Χαράλαμ-	
	πὸς Ἰωάννου Δεμιρτζόγλου ἦτορ Σι-	
	δηρόκουλος ἑτῶν 74 καὶ ἡ μητηρ	
Αἰτήσεις	μου Σοφία σὺζυγος Χαράλαμους	
Ἰωάννου Χαράλαμους Σιδηροπούλου	Δεμιρτζόγλου ἑτῶν 60 διαμένουσιν	
καταικίου Καλλιθέας Ἀθηνῶν (ὁδὸς	εἰς Κατωφρά Ὀρδοῦ Τουρκίας ὡς	
Ἐυαγγελιστρίας 33)	Ἑλλήνες Ὀθωμανοὶ Ὑπήκοοι. Ἐπειδὴ	
	ἡ περιφέρεια Κατωφρών κατεστρά-	
	φη ἐκ τῶν ἑσχάτως ἐκιοσυβάνταν	
Ἐν Ἀθήναις τῇ 15 Μαΐου 1940	σεισμιῶν καὶ οἱ γονεῖς μου μετὰ	
	τὴν καταστροφὴν τῆς περιουσίας	
	τῶν καραμένουσιν ἄστεγοι καὶ ἔ-	
" περὶ χορηγήσεως ἀδείας καθόδου	στερημένοι παντὸς πόνου ζωῆς	
εἰς Ἑλλάδα τῶν ἐν Τουρκίᾳ γονέων	καὶ προστασίας τρίτων. Ἐπειδὴ ἔ-	
του"	γὼ τυγχάνω οἰκονομικῶς εὐκατά-	
	στατος καθ' ὅσον κέκτημαι ἀκίνη-	
	τον περιουσίαν κειμένην ἐν Καλ-	
	λιθέα καὶ ἀποτελουμένην ἀπὸ οἰ-	
	κίαν ἐν ὁδῷ Ἐυαγγελιστρίας 33	
	καὶ κατάστημα καὶ οἰκίματα κει-	
	μένα ἐν Καλλιθέα ἐκ τῆς Λεωφό-	
	ρου Θεοφῶς 141 καὶ τοιαύτην ἀκί-	
	νητον περιουσίαν κειμένην ἐν	

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

Μελισσιόις. Τυχάνω δέ και ἔμπο-
ρος διατηρῶν κατάστημα ἐν ὁδῷ Αἰ-
όλου 70 καὶ συνεπῶς δύναιται νά
στεγάζω καὶ συντηρῶ τοὺς. Ἐ-
πειδὴ ἔχω ἱερὰν ὑποχρέωσιν νά γη-
ροκομῶ τοὺς γέροντας καὶ κίχον-
τας γονεῖς μου κατὰ τὰ ὀλίγα ἐτη
τῆς ζωῆς των καὶ περισσότερον τώ-
ρα ὅτε κατεστράφησαν λόγῳ τῶν σει-
σμῶν ὀλοχερῶς.

Διὰ ταῦτα καὶ προσθέτων
ὅτι ἀναλαμβάνω τὴν στέγασιν καὶ
συντήρησιν τῶν γενέων μου.

Παρακαλῶ Ὑμᾶς Κό. ιε Ὑπουργέ, ὅπως
εὐαρεστούμενος ἐπιτρέψῃτε τὴν κά-
θοδον τῶν γερόντων καὶ κατεστραμέ-
νων γονέων μου ἐν Ἑλλάδι.

Βέβαιος ὢν ὅτι ἡ αἴτησις μου
θὰ εἰσακουσθῇ καὶ εὐχαριστῶν δια-
τελῶ

Εὐπειθέστατος

Ὁ Αἰτῶν

Σπυρίδης Χ. Λιθόρωμα

6.1 Έγγραφο αιτούντος αφορών την ανταλλαγή πληθυσμών

ΜΙΚΤΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗΣ
ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΩΝ ΠΛΗΘΥΣΜΩΝ

Έντυπον υπ' αριθ. 1

Αριθ. Πρωτοκόλλου 57912
Ημερομηνία 10-12-27

Όνομα: Τσίνα

ΕΙΔΟΠΟΙΗΣΙΣ

Συνοπτικόν εις τὸν αιτούντα νὰ μὴ κέρη δηλοῦν ἀνακαθή ή υπερβαλλήν, δόσα τούτοι θά εἶναι ἐπιβαλλί: ἐπὶ τὸ ἀιματόσημά του

ΔΗΛΩΣΙΣ ΕΚΚΑΘΑΡΙΣΕΩΣ

Ὁ ὑποσηαινόμενος παρακαλῶ τὴν Μικτὴν Ἐπιτροπὴν νὰ προβῆ εἰς τὴν ἐπ' ἀφελεία μου ἐκκαθάραν τῆς κατωθὶ καθοριζομένης ἀκινήτου καὶ κινητῆς περιουσίας μου συμφώνως πρὸς τὴν ἀπὸ 30 Ἰανουαρίου 1923 Ἑλληνοτουρκικὴν Σύμβασιν περὶ ἀνταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν

Β) ΤΑΥΤΟΤΗΣ ΤΟΥ ΑΙΤΟΥΝΤΟΣ

1. Ὄνοματεπώνυμον Τσίνα

2. Τόπος καταγωγῆς (πόλις ή χωρίον) Τσίνα
Κατά: Βασίλειον
Σαντζάκι Ἰσφιζαλί

3. Σημερινή κατοικία (δδδ., συνοικία, πόλις ή χωρίον, ἐποδιοίκησις, νομός).
Παρά Βιλαζιτσί

4. Ἐπίθετον Βιλαζιτσί

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α7

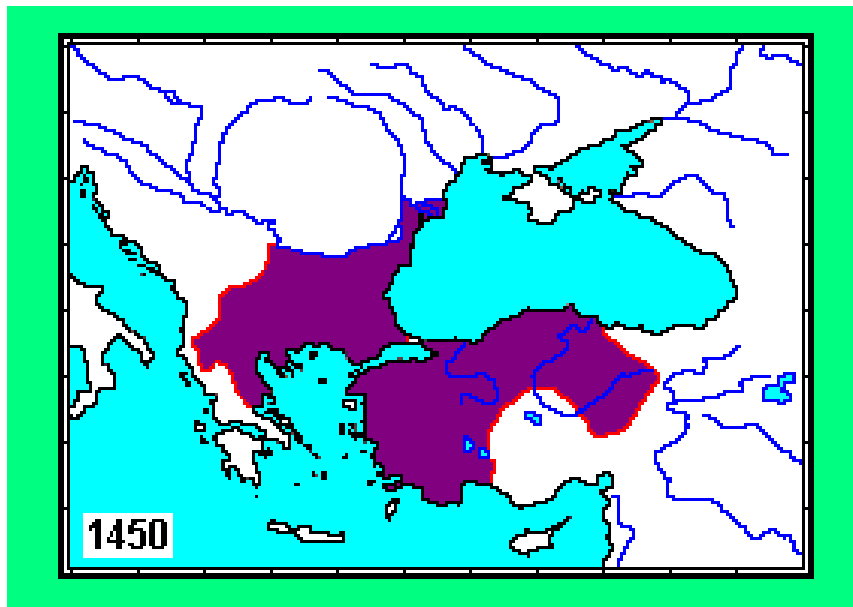
Χάρτες Εξισλαμισμού

**Χάρτες υπό του Μελετητού που Καταδικνύουν
την Εξάπλωση του Εξισλαμισμού**

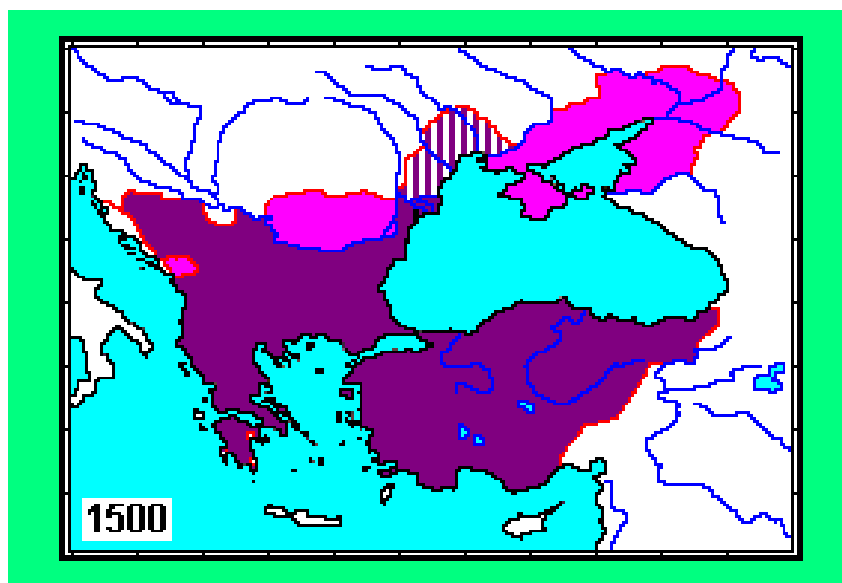
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- 1.1. Χάρτης Εξισλαμισμού 1450**
- 1.2. Χάρτης Εξισλαμισμού 1500**
- 1.3. Χάρτης Εξισλαμισμού 1648**
- 1.4. Χάρτης Εξισλαμισμού 1675**
- 1.5. Χάρτης Εξισλαμισμού 1700**
- 1.6. Χάρτης Εξισλαμισμού 1720**
- 1.7. Χάρτης Εξισλαμισμού 1740**
- 1.8. Χάρτης Εξισλαμισμού 1812**
- 1.9. Χάρτης Εξισλαμισμού 1840**

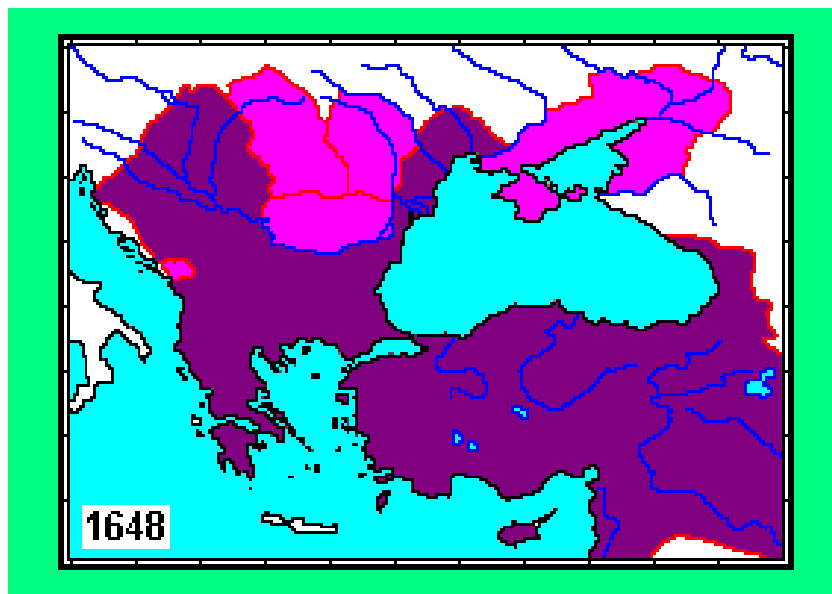
1.1. Χάρτης Εξισλαμισμού 1450

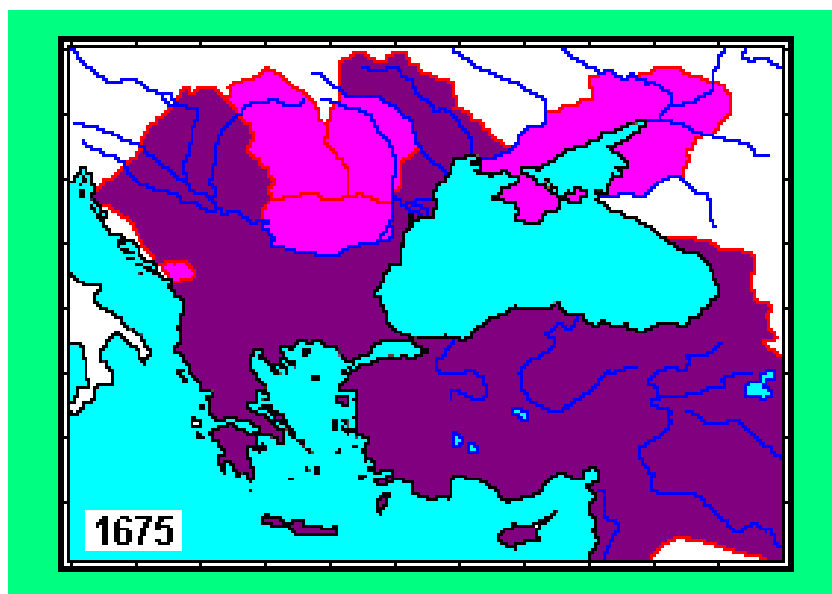
1.2. Χάρτης Εξισλαμισμού 1500

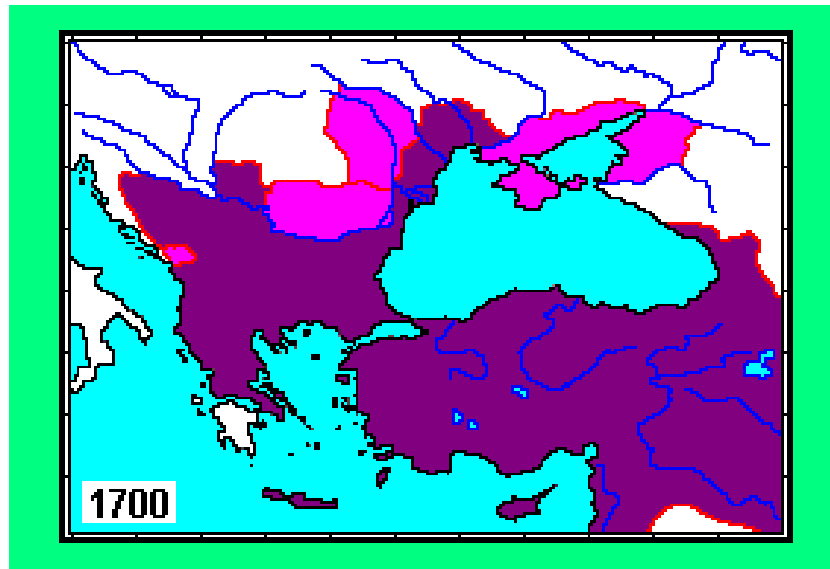
1.3. Χάρτης Εισλαμισμού 1648

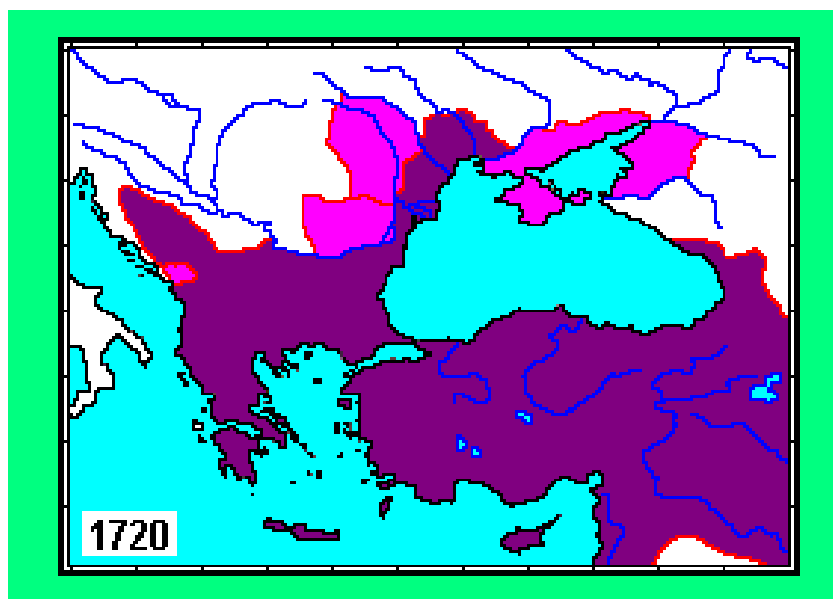
1.4. Χάρτης Εισλαμισμού 1675

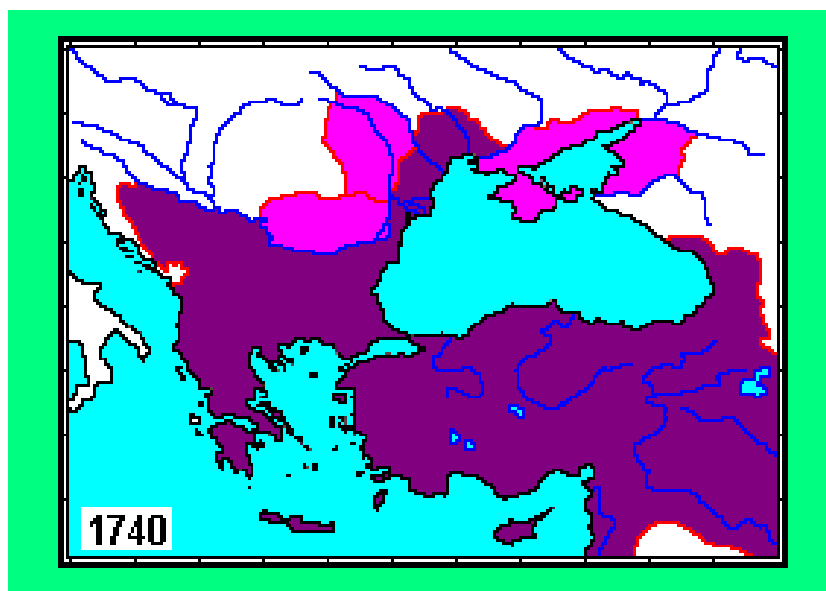
1.5. Χάρτης Εξισλαμισμού 1700

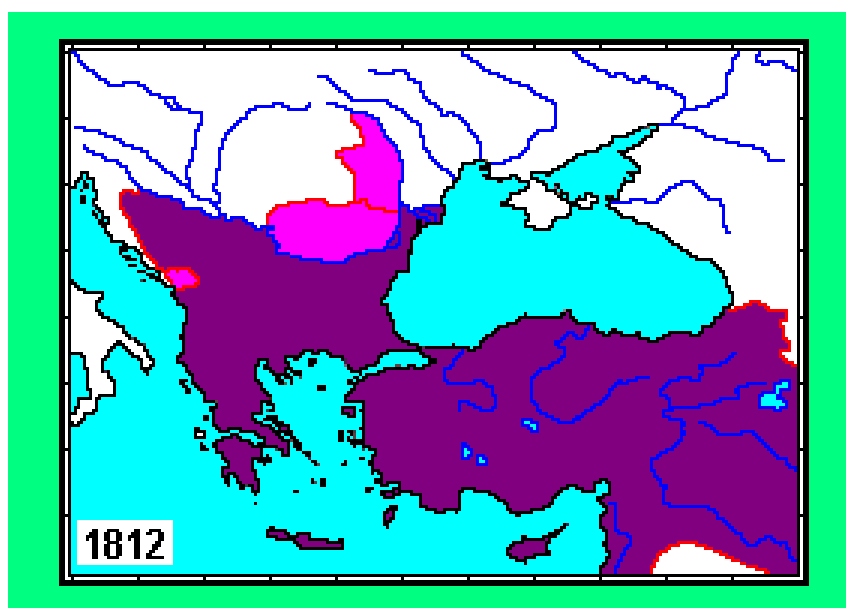
1.6. Χάρτης Εξισλαμισμού 1720

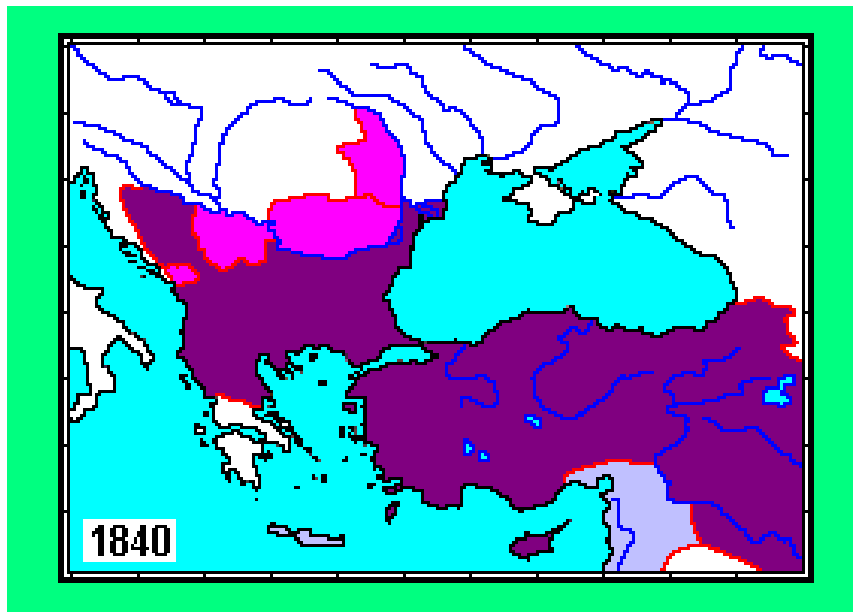
1.7. Χάρτης Εξισλαμισμού 1740

1.8. Χάρτης Εξισλαμισμού 1812

1.9. Χάρτης Εξισλαμισμού 1840

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α8

Πίνακες-Χάρτες-Στατιστικές-Γραφήματα

Οι πίνακες που παρατίθενται στη συνέχεια προέρχονται από το βιβλίο του Heath W. Lowry, “Trabzon Sehrinin Islamlasmasi ve Turklesmesi 1461-1583”, Instabul (1981).

Πίνακας 1: Αναλογία χριστιανικού πληθυσμού στην Τραπεζούντα κατά το έτος 1486

TABLO: III

**1486'DA TRABZON ŞEHİRİMDE HIRİSTİYANLARIN
ÜDEDİKLERİ İSPENCE MİKTARI**

Mahallo Adı	Dogru Miktar"	Asten Verilen Miktar	Hiikiimotin Zarar veya Kazanci	Hata Oram
PIK?İD	256 Akpe	256 Akpo	0 Akpe	.00%
DAFNUNDA	1.732 Akpe	1.742 Akpe	+10 Akpo	+ .57%
MEYDAN	4.037 Akpe	4.037 Akpe	0 Akpe	.00%
E. CENEVİZ	954 Akpe	951 Akpe	-3 Akpe	-.31%
E. VENEDİK	81 Akpo	81 Akpo	0 Akpe	.00%
ERMENİYAN	3.757 Akpe	3.744 Ak?e	-13 Akpe	-.35%
ZOGRAF	3.018 Akpe	2.993 Akce	-25 Akpe	-.84%
AYU YANİ	2.240 Akpe	2.177	-63 Akpe	-.290%
AYA AYOS	1.317 Akpe	1.317	0 Akpe	.00%
KOKORİ	1.242 Akpo	1.242 Akco	0 Akpe	,00%
PARASKEVİ	430 Akpo	374 Akce	-56 Akpe	-14,97%
MESO KASTRO	2.379 Akpo	2.36R Akce	-13 Akpo	-,55%
AYA SOFYA	3.786 Akpo	3.729	-57 Akpe	-1.53% '
TOKARİ (?)	74 Akco	74 Akce	0 Akpe	,00%
MANORUN (?)	31 Akpe	31 Akpo	0 Akpo	,00%
C.PAPASAN	—	—	—	—
YEKUN:	25.334 Akpe	25.114 Akpo	-220 Akpo	-,88%

•DOGRU MİKTAR = her hano basına 25 akce + her mucerrod 25 akpe + her bive 6 akpe.

**Πίνακας 2: Πίνακας καταγραφέντων επαγγελματών στην πόλη της
Τραπεζούντας κατά το έτος 1486**

TABLO:V

**1486'DA TRABZON ŞEHRİNDE BELİRLENEN MESLEKLER
VE UNVANLAR**

(MUSLUMAIM MAHALLELERİNDE)

Meslek veya On van	Meslek Sayisi	Unvan Sayisi	Yetismis" Erkek Yuzdesi	Oini Meslekleri
ATTAR (Koku Saticisi)	1		%,39	
BAKKAL	3		94,15	
BEZZAZ	2		%,78	
BOYACI	3		%,1,15	
QIRAK		1	%,39	
DEBBAG (Tabak)	1		%,39	
DELLAL (Sehir Bekcisi)	2		%,78	
HACI		22	%,8,52	
HALLAC	1		%,39	
HARRAT (Marangoz)	1		%,39	
HATI B	2		54,78	2
HOCA	5		%,1,93	5
ATI K (Azad Edilmis Esir)		9	%,3,49	
KASAP	2		%,78	
MARANGOZ	1		%,39	
NALBURCi	1		%,39	
NASRANI (Hirstiyan)		1	%,39	
ŞEYH	1		%,39	1
YEKUN:	26	33	%,22,88	%,8 = 3.10

Πίνακας 3: Χριστιανικές γειτονιές

HIRİSTİYAN MAHALLELERİNDE

Meslek veya Unvan	Meslek Sayisi Unvan Sayisi	Yetismis Erkek Yüzdesi"	Oini Meslekl er
CELEP	1	54,09	
COBAN	4	54,36	
DELLAL (Sehir Bekprsi)	3	%27	
FIRINCI	2	54,18	
HALLAC	1	%09	
HANCI	1	54,09	
KASAP	1	54,09	
KUYUMCU	1	54,09	
MUMCU	2	%18	
PAPAS	23	%2,04	23
SANDIKCI	1	54,09	
SEMERCİ	2	54,18	
URGANCI	1	54,09	
YEKUN:	40	%3,84	%23 = 2,04

•Miisliiman nufus 258 yetismis evli erkek *hone* reislerini ifermistir. "Hiristiyan nufusu 913 yetismis evli erkek *hane* reislerini icermistir.

Πίνακας 4: Πίνακας μουσουλμάνων κατοίκων στην Τραπεζούντα κατά το έτος 1553

1553'DE TRABZON SEHRINDE OTURAN MUSLUMANLAR				Musliman	Toplam	
No. Yer	Hane	Mucerrred	Mukim Yek.	Yuzdesi	Yuzdesi	
1	o. Hisar	32	14	160	%5,62	%2,62
2	o. Hisar	17	8	85	%2,98	%1,39
3	Dogu Varos	26	7	130	%4,56	%2,13
4	Dogu Varos	26	10	130	%4,56	%2,13
5	Dogu Varos	19	1	95	~%3,33~	%1,56
6	Bati Varos	13	5	65	%2,28	~%1,97~
7	A. Hisar	22	10	110	%3,86	%1,80
16	Dogu Varos	27	4	135	%4,74	%2,21
17	A. Hisar	32	1	160	%5,62	%2,62
18	o. Hisar	14~	4	70	%2,46	%1,15
19	o. Hisar		0	30	%T,os'	%,49
20	Y. Hisar	~	10	45	%1,58	%,74
21	Y. Hisar	~	2	95	%3,33"	%1,56
22	A. Hisar	6	4	30	%1,05	%,49~
23	Bati Varos	58"	12	290	%10,18	%4,75
24	Guney Varos	6	1	30	~%1,05	%,49~
25	Bati Varos	50	14	250	~%8,33~	~%4,17~
26	?	17	5	85	%2,98	%1,39
27	o. Hisar	17"	8~	85	%2,98	%1,39
28	Ban Varos	5	0	25	%,88	%,41
29	Bati Varos	8	1	40	%1,40	%,66
30	Ban Varos	71	3	355	%12,46	%5,82
31	Dogu Varos	4	1	20	%,70	%,33
32	Bati Varos	12	1	185	%6,49	%3,03
33	Dogu Varos	17	7	60	%2,11	%,98
34	YEKUN:	570	143"	85	%2,98	%1,39
35				2.850	%100,00	%46,7

Burada verilen sayilar Tablo XI., s. 60-62

den alınmıştır.

Nüfus

Nüfus

Πίνακας 5: Πίνακας χριστιανών κατοίκων στην Τραπεζούντα κατά το έτος 1553

1553'DE TRABZON ŞEHRİNDE OTURAN HIRİSTİYANLAR

No.	Yer	İlano	%	
			16,77	56.16
			3,23	567,95
8*	DOĞU VAROS	109 21 23	3,54	4,26
9 10 11	DOĞU VAROS	30 16 13	4,62	561,48
12 13 14	DOĞU VAROS	11 11 48	2,46	561,07
15 23 24	DOĞU VAROS	39 36 39	2,00	2,62
25 26 29	DOĞU VAROS	40 2 97	1,69	5453.3
30 37 38	DOĞU VAROS	52 18 13	1,69	
39 40 42	DOĞU VAROS	32	7,39	Din
	DOĞU VAROS	650	6,00	ERM.
	DOĞU VAROS	Mucerred	5,54	R.ORTO.
	DOĞU VAROS	47 12 10	6,00	
	DOĞU VAROS	11 7 5 3	6,15	
	DOĞU VAROS	0 39 24 16	3,1	
	DOĞU VAROS	12 0 33 11	14,92	
	DOĞU VAROS	13 11 17	8,00	
	BATI VAROS		2,77	
	BATI VAROS	278	2,00	
	DOĞU VAROS		4,92	
	DOĞU VAROS	Mukim	100,00	
	DOĞU VAROS	545 105		
	YEKUN:	115 150	Toplam	
		80	8,94	
		65		561.72
		55		561.89
		55 240		562.46
		195 180		561.31
		195 200		561.07
		10 485		56.90
		260		56.90
		90	3,94	
		65 160		563.20
		3.250	2,95	
		Hiristiyan		563.20
			3,28	

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

Πίνακας 6: Πίνακας μουσουλμανικών εθνικών ονομάτων και προέλευσή τους κατά το έτος 1553

1553'DE BEURTILEN MU SLUMAN ETNİK ADLARI VEYA NEREDEN GELDİKLERİ

Etnik Adı	Yer Adı	Belirtilen Miktar	Musulman Nüfus Yüzdesi
ACEM		3	%,53-
	AMA S YA	2	%,35
ARAP		3	%,63
ARNAVUT	-- ARNAVUT	1	%,18
	ERZURUM	1	%,18
GÜ RCLİ		1	%,18
	H A S EK	1	%,18
	KARAMAN		%,70
	K A S TAMONU	1	%,18
	LAP S EKI	1	%,18
LAZ			%,35
	MARA S	1	%,18
RUMELİ	-- RUMELİ	1	%,18
	SAM S UN	2	%,35
	SINOP	1	%,18
	TO KAT	5	%,83
	TORHAL	2	%,35
TURKMEN		3	%,63
YEKUN:		35	%8,18

BELİRTİLEN HİRİSTİYAN ETNİK ADLARI VEYA NEREDEN GELDİKLERİ

Etnik Adı LAZ	Yer Adı	Sayıci	Hiricıyan Nüfus Yüzdesi
YEKUN:	- CAN İK	4	" %,15 %,82
		5	%,78

**Πίνακας 7: Πίνακας Εγκατεστημένων Θρησκευτικών Ομάδων
στην Τραπεζούντα κατά το έτος 1553**

TABLO: XVIII

1553'DE TRABZON SEHRİNDE DİN GRUPLARINA GÖRE YERLEŞME ŞEK.Ü

Şehir Bölgesi	Musulman	Rum Ortodoks	Ermeni Ortodoks	Latin Katolik	Mukim Yekunu	Musulman Yüzdesi	Hıristiyan Yüzdesi	Toplam Nüfus Yüzdesi
DOĞU VAROŞLARI	780	1.620	545	160	3.105	%27,37	%71,54	%50,90
(ca. 1523)	(120)	(3.377)	(907)	(248)	(4.652)	(%11,94)	(%75,38)	(%66,30)
SURLARIN İÇİ:								
ASAGIHISAR:	300	0	0		300	%10,53	%0,00	%4,92
ORTAHISAR:	430	0	0	0	430	%15,09	%0,00	%3,05
YUKARIHISAR:	140	0	0	0	140	%4,91	%0,00	%2,29
ARA YEKUN:	870	0	0	0	870	%30,53	%0,00	%14,26
<ca. 1523)	(885)	(225)	(0)	(0)	(1.010)	(%88,06)	(%3,74)	(%15,82)
BATI VAROŞLARI	1.085	925	0	0	2.010	%38,07	%28,46	%32,95
(ca. 1523)	(0)	(1.245)	(0)	(0)	(1.245)	(%0,00)	(%20,71)	(%17,74)
GÜNEY VAROŞLARI	30	0	0	0	30	%1,05	%0,00	%0,49
(ca. 1523)	(0)	(0)	(0)	(0)	(0)	(%0,00)	(%0,00)	(%0,00)
SAPTANAMAMIS	85	0	0	0	85	%2,98	%0,00	%1,40
(ca. 1523)	(0)	(10)	(0)	(0)	(10)	(%0,00)	(%17)	(%14)
YEKUN:	2.850	2.545	545	160	6.100	%100,00	%100,00	%100,00
(ca. 1523)	(1.005)	(4.857)	(907)	(248)	(7.017)	<(%100,00)	(%100,00)	(%100,00)

Πίνακας 8: Πίνακας εκούσιων μετακινήσεων που πραγματοποιήθηκαν μεταξύ συνοικιών στην Τραπεζούντα κατά το έτος 1583

TABLO: XX

1583'DE TRABZON'DA MAHALLELERE GORE AYRILAN SAKINLERIN LİSTESİ

No.	Sayfa	Mahalle Adı	Yer	Hane	Elve	Mucered	Mukim Yekunu	Toplam Yekiln Yuzdesi	Din
1	6r	CAMİH ATİK*	0. Hisar	39	0	0	195	%1.84	Musulmen
2	6r	MESCİDİ HACI KASIM	DOĞU VAROS	38	0	0	190	%1.80	Musulmen
3	7v	MESCİDİ MEVLANA BUCA	A. Hisar	44	0	0	220	%2.08	Musulmen
4	7v	MESCİDİ HÜSEYİN AĞA	Y. Hisar	19	0	0	95	%.90	Musulmen
5	7v-r	BASH BAZAR	A. Hisar	46	0	0	230	%2.17	Musulmen
6	7r-8v	TEKFUR QAYICI	BATI VAROS	137	0	0	685	%6.48	Musulmen
7	8v	GALIMODO? CEDİD NAMH DİGER SEHRE KUSTU	Y. Hisar	34	0	0	170	%1.61	Musulmen
8	8v-r	CAMİH İSKENDER PAŞA	DOĞU VAROS	68	0	0	340	%3.22	Musulmen
9	8r-9v	MESCİDİ AHMET CELEBİ		49	0	0	245	%2.32	Musulmen
10	9v	TABAKHANE Mes. Mahmut Ağa	DOĞU VAROS	34	0	0	170	%1.61	Musulmen
11	9v-r	TABAKHANEH DİGER DER KURBİ-HAMAMH KAHYA	DOĞU VAROS	63	0	0	315	%2.98	Musulmen
12	9r	MEYDANI KABAK MESCİDİ HACI 'ALİ	BATI VAROS	39	0	0	195	%1.84	Musulmen
13	10v	MESCİDİ HALİL AĞA NAMH DİGER AZEBANH CEDİD	A. Hisar	32	0	0	160	%1.51	Musulmen
14	10v	Eksouthc	BATI VAROS	40	0	0	200	%1.89	Musulmen
15	10v-r	,-Feroz	BATI VAROS	58	0	0	290	%2.74	Musulmen
16	10r	AYA SOFYA	BATI VAROS	36	0	0	180	%1.70	Musulmen
15a	10r-11v	Gebren-i Mahalle-i Feroz	BATI VAROS	3	0	0	15	%.14	Rum Ort.
17	11v	M. AMASYA male HACI BABA	0. Hisar verilmiştir.	12	0	0	60	%.57	Musulmen
1553 de		gorulen Mahalleler buyuk hariflerle							

(DEVAMII VAR)

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

Πίνακας 8α: Συνέχεια από πίνακα 8

No.	Bayta	Mahalle Adl	Yer	Hane	Elve	Mucerred	Mukim Yekunu	Toplam Yekim - Yuzdesi	Din
18	11v	KINDINAR	GUNEY VAROS	16	0	0	80	%78	Musulman
19	11v	HACI HASAN EL-MARUF MAH. 'ABDULLAH GELEBI	BATI VAROS	12	0	0	60	%57	Musulman
20	11v-t	CAMI-I CEDID	DOGU VAROS	49	0	0	245	%2,32	Musulman
21	11r	KISSAHAN	0. Hisar	17	0	0	85	%80	Musulman
22	11r-12v	MESCIDI-SARMAKIK	DOGU VAROS	33	0	0	165	%1,56	Musulman
23	12v	MESCIDI-BAYRAM ZADE	0. Hisar	22	0	0	110	%1,04	Musulman
24	12v	Mescidi-Cedid der Valide-i Sultan 'Abdullah	0 Hisar	11	0	0	55	%52	Musulman
25	12v-t	Cami-IMARET-I Amire HATUNIYE	BATI VAROS	106	0	0	530	%5,01	Musulman
26	12r	MAGARA Mescidi-Ahmet Pasa	BATI VAROS	12	0	0	60	%57	Musulman
27	12r	Magara Mescidi-Bayram Celebi	BATI VAROS	3	0	0	15	%14	Musulman
28	13v	ZAGNOS	BATI VAROS	14	0	0	70	%66	Musulman
29	13v	K. ANITA	DOGU VAROS	55	0	0	275	%2,60	Rum Ort.
30	13v-t	ZOGRAP	DOGU VAROS	22	0	0	110	%1,04	Rum Ort.
31	13r	Vazmoloki (?)	?	17	0	0	85	%80	Rum Ort.
32	13r	AYA GORGOR	DOGU VAROS	28	0	0	140	%1,32	Rum Ort.
33	13r-14v	Ayu Kiraki	DOGU VAROS	35	0	0	175	%1,65	Rum Ort.
34	14v	Vani	?	40	0	0	200	%1,89	Rum Ort.
35	14v	Ayu Vasil	DOGU VAROS	31	0	0	155	%1,47	Rum Ort.
36	14r-15v	Ayu Todor	DOGU VAROS	18	0	0	90	%85	Rum Ort.

(DEVAMI VAR)

Πίνακας 8β : Συνέχεια από πίνακα 9

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. X-2008 μ. X

37	14r	Botoko	BATI VAROS	13	0	0	65	%61	Rum Oto.
38	14r	Kindinar	GUNEY VAROS	16	0	0	80	%76	Rum Oto.
39	14r	Valadin tabiH Ayu Bolya	BATI VAROS	29	0	0	145	%1,37	Rum Oto.
40	15v	Ayu Yori tabiH Eksoutte	BATI VAROS	45	0	0	225	%2,13	Rum Oto.
40a	15v	Ez Haric Amede end ve der in Mahalle-i Sakin		14	0	0	70	%76	Rum Oto.
41	15v	Cedidi nam-i diger iztima	7	9	0	0	45	%43	Rum Oto.
42	15r	DAFNUNDA N/D COLMEKCI	DOGU VAROS	78	0	0	390	%3,69	Rum Oto.
43	15r	Ayu Londa tabiH Eksoutte	BATI VAROS	19	0	0	c =	%,90	Rum Oto.
44	16v	EFRENCIYAN	DOGU VAROS	47	0	0	235	%2,22	Latin Kato.
45	16v-r	DAFNUNDA DIGER ki der (55) Sakin	DOGU VAROS	68	0	0	340	%3,22	Rum Oto.
46	16r-17v	ERMENIYAN	DOGU VAROS	123	0	0	615	%5,82	Emieni Otc
47	17v	AYU MARINO TABI MEYDAN	DOGU VAROS	59	0	0	295	%2,79	Rum Oto.
48	17v-r	AYU ANDREDA	DOGU VAROS	32	0	0	160	%1,51	Rum Oto.
49	17r	AYU OVIYAN	DOGU VAROS	36	0	0	180	%1,70	Rum Oto.
49a		Ez Haric Amede end ve der in Mahalle-i Sakin		16	0	0	80	%76	Rum Oto.
50	17t	Ayu Maci (heles)	7	2	0	0	10	%0,09	Rum Oto.
51	18v	Ayani tabiH Eksoutte	BATI VAROS	65	0	0	325	%3,07	Rum Oto.
52	18v-r	** Ayu Oryan kupuk	BATI VAROS	53	0	0	265	%2,51	Rum Oto.
53	18r	Gallimodo	7	3	0	0	15	%,14	Rum Oto.
54	18r	Cema'tiH Sadet	7	(8)1	0	0	(40)5	%0,05	Musulman
YEKUN:				2.115	0	0	10.575	%100,00	

Πίνακας 9: Καταγραφή Σείχηδων κατά το έτος 1583

TABLO: XXI
1583 TAHRIR'INDE GOSTERILEN SEYYID LİSTESİ

Cema'tiH Sadet			Yalnız	Yalnız
Beshgi Altında	Mahalle-i Mevlana	Mahalle-i Hatuniye	Cema'tiH	Mahalleleri
Gosterilenler	Bilce Yertilori	Yertileri	ilimistir. Sadetis	Gosterilenler
1) Mehmed veled-i Ali		Mehmed veled-i Ali	X	
2) İbrahim veled-i İsa		İbrahim veled-i İsa	X	
3) Huseyin veled-i Tayyib	Huseyin	veled-i Tayyib	X	
4) Mehmed veled-i O	Mehmet	veled-i O	0	
5) Murtaza binader-i O	Murtaza	binader-i O	0	
6) Abu ul-Fazil veled-i Hasan				x

Πίνακας 10: Πίνακας εγκατεστημένων μουσουλμάνων στην
Τραπεζούντα κατά το έτος 1583

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. X-2008 μ. X

TABLO: XXII
1583 DE TRABZON SEHRİNDE OTURAN MUSLUMANLAR

No.	Yer	İlano	Mukim Yek.	Musulman NuŖus Yuzdesi	Toplam Nilifus Yuzdesi
1.	0. Hisar	39	195	%3,44	X1,84
2.	DOGU VAROS	38	190	%3,35	X1,80
3.	A. Hisar	44	220	%3,88	%2,08
4.	Y. Hisar	19	95	%1,68	X,90
5.	A. Hisar	45	230	%4,05	X2,17
6.	BATI VAROS	137	685	%12,08	X6,48
7.	Y. Hisar	34	170	%3,00	X1,61
8.	DOGU VAROS	68	340	%6,00	%3,22
9.	?	49	245	%4,32	X2,32
10.	DOGU VAROS	84	420	%7,41	%3,97
11.	DOGU VAROS	63	315	%5,55	%2,98
12.	BATI VAROS	39	195	%3,44	X1,84
13.	A. Hisar	32	160	%2,82	%1,51
14.	BATI VAROS	40	200	%3,53	X1,89
15.	BATI VAROS	58	290	%5,11	X2,74
16.	BATI VAROS	36	180	%3,17	X1,70
17.	0. Hisar	12	60	%1,05	%,57
18.	GUNEYVAROS	16	80	X1,41	%,76
19.	BATI VAROS	12	60	%1,05	X,57
20.	DOGU VAROS	49	245	%4,32	X2,32
21.	0. Hisar	17	85	%1,50	%,80
22.	DOGU VAROS	33	165	%2,91	X1,56
23.	0. Hisar	22	110	%1,94	X1,04
24.	0. Hisar	11	55	%,97	%,52
25.	BATI VAROS	106	530	%9,35	X5,01
26.	BATI VAROS	12	60	%1,05	%,57
27.	BATI VAROS	3,	15	%,25	X,14
28.	BATI VAROS	14	70	%1,23	X,66
54.	?	(8) 1	(40) 5	%,09	X,05
YEKUN:		1.134	5.670	%100,00	%53,62

**Πίνακας 11 : Πίνακας καταγραφέντων επιτηδευμάτων των
μουσουλμάνων κατά το έτος 1583 στην Τραπεζούντα**

TABLO: 1
1583'DE TRABZON SEHRİNDE BELİRTİLEN MUSLUMAN
MESLEKLERİ VE UNVANLARI

Meslek veya Unvan	Meslek Sayısı	Unvan Sayısı	Musluman Nüfus Yüzdesi		Dini Meslekler
			Meslek	Unvan	
ARAP		1		%0,09	
BAKKAL	2		%18		
BERBER	1		%0,09		
DERVİS		1		%0,09	1
HACI		12		%1,08	
İMAM	23		%2,08		23
İMARETCİ	1		%0,09		1
KATİP	1		%0,09		
MEVLANA		3		%0,26	
MUEZZİN	8		%0,70		8
MUTEVELLİ	1		%0,09		1
MUMCU	1		%0,09		
SARAC	1		%0,09		
SEYYİD		10		%0,88	
SEYH	3		%0,26		3
YEKUN:	42	~ if"	%3,68	%2,38"	37

1583'DE TRABZON'DA BELİRTİLEN HİRİSTİYAN MESLEKLERİ

Meslek	Verilen Sayı	Hıristiyan Nüfus Yüzdesi	Dini Meslekler
BAKKAL	5	%51	
HALLAC	1	%10	
KAZGANCI	2	%20	
PAPAZ	2	%20	2
YEKUN:	10	%101	2

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. X-2008 μ. X

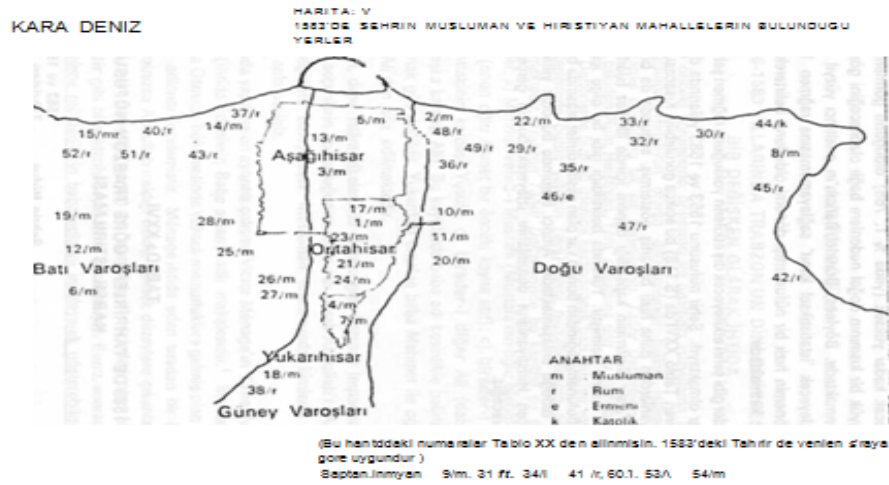
Πίνακας 12: Πίνακας περιοχών της Τραπεζούντας στις οποίες έχουν εγκατασταθεί οι κάτοικοι ανάλογα με τη θρησκευτική τους προέλευση, κατά το έτος 1583

1583'DE TRABZON SEHRİNDE DİN GRUPLARINA GÖRE
YERLEŞME ŞEKÜ

Behir Bölgesi	Musulmanlar	Rum Ortodoks	Ermeni Ortodoks	Latin Katolik	Mukim Yekunu	Musulman Yuzdesi	Hıristıyan Yuzdesi	Toplam Nufus Yuzdesi
DOĞU VAROBLARI	1.675	2.390	615	235	4.915	%29,54	9668,05	%46,48
(1553):	(780)	(1.620)	(545)	(160)	(2.105)	(%27,37)	(%11,54)	(5450,90)
BURLARIN İÇİ:	610 505 265	0 0	0 0	0 0 0	610 505 265	%10,76 %8,91 %4,67	%,00 %0,00	545,77 564,77 562,51
AŞAĞIHSAR:								
ORTAHSAR:								
YUKARIHSAR:								
ARA YEKUN:	1.380	0	0	0	1.380	%24,34	%,00	%13,015
(1553):	(870)	(0)	(0)	(0)	(870)	(%30,53)	(%0,00)	(5414,26)
BATI VAROBLARI	2.285	1.230	0	0	3.515	%40,30	%25,08	%33,24
(1553):	(1.085)	(925)	(0)	(0)	(2.010)	(%38,07)	(%23,46)	(5432,95)
GÜNEY VAROBLARI	80	80	0	0	160	541,41	541,83	561,51
(1553):	(30)	(0)	(0)	(0)	(30)	(%41,07)	(%0,00)	(%4,49)
ŞARPTAN AMAMİS:	250	355	0	0	605	%4,4	547,24	%5,71
(1553):	(85)	(0)	(0)	(0)	(85)	(%42,98)	(%0,00)	(%1,40)
YEKUN:	5.670	4.055	615	235	10.575	%100,00	94100,00	94100,00
(1553):	(2.850)	(2.545)	(545)	(160)	(6.100)	(%100,00)	(%100,00)	(%100,00)

* Kısıllastımak için 1553 Tehrir Defterlerindeki rakamlar bu tabloda parantez içinde verilmiştir.

**Πίνακας 13: Χάρτης μουσουλμανικών και χριστιανικών περιοχών της
Τραπεζούντας κατά το έτος 1583**

**Πίνακας 14: Πίνακας εγκατεστημένων μουσουλμάνων στην
Τραπεζούντα κατά το έτος 1486**

TABLO:I

1486'DA TRABZON SEHRİNDE OTURAN MUSLUMANLAR

No"	Sayfa	Cema'at	Yer	Hane	Mukim Yekunii	Musulman Nufusun Yuzdesi	Toplam Nufusun Yüzdesi
1	6	NIKSAR	AOYH*	7	35"	%2,71	%,52
2	6	SONUSA	//	5	25	%1,94	%,37
3	7	LADIK	//	4	20	%1,55	%,30
4	7	AMASYA	O.H.	31	155	%12,01	%2,31
5	7	BAFRA	AOYH	16	80	%6,20	961,19
6	7	OSMANCIK	//	10	50	%3,88	%,75
7	8	ISKILIP	//	10	50	%3,88	%,75
8	8	gORUMLU	//	15	75	%5,81	%1,12
9	8	GUMUS	//	7	35	%2,71	%,52
10	8	MERZIFON	//	18	90	%6,98	%1,34
11	8-9	TO KAT	//	25	125	%9,69	%1,86
12	9	NEFS-i SAMSUN	//	12	60	%4,65	%,89
13	9	NAHIYE-i SAMSUN	//	14	70	%5,43	941,04
14	9	TORHAL	//	4	20	%1,55	96,30
15	9	ZILE	//	2	10	%,78	96,15
16	9	GOLCANIK	//	8	40	%3,10	%,59
17	10	SATILMIS CAN IK	//	1	5	%,39	%,08
18	10	KAGALA?	//	3	15	%1,16	%,22
19	10	KADIGADI?	//	10	50	%3,88	%,75
20	10-11	MAHALLE-i AZEBAN-i Mi-SEVED	O.H.	56	280	%21,70	964,17
		YEKUN:	//	•258	1.290	%100,00	9619,22

*AOYH = Ajagi/Orta/Yukari Hisar, (yeni ?ehir surlarmin igi.nde)

"Mukim yekunii = hane sayisi x 5. (Geni? bilgi ifin bk. ikinci bblum, s 22 ve yedinci bblOm, s 141 ve devamı).

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. X-2008 μ. X

Πίνακας 14 :Είδος εγκατάστασης των Veled και των Aboullah κατά
συνοικία το έτος 1583

Mahalle Adi	Yer ve Veledi Abdulehtarim Sayisi							Mahallelerde	
	D.V.	A.R.	O.R.	Y.R.	E.V.	G.V.	T	Hans	Yuzdesi
Cami Ask			1						12.56
Mea. Haci Kasim	6								115.79
Mevlana Suca		16							136.36
Nisayin Aja				4					121.05
Sabi Sezer		8							117.39
Tekfir Qayin						23			124.09
Sehra Kusbu				0					0.00
Iskender Pass	26								138.23
Ahmet Celabi							11		122.45
Tabakhane	22								136.19
Tabakhane-i Dig.	19								130.16
Meydan-i Habak						6			115.28
Haci Aga		11							124.37
Dioulho						17			142.50
Fozoz						23			139.65
Aya Sofya						5			113.88
Arması/H. Baba			3						125.00
Kindinar							3		118.75
Haci Hasan						2			116.66
Cami-i Cedid	7								114.29
Mea. Kasaban			0						0.00
Sermesk	5								115.15
Bayram Zado			2						19.09
M.Cedid Val. Sul.			2						118.18
Cimareli Hat.						16			115.09
Magara						5			141.66
Magara Mea. B.Q.						0			0.00
Zagho						3			121.43

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. X-2008 μ. X

Πίνακας 15: Πίνακας συνοικιών στις οποίες εγκαταστάθηκαν σε ποσοστό Velad και Abdullah, κατά το έτος 1553

1553'DE MAHALLELERE GÜRE VELED-İ ABDULLAH'LARIN YERLEŞME ŞEKLİ

Mahalle Adı	Yer ve Velad D.V. A.R.	I Abdullahlarin D.V.	Seydi Y.R.	G.V.	G.V.	?	Mahallelerde Hane Yuzdasi	
Cemri Atik		8					225,00	
M. Kasaban		7					411,58	
Tabakhane	9						24,81	
T. haneh dger	10						28,46	
M. Semaik	12						88,42	
Meydan Kavak				1			7,89	
Gabi Bazar	1						4,25	
Cemri Cedid	5						18,32	
Mevlana Sica	7						702,88	
Mas. Amasya		2					14,28	
Mas. Hacı Baba		2					50,00	
Höceyin Ağa				1			11,11	
Sehne İustu				8			42,10	
Mas. Mall Ağa	0						0,00	
Ayl Sofya				20			24,48	
Kindinar						2	33,33	
Imareti Hahun				18			26,00	
Ahmet Celebi						6	28,29	
Bayram Zade		2					11,76	
Magara				1			20,00	
Zagros				2			25,00	
Tekör Çaym				14			19,72	
Pisaid	1						25,00	
İskender Paşa	12						32,43	
Hacı Hasan				5			41,66	
Cemaloh Hacı Kasim	5						41,66	
YERLİK:		12	9	61	2	6	= 162	
MUSULMAN HANE YERLİKÜ	156	60	86	28	217	6	17	= 570

**Πίνακας 16: Ποσοστό μικτών χωριών με Veled – Abdullah στο
Ακσαμπάντ κατά το έτος 1583**

**1583'DE AKCAABAD NAHIYESININ KARMA KOYLERINDE VELED-I
ABDULLAH'LARIN SAYISI**

No.	Sayfa	Koy Adı	Veled-i		Hano	Musulman	Muslum	
			Hane	Abdullah	Yoklin	Hano	Hane	
			Hane	Abdullah	Yuzdesi	Sayisi	Yuzdesi	
2	25v	Hacko	30	0	0	%0,00	3	%0,00
3	25f-v	Tomaso	84	0	0	%0,00	9	%0,00
4	26v	Haraki	29	3	3	%10,34	12	%25,00
5	26f	Isbani	45	1	1	%2,22	24	%4,17
6	27v	Kokona	22	5	5	%22,73	12	%41,67
7	27f	Kalkyo	33	4	4	%12,12	8	%50,00
8	27f-v	Sediksa	83	0	0	%0,00	40	%0,00
9	28vr	" (?)	134	6	6	%4,48	75	%8,00
10	29v	" Amire	40	9	9	%22,50	33	%27,27
11	29vr	Moliyo	65	11	11	%16,92	21	%52,38
12	29f-v	Molya	53	0	0	%0,00	3	%0,00
13	30vr	pal	83	8	8	%9,64	53	%15,09
14	30f-v	Mokri Cal	69	4	4	%5,80	38	%10,53
15	31 v	H3c*	65	0	0	%0,00	4	%0,00
16	31 f	Oksi	59	3	3	%5,80	10	%30,00
17	32v	Karim Aga	53	0	0	%0,00	10	%0,00
18	32f	Sova	18	0	0	%0,00	8	%0,00
19	32f	Somni	12	1	1	%8,33	4	%25,00
21	33f	Foll	14	0	0	%0,00	1	%0,00
22	33f	Cankarci	16	0	0	%0,00	8	%0,00
24	33f-v	Donamyi	47	0	0	%0,00	0	%0,00
26	34f-v	Hor Cori	19	0	0	%0,00	2	%0,00
27	34f	Kalclyos	23	2	2	%8,70	15	%13,33
28	34f	Fekalenci	35	0	0	%0,00	7	%0,00
29	35v	Agrit	34	0	0	%0,00	5	%0,00
30	35f	Vansak	21	0	0	%0,00	3	%0,00
YEKUN			1.186	57	57	%4,81	420	%13,57

*Qu brnek 26 si karma koy olan, *Tahrirae* verien ilk oluz koyude icermistir.

**Πίνακας 17: Ποσοστό απομονωμένων κατοίκων στην πόλη της
Τραπεζούντας κατά την περίοδο 1486-1583**

TABLO: XXXII

XXXIII

1486 - 1583'DE TRABZON ŞEHRİNDE MUCERRED SAYISI

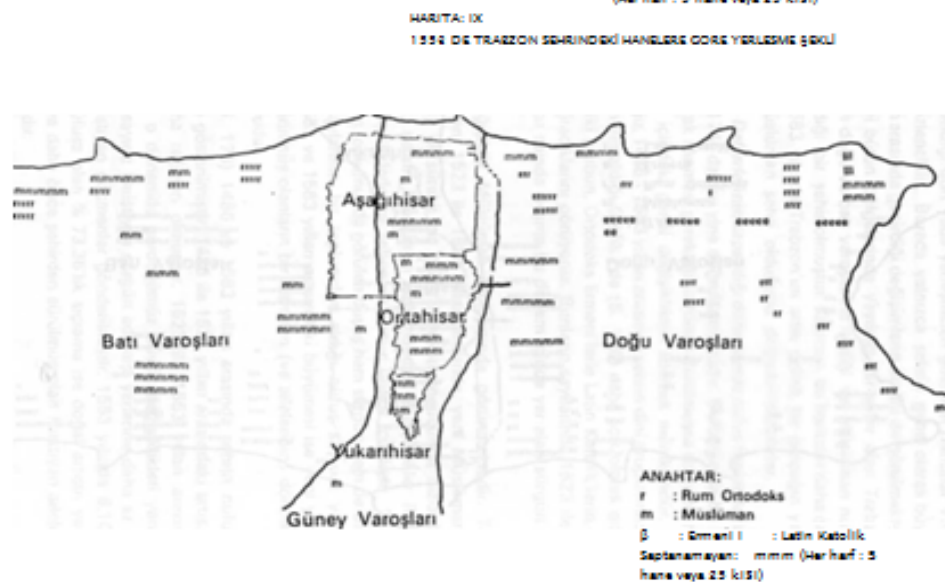
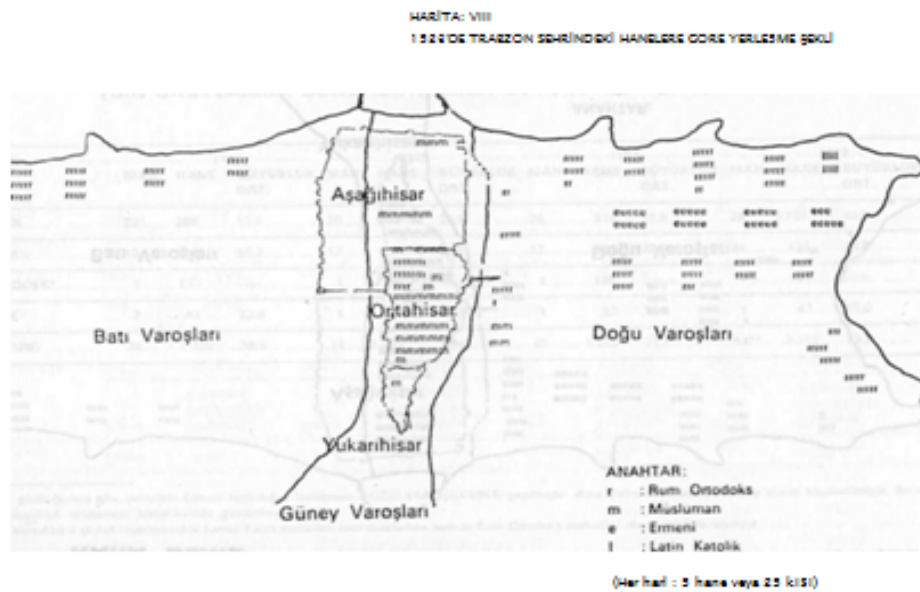
Sene	Müslümanlar Mül. Hanelere Sayısı	Göre Orantı	Rum Ortodoks Muc. Hanelere Sayısı	Göre Orantı	Ermeni Muc. Sayısı	Ortodoks Hanelere Göre Orantı	Latin Muc. Sayısı	Katolik Hanelere Göre Orantı	Toplam Sayısı	Hane Yekununa Göre Mucerred Orantısı
1486	-	-/258	50	1/18,2	10	1/17,7	5	1/8,8	65	1/17,34*
1523	-	-/201	4	1/247,8	8	1/23,6	9	1/5,78	21	1/58,67*
1553	143	1/3,99	214	1/2,38	47	1/2,32	17	1/1,88	421	1/2,50
1583	-	-/1.134	-	-/811	-	-/123	-	-/47	-	-/2.115

*1486 ve 1523'de Müslüman mucerred(çev) sayıları verilmediğine göre, bu orantı yalnız Hıristiyan hanelerin yekununu kapsıyor.

Πίνακας 18:

Χάρτης α - Σημεία εγκατάσταση πανδοχείων στην περιοχή της
Τραπεζούντας κατά το έτος 1523

Χάρτης β - Σημεία εγκατάστασης πανδοχείων στην περιοχή της
Τραπεζούντας κατά το έτος 1553

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. X-2008 μ. X

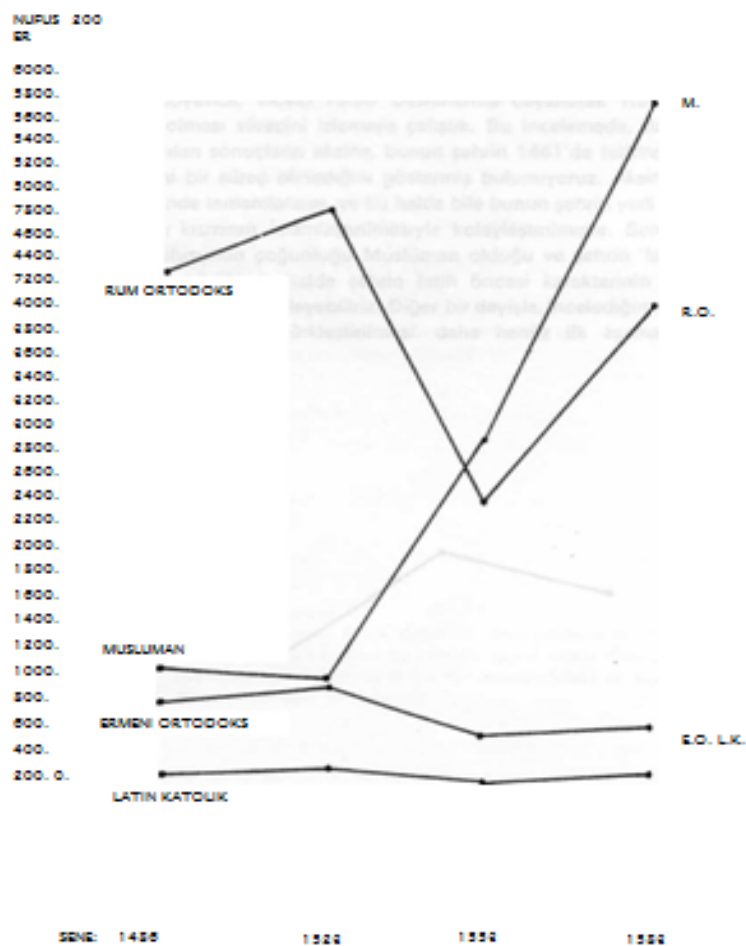
Πίνακας 19: Άθροισμα πληθυσμού στην πόλη της Τραπεζούντας κατά την περίοδο 1486-1583

TABLO: XL
1486-1583 DE TRABZON ŞEHİRİNDE NUFUS YEKUNU

S ENERJESİNE	MUSLU- MAN LAR	TOPLAM YÜZDE	RUM	TOPLAM YÜZDE	ERKEN	TOPLAM YÜZDE	LAC. KATIL TOPLAM YÜZDE	HESSTEN TOPLAM YÜZDE	YEMİN YÜZDE
1486									
ERKEK	--		157		47		10		214
MÜCERRİD-	--		50		10		5		65
HAVALI	250		749		100		24		913
MÜCERREK YEKUNU	1.000	814,21	4.373	1.000,16	634	812,49	210	82,13	
1522									
ERKEK	--		98		28		12		148
MÜCERRİD-			4		8		9		21
HAVALI			853		151		40		1.004
MÜCERREK YEKUNU	1.000	5414,22	4.857	1049,22	907	812,93	248		
1553									
ERKEK	713		722		124		49		928
MÜCERRİD-	143		214		47		17		378
HAVALI	570		509		109		32		650
MÜCERREK YEKUNU	2.000	868,73	2.545	1041,72	545	586,94	180	82,82	
1583									
HAVALI									
MÜCERREK YEKUNU	3.070	3,521,62	4.055	1028,24	615	82,82			

Πίνακας 20: Γραφική παράσταση 1 : Αυξομείωση πληθυσμού σύμφωνα με τις υπάρχουσες θρησκευτικές ομάδες στην Τραπεζούντας κατά την περίοδο 1486-1583

GRAFİK : I
1486-1583'DE TRABZON ŞEHİRİNDE (DİN GRUPLARINA GÖRE) NUFUS DEĞİŞİKLİKLERİ

GRAFİK : II -1486 - 1583 SÜRESİNDE TRABZON ŞEHİRİNDE GENEL NUFUS PROFİLİ

**Πίνακας 21: Ποσοστό χριστιανών κατοίκων στην πόλη της
Τραπεζούντας κατά το έτος 1486**

1486 DA TRABZON ŞEHRİNDE OTURAN HIRİSTİYAIMLAR Hıristiyan Toplam

N o.	Sayf a	Mahatl e	Yer	Han e	Bive	Mucerr ed	Muki m Yekii nu	Nuf us Yiizde si	Niif us Yiizd esi	Din Grubu
21	11	PIKSİD	DOfiU VARO5	10	"1	0	"54	%1.00	%,80	Rum Orto.
22	11- 12	DAFN UNDA	DOfiU VARO\$	60	22	4	388	%7.16	%5.7 8	Rum Orto.
23	12- 14	MEYD AN	DOfiU VARO?	151	27	4	863	%1 5.92	%12. 86	Rum Orto.
24	14- 15	CENEV j:?	DOfiU VARO?	33	9		201	%371	%3.0 0	La,in Kat.
25	15	VENED IK	DOfiU VARO?	' 1	1	2	9	%,17	%,13	Latin Kat.
26	15- 17	ERME NIYAN	DOfiU VAROS	130	47	10	838	%15.4 6	%12. 49	Ermeni Ort.
27	17- 18	ZOGR AF	DOfiU VAROŞ	106	28	8	642	%11.8 4	%9.5 7	Rum Orto.
28	18- 19	AYU YANi	DOfiU VARO\$	76	15	10	440	%8.12	%6,5 6	Rum Orto.

EKTOYPKISMΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. X-2008 μ. X

29	20	AYA AYOS	DOfiU VAROS	48	7	3	268	%4.94	%3,9 9	Rum Orto.
30	20- 21	KOKO Ri	DOfiU VARO\$	45	7	3	253	%4,67	%3.7 7	Rum Orto.
31	21	PARAS KEVi	DOfiU VAROS	15	5	1	95	%1.75	%1,4 1	Rum Orto.
32	21- 22	Meso ICastro	0. HISAR	86	9	7	466	%8.60	%6,9 4	Rum Orto.
33	22- 24	AYA SOFYA	BATI VARO\$	133	31	10	789	%14,5 5	%11, 76	Rum Orto.
34	24	TOKA RI (?)	BATI VARO?	2	4	0	26	%,48	%,39	Rum Orto.
35	25	MAND ORUN	BATI VAROS	1	1	0	9	%,16	%,14	Rum Orto.
36	25	CEMA' AT-(PAPAS AN	SAPTANA MAYAN	16	0	0	80	%1.47	%1,1 9	Rum Orto.
	YEK UN			913	214	65	5.421	%100. 00	%80, 78	

*Bive (Dul hane Reisteri) — 4.

**Mukini Yekunu hane χ5-ι bive χ4.

**Πίνακας 22: Εγκατάσταση θρησκευτικών ομάδων στην Τραπεζούντα
κατά το έτος 1486**

TABLO: IV

**1486 DA TRABZON SEHRİNDE DİN GRUPLARINA GÖRE YERLESME
SEKİİ**

Şehir Bölgesi	Musliman	Rum Ortodoks	Ermeni Ortodoks	Latin Katolik	Mukim Yekunu	Musliman Yuzdesi	Hristiyan Yuzdesi	Toplam Nüfus Yuzdesi
Doğu Varoslan	0	3.003	838	210	4.051	%0,00	%74,73	60,36%
Surlann içi	1.290							
Asađı hisar	% ?	466	0	0	1.756	%100,00	%8,60	26,17%
Orha hisar	% ?							
Yukarı hisar	% ?							
ARA YEKUN:	1.290							
Ban Varoslan	0	824	0	0	824	%0,00	%15,20	%12,28
Güney Varoslan	0	0	0	0	0	%0,00	%0,00	%0,00
Bilinmeyen:	0	80	0	0	80	%0,00	%1,47	%1,19
YEKUN:	1.290	4.373	838	210	6.711	%100,00	%100,00	%100,00

1486 Tahrir Defterinden verilen bilgiye göre Muslimanların şehrin bu up bölgesine hangi oranla dağıldıkları belirlenememek mümkündür.

Πίνακας 23: Πληθυσμός της Τραπεζούντας κατά το έτος 1486

TABLO: VI 1

1486'DA TRABZON SEHRİNDE NUFUS

Dini gruplar	Hane	Bive	Mucerred*	Mukim Yekunu	Nüfus Yekunu Yuzdesi
MUSLUMANLAR	258	-	—	1.290	%19,22
RUM ORTODOKS	749	157	50	4.373	%65,16
ERMENİ ORTO	130	47	10	838	%12,49
LATİN KATOLİK	34	10	5	210	%3,13
YEKUN	1.171	214	65	6.711	%100,00

*Mucfredler vergiye tabi mevul hanelerin sakinlerinden sayılıp ayrıca yukarıda sayılmamıştır. "Mukim yekunu —hane yekunu \times 5 + bive yekunu \times 4.

Πίνακας 24 : Μουσουλμανικός πληθυσμός της Τραπεζούντας κατά το έτος 1523

TABLO: VII
1523 DE TRABZON ŞEHRİNDE OTURAN MUSLUMANLAR

Mahalle Adı	Yer	Hane	Nefër	Mukim Yek.	Musulman Nufusun Yuzdesi	Toplam Nufusun Yuzdesi
CAMI-i ATI K	0. Hisar	45	5*	250**	%24,87	%3,56
MESCİD-i VALİDE-i MERHUM	0. Hisar	47	2	245	%24,38	%3,49
MESCİD-i KISSAHAN	0. Hisar	7	2	45	%4,48	%,64
MESCİD-i HUSEYİN AG-A Y. Hisar		2	2	20	%1,99	%,29
MESCİD-i AMASYA	0. Hisar	15	2	85	%8,46	%1,21
MESCİD-i HACI BABA	0. Hisar	4	1	25	%2,49	%,36
MESCİD-i MEVLANA SUCA	A. Hisar	26	1	135	%13,43	%1,92
MESCİD-i DER BAB-i BAZAR	A. Hisar	14	2	80	%7,96	%1,14
CAMI-i CEDİD	DOOU VAROS	19	3	110	%10,95	%1,57
CEMA'AT-i MESCİD-i HACI KASIM	DOGU VAROS	0	2	10	%,99	%,14
YEKUN:		179	22	1.005	%100,00	%14,32

*Numaralar. T.T. No. 387: s. 716'da sirasma göre gikan mahalle adlarına dayanarak verilmistir.

Nefër Yetiskin, evli. Musulman olup dini meslekte bulunan hane reisleri. *Mukim

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

**Πίνακας 25: Χριστιανικός Πληθυσμός της Τραπεζούντας κατά το έτος
1523**

TABLO: VIII
1523'DE TRABZON SEHRİİNDE OTURAN HİRİSTİYANLAR

No.	Mahalle Adi	Yer	Hane	Bive	Mucerred	Mukim Yekumu	Hiristan Nufus Yuzdesi	Toplam Nufus Yuzdesi	Din Grubu
11	AYA SOFYA NAM-I DİGER OHUNC	BATI VAROS	234	15	0	1.230	%20,46	%17,53	Rum Orto.
12	AYA PARASKEVİ	DOGU VAROS	5	0	0	25	%4,2	%3,6	Rum Orto.
13	PAPASAN	Saptanama yan	2	0	0	10	%1,7	%1,4	Rum Orto.
14	(T) MARGARI	BATI VAROS	3	0	0	15	%2,5	%2,1	Rum Orto.
15	AFROTORLU	DOGU VAROS	21	4	0	121	%2,01	%1,72	Rum Orto.
16	MESO PORTİS	DOGU VAROS	25	1	0	129	%2,14	%1,84	Rum Orto.

Πίνακας 25α : Συνέχεια από Πίνακα 25

17	MESO KASTRO	0. Hisar	41	5	0	225	%3,74	%3,21	Rum Orto.
18	AYU OBYAN	DOGU VAROS	94	14	0	526	%8,75	%7,50	Rum Orto.
19	20GRAF	DOGU VAROS	141	17	0	773	%12,86	%11,02	Rum Orto.
20	MEYDAN	DOGU VAROS	208	30	0	1.160	%19,29	%16,53	Rum Orto.
21	ERMENİYAN	DOGU VAROS	151	38	8	907	%15,09	%12,93	Ermeni Ort.
22	EFRENC	DOGU VAROS	40	12	9	248	%4,13	%3,53	Latin Kato.
23	DAFNUNDA NAM-I DİGER COLMEKÇİ	DOGU VAROS	102	12	4	558	%9,28	%7,95	Rum Orto.
24	PİKSİĞ NAM-I DİGER DEGİRMENDER ESİ	DOGU VAROS	17	0	0	85	%1,41	%1,21	Rum Orto.
	YEKUN:		1.084	148	21	6.012	%100,00	%85,68	

Numaralar, T.T. Nu. 387: s. 716 - 717 de sirasina gore cikan mahal'e adlarina dayanarak verilmistir

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

Πίνακας 25β : Συνέχεια από Πίνακα 25α

SAPTANAMA YAN	0	10	0	0	10	%00	%17	%14
(1486)	(0)	(80)	(0)	(0)	(80)	(%00)	(%1,47)	(%1,19)
YEKUN:	1.005	4.857	907	248	7.017	%100,00	%100,00	%100,00
Yekun: 1486	(1.290)	(4.373)	(838)	(210)	(6.711)	%100,00	%100,00	%100,00

Karsilastirmak icin 1486 *Tahir* OefteHndekt takamlar bu Tabloda paranlez () icinde verilmistir.

**Πίνακας 26: Σημεία εγκατάστασης θρησκευτικών ομάδων στην πόλη της
Τραπεζούντας κατά το έτος 1523**

TABLO : IX

1523 DE TRABZON SEHRINDE DIN GRUPLARINA GORE YERLESME SEKU

Sehir Botgesi	Musulmanlar	Rum Ortodoks	Ermeni Ortodoks	Latin Katolik	Mukim Yekunii	Mushuman Yuzdesi	Hristiyan Yuzdezi	Toplam Nufus Yuzdesi
DOGU VAROSLARI	120	3.377	907	248	4.652	%11,94	%75,38	%66,30
(1486)	(0)	(3.003)	(838)	(210)	(4.051)	(%0,00)	(%74,73)	(%60,36)
SURLARIN ICI: ASAGIHISAR: ORTAHISAR YUKARIHISA R	215 650 20	0 225 0	0 0 0	0 0 0	215 875 20	%21,40 %64,67 %1,99	%3,74	%3,06 %12,48 %2,8
ARA YEKUN:	885	225	0	0	1.110	%88,06		%15,82
(1486)	(1.290)	(466)	(0)	(0)	(1.756)	(%100,00)	(%8,60)	(%26,17)
BATI VAROSLARI	0	1.245	0	0	1.245	%00	%20,71	%17,74
(1486)	(0)	(824)	(0)	(0)	(824)	(%0,00)	(%15,20)	(%12,28)
GUNEY VAROSLARI	0	0	0	0	0	%00	%00	%00
(1486)	(0)	(0)	(0)	(0)	(0)	(%0,00)	(%0,00)	(%0,00)

**Πίνακας 27: Αμοιβαιότητα του πληθυσμού της Τραπεζούντας σύμφωνα
με την καταγραφή που πραγματοποιήθηκε κατά την περίοδο
1483-1523**

TABLO:X

**1486 ve 1523'DE TAHRIRLERE GORE
TRABZON NUFUSUNUN
KARSILAŞTIRILMASI**

DINI GRUP	MUKIM CA. 1486	YEKUNU CA. 1523	SEHRIN NUFUS YEKUN YUZDESİ CA. 1486 CA. 1523	1486 VE 1523 TARİHLERİ ARASINDA DEĞİ^KLİK YUZDESİ	DINI GRUP
MUSLUMANLAR	1.290	1.005	%19.22	%14,32	%-22.10
RUM ORTODOKS	4.373	4.857	%65.16	%69.22	%+ 10,04
ERMENİ ORTODOKS	838	907	%12.49	%12.93	%+ 7.61
LATİN KATOLİK	210	248	%3.13	%3.53	%+15,32
YEKUN:	6.711	7.017	%100.00	%100,00	%+ 4,56

**Πίνακας 28: Πίνακας ποσοστού που μεταφερθήκαν ειρηνικά σε άλλες
συνοικίες της Τραπεζούντας κατά το έτος 1553**

**TABLO: XI
1553'DE TRABZOIMDA MAHALLELERE GORE AYRILAN
SAKINLERIN USTESI**

No.	Sayfa	Mahalle Adı	Yer Hissesi	Biv e	Mücerre d	Mükim Yekun u	Toplam Yek. Yüzdesi	Din	
1	6-7	CAMI-I ATIK*	0. Hisar	32	0	14	160	%2.62	Müşkoman
2	7	MESCID-I KISSAHAN	D. Hisar	17	0	8	85	%1.39	Müşkoman
3	7-8	Tabakhane (HaricEnDefter)	DOGU VAROS	26	0	7	130	%2.13	Müşkoman
4	8	Tabakhane-i diger	DOGU VAROS	26	0	10	130	%2.13	Müşkoman
5	8-9	Mez. Sarmaşık (HaricEnDef.)	DOGU VAROS	19	0	1	95	%1.56	Müşkoman
6	9	Meydan-i Kavak ki Mescid- i Hoca 'Ali Zade	BATI VAROS	13	0	5	65	%1.07	Müşkoman
7	9	MESCID DER BAZAR	A. Hisar	22	0	10	110	%1.80	Müşkoman
8	10-11	ERMENTYAN-I NEFS-I TRAB.	DOGU VAROS 109		0	47	545	%8.94	Ermeni Orto.
9	11	Meydan ki haric amedend	DOGU VAROS	21	0	12	105	%1.72	Rum Orto.
10	11-12	Aya Marino tabi-i Meydan	DOGU VAROS	23	0	10	115	%1.89	Rum Orto.
11	12	Kasita	DOGU VAROS	30	0	11	150	%2.46	Rum Orto.
12	12-13	Aya Gregor tabi-i Meydan	DOGU VAROS	16	0	7	80	%1.31	Rum Orto.
13	13	Aya Kahir? tabi-i Meydan	DOGU VAROS	13	0	7	65	%1.07	Rum Orto.
14	13	San Ferid tabi-i Meydan	DOGU VAROS	11	0	5	55	%.90	Rum Orto.
15	13-14	Aya Medusa tabi-i Meydan	DOGU VAROS	11	0	3	55	%.90	Rum Orto.
16	14	CAMI-I CEDID	DOGU VAROS 27	0	4	135	%2.21	Müşkoman	
17	14	MESCID-I MEVLANA SUCA	A. Hisar	32	0	1	160	%2.62	Müşkoman
18	15	MESCID-I AMASYA	0. Hisar	14	0	4	70	541.13	Müşkoman
19	15	MESCIDI HACI BABA	0. Hisar	6	0	0	30	%.49	Müşkoman
20	15	MESCIDI HUSEYİN AGA	Y. Hisar	9	0	10	45	%.74	Müşkoman
21	16	Gallimede (?) Cediti nam-i diger Scher kuatu	Y. Hisar	19	0	2	95	1.56	Müşkoman
22	16	Mescid-i Haki Aga nam-i diger Anshan-i Cediti	A. Hisar	6	0	4	30	%.49	Müşkoman
23	16	AYU OBYAN	DOGU VAROS	48	0	0	240	%3.94	Rum Orto.
24	17	DAFNUNDA NID COLMEKCI	DOGU VAROS	39	0	39	195	%3.20	Rum Orto.
25	17-18	Dafnunda nam-i diger Colmekci (Haric amedend)	DOGU VAROS	36	0	24	180	%2.95	Rum Orto.
26	18	Zogral (Haric amedend ve der in Mahalle-i Sakin	DOGU VAROS	39	0	16	195	%3.20	Rum Orto.
27	19	Ayi Sofya nam-i dig. Öhunc	BATI VAROS	58	0	12	290	%4.75	Müşkoman

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

Πίνακας 28α: Συνέχεια από Πίνακα 28

28	19	Kindinar (Haric Ez Delter)	GUNEY VAROS	6	0	1	30	%49	Musliman
29	20	ZOGRAF	DOGU VAROS	40	0	12	200	%3,28	Rum Orto.
30	20	AYA PARASKEVi	DOGU VAROS	2	0	0	10	%1,16	Rum Orto.
31	20-21	Imaret-i Hatuniye (Haric Ez Defter)	BATI VAROS	50	0	14	250	%4,10	Musliman
32	21	Ahmet Celebi Mescid (Haric Ez Defter)		17	0	5	85	%1,39	Musliman
33	21-22	Bayram Zade Mescid (Haric Ez Defter)	0. Hisar	17	0	8	85	%1,39	Musliman
34	22	Niagara (Haric Ez Defter)	BATI VAROS	5	0	0	25	%4,41	Musliman
35	22	Zajnos (Haric Ez Defter)	BATI VAROS	8	0	1	40	%6,66	Musliman
36	22-23	Tekur Cayiri (Haric Ez Defter)	BATI VAROS	71	0	3	355	%5,82	Musliman
37	23-24	AYA SOFYA N/D OHUNC	BATI VAROS	97	0	33	485	%7,95	Rum Orto.
38	24	Aya Sofya (Haric Ez Defter)	BATI VAROS	52	0	11	260	%4,26	Rum Orto.
39	25	Avu Anadre (?) ki ez haric amedend	DOGU VAROS	18	0	13	90	%1,48	Rum Orto.
40	25	AFROTORLU	DOGU VAROS	13	0	11	65	%1,07	Rum Orto.
41	26	PiKSiD NAM-i DIGER DEGiRMENDERESi	DOGU VAROS	4	0	1	20	%3,33	Musliman
42	26	EFRENCiYAN	DOGU VAROS	32	0	17	160	%2,62	Latin Kato.
43	26-27	Camii Merhum Iskender Pasa... Cema at-i Musliman Haric ki geiup sakin olmuslar	DOGU VAROS	37	0	10	185	%3,03	Musliman
44	27	Haci Hasan el-maruf Mahalle-i an 'Abdullah Celebi (Haric Ez Defter)	BATI VAROS	12	0	1	60	%9,8	Musliman

1523 Tahrir Defterinde de gbsterilen Mahalle adlari bu tabloda buyiik harflerle gosterilmistir

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. X-2008 μ. X

**Πίνακας 29 : Πίνακας αναγνωρισθέντων πληθυσμού που
μεταστεγάστηκε ειρηνικά σε άλλες περιοχές της Τραπεζούντας
κατά το έτος 1553**

TABLO XII

1553'DE TRABZONUN YENI SAKINLERİ OLARAK TANITILMIŞ KİŞİLER

Mahalle Adi	Gosterilen Durum	Yer	Hane	Mıcerred	Mukim Yekunii	Hiristiyan Yuzdesi	Musulman Yuzdesi	Toplam Nufus Yuzdesi	Din
Tabakhane	Haric Ez Defter	D06U VARO?	26	7	130		4.74	%2.13	M
Mescid-i Sarmasik	Haric Ez Defter	DOGU VARO?	19	1	95		3,33	%1.56	M
Meydan	ki Haric Amedend	DOGU VARO?	21	12	105	3.23		%1.72	R
Dafnunda n/d Qolmekci	Haric Amedend	DOGU VARO?	36	24	180	5.54		%2.95	R
Zograf	Haric Amedend ve der in M. Sakin	DOGU VARO?	39	16	195	6.00		%3.20	R
Kindinar	Haric Ez Defter	DOGU VARO?	6	1	30		1.05	%,49	M
imaret-i Hatuniye	Haric Ez Defter	BATI VARIS	50	14	250		8.77	%4,10	M
Ahmet Qelebi Mescid	Haric Ez Defter	?	17	5	85		2,98	%1,39	M
Bayram Zade Mescid	Haric Ez Defter	0. Hisar	17	8	85		2.98	%1.39	M
Magara	Haric Ez Defter	BATI VARO5	5	0	25		.88	%,41	M
Zagnos	Haric Ez Defter	BATI VARO?	8	1	40		1,40	%,66	M

**Πίνακας 30: Πίνακας εγκατεστημένων μουσουλμάνων στην
Τραπεζούντα κατά το έτος 1553**

TABLO: XIII
1553'DE TRABZON SEHRİNDE OTURAN
MUSLUMANLAR

No.	Yer	Hane	Miicere d	Mukim Yek.	Mushum an Nufus Yuzdesi	Toplam Nufus Yuzdesi
1 *	0. Hisar	"32	14	160	%5,6 2	%2762
2	0. Hisar	17	8	85	%2,9 8	%T.39
3	Dogu Varos	2C	7	130	%4,5 6	%2.13
4	Dogu Varos	26	10	130	%4",5 6	%2.13
5	Dogu Varos	19	1	95	%3.3 3	%1.56
6	Ban Varos	13	5	65	"%2,28	" %t07
7	A. Hisar	22	10	110	%3.8 6	%1.80
16	Dogu Varos	27	4	135	%4,74	%2.21
17	A. Hisar	32	1	160	%5.62	%2.62
iT"	0. Hisar	14~	4~	70	%2.46	" "%U5
19~"	0. Hisar	,_	0	30	%1.05 ~	%.49
20™	ÿ. Hisar"	9	10	45	%i,58	%.74

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

Πίνακας 30α: Συνέχεια από 30

21	Y. Hisar	19	2	95	%3,33 "	%1.56
22	A. Hisar	~6	4	30	%1.05	■ %1.49
27	Bad Varos	58"	12	^290	%10.18	%4.~75
28	Guney Varos	6	T "	"30	"%1705"	%49
31	Ban Varos	50	14	250	%8.77	%4.ÏO
32	?	17	5	85	%2.98	%1.39
33	O. Hisar		8 "	85	%2.98	%1.39
34"	Ban Varos	5	0	25	%.88	%.41
35	Ban Varos	8	1	40	%1.40	%.66
3G	Ban Varos	71	3	355	%12.46	%5.82
41	Dogu Varos	4	1	20	%.70	%.33
43	Dogu Varos	37	10	185	%6.49	%3.03
44	Ban Varos	12	1	60	%2.11	%.98
45"	Dogu Varos	17	7	85	%2.98	%1.39
	YEKU N:	570	143"	2.850	%100.0 0	%46.7

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

**Πίνακας 31: Πίνακας αναγνωρισθέντων ατόμων που μεταστεγάσθηκαν
ειρηνικά στην Τραπεζούντα κατά το έτος 1553**

1553'DE TRABZON'UN YENI SAKINLERİ OLARAK TANITILMIŞ KILLER

Mahalle Adı	Gosterilen Durum	Yer	Hane	Mucerred	Mukim Yekunij	Hiristiyan Yuzdesi	Musulman Yuzdesi	Toplam Niif Din us Yuzdesi
Tabakhane	Hanic Ez Defter	DOGU VAROS	26	7	130		4.74	%2.13 M
Mescid-i Sarmasik	Hanic Ez Defter .	DOGU VAROS	19	1	95		3.33	%1.56 M
Meydan	ki Hanic Amedend	DOGU VAROS	21	12	105	3.23		%1.72 R
Dafnunda n/d Colmekci	Hanic Amedend	DOGU VAROS	36	24	180	5.54		%2.95 R
Zograf	Hanic Amedend ve der in M. Sakin	DOGU VAROS	39	16	195	6.00		%3.20 R
Kindinar	Hanic Ez Defter	DOGU VAROS	6	1	30		1.05	%.49 M
Imaret-i Hatuniye	Hanic Ez Defter	BATI VARIS	50	14	250		8.77	%4.10 M
Ahmet Celebi Mescid	Hanic Ez Defter	?	17	5	85		2.98	%1.39 M
Bayram Zade Mescid	Hanic Ez Defter	0. Hisar	17	8	85		2.98	%1.39 M
Magara	Hanic Ez Defter	BATI VAROS	5	0	25		.88	%.41 M
Zagnos	Hanic Ez Defter	BATI VAROS	8	1	40		1.40	%.66 M
TekQr Cayiri	Hanic Ez Defter	BATI VAROS	71	3	355		12.46	%5.82 M
Aya Sofya	Hanic Ez Defter	BATI VAROS	52	11	260	8.00		%4.26 R
Ayu Anadre ?	ki EZH aric Amedend	DOGU VAROS	18	13	90	2.77		%1.48 R
Cami-i Merhum Iskender Pasa	Cem.-i Musluman Hanic ki gelup sakin olmuslar	DOGU VAROS	37	10	185		6.49	%3.03 M
Haci Hasan el-maruf Mah. 'Abdullah Celebi	Hanic Ez Defter	BATI VAROS	12	1	60		2.11	%.98 M
YEKUN:			434	127	2.170	25.54	47.19	%35.57

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. X-2008 μ. X

Πίνακας 32 : Πίνακας επαγγελμάτων με τα οποία απασχολούνται οι μουσουλμάνοι στην Τραπεζούντα κατά το έτος 1553

1553'DE TRABZON BEHİNDE BELİRTİLEN MÜSLUMAN MEŞLEKLERİ VE UNVANLARI					
İşletmek veya Ünvan	Mesleğin Sayısı	Unvan Meslek	Musulman Nüfus Yüzdesi	Dini Mesleki	
BAKKAL					
BAKIRCI	1	5	%88		
BALCI	3		%18		
BALIKCI	1		%35		
BERBER	4		%18		
CELEBI	2		%70		
DEĞİRMENCI	3			%35	
DELLAL (Behir Bekçisi)	3		%53		
DEMİRCİ	1		%53		
DERVİŞ	8		%18		
DUKKAN	2			41,40	
ERMENİ	1		%35		
FENER	2			94,18	
FİRİNCİ	1		%35		
HACI	1		%18		
HALİFE		1		%1,93	
HALICI	1			%18	
HALLAQ	2		%18		
HAMAL	1		%35		
HATI B	1		%18		
HİZMETKAR	3		%18		
HOCA	3		%53		
İMAM	12		%53		3
KALAYCI	1		%2,11		12*
KALENDERCE	1		%18		
KANTARCI	1				
KAPICI	2		%18		
KABAP	3		%35		
KATİP	3		%33		
KIRACI	2		%53		
KUYUMCU	1			94,35	
MOLLA	2		%18		
MÜMCÜ	1		%35		
MUEZZİN	2		%18		
NALBAND	1		%35		
REİS	2		%18		
SAN DİKCI	1		%35		
SARAC	7		%35		
SEYYİD	1		%18		
SEYH		1	%1,23		
TABAĞ	3			%18	
TABCI	2			54,18	
YEKÜN	85				
	561,40	56,25	28	9414,99	* yetiskin, evli
					Musulman /anc rebbler, mucoreder
				%4,93	23

**Πίνακας 33 : Πίνακας επαγγελματών με τα οποία απασχολούνται οι
χριστιανοί στην Τραπεζούντα κατά το έτος 1553**

TABLO: XVII

**1553'DE TRABZON SEHRİNDE BELİRTİLEN HİRİSTİYAN
MESLEKLERİ VE UNVANLARI**

Meslek veya Unvan	Meslek Sayisi	Unvan Sayisi	Hiristiyan Nufus Yuzdesi	Oini Meslekler
BAKKAL	2		%31	
OELLAL	1		%15	
HALLAQ	2		%31	
KALBURCU	2		%37	
KAZAHCI	1		%15	
NEV MUSLIM				1 %15
UD	1		%15	
URGANCI	1		%15	
PAPAS				
a) Rum Orto.	3		%46	3
b) Ermeni Orto.	2		%31	2
YEKUN:	15	1	%2,30	%15

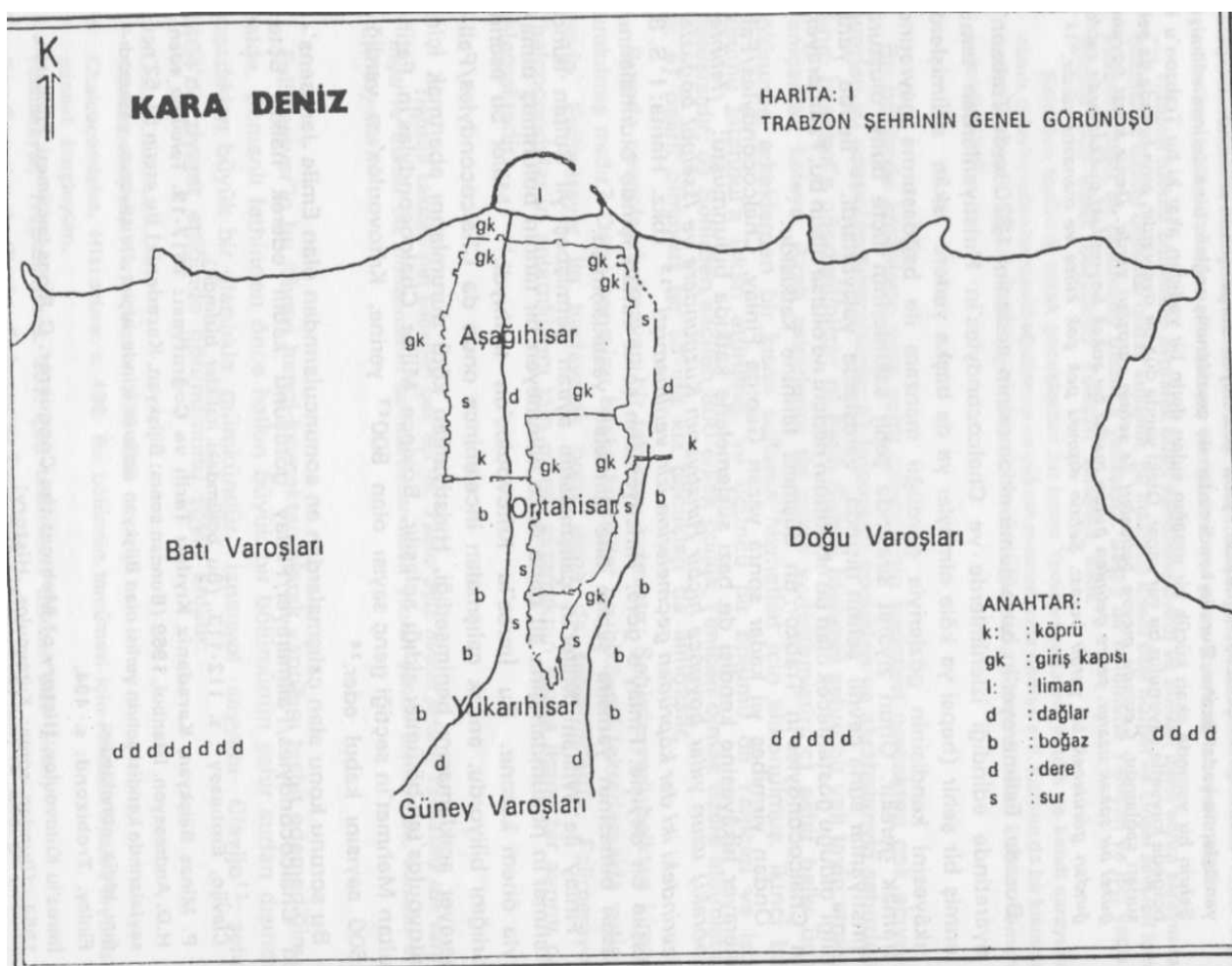
:yetiskin evli Hiristiyan *hone* reisleri, *mucenedlei* için bilgi verilmemistir.

**Πίνακας 33 : Συγκριτική καταγραφή του πληθυσμού της Τραπεζούντας
κατά τα έτη 1523 και 1553**

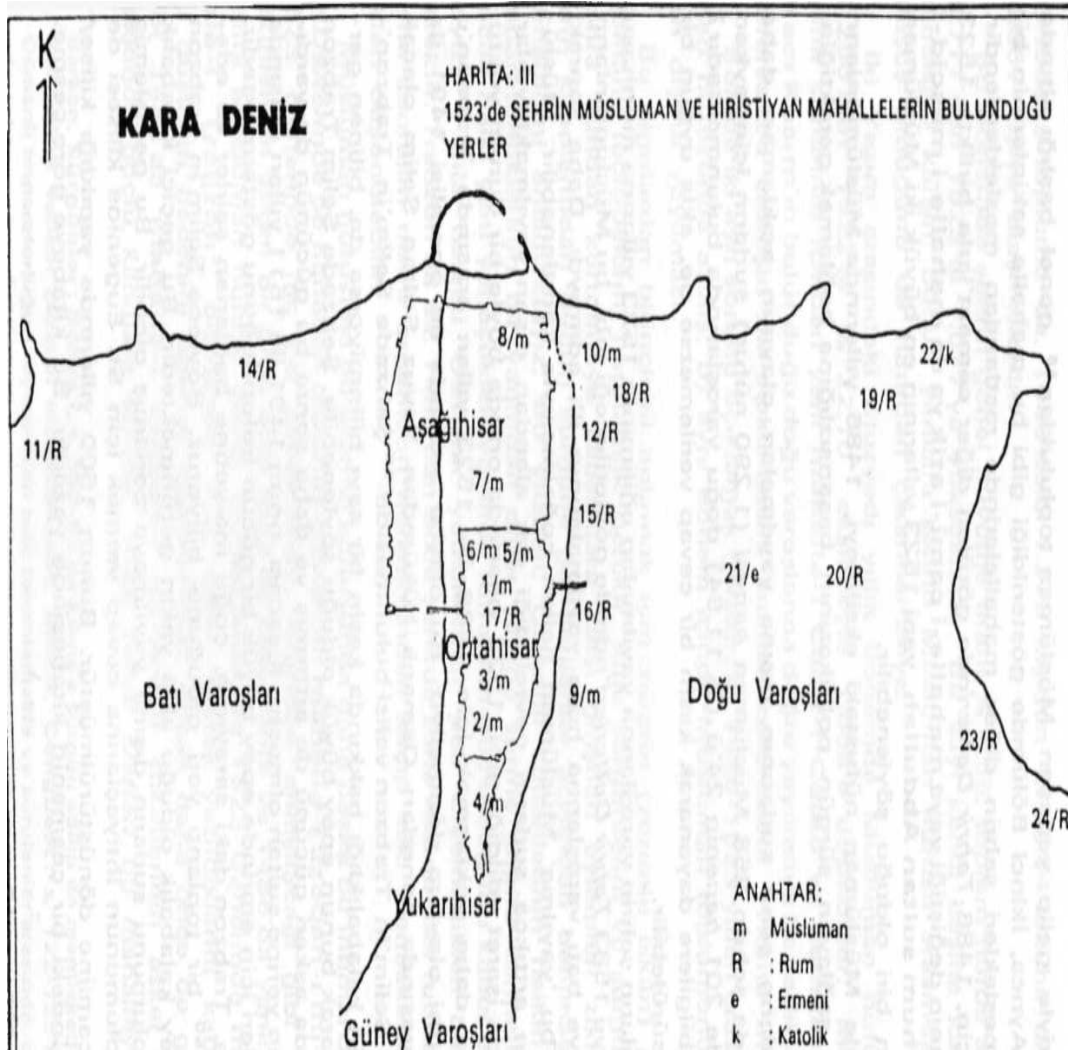
**1523 VE 1553'DE TAHRIRLERE GÖRE TRABZON NUFUSUNUN
KARSILASTIRILMASI**

Dini Grup	Mukim Yekunu		Şehrin Nufus		1523 ve 1553 Tahrirleri Arasind; Dejjisiklik Yuzdesi
	CA. 1523	1553	CA. 1523	1553	
MUSLUMANLAR	1.005	2.850	%14,32	%46.72	% +183.58
RUM ORTO.	4.857	2.545	%69.22	5441.72	%-47,60
ERMENI ORTO.	907	545	%12.93	%8.94	%-39.91
LATIN KATOLİK	248	160	%3.53	%2.62	%-35.48
YEKUN:	7.017	6.100	%100,00	%100,00	%-13.07

Πίνακας 34: Γενική εικόνα της πόλεως της Τραπεζούντας

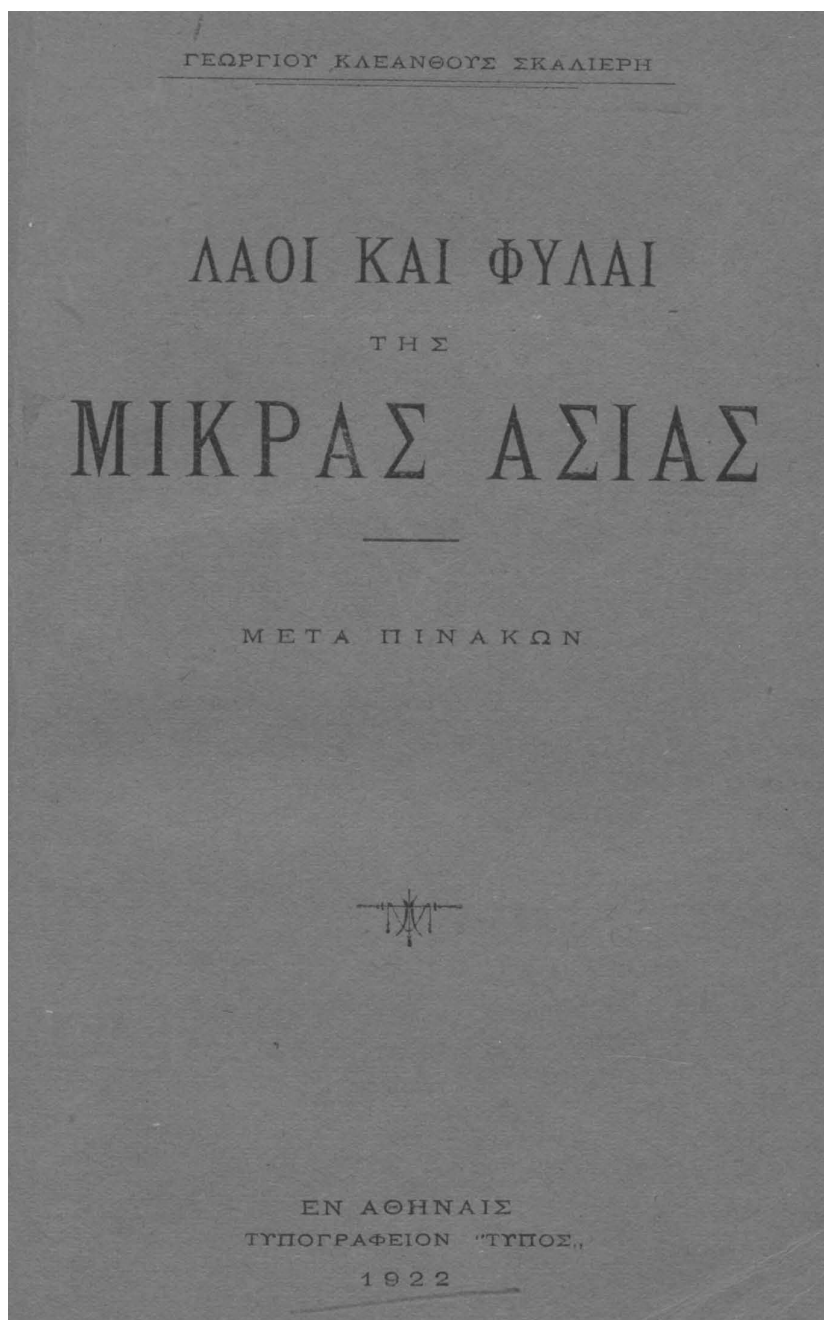

**Πίνακας 35: Χάρτης με τα σημεία εγκατάστασης μουσουλμάνων και
χριστιανών κατά το έτος 1523**

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

Οι πίνακες που παρατίθενται στη συνέχεια προέρχονται από το βιβλίο του Γεωργίου Κλεάνθους Σκαλιέρη «Λαοί και Φύλαι της Μικράς Ασίας» τυπογραφείο «Τύπος», 1922.

Η ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ

Διοικητικά διαιρέσεις	Έμβροδόν κατά τετρ. χιλιομέτρα	Πληθυσμός	Ποικνότης πληθυσμού κατά χιλιομέτρον
Διοίκησης Μικρασιατική Κωνσταντινουπόλεως	4.000	335.107	66
Διοίκησης Νικομηδείας	11.200	316.624	39
» Πηγών	6.800	171.698	26
Θέμα Προύσης	73.800	1.629.800	26
» Σμύρνης	55.900	1.400.500	34
» Ίκονίου	102.800	1.101.549	13
» Άγκύρας	67.500	874.532	16
» Κασταμονής	49.700	960.700	21
» Τραπεζοῦντος	30.700	1.209.054	44
» Σεβαστείας	62.800	1.057.500	19
» Άδάνων	37.200	422.810	12
Κιλίκια Διαμερίσματα Θέματος Χαλυβῶνος (Χαλεπίου)	20.000	316.971	12
Άθροισμα	522.400	9.796.845	

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

1. - ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Υποδοι- κήσεις	Ελληνες		Δυτικοί Αστικοί (Αστική Παγίωση)	Τούρκοι και Θωμάκοι	Μουσουλμάνοι ή Τούρκοι						Αρμένιοι		Τσαρλιτάι	Αθίγγανοι	Έθνη					Αθροίσματα κατ'έθνητας
	Ορθόδοξοι	Δυτικοί			Κιρκάσιοι	Άλβανοί	Πομάκοι	Βόσνιοι	Κρήτες	Κούρδοι	Γεηγοριάνοι	Δυτικοί			Αθίγγανοι	Αγγλ., Γερμ. κ.λ.	Αυτικοί Γαλ., Ιταλ. κ.λ.	Ελλ. πολίται	Τάταροι	
α) Σκούταρι ⁽¹⁾	46830	1190	1000	78550	4500	2300	2000	2500	1050	3300	28960	500	5695	990	2300	1000	5500	1010	2613	192283
β) Πριγκιπο- νήσων ⁽²⁾ . . .	14200	350	50	15000	250	200	—	100	100	500	1400	200	—	—	150	100	1000	—	200	20300
γ) Χαριτυμής ⁽³⁾	16400	220	100	10000	1500	500	200	700	250	150	3300	300	—	—	300	250	1500	—	850	33473
δ) Γκέιμπζε ⁽⁴⁾	16653	70	150	12100	1500	950	500	400	200	500	—	—	—	—	150	—	300	—	—	19384
ε) Μπέϊκος ⁽⁵⁾	7938	—	—	4902	1560	500	150	300	250	550	2900	—	—	—	—	—	134	—	200	33142
ς) Χηλής . . .	16900	170	—	12500	1572	50	150	—	150	1000	—	—	—	—	13	—	500	—	137	36520
Αθροίσματα κατ'έθνητας	118921	2000	1300	119552	10882	5000	3000	4000	2000	6000	36560	1000	5695	990	2913	1350	8934	1010	4000	355107

(¹) Χρυσόπολις, (²) Δημόνησοι, (³) Χορολιμήν, Χοροφύλλου, (⁴) Δακίβριζα, (⁵) Νυμφαίον.

2.- ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΝΙΚΟΜΗΔΕΙΑΣ (1)

Υποδιοικήσεις	Ελλείψεις	Τότχοι	Μουσουλμάνοι μη Τούρκοι				Τάταροι	Αρμένιοι			Ισραηλίται	Αθροίσματα κατά υποδιοικήσεις	
			Τούρκοι	Κιρκάσιοι	Αρζοί	Πομάκοι		Αθίγγανοι	Τρηγοριανοί	Αντικοί			Διαμαρτυρόμενοι
α) Νικομηδείας	12.090	4.050	—	—	—	1.000	—	550	20.770	390	390	2.587	41.827
β) Καρά Μουσαλά (2) (Περαινετού)	38.422	16.300	—	5.050	—	—	—	1.000	2.875	—	—	—	63.647
γ) Αδά Παζάφ (Μεσοθυνίας)	24.000	25.500	2.330	8.350	5.000	4.100	1.200	2.100	14.810	—	1.410	—	88.800
δ) Κάνδρα (Κάλπης)	20.358	26.000	4.590	11.600	—	3.500	—	650	5.101	—	—	—	71.799
ε) Γκέμπε (Κυβέλων)	21.502	13.650	5.410	—	—	1.400	1.000	700	6.752	—	137	—	50.551
Αθροίσματα και εθνότητας	116.372	85.500	12.330	25.000	5.000	10.000	2.200	5.000	50.308	390	1.937	2.587	316.624

(1) Η Διοίκηση αυτή, ονομαζομένη υπό των Οθωμανών Ίσμιτ (Νικομηδεία) ονομάζεται υπ' αυτών και Κοτζά Γαλι έκ του καιακτήσαντος την χώραν στρατηγού Κοτζά Ακτζέ.

(2) Έκ του κατακτήσαντος αυτήν Καρά Μουσαλά, συστρατιώτου του Κοτζά Ακτζέ.

4. ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΠΡΟΫΞΗΣ (1)

Διοικήσεις	Ελληνες			Τούρκοι και Θωμάκοι	Μουσουλμάνοι μη Τούρκοι						Τάταροι	Αρμένιοι	Τσιγγάνοι	Άλλοι	Αθροίσματα κατά Διοικήσεις
	Ορθόδοξοι	Δυτικοί	Αιμαρταυοί		Αερίται	Τσιγγάνοι	Κιρκάσιοι	Κρητες	Βόσνιοι	Πομάκοι					
α) ΠροΫξης . . .	101019	700300	—	4950	100660	27000	3600	6420	10350	4080	46809	2801	556	60	380686
β) Βηλετζίκ (2) (Βηλοκόμων)	61442	—	—	1150	124500	10250	1400	9280	9650	3120	17822	113	100	100	289335
γ) Κιουτάγια (Κο- τυαίου)	34184	—	—	2500	162200	17200	2850	820	14850	5500	10302	60	200	100	319407
δ) Αφιδόν - Καρά- Ισάκ (Ακρσί- νυ)	17521	—	—	1870	110210	12550	4750	10500	12450	8000	5040	—	100	—	248687
ε) Καράσι (3) ή Μπαλουκεσέφ (Πολαιοκιάστρου)	160603	300200	—	130	102400	41000	2000	5600	13000	9000	8522	1011	280	200	391785
Αθρ. κατ' έθνότη.	374799	1000500	—	10000	600000	103000	14600	10000	50000	30000	58995	3955	1236	1000	1629900

(1) Η Γενική Διοίκηση αυτή ονομάζεται υπό των Τούρκων και Χορδαβενδικιάρ, όπερ σημαίνει δεσπότην, κύριον, ήγεμόνα, θεόν. Ονομάσθη ούτω, διότι έν τή χώρα ταύτη ανεπτύχθη τό Κράτος τών Οσμανιδών.
(2) Επικαλείται και Έρτογρούλ έκ του όνόματος του γενάρχου τών Οσμανιδών.
(3) Έκ του καταλαβόντος Σελτζούκου Καράσι.

5.—ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΣΜΥΡΝΗΣ

Διοικήσεις	"Ελληνες		Τούρκοι	Μουσουλμάνοι μη Τούρκοι							Τάραχοι	Αθίγγανοι	Αγμένοι	Λουδαίοι	Διάφοροι ἐγκλώβιοι		Ετέροι			'Αθροίσματα κατὰ Διοικήσεις
	Ορθόδοξοι	Αντικοί		Ζεϊμπέκται	Τουρκοί	Κιρκάσται	Αερίσται	Κιρκάσται	Πομάκοι	Βόσνιοι					Κρήτες	Πέρσαι	'Αγγλοι, Γάλλοι, Ιτανοί κλ.	"Ελληνες πολίται	Αντικοί, Αρμένιοι, Αρμένιοι-Ραγιαση, Διαμαρτυροί, Αγγλ. κλ.	
α') Σμύρνης ...	449044	10900	103019	—	5525	1050	5550	3229	4012	20506	3040	758	11360	29074	2770	2135	5000	21872	32696	712540
β') Μαγνησίας (Σαρουχάν) (¹)	96256	1600	97700	—	25000	2760	4500	2900	2500	3500	3000	600	5028	4010	3100	1000	—	175	760	254989
γ') Λαοδικείας (Δεμιζλί) ...	25010	800	80200	—	25800	1100	6200	8200	9500	4000	2000	500	640	100	100	50	500	44	70	164814
δ') Τοάλλεων (Αϊδινίου) (²)	69680	1200	44750	39880	25500	2965	3750	4500	2450	2200	2550	630	850	2800	150	70	51	—	—	203976
ε') Μύνδου (Μέντες)	36100	500	53100	—	15000	1150	5000	1500	2000	2120	1500	1358	450	850	120	150	500	100	544	122042
'Αθροίσματα κατ' ἐθνότητα	676090	15000	378769	39880	96825	9025	25000	20329	20462	32326	12090	3846	18328	36834	6240	3405	6051	22191	35070	1457761

ΣΗΜ. Ἐν τῇ εἰς φυλὰς κατατάξει τῆς σελίδος 37 δὲν περιελήφθησαν οἱ Εὐρωπαῖοι, Εἴνοι ὑπήκοοι, ἀνερχόμενοι εἰς 57.261, ἵνα μὴ ὑποτεθῆ. ὅτι ἐπεξητήτετο διὰ τῆς προσθήκης τῶν Ἑλλήνων πολιτῶν τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, ἀνερχομένων εἰς 35.070, ἢ διόγκωσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐγχωρίων Ἑλλήνων.

(¹) Ὁνομασθὴ οὕτως ἀπὸ τοῦ κατακρήσαντος αὐτὴν Σελτζούκου ἡγεμόνος Σαρουχάν.

(²) Ἀπὸ τοῦ κατακρήσαντος αὐτὴν Σελτζούκου ἡγεμόνος Σαρουχάν.

6.— ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΙΚΟΝΙΟΥ

Διοικήσεις	"Ελλείψεις	Τόρκοι και Θρώματα	Μουσουλμάνοι και Μουσουλμανοφανείς μη Τούρκοι											Αθίγγανοι	Κόσται	Αγμένοι	Τουδαί	Έτεροι	Αθροίσματα κατά διοικήσεις
			Τουρκοί	Αρβίται	Έρβτινοι (Κηγήλ-Μπάς)	Ανκιοί	Τουρκοφανείς	Πισδαί	Τουρκοφανείς	Ανκάνες	Τουρκοφανείς	Καταδόκται (Αφάδοι)	Πάρφνλοι						
α) Ίκονίου	28589	45000	36300	55000	—	—	70040	44861	—	8000	10000	—	15000	150	6900	70	430	320340	
β) Νίγηδης	65518	65214	—	—	—	—	—	65139	20000	—	—	—	—	25	753	41	38	216728	
γ) Ατταλείας ⁽¹⁾	34893	14786	18700	10300	30000	36704	—	—	70004	7000	—	5000	—	100	489	429	—	228405	
δ) Σπάρτης (Βάριδος) ⁽²⁾	32000	35000	—	25000	20000	—	70000	—	—	—	—	—	—	50	600	20	3	182673	
ε) Μπουλδούρ (Πολυδώριον)	19000	40000	—	15000	—	58296	15000	—	—	5000	—	—	—	75	987	45	—	153403	
Αθροίσματα κατ' έθνοτήτ.	180000	200000	55000	105300	50000	95000	35000	70040	110000	90000	20000	10000	15000	400	9729	605	471	1101549	

(¹) 'Επικαλείται και Τεκέ.

(²) 'Επικαλείται και Χαμήδ έκ του καταλαβόντος αυτήν Σελτζούκου.

9.- ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΟΣ

Διοικήσεις	"Ελλήνες"	Μουσουλμάνοι και Μουσουλμανοφανεῖς μὴ Τούρκοι						"Αθίγγανοι"	"Αγμένοι"	"Ισραηλίται"	Τούρκοι και "Οθωμανοί"	"Αθροίσματα κατά διοικήσεις"
		Άρβες (Γεωργίανοι)	Λαῖοι	Σάννοι (Μό-νιμοι και Πλανόδιοι)	Μεσοχάδην-οι	Κόχοι (Μιγγελοί)	Κιρκάσιοι					
α') Τραπεζούντος	164.774	45.000	35.000	30.000	25.000	45.000	29.800	1.500	21.335	110	72.281	469.800
β') Πσαννικῆς (Σαννικῆς)	150.087	—	—	120.000	3.000	—	35.500	1.000	17.465	250	40.000	367.302
γ') Δαζικῆς	15.024	—	85.000	20.000	2.000	—	8.600	1.000	5.400	40	36.140	173.204
δ') Γκιουμούς Χανέ ("Αργυροκο- πέου)	74.748	10.000	—	10.000	50.000	5.000	5.100	1.500	2.300	—	40.100	198.748
"Αθροίσματα κατ' ἐθνότητας	404.633	55.000	120.000	180.000	80.000	50.000	79.000	5.000	46.500	400	188.521	1.209.054

Σημ. Οἱ ἐκ τῶν Σάννων πλανόδιοι, οἱ ἄγοντες δηλαδὴ βίον πλανοδίου τεχνίτου (artisan ambulant), εἶναι Γιοουρὺ-νοι· οἱ ὄρειοι αὐτῶν καλοῦνται Τσενήδες.

10.— ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΣΕΒΑΣΤΕΙΑΣ

Διοικήσεις	"Ελλείψεις	Μουσουλμάνοι και Μουσουλμανοφρονείς μη Τούρκοι							Αθίγγανοι (Κόρταν)	Τάραχοι	Τούρκοι και Οθωμανοί	Άγρευτοι	"Ισθμηλάται	"Αθροίσματα κατά Διοικήσεις
		Έρυσθίνοι (Κατήλιμ-πάς)	Κόλλοι (Μιγγεζοί)	Τιουρσούκοι	Καπαδόκκοι (Αφσάρο)	Τροκίμηνοι (Τουρκομάνοι)	Κιρκάσιοι και Άρσαιοί							
α') Σεβαστείας	39.933	150.404	25.000	16.000	25.000	15.000	30.000	—	8.000	65.100	63.868	—	438.305	
β') Τοκιάτης (Εύδοξιάδος) .	39.761	50.600	15.000	10.000	—	—	10.000	100	7.000	32.200	37.919	400	202.980	
γ') "Αμισσείας	48.739	66.000	—	50.000	—	—	30.000	300	3.000	35.100	50.600	—	283.739	
δ') Καρά "Ισσά Σακί (Μαυροκάστρου)	51.567	12.830	20.000	10.000	—	—	—	—	2.000	18.033	18.046	—	132.476	
"Αθροίσματα για εθνότητας	180.000	279.834	60.000	86.000	25.000	15.000	70.000	400	20.000	150.433	170.433	400	1.057.500	

10.— ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΣΕΒΑΣΤΕΙΑΣ

Διοικήσεις	"Ελλείψεις	Μουσουλμάνοι και Μουσουλμανοφρονείς μη Τούρκοι							Αθίγγανοι (Κόρταν)	Τάραχοι	Τούρκοι και Οθωμανοί	Άγρευτοι	"Ισθμηλάται	"Αθροίσματα κατά Διοικήσεις
		Έρυσθνοι (Κατήλιμ-πας)	Κόλλοι (Μιγγεζοί)	Τιουρσούκοι	Καπαδόκκοι (Αφσάδοι)	Τροκμηνοί (Τουρκομάνοι)	Κιρκάσιοι και Άρσσοί							
α') Σεβαστείας	39.933	150.404	25.000	16.000	25.000	15.000	30.000	—	8.000	65.100	63.868	—	438.305	
β') Τοκάνης (Εύδοξιάδος) .	39.761	50.600	15.000	10.000	—	—	10.000	100	7.000	32.200	37.919	400	202.980	
γ') "Αμισσείας	48.739	66.000	—	50.000	—	—	30.000	300	3.000	35.100	50.600	—	283.739	
δ') Καρά "Ισσά Σακί (Μαυροκάστρου)	51.567	12.830	20.000	10.000	—	—	—	—	2.000	18.033	18.046	—	132.476	
"Αθροίσματα για εθνότητας	180.000	279.834	60.000	86.000	25.000	15.000	70.000	400	20.000	150.433	170.433	400	1.057.500	

11.— ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΑΔΑΝΩΝ

Διοικήσεις	Ελλήνες	Μουσουλμάνοι και Μουσουλμάνο-φανείς μη Τούγκοι					Σύγοι	Μαδωνίται	Άρμενιοί	Ταγαλάται	Τούγκοι και Οθωμανοί	Ξένοι	Άρθροίματα κατά Διοικήσεις
		Τουρκοί (*Αφάδοι, *Ταυχοί)	Άναδύται	Αθίγγανοι (Χάλλρες)	Κορδοί	Κιρκάσιοι							
α) Ίιγς-Έλ (Σελευκείας)	27.000	29.600	21.000	4.500	—	3.250	—	200	—	—	10.011	20	95.581
β) Μερσίνης	26.500	—	—	—	—	—	7.000	539	6.370	2	4.000	250	44.661
γ) Αδάκων	24.500	4.400	—	7.150	16.000	6.000	3.500	1.100	36.500	8	10.500	100	109.768
δ) Δζεμπέλ-έλ-Μπερεκέτ (*Αμανίδος)	29.550	10.000	35.000	—	2.000	2.250	1.000	2.500	16.049	—	6.500	25	104.874
ε) Κοζάν (Καταονίας)	20.450	—	—	5.000	2.000	1.700	500	200	23.081	—	10.000	5	67.986
Άρθροίματα κατ' ἐθνότητας	128.000	44.000	56.000	16.650	20.000	13.200	2.000	4.539	87.000	10	41.011	400	422.810

ΣΗΜ. Έκ τών Άρμενίων 60.800 εἰσι Γρηγοριανοί, 11.550 εἰσι Καθολικοί (Δυτικοί) καὶ 15.150 Διαμαρτυρούμενοι.

12.— ΚΙΩΚΙΑ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΑ ΤΜΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ ΧΑΛΕΠΟΥ

Διοικητικά διαίρεσεις	Άλλες		Μουσουλμάνοι και Μουσουλμανοφανείς μη Τσιρκοί				Αθίγγανοι				Σύροι				Τσέρκοι και Θωμάτοι	Αρμένιοι			Εξνοί	Αθροίσματα κατά δι- οικητικές διαίρεσεις
	Ορθόδοξοι	Αυτοθόδοξοι (Μελίται)	Γιουδαίκοι	Αναγίται	Κόρδοι	Κιρκάσιοι	Αραβίζοντες	Ίακωβίται	Συνοχάλ- δαίτοι	Μαζωνίται	Τσέρκοι και Θωμάτοι	Γρηγοριανοί	Αντικοί	Διαματυ- ριόμενοι	Εξνοί					
α) Διοίκησης Μαράς (1)	20913	9615	32666	—	18334	—	25000	3500	6484	5434	—	368	22979	1850	2463	3522	400	55528		
β) Ν.Α. Υποδ. Αϊντάπ (2)	12500	500	12500	—	9500	—	—	2500	3000	5000	—	557	3180	2016	2000	594	100	53977		
γ) Υποδ. Κιλίς (3) ...	13146	500	5000	—	2000	1500	—	3503	2500	1000	3774	647	8000	1547	1300	—	40	44457		
δ) Υπ. Αλεξανδρέτιας (4)	7406	2646	2399	—	500	—	2500	2500	1500	2000	—	40	1250	1142	1500	—	200	25583		
ε) Β. Υποδ. Αντακίς (5)	1800	1200	3000	8000	3500	1000	—	2510	2000	2000	—	100	5027	2084	2500	—	60	34781		
ς) Υποδ. Μπαλάν (6)	2000	—	—	—	—	—	—	1000	—	1000	—	2	43	100	500	—	—	4645		
Αθροίσματα κατ' εθνότητα	57765	14461	55565	8000	33834	2500	27500	15513	15484	16434	3774	1714	40479	769	10263	4116	800	316971		

(1) Αγιόχεια προς Ταύρω, Γερμανίχεια.—(2) Δολίχη.—(3) Κύρρος, Αγιούπολις.—(4) Αλεξανδρεία επί Ίσφ.
(5) Αγιόχεια προς Δάφην.—(6) Βάλανέαι.

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

1 — ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Υποδι- κρίσεις	"Ελληνες			Μουσουλμάνοι			Αρμένιοι			Καθολικοί			Διαμαρ- τυρούμενοι			Ισραηλίται			Αθροίσματα κατά Διοικήσεις		
	Σχολεία	Διδάκκαλοι	Μαθηταί	Σχολεία	Διδάκκαλοι	Μαθηταί	Σχολεία	Διδάκκαλοι	Μαθηταί	Σχολεία	Διδάκκαλοι	Μαθηταί	Σχολεία	Διδάκκαλοι	Μαθηταί	Σχολεία	Διδάκκαλοι	Μαθηταί	Σχολεία	Διδάκκαλοι	Μαθηταί
Χριστοπόλεως	20	88	2.905	126	604	5.631	23	92	1.186	8	32	662	6	24	335	123	492	6.197	306	1.232	16.916
Χαροταμής	10	20	1.126	39	156	1.210	4	16	211	2	8	75	—	—	—	—	—	—	55	200	2.622
Γκέϊμπουζέ(1)	4	13	690	67	268	1.325	—	—	—	2	8	90	—	—	—	—	—	—	73	289	2.105
Πρωγκιπό- νησων.	11	74	1.713	11	44	665	2	45	45	2	8	162	—	—	—	—	—	—	26	134	2.585
Μπέϊκως(2)	7	9	395	34	136	945	10	150	150	—	—	—	—	—	—	—	—	—	51	185	1.498
Χηλής ή Χηλών.	6	13	806	89	356	1.500	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	95	396	2.606
Αθροισ. κατά θρησκ. Κοινότη	58	217	7.633	366	1.464	11.576	39	156	1.592	14	56	969	6	24	335	23	492	6.197	606	2.409	23.322

(1) Δακιβίτης. — (2) Νυμφαίου.

2.- ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΝΙΚΟΜΗΔΕΙΑΣ

Υποδιοικήσεις	Έλληνες όρθοδοξοι			Μουσουλμάνοι			Αρμένιοι			Ισραηλίται			Άθρ. κατά Υποδιοίκησ.		
	Σχολεία	Διδάσκαλοι	Μαθηταί	Σχολεία	Διδάσκαλοι	Μαθηταί	Σχολεία	Διδάσκαλοι	Μαθηταί	Σχολεία	Διδάσκαλοι	Μαθηταί	Σχολεία	Διδάσκαλοι	Μαθηταί
Γκέιμπε (Κυβέλων) . . .	13	24	1315	118	200	1326	6	3	375	—	—	—	137	227	3016
Κάνδρα (Κάληης) . . .	17	23	943	141	220	1869	6	12	334	—	—	—	164	255	3146
Νικομήδειας	6	15	427	29	80	496	10	40	1.159	2	8	200	47	143	2282
Καρᾶ Μουσαῦλ (Πραινετ.)	45	72	3251	52	100	595	—	—	—	—	—	—	97	172	3846
Άδᾶ-Παζᾶρ (Μεσοδυλίας)	19	30	1266	201	300	2092	11	44	1.490	—	—	—	231	374	4848
Άθροισμα κατά Θρησκ. Κοιρότητας	100	164	7202	541	900	6378	33	99	3.358	2	8	200	676	1171	17138

3.-ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΠΗΓΩΝ

Υποδιεύσεις	"Ελληνες Ορθόδοξοι			Μουσουλ- μάνοι			Καθολικοί			Αρμένιοι			Ισραηλίται			Αθροίσματα κατά Υποδιεικ.		
	Σχολεία	Διδασκαλ.οι	Μαθηταί	Σχολεία	Διδασκαλ.οι	Μαθηταί	Σχολεία	Διδ. καλ.οι	Μαθηταί	Σχολεία	Διδασκαλ.οι	Μαθηταί	Σχολεία	Διδασκαλ.οι	Μαθηταί	Σχολεία	Διδασκαλ.οι	Μαθηταί
Δαρδανελλίων	6	21	985	1	25	338	1	3	30	3	10	227	5	10	367	16	69	1.897
Πηγών	4	25	970	3	10	125	-	-	-	-	-	-	-	-	-	17	35	1.095
Λαμψάκου	2	3	140	3	10	88	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	13	228
Έξι νι (Νεανδρίας) . .	7	13	639	3	10	109	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	23	748
Αΐβαρτζικ (Πιονίας) / .	9	12	467	2	5	29	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11	17	489
Αθροίσματα κατά Θρησ. Κοινότητας	38	74	3.144	12	60	689	1	3	30	3	10	227	5	10	367	59	157	4.457

4.- Θ Ε Μ Α Π Ρ Ο Υ Σ Η Σ

Διοικήσεις	"Ελληνες "Ορθόδοξοι		Μουσουλμάνοι		"Αρμένιοι		Διαμαρτυ- ρόμενοι			Καθολικοί			"Ισραηλι- ται			"Αθροίσματα κατά Διοικήσεις					
	Σχολεία	Διδασκαλ.οι	Μαθηταί	Διδασκαλ.οι	Μαθηταί	Σχολεία	Διδασκαλ.οι	Μαθηταί	Σχολεία	Διδασκαλ.οι	Μαθηταί	Σχολεία	Διδασκαλ.οι	Μαθηταί	Σχολεία	Διδασκαλ.οι	Μαθηταί	Σχολεία	Διδασκαλ.οι	Μαθηταί	
Προύσης . .	65	150	643	264	1056	6691	32	128	1148	3	12	200	7	38	372	11	44	460	382	1428	15307
"Εργογρούλ (1)	20	47	2059	222	888	4125	17	68	371	1	4	60	—	—	—	4	16	73	264	1023	6688
Κιουτάγιας (2)	10	34	1385	393	1572	5961	9	36	217	—	—	—	—	—	—	2	8	43	414	1650	7606
"Αφίων Καρά "Ισάαφ (3) . .	3	4	155	273	1092	3620	3	12	70	—	—	—	—	—	—	—	—	—	279	1108	3845
Καράσι (4) . .	113	323	15480	249	996	5283	9	36	292	—	—	—	—	—	—	2	8	72	373	1368	21127
"Αθροισμ. κατά Θρ. Κοινότητας	211	563	25525	1401	5604	25680	70	280	2098	4	16	260	7	38	372	19	76	648	1712	6577	54573

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

5.-Θ Ε Μ Α Σ Μ Υ Ρ Ν Η Σ

Διοικήσεις	"Ελληνες "Ορθόδοξοι			Μουσουλμάνοι			"Αρμένιοι			"Ισραηλίται			Καθολικοί			Διαμαρ- τυρόμενοι			"Αθροίσματα κατά Διοικήσεις		
	Σχολεία	Διδάκκαλοι	Μαθηταί	Σχολεία	Διδάκκαλοι	Μαθηταί	Σχολεία	Διδάκκαλοι	Μαθηταί	Σχολεία	Διδάκκαλοι	Μαθηταί	Σχολεία	Διδάκκαλοι	Μαθηταί	Σχολεία	Διδάκκαλοι	Μαθηταί	Σχολεία	Διδάκκαλοι	Μαθηταί
Σμύρνης...	237	877	38.729	98	392	6.286	17	68	1.795	9	36	1.582	17	68	2.401	4	16	710	378	1.441	50.793
Σαρογάν(1)	75	191	9.320	238	952	5.160	9	36	605	8	32	210	3	12	188	-	-	-	333	1.223	15.483
*Αϊδινίου(2)	51	143	4.930	46	184	962	5	20	100	5	20	300	5	20	300	-	-	-	112	387	6.642
Μέντες(3)	28	57	2.581	14	56	1.400	2	8	85	-	-	-	-	-	-	-	-	-	44	121	4.066
Δενιζλή(4)	12	19	915	11	44	820	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	23	63	1.735
"Αθροίσματα Εθνηκ. Κοινότη.	403	1.287	56.525	407	1.628	14.623	33	32	2.585	22	88	2.092	25	100	2.589	4	16	710	894	3.251	79.429

6.- ΘΕΜΑ ΙΚΟΝΙΟΥ

Διοικήσεις	Μουσουλμάνοι			"Ελληνες Ορθόδοξοι"			"Αρμένιοι"			Κόπται			"Αθροίσματα κατά Διοικήσεις"		
	Σχολεία	Διδασκαλοί	Μαθηταί	Σχολεία	Διδασκαλοί	Μαθηταί	Σχολεία	Διδασκαλοί	Μαθηταί	Σχολεία	Διδασκαλοί	Μαθηταί	Σχολεία	Διδασκαλοί	Μαθηταί
Ίκονου	101	404	3.700	12	37	2.120	2	8	190	2	4	9	116	453	6.100
Αττάλειας	40	160	2.000	9	25	1.056	-	-	-	-	-	-	49	185	3.056
Μπουλδούρ (Πολυδωφούρ)	9	36	470	2	7	300	1	4	95	1	-	-	12	47	865
Σπάρτης	31	124	800	6	18	935	1	4	30	1	-	-	38	146	1.765
Νίγδης	30	20	1.330	65	165	6.060	1	4	70	1	-	-	96	239	7.460
"Αθροίσματα κατά Θρησκ. Κοινότητας	211	844	8.300	94	252	10.471	5	20	385	2	4	90	311	1.120	19.246

7.---●ΕΜΑ ΑΓΚΥΡΑΣ

Διοικήσεις	Μουσουλμάνοι			Έλληνες Ορθόδοξοι			Αρμένιοι			Ισραηλίται			Άθροίσματα κατά Διοικήσεις		
	Σχολεία	Διδασκαλοι	Μαθηται	Σχολεία	Διδασκαλοι	Μαθηται	Σχολεία	Διδασκαλοι	Μαθηται	Σχολεία	Διδασκαλοι	Μαθηται	Σχολεία	Διδασκαλοι	Μαθηται
Άγκυρας . . .	306	1.224	4.800	3	9	365	6	24	1.020	1	4	36	316	1.261	5.221
Κη Σελιχ (¹)	350	1.400	4.050	4	4	135	3	12	60	—	—	—	357	1.416	4.245
Καίσαρειας . .	200	800	1.800	46	68	2.565	—	—	—	—	—	—	246	846	4.365
Ύουστάνης (²)	350	1.400	2.000	23	40	1.410	35	140	3.310	—	—	—	408	1.580	7.720
Άθροίσμ. κατά Θρησκ. Κοινότη.	1.206	4.824	12.650	76	121	4.475	44	176	4.390	1	4	36	1.327	5.103	21.551

(¹) Μωκισσός. (²) Κορνίασα, Μιθριδάτιον.

8. - ΘΕΜΑ ΚΑΣΤΑΜΟΝΗΣ

Διοικήσεις	Μουσουλμάνοι			"Ελληνες Ορθόδοξοι			"Αρμένιοι			"Αθροίσματα κατά Διοικήσεις		
	Σχολεία	Διδασκαλικοί	Μαθηταί	Σχολεία	Διδασκαλικοί	Μαθηταί	Σχολεία	Διδασκαλικοί	Μαθηταί	Σχολεία	Διδασκαλικοί	Μαθηταί
Κασταμονής	901	910	19.551	12	23	855	2	8	140	915	935	20.546
Σινόπης	150	160	2.394	14	24	1.031	-	-	-	164	184	3.425
Γαγγών	165	170	3.680	4	8	390	2	8	100	171	180	4.170
Μπολού (1)	827	840	14.977	8	20	655	-	-	-	835	860	15.632
'Αθροίσματα κατά Θρησκ. Κοινότητας	2.043	2.080	40.602	38	75	2.931	4	16	240	2.085	2.159	43.773

(1) Βιθύιον, Κλατδιούπολις

9.-Θ Ε Μ Α Τ Ρ Α Π Ε Ζ Ο Υ Ν Τ Ο Σ

Διοικήσεις	Μουσουλμάνοι			Έλληνες Ορθόδοξοι			Αρμένιοι			Καθολικοί			Αθροίσματα κατά Διοικήσεις		
	Σχολεία	Διδασκαλ.οι	Μαθηταί	Σχολεία	Διδασκαλ.οι	Μαθηταί	Σχολεία	Διδασκαλ.οι	Μαθηταί	Σχολεία	Διδασκαλ.οι	Μαθηταί	Σχολεία	Διδασκαλ.οι	Μαθηταί
Τραπεζούντος Τσαϊνικής (Τσαϊνική) Λαζίας (Λαζιστάν) Αφγροπόλεως (ΓκιουμούςΧανέ)	753	765	22.934	280	512	16.579	29	38	1.170	2	10	200	1.064	1.325	40.883
	735	741	21.120	323	451	14.253	17	22	757	1	4	70	1.076	1.218	36.240
	806	812	24.493	7	11	320	—	—	—	—	—	—	813	823	24.813
	159	163	2.686	144	223	6.043	1	2	90	—	—	—	304	393	8.819
Αθροισμ. κατά Θρησκ. Κοινότη.	2.453	2.481	71.233	754	1.202	37.195	47	62	2.017	3	14	270	3.257	3.759	110.755

10.- ΘΕΜΑ ΣΕΒΑΣΤΕΙΑΣ

Διοικήσεις	Μουσουλμάνοι			"Ελληνες Ορθόδοξοι			Καθολικοί			Αρμένιοι			Διαμαρτυ- ρόμενοι			'Αθροίσματα κατά Διοικήσεις		
	Σχολεία	Διδάσκαλοι	Μαθηται	Σχολεία	Διδάσκαλοι	Μαθηται	Σχολεία	Διδάσκαλοι	Μαθηται	Σχολεία	Διδάσκαλοι	Μαθηται	Σχολεία	Διδάσκαλοι	Μαθηται	Σχολεία	Διδάσκαλοι	Μαθηται
Σεβαστείας	622	662	19146	23	34	921	1	3	200	88	99	5918	-	-	-	734	798	26185
'Αρσασίας	623	631	6450	110	134	3815	2	3	280	313	319	1890	4	26	500	1046	113	12935
Καθα-Ισαρ-Σαρκί (Μαυροκάστρου).	610	616	7009	73	112	3191	2	6	300	503	503	2060	-	-	-	1188	1291	12560
Τοκάτης (Ευδοξιά- δος...	528	546	8320	79	94	2878	1	4	13	105	109	1220	-	-	-	713	753	12418
'Αθροισμ. κατά Θρησκ. Κοινότητας	2383	2455	40925	285	374	10805	6	16	910	1009	1030	11088	4	26	500	3587	4001	64298

11. — ΘΕΜΑ ΑΔΑΝΩΝ Η ΚΙΛΙΚΙΑΣ

Διοικήσεις	Έλληνες Ορθόδοξοι			Μουσουλμάνοι			Αρμένιοι			Καθολικοί			Διαμαρτυρού- μενοι			Αθροίσματα κατά Διοικήσεις		
	Σχολεία	Διδασκαλ.οι	Μαθηταί	Σχολεία	Διδασκαλ.οι	Μαθηταί	Σχολεία	Διδασκαλ.οι	Μαθηταί	Σχολεία	Διδασκαλ.οι	Μαθηταί	Σχολεία	Διδασκαλ.οι	Μαθηταί	Σχολεία	Διδασκαλ.οι	Μαθηταί
Τρις - Έλ (Σελευκείας) .	12	20	800	25	75	600	—	—	—	—	—	—	—	—	—	37	95	1400
Μερσίνης	13	26	920	15	60	600	4	16	95	3	25	300	2	15	250	37	142	2165
Αδάνων	4	8	260	39	116	600	2	8	75	1	25	300	1	6	100	46	162	1335
Δζεμπέλ-έλ-Μπερεκέτ (¹) .	6	12	600	10	40	200	—	—	—	—	—	—	—	—	—	16	52	800
Κοζάν (Καταονίας)	5	10	250	15	60	500	3	24	500	2	15	200	1	4	100	26	113	1530
Αθροισμα κατά Θρησκ. Κοινότητας	40	76	2830	104	351	2500	9	48	670	5	65	800	4	24	450	171	564	7230

(¹) Αμανίς

Π Ι Ν Α Ξ

ΚΑΤΑ ΙΕΡΑΡΧΙΚΗΝ ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΝ,
ΕΠΙΣΚΟΠΩΝ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΩΝ ΕΞΑΡΧΙΩΝ
ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1899

α') Τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου'

Μητροπόλεις:

1) Μητρόπολις Καισαρείας	10) Μητρόπολις Ἰκονίου
2) » Ἐφέσου	11) » Πισιδίας
3) » Κυζίκου	12) » Τραπεζοῦντος
4) » Νικομηδείας	13) » Σμύρνης
5) » Νικαίας	14) » Ἀγκύρας
6) » Χαλκηδόνος	15) » Φιλαδελφείας
7) » Ἀμασείας	16) » Χαλδίας
8) » Προύσης	17) » Προκονήσου
9) » Νεοκαισαρείας	18) » Κολωνίας

Ἐπισκοπαί:

- 1) Ἐπισκοπή Ἐφέσου
- 2) » Ἡλιουπόλεως
- 3) » Κρήνης
- 4) » Ἀναίων
- 5) » Σμύρνης
- 6) » Μοσχοννησίων

Πατριαρχικαὶ Ἐξαρχίαι:

- 1) Μονὴ Σουμελᾶ, ἐπ' ὀνόματι Κοιμήσεως Θεοτόκου
- 2) Μονὴ Περιστερεῶτα, ἐπ' ὀνόματι Ἁγίου Γεωργίου
- 3) Μονὴ Βαζελῶνος, ἐπ' ὀνόματι Ἁγίου Ἰωάννου

β') Τοῦ Πατριαρχείου Ἀντιοχείας'

1) Μητρόπολις Εἰρηνοπόλεως	3) Μητρόπολις Χαλεπίου
2) » Ταρσοῦ καὶ Ἀδά-
νων ἢ Κιλικίας	4) » Σελευκείας

Π Ι Ν Α Ξ

ΚΑΤΑ ΙΕΡΑΡΧΙΚΗΝ ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΝ
ΚΑΙ ΕΠΙΣΚΟΠΩΝ ΜΕΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1899

α') Τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου

Μητροπόλεις:

1) Μητρόπολις Καισαρείας	13) Μητρόπολις Σμύρνης
2) » Ἐφέσου	14) » Ἀγκύρας
3) » Κυζίκου	15) » Φιλαδελφείας
4) » Νικομηδείας	16) » Χαλδίας
5) » Νικαίας	17) » Προκοννήσου
6) » Χαλκηδόνος	18) » Κολωνίας
7) » Ἀμασειάς	19) » Ἡλιουπόλεως
8) » Προύσης	20) » Ῥοδοπόλεως
9) » Νεοκαισαρείας	21) » Κρήνης
10) » Ἰκονίου	22) » Κυδωνιῶν
11) » Πισιδίας	23) » Ἀναίων
12) » Τραπεζοῦντος	24) » Δαρδανελλίων

Ἐπισκοπαί (1)

1) Ἐπισκοπή Μοσχοννησιῶν (Ἐκατοννήσων)

.β') Τοῦ Πατριαρχείου Ἀντιοχείας

1) Μητρόπολις Εἰρηνοπόλεως	3) Μητρόπολις Χαλεπίου
2) » Ταρσοῦ καὶ Ἀδά- νων ἢ Κιλικίας	4) » Σελευκείας

(1) Ἐσημειώθησαν ἀνωτέρω καὶ ἐνταῦθα Ἐπισκοπαὶ αὐτοδιοίκητοι παρὰ τὴν ἀπὸ Μητροπόλεως ἐξάρτησιν, οὐχὶ δὲ Ἐπισκοπαὶ ἐκλιπούσαι, ὧν τινων τὰ ὀνόματα φέρουσι *τιτουλάριοι* Ἐπίσκοποι, ἢ Ἐπισκοπαί, ὧν οἱ Ἐπίσκοποι εἰσὶν Ἀρχιερατικοὶ Ἀντιπρόσωποι τῶν προϊσταμένων Μητροπόλεων.

ΕΠΑΡΧΙΑΙ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΑ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ

Αύξων αριθμός κατά τάξιν τερματικών χιτών	Εκκλησιαστικά και επαρχιακά	Ελληνες Ορθόδοξοι	Ελληνορθόδοξοι Καθολικοί	Εκκλησία	Τερέτις	Ελληνορθόδοξα Σχολεία						Προσπολιτισμικές Χρ. Λίστες Τοντικάς
						Αρσένων		Θηλέων		Μαθηταί		
						Σχολεία	Διδάσκαλοι	Μαθηταί	Σχολεία	Διδάσκαλοι	Μαθηταί	
1)	Ειρηνοπόλεως ή Αναζάφου	20.450	4	4	8	4	8	200	1	2	50	500
2)	Ταρσού και Αδάνων	80.550	12	12	21	18	34	1.360	5	12	620	2.300
3)	Βερούλιας (Χαλεπιού) Κυλίκια τμήματα	57.765	6	10	20	31	62	2.000	10	10	310	4.100
4)	Σελενχέας	27.000	6	6	12	8	14	640	4	6	160	1.200
	Αθροισμα	185.765	28	32	64	61	118	4.200	20	40	1.140	8.100

Π Ι Ν Α Ξ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΝ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΩΝ, ΚΑΙ ΕΠΙΣΚΟΠΩΝ ΕΚΛΙΠΟΥΣΩΝ

α') Τοῦ Οἰκουµενικοῦ Πατριαρχείου

Μητροπόλεις 24·

- Ἡ Σάρδεων (Σάρτ Καλέ), Λυδίας,
- » Σταυρουπόλεως (Γκέϊρα), Καρίας,
- » Σίδης (Ἐσκι Ἀττάλια), Παμφυλίας,
- » Πέργης (Μουραφαῖ) καὶ Συλλέου (Ἀσσάρ Ἀρδι)
Παμ-φυλίας,
- » Σεβαστείας (Σιβάς), Πόντου,
- » Εὐχαΐτων (Μεδζιτ Οὐζοῦ), Πόντου,
- » Φάσιδος (Ῥιόν), Λαζικῆς, Πόντου,
- » Γαγγρῶν (Κάγκαρι), Παφλαγονίας,
- » Ἀμάστριδος (Ἀμαστρα), Παφλαγονίας,
- » Κλαυδιουπόλεως (Μπόλι), Βιθυνίας,
- » Τυάνων, Χριστουπόλεως (Κλίσε Χισσάρ), Καππαδοκίας,
- » Μωκισσοῦ (Μουτζούρ), Καππαδοκίας,
- » Πεσσινοῦντος (Μπαλιᾶ Χισσάρ), Γαλατίας,
- » Ἀμορίου (Ἀκ Χισσάρ), Γαλατίας,
- » Μύρων (Τέμρε), Λυκίας,
- » Λαοδικείας (Δενιζλῦ), Φρυγίας,
- » Συννάδων (Ἐσκι Καρᾶ Χισσάρ), Φρυγίας,
- » Ἱεραπόλεως (Ταμποῦκ Καλέ), Φρυγίας,
- » Κοτυαίου (Κιουτάγια), Φρυγίας,
- » Κολοσσῶν, Χωνῶν (Χωνάς), Φρυγίας,
- » Ἀντιοχείας (Γιαλοβάτς), Πισιδίας,
- » Σελευκείας (Ἐγκερδίρ), Ἰσαυρίας.

Ἀρχιεπισκοπαὶ 14·

- Ἡ Πομπηϊουπόλεως (Τὰς Κιοπροῦ), Παφλαγονίας
- » Λεοντοπόλεως, Ζεέδης (Μιζ Κήρ), Ἰσαυρίας,
- » Κοτράδων (Γκοτράτ Κιοῖ), Ἰσαυρίας,
- » Ἀπαμείας (Μουδανιά), Βιθυνίας,

- Ἡ Κίου (Γκιεμλέκ), Βιθυνίας,
» Γερμίων (Γέρμα), Γαλατίας,
» Μιλήτου (Παλάτια), Καρίας,
» Παρίου (Καμάραι), Ἑλλησπόντου,
» Γέρμης (Γιοῦρμε), Ἑλλησπόντου,
» Νεαπόλεως (Γενι Μπολί), Πισιδίας,
» Σέλγης (Σεργκέ), Παμφυλίας,
» Ῥιζαίου (Ῥίζε), Λαζικῆς, Πόντου.
» Νακωλείας (Σίδι Γαζή), Φρυγίας,
» Μισθίων (Ὀγιούκ), Λυκαονίας.

ΕΠΙΣΚΟΠΑΙ

Ἐπαρχίας Καππαδοκίας

α') Ὑπὸ τὴν Μητρόπολιν Καισαρείας (Καίσερι) 8·

- Ἡ Νύσσης (Νεμσεχίρ),
» Καμουλιανῶν (Δεβελουῦ),
» Κισκισσοῦ (Κίσκε),
» Βασιλικῶν Θερωῶν (Τερζιλί Χαμάμ),
» Εὐαΐσων (Γιογκονές),
» Σαραουηνῆς, Σιβῶρων (Κῆρ Σεῖρ),
» Ἀριαραραθείας (Ἀζιζιέ),
» Αἰπολίων (Μπογαλήκ).

β') Ὑπὸ τὴν Μητρόπολιν Τυάνων (Κιλισέ Χισσάρ) 3·

- Ἡ Κυβίστρων (Ἐρεγλη),
» Φαυστινουπόλεως (Ἀλαλά),
» Ζάμων, Σασίμων (Σάζαμα),
» Βαλβίσσης (Βάλισσα).

γ') Ὑπὸ τὴν Μητρόπολιν Μωκισσοῦ (Μουδζοῦρ) 7·

- Ἡ Ναζιανζοῦ (Νένεζι),
» Κολωνείας (Ἀκ Σαράϊ),
» Ταμίσων, Ταμισοῦ (Τάμασα),
» Παρνασσοῦ (Κοτζ Χισσάρ),
» Δοάρων (Δογάλα),
» Ἀσοῦνης, Σινασσοῦ (Σινασοῦν),
» Σεβαστῆς (Σέβασα).

Ἐπαρχίας Ἀσίας (1)

α') Ὑπὸ τὴν Μητροπόλιν Ἐφέσου (Ἁγία Σουλὸν) 33·

- Ἡ Ὑπαίπων (Ὀδεμίς),
- » Τράλλων (Ἀϊδίν),
- » Μαγνησίας πρὸς Μαϊάνδρον (Παλατζίκ),
- » Παλαιοπόλεως (Μπαλιὰν Μπόλι),
- » Ἐλαίας (Κιλισὰ Κιόϊ),
- » Ἀδραμυττίου (Ἐδρεμίτ),
- » Ἄσσου (Μπεχράμ Καλέ),
- » Γαργάρων (Ἀρικλί),
- » Μασταύρων (Μάσταυρα),
- » Καλόης (Κελές),
- » Βριούλων (Οὔρλα),
- » Πιτάνης (Τσανταρλί),
- » Μυρίνης (Μερινουτ Καλέ),
- » Αὔρης (Ἄβρα),
- » Νύσης (Σουλτὰν Χισσάρ),
- » Μητροπόλεως (Μπαλούκ),
- » Θυαίρων (Τσατάλ Ἀγάτς),
- » Ἀνιήτων (Μπακτζελίκ),
- » Βαρέτων (Μπαλιὰν Μπόλι),
- » Περγάμου (Πέργαμα),
- » Πριήνης (Σαμπσοὺν Καλέ),
- » Θείρων, Ἀρκαδιουπόλεως (Τεῖρα),
- » Διὸς Ἱεροῦ (Τσοῦλφα Βουρνού),
- » Ἀσίων, Ἀσαίων (Ρουὰ Κιόϊ),
- » Μητροπόλεως (Γενὶ Κιόϊ),
- » Αὔγάζων (Εὔαζα),

(1) Ὀλόκληρος ἡ Ἰωνία καὶ τινὰ τμήματα τῆς Καρίας ὀνομάζοντο παρ' ἀρχαίους Ἀσία εἰς ἀνίμνησιν τοῦ κατὰ τὰ ἈΔ τῆς Σμύρνης ἐγκαταστάσαντος Πρωτοελληνικοῦ λαοῦ, τῶν Ἀσίων ἢ Ἄσων, οἵτινες ἐκ τῆς Κολχικῆς, ὡς οἱ ἄλλοι ΦρυγοἼλληες ἢ Φρυγοπελασγοί, ἐξέτειναν τὰς διαδρομὰς αὐτῶν μέχρι τῶν Σκανδιναβικῶν χωρῶν. Ἡ Ἐκκλησία διέσφασεν ἀπήχησιν τῆς παραδόσεως ταύτης, διατηρήσασα ἐν τῇ Ἀσίᾳ, τῇ ἐπαρχίᾳ τῇ ὑπὸ τῶν Ἀσίων συνοικισθείσῃ, τὸ ὄνομα αὐτῶν.

- Ἡ Κολοφῶνος (Γκιαοὺρ Κιοῖ, Δεῖρμὲν Δερέ),
» Λεβέδου (Γκιουμοὺς Δολοῦ),
» Τέω (Σιγατζίκ),
» Ἐρυθρᾶς, Ἐρυθρῶν (Λίθρι),
» Ἀντάνδρου (Καῖμακλή),
» Θεοδοσιουπόλεως, Περπερίνης (Ἀσσὰρ Κιοῖ),
» Κύμης (Μύκε, Ναμουρτ Κιοῖ).

β') Ὑπὸ τὴν Μητροπόλιν Σμύρνης (Ἰαμὺρ) 14.

- Ἡ Φωκαίας (Φωτζετέιν),
» Μαγνησίας (Μάνισα),
» Κλαζομενῶν (Σάλα Βουρλῶν, Ἀἰ Γιάννη),
» Ἀρχαγγέλου (Σεῖδι Κιοῖ).

Ἐπαρχίας Λυδίας

Ὑπὸ τὴν Μητροπόλιν Σάρδεων (Σάρι Καλέ) 25.

- Ἡ Τριπόλεως (Γενιτζέ),
» Θυατείρων (Ἀκ Χισσάρ),
» Σαῖττῶν, Σεττῶν (Σαῖντᾶς Καλέ),
» Περικώμης, Αὐρηλιουπόλεως (Τακμάκ),
» Μεσοτμῶλου (Μποζ Δὰγ Μπασί),
» Γορδίου, Ἰουλιουπόλεως (Γκερδίτζ),
» Τραλλίου (Γκιόνε),
» Σαλόης (Κήζ Γκιόλ),
» Σιλανδοῦ (Σελέντι),
» Μαιονίας (Μαιγέ),
» Ἀπόλλωνος Ἱεροῦ (Μποζ Ἀλάν),
» Ὑρκανίδος (Παπαζλή),
» Μοστινῆς (Τσομπὰν Ἰησᾶ),
» Ἀκρασοῦ (Γενιτζέ Κιοῖ),
» Ἀπολλωνίδος (Μεντέτ),
» Ἀετᾶλων (Ἀετταλύδα),
» Βάγιδος (Σιορτέ),
» Βλαυνδέων, Βλαύνδου (Σουλεϊμανλί),
» Δαλδέων, Δαλδίας (Γιλδίτζ),
» Ἱεροκαιοσαρείας (Σᾶς Ὀβᾶ),

305

- Ἡ Στρατονικείας (Σελεντίκ),
- » Κερασέων, Κερασσούντος (Κιρσεσούν),
- » Σατάλων (Σαντάλ),
- » Ταβάλων (Ἐσμέ, Νταβάλ),
- » Ἐρμοκαπηλίας (Μέρμερε).

Ἐπαρχίας Καρίας

Ἰπὸ τὴν Μητροπόλιν Ἀφροδιαιάδος,
Ταυροπόλεως, Σταυρουπόλεως (Γκεϊρά) 31.

- Ἡ Κιβύρας (Χορζούμ),
- » Βουβόνος, Σοφιανουπόλεως (Ἐμπατζίκ),
- » Βαλβούρων (Κάταρα),
- » Οἰνοάνδων (Οὔλουτζᾶ).
- » Σίζων, Σεβαστοπόλεως (Κηξηλτζᾶ),
- » Ἡρακλείας Λάτμου (Καποῦ Κηρί),
- » Ἀπολλωνίας (Σεραϊτζίκ),
- » Ἡρακλείας Λακύμων (Βακούφ),
- » Ταβῶν (Ταβάς),
- » Λαβραύνδων, Λαρβῶν (Τσομάκ),
- » Ἀντιοχείας τῆς Μαιάνδρου (Γιάκ Κιοϊ),
- » Ὑργαλέων (Μπεκιρλί),
- » Ταπάσων, Τακίνων (Τακινάκ),
- » Ἀρπάσων (Ἀρπάς),
- » Νεαπόλεως (Ἰνέμπολι),
- » Ὀρθωσίας (Ὀρτάς),
- » Ἀνατετάρτης, Ἀνωτετάρτης (Κῆρ Γιόλ),
- » Ἀλαβάνδων (Τσίνα, Κῆρ Ὀβᾶ),
- » Στρατονικείας (Ἐσκί Σεχίρ),
- » Ἀλίνδων (Δεμιρτζῆ Ντερέ),
- » Μυλάσων (Μυλάς),
- » Ἀμυζῶνος (Μαζίν Καλεσί),
- » Ἰασσοῦ (Ἄϊσέν Καλεσί),
- » Βαργυλίων (Βαρθούλια, Τοῦζλα)
- » Ἀλικαρνασσοῦ (Μποδροῦμ),
- » Λωρῦμων (Τβαβδάρ),
- » Κνίδου (Τατζιρ Λιμάν),

- Ἡ Μύνδου (Κιονμισλοῦ),
- › Ἱεροῦ Κινδυάδος Ἀρτέμιδος (Σιρμάτς),
- › Κινδράμων (Κίντραμος),
- › Κεράμου (Γκέρεμε).

Ἐπαρχία Δυκίας

Ἰπὸ τὴν Μητροπόλιν Μύρων (Ντεμερί, Χαϊν Τεπέ) 33.

- Ἡ Μασταύρων (Μάσταρα),
- › Ἀράξων (Ὁρχάν),
- › Καύνου (Νταλιάν),
- › Ποδαλείας (Ποντάλια),
- › Ἀρυκάνδων (Ἀρούφ),
- › Σιδύμων (Ντουρντουκάρ),
- › Σιάμων, Ἀγ. Παρασκευῆς (Σακμά Κιόι, Δζουμαλή),
- › Εἰάνθου (Γκιουνέκ),
- › Κυανέων, Κεναίων (Γκiausειστανλήκ),
- › Διοκαιοσαρείας (Καγῆ Ντιμπί),
- › Τλῶ (Καλκάν),
- › Κανδύβων (Κέντοβα),
- › Οἰνοάνδων (Οὔλουτζᾶ),
- › Μάκρης (Μέγρι),
- › Φιλήτων (Φιλήτα),
- › Φοίνικος (Φίνικα),
- › Πύργας (Σινιέκ Γιλαῆ),
- › Πατάρων (Μπασιγρᾶν Κιόι),
- › Ἀντιφέλλου (Ἀντίφελο),
- › Κόιβης Κόμβων (Γκιομπέ),
- › Χώματος (Μπολατλή),
- › Φελλοῦ (Φελλέρ, Μπαϊνδίρ),
- › Φασήλιδος (Τεκίρ Ὁβᾶ),
- › Κορυδάλλων (Χατζῆ Βεληλέρ),
- › Ἀρναίας (Ἐρνές),
- › Πινάρων (Μινάρα),

- Ἡ Εὐδοκιάδος (Κετσι Μπουρλου),
- » Τερμησοῦ (Γκιουλουκ Χάν),
 - » Δολιχίστης, Νήσου (Κακάβα).
 - » Κνανέων, Κιανέων (Τρίστομο),
 - » Παλαιωτῶν, Παλαιᾶς (Ταχτὰ Ἴσκελεσί),
 - » Μυλωτῶν, Μυλῶν (Ἄκετσιλέρ),
 - » Ἀκαλισσοῦ (Γιουρουνκ Γκιουριστάν),
 - » Ἐδεβισσοῦ, Ἐλεβισσοῦ (Κοτζᾶ Ἀγάτς),
 - » Βορβούρων (Κάταρα),
 - » Ῥοδιαπόλεως, Ἀκάνθου (Ἐσκί Χισσάρ).

Ἐπαρχίας Παμφυλίας

α) Ἐπὶ τὴν Μητροπόλιν Σίδης (Ἐσκί Ἀττάλια) 14

- Ἡ Ἀσπένδου (Μπάλ Κηζ Σεραϊ),
- » Κοταίνων ἢ Κοτέννης (Γκοντενά),
 - » Ἐταίνου ἢ Ἐτέννης (Σύφτ),
 - » Καραλίων (Κέλερι, Κιριλί Κασαμπᾶ),
 - » Κασσῶν (Κάσχ, Κάς),
 - » Κορακησίου (Ἄκ Σεχί),
 - » Σνέδρων (Σέδρι)
 - » Μιλυάδος, Ἰουστιανουπόλεως, Χωρίων Μιλυαδικῶν (Ἐλμαλύ),
 - » Ὀμοναδέων, Οὐαμανδῶν (Σεϊδι Σεχλέρ),
 - » Λύνδης (Σεϊντι Σεχίρ),
 - » Δαλισανδοῦ (Φασιλέρ),
 - » Ἰσβων (Κιεσμέ),
 - » Κολοβρασσοῦ (Ἄκ Σεραϊ),
 - » Μαναύων (Μάναβα),

β) Ἐπὶ τὴν Μητροπόλιν Πέργης (Πουγίν, Μουρνάνα) 18

- Ἡ Ἀτταλείας (Ἀττάλια),
- » Μαγύδου (Λίαρα),
 - » Τερμησοῦ (Γκιουλουκ Χάν),
 - » Σίνδας, Ἰσινδοῦ (Τιγκίρ),
 - » Εὐδοκιάδος (Γιουρμε),
 - » Μαξιμιανουπόλεως (Στεφάν),

- Η Ὑπαμείας Κιβωτοῦ (Σαντικλή),
 - » Τυραίου (Ἰλγήν),
 - » Βάριδος, Σπάρτης (Χαμήτ, Ἰσπάρτα).
 - » Ἀδριανουπόλεως (Καρᾶ Ἀγᾶ),
 - » Λιμένων (Γαζρί),
 - » Λαοδικείας Κεκαυμένης (Γιοργκάν Λαδίκ),
 - » Σελευκείας Σιδηράς (Σελέφ),
 - » Ἀγρών (Ἀγράς),
 - » Ἀδάδων (Καρᾶ Μπαῦλο),
 - » Ζορζήλων (Μπολδούρ Ὀβᾶ),
 - » Τυμβριάδος (Ἰμοροχόρ),
 - » Τυμανδοῦ (Γιασι Ἐρέν),
 - » Κωνάνης (Γκιονέν),
 - » Μαλλοῦ, Δαδηλίας (Μαλλὸς Ὀβᾶ),
 - » Σινιανδοῦ, Συνηθανδοῦ (Καδίν Χάν),
 - » Τιτυασοῦ (Νταρσάμ),
 - » Μητροπόλεως (Ἀγιασίν),
 - » Πάππων, Παππηνῶν (Τσαρῆκ Σεράτ),
 - » Παρλαΐδος, Παρλαοῦ (Μπέη Σεχίρ),
 - » Βινδαίου (Κιλίτζ).

Ἑπαρχίας Λυκαονίας

ὑπὸ τὸν Μητροπολίτην Ἰκονίου (Κόνια)18:

- » Λύστρων (Κίλυστρα),
- » Οὔασάδων (Γιονουσάρ),
- » Ἀμλάδων (Σελκί),
- » Ὀμονάδων (Σεϊδὶ Σεχίρ),
- » Βηρινουπόλεως, Ψιβήλων (Πιρὶ Μπεϊλί),
- » Σοάτρων, Σαυάτρων (Σοῦ Βιρμέξ),
- » Κάννων (Καγιά Μπασῆ),
- » Γαλβάνων, Εὐδοξιάδος (Καζανλή Καλέ),
- » Πύργων (Ὀμπριούκ),
- » Λαράνδων (Λάρανδε),

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

ΠΙΝΑΞ ΕΜΦΑΙΝΩΝ ΤΟΥΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥΣ ΤΗΣ
ΚΑΤΑ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΑΣ ΔΙΑΙΡΕΣΕΙΣ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΑΙ ΔΙΑΙΡΕΣΕΙΣ	Αρμένιοι	Κούρδοι	Έρζβίνοι (Κήλη, μπάς)	Μουσουλ- μάνοι	Τούρκοι Όθωμανοί	Κιρκάσιοι	Τσιρκο- μάνοι
1ον Βιλαέτιον Διαρβεκίρ							
α') Σαντζάκιον Διαρβεκίρ ...	32373	—	1000	36481	23603	3334	28604
β') > "Αργκανα....	18150	—	1250	35382	33333	3354	33333
γ') > Μαρδίν	28666	—	750	38781	38064	3312	38063
	79189	—	3000	110644	100000	10000	100000
2ον Βιλαέτιον Μπιτλίς							
α') Σαντζάκιον Μπιτλίς	32909	—	—	70403	—	—	—
β') > Μούς	55365	—	—	66752	—	—	—
γ') > Σεέρτ	30152	—	—	64448	—	—	—
δ') > Γκέντζ.....	12964	—	—	52397	—	—	—
	131390	—	—	25400	—	—	—
3ον Βιλαέτιον Βάν							
α') Σαντζάκιον Βάν	64998	50000	—	—	10500	500	—
β') > Χέκμαρι.....	15000	160000	—	—	20000	—	—
	79998	210000	—	—	30500	500	—
4ον Βιλ. Μαμουρέτ-ούλ-Αζήζ							
α) Σαντζάκιον Χαρπούτ-Μεζερέ	45348	20770	88800	139456	—	—	—
β') > Μαλατία.....	16200	22000	66080	112000	—	—	—
γ') > Δερσίμ	8170	12000	27800	15460	—	—	—
	69718	54950	182580	267416	—	—	—
5ον Βιλαέτιον Έρζερούμ							
α') Σαντζάκιον Έρζερούμ...	89944	—	—	287339	—	—	—
β') > Έρζιντζάν ..	34518	—	—	171472	—	—	—
γ') > Βαγιαζίτ	10505	—	—	41471	—	—	—
Αθροίσματα κατ' έθνοςτας και θρησκείματα	134967	—	—	500782	—	—	—

(*) Έκ τών Έπισημών Τουρκικών Στατιστικών του 1890.

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

**ΑΡΜΕΝΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΑΡΔΟΥΧΙΑΣ (ΚΟΥΡΔΙΣΤΑΝ) (*)
ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ**

Σύροι άραβ.	*Έλληνες	Κόκται	*Αβίγγανοι	*Ισραηλίται	Ξένοι άλλοδ.	Ξένοι ήμεδ.	Γεζίται	Χαλδαίοι	Σύροι Όρθ.	*Τακωβίται	Λατίνοι	Νεοτσομανοί	*Άθροίσματα κατα Σαντζάκιον	*Άθροίσματα κατα Βιλαέτια
2668	960	—	1000	284	—	—	1000	1600	810	5200	6	—	143923	
2030	1750	—	500	405	—	—	1250	—	180	3600	—	—	134517	
3302	6730	—	1500	580	—	—	750	14820	400	13754	10	—	193022	
8000	9440	—	3000	1269	—	—	3000	16420	4990	22554	16	—	471462	471462
—	210	—	—	—	—	—	965	—	—	3740	—	—	108227	
—	—	372	—	—	—	—	970	—	—	—	—	—	123459	
—	—	—	—	—	—	—	1092	2600	—	2450	—	—	100742	
—	—	—	—	—	—	—	836	—	—	—	—	—	66197	
—	210	372	—	—	—	—	3863	2600	—	6190	—	—	398625	398625
—	—	—	600	—	—	—	1400	1000	—	—	2	—	130000	
—	—	—	—	5000	—	—	4000	5000	—	—	—	—	92000	300000
—	—	—	600	5000	—	—	5400	6000	—	—	2	92000	430000	430000
—	650	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	295704	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	216280	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	63330	
—	650	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	575314	575314
—	1015	16	—	6	1078	2402	—	—	—	—	—	—	382300	
—	2710	—	—	—	11	2147	—	—	—	—	—	—	210858	
—	—	—	—	—	131	437	—	—	—	—	—	—	52544	
—	3725	16	—	6	1220	4986	—	—	—	—	—	—	645702	645702
Γενικόν άθροισμα.....														2521103

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΑΙ ΔΙΑΙΡΕΣΕΙΣ	ΕΛΛΗΝΕΣ					Κόπται	Λατίνοι (ΛατίνΡαγισση)	ΑΡΜΕ	
	Ορθόδο- ξοι	Αυτικοί	Διαμαρ- τυρόμενοι	Αυτικοθθ. (Μεσ/ιτ.)	Έλληνες Πολίται			Γηγνορι- ανοί	
Μικρ. Διοίκ. Κων)πόλεως	118921	2000	—	—	18934	—	1300	36560	1
Διοίκησης Νικομηδείας...	116372	—	—	—	—	—	—	50308	
> Πηγών.....	89054	—	—	—	—	—	—	3688	
Γεν. Διοίκ. Προύσης....	374799	1000	500	—	—	—	—	88995	
> > Σμύρνης....	676090	15000	1000	—	35070	—	6240	18323	
> > Ίκονίου....	180000	—	—	—	—	400	—	9729	
> > Άγκύρας...	107798	—	—	—	—	—	—	94200	
> > Κασταμονής..	134919	—	—	—	—	2079	—	2647	
> > Τραπεζούντος	404633	—	—	—	—	—	—	46500	
> > Σεβαστείας..	180000	—	4000	—	—	—	—	170433	
> > Άδάνων....	128000	—	—	—	—	—	—	87000	
Κιλικία Διαμ. Γεν. Διοικ. Χαλεπίου (Χαλυβώνος)..	57765	—	—	14461	—	—	—	8769	1
ΑΘΡΟΙΣΜ. ΚΑΤΑ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ	2568351	18000	5500	14461	54004	2479	7540	617157	1

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

434

	Ἐκ μεταφορᾶς	2.859.490	5.245.491
Μεσογαλθῆνοι		80.000	
Λαζοὶ		125.000	
Σάννοι		303.955	
Κόλχοι (Μιγγρελοὶ) καὶ Ἀβασγοὶ		210.510	
Ἰβηρες (Γεωργιανοὶ)		55.000	
Ἀνσαρίται		64.000	
Ζεϊμπέκται (ἔξισλαμισθέντες Θραῖκες)		39.880	
Ἀλβανοὶ		5.300	
Πομάκοι (ἔξισλαμισθέντες Θραῖκες)		85.823	
Κιρκάσιοι		433.582	
Κοῦρδοι		119.834	4.382.374
2.—ΑΡΙΟΙ ΣΛΑΥΟΙ			
Βόσνιοι καὶ Ἑρζεγοβίνιοι		64.462	64.462
Η΄) ΣΥΡΟΙ			
Ἀραβίζοντες		27.513	
Μαρωνῖται		8.314	
Ἰακωβῖται		15.484	
Συρογαλδαῖοι		16.434	67.744
Θ΄) ΞΕΝΟΙ			
1.—ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ			
Διαμαρτυρόμενοι Ἀγγλοὶ, Γερμανοὶ, Ὀλλανδοί, Ἀμερικανοὶ κλ.		14.913	
Δυτικοὶ Γάλλοι, Ἰταλοὶ, Αὐστριακοὶ κλ.		11.541	
Διάφοροι ἀκαθόριστοι		3.943	30.397
2.—ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ			
Τάταροι (μέτοικοι ἐκ Κριμαίας κατὰ τὸ πλεῖστον)		68.487	
Πέρσαι (Σχιῖται)		10.051	78.518
			<u>9.868.706</u>

Ἐκ τῶν ὡς ἄνω πληθυσμῶν οἱ Ἕλληνες, οἱ Ἀρμένιοι, οἱ Κοῦρδοι, οἱ Κιρκάσιοι, ἀνερχόμενοι, ὁμοῦ εἰς 3.851.000, διεκδικοῦσιν ἐμφανῶς καὶ ἀπροκαλύπτως τὰ δίκαια αὐτῶν, ἀποτελέσαντα θέμα μελέτης καὶ ἐρεῦνης ἐν Συνδιασκέ-

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α9

Ιδρύματα Κινήματος Γκιουλέν

Ιδρύματα του κινήματος Γκιουλέν

- **Αλβανία:** Ένα πανεπιστήμιο και δέκα σχολεία, που υπάγονται σε δύο ιδρύματα του κινήματος: το ένα ονομάζεται «Γκιουλιστάν» και το άλλο «Τουργκούτ Οζάλ». Σ' ένα απ' αυτά τα σχολεία, που στεγαζόταν στο κτίριο των Πολεμικών Ακαδημιών, εργαζόταν ως καθηγητής ο Ρετζέπ Μείντάνι, που διετέλεσε πρόεδρος της Αλβανίας.
- **Κοσσυφοπέδιο:** Δύο σχολεία.
- **Βουλγαρία:** Δύο σχολεία, οικοτροφείο, ένα μορφωτικό κέντρο και ένα φροντιστήριο γλώσσας.
- **Ρουμανία:** Έχουν ένα βακουφικό ίδρυμα (Tuna Vakfi), που δίνει υποτροφίες και συντηρεί οικοτροφείο. Λειτουργούν τέσσερα σχολεία, που υπάγονται στην εταιρεία S.C. Lumina.
- **Μολδαβία:** Δύο σχολεία.
- **FYROM:** Τέσσερα σχολεία.
- **Βοσνία:** Τέσσερα σχολεία και σύντομα θα λειτουργήσει και πανεπιστήμιο.
- **Ελλάδα:** Φροντιστήριο γλώσσας και βιβλιοπωλείο.
- **Γερμανία:** Φροντιστήρια γλώσσας, τρία σχολεία και μορφωτικά κέντρα.
- **Γαλλία:** Φροντιστήρια γλώσσας και ένα μορφωτικό κέντρο.
- **Βρετανία:** Ένα σχολείο, φροντιστήρια γλώσσας, ένα μορφωτικό κέντρο και ένα οικοτροφείο.
- **Ολλανδία:** Ένα οικοτροφείο και ένα μορφωτικό κέντρο.
- **Βέλγιο:** Ένα οικοτροφείο, ένα μορφωτικό κέντρο, ένα σχολείο και ένα φροντιστήριο γλώσσας.
- **Ιταλία:** Ένα μορφωτικό κέντρο.
- **Ελβετία:** Ένα οικοτροφείο και ένα μορφωτικό κέντρο.
- **Αυστρία:** Ένα φροντιστήριο γλώσσας.
- **Πορτογαλία:** Ένα μορφωτικό κέντρο.
- **Ισπανία:** Ένα φροντιστήριο γλώσσας και ένα μορφωτικό κέντρο.
- **Νορβηγία:** Ένα φροντιστήριο γλώσσας και ένα μορφωτικό κέντρο.
- **Σουηδία:** Ένα φροντιστήριο γλώσσας και ένα μορφωτικό κέντρο.
- **Φινλανδία:** Ένα κολέγιο, ένα φροντιστήριο γλώσσας και ένα μορφωτικό κέντρο.
- **Δανία:** Ένα φροντιστήριο γλώσσας και ένα μορφωτικό κέντρο.
- **Πολωνία:** Ένα μορφωτικό κέντρο.
- **Τσεχία:** Ένα μορφωτικό κέντρο.
- **Σλοβακία:** Ένα μορφωτικό κέντρο.
- **Ουγγαρία:** Ένα μορφωτικό κέντρο και ένα φροντιστήριο γλώσσας.
- **Λιθουανία:** Ένα μορφωτικό κέντρο.
- **Λετονία:** Ένα μορφωτικό κέντρο.
- **Εσθονία:** Ένα μορφωτικό κέντρο.
- **Ρωσία:** Εξι σχολεία.
- **Ουκρανία:** Δύο σχολεία.
- **Λευκορωσία:** Ένα φροντιστήριο γλώσσας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α10

Δείγμα Χαρτών Τουρκικής Εθνικιστικής Οργάνωσης «ΕΣΤΙΑΣ ΑΛΠΕΡΕΝ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ»

Το παράστημα της Καισάρειας της "Εστίας Αλπερέν", έστειλε απειλητικές επιστολές στους βουλευτές του Κόμματος της Δημοκρατικής Κοινωνίας και στο Δήμαρχο του Ντιγιαρμπερκίρ, με την οποία τους προειδοποιούν ότι "μπορεί μια νύχτα να έρθουν ξαφνικά". Στην επιστολή επισυνάπτεται και χάρτης της Τουρκίας στον οποίο περιλαμβάνονται όλα τα εδάφη του "Μισάκι Μιλλί" δηλαδή του ιερού όρκου των Τούρκων .. Στον χάρτη περιλαμβάνονται όλο το Β.Ιράκ, Ερμπίλ, Μοσούλη, Κερκιούκη, Χαλέπι, Αζερμπαϊτζάν, Μπατούμ, Βάρνα της Βουλγαρίας, η Θεσσαλονίκη, η Ρόδος και η Κύπρος.

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α11

Πρόσφατα δημοσιεύματα του διεθνούς τύπου

A. Δημοσίευμα της 30/5/2009 αναφορικά με το θέμα της επαναλητουργίας της Θεολογικής σχολής της Χάλκης

Ο Τ/υπουργός, άνευ χαρτοφυλακίου, Egemen Bagis, επικεφαλής της τουρκικής διαπραγματευτικής ομάδας στις διαπραγματεύσεις με την Ε.Ε. τόνισε πως «η Θεολογική Σχολή στη Χάλκη πρέπει να επαναλειτουργήσει, όχι επειδή το θέλει η Ε.Ε., αλλά επειδή είναι θέμα ανθρωπίνων δικαιωμάτων».

Σε ερώτηση, για το θέμα αυτό ανέφερε: «Αυτό πρέπει να το κάνουμε, όχι για την Ε.Ε., αλλά για μας τους ίδιους. Πρέπει να το τακτοποιήσουμε, όχι επειδή το ζήτησε η Ε.Ε., αλλά προσεγγίζοντάς το ως θέμα ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Εάν υπάρχουν πολίτες, που καταβάλλουν φόρο και υπηρετούν τη στρατιωτική τους θητεία και έχουν κάποιες ανάγκες, πρέπει να το κάνουμε για να ικανοποιήσουμε τις ανάγκες τους αυτές».

Σχετικά με το αν πρέπει να περιμένει κανείς εξελίξεις στο ζήτημα της Θεολογικής Σχολής, δήλωσε ότι αυτό είναι θέμα που ξεπερνά οποιαδήποτε άλλη δήλωση, λέγοντας: "Πρέπει να εξετάσουμε τα νομικά και συνταγματικά ζητήματα και να το συζητήσουμε στο υπουργικό συμβούλιο. Πιστεύω ότι μπορούμε να υλοποιήσουμε στη συνέχεια την απόφαση που θα λάβουμε από κοινού", διαυκρινίζοντας ότι δεν είναι σωστή η σύνδεση του θέματος της Σχολής με το Κυπριακό.

Ο διευθυντής και αρθρογράφος της φιλοκυβερνητικής Sabah, Erdal Safak, έγραφε ότι «δεν πρόκειται να διακοπούν οι ενταξιακές διαπραγματεύσεις εάν η Τουρκία δεν τηρήσει αυτά που αναφέρονται στο Πρόσθετο Πρωτόκολλο, δηλαδή αν δεν ανοίξει τα λιμάνια της στους Ελληνοκύπριους. Με έναν όρο όμως. Εάν η Τουρκία κάνει ένα βήμα σε ένα άλλο χώρο. Για παράδειγμα μπορεί να λάβει, η Τουρκία, απόφαση για την επαναλειτουργία της Θεολογικής Σχολής στη Χάλκη και να περιμένει την κατάλληλη στιγμή για να το ανακοινώσει».

B. Δημοσίευμα της 6/6/2009 αναφορικά με τη γενοκτονία των Ποντίων

Μια 100χρονη Πόντια που κατάφερε να διασωθεί από τη γενοκτονία, καθώς και η κόρη της, η οποία με συγγραφική δουλειά ανέδειξε και πρόβαλε την πολιτιστική κληρονομιά του Ποντιακού Ελληνισμού, απέκτησαν την ελληνική ιθαγένεια. Η "Γιαγιά του Πόντου", η Σάνο Χάλο, και η κόρη της Θία Χάλο ορκίστηκαν κατά τη διάρκεια τελετής στο Γενικό Προξενείο της Ελλάδας στη Νέα Υόρκη από τη Γενική Πρόξενο, Άγη Μπαλτά, ότι "θα φυλάττουν πίστη στην πατρίδα, υπακοή στο Σύνταγμα και στους νόμους και θα εκπληρώνουν ευσυνείδητα τα καθήκοντα ως Ελληνίδες υπήκοοι", υπογράφοντας το πρωτόκολλο πολιτογράφησης. "Σας ευχαριστώ όλους από τα βάθη της καρδιάς μου", ανέφερε συγκινημένη η Σάνο Χάλο, η οποία τον περασμένο μήνα συμπλήρωσε 100 χρόνια ζωής. Έχοντας στο πλευρό της παιδιά, εγγόνια και δισέγγονά τόνισε: "Δεν πήγα ποτέ σχολείο, δούλεψα σκληρά όλη μου τη ζωή για να μεγαλώσω 10 παιδιά".

Η Σάνο Χάλο είναι η ηρωίδα του βιβλίου "Ούτε το όνομά μου", συγγραφέας του οποίου είναι η κόρη της Θία Χάλο, που κατέγραψε τις τραγικές στιγμές της γενοκτονίας του Ποντιακού Ελληνισμού και το περιπετειώδες ταξίδι της μητέρας της προς την ελευθερία.

Η Θία Χάλο εξέφρασε το θαυμασμό και την περηφάνια της για τους κατατρεγμένους Πόντιους, ενώ ευχαρίστησε τους Έλληνες αξιωματούχους και διπλωμάτες, το ελληνικό κράτος και ιδιαίτερα τα μέλη της Παμποντιακής Ομοσπονδίας Αμερικής και Καναδά, που με δική τους πρωτοβουλία προωθήθηκε το σχετικό αίτημα για να αποκτήσει μαζί με τη μητέρα της την ελληνική ιθαγένεια.

"Είναι μια από τις ιστορικότερες στιγμές του Ποντιακού Ελληνισμού της Αμερικής", τόνισε ο αναπληρωτής πρόεδρος της Παμποντιακής Ομοσπονδίας Γιώργος Τσιλφίδης, επισημαίνοντας ότι "μέσα από δύο θρυλικές μορφές, από δύο θρυλικές γυναίκες, μέσα από τη Σάνο και τη Θία Χάλο προβάλλουμε μια πτυχή της ιστορίας του Ελληνικού Έθνους που για χρόνια παρέμενε στα αζήτητα της ιστορίας. Τιμούμε δύο γυναίκες, δύο σύμβολα για την ανθρωπότητα και ταυτόχρονα τα 353,000 θύματα της γενοκτονίας μας, αλλά και τις χιλιάδες ηρωικές μορφές του Πόντου".

Η τελετή ορκωμοσίας ήταν προγραμματισμένη πριν μια εβδομάδα, αλλά αναβλήθηκε λόγω προβλήματος υγείας της 100χρονης κ. Χάλο, η οποία ανάρρωσε και τελικά παρέστη στην τελετή στο Γενικό Προξενείο. Ο κ.

Τσιλφίδης εξέφρασε ευχαριστίες στη Γενική Πρόξενο της χώρας μας στη Νέα Υόρκη κ. Μπαλτά, η οποία πριν λίγες μέρες είχε ορκίσει τη "Γιαγιά του Πόντου" σε νοσοκομείο της πόλης, όπου νοσηλευόταν μετά από εγκεφαλικό επεισόδιο.

Ο πρόεδρος του Ιερού Ιδρύματος Παναγία Σουμελά Ποντίων Αμερικής και Καναδά, Δρ. Χαράλαμπος Βασιλειάδης, δήλωσε ότι *"αυτές οι δύο γυναίκες είναι θρυλικές, είναι ορόσημο στην ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού γιατί κατάφεραν να προωθήσουν το θέμα όσο κανένας σύλλογος και άτομο"*.

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α12

Η ΣΥΝΤΗΡΗΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ Η ΞΕΝΟΦΟΒΙΑ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

Έντονη συντηρητικοποίηση της τουρκικής κοινωνίας, με ξενοφοβικά αισθήματα και σύγχυση απέναντι στην Ευρωπαϊκή Ένωση, παρουσιάζει έρευνα του πανεπιστημίου Bahcesehir της Κωνσταντινούπολης που δημοσιεύεται στον τουρκικό Τύπο.

Το ένα τέταρτο των Τούρκων δεν γνωρίζει αν η χώρα τους ανήκει στην Ευρωπαϊκή Ένωση και το 28% πιστεύει ότι η Ε.Ε. «σίγουρα έχει στόχο» τη διάλυση της Τουρκίας. Το 48% θεωρεί ότι διάλυση της Τουρκίας είναι ανάμεσα στους στόχους της Ε.Ε. ενώ το 28% πιστεύει ότι η Ε.Ε. στοχεύει στη διάδοση του Χριστιανισμού και το άλλο 28% θεωρεί ότι «σίγουρα» στοχεύει στη διάδοση του Χριστιανισμού.

Η έρευνα του πανεπιστημίου Bahcesehir έγινε σε συνεργασία με το βρετανικό Υπουργείο των Εξωτερικών, πραγματοποιήθηκε σε 34 πόλεις της Τουρκίας με δείγμα 1.715 ερωτηθέντων και παρουσιάζει την τουρκική κοινωνία να τρέφει αμφίδρομα αισθήματα απέναντι στην Ευρώπη, με το 48% να πιστεύει ότι η Ε.Ε. έχει στόχο τον εκδημοκρατισμό των χωρών που βρίσκονται κάτω από δικτατορικό καθεστώς και το 28% να πιστεύει ότι η Ε.Ε. «σίγουρα» έχει στόχο τον εκδημοκρατισμό των χωρών αυτών.

Το 40% των Τούρκων επιθυμεί η χώρα τους να γίνει μέλος της Ε.Ε. και το 16% το επιθυμεί «πάρα πολύ». Ωστόσο το 80% των ερωτηθέντων πιστεύει ότι, ό,τι και να κάνει η Τουρκία η Ε.Ε. δεν πρόκειται να την δεχτούν ποτέ ως μέλος της. Μόνο το 20% θεωρεί ότι αν η Τουρκία εφαρμόσει τους κανονισμούς της Ε.Ε. και προχωρήσει σε αλλαγές ώστε να προσαρμοστεί στους κανονισμούς της Ε.Ε., θα γίνει δεκτή ως μέλος της. Το 76% θεωρεί ότι το γεγονός ότι η Τουρκία είναι μουσουλμανική χώρα επηρεάζει αρνητικά την άποψη της Ε.Ε. απέναντι στην Τουρκία.

Οι ΗΠΑ θεωρούνται ως ο κύριος υπεύθυνος για όλα τα προβλήματα του πλανήτη, ενώ έντονος παραμένει και ο αντιαμερικανισμός των Τούρκων σε όλα τα κοινωνικά στρώματα, πολιτικές απόψεις και ηλικιακές κατηγορίες. σύμφωνα με την έρευνα.

Τα δυο τρίτα των ερωτηθέντων πιστεύουν ότι το ακραίο Ισλάμ αποτελεί απειλή για την Τουρκία αλλά και για τον υπόλοιπο κόσμο, όμως το 80% θεωρεί ότι υπάρχουν σοβαρές απειλές στον κόσμο κατά του Ισλάμ.. Εννέα στους δέκα ερωτηθέντες πιστεύουν ότι είναι δυνατόν να βρεθούν ειρηνικοί τρόποι για την αποδοχή των δικαιωμάτων και της ταυτότητας των Μουσουλμάνων από τη Δύση.

Το 80% των ερωτηθέντων θεωρούν το ΡΚΚ σοβαρή απειλή για την Τουρκία και μόνο το 8% δεν το θεωρεί απειλή.

Για τους Τούρκους, οι πιο φιλικές χώρες είναι το Αζερμπαϊτζάν και η Παλαιστίνη ενώ οι χώρες που αντιπαθούν περισσότερο είναι το Ισραήλ και στη συνέχεια η Αρμενία, οι ΗΠΑ, η Ελλάδα και η Γαλλία. Η Μεγάλη

Βρετανία είναι η έκτη πιο αντιπαθητική χώρα για τους Τούρκους.

Εξαιρετικά ενδεικτική της «ριζοσπαστικοποίησης» της τουρκικής κοινωνίας είναι η εικόνα που παρουσιάζουν τα στοιχεία που αφορούν στις σχέσεις μεταξύ των πολιτών. Στο ερώτημα αν σε περίπτωση ανεργίας το δικαίωμα εργασίας ανήκει κατά προτεραιότητα στον άνδρα παρά στη γυναίκα, το 4% πιστεύει ότι ανήκει μονάχα στον άνδρα.

Το 40% πιστεύει ότι είναι αμαρτία για μια γυναίκα να κυκλοφορεί με μαγιό και το 18% πιστεύει «σίγουρα» κάτι τέτοιο.

Το 64% πιστεύει ότι μια γυναίκα πρέπει να ζητήσει άδεια από τον άνδρα της για να δουλέψει και το 20% πιστεύει σίγουρα κάτι τέτοιο.

Το 43% πιστεύει ότι οι μουσουλμάνες δεν θα πρέπει να κυκλοφορούν στο δρόμο χωρίς μαντίλα και το 19% πιστεύει σίγουρα κάτι τέτοιο. Το 16% πιστεύει ότι μια παντρεμένη γυναίκα που διαπράττει μοιχεία πρέπει να λιθοβολείται. Το 6% πιστεύει σίγουρα κάτι τέτοιο, ενώ το 44% των ερωτηθέντων πιστεύει ότι αυτό είναι σίγουρα λάθος και το 34% πιστεύει ότι είναι λάθος.

Εξαιρετικά συντηρητικοί εμφανίζονται οι Τούρκοι και στις σχέσεις τους με τους διπλανούς τους. Οι τρεις στους τέσσερις ερωτηθέντες δεν επιθυμούν να έχουν γείτονα που πίνει αλκοολούχα ποτά, το 67% δεν θέλει οι γείτονές του να συζούν χωρίς να είναι παντρεμένοι και το 66% δεν θέλει γείτονες που δεν πιστεύουν στο θεό. Το 64% δεν θέλει να έχει εβραίους γείτονες και το 52% δεν θέλει χριστιανούς γείτονες. Το 36% δεν θέλει να έχει γείτονα του οποίου η κόρη φορά σορτς.

Στο ερώτημα ποιο είναι το πιο σημαντικό πράγμα κατά σειρά προτεραιότητας, το 62% θεωρεί τη θρησκεία, το 16% τον κοσμικό χαρακτήρα του κράτους και το 13% τη δημοκρατία, ενώ το 5% επιλέγει την εθνική ταυτότητα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α13

Η ΕΚΘΕΣΗ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ(CTP) ΓΙΑ ΤΑ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΑ ΣΤΙΣ ΦΥΛΑΚΕΣ ΚΑΙ ΣΤΑ ΨΥΧΙΑΤΡΕΙΑ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ

Η καθυστέρηση στη δημοσιοποίηση των συμπερασμάτων στα οποία κατέληξαν τα μέλη της CPT ύστερα από σχετική επίσκεψή τους στην Τουρκία, το δίμηνο Νοεμβρίου - Δεκεμβρίου 2006, οφείλεται στο ότι μέχρι τώρα οι τουρκικές αρχές δεν είχαν απαντήσει στα όσα τους καταμαρτυρούνταν στην έκθεση, ενώ απαιτούσαν η έκθεση να δοθεί στη δημοσιότητα μαζί με τις απαντήσεις της τουρκικής κυβέρνησης.

Στην έκθεση περιγράφονται οι απάνθρωπες συνθήκες κάτω από τις οποίες ζουν και «περιθάλπονται» οι ασθενείς στα ψυχιατρικά ιδρύματα της Τουρκίας, όπου οι νοσηλευτές τους κακομεταχειρίζονται (χωρίς ποτέ να τιμωρούνται γι' αυτό), οι ασθενείς δεν εμποδίζονται να βιαιοπραγούν μεταξύ τους, δεν υπάρχουν κρεβάτια, καθαρά σεντόνια και επαρκείς ποσότητες ειδών υγιεινής, δεν μπορούν να κάνουν μπάνιο σε θερμοκρασίες κανονικές, διαβιούν όλοι μαζί σε τεράστια δωμάτια και δεν έχουν ούτε μία ώρα την εβδομάδα στη διάθεσή τους για άσκηση στον εξωτερικό χώρο.

Στην έκθεση αφήνεται έμμεσα να εννοηθεί ότι προσφιλής μέθοδος θεραπείας των ψυχικά ασθενών στην Τουρκία εξακολουθεί να είναι το ηλεκτροσόκ και γι' αυτό καλούνται οι τουρκικές αρχές να γνωστοποιήσουν σε πόσους ψυχικά ασθενείς έχουν κάνει ηλεκτροσόκ το 2007.

Το CPT απαιτεί να ληφθούν μέτρα: στο νοσοκομείο Σαμσουντας, στο νοσοκομείο του Bakirkoy για να βελτιωθούν οι συνθήκες στην «πτέρυγα των φυλακών»· στο νοσοκομείο του Elazig, για να χωριστούν οι τεράστιοι θάλαμοι σε μικρότερα δωμάτια και να αφαιρεθούν τα μεταλλικά προστατευτικά από τα κρεβάτια.

Οι συνθήκες κράτησης των αλλοδαπών κρατουμένων στην Κωνσταντινούπολη και ιδιαίτερα στο Kumkarı, δεν εναρμονίζονται με τα ευρωπαϊκά πρότυπα και γι' αυτό καλούνται οι τουρκικές αρχές να θέσουν σε εφαρμογή τις νέες συνθήκες κράτησης, χωρίς καμία καθυστέρηση.

Οι ψυχικά ασθενείς στοιβάζονται σε απομονωμένους θαλάμους, εξετάζονται κατά ομάδες και όχι μεμονωμένα, ενώπιον αστυνομικών ή μη νοσηλευτικού προσωπικού, δεν υπάρχει αρχείο για τις περιπτώσεις τους, οι περισσότεροι είναι χωρίς ταυτότητα, ενώ δεν ελέγχεται σωστά η διάθεση των φαρμάκων.

Εντοπίστηκαν ασθενείς που έχουν κλειστεί στα ψυχιατρεία χωρίς τη θέλησή τους, δίχως να προϋπάρξει δικαστική απόφαση και χωρίς να ενημερωθούν γραπτώς ή και προφορικώς για τους λόγους του εγκλεισμού τους.

Στα ψυχιατρεία υπάρχουν ασθενείς που έχουν στερηθεί τα πολιτικά τους δικαιώματα με αυθαίρετες αποφάσεις, χωρίς να προϋπάρξει ακρόαση από δικαστή.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α14

ΣΥΝΘΗΚΗ ΛΩΖΑΝΗΣ- ΑΡΘΡΑ 14-15- ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΙΜΒΡΟΥ- ΤΕΝΕΔΟΥ- ΠΑΡΑΙΤΗΣΗ ΑΠΟ
ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΑ- ΑΡΘΡΑ 38-44- ΤΜΗΜΑ Ε'- ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΩΝ

Άρθρο 14

Αι νήσοι Ίμβρος και Τένεδος, παραμένουσαι υπό την τουρκικήν κυριαρχίαν, θα απολαύωσιν ειδικής διοικητικής οργανώσεως, αποτελούμενης εκ τοπικών στοιχείων και παρεχούσης πάσαν εγγύησιν εις τον μη μουσουλμανικόν ιθαγενή πληθυσμόν δι' ό,τι αφορά εις την τοπικήν διοίκησιν και την προστασίαν των προσώπων και των περιουσιών.

Η διατήρησις της τάξεως θα εξασφαλίζεται εν αυταίς δι' αστυνομίας στρατολογουμένης μεταξύ του ιθαγενούς πληθυσμού, τη φροντίδι της ως άνω προβλεπομένης τοπικής διοικήσεως υπό τα διαταγάς της οποίας θα διατελή.

Αι συνομολογηθείσαι ή συνομολογηθησόμεναι μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας συμφωνίαι, αι αφορώσαι την ανταλλαγήν των Ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών, δεν θα εφαρμοσθώσιν εις τους κατοίκους των νήσων Ίμβρου και Τενέδου.

Άρθρον 15.

Η Τουρκία παραιτείται υπέρ της Ιταλίας παντός δικαιώματος και τίτλου επί των κάτωθι απαριθμουμένων νήσων, τουτέστι της Αστυπάλαιας, Ρόδου, Χάλκης, Καρπάθου, Κάσσου, Τήλου, Νισύρου, Καλύμνου, Λέρου, Πάτμου, Λειψούς, Σύμης και Κω, των κατεχομένων νυν υπό της Ιταλίας και των νησίδων των εξ αυτών εξαρτωμένων, ως και της νήσου Καστελλορίζου (όρα χάρτην υπ' αρ. 2).

Άρθρον 16.

Άρθρον 38.

Η Τουρκική Κυβέρνησις αναλαμβάνει την υποχρέωσιν να παρέχη εις πάντας το υς κατοίκους της Τουρκίας πλήρη και απόλυτον προστασίαν της ζωής και της ελευθερίας αυτών, αδιακρίτως γεννήσεως, εθνικότητος, γλώσσης, φυλής ή θρησκείας.

Πάντες οι κάτοικοι της Τουρκίας δικαιούνται να πρεσβεύωσιν ελευθέρως, δημοσία τε και κατ' ιδίαν, πάσαν πίστιν, θρησκείαν ή δοξασίαν ων η άσκησις δεν ήθε λεν είναι ασυμβίβαστος προς την δημόσιαν τάξιν και τα χρηστά ήθη.

Αι μη μουσουλμανικαί μειονότητες θα απολαύωσιν πλήρως της ελευθερίας κυκλοφορίας και μεταναστεύσεως, υπό την επιφύλαξιν των εφαρμοζομένων, εφ' όλου ή μέρους του εδάφους, εις άπαντας τους τούρκους υπηκόους μέτρων άτινα, ήθελον τυχόν ληφθή υπό της Τουρκικής Κυβερνήσεως χάριν της εθνικής αμύνης και της τηρήσεως της δημοσίας τάξεως.

Άρθρον 39.

Οι ανήκοντες εις μη μουσουλμανικάς μειονότητας υπήκοοι τούρκοι θα απολαύωσι των αυτών αστικών και πολιτικών δικαιωμάτων ων και ι μουσουλμάνοι.

Πάντες οι κάτοικοι της Τουρκίας, άνευ διακρίσεως θρησκειύματος, θα ώσιν ίσοι απέναντι του νόμου.

Η διαφορά θρησκείας, δοξασίας ή πίστεως δεν οφείλει να αποτελέση κώλυμα δι * ουδένα τούρκον υπήκοον ως προς την απόλαυσιν των αστικών και πολιτικών δικαιωμάτων και ιδία την παραδοχήν εις τας δημοσίας θέσις, αξιώματα και τιμάς ή την εξάσκησιν των διαφόρων επαγγελμαμάτων και βιομηχανιών.

Ουδείς περιορισμός θέλει επιβληθή κατά της ελευθέρας χρήσεως παρά παντός τούρκου υπηκόου οιασδήποτε γλώσσης, είτε εν ταις ιδιωτικαίς ή εμπορικαίς σχέσεσιν, είτε ως προς την θρησκείαν τον τύπον και πάσης φύσεως δημοσιεύματα, είτε εν ταις δημοσίαις συναθροίσεσιν.

Παρά την ύπαρξιν της επισήμου γλώσσης, θα παρέχωνται αι προσήκουσαι ευκολίαι εις τους τούρκους υπηκόους, τους λαλούντες γλώσσαν άλλην ή την τουρκικήν, δια την προφορικήν χρήσιν της γλώσσης, αυτών ενώπιων των δικαστηρίων.

Άρθρον 40.

Οι τούρκοι υπήκοοι, οι ανήκοντες εις μη μουσουλμανικάς μειονότητας, θα απολαύωσι "νομικώς" και πραγματικώς της αυτής προστασίας και των αυτών εγγυήσεων ων απολαύουσι και οι λοιποί τούρκοι υπήκοοι, θα έχωσιν ιδίως ίσον

δικαίωμα να συνιστώσι, διευθύνωσι και εποπτεύωσιν, ιδίαις δαπάναις, παντός είδους, φιλανθρωπικά, θρησκευτικά ή κοινωφελή ιδρύματα, σχολεία και λοιπά εκπαιδευτήρια μετά του δικαιώματος να ποιούνται ελευθέρως εν αυτοίς χρήσιν της γλώσσης των και να τελώσιν ελευθέρως τα της θρησκείας των.

Άρθρον 41.

Εν ταις πόλεσι και περιφερείαις, ένθα διαμένει σημαντική αναλογία υπηκόων, μη μουσουλμάνων η Τουρκική Κυβέρνησις θα παρέχη ως προς την δημοσίαν εκπαίδευσιν, τας προσήκουσας ευκολίας προς εξασφάλισιν της εν τοις δημοτικοίς σχολείοις παροχής εν τη ίδια αυτών γλώσση, της διδασκαλίας εις τα τέκνα των εν λόγω τούρκων υπηκόων. Η διάταξις αύτη δεν κωλύει την Τουρκικήν Κυβέρνησιν να καταστήση υποχρεωτικήν την διδασκαλίαν της τουρκικής γλώσσης εν τοις ειημένοις σχολείοις.

Εν ταις πόλεσι και περιφερείαις, ένθα υπάρχει σημαντική αναλογία τούρκων υπηκόων ανηκόντων εις μη μουσουλμανικάς μειονότητας, θέλει εξασφαλισθή εις τας μειονότητας ταύτας δικαία συμμετοχή εις την διάθεσιν των χρηματικών ποσών, άτινα τυχόν θα εχορηγούντο εκ του δημοσίου χρήματος υπό του προϋπολογισμού του Κράτους ή των δημοτικών και λοιπών προϋπολογισμών επί εκπαιδευτικώ θρησκευτικώ ή φιλανθρωπικώ σκοπώ.

Τα ποσά ταύτα θα καταβάλλωνται εις τους αρμοδίους αντιπροσώπους των ενδιαφερομένων καθιδρυμάτων και οργανισμών.

Άρθρον 42.

Η Τουρκική Κυβέρνησις δέχεται να λάβη απέναντι των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων, όσον αφορά την οικογενειακήν ή προσωπικήν αυτών κατάστασιν, πάντα τα κατάλληλα μέτρα, όπως τα ζητήματα ταύτα κανονίζωνται συμφώνως προς τα έθιμα των μειονοτήτων τούτων.

Τα μέτρα ταύτα θέλουσιν επεξεργασθή ειδικαί επίτροποι, αποτελούμεναι εξ ίσου αριθμού αντιπροσώπων της Τουρκικής Κυβερνήσεως και μιας εκάστης των ενδιαφερομένων μειονοτήτων. Εν περιπτώσει διαφωνίας, η Τουρκική Κυβέρνησις και το Συμβούλιον της Κοινωνίας των Εθνών θέλουσι διορίσει, από κοινού, επιδιαιτητήν εκλεγόμενον μεταξύ των ευρωπαϊών νομομαθών.

Η Τουρκική Κυβέρνησις υποχρεούται να παρέχη πάσαν προστασίαν εις τας εκκλησίας, συναγωγάς, νεκροταφεία και λοιπά θρησκευτικά καθιδρύματα των ειρημένων μειονοτήτων. Εις τα ευαγή καθιδρύματα ως και τα θρησκευτικά και φιλανθρωπικά καταστήματα των αυτών μειονοτήτων, των ήδη ευρισκομένων εν Τουρκία, θα παρέχηται πάσα ευκολία και άδεια, η δε Τουρκική Κυβέρνησις, προκειμένου περί ιδρύσεως νέων θρησκευτικών και φιλανθρωπικών

καθιδρυμάτων, ουδεμίαν θέλει αρνηθή εκ των αναγκαίων ευκολιών, αίτινες έχουσιν εξασφαλισθή εις τα λοιπά ιδιωτικά καθιδρύματα ομοίας φύσεως.

Άρθρον 43.

Οι εις τας μη μουσουλμανικάς μειονότητες ανήκοντες τούρκοι υπήκοοι δεν θα ώσιν υποχρεωμένοι να εκτελώσι πράξεις αποτελούσας παρβασιν της πίστεως ή των θρησκευτικών των εθίμων, ούτε θα περιπίπτωσιν εις ανικανότητα τίνα αρνούμενοι να παραστώσιν ενώπιον των δικαστηρίων ή να εκτελέσωσιν νόμιμόν τίνα πράξιν κατά την ημέραν της εβδομαδιαίας των αναπαύσεως.

Ουχήττον, η διάταξις αυτή δεν απαλλάσσει τους τούρκους τούτους υπηκόους των υποχρεώσεων, αίτινες επιβάλλονται εις πάντας τους λοιπούς τούρκους υπηκόους προς τήρησιν της δημοσίας τάξεως.

Άρθρον 44.

Η Τουρκία παραδέχεται όπως αι διατάξεις των προηγουμένων άρθρων του παρόντος Τμήματος, εφ' όσον αφορώσιν εις τους μη μουσουλμάνους υπηκόους της Τουρκίας, αποτελέσωσιν υποχρεώσεις διεθνούς συμφέροντος και τεθώσιν υπό την εγγύησιν της Κοινωνίας των Εθνών. Αι διατάξεις αύται δεν δύνανται να τροποποιηθώσιν άνευ της συγκαταθέσεως της πλειοψηφίας του Συμβουλίου της Κοινωνίας των Εθνών.

Η Βρεττανική Αυτοκρατορία, η Γαλλία, η Ιταλία και η Ιαπωνία υποχρεούνται δια της παρούσης Συνθήκης να μη αρνηθώσιν την συγκατάθεσιν αυτών εις πάσαν τροποποίησιν των ειρημένων άρθρων, ην ήθελε κατά τους νομίμους τύπους αποφασίσει η πλειοψηφία του Συμβουλίου της Κοινωνίας των Εθνών.

Η Τουρκία δέχεται όπως παν Μέλος του Συμβουλίου της Κοινωνίας των Εθνών έχη το δικαίωμα να επισύρη την προσοχήν του Συμβουλίου επί πάσης παραβάσεως ή κινδύνου παραβάσεως οιασδήποτε των υποχρεώσεων τούτων και όπως το Συμβούλιον δύναται να ενεργή καθ' οιοδήποτε τρόπον και παρέχη οιασδήποτε οδηγίας κρινόμενος καταλλήλους και αποτελεσματικός εν τη περιστάσει.

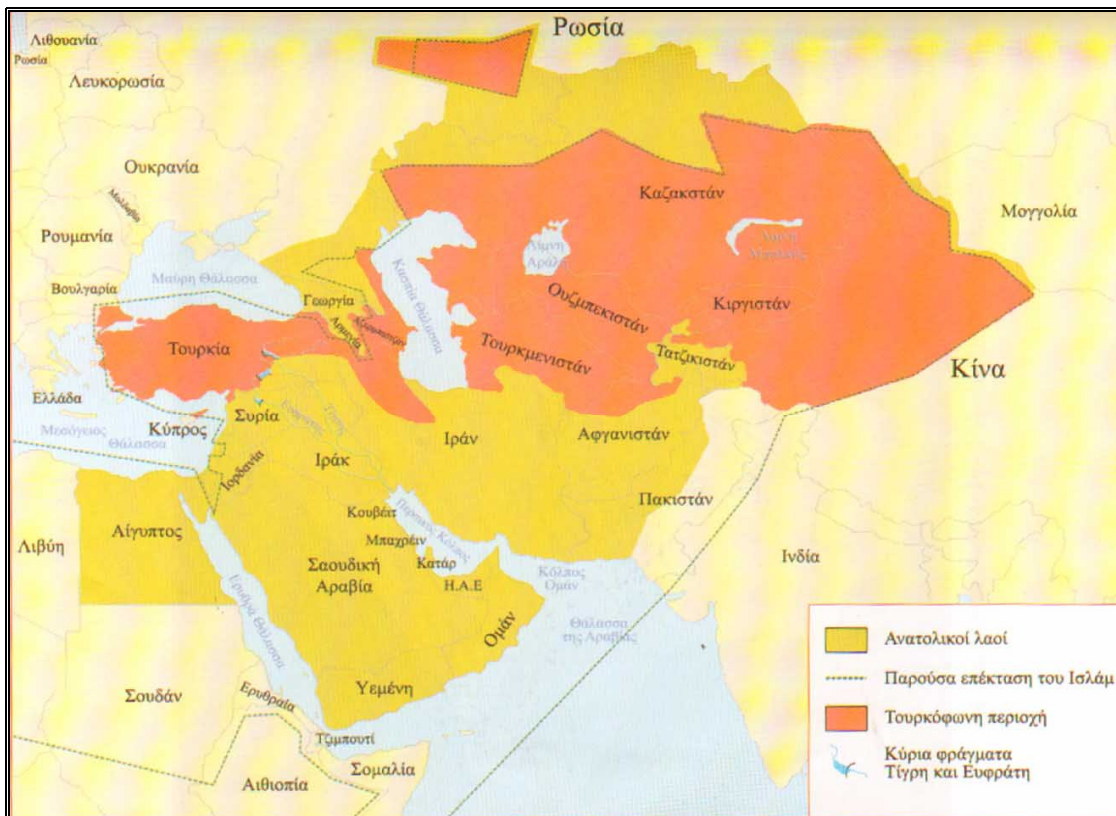
Η Τουρκία δέχεται προς τούτοις όπως, εν περιπτώσει διχογνωμίας επί νομικών ή πραγματικών ζητημάτων αφορώντων τα άρθρα ταύτα, μεταξύ της Τουρκικής Κυβερνήσεως και μιας οιασδήποτε των λοιπών υπογραφασών την παρούσαν Συνθήκην Δυνάμεων ή πάσης άλλης Δυνάμους Μέλους του Συμβουλίου της Κοινωνίας των Εθνών, η τοιαύτη διχογνωμία θεωρηθή ως διεθνούς χαρακτήρας διαφορά κατά το γράμμα του άρθρου 14 του Συμφώνου της Κοινωνίας των Εθνών.

Η Τουρκική Κυβέρνησις δέχεται όπως πάσα τοιούτου είδους διαφορά, επί τη αιτήσει του ετέρου των Μερών, παραπέμπηται εις το Διαρκές Δικαστήριον Διεθνούς Δικαιοσύνης.

Η απόφασις του Διαρκούς Δικαστηρίου θα η ανέκκλητος, θα έχη δε την ισχύ ν και το κύρος αποφάσεως εκδοθείσης δυνάμει του άρθρου 13 του Συμφώνου

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α15

**Χάρτης του Τουρκόφωνου κόσμου και του Ισλάμ στην
Ευρύτερη Μ. Ανατολή.**

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α16

Δημοσιεύματα του Τουρκικού Τύπου

Α. Δημοσίευμα της εφημερίδας *Hurriyet* της 3^{ης} Οκτωβρίου 2009, αναφορικά με χάρτη της Ττυρκικής Δημοκρατίας που δημοσιεύτηκε απο την Διεύθυνση Εκπαιδύσεως Κωνσταντινούπολης.

Hurriyet
3 Ekim 2009 Cumartesi ■ www.hurriyet.com.tr ■ www.hurriyet.de

Google'in azizligi

■ Şeyda İpek BAYKAL

ESKİ İstanbul Milli Eğitim Müdürü Ata Özer tarafından hazırlanan ve okullara dağıtılan eğitim CD'sinde Türkiye sınırları Doğu ve Güneydoğu'da genişletilmişti. Kuzey Irak'ın Kerkük, Musul, Erbil kentleri, Acara Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti Batum ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Türk topraklarına dahil edilmiş, Kıbrıs ta Türkiye'ye katılmıştı. İl Milli Eğitim Müdürü Muammer Yıldız, konuyla ilgili şunları söyledi: "Bu, projenin o dönemdeki hızından kaynaklanan bir hatadır. Komisyondaki görevliler, Google arama motorundan faydalanmış-

lar. Ekrana ilk çıkan sitedeki haritayı kullanmışlar. Bu bilgiler kesinlikle Milli Eğitim Bakanlığı veya İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nün arşivinden alınmadı. Yapılan bir kaza, bir olumsuzluktur. Ama bu hatadan ders çıkarmak gerekiyor. Bir veriden faydalanırken çok dikkatli olmak zorundasınız."

Η Δνση Εκπαιδύσεως της Κωνσταντινούπολης κυκλοφόρησε σε όλα τα σχολεία του Νομού, χάρτη που δείχνει τη γειτονική χώρα να κατέχει τα νησιά του Αιγαίου , τη Θράκη, την Κρήτη, τη Ρόδο, την Κύπρο, το Βόρειο Ιράκ, την Αρμενία και τμήμα της Βουλγαρίας.

Σύμφωνα με το δημοσίευμα, έγινε και ειδική τελετή στους Δντές των σχολείων για την παρουσίαση του CD και κανένας δεν αντέδρασε από την παρουσίαση του προσβλητικού αυτού χάρτη

Σύμφωνα με την *Hürriyet*, η όλη ευθύνη για την διακίνηση του CD καταλογίζεται στον πρώην Διευθυντή Περιφερειακής Εκπαίδευσης του Νομού της Κωνσταντινουπόλεως Aka Özer, ο οποίος έχει υποπέσει και σε πολλά άλλα λάθη κατά το παρελθόν, ενώ ο νεοτοποθετηθείς δντης Muammer Yıldız, χαρακτήρισε ως ανόητο το περιεχόμενο του cd που μπορεί να εμπλέξει την Τουρκία σε περιπέτειες ακόμη και σε διεθνές επίπεδο, αναφέροντας ότι θα αποσυρθεί ενώ διατάχθηκε προκαταρκτική εξέταση για την αναζήτηση των ατόμων που εμπλέκονται στη παραγωγή και στη διακίνησή του.

Β. Δημοσίευμα της εφημερίδας *Hurriyet* της 1^{ης} Οκτωβρίου 2009, αναφορικά με την έκθεση του Thomas Hammarberg της αρμόδιας επιτροπής για θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

**“Ne Mutlu Türk’üm”
etnik ayrımcılık**

Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Thomas Hammarberg, Türkiye’deki “azınlıklar” ile ilgili raporunda okullarda öğrencilerin söylediği “Ne Mutlu Türk’üm diye” sözünü eleştirdi. Raporunda, bununla “etnik ayrımcılık” yapıldığı öne sürüldü. Türk Hükümeti ise verdiği yanıtta “Türk kelimesi bir etnik, dil veya dini kökene dayanmıyor, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığını ifade ediyor” dedi.

■ Zeynel LÜLE / BRÜKSEL

Η *Hürriyet* σε πρωτοσέλιδό της με τίτλο «Μη λες ‘τι ευτυχία να είμαι Τούρκος’» γράφει ότι ο Επίτροπος για τα Ανθρώπινα Δικαίωμα του Συμβουλίου της Ευρώπης, Thomas Hammarberg, σε έκθεση την οποία δημοσιοποίησε, ισχυρίστηκε ότι με το να λένε οι μαθητές στα σχολεία «τι ευτυχία να είμαι Τούρκος» πραγματοποιείται «εθνοτικός διαχωρισμός». Η αναφορά στην έκθεση Hammarberg περί μειονοτήτων, η οποία προετοιμάστηκε μετά από συνομιλίες

που είχε στην Τουρκία μεταξύ 28 Ιουνίου – 3 Ιουλίου, έγινε αιτία ώστε να αντιδράσει η τουρκική κυβέρνηση.

Στην 11σέλιδη απάντηση της κυβέρνησης στην έκθεση αυτή αναφέρεται ότι αυτό, το οποίο λέγεται στα σχολεία, δεν είναι για την ανύψωση μιας εθνοτικής ομάδας, αλλά εκφράζει τη διασύνδεση που έχει ο υπήκοος της Τουρκικής Δημοκρατίας με τα χώματα της πατρίδας. Η λέξη «Τούρκος» δεν εδράζεται σε μια εθνοτική, θρησκευτική ή γλωσσική ρίζα, παρά μόνο εκφράζει την υπηκοότητα της Τουρκικής Δημοκρατίας. Η κυβέρνηση επεσήμανε, επίσης, ότι ο προσδιορισμός των μειονοτήτων στην Τουρκία έχει καθοριστεί βάσει της Συνθήκης της Λωζάνης.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α17

Έκθεση του Επίτροπου Thomas Hammarberg της 1^{ης} Οκτωβρίου 2009 αναφορικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα στη Τουρκία.

	COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS COMMISSAIRE AUX DROITS DE L'HOMME		
Strasbourg, 1 October 2009		CommDH(2009)30	Original version
<hr/>			
REPORT			
by Thomas Hammarberg Commissioner for Human Rights of the Council of Europe			
Following his visit to Turkey on 28 June – 3 July 2009			
<hr/>			
Issue reviewed: Human rights of minorities			

29. The Commissioner is concerned by the persistent obligation of pupils in public and private primary schools, including the Lausanne minority schools, to read daily an oath beginning with 'I am a Turk' and ending with 'Happy is the person who says "I am a Turk"'. Reports have indicated that an initiative by school teachers in 2007 to have this practice repealed led to a legal action against them on the ground of 'inciting the public to disobey the law'. The Commissioner would like to be informed about the outcome of this case.

Στην έκθεση Hammarberg επικρίνεται το γεγονός ότι οι μειονότητες στην Τουρκία, βάσει της Συνθήκης της Λωζάνης, περιορίζονται μόνο στους μη Μουσουλμάνους και αναφέρεται ότι επιβάλλεται μέσα στον προσδιορισμό αυτό να ενταχθούν οι Κούρδοι, οι Συροχαλδαίοι, οι Λαζοί ή οι Αλεβίτες.

Ο Hammarberg αναφέρει ακόμη ότι ο προσδιορισμός της μειονότητας πρέπει να εναρμονιστεί με τα ισχύοντα στην Ευρώπη. Όμως, κάτι τέτοιο είναι δυνατό μόνο με μια τροποποίηση του Συντάγματος, η οποία, ούτως ή άλλως, επιβάλλεται να υλοποιηθεί.

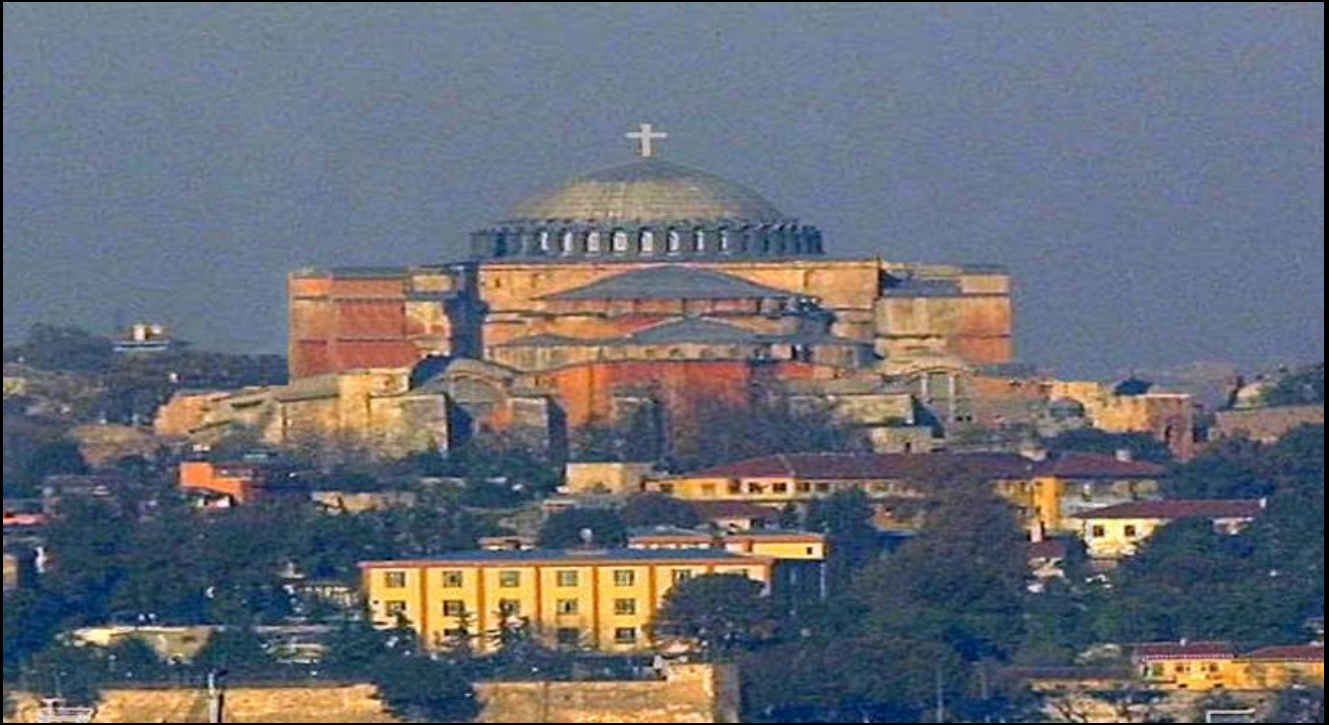
Ο ίδιος ζητεί, επίσης, στα Πανεπιστήμια να εκπαιδεύονται Κούρδοι εκπαιδευτικοί και να λειτουργήσουν ειδικά τμήματα γι' αυτό. Ζητείται, ακόμη, η εκχώρηση των δικαιωμάτων των Αλεβιτών, το άνοιγμα της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης και ο Νόμος περί Ευαγών Ιδρυμάτων να εφαρμοστεί με τρόπο που να επιτρέπει την επιστροφή της ακίνητης περιουσίας των μη Μουσουλμάνων.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α18

**Στατιστικοί πίνακες του πληθυσμού και εθνικότητας των
νομών Σερρών και Δράμας. (επιτελική υπηρεσία
ελληνικού στρατού) αθηνά 1919**

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Τμήμα Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας
και Διερμηνείας

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ – ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ – ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ.Χ. – 2009 μ.Χ.:
ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β΄

Επόπτης Καθηγητής: Ιωάννης Θ. Μάζης

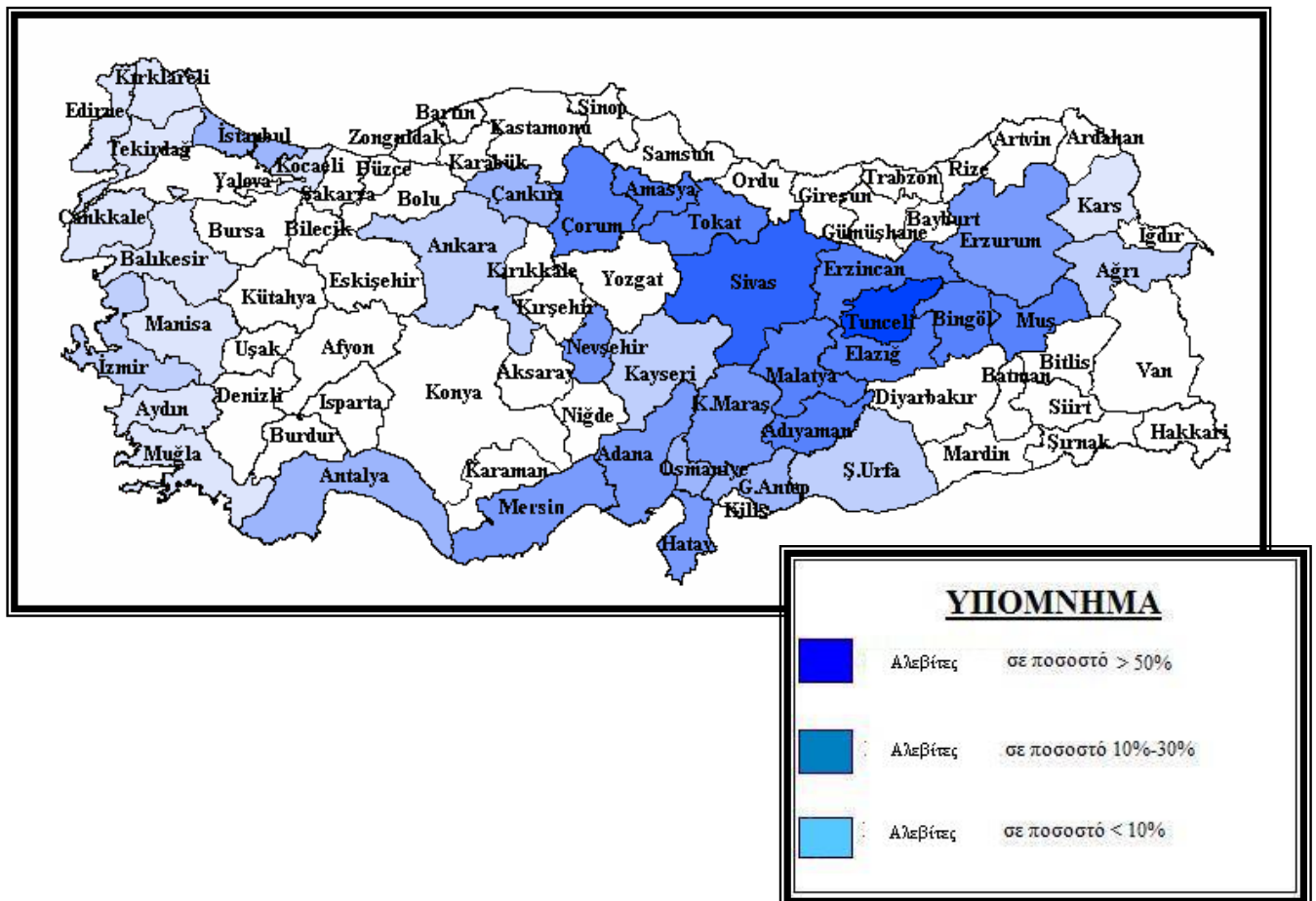
ΚΕΡΚΥΡΑ 2009

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β΄

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β1

Α. Χάρτης του πληθυσμού των Αλεβιτών βάση ποσοστού % σε όλη την Τουρκική Επικράτεια

Β. Γεωγραφική κατανομή Αλεβιτών (επί τις %)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β2

**Χάρτες των Πετρελαιοφόρων περιοχών, των περιοχών αερίων
καθώς και των δικτύων αγωγών στην ευρύτερη περιοχή της
Μ.Ανατολής.**

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β3

Χάρτης ποσοστού Κουρδικού πληθυσμού στην Τουρκία

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β4

Α.Χάρτης Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (1683)

Β.Χάρτης Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (1801)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β5

**Χάρτης ελληνικών σχολείων και εκκλησιών στη Μικρά Ασία
1912 (εκδόσεις Ν.Μποτσίδα 1919)**

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β6

**Εθνολογικός χάρτης Μικράς Ασίας 1877 του F.Bianconi από
λιθογραφία της ελληνικής Χαρτογραφικής Υπηρεσίας Στρατού.**

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β7

**Εθνολογικός χάρτης της Ευρωπαϊκής Τουρκίας του 1877 της
A.Synvet
(Ελληνική Τοπογραφική Υπηρεσία του Υπουργείου Γεωργίας)**

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β8

Εθνολογικοί Χάρτες (Τοπογραφική Υπηρεσία Ελληνικού Στρατού) :

A. Περιφέρειας Μπαλίκεσσερ κλίμακα 1:200.000

B. Περιφέρειας Πανόρμου, Αρτάκης και Μανιάδος κλίμακα 1:250.000

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β9

Εθνολογικοί Χάρτες (Τοπογραφική Υπηρεσία Ελληνικού Στρατού) :

Α. Σπάρτης κλίμακα 1:250.000

Β. Αφιόν Καραχισάρ

Γ. Διδυμοτείχου κλίμακα 1:250.000

Δ. Σμύρνης και Χίου κλίμακα 1:250.000

Ε. Περιφέρειας Σμύρνης

Στ. Κυδωνίαι (Αϊβαλί) και Λέσβου κλίμακα 1:250.000

ζ. Εθνολογικός χάρτης Μικράς Ασίας κλίμακα 1:3.000.000

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β10

**Χάρτης χριστιανικών σχολείων στη περιοχή της Μακεδονίας
κλίμακα 1:400.000**

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β11

Χάρτης μειονοτήτων στην Τουρκική Δημοκρατία (Γερμανική Μελέτη).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β12

Σχηματικός Χάρτης του Πληθυσμού του Πόντου.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β13

Χάρτης Διαμελισμού της Τουρκίας σύμφωνα με :

Α. Με τον πρώην Δικτάτορα Κενάν Εβρέν

ΧΑΡΤΗΣ ΔΙΑΜΕΛΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΣΕ 8 ΚΡΑΤΙΔΙΑ
ΚΕΝΑΝ ΕΒΡΕΝ

Β. Με έκθεση του αμερικανικού Κογκρέσου

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β14

Χάρτης περιοχών γύρω από τη Μαύρη Θάλασα

Βιβλιογραφία

Ελληνική

- Agabatian, O., “Η Αρμενία και τ’αρμενικό ζήτημα”, Αθήνα (1975)
- Basdrabelles, J. K., “Ιστορικόν Αρχεῖον της Βεροίας, Εκλογαί”, Μακεδόνικη Βιβλιοθήκη 3, Θεσσαλονίκη (1942)
- Bees, N., “Αι πασχάλια επιγραφαί του Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης και ο μητροπολίτης αυτής Ισίδωρος Γλαβάς”, στο: B.Ng.Jb., τ. 7, Berlin-Athens (1928-1929)
- Dakin, D., “Η ενοποίηση της Ελλάδος 1770-1923”, Αθήνα (1982)
- Dawkins, M., “Οι κρυπτοχριστιανοί της Τουρκίας”, Θεσσαλονίκη (2000)
- Defner, M., “Πέντε εβδομάδες παρά τοις αρνησιθήσκεις εν ‘Οφει”, στο: Εστία, τ. 4, Αθήνα (1867)
- Finlay, G., “Ιστορία της Τουρκοκρατίας και της Ενετοκρατίας στην Ελλάδα”, Έκδοση Τολίδη, Επιμέλεια Τ. Βουρνά, Αθήνα (1972)
- Fuat, K.M., “Οι απαρχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (μτφ.) Παπαγεωργίου Σ., Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα (2001)
- Gellner, E., “Έθνη και Εθνικισμός”, Αθήνα (1994)
- Glykatze-Arbeler, E., “Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας”, Αθήνα (1977)
- Herring, G., “Οικουμενικό Πατριαρχείο και Ευρωπαϊκή πολιτική, 1620-1638”, Αθήνα (1989)
- Hobsbawn, E., “Έθνη και Εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα : πρόγραμμα, μύθος, πραγματικότητα”, Αθήνα (1994)
- Horton, G., “Η κατάρα της Ασίας”, Αθήνα (1982), Μετάφραση της
- Inalcik H., (μετ. Μιχάλης Κοκολάκης), “Η οθωμανική Αυτοκρατορία. Η κλασική εποχή, 1300-1600”, Αθήνα (1995)
- Kantakuzenos, J., “Λόγοι”, Migne: P.G. τ. 154, Paris (1866)
- Kotione von Waldkirch, A., “Κρυπτοχριστιανικά έγγραφα από το αρχείο του υπουργείου Εξωτερικών”, στο: Α.Π., τ. 39, Αθήνα (1984)

- Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων, “Η Ελληνοτουρκική ανταλλαγή πληθυσμών, πτυχές μιας εθνικής σύγκρουσης”, Επιμ. Τσιτσελίκης Κων/νος, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα (2006)
- Lepsius, J., “Για τον Αρμενικό λαό στην Τουρκία”, γερμ. Έκδ., (1916)
- Lewis, B., (μετ. Στέφανος Παπαγεωργίου) “Η ανάδυση της Σύγχρονης Τουρκίας”, τ. 1, Αθήνα (2001), τ. 2, Αθήνα (2002)
- Nikols, B., “Το Ανατολικόν ζήτημα”, Μετάφραση Δαλαβέρα Χ., Αθήνα (1975)
- Polar, Z., “Αίτια καταρρεύσεως της Οθωμανικής αυτοκρατορίας”, Αθήνα (1965)
- Runciman, S., “Η μεταφορά του Πατριαρχείου θα είναι καταστροφή”, στην εφημερίδα: Αθηνών “Βήμα” (28.2.1982)
- Vasiliev, A, Η ίδρυση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, Αθήνα (1954)
- Αβραμάντης Ι., “Από τη ζωή των κλωστών του Πόντου”, στο: Μακεδονικόν Ημερολόγιον Θεσσαλονίκη (1953)
- Αγγελομάτης, Χρ., “Κόσμοι της ανατολής”, Αθήνα (1971)
- Αθανασιάδης, Σ., “Ιστορία και Λαογραφία της Σάντας”, τ.1, Θεσσαλονίκη (1967)
- Ακροπολίτης, Γ., “opera”, Εκδ. Heisenberg, J., τ. 1, Leipzig (1903)
- Αλεξανδρής, Α, “Η απόπειρα δημιουργίας τουρκορθόδοξης Εκκλησίας”, στο: Δ.Κ.Μ.Σ., τ. 4, Αθήνα (1983)
- Αλεξανδρής, Α., “Η ανάπτυξη του εθνικού πνεύματος των Ελλήνων του Πόντου 1918-1922”, Αθήνα (1980)
- Άμαντος, Κ, “Σχέσεις Ελλήνων και Τούρκων”, Αθήνα (1955)
- Άμαντος, Κ, “Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους”(Ι.Β.Κ.), τ. 2, Αθήνα (1957)
- Άμαντος, Κ, “Οι προνομιακοί ορισμοί του Μουσουλμανισμού υπέρ των Χριστιανών”, στο: Ελληνικά, τ. 9, Αθήνα (1936)
- Άμαντος, Κ, “Τουρκοπώλοι”, στο Περιοδικό «Ελληνικά», τ. 6 (1933)
- Άμαντος, Κ., “Η αναγνώριση υπό των Μωαμεθανών θρησκευτικών και πολιτικών δικαιωμάτων των Χριστιανών και ο ορισμός του Σινάν Πασά”, στο: Ηπειρωτικά Χρονικά, τ. 5, Ιωάννινα (1930).
- αμερικανικής έκδοσης “The Blight of Asia” (History), New York (1926)
- Ανδριώτης Ν, “Κρυπτοχριστιανικά κείμενα”, Θεσσαλονίκη (1974)
- Ανδριώτης Ν., “Κρυπτοχριστιανική φιλολογία”, Θεσσαλονίκη (1953)
- Ανθεμίδης, Α., “Τουρκία η χώρα των θρησκευτικών και εθνικών μειονοτήτων”, Θεσσαλονίκη (1999)
- Αντωνίδης, Σ., “Η ωραία Κεράσους”, Αθήνα (1976)

- Αντωνόπουλος, Στ., "Μικρά Ασία", Αθήνα (1907)
- Ανώνυμος, "Το τραγούδι του νοσταλγού", στο: Π.Ε., Θεσσαλονίκη (1960)
- Ανώνυμος, "Συναλλητήριο εν Ν. Υόρκη δια τας σφαγές του Πόντου", στην εφ.
"Νέα Ημέρα" (3.12.1921)
- Ανώνυμος, "Ελληνική Νομαρχία", Αθήνα (1973)
- Αποστολίδης, Δ, "Ιστορία του Ελληνισμού του Πόντου", Θεσσαλονίκη (1935)
- Αποστολίδης, Δ., "Η μεγάλη τραγωδία του Πόντου", Αθήνα (1919)
- Αρνάκης, Γ, "Οι πρώτοι Οθωμανοί", Texte und Forschungen zur Byzantinisch-Neugriechischen Philologie, Zwanglose Beihefte zu den 'Byzantinische-Neugriechischen Jahrbuchern', Nr. 41, Αθήνα (1945)
- Αρνάκης, Γ., "Η περιήγησις του Ιμπν Μπαπούτα από την Μικράν Ασία", στο :
Ε.Ε.Β.Σ., τ. 22, Αθήνα (1952)
- Ασδραχάς, Σ., "Μηχανισμοί οικονομίας στην Τουρκοκρατία (15-16 αι.)", Αθήνα
(1978)
- Ασλανίδης, Σ., "Η ωραία Κεράσους", Αθήνα (1976)
- Βακαλόπουλος, Κ, "Ιστορία του Νέου Ελληνισμού", τ. 1/2/4, Θεσσαλονίκη
(1974/76/73)
- Βακαλόπουλος, Κ, "Προβλήματα της ιστορίας του παιδομαζώματος", στο:
Ελληνικά, τ. 13, Αθήνα (1954)
- Βακαλόπουλος, Κ, "Μακεδονία", Θεσσαλονίκη (1998)
- Βακαλόπουλος, Κ, "Ηπειρος", Θεσσαλονίκη (1992)
- Βακαλόπουλος, Κ, "Θράκη", Θεσσαλονίκη (1993)
- Βακαλόπουλος, Κ., "Διωγμοί και γενοκτονία του θρακικού ελληνισμού",
Θεσσαλονίκη (1998)
- Βαλαβάνης, Γ., "Σύγχρονη Γενική ιστορία του Πόντου", Αθήνα (1925)
- Βερέμης, Α, "Οι Οθωμανικές μεταρρυθμίσεις", στο: "Ι.Τ.Ε.Ε"., τ. 13, Εκδοτική
Αθηνών, Αθήνα (1977)
- Βερέμης, Α., "Δύο επιστολές-υπομνήματα του Ελ. Βενιζέλου προς τον Ουίνστον
Τσώρτσιλ", στο: Δ.Κ.Μ.Σ., τ. 4, Αθήνα (1983)
- Βερέμης, Θ., "Η Τουρκία σήμερα", Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα (1995)
- Βογιατζίδης Ι, "Ιστορικά Μελέται", Θεσσαλονίκη (1933)
- Βογιατζίδης Ι., "Ιστορικά Μελέται", στο Ε.Ε.Φ.Σ.Π.Θ., τόμ. 2, Θεσσαλονίκη
(1932)

- Βρυώνης Σ., “Ο μηχανισμός της καταστροφής, το Τουρκικό Πόγκρουμ της 6^{ης}/7^{ης} Σεπτεμβρίου 1955 και ο αφανισμός της Ελληνικής Κοινότητας της Κωνσταντινούπολης”, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα (2007)
- Βρυώνης, Σ. “Η παρακμή του Μεσσαιωνικού Ελληνισμού στη Μικρά Ασία και η διαδικασία του Εξισλαμισμού(11^{ος}-15^{ος} αι.)”, ΜΙΕΤ, Αθήνα (1996)
- Γαβριήλ (Μοναχός Αγίου Όρους), “Ανείπωτον μαρτύριον ζουν Οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου”, στο: Π.Ε., τόμ. 9, Θεσσαλονίκη (1958)
- Γαβριήλ (Μοναχός Αγίου Όρους), “Ανείπωτον μαρτύριον ζουν Οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου“ Ποντιακή Φωνή, τ. 5, Θεσσαλονίκη (24.5.1964)
- Γαβριηλίδης, Α., “Σελίδες εκ της μαύρης συμφοράς του Πόντου”, Αθήνα (1924)
- Γεδεών, Μ., “Πατριαρχικοί πίνακες” , Κωνσταντινούπολη (1890)
- Γερβάσιος, “Οι Σταυριώται”, Κωνσταντινούπολη (1919)
- Γεωργίου, Ι., “Η Φυλετική εξέλιξις εν Μικρά Ασία”, στο: Μικρασιατικά χρονικά, τ. 2, Αθήνα (1939)
- Γιαλλουρίδης, Χ., “Η Τουρκία σε Μετάβαση”, Εκδ. Σιδέρης, Αθήνα (1999)
- Γκιοκάλπ, Ζ. “Αρχές του Τουρκισμού” (μτφ.) Αμπατζή, Α., Κούριερ Εκδοτική, Αθήνα (2005)
- Γκιουβέν Ν., “Εθνικισμός κοινωνικές μεταβολές και μειονότητες”, (μτφ.) Αυγερινού, Σ., Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα (2007)
- Γκουγκενέμ Σ., “Ο Αριστοτέλης στο Μον – Σαιν – Μισέλ, οι ελληνικές ρίζες της Χριστιανικής Ευρώπης”, Εκδόσεις Ολκός, Β΄έκδοση, Αθήνα (2008)
- Γκρίτση-Μιλλιέξ, Τ., “Η Τρίπολη του Πόντου”, Αθήνα (1976)
- Γλύκατση-Αρβελέρ Ε., “Γιατί το Βυζάντιο”, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα (2009)
- Δαφνής Γ., “Η Ελλάς μεταξύ των δυο πολέμων”, τόμ. 1, 2η έκδ., Αθήνα (1974)
- Διαμαντόπουλος, Α., “Ο Εν Μικρά Ασία Ελληνικός πολιτισμός”, στο: “Μικρασιατικά χρονικά”, τ. 1, Αθήνα (1938)
- Διαμαντούρος, Ν., “Περίοδος συνταγματικής μοναρχίας”, στο: “Ι.Τ.Ε.Ε”., τ. 13, Αθήνα (1977)
- Δρύσκος, Ι., “Η Κωνσταντινούπολις κατά τον 16ο αιώνα 1501-1590”, Αθήνα (1920)
- Δυοβουνιώτης, Κ., “Πρακτικά Ακαδημίας Αθηνών”, τ.11, Αθήνα (1936)
Ε.Λ.Θ.τ. 159, Θεσ. (1982)

Εκκλησιαστική Αλήθεια, Κωνσταντινούπολη:

- i. Η περί στρατολογίας εγκύκλιος (2.9.1909)
- ii. Η στρατολογία των μη μουσουλμάνων (21.10.1909)
- iii. Επίσημα γράμματα περί στρατολογίας (2.12.1909)
- iv. Επίσημα έγγραφα (9.1.1910)
- v. Τα περί στρατολογίας των Χριστιανών
- vi. Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως (30.6.1911)
- vii. Πατριαρχικοί προς χριστιανούς στρατιώτας προσρήσεις (5.3.1910)
- viii. Το ζήτημα της στρατολογίας των χριστιανών, το ζήτημα της εκπαίδευσέως (11.12.1910)
- ix. Επί τω νέω τακριρίω. Η κατάσταση των εν τη οθωμανική αυτοκρατορία Ελλήνων (30.6.1911)

Ελευθεριάδης, Ι., “Οι Κλωστοί”, Καταχά Κατερίνης (1966)

ΕΛΙΑΜΕΠ, Ειδικές Μελέτες, ΟΡ07.02.

Εμμανουηλίδης, Ε., “Τα τελευταία έτη της οθωμανικής αυτοκρατορίας”, Αθήνα (1924)

Ενεπεκίδης, Π., “Οι διωγμοί των Ελλήνων του Πόντου”, Αθήνα (1962)

Ένωσης Απόστρατων Αξιωματικών Στρατού (Ε.Α.Α.Σ.), “Παλαίμαχοι”, Απρίλιος (2004)

Ευαγγελίδης, Τρ., “Ιστορία της Ποντιακής Τραπεζούντος”, Οδησσός (1898)

Ευαγγελίδης, Τρ., “Ιστορία της οθωμανικής αυτοκρατορίας”, τ. 2, Αθήνα (1894)

Ευθυμιάδης, Α., “Η Συμβολή της Θράκης εις τους Απελευθερωτικούς Αγώνες του Έθνους (από το 1361 μέχρι το 1920)”, Αλεξανδρούπολη (2002)

Εφραιμίδης, Α., “Οι λησμονημένοι Έλληνες στη Μικρά Ασία και τον Πόντο”, Θεσσαλονίκη (1978)

Ζάρεβαντ, “Παντουρανισμός, ενωμένο και ανεξάρτητο Τουράν”, αγγλ. & ελλ. έκδ.

Ζερβός, Ι., “Ο Ελληνισμός του Πόντου”, Αθήνα (1919)

Ζερλέντης, Π., “Σημειώματα περί Ελλήνων εκ των Μαρτίνου Κρουσίου Σουηδικών Χρονικών”, Αθήνα (1928)

Ζεύγος, Ι., “Σύντομη μελέτη της νεοελληνικής ιστορίας”, Αθήνα (1945)

Ζούζουλας, Σ., “Ο Ελληνισμός του Πόντου”, Αθήνα (1982)

Ζωίδης, Γ., “Πατροπαράδοτη φιλία”, Βαρσοβία (1958)

- Θεμοπούλου, Α., Γιαννακόπουλος, Α., Κιτρομηλίδης, Π., Κοντογιάννη, Β., Αργυροπούλου Ρ., “Σμύρνη”, Κέντρο Σπουδών Μικράς Ασίας, Εκδόσεις Λαμπράκη, Αθήνα (2007)
- Θεοφύλακτος, Θ., “Θρύλοι και ιδανικά του Πόντου”, Θεσσαλονίκη (1926)
- Θεοχαρίδης, Π., “Πομάκοι”, εκδ. Πολιτιστικού Αναπτυξιακού Κέντρου Θράκης, Ξάνθη (1995)
- Ιωακειμίδης, Σ., “Συμβολή εις την γενικήν Ιστορίαν του Πόντου”, Αθήνα (1970)
- Ιωαννίδης, Σ., “Ιστορία και στατιστική Τραπεζούντος”, Κωνσταντινούπολη (1870)
- Κάλλης, Θ., “Συγκινητικά! Αναμνήσεις”, στο: Ποντιακά Χρονικά, τεύχος 19, Θεσσαλονίκη (1974)
- Κάλφογλου, Ι., “Σούρμενα”, Βατούμ (1921)
- Κανδηλάπτης Γ, “Είμαι κι εγώ χριστιανός”, στην: εφ. “Κόσμος”, Αθήνα (26.7.1962)
- Κανδηλάπτης Γ, “Ποντιακά ιστορικά ανέλεκτα”, Αλεξανδρούπολη (1925)
- Κανδηλάπτης Γ, “Ποντιακοί αναμνήσεις”, Θεσσαλονίκη (1965)
- Κανδηλάπτης Γ, “Τα φυτίανα”, Θεσσαλονίκη (1949)
- Κανδηλάπτης Γ, “Οι Πόντιοι κατά τους αγώνες της επαναστάσεως”, στο: Ποντιακά Νέα, τεύχος 20, Θεσσαλονίκη (21.10.1973)
- Κανδηλάπτης Γ., “Ιστορία του Ελληνισμού του Πόντου από του 1878 μέχρι του 1924”, (Χ.Χ.)
- Κανταρτζής, Σ., “Νίκη χωρίς Ρομαφαία”, Κατερίνη (1975)
- Καραμπελιάς, Γ, “Ο Ρόλος των Ενόπλων Δυνάμεων στην Πολιτική Ζωή της Τουρκίας και της Ελλάδας”, Αθήνα (2001)
- Καραμπελιάς, Γ., “Τουρκία: Θρησκεία, Κοινωνία και Πολιτική”, Αθήνα (2004)
- Καραφουλίδης, Δ., “Αυτοσχέδιο γενεαλογικό δέντρο”, στο: αρχείο Παναγία Σουμελά, Θεσσαλονίκη
- Καρολίδης, Π., “Ιστορία της Ελλάδος”, Αθήνα (1925)
- Καρυκοπούλου, Χρ., “Το διεθνές καθεστώς του οικουμενικού πατριαρχείου”, Αθήνα (1979)
- Κατσιαδάκη-Γαρδίκια, Ε., “Ο υπόδουλος Ελληνισμός από το 1881 ως το 1913 - Μικρά Ασία”, στο: “Ι.Τ.Ε.Ε”, τ. 14, Αθήνα (1977)
- Κιτσίκης, Δ., “Συγκριτική ιστορία Ελλάδος και Τουρκίας στον 2ο αιώνα”, Αθήνα (1978)

- Κιτσικής Δ., “Η σημασία του Μπεκτασισμού-Αλεβισμού για τον Ελληνισμό”
- Κονόρτας, Π., “Οθωμανικές θεωρήσεις για το Οικουμενικό Πατριαρχείο 17^{ου}-
αρχές 20^{ου} αι.”, Αθήνα (1998)
- Κοντογιάννης, Π., “Η Ελληνικότητα των νομών Προύσης και Σμύρνης”, Αθήνα
(1919)
- Κοντογιαννίδης, Τ., “Χάθηκε στα 1920 — Βρέθηκε στα 1980”, στο: Π.Ε.,
Θεσσαλονίκη (1980)
- Κορδάτος, Ι., “Η κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επανάστασης του 1821”
Αθήνα (1975)
- Κουκκίδης, Κ., “Κόσμοι της Ανατολής”, Αθήνα (1958)
- Κούκκου, Ε., “Η διαμόρφωση της Ελληνικής κοινωνίας κατά την Τουρκοκρατία”,
Αθήνα (1971)
- Κουλόπουλος, Α., “Ξεράθηκε η ζωή των Ελλήνων στην Κωνσταντινούπολη”,
στο: “Ακρόπολις”, Αθήνα (7.1.1982)
- Κτενίδης, Π., “Φόροι και αγγαρείες στα χρόνια της Τουρκοκρατίας”, στο: Π.Ε.,
Θεσσαλονίκη (1978)
- Κυνηγόπουλος, Π., “Εκθέσεις περί των καταστάσεων και σφαγών της επαρχίας
Κολωνίας της Νικοπόλεως του Πόντου”, Κωνσταντινούπολη (1919)
- Κωφίδης, Σ., “Οι μεταναστεύσεις των Ελληνοποντίων εις Ρωσσίαν κατά του
19ου αιώνα”, στο: Π.Ε., Θεσσαλονίκη (1980)
- Λαζαρίδης, Δ., “Ο ρόλος του ιμπεριαλισμού στη Μικρασιατική Εκστρατεία”,
Αθήνα (1983)
- Λαζαρίδης, Κ., “Οι Τούρκοι σπαήδες”, στο: Ηπειρωτική Εστία, τ. 1, Ιωάννινα
(1952)
- Λαμέρας, Κ., “Το Μικρασιατικό Πρόβλημα”, Αθήνα (1918)
- Λαμέρας, Κ., “Πόσοι και ποίοι οι κάτοικοι της Μικρός Ασίας μετά την ανταλλαγή”,
Αθήνα (1929)
- Λαμπρινίδης, Μ., “Ερχομαι από την Κωνσταντινούπολη”, Αθήνα (1982)
- Λαμφίδης, Ο, “Η συμμετοχή των Ελλήνων Ποντίων εις την εθνεγερσίαν του
1821”, στο: Α.Π. τ. 33, Αθήνα (1975-76)
- Λαμφίδης, Ο, “Η Τουρκοκρατία στον μικρασιατικό Πόντο”, στο: Α.Π., τ. 33,
Αθήνα (1975-76)
- Λαμφίδης, Ο, “Ο Πόντος κατά τους περιηγητάς και τους ταξιδιώτας εις τους
νεώτερος Χρόνους”, στο: Α.Π., τ. 27, Αθήνα (1966)

- Λαμφίδης, Ο, “Πόντος”, στο: “Ι.Τ.Ε.Ε”., τ. 13, Αθήνα (1977)
- Λαμφίδης, Ο., “Η Τουρκοκρατία στο Μικρασιατικό Πόντο”, στο: Α.Π., τ. 34, Αθήνα (1977-78)
- Λαμφίδης, Ο., “Οι Έλληνες του Πόντου υπό τους Τούρκους”, Αθήνα (1957)
- Λάσκαρις, Μ. Τ., “Το Ανατολικόν ζήτημα”, 2. εκδ., Θεσσαλονίκη (1978)
- Λαυρεντίδης, Ι., “Πρόσφυγες εξ Ανταλλαγής και ανταλλάξιμος περιουσία”, Αθήνα (1972)
- Λίδης, Π., “Ιστορία της Ελλάδος από της υπό των Οθωμανών αλώσεως μέχρι της βασιλείας Γεωργίου Α’”, Αθήνα (1925)
- Λιουδάκη-Κυπραίου, Χ., “Μεταλλεία της Μικρασίας και του Πόντου”, Αθήνα (1982)
- Λουκάτος, Σ., “Οι μεγάλες δυνάμεις και η Μικρασιατική καταστροφή” στο: Η Μικρασιατική εκστρατεία και καταστροφή, έκδοση Κ.Μ.Ε., Αθήνα (1983)
- Μάζης, Ι., “Γεωπολιτική Προσέγγιση για ένα νέο Ελληνικό Αμυντικό Δόγμα”, Αθήνα (2006)
- Μάζης, Ι., “Γεωπολιτική: Η θεωρία και η πράξη”, Αθήνα (2002)
- Μάζης, Ι., “Η Γεωπολιτική της Ευρύτερης Μέσης Ανατολής και η Τουρκία”, Αθήνα (2008)
- Μαραβελάκης, Μ. & Βακαλόπουλος, Α., “Αι προσφυγικοί εγκαταστάσεις εν τη περιοχή Θεσσαλονίκης”, Θεσσαλονίκη (1955)
- Μαυρογένης, Στ., “Το κυβερνείον Καρς του Αντικαυκάσου”, Θεσσαλονίκη (1963)
- Μελανοφρύδης, Π., “Ένας Άγιος που τον διεκδικούσαν Έλληνες και Τούρκοι”, στο: Π.Ε., τ. 13, Θεσσαλονίκη (1963)
- Μελανοφρύδης, Π., “Το μεταλλείον Κουντέν”, στο: “Χρονικά του Πόντου”, τ. 1, Αθήνα (1944)
- Μελανοφρύδης, Π., “Ένα Πάσχα σε τούρκικο μαχαλά της Σταμπούλ”, στο: Π.Ε., τ. 13, Θεσσαλονίκη (1962)
- Μελανοφρύδης, Π., “Οι Κλωστοί”, Αθήνα (1951)
- Μένανδρος, Σ., “Θρήνος της Κύπρου”, στο: Δ.Ι.Ε.Ε. τ. 6, Αθήνα (1902-1906)
- Μερλιέ Μ., “Ο Τελευταίος Ελληνισμός της Μικράς Ασίας”, Αθήνα (1974)
- Μέρτζιος, Κ., “Μνημεία Μακεδονικής ιστορίας”, Θεσσαλονίκη (1947)
- Μεταληνός, Γ., “Η κατά την Ανατολήν Δύσις”, στο: Σύναξη, τεύχος Β, Αθήνα (1983)
- Μηλιώρης Ν., “Οι Κρυπτοχριστιανοί”, Αθήνα (1962)

- Μιρμίρογλου Βλ., “Οι Δερβίσσαι”, Αθήνα (1940)
- Μισαηλίδης, Δ., “Παλιές αναμνήσεις από τις χαμένες πατρίδες”, στο: Ποντιακή Στοά, Αθήνα (1971)
- Μιχαηλίδης, Δ., “Οι Τραπεζουντιακοί θρήνοι για την άλωσιν της Κωνσταντινουπόλεως”, στο: Α.Π., τ. 30, Αθήνα (1970-71)
- Μουρέλος, Ξ., “Η γαλλοτουρκική προσέγγιση του 1921”, στο: Δ.Κ.Μ.Σ., τ. 4, Αθήνα (1983)
- Μούρτος, Γ. Α, “Η Τουρκία Σήμερα”, εργασία του ιδίου
- Μούρτος, Γ. Α, “Τουρκία το Ένστολο Κράτος”, Αθήνα (2002)
- Μπότσαρης, Ν., “Η Μικρά Ασία και ο Ελληνισμός”, Αθήνα (1967)
- Μπουμπουλίδης, Φ., στο: “Ε.Ε.Φ.Σ.Π.Α”., τ. 17, Αθήνα (1966-1967)
- Μπουνάτσος Ν., “Κρυπτοχριστιανοί”, στο: Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. 7, Αθήνα (1965)
- Μπούρα, Κ., “Οι βουλευτικές εκλογές στην οθωμανική αυτοκρατορία. Οι Έλληνες βουλευτές 1908-1918”, στο: Δ.Κ.Μ.Σ., τ. 4, Αθήνα (1984)
- Μυστακίδης, Β., “Οι Ράλ(λ)αι”, στο: Ε.Ε.Π.Σ., τ. 5, Αθήνα (1928)
- Μυστακίδου, Λ., “Οι Αλεβήδες στη Σύγχρονη Τουρκία”, Αθήνα (1997)
- Νέτας, Β., “Τι απέμεινε για αφανισμό στην Πόλη”, στην: «Ελευθεροτυπία» (13.4.1982)
- Νικόδημος, Αγιορίτης, “Νέον Μαρτυρολόγιον”, 3 εκδ., Αθήνα (1961)
- Νικολαΐδης, Α., “Ποντιακή Λαογραφία”, Πτολεμαΐδα, (1974)
- Νικολαΐδης, Δ., “Οθωμανικοί κώδικες”, τ. 3, Κωνσταντινούπολη (1890)
- Νικολαΐδης, Ν., “Η εκδρομή στον Πόντο, Απ’ την Θεσσαλονίκη στην Αργυρούπολη” στο: Π.Ε.,τ. 4, Θεσσαλονίκη (1953)
- Νικολαΐδης, Στ., “Δεσμός εις την Ιστορίαν και Λαογραφίαν Νικοπόλεως του Πόντου”, Καβάλα (1967)
- Νικολαΐδου Ε., “Οι Κρυπτοχριστιανοί της Σπαθίας”, Ιωάννινα (1979)
- Νυμφόπουλος, Μ., “Ιστορία της Σαντάς και του Πόντου”, Δράμα (1955)
- Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, Μ., “Οι Βαλκανικοί λαοί”, Ιωάννινα (1978)
- Οικονομίδης, Δ., “Ο Πόντος και τα δίκαια του εν αυτώ Ελληνισμού”, Αθήνα (1919)
- χ. Οικονομόπουλος, Κ., “Αι σχέσεις Ελλάδος και Τουρκίας από του έτους 1923 μέχρι σήμερα”, Θεσσαλονίκη (1981)

- Οικουμενικό Πατριαρχείο, “Τακρίρια τινά του Οικουμενικού Πατριαρχείου προς την υψηλήν Πύλην περί του ζητήματος των Σταυριωτών και περί εξισλαμισμών”, εκδ. τυπογραφείο οικουμενικού πατριαρχείου, Κωνσταντινούπολη (1909)
- Παμπούκης, Ι., “Πόντος”, Αθήνα (1953)
- Πανάρετος, “Ιστορία της μονής Βαζελώνος”, Τραπεζούντα (1909)
- Πανάρετος, “Ο Πόντος ανά τους αιώνας”, Δράμα (1927)
- Παπαδόπουλος, Άνθ., “Ο Πόντος διά των αιώνων”, στο: Α.Π., τόμ. 1ος, Αθήνα (1928)
- Παπαδόπουλος, Α., “Αναμνήσεις και νοσταλγήματα από τον Πόντο μας”, Έδεσσα (1962)
- Παπαδόπουλος, Α., “Ο Μεσαιωνικός Ελληνισμός του Πόντου”, στο περιοδικό: Η.Μ.Ε., Αθήνα (1926)
- Παπαδόπουλος, Α., “Ο Χαλδίας αρχιερέυς των μεταλλουργών”, στο: Α.Ρ., τ. 13, Αθήνα (1948)
- Παπαδόπουλος, Α., “Στατιστική της επαρχίας Σουρμένων”, Τραπεζούντα (1881)
- Παπαδόπουλος, Α., Κεραμεύς, “Ανάλεκτα Ιεροσολυμιτικής Σταχυολογίας”, τ. 1, Petersburg (1899)
- Παπαδόπουλος, Δ., “Επίσκεψις εις τον Πόντον”, στο: Βήμα Ε.Λ.Θ., τεύχος 32, Θεσσαλονίκη (1963)
- Παπαδόπουλος, Δ., “Κρυπτοχριστιανικά”, στο: Π.Σ., τ. 1, Αθήνα (1971)
- Παπαδόπουλος, Π., “Οι Χριστιανοί του Χεβέκ, επαρχίας Θεοδοσιουπόλεως”, στο: Π.Ε. τ. 10, Θεσσαλονίκη (1959)
- Παπαδόπουλος, Στ., “Οι Νεομάρτυρες και το δούλον Γένος”, Αθήνα (1974)
- Παπαδόπουλος, Χ., “Εκ της Ιστορίας της Εκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως κατά τον 18ον αιώνα”, Αθήνα (1924)
- Παπαδόπουλος, Χρ., “Η εξωτερική κατάσταση της εκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως από της αλώσεως μέχρι τον ΙΘ' αι.”, Αθήνα (1950)
- Παπαζαχαρίου Γ., “Μαρτυρίες εξισλαμισμένων Ελλήνων”, Φλώρινα (1993)
- Παπαμιχαλόπουλος, Κ., “Περιήγησις εις τον Πόντον”, Αθήνα (1903)
- Παπαρηγόπουλος, Κ., “Ιστορία του ελληνικού Έθνους”, τ. 5, 2^η έκδ. Αθήνα (1925)
- Παπαρούνης, Π. Ν., “Τουρκοκρατία”, Αθήνα (1977)

- Παπούλια, Β., “Από την Αυτοκρατορία στο Εθνικό κράτος”, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη (2003)
- Παραφεντίδου, Ε., “Σταυρίζεται ή Σταυριώται”, στο: Μακεδονικόν Ημερολόγιον, Θεσσαλονίκη (1950)
- Παρχαρίδης, Ι., “Ιστορία της Κρώμνης”, Τραπεζούντα (1912)
- Πατρινέλης, Χ., “Ιστορία του Ελληνικού Έθνους”, στο: “Ι.Τ.Ε.Ε.”, τ. 10, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα (1974)
- Παυλίδης, Ι., “Σελίδες ιστορίας αίματος και θυσίας Πόντου και Μ. Ασίας”, Θεσσαλονίκη (1979)
- Παυλίδης, Ε., “Οι Έλληνες της Ρωσσίας”, στο: Π.Φ., τ. 3, Αθήνα (1940)
- Παχυμέρης, Γ., “Ανδρόνικος”, έκδ. Ι. Bekker, (Bonn 1935)
- Πετρόπουλος, Δ., - Ανδρεάδης, Ε., “Η θρησκευτική ζωή στην περιφέρεια Ακσεράι-Γκελβερί”, Αθήνα (1971)
- Πικρός, Ι., “Ο Ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897”, στο: Ι.Τ.Ε.Ε., τ. 14, Αθήνα (1977)
- Ροδάκης, Π., “Ιστορία του Πόντου”, Αθήνα (2004)
- Ροδάς, Μ., “Πώς η Γερμανία κατέστρεψε τον Ελληνισμό της Τουρκίας”, 2^η έκδ., Αθήνα (1978)
- Σάθας, Κ., “Τουρκοκρατούμενη Ελλάς”, 1, Εκδ., Αθήνα (1869)
- Σάθας, Κ., “Χρονικόν ανέκδοτον Γαλαξειδίου”, Αθήνα (1865)
- Σαλαπασίδης, Π., Επεισόδια Αργυρουπόλεως κατά τον 19^ο αιώνα”, στο: Το Ποντιακό, τ. 3, τεύχος 10, Αθήνα (1952)
- Σαλαπασίδης, Π., “Από την ιστορία των Κρυφών. Η περιπέτεια δύο Κρητών ναυτικών κατά το 1866 εις την Τραπεζούντα”, στο: Ποντιακά Φύλλα, τ. 2, Αθήνα (1937)
- Σαλτσής, Ι., “Χρονικά κοτυώρων”, Θεσσαλονίκη (1955)
- Σαμουηλίδης, Χρ., “Οδοιπορικό στον Πόντο”, Αθήνα (1979)
- Σβορώνος, Ν., “Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας”, Αθήνα (1976)
- Σιδεράς, Α., “Αναλαμπές στα παρελθόντα μιας χαμένης πατρίδας”, Κιλκίς (1978)
- Σιδεράς, Α., “Οι Εξισλαμισμοί και εκτουρκισμοί στον Πόντο”, στο: Βήμα
- Σκαλιέρης, Γ., “Λαοί και Φυλαί της Μικράς Ασίας”, Αθήνα (1922)
- Σκαλιέρης, Γ., “Η αυτοκρατορία της Τραπεζούντος”, Αθήνα (1921)
- Σκοπετεά, Χ., “Οι Υψηλάνται, Η Τραπεζουντιακή καταγωγή τους”, στο: Α.Π., τ. 20, Αθήνα (1955)

- Smith, L., "Το όραμα της Ιωνίας. Η Ελλάδα στη Μικρά Ασία. 1912-1922",
Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, Αθήνα, (2002)
- Σουλιώτης, Α., "Οι κάτοικοι της Μικράς Ασίας", Αθήνα (1921)
- Σταυρίδης, Β., "Οικουμενικοί Πατριάρχαι 1860 — σήμερα", Θεσσαλονίκη
(1977)
- Στεφανίδης, Β., "Εκκλησιαστική Ιστορία", Αθήνα (1959), Αθήνα (1959)
- Σχολάριος Γ., "Άπαντα", Εκδ. Petit, L., - Siderides, C. A., - Jugie, M., Paris
(1930)
- Σχολάριος Γ., "Γενναδίου του Σχολαρίου άπαντα τα ευρισκόμενα", Paris (1935)
- Τανιμανίδης, Π., "Η Εκκλησία του Πόντου" στο: Ποντιακή Εστία, Θεσσαλονίκη
(1983)
- Τάντος, Ηρ., "Μία σελίδα από τη ζωή των κρυπτοχριστιανών", στο: Ποντιακή
Εστία, Θεσσαλονίκη (1962-63)
- Τασούδης, Γ., "Βιογραφικοί αναμνήσεις Χρύσανθου," Αθήνα (1970)
- Τασούδης, Γ., Άρθρα και μελέται αρχιεπισκόπου Αθηνών του από Τραπεζούντος
1911-1949, Αθήνα (1977)
- Τερζόπουλος, Α., "Οι Κλωστοί ή Κρυπτοχριστιανοί των Σουρμένων", στο: Α.Π.,
τ. 30, Αθήνα (1970-1971)
- Τριανταφυλλίδης, Π., "Τα Ποντιακά", Αθήνα (1865)
- Τριανταφυλλίδης, Π., "Οι Φυγάδες", Αθήνα (1870)
- Τσακιρίδης, Π., "Μεσουδιέ Καρασού", στο: Ποντιακή Στοά, Αθήνα (1972-74)
- Τσαούσης, Α., "Ιστορία του εν Πόντω χωρίου Χοψά", Αθήνα (1960)
- Τσιντζιλώνης, Χρ., "Η Μικρασιατική Εκστρατεία και οι ευθύνες της ολιγαρχίας και
των κομμάτων της" στο: Η Μικρασιατική Εκστρατεία και καταστροφή,
έκδοση Κ.Μ.Ε., Αθήνα (1983)
- Τωμαδάκης, Ν., "Μελετήματα περί Ιωσήφ Βρυεννίου", στο: Ε.Ε.Β.Σ., τ. 29,
Αθήνα (1959)
- Υψηλάντης- Κομνηνός, Α., "Τα μετά την Άλωσιν", Κωνσταντινούπολη (1870)
- Φουρνιάδης, Π., "Ιστορία και Λαογραφία Κολωνίας και Νικοπόλεως", Καβάλα
(1964)
- Φωτιάδης, Ε. Π., "Σύμμικτα τουρκόφωνα ελληνικά βιβλία": Ελληνικά, τ. 4 (1931)
- Φωτιάδης, Κ., "Οι Εξισλαμισμοί και η προσφορά των Κρυπτοχριστιανών του
Πόντου στους εθνικοαπελευθερωτικούς αγώνες", Θεσσαλονίκη (1974)

- Φωτιάδης, Κ, “Πηγές του Κρυπτοχριστιανικού Προβλήματος”, Θεσσαλονίκη (1997)
- Φωτιάδης, Κ. “Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου”, Αθήνα (2004)
- Φωτιάδης, Κ.,-Χαραλαμπίδης, Μ., “Πόντιοι, Δικαίμα στη μνήμη”, Αθήνα (2003)
- Φωτιάδης, Ν., “Στο Κεσκίν Μαδέν με τον παπαευθύμ”, Αθήνα (1982)
- Χατζόπουλος Γ., “Από την εφιαλτική ζωή των κλωστών του Πόντου”, στο: Ποντιακά Ιστορήματα, τόμ. 1, τεύχ. 4-5, Αθήνα (1965)
- Χατζόπουλος, Α. “Die Fluchtlingsfrage in Griechenland”, Αθήνα (1927)
- Χειλαδάκης, Ν., “Τουρκία ο Γίγαντας με τα Γυάλινα Πόδια”, Αθήνα (1999) & Θεσσαλονίκη (2002)
- Χειμωνίδης, Φ., “Ιστορία και στατιστική Σάντας”, 2^η εκδ., Θεσσαλονίκη (1972)
- Χιδίρογλου, Π., “Η Θράκη και η Τουρκική Εθνική Ιδέα”, Ελληνικές Πανεπιστημιακές Εκδ., Αθήνα (1992)
- Χρύσανθος, “Η άφιξις εις την Τραπεζούντα της α.α. υψηλότητος του μ. δουκός Νικολάου Νικολάεβιτς”, στο: Οι Κομνηνοί, τ. 1, τεύχος 7, Τραπεζούντα (1916)
- Χρύσανθος, “Η Εκκλησία της Τραπεζούντος”, Αθήνα (1931)
- Χρύσανθος, “Η Εκκλησία της Τραπεζούντος”, στο: Α.Π., τ. 4 και 5, Αθήνα (1933)
- Χρύσανθος, “Στώμεν καλώς”, στο περιοδικό του Οικουμενικού Πατριαρχείου “Εκκλησιαστική Αλήθεια” (10 Σεπτεμβρίου 1911)
- Χρύσανθος, “Σωβινισμού και βιαιότητας θύματα” στο περιοδικό του Οικουμενικού Πατριαρχείου “Εκκλησιαστική Αλήθεια” (27 Αυγούστου 1911)
- Χωνιάτης, Ν., “Χρονική Διήγησης”, Εκδ. Bekker, Bonn (1835),
- Ψυρούκης, Ν., “Η Μικρασιατική καταστροφή”, Αθήνα (1973)

Ξενόγλωσση

- Ahmad, F., “The Young Turks. The Committee of Union and Progress in Turkish Politics 1908-1914”, Οξφόρδη (1969)
- Andrews, Alf, “Ethnic Groups in the Republic of Turkey”, Wiesbaden (2002)
- Armstrong, H., “Der grau Wolf. Das Leben des Diktators Mustafa Kemal”, Berlin (1933)
- Ανώνυμος, “Der griechisch-turkische Krieg des Jahres 1897”, Berlin (1897)

- Ανώνυμος, “Die orientalische Frage der Gegenwart und Zukunft”, στο: M.L.A., τ. 53, Berlin (1858)
- Babinger, F, “Mehmed der Eroberer und seine Zeit”, München (1953)
- Babinger, F, “Geschichtsschreiber der Osmanen”, Leipzig (1927)
- Babinger, F, Vom Amurath zu Amoruth, στο : Babinger, F., Aufsätze und Abhandlungen zur Geschichte Sudosteuropas und der Levante, τ.1, München (1962)
- Babinger, F., “Beiträge zur Frühgeschichte der Turkenherrschaft in Rumelien”, München (1944)
- Baldwin W. M., “*A History of the Crusades*”, volume one, ed. The University of Wisconsin Press, Madison, Wisconsin (1969)
- Ballance, S., Bryer, A. & Winfield, D., “Nineteenth-century monuments in the city and vilayet of Trebizond”, στο: Α.Π., τ. 28, Αθήνα (1966-67)
- Balogh, A. v., “Der Internationale Schutz der Minderheiten”, München (1928)
- Banse, E, “Die Länder und Völker der Türken”, Braunschweig (1916)
- Banse, E., “Die Türkei, Eine moderne Geographie”, Braunschweig (1915)
- Bartl, P, “Kryptochristentum und Formen des religiösen Synkretismus in Albanien”, στο: Grazer und Münchener balkanologische Studien, “Beiträge zur Kenntnis Sudosteuropas und des Nahen Orients”, München (1967)
- Bartl, P., “Die albanischen Muslime zur Zeit der nationalen Unabhängigkeitsbewegung (1878-1912)”, Wiesbaden (1968)
- Baumgart, W., “Der Friede von Paris”, München-Wien (1972)
- Bause, E., “Die Türken und wir”, Weimar (1917)
- Beck, H. G., “Vorsehung und Vorherbestimmung in der theologischen Literatur der Byzantiner”, Rom (1937)
- Beck, M., “Anatolien, Gedanken und Beobachtungen von Fahrten in die Levante”, Zurich-Stuttgart (1956)
- Beckedorf, H., Der Vierte Kreuzzug und seine Folgen, στο: Byzanz, τ. 13
- Beyrau, D., “Russische Orientpolitik und die Entstehung des Deutschen Kaiserreiches 1866-1870/71”, Bonn (1970)
- Bihl, W., “Die Kaukasus-Politik der Mittelmächte”, Teil 1, Wien-Köln-Graz (1975)
- Boveri, M., “Das Weltgeschehen am Mittelmeer”, Zurich-Leipzig-Berlin (1936)
- Brockelmann, C, “Geschichte Der Islamischen Völker und Staaten”, München-Berlin (1939)

- Bryer, A, "The Cryptochristians of the Pontos", στο Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, τ.4, Αθήνα (1983)
- Bryer, A, "The Pontic Revival and the new Greece", στο: Institute for Balkan Studies, Θεσσαλονίκη (1976)
- Bryer, A., "The Tourkokratia in the Pontos", στο: "Neohellenika", τ. 1, Texas (1970)
- Cahen, C., "Vom Ursprung bis zu der Anfängen des Osmanenreiches", στο: Fischer Weltgeschichte, Der Islam I, τ. 14, Frankfurt a. M. (1968)
Cambridge (1970)
- Cambridge University Press, "*The Cambridge History of Islam*", volume one,
- Cetinoglu, A., "Varlik Vergis, 1942-1944, Ekonomik ve Kültürel Jenesid", belge yoyinlari, Istanbul (2009)
- Cevat, A., "Die Entwicklung des Nationalgefühls der Türken von deren Frühzeit bis zur Begründung der Republik", München (1938)
- Chambers Biographical Dictionary, Chambers Harrap Publishers Ltd 2009.
- Chwostow, W. & Minz, I., "Geschichte der Diplomatic", τ. 2, Berlin (1948)
- Crestovitch G., "Griechenland-Italien-Türkei", στο: Zeitschrift fur Politik, τόμ. 18, Berlin (1929)
- Crusius, M, "Turcograeciae libri octo", Buch 2, Basel (1584)
- Crusius, M. "Annales Suerici", τ. 3, Frankfurt a. M. (1596)
- Dahm, Xr., "Die Kirche im Osten", τ. 1, Offenburg (1964)
- Dawkins, M, "The Crypto-christians of Turkey", στο: Byzantion, τόμ. 8ος, Paris-Liege-Bruxelles(1933)
- De Vries, W., "Der christliche Osten in Geschichte und Gegenwart", Wurzburg (1951)
- Delfs, H., "Die Politik der Mächte beim Zerfall des Osmanischen Reiches", Kiel (1954)
- Department of International Politics, "Back to the future: Moderate Islam v. Official Secularism in Turkey" Aberystwyth University, Wales, UK
- Dernschwam, H., "Tagebuch", München/ Leipzig (1923)
- Dietrich, K., "Das Griechentum Kleinasien", στο: Lander und Volker der Türkei, εκδ. H. Grotha, Leipzig (1915)
- Djermal Pascha, "Erinnerungen", München (1922)

- Dolger, F., "Regesten der Kaiserurkunden des ostromischen Reiches, τ. II (1025-1204)", München-Berlin (1925)
- Dolger, F., "Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges", München (1948)
- Duda, H., "Vom Kalifat zur Republik", Wien (1948)
- Dumont, P., "Mustafa Kemal invente la Turquie moderne", Βρυξέλλες (1983)
- Eichmann, F., "Die Reformen des Osmanischen Reiches", Berlin (1858)
- Endres F. "Die Türkei, Bilder und Skizzen von Land und Volk", München (1916)
- Epstein, L., "Der nationale Minderheitenschutz als internationales Rechtsproblem", Berlin (1922)
- Erler G., "Das Recht der nationalen Minderheiten", στο: Deutschtum und Ausland, τεύχ. 37/39, Munster (1931)
- Fallmerayer, J. Ph., "Geschichte des Kaisertums von Trapezunt", München (1827)
- Fallmerayer, J. Ph., "Fragmente aus dem Orient", München (1963)
- Fels, E., "Die griechische Volkerwanderung", στο: Geographische Zeitschrift, τ.33, Leipzig Berlin (1927)
- Fernau, F.-W., "Patriarchen am Golden Horn, Gegenwart und Tradition des orthodoxen Orients", Opladen (1967)
- Fischer, A., "Ausder religiösen Reformbewegung in der Türkei", Leipzig (1922)
- Fischer, H., "Die neue Türkei und Der Islam", Kulmbach (1932).
- Fitzner, R., "Anatolien", Berlin (1902)
- Flottau, H., "Das Opfer des Dimitrios", στο: Süddeutsche Zeitung, München (5/6.1.1982)
- Friedman, G., "The next 100 years , A forecast for the 21st century", Doubleday, New York (2009)
- Gargas, S., "Die Minderheit", Haag (1926)
- Gelzer, H., "Geistliches und Weltliches", Leipzig (1900)
- Gelzer, H., "Texte der Motitiae episcopatum", στο: Abhandlungen der Philosophisch-Philologischen Classe der Koniglich Bayerischen Akademie der Wissenschaften, τ. 21, München (1901)
- Gelzer, H., "Ungedruckte und ungenugend veröffentlichte Texte der Notitiae episcopatum", στο : Abhandlungen der Philosophisch-Philologischen Classe

- der Koniglich Bayerischen Akademie der Wissenschaften, τ. 21, Munchen (1901)
- Gerlach, S., "Tagebuch", Frankfurt (1674)
- Giese, F., "Die geschichtlichen Grundlagen für die Stellung der christlichen Untertanen im osmanischen Reich", στο: "Der Islam", τ. 19, Berlin (1931)
- Giese, F., "Die Altosmanischen anonymen Chroniken", Μέρος II, Leipzig (1925)
- Gill, A., "Die sowjetisch-türkischen Beziehungen von der Russischen Revolution 1917 bis zum Endedes Ersten Weltkrieges", Diss, Basel (1969)
- Gockenjan, H., "Die Türkei und ihre christlichen Minderheiten", στο: "Ostkirchliche Studien", τ. 30, τεύχ. 2, Würzburg (1981)
- Gol, A., "Turkey: Court Ruling represents The End of the Beginning of secular-islamic tension" Eurasia Net, 2008
- Gottwald, J., "Phanariotische Studien", στο: "Leipziger Vierteljahrsschrift für Sudosteuroopa", τ. 5, Leipzig (1941)
- Grusius, M., "Turcograecia", Basel (1584)
- Guse, F., "Die Türkei", Leipzig (1944)
- Hadzopoulos, A., "Die Fluchtungsfrage in Griechenland", Athens (1927)
- Hallgarten, G., "Imperialismus vor 1914", τ. 2, München (1963)
- Hallmann, H., "Neugriechenlands Geschichte", 1820-1948, Bonn (1949)
- Hamilton, W., "Reisen in Kleinasien, Pontus und Armenien", Leipzig (1843)
- Hammer, J. v., "Geschichte des Osmanischen Reiches", τ. 1, Pest (1840)
- Hammer, J. v., "Des osmanischen Reiches Staatsberfassung und Verwaltung", τ. 1, Wien (1815)
- Hammerberg Thomas, "Human Rights of Minorities", Strasburg, 1 October 2009
- Hasluck, F. W., "The Crypto-christians of Trebizond", στο: The journal of Hellenic Studies, τόμ. 41ος, London (1921), τεύχ. 2.
- Hasluck, F. W., "Christianity and Islam under the Sultans", τ. 2, New York (1973)
- Hassert, K., "Das Türkische Reich", Tübingen (1918)
- Heath W. Lowry, "Trabzon Sehrinin Islamlasmasi ve Turklesmesi 1461-1583", Instabul (1981)
- Hecht, W., Das Zeitalter der Komnenen, στο: Byzanz, Fischer τ. 13
- Heinrich, B., Roth, J., "Partner Türkei oder Foltern für die Freiheit des Westens", Hamburg (1973)

- Henle, H., "Der neue Nahe Osten", Hamburg (1966)
- Herrmann, G., "Die Dardanellen", Leipzig (1936)
- Hertzberg, G., "Geschichte der Byzantiner und des Osmanische Reiches", Berlin (1883)
- Heyd, W., "Geschichte des Levantehandels im Mittelalter", τ. 2, Stuttgart (1879)
- Heymann, E., "Balkan", Berlin (1938)
- Hiltebrandt, P., "Der Kampf ums Mittelmeer", Stuttgart (1953)
- Hirschfeld, G., "Aus dem Orient", Berlin (1897)
- Hopfner, W., "Turkische Christen in Midyat", στο: Christentum und Islam, τ.1, Wiesbaden (1971)
- Hostler, C. W., "Türken und Sowjets", Frankfurt a. M. - Berlin (1960)
- Hrsg. Jockel, R., "Islamische Geisteswelt", Wiesbaden (1981)
- Humann, C., "Über die Ethnologie Klein-Asiens", στο: Verhandlungen der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin, τ. 7, Berlin (1880)
- Icen, E., "Die Regierung der Grossen Nationalversammlung der Türkei und ihre volkerrechtliche Anerkennung", Diss., Göttingen (1960)
- Ira M. Lapidus, "A History of Islam", Cambridge University Press, Cambridge (1980)
- Jakob, G., "Die Bektaschije in ihrem Verhältnis zu verwandten Erscheinungen", στο: Abhandlungen der Philosophisch-Philologischen Klasse der Königlich Bayerischen Akademie der Wissenschaften, τ. 24, München (1909)
- Janin, R., "Musulmans malgré eux Les Stavriotes", στο: "Echos d'Orient", τ. 15, Paris (1912)
- Janssens, E., "Trebizonde en Colchède", στο: Université Libre de Bruxelles, τ. 40, Brussel (1969)
- Jaschke, G., "Die Entwicklung des osmanischen Verfassungsstaates von den Anfängen bis zur Gegenwart", Berlin (1917)
- Jaschke, G., "Geschichte der Türkei" seit dem Waffenstillstand von Mudros (30.10.1918), στο Handbuch der Orientalistik, Erste Abt., τ. 6, 3. Abschn., Leiden-Köln (1959)
- Jaschke, G., "Die christliche Mission in der Türkei", στο: Saeculum, τ. 7, München (1956)
- Jaschke, G., "Die Türkisch-Orthodoxe Kirche", στο: "Der Islam", Εκδόση. B. Spuler, τ. 45, Berlin (1969)

- Jasmund, J., "Aktenstucke zur orientalischen Frage", τ. 2, Berlin (1856)
- Jorga, N., "Geschichte dew Osmanischen Reiches" (G.O.R.), τ. 1, Gotha (1908)
- Josef van Ess, "Ein Gott oder drei" στο: Südwestpresse Tübingen vom (13.5.82)
- Juynboll, Th., "Handbuch des islamischen Gesetzes", Leipzig-Leiden (1910)
- Kadritzke, N., - Wagner, W., "Im Fadenkreuz der Natolm Fadenkreuz der NATO", Berlin (1976)
- Kallay, B. v., "Die Geschichte des serbischen Aufstandes", Wien (1910)
- Kampen, W. van, "Studien zur Deutschen Türkeipolitik in der Zeit Wilhelms Ü"., Diss., Kiel (1968)
- Kananos, J., "Georgius Phrantzes, Ioannes Cananus, Ioannes Anagnostes", εκδ. Bekker, Βόvνη (1838)
- Kawerau, P., "America und die orientalischen Kirchen", Berlin (1959)
- Kemal Pascha, "Die nationale Revolution", Leipzig (1928)
- Keskin, H., "Die Türkei", Berlin (1979)
- Kiepert H., "Die Verbreitung der griechischen Sprache im pontischen Kustengebirge", στο: Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde, τ. 25, Berlin (1890)
- Kinneir, M., "Reise durch Klein-Asien, Armenien und Kurdistan", Weimar (1821)
- Kirchner, I., "Der Nahe Osten", München – Wien (1943)
- Kissling, H. J., "Rechtsproblematiken in den christlich-muslimischen Beziehungen, vorab im Zeitalter der Turkenkriege, στο: Kleine Arbeitsreihe des Instituts für Europäische und Vergleichende Rechtsgeschichte an der Rechts- und Staatswissenschaftlichen Fakultät der Universität Graz, Heft 7, Graz (1974)
- Kissling, H. J., "Vom Osmanische Reiche", στο: "Zeitschrift für Kulturaustausch", Heft 2-3, Stuttgart (1962)
- Kissling, H. J., "Aus dem Derwischwesen Südosteuropas", στο: Beiträge zur Kenntnis Südosteuropas und des Nahen Orients, τ. 2, München (1967)
- Klever, U., "Das Weltreich der Türken", Bayreuth (1978)
- Klose, W., "Die Christen in der Türkei", στο: Zeitschrift für die historische Theologie, τ. 20, Hamburg und Gotha (1850)
- Koch, K., "Die kaukasischen Länder und Armenien", Leipzig (1867)
- Kohn, H., "Geschichte der nationalen Bewegung im Orient", Berlin (1928)

- Koutcharian, G., "Der Volker mord an den Armeniern und seine Auswirkungen", στο: Pogrom, Nr. 72/73, 11. Jhrg. (Marz 1980)
- Kramers, J. H., "Die Othomanischen Türken", στο: "Enzyklopaedie des Islam", τ. 4, Leiden-Leipzig (1934)
- Kreutel, R. F., "Vom Hinterzelt zur Hohen Pforte", Wien(1959)
- Krüger, K., "Die neue Türkei", Berlin (1963)
- Lanne, P., "Armenien", München (1977)
- Lehmann, B., Die Nachrichten des Niketas Chonides, Georgios Akropolites und Pachymeres über die Selcuqen. Μετάφραση: Dissertation Leipzig (1939)
- Lepsius, J., "Deutschland und Armenien 1914-1918", Potsdam (1919)
- Lepsius, J., "Der Todesgang des Armenischen Volkes", Postdam (1927)
- Library of Congress, Federal Research Division, COuntry Profile: Turkey, August 2008.
- Loding, D., Deutschlands und Osterreich-Ungarns Balkanpolitik von 1912-1914 unter besonderer Berücksichtigung ihrer Wirtschaftsinteressen, Diss., Hamburg (1969)
- Mahmud, S. F., "Geschichte des Islam", München (1964)
- Mardin, S., "The genesis of Young Ottoman Thought", Princeton (1962)
- Mathieu, H., "Die Türkei und ihre Bewohner", στο: Magazin fur Literatur des Auslandes,τ. 53, Berlin (1858)
- Mert Nuray, "Turkiye Islamciligina Tarihsel Bir Bakis (A Historical View of Turkish Islamism)" in Tanil Bora & Murat Gultekingil Islamcilik Istanbul: Iletisim Yayinlari, 2005
- Metochites, "Die Krise des byzantinischen Weltbildes im 14 Jahrhundert", München (1952)
- Michaelsen, E., "Die Austauschbarkeit im Sinne des griechischtürkischen Vertrages vom 30 Januar 1923 und das Problem des Austausches von Minderheiten, unter besonderer Berücksichtigung dieses Vertrages", Diss., Hamburg (1940)
- Miguel, A., "Der Islam", στο: "Kindlers Kulturgeschichte", τ. 28, Munchen (1970)
- Miklosich, Fr. - Müller, J., "Acta et Diplomata", τ.1-6, Wien (1860-1890)
- Miklosich, Fr. - Müller, J., "Vom Goldenen Horn zu den Quellen des Euphrat", τ. 1, Wien (1860)
- Mikusch, D. v., "Gasi Mustafa Kemal", Leipzig (1929)

- Milogradow, P.W., Geschichte der internationalen Beziehungen 1917-1939, Berlin (1963)
- Missir, L., "Die christliche Kirche in der Türkei", στο: "Christentum und Islam", τεύχος 6, Wiesbaden (1975)
- Mohammad Hadi Hadsch-Mir, "Der Einfluss der westeuropäischen Demokratie auf die türkische Verfassungsrevision vom 21.9.1909 und seine seitherige Überwindung", Diss., Tübingen (1926)
- Moravcsik, G., "Einführung in die Byzantinologie", Darmstadt, (1976)
- Mordtmann, D. A., "Anatolien", Hannover (1925)
- Mordtmann, D. A., "Die Bewohner des türkischen Reiches in religiöser Beziehung", στο: Das Ausland, Augsburg (1861)
- Mordtmann, D. A., "Sstanbul und das moderne Türkentum", Leipzig (1878)
- Mordtmann, J. H. "Die Kapitulation von Konstantinopel im Jahre 1453", στο: Byzantinische Zeitschrift, τ. 21, Leipzig (1912)
- Mordtmann, J. H. ,"Derebeys", στο: E.I., τ. 1, Leiden-Leipzig (1913)
- Münir, O., "Minderheiten im osmanischen Reich und in der neuen Türkei", Köln (1937)
- Nebioglou, O., "Die Auswirkungen der Kapitulationen auf die türkische Wirtschaft", Jena (1941)
- Nicol, D., "Der Niedergang von Byzanz", στο: Byzanz, "Fischer Weltgeschichte", τ. 13, a. M. Frankfurt (1973)
- Nicol, D., "The Last Centuries of Byzantium", Rupert-Hart-Davies, London (1972)
- Novothy, A., "Quellen und Studien zur Geschichte des Berliner Kongresses 1878", Graz-Köln (1957)
- Oberhummer, E., "Die Türken und das osmanische Reich", Leipzig - Berlin (1917)
- Ostrogorsky, G., "Geschichte des byzantinischen Staates", München (1963)
- Papoulia, B. D., "Ursprung und Wesen der Knabenlese im osmanischen Reich", München (1963)
- Pazarkaya, Y., "Religion und Geistesgeschichte", στο: "Die Türkei", έκδοση Kündig-Steiner, W., Tübingen-Basel (1979)
- Peters, R., "Geschichte der Türken", Stuttgart (1961)

- Petritsch, E., "Osterreich und Die Türkei nach dem ersten Weltkrieg", στο: M.O.S., τ. 35, Wien (1982)
- Pomiankowski, J., "Der Zusammenbruch des Ottomanischen Reiches", Zurich-Leipzig-Wien (1928)
- Price, M. Ph., "Die Türkei", Nürnberg (1958)
- Ranke, L., "Die Osmanen und die spanische Monarchie im 16 & 17 Jahrhundert", εκδ. 3, Berlin (1857)
- Richard, "Die Geschichte der Türken", Stuttgart (1961)
- Richter, J., "Mission und Evangelisation im Orient", Gütersloh (1930)
- Robert Br., "*The Byzantine Empire*", London (1980)
- Robinson R. D., "The First Turkish Republic", Cambridge (1965)
- Ronnefarth, H., "Konferenzen und Verträge", Μέρος II, τ. 3, εκδ. Vertrags-Ploetz, Wurzburg (1958)
- Ronnefarth, H., "Konferenzen und Verträge", Teil II, τ. 3 (1492-1914), Wurzburg (1958)
- Rosen, G., "Geschichte der Türkei", Leipzig (1867)
- Rummel, F. v. "Die Türkei auf dem Weg nach Europa", München (1952)
- Runciman, S., "Das Patriarchat von Konstantinopel", München (1970)
- Runciman, S., "Die Eroberung von Konstantinopel 1453", München (1966)
- Sanders, L. v., "Fünf Jahre Türkei", Berlin (1919)
- Sarides, E., "Zum Verhältnis von Befreiungsbewegungen und Imperialismus", Berlin (1979)
- Sax, C.R.v., "Geschichte des Machtverfalls der Türkei", Wien (1913)
- Schafer, R., "Der Deutsche Krieg, Die Türkei, Islam und Christentum", Leipzig (1915)
- Scheel, H., "Die Staatsrechtliche Stellung der ökumenischen Kirchenfürsten in der alten Türkei", Berlin (1943)
- Schmitz, P., "All-Islam", Leipzig (1937)
- Schweinitz, H., "In Kleinasien", Berlin (1906)
- Seif, Th., "Der Abschnitt über die Osmanen" in Sükrullah", στο: "M.O.G.", τ. 2, Osnabruck (1972)
- Shaw, S., "Das Osmanische Reich und die moderne Türkei", στο: Fischer, Weltgeschichte, τ. 15, Frankfurt (1971)

- Shaw, S., "History of the Ottoman Empire", Cambridge University Press, London, (1976)
- Simon, G., "Die Welt des Islam", Gütersloh (1947)
- Skendi, S., "Crypto-christianity in the Balkan Area under the Ottomans", στο: Slavic Review, τόμ. 26^{ος}, τεύχ. 2, USA (1967)
- Spuler, B., "Die Minderheitenschulen der europäischen Türkei von der Reformzeit bis zum Weltkrieg", Breslau (1936)
- Spuler, B., "Die neuen islamischen Reiche", στο: "Saeculum Weltgeschichte", τ. 5, Freiburg-Basel-Wien (1970)
- Spuler, B., "Die neuen islamischen Reiche", στο: Saeculum Weltgeschichte, Band 6, Freiburg-Basel-Wien (1971)
- Spuler, B., "RuBlands Orientpolitik", στο: Gesammelte Aufsätze, Leiden (1980)
- Spuler, B., "The Muslim World: The Age of the Caliphs", Leiden (1960)
- Spuler, B., "Die Gegenwartslage der Ostkirchen", Wiesbaden (1948)
- Stadtmüller, G., "Geschichte Südosteuropas", έκδ. 2^η, Oldenburg-München-Wien (1976)
- Stadtmüller, G., "Die neuen islamischen Reiche" στο: "Saeculum, Weltgeschichte", Freiburg, τ. 5 (1970)
- Steinbach, U., "Kranker Wächter am Bosphorus", Freiburg-Wurzburg (1979)
- Steinhaus, K., "Soziologie der türkischen Revolution", Frankfurt (1969)
- Stephanjan, St., "Die imperialistische Politik des kaiserlichen Deutschland gegenüber Westarmenien während des Ersten Weltkrieges", στο: Pogrom, Nr. 64, 10. Jhrg. Gottingen (1979)
- Stern, B., "Der Sultan und seine Politik", Leipzig (1909)
- Stratil, S., "Verkehrsgeographische Bemerkungen zur Stadt Trapezunt im ostpontischen Gebiet", στο: Α.Π., τ. 29, Αθήνα (1968-69),
- Streit, G., "Der Lausanner Vertrag und der griechisch-türkische Bevölkerungsaustausch", Berlin (1929)
- Strupp, K., "Die Beziehungen zwischen Griechenland und der Türkei von 1820 1930", στο: Zeitschrift für Völkerrecht, τ. 16, Breslau (1932)
- Stuwe, M., "Türkei Heute", Düsseldorf (1973)
- Sutter, B., "Die Großmächte und die Erhaltung des europäischen Friedens zu Beginn der Kreta-Krise von 1897", στο: Sudost-Forschungen, τ. 21, München (1962)

- Taeschner, F., "Geschichte der Arabischen Welt", Kurt Vowinckel, Berlin (1944)
- Tekin, Alp., "Turkismus und Pantürkismus", Weimar (1915)
- Tschihatscheff, P., "Zustände im Innern des türkischen Reiches", στο: Magazin für die Literatur & de Auslandes, τ. 55, Leipzig (1859)
- Turkish Republic, "The Presidency of Religious Affairs", Ankara (1989)
- United Kingdom: Parliament, House of Commons Library, "Turkey Today", Research Paper 08/90, 8 December 2008
- Vambery, H., "Das Türkenvolk", Osnabrück (1970), Νέα εκτύπωση της έκδοσης (1885)
- Vasiliev, A., "Das genaue Datum der Schlacht von Myriokephalon", στο B.Z., τ. 27 (1927)
- Vela, W., "Die Zukunft der Türkei im Bündnis mit Deutschland", Leipzig (1915)
- Villemain, "Die Christen im Orient" στο περιοδικό του Βερολίνου: "Magazin für die Literatur des Auslandes", No 45, τόμ. 49, Berlin (1856)
- Wachter, A., "Der Verfall des Griechentums in Kleinasien im 14 Jahrhundert", Leipzig (1903)
- Werner, E. - Markow, W., "Geschichte der Türken", Berlin (1979)
- Werner, E., "Die Geburt einer Großmacht - Die Osmanen (1300-1481)", Köln (1972)
- Werner, E., "Das Sultanat von Konya im 13 Jahrhundert", στο: Byzantinische Forschungen, τ. 4, Amsterdam (1972)
- White, J. B., "Islamist mobilization in Turkey", University of Washington Press, Washington (2003)
- Wintgens, H., "Der volkerrechtliche Schutz der nationalen, sprachlichen und religiösen Minderheiten", στο: Handbuch des Völkerrechts, τ. U, Abtl. 8, Stuttgart (1930)
- Wirth, P., "Grundzüge der Byzantinischen Geschichte", Darmstadt (1976)
- Wittek, P., "Das Fürstentum zur Mentesche", Istanbul (1934)
- Yonan, G., "Assyrer heute", Hamburg und Wien (1978)
- Zinkeisen, J. W., "Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa (G.O.R)", τ. 1, Hamburg (1840)
- Zürner, W., "Die Nahostpolitik Frankreichs und Russlands 1891-1898", Wiesbaden (1970)

- Zürrer, W., "Der Friedens vertrag von Sevres" στο: Saeculum, τ. 25, Freiburg-Munchen (1974)
- Zwemer, S., "Das Gesetz wider dem Abfall vom Islam", Gütersloh (1926)
- Ακροπολίτης, Γ., "opera", Εκδ. Heisenberg, J., τ. 1, Leipzig (1903)
- Ανώνυμος, "Charakteristik der Türken und Griechen", nach Wutzer, στο: M.L.A., τ. 61, Leipzig (1862)
- Ανώνυμος, "Das Christenthum unter den Türken", στο: Das Ausland, Jhrg. 34, Augsburg (1861)
- Ανώνυμος, "Die antigriechischen Tumulte vom 6/7 September 1955 in der Türkei", στο: Pogrom, Nr. 72/73, 11. Jhrg., Gottingen (1980)
- Ανώνυμος, "Ethnographie des osmanischen Reiches", στο: Das Ausland, 34. Jhrg., Augsburg (1861)
- Ανώνυμος, "Gladstone und die Beziehungen Englands zu Griechenland", στο: M.L.A., τ. 55, Berlin (1859)
- Ανώνυμος, "Ethnographie des osmanischen Reiches", στο: Das Ausland, 34. Jahrgang, Augsburg (1861)
- Ατταλειάτης, Μ., "Historia", Εκδ. Bekker, (Bonn 1853)
- Braude, B. – Lewis, B. "The Christians and Jews in the Ottoman Empire. The Functioning of a plural society", New-York (1982)
- Γαϊτανίδης, Ι. "Griechenland ohne Säulen", München (1978)
- Γρηγοράς, Ν., "Schopeni", τ. 1, Bonn (1829)
- Δούκας, Μ., "Historia Byzantina", Bekker, J. W., Bonn (1834)
- Θεοδοπούλου, Α., "SALONIQUE 1800-1875 : CONJOCTURE ECONOMIQUE ET MOUVEMENT COMMERCIAL", France
- Κριτόβουλος, Μ., "Historia", στο: Fragmenta Historikorum Graecorum τ. Ι, Εκδ. Müller, C, Paris (1883)
- Λαδάς, Σ., "The exchange of minorities", New York (1932)
- Σαμουηλίδης, Χρ., "Reise durch Klein-Asien, Armenien und Kurdistan", στο: Α.Π. τ. 37, Αθήνα (1982)
- Φραντζής, Γ., "Chronikon", Bekker, J., Bonn (1837)
- Χατζόπουλος, Α. "Die Flüchtlingsfrage in Griechenland", Αθήνα (1927)

ΙΣΤΟΤΟΠΟΙ

1. www.pilavakis.tripod.com/byzantine.htm
2. <http://el.wikipedia.org>
3. www.scribd.com
4. <http://orthodox-world.pblogs.gr>
5. <http://users.thess.sch.gr/ipap>
6. <http://ellas2.wordpress.com>
7. <http://phys.uoa.gr/~nektar/arts/tradition/lamentations-constantinopole.htm>
8. <http://www.ardin.gr/node/1394>
9. <http://noiazomai.agrino.org/1453.html>
10. <http://www.manesis.gr/alosi/alosi.htm>
11. <http://hri.org/MPA/gr/other/1453>
12. <http://www.turkishdailynews.com.tr/article.php?enewsid=22723>
13. <http://eistinpolin.wordpress.com/2008/05/30/alosis>
14. http://hri.org/news/misc/misc-news/1995/95-03-21_1.misc
15. <http://greeknews.byzantinewalls.org/archives/10625>
16. [www.en.wikipedia.org/wiki/ergenekon_\(organisation\)](http://www.en.wikipedia.org/wiki/ergenekon_(organisation))
17. www.milliyet.com.tr.
18. www.isn.eth2.ch/isn/current_affairs
19. www.central.radiopod.gr/mp-content/uploads/2008/07/op0702.pdf
20. www.paratiritirio-tourkias.blogspot.com/2009/04/blogspot.html
21. www.paratiritirio-tourkias.blogspot.com/search/label/
22. www.en.wikipedia.org/wiki/Islamic_Schools_and_Branches
23. www.el.wikipedia.org/wiki/islam_in_turkey,
24. www.el.wikipedia.org/wiki/,

25. www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3432.htm
26. www.akparti.org.tr
27. [www.en.wikipedia.org/wiki/justice_and_development_party_\(turkey\)](http://www.en.wikipedia.org/wiki/justice_and_development_party_(turkey))
28. www.europa.eu
29. www.yased.org.tr
30. www.news.bbc.co.uk
31. www.ataturk.com
32. www.el.wikipedia.org
33. www.projusticia.net/documents/turkey_report.doc
34. www.islammedya.com
35. <http://video.google.com/videoplay?docid=7616175712560570400#>
36. www.geopolitics.gr/pdf/art-imaz-tur02en.pdf
37. www.amerAsian.world.com
38. www.jstor.org/pss/3012126
39. www.alharamain.org
40. www.tr.wikipedia.org/wiki/Aczmendi
41. www.fethullahgulen.org
42. www.yeniasya.com.tr
43. www.turkmedya.com
44. www.jstor.org/stable/4284176
45. www.kurdmedia.com
46. www.armenianweekly.com
47. www.greekhelsinki.gr/greek/media/November97.html
48. www.kehaberler.blogspot.com
49. www.clubspathfinder.gr/kynaigeiros2/297284
50. www.makthes.gr/index.php?name=news&file=article&sid=28373

51. www.state.gov/g/drl/lrs/hrrpt/61680.htm

52. www.saadet.org.tr

Περιοδικός Τύπος

Ελληνικά

ΑΡΜΕΝΙΚΑ

Αρχείο Πόντου (Α.Π.), Αθήνα

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών (Δ.Κ.Μ.Σ.), Αθήνα

Εγκυκλοπαιδικόν Ημερολόγιον, Αθήνα

Εκκλησιαστική Αλήθεια, Κωνσταντινούπολη

Επιστημονική Επιθεώρηση, Paris

Επιστημονική Επετηρίς Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Ε.Ε.Φ.Σ.Π.Θ.), Θεσσαλονίκη

Επιθεώρηση Τέχνης άρθρο του 1956

Enzyklopaedie des Islam (Ε.Ι.), Leiden-Leipzig

Ημερολόγιον Λεύκωμα "Παναγίας Σουμελά", Θεσσαλονίκη

Ημερολόγιον Μεγάλης Ελλάδος (Η.Μ.Ε), Αθήνα

Μακεδονικόν Ημερολόγιον, Θεσσαλονίκη

Μεσαιωνικά Γράμματα, Αθήνα

Μικρασιατικά χρονικά, Αθήνα

Νέος Ελληνομνήμων, Αθήνα

Νέα Εστία (Ν.Ε.), Αθήνα

Οι Κομνηνοί, Τραπεζούντα

Παναθήναια, Αθήνα

Παρνασσός, Αθήνα

Ποντιακά Χρονικά (Π.Χ.), Αθήνα

Ποντιακή Εστία (Π.Ε.), Θεσσαλονίκη

Ποντιακά φύλλα (Π.Φ.), Αθήνα

Ποντιακά Ιστορήματα, Αθήνα

Ποντιακή Στοά (Π.Σ.), Αθήνα

Σύναξη, Αθήνα

Ξένα

Abhandlungen der Philosophisch-Philologischen Classe der Koniglich
Beitrage zur Kenntnis Sudosteuropas und des Nahen Orients, Munchen
Byzantinische Zeitschrift, Leipzig - Berlin
Byzantion, Paris-Liege-Bruxelles
Christentum und Islam, Wiesbaden
Das Ausland, Augsburg
Der Islam, Berlin
Der Orient, Postdam
Deutschtum und Ausland, Munster
Die Stimmen der Zeit, Freiburg
Echos d'Orient, Paris
Enzyklopaedie des Islam (E.I.), Leiden-Leipzig
Geographische Zeitschrift, Berlin
Globus, Braunschweig
Grazer und Munchener balkanologische Studien, Beitrage zur Kenntnis
Sudosteuropas und Nahen Orients, Munchen
Handbuch der Europaischen Geschichte, Stuttgart
Handbuch der Orientalistik, Leiden-Koln
Handbuch des Volkerrechts, Wien
Internationale kirchliche Zeitschrift (I.K.Z.), Bern
Journal of Power, Volume 2, Issue 3, December 2009
Leipziger Vierteljahrsschrift fur Sudosteuropa, Leipzig
Magazin fur die Literatur der Auslander (M.L.A.), Berlin
Minority Rights Group International, December 2007
Mitteilung des osterr. Staatsarchivs (M.O.S.), Wien
Mitteilung zur Osmanischen Geschichte (M.O.G.), Osnabruck
Neohellenika, Austin, Texas/USA
Ostkirchliche Studien, Wurzburg
Pogrom, Gottingen
Revue des Etudes Byzantines (R.E.B.), Paris

Saeculum Weltgeschichte, Freiburg-Basel-Wien
Silk Road Studies Program, August 2009
Slavic Review, USA
Sudost-Forschungen, Munchen
The Journal of the Hellenic Studies, London
Verhandlungen der Gesellschaft fur Erdkunde zu Berlin
Zeitschrift der Gesellschaft fur Erdkunde zu Berlin
Zeitschrift der Morgenllandeischen Gesellschaft, Berlin
Zeitschrift fur Allgemeine Geschichte, Stuttgart
Zeitschrift fur die historische Theologie, Hamburg-Gotha
Zeitschrift fur Kulturaustausch, Stuttgart
Zeitschrift fur Politik, Berlin
Zeitschrift fur Semitistik und verwandte Gebiete, Leipzig
Zeitschrift fur Volkerrecht, Breslau

Εφημερίδες

Ελληνικές

Ακρόπολις, Αθήνα
Δικαίωμα
Ελεύθερον Βήμα, Αθήνα
Ελευθεροτυπία, Αθήνα
Κόσμος, Αθήνα
Νέα Ζωή, Κωνσταντινούπολη
Νέα Ημέρα, Τεργέστη
Ποντιακά Νέα (Π.Ν.), Θεσσαλονίκη
Ποντιακή Φωνή, Θεσσαλονίκη
Το Βήμα, Αθήνα
Το Ποντίκι, Αθήνα
Θεσσαλονίκη, Θεσσαλονίκη

Ξένες

Die Welt, Hamburg
Frankfurter Allgemeine Zeitung (F.A.Z.), Frankfurt a. M.
Hademy Millet, Κερασούντας
Osmanischer Lloyd, Κωνσταντινούπολη
Resmi Gazet (Εφ. Τουρκικής Κυβερνήσεως), Ankara
Sabah, Instabul
Suddeutsche Zeitung, Munchen
Südwest Presse, Tubingen
Times, London
Zaman, Instabul
The Independent, London

Έγγραφα

ο **Αθήνα, Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών (Α.Υ.Ε.)**

1. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1846, Κωνσταντινουπόλεως Πρεσβεία - Αλληλογραφία μετά προξενικών και διπλωματικών αρχών.
2. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1856/36/19, Προξενείον Τραπεζούντος.
3. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1857/36/19, Προξενείον Τραπεζούντος.
4. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1858/36/19, Προξενείον Τραπεζούντος.
5. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1859/76/1, Πανσλαυισμός.
6. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1899, Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως – Εκκλησιαστικά.
7. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1910 IB', ΙΓ' α.α.κ, Καταπιέσεις και βιοπραγίαι Τούρκων εναντίον Ελλήνων.
8. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1910 α.α.κ./ΙΕ' Στρατολογία Χριστιανών εν Τουρκία.
9. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1911, Β (33, 53, 52) 35, Εκκλησιαστικά.
10. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1911/ Β 53, Προξενεία Θεσσαλονίκης και Μοναστηρίου.
11. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1911/ Β 53, Προξενεία Μ. Ασίας.
12. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1912, Β/50, Στατιστικά στοιχεία πληθυσμού Μ. Ασίας.
13. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1912 Β/53, Προξενείον Ελλάδος εν Τραπεζούντι.
14. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., Υ.Α.Κ., 1919 Α/4α, Προσπάθειαι Ποντίων δια ανακύριξην ανεξαρτήτου κράτους.
15. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1920, Α/5/VI, Πόντος.
16. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., Α. 1920, Ο Ελληνισμός του Πόντου.

17. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1922. Α/5/VI (13), Α΄ Πολιτική, Πόντος και Αρμενία, σφαγαί Ελλήνων.
18. Αθήνα, Α.Υ.Ε., Κ.Υ., Φ. 1923, α.α.κ., Καταθέσεις αυτοπτών μαρτύρων τουρκικών βιαιοπραγιών.
19. Αθήνα, Α.Υ.Ε., 1923 Α/5/VI, Περί Τουρκιάς, Κεμάλ, Φάκελος ΣΤ΄.

Φάκελοι που χρησιμοποιήθηκαν :

- Αρ. 73, Κωνσταντινούπολη (4/16 Μαΐου 1846), προς την Ελληνική Κυβέρνηση. (1)
- Αρ. 129 (6.9.1857), Ειδήσεις διάφορα. (3)
- Αρ. 1345 (17.7.1858), Al Reggio Consolato Elleno in Trebizonda. (4)
- Αρ. 4435 (1/13 Μαΐου 1858). (4)
- Αρ. 510.665, Κωνσταντινούπολη (18 Απριλίου 1858), προς το Υπουργείο Εξωτερικών, Αθήνα, Υπουργού Εξωτερικών κ. Α. Ραγκαβή. (4)
- Αρ. 1345 (18.1.1858), Al Reggio Consolato Elleno in Trebijonta. (4)
- Αρ. 757, 759, 778, Κωνσταντινούπολη (3 Απριλίου 1859), προς το Υπουργείο Εξωτερικών. (5)
- Αρ. 301, Τραπεζούντα (22 Μαρτίου 1859), προς την πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως. (5)
- Αρ. 300, Τραπεζούντα (18 Μαρτίου 1859), προς την Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως. (5)
- Αρ. 296 Τραπεζούντα (17 Μαρτίου 1859), προς την πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως. (5)
- Αρ. 2440 (28 Ιουνίου 1899), Κρυπτοχριστιανικά έγγραφα, γράμμα 24 απογόνων Κρυπτοχριστιανών του Νομού Τραπεζούντος στον Έλληνα πρεσβευτή Κωνσταντινούπολης κ. Ν. Μαυροκορδάτο. (6)
- Αρ. 1372 (12.8.1910), προς τον Υπουργόν Εξωτερικών κ. Δ. Καλέργη. (7)
- Αρ. 8380, Αθήνα (7 Απριλίου 1911), προς το προξενείον Τραπεζούντος. (9)
- Αρ. 124, Τραπεζούντα (24 Μαρτίου 1911), προς το Υπουργείον εξωτερικών. (9)
- Αρ. 674 (24 Ιουλίου 1911), προς το Υπουργείο Εξωτερικών, Αθήνα. (10)
- Αρ. 10 (6 Ιανουαρίου 1911), προς το Υπουργείο Εξωτερικών. (10)
- Αρ. 455. Τραπεζούντα (12 Οκτωβρίου 1911), Δήλωσης Νομάρχου Τραπεζούντας. (11)
- Αρ. 236, Άμισος (30 Μαΐου 1911), προς το Υπουργείο Εξωτερικών. (11)

- Αρ. 440, Άμισος (13 Οκτωβρίου 1911), προς το Υπουργείο εξωτερικών. (11)
- Αρ. 571, Τραπεζούντα (26 Νοεμβρίου 1911), προς το Υπουργείον Εξωτερικών.
(12)
- Αρ. 291, Τραπεζούντα (28 Μαΐου 1912), προς το Υπουργείο Εξωτερικών. (13)
- Αρ. 350, Τραπεζούντα (25 Ιουνίου 1912), προς το Υπουργείο Εξωτερικών. (13)
- Αρ. 349 Τραπεζούνα (25 Ιουνίου 1912), προς την Ελληνικήν πρεσβείαν
Κωνσταντινουπόλεως. (13)
- Αρ. 171, Τραπεζούντα (6 Απριλίου 1912), προς το Υπουργείο Εξωτερικών. (13)
- Αρ. 350, Τραπεζούντα (25.6.1912), προς το Υπουργείον Εξωτερικών. (13)
- Αρ. 1362, Κωνσταντινούπολη (15 Μαΐου 1919), Συνταγματάρχης Κατεχάκης
προς το Υπουργείον Στρατιωτικών, Έκθεσις περί της εν Πόντω
Καταστάσεως. (14)
- Αρ. 3488, Κωνσταντινούπολη (5 Σεπτεμβρίου 1919), προς το Υπουργείο
Στρατιωτικών: Στατιστική του Ελληνικού πληθυσμού της αρχαίας νομαρχίας
Τραπεζούντος και των απωλειών εις ανθρώπους και περιουσίας των
Ελλήνων της πόλεως και της επαρχίας Κερασούντος. Αντίγραφον
αποσπάσματος επιστολής Α. Νεοφύτου προς τον κύριον Ευθ.
Κανελλόπουλον. (14)
- Αρ. 28, Βατούμ (25 Ιαν. 1919), προς τον Ευθ. Κανελλόπουλον, Ύπατον
Αρμοστήν Ελλάδος εις Κωνσταντινούπολιν. (14)
- Αρ. 1162, Βατούμ (14/27 Μαΐου 1920), Το εθνικόν Συμβούλιον του Πόντου, προς
τον πρόεδρον της ελληνικής κυβερνήσεως κ.Ε. Βενιζέλου. (14)
- Αρ. 3243, Κωνσταντινούπολη (8/21 Μαΐου 1920), προς το Υπουργείο
Εξωτερικών, Αθήνα. (15)
- Αρ. 576, Αθήνα (15 Ιουνίου 1922), προς το Υπουργείον Εξωτερικών, θέμα : το
εξοντοτικών των εν Τουρκία Χριστιανών και ιδία των Ελλήνων του Πόντου
πρόγραμμα των Τούρκων αι βάσεις αυτού και τα μέσα της εφαρμογής του.
(17)
- Αρ. 48, Κωνσταντινούπολη (1 Ιουνίου 1923), Έκθεσης αυτόπτου μάρτυρος
Ποντίου (Σ. Υφαντίδη). (18)
- Αρ. 3272 του Έλληνα πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη προς το υπουργείο
εξωτερικών (17 Μαρτίου 1917).
- Αρ. 1570/1916. Έκθεση του Έλληνα πρεσβευτή της Πετρούπολης προς το
ελληνικό υπουργείο εξωτερικών.

Αρ. 430 (21.3.1930).

Αρ. 440 (14 Ιουνίου 1915)

○ **Αθήνα, Μουσείον Μπενάκη, Τμήμα ιστορικών αρχείων και χειρογράφων**

Αθήνα, Μουσείον Μπενάκη, Τμήμα Ιστορικών Αρχείων και Χειρογράφων
Αρχείον Μαυροκορδάτου, 146/Φακ. 68. Καισάρεια (23 Μαρτίου 1899),
Επιστολή του μητροπολίτη Καισάρειας Ιωάννη προς τον κ.
Μαυροκορδάτο, πρεσβευτή της Ελλάδος στην Κωνσταντινούπολη,
συνημμένη με την επιστολή του μητροπολίτη Χαλδεΐας για το Σταυριωτικό
ζήτημα, ημερομηνίας 16 Μαρτίου 1899.

○ **Αθήνα, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών (Κ.Μ.Σ.)**

Αθήνα, Κέντρο Μικρασιατικών Μελετών, Μ. Μερλιέ
Δημητριάδης, Ν. ή Κουρής, Φάκελος Σταυρί, Κρυπτοχριστιανοί, Τρόποι &
Τόποι Λατρείας.
Ελευθεριάδης, Ι., Οι Κλωστοί, Καταχάς Κατερίνης (1956).
Πουλτίδης, Ι., ή Σκουρής, Φάκελος Σταυρί, Οι Κλωστοί.
Φάκελος Καισάρεια

○ **Νάουσα, Αρχείον Βιβλιοθήκης Ε.Λ.Ν., 'ο Κυριακίδης'**

Νάουσα, Βιβλιοθήκη Κυριακίδη

Χειρόγραφο 401, βιβλίο της κυριωτέρας αλληλογραφίας προς διαφόρους
του Μητροπολίτου Χαλδεΐας, Γερβάσιου. (Αδημοσίευτο βιβλίο πρακτικών, αρ.
401 του μητροπολίτη Αργυρουπόλεως, Γερβάσιου). Αργυρούπολη Πόντου,
Γκιουμουσχανέ (1865).

ο **Θεσσαλονίκη, Αρχείο χειρογράφων Παναγία Σουμελά**

Θεσσαλονίκη, Αρχείο 'Παναγία Σουμελά'

Φωτιάδης, Κ., Ποντιακά δίστιχα, Βέροια (1976)

Καραφουλίδης, Δ., Αυτοσχέδιο γενεαλογικό δένδρο, Θεσσαλονίκη (1980).

Λευκόπουλος, Γ., Ήμερα του Πόντου, Δράμα (1940).

Νικολαΐδης, Α., Ποντιακή Λαογραφία, Πτολεμαΐδα (1974).

Τσαντεκίδης, Ε., Λίγα απ' όλα για την κωμόπολη Σάντα, Θεσσαλονίκη (1980).

Τσαρτιλίδης, Χ., Ιστορία της Κρώμνης, Δράμα (χ.χ.).

ο **Φωτιάδης, Κ., Οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου**

Φωτιάδης, Κ., Οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου, Αδημοσίευτο ερωτηματολόγιο και μικρές αφηγήσεις.

Αρ. 1, Ταΐπαλίδης, Ι., Εκδρομή στον Πόντο – Εντυπώσεις από τον Όφη, Βέροια (1982),

αρ. 2, Ο ίδιος, Εκδρομή στον Πόντο – Εντυπώσεις από την Τόνια, Βέροια (1982),

αρ. 4, Ο ίδιος, Αξιοπρόσεκτα περιστατικά, Θεσσαλονίκη (1982),

αρ. 5, Φωτιάδης, Κ., ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ Αλή Οσμάν/Νικόλα, Αργυρούπολη Δράμας (1974),

αρ. 6, Ο ίδιος, Σχέσεις κρυφών με χριστιανούς, Αργυρούπολη Δράμας (1974),

αρ. 9, Φωτιάδης, Κ., Οικογένεια Κιουπτζίδη, Θεσσαλονίκη (1980),

αρ. 10, Τσαρτιλίδης, Χ., Οι Κλωστοί της Κρώμνης, Δράμα (1983),

αρ. 15, Χριστοφορίδης, Χ., Οι Κρυφοί χριστιανοί του Πόντου, Σουμελά Βέροιας (1981),

αρ. 16, Ο ίδιος, Η γνώμη μου για τους κρυφούς χριστιανούς, Σουμελά Βέροιας (1983),

- αρ. 17, Βυσουλής, Π., Γράμμα στην κ. Σολωμονίδου, Αθήνα (1.9.1977),
αρ. 19, Σακκάς, Γ., Οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου, Αθήνα (1981),
αρ. 22, Ο ίδιος, περιστατικό δεύτερο, Αθήνα (1981) ,
αρ. 24, Λυσαρίδης, Χ, Οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου, Θεσσαλονίκη (1983),
αρ. 23, Ελευθεριάδης, Ε., Οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου, Σουμελά Βέροιας
(1983),
αρ. 25, Σακκάς, Γ., Η ζωή των Κρυπτοχριστιανών σήμερα, Αθήνα (1983).

ο **Bonn, Politisches Archiv des Auswartigen Amts (PAAA)**

1. Bonn PAAA, Turkei IABq 47, Band 13 (1875-1875), "Acta betreffend die Regelung der Verhältnisse der in der Turkei lebenden Christen und die Reform der inneren Verwaltung im Allgemeinen".
2. Bonn PAAA, Turkei IABq 47, Band 13 (1875-1878), "Acta betreffend die Regelung der Verhältnisse der in der Turkei lebenden Christen und die Reform der inneren Verwaltung im Allgemeinen", Turkei Nr. 16 (1877).
3. Bonn PAAA, Türkei No. 168, "Beziehungen der Pforte zu Griechenland", Band 6.
4. Bonn PAAA, Turkei No. 168, "Beziehungen der Pforte zu Griechenland", τ. 7.
5. Bonn PAAA, Türkei No. 168, "Beziehungen der Turkei zu Griechenland", τ. 14.
6. Bonn PAAA, Turkei No. 168, "Beziehungen der Turkei zu Griechenland", τ. 15.
7. Bonn PAAA, Turkei No. 168, "Beziehungen der Turkei zu Griechenland", τ. 15, B.
8. Bonn PAAA, Turkei No. 168, "Beziehungen der Turkei zu Griechenland", τ. 15, J.
9. Bonn PAAA, Turkei No. 168, "Beziehungen der Turkei zu Griechenland", τ. 16.
10. Bonn PAAA, Konstantinopel 159 (1916), "Griechen in der Türkei", τ. 1.

11. Bonn PAAA, Konstantinopel 44, Reise S. M. "des Deutschen Kaisers nach Konstantinopel", Oktober 1917, τ. 1.
12. Bonn PAAA, Turkei No. 175, "Die Christen in der Turkei", τ. 1.
13. Bonn PAAA, Turkei No. 175b, "Die Christen in der Turkei", τ. 9.
14. Bonn PAAA, Konstantinopel 159 (1916), "Griechen in der Turkei", τ. 1.

Φάκελοι που χρησιμοποιήθηκαν :

- Anlage (Inclosure) zu Nr.163: Memorandum s. 99-101.
Reports by her Majesty's Diplomatic Consular agents in Turkey respecting the Contition of the Christian Subjects of the Porte 1868-1875, London, 5 March.
Reports by her Magesty's. London, 5 March 1987, No 1 Trebizond (30.1.1868).
Nr. 129 (15 Ιουλ. 1916) von Kuckhoff.
No. 1, Trebizond (30 Jan. 1868), Beilage.
No. 73, Vice-Consul Biliotti to Earl Granville, S.115-118, Trebizond, September 25, 1873 (2).
Nr. 69 (4 Οκτωβρίου 1908) Hantel an v. Bülow, Abschrift. (3)
Nr. 170 Therapia (26 Ιουν. 1909), Miquel an v. Bulow. (3)
Nr. 71 Athen (9 Οκτ. 1908), Abschrift Hantel an v. Bülow. (3)
Nr. 41 (6 Ιουν. 1909), Wangenheim an v. Bülow, Abschrift. (3)
Nr. 48 (24 Ιουν. 1909), Wangenheim an v. Billow, Abschrift. (3).
No. 75 Athen (16 Ιουν. 1910),deutscher Gesander in Athen, v. Krause, an v. Bethmann Hollweg. (4)
Nr. 1034 Athen (3 Αυγ. 1915), Telegramm des deutschen Gesandten in Athen, Mirbach, an das Ausw. Amt.(5)
Nr. 27, Samsun (3 Φεβ. 1916), Kuckhoff an die deutsche Botschaft in Konstantinopel. (5)
Nr. 957 Athen (19 Ιουλ. 1915), Telegramm des deutschen Gesandten in Athen, Mirbach an das Ausw. Amt. (5)
Nr. Ker. 1 Tireboli (1 Σεπτ. 1916), Auszug zu A 27449, einem Bericht von Schulenburg. (6)
Nr. 1218 A. (3 Αυγ. 1916), Liman von Sanders an das 'Große Hauptquartier Stambul'. (6)
Nr. 110, Pera (16 Φεβ. 1917), Kühlmann an v. Bethmann Hollweg. (6)

- Nr. 124, Samsun (12 Ιουλ. 1916), Abschrift Berichts von Schulenburg (6)
- Nr. 61pol. Berlin (9 Φεβ. 1917), Bericht der k.u.k. Botschaft in Berlin (6)
- Nr. 164 Berlin (8 Απριλίου 1917), Telegramm von Zimmermann an V. Grünau, Wiedergabe eines Telegramms vom 7 April 1917 vom deutschen Botschafter in Konstantinopel. (6)
- Nr. 1363 Pera (26 Δεκ. 1916), Telegramm von Goeppert an das Auswrtige Amt. (6)
- No. 759 Pera (13 Δεκ. 1916) ,Kuhlmann an v. Bethmann Hollweg. (6)
- No. 532 Therapia (7 Σεπ. 1916), Metternich an v. Bethmann Hollweg. (6)
- JNo.Geh. 486. Samsun (14 Σεπ. 1916), Bergfeld an Metternich, Abschrift. (6)
- A 42725 Munchen, (18 Δεκ. 1917), Kriegsministerium an das Ausw. Amt in Berlin. Συνημμένο: Manuskript von Prof. Dr. Engert über die Lage der (armenischen) Christen im Orient. (12)
- Nr. 736 Pera (27 Δεκ. 1915), Metternich an v. Bethmann Hollweg. (13)

○ **Moscau, Lenin-Museum**

Ανέκδοτα γράμματα από το Λένιν — Μουσείο της Μόσχας. (Moskau, Lennin-Museum. Gosudastvennaja ordena Lenina Biblioteka SSSR imeni V. I. Lenina).

F. 181, No. 193: Pis'ma Grekov I-Stavrioton v Moloj Azijkonca 19. I nac. 20. w. (=Γράμματα Ελλήνων Σταυριωτών της Μικράς Ασίας από τα τέλη του 19^{ου} και τις αρχές του 20^{ού} αιώνας). Γράμματα αρ. 1-37.

○ **London, Public Record Office, FO**

1. Public Record Office, London, FO 524/10.
2. Public Record Office London, FO 195/812.

Φάκελοι που χρησιμοποιήθηκαν :

- No. 46/1857 (31 Οκτωβρίου 1857) Trebizond, GA Stevens, Brit. Konsul in Trapezunt, en Viscount Stratford de Redcliff, (Stratfort Canning), brit. Botschafter in Konstaninopel. (1)
- No. 47/1857, Trebizond (10 November 1857), G.A. Stevens brit. Konsul in Trapezunt en Viscount Stratford de Redcliff, (Stratforn Canning), brit. Botschafter in Konstaninopel. (1)
- No. 19/1858, Trebizond (17 February 1858) G.A. Stevens, brit. Konsul in Trapezunt, en C. Alison Esq. brit botschafter in Konstantinopel. (1)
- No. 21/1858, Trebizond, (22 February 1858), G.A. Stevens, brit. Konsul in Trapezunt, en C. Alison Esq. brit botschafter in Konstantinopel. (1)
- No. 23/1858, Trebizond (24. Februar 1858), G.A. Stevens, brit. Konsul in Trapezunt, en C. Alison Esq. brit botschafter in Konstantinopel. (1)
- No. 60/1858, Trebizond (9 October 1858), F. G. Stevens, britischer Konsul in Trapezunt, en den Erl of Malmesbury (James Howard Harris). (1)
- No. 3/1859, Trebizond, (12 February 1859), F.G. Stevens brit. Konsul in Trapezunt, en C. Alison Esq. brit. GeneralKonsul in Konstantinopel. (1)
- No. 6/1859, Trebizond (5 May 1859), F.G. Stevens brit. Konsul in Trapezunt, en Sir H. L. Bulwer, brit. Botschafter in Konstantinopel. (1)
- Enclosur No 1 to Despatch No 6 Trebizond. 17 April 1867. (2)
- W. G. Palgrave, brit. Kosnul in Trapezund, an R. Lyons, brit. Botschafter in Konstantinopel "Report concerning the treatment of the Greec and other Christian subjects of the Sultan".

○ **Wien, Haus, Hof und Staatsarchiv (HHStA), Politisches Arciv (PA)**

1. Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 349, Konsulate 1910 Trapezunt.
2. Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 369, Konsulate 1916 Trapezunt.
3. Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 349, Konsulate 1910 Smyrna.
4. Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 352, Konsulate 1911 Smyrna.
5. Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 352, Konsulate 1911 Trapezunt.
6. Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 357, "Konsulate 1912 Trapezunt.

7. Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 361, Konsulate 1913 Trapezunt.
8. Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 365, Konsulate 1914 Trapezunt.
9. Wien HHStA, PA, XL, Karton 272, Interna Konfidentenberichte 1915.
10. Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 368, Konsulate 1915 Trapezunt.
11. Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 369, Konsulate 1916 Trapezunt.
12. Wien HHStA, PA, Turkei XII, Liasse 467 LIV, Griechen verfolgungen in der
Turkei 1916-1918.
13. Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 370, Konsulate 1917 Trapezunt.
14. Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 371, Konsulate 1918 Trapezunt.
15. Wien HHStA, NPA, Karton 560, Liasse Griechenland V, V/1 Beziehungen
zur Turkei 1921-1927.

Φάκελοι που χρησιμοποιήθηκαν :

- Z 31 pol., Trapezunt (11 Ιουνίου 1910), Moricz an v. Aehrenthal. (1)
Z 27 pol., Trapezunt (27 Μαΐου 1910), Moricz an v. Aehrenthal. (1)
No. 62, Smyrna (28 Σεπτεμβρίου 1910), Krac an v. Aehrenthal. (3)
No. 67, Smyrna (14 Οκτωβρίου 1910), Krac an v. Aehrenthal. (3)
No. 11 (19 Φεβρουαρίου 1911), Krac an v. Aehrenthal. (4)
Z. 67. Trapezunt (31 Οκτωβρίου 1911), Moricz an v. Aehrenthal. (5)
No. 22. pol. Trapezunt (30 Μαΐου 1912), Moricz an Berchtold. (6)
No. 18 Trapezunt (25 Απριλίου 1912), Moricz an Berchtold. (6)
No. 25/pol. Trapezunt (8 Ιουνίου 1912), Moricz an Berchtold. (6)
Z. 121 pol. Trapezunt (28 Δεκεμβρίου 1913), Moricz an Berchtold. (7)
Z. 8/P, Trapezunt (29 Ιανουαρίου 1914), Moricz an Berchtold. (8)
Zl. 40/P. Trapezunt (14 Ιουνίου 1914), Kwiatkowski an Berchtold. (8)
Zl. 42/P. Trapezunt (16 Ιουνίου 1914), Kwiatkowski an Berchtold. (8)
Nr. 312 (27 Αυγ. 1915) 'Situationen'. (9)
Zl. 111/Res. Samsun (15 Ιουνίου 1916), del Torre an das k. u. k.
Generalkonsulat - Trapezunt. (11)
Zl. 27/P. Samsun (30 Ιουλίου 1916), kwiatkowski an Burian. 'Anatolische
Zustande'. (11)
Zl. 44/pol. Samsun (30 Νοεμβρίου 1916), Kwiatkowski an Burian. (11)
Zl. 42/pol., Samsun (9 Νοεμβρίου 1916), Kwiatkowski an Burian. (11)

- Nr. 55 B/P., Jenikjoi (7 Ιουλίου 1917), Pallavicini an Czernin. (12)
- Zl. 7/Pol., Samsun (30 Jan. 1917), Kwiatkowski an Czernin. Συνημμένη:
Μετάφραση Αναφοράς του μητροπολίτη Σαμψούντας Γερμανού προς το
Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως. (12)
- Zl. 50/pol., Samsun (24 Δεκ. 1917), Kwiatkowski an Czernin, bezugnehmend auf
einen Bericht des k. u. k. Leutnants Schipper an Kwiatkowski (16 Δεκ.
1917). (12)
- Ap. 27/P (24 Φεβρ. 1917), k. u. k. Kotschafte in Berlin an Czernin. (12)
ohne Nr. und Datum, Zusammenfassung über die «Griechenverfolgung in der
Turkei», nach einer Konfidentenmeldung aus Konstantinopel von
Dezember 1916 bis Januar 1917. (12)
- No. 4/E/P., Konstantinopel, Συνημμένο τηλεγράφημα (12 Ιανουαρίου 1918) στον
Kwiatkowski. (12)
- Zl. 7/pol., Samsun (17 Ιαν. 1918), Kwiatkowski an Czernin. (12)
- Nr. 6/D/P., Konsantinopel (19 Ιαν. 1918), Pallavicini an Czernin. (12)
- No. 203 Pera (3 Απριλίου 1917), Telegramm von Trauttmansdorff. (12)
- Zl. 7/Pol. Samsun (30 Ιαν. 1917), Kwiatkowski an Czernin. (12)
- No. 5, Pera (2 Ιαν. 1918), Telegramm von Pallavicini, nach einem Telegramm
aus Samsun. (12)
- Zl. 44/pol. Samsun (31 Οκτ. 1917), Kwiatkowski an Czernin. (13)
- Zl. 2/pol. Samsun (9 Ιαν. 1917), Kwiatkowski an Czernin. (13)
- Zl. 4/pol. Samsun (16 Ιαν. 1917) Kwiatkowski an Czernin. (13)
- Zl. 12/pol. Samsun (20 Μαρτίου 1917), Kwiatkowski an Czernin με τρεις
αναφορές του Έλληνα μητροπολίτη της Αμισού προς τον Οικουμενικόν
Πατριάρχη της Κωνσταντινουπόλεως. (13)
- Zl. 37/A Trapezunt (21 Αυγ. 1918) Kwiatkowski an Burian. (14)
- Zl. 16/pol. Samsun (8 Μαρτίου 1918), Kwiatkowski an Czernin. (14)
- Zl. 44/pol. Trapezunt (1 Οκτ. 1918), beide Kwiatkowski an Burian. (14)
- Zl. 60/P, Αθήνα (2 Νοεμβρίου 1924), österreichischer Generalkonsul in Athen
nach Wien, Beilage. (15)
- Zl. 98/i, Bukarest (6 Ιουνίου 1921), österreichischer Gesandter in Bukarest,
Storck, nach Wien. (15)
- Z. 109/Pol., Sofia (18 Οκτ. 1922), der österreichische Gesandte in Sofia nach
Wien. (15)

- Zl. 370/P., London (20 Σεπτ. 1922), der osterreichische Gesandte in London nach Wien. (15)
- Zl. 783/P., Αθήνα (18 Σεπτ. 1922), osterreichischer Konsul in Athen, Walter, nach Wien, 'Niederlage der Griechen in Kleinasien. Brand und Gemetzel in Smyrna'. (15)
- Z. 106/Pol., Sofia (15. Οκτ. 1922), der osterreichische Gesandte in Sofia nach Wien. (15)
- Zl. 37/A Trapezunt (21 Αυγ.1918), Kwiatkowski an Burian. (15)
- Zl. 60/P, Athens (2 Νοεμβρίου 1924), osterreichischer Generalkonsul in Athen nach Wien, Beilage. (15)

Συντομογραφίες

α.α.κ.	Άνευ Αριθμού Καταχώρησης
Α/Φ	Αεροσκάφος
αι.	Αιώνα/αιώνας
ΑΚ	Adalet ve Kalkinma Partisi ή Κόμμα Δικαιοσύνης
Α.Π.	Αρχείον Πόντου
Α.Ρ.	Administrative Registratur
Αρ.	αριθμός
Α.Υ.Ε.	Αρχείον Υπουργείου Εξωτερικών
Βήμα Ε.Λ.Θ.	Το Βήμα της Ευξείνου Λέσχης Θεσσαλονίκης
Βλ.	Βλέπε
B.Ng.Jb.	Byzantinische-Neugrichiesche Jahrebucher, Berlin – Athen
B.Z.	Byzantinische Zeitschrift, Leipzig – Berlin
δηλ.	Δηλαδή
Χ.Χ.	Χωρίς χρονολογία
χλμ	Χιλιόμετρα
Δ.Ι.Ε.Ε.Ε.	Δελτίον Ιστορικής & Εθνολογικής Εταιρείας Σπουδών
Δ.Κ.Μ.Σ.	Δελτίον Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών
Ε.Α.Α.Σ.	Ένωσης Απόστρατων Αξιωματικών Στρατού
Ε.Ε.	Ευρωπαϊκή Ένωση
Εφ.	Εφημερίδα
Ε.Ο.	Echos d'Orient, Paris
Ε.Ι.	Enzyklopedaedia des Islam, Leiden – Paris
Εκδ.	Έκδοση
Epd	Evangelischer Pressedienst
Ε.Ε.Β.Σ.	Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών
Ε.Ε.Θ.Σ.Π.Θ.	Επιστημονική Επετηρίς Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
Ε.Ε.Φ.Σ.Π.Θ.	Επιστημονική Επετηρίς Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
Επιμ.	Επιμέλεια
ΕΣΣΔ	Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών
F.W.	Fischer Weltgeschichte, Frakfurt a. M.
F.H.G.	Fragmenta Historicum Graecorum
F.A.Z.	Frankfurter Allgemeine Zeitung
ΓΕΕΘΑ	Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας
GEP	Gemeinschaftswerk der Evangelischen Publizistik e. V., 6000 Frankfurt 17, Friedrichsraße 2-6
GBS	Geschichte des Byzantinischen Staates
G.O.R.	Großer Historischer Weltatlas, Munchen
HHStA	Haus-Hof und Staatsarchiv, Wien
HME	Ημερολόγιον της Μεγάλης Ελλάδος
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

I.M.X.A.	Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αλήμου
I.K.Z.	Internationale Kirchlische Zeitschrift
I.N.E.	Ιστορία του Νέου Ελληνισμού
I.T.E.E.	Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών
JOBG	Jahrbuch der Osterreichischen Byzantinischen Gesellschaft
Κ. Ασία	Κεντρική Ασία
Κ.ά.	και άλλα
Κ.α.π.	και άλλα πολλά
Κ.ε.	και έπειτα
Κ.λπ.	και λοιπά
Κ.Ο.Π.Α.	Καλλιτεχνικός Οργανισμός Ποντίων Αθηνών
Κ.Υ.	Κεντρική Υπηρεσία
Κ.Μ.Ε.	Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών
Κ.μ.Ε.	Κέντρο Μαρξιστικών Ερευνών
Μ. Ασία	Μικρά Ασία
Μ.Χ.	Μικρασιατικά Χρονικά
Μ. Χ.	μετά Χριστόν
Μ.Λ.Α.	Magazin fur die Leteratur des Auslandes
MME	Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης
Μ.Ο.Γ.	Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte
Μ.Ο.Σ.	Mitteilungen des osterrichischen Staatsarchivs, Wien
NATO	North Atlantic Treaty Organazation
Ν.Ε.	Νέα Εστία
ν.μ.	Ναυτικά μίλια
No/Nr	Number
N.P.G.	Neues Politisches Archiv
ΟΑΣΕ	Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη
Ο.Η.Ε.	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ό.π.	Όπως παραπάνω
P.G.	Minge, Patrologia Graeca
Πρωτ.	Πρωτόκολο
ΡΑ	Politisches Archiv
ΡΑΑΑ	Politisches Archiv des Aswartigen Amtes, Bonn
π.Χ.	προ Χριστού
π.χ.	παραδείγματος χάρη
Π.Ν.	Ποντιακά Νέα
Π.Φ.	Ποντιακά Φύλλα
Π.Ε.	Ποντιακή Εστία
Π.Η.	Ποντιακή Ηχώ
Π.Σ.	Ποντιακή Στοά
P.R.O.	Public Record Office
P.O.R.	Die Reformer des Osmanische Reiches
REB	Revue des Etudes Byzantines, Paris
Σ.Ε.Α.	Συμβουλίου Εθνικής Ασφαλείας
σελ./σ.	Σελίδα
τ.	Τεύχος

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΜΟΙ-ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ-ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ
1071 μ. Χ-2008 μ. Χ

τομ.	Τόμος
W.I.	Die Welt des Islam
Υ.Α.Ε.	Ύπατη Αρμοσσία Ελλάδος
Υ.Α.Κ.	Ύπατη Αρμοσσία Κωνσταντινουπόλεως
Υπ.	Υπουργείο
ΥΠ.ΕΞ.	Υπουργείο Εξωτερικών